MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN

RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

BRONNENPUBLICATIES

DOCUMENTEN, NR 2

DE SS EN NEDERLAND

DOCUMENTEN UIT SS-ARCHIEVEN 1935-1945

DEEL I

'S-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1976

DE SS EN NEDERLAND

DOCUMENTEN
UIT SS-ARCHIEVEN
1935-1945

INGELEID EN UITGEGEVEN DOOR
N. K. C. A. IN 'T VELD

WITH AN ENGLISH SUMMARY

DEEL I

INLEIDING/DOCUMENTEN 1935-1942

'S-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1976

Printed in the Netherlands

ISBN 90 247 1671 3

Woord vooraf

Grote delen van de archieven van het nationaal-socialistische Duitsland en van de *National-sozialistische Deutsche Arbeiterpartei* en haar formaties zijn in de laatste fase van de tweede wereldoorlog vernietigd, maar veel is bewaard gebleven. Voorzover deze archieven afkomstig waren van de *NSDAP* en haar formaties werden zij na Duitslands ineenstorting geleidelijk samengebracht in het onder het Amerikaanse bezettingsbestuur ressorterende *Berlin Document Center*. Een deel van die archieven ligt daar nog steeds, een ander deel werd in 1948–49 naar de Verenigde Staten overgebracht en in een later stadium overgedragen aan de regering van de Duitse Bondsrepubliek.

Nog voor het transport naar de Verenigde Staten plaatsvond, hadden leden van de staf van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie toegang gekregen tot het *Berlin Document Center*. Het betrof hier dr. A. E. Cohen en drs. P. F. M. Fontaine. Zij zijn, soms onder moeilijke omstandigheden, vele maanden in Berlijn werkzaam geweest en hebben er zorg voor gedragen dat het Rijksinstituut fotokopieën ontving van de vele tienduizenden documenten met betrekking tot ons land die zich in het *Berlin Document Center* bleken te bevinden. Van speciaal belang was dat tot de collecties van dat *Center* ook een groot deel behoorde van het archief van de *Persönliche Stab des Reichsführers-SS*: de correspondentie dus die door of namens Heinrich Himmler gevoerd was; daarbij bevonden zich talrijke stukken die gewisseld waren met de *Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete, Dr.* Arthur Seyss-Inquart, en met de *Höhere SS- und Polizeiführer*, Hanns Albin Rauter.

Het heeft van meet af aan in het voornemen van ons college gelegen de belangrijkste stukken uit de bedoelde archieven in druk te doen verschijnen en dan op de bij onze instelling gebruikelijke wijze: voorzien van voetnoten alsmede van een uitvoerige inleiding. De selectie is in hoofdzaak verricht door dr. Cohen; hij gaf tevens een eerste concept voor de eerste twee paragrafen van hoofdstuk I van de Inleiding. Na Cohens benoeming tot hoogleraar te Leiden werd de voorbereiding van de bronnenpublikatie korte tijd door mr. D. W. Kok, vervolgens definitief door drs. N. K. C. A. in 't Veld overgenomen. Hij droeg zorg voor de uiteindelijke selectie en bracht in jarenlange arbeid de talloze gegevens bijeen die in de voetnoten en de inleiding verwerkt dienden te worden.

De betekenis van deze bronnenpublikatie is, naar ons oordeel, niet slechts dat vele honderden stukken, die van primair belang zijn tot goed begrip van het door de Duitse bezetter

in de jaren '40–'45 gevoerde beleid, thans in gedrukte vorm een plaats kunnen vinden in bibliotheken van wetenschappelijke instellingen en in particuliere bibliotheken in binnen- en buitenland, maar vooral ook dat deze publikatie van begin tot eind onderstreept hoezeer ons land als het ware een politiek proefveld is geweest van de SS en haar denkbeelden. Wie ooit zich afvraagt wat de Duitse en de Nederlandse nationaal-socialisten met Nederland voorhadden en wat er van Nederland geworden zou zijn indien Duitsland de tweede wereldoorlog had gewonnen, zal op deze vraag een antwoord kunnen vinden in dit werk: *De SS en Nederland.*

HET BESTUUR VAN HET RIJKSINSTITUUT
VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

A. F. MANNING, *voorzitter*
P. W. KLEIN
P. J. VERDAM

Inhoud

DEEL I

Woord vooraf V

Inhoudsopgave VII

Lijst van afkortingen IX

INLEIDING

I De uitgave
- A De bron 3
- B Bewerking en weergave 4
- C Inhoud van de uitgave 7

II De SS in Duitsland
- A Het karakter van de SS 12
- B De Allgemeine SS 26
- C SS en politie
  - 1 Sicherheitspolizei en SD 30
  - 2 De Ordnungspolizei 37
- D Concentratiekampen en Totenkopfverbände 42
- E De Waffen-SS 45
- F De organisatie van de SS-leiding 58
- G De Höheren SS- und Polizeiführer 66

III Het rijkscommissariaat
- A De rijkscommissaris: positie en persoon 78
- B Neven- en ondergeschikten 87
- C Schmidt 90

IV De Höherer SS- und Polizeiführer in Nederland
- A Rauter: persoon en functie 98
- B De Waffen-SS in Nederland 107
- C Sipo und SD in Nederland 112
- D De Ordnungspolizei in Nederland 121
- E De Nederlandse politie 126
- F De Reichsschulen 137

V Het politieke doel van de SS
- A De opdracht aan de rijkscommissaris 146
- B Het ideologische uitgangspunt 148
- C De idee van het groot-Germaanse rijk 154
- D De Duitse werkelijkheid 160

VI De Germanische Leitstelle
- A Coördinatie van de Germaanse politiek 164
- B De Anordnung 54/42 167
- C De Germanische Leitstelle in Nederland 172

VII Prehistorie der Nederlandsche SS: de voor-oorlogse radicalen
A De volkse tendens in de NSB 177
B Rost van Tonningen 190
C Der Vaderen Erfdeel 197
D Feldmeijer en de Mussert-Garde 217
E Zomer 1940: plannen 224
F De oprichting van de Nederlandsche SS 232

VIII De Germaansche SS
A De actieve SS 243
B De begunstigende leden 257
C Propaganda en indoctrinatie: Storm-SS, de Volksche Werkgemeenschap, Avegoor 263
D De verhouding tot de NSB 285
E De ondergang van de Germaansche SS 303

IX De Nederlandse vrijwilligers in de Waffen-SS
A De leidende figuren 310
B 'Westland' en 'Wiking' 313
C De Standarte 'Nordwest' 332
D Het Nederlandse vrijwilligerslegioen 334
E De SS-brigade 'Nederland' 362
F De Landstorm en andere eenheden in Nederland 372
G De Landwacht 385
H Slotopmerkingen over de vrijwilligers 403

Slotbeschouwing 415

Appendix: De groot-Germaanse rebellie in de Jeugdstorm 425

ILLUSTRATIES tussen p. 440 en 441

DOCUMENTEN 1935–1942 443

DEEL II

DOCUMENTEN 1943–1945 909

BIJLAGEN
I. Tabel van SS-rangen 1495
II. Schema van SS-instanties 1496

SUMMARY 1501

DIGESTS OF DOCUMENTS 1529

GLOSSARY 1641

BRONNEN EN LITTERATUUR 1647

Lijst van afkortingen met betrekking tot bronnen en litteratuur 1653

REGISTERS 1659

Lijst van afkortingen

Voor afkortingen betreffende bronnen en litteratuur zie men pagina 1653 en 1654

Abt.	Abteilung
a.D.	ausser Dienst
Adj.	Adjutant
A-Fall	Angriffsfall
A.K.	Armeekorps
AO	Auslandsorganisation der NSDAP
AOK	Armeeoberkommando
Art.	Artillerie
ATL	Algemeen Toezicht Leden
Ausb.	Ausbildungs-
Az	Aktenzeichen
Baone	Bataillone
Batl., Btl.	Bataillon
bayr.	bayerische
BdO	Befehlshaber der Ordnungspolizei
BdS	Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
BdW-SS	Befehlshaber der Waffen-SS
Befh.d.Tr.d.H.	Befehlshaber der Truppen des Heeres
BL	begunstigend lid
Brig.	Brigade
BRK	Beauftragter des Reichskommissars
Btl.kdr	Bataillonskommandeur
CdS	Chef der Sicherheitspolizei und des SD
CdZ	Chef der Zivilverwaltung
DAF	Deutsche Arbeitsfront
DeVlag	Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft
Dion	Division
d.Sch(p)	der Schutzpolizei
E-	Ersatz
EK	Eisernes Kreuz
E-Spiel	Englandspiel
Ers.	Ersatz
E-Stelle	Ergänzungsstelle
e.V.	eingetragener Verein
fdl.	feindlich(e)
FHA	Führungshauptamt
Flak	Flug(zeug)abwehrkanone
Freiw.	Freiwillige(n)
FS, Fs	Fernschreiben
Fürs.	Fürsorge
Geb.	Gebirgs-
geh.	geheim(e)
Gen.	General
Gend.	Gendarmerie
germ.	germanisch
Gestapo	Geheime Staatspolizei
Gren.	Grenadier
HA	Hauptamt
Höhere(r) SSuPF; HSSPF	Höhere(r) SS- und Polizeiführer
HW	Heimwehr
(i.)d.R.	(in) der Reserve
IdO	Inspekteur der Ordnungspolizei
IdS	Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD
Inf.	Infanterie
Ing.	Ingenieur
I.R.	Infanterie-Regiment
Jabo	Jagdbomber
Jäg., Jg.	Jäger
Kav.	Kavallerie

KdO	Kommandeur der Ordnungspolizei
Kdos.	Kommandosache
KdS	Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD
KL	Konzentrationslager
Komp. (Kp.)	Kompanie
Kripo	Kriminalpolizei
KVA	Küstenverteidigungsabschnitt
Kv-Heer	Kriegsverwendungsfähig-Heer
L-Fall	Landungs-Fall
M.d.R.	Mitglied des Reichstags
MG	Maschinengewehr
Mob.	Mobilisations-
Na.	Nachrichten
Napola (NPEA)	Nationalpolitische Erziehungsanstalt
Ndl.	Niederlande
Nenasu	Nederlandsche Nationaal-Socialistische Uitgeverij
NIVO	Nederlandsche Instelling voor Volksche Opvoeding
NS., ns.	nationalsozialistisch
NSB	Nationaal Socialistische Beweging
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei
NSKK	Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps
NSNAP	Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiderspartij
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
Oa.	Oberabschnitt
OKH	Oberkommando des Heeres
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
Org.	Organisation
Orpo	Ordnungspolizei
Pers.	Personal; persönliche
Pg.	Parteigenosse
P.O.	Politische Organisation (der NSDAP); politieke organisatie (der NSB)
Pol.	Polizei
ProMi	Propagandaministerium
Pz.	Panzer
RAD	Reichsarbeitsdienst
Res.	Reserve
RFSSuChdDt Pol	Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei
Rgt.	Regiment
RK	Reichskommissar
RKFdV	Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
RuS	Rasse- und Siedlung(s)
RuSHA	Rasse- und Siedlungshauptamt
SA	Sturmabteilung
SD	Sicherheitsdienst
Sipo	Sicherheitspolizei
SS	Schutz-Staffeln
SS-DBO	SS-Disziplinarstraf- und Beschwerdeordnung
SS-Brif.	SS-Brigadeführer
SS-FHA	SS-Führungshauptamt
SS-Hstuf.	SS-Hauptsturmführer
SS-KV	SS-Kriegsverwendungsfähig
SSPF	SS- und Polizeiführer
SS-Staf	SS-Standartenführer
SS-Stubaf.	SS-Sturmbannführer
SS-TV	SS-Totenkopf-Verbände
SS-WVHA	SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt
Stapo	Staatspolizei
Stellv.	stellvertretende
UK	Unabkömmlichkeitsstellung
VDA	Volksbund für das Deutschtum im Ausland
Verdinaso	Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen
V-Mann	Vertrauensmann
VoMi	Volksdeutsche Mittelstelle
WA	Weerafdeeling
W.Bfh. Ndl. (WBN)	Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden
WE	Wehrertüchtigungs-
z.b.V.	zur besonderen Verwendung
z Kt	zur Kenntnis(nahme)

INLEIDING

HOOFDSTUK I

De uitgave

A. De bron

Van het begin af aan heeft de leiding van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie ernaar gestreefd zo spoedig mogelijk materiaal over de bezettingsgeschiedenis te verwerven uit de archieven van centrale Duitse instellingen. De geallieerden hadden na de capitulatie van de Duitsers in 1945 grote hoeveelheden van dergelijk materiaal gevonden, en die o.a. samengebracht in het Brits-Amerikaanse *Foreign Office – State Department Document Center (FOSD)* te Berlijn, waar de archieven van het *Auswärtige Amt* en de *Reichskanzlei* werden bewaard en bewerkt, en het Amerikaanse *7771 Document Center* te Berlijn, meer bekend als het *Berlin Document Center (BDC)*. De stukken daar werden gesorteerd in verband met het onderzoek voor de processen tegen oorlogsmisdadigers te Neurenberg. Toen begin mei 1947 een Nederlandse delegatie, waaronder enige medewerkers van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, toegang kreeg tot het *FOSD-Center*, kon men van de gelegenheid gebruik maken om ook het materiaal in het *Berlin Document Center* te bestuderen. Hier werkten vrijwel uitsluitend, tot zijn terugkeer naar Nederland in september 1947, dr. A. E. Cohen, en, aanvankelijk samen met hem, vervolgens alleen tot eind maart 1948, drs. P. F. M. Fontaine. Zij richtten hun aandacht niet op al het materiaal in het *BDC*, maar concentreerden zich op het voor hen belangrijkste, de z.g. *Himmler files*.

Dit was een verzamelbegrip voor een zeer groot aantal archivalia, die althans met elkaar gemeen hadden, dat ze afkomstig waren van een of andere SS-instantie. Kwantitatief en kwalitatief het belangrijkst bleken de stukken te zijn, die van het *Hauptamt Persönlicher Stab Reichsführer-SS* afkomstig waren. Oorspronkelijk moeten deze stukken zich bevonden hebben op Himmlers bureau in de Prinz Albrechtstrasse te Berlijn, maar hoe zij in het *BDC* zijn terechtgekomen, is onbekend. De Nederlandse delegatie trof ze er in ieder geval in grote mate van wanorde aan; of deze wanorde was ontstaan op de oorspronkelijke opbergplaats dan wel als gevolg van evacuatie, van vernietigingspogingen of van de terugvoering naar Berlijn, is niet duidelijk. Daarbij heeft de *Schriftgutverwaltung* van Himmlers staf kennelijk op verschillende tijdstippen verschillende indelingscriteria gehanteerd, maar die niet stipt toegepast. Men vindt geheime en andere stukken door elkaar, daarentegen ingekomen brief en doorslag van het antwoord niet steeds bij elkaar. Enige groepen stukken, die over Nederlandse zaken handelden, waren kennelijk gezamenlijk geregistreerd, maar lagen soms vrij ver uiteen in verschillende briefordners.

Het materiaal van andere *Hauptämter* van de SS-leiding of van onderdelen daarvan leverde wat Nederland betreft weinig op, en was relatief onbelangrijk, met uitzondering van archivalia van het *Rasse- und Siedlungshauptamt*, en het SS-bureau voor wetenschappelijk onderzoek, het *Ahnenerbe* (onderdeel van de *Persönliche Stab*). Hier werd tamelijk veel aangetroffen, dat voor Nederland van belang was, zij het niet in die mate als met de hierboven genoemde stukken het geval was.

Tegen het einde van de werkzaamheden van de heer Fontaine bleek, dat behalve de *Himmler files* nog een andere collectie voor het werk van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie van belang was, nl. de verzameling uit het *SS-Personalhauptamt* van de persoonsdossiers der SS-officieren, voor ongeveer 80% compleet. Hierbij waren ook de persoonsdossiers van Duitse functionaris-

sen, zowel te Berlijn en München als in het bezette Nederland werkzaam, die een honoraire SS-rang hadden, maar tevens van een aantal Nederlanders, die *SS-Führer*, d.w.z. SS-officier, waren.

Al dit materiaal werd door de heren Cohen en Fontaine nauwkeurig doorgezien om vast te stellen of het op Nederland betrekking had. Dit laatste ruim genomen; gegevens over Duitsers, die zich tijdens de bezetting in Nederland bevonden, werden ook geacht voor de Nederlandse geschiedschrijving van belang te zijn wanneer zij betrekking hadden op de levensloop elders van deze Duitsers: zo bijvoorbeeld de levensloop van de *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland Rauter, die niet te begrijpen valt als men zijn Oostenrijkse tijd niet kent. Ook werden stukken van belang geacht, die inzicht gaven in organisatie en werkwijze van centrale SS-instanties, die veel met Nederland te maken hadden, of analoge situaties in andere bezette landen (b.v. Noorwegen) belichtten. Van elk stuk, dat op een of andere wijze voor de geschiedschrijving van de bezettingsperiode van belang leek, werden fotokopieën gemaakt, meestal zowel voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie als voor de Bijzondere Rechtspleging. Hoezeer de documenten in het *BDC* voor deze laatste instantie van belang bleken te zijn, werd treffend geïllustreerd door het proces tegen Rauter, die toen geconfronteerd werd met een aantal van zijn brieven aan Himmler.

Om allerlei redenen (de wanorde in het materiaal, wijze van reproductie en overbelasting van het personeel van het *BDC*, etc.) was er in de verzameling fotokopieën, die aldus werd verkregen, geen logische volgorde. In de praktijk leverde dit, mede door de beschrijvingstechniek, die door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie wordt gebruikt, weinig moeilijkheden op. De gehele verzameling van fotokopieën wordt thans als de BDC-collectie van het instituut aangeduid; achter de aanduiding 'BDC' worden de stukken (d.w.z. de fotokopieën) aangeduid met een H wanneer zij uit de *Himmler files* afkomstig zijn, met een P wanneer zij uit de collectie persoonsdossiers afkomstig zijn. Links onderaan de hier afgedrukte stukken vindt men deze aanduidingen; in de noten is de aanduiding 'BDC' kortheidshalve weggelaten, men vindt daar dus alleen de letter H of de letter P, gevolgd door de nummering.

Intussen bevinden zich onder de H-nummers ook enige fotokopieën van stukken, die niet tot de *Himmler files* horen. Zo is met name door een medewerker van het *BDC*, Bruno Schumacher, de collectie verrijkt met kopieën van documenten uit de zeer fragmentarisch bewaard gebleven archieven van de *Parteikanzlei* en van het bureau van de *Reichsschatzmeister der NSDAP*.

Dat de archivalia in het *Berlin Document Center* incompleet zijn, is zeker; in hoeverre, kan men slechts gissen. Van de gevoerde telefoongesprekken is bijzonder weinig overgeleverd. Aangezien Himmler evenwel vaak afwezig was, moest men zich veelal per telex tot hem wenden. Teneinde overbelasting van het telex-net te voorkomen werden veel zaken evenwel toch per brief afgedaan.

Bij de crisis rond Berlijn in 1948 werden de *Himmler files* uit het *BDC* weggehaald en naar de Verenigde Staten overgebracht. De persoonsdossiers bleven in Berlijn achter. De collectie fotokopieën voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en de Bijzondere Rechtspleging was toen al gemaakt. In de Verenigde Staten werd het materiaal herordend en voor een deel gefilmd. Overzichten van die films werden (en worden) gepubliceerd in de door de National Archives uitgegeven *Guides to German Records microfilmed at Alexandria, Va.* Voornamelijk de delen 32, 33 en 39 hebben betrekking op de SS. Inmiddels werd in het begin van de zestiger jaren het grootste deel van de *Himmler files* (tezamen met ander materiaal) teruggebracht naar Duitsland, waar het nu berust in het *Bundesarchiv* te Koblenz. De dossiers van het *SS-Personalhauptamt* (waar onze fotokopieën met het P-nummer dus vandaan komen) bevinden zich nog steeds in het *BDC* te Berlijn.

B. Bewerking en weergave

Vrijwel meteen rees de vraag: hoeveel van de ongeveer 12.000 pagina's van de *BDC*-collectie – vergeleken met andere archieven en collecties, die het instituut bezit, niet eens zo veel – te publiceren? Dr. A. E. Cohen, die pas na de opbouw van de verzameling de gelegenheid had het gehele gefoto-

kopieerde materiaal in zijn onderlinge samenhang te bezien, kon uiteraard verscheidene selectienormen hanteren: sommige stukken kwamen in aanmerking, omdat zij belangrijke feitelijke informatie over de bezettingsgeschiedenis gaven, of omdat zij karakteristiek voor bepaalde politieke opvattingen waren, andere vanwege de oorzaken die tot hun ontstaan hadden geleid of de gevolgen die zij opriepen. Daarnaast achtte hij het echter nodig een algemeen selectiecriterium te hanteren, hetgeen hij meende te vinden in de vraag, of Himmler, de *Reichsführer-SS*, van de stukken kennis had genomen of hun ontstaan had bevorderd. De hoofdmoot van de uitgave bestaat dan ook uit stukken, afkomstig uit de *Persönliche Stab*, grotendeels door Himmler zelf gelezen, geparafeerd en soms van strepen en notities voorzien, dan wel gedicteerd. Een kleiner gedeelte werd door Himmlers *persönlicher Referent* – minder dan adviseur, meer dan secretaris – *Dr.* Rudolf Brandt afgehandeld. Maar de inhoud van de binnenkomende stukken werd dan door Brandt toch aan Himmler voorgelegd, en de uitgaande stukken werden door hem aan de hand van meestal gedetailleerde instructies van Himmler geschreven. Het aantal stukken, dat uitsluitend door Brandt werd behandeld, is minimaal. Het opnemen van een twintigtal andere stukken, afkomstig van andere SS-instanties dan de *Persönliche Stab*, werd gerechtvaardigd door het belang van het stuk of het feit, dat Himmler de inhoud ervan gekend moet hebben; dit alles resulteerde in een scherpe selectie van het aanwezige materiaal.

Hierop wordt weer een uitzondering gevormd door de *Ahnenerbe*-stukken, waarvan er een veertigtal voor de publikatie is uitgezocht. Zij bevatten echter veel, dat typisch is voor de verhoudingen tussen de Duitsers onderling, bepaalde onderwerpen, die elders niet ter sprake komen zoals bv. de Friese kwestie, gegevens uit de eerste periode van de bezetting (toen Rauter nog weinig aan Himmler rapporteerde) en zij geven een kijk op een bepaald aspect van de Duitse politiek, nl. de semi-culturele *Volkstum*-politiek, die door de Duitsers zelf van zeer groot belang werd geacht.

Een scherpe selectie is tevens gemaakt uit de vele P-nummers van de BDC-collectie. Een deel daarvan vormt normale briefwisseling, die ook in het archief van de *Persönliche Stab* aangetroffen had kunnen zijn, en daar trouwens soms inderdaad aangetroffen is. Gepubliceerd zijn de autobiografische schetsen – in het algemeen vereist bij opname in de SS in een officiersrang – van drie van de vier *Generalkommissare* van het Duitse bezettingsbestuur in Nederland (de vierde, Fritz Schmidt, had geen honoraire rang in de SS), waaronder die van Rauter ongetwijfeld de belangrijkste is, voorts van de vier *Befehlshaber* van de Duitse politieke politie *(Sipo und SD)* in Nederland, van de Voorman der Nederlandsche SS Feldmeijer, en – ter vergelijking met Rauter – van de Oostenrijkse SS-officier Helle.

Verder zijn er enkele stukken opgenomen, die weliswaar een H-nummer dragen, echter niet uit een SS-bron afkomstig zijn, maar uit de archieven van de *Parteikanzlei* en de *Reichsschatzmeister der NSDAP.* Aangezien aan hen geen afzonderlijke publikatie gewijd kan worden, gezien hun geringe aantal, zijn ze in deze uitgave het best op hun plaats.

Tenslotte zijn er in deze publikatie een drietal stukken opgenomen, die in het geheel niet uit het *BDC* afkomstig zijn, maar uit andere archieven en collecties van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Inhoud en importantie van deze stukken (waaronder een uiterst belangrijke brief van Rauter aan Himmler uit juli 1941, uit een periode, waarin het restant van hun correspondentie zeer schaars is) rechtvaardigen o.i. echter ten volle de opneming in deze uitgave.

Een klein aantal stukken, dat in deze uitgave gepast zou hebben, is er niet in opgenomen, met name enige correspondentie tussen Rost van Tonningen en Himmler, die beter op haar plaats is in de bronnenpublikatie over Rost van Tonningen, verzorgd door mevrouw drs. E. Fraenkel-Verkade.

De volgorde van de documenten in deze uitgave is de chronologische. Men ziet zo de gebeurtenissen zich ontwikkelen zoals ook Himmler – wiens gezichtspunt bij de opzet centraal werd gesteld – ze heeft gadegeslagen. Men bedenke hierbij, dat de kern van de bijna 700 documenten in deze publikatie gevormd wordt door de correspondentie tussen Himmler en Rauter, waarbij zij in één brief of telex-

bericht herhaaldelijk meerdere en zeer diverse onderwerpen aan de orde stelden. Er is intussen geen evenwicht tussen het aantal stukken in de loop der jaren. De vooroorlogse jaren en ook 1940 en 1941 bieden weinig, hoewel men niet de indruk krijgt, dat er veel ontbreekt. De topjaren zijn 1942 en 1943 met tezamen meer dan de helft van het totaal, maar dat zijn dan ook juist de jaren van de hevigste politieke strijd en spanning tussen de verschillende facties in het nazi-kamp. Die strijd, wij zullen er elders nog op terugkomen, vormt inhoudelijk de hoofdschotel van het hier gebodene. Het jaar 1944 biedt weer minder en 1945 uiteraard weinig.

Wat de wijze van uitgeven aangaat volgt deze publikatie in het algemeen de door dr. A. E. Cohen opgestelde 'Regels voor de bewerking van de bronnenpublikaties van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie'. Tal van administratieve en andere gegevens zijn in de druk weggelaten; indien van belang, worden ze in letternoten weergegeven. Niet van belang geacht werden aanduidingen als 'Geheim', 'Geheime Reichssache' e.d., aangezien het grootste deel van de brief- en telexwisseling tussen zo hoog geplaatste functionarissen een geheim karakter droeg. Op een aantal stukken zijn stenografische notities geplaatst, die echter helaas vrijwel onleesbaar bleken; in sommige gevallen bevatten ze klaarblijkelijk de tekst van een aansluitend document; die gevallen zijn in de annotatie opgenomen. Voorts is de tekst formeel genormaliseerd. Wij wijzen er hierbij op, dat kennelijk onbetekenende verschrijvingen zijn verbeterd; waar twijfel zou kunnen bestaan, d.w.z. de mogelijkheid van spelfouten, onvoldoende taalbeheersing of *Fehlleistungen*, is de tekst ongewijzigd overgenomen. Handtekeningen onder brieven zijn in beginsel letterlijk uit het origineel overgenomen. Waar ze, zoals op doorslagkopieën, ontbreken of waar slechts de paraaf of de voornaam neergezet is, zijn de ontbrekende namen of letters tussen rechte haakjes toegevoegd. Niet weggelaten, zoals dat in vele moderne bronnenuitgaven wel gebeurt, zijn de aanhef en de slotgroet, aangezien de subtiele verschillen tussen de ene en de andere formulering vaak tekenend zijn voor bepaalde verhoudingen in een autoritaire staat. Een deel van de niet of niet letterlijk voor de druk overgenomen gegevens vindt men in de formele aanduiding, die boven de tekst van elk document is geplaatst. Hierin zijn doorgaans de Nederlanders aangeduid met vermelding van hun voorletters. Wat de Duitsers betreft is voor de zeven belangrijkste van hen een uitzondering gemaakt.

Links onderaan is de vindplaats in de BDC-collectie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RvO) vermeld, alsmede aard en ontwikkelingsstadium van het document zoals 'vertaald afschrift', 'oorspronkelijk', 'doorslagkopie' e.d. In de weinige gevallen, waarin dit gegeven niet met zekerheid viel vast te stellen, is het meest waarschijnlijke genoteerd, indien nodig met een verantwoording in de annotatie.

Volgens de hierboven genoemde 'Regels' dient de annotatie kort gezegd het volgende te bevatten: verwijzingen, verwerking van het niet gepubliceerde uit het desbetreffende archief (in dit geval de BDC-collectie), achtergrond leverende gegevens, al dan niet kritisch commentaar. Er is, zonder naar een onbereikbare volledigheid te streven, geopteerd voor een tamelijk uitgebreide annotatie; dit heeft o.a. het voordeel, dat waar ruwweg gezegd alle belangrijke stukken van de BDC-collectie hier gepubliceerd zijn, en de minder belangrijke in de noten zijn samengevat, de lezer dan wel geen volledig beeld van de bezettingsgeschiedenis krijgt, maar in hoofdzaak wel van het materiaal in de collectie. Voor het leveren van commentaar, achtergrond, en daarmee een correctie op het materiaal, (en anderszins nodig of nuttig geachte gegevens) putten wij voor de annotatie uit de andere archieven en collecties (bijna alle van het instituut), en vervolgens uit de litteratuur. Gepubliceerd materiaal is in de voetnoten de eerste keer volledig, en vervolgens – behoudens zeer incidenteel vermelde werken – verkort weergegeven; met archivalia is dat steeds het geval. De complete titel of aanduiding kan gevonden worden door middel van de alfabetische lijst van bronnen en litteratuur, alweer met uitzondering van de slechts zeer incidenteel gebruikte werken.

Van bepaalde Duitse instellingen zijn de namen, ook indien voorafgegaan door een Nederlands lidwoord, ter verduidelijking weergegeven als woordgroep zonder lidwoord ('de *Höherer SS- und Polizeiführer*' is er één; 'de *Höheren SS- und Polizeiführer*' zijn er meerdere).

C. Inhoud van de uitgave

Wat behelzen nu de hier gepubliceerde stukken?

Vermoedelijk zijn er in de huidige wereld weinig mensen, die de lettercombinatie 'SS' en de daarbij behorende *Sig*-runen niet meteen associëren met massamoord en brute onderdrukking op een schaal, die in vroeger tijden ondenkbaar geweest zou zijn. Toch zal men in deze documenten en in de inleiding, die er aan voorafgaat, weinig bespeuren van het optreden der SS als instrument ter uitvoering van een tamelijk coherent programma van massale onderdrukking en moord. Weliswaar werd dit programma voornamelijk in Oost-Europa gerealiseerd, maar ook in het door de Duitsers bezette westen vervulde de SS taken in hetzelfde vlak: de vervolging en deportatie der joden, de bestrijding van het verzet, tenslotte een steeds wildere terreur. In de hier gepubliceerde stukken komen deze onderwerpen echter relatief weinig aan de orde.

Voor een groot deel ligt dit aan de aard van de stukken, die immers uitgingen van de *politieke* top van de SS. De vervolging der joden in Nederland was voor een belangrijk deel zaak van een gespecialiseerd politie-apparaat, namelijk het *Reichssicherheitshauptamt*, de SS- en politiecentrale te Berlijn, ter plaatse in Nederland uitgevoerd door een aparte sectie van de *Sicherheitspolizei*[1]; het onderwerp zelf vraagt dan ook een gespecialiseerde beschrijving. Zulks in overeenstemming met het Duitse regeersysteem, waarbij zaken van algemeen beleid, die meerdere landen betroffen, en routine-zaken door de centrale instanties te Berlijn werden afgehandeld, zaken, die daarentegen van incidentele of onverwachte dan wel territoriale aard waren, door de territoriale machthebber. Vandaar, dat de hoogste SS-chef in Nederland, de *Höherer SS- und Polizeiführer* Rauter, ongegetwijfeld een van de stimulerende krachten bij de jodenvervolging in Nederland was, maar dat zijn praktisch aandeel beslist geringer was dan dat van de bevelhebber der *Sicherheitspolizei*, die onder hem ressorteerde.[2] In de weinige brieven van Rauter aan Himmler, waarin de jodenvervolging ter sprake komt, overdreef hij daarbij zijn eigen aandeel nog.[3] Dat laatste gold beslist in veel mindere mate voor de onderdrukking der bevolking, de bestrijding van het verzet, en de toenemende terreur in Nederland. Dat immers waren duidelijk territoriaal gebonden zaken, die, zoals ook uit de stukken blijkt, in de latere oorlogsjaren in toenemende mate de aandacht van de territoriale *Höherer SS- und Polizeiführer* vroegen.

Hoe dan ook, de hier afgedrukte stukken zijn, met de correspondentie tussen Rauter en Himmler als kern, voornamelijk afkomstig van die SS-leiders, die hun taak allereerst zagen in de *politische Gestaltung*: in dit geval de politieke toekomst van het bezette Nederland, en de rol, die de SS daarbij diende te spelen.

Toch zou het iets te simpel zijn het probleem alleen maar af te doen met een verwijzing naar de aard van de stukken. Die vraagt immers zelf om een verklaring. Welnu, de lezer dient zich eigenlijk voortdurend het perspectief voor ogen te stellen, van waaruit verreweg de meeste stukken geschreven zijn – het perspectief namelijk van een door Duitsland gewonnen oorlog.[4] Voor de niet-nazi moge de betekenis van het Hitler-imperium in de eerste plaats liggen in de poging tot vernietiging van het jodendom. Merkwaardigerwijs valt die prioriteit ook vast te stellen bij Hitler zelf, naast zijn plannen voor verovering en germanisatie van Oost-Europa. Maar in het algemeen was voor de nazi's de bestrijding en uitschakeling van tegenstanders eigenlijk secundair ten opzichte van de 'positieve' politiek. De razzia's, represailles, executies in een land als Nederland, de *Silbertanne*-moorden[5],

(1) Zie voor de juiste betekenis van deze term p. 33–35, 112–114.

(2) Not. 107, B. A. Sijes: 'Adolf Eichmann und die Deportation der in den Niederlanden wohnenden Juden'.

(3) Zie nrs. 216, 224, 235.

(4) Vgl. p. 120.

(5) Zie voor deze speciale vorm van SS-terreur nr. 467, noot 4.

het wegvoeren der joden, de oprichting van de kampen bij Amersfoort en Vught, dat alles had in de ogen van de hoogste functionarissen van het Duitse bezettingsbestuur, ook in de ogen van Himmler en vele anderen, de functie, die in de vijftiger jaren in Oost-Europese landen als Tsjechoslowakije en Hongarije de onderdrukking, executies, deportaties, dwangarbeidskampen, enzovoorts hadden voor 'de opbouw van het socialisme' aldaar. Voor de politieke strategen de functie van noodzakelijke bijzaak. Dat er in deze stukken zo relatief weinig over gezegd wordt, en het weinige, dàt er over gezegd wordt, is tekenend voor de gezichtshoek van lieden als Rauter, Seyss-Inquart, Mussert, maar ook van lieden als Voorhoeve, Kranefuss, Rost van Tonningen, Snijder, Theunisz, Van Geelkerken, om maar een losse doch steeds rake greep te doen uit de *dramatis personae* van deze publikatie. Dat de joden moesten verdwijnen, de 'reactie' onderdrukt, 'sabotage' in de kiem gesmoord, was althans voor de felle nationaal-socialist vanzelfsprekend.[1] Veel belangrijker voor hen was wat er na de opruiming dan wel onderwerping der tegenstanders met Nederland zou gebeuren: zou dit een nationaal-socialistische, met Duitsland verbonden, maar zelfstandige staat worden zoals de NSB voor ogen stond? Moest het, waar weinig Nederlanders doch niet zo weinig Duitsers naar streefden, eenvoudigweg bij Duitsland worden ingelijfd? Of waren er mogelijkheden voor een opgaan van Nederland en andere 'Germaanse'[2] landen mèt Duitsland in een groter verband, een groot-Germaans Rijk, zoals de SS zich ten doel stelde? Hoe moest Europa worden gereorganiseerd, en wat zou de plaats van Nederland in dit nieuwe, door Duitsland beheerste Europa zijn?

Zij die deze vragen als de essentiële politieke problemen beschouwden, zagen het liquideren van de werkelijke of vermeende vijanden inderdaad als bijzaak – als afbraak van het oude op de grond, waarop zij hun diverse blauwdrukken van de toekomst in nieuwbouw wensten om te zetten.

Tijdens de oorlog, die naar de meeste nationaal-socialisten tot diep in 1944 dachten[3], stellig door Duitsland gewonnen zou worden, verwerkelijkten zij niet alleen de nodig geachte afbraak, maar begonnen zij ook al in bescheiden mate aan de opbouw. De negatieve, nihilistische kern van de nazileer is stellig mede oorzaak geweest van het opvallende feit, dat de aanhangers zoveel succes met het eerste gehad hebben, en zo weinig hebben terecht gebracht van de *politische Gestaltung*, die hen voor ogen stond. Het verloop van de oorlog maakte voorts, dat van hun doen en laten slechts de destructie overbleef. Daarop viel na de oorlog het volle licht, en derhalve kwamen de 'positieve' politieke strevingen van de nationaal-socialisten in de bezette gebieden nog meer in de schaduw te staan. In het bijzonder gold en geldt dat voor de SS, veelal gezien als het instrument bij uitstek voor de door het nationaal-socialisme aangerichte destructie. Op zichzelf niet ten onrechte; de SS wilde en was echter meer dan dat. Behalve moordmachine was de SS ook ideologische stoottroep, politieke pressiegroep, militair keurkorps, om de belangrijkste functies te noemen. Sommige daarvan waren voortgevloeid uit de oorspronkelijke taak van de SS om veiligheid van *Führer* en Rijk te

(1) Wellicht niet zo vanzelfsprekend voor Mussert en gelijkgestemde NSB-ers. Wat de behandeling en de deportatie der joden betreft is er reden om aan te nemen, dat Mussert daar zijn twijfels over had. Hij wilde of durfde evenwel nimmer daarvan een punt van discussie met de bezetter te maken. Bovendien lag ook bij hem het primaat duidelijk bij de politieke toekomst van het nationaal-socialistisch te maken Nederland.
(2) De aanhalingstekens bij dit begrip menen wij voortaan te kunnen weglaten zonder bij de lezer de verdenking te wekken de verpolitisering der nationaal-socialisten van (twijfelachtige) taalkundige of anthropologische termen te delen. In aansluiting op het taalgebruik in het beschreven milieu betekent 'Germaans' hier Nederlands, Noors, Deens, Vlaams, soms ook Zweeds, Fins (!) en/of Zwitsers, een enkele maal tevens Brits, en omvat het in de praktijk *niet* het adjectief Duits. 'Germaanse vrijwilligers' zijn dus vrijwilligers, afkomstig uit Nederland, Noorwegen, Denemarken en Vlaanderen (eventueel ook uit andere geheel of gedeeltelijk Germaans geachte landen), ongeacht het uiterlijk van de betrokkenen. Duitse vrijwilligers zijn derhalve niet onder deze term begrepen.
(3) Zie bv. Verkl. Wybrands Marcussen in Doc. I Wybrands Marcussen.

waarborgen, andere had de SS zich door de machtsverhoudingen in bepaalde omstandigheden kunnen toeëigenen. Voor een deel was er samenhang tussen deze functies, voor een ander niet onbelangrijk deel waren er tegenspraken. Verderop in deze inleiding zullen wij gedetailleerder schetsen, hoe de SS tot een complex was uitgegroeid van organisaties met verschillende doelstellingen. Geen wonder, dat zich in dit geheel ook centrifugale krachten openbaarden.

Men ziet de SS in deze documenten dan ook niet zozeer in haar destructieve functie, maar integendeel voornamelijk in een politiek vormgevende rol – althans in een poging daartoe. Men zou kunnen zeggen, dat dit boek in wezen de poging bevat van de SS om in Nederland een bepaalde politiek door te voeren en zich van de daarbij behorende machtspositie te verzekeren. Laten wij zo bepaalde aspecten van de SS in het duister, anderzijds plaatsen wij het milieu, waarin de SS zich in deze functie manifesteert, in het licht: het bezette Nederland als object van de bezetter, als politiek krachtveld, waar het bezettingsbestuur, Duitse nazi-instanties en Nederlandse nazi-groeperingen elkaar vonden, beconcurreerden en vaak heftig bestreden.

Natuurlijk valt de SS ideologisch en mentaal niet van die andere politieke krachten te scheiden. Wat de situatie merkwaardig en gecompliceerd maakt, is het feit, dat ook formeel en structureel er alliages zijn. In Duitsland was de SS, ook toen zij tot een complexe super-organisatie was uitgegroeid, nog steeds een formatie van de Duitse nationaal-socialistische partij, de *NSDAP*, en had zij notabene geen eigen rechtspersoonlijkheid. De vertegenwoordiger van de *Reichsführer-SS* Himmler in Nederland, de *Höherer SS- und Polizeiführer* Rauter – beiden ongetwijfeld de twee belangrijkste personages in deze publikatie – was niet alleen de hoogste SS-autoriteit in het bezette Nederland, maar ook onder de wat loze benaming *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* een der hoogste en belangrijkste functionarissen van het bezettingsbestuur. Dat laatste was ook het geval met zijn politieke rivaal, de *Generalkommissar zur besonderen Verwendung* Schmidt, die in het bijzonder de taak had om Nederland nationaal-socialistisch te maken. Deze *Generalkommissar* was tevens hoofd van de *NSDAP*-organisatie in Nederland, waar echter de SS in Nederland weer geheel los van stond. Maar het filiaal, dat het politieke deel van de SS in Nederland onderhield, bestond nu juist vrijwel alleen uit de Nederlandsche SS, die echter formeel een weerkorps was van de Nederlandse nazi-partij, de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) onder Musserts leiding. Zo zijn er nog meer alliages: de versmelting van SS en politie in Duitsland, en de poging daartoe in Nederland bijvoorbeeld. Ook zal men in deze publikatie het militaire deel van de SS, de *Waffen-SS*, vaak tegenkomen in de vorm van de eenheden, waarin Nederlandse vrijwilligers in groten getale dienst deden, zij het, dat zowel in de inleiding als in de stukken dit geenszins onbelangrijke militaire aspect steeds betrokken wordt op de kern: de politieke machtsstrijd der bezetters en hun handlangers in Nederland.

Want dat is het centrale thema in deze publikatie. Wat hadden zij voor met Nederland, behalve dan de vernietiging van hun tegenstanders? Welnu, zoals wij nog nader hopen aan te tonen, waren zij het allen over één ding eens, hoe vaag en onbestemd het hun ook voor ogen stond: Nederland moest, in meerdere of mindere mate, genazificeerd worden. Voor de Duitse nazi's was dat eigenlijk identiek met een of andere mate van germanisatie. Het hoofd van het Duitse bezettingsbestuur in Nederland, de rijkscommissaris Seyss-Inquart, moest die nazificatie en die verduitsing geleidelijk tot stand brengen. Die taak liet hij in de eerste plaats uitvoeren door de hierboven genoemde *Generalkommissar zur besonderen Verwendung*, de exponent van de Duitse nazi-partij tevens. Na een tamelijk veelbelovend, doch kort en mislukt experiment met de Nederlandsche Unie, een niet-nationaal-socialistische burgerlijke groepering, die tot op zekere hoogte tot collaboratie met de bezetter bereid was, wendde de bezetter zich bij gebrek aan beter tot de NSB. Al heel gauw bleek echter de SS, d.w.z. de *Reichsführer-SS* Himmler, en in Nederland de *Höherer SS- und Polizeiführer* Rauter met zijn inheemse trawanten, georganiseerd in de Nederlandsche SS, aan te sturen op absorptie van Nederland in een later te vormen Germaans Rijk. Mussert en het grootste deel van de NSB echter wilden wel meewerken aan het nazificeringsproces, doch wensten Nederland zo onafhankelijk mogelijk van Duitsland te houden, waarbij de NSB in hun ogen vanzelfsprekend

de leiding van staat en maatschappij zou krijgen. Om machtspolitieke redenen vooral kreeg de NSB een zekere steun van Schmidt en het Duitse partij-apparaat. Er ontstond een gedeeltelijk ideologische, maar vooral machtspolitieke tegenstelling tussen de Nederlandse en de Duitse nazi-partijen enerzijds, en hun SS-formaties anderzijds, waarbij de allesbeslissende instantie, Hitler, de zaken voornamelijk op zijn beloop liet, en de verantwoordelijke topfiguur in het bezettingsbestuur, Seyss-Inquart, tussen de rivaliserende concepties en de rivaliserende machten in balanceerde. Een vergelijkbare situatie treft men in het door de Duitsers bezette Noorwegen aan, ook wel in België, minder in Denemarken tengevolge van bepaalde omstandigheden. Toch propageerde de SS in al deze Germaanse landen[1] de idee van het Germaanse Rijk, en stiet zij in al die landen op tegenwerking van andere autoriteiten en van de inheemse nazi-partijen.

Al die Germaanse bezette gebieden waren voor de SS van groot belang; de SS streefde – niet anders dan andere Duitse machtsapparaten, met name de rivaliserende *NSDAP*-organisatie – naar machtsposities in deze landen om die als springplank naar grotere macht te Berlijn te benutten.

Onder die landen nam Nederland door zijn ligging, zijn veronderstelde gemakkelijker aanpassing aan het *Deutschtum* in vergelijk tot de Scandinavische landen, en vooral door zijn bevolkingsaantal zonder twijfel de eerste plaats in. Natuurlijk dient men Nederland niet onder het vergrootglas te leggen. Voor de leiding van het Duitse Rijk, voor middenkader en volk, voor de *NSDAP* als geheel, en niet te vergeten voor Hitler zelf heeft Nederland geen enkele essentiële betekenis gehad (mogelijk met uitzondering van enige militaire crises in 1940 en 1944). Voor het gros van de Duitse SS eigenlijk ook niet. Maar de hier geschetste optiek gold wèl voor Himmler en een aantal lieden uit zijn omgeving, die zich met de politieke strategie van het gehele SS-complex bezig hielden. Zo gezien krijgt het centrale onderwerp van deze publikatie, de politiek van de SS in Nederland, een meer dan incidentele en meer dan nationale betekenis.

Uit het voorafgaande kan men reeds afleiden, van welk groot belang de hier gepubliceerde documenten zijn voor de geschiedschrijving van de tijd der Duitse bezetting in Nederland. Anderzijds blijkt tevens, en ook op dat aspect zullen wij later nog nader ingaan, dat deze documenten allerminst een evenwichtig beeld geven van de bezettingsgeschiedenis. Verre van dat; zelfs voor de onderlinge strijd der Duitse machthebbers en hun meelopers kan al dit materiaal uit SS-bron per definitie geen objectief en volledig beeld geven. Dat beeld krijgt men slechts door de hier gepubliceerde stukken te bestuderen in samenhang met andere bronnen: wij noemen hier slechts, om een willekeurige greep te doen, de archivalia van de NSB, de naoorlogse gesprekken met hoge Duitse functionarissen, de vaak belangrijke restanten van het archief van de *Höherer SS- und Polizeiführer*. Daar is voorts de samenhang tussen de gebeurtenissen in Nederland, en de gebeurtenissen elders, met name te Berlijn. Op dit laatste punt kan de steeds overvloediger litteratuur over het nationaal-socialistische Duitsland een onmisbare aanvulling en verdieping geven.

De inleiding bij de documenten heeft dan ook een tweeledig doel. In de eerste plaats heeft de bewerker getracht de lezer een overzicht van en inzicht in de structuur van de SS te geven als achtergrond bij de hier gepubliceerde documenten. Dit uitgangspunt brengt met zich mee, dat het hier gebodene geen uitputtende beschrijving van nazi-Duitsland en zelfs niet van de SS is. Veel van hetgeen voor deze organisatie van belang, karakteristiek of zelfs bepalend is, komt zowel in de inleiding als in de documenten niet of slechts zeer terloops aan de orde; zoals bijvoorbeeld de pogingen tot penetratie van de Duitse economie, de politiek tegenover de bevolking van de bezette

(1) Wallonië werd sinds 1943 ook Germaans geacht. Zie Edgar Erwin Knoebel: *Racial Illusion and Military Necessity: A Study of SS Political and Manpower Objectives in Occupied Belgium* (diss. univ. van Colorado), 1965, p. 324–333.

gebieden in Oost-Europa, veel aspecten van de conflicten met de *Wehrmacht*, enz. Voor een geschiedschrijving van de SS, waarbij al deze zaken beschreven worden, zij de lezer verwezen naar de litteratuur. Anderzijds wordt in deze inleiding wel dieper ingegaan op kwesties, waarvan een goed begrip essentieel is voor het verstaan van de afgedrukte documenten. Wij noemen hier de positie van de *Höheren SS- und Polizeiführer* in Duitsland en de door de Duitsers bezette gebieden, of de voor-oorlogse ontwikkeling van een bepaalde vleugel in de NSB, die zich later in de Germaansche SS zou manifesteren. De inleiding is thematisch opgezet om als het ware een tegenwicht te leveren tegen de chronologisch gerangschikte documenten, waar men de meest diverse zaken in bonte warreling achter en door elkaar aantreft; de bewerker heeft de hoop, dat zodoende de structuur van de SS duidelijk zal worden – altijd dan in relatie tot de politieke verhoudingen in het bezette Nederland. De inleiding laat zich splitsen in een deel, dat de Duitse kant van de zaak behandelt: de SS in Duitsland, het Duitse bezettingsbestuur in Nederland, de rol van de *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland en de aan hem ondergeschikte organisaties – waaronder bijvoorbeeld de Nederlandse politie – de doeleinden, die de Duitsers zich ten opzichte van Nederland stelden, en de institutionele pogingen, die de SS in het werk stelde om de realisatie van haar doel: de vorming van een groot-Germaans Rijk, voor te bereiden. Het 'Nederlandse' deel van de inleiding behelst de voor-oorlogse groeperingen binnen de NSB, die later zich in de Nederlandse SS organiseerden, de organisatie van deze formatie, een overzicht van de hoogst conflictrijke verhouding van de formatie tot de NSB; tenslotte de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS*, en de eenheden, waarin deze mannen dienst deden.

Voorts wil de inleiding ook het scheve en eenzijdige beeld, dat de documenten zonder meer zouden kunnen oproepen, op belangrijke punten corrigeren. Dat is ook, naast het verschaffen van feitelijke gegevens, het doel van de annotatie. Uiteraard was het daarbij niet de bedoeling iedere onvolledigheid, leugen, losse bewering, of onhoudbare opvatting te signaleren en tegen te spreken. Daarentegen zijn hier en daar in de annotatie langere stukken opgenomen, die op speciale, tamelijk isoleerbare verschijnselen betrekking hadden. Wij hebben, ondanks de af en toe misschien wat bezwaarlijke lengte der voetnoten, deze informaties niet opgenomen in de inleiding, waar zij de gang van het verhaal al te zeer zouden hebben gestoord. Eén van deze aparte onderwerpen, dat toch nauw verband houdt met het streven van de SS en o.i. wat meer aandacht verdiende, is in een appendix behandeld.

HOOFDSTUK II

De SS in Duitsland

A. Het karakter van de SS

Vrijwel vanaf het begin van haar ontstaan had de *NSDAP*, de nationaal-socialistische partij van Adolf Hitler, naast zich een para-militaire formatie, de *Sturmabteilung (SA)*. Deze *Gliederung* van de *NSDAP* had in de eerste plaats zaal- en straatterreur tot taak, en kon heel goed als politiek pressiemiddel gebruikt worden; van de gesloten geüniformeerde colonnes gingen zowel intimidatie als aantrekkingskracht uit. Dat was kort gezegd althans de visie, die Hitler op de *SA*, zijn korps van 'politische Soldaten', had. De chef van de formatie, Ernst Röhm, had evenwel andere denkbeelden, waarvan wellicht de belangrijkste was, dat hij de *SA* als een soort schaduwleger zag. Aangezien vele *SA*-lieden de ideeën van Röhm deelden of in hun doelstellingen of loyaliteit anderszins voor Hitler van dubieuze waarde waren, achtte deze het al gauw gewenst een kleine kerntroep te vormen van mannen, die hem onvoorwaardelijk trouw moesten zijn.

Derhalve werd in maart 1923 te München, het centrum van de nazi-beweging, een *Stabswache* opgericht, die uit een aantal op betrouwbaarheid geselecteerde *SA*-mannen bestond. Deze kleine groep, als een soort lijfwacht van Hitler bedoeld, en reeds voorzien van de doodskop op de ski-pet, en de zwart-omrande armband met het hakenkruis, die later zo karakteristiek voor de SS zouden zijn, werd twee maanden later omgezet in een '*Stosstrupp Hitler*'; na de mislukking van Hitlers *Putsch* in november werd met de partij en de *SA* ook deze groep verboden.[1] Terwijl Hitler tijdens zijn gevangenschap *Mein Kampf* schreef, viel de nazi-beweging uit elkaar. Toen hij in december 1924 uit de vesting Landsberg werd losgelaten, vond hij weinig meer dan een puinhoop over van zijn organisatie. Rivaliserende nazi-leiders dreigden het heft in handen te nemen. De *SA* bleef verboden, en was bovendien meer dan ooit de troep van Röhm, niet van Hitler.

Deze nam een aantal maatregelen; tot de schijnbaar minder belangrijke daarvan behoorde Hitlers opdracht aan zijn chauffeur Julius Schreck, vroeger lid van de '*Stosstrupp Hitler*', om opnieuw een *Stabswache* op te richten, tot welk doel Schreck zijn vroegere bentgenoten uit de Münchense kroegen haalde. Ook in andere plaatsen werden soortgelijke groepjes gevormd, al snel onder de naam *Schutz-Staffeln (SS)*.[2] Het doel, en daar komt het hier op aan, was in de eerste plaats de bescherming van partijvergaderingen en partijfunctionarissen, natuurlijk vooral van Hitler, tegen politieke tegenstanders, en indien nodig ook tegen dissidente of rebellerende partijgenoten. Met opzet werden de *Schutzstaffeln* klein gehouden: per plaats één *Zehnerstaffel*, tien man, onder een *Führer* (leider), hoogstens twee van zulke groepen per plaats, te rekruteren uit de meest betrouwbare, meest fanatieke, Hitler volledig toegewijde partijgenoten.[3] Eén kleine groep van dergelijke lieden, vertelde Hitler jaren later en dit keer naar waarheid, was hem meer waard dan een menigte twijfelachtige

(1) Hans Volz: *Daten der Geschichte der NSDAP* (5e druk), Berlin-Leipzig, z.j. (1935), p. 51; Gunter d'Alquen: *Die SS. Geschichte, Aufgabe und Organisation der Schutzstaffeln der NSDAP.*, Berlin, 1939, p. 6; Andrew Mollo: *Uniforms of the SS. Volume 1 Allgemeine-SS 1923–1945*, London, 1969, foto op p. 3.
(2) Ook geschreven *Schutzstaffeln*; in enkelvoud veelal één lokale groep, soms de hele SS aanduidend.
(3) Volz, *Daten*, p. 51; d'Alquen, *SS*, p. 7.

partijgenoten.[1] Hitlers overwegingen hierbij waren van zuiver praktische aard. De idee van de SS als een orde, een militaire, ideologische en raciale elite, was niet voorwaarde voor of grondgedachte bij haar ontstaan, maar een conceptie *a posteriori*.

Hoezeer ook de elite-functie reeds in potentie in het wezen van de vroegere SS gelegen mag hebben, de onontwikkelde straatvechters, die de *Schutzstaffeln* in de eerste jaren leidden (Schreck, Berchtold, Heiden), waren niet de mannen om dit soort mogelijkheden te realiseren. Hoogstwaarschijnlijk dachten zij helemaal niet aan zoiets: zij hadden genoeg te doen met 'marxisten' uit de nazi-vergaderingen te gooien, dreigend om hun *Führer* te staan (of te rijden, wanneer deze zich per auto voortbewoog), en hun mannen instructies te geven voor colportage, plakwerk, ledenwinning, bespionnering van politieke opponenten, e.d. Want voor dit soort nederig werk werden de SS-ers gebruikt. De externe en interne *Sicherung* van de partij bracht met zich mee, zoals wij nog zullen laten zien, dat de SS er toe neigde een partijpolitie te worden, maar voorlopig waren de 'inlichtingen', die de SS-mannen rapporteerden, weinig meer dan burengeroddel over tegenstanders, en het zwart maken van onwelgevallige partijgenoten. Het zou jaren en jaren duren, voordat het politiek-politionele werk, dat de SS zich verschafte, enigszins boven dit niveau uitsteeg.[2]

De selectie van de mannen voor de SS geschiedde naar de eisen van het ogenblik. Schreck koos in overeenstemming met zijn persoonlijkheid lieden uit, die behalve natuurlijk overtuigd nationaal-socialist alleen maar blindelings gehoorzamende krachtpatsers hoefden te zijn. De opname-eisen beperkten zich verder tot een leeftijd tussen 25 en 35 jaar, het stellen van twee borgen, en een domicilie van vijf jaar in dezelfde plaats.[3]

In die beginjaren kon de SS moeilijk pretenties hebben. Kwantitatief en kwalitatief was zij onbetekenend. De *NSDAP* was de massa, waarmee Hitler de Weimar-republiek belegerde, de stormram, waarmee hij tegen de poorten van deze vesting beukte, was de luidruchtige *Sturmabteilung*. Niet alleen, dat toen in 1926 het verbod van de *SA* werd opgeheven, de SS geheel in de schaduw daarvan trad, de paar honderd SS-mannen maakten deel uit van de *SA*, en bleven dat doen tot de gewelddadige dood in 1934 van de *SA*-chef Röhm door hun handen. Weliswaar was de kleine organisatie tamelijk autonoom, maar de landelijk leider (*Reichsführer* van de SS) bleef een ondergeschikte van de *SA*-chef. Indeling en rangen (waarover meer gegevens in de volgende paragraaf) waren gelijk aan die van de *SA*. De SS-man droeg het *SA*-uniform met het bruine hemd. Toch, de zwarte in plaats van de bruine ski-pet, das en rijbroek, en natuurlijk het dragen van de doodskop, markeerden al een zeker onderscheid met de *SA*. Een zeker elite-gevoel was er wel enigszins, in het begin voornamelijk misschien door de wetenschap tot de meest overtuigde en fysiek sterkste nazi's en trouwste Hitler-volgelingen te behoren. Hitler werkte op dat gevoel. Op de partijdag van 1926 overhandigde hij de nazi-vlag, die bij de mislukte *Putsch* van drie jaar eerder was rondgedragen, 'das heiligste Symbol der Bewegung, die Blutfahne des 9. November 1923' plechtig aan de SS.[4] Daarmee werd uitgedrukt, dat de mannen met de zwarte pet en de doodskop de trouwsten der trouwen waren, aan wie het relikwie kon worden toevertrouwd. Dit soort symbolische 'beloningen', materieel nogal karig, bevorderde een bepaald ethos in de SS: de beloning ligt in de daad zelf.

> 'Wir sind nicht überall beliebt, man wird uns nach evtl. getaner Arbeit in die Ecke stellen, wir dürfen keinen Dank erwarten. Unser Führer aber weiss, was er an der SS hat.'[5]

(1) H. R. Trevor-Roper (ed.): *Hitler's Table Talk 1941–1944*, London, 1953, 3–4 jan. 1942, p. 167.
(2) Zie ook Heinrich Bennecke: *Hitler und die SA*, München, 1962, Dokument 4, p. 239–240.
(3) Heinz Höhne: *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*, Hamburg, 1966, Gütersloh, 1967, p. 28.
(4) d'Alquen, *SS*, p. 7.
(5) Himmler na het onderdrukken door de SS van een *SA*-revolte in 1931 (geciteerd bij Höhne, *Orden*, p. 67).

Die uitspraak, een paar jaar later gedaan, kwam soms, niet altijd, overeen met de sfeer, die er van het begin af in de SS leefde. De vermaning, dat men slechts veel plichten, hard werk, gevaar, en weinig beloning moest verwachten, moest inderdaad de SS bij tijd en wijle voor bepaalde mensen aantrekkelijk maken. Anderzijds moest dat voortdurende beroep op blinde trouw en opoffering al heel snel de SS-man het gevoel geven, dat hij iets bijzonders was, toch iets beter dan de gewone *SA*-man.[1]

Maar de SS als poging tot politieke, raciale en geestelijke elite, tot een haast mystieke orde, was grotendeels de schepping van de man, die op 6 januari 1929 door Hitler tot *Reichsführer-SS* werd benoemd. De nieuwe chef

> 'übernahm damit die ganzen, damals 280 Mann zählenden, Schutz-Staffeln mit dem ausdrücklichen und besonderen Auftrage des Führers, aus dieser Organisation eine in jedem Falle verlässliche Truppe, eine Elitetruppe der Partei zu formen... Mit diesem Tage beginnt die eigentliche Geschichte der SS so, wie sie heute in all ihren tieferen Wesenszügen fest verankert in der nationalsozialistischen Bewegung vor uns steht',

schreef één der intellectuele voormannen der SS een tiental jaren later.[2] Dat laatste was in hoofdzaak zeker juist; het werd nog later ook door Hitler onderschreven.[3]

De naam van de nieuwe landelijke SS-leider is thans synoniem met kille massamoord: Heinrich Himmler[4], op een tekening van de Britse cartoonist Low de zwarte engel des doods. Zij, die eens persoonlijk contact met hem hadden, zagen een andere figuur: soms een fanatieke sectariër, soms een onaanzienlijk lijkende ambtenaar, zelfs nu en dan een beminnelijk mens. Stellig was hij, voortkomend uit het verstikkend kleinburgerlijke Duitse onderwijsmilieu van het *fin de siècle* zelf ook een pedante onderwijzer, alleen zijn *Führer* als meer-wetend (feitelijk als Alwetend Leraar) erkennend, zelf constant lessen uitdelend, met een neurotische zin voor het détail, voor methodiek en voor orde – dit laatste in alle betekenissen van het woord – begiftigd. Een ideale ondergeschikte,

(1) Höhne, *Orden*, p. 30, 31, wekt de suggestie alsof de SS reeds voor Himmlers tijd zich een soort partij-adel in de latere zin voelde. Deze suggestie berust op onvoldoende gegevens.

(2) d'Alquen, *SS*, p. 8.

(3) Zie *Table Talk*, p. 167.

(4) Hierbij enige gegevens over Himmler, zonder dat wij aanspraak op volledigheid willen maken: Heinrich Himmler, geb. 7 okt. 1900 te München, uit leraarsmilieu. Oorlogsvrijwilliger sinds 1917, in 1918 uit het leger met de rang van vaandrig, in 1919 enige tijd lid van een vrijkorps. Daarna landbouwkundige studie; in 1922 landbouwkundig assistent bij een bedrijf. Via Röhm in contact gekomen met de nazibeweging, neemt in nov. 1923 deel aan de *Hitler-Putsch*. Daarna werkeloos, legt zich een tijdlang op kippenteelt toe, sluit zich bij een nazi-groepering onder leiding van Gregor Strasser aan, en wordt propagandist. In 1925 lid van de heropgerichte *NSDAP*, en secretaris van Strasser. Terwijl deze echter van Hitler vervreemdt en zijn actieterrein naar Noord-Duitsland verlegt, blijft Himmler in het zuiden en wordt een trouw volgeling van Hitler. In 1925 plaatsvervangend *Gauleiter* van Niederbayern-Oberpfalz, in 1926 van Oberbayern-Schwaben, in hetzelfde jaar plv. propagandaleider voor geheel Duitsland, het jaar daarop plv. *Reichsführer* van de SS. Sinds 6 jan. 1929 zelf *Reichsführer-SS*. In maart 1933 *Polizeipräsident* van München; maakt zich geleidelijk van alle politieke politie-instanties in alle Duitse staten meester, tenslotte ook, in april 1934, van de *Gestapo* in Pruisen. In 1936 *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei*, aug. 1943 bovendien minister van binnenlandse zaken, na de aanslag op Hitler in juli 1944 tevens opperbevelhebber van het reserve-leger in Duitsland. In febr. 1945 korte tijd opperbevelhebber van een legergroep aan het front. Op 23 mei 1945 na gevangenname door de Britten zelfmoord (zie voor de litteratuur: Willi Frischauer: *Himmler. The evil Genius of the Third Reich*, London, 1943; Roger Manvell & Heinrich Fraenkel: *Heinrich Himmler*, London, 1965; Josef Ackermann: *Himmler als Ideologe*, Göttingen, 1970).

die de hem aangegeven grote lijnen vliegensvlug kon uitwerken, daarbij een gelovige aanhanger van de meest onzinnige dogma's en theorieën, die in de nazi-wereld, en soms daarbuiten, circuleerden.

'Er war unheimlich durch den Grad von konzentrierter Subalternität, durch etwas engstirnig Gewissenhaftes, unmenschlich Methodisches mit einem Element von Automatentum',

was de indruk van de Zwitser Carl Burckhardt, in de dertiger jaren hoge commissaris van de Volkenbond in Danzig.[1] *Unheimlich* was op velen de indruk van zijn strakke, bepaald niet ras-zuiver Germaanse, maar eerder mongoolse gezicht, met, achter een lorgnet of een bril verscholen, 'ogen, lichter dan water'.[2] Wellicht was dat uiterlijk, dat eerder op voorouders uit de Aziatische steppen dan uit het Teutoburger woud leek te wijzen, juist een van de redenen geweest, dat Himmler met zoveel hartstocht de mythe van het noordse ras beleed.

Nu waren er in de nazi-beweging zeker tienduizenden mannetjes te vinden, die een vreemd of onaanzienlijk uiterlijk met bepaalde politieke denkbeelden leken te compenseren, en de pedanterie, de knechtenziel en de *Gründlichkeit* bezaten, die men in sommige Duitse milieus (en niet alleen de kleine burgerij) wel eens vermocht aan te treffen. Wat Himmler van de meesten van hen onderscheidde, was een methodische en grote intelligentie, waarmee hij tussen alle details door het spoor van een bepaalde grote politieke lijn in het oog hield. Tevens, bij alle ideologische bekrompenheid, een open oog voor politieke mogelijkheden, of beter gezegd, die heldere blik bezat hij, zolang het te beschouwen terrein *binnen* de denkwereld van de nazi's viel; even daarbuiten werd die blik meteen vertroebeld door de dogmatiek, die hij was gaan aanhangen.

Van het begin af trachtte hij, en niet zonder succes, de aan hem toevertrouwde SS naar Hitlers opdracht te kneden tot een elite-formatie, en dan volgens de ideeën en normen, die hij zich eigen had gemaakt. De SS moest meer worden dan een horde betrouwbare, gewelddadige slagersknechten. Er moest 'eine gleichartige, festgefügte und weltanschaulich zusammen verschworene Kampftruppe geschaffen, deren Kämpfer aus bestem arischem Menschentum ausgesucht werden.'[3] De SS-mannen dienden een scherpe positieve selectie te zijn, niet alleen naar betrouwbaarheid, gehoorzaamheid en fysieke conditie, maar ook naar levensbeschouwing en raciale afkomst. Intellectuele capaciteiten behoorden niet tot de selectie-criteria. Weliswaar kwam men op den duur onvermijdelijk tot het inzicht, dat gaven op intellectueel gebied niet helemaal konden worden genegeerd, maar in principe golden die als secundair; de andere eisen, ook en juist de raszuiverheid, waren op zichzelf al *conditio sine qua non*. De SS-man moest een super-nazi zijn. Voor hem mocht het nationaal-socialisme geen 'leer' zijn, die men aanhing, maar een wereldbeschouwing, ja, een zijnswijze. De raciale, ideologische en mentale smetteloze zuiverheid zouden hem doen afsteken tegen het gros van de leden van *NSDAP*, *SA*, en andere nazi-formaties.

Duidelijk onderscheid tegenover de buitenwereld, maar binnen de groep eenvormigheid: als meer lieden, die het bestaande wensen om te vormen en het in hun geest reeds vervormen, verwachtte Himmler alle heil van de monoliet, de 'fest gefügte zusammen verschworene Kampftruppe'. Meer dan dat nog: de SS moest een orde zijn, een gesloten gemeenschap met de trekken van een esoterisch genootschap. De leden dienden aan elkaar verbonden te zijn, niet alleen door een hechte organisatie, maar door een gemeenschappelijk gedragspatroon, een gemeenschappelijk ethos, nieuw te vormen tradities. De geschiedenis, zij het gefilterd door Himmlers geest, leverde inspirerende voorbeelden

(1) Geciteerd bij Höhne, *Orden*, p. 33.
(2) Zo een Nederlandse vrouw, die Himmler in 1936 toevallig ontmoette, tegenover de bewerker.
(3) *Organisationsbuch der NSDAP. Herausgeber: Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP.*, München, 1943.

zoals de Teutoonse ridderorde en de Jezuïeten-orde.[1] Met de hem eigen methodische nauwgezetheid, die geregeld de grenzen van het groteske en bizarre verre overschreed, trachtte de bouwer van de nieuwe orde de fouten te vermijden, waardoor vroegere heersende groepen waren ondergegaan.

Wat waren dan die fouten? In de eerste plaats een automatische erfelijkheid. Capabele leidersfiguren lieten hun plaats na aan een nageslacht, dat niet hetzelfde niveau had, maar wel de aanvoer van *homines novi*, die wel de vereiste capaciteiten hadden, verhinderde of deed stagneren. Hier raakte Himmler, altijd bang voor verstarring en bureaucratisering, ongetwijfeld aan iets, dat een kern van waarheid bevatte. Zonen van SS-mannen zouden derhalve *niet* automatisch in de SS worden opgenomen, maar alleen een deel ervan, dat aan steeds strenger wordende selectiebepalingen voldeed.[2] De nieuwe adel zou niet erfelijk zijn, maar zichzelf steeds weer moeten bewijzen (het zou echter niet verhinderen, dat in de betrekkelijk korte tijd van haar bestaan de SS toch een stuk *establishment* dreigde te worden). De vereiste capaciteiten voor de leden van een heersende kaste, de vereiste leiderspersoonlijkheid, waren uiteraard bepaald door de hoeveelheid Germaans (c.q. 'noords') bloed. Rasvermenging was dan ook bijna altijd de hoofdschuldige aan de ondergang van een bepaalde groep. In dit opzicht waren de vrouwen van de SS-mannen dus even belangrijk als de SS-leden zelf, ja, in zekere zin dienden zij ook deel uit te maken van de orde, die *geen* mannengemeenschap moest zijn, maar een *Sippengemeinschaft*, één grote commune van families van overwegend goed, en in geen geval on-Europees, of joods, bloed. Derhalve vaardigde Himmler op de laatste dag van 1931 de SS-order nr. 65 uit, het bekende *Verlobungs- und Heiratsbefehl*. Alle leden van de SS, die een huwelijk wensten aan te gaan, moesten de toestemming van de *Reichsführer* hebben. Die toestemming was afhankelijk van de vraag, of de bruid aan minimale eisen voldeed, waarbij alleen uitgegaan werd van 'rassischen und erbgesundheitlichen Gesichtspunkten'. De order besloot met de woorden:

> 'Die SS ist sich darüber klar, dass sie mit diesem Befehl einen Schritt von grosser Bedeutung getan hat. Spott, Hohn und Missverstehen berühren uns nicht; die Zukunft gehört uns!'[3]

En zijn volgelingen accepteerden het. Wij zullen later nog wel zien, hoe vele aspecten, die typerend zijn voor de SS in de eerste perioden van haar bestaan, zich een decennium later zullen herhalen bij de Nederlandsche SS. Ook daar die vrijwillige en totale onderwerping aan een ijzeren gezag. Het *Heiratsbefehl* is inderdaad een duidelijk voorbeeld van vrijwillig opgeven van de privé-persoonlijkheid, zelfs waar het de meest intieme relatie betreft, aan een politiek ideaal. Bij de lieden, die dit aanvaardden, hoefde men over het algemeen niet meer op een kritisch oordeel of een zelfstandig geweten te rekenen. Wel op gehoorzame uitvoering van onbegrijpelijke, of onmenselijke bevelen. Erbij zij meteen gezegd, dat dit niet altijd voor alle SS-leden heeft gegolden; nadat de nazi's aan de macht gekomen waren, kreeg de SS, zich versmeltend met staatsorganen, een officieel en meer dwangmatig karakter, waarin vaak allerlei categorieën lieden tegen wil en dank terechtkwamen, en nog later bepaalde groepen zelfs onder regelrechte dwang. De animo om alle bevelen van de SS-leiding zonder meer te accepteren, werd toen naar evenredigheid kleiner, het aantal laag- en hoog-

(1) Gerichtheid op het verleden mag een algemeen fascistisch en nationaal-socialistisch wezenskenmerk genoemd worden. Typisch voor het nationaal-socialisme is ook de romantische interpretatie van historische fenomenen, speciaal van structuren van exclusieve, hiërarchische, esoterische aard; vgl. hetgeen de nazi's voor ogen stond bij de oprichting van de *Nationalpolitische Erziehungsanstalten*, waar de toekomstige heersersgroep gevormd moest worden, op p. 138. De haat tegen de vrijmetselarij is hiermee niet in tegenspraak.
(2) Heinrich Himmler: *Die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation* (7e druk), München, 1941.
(3) IMT 2825-PS.

geplaatste SS-ers, dat zich geringschattend over de *Reichsführer* en zijn hersenschimmen uitliet, beduidend groter. Maar in de beginperiode van de SS had de grote stoet van meelopers, ongeïnteresseerden en onwilligen nog niet zijn intrede gedaan. Het *Heiratsbefehl* dateerde uit de *Kampfzeit*, de tijd vóór de machtsaanvaarding door de nationaal-socialisten, toen hun partij, en ook de SS, nog particuliere verenigingen waren zonder de macht van de staat achter zich. Wie er geen zin meer in had, kon eruit weglopen. De lieden, die in deze tijd in de SS traden en erin bleven, vormden ideologisch en mentaal een selectie, die Himmler naar hartelust kon kneden.

Uit praktische noodzaak had Hitler een kleine kerngroep doen oprichten; het was Himmler, die deze indertijd onbeduidende formatie een ideologische inhoud en rechtvaardiging gaf en tot de grondslag van een elitaire orde trachtte te maken. Dat in het wezen van een *Stabswache*, een *Stosstrupp*, een volledig toegewijde kern, reeds de elite-gedachte aanwezig was, is op zichzelf niets bijzonders. Bewuste kernvorming als middel tegen massificatie en verwatering is geen onbekend verschijnsel in de historie. Bepaalde factoren, die in de eerste plaats in het wezen van het nationaal-socialisme lagen, en voorts van meer incidentele aard waren, gaven evenwel de SS haar eigen specifieke karakter.

Hoe vaag, innerlijk vaak tegenstrijdig, en kneedbaar de nationaal-socialistische leer ook was, er zijn evenwel vaste punten in te onderkennen: de ontkenning van de principes der Franse revolutie, het postuleren van de ongelijkheid der mensen, de ras- en elite-gedachte, en de principieel anti-democratische stellingname, zich uitend in het *Führer*-principe. Het werkelijke novum was het streven naar een staat, waarin deze principes verwerkelijkt zouden worden door middel van een massa-beweging, die de technieken van de marxistische, resp. bolsjewistische tegenstander diende over te nemen en zo mogelijk nog efficiënter en agressiever optrad.

> 'In einer Zeit aber, in welcher die eine Seite, ausgerüstet mit allen Waffen einer, wenn auch tausendmal verbrecherischen Weltanschauung[1] zum Sturm gegen eine bestehende Ordnung antritt, kann die andere ewig nur Widerstand leisten, wenn sich dieser selber in die Formen eines neuen, in unserem Falle politischen Glaubens kleidet und die Parole einer schwächlichen und feigen Verteidigung mit dem Schlachtruf mutigen und brutalen Angriffs vertauscht',

schreef Hitler in zijn onnavolgbare en kenmerkende Duits in *Mein Kampf*.[2] De voorhoede van het Duitse volk was de *NSDAP*, een soort *Umwertung* van het bolsjewistische partij-principe. De basis van beider ideologieën was totaal verschillend, gestalte en methodiek vertoonden een, door de nazi's vaak bewust nagestreefde, treffende gelijkenis.

Er waren twee essentiële verschillen tussen het wezen van de bolsjewistische partij en van de *NSDAP*, die de SS tot iets anders en iets meer maakten dan haar pendant in de Sowjet-Unie. Hoe belangrijk de elite-vorming in Lenins conceptie ook was, zij bleef in beginsel een hulpmiddel; hoe onbetwist zijn leiderschap, en later dat van Stalin ook was, in beginsel waren zij de gekozen functionarissen van een soevereine partij.[3] In de nazi-beweging waren echter elitevorming en leidersbeginsel doeleinden op zichzelf, uiterst belangrijke kernstukken van de leer.

(1) Hitler heeft het hier over het marxisme, spec. het communisme.
(2) XV. Auflage, München, 1932, p. 414.
(3) Zelfs zo zijn de gevolgen catastrofaal geweest. Naar de mening van de bewerker is er een duidelijk verband tussen de 'excessen' van de tijd der 'persoonsverheerlijking' in de Sowjet-Unie, lees: de millioenenmoord door een leiding zonder verantwoordelijkheid, en de partij-opvatting van Lenin. Dit moge het hier aangeduide verschil tussen het communistische en nationaal-socialistische partijwezen *in de praktijk* weer relativeren.

De strijd om het bestaan was, evenals de klassenstrijd in de marxistische leer, een grondgegeven in het rechts-radicale denken. Een principieel onderscheid tussen het biologische, politiek-sociale of individuele niveau werd niet gemaakt. De elite was eigenlijk niet alleen of niet zozeer een doel op zichzelf, zij was onvermijdelijk resultaat van de strijd om het bestaan tussen individuen en groepen in de samenleving; het ging er veeleer om bewust een bepaalde elite van een bepaald soort te scheppen.[1] De essentieel bepalende factor in de geschiedenis was het ras. Alleen het Arische, Indo-Germaanse ras, en dan speciaal de noordse, Germaanse loot daarvan, was tot werkelijk scheppen, tot werkelijke cultuur, in staat. Andere factoren, zoals het milieu, dat zagen de nazi-theoretici uiteraard wel in, speelden zeker een belangrijke rol, maar in wezen werd opkomst of ondergang van een volk, een cultuur, een heersende groep, bepaald door de meerdere of mindere mate van aanwezigheid van het Arische en met name het noordse ofwel Germaanse ras-element. Indien men, bewust en wetenschappelijk, dat goede ras-element in een volk of leidende groep versterkte, en de mindere kwaliteit wist te elimineren of terug te dringen, kon men de opkomst en suprematie van dat volk of die groep stimuleren, of op zijn minst de ondergang afremmen.

Het elitaire uitgangspunt ging gepaard met het leidersbeginsel. De *NSDAP* zou de politieke en raciale elite van het Duitse volk moeten zijn, maar de soevereiniteit, de *Hoheit*, berustte niet bij de partij, maar bij de *Führer*. Dit principe werd naar omlaag in alle geledingen van de *NSDAP* doorgevoerd. De partijfunctionaris, die een bepaald gebied beheerde, was ongeacht de grootte van dat gebied, de drager van de soevereiniteit. *Hoheitsträger* waren dus de *Gauleiter*, maar ook regionale leiders van lager orde tot en met de *Blockleiter*, wiens gebied zich doorgaans slechts tot een stuk van een straat beperkte, toe.[2] Zij allen waren verantwoording schuldig aan de boven hen geplaatste *Hoheitsträger*. De opperste *Hoheitsträger*, de *Führer*, werd geacht dat te zijn tegenover het Duitse volk, de geschiedenis, of de voorzienigheid, hetgeen weinig praktische consequenties inhield. De partij was, en pretendeerde dat ook te zijn, een verzameling van grotere en kleinere *Führer*-tjes, geheel in overeenstemming met de gedachte van een naar boven verantwoording verschuldigde elite.

Dergelijke denkbeelden verwikkelden de nazi-partij van het begin af in een ernstige tegenspraak. Niet alleen, dat theorie en praktijk elkaar slecht verdroegen: raciaal was de partij stellig geen selectie; men weerde joden, maar dat was praktisch ook alles. Dat het elitaire beginsel in evident contrast stond met de realiteit der plebejische nazi-horden, was voor vele nazi's zelf maar al te pijnlijk duidelijk, maar nog niet doorslaggevend. Wel echter het feit, dat de *NSDAP*, teneinde de macht te veroveren, zelf een massa-beweging moest worden en dat ook wilde. Deze tegenspraak zou de partij nimmer kunnen oplossen.

In principe had de *SA* wellicht de rol van een elite kunnen spelen. Maar de gedeeltelijke afkomst van deze formatie uit andere organisaties en diverse loyaliteiten tegenover eigen leiders, de vaak dubieuze trouw aan Hitler en zelfs aan de nationaal-socialistische leer van de bruine colonnes, en ook hun snelle en opzienbarende toename in het begin van de jaren dertig maakte de *SA* voor een dergelijke rol ongeschikt. Het was daarom niet onlogisch, dat de in aantal beperkte *Schutzstaffel*, waarin slechts de trouwsten van Hitlers getrouwen opgenomen mochten worden, de functie van een elite ging vervullen, al was er een Himmler voor nodig om deze potentie te realiseren. Juist aan de SS kon Hitler bepaalde moeilijke taken toewijzen. In 1931 trad de SS hardhandig op tegen rebellerende *SA*-mannen onder leiding van de teleurgestelde *SA*-leider Walter Stennes. Doden vielen er toen niet; dat zou pas in 1934 gebeuren, anderhalf jaar nadat de nazi's de staatsmacht in handen hadden gekregen, toen bij de veronderstelde *Röhm-Putsch* de *SA*-leiding door de SS

(1) Zoals bekend werd en wordt er in marxistische milieus op analoge wijze geworsteld met het probleem van de relatie tussen politieke actie en filosofisch determinisme betreffende de klassenstrijd.
(2) *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 98, 98a; De leiders voor het gehele Duitse rijk (*Reichsleiter*) van sub-organisaties zijn dus geen *Hoheitsträger*, de machtige *Reichsführer-SS* is derhalve *niet* bekleed met de *Hoheit*, die de eenvoudigste *Blockleiter* wèl heeft.

fysiek werd geliquideerd. De Stennes-revolte was nog een interne twist in een particuliere vereniging, die in de sfeer van de kroeg en het vuistgevecht werd beslecht. Of die revolte werd onderdrukt door de SS (die, gênant genoeg, de politie van de Weimar-republiek te hulp moest roepen om de *SA* uit het Berlijnse partijgebouw te gooien!) dan wel door het persoonlijk optreden van een afwisselend huilende en brullende Hitler, of door andere oorzaken, doet weinig ter zake.[1] De SS had haar blinde loyaliteit bewezen, die Hitler beloonde met de verlening van de spreuk: 'SS-Mann, deine Ehre heisst Treue!'[2]

De elitaire positie drong zich als het ware aan de SS op. Immers, zij die de persoon van de *Führer* en de partij tegen alle externe en interne aanslagen moesten beveiligen, moesten wel een bijzondere en geprivilegieerde positie in het geheel innemen. De nazi-opvattingen, het historisch verloop – groei van de nazi-beweging, optreden van dissidente en onbetrouwbare partij- en *SA*-groeperingen – en Himmlers welhaast mystieke opvattingen over een gesloten orde vonden elkaar. De lijfelijke *Sicherung* van Hitler, partij-vergaderingen en functionarissen verwijdde zich tot een algeheel veiligstellen van *Führer* en beweging, en na het overnemen van de macht, tot het veiligstellen van het nationaal-socialistische rijk en zelfs de leer. De pretoriaanse garde was op weg zich te ontwikkelen tot ruggegraat van het Rijk, uitvoerder van de meest delicate opdrachten, en geweten van de partij; tegelijkertijd tot hoeder van de Heilige Graal en tot moordmachine. Dat lag noodzakelijkerwijs besloten in de taak, die de SS op zich genomen had, en die na 1933 de 'Sicherung des Reiches im Innern' was gaan inhouden, zoals Himmler het in 1937 in een rede voor *Wehrmacht*-officieren formuleerde.[3]

Vele – niet alle – aspecten van de latere SS zijn af te leiden uit deze ontwikkeling van haar aanvankelijke karakter. Twee wezenstrekken, die hiermee nauw samenhangen, kan men reeds in de *Kampfzeit*, de periode vóór de machtsaanvaarding door de nationaal-socialisten, onderscheiden.

Allereerst zal het duidelijk zijn, dat de SS in eerste instantie een primaat op politioneel gebied zocht. De groei van de *NSDAP*, maar ook van de SS zelf, deed de behoefte ontstaan om de activiteiten van de SS-mannen als verklikkers en roddelaars te centraliseren. Zo ontstond in 1931 de aanvankelijk nogal bescheiden en bovendien nogal amateuristisch werkende inlichtingendienst van de SS, de latere *Sicherheitsdienst*, berucht onder de afkorting *SD*. De nationaal-socialisten zagen de komende *Machtübernahme* als een overnemen van de staat door de partij. Logisch was het, dat de politieke politie van de staat zou toevallen aan de veiligheidsgarde, de politieke partij-politie, dus aan de SS en speciaal aan de *SD*. Dat in werkelijkheid de ontwikkeling iets anders zou verlopen, zal verderop nog ter sprake komen – de wil en de opzet waren duidelijk aanwezig. De *Sicherung* van de *Führer*-staat werd door de SS niet alleen defensief gedacht, zoals een politieke politie in een democratische staat werkt of behoort te werken, maar naar nationaal-socialistische opvatting vooral in agressieve zin. Of beter gezegd, in de totalitaire gedachtengang, met alle paranoïde trekken van dien, was en is de agressie een vorm van defensie. De door de nationaal-socialisten veroverde staat moest beschermd worden tegen alle actuele en mogelijke, reële of gewaande oppositiegroepen: joden, socialisten, monarchisten, Jehova-getuigen, adel, vrijmetselaars, kortom alles wat door zijn bestaan

(1) Verschillende versies hiervan in de litteratuur, o.a. bij Alan Bullock: *Hitler. A Study in Tyranny*, London, 1952, p. 166; Gerald Reitlinger: *The SS. Alibi of a Nation 1922–1945*, London, 1956, p. 25, 26, die ten onrechte meent, dat Hitler door deze affaire weinig vertrouwen in de SS kreeg; Höhne, *Orden*, p. 64, 65; Konrad Heiden: *Adolf Hitler. Das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit. Eine Biographie*, Zürich, 1936, p. 276, 277.

(2) *Der Weg der NSDAP. Entstehung, Kampf und Sieg. Erarbeitung und Ausgabe: SS-Hauptamt*, Berlin, z.d., p. 120. De spreuk werd later in iets gewijzigde vorm op het koppelslot van de riem en op de dolk van de SS-man aangebracht (zie *Org. buch der NSDAP* 1943, Tafel 51; Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 58, 59, 62).

(3) IMT 1992(A)-PS.

reeds een potentiële aanval op de staat of op de ideologische volkseenheid kon betekenen. Het agressieve karakter van de politie in de nazi-staat, de haar toevertrouwde zorg voor 'die Sicherung der gesamten Volksordnung und ihr gesamtes Wirkens gegen jede Störung und Zerstörung'[1], was in de totalitaire opzet niet van defensie te onderscheiden – een immanent gegeven in iedere totalitaire opzet trouwens.

Minstens even belangrijk was het feit, dat de SS, formeel ondergeschikt aan de *SA*, al in de tijd voor de machtsovername niet het slagvaardig instrument van de partij, maar van de *Führer* bleek te zijn. De soevereiniteit van de *Führer* boven de partij bracht met zich mee, dat de SS evenals de partij de staat in zich ging absorberen, maar losgekoppeld van de partij, vastgekoppeld aan de *Führer*, die boven staat en partij kwam te staan. Daardoor werd de SS geen staatsinstrument, maar bleef ook geen partij-apparaat, doch ontwikkelde zich als *Führer*-instrument naar wat men een derde macht zou kunnen noemen. De Duitse historicus Buchheim, die dit verschijnsel geanalyseerd heeft, kwam tot de conclusie: 'Als Führerexekutive das eigentliche, adäquate Werkzeug der Führergewalt gewesen zu sein, darin besteht die historische Bedeutung der SS.'[2] Mede door dit aspect van het karakter van de SS vermocht deze *Gliederung* van de partij een eigen identiteit in structureel, mentaal en zelfs enigszins in ideologisch opzicht te verkrijgen.

Wat Hitler op het oog had, was geen sociale revolutie in de geijkte zin des woords. Verstaat men evenwel onder het begrip 'revolutie' de vervanging van de heersende groep door een andere, met essentiële wijzigingen in ideologie, doeleinden en mentaliteit van het regime, dan betekende Hitlers *Machtübernahme* in januari 1933 wel degelijk een revolutie. Hitlers doeleinden: het scheppen van een dynamisch, *rücksichtslos* expanderend Duitsland, en het scheppen van een daarbij behorend nieuw Duits mensentype, agressief en meedogenloos, zonder enige binding met de waarden van een christelijk of liberaal verleden, maakten een sociale omwenteling eigenlijk irrelevant. 'Waarom zouden wij banken en fabrieken socialiseren? Wij socialiseren de mensen!'[3] – in die kreet van Hitler lag veel (niet alles) van zijn werkelijke streven besloten. Met enig recht kon Hitler zijn revolutie als veel verderstrekkend beschouwen dan de revolutie van het socialistische type. Vernietiging van de oude sociale structuur of de oude heersende klasse was dan ook overbodig; individueel konden de leden van die klasse gespaard blijven en zelfs in de nieuwe heerserskaste worden opgenomen, wanneer zij zich volkomen aan de nieuwe leer en zijn leider onderwierpen.

Deze opvattingen verdroegen zich bovendien bijzonder goed met Hitlers tactiek van de 'legale revolutie', die hij sinds zijn mislukte staatsgreep van 1923 toepaste. De verovering van de staatsmacht door het rechtse radicalisme was trouwens in welk land dan ook onmogelijk zonder een alliantie met, of althans neutralisering van, rechtse conservatieve krachten als bijvoorbeeld het leger; niemand die dat beter begreep dan Hitler. Wat er daarna zou gebeuren en wie het tenslotte zou winnen, was weer een ander hoofdstuk. De afloop in Duitsland meende Hitler, terecht, te kunnen voorzien. In de moderne, geürbaniseerde en geïndustrialiseerde Duitse samenleving met een middenklasse en een proletariaat, die door de economische depressie zwaar getroffen waren, bleek

(1) Werner Best: *Die Deutsche Polizei*, Darmstadt, 1941, p. 19, 20.

(2) Hans Buchheim: *Die SS – Das Herrschaftsinstrument. Befehl und Gehorsam.* (*Anatomie des SS-Staates Band I*), Olten & Freiburg im Breisgau, 1965, p. 30.

(3) In de oorspr. Franse uitgave van Hermann Rauschning: *Hitler m'a dit. Confidences du Führer sur son plan de conquête du monde*, Paris, 1939: 'Qu'avons nous besoin de socialiser les banques et les fabriques? Nous socialisons les hommes' (p. 219).

het nationaal-socialistische radicalisme veel sterker te zijn dan 'de reactie', die zich op een onzalig ogenblik ermee had verbonden.[1]

Doel en tactiek van Hitlers revolutie brachten met zich mee, dat zijn partij de bestaande staatsstructuur niet vernietigde, maar zich ermee verbond. Al een half jaar voor de *Machtübernahme*, in de zomer van 1932, had Hitler verklaard, dat het niet ging om formele veranderingen in de staatsstructuur, maar om de opvoeding en de *Neubildung* van het Duitse volk. Dat kon alleen maar van de partij uitgaan; de komende staat zou een neerslag zijn van de zich nu al in de juiste vormen organiserende partij,

> 'sie schafft in ihrer Idee und ihrer Organisation den Gehalt und das Wesen des ihr vorschwebenden völkischen Staates',

had Hitler als parool uitgegeven.[2] Eenmaal aan de macht gekomen, liet de *NSDAP* zich allerminst door de staat terugdringen tot in de positie van een machteloze club[3], maar nestelde zich, het klimaat en het tempo van de op drift geraakte samenleving bepalend, in het staatsgebouw en holde het van binnen uit.

Dit karakter van de nationaal-socialistische revolutie werd behalve door de conservatieven ook misverstaan door de *SA*, waarin na Hitlers machtsaanvaarding een merkwaardige mengeling heerste van vage socialistische voorstellingen, de wens om zich tot een Duits volksleger om te vormen, en teleurstelling over het geringe aandeel in de buit. In 1933 hadden de *SA*-mannen vrijelijk de straat kunnen terroriseren en politieke tegenstanders vermoorden of mishandelen. Dit werk, aanvankelijk met veel arbeidsvreugde verricht, bevredigde de ambities tenslotte niet. Begin 1934 leek het er zelfs op, alsof de burgerlijke rechtsstaat terrein herwon.[4] Wanneer zou, vroegen de *SA*-mannen zich af, Hitler de tweede nazi-revolutie beginnen, waardoor 'de reactie' met één klap uit haar zetels werd verdreven? Voor de keus gesteld tussen een dergelijke oplossing en verdere samenwerking met de conservatieve krachten, wier steun nog niet gemist kon worden, koos Hitler in juni 1934 na enige aarzeling voor het laatste en liet Röhm en een aantal andere *SA*-leiders door SS-eenheden doodschieten. Als beloning werd de SS van de laatste formele banden met de *SA* bevrijd, en tot een geheel autonome *Gliederung*, formatie, van de partij verheven.

De onaanzienlijke *Reichsführer-SS*, die voor die tijd nog steeds formeel de ondergeschikte van Röhm was en die toen door de andere nazi-potentaten op zijn best als een figuur van de tweede rang werd beschouwd, had vanaf het begin het karakter van de nationaal-socialistische omwenteling heel goed begrepen. Het verdroeg zich uitstekend met zijn opvatting van de SS als een orde, die de veiligheid van het Rijk moest verzekeren, en tevens als een partij-aristocratie van bloed en *Weltanschauung* de beste krachten (in die opzichten) van het nieuwe Duitsland moest bundelen. Ook Himmler wenste

(1) De alliantie tussen rechts radicalisme en 'de reactie', product van een zekere (maar beperkte) ideologische overeenstemming en praktisch-politieke noodzaak, is een algemeen verschijnsel. Een land als bijv. Spanje had echter een grotendeels agrarische sociale structuur; de traditionele heersende groep was overeenkomstig sterker, de sociale en politieke, wellicht ook culturele basis van het fascisme zwakker. Daar waren het de generaals, die het fascisme wegvaagden (vgl. het hoofdstuk: 'The Phenomenon of Fascism' van H. R. Trevor-Roper in *European Fascism*, edited by S. J. Woolf, London, 1968, spec. p. 33-35).

(2) *Org. buch der NSDAP* 1943, p. XXVII.

(3) Men vergelijke de positie van de *Falange* in Spanje.

(4) Zie o.a. het streven naar normaliseren en reguleren van arrestaties en de poging aanvaardbare toestanden in de concentratiekampen te scheppen, bij Broszat in Martin Broszat, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick: *Konzentrationslager. Kommissarbefehl. Judenverfolgung* (*Anatomie des SS-Staates Band II*), Olten & Freiburg im Breisgau, 1965, p. 26 e.v.

allerminst een revolutie van onder-op, maar penetratie in de oude structuur en uitholling daarvan. De doelstellingen van de SS, zoals hij die zag, liepen geheel parallel met de tactiek van zijn meester en met zijn eigen machtsstreven: de SS moest op iedere plaats, op ieder terrein, in iedere sociale laag en beroepsgroep van de Duitse samenleving doordringen.

Dit kon in allerlei vormen geschieden, en de SS-man mocht al naar gelang van zijn positie er steeds anders uitzien: als onbewegelijke schildwacht in het zwarte uniform voor de deur van Hitlers rijkskanselarij, als *salonfähiger* SS-officier in het elegante *Ausgehanzug* in de Berlijnse society, als plichtsgetrouw politieman, in civiel gekleed als bedrijfsleider, in de witte jas van de wetenschappelijke onderzoeker,

> 'sei es, dass er im Sattel des Renngaules sitzt, auf dem Sportplatz ficht, sei es, dass er als Beamter dient, sei es, dass er als Arbeiter am Bau Steine trägt, oder sei es, dass er an höchster Staatsstelle regiert, dass er als Soldat dienst tut, sei es, dass er an Werken deutschen Geist unserer Art schafft...'[1]

altijd diende de SS-man alles ondergeschikt te maken aan het onveranderlijke wezen en doel van de orde. Het was geen irreële gedachte voor hen, die meenden, dat eeuwenlang de Jezuïeten heimelijk de gehele Europese politiek beheerst hadden, en de noodzaak was evident voor lieden, die in alle landen ter wereld de jood in allerlei schijngestalten meenden waar te nemen, en er zeker van waren, dat achter die gestalten zich het eeuwige, onveranderlijke wezen van de wereldvernietiger verborg. Die penetratie in de maatschappij, zoals Himmler zich dat voorstelde, was voorbehouden aan de SS in het algemeen, die immers – afgescheiden van een groeiende bureaucratische bovenlaag – bestond uit mannen in verschillende beroepen, die aan de SS hun vrije tijd gaven. Maar dan, zo was althans het streven, àl hun vrije tijd, en bovendien al hun aandacht en energie; hun werkkring en hun hele leven dienden een verlengstuk te zijn van hun positie als SS-man.

Naast deze eigenlijke SS, of *Allgemeine SS*, zoals die gaandeweg werd genoemd, ontwikkelden zich professionele organisaties. Allereerst, in overeenstemming met wezen en doel van de SS, op het gebied van de politie. In een ander hoofdstuk zal nog uiteengezet worden, hoe de politieke politie van de Weimar-republiek, de gewone geüniformeerde politie, en de *Sicherheitsdienst* van de SS met elkaar vervlochten werden, en hoe Himmler zowel op organisatorisch als individueel vlak volkomen versmelting nastreefde. Eveneens was het in overeenstemming met de oorspronkelijke taak van de SS om de (werkelijke of vermeende) staatsvijanden onder controle te houden, tot welk doel een reeks van concentratiekampen werd opgericht. Ook hieruit ontwikkelde zich een aparte en zeer uitgebreide organisatie, te meer omdat in de tweede helft van de wereldoorlog de nadruk kwam te liggen op het economisch rendement, dat de gevangenen moesten opleveren. Een andere aparte factor vormde de SS-bureaucratie, die na de *Machtübernahme* zich ongehinderd – ongehinderd ook in financieel opzicht – kon gaan ontplooien.

Zo ontwikkelde de SS zich tot een complex van verschillende gespecialiseerde en zich steeds meer vertakkende sub-organisaties, die elk vaak weer in mindere of meerdere mate samensmolten met staats-instanties. De bovengenoemde sub-structuren van politie en concentratiekampen waren dus uitvloeisel van de oorspronkelijke, zij het later verwijde, doelstelling van de SS. Andere sub-organisaties vonden hun oorsprong evenwel in factoren van meer externe en incidentele aard.

In 1933 liet Hitler – behalve *Führer* nu ook rijkskanselier – weer een *Stabswache*, een lijfwacht, oprichten. Die *Stabswache* (een half jaar later *Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'* genoemd; wij komen in het volgende hoofdstuk gedetailleerder op dit alles terug) bestond weer uit uitgezochte SS-mannen, daar Hitler met reden het leger deze taak niet toevertrouwde. Het leek, alsof de geschiede-

(1) Himmler, *Schutzstaffel*, p. 30.

nis der SS zich zou herhalen, maar de expansie-mogelijkheden voor deze lijfwacht waren nu veel beperkter: de nazi's waren nu aan de macht, de *Allgemeine SS* en de door de SS gepenetreerde politieke politie ontwikkelden zich reeds tot de veiligheidsgarde in algemene zin. De enige ruimte, waar nog geen nazi-organisatie was doorgedrongen, was het militaire terrein. Daar ging Hitlers gewapende lijfwacht zich ontwikkelen tot een tweede militaire macht, de latere *Waffen-SS*. Dat was een proces, dat gedeeltelijk zijn oorzaken in de structuur van het nazi-regime had, gedeeltelijk echter ook door min of meer toevallige omstandigheden op gang gebracht werd. Maar ontstaan en groei van een gewapende SS als militaire macht hoorden zeker *niet* tot de oorspronkelijke doelstellingen van de SS (wèl van de *SA*) en sproten evenmin noodzakelijk uit haar wezen voort.

De SS – zowel de grote sub-structuren: *Allgemeine SS*, politie en gewapende SS, als de bureaucratie – zocht steeds weer nieuwe terreinen om zich te voeden en zich uit te breiden. Tekenend is het, dat de sterke tegenkrachten, die dit streven opriep, vooral van de partij uitgingen, nauwelijks of niet van de staat; de lezer zal nog zien, hoezeer dat ook gold voor de Duitse politiek in Nederland. Derhalve ontwikkelde de SS zich deels door realisatie van de immanente mogelijkheden, deels echter onder invloed van externe factoren langs bepaalde wegen en vond andere wegen voor zich afgesloten. De veelvoudige en nogal grillige structuur, die de SS hierdoor kreeg, was evenwel ook een desintegrerende factor.

Vele jaren na de *Machtübernahme* nog gold de SS als een elitetroep, die zich toelegde op zelftucht en persoonlijke offers, op ideologische zuiverheid en sobere levensstijl. Inderdaad was er vaak een duidelijk verschil, of leek er te zijn, met het ruwe proletendom van de *SA*, en al gauw ook met de omhoog gevallen partijbonzen van de *NSDAP*. Lieden, die iets in het nieuwe regime zagen, maar juist door die twee laatste categorieën nationaal-socialisten werden afgestoten, meenden in de SS een organisatie van beter gehalte te zien. In dat stadium heeft de *Allgemeine SS* vermoedelijk wel een aantal idealisten – idealisten van een bepaald soort – aangetrokken. Maar juist de glans van het prestige als keurtroep deed velen van een ander type de adelsbrief zoeken, die de SS-runen met zich mee schenen te brengen, voor zover de opportunisten niet in de snel groeiende SS een goede gelegenheid voor het maken van een carrière zagen.

De door Himmler gewenste penetratie zette zich vaak in het tegendeel om: penetratie *in* de SS van elementen, voor wie het zwarte uniform een hulpmiddel was in hun politieke of privé-leven, en niet uitdrukking van meest wezenlijke loyaliteit. Himmler was over het algemeen niet karig met het verlenen van honoraire SS-rangen aan lieden van importantie, duidelijk in de hoop hen aan zijn orde en aan zijn politiek te binden. Het effect lijkt ons minimaal geweest te zijn. Wellicht is een enkele partijfunctionaris of industrieel, gevleid door de verlening van het zwarte uniform en een hoge SS-rang, wat toeschietelijker en gewilliger geworden dan hij anders geweest zou zijn, maar het beleid van een Bormann, leider van de partij-organisatie, of een Seyss-Inquart, rijkscommissaris van het bezette Nederland, is er niet zichtbaar door beïnvloed, tenzij men het rondlopen in het SS-uniform, en een heel enkele keer een lippenbekentenis[1] als zodanig zou willen beschouwen. Wel had het rondstrooien van deze ere-rangen (die er wel degelijk zijn geweest)[2] een zekere devaluatie van het zwarte uniform tot gevolg.[3]

De *Allgemeine SS*, samengesteld immers uit lieden, die de meest gevariëerde beroepen uitoefenden en zich in de meest verschillende kringen bewogen, zou de belangrijkste deelorganisatie van de SS

(1) Zie bijv. nr. 69. Dat Seyss-Inquart Himmlers steun zocht, althans diens ongenoegen trachtte te vermijden, is geen gevolg geweest van zijn honoraire lidmaatschap van de SS. Zie p. 85.

(2) Zie p. 28.

(3) Zie nr. 71.

moeten zijn, reservoir en ferment. De leden werden geacht bij uitstek Hitlers 'politische Soldaten' te blijven, voor de zuiverheid van de nationaal-socialistische leer te waken en de gespecialiseerde SS-organen 'vor fachlicher Abschliessung und Loslösung von der Gesamtbewegung zu bewahren.'[1] Dit had weinig concrete betekenis. In feite werd de *Allgemeine SS* het minst belangrijke onderdeel van het SS-complex, en kwam het accent steeds meer te liggen op de speciale SS-organen, waarin tien- en tenslotte honderdduizenden hun dagelijkse werk vonden: de gewapende SS-onderdelen, de politie, het apparaat der concentratiekampen en SS-bedrijven, de SS-bureaucratie. De geschiedenis van de SS is niet de geschiedenis van alle SS-mannen, maar de geschiedenis van deze sub-structuren, waarvan tallozen deel uitmaakten, die nimmer lid zijn geweest van het zwarte corps.

Maar ook in de professionele sub-structuren, in de diverse politie-organen en de *Waffen-SS*[2], vond in zekere zin een omgekeerde penetratie plaats. Al meteen na de *Machtübernahme* had men juist hier dringend vakmensen nodig. De SS zoog staatsorganen in zich op, maar daarmee ook veel personeel uit de periode van de Weimar-republiek. De *Waffen-SS* kon niet worden opgebouwd zonder een kern van officieren uit het oude keizerlijke leger of uit de *Reichswehr* van de republiek. Al deze lieden – uiteraard geen principiële tegenstanders van het nationaal-socialisme, zeer vaak politiek indifferent – ondergingen stellig wel de invloed van de in de SS heersende sfeer, maar drukten ook hun stempel op de organisatie. Lieden als de politie-man Müller, hoofd van de *Gestapo*, of als de chef van de Duitse politieke politie in Nederland Harster, lieten zich willens en wetens bij de SS inlijven, maar werden nimmer SS-er in de ideologisch-mentale betekenis van het woord. Dat wil niet zeggen, dat zij daarom in misdadige handelingen de mindere waren van de ideologische fanatici. Integendeel, zij gaven de SS, ook of juist in de meest criminele activiteiten, de efficiency en de koele distantie van de vakman.

De symbiose met staatsinstellingen, de specialisatie, en de toevloed van 'technici' riepen centrifugale krachten in het SS-complex op. Himmlers wens tot volledige integratie van SS en politie werd slechts voor een deel vervuld. De *Waffen-SS* dreigde naar de *Wehrmacht* toe te groeien, al bleef de SS-oorsprong altijd onmiskenbaar. De SS-bureaucratie, op verschillende terreinen werkzaam, kreeg verschillende belangen en ook verschillende visies op allerlei zaken. Himmler kon niet voorkomen, dat sommige typische weeffouten van de nationaal-socialistische maatschappij zich in de SS op nauwelijks kleinere schaal herhaalden: overlapping van bevoegdheden, competentietwisten, kortom de resultanten van de persoonlijke ambities van leidinggevende SS-ers, die ieder een eigen machtsapparaat trachtten op te bouwen.

> 'Denn leben wird diese Waffen-SS nur dann, wenn die Gesamt-SS lebt. Wenn das gesamte Corps wirklich ein Orden ist, der in sich nach diesen Gesetzen lebt und sich darüber klar ist, dass ein Teil ohne den anderen nicht denkbar ist. Ihr seid nicht denkbar ohne die allgemeine SS, diese ist nicht denkbar ohne Euch. Die Polizei ist nicht denkbar ohne die SS, wir sind aber auch nicht denkbar ohne diese Exekutive des Staates, die in unser Hand ist...'[3]

Dit trachtte Himmler er voortdurend bij zijn volgelingen in te hameren; een aanwijzing, dat deze voorstelling van zaken meer zijn wens dan de werkelijkheid weerspiegelde. Het merkwaardige is, dat na de oorlog niet alleen het geallieerde militaire tribunaal te Neurenberg, maar ook wetenschappelijke onderzoekers een tijdlang min of meer Himmlers voorstelling van de SS als een hechte

(1) Best, *Deutsche Polizei*, p. 100.

(2) Deze term gemakshalve ook gehanteerd voor de *Verfügungstruppe* als voor-oorlogse voorloper van de *Waffen-SS*; echter *niet* voor de *Totenkopfverbände* (bewakingstroepen der concentratiekampen), die later grotendeels in de *Waffen-SS* zijn opgegaan; zie §§ D en E.

(3) Rede voor de officieren van de *Leibstandarte-SS* '*Adolf Hitler*' van 7 sept. 1940 te Metz, IMT 1918-PS.

monoliet, een staat in de staat, voor een realiteit aanzagen.[1] Doorslaan naar het andere uiterste en de SS slechts beschouwen als een organisatie, die haar impulsen niet vanuit een demonische opzet, doch louter vanuit toevalligheden en automatismen ontving[2], zou even onjuist zijn. Een zekere samenhang was er stellig. Niet onderschatten moet men ook de stroom van indoctrinatie, die van de SS-leiding uitging. Vele leden van de SS en met name van de *Waffen-SS* mochten vooral in later jaren het merendeel van deze geestelijke voedingswaren als irrelevante onzin naast zich neerleggen – men kan niet ongestraft jaren lang lid van een organisatie zijn zonder iets van de sfeer en de opvattingen daarin over te nemen; dat viel zelfs te bespeuren bij Nederlanders, die zonder iets met de politieke SS te maken te hebben vrijwilliger in de *Waffen-SS* werden. De centrifugale tendensen trachtte Himmler tevens op organisatorisch gebied te beteugelen. De instelling van een aparte rechtspraak voor SS en politie was hier ten dele op terug te voeren, de creatie van *Höheren SS- und Polizeiführer*, die elk voor zich in hun gebied alle organen van SS en politie moesten bundelen (wij zullen er later op terugkomen) had het bewaren van de samenhang in het hele complex tot voornaamste doel.

Samenvattend gezegd: de SS was geen logisch en rationeel opgezette organisatie, maar een historisch bepaald complex geheel. 'Organisch gegroeid' zou men kunnen zeggen, om een favoriete term uit het rechts-radicale milieu te hanteren; in werkelijkheid had de SS zich tamelijk chaotisch ontwikkeld, en nam geregeld taken op zich, die slechts ten dele of in het geheel niet met het oorspronkelijke doel samenhingen. De SS van 1944 was zeer verschillend van de SS van een decennium eerder, en viel eerst recht niet te vergelijken met de SS uit de *Kampfzeit*, de periode vóór 1933.[3]

Toch lijdt het geen twijfel, dat er een zekere structurele en mentale samenhang was, zij het, dat zodra Himmlers greep onder omstandigheden minder vast werd, de onderdelen zich uit die samenhang dreigden te verwijderen.

Himmler wist het door hem beheerde complex ook voor bepaalde, meest destructieve, doeleinden met een redelijk rendement in te zetten. De Israëlische historicus Shlomo Aronson, die het ontstaan van de Duitse politieke nazi-politie wilde analyseren, verwachtte de dynamische, briljante Heydrich als centrale en beslissende figuur aan te treffen – hij vond de zo middelmatig lijkende *unheimliche* schoolmeester Himmler, die onderling zeer verschillende groepen en persoonlijkheden onder een noemer wist te brengen, en hen omsmeedde tot een instrument om zijn racistische *Lebensraum*-programma mee door te voeren. Daarbij was het Himmler gelukt, volgens de conclusie van Aronson

> 'seinen Machtapparat um verschiedene Schwerpunkte herum aufzubauen, zwischen denen das Verhältnis einer Konkurrenz bestand, die zu einem destruktiven Wettbewerb sich auswuchs.'[4]

Die conclusie willen wij niet alleen onderschrijven, maar er nog iets aan toevoegen. Inderdaad leverde de dynamiek van de nazi-beweging in het algemeen en van de SS in het bijzonder vrijwel alleen resultaat en rendement op, wanneer het om het realiseren van negatieve doelstellingen ging.

(1) Zie het vonnis van het internationale militaire tribunaal te Neurenberg, *IMT* XXII, p. 512–517; voorts Eugen Kogon: *Der SS-Staat. Das System der deutschen Konzentrationslager*, Berlin, 1947; ook wel Reitlinger, *Alibi*.

(2) Zo Höhne, *Orden*, p. 18. In het algemeen wil Höhnes werk deze stelling illustreren. Met name wat zijn gebruik van de bronnen betreft voldoet het echter veelal niet aan wetenschappelijke maatstaven.

(3) Koehl gebruikt voor de SS een beeld, dat aan Herakleitos lijkt te zijn ontleend, nl. dat van een snelstromende, zich voortdurend vertakkende rivier. Inderdaad wijst hij er terecht op, dat de SS verschillend van karakter was in de verschillende perioden van haar bestaan. (Robert Koehl: 'The Character of the Nazi SS', in: *Journal of Modern History* 34, 1962, p. 275 e.v.).

(4) Shlomo Aronson: *Reinhard Heydrich und die Anfänge des SD und der Gestapo (1931–1935)* (diss. Freie Univ. Berlin), Berlin, 1967, p. 323.

Dat was in het geval van de SS niet onverklaarbaar. De SS was veiligheidsgarde van partij en staat, haar taak was het opruimen van vijanden. Die vijanden waren identificeerbaar, de SS organisatorisch, mentaal en politiek in staat tot liquidatie. Uit haar positie van veiligheidsgarde en elite leidde de SS evenwel ook een politiek prerogatief af, en deed, door nog te bespreken omstandigheden begunstigd, een greep naar de politieke suprematie in bepaalde bezette landen, waarbij als einddoel een rijk van het noordse ras, een groot-Germaans Rijk, werd gesteld. Die poging bracht de SS in een situatie, waarin zij als politieke partij moest fungeren. Daarin moest de SS wel te kort schieten. Daarvoor waren de tegenkrachten te sterk, daarvoor vertoonde de SS te weinig reliëf tegenover de *NSDAP*, en vooral: daarvoor was de tegenspraak met haar karakter als semi-militair-politionele elite-groep te groot. Men zal aan de hand van deze publikatie kunnen zien, hoe hierin één der belangrijkste oorzaken gelegen heeft van het mislukken der SS-politiek in Nederland, afgescheiden van het feit, dat dit falen een functie was van de mislukking der nationaal-socialistische politiek in het algemeen.

B. De Allgemeine SS

Na de weeropleving van de *SA* in de tweede helft van de twintiger jaren was de SS in alle opzichten een bijloper van deze steeds groter wordende organisatie geworden. Het systeem van de *Staffel* van tien man per plaats verdween, de indeling werd vrijwel gelijk aan die van de *SA*. De kleinste eenheid was de *Schar* van ongeveer 8 man, de niveaus daarboven werden gevormd door de *Sturm*[1], dan door de *Sturmbann*, vervolgens de *Standarte*, die in aantal manschappen met een regiment infanterie van de *Wehrmacht* te vergelijken viel. Daarboven waren er meer territoriaal gedachte eenheden, *Untergruppe* en *Gruppe*, later (dat alleen bij de SS, niet bij de *SA*) *Abschnitt* en *Oberabschnitt* genoemd. Corresponderende benamingen werden gevoerd door de deze afdelingen leidende functionarissen; men zou al deze *SS-Führer* en *SS-Unterführer* met officieren en onderofficieren kunnen vergelijken, hetgeen voor de *Waffen-SS* ongetwijfeld juist zou zijn, maar voor een civiel korps als de *Allgemeine SS* kwestieus is; wellicht is de vertaling, die later in de Nederlandsche SS werd gebruikt, namelijk 'SS-leiders' en 'SS-onderleiders' nog de meest adequate. Welnu, evenals de *SA* kende de SS derhalve lieden met de rang van *Scharführer* (een 'onderleider' dus), *Sturmführer* (reeds op het officiers-, c.q. leidersniveau), *Sturmbannführer*, *Standartenführer* en *Gruppenführer*, meestal inderdaad hoofd van de in nomenclatuur bijpassende eenheid. De opsomming hier is niet volledig, en kort nadat de nazi's aan de macht waren gekomen, werden de rangen nog met een aantal uitgebreid, en mitsgaders de hiërarchie verrijkt met *Rottenführer*, *Oberscharführer*, *Obersturmbannführer* en *Brigadeführer*, om er slechts de helft van te noemen. Daarbij kwamen nog een paar rangen in de sfeer van de officiersopleiding, zoals *Standartenjunker*.[2] In die rangen en in de indeling was er echter in de loop der jaren toch een zekere afwijking van de *SA* gekomen, en werd de koppeling tussen eenheid en de daarbij behorende leiders-rang losser. Zo werd een rangenstelsel gecreëerd, dat zich wel enigszins met dat van het leger liet vergelijken. Dezelfde agressieve en barokke termen, met de daarbij behorende rangtekenen op de kraag, werden in de gewapende SS-onderdelen, wat later dus de *Waffen-SS* werd, gebruikt. Daar heette een compagnie een *Sturm*, een bataljon een *Sturmbann*, een regiment een *Standarte*. Na 1941 werd dit losgelaten, maar neigingen van beroepsmilitairen in de

(1) Tussen *Schar* en *Sturm* blijkbaar nog *Zug*, maar kennelijk niet altijd; bij de *SA* heette die eenheid, bestaande uit gemiddeld 3 à 4 *Schare*, een *Trupp*; bij de SS verdween deze benaming in 1934. (Best, *Deutsche Polizei*, p. 113, verder de bronnen in de volgende noot).
(2) Frhr. von Eelking, *Die Uniformen der Braunhemden*, (*S.A.*, *S. S.*, *Politische Leiter*, *Hitlerjugend*, *Jungvolk und B.D.M.*), München, 1934, p. 6; Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 20–21. Men zie voor een volledige opsomming de Tabel van SS-rangen. Min of meer hetzelfde rangenstelsel hadden behalve de *SA* ook het *NSKK* en het *NSFK*. De *Hitlerjugend* had een in nomenclatuur volledig afwijkende hiërarchie.

Waffen-SS om zich dan maar ook net als in het leger *Hauptmann* in plaats van *SS-Hauptsturmführer* te noemen, onderdrukte Himmler krachtig.[1] De enige concessie, die hij in dit opzicht deed, was toe te staan, dat SS-officieren in de rang van *Brigadeführer* en hoger zich aanduidden als: *SS-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS, SS-Gruppenführer und General der Polizei* enz.[2] In 1942 werd, kennelijk om niet al te zeer bij het leger achterop te raken, een nieuwe, en na *Reichsführer-SS* zelfs hoogste rang gecreëerd, namelijk die van *SS-Oberstgruppenführer*, gelijkgesteld aan een *Generaloberst* van het leger.[3] De rangtekenen bleven in principe gelijk aan de oude, van de *SA* overgenomen, rangtekenen op het bruine hemd van weleer, zij het, dat ook hier bepaalde veranderingen niet konden uitblijven.[4] De SS-schouderstukken werden op een gegeven moment in de gewapende SS door de leger-schouderstukken vervangen.[5]

Oorspronkelijk had de SS het *SA*-uniform gedragen, met dien verstande, dat alles zwart was behalve het bruine hemd, dat reeds in de *Kampfzeit* symbool van heilige overtuiging werd. Na de *Machtübernahme* werd de uniformering van alle nazi-organisaties uitgebreid met allerlei varianten voor verschillende gelegenheden: winter- en zomerkledij, groot en klein tenue, *Ausgehanzug*, etcetera, voor het partij-kader zelfs een *Bürodienstanzug*[6]; Goering persoonlijk spreidde zoals bekend de grootste extravagantie op dit gebied ten toon. Wanneer men ervan uitgaat, dat uiterlijke vormen zoals kledij geen toevalligheden zijn, mag men in dit verschijnsel wel een symptoom van verburgerlijking, beter gezegd van verzadiging der bruine revolutie, zien. De nationaal-socialisten hadden het *erreicht*, de machtsposities en de vette baantjes: het bruine hemd uit de *Kampfzeit*, de jaren van strijd tegen de Weimar-republiek, verdween nadien bijna geheel onder de 'geklede' tuniek, waarvan alleen de open kraag nog een klein stuk van het hemd liet zien. Bij de SS was deze tuniek zwart, en de ski-pet werd vervangen door een hoge, eveneens zwarte pet naar het model van de Duitse officierspet. Het zwarte uniform, konkrete uitbeelding van de SS, was compleet.[7]

Het werd echter allerminst dagelijks gebruikt, behalve dan door de leden van de gewapende *Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'*. De meeste dragers van het uniform waren immers de mannen van de *Allgemeine SS*, die, zoals de *Reichsführer* het wenste, 'voll und ganz im Beruf' werkzaam waren, en hun SS-dienst vervulden in het vrije week-end. Daar kwam dan nog één indoctrinatie-avond per week bij.[8] Dat was althans in doorsnee gebruikelijk, maar in bepaalde gevallen kon daar van afgeweken worden. De SS-man kon elk moment voor SS-dienst worden opgeroepen, en dat gebeurde

(1) Zie nr. 76.
(2) Voorbeelden daarvan o.a. in Rauters *Personalakt* (P 1); zie ook K. G. Klietmann: *Die Waffen-SS. Eine Dokumentation*, Osnabrück, 1965, p. 492.
(3) Al snel (maar niet algemeen) geschreven, om verwarring met de rang daaronder te vermijden: *SS-Oberst-Gruppenführer*.
(4) Men vergelijke Eelking, *Uniformen der Braunhemden*, p. 20, 21, met Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 22–25, en met *Org. buch der NSDAP* 1943, Tafel 50.
(5) Zie p. 48, en de verwijzing daarbij.
(6) *Org. buch der NSDAP* 1943, Tafel 13. Een onevenredig groot aantal bladzijden van dit werk worden gevuld, evenals dat met de tijd en de energie der nationaal-socialisten in het algemeen het geval was, met uitgebreide en minutieuze voorschriften over de diverse uniformeringen. Het verband tussen rechtsradicale stromingen en zucht tot uniformering mag bekend worden verondersteld. Typerend voor het nationaal-socialistische Duitsland is de vaak vermakelijke acribie, hierbij ten toon gespreid.
(7) Ook hierin herhaalde deze ontwikkeling zich later bij de Nederlandse nationaal-socialisten. Fundamenteel moet de oorzaak daarvan gezocht worden in het slaafs volgen van het Duitse voorbeeld, dat zelfs tot in de meest futiele details altijd inspirerend wist te werken, maar ook in dezelfde psychologische context. Na mei 1940 dragen de NSB-ers ook bijna altijd de tuniek over het zwarte hemd, de Nederlandsche SS, pas in sept. 1940 gesticht, was meteen al zo gekleed. Zowel bij de Duitse als de Nederlandse SS valt er bovendien – verdere verburgerlijking – een voorkeur voor een wit hemd waar te nemen.
(8) IMT 1992-PS.

dan ook, bij antisemitische boycot-acties, bij jacht op politieke tegenstanders, waarbij *SA* en SS als hulppolitie opereerden. In het jaar van de *Machtübernahme* formeerden zich kleinere of grotere plaatselijke SS-groepen voor dit soort doeleinden, al dan niet bewapend. Sommige van deze groepen werden permanent, de leden ervan kregen zoiets als een min of meer geregelde bezoldiging, en werden ook wel in aparte gebouwen geconcentreerd. In die groepen lag de oorsprong van de gewapende SS, zoals men verderop nog zal zien.

Van vrijwel iedere verplichting vrijgesteld waren de lieden, die honorair een rang in de SS bekleedden, meest hoge functies in staat, partij, bedrijfsleven of algemeen-maatschappelijke instellingen uitoefenend. Na de oorlog legden zij uiteraard de nadruk op het honoraire en tot niets verplichtende karakter van hun SS-lidmaatschap: het had niets te betekenen, men kon niet weigeren, het ging eigenlijk ongemerkt, iedereen deed het, enz. Wantrouwen in dergelijke commentaren (niet geheel ongerechtvaardigd) bracht geallieerde onderzoekers er toe te denken, dat er helemaal geen honoraire rangen in de SS waren, maar deze conclusie is onjuist. Zij, die honorair de rang van *SS-Standartenführer* of hoger kregen, heetten *Ehrenführer* en voerden een apart distinctief en aparte armband (zelfs een soort tres); onder de genoemde rang heetten zij *Rangführer*. Die benamingen verdwenen echter weer in 1935, evenals de aparte distinctieven; de betreffende leden werden als behorend tot de staf van de *Reichsführer* geboekt.[1] In feite veranderde daarmee niets. Het leverde ook, zoals wij al betoogd hebben, voor de SS weinig op. Nog minder de instelling van donateurs, *Fördernde Mitglieder*. Misschien wel financieel, want er waren enige uiterst bemiddelde lieden onder, maar politiek gesproken hadden zij geen enkele betekenis, in tegenstelling tot wat later de Nederlandsche SS met haar 'begunstigende leden' te zien zou geven.

De gehele SS-organisatie was territoriaal onderverdeeld in *Oberabschnitte* (elk daarvan weer in een klein aantal *Abschnitte*, hetgeen verder van geen enkel belang is). Deze gebieden vielen in het geheel niet samen met de grenzen van de regionale organisatie van de staat, met de *Länder* of de Pruisische *Provinzen*, maar evenmin met de *Gaue* van de partij. De *Oberabschnitte* vielen nauwkeurig samen met de grenzen van de *Wehrkreise*, de militaire territoria, die in beginsel elk een legerkorps voor de *Wehrmacht* leverden. Die tendens was al bij de *SA* te bespeuren[2], maar gezien de traditionele strevingen in dat lichaam, zoals bij tijd en wijle de gedachte om een *levée en masse* te vormen als vijandelijke machten Duitsland zouden aanvallen, voor het leger niet eens zo verontrustend. Zodra echter na de liquidatie van Röhm en de *SA*-leiding in de zomer van 1934 de SS tot zelfstandige *Gliederung* van de *NSDAP* werd verheven, begon men hier de *Wehrkreise* consequent te kopiëren. Toen de *Wehrmacht* in 1937 het aantal *Wehrkreise* verhoogde, en daarbij de grenzen moest veranderen, volgde de SS de nieuwe indeling meteen tot in detail na.[3] Men bedenke, dat de SS er al enige tijd professionele gewapende en gekazerneerde onderdelen op na hield, die ook naar het systeem van de *SS-Oberabschnitte* gelegerd waren. Men kan zelfs de tendens vaststellen deze onderdelen in of bij de zetels van *Wehrkreise* te legeren.[4] De lezer zal verderop nog meer gegevens aantreffen, die naar dezelfde conclusie wijzen: een van de belangrijkste taken van de SS was de *Wehr-*

(1) Eelking, *Uniformen der Braunhemden*, p. 23, 98; Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 50; *Dienstaltersliste der Schutzstaffel der NSDAP*, Berlin, resp. 1935 en 1936; minder belangrijke honoraire *SS-Führer* werden soms geregistreerd als behorend tot de staf van de hier na te noemen *SS-Oberabschnitte* (zie nr. 66, noot 1).
(2) Men vergelijke de kaarten van de *SS-Oberabschnitte* en de *SA-Gruppen* in twee werken, samengesteld door *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. Evaluation and Dissemination Section G-2: Basic Handbook The Allgemeine SS (The General SS). E.D.S./G/8 Compiled from M14d and MIRS (London Branch) sources*, z.pl., z.d., en *Basic Handbook The SA of the Nazi Party (Die Sturmabteilung der NSDAP). Brownshirt or Storm Troop Formations. E.D.S./G/1 Compiled From Material Available at Washington and London*, z.pl., z.j.
(3) Ermenhild Neusüss-Hunkel, *Die SS*, Hannover, Frankfurt am Main, 1956, p. 34.
(4) A.v., p. 37, 38.

macht in de gaten te houden. Ongetwijfeld waren vooralsnog de SS-troepen veel te gering om eventueel met succes tegen het leger te kunnen optreden, maar het was een begin; en dan was er nog de door de SS beheerste politie, en de *Allgemeine SS* als een niet onaanzienlijke reserve.

In de nieuw-verworven gebieden was er veel meer overeenstemming tussen de grenzen van staats- en partij-administratie, en *Wehrkreis*. Tijdens de oorlog telde Duitsland, met de geannexeerde gebieden mee, 17 *SS-Oberabschnitte*, en in de bezette gebieden nog een stuk of 4, waaronder Nederland *(SS-Oa. Nordwest)* en Noorwegen *(SS-Oa. Nord)*, hoogstwaarschijnlijk nog een *Oa. Böhmen und Mähren*, wellicht ook *Ukraine* en *Ostland* (de Baltische landen).[1] Hebben de laatste niet veel meer betekenis gehad dan die van rekruteringsgebied van daar woonachtige Duitsers voor de *Waffen-SS*, de *Oberabschnitte Nord* en *Nordwest* kregen weer politieke betekenis door de oprichting van niet-Duitse, 'Germaanse' SS-formaties, die strikt gesproken tot de ongewapende, politieke, *Allgemeine SS* behoorden. Zij waren zelfs tijdens de oorlog de enige politieke SS-formaties, die iets te betekenen hadden, aangezien de meeste leden van de *Allgemeine SS* onder de wapenen waren geroepen, waarvan weer het merendeel overigens aanvankelijk in de *Wehrmacht* dienst deed, niet in de *Waffen-SS*.[2] Daardoor had in die jaren de Duitse politieke SS bijna niets meer te betekenen, en werd haar rol tot op zekere hoogte in andere landen overgenomen door de kleine, inheemse SS-organisaties daar.

Maar die daling in betekenis van wat de oorspronkelijke SS was, was al veel eerder ingezet. Om te beginnen ontsnapte ook de SS niet aan een zekere massificatie. Ving Himmler zijn leiderschap over het nazi-elitekorps aan met 280 man onder zijn bevel[3], bij Hitlers machtsaanvaarding waren het er al meer dan 50.000.[4] Juist toen uiteraard kwam de grote stroom opportunisten naar de partij, de *SA* en ook de SS toevloeien. Himmler beweerde later, dat hij ter wille van elite-vorming en selectie reeds in april 1933 de SS sloot, toen de andere nazi-organisaties hun ledenaantal nog zo indrukwekkend mogelijk wilden maken; in twee jaar zou hij een 60.000 man weer uit de SS hebben gezet.[5] Hoe dit ook zij, eind 1938 telde de *Allgemeine SS* bijna 215.000 leden, de gewapende SS een kleine 23.500 man.[6] Bij het uitbreken van de oorlog was dit aantal niet wezenlijk veranderd.[7] Over het algemeen week de beroepsverdeling in de SS niet veel af van die van de gehele Duitse bevolking. Duidelijk oververtegenwoordigd waren echter de handelssector (18% tegen 9% der bevolking), de ongeschoolde arbeiders (8 tegen 3%; wat betreft de geschoolde is er geen noemenswaard verschil), de ambtenaren (10 tegen 5%, verklaarbaar door de symbiose van SS met de politie). Sterk ondervertegenwoordigd waren de vrije beroepen (1 tegen 6%), en vooral de agrarische sector met 10 tegen 22%; één van de SS-idealen, de versmelting met het boerendom, de terugkeer van het goede bloed naar de bodem, leed in de *Allgemeine SS* duidelijk schipbreuk[8]; in een deel van de voor-oorlogse gewapende SS was evenwel weer het boerenmilieu bijzonder sterk aanwezig.[9]

(1) Op dit punt zijn de opgaven zeer uiteenlopend. Wanneer men bovendien de *Oa. Rhein/Westmark* in zijn twee componenten verdeelt, zoals het *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 427a, doet, waren er binnen de toenmalige Duitse grenzen dus 18 *Oberabschnitte*.
(2) IMT 2825-PS.
(3) IMT 1992-PS; d'Alquen, *SS*, p. 8.
(4) d'Alquen, *SS*, p. 12.
(5) IMT 1992A-PS.
(6) *Statistisches Jahrbuch der Schutzstaffel der NSDAP. 1938*, (Berlin, 1939), p. 16.
(7) IMT 2825-PS.
(8) *Stat. Jahrbuch SS 1938*, p. 107. De verschillende sectoren worden in dit werk naar aantallen in de SS (niet naar verhouding op de totale beroepsbevolking) elders gespecificeerd (p. 103-106). De samenstelling heeft plaats gevonden op basis van beroepsgroepen, zodat de sociale stratificatie onvoldoende tot uiting komt.
(9) Zie Höhne, *Orden*, p. 413.

Met het stijgen van het aantal SS-leden in de loop der jaren was echter de functie van de *Allgemeine SS* naar evenredigheid gedevalueerd, behalve dan de functie als reserve. De veiligheidsfunctie, primaire taak van de SS, berustte thans in de eerste plaats bij de politie, die Himmler sinds 1933 in toenemende mate met de SS versmolt. En in het algemeen besefte Himmler heel goed, dat, geheel in de lijn van het karakter van de nazi-revolutie, hij eerst een deel van het staatsapparaat in handen moest hebben, voordat hij de SS een institutionele basis voor de verlangde machtspositie kon geven.[1] Het zwaartepunt kwam te liggen bij de door de SS geannexeerde delen van de staatsapparatuur en bij die speciale onderdelen van de SS, die de staatsorganen in zich opzogen, of bepaalde werkterreinen van de staat overnamen.

In de *Kampfzeit* had de SS, bestaande uit lieden, die in hun vrije tijd hun krachten aan de beweging gaven, zijn nut bewezen. Na de *Machtübernahme* werd de SS *salonfähig*, door de *gute Gesellschaft* geaccepteerd, een uitgebreide, goed geadministreerde organisatie, nauw aan de nieuwe staat verbonden. Er bestond nu echter weinig behoefte meer aan lieden, die in hun week-end 'einsatzbereit' krantjes verkochten, sprekers op propaganda-bijeenkomsten beschermden, ontevreden partijgenoten afranselden, of achterklap over lokale notabelen aan de leider van hun wijkgroepje meldden. Juist toen na 1933 de *Allgemeine SS* de kans kreeg zich te gaan ontplooien, waren als politieke kracht haar uren eigenlijk al weer geteld. De amateurs moesten plaats maken voor de professionals van de zich vormende politieke politie, de gewapende SS-eenheden, en de SS-bureaucratie.

C. SS en politie

1. Sicherheitspolizei en SD

Wij merkten reeds op, dat het in het wezen van de SS lag om de politie van het Derde Rijk te worden. Immers, de beveiliging van *Führer* en partij werd doorgetrokken tot de staat, waarvan men zich meester maakte. Reeds voor dit gebeurde had Himmler dat in een rede voor de Berlijnse SS-leiding in juli 1931 als doel aangewezen: de *SA* was de 'linie', de SS de 'garde' en daarbij diende zij zich van partij-garde te ontwikkelen tot garde van het Duitse volk, ja, van het gehele noordse ras.[2] Dat hield in de eerste plaats de verovering van de politionele sector in, maar zover was Himmler nog lang niet. Juist in die tijd, medio 1931, dacht hij eraan een inlichtingendienst op te bouwen, en toevallig kwam hij in aanraking met een jonge man, die net uit de marine ontslagen was en een baan zocht: Reinhard Heydrich.[3] Voor Heydrich waren er twee mogelijkheden, een betrekking bij een zeilschool ergens in Sleeswijk-Holstein, of te München bij de leiding van de *NSDAP*, een partij, die hij niet kende en waarvan hij nog geen lid was. Ook voor Himmler waren er twee mogelijkheden: de jonge ex-marine-officier, die bij zijn sollicitatie beweerde iets van *Nachrichten* te weten[4], of de

(1) Vgl. Shlomo Aronson: *The Development of the Bavarian Political Police as the first SS and State Authority in Nazi Germany in 1933*, Jerusalem, z.j., p. 11.

(2) Aronson, *Heydrich*, p. 79.

(3) Reinhard Tristan Eugen Heydrich, geb. 7 maart 1904 te Halle a.d. Saale. 1919–'20 lid van vrijkorpsen, in 1922 in de marine, 1926 luit. ter zee, 1931 uit de marine ontslagen. In dat jaar intrede in *NSDAP* en SS; 1931 hoofd van de *SD*, 1936 daarbij hoofd van de *Sicherheitspolizei*, sinds de creatie van het *Reichssicherheitshauptamt* in 1939 *Chef der Sicherheitspolizei und des SD* genoemd. In sept. 1941 benoemd tot plv. (en feitelijk) *Reichsprotektor* van het protectoraat Bohemen en Moravië. Op 4 juni 1942 overleden ten gevolge van een moordaanslag. De Duitse represailles omvatten o.a. de verwoesting van het Tsjechische dorp Lidice en het fusilleren van de mannelijke bevolking. (*Der Grossdeutsche Reichstag 1938. IV. Wahlperiode (nach dem 30. Januar 1933)*, Berlin, 1938; Aronson, *Heydrich*; Höhne, *Orden*, p. 456–459).

(4) *Nachrichtenoffizier* kan betekenen zowel een officier, die inlichtingen verzamelt en spionage bedrijft, als iemand, die bij een verbindingsdienst (bv. de radioverbinding tussen schepen) werkzaam is. Heydrich, die in de marine het laatste geweest was, wist heel goed, dat Himmler het eerste bedoelde, maar liet hem in die waan (Aronson, *Heydrich*, p. 57, 58).

politie-kapitein Horninger. Heydrich nu koos voor de nazi-beweging, Himmler voor Heydrich – een keuze, die voor beiden uiterst effectief bleek te zijn, al was het alleen maar, omdat later bleek, dat Horninger een spion van de Weimar-politie was. Toen de nazi's aan de macht kwamen, pleegde hij in februari 1933 zelfmoord.[1]

Men mag hieruit afleiden, dat het toeval ook een rol speelt én dat een zekere relativering van de gedachte, dat in het karakter van de SS in haar begintijd haar politionele en politieke rol van later noodzakelijkerwijs was opgesloten, op zijn plaats is. De ontwikkeling werd ook in belangrijke mate bepaald door Himmler, en door Heydrich, die thans begon met de opbouw van de *Ic-Dienst* van de SS, later genoemd de *Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS* of wel *SD*.

Dat betekende niet, dat de zaken nu precies verliepen zoals Himmler en Heydrich zich dat voorstelden. Zoals de nazi-beweging als geheel een afschaduwing van de staat wilde zijn en de staatsmacht veroveren, zo wilde de SS zich van de politie meester maken. Die *Wille zur Macht* was niet alleen op ideologisch of organisatorisch vlak, maar ook op het meest persoonlijke niveau aanwezig:

> 'Viele SA-Männer und Führer glauben, mit dem Regierungsbeginn der NSDAP seien sie besoldete Offiziere und Unteroffiziere, jeder SS-Mann behauptet, dass er vom Tage der Machtergreifung an höherer, bezahlter Polizeibeamter, der SS-Führer, dass er Polizeipräsident sei, und Ortsgruppenleiter... halten sich für Regierungspräsidenten und Landräte vom Beginn der nächsten Reichstagswahlen an. Es herrschen hier allen Ernstes verwirrte Begriffe.'[2]

Maar zo gek waren deze verwachtingen nu ook weer niet of ze zouden voor een deel nog uitkomen ook. In deze conceptie zou de *SD* de politieke politie van het komende nazi-Rijk worden. Dit gebeurde echter niet, en wel voornamelijk om twee redenen. Toen de nationaal-socialisten in 1933 aan de macht kwamen, kregen Himmler en Heydrich vooreerst in Pruisen geen voet aan de grond. Daar was het Goering, die zelf een politiek politie-apparaat, *Geheime Staatspolizei (Gestapo)* genoemd, schiep. De *Reichsführer-SS* en zijn *SD*-chef kregen pas in maart 1933 een kans om een voet binnen de deur van het staatsgebouw te zetten, en dan voorlopig nog alleen maar in de deelstaat Beieren. Toen de nazi's in die maand daar de macht overnamen, werd Himmler benoemd tot hoofdcommissaris van de stadspolitie van München, Heydrich tot chef van de kleine politieke afdeling daarvan.[3]

Het was een uitermate bescheiden begin, schril afstekend tegen de pompeuze wijze, waarop Goering eerst als minister van binnenlandse zaken, daarna als minister-president van Pruisen, en eigenlijk als een soort onderkoning van deze deelstaat, die de helft van Duitsland en bovendien de hoofdstad omvatte, zijn macht ostentatief uitoefende en er zichtbaar van genoot. Maar binnen een jaar had Himmler het klaargespeeld om hoofd van alle politieke politie-organen van alle Duitse *Länder* te worden. Sinds 20 april 1934 ook van Pruisen, want Goering had besloten zijn *Gestapo* aan Himmler te vermaken, eensdeels gedreven door angst voor Himmler en een besef dat de SS-chef onvermijdelijk de gehele politie toch in handen zou krijgen, anderzijds doordat hij tegen deze tijd Himmler als bondgenoot tegen de *SA* wilde winnen.[4]

Wat er nu in feite was gebeurd, was dat Himmler en Heydrich de reeds bestaande politieke politie-organen hadden overgenomen. Weliswaar werden die door hen uitgebreid, genazificeerd, geünificeerd, om-georganiseerd, in SS- en *SD*-sfeer gebracht, vaak van SS- of *SD*-personeel voor-

(1) A.v., p. 58 en p. 342, n. 123, hier steunend op naoorlogse verklaringen van de weduwe van Heydrich.
(2) Rapport van de inspecteur-generaal der *SA* von Ulrich van 17 dec. 1931 aan de *SA*-stafchef, geciteerd bij Aronson, *Heydrich*, p. 80, 81.
(3) Aronson, *Bavarian Police*, p. 8.
(4) Het hier gestelde is een vereenvoudiging, zij het geen ontoelaatbare o.i., van de uitermate gecompliceerde gang van zaken. Men zie daarvoor de litteratuur ter zake.

zien, kortom, in mentaliteit, doelstelling en organisatie grondig en bijna onherkenbaar omgeploegd, maar dat veranderde niets aan het feit, dat de SS zich amalgameerde met een staatspolitie, die uit de pre-nazi-periode dateerde en daarvan toch nog enige kenmerken meenam, en dat de *SD* als zodanig eigenlijk buiten de deur bleef staan. Geheel zakelijk gezien zou men eigenlijk de *SD* best hebben kunnen opheffen, maar dat deden Himmler en Heydrich niet: de *SD* vormde een te waardevol tegenwicht tegen de in oorsprong niet *SS-mässige* of zelfs niet eens nationaal-socialistische politieke politie – hoezeer ook de ambtenaren daarvan, die voor 1933 ook de nationaal-socialisten achterna hadden gezeten, thans tot verregaande collaboratie en identificatie met het nieuwe regime bereid waren, wellicht juist vanwege hun verleden.[1] De *SD* moest derhalve blijven bestaan en daarvoor werd de volgende formule gevonden: de *SD* moest inlichtingen verzamelen, op politiek, economisch, religieus, wetenschappelijk en cultureel gebied, zowel over personen, organisaties als geestelijke stromingen. Met die gegevens zou de *Gestapo* (zoals de nu in geheel Duitsland geünificeerde politieke politie genoemd werd) zijn voordeel kunnen doen. De *Gestapo* deed het executieve werk: de tegenstanders in het oog houden, arresteren, verhoren. De ambtenaren van de *Gestapo* werden zoveel mogelijk in de SS opgenomen met een SS-rang, die overeenkwam met hun ambtelijke rang. Zij werden dan in de SS-administratie geboekt als lid van de *SD*.[2] Dat was echter een formele kwestie; lid van de *SD* in de reële betekenis van het woord werden zij daarmee niet. Wanneer zij in uniform dienst deden, diende dat het SS-uniform te zijn, met de letters 'SD' in een zwarte ruit onderaan op de linkermouw. Aangezien dit meestal later in de bezette gebieden gebeurde, burgerde daar de aanduiding *SD* voor de Duitse politieke politie in. In Duitsland zelf, waar normaliter civiele kleding werd gedragen, placht men over de *Gestapo* te spreken.[3]

De mening, dat de SS in de vorm van de *SD* de politie had veroverd, leek logisch, en vond na de oorlog zelfs zijn weg naar de wetenschappelijke litteratuur[4], maar is, inderdaad in deze vorm, onjuist. Himmler en Heydrich kregen een kans de politieke politie in handen te krijgen, en het vakmanschap van deze ambtenaren konden zij beter gebruiken dan het amateurisme van hun eigen *SD*-mannen. De *SD* kreeg dus een algemene en niet helemaal duidelijke informatie-opdracht, en bleef een inlichtingendienst van de nazi-beweging, niet van de staat, en tevens een instrument om partij en SS zelf in het oog te houden. De officiële erkenning op 9 juni 1934, dat de *SD* de enige inlichtingendienst van de partij was en geen andere daarnaast geduld zou worden[5], versterkte dit karakter van de *SD*. Hoe fraai deze formule ook was, het betekende, dat de *SD niet* de politieke politie van het nazi-Rijk werd, maar – min of meer kunstmatig in het leven gehouden – weinig meer dan een hulporgaan van de *Gestapo*.

Daaruit volgde allerminst, dat SS en politie gescheiden bleven. In juni 1936 kreeg Himmler de functie van *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei (RFSSuChdDtPol)*. Weliswaar stond deze figuur 'persönlich und unmittelbar' onder de Duitse minister van binnenlandse zaken[6], maar daar Himmler reeds als *Reichsführer-SS* direct onder Hitler stond, betekende dit weinig of niets. Eerder andersom: later werd vastgesteld, dat de *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei*

(1) De klassieke voorbeelden daarvan: Heinrich Müller, voor 1933 medewerker van de politieke politie van München, specialist in marxistische organisaties, en Franz Josef Huber, idem wat betreft extreemrechtse organisaties, met name de nazi's. Beide waren geen of min of meer zelfs anti-nazi, hetgeen niet verhinderde, dat Müller later chef van de *Gestapo* werd. (Aronson, *Bavarian Police*, p. 3–7, 22–26).
(2) *SS-Dienstaltersliste* 1936.
(3) Zie p. 112 en noot 1 daarbij.
(4) Vooral Neusüss-Hunkel, *SS*, die in de scheiding tussen de *Gestapo* enerzijds met executieve bevoegdheden en de *SD* anderzijds zonder deze bevoegdheden 'nur eines der zahlreichen Beispiele der bewussten Verfälschung, mit der . . . die wahre Funktion des SD getarnt wurde' ziet (p. 10).
(5) d'Alquen, *SS*, p. 22.
(6) Best, *Deutsche Polizei*, p. 50; Buchheim, *Anat.* I, p. 55 e.v.

'als solcher den RMdI. [Reichsminister des Innern] in allen Fragen seines Geschäftsbereiches vertritt und auch, soweit dieser berührt wird, an den Sitzungen des Reichskabinetts teilnimmt.'[1]

Daarmee won de formeel ondergeschikte politiechef terrein op de minister, niet omgekeerd. Die nieuwe functie, chef van SS en politie, dient men echter niet als een personele unie op te vatten[2], maar als een functie met twee aspecten, het aspect van de staat, gegeven in het begrip *Chef der Deutschen Polizei*, en het aspect van de partij (waarvan de SS formeel een aanhangsel was), gegeven in het begrip *Reichsführer-SS*. Het is van belang om dit te signaleren, aangezien later zich iets dergelijks zou voordoen, toen Himmler zijn vertegenwoordiger naar het door de Duitsers bezette Nederland stuurde.[3] In het laatste geval zou echter deze symbiose eigenlijk louter verbaal zijn, omdat, zoals de lezer nog zal zien, daar de staatssector veel zwakker zou zijn dan de SS-sector. Dat was in het nazi-Duitsland van voor de oorlog nog niet het geval. Himmler vatte zijn nieuwe titulatuur dan ook allerminst als een personele unie op, maar als een hechte verbinding, van waaruit hij SS en politie verder met elkaar probeerde te versmelten.

Om de stand van zaken aan de vooravond van de Duitse inval in Nederland weer te geven is het niet noodzakelijk de details van de verschillende stadia in dit proces weer te geven.[4] Eerst voegden Himmler en Heydrich de *Gestapo* en de *Kripo*, afkorting voor de *Kriminalpolizei* ofwel recherche, samen tot de *Sicherheitspolizei (Sipo)*. De hele *Sipo*, dus ook de daarin opgenomen recherche, trachtte Himmler bovendien individueel aan de SS te binden. Alle *Sipo*-ambtenaren, hoog en laag, die aan de gewenste maatstaven voldeden, kregen de mogelijkheid aangeboden lid van de SS te worden. Dat hield in, dat zij na opneming een met de ambtenaarlijke positie overeenstemmende SS-rang kregen, en het SS-uniform droegen, wanneer het burgerkostuum niet in aanmerking kwam.[5] Dat had in de eerste plaats tot gevolg, dat de recherche in de politieke sfeer van de *Gestapo* werd getrokken. Dit bracht weer met zich mee, dat de sfeer van de criminaliteit, waarin de *Kripo* beroepshalve werkte, ook uitgebreid werd tot de *Gestapo*, en vooral tot de houding van de *Gestapo*-ambtenaren tegenover hun slachtoffers, geheel in overeenstemming met zienswijze en streven der nazi's om hun tegenstanders, communisten, monarchisten, joden of welke andere 'staatsgevaarlijke' elementen dan ook, op één lijn met misdadigers te stellen. In het algemeen werden trouwens weer beroepsmisdadigers tot de vijanden van de staat gerekend, daar ook zij een gevaar vormden voor de 'geistige und rassische Substanz des Deutschen Volkes', volgens de voorlichting van een der *Sipo*-ambtenaren aan zijn collega's.[6]

(1) *Druckbogen für eine Schulungsgemeinschaft über die Grundlagen und den Aufbau des nationalsozialistischen Reiches* van 15 feb. 1941, uitgegeven door de *Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD* te Hamburg, CDI 78 A. Zie ook Buchheim, *Anat.* I, p. 55 e.v.
(2) Zoals Aronson, *Heydrich*, p. 326, nog enigszins doet.
(3) Zie p. 105.
(4) Deze zijn tot 1936 te vinden bij Aronson, *Heydrich*, nadien bij Buchheim, *Anat.* I. Voor de definitieve organisatie ook Best, *Deutsche Polizei*, en *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. Evaluation and Dissemination Section G-2: The German Police. Prepared jointly by M.I.R.S. (London Branch) and E.D.S. in consultation with the War Office (M.I. 14 (d)). E.D.S./G/10*, z. pl., April 1945.
(5) In principe geschiedde de opneming in de SS dus op basis van vrijwilligheid, hoewel de sociale druk, bijvoorbeeld in verband met carrière-mogelijkheden, hier uiteraard veel groter was dan elders. Vgl. p. 38, noot 1.
(6) Geciteerd bij Höhne, *Orden*, p. 172, 173. Uiteraard kunnen ook andere motieven meegespeeld hebben, bv. de wens van Himmler om Heydrich, die nu de *Sipo* zou leiden, een groter gewicht te geven tegenover *SS-Gruppenführer* Daluege, de toenmalige chef van de 'gewone' politie, waar de recherche toen nog bij hoorde. (Zie ook H.-J. Neufeldt, J. Huck, G. Tessin: *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936–1945*, Koblenz, 1957, I, p. 22).

In september 1939 vatte Himmler de *Sipo* en de *SD* samen in een nieuwe organisatie, het *Reichssicherheitshauptamt (RSHA)*. Enerzijds bleven de samenstellende delen onderscheiden: De *SD* bleef een inlichtingendienst, de *Kripo* een recherche met de daarbij behorende taak, en de *Gestapo* de politieke politie met executieve bevoegdheden. Het hoofd van de nieuwe organisatie, Heydrich, na zijn dood op 4 juni 1942 tengevolge van een aanslag door Tsjechische verzetsstrijders opgevolgd door de beduidend minder intelligente en invloedrijke Oostenrijker *SS-Obergruppenführer* Ernst Kaltenbrunner[1], werd niet chef van het *RSHA* genoemd, maar *Chef der Sicherheitspolizei und des SD (CdS)*. Men bleef de *Sipo* als staatsorgaan, de *SD* (vanwege het karakter van de SS als partijformatie) als partij-orgaan beschouwen; de regionale organen van de *Sipo* en van de *SD* waren wel aan elkaar aangepast, maar niet zoals de centrales met elkaar tot één organisatie samengevoegd, zoals wij nog zullen zien. Vooral tegenover de buitenwereld bleef men van *Sipo und SD* spreken, vermoedelijk om de positie van de *SD* als enige inlichtingendienst van de partij niet te ondergraven.

Later is hieruit wel geconcludeerd, dat de samenvoeging van *Sicherheitspolizei* en *SD* slechts een schijn-amalgama opleverde, en dat het *Reichssicherheitshauptamt* als zodanig weinig meer dan een naamgeving voor intern gebruik was.[2] Dit echter is bepaaldelijk onjuist. De scheiding tussen de *SD* met zijn partij-karakter en de *Sicherheitspolizei* met zijn staats-karakter was historisch bepaald, en op zichzelf geen camouflage. Het werd echter wel als zodanig gebruikt om tegenover de concurrenten van de SS het feit te versluieren, dat men sinds 1939 hard op weg naar een integratie was. Wanneer men dit niet in het oog houdt, valt het optreden van de Duitse politie in Nederland met zijn politieke implicaties niet te begrijpen. Dit moge reeds uit de structuur van het *RSHA* worden afgeleid, die wij hier volgens de stand van 1943 zullen weergeven:

Het geheel was in zeven *Ämter* verdeeld. Daar kwam in februari 1944 nog een *Amt* bij, dat echter niet het cijfer *VIII*[3] kreeg, maar als *Mil. Amt* werd aangeduid; het was de vroegere *Abwehr*, de militaire inlichtingendienst van de *Wehrmacht*, die nu door het *RSHA* werd geabsorbeerd. Ook werden er in die laatste periode van het nazi-rijk nog twee onbelangrijke afdelingen als *Ämter* aan toegevoegd, namelijk een *Amt N* (*Nachrichtenwesen*, hier in de zin van telex- en radio-verbindingen) en een *Amt S (Sanitätswesen)*.[4]

De *Sicherheitspolizei* nu werd ondergebracht in de *Ämter IV* en *V*, met dien verstande, dat de *Gestapo* thans, onder blijvende leiding van de inmiddels tot *SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei* opgeklommen Heinrich Müller, *Amt IV* werd, onder de officiële titel: *Gegner-Erforschung und -Bekämpfung*. Men bleef, uiteraard, van de *Gestapo* spreken (de officiële aanduidingen van dit *Amt* en van de andere *Ämter* laten wij verder als volmaakt onbelangrijk weg; in het spraakgebruik drongen zij nimmer door). De *Kripo*, geleid door de met Müller gelijk in rang staande Arthur Nebe, werd *Amt V*.

De *SD* kreeg twee, en goed beschouwd eigenlijk nog meer, *Ämter* toegewezen. In de eerste plaats

(1) Ernst Kaltenbrunner, geb. 4 okt. 1903 te Ried (Oostenrijk). *Dr. jur.*, advocaat. Carrière in de (illegale) Oostenrijkse SS, in 1937 leider ervan. Na de *Putsch* tegen Dollfuss medio 1934 ruim een jaar in gevangenis en (Oostenrijks) concentratiekamp. Bij de *Anschluss* in maart 1938 *Staatssekretär für die Sicherheit* van Oostenrijk. In januari 1943 (!) benoemd tot hoofd van het *RSHA*. In 1946 door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld en opgehangen. (*Grossd. Reichstag; Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942-1945. Hrsg. von Helmut Heiber*, Stuttgart, 1962, p. 944; *Who's Who in Germany and Austria*, uitgave van geallieerde inlichtingendiensten; stand omstr. maart 1945; *IMT* XXII, p. 536–538, 588).

(2) Zo Höhne, *Orden*, p. 237.

(3) Elk *Amt* in een *Hauptamt* van de SS (en vaak ook bij andere nazi-organisaties) placht met een Romeins cijfer te worden aangegeven, onderafdelingen daarvan (in het *RSHA Gruppen* genoemd) met een letter, onderafdelingen van een *Gruppe* (meestal *Referate* genoemd) met een Arabisch cijfer (H 1176).

(4) IMT 2346-PS.

Amt III onder *SS-Brigadeführer*[1] Otto Ohlendorf. Dit was eigenlijk de 'echte' *SD*, de binnenlandse afdeling dan. *Amt VI*, eerst onder *SS-Brigadeführer* Heinz Jost, later onder de jonge *SS-Oberführer* Walter Schellenberg (de instigator van het zg. Venlo-incident in 1939), was de *SD*-buitenland, de politieke, economische, culturele spionagedienst van Duitsland. 'Buitenland' dan op te vatten als territorium, dat niet door Duitsland beheerst werd; de bezette gebieden vielen niet onder *Amt VI*, maar werden bestudeerd in een speciaal *Referat III B 5* van *Amt III*. *Amt VII*, aanvankelijk onder leiding van *SS-Standartenführer Prof.* Franz Six, later onder een zekere *SS-Obersturmbannführer Dr.* Paul Dittel, hield zich met 'Weltanschauliche Forschung und Auswertung' bezig, had een weinig belangrijke taak, maar kan als een verlengstuk van de *SD* worden beschouwd. Het restant van de *Abwehr*, dat als *Mil. Amt* in het *Reichssicherheitshauptamt* werd opgenomen, kwam in personele unie met *Amt VI* onder leiding van Schellenberg te staan. Kort gezegd bestond het belangrijkste deel van het *RSHA* dus uit: *Amt III: SD*-Binnenland, *Amt IV: Gestapo*, *Amt V: Kripo*, *Amt VI: SD*-Buitenland; en voorts nog wat nakomertjes.[2]

Daarbij waren twee andere, nieuw *Ämter* gecreëerd, namelijk *Amt I*, dat de titel droeg: *Personal, Ausbildung und Organisation*, en *Amt II: Haushalt und Wirtschaft*. Mede uit deze afdelingen wordt het duidelijk, dat het *Reichssicherheitshauptamt* niet alleen maar een samenvoeging op papier van *Sipo* en *SD* was, maar wel degelijk een nieuw, in vrij hoge mate geïntegreerd apparaat – zij het dan dat niet de *SD* de *Sicherheitspolizei* in zich opzoog, maar eerder omgekeerd. Niet alleen waren deze *Ämter I* en *II*, die het beheer van het gehele apparaat tot taak hadden, bij de schepping van het *RSHA* in 1939 voortgekomen uit een samenvoeging van verschillende afdelingen van de *Sipo* en van de *SD*[3], uit de samenstelling blijkt, dat hier een volkomen vermenging van de twee vroegere organisaties, zowel personeel als administratief, heeft plaatsgevonden.[4] Trouwens, ook in de *Ämter III* en *VI*, de *SD* dus, kwamen ambtenaren van de staatspolitie terecht, terwijl *SD*-functionarissen in de *Ämter IV* en *V* hun carrière vervolgden, zoals bijvoorbeeld de chef van het *Judenreferat* in *Amt IV* Adolf Eichmann.[5]

Het *Reichssicherheitshauptamt* was niet alleen een dépendance van het ministerie van binnenlandse zaken, het was ook, en dat in de eerste plaats, een *Hauptamt* van de SS. De binding aan het ministerie raakte vrijwel geheel in het vergeetboek. De naam was trouwens al typerend. Het woord 'Hauptamt' werd in de *NSDAP* en de SS gebruikt, maar was nog nooit in de aanduiding van een staats-instantie voorgekomen.[6] Hier viel dus een instantie van de staat geheel samen met een orgaan met een partij-karakter, niet alleen wat betreft de samenstellende delen *Sipo* en *SD*, maar ook gezien het geheel als orgaan van het ministerie van binnenlandse zaken èn als orgaan van de SS als partij-formatie; aldus ook volgens één van de meest capabele SS-juristen, *SS-Brigadeführer Dr.* Werner Best, die trouwens een tijdlang *Amt I* van het *RSHA* geleid had.[7] Maar deze beschouwing is te formeel. Wat er in werkelijkheid gebeurde, was dat de SS zich al snel zowel van het staatskader als van het kader van de partij emancipeerde, en als het ware zich op een derde terrein bewoog als uitvoerend orgaan van de wil van de *Führer*, los van de staat – en eigenlijk ook van de partij. Maar in deze ontwikkeling groeide de SS en nam zij staatsorganen in haar complexe organisatie op. Die

(1) Met de daarbij sinds 1940 horende toevoeging *und Generalmajor der Polizei* (zie p. 27); wij laten deze toevoegingen verder weg. Men make hieruit niet op, dat de hier genoemde Ohlendorf evenals Müller of Nebe uit de politie afkomstig was.

(2) *Geschäftsverteilungsplan des Reichssicherheitshauptamtes. Stand: 1.10.1943*, IMT 219-L; *IdS Hamburg* CDI 78 A.

(3) Zie Buchheim, *Anat.* I, p. 76, 77. Ook deze auteur komt tot de hier gestelde conclusie.

(4) Men zie de in noot 2 vermelde bronnen.

(5) Friedrich Zipfel, *Gestapo und Sicherheitsdienst*, Berlin, 1960, p. 16. Vgl. Aronson, *Heydrich*, p. 275, 276.

(6) Neufeldt e.a., *Orpo* I, p. 21.

(7) Best, *Deutsche Polizei*, p. 103, 107.

organen werden dus min of meer aan de staat onttrokken, en min of meer, al naar gelang de omstandigheden en mogelijkheden, met de SS versmolten. Dat gebeurde dus in sterke mate met de *Gestapo* en *Kripo*, hoewel zij altijd nog wel enige kenmerken van hun oorspronkelijk karakter als staatsorganen zouden houden. Het *Reichssicherheitshauptamt* mag men zien als een tamelijk goed gelukte versmelting van SS en staatspolitie, en nieuwvorming van een orgaan, dat daar adequaat uitdrukking aan gaf.

Tot dusver hebben wij het uitsluitend over het centrale hoofdbureau te Berlijn gehad. Regionaal lagen de dingen anders en nog heel wat ingewikkelder – zo ingewikkeld, dat vele Duitse ambtenaren er niet uitkwamen. Die ingewikkeldheid mag op het eerste gezicht vreemd lijken voor een staat, die alles wilde centraliseren, en waarvan de leiders pretendeerden alle rommel, ook de organisatorische, van het democratisch-federalistisch regime eens en voor altijd op te ruimen. Maar die gecompliceerdheid was eigenlijk onvermijdelijk, waar een beweging met een ver doorgevoerde organisatie en onderdelen daarvan, die al voor de *Machtübernahme* een eigen leven gingen leiden, een op totaal andere principes gebaseerde staatsmachinerie veroverden en vervolgens gingen uithollen; daar kwam nog bij, dat Hitler door het uitspelen van verschillende figuren en verschillende machtsblokken tegen elkaar de zaken nog ingewikkelder maakte, teneinde zelf de beslissende factor te kunnen blijven – een systeem, dat Himmler met succes van zijn meester afkeek. Juist in de regionale structuur van de politie uitte zich een en ander in een bijzonder ingewikkelde en topzware structuur.

Wij vinden hier een structuurprincipe, dat wij elders nog zeer vaak zullen tegenkomen, namelijk de dubbele onderschikking van een regionale of lokale instantie zowel aan de eigen centrale te Berlijn, als aan plaatselijke functionarissen met een algemenere taak dan die van de betreffende instantie. De politie in al haar verschijningsvormen, zowel de politieke politie als de gewone straatpolitie, als de recherche, was vóór 1933 ondergeschikt, en zelfs uitsluitend ondergeschikt, aan de lokale of regionale bestuurders. Zelfs in Beieren bestond er eigenlijk geen centrale politie-autoriteit.[1] Dat was, om het kort te zeggen, een toestand, die Himmler en Heydrich zeer verdroot. Wat zij wilden, was een volkomen verzelfstandigde en volledig met de SS versmolten politie. Een politie, die uitsluitend zaak van het *Reich* zou zijn, die niets meer met het binnenlands bestuur te maken had, en waartoe de laatste gendarme in het kleinste Duitse dorpje volledig zou behoren zonder nog enige gehoorzaamheid tegenover burgemeester, gewestelijke bestuurder, of regering van een deelstaat te hoeven tonen. Uit het voorafgaande heeft de lezer kunnen zien, dat wat de losmaking van de *centrale* van *Sipo* en *SD* uit het bestuur (in dit geval de minister van binnenlandse zaken) betreft, Himmler en Heydrich praktisch vrijwel geslaagd waren. Regionaal lag het moeilijker, al was het alleen maar door het feit, dat de meeste *Gauleiter*, tevens *Reichsstatthalter* of *Oberpräsident* van hun gebied, harde en zeer machtige mannen waren, die niet van plan waren zonder meer voor de SS te wijken. Ook de lagere goden hielden zoveel mogelijk aan hun politionele bevoegdheden vast.

Regionaal bleef het apparaat van *Sipo* en *SD* derhalve verbrokkelder dan aan de top. De *Gestapo* had een stuk of zeventig regionale bureaus in Duitsland en de daarbij geannexeerde gebieden, *Staatspolizeistellen (Stapo-Stellen)* genoemd; de belangrijkste heetten *Stapo-Leitstellen*, zonder dat zij echter duidelijk boven de *Stapo-Stellen* geplaatst werden. Zo ook met de *Kripo*, die toch nog meer aan het regionale bestuur vastzat dan de *Gestapo*. Tenslotte waren daar de *SD-Leitabschnitte* en *SD-Abschnitte*, die daarentegen weer, uiteraard, met het bestuur van het *Land* of de provincie niets te maken hadden. Een zekere onderlinge aanpassing werd verkregen doordat de *(Leit)stellen* en *(Leit)abschnitte* van *Gestapo*, *Kripo* en *SD* zich meestal in dezelfde plaats bevonden en hetzelfde gebied bestreken. Alle drie organisaties hadden echter in kleinere plaatsen nog aparte *Aussenstellen*, die aan de grotere bureaus ondergeschikt waren.[2]

(1) Aronson, *Bavarian Police*, p. 1.
(2) Zie de lijsten van deze plaatsen volgens de stand van 1941 in Best, *Deutsche Polizei*, p. 62, 64, 65; volgens de stand van 1944 *The German Police*, Annex F, G, H.

Het was met tweeërlei doel, dat Himmler trachtte hier meer eenheid in te brengen. Ten eerste wilde hij de regionale diensttakken van zijn politie zoveel mogelijk aan de controle van het binnenlands bestuur onttrekken. Ten tweede wilde hij die diensttakken, de twee takken van de *Sicherheitspolizei*, en ook de *SD*, regionaal zo hecht mogelijk aan elkaar binden. Tot dit doel creëerde hij in september 1936 de functie van *Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD (IdS)* voor iedere *Wehrkreis*.[1] In principe hadden zij alleen een controlerende en coördinerende functie, naar binnen ten opzichte van de twee *Sipo*-diensttakken en de *SD*, naar buiten tegenover het bestuur van provincie of deelstaat, partij, *Wehrmacht* e.d. De bevelen aan de politie-organen bleven echter normaliter komen van het *RSHA*, óf van de plaatselijke *Oberpräsident*, *Reichsstatthalter*, of minister van binnenlandse zaken van de deelstaat. Aan hen kon de *IdS* suggesties en voorstellen doen, maar hij had hun bevelen te gehoorzamen; hij was zelfs aan deze regeerders 'persönlich und unmittelbar' ondergeschikt.[2] Zelf was hij in principe *niet* de instantie, van wie de bevelen voor *Gestapo* en *Kripo* (wel weer voor de *SD*) kwamen.[3]

Maar die onderschikking aan plaatselijke bestuurders dreigde even fictief te worden als Himmlers onderschikking aan de rijksminister van binnenlandse zaken. Immers, wanneer bevelen van het plaatselijke bestuur niet in overeenstemming waren met richtlijnen en orders van het *RSHA* en de heren het niet eens konden worden, lag de beslissing bij de *Chef der Sipo und des SD*, bij Heydrich dus.[4] En het was de bedoeling van Himmler en Heydrich om de *IdS* wel degelijk de normale en eigenlijke opdrachtgever van de plaatselijke *Sipo* te laten worden, zodat de politie dan geheel van het binnenlands bestuur geëmancipeerd zou zijn.[5] Voorlopig was het zover nog niet. Wij zullen in volgende hoofdstukken zien, hoe Himmler met de coördinatie van alle regionale SS- en politie-eenheden onder een *Höherer SS- und Polizeiführer* weer een stap verder kwam, en hoe hij in de bezette gebieden, waar hij geen rekening met het binnenlands bestuur hoefde te houden, *Sipo* en *SD* meteen strak centraliseerde en onder een *Befehlshaber der Sipo und des SD (BdS)* met veel grotere bevoegdheden plaatste. Pas in een later stadium van de oorlog introduceerde hij deze figuur, in de bezette gebieden ontwikkeld, ook in bepaalde gebieden van Duitsland zelf.[6] Tot een volledige verwerkelijking van dit streven kwam het echter niet meer.

2. De Ordnungspolizei

Naast *Sipo* en *SD* was er evenwel nog de 'gewone' politie, minus de recherche dan. Daarvoor werd in 1936 het begrip *Ordnungspolizei* geïntroduceerd. Onder dit hoofd werden nu de ingewikkelde politie-organisaties van de *Länder*[7] uit de periode van de federale Weimar-republiek tot een rijkspolitie-organisatie samengevoegd. De *Ordnungspolizei* omvatte in de eerste plaats de normale geüniformeerde straatpolitie (*Schutzpolizei*, *Gendarmerie*, gemeentepolitie) en nog speciale politietakken als waterpolitie, luchtbescherming en ook de brandweer. Deze politie, dat wil zeggen de normale straatpolitie, niet uiteraard de waterpolitie en dergelijke, droeg een mosgroen uniform, dat door snit, schouderstukken en rangtekens veel op dat van de *Wehrmacht* leek. Die indruk werd in de bezette gebieden versterkt door het dragen van kwartiermuts of helm; maar door de afwijkende kleur was het korps toch wel herkenbaar als de 'Grüne' politie, zoals dat in Nederland werd genoemd. In Duitsland zelf, waar de *Ordnungspolizei (Orpo)* de gewone taken van de geüniformeerde

(1) Oorspr. alleen *Inspekteur der Sipo*; de *SD* kwam er pas later bij (*IdS Hamburg*, CDI 78 A).
(2) IMT Gestapo-13.
(3) *IdS Hamburg*, CDI 78 A; vgl. ook nr. 3, noot 3.
(4) A.v.; IMT Gestapo-13; Best, *Deutsche Polizei*, p. 73.
(5) Zie Buchheim, *Anat.* I, p. 91 e.v.
(6) A.v.; *The German Police*, p. 47; zie p. 76.
(7) Onder een *Land* van het *Reich* wordt een deelstaat verstaan, zoals Beieren, Württemberg, enz.

politie bleef vervullen (zulks in tegenstelling tot hun activiteiten in de bezette gebieden), waren de politie-agenten bovendien herkenbaar aan de traditionele, typische sjako met twee kleppen.

Maar ondanks het verrichten van routine-werk als het regelen van het verkeer en het thuisbezorgen van verdwaalde kinderen dient men de *Orpo* toch wel degelijk als een onderdeel van het SS-complex te beschouwen. Natuurlijk was het voor Himmler, gezien het karakter van de geüniformeerde politie, moeilijker om de *Orpo* met de SS te versmelten dan de *Gestapo* en de recherche; het omvangrijke korps geheel losmaken van het binnenlands bestuur was feitelijk onmogelijk. Toch kwam hij een eindweegs. Evenals bij de *Sipo* was het zijn streven zoveel mogelijk leden van de *Orpo* in de SS op te nemen. Deze bleven echter het politie-uniform dragen (zij het met de SS-runen onder de linker borstzak genaaid).[1] De rangen en hun aanduidingen waren praktisch als bij de *Wehrmacht* (*Wachtmeister*, *Hauptmann*, *Major*, etc.). Structureel werd een zekere mate van integratie in het SS-complex bereikt, doordat zaken als aanwerving, regeling van soldij en andere uitbetalingen, scholing, door SS-bureaus geregeld werden, en een aantal instellingen voor SS en politie als geheel werkzaam was, bijvoorbeeld de *Technische SS- und Polizeiakademie.*[2]

Gelijktijdig met de creatie van de *IdS* ging Himmler in 1936 over tot het instellen van de eveneens coördinerende functie van regionaal *Inspekteur der Ordnungspolizei (IdO)*. Daar iedere *IdS* evenwel een *Wehrkreis* als territorium had, had die functionaris te maken met verschillende bestuurshoofden, aangezien de *Wehrkreis* de bestuurlijke indeling van Duitsland overlapte. Het gebied van een *IdO* was aanvankelijk echter doorgaans een Pruisische provincie of een *Land.*[3] Dit, en de aard van het werk maakte de binding van de *IdO* aan het plaatselijk bestuur toch sterker dan bij de *Sipo* het geval was. In de loop der tijden werd de territoriale indeling echter steeds meer aan de *Wehrkreise* aangepast, en de *IdO* steeds meer aan de SS-hiërarchie gekoppeld, met name aan de *Höherer SS- und Polizeiführer*, die in het volgende hoofdstuk besproken zal worden. Evenals dat met de *Sipo* het geval was, werden in de na maart 1938 geannexeerde en bezette gebieden *Befehlshaber der Ordnungspolizei (BdO)* aangesteld, die wel degelijk zelf de opdrachten verstrekten; tenslotte kregen tijdens de oorlog een aantal *Wehrkreise* in Duitsland zelf ook een *BdO* – die, naar men veilig mag aannemen, ook bevelsinstantie was, dus losser van het plaatselijk bestuur stond, maar des te vaster in de SS-structuur geïntegreerd was.[4]

Het centrale hoofdkwartier te Berlijn van de *Ordnungspolizei* heette dan ook *Hauptamt Ordnungspolizei*, en werd als een *Hauptamt* van de SS beschouwd. Aan het hoofd ervan, en daarmee van de hele *Ordnungspolizei*, stond Kurt Daluege, die in 1942 de hoogste rang in de SS onder die van *Reichsführer* bereikte, nl. die van *SS-Oberst-Gruppenführer* (een privilege, dat hij slechts met drie anderen deelde)[5], waaraan toegevoegd, zoals gebruikelijk, de politie-rang: *Generaloberst der Polizei.* Daarmee was Daluege zelfs hoger in rang geworden dan zijn oude rivaal Heydrich. Hij had

(1) Afbeeldingen bij *The German Police*, Annexe M, Plates III en VIa. Buchheim komt tot de conclusie, dat de druk om lid van de SS te worden, bij de *Ordnungspolizei* groter was dan bij de *Sicherheitspolizei*; vooral in latere jaren neigde Himmler er toe bij de *Sipo* een wat scherpere selectie toe te passen (*Anat.* I, p. 132).

(2) Neufeldt e.a., *Orpo* I, p. 37; P 1:5823.

(3) De bronnen spreken elkaar op dit punt wat tegen, of zijn onduidelijk. Wij volgen hier de meest waarschijnlijke weergave: een *IdS* per *Wehrkreis*, een *IdO* per provincie of *Land* (Best, *Deutsche Polizei*, p. 68, 72).

(4) Zo volgens de gegevens in *The German Police*, p. 16, 17; dit punt wordt in Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 20, 21, en in het Neurenbergse verdedigingsdocument IMT SS-87, waardevolle bronnen met echter een apologetisch karakter wat de *Ordnungspolizei* betreft, kennelijk met opzet omzeild, teneinde de binding met de SS zo los mogelijk voor te stellen.

(5) De anderen waren de *Waffen-SS*-generaals Sepp Dietrich en Paul Hausser, en (als enige honorair met deze rang voorzien) de *Reichsschatzmeister der NSDAP* Franz Xaver Schwarz; maar daar was dan ook goede reden toe (*SS-Dienstaltersliste* 1944; zie p. 171; voor Daluege zie ook nr. 102, noot 1.

trouwens in scherpe concurrentie met de *SD*-chef in de dertiger jaren zijn verdienste voor het nazidom gehad. In 1943 echter noopten, naar het schijnt, de grote hoeveelheden drank, die de *Chef der Ordnungspolizei* geregeld nuttigde, Himmler hem *de facto* door Alfred Wünnenberg te vervangen.[1] Bepaalde bevoegdheden werden in 1944 het *Hauptamt Ordnungspolizei* ontnomen, en deels aan het *Reichssicherheitshauptamt*, deels aan andere SS-organen gegeven; dat lag niet alleen aan de toenemende macht van de *Sipo*-centrale, maar ook aan het feit, dat Himmler bewust en consequent de versmelting van SS en politie bleef nastreven.[2]

Die invoeging in het geheel van de SS werd ook langs een andere weg bereikt, namelijk door de toenemende militarisering van de *Orpo*. Dat was reeds voor de oorlog in Duitsland in zekere mate het geval, maar juist in de bezette gebieden zouden de *Orpo*-manschappen zich niet manifesteren als rondslenterende agenten, maar als leden van een militair korps van de bezetter, ingedeeld in bataljons, met allerlei soorten wapens, ook artillerie, uitgerust.

Dat was niet, zoals men geneigd zou zijn te denken, een gevolg van de partizanenstrijd in de bezette gebieden. Die strijd, die steeds massaler werd, en het gebrek aan legerreserves aan de uitgestrekte Duitse frontlijn in de Sowjet-Unie versnelden deze ontwikkeling, maar waren er niet de oorzaken van. Die lagen elders: wellicht ook in een algemeen-Duitse traditie, waar het leger een veel groter politiek en sociaal prestige genoot dan in een 'burgerlijk' land als Nederland. De geheel andere waardering van *das Militär* in Duitsland maakt het begrijpelijk, dat de Duitse politie van oudsher zich door het leger had laten inspireren, tot in – of juist in – uiterlijke kentekenen als de rangaanduidingen en het uniform.

Wij zullen in deze inleiding het uitermate belangrijke begrip 'militarisering' hanteren in drie betekenissen: in de eerste plaats de hierboven al genoemde organisatorische militarisering, het formeren van niet-specifiek militaire korpsen als de politie in bataljons, regimenten enz. Ten tweede het gebruik van zulk een korps – hoe ook geformeerd – voor zuiver militaire doeleinden, namelijk de bestrijding van externe en duidelijk in militaire formaties optredende vijanden. De militarisering van de *Ordnungspolizei* kwam o.i. voornamelijk voort uit de militarisering, die het nationaal-socialisme aan de hele Duitse maatschappij oplegde (zij het, dat dit zich tot op zekere hoogte weer uit de Duitse traditie verklaren laat), en nu dient men het begrip 'militarisering' op te vatten in de zin van een overdracht van militaire denkpatronen op het politieke en ideologische vlak.[3]

Deze perversie beperkt zich zeker niet alleen tot het nationaal-socialisme. Ook andere ideologische systemen hanteerden en hanteren met beangstigend succes meestal dit middel om collectieve euforie, strikte gehoorzaamheid en maximale krachtsinspanning af te dwingen; men hoeft slechts te denken aan uitdrukkingen als 'militia Christi' of 'arbeidsbrigade'. Die militarisering in de zin van on-eigenlijk militair denken, het benaderen van politieke, sociale en ideologische zaken in militaire termen, is uiteraard nauw verbonden met polair denken in termen van vriend en vijand, de eigen groep tegenover de vijandige buitenwereld. Het was een essentiële trek bij uitstek van het nationaal-socialisme, dat slechts een boodschap wilde brengen aan de eigen groep, de eigen 'volksgemeenschap' en agressie jegens andere groepen als een constante noodzaak aanbeval. Bijna elke organisatie in de nazi-maatschappij werd militair opgezet, geüniformeerd, en in die zin geïndoctrineerd. De leden werd aangepraat, dat zij op hun gebied soldaten waren, 'politische Soldaten', soldaten van de *Führer*, strijders in de productieslag, de oogst-campagne, strijders van het *Deutsche Arbeitsfront*[4], enzovoorts.

(1) *The German Police*, p. 16.
(2) Neufeldt e.a., *Orpo* I, p. 32, 35, 36.
(3) Vgl. Buchheim, *Anat.* I, p. 257 e.v.
(4) De NSB ging in de benaming van van zijn categorale organisaties nog verder; daar wemelde het van de 'Fronten': Medisch Front, Agrarisch Front, Rechtsfront, Economisch Front, etc.

Die militarisering, beter gezegd, die opvatting van het volk als een permanent belegerd garnizoen - een opvatting, die nauw verbonden is met elke totalitaire gedachtengang - perverteerde de rol van de politie tot een instrument ter 'Sicherung der gesamten Volksordnung', zoals één der SS-theoretici het uitdrukte.[1] Dat gold niet alleen voor de politieke politie, neen, het was wel degelijk de uitsluitende bestaansgrond van de gehele politie-macht van het volk, *a fortiori* natuurlijk in de bezette gebieden. Voor zover er tussen de partizanenstrijd en de militarisering van de politie, in het nazi-stelsel onontkoombaar, een causaal verband bestaat, dan eerder omgekeerd. Was in Duitsland al, zoals de geallieerden reeds tijdens de oorlog opmerkten, de *Ordnungspolizei* 'far more a Military Force of the Interior than an organization of public servants'[2], die laatstgenoemde functie, eigenlijk een overblijfsel uit het 'individualistisch-humanitaire' pre-nazi tijdvak[3], kon tegenover de niet-Duitse inwoners der bezette gebieden gerust vervallen, hetgeen ook grondig gebeurde. De hier geciteerde SS-denker en politie-theoreticus wees er op, dat het enige, waar het bij de Duitse politie in bezette gebieden op aan moest komen, Duitsland was. De Duitse politie diende niet meer, en overigens ook niet minder, te zijn dan

> 'eine Einrichtung der deutschen Volksordnung und nur zur Sicherung ihres Bestandes und ihres Wirkens – hier ihres Wirkens ausserhalb des deutschen Volksraumes – tätig.'[4]

Een gewapende macht, die slechts de bescherming van de belangen van het Duitse volk, lees: het heersende regime, voorstond, dus; de lezer zal nog zien, dat met de *Waffen-SS* en de *Totenkopf*-eenheden, die hierna aan de orde zullen komen, binnen en buiten Duitsland ongeveer hetzelfde doel werd beoogd.

Zo'n gewapende macht moest wel een militaire organisatie-structuur hebben. Dit manifesteerde zich voor het eerst openlijk bij de *Anschluss* van Oostenrijk en de annexatie van het Sudetenland in 1938, toen onder de binnenvallende troepen in de nieuw-verworven gebieden zich gesloten compagnieën en bataljons *Ordnungspolizei* bleken te bevinden. In de Poolse veldtocht in 1939 raakten delen van het geregelde Poolse leger in gevecht met *Orpo*-eenheden.[5]

Bij het begin van de oorlog werden dus reeds, alsof dat een volkomen normale zaak was, politie-eenheden aan het front ingezet. Geen wonder, dat toen later in de oorlog de Duitsers een tekort aan soldaten begonnen te krijgen, dit verschijnsel zich op grotere schaal herhaalde. Dit geheel afgescheiden van het feit, dat uit een aantal politie-manschappen, aangevuld met politie-reservisten en anderen, een frontdivisie werd gevormd, die de naam *SS-Polizei-Division* kreeg, en die al vrij snel als een eenheid van de *Waffen-SS* werd beschouwd.[6]

Deze divisie moest het *Hauptamt Ordnungspolizei* wel als afgeschreven beschouwen. Men mag aannemen, dat Daluege dat met de andere politie-troepen beslist niet wenste te doen. Het nam niet weg, dat bataljons van de *Ordnungspolizei*, die in het geheel niet onder de *Waffen-SS* ressorteerden, reeds in de barre winter van 1941 op 1942 een niet te verwaarlozen aandeel hadden in het behoud van het Duitse front tegen de Russische offensieven. De lof, die Daluege hun hiervoor toezwaaide, schijnt niet onverdiend te zijn.[7]

(1) Best, *Deutsche Polizei*, p. 19, 20.
(2) *The German Police*, p. 14.
(3) Ofwel 'ichhaft-menschheitlich' (Best, *Deutsche Polizei*, p. 14, 15) in tegenstelling tot het 'völkische' nazi-standpunt.
(4) A.v., p. 20 (noot).
(5) Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 10, 11, 16, 17.
(6) Zie ook verderop, p. 56; De depôt-eenheden werden pas in mei 1941 gerekend tot de *Waffen-SS* te behoren, maar ook toen werd in uiterlijkheden nog een zekere band met de politie bewaard (zie p. 108).
(7) Niet afgedrukt fragment van nr. 314 (H 610: 1115-17); Doc. II Ordnungspolizei.

In totaal zijn er in Duitsland en de bezette gebieden een stuk of honderd *Orpo*-bataljons geweest, elk bestaande uit ongeveer 550 man, voorzien van de wapens, die men over het algemeen bij een infanterie-bataljon aantreft: lichte en zware mitrailleurs, mortieren, veldgeschut enz. Wat de manschappen betreft was er wel enig verschil met zuiver militaire bataljons, maar wezenlijk was dat niet. Slechts een klein gedeelte had in vredestijd een beroep bij de politie uitgeoefend, de meerderheid bestond uit reservisten, of uit enkele andere categorieën, waarvan met name Volksduitsers moeten worden genoemd. Dat men deze troepen in de eerste plaats toch wel voor het achterland wilde gebruiken, blijkt uit het feit, dat de meeste manschappen òf door leeftijd, òf door hun fysieke conditie voor *Wehrmacht* of *Waffen-SS* minder geschikt waren.[1] Dat zou geheel passen in de opvatting van Himmler, zoals wij die menen te mogen reconstrueren: *Waffen-SS* en politie gedeeltelijk voor militaire taken gebruiken – de een wat meer, de ander wat minder – maar dan zo, dat het accent bleef vallen op militaire acties in de politionele sfeer, bijvoorbeeld de bestrijding van partizanen en andere staatsvijanden. Dat zou zowel *Waffen-SS* als *Ordnungspolizei* blijven binden aan de oorspronkelijke doelstellingen van de SS, het zou beide formaties ook met elkaar en met andere SS-suborganisaties zoals de *Sipo* een zekere band geven.

In die opzet slaagde Himmler niet helemaal, en zijn politie-bataljons werden, naar wij vermoeden, vaker gebruikt om de gaten in het front te stoppen dan hem lief was. Toch dreef die voortschrijdende militarisering (dit woord thans gehanteerd in de zin van toenemend gebruik voor zuiver militaire doeleinden) de *Ordnungspolizei* niet naar een gelijkschakeling met het leger, maar met de *Waffen-SS*. Himmler trachtte, zoals wij al gezien hebben, de *Orpo* zoveel mogelijk in het geheel der SS in te kapselen, door individuele opneming in de SS, en door maatregelen van structurele aard. Voegen wij daaraan nog toe, dat de *Ergänzungsstellen*, de wervingsbureaus van de SS, zowel voor de *Waffen-SS* (in principe trouwens ook voor de *Allgemeine SS*, maar dat werd van steeds minder belang) als voor de politie rekruteerden.[2] In de loop van de oorlog werden de Duitse politie-bataljons tot regimenten samengevat en nog later, sinds februari 1943 (ook dit vond op verschillende tijdstippen plaats) werden zij als *SS-Polizei-Regimenter* aangeduid. Die toevoeging van de twee omineuze S-runen werd door Himmler als een soort eerbewijs voor betoonde dapperheid gehanteerd;[3] hoe de manschappen over de hen aangedane eer oordeelden, is niet bekend. Men zou nu verwachten, dat zij (evenals al eerder met de *SS-Polizei-Division* en de *SS-Totenkopf-Standarten* het geval was)[4] in de *Waffen-SS* zouden opgaan, maar dat gebeurde niet. De *SS-Polizei-Regimenter* bleven integrerende delen van de *Ordnungspolizei*[5], zij behielden hun eigen groene uniform en ranganduidingen. Het onderscheid tussen politie en *Waffen-SS* werd er niet duidelijker op.

Voor de bevolking der bezette gebieden heeft het zeker bitter weinig verschil gemaakt, of, en in hoeverre, bepaalde Duitse eenheden tot de *Orpo* of tot de *Waffen-SS* behoorden, of tot welk onderdeel van het SS-complex dan ook. Reeds tijdens de oorlog verwierven vele *Orpo*-eenheden de naam tot de meest fanatieke en meedogenloze Duitse strijdkrachten te behoren, een naam, die door het naoorlogse onderzoek is bevestigd. De massamoorden der Duitsers in de Sowjet-Unie in 1941 en 1942

(1) Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 13–16, 34, 96–100; George H. Stein: *The Waffen-SS. Hitler's Elite Guard at War 1939–1945*, Ithaca, N.Y., 1966, p. 112. Volgens een naoorlogse verklaring uit *Orpo*-kringen zou ongeveer twee-derde van de manschappen in de gesloten eenheden uit reservisten hebben bestaan (IMT Aff. SS-82). Rauter schatte bij de bataljons in Nederland het aantal manschappen, dat in vredestijd bij de politie diende, op 10% (Verkl. Rauter VI, p. 8).

(2) Fernschreibstelle RK 6981; Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 14; P 1: 5823; circ. van het *OKW* v. 30 nov. 1939, afgedrukt bij Otto Weidinger: *Division Das Reich. Der Weg der 2. SS-Panzer-Division 'Das Reich'. Die Geschichte der Stammdivision der Waffen-SS*, Osnabrück, v.a. 1967, I (2e druk 1971), p. 343.

(3) IMT SS-66, SS-68.

(4) Zie daarvoor p. 56, 57.

(5) Zo ook Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 31.

werden niet alleen gepleegd door de bij de legergroepen gedetacheerde *Einsatzgruppen* van *Sipo und SD*. In de verder achter het front gelegen gebieden leverden de drie *Höheren SSuPF* in de bezette gebieden van Rusland hun niet geringe aandeel in de liquidatie-operaties door middel van de aan hen ondergeschikte eenheden van *Waffen-SS* en *Ordnungspolizei*. In het algemeen zijn trouwens vele oorlogsmisdaden aan de *Waffen-SS* toegeschreven die in werkelijkheid door de *Orpo* zijn bedreven.[1]

Met dit verhaal zijn wij iets vooruitgelopen op de ontwikkeling tijdens de oorlog. Verderop zal de lezer nog meer voorbeelden tegenkomen van militarisering (in meer dan één betekenis) van niet-militaire formaties, ook in Nederland. Men houde evenwel in het oog, dat hoezeer ook de rol van de politie onder het nazi-regime veranderde, in de praktijk van het dagelijkse leven (zeker voor de oorlog) de *Ordnungspolizei* over het algemeen in Duitsland nog de normale routine-werkzaamheden van een normale politiemacht verrichtte. Het merendeel der manschappen deed daar trouwens *niet* in gesloten en gekazerneerde formaties dienst. De specifiek-repressieve taken van het SS-complex waren in het voor-oorlogse Duitsland aan andere organen opgedragen.

D. Concentratiekampen en Totenkopfverbände

Het lag in de aard van de SS als 'Schutzorganisation des neuen nationalsozialistischen Staates'[2], dat zij niet alleen de organisatie voor het opsporen van de staatsvijanden werd, maar ook de organisatie, die voor de bewaking van de gevangen vijand zorgde. In die opvatting over bescherming van de staat lag allereerst het onschadelijk maken van de staatsvijanden besloten. Dat betekende voor de oorlog nog geen deportatie en uitroeiing, maar arrestatie, en behoorde uiteraard tot de competentie van de politie. De beschermingstaak van de SS hield ook het blijvend onschadelijk maken, of zo men wil het onschadelijk houden van de diverse vijanden in, hetgeen toen evenmin nog uitroeiing, doch langdurige opsluiting inhield.

Voor dit deel van de taak der SS werd een andere organisatie naast de politie gecreëerd. Als zo vaak lag het begin van deze ontwikkeling eerder in de sfeer van toeval en samenloop van omstandigheden dan van bewuste planning, hetgeen niet verhinderde, dat Himmler vervolgens in de ontstane constellatie zijn voordeel zag, en aan het organiseren sloeg.

De nationaal-socialistische omwenteling in 1933 bracht de *SA* en de SS tot 'revolutionair optreden', dat wil zeggen, dat zij als hulppolitie optraden, en in die capaciteit met hun tegenstanders gingen afrekenen. Met de arrestatie van deze mensen was het nog niet gedaan; bij de twee nazi-formaties, die nu de straat beheersten, begon zich de gewoonte te ontwikkelen hun arrestanten op bepaalde plaatsen te concentreren en hen daar in eigen beheer te mishandelen. Dat was de tijd van de 'wilde concentratiekampen', vaak kelders in de steden zelf, soms een fabrieksterrein. Tegen deze gang van zaken begonnen hoge nazi-autoriteiten zich te verzetten, zoals Goering in zijn kwaliteit van minister-president van Pruisen, en de rijksminister van binnenlandse zaken Frick. Uiteraard was het stellig geen medeleven met de slachtoffers of verontwaardiging over de willekeur en het onrecht, wat hen bewoog, als wel de angst, dat zij weinig of geen controle over deze particuliere kampen en hun *SA*- en SS-beheerders hadden. Tegen het midden van 1934 waren de autoriteiten er in geslaagd enige ordening in de zaken aan te brengen. Men moet dat globaal gezien zo verstaan, dat het aantal kampen drastisch werd gereduceerd en de *SA* zijn posities in deze verloor; uiteraard hing dit ook voor een belangrijk deel samen met de ondergang van de *SA* als zelfstandige politieke factor door de actie tegen Röhm en zijn omgeving medio 1934. Bij de SS lag het anders. Het tegenoffensief van de autoriteiten en de verkleining van het aantal kampen en ook van het aantal gevangenen leek de invloed van de SS ook te zullen verminderen, maar dit bleek geenszins het geval

(1) *The German Police*, p. 21; Stein, *Waffen-SS*, p. XXIX, XXX; Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*, London, 1961, p. 193–197.
(2) d'Alquen, *SS*, p. 13.

te zijn. In 1933 al had Himmler als politiechef van Beieren (want daar kwam zijn functie toen praktisch op neer) zich een uitgangspositie verschaft, die hem een bijna absolute controle op de politieke gevangenen en hun behandeling verleende. Het gevolg was, dat terwijl in Pruisen de terreur van *SA* en SS aan banden werd gelegd en de tendens in de richting van opheffing der kampen ging, Himmler in Beieren de aanvallen van concurrerende nazi-groten wist te weerstaan.[1] Wat er veranderde, was dat de wilde terreur vervangen werd door een systematisering, waarbij het politieapparaat, dat in handen van de SS was geraakt, en de organisatie der concentratiekampen, die door de SS was geschapen, elkaar aanvulden. Toen Himmler in april 1934 ook in Pruisen de politie in handen kreeg, kon hij zijn in Beieren reeds ontwikkelde systematiek ook daar toepassen.

In maart 1933 had te Dachau, een plaats dicht bij München, de plaatselijke SS-afdeling op het terrein van een afgraving een 'wild' concentratiekamp gevestigd. De eerste commandant, een zekere *SS-Oberführer* Wäckerle[2], vaardigde draconische bepalingen uit, waarbij voor bepaalde vergrijpen ook de doodstraf door hem werd gesteld; uiteraard was dit geheel onwettig en eigenmachtig.[3] Er vielen inderdaad enige doden in Dachau. Toen de officier van justitie op 1 juni 1933 een aanklacht wegens medeplichtigheid aan moord tegen Wäckerle en enkele van zijn medewerkers indiende, zag Himmler zich genoopt Wäckerle te ontslaan[4], en hem door *SS-Oberführer* Theodor Eicke[5] te vervangen, die hij voor dit doel uit een krankzinnigeninrichting bij Würzburg haalde.

Het was tekenend voor de machtsverhoudingen in Beieren – en niet anders zou het binnen een jaar ook in de andere *Länder* van het Duitse Rijk gaan – dat de nieuwe commandant al gauw bepalingen uitvaardigde, die voor de oude van Wäckerle beslist niet onder deden, compleet met doodstraf door ophanging.[6] Dachau werd bovendien een voorbeeld voor de andere concentratiekampen. In mei 1934 kreeg Eicke alle kampen onder zijn bevel.[7] Bovendien had hij al eerder gedaan gekregen, dat de met wapens voorziene SS-mannen, die als bewakers van het kamp Dachau optraden, uit het verband van de *Allgemeine SS* werden gelicht. Dat gebeurde ook met de eenheden, die de andere kampen bewaakten. Deze bewakingseenheden, eerst als *SS-Wachverbände* bekend, werden sinds 1936 *SS-Totenkopf-Verbände (SS-TV)* genoemd, en stonden eveneens onder bevel van Eicke. De *Inspektion der Totenkopf-Verbände*, en de *Inspektion der Konzentrationslager*, waarover Eicke gelijktijdig het bevel voerde, waren weliswaar beide onderdelen van het *SS-Hauptamt* onder leiding van *SS-Obergruppenführer* August Heissmeyer, maar in de praktijk had Eicke alleen met Himmler te maken.[8]

Deze hield, naar voorbeeld van zijn *Führer*, zijn ondergeschikten keurig tegen elkaar in evenwicht. Helemaal alles te zeggen over zijn kampen had Eicke ook weer niet: aan ieder kamp was een

(1) IMT 1992A-PS; Broszat, *Anat.* II, p. 33–41.
(2) Volgens mededelingen van de heer A. Hoch van het *Institut für Zeitgeschichte* te München identiek aan de op p. 49 en 328 genoemde Hilmar Wäckerle.
(3) IMT D-992.
(4) IMT 644-PS, 645-PS; Broszat, *Anat.* II, p. 56.
(5) Theodor Eicke, geb. 17 okt. 1892 te Hampont (Lotharingen); soldaat, sinds 1920 bij de politie, sinds 1923 employé van I. G. Farben. In 1932 enige tijd wegens bomaanslagen in de gevangenis. Lid van *NSDAP* en *SA* sinds 1928. Van maart tot juli 1933 op bevel van de *Gauleiter* van de Palts Bürckel, of van Himmler zelf als 'gemeingefährlich geisteskrank' in een krankzinnigeninrichting opgesloten. Daarna commandant van het concentratiekamp Dachau, vervolgens van alle concentratiekampen en bewakingstroepen. In 1939 commandant van de *SS-Totenkopf-Division*. In februari 1943 in Rusland gesneuveld. (Broszat, *Anat.* II, p. 56, 57; *Grossd. Reichstag*; Aronson, *Heydrich*, p. 141, 142; Ernst-Günther Krätschmer: *Die Ritterkreuzträger der Waffen-SS*, Göttingen, 1955; zie ook Stein, *Waffen-SS*, p. XXXIII, XXXIV).
(6) IMT 775-PS.
(7) Broszat, *Anat.* II, p. 57.
(8) A.v., p. 74, 75.

politische Abteilung verbonden, die de gevangenen verhoorde, en over loslating besliste. Die afdeling was een dépendance van de politieke politie in het kamp. Het gevangennemen en eventueel loslaten van mensen was en bleef voorbehouden aan Heydrichs politie-apparaat, maar anderzijds kreeg, afgezien van deze inderdaad belangrijke *politische Abteilung*, Heydrich in het kamp-apparaat geen voet aan de grond.[1] Eicke was met zijn *Totenkopf-Verbände* een aparte machtsfactor in het geheel van de SS. Weliswaar waren deze bewakingseenheden allerminst militair in opleiding en houding, maar desalniettemin was het een apart georganiseerd en bewapend SS-korps. Hoewel de mannen van de *Totenkopf*-eenheden ook wel in het kamp kwamen, bijvoorbeeld om gevangenen naar het werk te begeleiden, hadden zij hun eigenlijke taak toch buiten het kamp, namelijk als zg. buitenbewaking. Het aantal kampen was sinds 1933 aanzienlijk gedaald, maar elk van deze kampen was veel groter geworden. In 1938 waren er zes kampen: Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Flossenbürg, Lichtenburg, en sinds de annexatie van Oostenrijk Mauthausen. Kennelijk was het de bedoeling, dat bij ieder kamp een *Totenkopf-Standarte* gelegerd was, maar er waren er toen slechts vier; men mag veronderstellen, dat voor de kleinere kampen één of twee bataljons voldoende werden geacht. Drie van deze *Standarten* hadden elk een sterkte, variërend van ongeveer 2.100 tot 2.500 man, de vierde telde eind 1938 nog slechts een 850 man.[2] Tot de *Totenkopf-Verbände* werden al gauw tevens de kampstaven gerekend, dus de kampcommandant, zijn adjudanten, de administratie, dokters, en divers personeel: het aantal varieerde van 19 tot 172 per kamp. In totaal telden de *Totenkopf-Verbände* eind 1938 meer dan 9.000 man.[3]

Bij het uitbreken van de oorlog werden de *Totenkopf-Verbände* echter in snel tempo van hun bewakingstaak ontheven en voor doeleinden ingezet, die steeds meer zuiver-militair werden, totdat zij tenslotte, zoals men nog zal zien, volledig in de *Waffen-SS* waren opgegaan, evenals trouwens hun chef Eicke. Met het begin en de uitbreiding van de oorlog nam de terreur en de repressie van de nazi's enorm toe, zowel in intensiteit als, uiteraard, in geografische omvang. Het aantal kampen èn het aantal gevangenen per kamp nam in dezelfde mate toe. De *Inspektion der Konzentrationslager*, thans onder *SS-Brigadeführer* Richard Glücks, maar nu niet meer met de leiding van de *Totenkopf*-eenheden in personele unie verenigd, ressorteerde aanvankelijk onder het in augustus 1940 opgerichte *SS-Führungshauptamt*. Dit orgaan van de SS-leiding fungeerde praktisch evenwel als het hoofdkwartier van de *Waffen-SS*. Een ander SS-orgaan kreeg steeds meer te maken met de concentratiekampen, namelijk het in 1939 opgerichte *Hauptamt Verwaltung und Wirtschaft* van de SS-leiding. De chef daarvan, *SS-Brigadeführer* Oswald Pohl[4], was evenals Heydrich uit de marine afkomstig en had evenals Eicke in zijn militaire tijd de functie van *Zahlmeister* gehad. Bij zijn overgang naar de SS bleef hij in wezen deze functie uitoefenen, zij het op hoger niveau als hoofd van de *Verwaltung*, en met dien verstande, dat Pohl zijn bevoegdheden op financieel en administratief gebied zoveel mogelijk uitbreidde: alles wat met de economische ondernemingen van de SS te maken had, met de bevoorrading van de *Waffen-SS*, met alles op constructietechnisch en bouwtechnisch gebied, met de rendabiliteit van de concentratiekampen en de *Arbeitseinsatz* van de gevangenen, kreeg hij ook geheel, of goeddeels, in handen.[5]

(1) Zie Aronson, *Heydrich*, met name p. 151.
(2) '*Oberbayern*', voor Dachau; '*Brandenburg*' voor Sachsenhausen; '*Thüringen*' voor Buchenwald; de vierde was '*Ostmark*' en kennelijk bedoeld als bewaking voor Mauthausen. Bij welke *Standarten* de onderdelen hoorden, die de twee andere kampen Flossenbürg en Lichtenburg bewaakten, is niet duidelijk.
(3) *Stat. Jahrbuch SS 1938*, p. 79 (ook H 7:1097).
(4) Oswald Pohl, geb. 30 juni 1892 te Duisburg, aanvankelijk in dienst bij de marine. In 1929 lid van de *SA*. In 1934 overgang naar de SS, waar hij chef van het *Verwaltungsamt* wordt, later tot *Hauptamt* verheven. Sinds 1942 *SS-Obergruppenführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal ter dood veroordeeld, en opgehangen (AMT IV *passim*; François Bayle: *Psychologie et éthique du national-socialisme. Étude anthropologique des dirigeants SS*, Paris, 1953, p. 232, 233).
(5) *The Allgemeine SS*, Annexe E.

Evenals Heydrichs organisatie van *Sipo und SD* was het administratieve apparaat van Pohl een bewuste versmelting van SS- en staatsinstanties. Zijn *Hauptamt* bestond uit drie afdelingen, waarvan er twee identiek waren aan het *Hauptamt Haushalt und Bauten* van het ministerie van binnenlandse zaken, waarbij een derde bureau voor het beheer van de SS-bedrijven was gevoegd.[1] Het gehele *Hauptamt Verwaltung und Wirtschaft* verrichtte de nodige werkzaamheden niet alleen ten behoeve van SS en *Waffen-SS*, maar ook ten behoeve van de gehele politie. Aangezien Pohls *Hauptamt* steeds meer betrokken raakte bij allerlei aspecten van de kampen, was het niet meer dan logisch, dat bij een reorganisatie in maart 1942 de *Inspektion der Konzentrationslager* een onderdeel werd van het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt (SS-WVHA)*, zoals het nu genoemd werd. De *Inspektion*, ook intern gereorganiseerd, heette nu *Amtsgruppe D*, maar bleef onder leiding van Glücks staan.[2] Tegen deze tijd echter werd er een onderscheid gemaakt tussen *Konzentrationslager*, die onder het *SS-WVHA* ressorteerden, en andere kampen, met name kampen in beheer van de Duitse politie. Zo was kamp Vught in Nederland een 'echt' concentratiekamp, de kampen Amersfoort en Westerbork echter waren kampen van de *Sicherheitspolizei* in Nederland.[3] Voor de gevangenen maakte het geen enkel verschil, zoals de systematische moorden en wreedheden in het kamp Amersfoort genoegzaam bewezen hebben.

De *Totenkopf-Verbände* waren sinds het uitbreken van de oorlog vervangen door oudere leden van de *Allgemeine SS*, die niet voor militaire dienst geschikt waren. Desondanks werden in april 1941 zowel de bewakingseenheden als het SS-personeel binnen de kampen samen met allerlei andere eenheden en inrichtingen van de SS voortaan tot de *Waffen-SS* gerekend. De manschappen, ook die binnen het kamp, droegen de veldgrijze uniform van de *Waffen-SS*. Dit was trouwens geen formele zaak. Himmler trachtte altijd zijn SS-mannen zoveel mogelijk door alle sub-organisaties van het SS-complex te laten doorstromen. Wij hebben al gezien, hoe de mannen van de *Totenkopf*-eenheden, die voor de oorlog de wacht aan het prikkeldraad van de kamp-omheining hielden, tijdens de oorlog de gelederen van de *Waffen-SS* versterkten; ook in die periode trouwens werden vele leden van binnen- of buitenbewaking der concentratiekampen overgeplaatst naar het front, en omgekeerd vonden vele gewonde leden van front-eenheden der *Waffen-SS* een plaats in de bewakingseenheden[4]; opleidingseenheden hadden vaak een gemengde taak: de rekruten deden soms tevens dienst als bewakers van nabij gelegen kampen.[5] Hoewel de *Waffen-SS* in het algemeen wel onderscheiden kan worden van de concentratiekampen-organisatie van de SS, en een directe identificatie van de frontdivisies der SS met de gebeurtenissen in de kampen stellig onjuist is, vallen deze twee sub-structuren van de SS noch organisatorisch, noch personeel van elkaar te scheiden. En niets lag trouwens minder in de bedoeling van Himmler.

E. De Waffen-SS

Naast de *Totenkopf-Verbände* begon zich sinds de machtsovername in 1933 nog een andere bewapende en stellig meer militaire SS-formatie te ontwikkelen. De SS als geheel was een decennium eerder uit een *Stabswache* voor de *Führer* ontstaan. Op 17 maart 1933 werd opnieuw een *Stabswache* voor Hitler gevormd, maar nu uitsluitend als een gewapende lijfgarde van SS-mannen, die hierin hun beroep vonden. De troep werd aangevoerd door Josef ('Sepp') Dietrich[6], die vroeger allerlei

(1) Best, *Deutsche Polizei*, p. 102.

(2) *The Allgemeine SS*, E 2; Broszat, *Anat.* II, p. 132, maakt merkwaardigerwijze geen melding van *Haushalt und Bauten* als staatsinstantie, hetgeen o.i. echter een zeer wezenlijk aspect van het *SS-WVHA* is.

(3) Zie nr. 287, noot 4, en nr. 526.

(4) Stein, *Waffen-SS*, p. 110, 111, 260–262.

(5) Zoals bv. het *Wachbataillon Nordwest* in Nederland; zie p. 373.

(6) Volz, *Daten*, p. 55.

beroepen had uitgeoefend, variërend van sergeant, kelner, landarbeider, tot body-guard van Hitler. Op de partijdag in september 1933 kreeg de eenheid de naam *SS-Leibstandarte 'Adolf Hitler'*, en op 9 november, de dag waarop Hitlers mislukte staatsgreep van 1923 herdacht werd, legden de mannen een eed van trouw af aan Adolf Hitler persoonlijk.[1] Er werd toen weinig of geen notitie genomen van het toch uitermate merkwaardige feit, dat op dat moment een gewapende organisatie een persoonlijke eed aflegde, niet op het staatshoofd, de president van het Duitse Rijk von Hindenburg, maar op een man, die constitutioneel niets meer was dan eerste minister van het rijk. Daarmee scheidde de *Leibstandarte* zich allerminst van het gros van de SS af om zich tot een normaal onderdeel van de strijdkrachten te ontwikkelen, maar toonde deze lijfwacht zich juist een typisch onderdeel van de SS als machtsapparaat buiten de sfeer van zowel partij als staat, als 'das Instrument unbedingtester Einsatzmöglichkeit des Führers' met al haar 'verschiedenartige Aufgaben', zoals dat van SS-zijde zelf werd geformuleerd.[2] Voor Hitler was het alleen maar een kwestie van persoonlijke veiligheid, die hij terecht niet aan de *Wehrmacht* meende te kunnen toevertrouwen, wel aan de uitgezochte SS-mannen, en zeker aan iemand als Sepp Dietrich, een van de ruwe krachtpatsers, die om Hitler in de Beierse periode plachten heen te zwermen. Voor Himmler was het natuurlijk niet aangenaam, dat het karakter van de *Leibstandarte* en de oude en nauwe relatie tussen Hitler en Sepp Dietrich met zich meebrachten, dat de *Reichsführer* dit SS-onderdeel minder volkomen onder controle had dan hij wel zou wensen.[3] Maar anderzijds kon toch ook niet worden ontkend, dat op de hele SS iets afstraalde van de glans van de *Leibstandarte*, keurig in zwart uniform met stalen helm op parades, op wacht voor de Rijkskanselarij, of als erewacht bij hoog bezoek. Het geheel was indrukwekkend, maar het militaire uiterlijk was (toen nog) grotendeels schijn.

Vrijwel gelijktijdig met de oprichting van de *Leibstandarte 'Adolf Hitler'*, toen nog eenvoudig *Stabswache* geheten, vormden zich in andere steden soortgelijke gewapende SS-groepen ter intimidatie en terrorisering van de politieke tegenstanders. Later werden deze groepen *Sonderkommandos* genoemd, en als zij een sterkte tussen die van een compagnie en een bataljon bereikten, *Politische Bereitschaften*. Ook hier vond na de 'wilde' beginperiode van het nazi-regime een duidelijke regulatie plaats. De betrokken SS-mannen deden *hauptamtlich* dienst, beroepshalve dus, de eenheden werden behalve bewapend ook gekazerneerd en strakker georganiseerd. Deze eenheden stonden sinds 1934 bekend als de *SS-Verfügungstruppe (SS-VT)* ter onderscheiding van de hierboven reeds besproken bewakingseenheden der concentratiekampen, de *Wachverbände* of wel *Totenkopfverbände*. Niet alle *Stabswachen*, c.q. *SS-Sonderkommandos*, die in 1933 min of meer spontaan uit de plaatselijke SS ontstaan waren, kwamen in de *Verfügungstruppe* terecht. De *Stabswache* te Dresden, in de herfst van 1933 uit een honderdtal vrijwilligers van de lokale SS opgericht, al gauw *SS-Sonderkommando* en na uitbreiding *Politische Bereitschaft* genoemd, werd in 1935 naar Buchenwald verplaatst, en vormde daar de kern van de *SS-Totenkopf-Standarte 3*, die het concentratiekamp aldaar moest bewaken.[4] Op een gegeven moment moest men trouwens de mannen duidelijk maken, dat zij niet tot de *Verfügungstruppe* behoorden.[5] Het is hier van belang er op te wijzen, dat *Verfügungstruppe* en *Totenkopfverbände* dus *niet* een duidelijk verschillende oorsprong hadden; wel ontwikkelden de twee formaties zich een jaar of vijf verschillend, om tenslotte toch weer in de *Waffen-SS* ineen te vloeien.

(1) A.v., p. 56.
(2) d'Alquen, *SS*, p. 20.
(3) *Reichsführer!... Briefe an und von Himmler* (hrsg. v. Helmut Heiber), Stuttgart, 1968, nr. 25.
(4) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 53; de werkelijke samenhang is in dit werk als steeds verdoezeld.
(5) Zoals op te maken valt uit een bevel van de *TV Sturmbann 'Sachsen'* van 16 juni 1936, geciteerd bij Buchheim, *Anat.* I, p. 197, 198. Volgens Andrew Mollo & Hugh Page Taylor: *Uniforms of the SS. Volume 3 SS-Verfügungstruppe 1933–1939*, London, 1970, p. 2, was deze *Politische Bereitschaft* een uitzondering in dit opzicht. Bewerker dezes acht het echter waarschijnlijk, dat de bewakingseenheid van Dachau ook uit een dergelijke lokale gewapende SS-groep is ontstaan.

Het grote ogenblik voor de SS in het algemeen en voor de gewapende SS in het bijzonder brak stellig aan op 30 juni 1934, toen Hitlers besluit de *SA*-stafchef Röhm en zijn aanhang te liquideren werd uitgevoerd. De factoren, die de val van Röhm veroorzaakten, zijn veelvuldig, en veelvuldig waren ook diegenen, die deze *Röhm-Putsch* – een *Putsch* van de staatsleiding tegen Röhm, niet omgekeerd – beraamden: vooraan Goering, Himmler, en de *Reichswehr*. In hun angst voor een partij-leger dan wel een nationaal-socialistische volksmilitie verbonden de generaals zich met door hen geminachte, maar machtige nazi's, die om andere redenen met de *SA* wilden afrekenen. Het vuile werk lieten zij echter door de SS opknappen, aan wie teneinde de *SA*-kameraden te kunnen elimineren wapens werden verstrekt. Hierdoor zou het leger binnen een aantal jaren juist bespoedigen wat het vreesde: de vorming van een echt nazi-leger. Het was de politieke politie, die de arrestaties en liquidaties van de *SA*-leiders en van 'reactionairen' voorbereidde, het waren in de eerste plaats de *Leibstandarte 'Adolf Hitler'* en de *Politische Bereitschaften*, die de zuivering uitvoerden en de executies voltrokken. Röhm zelf werd in een gevangeniscel neergeschoten door Eicke, chef van de *Totenkopfverbände* en concentratiekampen en toekomstig generaal van de *Waffen-SS*, en een subalterne SS-officier, Michael Lippert, die meer dan tien jaar later als commandant van een SS-regiment met Nederlandse vrijwilligers in Nederland een aantal volslagen onrechtmatige executies zou doen uitvoeren.[1]

De SS als geheel werd beloond met de verheffing tot zelfstandige formatie van de partij, de gewapende onderdelen ervan kregen eveneens de dank van de staatsleiding uitgedrukt in concrete maatregelen. Hitler mocht de minister van oorlog *Generaloberst* von Blomberg wederom plechtig verklaren, dat de *Reichswehr* de enige gewapende macht in de staat zou zijn, tezelfdertijd werd vastgesteld, dat de SS een wapenvoorraad zou krijgen, waarmee een divisie kon worden uitgerust.[2]

Dat het leger aanvankelijk zo weinig verontrust werd, mag men vermoedelijk in de eerste plaats toeschrijven aan het feit, dat de *Verfügungstruppe* in dit stadium nog zeer onaanzienlijk was in omvang en kwaliteit en geen serieuze bedreiging leek te vormen. De sterkte bedroeg eind 1934 – en dan nog slechts op papier – drie regimenten en een verbindingseenheid, en daarvan zou alleen de *Leibstandarte* in regimentsverband samengesteld zijn.[3] Weliswaar was de *sterkte* van een divisie voorzien, maar niet een divisie-verband als zodanig. Al deze voor-oorlogse jaren, zeker tot 1938, aarzelde Hitler tussen de wens een voor hem volledig betrouwbaar nationaal-socialistisch privé-leger voor binnenlands gebruik en van beperkte omvang te onderhouden, en zijn wens de *Reichswehr*, c.q. de *Wehrmacht*[4] voorlopig nog zo veel mogelijk te ontzien. De militaire waarde van het kleine SS-legertje was vooralsnog gering.[5] De *Leibstandarte* kon indrukwekkend in parade-pas defileren, de vrijwilligers voor de *Verfügungstruppe* moesten op fysiek en raciaal gebied een zeer scherpe selectie ondergaan, voor de gevechtswaarde had dat alles maar ten dele betekenis. Commandanten als Sepp Dietrich (laat staan Theodor Eicke), fanatieke nazi's met een brute *Feldwebel*-mentaliteit, leken karikaturen van militaire bevelhebbers te zijn (het moet gezegd, dat zij, en met name Sepp Dietrich, vaak in de loop der tijden met schade en schande de nodige kundigheden verwierven). In dit alles verried de gewapende SS nog al te zeer haar afkomst van de straatterreurgroepen van weleer.

(1) Zie p. 384.
(2) Buchheim, *Anat.* I, p. 191, 192.
(3) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 15. Tekenend is het, dat in de contemporaine geschriften uit die tijd, waarin de SS wordt behandeld, of zelfs speciaal de aandacht krijgt, de gewapende eenheden nauwelijks of niet worden genoemd (bv. Volz, *Daten*, p. 50–58).
(4) Sinds de invoering van de algemene dienstplicht werd de *Reichswehr* (het beroepsleger van Versailles) *Wehrmacht* genoemd, waaronder men alle officiële strijdkrachten moet verstaan, dus ook *Kriegsmarine* en *Luftwaffe*. Het *Heer* was het leger. De leiding bleef onveranderd, althans tot februari 1938.
(5) Stein, *Waffen-SS*, p. 6.

Dat laatste veranderde, toen de SS-leiding besloot voormalige beroepsofficieren aan te trekken, en zich naar de voorschriften van de *Reichswehr* te conformeren. De gepensioneerde luitenant-generaal Paul Hausser accepteerde een functie als *Inspekteur der Verfügungstruppe* in de rang van *SS-Brigadeführer*, en wist – hoewel zijn gezag niet onvoorwaardelijk was, zeker niet over de *Leibstandarte* onder Hitlers gunsteling Dietrich – de *Verfügungstruppe* de professionele kennis van de *Reichswehr* bij te brengen. Ook uiterlijk conformeerde het SS-leger zich enigszins aan de officiële strijdkrachten: naast het zwarte uniform, dat voortaan in de eerste plaats als parade- en uitgaans-uniform dienst deed, kwam een veldgrijs uniform in zwang. De schouderstukken en de rangtekenen daarop waren die van het leger; de kraagspiegels bleven praktisch dezelfde als van de *Allgemeine SS.*[1] Ook bleven voorlopig bepaalde SS-aanduidingen in zwang, als *Sturm* voor compagnie, *Sturmbann* voor bataljon, en *Standarte* voor regiment; die laatste aanduiding bleef zelfs beklijven tot in 1941.

Maar die technisch noodzakelijke aanpassing aan het leger betekende geenszins, dat de *Verfügungstruppe* alle tradities, opvattingen en methoden van de *Reichswehr* klakkeloos overnam. Verre van dat zelfs. Verscheidene ex-militairen zagen in het nieuwe SS-legertje een gelegenheid om met moderne ideeën te experimenteren, waarvoor zij in het traditionele leger nooit de kans zouden krijgen. Zo de commandant van het tweede SS-regiment, de *Standarte 'Deutschland'*, de voormalige kapitein Felix Steiner, die op de opleiding van de hele *Verfügungstruppe* grote invloed uitoefende. Steiner, die wij later nog vaker zullen tegenkomen, geloofde op grond van zijn ervaringen in de eerste wereldoorlog in een elite-leger van kleine, snelle stoottroepen, bestaande uit zeer goed en veelzijdig opgeleide soldaten.[2] Hiermee deed het idee van een militaire elite, die zo belangrijk was bij de *Waffen-SS*, voor het eerst zijn intrede, en tevens, zou men kunnen zeggen, een soort van *self-fulfilling prophecy:* door soldaten het gevoel te geven tot een elite te behoren, worden ze het ook.[3] Dat is uiteraard niet de enige, en ook niet de voornaamste factor geweest voor het latere militaire succes van de *Waffen-SS*. Misschien wel het feit, dat men in de *Verfügungstruppe* geen rekening hoefde te houden met een conservatief en remmend militair *establishment*, en dat men de beschikking had over fanatieke, *angriffsfreudige* vrijwilligers.

Wij hoeven de ontwikkeling van de *Verfügungstruppe* hier niet in détail te volgen. Begin 1938 bestond het nog steeds zeer kleine SS-leger uit de volgende onderdelen, waarbij het (toevallige) verschijnsel zich voordoet, dat al deze eenheden of hun bevelhebbers weer in dit verhaal met betrekking tot Nederland of Nederlanders zullen opduiken:

De *SS-Leibstandarte 'Adolf Hitler'* te Berlijn onder bevel van Sepp Dietrich.[4] In de mei-dagen van 1940 rukte dit regiment door Noord-Brabant naar Rotterdam op.

De *SS-Standarte 'Deutschland'* te München onder commando van Felix Steiner, later bevelhebber van de eerste Germaanse divisie en het eerste Germaanse legerkorps van de *Waffen-SS*, waarin zeer veel Nederlandse vrijwilligers meevochten.

De *SS-Standarte 'Germania'* te Hamburg onder bevel van Karl-Maria Demelhuber. Het regiment zou een onderdeel van de eerste Germaanse divisie worden, de commandant later bevelhebber van de troepen der *Waffen-SS* in Nederland.

(1) Men zie voor détails Mollo-Taylor, *Uniforms VT, passim.*

(2) Höhne, *Orden*, p. 411–413.

(3) Het is zeker niet toevallig, dat men er in 1938 even aan dacht de *Verfügungstruppe* te gaan gebruiken als een parachutisten-formatie - bijna overal een typisch voorbeeld van een elite-eenheid (Stein, *Waffen-SS*, p. 25). Het lijkt de bewerker echter logisch, dat dit niet is doorgegaan: daarmee zou Himmler zijn gewapende SS hebben overgeleverd aan Goering – nog erger dan aan het leger.

(4) Hoewel de *Leibstandarte* toen nog slechts de sterkte van een regiment had, was Dietrich al sinds 1934 *SS-Obergruppenführer*. De andere regimentscommandanten hadden de bij deze functie behorende rang van *Standartenführer*.

Na de annexatie van Oostenrijk in maart 1938 kwam daar nog bij de *SS-Standarte 'Der Führer'* te Wenen onder leiding van Georg Keppler. Dit regiment bewerkstelligde in de mei-dagen van 1940 de doorbraak door de Grebbe-linie, waarbij de bataljons-commandant Hilmar Wäckerle zich onderscheidde, die later het bevel over het eerste regiment met Nederlandse vrijwilligers zou krijgen. Voorts hoorden bij de *Verfügungstruppe* nog een *Sturmbann* genie-troepen en een *Sturmbann* verbindingstroepen[1] en twee scholen voor de opleiding tot officier der *Verfügungstruppe* of politie, de *SS-Junkerschule* te Brunswijk, en de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz. Aan dit laatste instituut, luxueus ingericht en fraai gelegen in het Beierse plaatsje aan de voet van de Alpen, zouden tijdens de oorlog honderden niet-Duitsers, 'Germanen' in de eerste plaats, waaronder weer vooral vele Nederlanders, tot officier der *Waffen-SS* worden opgeleid. Al met al telde eind 1938 de *Verfügungstruppe* ruim 14.000 man, samen met de meer dan 9.000 man tellende *Totenkopfverbände* toch niet te verwaarlozen. De *Allgemeine SS* telde toen bijna 215.000 leden.[2]

De vraag doet zich voor, wat de bedoeling was van deze twee gewapende SS-korpsen. De *Leibstandarte* was oorspronkelijk zeker opgericht om Hitler een betrouwbare lijfwacht van zijn meest fanatieke aanhangers te verschaffen, maar de vèr-gaande militarisering in de loop der jaren, en de vorming van drie andere regimenten wezen al op een uitbreiding van de taakstelling. De *Totenkopfverbände* waren en bleven de bewaking van de kampen, maar toen dit korps een gevestigde en behoorlijk georganiseerde instelling was geworden, begon Himmler er toch wel nog iets anders in te zien. In een rede voor *Wehrmacht*-officieren in januari 1937 kondigde Himmler aan, dat in geval van oorlog de *Totenkopfverbände* het kader zouden vormen voor een korps van 25.000 man, waarmee de interne veiligheid van Duitsland verzekerd zou zijn. Er zou niet alleen aan het front gevochten worden, niet alleen op zee, of in de lucht, neen, er zou een vierde krijgstoneel zijn, namelijk 'Innerdeutschland' waar sabotage- en terreurgroepen – joden, bolsjewieken, vrijmetselaars – weer zouden proberen de Duitse strijdkrachten de dolkstoot in de rug toe te brengen. Hiertegen optreden met de gewone politie was alleen mogelijk, zei Himmler, 'wenn ich mir eine Eingreiftruppe sichere, die ich für Aktionen im Grossen gebrauchen kann. Das sind die Totenkopfverbände.' Die zouden in elk *Regierungsbezirk* gelegerd worden, maar dan zo, dat geen enkele eenheid in de eigen streek gelegerd werd. Over de *Verfügungstruppe* vermeldde Himmler slechts, dat die tijdens een oorlog aan het front zou staan, waarbij hij sterk de nadruk op de personele doorstroming naar en van de *Ordnungspolizei* legde, maar met geen woord repte over het eigenlijke doel van deze formatie.[3]

Gezien het feit, dat hij voor een gehoor van *Wehrmacht*-officieren sprak, is die verzwijging van betekenis. Waarin die betekenis ligt, wordt echter pas duidelijk in samenhang met andere gegevens. Allereerst een uitspraak van Himmler later in het jaar, op 8 november tegenover zijn *Gruppenführer*, een gezelschap, tegenover hetwelk hij zich ongeremder kon uiten: in oorlogstijd diende de *Verfügungstruppe* haar aandeel in de gevechten aan het front bij te dragen, want door daar haar bloed te offeren zou zij het morele recht hebben om op de onruststokers en lafaards aan het thuisfront te schieten. Met andere woorden, de SS moest evenzeer als de *Wehrmacht* het prestige van de frontstrijd bezitten om *rücksichtslos* op te kunnen treden tegen welke tegenstander dan ook. Dat was ook de opvatting van Hitler.[4] Het is duidelijk, dat die tegenstander dan niet aan het normale gevechtsfront gevonden zou worden, maar in Duitsland zelf. Dat was ook geheel in overeenstemming met de taak van de SS als geheel: de 'Sicherung des Reiches im Innern'.[5]

(1) *SS-Dienstaltersliste* 1938; *Stat. Jahrbuch SS 1938*, p. 12 (ook als H 11: 1095); zie ook hoofdstuk IX; over de krijgsverrichtingen dezer onderdelen in de mei-dagen de desbetreffende plaatsen in L. de Jong: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, dl. 3, 's-Gravenhage, 1969.
(2) *Statist. Jahrbuch SS 1938*, p. 16, 17, 73.
(3) IMT 1992A-PS.
(4) Stein, *Waffen-SS*, p. 16, 17.
(5) Zie p. 19.

Het derde en belangrijkste gegeven in deze samenhang is een verordening van Hitler van 17 augustus 1938, waarin hij de taken van de SS vastlegde en tegenover die van de *Wehrmacht* afbakende. Kenmerkend is het dat het stuk begint met de constatering van de reorganisatie der politie in de afgelopen jaren en van de versmelting van de politie met de SS. Zowel van de *Verfügungstruppe* als van de *Totenkopfverbände* zegt de verordening evenwel, dat zij 'weder ein Teil der Wehrmacht noch der Polizei' zijn. De *Verfügungstruppe* 'ist eine stehende bewaffnete Truppe, zu meiner ausschliesslicher Verfügung', de *Totenkopfverbände* heten 'eine stehende bewaffnete Truppe der SS zur Lösung von Sonderaufgaben polizeilicher Natur, die zu stellen ich mir von Fall zu Fall vorbehalte.' In vredestijd stonden zij onder de *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei*, zonder dat er enige organisatorische samenhang met de *Wehrmacht* bestond; wel diende de *Wehrmacht* militairtechnische steun te verlenen aan de *Verfügungstruppe* en had zij een inspectie-recht ten opzichte van dit korps. Maar zowel de *Verfügungstruppe* als de *Totenkopfverbände* bleven op het budget van het ministerie van binnenlandse zaken staan. De diensttijd in de *Verfügungstruppe* (vier jaar) gold als vervulling van de militaire dienstplicht, de diensttijd in de *Totenkopfverbände* (twaalf jaar) echter niet. In oorlogstijd of bij dreiging daarvan *(Mob. Fall*[1]*)* kon de *Verfügungstruppe* door de opperbevelhebber van het leger gebruikt worden, en viel dan onder de militaire wetten en bepalingen, of 'Im Bedarfsfall im Innern nach meinen Weisungen'; in dat laatste geval was het korps weer uitsluitend ondergeschikt aan de *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei*. Maar ook in het eerste geval wenste Hitler tijdstip, vorm en omvang van de inschakeling in het leger al naar gelang de binnenlands-politieke situatie pas te bepalen, wanneer het hem uitkwam. Hoe dan ook, in oorlogstijd zou de aanvulling van de *Verfügungstruppe* geschieden door bepaalde elementen van de *Totenkopfverbände*, die zelf als kampbewaking afgelost zouden worden door oudere leden van de *Allgemeine SS* en voorts veelvoudig versterkt zouden worden met een reserve, die *Polizeiverstärkung* werd genoemd. Het geheel was een 'Polizeitruppe, die im Bedarfsfall auf meinen Befehl, im Mob. Fall jedoch grundsätzlich aufgestellt und bewaffnet wird.'[2]

Er schijnen in totalitair geregeerde staten altijd minstens drie of vier verschillende soorten politieformaties te moeten zijn. Zo ook hier: Hitler wilde de *Verfügungstruppe* in geval van oorlog wel mee laten vechten, maar wilde ze toch ook reserveren voor bepaalde binnenlandse gebeurtenissen; het was in deze visie dus een speciaal militair korps ter beschikking van de *Führer* met een zeker politioneel aspect. Zo ook de *Totenkopfverbände*, waar dat politionele aspect wat meer uitgesproken – ook letterlijk in Hitlers verordening! – was; eigenlijk viel dit korps te splitsen in een deel, dat de *Verfügungstruppe* zou versterken, en een ander deel, dat als kern van de *Polizeiverstärkung* als een soort oproerpolitie in het groot dienst zou doen. En dan was er nog de gewone *Ordnungspolizei*, om maar te zwijgen van hulppolitie-organen, van politieke en criminele politie etcetera. Zo had het regime een hele scala van korpsen ter beschikking, variërend van bijna geheel politioneel met een militair bij-tintje tot het omgekeerde, maar allemaal, ook de *Ordnungspolizei*, voor allerlei doeleinden, eveneens variërend van zuiver politioneel tot zuiver militair, geschikt. Dat de functie van al die troepen geheel in het vage, om niet te zeggen bijna geheel in het duister, werd gelaten, was zowel van Hitler als van Himmler bepaald opzettelijk. Dat hield het geheel uitermate soepel en wendbaar – en voor alles bruikbaar.

De vraag is natuurlijk, wat Hitler en Himmler werkelijk voor ogen stond, en hier zijn toch wel enige verschillen in accent bespeurbaar tussen de *Führer*, die alle machtsfactoren in zijn rijk zoveel mogelijk in evenwicht met elkaar trachtte te houden, en de *Reichsführer-SS*, die zijn organisatie zo groot en machtig mogelijk wenste te zien – maar toch ook wel oprecht geobsedeerd was door het spookbeeld van revolterende coalities van joden, bolsjewieken, monarchisten, vrijmetselaars, katholieken, en 'reactionaire' officieren. In zoverre had hij nog gelijk ook, dat de terreur, de mee-

(1) *Mobilisationsfall.*
(2) IMT 647-PS.

dogenloosheid, en het agressieve, grenzenloze imperialisme van de nazi's inderdaad op den duur de scheidingslijnen tussen sommige van deze groepen deed vervagen, en hen tenslotte tot een zekere samenwerking bracht, die in 1944 in een bomaanslag op Hitler en een poging tot een staatsgreep resulteerde. Dit echter als gevolg van de repressie van het regime en speciaal van de SS; in de paranoïde visie van Hitler en Himmler c.s. had het causale verband altijd diametraal andersom gelegen: zij dienden deze opposanten voor te zijn.

Want voor de oorlog was er van een serieuze bedreiging geen sprake, ook potentieel niet, tenzij door de *Wehrmacht*. Wat viel er dan 'im Bedarfsfall' te onderdrukken, door het inzetten van *Verfügungstruppe* en/of *Totenkopfverbände*? Het antwoord kan niet anders luiden, dan dat de gewapende SS-formaties in de eerste plaats bedoeld waren om ingezet te worden bij eventuele staatsgrepen van de *Wehrmacht*.[1] In een *Putsch*-situatie doet de omvang van de strijdkrachten er veel minder toe dan op het slagveld. Voor een legermacht, die tegen een revolte moet optreden, zijn onvoorwaardelijke loyaliteit aan het regime, snelheid en lokatie veel belangrijker. Welnu, het valt op, dat de *SS-Verfügungstruppe* aan al deze voorwaarden voldeed: het karakter en de motorisering van de *Leibstandarte*, de legering van andere onderdelen te Hamburg en München, het bestaan van een heel communicatie-bataljon passen in dit beeld. Bevestigd wordt onze veronderstelling bovendien door de verordening van 17 augustus 1938, waarin werd bepaald, dat bij de 'Einsatz im Innern' ieder regiment versterkt zou worden met o.a. een verkennings-tankpeloton en een compagnie motorrijders, en ieder niet gemotoriseerd zelfstandig bataljon met een colonne vrachtwagens.[2]

Wat dit betreft mag men aannemen, dat Hitler en Himmler bepaald één van gedachten zijn geweest. Een zeker verschil was hierin gelegen, dat Hitler het weliswaar ook nodig oordeelde, dat de *SS-Verfügungstruppe* frontervaring opdeed en in de onvermijdelijke oorlog haar deel in de zegelauweren kon opeisen, maar dat in de eerste plaats de taak van de *Verfügungstruppe* elders, op het hierboven geschetste terrein lag. Een wezenlijke uitbreiding van de gewapende SS lag niet in zijn bedoeling. Himmler wilde daarin verder gaan, waarschijnlijk ook onder invloed van zijn adviseurs en SS-generaals.

Toen de oorlog eenmaal uitgebroken was, nam de *Verfügungstruppe*, nog snel aangevuld met een inderhaast opgesteld artillerie-regiment, deel aan de Poolse veldtocht. De verliezen waren echter zwaar, en bovendien waren de bestaande regelingen en de structuur van de jaargangen zodanig, dat de aanvulling een probleem werd. Na de Poolse veldtocht bepaalde Hitler, dat de *Verfügungstruppe* behalve de *Leibstandarte 'Adolf Hitler'* als versterkt regiment nog drie divisies mocht hebben. Een fraaie concessie aan de SS, maar hoe dit te realiseren, waar de *Wehrmacht* de opname van vrijwilligers uit de dienstplichtige jaargangen zoveel mogelijk trachtte af te remmen? Het was de chef van het *Ergänzungsamt*, het rekruteringsbureau van de SS, *SS-Brigadeführer* Gottlob Berger, die een oplossing wist. De détails van zijn ingewikkelde gegoochel met cijfers, eenheden en jaargangen laten wij terzijde[3]; de kern ervan was dat Berger op grond van het decreet van 17 augustus 1938 het personeel van de *Totenkopfverbände* (en bovendien een aanzienlijk aantal manschappen van de *Ordnungspolizei*) overhevelde naar de *Verfügungstruppe*. De *Totenkopfverbände* konden weer aangevuld worden door de in de verordening genoemde *Polizeiverstärkung*, maar de aldus gevormde *Totenkopf-Standarten* werden niet meer als kampbewaking gebruikt, doch, zoals ook in de verordening voorzien, voor dit doel vervangen door oudere mannen uit de *Allgemeine SS*; uit drie van deze *Standarten* werd een velddivisie, de *SS-Totenkopf-Division*, onder commando van Eicke zelf, gevormd. De andere *Standarten* (in juni 1940 waren dat er zestien[4]) fungeerden nu meer als bezettingstroepen om de bevolking van veroverde landen in bedwang te houden. De februari-staking

(1) Dit is ook, echter voornamelijk op andere gronden, de conclusie van Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 39, 40.
(2) IMT 647-PS.
(3) Zie daarvoor Stein, *Waffen-SS*, p. 32 e.v.
(4) A.v., p. 41, noot 37.

te Amsterdam in 1941 werd door de *4. SS-Totenkopf-Standarte* neergeslagen; juist voor dergelijke doeleinden waren deze eenheden ook bestemd. Desondanks dwong de voortschrijdende oorlog en het gebrek aan reserves Himmler ook deze regimenten al in hetzelfde jaar geheel in de *Waffen-SS* te laten opgaan.[1]

De naam *Waffen-SS* was eind november 1939, misschien al iets eerder[2], in zwang gekomen om de gehele gewapende SS aan te duiden, dus *Verfügungstruppe* en *Totenkopfverbände*. Naarmate de laatste steeds meer in de eerste opgingen, was dat trouwens ook adequater. Zo vloeiden de twee formaties, beide voortgekomen uit de SS van het jaar 1933, weer ineen. Onder dit begrip *Waffen-SS* vielen echter ook, zoals wij gezien hebben, de nieuwe bewakingseenheden van de concentratiekampen, ja, eigenlijk de hele concentratiekamp-organisatie als zodanig.[3] Ook werd gaandeweg vrijwel de gehele SS-bureaucratie tot de *Waffen-SS* gerekend, in de eerste plaats om de werkzaamheden van bepaalde onontbeerlijk geachte functionarissen onder het begrip 'militaire dienst' te laten vallen. Uiteraard breidde dit verschijnsel zich snel en in grote omvang uit.[4] Uit prestigegronden werd algemeen het zwarte uniform door het veldgrijze met de leger-schouderstukken vervangen. Anderzijds begon zich een scheiding tegenover de *Allgemeine SS* af te tekenen. De meeste leden daarvan waren in militaire dienst, en aanvankelijk bevond zich het overgrote deel zelfs in de *Wehrmacht*.[5] De nieuwe rekruten, die sinds 1939 de *Waffen-SS* overspoelden, hadden gaandeweg steeds minder met de politieke SS te maken. In dat jaar kon de SS-journalist d'Alquen nog schrijven:

> 'Nach Ablauf ihrer Verpflichtung in den Verfügungstruppen treten die SS-Männer selbstverständlich in die Allgemeine SS, aus der sie kamen, zurück'[6],

met de massale aanwerving van Volksduitsers, sinds 1940 ook van niet-Duitsers, betekende intrede in de *Waffen-SS* nog niet automatisch, dat men lid was van de SS als politieke organisatie. Omgekeerd betekende een rang in de *Allgemeine SS* nog niet, dat men diezelfde rang ook bekleedde bij dienstneming in de *Waffen-SS*. Dat zou uiteraard tot militaire rampen geleid hebben. Daarentegen was er geen enkel bezwaar om mannen, die een bepaalde rang in de *Waffen-SS* hadden bereikt, in de *Allgemeine SS*, voorzover ze daar lid van waren, automatisch dezelfde rang te geven. Gewillig lieten allerlei lieden, die *Standartenführer* in de politieke SS waren, zich als gewoon soldaat in de *Waffen-SS* opnemen. Evenmin als in het geval van de *Totenkopfverbände* is er echter ooit een volkomen scheiding tussen *Allgemeine SS* en *Waffen-SS* geweest. Toen de laatste organisatie zich uitbreidde, werd het de goede gewoonte onder leden van de *Allgemeine SS* om hun diensttijd ook in het gewapende deel van de SS te vervullen. De *Wehrmacht* was steeds minder in staat om dat te verhinderen. Voor Himmler was de *Waffen-SS*, zoals wij nog zullen zien, juist vaak een middel om jonge mannen te winnen voor de politieke SS; de typische SS-sfeer bleef in de *Waffen-SS* behouden, zij het hier wat meer, daar wat minder, en de rekruten bleven onophoudelijk bestookt worden met allerlei vormen van SS-propaganda. De hierboven gesignaleerde vervlechting met de *Totenkopfverbände* en hun plaatsvervangers als bewakingseenheden der concentratiekampen is echter van groter belang dan de samenhang tussen *Waffen-SS* en *Allgemeine SS*, vanwege de onbeduidendheid van deze laatste organisatie tijdens de oorlog.

Ook organisatorisch – evenals dat bij de concentratiekamp-bewaking het geval was – bleef de *Waffen-SS* met andere delen van het SS-complex verbonden. De *Inspektion der Verfügungstruppe*

(1) Zie ook p. 108.
(2) Zie Klietmann, *Waffen-SS*, p. 37.
(3) Buchheim, *Anat.* I, p. 213.
(4) Een frappant voorbeeld, een Nederlandse SS-man betreffend, op p. 273.
(5) Zie Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 110.
(6) d'Alquen, *SS*, p. 20.

was tot medio 1940 een onderdeel van het *SS-Hauptamt*. Althans formeel; in werkelijkheid gedroeg deze instantie zich nogal zelfstandig. In augustus 1940 werd het *SS-Führungshauptamt* opgericht, waarvan de *Inspektion der Verfügungstruppe* (thans onder de naam *Kommandoamt der Waffen-SS*) de voornaamste basis vormde. Het *SS-Führungshauptamt* hield zich bezig met de bewapening, de opleiding, het formeren der eenheden en het operationele bevel van de eenheden der *Waffen-SS*, dit laatste alleen achter het front; aan het front stond de betreffende SS-divisie, of SS-brigade, of wat het dan ook was, onder operationeel bevel van de hogere legerbevelhebber, in het algemeen een generaal van de *Wehrmacht* dus. Wat betreft de interne gang van zaken, bevorderingen, bevoorrading, samenstelling, e.d. had de SS-leiding, in de eerste plaats het *SS-Führungshauptamt* en in laatste instantie Himmler, het voor het zeggen. Het *SS-Führungshauptamt* was als het ware het militaire hoofdkwartier van de *Waffen-SS*, met dien verstande, dat het dus geen zeggenschap had over de operationele inzet aan het front. Anderzijds was het eveneens competent voor de *Allgemeine SS*, hetgeen door de geringe betekenis van deze organisatie tijdens de oorlog niet zoveel inhield, maar wel weer tekenend is voor de organisatorische samenhang in de gehele SS. Ook de meeste andere organen van de SS-leiding, die hierna nog ter sprake zullen komen, waren ieder op hun eigen gebied trouwens competent voor zowel *Waffen-SS* als *Allgemeine SS*, en soms ook nog voor politieke politie en *Ordnungspolizei*. Dat was bijvoorbeeld het geval met het *SS-Hauptamt*, dat onder meer voor de aanwerving van SS- en politiemannen[1] en voor de indoctrinatie van SS en politie verantwoordelijk was.

Het was dan ook niet de weinig markante chef van het *SS-Führungshauptamt*, *SS-Brigadeführer* Hans Jüttner[2], maar Berger, die door zijn sluwheid en energie in betrekkelijk korte tijd de *Waffen-SS* enorm in omvang deed toenemen. Dat alleen al maakte hem tot een belangrijk personage in de SS en in de nazi-wereld in zijn geheel. Maar naast de rekrutering voor de *Waffen-SS*, of beter gezegd, via de organisatie van die rekrutering, begon hij ook een politieke rol te spelen, die naar het ons voorkomt in het algemeen onderschat wordt. Met name was het de werving van vrijwilligers en de gedwongen rekrutering in de door de Duitsers bezette gebieden en de satelliet-staten van Duitsland, die de *Waffen-SS* en Berger maakten tot wat zij tenslotte werden. Vanwege de centrale rol, die Berger ook in deze publikatie speelt, menen wij hier enige aandacht aan hem te moeten schenken.

Gottlob Berger[3], oud-vrijwilliger in de eerste wereldoorlog en toen opgeklommen tot de officiersrang, onderwijzer en sportinstructeur, was ongetwijfeld een oude nazi, een *Alter Kämpfer*, maar in de SS was hij pas in 1936 aangeland, als het ware uit de *SA* meegenomen door zijn chef aldaar, het hoofd van het *Ausbildungswesen*, *SA-Obergruppenführer* Friedrich-Wilhelm Krüger, die in de Röhm-

(1) Voor de bronnen p. 41, noot 2.
(2) Zie voor personalia van Jüttner nr. 30, noot 1.
(3) Geb. 16 juli 1896 te Gerstetten (Württemberg). Vrijwilliger in de eerste wereldoorlog, driemaal gewond. Tenslotte luitenant. Sportopleiding, onderwijzer, in 1933 hoofd van een lagere school. Vervulde in het begin van de twintiger jaren enige posities van belang in plaatselijke vrijkorpsen. In 1922 of 1923 lid van de *NSDAP*, in okt. 1923 betrapt op wapenbezit. In nov. 1930 lid van de *SA*, in 1931 weer van de *NSDAP*. Regionaal leider van het *Ausbildungswesen* van de *SA*. In 1936 overgang naar de SS, meteen als sportleider in de *Oberabschnitt Südwest* in de rang van *SS-Oberführer*. In 1938 richt hij het *Ergänzungsamt*, het centrale rekruteringsbureau van de SS op, en organiseert de lokale *Ergänzungsstellen*. Begin 1940 chef van het *SS-Hauptamt* in de rang van *SS-Brigadeführer* (april 1941 *Gruppenführer*). Juli 1942 bovendien verbindingsofficier tussen de *Reichsführer-SS* en het *Ministerium für die besetzten Ostgebiete* onder Rosenberg, een jaar later chef van de belangrijkste afdeling daarvan, de *Führungsstab Politik*. In september 1944 (bij dit alles blijft hij chef van het *SS-Hauptamt*) slaat hij een militaire opstand in de satelliet-staat Slowakije neer, een maand later wordt hij stafchef van de *Volkssturm* en als Himmlers plaatsvervanger hoofd van de krijgsgevangenenkampen. In 1949 door een Amerikaans militair tribunaal veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf, eind 1951 vrijgelaten. (P 7; AMT 11, spec. B 58 NO 347, 348, 1785; N 29/2 IS 1070; Bayle, *Psychologie SS*, p. 209–215).

affaire een zeer dubieuze rol gespeeld had, en in 1935 met behoud van zijn hoge rang naar de SS overging, waar hij trouwens oorspronkelijk uit voortgekomen was.[1]

Ook Berger werd met zijn *SA*-rang, die van *Oberführer*, door de SS overgenomen. Zijn kans kreeg hij, toen hij in 1938 opdracht kreeg een rekruteringsapparaat voor de SS (ook voor de *Allgemeine SS*) te organiseren. In januari 1940 volgde hij Heissmeyer op als hoofd van het *SS-Hauptamt*. Juist in die periode echter werden allerlei taken aan andere, nieuw opgerichte *Hauptämter*[2] opgedragen, die voordien door het *SS-Hauptamt* waren verricht, zodat dit orgaan voorlopig alleen nog maar de rekrutering, sport-training, en ideologische indoctrinatie tot taak had.[3] Maar met de botte energie, waarover Berger beschikte, haalde hij hier alles uit, wat er in zat, en ook, wat er niet in zat. De lezer zal in de volgende hoofdstukken en in de hier gepubliceerde documenten genoegzaam kunnen zien, hoe Berger door zijn bemoeienis met de rekrutering van vrijwilligers uit de door Duitsland bezette Germaanse landen een politieke rol ging spelen; de aanwerving werd voor hem de koevoet, waarmee hij zijn *SS-Hauptamt* als de exclusieve centrale van de SS, waar de politiek ten opzichte van de Germaanse landen bepaald moest worden, omhoog bracht. En aangezien Himmler van zijn SS de centrale van het hele regime voor deze zaken wilde maken, had Berger wat de *Reichsführer* betreft de wind mee. Vooral in België was zijn succes groot.[4] In Nederland iets minder, omdat hij daar in de plaatselijke *Höherer SS- und Polizeiführer* Rauter een concurrent in de SS zelf trof, die even energiek, ambitieus en bikkelhard was als hijzelf. In Noorwegen was er een rijkscommissaris, aan wie deze eigenschappen ook allerminst vreemd waren, en in Denemarken lagen de politieke en internationaal-rechtelijke verhoudingen te moeilijk, maar ondanks alle tegenwerking binnen en buiten de SS boekte hij stellig aanzienlijke resultaten. In latere stadia van de oorlog werd hij bovendien de belangrijkste politieke functionaris op het – overigens vrij machteloze – *Ostministerium* van Alfred Rosenberg, korte tijd succesvol generaal te velde, en organisator van de *levée en masse*[5], en helemaal op het einde van de oorlog gedroeg hij zich, daartoe gerechtigd of niet, als *de* plaatsvervanger van Himmler.[6]

De sleutel tot dit alles, en dat bleef Berger altijd heel goed beseffen, was zijn vertrouwenspositie bij Himmler. Daaraan bleef hij vijlen met een als openhartigheid en boerse goedmoedigheid vermomde byzantijnse serviliteit, waarvan zelfs in Duitsland, zelfs in de nazi-partij en de SS, de gelijke moeilijk gevonden kan worden. In een brief van 9 maart 1943 aan Himmler zelf – men late zich niet misleiden door Bergers gewoonte *Reichsführer* in de derde persoon aan te spreken – heet het:

> 'So ist auch mein letzter Vortrag im Feldquartier des Reichsführers-SS für mich persönlich das Entscheidendste mit in meinem Leben gewesen. Zuerst einmal darum, weil mein Reichsführer mir das Vertrauen geschenkt und mir persönliche Dinge mitgeteilt hat, was man nur tut, wenn das Visier in jeder Form geöffnet ist und man weiss, dass derjenige, dem man das sagt, dieses Vertrauen zu wahren versteht und, sofern möglich, mit noch grösserem Diensteifer zu danken versucht.'[7]

(1) Heinrich Bennecke: *Die Reichswehr und der "Röhm-Putsch"*, München, 1964, p. 46, 47, 77, 78.
(2) Zoals men verderop nog nader uitgewerkt zal zien, bestond de centrale SS-bureaucratie tenslotte uit 12 *Hauptämter* (bijv. *Reichssicherheitshauptamt*, *SS-Führungshauptamt*, *Hauptamt SS-Gericht*, enz.) waarvan er één, tevens het oudste, kortweg *SS-Hauptamt* heette. 'Hauptamt' kan dus zowel Bergers organisatie als de soortnaam betekenen.
(3) En tijdelijk de materiële zorg voor de leden (*The Allgemeine SS*, K 2).
(4) Zie Knoebel, *SS in Belgium*, o.a. p. 369–374.
(5) Zie p. 53, noot 3.
(6) N 29/2 Summary 137 van Interrogation 98 C, en IS 460.
(7) N 30/2 NO 031, ook afgedrukt in *Briefe an und von Himmler*, p. 196–200. Vgl. ook de toon in de hier afgedrukte brieven van Berger, bijv. de nrs. 281 en 557.

Enzovoorts, enzovoorts, het citaat is tamelijk willekeurig. Die houding tegenover *Reichsführer*, die hij als een soort persoonlijk bezit scheen te beschouwen, en waarmee hij zich de doorlopende gunst van dit object verzekerde, viel wel degelijk te rijmen met vulgaire grofheid tegenover anderen. Zowel in als buiten de SS was hij gehaat, en hij wist het, en betaalde het met verdubbelde rancune terug. Het was niet alleen zijn succes en zijn vertrouwelijke omgang met Himmler, die hem gehaat maakten, algemeen vond men hem een ijdele, arrogante, maar niet ongevaarlijke praatjesmaker.[1] 'Ehrgeizig, redet viel... verfolgt sein gestecktes Ziel hartnäckig', hadden zijn SS-superieuren reeds voor de oorlog over hem geoordeeld.[2] Zijn kletspraat en de ruwe, 'volkse' toon waren deels camouflage van zijn intrigantennatuur, deels authentieke dikdoenerij. 'Ein Angeber. Ein Geschaftlhuber,' zei na de oorlog een generaal van de *Waffen-SS*[3], hetzelfde woord gebruikend als Seyss-Inquart, die de vooraanstaande positie van Berger terug te voeren achtte

> 'auf seine Gefügigkeit Himmler gegenüber einerseits und auf eine gewisse «Geschaftelhuberei» (das Bestreben sich wichtig zu machen) andrerseits',

er even later aan toevoegend:

> 'Berger ist vielleicht ein schlauer, aber niemals ein kluger, oder gar weiser Mann gewesen.'[4]

En inderdaad, Bergers critici in partij en SS hadden geen ongelijk, wanneer zij beweerden, dat Berger voor zijn hoge positie het geestelijke niveau miste.[5] Berger bleef in wezen wat hij al in de eerste wereldoorlog was: een opgeklommen *Feldwebel*, met veel gevoel voor organisatie en intrige, maar in wezen zonder gevoel voor politiek.

Met dat al was het Berger, die voor een groot deel de groei van de *Waffen-SS* tijdens de oorlog bewerkstelligde, maar daardoor, zonder dat nu bewust te willen, eraan meewerkte, dat karakter en doel van de gewapende SS veranderden. In die jacht op meer vrijwilligers, op meer divisies, joeg in het eerste stadium van de oorlog Berger zijn chef Himmler op, en Himmler op zijn beurt Hitler. Maar Hitler dacht nog steeds aan de *Waffen-SS* als een soort politie-leger, in de eerste plaats voor binnenlands gebruik. Die gedachte had hij in de eerste stadia van de oorlog nog niet losgelaten. Op 6 augustus 1940 stelde hij vast, dat het Duitse Rijk in zijn definitieve vorm groeperingen ('Volkskörper') zou omvatten, die niet allemaal 'dem Reich wohlwollend gegenüber stehen', zoals Hitler het met een plotseling zeer Brits *understatement* uitdrukte. Daarom diende er een 'Staatstruppenpolizei' te zijn, die niet verambtelijkt was, maar op en top militair, en dan ook aan het front de nodige offers bracht om tegenover het volk voldoende prestige te hebben. Welnu,

> 'In den Reihen des Heeres nach Bewährung im Felde in die Heimat zurückgekehrt, werden die Verbände der Waffen-SS die Autorität besitzen, ihre Aufgaben als »Staatspolizei« durchzuführen.'

(1) Zie verschillende na-oorlogse verklaringen in N 29/2.
(2) P 7: 8438.
(3) Nl. de voormalige *SS-Obergruppenführer* Wilhelm Bittrich (Höhne, *Orden*, p. 420).
(4) N 29/2 VN 4.
(5) Voor de bronnen noot 1. Het moet worden gezegd, dat de partijfunctionaris Klopfer gunstig over Berger oordeelt: Berger had gevoel voor 'Treue', voor 'Anständigkeit'. Inderdaad hoorden deze eigenschappen bij de poses, die Berger aannam, en het oordeel zegt eigenlijk alleen iets over Klopfer, niets over Berger (Verkl. Klopfer, p. 4).

En dat was trouwens in het belang van de *Wehrmacht* zelf, want, en daar legde Hitler grote nadruk op, dan hoefde de *Wehrmacht* nooit de wapens tegen eigen 'Volksgenossen' te keren; de *Wehrmacht* was uitsluitend bedoeld om te strijden tegen vijanden van buitenaf. Blijkbaar werden tot de minder welwillende *Volkskörper* potentiëel ook de eigen *Volksgenossen* gerekend; de binnenlandse taak

> 'kann nur eine Staatspolizei erfüllen, die in ihren Reihen Männer besten deutschen Blutes hat und sich ohne jeden Vorbehalt mit der das Grossdeutsche Reich tragenden Weltanschauung identifiziert. Ein so zusammen gesetzter Verband allein wird auch in kritischen Zeiten zersetzenden Einflüssen widerstehen.'

En om de nodige kwaliteit te bewaren diende de *Waffen-SS* beperkt te blijven tot een 5 à 10 procent van de vredessterkte van het leger.[1]

Deze uitlatingen waren zeker onder meer bedoeld om de *Wehrmacht* gerust te stellen: Hitler beloofde de generaals, dat de *Wehrmacht* niet gebruikt zou worden voor kwalijke karweitjes, en dat zijn privé-leger, dat die karweitjes wel moest en wilde opknappen, klein zou blijven. Maar hoe belangrijk dat element van geruststelling van de generaals ook is, het stuk onthult wel degelijk in wezen Hitlers bedoeling met de *Waffen-SS*. Het ligt geheel in de lijn van de verordening van 17 augustus 1938, en trouwens van de hele genese van de gewapende SS-formaties. De laatste zin van het tweede hier weergegeven citaat hield eigenlijk in, dat in geval van binnenlandse onlusten de *Wehrmacht* potentieel onbetrouwbaar was, en dat het regime dan alleen op een ideologisch goed geïndoctrineerde politietroep kon en wenste te vertrouwen.[2] Een en ander was allerminst in tegenspraak met heimelijke gedachten om, wanneer het nodig mocht zijn, de *Waffen-SS* ook daadwerkelijk *tegen* de *Wehrmacht* in te zetten.

In deze tijd beschikte de *Waffen-SS* te velde over weinig meer dan dezelfde troepen, die er drie maanden eerder, aan de vooravond van de Duitse veldtocht tegen Nederland, België en Frankrijk in mei 1940 geweest waren. Daar was allereerst natuurlijk de *Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'*: vervolgens de andere kern van de *Verfügungstruppe*, de *Standarten 'Deutschland'*, *'Germania'* en *'Der Führer'*, in divisieverband bijeengebracht onder de naam *SS-Verfügungsdivision*; de *SS-Totenkopf-Division*, samengesteld met drie van de oudste *Totenkopf-Standarten* als kern, en ook aangevoerd door Eicke zelf, hetgeen in de veldtocht in Frankrijk resulteerde in grootscheepse verspilling van de levens der eigen manschappen en in het fusilleren van een honderdtal krijgsgevangenen[3]; tenslotte de *SS-Polizei-Division*, waarvan de kern uit leden van de *Ordnungspolizei* bestond, die gedwongen werden in een frontformatie van de SS te dienen.

Naast deze drie divisies en de versterkte *Leibstandarte* waren er echter nog de ongeveer zestien *Totenkopf-Standarten*, waarvan het grootste deel in de bezette gebieden werd gelegerd, en dan natuurlijk de *Junkerschulen*, losse depôts, speciale bataljons e.d.[4] Al met al had Berger het reeds tot meer dan 100.000 man, waaronder drie volledige divisies, kunnen brengen.

Op het geheel van de Duitse strijdkrachten genomen was dit nog wel in overeenstemming met

(1) IMT D-665.
(2) Buchheim, *Anat.* I, p. 204, ziet Hitlers uitlatingen van aug. 1940 als een in slaap sussen van de *Wehrmacht*, en vindt, dat het niets zegt over de werkelijke bedoelingen van Hitler. Merkwaardigerwijs zegt hij in een adem, dat het de tendens van de verordening van aug. 1938 versterkt. Gezien de andere gegevens en de algehele ontwikkeling geeft het document o.i., zij het versluierd met welwillende frases tegenover de *Wehrmacht*, in wezen stellig wel Hitlers intenties weer. Impliciet kan men dit ook uit de weergave bij Stein, *Waffen-SS*, p. 100, opmaken.
(3) Höhne, *Orden*, p. 427; Stein, *Waffen-SS*, p. 76–78.
(4) Gegevens over de sterkte van de *Waffen-SS* in deze tijd bij Klietmann, *Waffen-SS*, Stein, *Waffen-SS*, en IMT 1919-PS.

Hitlers conceptie. Maar op het moment, dat Hitler de hierboven aangehaalde uitspraken deed, spande Himmler zich al heftig in om de *Waffen-SS* juist wèl boven het toegestane, schamele quantum te brengen, en was Berger bezig op grote schaal vrijwilligers uit de Scandinavische landen, Nederland en Vlaanderen te werven. Dat viel niet helemaal meer, en al gauw helemaal niet meer te rijmen met een opvatting over de *Waffen-SS* als een 'Staatstruppenpolizei'.

Lopen wij even op ons verhaal vooruit, en vatten wij in enkele woorden samen hoe de *Waffen-SS* zich verder ontwikkelde. De militaire successen van de *Waffen-SS*, hun *Angriffsfreudigkeit* en fanatieke verdediging in voor de Duitsers kritieke militaire situaties maakten, dat Hitler tenslotte – zo in de loop van 1942 – zijn verzet tegen verdere uitbreiding opgaf, en uiteindelijk die uitbreiding ging stimuleren. Juist sinds de tijd, dat voor Duitsland het tij in de oorlog ten ongunste begon te keren, namen de eenheden der *Waffen-SS* aan betekenis toe als kerntroepen op de bedreigde plaatsen aan het front. Zij bleken tot het uiterste stand te houden, en niet door nederlagen aan het wankelen te brengen.[1] Naarmate de behoefte aan manschappen groeide en de reserves steeds krapper werden, verwaterde evenwel de speciale fysieke, raciale en mentale selectie, die men vroeger op de rekruten had toegepast, meer en meer om tenslotte helemaal te verdwijnen. Sinds 1942 werd ook in toenemende mate dwang gebruikt bij de inlijving van Duitsers en Volksduitsers in de *Waffen-SS*.[2] Medio 1944 telde de *Waffen-SS*, inclusief depots, bureaus en dergelijke (waaronder kennelijk ook de bewakingseenheden der concentratiekampen) 594.443 man.[3] Naar schatting bestond één derde tot de helft van dit aantal uit Volksduitsers of niet-Duitsers. Van de 38 divisies, die de *Waffen-SS* op het eind van de oorlog nominaal telde, waren alleen een stuk of tien werkelijk elite-divisies, over het algemeen de oudste. Een aantal eenheden kreeg de naam 'divisie', maar was ver, soms zeer ver onder de minimaal gebruikelijke sterkte van een dergelijke eenheid.

Nog meer dan bij de *Ordnungspolizei* het geval was, zien wij, hoe *Verfügungstruppe* en *Totenkopf-Verbände* tenslotte militaire front-eenheden zijn geworden, ja, hoe de gehele gewapende SS in organisatorisch, functioneel en mentaal opzicht steeds minder verschil met het gewone leger, het *Heer*, ging tonen. Nog sterker is hier het verschijnsel zichtbaar van de militarisering: het opschuiven van de verschillende formaties van het politionele naar het militaire deel van het spectrum. Zoals hiervoor getracht is aan te tonen, vond dit zijn voornaamste oorsprong in de nationaal-socialistische wereldbeschouwing, waarin principieel militair denken op niet-militaire objecten en terreinen werd toegepast; de oorlog voerde deze ontwikkeling slechts tot de logische consequenties.

Wellicht heeft de enorme groei van de *Waffen-SS*, dit onvoorziene uitdijen van het SS-complex op een on-eigenlijk terrein, zijn oorzaken tevens in het bestaan van dat complex op zichzelf. Een grote en gecompliceerde organisatie heeft altijd de neiging om verder te groeien en andere taken dan de oorspronkelijke op zich te nemen. Bij uitstek gold dit voor de SS, die in heftige vete leefde met andere machtsapparaten als *Wehrmacht* of partij, die zichzelf als de elite van de natie beschouwde; die zichzelf – en niet geheel ten onrechte – voor het alternatief gesteld meende: toeneming in omvang en macht, of ondergang; die bovendien geleid werd door sluwe, machtsbeluste en meedogenloze figuren. Slechts de weerstand van andere, even machtige organisaties zou grenzen kunnen stellen aan het uitdijen van een dergelijk machtsapparaat, waarvan wij thans de hoofdlijnen der structuur vluchtig willen schetsen.

(1) Dit is de conclusie, waartoe Stein, *Waffen-SS*, spec. p. 288, 289, komt.
(2) Bronnen in noot 4 op p. 59 genoemd.
(3) Overzicht van de sterkte van *Allgemeine SS* en *Waffen-SS* van het *Statistisch-wissenschaftliche Institut des Reichsführers-SS*, IMT D-878. Dat is dan tevens het laatste betrouwbare cijfer over de *Waffen-SS*. In de litteratuur (Höhne, Neusüss-Hunkel, etc.) vindt men meestal het cijfer terug, dat de vroegere *SS-Oberst-Gruppenführer* Hausser voor dec. 1944 geeft: 950.000 man, waarbij blijkbaar ook de 300.000 à 350.000 doden en zwaargewonden sinds het begin van de oorlog gerekend zijn (Paul Hausser: *Waffen-SS im Einsatz*, Göttingen, z.j. (1953), p. 15). Beide cijfers zijn vermoedelijk te hoog.

F. De organisatie van de SS-leiding

Een decennium nadat de nationaal-socialisten de macht hadden overgenomen en Himmler vanuit zijn eerste bescheiden ambtelijke functie, namelijk die van hoofdcommissaris van politie van de stad München, een enorme macht begon op te bouwen, was de SS uitgegroeid tot een gigantisch apparaat. De functies, die dat apparaat vervulde, waren zeer heterogeen. Belangrijke onderdelen van het SS-complex hadden wat achtergrond en beroepsbezigheden betrof met bepaalde sectoren van staat, partij of *Wehrmacht* vaak veel meer gemeen dan met andere sub-organisaties van de SS. Centrifugale krachten waren wel degelijk aan het werk, een aantal conflicten en spanningen binnen de SS vloeide uit de structuur voort en was daarom moeilijk te verhelpen, en het onharmonieuze geheel was allerminst de hechte monolithische orde, die Himmler krampachtig tot een realiteit trachtte te maken. Dat betekende echter niet, dat het begrip 'SS' een abstractie was, een verzamelnaam voor een aantal elkaar op leven en dood bestrijdende groeperingen, die verder niets gemeen hadden.[1] Hoezeer ook onderling verschillend, een zekere stijl, een zeker ethos, een radicale opvatting van de nazi-ideologie verbond alle sub-organisaties van de SS toch min of meer. Allen gehoorzaamden zij dezelfde meester, die met deze structuren achter zich, en mede dank zij juist hun diversiteit, een machtsfactor van bijzonder grote betekenis in nazi-Duitsland werd. In de laatste jaren van de tweede wereldoorlog gingen velen, zowel binnen als buiten Duitsland, geloven dat Himmler na Hitler de machtigste man in het nazi-imperium was, en dat hij waarschijnlijk zelfs de opvolger van de *Führer* zou worden. Dat men dat dacht, was begrijpelijk. De *Reichsführer-SS* was allereerst de onbetwiste chef van de politie, zowel van de politieke politie als van de gewone geüniformeerde straatpolitie en de recherche. De concentratiekampen met millioenen gevangenen waren het domein van de SS. Het beste deel van de Duitse landstrijdkrachten werd gevormd door de elite-divisies van de *Waffen-SS*, die ten tijde van de geallieerde invasie in Normandië in juni 1944 bijna 600.000 man telde. Weliswaar waren de eenheden van de *Waffen-SS* aan het front onder *Wehrmacht*-commandanten geplaatst, maar alleen in operationeel opzicht; voor het overige – en achter het front helemaal – waren zij geheel en al ter beschikking van de *Reichsführer-SS*. En ook op andere terreinen begon de SS mede te beslissen of de toon aan te geven.

De diversiteit van het SS-complex werd weerspiegeld in de organisatorische samenstelling van de centrale leiding.[2] Wij geven hieronder de stand van omstreeks 1943, toen de SS-organisatie volgroeid was, en uit twaalf *Hauptämter* bestond. Elk *Hauptamt* gaf leiding aan een bepaalde suborganisatie van het SS-complex, of hield zich bezig met bepaalde aspecten van het geheel.[3] De meeste chefs hadden tegen medio 1943 de rang van *SS-Obergruppenführer* bereikt; in de hieronder volgende uiteenzetting menen wij dit gegeven derhalve te mogen weglaten.

Onder die twaalf *Hauptämter* waren er drie, die wij reeds eerder besproken hebben, en die tevens staatsorganen waren, waarbij, zoals wij gezien hebben, deze SS-bureaus geen staatskarakter kregen, maar integendeel eerder de staat in de SS opging: het *Reichssicherheitshauptamt (RSHA)*, het *Hauptamt Ordnungspolizei* en het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt (SS-WVHA)*. Het betekende allerminst, dat de andere SS-instanties zich niet bezig hielden met zaken, die normaliter tot de competentie van de staat horen. Voor al deze organen, en voor de hele SS, blijft gelden, dat zij wel macht en functies van de staat hadden geüsurpeerd, maar niet aan de regels en wetten van de staat gebonden waren, formeel, feitelijk noch moreel.

(1) Vgl. p. 25.

(2) Zie bijlage 1: Schema van SS-instanties. Af en toe werd de term *Reichsführung-SS* gebruikt. Himmler gaf er echter de voorkeur aan om de SS-leiding als geheel met *Reichsführer-SS* te laten aanduiden; zo in het briefhoofd van nr. 187: 'Der Reichsführer-SS. Chef des SS-Hauptamtes'.

(3) De gegevens over de organisatie der SS-leiding zijn te verspreid om ze op een bepaalde bron terug te voeren. Men zie o.a. *The Allgemeine SS*, en Best, *Deutsche Polizei*, tevens Buchheim, *Anat* I. p. 239 e.v.

Het oudste *Hauptamt* van de SS stond eenvoudigweg bekend als *SS-Hauptamt*. In deze organisatie, tot 1940 geleid door August Heissmeyer[1], was aanvankelijk alles van de SS bijeengebracht, wat niet tot de competentie van de *SD* hoorde, of op het gebied van *Rasse* en *Siedlung* lag (daarvoor was een apart *Hauptamt* geschapen). Dat hield onder meer in de *Inspektion der Konzentrationslager* en tevens van de *Totenkopfverbände* (evenwel zonder veel invloed op de inspecteur, Eicke), de *Inspektion der Verfügungstruppe* (daar lag het overigens net zo), de administratie, de personeelsafdeling, een semi-gerechtelijke instantie van de SS, enzovoorts. In 1939 en 1940 werden de meeste van deze afdelingen tot zelfstandige *Hauptämter* verheven. Heissmeyer, waarvan men de indruk krijgt, dat hij niet een van de sterkste figuren in de SS geweest is, werd als chef van het *SS-Hauptamt* begin 1940 door Berger vervangen. Hij behield echter een tweede functie, die hij sinds 1935 uitoefende, nl. die van *Inspekteur der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten (Napolas)*, een soort nazi-internaten van middelbaar schoolniveau, waarin de invloed van de SS tamelijk groot werd. Het waren echter staatsscholen, die onder de *Reichserziehungsminister* Rust ressorteerden; de eigenlijke taak van Heissmeyer was natuurlijk deze scholen geheel in handen van de SS te spelen, waar hij evenwel nooit helemaal in slaagde. De inspectie, een staatsorgaan dus, werd onder de naam *Dienststelle SS-Obergruppenführer Heissmeyer* later als *Hauptamt* in de SS-leiding opgevoerd. Alweer een symbiose tussen de staat en de SS dus, maar in dit geval liet de staat, *in casu* minister Rust, zich niet zonder meer door de SS annexeren. Toen in 1942 twee van deze scholen onder de naam *Reichsschulen* in Nederland werden geopend, gaf een en ander tot uitgebreide en nimmer geheel opgeloste competentietwisten aanleiding.[2]

De taken van het zwaar geamputeerde *SS-Hauptamt* beperkten zich nu voornamelijk tot de aanwerving, de ideologische indoctrinatie van SS-mannen (en politiemannen) en hun fysieke training. Het eerste was het belangrijkste. In de loop der jaren werd door middel van verdragen met Duitslands satelliet-staten Slowakije, Hongarije, Roemenië en Kroatië, in die landen en zonder enige pseudo-legale formaliteit tevens in Servië, Polen en het door de Duitsers bezette Russische gebied de militaire dienstplicht in de *Waffen-SS* voor Volksduitsers[3] ingevoerd. Het was in feite het *SS-Hauptamt*, dat deze massale en gedwongen inlijving doorvoerde. Ook in Duitsland zelf werd sinds 1942 regelrechte dwang gebruikt om jongelui in de *Waffen-SS* te krijgen.[4] De werving in de Germaanse landen was principieel op vrijwillige basis, hoewel van het begin af ronselarij, valse voorspiegelingen, onhoudbare beloften e.d. allerminst geschuwd werden. Van belang is hier vooral, dat Berger door deze werving zeggenschap kreeg in de Duitse bezettingspolitiek.

(1) Geb. 11 jan. 1897 te Gellersen. Tijdens de inflatie breekt hij zijn juridische studie te Göttingen af, werkt enige jaren als arbeider; pedagogische interesse. *Inspekteur der Napolas*; sinds 1942 bovendien *Höherer SS- und Polizeiführer* van Berlijn en omgeving. In 1941 getrouwd met de *Reichsfrauenführerin* Gertrud Scholtz-Klink. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Grossd. Reichstag*; *Who's Who in Germ.* II; *IMT* XX, p. 296; Not. 148, J. C. H. de Pater: 'Die Reichsschule für Jungen te Valkenburg').

(2) Zie voor dit onderwerp hfdst. IV, § F. Horst Ueberhorst (hrsg.): *Elite für die Diktatur. Die Nationalpolitische Erziehungsanstalten 1933–1945. Ein Dokumentarbericht*, Düsseldorf, 1969, p. 29, 167, geeft Heissmeyers *Hauptamt* de naam: *Hauptamt Nationalpolitische Erziehung*. Bewerker dezes heeft deze naamgeving elders nooit aangetroffen.

(3) Wij hanteren deze, indertijd niet ongebruikelijke vernederlandsing van het begrip *Volksdeutsche*, mensen van niet-Duitse nationaliteit, maar Duits van origine. De criteria daarvoor verwaterden ook snel. Tenslotte werden lieden in de *Waffen-SS* opgenomen, die praktisch geen Duits konden spreken, en verder ook geen enkele band met Duitsland voelden.

(4) *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, Washington (1951–1952), *Case 11*, spec. XIV, p. 550–551; Stein, *Waffen-SS*, p. 171–174. Op grond van de cijfers van de laatste auteur zou men tot een totaal van tenminste 150.000 Volksduitsers komen; Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 104, noemt een getal van 310.000, kennelijk van Hausser, *Waffen-SS im Einsatz*, p. 19, overgenomen, en waarschijnlijk te hoog.

De zuiver-militaire zaken, zoals opleiding, opstelling der *Waffen-SS*-eenheden, bevoorrading, enz. waren, zoals gezegd, in 1940 opgedragen aan het toen opgerichte *SS-Führungshauptamt*, een soort SS-pendant dus van het *Oberkommando des Heeres*. Met dit verschil, dat het over de operationele inzet niets te zeggen had, en daardoor nimmer een serieuze rivaal van het opperbevel van het leger kon worden, ook niet, toen na 20 juli 1944 Himmler *Befehlshaber des Ersatzheeres*, opperbevelhebber van alle landstrijdkrachten in Duitsland, achter het front, was geworden, en Jüttner zijn plaatsvervanger in die functie. Wat de *Waffen-SS* betreft, was en bleef Jüttner afhankelijk van het mensenmateriaal, dat Berger hem leverde; zijn taak was eigenlijk alleen de mannen in eenheden te groeperen en ze klaar te stomen voor het front, waar anderen de beschikkingsmacht over de eenheden weer overnamen. Tussen Berger en Jüttner was in de loop der jaren een oprechte vijandschap gegroeid, waarvan anderen zoals Mussert, wel eens trachtten te profiteren. Tevergeefs. Tegen Berger was de kleurloze bureaucraat Jüttner absoluut niet opgewassen.

Het *Rasse- und Siedlungshauptamt (RuSHA)* werd voor de oorlog geleid door Richard Walther Darré. Vroeger had Darré de jonge Himmler in niet onbelangrijke mate beïnvloed met zijn gedachten over bloed en bodem. Eén van de *Leitmotive* in de SS, de band met het boerendom, was voornamelijk van Darré afkomstig[1], die naast zijn positie in de SS ook minister van landbouw was. In april 1942 viel hij echter in ongenade, en moest hij zich feitelijk uit al zijn functies terugtrekken.[2] Al eerder, medio 1940, was hij als chef van het *RuSHA* vervangen door Otto Hofmann, die zelf in april 1943 werd opgevolgd door Richard Hildebrandt. In de tijd van Darré had het *RuSHA* als een zeer belangrijk *Hauptamt* gegolden, de aangewezen instantie voor alle zaken in de SS, die iets met ras te maken hadden, zoals keuring van SS-leden, eventuele kolonisatie van SS-mannen als boeren, de scholing van alle leden der SS-organisaties enz. Maar gaandeweg verloor dit 'ideologische' *Hauptamt* aan betekenis. Toen na de verovering van Polen een begin werd gemaakt met massale kolonisatie van Duitsers op van Polen geroofde grond, bleek – in tegenstelling tot de opzet – slechts een betrekkelijk gering aandeel der werkzaamheden aan het *RuSHA* toe te vallen; het meeste en belangrijkste werk werd door andere SS-instanties verricht. Ook de ideologische vorming moest het *RuSHA* gaandeweg aan het *SS-Hauptamt* afgeven, zodat de arbeid zich hoofdzakelijk beperkte tot ras-keuringen, uitgevoerd door zg. *Eignungsprüfer*, en de zaken, die daarmee samenhingen: adviezen voor huwelijkstoestemming of -afwijzing door de *Reichsführer*, afstammingszaken, enzovoorts. Inzake de kolonisatie moest het *RuSHA* samenwerken met twee andere, nog nader te noemen SS-instanties, en, zoals gezegd, speelde het in deze problematiek niet de belangrijkste rol. Daarentegen had gedurende een zekere periode in de oorlog het *RuSHA* wel de behandeling van salarissen, pensioenen en sociale zorg voor de SS-leden en hun gezinnen in handen, datgene dus wat de Duitsers *Versorgung* (wettelijke regelingen) en *Fürsorge*, de bijkomende financiële en sociale steun, die de SS haar leden gaf, noemden.[3]

Tot het begin van de oorlog had het *Rasse- und Siedlungshauptamt* vrijelijk kunnen theoretiseren over bloed en bodem, ras en cultuur, en de eens te verwerkelijken droom van een grootscheepse Duitse kolonisatie in Oost-Europa, met verdrijving dan wel uitroeiing van de niet-Duitse bevolking, voorzover van inferieur ras geacht, en *Eindeutschung* van die elementen, die blond en blauw-ogig en ook verder van duidelijk noords-Germaanse bloede waren – en politiek niet al te onbetrouwbaar. Na de verovering van Polen kon men een begin maken met het realiseren van deze denkbeelden,

(1) Höhne, *Orden*, p. 49.
(2) *Who's Who in Germ.* II, p. 25, 26; *IMT* XXII, p. 101.
(3) Wij zullen dit geheel evenals men indertijd deed, enigszins onjuist dus, onder de term *Fürsorge* samenvatten (de *Versorgung* ging later trouwens naar het *Reichsarbeitsministerium*). De *Fürsorge* voor de Germaanse vrijwilligers in SS-dienst zou in Nederland later nog een zekere politieke rol spelen. (*The Allgemeine SS*, M 3; zie ook nr. 88, noot 7, nr. 540, en noot 2 daarbij, en nr. 556; voorts Buchheim, *Anat.* I, p. 246–248).

die eigenlijk de kern van Hitlers programma vormden. De organisatie droeg Hitler op aan Himmler als *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums (RKFdV)*, maar deze gebruikte daar niet in de eerste plaats het *RuSHA* voor, maar de *Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi)*, een partij-organisatie, die zich bezighield met de problematiek der Volksduitsers en die langzamerhand onder leiding van Werner Lorenz geheel onder SS-controle kwam te staan, en vooral een nieuwe instantie, die het *Stabshauptamt* van de *RKFdV* werd genoemd en geleid door Ulrich Greifelt. Beide organen werden later als *Hauptämter* in de SS-leiding ingevoegd. Hoe de taakverdeling was tussen de betrokken SS-instanties: *Stabshauptamt*, *VoMi*, *RuSHA* en ook nog wel andere organen als het *Reichssicherheitshauptamt*, bij de misdadige bevolkingspolitiek, die gedurende de oorlog in het door de Duitsers bezette Oost-Europa werd bedreven, doet er hier niet zo veel toe; in het kader van deze publikatie is een en ander slechts van belang, omdat Himmler zich op grond van deze taak als algemeen partij-gemachtigde voor alle *Volkstum*-zaken opwierp en zich door deze uitgangspositie met de West-Europese, Germaanse bezette landen als Nederland kon gaan bemoeien.[1]

Het *SS-Personalhauptamt*, geleid door Walter Schmitt en sinds 1942 door Maximilian von Herff, hield zich, zoals de naam reeds doet vermoeden, bezig met de personalia van de SS-leden, dat wil zeggen voornamelijk de *SS-Führer*, de officieren dus, zowel van de *Allgemeine SS* als van de *Waffen-SS*. In het algemeen speelde dit orgaan slechts een rol bij bevorderingen en uiteraard ook bij degradaties en royementen. De formele bevordering van elke *SS-Führer* of degradatie en uitstoting uit de SS was uitsluitend en alleen een zaak van de *Reichsführer-SS* zelf. Wanneer men meent, dat dat bijna altijd in de praktijk zal hebben betekend, dat Himmler snel een handtekening plaatste zonder het voorgelegde document ook maar in te zien, vergist men zich: in bijzonder veel gevallen wijdde Himmler zich met alle aandacht en concentratie aan het probleem, of een bepaalde *Untersturmführer* bevorderd diende te worden of niet (tekenend voor hem is ook, dat hij de benoeming van bepaalde onderofficiersposten in eenheden met Germaanse vrijwilligers aan zich hield).[1] Het recht van bevordering der *Gruppenführer* en *Obergruppenführer* was echter aan Hitler zelf voorbehouden.[1]

Het *Hauptamt SS-Gericht* was in 1940 voortgekomen uit het *SS-Gericht*, dat ondanks zijn wat pretentieuze naam voor de oorlog slechts disciplinaire zaken en kwesties van 'eer' afdeed. Het had dus slechts een zekere regulerende functie ten opzichte van de privécode, die de SS zich had aangemeten. Dat veranderde, toen de SS er in oktober 1939 in slaagde een eigen jurisdictie te krijgen. Die 'Sondergerichtsbarkeit der SS und der Polizei bei besonderem Einsatz' gold in het algemeen genomen voor alle gewapende SS-troepen en de gehele politie, inclusief de *Sipo* en de *SD*, en in tegenstelling tot wat de naam suggereerde onder alle omstandigheden, zowel in de bezette gebieden als in Duitsland zelf. Bovendien vielen alle SS-leden, die in de SS hun beroep vonden – de functionarissen der *SS-Hauptämter* en plaatselijke bureaus in de eerste plaats – ook onder deze rechtspraak. Uitgezonderd bleven de leden der *Allgemeine SS* als zodanig, natuurlijk ook wanneer zij dienst deden in de *Wehrmacht*. Maar zelfs daar was het in speciale gevallen mogelijk overtreders door een SS-rechtbank in plaats van een krijgsraad van de *Wehrmacht* te berechten. Als wetboek van strafrecht werd het militaire strafrecht van de *Wehrmacht* toegepast, zij het met hier en daar bepaalde aanpassingen aan de verhoudingen in de SS.[4]

Deze eigen rechtspraak is tekenend voor de macht, die de SS verwierf; de partij bracht het nimmer zover. Nu vloeide een en ander wel voornamelijk voort uit de noodzaak om de *Waffen-SS*

(1) Zie daarvoor hfdst. VI, spec. § B.
(2) Zie nr. 144.
(3) Dit als algemene regel; blijkbaar bevorderde Hitler ook wel eens SS-officieren van lagere rang. Zo werd in april 1941 Rauter, toen nog *SS-Brigadeführer*, in rang verhoogd tot *Gruppenführer* door Hitler (P I: 5670–1).
(4) *The Allgemeine SS*, Annexe M; *IdS Hamburg*, CDI 78A, p. 13, 14.

haar eigen krijgsraden te geven, maar typerend is het weer, dat SS-functionarissen en politie-ambtenaren aan een rigoreuze militaire rechtspraak onderworpen werden. Typerend ook, dat deze rechtspraak de neiging had om zich over allerlei categorieën justitiabelen uit te breiden, die enigszins in relatie tot de SS stonden: personen in dienst van de SS, lieden, die overtredingen in een gebouw van SS of politie hadden gepleegd, enz. Wellicht heeft deze *Sondergerichtsbarkeit* der SS zich in Nederland (en mogelijk ook in het Tsjechische protectoraat) het meest verbreid: al sinds juli 1940 kon de rijkscommissaris gevallen van Nederlanders, die iets misdreven hadden tegen leden van SS of politie, verwijzen naar de rechtspraak der SS. Nederlandse politiemannen werden er sinds medio 1942 ook aan onderworpen, voorzover zij strafbare handelingen tegenover de bezetter begingen; daaronder werd ook het niet uitvoeren van een opdracht verstaan.[1] Sinds 1943 maakten de Duitse autoriteiten in Nederland voor de berechting van verzetsdaden ook gebruik van *Polizeistandgerichte*, die formeel rechtbanken van de rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied waren, in feite echter SS-rechtbanken.

Het *Hauptamt SS-Gericht* nu was, eerst onder Paul Scharfe, sinds diens dood in 1942 onder Franz Breithaupt, de centrale instantie van de SS-rechtspleging. Samenvattend geformuleerd behandelde het alles, wat voor en na de eigenlijke procesvoering door de SS-rechtbanken plaatsvond; onder meer de behandeling van gratieverzoeken (de uiteindelijke beslissing werd in principe door Hitler of Himmler genomen) en het toezicht op de strafkampen voor SS- en politie-personeel en de speciale fronteenheden, waarin gestrafte SS- en politiemannen de kans kregen hun schuld te boeten – door de zeer gevaarlijke opdrachten meestal met hun leven.[2] Drie soorten SS-rechtbanken waren er: allereerst een *Oberstes SS- und Polizeigericht* te München, dat zware gevallen als verraad, sabotage, aanslagen op de *Führer* e.d. moest berechten en bovendien elke zaak tegen een SS-officier in de rang van *Brigadeführer* en hoger. Het was geen hof van appèl, en had met de SS-rechtspraak in bezette gebieden eigenlijk niets te maken. In 1944 werd er op instigatie van Himmler ook een *SS- und Polizeigericht z.b.V. (zur besonderen Verwendung)* opgericht om 'moeilijke en gecompliceerde' zaken te behandelen – bedoeld werd voornamelijk een aantal gevallen van corruptie in concentratiekampen. Een tweede categorie bestond uit krijgsraden te velde bij divisies en legerkorpsen van de *Waffen-SS*, de derde, voor ons meest belangrijke categorie, uit de *SS- und Polizeigerichte*, waarvan er in principe één in iedere *Oberabschnitt* van de SS was. In het bezette Nederland bevond zich het *SS- und Polizeigericht* te Den Haag; in februari 1944 verhuisde het naar Velp.[3] Dit was dus in Nederland de werkelijke SS-rechtbank, die leden van SS en politie (ook Nederlandse politie) berechtte; formeel stond dit tribunaal los van de *Polizeistandgerichte*.[4]

Het laatste hier te noemen *Hauptamt* was de *Persönliche Stab des Reichsführers-SS (Pers. Stab RFSS)* onder leiding van Karl Wolff[5], één van de jongere elegante society-figuren, die de SS in de dertiger jaren rijk werd; hij hoorde al voor de oorlog ook tot de vaste relaties van Nederlandse nazi's als Julia op ten Noort en Rost van Tonningen. Daarbij was 'Wölffchen' bepaald de favoriet

(1) *VO* 52/40, 75/42; nr. 200.
(2) *The Allgemeine SS*, Annexe M.
(3) Doc. II SS- und Polizeigericht X a 3; HSSPF 12 a–d.
(4) Zie ook p. 117.
(5) Geb. 13 mei 1900 te Darmstadt; vrijwilliger en tenslotte officier in de eerste wereldoorlog, daarna lid van een vrijkorps. Vervolgens werkzaam in het zakenleven, o.a. in het bankbedrijf. In 1931 lid van *NSDAP* en SS. In 1933 enige tijd adjudant van de *Reichsstatthalter* van Beieren, *General Ritter* von Epp, daarna adjudant van Himmler. Sinds 1936 *Chef des Persönlichen Stabes des RFSS*; in 1937 *SS-Gruppenführer*, in 1942 *SS-Obergruppenführer*. In september 1943 benoemd tot *Höchster SS- und Polizeiführer* in Italië; op het eind van de oorlog voerde hij de geheime onderhandelingen met de geallieerden, die tot de capitulatie van de Duitse troepen in Italië leidden. In 1964 veroordeeld tot 15 jaar dwangarbeid; in 1970 vrijgelaten (*Grossd. Reichstag*; *Who's Who in Germ.* II; P 69; KB I 7531; N 26/4 IS 1795).

van Himmler bij uitstek.[1] Oorspronkelijk adjudant van Himmler, was hij in november 1936 chef van de *Persönliche Stab* van Himmler geworden, die toen tevens de status van een *Hauptamt* kreeg[2] en tot een zeer heterogene maar stellig zeer belangrijke centrale instantie van de SS uitgroeide. Dat het *Hauptamt Persönlicher Stab des RFSS* en de chef ervan een rol van betekenis (ook met betrekking tot Nederlandse aangelegenheden) speelde, werd – en wordt o.i. – nog vaak onvoldoende ingezien; het duurde bijvoorbeeld na de oorlog meer dan vijftien jaar, voordat men besefte, dat de keurige, *salonfähige* SS-generaal Wolff, die in april 1945 tegen Hitlers wil de Duitse troepen in Italië had laten capituleren, inzake de misdaden van het nazi-regime een beduidend minder onschuldige rol had gespeeld dan hij lange tijd had weten te suggereren.[3] Vermoedelijk omdat men in de *Persönliche Stab* al die tijd slechts een adjudantuur van Himmler had gezien, wat het oorspronkelijk ook geweest was. Al voor de oorlog evenwel had de *Persönliche Stab* zich ontwikkeld tot een orgaan, dat ruwweg twee categorieën omvatte:[4] ten eerste wat men een ware adjudanteska zou mogen noemen, een gecompliceerde verzameling van adjudanten, secretarissen, aide-de-camp's, etc.; gezien zijn voortdurend optreden in deze publicatie moge hiervan Rudolf Brandt[5] genoemd worden, die zijn carrière als klerk met een steno-diploma aan Himmlers staf begon en als belangrijkste secretaris, *SS-Standartenführer*, chef van de hoofdafdeling *Persönliches Referat*, intimus en medeplichtige van Himmler eindigde – hetgeen hem na de oorlog te Neurenberg aan de galg bracht – zonder dat hij echter de status van een Wolff kreeg. Een politieke invloed op Himmler zoals Bormann die op Hitler uitoefende, verkreeg Brandt nimmer.

Daarnaast had Himmler nog een menigte andere adjudanten, die voor een deel tevens verbindingsofficieren met allerlei andere aan Himmler ondergeschikte organen waren, bijvoorbeeld een politie-adjudant, die de verbinding met het *Reichssicherheitshauptamt* en het *Hauptamt Ordnungspolizei* verzorgde (en zelf weer chef van een afdeling was), of de *SS-Richter*, die de verbinding met het *Hauptamt SS-Gericht* onderhield, en, uiteraard, ook zelf de *Reichsführer* juridisch advies gaf. Door deze adjudanten, althans sommigen van hen, werd vaak de verbinding met andere staats- en partij-organen onderhouden. Dit alles bracht met zich mee, dat de *Persönliche Stab* de centrale werd, van waaruit Himmlers bevelen naar alle delen van zijn imperium gezonden werden, en waar alle informatie en alle kwesties, die de *Reichsführer* voorgelegd moesten worden, geconcentreerd werden, voordat zij terug naar de *Hauptämter* gingen of definitief in de archieven begraven werden. Dat gaf betrekkelijk ondergeschikte figuren als Brandt toch een zekere macht, die toch wel iets

(1) Wanneer Wolff in maart 1943 een nierontsteking krijgt, noteert Himmler voortdurend de resultaten van zijn dagelijkse telefoongesprekken met de behandelende SS-arts ('Befinden Wolff gut' etc.) (CDI 73 B). Vgl. ook nrs. 351 en 360.

(2) Dit valt uit de *Personalakt* van Wolff af te leiden (P 69: 10246); al gauw werd deze instantie als zodanig in de organisatieschema's van de SS opgenomen.

(3) KB I 7531.

(4) Voor het volgende over de *Persönliche Stab*, indien niet anders vermeld, *The Allgemeine SS*, Annexe J; N 26/4 NO 1681; AMT I, I Doc. Book I; Best, *Deutsche Polizei*, p. 102.

(5) Geb. 2 juni 1909 te Frankfurt am Oder. Rechtenstudie en opleiding stenografie; in 1933 *Dr. jur.* In hetzelfde jaar lid van de *NSDAP*, het jaar daarop van de SS. In dat jaar als schrijver bij Himmlers staf, wordt secretaris-stenograaf; in 1937 of 1938 *Persönlicher Referent des RFSS*, met een desbetreffende afdeling in de *Persönliche Stab* onder zich. Kort daarop liaison-officer met het *Reichsinnenministerium*; wanneer Himmler in 1943 zelf minister van binnenlandse zaken wordt, wordt Brandt chef-de-bureau. Onderbreking van zijn werkzaamheden voor Himmler van maart tot mei 1941, wanneer hij op bevel van Himmler in de *Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'* de Balkan-veldtocht meemaakt. In nov. 1935 nog slechts *SS-Untersturmführer*, in 1944 tenslotte *SS-Standartenführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal ter dood veroordeeld wegens medeplichtigheid aan medische experimenten op gevangenen en euthanasie, en opgehangen (AMT I A 62 4933-35; *Trials Am. Trib.*, *Case 1*, Vol. II, p. 235-241; N 26/4 IS 31, IS 31, IS 360, NO 359; *SS-Dienstaltersliste* 1936).

groter was dan met zijn positie overeenkwam.[1] Het gaf iemand als Wolff, die zich zo in Himmlers gunst mocht verheugen, en over zo vele relaties in toonaangevende kringen beschikte, ook een beduidend grotere invloed, dan men alleen op grond van zijn functie zou verwachten.

De tweede categorie bureaus, waaruit de steeds groeiende *Persönliche Stab* bestond, omvatte allerlei, dat niet goed in een bepaald *Hauptamt* viel in te passen, zoals – typerend voor Himmlers denkwijze – een *Zentralinstitut für optimale Menschenerfassung* of de *Beauftragte für das Diensthundewesen.* Vaak betrof het zaken, waarin Himmler zelf hevig geïnteresseerd was. Zo was er een *Amt Wewelsburg*, zich occuperend met de zaken betreffende de burcht 'Wewelsburg' in Westfalen, die Himmler tot een geheimzinnig, romantisch centrum van de SS-orde wilde maken.[2] Het *Amt Lebensborn* hield zich bezig met de aangelegenheden van de SS-stichting *Lebensborn*, die zich ten doel stelde kinderrijke families van goed ras te ondersteunen, zwangere vrouwen, gehuwd of niet, maar dan vanzelfsprekend ook *rassisch wertvoll*, in speciale tehuizen onder te brengen en hen daar hun kind ter wereld te laten brengen, en voorts de verdere zorg voor deze moeders en de kinderen te verlenen. Het doel van deze *Lebensbornheime* was derhalve gelegen in behoud en uitbreiding van het waardevolle noords-Germaanse bloed.[3]

Daar was voorts, ook een dierbaar troetelkind van Himmler, *Ahnenerbe*, evenals *Lebensborn* als *Amt* in de *Persönliche Stab* opgenomen, anderzijds formeel een stichting.[4] De belangrijke rol, die de Duitsers *Ahnenerbe* in hun politiek ten opzichte van het bezette Nederland wilden laten spelen, en die het in relatie met de Nederlandse SS-groep inderdaad al sinds de voor-oorlogse tijd speelde, rechtvaardigt hier een summiere uiteenzetting.[5] '*Das Ahnenerbe*' *e.V.* was in 1935 opgericht om het Duitse volk langs wetenschappelijke weg zijn bloed en bodem, zijn Arische en speciaal zijn Germaanse erfenis bewust te maken:

> 'Die Forschungs- und Lehrgemeinschaft «Das Ahnenerbe» hat die Aufgabe, Raum, Geist, Tat und Erbe des nordrassigen Indogermanentums zu erforschen, die Forschungsergebnisse lebendig zu gestalten und dem Volke zu vermitteln.'

Het kwam vooral aan op de popularisering van de bereikte resultaten, maar dat mocht niet uitsluiten, dat die resultaten slechts 'unter Anwendung exakt-wissenschaftlichen Methoden' bereikt mochten worden.[6] In de praktijk bleek zowel aan het een als aan het ander wel iets te mankeren.

President van *Ahnenerbe*, met alle bevoegdheden voorzien, was Himmler zelf. De wetenschappelijke leiding berustte bij Walter Wüst, hoogleraar in Indo-arische talen en culturen aan de universiteit van München, uiteraard *SS-Führer*, tenslotte zelfs *Standartenführer.* Dezelfde rang werd bereikt door de *Geschäftsführer* en feitelijk leider van *Ahnenerbe* Wolfram Sievers[7], die de lezer in de hier gepubliceerde stukken herhaaldelijk, veel vaker dan Wüst, zal tegenkomen.

(1) Zie bv. nr. 103; vgl. nr. 588.
(2) Zie ook nr. 10.
(3) Zie voor meer gegevens over *Lebensborn* nr. 439, noot 3.
(4) Zowel *Ahnenerbe* als *Lebensborn* waren een *eingetragener Verein (e.V.).*
(5) De bewerker heeft helaas geen gebruik meer kunnen maken van het werk van Michael H. Kater: *Das 'Ahnenerbe' der SS 1935–1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*, Stuttgart, 1974.
(6) N 27/1 488-PS.
(7) Geb. 10 juli 1905 te Hildesheim. Werkzaam in de boekhandel, hield zich daarnaast bezig met jeugdwerk, *Wandervogel*, padvinderij. Sinds 1929 lid van de *NSDAP*, sinds 1935 *Reichsgeschäftsführer* van *Ahnenerbe;* bekleedde een dergelijke functie bij het aan *Ahnenerbe* verbonden *Institut für wehrwissenschaftliche Zweckforschung*, en een functie bij de *Reichsforschungsrat.* Door deze posities betrokken bij medische experimenten op gevangenen in concentratiekampen. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld en opgehangen (AMT I Y 1–8; *Trials Am. Trib, Case 1*, II, p. 254–255, 299, 330).

De organisatie bestond voornamelijk uit *Lehr- und Forschungsstätten* op het gebied van (indo-) germanistiek, volkskunde, prehistorie, archeologie, kortom alles, wat op dit vlak voor de SS interessant was, of waarvoor Himmler speciale belangstelling had: runenschrift, sprookjes en legenden, het binnenland van Azië, grotten, 'indogermanisch-deutsche Musik' – wat de SS-geleerden daaronder ook verstaan mogen hebben – grafheuvels en oude boerderijen, enz., enz. Vaak bestonden deze afdelingen geheel of grotendeels uit universitaire instellingen van de desbetreffende hoogleraren, die voorzien van een SS-rang met hun instituut of seminarium, men zou haast zeggen met huid en haar, in *Ahnenerbe* werden opgenomen. Er waren ook enige afdelingen bij voor de exacte wetenschappen, teneinde de 'liberalistische' scheiding tussen geestes- en natuurwetenschappen te overwinnen.[1] Maar die laatste speelden (in ieder geval tot aan de oorlog) een bescheiden rol, aangezien met deze disciplines het geestelijk en biologisch erfgoed der Germaanse voorvaderen moeilijk viel te traceren – met uitzondering, in de SS-visie dan, van wetenschappen als biologie en *Pflanzengenetik*, waarvoor *Ahnenerbe* uiteraard de desbetreffende afdelingen bezat.[2]

Waarde-vrije wetenschap was derhalve allerminst de bedoeling. De wetenschap diende een hulpmiddel te zijn bij de politieke bewustmaking van het Duitse volk, in nationaal-socialistische zin dan, en meer speciaal in SS-zin. En dit streven bleef niet beperkt tot het Duitse volk. Reeds voor de oorlog trachtten medewerkers van *Ahnenerbe* op voorzichtige wijze in het door hen Germaans geachte, maar bepaaldelijk on-Duitse Nederland bij lieden, die beroepsmatig of als amateur in het verleden geïnteresseerd waren een besef van gemeenschappelijke Germaanse afstamming, met alle politieke implicaties van dien, wakker te roepen. Pogingen, die na mei 1940 geïntensiveerd en straf georganiseerd werden: *Ahnenerbe* werd het centrum van Duitse imperialistische infiltratie langs cultuurpolitieke weg.[3] Die inschakeling van de wetenschap voor politieke doeleinden vervormde, zoals in dergelijke gevallen altijd gebeurt, de wetenschappelijke resultaten, die immers al min of meer door Himmler besteld waren, en bracht het wetenschappelijk niveau gevaarlijk in gedrang.[4]

Onschuldig was dit gedoe dus allerminst. Regelrecht crimineel werd *Ahnenerbe* tijdens de oorlog door de activiteiten van een instelling, die een onderdeel van *Ahnenerbe* was geworden: het *Institut für wehrwissenschaftliche Zweckforschung der Waffen-SS und Polizei*, dat zich met experimenten op gevangenen in concentratiekampen bezighield. Zo was *Ahnenerbe*, en met name de zakelijk leider Sievers, ten nauwste betrokken bij onder meer de beruchte experimenten van Dr. Rascher in Dachau, en de aanleg van de macabere verzameling schedels van 'joods-bolsjewistische commissaristypen' (voor dit doel ter dood gebracht) door Prof. Hirt te Straatsburg. In zijn uitgebreide dagaantekeningen van 1944 had Sievers dit alles ook vlijtig genoteerd, hetgeen hem na de oorlog aan de galg bracht; (het was onder meer voor medeplichtigheid aan deze zaken, dat ook Brandt als secretaris van Himmler en bemiddelaar werd opgehangen).[5]

Maar doordat al dit soort zeer diverse zaken aan de *Persönliche Stab* werden verbonden, werd dit orgaan steeds logger en onhanteerbaarder. In de oorlog ontstond derhalve om Himmler heen een mobiel en militair georganiseerd hoofdkwartier, de *Feldkommandostelle des Reichsführers-SS*. Met alle troepen en bureaus, die er aan verbonden waren – verbindingstroepen, luchtafweer-

(1) N 27/1 NO 303, 488-PS, NO 573; H 861, H 505 A.
(2) Zie schema van *Ahnenerbe*, H 505 A.
(3) Zie voor de voor-oorlogse periode, p. 212–214, voor de bezettingstijd p. 269 e.v.
(4) Himmler dwong zijn wetenschapsbeoefenaars onhoudbare theorieën te accepteren, zoals de totaal onwetenschappelijke 'Welteislehre' van Hanns Hörbiger, en het werk van Herman Wirth, vooral zijn verdediging van het Oera-Linda-boek, een beruchte vervalsing (Ackermann, *Himmler als Ideologe*, p. 45–49). Hiermee is echter niet gezegd, dat alle wetenschappelijke arbeid van SS-zijde waardeloos zou zijn.
(5) N 27/1 NO 573; H 861, H 505 A; IMT (ook voor andere medische experimenten) NO 15, 65, 85–89, 91; AMT I Y 1–8; H 849–866 is het dagboek van Sievers uit 1944.

eenheden, bewakingstroepen als het *Begleit-Bataillon Reichsführer-SS* – waren dat naar geallieerde schatting nog altijd een 3000 man.[1] De staf hiervan, de *Kommandostab Reichsführer-SS*, van april 1941 tot mei 1943 geleid door *SS-Brigadeführer* Kurt Knoblauch, die in februari 1941 mee had geholpen de februari-staking in Amsterdam neer te slaan[2], is blijkbaar een onderdeel van de *Persönliche Stab* geweest. Vermoedelijk is de situatie zo geworden, dat een deel van de *Persönliche Stab*, natuurlijk in de eerste plaats bureaus als *Ahnenerbe* en *Lebensborn*, te Berlijn (of München) bleven, en dat Himmler de adjudanten en secretarissen, die hij het meest nodig had, in zijn *Feldkommandostelle* met zich meenam, en met puur-militaire medewerkers in zijn *Kommandostab* verenigde.[3]

De twaalf hier genoemde *Hauptämter* besloegen, zoals men heeft kunnen zien, het hele uitgebreide spectrum van de activiteiten der SS, of het nu spionage was, genocide, de opstelling van gevechtseenheden van buitenlandse vrijwilligers, het ten dode toe uitbuiten van de arbeidskracht van millioenen gevangenen, of op zichzelf onschuldige bezigheden als de bewaking van Hitlers buitenverblijf te Berchtesgaden, archeologische opgravingen, of de inrichting van kraamklinieken.

Toch was dit alles slechts begonnen met de oorspronkelijke opdracht om de veiligheid van de *Führer* te garanderen. Die opdracht was in de loop der jaren verwijd tot het garanderen van de veiligheid van de *Führer* èn zijn rijk (hetgeen reeds in de nationaal-socialistische opvatting over het leiderschap opgesloten zat); daarbij kwamen het postulaat, dat de *Schutzstaffeln* zelf naar politieke opvatting en bloed de elite van dat rijk waren, en het feit, dat de zichzelf aldus opbouwende hiërarchie onvermijdelijk een drang tot ongelimiteerde zelf-expansie vertoonde. Gestuit werd die zelfexpansie door het optreden van andere machtige organisaties, evenwel niet dan nadat de SS zich van een aantal arbeidsterreinen meester had gemaakt, waarop normaliter het staatsapparaat zich zou hebben bewogen. Wij wezen echter reeds op de middelpuntvliedende krachten in dit geheel. In de loop van dit proces immers waren de activiteiten, waarmee de SS zich ging bezighouden (en de mensen, die daardoor in de SS werden opgenomen), van zo diverse aard geworden, dat er een zekere vervreemding ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen optrad, en dat bovendien de suborganisaties van het SS-complex van elkaar dreigden te vervreemden. Ditzelfde was eigenlijk al met de nazi-beweging als geheel gebeurd, toen de SS organisatorisch en mentaal zich steeds meer van de *NSDAP* ging onderscheiden. Hetzelfde dreigde met de SS zelf te gebeuren. De eerste tekenen daarvan werden al snel na de *Machtübernahme* in 1933 bespeurbaar, toen Himmler en Heydrich zich van de politie meester maakten.

Het was evenwel een gevaar, dat de *Reichsführer* niet was ontgaan.

G. De Höheren SS- und Polizeiführer

In de jaren voor de oorlog was de samenhang in de onderdelen van het SS-complex sterk verticaal van karakter. Immers, het Duitse Rijk vertoonde nog steeds de merktekenen van de oorspronkelijke federale opzet, zodat de machtsusurpatie van de SS, de *Gestapo* en dergelijke vaak op regionaal niveau moest worden bevochten. Daarvoor dienden de plaatselijke functionarissen krachtige ruggesteun en straffe leiding van hun superieuren te Berlijn te krijgen. De hiërarchische krachtlijnen

(1) *The Allgemeine SS*, J 3; dit blijkbaar niet meegerekend de twee brigades, twee cavalerie-regimenten, en andere kleinere eenheden, die in 1941 direct onder bevel van Himmlers militaire staf stonden (zie p. 359).
(2) Zie voor Knoblauch nr. 55, noot 2.
(3) De bronnen zijn op dit punt niet duidelijk; het bovenstaande zou men kunnen opmaken uit *The Allgemeine SS*, J 3, en schema 1428, Coll. Org. schema's, in tegenstelling tot Klietmann, *Waffen-SS*, p. 393–395, die suggereert, dat de *Kommandostab* een zuiver militaire eenheid was. Gezien de instelling van deze auteur zegt dit echter weinig of niets.

liepen van de *Gestapo*-centrale in de Duitse hoofdstad naar de vele *Stapo-Stellen*, van Eicke naar zijn exclusieve domein van kampen en bewakingseenheden, van de *Inspektion der Verfügungstruppe* naar de gewapende SS-eenheden in de provincie.

Steeds bleef er het gevaar van verzelfstandiging van al die diverse machtsapparaten der SS.

'Wehe, wenn die Hauptämter in gutgemeinter, aber falsch verstandener Vertretung ihrer Aufgaben sich mit je einem Befehlsweg nach unten selbständig machen würden',

waarschuwde Himmler zijn hoogste SS-leiders nog in 1943.[1] Al lang voor de oorlog evenwel had de verticale 'Befehlsweg nach unten' veel van zijn noodzaak verloren, naarmate de SS tegenover andere instanties een sterkere positie had gekregen. Het kwam Himmler daarom uiterst gewenst voor een aanvullend horizontaal organisatie-beginsel in te voeren, waardoor regionaal alle organen van SS en politie met elkaar verbonden zouden worden.[2]

Iets dergelijks was in beperktere zin al in 1936 gebeurd door de creatie van de *Inspekteure der Sicherheitspolizei und des SD*, die de *Sipo* en de *SD* regionaal moesten samenvatten, en de *Inspekteure der Ordnungspolizei*, die dezelfde taak hadden ten opzichte van de eenheden der 'gewone' politie in hun gebied. Het lag voor de hand hetzelfde te doen met al deze politie-organen en de SS zelf:

'Mann setzte den beiden Inspekteuren einen SS-Führer, der im gleichen Gebiet den SS-Oberabschnitt führte ... vor, setzte gewissermassen ein Dach über beide,'

verklaarde een zeer deskundig Duits politie-functionaris na de oorlog.[3]

Dat kwam inderdaad geheel overeen met de kern van de *Erlass*, die de minister van binnenlandse zaken op 13 november 1937 uitvaardigde, zij het, dat niet alleen *Allgemeine SS* en politie, maar ook de gewapende SS-eenheden eronder begrepen werden:

'Es ist notwendig, für den Mob-Fall alle dem Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei unterstehenden Kräfte (Ordnungspolizei, Sicherheitspolizei, SS-Verbände) innerhalb der Wehrkreise unter einen gemeinsamen Führer zu stellen.'

De titel van deze nieuwe functionaris zou 'Höherer SS- und Polizeiführer' zijn;[4] zijn positie ten opzichte van de lokale bestuursinstanties zou later worden geregeld.[5]

Uiteraard was niet de formele ondertekenaar van het decreet, de minister van binnenlandse zaken Frick, doch diens politiechef Himmler de opsteller van het stuk. De 'Mob-Fall' (*Mobilisationsfall*) zou zich twee jaar later voordoen, en tijdens het verloop van de oorlog zou de *Höherer SSuPF* – evenals vele andere nazi-instellingen – van een speciale functie voor een buitengewone toestand tot een normaal geaccepteerde instantie worden.

(1) IMT 1919-PS.
(2) Men zie voor deze materie Hans Buchheim: 'Die Höheren SS- und Polizeiführer' in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 1963, p. 362–391, enigszins gewijzigd opgenomen in Buchheim, *Anat.* I, p. 133–171. Met het onderhavige hoofdstuk wil de bewerker geenszins de voortreffelijke beschouwing van Buchheim (waaraan veel in deze pagina's ontleend is) trachten te evenaren, doch slechts de nadruk leggen op bepaalde aspecten, die van belang zijn voor een goed begrip van de positie van de *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland.
(3) Nl. de *Orpo*-generaal A. von Bomhard (IMT Aff. SS-87).
(4) Wij zullen hier nu en dan de in het milieu zelf gebruikelijke afkorting 'HSSuPF' hanteren (vgl. p. 6).
(5) Geciteerd bij Buchheim, *Anat.* I, p. 133–134.

Bij de aanvang van de oorlog werd het nodig geacht de thans hun taak aanvaardende *Höheren SS- und Polizeiführer* van een instructie te voorzien. De vaagheid, die de *Erlass* had betoond inzake de verhouding van de *Höherer SSuPF* tot de bestuursinstanties in zijn *Wehrkreis*, werd door de instructie niet opgeheven: over de positie van de *HSSuPF* naar buiten vermeldde het stuk niets. Het is trouwens kenmerkend, dat die instructie, in de vorm van een in deze publikatie afgedrukte *Dienstanweisung*[1], pas op 18 december 1939 Himmlers schrijftafel verliet, toen zijn *Höheren SSuPF* in het veroverde Polen al een maand of wat bezig waren een machtspositie met bruut geweld op te bouwen.[2] De instructie bevat alleen aanwijzingen voor de interne gang van zaken in de SS: in iedere *Wehrkreis* kwamen de inspecteurs voor de politieke en de gewone politie (de *IdS* en de *IdO*), de chef-staf van de *Allgemeine SS*, het rekruteringsbureau voor SS en politie, de gewapende SS-eenheden, een instantie voor de zich vormende SS-rechtspraak, en nog een paar minder belangrijke SS-instanties allen onder de *Höherer SS- und Polizeiführer* te staan. Logisch was het tenslotte – de instructie zegt er zelf niets over – dat de leiders van de *SS-Oberabschnitte* de nieuwe functie kregen.[3]

Maar de nieuwe 'horizontale' functie onderbrak niet de oudere, meer ingespeelde 'Befehlsweg nach unten'. Het blijkt al enigszins uit de instructie: de *HSSuPF* dient op te treden bij gezamenlijke acties van SS en politie. Dat kwam in Duitsland zelf zelden voor. Zakelijk bleven politieke politie, criminele recherche, *SD*, geüniformeerde politie, gewapende SS, enzovoorts hun bevelen ontvangen deels van hun eigen superieuren te Berlijn, deels – met name *Ordnungspolizei* en recherche – van lokale civiele gezagsdragers. Een ontwerp voor een nadere instructie van begin 1943 stelde vast, dat alleen de diverse *Hauptämter* te Berlijn 'Befehle und Weisungen auf fachlichem Gebiet' konden geven.[4]

Was de *Höherer SSuPF*, wanneer er geen gemeenschappelijke actie van SS en politie aan de gang was, dan ten enenmale buiten staat om bevelen te geven, en kon hij slechts inspecties houden, suggesties plaatsen, hier en daar wat druk uitoefenen?[5] In de praktijk kwam het neer op toch wel iets meer. Zijn disciplinaire bevoegdheden mogen beperkt zijn geweest, maar een stok achter de deur had hij als *Gerichtsherr* van het *SS- und Polizeigericht* in zijn territorium. In deze eigenschap kon hij een onderzoek entameren, ieder lid van SS en politie in staat van beschuldiging stellen, en vonnissen al dan niet bevestigen.[6] De *Allgemeine SS* stond – om zo te zeggen: rechtstreeks en verticaal – onder hem. Bovendien spande Himmler zich ten zeerste in om de functie meer gezag en inhoud te geven bij zijn streven om politie en SS met elkaar te versmelten. De *Hauptämter* te Berlijn kwamen uiteraard nog al eens in conflict met de regionale SS-gezagsdragers, maar ook te Berlijn besefte men wel, dat met het oog op de positie van de SS tegenover de buitenwereld de *Höherer SS- und Polizeiführer* niet te weinig reële bevoegdheden kon hebben. Zelfs een Heydrich kwam in 1941 op grond van deze overwegingen tot de conclusie, dat men 'auf die Dauer weder den Höheren SS- und Polizeiführern noch den Inspekteuren im Reich ein sachliches Führungsrecht vorenthalten' kon.[7]

De kern van de instructie van december 1939 was ongetwijfeld de opdracht aan de *Höheren SS- und Polizeiführer* om elk in hun territorium de *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei* in

(1) Nr. 14; eigenlijk een aanhangsel (H 273: 3029) bij een *Erlass* van Himmler van 6 december, waarin de formulering voor briefhoofden van de *Höheren SSuPF* wordt voorgeschreven; zie Buchheim, *Anat.* I, p. 135.

(2) Zie Martin Broszat: *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, Stuttgart, 1961, p. 58.

(3) Aangezien de *SS-Oberabschnitt* immers een afschaduwing van de *Wehrkreis* was; een uitzondering was Berlijn, waar beide functies gescheiden bleven (*The German Police*, A 4; *IMT* XX, p. 296).

(4) Ontwerp voor bevoegdheden van de *HSSuPF* van 8 januari 1943, geciteerd bij Höhne, *Orden*, p. 397.

(5) Zoals beweerd wordt door Bomhard in IMT Aff. SS-87.

(6) *SS-Disziplinarstraf- und Beschwerdeordnung (SS-BDO)* z.j. (1943), p. 22; nr. 531.

(7) Heydrich aan Daluege 20 okt. 1941, gecit. bij Buchheim, *Anat.* I, p. 91.

de vervulling van al diens taken te vertegenwoordigen. Sterker nog: in de uitoefening van alle door deze figuur uitgeoefende taken. Zo bijvoorbeeld Himmlers taak als *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*, later opzettelijk vager en veelomvattender gemaakt tot *Volkstums*-gemachtigde. Dat was een bij uitstek politieke functie, die in de nazi-maatschappij van alles kon inhouden, en in Himmlers handen ook ging inhouden. De *Höheren SS- und Polizeiführer* nu waren meestal ook uitdrukkelijk de regionale vertegenwoordiger van Himmler in deze on-eigenlijke functies.[1] Dat zou voor de Germaanse landen bepaalde consequenties inhouden.

Een en ander wilde zeggen, dat de *Höherer SSuPF* in zijn gebied alles moest proberen door te drijven, waartoe Himmler bevoegd was of hetgeen hij eenvoudigweg geüsurpeerd had. Kortom, de *Höheren SSuPF* moesten de regionale Himmlers zijn, wilden het zeer zeker zijn, en waren het vaak ook.

Aangezien de aanwijzingen vaag waren, hing het helemaal van de man in kwestie af, of hij er wat van maakte of niet. Dat gold voor de SS-interne gang van zaken, het gold ook voor het optreden naar buiten. Met zijn beperkte zeggenschap over de politie met name, die ook tot lokale civiele gezagsdragers in zekere onderschikking stond, zou de positie van de *Höherer SSuPF* tegenover een *Oberpräsident* van een Pruisische provincie of een *Reichsstatthalter*, die meestal ook de partij-*Gauleiter* van hun gebied waren, niet zo sterk geweest zijn. De grenzen van een *Wehrkreis* liepen echter dwars door die van een provincie, een *Land*, of partij-*Gau* heen, zodat een *Höherer SSuPF* met meerdere civiele gouverneurs te maken had, en omgekeerd. Hoe de verhoudingen precies lagen, bleef ongewis.[2] Dat werkte ten voordele van de SS. Voor de andere autoriteiten waren de *Höheren SS- und Polizeiführer* inderdaad de representanten van Himmler, achter wie zij altijd de machtige schaduw van de opperste leider van de SS zagen.[3]

Hier kwam nog iets anders bij. Uit de instructie van december 1939 zou men kunnen opmaken, dat de belangrijkste concrete taak van de *Höherer SSuPF* zou bestaan in het commando over alle SS- en politie-eenheden in zijn gebied, wanneer in speciale gevallen een gemeenschappelijke actie nodig zou zijn, bijvoorbeeld cordon-vorming bij een bezoek van Hitler, of 'grosse Sicherungsmassnahmen'.[4] Het eerste echter was toch wel erg onwezenlijk, het tweede deed zich binnen Duitsland, inclusief Oostenrijk, aanvankelijk zeer zelden voor.

Er is reeds eerder op gewezen, dat de regionale organisatie van de SS parallel liep aan de legerindeling in *Wehrkreise*, en dat de organisatie en de lokatie van de gewapende SS voor de oorlog duidden op snelle actie in geval van binnenlandse troebelen. Het vermoeden ligt voor de hand, dat één van de werkelijke bedoelingen met de instelling van de *HSSuPF* was een figuur bij de hand te hebben, die regionaal gewapende SS en politie zou kunnen inzetten in geval van georganiseerde opstand tegen Hitler, met name van de *Wehrmacht*.[5]

Dit was echter een potentiële taak van de *HSSuPF*. Zijn feitelijke taak bestond, kort gezegd, uit coördinatie: intern door SS en politie in zijn gebied op elkaar af te stemmen, extern door de belangen van het SS-complex in al zijn geledingen tegenover bestuur, partij, *Wehrmacht*, etc. tot gelding te brengen. Hierop viel voor de *Höheren SSuPF* binnen de Duitse grenzen van 1938 het accent; zij

(1) Soms, teneinde bepaalde civiele functionarissen niet voor het hoofd te stoten, met een omweg via deze lieden, zie *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*, München, v.a. 1958, I, p. 249, 250; Broszat, *Polenpolitik*, p. 59.
(2) *The German Police*, p. 7; Buchheim, *Anat.* I, p. 134–137.
(3) In juli 1940 legde Himmler nog de nadruk op het representatieve karakter van de functie, in Duitsland dan (Buchheim, *Anat.* I, p. 141).
(4) Zie punt 6 van nr. 14; Best, *Deutsche Polizei*, p. 107, 108.
(5) Zo ook Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 48, 49, die echter dit als vrijwel de enige reële functie van de *HSSuPF* ziet, en te weinig oog heeft voor de functie als uitdrukking van Himmlers intern eenheidsstreven. Buchheim daarentegen verwaarloost o.i. ten onrechte dit 'staatsgreep-aspect' van de *HSSuPF*.

waren immers de vertegenwoordigers van de *Reichsführer-SS* voor al diens functies. Hier moet men de kern zoeken van de realisatie van de *HSSuPF*-functie in de praktijk, en hieruit valt te begrijpen, dat die functie een groeiende *politieke* inhoud kreeg.

Aangezien men in de bezette landen geen rekening hoefde te houden met weerstrevende organen van binnenlands bestuur (en andere gevestigde belangen binnen en buiten de SS) kon de organisatie van SS en politie hier strakker worden aangepakt.

De *Höherer SSuPF* in een bezet land had drie ondercommandanten onder zich: een *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS)*, een *Befehlshaber der Ordnungspolizei (BdO)* en – dat was geheel en al een novum – een *Befehlshaber der Waffen-SS (BdW-SS)*. Geen *Inspekteure*, maar werkelijke bevelhebbers, die 'mit umfassender Führungsbefugnis' voorzien waren.[1]

De politie was nu geheel ontdaan van de wirwar van bevoegdheden en interferenties van lokale gezagsdragers. Daarin lag een kans op grotere integratie van de diensttakken; men had nu vrij spel. Vlak achter de oprukkende Duitse legers stortten zich *Gestapo*, *Kripo* en *SD* op het pas veroverde gebied, maar nu samengevat in mobiele *Einsatzkommandos*, die zich na afloop van de krijgshandelingen veranderden in stationaire *Aussenstellen* van een hoofdkwartier, waar de *BdS* kwam te zetelen.[2] De *Ordnungspolizei* manifesteerde zich in gemilitariseerde bataljons, in structuur praktisch niet te onderscheiden van zuiver militaire eenheden, die zich in het veroverde gebied onder het commando van de *BdO* legerden[3], om zo te zeggen zij aan zij met eenheden van de *Waffen-SS* onder hun *BdW-SS*.

Anders dan in Duitsland[4] was het bezette gebied meestal ingedeeld in districten onder een *SS- und Polizeiführer (SSuPF)*, die gesecondeerd werd door een *Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD (KdS)* en een *Kommandeur der Ordnungspolizei (KdO)*. Evenals op het hoger gelegen niveau stonden deze *Kommandeure* 'in befehlsmässiger und sachlicher Hinsicht' onder hun *Befehlshaber*, territoriaal onder de *SSuPF*; ook hier dus spanningen tussen de horizontale en verticale bevelslijnen.[5] Er nader op ingaan is overbodig, omdat juist in Nederland die onderverdeling in districten met elk een *SSuPF*, een *KdS* en een *KdO* ontbrak, vermoedelijk vanwege de overzichtelijke afmetingen van het land; in Noorwegen bijvoorbeeld waren ze er wel.

De drie *Befehlshaber* van de drie diensttakken: *Sipo und SD*, *Orpo*, en *Waffen-SS*, waren echter niet uitsluitend aan hun *Höherer SSuPF* ondergeschikt. De 'Befehlsweg nach unten' vanuit Berlijn bleef gehandhaafd voor routine-aangelegenheden, of zaken van algemene strekking: de deportatie der joden uit Nederland werd georganiseerd door het *Reichssicherheitshauptamt* te Berlijn, en de bevelen liepen vandaar direct naar de *BdS* in Nederland en zijn *Aussenstellen* in de provincies van dat land. De *Höherer SSuPF* kon wel initiatieven nemen, stimuleren, coördineren, enz. Werkelijk bevelvoerend werd hij, als Himmler hem met voorbijgaan van het apparaat te Berlijn orders gaf[6], en uiteraard wanneer *Sipo*, *Orpo* en *Waffen-SS* in combinatie moesten optreden.

(1) Best, *Deutsche Polizei*, p. 73, 74.
(2) Zie hiervoor ook p. 113.
(3) *The German Police*, p. 20; Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 9–13, 16, 17; zie ook p. 38.
(4) Zie voor de begrenzing noot 3 op p. 71.
(5) *The German Police*, p. 8, 9; Doc. II Noorwegen; Broszat, *Polenpolitik*, p. 57; *Documenta Occupationis VI* (red. Karol Marian Pospieszalski): *Hitlerowskie 'Prawo' okupacyjne w polsce. Część II, Generalna Gubernia. Wybór dokumentów i próba syntezy*, Poznań, 1958, p. 55, 56.
(6) Uitgewerkt is dit punt bij Buchheim, *Anat.* I, p. 143–144, 165–166, die een duidelijk onderscheid maakt tussen de eerste bevelslijn, de 'Routinebefehlsweg', en de tweede, de 'Sonderbefehlsweg'; iets daarvan ook in een *Erlass* van Himmler van 21 mei 1941, H 193: 2521-2; zie het schema in *Studies over Nederland in Oorlogstijd. Onder redactie van drs. A. H. Paape*, 's Gravenhage, 1972, I, p. 201.

Men krijgt overigens de indruk, dat de routine-bevelslijn – van een Berlijnse instantie naar een diensttak van SS of politie in een bezet land – van het meeste belang is geweest bij *Sipo und SD*. Van het *Hauptamt Ordnungspolizei* gingen vrijwel nooit belangrijke impulsen uit, evenmin als van het *SS-Führungshauptamt* – de militaire centrale van de *Waffen-SS* – onder de krachteloze Jüttner. In 1940 bepaalde deze laatste instantie met zoveel woorden, dat evenals de bevelhebber van de *Ordnungspolizei* de bevelhebber van de *Waffen-SS* in een bezet gebied aan de *Höherer SSuPF* ondergeschikt zou zijn; hij moest daarbij het uitvoerende militaire orgaan van de *HSSuPF* zijn. Het *SS-Führungshauptamt* bleef direct richtlijnen geven over de opleiding.[1] Zulks gold ook voor de *Ordnungspolizei:* veel meer dan instructies inzake uniformering, bevordering en dergelijke ontving de *BdO* in Nederland niet van het *Hauptamt Ordnungspolizei* te Berlijn.[2]

Er waren evenwel nog meer instanties, die territoriaal aan de *Höherer SSuPF*, maar 'sachlich' aan een hoofdbureau te Berlijn ondergeschikt waren: de *SS-Ergänzungsstelle* – het plaatselijke wervingsbureau voor alle takken van SS en politie – aan Bergers *SS-Hauptamt*, de *Rasse- und Siedlungsführer*, die tot de staf van de *Höherer SSuPF* hoorde, aan het *Rasse- und Siedlungshauptamt*, enzovoorts. En wat de *Waffen-SS* betrof, bestond er een ander gevaar voor de zeggenschap van de *Höherer SSuPF*: de *Waffen-SS*-troepen zelf hadden altijd al neiging vertoond zich zeer zelfstandig te gedragen. Naarmate zij zich tijdens het verloop van de oorlog steeds meer met het leger vereenzelvigden (en het verschil daarmee in allerlei opzichten steeds geringer werd) bestond er des te meer kans, dat de *Wehrmacht* in de bezette landen, die immer al getracht had de *Waffen-SS* naar zich toe te halen, in die opzet zou slagen.

Het is duidelijk, dat bij deze elkaar overlappende competenties en de vage taakomschrijving van de *Höheren SSuPF* er ruime marges bestonden voor een bureau-oorlog tussen hen en andere SS-instanties, met name de *Hauptämter* in Duitsland. Dat kwam dan ook zo vaak voor – en de *Höherer SSuPF* in Nederland Rauter schuwde het uitvechten van deze vetes allerminst – dat het één van de meest normale en karakteristieke trekken van de SS-organisatie genoemd mag worden. De uitslag van die conflicten werd bepaald door zwakte of sterkte der partijen, vooral van die van de *HSSuPF*, en de al dan niet door Himmler gegeven steun. Toch kan uit het voorafgaande worden afgeleid, hoe binnen het SS-kader de positie van een *Höherer SS- und Polizeiführer* in een bezet land inderdaad sterker was dan in een of andere *Oberabschnitt* in Duitsland. En mede daardoor ook extern.

Zowel wat de SS-interne als de externe relaties van de *HSSuPF* in de bezette gebieden betreft is het feit van belang, dat de weerstanden van reeds gevestigde machtsstructuren, waartegen Himmler en de SS in Duitsland[3] moeizaam optornden, in de bezette gebieden ontbraken. De nationale staatsinstellingen van het veroverde land konden immers met veel meer gemak opzij worden geschoven, of geheel dienstbaar gemaakt. In tegenstelling tot Duitsland, waar de SS met veel inspanning het eerstgeboorterecht van staat, partij of *Wehrmacht* trachtte te ondermijnen, stonden hier deze concurrenten op hetzelfde beginpunt als de SS: allen moesten zij nog zien er wat van te maken, of om in het meer idealistische nazi-jargon te spreken, welke rol zij bij de *Neugestaltung* van een pas veroverd gebied zouden spelen. De mogelijkheden voor het SS-complex als geheel waren dus beduidend groter dan in Duitsland. Reeds hierdoor moest wel een rol van grotere betekenis toevallen

(1) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 435. Vgl. nr. 55.
(2) Zie de circulaires van de *BdO* in Nederland in HSSPF 296–298; vgl. p. 123.
(3) Hier wordt onder 'Duitsland' verstaan: het *Altreich* (Duitsland met de grenzen van 1937), Oostenrijk, het Sudetenland, en de geannexeerde gebieden zoals West-Polen en Elzas-Lotharingen. Het Tsjechische protectoraat vertegenwoordigde wat de organisatie van SS en politie betreft in zekere zin een tussenvorm, doch behield de belangrijkste kenmerken van de organisatie in Duitsland.

aan de vertegenwoordiger van Himmler en het SS-complex in het bezette gebied, de *Höherer SS- und Polizeiführer*.

Daarbij kreeg zijn taak als coördinator van SS en politie een veel groter gewicht. De omstandigheden in een bezet gebied verschilden nu eenmaal principieel van die in Duitsland: land, bevolking, bestuursorganisatie en politieke omstandigheden, religieuze, economische en sociale structuur, kortom de hele maatschappij in het bezette gebied dwong, ook op politioneel gebied, tot beslissingen, die plaatselijk zich opdrongen en plaatselijk getroffen moesten worden. De bevolking was uit Duits oogpunt veelal onbetrouwbaar, zo niet vijandig. De strijd tegen verzetsorganisaties, die alle nuances omvatten kon van individuele arrestaties tot regelrechte partizanenoorlogen, waar hele divisies mee gemoeid waren, dwong – wel heel evident anders dan in Duitsland – regelmatig tot gemeenschappelijke acties van eenheden van *Sipo*, *Orpo*, en *Waffen-SS* onder leiding van de *Höherer SS- und Polizeiführer*, eventueel met inheemse formaties en soms zelfs met van de *Wehrmacht* geleende onderdelen erbij.[1] Door het verloop van de oorlog en het zich voortdurend uitbreidende massale verzet in de bezette gebieden werd het bevelvoerend en leidinggevend karakter van de *Höheren SS- und Polizeiführer* steeds sterker. Zij ontwikkelden zich, vooral in Rusland, tot de centrale figuren in de anti-partizanenstrijd, en zelfs meermalen tot de uitsluitend bevoegde commandanten in deze speciale oorlog.[2]

Men kon hen moeilijk de bevoegdheid om politionele verordeningen uit te vaardigen, onthouden. In 1940 had Himmler er nog eens de nadruk op gelegd, dat *Höheren SSuPF* niet bevoegd waren voor kwesties van materieel politierecht. Maar dat gold nu juist niet voor het Tsjechische protectoraat, Polen (het *Generalgouvernement*), Noorwegen en Nederland, kortom die gebieden, waar in 1940 *Höheren SSuPF* waren. Ook in de gebieden waar zij later optraden namen zij besluiten inzake materieel politierecht. Niet alleen in Polen en Nederland, waar de *Höherer SSuPF* ertoe gerechtigd was, maar ook in Frankrijk, waar alleen de *Militärbefehlshaber* dat recht had, vaardigde de *Höherer SSuPF* verordeningen uit; de *Wehrmacht* was niet in staat de usurpaties van SS en politie met succes tegen te gaan. Onduidelijk blijft het trouwens, of de *Höheren SSuPF* het recht om decreten uit te vaardigen afleidden van de civiele of militaire landvoogd, of uit hun functie op zichzelf. Zelf bekommerden zij zich zeer weinig om de formeel-juridische basis.[3]

Er was nog een belangrijke factor, waardoor de *Höheren SS- und Polizeiführer* in de bezette gebieden een beduidend belangrijkere rol speelden dan hun collega's in Duitsland.

Het inzetten van eenheden van politie, *Waffen-SS*, en inheemse formaties, steeds meer in vereniging en steeds massaler – in de orde van grootte van een bataljon, een brigade, een divisie – kan men beschouwen als een tegenmaatregel op de acties van partizanen-eenheden, en in de beperkte technische zin wel te verstaan, als een *defensieve* reactie. Maar daarnaast werden vanaf het begin SS en politie massaal gebruikt ter verwezenlijking van *agressieve* doeleinden, gericht tegen de bevolking van het bezette gebied. Juist deze agressieve acties droegen meer dan wat ook er toe bij om die bevolking in steeds massaler verzet te drijven.

Hitlers agressie tegen de Duitsland omringende staten, uitgevoerd door de duikbommenwerpers en de pantsercolonnes van zijn *Wehrmacht*, was eigenlijk alleen een middel tot realisatie van zijn agressie tegen de bevolking van sommige van deze staten, met name Polen en de Sowjet-Unie: het einddoel was de grens tussen het *Deutschtum* en het Slavische *Volkstum* een enorm eind in oostelijke

(1) Een voorbeeld hiervan levert het neerslaan van de ghetto-opstand in Warschau in 1943 door zo'n gemengde strijdmacht onder leiding van de *SS- und Polizeiführer* van het district Warschau, die dan nog een rang lager was dan de *HSSuPF* (IMT 1061-PS; Hilberg, *Destruction*, p. 323–324).
(2) Zo IMT Aff. SS-87; de tendens is evenwel ook in de westelijke bezette gebieden duidelijk.
(3) *Doc. Occ.* VI, p. 87; HSSPF 8 a, 297 c; Buchheim, *Anat.* I, p. 138, 141; Hans Umbreit: *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940–1944*, Boppard am Rhein, 1968, p. 115–117; *Het proces Rauter*, 's-Gravenhage, 1952, p. 14.

richting te verleggen. Dit moest door SS en politie worden verwezenlijkt: de middelen waren liquidatie, in de eerste plaats van de joden, voorts van de Slavische intelligentsia en de Slavische sociale bovenlaag, de deportatie van grote Slavische bevolkingsgroepen, de herbevolking met Duitsers, germanisatie van assimileerbare elementen en onderwerping van het restant in eeuwige horigheid. De uitvoering van dit gruwelijke programma, waarin de uitvoering van een bepaalde politiek en massaal politioneel optreden met elkaar versmolten, was, niet onlogisch, opgedragen aan de *Reichsführer-SS* als *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*, en derhalve aan de *Höheren SS- und Polizeiführer* als diens gevolmachtigden in die functie.

Himmler had echter uit die functie de vagere en wijderstrekkende functie van gemachtigde van de partij voor àlle *Volkstum*-zaken weten te distilleren – wij komen daar nog wel op terug.[1] Onder die titel mengde hij zich in de zaken van de bezette gebieden in het Germaanse Noord-West-Europa. De bedoeling was hier de bevolkingen zich van die Germaanse aard bewust te laten worden en daarmee van hun ras-verwantschap met de Duitsers. Geprobeerd moest worden die bevolkingen hetzij voor het *Deutschtum* terug te winnen – waarna annexatie van de betreffende landen kon volgen – hetzij een politieke vorm voor de Germaanse saamhorigheid op te dringen, in de vorm van een Germaans Rijk met Duitsland natuurlijk als kernland. Dat kwam er op neer, dat zowel in oost als in west de Duitsers, en speciaal de SS, een of andere vorm van verduitsing nastreefden: in het oosten openlijk door decimering, in het westen (voor zover Germaans geacht) verhuld door bekering.[2] Ook hier was het de plaatselijke *Höherer SSuPF*, die deze subtielere vorm van *Volkstum*-politiek moest uitvoeren.

Het voornaamste doel van de Duitse politiek – hoezeer de methoden in oost en west ook verschillend waren – en de politionele aard van die politiek maakten, dat de *Höherer SSuPF*, indien zijn persoonlijkheid krachtig genoeg was, een uiterst belangrijke politieke rol kon gaan spelen, desnoods tegen die van Hitlers opperste satraap in het bezette gebied in.

In het veroverde Polen werd dit al meteen duidelijk. In de geannexeerde landstreken werden de *Höheren SSuPF* 'persönlich und unmittelbar' onder de diverse *Reichsstatthalter* geplaatst, in het restant, het *Generalgouvernement*, kwam de *Höherer SSuPF* Krüger 'unmittelbar' onder de *Generalgouverneur* Frank te staan.[3] Die formele onderschikking verhinderde allerminst, dat tussen de landvoogd en zijn barse SS- en politie-leider een heftige machtsstrijd ontbrandde. Terzijde zij aangetekend, dat de massamoorden en de gewelddadige onderdrukking geen punt van discussie tussen hen vormde: het ging erom, wie de zweep zou hanteren. In het voorjaar van 1942 kwam het tot een formele vastlegging van bevoegdheden, in die zin, dat Krüger tevens *Staatssekretär für das Sicherheitswesen* in het bestuurgremium van de gouverneur-generaal zou worden.[4] Himmler kreeg het recht om Krüger 'auf dem Gebiet des Sicherheitswesens und der Festigung deutschen Volkstums' directe orders te geven. Dat had Himmler altijd al gedaan, maar nu werd dit formeel vastgelegd; de

(1) Zie hfdst. VI, § B.
(2) De situatie in het *de facto* geannexeerde Elzas-Lotharingen valt wel te vergelijken met de toestanden in de ingelijfde Poolse gebieden, met alle deportaties, kolonisaties door Duitsers, expulsies etc. van dien.
(3) *Documenta Occupationis* V (red. Karol Marian Pospieszalski): *Hitlerowskie 'Prawo' okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów. Część I, Ziemie 'Wcielone'*, Poznań, 1952, p. 89; *Doc. Occ.* VI, p. 55, 86–87; Krüger is dezelfde als de op p. 53, 54 vermelde F. W. Krüger.
(4) Deze vorm is mogelijk ontleend aan de formele positie van de *HSSuPF* in Nederland; deze was nl. *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* van de rijkscommissaris Seyss-Inquart (zie hiervoor p. 105 e.v.). Deze was plaatsvervanger van Frank geweest en onderhield nog steeds contacten met zijn vroegere chef.

formule dekte wel zo ongeveer drie kwart van de Duitse politiek in Polen. Het recht om orders aan de *Höherer SSuPF* te geven had Frank ook; Krüger diende bij de bevelen van de een de toestemming van de ander te krijgen, en bij verschil van mening zou Hitler beslissen.[1] Natuurlijk ging na deze 'oplossing' de machtsstrijd in alle hevigheid verder, om overigens in 1943 met de nederlaag van Krüger, niet echter van de SS in zijn geheel, te eindigen.

De hier beschreven regeling illustreert goed de onafhankelijke positie, die de *Höherer SSuPF* in een bezet gebied kon innemen. SS en politie dreigden een tweede gezagsapparaat te worden, zowel in het *Generalgouvernement* als in de geannexeerde Poolse gebieden.[2] In andere landen was het, ook wanneer zulke heftige conflicten tussen landvoogd en *HSSuPF* ontbraken, niet anders.

In Noorwegen werd in april 1940 een Duits bezettingsregime onder een *Reichskommissar* ingesteld. In de betreffende *Führer-Erlass* van 24 april[3] werd over een *Höherer SSuPF* in het geheel niet gerept, maar wel bepaalde het decreet (in de *Erlass* over de instelling van het *Generalgouvernement* had dat juist weer ontbroken): 'Zur Durchsetzung seiner Anordnungen kann sich der Reichskommissar deutscher Polizeiorgane bedienen.' Precies dezelfde woorden bevatte Hitlers *Erlass* van 18 mei 1940, waarmee Nederland eveneens een bezettingsbestuur onder een *Reichskommissar* werd toegewezen; het stuk was praktisch een kopie van het decreet inzake Noorwegen.[4] De gebruikte formulering wees er al op, dat de Duitse politie niet tot het directe machtsapparaat van de rijkscommissaris hoorde, en men zal aan de hand van de situatie in Nederland nog kunnen zien, hoe het SS- en politie-apparaat inderdaad een soort enclave van Himmler in het Duitse bezettingsbestuur vormde. Men zou verwachten, dat dan het hoofd van die enclave, de *Höherer SSuPF*, 'persönlich und unmittelbar' onder de rijkscommissaris gesteld zou zijn, maar ook die woorden ontbraken in de genoemde decreten. De omschrijving van positie en taak van de *Höheren SSuPF* in Noorwegen en Nederland bleef uiterst vaag. Misschien ook wel, omdat de rijkscommissaris in Noorwegen Terboven en zijn collega in Nederland Seyss-Inquart beseften, dat inlassen van een dergelijke formule gezien de ervaringen in Polen toch niet veel zou helpen[5]; maar zoals zo vaak was die vaagheid voornamelijk bewuste opzet van Himmler:

> 'Und zwar hat sowohl der Führer als auch der Reichsführer Himmler sich auf den Standpunkt gestellt, er will nicht ein scharf umrissenes Paragraphengesetz dem Höheren SS- und Polizeiführer bieten, sondern man wollte sehen, wie nach der Praxis draussen in den verschiedenen Gebieten sich das Wirkungsgebiet des Höheren SS- und Polizeiführers und des Reichskommissars, bezw. der anderen Funktionäre ausglättet...'

zei na de oorlog de vroegere *Höherer SSuPF* in Nederland Rauter.[6] Dat 'ausglätten' verwachtte Himmler, terecht, ten voordele van eerstgenoemde partij te zijn.

(1) IMT 2233-PS; *Doc. Occ.* VI, p. 89–94; A. E. Cohen: 'Een onbekende tijdgenoot: de laatste Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in Nederland", in *Studies* I, p. 170–184, waaruit blijkt, dat wanneer er later toch nog een scheidingslijn komt tussen voor- en tegenstanders van een soepeler houding tegenover de Poolse bevolking, die bepaald niet altijd parallel loopt met de scheidingslijn tussen civiel bestuur en SS; voorts Broszat, *Polenpolitik*, p. 78–84.
(2) Zo ook Broszat, *Polenpolitik*, p. 60.
(3) *Reichsgesetzblatt* 1940 I, p. 677–678.
(4) Vgl. de bron in de vorige noot met *VO* 1/40.
(5) Seyss-Inquart was als plaatsvervanger van Frank bijzonder goed op de hoogte. Bij Terboven heeft misschien het feit meegespeeld, dat de eerste *HSSuPF* in Noorwegen een oude relatie van hem was (Magne Skodvin: *Striden om okkupasjonsstyret i Norge fram til 25. september 1940*, Oslo, 1956, p. 194; Sverre Kjeldstadli: *Hjemmestyrkene*, Oslo, 1959, p. 116).
(6) *Proces Rauter*, p. 18.

Hoezeer dat het geval was, en zulks niet alleen tegenover civiele landvoogden, maar ook tegenover militaire gouverneurs, blijkt uit de regeling van de positie der *Höheren SSuPF* in de Sowjet-Unie en Frankrijk.

In een *Erlass* van 21 mei 1941, een maand dus voor de inval in de Sowjet-Unie, bepaalde Himmler, dat in de gebieden achter de oprukkende Duitse legers, waar militaire bevelhebbers het bewind zouden voeren, *Höheren SS- und Polizeiführer* zouden worden ingezet 'für das Gebiet der politischen Verwaltung' (die laatste woorden waren al tekenend voor de wassende politieke inhoud, die de functie van *HSSuPF* kreeg). Wat opmars, verzorging en legering betreft stond de *Höherer SSuPF* onder de militaire bevelhebber van het desbetreffende gebied. Deze had trouwens, wanneer militaire belangen dat eisten, een zekere zeggenschap over de *HSSuPF* en diens SS- en politietroepen. Verder waren die echter autonoom, en kreeg de *HSSuPF* direct bevelen van Himmler; veelal waren dit (onuitgesproken) orders voor de massa-executies van joden, zigeuners e.d.[1]

In bepaalde gebieden van de Sowjet-Unie werden later civiele bezettingsbesturen ingesteld onder *Reichskommissare*, die elk een aantal districtsgouverneurs met de titel *Generalkommissare*[2] onder zich hadden. De *Höherer SSuPF* van zo'n gebied stond weliswaar 'persönlich und unmittelbar' onder de rijkscommissaris, maar deze was gehouden de bevelen van Himmler op te volgen inzake de 'polizeiliche Sicherung'; bovendien zou de *Höherer SSuPF* in alle veiligheidskwesties – een belangrijk en rekbaar begrip – de meerdere zijn van de *Generalkommissare* (die elk weer een *SS- und Polizeiführer* onder zich zouden hebben).[3]

In Frankrijk werd de *Höherer SSuPF*, die begin 1942 in Parijs kwam te zetelen, bij een *Führer*-decreet van 9 maart 1942[4] ook 'persönlich und unmittelbar' ondergeschikt gemaakt aan de *Militärbefehlshaber* van het bezette Frankrijk. Deze mocht hem orders geven inzake de militaire beveiliging van het land en militaire operaties, en kon in geval van onlusten of gevechtshandelingen tijdelijk over SS- en politie-eenheden beschikken. Voor politionele activiteiten en 'Volkstumsfragen' zou de *HSSuPF* zijn orders van Himmler krijgen; hij was trouwens competent voor alle zaken, die tot het ressort van Himmler, ook in diens functie van *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*, behoorden. Opvallend in dit decreet is het twee maal vermelden van dat woord 'Volkstum'; een aanwijzing voor het feit, dat – al is het stuk duidelijk geïnspireerd door de bovenvermelde bevelen inzake de positie van de *Höheren SSuPF* in de Sowjet-Unie – die uitermate politieke bevoegdheden inzake *Volkstum* niet alleen in het bezette oosten, maar ook in het westen een rol van belang speelden. In de praktijk usurpeerden SS en politie allerlei taken, waartegen het militaire bestuur zich niet voldoende kon verweren.[5]

Anders dan in Duitsland was de *Höherer SSuPF* in een bezet gebied aan één gezagsdrager, de civiele of militaire gouverneur van het land, ondergeschikt. Voor die onderschikking werd vaak de geijkte formule 'persönlich und unmittelbar' gebruikt, zoals men gezien heeft. Het zal nu duidelijk zijn, dat die woorden, die men al eerder tegenkwam bij Himmlers formele onderschikking aan de minister van binnenlandse zaken Frick, eerder het tegendeel van straffe subordinatie aangaven.[6]

(1) H 193: 2521-2. Dit werk werd in eerste instantie uitgevoerd door *Einsatzgruppen* van *Sipo und SD*; deze waren eerst aan de legergroepen toegevoegd, maar werden na ongeveer een half jaar ingevoegd in het SS- en politie-apparaat onder de *Höheren SSuPF* (zie Hilberg, *Destruction*, spec. p. 242, 243). De formulering met het woord 'politisch' al eerder in de richtlijnen van het *OKW* van 13 maart 1941 (IMT 447-PS).
(2) De term betekent hier dus iets anders dan in Nederland, waar hij geen territoriale inhoud heeft: zie hfdst. IV. De verdere onderverdeling is hier niet relevant.
(3) *Erlasse* van Hitler van 17 juli 1941, IMT 1997-PS, die betr. de *HSSuPF* in Broszat, *Anat* II, p. 369–370; zie ook IMT 1056-PS; H 196: 2527; vgl. *Proces Rauter*, p. 468.
(4) Geciteerd bij Buchheim, *Anat.* I, p. 138–139.
(5) Umbreit, *Mil. Bef. Frankreich*, p. 111–117.
(6) Zie p. 32, 33.

De ondergeschikte in kwestie, werd eigenlijk geïmpliceerd, was juist *niet* een radertje in de ambtelijke hiërarchie van de boven hem gestelde gezagsdragers, maar stond los van hem, met een eigen aparte organisatie onder zich. Bovendien, de ene onderschikking sloot die andere niet uit; niet die van Himmler aan Hitler, en evenmin die van de *Höherer SSuPF* aan Himmler. Het zal duidelijk zijn, dat die laatste subordinatie prevaleerde, wanneer het tussen de *Höherer SSuPF* en het opperste gezag ter plaatse tot een conflict kwam.

Kortweg betekende dit, dat de *Höherer SSuPF* niet in de eerste plaats mede-uitvoerder was van de politiek van de *Reichsstatthalter*, rijkscommissaris, *Militärbefehlshaber* of hoe de opperste functionaris van het bezettingsbestuur ter plaatse ook genoemd mocht worden, maar primair van de politiek van Himmler. Vaak vermengd met zijn persoonlijke inzichten, soms beïnvloed door de opvattingen van plaatselijke autoriteiten, was het toch voor alles een SS-politiek, die de *Höherer SSuPF* trachtte te realiseren. Dit gold zowel voor de oostelijke als de westelijke veroverde landen, en, het is van belang dit vast te stellen, zowel voor geannexeerde gebieden als voor landen met een civiel bezettingsbestuur of onder militair gezag. Het grondpatroon varieerde *niet* naar gelang van de verschillende vormen van de Duitse overheersing.

Door de oorlogsomstandigheden, met name de noodzaak van politionele repressie op grote schaal, was de machtspositie van de *Höheren SSuPF* beduidend groter geworden. In de eerste plaats in de bezette gebieden, maar ook in Duitsland. Na de catastrofe in Stalingrad radicaliseerde het regime in Duitsland in toenemende mate: Goebbels proclameerde de totale oorlog, en steeds luider werden de stemmen van de nazi-fanatici, die 'krachtig optreden' eisten: geen bureaucratisch gezeur, maar een totale inzet, straffe leiding en meedogenloze afstraffing van allen, die niet voor de volle honderd procent meewerkten en meestreden. In feite kwam men dicht in de buurt van een zienswijze, waarbij Duitsland nauwelijks anders dan een bezet gebied werd bestuurd. Hier lagen de aanknopingspunten voor de SS om de situatie in de bezette gebieden in Duitsland zelf te kopiëren: de *Inspekteure der Sicherheitspolizei und des SD* werden eerst in de grensgebieden, later bijna overal in Duitsland, *Befehlshaber*, met daarbij behorende grotere bevoegdheden; ook de *Inspekteure der Ordnungspolizei* werden in december 1943 allen tot de status van *Befehlshaber* verheven. Al eerder had Himmler tamelijk concrete plannen voor de invoering van de *SSuPF* in Duitsland.[1] De bedoeling was kortom SS en politie in Duitsland dezelfde bevoorrechte plaats te geven als in de onderworpen landen.

Werd het nu dan niet tijd om de *HSSuPF* van een algemene instructie te voorzien? Eén van de functionarissen, die zich met de materie bezighielden, schreef in mei 1944 aan een lid van Himmlers stafbureau:

> 'Die Höheren SS- und Polizeiführer innerhalb und ausserhalb der Reichsgrenzen sind inzwischen zu wesentlichen Bestandteilen der Reichsverwaltung und Verteidigung des europäischen Raumes geworden. Die Entwicklung ist, da in letzter Zeit die Befugnisse sehr ausgebaut wurden, zu einem gewissen Abschluss gekommen.'[2]

Een onderzoek, dat in 1944 door enige SS-functionarissen naar staatsrechtelijke positie en bevoegdheden van de *HSSuPF* werd verricht, leverde echter niets op. Tot een vaststelling van een en ander kwam het niet.[3] Heel erg nodig was het ook niet; de *Höheren SSuPF* gingen hun gang zonder

(1) *The German Police*, p. 47; Neufeldt e.a., *Orpo* II, p. 21; Buchheim, *Anat.* I, p. 169–171.
(2) H 272: 3028. Wellicht is de meermalen genoemde Bomhard de auteur.
(3) H 272: 3028. Hans Buchheim: 'Die Höheren SS- und Polizeiführer', in *VfZ.* 1963, p. 362–363; IMT Aff. SS-87.

algemene richtlijnen – hetgeen ook de bedoeling was – soms zelfs onkundig van bestaande incidentele voorschriften.[1]

Samenvattend kan gezegd worden, dat bij de *Höherer SSuPF* in Duitsland het accent voornamelijk viel op een naar buiten gerichte politieke taakuitoefening, juist ook door het ontbreken van een volledig en uitsluitend gezag over de bureaus en eenheden onder zijn supervisie. In de bezette gebieden was dat gezag beduidend groter. De geheel andere omstandigheden in die landen, waar politioneel en politiek beleid van de nationaal-socialistische overheersers zo innig met elkaar werden vervlochten, maakten evenwel, dat die grotere politionele taakuitoefening toch het politieke gewicht van de *HSSuPF* deed toenemen. De vorm van het bezettingsbestuur maakte daarbij weinig verschil. Een militair gezag had bepaalde bevoegdheden over SS en politie op militair gebied, die een civiele landvoogd uiteraard miste, maar onder omstandigheden bleek de politieke positie van een *HSSuPF* onder militair bestuur niet zwakker te zijn dan onder burgerlijk bestuur – eerder het tegendeel.

Hoe de positie van de *Höherer SSuPF* en van de aan hem ondergeschikte organen in Nederland was, zal hierna worden uiteengezet. Alvorens echter de grenzen der mogelijkheden van de SS in Nederland te kunnen bepalen, dient de lezer eerst bekend te worden gemaakt met de structuur van het gehele Duitse bezettingsregime in dat land.

(1) Rauter kende blijkbaar Himmlers *Erlass* van 21 mei 1941 niet (zie nr. 498).

HOOFDSTUK III

Het rijkscommissariaat

A. De rijkscommissaris: positie en persoon

Al lang voordat in mei 1940 Nederland door leger en luchtmacht van de machtige nabuur-staat werd aangevallen, had de Duitse legerleiding tot in kleinigheden uitgewerkte plannen klaarliggen voor het militaire bestuur, dat zij na verovering van het land er wilde vestigen. Toen die verovering een feit was, greep geheel onverwacht Hitler plotseling in: het militaire regime diende door een civiel bestuur vervangen te worden.[1]

Naar Noorwegen had hij kort daarvoor een *Reichskommissar* gezonden om aan het politieke gebroddel, dat de Duitsers daar aanvankelijk ten beste gaven, kort en krachtig een einde te maken en voorlopig een duidelijke leiding aan de gang van zaken te laten geven. In de titel van de functionaris zat het speciale en voorlopige karakter besloten[2] – Hitler hoefde zich niet meteen op toekomstige staatkundige verhoudingen vast te leggen. Toen Nederland veroverd was, nam hij weer zo'n impulsieve en improvisatorische beslissing; beter gezegd, hij kopieerde (tot in détails) het voor Noorwegen genomen besluit. Waarom? Koningin en regering waren (anders dan Hitler aanvankelijk gehoopt had) verdwenen. Land en volk, dat stamverwant aan het Duitse scheen te zijn, lagen weer- en stuurloos aan zijn voeten. Wat hij ermee moest doen, wist hij nog niet precies. Hij had trouwens met de veldtocht in Frankrijk wel teveel andere dingen aan zijn hoofd om daar nu diep over na te denken. Wel wist hij, dat hij deze zo snel verkregen buit op een of andere manier wenste vast te houden. Dan maar voorlopig een rijkscommissaris.[3]

Hij had, op 15 mei al, meteen de man uitgekozen, die het pas veroverde land zou kunnen besturen: de Oostenrijker Arthur Seyss-Inquart had zijn verdiensten bij het inpalmen van andere staten al bewezen bij de *Anschluss* van zijn vaderland. Het gaf hem recht op een vooraanstaande positie.

(1) Men zie behalve uiteraard hfdst. 2 in De Jong, *Koninkrijk* 4, eerste helft, in de eerste plaats Konrad Kwiet: *Reichskommissariat Niederlande. Versuch und Scheitern nationalsozialistischer Neuordnung*, Stuttgart, 1968. Deze voortreffelijke studie houdt zich onder meer bezig met een uitvoerige analyse van de kwestie, waarom de militaire administratie door een civiel bestuur werd vervangen; verder o.a. met de problematiek van de doeleinden van het Duitse bestuur en de Duitse bezettingspolitiek gedurende het eerste halve jaar van de bezetting. Verder dient genoemd te worden H. J. Neuman: *Arthur Seyss-Inquart. Het leven van een Duits onderkoning in Nederland*, Utrecht-Antwerpen, 1967 (goede inleiding voor het Duitse politieke streven, gezien vanuit Seyss-Inquart). Voor korte inleidingen ook: Werner Warmbrunn: *De Nederlanders onder Duitse bezetting 1940–1945*, Amsterdam, 1964 (spec. hfst. III); B. A. Sijes: *De Arbeidsinzet. De gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940–1945*, 's-Gravenhage, 1966 (p. 53–68, met uiteraard meer detaillering in de sociale politiek). Voorts ook de artikelen 2, 3, en 4 in *Studies* I (oorspr. Notities voor het geschiedwerk).

(2) Vgl. bv. *Reichskommissar für die Wiedervereinigung Oesterreichs, Reichskommissar für die Preisbildung*, enz.

(3) Voor voorgeschiedenis en instelling van het rijkscommissariaat Not. 73, A. E. Cohen: 'Enige formele gegevens betreffende Hitler's bemoeienis met Nederlandse aangelegenheden', van dezelfde auteur Not. 91: 'Het ontstaan van het Duitse Rijkscommissariaat voor Nederland' en Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 49–51.

Bovendien liep de man als portefeuilleloze *Reichsminister* en plaatsvervangend *Generalgouverneur* zonder werkelijk wat te doen te hebben in Polen rond, en voelde zich daar kennelijk overbodig.[1] Hitler besloot blijkbaar meteen vaart achter de zaak te zetten. Drie dagen later tekende hij het besluit tot Seyss-Inquarts benoeming; in de dagen daarop werd de nieuwe rijkscommissaris door Hitler ontvangen, zijn vier belangrijkste medewerkers werden uitgekozen (twee door Seyss-Inquart zelf, twee door Hitler), de eerste decreten werden opgesteld. Zij zouden van kracht worden op het moment, dat het militaire bewind in Nederland het bestuur aan de rijkscommissaris overdroeg. Tenslotte, op 25 mei, werden Seyss-Inquart en twee van zijn nieuwe medewerkers (Schmidt en Rauter) door Hitler in diens hoofdkwartier nog eens in verband met hun komende taak toegesproken. Dezelfde dag nog vertrokken zij naar Den Haag.[2] Op 29 mei nam Seyss-Inquart het bestuur over Nederland op zich.

De basis van het nieuwe bewind, althans van de formele kant benaderd, lag in die eerste oekazen. Het allereerste decreet van Hitler, de *Erlass des Führers über Ausübung der Regierungsbefugnisse in den Niederlanden* van 18 mei 1940 was zoals eerder gezegd bijna helemaal letterlijk overgeschreven van het Noorse pendant. De rijkscommissaris was 'Wahrer der Reichsinteressen und übt im zivilen Bereich die oberste Regierungsgewalt aus. Er untersteht mir unmittelbar und erhält von mir Richtlinien und Weisungen'. Het Nederlandse recht bleef, 'soweit es mit der Besatzung vereinbar ist' van kracht, maar de rijkscommissaris kon verordeningen met kracht van wet uitvaardigen. Zijn bevelen kon hij laten uitvoeren door de Duitse politie, of, evenals het bestuur in het algemeen, door Nederlandse instanties. Buiten de vastgestelde soevereiniteit van de rijkscommissaris viel de militaire sector, waarvoor de *Wehrmachtbefehlshaber* verantwoordelijk was: 'seine Forderungen werden im zivilen Bereich vom Reichskommissar durchgesetzt', maar, indien uit militair oogpunt nodig, kon hij zelf maatregelen nemen; de opperbevelhebbers van het Duitse leger, de marine en de *Luftwaffe* hadden deze bevoegdheid ook.[3]

De volmachten, die de rijkscommissaris op 18 mei had gekregen, werden de volgende dag echter al beperkt door een decreet, waarbij Goering in diens functie van *Beauftragter für den Vierjahresplan* het recht kreeg om Seyss-Inquart 'Weisungen' te geven; op economisch gebied werd er weliswaar mee bedoeld, maar erg duidelijk stond het er niet in. Tekenend was het, dat Hitler in de *Erlass* zelf de publikatie ervan verbood.[4] De belangstelling van *Reichsmarschall* Goering voor Nederland beperkte zich echter tot het leeghalen van dat land. Zelfs daarin slaagde hij maar gedeeltelijk; toen hij in augustus 1942 onmogelijk hoge schattingen aan voedsel uit alle bezette gebieden van Europa van Hitlers satrapen eiste, besloot Seyss-Inquart die eisen rustig naast zich neer te leggen.[5]

Ook de Duitse minister van binnenlandse zaken Frick gaf zijn wens naar inspraak in het nieuwverworven gebied te kennen. Wanneer Goering mocht ingrijpen in Nederland, waarom hij dan niet? Hitler gaf aan deze wens evenwel geen gevolg, misschien omdat in dit geval 'der Führer das Hineinregieren der vielen Reichsressorts vermieden wissen möchte' (waarvoor Frick zei 'vollstes Verständnis' te kunnen opbrengen).[6] Of misschien ook om andere redenen: Frick had hierbij als argu-

(1) Dit, en tevens, dat Himmler wellicht een goed woordje voor hem heeft gedaan, mag men uit de nrs. 17 en 19 wel opmaken. Seyss-Inquart, door Himmler met de rang van *SS-Gruppenführer* begiftigd, had zich steeds als een trouw vriend van de *Reichsführer-SS* doen kennen, althans voorgedaan. Dat Seyss-Inquart in Polen weinig te doen had, ook bij Neuman, *Seyss-Inquart*, p. 128.

(2) Voor de *faits et gestes* van de betrokken figuren in die periode Not. 73.

(3) *RGBl.* 1940 I, p. 778, afgedrukt als *VO* 1/40 in het *Verordnungsblatt für die besetzten niederländischen Gebiete*, waarvan de uitgave in dezelfde *Führer-Erlass* gedecreteerd werd. *VO* 2/40 is een entrée-proclamatie aan het Nederlandse volk van Seyss-Inquart.

(4) OCC BBT 1644.

(5) Zie nr. 205 en de in noot 1 daarbij genoemde bronnen, vgl. nr. 459 I en de verwijzingen daarbij.

(6) FOSD 2752: 534857.

ment naar voren gebracht, dat de *Reichsführer-SS* op bepaald gebied zijn plaatsvervanger was, een argument, dat bij de merkwaardige machtsverhoudingen in Hitlers Rijk makkelijk in zijn tegendeel kon omslaan. Maar misschien ook mogen wij aannemen, dat Hitler het eenvoudigweg al meer dan genoeg vond, dat één van zijn secondanten de uitdrukkelijke bevoegdheid kreeg bevelen aan zijn stadhouder in Nederland uit te delen, en voelde hij geen behoefte om zijn andere getrouwen dergelijke privileges op schrift te geven.

De positie van de *Wehrmachtbefehlshaber*[1] – voor deze functie werd de *Luftwaffe*-generaal Friedrich Christiansen uitgekozen – werd twee dagen later, op 20 mei, in een andere *Führer-Erlass* nader uitgewerkt. De inhoud kwam er hoofdzakelijk op neer, dat de *Wehrmachtbefehlshaber* een zuiver territoriale bevelhebber was, die alleen tijdelijk operationele bevoegdheden bezat bij een plotselinge dreiging van een vijandelijke aanval en uiteraard bij een aanval zelf; dan moest hij de situatie zien te redden, totdat de daartoe aangewezen militaire commandanten de zaak overnamen Daarentegen werd nu vastgelegd, hetgeen het eerste decreet eigenlijk al impliceerde, dat hij het recht had bij militaire bedreiging 'alle zur Abwehr erforderlichen Massnahmen auch für den zivilen Bereich anzuordnen', wel zoveel mogelijk via de rijkscommissaris. Men zou in later jaren regelingen voor een dergelijk geval uitwerken, die in de praktijk echter nooit gerealiseerd zouden worden.[2]

In theorie was de *Wehrmachtbefehlshaber* dus minstens een gelijkwaardige partner van de rijkscommissaris.

Deze bereidde zich intussen reeds voor zijn nieuwe taak voor. Samen met zijn Oostenrijkse vriend Wimmer, die hij een hoge positie in het rijkscommissariaat had toegedacht, stelde Seyss-Inquart te Berlijn een proclamatie aan het Nederlandse volk op en tevens zijn eerste verordening, die met de daarop volgende de basis van het komende bewind in Nederland vormde.[3]

Bij deze decreten trok de rijkscommissaris alle bevoegdheden van koning en kabinet van Nederland aan zich, en bovendien die van de wetgever: alweer heette het, dat de rijkscommissaris verordeningen met kracht van wet kon uitvaardigen. Wat de uitvoering betreft, was er nu vergeleken met Hitlers *Erlass* een lichte accent-verschuiving te bespeuren:

> 'Der Reichskommissar bedient sich zur Durchführung seiner Anordnungen, soweit nicht die ihm unterstellten deutschen Dienststellen unmittelbar tätig werden, der niederländischen Behörden.'

Dat waren uiteraard, na het vertrek van de ministers, in de eerste plaats de secretarissen-generaal, die de verordening aan de rijkscommissaris verantwoordelijk maakte 'für die ordnungsgemässe Leitung der Amtsgeschäfte.' Zij mochten dan ook een soort verordeningen uitvaardigen tot nadere uitwerking van de geldende wetten en de decreten van de rijkscommissaris.[4] Deze zou zijn taak vervullen door middel van vier *Generalkommissare*. In de tweede verordening werden hun werkterreinen genoemd, in een volgende hun namen gepubliceerd:

(1) Ook als *Wehrmachtsbefehlshaber*, dus met 's' tussen de twee woorddelen geschreven. Deze term wordt uitsluitend gebruikt voor een zuiver militaire territoriale commandant. Een *Militärbefehlshaber* oefent ook altijd het bezettingsbestuur door middel van een *Militärverwaltung* uit.
(2) FOSD 413: 215676-7, afgedrukt in *Het proces Christiansen*, 's Gravenhage, 1950, p. 230; zie ook nr. 384, noot 1.
(3) De bron hiervoor is Wimmer (Verkl. Wimmer I, p. 4), die na de oorlog beweerde, dat de twee eerste verordeningen van de rijkscommissaris beide reeds te Berlijn door Seyss-Inquart en hem zijn uitgewerkt (*VO* 3/40 en 4/40 dus); zo ook op grond van deze bron Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 57. Om verschillende redenen – o.a. de anders onverklaarbare en onnodige herhalingen in de tweede verordening – menen wij, dat alleen de entrée-proclamatie en Seyss-Inquarts eerste verordening al te Berlijn geredigeerd zijn.
(4) In *VO* 3/40 wordt de term 'Ausführungsvorschriften' gebruikt; in het *Verordnungsblatt* verschenen zij echter ook vaak als 'Verordnungen'.

Generalkommissar für Verwaltung und Justiz werd *Dr. Dr.* Friedrich Wimmer; *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* (*Höherer SS- und Polizeiführer* werd er tussen haakjes achter vermeld) de *SS-Brigadeführer* Hanns Rauter, *Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft* werd *Dr.* Hans Fischböck, en de partij-functionaris *Reichsamtsleiter* Fritz Schmidt kreeg de wat vager gehouden functie van *Generalkommissar zur besonderen Verwendung* (*z.b.V.*). Deze vier hoge Duitse ambtenaren zouden aan alle Nederlandse openbare en particuliere instanties bevelen mogen geven en inlichtingen van hen eisen. Voorts had de rijkscommissaris tevens direct onder zich een representant van het *Auswärtige Amt* in de persoon van de *Gesandter* Otto Bene, en een *Beauftragter* voor de Nederlandsche Bank. De naam van deze man, *Staatsrat* H. C. H. Wohlthat is hier alleen volledigheidshalve vermeld, daar hij ten aanzien van ons onderwerp weer geheel mag worden vergeten. Eveneens direct onder de rijkscommissaris kwam de zg. *Präsidialabteilung* te staan, die zich bezig diende te houden met de zaken, waarover de rijkscommissaris zelf direct een beslissing wenste te nemen. Hoofd van deze dienst, die zich in de praktijk ook intensief bezighield met de financiën en de personeelszaken van het rijkscommissariaat, was *Dr.* Hans Piesbergen. Men ziet: het ontbrak niemand van de hogere Duitse functionarissen aan rang of titel vanwege staat, partij, semi-militair korps of universiteit.[1] Wat hun functie feitelijk inhield, zal verderop nog worden besproken.

Direct onder Seyss-Inquart ressorteerden tevens *Beauftragten des Reichskommissars* voor de verschillende provincies, daarbij ook nog twee voor de steden Amsterdam en Rotterdam, zodat het totale aantal, naar een eenvoudige rekensom ons leert, dertien bedroeg. Deze gemachtigden waren echter geen gouverneurs, zoals bijvoorbeeld in het bezette Polen. Zij hadden immers geen machtiging Nederlandse instanties en organen bevelen te geven; zij konden alleen Nederlandse bestuursmaatregelen uitstellen, en zich volledig van die zijde laten informeren. Zij waren derhalve een soort zendgraven, 'missi domini', zoals Seyss-Inquart het zelf uitdrukte, met een in principe observerende en rapporterende taak. Tijdens buitengewone omstandigheden, namelijk naar aanleiding van de stakingen in april-mei 1943, benoemde de rijkscommissaris hen tot *Sonderbeauftragten* met speciale bevoegdheden, elk in de eigen provincie. Een zekere bevoegdheid om eventueel de Duitse politie in te schakelen, hadden de *Beauftragten* al in 1940 gekregen.[2]

In 'normale' tijden mochten de *Beauftragten* dan geen direkte bestuursfunctie hebben, het politieke karakter van hun positie bracht met zich mee, dat zij steeds meer bemoeienis kregen met het provinciale en gemeentelijke bestuur, en met allerlei Nederlandse instellingen in hun ambtsgebied. Benoemingen en ontslagen met de politieke implicaties van dien vormden natuurlijk een belangrijke aangelegenheid: deze burgemeester diende door een NSB-er vervangen te worden, gene gemeentesecretaris was een te gewillig werktuig voor de bezetter om ontslagen te worden, enz. Al in de aanvang had Seyss-Inquart ingezien, 'dass es sich bei diesen Beauftragten nicht so sehr um Verwaltungsbeamte als um politisch erfahrene Männer handeln müsse', weshalve hij via Schmidt bij Bormann, de feitelijke leider van de *NSDAP*, zijn personeel voor de te vervullen functies van provinciaal *Beauftragter* bestelde. Het was ook niet meer dan logisch, dat de meesten uit de partij afkomstig waren, en dat zij, bij blijvende directe onderschikking aan de rijkscommissaris, de 'politieke'

(1) *VO* 5/40; *Reichsamtsleiter* was eigenlijk een functie, geen rang, zoals blijkbaar hier ten onrechte opgevat; het behoeft ons echter niet te verwonderen, dat de Duitsers niet goed wijs meer werden uit de vele snorkende titels in omloop. *Gesandter* is hier een ambtelijke rang, en heeft niets te maken met een diplomatieke functie.

(2) Zie *VO* 4/40 en 1/43; Verkl. Wimmer I, p. 13; Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 80; *Die Niederlande im Umbruch der Zeiten. Alte und neue Beziehungen zum Reich. Hrsg.v. Dr. Max Freiherr du Prel unter Mit-Wirkung von Willi Janke*, Würzburg, 1941, p. 87; P. J. Bouman: *De April-Mei-Stakingen van 1943*, 's-Gravenhage, 1950, p. 337–338.

Generalkommissar z.b.V. (die bovendien de leider van de Duitse nazi-partij in Nederland was, zoals men nog zal zien) als coach kregen.[1]

In deze opzet was formeel, afgezien van Goerings bevoegdheden, de rijkscommissaris een ware satraap, enige en algemene gevolmachtigde van de *Führer*. Zijn macht werd slechts beperkt door de militaire belangen van de *Wehrmacht*. Alle civiele instanties waren in de uitoefening van hun taak ondergeschikt aan de rijkscommissaris. Seyss-Inquart beriep zich later ook op een bevel van Hitler, waarbij in de bezette gebieden geen dépendances van Duitse overheidsinstellingen mochten bestaan.[2] De vier commissarissen-generaal van deze absolute onderkoning leken op een soort ministers, die elk verschillende Nederlandse departementen onder zich kregen.[3] Men moet hier echter niet uit afleiden, dat elk van hen uitsluitend met een paar Nederlandse secretarissen-generaal te maken had, en beroepsmatig geen contact met de anderen onderhield. Daarvoor was de afgrenzing der arbeidsterreinen van de Duitse machthebbers te vaag, en vooral, daarvoor week de arbeidsverdeling tussen hen, gebaseerd op Duitse en nationaal-socialistische bestuursprincipes, te zeer af van de Nederlandse bestuursorganisatie. De secretarissen-generaal van binnenlandse zaken en justitie kregen uiteraard een groot deel van hun bevelen van de *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz*, maar in alle zaken, die met de politie te maken hadden, was het de *Höherer SS- und Polizeiführer*, die instructies aan hen gaf.

Eigenlijk moet men het zich zo voorstellen, dat het rijkscommissariaat als geheel boven de Nederlandse bestuursorganisatie werd geplaatst, en dat al naar gelang van de importantie de *Reichskommissar* zelf zich met een bepaalde zaak en met bepaalde Nederlandse functionarissen bemoeide, dan wel een *Generalkommissar*, (welke, hing van die zaak af), de *Leiter* van een *Hauptabteilung* of een *Abteilung*, of slechts een *Referent*, die in een afdeling een *Referat* als arbeidsterrein had. Daaraan moet dan worden toegevoegd, dat dit Duitse bestuursapparaat – in principe slechts als beperkte 'Aufsichtsverwaltung' gedacht – in werkelijkheid slechts drie *Generalkommissariate* met alle hoofdafdelingen, afdelingen, kantoorgebouwen, salarisschalen en secretaresses vandien telde: het machtsapparaat van de *Höherer SS- und Polizeiführer* maakte, zoals hiervoor reeds in het algemeen aangeduid is en zoals in een volgend hoofdstuk aan de hand van de *HSSuPF* in Nederland nog geadstrueerd zal worden, eigenlijk geen deel uit van het civiele bezettingsbestuur.

Voordat de *Generalkommissariate* en de figuren van de leiders ervan nader beschouwd worden, dient op een bepaald element in de regeerpraktijk van het bezettingsbestuur te worden gewezen. In werkelijkheid werd de theoretische alleenheerschappij van Seyss-Inquart in meerdere opzichten ondermijnd. Ten eerste moest hij zijn personeel samenstellen uit ambtenaren, die ministers, partij- en staatsdignitarissen in Duitsland ter beschikking stelden. Veelal voelden de ondergeschikten van de rijkscommissaris zich nog gebonden aan hun vroegere superieuren, en vertegenwoordigden in hun functie in het rijkscommissariaat vaak de inzichten en de belangen van de Duitse machtsapparaten, waarvan zij vroeger deel hadden uitgemaakt. Dat de vertegenwoordiger van het *Auswärtige Amt* Bene (officieel gelijkgesteld in rang met de vier commissarissen-generaal) in feite een luisterpost in Nederland was van de minister van buitenlandse zaken ('Auge und Ohr' van Ribbentrop, zoals hij het na de oorlog bondig samenvatte)[4], was niet het meest belangrijke. Het was met de andere hoge en ook lagere functionarissen van het rijkscommissariaat in meerdere of mindere mate ook het geval[5]: Rauter was een vertegenwoordiger van Himmler, de uit het partij- en propagandawerk

(1) Verkl. Wimmer I, p. 12–14; IMT 997-PS; personalia van de *Beauftragten* in PA Präs.
(2) *VO* 3/40, spec. § 8; FOSD 7782: 556332; voor de theoretische verhoudingen, *Niederlande im Umbruch*, p. 85.
(3) Zo ook volgens Seyss-Inquart, zie nr. 49.
(4) Verkl. Bene.
(5) Zie de na-oorlogse uitlatingen van Harster in Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 81.

afkomstige Schmidt had rekening te houden met de feitelijke partijleider Bormann en in mindere mate met de propagandaminister Goebbels; Fischböck was tot op zekere hoogte een representant van Goering en de minister van economische zaken Funk. *Mutatis mutandis* gold dit ook weer voor hun ondergeschikten.

Bovendien stuurden ministers, gevolmachtigden en andere nazi-leiders van diverse kwaliteit en status te Berlijn en München zelf weer allerlei gemachtigden naar Nederland, die vaak buiten het rijkscommissariaat om opereerden. Om de schijn van zijn alleenheerschappij te handhaven placht Seyss-Inquart deze functionarissen een positie in zijn bestuurshiërarchie te geven, waardoor er in werkelijkheid natuurlijk weinig veranderde. Af en toe leek het rijkscommissariaat meer op een conglomeraat van vertegenwoordigers van Duitse ministeries en andere instanties dan op een coherent en evenwichtig bestuursapparaat. *Wehrmacht*, Goering, Funk, de gevolmachtigde voor de arbeidsinzet Sauckel en de minister voor bewapening (eerst Todt, later Speer), de minister van onderwijs Rust en andere Duitse machthebbers van het tweede, derde of nog lager plan, zij allen mengden zich in de zaken van het bezette Nederland om hun eigen belangen zo goed mogelijk te behartigen. Uiteraard gaf dit aanleiding tot onophoudelijke conflicten. Sauckel wilde zoveel mogelijk Nederlandse arbeiders naar Duitsland overbrengen, Speer wenste middels zijn gevolmachtigde in Nederland Fiebig het Nederlandse industriële potentieel in de Duitse oorlogsproductie in te schakelen, en de Nederlandse arbeiders dus in Nederlandse fabrieken te houden.[1] De tegenstellingen tussen de betrokken functionarissen in Nederland weerspiegelden de tegenstellingen (en versterkten die) tussen hun hoogste chefs in Duitsland. Zo was het, hier minder, daar meer, in de grond van de zaak overal bij het bezettingsregime in Nederland.

Het zal duidelijk zijn, dat de in dit voorbeeld genoemde machthebbers, Sauckel en Speer, ieder voor zich bedacht waren op een optimale uitoefening van hun taken en een zo groot mogelijke machtsuitoefening. In de politieke vormgeving in het bezette Nederland waren zij totaal ongeïnteresseerd, laat staan dat zij een eigen politieke of ideologische visie op deze zaak hadden. Dit gold merkwaardigerwijs voor de meeste Duitse machthebbers.[2] Dat neemt niet weg, dat de conflicten tussen hen of tussen hun representanten in Nederland, ook wanneer die een zuiver zakelijke, technische of persoonlijke achtergrond hadden, er niet minder hevig om waren. Dat gold ook voor de lagere échelons van het bezettingsbestuur, waarbij het persoonlijke element verhoudingsgewijs een veel grotere rol speelde. Kortom, er ontbrak op hoog en laag niveau heel wat aan een sfeer van samenwerking, die toch niet overbodig ware geweest in de gelederen van een bezettingsbestuur over een vreemd en vijandig gezind volk. Een medewerker van een provinciale *Beauftragter* tekent de sfeer onder de besturende Duitsers in Nederland als 'ein Kampf Aller gegen Alle'[3], niet ongelijk dus aan hetgeen zich ook in Duitsland zelf afspeelde.

Wat die politieke vormgeving in Nederland betreft, was ook de belangstelling van Hitler zeer vluchtig, om niet te zeggen welhaast afwezig. Werkelijk geïnteresseerd toonden zich van de hoogste nazi-leiders alleen Himmler en de leider van de *Parteikanzlei* Martin Bormann.[4] Machtsvergroting in

(1) Zie Sijes, *Arbeidsinzet*, p. 56, 57.
(2) Zie bv. de onbenullige opmerkingen van Funk, als hij eens met dit soort problemen geconfronteerd wordt: *Correspondentie van mr. M. M. Rost van Tonningen. Deel I 1921 – mei 1942. Ingeleid en uitgegeven door drs. E. Fraenkel-Verkade in samenwerking met A. J. van der Leeuw*, 's-Gravenhage, 1967.
(3) Nr. 91.
(4) Tot aan zijn vlucht naar Groot-Brittannië in 1941 was Rudolf Hess de leider van het partij-apparaat onder de titel *Stellvertreter des Führers* (in diens oorspronkelijke kwaliteit van *Führer* der *NSDAP*), en werd de partij-centrale als zijn *Stab* aangeduid: zie nr. 345, noot 1. Wij zullen echter ter vereenvoudiging dit orgaan voor de hele duur der bezetting als *Parteikanzlei* aanduiden, en Bormann als de leider daarvan (in zoverre niet ten onrechte, waar Bormann al eerder tijdens het nominale leiderschap van Hess de feitelijke macht uitoefende).

de bezette gebieden zou allicht de eigen positie in Hitlers rijk als geheel versterken. Daarbij speelde bij Himmler ook een zeker ideaal in de Duits-Noords-Germaanse sfeer een authentieke rol. In die zin gaf hij van het begin af aan orders aan zijn *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland Rauter. Bormann werd, of hij wilde of niet, in de bezettingspolitiek ten opzichte van Nederland betrokken door de partij-representant aldaar, de *Generalkommissar z.b.V.* Schmidt. In de politieke conflictsituatie, die hieruit resulteerde, was de rijkscommissaris vaak meer bemiddelaar dan heerser.

Zonder twijfel was er althans één Duitser, die wel degelijk besefte, hoe opzet en realiteit van het Duitse bewind in Nederland van elkaar verschilden: Arthur Seyss-Inquart.[1] Zin voor realiteit kon men niet ontzeggen aan deze zeer intelligente, koude en introverte figuur, die een voor nazi-leiders opmerkelijke distantie ten opzichte van zichzelf kon opbrengen.[2] In meer dan één betekenis scheen hij trouwens niet goed in het nazi-uniform te passen. Uiterlijk reeds kwam zijn lange, gebrilde, zich wat moeizaam bewegende gestalte (gevolg van een val tijdens een bergbeklimming) beter tot zijn recht in burgerkleding dan in het uniform met de hoge pet en de rijlaarzen. Maar ook anderszins was hij niet typerend voor de harde kern van het nazi-dom, zelfs niet het Oostenrijkse. Of juist niet het Oostenrijkse nazi-dom. De van huis uit katholieke advocaat uit Wenen – eigenlijk afkomstig uit een Duitse taal-enclave in Moravië – had een hoofdrol gespeeld bij de vereniging van Oostenrijk met Duitsland in 1938, maar was kort daarop van dit toneel door de brute *Gauleiter* Bürckel verdrongen. Als plaatsvervangend gouverneur-generaal van het bezette Polen had hij daarna ruimschoots gelegenheid de onderlinge twisten tussen de Duitse heersers, met name tussen de *Generalgouverneur* Frank en de *Höherer SSuPF*, te observeren; bovendien werd hij daar zelf ook wel eens in betrokken.[3] Naar onze stellige overtuiging zeer tegen zijn zin. Het lag reeds in zijn aard om met diverse machthebbers een zo goed mogelijke relatie te onderhouden. In feite was hij in de Oostenrijkse affaire, met alle gecompliceerde verhoudingen en intriges tussen kanselier, ministers, Duitse gezanten en gevolmachtigden, austro-fascisten, gematigde en extreme nazi's, groot-Duits en centraal-Europees denkenden, fanatici, zwakkelingen en eerzuchtigen, door dit talent naar de voorgrond geschoven. Maar toen hij de absorptie van Oostenrijk in Hitlers Duitsland eenmaal verzekerd had, bleek de 'intellektuelle Einzelgänger',

(1) Geb. 22 juli 1892 te Stannern bij Iglau, thans Stonarov bij Jihlava, in Tsjechoslowakije. Studeerde rechten te Wenen, onderscheidde zich als vrijwilliger in de eerste wereldoorlog, werd eerste luitenant en tijdelijk compagniescommandant, behaalde tijdens een verlof de titel van *Dr. jur.* Na de oorlog advocaat te Wenen, lid van enige Duits-nationale verenigingen; in 1931 donateur van de Oostenrijkse *NSDAP*, in 1932 lid van de *Steirische Heimatschutz* (zie voor dit uiterst rechts-radicale vrijkorps, waarin Rauter een leidende rol speelde, de annotatie bij nr. 1), desondanks zich enigszins distantiërend van de radicale Oostenrijkse nazi's. Juni 1937 lid van de Oostenrijkse Staatsraad, februari 1938 onder pressie van Berlijn minister van binnenlandse zaken en nationale veiligheid, 11 maart 1938 onder zware Duitse druk opvolger van Schussnigg als bondskanselier, voltrekt als zodanig de *Anschluss*, 13 maart *Reichsstatthalter* van het nu geannexeerde Oostenrijk en tevens in de SS opgenomen als (honorair) *Gruppenführer*, een jaar later rijksminister zonder portefeuille. In oktober 1939 benoemd tot plaatsvervangend gouverneur-generaal van het bezette Polen, op 19 mei 1940 benoemd tot rijkscommissaris van het bezette Nederland. Door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld, en op 16 okt. 1946 opgehangen. (P 1; *Grossd. Reichstag*; Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 46-48; Neuman, *Seyss-Inquart, passim*).

(2) Zoals ook blijkt uit zijn houding tijdens het proces tegen de hoogste nazi-leiders, waaronder hemzelf, te Neurenberg; zie bijv. G. M. Gilbert (de Amerikaanse gevangenis-psycholoog te Neurenberg): 'Seyss-Inquarts persoonlijkheid', in *Nederland in Oorlogstijd*, orgaan van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, 1949, december-nr., p. 10 e.v.

(3) Zie nr. 7, noot 1 en nr. 16.

zoals een Oostenrijkse nazi-leider hem eenmaal had gekarakteriseerd[1], niet in staat zich goed te handhaven in het turbulente milieu van partij-bonzen en *alte Kämpfer* der *NSDAP*. Hetgeen hij later over Rost van Tonningen schreef ('findet seine Stärke nicht in sich, sondern trachtet Unterstützung und Halt von dritten Personen zu bekommen'[2]), was misschien wel het herkennen van een analoge situatie, hoe verschillend Rost en hij verder ook waren. Zijn onaanzienlijke positie in de *NSDAP*, en voorts zijn ervaringen in het bezette Polen, hebben hem zeker gebracht tot, of gesterkt in zijn voornemen om aansluiting bij de steeds machtiger *Reichsführer-SS* te zoeken, een lijn, die hij na zijn benoeming tot rijkscommissaris in Nederland doorzette. Waarschijnlijk is het vooral daarop terug te voeren, dat het in zijn gebied nooit tot een openlijk conflict tussen het burgerlijk gezag en de SS kwam. Wellicht valt die benoeming zelf uit deze factoren te verklaren; ten eerste was daar het feit, dat hem na de *Anschluss* van Oostenrijk een hoge positie was beloofd. Als zodanig kon men de positie van plaatsvervanger van *Generalgouverneur* Frank niet beschouwen: het was weinig meer dan een sinecure. Maar bovendien achtte Hitler hem een gewiekst diplomaat, geschikt dus om de Nederlanders te lijmen, en daarbij een niet al te sterke figuur, hetgeen ook zijn aantrekkelijke kanten had. Datzelfde heeft Himmler misschien ook gedacht, die mogelijkerwijs een zeker aandeel in de benoeming van *SS-Gruppenführer* Seyss-Inquart tot hoogste civiele gezagsdrager in Nederland gehad heeft.[3]

Deze zag de functie, die hem in mei 1940 toeviel, echter niet als een eindstation. Het drong langzamerhand tot de heersende kliek in het nazi-rijk door, dat Seyss-Inquart de capaciteiten en de ambitie bezat om de nogal onbekwame Ribbentrop als *Reichsminister des Auswärtigen* op te volgen, tot welk doel hij de twee machtigste mannen in het nazi-Rijk op Hitler na, de leider van de SS Himmler en de feitelijke partij-leider Bormann, op gezette tijden met zijn schriftelijk neergelegde inzichten betreffende de internationale situatie bombardeerde. Hitler zelf bleef van dit soort correspondentie en van veelvuldig bezoek van zijn stadhouder in Nederland verschoond. Tegenover Mussert merkte Seyss-Inquart eens op, dat hij om zo te zeggen tot het huispersoneel van de *Führer* behoorde[4], maar hij wachtte zich er wel voor om de almachtige, sterk gepreoccupeerd met militaire zaken, te veel lastig te vallen; Hitler zou hem dan wel eens een intrigant kunnen gaan vinden, en wilde Seyss-Inquarts *Streben* naar de post van minister van buitenlandse zaken succes hebben, dan was terughoudendheid in zijn privileges bij de heerser bepaald gewenst.[5] Bovendien had het zorgvuldig cultiveren van goede relaties, een techniek die Seyss-Inquart in Oostenrijk grondig onder de knie had gekregen, met lieden als Himmler en Bormann uiteraard zijn geheel eigen mérites.

Voorzichtig laverend wist Seyss-Inquart zo tot het einde toe het vertrouwen van Hitler te behouden, en tevens een goede verstandhouding met diens belangrijkste secondanten te bewaren, zich terdege realiserend, dat zijn volmachten in Nederland in de praktijk beperkt werden door rijksministers, rijksgevolmachtigden en andere nazi-leiders in Duitsland, die hun invloed in de bezette gebieden deden gelden. Natuurlijk was het wel jammer, dat de *Führer* zijn diepste wens pas eind april 1945 per testament vervulde, toen hijzelf en het Duitse Rijk met alle buitenlandse zaken van dien op het punt stonden voorgoed te verdwijnen. Bovendien legde na de zelfmoord van Hitler het nieuwe Duitse staatshoofd, admiraal Dönitz, de wilsbeschikking naast zich neer.[6] Het omzichtig laveren, het kwispelen om de machtigen in het Rijk, het minutieus doseren van woorden en daden

(1) Neuman, *Seyss-Inquart*, p. 58.
(2) Zie p. 197.
(3) Vgl. Henry Picker (hrsg.): *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–1942*, Stuttgart, 1963, p. 360; zie Neuman, *Seyss-Inquart*, p. 77, en hiervoor p. 78, 79, en noot 1 daarbij; ook Verkl. Lammers, p. 1.
(4) Verslag van Mussert van bespreking met Seyss-Inquart op 12 febr. 1945, NSB 27 a.
(5) Verkl. Wimmer II, p. 11; Verkl. Lammers, p. 3.
(6) Zie bijv. H. R. Trevor-Roper: *The Last Days of Hitler*, London, 1958 (3d. ed.), p. 197, 244–246; Walter Lüdde-Neurath: *Regierung Dönitz. Die letzten Tage des Dritten Reiches*, Göttingen, 1950, p. 47; ook o.a. Verkl. mevr. Seyss-Inquart-Máschka.

– niet te veel, niet te weinig – dat alles, wat Seyss-Inquart decennia lang beoefend had en geoliede routine was geworden, had tenslotte niet het verlangde resultaat opgeleverd.

Het lag in de natuur van deze man – in tegenstelling tot die van zijn barse collega Terboven in Noorwegen – om zo weinig mogelijk tegen benen aan te schoppen, Nederlandse of Duitse benen, van ondergeschikten of hogergeplaatsten. Het is opvallend, hoe na de oorlog bijna alle Duitsers, die hem hadden gekend, met een zekere waardering over hem spraken. Een zekere waardering; die in de eerste plaats de *Reichskommissar* gold, minder de persoon van Seyss-Inquart, die zich heel weinig of in het geheel niet deed kennen. Men mag zeggen, dat ook aan zijn Oostenrijkse vrienden Wimmer en Fischböck, die hem het meest nabij stonden, hij zijn persoonlijkheid maar zeer gedeeltelijk blootgaf – misschien geldt het zelfs voor zijn eigen vrouw. Tegenover anderen bewaarde hij, hoffelijk en voorkomend, een volkomen distantie. Alleen tegenover iemand als Mussert permitteerde hij zichzelf af en toe streng of bars op te treden om onmiddellijk daarna weer een glad en minzaam masker op te zetten, meestal met het beoogde effect.[1] 'Wenn ich mit Seyss-Inquart sprach, hatte ich immer das Gefühl, als wenn eine Wand von Glas zwischen uns wäre' zei na de oorlog de chef van Seyss-Inquarts *Präsidialabteilung*. 'Nicht zu durchschauen', luidde een ander oordeel, dat een algemeen gevoelen vertolkte. Men vond hem niet uitgesproken sympathiek, maar ook niet het tegenovergestelde. Populair was hij niet bij het personeel van het rijkscommissariaat, maar er werd niet op hem gescholden.[2] In de hogere échelons werd hij vaak, vanwege zijn katholieke achtergrond en de hem aangewreven dubbelhartigheid, met het epitheton 'jezuïet' aangeduid. Rauter noemde hem:

> 'sehr fleissig, aber kühl bis ins Herz hinein. Ein Mann, der kein Herz gekannt hat... Er war erzogen in einer Jesuitenschule in Feldkirch in Vorarlberg',

en dat beïnvloedde natuurlijk zijn denken.[3] Dat laatste verhaaltje en de daaraan verbonden conclusie berustten op niets, maar het leverde voor een aantal lieden een bevredigende verklaring, zeker voor de weinig genuanceerd oordelende Rauter, die – de hier gepubliceerde stukken tonen het aan – nog niet half de gecompliceerde politiek van Seyss-Inquart en diens even gecompliceerde persoonlijkheid doorzag, en ook niet ten volle de fundamentele onzekerheid van de gesloten intellectueel Seyss-Inquart.

Fundamentele onzekerheid inderdaad. Een Nederlands biograaf van Seyss-Inquart komt tot de slotsom, dat hij tegenover *Tatmenschen* een gevoel van onmacht had, dat velerlei gestalten kon aannemen, en dat zich bijvoorbeeld tegenover Hitler in kritiekloze bewondering uitte.[4] Wij zijn geneigd ons bij dit oordeel aan te sluiten. In zijn slotwoord in de rechtszaal te Neurenberg nog verklaarde Seyss-Inquart niet de man te kunnen afzweren, die hij gediend had, die 'Grossdeutschland als eine Tatsache in die deutsche Geschichte gestellt hat.'[5] Dat hij juist dit naar voren bracht, en op deze wijze, tekent niet alleen de Oostenrijker – of als men wil, Sudetenduitser – Seyss-Inquart, maar ook de mens. Zijn intellectuele onzekerheid wordt bevestigd door een na-oorlogse uitspraak van zijn vriend Wimmer, die hieruit het feit verklaarde, dat Seyss-Inquart zo vaak het oor had geleend aan Schmidt, de radicale volksjongen met de ervaring van de demagoog en partij-man.[6]

(1) Duidelijk in Musserts eigen verslagen van besprekingen met Seyss-Inquart in NSB 27 a; vgl. p. 240.
(2) Verkl. Piesbergen, p. 4, 6, 7; brief van Heinrich Vogler aan L. de Jong van 14 juni 1950; de verdere karakterisering berust mede op grond van andere na-oorlogse gesprekken, o.a. met Wimmer, Hermann Harster, Vogler, Rauter, Wilhelm Harster, Schwebel.
(3) Verkl. Rauter II, p. 12. Ook Rost uitte zich in een brief aan Wolff van 13 januari 1943 over Seyss-Inquart als 'de U bekende Jezuiet' (*Ned. in Oorlogst.* 1947, p. 155).
(4) Neuman, *Seyss-Inquart*, p. 66.
(5) *IMT* (Duitse uitgave) XXII, p. 459, 460.
(6) Verkl. Wimmer II, p. 13.

De dubbelhartigheid valt ondertussen moeilijk te ontkennen. Dubbel spel spelen, het ene zeggen en het andere doen, de een tegen de ander uitspelen; het was in Seyss-Inquarts niet zó sterke positie eigenlijk een noodzaak. Dat hij daarmee nu zeer afstak tegen de intrigant Schmidt, de sluwe en dikwijls onoprechte Rauter, de duistere Himmler, kan weer niet worden gezegd. Dat juist hij bij medewerkers en tegenstanders als de 'jezuïet' gold, was vermoedelijk behalve aan zijn rooms-katholieke achtergrond te danken aan zijn intellectuele en gevoelsmatige distantie, zijn aarzeling, zijn behoefte om zijn eigenlijke bedoelingen vrijwel altijd te versluieren achter een scherm van ingewikkelde zinsconstructies, dubbele ontkenningen, zogenaamde identificatie met het standpunt van zijn gesprekspartner, en altijd: voorbehoud.[1]

Wel mag men veronderstellen, dat een dergelijke figuur zich vermoedelijk niet al te veel illusies heeft gemaakt over de feitelijke inhoud van zijn positie. Hij kende de nazi-wereld, hij wist uit eigen ervaring in Oostenrijk en Polen, dat zijn alleenheerschappij in Nederland in de praktijk wat minder heerschappij, en wat minder alleen, zou zijn.

B. Neven- en ondergeschikten

Korter kunnen wij zijn over de *Wehrmachtbefehlshaber* - om zo te zeggen de militaire mede-regent van de rijkscommissaris – en twee van de vier commissarissen-generaal, namelijk die voor bestuur en justitie, en die voor financiën en economische zaken.

In theorie waren rijkscommissaris en *Wehrmachtbefehlshaber* min of meer gelijkwaardige partners, maar juist hier kreeg de rijkscommissaris al gauw een aanzienlijk overwicht.[2]

Persoon en positie van de *Wehrmachtbefehlshaber* waren beide weinig formidabel. Ten eerste waren zijn bevoegdheden, ook op zijn eigen militaire gebied, beperkt: hij was niet veel meer dan een territoriaal toezichthouder op de Duitse troepen in Nederland, en in verschillende belangrijke opzichten, bijvoorbeeld disciplinair, had hij geen zeggenschap over hen.[3] Als, om iets te noemen, *General der Flieger* Christiansen bij een inspectie van de troepen door een of andere soldaat behandeld zou worden op een wijze, die niet door de beugel kon, kon hij de man niet zelf bestraffen, maar moest hij daar bepaalde legerbevelhebbers om verzoeken – en maar afwachten, wat er dan van terechtkwam, zei zijn chef-staf von Wühlisch na de oorlog.[4] Kortom, erg veel had de *Wehrmachtbefehlshaber* over de bezettingstroepen niet te vertellen, als het er op aan kwam. Over de eenheden van de *Waffen-SS* in Nederland had hij in normale tijden zelfs helemaal niets te vertellen, en hoe het precies zat, als hij in geval van een plotselinge geallieerde aanval tijdelijk operationele bevoegdheden kreeg, wisten de heren zelf niet goed.[5] Bovendien was voor zo'n geval voorzien, dat zo snel mogelijk de eigen commandanten der aanwezige strijdkrachten, de echte generaals zou men haast zeggen, het bevel overnamen. De staf van de *Wehrmachtbefehlshaber* was een onduidelijke en magere organisatie, en bovendien zeer weinig efficiënt. Na de oorlog zei de vroegere chef-staf er zelf van: '... eine organisatorische Missgeburt, wie sie aber typisch für die Staatsführung Hitlers war...'[6]

(1) Vgl. p. 160. Zulks niet alleen tegenover SS of NSB, maar ook tegenover bijvoorbeeld de *Wehrmacht*: zie – alweer bijvoorbeeld – nr. 525 I.

(2) Bij de Oranje-demonstraties op 29 juni 1940 ('Anjerdag') schijnt Christiansen nog een hoge toon te hebben aangeslagen en gedreigd te hebben Seyss-Inquart te 'massregeln': zie nr. 38, noot 20. Eigenlijk zou het overwicht ook meer bij Christiansen gelegen moeten hebben op grond van de verordeningen, zie p. 79, 80.

(3) Zie de in nr. 48, noot 1 genoemde bronnen.

(4) *Proces Christiansen*, p. 232.

(5) Zie p. 110.

(6) *Proces Christiansen*, p. 233; de inlichtingenofficier was notabene een reserve-officier, die ook nog de welzijnszorg der troepen behartigde (inleiding bij de regestenlijst van het WBN-archief, p. 5; Vogler aan De Jong 14 juni 1950).

Toen sinds september 1944 Nederland weer oorlogstoneel werd, desintegreerden functie en organisatie van de *Wehrmachtbefehlshaber* volkomen. Het heft bleef in handen van de legerbevelhebbers enerzijds, en civiel gezag en vooral SS anderzijds.

Friedrich Christian Christiansen[1] was vroeger zo niet de oudste ('ich bin der älteste deutsche Seeflieger')[2] dan toch waarschijnlijk de meest bekende figuur uit de Duitse marineluchtvaart geweest. Om welke reden dan ook was hij een blinde verering voor de *Führer* gaan koesteren. Aan dit alles, en aan zijn carrière bij het ministerie van luchtvaart in de dertiger jaren, had hij waarschijnlijk de protectie van Goering te danken, of misschien wel dat laatste, die carrière, aan de relatie met Goering. Vermoedelijk kwam ook uit die hoek zijn benoeming in mei 1940 tot de hoge post van *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden*, een functie, waarvoor de eenvoudige man, ex-matroos zonder academische of hogere militaire vorming, ten enenmale ongeschikt was, en zich ook ongeschikt voelde, zoals hij na de oorlog zei; men beloofde hem echter een deskundige staf ter zijde te stellen, die alle moeilijke dingen wel zou opknappen. Het gevolg laat zich raden: 'ich wurde sowieso nicht für voll angesehen'.[3] De protectie van Goering devalueerde tijdens de oorlog sterk, sinds de *Reichsmarschall* zich meer en meer tot een eclatante mislukking ontwikkelde, en door Himmler, Bormann en Goebbels naar een tweede plaats onder de Rijksgroten werd geschoven.

Dat betekende, dat Christiansen tamelijk alleen kwam te staan. In die situatie bleek hij tegen zijn tegenspelers, van welke aard dan ook, niet opgewassen. Na de oorlog probeerde hij zich voor te doen, en trachtte zijn Nederlandse raadsman hem tijdens zijn proces af te schilderen, als een ruwe, eerlijke en rondborstige zeeman, van wie men emotionele uitspraken als de wens tot 'ganz Holland zerstören' niet zo letterlijk moest nemen. Er zijn ernstige redenen om hieraan te twijfelen, niet aan de ruwheid, doch aan de rondborstigheid van de ongeletterde zeeman. Maar wel moet men de *ultima ratio* in het pleidooi van zijn verdediger onderschrijven: het feit, dat Christiansen, wat intellect betreft, verre de mindere was van lieden als Seyss-Inquart en Rauter.[4] Misschien was het hierom, dat hij zoveel mogelijk contacten vermeed met het civiele bezettingsbestuur. Ten opzichte van Nederlanders was zijn houding minstens even afwerend. Vooral Mussert en zijn NSB genoten zijn hardnekkige antipathie, zonder dat de oorzaken daarvoor nu recht duidelijk zijn.[5]

De zwakke positie van Christiansen vond mede zijn oorsprong in het feit, dat de rijkscommissaris direct onder de *Führer* ressorteerde. Al was Seyss-Inquart zo slim om niet al te veel gebruik te maken van zijn privilege om rechtstreeks naar Hitler toe te gaan, indien nodig, kon hij het doen. Deze mogelijkheid was er voor Christiansen ook niet. Alles, wat hij wenste te bereiken of naar voren te brengen, moest lopen via het *Oberkommando der Wehrmacht* en dit *OKW* onder de leiding van de ruggegraatloze *Generalfeldmarschall* Keitel bleek niet altijd tijd of zin te hebben om de zaken

(1) Geb. 12 dec. 1879 te Wyk op het Noord-Friese eiland Föhr. Bekend kapitein der koopvaardij en sportvlieger. In de eerste wereldoorlog marinevlieger, daarna kapitein op grote passagiersschepen, van 1930 tot 1933 commandant van de vliegboot Do X, waarmee hij een opzienbarende vlucht maakte. In 1933 lid van de *NSDAP*, ambtenaar bij het *Reichsluftfahrtministerium*, 1935 commandant van de opleidingsscholen der *Luftwaffe*, 1937 leider van het *Nationalsozialistisches Fliegerkorps (NSFK)*. Sinds mei 1940 *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden (WBN)*. In verband met terreurmaatregelen (executies van gijzelaars, platbranden van een deel van Putten en deportatie van een groot deel der mannelijke bevolking van het dorp) in aug. 1948 door het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem tot 12 jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest veroordeeld. In dec. 1951 in vrijheid gesteld. In 1972 gestorven. (*Das Deutsche Führerlexikon 1934/1935*, Berlin-Leipzig, z.j. (1934); *Proces Christiansen*, spec. p. 9–11, 165).

(2) Verkl. Christiansen, p. 3.

(3) A.v., p. 3.

(4) Zie requisitoir en pleidooi in *Proces Christiansen*, spec. p. 158 en 164.

(5) Zie nr. 79; nr. 157, noot 18; H. M. Hirschfeld: *Herinneringen uit de bezettingstijd*, Amsterdam–Brussel, 1960, p. 44, 45.

van de *Wehrmachtbefehlshaber* in Nederland in kwesties met de rijkscommissaris of de *Höherer SSuPF* of met wie dan ook te behartigen, afgezien van de geringe mogelijkheden voor het *OKW* om zich tegen de invloeden van Himmler en Bormann c.s. te verzetten.[1]

Tegenover een Christiansen zag Seyss-Inquart dus wel kans zijn civiele gezag waar te maken. Wat zijn ondergeschikten betrof ondervond de rijkscommissaris onvoorwaardelijke vazallentrouw alleen van zijn *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz* Wimmer. Niet alleen, dat deze een persoonlijke vriend van Seyss-Inquart was, op zijn arbeidsgebied deden de interferenties van potentaten in het Duitse achterland zich veel minder voelen; Wimmer had alleen met de minister van binnenlandse zaken Frick en de minister van onderwijs Rust te maken, tamelijk machteloze lieden, die niet in staat waren de autoriteit van de rijkscommissaris ernstig te ondergraven.[2]

Dat arbeidsgebied omvatte het bestuur in engere zin, de 'innere Verwaltung', maar ook meer dan dat. Het geheel hield in overeenstemming met de heersende Duitse opvattingen zulke verschillende zaken in als bijvoorbeeld het voorbereiden van verordeningen, justitie, volksgezondheid, en onderwijs. De aanduiding van een aantal *Hauptabteilungen* zegt genoeg: *Inneres, Erziehung und Kirchen*, ook *Wissenschaft, Volksbildung und Kulturpflege*. Maar alles, wat met politie te maken had, was zorgvuldig buiten de competentie van *Generalkommissar* Wimmer gehouden.

De Oostenrijker Friedrich Wimmer[3] was oorspronkelijke kunsthistoricus, vervolgens jurist, en had in 1934 een functie gekregen in de afdeling onder de Oostenrijkse bondskanselier, die zich met constitutioneel recht bezighield, hetgeen allerminst verhinderde, dat hij tevens adviseur was van de illegale Oostenrijkse *NSDAP*, wie de grondwet van het land een doorn in het oog was. In het kortstondige kabinet-Seyss-Inquart, dat in maart 1938 de *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland voltrok, was Wimmer als *Staatssekretär* onder de bondskanselier Seyss-Inquart diens plaatsvervanger.[4] Daarna verhuisde hij als *Regierungspräsident* naar Regensburg om die post op te geven toen Seyss-Inquart hem in mei 1940 verzocht een positie in het komende civiele bezettingsbestuur in Nederland te aanvaarden. Hij stond – evenals Fischböck – met de rijkscommissaris op voet van tutoyeren, dat wil zeggen 'Du' in het persoonlijk contact, 'Sie' tijdens dienst; met het haast onvermijdelijke gevolg, dat iemand eens Wimmer tegen Seyss-Inquart 'Du, Herr Reichsminister' hoorde zeggen.[5] Zonder twijfel voelde Seyss-Inquart zich het meest verwant met Wimmer, die eveneens sterk geïnteresseerd was in kunst (vooral in muziek vonden zij elkaar), veelzijdig georiënteerd, en evenmin een harde *Draufgänger* was, ja, door dat soort mede-nazi's ook gewantrouwd werd als katholiekgebonden en *weich*. Hoe kunstminnend, rustig, beschaafd en week Wimmer ook was of gevonden werd[6], het verhinderde hem niet om aan de meest harde maatregelen van het bezettingsregime zijn in het geheel niet onbelangrijke medewerking te verlenen, de meest hardvochtige besluiten in verordeningen te verwerken, het doorlopend onrecht met legale techniek te schragen, zonder dat men ooit iets van een gewetensconflict bespeurt. Maar die houding is allerminst in tegenspraak met een

(1) *Proces Christiansen*, p. 34. Het is Christiansen zelf, die in verband met de tegen hem ingebrachte beschuldigingen uiteraard de nadruk hierop legt, maar het wordt bevestigd door zijn chef-staf von Wühlisch (*Proces Christiansen*, p. 231–232) en door de contemporaine documenten (zie nrs. 384, 544 en de annotatie en verwijzingen daarbij, eveneens de inleiding bij de regestenlijst van het WBN-archief).
(2) Zie Verkl. Wimmer I, p. 9.
(3) Zie ook zijn *curriculum vitae*, geschreven naar aanleiding van zijn honoraire opname in de SS: nr. 6, met de annotatie daarbij.
(4) Zie nr. 6, noot 6.
(5) Verkl. Wilhelm Harster, p. 3; zie ook Verkl. Piesbergen, p. 4. Voor het volgende ook de na de oorlog gevoerde gesprekken met andere Duitsers (Verkl. Rauter, Verkl. Schwebel, e.a.). Met het hier weergegevene zijn de naoorlogse gesprekken met Wimmer zelf (Verkl. Wimmer) o.i. allerminst in tegenspraak.
(6) Een beleefde, doch zwakke figuur, is het oordeel over hem, niet alleen van de in de vorige noot genoemde Duitsers, maar ook van Hirschfeld, *Herinneringen*, p. 44.

in wezen zwakke persoonlijkheid. Zwak was ook zijn positie, want in feite alleen afhankelijk van de rijkscommissaris; een achterban in Duitsland van machtige ministers of partijfunctionarissen had Wimmer, zoals wij al gezegd hebben, niet. Belangrijke politieke impulsen gingen dan ook niet van hem uit.

Zeer uitgebreid waren arbeidsgebied en organisatie van de *Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft*. Die organisatie omvatte *Gewerbliche Wirtschaft*, *Preisbildung*, *Ernährung und Landwirtschaft*, *Post- und Fernmeldewesen*, *Eisenbahn*, om maar een zeer losse en allerminst volledige greep te doen in de wirwar van afdelingen en onderafdelingen. Van zeer groot belang voor de Nederlandse bevolking, zij het niet voor dit verhaal, was de *Hauptabteilung Soziale Verwaltung*, die zich bezig hield met de uitzending (al spoedig: deportatie) van Nederlandse arbeidskrachten naar Duitsland. In 1942 werd deze instantie om nog te noemen redenen onder de *Generalkommissar z.b.V.* geplaatst, om in 1944 naar *Finanz und Wirtschaft* terug te keren.[1] In feite was ook dit commissariaat-generaal een conglomeraat van allerlei instanties, die voortdurend richtlijnen van Berlijnse bureaus kregen en onderling met toewijding hun competentie-veten bleven uitvechten.

De *Generalkommissar* Hans Fischböck[2] was eveneens Oostenrijker, eveneens een goede bekende van Seyss-Inquart, en had, zij het op ander terrein dan Wimmer, een vergelijkbare carrière achter de rug. Na een tijdlang in het bankwezen en aanverwante instellingen werkzaam geweest te zijn, werd hij belast met de afwikkeling der zaken van de in 1936 ineengestorte verzekeringsmaatschappij 'Phoenix' (die ineenstorting had toen een schandaal in heel Oostenrijk veroorzaakt). Daarnaast diende hij Seyss-Inquart, in die twee laatste jaren van Oostenrijks onafhankelijkheid de rijzende ster aan het politieke firmament, van advies op economisch gebied. In het *Anschluss*-kabinet van Seyss-Inquart was hij minister van handel. In tegenstelling tot Wimmer behoorde hij wel degelijk tot het harde soort. Dat iemand als Rost van Tonningen hem 'een meester in cynische en geslepen manoeuvre' zou hebben genoemd[3], zegt op zichzelf vermoedelijk alleen, dat Fischböck hem te slim af was, maar zeer ambitieus en wantrouwend en bovendien onvermurwbaar was hij stellig.[4] Op economisch terrein speelde hij in Nederland een uiterst belangrijke rol, die echter betrekkelijk snel het karakter van *rücksichtslose* uitbuiting aannam, geheel in overeenstemming met de wensen van Goering en Funk, die beiden in de *politische Neugestaltung* van Nederland in wezen ongeïnteresseerd waren.

Meer menen wij derhalve over Wimmer en Fischböck, hoewel beiden honorair *SS-Führer* waren, niet te hoeven zeggen. Daarentegen des te meer over het derde commissariaat-generaal, dat de vage aanduiding *zur besonderen Verwendung* had gekregen, en dat als enige onder leiding stond van een echte Duitser uit het *Altreich:* Schmidt.

C. *Schmidt*

De benoeming van Wimmer en Fischböck was een persoonlijke keuze van Seyss-Inquart geweest. Dat was niet het geval met Schmidt en Rauter. De laatste (die een apart hoofdstuk vormt, in meer dan één opzicht trouwens) was door Himmler naar voren geschoven[5], Schmidt hoogstwaarschijnlijk door Bormann. Op 25 mei 1940 had Hitler in zijn hoofdkwartier in de Eifel de pas-benoemde rijkscommissaris en deze twee commissarissen-generaal toegesproken in verband met hun spoedig te

(1) Zie Sijes, *Arbeidsinzet*, p. 57, 58; Präs I 10°°C.
(2) Zijn korte autobiografie voor opname in de SS hier afgedrukt als nr. 82.
(3) KB I 2227.
(4) Hirschfeld, *Herinneringen*, p. 6, 44.
(5) D.w.z. Hitler had zijn keus gedaan uit een voordracht door Himmler van twee mannen: Rauter en E. von dem Bach-Zelewski (zie nr. 21, en noot 2 daarbij).

aanvaarden functies in Nederland. Daarbij was gezegd, dat Schmidt als representant van de *Parteikanzlei* zou worden 'beigegeben'. Tevens verwachtte de *Führer*, dat de *Generalkommissare* 'engstens' met Seyss-Inquart 'zusammenarbeiten würden'.[1] Van een duidelijke formele onderschikking werd niet eens gerept.

Ambt en taak van de *Generalkommissar z.b.V.* waren uitermate vaag aangeduid in de desbetreffende verordening[2]: hij was belast met kwesties inzake openbare meningsvorming en met opdrachten, die hij in speciale gevallen van de rijkscommissaris zou krijgen. Wat hield dit nu in? De twee belangrijkste *Hauptabteilungen* van dit speciale commissariaat-generaal kregen de omineuze namen *Politischer Aufbau* en *Volksaufklärung und Propaganda*. Kortom, het bleek al gauw, dat de taken bestonden uit het voeren van nazi-propaganda, en vooral van een nazificeringspolitiek. Pers, radio, film en dergelijke zaken kregen speciale aandacht van de *Generalkommissar z.b.V.*, die al snel als de 'politische Generalkommissar' werd aangeduid. Aanvankelijk gingen vrijwel alle Duitse functionarissen er als vanzelfsprekend van uit, dat bij het ontwerpen en realiseren van het politieke beleid hij de eerste secondant van de rijkscommissaris, en mede-bepaler van het beleid, zou zijn. Pas later ontwikkelde de SS zich met name in de persoon van de *Höherer SSuPF* tot een gevaarlijke concurrent. Al met al reden genoeg om wat uitgebreider stil te staan bij de persoon van Schmidt en het apparaat, waarvan hij het hoofd was.

Zijn commissariaat-generaal was niet alleen uit partij-mensen opgebouwd, maar voor een groot deel uit personeel, dat van het *Propagandaministerium* afkomstig was. De ene groep was trouwens gedeeltelijk aan de andere identiek; dat gold in de eerste plaats voor Schmidt zelf, die zoals men hieronder nog zal zien zowel in de partij-hiërarchie als in het propaganda-apparaat carrière had gemaakt. Onlogisch was de keuze van deze *Generalkommissar* en het personeel onder hem niet, waar één van hun voornaamste taken bestond uit de 'openbare meningsvorming', dat wil zeggen het voeren van propaganda en het controleren en beïnvloeden van de Nederlandse nieuwsmedia. Indien de Duitse minister van propaganda Goebbels het gewild had, had hij vermoedelijk vrij makkelijk van het *Generalkommissariat z.b.V.* een vooruitgeschoven post van zijn *ProMi* (*Propagandaministerium*) kunnen maken. Bij een bezoek van hem aan Den Haag op 29 juni 1940 (waarbij Goebbels zelf kon waarnemen, hoe de Nederlanders naar aanleiding van Prins Bernhards verjaardag voor het eerst openlijk tegen de bezetter demonstreerden) constateerde een ambtenaar van het commissariaat-generaal, zelf uit het *ProMi* afkomstig, verheugd, dat de minister

> 'von meiner Dienststelle und den Äusserungen des Generalkommissar Schmidt den Eindruck gewonnen hat, dass unser Ministerium hier doch gut dasteht und sich weiter noch fester in den Sattel setzen wird.'[3]

Maar hierbij liet Goebbels het, verder geen enkele interesse voor Nederland tonend en het terrein – Schmidt en diens onderhorigen – zodoende geheel aan Bormann overlatend.

Daar kwam nog iets bij. Voor de oorlog waren de Rijksduitsers[4] in Nederland, die lid waren van de *NSDAP*, georganiseerd in de *Landesgruppe Niederlande* van de *Auslandsorganisation der NSDAP*, zij het later onder een andere naam. Na mei 1940 slaagden Seyss-Inquart en Schmidt erin de *Landesgruppe Niederlande* aan de *Auslandsorganisation* te ontfutselen, en in oktober 1940 – in navolging van het *Generalgouvernement* in Polen – te organiseren in een zg. *Arbeitsbereich der*

(1) Verkl. Rauter II, p. 6.
(2) *VO* 4/40.
(3) CDI 4 C; Verkl. Wimmer II, p. 11; Verkl. Janke, p. 10.
(4) Personen met de Duitse nationaliteit, in tegenstelling tot *Volksdeutschen* ('Volksduitsers'), lieden, van wie een Duitse afstamming werd aangenomen.

NSDAP in den Niederlanden, ondergeschikt aan de rijkscommissaris, met als leider de *Generalkommissar z.b.V.* Schmidt.[1]

Dit *Arbeitsbereich* was net zo georganiseerd als een *Gau* in Duitsland, met *Kreise*, *Ortsgruppen*, met de voor een *Gau* gebruikelijke bureaus en functionarissen, met neven-organisaties zoals de *DAF (Deutsche Arbeitsfront)*, *Reichsjugendführung*, *NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt)* en dergelijke. Het grote verschil was, dat er nimmer een *SA* in Nederland kwam, en dat de SS in Nederland er volkomen los van stond.

Niet alleen in de persoon van Schmidt was het *Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden* gekoppeld aan het rijkscommissariaat; ook een aantal functionarissen van het *Arbeitsbereich* hadden overeenkomstige posten in het *Generalkommissariat z.b.V.* Zo was de leider van het *Referat Jugend* in het *zbV*-apparaat tevens *Beauftragter* van de *Reichsjugendführung* in Nederland, en als zodanig functionaris van het *Arbeitsbereich*. De bewuste versmelting van partij en staat, in Duitsland al ver doorgevoerd, was hier ook meer dan alleen een personele unie. In de indelingsschema's van het rijkscommissariaat werd het *Arbeitsbereich* min of meer als een soort instantie van de *Generalkommissar z.b.V.* opgevoerd. Medewerkers van *DAF* en *NSV* werden als onbezoldigde ambtenaren in het rijkscommissariaat opgenomen. Er zijn nog meer gegevens, die in deze richting wijzen; de betrokken Duitsers wisten blijkbaar zelf vaak geen onderscheid te maken tussen bepaalde functies en activiteiten van het *Generalkommissariat z.b.V* en het *Arbeitsbereich*.[2]

Daarbij kreeg Schmidt nog een derde ambt: de *Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz* Sauckel benoemde hem in oktober 1942 tot zijn vertegenwoordiger in Nederland (waardoor de eerder genoemde *Hauptabteilung Soziale Verwaltung* een onderdeel van Schmidts commissariaat-generaal werd). Soortgelijke functies hadden de *Gauleiter* in Duitsland gekregen; het staatskarakter ervan was dus stellig discutabel.[3] Misschien kan men in plaats van versmelting van partij en staat eerder spreken van verwarring, zij het een opzettelijke. Hoe dan ook, het verschafte Schmidt een nog groter, zij het niet doorslaggevend, gewicht.

Als chef van het *Arbeitsbereich* kreeg Schmidt (het werd pas in oktober 1941 formeel zo gesteld) de rechten van een *Hoheitsträger*.[4] Dat ging al een heel eind in de richting van de zo zeer door hem begeerde *Gauleiter*-positie. Niet alleen tegenover zijn collega's en concurrenten, ook tegenover de rijkscommissaris maakte het zijn positie sterker.[5] De politieke winst ging echter ook naar Bormann, de opsteller van het desbetreffende decreet. De leider van het *Arbeitsbereich* in Nederland immers

> 'ist in allen internen Parteiangelegenheiten an meine, in allen den politischen Einsatz des Arbeitsbereichs der NSDAP betreffenden Fragen an die Weisungen und Richtlinien des Reichskommissars und Reichsministers Pg. Dr. Seyss-Inquart gebunden.'

(1) *Verfügung V* 9/40 van 7 okt. 1940, in *Reichsverfügungsblatt der NSDAP*, *Ausgabe B*, 11 okt. 1940. Men zie voor deze materie A.E. Cohen: 'Ontstaan en betekenis van 'Der Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden', in *Studies* I, p. 24 e.v.

(2) Het voorafgaande is afgeleid uit een vergelijking van gegevens uit persoonsdossiers van het rijkscommissariaat, *Organisationspläne*, telefoonlijsten e.d. (Präs 43 en PA Präs); voorts H 1140. Schmidts opvolger Ritterbusch leidde n.b. zijn functie als *Generalkommissar z.b.V.* af uit die van leider van het *Arbeitsbereich*: zie nr. 423, noot 1.

(3) Circ. van Piesbergen 30 okt. 1942, Präs 1 10° 1C; T 48/177363; *IMT* XXII, p. 566–568; zie ook Sijes, *Arbeidsinzet*, p. 150, 151.

(4) *Verfügung V* 3/41, *Reichsverfügungsblatt der NSDAP*, *Ausgabe A*, 20 okt. 1941. Zie voor het begrip *Hoheitsträger* p. 18.

(5) In Noorwegen was de rijkscommissaris Terboven zelf het hoofd van het Duitse partij-apparaat (daar niet *Arbeitsbereich* genoemd, maar *Landesgruppe der NSDAP in Norwegen*).

Dat laatste, die gebondenheid aan 'Weisungen und Richtlinien' klonk heel wat tammer en vager dan de directe subordinatie, waarvan in de oprichtingsverordening sprake was geweest.[1] Bormann kreeg nu meer greep op de leider van de partijorganisatie in Nederland. In een *Verfügung* van 2 augustus 1942, ditmaal van Hitler zelf, werd de onderschikking van de leiders der diverse *Arbeitsbereiche* (Polen, Nederland, het bezette gebied in de Sowjet-Unie) aan de leider der *Parteikanzlei* nog stringenter gemaakt;[2] vermoedelijk een openingszet van Bormann ter vergroting van zijn zeggenschap over de vele machtige *Gauleiter* in Duitsland zelf.[3] Himmler was niet de enige, die sterke posities in de bezette gebieden als springplank tot machtsuitbreiding in het hart van Hitlers rijk wilde gebruiken.

In hoeverre deed 'München' (waar de *Parteikanzlei* zetelde) zijn invloed gelden? Over de relatie tussen Himmler en Rauter zijn wij door de hier afgedrukte correspondentie goed ingelicht, maar briefwisseling tussen hun rivalen, Bormann en Schmidt, is misschien wel gevoerd, maar in ieder geval niet bewaard gebleven.

'Schmidt war ein Bormann-Mann; er war das Telephon des Bormann, die Hand zu Bormann',

beweerde Rauter na de oorlog.[4] Dat was niet helemaal onjuist, maar met deze formulering leverde Rauter toch voornamelijk een fraaie projectie van zijn eigen verhouding tot Himmler. Schmidt was niet als zijn SS-rivaal, die geen stap deed zonder er zeker van te zijn, dat hij geheel in de pas van zijn meester in Duitsland liep; integendeel, hij voerde een hoogst persoonlijke politiek, die door Bormann met stijgende reserve werd gevolgd. Daarbij oefende hij vooral in het begin van de bezettingstijd een sterke invloed uit op de aarzelende Seyss-Inquart.

Onder de mannen, die met hem te maken hadden, heerste er een zekere *communis opinio* ten aanzien van de persoon van Fritz Schmidt[5] (afgescheiden van de NSB-leider Mussert, die geheel door hem werd ingepalmd). Onder de hoogste Duitse ambtsdragers in Nederland nam hij een wat aparte plaats in. Dat lag niet, zoals men zou kunnen denken, zozeer aan het verschil in nationale origine: Seyss-Inquart, Rauter, Wimmer en Fischböck, zij waren allen Oostenrijkers, Schmidt daarentegen, geboren, opgegroeid en omhooggeklommen in Westfalen, was de enige Noord-Duitser in dit gezelschap (dat, met een aantal lagere dignitarissen van dezelfde stam, soms spottend de *Donauklub* werd genoemd). Ook lag het niet aan het feit, dat hij de enige van hen was, die geen SS-rang had; zoveel had dat bij Wimmer of Fischböck ook niet te betekenen. Schmidt onderscheidde zich eerder door zijn sociale afkomst en carrière. Geen officier, geen banden met de *gute Gesellschaft*

(1) In de *Verfügungen/Anordnungen/Bekanntgaben. Herausgegeben von der Partei-Kanzlei*, München, (1943), III, p. 198, 199, zijn de decreten *V* 9/40 en *V* 3/41 enigszins gewijzigd opgenomen, o.a. met weglating van de persoonsnamen.

(2) *Verfügung* 8/42, *Reichsverfügungsblatt der NSDAP, Ausg. A*, 18 aug. 1942.

(3) Dit wordt ook door Cohen verondersteld in *Studies* I, p. 35.

(4) Verkl. Rauter II, p. 11.

(5) Geb. 19 nov. 1903 te Eisbergen (Westfalen). Gymnasium-opleiding; van 1922 tot 1926 soldaat in de *Reichswehr*. Opleiding voor fotograaf, tot 1934 foto-handelaar. Sinds 1929 lid van de *NSDAP* en de *SA*. Vanaf zijn intrede in de partij bekleed met regionale partij-functies. In 1932 *Kreisleiter* van Minden in Westfalen, in 1934 daarbij *Gaupropagandaleiter* en tegelijkertijd chef van het *Reichspropagandaamt* in de *Gau Westfalen-Nord*. In 1938 'zur Partei-Kanzlei berufen', eerst gedetacheerd bij de Sudetenduitse *Gauleiter* Henlein, sinds het begin van de oorlog bij het *Propagandaministerium* van Goebbels. Op 23 mei 1940 benoemd tot *Generalkommissar z.b.V.* bij de rijkscommissaris van het bezette Nederland; op 7 oktober van dat jaar tevens *Leiter* van het *Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden*. Op 26 juni 1943 in Frankrijk door een val uit een trein om het leven gekomen (*Grossd. Reichstag*; P 154; PA Präs; *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 8 juni 1940. Het volgende is, voorzover niet een precieze bronaanduiding wordt genoemd, gebaseerd op Verkl. Wimmer, Rauter, W. Harster, mevr. Seyss-Inquart-Máschka, Piesbergen).

(in Wenen altijd hoog gewaardeerd), geen academicus. Of hij zijn gymnasium-opleiding heeft afgemaakt, is twijfelachtig.[1] In het begin van de twintiger jaren was hij een tijdlang beroepssoldaat, daarna werd hij foto-handelaar, en enige jaren nadien fervent lid van de *NSDAP*, waarin hij snel carrière maakte als organisator en spreker. Kennelijk gaf hij in 1934 zijn foto-handel op, toen hij behalve *Kreisleiter* van Minden (en dus *Hoheitsträger*, toen al) ook hoofd van het *Reichspropagandaamt* voor de gehele *Gau* Noord-Westfalen werd, en daarmee trouwens ook een partij-functie op propagandagebied combineerde. Zijn hoofdtaak, mag men hieruit afleiden, vond hij dus in het staatsapparaat, van Goebbels met name, maar hij bleef daarbij partij-man. Een paar diverse, korter durende functies bevestigden dit type loopbaan, bevestigden vermoedelijk bovendien *zijn* type: geen intellectueel als Seyss-Inquart, geen *condottiere* als Rauter, maar een typische partij-*apparatschik*. Toen hij tot *Generalkommissar z.b.V.* in Nederland benoemd was, kon hij moeilijk anders zijn dan een exponent van de partij. In meer dan één opzicht: de omhooggevallen ex-fotograaf in zijn partijbonzen-uniform en met zijn Hitler-snorretje was zo duidelijk de *Emporkömmling* uit het kleinburgerdom, die de brede kijk op de dingen miste 'auf Grund von Kinderstube und Studium'.[2] Hij was en bleef 'Parteigenosse Schmidt-Münster'; de naam van de Westfaalse stad werd vaak aan zijn eigennaam toegevoegd om hem te onderscheiden van de vele, vele andere Schmidts, Schmitts, enz., enz., die door en in de nazi-partij personen van gewicht werden. Die aanduiding trof onbedoeld het wezen van de zaak: van welke snorkende partijrang ook voorzien, hij bleef een hoogst ongetituleerde meneer Schmidt uit het kleine provincie-milieu. Maar juist zo was hij veel representatiever voor de nazi-beweging dan 'nette' lieden als Seyss-Inquart. Die keek evenals de andere *Generalkommissare* zeker enigszins neer op de handige, welbespraakte volksjongen, die niet door intellectuele twijfels geplaagd scheen te worden. Anderzijds meende Seyss-Inquart, die die twijfels vrijwel voortdurend koesterde, juist daarom vaak op het politieke instinct van Schmidt te kunnen vertrouwen.[3]

Toen na enige maanden van Duitse heerschappij in Nederland de tegenstellingen tussen de NSB en haar radicale vleugel, die zich in de Nederlandsche SS organiseerde, duidelijker aan het licht traden, manifesteerden zich ook de eerste tekenen van een botsing tussen Schmidt en Rauter, die op Himmlers bevel de Nederlandsche SS onder zijn hoede nam. Steeds sterker begon een SS-politiek zich af te tekenen tegenover het streven van de NSB, gesteund door Schmidt. Was het, omdat hij als partij-man reeds in een zekere tegenstelling tot de SS stond, omdat hij als zodanig een grotere affiniteit had met de Nederlandse nazi-partij, of omdat hij in de naïeve leider van de NSB het meest bruikbare instrument voor eigen streven zag?

Het een sluit het ander niet uit, en waarschijnlijk speelden alle drie factoren mee. De politiek van Schmidt om steun te verlenen aan Mussert, die een nationaal-socialistisch, maar zoveel mogelijk onafhankelijk Nederland voorstond, was niet alleen zeer voorwaardelijk en zeer kronkelig, maar in essentie onoprecht. Schmidt bestreed de SS-politiek, maar dacht eigenlijk nog imperialistischer dan de SS. Hij jongleerde met concurrerende Nederlandse rechts-radicale partijen, ja, ook met de Nederlandsche SS in plotseling samenspel met Rauter (dat even plotseling weer afbrak) om de NSB in de door hem gewenste richting te drijven. De lezer zal in deze publikatie gelegenheid te over krijgen om de bochten en sluipwegen, waarlangs Schmidt zijn doel trachtte te bereiken, te leren kennen.

Haast onontkoombaar dringt zich de indruk op, dat Schmidt alle achterbaksheden, trucjes, leugens en intriges, die ook de grote staatsman niet vreemd plegen te zijn, voor het wezen van staatsmanskunst aanzag. De vraag is, wat hij met al zijn handigheden wilde. Daarover hield hij meestal zijn mond, maar in oktober 1942 liet hij tegenover een hoge regeringsambtenaar in Duits-

(1) Gezien de vaagheid hierover in P 154 en PA Präs.
(2) Verkl. Piesbergen, p. 9.
(3) Als bij p. 86, noot 6.

land toch iets los: hij steunde Mussert inderdaad, en wilde hem aan de macht hebben, maar na een aantal jaren onder het bewind van deze man zouden de Nederlanders wel tot het punt zijn gebracht, dat ze dan nog liever annexatie bij Duitsland zouden verkiezen.[1] Misschien was deze uitlating van Schmidt alweer een halve waarheid, of onversneden opschepperij, maar iets onthullen deze woorden wel degelijk. Wat Schmidt uiteindelijk wilde, was een zeer hoge positie in Hitlers rijk, daaronder begrepen de bezette gebieden. Of juist die gebieden; welke dat waren deed er niet zoveel toe. De *Kreisleiter* uit het Westfaalse stadje Minden zag zich al als *Gauleiter* in Holland, misschien *Reichskommissar* van België na vervanging van de militairen daar door een civiel bestuur. Of waarom geen positie, waarin hij de politieke gelijkschakeling van twee, drie, of alle Germaanse landen tegelijk wel even voor elkaar zou brengen? Zijn eerzucht en zijn zelfoverschatting waren grenzeloos, zijn fanatieke bezetenheid, gepaard met evidente onbetrouwbaarheid verwekte afkeurende verwondering, irritatie en misprijzen bij zijn collega's en ondergeschikten, na enige tijd ook bij zijn superieuren; men ging zich afvragen, of de man niet stapelgek was.[2] Het meest milde oordeel is ongetwijfeld dat van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei* in Nederland Harster, die Schmidt 'bauernschlau' noemde, een man, die zichzelf overschatte, en eigenlijk een tragische figuur werd.[3]

Daar kan men verschillend over denken. Zeker is, dat zijn politiek een mislukking werd, en dat bij al het politieke touwtrekken in Nederland de SS toch de sterkste scheen te worden. De grootse plannen van Schmidt met de NSB en met zichzelf liepen op niets uit. Bormann beschouwde zijn gedoe met steeds meer distantie. Geheel anders dus dan de wijze, waarop Himmler, voortdurend instructies gevend, met zijn zonder meer gehoorzamende agent Rauter omsprong. De hierboven gestelde vraag, in hoeverre Schmidt de politiek van zijn Duitse partij-chef volgde, werd door deze tenslotte beantwoord met een krachtig: in het geheel niet. Bormann liet in februari 1943 vastleggen, dat hij voor hetgeen Schmidt in Nederland 'als Politik bezeichnet und tut' geen enkele verantwoordelijkheid wenste te dragen.[4] Dat was misschien niet helemaal waar, of waar geweest[5]; maar Bormann wenste toen geen open conflict met Himmler. Duidelijk was het wel, ook voor Schmidt. Alleen de totaal verblinde Mussert bleef in hem geloven, waarschijnlijk ook de minder intelligenten uit diens omgeving. Verder niemand, ook Seyss-Inquart niet meer. Maar degeen, die wellicht nog het meest alle vertrouwen in hem en zijn politiek verloren had, was Schmidt zelf. Toen hij merkte, dat Bormann hem liet vallen, moet hij hevig gedeprimeerd zijn geraakt: 'Ich kann nicht weiter, ich bin am Ende, meine Politik ist schief gegangen,' zou hij vlak voor zijn einde tegen een andere Duitse bezettingsfunctionaris hebben gezegd.[6]

Op 26 juni 1943 merkte een gezelschap Duitse partijdignitarissen, dat van een bezichtigingsreis naar de verdedigingswerken aan de Franse kust per trein naar Parijs terugkeerde, dat hun reisgenoot Schmidt, de *Generalkommissar* uit Nederland, ontbrak. Even later hoorde men, dat zijn lijk op het zojuist afgelegde traject gevonden was. Zelfmoord, een alcoholische misstap uit de trein, dan wel een eenvoudige struikeling uit een niet goed gesloten deur, of een door de SS gepleegde moord? Het was

(1) Zie nr. 234, noot 2.

(2) Zie nr. 254 en noten 9 en 10 daarbij en nr. 325. Dat Schmidt *Reichskommissar* van België wilde worden, vond zijn oorsprong weliswaar in een gerucht, dat aanvang 1943 de ronde deed (H 417: 4588-9), maar vindt steun in deze documenten, en is geheel in de lijn van de persoon van Schmidt. Wat zijn geestvermogens betreft, de functionaris van het *Generalkommissariat z.b.V.* Ispert, tevens arts, beschouwde hem als een schizoïed (Verkl. Ispert, p. 5). Onevenwichtig was hij stellig.

(3) Verkl. Harster II, p. 3.

(4) Nr. 352 I.

(5) Al die jaren had Schmidt volgens zijn plaatsvervanger Eftger regelmatig contact met Bormann gehad over de grote lijnen van het beleid (Verkl. Eftger, p. 1).

(6) Verkl. Ispert, p. 5.

met name Mussert, die onmiddellijk het laatste aannam. Over het algemeen lijken de feiten – vooral de nerveuze spanningen, waaraan Schmidt de laatste tijd zichtbaar had geleden – in de richting van de eerste hypothese te wijzen. Volledig opgehelderd werd de zaak nooit.[1]

Het plotselinge verscheiden van Schmidt dwong zowel Seyss-Inquart als Mussert (ieder op zijn eigen wijze) zich nog meer aan de groeiende macht van de SS aan te passen dan zij reeds deden. Schmidts opvolger Willy Ritterbusch leverde geen compensatie voor het verlies. Over hem kunnen wij hier kort zijn, om twee redenen: na Schmidts dood viel er ten eerste weinig 'politische Gestaltung' in Nederland meer te bedrijven. Daar had de Duitse bezettingspolitiek, voor een groot deel bedreven door de omgekomen *Generalkommissar z.b.V.*, in de tussentijd grondig voor gezorgd. Bovendien was de nieuwe machthebber, die in het eerste jaar van de bezetting *Beauftragter* voor Noord-Brabant was geweest, en daarna een tamelijk onbelangrijk baantje bij de *Partei-Kanzlei* had gehad[2], een volstrekte nulliteit. De brave onderwijzer, zoals Rauter hem karakteriseerde[3], was 'geen strijdersnatuur' volgens Mussert, van die zijde inderdaad een treffende uitspraak.[4] Nog treffender misschien, de samenvatting van een andere Duitse functionaris over de figuur Ritterbusch: 'ein müder Mann ohne Einfluss'.[5] Daaraan hoeft niets te worden toegevoegd. Voor de insiders leek de SS definitief het overwicht te hebben gekregen.

Eén factor dient echter nog bij de beschrijving van het rijkscommissariaat te worden genoemd, namelijk de rol, die dit apparaat reeds door zijn bestaan op zichzelf speelde. Oorspronkelijk als tijdelijke *Aufsichtsverwaltung* gedacht, had het als alle grotere organisaties de neiging zichzelf te continueren. Nog in oktober 1940 beschouwde Seyss-Inquart het Duitse bezettingsbestuur slechts als een 'Führungskopf[6]', maar al gauw bleek 'Holland' voor vele Duitse ambtenaren een vakantieoord, vergeleken met Polen, Rusland, de Balkan, of zelfs hun eigen land, dat steeds meer aan de massale bombardementen van de geallieerden werd overgeleverd. Velen wisten een baan in het rijkscommissariaat in Nederland te vinden, waarna zij medewerkers aantrokken, die op hun beurt weer andere ondergeschikten, assistenten, bureaukrachten enz. meebrachten[7], een neiging, die ambtenaren trouwens van nature schijnen te bezitten. Voor de zogeheten wet van Parkinson zou het rijkscommissariaat een goede illustratie zijn geweest, gezien de zelfvermenigvuldiging, die sinds mei 1940 plaatsgreep. De chef van de *Präsidialabteilung* Piesbergen meende na de oorlog, dat voor een behoorlijke *Aufsichtsverwaltung* 200 nijvere ambtenaren reeds voldoende zouden zijn geweest, maar een half jaar na de Duitse inval in Nederland telde het rijkscommissariaat, Rauters sector *niet* inbegrepen, reeds meer dan het vijfvoudige van dit aantal, en in mei 1943 was het personeelsbestand opgelopen tot omstreeks 2000. Het zij maar meteen gezegd, dat volgens enige, wat onvolledige gegevens het percentage Nederlandse personeelsleden onder deze aantallen – uiteraard in ondergeschikte posities werkzaam – tussen de 38 en 43 moet hebben geschommeld.[8] De gebeurtenissen in september 1944, waarbij het civiele bestuur in elkaar dreigde te storten, en vele hoog- en laaggeplaatsten in dit bestuur naar Duitsland vluchtten, of ontslagen werden (het laatste vaak als gevolg van het eerste) deden het personeelsbestand tot 421 man zinken. Tegen veler verwachtingen

(1) Zie nr. 422 en noot 3 daarbij.
(2) Zie voor meer biografische gegevens over hem nr. 423, noot 1.
(3) In nr. 425.
(4) Verkl. Mussert I, p. 8.
(5) Verkl. Piesbergen, p. 9.
(6) Zie p. 147, noot 3.
(7) Zo ook Verkl. Piesbergen, p. 3.
(8) A.v., p. 3; Präs 1 10°°.

in verdween het rijkscommissariaat echter niet, maar veerde integendeel na september weer op en in februari 1945 kon Piesbergen berichten: 'Die Gefolgschaft des Reichskommissars ist seit dem Abbau in den Septemberwochen um mehr als 100% gestiegen. Das Anwächsen hält an'.[1]

Die zelf-continuering van de Duitse bezettingsorganisatie, zelfs in het laatste, chaotische stadium van de oorlog zo opvallend aanwezig, had ook politieke oorzaken. Aanvankelijk hadden de Duitsers gehoopt, dat na de val van Frankrijk in de zomer van 1940 de oorlog afgelopen zou zijn. Engeland weigerde evenwel vrede te sluiten. De oorlog, en daarmee het bezettingsbestuur in Nederland, duurde steeds langer, tenslotte vijf jaar lang. Al deze jaren weigerde Hitler radicale veranderingen in de status van het bezette Nederland aan te brengen (en niet alleen van Nederland trouwens). Het rijkscommissariaat werd een gevestigde instelling, waarvan het voorlopige karakter steeds meer op de achtergrond raakte. Andere Duitse machthebbers mochten gezag en bevoegdheden van die instelling op ernstige wijze aantasten, aan haar *raison d'être* werd eigenlijk niet meer getwijfeld. Men dacht aan Duitse zijde verscheidene malen aan de vorming van een Nederlandse nazi-regering, maar die plannen impliceerden geenszins het verdwijnen van het bestaande Duitse bezettingsbestuur, evenmin als dat in Noorwegen het geval was, toen de rijkscommissaris in dat land de leider van de Noorse nazi-partij Quisling in februari 1942 een regering liet vormen. Met dat al bleef de rijkscommissaris Terboven de hoogste gezagsdrager in Noorwegen, en bepaald niet alleen in naam. Zelfs nam Himmler het voortbestaan van de positie van een rijkscommissaris en een *Höherer SSuPF* in Nederland in een verdere toekomst als gegeven aan, hoewel de verhouding van deze figuren tot de toekomstige staat (gedacht als een soort *Land* in een Germaans *Reich*) hem nog niet voor ogen stond. Zo dacht ook de SS-expert in nationaal-socialistische staatsinrichting Werner Best er over; hij kwam tot de conclusie, dat ook in de toekomst 'die Aufsichtsverwaltung ein wesentliches Mittel der deutschen Grossraumverwaltung sein wird.'[2]

Aldus werd door de blijvende oorlogstoestand, waarop Hitler zich ook beriep om beslissingen over het politieke regime in het bezette Nederland uit te stellen, het voortbestaan van het rijkscommissariaat verzekerd, en kreeg het zelfs uitzichten op een permanente status. De diverse en divergerende krachten in dit bezettingsregime nu trachtten elk door al zoveel mogelijk machtsposities in te nemen de komende beslissing van de *Führer* van te voren reeds te beïnvloeden. Hoe ook die beslissing zou uitvallen, één ding was voor de betrokkenen zeker: nooit meer zouden de Duitsers dit land opgeven, hun opperheerschappij zou gehandhaafd blijven. De vraag was slechts, welke vorm die opperheerschappij op den duur zou aannemen, en welke Duitsers het in Nederland te vertellen zouden hebben.

(1) Präs 1 10°°en 1 10° 3 C.
(2) Nr. 96; Werner Best: *Die deutschen Aufsichtsverwaltungen in Frankreich, Belgien, den Niederlanden, Norwegen, Dänemark, und im Protektorat Böhmen und Mähren*, z.pl., z.j., p. 82.

HOOFDSTUK IV

De Höherer SS- und Polizeiführer in Nederland

A. Rauter: persoon en functie

Het behoeft geen betoog, dat men een zeer overdreven, eenzijdig en onvolledig beeld van Nederland tijdens de Duitse bezetting zou krijgen, als men slechts de beschikking had over documenten, afkomstig van de bezetters en hun Nederlandse handlangers. *A fortiori* geld dat voor documenten, die zoals de hier gepubliceerde vrijwel uitsluitend uit SS-bron afkomstig zijn. In het vorige hoofdstuk hebben wij daarom al enige waarschuwende kanttekeningen gemaakt. Niet alleen, dat de antinazi zijde in het geheel niet aan het woord komt, ook de visie van bijvoorbeeld Schmidt of Bormann komt bij ontstentenis van correspondentie tussen hen slechts incidenteel en dan nog tweede-hands tot uitdrukking. Het is in deze uitgave in de eerste plaats Rauter, die praat, onophoudelijk praat, en Himmler, die daar voortdurend op reageert, antwoordt, aanwijzingen geeft. Wanneer de historicus slechts op dit kompas zou varen, zou hij een wel zeer scheefgetrokken beeld van de bezettingsgeschiedenis krijgen, onvoldoende gecorrigeerd door wat Berger, Seyss-Inquart, Mussert en anderen in deze uitgave te berde brengen, laat staan door wat anti-nazi's te beweren hebben. Niet alleen, dat die geschiedenis van de bezetting dan welhaast zou lijken samen te vallen met de machinaties van de bezetter, men zou bovendien geneigd zijn een al te overheersende plaats in te ruimen aan de SS en speciaal aan de onvermoeibare rapporteur Rauter, die uiteraard bij zijn chef Himmler de indruk tracht te wekken, dat hij met zijn politiek op de juiste weg is, dat hij het allemaal goed ziet, dat successen aan hèm zijn toe te schrijven, mislukkingen aan anderen, dat de SS, in zijn persoon, steeds meer greep op de situatie krijgt. Etcetera.

Zijn brieven aan de *Reichsführer-SS* staan vol met het woordje 'ich', soms iets bescheidener 'wir'. In het midden latend, hoe deze persoonlijke voornaamwoorden van geval tot geval geïnterpreteerd zijn door Himmler en door de huidige lezer geïnterpreteerd moeten worden: Rauter en zijn ondergeschikten, Rauter en zijn nevengeschikten, Rauter en de rijkscommissaris, Rauter en de rest van het Duitse bezettingsapparaat – zijn brieven, *at face value* genomen, zouden suggereren, dat de SS het vliegwiel was, dat het geheel draaiende hield, en hij, Rauter, de as, waar dat vliegwiel om heencirkelde. Zo in het geval van het *England-Spiel*, de jacht op Britse agenten, waaraan in werkelijkheid Rauter praktisch geen enkel aandeel had.[1] Zo moest Himmler ook de indruk krijgen, dat hij, Rauter, de motor van de jodenvervolging in Nederland was (na de oorlog trachtte hij natuurlijk zijn rol hierbij tot een minimum terug te brengen, daarmee een even onwaarachtig beeld leverend). Hij had politieke mislukkingen zien aankomen, hij waarschuwde de rijkscommissaris voor dit en voor dat; men luisterde gelukkig naar hèm, of, helaas, juist niet naar hem, enz. enz. Met name heeft Rauter zeker zijn invloed op de politieke besluitvorming van Seyss-Inquart overschat; dat de rijkscommissaris met al zijn intellectualistische aarzelingen hem in sluwheid en politiek inzicht verre de baas was, heeft Rauter, naar de overtuiging van de bewerker, waarschijnlijk intuïtief wel aangevoeld, maar zichzelf nooit willen toegeven.[2]

(1) Zie nr. 137.
(2) Deze overtuiging is niet alleen gegrond op de hier afgedrukte brieven, maar ook op Verkl. Rauter; men vergelijke nr. 390, noot 15.

Ongetwijfeld is Rauter één van de belangrijkste figuren in de historie van de Duitse bezettingspolitiek geweest. De wens, die de SS zeer zeker koesterde om de *Höherer SSuPF* tot de sleutelfiguur bij uitstek in de bezette gebieden te maken, bleef evenwel onvervuld.[1] Rauters ondergeschikte *SS-Sturmbannführer* Schreieder, chef van de afdeling contra-spionage van de *BdS*, verklaarde na de oorlog te geloven, dat met Himmler achter zich Rauter altijd zijn wil tegenover Seyss-Inquart kon doorzetten en dat hij via Himmler ook meer contact had met Hitler dan de rijkscommissaris zelf; Rauter was volgens Schreieder ongetwijfeld op zijn minst de tweede man in Nederland, als hij al niet in vele zaken de eerste was.[2] Deze visie van de politieman Schreieder op zijn vroegere chef – op welke motiveringen dan ook gegrond – èn de belangrijkheid, die Rauter in zijn hier gepubliceerde brieven zichzelf vaak toemeet, zijn echter doorgaans niet in overeenstemming met de werkelijke verhoudingen. Die behoefte om zich zelf onder het vergrootglas te zetten, hoeft men niet alleen te verklaren uit de natuurlijke wens om een zo gunstig mogelijke indruk bij de chef te maken, maar mag men ook terugvoeren om de algemeen-menselijke neiging om de belangrijkheid van het eigen ik te overschatten – en bij Rauter werd die neiging allerminst gecorrigeerd door een objectiverend gevoel voor betrekkelijkheid. Veel van hetgeen Rauter in deze stukken over de politieke machtsverhoudingen en andere dingen beweert, zegt ook niet zozeer iets over die zaken als over Rauter zelf. Met dat al zijn de hier afgedrukte stukken van primordiaal belang voor een goed begrip van de Duitse bezettingspolitiek in Nederland, zij het gezien vanuit de SS-sector, en tegelijkertijd zijn zij van onthullende betekenis voor de persoon van de sleutelfiguur in deze sector: Rauter. Allicht hangt het een met het ander samen.

Leven en persoon van de man, die gedurende de vijf bezettingsjaren wellicht meer dan iemand anders zo hardhandig ingreep in het leven van ontelbare Nederlanders, krijgen hier meer aandacht dan met de andere Duitse machthebbers het geval was, zij het nog steeds vrij vluchtig. Voor meer detaillering leze men zijn eigen biografie[3], zijn brieven aan Himmler, het verslag van het na de oorlog tegen hem gevoerde proces en de gesprekken, die toen van de zijde van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie met hem zijn gevoerd.[4]

Meer nog dan de rijkscommissaris werd hij in de ogen van het Nederlandse volk het symbool van brute en gewelddadige onderdrukking. Werd Mussert behalve gehaat ook veracht wegens zijn kleinburgerlijke onbenulligheid, Seyss-Inquart gewantrouwd wegens zijn sluwe ondoorzichtigheid, Rauter werd gehaat en gevreesd als de brute beul, de Duitse Alva. Wanneer men evenwel met deze Alva persoonlijk geconfronteerd werd, bleek hij tegen de verwachting in geen ontmenselijkte liquidatie-machine te zijn – evenmin als de Spaanse *grande* trouwens – maar een man, die zelfs bij zijn tegenstanders toch nog enige sympathie vermocht op te wekken; dat overkwam meerdere Nederlanders, die na de oorlog met Rauter persoonlijk in contact kwamen.[5]

Dit ondanks, of misschien ook wel door het, in vergelijk met de doorsnee-Nederlander, zo geheel andere type, dat Rauter representeerde: ook in tegenstelling tot zijn landgenoten Seyss-Inquart en Wimmer een *condottiere*, een verslagen, geteisterde *condottiere* na de oorlog dan, maar geestelijk ongebroken. Een 'grosse straffe Erscheinung'[6], mager, door de *Mensur* gehavend gezicht met grote bruine ogen en een haviksneus (dinarisch type, om bij de indeling der Duitse rassenkundigen te blijven), leek hij een incarnatie van de meedogenloze Duitse adelaar van nazi-Duitsland – op foto's uit de oorlog overigens een niet zó magere adelaar, na de oorlog meer een oude gier uit de Alpen.[7]

(1) Zie ook p. 73.
(2) Proces Rauter, p. 14.
(3) Nr. 1; men lette daarbij op enige correcties in de annotatie.
(4) Bronnen in nr. 1, noot 1.
(5) Zie *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr. p. 24.
(6) P 1: 5632.
(7) De laatste karakteristiek zo in *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 18.

Bendehoofd, vechtersbaas; overduidelijk blijkt het uit zijn eigen levensbericht. Voor de eerste wereldoorlog begint de zeer jeugdige Rauter zijn studie aan de technische hogeschool te Graz ('Korpsstudent, habe viel gefochten und so'[1] – vandaar de *Mensur*-schrammen stellig), tijdens die oorlog neemt hij tweemaal vrijwillig dienst in het Oostenrijkse leger (de tweede keer ondanks een niet geringe verwonding), waarbij hij het tot eerste luitenant brengt, en tussen alle krijgsbedrijven door een troep Albanese vrijwilligers organiseert – zijn eerste ervaring met buitenlandse vrijwilligers, niet zijn laatste. Men kan zich voorstellen, dat na de oorlog, wanneer Oostenrijk in een volledige chaos van desintegratie, revolutiepogingen, een halve burgeroorlog en economische ellende raakt, er van de inmiddels hervatte studie van een dergelijke figuur weinig terechtkomt. Van pogingen tot het afleggen van examens door Rauter vermeldt de geschiedenis nimmer iets meer, het is nu jaren en jarenlang weer vechten, met of zonder vuurwapens, in studenten- of burgervrijkorpsen, tegen de 'marxisten' op straat, tegen Joegoslavische eenheden, die Karinthië binnendringen, Polen, die Silezië binnenvallen, en Hongaren, die Duits-talig gebied willen bezetten, te velde – dit alles niet continu, maar wel zeer frequent, Rauter daarbij als van nature in een leidende rol. Hij wordt chef-staf van een der *Heimwehr*-korpsen in Oostenrijk, de *Stei(e)rische Heimatschutz* (waarvan ook Seyss-Inquart lid was), later zelfs chef-staf van de hele *Heimwehr*, maar dat is van minder belang: de *Heimwehr*, een losse federatie van regionale vrijkorpsen, valt al spoedig uiteen in wat men een fascistische vleugel zou kunnen noemen (klerikaal-autoritair en Oostenrijks-nationaal) en een 'groot-Duits', fel antisemitisch (beter gezegd: het meest fel antisemitisch), en al gauw uitgesproken nationaal-socialistisch deel. Die laatste vleugel wordt eigenlijk alleen gevormd door nu juist die *Steirische Heimatschutz*.[2] De leider daarvan meent in 1931 een staatsgreep te moeten plegen. Het wordt een operette, met Rauter als veldheer aan het hoofd van zijn vrijscharen, één dag lang. Dan stort de *Putsch* roemloos in elkaar, maar de leiders, ook Rauter, houden er de glans van het martelaarschap van over door gevangenneming, proces – en vrijspraak. In 1933 gaat de Oostenrijkse regering evenwel krachtig optreden tegen de Oostenrijkse nazi-partij (waarmee de *Steirische Heimatschutz* zich inmiddels heeft verbonden). Met duizenden andere Oostenrijkse nazi's vlucht Rauter naar Duitsland, waar hij onmiddellijk een baantje krijgt in de leiding van de émigré's te München. Het is niet verwonderlijk, dat de krijgszuchtige banneling in de SS wordt opgenomen. In 1938 is hij *Stabsführer* van de *Allgemeine SS* in Silezië, zijn laatste baantje voor zijn Nederlandse periode, en zijn meest rustige.

Een ongedurige vechtjas, met dan reeds een turbulent bestaan achter de rug. Een guerrilla-leider, evenwel geen huurling. Want de vrijkorpsaanvoerder Rauter vocht niet voor geld, maar wel degelijk voor bepaalde idealen, d.w.z. tegen Italianen, Serven, marxisten in het algemeen en bolsjewieken in het bijzonder. De laatste twee categorieën placht hij samen te vatten in het woordje 'Kommune'; verschil bestond er voor hem nauwelijks of niet. Een motivering, waarom hij tegen al deze lieden in het geweer kwam, bijvoorbeeld door het noemen van de nationale of ideologische bedreiging van *zijn* Oostenrijk, *zijn* wereld, kwam zelfs na de oorlog niet over zijn lippen. Dat deze lieden bestreden dienden te worden, was ook toen nog voor hem vanzelfsprekend.[3]

Die idealen maken een nogal eenvoudige, om niet te zeggen negatieve indruk. Speelden zij werkelijk een belangrijke rol? Men krijgt eerder de indruk, dat deze stilzwijgend axiomatisch aangenomen motiveringen dat in wezen nauwelijks deden. Vechten was voor Rauter in het algemeen vanzelfsprekend. Hij beschouwde zichzelf in de eerste plaats als krijgsman; toen hij in het laatste halve jaar van de tweede wereldoorlog naast zijn werk als *Höherer SS- und Polizeiführer* in Neder-

(1) Verkl. Rauter I, p. 2. 'Korps' hier uiteraard niet als gelijkend op een Nederlands studentencorps op te vatten, maar als *schlagende Verbindung*.
(2) Men leze voor détails, evenals trouwens voor alle concrete bijzonderheden van Rauters loopbaan, nr. 1 en de daarbij behorende annotatie.
(3) Zie Verkl. Rauter I.

land militaire commando's kreeg, vond hij weer zijn werkelijke levensvervulling terug: legeraanvoerder zijn, in een iets meer geformaliseerde vorm van het bendeleiderschap, dat hij sinds 1918 zo lang en met zoveel hartstocht vervuld had. Krijger, aanvoerder zijn, *niet* in de zin van de Pruisische beroepsmilitair, maar in de zin van de *Kämpfer*, die zich verliest in de vitalistische heroïek van de strijd als levensstijl; wij zullen later nog laten zien, hoe die stijl, die wijze van zijn, een wezenlijk element van de levenshouding der SS is geweest.[1] Kenmerkend zijn aanwijzingen van Rauter persoonlijk voor de SS-indoctrinatie aan een opleidingscentrum in Nederland:

> 'Die Bedeutung des Frontkämpfers kann nicht genug gewürdigt werden. Die Frontkämpfereigenschaft ist die Voraussetzung, um den Nationalsozialismus aus dem Innersten des Herzens heraus überhaupt zu verstehen. Die Todesverachtung des SS-Mannes, seine Lebenshaltung und seine Haltung bis zur letzten Stunde, Gegenüberstellung des japanischen Kriegers in dieser Hinsicht.'[2]

Toen hij na de oorlog – met zijn typische persoonlijke zinsbouw – zei: 'Mir lag das Kämpfen mehr als der Höhere SS- und Polizeiführer'[3], was dat nog een *understatement*. Een werkelijke tegenstelling was het echter niet. Uit het eerste citaat blijkt, evenals uit zijn hier afgedrukte autobiografie, hoe de jonge Oostenrijkse vrijkorpsleider vanuit zijn levensstijl tot het nationaal-socialisme kwam, tot *zijn* nationaal-socialisme; niet meer dan logisch, dat hij al spoedig in de *soldatische* en fanatieke SS-orde zijn plaats vond. Mentaliteit en levenswijze leken hem tot SS-man te predestineren. Dat zou men natuurlijk van meerdere lieden kunnen zeggen, niet allemaal Duitsers of Oostenrijkers trouwens, zoals bijvoorbeeld de jonge Nederlander Feldmeijer, tijdens de bezetting leider van de Nederlandsche SS, in wiens leven het thema strijd even neurotisch centraal stond als in dat van Rauter. Geen wonder ook, dat Rauter hevig teleurgesteld raakte, toen Feldmeijer nog later in de oorlog het ascetische *Kämpfer*-ideaal verzaakte door te veel aards, en tamelijk platvoers, begeren.[4] Rauter echter bleef aan de strenge SS-maatstaven voldoen: verhalen over dronkenschap, particuliere roverijen, vrouwen-affaires e.d., veelvuldig curserend in het milieu, deden over hem niet de ronde. Naar die maatstaven beoordeelde hij ook anderen. De hoogste lof lag opgesloten in het woord 'sauber!' of 'hart sichselbst gegenüber!'[5] 'Weich' hield een vernietigend oordeel in; tot werkelijk genuanceerde oordeelvellingen was hij niet in staat.[6]

Tot diepzinnige beschouwingen, bespiegelingen, tot reflectie en relativering van het eigen *Ich*, om maar een paar dingen te noemen (die bijvoorbeeld bij Seyss-Inquart wel degelijk aanwezig waren), zo mogelijk nog minder. De *schlagkräftige*, zelden aarzelende, zeer energieke SS- en politiechef deed zijn werk met geestdrift en overgave, zonder zich vragen te stellen over het hoe en waarom. Uit de gesprekken, die na de oorlog met hem zijn gevoerd, blijkt in het geheel niet, dat de ineenstorting van zijn wereld in 1945 zijn wereldbeschouwing zelf, of althans bepaalde basis-waarden, op losse schroeven had gezet. Over Hitler en Himmler bleef hij tot zijn dood toe met vrijwel kritiekloze bewondering en ontzag spreken. Geen heroriëntering, ook geen bekommernis om de toekomst van Duitsland als geestelijke grootheid. Wat hem in die periode van zijn bestaan, toen hij in de gevangenis op zijn proces en voorts op zijn executie zat te wachten, voornamelijk interesseerde, was het nakaarten over het militaire verloop van de verloren oorlog, niet de diepere oorzaken, wezen of

(1) Zie p. 207 e.v. en p. 328 e.v.
(2) Rauter aan Brendel 12 juni 1944, HSSPF 2a.
(3) Verkl. Rauter VII, p. 6.
(4) Zie nr. 151.
(5) Verkl. Rauter; vooral wat 'sauber!' betreft, kan men de vindplaatsen nauwelijks anders aanduiden dan met *passim*.
(6) Zo ook de indruk van L. de Jong in *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 19, geheel in overeenstemming met de wijze, waarop Rauter in zijn hier afgedrukte brieven anderen beoordeelt.

gevolgen van die oorlog zelf. Zelfs zijn vrouw en kinderen lijken gevoelsmatig bij hem een secundaire rol gespeeld te hebben, zijn vrouw misschien nog meer dan zijn kinderen (zijn zoons dan natuurlijk): 'Ich habe erst im Jahre 1937 geheiratet, vorher hatte ich ja keine Zeit'[1]; na de oorlog vroeg één van zijn Nederlandse gesprekspartners hem:

'»*Sie haben ja drei Kinder* « vroeg ik, denkend aan de annonce waarin hij, in '43 meen ik, de geboorte van een derde kind aankondigde, terwijl hij er al twee had. »*Fünf*« zei hij. »*Ich habe drei Söhne.*« We stonden bij de deur. Er was geen spoor van emotie in zijn stem te ontdekken.'[2]

Niet alleen hieruit, maar uit alles wat de man gezegd en geschreven heeft, voor, in of na de oorlog, krijgt men het beeld van iemand, die emotioneel sterk onderontwikkeld is, geestelijk onvolwassen, nimmer losgekomen uit bepaalde zeer sterk autoritaire en paternalistische denkpatronen. Kenmerkend de vader-zoon verhouding, die hij tussen Hitler en Himmler meende te zien[3]; die is er misschien ook wel geweest, maar in de eerste plaats mag men daarin toch een projectie zien van Rauters eigen relatie tot het SS-opperhoofd, de laatste dan tegenover hèm in de vader-rol. Men vergelijke in deze publikatie de wijze, waarop Seyss-Inquart zich tot Himmler richt, en de manier, waarop Rauter dat doet: de laatste als een voortvarende leerling, die als eerste het proefwerk klaar heeft en het resultaat met kinderlijke trots op de katheder van de meester legt met de vermelding, dat hij nog een paar niet-opgegeven, extra vraagstukken heeft opgelost. Die meester-leerling-verhouding, of vader-zoon-relatie of hoe men het noemen wil, vindt men bij de schoolmeesterachtige Himmler en zijn ondergeschikten wel meer, bijv. ten opzichte van Berger, maar terwijl deze in zijn brieven aan de *Reichsführer* zulks al te duidelijk onderstreept en dan ook een uiterst onoprechte indruk maakt, mag men naar onze overtuiging in het geval van Rauter van authenticiteit in die neurotische relatie spreken. 'Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener Rauter', die eeuwige slotformule bij zijn vele, vele brieven aan Himmler was niet alleen een formule, hij heeft het gemeend. Infantiel, verkrampt, 'weiche' gevoelens verdringend, bezeten door de wil tot heersen enerzijds, tot gehoorzamen anderzijds; dit alles zou ook uit zijn handschrift afgeleid kunnen worden.[4]

Bepaald *niet* in tegenstelling met dit alles zijn uitspraken van Rauter na de oorlog, dat hij altijd zoveel waardering had voor de Nederlandse verzetsbeweging. Hij zou dat trouwens ook al tijdens de bezetting hebben beweerd.[5] Waarschijnlijk was hij daarin ook wel oprecht – maar het is weer de waardering van de krijger voor de koene tegenstander, voor zijn spiegelbeeld. Dat wil zeggen, voor de verzetsman, zoals Rauter met zijn achtergrond van Oostenrijks rebel in de jaren twintig en dertig hem beschouwde. Wat die verzetslieden over het algemeen werkelijk waren en wilden, heeft hij nimmer begrepen, zoals hij het Nederlandse volk en de fundamentele houding van dat volk tegenover de bezetter nooit heeft begrepen. Die fout had hij met meerdere Duitsers gemeen. Het verklaart voor een deel het feit, dat hij heel goed doorzag, dat de onwaardige Mussert nooit het Nederlandse volk achter zich zou krijgen, maar het verklaart ook het feit, dat Rauter anderzijds de illusie koesterde, dat de SS wèl geaccepteerd zou worden door een belangrijk deel van de Nederlanders – of zelfs van de verzetsbeweging. Rauter, zei zijn mede-*Generalkommissar* Wimmer na de oorlog, had meer sympathie voor het Nederlandse volk dan de andere hoogste Duitse gezagsdragers in Nederland.[6] Het is mogelijk, zelfs waarschijnlijk: de toon, waarop hij over de Nederlanders

(1) Verkl. Rauter I, p. 2.
(2) *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 28.
(3) Verkl. Rauter II, p. 19 en VII, p. 14.
(4) *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 11; het hs. van Rauter duidelijk op foto aldaar; de desbetreffende tekst is afgedrukt als nr. 575.
(5) Bijv. verkl. Rauter III, p. 6. 8 en XI, p. 10; Verkl. Ritterbusch, p. 11.
(6) Verkl. Wimmer II, p. 16; zo ook Verkl. Piesbergen, p. 6.

spreekt, is bepaald warmer en geïnteresseerder dan die van, bijvoorbeeld weer, Seyss-Inquart. Desondanks, Seyss-Inquart mag misschien niet veel persoonlijke genegenheid voor het Nederlandse volk hebben gekoesterd, en politieke beslissingen op verkeerde premissen ten aanzien van dat volk hebben genomen, de rijkscommissaris heeft toch meer oog gehad voor bepaalde politieke krachten in Nederland dan Rauter.

Wanneer de hier geplaatste negatieve kanttekeningen nu even weggedacht worden, zou hetgeen tot dusver gezegd is in principe niet eens zo heel erg veel afwijken van het beeld, dat Rauter na de oorlog van zichzelf trachtte te geven, en waarin hij zelf kennelijk ook wenste te geloven: een eerlijke, 'saubere' strijder, een beetje een *Draufgänger*, zeker, maar recht door zee, gedisciplineerd, ridderlijk; een man zonder vrees of blaam, die zijn woord gestand doet. Andere Duitsers zagen hem wellicht niet zó gunstig, maar min of meer toch in hetzelfde licht: 'eine ausgesprochene Kämpfernatur', 'ein frischer, offener, gerader Kerl...', heftig en vaak 'tobsüchtig' weliswaar, maar toch in de grond fatsoenlijk, 'ein ehrlicher Polterhans,' hoewel de man, die deze karakteristiek gaf (Schmidts opvolger Ritterbusch) daaraan ook toevoegde: 'eigentlich ein grosses Kind'. Dat laatste oordeel – anders gezegd: enig inzicht in de infantiele trek in Rauters persoon – zou Seyss-Inquart volgens diens vrouw ook hebben gehad, daaraan echter weer toevoegend: 'mit der Grausamkeit eines Kindes.'[1] Hoe dan ook, onverdacht goede (en daarbij scherpzinnige) Nederlanders, die na de oorlog met Rauter in contact kwamen, begonnen, zoals gezegd, ondanks zichzelf een spoor van sympathie voor hem te krijgen; een vooraanstaand justitieel functionaris, en hij niet alleen, kreeg de indruk, dat van de door hem ondervraagde Duitsers alleen Rauter de waarheid sprak.[2] Een indruk, die men tijdens zijn proces overigens zeker niet meer had.

Het beeld, dat uit de hierboven gereleveerde beoordelingen en indrukken oprijst, is naar onze stellige mening dan ook vertekend, waarbij Rauter die vertekening uiteraard stimuleerde. 'Ich bin mehr Kavalier und Soldat als Politiker', riep hij na de oorlog uit[3], maar uit de vele hier afgedrukte brieven blijkt anders. Ongetwijfeld was hij een heftige, opbruisende natuur, een houwdegen, hard tegenover zichzelf en anderen, maar niet met de door hem gepretendeerde *fairness* en oprechtheid, evenmin als Christiansen. Ongetwijfeld zonder merkbare intellectuele belangstelling of gevoel voor de complexiteit van allerlei zaken, maar desalniettemin met bepaald meer dan middelmatige intelligentie, dat dan in tegenstelling tot Christiansen. De wijze, waarop hij zich tijdens zijn proces met volkenrechtelijke litteratuur bezighield en met die kennis zijn verdediging voerde, dwingt een zekere bewondering voor hem, volslagen leek op dit gebied, af. Men kent hem dan ook van Nederlandse zijde een weliswaar wat gehavend, maar 'ontegenzeggelijk scherpzinnig intellect', elders 'een scherpe, grimmige intelligentie' toe.[4] Zijn brieven aan Himmler weerspreken dit allerminst. Die intelligentie gebruikte hij, en niet zonder enig succes, in het politieke spel, dat hij tijdens de oorlog wel degelijk met overgave speelde. Schmidt mocht in zijn ogen een intrigant zijn – dat was Schmidt trouwens ook – Rauter bleek geenszins onbedreven in de politieke intrige, en hij bleek er minder afkerig van dan hij wel eens voorstelde. Bij bepaalde zetten, ook van hem, op het politieke schaakbord schrijft hij Himmler: 'Das Ganze ist weniger nett, aber die Politik ist einmal so geartet.'[5]

Eerlijke ruwe vechtersbaas? Zijn na de oorlog met verve geëtaleerde afkeer van *schmutzige Arbeit* èn zijn eerlijkheid bleken voos, toen hij na de oorlog geconfronteerd werd met de kwestie van de

(1) Resp. Verkl. Ispert, p. 3; Verkl. Piesbergen, p. 8; Verkl. Knolle, p. 3; Verkl. Ritterbusch, p. 11; Verkl. mevr. Seyss-Inquart-Máschka, p. 4.
(2) *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 24.
(3) Verkl. Rauter III, p. 12.
(4) *Proces Rauter*, p. XIV; J. Presser: *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940–1945*, 's-Gravenhage, 1965, II, p. 159; zo ook de handschriftkundige in *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 11.
(5) Nr. 79.

deportatie der joden, waarin hij, het kon niet worden ontkend, zijn aandeel gehad had. Zeker, hij was geen vriend van de joden, hij gaf toe meegeholpen te hebben bij het wegvoeren van de joden; hij herinnerde zich inderdaad, dat de joden uit Westerbork weggevoerd werden naar

'einem grossen Lager in Schlesien. Einem Judensammellager . . . Der Name ist mir entfallen . . . Eh . . ., komm, wie hiess es schnell . . . eh . . . so was polnisches . . . (Vraag: Vielleicht Auschwitz?) 'Auschwitz, ja, richtig, Auschwitz. Ja. Ja. Sind alle Juden dorthingekommen?'[1]

Dit laatste als wedervraag aan zijn ondervragers, geheel in het kader van zijn houding in deze: hij had niets van het lot der gedeporteerden geweten. Zelfs wanneer men aanneemt, dat hij niet van de aanvang af met de hele waarheid omtrent de vernietigingskampen op de hoogte was[2], blijkt uit de contemporaine stukken, hoe Rauter in werkelijkheid tegenover de jodenvervolging stond, een actie, die niet typisch tot de bezigheden van een *Kavalier und Soldat* hoorde. De lengte van het volgende citaat uit een redevoering van Rauter moge de lezer verontschuldigen, niet alleen vanwege het licht, dat het op de redenaar werpt, maar ook, omdat de geestesgesteldheid typerend is voor vele van de jodenvervolgers:

'Ehe die Juden nicht entfernt sind, werden wir nimmer Ruhe bekommen. Mein Bestreben ist es die Juden so schnell wie möglich wegzubekommen. Dies ist keine schöne Aufgabe, es ist schmutzige Arbeit. Aber es ist eine Massnahme, die geschichtlich gesehen von grosser Bedeutung sein wird. Es ist nicht zu ermessen, was es heisst 120.000 Juden, die nach 100 Jahren vielleicht eine Million stark gewesen wären, aus einem Volkskörper herausgemerzt zu haben. Und bei all diesen Massnahmen der germanischen SS gibt es kein persönliches Mitleid, denn hinter uns stehen die germanischen Völker. Was wir am Völkerkörper gut tun, geschieht unerbitterlich und da gibt es keine Weichheit und keine Schwäche. Wer das nicht versteht oder voll Mitleid oder humanistischer Duselei ist, ist nicht geeignet in dieser Zeit zu führen. Vor allem ein SS-Mann muss schonungslos und mitleidslos durchgehen. Wir wollen nur genesen werden von dieser Qual und die Judenfrage soll endgültig und restlos geklärt werden. Der Führer hat . . . den amerikanischen Juden und Freimaurern zu verstehen gegeben, dass wenn der amerikanische Plutokratismus den Krieg entfesselt und sich auf Europa stürzen würde, dies das Ende des europäischen Judentums bedeuten würde. Und so wird es auch geschehen. Es soll in Europa kein Jude mehr übrig bleiben . . . Ich will gerne mit meiner Seele im Himmel büssen für das was ich hier gegen die Juden verbrochen habe! . . . Wer die Bedeutung des Judentums als Volk und als Rasse erkannt hat, kann nicht anders handeln als wir.'

Achter de voorlaatste zin in dit citaat vermeldt het verslag van deze rede tussen haakjes het woord 'Heiterkeit', blijkbaar bij het gehoor van Duitse èn Nederlandse SS-mannen, tot wie Rauter sprak.[3]

Men moge hieruit, afgescheiden van andere conclusies, tevens afleiden, hoe het met zijn waarachtigheid gesteld is. Maar ook bij minder *schmutzige Arbeit* is zijn weergave van gebeurtenissen vaak twijfelachtig, al blijft het moeilijk om juist bij iemand als Rauter de grens te trekken tussen bewust verdraaien der feiten en verdringing.[4]

De meningen van andere Duitsers over hem zijn hierboven aangehaald om aan te tonen, dat Rauter in staat was het fraaie beeld, dat hij van zichzelf had, ook nog aan anderen op te dringen.

(1) Verkl. Rauter VI, p. 10.
(2) Vgl. de sententie van het Bijzonder Gerechtshof op dit punt in *Proces Rauter*, p. 367.
(3) Rede van 22 maart 1943, afgedrukt in *Proces Rauter*, p. 41–43. Men zie verder, voorzover nog nodig in dit opzicht, nrs. 216, 224, 235.
(4) Zie de annotatie bij nr. 1, speciaal noten 6, 13, 37.

Niet aan iedereen. Een majoor van de *Wehrmacht* zag in hem een 'typischen Fleischerhund'. Vooringenomenheid is bij deze majoor beslist niet uitgesloten[1], maar hetgeen hij over Rauter zegt, is in tegenstelling tot de al eerder genoemde beoordelingen wèl in overeenstemming met Rauter, zoals deze zich in het hier afgedrukte materiaal presenteert; namelijk als 'der typische SS-Mann. Auftragstreu, zielbewusst, aber ohne jedes Gefühl und herzlos', sluw, met voortdurend 'Hintertüren' in zijn doen en laten, onbetrouwbaar. Tegenover lieden, die in intellect, kunde of positie de meerdere van hem waren, voelde hij zich onzeker, maar zodra hij zich meester van de situatie voelde, trad hij brutaal op zonder een woord van tegenspraak te dulden. Dat laatste wordt bevestigd door de derde *Befehlshaber der Sicherheitspolizei* in Nederland Naumann, een figuur, die inderdaad niet tegen zijn *HSSuPF* was opgewassen.[2]

Het zal de lezer wellicht niet verbazen te vernemen, dat in mei 1940 Seyss-Inquart weinig ingenomen was met Hitlers beslissing om Rauter tot *Höherer SS- und Polizeiführer* te benoemen in het gebied, dat hij op het punt stond te gaan besturen. Na de oorlog beweerde Rauter, dat Seyss-Inquart aan Hitler had gevraagd een Rijksduitser te sturen; naar Rauter meende omdat Seyss-Inquart niet al te veel Oostenrijkers in zijn bestuursapparaat wou opnemen. Als de nieuwe landvoogd zo'n verzoek gedaan heeft, dan toch om andere motieven dan Rauter veronderstelde; Seyss-Inquart had vermoedelijk geen bezwaren tegen nòg een landgenoot, maar waarschijnlijk wel tegen Rauter. Weliswaar kenden zij elkaar voor hun Nederlandse periode slechts oppervlakkig, maar uiteraard beschikte de Weense advocaat en politicus over voldoende informaties ten aanzien van de felle, agressieve ex-vrijkorpsleider uit Stiermarken, en daarom was het, dat hij 'sich vor einer Zusammenarbeit mit Rauter scheute', zoals Wimmer na de oorlog zei.[3] In 1940 liet hij, voorzover ons bekend, daarvan naar buiten echter niets blijken.

Immers, op *Zusammenarbeit* met zijn SS- en politieleider was de rijkscommissaris aangewezen. Dat woord, wij hebben het reeds gezien, was ook gebruikt door Hitler, toen Seyss-Inquart, Schmidt en Rauter vlak voor hun afreizen naar Nederland hun *Führer* over de hen wachtende taak hadden mogen aanhoren. Een expliciete onderschikking van de een aan de ander is niet overgeleverd, duidelijke instructies en afbakening van bevoegdheden kregen de heren waarlijk niet. Toen zijn bestuur eenmaal gevestigd was, gaf Seyss-Inquart aan Himmlers *HSSuPF*, teneinde hem in dat bestuur te integreren, de titel *Generalkommissar für das Sicherheitswesen*.[4] Een personele unie, zoals dat bij Schmidt het geval was met diens ambten als *Generalkommissar z.b.V.* en partij-chef, was hier beslist niet aanwezig. De rijkscommissaris gaf slechts de aan hem toegevoegde (zo men wil: opgedrongen) *HSSuPF* een titel, die in zijn rijkscommissariaat paste, niet een nieuw ambt. Een tweezijdige functie dan, voor één ambt twee benamingen, gezien vanuit de Duitse *SS- und Polizei*-sector, en gezien vanuit het bezettingsbestuur in Nederland? Men zou dan ook van dit ambt met twee aspecten tweeërlei realisatie verwachten. Zo is het vaak voorgesteld, ook na de oorlog nog door Seyss-Inquart en Rauter zelf. In deze constructie zou Rauter als *HSSuPF* het toezicht hebben op de Duitse politie, de *Waffen-SS* e.d., als *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* op de Nederlandse politie.[5]

Echter uit de contemporaine stukken blijkt, dat dit slechts een semantische constructie, zonder

(1) *Major* H. Vogler was daarbij inlichtingen-officier van Christiansen, onderhield volgens eigen zeggen bovendien relaties met de oppositionele *Moltke-Kreis*, hetgeen hij blijkbaar met waardering voor Christiansen (die vaak met Rauter overhoop lag), wist te combineren. Voor zijn uitspraken Verkl. Vogler, en Vogler aan L. de Jong 14 juni 1950.

(2) Verkl. Naumann, p. 17.

(3) Verkl. Rauter II, p. 2; Verkl. Wimmer I, p. 5.

(4) Zie Seyss-Inquarts brief aan Himmler van 9 sep. 1940, waarin hij dit meedeelt: nr. 49.

(5) *IMT* XVI, p. 27; *Proces Christiansen*, p. 26; in deze zin ook *Ned. in Oorlogst.* 1949, maart-nr., p. 15 en Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 85.

verdere inhoud, is geweest. In de basis-verordening van 3 juni 1940 over de taken der *Generalkommissare* heet het:

'Der Höhere SS- und Polizeiführer:
1) befehligt die in den besetzten niederländischen Gebieten eingesetzten Verbände der Waffen-SS und die deutschen Polizeiverbände und -organe;
2) führt die Aufsicht über die niederländische Reichs- und Gemeindepolizei und erteilt ihr die notwendigen Weisungen.'

De titel *Generalkommissar* ontbreekt hier geheel, n.b. in een *grundlegende* verordening van de rijkscommissaris zelf[1], evenals die aanduiding ook zeer vaak ontbreekt in officiële stukken van Rauter. Ook waar hij bevelen geeft aan de Nederlandse politie, noemt hij zich veelal: 'Der Höhere SS- und Polizeiführer beim Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete' of een in onwezenlijke details afwijkende variant daarvan.[2] Zeker, af en toe wordt zijn titel van *Generalkommissar* wèl vermeld, maar enig systeem in het alternerend gebruik van deze aanduidingen valt er niet te ontdekken, hoogstens kan men zeggen, dat Rauter de commissaris-generaal ten tonele voert, als het niet anders kan. Een neerslag inderdaad van de onduidelijke en verwarrende competentie-regelingen in het Duitse bezettingsbestuur.

Men mene niet, dat dit allemaal een uitsluitend formele kwestie is. Veel meer dan dat is het een weerspiegeling van de welhaast volledige verdringing van de *Generalkommissar* door de *HSSuPF*, en dat van het begin af aan. Het toezicht op de Nederlandse politie werd uitgeoefend door de Duitse politie[3], en die Duitse politie, dat stond in ieder geval vast, had net als de *Waffen-SS* alleen iets te maken met de *HSSuPF*, niet met een of andere *Generalkommissar* voor veiligheid of wat dan ook, of met welke functionaris van het rijkscommissariaat dan ook. Eigenlijk ook niet met het hele bezettingsbestuur, inclusief het hoofd daarvan. De Duitse politie in Nederland werd niet door het rijkscommissariaat gefinancierd (de eenheden der *Waffen-SS* natuurlijk evenmin), maar door de *Reichsinnenminister* via de *RFSSuChdDPol*, eigenlijk dus uit de officiële kas van Himmler.[4] Alleen Rauter kreeg aanvankelijk een salaris van het rijkscommissariaat (en vermoedelijk ook enkele bureau-krachten van hem), maar sinds december 1941 werd hij gesalarieerd uit de kas van een SS-instantie.[5] Organisatorisch stonden alle krachten onder de *HSSuPF* in Nederland, *Waffen-SS*, *Sipo und SD*, *Ordnungspolizei*, geheel los van het rijkscommissariaat, zoals dat ook in andere bezette gebieden het geval was. In organisatieschema's, adressenlijsten e.d. van het rijkscommissariaat worden SS en politie, zowel de eenheden als de bureaus, nooit genoemd, soms wel de *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* en *Höherer SSuPF* met een zeer beperkt aantal bureau-krachten; soms ook dit niet eens.[6]

Reeds hieruit zou, wanneer andere gegevens niet ter beschikking zouden zijn, blijken, hoezeer het SS-complex een enclave in het bezette gebied vormde. En tevens, hoe de ambtenaren van het Duitse bestuur deze situatie al als een normaal gegeven beschouwden. Dat was de keerzijde van het *persönlich und unmittelbar* onderschikken der *Höheren SSuPF* aan de civiele gezagsdragers. Ook als deze formule niet officieel was vastgelegd, zoals in Nederland, waren *Waffen-SS* en politie instrumenten van de *Höherer SSuPF*, niet van de rijkscommissaris; zij hoorden evenmin als de *Wehrmacht* tot het bezettingsapparaat in engere zin. De lezer herinnert zich, wat Hitler al meteen

(1) *VO* 4/40, § 5. Dat in § 1 bij de enumeratie der *Generalkommissare* wèl gesproken wordt over de commissaris-generaal 'für das Sicherheitswesen' met 'Höherer SS- und Polizeiführer' tussen haakjes erachter (zie p. 81) heeft dan ook geen betekenis.
(2) Bijv. in HSSPF 296 a, b; zo ook trouwens in Rauters eerste brief aan Himmler (zie nr. 31, noot a).
(3) Ook dit was door Seyss-Inquart zelf bepaald in *VO* 3/40.
(4) FOSD 2288: 483112, 483141.
(5) PA Präs 36.
(6) VJ 60954-77; Präs 43; Präs 1 10°°; Best, *Aufsichtsverwaltungen*, p. 41; vgl. IMT 1056-PS.

had bepaald: als dat apparaat iets op politioneel gebied wilde verrichten 'kann sich der Reichskommissar deutscher Polizeiorgane bedienen', maar dat kon hij nooit rechtstreeks doen, alleen via een opdracht aan zijn *Höherer SSuPF*. Daarbij, het bewaren van orde en rust, voorzover aan Duitse instanties opgedragen, was taak van de *Ordnungspolizei*; het verzamelen van politieke inlichtingen, de zorg voor de politieke veiligheid en politionele repressie op dat vlak, was de normale taak van *Sipo und SD*, van die organen dus die zo'n belangrijke plaats in de SS-enclave innamen. Doordat de Duitse politie ook de Nederlandse politie goeddeels aan zich onderwierp, viel ook deze organisatie steeds meer binnen die enclave.[1] Een belangrijk deel van de activiteiten van de bezetter, ook, of juist bepaalde routinezaken, voltrok zich derhalve buiten het directe gezagsapparaat van de hoogste bezettingsfunctionaris.

B. De Waffen-SS in Nederland

Welke krachten in deze enclave stonden nu de *Höherer SSuPF* in Nederland ter beschikking? Evenals in Duitsland waren dat de eenheden en de bureaus van de *Waffen-SS*, van de politie en van de politieke SS. Maar reeds op dit punt was er ook al meteen een markant verschil: behalve over de Duitse politie kon Rauter ook beschikken over de Nederlandse politie, zij het dan, dat die behalve haar nieuwe Duitse opperhoofd ook nog haar oude eigen Nederlandse autoriteiten boven zich had. Verder was er in de *SS-Oberabschnitt Nordwest*, de naam van het Nederlandse SS-territorium, geen Duitse *Allgemeine SS*. In plaats daarvan beschikte Rauter als SS-leider over die merkwaardige politieke formatie, de Nederlandsche SS, nominaal een afdeling van een Nederlandse nazipartij. Trouwens, in meer bijzonderheden van structurele aard week het machtsinstrument van de *HSSuPF* in Nederland op saillante punten af, zoals wij nog zullen zien, van de organisatie in Duitsland.

Vanaf het begin van de bezetting had de *Wehrmacht* in Nederland naast zich een kleine strijdmacht van *Waffen-SS*-eenheden, waarover zij weinig of geen controle had. Reeds op 25 mei 1940, nog voordat het burgerlijk bestuur in Nederland was geïnstalleerd, had Himmler ervoor gezorgd, dat de pas benoemde *Höherer SSuPF* Rauter de beschikking over het nodige zou krijgen: niet alleen werd er een *Ergänzungsstelle*, een wervingsbureau, en een *SS- und Polizeigericht* naar Den Haag gestuurd, maar ook zou de nieuwe *HSSuPF* een militaire ruggegraat krijgen in de vorm van de *4. SS-Totenkopf-Standarte*.[2] Al snel kwam daar een tweede eenheid van hetzelfde soort bij. Deze troepen, de *4.* en *11. SS-Totenkopf-Standarten* – dat laatste regiment werd in november 1940 door de *14. SS-Totenkopf-Standarte* vervangen – waren over verschillende plaatsen in Nederland verspreid, met de zwaartepunten in Den Haag en Zandvoort, aan de kust dus. Tijdelijk van juli tot december 1940 was ook weer de *SS-Verfügungsdivision*, die zo'n belangrijk aandeel had gehad in de overmeestering van Nederland in de meidagen van 1940, in het land.[3] Meer dan een voorbijgaande geografische aanwezigheid was het niet; met de verwikkelingen ter plaatse, de taak van de *Höherer SSuPF*, of de Nederlandse bevolking kreeg de divisie ditmaal niets te maken.[4]

(1) Wanneer in latere jaren van de bezetting de benoeming van officieren in de Landwacht Nederland, notabene in opzet een zelfbeschermingsorganisatie van de NSB, die echter semi-politionele bevoegdheden krijgt en daarom onder controle van Rauter komt te staan, een zaak van de Duitsers dreigt te worden, tracht de *Reichsführer-SS*, die zich immers alle benoemingen van officieren in de SS en aan de SS geliëerde organisaties voorbehoudt, dit benoemingsrecht te usurperen (zie p. 394, 395). Weer een voorbeeld van het feit, dat Rauters formele en feitelijke bevoegdheden *altijd* voortkomen uit zijn kwaliteit van *HSSuPF*; zijn titel van commissaris-generaal is altijd een loos aanhangsel geweest.
(2) H 1180: 12196.
(3) H 467: 4237-45; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 89.
(4) Hoewel misschien de anti-Duitse demonstraties op 'Anjerdag' (29 juni; zie hiervoor nr. 38 en de annotatie daarbij) niet vreemd zijn geweest aan het besluit om de divisie in Nederland te legeren; zie Weidinger, *Div. Das Reich*, II, p. 297, 316.

Zulks in tegenstelling tot de genoemde *SS-Totenkopf-Standarten*. Immers, in beginsel hoorde dit soort eenheden niet eens tot de *Waffen-SS*, maar hadden zij, meer nog dan oorspronkelijk de *SS-Verfügungstruppe* toegedacht was, een politionele taak. Weliswaar had Himmler eind augustus 1940 toegestemd in een tijdelijke tactische subordinatie van de twee *Totenkopf-Standarten* in Nederland onder de legerbevelhebber aldaar in verband met een mogelijke Engelse landing op de kust[1], maar het oorspronkelijke karakter van hun functie bleek weer in februari 1941, toen de *4. SS-Totenkopf-Standarte* in samenwerking met de *Ordnungspolizei* de februari-staking in Amsterdam neersloeg.[2] Men moet een en ander niet zozeer zien als een illustratie van het feit, dat de *Waffen-SS* vaak werd gebruikt voor het pacificeren van de bezette gebieden (dat was op zichzelf wel zo), maar meer in het licht van de ontwikkeling van *Waffen-SS*, *Totenkopfverbände*, en zelfs *Ordnungspolizei* tot regelrecht militaire formaties met een steeds meer militaire taak.

In april 1941 werden de *Ersatzeinheiten*, de reserve-eenheden, van de *SS-Polizei-Division* in Nederland gelegerd. De divisie zelf behoorde weliswaar tot de frontdivisies van de *Waffen-SS*, maar was in principe samengesteld uit manschappen van de *Ordnungspolizei*.[3] De reserve-eenheden in Nederland werden aanvankelijk geacht bepaald niet tot de *Waffen-SS* te behoren: onder geen beding mochten zij het uniform van de *Waffen-SS* dragen. Hoewel zij niet tot de eigenlijke eenheden van de *Ordnungspolizei* in Nederland hoorden, schijnen zij wel hetzelfde groene politie-uniform gedragen te hebben, gebruikten in ieder geval dezelfde rang-aanduidingen als bij de politie gebruikelijk (*Hauptmann*, *Major*, e.d.) en stonden enerzijds onder de bevelen van de *Höherer SSuPF* te Den Haag, anderzijds onder de bevelen van het *Hauptamt Ordnungspolizei* te Berlijn. Uiteraard resulteerde dit in onzekerheid over de eigenlijke status van deze troepen, die nogal onduidelijk werden aangeduid als *E[rsatz] SS-Pol. Schütz. Rgt.* In mei 1941 werden officieren en manschappen ervan in kennis gesteld, dat zij nu toch tot de *Waffen-SS* behoorden. Nog later, in maart 1942, werden de politierangen vervangen door SS-rangen (*Hauptsturmführer*, *Sturmbannführer*, e.d.). Het schijnt, dat deze eenheden grotendeels in Nederland zijn gebleven onder aanduidingen als *SS-Panzergrenadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillone* (*SS-Pz.Gren.Ausb.u.Ers.Btl.*; de toevoeging *Polizei* ontbrak nu geheel); in een dagorder van 4 januari 1944 wordt gesproken over leden van de 'ehemalige' reserve-eenheden van de *SS-Polizei-Division*.[4]

De twee *SS-Totenkopf-Standarten* verdwenen tegen het begin van de Russische veldtocht medio 1941 uit Nederland. Zoals alle andere regimenten van hun soort hadden zij al in de loop van 1940 min of meer stilzwijgend de status van onderdelen van de *Waffen-SS* gekregen, en voor het begin van de Duitse inval in de Sowjet-Unie waren zij als *SS-Infanterie-Regimenter* grotendeels opgenomen in de formaties van de *Waffen-SS*, die aan het Russische front moesten strijden.[5]

Wat er in Nederland na juni 1941 tot september 1944, toen de nadering van het front weer een geheel nieuwe dislokatie van Duitse strijdkrachten in Nederland met zich meebracht, aan troepen van de *Waffen-SS* overbleef, was een verzameling van diverse reserve- en opleidingseenheden, waaronder dus bataljons en compagnieën, die kennelijk de vroegere reserve-eenheden van de *SS-Polizei-Division* onder een andere naam waren. Daaraan moeten twee formaties worden toegevoegd, waarin Nederlandse vrijwilligers dienst deden, die zich niet naar het front in Rusland wensten te begeven: het *Wachbataillon Nordwest*, dat de buitenbewaking van de Duitse kampen in Nederland leverde, en het regiment *Landstorm Nederland*. De lezer zal deze formaties verderop nog

(1) Nr. 48; zie de annotatie daarbij.
(2) B.A. Sijes, *De Februari-staking, 25–26 Februari 1941*, 's-Gravenhage, 1954, p. 208.
(3) Stein, *Waffen-SS*, p. 34.
(4) HSSPF 327 a, b, c, d, 336 d; H 264; Verkl. Rauter VI, p. 12.
(5) Verkl. Rauter VI, p. 13; Stein, *Waffen SS*, p. 103–105; D.A. van Hilten, *Van capitulatie tot capitulatie. Een beknopte historische en technische beschrijving van de militaire gebeurtenissen in Nederland tijdens de Duitse bezetting van Mei 1940 tot Mei 1945*, Leiden, 1949, p. 66.

wel tegenkomen. Hem willen wij hier ook een opsomming besparen van de andere eenheden van de *Waffen-SS* in Nederland, alleen al vanwege de veelvuldige naamsveranderingen en verplaatsingen; voldoende is het te vermelden, dat tot september 1944 het geheel naar schatting gemiddeld uit een 10.000 man bestaan zal hebben.[1] Een (kleine) Duitse divisie dus; evenwel vormden de *Waffen-SS*-troepen in Nederland noch formeel, noch in gevechtskwaliteit iets, wat op een divisie leek.[2]

De status van sommige troepen van de *Waffen-SS* is hier om twee redenen wat uitvoerig behandeld. Ten eerste om nu reeds de tendens te signaleren van een politioneel naar een zuiver militair karakter van die troepen, iets, wat men bij de *Ordnungspolizei* in Nederland en bij politionele hulptroepen van Nederlandse vrijwilligers in Duitse dienst weer zal aantreffen, een ontwikkeling, die allerminst tot Nederland was beperkt, en die minder door de eisen van de oorlog dan door het specifieke karakter van het nationaal-socialisme tot stand kwam. De tweede reden is, dat *Waffen-SS* en politieke SS, geheime politie, *Ordnungspolizei* en Nederlandse politie, hier besproken dienen te worden om de feitelijke positie van hun aller chef, de *Höherer SSuPF* in Nederland in zijn relaties met andere instanties beter te kunnen bepalen.

Als overkoepelend commando-orgaan werd in januari 1941 de positie gecreëerd van de *Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden*. In een vorig hoofdstuk hebben wij reeds gezien, dat commandanten met deze benaming ondergeschikt waren aan de *Höheren SSuPF*, die met name het gebruik van de *Waffen-SS*-troepen bepaalde. Wat betreft interne routinezaken, allerlei details op het gebied van bewapening, opleiding, uitrusting e.d. ressorteerden zij tevens onder het *SS-Führungshauptamt*. Zo ook de *BdW-SS* in Nederland. Voorzover het de reserve-eenheden van de *SS-Polizei-Division* betrof, was hij zelfs tevens ondergeschikt aan het *Hauptamt Ordnungspolizei*. Maar in eerste instantie, dat was ook formeel vastgelegd, was hij het uitvoerende militaire orgaan van de *Höherer SSuPF*.[3] De functie werd in de eerste anderhalf jaar waargenomen door verscheidene commandanten van *Waffen-SS*-eenheden in Nederland, die niet vermeldenswaard zijn, en sinds juni 1942 door de iets meer geprofileerde figuur van de Beierse voormalige politieofficier *SS-Gruppenführer* Karl Maria Demelhuber. Iets meer geprofileerd voor ons, niet alleen, omdat hij de post jarenlang bekleedde en er iets van wist te maken, maar ook, omdat hij althans blijk gaf bepaalde bevoegdheden op zijn eigen terrein voor zich op te eisen tegen de zin van zijn strenge *Höherer SSuPF* in. Want Rauter wenste zijn *BdW-SS* kort te houden. Zelfs het tactische bevel over het regiment *Landstorm Nederland* hield Rauter aan zichzelf, Demelhuber slechts een zekere controle op de routine-gang van zaken latend; naar Rauter zei, omdat het toezicht op de Nederlandse vrijwilligers in dat regiment het beste door hemzelf kon worden uitgeoefend.[4] Dat moge waar geweest zijn, het lijdt geen twijfel, dat hoe dan ook Rauter er alles aan gelegen was om de zeggenschap over de SS-troepen zoveel mogelijk zelf in handen te houden. Het lukte hem; Rauter bleek ten opzichte van zijn *BdW-SS* de sterkste van de twee. Toen Demelhuber in november 1944 van het toneel verdween, kwam er geen plaatsvervanger. Rauter had zichzelf inmiddels van een zuiver militair commando verzekerd: als *SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und der Polizei* had hij het bevel over de *Kampfgruppe Rauter*, die na september 1944 de Veluwe en de bruggen over de IJssel tegen geallieerde operaties moest beschermen. De *Kampfgruppe Rauter* was een heterogene strijdmacht, waarin de belangrijkste *Waffen-SS*-eenheden – onder meer de Landstorm

(1) Deze schatting op grond van lokatie-gegevens in H 264 en HSSPF 327 g; Rauter sprak na de oorlog over 20.000 – 30.000 man, wellicht echter de SS-troepen, die na september 1944 in Nederland optraden, meerekenend (Verkl. Rauter VI, p. 12).

(2) Zie ook nr. 531.

(3) Nr. 55; HSSPF 327 c.

(4) Nr. 531.

en het *Wachbataillon* – en een regiment *Ordnungspolizei* begrepen waren. In zekere zin werd Rauter dus, zoals hij na de oorlog ook zelf zei, net als vóór januari 1941 weer zijn eigen *BdW-SS*.[1]

Men hoeft in Rauters wil om zelf de volledige controle over de *Waffen-SS*-eenheden in Nederland te houden, niet alleen een persoonlijk machtsmotief te zien. Rauter koesterde terecht de vrees, dat de *Waffen-SS* in zijn gebied hem zou ontglijden. Himmler had dezelfde vrees, evenzeer terecht, want dit zeer reële gevaar was overal in het nazi-imperium aanwezig. De *Wehrmacht* had ontstaan en groei van het SS-leger niet kunnen verhinderen. Nu probeerde zij de *Waffen-SS* zoveel mogelijk aan zich te binden. Anderzijds groeide de *Waffen-SS*, die zich steeds meer tot een normale strijdmacht ontwikkelde, en zij aan zij met *Wehrmacht*-divisies vocht, ook mentaal naar het leger toe, hoewel er altijd een duidelijk verschil is blijven bestaan.[2] Uiteraard moesten de formaties van de *Waffen-SS* in gevechtsgebieden wel onder operationeel commando van legerbevelhebbers staan: daar was zeker een *communis opinio* over onder *Wehrmacht* en SS. Evenzeer gold als axioma, zeker voor de SS, dat de *Waffen-SS* in gebieden, waar rust en orde heersten, niets met de *Wehrmacht* had te maken. Dat gold voor Duitsland zelf, en in principe ook voor de bezette gebieden. Maar wat, als men in die bezette gebieden met massaal verzet, partizanen-acties, of vijandelijke militaire operaties te maken kreeg? Moest dan niet de *Wehrmacht* het tactische bevel over de aldaar gelegerde eenheden van de *Waffen-SS* krijgen, zo ja, wanneer, en vooral, hoe?

Dat probleem werd niet opgelost. Men kwam tot plaatselijke en incidentele compromissen: zo Himmlers reeds vermelde toestemming tot een tijdelijke tactische onderschikking van de twee *SS-Totenkopf-Standarten* in Nederland in augustus 1940 aan de legerbevelhebber in dat land. Zo zijn toestemming om alle krachten van de *Höherer SSuPF* in Nederland, onder diens persoonlijke leiding evenwel, onder de *Wehrmachtbefehlshaber* te plaatsen, toen deze, teneinde de februaristaking in 1941 te onderdrukken, de uitvoerende macht in de provincie Noord-Holland gekregen had.[3] Naar voorbeeld van dit soort regelingen in Nederland en Noorwegen werd in april 1941 te Berlijn een *Allgemeine Dienstanweisung für Wehrmachtbefehlshaber* opgesteld. SS- en politieeenheden zouden 'bei überraschender Bedrohung von aussen nötigenfalls zur Verfügung des W Bfh [de Wehrmachtbefehlshaber], jedoch frühestens zu einem Zeitpunkt, wenn ein unmittelbar bevorstehender Angriff eindeutig erkannt ist' staan.[4] In Frankrijk werd later iets dergelijks vastgesteld, ook in geval van onlusten.[5] Zoals gezegd: het probleem werd er niet mee opgelost, en het was ook onoplosbaar, omdat achter deze problematiek de hele machtsstrijd tussen SS en *Wehrmacht* schuil ging. In dit opzicht vormden Rauters voortdurende conflicten met de *Wehrmacht* in Nederland alleen maar een afspiegeling van die fundamentele strijd. Men hoeft daarvoor slechts de hier gepubliceerde brieven van Rauter aan Himmler te lezen. Zelfs als er goede wil voorhanden was – die meestal bij beide partijen ontbrak – blijft het feit, dat de heren blijkbaar de directieven over de diverse bevoegdheden zeer slecht schenen te kennen. Dat gold voor Rauter, dat gold ook voor de chef-staf van de *Wehrmachtbefehlshaber* in Nederland, wanneer wij althans aannemen, dat de man oprecht was, toen hij (in 1944!) tegenover Rauter beweerde niet te weten, dat de *Waffen-SS* eigenlijk een bijzondere strijdmacht was, via Himmler direct aan Hitler ondergeschikt; hij meende, dat de reserve-eenheden van de *Waffen-SS* wel tot de *Wehrmacht* behoorden.[6] Wanneer die verbazingwekkende onkunde geveinsd was – hetgeen waarschijnlijker lijkt – is dit inderdaad een kras symptoom van de begerigheid van de *Wehrmacht* ten opzichte van de troepen der *Waffen-SS*. Men begrijpt, dat Rauter ook in geval van een militaire noodsituatie elke directe onderschikking

(1) Verkl. Rauter VII, p. 1, 2; HSSPF 338 a; voor de *Kampfgruppe Rauter* nr. 597, noot 3 en 5.
(2) Zie Stein, *Waffen-SS*, p. 290.
(3) Rapport van Rauter voor Christiansen 4 maart 1941, afgedrukt bij Sijes, *Februari-staking*, p. 207.
(4) N 103 NOKW 1471.
(5) Zie p. 75.
(6) Nr. 498.

van de *BdW-SS* aan de *Wehrmachtbefehlshaber* langs hem, de *Höherer SSuPF*, heen, afwees.[1]

Himmler heeft ongetwijfeld het bijzondere karakter van de *Waffen-SS* willen behouden als een strijdmacht voor speciale doeleinden, zoals de *Verfügungstruppe* ook oorspronkelijk bedoeld was. Rauter eveneens, en naar wij mogen aannemen, de meeste *Höheren SSuPF* met hem. De hierboven gesignaleerde tendens naar een zuiver militaire functie van SS- en politietroepen konden zij – en wilden zij tot op zekere hoogte – niet tegengaan. Wel gebruikten zij *Waffen-SS* en politie voor het neerslaan van onlusten en verzet. Dat was hun oorspronkelijke bestemming, hun privilege, als bijzondere strijdmacht van de *Führer*. Men gaat zeker niet te ver door deze overwegingen bij Himmler te veronderstellen, en tevens de gedachte, dat deze acties een goed tegenwicht zouden vormen tegen de mentale en structurele groei van de *Waffen-SS* naar de *Wehrmacht* toe; bovendien waren zij een stimulans voor een verdere samensmelting met de politie. Wij wezen hierboven reeds op Himmlers toestemming om tijdens de februari-staking van 1941 SS- en politie-troepen onder het gezag van de *Wehrmachtbefehlshaber* te plaatsen, onder leiding van de *HSSuPF* evenwel, en 'unter der Voraussetzung, dass die Befehlsstäbe und Kräfte des Höheren SS- und Polizeiführers voll und ganz eingesetzt würden'[2]; welnu, dit soort onaangename activiteiten liet de *Wehrmacht* gaarne van haar kant aan de SS over. Na medio 1941 verloor Himmler weliswaar goeddeels de operationele beschikking over zijn *SS-Totenkopf-Standarten*, maar het onderdrukkingswerk in het achterland kon even goed worden verricht, en naar verwachting met hetzelfde effect, door zijn politie-bataljons en de reserve-eenheden van de *Waffen-SS*-divisies.[3]

Dat gebeurde ook bij de april-mei-stakingen van 1943 in Nederland. Rauter deelde het hele land in *Sicherungsbereiche* in, die over het algemeen parallel met de provinciegrenzen liepen, en stelde aan het hoofd van elk dezer districten een *Kommandeur* aan. De meesten waren politie-officieren, maar over Utrecht en Gelderland werden twee officieren van de *Waffen-SS*, commandanten van daar gelegerde *Ersatz*-eenheden, aangesteld. Omgekeerd had de *Kommandeur* van het *Sicherungsbereich* Noord-Holland, een majoor en bataljonscommandant van de *Ordnungspolizei*, ook eenheden van de *Waffen-SS* onder zich.[4] Ook op het slagveld kan dit samengaan van politie en *Waffen-SS* herhaaldelijk worden geconstateerd: wij noemden reeds de *Kampfgruppe Rauter*.

Het lijkt op het eerste gezicht paradoxaal, dat de militarisatie van gewapende SS-eenheden en politie niet de positie van het leger, maar die van de *Höherer SS- und Polizeiführer* versterkte. Tekenend voor de latere verhouding tussen Rauter en de *Wehrmacht* is het, dat hij in mei 1944 de *Wehrmachtbefehlshaber* ertoe wist te brengen om in geval van geallieerde landingen *Wehrmacht*-troepen ter beschikking te stellen van de *HSSuPF* voor diens semi-politionele taken in het achterland. Daarbij maakte Christiansen wel de juiste opmerking, 'dass es ein erstmaliger Zustand wäre, dass die Wehrmacht einem Höheren SS- und Polizeiführer, der im Ausnahmezustand dem WBN nicht persönlich unterstellt sei, militärische Kräfte unterstellen würde'[5]. Nog geen maand daarvoor was bepaald, dat ook als de *HSSuPF* wèl ondergeschikt aan de *Wehrmachtbefehlshaber* zou zijn, namelijk als die in een militaire noodsituatie de uitvoerende macht zou overnemen, de politie-eenheden toch uitsluitend onder de *HSSuPF* zouden ressorteren. Zelfs zou dat het geval zijn met de Landstorm, die aanvankelijk wel een gering politioneel karakter had, maar die toch zeker als een eenheid van de *Waffen-SS* te beschouwen viel.[6]

Misschien moet aan deze schets van de verhouding tussen *Wehrmacht* en *Waffen-SS* nog iets

(1) Nr. 531.
(2) Als noot 3 op p. 110.
(3) Zie ook Stein, *Waffen-SS*, p. 102, 103.
(4) Telex van de *BdS* aan de *Aussenstellen* 30 april 1943, en rapport van de chef der *Aussenstelle* Amsterdam, afgedrukt bij Bouman, *April-Mei-stakingen*, resp. p. 329, 365 en 366.
(5) Nr. 549.
(6) Nr. 532.

worden toegevoegd. Het succesvol rivaliseren van Rauter met de *Wehrmacht* kan men niet helemaal los zien van een persoonlijk element: de vroegere vrijkorpsaanvoerder was nu eenmaal essentieel anders dan het type van de Pruisische *Generalstäbler* van de *Wehrmacht*, die, de monocle in het rechteroog geklemd, zijn bureau-arbeid met wiskundige precisie wenste te verrichten. Bij uitstek was juist de Oostenrijkse nazi-revolutionair geschikt om met een samengeraapte strijdmacht van *Waffen-SS-* en politie-onderdelen troebelen neer te slaan, en acties in de sfeer van de guerrilla te voeren. Het leiden van de *Kampfgruppe Rauter* deed hij met hartstochtelijk plezier. Als iemand door zijn persoonlijkheid geschikt was om SS en politie samen te smeden tot een instrument in de militaire sfeer, en zijn troep daarbij toch een van de *Wehrmacht* afwijkend karakter te doen behouden, dan was het stellig Rauter.

C. Sipo und SD in Nederland

De Duitse politie manifesteerde zich in Nederland in tweeërlei gedaante: in de bureaucratie van *Sipo und SD* en in de militaire eenheden van de *Ordnungspolizei*. Zonder twijfel is de eerste categorie de meest gehate en gevreesde geweest. Men kan wel zeggen, dat bijna iedere Nederlander tijdens de oorlog tenminste enige malen met het gevreesde begrip *SD* geconfronteerd is geweest – en hoeveel Nederlanders zijn niet persoonlijk in onvrijwillig contact gekomen met de verafschuwde organisatie, die zich achter deze beruchte afkorting verschool? Leek te verschuilen althans, want, werden in Duitsland alle negatieve associaties met Himmlers geheime politie verbonden aan het begrip *Gestapo*, de Nederlander koppelde zijn beeld van de Duitse politieke politie, van arrestatie, verhoor en marteling aan de letters 'SD'. Begrijpelijk, omdat het personeel van *Sipo und SD*, in de bezette gebieden bijna altijd geüniformeerd, op de linkermouw van het uniform de zwarte *SD*-ruit droeg. Wij hebben reeds uiteengezet, dat dit uiterlijke symbool, en het nominale *SD*-lidmaatschap van *Gestapo-* en *Kripo*-personeel, een mate van integratie van de drie diensttakken suggereerden, die er althans in Duitsland nog niet was.[1]

Die integratie, die in het *Altreich* op zijn best nog slechts halverwege gelukt was, dacht men niet zonder reden in de bezette gebieden te kunnen versnellen. Voor het eerst met de invasies in 1939 van de Duitse legers in het restant van Tsjechoslowakije en in Polen inaugureerde het *Reichssicherheitshauptamt* een nieuwe praktijk: in het zog van de legers verspreidden mobiele gemengde formaties van *Sipo-* en *SD*-personeel zich over de veroverde gebieden. Deze *Einsatzgruppen*, onderverdeeld in *Einsatzkommandos*, kregen vooral later grote beruchtheid, toen zij in de eerste maanden van de Duitse veldtocht tegen de Sowjet-Unie zich wijdden aan de liquidatie op ongekende schaal van joden, communisten, partizanen, lijders aan besmettelijke ziekten, enz. enz. Een massale moordpartij, die in de volgende jaren overtroffen werd, toen de vergassingsinstallaties in de Duitse vernietigingskampen in Polen op volle toeren gingen draaien. Maar reeds in 1939 maakten de *Einsatzgruppen* in Polen de massamoord tot hun dagelijkse werk, zij het op kleinere schaal dan later in Rusland het geval was, zij het dat de slachtoffers in Polen in die tijd veelal tot de adel, geestelijkheid en intelligentsia van het land behoorden.[2]

(1) Zie p. 32. Tevens fotocollectie RvO, map 56 E; Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 29; ook Heydrich draagt op zijn veldgrijze uniform de *SD*-ruit, zie id., p. 18; *IMT* XX, p. 187, 203, 207–208; voorts een aantal persoonsgegevens uit *SS-Dienstalterslisten* van 1937 en 1944 en BDC-*Personalakten*, o.a. P 2, P 44, P 57, P 137; P 142: 11835 is een foto van een *Gestapo*-functionaris in SS-uniform met *SD*-ruit. De plaatsing van *Sipo*-functionarissen in een nominale *SD*-formatie wordt blijkbaar omstreeks 1942 opgeheven; sindsdien wordt het *RSHA* opgegeven als de SS-eenheid, bij wie zij formeel te boek staan.

(2) Zie o.a. Czesław Madajczyk: *Die Deutsche Besatzungspolitik in Polen (1939–1945)*, Wiesbaden, 1967, p. 10, 11, verder: Broszat, *Polenpolitik*, p. 38 e.v., en Krausnick: 'Hitler und die Morde in Polen', in *VfZ*, 1963, p. 202.

Al zullen aan de woorden *Einsatzgruppe* en *Einsatzkommando* voor immer gruwelijke associaties verbonden blijven, toch hoefden deze begrippen in principe niet op moordcolonnes te duiden. Zij hadden slechts de betekenis van mobiele, als tijdelijk gedachte eenheden van *Sipo* en *SD*. Inderdaad werden zij doorgaans na enige maanden omgevormd in stationaire eenheden. Aan het hoofd van dit geheel in het bezette land kwam een *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS)* te staan, die een regionale onderverdeling doorvoerde, met als chef van iedere regionale *Sipo und SD*-organisatie een *Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD (KdS)*.[1] In de veroverde West-Europese gebieden penetreerde Heydrichs politiemacht en nestelde zich blijvend zonder één schot te lossen. Zo in Noorwegen, waar te Oslo een *BdS* zijn bureau vestigde; onder hem ressorteerden, verspreid in het land, vier *Kommandeure der Sipo und des SD*.[2] Zo in Nederland, waar onmiddellijk een *Einsatzgruppe* onopvallend en geruisloos binnendrong. De samenstellende delen van deze eenheid, de *Einsatzkommandos*, moeten zeer snel, op zijn laatst 4 juni, stationair geworden zijn, in vier plaatsen: Groningen, Arnhem, Amsterdam en 's Hertogenbosch. De staf van de *Einsatzgruppe* vestigde zich in Den Haag, waar de rijkscommissaris en de *Höherer SSuPF* zich reeds bevonden. Eind juni 1940 liet men dit woord vallen, en sprak men sindsdien van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS)*, waarmee al naar gelang van situatie en zinsverband de *Befehlshaber* zelf, het Haagse hoofdbureau, of de hele organisatie werd bedoeld.[3] De vier *Einsatzkommandos*, met ieder onder zich enige *Aussendienststellen*, lokale buitenposten, werden iets langer gehandhaafd.

De eerste *BdS* in Nederland, *SS-Standartenführer* Hans Nockemann, moest in juli 1940 al het veld ruimen naar aanleiding van de Oranje-demonstraties op 29 juni, de verjaardag van Prins Bernhard. Zijn opvolger, de uiterst bekwame politieman *SS-Standartenführer* Wilhelm Harster, bracht in augustus echter een verandering aan, die de organisatie op een belangrijk punt deed verschillen van de *BdS*-structuur in andere bezette gebieden: hij hief de *Einsatzkommandos* op, en organiseerde een nieuwe reeks van *Aussen(dienst)stellen*, die direct en volledig onder zijn hoofdkwartier in Den Haag ressorteerden. Tot september 1944 waren het er over het algemeen zes, in de steden Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnhem, 's-Hertogenbosch en Maastricht (hoewel er tijdelijk, met name in 1941, ook *Aussenstellen* in andere plaatsen waren gevestigd). In kleinere plaatsen – de belangrijkste was Leeuwarden – kwamen er nu *Aussenposten*.

Inderdaad, *Kommandeure der Sipo und des SD*, die vergeleken met de leiders van *Aussenstellen* nog een tamelijk zelfstandige positie hadden, waren er in het kleine, overzichtelijke Nederland met zijn goede verbindingen minder nodig dan in bijvoorbeeld Noorwegen of Frankrijk. Het ging Harster evenwel om een algehele centralisatie, om een zo groot mogelijke integratie van alle onderdelen van het *BdS*-apparaat; dat had hij met Heydrich, die hem persoonlijk bij Seyss-Inquart introduceerde, van tevoren besproken. Een territoriale centralisatie bereikte hij zeker.[4]

Maar het was ook hun bedoeling om een functionele centralisatie tot stand te brengen, dat wil zeggen een grotere integratie van de verschillende *Sipo-* en *SD*-afdelingen onder hem. Het Haagse hoofdkwartier van de *BdS* was georganiseerd als een verkleinde uitgave van het Berlijnse *RSHA*. Evenals de *Ämter I* en *II* te Berlijn hielden de *Abteilungen I* en *II* te Den Haag zich bezig met de interne gang zan zaken. De afdeling *III* was, evenals *Amt III* van het *RSHA*, de eigenlijke *SD* in Nederland, een inlichtingendienst zonder executieve bevoegdheden. Dit in tegenstelling tot afdeling

(1) In geannexeerde gebieden werd min of meer de indeling in Duitsland nagevolgd met *Gestapo(leit)stellen*, *SD-Leitabschnitte*, enz.: zie nr. 2, noot 5.

(2) Doc. II 561 Noorwegen; *The German Police*, A 12.

(3) Een en ander valt af te leiden uit de eerste rapporten van de *Einsatzkommandos*, gericht aan de *Einsatzgruppe*. Dat de installatie van deze staf zeer onopvallend geweest moet zijn, moge volgen uit het feit, dat tot nu toe niemand die nomenclatuur was of is opgevallen. (HSSPF 38 c, 40 a).

(4) HSSPF 38 c – 50 b; Verkl. Harster I, p. 5, II, p. 7; zie ook nrs. 3 en 5 en de annotatie daarbij.

IV, die de *Gestapo* representeerde, en *V*, die de *Kripo*-functie waarnam. Er was ook nog een afdeling *VI*, die naar voorbeeld van *Amt VI* te Berlijn inlichtingen over geallieerde landen verzamelde, maar ook met toepassing van de nodige schaalverkleining viel deze afdeling in importantie niet te vergelijken met Schellenbergs spionage-centrum; in feite was deze Haagse *VI* een aanhangsel van afdeling *III*. Een Nederlandse dépendance van *Amt VII* – dat nogal vage, 'ideologische' bureau van het *RSHA*[1] -ontbrak geheel, evenals zelfstandige pendanten van andere instanties, waarmee het *RSHA* in de loop van de oorlog zich verrijkte.[2]

In principe was de arbeidsverdeling dus niet anders dan te Berlijn. De eigenlijke bestrijding van alles, wat oppositioneel tegenover de bezetter stond of geacht werd te staan, was het werk van *Abteilung IV*, van wat men dus beter *Gestapo* zou kunnen noemen, in tegenstelling tot het wijd verspreide spraakgebruik in Nederland. *IV* bracht de slagen aan het verzet toe, organiseerde de maatregelen tegen de joden, arresteerde en verhoorde verdachten, ook al was men vaak aangewezen op het inlichtingenmateriaal van *III*, of het recherche-vakmanschap van personeel van *V*. Het accent lag onmiskenbaar bij *Abteilung IV*. Een functionaris van de afdeling *III*, een *SD*-man dus in de beperkte Duitse betekenis van het woord, kon wel in bepaalde omstandigheden tot bijvoorbeeld arrestatie van Nederlanders overgaan, mits hij vergezeld was van een politieman van de afdeling *IV*. Met het oog op dergelijke omstandigheden vond er in een bepaalde periode wederzijdse detachering plaats. De samenwerking tussen de verschillende afdelingen (het gaat hier praktisch alleen om de afdelingen *III*, *IV* en *V*) schijnt over het algemeen goed te zijn geweest, zulks in tegenstelling tot de spanningen en conflicten, die in de boezem van het *RSHA* tussen de *Ämter* bleven bestaan.[3] Verwonderlijk is dat niet bij een apparaat, dat veel kleiner was dan de reusachtige centrale te Berlijn, dat temidden van een vijandige bevolking moest werken, en dat – belangrijk verschil met de situatie in Duitsland – zonder dat men rekening hoefde te houden met allerlei autoriteiten en historisch gegroeide verhoudingen, onder de straffe leiding van een zeer capabel vakman van de grond af aan als een eenheid kon worden opgebouwd. Het is misschien wel tekenend voor een grotere mate van integratie dan in Duitsland het geval was, dat de betrokken Duitsers in Nederland, ook na de oorlog, vrijwel nooit spraken over *SD*, *Gestapo* of *Kripo*, maar de afdelingen van de *BdS* bijna altijd alleen met de Romeinse cijfers plachten aan te duiden.

De genoemde *Abteilungen* waren weer samengesteld uit *Referate*, die ieder een bepaald arbeidsveld hadden, en die vaak weer onderverdeeld waren in sub-bureaus. Vaak, niet altijd; een en ander hing af van de importantie van het arbeidsterrein. Op dit punt volgde de organisatie, die trouwens aan periodieke veranderingen en her-organisaties onderhevig was, geen rigide schema. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het *Referat IV B 4* (strikt genomen zou dit eigenlijk een sub-bureau moeten zijn), dat zich in het kader van de *BdS* met de jodenvervolging bezig hield: deze onderafdeling ressorteerde echter direct onder de *BdS* zelf.[4]

Zoals het hoofdkwartier van de *BdS* in beginsel een weerspiegeling op kleinere schaal was van het *RSHA*, zo waren de *Aussenstellen* georganiseerd naar het model van het Haagse hoofdkwartier. Geheel anders dan in Duitsland had men hier te doen met kleine, compacte eenheden, die althans in de periode-Harster alleen maar lokale uitvoeringsorganen waren van de *BdS* te Den Haag. Men

(1) Zie daarvoor p. 35 van de inleiding en nr. 519, noot 1.

(2) Aan de afdeling *VI* was blijkens een schema van de *BdS* in het laatste halve jaar van de bezetting een functionaris verbonden, die inlichtingen over het Canadese leger verzamelde. Dit was een *Wehrmacht*-officier, die men als een pendant kan zien van het *Mil. Amt* (de voormalige *Abwehr*) van het *RSHA*.

(3) Doc. II Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (als bron verder aangeduid met: 'Befehlsh. Sipo') a 1; schema's van de *BdS* in Coll. Org. schema's.

(4) Not. 107, B.A. Sijes: 'Adolf Eichmann und die Deportation der in den Niederlanden wohnenden Juden', p. 27, 74, noot 23b.

kan zich voorstellen, dat Himmler en Heydrich maar al te graag de *Sipo und SD*-organisatie, zoals die in een bezet land als Nederland bestond, in Duitsland zelf zouden willen invoeren: geen wirwar van dubbele en driedubbele onderschikkingen, competentie-twisten en halfslachtige compromissen over de bevoegdheden tussen *Amtschefs, Höheren SSuPF, Gauleiter, Inspekteure, Polizeipräsidente*, enzovoorts, geen mengelmoes van verschillende hiërarchische onderschikkingen en verschillende territoria van lokale *Gestapo-*, *Kripo-* en *SD*-bureaus, maar één *Befehlshaber*, die inderdaad de bevelen gaf, en één organisatie van lokale bureaus, waar het verschil tussen functionarissen van *III*, *IV* of *V* welhaast onmerkbaar was. Geen enkele moeilijkheid met regionale civiele bestuurders, Duitse of Nederlandse: de eerste categorie had niets over de Duitse politie te zeggen, en de tweede nog minder dan niets; omgekeerd vaak genoeg. Het geheel was uitermate overzichtelijk en hanteerbaar.

En mede daardoor kon dit apparaat, het instrument bij uitstek van de Duitse terreur en onderdrukking in Nederland, ook klein worden gehouden. Natuurlijk, men had altijd nog de *Waffen-SS* en de *Ordnungspolizei* en ook nog de *Wehrmacht* achter de hand om er indien nodig massaal op los te slaan, maar voor de controle op een vijandig gezind miljoenen-volk beschikte de Duitse geheime politie in Nederland toch over een tamelijk gering aantal personeelsleden. Een lijst van het personeel van het hoofdbureau van de *BdS* te Den Haag, die de stand van zaken in 1944 weergeeft, bevat, inbegrepen stenotypistes en andere hulpkrachten, o.a. de vaste kern van gedetacheerde collaborateurs uit de Nederlandse politie – niet de losse informanten en verklikkers – 185 namen. De *Aussenstelle* te Amsterdam, die zeer groot was (onder meer door haar uitgebreide aandeel in de jodenvervolging) telde met inbegrip van de vaste Nederlandse medewerkers, zij het zonder het gevangenispersoneel, 173 leden. De *Aussenstelle* Maastricht met al in al 34 medewerkers en medewerksters zal eerder een gemiddelde geweest zijn. De na-oorlogse bewering van Rauter, dat de *Sipo* in Nederland inclusief chauffeurs, typistes en Nederlandse arbeidskrachten uit een 650 à 700 man bestond, zonder deze categorieën uit 300 tot 350 man, is dan ook vermoedelijk niet ver bezijden de waarheid.[1] Een paar honderd Duitsers, plus het onvermijdelijk aanslibsel van inheemse handlangers, die hun landgenoten verrieden om der wille van de zilveren penningen, uit ideologische overwegingen, uit persoonlijke rancune of uit zeer misplaatst 'plichtsbesef' – zij slaagden er niet in het verzet algemeen te breken, en hun methoden hebben de opkomst van het verzet stellig gestimuleerd, maar zij slaagden er wel in om vijf jaar lang een atmosfeer van schrik en angst onder de onderworpen bevolking te verspreiden en te onderhouden.

Toch trad er op den duur in dit straf georganiseerde apparaat – voor een groot deel de verdienste van de tweede *BdS* Harster – weer een zekere decentralisatie op. Maar die had een volkomen ander karakter dan het verbrokkelde patroon van de politie-organisatie in Duitsland. Onder de derde *BdS* Erich Naumann, die in september 1943 Harster opvolgde, maar diens gezag en capaciteiten miste, werden de *Aussenstellen* zelfstandiger. De vierde en laatste *BdS*, Eberhard Schöngarth, bracht daar geen verandering in, wellicht omdat hij vroeger als *BdS* in het Poolse *Generalgouvernement* gewend was aan het systeem van onder hem opererende *Kommandeure der Sipo und des SD*.[2] Eerder lijkt het, alsof hij op een dergelijk meer gedecentraliseerd systeem aanstuurde.

In werkelijkheid werd die ontwikkeling evenwel in hoofdzaak door het verloop van de oorlog bepaald. De maand september van 1944 vormt in de meeste opzichten de belangrijkste caesuur in de hele bezettingsgeschiedenis van Nederland. Zo ook in het geval van de *Sipo* (met welke term wij, voorzover uit het zinsverband niet anders blijkt, voortaan *Sicherheitspolizei und SD* willen samenvatten). De geallieerde luchtlanding bij Arnhem en de daarmee beginnende bevrijding van het Nederlandse grondgebied schiepen een nieuwe situatie op bijna elk gebied. Het verkeer per rail werd door de spoorwegstaking lamgelegd, het wegverkeer door een steeds frequenter beschieting door geallieerde vliegtuigen. De verzetsorganisaties groeiden snel in ledenaantal, hun houding werd

(1) HSSPF 292 c; Doc. II Befehlsh. Sipo, Aussenstelle Maastricht; Verkl. Rauter VII, p. 22.
(2) Zie voor Naumann en Schöngarth nrs. 2 en 4 en de annotatie daarbij.

steeds driester. Aan de Duitse kant was al eerder in september het bezettingsbestuur in chaos en paniek afgegleden, waarvan het zich slechts moeizaam herstelde. Deze situatie schiep bij de Duitsers de wens tot onmiddellijke lokale repressie, en hierin moet men de grondoorzaak zoeken van het het feit, dat de *BdS* nu naar het schijnt zich bewust richtte op grotere zelfstandigheid en meer bevoegdheden voor de plaatselijke *Sipo*-bureaus.

De *Aussenstellen* werden nu weer in *Einsatzkommandos* veranderd, zonder dat overigens, evenals in de eerste maanden van de bezetting, de benaming *Kommandeur* opduikt. Maar die *Einsatzkommandos*, versterkt met uit België en Frankrijk gevlucht personeel, vestigden zich nu voornamelijk in het noord-oosten van het land, (onder meer Deventer, Zwolle, Almelo, Enschede en Sneek). Daarheen verplaatste zich ook het hoofdkwartier van de *BdS*, nu zoveel mogelijk tot een minimum gereduceerd, en over een aantal plaatsen verspreid. Verschillende *Referate* van het hoofdkwartier organiseerden zich tot zelfstandig opererende *Sonderkommandos*. Zowel bij het hoofdkwartier, aldus uit elkaar getrokken, als bij de diverse *Einsatzkommandos* is in dit laatste halve jaar van de oorlog een grote mobiliteit waarneembaar; het zou totaal zinloos zijn om de plaatsen te noemen, waar elke instantie zich kortere of langere tijd gevestigd had. Om een greep te doen: het belangrijkste deel van de staf, reeds vanuit Den Haag naar Zeist verhuisd, vertrok in september 1944 naar Zwolle, en in april 1945, toen de algemene noord-oostelijke vluchtrichting door de bevrijding van het oosten van het land in een westelijke richting werd omgebogen, weer naar Den Haag. De *BdS* zelf zetelde in deze periode achtereenvolgens te Westerbork, Zwolle en Apeldoorn. Zo kwam één van de *Einsatzkommandos*, die het merendeel van zijn manschappen inmiddels uit gevlucht personeel van een *Sipo*-instantie te Rijssel in Noord-Frankrijk had betrokken, na korte stationeringen te Deventer, Almelo, vervolgens Rotterdam, te Heerenveen terecht, vanwaar het in april 1945 weer op Rotterdam terugtrok. De vroegere *Aussenstelle* Maastricht eindigde na enige omzwervingen als *Einsatzkommando* te Sneek.[1]

Dit alles kan voor een deel worden verklaard uit het oprukken van de geallieerden. Van Duitse zijde is later aangevoerd, dat deze her-organisatie voornamelijk is doorgevoerd om de aldus zelfstandige en meer mobiele eenheden een sterkere positie tegenover de *Wehrmacht* te geven.[2] Ook deze verklaring is weinig bevredigend. Ongetwijfeld hebben deze factoren meegespeeld, doch de decentralisatie en de omvorming in *Einsatzkommandos* (men herinnert zich, dat dit woord in principe een mobiele eenheid aanduidde) met een grotere geografische en functionele bewegingsvrijheid staat ook in verband met het optreden van de *Sipo* in Nederland in dat laatste halve jaar. Dat optreden werd nu niet alleen bepaald door het toenemende verzet in Nederland, en de toenemende chaos sinds september 1944, maar tevens door de radicalisering in de Duitse houding tegenover de bevolking van de West-Europese landen in het algemeen. Die radicalisering was al iets eerder ingetreden.

De eerste vier bezettingsjaren was de Duitse repressie weliswaar beslist niet vrij van willekeur, maar toch daarin aan zekere beperkingen onderhevig geweest. Nederlanders, die iets tegen de bezettende macht ondernamen, werden nog vaak berecht; hoewel de basis van de Duitse rechtspleging in Nederland zeer kwestieus was, en de rechtspraak uiteraard doordrenkt met nazi-opvattingen, waren hier de traditionele normen nog niet geheel verdwenen. De berechting was in handen van civiele rechtbanken en rechtbanken van de *Wehrmacht*. Tekenend voor de verhoudingen was het, dat steeds meer zaken van de militaire rechter naar de civiele Duitse rechter werden overgebracht.[3] Maar met zijn civiele rechtbanken (*Landesgericht* en *Obergericht*) speelde Seyss-Inquart het tenslotte niet klaar. Nog in januari 1942 had hij op een suggestie van Heydrich om *Polizeistandgerichte*

(1) HSSPF 53 c; Doc. II Befehlsh. Sipo, Einsatzkommando Deventer; Doc. II Befehlsh. Sipo, E-kdo Heerenveen; Doc. II. Befehlsh. Sipo, Aussenstelle Maastricht.
(2) HSSPF 53 c.
(3) Not. 22, J. R. de Groot: 'Duitse strafrechtspraak in bezet Nederland'.

op te richten geantwoord, dat hij dat voorlopig nog niet nodig achtte.[1] In de loop van dat jaar maakte het toenemend verzet, dat de rijkscommissaris er anders over ging denken.

In juli 1940 was reeds bepaald, dat de rijkscommissaris sommige strafbare handelingen, die zich tegen leden van SS of Duitse politie richtten, onder de *Sondergerichtsbarkeit* van SS en politie kon laten berechten.[2] In januari 1943 werden per verordening[3] de *Polizeistandgerichte* toch ingevoerd; ze traden, snel en hard, voor het eerst op tijdens de april-mei-stakingen van dat jaar. Deze rechtbanken bestonden uit een *SS-Richter* en twee SS- of politie-officieren als bijzitters. Feitelijk waren de *Polizeistandgerichte*, ook wat de procedure betreft, weinig anders dan verlengstukken van het *SS- und Polizeigericht* te Den Haag, maar strikt genomen hadden ze niets met elkaar te maken: het *SS- und Polizeigericht* berechtte leden van SS en politie, ook van de Nederlandse politie, en op voorstel van Rauter liet Himmler bij wijze van experiment Nederlandse politiemannen als bijzitters optreden – naar bleek een geslaagd experiment.[4] Dat vloeide echter allemaal voort uit het privilege van de SS om rechtspraak in eigen kring uit te oefenen. De *Polizeistandgerichte* waren rechtbanken van de rijkscommissaris, niet van Himmler, hoe vaag het onderscheid ook in de praktijk geweest moge zijn. De plannen van Rauter om over Nederlandse onderdanen een SS-rechtspraak *sui generis* in te voeren, zoals de *Wehrmacht* die al uitoefende, kwamen niet boven een beginstadium uit.[5]

Voor de verklaring hiervan dienen wij terug te keren naar de *Sicherheitspolizei*. In juli 1944 had Hitler bevel gegeven om de berechting van 'terroristen en saboteurs' – die categorie werd al snel uitgebreid tot iedereen, die als schadelijk voor de bezettingsmacht werd beschouwd – in de bezette gebieden onmiddellijk stop te zetten. Het lot van deze mensen, voorzover de Duitsers hen niet ter plaatse dienden 'niederzukämpfen', moest in handen van de *Sipo* worden gegeven, daar naar het oordeel van Hitler 'gerichtliche Todesurteile gegen Landeseinwohner der besetzten Gebiete Märtyrer schaffen.'[6] Men realisere zich: iedere niet-Duitser, die een verdachte indruk maakte, kon daarmee door elke geüniformeerde Duitser worden neergeknald. Als dat niet gebeurde, kon hij worden opgepakt en aan de genade van de *Sipo* worden overgeleverd. Dat was voor Oost-Europa, voorzover nog in de Duitse macht, bepaald geen novum, eerder een legalisatie, indien men dat woord mag gebruiken, van reeds jarenlang beoefende praktijken. Voor de Scandinavische landen en Nederland – Frankrijk en België werden in deze tijd in snel tempo bevrijd – luidde het een nieuwe fase in, die tot het einde van de oorlog zou duren.

In Nederland gaf de *BdS* Schöngarth op 11 september 1944 aan alle *Aussenstellen* bevel om hard toe te slaan. Wanneer bekend werd, dat ergens illegale vergaderingen werden gehouden of verzetscentra aanwezig waren, en arrestatie niet om bepaalde redenen wenselijker leek, 'so sind diese Ver-

(1) *VJ* Ju 13 c.
(2) *VO* 52/40.
(3) *VO* 1/43.
(4) Nrs. 200 en 481; Doc. II SS- und Polizeigericht X a 1.
(5) *VO* 52/40 werd bij *VO* 50/43 van 14 mei 1943 aangevuld; de *Sondergerichtsbarkeit* van SS en politie zou ook van toepassing zijn, wanneer de te berechten daden zich richtten tegen leden van de Nederlandse politie, die in opdracht van de Duitse politie handelden. Op grond hiervan werd de illegale groep, die in maart 1943 het Amsterdamse bevolkingsregister in brand had gestoken, door het *SS- und Polizeigericht* berecht.
(6) Een bevel van Hitler van 30 juli 1944 behelst alleen het 'niederkämpfen' van op heterdaad betrapte terroristen en saboteurs ter plaatse, en het overgeven van anderen aan *Sipo und SD* (IMT 762-D). Het bevel tot opheffen van de *Gerichtsbarkeit* moet al eerder gegeven zijn, gezien een brief van Rauter aan Himmlers secretaris Brandt hierover van 6 juli (HSSPF 3 b). De hier geciteerde motivering van Hitler is te vinden in een brief van het *OKW* aan het ministerie van justitie van 15 sept. 1944 (Doc. II Gerichtsbarkeit – opheffing 1, Bijlage III, aanvullende bevelen van het OKW in IMT 763-D t/m 766-D).

sammlungen rücksichtslos zu sprengen und die Teilnehmer niederzumachen'. Zoals men ziet, sloot Schöngarth ook taalkundig vrij goed aan bij het jargon van zijn *Führer*. De *Sipo* kon daarbij de woningen, waarin de verzetslieden zich ophielden, opblazen of uitroken, maar diende hierbij matiging te betrachten: 'Die Bevölkerung darf nicht den Eindruck der Willkür erhalten, sondern muss fühlen, dass die Sicherheitspolizei hart ist, aber doch diszipliniert und massvoll vorgeht.'[1]

Dit zg. *Niedermachungsbefehl* van Schöngarth dekte het ene aspect van het *Führerbefehl*, maar wat mocht en moest de *Sipo* met gearresteerde verdachten doen? Dat werd in augustus 1944, volgens een na-oorlogse verklaring van Rauter, ook snel duidelijk. De *Sipo* moest de taak van de Duitse rechtbanken – die men toch waarlijk geen slapheid, gebrek aan energie, of het opleggen van te lichte straffen kon verwijten – overnemen. In de voorafgaande tijd hadden Seyss-Inquart, Rauter en de *Wehrmacht* voor het geval van een geallieerde inval in Nederland, of de dreiging daarvan, ten koste van veel moeite en inspanning een fraai systeem voor de nood-toestand, de *Ausnahmezustand*, uitgewerkt. Als die geproclameerd werd, zouden onmiddellijk een aantal *Wehrmachtgerichte* en *Standgerichte des SS- und Polizeigerichts* in werking treden.[2] Twintig rechters had men hiervoor al uit Duitsland aangetrokken, zei Rauter na de oorlog.[3] Welnu, zij konden meteen teruggaan, want doordat Hitler de *Gerichtsbarkeit* met één slag had opgeheven, kreeg de *Sipo* de beslissing over leven en dood van elke arrestant van de bezetter in handen. Zelfs de allang beproefde, bepaald niet zachtzinnige *Polizeistandgerichte* mochten niet doorwerken.[4]

De *Sipo* ging nu over tot wat men een soort 'administratieve rechtspraak' zou kunnen noemen: de leiders van de *Einsatzkommandos* (of, in de aanvang van deze justitiebedeling, de *Aussenstellen*) rapporteerden aan *SS-Sturmbannführer* Deppner, hoofd van de afdeling *IV*, welke gevangenen zij hadden gemaakt, en voor welke feiten deze mensen waren gearresteerd. Deppner stelde dan het 'vonnis' vast, dat naar zijn inzicht ook door een Duitse rechtbank of krijgsraad geveld zou zijn. Het oordeel – hoe dat meestal luidde, laat zich raden – moest dan nog wel door de *BdS* Schöngarth en in laatste instantie door de *HSSuPF* Rauter worden bekrachtigd. Maar ook deze formaliteiten werden steeds soepeler gehanteerd. Deppner besliste vaak zelfstandig; zo ook de leiders van de *Einsatzkommandos*, die vaak zelf de gevangenen, die naar hun mening een doodvonnis verdiend hadden, eerst liquideerden, en achteraf pas bevestiging vroegen. Een en ander werd in vele gevallen per telefoon of telex afgehandeld.

Daardoorheen weefde de *Sipo* een tweede methode, die de betrokken Duitsers na de oorlog als een soort tegemoetkomendheid tegenover de Nederlanders afschilderden. Men fusilleerde de in aanmerking komende gevangenen niet onmiddellijk, maar liet de ten dode gedoemden, de *Todeskandidaten*, in leven teneinde hen na de volgende aanslag of sabotagedaad ter afschrikking van de bevolking neer te schieten, vaak op de openbare weg. Zo, redeneerden de Duitsers, had men geen echte represailles hoeven te nemen; de slachtoffers, die gefusilleerd werden naar aanleiding van een of andere verzetsdaad na hun arrestatie hadden hun leven toch al verbeurd.[5]

Men begrijpt, dat ook deze taak de zelfstandigheid van de *Einsatzkommandos* heeft vergroot, hetgeen Schöngarth òf opzettelijk, òf op zijn minst door onverschillige nalatigheid in de hand werkte. Hij had tenslotte enige jaren ervaring gehad in dit soort zaken, en naar men mag aannemen op veel

(1) Doc. I Schöngarth 4; Doc. II Gerichtsbarkeit – opheffing 1, Bijlage V. Evenals het woord *Sipo* in onze tekst (voorzover uit het zinsverband niet anders blijkt) staat 'Sicherheitspolizei' hier bij Schöngarth voor het hele *BdS*-apparaat, dus *Sipo und SD*.

(2) Zie o.a. nr. 554.

(3) *Proces Rauter*, p. 282.

(4) HSSPF 3 b, 4 a.

(5) Zo bv. Verkl. Küthe en Verkl. Wölk; Rauter en Schreieder in *Proces Rauter*, p. 157–160, 183.

groter schaal, als *BdS* in Polen; de maatstaven, naar welke hij daar tewerk ging, hebben zijn optreden in Nederland zeker beïnvloed, zoals ook Rauter later zei.[1] Was het juist, wat deze voor zijn Nederlandse rechters betoogde, dat hij zelf in de eerste maanden van de *Sipo*-terreur, van augustus tot november 1944 door zijn militaire bezigheden zo was uitgeschakeld, dat hij geen zeggenschap over zijn *BdS* had?[2] In deze krasse vorm valt het te betwijfelen, en, voorzover het juist is, blijft daar nog altijd de periode van ná november 1944. Maar dat van hoog tot laag, van de *BdS* zelf tot aan subalterne functionarissen van het kleinste *Einsatzkommando* toe eigenmachtig gehandeld en gemoord werd, staat wel vast. Dat Schöngarth zelf massale moordpartijen allerminst schuwde, eveneens. Nadat Rauter in de nacht van 6 op 7 maart 1945 bij een aanslag zwaar gewond was geraakt, liet Schöngarth honderden *Todeskandidaten* fusilleren. Of en in hoeverre een bevel of een suggestie hiertoe van anderen, met name van Seyss-Inquart (overigens niet van Rauter zelf), is uitgegaan, blijft de vraag: in ieder geval stemde Schöngarth er van ganser harte mee in.[3]

Deze openlijke terreur van de *Sipo* in het laatste stadium van de oorlog kan echter niet als tekenend voor de organisatie gedurende de hele bezettingstijd gelden. Niet, dat vóór de nazomer van 1944 door het *BdS*-apparaat geen terreur bedreven werd, in verschillende vormen: daar was, elders in dit werk besproken, het aandeel van de *Sipo* in de zg. *Silbertanne*-moorden[4], daar waren de kampen van de *BdS* in Nederland, die door hun bestaan reeds tot de terreur bijdroegen. Wij doelen hierbij niet op Vught, dat een concentratiekamp was naar Duits model, en onder het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt* ressorteerde, evenmin op het *Judendurchgangslager* Westerbork, dat een geheel andere functie, geen terroriserende, had. Dat was wel het geval bij de *Polizeigefängnis* Scheveningen en het *Polizeiliche Durchgangslager Amersfoort*, inrichtingen dus van de *BdS* in eigen regie. Was Amersfoort daarmee geen concentratiekamp in de formele zin van het woord, in de praktijk waren de levensomstandigheden minstens zo slecht als in Vught.

Dit alles neemt echter niet weg, dat de voornaamste taak van het *BdS*-apparaat in Nederland, over de gehele duur der bezetting genomen, heeft bestaan in het vergaren van alle informaties op politiek, economisch, sociaal en geestelijk gebied, die voor de bezetter van nut konden zijn (het *SD*-werk), en het bestrijden van verzet, van elke vorm van oppositie trouwens (het *Gestapo*-werk). Daar de organisatie echter ook een instrument was zowel van het *RSHA* als van de *Höherer SSuPF*, speelde zij ook een rol als technisch medium in de handen van de laatste als politieke figuur; zij kon worden aangewend tegen alle stromingen en groeperingen, die hem onwelgevallig waren, ook binnen de nazi-kring. Dat gebeurde dan ook. Natuurlijk kon Rauter de afdeling *IV*, de executieve, met haar gewelddadig bestrijden van elke verzetshaard, niet inzetten tegen Schmidt of tegen de NSB. Het inlichtingenapparaat van de *BdS*, het *SD*-deel in de vorm van *Abteilung III*, kon hij daarentegen heel goed tegen hen gebruiken. Het *Referat III B* daarvan hield zich uitgebreid bezig met politieke partijen, hetgeen in de praktijk in de eerste plaats neerkwam op minutieus bespioneren van de NSB. Zoals *IV* het verzet bestreed door een tijdlang *Spiele* met de tegenstander te spelen en de verzetsorganisaties te infiltreren met spionnen, eufemistisch *V-Männer* (*Vertrauensmänner*) genoemd, zo maakte ook de afdeling *III* met haar onderafdelingen voor haar inlichtingenwerk gebruik van *V-Männer* en juist in het geval van de NSB was dat gemakkelijk: men beschikte immers over de

(1) Zie nr. 4, noot 12.
(2) Verkl. Rauter, p. 405–407.
(3) Zie A. E. Cohen: 'De verantwoordelijkheid voor de represailles wegens de z.g. aanslag op Rauter', in *Studies* I, p. 288 e.v.
(4) Zie nr. 467, noot 4.

Nederlandsche SS, waarvan de leden, Feldmeijer zelf incluis en vooral de begunstigende leden (die zeer vaak niet als zodanig bekend stonden) als informanten dienst konden doen.[1]

Men onderschatte dit deel van de taak der Duitse geheime politie in Nederland niet, kwantitatief noch kwalitatief: er was weinig in de NSB, ook van strikt interne en vertrouwelijke aard, weinig van Musserts handelingen en opvattingen, zowel op politiek als op zuiver persoonlijk vlak, weinig van doen en laten van hoge en lage functionarissen van de NSB, dat voor *III B* verborgen bleef.[2]

De huidige lezer zal dit aspect van het werk van *Sipo und SD* wellicht in het kader van de hele bezettingsgeschiedenis niet zo belangrijk vinden, en vermoedelijk geneigd zijn het meeste belang toe te kennen aan het aandeel van de *Sipo* in de jodenvervolging, voorts aan de bestrijding van het verzet, en hij zal aan het inlichtingenwerk, dat de Duitsers met frenetieke energie ten opzichte van de NSB (en aanvankelijk de andere niet verboden partijen) bedreven, hoogstens een belang van de derde orde toekennen. Voor de Duitsers heeft die volgorde van belangrijkheid waarschijnlijk precies omgekeerd gelegen, althans voor Seyss-Inquart, en voor Rauter, in wie politiewerk en SS-politiek verenigd waren. In hun visie immers (wij verwijzen hierbij naar hetgeen er in het eerste hoofdstuk is gezegd) waren de deportatie van de joden en de liquidatie van verzetshaarden niet veel meer dan het opruimen van restanten van het verleden. Het vormgeven aan de nieuwe orde, het tegengaan van foutieve ontwikkelingen in dit kader, in het nationaal-socialistische kamp, waar geen consensus over de te voeren politiek was, waar beginfouten zich later verdubbeld zouden wreken, was belangrijker. Daarom reeds was voor Rauter toch het politie-werk ondergeschikt aan de politiek van de SS. *Mutatis mutandis* gold dit ook voor andere Duitsers in de politieke sleutelposities. Vandaar, dat in de hier gepubliceerde documenten, in Rauters brieven aan Himmler en diens antwoorden daarop, in de correspondentie van Seyss-Inquart, maar ook – hiermee komen we op de *SD* terug – in de door *Abteilung III* vergaarde informaties[3] zo bijzonder veel aandacht wordt besteed aan de opvattingen, gevoelens, gebeurtenissen binnen het nationaal-socialistische kamp en de grensgebieden daarvan. Ook in de tijd, dat de zon van het Derde Rijk naar de kim neigt, dat in Nederland verzetsacties en aanslagen tot de orde van de dag gaan behoren. Onevenredig veel aandacht, naar ons idee. Bij verplaatsing op het gezichtspunt der Duitsers, die hardnekkig in hun overwinning bleven geloven, verandert ons perspectief, voor een deel toch retrospectieve verwringing, evenwel.

Samenvattend gezegd, voor de Nederlanders is de 'SD', het *BdS*-apparaat, de gevreesde, veelwetende, plotseling toeslaande, meedogenloze politiemacht van Hitlers politiestaat geweest. De Duitse bezetter beschouwde het als het geëigende instrument om bepaalde politionele maatregelen met politieke implicaties – zo moet men bijv. de jodenvervolging van Duits standpunt zien – door te voeren, en verzetstendenzen te bestrijden. Maar tevens was het voor de *Höherer SSuPF* (en niet zozeer ten behoeve van de boven hem gestelde rijkscommissaris, als wel voor zijn eigen positie en die van de SS) een instrument, dat wapens leverde, voornamelijk uit informatie bestaande, voor de politieke machtsstrijd.

(1) Zeer veel rapporten van deze aard, in tweevoud opgemaakt – voor Feldmeijer en voor *III B* –, waarin een opvallende overvloed van sappige détails over het privé-leven van de bespioneerde figuren, in HSSPF 395 d, 396 a–d. Vandaar ook het vaak execrabele Duits, waar Himmler zich doorheen moest worstelen (zie bijv. nrs. 410 I en 417 onder punt 1).

(2) Getuige o.a. vele hier afgedrukte documenten: men zie bijv. nrs. 173, 410, 411, 413, 417 en de annotatie daarbij. Redevoeringen van Mussert werden door een bij de radio werkzame SS-onderofficier heimelijk steeds opgenomen, iets waarvan Rauter ook de rijkscommissaris niet op de hoogte wenste te stellen (nr. 418).

(3) Zie de periodieke overzichten van *Lage en Stimmung* in Nederland, in MadN.

D. *De Ordnungspolizei in Nederland*

Behalve de paar honderd man van de *Sipo und SD* had de *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland ook een paar duizend man van de *Ordnungspolizei* tot zijn beschikking. Anders dan in Duitsland verrichtten deze lieden in Nederland niet de normale bezigheden van politieagenten. Daarvoor was immers de Nederlandse politie beschikbaar. Wanneer bijzondere omstandigheden hen niet deden ingrijpen, leken voor de gemiddelde Nederlander de mannen van de 'Grüne Polizei' – zo genoemd vanwege de kleur van het uniform – wellicht weinig anders te doen te hebben dan, zoals een bekend schrijver het uitgedrukt heeft, zich op hun dienstrijwielen gedisciplineerd en geruisloos 'als een school zwaardvissen' door het stadsbeeld te bewegen.[1]

Wat hadden zij dan verder te doen? Een officier van de *Ordnungspolizei* in Nederland omschreef na de oorlog de taak van het korps in dat land als het bewaren van orde en rust, het beschermen van vooraanstaande Duitse persoonlijkheden, van vitale bedrijven, gebouwen e.d., het verlenen van assistentie aan *Wehrmacht* of *Sipo*, toezicht op de Nederlandse politie, en eventueel ook militaire operaties tegen geregelde vijandelijke troepen.[2] Aangezien orde en rust in de traditionele betekenis door de Nederlandse politie gehandhaafd werden, kon dit alleen maar de betekenis hebben van handhaving van de *orde der bezetting*. Wat dit cardinale punt betreft was er geen enkel verschil met de *Sipo*. De taak van beide soorten Duitse politie bestond – want daar kwam het in rond Nederlands gezegd op neer – uit onderdrukking van en agressie tegen de burgerbevolking. Alleen hun arbeidsterreinen en wijze van optreden verschilden. De *Sipo* was nu eenmaal een soort politieke recherche, weliswaar meestal geüniformeerd (in een bezet land als Nederland) en zeer in de militaire sfeer getrokken, maar door haar specialisatie en werkwijze toch een bureau-organisatie, met individueel gericht werk, met *V-Männer*, infiltranten in verzetsgroepen, spionage- en contraspionage-*Spiele*. De *Orpo*-bataljons waren daarvoor niet geschikt en ook niet bedoeld, wèl voor collectieve fysieke onderdrukking, neerslaan van onlusten, breken van stakingen en demonstraties, bewaking en transport van grote aantallen gevangenen (van joden tot dwangarbeiders), organisering van drijfjachten enz. De *Orpo* moest inspringen, waar de Nederlandse politie de situatie niet meer kon of wilde beheersen, waar onrust zich tegen de bezetter dreigde te keren (hetgeen met de meeste onrust tussen 1940 en 1945 dreigde te gebeuren), en wanneer de te nemen maatregelen of tegenmaatregelen een massale en niet gespecialiseerde inzet geboden. 'Aufflackernde Unruhen im Keime zu ersticken, ist Angelegenheit der deutschen Ordnungspolizei', zo formuleerde in april 1943 de *Wehrmachtbefehlshaber* in Nederland het, toen hij heimelijk de *schlagartige* terugvoering van alle Nederlandse ex-militairen in krijgsgevangenschap voorbereidde. Weinig vermoedde hij, dat binnen een paar dagen de Duitse politie de handen vol zou hebben om een massale verzetsdemonstratie van de Nederlandse bevolking tegen die maatregel (wij komen er later nog op terug) de kop in te drukken.[3] Steeds zodra zich onrust met een politieke tint voordeed moest de *Ordnungspolizei* in beginsel allereerst de Nederlandse politie 'assisteren', hetgeen er op neerkwam, dat de Nederlandse agenten bijna stuk voor stuk onder toezicht van Duitse politiemannen kwamen te staan, die, wanneer de 'onrust' zich uitbreidde, de zaak zelf geheel in handen namen. Maar minstens even vaak greep de *Orpo* zelf direct, en hardhandig, in.[4]

Deze voorstelling is echter wat schematisch. Het zou erop lijken, alsof de *Ordnungspolizei* pas ingreep, wanneer de belangen van de bezettingsmacht duidelijk en objectief gevaar liepen. Zo geformuleerd lijkt het optreden van deze politiemacht inderdaad zuiver defensief. Maar dan miskent men het agressieve element, anders gezegd: hetgeen de Duitsers zelf als defensieve maat-

(1) S. Carmiggelt, *Honderd dwaasheden*, 14e druk, Amsterdam, 1956, p. 35.
(2) Doc. II Ordnungspolizei.
(3) Rondschrijven van de *WBN* 26 april 1943, afgedrukt bij Bouman, *April-Mei-stakingen*, p. 323.
(4) A.v., p. 259, 281; Sijes, *Februari-staking*, p. 89.

regelen beschouwden, hield, op zijn gunstigst gezegd, een onmiskenbaar agressieve component in. Nemen wij de februari-staking: kort samengevat komt het hierop neer, dat het provocerend optreden van de WA in het centrum en de jodenbuurt van Amsterdam relletjes uitlokte, waarbij de Nederlandse politie de situatie niet meer in de hand hield. Daarbij verscheen de *Orpo* ten tonele, maar niet alleen om orde en rust te herstellen. Toen de bezetter als represaille voor een botsing tussen een Duitse politie-patrouille en een aantal lieden in een joodse ijssalon besloot meer dan vierhonderd joden op te pakken en weg te voeren, geschiedde de uitvoering van dit bevel door de *Ordnungspolizei*, die de order *con amore* uitvoerde. Het brute en sadistische optreden van de *Orpo* tegenover de opgepakte joden – men denke aan de beruchte scènes op en om het Jonas Daniël Meyerplein – was de aanleiding tot de door de Duitsers niet verwachte staking onder de Amsterdamse arbeidersbevolking. Weliswaar werd die staking binnen enkele dagen genadeloos onderdrukt door Duitse gewapende eenheden, waaronder ook de *Ordnungspolizei*, maar dat doet niets aan het feit af, dat het ingrijpen van deze 'gewone' politie niet een gevolg was van de staking, maar de staking integendeel een reactie op die eerste openlijke vervolging en mishandeling van Nederlandse joden door de Duitsers, zichtbaar geworden in het weerzinwekkende optreden van de *Orpo* in de Amsterdamse binnenstad, zij het niet de *Orpo* alleen.[1]

De grote landelijke stakingen van eind april en begin mei 1943 daarentegen waren een reactie op de hiervoor genoemde bekendmaking van Christiansen om de leden van het voormalige Nederlandse leger weer in krijgsgevangenschap terug te voeren. Het optreden van de *Orpo* toen – in samenwerking met eenheden van de *Waffen-SS* en personeel van de *Sipo*, hetgeen trouwens bij de februari-staking ook het geval was geweest – kan men hier wel als zuivere repressie beschouwen, zij het alweer in brute vorm, waarbij sommige leden van de *Orpo* zich aan regelrechte oorlogsmisdaden schuldig maakten.[2] Repressie kan men echter weer moeilijk zien in het aandeel, dat de *Orpo* bij de deportatie der joden had: in 1942 en 1943 haalden de 'Grünen' regelmatig de joden uit hun huizen, bij honderden, bij duizenden, samen met, helaas, een niet gering aantal Nederlandse politiemannen; er werd bij deze werkzaamheden gemengd geopereerd, want alleen konden de Duitsers het niet af, maar anderzijds dienden de 'onbetrouwbare' elementen in de Nederlandse politie in het oog gehouden te worden. Het was de *Orpo*, die de bewaking vormde van de transporten naar Westerbork, en – uiteraard zonder de toch altijd wat twijfelachtige Nederlandse assistentie – vandaar naar verder: naar Auschwitz.[3] Hier valt de functie van de *Ordnungspolizei* met geen mogelijkheid meer onder het begrip: handhaving van orde en rust, te subsumeren, nog minder dan bij de drijfjachten, die de *Orpo* al dan niet in samenwerking met andere Duitse instanties en Nederlandse collaborateurs-organen hield op onderduikers in de provincie, of bij de tenuitvoerlegging van doodvonnissen.

In Nederland was een wisselend aantal *Orpo*-bataljons gelegerd, aanvankelijk meest vijf, later vier, of zelfs drie, aangezien de Duitsers elke gewapende man elders hard nodig gingen hebben – een verzwakking van het potentieel, hetgeen juist met het gestadig groeien van het verzet in Nederland bijzonder onaangenaam was voor de *Höherer SSuPF* in dat land. Doorgaans lag er steeds een politie-bataljon in Amsterdam, het *Pol. Btl. 254* (de staf had zich in het Tropenmuseum gevestigd), een bataljon in Den Haag (*Res.Pol.Btl. 67*, hoofdzakelijk uit reservisten bestaand, hetgeen in de aanduiding tot uiting kwam), en een bataljon in Tilburg (*Res.Pol.Btl. 112*). Men beschouwe deze

(1) Sijes, *Februari-staking*, p. 106–109. Op de foto's (fotocollectie RvO, map 57 J, een aantal afgedrukt in Presser, *Ondergang*, bij p. 88) van de razzia is duidelijk te zien, dat de geüniformeerde Duitsers, die de opgepakte joden maltraiteren, meest leden van de *Ordnungspolizei* zijn.

(2) Zie Bouman, *April-Mei-stakingen*, p. 268.

(3) Presser, *Ondergang*, I, p. 269, 301; Verkl. Rauter VI, p. 10, 11; Joep Henneböhl, *Ik kon niet anders*, Amsterdam z.j., p. 25, 26.

opgave inderdaad als een gemiddelde: tijdelijk waren er ook elders politie-bataljons gelegerd, en bovendien werden vaak compagnieën van een bepaald bataljon in andere plaatsen gelegerd. De hier genoemde bataljons werden later ook door andere vervangen: de legering bleef dezelfde. Die drie bataljons in Amsterdam, Den Haag en Tilburg werden in juli 1942 samengevoegd tot een *Polizei-Regiment 3* (meestal afgekort: *Pol.Regt. 3*), vanaf ongeveer maart 1943 evenwel aangeduid als *SS-Pol.Rgt. 3*; de toevoeging 'SS' kan hier moeilijk een verlening wegens betoonde dapperheid zijn geweest. De regimentsstaf vestigde zich te Tilburg, waar het aldaar gelegerde bataljon nu *I./SS-Pol. 3* (eerste bataljon van het derde regiment) genoemd werd. Het bataljon te Amsterdam was nu *II./SS-Pol. 3*, het Haagse *III./SS-Pol. 3*.[1]

Deze bataljons, ressorterend onder de *Befehlshaber der Ordnungspolizei* in Nederland, vormden samen met de eenheden der *Waffen-SS* (onder de *Befehlshaber der Waffen-SS* in Nederland) de kern van de troepenmacht, die de *Höherer SSuPF* ter beschikking stond. Wanneer de *BdS* en zijn apparaat de hersens van de Duitse politie waren, de troepen onder de *BdO* waren ongetwijfeld de vuist. Naarmate de Duitse heerschappij steeds meer onverhulde onderdrukking werd, en deportaties, massale razzia's steeds frequenter optraden, had de *Höherer SSuPF* die vuist meer en meer nodig.

Tot de *Ordnungspolizei* in Nederland behoorden ook nog (afgescheiden van de tijdelijke legering van andere bataljons) enige andere eenheden: een brandweer-eenheid te Pernis bij Rotterdam, een *Polizeiwaffenschule* te Den Haag, en eenzelfde eenheid te Maastricht; die laatste twee eenheden werden ook wel eens *Lehrbataillone*, opleidingsbataljons, genoemd. Afgezien van de voorshands nog geringe politionele of militaire kwaliteiten der rekruten, hebben zij waarschijnlijk ook nimmer de toch al beperkte sterkte van normale politie-bataljons gehad. Zeker zijn het geen volwaardige bataljons geweest. Verder waren er nog wat diverse kleinere eenheden van de *Orpo*, zoals een *Nachrichtenkompanie* en een eenheid waterpolitie te Rotterdam. Alles tezamen telde de *Orpo* in Nederland duizenden manschappen. Na de oorlog schatte Rauter het aantal Duitse politietroepen, dat hij in Nederland had, het *Polizei-Regiment Todt*, dat vanaf vermoedelijk maart tot augustus 1943 in Nederland was, meegerekend, op een 6500 man. Een opgave van de *Chef der Ordnungspolizei* Daluege van begin 1943 vermeldt voor Nederland, het regiment *Todt* blijkbaar niet meegerekend, een aantal van 3079 *Orpo*-manschappen.[2] Wanneer men uitgaat van een minimale sterkte van drie volwaardige bataljons, regimentsstaf met de daarbij behorende compagnieën, de staf van de *BdO* zelf, en wat verspreide eenheden, komt men inderdaad al snel tot ongeveer drieduizend man, beduidend meer dan de *Sipo* had, hetgeen gezien de verschillende functies van beide soorten politie ook verklaarbaar is.

In december 1942 kreeg Rauter de opdracht een *IJsselmeerflottille* te formeren, iets tussen een marine-smaldeel en waterpolitie in, bestaande uit een dertigtal kleine, lichtbewapende patrouilleboten. Die eenheid, die in de volgende maanden opgesteld werd, hoorde ook nog tot de *Ordnungspolizei*, maar het verband was losser. De *Höherer SSuPF* zelf was, naar het schijnt met haast volledige uitschakeling van het *Hauptamt Ordnungspolizei* te Berlijn, verantwoordelijk voor de formatie; officieren en onderofficieren werden geleverd door de waterpolitie van de *Orpo*, maar de manschappen waren grotendeels Nederlandse vrijwilligers, al dan niet uit dienst van de *Waffen-SS* teruggekeerd. Tactisch was er een zekere subordinatie aan de *Marinebefehlshaber in den Niederlanden*, voor het overige echter aan de *BdO*, dus uiteindelijk aan de *HSSuPF*. De primaire taak van het smaldeel was evenwel het verhinderen van mogelijke geallieerde amphibische operaties.[3]

(1) Hiervoor en voor het volgende HSSPF 296 a, b, 298 b, c, 299 a, 302 a; *The German Police*, p. 20; nrs. 451, 496.
(2) Verkl. Rauter VI, p. 11; nrs. 314, 451.
(3) Nrs. 236, 270, 288, 293.

Die *IJsselmeerflottille* is eigenlijk een kras voorbeeld van de denaturatie van de Duitse politie. Wij zien hier, hoe de *Höherer SSuPF* een soort lichte SS-marine opricht met een feitelijk zuiver militair doel, en daarvoor naar believen personeel van de *Ordnungspolizei*, in dit geval de waterpolitie, gebruikt. In beginsel deed hij trouwens met de andere *Orpo*-eenheden hetzelfde; er werd bovendien nauwelijks anders van hem verwacht. De *Polizeiwaffenschule* werd gebruikt, eerst als reserve, al gauw als een van de kerntroepen van de bezetting van de SS-vesting Clingendaal-Scheveningen, een complex, dat uitsluitend tegen geallieerde landingstroepen gericht was, en dat onder bevel stond van een *Waffen-SS*-officier. De drie bataljons in Amsterdam, Den Haag en Tilburg wilde Rauter gebruiken als kern van de territoriale *Waffen-SS*-strijdmacht, die hij uit Nederlandse vrijwilligers opbouwde, en die wij in een later hoofdstuk nog zullen tegenkomen.[1] De politionele functie dreigde meer en meer op de tweede plaats te komen. Werkelijke partizanen-eenheden waren er niet in Nederland, evenmin een frontlijn in de tijd voor september 1944, toen Rauter deze zaken regelde. Het bevestigt hetgeen wij reeds opmerkten over de militarisering, die de hele nazi-maatschappij, en natuurlijk de politiemacht, kenmerkte: die militarisering was geen gevolg of althans geen uitsluitend gevolg van de enorme partizanenstrijd, die de Duitsers zich vooral in Oost-Europa op de hals haalden, maar veeleer van bepaalde grondbeginselen en een bepaalde ontwikkeling van en in het nationaal-socialistische Duitsland. De lezer zal nog zien, hoe deze ontwikkeling zich zelfs zou voortzetten in Nederlandse hulp-organisaties van de Duitsers met een politioneel karakter. Bij de militarisering in structuur, die al van voor de oorlog dateerde, sloot een militarisering in functie aan, die door het gebrek aan legerreserves slechts versneld werd.

Hierdoor werd, zoals wij al zeiden, het onderscheid tussen de *Orpo*-eenheden en de *Waffen-SS* steeds vager, hetgeen Himmler alleen maar welkom was. De toevoeging 'SS' aan de nomenclatuur van de regimenten wees ook in deze richting. De na-oorlogse apologeten van de *Ordnungspolizei* beschouwden dit als een inhoudsloze, achteraf gezien wat ongelukkige toevoeging.[2] Dat laatste zal het na 1945 voor de betrokkenen misschien wel geweest zijn (of, waarschijnlijker, hoogstens nu en dan wat vervelend) maar inhoudsloos was het zeker niet. Toegegeven – wij deden het al – de *SS-Polizei-Regimenter* hielden hun politierangen en politie-uniform, zij bleven onderdelen van de *Ordnungspolizei*; zeer vele manschappen, waarschijnlijk de meerderheid, waren geen lid van de SS. Naar onze mening evenwel zijn juist deze gegevens van formele aard, en was juist die geringe uitbreiding van de officiële aanduiding der politie-eenheden met de letters 'SS' wezenlijker; symptomatisch voor de richting, waarin de *Ordnungspolizei* zich bewoog. Met allerlei tentakels zat immers de hele organisatie al aan de SS-structuur vast.[3] Himmlers streven naar volledige versmelting van SS en politie kreeg door de vervaging van de grens tussen *Waffen-SS* en *Ordnungspolizei* een extra impuls.

Hoe vaag die grens was, ziet men aan de SS- en politietroepen in Nederland duidelijk gedemonstreerd. Hiervoor werd al vermeld[4], hoe onzeker de Duitsers zelf waren over de status van de reserve-eenheden van de *SS-Polizei-Division*, die in Nederland gelegerd waren, en geboekt stonden als onderdelen van *Polizei-Regimenter*, of *SS-Polizei-Schützen-Regimenter*, of een daartussen liggende nomenclatuur. Zij ressorteerden dan wel onder de *Befehlshaber der Waffen-SS* in Nederland, dat nam niet weg, dat tot maart 1942 de politierangen werden gebruikt, daarna de rangen van de *Waffen-SS*, waartoe zij evenwel al eerder geacht werden te behoren. Daar waren dus ook de drie politie-bataljons, later dus samengevoegd tot het *SS-Polizei-Regiment 3*, die men dan vooral niet mag verwarren met de bovengenoemde *Polizei-Regimenter*, immers, *SS-Pol.Rgt.3* behoorde tot de *Ordnungspolizei*, niet tot de *Waffen-SS*. Fijnere nuanceringen in de wirwar van bevelsverhoudingen, dubbele onderschikkingen aan *BdW-SS*, *BdO* en/of *Hauptamt Ordnungspolizei* of *SS-Führungs-*

(1) Nrs. 294 (en noot 8 daarbij), 306, 451, 496.
(2) IMT Aff. SS-82.
(3) Hetgeen Neufeldt e.a., *Orpo*, zoveel mogelijk tracht te bagatelliseren, maar moeilijk kan ontkennen.
(4) Zie p. 108.

hauptamt zullen wij de lezer besparen; het enige, wat hierin nu echt duidelijk is, dat al deze troepen via welke bevelhebbers dan ook onder de *Höherer SS- und Polizeiführer* in Nederland ressorteerden. In een later hoofdstuk kan men lezen, hoe functie en status van de territoriale formatie in Nederland van Nederlandse vrijwilligers, de 'Landstorm Nederland', dezelfde onzekerheid veroorzaakte, totdat dit korps tenslotte als een *Waffen-SS*-eenheid werd erkend. In verband met de opleiding van Landstorm-vrijwilligers, maar ook door andere mutaties gingen veelvuldig officieren en manschappen van de *Ordnungspolizei* over naar de *Waffen-SS*, in mindere mate vond er ook verkeer in tegenovergestelde richting plaats. Sommigen waren lid van de *Allgemeine SS*, anderen weer niet. In bepaalde gevallen diende men het groene politie-uniform met de daarbij behorende rangtekenen van bijvoorbeeld *Oberwachtmeister der Schutzpolizei*, of *Oberst d.P.* te dragen, in andere gevallen echter het grijze SS-uniform met de spiegels van een *SS-Unterscharführer* of een *Standartenführer*. Enzovoorts, enzovoorts. Dat het voor de betrokken zelf allerminst duidelijk was, blijkt wel uit de vele directieven van hogerhand, die over dit onderwerp handelden.[1] Voor die betrokkenen had een en ander tenminste het voordeel, dat zij na de oorlog hun vroegere status met betrekking tot de SS achter een rookgordijn van onduidelijke en elkaar tegensprekende gegevens konden verhullen.

Begrijpelijk is het, dat zulke lieden zich na 1945 van het stigma van het SS-lidmaatschap trachtten te bevrijden, en te suggereren, dat de *Ordnungspolizei* alleen maar een gewone, geüniformeerde politiemacht was. Dat evenwel was de *Orpo*, zoals wij aangetoond hopen te hebben, niet, althans niet meer. Zij had een belangrijk aandeel in de onderdrukking en ook in de criminele gewelddadigheid, die van het regime uitging. Het is zeer de vraag, of in dit opzicht de *Waffen-SS* meer valt aan te rekenen dan de *Ordnungspolizei* en wat Nederland betreft zouden wij zelfs eerder geneigd zijn het omgekeerde te doen. Afgescheiden van het feit, dat een precies onderscheid tussen deze beide takken van het SS-complex niet te maken valt, is het nog voorhanden bronnenmateriaal onvoldoende om ons volledig in te lichten over de vraag, welk aandeel de *Orpo* heeft gehad in de oorlogsmisdaden, die door de Duitsers in Nederland gepleegd zijn. Hierbij zij het begrip 'oorlogsmisdaad' niet in de juridische betekenis van het woord verstaan; waar het om gaat, is de vraag, in hoeverre de *Orpo* betrokken was bij de terreur en de fysieke onderdrukking door de bezetter. Zeker, hier is al eerder het sadistische optreden vermeld van de *Orpo* bij het oppakken van de vierhonderd joden in Amsterdam in februari 1941, evenals het massale oppakken en wegvoeren van de zeer vele joden, die de Duitsers in de daarop volgende jaren in handen wisten te krijgen; daar zijn de oorlogsmisdaden, begaan tijdens de meistaking van 1943, voornamelijk bestaande in het zonder vorm van proces neerschieten van Nederlanders; de drijfjachten op onderduikers, waaraan men tevens de massale razzia's kan toevoegen van de laatste bezettingsjaren op mannen terwille van de *Arbeitseinsatz* in Duitsland. Afgezien van 'rechtmatige' executies had ook de *Orpo* een zeker aandeel in de terroristische fusillades van het laatste halve oorlogsjaar, hoewel de *Sipo* zelf in de eerste plaats voor de uitvoering van haar doodvonnissen schijnt te hebben willen zorgdragen.[2] Het zij gezegd, dat enkelen onder de *Orpo*-manschappen weerzin tegen deze werkzaamheden schijnen te hebben gevoeld en ook openlijk uitgesproken, en dat een zéér enkele onder hen de slachtoffers zoveel mogelijk trachtte te helpen.[3]

Omvang en werking van de functie der *Ordnungspolizei* bij de Duitse activiteiten in Nederland laten zich evenwel niet precies vaststellen. De indruk dringt zich op (de gegevens laten een positievere uitspraak niet toe), dat de *Orpo* bij die terreur en onderdrukking een rol van het tweede plan heeft gespeeld, de rol van hulpinstrument om de doeleinden van andere instanties te verwezenlijken: *Wehrmacht*, rijkscommissariaat, het *Arbeitseinsatz*-apparaat, en vooral de *Sipo*. Van deze

(1) Bv. in HSSPF 327 b, c.
(2) Dit op grond van gegevens in diverse BOOM-dossiers.
(3) Henneböhl, *Ik kon niet anders*, p. 38; KA I 3197. Het voorbehoud, dat Presser, *Ondergang*, II, p. 182, terzake maakt, zelfs ten opzichte van deze excepties, lijkt niet gerechtvaardigd.

autoriteiten gingen de impulsen uit, voor hun belangen gaf de *HSSuPF* de opdrachten aan de *Orpo* tot bewaken, deporteren, executeren. Een politiek instrument zoals de *Sipo* waren de Duitse politiebataljons en de andere *Orpo*-eenheden niet; zij waren een technisch verlengstuk van de bezetter, dat tevens een verhoging van het Duitse militaire potentieel in Nederland inhield (binnen het SS-complex speelden de *Orpo*-eenheden dezelfde rol van hulp-instrument ten opzichte van de *Sipo*). Een feitelijke zeggenschap over hen hadden echter noch de rijkscommissaris noch de *Wehrmachtbefehlshaber*; wanneer deze autoriteiten de *Orpo* wilden gebruiken, konden zij dat alleen via de *Höherer SSuPF* doen. De *Orpo*-eenheden betekenden dus als het ware een materiële versterking van de positie van Rauter. Het was bovendien de *Ordnungspolizei*, waarmee hij controle uitoefende op een ander gewapend korps, dat onder zijn bevelen geplaatst was: de Nederlandse politie.

E. De Nederlandse politie

De *Ordnungspolizei* was het kanaal, waarlangs de *Höherer SS- und Polizeiführer* de Nederlandse politie zijn orders gaf, beïnvloedde, controleerde, en probeerde om te smeden naar het Duitse model. Dat deed hij niet alleen, omdat de inheemse politiemacht voor hem onmisbaar en onbetrouwbaar tegelijk was. De Nederlandse politie speelde ook een bepaalde, zij het passieve rol in de SS-politiek, die Rauter in zijn *Oberabschnitt Nordwest* bedreef. Terecht, naar onze mening, ging hij er van uit, dat de Nederlandse politie, indien geïnfiltreerd door de inheemse SS en vervlochten met het hele SS-complex, een belangrijke sleutelpositie zou zijn voor de SS bij de toekomstige staatsvorming.

De Nederlandse politie stond, men mag wel zeggen in alle geledingen, onder toezicht van de *Ordnungspolizei*. Bij gezamenlijk optreden hielden de *Orpo*-mannen de Nederlandse politieagenten in de gaten.[1] Maar de gehele Nederlandse politie stond van het laagste tot het hoogste niveau onder het constante en straffe toezicht van de *Orpo*, met uitzondering van de Nederlandse recherche, die aan de controle en aanwijzingen van *Abteilung V* van de *BdS* (de *Kripo*-afdeling van de *Sipo* dus) onderworpen was.[2]

Het toezicht op het hoogste niveau werd uitgeoefend door de staf van de *Befehlshaber der Ordnungspolizei*, die eerst te Den Haag en sinds mei 1943 te Nijmegen gevestigd was.[3] Die staf had een afdeling, die zich bezighield met de organisatie der Nederlandse politie, en een afdeling voor personalia van Nederlandse politiebeambten.[4] Daarnaast had de *BdO* bij verscheidene instanties verbindingsofficieren gedetacheerd. De belangrijkste waren ongetwijfeld de *Verbindungsoffiziere* bij de Nederlandse procureurs-generaal, die immers tevens fungerend directeuren van politie waren. Het middenniveau was vertegenwoordigd door drie verbindingsofficieren bij de Nederlandse politieautoriteiten van Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, en tenslotte was er ook nog bij elk van de provinciale *Beauftragten des Reichskommissars* een *Polizei-Offizier* geplaatst. De eerste categorie had de rang van majoor, de laatste die van luitenant; maar ook zonder dit gegeven zou men kunnen vaststellen, dat de volgorde van belangrijkheid inderdaad zo is geweest als hier geschetst: in een bevel van begin 1941 krijgen de verbindingsofficieren bij de procureurs-generaal voor hun comfortabel vervoer de beschikking over 'grosse Viersitzer', de verbindingsofficieren bij de Nederlandse politie in de grote steden krijgen slechts 'viersitzige Dienstkraftwagen mittlerer Motorenstärke', terwijl de provinciale *Polizei-Offiziere* zich moeten blijven voortbewegen door middel van de 'bisherige Dienstkraftwagen'.[5] Het Duitse gevoel voor hiërarchie in acht nemend, mag men hier redelijkerwijs ten eerste uit opmaken, dat de laatstgenoemde auto's van geringe omvang en trek-

(1) Zie Sijes, *Februari-staking*, p. 203, 208; Bouman, *April-Mei-stakingen*, p. 387.
(2) HSSPF 53 a.
(3) HSSPF 298 c.
(4) HSSPF 299 a.
(5) A.v., *Organisationsbefehl* van de *BdO* 17 feb. 1941.

kracht geweest moeten zijn, en ten tweede, dat de *Orpo*-officieren, die bij de politie in de drie grote steden gedetacheerd waren, de middelste categorie dus, wel de rang van *Hauptmann* gehad zullen hebben.

Deze volgorde van belangrijkheid blijkt niet alleen uit grootte en cylinderinhoud der gebruikte vervoersmiddelen, maar ook uit de *Dienstanweisung*, die in het genoemde bevel is opgenomen. Kort samengevat, komt het er op neer, dat de laagst-geplaatsten van deze verbindingsofficieren, de *Polizei-Offiziere* bij de provinciale *Beauftragten*, voornamelijk een observerende taak van secundair belang hadden. Veel verantwoordelijker was de taak van de zo hoog genoteerde *Verbindungs-offizier* bij elk der vijf procureurs-generaal (later de gewestelijke politie-presidenten). Hij moest de bevelen van de *Höherer SSuPF*, resp. de *BdO*, doorgeven aan de Nederlandse politie in het ambtsgebied van de procureur-generaal en de uitvoering van die bevelen controleren. Hij moest trouwens in het algemeen de Nederlandse politie in zijn rayon controleren en 'adviseren'. Daarbij hoorde ook de beoordeling – in nauwe samenwerking met de *Beauftragten des Reichskommissars* en *Aussenstellen* van de *BdS* – van alle Nederlandse politie-officieren en hogere politie-ambtenaren (behalve van de recherche), en van de anderen voorzover nodig. Verder had de verbindingsofficier de controle op de luchtbescherming, politieke optochten, inlevering van vuurwapens van de bevolking e.d. De Duitse politie-bataljons stonden niet onder het bevel van deze verbindingsofficieren, maar indien dringend nodig konden zij wel 'Einsatzanordnungen kleineren Stils' aan die bataljons geven.[1]

In wezen bleef dit systeem ook later gehandhaafd. Een *Dienstanweisung* van 9 november 1943 van de *BdO*[2] voegde aan deze opdracht nog iets toe: de *Verbindungsoffiziere* dienden de reorganisatie van de Nederlandse politie 'überwachend voranzutreiben'. Er zijn redenen om aan te nemen, dat dit reeds lang gebeurde; die reorganisatie had trouwens in grote trekken allang haar beslag gekregen. Van belang was, dat de Nederlandse politie-bataljons en verdere gesloten eenheden, die in het proces van die reorganisatie in het leven waren geroepen, onder de bevelen van de commandanten der Duitse *Orpo*-bataljons stonden, en deze commandanten waren weer direct ondergeschikt aan de *BdO*, resp. hun regimentscommandant. Daarmee werd dus weer een bepaald deel van de Nederlandse politie aan het officieuze gezag van de *Verbindungsoffiziere* bij de procureurs-generaal onttrokken.

Positie en taak van de drie *Verbindungsoffiziere* bij de Nederlandse politie in de drie grote steden, het middenniveau dus, blijven wat vager. Zij stonden evenals de vorige categorie direct onder de *BdO*, maar hadden blijkens de eerste hier genoemde *Dienstanweisung* uit 1941 wat minder bevoegdheden, zij het, dat hun taak op hetzelfde neerkwam. De verbindingsofficier te Amsterdam had ook de politie van de stad Utrecht onder zijn hoede, die te Den Haag was ook competent voor de politie van de stad Groningen, en de verbindingsofficier te Rotterdam diende tevens Eindhoven voor zijn rekening te nemen. Aangezien dit zes van de acht plaatsen zijn, waar later de Nederlandse gemeente-politie in een staatspolitie werd omgezet, en deze drie verbindingsofficieren in het document als 'Überleitungskommissare für die Schutzpolizei' worden aangeduid, zijn zij waarschijnlijk hoofzakelijk belast geweest met het doordrijven van deze reorganisatie. In de *Dienstanweisung* van november 1943 komen zij ook niet meer voor. Klaarblijkelijk waren zij overbodig geworden.[3]

Het ontbreekt aan bronnenmateriaal om na te gaan, hoe dit systeem in de praktijk precies heeft gewerkt. Vast staat, dat Rauter door middel van de uitermate SS-horige – zij het voor de SS jammer genoeg ook uitermate hardhorende – secretaris-generaal van justitie Schrieke, en nog meer door middel van de gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandse politie Broersen, oud-

(1) A.v.
(2) HSSPF 298 c.
(3) Na de oorlog verklaarde een *Orpo*-majoor, dat de verbindingsofficieren, althans die te Amsterdam en Rotterdam, sinds 1944 als *Kommandeure der Ordnungspolizei* bekend stonden (Doc. II Ordnungspolizei). Indien zo, dan moeten zij heel wat minder bevoegdheden hebben gehad dan een *KdO* in een bezet gebied doorgaans; zijn bewering wordt bovendien nergens bevestigd.

functionaris van de inlichtingendienst der NSB, maar overtuigd SS-man, zijn wil aan de Nederlandse politie kon opleggen. Op dat niveau hoefde hij niet bang te zijn voor weerstanden.[1] In hoeverre zijn wensen werden gerealiseerd door het Nederlandse politie-apparaat als geheel, politiek altijd een zeer onzekere factor voor de Duitsers ondanks de infiltratie met collaborateurs, was een andere kwestie. Waarschijnlijk moet men het zo zien, dat Rauters bevelen voorbereid werden door de staf van de *BdO*, en de uitvoering ervan gecontroleerd, met verdere aanwijzingen in détailkwesties, door de *Verbindungsoffiziere*. Een belangrijk bevel van Rauter van 7 oktober 1941 inzake de oprichting van Nederlandse politie-bataljons is gericht aan de secretaris-generaal van justitie (de reeds vermelde Schrieke), en ter informatie tevens aan zijn collega's van binnenlandse zaken en financiën, de inspecteur-generaal der Nederlandse politie, en de gevolmachtigde voor de reorganisatie der Nederlandse politie, maar dat bevel is kennelijk voorbereid en uitgewerkt door de *Orpo*-staf.[2]

De Nederlandse politie was niet alleen maar een technisch apparaat, dat ondergeschikt was aan de *Höherer SSuPF*, maar tegelijkertijd minder en meer dan dat: als hulpinstrument was de politie aan de ene kant voor hem van twijfelachtige waarde, aan de andere kant betekende het politieapparaat voor hem en zijn superieur Himmler, bezeten van het idee van een versmelting van SS en politie, tevens een onderdeel in de Nederlandse staatsmachinerie, dat juist uitermate geëigend was om die staat in de zin van de SS om te bouwen. Vandaar, dat vrijwel vanaf het begin van de bezetting Rauter er alles op zette om de Nederlandse politie om te vormen naar Duits model.

Reeds in juli 1940 werd het ambt van directeur-generaal van politie gecreëerd. Dit was nog gedaan door de secretaris-generaal Tenkink, die echter in maart 1941 ontslag nam en wiens plaats tenslotte werd ingenomen door de NSB-er en SS-sympathisant Schrieke.[3] Directeur-generaal van politie werd mr. A. Brants, voordien procureur-generaal bij het Haagse gerechtshof. Daarnaast werd een andere centrale functie gecreëerd in de figuur van een inspecteur-generaal der Nederlandse politie. Dit ambt werd aanvankelijk, tot mei 1941, bekleed door de kolonel der marechaussee A. W. de Koningh, en nadien waargenomen door de marechaussee-overste H. W. B. Croiset van Uchelen. De taak van de inspecteur-generaal bestond uit de leiding van de geüniformeerde politie. Daaronder was weliswaar ook de gemeente-politie begrepen, maar voornamelijk betekende dit toch het toezicht op de korpsen marechaussee en rijksveldwacht; het eerstgenoemde wapen had nu trouwens, in tegenstelling tot voor de oorlog, het karakter van een burgerlijke rijkspolitie gekregen. In het begin van 1941 gingen de rijksveldwacht en het jaar daarop de gemeente-veldwacht geheel op in de marechaussee.[4]

Naast de reeds genoemden deed in juli 1941 een derde hoge functionaris zijn intrede, namelijk de reeds vermelde mr. L. J. Broersen als 'gevolmachtigde voor de reorganisatie der Nederlandse politie' bij het departement van justitie, sinds april 1942 ook bij het departement van binnenlandse zaken. Die formele departementale onderschikking betekende weinig of niets: de jonge, eerzuchtige SS-er was geheel en al de vertrouwensman van Rauter, die een hoge dunk had van zijn capaciteiten om het hele politie-apparaat van de grond af in de gewenste zin te reconstrueren. Eind 1941 verdween het ambt van directeur-generaal van politie weer; taak en bevoegdheden gingen op de gevolmachtigde over. Het ambt van inspecteur-generaal schijnt niet formeel te zijn opgeheven, maar vervluchtigde onafwendbaar in het niets, terwijl de werkzaamheden ook aan Broersen toe-

(1) Zie nr. 151: voor Schrieke noot 3, voor Broersen noot 4 bij dat stuk.
(2) HSSPF 297 c.
(3) *DZ* 18 maart 1941; CNO-SG Not. 32/II 1. Tenkink had al eerder verscheidene malen overwogen zijn functie neer te leggen. Tot zijn definitieve besluit kwam hij, omdat hij voorzag, dat 'Nederland, instede van een rechtsstaat, een machtsstaat zal worden.' (CNO-SG Not. 29/II 4).
(4) CNO-SG Not. 30/I 9, 32/I 5, 41/I 10; *Nat. Dagbl.* 3 okt. 1940; *DZ* 20 sept. 1940; KA II 1881; Doc. II Politie 7.

vielen. Toen de reorganisatie in 1943 afgesloten was en er een nieuw directoraat-generaal onder de nominale leiding van Schrieke was ingesteld, werd Broersen chef-staf van deze instelling en daarmee het feitelijk hoofd van de Nederlandse politie. Lang genieten van deze positie was hem evenwel niet beschoren, want in deze tijd begon Rauter na aanvankelijke geestdrift meer oog voor de defecten van zijn gunsteling te krijgen, en verving hem in september 1943 door de fanatieke SS-er Kooymans – overigens was dit ook geen blijvend succes, want de nieuwe chef-staf toonde nog sneller dan Broersen tekortkomingen, die niet met Rauters ideaal van de *saubere* SS-man overeenstemden.[1]

Broersen had echter in de tussenliggende jaren, vanuit het standpunt van een *Höherer SSuPF* in een bezet gebied dan gezien, bepaald verdienstelijk werk geleverd. De 'Verordening Organisatie Politie' van 14 december 1942 (*VO* 147/42), die op 1 maart 1943 in werking trad, was het eindpunt van een omvormingsproces, dat door de Duitsers, en natuurlijk met name door Rauter met de hulp van Broersen, in de jaren daarvoor stuksgewijs en onvermoeibaar was doorgedreven. Wanneer hier het resultaat wordt weergegeven, bedenke men, dat veel van de uiteindelijke organisatie van de politie al tijdens die eerste bezettingsjaren tot stand was gekomen, zoals de hierboven reeds genoemde vorming van gekazerneerde politie-bataljons[2], de oprichting van politie-opleidingsinstituten in nationaal-socialistische geest, of bijvoorbeeld het uitwieden van de 'onbetrouwbare' elementen in de politie en hun vervanging door toegewijde collaborateurs.

Wat hield nu, kort samengevat, de nieuwe organisatie van de politie in, zoals in de verordening neergelegd? Reeds door zijn aanhef betekende dit decreet een zware inbreuk op de beginselen en de praktijk van het vroegere Nederlandse politie-wezen. Uitdrukkelijk wordt gesteld: 'De politie is een aangelegenheid van Staatszorg', of, in de als uitsluitend authentiek geldende Duitse tekst: 'Die Polizei ist Angelegenheit des Staates'. Dit principe wordt volledig doorgevoerd in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Haarlem, Groningen, Arnhem en Eindhoven: de gemeentepolitie in deze plaatsen wordt bij van kracht worden van de verordening staatspolitie. Niet de burgemeester heeft in deze steden het gezag over de politie, maar een aparte figuur als 'staatspolitiegezagsdrager' met de uit Duitsland geïmporteerde titel 'politiepresident'. De politiepresidenten van Amsterdam, Rotterdam, Eindhoven, Arnhem en Groningen zijn tevens gewestelijk politiepresident van twee of meer provincies. Zo is de politiepresident van Amsterdam tevens gewestelijk politiepresident voor de provincies Noord-Holland en Utrecht, die van Rotterdam voor Zuid-Holland en Zeeland. In de praktijk betekende dit, dat de hoofdcommissaris van elk van de genoemde acht steden een nieuwe titel, namelijk die van politiepresident, kreeg en dat vijf van deze politiepresidenten daarbij het ambt van de procureur-generaal als fungerend directeur van politie onder de titel van gewestelijk politiepresident overnamen.[3] Blijkbaar is deze constructie door Heydrich voorgesteld[4], en inderdaad, men zou te ver gaan met de veronderstelling, dat de diepgaande omvorming van het Nederlandse politiewezen alléén het werk van Rauter, gesecondeerd door Broersen, is geweest.

Gemeente-politie en burgemeesters verdwijnen evenwel niet spoorloos, maar behouden een zekere taak. In tegenstelling tot de situatie in de genoemde acht steden blijft in de kleinere steden en de andere gemeenten de burgemeester 'politiegezagsdrager' en kan hij als zodanig beschikken over een eigen gemeente-politie, of over de marechaussee. Aan deze burgemeesters, en dat is toch wel het principiële verschil met de vooroorlogse situatie, wordt nu het gezag over de politie *opge-*

(1) Doc. II Politie; HSSPF 297 c; VJ St 5L7/42 58688-91; VJ In 135a.
(2) Zie p. 128; hoewel het bevel van 7 okt. 1941 dateert, was die oprichting in zoverre al eerder geschied, dat althans het politiebataljon te Amsterdam reeds op 15 mei 1941 was geformeerd (Doc. II Politie Amsterdam a 3, bijlage 10).
(3) Zie CNO-SG Not. 18/IV 2.
(4) Nr. 151; voor de ambtsgebieden der drie andere gewestelijke politiepresidenten zie noten 10, 12 en 13 daarbij.

dragen, de gemeente-politie is eigenlijk alleen een verlengstuk van de staatspolitie, en staat voortaan sterk onder controle van het centrale staatspolitieapparaat. De marechaussee, staatspolitie dus ook, waarin rijks- en gemeente-veldwacht zijn opgegaan, krijgt na de reorganisatie de taak van de politie in het algemeen te vervullen in gemeenten met minder dan 5.000 inwoners.[1]

De verordening bepaalt verder, dat de gewestelijke politiepresident binnen zijn ressort de staatspolitiegezagsdragers – hetgeen wil zeggen: zichzelf en soms nog een of twee andere politiepresidenten – en de marechaussee onder zich heeft, en tevens controle en zeggenschap uitoefent over de burgemeesters als politiegezagsdragers. Als centrale top van het hele politie-apparaat creëert de verordening een directoraat-generaal van politie (dat was dus eigenlijk een herschepping; maar natuurlijk lag dit nieuwe directoraat-generaal veel meer in de lijn van de Nieuwe Orde dan het vroegere). Hoogste politie-instantie is 'de ten aanzien van de politie-aangelegenheden bevoegde Secretaris-Generaal'; tot nader order zou dat de secretaris-generaal van justitie Schrieke zijn, die trouwens ook met de waarneming van de functie van directeur-generaal van politie werd belast. De eerste chef van de staf van de directeur-generaal was, wij vermeldden het reeds, Broersen.

De verordening splitst ook de recherche in staats- en gemeente-recherche. De acht steden met staatspolitie krijgen uiteraard ook staatsrecherche. De landelijke leiding berust bij een recherchecentrale. Dit orgaan werd een hoofdafdeling van het directoraat-generaal van politie, waaraan onder andere tevens een Hoofdinspectie Brandweer en een Hoofdinspectie Luchtbescherming werden toegevoegd.[2]

Belangrijke veranderingen hadden zich al los van welke officiële verordening dan ook voltrokken. Wij noemden reeds de oprichting van gesloten en gekazerneerde eenheden, waarbij Amsterdam blijkbaar voorop is gegaan. Andere steden volgden spoedig. Deze eenheden, uiteraard behorende tot de staatspolitie, waren ondergeschikt aan de commandanten van de Duitse bataljons der *Ordnungspolizei*. Het politiebataljon te Amsterdam kwam zo te staan onder de commandant van het Duitse politiebataljon aldaar, *II./SS-Pol. 3*. In 1944 lagen er twee compagnieën Nederlandse politie te Den Haag, en één compagnie te Rotterdam, allen gesteld onder *III./SS-Pol. 3* te Den Haag. Tevens was er een compagnie Nederlandse politie te Eindhoven, ondergeschikt aan het Duitse politiebataljon *(I./SS-Pol.3)* te Tilburg.[3] Ook in elk van de andere steden met staatspolitie, Haarlem, Utrecht, Groningen en Arnhem, bevond zich op zijn laatst sinds maart 1942 zo'n compagnie, zonder dat echter duidelijk is onder welke Duitse politiecommandant deze eenheden ressorteerden. De meeste politiemanschappen in de genoemde steden waren echter niet bij deze semimilitaire eenheden ingedeeld. Het Amsterdamse politie-bataljon bijvoorbeeld telde 413 man, de hele staatspolitie in Amsterdam ongeveer 1700 man.[4]

Dat neemt niet weg, dat getracht werd de politie voorzover die *niet* tot deze bataljons of compagnieën hoorde óók te militariseren, uiterlijk en innerlijk. Reeds in april 1941 maakte men een aanvang met de invoering van een nieuw politie-uniform. Tegelijkertijd ging men over tot de introductie van militaire rangen, zoals dat al vanouds bij de Duitse geüniformeerde politie het geval was. Deze rangen en de daarbij behorende onderscheidingstekenen waren weliswaar ontleend aan het vroegere Nederlandse leger, maar de opzet was kennelijk verduitsing, hetgeen in het model van het uniform en de schouderstukken ook duidelijk tot uiting kwam.[5]

Militarisatie, verduitsing, beter gezegd nazificatie, en dan speciaal nazificatie in SS-zin. Want hier gaat het om bij deze opmerkingen over de Nederlandse politie in dit hoofdstuk over de *Höherer*

(1) Doc. II Politie, Nederlandse.
(2) A.v.
(3) HSSPF 298 c.
(4) VJ 56782.
(5) KA II 1885; afbeeldingen van rangtekenen, schouderstukken, nestels e.d. in Doc. II Politie, Nederlandse.

SS- und Polizeiführer, en hier ging het hèm trouwens om. De Nederlandse politie-man was bij het begaan van strafbare feiten, gericht tegen de bezettingsmacht, onderworpen aan de jurisdictie van het *SS- und Polizeigericht*; Rauter interpreteerde dit zo, dat die jurisdictie ook van kracht was, als de politie-man een bepaalde opdracht niet uitvoerde.[1] Consequent werden dan ook Nederlandse politiemannen – voornamelijk diegenen, die tevens lid van de Germaansche SS waren – als bijzitters in deze SS-rechtbank opgenomen bij strafzaken tegen hun collega's. De chef van het *SS- und Polizeigericht* deelde later mee, dat men hier zeer goede ervaringen mee had.[2] De taakverdeling, zoals die werd herzien, wees in dezelfde richting. Er werd gestreefd naar een duidelijke scheiding tussen de 'ordepolitie', zoals de geüniformeerde politie, al dan niet in de militaire eenheden georganiseerd, voortaan werd genoemd, en de 'criminaliteitspolitie', die echter de gebruikelijke term 'recherche' niet vermocht te verdringen. Daarnaast zou er als aparte tak een administratieve politie komen. De voorbeelden: *Ordnungspolizei*, *Kriminalpolizei*, en de – minder belangrijke – *Verwaltungspolizei* in Duitsland, zijn evident. De waarnemend hoofdcommissaris van politie te Rotterdam, die in april 1941 tegenover de pers deze en andere komende veranderingen aankondigde, verklaarde er openlijk, en wat naïef, bij, dat 'de reorganisatie van onze politie voor een groot deel geïnspireerd is op de wijze, waarop in Duitsland het politiewezen is ingedeeld. Er zal ook bij ons meer militarisme in het corps komen.'[3]

Duits was ook de centralisatie van deze gescheiden takken van het politie-apparaat, zoals de recherche met haar landelijke recherche-centrale. Aan de diensttak 'ordepolitie' (niet geheel gelijk aan de Duitse *Ordnungspolizei* vooralsnog) was de moeilijkheid verbonden, dat die samengesteld was uit staatspolitie in de grotere steden, gemeente-politie in kleinere gemeenten, en marechaussee in de kleinste gemeenten. Dit zou uiteraard bij intercommunale acties bezwaren kunnen opleveren. Daarom werd de functie van 'gewestelijk politiecommandeur' gecreëerd. Deze functionaris was rechtstreeks ondergeschikt aan de gewestelijke politiepresident, en voerde het gezag over alle ordepolitie in zijn ambtsgebied: de geüniformeerde politie van staat of gemeente, marechaussee en waterpolitie. Het ambt werd waargenomen door de gewestelijke marechaussee-commandanten.[4]

Met een structurele herziening was de zaak natuurlijk niet rond. Er diende een nieuwe generatie gekweekt te worden van politiemensen, die het juiste, wijde begrip hadden van de dienst, die zij aan de 'volksgemeenschap' moesten verrichten. Daartoe werd een Politie-Officieren-School te Apeldoorn opgericht, en een Politie-Opleidings-Bataljon, in juli 1941, te Schalkhaar; de laatste eenheid (het woord een evidente vertaling van het Duitse *Polizeilehrbataillon*) gaf die plaatsnaam een beruchte klank. De 'Schalkhaarders' werden bekend als de brute collaborateurs onder de politiemannen. Of dit geheel terecht was, is de vraag. Een zinvolle uitspraak over 'fout' en 'goed' in de Nederlandse politie tijdens de bezetting valt zeker zonder nader onderzoek niet te doen, maar wel staat vast, dat velen in het politiekorps, die fanatiek de belangen van de bezetter behartigden, mannen waren, die reeds voor de oorlog een functie bij de politie hadden gekregen. Aan de andere kant is het aan twijfel onderhevig, of alle Schalkhaarders door het nationaal-socialisme besmet werden.[5] Of die nazificatie van de politie, waaraan de Duitsers zoveel belang hechtten – de politie was de enige gewapende Nederlandse macht! – tenslotte gelukt zou zijn, is een kwestie van speculatie. Rauter maakte zich hier voorlopig niet al te veel illusies over; hij wist, dat als het erop aan kwam, hij niet op de politie als geheel kon rekenen.[6]

Dat kan echter wel met stelligheid worden gezegd ten aanzien van de vrijwillige hulppolitie, die bij

(1) *VO* 75/42; nr. 200.
(2) Nrs. 200 en 481.
(3) KA II 1883.
(4) Circ. Dir.-Gen. van Politie 26 maart en 30 april 1943, CNO 15 a.
(5) Doc. II Schalkhaar; zie ook nr. 476.
(6) Nr. 467.

verordening van 21 mei 1942 werd opgericht. Hiervoor kon, aldus de verordening, iedere Nederlander tussen 18 en 45 jaar zich aanmelden, die lichamelijk en mentaal geschikt werd geacht, en die naar hij schriftelijk moest verklaren, 'de nieuwe Europeesche orde voorstaat en bereid is deze naar zijn beste vermogen te dienen.' Bij het vervullen van hun dienst stonden de leden onder de gewone politiecommandanten, en hadden dan ook de rechten en plichten van de gewone politieambtenaar.[1] De aspiranten werden pas na een tiendaagse opleiding bij een Duits politie-bataljon geselecteerd, en konden dan weer naar huis gaan. Na een bepaalde oproep moesten zij zich voor daadwerkelijke dienst melden. In diensttijd werd een politie-uniform met veldmuts en rode band om de linkerarm gedragen.

De vrijwillige hulppolitie werd onder meer berucht door ruw optreden, in Amsterdam door geheel zelfstandig en ongevraagd aanhouden en sarren van joden e.d. Toen de resultaten van het Amsterdamse politie-bataljon bij de razzia's op de joden in 1942 niet aan de Duitse verwachtingen voldeden, besloot de bezetter begin 1943 deze activiteiten in plaats van door het politie-bataljon door de hulppolitie te laten verrichten. Deze voldeed blijkbaar wel meer dan voldoende.[2] Een Nederlandse SS-man schreef in april 1943, vanuit Amsterdam:

> 'De hulppolitie, die nu gerecruteerd is uit de nationaalsocialisten, houdt zich bezig met het oppakken van de joden en doet dat uitstekend, 100% beter dan de politie, die toch maar saboteert als het eenigszins kan.'[3]

Om deze ijverige plichtsgetrouwen bij elkaar te krijgen had men in eerste instantie een beroep op de WA en de Germaansche SS gedaan. In totaal kreeg men een kleine 2.000 man bijeen. Toen tegen het eind van het jaar een begin werd gemaakt met de formering van de Nederlandsche Landwacht, een zelfbeschermingsorganisatie van de NSB, die bepaalde politionele bevoegdheden zou krijgen, besloot men de hulppolitie daarin te laten opgaan. Medio 1944 was dit goeddeels gebeurd.[4]

Maar hulppolitie en later de Landwacht waren per slot van rekening inderdaad niet meer dan hulp-organen, voor een groot deel samengesteld uit het ook door Rauter geminachte plebs van de WA, de ongedisciplineerde 'Weer-Afdeeling' van de NSB. Dat soort lieden was zeer beperkt bruikbaar, zonder ervaring in politiezaken, en door hun wijze van optreden toonden zij zich bepaald geen handhavers van de nieuwe orde, met wie men reclame kon maken.

Belangrijker was het een kern van professionele politiemannen te vinden, die daarbij het nationaal-socialisme aanhingen. Niet het nationaal-socialisme van de NSB, maar liefst van de SS. Om deze reden en natuurlijk met het oog op de bij voortduring gewenste versmelting van SS en politie moest er een band gesmeed worden tussen de inheemse politie en de inheemse SS. In een volgend hoofdstuk zal men zien, hoe de laatste organisatie, eerst 'Nederlandsche SS', later 'Germaansche SS in Nederland' geheten, uit vijf territoriale 'standaarden' bestond. De politiemannen, die lid waren van de Germaansche SS werden evenwel in een aparte 'SS-politiestandaard' verenigd. Van deze eenheid is er vrij weinig bekend. De oprichting zal omstreeks eind 1942 hebben plaatsgevonden[5], het ledenaantal zal gevarieerd hebben tussen de 350 en de 500.[6] Het was kennelijk de bedoeling van Himmler en Rauter om het leiderschap van de Nederlandse politie en de politie-

(1) *VO* 57/42.
(2) Doc. II Politie – Amsterdam, en Politiebataljon Amsterdam; Presser, *Ondergang*, II, p. 176, 179.
(3) K. aan M. 23 april 1943, Dagb. 755.
(4) Doc. II Politiebataljon Amsterdam; nr. 474; HSSPF 352 g, h; Directeur-Generaal van Politie aan BdO 13 sep. 1944, CNO 15 b; zie ook nr. 188.
(5) Stukken uit oktober 1942 vermelden de politiestandaard nog niet; voor het eerst gebeurt dit in december 1942 (HSSPF 387 a).
(6) Zie p. 254.

standaard van de Germaansche SS aan elkaar te koppelen. Eerst gebeurde dat in de persoon van Broersen, die in 1943 als staf-chef van het directoraat-generaal van politie (dat betekende met iemand als Schrieke als directeur-generaal van politie in de praktijk: feitelijk hoofd van de Nederlandse politie) opgevolgd werd door P. Kooymans, voordien gewestelijk politiepresident van Noord-Brabant en Limburg. Kooymans werd daarmee ook chef van de politiestandaard, evenals zijn opvolger in januari 1944, de politie-overste Y. de Boer.[1]

De leden van de Nederlandse politie, die tot de SS toetraden, en dan in de SS-politiestandaard werden opgenomen, vormden de personeelskern, waarmee Rauter zijn hervormingsplannen trachtte door te drijven. Het moet overigens gezegd, dat althans wat de hogere niveaus betreft, hij wel wat tegenslag had in de keuze van zijn Nederlandse politiebeambten. De nationaal-socialistische beroepsmilitair S. Tulp, die sinds april 1941 hoofdcommissaris van politie te Amsterdam was, behoorde al tot een oudere generatie, en stierf voordat hij met de definitieve invoering van de reorganisatie politiepresident had kunnen worden, als erfenis slechts zijn naam latend aan de kazerne, waarin het Amsterdamse politiebataljon gelegerd was, en zodoende aan de manschappen daarvan, de 'zwarte Tulpen'. De politie-overste J. C. Krenning, die in januari 1943 waarnemend hoofdcommissaris werd, kreeg prompt een nerveuze ineenstorting, althans wendde voor dat te krijgen; naar het schijnt trachtte hij het zinkende Duitse schip – het zesde Duitse leger te Stalingrad had net gecapituleerd – vroegtijdig te verlaten, al had Rauter dat niet door. Hetgeen wèl het geval was met de Haagse politiepresident mr. P. M. C. J. Hamer – deze geen SS-man echter, wel NSB-er – die in oktober 1943 door Rauter van zijn functie werd ontheven. De meeste andere hogere politiefunctionarissen, toegewijd nationaal-socialist en doorgaans lid van de SS, waren voor Rauters doeleinden toch ook maar beperkt bruikbaar.[2]

Werkelijk volledig geschikt voor hogere politieambten waren slechts de twee veelbelovende jongere SS-mannen, Broersen en Kooymans, althans, dat meende Rauter een tijdlang. Het is opvallend, dat Kooymans de enige stads- en gewestelijke politiepresident was, die *niet* onder toevoeging van het adjectief 'waarnemend' deze ambten kreeg. Wij hebben reeds aangeduid, dat Rauter evenwel later ook in deze twee teleurgesteld zou raken. Het neemt niet weg, dat, ook waar de resultaten vaak ver onder de verwachtingen bleven, de leden van de Nederlandsche SS binnen de Nederlandse politie toch de groep vormden, waarop Rauter het meest kon steunen bij zijn omvorming van het politie-apparaat in SS-richting. Voorzover bekend, heeft men nooit Nederlandse politie-mannen gedwongen lid van de Germaansche SS te worden, maar evenals in Duitsland trachtte men hen, die de 'juiste' instelling leken te bezitten, te overreden deze stap te doen.[3] Helaas bleken vele Nederlandse politiemannen, die niet tot deze SS-kern toetraden, evenzeer gewillige en ijverige werktuigen van de bezetter te zijn.

De politie in Duitsland was binnen een aantal jaren na Hitlers machtsaanvaarding in 1933 door allerlei maatregelen op structureel en personeel gebied een onderdeel van het SS-complex geworden. Tot op grote hoogte liep de reorganisatie van de Nederlandse politie met die vroegere ontwikkeling in Duitsland parallel, en met hetzelfde uitgesproken doel. De aanleuning aan het Duitse voorbeeld was niet bedoeld als verduitsing of nazificatie zonder meer; het streven van Himmler en Rauter was erop gericht in Nederland te komen tot eenzelfde zelfstandige SS- en politie-organisatie als in

(1) Dossier Broersen, Bijz. Rechtspleging; H. W. van Etten: De Nederlandsche SS. Opstel, in verzameling opstellen van Van Etten, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, p. 19; Doc. I Wijndelts, W. A. 4; Doc. I Broersen; voor Kooymans en De Boer resp. nr. 151, noot 10, en nr. 342, noot 7.
(2) Zie nrs. 342 en 467.
(3) Doc. I Broersen.

Duitsland. Dat men in de zo verschillende omstandigheden in het bezette gebied minder ver kon gaan dan in Duitsland het geval was, en dat het resultaat nog veel onvollediger dan in Duitsland was, doet daar niets aan af. Ook in Nederland werd de politie voor een belangrijk deel aan de gemeenten onttrokken en tot een staatsinstrument gemaakt; zo was in Duitsland de politie aan de autonome *Länder*, zoals Beieren, Baden e.d. onttrokken en 'verreichlicht'. De parallel tekent zich af op tal van punten: de militarisering, het streven naar scheiding tussen 'orde-politie' en recherche – de politieke politie zou voorlopig uiteraard geheel Duits blijven[1] – de sterke centralisatie, de jurisdictie van het *SS- und Polizeigericht*, de indoctrinatie (die, in één zin samengevat, erop neerkwam, dat de politie tot wezenlijke taak had de nationaal-socialistische staat te beschermen), de poging tot samensmelting met de inheemse SS.

De creatie van de figuur van de politiepresident was van groot belang in dit proces. Dat betekende namelijk, dat de politie geheel dan wel gedeeltelijk aan de procureurs-generaal en de burgemeesters onttrokken werd. Kortom, dit was een begin van wat in Duitsland in de dertiger jaren ook had plaatsgegrepen: het losmaken van de politie uit de traditionele staatsadministratie, met dit verschil, dat men in Duitsland bezig was geweest de politie voor een belangrijk deel juist aan de *Polizeipräsident* te onttrekken. Bij nadere beschouwing vervluchtigt deze paradox evenwel. Immers, in Duitsland was de SS doende geweest voornamelijk de politieke politie, de *Gestapo*, aan het gezag van de *Polizeipräsident* te ontnemen. Van een Nederlandse politieke politie was er tijdens de bezetting natuurlijk geen sprake. Maar bovendien: de SS was van plan om de figuur van de *Polizeipräsident*, die in Duitsland nog steeds een schakel in het traditionele staatsapparaat was, zelf daarvan los te maken en in het SS-kader in te bouwen. Zodra dat laatste zou zijn gebeurd, zou de *Polizeipräsident* de zeggenschap ook over de politieke politie volledig terugkrijgen. De auteur, die zich het meest met deze materie heeft beziggehouden, schrijft dan ook:

> 'Nur solange der Polizeipräsident noch im Zusammenhang mit der staatlichen inneren Verwaltung stand, wurden die politisch-polizeilichen Angelegenheiten von ihm ferngehalten. Wenn er dagegen später ausschliesslich zum Befehlsbereich der SS gehören würde, sollte er die Totalität polizeilicher Kompetenz zurückerhalten. Seine Stellung würde dann der des SSPF entsprechen, wie sie im Generalgouvernement schon weitgehend ausgebildet war . . .'[2]

In Nederland moest om in de toekomst een aparte Nederlandse SS- en politie-organisatie te creëren, de figuur van de politiepresident eerst geschapen worden. De Nederlandse politiepresidenten waren juist over het algemeen SS-mannen, die voor het beoogde doel geschikt leken – Kooymans voorop – althans in de vigerende omstandigheden tamelijk geschikt (hun feilen en falen vanuit SS-standpunt laten wij nu even buiten beschouwing).

Het is duidelijk, dat Rauter beoogde in Nederland een SS- en politiestructuur te scheppen, die vrijwel geheel los zou komen te staan van het gewone burgerlijke bestuursapparaat. Sterker, de situatie in Nederland zou wel eens vooruit kunnen grijpen op de door de SS gewenste ontwikkeling in Duitsland, of liep daar al enigszins op vooruit. De positie van de politiepresident in Nederland was reeds veel onafhankelijker van het traditionele binnenlandse bestuur dan in Duitsland het geval was; Rauter zag de gewestelijke politiepresident al als een *SS- und Polizeiführer*, al zou deze ambtsdrager om evidente redenen voorlopig niet die laatste benaming dragen.[3] De rechterhand van de politiepresident, de gewestelijke politiecommandeur, was trouwens ook duidelijk een parallel-figuur van een *Kommandeur der Ordnungspolizei (KdO)*. Beide figuren, *SSuPF* en *KdO*, kende men o.a. in

(1) Nr. 151.
(2) Buchheim, *Anat.* I, p. 169, 170.
(3) Nrs. 264, 319, 342.

Polen al onder die naam; in Nederland waren ze er in zekere zin al feitelijk, en de SS zou deze structuur maar al te gaarne in Duitsland zelf introduceren.

Er is meer. Speculeren over de wijze, waarop de Nederlandse politie zich ontwikkeld zou hebben, wanneer de SS langer dan de vijf bezettingsjaren zijn kans gehad zou hebben, heeft geen zin, wel daarentegen een blik op de voorstellingen, die de SS zich van zulk een toekomst maakte. Zo alleen valt te begrijpen, in welk politiek kader men de reorganisatie van de Nederlandse politie dient te plaatsen. De voorstellingen, die de Duitsers zich daarvan maakten, zijn weliswaar nog vaag, niet altijd in overeenstemming met elkaar, kortom, onrijp nog, maar er zit toch een duidelijke lijn in, een gerichtheid op een doel, dat twee aspecten heeft: het vestigen van een Nederlands politieapparaat als onderdeel van het algehele SS-complex, op zichzelf natuurlijk reeds nastrevenswaard door de ermee gepaard gaande zelfvergroting en machtsuitbreiding, maar bovendien een garantie voor de SS, dat het Germaanse Nederland geïntegreerd zou zijn in het komende Germaanse Rijk, waarvan vorm en inhoud nog volkomen vaag in de nevelen der toekomst verborgen lagen.

Zo vaag, dat de SS, dat wil hier zeggen Himmler en Rauter, er bepaald rekening mee hielden, dat dit Rijk toch wel een soort federatie zou kunnen zijn. Erger nog: de SS moest daarbij de zeer grote mogelijkheid onder ogen zien, dat dan toch de separatistische, on-Germaans denkende NSB-leider Mussert in een tamelijk autonoom Nederland staats- of regeringsleider zou kunnen worden. Dat laatste gevaar was trouwens acuut, het dreigde reeds tijdens de bezettingstijd verscheidene malen gerealiseerd te worden. Daarom was het zaak voor de SS de Nederlandse politie zo snel mogelijk in SS-richting te her-structureren en de belangrijke posten door SS-mannen of voor de SS betrouwbare lieden te doen bezetten.[1]

Men mene overigens niet, dat Mussert bij al zijn evidente gebrek aan politiek instinct dit streven van de SS niet opmerkte. In zijn tweede nota voor Hitler van 4 juli 1941 stelde hij zich op het standpunt, dat de politie een zuiver intern Nederlandse aangelegenheid was, waarmee de Germaanse gedachte of de SS niets te maken had, er de opmerking aan toevoegend: 'Een Staat, aan wien de politie onttrokken is, dient men geen staat te noemen maar een cultuurvereeniging.'[2] In het voorjaar van 1942 gaf de benoeming van Quisling in februari tot minister-president van Noorwegen hem weer hoop, dat hij nu ook aan de macht zou komen. Aan de andere kant besefte hij, dat hij moeilijk een beëdiging van de Nederlandsche SS op Hitler kon tegenhouden. Hij kon de datum van die plechtigheid wat uitstellen, maar dat was dan ook alles. Dat betekende, hij realiseerde het zich heel goed, dat hij deze formatie van zijn partij aan Himmler moest overdoen.[3]

Voldoende aansporing voor Mussert om te proberen zo snel mogelijk meer invloed op de politie te krijgen. Dat gold ook voor Van Geelkerken, die altijd een oog gericht hield op een mogelijke portefeuille van binnenlandse zaken of politie (in Musserts 'schaduw-kabinet' van februari 1943 werd hij Gemachtigde voor Binnenlandse Zaken en Nationale Veiligheid); en ook voor de WA, die ambities op politie-gebied had, welke voortdurend door Rauter gefrusteerd werden. Er valt in de woorden en handelingen van Mussert en Van Geelkerken, zowel in 1941 als in 1942, de suggestie te bespeuren tot de ruil: de Nederlandsche SS voor Himmler, mits de politie voor de NSB.[4] Aangezien Mussert geen reële politieke kracht achter deze suggestie kon plaatsen, was er voor de SS geen enkele noodzaak om op dit punt enige concessie te doen. Seyss-Inquart trachtte wel, zoals in het algemeen, Mussert op dit punt enigszins de hand boven het hoofd te houden, dat wil zeggen: indien het hem geen schade zou kunnen berokkenen, de SS wat af te remmen. Daar Seyss-Inquart

(1) Nrs. 93, 96, 151.
(2) *Vijf nota's van Mussert aan Hitler over de samenwerking van Duitschland en Nederland in een bond van Germaansche volkeren 1940–1944*, 's-Gravenhage, 1947, p. 54.
(3) Zie p. 288 e.v.
(4) Zo zag ook Rauter het in 1942: zie nr. 151.

kon weten, hoe belangrijk de politie-kwestie voor de SS was, was zijn pogen op dit gebied meer dan ooit zwak, onovertuigend, en verborgen in een struikgewas van voorbehouden en ondoorzichtige formuleringen.[1]

De SS kon daarom wat de Nederlandse politie betrof vrij ongestoord haar gang gaan. Aan de volstrekte vaagheid over Nederlands toekomst had de SS bepaald haar aandeel, bewust en principieel zelfs. Desondanks, of juist daarom dienden een paar concrete zaken liefst nu reeds vastgelegd te worden. Een paar dingen stonden voor Himmler en Rauter vast: wanneer het toekomstige Germaanse rijk een federatieve vorm zou krijgen, zou de politieke politie, die er eens toch in Nederland moest komen, een instrument van dat rijk zijn, en bijvoorbeeld uit gemengd Duits-Nederlands personeel zijn samengesteld. De rest: geüniformeerde politie, recherche en marechaussee, kon dan een instelling van het min of meer autonome Nederland blijven – en dan misschien nog niet helemaal (dit werd door Himmler al als een concessie beschouwd tegenover de toekomstige regering van Nederland, al dan niet van sterke NSB-signatuur). De Duitse invloed en controle moesten gewaarborgd blijven door een aantal Duitse politiefunctionarissen, met name door een Duitse *Höherer SS- und Polizeiführer*. Onder hem zou de leider van de Germaansche SS in Nederland tevens de leider van de Nederlandse politie zijn. Voor die dubbelrol, onderdeel van de versmelting van SS en politie, was in laatste instantie (of in eerste, zo men wil) de leider van de Germaansche SS Feldmeijer voorzien.[2]

Dat laatste, de kwestie van de opperste leiding van het Nederlandse politie-apparaat, was trouwens al een acute kwestie. Niet, dat Rauter ontevreden was over de bestaande toestand. Er is al op gewezen, hoe de secretaris-generaal van justitie Schrieke, sinds de reorganisatie ook waarnemend directeur-generaal van politie, en formeel de hoogste Nederlandse politie-autoriteit, geheel een werktuig in Rauters handen was. Voor deze constatering hebben wij niet alleen Rauters woorden – en Schriekes daden – maar ook de uitlatingen van de man zelf. In mei 1943 gaf hij in een vergadering van de secretarissen-generaal een uiteenzetting over de nieuwe toestand bij de politie, waaruit zonneklaar de volslagen horigheid van de opperste leiding der Nederlandse politie ten opzichte van de Duitsers en met name van de *Höherer SSuPF* bleek. Het betoog bracht zijn collega van waterstaat Spitzen tot de in dezelfde vergadering uitgesproken conclusie, dat Schrieke blijkbaar 'ten aanzien van de Politie een meer administratieve dan een dirigeerende functie heeft.' Voelde Schrieke de misprijzende klank in deze woorden? In een volgende vergadering meende hij wel op het onderwerp te moeten terugkomen, maar zo de bewering van Spitzen nog enige nadere adstructie behoefde, voerde Schrieke die zelf aan door, men kan niet anders zeggen dan met haast ontwapenende naïveteit, op te merken: 'Het Directoraat-Generaal van Politie is in belangrijke mate centraal doorzendstation geworden voor de bevelen van het bureau van den Commissaris-Generaal voor het Sicherheitswesen aan de Nederlandsche politie.'[3] Dat was het trouwens altijd geweest. Rauter had dan ook geen enkel bezwaar tegen Schrieke – behalve dan diens doofheid – op de posten van secretaris-generaal van justitie en directeur-generaal van politie; toch was dat, zoals Rauter zelf zei, maar een tussenoplossing.[4]

Wat hij zich eigenlijk ten doel had gesteld, was een ambitieus, en loodzwaar met toekomstperspectieven geladen plan: de vorming van een apart departement van politie, met Feldmeijer als

(1) Seyss-Inquarts houding op dit punt blijkt uit de nrs. 93 en 151, en vooral, waar het om de kwestie van een apart departement van politie gaat, in nr. 268. Hier blijkt o.a. uit, dat het consequente streven, dat de SS altijd al had gehad, naar de 'Herauslösung aus der Verwaltung' van de politie (Buchheim, *Anat.* I, in diverse opstellen aldaar) door Seyss-Inquart letterlijk wordt afgewezen.

(2) Samenvattend mag men deze voornemens zeer zeker als constante in de overwegingen van Himmler en Rauter in de loop der jaren beschouwen: zie nrs. 93, 96, 129, 151, 319, 342.

(3) CNO-SG Not. 16/IV, 18/IV 2.

(4) Hiervoor en voor het volgende de in noot 2 genoemde bronnen, speciaal nr. 151.

secretaris-generaal. Weliswaar besefte hij, dat dit voorlopig nog wel niet haalbaar was. Zelfs een benoeming van Feldmeijer tot directeur-generaal van politie, die dan onder Schrieke toch de werkelijke politiechef zou zijn, zou naar Rauters mening nog op te veel weerstanden stuiten. Maar dan was er nog altijd Broersen; of Kooymans.

Het einddoel was dus de vorming van een Nederlandse miniatuur-uitvoering van de figuur van de *Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei.* Alles vanzelfsprekend onder strenge controle van de Duitse *Höherer SSuPF.*

Het is niet doorgegaan. Over de redenen kan men slechts gissen. In de eerste plaats zou opgemerkt kunnen worden, dat men in Duitsland zelf nog niet zo ver was, en voorts, dat er teveel verzet van de NSB[1], van de *NSDAP*, en misschien ook wel van Seyss-Inquart zou zijn gekomen. Erg steekhoudend lijkt dit echter niet: er werden in Duitsland plannen gemaakt om een apart ministerie van politie te vormen, dat uiteraard door de *Reichsführer-SS* bezet zou worden, en een vooruitlopen hierop in bezet gebied was nu juist een wezenlijk onderdeel van de SS-plannenmakerij.[2] In Noorwegen was het trouwens al zover - zij het dat incidentele omstandigheden een handje hadden geholpen: de leider van de Noorse SS, *SS-standartfører* Jonas Lie, was tevens minister van politie.[3] Het lijdt geen twijfel, dat als de SS in Nederland stevig door zou zetten, juist op dit punt Seyss-Inquart en andere machten snel zouden hebben toegegeven. Daarentegen is misschien wel doorslaggevend geweest, dat Feldmeijer, Broersen, Kooymans, alle Nederlandse *SS-Führer*, over wie Rauter zich aanvankelijk zo lovend uitliet, later bepaalde trekken in hun persoonlijkheid bleken te hebben, die hen voor de hoogste SS-functie, of het hoogste politie-ambt, laat staan voor beide posten verenigd, toch minder geschikt maakten.[4] Een zekere, voorlopige stap in de richting van versmelting van SS- en politie-functies op hoog niveau heeft Rauter toch bereikt met de combinatie van het leiderschap van de SS-politiestandaard met het ambt van chef-staf van het directoraat-generaal van politie, van de feitelijke politiechef dus. En in ieder geval waren daar de gewestelijke politiepresidenten als een soort Nederlandse *SS- und Polizeiführer*, zij het dan nog wel zeer *avant la lettre*. Dit alles in aanmerking genomen is het niet meer dan begrijpelijk, dat Rauter de in 1943 bestaande situatie gaarne voor de nabije toekomst aanvaardde.

De symbiose van SS en politie was in Nederland nog in een eerste stadium van ontwikkeling, maar er waren resultaten geboekt. Bovendien was de inheemse Nederlandsche SS door toedoen van de *Höherer SS- und Polizeiführer* nergens anders dan bij de politie zo goed er in geslaagd een voet tussen de deur te krijgen van het gebouw der Nederlandse openbare instellingen. Voor de toekomst van de SS-politiek hing evenwel veel af van de vraag, of de SS op andere zaken evenveel greep zou krijgen.

F. De Reichsschulen

De hiervoor besproken machtsapparaten van Rauter hadden een duidelijk repressief doel, hoewel er in zijn aanpak van de Nederlandse politie tevens een belangrijk politiek-creatief element school. Met dat laatste bedoelen wij: de *politische Gestaltung*, de vormgeving aan het streven naar het gestelde doel, het door de SS beheerste groot-Germaanse rijk. Anders gezegd: de nazificatie, en halve of hele verduitsing. Tot dat doel beschikte Rauter over de Nederlandsche SS en haar neven-organisatie, die in een later hoofdstuk behandeld zullen worden. Een paar instellingen, die de ideologische

(1) Vgl. nr. 267 onder punt 5.
(2) Zie nr. 268 en noot 2 daarbij.
(3) Magne Skodvin: *Det Store Fremstøt. Saertrykk av 'Norges Krig 1940–1945'*, z. pl., z.j., p. 588.
(4) Over Feldmeijers tekortkomingen p. 306 e.v. Al voordat Broersen en Kooymans door hun gedragingen bij Rauter in ongenade vielen, achtte hij hen toch al niet de juiste figuren voor deze posten. Broersen was 'in keiner Form geeignet' (nr. 342), Kooymans het type van een opgeklommen onderofficier (nr. 151).

indoctrinatie van Nederlanders ten doel hadden, willen wij hier reeds noemen, omdat zij puur Duits waren, en in de praktijk ook onder de controle van Rauter bleken te staan: de *Reichsschulen*.

In Duitsland werden sinds 1933 naast de gangbare scholen voor middelbaar onderwijs nieuwe schooltypen geschapen, waar de jeugd in nationaal-socialistische sfeer en levenshouding opgevoed moest worden.[1] Dit waren de *Adolf-Hitler-Schulen* en de *Nationalpolitische Erziehungsanstalten* (*Napolas*, soms *NPEA*).[2] Wat leerstof betreft was er niet veel verschil met de normale middelbare school in Duitsland. De kwaliteit van het onderwijs schijnt echter nogal verschillend geweest te zijn. De *Adolf-Hitler-Schulen* waren partij-scholen, die vooral op een partij-loopbaan gericht waren, de *Napolas* daarentegen staats-internaten, die evenmin als de normale middelbare school op een bepaalde carrière vooruitliepen.

Wat deze opleidingsinstituten beoogden was het aankweken, uiteraard na een strenge medische, raskundige en geestelijke selectie, van het nieuwe leiderstype. Op deze wijze trachtte men te komen tot een 'Neuprägung des deutschen Menschen'. Geen ouderwetse toevoer van dode leerstof, geen zuiver intellectuele opleiding, maar in de eerste plaats karaktervorming, opvoeding van de jonge mens in zijn geheel, een 'Gesamterziehung in einer festgefügten Gemeinschaft', dat was de wijze, waarop men tot de vorming van het in zijn nationaal-socialistische geloof onwankelbare, grote prestaties leverende leiderstype dacht te komen. Als voorbeelden had men Sparta, de Engelse *public schools*, de Katholieke kerk en dan natuurlijk speciaal de Jezuïeten-orde, en het Pruisische officierskorps voor ogen, althans de voorstellingen, die de nazi's van deze historische fenomenen hadden. Ook hier diende in de opvoeding grote plaats te worden ingeruimd voor tucht, soberheid, 'Einsatzbereitschaft', gemeenschapszin, enz., enz.

Zoals meer in de nationaal-socialistische beweging het geval was werden hier een op zichzelf waardeerbare wil tot vernieuwing en authentiek idealisme gericht op doeleinden, die in laatste instantie destructief van aard waren. Het gewenste leiderstype was dat van de 'politische Soldat', de levenswijze op de genoemde scholen militair: sport nam een belangrijke plaats in, maar centraal in de sport stond de 'Wehrsport'. Leraren en leerlingen waren geüniformeerd, en in militair aandoende eenheden georganiseerd. De docenten waren meestal vrij jonge mensen, vaak *Führer* uit *Hitlerjugend* of SS, van het enthousiaste, fanatieke type, de 'vriend en kameraad'. De twee formaties waren beide nauw bij de scholen betrokken, waarbij de *Adolf-Hitler-Schulen* sterk op de *HJ* georiënteerd waren, de *Napolas* meer en meer op de SS; uit deze scholen hoopten de formaties trouwens hun 'Nachwuchs' te krijgen. Het gevolg was, dat de leerlingen aan de *Nationalpolitische Erziehungsanstalten* 'ganz im Geist der SS erzogen werden. Die Erzieher und Lehrer an den NPEA sind fast ausschliesslich SS-Führer und Unterführer.'[3] De aldus gekweekte elite mocht echter niet los van de volksgemeenschap komen te staan. Dat was in de ogen van de nationaal-socialisten de

(1) Zie voor Hitlers eigenlijke opvatting over de jeugd p. 220.

(2) Benevens nog een aanvankelijk sterk op de *SA* gerichte *Oberschule* te Feldafing. Na één van dit soort scholen doorlopen te hebben, kon de jonge nationaal-socialist zijn opleiding voltooien op de *Ordensburgen*, een soort nazi-academies. Meestal kwam het daar niet van. Het hoogst bereikbare zou de *Hohe Schule*, ressorterend onder de partij-ideoloog Alfred Rosenberg, zijn, waar op 'universitair' niveau de allerbesten op de hoogste posten in partij en staat geprepareerd zouden worden. Deze super-academie bleef echter in het stadium van voorbereidingen steken. Bronnen en litteratuur voor het volgende, voor zover niet anders aangegeven: O. Graf zu Rantzau: *Das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. Schriften der Hochschule für Politik, Heft 38*, Berlin, 1939, p. 41 e.v.; *DZ* 3 juli 1942; Max Eichler: *Du bist sofort im Bilde*, Erfurt, 1940, p. 156–158; Rolf Eilers: *Die Nationalsozialistische Schudpolitik*, Köln und Opladen, 1963, p. 41–46; Horst Ueberhorst (Hrsg.): *Elite für die Diktatur. Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten 1933–1945. Ein Dokumentarbericht*, Düsseldorf, 1969, *passim*. Werner Klose: *Generation im Gleichschritt*, Oldenburg, 1964, p. 203–207; Harald Scholtz: *NS-Ausleseschulen. Internatsschulen als Herrschaftsmittel des Führerstaates*, Göttingen, 1973.

(3) Citaat uit het *Nationalsozialistische Jahrbuch* 1941 bij Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 78.

fout, die er aan het Britse *public school*-systeem kleefde, maar die zou in het Duitsland van Hitler niet herhaald worden, evenmin als ooit de SS een sociaal gesloten kaste mocht worden. De gewenste integratie met de Duitse volksgemeenschap dacht men te stimuleren door de leerlingen der *Napolas* een aantal weken per jaar in landbouw of industrie te laten werken.

Opvallend is de snelle groei van dit type scholen. In 1933 waren er nog maar drie *Napolas*, niet toevallig gevestigd in scholen, die vroeger Pruisische kadettenscholen waren geweest. Tijdens de oorlog groeide het aantal tot boven de veertig.[1]

Aangezien de *Nationalpolitische Erziehungsanstalten* staatsscholen waren, ressorteerden zij onder de minister van onderwijs Rust, zij het dat de controle uitgeoefend werd door de *Dienststelle* van *SS-Obergruppenführer* Heissmeyer.[2] Het zou echter te ver gaan te beweren, dat deze willens of in staat was de scholen geheel en al aan de SS over te leveren, zoals trouwens ook in het geval van de *Reichsschulen* in Nederland geïllustreerd wordt – hetgeen hem dan ook door Berger hevig verweten werd.

Reeds in 1940 had Heissmeyer met Wimmer, de *Generalkommissar* in Nederland *für Verwaltung und Justiz* (waar onderwijs onder ressorteerde) gesproken over de oprichting van een *Napola* in Nederland.[3] In dit stadium waren de Duitsers nog vrij bang om de Nederlanders meteen kopschuw te maken, hetgeen door de oprichting van een onvervalst Duits nazi-internaat als een *Napola* stellig zou gebeuren. Een typische NSB-school wensten de Duitsers evenwel ook beslist niet; het moest, verhuld of niet, een Duitse school worden. Dan verhuld, meende de vertegenwoordiger van Heissmeyer bij het rijkscommissariaat *SS-Untersturmführer* Jacobs; de Duitse doeleinden zouden het beste gediend worden door een staatsschool, die niet op een of andere wijze aan de NSB gebonden zou zijn, maar onder de gewillige secretaris-generaal van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming van Dam zou ressorteren. De *Napola* te Bensberg in Duitsland zou als een soort moederschool fungeren en actief bij de stichting en verdere ontwikkeling meehelpen, o.a. door langdurige uitwisseling van leraren en leerlingen.[4] De NSB mocht wel in zekere mate medewerking verlenen, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van docenten, maar de Duitsers dienden het heft in handen te hebben. De school moest 'äusserlich bewusst niederländisch und dabei im Innern ganz eindeutig deutsch afgebaut werden.' De bedoeling was heel duidelijk een kern voor de verduitsing van de Nederlandse jeugd te scheppen.

Van Dam bleek, of hij het plan nu toejuichte of niet, inderdaad gewillig genoeg. Op 12 augustus 1941 maakte hij de oprichting bekend van de nieuwe school onder de naam van 'Nederlandsche Instelling voor Volksche Opvoeding', afgekort NIVO. Begin oktober begon de school haar lessen in een door de *Wehrmacht* welwillend in bruikleen afgestaan gebouw, vroeger het r.k. sanatorium Koningsheide bij Schaarsbergen. Uit meer dan 500 aanmeldingen waren tenslotte 20 jongens als leerlingen aangenomen na een zware medische en raskundige keuring, waarbij ook de geschiktheid van de leerling voor het gestelde doel meetelde;[5] bedoeld zal wel zijn de mentale geschiktheid om zich aan de Duitse nazi-sfeer aan te passen, want 'er werd meer gelet op flinke lichaamshouding dan op verstandelijke vermogens, wat zich later zou wreken, toen het onderwijs aan de gang was.'[6]

(1) Over het juiste aantal bestaat geen overeenstemming. Ueberhorst (*Elite* p. 437, 438) noemt er 45 in het jaar 1944.
(2) Zie p. 59.
(3) Voor het volgende, voor zover niet anders vermeld, VJ Z 7010/41; veel interessante gegevens met name over de praktijk van het onderwijs, leerkrachten, prestaties der leerlingen e.d., in Not. 143, J. C. H. de Pater: 'De Nivo (Nederlandse Inrichting voor Volkse Opvoeding) in bezet Nederland'.
(4) Zie ook nr. 198 I.
(5) Zie ook MadN 61 Cb; blijkbaar zijn er later wel weer leerlingen aangenomen uit de eerste 500 aspiranten.
(6) De Pater in Not. 143.

Evenals de Duitse *Napolas* was de NIVO een internaat, evenals op de Duitse zusterscholen werden er vele en dure takken van sport bedreven, zoals schermen, paardrijden, zweefvliegen, zeilen enz. Ook hier was het de bedoeling, dat de leerlingen in de zomervakantie op het land, of in mijnen en fabrieken zouden werken. De ouders van de leerlingen droegen volgens goed nationaal-socialistisch beginsel naar draagkracht bij; verreweg de meeste kosten, ook voor de kleding – natuurlijk uniformen – geneeskundige behandeling, en zakgeld, werden door de Nederlandse staat gedragen.[1]

De nieuwe school was echter geen lang leven beschoren. De ideologische en politieke geschillen waren niet opgelost, integendeel, zij kwamen sinds de NIVO haar werkzaamheden was begonnen juist scherp tot uiting. De Duitsers hadden de indruk, dat de NSB niet van harte meewerkte, ja, de zaak misschien wel saboteerde. De NSB zag met lede ogen, hoe de Nederlandsche SS de NIVO met enthousiasme steunde. De leraren op de school waren wel Nederlanders, en vrijwel allen waren lid van de NSB, maar zij waren door de Duitsers uitgekozen, en een aantal van hen had ter verdere lering en indoctrinatie een soort stage gelopen op Duitse *Napolas*, waaronder de 'moederschool' te Bensberg. Zij mochten volgens Jacobs nog niet helemaal vertrouwd zijn met het ware, dus Duitse, nationaal-socialisme, maar dat kon nog komen. De *Anstaltsleiter* – men weet niet, of dit nu met directeur of commandant vertaald moet worden – was overtuigd lid van de Nederlandsche SS, en dwong de leerlingen al met 'Heil' in plaats van de NSB-groet 'Hou Zee' te groeten; het leek inderdaad de kant uit te gaan van 'äusserlich niederländisch und im Innern deutsch'.

Geen wonder, dat Mussert en zijn onderwijsspecialist Van Genechten[2] zich bezorgd maakten over de richting, waarin de NIVO getrokken werd. De NSB wilde wel meewerken, maar dan aan een school, die een Nederlands en een NSB-karakter zou hebben. De Duitsers daarentegen vonden, dat de NIVO nog lang niet ver genoeg ging. Zij wilden, met of zonder de NSB, een echte *Napola*, waar Nederlandse en Duitse jongens samen zouden opgroeien in de sfeer van het Duitse nazisme. Dit zou de gewenste Germaanse verbondenheid brengen – en in de praktijk natuurlijk verduitsing van de Nederlandse leerlingen betekenen.

Het conflict spitste zich toe op wat in de situatie op de nieuwe school inderdaad het meest wezenlijke praktische punt was: de positie van de Duitse taal in het onderwijs. Eind 1941 was Jacobs naar de *Waffen-SS* vertrokken. Hij werd opgevolgd door *SS-Hauptsturmführer* Wilhelm Kemper, *Unterrichtsleiter* op de *Napola* te Bensberg. Deze meende de NIVO wel op slinkse wijze te kunnen verduitsen. Nodig waren vooral invoering van het Duits als tweede onderwijstaal, en aanstelling van een Duits schoolhoofd, ondanks het feit dat de Nederlandse *Anstaltsleiter* al keurig in de juiste ideologische pas liep. Over deze dingen had Kemper in februari 1942 een tweetal gesprekken met Van Genechten, die zich taai bleef verzetten tegen wat voor Kemper minimum-eisen waren. Van Genechten wenste het Duits slechts als belangrijkste vreemde taal op de school te zien. Kemper zag het heel anders: 'Um das Wort des Führers bekennen zu können, muss man seine Sprache kennen und vor allem erleben. Man muss sie als Eigentum in sich aufgenommen haben.'[3]

Het was duidelijk voor Kemper, dat de NSB van deze opvattingen niets moest hebben. Toch gaf hij in een notitie van 20 februari voor Seyss-Inquart over zijn laatste gesprek met Van Genechten te kennen, dat er naast een echte *Napola*, die meteen opgericht moest worden, nog wel mogelijkheden bestonden om de NIVO in het gewenste Duitse vaarwater te brengen. Seyss-Inquart maakte evenwel op Kempers notitie in marge de opmerking: 'Nein, wenn Napola so Nivo aflösen, Jungmannen Übertritt freilassen. 1/3 der Jungmannen und Lehrer können Niederländer sein. Vor allem Jungmannen aus dem Reich.'[4]

Had de bezetter nog een half jaar eerder de vrees gekoesterd, dat de oprichting van een Duitse

(1) Zie ook Doc. II Nederlandsche Instelling voor Volksche Opvoeding.
(2) Zie voor hem nr. 193, noot 2.
(3) VJ 249/42.
(4) A.v.

Napola door de Nederlanders als een teken van Duitse annexatie-zucht zou worden opgevat, dit soort beduchtheden waren thans blijkbaar geheel verdwenen. Al een week eerder had de rijkscommissaris aan Himmler geschreven[1], dat er nu maar meteen een *Napola* in Nederland moest komen, tenzij Van Genechten alsnog zou toegeven aan de Duitse eisen, hetgeen niet waarschijnlijk leek. Die *Napola* moest dan met uitzondering van de tweetaligheid (!) en een 'Betonung der Gegebenheiten aus dem niederländischen Raum' geheel Duits zijn; tweederde der leerlingen diende ook Duits te zijn. Seyss-Inquart bood tevens aan de helft van de kosten van de bouw (geschat werd het op een zes millioen mark) voor zijn rekening te nemen. De school zou natuurlijk niet als de NIVO onder de Nederlandse staat ressorteren, maar onder Heissmeyers *Inspektion der Nationalpolitischen Anstalten*[2] – 'ohne weiteres', schreef Seyss-Inquart. Misschien kwamen die woorden voort uit het feit, dat hij de storm van competentie-twisten, die hierover zou oplaaien, inderdaad niet voorzag; eerder valt het te verklaren uit zijn habituele onoprechtheid.[3]

Himmler was het geheel eens met Seyss-Inquart en nam zijn aanbod graag aan. Hij had trouwens al plannen voor het project laten maken.[4] Er leek nog slechts één vraag te zijn, namelijk waar de school nu zou moeten komen, en hoe zij zou heten. Ook daarover werden druk brieven gewisseld en plannen gesmeed.[5] Er zouden nu overigens twee scholen van dit type komen. Een jaar eerder hadden de Duitsers namelijk ook een NIVO voor meisjes willen oprichten.[6] Formeel was dat ook door Van Dam gebeurd, maar in de praktijk was het er nog niet van gekomen. Nu zou dit ook een soort *Napola* moeten worden. Die aanduiding kregen de scholen echter niet, ze zouden nu *Reichsschulen* heten. Dat was een programmatische naam – het zouden Duitse scholen zijn, zij het gericht op een opvoeding in groot-Germaanse geest.[7]

Kemper, die thans ook geheel voor de gedachte aan een 'echte' en zich openlijk als zodanig adverterende *Napola* gewonnen was, slaagde er in om op 1 september 1942 beide *Reichsschulen* te openen, één voor jongens te Valkenburg in Zuid-Limburg, de andere voor meisjes te Heijthuizen bij Roermond. Dat was bepaald niet in het centrum van het land, zoals dat oorspronkelijk wel de bedoeling geweest was. De leerlingen werden ook niet gehuisvest in één van de kostbare barokke burchten, die men had ontworpen, en die bijvoorbeeld het terrein bij het paleis Soestdijk zouden hebben ontsierd.[8] De scholen waren ondergebracht in twee voor dit doel gevorderde kloosters – te Valkenburg had de *SD* de Jezuïeten daar anderhalf uur de tijd gegeven om hun klooster te ontruimen.[9] De jeugdige Germaanse elite werd daar toch ondergebracht in een omgeving, waarvoor kosten noch moeiten werden gespaard. De keuring, waarvan het raskundige deel door Rauters *Rasse- und Siedlungsführer (RuS-Führer)* Herbert Aust[10] werd uitgevoerd, was even streng als vroeger voor de NIVO. Van de 261 meisjes, die zich als eerste groep voor de school te Heijthuizen aanmeldden, werden er 40 definitief aangenomen. De twee-derde meerderheid van Duitse leerlingen, die door Seyss-Inquart en ook door Himmler werd nagestreefd, bereikte men evenwel niet. In

(1) Hiervoor en voor het volgende weer VJ Z 7010/41, tenzij anders aangegeven.
(2) Dus, strikt genomen, Heissmeyers bureau in zijn kwaliteit van ambtenaar van het *Reichserziehungsministerium*, niet van SS-functionaris. Vgl. echter nr. 213.
(3) Zie verder op p. 144.
(4) Nr. 123.
(5) Zie nrs. 131, 136, 146, en de verwijzingen daarbij.
(6) Hiervoor, behalve de reeds genoemde bronnen, ook Doc. I J. A. op ten Noort; tevens Not. 149, J. C. H. de Pater: 'Die Reichsschule für Mädel te Heythuysen' (bij Roermond), voorzover niet anders aangegeven.
(7) In maart 1942 had Himmler alle *Napolas*, ook die in Duitsland, ter accentuering van het Germaanse element in de ideologie, *Reichsschule* willen noemen (zie nr. 213, noot 4, en *Elite*, p. 122).
(8) Zie VJ Erz. In – 10; nr. 131 en noot 6 daarbij.
(9) Not. 148, J. C. H. de Pater: 'Die Reichsschule für Jungen te Valkenburg'.
(10) Zie voor hem nr. 41, noot 7.

oktober 1942 telde de *Reichsschule* te Valkenburg 66 Duitse en 57 Nederlandse jongens, maar gaandeweg werd die verhouding vanuit Duits standpunt gezien nog ongunstiger. Het jaar daarop waren de Duitse leerlingen in de minderheid: ongeveer veertig tegenover zestig Nederlandse leerlingen. De officiële leiding van beide scholen lag bij Kemper, die bovendien *Anstaltsleiter* van de school te Valkenburg was. Aangezien hij vooral in het eerste cursusjaar niet bij het rijkscommissariaat gemist kon worden, was de feitelijke leiding van de *Reichsschule* te Valkenburg in handen van de *Unterrichtsleiter* Ernst Debusmann, eveneens afkomstig van de *Napola* te Bensberg. Leidster van de *Reichsschule für Mädel* te Heijthuizen werd een Nederlandse dame, jkvr. J. A. op ten Noort. Men mag bepaald wel veronderstellen, dat ook hier een Duitse de leiding zou hebben gekregen, ware het niet, dat Julia op ten Noort een zeer oude en goede relatie van Himmler in Nederland was. Zij had voor de oorlog Rost van Tonningen bij hem geïntroduceerd[1]; uit dat feit zou men al op kunnen maken, dat zij *einwandfrei* groot-Germaans georiënteerd was. Debusmann had nogal wat kritiek op haar wijze van leidinggeven – omgekeerd was dat trouwens in minstens dezelfde mate het geval – hetgeen wellicht de reden is geweest van het feit, dat hij nimmer in de SS werd opgenomen.[2] Rauter wenste de protégée van Himmler tot elke prijs de hand boven het hoofd te houden, ook al volgde deze dame soms eigen inzichten, die niet altijd strookten met de algemeen aanvaarde opvattingen op Duitse *Napolas*.

Debusmann wist in ieder geval het handhaven van een strenge tucht te combineren met het opwekken van enthousiasme bij de leerlingen, enthousiasme voor zijn persoon en voor het systeem.[3] Bij de kinderen uit het typische NSB-milieu trad de daarbij behorende variant van het nationaalsocialisme duidelijk naar voren. Het was dan de taak van de leraren om door staag en geduldig voorlichten deze kinderen tot 'bewuste Germanen' op te voeden. In meerderheid was het lerarenkorps wel Nederlands, maar behoorde vrijwel geheel tot de SS of althans tot de in SS-categorieën denkende groep van Nederlandse collaborateurs. Mannen als de scheikundeleraar J. P. Wolffram, vroeger chef-staf en plaatsvervanger van Feldmeijer, *Obersturmführer* bij de *Waffen-SS*, of de biologieleraar H. Hilarides, die de leerlingen ook onderwees in zweefvliegen en andere takken van sport, vertegenwoordigden uiterlijk en innerlijk geheel het type, dat door de SS ideaal gevonden werd: de docent, die tevens een *draufgängerische* leider, vriend en kameraad enz. was, de man, die op jongens tussen 10 en 18 jaar indruk kon maken.

Het bronnenmateriaal laat vermoeden, dat de *Reichsschule* zeker succes had met de ideologische indoctrinatie, hetgeen al moge blijken uit het feit, dat begin 1943 van de 78 Nederlandse jongens zich meer dan 60 voor de *Hitlerjugend* in plaats van de Jeugdstorm van de NSB aangemeld hadden.[4] Uiteraard moet men daarbij bedenken, dat de leerlingen per definitie afkomstig waren uit milieus, die niet principieel afwijzend tegenover de bezetter stonden, en dat de forse aanpak, de Duitse discipline, de idealistische motivatie van de meeste leraren (hoe men ook over de achtergrond van die idealen moge denken) voor de jongens gunstig moest afsteken bij de slappe, halve, vaak ordeloze sfeer van de NSB.[5] Juist daarin school het gevaar, dat van een instelling als deze *Reichsschule* uitging:

> '. . . die Jungen wollen Befehle hören und sie gehorsam befolgen, sie wollen zackig sein, sie hassen den Schlendrian ihrer bisherigen Erziehung und wollen mit Härte angefasst sein . . . . Wenn heute bereits bei den älteren Jungmannen als feste Berufswahl genannt wird: Führer bei der

(1) Zie voor haar nr. 31, noot 6, en p. 195.
(2) Not. 148; zie ook nr. 221, noot 5.
(3) Niet alleen een bekwaam organisator, maar ook een geboren pedagoog, noemt De Pater hem, die in 1968 een oud-leerling van de *Reichsschule* sprak; deze, inmiddels wel van de nazi-indoctrinatie genezen, verheugde zich er zeer op binnenkort een bezoek aan Debusmann te brengen (Not. 148).
(4) Debusmann aan Kemper 27 jan. 1943, HSSPF 426 c.
(5) H 127: 956-9; Doc. I J. A. op ten Noort; diverse stukken in HSSPF 426 a - 431 i; Not. 148.

Waffen-SS, Offizier bei der Luftwaffe, Ingenieur im Osten, Bauer in der Ukraine, dann zeigt es sich, dass die Reichsschule in der Erziehungsarbeit und damit im wesentlichsten Teil ihrer Arbeit auf dem richtigen Wege ist und dass hier eine Keimzelle heranwächst, die eines Tages ihren Wert für die Festigung des grossgermanischen Reichsgedanken erweisen wird',

meende Debusmann reeds op 10 oktober 1942 aan Kemper te kunnen schrijven.[1] Hij verheelde ook geenszins de moeilijkheden. De grootste daarvan was wel, dat Duits in bijna alle vakken de onderwijstaal diende te zijn, immers, principieel wenste men geen gescheiden Duitse en Nederlandse klassen, maar volledige vermenging van beide nationaliteiten. Uiteraard leverde dit in de praktijk zeer veel bezwaren op. Zo waren er wel meer obstakels op educatief en organisatorisch gebied, zeker ook wat de personeelsvoorziening betrof, maar met taaie volharding wist Debusmann zich er door heen te slaan. Het doel: de vorming van instituten, die in staat waren de Nederlandse jeugd te indoctrineren met het Duitse nationaal-socialisme en met de SS-sfeer, en daarmee tevens als verduitsingskernen zouden fungeren – zij het omgeven door een waas van Germaans idealisme – scheen te worden bereikt. Althans door de jongensschool te Valkenburg. De *Reichsschule für Mädel* schijnt beduidend minder succes te hebben gehad, onder meer door de persoonlijke eigenaardigheden van jkvr. op ten Noort, en de te geringe opleiding en capaciteiten van de meeste stafleden.[2] En natuurlijk waren de resultaten van de school te Valkenburg als nazificerende en verduitsende factor ten opzichte van de Nederlandse jeugd kwantitatief voorlopig nog maar van zeer bescheiden afmetingen, zelfs in het collaboratie-milieu. In 1944 dachten de Duitsers aan de oprichting van een tweede *Reichsschule* voor jongens in de nabije toekomst (die zou dan in Apeldoorn komen), en op langere termijn aan een *Reichsschule* in elke provincie. Van dit alles kwam niets meer. Juist toen de school te Valkenburg goed op gang was gekomen, naderden de geallieerden in september 1944 de Nederlandse grens. Beide *Reichsschulen* werden in het begin van september geëvacueerd naar Bensberg, en na enige tijd naar andere *Napolas* in Duitsland overgebracht.[3]

Mussert was steeds fel tegen de *Reichsschulen* gekant geweest. Vooraanstaande NSB-ers hadden geweigerd hun zoon of dochter naar deze instellingen te sturen, of hadden hen daar weer vandaan gehaald. Dat wisten de Duitsers; men krijgt de indruk, dat het hun eigenlijk niet zoveel kon schelen. Wanneer de Nederlanders eenmaal voor de keus zullen staan: de NSB of 'onze' instellingen, had Seyss-Inquart in zijn brief van 13 januari 1942 aan Himmler geschreven, dan komen ze naar ons toe, als de NSB zich al te nationalistisch tegen de Duitsers afzet. 'Dann wird der Augenblick sein, wo wir nicht genug Anstalten haben, um alle jungen Niederländer in der deutschen Napola unterzubringen.'[4] Kemper was van dezelfde illusies bevangen[5]; en op andere terreinen was dat eigenlijk met de meeste Duitsers het geval. In het perspectief van de bezetter speelden, niet ten onrechte, de *Reichsschulen* in Nederland een belangrijke rol bij de nazificering van Nederland, en de voorgenomen invoeging in wat men met het 'grossgermanische Reich deutscher Nation' aanduidde. Hetgeen de school te Valkenburg bereikte, zal de Duitsers in die illusies versterkt hebben.

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Maar wie had de jeugd, d.w.z. wie was eigenlijk de rechtmatige bezitter van de *Reichsschulen*? Na het voorafgaande zal het duidelijk zijn, dat aan deze vraag een zeer groot belang werd gehecht door de betrokken instanties. Daar kwam bij, dat Himm-

(1) HSSPF 426 b.
(2) Zo de conclusie van De Pater in Not. 149.
(3) Zie ook nr. 592.
(4) VJ Z 7010/41.
(5) Getuige zijn reeds genoemde verslag over zijn gesprekken met Van Genechten, VJ 249/42.

ler in september 1942 door Berger er bij de *Reichserziehungsminister* Rust op had laten aandringen, dat deze Himmler tot *Generalinspektor* van de *Napolas* zou benoemen. Rust deed uiteraard zijn best om deze benoeming – die op volledige overgave van dit type scholen aan de SS zou neerkomen – te vermijden. Himmlers frontale aanval leek te mislukken. Nu hij niet ineens alle *Napolas* in Duitsland onder zijn gezag kon brengen, viel dat – als vaker – wellicht langs de omweg door de Germaanse landen te bereiken.

Vanaf het begin van het cursusjaar 1942–1943 werd om de zeggenschap over de *Reichsschulen* in Nederland gestreden door een veelheid van instanties: Rust, Heissmeyer, de leider van de *Napola* te Bensberg *SA-Brigadeführer* Holthoff, Schmidt, Seyss-Inquart, Wimmer, Rauter, Berger, vaak met een heftigheid alsof dit de beslissende kwestie was in de Germaanse politiek.[1] Vanuit de boven aangeduide gedachten en illusies misschien niet geheel onbegrijpelijk. Nu bleek, dat Seyss-Inquart geen genoegen nam met de rol van geldschieter, doch dat hij de uiteindelijke zeggenschap voor zich opeiste uit hoofde van zijn alleenheerschappij in Nederland, die inmenging van instanties in Duitsland uitsloot; hij was wel zo verstandig om tegenover Himmler dit standpunt wat aan te lengen, en Heissmeyer enige bevoegdheden te laten. Temeer omdat tegenover de ongevaarlijke Heissmeyer Berger met zijn *Germanische Leitstelle*, die het centrale coördinatieorgaan voor de Duitse politiek zou moeten zijn[2], als felle concurrent stond, gelukkig echter weer met Rauter als rivaal. Onder geen beding wenste Seyss-Inquart enige inmenging van Berger of diens ondergeschikten in Nederland.

Geen wonder, dat de adjudant van Rauter noteerde: 'Die Reichsschule selber leidet in ihrer Führung unter dem sehr vielgestaltigen Unterstellungsverhältnis.'[3] Himmler, die zelf ook met Seyss-Inquart een goede verstandhouding wenste te bewaren, vond in juni 1943 een compromisformule: de twee scholen ressorteerden onder de dépendance van de *Germanische Leitstelle* in Nederland; dat wilde echter zeggen onder de *Höherer SSuPF* aldaar, en die was weer aan de rijkscommissaris verantwoording schuldig. Wimmer bleef verantwoordelijk voor het onderwijs op beide scholen, Heissmeyer was ook inspecteur van de *Reichsschulen* in Nederland, zou daarover aan Rust rapporteren, maar stond rechtstreeks onder Himmler. Zo was ieders gezicht gered, behalve misschien dat van Berger. In feite was het een overwinning voor Seyss-Inquart, zonder dat de invloed van de SS op de scholen enigszins in het gedrang kwam; 'de SS' betekende in dit verband evenwel Rauter, en niet Berger, wiens *Germanische Leitstelle* in de praktijk een rol van geen enkel belang ten opzichte van de *Reichsschulen* speelde. Minister Rust was zo niet formeel dan toch feitelijk elke bevoegdheid ontzegd, maar Heissmeyer had zowaar nog wel iets te vertellen, zij het uitdrukkelijk als SS-instantie.[4]

Het is in de ontwikkeling van deze zaak opvallend, hoe Seyss-Inquart zich eerst als belangstellende belangeloze afficheert, om tenslotte toch een aanspraak op werkelijke invloed te kunnen maken en realiseren, waartegen Himmler zich niet uitdrukkelijk wil verzetten. Natuurlijk was de omstandigheid, dat binnen de SS zelf met zoveel hevigheid om de *Reichsschulen* werd gestreden, gunstig voor de rijkscommissaris; maar toch mag men dit als symptomatisch voor het diplomatieke talent van Seyss-Inquart achten. Dat zoveel lieden er op gebrand waren invloed op de scholen te krijgen, is zelf weer tekenend voor de hoge potentiële waarde, die men aan de *Reichsschulen* hechtte. Helemaal

(1) Hiervoor en voor het volgende weer VJ Z 7010/41, tenzij anders aangegeven.
(2) Zie voor dit bureau, een onderdeel van het *SS-Hauptamt*, hfdst. VI.
(3) Dagb. 57.
(4) Zie ook p. 174. Ueberhorst (*Elite*, p. 137), beweert (vermoedelijk op grond van de tekst van nr. 208), dat Himmler aan Berger het toezicht op de *Reichsschulen* opdroeg; indien zo, heeft Berger dat op zijn laatst bij het treffen van de hier vermelde regeling verloren. Heissmeyer wist zich, zij het gedeeltelijk bij de gratie van Rauter en Seyss-Inquart, te handhaven. Kemper noteerde op 30 aug. 1943, dat Berger 'seine Vorhaben, betr. Reichsschulen, an den Inspekteur, SS-Obergruppenführer Heissmeyer, abgetreten hat.' (VJ Z 7010/41).

illusoir zouden wij dat niet durven noemen; de politieke en culturele zuigkracht, die er, in een definitief door een zegevierend Duitsland overwonnen Nederland van twaalf, twintig van dergelijke instellingen zou uitgaan, dient men niet te onderschatten. Ook De Pater gaat in zijn slotconclusie ten aanzien van de *Reichsschule* te Valkenburg mee met de stelling van één der uit het klooster verdreven paters, dat de school 'een der gevaarlijkste, misschien wel de allergevaarlijkste instelling was geweest, die in Nederland waren opgericht door de Duitsers.'[1] Deze uitspraak lijkt wat overdreven, en het gevaar was stellig voornamelijk potentieel van aard, maar onmiskenbaar was het aanwezig. Daarbij blijkt uit niets zozeer als uit de geschiedenis van de *Reichsschulen*, hoe het uiteindelijke doel van de Duitsers neerkwam op annexatie en verduitsing. Wat Kemper tegenover Van Genechten uitsprak[2], zou in het geval van een Duitse overwinning (en in dat perspectief dient men de opvattingen en de daden van de Duitsers voortdurend te beschouwen) betekend hebben, dat Duits de cultuurtaal zou zijn. Het Nederlands zou teruggedrongen worden naar de sfeer van het gezin, en van de minst ontwikkelden, en zou ongeveer de positie hebben ingenomen van het Vlaams in het midden van de negentiende eeuw ten opzichte van het Frans. Omgekeerd was het indringen van de Duitse taal één van de middelen tot indoctrinatie, tot het kritiekloos slikken van 'das Wort des Führers'. Het is zeker merkwaardig, dat de betrokken SS-mannen de groot-Germaanse fraseologie, die zij om dit alles heen weefden, zelf blijkbaar au sérieux namen, en hun pedagogische taken veelal met authentiek idealisme verrichtten. Het hoeft geen betoog, dat dit hun handelwijze des te gevaarlijker maakte.

(1) Not. 148.
(2) Zie p. 140.

HOOFDSTUK V

Het politieke doel van de SS

A. De opdracht aan de Rijkscommissaris

Wat hadden de Duitsers, en speciaal de SS, met Nederland voor?

Het zou niet meer dan logisch zijn het antwoord op die vraag te zoeken in de opdracht, die Hitler na de aanstelling van een rijkscommissaris voor Nederland aan deze functionaris gegeven moet hebben. Dat na de verovering van het land Hitler nog allerminst een concreet doel voor ogen had, heeft de lezer al gezien.[1] Het leek hem toen nog raadzaam, vooral met het oog op Nederlands-Indië, het land 'selbständig zu lassen, es jedoch eng an das Reich anzuschliessen'[2], in de eerste plaats op economisch gebied, maar niet alleen daarop. Bij alle vaagheid was dit toch wel een heel krasse tegenspraak, die zich in denken en beleid van zijn ondergeschikten zou weerspiegelen. Later herzag Hitler zijn mening over Nederlands zelfstandigheid – waarover hieronder meer – zonder dat de fundamentele tegenstrijdigheden in het beleid van de bezetter daarmee werden opgeheven.

De aanstelling van een rijkscommissaris leverde een aanwijzing in de richting van een nauwere binding met Duitsland, maar was evenals de tegenstrijdigheid in Hitlers plannen met Nederland ook een teken van zijn onzekerheid over de te voeren politiek. Onzekerheid, waarvan de voornaamste component onverschilligheid was. Het kon niet anders, of de enorme vaagheid en de verbazingwekkende innerlijke tegenspraak in Hitlers doeleinden met Nederland en vooral zijn welhaast totale gebrek aan belangstelling voor het land[3] moesten van het begin af aan een vacuüm in het Duitse beleid veroorzaken.

Wij willen hier niet ingaan op de precieze aard van de opdracht, die Seyss-Inquart van Hitler gekregen heeft; die valt slechts indirect uit andere bronnen af te leiden.[4] Als men al van een concrete opdracht mag spreken: met Cohen houden wij het er voor, dat Seyss-Inquart zijn instructies hoogstwaarschijnlijk gekregen heeft in de vorm van één van Hitlers gebruikelijke langdurige monologen.[5] Zo'n persoonlijke toespraak heeft zonder enige twijfel de rijkscommissaris speelruimte in overvloed verschaft voor het ontwerpen van een eigen beleid, zij het, dat zo'n beleid natuurlijk wel in overeenstemming moest zijn met de teneur van Hitlers opvattingen. Waarschijnlijk vindt men

(1) Zie p. 78.

(2) Deze uitlating is uit Goerings omgeving afkomstig, maar kan als typerend voor Hitlers houding medio 1940 worden beschouwd worden (IMT 1155-PS, geciteerd bij Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 93; daar nog meer voorbeelden van deze tegenspraak in Hitlers denken).

(3) Cohen concludeert, dat Hitler zich om zo te zeggen met Nederland hoogstens een paar minuten per maand bemoeide, tevens: 'Uit niets blijkt dat hij ooit een behoorlijke gedachtenwisseling over Nederland gevoerd heeft' (Not. 29, A. E. Cohen: 'De instelling van het *Reichskommissariat* voor Nederland in het licht van het Noorse precedent (het dagboek van Quisling)', verslag van bespreking).

(4) De lezer raadplege daarvoor de artikelen van J. C. H. de Pater: 'Doel van het Duitse civiele bestuur in Nederland', in *Studies* I, p. 39–47, en van A. E. Cohen: 'Opmerkingen over de notitie van dr. de Pater over het doel van het Duitse civiele bestuur in Nederland', in dezelfde uitgave, p. 48–58. Voorts Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 92 e.v.

(5) *Studies* I, p. 49.

die het zuiverst terug in het eerste rapport van Seyss-Inquart aan Hitler van juli 1940. Het ging er om, schreef de rijkscommissaris,

'eine politische Willensbildung zustandezubringen, die die wirtschaftliche Bindung der Niederlande an das Reich als Ausfluss des Willens des niederländischen Volkes erscheinen lässt.'[1]

Die 'politische Willensbildung' kon moeilijk anders zijn dan sterk nationaal-socialistisch georiënteerd, of op zijn minst van een ideologische kleur, die harmonieerde met het regime in Duitsland (men denke aan hetgeen Seyss-Inquart met de Nederlandsche Unie beoogde, niet aan hetgeen de Unie werd). Maar vooral zouden wij met Cohen de nadruk willen leggen op het feit, dat voor de bezetter een uitdrukkelijke nazificatie-opdracht niet noodzakelijk was; dat zij Nederland in deze zin moesten ombuigen, sprak voor de nazi-machthebbers vanzelf. Zij hoefden zelfs niet eens onoprecht te zijn, wanneer zij beweerden, dat zij alleen maar ter wille van de veiligheid van het oorlogvoerende Duitse rijk controle wilden uitoefenen over het bezette gebied, en daarbij, alweer voor de veiligheid van Duitsland, Nederland 'alleen maar' op Duitsland wilden oriënteren in plaats van, zoals tot nu toe, op het – uiteraard plutocratische, democratische, verjoodste – Engeland. Wimmer hield op 10 oktober 1940 te Berlijn een rede, eigenlijk een college voor onwetende doch leergierige Duitse functionarissen, over het hoe en waarom van het bezettingsbestuur in Nederland. Nederland, leerde Wimmer, was een liberale democratie met alle instituties van dien. Jammer, maar men moest als bezetter nu eenmaal met die instellingen werken. En waarom niet trouwens:

'Es konnte nicht darauf ankommen, den bestehenden niederländischen Verwaltungsapparat zu reformieren und zu modernisieren sondern lediglich darauf ihn unter dem Gesichtswinkel der Wahrung und Sicherung der Interessen des deutschen Reiches und der deutschen Wehrmacht zu beaufsichtigen. Darüber hinaus musste die Möglichkeit geschaffen werden, das niederländische Volk aus der Verstrickung der bisherigen falschen geistigen Orientierung allmählich heraus zu lösen.'

Op dat laatste komt het natuurlijk aan. Het lijkt er op, dat Wimmer zich niet van de enorme tegenspraak in zijn woorden bewust was. Even verder in zijn rede had hij het over de

'politische Totalreform dieses germanischen Volksteils, den zu fördern die erste und oberste Pflicht aller deutschen Dienststellen und Vertrauensträger in den Niederlanden sein muss.'

Kortom: het bezettingsbestuur verandert niets, houdt slechts toezicht, maar nazificeert het land verder alleen maar. De bezetting is tijdelijk, maar Nederland moet wel voorgoed aan Duitsland gekit worden. Niet alleen bezettingsautoriteiten als Seyss-Inquart[3] en Wimmer, ook Duitsers buiten het bezettingsbestuur in Nederland dachten langs deze tegenstrijdige lijnen. De meermalen genoemde Best, theoreticus van SS en bezettingsbesturen, was nog het eerlijkst, toen hij schreef: '»Gleichschaltung« der landeseigenen Verwaltung ist aber *noch* nicht – in manchen Ländern wohl nie – die Aufgabe deutscher Aufsichtsverwaltungen.'[4] Die zich zo geweldig beperkende bezettings-

(1) IMT 997-PS.
(2) VJ 67038, 67049; de tekst is vermoedelijk door de staatsrechtdeskundige van het rijkscommissariaat, *Dr. Dr.* Kurt Rabl, opgesteld, en mag als de officiële positie van het rijkscommissariaat worden beschouwd: zie *Niederlande im Umbruch*, p. 84.
(3) In oktober 1940 beschouwde Seyss-Inquart het bezettingsbestuur nog als een 'Führungskopf' (Seyss-Inquart aan Lammers 29 okt. 1940, FOSD 2752: 534831).
(4) Cursivering in originele tekst onderstreping; Best, *Aufsichtsverwaltungen*, p. 81.

besturen waren evenwel toch voor Best een opmaat voor de 'künftige Grossraumverwaltung', die er eens zou komen. De woorden 'evenwel toch' zijn van ons; ook Best zag geen tegenspraak, alleen maar een opgaande lijn naar zijn *Grossraum*. Laat staan een onoplosbare tegenstrijdigheid tussen een politiek, die zich beperkte tot het bewaren van orde en rust en de beveiliging van de meest noodzakelijke belangen van de bezettingsmacht, en een politiek, die op een of andere manier probeerde het bezette land politiek, economisch en cultureel naar zich toe te halen. Daarvan werden de Duitsers zich pas later in de oorlog pijnlijk bewust. Iets ervan merkte Rauter reeds in september 1941, toen hij Himmler schreef, dat 'die Interessen der Besatzungsmacht und der politische Gestaltungswille einander oft widersprechen.' Maar, meende Rauter, als men maar goed oplette en tijdig toesloeg 'kommt man ja noch so durch.'[1] Later hielp deze remedie niet veel meer; tegen 1943 gingen de bezetters toch steeds meer van de fundamentele onverenigbaarheid hunner doeleinden merken. Toen was het, natuurlijk, al te laat. In 1940 echter, toen zij in Nederland hun bestuur gingen inrichten, meenden de Duitsers nog, dat het bewaren van orde en rust terwille van de bezettingsmacht, en het leiden van het bezette land in een andere richting, een andere oriëntatie, niet alleen met elkaar verenigbaar waren, maar omwille van een blijvende veiligheid van Duitsland ook geboden waren. In dit licht is het niet eens zo geweldig belangrijk, of Hitler inderdaad Seyss-Inquart met zoveel woorden de opdracht heeft gegeven Nederland te nazificeren – althans op voorzichtige wijze een stimulus in die richting te geven.[2] Dat de bezetter die richting uit wilde, sprak voor hem vanzelf. Later, zo vanaf het begin van 1941[3], werd hij steeds explicieter. Kort samengevat en ontdaan van alle franje, kwamen de uitspraken van de gezaghebbende Duitsers op het volgende neer: Nederland moest nu maar eens nationaal-socialistisch worden, en als de Nederlanders daar zelf niet voor zorgden, dan wilde de bezetter wel een handje helpen. Wanneer de Nederlanders zich goede bekeerlingen toonden, dan zou men nog wel zien, wat er in de toekomst met Nederland zou gebeuren; Nederland zou zeker nauw aan Duitsland worden gebonden, maar de Nederlanders zouden in dat geval heus hun eigen stem wel eens mogen laten horen. Wanneer de Nederlanders echter in hun stijfkoppige negativisme bleven volharden, zou men ook nog wel zien, maar dan zag het er somber voor hen uit.

Wij menen, dat in deze dreigementen, die de bezetter steeds onverhulder uitsprak, het wezen van Hitlers opdracht aan Seyss-Inquart gelegen heeft.

B. Het ideologische uitgangspunt.

De vraag blijft echter, waarom de Duitsers het noodzakelijk en vanzelfsprekend achtten Nederland een nieuwe politieke, economische en geestelijke oriëntatie, op het nationaal-socialistische Duitsland namelijk, te geven. Het ligt voor de hand om te veronderstellen, dat zij er beduidend verstandiger aan gedaan hadden het land een militair bestuur op te leggen, dat zo min mogelijk zou ingrijpen, ja, zelfs optisch zo weinig mogelijk zijn aanwezigheid zou laten merken. Tenslotte kwam het Hitler uiteindelijk aan op blijvende veroveringen in het oosten, niet in het westen van Europa; oorlog met Engeland en Frankrijk was nimmer een primair doel van hem geweest, en Nederland had hij om puur militaire redenen aangevallen.

Voor het feit, dat de Duitsers zich in Nederland niet tot een als tijdelijk gedachte militaire be-

(1) Nr. 79.
(2) Volgens een notitie van 25 mei 1940 van de ambtenaar van het Duitse *Auswärtige Amt* Luther voor Ribbentrop zou Seyss-Inquart naar zijn eigen zeggen van Hitler bevel hebben gehad 'zu geeigneter Zeit nach Möglichkeit eine nationalsozialistisch orientierte Regierung in Holland bilden zu lassen.' (FOSD 2190: 472781).
(3) Men zie b.v. de redevoeringen van Seyss-Inquart in: A. Seyss-Inquart: *Vier Jahre in den Niederlanden, Gesammelte Reden*, Amsterdam, 1944.

zetting wensten te beperken, menen wij drie, of eigenlijk vier, factoren te kunnen onderscheiden.

Ten eerste was het voor de Duitsers al een psychologische onmogelijkheid om – onder het oppergezag van een Duits veldheer – een samenleving te laten bestaan, waarin het democratische, humanitaire Nederland zichzelf bleef. Het was ondenkbaar, dat in de schaduw van de Duitse bajonetten de gehate machten van de westers-liberale wereld, de parlementaire instellingen en de grondrechten van de mens, lees in het nazi-jargon: de Britse propaganda, de joden, de marxisten etc., etc. ongestoord zouden blijven voortbestaan. Omdat Denemarken in feite wel door Duitse troepen bezet was doch formeel een 'neutraal' land bleef, moesten de Duitsers daar een dergelijke situatie een tijdlang dulden. Maar vanaf het eerste moment trachtten zij de Deense orde van zaken te ondermijnen; het eindigde ook hier tenslotte met de vernietiging van de legale instellingen van de Deense staat. Wat Nederland betreft koesterde de bezetter helemaal geen scrupules van volkenrechtelijke aard.

Een tweede factor, die een wijze, terughoudende politiek verhinderde, is in dit werk al genoemd. In de ongecontroleerde machtsstrijd, die zich in nazi-Duitsland onder de *Führer* afspeelde tussen de diverse hoogwaardigheidsbekleders des rijks, en de organisaties, die zij leidden, was het voor elk hunner van groot belang om in de bezette gebieden zo snel mogelijk hun claims uit te zetten en machtsposities te vestigen. De SS had als super-organisatie de keus tussen verdere uitbreiding of ondergang. Dat gold ook voor andere machtsapparaten, en welbeschouwd voor Hitlers staat als geheel.

Van wellicht meer belang nog was de grenzeloze hebzucht van de nazi's op zichzelf. Grenzeloos thans in een tevens letterlijke betekenis. Hitler en zijn trawanten, veelal uit de heffe des volks voortgekomen arrivé's, misten in hun overspannen nationalisme ten enenmale de matiging, de zelfdiscipline, het gevoel voor evenwicht, van een Bismarck. Politiek waren zij vraatzuchtige omnivoren, die alles wensten te verslinden wat eenmaal in hun handen was gevallen. De gedachte een enkel stukje veroverd gebied eens weer op te moeten geven was voor hen onverdraaglijk. Hitlers bevelen sinds het keerpunt van de oorlog om geen meter grond prijs te geven, zulks vaak in strijd met de meest elementaire beginselen der krijgskunde, wezen op een heftige obsessie bij de *Führer* in dit opzicht. Die obsessie deelde hij met de meeste van zijn volgelingen. Wat door Duitse wapenen veroverd was, wilden de nazi's in bezit houden. Indien zij nieuw-verworven gebied niet in hun rijk wensten op te nemen, wilden zij het op zijn minst toch voor goed als aanhangsel aan hun imperium vastketenen.[1]

Het waren evenwel niet alleen de mentaliteit van de Duitse nationaal-socialisten en de structuur van de nazi-staat, die de bezetter brachten tot het voeren van een politiek, die kort gezegd het vasthouden van de prooi beoogde. Met name wat Nederland betreft werd die rampzalige politiek mede bepaald door opvattingen en gedachtengangen van oudere datum, die een bestanddeel van de nationaal-socialistische ideologie waren geworden.

In 1871 was dan eindelijk na veel vruchteloos pogen het nationale Duitse ideaal vervuld met de stichting van het (tweede) Duitse keizerrijk. Diep in hun harten hadden vele Duitsers evenwel het gevoel, dat de grondslagen van dit rijk wat wankel waren. Het jonge rijk diende tegen de omsinge-

(1) Er valt daarbij naast puur en ongeremd annexionisme misschien nog iets anders te bespeuren, een zucht om als Napoleon naar believen grenzen te trekken en nieuwe staten te creëren (zie bijv. IMT 1155-PS; ook Paul Kluke: 'Nationalsozialistische Europaideologie', *VfZ.* 1955, p. 255, 256, en Lothar Kettenacker: *Nationalsozialistische Volkstumspolitik im Elsass*, Stuttgart, 1973, p. 104–109). Hitler mocht zich aan dat laatste ook wel eens overgeven, over het algemeen was hij te ongeïnteresseerd, dan wel te gepreöccupeerd of te realistisch om helemaal in dit soort *Spielerei* op te gaan (zie wat Nederland betreft *Tischgespräche*, p. 254, 255).

ling door snode vijanden, tegen *Einkreisung*, beveiligd te worden; als het moest, dan maar door preventieve maatregelen. Die op angsten gebaseerde agressieve overtuiging werd vaak zedelijk gerechtvaardigd door het rijk een missie toe te denken als centrale orde-schepper in Europa, als *europäische Ordnungsmacht*. Op deze gedachtengangen sloot de notie aan, dat het rijk in de door Bismarck gegeven vorm allerminst volmaakt was. Het was bij lange na nog niet dat éne, ideale *Reich*, waarin alle man van Duitse stam verenigd waren, het rijk, dat reikte 'so weit die deutsche Zunge klingt'. Hierbij werden de ethnografische en linguïstische grenzen van het *Deutschtum* door vele toonaangevende milieus (niet in het minst aan de Duitse universiteiten vertegenwoordigd) bepaald op een wijze, die niet bekrompen genoemd mag worden. De ineenstorting van het keizerrijk in 1918 betekende allerminst het einde van dit expansionistische nationalisme; het vond enerzijds zijn verdere ontwikkeling in, uiteraard, het nationaal-socialisme, maar anderzijds leefde het juist in zijn oudere vorm voort in milieus, waar men fervente tegenstanders van Hitler en het nationaal-socialisme vond.[1]

Wat nu Nederland betreft, was het spelen met de gedachte, dat Nederlanders en Vlamingen een soort Duitsers waren, en dat de Nederrijnse, neder-Duitse delta op een of andere manier bij Duitsland hoorde, al ouder dan de stichting in 1871 van het rijk zelf. Zo ook het veelvuldig roepen over stam- en bloedverwantschap. Hoe, wie, wat, waar, daarover bleef men meestal wel vaag. Maar meer dan zeventig jaar lang, vanaf de stichting van het rijk tot de ondergang ervan in 1945, bleef door zeer vele Duitse hoofden het denkbeeld spoken van een Duitsland als *Grossraum*, een groot Duitsland, dat de omliggende staten zou beïnvloeden, leiden, beschermen, opvoeden, om zich scharen, enz. Kortom, in het niet-Duits overgezet: zou verzwelgen dan wel tot protectoraat maken. Dat grotere Duitsland diende zich dan natuurlijk allereerst te ontfermen over hen, die op grond van hun taal, hun verleden en/of hun cultuur in wezen als Duits beschouwd konden worden. Men nam als vanzelfsprekend aan, dat deze lieden zich dolgaarne in de armen van hun Duitse *Stammesbrüder* zouden willen werpen, als zij zich eenmaal van hun, soms zeer diep verscholen liggende, Duitse wezen bewust zouden zijn. In aanmerking voor de broederlijke omhelzing kwamen na de Oostenrijkers uiteraard vooral Duits-Zwitsers, Elzassers, Luxemburgers, met name de Vlamingen (voorpost tegen de Romaanse dreiging), ook de Nederlanders.

Deze opvattingen uit de vorige eeuw, die wij hier zeer vluchtig hebben geschetst[2], vertonen een duidelijke continuïteit met wat de Duitse nationaal-socialisten over Nederland dachten. Nochtans,

(1) Dit geldt dan met name voor dat deel van de oppositie tegen Hitler, dat rond mannen als Beck, Goerdeler en Hassell geschaard was. Zowel in de eerste fase van de oorlog als in de periode vlak voor de 20ste juli 1944 (de datum van de mislukte aanslag op Hitler) zeiden zij, in hun contacten met de geallieerden, na omverwerping van het naziregime een Duitsland te wensen met de oostelijke grenzen van 1914 (!), en met Oostenrijk en het Sudetenland erbij. M.a.w. zij wensten op territoriaal gebied toch de vruchten te plukken van Hitlers expansie. Goerdeler bestond het om in de herfst van 1943 er nog Elzas-Lotharingen bij te halen. Het wantrouwen, dat zij door deze eisen bij de geallieerden opriepen, heeft zeer zeker bijgedragen tot de slechte communicatie tussen oppositie en geallieerden, en wellicht ook tot het mislukken van het doel, dat het Duitse verzet zich gesteld heeft. (Zie o.a. Peter Hoffmann: *Widerstand, Staatsstreich, Attentat. Der Kampf der Opposition gegen Hitler*, München, 1969, p. 78, 79, 200, 201; Gerhard Ritter: *Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung*, Stuttgart, 1954, p. 569–571; evenzo Herman Graml: 'Die aussenpolitischen Vorstellungen des deutschen Widerstandes', in: *Der deutsche Widerstand gegen Hitler* (hrsg. v. Walter Schmitthenner und Hans Buchheim), Köln-Berlin, 1966, p. 15–17, 22, 25–27, 33–38; Graml tracht daarbij het hier gestelde te relativeren, o.i. op weinig overtuigende wijze).

(2) Zie voor meer detaillering van Duitse imperialistische tendenties t.o.v. Nederland in het pre-nazi-tijdperk Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 119 e.v., en H. W. van Etten, De Duitsche politiek in Nederland, in Verzameling opstellen van Van Etten, berustend op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, p. 8 e.v.

hoezeer ook wortelend in die vroegere opvattingen[1], het nationalisme van Hitler en zijn aanhang was niet meer dat van Bismarcks tijdgenoten, ook niet meer dat van Wilhelm II en zijn *Untertanen*.

In die tijd dook in de Duitse visie op Nederland af en toe weliswaar reeds het woord 'ras' op – soms als 'stam' vermomd – maar de notie erachter was nog vaag, postulaat voor politiek denken en handelen was het nog niet. In het nazi-tijdperk werd evenwel het raciale beginsel centraal gesteld, en als uitgangspunt voor historisch en politiek denken over Nederland gebezigd.

Het ras leverde een dynamisch beginsel, dat grote perspectieven opende. Niet alleen kreeg de al zo lang gepropageerde stam- en taalverwantschap der Duitsers met Nederlanders en Vlamingen een theoretisch fundament, en kon men nu de Scandinavische volkeren erbij betrekken (in principe de Engelsen ook), het raciale denken gaf politiek, geschiedenis en toekomst een extra dimensie; het rechtse radicalisme kreeg aldus een enorme dynamiek – en dynamiek, 'beweging', was iets, wat alle rechtsradicalen om derzelver wille reeds hogelijk waardeerden. Een dynamiek, die volgens de Duitse nazi's (en geheel ongelijk hadden zij in dit opzicht stellig niet) het keizerlijke Duitsland niet gekend had, en die thans bij bewegingen als het Italiaanse fascisme, of het zogenaamde nationaal-socialisme van *Herr* Mussert in Holland nog steeds ontbrak.

Want juist dit dynamische ras-beginsel zagen de Duitse nationaal-socialisten als het wezenlijke onderscheid tussen hun eigen ideologie en het fascisme, tussen 'volks' en 'staats' denken. Het fascisme dacht 'staats' en dus statisch, het zag in de staat de hoogste categorie. Het nationaal-socialisme beschouwde het volk als de hoogste waarde en als belangrijkste geschiedbepalende kracht; het postuleerde bovendien scherp een tegenstelling tussen staat en volk.

Het begrip 'volk' moest (uiteraard) worden opgevat als de levende 'Blutsgemeinschaft'; de staat was een doods omhulsel, dat vaak de natuurlijke ontplooiing van het volk in de weg stond en onder omstandigheden regelrecht volks-vijandig kon zijn.

Wat betekende dat nu wat Nederland betreft? Zeer kort gezegd[2]: de Nederlandse staat was een kunstmatige constructie, die slechts in verwijderde relatie stond tot de *völkische* – het adjectief werd door de Nederlandse rechts-radicalen houterig met 'volks' vertaald[3] – realiteit. Niet alleen, dat geografisch en taalkundig er geen enkele werkelijk duidelijke scheiding bestond tussen Nederland en het Duitse 'moederland', waarvan het trouwens tot 1648 deel had uitgemaakt (die gedachten had men in de vorige eeuw al in allerlei toonaarden geuit), maar raciaal-volks bestond er eveneens geen enkel verschil. De Nederlanders bestonden, van latere bijmengselen afgezien, uit Friezen, Franken en Saksen, evenals de Noordduitsers. Germanen dus, evenals de Engelsen en de Scandinaviërs, maar nog meer dan die volkeren 'blutmässig' met de Duitsers verbonden. De oostelijke grens van Nederland kon en moest derhalve zéér worden gerelativeerd, zo niet volledig uitgewist.

Wij zullen dit 'volkse' denken later nog nader beschouwen, zij het dan vanuit de gezichtshoek van bepaalde Nederlandse nationaal-socialisten. Veel verschil is er intussen niet: wat deze lieden, praktisch identiek met de nog te behandelen Nederlandsche SS, dachten, werd door de bezetter onderschreven, zo niet voorgeschreven.

Het zijn gedachtengangen als hierboven geschetst, die de grondslagen van de politiek der Duitse bezetters duidelijk hebben beïnvloed, ook als zij weinig of niet bekend waren met de werken, waarin genoemde opvattingen waren vertolkt. Van Schmidt of Rauter mag in deze geen al te grote belezen-

(1) In zijn Weense tijd onderging de jonge Hitler de invloed van de (rijksduitse) Al-duitsers, die het Duitse keizerrijk vergroot wilden zien met het Oostenrijkse keizerrijk, het Duits-sprekende deel van Zwitserland, voorts Nederland, België en Luxemburg (Werner Maser: *Adolf Hitler. Legende, Mythos, Wirklichkeit*, München-Esslingen, 1971).
(2) Men zie de in noot 2 op p. 150 genoemde werken, en de daar vermelde bronnen.
(3) Zie voor het begrip 'volks' ook p. 187 e.v.

heid verwachten, zeker niet voordat zij hun functie in Nederland gingen uitoefenen; vermoedelijk deelden zij wel de gepopulariseerde noties van een en ander, zoals die hier en daar onder de Duitsers voorkwamen: de Nederlanders als een soort neder-Duitsers, die door enige historische toevalligheden wat op een merkwaardig zijspoor waren geraakt, maar die taal- en raskundig toch nauw verwant waren aan de Duitsers – wij zouden overigens niet durven beweren, dat die noties in het huidige Duitsland volkomen verdwenen zijn. Bij Seyss-Inquart mag men meer reflectie en kennis van de litteratuur veronderstellen.[1] Naar onze mening vindt men het uitgangspunt van de Duitse bezettingspolitiek dan ook het meest markant terug in de gedachten van de rijkscommissaris; bijvoorbeeld in de rede, die hij op 12 maart 1941 hield, toen hij na de februari-staking de tijd gekomen achtte om onder het fluweel van de handschoen even de ijzeren vuist te laten voelen, en daarbij zijn authentieke visie op Nederland prijsgaf[2]:

'Die Niederlande sind aus einem jahrhundertelangen Traum aufgeweckt worden. Die Niederländer sehen sich mit diesem Erwachen zugleich vor die eine Frage gestellt: Deutschland. Deutschland bedeutet für die Niederländer im allgemeinen und für die Holländer im besonderen, wie in einer gedankenreichen Schrift eines Holländers[3] ausgeführt ist, die Forderung, sich mit den Dingen der Welt auseinanderzusetzen. Die Niederländer verspüren, dass sie nicht mehr in ihren stillen Garten und in ihren ruhigen, umhegten Hain zurückkommen werden.'

Want wat was dat Nederlandse volk nu eigenlijk? De lezer, vluchtig bekend met de volkse opvattingen op dit punt, kan het al raden:

'Wir wissen, dass dieses niederländische Volk, das seine völkische Substanz so wie ein Grossteil des deutschen Volkes aus den Stämmen der Friesen, Niedersachsen und Franken erhalten hat, damals, als die erste Reichsgründung im mitteleuropäischen Raum stattfand, also im karolingischen Reich, schon in eine Gemeinsamkeit mit anderen Stämmen, die heute zum deutschen Volk verschmolzen sind, eingeschlossen war.'

In de periode daarna raakte Nederland

'als Germania inferior – also Niederdeutschland – im Gemeinschaftsbereich des Ersten Reiches.'

Daarna volgde de bij Duitsers blijkbaar onvermijdelijke historische beschouwing. Of moet men zeggen on-historische beschouwing? De hardnekkigheid, waarmee het middeleeuwse Heilige Roomse Rijk als voorloper van de nationale Hohenzollern-Hitler-imperia werd gepousseerd, en als legitimatie voor een greep naar Duitslands buren gebruikt, was evenals de meeste uitlatingen van Seyss-Inquart hier gemeengoed van het nazi-dom[4], bij een genuanceerd denkende intellectueel

(1) Vooal Van Etten legt grote nadruk op de invloed, die naar zijn mening auteurs als bijv. Steding op het denken en handelen van Seyss-Inquart en andere bezettingsfunctionarissen hebben uitgeoefend. Een nadere analyse van het oeuvre van deze auteurs en al hetgeen Seyss-Inquart c.s. aan uitspraken hebben nagelaten, zou dit kunnen toelichten; *a prima vista* lijken Van Ettens beweringen hierover in het algemeen zeer aannemelijk. Zo is de uitspraak van Seyss-Inquart, die Neuman, *Seyss-Inquart*, p. 248, citeert, over de 'Krankheit der europäischen Kultur' stellig regelrecht aan een hoofdthese van Steding ontleend.
(2) Seyss-Inquart, *Vier Jahre in den Niederlanden*, p. 39 e.v.
(3) Hoogstwaarschijnlijk *Politik und Seele Hollands*, verschenen in 1940, van Hendrik Krekel (zie voor hem nr. 473, noot 5). Zie ook voor Seyss-Inquarts gedachten over de Hollandse 'idylle', in deze duidelijk beinvloed door Krekel, het artikel, genoemd in noot 1 op p. 335.
(4) Een (zeer zeldzame) kritiek hierop van nationaal-socialistische zijde bij D. C. Rengers Hora Siccama (zie Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 253, 254).

als Seyss-Inquart toch wel opvallend. Helaas, in 1648 was Nederland losgescheurd uit het Rijk. 'Die Randgebiete des Machtsbereiches, zu denen sich seit 1648 mit der Trennung vom Reich auch die Niederlande geschlagen hatten, waren ohne gemeinsamen Schwerpunkt und gingen eigenen Aufgaben nach.' Stellig, het opbouwen van een koloniaal imperium door Nederland was zo'n prestatie van een 'Randgebiet', maar

> 'Die völkische Basis, die dem holländischen und niederländischen Volk zur Verfügung stand, war zu schmal, um die fernab liegenden Reichtümer aus eigener Kraft zu sichern ... Die reiche wirtschaftliche Basis in der Übersee erzeugte überdies im Mutterland eine Selbstzufriedenheit, die schliesslich immer zum Stillstand führt.'

Nederland was op zichzelf een stagnerend poeltje, Duitsland de grote stroom, waar Nederland volks gezien niet buiten kon. Wat betekende dit nu allemaal voor de toekomst?

> 'Mit welchen Absichten wir Deutsche hierherkamen, ist wiederholt und genügend erklärt worden,'

beweerde de rijkscommissaris, naar wij vermoeden zonder blikken of blozen.

> 'Vor allem aber wurde den Niederländern verkündet, dass sie ihr Land und ihre Freiheit für die Zukunft zu sichern vermögen, wenn sie die Aufgaben, die sich aus dem gemeinsamen Schicksal ergeben, erfüllen werden ... Die Freiheit der politischen Entscheidung, die damit den Niederländern gegeben ist, wird insofern Bedeutung haben, als die Haltung, die die Niederländer in diesem Entscheidungskampf des deutschen Volkes für die künftige Gestaltung Europas einnehmen, den Platz der Niederländer in der Zukunft massgebend bestimmen wird.'

In Seyss-Inquarts rede bij zijn ambtsaanvaarding op 29 mei 1940 had die conditionalis al verscholen gelegen[1], maar nu kwam die wat duidelijker uit de verf. Wat dat betekende, zei Seyss-Inquart trouwens zelf:

> 'der Neuaufbau Europas hat begonnen, und jeder einzelne ist vor die Entscheidung gestellt: Mit uns oder gegen uns – ein Drittes gibt es nicht mehr. In Hinkunft sprechen und gelten die Taten.'

Als bezetter, zei Seyss-Inquart aan het slot van zijn rede, beoordeelde hij de Nederlanders naar de mate, waarin zij voor orde en rust een gevaar zouden kunnen vormen. Als nationaal-socialist echter ('und Nationalsozialist sein ist das Wesen jedes Deutschen') beoordeelde hij hen op hun politieke betrouwbaarheid, wanneer de Duitse bezetting er eenmaal niet meer zou zijn.

> 'Wir wollen, dass die Niederländer selbst aus innerer Überzeugung und mit dem Einsatz ihres ganzen Wesens antreten für das grosse Werk des Aufbaues unseres germanischen Gemeinschaftsbereiches und damit eines neuen Europa.'

De rede van Seyss-Inquart is hier onder meer geciteerd om te illustreren, hoe in de opvattingen van de bezetter nazificatie de enige reële keus voor de Nederlanders was. Zouden ze de andere keus doen, namelijk *niet* het gemeenschappelijke lot aanvaarden enz., dan zwaaide er wat. Maar deze redevoering uit maart 1941 laat tevens zien, hoe nazificatie van Nederland inhield, dat het land weer deel zou uitmaken van een Germaans 'Gemeinschaftsbereich'; Seyss-Inquart had deze fraaie term al gebruikt om het middeleeuwse rijk mee aan te duiden.

(1) Zie Seyss-Inquart, *Vier Jahre in den Niederlanden*, p. 7–12, spec. 11.

Hoe verschillend de diverse politiek bedrijvende Duitse nazi-machthebbers te Berlijn en Den Haag ook gedacht en gehandeld hebben, het uitgangspunt, zoals hier door Seyss-Inquart in een bepaalde vorm onder woorden gebracht, hadden zij in principe gemeen. Er waren 'natuurlijke' banden van Nederland met Duitsland, waarmee de voor-oorlogse staatsrechtelijke constructie niet in overeenstemming was. Het land diende thans economisch, politiek en cultureel op Duitsland georiënteerd te worden, hetgeen nazificatie inhield. Die nazificatie nu hield niet alleen germanisatie in, maar wàs in het geval van Nederland identiek met germanisatie.[1] Wat er met termen als een 'germanischer Gemeinschaftsbereich', laat staan een 'Germaans rijk' ook bedoeld werd, in ieder geval dit: Nederland zou een randgebied worden van een mogendheid, waarvan het centrum van plan was zijn opvattingen, zijn economie, zijn taal en cultuur, zijn heerserskaste met kracht aan de randgebieden op te dringen.

C. De idee van het groot-Germaanse rijk.

Over het principe van nazificatie en germanisatie van Nederland waren de nazi-leiders het wel eens. Ten aanzien van nadere concretisering en eerst recht in de politieke praktijk ontstonden er vrij snel verschillende opvattingen. Dat die verschillen ten nauwste samenhingen met het machtsstreven en de politieke concurrentiezucht van de betrokken functionarissen en machtsapparaten zal nauwelijks nog betoogd hoeven te worden; hoe de politieke praktijk er uitzag, zal in de volgende hoofdstukken en uit de hier gepubliceerde stukken nog blijken. Wenselijk lijkt het ons om hier even stil te staan bij de uiteindelijke vorm, waartoe de nazificatie en germanisatie van Nederland zouden moeten leiden.

Om te beginnen zij de lezer eraan herinnerd, dat een groot aantal van de Duitse instanties, die zich intensief met Nederland bezighielden, hier kan worden overgeslagen, aangezien zij in het geheel geen politieke vormgeving op het oog hadden, doch alleen exploitatie van het bezette land – bijvoorbeeld Goering, Fischböck – of aangezien zij om wat men technische redenen zou kunnen noemen geïnteresseerd waren: de *Wehrmacht*, de *Organisation Todt* e.d.

Men zou haast geneigd zijn onder deze categorie de *Führer* zelf te rekenen, wiens starre blik altijd gericht was op de onmetelijke in Oost-Europa te veroveren ruimte, en die steeds sterker gepreoccupeerd werd door militaire zaken. Als gezegd, zijn belangstelling voor Nederland was minimaal. Het makkelijkste vond hij het de zaken daar maar op hun beloop te laten. Dat bood bovendien het voordeel, dat hij zich op niets hoefde vast te leggen. Af en toe, bijvoorbeeld wanneer Mussert hem een bezoek bracht, kon hij een zekere uitspraak niet vermijden, maar de woorden, die hij dan aan de kwestie van Nederlands toekomst wijdde, maken niet alleen de indruk vaag gehouden te zijn, maar ook min of meer terloops van aard te zijn. Aangezien noch Nederland noch Mussert hem zeer interesseerden hoefde hij zich ook niet in te spannen om flagrant oneerlijk te zijn. Treffend is niet de discrepantie, maar juist de overeenkomst tussen de frases, waarmee hij Mussert aan het lijntje hield, en wat hij af en toe in de intieme kring van zijn medewerkers over Nederland te berde bracht. De merkwaardige gouvernementsstructuur van zijn rijk maakte het mogelijk, dat zulke incidentele, onderling natuurlijk ook vaak tegenstrijdige borrelpraat door zijn ondergeschikten – in dit geval met name Himmler, Bormann, en Seyss-Inquart – gretig werd opgevangen en tot bindend directief voor hun politiek verheven. Dat wil zeggen, dat ieder de woorden van de *Führer* in het stramien van eigen denken en streven interpreteerde.

(1) Hoewel wij in de discussie tussen De Pater en Cohen over het doel van het Duitse civiele bestuur in Nederland (zie p. 146, noot 4) ons over het algemeen achter de opvattingen van laatstgenoemde auteur stellen, kunnen wij hem niet ondersteunen in de opvatting dat in de Duitse bezettingspolitiek – ook waar het Nederland betreft – 'als de essentiële tegenstelling aangewezen moet worden die tussen nazificatie en nazificatie plus germanisering' (*Studiën* I, p. 51).

Toch valt er in Hitlers geringe denken over Nederland wel een zekere lijn te bespeuren. Al voor de oorlog had hij de uitdrukking 'Germaans rijk' een enkele maal laten vallen. Enige betrekking op Scandinavië, Nederland of Vlaanderen had dat nog niet. Het begrip 'Germaans' was in de vorige eeuw al een geliefkoosde term geworden om het oer-Duitse, uitermate on-Romaanse, karakter van zaken of personen aan te duiden. Hitler hanteerde voor 1940 het begrip eveneens om een tegenstelling aan te geven tot de 'joodse', 'christelijke' en andere vreemde invloeden, die Duitsland sinds onheugelijke tijden had moeten ondergaan.[1]

Het woord 'Germaans' had derhalve een racistische inhoud; het was synoniem met het goede bloed, met het 'nordische' ras – maar dat goede bloed vond men bepaald ook aan de andere kant van de Duitse noordelijke en noord-westelijke grenzen.

Toen de Duitse troepen om redenen, die niets met bloed en afstamming te maken hadden, die grenzen overschreden, kon dat latente expansionisme, dat in de doctrine van het Germaanse bloed verscholen lag, een actueel-politiek karakter krijgen. Op de eerste dag van de overval op Noorwegen, 9 april 1940, zei Hitler tegen zijn medewerkers, dat zoals uit het jaar 1866 het rijk van Bismarck ontstaan was, deze dag het begin van het groot-Germaanse rijk betekende.[2]

Nu kreeg het woord 'Germaans' dus een territoriaal, expansionistisch accent. Misschien was Hitler in deze geïnspireerd doordat hij enige maanden eerder een memorandum had gelezen van de Noorse nazi-leider Vidkun Quisling, waarin deze gedachten had ontvouwd over een groot-Germaanse bond.[3] Bond wel te verstaan, geen rijk. Evenals de Nederlandse nazi-leider Mussert wenste Quisling uiteraard nazificatie van zijn land, maar met behoud van zoveel mogelijk zelfstandigheid. Een losse federatie met Duitsland en andere staten, die de Nieuwe Orde in Europa voorstonden, was zeker aanvaardbaar; een minder losse desnoods ook nog, maar geen van de inheemse nazi-leiders: Quisling, Mussert, de Deen Clausen, en de Vlamingen De Clerq en Elias[4], wensten hun land te laten opzuigen in wat in de praktijk neer zou komen op een vergroot Duits rijk.

Maar dat was nu juist hetgene, en vrijwel het enige, dat Hitler voor ogen stond. Na aanvankelijke onzekerheid en aarzeling ging de overtuiging bij hem postvatten, dat de 'Germaanse randgebieden' niet zelfstandig zouden kunnen blijven. Ruwe annexatie zoals meteen met Elzas-Lotharingen geschiedde, was in zijn visie niet nodig. De Duitse geschiedenis leverde precedenten voor een grootsere aanpak: in 1871 had Pruisen Beieren en andere Duitse staten niet geannexeerd, maar alle tezamen hadden zij het Duitse rijk van Bismarck gevormd, onder Pruisische leiding dan. In 1938 had Duitsland Oostenrijk ook niet geannexeerd, neen, samen hadden de twee landen het groot-Duitse rijk tot stand gebracht. Zo zouden Noorwegen, Nederland en andere Germaanse landen niet eenvoudigweg door het groot-Duitse rijk worden ingelijfd, maar al deze staten zouden opgaan in het groot-Germaanse rijk.

Men kan Hitler niet verwijten, dat hij deze gedachten tegenover Mussert zorgvuldig verborg. In april 1942 vertelde Hitler aan zijn intimi, dat hij aan de Nederlandse nazi-leider – vermoedelijk in december 1941[5] – de (nogal rhetorische) vraag gesteld had,

'ob er glaube, dass es ihm ... leicht gefallen sei, seine Heimat Österreich in viele kleine Gaue

(1) Zie Hans-Dietrich Loock: 'Zur 'Grossgermanische Politik' des Dritten Reiches', *VfZ.* 1960, p. 37, 38.
(2) Hans-Günther Seraphim (hrsg.): *Das Politische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Jahren 1934/35 und 1939/40*, Berlin-Frankfurt, 1956, p. 104.
(3) A.v., p. 93, 94.
(4) De leider van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV, te vergelijken met de NSB) Gustaaf ('Staf') De Clerq, stierf in oktober 1942 en werd opgevolgd door Hendrik Elias.
(5) Voor het volgende *Tischgespräche*, p. 254 (of, met niet wezenlijke afwijkingen: *Table Talk*, p. 401–404). Het bedoelde gesprek met Mussert moet wel op 12 dec. 1941 hebben plaatsgevonden. Mussert had voordien Hitler het laatst gezien in september 1940; het is hoogst onwaarschijnlijk, dat Hitler zich tegenover hem toen al zo geuit heeft.

aufzuteilen, um sie frei zu machen von separatistischen Tendenzen und sie leichter ins germanische Reich eingliedern zu können. Österreich habe ja schliesslich auch eine mehr als 500jährige eigene Geschichte, die nicht ohne wahrlich grosse Höhepunkte sei.'

Men moest, vond Hitler, tegenover de Noren en de Nederlanders natuurlijk zeer voorzichtig te werk gaan. Dat bestond dan daarin, dat men hun steeds erop moest wijzen, dat Beieren zich in 1871 niet door Pruisen wilde laten annexeren, maar wèl met Pruisen wilde opgaan in 'den grösseren blutsmässigen Verband Deutschland'; hijzelf had in 1938 iets dergelijks met Oostenrijk gedaan.

'So müsse man auch den Germanen des Nordwestens und Nordens immer wieder vor Augen halten, dass es sich um das germanische Reich, «das Reich» schlechthin, handle, das in Deutschland lediglich seine stärkste weltanschauliche und militärische Kraftquelle habe.'

Deze 'historische precedenten' speelden herhaaldelijk door Hitlers hoofd, als hij het toevallig over Nederland (of een ander Germaans land) had, evenals een ander element: de aaneensluiting van alle Germanen, identiek aan de uitbouw van het Duitse rijk tot een Germaans rijk, als harde noodzaak tegenover de massale dreiging der bolsjewistische horden.[1] Toen Mussert een jaar later, op 10 december 1942, weer met Hitler sprak (dat wil zeggen voornamelijk naar een monoloog van Hitler over het bolsjewistische gevaar uit het oosten luisterde) en de woorden 'Germaanse statenbond' liet vallen, repliceerde Hitler onmiddellijk: een statenbond was niet voldoende. Die zou bij de eerste de beste gelegenheid weer uit elkaar vallen. Nodig was een

'ganz fest verfügte Konstruktion gegen die künftigen Oststürme. Die Bezeichnung dieser Konstruktion sei völlig nebensächlich . . . Mussert könne ja nun nicht mehr von ihm verlangen als die eigene Heimat[2] . . . In gleicher Weise wie der Führer seine eigene Heimat einordnete, müsse der Führer auch die Niederlande einordnen.'[3]

Dit, en het feit, dat Hitler alweer de annexatie van Oostenrijk er bij haalde, had Mussert wel op zijn minst te denken moeten geven. Ook is het in het hier aangehaalde en in andere uitspraken van Hitler opvallend, hoezeer 'Germaans' en 'Duits' voor hem vrijwel geheel synoniem waren, ja hoezeer zelfs in zijn toekomstvisie Europa niet meer was dan een Germaans imperium met rond zich geschaard een kring van vazalstaten; en het Germaanse rijk, dat was 'das Reich schlechthin'.[4] En als de Nederlanders niet in dat rijk wensten te worden opgenomen, dan zou men ze wel met minder zachte middelen weten te dwingen; de veiligheid van het rijk gebood nu eenmaal een forse verlegging van de grenzen.[5]

(1) Zie *Tischgespräche* p. 174, 398; *Table Talk*, p. 327–328, 506.
(2) Oostenrijk.
(3) Nr. 282.
(4) Zie verder *Tischgespräche*, p. 144, 328, 418; tevens Loock (*VfZ*. 1960, p. 38, 39). Ook Noorwegen, waarvan de inwoners toch met geen enkele mogelijkheid als één der afgedwaalde stammen van het Duitse volk beschouwd konden worden, zou in Hitlers visie deel uitmaken van het (Duitse) rijk, en door Duitsers worden bestuurd – zoals Voor-Indië door de Engelsen (Zie *Tischgespräche*, p. 358). Zie ook de volgende noot.
(5) Fragment uit het dagboek van Goebbels, 30 mei 1942 (ongepubl.), geciteerd bij De Jong, *Koninkrijk* 5, p. 197–198. Het fragment heeft ook betrekking op België. De Jonghe, die hier ook op wijst, toont duidelijk aan, dat Hitler en de leidinggevende Duitsers in ieder geval van plan waren na een door Duitsland gewonnen oorlog België in te lijven in het Germaans-Duitse rijk (A. de Jonghe: 'De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk', in: *Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog*, uitg. van het navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog, aug. 1970, p. 69 e.v.).

Wel wachtte hij zich ervoor dat laatste ooit zo tegenover Mussert te formuleren. Het hierboven geciteerde, dat hij tegenover de NSB-leider losliet, lengde hij aan met vriendelijke en holle frasen, met vaagheden en vooral met veel voorbehoud: zolang het nog oorlog was, kon en mocht hij zich nergens op vast leggen. Weer een jaar later, in december 1943, kreeg Mussert van Hitler in wezen hetzelfde te horen, zij het in een wat mildere vorm.[1] Al met al zou het duidelijk genoeg moeten zijn, waar het met Nederland heen zou gaan als Duitsland de oorlog zou winnen. Maar Mussert sloot zich blijkbaar hiervoor volkomen af[2], en bleef de hele bezettingstijd door een tegenstelling projecteren tussen de politiek van Hitler en Schmidt, die slechts nauwe samenwerking met een tamelijk zelfstandig Nederland zouden beogen, en de imperialistische annexatie-politiek van Himmler.[3]

Onnodig te zeggen, dat in werkelijkheid zulk een tegenstelling niet bestond. Niet na te gaan is, in hoeverre Himmler in deze materie de gedachten van zijn *Führer* heeft uitgewerkt, en in hoeverre Hitler wellicht weer door Himmler is beïnvloed. Een schaalvergroting door van het Duitse rijk een Germaans rijk te maken stond beiden vast voor ogen.[4] Toch ziet men bij hen verschillende accenten. Allereerst al doordat Himmler, geheel anders dan zijn meester, zich tot in détails in de bezettingspolitiek ten opzichte van Nederland, Noorwegen, Denemarken en België mengde.

Ook Himmler had aanvankelijk evenals alle nazi's, ja, evenals vermoedelijk zeer velen onder de Duitse bevolking, de Nederlanders en de Vlamingen als een soort neder-Duitsers beschouwd[5]; hoe deze notie in een 'historisch' kader kon worden geplaatst, hebben wij aan de hand van Seyss-Inquarts uitlatingen al beschreven. Voor Himmler en zijn ondergeschikten was het in mei 1940 slechts de vraag, hoe men al die Nederlanders en Vlamingen, samen '10 Millionen *reinen* deutschen Volkstums'[6], weer 'zu bewussten Germanen und Deutschen'[7] kon her-opvoeden. Het terugvoeren in de Duitse moederschoot van de Nederlanders, die immers altijd 'ein stammlich eigenartiger Bestandteil des deutschen Volkes' geweest waren en nog waren, bleef op het programma staan van de Duitse nazi's; ook van de SS, tot in 1945 toe.[8]

Evenwel, Himmler en die SS-functionarissen, die met Nederlanders te maken kregen – ook al waren het nationaal-socialistische, en zelfs vurig SS-gezinde Nederlanders – begrepen al snel, dat men met het propageren van groot-Duitse leuzen alle Nederlanders op de minuscule NSNAP-groepjes na tegen zich in het harnas zou jagen. Toen Mussert op 30 juli 1940 voor het eerst Himmler ontmoette, sprak de *Reichsführer* voorzichtig – hoe precies, is niet bekend – over een gezamenlijke Germaanse toekomst van Duitsland en Nederland, elk spoor van annexionistische groot-Duitse begeerten achterwege latend.[9] Die voorzichtigheid hanteerde hij ook, toen hij enige weken later het eerste contingent Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* toesprak.[10] Toch drukte hij zich bij deze gelegenheid duidelijker uit dan hij vermoedelijk in het gesprek met Mussert gedaan had; of misschien had hij in de tussentijd meer klaarheid gekregen over de formulering van het uiteindelijk doel. Het toekomstige rijk zou niet groot-Duits, maar groot-Germaans zijn.

(1) Zie nrs. 488 en 489 I.
(2) Zie bijv. het verslag, dat van NSB-zijde wordt gemaakt over het bezoek van Mussert aan Hitler in dec. 1942, in *Proces Mussert*, p. 323–327; het geeft blijk van een volslagen doofheid voor hetgeen in Hitlers woordenvloed nu juist essentieel was.
(3) Zie p. 238, en 239, noot 1; begrijpelijkerwijs bracht hij pas na de oorlog die tegenstelling scherp naar voren, zie *Proces Mussert*, p. 135 e.v.
(4) Misschien is deze gedachte bij Himmler al incidenteel voor de oorlog opgekomen: zie Ackermann, *Himmler als Ideologe*, p. 180.
(5) Zie over de opvattingen onder het Duitse volk nr. 20.
(6) Zo Berger in nr. 18.
(7) Zo Himmler in nr. 36.
(8) Nr. 630.
(9) Zie p. 237.
(10) Zie nr. 47.

Omschakelen op de groot-Germaanse gedachte viel niet zo moeilijk, omdat de SS dat inzake Noorwegen en Denemarken toch al had moeten doen, en voor Duitsers waren de begrippen Duits, al-Duits, neder-Duits, Germaans, vaag en hoogst rekbaar, en vaak verwisselbaar. Men mene niet, dat het zich definitief vastleggen op de groot-Germaanse formule van Himmler alleen maar een kwestie van opportunistische tactiek was. De man meende het, en velen met hem. Trouwens, de notie van het noords-Germaanse ras voerde vanzelf tot een dynamische, 'volkse', Germaanse conceptie in plaats van de traditionele statische en 'staatse', al-Duitse opvattingen. De Nederlanders waren van hetzelfde goede bloed als de Duitsers – misschien nog wel beter, zeiden de Duitse leiders soms in een grootmoedige bui.[1]

Weg dus met al die achterhaalde 'staatse' ideeën, met de begrippen Duits en Nederlands, met inlijvingen en staatsgrenzen. De Duitse SS-leiding leek een zeer dynamische, allerminst 'staatse' voorstelling van het rijk te hebben.

> 'Wie dieser grossgermanische Gedanke einmal staatsrechtlich konstruiert sein wird, ob es ein Bundesstaat oder ein Staatenreich oder sonst irgendeine rechtliche Konstruktion werden wird, ist uns SS-Männern eine Frage sekundärer Ordnung, die uns gar nicht interessiert',

zei Rauter in een interview voor de Nederlandse radio op 1 januari 1943.[2] En zo luidde de officiële doctrine, die in allerlei toonaarden, in woord en geschrift, door Nederlandse en Duitse SS-mannen, voortdurend voorgedragen werd. Het komende rijk was iets dynamisch, iets ongrijpbaars, iets, dat nimmer tot een staat mocht verstarren. Het rijk moest levend blijven, 'steeds wisselend, nooit verstarrend, levend in ons, onvatbaar voor vorm.'[3] De idee van het rijk, ook daar werd aanhoudend de nadruk op gelegd, viel niet te benaderen voor lieden, die nog in termen van staat en soevereiniteit bleven denken (daarmee werden niet alleen de 'anti's' bedoeld, maar ook en vooral Mussert en zijn aanhang). Immers,

> 'Die Wirklichkeit des Reiches kann nur von der Wirklichkeit der Rasse her erfasst werden. Dieses Reich ist ein Reich der Rasse, und zu seinen Trägern sind alle berufen, die in ihrem Wesen durch das gleiche Blut bestimmt sind',

zoals Seyss-Inquart het uitdrukte[4], zonder nu helemaal mee te gaan met de enthousiaste juichtonen van hen, die het rijk reeds zagen ontstaan in de gemeenschap van Germaanse *Waffen-SS*-mannen aan het front.

Al dit soort taal, waaruit wij slechts een uiterst bescheiden bloemlezing aan de lezer voorleggen, klonk dynamisch genoeg. Het had bovendien het voordeel geheel *unverbindlich* te zijn. Het rijk? Vragen naar de vorm ervan toonde aan, dat de steller van de vraag nog vastkleefde aan formalistische staatse gedachten. Bovendien was het eigenlijk wat ongepast. Hoe het komende rijk er uit zou zien, zou de *Führer* (immers ook Germaans *Führer*) t.z.t. wel beslissen. Werd men van SS-zijde een enkele maal wat concreter, dan werd verwezen naar wat wij de 1871-doctrine zouden kunnen noemen: zoals eens Bismarck niet gepoogd had Beieren bij Pruisen in te lijven, máár, integendeel,

(1) *Table Talk*, p. 590–591 en 695; nr. 34; zie ook p. 230, noot 3. Het werd echter niet gewaardeerd, als dit laatste openlijk door een niet-Duitse Germaan – al was hij dan SS-officier – werd verkondigd: zie nr. 233.
(2) HSSPF 377 a.
(3) Feldmeijer op 22 juni 1943 (*Storm* 25 juni 1943); dergelijke formuleringen zijn voortdurend in de SS-propaganda te vinden.
(4) A. Seyss-Inquart, *Idee und Gestalt des Reiches*, z.pl., z.j., p. 9.

enzovoorts; zoals Oostenrijk in 1938, etcetera.[1] Hoe gevaarlijk dat laatste precedent was, drong evenmin als tot Mussert tot de SS-enthousiasten in de Germaanse landen door. Geheel ten onrechte maakten zij een scherpe scheiding tussen de SS, die dynamisch-raciaal, groot-Germaans, heette te zijn, en de *NSDAP*, die nog groot-Duits, annexionistisch was. Men zou dus kunnen zeggen, dat hun illusies diametraal tegenovergesteld aan die van Mussert waren.

Dat de Duitse nazi-partij bij alle vriendelijkheid tegenover de inheemse nazi-partijen in de bezette Germaanse landen annexionistische oogmerken had, was op zichzelf stellig juist. De *NSDAP* mompelde wel met de SS mee over het ras als bindende en beslissende factor, het gemeenschappelijke Germaanse lot van Nederland en Duitsland e.d. Officieel hield men aan de Mussert-lijn vast, en wat het kader van het *Arbeitsbereich* betreft, waarschijnlijk ook wel met min of meer overtuiging. De *Kreisinspekteur* van de *NSDAP* in Noord-Brabant zei op een manifestatie te Eindhoven:

> 'Niederland wird ein nationalsozialistischer Staat werden, an dessen Spitze Mussert stehen wird. Man sagt, Mussert werde gehasst. Man solle jedoch wissen, dass Gehorsam gegen den Führer Zusammengehen mit Mussert bedeutet und zwar mit allen Mitteln. Wer erklärt, Hitler zu stützen und Mussert nicht anzuerkennen, von dem muss man annehmen, dass er nur an der Wehrmacht Geld verdient oder auf andere Weise von der Besatzung profitiert.'[2]

Desondanks noemde men ook binnen het *Arbeitsbereich* in besloten kring Musserts NSB te bekrompen nationalistisch, te weinig rasbewust, onvoldoende Germaans-denkend, te weinig nationaal-socialistisch kortom. In werkelijkheid hield de *NSDAP* zelf nog goeddeels vast aan het traditionele Duitse imperialistische nationalisme. Die houding is zeker niet beperkt gebleven tot Nederland. Ook ten opzichte van het eens te veroveren Zwitserland streefde de partij naar annexatie van het Duitssprekende deel, en leek de SS met haar plannen voor opneming van geheel Zwitserland in een Germaans geheel op het dynamisch-raciale standpunt te staan.[3]

De persoonlijke instelling en de persoonlijke oogmerken van Schmidt bevestigden deze houding van de partij. Nederland was vroeger Duits geweest, de inwoners waren toch eigenlijk nog steeds een beetje Duitsers, en met wat handigheid zou men de 'breuk' van 1648 wel weer kunnen lijmen. Daarvoor wenste Schmidt, paradoxaal genoeg, juist gebruik te maken van de Nederlands-nationalistische NSB, die zozeer aan de zelfstandigheid van de Nederlandse staat wenste vast te houden. Men moest het trouwens wel op de NSB houden; de andere rechts-radicale partijen, waren te klein. Bovendien, de NSNAP-partijtjes propageerden weliswaar precies, waar de *NSDAP* en Schmidt heimelijk naar streefden: opslorping, annexatie van Nederland in het groot-Duitse rijk, maar juist door die openlijke propaganda waren zij te compromittant. De Germaanse fraseologie werd daarom gaarne door de *NSDAP* gebruikt, ter plaatse in Nederland dan, omdat ook de partij het uitwissen van de oostelijke grens van Nederland voorstond. Nu meenden de partij-functionarissen (afgescheiden van de onbetrouwbare Schmidt) ook wel min of meer wat zij hier en daar over 'Germaans' en 'bloed' te berde brachten. Dat nam niet weg, dat zij in tegenstelling tot de SS grotendeels in het 'staatse denken', lees: in het oudere nationalisme, waren blijven steken. Het werd de partij dan ook geregeld door de SS verweten.

Wat waren nu de opvattingen van de rijkscommissaris? In de kern onderschreef Seyss-Inquart het einddoel van de SS-politiek, het groot-Germaanse rijk, wel degelijk. Zijn eigen SS-rang speelde

(1) Zo Himmler tegenover Mussert in juli 1943 (nrs. 432 en 433); verder bijv. *Storm* 14 aug. 1942. *SS-Vormingsbladen* 1943, p. 323.
(2) Via het *RSHA* kwam deze publieke uitspraak (terugvertaald uit de *Limburger Koerier* van 29 maart 1943, vandaar het kreupele Duits) bij Himmler terecht, die meteen Bormann ervan in kennis stelde (H 398: 4477-78).
(3) AMT XI A 73, p. 6934-35; id. D 3, Doc. Berger nr. 19; id. B 82, NG 4751.

daarbij nauwelijks een rol; het zwarte uniform had hij aangetrokken om Himmler tot vriend en steun te krijgen, hetgeen niet wegnam, dat hij bepaalde bezwaren, nooit of zeer versluierd uitgesproken, tegen de politiek van Himmler en Rauter koesterde. Toch sprak de gedachte aan een noords, Germaans rijk, gebouwd op raciale basis, de Oostenrijkse politicus of beter gezegd de intellectueel uit een Duits-talige enclave in Tsjechoslowakije, inderdaad aan.[1] Dat verhinderde hem geenszins om waar dat nodig was Schmidt te steunen of op hem te steunen, en Rauter af te remmen. Want beter dan de SS begreep hij, dat met het handjevol Nederlandse SS-fanatici geen politiek in Nederland viel te bedrijven. Na het mislukken van zijn experiment met de Nederlandsche Unie als gelijkschakelingsinstrument was Mussert in Nederland de enige politieke figuur, die bereid was zich aan de bezetter te onderwerpen, en die daarbij nog een redelijk aantal volgelingen meebracht. De NSB was wel Nederlands-nationalistisch, maar, betoogde hij voorzichtig tegenover Himmler, dat nationalisme zou men als tussenstadium moeten aanvaarden om de NSB-ers in de toekomst tot werkelijk nationaal-socialistisch, groot-Germaans besef te brengen.[2]

Betekende dit, dat Seyss-Inquart eventueel wel bereid was om Mussert tot hoofd van een Nederlandse regering te maken, zij het tijdens de oorlog, zij het na de oorlog in een federatief georganiseerde Germaanse bondsstaat? Het heeft er in oktober 1942 naar uitgezien, maar evenzeer is het denkbaar, dat Seyss-Inquart toen Hitler zo heeft weten te bepraten, dat Mussert nèt geen minister-president werd.[3] Hoe dan ook, de rijkscommissaris bleef bij zijn politiek – evenals Hitler zelf trouwens[4] – om Mussert en zijn partij een geprivilegieerde positie te geven. Tegenover Himmler en Rauter speelde hij de rol van de overtuigde SS-politicus, die evenwel met 'bepaalde realiteiten' rekening moest houden – hetgeen trouwens op zichzelf ook het geval was. Achter zijn verbale rookgordijnen (waar Rauter vaak niet, Himmler meestal wèl doorheen zag) protegeerde hij de NSB.[5] Haast onnodig te zeggen: tot op zekere hoogte. Mussert bleef een soort premier-in-reserve voor het geval, dat het toch nog tot een inheemse nazi-regering mocht komen.

Wat het uiteindelijke doel betreft mag men Seyss-Inquart tot de SS-groep rekenen. In zijn regeren trachtte hij evenwel tot het einde toe, en met succes, een koers te volgen, die hem niet in conflicten met de SS, maar evenmin met de *NSDAP* en met de NSB zou brengen. En bovenal niet met zijn *Führer*.

D. De Duitse werkelijkheid

De Nederlandse aanhang van de SS zag in de organisatie het dynamische alternatief voor de wat staatse *NSDAP*, en eerst recht voor de zéér staatse, burgerlijke NSB. De SS, meenden de aanhangers hier te lande, kon dank zij haar moderne ras-beginsel de grote Germaanse 'ruimte' voor de Nederlanders ontsluiten en hun een levensvatbaar ideaal voor ogen houden in tegenstelling tot het bekrompen nationalisme van de sleetse, ridicule, politiek impotente NSB. Verderop in dit werk zullen wij nog genoegzaam zien, hoe de Nederlandse SS-enthousiast voor dit ideaal zich in de ogen van zijn Duitse meesters 'weltanschaulich und politisch' als volmaakt betrouwbaar wilde legitimeren: wij zien dan, om een willekeurige greep te doen, een Gronings hoogleraar streven naar vernietiging van 'Holland', en driedeling van Nederland teneinde de brokstukken het Germaanse rijk te kunnen binnenschuiven; wij zien ook de leider van de Nederlandsche SS tenslotte komen tot een

(1) Zie zijn: *Idee und Gestalt des Reiches*, z.pl., z.j. Cohen maakt een onderscheid tussen Duitsers uit het eigenlijke Duitsland (bijv. Fritz Schmidt) en 'grensduitsers' als Seyss-Inquart en Rauter, die door hun afkomst en conflicten met o.a. Slaven veel gevoeliger waren voor een Germaans ideaal (*Studies* I, p. 55).
(2) Zie nrs. 131 en 154; vgl. nrs. 394 en 394 I.
(3) Zie p. 289, 290 en nr. 234, noot 2, vooral de opmerking van Bene aan het slot daarvan.
(4) Zie nr. 394; *Tischgespräche*, p. 221; *Table Talk*, p. 345.
(5) Zie bv. nr. 393; vgl. nr. 416, noot 7.

openlijk verkondigde ontkenning van het bestaan van een Nederlands volk – maar ook van het Duitse volk.

Daar wrong nu juist de schoen. Wanneer men consequent raciaal-dynamisch de zaken doordacht, viel er heel veel te zeggen voor de these, dat Duitsland net zo'n 'toevallige' staat was als Nederland (meer nog misschien) en dat de notie van een Duits volk óók irrelevant was, omdat het dragende en verbindende element in de historische ontwikkeling en in de politieke toekomst het ras was.

Dit soort gedachten kwam in de hoofden van Himmler en zijn Duitse ondergeschikten geen moment op. Onoprecht was hij in zijn streven naar een groot-Germaans rijk niet, groot-Duits annexionisme was hij als een onhaalbare zaak gaan beschouwen, maar in zijn hart bleef hij Nederlanders en Vlamingen zien als Duits-getinte Germanen, toch meer Duits van wezen dan Noren of Denen.[1] 'Ich persönlich bin der Auffassung, dass, theoretisch gesehen, alle Niederländer Volksdeutsche sind,' schreef Rauter in september 1942 aan Himmler[2], en er is geen enkele reden om aan te nemen, dat Himmler dit gevoelen niet deelde, integendeel. Afgezien hiervan trouwens: Himmler zag zijn Germaanse rijk als een hogere trap in de historische ontwikkeling dan het Duitse rijk, maar, hoewel voldoende dialectisch geschoold, ten enenmale niet als een ontkenning daarvan. Het groot-Germaanse rijk zou een 'Germanisches Reich deutscher Nation' worden, de rijkstaal zou natuurlijk Duits zijn, hetgeen de landstalen helemaal niet uitsloot, en de rijksvlag kon toch alleen maar de hakenkruisvlag zijn. Zo dacht Himmler er al in 1940 over, en zo zei hij het ook in 1943 tegen Mussert.[3] In dit Germaanse geheel zouden de verschillende volkeren hun plaats krijgen naar gelang hun prestaties. Gelijkberechtiging, geen abstracte gelijkmakerij als bij bolsjewieken en liberalen gebruikelijk. Natuurlijk zou het Duitse volk met zijn 90 millioen een zeer preponderante plaats innemen en de 'Führungsanspruch' moeten hebben en houden, dat was logisch.

Schaalvergroting van het Duitse rijk, zeiden wij reeds. En hoezeer in Himmlers gedachten de begrippen Duits en Germaans in elkaar overvloeiden (in tegenstelling tot zijn Nederlandse of of Noorse SS-mannen!), hoezeer ook bij hem ideologie en machtsstreven met elkaar verstrengeld waren, blijkt uit de rede, die hij op 14 oktober 1943 hield te Bad Schachen voor hoge politie-functionarissen, een exclusief Duits gehoor, dat hem vertrouwd was:

> 'Für uns bedeutet das Ende dieses Krieges den freien Weg nach dem Osten, die Schaffung des Germanischen Reiches und auf diese oder jene Art – wie im Einzelnen, können wir noch nicht sagen – das Hereinholen von 30 Millionen Menschen unseres Blutes, so dass wir noch zu unseren Lebzeiten ein Volk von 120 Millionen Germanen werden. Das bedeutet, dass wir die einzige und bestimmende Macht Europas sind.'[4]

Welke andere klank had het woordje 'wir' hier dan die van zéér Duitse Germanen? Welke andere betekenis had hier 'Europa' – een begrip, dat de Duitsers naarmate de oorlog slechter voor hen verliep, steeds meer in hun propaganda gingen invlechten – dan van een *Raum*, waarin het aldus vergrote Duitse rijk de leidende *Ordnungsmacht* zou zijn, om het in nazi-eufemismen uit te drukken?

Dan nog, dat Germaanse besef was geen levende kracht in het Duitse volk. Al gebruikte Hitler het woord 'Germaans' enige malen als doorzichtige sluier voor ongeremd machtsstreven, enige betekenis kreeg het daardoor niet voor hem. Stellig was Himmler, die altijd al tot wanhoop van ondergeschikten en spot van rivalen de nationaal-socialistische leer zeer serieus nam, waarachtiger in het prediken van het Germaanse ideaal; vermoedelijk ook als hij beweerde dat de taak om het

(1) Zie nrs. 53 en 54.
(2) Nr. 218.
(3) Zie p. 235 en nrs. 432 en 433.
(4) N 26/1 L 70.

Duitse volk in deze zin op te voeden zijn verantwoordelijkheid was, maar wat hij hierover zei kon alleen maar het feit bevestigen, dat onder het Duitse volk het Germaanse besef nagenoeg niet leefde.[1] Evenmin als onder de Duitse SS trouwens. Het is ondertussen mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de Duitsers in die eenheden van de *Waffen-SS*, waarin betrekkelijk grote groepen Noren, Denen, Nederlanders enz. opgenomen waren, door een mengsel van propaganda en gezamenlijk *Fronterlebnis* iets van dat besef gekregen hebben[2], maar men zal in het hoofdstuk over de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* ook weer zien, hoe uiterst betrekkelijk dat gevoel van Germaanse saamhorigheid was.

De mogelijkheid van het vormen van grotere verbanden, van federatie-vorming, van opgaan in een groter geheel, moet uit een in brede lagen van de betrokken volkeren levend gevoel voor de noodzaak ervan ontstaan. Terecht merkt Van Etten op, dat een dergelijk gevoel zowel bij Duitsers als bij de Germaanse volkeren ontbrak. 'Voor het besef van de Duitschers was niet het Germaansche rijk de inzet van het bloedig oorlogsspel. Die inzet was de consolideering van Hitler's schepping, het Groot-Duitsche rijk en deszelfs machtsontplooiïng.'[3] Niet het vage, groot-Germaanse, 'levende' rijk van de toekomst, dat niet tot een staat mocht 'verstarren'; gedeeltelijk was dat misschien de inzet voor Himmler, voor Riedweg, een beetje voor Rauter, voor het kleine groepje Nederlandse SS-mannen, en ook in dat milieu verre van algemeen; gezien de hoogst abstracte aard van een en ander niet onbegrijpelijk. Het is veelzeggend, dat zelfs de betrokken Duitsers, die na de oorlog de dood vonden, zoals Seyss-Inquart en Rauter met hun laatste gedachten alleen bij Duitsland verwijlden.[4] Zij, die bleven leven, spraken slechts over Europa en beweerden, dat zij daar altijd over gesproken hadden. Geen van hen hield vast aan het groot-Germaanse rijk als politiek ideaal. Het leek, alsof dat ideaal nimmer had bestaan.

Moet dan al die troebele nonsens over Rijk en Ras nu *au sérieux* worden genomen? Stellig wel, voorzover die gedachten door de SS tot basis van een politiek werden gemaakt. Het feit, dat in de geschiedenis van de mensheid de stuwende ideologieën voornamelijk uit onhoudbare nonsens bestaan, heeft nimmer iets afgedaan aan het fanatisme, waarmee de aanhangers de werkelijkheid naar hun waandenkbeelden hebben getracht om te vormen. De verschillende interpretaties van de gezamenlijk beleden onzin hebben daarbij hun eigen belang en hun eigen geschiedvormende kracht. Te zeggen, dat die opvattingen slechts loze leuzen zijn, die de ware strategische, economische, territoriale of persoonlijke aspecten van een strijd om de macht bedekken, is al te simpel. Voor de niet-nazi lijken de divergenties tussen Musserts Germaanse statenbond, het groot-Duitse rijk van Schmidt en Himmlers groot-Germaanse rijk ongetwijfeld even gering als de verschillen tussen de opvattingen van Luther, Zwingli en Rome over het Avondmaal voor de Japanner van de zestiende eeuw. Het zou echter beslist onjuist zijn de denkbeelden, waarin de religieuze onenigheden van die eeuw werden uitgedrukt slechts als frasen te zien, waarin de katholieke of de protestantse voormannen zelf niet geloofden en waarmee zij slechts machtspolitieke motieven verhulden. Het is een algemeen menselijke neiging eigenbelang en eigen machtspositie te identificeren met een ideaal. Men mag zelfs zeggen, dat de strijd voor bepaalde denkbeelden de noodzaak van machtsuitoefening met zich meebrengt. Het denkbeeld, zegt Djilas, is de kiem van de macht, het denkbeeld stuwt tot de daad.[5] Of de betreffende ideeën voor de buitenstaander onzinnig, moreel verwerpelijk of irrelevant zijn, is daarbij van geen belang. En wanneer de nazi's (Nederlandse en Duitse) tegenover de buiten-

(1) Zie bv. nrs. 432 en 433.
(2) In de *Waffen-SS* meer dan elders in de SS volgens een na-oorlogse verklaring van L. G. Wybrands Marcussen in zijn Doc.-dossier.
(3) Van Etten, Duitsche politiek, p. 28.
(4) Vgl. Seyss-Inquarts uitspraak te Neurenberg op p. 86.
(5) Milovan Djilas: *De onvolmaakte maatschappij*, Amsterdam, z.j. p. 159.

wereld het onderlinge verschil in hun ideologische opvattingen aanduidden als 'onbelangrijke nuances' hadden zij zuiver ideologisch gezien stellig gelijk, meer nog dan zij zelf beweerden. Maar ten eerste waren hun uitlatingen hoogst onwaarachtig. Zelf achtten zij hun ideologische geschillen wel degelijk van wezenlijk belang. En dat waren die ook, allereerst al in het perspectief van een door Duitsland gewonnen oorlog, waarin de betrokkenen nu eenmaal de zaken lange tijd zagen. Maar tevens zijn die geschillen van belang als historische krachten, die in hoge mate van invloed waren op het politieke denken en handelen van de Duitse bezetter in Nederland.

HOOFDSTUK VI

De Germanische Leitstelle

A. Coördinatie van de Germaanse politiek

Op 5 november 1941 schreef Berger aan Himmler over de te voeren Germaanse politiek:

> 'Wesentlich war ursprünglich: Freiwillige zu erhalten. Um diese aber zu bekommen, war es sehr bald notwendig, sich politisch einzumischen.'[1]

Dat was stellig juist. De Germaanse vrijwilligers, en trouwens ook de leden van de jonge en nog onervaren politieke SS-formaties in de Germaanse landen, konden leiding niet ontberen. Niet op militair, niet op ideologisch en niet op politiek gebied. Zij moesten op een of andere manier opgevangen en gesteund worden. Tevens moest men vermijden, dat allerlei SS-instanties tegen elkaar in gingen werken. Te meer, daar men te maken had met bezette landen, vijandige bevolkingen, en machtige bestuurders, civiele landvoogden dan wel *Wehrmacht*-generaals, die de SS met wantrouwen bekeken, en het edele streven vaak weinig begrepen, en nog vaker tegenwerkten.

Coördinatie, en dan centraal, te Berlijn, was geboden. Welnu, in het *SS-Hauptamt* was tegen het eind van 1940 een obscuur bureau ontstaan onder de naam *Germanische Freiwilligen-Leitstelle* (het woord '*Freiwilligen*' verdween later), sinds april 1941 geleid door de energieke Zwitser *SS-Sturmbannführer Dr.* Franz Riedweg.[2] Vermoedelijk was dit bureau opgericht om iets aan de ideologische begeleiding van de Germaanse vrijwilligers in de *Waffen-SS* te doen, maar er zat meer in. Waarom zou dit niet het algemene coördinatie-orgaan voor de SS-politiek kunnen zijn?

Wanneer Berger tegenover zijn *Reichsführer* sprak over het verwerven van politieke steunpunten voor de SS, bleek dat in de praktijk altijd neer te komen op de pogingen van de onvermoeibare intrigant om zichzelf en zijn *SS-Hauptamt* een machtspositie te verschaffen, desnoods tegen andere SS-belangen in. Zo ook met deze Germaanse affaire. Vermoedelijk was dit niet van het prilste begin af aan bewuste opzet, en ging de opportunistische Berger mogelijkheden beseffen, waar die min of meer toevallig schenen te ontstaan. Mogelijkheden om nog meer bij Himmler in het gevlei te komen door de SS sterker te maken tegen andere machten in het Derde Rijk in, en daarmee binnen het SS-apparaat een gooi naar het politieke leiderschap te doen.

Aanvankelijk hield de taak van de *Germanische Leitstelle*, als *Amt VI* een onderdeel van het *SS-Hauptamt*, slechts de coördinatie van de ideologische vorming der Germaanse vrijwilligers in, maar reeds toen werd een groter politiek doel in uitzicht gesteld:

(1) Nr. 86.
(2) Franz Riedweg, geb. 10 april 1907 te Luzern. Zwitsers arts, voor de oorlog lid van extreem-rechtse Zwitserse politieke groeperingen. Gehuwd met de dochter van *Generalfeldmarschall* von Blomberg. Sinds 1938 woonachtig in Duitsland, arts bij de *SS-Verfügungstruppe*. Enige tijd op het *RSHA* werkzaam; van april 1941 tot nov. 1943 leider *(Stabsführer)* van de *Germanische Leitstelle*. Daarna militaire dienst in het *III. (germ.) SS-Pz. Korps* (N 30/1 IS 1000, IS 3650, IS 4124; Verkl. Riedweg, spec. p. 1, 2, 4, 5, 20; AMT XI D 3, Doc. Berger 20; N 6b VN 4.)

'Das Amt soll später zu einem Amt für volksgermanische Führung ausgebaut werden ... Das Amt ist als Leitstelle für die aus den germanischen europäischen Ländern stammenden Freiwilligen der Waffen-SS gedacht. Es soll keine unmittelbare politische Beeinflussung im engeren Sinne stattfinden, vielmehr sollen die grossen Gedanken der gemeinsamen germanischen Kultur (Vorgeschichte, Volkskunde und verwandte Zweige) gefördert und gepflegt werden; ferner ist beabsichtigt, nach Rückkehr dieser Freiwilligen in ihr Heimatland dort Pflegestätten zu errichten, von denen aus die Gedanken weitergetragen werden sollen. Als Endziel ist dann die volksgermanische Führung gedacht.'[1]

Dat was allemaal in overeenstemming met Himmlers denkbeelden van het najaar van 1940 en het voorjaar van 1941 over de primair politieke rol, die de Germaanse vrijwilligers zouden spelen als ferment voor de verspreiding van een politieke en culturele sfeer, die de bezette Germaanse landen tot het nationaal-socialisme (en de SS) zouden brengen.[2] Met de *Tagespolitik* zou men zich niet bemoeien. Die liet men over aan de civiele en militaire landvoogden; het ging slechts om politieke vorming op lange termijn. Toch zat in de laatste zin van het citaat reeds de politieke *Führungsanspruch* van de SS, haar streven naar de politieke hegemonie, besloten.

Bijna een jaar later, in maart 1942, legde Himmler de taken van *Amt VI* vast.[3] De nadruk op de Germaanse vrijwilligers voor de *Waffen-SS* was nu al niet meer zo eenzijdig. Het kwam erop neer, dat de *Germanische Leitstelle* de werving in de Germaanse landen voor de gewapende formaties van SS en politie tot taak had, maar ook het toezicht op en de ondersteuning van de inheemse politieke SS-formaties in die landen, en voorts het manipuleren van inheemse nationaal-socialistische jongeren-organisaties (in Nederland dus in de eerste plaats de Jeugdstorm en het Studentenfront van de NSB) in de richting van de SS. De politieke mogelijkheden kwamen al wat uit de verf.

Hoe *Amt VI* precies in elkaar zat, hoeft ons hier niet bezig te houden; de instelling maakte alle reorganisatie-rages, die de SS geregeld teisterden, mee. Eén van die rages dient hier wel te worden vermeld, omdat wat de *Germanische Leitstelle* betreft daaraan niet alleen bureaucratische, maar ook politieke redenen ten grondslag lagen. In 1943 werd bijna elk *Hauptamt* in *Amtsgruppen* onderverdeeld, die ieder weer uit een aantal *Ämter* bestonden met alle inflatie van functies en rangen van dien. De *Germanische Leitstelle* werd nu *Amtsgruppe D* van het *SS-Hauptamt*, voortaan officieel aangeduid als *Germanische- und Freiwilligen Leitstelle.*

Vanwaar deze verandering? De behoefte aan vrijwilligers voor de *Waffen-SS* werd voortdurend groter. Walen en Fransen zou men met veel goede wil – waartoe de SS-leiding na het keren van de krijgskans steeds meer bereid bleek – tot Germanen kunnen rekenen. Met de Bosniërs, Krim-Tataren, Georgiërs, e.d., die de SS na de catastrofe van Stalingrad begin 1943 in toenemende mate aanwierf, kon men dat beslist niet. Vandaar, dat de SS begon over te schakelen naar 'Europese' leuzen.

De propaganda voor het anti-bolsjewistische 'Europa', waarop na de oorlog de apologeten van het nationaal-socialisme met zoveel enthousiasme zouden terugvallen, was tijdens de oorlog kort gezegd een volstrekt holle zaak. Intern bleef men het Germaanse rijk als einddoel aangeven – daarin werd hier en daar in de SS tenminste oprecht geloofd. De kern van *Amtsgruppe D* was en bleef dan ook de *Germanische Leitstelle* als *Amt II;* vaak, en dit gebruik zal hier worden nagevolgd, werd deze benaming voor de hele *Amtsgruppe* gebruikt. Daarnaast bedreven nog een *Amt I: Planung* en

(1) Riedweg op 3 apr. 1941 tegenover een medewerker van *Ahnenerbe*, die de tekst dezelfde dag nog op schrift stelde; Riedweg sprak wel degelijk namens Himmler (H 1006: 7156).

(2) Zie p. 230 e.v. Vandaar dat *Amt VI* toen nog *Germanische Freiwilligen-Leitstelle* heette; niet toevallig verdween het woord 'Freiwilligen' toen de doelstellingen zich verwijdden. Wij zullen hier verder de kortere aanduiding gebruiken.

(3) Nr. 125, een concept; zie echter noot 1 daarbij.

een *Amt III: Freiwilligen Leitstelle Ost* voor de vrijwilligers uit de Sowjet-Unie vage activiteiten[1]; er zijn redenen om aan te nemen, dat een niet gering aantal afdelingen van *Amtsgruppe D*, voornamelijk van deze twee nieuwe hoofdafdelingen, het niet eens tot een werkruimte met bijbehorend kantoormeubilair heeft gebracht, en dat het nut van een aantal andere voornamelijk in werkverschaffing aan minder valide SS-officieren heeft gelegen.[2]

Tot die categorie mag men de leider van de *Germanische Leitstelle*, Riedweg, zeker niet rekenen. Vanaf het begin wijdde hij zich met voortvarendheid aan zijn taak. Onmiddellijk organiseerde hij cursussen voor Duitsers en Germanen (hieronder dus de Germaanse niet-Duitsers te verstaan), sinds einde oktober 1943 als zg. *Politische Führerlehrgänge* gehouden in een voormalig krankzinnigengesticht te Hildesheim, thans *Haus Germanien* genoemd. Het was bedoeld als vormingscentrum voor de *Führerschaft* van de verschillende politieke Germaanse SS-formaties. De stof bestond uit overmatig veel geschiedenis (Duitse, Germaanse, Europese, uiteraard door nazi-bril bekeken), biologie (d.w.z. 'Vererbungslehre' en 'Rassenkunde' e.d.), politieke weekoverzichten, en zaken als 'Grundzüge der Führungskunst'. Doel was 'Die Idee des germanisches 'Reiches' als politisches Programm der heutigen Generation zu formulieren'.[3] *Haus Germanien* was dus het politieke pendant van de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz, die overigens ook een dergelijke politiek-ideologische rol werd toegedacht. De honderden *Waffen-SS*-vrijwilligers uit de Germaanse landen, die tijdens de oorlog te Bad Tölz de officiersopleiding volgden, kregen daarbij de *Weltanschauung* van de SS opgedrongen, niet zonder resultaat naar het schijnt. Later werden ook niet-Germaanse vrijwilligers aan de *Junkerschule* te Bad Tölz – de andere te Brunswijk was en bleef exclusief Duits – toegelaten. Dat nam niet weg, dat de ideologie, waarmee althans de Germaanse aspirant-officieren werden geïndoctrineerd, en waarvoor de *Germanische Leitstelle* de richtlijnen verstrekte, ook in 1943 en 1944 geheel en al op het Germaanse rijk was gericht; van de 'Europese gedachte', die de oud-SS-ers na de oorlog beweerden uitgedragen te hebben, geen spoor, noch op de *SS-Junkerschule*, noch bij *SS-Obergruppenführer* Steiner, die vanuit zijn hoofdkwartier van het *III. germ. SS-Panzer-Korps* met actieve belangstelling de vorming 'eines germanischen politisch-soldatischen Führerkorps' gadesloeg; ook voor hem sprak het vanzelf, dat de jonge militaire elite, die te Bad Tölz werd gekweekt, later in hun eigen land ook de politieke elite zouden vormen. Vandaar, dat de aspirant-officieren op hun afsluitend examen tussen de gebruikelijke militaire opgaven door vragen te beantwoorden kregen als 'Was versteht man unter Germanisierung des Christentums und worin äussert sie sich ' of 'Inwiefern ist die Reformation eine germanische Erscheinung?' denktijd voor elke vraag 20 minuten. Op deze wijze zouden militaire en politieke opleiding elkaar aanvullen.[4]

Belangrijker nog voor de indoctrinatie van buitenlanders met geest en ideologie van de SS waren de opleidingscentra, die het *SS-Hauptamt* elders stichtte: de semi-militaire school voor Germaanse vrijwilligers bij Sennheim in de Elzas, het *Panoramaheim* te Stuttgart voor Zwitserse vrijwilligers, en de typisch politieke SS-scholen te Ellecom voor de Nederlandsche SS (in huize 'Avegoor'), te Schooten bij Antwerpen voor de Vlaamse SS, en te Kongsvinger bij Oslo voor de Noorse SS. Op die laatste scholen ontbrak het semi-militaire element trouwens allerminst – Sennheim en Avegoor zal de lezer verder in dit werk nog wel tegenkomen.

Riedweg organiseerde ook conferenties voor lieden, die in de SS een leidende of journalistieke

(1) Volgens Jürgen Thorwald: *Wen sie verderben wollen*, Stuttgart, 1952, was de *Freiwilligen Leitstelle Ost* gevormd door *SS-Sturmbannführer Dr.* F. R. Arlt. Deze was één van de promotors van de zg. Wlassow-koers: het vormen van een anti-communistisch leger uit Sowjet-vrijwilligers onder leiding van de indertijd krijgsgevangen gemaakte Sowjet-generaal Wlassow.

(2) AMT XI B 88, NO 346; id. A 79, p. 7751 e.v.; N 28/1 NO 740, NO 142.

(3) Programma van eerste cursus in *Haus Germanien* 23 okt. 1943, HSSPF 20 b; *The Allgemeine SS*, K 7; N 30/1 NO 346, IS 4808; H 1114: 7717-18.

(4) CDI 93; N 28/1 NO 143; Doc. I H. C. van 't Hof.

positie hadden.[1] Voorts liet hij naast de *SS-Leithefte*, die het *SS-Hauptamt* ter vorming van de Duitse SS-man maandelijks placht uit te geven, een nieuwe vormingsserie onder de titel *Germanische Leithefte* verschijnen. De twee rijkelijk geïllustreerde periodieken verschilden weinig; voornamelijk bevatten zij SS-romantiek op het peil van het damesblad; vermengd met theorie-lesjes over rassenkunde op vergelijkbaar niveau: de stille, eenvoudige doch plichtsgetrouwe helden van de *Waffen-SS*, de stille, noeste, plichtsgetrouwe Frederik de Grote, het zuivere, eenvoudige leven van met de bodem verbonden ridders en boerenleiders uit vroeger tijden tussen minstens even eenvoudige beschouwingen over de leer van Mendel, eugenetica, etc., etc. De argeloze lezer van deze litteratuur, die onvermijdelijk tot de conclusie moet komen, dat het *SS-Hauptamt* zich hierbij tot de hogere klassen der lagere school richtte, vergist zich: de genoemde bladen waren bedoeld voor de *rank and file* van politieke en *Waffen-SS*. Deze geestelijke vorming was geheel in Himmlers stijl, die ook hier het détail niet schuwde, en correcties placht aan te brengen in de teksten voor deze bladen.[2] In de *Germanische Leithefte* lag een veel zwaarder accent op het gemeenschappelijke Germaanse ras en de Germaanse cultuur; de bladen waren bedoeld om de hele SS, Duits en niet-Duits, Germaans besef bij te brengen. Men wist, dat bij de Duitse SS daar nogal wat aan ontbrak.

Van Berger is dit mogelijk alleen maar meepraten met zijn chef geweest. Wilde Himmler met zijn bizarre romantiek een Germaans rijk, nu goed, Berger zou zijn vormingsspecialisten op het *SS-Hauptamt* wel de gewenste ideologie op maat laten snijden. Er is echter reden om aan te nemen, dat Riedweg de Germaanse opvatting over de nieuwe orde in Europa even serieus nam als Himmler, en daarin nog wat verder ging. Te ver trouwens. In een rede voor de aspirant-officieren te Bad Tölz zou hij de onderdrukkingspolitiek van de *NSDAP* aan de kaak gesteld, en daartegenover zijn Germaanse idealen geplaatst hebben, weshalve hij onmiddellijk naar het front moest vertrekken.[3]

Openlijk wenste Himmler immers bepaald geen conflict met Bormann. Maar het feit, dat zij elkaar met 'Du' aanspraken en tot laat in de oorlog een althans uiterlijk goede verstandhouding wisten te bewaren, sloot allerminst uit, dat Himmler allang bezig was in de *Volkstum*-politiek de ene machtspositie na de andere te veroveren.[4] Gaandeweg mochten Berger en Riedweg de *Germanische Leitstelle* opvatten als het politieke orgaan van de SS bij uitstek; maar de enige, die van Hitler de nodige bevoegdheden kon ontwringen tegen de *NSDAP*, de *Wehrmacht* of wie dan ook in, bleef de *Reichsführer-SS* Himmler.

B. De Anordnung 54/42

De grootste formele overwinning behaalde Himmler ongetwijfeld op 12 augustus 1942, toen zijn meest gevaarlijke concurrent inzake de Germaanse politiek, de leider van de *Parteikanzlei* Martin Bormann, een *Anordnung* met het volgnummer 54/42 ondertekende, waarvan de eerste bepaling luidde:

(1) Zie de deelnemerslijst voor een dergelijke *Tagung*, die eind april 1942 te Maagdenburg plaatsvond: aanwezig waren o.a. Berger, Schneider, de hoofdredacteur van *Das Schwarze Korps*, Gunter d'Alquen, de Duitse adviseur van de Nederlandsche SS Richard Jungclaus, Feldmeijer, de Vlaamse SS-exponent J. van der Wiele, Sievers, Nico de Haas (H 821, waarbij men tevens een aardig inzicht in de gang van zaken bij een dergelijke bijeenkomst krijgt. Voor januari 1942 was er een *Tagung* in Den Haag gepland; H 917: 5742).

(2) Ackermann, *Himmler als Ideologe*, p. 14.

(3) AMT XI D 3, doc. Berger 20; Verkl. Riedweg, p. 20.

(4) Na de oorlog verklaarde Schmidts opvolger als *Generalkommissar z.b.V.* in Nederland Ritterbusch dat toen hij op de *Parteikanzlei* te München werkzaam was (van okt. 1941 tot juli 1943) hij o.a. de positie, van Himmler als *RKFdV* bestudeerde; dit hoogstwaarschijnlijk om Bormann van materiaal tegen Himmler te voorzien (Doc. I Ritterbusch 4, 5).

'Der Führer hat bestimmt:

1.) Für Verhandlungen mit allen germanisch-völkischen Gruppen in Dänemark, Norwegen, Belgien und den Niederlanden ist im Bereich der NSDAP., ihrer Gliederungen und angeschlossenen Verbände ausschliesslich der Reichsführer-SS zuständig.'[1]

In dit decreet van de *partij* werd reeds aangekondigd, dat een pendant ervan voor de *staatssector* zou worden afgekondigd. Een half jaar later gebeurde dat ook.[2] Weliswaar werd bepaald, dat deze verordeningen niet de competenties van de *Arbeitsbereiche* of de rijkscommissarissen[3] aantastten, maar desondanks werd nu formeel vastgelegd, dat Himmler het monopolie had van de controle over de politieke collaborateurs in de Germaanse landen – want dat werd met 'germanisch-völkischen Gruppen' bedoeld. Of, nog korter gezegd, Himmler zou voortaan de politiek in de Germaanse landen gaan bepalen.

Zo werd het door de SS opgevat, met grote vreugde, en evenzo door de politieke rivalen van de SS, met alle schrik en ontsteltenis van dien.[4] Nu zou later wel blijken, dat in de praktijk er niet zo geweldig veel veranderde, maar de reacties waren er niet minder heftig om. Dat is alleszins begrijpelijk, temeer, daar ook voor hoge gezagsdragers de *Anordnung* 54/42 geheel onverwacht kwam.

In zekere zin komt deze uiterst belangrijke verordening voor de huidige onderzoeker even onverwacht. Van de voorgeschiedenis is eigenlijk niets bekend. Misschien moet men een verband zoeken met een *Verfügung*, die Hitler tien dagen eerder had ondertekend.[5] Daarbij kreeg Bormann een stevige controle op de *Arbeitsbereiche der NSDAP* – wat Nederland betreft dus op Schmidt – wellicht als springplank voor een grotere macht over de vele *Gauleiter* in Duitsland zelf. Was deze machtsaanwas voor Borman reden om nu ook maar een brok macht toe te werpen aan Himmler?[6] Wellicht wilde hij Himmler als bondgenoot inschakelen tegen de falanx van zijn jaloerse rivalen als Goering, Goebbels *et alii*. Het is een hypothese, die steun zou kunnen vinden in de na-oorlogse verklaring van Berger, dat Bormann met deze stap Himmler voor zich wilde winnen. Maar dit alles is niet meer dan speculatie. Iets concreets herinnerde Berger zich niet, evenmin als alle andere betrokken figuren, die de oorlog overleefden.[7] De directe voorgeschiedenis van de *Anordnung* 54/42 blijft in het duister gehuld.

Daarmee is niet gezegd, dat het onverwachte decreet van Hitler en Bormann historisch gezien in de lucht hangt. Integendeel, het is een duidelijke en logische stap in de ontwikkeling van Himmlers macht. Typerend is het daarbij, dat een formele toekenning van bevoegdheden plaatsvindt wanneer die bevoegdheden in werkelijkheid allang geüsurpeerd zijn, of dat achteraf uit een formele opdracht veel meer feitelijke bevoegdheden gehaald worden dan die eigenlijk bevat: typerend voor Himmler, en niet minder voor de nationaal-socialistische regeerpraktijk in het algemeen. In dit soort politieke en administratieve technieken was Himmler een meester. Geholpen werd hij daarbij door het feit, dat door de specifieke aard van zijn organisatie de steeds intensievere bemoeienis van de SS met zaken van ras, *Volkstum*, en de pan-Germaanse gedachte niet onlogisch in het nazi-milieu werd gevonden, en ook bij Hitler zelf weinig of geen weerstand ondervond.

(1) Nr. 209 I; zie voor vindplaatsen ook noot 1 daarbij.

(2) Nr. 318.

(3) C.q. daarmee gelijk te stellen instanties; wat de staatssector betrof, alle instanties van het Duitse rijk in de bezette Germaanse landen.

(4) Zie nrs. 216, 228, 258.

(5) *Verfügung* 8/42 van 2 aug. 1942, in *Verfügungen der Partei-Kanzlei* III, p. 197, 198, ook afgedrukt in *Reichsverfügungsblatt der NSDAP* 18 aug. 1942, *Ausgabe A*, nr. 34/42, p. 97; tevens H 79: 3. zie p. 93.

(6) Deze veronderstelling is geopperd door Cohen (*Studies* I, p. 35).

(7) Zie Verkl. Berger (tegenover Swart) p. 5; Verkl. Berger (tegenover Cohen) p. 3; Verkl. Stutterheim, Riedweg.

Om het begin van de ontwikkeling naar het decreet van 12 augustus 1942 te traceren, moet men teruggaan naar de periode onmiddellijk na het uitbreken van de tweede wereldoorlog. De vernietiging van de Poolse staat gaf het Duitse nazi-dom de gelegenheid de denkbeelden over het verleggen van de grens tussen *Deutschtum* en de inferieure Slavische volkeren ongestoord en op massale schaal te verwezenlijken. Bij verordening van Hitler van 7 oktober 1939 werd aan Himmler de 'Festigung deutschen Volkstums' opgedragen.[1] Dat hield in hoofdzaak het koloniseren en germaniseren van grote delen van het overwonnen Polen in, en de massale migratie van Volksduitsers naar en uit Duitsland; het mes sneed aan twee kanten, wanneer men Volksduitsers uit vreemde landen weghaalde om met hen de veroverde gebieden te germaniseren. In dat stadium was het overigens nog lang geen uitgemaakte zaak, dat alle zaken, die met *Volkstum* te maken hadden, tot de competentie van de *Reichsführer-SS* hoorden. Hitler had al dit geschuif met bevolkingen aan de *Volksdeutsche Mittelstelle*, toen nog vrij onafhankelijk van de SS, willen opdragen, maar Himmler haastte zich naar zijn *Führer* toe om hem ervan te overtuigen, dat dit soort zaken uit het oogpunt van efficiency toch het best door de SS konden worden behartigd.[2]

Het lukte hem. Er lukte hem zelfs meer. De *Volksdeutsche Mittelstelle* werd in de SS-organisatie geïntegreerd, en kreeg de status van een *Hauptamt* in de *Reichsführung* van de SS. Himmler ging zich voortaan *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums* (*RKFdV*) noemen. Die titel *Reichskommissar* was in het decreet helemaal niet genoemd, maar het betekende evenals bijv. *Bevollmächtigter* of *Beauftragter*, dat de houder zijn zin tegen alle bestaande regelingen in door kon drijven (natuurlijk niet zonder de uiteindelijke goedkeuring van Hitler) en (zoals in dit geval) meestal bovendien, dat hij bijna elke instantie van staat of partij voor de doorvoering van zijn opdracht mocht inschakelen. Himmler liet deze mogelijkheden niet onbenut. Vanuit deze positie werkte hij zich op tot de specialist en monopoliehouder van alles, wat in het nazi-rijk met *Volkstum* had te maken; gezien de ideologie van de nazi's en hun interpretatie van dit woord betekende dat een zeer grote aanspraak op politieke macht. In een *Anordnung* van 26 februari 1941 bleek in de titel van *Reichskommissar* (strikt genomen op zichzelf al een usurpatie) nu officieel de gehele verantwoordelijkheid voor alle 'Grenz- und Volkstumsfragen' verdisconteerd te zijn, en daarmee was Himmler

> 'auch innerhalb der Partei der verantwortliche Sachbearbeiter für dieses Aufgabengebiet.'[3]

Het woord *Deutsch* bij *Volkstum* was intussen geruisloos verdwenen. Himmler kon dus voortaan niet alleen alle zaken betreffende het uitroeien, decimeren of deporteren van niet-Duitse bevolkingsgroepen ten behoeve van verduitsing van hun woongebieden en dergelijke voor zich claimen, hij was nu ook de verantwoordelijke '*Sachbearbeiter*' – wat dat woord ook mocht beduiden – voor bijvoorbeeld Germaanse kwesties, of eventueel ook niet-Germaanse; een limiet was niet gesteld.

In november 1941 richtte hij een *Büro für Volkstumsfragen der NSDAP* op. De werkzaamheden van dat bureau lagen in handen van ervoor in aanmerking komende organen van de *Reichsführer-SS* en *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*; de vier afdelingen van het bureau, en dat is hier van belang, werden geleid door vier *SS-Führer*, die afkomstig waren uit de *VoMi*, het *RSHA*, *RuSHA* en het *Stabshauptamt* van de *RKFdV*[4]; de eerste drie instanties plachten geregeld bepaalde werkzaamheden in het kader van de *RKFdV* te verrichten.

(1) Zie p. 60, 61.
(2) *Gutachten* I, p. 239–279; Robert Lewis Koehl: *RKFDV. German resettlement and population policy 1939–1945. A history of the Reich Commission for the strengthening of Germandom*, Cambridge (Mass.), 1957, p. 49–51.
(3) *Anordnung* 7/41, in *Verfügungen der Partei-Kanzlei* II, p. 159.
(4) N 33/3 NO 4237.

Het derde markeringspunt in dit proces is een *Verfügung* van Hitler van 12 maart 1942, waarbij Himmler voor zijn *Volkstums*-arbeid een eigen *Hauptamt* in de *Reichsleitung* van de *NSDAP* kreeg toegewezen. Dat was de concrete inhoud van deze laatste verordening. Minstens even belangrijk vanwege de implicaties is echter het eerste lid, waarin naar de twee hiervoor genoemde decreten wordt terugverwezen; reden, waarom het in zijn geheel hier wordt weergegeven:

> 'Ich [Hitler] habe mit meinem Erlass vom 7.10.1939 den Reichsführer SS Heinrich Himmler als Reichskommissar für die Festigung des deutschen Volkstums und damit als meinen verantwortlichen Sachbearbeiter für alle Volkstumsfragen eingesetzt. Gemäss Anordnung A 7/41 vom 26.2.1941 ist der Reichsführer SS Heinrich Himmler als Beauftragter der NSDAP. für alle Volkstumsfragen, auch deren verantwortlicher Sachbearbeiter.'[1]

De titel *Reichskommissar* was een zelfbenoeming van Himmler geweest, maar evenzeer de titel *Beauftragter*, die in het decreet van 26 februari 1941 eveneens niet te vinden is. Het waren usurpaties die Hitler achteraf bij de laatste hier geciteerde *Verfügung* legaliseerde – voorzover dat woord in nazi-Duitsland enige betekenis had.

Het nieuwe *Hauptamt für Volkstumsfragen*, dat Himmler nu ging leiden – hoogstwaarschijnlijk in feite een voortzetting van het al eerder bestaande *Büro für Volkstumsfragen* – was formeel een *Hauptamt* van de partij, niet van de SS. Was de oprichting ervan, en in het algemeen Himmlers benoeming tot gemachtigde van de *NSDAP* voor *Volkstum*-zaken, een buiging voor de partij? Bij een dergelijke veronderstelling verliest men dan uit het oog[2], dat deze partij-functie van Himmler gegroeid was uit de symbiose van *RFSS*, *RKFdV*, en de persoon van Himmler.[3] In ieder geval ging de winst niet naar de partij, maar naar de SS.

De betrokken functionarissen zagen het ook zo. Voor velen binnen en buiten de SS was Hitlers *Anordnung* wel onverwacht, maar niet onlogisch: 'eine Anerkennung für die geleistete Arbeit', zei Berger een paar maanden later.[4]

Wie zou verwachten, dat het *Hauptamt für Volkstumsfragen* nu ook de taken van het hoofd ervan, de *Volkstums*-gevolmachtigde van de partij Heinrich Himmler, ter hand zou nemen, kwam bedrogen uit. Het *Hauptamt* onder leiding van *SS-Brigadeführer* Cassel hield zich in de praktijk voornamelijk bezig met het afweren van de tegenaanvallen der *NSDAP*. Een slepende *Papierkrieg* tussen ondergeschikte instanties van Bormann en Himmler ging zich ontwikkelen, waarbij als zo vaak deze twee voornaamste antagonisten zelf hoogst minzaam tegenover elkaar bleven. Het was echter niet het partij-bureau van Cassel, maar de *Germanische Leitstelle*, die Himmler tot 'Zentralstelle der germanischen Volkstumsarbeit der Partei' had bestemd.[5] Dit bureau zou dus de centrale worden, niet alleen van de SS, maar ook van partij en staat[6], waar – op grond van instructies van Hitler en Himmler natuurlijk – de politiek op lange termijn uitgestippeld zou worden, die van het Duitse rijk een Germaans rijk zou maken. Men doet Berger bepaald geen onrecht, wanneer men als heimelijke verwachting bij hem veronderstelt, dat dit hem de tweede man na Himmler in de SS,

(1) *Verfügung* 2/42, *Reichsverfügungsblatt der NSDAP* 16 maart 1942, *Ausg. A*, nr. 11/42, p. 27; ook afgedrukt in *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 317, 318, en *Verfügungen der Partei-Kanzlei* II, p. 160, 161.
(2) Zoals dat o.i. bij Buchheim, *Gutachten* I, p. 269, het geval is.
(3) Onder meer spreekt dit uit de formulering van de *Verfügung* van 12 maart 1942. De *Stabsleiter* van het *Hauptamt für Volkstumsfragen*, de *SS-Brigadeführer* Erich Cassel, was afkomstig uit het *RuSHA*, een nauw met de *RKFdV* gelieerde organisatie (P 19).
(4) Nr. 246.
(5) Nr. 169.
(6) Zie p. 168.

en wellicht de derde man in een door Duitsland beheerst 'Germaans' Europa zou maken. De opzet van de *Germanische Leitstelle* was pretentieus genoeg.
De SS kreeg evenwel daarbij de uiterst waardevolle steun van Franz Xaver Schwarz, *Reichsschatzmeister der NSDAP*, in 1933 reeds honorair *SS-Obergruppenführer*, in 1942 de enige, aan wie de pas gecreëerde, hoogste SS-rang van *SS-Oberst-Gruppenführer* honorair werd verleend.[1] Daar was zeker reden toe. Schwarz had zich bereid verklaard alle 'germanische Arbeit' te financieren; daaronder verstond hij niet alleen wat de SS op dit gebied deed, maar ook de politieke activiteiten, die van Berlijn uit door de *NSDAP* en haar neven-organisaties in de Germaanse landen werden verricht. Daarbij stelde hij zich op het standpunt, dat de financiering van dit alles via de *Germanische Leitstelle* diende te verlopen.[2]

Sterker, hij slaagde in de loop der jaren er in een aantal projecten aan financiering door rijkscommissarissen en dergelijke instanties te onttrekken, en centraal via de *Germanische Leitstelle* te financieren. Vooral in Vlaanderen was het succes groot: de financiering van de SS-groepering in dat land, georganiseerd in de *Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft (DeVlag)*, wist hij van de *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (*VDA*, een op de partij georiënteerde instelling) naar de *Germanische Leitstelle* over te hevelen; de door Berger voor 1944 aangevraagde bedragen voor *DeVlag*, beduidend hoger dan het vorige jaar, keurde Schwarz bijna geheel goed.[3] Voor de financiering van al die 'Germanische Arbeit' gaf hij een volmacht aan een ondergeschikte functionaris, die de wat merkwaardige aanduiding *Beauftragter des Reichsschatzmeisters in Volkstumsfragen* kreeg.[4] De enorme bedragen, die Schwarz voor de *Volkstumsarbeit* ter beschikking stelde, moest hij voor een groot deel eerst zelf van het *Reich* ontvangen.[5] De Duitse minister van financiën mocht grotendeels het geld fourneren, Schwarz bepaalde, wie het geld mocht uitgeven, en dat was zeer duidelijk de SS. Zijn motieven zijn wat ondoorzichtig, en ook niet zo relevant[6]; in ieder geval bleek hij een waardevolle bondgenoot van de SS, en speciaal van Berger.

Anderzijds ontmoette Bergers streven binnen de SS zelf ernstige weerstanden. Men dient daarbij te bedenken, dat voor de meeste SS-functionarissen buiten het *SS-Hauptamt* de *Germanische Leitstelle* een tamelijk obscuur orgaan was, waarvan zij tenauwernood hadden gehoord. Daarbij hadden zij vaak weinig of geen belangstelling in Germaanse aangelegenheden. Wanneer er op dat gebied gecoördineerd moest worden, welnu, best; naar het lijkt liet dat vele SS-functionarissen tamelijk onverschillig. Hun belangstelling vlamde pas weer op, wanneer Berger inbreuken op hun gezag en bevoegdheden dreigde te maken.

Dat bleek duidelijk op 8 oktober 1942, toen de eerste zitting plaatsvond van de

> 'auf Grund des Führererlasses A 54/42 vom 12.8.42 neu gebildeten Arbeitsgemeinschaft für den germanischen Raum . . . , die aus einem SS- und einem Partei-Ausschuss besteht.'[7]

Die 'Partei-Ausschuss' kwam nimmer tot stand. Kennelijk wilde de partij een ostentatieve erkenning van de *Germanische Leitstelle* als algemeen coördinatie-orgaan inzake de Germaanse politiek van alle Duitse instanties vermijden.

(1) Er waren verder nog slechts drie (niet-honoraire) *SS-Oberst-Gruppenführer*: Sepp Dietrich, Paul Hausser, Kurt Daluege (*SS-Dienstaltersliste* 1944).
(2) Nrs. 71, 114, 118.
(3) Zie nr. 528, noot 2; H 1114: 7759.
(4) Zie voor hem nr. 114, noten 1 en 2.
(5) H 51: 175-6.
(6) Zie zijn opmerkingen tegen Berger in nr. 71; een erg oprechte indruk maken ze niet.
(7) Maandverslag der *Germanische Leitstelle* 20 nov. 1942, CDI 74 H.

Het was uitsluitend een SS-gezelschap, dat op 8 oktober bijeenkwam, in totaal vijftien vertegenwoordigers – vaak de leidende functionarissen zelf – van vrijwel alle belangrijke SS-instanties; zo was het *RSHA* vertegenwoordigd door Ohlendorf, de chef van de *SD*-binnenland, en door Schellenberg, de chef van de *SD*-buitenland.[1] Berger hield een lange inleiding over het Germaanse werk. Inmenging in de zaken van andere *Hauptämter* was niet de bedoeling, wel was coördinatie noodzakelijk. Daarom zouden de vertegenwoordigers van de verschillende *Hauptämter* in de Germaanse landen onder de leiders van de plaatselijke bureaus aldaar van de *Germanische Leitstelle* ressorteren. Bij deze mededeling, die op het eind van de conferentie terloops werd gedaan, werden *Waffen-SS* en *Sipo und SD* wijselijk uitgezonderd.[2] Het *Rasse- und Siedlungshauptamt* bleek echter alert te zijn en protesteerde onmiddellijk: men wilde wel met de *Germanische Leitstelle* samenwerken, maar de vertegenwoordiger van het *RuSHA* in elk der Germaanse landen stond onder de *Höherer SSuPF* in dat land, en onder niemand anders.[3]

Hier was inderdaad een essentieel punt in het geding. Tot op grote hoogte was de realisatie van de ambitieuze plannen van Berger en Riedweg afhankelijk van de vraag, hoe de plaatselijke dépendances van *Amt VI*, de *Germanische Leitstellen* in de Germaanse landen, zich zouden ontwikkelen. De politieke invloed van de *Höherer SS- und Polizeiführer* zou belangrijk dalen, als een groot gedeelte van zijn staf, met name de politieke functionarissen, onder het bevel van het *SS-Hauptamt* zou komen te staan; laat staan, wanneer de *Höheren SSuPF* wat de relevante kwesties betrof zelf ondergeschikt aan Berger zouden zijn.[4]

Het viel dan ook te voorspellen, dat de hele plannenmakerij met de *Germanische Leitstelle*, zoals Berger zich dat te Berlijn uitdacht, bij een energieke *Höherer SS- und Polizeiführer* op heftige tegenstand zou stuiten. Het zal de lezer niet verbazen, dat dit bij Rauter inderdaad het geval was.

C. De Germanische Leitstelle in Nederland

Berger wenste, dat de *Germanische Leitstelle* in een land als Nederland een overkoepelend orgaan zou zijn, waarin de SS-instanties, die verbonden waren aan de *Höherer SS- und Polizeiführer*[5] in dat land, voortaan als onderafdelingen zouden fungeren. Natuurlijk gold dit niet voor *Waffen-SS* en politie, maar wel voor bijvoorbeeld de *Rasse- und Siedlungsführer*, of voor de *Reichsschulen*. Voorts zou de *Germanische Leitstelle* in Nederland controle en leiding moeten uitoefenen ten opzichte van de Nederlandsche SS en de neven-organisaties daarvan, maar ook diende het bureau zich volgens Himmlers opdracht van 15 maart 1942[6] te richten op de *Nachwuchs*, dat wilde zeggen de Jeugdstorm van de NSB, de *Hitlerjugend* van de *NSDAP*, het studentenfront van de NSB en dergelijke. Het was van belang om de financiering van die instellingen in handen te krijgen; die was slechts een middel tot het verkrijgen van invloed, het welhaast ongemerkt, maar niet minder doelbewust sturen van al deze organisaties in de gewenste richting. De *Germanische Leitstelle* moest niet zozeer openlijk leiding geven – dat zou in veel gevallen alleen maar irritatie en verzet oproepen – als wel begeleiding, politiek, ideologisch en cultureel, zonder in de détails van de *Tagespolitik* te vervallen. In principe was die begeleiding op de hele nationaal-socialistische beweging in Nederland gericht, en eigenlijk op het hele Nederlandse volk.

Berger kon in Nederland bij een reeds bestaande situatie aanknopen. Van augustus 1940 tot

(1) H 79:49.
(2) Het is meer dan aannemelijk, dat ook de *Ordnungspolizei* uitgezonderd was.
(3) Nr. 237, nr. 246 en noot 4 daarbij.
(4) Zie nr. 125; vgl. nr. 169 onder punt 3.
(5) Of strikt formeel genomen: aan de *HSSuPF Nordwest*, soms aan hem als *Führer* van de *Oberabschnitt Nordwest*.
(6) Nr. 125, d.w.z. de definitieve tekst van 15 maart (zie noot 1 bij dit stuk).

april 1942 was *SS-Standartenführer*, later *SS-Oberführer* Richard Jungclaus[1] aan de staf van Rauter toegevoegd als adviseur voor de Nederlandsche SS. Uit zijn bureau, een paar maanden voor zijn vertrek naar Vlaanderen als *Führer* van de *SS-Abschnitt* aldaar nog *Dienststelle SS-Oberführer Jungclaus* genoemd, ontwikkelde zich de *Aussenstelle* in Nederland van de *Germanische Leitstelle*. In feite was het bureau van Jungclaus dat tegen het eind van 1941 al. Jungclaus gaf toen geld uit aan politieke activiteiten onder auspiciën van het *SS-Hauptamt*, waartegen Rauter heftig protesteerde: dit soort zaken moesten door de *HSSuPF*, niet door het *SS-Hauptamt*, althans niet zonder zijn voorkennis en instemming, worden opgeknapt.[2]

Met Himmlers opdracht aan de *Germanische Leitstelle* werd dit echter gerealiseerd. Het lijkt er op, dat Himmler in 1942 het streven van Berger wel min of meer steunde[3], maar het jaar daarna gaf al duidelijk te zien, dat hij de uitvoering van zijn Germaanse politiek toch in de eerste plaats aan zijn *Höherer SSuPF* toevertrouwde. Verschillende zaken kunnen daarbij een rol hebben gespeeld: misschien begon Himmler een al te grote machtsaanwas van Berger ongewenst te vinden. Zeker is, dat Rauter onder geen beding iets, wat op een legatie van Berger in zijn territoir leek, wenste te dulden. Ook Seyss-Inquart was zeer weinig gebrand op inmenging van het *SS-Hauptamt* in de bezettingspolitiek, zoals reeds in het geval van de *Reichsschulen* is gebleken; op een gegeven moment zou hij zelfs Riedweg bij een van diens bezoeken aan Nederland 'er uit hebben gesmeten'.[4] Wat hij in het algemeen ook van de SS gedacht moge hebben, het is duidelijk, dat Seyss-Inquart de SS-politiek liever zag vertegenwoordigd en uitgevoerd door de *Höherer SSuPF*, die nog in een zekere ondergeschikte relatie tot hem stond, dan door een vanuit het centrum van rijk en SS regerende *Hauptamt*-chef van Himmler. Himmler heeft dit ongetwijfeld begrepen en wenste zeker de rijkscommissaris niet te bruskeren. Bovendien, Rauter deed zijn werk in Nederland goed, ook het politieke; welbeschouwd was vanuit het standpunt van Himmler meer er tegen dan er voor te zeggen om Berger, die op allerlei gebied bij velen zo'n wrevel wekte, zich massief en plomp door de porceleinkast van de bezettingspolitiek te laten bewegen.

Het gevolg was, dat Rauter volledige greep op de politiek en de organisatie van de SS in Nederland behield, ja, die greep nog kon versterken. De *Rasse- und Siedlungsführer* Herbert Aust bleef direct onder de *HSSuPF* ressorteren; zijn *Hauptamt*-chef te Berlijn had dat uitdrukkelijk geëist.[5] Zo ook de *Fürsorgeführer der Waffen-SS*, de officier, die sociaal en financieel voor de gezinnen van de vrijwilligers in de *Waffen-SS* moest zorgen. Voorts dacht niemand eraan om het *SS- und Polizeigericht* in Nederland op een of andere manier aan de *Germanische Leitstelle* te binden. Van een paar

(1) Geb. 17 maart 1905 te Freiburg. Werkzaam in de textielhandel. Sinds 1930 lid van *NSDAP* en *SA*, in 1931 overgegaan naar de SS, waar hij als commandant van eenheden der *Allgemeine SS* en adjudant van de chef van het *SS-Hauptamt* carrière maakt. In 1937 tot *SS-Standartenführer* bevorderd. Hij komt vermoedelijk in mei 1940 als officier bij een *Totenkopf-Standarte* in Nederland terecht en werkt van augustus 1940 tot april 1942 in Rauters staf als *Berater* van de Nederlandsche SS, met een onderbreking door frontdienst in 1941 in de divisie '*Wiking*'. Daarna krijgt hij ongeveer hetzelfde werk in Vlaanderen als leider van de *SS-Abschnitt Flandern*. Wanneer medio 1944 in België het militaire bewind door een rijkscommissariaat wordt vervangen, wordt Jungclaus op 1 aug. *Höherer SSuPF* in de rang van *Gruppenführer*, en veertien dagen later ook nog *Wehrmachtbefehlshaber*. Al kort daarop ontslagen, naar het schijnt niet in de eerste plaats omdat de snelle bevrijding van België door de geallieerde troepen zijn functies overbodig maakte, maar omdat hij niet geheel voldeed. In een lagere rang overgeplaatst naar een strijdende eenheid, en in Slowakije gesneuveld (P 35; Doc. I Jungclaus; de *SS-Dienstaltersliste* 1944 vermeldt hem als toegevoegd aan de *HSSuPF Ostland*; W. C. M. Meyers: 'De Vlaamse Landsleiding', in *Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog* okt. 1972, p. 40, noot 68).
(2) Nrs. 97, 98; diverse stukken in HSSPF 15 b.
(3) Aanwijzingen hiervoor leveren bijv. de nrs. 125, 135, 169, 182, 208.
(4) N 29/2 VN 4; volgens Riedweg wenste Seyss-Inquart hem niet te ontvangen (Verkl. Riedweg, p. 5). Beiden zeiden, dat de tegenstelling in ieder geval van politieke, niet van persoonlijke aard was.
(5) Zie p. 172, en nr. 199, noot 3.

instellingen was de status onzeker (behalve dan het feit, dat Rauter in Nederland de hoogste bewindhebber was): het *Lebensbornheim* (om zo te zeggen de SS-kraamkliniek) te Nijmegen[1], het *SS-Mannschaftshaus* (een centrum voor SS-studenten te Leiden), en de twee *Reichsschulen* te Valkenburg en Heijthuizen. Over de eerste twee instellingen wond men zich niet erg op, hetgeen gezien hun geringe belang begrijpelijk is; het *SS-Mannschaftshaus*, waarover het commissariaat-generaal voor *Verwaltung und Justiz* ook een zekere zeggenschap had, telde naar onze schatting nog geen tien studenten. Des te meer spektakel was er gemaakt, zoals men in een vorig hoofdstuk heeft kunnen zien, over de *Reichsschulen*. Seyss-Inquart had in een brief aan Rauter van 17 mei 1943 zelfs gedreigd zich geheel uit dit project terug te trekken, als de *Germanische Leitstelle* op enigerlei wijze directe bevoegdheden over de twee scholen zou krijgen; voor hem ongewoon scherpe taal.[2] De zeggenschap van het bureau bleek zich in de praktijk te beperken tot de verrichtingen van een *Verwaltungsführer*, die bovendien de financiële controle met het rijkscommissariaat moest delen, zolang de *Reichsschatzmeister der NSDAP* Schwarz de financiering nog niet geheel had overgenomen.[3]

Zelfs de onderschikking van organen in Nederland, die tot het rayon van het *SS-Hauptamt* behoorden, lukte niet. Van de *SS-Schule Avegoor* te Ellecom, die elders nog besproken zal worden, is de formele positie ook onzeker, maar het is uiterst waarschijnlijk, dat het hoofd daarvan zijn bevelen regelrecht van Rauter kreeg; mogelijk heeft de *Germanische Leitstelle* ook hier een onbeduidende financieel-technische rol gespeeld. Het was bovendien de bedoeling, dat het reeds lang bestaande rekruteringsbureau van de *Waffen-SS* in Nederland, de *Ergänzungsstelle Nordwest*, in de plaatselijke *Germanische Leitstelle* zou opgaan, maar het kwam, en dan pas in oktober 1943, slechts tot een soort personele unie, doordat het hoofd van het *Ersatzkommando Niederlande* (zoals de *Ergänzungsstelle Nordwest* toen genoemd werd), *SS-Sturmbannführer* Gerhard Rouenhoff, ook chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland werd. Hoewel beide instellingen in Den Haag gevestigd waren, bleven zij ruimtelijk ver van elkaar gescheiden, en hielden bv. hun eigen comptabele. De bemoeienissen van de *Germanische Leitstelle* schijnen zich beperkt te hebben tot financiering van bepaalde wervingsacties van het *Ersatzkommando*.[4]

Afgescheiden van het *SS-Gästehaus* te Den Haag, een volslagen onbenullige inrichting, was de enige instantie, bij wie een duidelijke onderschikking aan de *Germanische Leitstelle* te Den Haag valt waar te nemen, de vertegenwoordiger van *Ahnenerbe* in Nederland, die leiding moest geven aan de Volksche Werkgemeenschap, een cultuur-politieke mantelorganisatie van de Nederlandsche SS, die later uitvoerig zal worden behandeld. Inderdaad was deze functie van de SS wel degelijk van groot belang, maar ook hier was het niet de *Germanische Leitstelle*, die de instructies gaf (zelfs niet het hoofdbureau te Berlijn) maar de *Höherer SSuPF*.[5]

Het zal uit het voorafgaande duidelijk zijn, dat er geen sprake was van enige greep op de Nederlandsche SS, laat staan op Jeugdstorm of *Hitlerjugend*. Ook hier mocht de *Germanische Leitstelle* geld geven en een financiële controle uitoefenen, die geen politieke betekenis had, aangezien elk beslissingsrecht bij Rauter lag: de politiek-ideologische begeleiding beperkte zich tot incidenteel en *unverbindlich* geklets.[6]

(1) Zie nr. 439, noot 7.
(2) VJ Z 7010/41.
(3) Zie hiervoor, p. 144.
(4) Nrs. 473 en 528. Het optimisme, dat Berger in het laatste stuk over de ontwikkeling van de *Germanische Leitstelle* toont, is kennelijk *pour besoin de la cause* tegenover de grote geldschieter Schwarz.
(5) Ook wanneer men met de Nederlandse SS-officier van D., die aan de *Germanische Leitstelle* was verbonden, aanneemt, dat het *SS-Mannschaftshaus* en de SS-school te Ellecom ondergeschikt aan de *Germanische Leitstelle* waren (Doc. II Germanische Leitstelle), verandert het totaalbeeld geenszins.
(6) Bv. in het geval van het blad *Storm* van de Nederlandsche SS, dat onderhevig was aan de vage supervisie van een Duitse *SS-Führer* van de *Germanische Leitstelle*; bij verschil van mening kon elk der beide partijen zich op Rauter beroepen (Doc. II Germanische Leitstelle).

Kortom, het kwam neer op hetgeen een functionaris van de *Germanische Leitstelle* in zijn jaarverslag over 1943 formuleerde:

> 'Der Aufgabenbereich der Germ. Leitstelle umfasste im Berichtsjahr im wesentlichen nur die zusammenarbeitende Kontrolle – wenn ich es so nennen darf – der Germanischen SS, da aufgrund besonderen Befehle dem SS-Ogruf. Rauter die Hauptinstitutionen der SS in den Niederlanden direkt unterstellt waren.'[1]

Die formulering, vooral de 'zusammenarbeitende Kontrolle', was inderdaad een eufemisme, zoals de schrijver zelf aanduidde.

Het heeft derhalve weinig zin de onderafdelingen en het personeel van de *Germanische Leitstelle* in Nederland de revue te laten passeren. Wellicht moet wel als bijkomende factor bij de mislukking van dit orgaan het wat ongelukkige personeelsbeleid genoemd worden. De opvolger van Jungclaus *SS-Obersturmbannführer* Wilhelm Montel, en zijn voornaamste medewerker, *SS-Obersturmführer* Wilhelm Hildebrand, chef van de afdeling *Schulung*, meenden tegenover de Nederlanders, die met hen in aanraking kwamen en bijna allen zeer SS-gezind waren, en die zij nu juist met zachte doch vaste hand naar het groot-Germaanse rijk moesten leiden, met de bekende tact en soepelheid van de Pruisische onderofficier te moeten optreden. Rauter zag zich zelfs genoodzaakt hun iedere bemoeienis te verbieden met het eigenlijke werk van de Volksche Werkgemeenschap[2], notabene de organisatie, die nog het meest met de *Germanische Leitstelle* te maken had. Het zal wel een raadsel blijven, wie indertijd voor het leiderschap van de *Germanische Leitstelle* in Nederland een man als Montel heeft uitgekozen; deze bekrompen, imperialistisch denkende nazi-arrivé zonder enige notie van politiek[3] was daar allerminst geschikt voor. Als *Herrenvolk*-manieren echter ergens fataal waren, dan zeker bij mannen op dergelijke posten. Waarschijnlijk wegens stijgende onenigheid met Rauter verdween Montel in oktober 1943[4] naar het front, waarheen Hildebrand hem al een paar maanden eerder wegens het verduisteren van meubels voorgegaan was. Hetzelfde lot trof enige andere officieren van de *Germanische Leitstelle*, waarna de door hen geleide afdelingen blijkbaar praktisch ophielden te bestaan.[5] Ook de vertegenwoordiger van *Ahnenerbe* (die bij de Nederlandse SS-leden niet in de smaak viel) moest in het najaar van 1944 verdwijnen, zonder dat er een opvolger werd benoemd; Rauter wilde toen elk spoor van *Ahnenerbe* in Nederland laten verdwijnen.[6] Wanneer men nu de indruk krijgt, dat *Amt VI* te Berlijn naar Nederland vrijwel alleen incompetente ruzieschoppers zond[7], dient men te bedenken, dat Rauter een lastig heer was, die voortdurend in ruzies verwikkeld was met ondergeschikten of lieden van gelijke status (en zelden met zijn meerderen).

Toen Rauter later evenwel merkte, dat hij van de *Germanische Leitstelle* in Den Haag weinig te vrezen had, veranderde zijn reserve in een positieve benadering, zelfs in enthousiasme. Toen in mei 1943 zich een crisis in de NSB aankondigde, de positie van Schmidt steeds wankeler werd en de SS de overhand leek te krijgen, zag Rauter in de *Germanische Leitstelle* in Nederland een belangrijk instrument om de SS-politiek te verwezenlijken. In plaats van de waardeloze Montel had hij al een heel andere figuur op het oog: de *Beauftragte des Reichskommissars* voor de provincie Noord-Brabant Thiel, een partij-man weliswaar, die echter zijn rang van *SS-Standartenführer* niet alleen

(1) HSSPF 15 a.
(2) Nr. 174.
(3) Zo de in noot 5 op p. 174 vermelde Nederlandse SS-*Führer* in Doc. II Germanische Leitstelle.
(4) Hij werd opgevolgd door Rouenhoff (zie p. 174 en nr. 190, noot 9), die in maart 1944 werd vervangen door *SS-Standartenführer* Heinrich Thole (P 55, P 63).
(5) P 49; Doc. II Germanische Leitstelle; Van Etten, Ned. SS, p. 79.
(6) P 100; nr. 636. De reden is niet erg duidelijk.
(7) Zo ook min of meer de na-oorlogse visie van Seyss-Inquart (N 29/2 VN 4).

als een honoraire decoratie beschouwde, maar bereid en in staat was om aan de realisatie van de SS-idealen mee te werken. Himmler en ook Seyss-Inquart stelden zich achter deze benoeming, die voorlopig nog niet geëffectueerd kon worden, aangezien Thiel tijdelijk onder de wapenen was.[1] Nadat op 26 juni 1943 Schmidt om het leven was gekomen, sprak Rauter tegenover Seyss-Inquart zelfs zijn wens uit, dat Thiel *Generalkommissar z.b.V.* zou worden.[2]

Noch het een, noch het ander werd evenwel werkelijkheid, en dat was, voorzover wij kunnen vaststellen, meteen het einde van Rauters belangstelling voor de *Germanische Leitstelle*, en tevens van de kans voor dit orgaan om uit zijn betrekkelijke obscuriteit tevoorschijn te komen en werkelijk een politieke rol te gaan spelen.[3] Maar in de tussentijd had Rauter volledige greep gekregen op alle SS-instanties in Nederland, ook op die organen, die eigenlijk toch dépendances van het *SS-Hauptamt* waren als de SS-school Avegoor – en tevens op de *Germanische Leitstelle* zelf.[4]

Niet dat dit laatste iets te betekenen had. De *Germanische Leitstelle* bleef een derde-rangsbureau, dat na een zekere inflatie tenslotte weer ineenschrompelde. Het hoofdbureau te Berlijn vertoonde alleen de inflatie, niet de ineenschrompeling, maar de volstrekte machteloosheid van zijn dépendances in de Germaanse landen verhinderde een toename van reële bevoegdheden. Zelfs in Hitlers Duitsland zijn er niet veel organisaties geweest, die zo weinig van hun potenties en pretenties hebben kunnen realiseren. Wij menen, dat wat Nederland betreft dit niet veroorzaakt is door de tegenwerking van de 'natuurlijke' concurrent, de *NSDAP*, of de NSB, maar door de tegenstand van de rijkscommissaris en de *Höherer SSuPF.* Het was de laatste, die de SS-politiek in bezet Nederland ten uitvoer bracht. Daarbij steunde hij op een in Nederland opgebouwd filiaal van de SS, bestaande uit een aantal zeer radicale Nederlandse nazi's. Om inzicht te verschaffen in de rol, welke deze politieke groepering heeft gespeeld, is het allereerst noodzakelijk om voorgeschiedenis en achtergrond van deze Nederlandsche SS te schetsen.

(1) Nrs. 293 en 400; voor Thiel ook nr. 63, noot 8.
(2) Nr. 425.
(3) Van Etten beweert, dat de *Germanische Leitstelle* in Nederland was wat de stafleiding van de Nederlandsche SS niet was: een politieke centrale (Ned. SS, p. 72). Het laatste is zeker juist, de eerste uitspraak des te merkwaardiger, omdat hetgeen Van Etten er over zegt, duidelijk het tegendeel bewijst.
(4) Dit is ook de na de oorlog getrokken conclusie van de Nederlandse SS-officier van D. (Doc. II Germanische Leitstelle).

HOOFDSTUK VII

Prehistorie der Nederlandsche SS: de voor-oorlogse radicalen

A. De volkse tendens in de NSB

Hier en daar heeft de lezer in de vorige hoofdstukken al iets vernomen van het bestaan van een inheemse, Nederlandse SS-organisatie tijdens de oorlog. Dergelijke organisaties in de zin van de politieke, *Allgemeine SS*, waren er in die tijd ook in de andere, door de Duitsers Germaans geachte landen: Noorwegen, Denemarken, en Vlaanderen.[1] Al dan niet gelieerd aan de inheemse nationaal-socialistische partijen, waren zij een verlengstuk van de SS in Duitsland, en dat wilden zij ook zijn. De Nederlandsche SS, hoewel verbonden aan de NSB en uitsluitend uit Nederlanders bestaande, vormde hier allerminst een uitzondering op. Desondanks dringt zich de vraag op, of deze organisatie in vorm, wezen en doel zo typisch Duits, toch niet op een of andere wijze aanknopingspunten had in het voor-oorlogse Nederland.

Dat deze aanknopingspunten nooit in de brede lagen van de Nederlandse politieke en geestelijke structuur gevonden zullen worden, doch alleen in de nazi-rommelkamer van de Nederlandse maatschappij, spreekt vanzelf. Op het eerste gezicht schijnt het echter merkwaardig, dat zij ook daar ontbreken, waar men ze allereerst zou verwachten: bij de fanatieke, compromisloze Nederlandse nazi's en *would-be*-Duitsers, leden van de politieke splinters, die zichzelf aanduidden als Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiderspartij of met soortgelijke klanken.

Ideologisch vormden zij de beste grondstof voor een SS: meedogenloos en consequent anti-semitisme, rassenleer, blind en exclusief geloof in de *Führer* Adolf Hitler en diens nationaal-socialisme, aanvaarding van de hakenkruisvlag en het nauwelijks gewijzigde, zij het meestal slecht vertaalde *NSDAP*-programma – alle elementen om hen tot de SS te predisponeren, waren aanwezig. Tijdens de bezetting vonden inderdaad velen van hen de weg naar de SS, vooral toen ondanks hun slaafse onderworpenheid aan de bezetter deze hun partijtjes botweg verbood of ophief. De SS was de enige organisatie, waarin zij zich thuis konden voelen, veel meer dan in de NSB. De Duitse bezettingsautoriteiten stimuleerden daarbij (weliswaar op grond van verschillende motiveringen) hun opgaan in de NSB en de daarmee gelieerde Nederlandsche SS, teneinde de leiding van de NSB onder druk te zetten en naar grotere radicaliteit en dienstbaarheid aan Duitse belangen op te zwepen.[2]

In deze zich nationaal-socialistisch noemende splinterpartijtjes, die tegen elkaar opboden om 'plus nazis que le Führer' te zijn, vindt men echter de historische opmaat tot de Nederlandsche SS niet. Dit mag in de eerste plaats gelegen hebben aan hun minieme leden-aantal en overtuigingskracht.

(1) Léon Degrelle, de leider van *Rex*, de voornaamste Waalse collaboratie-partij, 'ontdekte' in het begin van 1943 de 'Germaanse oorsprong' van de Walen, enige maanden later gevolgd door Himmler (Knoebel, *SS in Belgium*, p. 325, 326, 333, 334). De motieven van Degrelle waren van tactisch-politieke aard, die van Himmler niet veel meer; hij wenste toen in te gaan op het aanbod van Degrelle om het Waalse *Wehrmacht*-legioen in de *Waffen-SS* over te nemen. Het kwam niet tot de oprichting van een Waalse politieke SS.
(2) Zie nrs. 79, 98, 101.

De grootste groepering, de NSNAP van dr. E. H. ridder van Rappard[1], telde voor de oorlog een duizendtal leden, waarvan dan nog een zeer belangrijk deel gevormd werd door de z.g. grens-Nederlanders die in westelijk Duitsland werkten en woonden. Dit was ook het geval met de concurrenten, onderlinge meningsverschillen werden niet zelden in Duitse kroegen, en vaak met de vuist of met het mes, beslecht.[2] Men krijgt trouwens de indruk, dat de belangrijkste activiteiten van deze nationaal-socialisten *par excellence* hebben bestaan in het onderling ruziemaken, rebelleren, royeren, fuseren, afsplitsen, opnieuw ruziemaken, enz. *da capo al fine*, een normaal gedragspatroon overigens in de zwart-bonte wereld van het Nederlandse rechts-radicalisme. Alleen al van de zich NSNAP noemende groeperingen zijn er in de loop der tijden al tenminste zeven geweest – het juiste aantal zal wel nimmer door de historicus, mocht hij zich al tot dit soort geschiedvorsing voelen aangetrokken, worden achterhaald.

In navolging van het imperatieve Duitse voorbeeld richtten deze partijtjes wel soms een eigen SA op, maar aan een SS kwam men blijkbaar niet toe – misschien door gebrek aan verdere tijd en energie, en voldoend ledenaantal. Het niveau van leiders en leden was bedenkelijk laag[3], en het is zeer de vraag, of in deze kringen het specifieke karakter van de SS wel werd beseft.

De ideologische diepgang was evenredig aan het algemene niveau: iedere NSNAP pretendeerde de enige vertolkster in Nederland te zijn van het enige zuivere nationaal-socialisme, namelijk dat van Adolf Hitler – althans wat men daaruit meende op te maken. Het sloot wel elke pretentie uit naar het Nationale Leiderschap, zoals de leider van de NSB Mussert, of bijvoorbeeld de leider van het fascistische Zwart Front, Arnold Meyer, dat ambieerden; de NSNAP-leiders voelden zich zelf-benoemde stedehouders van hun afgod in Berlijn. De concurrenten werden verketterd op de bij sectariërs gebruikelijke wijze, maar één werden zij allen weer in de luid gepropageerde afkeer van de NSB, die volgens het oordeel dezer radicalen weinig of niets met het echte nationaal-socialisme had te maken, en alleen maar een fascistisch-burgerlijke kliek was, bovendien zwaar gepenetreerd door joden en vrijmetselaars.

Maar het ideologische kernpunt van het latere geschil tussen NSB en SS, nl. de vraag naar wezen en positie van het Nederlandse volk, en zijn verhouding tot de 'Germaanse broedervolkeren' (lees:

(1) Zie voor hem nr. 41, noot 12. Hij wordt beschreven als een bescheiden, zachtaardige persoonlijkheid, type van een kamergeleerde. Hoe dit ook zij, hij was in ieder geval een man, die door de doelstellingen van zijn partij, nog wel de meest succesvolle van dat soort, een eeuwig kansloze moest blijven. Nog meer geldt dit voor majoor C. J. A. Kruyt, leider van een andere NSNAP, van wie het niet verwonderlijk is, dat hij tenslotte elk spoor van gezag bij zijn volgelingen verloor, maar wel, dat hij blijkbaar ooit sporen daarvan had vertoond.

(2) Zo werd Adalbert Smit (de enige NSNAP-stichter, die zichzelf niet ten onrechte de eerste nationaal-socialist in Nederland noemde) in november 1933 in de buurt van Düsseldorf zwaar gewond door messteken, toegebracht door leden van de NSNAP-Kruyt. (L. F. de Jong, Overzicht I, p. 179).

(3) Na enige bestudering van de leiders en inspirators der NSNAP-groeperingen baart het nauwelijks nog opzien in dit milieu een duidelijk godsdienstwaanzinnige megalomaan aan te treffen, die als 'Luctor de Vuurhiërarch', ook wel 'Leeraar voor het Gouden Arische Tijdperk', een aantal moeilijk te vatten 'Godenappèls' tot de wereld richtte, waarmee hij onder meer Stalin trachtte te winnen voor de 'Heilige Arische Alleance' (Doc. I. Luctorisme). Zijn rol in het radicale Nederlandse nationaal-socialisme mag echter nauwelijks groter worden geacht dan zijn invloed op de buitenlandse politiek der Sowjet-Unie. Meer representatief voor de sfeer in het milieu is het plotseling verdwijnen van de 'Rijksleider' van één dezer partijtjes A. F. Schouten. Richtten op 24 maart 1934 enige medewerkers van hem nog een oproep tot de leden 'vooral *nu* in gesloten gelederen achter onzen Leider *Kam. Schouten* te blijven staan', vijf dagen later moest men de leden mededelen 'dat onze leider kameraad Anthon F. Schouten sinds bijna een maand op reis is, zonder mededeling waarheen, zich niet meer in verbinding stelt met zijn eigen partij, uit het rijksheem zijn persoonlijke goederen heeft laten weghalen en ons slechts als aandenken de schulden heeft achtergelaten.' (Doc. II 577A Schouten). Men mene niet, dat een gebeurtenis als deze een unicum in de geschiedenis van het Nederlandse rechts-radicalisme is geweest.

Duitsland), bleef voor de oorlog onduidelijk, zelfs bij deze lieden, die zich tijdens de bezetting adepten van het pure Duitse annexionisme zouden tonen: waar de Nederlandsche SS het opgaan in een te vormen Germaans rijk predikte, toonden de NSNAP-ers zich die periode voorstanders van een regelrechte annexatie door Groot-Duitsland. Voor de oorlog echter stelde alleen de NSNAP van Van Rappard zich duidelijk op het standpunt, dat de Nederlanders eigenlijk een soort Duitsers waren, die de weg 'terug' naar het Duitse rijk moesten vinden. De anderen schermden wel met de begrippen 'volksch', 'Nederduitsch', en vooral met 'Germaansch'; één dezer radicale nazi-partijen meende haar periodiek zelfs *De Germaan* te moeten noemen met een merkwaardige blindheid voor de associaties, die deze naam bij de gemiddelde Nederlander moest oproepen. Kennelijk was echter het begrip 'Germaans' ook hier niet zozeer territoriaal gedacht, maar racistisch en cultureel, als tegenstelling tot die elementen in de Nederlandse maatschappij, die men als verjoodst, verfranst, van het volk vervreemd e.d. aanzag. Zo konden dezelfde lieden, die het tijdschrift *De Germaan* trachtten te verspreiden, als punt 1 van hun partij-programma de vestiging voorstaan van 'een nationaal-socialistischen, germaanschen, Dietschen Volksstaat, van den Dollard tot aan Duinkerken, geheten Dietschland'[1], daarmee elementen samenvattend, die de Duitse bezetter later niet alleen onverenigbaar, maar ook volslagen onaanvaardbaar zou achten: een Germaans-gerichte ideologie zou hij accepteren als teken van goede wil en onderschikking aan het Duitse nazi-dom, een Dietse of groot-Nederlandse terminologie echter als uiting van een onafhankelijkheidsstreven, dat in oppositie tot het Derde Rijk stond. Maar tegen die tijd waren de radicale Nederlandse nazi's elk spoor van Diets verlangen al kwijt. Dat de Duitsers zowel voor als tijdens de oorlog tegenover de NSNAP-groepen met grote reserve bleven staan, en hen tenslotte ten gunste van de NSB liquideerden, lag niet aan de gangbare NSNAP-ideologie, die op enkele warrigheden na slaafs de Duitse partij-lijn volgde[2], maar aan hun minimale bestaan.

Verder ingaan op het theoretische gebral van deze politieke rebellenclubs zou niet alleen irrelevant zijn, maar zou allicht deze groeperingen een importantie lijken te geven, die ze ten enenmale misten. Dit geldt echter niet voor de NSB, de enige onder de fascistische en nationaal-socialistische partijen, die het in ledenaantal en stemmenaanhang verder bracht dan een microbe-achtig bestaan.[3]

De Nationaal-Socialistische Beweging was eind 1931 te Utrecht opgericht door ir. A. A. Mussert[4] en C. van Geelkerken[5], zichzelf de 'stamboeknummers' 1 en 2 gevend van de nieuwe partij. Dat

(1) Doc. II 576 NSNAP-'Naci'.
(2) Uit de statuten van één dezer groeperingen: 'Art. 2. Beginselen. a) programma N.S.D.A.P. zonder verder commentaar. b) Adolf Hitler opperste leider ook van de Nationaal Socialisten in Nederland. c) symbool hakenkruis. d) groet Heil Hitler!' (Doc. II NSNAP – Westmark).
(3) Misschien met uitzondering van het Verbond voor Nationaal Herstel, dat in 1933 een zetel in de Tweede Kamer verwierf. Dit Verbond, uiterst conservatief en bepaald anti-democratisch, kan men echter niet fascistisch in eigenlijke zin noemen, laat staan nationaal-socialistisch.
(4) Wat Mussert betreft menen wij met weinig gegevens te kunnen volstaan: Anton Adriaan Mussert werd op 11 mei 1894 te Werkendam geboren, studeerde aan de Technische Hogeschool te Delft; sinds het *cum laude* behalen in 1918 van zijn ingenieursdiploma werkzaam eerst bij de rijkswaterstaat, na enige jaren bij de provinciale waterstaat van Utrecht. In 1927 hoofdingenieur. Van 1925 tot 1927 secretaris van het Nationaal Comité van Actie tegen het Belgisch verdrag. Sinds december 1931 leider van de NSB. Eind 1945 door het Bijzonder Gerechtshof te Den Haag ter dood veroordeeld. Door de Bijzondere Raad van Cassatie werd dit vonnis bevestigd; Mussert werd gefusilleerd op 7 mei 1946. (Doc. I Mussert; *Proces Mussert*, p. XI, XII; zie voor meer gegevens en een schets van zijn persoonlijkheid De Jong, *Koninkrijk* I, p. 278–291).
(5) Cornelis van Geelkerken, geb. 19 maart 1901 te Sint Jans Molenbeek (Brussel). Groeide op in gereformeerd, uit Nederland afkomstig, gezin. In 1917 klerk aan de provinciale griffie van Utrecht. Lid van enige vroeg-fascistische partijtjes, richtte met Mussert in december 1931 de NSB op. Plaatsvervangend leider van de NSB (toen Rost van Tonningen later deze titel ook kreeg, bleef hij echter de werkelijke plaatsvervanger van Mussert). Oprichter en leider van de Nationale Jeugdstorm (de jeugd-organisatie van

woord werd overigens opzettelijk vermeden: de nieuwe politieke groepering met haar afkeer van de gevestigde democratische orde en de tientallen politieke partijen van dien wilde uitdrukkelijk niet de zoveelste politieke partij zijn, maar een 'beweging', die snel, dynamisch en meeslepend het Nederlandse volk naar een nieuw hoogtepunt zou voeren. Intern praatte men ook altijd over 'de Beweging', met een hoofdletter[1], en zo bleef men er altijd over praten, ook toen tegen het bittere einde de NSB een verstard kadaver was geworden, en de enige beweging, die er toen nog viel waar te nemen, die van volledig uit elkaar vallen was, en stamboeknummer 1 krachtens zijn absoluut Leiderschap stamboeknummer 2 uit de Beweging wierp. Maar dat was helemaal op het eind van de bezetting, in 1945. Daarvan hadden zij natuurlijk nog geen flauw vermoeden, toen zij in 1932 – want toen kwam de NSB uiteraard pas goed op gang – aan het organiseren en propageren togen met een idealisme, dat Mussert in tegenstelling tot Van Geelkerken tot op zekere hoogte altijd zou behouden, en een energie, die bij hem in tegenstelling tot zijn secondant snel zou afnemen.

Wij menen hier voorbij te mogen gaan aan de oorzaken van het feit, dat de kleur- en fantasieloze burgerman Mussert met zijn zoveelste nazi-partij vrij snel een opmerkelijk succes boekte. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1935 had de NSB bijna 8% van de stemmen behaald; het was een onaangename verrassing voor de Nederlandse democratie. Twee jaar later, bij de Kamerverkiezingen, verwachtte de NSB nog veel meer succes; evenwel, niet de verwachte tien of twintig zwarthemden konden in 1937 hun zetel in de Tweede Kamer innemen, doch slechts vier, op grond van de ruim vier procent – om precies te zijn 4,22% – die de NSB nu slechts had kunnen krijgen. Bij de statenverkiezingen in 1939 was het beeld voor de NSB nog iets droever geworden: het stempercentage was nu 3,89. De partij kon zich troosten met de gedachte, dat er een zekere stabilisatie was bereikt. Ook in het leden-aantal was tussen de verkiezingen van 1935 en 1937 de kentering ingetreden: in 1936 had men de top bereikt met 55.000 leden. Daarna kwam de teruggang tot de Duitse inval. In maart 1940 waren er nog een kleine 33.000 leden.[2] Al met al werd en bleef de NSB toch een au sérieux te nemen factor in het Nederlandse politieke bestel.

Nu hoeft hier de voor-oorlogse geschiedenis van de NSB niet behandeld te worden; alleen bij die factoren, die voor ontstaan en ontwikkeling van de Nederlandsche SS van belang zijn, willen wij hier even stilstaan. Het merkwaardige is namelijk, dat de voorlopers van de SS gezocht moeten worden in deze minst nazi-achtige beweging van alle zich nationaal-socialistisch noemende partijen. Uiterlijk kopieerde de NSB veel van de vormen en gebruiken in de Duitse nazi-wereld. Innerlijk waren er echter nog altijd niet onbelangrijke verschillen met de *NSDAP*. Men zou zich kunnen afvragen, of het omgekeerde de NSB op den duur niet meer succes had kunnen bezorgen. De overgrote meerderheid van het Nederlandse volk zag alleen 'het Duitse gedoe', de uniformen, de laarzen, de groet, de – meestal onbeholpen – pogingen om de stijl van de *NSDAP* te evenaren, met het

de NSB) onder de titel 'Hoofdstormer'. In februari 1943 Gemachtigde van den Leider voor Binnenlandsche Zaken en Nationale Veiligheid, in november van dat jaar hoofd van de Landwacht onder de titel Inspecteur-Generaal. Over het algemeen volgde Van Geelkerken de politieke koers van Mussert en trachtte hij eveneens zich tegen de groeiende invloed van de SS te verzetten, maar zijn beleid was soepeler, en meer gericht op het behouden van de gunst der Duitsers, inclusief de SS. In het laatste halve jaar van de bezetting namen de spanningen met Mussert echter toe, hetgeen omtrent de jaarwisseling 1944/45 leidde tot een openlijke breuk. Van Geelkerken werd door Mussert uit zijn functies ontzet, en tenslotte zelfs als lid van de NSB geroyeerd. Door de steun van de SS wist hij toen echter het commando over de Landwacht te behouden. Na de oorlog veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. In 1959 vrijgelaten. (Doc. I Van Geelkerken; KB I 2465).

(1) Een algemeen verschijnsel trouwens in het fascistische milieu, waar dynamiek zo hoog werd aangeslagen; zo werd bv. in *the British Union of Fascists* ook altijd over 'the Movement' gesproken, en bij tijd en wijle deden dat ook andere fascistische partijen. Fascisme was volgens Mussolini trouwens eigenlijk identiek met actie, met beweging (*European Fascism*, edited by S. J. Woolf, London, 1968, p. 43, 44).

(2) *Vijf nota's van Mussert*, p. 41; NSB 292/1571.

gevolg, dat tot in uiterst rechtse kringen toe men Mussert en zijn aanhangers steeds meer ging beschouwen als betaalde zetbazen van de Duitse nazi's. In deze vorm ten onrechte. De Duitsers daarentegen werden aan het begin van de bezetting, maar ook daarvoor door Van Rappard, Kruyt, en dergelijke lieden voortdurend opmerkzaam gemaakt op de ideologische tekortkomingen van de 'jodenknecht' Mussert en de 'fascistische'[1] NSB.

Inderdaad, ondanks de naam vertoonde de NSB in haar eerste beginselprogramma vrijwel niets, dat specifiek nationaal-socialistisch was: rassenleer, bloed-en-bodem, onderschikking van staat aan volk, het anti-religieuze moment, dit alles ontbrak aanvankelijk bij Mussert en de zijnen, en slechts langzaam zouden zij naar het Duitse nationaal-socialisme opschuiven – volgens de radicale nazi's en de Duitsers altijd te langzaam en altijd onvoldoende.[2]

Criterium bij uitstek voor de ware gezindheid was voor de ware nationaal-socialist het antisemitisme. Mussert wilde daar in het begin niets van weten, maar moest onder de druk van de radicalisatie in de NSB hier steeds meer aan toegeven. Na jarenlang half-onwillig tegenstribbelen verklaarde hij op 22 oktober 1938 de NSB voor joden gesloten.[3] Een paar weken later, in de nacht van 9 op 10 november, barstte in Duitsland en het ingelijfde Oostenrijk de 'spontane volkswoede' tegen de joden uit onder regie van de nazi-leiders. Synagogen gingen in vlammen op, joodse winkels werden geplunderd, een aantal joden vermoord. Deze stuitende pogrom, berucht geworden als de *Reichskristallnacht*, lag geheel in de lijn van de felle nazi's, maar Mussert plaatste er in het NSB-weekblad *Volk en Vaderland* enige afkeurende opmerkingen over.[4] Onmiddellijk hierop lanceerde hij een plan tot 'oplossing van het joodse vraagstuk'. De essentie was de stichting van een joods nationaal tehuis in Brits- en Frans-Guyana en Suriname. In hoeverre Mussert inderdaad oprecht gedacht heeft iets 'op te lossen' en in hoeverre dit alleen een politieke stunt was, kan hier onbesproken blijven.[5] Wanneer men er rekening mee houdt, dat vele volgelingen van Mussert al een stuk verder op de radicale weg waren voortgeschreden dan hij zelf, kan men deze stappen van de Leider als tekenend beschouwen voor de voor-oorlogse radicalisatie in en van de NSB, met name voor het evolueren naar een rassenstandpunt.

Voor deze radicalisatie, die dus zijn meest duidelijke uiting vond in het groeiende antisemitisme, zijn verschillende oorzaken aan te wijzen, waarvan hier de volgende mogen worden genoemd. De NSB had zich in volstrekte oppositie geplaatst tegenover het parlementair-democratische systeem, waarop, het kan niet worden ontkend, inderdaad een en ander viel aan te merken. De verrassende verkiezingsuitslag van 1935 had evenwel het democratisch-voelende deel van de Nederlandse samenleving wakker geschud, en dit deel bleek ondanks de economische crisis, de werkloosheid,

(1) Men lette erop, dat, evenals in de huidige tijd, het woord 'fascistisch' een niets-zeggend scheldwoord kon zijn, in de mond van overtuigde nazi's echter als een indicatie van halfheid in de rechts-radicale leer, burgerlijkheid, te grote tolerantie tegenover joden en democraten, onbegrip voor de rassenleer, enz.
(2) Zie bv. nrs. 41, 56 I, en 394 I. Voor de evolutie van de NSB naar een meer authentieke nationaal-socialistische ideologie, uitgedrukt in de beginselprogramma's, zie A. A. de Jonge: *Crisis en critiek der democratie. Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*, (diss. gem. univ. Amsterdam), Assen, 1968, p. 208–240.
(3) De (weinige) joden, die op dat moment nog lid waren, konden dat blijven. In het najaar van 1940 moest Mussert hen onder zware Duitse druk toch uit de NSB verwijderen; zie nr. 56 I, noot 3. De Duitsers bleven altijd de verdenking koesteren, dat Musserts antisemitische frasen min of meer onderdeel van een plichtmatig ritueel waren, en men krijgt inderdaad de indruk, dat Mussert zich op dit punt ietwat schuldig voelde, niet omdat hij teveel, maar omdat hij te weinig antisemiet was.
(4) *VoVa* 18 nov. 1938.
(5) In 1940 schreef hij zelf in een nota voor de Duitse bezettingsautoriteiten, dat de joden diep verontwaardigd waren 'over dit plan tot deportatie naar Cayenne zoals zij dit niet geheel ten onrechte noemen' (*Vijf nota's van Mussert*, p. 126). Mussert wenste zich toen echter nazistischer en antisemitischer voor te doen dan hij in werkelijkheid was.

het weinig inspirerende regeringsbeleid, sterker te zijn dan de links- en rechts-extreme oppositie, sterker ook, dan deze oppositie had vermoed.

De afweer tegen totalitaire tendenzen was al eerder begonnen, maar ging nu algemene vormen aannemen. Reeds in december 1933 was door de regering de NSB voor ambtenaren verboden, en dit verbod werd in de loop der jaren gevolgd door secundaire maatregelen van dezelfde strekking.[1] De andere politieke partijen gingen tot het tegenoffensief over; allereerst de linkse partijen, niet veel later ook de anderen. Speciale actie-groepen, waarin verschillende politieke richtingen, over het algemeen variërend van liberaal tot communistisch, waren vertegenwoordigd, het geprononceerd linkse 'Comité voor Waakzaamheid van anti-fascistische intellectueelen' en het meer gematigde 'Eenheid door Democratie' voerden een krachtige en niet on-succesvolle tegen-propaganda. De vakbonden sloten NSB-leden uit. Van groot belang was de houding van de kerken: een vastenmandement in februari 1934 en nog meer een herderlijke brief in mei 1936 van de Nederlandse bisschoppen maakten het voor katholieken steeds moeilijker lid van de NSB te worden of te blijven. De generale synode van de gereformeerde kerken verklaarde in oktober 1936, dat de leden van hun kerken geen lid van de NSB konden zijn.[2]

Het algemene politieke klimaat werd steeds ongunstiger voor de NSB, en daar droeg zij zelf schuld aan: de oorlog, die Italië in 1935 begon tegen Abessynië maakte de onverhoeds aanvallende, militair volkomen superieure agressor buitengewoon impopulair in Nederland, maar Mussert verklaarde zich ondanks vele waarschuwingen van bevriende zijde op 12 oktober 1935 in een rede op de NSB-Landdag te Loosduinen solidair met 'alle nationaal-socialistische en fascistische krachten in alle landen en volkeren van ons werelddeel'.[3]

De NSB had zich hiermee voor het eerst duidelijk begeven in de positie van politiek zaakgelastigde van het Duitse nationaal-socialisme en het Italiaanse fascisme. De gevolgen bleven niet uit: zelfs vele NSB-ers werden door deze koers afgestoten. 'Voor vele leden der Beweging is het niet gemakkelijk geweest deze bewuste stellingname van den Leider te begrijpen ... Hun heengaan mocht een verlies beteekenen in aantal en in strijdmiddelen, het werd weldra een groote winst aan zuiverheid, aan levensaanvaarding en offerbereidheid.'[4]

Het was inderdaad een vicieuze cirkel, waarin de NSB geraakte. Het toenemende antisemitisme in de NSB, het aanleunen tegen Duitsland en Italië, die een steeds dreigender agressieve houding vertoonden, de toenemende fanatisering van de mentaliteit in de partij, deden de reactie van regering, politieke partijen, maatschappelijke organisaties en publieke opinie steeds scherper worden, en omgekeerd. De teleurstellende vier procent der stemmen, die de NSB bij de verkiezingen in 1937 vergaarde, was een aanwijzing van de voortschrijdende polarisering van politieke emoties, en tegelijkertijd stimulans voor verdere polarisatie. Het hierboven weergegeven citaat geeft, vertaald in

(1) O.a. de wet op de weerkorpsen, waarbij in de eerste plaats de WA zou worden opgeheven. Mussert voorkwam dit door in december 1935 zelf de WA te ontbinden (*Nationaal-Socialistisch Jaarboek 1942* (red. Jan de Haas), Utrecht, 1942, p. 229). Van belang was ook het verbod in 1939 voor politieke partijen om afdelingen in het buitenland te hebben. Het betekende de opheffing van de afdeling Duitsland van de NSB. Deze afdeling onder Julius Herdtmann werd echter onder een andere naam voortgezet; de hierbij behorende weer-formatie zou met betrekking tot de Duitse inval in Nederland nog een uiterst landsverraderlijke rol spelen (zie nr. 18, noot 5).

(2) *Corresp. Rost*, p. 36, 37; L. J. Rogier: *Katholieke herleving. Geschiedenis van katholiek Nederland sinds 1853*, 's-Gravenhage, z.j., p. 587–588; Th. Delleman: *Opdat wij niet vergeten. De bijdragen van de Gereformeerde Kerken, van haar voorgangers en leden, in het verzet tegen het nationaal-socialisme en de Duitse tyrannie*, Kampen, 1950, p. 59–62. De hervormde kerk als geheel kwam niet tot een duidelijke uitspraak.

(3) *Voor Volk en Vaderland. Tien jaren strijd van de Nationaal-Socialistische Beweging der Nederlanden 1931 – 14 december – 1941. Samengesteld onder leiding van C. van Geelkerken*, 2e druk, z.pl., 1943, p. 94.

(4) A.v., p. 95.

minder pathetische termen, de sfeer in de NSB sinds die jaren juist weer. Sinds de oprichting van de partij was er een enorm verloop van leden geweest. Nu is er nog steeds wetenschappelijk gesproken weinig bekend over de achtergronden van leden-aanwas en -afval in de NSB[1], maar wel kan hierover het volgende worden gezegd. Naarmate de NSB ideologisch en politiek, in stijl en geest zich meer en meer naar het Duitse voorbeeld richtte, vielen zeer velen af, die zich vroeger uit wrevel over de gang van zaken in Nederland tot de NSB hadden gewend, maar die nu door de machtstoename van Duitsland en de steeds veelvuldiger verhalen over *Gestapo* en concentratiekampen zich niet meer in de Beweging thuisvoelden.[2] Ook motieven van meer opportunistische aard speelden een rol: de maatschappelijke tegendruk was zo groot, dat vele NSB-ers er de voorkeur aan gaven de partij te verlaten, teneinde weer door hun omgeving economisch, sociaal of religieus geaccepteerd te worden. Velen, die lid bleven, verborgen hun NSB-er zijn zoveel mogelijk voor hun vrienden, hun zakenrelaties of klantenkring – zij voelden zich bedreigd door 'broodroof', zoals de staande uitdrukking in het milieu luidde – of zelfs voor hun familieleden.

Wat er in de NSB overbleef, was de 'kern van getrouwen', veelal verbitterd, teleurgesteld en gefanatiseerd door de tegenslagen, door het wantrouwen en de spot van hun dagelijkse omgeving. Men zou kunnen zeggen, dat wie niet gefrustreerd in de NSB kwam, het daarin wel werd, ook al door de voortdurende interne spanningen en ruzies.[3] De NSB-ers voelden zich steeds meer in oppositie en verweer, niet alleen tegen de Nederlandse staat, maar tegen de hele Nederlandse samenleving, die hen niet kon en niet wilde begrijpen. Zij vormden niet meer een partij, die stormenderhand de harten van het volk veroverde en tot een massabeweging zou uitgroeien, maar een kleine troep, die het exclusieve recht genoot om te begrijpen, waar de toekomst van het Nederlandse volk lag – en de ondankbare maar eervolle taak had daar wat aan te doen. Zij vormden nu die kleine uitgelezen schare van voortrekkers, die hun verblinde volk daarheen zouden leiden, waar het niet naar toe wilde, maar moest gaan, onder straffe leiding voor eigen bestwil. Dat dit volk 'met blindheid geslagen en bedrogen' was lag aan de bekende oorzaken: het verrottingsproces, in gang gezet door de democratie, de maçonnieke machten, de verjoodste pers, enz. enz.[4]

Zo had voor de oorlog al de NSB zichzelf niet alleen politiek, maar ook geestelijk geïsoleerd van de rest van de bevolking. Dit isolatie-proces was verweven met het radicalisatie-proces. Zeker hebben ook persoonlijke en toevallige omstandigheden een rol gespeeld. In 1936 trad Rost van Tonningen toe tot de NSB en kreeg vrijwel meteen de leiding in handen van de net opgerichte NSB-krant *Het Nationale Dagblad.* Via de kolommen van dit blad, en ook anderszins heeft de felle, zeer anti-joodse Rost (over wie hieronder meer), die zijn overtuiging had opgedaan in het extremistische Oostenrijkse nazi-milieu, zeker meer dan wie ook bijgedragen tot de radicalisering in en van de NSB, maar men moet zijn invloed niet overschatten. Die is vermoedelijk belangrijker geweest voor de politieke en de ideologische koers van de NSB dan van andere figuren, maar het neemt niet weg, dat het antisemitisme de partij al in onrustbarende mate gepenetreerd was vóór zijn toetreding.

De ontwikkeling naar een radicaler fascisme, naar het eigenlijke nationaal-socialisme, moet wellicht als onvermijdelijk worden gezien. De NSB was in de eerste jaren van haar bestaan zeer duidelijk in haar negatieve stellingen – tegen de werkloosheid, tegen de slapheid, tegen de gezagsondermijning,

1) Dit is ook de mening van G. A. Kooy in zijn boek: *Het échec van een 'volkse' beweging. Nazificatie en denazificatie in Nederland 1931–1945*, Assen, 1964, p. 11, 12. Het werk is een *case-study* van het probleem in de gemeente Winterswijk, met beschouwingen over de situatie in heel Nederland. Wat dit laatste betreft, richt Kooy zijn aandacht echter bijna uitsluitend op de *kiezers* van de NSB, niet de leden.

(2) Vgl. a.v., p. 5.

(3) Men zie bijvoorbeeld bij wijze van losse greep portefeuilles 174, 175, 180, 187, 188 van het NSB-archief, dat trouwens in zijn geheel een voortdurende documentatie van het hier gestelde is.

(4) *Voor Volk en Vaderland*, o.a. p. 37. Het hele boek is een weerslag van deze mentaliteit, deels verbeten, deels huilerig, vol zelfbeklag en zelfbedrog.

tegen het communisme, tegen het pacifisme, etcetera in een eindeloze opsomming – maar waarvoor zij nu wèl stond, bleef vaag. Dit negativisme was aanvankelijk de kracht van de NSB: het bezorgde haar zowel leden als kiezers van zeer uiteenlopende sociale, regionale, en geestelijke herkomst. Het werd op den duur haar zwakte: de eensgezinde schare van kameraden bleek in werkelijkheid een zeer heterogene verzameling te zijn, die eensgezind was in de afwijzing van het democratische bestel, maar verdeeld en onmachtig bij het stellen van een duidelijk alternatief. Verschillende figuren en groepen dokterden jarenlang aan de theorie, zonder dat dit amateur-werk ooit goed uit de verf kwam. Nu is dit weliswaar in het algemeen een typisch verschijnsel geweest voor het fascisme, dat zich door haar irrationele wezen slecht leende voor een duidelijke en afgeronde maatschappijleer. Speciaal gold dit voor de NSB, waarvan een groot aantal leden – eigenlijk inclusief de leider – weinig of geen ideologische achtergrond hadden. Het vacuüm kon dan ook makkelijk worden opgevuld met de gedachtenwereld van het exemplaire, meer uitgesproken en meer extreme, Duitse nationaal-socialisme.[1] Anciënniteit, omvang en succes van de Duitse zuster-beweging maakten daarvoor de gemoederen in de NSB zeer ontvankelijk.

Ook op het gebied van de ideologische theorie valt er op zijn minst een immanente tendens naar extremer standpunten waar te nemen. Dit geldt althans voor het enige wezenlijke onderdeel van de NSB-ideologie, dat positief van inhoud was (het woord positief hier gebruikt in de neutrale betekenis), het nationalisme. De tendens naar radicalisatie ontbreekt geheel in het z.g. socialisme van de NSB, en dat is niet verwonderlijk. Het sociale programma van de NSB was evenals van meerdere (niet alle) fascistische bewegingen van hoogstens secundaire betekenis. In tegenstelling tot het Duitse nationaal-socialisme hadden radicale socialistische tendenzen vrijwel geheel ontbroken. Wat er was, bleek wel zeer schraal, vaag en tegenstrijdig, in overeenstemming met de heterogene sociale samenstelling van de NSB, maar toch – ook dit misschien wel in overeenstemming met het karakter van de NSB – eerder aantrekkelijk voor kleine en middelgrote ondernemers dan voor grootindustriëlen enerzijds, of arbeiders anderzijds. In de kern viel het sociaal-economische programma van de NSB terug te brengen tot de simpele maxime, dat indien het de werkgever voor de wind ging, het de arbeiders door het verhoogde nationale inkomen ook beter zou gaan.[2] De rest was niet veel meer dan opvulwerk, fraseologie als 'solidariteit tusschen alle klassen van de bevolking', 'rationeele voorziening in redelijke behoeften', 'arbeidseer' e.d.[3] De toekomstige staat zou een corporatieve staat zijn, maar de toelichting in 1932 op het eerste programma was op dit punt uiterst minimaal. De corporaties zouden 'een zeer groote rol spelen. Het zou te ver voeren, om nu dieper op dit punt in te gaan.'[4]

Gedurende de hele geschiedenis van de NSB voerde het blijkbaar te ver. Dit 'socialisme' van de NSB zou nader uitgewerkt moeten worden door een Raad voor Volkshuishouding van de NSB. Toen evenwel Rost een concreet plan voor vergroting van de welvaart en opheffing van de werkloosheid introduceerde, werd dit heftig aangevallen door de leider van de Raad, de fabrikant W. O. A.

(1) Vgl. De Jonge, *Crisis der democratie*, p. 210, 221. Deze schrijver probeert aan te tonen, dat Nolte's stelling: het fascisme valt te onderscheiden in drie fasen, waarvan de eerdere steeds tendeert naar de latere, ook voor Nederland opgaat (id., p. 16, 17; Ernst Nolte: *Der Faschismus in seiner Epoche*, München, 1963; p. 16, 17). Dit punt zou echter nog nader onderzocht moeten worden.

(2) Uitspraak van Woudenberg, de vakverenigingsman van de NSB, in zijn na-oorlogse memoires (deel II, p. 42 in Doc. I Woudenberg; hierna aan te duiden als Mem.)

(3) Zie de diverse programma's met toelichting van de NSB, tevens *De bronnen van het Nederlandsche nationaal-socialisme*, Utrecht, z.j. (geschreven in 1937); de genoemde schraalheid is ook zeer evident in: *Het socialisme van de N.S.B. Een documentatie over het tijdvak 1931 – zomer 1940. Verzameld door L. Lindeman*, Utrecht, 1941.

(4) *Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland. Programma met toelichting (1 en 2)*, Utrecht, z.j., (1932), p. 27.

Koster en een ander lid.[1] Veel meer dan schema's ontwerpen, waarvan de inhoud allesbehalve revolutionair was, heeft deze Raad niet gepresteerd, laat staan een theorie van het NSB-socialisme geleverd.[2] Mogelijkheden tot dynamiek op dit terrein had de NSB kennelijk niet.

Anders lag het met het nationalisme van de NSB. Er zit een merkwaardige dialectiek in de ontwikkeling van deze nationaal-voelenden *par excellence* naar een uitgestoten troep landverraders – een ontwikkeling, die zich in bijna alle door de Duitsers bezette gebieden heeft voorgedaan. Maar een nog merkwaardiger dialectiek deed zich binnen die groep voor: juist zij, die zich het eerst en het meest verdiepten in het begrip 'het Nederlandse volk' en een theoretische achtergrond voor hun nationalisme zochten – de 'volksen', kern van de latere Nederlandsche SS – zouden tenslotte, op het eind van de oorlog, terechtkomen op een uitgangspunt, dat een theoretische negatie van het bestaan van een Nederlands volk inhield.[3] Al eerder waren zij trouwens door diezelfde landsverraderlijke NSB-ers op hun beurt voor verraders van de natie uitgemaakt. Het samengaan met de gehate bezetter en de slaafse houding tegenover de Duitse onderdrukker hebben veelal de mening post doen vatten, dat de NSB-ers wel nationalistische frases in de mond hadden, maar totaal geen nationaal gevoel bezaten, en nooit hadden bezeten. Dit is echter een verkeerde conclusie. Juist de overgang van een nationale oriëntatie naar het nationalisme deed de NSB-er, voor, bij, of na zijn intrede in de partij, een weg inslaan, waarvan hij de bochten, de gevaren, en de uiteindelijke richting niet kende. De NSB-er was overtuigd van de oprechtheid van zijn nationaal gevoel – sterker, hij meende, dat alleen in zijn partij dat nationale gevoel werkelijk tot zijn recht kwam. Tijdens de Duitse bezetting werd de Nederlandse SS-man, als hij zich tenminste rekenschap van dit soort problemen gaf, zich bewust van deze dialectiek: hij voelde zich over de aanvankelijke Nederlands-nationalistische idealen heengegroeid naar een weidser ideaal: het Germaanse rijk. De Mussert-getrouwe NSB-er heeft vaak wel iets gevoeld van de tegenstrijdigheid tussen het door hem gepropageerde nationalisme en de onderworpenheid aan de Duitse indringer, maar durfde niet de keuze scherp zich voor ogen te stellen, laat staan te doen: òf het loslaten van elk nationaal-Nederlands gevoel in ruil voor een andere conceptie, ofwel zijn nationaal-socialistische geloof laten varen en principieel tegen de bezetter stelling nemen. Slechts weinigen deden het laatste[4]; wie voor het eerste opteerde, kwam in de SS terecht. Dit maakte de NSB halfslachtig en werkte verlammend op de partij, het gaf daarentegen de SS de glans van consequentie en dynamiek.

Keren wij van het einde terug naar het beginpunt van deze ontwikkeling. Dat het nationalisme van de Nederlandse rechtsradicalen tenslotte in zijn tegendeel dreigde om te slaan, lijkt alleszins merkwaardig. Er zit in deze ontwikkeling evenwel een logische lijn, die wij hieronder hopen te verklaren. De meeste NSB-ers zijn weliswaar nooit veel verder gekomen dan de mening, dat het Nederlandse volk weer bewust van eigen specifieke waarde moest worden, en dat Mussert de aange-

(1) *Corresp. Rost*, p. 61.
(2) Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 41–43.
(3) Sinds september 1944 kwamen de *SS-Vormingsbladen*, het indoctrinatiemaandblad voor de Nederlandse SS-man, uit in een omslag met het hakenkruis en de spreuk: 'Eén Volk, Eén Rijk, Eén Führer', dit alles dan niet Duits, maar Germaans gedacht; weliswaar realiseerde de SS-theoreticus zich daarbij, dat de Germaanse volkeren nog niet tot één volk versmolten waren (*SS-Vormingsbladen* nov. 1944, p. 335). De chef van de Nederlandsche SS Feldmeijer was volgens Van Etten, Tegenstelling NSB-SS, p. 18, 19, tot de uiterste consequentie gekomen: het Nederlandse volk, vluchtig en betreurenswaardig product van de leerplichtwet, bestond in feite niet, evenmin als een Noors of Duits volk: de SS-man had principieel alleen over het Germaanse volk te spreken. Vgl. p. 160, 161.
(4) Van de prominente NSB-ers geen; de enige, die deze gedragswijze benaderde, was het Tweede Kamerlid mr. A. J. van Vessem. Hevig geschokt door de Duitse inval kondigde hij Mussert op 15 mei 1940 aan, dat hij zich geheel uit de politiek terugtrok, hetgeen hij ondanks verleidelijke aanbiedingen ook gedurende de gehele bezetting volhield. Zich geheel losmaken van de NSB kon hij echter niet (Doc. I Van Vessem).

wezen man was om het dit bewustzijn te geven. Voorzover er over de inhoud van het begrip 'Nederlandse volk' getheoretiseerd werd, postuleerde de NSB reeds kort na haar ontstaan, dat dit begrip allen omvatte, die de Nederlandse taal spraken: op grond van die taal omvatte de pan-Nederlandse, 'Dietse' volksgemeenschap derhalve ook Vlaanderen en in mindere mate ook Zuid-Afrika. Maar een programma-punt van de eerste orde werd deze Dietse of groot-Nederlandse gedachte niet. Het NSB-programma, dat bij de stichting van de partij eind 1931 was opgesteld, vermeldde slechts als punt 2:

> 'De verhouding tot de deelen van den Dietschen stam buiten het Rijksverband dient zooveel mogelijk te benaderen de verhouding tusschen de deelen van het Rijk onderling.'[1]

Wel bleek uit de latere officiële uiteenzettingen van de NSB, dat Nederlanders en Vlamingen tot één Nederlands of Diets volk geacht werden te behoren, maar een duidelijke eis tot staatkundig samengaan liet de NSB voor de oorlog niet horen. Integendeel, de beginselverklaring van 1936, de z.g. 'brochure No. V', sprak wel van verwantschapsgevoelens en 'warme belangstelling' voor de vermeende 'steeds krachtiger opleving van het Dietsche stambewustzijn', maar voegde daaraan toe:

> 'Voorshands hebben wij in de huidige ontreddering in de eerste plaats te streven naar den heropbouw van Rijks-Nederland.'[2]

Onder het laatste werd dan de Nederlandse staat verstaan. Deze Dietse gedachte werd allengs wel meer populair binnen de NSB, en sinds mei 1940 in toenemende mate bij die NSB-ers, die tegenover het imperialisme van de Duitse nazi's een min of meer onafhankelijk, zij het nationaal-socialistisch Nederland trachtten te stellen. Met Vlaanderen erbij zou dit Nederland een sterkere positie tegenover de Duitsers hebben, en de NSB-leiding, Mussert en Van Geelkerken voorop, was zo sluw om af en toe dit Dietse verlangen op grond van het 'volkse' principe, dat de Duitsers zeiden aan te hangen, ter sprake te brengen, en zo naïef om in de aanvangsperiode van de bezetting te hopen, dat nazi-Duitsland op zijn kosten het verslagen Nederland met de helft zou vergroten.

Dit Dietse streven was echter nimmer, en zeker voor de oorlog niet, de ideologische drijfkracht van de NSB, zoals dat wel het geval was bij extreem-rechtse Vlaamse politieke partijen. Het was het zelfs niet in het katholiek en Brabants georiënteerde Zwart Front, wellicht de enige puur-fascistische beweging, die in Nederland een zekere mate van opgang heeft gehad (vergeleken met de andere fascistische moleculen dan: bij de verkiezingen in 1937 kreeg Zwart Front 8.178 stemmen – 0,2% van het totaal – waarvan de helft in de kieskring Tilburg).[3] De ware 'Dietser' zat althans tot 1934 in het eveneens katholiek georiënteerde, maar van oorsprong Vlaamse 'Verdinaso' ('Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen').[4] Wanneer de fanatieke groot-Nederlanders Zwart Front èn de NSB verweten, dat zij het Dietse ideaal slechts een ondergeschikte plaats inruimden[5], was dat inderdaad juist.

(1) *NSB-programma* 1932, p. 4, 21.
(2) *Brochure No. V. Staatkundige richtlijnen der Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland*, Utrecht, z.j. (1936), p. 30.
(3) L. M. H. Joosten: *Katholieken en fascisme in Nederland 1920–1940*, Hilversum-Antwerpen, 1964, p. 304–306.
(4) Zie hiervoor nr. 137, noot 5.
(5) Deze formulering is van de bewerker. Uiteraard werd door deze lieden een krachtiger woordgebruik gebezigd en van verraden, verkwanselen e.d. gesproken. Nadat sinds 1934 het Verdinaso een nieuwe politieke koers, die naar een soort van Benelux tendeerde, insloeg, konden de aangevallenen nu op hun beurt die partij van verraad etc. betichten. Zie bv. het maandblad *Dietbrand*, jg. 1936, p. 394–397; Joosten, *Katholieken en fascisme*, p. 276, 277.

Dit moge verscheidene gronden hebben gehad. De diepere oorzaak kan evenwel gezocht worden in het feit, dat de groot-Nederlandse gedachte buiten het fascistische milieu bijzonder weinig aansloeg, en daarbinnen ook nog maar gedeeltelijk. Men heeft gezien, hoe het Duitse nationaal-socialisme de begrippen *Volk* en *völkisch* primair stelde, en daarin het wezenlijke onderscheid tussen zichzelf en het 'staatse' fascisme zag.[1] Voor deze theoretische tegenstelling waren er in de Duitse geschiedenis en de Duitse politieke situatie, in het Duitse nationalistische gevoel, genoeg aanknopingspunten: Oostenrijk, het Sudetenland, de *volksdeutsche* minderheden in de Oost-Europese landen. Iets dergelijks gold, in andere verhoudingen uiteraard, voor het Vlaamse nationalisme. Maar een 'volks' principe vond in de Nederlandse geschiedenis, politieke situatie, en nationaal bewustzijn een weinig vruchtbare bodem.

Wat hield dit begrip 'volks' voor Nederland in? Een semantische analyse van dit belangrijke sleutelwoord in de rechts-radicale terminologie is er nog niet. In het algemeen gezegd verstond ook de Nederlandse fascist of nationaal-socialist het woord 'volks' als adjectief bij het begrip 'volk' en in tegenstelling tot de staat. Maar vaak was het een mode-woord, waarmee de gemiddelde NSB-er een vage territoriale, groot-Nederlandse associatie had, en waaraan hij geen al te vèr-gaande consequenties verbond.

De meeste NSB-ers, Mussert voorop, hadden weinig gevoel en belangstelling voor de theorie van hun leer. Het Nederlandse volk? Ja, strikt genomen waren dat allen, die Nederlands spraken, dus allen, die woonden in het gebied, dat zich uitstrekte 'van de Eems tot Duinkerken'.[2] Gezien de politieke situatie, dat wil zeggen het bestaan van de staten Nederland en België, vond de NSB het echter niet nodig om hier al te veel werk van te maken. De 'heropbouw van Rijks-Nederland' bleef op de eerste plaats staan.

Theoretisch voortborduren over de begrippen 'volk' en 'volks' voerde echter wel verder, zij het regelrecht in een moeizame en loodzware problematiek. Al te veel theoretici telde NSB toch al niet, en het zeer selecte aantal, dat zich in deze vraagstukken stortte, het zal de lezer weinig verbazen, kwam er niet goed uit. Wel zagen zij al snel, dat de taal als criterium niet voldeed; er waren andere factoren, die de zaak compliceerden. Wat, als men de ideologische trouvaille van de Duitse geloofsgenoten, het ras, als dominante volks-vormende factor in de plaats van de taal stelde? Dat opende zeker perspectieven. In ieder geval bleek er dan geen enkele steekhoudende reden te zijn om het gezichtsveld beperkt te houden tussen Eems en Duinkerken. Zelfs de begrenzing naar het zuiden werd dan problematisch: Walen en Noord-Fransen konden dan beschouwd worden als geromaniseerde Germanen (zij werden in 1943 inderdaad als zodanig door de SS erkend[3]). Zeker gold dit voor de begrenzing naar het oosten, waar de speurders naar volks- en ras-entiteiten alleen maar een kronkelige staatkundige lijn zagen – de historische importantie van die 'toevallige' lijn waren zij, geobsedeerd door afstammingscategorieën, geneigd te verwaarlozen – maar geen geografische grens,

(1) Zie p. 151; voor de verschillen tussen autoritair conservatisme, fascisme en nationaal-socialisme de reeds genoemde werken van Nolte en De Jonge. Hier zijn niet in de eerste plaats deze verschillen van belang, maar wel de wijze, waarop de Nederlandse rechts-radicalen (waaronder wij autoritair-conservatieven, fascisten en nazi's verstaan) zelf deze verschillen opvatten. Men zie o.a. Wim Zaal: *De Herstellers. Lotgevallen van de Nederlandse fascisten*, Utrecht, 1966, p. 94 ev., die bij zijn bespreking van het onderscheid tussen fascisme en nationaal-socialisme in werkelijkheid – onbewust, naar wij aannemen – niet dit onderscheid, maar de typische visie van de gemiddelde Nederlandse fascist daarop geeft. Veel in deze visie is ook typerend voor de gedachtengang van zeer vele NSB-ers, die inderdaad meer fascistisch dan nationaal-socialistisch dachten, voorzover zij dan over diepergaande staatkundige problemen nadachten.
(2) Geliefkoosde uitdrukking in het milieu, o.a. in de reeds aangehaalde NSB-brochure uit 1937: *De bronnen van het Nederlandsche Nationaal-Socialisme*, Utrecht, z.j., p. 17.
(3) Zie p. 177, noot 1. Op wetenschappelijk terrein was dit al voorbereid, o.a. door de Duitse historicus Franz Petri (zie Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 155, 156, 243–247).

geen culturele grens, geen eigenlijke taalgrens, en zeker geen rassengrens. Integendeel, dialecten, gewoonten, gebruiken, architectuur, volkskunst, folklore etc. bleken aan weerskanten van de staatkundige grens in elkaar over te vloeien. Het wees allemaal op een gemeenschappelijke, Noords-Germaanse ras-oorsprong en dus op de noodzaak van een nauwer politiek samengaan.

Degenen, die zo dachten, hanteerden het woord 'volks' evenwel liever in niet-territoriale zin, wel nog steeds onverminderd in tegenstelling tot het begrip staat, maar in de eerste plaats in tegenstelling tot, ja, tot wat? Het enige exacte, maar weinig zinvolle antwoord zou moeten luiden: tot wat tegengesteld aan volks was. Dat behoeft uiteraard, en dringend, toelichting: Tegenover volks, adjectief van volk, stond wat *niet* des volks was, des eigenen volks dan, dus vreemd. On-Nederlands dus, zal de lezer misschien geneigd zijn te denken, daarbij de toen heersende opvatting delend van de meeste NSB-leden, de Leider inbegrepen. Betekende dit, dat hetgeen aan gene zijde van de oostelijke grens van Nederland werd aangetroffen, toch weer als vreemd werd ervaren? Allerminst. Wie zo dacht, had er volgens de volkse denkers in de partij nu juist helemaal niets van begrepen. Volks was hetgeen voortsproot uit eigen aard, uit eigen bloed. Wat Nederland betreft dus het noords-Germaanse bloed. Vreemd was hetgeen andere rassen hadden voortgebracht (Romaans, joods enz.) De staatsgrens in het oosten was dus wel degelijk een toevallige, en in wezen irreële lijn. Voor de lezer, wie het nog niet helemaal duidelijk is, is het misschien troostrijk te weten, dat de aanhangers der theorie zelf ook niet in staat waren het buitengemeen vage begrip 'volks' redelijk te omschrijven. Aangezien wij niet pretenderen het zelf beter te kunnen halen wij hier aan hetgeen later de theoreticus van de Nederlandsche SS Nachenius erover schreef:

> 'De inhoud van dat woordje was voor ons volkomen klaar en duidelijk. Zoals gezegd, wij zouden het niet kunnen definieeren en het was bij alle duidelijkheid toch ook veelomvattend en vaag in zijn begrenzing. [!] Maar dat is niets bijzonders of ongewoons in Germaansche talen.
> Deze inhoud was voor velen even nieuw als het woord zelf, want die hield verband met 'bloed en bodem', dus met ras, met nationaal-socialistische begrippen en voorstellingen. Volksch waren die dingen die verband hielden met onzen aard, die geen mode of aangeleerde uiterlijkheden betroffen, maar waarden die met den erfelijken aanleg in verband stonden. Wat echt volksch was, was vrij van Zuidelijke invloeden, om niet te spreken van Afrikaansche of Aziatische nabootsing. Volksch scheidde dus het vreemde van het eigene . . .'

Het 'fascistische staatsche denken' vatte het begrip 'volksch' op als: 'behoorende tot het Nederlandsche volk', zeer ten onrechte:

> 'Wie nu uit het 'staatsche denken' komt, ziet in het volk de menschen die binnen de staatsgrenzen wonen; wie uit het 'volksche denken' komt, ziet eerst naar bloed en bodem.
> Daardoor ziet het volksche denken de eenheid van heel dat kustgebied in N.W. Europa, dat door eenzelfde type van het Noordras is bewoond, waar bloed en bodem zoo eender zijn, dat de volksche waarden nagenoeg gelijk zijn, en de staatsgrenzen slechts scheiden, wat volksch gezien bijeenhoort.'[1]

(1) *SS-Vormingsbladen* 1943, p. 290–291. In de in p. 187, noot 2 aangehaalde brochure van de NSB wordt gesproken (eveneens op p. 17) over het Nederlandse volk als behorend 'tot de Germaansche tak van het Noordras, het ras, dat de wereld tot op den huidigen dag leidt door zijn scheppende kracht, zijn stoutmoedigheid, zijn doorzettingsvermogen.' Dit was hetgeen de Duitsers zouden noemen een 'Bekenntnis zur Rasse'; nieuw voor een officieel geschrift van de NSB, en voor de schrijver, Mussert. Misschien zou men beter over een 'Lippenbekenntnis zur Rasse' kunnen spreken, want het trekken van de ideologische consequenties vermeed hij geheel, zo hij ze al zag. Over de opneming van dit soort passages in de brochure p. 217 en noot 1 daarbij.

Men vergeve ons dit lange citaat. Hoewel in 1943 geschreven, geeft dit de *tendens* in een bepaalde kring van de NSB voor de oorlog veel duidelijker weer dan uitspraken uit die tijd zelf, dank zij hun veelomvattende vaagheid, die wij met deze denker maar als gebruikelijk in de Germaanse talen zullen veronderstellen. Verderop zullen nog enige specifiek volkse denkbeelden nader worden omschreven, maar volkomen klaar en duidelijk zal het nu al wel zijn, dat 'volks' nagenoeg parallel liep met de begrippen bloed en bodem, nog klaarder en duidelijker gezegd: ras.

Eveneens duidelijk, waar deze begrippen vandaan kwamen. In de periode van ongeveer 1935 tot 1940 konden de Duitse nazi-ideeën, wij zeiden het al, in de NSB doordringen dank zij het ideologische vacuüm, dat in de partij, en ook in de gedachtenwereld van de leider, heerste. Misschien mag men zich er eerder over verwonderen, dat de Nederlandse nationaal-socialisten, althans de zich zo noemende NSB-ers, aanvankelijk nog tamelijk veel weerstanden tegen deze begrippen toonden, dan dat zij die weerstanden (restanten wellicht van de a-racistische Nederlandse denktradities) meer en meer opgaven. Fervente preoccupatie met bloed en bodem, Noordras en speciaal Germanendom, accentuering van het gemeenschappelijke, dat volkeren als het Nederlandse en bijvoorbeeld het Duitse (!) bond, bleef het kenmerk van een klein aantal lieden, al spoedig bekend als de 'volkse' richting in de NSB.[1]

Gezien het overheersende negativisme in de NSB en het ontbreken van een duidelijke, positieve ideologie, is het helemaal niet verwonderlijk in de partij allerlei lieden aan te treffen, die in hun politieke voorstellingen bijna alle kleuren van het anti-democratisch-rechtse spectrum vertonen, van rechts-autoritair tot en met duidelijk 'volks'-nationaal-socialistisch. De overgang is vloeiend, en men moet zich de volkse vleugel (de aanhalingstekens bij het adjectief zullen wij voortaan maar weglaten) ook niet als een georganiseerde groep voorstellen. Ook hier moeten weer allerlei kleurschakeringen worden aangebracht, tussen minder of meer volks-gezinden of -geïnteresseerden.[2] En nogmaals: wat was volks? Men kon zich ook zo noemen, en onder dit etiket bijvoorbeeld wat (even) vage groot-Nederlandse gevoelens opbergen, tot gramschap van de 'echte' volksen, die het woord niet van zijn pan-Germaanse, raciale inhoud wilden laten beroven.

Wanneer men er niet tegen opziet de werkelijkheid lichtelijk geweld aan te doen, en ter wille van de duidelijkheid verder wil schematiseren, kan men de volksen, de onvervalste dan, in twee, of eigenlijk zelfs drie, categorieën onderbrengen: een uitsluitend politiek gerichte groep, bestaande uit de NSB-functionaris Rost van Tonningen en enige aanhangers van hem, en voorts een wat grotere groepering, die pretendeerde cultureel-wetenschappelijk te werk te gaan, doch waaruit zich vlak voor de oorlog een begin van politieke organisatie ontwikkelde in de vorm van de zg. Mussert-Garde.[3] Hieruit zou in september 1940 de Nederlandsche SS ontstaan. Hoe dat precies is gebeurd, is voornamelijk een kwestie van reconstructie en interpretatie van de historicus, aangezien van de volkse vleugel der NSB en de voorgeschiedenis van de oprichting van de Nederlandsche SS eigenlijk bijzonder weinig bekend is. De schaarste aan bronnenmateriaal is niet zo verwonderlijk; de politieke implicaties waren zelfs voor de belangrijkste voormannen van de volkse groep vaag en variabel, en ze wensten ook binnen de NSB zeker niet daarmee te koop te lopen. Bepaald materiaal werd uit angst voor maatregelen van de Nederlandse overheid voor of tijdens de mei-dagen van

(1) Een goed inzicht in de rechts-radicale theorieën over volk, ras, natie e.d., en de ontwikkeling daarvan in NSB en Nederlandsche SS, en tevens over de verhoudingen in en tussen deze organisaties, vindt men in de verzameling opstellen, na de oorlog op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie geschreven door H. W. van Etten (zie voor hem nr. 398, noot 1). Van Etten behoorde voor de oorlog tot de volkse groep in de NSB. Zijn na-oorlogse verhandelingen zijn nogal wijdlopig, maar met grote kennis van zaken over de behandelde stof geschreven.

(2) Zo ook Woudenberg in zijn memoires (Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 40).

(3) Deze drie-deling wordt ook gemaakt door Van Etten.

1940 vernietigd.[1] Vlak na de Duitse inval werd er meer gericht op een SS aangestuurd, maar toen waren er andere redenen voor de betrokkenen om van de dessous van de zaak weinig sporen op papier achter te laten. De belangrijkste factor is toch wel geweest, dat bepaalde verschijnselen in de voor-oorlogse NSB achteraf wel als een evolutie in de SS-richting mogen worden geïnterpreteerd, maar dat van degenen, die hierbij betrokken waren, vermoedelijk maar twee of drie figuren bewust in de Duitse SS een navolgenswaard voorbeeld hebben gezien.

Tot deze figuren hoorde in ieder geval Rost van Tonningen.

B. Rost van Tonningen

> 'Die N.S.B. dagegen war und ist auch heute noch ein Gemisch von einerseits bürgerlich-fascistisch-christlichen Strömungen, andererseits ein völkischer Nationalsozialistischer Kern . . . Die Nationalsozialistische Idee in ihrer reinen Form lebt eigentlich nur bei der Führung der Kruyt und van Rappard Bewegungen',

Deze ideologische onvoldoende kreeg de NSB uitgedeeld door een zeer prominent partij-lid, dat binnen korte tijd zelfs plaatsvervangend leider van de partij (zij het slechts de tweede van dat soort, naast Van Geelkerken) zou worden. Rost van Tonningen formuleerde deze opvallende kritiek weliswaar pas na de Duitse inval in Nederland, in een brief van 24 augustus 1940 aan de rijkscommissaris Seyss-Inquart[2], maar het lijdt geen twijfel, dat hij allang voor de oorlog – toen ook al een vooraanstaande positie in Musserts partij bekledend – zich veel meer dan met zijn partijgenoten verwant voelde met de NSNAP-concurrenten, waarmee de NSB toen reeds op voet van oorlog stond.

Helemaal ongelijk had hij zeker niet. De volkse vleugel in de NSB kwam ideologisch, of misschien kan men beter zeggen, fraseologisch, heel dicht in de buurt van de NSNAP-denkbeelden, zij het, dat de volksen zich wel distantieerden van de onmogelijke opvatting van Van Rappard c.s. over het 'Duitse' karakter van het Nederlandse volk. Maar die volkse kern was niet zo kernachtig, voorlopig niet meer dan een vrij losse verzameling van gelijkgestemde individuen. Rost was daarbij helemaal niet de aangewezen aanvoerder van deze lieden, zoals hij later de Duitsers gaarne wilde doen geloven[3], en de hierboven genoemde groep-Rost bestond eigenlijk alleen uit hemzelf en enige secondanten van geringere importantie (al dan niet bewust 'volks'). Direct valt het ontstaan van de Nederlandsche SS niet op hem terug te voeren. Maar wel was hij het, die zich door het echte, ware, Duitse nationaal-socialisme liet inspireren, hij was het, die – daarin lag nu juist zijn betekenis – door zijn denkbeelden, optreden en stijl de NSB verder radicaliseerde en meehielp een bepaald extreem nazi-klimaat in de partij te scheppen.

Hij was geen NSB-er van het eerste uur.[4] Toen de NSB in 1935 haar grote verkiezingstriomf vierde, bewoog Rost zich nog als vertegenwoordiger van de Volkenbond, die het financieel-econo-

(1) Vgl. hetgeen E. Fraenkel-Verkade over de Mussert-Garde zegt in *Corresp. Rost*, p. 70.

(2) *Corresp. Rost*, nr. 80.

(3) Zie het citaat op p. 196.

(4) Het volgende, in deze noot en de verdere tekst, over Rost is voornamelijk ontleend aan de inleiding van E. Fraenkel-Verkade bij *Corresp. Rost*. Bij bepaalde passages wordt in andere noten de pagina of het document-nummer in *Corresp. Rost* aangegeven, evenals de andere bronnen, die de bewerker ten aanzien van Rost heeft gebruikt. Meinoud Marinus Rost van Tonningen werd op 19 febr. 1894 te Soerabaja geboren als jongste zoon van een hoog KNIL-officier. Van 1914 tot 1919 vrijwillig in militaire dienst; begon in deze periode reeds de rechtenstudie te Leiden; behaalde in 1921 de meesterstitel. Functie bij de Volkenbond, o.a. te Wenen (zie voor precisering van Rosts internationale functies *Corresp. Rost*, p. 851). Van 1928 tot 1931 werkzaam bij een bankiersfirma. Van 1931 tot september 1936 vertegenwoordiger van de Volkenbond te Wenen ter controle van de Oostenrijkse financiën (zie hiervoor ook nr. 1, noot 29).

mische beleid van Oostenrijk moest controleren, partijloos en politiek zelf nog tamelijk richtingloos in de society van Wenen. Hij gebruikte zijn positie tevens om als vertrouwensman van de Oostenrijkse kanselier Dollfuss op te treden. In die tijd, dat wil zeggen in de eerste helft van 1934, moet zijn bekering tot het nationaal-socialisme hebben plaatsgevonden. Toen eind juli Dollfuss door Oostenrijkse nazi's vermoord werd, bekoelde zijn enthousiasme voor Hitlers heilsleer geenszins. 'De ommekeer was echter zo radicaal, dat het zelfs blijkbaar geen rol meer speelde, dat het zijn nieuwe geloofsgenoten waren, die de kort tevoren door hem nog zo bewonderde 'kleine kanselier' om het leven brachten.'[1]

Dit nieuwe geloof was echter niet de overtuiging van de gemiddelde NSB-er, maar, wij wezen er reeds op, het nationaal-socialisme van het fanatieke, diep-bruine soort, meer Oostenrijks nog dan Duits, fel antisemitisch en anti-klerikaal. Wat wij hierboven van hem citeerden, illustreert goed, hoe hij politiek en mentaal veel meer thuishoorde in een van de NSNAP-groeperingen dan in de 'burgerlijke', 'fascistische' NSB. Maar deze intelligente, energieke en uiterst eerzuchtige man, die door zijn positie in Wenen veel ervaring in buitenlandse (en, wat Oostenrijk betreft, tevens binnenlandse!) politiek opgedaan had, zag uiteraard heel goed in, dat alleen in de NSB kansen lagen. Dat hij in deze partij meteen een hoofdrol heeft willen spelen, en liefst de kleinburgerlijke onderwijzerszoon, die daarvan nu toevallig de leider was, overvleugelen – het lijdt geen twijfel.

Mussert zag dat nog niet in. Integendeel, hij meende zeker aanvankelijk, dat een figuur als Rost met zijn naam, zijn kennis van financieel-economische kwesties, en zijn internationale ervaring en relaties een aanwinst voor de Beweging zou zijn. 'Ik haalde daarmee het Paard van Troje binnen,' verklaarde hij na de oorlog[2], maar in 1936 onderkende hij nog geen gevaren. Gebrek aan mensenkennis was trouwens een hoofddeugd van de NSB-leider, die tot zijn dood toe in de edele bedoelingen van Hitler bleef geloven,

> 'want mensen, die zo goed alles doorzien, die deugen niet. Ik kan beter honderdmaal bedrogen worden dan eenmaal te bedriegen. Ik heb inderdaad een zekere naïviteit, maar geloof, dat dat goed is. Men wordt er niet beter van, als men al dat bedrog en zo, zo gauw ziet.'[3]

Sinds aug. 1936 lid van de NSB, van november van dat jaar tot nov. 1940 hoofdredacteur van *Het Nationale Dagblad*. Sinds 1937 lid van de Tweede Kamer voor de NSB. Op 3 mei 1940 door de Nederlandse regering geïnterneerd, tijdens de oorlogshandelingen weggevoerd, te Calais door Duitse troepen bevrijd. Van juli 1940 tot juli 1941 commissaris voor de marxistische partijen; in deze functie moest hij trachten de Nederlandse arbeidersbeweging voor de nieuwe orde te winnen, althans gelijk te schakelen. Sinds 22 sept. 1940 tweede plaatsvervangend leider van de NSB (de eerste was Van Geelkerken), van okt. 1940 tot eind maart 1941 tevens vormingsleider van de NSB, dank zij Duitse pressie op Mussert. De laatste functie moest hij verwisselen voor enige andere van minder belang. In die tijd door Seyss-Inquart benoemd tot president van de Nederlandsche Bank, een maand later tot secretaris-generaal voor bijzondere economische zaken en waarnemend secretaris-generaal van financiën. Hij had toen echter de glans van de veelbelovende nazi-politicus, waarop de Duitsers in 1940 zoveel hoop gevestigd hadden, allang verloren, hoewel hij tot het einde toe het persoonlijk vertrouwen van Himmler wist te behouden. Wel bekleedde hij nog andere functies in partij, staat en maatschappij, o.a. was hij sinds juli 1942 president van de Nederlandsche Oostcompagnie. Medio 1944 opleiding bij de Landstorm Nederland afgesloten met een bevordering tot *Untersturmführer d. R. der Waffen-SS*. Eind 1944 door Mussert ontslagen als plaatsvervangend leider van de NSB. In maart 1945 naar het front in Nederland, in mei krijgsgevangen. Op 6 juni 1945 in de gevangenis te Scheveningen om het leven gekomen onder niet geheel opgehelderde omstandigheden; vermoedelijk door zelfmoord (zie ook: *Ned. in Oorlogst.* sept. 1947, p. 145–160).

(1) E. Fraenkel-Verkade in *Corresp. Rost*, p. 25; daar tevens enige aanduidingen van de oorzaken van zijn bekering.

(2) Verkl. Mussert II, p. 1.

(3) A.v., II, p. 4.

Zo is het te begrijpen, dat Mussert lange tijd Rost ook niet heeft willen zien, zoals die was: een heerszuchtige, driftige en bovendien onbetrouwbare intrigant, zij het niet onbekwaam; een 'begerige . . . onevenwichtige fanaticus', luidt het oordeel elders.[1] Rost kwam de NSB binnen en kreeg de positie, die Mussert en hij van tevoren met elkaar hadden afgesproken. Hij werd de hoofdredacteur van het blad, dat naast het weekblad *Volk en Vaderland* nu dagelijks de overtuiging van het NSB-publiek moest schragen: *Het Nationale Dagblad*, waarvan het eerste nummer op 2 november 1936 verscheen. De verkiezingen in 1937 brachten hem bovendien in de Tweede Kamer, waar hij met H. J. Woudenberg, G. Dieters, en M. V. E. H. J. M. graaf de Marchant et d'Ansembourg de NSB vertegenwoordigde. Mussert en Van Geelkerken hadden het (na de verkiezingsnederlaag niet onverstandig) raadzaam geoordeeld niet zelf in het parlement een zetel in te nemen.

Meer nog dan zijn drie mede-fractieleden excelleerde Rost in het voeren van een uiterst negatieve, demagogische oppositie, gericht op het applaus van alle ontevredenen en verbitterden in den lande. Zijn optreden in de Kamer was daarmee een verlengstuk van de artikelen in *Het Nationale Dagblad*; als hoofdredacteur en kamerlid speelde hij meer en meer de rol van aanklager van het democratisch-parlementaire systeem, dat in NSB-ogen weliswaar voos en ten dode gedoemd was, maar waarvan de huichelachtigheid en de essentiële oneerlijkheid voortdurend aan de kaak gesteld dienden te worden. Dit naar voorbeeld van de Duitse nazi's vóór 1933, met name Goebbels[2], en natuurlijk bij voorkeur door het uitbuiten van echte of vermeende schandalen. Dat hoefde overigens echte verontwaardiging over misstanden en onrecht niet uit te sluiten, zoals bij de zaak-Oss.[3] Deze geruchtmakende, inderdaad weinig fraaie en voorts slepende affaire mag gelden als het hoogtepunt van de anti-regeringscampagne van de NSB in de laatste vooroorlogse jaren. Het was tevens in vele opzichten een persoonlijke zaak van Rost, die meer dan wie ook in de NSB er een grote propagandastunt voor de NSB van wilde maken met opzienbarende politieke processen e.d. Dat laatste lukte niet al te best, maar wel slaagde Rost er in de zaak in de Tweede Kamer zo te behandelen, dat hij eerst voor één dag van de zitting werd uitgesloten; in een later stadium raakte hij zelfs in een complete vechtpartij met andere kamerleden betrokken, een unicum in de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Het negatieve effect van dit soort oppositie op de publieke opinie heeft de NSB, heeft in ieder geval Rost sterk onderschat. Binnen de partij werd Rost natuurlijk de martelaar-getuige, die door de democratische heren de mond werd gesnoerd.[4]

Evenwel, zijn openbaar optreden was dat van de NSB, die hij representeerde, rumoeriger en brutaler dan men gewoon was van de andere NSB-leiders, maar een nieuw politiek of ideologisch moment hield dat op zichzelf niet in. Het belangrijkste gevolg was misschien, dat deze houding van Rost hem de naam bezorgde van onverzoenlijk bestrijder van het vigerende politieke stelsel. In dit opzicht overschaduwde hij de andere NSB-leiders. Het betekende, dat Rost de man werd voor de meest intransigente en fanatieke NSB-ers, en dat zou niet helemaal zonder gevolgen blijven.

Het Nationale Dagblad was zeker een goed aanknopingspunt; het blad werd in Leiden gedrukt, enigszins uit de buurt dus van Utrecht, waar het hoofdbureau van de NSB – in overeenstemming met de fascistisch-militaire stijl het 'Hoofdkwartier' genoemd – was gevestigd. Buiten de hoofdredacteur waren nog andere geprononceerd volksgezinden aan het blad verbonden: de latere SS-uitgever R. van Houten als directeur, opgevolgd in 1937 door E. J. Roskam, de latere Boerenleider,

(1) L. de Jong in *Ned. in Oorlogst.* sept. 1947, p. 145.

(2) Rost heeft zeker bij zijn politieke strijdwijze Goebbels en consorten bewust voor ogen gehad: zie bv. het begin van *Corresp. Rost*, nr. 46a.

(3) Voor een uiteenzetting van de zaak-Oss zie *Corresp. Rost*, p. 47–49. Woudenberg toonde zich ook na de oorlog positief overtuigd van de oprechtheid van Rost, die er natuurlijk wel politieke munt uit wilde slaan (Doc. I Woudenberg, Mem. I, p. 38).

(4) *Nat. Dagbl.* 22 juni 1938 en 2 maart 1939.

die trouwens al vóór de komst van Rost in de NSB als eerste het bloed-en-bodem evangelie was begonnen te prediken[1], en zijn wat mistige theorieën nu in de krant verkondigde. Als directeur werd evenwel ook Roskam echter door de NSB-leiding ontslagen, in de eerste plaats vanwege zijn beheer, maar wantrouwen van 'Utrecht' tegenover de volksgezinden speelde daarbij vermoedelijk tevens een rol.[2] Mr. H. Reydon, die trouwens al sinds 1933 in contact stond met Roskam, was een tijdlang waarnemend hoofdredacteur.[3] Nico de Haas, die in de oorlog jarenlang het blad *Storm-SS* zou redigeren, was als redacteur aan de krant verbonden. We zullen deze figuren nog tegenkomen bij de bespreking van de andere volkse voormannen.

Nu moet men *Het Nationale Dagblad* niet zien als een openlijke spreekbuis van de volksen; toen Rost later in een brief aan Seyss-Inquart bij de voor-oorlogse kern 'die Gruppen der von mir geführten Tageszeitung' rekende[4], suggereerde hij meer dan er in werkelijkheid geweest was. Wel penetreerden enige volkse elementen de kolommen. Het eerste nummer, van 2 november 1936, opende met een beginselverklaring, waarin het woord 'ras' enige malen opdook, en de boerenstand als zuiverste vertegenwoordigster van het 'oereigene karakter' van de Nederlandse stam werd genoemd. De idealisering van de boer als bewaarder van het volkseigene was inderdaad een typisch kenmerk van volks denken: Roskam plaatste warrige hoofdartikelen met deze en soortgelijke strekking, doorspekt met zinsneden, ontleend aan zijn religieus-gereformeerde voorstellingen[5], die in de z.g. Politieke Raad van de NSB – een nogal informeel gremium van hooggeplaatste NSB-functionarissen – af en toe onderwerp van gesprek waren: bijna iedereen vond het zonder meer kolder, een niet onjuiste kwalificatie. Alleen Rost, die in het algemeen een wat geforceerd enthousiasme meende te moeten koesteren voor het gewone, eenvoudige volk van boeren en arbeiders met hun 'gezonde oerkracht', vond het nodig om in de Politieke Raad Roskam te verdedigen, omdat hij meende in diens stijl iets uitzonderlijk volks te zien.[6]

Er verscheen wel meer in *Het Nationale Dagblad*, dat in die richting wees: artikelen over genealogie, over de 'Germaansche voorvaderen', over 'Rassenhygiëne en Nationaal-Socialisme'[7], maar deze artikelen waren gering in aantal, en de volkse tendens erin was meestal vaag. De streekromanachtige illustraties, die geregeld onder de kop 'Van Volk en Bodem' in het blad verschenen, kunnen moeilijk als een krachtige stimulans voor het 'volksch ontwaken' van de gemiddelde lezer beschouwd worden. Wel nam het antisemitisch gestook in *Het Nationale Dagblad* voortdurend in scherpte toe, maar dat was in minstens dezelfde mate het geval met het weekblad *Volk en Vaderland*, dat stevig in de greep van het Mussert-getrouwe, niet-volkse 'Hoofdkwartier' bleef. Het aantal artikelen met een min of meer volkse strekking woog bij lange na niet op tegen het gebruikelijke journalistieke voer, dat de lezer voorgeschoteld kreeg en dat de gemiddelde NSB-er ook het meest na aan het hart lag, zoals de defensie van Nederlands-Indië, de crisis-wetgeving van de regering e.d. En dit kon moeilijk ook anders. De krant van Rost – want zo ging men *Het Nationale Dagblad* steeds meer zien – vertoonde wel in stijgende mate de agressiviteit van een strijdblad, maar bleef in eerste instantie toch een dagblad, dat bedoeld was om feitelijke informatie te geven. Als het blad al de rechts-radicale lezerskring in volkse zin heeft beïnvloed, dan toch bepaald minder dan andere, hierna te noemen periodieken.

Desondanks begon 'Utrecht' een klimmend wantrouwen te koesteren tegen de energieke en

(1) Zie p. 198.
(2) Zie *Corresp. Rost*, nr. 43, noot 2, en nr. 45.
(3) Doc. I Reydon
(4) *Corresp. Rost*, nr. 80.
(5) Zie bv. *Nat. Dagbl.* 21 sept. 1937.
(6) Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 11.
(7) Vooral dit laatste, van de hand van de arts J. E. van Renesse, later SS-er, is duidelijk racistisch in SS-zin (*Nat. Dagbl.* 11 sept. 1937).

radicale, heftige en eigenzinnige Rost. Persoonlijke en politieke motieven zijn hier praktisch niet te scheiden: ook onder de volksgezinden had Rost zijn vijanden, en zeker in de NSB-top, waar hij de oudere rechten van een aantal NSB-prominenten onder de voet dreigde te lopen.[1] Dat Rost trachtte de Leider voorbij te streven, dat hij onafhankelijk van Mussert relaties met hooggeplaatste Duitsers onderhield, het waren argumenten, die vaak bij Mussert naar voren werden geschoven door Van Geelkerken, d'Ansembourg, Koster, uit persoonlijke jaloezie en ressentiment. De houding van Mussert tegenover Rost werd weifelend en angstig. Rosts vijanden hadden blijkbaar af en toe succes met hun influisteringen bij de Leider, die begin 1938 in de Politieke Raad 'heftig' uitviel tegen Rost. Deze poogde dan moeizaam weer het verloren terrein te herwinnen, eveneens niet zonder resultaat.[2] Pas in de oorlog leerde Mussert hem zien als de belangrijkste handlanger van de SS, als 'Himmler's koekoek in Mussert's nest'.[3]

Men mag echter de gedragingen van Rost tijdens de bezetting niet zonder meer in de vooroorlogse periode terugprojecteren, evenmin trouwens als het gedrag van Mussert of van wie dan ook. Een groot deel van de publieke opinie in Nederland was er al voor mei 1940 van overtuigd, dat op zijn minst de NSB door de Duitsers werd gefinancierd, en dat Mussert geregeld nauwkeurige instructies uit Berlijn ontving.[4] Deze vermoedens lokte de NSB zelf uit door de vrijwillig gekozen rol van onbezoldigd reclame-agent voor het Derde Rijk – evenwel, in werkelijkheid was het contact tussen de NSB-leiding en de Duitse nazi-regering van geringe betekenis; reële samenwerking was er niet.[5] Maar binnen de NSB, althans binnen het 'Hoofdkwartier', waarde ook voor de oorlog al de verraad-legende rond: hier was het Rost, die 'verraad' zou plegen, aan de Leider dan wel te verstaan; na de oorlog waren Mussert en andere NSB-ers er van overtuigd, dat Rost door de SS als infiltrant de NSB was binnengezonden. Zelfs in de huidige wetenschappelijke litteratuur komt men deze onhoudbare stelling nog wel tegen.[6]

En toch zat er ideologisch gezien een kern van waarheid in. De leidende figuren kregen terecht het boze vermoeden – Mussert natuurlijk het laatst – dat Rost een eigen, op het radicale Duitse nazi-dom geïnspireerde politiek volgde, en daarvoor zijn persoonlijke connecties èn de NSB-contacten, die trouwens niet of moeilijk te onderscheiden waren, gebruikte. Gelijktijdig, in de zomer van 1936, onderhandelde hij met Mussert over toetreding tot de NSB, en met zijn Duitse relaties over een bezoek aan Hitler. Toen hij tenslotte op 20 augustus door de *Führer* ontvangen werd, was dat een volstrekt persoonlijke zaak, waar de NSB geheel buiten stond, maar wel begon Rost daar met zijn pogingen Mussert bij Hitler te introduceren[7]; drie maanden later lukte dat ook. Geen wonder, dat

(1) Zijn persoon alleen al moet grote weerstanden hebben opgeroepen; E. Fraenkel-Verkade zegt zelfs, dat Rost onder zijn politieke tegenstanders weinig zo felle vijanden had als onder zijn NSB-kameraden (*Corresp. Rost*, p. 57).

(2) *Corresp. Rost*, nrs. 43, 45, 47; tekenend ook Musserts na-oorlogse uitspraak: 'Maar het was zo, dat als men met hem sprak, men zich afvroeg: Wie is nu de schurk, hij of ik?' (Verkl. Mussert II, p. 1).

(3) Titel van een na-oorlogse verhandeling over Rost van de ex-NSB-journalist Jan de Haas (berustend op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie).

(4) Zie b.v. de politieke prenten van tegenstanders, met merkwaardige eerlijkheid of onnozelheid gereproduceerd in *Voor Volk en Vaderland*, p. 222.

(5) Zie L. de Jong: *De Duitse Vijfde Colonne in de tweede wereldoorlog*, Arnhem-Amsterdam, 1953, p. 249.

(6) De Jonge, *Crisis der democratie*, p. 229, zegt: 'Met Rost van Tonningen deed niet zozeer de 'werkelijke nazi' zijn intrede in de NSB-leiding als wel de *Duitse agent*; hij was een intiem vriend van de SS-leider Himmler en andere Duitse politici en trad in overleg met hen toe tot de NSB.' Deze voorstelling van zaken, geheel in overeenstemming met Verkl. Mussert I, p. 3 en de in noot 3 genoemde bron, is echter volslagen onjuist. In de periode, dat Rost besloot tot de NSB toe te treden, had hij nog helemaal geen contact met Himmler of de SS.

(7) *Corresp. Rost* nr. 29. In 1938 bracht Rost een ontmoeting tussen Mussert en Himmler teweeg; een succes werd het niet, hetgeen misschien ook wel de bedoeling was (*Corresp. Rost*, nrs. 237, 248).

Rost in 1937 d'Ansembourg als de contactman van de NSB met de Duitse nazi's wist te verdringen. Sinds dat jaar was hij ook regelmatig de gast van de *Reichsführer-SS*, die aanzienlijk meer tijd aan hem besteedde en in de oorlog verder zou besteden dan de immer drukbezette, met andere zaken gepreoccupeerde, in wezen in Nederlandse zaken ongeïnteresseerde *Führer*. Rost was bij Himmler geïntroduceerd door jkvr. Julia op ten Noort[1], één van de merkwaardigste figuren in het wereldje van het Nederlandse nationaal-socialisme. Zelf had zij slechts enkele jaren eerder de hoogste SS-leiding leren kennen, en door haar raakte Rost niet alleen met Himmler op vriendschappelijke voet, maar ook met een aantal hoge *SS-Führer*, zoals Himmlers *Chef des Persönlichen Stabes* Karl Wolff, zijn manager voor financiële zaken Fritz Kranefuss, en anderen. Samen bleven Rost en 'Juul' op ten Noort de twee vertrouwde Nederlandse relaties van Himmler; haar had de SS-leider – voorzover dat bij hem mogelijk was – zijn algehele vertrouwen en sympathie geschonken, misschien meer nog dan aan Rost, die weliswaar 'Himmler's oudste Nederlandse vertrouwensman'[2] werd en ook wel zou blijven, maar die later, vooral in de tweede helft van de oorlog, veel van zijn politieke waarde voor de SS zou verliezen.

Omgekeerd: Rost had voor de oorlog nog wel andere belangrijke relaties in het Derde Rijk, vooral bij het *Auswärtige Amt*. En men mag aannemen, dat hij gepoogd heeft de machthebbers in Hitlers Duitsland de indruk te geven, dat hij, de snelle, intelligente en felle Rost van Tonningen, veel meer dan een figuur als Mussert geschikt was om als leider van het Nederlandse nationaal-socialisme op te treden.

Met of zonder hulp van Duitse bajonetten? Men mag eveneens gevoegelijk aannemen, dat Rost de mogelijkheid van een Duitse inval overwogen moet hebben, evenals Mussert trouwens. Dat hij de Duitsers aangespoord heeft, of gesterkt in hun voornemen Nederland binnen te vallen – daarvoor is geen enkele aanwijzing; integendeel, hij en 'Juul' schijnen in het voorjaar van 1940 getracht te hebben Himmler erop te wijzen, dat een Duitse aanval op Nederland alleen maar nadelen bracht, in de eerste plaats voor de NSB zelf.[3] Dat Rost beschikbaar was, als die inval eenmaal had plaatsgevonden, daaraan hoefde geen Duitser te twijfelen. Evenwel, het beeld, dat Rost voor de oorlog van zichzelf creëerde als de aangewezen figuur om de Nederlandse nazi-beweging te leiden, schijnt slechts door de SS geaccepteerd te zijn. De andere Duitse instanties hebben wellicht beter dan Himmler, beter dan Rost zelf, gezien, dat de NSB, hoezeer onvoldoende nazistisch in Duitse ogen, nu eenmaal de enige rechts-radicale partij in Nederland was, die een zekere betekenis had verworven, en dat dit niet gebeurd was ondanks, maar eerder dank zij de weinig geprononceerde burgerman Mussert.

Natuurlijk kunnen hierbij ook andere motieven en persoonlijke, min of meer toevallige omstandigheden ook een rol hebben gespeeld. Zo zal het voor menige Duitse functionaris vaak onduidelijk zijn gebleven, wanneer en in hoeverre Rost als representant van de NSB in Duitsland kwam (bv. als gast op de *Parteitage* te Neurenberg), of *à titre personnel*. Bovendien kunnen *Auswärtiges Amt*, *Propagandaministerium* of welke andere Duitse instantie dan ook, waarmee Rost in contact stond, heel goed bepaalde reserves tegen hem hebben gekregen juist door zijn groeiende vertrouwenspositie bij Himmler.

De vraag, wat deze voor-oorlogse contacten van Rost hebben betekend voor de latere vorming van de Nederlandsche SS, kan moeilijk worden beantwoord door het ontbreken van contemporain bronnenmateriaal. Men moet hier afgaan op latere uitingen van de betrokkenen en andere indirecte aanwijzingen, die echter zeer weinig concreet uitsluitsel geven. Het feit, dat zeer kort na de Duitse inval in Nederland Seyss-Inquart en Himmler met Rost politieke projecten voor de nazificering van

(1) Zie voor meer gegevens over haar nr. 31, noot 6.
(2) De uitdrukking is van Rost zelf; zie *Corresp. Rost*, p. 37.
(3) Zie *Corresp. Rost*, p. 39.

Nederland opstelden, waarbij zeker de oprichting van een Nederlandse SS werd genoemd (wij komen hier nog op terug), wijst erop, dat Rost hun op dat moment de aangewezen man leek, en dat de SS hem toen als een uiterst belangrijk schaakstuk in haar spel zag. Men had hem voor de oorlog immers al als een echte, onvervalste nazi leren kennen, en zonder twijfel had hij toen al blijk gegeven van sympathie en bewondering voor de SS, zonder twijfel trok, behalve de geprononceerde ideologie, het 'idealistische', het militaire en het élite-karakter van deze organisatie – duidelijk afstekend tegen de rowdy-sfeer in *SA* en WA – de officierszoon uit goede familie aan. Deze aantrekkingskracht kon alleen maar versterkt worden door zijn persoonlijk contact met de hoogste SS-leiders, die hij van de *salonfähige* kant leerde kennen als beschaafde, nette, tevens jeugdige en actieve mannen, nog niet gebrandmerkt door hun aandeel in latere massamoorden: de chef-staf van Himmlers bureau Karl Wolff, de Silezische *SS-Oberabschnittsführer* Udo von Woyrsch, *VoMi*-leider Werner Lorenz, Fritz Kranefuss, allen oude relaties van Julia op ten Noort[1], qua type en milieu geheel bij Rost aansluitend. Het is heel goed denkbaar, dat hij gedacht heeft aan de mogelijkheid van iets dergelijks als een SS in Nederland bij, in, naast de NSB. Men kan zich voorstellen, dat hij hierover met Himmler of diens ondergeschikten gesproken heeft en Rost heeft kennelijk een zeker aandeel gehad in de oprichting van de z.g. Mussert-Garde in 1939, die wij hieronder nog zullen tegenkomen.[2] Maar een openlijke oprichting van een SS in Nederland moet men toen toch wel als een politieke onmogelijkheid hebben gezien. Dit zou de NSB, die het al moeilijk genoeg had, mateloos compromitteren.

Verdere speculaties over de vraag, in hoeverre dit soort plannen door hem met de SS zijn besproken, en of die überhaupt verder zijn gekomen dan het stadium van tot niets verplichtend gefantaseer, zijn tamelijk zinloos. Zeker is, dat voor de oorlog reeds Rost door de SS-leiding als een belangrijke sleutel-figuur werd gezien, als een *SS-Potenz*, en dat hij dat na de Duitse inval geruime tijd bleef. Zelf presenteerde hij zich later als de grondlegger van de Nederlandsche SS, en beklaagde hij zich tegenover zijn Duitse vrienden over de politieke intriges van andere Duitsers of Nederlanders, die hem van 'zijn' Nederlandse SS-mannen trachtten te scheiden.

> 'Ich sage ausdrücklich meine S.S.-Männer, denn ich nehme für mich in Anspruch durch den Jahrenlangen Kampf für die völkische Idee und der Gross-Germanischen Gedanken die Grundlagen für die niederländische S.S. in meiner Heimat gelegt zu haben.'[3]

Dit citaat ging mank aan een teveel aan hoofdletters, en dat niet alleen in orthografische zin. Het was een vertekening van de werkelijkheid, zoals dat ook het geval was met Rosts voortdurende propaganda voor zichzelf als de enige ware nationaal-socialist in de NSB, de ridder zonder vrees of blaam, die voortdurend moest strijden tegen slapheid en halfheid, tegen 'burgerlijk-fascistische' en 'ondermijnende' krachten in Musserts beweging, de man, die geroepen en in staat was om de NSB naar het ware nationaal-socialisme van Adolf Hitler mee te slepen. Geroepen voelde hij zich ongetwijfeld wel, maar in staat om dit grootse werk te volbrengen was hij zonder steun van buiten zeker niet. Toen korte tijd na de Duitse inval de nieuwe heerser in Nederland, rijkscommissaris Seyss-Inquart, een eerste rapport naar Berlijn zond over land, volk, en onder meer de politieke mogelijkheden in de nieuwe satrapie, schreef hij over Rost:

(1) Zie nr. 31, noten 1 en 6.
(2) Men moet Rosts aandeel in de oprichting van de Mussert-Garde niet overschatten; vgl. *Corresp. Rost*, p. 67. Voor de mededeling van de bewerkster van deze publikatie, dat Rost en Himmler in elk geval in 1939 over de oprichting van een Nederlandsche SS hebben gesproken, en dat de Mussert-Garde hiervan het voorlopige resultaat was (*Corresp. Rost*, p. 39), heeft de bewerker geen aanwijzingen kunnen vinden.
(3) Rost aan de *SS-Oberführer* Jungclaus 24 nov. 1941, *Corresp. Rost*, nr. 256.

'Ideologisch voll entsprechend, auf die germanische Idee und den Nationalsozialismus ausgerichtet, ein temperament- und wirkungsvoller Sprecher mit sehr viel Betätigungsdrang, findet seine Stärke nicht in sich, sondern trachtet Unterstützung und Halt von dritten Personen zu bekommen.'[1]

Die 'dritten Personen' waren de Duitse bezetters, maar zelfs met hun weliswaar voorwaardelijke hulp zou Rost er nooit in slagen de leidende figuur in een door hem genazificeerd Nederland te worden. Het heeft hem niet aan de goede wil ontbroken. Maar ondanks de steun van Himmler, die in het begin van de bezetting zeer krachtig was, en nooit helemaal zou verdwijnen, bleek de veelbelovende *SS-Potenz* niet het gehoopte succes te hebben. Zelfs binnen de SS zou Rost mislukken: rivalen streefden hem voorbij, de Nederlandsche SS (die nooit zijn persoonlijk machtsinstrument is geweest) ontglipte hem geheel, en de in het vooruitzicht gestelde hoge SS-rang zou hij nooit krijgen. Sterker: een veronderstelde on-Europese 'vlek' in zijn stamboom werd aangegrepen om hem het zwarte uniform helemaal te onthouden.[2] Zichzelf als vader van de Nederlandsche SS beschouwend, werd hij tijdens de bezetting door de Duitse peetvaders snel teruggedrongen naar de positie van een toeziend voogd. Daar waren goede politieke redenen voor; dat zijn vaderschap betwistbaar was, speelde daarbij nauwelijks een rol.

C. Der Vaderen Erfdeel

Op grond van het voorafgaande mag men dus betwijfelen, of Rost van Tonningen de grondslag van de Nederlandsche SS heeft gelegd. Zeker was hij niet degeen, die voor het eerst volkse ideeën in de NSB introduceerde.

Terloops werd hiervoor reeds aangeduid, hoe de radicalisatie in de NSB, het duidelijkst tot uiting komend in het groeiende antisemitisme, al vóór de komst van Rost in de partij inzette. Men kan de tweede helft van 1935 en het eerste halfjaar van 1936 beschouwen als de kritische periode, waarin al onmiskenbaar volkse aanknopingspunten te vinden zijn. 'Oude' NSB-ers als Roskam en Reydon begonnen in volkse richting te theoretiseren, hetgeen onder meer tot uiting kwam in het NSB-maandblad *Nieuw Nederland*. De oude fascist Verviers verdween begin 1936 uit de redactie om plaats te maken voor Roskam en de vroegere Vlaamse activist Van Genechten. Dit drukte het blad, dat in zijn soort overigens op een redelijk hoog peil stond, enigszins in volkse richting: Van Genechten zou later tijdens de oorlog een felle tegenstander van de SS-richting worden, maar ook in zijn artikelen waren volkse ondertonen niet afwezig, en deze waren in de bijdragen van andere medewerkers nog sterker. Van belang is hier te signaleren, dat deze eerste symptomen van een volkse oriëntering waarneembaar zijn vóór de intrede van Rost in de Partij.[3]

Een aanhanger van Rost erkende na de oorlog, dat inderdaad de ideologische kentering al eerder was opgetreden[4], en een andere figuur uit de voor-oorlogse volkse groep meende zelfs de eigenlijke geboorte-datum van de SS in Nederland te kunnen vaststellen, namelijk die twaalfde oktober 1935 in de grote vergadertent te Loosduinen, waar de NSB haar vierde Landdag hield, en Mussert zijn

(1) IMT 997-PS.
(2) Zie Rost aan Rauter 26 mei 1943, in Ned. vertaling afgedrukt in *Ned. in Oorlogst.* 1947, p. 156.
(3) Zie de artikelen van Roskam, Van Genechten, Bontkes, in *Nieuw Nederland* 1935/1936, nrs. 7–12 en verder hieronder. De Jonge stelt enigszins overdreven, maar in wezen niet onjuist: 'Kortom: Rost van Tonningen bewerkte niet de radicalisatie van de NSB, maar hij kwam die beweging binnen, omdat zij in belangrijke mate al geradicaliseerd was!' (De Jonge, *Crisis der democratie*, p. 230).
(4) Doc. I. Woudenberg, Mem. II, p. 11.

reeds genoemde rede naar aanleiding van het Abessijnse conflict hield.[1] Voordat de Leider als apotheose van de avond optrad, spraken volgens nationaal-socialistisch ritueel eerst de mindere goden: d'Ansembourg, wiens toespraak door de historicus verwaarloosd mag worden, en voor hem nog Roskam.[2] Deze hield voor de verzamelde massa een redevoering (die nog niet ten volle de lachwekkendheid van zijn latere publieke uitingen had bereikt, maar toch al karakteristiek genoeg voor de man was), waarin een aantal volkse elementen duidelijk naar voren kwamen: het ras, de Germaanse voorvaderen, de verankering aan de bodem, trouw en eer, de spontaan uit het volk naar voren tredende leider, en vooral – uitingen, die typisch volks, SS *avant la lettre*, maar tevens de typische neurotische stokpaarden van Roskam waren – het ressentiment tegen 'Holland', dat altijd de Friezen en Saksen in Nederland had onderdrukt en het ressentiment tegen de stad: de boeren waren het begin en het einde der samenleving.

> 'Op het boerendom moet onze staat rusten als op een onwankelbaar fundament, omdat de kracht van een volk niet zit in de cultuur der stad, maar in de wilskracht – in de taaie wilskracht van het land'

en meer van dat soort uitspraken, sommige nog krasser trouwens; voorts heel duidelijk:

> 'Daarom zullen wij in de eerste plaats geheel ons volk weer terugleiden naar de natuur.'[3]

Naar de indruk, die dit op de NSB-menigte gemaakt heeft, kunnen wij slechts gissen. Men mag aannemen, dat de gemiddelde bezoeker in de tent te Loosduinen niet bewust heeft opgemerkt, dat hier andere grondtonen doorklonken dan bij zijn vertrouwde redenaars Mussert en Van Geelkerken. Dat het platteland in zijn redevoering centraal stond, verbaasde niemand van de erkende kampioen van boerendom en middenstand, en bovendien, de NSB-leiding (met uitzondering van Rost zoals gezegd) nam de latere Boerenleider met zijn bloed en bodem en aanverwante doordraverijen ('ik ben een sakser en daar ben ik trots op') niet au sérieux:

> 'Hy vond weinig byval, men lachtte meestal goedmoedig om zijn redeneringen. Zyn NSB collega's stuurden hem in 1935 als St. Nicolaassurprise een bloempot met aarde, waarop een plak bloedworst was gelegd als bespottelyke materialisatie van zyn hooggestemde gedachtenwereld. Mussert, die veel met Roskam op had, d.w.z. dat hy hem persoonlyk graag mocht, verdedigde hem vergoelykend.'[4]

In Roskams publieke optreden mocht de onbedoeld komische noot dan niet ontbreken – en zijn rede te Loosduinen te beschouwen als het geboorte-uur van de SS in Nederland is wel wat overtrokken – hij was toch de eerste, die voor een groot publiek iets onder woorden bracht, wat men een

(1) Van Etten, Ned. SS, p. 2.
(2) Evert Jan Roskam, geboren 22 januari 1892 te Barneveld, boerenzoon; gereformeerd. Had eerst een levensmiddelenbedrijf, maar ging door de economische crisis failliet. Werd in 1933 lid van de NSB, ageerde fel ten behoeve van boeren en middenstanders. In 1938 hoofd van Afdeling VII: Agrarische Zaken, van de NSB, oprichter en leider van het Boerenfront, later genoemd het Agrarisch Front, van de NSB. Hij beheerde korte tijd de Nenasu, de NSB-uitgeverij. In juli 1941 lid van de Nederlandsche SS. In oktober van dat jaar benoemde Seyss-Inquart hem tot hoofd van de pas opgerichte Nederlandsche Landstand met de titel: Boerenleider. Roskam wist zijn volledige onbekwaamheid te ontplooien in deze positie, die hij in sept. 1943 tengevolge van malversaties moest opgeven (Doc. I E. J. Roskam).
(3) *VoVa* 19 okt. 1935.
(4) Doc. I Woudenberg, Mem. I, p. 17.

volkse beschouwingswijze zou kunnen noemen. En Roskam mocht dan uniek in zijn soort zijn, hij was het niet in deze opvattingen.

Hiermee zijn wij gekomen bij de tweede – zo men wil de eerste – categorie binnen de NSB, die als voorloper van de Nederlandsche SS kan gelden, en die wij hierboven aangeduid hebben als een groep met cultureel-wetenschappelijke pretenties. Politiek bedrijven binnen of buiten de NSB in de zin van Rosts activiteiten, laat staan de echte *Tagespolitik*, was niet de bedoeling. De interesse van deze lieden ging uit naar het verleden, naar wat zij meenden te zijn de oergronden van het volksbestaan: de ras-samenstelling van het Nederlandse volk, de Germaanse voorvaderen, de oorspronkelijke cultuur van het volk, die in direct verband stond met de ras-componenten van het volk. De cultuur was namelijk de uitingsvorm van de eigen aard van het volk, waarvan de niet-variabele elementen de ras-componenten en de geo-biologische situatie, kortom: bloed en bodem, waren. Deze cultuur was dan ook in de eigenlijke zin des woords volkscultuur; maar in de loop der eeuwen was die oorspronkelijke, wezensechte cultuur verbasterd, voornamelijk door de vorming van de steden, die per definitie cosmopolitisch gericht waren. Daardoor waren wezensvreemde elementen in ras en cultuur gepenetreerd, met name Romaanse en joodse elementen. Dit proces deed de steden van het land vervreemden, de hogere standen van de rest van het volk, en tenslotte voor een groot deel het volk van zichzelf. Men moest dus weer de oorspronkelijke cultuur herontdekken, door de korst van vreemde bestanddelen heenstoten om het eigene weer te leren zien. Daardoor zou men zich weer bewust worden van de eigen aard, van eigen cultuur en ras. Als dit 'volksch ontwaken' onverhoopt niet zou plaatsvinden, zou het verbasteringsproces, dat al beangstigend ver was voortgeschreden, tenslotte leiden tot de volkomen geestelijke en fysieke zelfvervreemding van het volk en daardoor tot de ondergang.

Vandaar de hartstochtelijke interesse van de ware volks-denkende NSB-er voor alles, dat nog zichtbaar of opspeurbaar was van de oorspronkelijke onverbasterde cultuur als concretisering van de volksziel. Het is duidelijk, dat de sporen daarvan niet zozeer in de stad als op het land te retraceren zouden zijn, niet bij de heersende bovenlaag, maar veel meer in de onderste lagen van het volk, en steeds meer naarmate men in de geschiedenis terugging. Het volkse denken bracht dan ook een verhevigde belangstelling met zich mee voor de oudste geschiedenis, voor archeologie, folklore, volkskunst en aanverwante zaken. De oorspronkelijke eigen aard van het volk en de samenstellende factoren van bloed en bodem uitten zich naar het bevinden van de volkse speurders soms verrassend scherp in oude overleveringen, tradities, legenden, sprookjes, eeuwenoude gebruiken, gewoonten, zegswijzen en gedachtengangen, en ook in meer concretere uitingen van de volksaard: Saksische boerderijen, runentekens, Germaanse grafheuvels, West-Friese geveltjes, maar ook in woordafleidingen, Middeleeuwse kunst (hoe primitiever, hoe volkser), oud-Nederlandse voornamen, enz. enz. Kennis van de voorvaderen verleende een nieuwe dimensie aan het huidige bestaan, ook individueel; belangstelling voor de eigen 'sibbe' kon men bevredigen door middel van de sibbekunde, of om in geromaniseerde termen te spreken de genealogie (dit bleek echter voor rasbewuste speurders af en toe een riskant bedrijf te zijn).

Nu waren er wel meer lieden, die zich op deze terreinen bewogen, daaronder een niet te onderschatten aantal amateurs, maar, dat was de volksdenkende zich scherp bewust, deze mensen, die bovendien geen of de verkeerde politieke overtuiging hadden, deden dit uit een soort hobby-zucht, zoals men ook postzegels kan verzamelen of geïnteresseerd zijn in oude stoomlocomotieven. Voor de volks-denkende was dit alles echter geen *Spielerei*, of wetenschapsbeoefening om der zelfs wille, maar een zoeken naar de ware volksaard, naar de bronnen van zijn bestaan: hij zag in tegenstelling tot de amateur de achtergrond van al deze dingen, het verband met het ras, en met de evolutie, of beter gezegd, de degeneratie van zijn volk. Iets anders was natuurlijk om juist door de belangstelling voor Hunebedden, oud-Germaanse mythologie, vrouwtjes van Stavoren of volksdansen die hobbybeoefenende schare langzaam tot een zeker inzicht in de achtergronden te brengen en zo ook bij hen een 'volks ontwaken' te stimuleren.

De groepering binnen de NSB, die deze gedachten aanhing, zou tijdens de Duitse bezetting de kern van de Nederlandsche SS vormen. Bij *Het Nationale Dagblad* ontmoetten wij reeds Roskam, de latere SS-uitgever Reinier van Houten, Nico de Haas, die *Storm-SS* zou creëren (Reydon zou geen leidersrol in de SS spelen). Tot de volkse groep hoorden ook Feldmeijer – over wie straks meer – later stichter en leider van de Nederlandsche SS, en diens vriend W. J. Heubel, in de SS zijn adjudant. Van J. C. Nachenius, tijdens de bezetting de erkende theoreticus van de Nederlandsche SS, heeft de lezer al enige ideeën leren kennen. H. W. van Etten zou na Nico de Haas hoofdredacteur van *Storm* worden. C. L. ten Cate werd de chef-genealoog van de Nederlandsche SS. Ir. H. J. van Houten, broer van Reinier, ir. W. F. van Heemskerck Düker, C. J. H. Bierman en enkele anderen, die deel uitmaakten van de volks-culturele groepering, zouden posities van meer secundaire betekenis in de SS innemen.[1] De latere secretaris-generaal van volksvoorlichting en kunsten, voorganger van Reydon, de filosoof Dr. T. Goedewaagen (toen nog geen lid van de NSB) behoorde ook tot deze groep. Zelfs Van Geelkerken kon een tijdlang tot de volksgezinden worden gerekend.[2] Hij verliet het pad, dat naar de SS zou leiden, echter snel, misschien uit gebrek aan interesse, misschien ook omdat hij zich niet buiten de NSB-leiding en buiten Musserts gunst wou plaatsen. Tijdens de bezetting achtte Mussert zijn plaatsvervanger een betrouwbaar medestrijder tegen de SS-richting, totdat deze op het einde van de oorlog langs geheel andere wegen toch in de armen van de SS terechtgekomen bleek te zijn.

Het meest merkwaardig was de figuur, was ook de positie van de man, die het ongekroonde, maar tevens onbetwiste leiderschap van de volks-culturele groep had: de Hilversumse tapijtenfabrikant F. E. Farwerck, oud-propagandaleider van de NSB, sinds begin 1936 organisatieleider.[3] Zijn werk in de partij deed hij uitstekend, wellicht een beetje te perfect. Naast zijn werk voor zijn zaak en voor de NSB vond hij tijd om zich diepgaand bezig te houden met allerlei andere dingen, waaronder archeologie, folklore, en aanverwante zaken, die hij in een strak nationaal-socialistisch perspectief plaatste. Wanneer Roskam beschouwd mag worden als de eerste, die luide het volkse denken in de NSB propageerde, Farwerck was zonder twijfel de instigator en activator van het

(1) Natuurlijk omvatte de volkse groep nog wel meer lieden, de meesten zijn echter het vermelden nauwelijks of niet waard. Men zie voor nog enige andere namen nr. 579; ook het lijstje, dat Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, in de noten op p. 26–28 geeft van Nederlandse nationaal-socialistische theoretici, sibbe- en heemkundigen, Germanisten, archeologen e.d. Schöffer heeft echter de hele periode tot 1945 in het oog, en maakt hierbij geen onderscheid tussen volks en niet-volks, c.q. tussen SS en niet-SS. Desondanks kunnen de meesten – uitgezonderd de zuivere theoretici misschien – zonder veel bezwaar bij de volkse denkers gerekend worden, hetgeen na het voorafgaande de lezer weinig zal verbazen.

Sommigen van deze 'denkers', zoals de NSNAPer Keuchenius, stonden voor de oorlog buiten de NSB en buiten de volkse kring – al waren er vaak hartelijke persoonlijke betrekkingen – en hebben op de ontwikkeling van de volkse vleugel in de partij en daarmee op de latere Nederlandsche SS weinig of geen invloed uitgeoefend, reden, waarom zij hier niet zijn vermeld.

(2) Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 40; zie ook het orgaan van de volkse groep *Volksche Wacht*, dat pas in het eerste nummer na de Duitse inval in Nederland de namen van de medewerkers publiceerde; daartoe behoorden de meesten van de hierboven genoemden, o.a. Van Geelkerken.

(3) Frans Eduard Farwerck, geb. 4 maart 1889 te Amsterdam, directeur van een tapijtenfabriek. Sinds 1932 lid van de NSB, van 1933 tot eind 1935 propagandaleider, en van begin 1936 tot augustus 1940 organisatieleider. Hij was tot 1935 tevens vrijmetselaar in een zeer hoge graad; daarom werd hij, hoewel juist hij de volkse gedachte in de NSB introduceerde, in de NSB en later door de Duitsers zeer gewantrouwd. In 1940 moest Mussert hem om die reden onder Duitse pressie als organisatieleider ontslaan. Hij trad nadien niet meer op de voorgrond. (Doc. I Farwerck). Voorzover niet anders vermeld, berust hetgeen hier over hem wordt medegedeeld, op na-oorlogse verklaringen van hemzelf en anderen in deze bron, Doc. I Nachenius, Doc. I. Woudenberg, Mem., en op Van Etten. Er zijn bepaalde frappante overeenkomsten in de visie op Farwerck in de uitspraken van onderling toch zeer verschillende figuren uit zijn omgeving.

speuren naar het volks verleden. Hoe groot en baanbrekend zijn aandeel in dit geheel was, zal wel nooit meer precies achterhaald kunnen worden. De man hield ervan zich op de achtergrond te houden. Het strookte met zijn aard; zijn omgeving vond hem onpeilbaar, een raadselachtige sfinx. De uiterlijke verschijning van de ietwat geheimzinnig-doende man met zijn mefistofelische baardje[1] werkte daaraan mee, en zeker voor zijn volks georiënteerde omgeving – door hem in die richting geleid! – het feit, dat hij vrijmetselaar in een zeer hoge graad was of was geweest. Maar kennelijk was dit feit voor de volks-voelenden voor de oorlog toch weer niet van zo'n groot belang, dat men zijn positie in de NSB of zelfs zijn feitelijke leiderschap over de volkse groep probeerde aan te tasten. Dat veranderde pas maanden na de Duitse inval in Nederland, toen de Duitsers te kennen gaven, dat hij op grond van zijn lidmaatschap van de loge, en dat nog in een dergelijke hoge graad, noch in de volkse groep, noch in de leiding van de NSB gehandhaafd kon worden.[2]

Men kan zich afvragen, of de Duitsers in 1940 oprecht waren of dat zij Farwercks vrijmetselarij alleen als voorwendsel gebruikten om hem te elimineren. De *Gestapo* beweerde in 1935 al, dat Farwerck vrijmetselaar was en bleef, en hield dit tegenover ontkennende berichten van het Duitse gezantschap te Den Haag vol.[3] Maar misschien was dit in 1940 nog niet goed tot de leidende figuren van het Duitse bezettingsbestuur doorgedrongen en werd hun oprechte verontwaardiging over dit ontstellende feit door anderen – met name Rost – om wezenlijk andere redenen opgestookt. Misschien moet de oorzaak mede gezocht worden in Musserts persoonlijke binding aan Farwerck. Deze bleef ondanks zijn volkse impulsen en zijn groeiende kritische instelling tegenover de gang van zaken in de NSB voor en tijdens de oorlog steeds een zeer goed vriend van de NSB-leider, en een verbeten vijand van Rost van Tonningen. Dat was omgekeerd natuurlijk ook het geval; volgens een na-oorlogse verklaring van Van Etten gebruikte Rost al in die jaren om zijn tegenstander mee aan te duiden de term 'maçon', hetgeen voor nazi's nu eenmaal een sterk peoratief was. Farwerck had het over Rost als de 'indo'[4], eveneens geen compliment in die kringen.

Uitingen van een machtsstrijd om het leiderschap over de volkse richting? Het is niet waarschijnlijk. Eerder moet men denken aan een persoonlijke en wederzijdse antipathie bij deze zo volkomen tegengestelde persoonlijkheden.[5] Beiden waren bovendien op verschillende gebieden werkzaam. Rost was zuiver politiek geïnteresseerd, en had niet de kennis om zich op Farwercks semi-cultureel-wetenschappelijke terrein te begeven, als hij er al de wil toe had, hetgeen uit niets blijkt. Farwerck miste ten enenmale de aspiraties en de ambities voor een officieel politiek leiderschap.

In juni 1936 – er zij alweer op gewezen: voor dat Rost in de NSB belandde – verscheen het eerste nummer van *De Wolfsangel.* De naam van dit maandblad was ontleend aan een oud Germaans magisch teken, dat men hier en daar nog op oude boerderijen en huizen kan aantreffen. De redactie entameerde al gauw een soort wedstrijd onder de lezers om op omzwervingen door stad en land zoveel mogelijk wolfsangels te ontdekken. Ofschoon het blad voornamelijk artikelen over runentekens, opgravingen, oude gebruiksvoorwerpen e.d. bevatte, liet het toch over het eigen karakter weinig twijfel bestaan door zich *Strijdblad voor Nederlandsch volksbewustzijn* te noemen. De genoemde redactie, die de lezer voor het opsporen van oud-Germaanse symbolen wenste te activeren, bestond eerst alleen uit de persoon van Mr. H. Reydon.[6]

(1) Zie foto's van hem in de fotocollectie van het RvO.
(2) Zie ook nr. 42.
(3) FOSD 7725: 551874, 551889, 551958.
(4) Van Etten, Tegenstelling NSB-SS, p. 7.
(5) Zo ook E. Fraenkel-Verkade in *Corresp. Rost*, p. 58.
(6) Hermannus Reydon, geb. 6 december 1896 te Amsterdam; verwierf na een driejarige studie te Utrecht de meesterstitel. Sinds 1932 lid van de NSB, al gauw geheel voor de partij op regionaal gebied werkzaam. Redacteur van *Volk en Vaderland*; van 1938 tot december 1940 plaatsvervangend hoofdredacteur van *Het Nationale Dagblad.* Bekleedde sindsdien allerlei andere functies, o.a. als hoofd van de afdeling Theoretische Vorming der NSB, en functies in Agrarisch Front en Landstand. Op 28 januari 1943

Was de uitgave van het blad een volkomen persoonlijk initiatief van deze felle figuur, die in de oorlog als vooraanstaand en gevaarlijk collaborateur door het verzet uit de weg werd geruimd? Wij weten het niet, maar in ieder geval werd het blad al een jaar later de officiële uitgave van de stichting, waarin de Farwerck-groep zich toen juist had georganiseerd.

Deze stichting kreeg bij de oprichting de wat zwaarwichtige naam 'Der Vaderen Erfdeel', kennelijk geïnspireerd door het Duitse voorbeeld *Ahnenerbe*. Tekenend voor de persoonlijke verhoudingen was het, dat als officiële stichter van Der Vaderen Erfdeel Nachenius vermeld werd. Het bestuur was en bleef samengesteld uit hem, Feldmeijer en H. J. van Houten. Farwerck werd praktisch nooit genoemd, maar de insiders wisten, dat hij de werkelijke leidsman was. De stichting, een soort institutionalisering van de volkse groep, werd min of meer als een verlengstuk van Farwerck beschouwd. Toen in 1940 de Duitsers hem de woestijn inzonden, werd Der Vaderen Erfdeel in overeenstemming met de wensen van de Duitse SS omgezet in een nieuwe stichting, de 'Volksche Werkgemeenschap'; zonder de dominerende rol van Farwerck zou dit absoluut overbodig zijn geweest.[1]

Het doel van Der Vaderen Erfdeel was blijkens de oprichtingsakte van 9 juli 1937 'het verzamelen van gegevens over de cultureele uitingen onzer voorvaderen, het aanmoedigen van de studie daarvan en het bekend maken van de resultaten, een en ander in den ruimsten zin.' Uit een toelichting bleek, dat het hier geen a-politieke tijdsbesteding om der zelfs wille betrof, maar dat schifting van het 'volksvreemde en het volkseigene' een der hoofddoelen was. Men diende zich bewust te zijn van de samenhang tussen ras en cultuur, hetgeen echter enige kennis van de erfelijkheidsleer en de rassenkunde wel noodzakelijk maakte. Het gold hier voornamelijk – uiteraard – het Noordras, waarvan de Germaanse cultuur één der voortbrengselen was 'waaraan onze Dietsche weer als een zijtak is uitgegroeid.' Het volkse bewustzijn moest weer worden gewekt. Volksvreemd was in de eerste plaats de Romaanse invloed. 'Wij erkennen daarbij, dat de kultuur der Nederlanden een eigen karakter heeft gekregen, maar dat dit karakter in grond en wezen Germaansch is.'[2]

De lezer ziet: de kern van de SS-gedachte was aanwezig. In de ideologische uiteenzettingen van de NSB-leiding of de redevoeringen van Mussert, zeker in de voor-oorlogse, zal men hier en daar wel de woorden 'Germaans' en 'ras' aantreffen, maar dan als randversiering, nimmer als kern van de zaak.[3] Hoe bedenkelijk on-Nederlands, potentieel Duits waren de implicaties van de formulering, die Der Vaderen Erfdeel gebruikte: het Germanendom was primair, de Nederlandse cultuur een zijtak. Wat dan wel als hoofdtak beschouwd moest worden, laat zich raden. Men stelde niet voorop, dat er een eigen Nederlandse cultuur was – en welk verband tussen cultuur, ras en volk er volgens de volkse groep bestond, weten wij nu al – neen, men erkende het, men gaf het toe, máár, 'maar' het publiek diende goed te onthouden, dat Nederlands in wezen betekende: Germaans. Wat dat ook mocht betekenen. Wat dat *de facto* zou betekenen, zou tijdens de bezetting zelfs aan NSB-ers duidelijk worden: Duits, met een niet of nauwelijks bespeurbaar bijmengseltje.

benoemd tot opvolger van Goedewaagen als secretaris-generaal voor volksvoorlichting en kunsten, op 1 februari 1943 benoemd tot Musserts gemachtigde voor volksvoorlichting. Vermoedelijk lid van de Germaansche SS (zo volgens Rauter in nr. 305) of begunstigend lid; van zijn formele relatie tot de SS is verder niets bekend, hoewel Reydon voor de oorlog ontegenzeggelijk tot de volkse vleugel, speciaal de Farwerck-groepering, behoord had, en tijdens de oorlog stellig de SS-richting toegedaan was. Op 9 februari 1943 werd te Voorschoten een aanslag op hem en zijn vrouw gepleegd; zijn vrouw overleed onmiddellijk, Reydon zelf pas op 24 augustus 1943. (*VoVa* 5 febr. 1943, 27 aug. 1943; inlichtingen van de gemeentesecretarie te Voorschoten; zie ook nr. 328).

(1) Doc. II Der Vaderen Erfdeel 1; Schneider aan H. J. van Houten 8 okt. 1940, HSSPF 16 a; nrs. 42, 43, 51. Het is kenmerkend, dat Roskam, ook bij de stichting betrokken, na de oorlog zich Farwerck als voorzitter meende te herinneren, en dat in 1940 de SS betreurde de naam 'Der Vaderen Erfdeel' te moeten laten vallen, omdat die nu eenmaal te veel met de persoon van Farwerck was verbonden.

(2) Doc. II Der Vaderen Erfdeel 1, 2.

(3) Men vergelijke de reeds geciteerde passage in noot 1 op p. 188.

Dit alles werd grotendeels langs de omweg der archeologische wetenswaardigheden en belangwekkende folklore, soms ook vrij openlijk en direct gepropageerd en nader uitgewerkt in het maandblad *De Wolfsangel*, dat sinds mei 1938 ook *Der Vaderen Erfdeel* ging heten en in juli 1939 nog eens van naam veranderde, en sindsdien als *Volksche Wacht* verscheen ('teneinde duidelijker te doen uitkomen, dat wij een wacht wenschen te betrekken, niet bij het verleden, maar bij het eigen volk, in verleden, heden en toekomst.') Als zodanig werd het blad in het najaar van 1940 overgenomen door de Volksche Werkgemeenschap, met andere woorden, voortgezet door de zich in de Nederlandsche SS constituerende volkse groep minus Farwerck.

Wij zagen reeds, dat het blad al meteen bij het verschijnen van het eerste nummer zijn karakter liet blijken. De verhalen, foto's en tekeningen van wat wij nu maar gemakshalve de potten en pannen zullen noemen, hoe technisch en a-politiek zij afzonderlijk beschouwd er vaak ook uitzagen, waren allen bedoeld ter indoctrinatie. Indoctrinatie van de lezer in de zin van de geciteerde stichtingsakte met toelichting van Der Vaderen Erfdeel, kortom, de potscherven en oude geveltjes moesten de lezer bewust van zijn bloed en zijn bodem maken. In de loop der jaren tot aan de Duitse inval werd het racistische element steeds duidelijker en openlijker gepropageerd (en na de inval uiteraard in dezelfde opgaande lijn voortgezet). Dit zowel in de 'positieve' germanomane zin, als in negatieve zin door het bewust cultiveren van racistische gevoelens bij de lezer tegenover allen, die niet tot het 'Noordras' of het optimale Germaanse bloed behoorden. Soms werden de potten en pannen in één adem met plat racisme gecombineerd. In een artikel over 'volkseigen' voornamen ('Adolf – edel – wolf' etc.) heet het:

> 'Bij ons is nog altijd, evenals bij onze voorvaderen, de gedachte levend, dat de naam een beeld geeft van de eigenschappen van den drager. Wij lachen immers ook, als een spichtig, bleek Jodenjongetje 'Siegfried' blijkt te heeten! Dit duidt op een zekeren samenhang, een band tusschen naam en drager van den naam.'[1]

Dit soort platvloers antisemitisme trof men evenwel meestal aan in de kolommen van *Het Nationale Dagblad* en zeker ook in *Volk en Vaderland*, maar behoorde over het algemeen niet tot de gebruikelijke beïnvloedingsmethoden van het orgaan van de volkse groep. Het racisme werd hierin meestal op meer neutrale toon ingevoerd, als verantwoorde popularisatie van wetenschappelijke resultaten. Als zodanig golden de inzichten van de Duitse nazi-anthropologen, voorop de hoogleraar Hans Günther.[2] Deze benadering treft men ook bij de SS aan. Hoewel het zeker niet zo is, dat *SA*, Streicher, of in Nederland WA en *Volk en Vaderland* het monopolie van brutaal en vulgair antisemitisme bezaten – men denke slechts aan de figuur van Rost – en de gereserveerde distantie van dit plebejische gedoe een wezenskenmerk van de SS was, valt bij de laatste, zowel de Duitse als later ook de Nederlandsche SS, toch een zekere tendens waar te nemen naar een pseudo-objectiverend en pseudo-wetenschappelijk rassenstandpunt.[3] Voor de lezer, die geen eigen opvatting had, was de schijn van gedistantieerde objectiviteit, die de volksen (en de SS) zich aanmaten, des te gevaarlijker: andere rassen werden immers niet als inferieur beschouwd, alleen maar als andersgeaard:

> 'Bij menschenrassen is het echter *niet* juist, van meer of minder edel te spreken. Ieder ras kan in zijn *eigen* aanleg, binnen *eigen* grenzen veredeld worden, maar ons ontbreekt de maatstaf om te bepalen of het eene ras op zichzelf edeler is dan het andere.'[4]

(1) *Der Vaderen Erfdeel* Wintermaand (dec.) 1938, p. 85.
(2) Zie voor enkele denkbeelden van hem nr. 18, noot 3.
(3) Zie ook Höhne, *Orden*, p. 299 e.v.
(4) *Der Vaderen Erfdeel* Oogstmaand (aug.) 1938, p. 19. De gecursiveerde woorden zijn in de oorspronkelijke tekst vetgedrukt.

Dit voorbeeld van duidelijke ontkenning van een raskundige waarde-scala zou met een aantal andere vermeerderd kunnen worden, ook uit publikaties van de SS in oorlogstijd, toen deze organisatie al bezig was andersgeaarde, wellicht even edele rassen te verdelgen. Wanneer de SS in vergelijking met andere nazi-groepen al een meer gedistantieerde en koelere houding had tegenover de 'volksvreemde' elementen, maakte dat, zoals ten overvloede is gebleken, hun wezenlijke instelling en handelwijze niet humaner, eerder het tegendeel ervan. Men zou kunnen zeggen: de emotionele antisemiet schold, de SS handelde.

Er mochten dan ook in de schriftelijke uitingen van de volksgezinden verscheidene platonische erkenningen voorkomen van de eigen, niet te meten of te vergelijken waarden van anderssoortige rassen, in feite was voor hen – en herhaaldelijke krachtige ontkenningen als hierboven geciteerd wijzen daar alleen maar op – slechts het zogeheten Noordras, en dan eigenlijk alleen de Germaanse tak daarvan, werkelijk waardevol. Die waarden dreigden verloren te gaan door culturele en biologische infiltratie, hetgeen niet alleen verkeerd, maar objectief gezien misdadig was. Sterker: een criminele heiligschennis:

> 'Door heel de geschiedenis van het Noordras loopt als een gouden draad het bewustzijn, dat het een taak en een plicht is, het ras hoog te houden, dat het een zich vergrijpen aan de heilige orde is, wanneer dit wordt vergeten.'[1]

Verdere citaten van soortgelijke strekking mogen de lezer bespaard blijven. Duidelijk uit dit alles is, dat reeds vanaf de oprichting van stichting en blad de rassenleer het begin- en eindpunt van de volkse groep was. Het zal de lezer ook niet verwonderen, dat dezelfde of nauwverwante gedachtengangen, die wij in de redevoering van Roskam zijn tegengekomen, en die typisch voor de SS (de Duitse en later de Nederlandse) en veel minder typisch voor de NSB waren, gemeengoed van de hele volkse groep waren, zoals het boerendom als meest zuivere bewaarder van het Germaanse erfgoed: 'Edel is, wie leeft als de boer... eigen bloed en bodem ongerept bewarend om aan het nageslacht te kunnen doorgeven wat hij van het voorgeslacht ontving.'[2]

En in verband hiermee, meer typerend voor de Nederlandse variant van de volkse ideologie, de afkeer van het 'enge, klein-Hollandse' nationale gevoel, dat verankerd was in de van het volk vervreemde, voornamelijk in het westen des lands zetelende hogere standen, die

> 'het Hollandsche staatsnationalisme bij de aan hun leiding toegewezen bevolking ingang trachten te doen vinden. Dit nationalisme komt voor de provinciebevolking dus van boven af.
> Deze bevolking echter is van Germaanschen bloede; zij is niet van volk en bodem losgeraakt en staat dus naar haar aard wantrouwig tegenover hetgeen van boven af en bovendien ook nog uit Holland komt.'[3]

Dit alles in steeds sterker mate tussen en in de folkloristische, heem- en sibbekundige, etymologische en archeologische bijdragen ('Wanneer men van Amersfoort komende naar Bunschoten gaat, kan men dezen steen zien in het 5e stuk land rechts van den weg voorbij het bruggetje, dat men langs komt').

Dezelfde geluiden weerklonken elders, met name in *Nieuw Nederland*, zij het gedempter. Dit NSB-maandblad 'voor economie, staatkunde en cultuur' bewoog zich in de eerste plaats op een ander en breder, en vooral veel actueler terrein, het presenteerde zich intellectueler en genuanceer-

(1) A.v. Hooimaand (juli) 1938, p. 18.
(2) *De Wolfsangel* Hooimaand (juli) 1937, p. 7.
(3) *Volksche Wacht* Herfstmaand (sept.) 1939, p. 7.

der[1] en bovendien was het in tegenstelling tot *De Wolfsangel* en de opvolgers daarvan beslist geen gemonopoliseerde spreekbuis van de volkse vleugel, ook niet na de reeds genoemde redactiewisseling in het begin van 1936. Maar sindsdien werden er wel geregeld bijdragen geplaatst met kennelijk volkse elementen erin, en trouwens ook artikelen, die in hun geheel van een volks standpunt uitgingen, meestal geschreven door de volksgezinden, die de lezer al eerder is tegengekomen: Roskam, Reydon, Feldmeijer, Nachenius, of enkele meelopers in de volkse vleugel van de NSB, die verder van weinig belang en nog geringere belangwekkendheid zijn, zoals de journalist W. G. Kierdorff (overigens gehuwd met een half-joodse vrouw), de uitermate racistische geschiedenisleraar F. J. Los en de landbouwer T. E. Bontkes.[2]

Er zouden nog wel een paar namen te noemen zijn, en ideeën, die al deze figuren, ieder op de hun eigen wijze, naar voren brachten: de in domineestaal vervatte saksomanie van Roskam, het geschrijf van Nachenius, dat men nog het beste kan karakteriseren als een soort theologie van de Germaanse ziel, en dergelijke, maar men belandt dan in een niet wezenlijke detaillering. Wel dient hier gesignaleerd te worden, dat bepaalde gedachtengangen, die men uitsluitend bij de Duitse SS, en dan pas in oorlogstijd, zou verwachten, hier en daar toch al in het voor-oorlogse Nederlandse nazi-milieu aanwezig blijken te zijn. De genoemde historicus Los verklaarde het bolsjewisme uit de rasmenging, die in Rusland had plaatsgevonden en die o.a. resulteerde in de bolsjewistische 'ondermensch', inferieur en niet tot constructieve activiteit in staat. Overigens had Los deze gedachte niet van de Duitse nazi's overgenomen, maar zoals hij zelf erkende van de Amerikaanse auteur Stoddard. De mentaliteit, van waaruit na juni 1941 de Duitsers hun grootscheepse pogingen tot liquidatie van de 'bolsjewistische ondermensch' ondernamen, vond zo reeds voor de oorlog zijn neerslag in, wij herhalen dit als een zakelijk feit, het op redelijk hoog peil staande maandblad van de NSB.[3]

Verdere splinters en brokstukken van de volkse ideologie in litteraire neerslag menen wij buiten beschouwing te kunnen laten. Opmerkelijk is het, dat in al die vooroorlogse jaren maar één openlijke beschouwing over de volkse gedachte als zodanig verschenen is, namelijk in datzelfde blad *Nieuw Nederland* onder de titel 'Het 'volksche element' in het Nationaal Socialisme' van de hand van een zekere F. van Schoping. Een pseudoniem, waarachter – hoe typerend weer voor hem – Farwerck zich meende te moeten verbergen.[4] Kort samengevat komt Farwercks beschouwing hierop neer: het volk is een organische eenheid, waarvan de ras-component uiterst belangrijk is. Sinds de opkomst van de steden drongen daarin echter steeds meer vreemdelingen, soms verwant naar ras, maar vaak ook van vreemd ras, binnen, en daarmee ras- en volksvreemde levensopvattingen. Daardoor werd het rasbewustzijn verdrongen. Desastreus waren de gevolgen van de industrialisatie:

> 'Vooral deze laatste, die van den arbeider een machine maakte, die hem geheel losweekte van den door hem bewoonden grond, door hem in huurkazernes op te sluiten, heeft in velen het begrip een levend bestanddeel in het 'organisme volk' te zijn, gedoofd. De anti-volksche sociaal-

(1) En was dat vaak ook: zie bv. de goede, en verhoudingsgewijs verrassend objectieve artikelen over de Spaanse en Oostenrijkse kwesties in *Nieuw Nederland* van okt. 1936, p. 317 e.v., en juni 1937, p. 957 e.v.
(2) Gegevens over deze lieden in hun resp. dossiers in Doc. I; over Los een enkele opmerking bij Schöffer, p. 162, 163. De Jonge, *Crisis der democratie*, p. 241–249, 252–253, noemt een aantal artikelen, o.a. van de latere SS-er H. de Vries, volks, die dat echter niet of slechts ten dele zijn. Wanneer NSB-auteurs jongleren met het woord 'volk' of zelfs 'volks' wil dat nog niet zeggen dat zij de volkse gedachte aanhangen. De staatsrechtexpert J. H. Carp, die De Jonge in dit verband noemt, behoorde in geen geval tot de volksgeoriënteerden.
(3) *Nieuw Nederland* maart 1937, p. 721–726.
(4) A.v. maart 1937, p. 684–703, ook onder hetzelfde pseudoniem in brochure-vorm bij de Nenasu-uitgeverij te Leiden zonder opgave van jaar uitgegeven. Na de oorlog verklaarde Farwerck, dat hij de schrijver was (Doc. I Farwerck).

democratie met haar uiterste consequentie, het communisme, tieren in onze steden het weligst en hebben met hun onvolksche en internationale waandenkbeelden hier het meeste succes gehad.'

De tweede grote negatieve factor, hiermee trouwens nauw samenhangend, was de historische geestelijke ontwikkeling, die uitmondde in de rationalistische ideeën van de Franse revolutie. Deze revolutie resulteerde weer in de typisch 19e-eeuwse geesteshouding, zich uitend in atheïsme, materialisme en individualisme. In plaats van een natuurlijke, functionele en organische plaats aan alle samenstellende delen van het geheel toe te kennen, werden door een abstracte gelijkheidstheorie alle verschillen tussen individuen, seksen, sociale groepen, volkeren en rassen weggewerkt. Indien men echter behalve het milieu ook de erfelijkheid als bepalende factor aanvaardt, blijken die verschillen niet te loochenen te zijn:

'Tegelijk met het feit der erfelijkheid staan wij echter temidden van het rassenvraagstuk, want een ras is juist een zich binnen een bepaalde groep voortplantende gemeenschap, waarbij het wezen, de geaardheid der voorvaderen als één groot geheel van geestelijken en lichamelijken aanleg van geslacht tot geslacht wordt doorgegeven.'

Wanneer men bovendien de ratio niet een alles-overheersende, maar de haar toekomende plaats geeft, ziet men meteen de functie van deze verschillen:

'Samen met het intellect, maar dan als gehoorzame dienaar en niet als alleenheerscher, kunnen ons gevoel en onze intuïtie ons brengen tot begrip, tot inzicht, d.w.z. tot een innerlijk ervaren en geestelijk aanschouwen der diepere levensvraagstukken. Zij kunnen ons voeren van kennis tot wijsheid en ons bewust doen worden van den innerlijken samenhang en onderlinge verbondenheid van alle deelen der schepping.

Het is deze geesteshouding, die ons o.a. de rassen als organische eenheden in het groote organisme der schepping doet zien en doet aanvaarden . . .'

waarop even later de bekende knieval voor de eigen kwaliteiten van andere rassen volgt: 'Eén met ons ras zullen wij daarin ons hoogste ideaal zien, zonder dat dit een verachting van of haat voor andere rassen insluit. Iemand, die fier op zijn eigen ras is, heeft er geen behoefte aan dergelijke gevoelens ten opzichte van andere rassen te koesteren.' Die geesteshouding, althans het gevoel van organische ras- en volksverbondenheid hadden de oude Germanen nog. Deze levensbasis werd echter aangetast door het Christendom en in het zog daarvan door de scholastiek, mitsgaders later door de renaissance, enz. Welnu, wanneer het besef van de eigen waarden van ras en volk verloren gaat, dan komt de ondergang. Dat was gebeurd met de Germaanse Vandalen, die omstreeks 500 n.Chr. in de Middellandse zee-steden hun karakter van natuur-verbonden boeren-krijgers verloren hadden, en dit dreigde nu met het Germaanse Nederlandse volk, met trouwens alle Germaanse volkeren, te gebeuren tenzij het volk zich weer van zijn afstamming en eigen volkse waarden bewust werd.

Farwerck gaf met dit essay inderdaad een duidelijke weergave van het volkse standpunt, zo representatief voor het denken van zijn omgeving zelfs, dat het artikel minder karakteristiek is voor de schrijver zelf dan de bijdragen van zijn volgelingen – vooral die van Roskam en Nachenius – die meteen herkenbaar zijn aan eigen stijl en stokpaarden.

Voor een kernachtige samenvatting van de volkse theorie zou Farwercks artikel eigenlijk afdoende zijn. Maar toch zou er dan iets ontbreken; iets, dat niet ligt op het gebied van een rationeel aandoende politieke theorie, maar op het irrationele vlak. Hoe belangrijk juist het irrationele element in het nationaal-socialisme is, weet de lezer nu wel. Het blijkt ook wel uit het hier aangehaalde artikel (inzicht door 'innerlijk ervaren en geestelijk aanschouwen der diepere levensvraag-

stukken'), maar de auteur was zelf toch nog een te verstandelijk type om al te veel toe te geven aan zijn eigen postulaten. Het is veel meer in en tussen al het getheoretiseer van zijn aanhangers, dat men een element aantreft, een impuls is misschien beter gezegd, dat geheel en al aan de ratio voorbijgaat. Die impuls is niet alleen typisch, maar ook wezenlijk voor de SS-geest. Het is de stijl en de levenshouding van de strijder, die ongerekend de uitslag de strijd tot de laatste ademtocht voortzet. Ongerekend het doel zelfs: want, het doel ligt in wezen in de strijd zelf. Het is de Germaanse heros, die verbeten met zijn zwaard om zich heen maait tot in de *Götterdämmerung* toe.

Om dit element nader aan te duiden, moeten wij even naar Duitsland terug, al was het alleen maar omdat de Nederlandse taal te kort schiet om het gevulgariseerde Nietzschiaans-Wagneriaanse vocabulaire en de daarbij gepaard gaande levenshouding weer te geven. Terecht noemt Buchheim in zijn schets van de genese der SS-mentaliteit[1] Ernst Jünger: deze was geen nazi of zelfs wel anti-nazi, hetgeen niet verhinderde, dat hij op de hem eigen fatale wijze een SS-generatie heeft helpen vormen en misvormen:

'Nicht wofür wir kämpfen, ist das Wesentliche, sondern *wie* wir kämpfen.'

Het zou als motto voor de gehele SS kunnen dienen. Het was dan ook als allesbepalend criterium geciteerd door Jüngers leerling Werner Best, geschriftvervalser, SS-denker, later *SS-Obergruppenführer*, één van de vijf, zes leidende *RSHA*-functionarissen en nog later Hitlers satraap in Denemarken (en nog veel later, in de onheroïsche doch welvarende West-Duitse bondsrepubliek, adviseur van het Stinnes-concern), met de toevoeging van eigen hand:

'Dagegen ist die Bejahung des Kampfes auf verlorenem Posten für eine verlorene Sache das Kriterium der neueren Haltung: auf den guten Kampf kommt es an, nicht auf die gute Sache und auf den Erfolg.'[2]

Een andere verhandeling dan deze zou nodig zijn om aan te geven, hoe de wortels van dit noodlottig denkproces, beter gezegd, van deze catastrofale *Götterdämmerung*-houding liggen in de Romantiek, die merkwaardige en fascinerende opstand tegen de koude rede. Het trekken van directe lijnen van Wagner en Nietzsche naar Hitler moge een hachelijke zaak zijn, het ontkennen van ieder verband tussen hun geesteshouding is dat wellicht nog meer.[3] Al is de claim, die de nationaal-socialisten op de genoemde componist en diens vriend-vijand de wijsgeer legden, in zijn geheel onhoudbaar, in hun tijd en hun geestelijke milieu dient men toch wel de aanvang te zoeken van een levenshouding, die in de twintigste eeuw kon perverteren tot de anti-menselijke opvattingen van Jünger, van Best, en van die andere SS-officier-auteur, die zich volledig verloor in de esthetiek van de oorlog, in Rusland zou sneuvelen, en zijn naam laten aan een *Waffen-SS*-eenheid van SS-journalisten: Kurt Eggers[4]:

'Krieger aber sind keine kalten Rechner, sie wagen nicht um eines Preises sondern um ihrer Sehnsucht willen ... Ein Volk ist das, was seine Seele will! Die Gestalter des Willens aber sind

(1) Buchheim, *Anat.* I, p. 276 e.v.

(2) A.v., p. 282. Buchheim beschouwt terecht deze houding – die door Best 'heroïscher Realismus' wordt genoemd, en die natuurlijk geen bewust gemeengoed van alle SS-ers is geweest – als een van de meest essentiële elementen van de SS-mentaliteit, en geeft hiervan een boeiende analyse met alle dialectische verwikkelingen van dien: zo verklaart hij, hoe de volslagen autonome *Kämpfer* van Jünger en Best in de SS juist de volslagen *bedingungslos gehorchende* fanaticus wordt.

(3) Zie de twee laatste hoofdstukken in H. G. Schenk: *The Mind of the European Romantics. An Essay in Cultural History*, London, 1966.

(4) Zie voor Eggers ook nr. 63, noot 24.

die Krieger ... Kriegertum ist der Lebensstand der Starken, die sich dem Wagnis verschrieben haben. Es ist das Immerbereitsein zum Kampfe um die läuternde und stärkermachende Erkenntnis, die Mobilmachung gegen die Widrigkeit des Schicksals, das ständige Unterwaffenstehen',

om maar enige van zijn vele, al te vele, gespatiëerd afgedrukte tirades in goed-Nietzschiaanse stijl weer te geven.[1]

Terug naar Nederland; zulke extreme formules vindt men bij de volks-denkende Nederlanders niet – men probere eens het bovenstaande in het Nederlands te vertalen – maar de geest, die uit dit soort heroïek spreekt, vindt men, zij het voor de oorlog nog verspreid en tamelijk incidenteel, bij hen toch al wel. Hoe fraai sloot dit niet aan bij de edele noords-Germaanse voorvaderen, die tenslotte het onderspit hadden moeten delven tevens de Romaans-joods-christelijke vloedgolf! Men had slechts te denken aan de heroïsche en volkomen ondergang (zulks kennelijk in tegenstelling tot de afgang der verwekelijkte Vandalen) der Oostgoten, die tot de laatste man gestreden hadden op de hellingen van de Vesuvius. En in deze eeuw dreigde wat er nog van het Germanendom over was, alsnog onder de voet gelopen te worden. Geen wonder, dat dit alles appelleerde aan de weinig talrijke nazaten van de oude Germanen, die zich bewust van hun bloed waren geworden, deze 'strijders voor de volkseigen cultuur en strijders tegen al, wat die cultuur belaagt', en die zich ook vaak 'auf verlorenem Posten' gevoeld moeten hebben. Misschien was de dreigende ondergang van Noordras en Noordrascultuur, waarvoor zij voortdurend hun verblinde volksgenoten trachtten te waarschuwen, wel onafwendbaar, maar dat zou hen niet van de strijd afhouden, integendeel: zij zouden strijden als de bewonderde Germaanse voorvaderen, die

'wisten wat dat was: de eer boven het leven te achten, *den ondergang als hooggetijde des levens te beleven* ...[2]

De cursivering is van ons. Hoe betrekkelijk zeldzaam dergelijke uitingen in het voor-oorlogse geschrijf der Nederlandse nationaal-socialisten ook zijn, er dient toch een speciale aandacht op gevestigd te worden. Juist òmdat het zo bijzonder weinig representatief voor de geest in de NSB als geheel is. De 'ondergang als hooggetijde des levens', niets was verder verwijderd van de bedoelingen en de mentaliteit van de NSB-er, zowel leider als volgeling: men probere zich een dergelijke frase eens voor te stellen uit de mond van Mussert, of een d'Ansembourg. Maar deze houding, essentieel voor de SS, zou ook kenmerkend worden voor de geest in de Nederlandsche SS – althans, de geest, die de leiding ingang trachtte te doen vinden, en het is dit element, dat wij verderop nog eens in de voor-oorlogse volkse kring zullen tegenkomen.

Dat wil niet zeggen, dat de volksgezinden nu reeds volledig de SS-gedachte hadden aanvaard, zoals die tijdens de oorlog in Nederland werd gepropageerd, en op één noemer samengevat het postulaat van het éne Germaanse rijk stelde. In de allereerste plaats was de Duitse SS voor de oorlog nog niet zover, en bovendien zou deze SS-gedachte, d.w.z. de Nederlandse (dan wel Noorse, Deense of Vlaamse) variant ervan zelf in de jaren tussen 1940 en 1945 een zekere ontwikkeling doormaken met als logisch eindpunt Feldmeijers slagzin over één Rijk, één (Germaans) volk, één *Führer*. Maar dit was toch nog steeds wel erg extreem voor de meeste Nederlandse SS-ers, die sinds 1940 al enige geestelijke inspanning zouden moeten verrichten om alleen al het éne Germaanse rijk te kunnen aanvaarden.

Hoezeer de volkse groep op het gebied der rassenleer al voor 1940 keurig in de pas bij de Duitse kopgroep liep, en geestelijke aanpassing zocht bij de andere stamverwante Germaanse volkeren,

(1) Kurt Eggers: *Von der Freiheit des Kriegers*, Berlijn, 1941, p. 15–18.
(2) *Der Vaderen Erfdeel* Bloeimaand (mei) 1939, p. 163; id. Herfstmaand (sept.) 1938, p. 34.

een Germaans rijk was een *staatkundig* postulaat, dat in de voor-oorlogse verhoudingen onmogelijk en ondenkbaar was, ook binnen de NSB. Zelfs bij de volksgezinden zal men tevergeefs zoeken naar een duidelijke openlijke uiting van de wens tot een nauwere staatkundige band met dat grootste en zeer centraal gelegen Germaanse volk, dat bovendien als enige de tekenen des tijds had begrepen en volks ontwaakt was. Gedachten in deze richting moeten weliswaar incidenteel bij de volksgezinden geleefd hebben, zo niet bewust, dan onbewust, getuige deze erkenning van een fraaie *Fehlleistung:*

> 'In het vorige nummer had een artikel tot opschrift *Deutsche* booschuren. De meeste lezers zullen begrepen hebben, dat hier Drentsche had moeten staan'.[1]

Maar als politiek programmapunt een nauwere Germaanse aaneensluiting te stellen ging teveel in de richting van de NSNAP-kameraden, die in het algemeen zéér geestverwant aan de volksen in de NSB waren, maar daarbij toch te extreem, schreeuwerig en compromitterend. Van concrete verklaringen in hun geest hielden de volksen in de NSB zich verre, of beter gezegd: waren er zelf nog verre van.

De NSB als geheel was er zeker nog niet rijp voor, laat staan voor meer. Op de schriftelijke suggestie van een kennelijk weinig onderlegde, gemiddelde NSB-er, dat Duitsland maar de hegemonie in Europa moest verwerven, antwoordde de chef Algemeene Zaken van het NSB-hoofdkwartier op 13 januari 1939, dat de NSB het pan-Germaanse streven van het Duitse nationaal-socialisme niet goedkeurde.[2] Een pan-Germaans rijk viel natuurlijk helemaal buiten iedere discussie. Het is niet uitgesloten, dat in een paar Duitse en een enkel Nederlands hoofd iets dergelijks heeft rondgespookt; misschien hebben Himmler en Rost hier wel eens vaag over gefantaseerd, maar meer dan de uitwisseling van wat losse en tot niets verplichtende gedachten kan het nooit geweest zijn.

De volksgezinden maakten *weltanschaulich* dus al aardig vorderingen, maar op meer staatkundig gebied waren zij op zijn best nog maar halverwege, en hingen nog ideeën aan, die zij later zouden bestrijden. Nu kon het niemand van enig waarnemingsvermogen ontgaan, dat er in Duitsland al sinds de tijd van Bismarck af en toe bedenkelijk annexionistische tendensen ten opzichte van Nederland te bespeuren waren, op politiek, economisch en cultureel terrein. Vaak was een en ander gelardeerd met de termen Germaans, Duits, Nederduits, die altijd vaag en verschuifbaar bleven. Deze tendensen werden er niet minder op sinds de verschijning van het nazi-regime. Integendeel, het nationaal-socialisme gaf een nieuwe stimulans en een ideologisch fundament aan de altijd wat kannibalistische belangstelling, die er voor Nederland in sommige Duitse kringen bestond. Irriterend moesten uitlatingen en activiteiten van Duitsers werken, die enigszins wezen in de richting, waar ook de NSNAP het zocht: de Nederlanders waren in oorsprong Duitsers, sinds eeuwen, helaas! afgedwaald, een beetje vreemde Duitsers, Nederduitsers dan, maar toch in wezen Duits-Germaans van bloed en afkomst enz. Ook bij de volksgezinden in de NSB waren er (nog) weerstanden tegen 'de voorstelling, waar wij Nederlanders ons wel eens aan ergeren, als ware ons Deltaland een aanhangsel van Duitschland, ook op kultureel gebied ...'[3]

Deze Nederlandse volksgezinden hadden nog niet zo lang geleden, in de NSB of in een fascistische voorloper daarvan, de idee van het Nederlandse volk leren kennen. Mussert en de meeste volgelingen lieten het bij veelvuldig getuigen van dit tamelijk recente nationalisme, maar zij, de volksen,

(1) *Volksche Wacht* Lentemaand (maart) 1940; p. 8; 'Deutsche' vetgedrukt in de oorspr. tekst. Voor de lezer, die denkt, dat er nog meer drukfouten in het spel zijn: 'booschuren' zijn blijkens dat vorige nummer winterstallen voor het vee.
(2) NSB 39 c.
(3) *Der Vaderen Erfdeel* Bloeimaand (mei) 1938, p. 2.

trachtten juist een ideologisch fundament voor die *idée néerlandaise* te vinden. Geen wonder, dat deze delvers in de problematiek van natie, volk, cultuur, taal en ras in het eerste voor-oorlogse stadium tot een groot-Nederlandse conceptie kwamen. Volks was voor hen ook groot-Nederlands, Diets dus. Let wel: ook. De trage NSB-massa, die de verdere implicaties van hun theorieën niet wilde of kon zien, konden zij alléén op dit punt met zich meetrekken. Al eerder zagen wij, hoe het vage begrip 'volks' allengs een modewoord in rechts-radicale kringen werd; in de gemakkelijk te vatten zin van groot-Nederlands, werd het met weglating van de rastheoretische ondertonen, in de eigenlijk 19e-eeuwse betekenis dus, gretig geaccepteerd door Mussert (die in feite ook een 19e eeuws nationalist was) en door zijn trouwe volgelingen.[1] De authentieke volksgezinden bleven echter de revolutionaire voorhoede. Toen zij tijdens de bezetting, grotendeels allen lid van de SS geworden, snel van volks-Diets naar volks-Germaans evolueerden, werden Mussert en de NSB als geheel toen pas werkelijk Diets, en herinnerden vaak hun plotseling zo radicaal-Germaans denkende partijgenoten met leedvermaak aan hun vroegere groot-Nederlandse opvattingen.

Deze latere ommezwaai van de volkse vleugel was in bepaalde mate weliswaar een bliksemsnel gedachtenlezen van wat er in de Duitse hoofden omging – en wat daar in omging, was voor deze lieden nu eenmaal *massgebend* – maar zeker ook een logische consequentie van de waarlijk volkse opvatting over het Nederlandse volk, waarvan het Germaanse ras-element de kern was. In het reeds geciteerde artikel van Schoping-Farwerck deed de auteur een gooi naar een begripsbepaling van het volk:

> 'Het is een eenheid, gegrond op ras, taal, rechtsbegrippen, godsdienstige gevoelens, zeden en gewoonten en op het bewustzijn der samenstellende enkelingen een volk te zijn. Tezamen met de Vlamingen, vormen wij een dergelijke organische eenheid, het Nederlandsche volk.'[2]

Maar ondanks de lichte nagalm van Renan in deze woorden liet de schrijver er verder weinig twijfel aan bestaan, dat de meest bepalende substantie van het Nederlandse volk toch wel het Germaanse element, gevormd door Friezen, Franken en Saksen was.

Andere volks-georiënteerde lieden ontwikkelden min of meer dezelfde gedachten, meestal met wat meer nadruk op die Friezen, Franken en Saksen. Zo ook de ex-Vlaamse activist Van Genechten, die deze opvatting wat aanvulde, en duidelijk en scherp stelde. Maar voor de consequenties schrok hij terug. Zelfs politieke desiderata durfde hij niet aan zijn Dietse overtuiging te verbinden, zulks geheel in overeenstemming met de neutralistische koers van de NSB, die 'weigert zich in te mengen in de aangelegenheden van een anderen staat.'[3] Hij zou, het is al gezegd, in de oorlog zich als een felle nazi ontpoppen, maar ook als een even felle tegenstander van de Germaanse rijksgedachte der SS, van erfgoed en erfgenaam van de volkse groep.

Inderdaad, deze weg zouden de volksgezinden moeten inslaan. Nog meer nadruk op Franken, Friezen en Saksen (de laatste twee volgens Roskam en enige Noordelijke extremisten 'onderdrukt' door Holland), en men was ideologisch rijp voor een sterke relativering van dat groot-Nederlandse volk. Friezen en Saksen vooral hadden trouwens ook hun stambroeders aan de andere kant van de grens met Duitsland zitten. Nog meer nadruk op dit feit en op de alle Germanen verbindende elementen, en de gedachte van een staatkundige vorm, waarin alle Germaanse volkeren zich zouden kunnen bundelen, zulks ten koste van een Dietse staat, was in de kiem aanwezig.

(1) Vgl. De Jonge, *Crisis der democratie*, p. 228, 229; hoewel deze schrijver enigszins de dupe is geworden van de door hemzelf geconstateerde vaagheid van het begrip 'volks' in NSB-kring, zegt hij terecht, dat Mussert in wezen het nationaliteitsbeginsel van de vorige eeuw aanhing, en dat de volkse stroming juist een verminderde belangstelling voor concrete staatkundige problemen had.

(2) *Nieuw Nederland* maart 1937, p. 684–685.

(3) A.v. augustus 1937, p. 108.

Zo radicaal waren de volksen voor de oorlog over het algemeen dus nog niet. Een dergelijke gedachte als hierboven geschetst werd in een artikel onder de kop: 'Critiek der Dietsche Beweging' in twee bladen, waaronder de *Volksche Wacht*, verkondigd, maar onmiddellijk en fel afgewezen, ook door de volksen.[1]

In hoeverre deze hele gedachtenwereld van de groepering van Der Vaderen Erfdeel Duitse import was, of toch ook autonome elementen bevatte en een zelfstandige ontwikkeling doormaakte, is een vraag, waarop wij hier niet dieper kunnen ingaan; dat, indien mogelijk, zou door een vergelijkende studie tussen de publikaties van de volkse groep en de Duitse productie op dit gebied moeten worden opgehelderd. Voorshands lijkt de bewering niet te gewaagd, dat die Duitse invloed, heel zacht gezegd, een factor van groot gewicht is geweest. Verbazingwekkend is dat niet: de begrippen 'volks', 'bloed en bodem', 'Germaans' waren zelf Duits van herkomst, om niet te zeggen zéér Duits, en men krijgt vaak de indruk, dat de volkse schrijvers in Nederland zich voortdurend willen verweren tegen de lichtelijk ridicule bijklank, die deze woorden bij het passeren van de grens onmiddellijk krijgen. Duitse bladen van duidelijke SS-signatuur als *Germanien*, een uitgave van *Ahnenerbe*, *Rasse* en *Odal* (een *Monatschrift für Blut und Boden*, uitgever Walther Darré, chef van het *Rasse- und Siedlungsamt-SS* en minister van landbouw) werden gretig gelezen en aangehaald. Een enkele volkse Nederlander plaatste zelf ook wel eens een bijdrage. Duitse nazi-geleerden als Günther en Clausz, en een groot aantal mindere goden werden door de volkse scribenten in Nederland als autoriteiten aangevoerd. Het blijft zeker mogelijk, dat sommige volksen onafhankelijk van de Duitse opvattingen tot bepaalde conclusies zijn gekomen of zouden zijn gekomen; de geschiedenisleraar Los haalde, zoals wij zagen, zijn treurige denkbeelden over de 'bolsjewistische ondermens' uit Amerikaanse bron. Maar juist deze lieden verslonden de litteratuur van het bovengenoemde soort, die vanuit Duitsland binnenstroomde; wat dit betreft vormde de oostelijke grens van Nederland inderdaad geen enkele hindernis. Gesteld al, dat de vraag relevant is, welke ideeën, die in de kring van Der Vaderen Erfdeel circuleerden, eigen vondsten waren en welke uit de koker van hun inspirators te Berlijn en München stamden – zij zouden het vermoedelijk zelf niet meer weten.

Het lijkt aannemelijk, dat de volksen hun geestelijke en wetenschappelijke bagage of wat zij althans daarvoor hielden, praktisch geheel uit Duitsland betrokken. Het kon ook moeilijk anders. Al die theoretische activiteiten op dat brede, maar vage grensgebied van ras, volk, volkskunst e.d. waren en werden voornamelijk door Duitsers verricht, en de oorsprong van een en ander dateerde zoals bekend vaak al van lang voor 1933.

Eén van de meest vooraanstaande Nederlandse adepten van de volkse gedachte, de reeds enige malen genoemde Nachenius, kunstschilder en later theoreticus van de Nederlandsche SS, was zelf heel dicht bij die oorsprong geweest. Al voor de eerste wereldoorlog leerde hij de werken van Houston Stewart Chamberlain kennen, en later de man zelf. Het racisme van de Duitse nazi's immers valt voor een goed deel terug te voeren op twee niet-Duitse 'denkers', die door hen ook buitensporig vereerd werden: de Franse graaf Gobineau en nog meer de Brit Chamberlain, die uit onstuitbare aandrang Duitser werd, in alle betekenissen van dat woord, een soort hyper-Duitser eigenlijk en bovendien schoonzoon van Richard Wagner, die hij zelf weer buitensporig bewonderde.[2]

(1) Zie Schöffer, *Nat. soc. gesch.* p. 243, noot 3, die deze aanval op de Dietse gedachte en het antwoord erop in het NSB-Vormingsblad van nov. en dec. 1939 aantrof; voor ons onderwerp is echter van veel meer belang, dat het eerste al in het oktober-nummer van de *Volksche Wacht* (p. 8, 9) was verschenen, het tweede eveneens in het december-nummer (p. 2, 3). Dat de NSB-leiding een pan-Germaanse gedachte afwees en Dietsland verdedigde, is vanzelfsprekend; waar het hier om gaat, is dat de volkse groep dit voor de oorlog ook nog deed.

(2) Eigenlijk lag het eerder omgekeerd: Wagner, over wie Chamberlain in de meest hysterische termen sprak, versterkte in hem de drang naar het *Deutschtum*. 'Mit Wagner trat nun Chamberlain eine vollentwickelte und vollbewusste Kraft aktivsten Deutschbewusstseins entgegen', schrijft de nazi-theoreticus

Op Nachenius was deze geestelijke en persoonlijke kennismaking met de *grand old man* van het Duitse racisme van grote invloed.

Hiermee zijn wij gekomen bij de directe contacten, die de volkse groep rondom Der Vaderen Erfdeel voor de oorlog in Duitsland onderhield. Op zichzelf was het logisch, dat deze lieden met hun speciale belangstelling contacten in het buitenland zochten en vonden, en gegevens wilden uitwisselen. Eveneens, dat zij gezien de aard van hun belangstelling gelijkgezinden voor het merendeel in Duitsland vonden. Na het voorafgaande is het ook weinig verwonderlijk, dat die relaties voornamelijk met *Ahnenerbe*, het wetenschappelijke centrum van de SS, tot stand kwamen. Door de schaarste aan bronnenmateriaal valt een definitief oordeel over kwantiteit en kwaliteit van deze betrekkingen moeilijk te vellen, maar wat er aan schriftelijke neerslag over is, wettigt de conclusie, dat de politieke betekenis van deze relaties (even afgezien van die van Feldmeijer, waarover hieronder) in ieder geval geen vergelijk kan doorstaan met de contacten, die Rost voor de oorlog in Duitsland had. Geen besprekingen over politieke vraagstukken met Hitler of Himmler, of iets van dien aard, geen geheimzinnige reizen naar de centrale van het nazi-regime: de enige ons bekende activiteit van dit soort is een reisje, dat Farwerck in 1937 naar Duitsland maakte om een agrarische nazi-manifestatie (het *Erntedankfest* op de Böckeberg) bij te wonen, waarbij hij Feldmeijer, Roskam en één van de gebroeders van Houten in zijn auto meenam.[1] Wat de heren daar precies bespraken of deden, is niet overgeleverd.

Het kan, dunkt ons, niet van erg veel belang geweest zijn. Vanaf 1937 werd er regelmatig correspondentie met *Ahnenerbe* gevoerd, aan Nederlandse kant alweer voornamelijk door Farwerck, aan Duitse kant in eerste instantie door de *Geschäftsführer* van *Ahnenerbe*, Wolfram Sievers. Zoals zijn functie reeds doet vermoeden, werden met hem de meer zakelijke kanten afgedaan. Het kwam tot een uitwisseling van boeken en tijdschriften: onder andere verspreidde Farwerck regelmatig het blad *Germanien* onder de medewerkers van *Der Vaderen Erfdeel*, en stuurde zelf ook eens wat. Vermoedelijk heeft hij Sievers een paar keer ontmoet (misschien op bovengenoemde Böckeberg), en zeker hebben beiden voor de oorlog de mogelijkheden van meer wetenschappelijk contact besproken; dat valt uit de toon van hun correspondentie wel op te maken.[2]

Dit wetenschappelijk of semi-wetenschappelijk contact kwam pas in de loop van 1939 op gang, en werd verzorgd door *SS-Hauptsturmführer Dr.* J. O. Plassmann, chef van de *Forschungsstätte für Germanenkunde* van *Ahnenerbe* en buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Bonn. Veel had het niet om het lijf: het waren grotendeels pogingen van hem om in Nederland lezingen te houden over de 'germanische Überlieferung in der Mystik der Zuster Hadewych' of 'Grundlagen der Sinnbildforschung' voor Der Vaderen Erfdeel of andere belangstellenden.[3] Het is bovendien de vraag of zelfs daarvan veel is terechtgekomen. De inmiddels uitgebroken oorlog doorkruiste ook allerlei afspraken in neutrale landen.

Niet het resultaat in de periode voor mei 1940, niet de concrete en beuzelachtige onderwerpen op zichzelf zijn van belang, wel echter de intenties. De bedoelingen van de Nederlandse betrokkenen

Alfred Rosenberg (*Houston Stewart Chamberlain als Verkünder und Begründer einer deutschen Zukunft*, München, 1927, p. 20). Maar Wagners *weltanschauliche* achtergrond werd met Chamberlains transmutaties dus ook min of meer direct aan de Nederlandsche SS overgedragen: zie voor het contact van Nachenius met Chamberlain Doc. I Nachenius b 5. Men mag nu zeker aannemen, dat ook bij muziekminnende volksgezinden Satie of Schönberg niet in de smaak zijn gevallen.

(1) Doc. I Farwerck.

(2) A.v.; H 982; zie ook nrs. 12 en 15; voor Sievers p. 64 en noot 7 daarbij. Farwerck werd één keer door Sievers voor een direct-politieke kwestie benaderd, dit op verzoek van een *Hitlerjugend*-functionaris, die iets met de Jeugdstorm op touw wilde zetten. Farwerck wees dit af als te compromitterend, en Sievers bracht dit aan de *HJ*-man over (H 983). Het is echter uit de gevoerde correspondentie duidelijk, dat dit soort zaken buiten hun normale relatiepatroon lagen.

(3) H 957 – H 961.

lagen zeker in de eerste plaats in de relatie zelf met lieden, die dezelfde takken van wetenschap beoefenden, die dezelfde ideologische achtergronden hadden, en daarbij veel meer vakkennis, ervaring en mogelijkheden. Het ging ook de Nederlandse partners in wezen om de achtergronden en niet alleen om de potten en pannen op zichzelf. Maar een verdergaande strekking hunnerzijds valt in het – nogmaals: schaarse – bronnenmateriaal niet te onderkennen.

De betrokken Duitsers, wetenschappelijk geschoolde *SS-Führer* in dienst van de *Ahnenerbe*-organisatie, die Himmlers speciale belangstelling had, zagen echter wijdere perspectieven. Bij al dit gedoe over oud-Germaanse sprookjes en zinnebeelden kwam de aandrang van hun kant. Plassmann drong zich op, vroeg aan Farwerck namen van en inlichtingen over geestverwante clubjes en vroeg, eenmaal in contact met één van deze groeperingen gekomen, notabene een ledenlijst.[1] Een andere medewerker van *Ahnenerbe* en lid van de SS *Dr.* H. Schneider maakte in 1938 en 1939 twee reizen naar Nederland, waar hij volgens eigen zeggen het Nederlandse volks-culturele milieu, de prestaties en vooral de mensen zelf mitsgaders 'bestimmte geistige Einstellungen des holländischen Menschen zu seiner europäischen Umwelt' leerde kennen.[2] Deze Schneider zullen wij nog tegenkomen, vooral in het tweede halfjaar van 1940, toen hij de volksculturele groep vriendelijk doch straf ging organiseren, en tactvol doch krachtig in de door de Duitse SS gewenste richting sturen.[3]

Wat deze Duitse SS-figuren wilden, zou toen duidelijker worden, maar die bedoelingen waren er voor mei 1940 al, hoewel zij dat natuurlijk niet aan hun Nederlandse relaties lieten blijken: een zeer doelbewuste cultuurpolitieke en daardoor politieke infiltratie, anders gezegd: door penetratie op volkskundig en aanverwant gebied langzame doordringing van de Duitse culturele en politieke invloed, speciaal in SS-zin, in Nederland. Plassmann opperde in januari 1940 tegenover Sievers het plan om hiervoor het *Institut für Auslandskunde* te Münster te gebruiken. Dit oorspronkelijk katholieke instituut had allerlei betrekkingen, natuurlijk in de katholieke sfeer, met het buitenland onderhouden, en bezat onder meer een volkskundige verzameling. In 1939 was het door de *SD* in beslag genomen en onder nazi-leiding geplaatst. 'Die Arbeiten gehen im Rahmen des Möglichen weiter, natürlich unter völliger Umkehrung der ursprünglichen Tendenz.' Dit instituut, dat in Westfalen geografisch ook zo gunstig lag, achtte Plassmann

> 'hervorragend geeignet, zu einer Basis für eine zielbewusste Kulturpolitik nach den westlichen Grenzländern ausgebaut zu werden, die zum grossen Teil germanischen Ursprungs sind ...'

Kortom, het zou een fraai aanknopingspunt zijn om alle betrekkingen van deze aard met Nederland en Vlaanderen te centraliseren en onder onopvallende, maar doelbewuste – dit woord vloeit niet toevallig voortdurend uit de Duitse pen – leiding te plaatsen.[4]

Dit alles in overeenstemming met, zo niet in opdracht van de hoogste SS-leiding. Schneider maakte van zijn reizen naar Nederland, waar hij blijkbaar ook niet-nationaal-socialistische folkloristen ontmoet had, en van een dergelijke reis naar Engeland een rapport voor Himmler op:

> 'Ich wies dabei die enge Verflechtung holländischer und englischer Kulturarbeit nach und erhob damals die Forderung, nach stärkerer deutscher kultureller Durchdringung gerade dieser holländischen volkstümlichen Erziehungsarbeit. Entsprechende Verwirklichungsmöglichkeiten hatte ich dazu vorgeschlagen und angebahnt.'

Dit schreef hij later, toen het rapport hem van Himmler de benoeming tot *SS-Untersturmführer*

(1) A.v.
(2) H 917: 5935–6.
(3) Zie nrs. 37, 42–45; voor Schneider nr. 37, noot 2.
(4) H 709:5422-4.

had opgeleverd.[1] Klaarblijkelijk verschafte het hem ook na de mei-dagen van 1940 zijn hierboven geschetste positie in Nederland. De mogelijkheden voor de 'Erziehungsarbeit' leken toen zeer groot geworden.

Hoe groot nu is de invloed van de volkse theorieën op de voor-oorlogse NSB geweest? Wij hebben al gezien, dat Musserts beweging steeds meer radicaliseerde. Maar dit bleef in wezen alleen een verscherping van het negativisme, resultaat van verbittering door het gevoel uitgestoten uit de maatschappij te zijn. Zeker bewoog de partij zich meer en meer in racistische richting, maar kenmerkend is het, dat dit groeiend racisme zich hoofdzakelijk uitte in antisemitisme, dus alweer in een negatieve functie. De 'positieve' functie van dit racisme, de postulaten van Noordras en Germanendom, bleef voorbehouden aan de kleine volkse groep, die daardoor juist in een zekere oppositie kwam te staan tegenover de NSB-leiding, die deze termen wel eens in de mond nam, maar er niet over dacht om ze tot grondslagen van een wereldbeschouwing te maken.

Bij die volkse oppositie hoorde ook Rost. Maar hij was de politicus, die een scherper, meer Duits gericht nationaal-socialisme voorstond en dit in strategie en tactiek van de NSB in praktijk trachtte te brengen. Of beter gezegd: hij wenste in de Nederlandse politieke arena de stijl van het extreme Oostenrijkse nazisme in te voeren. Geenszins was hij de theoreticus, die voor een andere ideologische fundering kon zorgen. *Het Nationale Dagblad* moet niet in de eerste plaats als een neerslag van de algemene opinie in de NSB worden gezien, tenzij men de begrijpelijke afwezigheid van fundamentele rastheoretische beschouwingen in dit dagblad (Roskams litanieën daargelaten) als een aanwijzing ziet voor het feit, dat men daarmee niet bij de gemiddelde lezer aan moest komen. Rost mocht op principiële punten andere opvattingen hebben dan Mussert en het Hoofdkwartier, hoe meer hij naar buiten optrad, hoe minder dat bleek. Alleen in toon en methoden onderscheidde hij zich dan van een Mussert of een d'Ansembourg, en ook hierin verschilde *Het Nationale Dagblad* maar weinig van *Volk en Vaderland.* Evenals het weekblad was de krant in principe een instrument ter beïnvloeding van de opinie. Zeker was dit de bedoeling van Rost[2], maar men mag zich afvragen, of het door hem beoogde resultaat is bereikt. De oplaag daalde voortdurend, zozeer zelfs, dat men een paar maal overwoog het blad stop te zetten. Begin 1938 was die oplaag nog maar 11.000 en na mei 1940 waren er nauwelijks 4.000 lezers over.[3] Wanneer men bedenkt, dat de NSB omstreeks deze tijdstippen ongeveer 37.000, resp. nog geen 30.000 leden in Nederland telde[4], is het duidelijk dat van een succesvolle indoctrinatie door de NSB-pers (met *Volk en Vaderland* ging het al niet veel beter) niet gesproken kan worden en eerst recht niet van indoctrinatie in volkse zin. Men mag wel aannemen, dat *Het Nationale Dagblad* ook door niet-NSB-ers werd gelezen en vermoedelijk heeft Rost door de felle aanvallen in het blad op *establishment*, joden en marxisten wel nieuwe leden voor de partij gewonnen[5], maar deze lieden werden dan gewonnen voor de NSB als zodanig en niet voor de volkse groep of de volkse gedachte in de partij.

Massale politieke propaganda zoals Rost die probeerde te bedrijven, was per definitie uitgesloten bij Der Vaderen Erfdeel. Men wenste zich niet direct met politiek als zodanig te bemoeien, maar alleen de ogen van anderen te openen voor wat men zag als de werkelijke achtergronden van eigen nationale existentie en cultuur, met name voor het ras-element. Men richtte zich tot lieden, die belangstelling hadden voor archeologie, folklore en dergelijke zaken, in de hoop dat zij dan hun

(1) Als noot 2 op p. 213.
(2) Zie bv. *Corresp. Rost*, nr. 47.
(3) *Corresp. Rost*, p. 44.
(4) NSB 292/1569, 1571.
(5) *Corresp. Rost*, p. 44.

rasbewustzijn zouden hervinden. In deze vrij beperkte kring zijn er misschien wel resultaten geboekt. Binnen de NSB probeerde Farwerck wel iets te doen in de vorm van een werkgroep. In de boezem der partij waren allerlei werkgroepen, meestal 'raden' genoemd, opgericht: de Politieke Raad, de Raad voor Volkshuishouding, de Raad van Katholieken, de Orde van Getuigen van Christus (Evangelie en Volk), de Raad van Deskundigen van Onderwijs en Opvoeding enz. Ook dit allemaal zou het werk van Farwerck geweest zijn, vermoedelijk om de zeer vele figuren, ideeën en tegenstellingen, die in de NSB waren vertegenwoordigd, niet al te zeer op elkaar te laten botsen, maar zich in eigen kring te laten uitleven: 'ieder kon min of meer zyn stokpaardje beryden, confessioneel, economisch, filosophisch, sociaal, militair, koloniaal, enz.'[1] Volks is waarschijnlijk alleen de zg. Agrarische Dienst geweest, die eerst onder leiding van H. J. van Houten stond, later onder Roskam.[2] Farwerck trachtte eind 1937 de volks-culturele activiteiten in zekere mate binnen de NSB te institutionaliseren in een 'Raad voor Volksche Cultuur'. Dit deed hij overigens uiterst behoedzaam. Begin 1938 gaf hij per circulaire een soort programma van de nieuwe Raad uit, dat in zeer gematigde termen gesteld was: men wilde slechts wat aan cultuur doen, niet aan politiek, was de vage teneur. Slechts één keer viel het woord 'ras', maar dan nog alleen in de traditionele frasering als 'organisch verbonden' met volk en cultuur. Waarschijnlijk mikte Farwerck op de gemiddelde NSB-er, die hij niet door teveel Germaans geschetter wilde afschrikken.

Maar blijkbaar stierf de pasgeboren organisatie al vroegtijdig, want na de Duitse inval in 1940 richtte Farwerck dezelfde Raad alweer op. In het najaar van 1940, toen de stichter zich met stille trom moest terugtrekken, werd deze Raad omgevormd in een afdeling van het Hoofdkwartier, en nog later ging zij roemloos in de afdeling Vorming op.[3] Activiteiten van enig belang zijn er, voorzover bekend, nimmer door dit orgaan verricht.

Naar onze mening is de invloed van de volkse theorieën op de voor-oorlogse NSB ondanks de steeds radicalere stemming in de partij niet groot geweest en bovendien nogal oppervlakkig. Men nam een aantal termen, waaronder dus het begrip 'volks' zelf, over, en verschraalde, bewust of onbewust, de betekenis daarvan. Het enige ideologische moment van belang, dat werkelijk in brede kringen van de NSB aansloeg, was de Dietse gedachte, die bovendien pas na mei 1940 goed op dreef kwam, toen de volksen dit voor de Duitsers hinderlijke leerstuk haastig loslieten, zoals wij verderop zullen zien. De rest bestond uit weinig meer dan uiterlijkheden. De wolfsangel werd een algemeen gebruikt NSB-insigne, en figureerde voortaan onder meer op de uniformpetten van de WA; tijdens de bezetting was het juist de Nederlandsche SS, die van dit teken afwilde als te veel met de NSB verbonden, hoewel dit symbool vroeger zelf door de volksen als typisch Germaans was geïntroduceerd. Germaans geachte maandnamen ('Louwmaand' en dergelijke) werden ingevoerd, gebruikt, en op den duur weer losgelaten, het laatste misschien omdat ook de meeste NSB-functionarissen het wat vermoeiend zullen hebben gevonden om aan de hand van een lijstje steeds te moeten nagaan, of 'Grasmaand' nu wel april, en 'Slachtmaand' wel november was. Of het invoeren van deze dingen nu aan Farwerck of aan Reydon te danken was, is niet duidelijk, maar doet er ook niet zoveel toe; het kwam in ieder geval wel uit de volkse groep.[4]

Veel dieper dan dat zijn de volkse denkbeelden niet doorgedrongen – behalve dan wat de Dietse gedachte betreft, waarvoor ook nog wel andere factoren aan te wijzen zouden zijn. Gezien het ideologische vacuüm in de NSB, en de toenemende oriëntatie op het Duitse nationaal-socialisme, hetgeen wij al eerder signaleerden, is dit eigenlijk merkwaardig. Dat tijdens de bezetting, toen de situatie radicaal veranderd was, en het Duitse nazisme en speciaal de SS een overheersende positie

(1) Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 8.
(2) *Corresp. Rost*, p. 46.
(3) NSB 72/379a; Doc. I Farwerck.
(4) Doc. I Farwerck.

innamen, de SS-gedachte diep in de NSB begon te penetreren, is niet verwonderlijk; eerder is het opvallend, dat de NSB nog zo'n grote mate van resistentie vertoonde. Die weerstand zou er niet geweest zijn, als reeds voor de oorlog de volkse denkbeelden over Noordras en Germanendom een belangrijk deel van kader en leden van de NSB hadden kunnen meeslepen.

Maar, de volkse ideeën drongen dan wel niet voldoende door om de partij op sleeptouw te nemen, zij deden dat voldoende om door de NSB-leiding als hinderlijk te worden ondervonden. Mussert had bij vlagen zijn twijfels over Rost, en de sterke Duitse oriëntatie, die de volks-Germaanse doordraverij onvermijdelijk met zich meebracht, heeft zeker aan de top gevoelens van onbehagen en wrevel verwekt, ook bij Mussert zelf. Een enkele keer kwam de spanning in het openbaar: *Volk en Vaderland* publiceerde in februari 1940 een artikel onder de veelzeggende kop: 'De Theater-Germanen', dat besloten werd met een scherpe aanval op de volkse groep, die natuurlijk niet met name werd genoemd: 'Men zij op zijn hoede. Ze vinden de N.S.B. niet Germaansch, niet Dietsch en niet volksch genoeg. Zij zijn een gevaar voor ons volk.'[1]

Maar dit was tamelijk uitzonderlijk. Het zou volstrekt onjuist zijn de vrij openlijk uitgedragen tegenstelling tussen NSB en SS tijdens de oorlog terug te projecteren, en zich een duidelijk afgebakende volkse groep voor de oorlog voor te stellen, die in scherpe en bewuste vete leefde met de NSB-leiding. Volks en volksgezind was voor velerlei uitleg vatbaar en in vele nuances. Een patroon van tegenstelling tussen volks en niet-volks, tussen Rost en de Farwerck-groep enerzijds en het NSB-hoofdkwartier anderzijds, is zeker waarneembaar, maar doorkruist en overwoekerd door andere tegenstellingen van belangen en personen. Om iets daarvan te noemen: Farwerck en de toen volks geachte Van Geelkerken waren trouwe Mussert-aanhangers, de eerste leefde in dodelijke vijandschap met Rost van Tonningen, en Feldmeijer werd in de herfst van 1937 weliswaar naar de provincie verbannen, maar dit hield waarschijnlijk verband met de zuivering, die in die tijd in de NSB plaatsvond van allen, die een kritische houding tegenover Mussert hadden aangenomen: in de eerste plaats de beste redenaar van de NSB ds. G. J. van Duyl.[2] Vooral sinds die tijd waren persoonlijke intriges, achterdocht en wantrouwen in de NSB-leiding in volle bloei. Dit speelde zich allemaal rondom de persoon van de leider af, maar Mussert zelf was daar niet actief bij betrokken. Getrouw aan zijn aard koesterde hij tegenover lieden als Rost en Feldmeijer ondanks zijn twijfels niet teveel, maar te weinig wantrouwen.[3]

Zeker is die tegenstelling tussen NSB-leiding en volkse vleugel, voor insiders al niet zo makkelijk waarneembaar, verborgen gebleven voor het overgrote deel van de partijleden. Evenals bij communistische partijen, en in het algemeen bij totalitaire groepsvorming het geval is, hechtte de NSB er buitengewoon veel waarde aan naar buiten te verschijnen als de gave monoliet. En wanneer spanningen en heterodoxe opvattingen aan de oppervlakte traden, eindigde dit ook met de politieke liquidatie van de opposanten, zoals in de herfst van 1937. Dat werd naar bekend procédé voorgesteld als het uitwerpen van de 'ballast' van wankelmoedigen en halve of hele verraders, hetgeen de beweging alleen maar nòg hechter en vastbeslotener maakte: de lezer kan deze frases verder wel naar believen aanvullen.[4] De werkelijkheid zag er, zoals zich reeds vermoeden laat, wat anders uit. Die zuivering nu van 1937 had Mussert bevrijd van enige lastige dissidenten, maar dit had met de volksen of met de volkse ideologie weinig of niets te maken. Er is reden om aan te nemen, dat juist het vertrek van Van Duyl c.s. een zekere leegte in de NSB-top schiep, waarin de volksgezinden met hun speciale opvattingen des te meer opvielen.[5]

(1) *VoVa* 23 febr. 1940. *Volksche Wacht* repliceerde in het maart-nummer (Lentemaand 1940, p. 4).
(2) *Corresp. Rost*, p. 32.
(3) Men zie Doc. I Woudenberg, Mem. II, p. 41; Vgl. Verkl. Mussert I, p. 3; zie tevens hieronder bij de oprichting van de Mussert-Garde. Vgl. Musserts uitspraak op p. 191.
(4) Zie bv. *Voor Volk en Vaderland*, p. 56, 57, 305, 314.
(5) Vgl. *Corresp. Rost*, p. 72.

Die opvattingen vielen toen ook des te meer op in vergelijk met het ideologische vacuüm in de NSB. Dat vacuüm kon Mussert met zijn brochure *De bronnen van het Nederlandsche nationaal-socialisme* ook niet opvullen.[1]

De volksgezinden bezaten dus een zekere, uit Duitsland ingevoerde of in eigen beheer vervaardigde wereldbeschouwing, met een aantal 'positieve' facetten afstekend tegen het negativisme van de NSB als geheel. Maar die volkse wereldbeschouwing hing toch erg in de mist van het grijze verleden en was teveel betrokken op potscherven en oeleborden om een revolutionair elan te kunnen onderhouden of te geven aan een partij, die radicale vernieuwing pretendeerde na te streven.

D. Feldmeijer en de Mussert-Garde

Voor de werkelijk radicalen was de NSB-leiding te kleinburgerlijk en te half, en lagen de activiteiten van Der Vaderen Erfdeel te zeer in de sfeer van de studeerkamer. Speciaal moest dit gelden voor jongere, op actualiteit en actie gerichte figuren.

Zo'n jongere was er in de kring van Der Vaderen Erfdeel: de reeds genoemde Johannes Hendrikus ('Henk') Feldmeijer, in 1910 te Assen geboren, en voorbestemd om hoofd van de Nederlandsche SS te worden.[2] Voorbestemd – niet, dat de Duitse SS-leiding voor de oorlog reeds het oog op hem had laten vallen voor deze vertrouwensfunctie, maar wel voorbestemd in die zin, dat de jonge Feldmeijer alle fysieke en psychische kwaliteiten bezat, of leek te bezitten, om zulk een leiderschap te vervullen: het uiterlijk en de allure van een jonge Germaanse god, en de levenswijze van een asceet: niet roken en drinken, geen uitspattingen. Later veranderde dit alles: de jeugdige Germaanse gestalte werd wat pafferig, en de asceet ontwikkelde zich tot een nogal corrupte en hedonistische figuur.[3] Zeker was hij een geboren leiderstype, maar zoals zijn latere chef-staf na de oorlog verklaarde, 'een man zonder echte vrienden'[4], bij wereldverbeteraars en leidersfiguren geen uitzonderlijke constellatie; naar het schijnt ook eenzaam in zijn huwelijk.[5]

Aan de Groningse universiteit begon hij een studie in de wis- en natuurkunde, maar brak die af om zich geheel aan de politiek te kunnen geven.[6] De nieuwe levensvervulling vond hij in de NSB. Hij bleek een uitstekend redenaar te zijn, en kwam in het propaganda-apparaat van de partij terecht, en tevens in Der Vaderen Erfdeel. Levensvervulling was dit inderdaad, omdat voor hem het nationaal-socialisme niet een politieke richting zonder meer was, maar een levensbeschouwing, die zijn leven en denken geheel vervulde, en eigenlijk als pseudo-religie fungeerde:

> 'Het komt in het kort hierop neer, dat wij *GELOOVEN*.
> Wij zien en *wij bekennen ons tot ons volk*.
> Het verschil met onze tegenstanders blijkt al dadelijk hieruit, dat deze boeken hebben, waarin hun leer beschreven is.
> Over de Nationaal-Socialistische *leer* is nog geen boek geschreven en dat zal ook niet gebeuren. Dit duidt op onze kracht, terwijl het dikwijls juist gezien wordt als een zwak punt. Wij bekennen ons tot het Leven zelf. Wij houden ons niet aan een verstarrende leer . . . Nationaal-Socialisme

(1) Van Etten, die ook op dit vacuüm wijst, ziet niet ten onrechte de *Bronnen* als een – mislukte – poging van Mussert om een compromis met het volkse standpunt te bereiken. (Tegenstelling NSB-SS, p. 5).
(2) Zie voor meer formele gegevens zijn hier afgedrukte autobiografie (nr. 377) en de annotatie daarbij.
(3) Zie het latere oordeel van Rauter in nr. 151. Vgl. Presser, *Ondergang* II, p. 195.
(4) Doc. I Jansonius 3, p. 32.
(5) Doc. I Y. A. Feldmeijer-Sikkes.
(6) Volgens de bron in noot 4 na voor zijn kandidaatsexamen te zijn gezakt.

is alleen te vatten op een bepaald oogenblik. Het wordt steeds rijker, het groeit. Dat is het meest kenmerkende van het Nationaal-Socialisme.'

Dit waren uitingen in een rede, die Feldmeijer aan de volkse gedachte wijdde. De datum is niet bekend, maar zonder twijfel is dit voor de oorlog uitgesproken.[1] Na mei 1940 zou er verder een snelle evolutie in Feldmeijers theorieën plaatsvinden; het eindresultaat daarvan hebben wij elders al aangegeven. Die evolutie, voornamelijk op staatkundig gebied, was zeker mede veroorzaakt, doordat Feldmeijer ideologisch de NSB altijd minstens twee stappen vóór wilde blijven. Hoezeer hij aanvankelijk de rol van de vurige, jeugdige idealist speelde en tot op zekere hoogte misschien ook wel was, tijdens de Duitse bezetting zou zijn opportunistische strebersnatuur, gericht op de gunst van Berlijn, duidelijk naar voren komen. Desalniettemin is die latere evolutie ook uit haar beginpunt verklaarbaar. Een analyse van de onophoudelijke stroom van artikelen en redevoeringen, waarmee hij tot zijn dood in februari 1945 zijn volgelingen bewerkte, blijve hier afwezig. Van belang is hier alleen te wijzen op het feit, dat de basis-elementen van zijn levensopvatting: extreem irrationalisme, en dynamisch vitalisme, bij Feldmeijer al lang aanwezig waren.

Juist deze levensbeschouwelijke elementen, en Feldmeijers levenshouding in het algemeen maakten van hem een ideaal prototype van de SS-man, ook mentaal gepredisponeerd om Voorman van de Nederlandsche SS te worden. De opvattingen als zodanig, zeker als die in concrete vorm moesten worden geformuleerd, waren het minst belangrijk, dit trouwens volgens Feldmeijer zelf: het ging niet om de theorie, het ging om het leven. Inderdaad, Feldmeijers wereldbeschouwelijke stellingen waren wel min of meer dezelfde als van de andere volksgezinden, maar in stijl en levenshouding stak hij scherp bij deze archeologiserende amateurvorsers af, en eerst recht natuurlijk bij de rancuneuze burgermannen in de NSB-leiding. Die stijl nu was bij Feldmeijer primair, en daarmee was hij, en tot op zekere hoogte bewust, een incarnatie van de essentie van de SS.

'Das theoretische Element spielte also in der SS eine Nebenrolle; das eigentlich Tragende und Verbindende war statt dessen eine bestimmte *Mentalität*...' schrijft Buchheim, die weliswaar verklaart, dat allerlei elementen in die mentaliteit algemeen nationaal-socialistisch zijn, maar: 'Die Besonderheit der SS bestand in der Intensität, mit der diese Mentalität gepflegt wurde, und in der Konsequenz, mit der man auch wirklich danach handelte.'[2]

Zeer kort samengevat komt die SS-mentaliteit neer op de reeds ter sprake gekomen houding van de *Kämpfer*, die strijdt om de strijd zelf; de Germaanse heros, de Oostgoot *après la lettre*, de *Kämpfer*, die zich verliest in de aesthetiek van de oorlog. De gevoelscontradicties, die anderen in een oorlogssituatie beleven – bijvoorbeeld een Amerikaanse soldaat, die de oorlog als een *dirty job* beschouwt – zijn hem vreemd, of hij dringt ze helemaal terug. De levenshouding van de *Kämpfer*, achter wie duidelijk de gestalte van Jünger (en vager wellicht Nietzsche) zichtbaar is, legt hem hardheid op, tegenover zichzelf en anderen. Normale gevoelsrelaties worden verschrompeld, en zijn bovendien suspect als tegengesteld aan de nagestreefde 'Härte als Abhärtung, aber auch als Verhärtung gegenüber allen menschlichen Regungen'[3] (men vergelijke Feldmeijer als 'man zonder echte vrienden'). Er ontwikkelt zich alleen een nieuw weefsel van pseudo-gevoelsrelaties met de eigen bentgenoten: dat is de 'kameraadschap'; de overdreven betekenis, die in de SS en soortgelijke organisaties[4] daaraan wordt gehecht, wijst reeds op de neurotische plaats van dit element. Bin-

(1) NSB 26/127.
(2) Buchheim, *Anat.* I, p. 227–278.
(3) A.v., p. 277.
(4) Het lijkt de bewerker om een aantal redenen onjuist om, zoals vaak wordt gedaan, de huursoldaten in Afrika of dergelijke formaties zonder meer met de SS te vergelijken. Nochtans zijn de hier geschetste momenten in de SS-mentaliteit vaak in bepaalde mate ook bij dit soort troepen aanwezig, en kunnen door hen gepleegde misdaden uit een vergelijkbare achtergrond worden verklaard.

dingen aan anderen, emotioneel of hiërarchisch, snijdt de *Kämpfer* af: zijn loyaliteit richt zich niet op de traditionele waarden en autoriteiten, op vorst, kerk, politieke partij, zelfs in wezen niet op eigen ideologie of vaderland, maar vrijwel uitsluitend op de leden van zijn eigen troep, maar dat dan ook met vertienvoudigde intensiteit; allicht, waar alle andere categorische imperatieven worden verworpen. Bevelen en strevingen van meerderen, die als behorend tot de eigen groep worden ervaren, zijn des te onaantastbaarder, naarmate de man zich meer deze fatale levenshouding heeft eigen gemaakt, en des te minder stuiten deze bevelen, hoe absurd of misdadig ook, op innerlijke weerstand van het restant van traditionele waarden.

Al deze – kort geschetste – wezenstrekken vertoonde Feldmeijer op exemplarische wijze. In de publikaties van de Nederlandsche SS in oorlogstijd weerklinken steeds twee *Leitmotive*, voortdurend met elkaar in onheilspellend contrapunt verweven: als eerste de Germaans-noordse rasmystiek, erfenis van Farwerck, voortgezet door Nachenius en anderen; als tweede het schelle thema van strijd, oorlog, *Einsatz*, *Fronterlebnis*, heldendom, ondergang. Het laatste is ongetwijfeld niet alleen de inbreng van Feldmeijer, en niet alleen tot hem beperkt, maar het is Feldmeijer, en het was al de voor-oorlogse Feldmeijer, toen reeds zijn stempel op zijn omgeving drukkend. Zijn vriend en secondant W. J. Heubel (op latere foto's ook jong, Germaans, vastberaden, martiaal, enz., hetgeen door de SS-pet met doodskop extra reliëf krijgt) schreef Feldmeijer in 1939 naar aanleiding van de geboorte van diens zoon:

> 'Ik hoop van harte, dat jij hem dan als 'harde kerel', en wel in de vorm, zooals je die zelf omschrijft, als voorbeeld zult mogen zijn. Dus een knaap, die niet in de strijd gelooft, bij wijze van liefhebberij, maar als inhoudgevend aan het leven.'[1]

Strijd is hier wel degelijk ook letterlijk, in een puur fysieke betekenis, bedoeld. Het was geheel in Feldmeijers stijl, en in zijn termen gesproken: 'knapen' en 'kerels', die niet bevreesd waren voor strijd, dood en leed, maar die juist het gevaar zochten, waren zijn ideaal. Feldmeijer zelf in een brochure, getiteld *Wij de jeugd* uit 1935:

> 'Wij werden onpasselijk van een vredesidealisme, dat zich richtte tot de lichamelijke vrees voor verminking en verwonding.'[2]

Tegen deze 'ziekelijke mentaliteit' trok Feldmeijer ten strijde. Zijn dynamische vitalisme boog zich dan ook met een immanente noodzaak naar de dood toe. Wij achten ons ontslagen van de plicht dit proces verder tot zijn eigen fysieke dood toe te volgen, evenals de uitwerking van dit alles in de SS-publikaties in Nederland; de belangstellende lezer neme hiervoor een aantal willekeurige nummers van *Storm-SS* en de *SS-Vormingsbladen* uit de bezettingstijd. Evenmin hoeft hier de genealogie van de SS-geest verder getraceerd te worden; het zal de lezer niet verwonderen in deze publikaties en in dit verband vaak Nietzsche geciteerd te zien, bv. tirades van de oude filosoof in een jeugd-nummer van een SS-blad met vroegere redevoeringen van Feldmeijer.[3]

Jeugd, de jeugd, was vanaf het begin van zijn politieke loopbaan een sleutelbegrip bij Feldmeijer. Die jeugd had zijn meedogenloze voorkeur, het was een onmisbaar element in zijn vitalistische en barbaarse voorstellingswereld. Ongetwijfeld kende in 1935 de felle, 25-jarige NSB-propagandist nog niet de woorden, die de *Führer* toen al had uitgesproken:

(1) Heubel aan Feldmeijer 29 nov. 1939 in Doc. I W. J. Heubel 14.
(2) J. H. Feldmeijer: *Wij de jeugd*, Uitg. Nenasu, Utrecht z.j. (1935).
(3) *SS-Vormingsbladen*, Zaaimaand (okt.) 1944.

'Das Schwache muss weggehämmert werden. In meinen Ordensburgen wird eine Jugend heranwachsen, vor der sich die Welt erschrecken wird. Eine gewalttätige, herrische, unerschrockene, grausame Jugend will ich. Jugend muss das alles sein. Schmerzen muss sie ertragen. Es darf nichts Schwaches und Zärtliches an ihr sein. Das freie, herrliche Raubtier muss erst wieder aus ihren Augen blitzen. Stark und schön will ich meine Jugend. Ich werde sie in allen Leibesübungen ausbilden lassen... Ich will keine intellektuelle Erziehung. Mit Wissen verderbe ich mir die Jugend... Sie sollen mir in den schwierigsten Proben die Todesfurcht besiegen lernen. Das ist die Stufe der heroischen Jugend.'[1]

Toegegeven, het citaat is aan de lange kant, dit echter om het evidente verband met de *heroische Kämpfer* (bijvoorbeeld ook in het anti-intellectuele moment) duidelijk voor ogen te stellen. Er is geen twijfel aan, dat Feldmeijers jeugd-ideaal toen reeds bedenkelijk ver de richting van dit citaat uitging, al had hij toen vermoedelijk nog niet alle krasse consequenties getrokken. Bovendien kon hij zich natuurlijk in het voor-oorlogse Nederland moeilijk zó uiten als Hitler in zeer besloten kring had gedaan. Men vergelijke echter het hierboven geciteerde van hem uit de brochure *Wij de jeugd*, en de hele toon in dit geschrift:

'Wij lagen op de knieën , maar tegen den grond gingen we niet!
Wij staan al weer op onze beenen.
Wij zetten den pas er weer in!
Wij zullen met dreunenden stap verder marcheeren!
...
Wij kunnen bevelen en wij kunnen gehoorzamen.
Wij zijn sterk en kennen onze jonge kracht.'

En zo voorts in het hele geschrift, waarin drie-kwart van de zinnen begint met het dreunende collectief 'wij' van deze levensgevaarlijke, in wezen eenzame nihilist. De brochure is een wilde aanval op alles, wat in Nederland gevestigd was: het democratische stelsel, de heersende moraal, de usantiële omgangsvormen, het intellect, pacifisme, moderne kunst, jazz, studentencorpora, enz., enz., kortom op alles, wat er klein, verrot, voos, burgerlijk, resultaat van materialistische kruideniersgeest heette, en dat was, in de ogen van 'lichamelijk en geestelijk gezonde menschen' tot welke de schrijver zich rekende, vrijwel alles in het vooroorlogse Nederland.

Maar het zal duidelijk zijn, dat in de visie van een Feldmeijer niet alleen het democratische, marxistische, burgerlijke of confessionele Nederland in elkaar geslagen diende te worden, maar dat dan ook de NSB zoals zij reilde en zeilde een forse onvoldoende van hem moest krijgen. De minachting voor Leider Mussert, die hij tijdens de bezetting niet altijd verborgen hield, is zeker al eerder ontstaan. Uiterlijke èn innerlijke allure en optreden van Mussert waren ook weinig geschikt om respect bij het 'trotse, jonge roofdier' af te dwingen.[2]

De rest van de NSB-leiding was, op Rost van Tonningen na, natuurlijk al niet veel beter. De hele politiek van de NSB werd als on-inspirerend, halfslachtig, negatief aangevoeld, en wel, omdat de NSB het juiste fundament en de juiste stijl zou missen. Schelden op het parlementaire systeem of de Indische begroting van de regering was wel nuttig, maar voor jonge radicale nationaal-socialisten echt niet genoeg:

(1) Hermann Rauschning: *Gespräche mit Hitler*, Zürich, 1940, p. 237.
(2) Men vergelijke bijvoorbeeld de houding van Mussert bij NSB-manifestaties met de wijze, waarop Feldmeijer zijn mannen inspecteert, in de door dr. R. L. Schuursma vervaardigde film „Anton Mussert". Ook op de foto's is het verschil vaak evident.

'Wij werden, toen wij nog vele jaren jonger waren, geen nationaalsocialisten omdat de valutapolitiek van Colijn onjuist was, ook niet, omdat het democratisch systeem ondoelmatig was, zelfs niet, omdat het schrijnend leed der werkloosheid bestond, doch wel, omdat we niet langer konden en wenschten te leven in die atmosfeer van verrotting en onoprechtheid, van ziekelijkheid en verzieking, van kleinheid en onbenulligheid, we werden nationaalsocialisten, omdat we wilden *leven*, we wilden ons volk, de onzen dus, weer dwingen te *leven* in den sterksten zin van dit woord.'[1]

Ook hier weer een verpolitiekt vitalisme.

Geen wonder, dat Feldmeijer andere gedachten en plannen koesterde dan de 'nette' heren in het Hoofdkwartier als de gezagminnende oud-koloniaal Harloff of de katholieke ex-burgemeester van Amstenrade graaf d'Ansembourg. Geen wonder echter ook, dat Farwercks knutselkring hem onvoldoende bevredigde, en hij naar de radicale agitator Rost graviteerde. Deze zag in de bijna zeventien jaar jongere Feldmeijer zeker nog niet de man, die hem later in de gunst en de hiërarchie van de SS voorbij zou streven, maar een capabele jeugdige hulpkracht, die aanmoediging verdiende en de kwaliteiten had om de jongeren aan te trekken, te radicaliseren, en, mogen wij veronderstellen, meer tot strijders voor Rost dan voor Mussert te maken.

De Nationale Jeugdstorm, jeugdorganisatie van de NSB, was hiervoor niet het geschikte middel. Dit om verschillende redenen; afdoende was al, dat om het ambtenarenverbod te omzeilen de Jeugdstorm begin 1939 gereorganiseerd was als een schijnbaar neutrale, democratisch gestructureerde vereniging, niet meer onder leiding van de 'Hoofdstormer' Van Geelkerken, maar onder een bestuur met een voorzitter. Het hielp niet veel. De nieuwe Jeugdstorm kwam niet van de grond, en vond in februari 1940 het eind van haar kommervolle existentie.[2]

Van wie kwam in 1939 het plan om een geheel nieuwe jongerenorganisatie op te richten? Van Rost, van Feldmeijer, van hen beiden en wellicht nog anderen? Het is niet duidelijk. Ook is het niet uitgesloten, dat bij plannensmederij en oprichting Duitsers betrokken zijn geweest. Feldmeijer had al enige jaren voor de oorlog contact met de *Volksbund für das Deutschtum im Ausland (VDA)* en, nog omineuzer, met *SD*-functionarissen, die zich vanuit West-Duitsland, met name Düsseldorf, speciaal met Nederlandse zaken bezighielden. Voorop gingen daarbij de heren Knolle en Ispert, die later belangrijke functies in het bezettingsapparaat in Nederland zouden krijgen.[3] Met hulp van Rost werd Feldmeijers vriend Heubel naar Berlijn gezonden om zich van de gang van zaken in Duitsland bij jongerenorganisaties op de hoogte te stellen.[4] Men mag aannemen, dat bij deze oriëntatie-reis niet alleen de *Hitlerjugend*, maar ook de SS, en wellicht vooral de SS, in ogenschouw werd genomen.

Van wie het oorspronkelijke plan ook geweest moge zijn, Feldmeijer nam meteen het initiatief in handen. De op te richten jongerenorganisatie wees goed beschouwd inderdaad in SS-richting: sport, exerceren, geen joodse of gedeeltelijk joodse leden (zulk nog steeds in tegenstelling tot de WA!), en medische keuring. Een vervanging van de Jeugstorm, waar aanvankelijk wel over gedacht was, werd het helemaal niet. Niet jongens en meisjes van middelbare school-leeftijd werden nu op-

(1) Feldmeijer in nov. 1941, als aangehaald in Van Etten, Tegenstelling NSB-SS, p. 17, 18; Van Etten heeft bepaald te weinig oog voor het nihilisme in de idealen van Feldmeijers aanhang, maar zijn analyse van de levensbeschouwelijke tegenstelling tot de NSB is over het algemeen wel aanvaardbaar.

(2) Doc. II Nationale Jeugdstorm 1, 5; *Corresp. Rost* p. 66, 67, 134, 135, nr. 53.

(3) Nr. 44; Verkl. mevr. Rost v. Tonningen, p. 5; Van Etten beweert, dat Ispert geld van de SS aan Feldmeijer gaf om een jongerenorganisatie in SS-sfeer op te richten. Feldmeijer zou dat geld echter aan privé-zaken 'versnoept' hebben, waarna Ispert hem voortaan als oplichter karakteriseerde (Van Etten, Ned. SS, p. 9).

(4) *Corresp. Rost*, p. 67.

nieuw georganiseerd, maar uitsluitend mannelijke jongelui van 18 tot 25 jaar, Feldmeijers 'kerels' en 'knapen'.

Deze nieuwe formatie bleek achteraf de organisatorische voorloper van de Nederlandsche SS te zijn, een soort pre-SS, maar bij de oprichting in 1939 zag vrijwel niemand een verband met de SS, kennelijk vele insiders en Mussert ook niet.[1] Hoogstens vond de NSB-leiding het hinderlijk, dat dit een initiatief uit de hoek Rost-Feldmeijer was, maar Feldmeijer wachtte zich er wel voor om een SS-inslag openlijk ten toon te spreiden. De nieuwe organisatie, die in het najaar van 1939 op gang kwam, kreeg de naam 'Mussert-Garde'. Trouw aan de Leider was axiomatisch. Althans, die indruk trachtte Feldmeijer te geven. De Haagse afdeling kwam onder leiding te staan van W. Schwing, een trawant van Rost van Tonningen, en dreigde zich te ontwikkelen tot een soort privékorps van Rost.[2] Feldmeijer waarschuwde evenwel Schwing ervoor de mensen niet bij voorbaat door een al te groot radicalisme af te stoten. 'U begrijpt, dat dit aan het wezen der zaak natuurlijk niets afdoet.'[3] Dat deed het Wilhelmus, aan het slot van iedere wekelijkse bijeenkomst gezongen, ook niet, evenmin als het sterk Dietse element, dat zich in de Mussert-Garde manifesteerde, onder meer in een lied van een geheel andere orde:

'Wij zijn Dietschlands Mussert-Garde
Wij zijn Dietschlands Jonge-Wacht
Wij zijn jong, gezond en zelfbewust
En onze toekomst lacht.'

Dit lied werd zelfs korte tijd na mei 1940 nog gezongen. In die tijd meende Heubel, adjudant van Feldmeijer als leider van de Mussert-Garde, de activiteiten van de afdeling 'Dietsche Strijd buiten Rijks-Nederland' van de Mussert-Garde nog te kunnen voortzetten.[4]

De leiding van de NSB heeft waarschijnlijk de Mussert-Garde gezien als een gecamoufleerd weerbaarheidskorps, in de vorm van een soort kruising tussen de min of meer zieltogende Jeugdstorm en de reeds lang opgeheven WA. Niet alleen ambtenaren- en uniformverbod, ook de omstandigheden in het algemeen – begin september 1939 was de oorlog uitgebroken – noopten de NSB er echter toe de activiteiten van de Mussert-Garde te beperken en zoveel mogelijk binnenshuis te houden. Van de wijze, waarop de wekelijkse oefenavonden verliepen, krijgt men een indruk uit Feldmeijers aanwijzingen aan de leider van een plaatselijke afdeling:

'U begint met het appèl, daarna leest U voor de staande troep het leidersbeginsel als spreuk voor dezen avond. Vervolgens zingt U gezamenlijk een lied, daarna leest U voor bijgaande beschouwing onder den titel 'Moordenaars van varkens en volkeren', als vormend deel van dezen avond. U kunt daar desgewenscht heel kort een beschouwing aan verbinden over de oplossing van het Jodenvraagstuk in den zin van het Guyana-plan van den Leider.'

(1) Dit moge blijken uit de voorstudie, die de latere personeelschef van de Nederlandsche SS H. W. Bettink maakte, in NSB 189/1015; verder Van Etten, Ned. SS, p. 8; Doc. I Jansonius 3. Heubel noemt tegenover Feldmeijer (in de reeds geciteerde brief; zie noot 1 op p. 219) de op te richten organisatie 'je laatste kans in de Beweging, zoo voel ik het tenminste van de Baas zijn standpunt aan, lukt deze niet, dan sta je op straat en kunt een beroep zoeken.'
(2) Zie *Corresp. Rost*, p. 68, 69; voor het verband met het z.g. 'Vrijkorps Rost', 'SA-Rost' e.d. van medio 1940 – waarin echter de WA preponderant was – *Corresp. Rost*, p. 84 e.v.
(3) Feldmeijer aan Schwing 1 nov. 1939, NSB 189/1015.
(4) *VoVa*, 12 jan. 1940; Doc. I Heubel 14. Dat de leiding van de NSB met opzet dit Dietse element er aan toevoegde, zoals *Corresp. Rost*, p. 67 suggereert, lijkt de bewerker niet juist gesteld.

Daarna exerceren, groet, melden, inrukken, Wilhelmus.[1] Het was Feldmeijer eigenlijk ook te tam. Hij wenste geheel in de stijl van Rost in het openbaar op te treden, te provoceren, arrestaties uit te lokken. Dat lukte uitstekend; op het eind van 1939 en het begin van 1940 had de Mussert-Garde enige invallen van de politie te verduren en vond er een aantal arrestaties plaats. Het gedrag van de garde, althans van sommige plaatselijke groepen, de hier en daar duidelijke neiging naar Rost, het ten toon gespreide radicalisme, dit alles veroorzaakte wrijving met 'Utrecht'.[2]

Men houde echter in het oog, dat de gemiddelde Mussert-Gardist – behalve tot op zekere hoogte de Haagse bewonderaars van Rost misschien – weinig of niets van die achtergronden begreep of zelfs maar merkte, evenmin als de gemiddelde Duitse SS-man van de twintiger, begin dertiger jaren een tegenstelling tussen zijn korps en de partij bespeurde. Mogelijk achtte de Mussert-Gardist zich wel lid van een élite, en in zoverre voelde hij misschien een onderscheid met de gewone NSB-er – het bronnenmateriaal is te schaars om hier iets positiefs over te kunnen zeggen. Maar toch valt er wel een onderscheid waar te nemen, geen ideologisch verschil weliswaar, maar een zeker verschil in stijl, althans de poging daartoe, die Feldmeijer in het werk stelde door zijn speciale opname-eisen en de regie van de oefenavonden. Op dit vlak nu had ook in vroeger jaren het onderscheid tussen *NSDAP* en SS gelegen.

Een andere overeenkomst met Himmlers opbouw van de SS bestond in Feldmeijers streven om een agrarisch element in de Mussert-Garde te brengen. Voor dit doel zocht hij contact met de plattelandsjeugd via landelijke ruitersportverenigingen. Zo had Himmler ook het gros van de Noord-Duitse ruitersportverenigingen massaal in de SS opgenomen.[3] Dat Himmler en Feldmeijer het in deze richting zochten, was ook wel ingegeven door overwegingen van praktische politieke aard, maar kwam in de eerste plaats voort uit de SS-filosofie ten aanzien van boeren-krijgers. Merkwaardigerwijs zijn er geen pogingen bekend van Feldmeijer om aanhang te vinden in kringen, waarin de Duitse SS na 1933, af en toe met succes, probeerde te werven: adel en officierskringen. Het zij gezegd: de situatie lag natuurlijk heel anders dan in Duitsland, en de Mussert-Garde leidde een te kortstondig en marginaal bestaan om al te veel conclusies te kunnen trekken.

Als Feldmeijer gedacht heeft de Mussert-Garde een ruggegraat op het platteland te geven, is dat blijkbaar niet goed gelukt. Uit de stukken blijkt, dat in de loop van het tweede halfjaar van 1939 afdelingen zijn gevormd in de drie grote steden, en voorts in Haarlem, Utrecht, Amersfoort, Baarn, Hilversum, Bussum en Soest; mogelijk in nog meer plaatsen, maar die groepen hebben dan geen sporen in het bronnenmateriaal achtergelaten. Dat het Gooi hier zo'n opvallende plaats inneemt, is vermoedelijk voor een groot deel te danken aan W. J. Heubel en zijn minstens even fanatieke zuster F. S. Heubel (in december 1940 getrouwd met Rost van Tonningen); broer Wim en zuster Florrie waren beiden Jeugdstorm-figuren, voor wie het Gooi naar het zich laat aanzien hun politieke privé-jachtterrein was.[4]

Gezien deze territoriale spreiding kan de Mussert-Garde bepaald niet als een vast aan het boerendom verankerde formatie worden beschouwd; het korps vond zijn leden kennelijk overwegend in het geürbaniseerde gebied. Maar ook wat dit aspect betreft dient men met verdere conclusies voorzichtig te zijn, omdat de Mussert-Garde kwantitatief weinig betekende, en er waarschijnlijk een sterke geografische concentratie van NSB-ers nodig was om een levensvatbare groep van de Mussert-Garde uit te distilleren.

(1) NSB 189/1015.
(2) Détails bij *Corresp. Rost*, p. 68–70.
(3) Feldmeijer aan J. C. Vethman 29 juli 1939, NSB 189/1015; Höhne, *Orden*, p. 129, 130.
(4) Na de oorlog verklaarde mevr. Rost van Tonningen: 'Mijn broer en ik hebben eigenlijk samen het hele Gooi opgebouwd.' (Verkl. mevr. Rost van Tonningen, p. 3). Hun invloed is daar zeker groot geweest. Dat dit de Mussert-Garde in deze streek ten goede kwam, zou men ook kunnen opmaken uit *Corresp. Rost*, p. 135, 136.

Mussert had het later over maximaal 110 man in totaal.[1] Dit getal is waarschijnlijk te laag, maar de grootte van de plaatselijke afdelingen moet in tientallen af te tellen geweest zijn – als ze dat al haalden. De hele Mussert-Garde mag misschien een 200 à 300 man geteld hebben, hoogstwaarschijnlijk niet meer, eerder minder.[2] Gezien de verhoudingen vlak na de Duitse inval mag men aannemen, dat onder hen zich vele oud-WA-mannen en toekomstige WA-mannen bevonden.

In détails georganiseerd was de zaak bepaald nog lang niet. De heersende verboden en verdere regeringsmaatregelen maakten dat trouwens moeilijk. Het schijnt usance geweest te zijn 'dienst' te doen, tenminste binnenshuis, in zwart, soms wit, overhemd, en zwarte broek. Een rangenstelsel, zoals bij de WA en later de SS het geval was, ontbrak.

Men houde bij dit alles niet alleen in het oog, dat het bronnenmateriaal buitengemeen schaars is, maar ook, dat de Mussert-Garde slechts weinig meer dan een half jaar bestaan heeft en nooit boven een begin-stadium is uitgegroeid. Evenwel, niet wat de Mussert-Garde heeft gepresteerd hoeft ons hier bezig te houden, en evenmin welke plaats deze organisatie later ingenomen zou hebben, als de voor-oorlogse ontwikkeling der dingen niet plotseling op 10 mei 1940 door Duitse parachutisten en pantserwagens afgebroken zou zijn. Van belang is alleen, dat Feldmeijer enerzijds uit de groep van Der Vaderen Erfdeel en anderzijds uit het reservoir aan weerbare jongemannen in de NSB een kern had losgemaakt, waarmee hij na de mei-dagen met de steun en zegen van de nieuwe heersers de basis kon leggen voor de opbouw van een SS in Nederland.

E. Zomer 1940: plannen.

De plotselinge, onverhoedse aanval, die in de eerste uren van de 10e mei 1940 door Duitsland op Nederland werd gedaan, kwam voor vrijwel iedereen als een verrassing, voor het overgrote deel van de Nederlanders als een schok – zelfs voor zeer vele NSB-ers. Desalniettemin werd die NSB gezien als een georganiseerde vorm van landverraad en steun aan de vijand – voor wat de vijf oorlogsdagen in mei 1940 betreft grotendeels ten onrechte, voor wat betreft de hele duur van de oorlog en het wezen der zaak geheel terecht. Dit verraad aan, om het weekblad van de beweging te parafraseren, volk en vaderland kwam echter voor de meeste Nederlanders veel minder onverwacht dan de overval zelf. Rekening houdend met de mogelijkheid van het laatste, en in dat geval de waarschijnlijkheid van het eerste had de Nederlandse regering vlak voor de Duitse inval 21 personen als staatsgevaarlijk geïnterneerd, waaronder vier communisten teneinde de maatregel een neutrale tint te geven. De rest bestond uit NSB-ers, NSNAP-ers, en figuren, die van spionage verdacht werden. Het was een scherpe selectie uit een veel grotere kring van lieden, die voor internering in aanmerking kwamen.

De belangrijkste arrestanten waren Rost van Tonningen en Feldmeijer. Hoe ook de reactie van het Nederlandse volk hierop geweest moge zijn – de maatregel ging zeer velen niet ver genoeg en gaf vermoedelijk alleen maar nieuw voedsel aan de zware verdenking van actueel of potentieel verraad van NSB-zijde – in de ogen van hun partijgenoten kregen de geïnterneerden de glans van het martelaarschap. Of Mussert erg gesticht was met het aureool, dat de gevangen volkse kameraden omgaf, mag worden betwijfeld; nu bleek, dat hijzelf 'te onbenullig was om hem de eer aan te doen, tot de 21 te behoren die als staatsgevaarlijk werden opgepakt', aldus de toenmalige procureur-generaal te Amsterdam mr. dr. J. A. van Thiel.[3]

(1) Mussert aan Seyss-Inquart 30 aug. 1940 (concept) in NSB 15 c.

(2) Dit is een vage schatting, berustend op vage gegevens. Eind oktober 1939 vraagt Feldmeijer een 150 à 200 stokken voor stokoefeningen van de Mussert-Garde. In november had de Hilversumse NSB slechts 10 leden, die in aanmerking kwamen voor de Mussert-Garde (NSB 189/1015; vgl. *Corresp. Rost*, p. 68, waar gesproken wordt over Rotterdam als over de op één na grootste afdeling met minstens 60 man.)

(3) Geciteerd bij De Jong, *Vijfde Colonne*, p. 93. De internering bracht binnen de NSB-leiding allerminst

Op 10 mei brak het pandemonium los. De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen: ook voor de leden van de NSB. De angst voor verraad, reeds lang aanwezig, groeide aan tot een golf van paniek, die het land overspoelde. In die vijf oorlogsdagen, vol van spanning, berichten over vijandelijke successen en geruchten van allerlei aard, werden allerlei mensen gearresteerd, leden en niet-leden van de NSB, vaak op de meest vage en vreemde aanwijzingen. Het aantal opgeslotenen liep in de duizenden en duizenden, veel meer dan voorzien was, met alle gevolgen daarvan. Een zevental NSB-ers werd in de nerveuze verwarring neergeschoten. 'In die vijf dagen zijn er onbeschrijfelijke toestanden geweest', oordeelde later de hierboven aangehaalde procureur-generaal.[1]

Maar na die vijf dagen was het over. Het Nederlandse leger moest behalve in Zeeland overal de wapens neerleggen, de vijand deed verder ongehinderd zijn intree. Voor de anti-nazi betekende de capitulatie de nederlaag, de smaad, de ondergang van het land, het begin van een dwang-regime en een vermoedelijk zeer sombere toekomst, het einde van de vrijheid. Dat begin van de duisternis was voor sommige mensen het definitieve einde: een aantal Nederlanders, waaronder vele joden, pleegde zelfmoord.[2] Niet zo voor de zich nationaal noemende NSB-ers. Voor hen, en *a fortiori* voor de velen, die in de oorlogsdagen waren opgepakt, betekende de overwinning van de invaller de bevrijding. Wellicht was het menselijk of begrijpelijk dit zo te zien – van nationaal besef of waardigheid getuigde het bepaald niet – stuitend was zeker de ophef, die de NSB nog jarenlang maakte over het lot van de kameraden, die tijdens de vijfdaagse strijd in mei 1940 'als beesten naar de gevangenissen en concentratiekampen worden gesleept'[3], terwijl zij zich volkomen blind toonden voor wat hun Duitse vrienden voortdurend deden met de vele, vele Nederlanders, die naar concentratiekampen werden gesleept – naar de echte, Duitse dan, waar het nog wel wat anders toeging dan in de door de NSB bedoelde, inderdaad overvolle interneringsplaatsen in de mei-dagen.

Men zou misschien menen, dat het plotselinge oorlogsgeweld, de arrestatie van zoveel NSB-ers, en hun snel daarop volgende 'bevrijding' door de Duitsers de eerdere internering van Rost van Tonningen, Feldmeijer en hun lotgenoten uit de herinnering van de partijgenoten zou wegvagen. Dit was echter niet het geval. Tijdens de mei-dagen begonnen de Nederlandse autoriteiten de 21 geïnterneerden, al snel aangevuld met vele anderen, naar het zuiden af te schuiven. Tenslotte kwamen zij in Calais aan, waar de Duitsers hen bevrijdden. De gevaren van de tocht, de kansen op overbrenging naar Engeland en zelfs op fusillering[4], en tenslotte de late terugkeer hadden de kroon van hun martelaarschap alleen nog maar glanzender gemaakt. Rosts behouden thuiskomst in Den Haag op 2 juni werd een triomfale intocht. Samen met Feldmeijer werd hij door een enthousiaste NSB-menigte op de schouders rondgedragen. Dit zeer tot het uitgesproken ongenoegen van Mussert, en naar wij mogen aannemen, van meer leidende figuren in het Hoofdkwartier van de NSB.

Nog pijnlijker moet het de Leider hebben getroffen, dat in die tijd de nieuwe heersers heel duidelijk Rost van veel meer politiek belang vonden dan hem. Mussert had vanaf 15 mei verwacht, dat Hitler hem bij zich zou laten komen, en vermoedelijk zag hij zich al half als minister-president; in ieder geval rekende hij erop met de bezetter de macht te kunnen delen.[5] Niets van dit alles. Hitler wist niet eens, dat Mussert nog bestond, en dat dient men zo letterlijk mogelijk op te vatten: op 25

unanieme verontwaardiging teweeg. (Verkl. Mussert I, p. 11; Doc. I Woudenberg, Mem. I, p. 44; vgl. *Corresp. Rost*, p. 74).

(1) De Jong, *Vijfde Colonne*, p. 101.

(2) Presser, *Ondergang* I, p. 14, 15.

(3) *Voor Volk en Vaderland*, p. 380.

(4) Die kans schijnt er inderdaad geweest te zijn volgens een na-oorlogse mededeling van de toenmalige minister-president jhr. mr. D. J. de Geer, weergegeven bij *Corresp. Rost*, p. 75. Voor het volgende, voorzover niet anders vermeld, p. 76 e.v., waarin alle op Rost betrekking hebbende détails.

(5) Dagboek van Mussert uit het jaar 1940 in het strafdossier der Bijzondere Rechtspleging inzake Mussert, portefeuille E (voortaan aan te duiden als Dagb. Mussert), 17 mei, 21 augustus.

mei schreef Hitler aan Mussolini, dat vermoedelijk Mussert en de Belgische fascistenleider Degrelle in Noord-Frankrijk met een aantal anderen waren neergeschoten.[1] Vier dagen later werd het militaire bewind, dat de Duitsers in Nederland hadden gevestigd, rap vervangen door een Duits civiel gezag, en de nieuwe heerser, de rijkscommissaris Seyss-Inquart, sloeg aan het regeren zonder dat Mussert er aan te pas kwam. De Leider van de NSB werd door Seyss-Inquart pas voor een ontmoeting op de vijfde juni uitgenodigd, dat op een wijze, waaraan hij zich hevig stootte: een zekere NSB-er Lammers, wiens enige verdienste lag in het feit, dat hij een neef was van de chef van Hitlers *Reichskanzlei* Lammers, belde op 4 juni het Hoofdkwartier van de NSB op met de mededeling, dat Mussert de volgende dag bij de rijkscommissaris werd verwacht. 'Dat is het toppunt. Heb absoluut geen lust om er zoo te worden uitgenoodigd', noteerde Mussert in zijn dagboek. Hij ging toch.[2]

Voor Rost van Tonningen daarentegen toonden de Duitsers tot in de allerhoogste regionen onmiddellijk grote belangstelling. Toen men nog niets afwist van het lot der afgevoerde geïnterneerden, zou Hitler gedreigd hebben wanneer Rost iets mocht overkomen vijfhonderd Engelse (in een andere versie Nederlandse) officieren te laten neerschieten.[3] Die maatregel hoefde dus niet genomen te worden, want Rost werd in Calais door Duitse troepen bevrijd, en probeerde zo snel mogelijk naar Nederland terug te keren. Op 2 juni kwam hij in Den Haag aan en liet zich daar zoals gezegd door zijn aanhang toejuichen en op schouders tillen. Dezelfde avond nog had hij te Wassenaar een onderhoud met Seyss-Inquart (drie dagen eerder dus dan de leider van de NSB) en Himmler, die een tocht langs het westelijk front aan het maken was, maar gaarne naar de Haagse voorstad kwam om zijn *SS-Potenz* in het pas veroverde Nederland een goede start te geven.

Wat is de inhoud van dit gesprek geweest? Duidelijk is wel, dat de drie deelnemers een plan voor de te voeren politiek in Nederland hebben besproken, maar concrete détails vallen moeilijk te reconstrueren uit het schaarse en praktisch geheel non-contemporaine bronnenmateriaal.[4] Hoogstwaarschijnlijk kwam het op het volgende neer: Rost zou trachten langs andere kanalen dan alleen de NSB het Nederlandse volk, althans brede lagen ervan, te winnen voor het nationaal-socialisme, in volkse richting liefst. De SS zou vaste voet in Nederland krijgen, en wel op twee manieren: ten eerste door de opname van Nederlandse vrijwilligers in een apart regiment van de *Waffen-SS*, dat in Duitsland gelegerd was. Zo zou men de beschikking krijgen over een militair gevormd en politiek geïndoctrineerd kader, dat men na de opleiding in Nederland zou kunnen gebruiken. Ten tweede zou in Nederland zelf een politieke SS-formatie worden opgericht, een Nederlandse *Allgemeine SS* dus, waarvan dit militair gevormde kader de ruggegraat zou zijn. Het resultaat van de bespreking werd door Hitler goedgekeurd.[5]

Er zullen wel meer mogelijkheden besproken zijn, maar de historicus is verder gedwongen termen te hanteren als 'wellicht', 'mogelijk' en 'vermoedelijk', en dan nog min of meer op grond van wat er onmiddellijk na dit gesprek *à trois* volgde. Vermoedelijk dan heeft Rost plannen en bijzonderheden op tafel gelegd om een massa-aanhang te scheppen, die in nazi-richting beïnvloed zou worden, een massa-aanhang, die gebaseerd zou zijn, geheel in overeenstemming met Rosts opvattingen, op arbeiders, boeren, vrouwen en jeugd. Hij zelf zou zorgen voor *Gleichschaltung* van de bestaande politieke arbeidersorganisaties. Zijn benoeming op 20 juli tot commissaris voor de 'marxistische' partijen (de SDAP in de eerste plaats) is met dit doel gedaan. Het plan zou vrij snel

(1) Kwiet, *Reichskommissariat*, p. 77. Terecht zegt deze auteur, dat hieruit de geringe interesse blijkt, die Hitler in dit stadium voor Mussert koesterde. Kennelijk verwarde hij een en ander met de inderdaad in Noord-Frankrijk neergeschoten leider van het Vlaamse Verdinaso (Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen) Joris van Severen.

(2) Dagb. Mussert, 4 en 5 juni.

(3) *Corresp. Rost*, p. 76.

(4) Zie behalve *Corresp. Rost*, p. 78, 79 en de daar vermelde bronnen ook nr. 31 en nr. 34.

(5) Nr. 28.

mislukken. Vermoedelijk ook zijn posities van andere volkse of Rost-gezinde figuren besproken; Woudenberg, de vakverenigingsman van de NSB en braaf volgeling van Rost, kreeg te zelfder tijd als Rost een parallel-functie ten opzichte van het NVV. Aannemelijk is het, dat Rost, Himmler en Seyss-Inquart de mogelijkheden besproken hebben van de positie van Julia op ten Noort in de NSVO, de Nationaal-Socialistische Vrouwen Organisatie van de NSB, en leidende functies voor Wim en Florrie Heubel in een nieuwe jeugdorganisatie in plaats van de Jeugdstorm, die de NSB weer wilde oprichten.

Hoogst aannemelijk is het, dat er overeenstemming bestond tussen de drie gesprekspartners over de figuur, die de SS-formatie in Nederland zou moeten leiden: Feldmeijer. In ieder geval moet Rost wel gedacht hebben (en hij zou het nog jarenlang denken, alle tekenen van het tegendeel ten spijt), dat hij in dat geval op een of andere manier boven Feldmeijer gesteld zou worden, en in de SS, Duits of Nederlands, ook een hogere rang zou krijgen.[1]

Er zit in deze hele opzet, voorzover wij in staat zijn die te reconstrueren, die typische hang naar *Zweigleisigkeit*, of beter gezegd: *Mehrgleisigkeit*, naar het voortgaan op verschillende banen tegelijk, dat één van de kenmerken was van het Duitse bezettingsbestuur, en eigenlijk van het hele nazi-regime. In deze beginperiode van de bezetting trachtten de Duitsers via de Nederlandsche Unie grote delen van het Nederlandse volk langs geleidelijke weg tot een zekere collaboratie met de Nieuwe Orde te brengen, anderzijds hadden zij ook grootse plannen, zoals uit het voorafgaande blijkt, met de Nederlandse nationaal-socialisten. Ook hier wensten zij verschillende wegen open te houden: men zou het met Rost proberen, maar, dat werd al vrij snel duidelijk, ook de NSB als zodanig met Mussert aan het hoofd zou een kans krijgen. En Rost was voor Himmler in de zomer van 1940 ongetwijfeld de troefkaart van de SS in Nederland, maar er werd op 2 juni kennelijk nog een andere kaart in het SS-spel op tafel gelegd. En zelfs die andere kaart vertoonde weer twee zijden: SS-infiltratie door middel van de *Waffen-SS* en door de oprichting van een Nederlands filiaal van de *Allgemeine SS*.

Het is nu, dertig jaar later, waarschijnlijk niet overbodig er op te wijzen, dat er in die tijd praktisch geen Nederlander was, die ook maar bij benadering enig idee had, wat het begrip 'SS' inhield. Zeker, de twee runentekens waren ook al voor de oorlog hier bekend, zij het wellicht toch nog minder dan het begrip *SA*. 'SS' liet zich toen reduceren tot niet veel meer dan mishandeling in concentratiekampen (de uitroeiing was nog niet aan de orde) of de sinistere geheime politie van Himmler, en zelfs deze rudimentaire notie was verre van algemeen.[2] Voor de NSB-ers, tot wie wij ons hier moeten beperken, gold ook dit niet, en men krijgt de indruk, dat in de zomer van 1940 het begrip SS zeer weinig inhoud voor hen had, hoogstens vaag die van een keurkorps, waarbij het verschil tussen de militaire, politionele en politieke sub-formaties en functies praktisch helemaal onzichtbaar was. Dit gold zeker ook voor Mussert. Hij zou in korte tijd tot een beter inzicht in de SS-structuur worden gedwongen, maar uit zijn dagboekaantekeningen van de zomermaanden van 1940 blijkt zijn volkomen onkunde van het moment. Blijkens deze bron gaf Rost de dag na zijn onderhoud met Seyss-Inquart en Himmler enige inlichtingen aan zijn leider, dat wil zeggen datgene, wat hij kwijt wilde: het ambtenaren-verbod zou worden opgeheven, de NSB moest de straat op, en in de SS zouden Nederlanders worden opgenomen.[3] Over het hoe en wat tastte Mussert volledig in het duister.

Hij kreeg zeer snel pregnante voorlichting. Reeds op 27 mei, midden in de veldtocht dus, had Hitler in zijn hoofdkwartier een bevel ondertekend (dat twee dagen geantedateerd was), waarbij een *SS-Standarte 'Westland'*, die voornamelijk uit Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers zou bestaan, moest worden opgericht. Men ziet, dat de Duitsers met hun jacht op vrijwilligers van Germaansen

(1) Zie hierboven, p. 196, 197, en nr. 31.
(2) Vgl. p. 242.
(3) Dagb. Mussert 3 juni.

bloede er geen gras over lieten groeien.[1] Op 9 juni kreeg Mussert bezoek van *SS-Brigadeführer* Berger, het hoofd van de wervingsorganisatie van de SS. Berger legde hem Hitlers bevel voor. Dit stuk met de omineuze, annexionistisch klinkende naam van het nieuwe regiment bracht Mussert tot panische schrik, en tot een ontboezeming in zijn dagboek, die beduidend langer is dan de andere dag-aantekeningen, maar waarvan een en ander de moeite waard is om te worden medegedeeld:

> 'Voelde dit alles als een klap in mijn gezicht. Beteekent dit inlijving? Gesproken met hem over de verhouding Nederland Duitschland als twee broedervolken van het Germaansche ras. Bleek mij dat de hoogste SS leiding het Nederlandsche volk als een Duitsch volk ziet. Het is ontzettend. Wat moet er van terechtkomen? Weigeren, dan speel ik in de kaart van hen, die ons volk willen inlijven.'

Uit de woorden van Mussert zelf blijkt, hoe deze eerste confrontatie met de eisen van de bezetter een model is voor Musserts houding gedurende de hele bezettingstijd: intimidatie èn gepaai van de Duitsers, schrik en aarzeling bij Mussert, een bezorgdheid bij hem over het lot van Nederland, die weliswaar niet onoprecht is, maar in wezen altijd blijkt neer te komen op bezorgdheid over zijn NSB, verregaande naïviteit en overschatting van zijn eigen mogelijkheden, en tenslotte, bijna altijd, zwichten voor de combinatie van dreigementen, chantage, vleierij en beloften, en toegeven waar het de essentie van de zaak betreft:

> 'Op zichzelf is tegen deze SS opvoeding in heel veel opzichten niets te zeggen, onze jongeren zouden veel kunnen leeren . . . Maar als de NSB zich daarachter stelt kunnen wij wel uitscheiden met de propaganda voor het Nederlandsch Nat. Soc. want dan zou men zeker zeggen dat wij landverraderlijke bedoelingen hebben . . . Die SS Standarte Westland kan de doodsteek zijn voor het nationaal-socialisme in Nederland. Als ik de Führer maar in Nederland kon hebben en hij land en volk zag en mij de plannen liet uiteenzetten, dan zou hij inzien dat broederschap met Duitschland het grootste en het eenig juiste is. Opgaan van het Nederlandsche volk in het Duitsche, elke poging daartoe is in wezen een barrière tegen de goede verstandhouding, die ik beoog. Toch kan noch wil ik dit eerste bevel van den Führer dat mij bereikt op welke wijze dan ook dwarsboomen . . . Ik wil volkomen loyaal zijn door te doen wat mogelijk is om te helpen aan dien Westland Standarte, maar daarbij zal ik hebben zorg te dragen dat de NSB. daardoor niet in den grond geboord wordt.'[2]

Mussert mocht zijn aarzelingen en zijn bezwaren hebben – in die dagen noemde hij medewerking aan de *Standarte 'Westland'* zelfs landverraad[3] – hij liet zich in de volgende dagen bepraten, en hij begon de illusie te koesteren, die al enigszins uit de geciteerde passage blijkt, dat de vrijwilligers een goede opleiding zouden krijgen, en toch, neen juist, 'als nog beter Nederlander' zouden terugkomen dan zij gegaan waren. Hij begon er iets in te zien. Het zou echter tot februari 1941 duren, voordat de leider der NSB zich openlijk geheel achter de werving voor de *Waffen-SS* stelde[4], zonder echter ooit negatieve bijgedachten te kunnen kwijtraken.

(1) Zie nrs. 25 en 26. Het was de tweede maatregel van dit soort: op 20 april 1940, terwijl de strijd in Noorwegen nog maar anderhalve week aan de gang was, had Hitler reeds bevolen een *SS-Standarte 'Nordland'* op te richten voor Scandinavische vrijwilligers (Knoebel, *SS in Belgium*, p. 78; elders, op p.139, beweert hij, dat eind mei 1940 er reeds aanplakbiljetten in Nederland en België te zien waren, waardoor vrijwilligers in de *Waffen-SS* moesten worden gelokt).
(2) Dagb. Mussert 9 juni.
(3) Zie *Corresp. Rost*, nr. 80 en noot 17 daarbij.
(4) Zie nr. 58.

De Duitsers hadden inderdaad wel andere plannen met de formatie van een nieuw élite-regiment van de *Waffen-SS* dan alleen een paar honderd of een paar duizend NSB-ers een fijne, moderne opleiding (waarvoor precies was Mussert niet duidelijk) te geven, en hen nog nationaal-voelender, d.w.z. als nog beter Mussert-Nederlander naar huis terug te sturen. Om te beginnen voerden zij een wervingspolitiek, die zij gedurende de hele bezettingsperiode met wisselende nuances zouden volhouden: zij stuurden een aantal aanwervers, waaronder uiterst treurige individuen, over Nederland uit, die rijp en groen wierven, NSB-ers, niet-NSB-ers, en ook anti-NSB-gezinden, vage idealisten en (voor het merendeel) avonturiers. De geworvenen schijnen meestal niet beseft te hebben, dat zij in een zuiver militaire eenheid zouden terechtkomen; ook hen werd een 'opleiding' voorgespiegeld, een sportopleiding, dan wel een politie-opleiding, gevolgd door prettige banen in Nederland, wanneer Mussert daar de macht zou hebben overgenomen enz. Het was niet de laatste keer, dat een dergelijke valse voorstelling van zaken werd gegeven. Evenmin de eerste keer trouwens: met zulke methoden hadden de Duitsers voor de inval in Nederland een aantal NSB-leden, die in Duitsland woonden of werkten (tussen de 100 en 200) aangeworven; deze mensen waren op 10 mei 1940 gebruikt om in burgerkleding of Nederlandse uniformen de bruggen over de rivieren in het Zuid-Oosten des lands te bezetten. Een deel van deze lieden kwam in de zomer van 1940 ook in de opleidingskazerne van de *Standarte 'Westland'* te München terecht, waar zij doorgaans door de anderen als landverraders werden beschouwd.[1]

Het aantal vrijwilligers, dat iets van de politieke achtergrond van deze SS-zaak begreep, zoals Heubel en Schwing, die zich ook hadden aangemeld, is zeer zeker erg klein geweest. Zij zagen trouwens, dat het gehalte van hun mede-vrijwilligers, de gebruikte wervingsmethoden met onvervulbare beloften en regelrecht bedrog van Duitse zijde, en het Pruisische gesnauw van het Duitse opleidingspersoneel, dat de Nederlanders als inferieure rekruten uit een overwonnen land behandelde, de doelstellingen, zowel de politieke als de militaire, in gevaar brachten.[2]

Wat waren die doelstellingen vanuit de Duitse SS-leiding gezien? Behoefte om meer en meer soldaten bij elkaar te schrapen had men in Duitsland bepaald niet. Dat zou pas later, toen de oorlog in de Sowjet-Unie steeds ongunstiger voor de Duitsers verliep, een factor worden, die voortdurend in betekenis toenam en tenslotte de koers van de SS in Nederland en andere bezette gebieden in overwegende mate ging bepalen. Maar daar was in 1940 geen sprake van. Zeker, tegen het midden van dat jaar moet Hitler tot het besluit zijn gekomen om de Sowjet-Unie aan te vallen, en van dat besluit zal Himmler, mogen wij aannemen, wel in die tijd al op de hoogte zijn gebracht. Maar enige praktische consequenties had dit zeer, zeer geheime voornemen nog niet, en de oprichting van de twee nieuwe *Standarten* der *Waffen-SS*, *'Nordland'* voor Scandinavische vrijwilligers, *'Westland'* voor de vrijwilligers uit de Lage Landen, had niets ermee te maken.[3] Ook voor de meeste hooggeplaatste Duitsers scheen de oorlog afgelopen. Frankrijk had de wapens gestrekt, en de enig overgebleven vijand, Engeland, zou naar hun mening (gedeeld trouwens door Hitler) binnenkort niet veel anders kunnen doen. In deze situatie was een regiment Nederlandse vrijwilligers waarlijk geen militaire noodzaak. Het doel van de SS-plannen met dit regiment en met Nederland in het algemeen lag geheel op het politieke vlak, en was van tweeledige aard.

Daar was allereerst een intern-Duitse, maar hoogst belangrijke kwestie: de verhouding tussen *Wehrmacht* en *Waffen-SS*. De Duitse strijdkrachten hadden nieuwe soldaten niet van node, maar

(1) Zie nr. 18, noten 5 en 6.

(2) Heubel aan Schumacher 25 sept. 1940, Doc. I Schumacher; *Corresp. Rost* nr. 86, en noot 4 daarbij.

(3) Dit blijkt niet alleen uit hetgeen Stein, *Waffen-SS*, p. 97, 98, meedeelt (op 29 juli 1940 werden bepaalde categorieën in de *Waffen-SS* gedemobiliseerd), maar ook uit de plotselinge haast, die Himmler begin 1941 maakte met het aanwerven van meer vrijwilligers en het oproepen van naar huis gestuurde vrijwilligers van *'Westland'* (nrs. 57, 59; zie verderop, p. 324; Fernschreibstelle RK, 6598).

desalniettemin had de SS grote behoefte aan nieuwe rekruten. Dit niet met het oog op het militaire potentieel van vijandelijke mogendheden, maar met het oog op de *Wehrmacht*, die in Duitsland, niet zonder reden, de SS kort wenste te houden, en daar tot nu toe ook redelijk in geslaagd was. De verovering van Noorwegen, Denemarken, Nederland en België gaf de SS plotseling de beschikking over een reservoir, waaruit de *Wehrmacht* om allerlei redenen niet kon en wilde putten, en waar de SS, ongehinderd door voor Duitsland geldende regels en afspraken, naar hartelust vrijwilligers kon werven, die (in principe althans) blond, blauw-ogig en van uitstekend Germaans bloed, kortom *SS-mässig* van zeer goed gehalte, wellicht zelfs beter dan de Duitse SS-ers waren.[1] Elke nieuwe divisie, elk nieuw regiment gaf de SS weer meer gewicht tegenover de *Wehrmacht*. Het was uiteraard wederom Berger, die de nieuwe mogelijkheden snel begreep en onmiddellijk wenste uit te buiten, waardoor hij zijn eigen positie in de SS eveneens sterker dacht te maken, hetgeen ook gebeurde. Vandaar ook de opvallende haast, die gemaakt werd met de oprichting van de regimenten '*Nordland*' en '*Westland*'.

Daarbij kwam nog een ander, in principe zelfs belangrijker motief. Juist in de pas-veroverde gebieden wenste de SS in belangrijke mate te kunnen 'hineinreden', inspraak te hebben, om deze term los van zijn democratische context te gebruiken. Dat achtte de SS-leiding van vitaal belang. De positie van de SS immers was in Duitsland al in zekere mate gestabiliseerd, geformaliseerd, uitgekristalliseerd. Verdere vergroting van de machtssfeer van de SS in Duitsland werd bemoeilijkt door allerlei hindernissen van materiële en formele aard; dat was bij wijze van spreken een kwestie van centimeters ten koste van heel veel inspanning. De nieuwe Germaanse wingewesten vormden niet alleen als jachtterrein voor de rekruteringsagenten van de *Waffen-SS*, maar in het algemeen als politieke ruimte braakliggend gebied. Wat ermee gedaan moest worden, wist niemand nog precies, Hitler niet, ook Himmler niet. Diens gedachten gingen in deze tijd vaag naar een vergroting van het Duitse rijk, maar ook al naar een mogelijk te vormen Germaans rijk. Dat zou alleen door de SS bewerkstelligd kunnen en moeten worden, en het zou naar alle waarschijnlijkheid in dat nieuwe rijk, supergroot-Duits of Germaans of hoe dan ook, de SS in een dominerende positie plaatsen.[2]

Zaak was in ieder geval er snel bij te zijn. Het machtsmotief speelde bij de SS-leiding (extern, maar ook intern) een bijzonder belangrijke rol, ook bij Himmler, zij het gemengd, onontwarbaar gemengd, met 'idealistische' overwegingen in de sfeer van noords ras en blond Germanendom.[3]

De bedoeling nu van de *SS-Standarte* '*Westland*' was met een aantal Nederlandse vrijwilligers blijvend een SS-regiment te vormen, en tevens – dit vooral met vrijwilligers, die slechts een half jaar of minder zouden dienen – een militair gevormd en politiek in SS-geest opgevoed kader te kweken voor de algemene SS-formatie in Nederland, die overigens te zelfder tijd al kon worden opgezet. Militaire en politieke vorming liepen trouwens bij de SS per definitie sterk in elkaar over, en voor de weinig *soldatisch* geachte Nederlanders werd, alvorens zij het zwarte uniform van politieke SS-leiders aan konden trekken, kazernedril en afsnauwen door een tirannieke *SS-Unterscharführer* pittige SS-karaktervorming geacht.[4]

Zo hebben Himmler, Rost en Seyss-Inquart het kennelijk bedoeld, zo begreep de zeer kleine kern het, die in Nederland moest helpen dit plan te verwezenlijken en de oprichting van een Neder-

(1) Zie nr. 34.

(2) Zie ook Stein, *Waffen-SS*, p. 43–50, 94–96 en Knoebel, *SS in Belgium*, p. 77–79.

(3) Typerend voor Himmler en vele andere Duitsers is wat de *Reichsführer* op 18 mei in zijn dagboek opschrijft, als hij SS-eenheden tussen Eindhoven en Tilburg inspecteert (zoals geciteerd door Knoebel, *SS in Belgium*, p. 77): '... the population is friendly and of good race and it is a joy to see the men, women, and children. They are a great gain for Germany.' Dit dus vlak na de gevechtshandelingen tussen Nederland en Duitsland; zie ook Höhne, *Orden*, p. 49.

(4) Zo voelden de (weinige) SS-bewuste vrijwilligers het zelf ook; zie Doc. I Heubel, en *Corresp. Rost*, nrs. 85 en 86, waarin, psychologisch verklaarbaar, de opleiding nog te positief wordt voorgesteld.

landsche SS voorbereiden: behalve Rost en Feldmeijer nog een enkeling als Heubel, die zelf naar de opleiding in München vertrok, aan Duitse kant Rauter en enkele ondergeschikten.[1] Daarbij mag worden aangenomen, dat de Duitse SS-leiding, die in 1940 nog wel geloofde de Nederlanders – oorspronkelijk toch immers deel uitmakend van het Duitse rijk – wellicht voor het *Deutschtum* terug te kunnen winnen, de '*Standarte Westland*' niet alleen als een goede SS-drilschool zag, maar tevens als een mogelijkheid om deze Nederlandse SS-soldaten in het algemeen met een Duitse omgeving en een Duits geestelijk klimaat vertrouwd te maken, kortom: te verduitsen. Allicht zouden deze vrijwilligers zich meer bewust worden, zo niet van een gemeenschappelijke Duitse, dan toch tenminste van een gemeenschappelijke Germaanse afstamming, en in een politieke SS-formatie in hun eigen vaderland zouden zij dit bewustzijn dan verder politiek kunnen articuleren.

Rost zelf had weinig directe bemoeienis met de zaak. Hem was een ruimere politieke taak gegeven, en hij verkeerde als 'eerste soldaat' en 'oudste vertrouwensman'[2] van de *Reichsführer-SS* in de waan, dat Feldmeijer een jongere satelliet-kracht van hem zou blijven, ook al was deze aangewezen om de geprojecteerde SS-formatie op te richten en te leiden.

Dat diende behoedzaam, maar toch niet al te langzaam te geschieden. De NSB leefde nu in de sfeer van spoedige *Machtübernahme*. De leiding had al haar aandacht gericht op opheffing van de vigerende verboden en andere belemmeringen. Zo snel mogelijk wilde men de partij naar buiten doen treden, de Jeugdstorm en de WA weer oprichten, uniformeren, en de straat opsturen, hetgeen ook in de bedoeling van de rijkscommissaris scheen te liggen. Kader en leden leefden in dezelfde hoopvolle spanning, zodat men hier en daar in het enthousiasme over de nieuwe tijdswende maar al op beslissingen van het centrum vooruitliep.

De situatie werd daardoor nogal verward. Mussert-Gardisten, oud-WA-mannen, leden van secundaire NSB-eenheden (de z.g. 'Ordedienst' en 'Oude Garde', die een te verwaarlozen rol hebben gespeeld) formeerden zich in para-militaire groepen, zonder dat nu duidelijk was en is, of een heroprichting van de WA of van de Mussert-Garde beoogd was. Wel maakte het NSB-hoofdkwartier haast met de zaak, en benoemde Mussert al op 3 juni mr. A. J. Zondervan tot Algemeen Commandant van de weer tot leven te brengen WA, maar men krijgt de indruk, dat 'Utrecht' de ontwikkeling niet onder controle had. Zeker gold dit voor Den Haag, waar het mengsel van Mussert-Gardisten, WA-mannen en anderen dezelfde neiging vertoonden tot adoratie van Rost en rebellie tegen het Hoofdkwartier als voor de oorlog, alleen in veel heviger mate. Wat deze lieden, die zichzelf Rostbrigade, SA-Rost e.d. noemden, voor ogen zweefde, was een soort staatsgreep, een 'revolutie' tegen het nog vigerende Nederlandse bestuur, en ook min of meer tegen de NSB-leiding in. Daar kwam uiteraard weinig van terecht. Noch kwantitatief, noch kwalitatief maakte deze kleine, plebejische knokploeg van laag sociaal en geestelijk niveau enige kans, en niemand, Mussert niet, de Duitse autoriteiten niet, en evenmin Rost zelf of Feldmeijer waren ervan of ermee gediend.[3]

Intussen was het voor niemand erg duidelijk, wat er ging gebeuren. Was de Mussert-Garde nu weer opgericht, ging dit nu gebeuren, of ging wellicht de ene troep in de andere op? Feldmeijer oordeelde het nodig om op 1 juli aan de NSB-districtsleider van Den Haag te schrijven, dat van opheffing van de Mussert-Garde of oplossing ervan in de WA geen sprake was, maar dat de garde bleef bestaan 'en thans reeds met de beste krachten van de WA wordt uitgebreid'[4], een apodictische uitspraak, die op geen enkel bevel of suggestie van de partijleiding was gebaseerd, afgezien van het

(1) Van Etten, Ned. SS, p. 10; Heubel aan Schumacher 25 sept. 1940, Doc. I Schumacher; Doc. 1 Heubel 14; nr. 31.
(2) *Ned. in Oorlogst.* sept. 1947, p. 156; *Corresp. Rost*, p. 37.
(3) Voor bijzonderheden zie *Corresp. Rost*, p. 84–88.
(4) HSSPF V 376a. Ook uit na-oorlogse verklaringen blijkt, dat de betrokken Duitsers en NSB-ers niet goed wisten, hoe de zaak in elkaar zat (Doc. I Jansonius 3; Doc. I Farwerck).

feit, dat niet zozeer de opheffing, maar überhaupt de herleving van de Mussert-Garde nog een zeer twijfelachtige kwestie was.

Het is echter begrijpelijk, dat Feldmeijer, in de wetenschap van wat er voor hem in het vat zat, geen zin had om zijn jongeren aan een herboren, typisch NSB-achtige, en ongetwijfeld Mussert-trouwe WA uit te leveren. Terwijl deze WA zich opmaakte om naar het misleidende voorbeeld van de *SA* in Duitsland 'de straat te veroveren' (en zodoende heel wat potentiële wervingskracht van de NSB kapot te knuppelen), peinsde Feldmeijer over de beste wijze en de beste krachten, ook uit de oude WA, waarmee hij zijn SS zou kunnen opbouwen. Maar dit alles hield hij zorgvuldig voor zich. Alleen tegenover zijn vertrouwde adjudant Heubel sprak hij medio juni al openlijk over de te vormen SS. Tegenover zijn andere volgelingen sprak hij nog vaag over 'een' plan, een grote zaak, een nieuwe jeugdbeweging, of eenvoudig over grondige reorganisatie van de Mussert-Garde.

Hij wist, dat hij de gave had om jonge mensen om zich heen te verzamelen, en die een heel eind mee te voeren in een richting, die hem goeddunkte. De overtuigde volksgezinden van de Farwerck-groep zouden zeker met hem meegaan, maar, zoals Heubel terecht opmerkte, deze 'geleerdentypen' konden niet de kern van een SS zijn. Feldmeijer had de beschikking over de Mussert-Garde, maar velen daarvan waren nu net naar de opleiding bij de *Standarte 'Westland'* in München vertrokken, onder hen Heubel, juist met het oog op kadervorming voor de Nederlandsche SS. Maar in de tussentijd was hij deze mensen toch kwijt. Aanvulling was beslist nodig, en evenals hij dat in de herfst van 1939 bij de oprichting van de Mussert-Garde had gedaan, sprak Feldmeijer in de zomermaanden van 1940 met allerlei lieden, die voor dat nieuwe te vinden zouden zijn, en – als ze voldoende enthousiast en betrouwbaar bleken te zijn – weer anderen konden overhalen. Daarbij hing het eigenlijk van ieder individueel geval, en vervolgens van goede timing af, in hoeverre de sluier al kon worden opgelicht.[1]

F. De oprichting van de Nederlandsche SS

Onthulling van Feldmeijers doeleinden zou natuurlijk wel risico's met zich meebrengen. Jarenlang was iedere NSB-er weliswaar het lichtende voorbeeld van het nieuwe Duitsland voorgehouden, maar bovenal was hem trouw aan Volk, Vaderland, en Leider ingehamerd. De leden van de Mussert-Garde wilden inderdaad garde van Mussert zijn. De Dietse gedachte was ook, neen juist, in volkse kringen en Mussert-Garde als groots ideaal gepropageerd en ook doorgedrongen. Bij de volkse theoretici mocht de accentverschuiving naar een pan-Germaans ideaal een logisch en niet zo moeilijk proces zijn, de militante jongeren van de Mussert-Garde waren eigenlijk alleen vatbaar gebleken voor de vergelijkenderwijs concrete en duidelijke groot-Nederlandse idee.[2]

Dat gold thans ook voor de NSB als geheel. Wij hebben al opgemerkt, hoe 'volks' voor Mussert en de meeste NSB-leden vrijwel synoniem was met groot-Nederlands, en dat deze Dietse gedachte het enige postulaat was, waarin voor de oorlog de volkse groep de NSB als geheel met zich mee had kunnen trekken. De overwinning nu van het 'jonge', nationaal-socialistische Duitsland op de 'oude, vermolmde' democratieën had de NSB de illusie gegeven, dat Duitsland nu Europa zou her-ordenen volgens volkse principes, hetgeen voor de NSB betekende: het laten samenvallen van taalgrenzen met de staatsgrenzen. Nederland zou dus allicht Vlaanderen erbij krijgen!

(1) Doc. I Heubel 14; HSSPF V 376a; Doc. I Schumacher 2.
(2) Heel duidelijk blijkt dit uit Doc. I Schumacher; deze bron eveneens voor het volgende, naast het andere genoemde materiaal. Schumacher kan ondanks persoonlijke bindingen aan Feldmeijer en Heubel zich niet van trouw aan Mussert en 'Dietsland' losmaken (jaren later overigens wel; zie nr. 482 I, noot 6).

De simpelheid van deze verwachtingen was recht evenredig aan de intensiteit: de NSB stortte zich in een Dietse roes. En omgekeerd evenredig aan het realiteitsbesef van Mussert en een zeer groot deel van zijn aanhang: zij meenden inderdaad, dat de kans groot was, dat Duitsland het door zijn legers bestreden en overwonnen Nederland met de helft van het eveneens veroverde België zou uitbreiden. Mussert gaf ook openlijk uiting aan deze illusie. De Amsterdamse NSB-leden kregen op 13 juni van hun Leider te horen, dat deze het vertrouwen en het geloof had, dat er een groot-Nederland zou komen van de Dollard tot aan Duinkerken, als goede buur van Duitsland, en lid van een Germaanse Unie. Vijf dagen eerder had Mussert het kader van de NSB verzekerd, dat het 'heelemaal niet oneervol [was] de overwinnaars te dienen', want het was niet ondenkbaar – Mussert drukte zich bij deze gelegenheid dus wat voorzichtiger uit –

> 'dat zij ons volk een nieuwe kans zullen geven in de gedaante van Groot-Duitschland als één volk van alle man van Neerlands stam.'[1]

Dat 'Groot-Duitschland' had natuurlijk 'Groot-Dietschland' moeten zijn, en was een verspreking van Mussert, een verschrijving van de NSB-journalist, die zijn woorden noteerde, of een drukfout in het dagblad van de NSB; in ieder geval alweer een *Fehlleistung*, die de politieke realiteit niet onaardig belicht.

Zag Mussert met al zijn hoopvolle woorden tegen de buitenwacht over een komende Dietse staat die realiteit? Het lijkt er niet op. Toen hij twee dagen na de capitulatie van het Nederlandse leger met een zekere Alfred Töpfer, een vage subalterne figuur uit het Duitse militaire bezettingsbestuur, de toekomst van Nederland besprak, was groot-Nederland vrijwel het enige, dat hij van dit gesprek noteerde: 'den opbouw van Groot-Nederland en den weg daarheen, die gevolgd moet worden... volkomen overeenstemming tusschen de opvattingen van Töpfer en mij.'[2] Töpfer had de rang van luitenant, en het militaire bewind verdween anderhalve week later al uit Nederland, maar Mussert hield aan zijn Dietse ideaal vast, ook tegenover hogergeplaatste lieden. In zijn eerste nota aan Hitler van 27 augustus 1940 legde Mussert nog steeds de nadruk op groot-Nederland: Duitsland zou alleen maar gebaat zijn met een sterke Nederlandse staat, die dan zou moeten bestaan uit Nederland, het Nederlandstalige gebied in België, Frans-Vlaanderen, en alle koloniën van dien tot en met de Congo. En zo zou het Nederlandse volk in een bond van Germaanse volkeren de tweede plaats kunnen innemen. Het denkbeeld zelf heeft Mussert nooit helemaal los kunnen laten, de hoop dat de Duitsers zijn ideaal zouden vervullen vervloog.[3]

Nog ongelofelijker haast dan de illusies van de naïeve NSB-leider, die altijd een opvallend gebrek aan vermogen tot afwegen van niet-exacte grootheden vertoonde, was het feit, dat de hele NSB in de zomer van 1940 leek te denken, dat Dietsland voor de deur stond. Frankrijk, traditioneel haat-object van elke oprechte Dietser, was verslagen. Er konden nieuwe rode strepen over de landkaart worden getrokken, die thans moesten samenvallen met de taalgrenzen. Nu was het moment aangebroken 'om in de nieuwe orde een plaats te veroveren voor een Dietsch volk van

(1) *Nat. Dagbl.* 10 en 14 juni 1940.
(2) Dagb. Mussert 17 mei. Van Etten deelt mee, dat Töpfer in het civiele leven een graanhandelaar uit Hamburg was, die aan een soort volkshogeschool-boerderij op de Lüneburger heide een Nederduits gerichte groep (wat dat dan ook moge betekenen) leidde, die zich voor de oorlog voor de Dietse zaak interesseerde. (Van Etten, De Duitsers en het Dietse streven, p. 22). Na de oorlog verschoof het idealisme van Töpfer zoals bij vele gelijkgezinden naar de Europese eenheid (zie *Times* 20 dec. 1971).
(3) Zie de eerste nota van Mussert in: *Vijf nota's van Mussert*, p. 16–23, 31, 32. In de andere vier nota's, die Mussert gedurende de bezetting aan Hitler gericht heeft, komt groot-Nederland nauwelijks of niet meer ter sprake.

Delfzijl tot Duinkerken'[1], of, zoals meermalen werd beweerd, tot 'Kales', waarmee de oprechte Dietser dan Calais bedoelde; de verfransing, die de noord-west-hoek van Frankrijk had ondergaan sinds de glorieuze tijd van de Gulden Sporenslag in 1302 (waardoor de fiere Dietse poorters van Gent en Brugge de dreiging uit het zuiden een halt toeriepen enzovoorts) erkende hij ongaarne. Met deze praat stond de NSB-pers in de zomer van 1940 vol, dit alles aanschouwelijk gemaakt door kaartjes van het betreffende gebied met goed-Nederlandse plaatsnamen: Rijssel natuurlijk, ook Kamerijk en Grevelingen, zelfs Boonen, de laatste plaats voor de huidige lezers, die minder geverseerd zijn in Dietse nomenclatuur, wellicht beter herkenbaar als Boulogne-sur-Mer. De massa-bijeenkomst, die de NSB onder de titel 'Hagespraak der Bevrijding' op 22 juni op het partijterrein te Lunteren hield, stond voor een belangrijk deel in dit Dietse teken.

Het hoeft weinig betoog, dat de Duitsers niets deden, dat in de richting van realisatie van deze wensdromen wees, op incidentele en vage woorden van sommige Duitse 'instanties' na, die door NSB-gesprekspartners onmiddellijk in de meest optimistische zin werden geïnterpreteerd, inclusief de Leider: vermoedelijk moet men het gesprek tussen hem en luitenant Töpfer in deze geest zien. En afgezien van de vraag, of die Duitsers met hun multi-interpretabele uitspraken oprecht of sluw waren, welke positie en invloed hadden deze 'instanties' eigenlijk?[2] Zich constant beroepen op Duitse instanties, die altijd gezaghebbend, betrouwbaar, alwetend waren, behoorde gedurende de hele bezetting tot de NSB-folklore. Maar men zag daarbij over het hoofd, dat de *massgebende* Duitse instanties geen duidelijk gecoördineerde politiek ten opzichte van Nederland voerden, en bovendien dat zij in de eerste maanden van de bezetting ieder voor zich nog niet goed wisten, welke politiek zij moesten voeren.

Wel wisten de Duitsers heel goed, welke politiek zij beslist *niet* zouden voeren, namelijk vergroting van het door hun militaire inspanningen overwonnen Nederland, waarvan de bevolking dan wel *artverwandt*, maar nog steeds niet bijzonder toeschietelijk was. Eerder nog zouden de Nederlanders wel eens mogen bewijzen, dat zij hun nationale existentie binnen de traditionele grenzen waard waren. Waren zij trouwens oorspronkelijk geen Duitsers? In ieder geval dan toch zeer stamverwante Germanen, die zo nauw mogelijk met Duitsland verbonden moesten worden. Niet de zuidelijke grens van Nederland, maar de oostelijke diende zoveel mogelijk te vervagen.

Terwijl de NSB luider om Dietsland riep dan ooit, viel na mei 1940 in de volkse groep een diepe stilte over dit onderwerp. Weliswaar waren er in de weken na de capitulatie in deze kring nog wat groot-Nederlandse kreten te horen[3], maar al spoedig verstomden die. Zoals reeds opgemerkt, het was niet alleen een evolutie in de volkse theorieën naar een Germaanse conceptie, die hier plaatsvond, het was – en dat bepaalde op zijn minst de geruisloze snelheid van deze verandering in opvattingen – ook een snel aftasten van wat er bij de Duitse machthebbers leefde.

Zoals in elke communistische partij, die al een bescheiden mate aan onafhankelijkheid vertoont, altijd een groep te vinden is, die elk persoonlijk of ideologisch heil verwacht van strikt conformisme aan Moskou, zo trachtten de volksen zich nu bij de gezaghebbende Duitsers te legitimeren door strikte orthodoxie. Teneinde de NSB voor te blijven dienden zij dat zo radicaal en zo snel mogelijk te doen. Deze wedloop naar volslagen extremisme om tot elke prijs 'bij' te blijven en liefst nog voor te gaan liggen, zou Feldmeijer, zou de Nederlandsche SS gedurende de hele bezetting volhouden. Op het moment, dat die bezetting een aanvang nam, gold het alleen dan ook zo snel mogelijk te weten te komen, wat de strikte orthodoxie van het moment was. Dat was lieden als Rost en Feldmeijer, beiden radicaal, ambitieus en opportunistisch, wel toevertrouwd. Uiteraard

(1) *Nat. Dagbl.* 24 juni 1940. Voor het volgende levert bijna elk willekeurig nummer van de NSB-bladen uit die tijd de documentatie.

(2) Dezelfde situatie, met veel ernstiger implicaties, vindt men voortdurend door Presser beschreven inzake de jodenvervolging, ook al bij het begin der bezetting: zie Presser, *Ondergang* I, p. 16.

(3) Zie p. 222; in het bronnenmateriaal nog wat verspreide uitingen van die aard.

ging het hun in de eerste plaats om de koers, die de SS zou gaan varen. Heubel en zijn zuster, nauw met hen verbonden, hadden medio 1940 een tamelijk lang gesprek met de diep door hen vereerde *Reichsführer-SS.* De denkbeelden over Nederlands toekomst van dit idool en orakel kwamen, wanneer men op de na-oorlogse verklaringen van Heubels zuster (toen de weduwe Rost van Tonningen) mag afgaan, nog als een schok, zelfs voor hen: Nederlandse SS-divisies, de hakenkruisvlag ook als vlag voor Nederland, een onderling nauw verbonden Germaanse jeugd, enz.:

> 'Himmler was de figuur, die mij toen eigenlijk erg geschokt heeft, want ik was toen nog lang niet zover als ik eigenlijk een paar jaar later werd in mijn innerlijke beschouwing, en Himmler heeft ons toen ideeën vertolkt die ik toen niet eens aanneembaar achtte ... de vlaggenkwestie bijvoorbeeld en de SS-Divisionen, dus de kracht uit Nederland scheppen om op te bouwen tot het heilige werk. Wij stamden toch gedeeltelijk nog uit een Dietse sfeer, dus we konden het eigenlijk nog helemaal niet begrijpen, die grootse beschouwingen.'[1]

Of Rost en Feldmeijer langs deze kanalen de opvattingen van Himmler vernamen, is niet bekend. De datum van deze openbaringen van de *Reichsführer* is niet overgeleverd, en men mag aannemen, dat Rost uit het gesprek van 2 juni met Seyss-Inquart en Himmler iets van die grootse beschouwingen over de verdere toekomst van Nederland zal hebben opgevangen, ook al zal Himmler hem niet vertrouwd hebben gemaakt met alle aspecten van het te verrichten heilige werk. Misschien voorzagen Rost en Feldmeijer een en ander al eerder. In ieder geval kregen zij omstreeks deze tijd zekerheid omtrent de richting, waarin te Berlijn werd gedacht. Rost schreef op 24 augustus aan Seyss-Inquart, dat hij op 3 juni al Mussert had geïnformeerd, dat Duitsland de groot-Nederlandse gedachte afwees.[2]

Bij Rost en Feldmeijer vinden wij geen spoor van aarzeling in het volgen van de Himmler-koers en althans bij iemand als Wim Heubel ook niet. Maar bij de *rank and file* van de volksgezinden, en speciaal in de Mussert-Garde, mocht men verwachten, dat sommigen de snelle politieke acrobatentoeren van hun leiders niet zouden kunnen volgen, en niet het jarenlang gepredikte groot-Nederlandse ideaal plotseling overboord zouden kunnen zetten. Dat viel inderdaad in de Mussert-Garde te bespeuren, en niet alleen daar, maar ook bij sommige kaderleden van de Jeugdstorm, die de beide Heubels in groot-Germaanse richting wilden sturen.[3] In klein bestek en in een beperkt aantal individuele gevallen vond hier voor het eerst plaats, wat zich in latere jaren bij zeer velen in de NSB zou herhalen: de Duits getinte, groot-Germaanse indoctrinatie riep vaak nationalistische reacties op, die in tegenstelling tot het NSB-nationalisme van voor de oorlog anti-Duits gekleurd werden.

Iets daarvan merkte of voorzag Feldmeijer wel, en dat was één van de redenen, waarom hij in de zomer van 1940 voorzichtig opereerde, ook tegenover de mannen, die hij in zijn komende Nederlandse SS dacht op te nemen. Pas in september werd blijkbaar het parool uitgegeven, dat de Dietse gedachte 'achterhaald' was[4], en jarenlang nog zouden Nederlandse SS-theoretici zich inspannen om voortdurend te bewijzen, dat Dietsland voor de oorlog een 'stadium' was, waar men door heen had moeten gaan om heel logisch naar een groot-Germaanse gedachte te evolueren.

(1) Verkl. mevr. Rost van Tonningen, p. 8.
(2) *Corresp. Rost* nr. 80. Het feit zelf mag zonder bezwaar worden aangenomen, het tijdstip echter komt de bewerker wat geantedateerd voor. Mussert zou volgens Rost geantwoord hebben, dat hij liever naar Zuid-Afrika ging dan aan zo'n politiek mee te werken (waarna hij dus niet naar Zuid-Afrika ging en wel met de Duitsers samenwerkte).
(3) Een voorbeeld hiervan vindt men in het in noot 2 op p. 232 vermelde geval. Voor het Jeugdstormkader: *Corresp. Rost*, p. 136–138.
(4) Eerste uitlating in deze geest in Doc. I W. J. Heubel.

Een andere reden om zeer geruisloos en voorzichtig te werk te gaan was uiteraard om de hele NSB niet kopschuw te maken. Men had natuurlijk meteen een Nederlandsche SS kunnen oprichten als een zelfstandige organisatie, iets tussen een partij en een para-militaire eenheid in, in duidelijke concurrentie met de belangrijkste rechts-radicale en nationalistische partij. In België gebeurde dat inderdaad. In Nederland zou echter die SS een formatie van de NSB zijn, net zoals WA, Mussert-Garde of Jeugdstorm, evenals de SS in Duitsland een *Gliederung* was van de *NSDAP*. De opzet laat achteraf gezien aan duidelijkheid weinig te wensen over: deze SS-formatie zou binnen de NSB als revolutionaire voorhoede en radicaliserend ferment moeten fungeren, en zij zou zo haar politieke rol beter kunnen vervullen dan als extreme organisatie, per definitie uiterst gering in leden-aantal, buiten de partij. In de praktijk echter maakte het weinig verschil: ook in Vlaanderen werd de grootste fascistische partij, het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) door de stichting van een zelfstandige Vlaamse SS uit angst voor deze concurrentie naar nauwere samenwerking en groter conformisme met de Duitsers gedreven.[1]

Achteraf gezien mag dit alles inderdaad duidelijk zijn, maar in dat onzekere jaar 1940 waren er maar heel weinigen, die een redelijk inzicht hadden in het ondoorzichtige patroon van de politiek, die de Duitsers voerden, beter gezegd, van de diverse en divergerende politieke plannen en koersbepalingen van de Duitse instanties. Voor de onmiddellijk betrokken toeschouwer, die de distantie van de tijd, en de wetenschap van de ware machtsverhoudingen miste, was de Duitse politiek vaak zonder vaste lijn, leek er anderzijds soms een duidelijke koers gevolgd te worden waar die feitelijk ontbrak, of omgekeerd. Zo ook bij de oprichting van de Nederlandsche SS, en daarom is het niet zo *erg* verwonderlijk (met nadruk op het woordje erg) dat Mussert van heel deze opzet vooreerst niets bemerkte. Zelfs de bedoeling om een SS-formatie op te richten ontging hem aanvankelijk. Hij dacht toen nog, dat de Duitse SS belangeloos zou helpen WA en Mussert-Garde op een nieuwe en stevige basis te zetten.[2]

Daarbij heeft hij de Mussert-Garde hoogstwaarschijnlijk gezien als een nog trouwere kern dan de WA, zoals de SS dat ten opzichte van de *Führer* in vergelijking met de *SA* was, ondanks het feit, dat hij Feldmeijer thans niet minder begon te wantrouwen dan Rost na hun terugkeer uit Calais.

Vanuit dit gezichtspunt moet men vermoedelijk het ritueel zien, dat zich op de kaderbijeenkomst, die de NSB op 8 juni in het Utrechtse jaarbeursgebouw hield, afspeelde: Mussert overhandigde aan Feldmeijer in diens functie van leider der Mussert-Garde een vlag, die de baar van een in de mei-dagen omgekomen NSB-er (of een paar NSB-ers, dat is niet duidelijk) had bedekt. Hierna legde Feldmeijer de eed van trouw af 'aan Volk en Vaderland, de Beweging en den Leider.' De vlag was van dit moment af de 'eerevlag der Beweging', voortaan bij elke plechtigheid door Feldmeijer aan het hoofd van zijn gardisten mee te dragen. Dat gebeurde ook op 22 juni op de massale 'Hagespraak der Bevrijding' met het maximum aan nazi-stijl, dat de NSB kon opbrengen.[3]

Mussert hoopte waarschijnlijk door deze eed Feldmeijer vaster aan zich te binden[4], en vermoedelijk ook de hele Mussert-Garde door het ritueel met de erevlag. Dit had namelijk een precedent. In 1926 had Hitler zijn SS de 'bloedvlag' van de partij gegeven.[5] Wanneer men dat hele liturgische gebeuren met vlag en eed inderdaad interpreteerde als een erkenning van de Mussert-Garde als een soort SS, hing het er maar van af, of het accent kwam te liggen op de trouw aan de Leider of op het karakter als SS – en in welke richting Himmler, Rauter en Feldmeijer het wensten te sturen, is voor de lezer nu wel duidelijk.

(1) Knoebel, *SS in Belgium*, p. 152, 153.
(2) Dagb. Mussert 15 en 20 juni: vgl. p. 228.
(3) *Nat. Dagbl.* 10 en 22 juni 1940; *Vo Va* 14 juni 1940; Mussert-film van Schuursma.
(4) Zo ook Van Geelkerken na de oorlog in Doc. I Jansonius 3.
(5) Zie p. 13.

Het was voor Mussert nog steeds niet duidelijk, waar het heen ging. Op 23 juli schreef Feldmeijer hem, dat binnenkort Himmler een bezoek aan Mussert wilde brengen om 'organisatie en plaats der M.G. persoonlijk met U te bespreken', en in de tussentijd zou hij, Feldmeijer, – zijn toon wekte de suggestie van gehoorzaam en hulpvaardig initiatief – uitzien naar geschikte krachten voor de garde.[1] Daar was hij in werkelijkheid trouwens allang mee bezig. Mussert mag zich hebben afgevraagd, wat Himmler er eigenlijk mee te maken had. Koesterde hij nog steeds de onmogelijke gedachte, dat de Duitse SS geheel belangeloos zou helpen aan de wederopbouw van de paramilitaire formaties van de NSB? Aan de vorming van zijn volgelingen tot nog nationalistischer Nederlanders? Het is allerminst uitgesloten.

Hoe de kaarten werkelijk lagen, ervoer hij van de *Reichsführer* zelf. Een week later, op 30 juli, stonden voor het eerst tijdens de oorlog Mussert en Himmler tegenover elkaar. Dit begin van een reeks confrontaties tussen de leider van de NSB en de machtige SS-chef voltrok zich in het fraai gelegen en riante kasteel Oud-Wassenaar, waar bijna twee maanden eerder Himmler, Seyss-Inquart en Rost hun plannen hadden gesmeed. Evenals van dit gesprek is er van de eerste ontmoeting tussen Mussert en Himmler geen directe documentaire neerslag, en moeten wij dit voor de Leider zo onaangename onderhoud uit spaarzame en allerminst objectieve uitingen van de betrokkenen van latere datum reconstrueren.

Dat het voor Mussert hoogst onaangenaam was, blijkt uit die gegevens duidelijk. Mocht Mussert na het bezoek op 9 juni van de weinig fijngevoelige *SS-Brigadeführer* Berger, die hem zo zeer had geschokt, ooit gehoopt hebben met de *Reichsführer* zelf de zaken prettiger te regelen, bijvoorbeeld in de zin van een vlotte samenwerking inzake 'organisatie en plaats' der Mussert-Garde, dan moet het gesprek met Himmler een tweede, vermoedelijk nog ergere schok voor hem geweest zijn. Deze stelde onmiskenbaar centraal, dat er voor Nederland maar één toekomst was, en dat was een Germaanse toekomst, 'worüber Herr Mussert entsetzt gewesen sei'.[2] Dat laatste was dus niet de eerste keer en evenmin de laatste. Liet Himmler toen al het woord 'Reich' vallen, zoals hij later beweerde? Misschien niet, of waarschijnlijk met opzet niet al te duidelijk. Zijn nadruk op het gemeenschappelijke Germaanse lot van de Nederlandse, Duitse en Scandinavische volkeren was duidelijk genoeg. Men begeeft zich waarachtig niet in al te wilde speculaties, wanneer men veronderstelt, dat Mussert evenals de vorige keer en alle volgende keren wat protesten heeft laten horen om zich tenslotte er toch bij neer te leggen. Tegen de *nordische* wereldbeschouwing, die Himmler ontvouwde, durfde hij geen bezwaar te maken.[3] Maar kennelijk bracht Himmler ook ter sprake, dat de wederom op te richten Mussert-Garde – vanzelfsprekend onder leiding van Feldmeijer – liefst maar een SS-inslag moest hebben ter propagering van een groot-Germaans besef. Een soort SS-formatie; een Nederlandse SS kortom. Hoe Himmler handig van de ene genuanceerde uitdrukking naar de andere overgleed, weten wij niet en hoeft ons nauwelijks bezig te houden. Dát hij zich in dergelijke termen heeft uitgedrukt, mag men veilig aannemen, gezien Musserts notities over een bespreking, die hij zes dagen later, op 5 augustus (alweer in kasteel Oud-Wassenaar) had met Seyss-Inquart, die trouwens in het zich genuanceerd uitdrukken nog meer bedreven was:

(1) HSSPF V 376 a.
(2) Nr. 432; wanneer men wil zien, hoe Mussert in een persoonlijke confrontatie met Himmler er geheel en al onderdoor gaat, leze men dit document, een verslag van een gesprek tussen hen in juli 1943. Dat in het onderhoud van 1940 een Germaanse toekomst centraal heeft gestaan, valt ook af te leiden uit de bronnen, in de volgende noot genoemd.
(3) A.v.; Mussert aan Seyss-Inquart 30 aug. 1940 (concept), NSB 15 c; notitie van Mussert, kerstmis 1940: Overzicht van den strijd der N.S.B., NSB 15 g (de eerste versie daarvan, daterend van 5 december, gepubl. in *Vijf nota's van Mussert*, p. 121–140); Mussert aan Himmler 5 jan. 1944, NSB 20 e; voor de datum van het bezoek *Besprechungen bei Generalkommissar zbV Schmidt* (afgekort: BS) 8/40–11 en 11/40–8, HSSPF 54 a.

'Belangrijkste onderwerp: SS kwestie.
Rijkscommissaris begreep de groote moeilijkheid:
W.A. in opbouw. Daarnaast een soort SS. formatie.'[1]

Het hoge woord was er uit, beter gezegd, de twee letters 'SS' waren genoemd; stellig door Himmler, waarbij de rijkscommissaris zich bepaalde tot het begrijpen van moeilijkheden. Typerend voor Mussert is het weer, dat hij geen duidelijke en consequente afwijzing aandurfde. Had hij niet kortweg elke medewerking kunnen weigeren aan dit plan, waarvan hij terecht niet veel goeds verwachtte?

Men houde bij de beantwoording van deze vraag rekening met de politieke situatie, zoals die zich in augustus en begin september 1940 ontwikkelde. Daarbij herinneren wij de lezer er aan, dat spreken over *de* politiek van *de* Duitse bezetter eigenlijk misleidend is. De verschillende instanties hadden, hoe vaag ook meestal, hun eigen visie, hun eigen plannen, uitgangspunten, en vooral niet te vergeten hun eigen belangen. Het belangrijkste voor Seyss-Inquart was zonder enige twijfel zich aan Hitler te doen kennen als een knap bestuurder, die met resultaten voor de dag kwam. Daarom probeerde hij in deze tijd nog in de eerste plaats een brede basis voor zijn politiek te vinden, ook buiten de rechts-radicale kringen om – of juist buiten die kringen om. Dat hoeft ons hier verder niet bezig te houden. Die bredere basis zou hij niet vinden, en hij zou weldra vrijwel alleen op de Nederlandse nationaal-socialisten, of wie daarvoor doorgingen, zijn aangewezen. Maar ook in dit milieu had niemand het monopolie van vertrouwen en steun van de bezetter, al mochten bepaalde lieden zich met die hoop vleien. Tenslotte was Rost van Tonningen weliswaar de authentieke radicale nationaal-socialist, maar tevens uit dien hoofde exponent van de SS, enige tijd zelfs de belangrijkste. En hoewel Seyss-Inquart zelf een hoge SS-rang bekleedde en altijd tegenover de SS de indruk trachtte te geven, dat hij de SS-koers volgde, voelde hij er weinig voor om via Rost zijn Nederlandse satrapie tot een leen van Himmler te laten maken. De intelligentie van Rost en het politieke onverstand van Mussert deden de keus niet noodzakelijkerwijs op de eerste vallen. Het waren integendeel goede redenen om ernstig aan steun voor de tweede te denken. Daarbij: van alle rechts-radicale stromingen en figuren bood alleen de NSB enigermate een reële basis voor politieke collaboratie, en men kon het toejuichen of betreuren, die NSB was nu eenmaal vast met de persoon van Mussert verbonden. Rost met al zijn jachtige bemoeienissen met arbeiders, boeren, jeugd, met al zijn relaties en connecties ontbeerde een vaste basis. Voor een scherp opmerker moest het bovendien tegen augustus 1940 al twijfelachtig zijn, of Rost met zijn poging het georganiseerde 'marxisme' in Nederland in de naziboot te nemen, succes zou hebben. Een en ander ontging de rijkscommissaris niet.[2]

Tot de koele analyse was Seyss-Inquart zeer zeker in staat; actief een bepaalde weg inslaan was echter een ander ding. In het bepalen van een politieke koers onderging hij de invloed – die in later jaren wel afnam – van de veel minder aarzelende, veel meer daadkrachtige Schmidt. Voor de *politische Generalkommissar* golden weliswaar ook soortgelijke overwegingen als hierboven vermeld, maar bij hem lagen uitgangspunten en accenten toch weer iets anders. Als representant van de *NSDAP* zocht hij naar andere politieke krachten dan degenen, die zich ter beschikking stelden aan concurrerende machtsapparaten als de SS. In de hoek der Nederlandse fascisten en nationaal-socialisten hoefde hij niet lang te zoeken: Mussert, leider van de grootste rechts-radicale groepering, bood zich aan, en Schmidt moet onmiddellijk het naïeve vertrouwen hebben opgemerkt, dat Mussert in hem persoonlijk stelde; deze zag in Schmidt een oprechte en goedwillende volgeling van

(1) Dagb. Mussert 5 aug.
(2) Vgl. p. 197. Het hier gestelde is natuurlijk een algemene beschouwing, maar wordt volledig gedocumenteerd zowel door het reeds genoemde bronnenmateriaal, dat op deze periode betrekking heeft, als door stukken van latere datum; men zie o.a. nrs. 393, 394 en 394 I; tevens nr. 390, noot 15 vanwege Seyss-Inquarts aangeboren *Verlogenheit*; IMT 997-PS; *Corresp. Rost*, p. 94, 95, 127.

Hitler, in wiens oprechtheid en goede bedoelingen Mussert evenzeer bleef geloven tot zijn dood toe.[1] Schmidt zag een kneedbare, weinig realistische partijleider en een aan deze figuur verknochte aanhang: bruikbare instrumenten voor zijn eigen ambities.

Dat juist deze koers hem al snel in een heftige politieke vete met de SS-representant in Nederland Rauter zou brengen, werd naar onze mening niet voorzien. Himmler en Rauter stonden in deze tijd nog tamelijk positief tegenover de NSB en haar leider. Weliswaar waren zij reeds voordat allerlei ongunstige informaties over deze partij hen bereikten op de hoogte van het feit, dat de echte nationaal-socialistische leer er in hoogst verwaterde vorm voorkwam; weliswaar was de SS er veel aan gelegen, dat Rost van Tonningen buiten de partij om het Nederlandse volk rijp maakte voor die leer. Maar zover was het nog niet. Het was nu minstens van even groot belang, van groter belang misschien wel, dat er snel een inheemse politieke SS in Nederland werd geschapen. Dat kon thans wel buiten Rost om, maar zoals de situatie eenmaal lag, niet buiten de NSB en buiten Mussert om.

Wellicht had een andere politieke partij met meer reserve en distantie dan nu juist de NSB in 1940 ten opzichte van de Duitse bevrijders en kameraden bezat, met een meer in politieke tactiek doorknede leider dan nu juist een Mussert, meer winst uit de situatie gehaald. Maar Mussert begon met een door niets gerechtvaardigd vertrouwen in de rijkscommissaris en diens politieke adjunct. Zelfs aan Himmler, die hem zo had doen schrikken – en die hij wèl meteen gewantrouwd moet hebben – gaf hij als het ware een politiek voorschot. Hij meende, dat de enig juiste gedragslijn bestond in openlijk en zonder meer klaar staan voor wat hij als oprechte en loyale samenwerking beschouwde. Zijn hele partij volgde hem in deze fatale houding. Op de al eerder genoemde 'Hagespraak der Bevrijding', de massabijeenkomst op 22 juni van de NSB te Lunteren, was dat heel evident geweest. Dat was ook de bedoeling van de manifestatie geweest: de Duitsers laten zien hoe de NSB-massa van haar onvoorwaardelijke vriendschap en wil tot samenwerking met de bezetter getuigde.

Het gaf de Duitsers de gelegenheid om met de NSB te jongleren. Wij menen, dat tegen het begin van augustus Seyss-Inquart, Schmidt en Himmler, hoe verschillend zij ook gemotiveerd waren, elkaar vonden in een wat andere koers: de NSB zou 'een kans krijgen'. Dat hadden zij, toen zij Rost van Tonningen als *coming man* naar voren hadden geschoven en daarnaast niet-nazi groeperingen als de Nederlandsche Unie in hun politiek betrokken, trouwens nimmer uitgesloten. Het betekende ook niet, dat in de *mehrgleisige* Duitse politiek Rost en de Unie nu van de baan waren. Maar Mussert en zijn NSB zouden nu de ruimte krijgen, op voorwaarde, dat Mussert gehoorzaam in het voetspoor van de *Führer* zou gaan lopen, en dat binnen de partij zeer spoedig de Nederlandse SS-formatie tot stand zou komen, die van het begin af de NSB in het spoor zou dwingen. Himmler had Mussert die SS aangezegd, aan de rijkscommissaris en Schmidt was het nu om Mussert snel tot concrete stappen te brengen.

Beiden, Seyss-Inquart en Schmidt, namen in deze periode de houding aan, die zij gedurende de

(1) Voor de periode en de materie, waar het hier om gaat, blijkt dit uit Musserts eigen dagboek uit 1940 (ook enigszins uit de in noot 4 op p. 236 genoemde bron), en uit de verklaringen, die hij na de oorlog gaf; hoe apologetisch die ook zijn, wat dit aspect van Mussert betreft, zijn zij volkomen in overeenstemming met het bronnenmateriaal uit de bezettingstijd. Hoewel eigenlijk buiten dit bestek vallend mogen hier toch wel de eerste indrukken gereleveerd worden, die Mussert van de belangrijkste Duitse machthebbers kreeg. Schmidt: 'een aardige flinke jongere man, die mij zeer sympathiek leek.' Seyss-Inquart: 'een nobel, eerlijk mensch met zacht karakter, die van den Führer opdracht heeft het zoo goed mogelijk met ons land en ons volk te maken.' Zelfs Rauter: 'Prima man. Gelooft volkomen in zijn roeping.' (Dagb. Mussert 5 en 15 juni). De brutale vechtersbaas Rauter kon dit positieve beeld niet lang handhaven, ook van Seyss-Inquart en zijn politiek leerde Mussert tenslotte enige schaduwzijden kennen, maar zijn oordeel over Schmidt werd in de loop der tijden alleen nog maar positiever. Zelfs van Bormann zei hij na de oorlog nog: 'Hij was een fatsoenlijk man en steunde ons ook.' In Musserts eenvoudige visie hadden *Führer* en *NSDAP*, d.w.z. Hitler, Bormann en Schmidt, het beste met Nederland voor. De laatste twee werden gedwarsboomd, en de eerste werd bedrogen door Himmler en Goering. (Verkl. Mussert I, p. 8, 9, II, p. 2, 3).

hele bezettingstijd zouden volhouden: Seyss-Inquart mild, vaderlijk, en vol begrip (wij zagen hem al even die laatste eigenschap etaleren), soms plotseling streng en een enkele keer ultimatief; Schmidt volledig in de rol, waarin Mussert hem altijd, ook na de oorlog, zag: de oprechte, belangeloze vriend, die het allerbeste met Nederland in het algemeen en met Mussert in het bijzonder voorhad, de lezer weet het reeds.[1] Vader en vriend begonnen meteen na Himmlers bezoek op Mussert in te praten om een Nederlandse SS als weerformatie van de NSB te accepteren. Vooral van Schmidt was dit een kronkelige politiek, niet alleen tegenover Mussert door en door onoprecht, maar ook tegenover de SS. Men zou kunnen zeggen, dat hij de NSB een SS-formatie opdrong, teneinde de *NSDAP* sterker tegenover de SS te maken; één van zijn meest grillige passen in zijn 'politieke eierdans'[2], die tenslotte niemand meer goed kon begrijpen en volgen, ook zijn chef Bormann niet[3], en die een paar jaar later met de ondergang van de al te veel op intriges en *combinaisons* bouwende politieke commissaris-generaal zou eindigen.

Waarom alle détails van Musserts tegenstribbelen vermelden? In het gesprek met Himmler had hij verzuimd tegen diens Germaanse ideologie stelling te nemen, verzuimd ook de oprichting van de Mussert-Garde als 'een soort SS-formatie' meteen vierkant af te wijzen. In het frequente contact, dat hij hierna in augustus en september met Seyss-Inquart en Schmidt onderhield, trok hij zich geheel terug op secundaire stellingen. Hij stelde een en ander voor als een 'kwestie-Feldmeijer'; eerst trachtte hij de rijkscommissaris ervan te overtuigen, dat de supervisie over de WA en de komende SS-formatie opgedragen zou moeten worden aan de secretaris-generaal van de NSB C. J. Huygen. Later stelde hij voor de leiding van de kennelijk toch onvermijdelijke SS in handen te leggen van de WA-commandant mr. A. J. Zondervan, een trouw Mussert-man en politiek lichtgewicht. Zo hanteerde hij nog een paar vertragingstactiekjes, alles uiteindelijk zonder resultaat.[4]

Als hij, Mussert, nu maar het oor van de *Führer* kon bereiken! De man was ervan overtuigd, dat wanneer er een stevige band tussen hem en Hitler zou bestaan, hij het vaderland zou kunnen bewaren voor alle annexionistische strevingen en naar een betere toekomst zou kunnen leiden; dit *Leitmotiv* is gedurende de gehele bezettingstijd als grondtoon bij Mussert te vinden. Hij was er nu ook wel van doordrongen, dat daar iets tegenover moest staan: een erkenning van de noodzaak van een zekere Germaanse integratie (daar viel zeker na het gesprek met Himmler niet aan te ontkomen), een erkenning ook van Hitler als hoogste autoriteit in het Germaanse kader. Al te geïntegreerd wenste Mussert dat Germaanse kader beslist niet. Vandaar zijn eerste nota van 27 augustus voor Hitler over een Germaanse statenbond[5], een door Hitler te leiden losse federatie. Wat Mussert er voornamelijk mee beoogde was zich een introductie te verzekeren bij de man, die over het lot van Europa zou beslissen, en bij wie Mussert zo snel mogelijk wenste te worden toegelaten, tot bijna elke prijs.

Die prijs moest hij echter eerst betalen. Schmidt maakte hem op 3 september duidelijk, dat voor Mussert 'om te bereiken wat mogelijk was in belang van Volk en Vaderland maar één ding te doen' was, 'nl. mij onvoorwaardelijk scharen achter Hitler, die absoluut het allerbeste met Nederland voor heeft en ook voor Indië zal doen wat mogelijk is'.[6] De volgende dag verklaarde Mussert plechtig tegenover de rijkscommissaris, dat hij Hitler als *Führer* erkende en tekende een desbetreffend document. Die erkenning werd versterkt door een telegram van dezelfde dag aan Hitler,

(1) Zeer duidelijk blijkt dit uit Dagb. Mussert en Verkl. Mussert.
(2) Deze zeer juiste typering is van mevr. E. Fraenkel-Verkade (zie de in noot 4 genoemde Not. 39).
(3) Zie p. 95.
(4) Dagb. Mussert 5 aug. t/m 2 sept.; H 1073, verder de bronnen in noot 3 op p. 237 genoemd, voorzover uit NSB 15 c en g. Men zie voor Zondervan ('de onwaarschijnlijke Zondervan' noemt mevr. E. Fraenkel-Verkade hem in Not. 39: 'Dienstneming van Nederlanders bij de vijand') nr. 136, noot 4.
(5) Zie p. 233; tevens Musserts Overzicht van den strijd der N.S.B., NSB 15 g.
(6) Dagb. Mussert, gedateerd 3 augustus; dit moet waarschijnlijk zijn 3 september, anders 2 september.

waarin Mussert het lot van Nederland in diens handen legde en schreef de bevelen van Hitler af te wachten. Het was de eerste formele stap naar steeds grotere afhankelijkheid van Hitler; de weinigen, die bij Musserts *Anerkennung* van de *Führer* aanwezig waren – behalve Seyss-Inquart ook Schmidt, Wimmer, Rauter, Van Geelkerken en Rost van Tonningen – oordeelden het niet raadzaam de buitenwereld, hieronder de NSB met het kader inbegrepen, over deze daad te informeren (zomin als men in december 1941 de eed, die Mussert toen aan Hitler zwoer, bekend maakte).

Die eerste knieval moest nog wel even aangevuld worden met kleinere concessies, of wat voor Mussert kleinere concessies leken, met name zijn fiat voor een SS onder Feldmeijer. In zijn dagboek tekende Mussert aan, dat Schmidt hem aangeraden had

'nu niet langer den Rijkscommissaris moeilijkheden te veroorzaken met de kwestie Feldmeijer, die van te ondergeschikt belang is. De groote zaak mocht daardoor niet bedorven worden. Hem gezegd: vooruit dan maar.'

Tevens adviseerde Schmidt (volgens een na-oorlogse verklaring van Van Geelkerken) de NSB-leider om die SS maar zelf op te richten, tegenhouden kon hij het toch niet meer.[1]

Dat laatste was de vraag: de latere personeels- en inlichtingenchef van de Nederlandsche SS Bettink zei na de oorlog, dat het er begin september 1940 nog op leek, dat het hele SS-project niet door zou gaan. Dat er overigens plannen voor een SS waren, werd omstreeks die tijd ook duidelijk voor de mannen van de Mussert-Garde. Het lijkt erop, dat zij ook iets van de politieke spanning aan de top, juist naar aanleiding van deze plannen, hebben opgemerkt.[2] Eén van hen stortte een paar weken later, vlak nadat de Nederlandsche SS was opgericht, zijn hart uit bij zijn plaatselijke oud-leider van de Mussert-Garde: 'Mijn gevoel zegt mij, dat deze geheele S.S.-geschiedenis den Leider is OPGEDRONGEN.'[3]

Dat was zeker juist. Maar Mussert had nu het vooruitzicht binnenkort door Hitler te worden ontvangen, en meende zo stevige winst te hebben behaald op zijn opposanten binnen eigen kring, Rost van Tonningen en Feldmeijer. Tot op zekere hoogte had hij gelijk: de aanvankelijke achterstand, die hij vergeleken bij Rost had, liep hij nu ruimschoots in. Rost werd weliswaar nu tweede 'plaatsvervangend leider' naast Van Geelkerken, maar zijn positie als eerste politieke troef was hij aan zijn Leider kwijtgeraakt; als leider van een nazificatie-beweging buiten de NSB om zag men niet meer zoveel in hem, en hij mocht vooreerst zijn waarde op andere terreinen, o.a. op economisch gebied, gaan bewijzen. Wat de SS betreft hield Mussert de eer aan zichzelf: de dood van de Haagse WA-man Peter Ton, op 7 september omgekomen bij een botsing van de WA met de politie, greep hij als aanleiding aan om op 11 september te 'antwoorden' met de formele oprichting van de Nederlandsche SS als afdeling IX van het NSB-Hoofdkwartier onder Feldmeijer als Voorman. Op 23 september vond de lang verbeide ontmoeting tussen hem en Hitler plaats. Hitler sprak waardering uit voor Musserts nota, en wist hem in sterke mate te suggereren, dat Seyss-Inquart de *Machtübernahme* van de NSB moest voorbereiden, en dat Nederland nimmer geannexeerd zou worden. Dat Hitler zich in zijn woordenstroom alles voorbehield, realiseerde Mussert zich onvoldoende, of helemaal niet.[4]

(1) A.v. 4 en 6 sept.; Verslag van Van Geelkerken als bijlage 1 bij dit deel van het dagboek; *Vijf nota's van Mussert*, p. 15; Verkl. van Van Geelkerken in Doc. I Jansonius 3.
(2) Doc. I Jansonius 3; Van Etten, Ned. SS, p. 11.
(3) Schumacher aan Stein 18 sep. 1940, Doc. I Schumacher.
(4) BS 33/40–1, HSSPF 54 a; *Corresp. Rost*, p. 128, 129; Van Etten, Ned. SS, p. 11, 12; *VoVa* 13 en 20 sept. 1940; verslag van Van Geelkerken (zie noot 1); zelfs in dit stuk, dat de gunstigste interpretatie van het onderhoud voor de NSB is, valt het op, hoe vaag de beloften van Hitler, omkleed met fraaie frasen, zijn.

Winst had Mussert zeker binnengehaald, maar ook een Trojaans paard, in de vorm van die Nederlandsche SS. Stellig besefte hij toen ondanks zijn tegenzin en sombere vermoedens nog niet half, wat hij hiermee in huis had gehaald. De 'kwestie Feldmeijer', zoals hij het onbewust bagatelliserend – en onbewust een realistische confrontatie met het probleem vermijdend – noemde, die van 'te ondergeschikt belang' was, zoals Schmidt hem had weten aan te praten, zou vier-en-half jaar lang de steen des aanstoots voor hem worden, het aanknopingspunt van sterke vijandelijke machten in het Duitse broederland en de Duitse zusterbeweging. In de SS en haar Nederlandse filiaal zou de NSB-leider de volle hevigheid van Duits imperialisme en Duits annexionisme te bespeuren krijgen.

Het moet erkend worden, dat in de eerste periode van de Duitse bezetting ook vele anti-Duitse Nederlanders nog steeds geen flauw benul van de SS hadden. Een duidelijk anti-nationaal-socialistisch, christelijk georiënteerde Nederlander schreef op 13 september in zijn dagboek:

> 'Mussert deelt mee, dat een nederlandsche SS is opgericht die nauw met de duitsche zal samenwerken. Ook al een gevolg van den dood van Ton. Diens dood brengt de N.S.B. nog veel voordeel. Wat S.S. beteekent weet ik niet. Ik zal er eens naar informeeren. Anders breng ik het later nog in verband met *S*taats*S*poor.'

Twee weken later wist hij iets meer:

> 'De nederlandsche S.S. is gevestigd te Utrecht en staat onder leiding van een meneer H. Feldmeijer. Weer een plotseling opkomende, onbekende ster,'

en twee dagen nadien was de schrijver 'er achter gekomen wat SS beteekent, en dat ze de runen voeren.'[1]

Men mag aannemen, dat hij in de loop van de volgende jaren nog iets meer over het werkelijke karakter van de SS zou ervaren. Dat gold voor het Nederlandse volk in zijn geheel. Het gold, in ander verband, ook voor Mussert.

(1) Dagb. J. v. d. M., aant. van 13, 26, 28 sept. 1940.

De Germaansche SS

A. *De actieve SS*

De Nederlandsche SS was, en wilde dat ook zijn, een instrument van de ware nationaal-socialistische revolutie, een revolutie, die in tegenstelling tot de halfslachtige en eng-nationale doeleinden van de NSB-leiding gericht was op een toekomstig rijk, dat gebaseerd was op een consequent volgehouden ras-principe. Voor de *Höherer SS- und Polizeiführer*, vertegenwoordiger van de SS in Nederland, was de inheemse SS-formatie bij uitstek het instrument voor de verwezenlijking van de SS-politiek. Er is dus alle reden om organisatie en structuur van deze formatie nader te bezien.

Hoe de Nederlandsche SS tot stand kwam, wie de eigenlijke initiatoren waren en wie er in werkelijkheid over beschikten, hebben wij reeds in een vorig hoofdstuk aangegeven. Op 11 september 1940 werd officieel de Nederlandsche SS door Mussert opgericht. Formeel zou zij gedurende de hele bezettingstijd een formatie van de NSB blijven, zoals de WA of de Jeugdstorm, of zoals de Duitse SS ten opzichte van de *NSDAP*. Gezien de voorgeschiedenis hoeft het weinig verwondering te wekken, dat die formele status als onderdeel van de NSB heel weinig om het lijf had. Tot het einde toe bleven weliswaar zowel Mussert als de prominente SS-figuren in het openbaar fraseren over het tweeledige aspect van de Nederlandsche SS: enerzijds als weerformatie van de NSB, anderzijds als stoottroep van de groot-Germaanse gedachte, integrerend deel van de hele SS en ondergeschikt aan de *Reichsführer-SS*.

In werkelijkheid bestond die dualiteit niet. Vanaf het begin zag de SS de Nederlandse formatie uitsluitend als een onderdeel van zichzelf, en de Nederlandsche SS wenste niets anders, en niets liever. Wij hebben reeds gezien, hoe meteen nadat Nederland door de Duitsers overrompeld was, Feldmeijer in aansluiting op – en in concurrentie met – Rost van Tonningen zich aanbood als verlengstuk van de SS in Nederland. 'Auch er will engste Fühlung mit mir halten,' schreef Rauter aan Himmler op 10 juni 1940, toen hij deze jonge kracht, voorbestemd om Nederlands SS-leider te worden, had leren kennen. Dat vond Himmler niet genoeg, Feldmeijer moest de SS-formatie 'mit unserer Hilfe und nach unseren Richtlinien vornehmen.'[1] Dit schreef Himmler aan Rauter op 19 juni. Al gauw werd het voor hen, voor Feldmeijer en voor al diens mannen vanzelfsprekend, dat de Nederlandsche SS een deel vormde van de SS als geheel. De Duitse SS-autoriteiten, in de eerste plaats de *Reichsführer* en zijn *HSSuPF* in Nederland werden als de natuurlijke superieuren aanvaard.[2]

Die invoeging in het geheel der SS vond formeel pas plaats op 17 mei 1942, toen de Nederlandsche SS door Mussert in aanwezigheid van Himmler op Hitler werd beëdigd. Bij die gelegenheid droeg de leider der NSB zijn formatie plechtig over aan de *Reichsführer-SS*, 'voor zooverre het voor de vervulling Uwer Germaansche taak noodzakelijk is,' voegde hij er tegenover de Nederlandse

(1) Nrs. 31 en 34.
(2) Zie bv. nr. 119: Rauter benoemt iemand in een bepaalde functie in de Nederlandsche SS. Er zijn nog meer voorbeelden te geven, waaruit blijkt, dat reeds voordat de Nederlandsche SS officieel aan Himmler werd overgedragen (zie hieronder) Rauter als een normale superieur met alle bevoegdheden van dien gezien werd.

SS-mannen aan toe. Het zou een loos voorbehoud blijken te zijn. Bij dezelfde gelegenheid liet Himmler er geen twijfel over bestaan, dat de Nederlandsche SS nu als een integrerend onderdeel van de SS als geheel beschouwd diende te worden met alle plichten en rechten, daaraan verbonden.[1] Men kan erover twisten, of die volledige integratie ooit is bereikt. Vast staat, dat de speciale 'wetten', die Himmler in de loop der jaren voor zijn SS had opgesteld – o.a. het *Heiratsgesetz* – met spoed in de Nederlandsche SS werden ingevoerd, en dat zowel van Duitse als van Nederlandse SS-zijde alles werd gedaan om die integratie zo snel en zo compleet mogelijk te bereiken.[2] Met ingang van 1 november 1942 werd de naam 'Nederlandsche SS' gewijzigd in 'Germaansche SS in Nederland', een consequentie, die eerder laat dan vroeg getrokken werd. De Noorse SS-formatie *Norges SS* had al op 21 juli 1942 haar naam veranderd in *Germanske SS Norge*.[3] Deze naamwijzigingen waren bedoeld om aan te geven, dat er slechts één SS was, een Germaanse politiek-militaire orde, strijdend voor een Germaans rijk. Zoals dat komende rijk Germaans en niet exclusief Duits zou zijn, zo pretendeerde de SS die gedachte al verwezenlijkt te hebben in haar organisatorische structuur, waarin Duitse en niet-Duitse onderafdelingen waren samengebundeld. Inderdaad wordt hier en daar de term 'gesamt-germanische SS' door Himmler en andere SS-leiders wel om propagandistische redenen voor de hele SS gebruikt. Consequent doorgedacht had men dan ook voor de formatie in Duitsland tot een term 'Germanische SS Deutschland' moeten komen, maar dat gebeurde niet. Als amalgama van gelijkberechtigde Duitse en niet-Duitse eenheden was de SS een fictie; praktisch gesproken bleef *de* SS identiek met de Duitse SS, vermeerderd met zich vrijwillig invoegende niet-Duitse eenheden.

De eedsaflegging was alleen een formalisatie van een allang bestaande situatie, en dat werd door de SS-leiders toen en later ook openlijk erkend, ja zelfs met nadruk naar voren gebracht. Het nummer van *Storm* (het blad van de Nederlandsche SS), dat na de beëdiging verscheen, schreef terecht:

> 'Op dit derde groote appèl van de Nederlandsche SS hebben wij, SS-mannen, opgeroepen door onzen Voorman, ten overstaan van den Leider der N.S.B. en in tegenwoordigheid van onzen Reichsführer SS onze oude trouw aan Adolf Hitler bezegeld.'[4]

In wezen dateerde het streven naar volledige aanpassing, uiterlijk en innerlijk, al van voor de oprichting van de Nederlandsche SS. Wij herinneren eraan, dat de *Standarte 'Westland'* van de *Waffen-SS* o.a. in het leven geroepen was om een kader voor de komende SS-formatie in Nederland te leveren. Een groot aantal vrijwilligers in dit regiment keerde eind 1940, begin 1941 uit München terug[5], en trad in meerderheid toe tot de pas-opgerichte Nederlandsche SS, zodat zij daarin de gewenste stijl van de *Waffen-SS*-kazerne konden introduceren. Die werd immers onontbeerlijk geacht. Want de SS, en dus ook de Nederlandsche SS diende een politiek-militaire orde te zijn. Dat wilde zeggen: de SS-man moest zich niet met de *Tagespolitik* bemoeien, maar moest een strijder zijn voor zijn wereldbeschouwing, zijn plaats niet vindend in een politieke partij van het normale type – daar hoorden ook NSB en *NSDAP* toe – maar in een op militaire leest geschoeid keurkorps. Men houde dit in het oog: de SS-man hoefde niet van de SS zijn beroep te maken. Feldmeijer maakte slechts een minderheid van zijn volgelingen, in de eerste plaats een aantal van zijn vrienden uit de volkse kring, tot *hauptamtliche* medewerkers. Er was nu eenmaal een kleine

(1) *Storm* 22 mei 1942.
(2) Zie ook nr. 162 en de verwijzingen daarbij.
(3) Nr. 256; Hugh Page Taylor: *Uniforms of the SS. Volume 2 Germanische-SS 1940–1945*, London, 1969, p. 110.
(4) *Storm* 22 mei 1942. Men lette op de woordkeus: 'den Leider der N.S.B.' en 'onzen Reichsführer SS'.
(5) Van Etten, Ned. SS, p. 10, spreekt van 250 vrijwilligers. Zie echter p. 321, en noot 5 daarbij.

groep nodig, die in de SS een betaalde baan vonden om de zaak aan het draaien te brengen en te houden, maar Feldmeijer waakte er met succes voor, dat die groep niet uitdijde tot een onevenredige en verstikkende SS-bureaucratie. Uiteraard was dat makkelijker voor hem dan het in Duitsland was voor Himmler met diens veel grotere, voortdurend allerlei staatszaken usurperende SS-apparaat.

De Nederlandse SS-man mocht in het dagelijkse leven in zijn gewone burgerpak zijn normale bezigheden nagaan, Feldmeijer eiste wel, dat de SS-man het grootste deel van zijn vrije tijd, en welhaast heel zijn gedachten- en gevoelsleven in dienst van de SS stelde.

De orde moest een elite zijn, de selectie plaatsvinden op basis van ras, lichamelijke conditie, levenshouding en karakter. Om slechts voorlopig tot de Nederlandsche SS te kunnen worden toegelaten moest de aspirant aan de volgende voorwaarden voldoen:

'1. Arische afstamming tot 1800, die in de loop der tijd moet worden bewezen. Men moet op erewoord kunnen verklaren, dat van niet-arische afstamming niets bekend is.
2. Geen oneervolle strafrechtelijke vonnissen.
3. Minstens 1.72 lichaamslengte.
4. Lichamelijk gezond, na geneeskundig onderzoek.
5. Leeftijd tussen 18 en 30 jaar. Geen leeftijdsgrens voor beproefde nationaal-socialistische strijders van voor 9 mei 1940.
6. Belofte van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan alle meerderen.'[1]

Het lidmaatschap van de NSB was geen vereiste. Dat men om toe te kunnen treden tot het politiek-militaire keurkorps tot het mannelijk geslacht moest behoren, werd zo vanzelfsprekend geacht, dat deze eis nergens expliciet vermeld werd.

Vervolgens werd de aspirant gekeurd door commissies van de *Ergänzungsstelle*, het wervingsbureau van de *Waffen-SS;* meestal werd een en ander gecombineerd met de keuring van vrijwilligers voor de *Waffen-SS*. De medicus stelde de gezondheid van de candidaat vast, de *Eignungsprüfer* zijn ras-eigenschappen. Dit was echter nog slechts de 'grof-keuring'. Wanneer de candidaat was goedgekeurd, werd hij 'SS-maat', een wat hybride Nederlandse vorm voor *SS-Anwärter*. Dat betekende, dat de man nog alleen maar voorlopig in de Nederlandsche SS was opgenomen. Na bepaald verloop van tijd zou hij nog een 'fijn-keuring' moeten ondergaan, waarbij een tweede, nog strenger onderzoek naar de medische geschiktheid van het aspirant-lid zou plaatsvinden, met name naar wat in het nazi-jargon de 'erfgezondheid' heette. In de tussentijd, die bijzonder lang kon duren, vond het onderzoek plaats naar hetgeen er over de SS-maat bij de politie bekend was, en, wat nog veel tijdrovender was, het afstammingsonderzoek, waarbij voor de SS-leden in de lagere rangen (te vergelijken met manschappen en onder-officieren in een leger) het jaar 1800 de limiet was, voor 'SS-leiders' (officieren) het jaar 1750.[2]

Althans, dat was de theorie. Ondanks de fanatieke pogingen van de 'sibbekundige', de genealoog van de Nederlandsche SS L. ten Cate, kwam door allerlei omstandigheden van het afstammingsonderzoek niet veel terecht, laat staan van het ras- en erfgezondheidsonderzoek, dat de aanstaande vrouwen van SS-mannen dienden te ondergaan, sinds bij de eedsaflegging van de Nederlandsche SS in mei 1942 en haar opneming in de gehele SS ook het *Heiratsgesetz* voor de Nederlandse SS-mannen van kracht was geworden. Van de krap 800 SS-leden, die de eed aflegden, hadden volgens Ten Cate slechts ongeveer 80 hun medische en afstammingspapieren ingeleverd[3]; van hoeveel van hen het onderzoek werkelijk ten einde is gevoerd, is niet bekend, maar men mag vermoeden, dat

(1) Voorwaarden van toelating, kennelijk daterend van eind 1940 of begin 1941, HSSPF 381 a.
(2) Van Etten, Ned. SS, p. 48–50; diverse gegevens in HSSPF 381–400 en *Storm*.
(3) H 729.

dit bij een kleine minderheid ten opzichte van de hele Nederlandsche SS het geval is geweest. Voortdurend bleken allerlei lieden, die al lang en breed in de SS waren opgenomen, kwalijke vlekken in het genealogisch of persoonlijk verleden te vertonen: de Indische grootmoeder, het lidmaatschap van een vrijmetselaarsloge in vroeger dagen, en dergelijke. Van een bepaalde SS-man werd pas na bijna drie jaar lidmaatschap de 'Joodsche inslag' ontdekt, hetgeen uiteraard tot ontslag uit het Germaanse keurkorps leidde.[1] Pijnlijk was het natuurlijk, als zoiets aan de dag trad bij figuren, die een positie van zeker belang in de Nederlandsche SS bekleedden. Voor 'politieke' figuren, d.w.z. deze categorie en lieden, die Feldmeijer gaarne in de SS zag vanwege hun positie in staat, maatschappij of NSB, gold de leeftijdsgrens toch al niet, maar met het ras of de loges diende niet de hand te worden gelicht. Althans niet in die mate. Want wanneer het Feldmeijer of Rauter uitkwam, gebeurde dat toch[2]; anderzijds waren het verkeerde ras of de vrijmetselarij argumenten om bepaalde figuren op een zijspoor te rangeren, zoals de gevallen Rost en Farwerck bewijzen.

In de praktijk bleef het meestal bij de hierboven genoemde voorwaarden tot voorlopige opneming in de SS, en wel, omdat het reservoir, waaruit de SS kon putten, uiterst beperkt was, namelijk grotendeels tot de meer extreme nazi's in Nederland. Door de voortdurende stroom naar de *Waffen-SS* werd dat reservoir steeds beperkter, de behoefte aan nieuwe leden steeds groter. De leeftijdsgrens naar boven, eerst 30 jaar, werd vervolgens op 35 jaar gesteld. Voor leden van de politie, medewerkers van de Landstand, en voor hen, die een speciaal verzoek tot de Voorman richtten (met andere woorden: de 'politieke' figuren) was 45 jaar de limiet. Sinds juli 1944 gold deze leeftijdsgrens trouwens voor iedereen.[3]

Hoe de keuringscommissies hun taak hebben opgevat, weten wij niet. Voor de *Waffen-SS* verwaterde de selectie met het voortschrijden van de oorlog steeds meer, en het vermoeden ligt voor de hand, dat deze keuringscommissies ook voor de Nederlandsche, c.q. Germaansche SS hun eisen lager zijn gaan stellen, zodat ook de pre-selectie – praktisch toch al een definitieve – steeds oppervlakkiger is geworden. Tenslotte werd de Nederlandsche SS meer en meer een voorland voor het Russische front, dat onophoudelijk aanvoer van nieuwe soldaten eiste, en het is daarom weinig waarschijnlijk, dat de Duitse functionarissen van de *Ergänzungsstelle* (of het *Ersatzkommando*, zoals het later werd genoemd) voor de Nederlandsche SS veel strenger zijn blijven keuren dan voor de *Waffen-SS*.

Geheel onwetend zijn wij wat betreft de selectie op grond van levensopvatting en karakter, zo er al iets dergelijks is geweest. Natuurlijk moeten deze woorden in SS-zin worden opgevat: de ideale SS-man is behalve zeer blond en noords een welbewust, diep overtuigd strijder voor zijn levensbeschouwing, waarvoor hij alles over heeft. Hij is ernstig, gedisciplineerd, krachtig, doortastend, ridderlijk tegenover anderen (met name tegenover anderen van zijn eigen bloed) als het kan, hard tegenover anderen als het moet, maar vooral hard tegenover zichzelf, voorts bescheiden, eenvoudig, moedig, enz., enz. Het voortdurend gehamer in de SS-interne propaganda op het elitaire karakter van de organisatie, ook in deze opzichten – moeilijk in de praktijk te realiseren – wijst eerder op het ontbreken ervan in de werkelijkheid. Feldmeijer en de Duitse adviseur voor de Nederlandsche SS in Rauters staf, *SS-Standartenführer* Jungclaus, trachtten de Nederlandse SS-man met meer of minder succes het gevoel bij te brengen, dat hij tot een elite-formatie behoorde, ver verheven boven het rumoerige plebejerdom van de WA[4], maar het is zeer de vraag, of de Nederlandsche SS ook vanuit nationaal-socialistisch standpunt gezien ooit iets is geweest, dat het zo luid gepropageerde en gepretendeerde ideaal van een keurkorps nabij kwam. Uit het bronnen-

(1) Ledenregister nr. 164, HSSPF 382.
(2) Nr. 132.
(3) Doc. II Germaansche SS 6; HSSPF 380 a, 381 a.
(4) Na-oorlogse verklaring van G. Stroink in Doc. I Jansonius 3; Van Etten, Ned. SS, p. 56.

materiaal krijgt men de indruk, dat de morele en sociale zelfkant van de maatschappij misschien minder frequent voorkomt dan in de NSB; ontbreken doet die zelfkant in geen geval.

De veronderstelde selectie op grond van karakter en levenshouding heeft wellicht alleen de vorm gehad van hetgeen herhaaldelijk in de administratie van de Nederlandsche SS vermeld wordt: uitstoting wegens ongehoorzaamheid, baldadig optreden, persoonlijke vergrijpen, of vooral gebrek aan interesse, dat wel het meest verbreide euvel is geweest. Bovendien een euvel, dat eerst recht geen genade in Feldmeijers ogen kon vinden. Het was zijn bedoeling de Nederlandsche SS tot een hechte troep aaneen te smeden; wat hij aan kwantiteit tekort kwam, dacht hij met een bepaalde kwaliteit van zijn mannen te compenseren. Feldmeijer ging er vanuit, dat de SS-man ten eerste de SS-gedachte in zijn werkkring zou uitdragen, maar bovendien dat hij een groot deel, indien nodig, het grootste deel van zijn vrije tijd aan de SS zou wijden. En vooral het grootste deel van zijn aandacht en zijn energie. Ongehoorzaamheid en uitspattingen konden daarom tot op zekere hoogte nog wel eens vergeven worden. Gebrek aan belangstelling zou uiteraard dodelijk voor zijn SS zijn. Wat de Voorman voor ogen stond, verkondigde hij in een circulaire van 19 november 1940:

> 'De SS, die de voorhoede van de Nationaal-Socialistische Beweging moet zijn, bestaat uit de – naar ras en lichaam – beste krachten. Derhalve is het een vereischte, dat in deze organisatie ook verhoogde prestaties aan lichaam en karakter worden gesteld.
>
> De scholing vordert daarom van iederen SS-man de opvoeding tot een lichamelijk volkomen ontwikkeld, militair uitmuntend en politiek zuiver afgerichten mensch. Iedere particuliere en persoonlijke belangstelling moet ondergeschikt worden gemaakt aan de aanspraken, welke de SS hem stelt. Ter bereiking van dit doel is het noodzakelijk, dat elke week twee maal twee uren en maandelijks drie maal, tenminste zeker 2 maal, des Zondagsmorgens de manschappen tot den dienst worden opgeroepen, om naar de volgende richtlijnen te worden geschoold.'

Die richtlijnen hielden resp. in: sport en turnen, exercitie, en politieke vorming.[1] Het laatste diende te geschieden door de *SS-Vormingsbladen*, die maandelijks verschenen, het weekblad *Storm-SS*, lezingen, en divers vormingsmateriaal over ras, geschiedenis, 'erfgezondheid' e.d. In 1942 was er nog maar één dienstavond voorgeschreven, die drie uur moest duren, met daarbij per maand twee zondagen SS-dienst van elk zes uur. Dat betekende, dat de SS-man tenminste 24 uur per maand van zijn vrije tijd aan de SS diende te geven. De voorgeschreven indeling van deze tijd stelde zes uur ervan vast voor exercitie, zes uur voor schietoefeningen, vier uur voor sport, zes uur weer voor politieke vorming, en twee uur voor diverse zaken.[2]

De SS-man diende ook financieel iets voor de zaak over te hebben. Dat was de reden, dat hij niet alleen een contributie van fl. 1,— per maand moest betalen, maar tevens zijn eigen uniform bekostigen. Ook bij de Duitse SS was het persoonlijke offer het motief hiervoor geweest.

Het uniform was bijna geheel gelijk aan het zwarte uniform, dat in Duitsland de *Allgemeine SS* voor de oorlog placht te dragen. Enige afwijkingen gaven de band met de NSB aan: in plaats van de hakenkruisband bovenaan om de linkermouw was hierop in een zwart-rode driehoek de wolfsangel aangebracht. Dit teken was weliswaar voor de oorlog door de volkse groep in de NSB geïntroduceerd, maar tijdens de bezetting werd het door iedereen, en juist door de SS, als een typisch NSB-symbool beschouwd. De wolfsangel figureerde ook op de pet boven de doodskop in plaats van de SS-adelaar, zoals bij de Duitse SS-pet.[3] Bovenaan op de rechtermouw waren in een ruit

(1) HSSPF 381 a.
(2) Circ. stafleiding Ned. SS 23 juni 1942, HSSPF 387 a.
(3) Zelf een iets andere variant van het *Hoheitsabzeichen* van de *NSDAP* (zie Mollo, *Uniforms Allg. SS*, p. 16).

de SS-runen aangebracht. NSB-achtig was weer het zwarte hemd in plaats van het bruine, natuurlijk ook met zwarte das. Bij officiële gelegenheden als bruiloften en andere feestelijkheden mocht een wit hemd worden gedragen. In de neiging om dit meer en meer te doen mag men evenals bij de Duitse SS een uiting zien van een zekere verburgerlijking, een weg-ebben van het revolutionaire élan.[1] Anderzijds verdwenen de niet-Duitse details in de uniformering langzamerhand geheel. Na de eedsaflegging werd aan de riem het Duitse SS-koppelslot ingevoerd, en in februari of begin maart 1944 moest het zwarte uniform plaatsmaken voor het Duitse veldgrijze *Waffen-SS*-uniform.[2] Hoezeer deze uiterlijke veranderingen typerend zijn voor de mentale ontwikkeling, blijkt uit een brief van een SS-man aan Feldmeijer van 29 juli 1944:

> 'Toen de Germaansche SS in Nederland nog de zwarte uniform droeg, zonder het SS-koppelslot, konden wij daarbij den wolfsangel dragen. Toen wij echter toestemming kregen om het SS-koppelslot te dragen voelden wij, dat hierbij geen wolfsangel paste. Velen van ons verwijderden stiekum hun wolfsangel van pet of mouw en wat waren wij allen trotsch, dat de Reichsführer-SS ons toestemming gaf, het veldgrauwe uniform der SS te dragen met het Hoheitsabzeichen.'[3]

De rangdistinctieven in de Nederlandsche SS waren dezelfde als die van de Duitse SS (en dus ook van de *Waffen-SS*), echter met een speciaal distinctief – het driedelig zonnerad – voor de Voorman. Tot in begin 1944 werden de rangen met Nederlandse 'vertalingen' aangeduid; de Nederlandse SS-er schijnt geen moeite gehad te hebben met deze klanken, die hun origine zeer duidelijk verrieden, als 'SS-Onderschaarleider', 'Hoofdstormleider' e.d. Daarentegen is 'Voorman' blijkbaar een eigen, inheemse vondst geweest. Deze vernederlandsingen moesten in januari 1944 weer plaats maken voor de oorspronkelijke Duitse benamingen: de Opperschaarleider werd *Oberscharführer*, de Onderstormleider mocht zich nu, wellicht opgelucht dat de krampachtige vernederlandsing verdween, *Untersturmführer* noemen. Reeds eerder, in 1943, had Feldmeijer de gewoonte aangenomen om zichzelf met de hem door Himmler geschonken rang van *SS-Standartenführer* aan te duiden; 'Voorman' bracht nu nog slechts uitsluitend de functie tot uitdrukking.[4]

Voor deze functie was in de Duitse SS eigenlijk geen parallel te vinden. Wanneer de *SS-Oberabschnitt Nordwest*, het bezette Nederlandse gebied bestrijkend, consequent naar het voorbeeld van de SS-territoria in Duitsland zou zijn opgebouwd, zou men hier dus ook onder de *Höherer SSuPF* zelf als leider, geassisteerd door een *Stabsführer*, een *Allgemeine SS* mogen verwachten, waarin dan zowel Duitse als Nederlandse leden van de politieke ongewapende SS zouden zijn samengevat. Dit was echter niet het geval.[5] Natuurlijk bevonden zich in Nederland ook Duitsers, die lid van de *Allgemeine SS* waren, maar vermoedelijk was het slechts een handjevol, dat niet tevens tot de *Waffen-SS*, de politie, of andere geuniformeerde organisaties behoorde, en waaraan zij uniform en status tijdens hun verblijf in Nederland ontleenden. Van enige activiteiten van leden der *Allgemeine SS* als zodanig is er geen spoor.[6]

(1) Vgl. p. 27, en noot 7 daarbij. Zie voor afbeeldingen en détails der uniformen, distinctieven enz. der Nederlandsche SS Taylor, *Uniforms Germanische SS*, p. 84–97. Typerend voor Feldmeijer is een foto uit de RvO-fotocollectie, gereproduceerd bij Taylor op p. 88, waarop de Nederlandse SS-officieren het zwarte hemd onder de tuniek dragen, behalve de Voorman, die zich een wit hemd kan permitteren.
(2) Dit schijnt op bevel van Himmler te zijn gebeurd (zie nr. 522). De precieze datum staat niet vast.
(3) HSSPF 380 a. Afbeelding van SS-man met het *Hoheitsabzeichen* i.p.v. de wolfsangel bij het *zwarte* uniform in *SS-Vormingsbladen* 1944-'45 tegenover p. 184, 185.
(4) HSSPF 377 a, b, 379 a.
(5) Rauter schreef op 11 juli 1941 aan Himmler, dat hij zich dat wel in de toekomst zou kunnen voorstellen, als onderdeel van de algehele integratie van de SS (nr. 72).
(6) Zie ook Verkl. Piesbergen, p. 5.

De politieke SS in Nederland viel derhalve samen met de Nederlandsche SS. De bijzondere politieke taak van deze niet-Duitse SS bracht met zich mee, dat de structuur duidelijk verschilde van de schrale organisatie van de *Allgemeine SS* in een Duitse *SS-Oberabschnitt.* Onder de controle van de *HSSuPF* had de Nederlandsche SS een eigen Voorman. Diens staf leek een beetje op een miniatuur-uitgave van de *Reichsführung-SS.* De indeling in *SS-Hauptämter* werd weliswaar niet klakkeloos overgenomen, en in de loop der jaren vonden nogal wat reorganisaties plaats, maar wanneer men die indeling op een willekeurig moment bekijkt, blijkt het Berlijnse voorbeeld op zijn minst toch wel inspirerend te hebben gewerkt. Een schematisch overzicht van de 'stafleiding', daterend uit 1943 of 1944, geeft de volgende afdelingen: Scholing, Organisatie, Soldaat en Sibbe (hiervoor is ter verduidelijking de afkorting *Fürs.*, voor *Fürsorge*, geplaatst), Sportleiding, Personeel, Rechtszaken, Beheer, Medische Dienst en nog enige andere afdelingen, die duidelijk pendanten zijn van *Hauptämter* of *Ämter* van de *Reichsführung-SS* in Duitsland. Achter het woord 'Vorming' vermeldt een ander overzicht trouwens tussen haakjes 'Vormingsambt', een evident pendant van het vroegere *Schulungsamt* van het *SS-Hauptamt.* Even evident is de naam van de onderafdeling 'Ras- en Sibbeambt'.[1] Aan de andere kant zijn de afwijkingen groot genoeg om te mogen concluderen, dat men zich de zeer verschillende posities van de Duitse en de Nederlandse SS-formaties heel goed bewust was: voor afdelingen als Pers, Propaganda, en Foto- en Filmdienst is het moeilijk Duitse pendanten te vinden, en zo die er zijn, hebben zij zeker niet als voorbeeld gediend; deze afdelingen van de stafleiding vielen trouwens goeddeels samen met verderop nog te noemen publiciteitsorganen.

In het algemeen is de vergelijking met de SS-leiding in Duitsland wat misplaatst: in omvang was er eigenlijk totaal geen vergelijk mogelijk tussen de uitgebreide, topzware SS-bureaucratie in Duitsland, en de stafleiding der Nederlandsche SS, geconcentreerd in een herenhuis aan de Utrechtse Maliebaan, in de schaduw van het NSB-Hoofdkwartier, dat voor zijn werkzaamheden toch nog altijd een stuk of acht herenhuizen méér nodig had.[2] Uiteraard ontbraken bij de Nederlandsche SS organisaties als het *Reichssicherheitshauptamt*, het *SS-Führungshauptamt*, het *Stabshauptamt* van de *RKFdV* e.d. De taken, die tot de arbeidssfeer van deze organisaties hoorden, werden in Nederland waargenomen door de verlengstukken ervan hier te lande als specifieke instanties van de *Höherer SSuPF Nordwest.* Wellicht zouden sommige van die taken, ook zuiver militaire en politionele, na een Duitse overwinning in de 'Germaanse' toekomst door de Nederlandsche SS zijn overgenomen. Speculeren hierover heeft weinig zin, ook al zijn aanwijzingen voor dergelijke ontwikkelingen hier en daar wel aanwezig, en in een enkel geval voor het totaalbeeld van de SS wel van belang.

In dit verband dient een onderafdeling van de stafleiding der Nederlandsche SS genoemd te worden, die duidelijk het karakter van een embryonale *SD* draagt. In een vorig hoofdstuk werd reeds gezegd, dat de Duitse *SD* in Nederland, de *Abteilung III* van de *BdS*, het doen en laten in en om de NSB gedetailleerd kon volgen door de Nederlandse SS-ers als informanten te gebruiken.[3] Die samenwerking tussen *SD* en Germaansche SS in Nederland was er echter niet altijd geweest, het bespionneren van de NSB daarentegen wel. Dat machtsgroeperingen met totalitaire pretenties als de NSB en haar SS-formatie in al dan niet georganiseerde vorm systematisch politieke inlichtingen zowel over tegenstanders als over eigen leden verzamelden, was niet meer dan logisch, ook, dat door de groeiende spanning tussen partij en formatie men steeds informaties over elkaar ging verzamelen en opslaan. Bij beiden ontwikkelde zich een inlichtingendienst. De 'Centrale Inlichtingen Dienst' van de NSB werd in juni 1941 op bevel van Rauter opgeheven.[4] Toen de chef van het *Referat III B* van de *BdS*, dat zich met de NSB bezighield, er in 1942 achter kwam, dat ook de

(1) HSSPF 381 b; *NS-Jaarboek* 1942, *NS-Almanak* 1944.
(2) Men zie *NS-Jaarboek* 1942, foto en onderschrift op p. 173.
(3) Zie p. 120, 121.
(4) Doc. I De Jager Meezenbroek; Doc. I Sluiters 2.

Nederlandsche SS er een inlichtingendienst op nahield – zelfs voor Rauter was dit aanvankelijk verzwegen – verbood hij dit werk. Het is tekenend voor de verhoudingen, dat de NSB haar C.I.D. op Rauters bevel onmiddellijk liquideerde, maar dat Feldmeijer zich van het *SD*-verbod niets aantrok en het inlichtingenwerk van zijn ondergeschikten liet voortzetten. Eveneens tekenend is het, dat de *SD* begin 1943 – waarschijnlijk met goedkeuring van Rauter – toen maar een compromis met de Germaansche SS (zoals de Nederlandsche SS immers sinds een paar maanden heette) sloot: alle rapporten van leden of donateurs van de Germaansche SS zouden naar de Stafleiding in Utrecht worden gezonden en daar worden overgetypt. Eén doorslag zou Feldmeijer krijgen, een tweede doorslag was voor de *SD*-functionaris Proebsting. De *SD* zou voortaan de kosten van de inlichtingendienst betalen. Met zoveel woorden werd vastgelegd, dat de taak van de inlichtingendienst van de Germaansche SS dezelfde was als van de *SD* in Duitsland: het inwinnen van informaties over het hele politieke, culturele en maatschappelijke leven. Vanuit het oogpunt van taakvervulling gezien zou de inlichtingendienst van de Germaansche SS niet alleen een *SD*-taak vervullen, maar tevens zelfs een *Gestapo*-functie: men zou zich ook '... bemühen, nachrichtendienstlichen Eingang in Gegnerkreisen zu bekommen.'[1]

Nu kon de *SD* makkelijk tot deze samenwerking komen, omdat in tegenstelling tot de NSB de Germaansche SS volkomen te vertrouwen was. Een werkelijk ernstige concurrentie was ook weinig waarschijnlijk: zoals de Stafleiding geen vergelijk kon doorstaan met de leiding van het Duitse SS-complex, was ook de inlichtingendienst der Germaansche SS een microbe ten opzichte van de Duitse *SD*, laat staan de hele *Sipo und SD*-organisatie. De dienst werd geleid door SS-Onderstormleider H. W. Bettink, chef van de afdeling Organisatie en Personeel van de Stafleiding der Germaansche SS – uit dit feit blijkt al enigszins de geringe omvang – geassisteerd door twee SS-mannen en een paar typistes. Hoeveel kamers de bureauruimte in het SS-pand aan de Maliebaan besloeg, is niet bekend; misschien was die wel tot één vertrek beperkt. Die orde van grootte had de organisatie, voorzover dit woord toepasselijk is, en het niveau was daaraan evenredig. De agenten bestonden uit SS-leden en donateurs, die terloops wat te horen kregen, en van een en ander – zeer vaak van volkomen onbenullige aard – een rapportje naar de stafleiding stuurden. Vermoedelijk deden zij dit geheel onbezoldigd, wanneer men althans aanneemt, dat de onkostendeclaraties, die zij bij de *SD* mochten indienen, reëel waren. Het aantal agenten, dat in Nederlandse verzetskringen penetreerde en tot de Germaansche SS behoorde, is hoogstwaarschijnlijk bijzonder klein geweest, en als zodanig waren zij reeds volslagen handlangers van de *SD*. In de meeste gevallen beperkte het inlichtingenwerk zich tot uitlatingen van hoog- en laaggeplaatste NSB-ers, Mussert inbegrepen, wanneer die uiting gaven aan ontevredenheid, anti-Duitse gevoelens e.d.[2] De belangrijkste daarvan kwamen langs de lijn Bettink – Proebsting – Knolle – Rauter (of in termen van instanties: Germaansche SS – *BdS III B – BdS III – HSSuPF)* bij Himmler terecht.[3] Ook kregen Rauter en Himmler geregeld informaties van of via Feldmeijer. Dat zowel Feldmeijer als Bettink in strijd met de afspraak allerlei gegevens achtergehouden schijnen te hebben, hoeft uiteraard weinig verwondering te wekken. Gecompenseerd werd dit evenwel doordat Bettinks voornaamste assistent achter de rug van de stafleiding om allerlei gegevens aan Proebsting leverde.[4] In hun zucht om zoveel mogelijk 'bewijsmateriaal' tegen de NSB te vergaren noteerden en onthielden de Duitsers, Himmler allerminst uitgezonderd, veel, dat ons toch ook vaak triviaal voorkomt; verreweg het merendeel van de informaties,

(1) Doc. II Germ. SS in Nederland – Inlichtingendienst; het citaat is uit een notitie van Proebsting van 14 april 1943; Doc. I Jansonius 3.

(2) A.v.

(3) Zie bv. nr. 410, noot 20, en nr. 411, noot 3.

(4) Doc. II Germ. SS in Nederland 1; Doc. I Den Breems. Volgens de Germaansche SS had de secretaris-generaal van de NSB, C. J. Huygen, een eigen informatie-systeem opgebouwd, waarbij hij op zijn beurt blijkbaar rapporteurs had onder SS-leden (HSSPF 379 c).

die de Germaansche SS verzamelde, verhief zich niet boven het niveau van de gebruikelijke achterklap in de NSB. De reden, dat wij toch enige aandacht aan deze onderafdeling besteedden, is gelegen in de opzet, de belangrijke latente mogelijkheden, en het gebruik ervan tegen de NSB door de SS. Hoe pretentieus van opzet ook, in de praktijk fungeerde de inlichtingendienst der Germaansche SS als een verlengstuk van de afdeling *III B* van de *BdS* (zoals men zich herinnert, de afdeling, die minutieus al het doen en laten van en in de NSB naging).

Het belang van de andere secties van de stafleiding rechtvaardigt een aparte bespreking niet. De stafleiding werd na de oorlog door een insider terecht 'geen politieke centrale, geen partij-secretariaat' genoemd.[1] De SS-politiek werd gevoerd door Rauter, tot op zekere hoogte door Feldmeijer en in zekere zin door Rost van Tonningen, vrijwel nooit door de functionarissen van de stafleiding der Nederlandsche SS. Van hen verdient hoogstens J. L. Jansonius vermelding, die sinds augustus 1941 in de rang van SS-Onderstormleider de functie van chef-staf uitoefende (de eerste chef-staf, SS-Onderstormleider J. P. Wolffram, toonde zich 'op geen enkele manier opgewassen' tegen zijn taak.[2]) Hij verving Feldmeijer tijdens diens herhaaldelijke afwezigheid, en schijnt de kloof tussen NSB en Nederlandsche SS zoveel mogelijk te hebben overbrugd. Na Feldmeijers dood in februari 1945 werd Jansonius waarnemend Voorman van de Germaansche SS, die toen eigenlijk al opgeheven was.[3]

De Nederlandsche SS was onderverdeeld in vijf 'standaarden', die een territoriale functie hadden. Standaard 1, met de zetel van het 'standaardkwartier' te Groningen, besloeg de provincie van die naam, Friesland en Drente; Standaard 2 Overijssel en Gelderland, met het standaardkwartier te Arnhem; Standaard 3 Noord-Holland en Utrecht (standaardkwartier Amsterdam); Standaard 4 Zuid-Holland en Zeeland (Den Haag), Standaard 5 Noord-Brabant en Limburg (Eindhoven). Een indeling, die enigszins doet denken aan de Duitse *SS-Oberabschnitte*, die elk een *Wehrkreis* besloegen, met dit verschil dan, dat de indeling in Nederland vrijwel geheel parallel liep met de ambtsgebieden der procureurs-generaal der gerechtshoven, c.q. sinds maart 1943 der gewestelijke politiepresidenten. Dit was kennelijk gedaan met het oog op een versmelting van SS en politie.[4]

Daarvoor werd ook, zoals eerder al uiteengezet[5], later een aparte politie-standaard opgericht, waarvan het leiderschap gekoppeld was aan het feitelijke leiderschap over de Nederlandse politie. De politiestandaard was echter geen territoriale, maar een categorale eenheid. De verschillende eenheden, waaruit de politiestandaard was samengesteld, waren verspreid over de vijf andere standaarden.[6]

Men zal zich herinneren, dat een *Standarte*, ook bij de *Allgemeine SS*, in omvang en samenstelling veel weg had van een regiment infanterie van de *Wehrmacht*. Zo ook een standaard van de Germaansche SS. Op papier telde de kleinste eenheid, de 'groep', 10 man; vier groepen vormden een 'troep', met de leider mee 41 man tellend (merkwaardigerwijs werd de Duitse *Schar* niet 'schaar', maar 'troep'; *Scharführer* werd wel 'Schaarleider'). Drie troepen vormden een 'storm' van (inclusief de commandant en zijn plaatsvervanger) 125 man, vier stormen een 'stormban' van een 500 man,

(1) Van Etten, Ned. SS, p. 34.
(2) A.v.
(3) Doc. I Jansonius. Van Etten noemt hem een 'Beziehungstechniker van de eerste soort', die 'ingeval van een Duitse overwinning zeker tot een figuur van invloed' zou zijn uitgegroeid; andere oordelen over hem, ook van politiek andersdenkenden, zijn echter uitsluitend van gunstige strekking (Van Etten, Ned. SS, p. 35; Doc. I Jansonius).
(4) HSSPF 381 a, b; over het doel na-oorlogse uitspraken van Jansonius in zijn Doc.-dossier en Van Etten, Tegenstelling NSB-SS, p. 12. Foutief, maar tekenend, noemt Jungclaus in mei 1941 niet Eindhoven als standaardkwartier van standaard 5, maar 's Hertogenbosch, zetel van de procureur-generaal (H 1181).
(5) Zie p. 132, 133.
(6) HSSPF 394 e; ook circulaire van Standaard 4 van 8 juni 1944, HSSPF 393 c.

waarbij nog de stormban-staf kwam. Drie stormbannen nu waren de eenheden, waaruit de standaard zou moeten bestaan. Dat betekende, dat een standaard van de Nederlandsche SS buiten de standaard-staf 1550 man zou tellen;[1] de hele Nederlandsche SS zou dan een gemiddelde sterkte van meer dan 9000 leden moeten hebben gehad.

De werkelijkheid bleek een veel minder florissant beeld te leveren. De eenheid 'troep' existeerde helemaal niet, ja zelfs de indeling van een storm in 'groepen' moest hier en daar verplicht worden gesteld.[2] De aanduiding 'stormban' wordt een zeer enkele keer in briefhoofden aangetroffen, maar of zij in werkelijkheid hebben bestaan, is hoogst twijfelachtig. In feite was elke standaard in een klein aantal stormen ingedeeld, en de sterkte van deze eenheden was bijzonder bescheiden. Het kwam erop neer, dat het aantal manschappen van een storm in de tientallen liep – overigens met grote onderlinge variaties – en de gemiddelde sterkte van een standaard mag men op een 130 man stellen: meestal niet meer, vaak minder.[3] De numerieke zwakte van de Nederlandsche SS wordt onder meer ook geïllustreerd door het feit, dat het woord 'Standaardleider' vrijwel altijd de functie aanduidt, niet de rang, en dat de functie bekleed werd door lieden in subalterne rangen zoals SS-Opperstormleider, Onderstormleider, of zelfs door lieden in onderofficiers-rangen.[4]

Daar zijn verschillende redenen voor. Ten eerste waren de standaarden en stormen bedoeld als een ruim opgezet raamwerk, een omhulsel, waarvan nog moest worden afgewacht, inhoeverre het 'vol' zou lopen. De belangrijkste oorzaak van de zwakte van de Nederlandsche SS was echter de voortdurende drainage ten gunste van de *Waffen-SS*, zelf weer gevolg van het karakter van de organisatie en het ethos, dat men de SS-man trachtte bij te brengen. Nu werd het vooral sinds de Duitse inval in de Sowjet-Unie inderdaad de plicht van iedere gezonde weerbare mannelijke nationaal-socialist geacht met de wapenen in de hand te tonen, wat zijn overtuiging waard was. Sinds Mussert zich liet overtuigen, dat de toekomst van Nederland en zijn beweging voor een belangrijk of misschien zelfs wel overwegend deel zou worden bepaald door het aantal mannen, dat hij naar het front wist te sturen, gold het ook als plicht van iedere NSB-er en WA-man om hetzij in de *Waffen-SS*, hetzij in andere gewapende Duitse formaties aan de strijd deel te nemen. Daar zat echter de motivering bij, dat men alleen op deze manier Nederland een behoorlijke plaats in het door Duitsland beheerste Europa zou kunnen verschaffen.

Voor de Nederlandsche SS lag dit bepaald anders. De SS-man was, als ideaal dan, de strijder, die aan het 'thuisfront' in het ongewapende deel van de SS alles inzette om zijn wereldbeschouwing te doen zegevieren, en die in oorlogstijd met hetzelfde doel de wapenen ter hand nam, en dan natuurlijk zijn plaats in het gewapende deel van de SS, de *Waffen-SS* dus, innam. De aanmelding voor het front was een regelrechte consequentie van het lidmaatschap van de SS, het was zelfs in wezen het hoogtepunt van de existentie van de SS-man, en in ieder geval, zoals Rauter het noemde een 'Selbstverständlichkeit'.[5] Het thuisfront was slechts het terrein voor de verbale politieke strijd

(1) Schema z.d. in HSSPF 381 b.

(2) Order van W. J. Heubel, leider van Standaard 3, 12 maart 1943, HSSPF 391 f.

(3) De Storm Utrecht telt in aug. 1941 17 mannen, in febr. 1942 idem; dan stijgt het ledenaantal, totdat in april 1943 het hoogtepunt met 46 man wordt bereikt; de maand daarop zijn er nog maar 21 leden, en in febr. 1944 nog slechts 26 leden (HSSPF 391 f, 392 a, b). In aug. 1942 telt de Storm Amsterdam, die zeer bloeiend geacht wordt, 80 man, de Storm Leiden daarentegen 8 man (K. aan Z. 8 aug. 1942, dagb. 755). Standaard 5 telt medio 1943 105 leden, een jaar later 108, standaard 2 in die tijd 77 leden, standaard 4 daarentegen weer 178 leden (Kooymans aan Feldmeijer 15 juni 1943, HSSPF 377 b; sterktestaat Germ. SS 1 juni 1944, HSSPF 3 a).

(4) Bv. in het geval van Jansonius, die voor zijn benoeming tot chef-staf standaardleider van standaard 2 was in de rang van SS-Onder-, later Opperschaarleider (Doc. I Jansonius 2). Incidenteel wordt Feldmeijer, in februari 1943 door Himmler tot *SS-Standartenführer* benoemd, wel eens aangeschreven met 'Standaardleider', hetgeen dan natuurlijk wel de rang aangeeft.

(5) Radio-interview met Rauter 1 jan. 1943, HSSPF 377 a.

voor de wereldbeschouwing, eerder een opmaat voor de concrete strijd aan het gevechtsfront. Dat hiermee politiek eigenlijk meer de voortzetting werd van oorlog met andere middelen dan omgekeerd, lag in de lijn van de algemene nazi-mentaliteit, maar van de SS in het bijzonder – wij verwijzen weer terug naar onze opmerkingen over de strijd als autonoom levensdoel.[1]

Het front als apotheose van de existentie van de SS-man: Feldmeijer werd niet moede het zijn schare in te hameren, daarbij een maximum aan morele druk op hen uitoefenend. De vele, vele oproepen, die hij in de loop der jaren deed uitgaan, waren een soort van pseudo-militaire bevelen, vermengd met een hartstochtelijk beroep op ideologisch fanatisme en op het geweten van zijn volgelingen, het geweten van SS-man dan. De militaire toon moest enige onzekerheid bij de Voorman verbergen: formeel toch had hij geen enkel machtsmiddel om zijn mannen te dwingen dienst in de *Waffen-SS* te nemen. De eerste oproep van dit soort dateert van februari 1941, toen er van een oorlog tegen het bolsjewisme nog geen sprake was. De motivering luidde, typerend: 'Verstaat de grootheid van dezen tijd.'[2] Toen Duitsland eenmaal de Sowjet-Unie was binnengevallen liet Feldmeijer op 10 augustus 1941 circulaires met aangehechte formuliertjes aan zijn SS-mannen rondzenden, waarvan de inhoud evenzeer typerend is:

> 'Ik heb de mannen der Nederlandsche SS opgeroepen zich te melden voor de Waffen-SS. Deze oproep geldt elken SS-man – zij geldt dus ook U. Europa strijdt op leven en dood tegen het bolsjewisme. Zelfs niet nationaal-socialisten hebben zich voor deze strijd gemeld. Gij, die tot de SS behoort en daardoor deel uitmaakt van het keurcorps van het nationaal-socialisme, hebt thans de plicht de wapenen op te nemen .... De SS dient voorop te gaan, de SS dient het voorbeeld te geven. Dat eischt van U allen een persoonlijk offer. Honderden Nederlandsche SS-mannen verstonden reeds hun plicht. Zij gingen reeds in de lente van dit jaar. Wederom heb ik mij tot U, mannen der SS, gewend en U tot den strijd opgeroepen. Elke SS-man vatte dit op als een moreel bevel. Niemand, die zich de SS waardig wil betoonen, heeft het recht zich daaraan te onttrekken.
> Ik draag U op mij het hierbij aangehechte formulier ingevuld per omgaande terug te zenden, uiterlijk vóór Donderdag 14 augustus in mijn bezit. Ik wil van ieder Uwer weten, wie inderdaad met hart en ziel SS-man is.'

Indien de ontvanger van de circulaire zich niet voor de *Waffen-SS* had gemeld in de tussentijd, diende hij dit met 'uitvoerige redenen' te motiveren op het formulier, dat hij daarna slechts langs de perforatie af te scheuren had en 'in bijgaande envelop ongefrankeerd per omgaande post in te zenden'[3], want Feldmeijer, die zijn mannen dus hooguit vier dagen tijd gaf om zich voor de *Waffen-SS* te melden, maakte het hun hiervoor verder zo gemakkelijk mogelijk. Dit is slechts een voorbeeld uit vele: op alle mogelijke manier handhaafde Feldmeijer gedurende de hele bezettingstijd een maximale druk op zijn volgelingen om hen naar het oostfront te krijgen; zo'n 'Selbstverständlichkeit' was het barre gevechtsterrein in Rusland voor verscheidene leden van de Nederlandsche SS in de praktijk nu ook weer niet. Het moet gezegd, dat Feldmeijer zelf herhaaldelijk het voorbeeld gaf.[4] De voortdurende indoctrinatie en morele dwang hadden zeker succes. Medio 1943 deden van de 3438 leden van de Germaansche SS 2322 dienst bij Duitse strijdkrachten, begin juni 1944 van de 3988 leden 2838, het overgrote deel in de *Waffen-SS*. Op 17 juli 1944, weinig later dus, noemde Feldmeijer tegenover Rauter een aantal van 4029 leden van de Germaansche SS, waarvan 2745

(1) Zie p. 207 e.v.
(2) Circ. 15 febr. 1941, HSSPF 381 a.
(3) HSSPF 381 a.
(4) Nr. 377.

aan het front stonden.[1] Terloops zij hier gewezen op het merkwaardige feit, dat zowel de Germaansche SS als de Nederlandse vrijwilligers daarvan bij de *Waffen-SS* na Stalingrad duidelijk in aantal stegen en pas in het midden van 1944 op hun numerieke hoogtepunt stonden.[2]

Er zijn voor de geringe omvang van de Nederlandsche SS nog andere oorzaken: de werfkracht op de Nederlandse bevolking is beduidend zwakker geweest dan Feldmeijer zich waarschijnlijk heeft voorgesteld, toen hij zo ambitieus tot de oprichting van vijf standaarden overging. Wellicht hebben ook de aanvankelijk gehandhaafde zeer overdreven toelatingseisen, teneinde het elitekarakter te waarborgen, velen afgestoten. De tol, die de oorlog eiste, was echter de voornaamste reden, dat standaarden en stormen doorgaans een aantal leden hadden, dat in geen verhouding stond tot de sterkte, die zij eigenlijk hadden moeten hebben. De politie-standaard komt er het beste van af: de cijfers voor politiemannen, die medio 1943 en 1944 lid van de Germaansche SS waren, zijn resp. 383 en 472.[3] Vermoedelijk werden de politiemannen geacht niet naar het front te hoeven gaan, aangezien zij reeds hun 'plicht' vervulden in een gewapende formatie in het eigen land. Desondanks: nog steeds geen ideaal-standaard van een 1500 man, en zoals gezegd lagen de stormen van de politie-standaard over de vijf andere standaarden verspreid. Kortom, de politiemannen niet meegerekend, heeft de Germaansche SS nooit meer dan op zijn hoogst 700 leden tezelfdertijd in Nederland gehad, en meestal heel wat minder.[4]

Moeilijk te bepalen is ook het totaal aantal leden, dat de Nederlandsche SS ooit heeft gehad. Er was blijkens het ledenregister nogal wat verloop onder de leden: velen bedankten na korte of langere tijd, velen werden ontslagen, bijvoorbeeld omdat zij zich niet voor de *Waffen-SS* wilden melden, 'verregaand ondisciplinair' waren, of eenvoudig omdat zij na enige tijd ongeschikt werden bevonden. Het ledenregister telt 6127 nummers[5], maar een reëel inzicht in de sterkte geeft dit cijfer niet. Niet alleen, omdat een klein aantal nummers blanco bleef. Het totaal aantal leden op een bepaald moment is zoals wij gezien hebben tijdens de piek van 1944 een vierduizend geweest, waarvan de meesten bij de *Waffen-SS* waren ingelijfd. Van zeer velen van hen moet echter het lidmaatschap als van volstrekt formele aard worden beschouwd. Vaak werden lieden, die zich voor de *Waffen-SS* meldden, zonder dat zij het wisten of goed beseften, meteen maar als lid van de Nederlandsche SS ingeschreven.[6] Andere vrijwilligers, die in de opleidingskampen of de fronteenheden van de *Waffen-SS* dienst deden, kregen tussen allerlei andere paperassen in formulieren voor opname in de Nederlandsche SS voorgelegd, die zij vaak zonder meer tekenden; veelal beseften zij nauwelijks of niet het verschil tussen *Waffen-SS* en politieke SS.[7] Voorzover zij dat beseften zullen zij in vele gevallen, naar men mag aannemen, hun papieren lidmaatschap even snel vergeten zijn als zij het aanmeldingsformulier hadden ondertekend – en van het front teruggekeerd in Nederland wellicht in evenveel gevallen er plotseling weer aan herinnerd zijn, wanneer zij de SS-propaganda en Feldmeijers oekazes toegestuurd kregen.

In het officiële cijfer waren eveneens de leden van de *Germanische Sturmbanne* begrepen. Dit

(1) Nr. 473; HSSPF 3 a, 380 a.

(2) De beschikbare cijfers zijn verre van volledig, en vooral wat de eerste drie jaren van de bezetting betreft zijn de gegevens zeer schaars. Desondanks mag deze conclusie worden getrokken, mede op grond van gegevens uit de in noot 3 op p. 252 genoemde bronnen.

(3) Als bij noot 3 op p. 252.

(4) In aug. 1944 schat Rauter zelfs het aantal leden der Germ. SS in Nederland op rond 500 (Rauter aan Kohlroser 18 aug. 1944, HSSPF 6 a; andere bronnen vermelden niet veel meer).

(5) HSSPF 382–384; tot en met 28 aug. 1944 6126 leden; daarna hebben zich om begrijpelijke redenen geen aspiranten meer aangemeld, met één uitzondering: wat nummer 6127 hiertoe bewogen mag hebben, (eind febr. 1945 lid geworden) zal wel altijd een raadsel blijven.

(6) Volgens een na-oorlogse verklaring van G. Stroink zelfs als zij werden afgekeurd voor de *Waffen-SS* (Doc. I Jansonius 3).

(7) Van Etten, Ned. SS, p. 45.

waren eenheden, die in februari 1942 in Duitsland opgericht werden, maar officieel tot de inheemse SS in de 'Germaanse' landen behoorden. De leden, niet-Duitsers uit die landen, die langere tijd in Duitsland verbleven, zouden het uniform van de SS van het land van herkomst krijgen, en de opleiding zou dienovereenkomstig zijn.[1] Inderdaad kregen de Nederlanders in de *Germanische Sturmbanne*, zelfs nog in 1944, toen de Germaansche SS al in het veldgrijs was gestoken, zwarte uniformen, vaak restanten uit Nederland.[2]

Het eigenlijke doel van de *Germanische Sturmbanne* was de arbeiders uit de 'Germaanse' landen, die in Duitsland tewerkgesteld waren, in de *Waffen-SS* te pressen. In werkelijkheid waren deze 'bataljons' niet gesubordineerd aan de verschillende niet-Duitse SS-korpsen, maar aan het *SS-Hauptamt*. Bij de *Ergänzungsstellen* van zeven *SS-Oberabschnitte* in Duitsland, waar de meeste 'Germaanse' arbeiders te vinden waren, werden speciale bureaus opgericht, elk onder leiding van een Duitse SS-officier, en een Nederlandse, een Noorse, een Deense *Referent*, enz. In theorie bestond iedere *Germanische Sturmbann* (wij veronderstellen met enig recht, dat er één in ieder van de zeven in aanmerking komende *SS-Oberabschnitte* geweest is) uit een Nederlandse storm, een Deense, een Vlaamse, enz., eventueel zelfs een Zwitserse storm. Voor de gehele organisatie werd een aparte instantie in de *Germanische Leitstelle* van het *SS-Hauptamt* geschapen onder een hogere Duitse SS-officier, met niet-Duitse medewerkers voor hun eigen landgenoten. Ten opzichte van de Nederlanders in de *Germanische Sturmbanne* werd deze functie vervuld door de reeds eerder vermelde intimus van Feldmeijer en ex-Mussert-Gardist W. J. Heubel, die een niet onbelangrijk aandeel in de opbouw van de Nederlandsche SS gehad had, en die inmiddels officier van de *Waffen-SS* was geworden.[3]

In de praktijk waren de *Germanische Sturmbanne* ronselplaatsen voor de *Waffen-SS*.[4] Men krijgt de indruk, dat de organisatie pas langzaam, zo tegen de tweede helft van 1943, op gang is gekomen, en altijd vrij rommelig is gebleven. Hoeveel Nederlanders er geworven zijn, weten wij niet precies. Dat wist Rauter trouwens ook niet: naar aanleiding van een voorstel van Heubel om alle leden ineens voor het front op te roepen, schreef hij op 14 januari 1944 aan Feldmeijer: 'Zuerst waren es 600, dann 400 und jetzt auf einmal sind es 800 Männer. Ich habe den Eindruck, als ob die ganze Organisation der Reichssturmbanne überhaupt nicht funktioniert.'[5]

Later werden er toch nog wel behoorlijke resultaten behaald, zoals men nog zal zien, maar vooralsnog lijkt het succes onder de Nederlandse arbeiders in Duitsland niet overmatig groot geweest te zijn. In Düsseldorf en omgeving werden hoofdzakelijk Nederlanders gewonnen, die al voor de oorlog in Duitsland woonden, Duitse scholen bezocht hadden, en veelal in taal en opvattingen verduitst waren. Tekenend is, dat een plaatselijke functionaris voorstelde de wervingspropaganda niet alleen in het Nederlands, maar ook in het Duits te verspreiden.[6]

In wezen was de hele Nederlandsche SS voorland voor het front. Voortdurend werd het korps afgetapt. Op bepaalde momenten in de bezettingstijd waren de aderlatingen bijzonder hevig; met

(1) Bevel van Berger z.d., H 1163.
(2) Circulaire van Feldmeijer 31 aug. 1944, HSSPF 380 a; Erkelens aan Germanische Leitstelle 29 jan. 1944, HSSPF 387 c; foto in *Storm* 5 mei 1944.
(3) H 1163; nr. 468; Doc. I W. J. Heubel.
(4) Zie ook Sijes, *Arbeidsinzet*, p. 455. Ook hier hebben vele Nederlanders het verschil tussen Germaansche SS en *Waffen-SS* waarschijnlijk niet gezien – en eigenlijk was in deze gevallen daarvan ook nauwelijks sprake.
(5) HSSPF 379 a.
(6) Erkelens aan Germ. Leitstelle, 29 jan. 1944, HSSPF 387 c: in Wenen en omgeving waren de resultaten van de werving onder de Nederlandse arbeiders, vergeleken met die onder andere buitenlandse arbeiders, zeer gering (Sijes, *Arbeidsinzet*, p. 454, 455).

name in februari 1941, uiteraard bij de inval in Rusland in de zomer van dat jaar, in het najaar van 1942 en in april 1943 vertrokken de SS-mannen (en niet zij alleen) bij honderden naar de *Waffen-SS*.[1]

Aanvankelijk hadden de Duitsers met de aanwerving van Nederlanders en andere Germanen, een politiek doel voor ogen[2], maar vanaf 1943 ging de zuiver militaire behoefte aan het opvullen der enorme gapingen, die het Russische leger in de rijen van de *Waffen-SS* sloeg, een preponderante rol spelen. Niet alleen numeriek betekende dit een catastrofale verzwakking van de Nederlandsche SS, want juist de meest fanatieke en actieve elementen, de meest idealistische ook in de zin althans, dat zij hun leven voor hun overtuiging op het spel zetten, waren uiteraard de eersten om zich voor het front aan te melden. Vandaar vrijwel van het begin af een voortdurende wisseling in de bezetting van de eenheden der Nederlandsche SS, en met name in de landelijke en plaatselijke leiding. Het betekende, dat de groei van de Nederlandsche SS weer sterk werd afgeremd, ja vaak weer te niet gedaan.

'Het is zeer goed te bespeuren, dat de besten naar het front zijn vertrokken,'

schreef medio 1943 de leider van standaard 5 (in Noord-Brabant en Limburg) aan Feldmeijer.

> 'Doordat steeds weer de diverse stormleiders als eersten zich voor de Waffen-SS meldden werden de stormen bij herhaling van die mannen beroofd, die ter plaatse de stuwende kracht waren. Het gevolg was dat in sommige plaatsen de actieve SS geheel verdween dan wel niet verder kwam. Dit is echter een oorlogsverschijnsel dat wij zonder meer hebben te aanvaarden. Van groei is practisch geen sprake meer.'[3]

Zoals zo vaak met de Duitse bezettingspolitiek in het algemeen het geval is geweest, stuiten wij hier op een van de onverzoenlijke antithesen in de politiek van de SS: het militaire belang eiste in toenemende mate aanvulling van de *Waffen-SS* met alle mogelijke middelen, het politieke belang eiste, dat de Nederlandsche SS met haar toch al zo kleine omvang zo sterk mogelijk gehouden zou worden. In de leiding van de SS was men zich zeker wel van dit dilemma bewust. In maart 1942 schreef Rauter aan Himmler, dat 'wir jetzt nunmehr schon zum dritten Mal die Niederländische SS ausbluten lassen und der Wiederaufbau immer die allergrössten Schwierigkeiten gemacht hat'[4], maar een oplossing voor dit dilemma vond men niet. Op het einde van de oorlog, toen de geallieerden al diep in Duitsland waren doorgedrongen, de Germaansche SS praktisch niet meer bestond, en haar leider was omgekomen, erkende Rauter in het openbaar:

> 'Dat de Nederlandsche SS organisatorisch niet zoo op den voorgrond is getreden, als ze het verdiende, vindt zijn oorzaak in het feit, dat verreweg het grootste deel van haar mannen als vrijwilligers aan de fronten stonden.'[5]

Eufemistisch drukte de *Höherer SSuPF Nordwest* hiermee uit, dat de Germaansche SS in zijn territorium politiek was mislukt. Die trek naar het front was uiteraard niet de enige reden; men mag in Rauters uitspraak ook een beetje een alibi voor hemzelf zien. Verwonderlijk is evenwel niet, dat de

(1) O.a. Van Etten, Ned. SS, p. 1.
(2) Zie p. 229, 230.
(3) Kooymans aan Feldmeijer 15 juni 1943, HSSPF 377 b.
(4) Nr. 127.
(5) Rede bij de begrafenis van Feldmeijer, *Storm* 2 maart 1945.

Nederlandsche SS zo weinig heeft gepresteerd, maar dat zij bij dit voortdurend aftappen nog een serieus te nemen politieke factor is geweest. Daarbij moest zij met haar kleine ledenaantal ook op het politieke front naar twee zijden strijd leveren: met de andere nazi's tegen de meerderheid van het Nederlandse volk, en binnen die geïsoleerde nazi-kring tegen de NSB. Die tegenstrijdigheid in de SS-politiek is niet tot Nederland beperkt gebleven, en mag als een algemeen verschijnsel in de door de Duitsers bezette landen worden beschouwd. Hetgeen over de situatie in Vlaanderen is gezegd:

> 'That the VNV did not succumb to the SS onslaught was mainly due to the German preoccupation with the campaign in the east and its attendant manpower problems'[1]

heeft ook, al hebben tevens andere factoren een rol gespeeld, geldigheid voor de NSB en de Nederlandsche SS. Wij willen echter hierbij opmerken, dat ook de antagonisten van de SS, de NSB in Nederland en haar tegenhanger in Vlaanderen, het VNV, duizenden van hun meest overtuigde en actieve leden naar het front liet gaan; deze kwamen in een gewapende SS-organisatie terecht, waardoor beide inheemse nazi-partijen zowel tegenover de anti-Duitse en anti-nazi gezinde 'buitenwereld' als tegenover de SS stellig aan kracht hebben ingeboet. De strijd tussen beide nazi-facties heeft de gemeenschappelijke nazi-zaak geen goed gedaan; door de drainage ten gunste van de *Waffen-SS* konden zij hun politieke gevechten, zij het tegen elkaar, zij het tegen de vele, vele andersdenkenden, slechts op halve kracht voeren. Zo niet minder dan dat. Voor de overtuigde nationaalsocialist en zeker voor de SS-man mochten de loopgraven en stellingen aan het oostelijke front in het verlengde van het thuisfront liggen, vechten op twee of drie fronten tegelijk brengt altijd een versnippering van krachten met zich mee, die catastrofaal kan zijn.

B. De begunstigende leden

Evenals Rauter had Feldmeijer een gretig oog voor de feilen van de NSB, maar was hij volslagen blind voor de geringe aantrekkingskracht van de SS op het Nederlandse volk en de geringe politieke mogelijkheden. Dat nam niet weg, dat hij wel degelijk ging beseffen, dat het slinkende reservoir van jonge, energieke krachten, naar wie zijn voorkeur nu eenmaal uitging, op een of andere wijze aangevuld diende te worden.

Die aanvulling vond hij in de donateurs van de Nederlandsche SS, de 'Begunstigende Leden'. De Duitse SS had sinds 1926 ook *Fördernde Mitglieder* gekend, maar meer dan donateurs waren zij nooit geweest, en iedere Duitse man of vrouw, partijlid of niet, kon zonder meer donateur worden, mits hij of zij van 'Arischen bloede' was. Vroeger hadden deze donateurs een vermoedelijk niet onbelangrijke bijdrage geleverd tot de financiering van de kleine *Schutzstaffeln*, toen deze zich nog in de moeilijke beginfase bevonden. Tijdens de oorlog werd de bijdrage – minimaal RM 1,— per maand – niet meer geïnd.[2]

Kennelijk heeft Feldmeijer aanvankelijk aan niet meer dan donateurs gedacht, toen hij de instelling van de begunstigende leden schiep. Dit is waarschijnlijk in het voorjaar van 1941 gebeurd. Aan Mussert deed hij toen het aanbod om Begunstigend Lid nr. 1 te worden, hetgeen door de NSB-leider werd afgeslagen.[3] In deze begintijd waren de eisen om als begunstigend lid toegelaten te worden even laag als bij de *Fördernde Mitglieder* der Duitse SS het geval was: behalve de minimum-bijdrage van fl 1,— per maand werd een verklaring geëist, dat men van 'Arische' afstamming was, geen vrijmetselaar was of geweest was, en dat men de groot-Germaanse gedachte aanhing.

(1) Knoebel, *SS in Belgium*, p. 370.
(2) *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 423/424; *The Allgemeine SS*, p. 5, 38, 39.
(3) NSB 29 d; Verkl. Mussert II, p. 4. Een statistiek van de aantallen der begunstigende leden in HSSPF 386 a begint in mei 1941.

Daarvoor ontving men iedere maand de propagandatijdschriften van de Nederlandsche SS, *Hamer* en de *SS-Vormingsbladen*, gratis thuisbezorgd.[1] Ook vrouwen konden begunstigend lid worden.

Allengs echter ging de SS meer belang aan de begunstigende leden toekennen. Drie factoren werkten sterk in deze richting: de catastrofale uitdunning van de actieve leden door het Russische front, de wens om alle geledereren van staat en maatschappij te infiltreren, en Feldmeijers nimmer aflatende eis, dat iedereen, die iets met zijn SS te maken had, zich dan ook voor de volle honderd procent moest inzetten. Het is niet te zeggen, welk van deze drie factoren het zwaarst heeft gewogen, of de eerste is geweest om de instelling van het begunstigend lidmaatschap tot meer dan een normaal donateurs-instituut te maken. Het een hing trouwens sterk met het ander samen: vele lieden, die te oud of fysiek ongeschikt waren of om een andere reden niet in aanmerking kwamen om actief lid van de SS te worden, zouden wel degelijk een waardevolle bijdrage tot verwezenlijking van de SS-gedachte in Nederland kunnen leveren. Relatief werd hun potentiële waarde groter, naarmate de actieve leden in de Russische vlakten omkwamen. Maar aan deze reserve-ploeg had Feldmeijer niets, als er geen waarborgen waren, dat zij zich inderdaad met hart en ziel aan de SS-gedachte wijdden. Trouwens, zoals een Duitse SS-functionaris in Rauters staf zei, voor de financiële bijdrage waren de begunstigende leden niet zo belangrijk; in tegenstelling tot de Duitse SS-donateurs was hun eerste taak te helpen het 'SS-Gedankengut' in alle lagen van de Nederlandse bevolking te verspreiden.[2]

Wat Himmler in Duitsland met zijn *Ehrenführer* had willen bereiken, trachtte Feldmeijer nu met zijn begunstigende leden te doen: infiltratie van staat, maatschappij en partij door zijn SS, het winnen van invloedrijke figuren voor de SS-gedachte, verbreiding van de SS-invloed, ook het aanwenden van begunstigende leden om informaties voor de Nederlandsche SS – en daarmee meestal voor de *SD* – in te winnen; vaak waren het begunstigende leden, die Feldmeijer en de *SD*-functionaris Proebsting waardevolle inlichtingen over reilen en zeilen in en om de NSB verschaften.

Juist op de hogere regionen in het collaboratiemilieu mikte Feldmeijer speciaal met zijn begunstigend lidmaatschap. Wanneer wij van de politie vanwege haar bijzondere karakter in verband met de SS afzien, vinden wij in die milieus weliswaar volwaardige SS-leden – al dan niet formeel – maar bepaald niet overvloedig: behalve de leiding van het Medisch Front der NSB (die bovendien in 1941 werd vervangen, en waarvan enige figuren ontslag uit de SS namen), de Boerenleider Roskam, hoofd van de Landstand, de leider van de pers en propaganda van deze nationaal-socialistische overheidsinstelling, J. ter Haar, de districtsleider van de NSB van Drente G. Dieters[3], en nog enkele anderen. Wellicht stond – in tegenstelling tot de zeer NSB-geörienteerde Kultuurkamer – de Kultuurraad onder sterke SS-invloed[4], hetgeen dan vrijwel uitsluitend te danken zou zijn aan de voorzitter SS-Opperstormleider prof. G. A. S. Snijder. Dieters was een uiterst actief SS-man, en Snijder, zoals wij nog zullen zien, was zo in specifiek SS-werk betrokken, dat zij niet als *Ehrenführer* kunnen gelden. De weinige andere SS-mannen in prominente posities in staat en partij hadden meestal de laagste rang, die van SS-maat, het equivalent van *SS-Anwärter*. Dat was dus totaal iets anders dan de hoge rangen van *Obergruppenführer* of *Gruppenführer*, waarmee Himmler een Bormann of een Seyss-Inquart bedacht. Zoals gezegd: Feldmeijer moest het bij zijn infiltratietechnieken niet van *Ehrenführer* hebben, die in Nederland eigenlijk niet bestonden, maar van begunstigende leden. De infiltratie richtte zich behalve op de NSB zelf met name op bepaalde organisaties van staat of partij: de Landstand, het Nederlandsch Arbeidsfront, de Nederlandsche Arbeidsdienst, de Jeugdstorm. De eerste drie waren overheidinstellingen. De Landstand was evenwel

(1) HSSPF 381 a, 387 a.
(2) Montel aan Stafleiding der Germ. SS 2 nov. 1942, HSSPF 387 c.
(3) Zie het artikeltje van Feldmeijer: 'Welkom, Boerenleider' in *Storm* 1 aug. 1941; Doc. I J. ter Haar; Doc. I Dieters.
(4) Zo Van Etten, Ned. SS, p. 68.

voortgekomen uit het Agrarisch Front van de NSB, het Arbeidsfront uit het door Rosts oude volgeling Woudenberg gelijkgeschakelde NVV. Beide instellingen droegen een duidelijk nationaal-socialistisch stempel. De Nederlandsche Arbeidsdienst (voortgekomen uit de zg. Opbouwdienst, die in 1940 gevormd was uit de restanten van het Nederlandse leger) was oorspronkelijk niet nationaal-socialistisch, en de lichtingen, die de arbeidsdienstplicht moesten vervullen, werden dat nooit, maar wel het kader, waar onder de druk van de nazificatiemaatregelen de anti-Duitse en anti-NSB-elementen steeds meer uit verdwenen. In alle drie organisaties boekte de SS een zeker succes, bij het Jeugdstorm-kader evenwel pas na september 1944.[1]

Waarom richtte de SS zich juist op deze instellingen? Wat de Landstand betreft, zeker vooral vanuit het boerenideaal in de SS-ideologie. De Jeugdstorm en de Arbeidsdienst zouden Feldmeijer uiteraard de jeugd moeten opleveren. En de SS heeft lange tijd de illusie gekoesterd, dat de Nederlandse arbeiders meer toegankelijk voor de SS dan voor de NSB zouden zijn. In deze strevingen vindt men ook een naklank van de pogingen van Rost van Tonningen in 1940 – toen de SS-figuur *par excellence* – om boeren, arbeiders en jeugd voor het radicale nationaal-socialisme te winnen. Zodra het gelijkgeschakelde NVV op 1 mei 1942 werd omgezet in het Nederlandsch Arbeidsfront, riep Feldmeijer al zijn SS-mannen op om zich hierbij aan te sluiten; een oproep, die al voorafgegaan was door Feldmeijers gebruikelijke formulieren.[2] Arbeidsfront en Landstand gaven geregeld in het openbaar blijk van hun verbondenheid met de SS.[3] Woudenberg was begunstigend lid, de commandant van de Arbeidsdienst L. A. C. de Bock (schoonvader van de directeur van de SS-uitgeverijen R. van Houten) zou het ook geweest zijn.[4] Roskam werd in juli 1941 door Rauter persoonlijk in de SS opgenomen.[5] Voortdurend trachtte de SS, dat wil in dit geval zeggen de Nederlandsche SS èn haar Duitse SS-begeleiders, sleutelposities in deze organisaties te bezetten. Wanneer dat niet door actieve SS-mannen kon gebeuren, dan door begunstigende leden, of door het winnen van reeds zetelende ambtsdragers voor het begunstigend lidmaatschap. Natuurlijk sloot dat allerminst uit, dat de SS ook pogingen deed om ook in andere organisaties, eigenlijk overal (inbegrepen natuurlijk de NSB zelf) op deze wijze een vijfde colonne te scheppen.

Zoals Himmler in iedere SS-man, maar ook in iedere *Ehrenführer* gaarne een steunpilaar voor zijn orde had willen zien (maar na enige jaren praktijk wel tot een genuanceerder inzicht gekomen moet zijn), zo ontwikkelde zich bij Feldmeijer de wens om ieder begunstigend lid als stille, maar noeste werker en ondermijner van andere machten voor zijn Nederlandse SS-filiaal te gebruiken. Uitgaande van dit ideaal – dat de Voorman de minder rooskleurige werkelijkheid moeilijk kon verkroppen, komt hieronder ter sprake – mag men het kwantitatieve resultaat als vrij bevredigend aanmerken. Op 1 juni 1942 waren er 861 begunstigende leden, tegen het einde van dat jaar waren het er al 1450, en eind maart 1943 waren er 1700 Nederlanders als 'B.L.' ingeschreven. In december 1943 werd de 3000 overschreden en op 31 augustus 1944 telde de Germaansche SS in Nederland 3929 begunstigende leden, ongeveer evenveel als het aantal actieve SS-leden in die tijd. Ook hier weer werd merkwaardigerwijs de top bereikt vlak voor de septemberdagen van 1944.

Voor dit verschijnsel is niet zonder meer een verklaring te vinden, maar de (schaarse en amateuristische) statistieken van de Germaansche SS leveren een wellicht niet onbelangrijke indicatie: tot

(1) Zie nr. 609 en het appendix.
(2) HSSPF 381 a; zie ook *Storm* 1 en 15 mei 1942.
(3) Zie wat het Arbeidsfront betreft o.a. *Storm* 15 mei, 24 juli 1942, 30 april 1943, 28 april 1944. Het hoogtepunt van de SS-gezindheid van de Landstand lag eigenlijk bij een manifestatie van de voorloper ervan, het Agrarisch Front, op 5 juli 1941 te Rolde (HSSPF 74 c; vgl. nr. 72). Later zwenkte Roskam weer enigszins terug naar Mussert. Zijn gebrek aan capaciteiten, onderlinge ruzies e.d. zijn stellig factoren geweest, waardoor de SS van de Landstand toch geen blijvende SS-apanage heeft kunnen maken.
(4) Volgens Van Etten, Ned. SS, p. 67.
(5) Nr. 72.

medio 1942 is het aantal begunstigende leden, dat geen lid is van de NSB, ongeveer gelijk aan het aantal, dat wel tegelijkertijd partij-lid is; omtrent de jaarwisseling 1942/43 is er een duidelijk kwantitatief overwicht van de niet-NSB-ers, dat daarna weer snel ineenkrimpt, en tegen medio juli 1943 geheel verdwijnt. Sindsdien – wij zijn geneigd een verband te zien met de ontwikkeling van de oorlog, o.a. met de geallieerde invasie op Sicilië, die in die tijd plaatsvond – stijgt het aantal NSB-leden snel boven de niet-NSB-ers onder de begunstigende leden uit. Ook in dit opzicht wordt in augustus 1944 de top bereikt.[1] Hoewel deze gegevens vèrgaande conclusies nog allerminst toelaten, en dergelijke gegevens over de actieve leden helaas geheel ontbreken, is de veronderstelling gerechtvaardigd, dat de radicalisatie in het nazi-milieu een belangrijke factor is geweest.

Valt het eveneens te betreuren, dat over de sociale samenstelling van het actieve deel der Nederlandsche SS in het geheel niets bekend is, wat de begunstigende leden betreft is er ook hier een – zij het geringe – aanwijzing. Volgens een opgave van de Germaansche SS uit mei 1944[2] oefenen van de 3672 begunstigende leden, die er dan zijn, 622 geen beroep uit; men mag veronderstellen, dat het merendeel hiervan vrouwen zijn geweest. De grootste beroepsgroepen zijn: kantoorpersoneel (408), kooplieden (283), ambtenaren (327). De andere beroepscategorieën halen de honderd niet. Die allemaal op te noemen zou te veel ruimte vergen, en bovendien weinig zinvol zijn, aangezien – het blijkt al enigszins uit de hier gegeven voorbeelden – de indeling wat vaag is en weinig over de sociale geleding zegt. Opvallend is, dat vergeleken met bijvoorbeeld advocaten (19), maar ook op zichzelf het aantal artsen tamelijk groot is (52), misschien een gevolg van het feit, dat de leiding van de NSB-organisatie Medisch Front in 1940–'41 voor het grootste deel in SS-handen was.[3] Dan zijn er nog de begunstigende leden, die functionarissen van collaborerende organen zijn: 57 bij de NSB zelf, 41 bij de Jeugdstorm, bij de Arbeidsdienst 94, bij het Arbeidsfront 101. Van de Nederlandse boeren dragen slechts 85 financieel bij tot de wording van het groot-Germaanse rijk, van de medewerkers van de Landstand echter 24 – een veelzeggende wanverhouding; de gedachte van het bloed schiet in de Nederlandse bodem blijkbaar nog weinig wortel. Wat het NSB-milieu als geheel betreft lijkt er daarentegen een zichtbaar resultaat te zijn behaald. Een zekere, niet te verwaarlozen penetratie heeft Feldmeijer stellig bereikt.

Maar was die penetratie van staat, partij en maatschappij nu werkelijk zo belangrijk en gevaarlijk? Mussert vreesde het, Feldmeijer wilde het. Het mag evenwel betwijfeld worden, of al die begunstigende leden nu wel een effectieve vijfde kolonne vormden. Grenzeloos geïrriteerd werd de Voorman door de mentaliteit en de motieven van zeer velen, die om zelfzuchtige redenen zich aan zijn SS wilden verbinden, en juist deze lieden gaven zich over het algemeen niet als actief lid op, maar als donateur. Het zwarte uniform verleende ongetwijfeld in bepaalde kringen glans en prestige aan de drager, maar de consequentie was het grijze gevechtstenue. Dan viel het dragen van burgerkleding met slechts een klein donateurs-speldje op de revers[4] te verkiezen voor hen, die in de SS een beter middel dan in de NSB zagen om op snelle wijze aan een burgemeestersambt te geraken, of aan een andere positie onder het bezettingsregime. Een aantal zakenlieden achtte dit een manier om tot sneller en gemakkelijker contact te komen met Duitsers, die orders te vergeven hadden. Maar ook in de NSB, tot in de hoogste regionen toe, meenden zeer velen in Feldmeijers instituut van de begunstigende leden een toevluchtsoord te kunnen vinden voor het geval, dat niet Mussert, maar Himmler uiteindelijk in Nederland de lakens zou uitdelen. Zelfs een uitgesproken tegenstander van

(1) Overzichten van begunstigende leden, HSSPF 386 a; statistiek van begunstigende leden, HSSPF 386 b.
(2) Lijst van begunstigende leden der Germaansche SS in Nederland volgens beroep per 31 mei 1944, HSSPF 386 b.
(3) Zie nr. 79, noot 7.
(4) Ovaal, met op zwarte achtergrond een zilveren hakenkruis, daarop weer de SS-runen, ter weerszijden de letters 'B' en 'L'. Afbeelding bij Taylor, *Uniforms Germanische SS*, p. 84.

de SS-gedachte als de zeer Diets-voelende propagandaleider van de NSB Ernst Voorhoeve achtte het op een gegeven moment gewenst begunstigend lid te worden.[1]

Deze toeloop van opportunisten, gemotiveerd door politieke of persoonlijke beweegredenen, lag allerminst in de bedoeling van Feldmeijer. De Voorman, die tot zijn einde toe de rol van fervente idealistische voortrekker bleef spelen, mocht zelf in wezen een opportunistische strebers-natuur hebben, dergelijke karaktereigenschappen kon hij onder zijn aanhang niet gebruiken.

Feldmeijer besloot de bokken van de idealistische schapen te scheiden. Op 10 juni 1942, ongeveer een maand na de beëdiging van de Nederlandsche SS op Hitler, stuurde hij de begunstigende leden een formulier toe, waarbij deze moesten verklaren zich geheel met de inhoud van de eed te kunnen verenigen, zulks op straffe van royement.[2] Later in het jaar werd besloten – wanneer precies, en wie de initiatiefnemer was: Rauter of Feldmeijer, is niet duidelijk – de schroeven wat strakker aan te draaien: de begunstigende leden zouden nauwer bij de SS betrokken moeten worden, en de toelatingseisen zouden verzwaard moeten worden. Behalve de reeds bestaande verklaringen over smetteloosheid inzake bloed en vrijmetselarij diende een aspirant-begunstigend lid voortaan een verklaring van de politie inzake goed zedelijk gedrag over te leggen, en twee borgen te noemen, waarvan er één begunstigend lid kon zijn, en de ander actief SS-man moest zijn (later werd dit veranderd in twee zeer goed bekend staande begunstigende leden). De candidaat diende niet alleen te verklaren zich met de eed op Hitler te kunnen verenigen, maar ook zich onder de discipline van de Germaansche SS te stellen 'voor zoover betreft gedrag en uitingen in woord en geschrift.'[3] Wel deed Mussert in januari 1943 een halfslachtige poging om tegen deze ontwikkeling – met name waar het de tuchtformule betrof – in te gaan. Feldmeijer trok zich er weinig van aan.[4]

De begunstigende leden werden nu in toenemende mate opgeroepen om actief mee te helpen aan de verbreiding van de SS-gedachte: zij dienden te colporteren met het blad *Storm-SS*, vormingsbijeenkomsten te bezoeken, enz. Ook op hen werd grote morele druk uitgeoefend om zich voor de *Waffen-SS* te melden, zij het in mindere mate dan op de gewone leden. Helemaal logisch was dit niet, want volgens de nieuwe opvatting was het ideale begunstigend lid iemand, die even enthousiast voor de grote zaak was als de gewone SS-man, maar die 'door bijzondere omstandigheden verhinderd' was actief lid te zijn, zij het door sexe, leeftijd, lichamelijke gebreken e.d. Want

> 'Waar ligt de klemtoon op? Natuurlijk op *lid*. Want het zijn geen 'donateurs', d.i. schenkers, maar het zijn leden onzer gemeenschap ... Naar buiten willen wij echter een zeer hechte gemeenschap vormen, met zeer bepaald doel en een organisatie. Want wij zijn op grond van onze wereldbeschouwing ook 'politieke soldaten'. Daarom staan wij zonder uitzondering onder de SS-tucht.'[5]

Zo zou het onmogelijk zijn, hoopten Feldmeijer en de zijnen, dat

> 'vermogende conjunctuurridders, besluitelooze politici en 'kultureele' slappelingen zich in de rijen der SS 'inkoopen' om zoo op eenigerlei wijze hun halfzachtheid te dekken ... Want het B-lid zal van dezelfde radicale gezindheid moeten zijn als de gewone SS-leden en dezelfde vèrstrekkende gevolgen van onze wereldbeschouwing kunnen aanvaarden.'[6]

(1) Niet toevallig juist één dag voor de beëdiging van de Nederlandsche SS op Hitler (17 mei 1942), hetgeen niet verhinderde, dat hij juist in deze tijd het sprekerskorps van de NSB verbood over het groot-Germaanse rijk te spreken (nr. 161, noot 2 en nr. 161 I).
(2) HSSPF 376 c, 381 a.
(3) HSSPF 387 a, c.
(4) Zie nr. 305, en noot 4 daarbij; nr. 305 I, en noot 7.
(5) *SS-Vormingsbladen* 1942, p. 369–370.
(6) *Storm* 6 nov. 1942.

Radicale gezindheid, dat wil zeggen ideologische betrouwbaarheid en fanatisme, en de bereidheid om de eigen belangen geheel ondergeschikt te maken aan de SS-idealen, kortom dezelfde geestes-houding, die Feldmeijer van de actieve SS-man eiste, verlangde hij met het verstrijken van de tijd in toenemende mate van de begunstigende leden. De donateurs waren de reserve geworden, en het werd nu tijd, dat die reserve insprong: 'Er is practisch geen SS meer. De eerste eisch, die aan de B.L. gesteld moet worden, is het opnieuw vormen van een SS,' meende in mei 1943 de standaardleider van standaard 1 in de drie noordelijke provincies.[1] Soortgelijke gevolgtrekkingen van zijn collega van standaard 5 hebben wij eerder reeds geciteerd. Wat deze daar over de begunstigende leden aan toevoegde, doet ons inzien, dat misschien wel de kwantiteit, maar niet de kwaliteit om Feldmeijers doeleinden te realiseren, voorhanden was:

> 'Over het gehalte der SS-mannen zoowel als dat der begunstigende leden kan ik over het algemeen niet roemen . . . Onder de begunstigende leden bevinden zich vele die zich als zoodanig hebben laten inschrijven bij wijze van politieke herverzekering. Deze menschen onttrekken zich aan het actieve werk (b.v. de colportage). Men heeft er meer last van dan gemak.
> Het instituut der B.L. bergt een groot gevaar in zich. Doordat aan het begunstigend lidmaatschap vrijwel geen enkele ernstige consequentie is verbonden kunnen allerlei personen, op wie uiterlijk niets te zeggen valt maar die innerlijk karakterlooze zwijnen zijn, in onze rijen hun ontbindend werk verrichten. Ik vrees, dat wij, wanneer hier niet bij voortduring het beginsel der selectie wordt toegepast, denzelfden weg opgaan als de N.S.B.'[2]

In dezelfde tijd, op 7 juni, richtte Feldmeijer – niet voor het eerst, wel voor het eerst zo dreigend – zich per circulaire tot de begunstigende leden: het was

> 'nimmer mijn wensch geweest, het begunstigend lidmaatschap te zien beschouwd als een normaal donateurschap eener vereeniging en nog veel minder het te zien misbruikt als politieke levens-verzekering, waarbij de betreffenden zich blijkbaar gaarne voor alle eventualiteiten zouden willen dekken . . . Ik zal in de naaste toekomst aan de begunstigende leden de gelegenheid bieden te bewijzen, dat ze zich werkelijk zelf mogen rekenen te behooren tot de Ordegemeenschap der SS. Ik verwacht van elk begunstigend lid, dat het zonder aarzelen telkens weer zal voldoen aan elke oproep of aan elk beroep dat op hem of haar wordt gedaan tot medewerking aan de actie der SS.'

en meer van deze krachtige taal; hij zou tegenover de begunstigende leden ook de beginselen van selectie en ontslag zonder aarzelen hanteren.[3] De organisatie werd strakker: al eerder waren beneden het stafniveau de plaatselijke standaardleiders verantwoordelijk voor de gang van zaken bij de begunstigende leden. Een speciale functionaris in hun staf belastte zich met het praktische toezicht. Waarschijnlijk tegen de tweede helft van 1943 werden de begunstigende leden per standaard georganiseerd in 'kernen' onder een 'kernleider', elk van deze groeperingen weer onder-verdeeld in 'steunpunten' onder een 'steunpuntleider'.[4] De terminologie wees dan wel niet op de reële prestaties van de instelling, maar zeker wel op de intenties. In 1944 vatte Feldmeijer zelfs het plan op om uit de rijen der begunstigende leden een SS-reserveformatie te vormen, waarvan de leden indien mogelijk een uniform zouden krijgen en de eed op Hitler zouden afleggen.[5]

(1) Verslag van vergadering op 5 mei 1943 op standaardkwartier te Groningen 6 mei 1943, HSSPF 391 a.
(2) Kooymans aan Feldmeijer 15 juni 1943, HSSPF 377 b.
(3) Circ. van Feldmeijer 7 juni 1943, HSSPF 381 a.
(4) Circ. Stafleiding der Germ. SS 11 nov. 1943, HSSPF 387 a; notitie van Jansonius 22 mei 1943, HSSPF 377 a.
(5) Zie nr. 565, noot 7.

Al die maatregelen hebben zeker niet het verlangde resultaat gehad, namelijk het uitwieden van de opportunisten. Wij hebben de stellige indruk, dat die het merendeel van de begunstigende leden hebben gevormd, en dat de waarde van deze 'reserve' voor de SS betrekkelijk was. Wat had Feldmeijer aan een Voorhoeve, die zijn begunstigend lidmaatschap zeer zeker alleen maar als een 'politieke herverzekering' zag? De NSB-propagandaleider meende tegenover zijn partij zijn associatie met de SS te kunnen verbergen (het ontging Mussert inderdaad),tegenover de SS de zeer grove termen, waarin hij zich over de Duitsers en de SS uitliet (het ontging Feldmeijer niet).[1]

Er waren er ook, die niet of niet alleen uit plat opportunisme begunstigend lid van de SS werden, maar wel degelijk meer ideëele beweegredenen hadden. Sommigen zochten aansluiting bij de SS uit teleurstelling over de sfeer van benepen kleinburgerlijkheid en onmachtig gekrakeel, die er in de NSB heerste, of meenden in Feldmeijers omgeving iets beters te vinden dan het plebejerdom, dat zij in de partij en de WA vaak genoeg aantroffen – zo hadden vroeger ook vele Duitsers voor de SS in plaats van de partij of de *SA* geopteerd. Dit soort motieven, wellicht meer nog zijn geestelijke oriëntatie op Duitsland deden de secretaris-generaal van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming J. van Dam – vroeger hoogleraar in de Duitse taal- en letterkunde – het begunstigend lidmaatschap der SS aanvaarden. Er waren bovendien zeer vele NSB-leden, die mettertijd iets begonnen te zien in de groot-Germaanse idealen. Die categorie viel trouwens niet van de vorige te scheiden, en kwam ook in de hoogste regionen voor. De secretaris-generaal van volksvoorlichting en kunsten, dr. T. Goedewaagen, tevens Persleider van de NSB en president van de Kultuurkamer, was in januari 1942 begunstigend lid van de Nederlandsche SS geworden.[2] Misschien om verschillende beweegredenen, maar een authentieke affiniteit met de rijksgedachte speelde daarbij beslist een belangrijke rol – zijn studie van Hegel en Nietzsche is aan een en ander ook niet vreemd geweest naar onze mening.

Maar ook wanneer men zich als begunstigend lid bij de SS aansloot om ideologische, voor Feldmeijer acceptabele redenen had dat in het machtspolitieke vlak nog niet zo veel te betekenen, als er over die begunstigende leden niet een bepaald gezag kon worden uitgeoefend. Vandaar de verklaring betreffende de eed op Hitler, de tuchtformule, de kernen, steunpunten, de lawine van circulaires, oproepen, vermaningen, kortom, de steeds strakkere lijn, die Feldmeijer volgde. Zonder veel succes overigens.

Het is logisch, dat de instelling der begunstigende leden een van de zwaardere stenen des aanstoots moest worden voor Mussert in zijn machtsstrijd met de SS. Verderop zal men nog zien, hoe naar aanleiding van gestes van het bovengenoemde meest prominente begunstigende lid, Goedewaagen, voor het eerst het conflict over Feldmeijers stille SS-reserve aan de dag zou treden.

C. Propaganda en indoctrinatie: Storm-SS, de Volksche Werkgemeenschap, Avegoor

Er waren nog meer middelen, waarmee de SS trachtte haar invloed te vergroten en de SS-gedachte te verbreiden. In de eerste plaats diende daarvoor de regelrechte propaganda, waarmee men andersdenkenden probeerde te bewerken. Strikt genomen vielen ook de 'gewone' NSB-ers binnen de categorie andersdenkenden. Hoewel de SS-propaganda een onderdeel vormde van de nazi-propaganda in het algemeen, viel zij toch ook voor buitenstaanders op door een andere benadering der dingen. Zelfs wanneer de specifieke SS-onderwerpen: het ras, het komende rijk, het gemeenschappelijke Germaanse verleden en dergelijke niet aan de orde waren, had de propaganda, die van SS-instellingen afkomstig was, toch een andere toon, een voor velen herkenbaar SS-timbre.

(1) Nr. 167.
(2) Nr. 151, noot 18.

Natuurlijk was dit per definitie het geval met de indoctrinatie, die bedoeld was voor de SS-mannen zelf. Die was voornamelijk vervat in de *SS-Vormingsbladen*, later ook in de *Germanische Leithefte*. Ondanks de Duitse naam (een variant op de in Duitsland verschijnende *SS-Leithefte*) was de inhoud in het Nederlands gesteld en eveneens voor de interne SS-vorming bedoeld. De maandblaadjes onder deze namen waren voor een opvallend groot deel gevuld met de bijdragen van de vormingsleider der Nederlandsche SS Nachenius over het noordse bloed, de Germaanse vrouw, de betekenis van het 'Joelfeest'; wat niet van de hand van deze wereldvreemde ideoloog afkomstig was, verschilde er weinig van. Het maakte de genoemde vormingsperiodieken er niet boeiender op.

Het moet gezegd worden, dat de SS-schrifturen, radiotoespraken, films, en tentoonstellingen voor de buitenwacht meestal minder saai waren. Op het grote publiek mikte het weekblad *Storm* (voluit eigenlijk *Storm-SS*, in het milieu vrijwel altijd verkort aangeduid), waarvan het eerste nummer op 11 april 1941 verscheen. Hoofdredacteur was Nico de Haas, die tot 1936 aan de Arbeiderspers te Amsterdam verbonden was, belast met de opmaak van het socialistisch georiënteerde geïllustreerde weekblad *Wij*. In dat jaar ging hij over naar *Het Nationale Dagblad*[1], in het najaar van 1940 deed hij weer als redacteur zijn intrede in het gebouw aan het Hekelveld te Amsterdam van de nu gelijkgeschakelde Arbeiderspers. Daar vestigde hij ook het redactiekantoor van het maandblad *Hamer*, dat in oktober 1940 voor het eerst verscheen en dat wij nog verderop zullen tegenkomen. Zo ook in het geval van *Storm;* het werd er ook gedrukt.[2] Wij laten daar, in hoeverre De Haas medeverantwoordelijk was voor een zeker – het zij herhaald: een zeker – anti-burgerlijk element in de Nederlandsche SS, voornamelijk in vergelijk met de NSB dan. De in dit werk al verscheidene malen genoemde Van Etten, die hem eind december 1942 als hoofdredacteur opvolgde[3], beschrijft hem als een artiestentype, voor driekwart communist, met een hevige afkeer van de NSB, haar leider en haar oudbakken nationalisme ('Vereerde Hitler als grote socialist, verachtte Mussolini en Stalin als fascisten'[4]), hetgeen grote belangstelling voor volkskunst e.d. niet uitsloot, begaafd en ontwikkeld, op zijn gebied (de lay-out) bekwaam en origineel.

Dat had het SS-weekblad stellig meer nodig dan de doctrinaire zuiverheid van een Nachenius. Weliswaar was *Storm* ook wel bedoeld om de Nederlandse SS-man (en niet te vergeten zijn vrouw of zijn naaste omgeving) in zijn overtuigingen te schragen, maar daarbij richtte het blad zich tevens op de buitenstaander. Die was uiteraard in de eerste plaats te vinden in het collaboratie-milieu, dat wil zeggen de NSB, de kleinere nazi-bewegingen als de NSNAP-partijtjes, allerlei dissidente fascisten en nationaal-socialisten, en vooral niet te vergeten bij de vele kleurlozen: hen, die politiek nauwelijks of niet geïnteresseerd waren en geen principiële bezwaren hadden tegen lectuur, die van de bezetters of hun handlangers uitging, en hen, die om persoonlijke redenen een of andere aansluiting bij de nieuwe orde zochten. Uiteraard overlapten die laatste twee groepen elkaar voor een deel. Vandaar, dat het weekblad duidelijk verschilde in toon en stijl van de saaie, humorloze lectuur voor de interne scholing. *Storm* greep veel meer aan bij actie en actualiteit met fotoreportages over de rappe Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS*, politieke prenten en beschouwingen over de oorlog, artikelenreeksen over misstanden in het Nederland van voor de oorlog... en ook wel eens over misstanden in het Nederland van in de oorlog, waarover aanstonds nog iets meer.

Evenals *Volk en Vaderland*, het weekblad van de NSB, vervulde *Storm* de functie van een opinieblad. Het peil, waarop beide nazi-periodieken zich bewogen, laten wij buiten beschouwing; vanzelf-

(1) Zie p. 193; voor formele gegevens over De Haas nr. 316, noot 4.
(2) Doc. I N. de Haas.
(3) In september 1944 werd Nico de Haas weer hoofdredacteur. Sinds de ingrijpend veranderde situatie in die dagen leidde *Storm* echter een steeds marginaler bestaan om vanaf medio april 1945 in de vorm van een gestencild blaadje onder redactie van Edzard Modderman onafwendbaar te gronde te gaan. (*Storm* 11 april 1941, 8 jan. 1943, 25 aug. 1 sept., 8 sept. 1942; 6, 18 april 1945; HSSPF 401 c).
(4) Van Etten, Ned. SS, p. 42.

sprekend stonden zij beide vol met antisemitische artikelen, smalende beschouwingen over wat zij als de rudimenten van de overleefde democratie beschouwden, felle aanvallen op koningin en regering te Londen, en anderzijds natuurlijk lofprijzingen over de prestaties van het regime van de bezetter.

Daarbij zorgde men er in overeenstemming met de algehele koers van de Nederlandsche SS er wel voor de NSB niet openlijk aan te vallen, maar voor de goede verstaander viel een verhulde oppositietoon tegen de partij wel degelijk te beluisteren. Waren die goede verstaanders waarschijnlijk beduidend minder in aantal dan Feldmeijer en zijn SS-redacteuren zich realiseerden, tot die categorie behoorde zeer zeker Mussert, die zich danig ergerde aan het weekblad, dat bij het verschuldigde minimale eerbetoon aan de Leider van de NSB hem vaak belachelijk en zijn partij verdacht maakte.[1] Voortdurend werd trouwens over de NSB geschreven op een toon, alsof de partij (waartoe de Nederlandsche SS toch behoorde) een of andere willekeurige fascistische partij in een vergelegen land was, waarmee men vriendschappelijke doch vage contacten onderhield. Het onderhuidse venijn in de pen van *Storm* werd gebillijkt door Feldmeijer en Rauter, of was zelfs vaak van hen afkomstig.[2] Het blad publiceerde geregeld beschouwingen van de Voorman – en bijna elke publieke uiting van hem hield op zijn minst een afwijking van de politieke koers van de NSB in, zo geen verkapte aanval. De oppositietoon richtte zich ook tegen overheidsinstellingen, vooral als de NSB daar duidelijk zijn stempel op drukte.

Sterker werd deze tendens, toen De Haas eind 1942 vervangen werd door Van Etten. Al werd *Storm* in zijn geheel volkomen in de geest van Feldmeijer en Rauter geschreven, enige openlijke aanvallen op het beleid van de Nederlandse overheid gingen Rauter te ver, want in deze gevallen – het ging hier om toestanden bij de voedselvoorziening – werd die overheid door Duitse instanties gedekt, en directe of indirecte kritiek op Duitse maatregelen en instellingen, ook al hadden die niets met de SS te maken, achtte Rauter ten enenmale ontoelaatbaar.[3]

Door die verkapte oppositietoon leek het blad veel op het weekblad van de Duitse SS, *Das Schwarze Korps* (De Haas had zich trouwens voordat het eerste nummer van *Storm* verscheen, korte tijd bij dit blad laten inwerken).[4] De huidige lezer late zich echter niet misleiden door deze oppositionele geluiden. In wezen waren zij net als bij het Duitse SS-blad niets anders dan de kritische toon van het radicale nationaal-socialisme, gericht tegen een partij, waarvan de redacteuren wisten, hoe slap en half zij eigenlijk in de ogen van de Duitse machthebbers was. Met die kritische toon hoopten zij lezers te bereiken, die zelf ook kritisch tegenover de NSB stonden. Vooral in de periode onder Van Ettens leiding richtte *Storm* zich doelbewust op allen, die buiten de SS stonden. Binnen de Germaansche SS bleef dit beleid niet onaangevochten. In een nota van 7 juli 1944 ter verdediging van zijn koers stelde Van Etten zich krachtig op het standpunt, dat het niet zijn doel was om de gelovigen te schragen in hun overtuiging (hoewel die zoals hij *expressis verbis* vaststelde door de oorlogsgebeurtenissen hevig aan het wankelen was geraakt) maar juist de buitenwacht te winnen voor de nazi-ideologie van SS-signatuur. Gezien het zeer sterke isolement, waarin de SS zich bevond ten opzichte van 'de overzijde, waar 99% van ons volk volkomen schuw geworden en verbitterd tot uitersten haat, bijeengepakt staat', betekende dat de noodzaak van een reëlere vorm van propaganda dan alleen het habituele gescheld op joden, geestelijken en verzetslieden:

(1) Zie nr. 398, noot 3; nr. 432.
(2) Zie een na-oorlogse verklaring van Van Etten in HSSPF 398 c.
(3) *Persönlicher Referent* van Rauter aan Feldmeijer 14 maart 1944, en Rauter aan Feldmeijer 25 maart 1944, waarin Rauter scherpe kritiek op *Storm* uitoefent, en waarbij hij het blad met *Der Stürmer* vergelijkt (HSSPF 379 b); een niet onaardige aanwijzing voor de ongunstige beoordeling van dat laatste blad in SS-kringen.
(4) Fernschreibstelle RK 6643, 7038.

'Ik wil als hoofdredacteur van Storm het goede deel van ons volk winnen. En ik ben bezig daarin te slagen. De verovering of binding van het uitschot, dat ons slechts compromitteert, kan daarom alleen de laatste van mijn zorgen zijn. Hoe verder wij ons het gespuis, dat bij elke omwenteling tracht mee op te wentelen, van het lijf houden, des te sterker zullen wij als elite organisatie staan.'[1]

Dat had de SS (in dit verband bedoelen wij hiermee natuurlijk in de eerste plaats de Germaansche SS) altijd gewild, maar Van Etten had zeer zeker gelijk met zijn constatering, dat de SS daarin volkomen had gefaald.De omstandigheid, dat hij een oude relatie van Feldmeijer was, en NSB en SS sinds geruime tijd goed kende, verhinderde niet, dat de journalistiek talentvolle SS-Onderstormleider voor veel dingen een scherpere blik had dan verreweg de meeste SS-leden – eerder integendeel; hoogstwaarschijnlijk had hij de Duitse nederlaag al eerder zien aankomen, en vermoedelijk bereidde hij toen reeds zijn onderduik van twee maanden later voor.[2]

Aangenomen, dat hij oprecht was, krijgt men toch wel de indruk, dat hij de wervingskracht van de SS of beter gezegd van zijn blad onder het 'goede deel' van het Nederlandse volk in tegenstelling tot het uitschot overschat heeft. Evenals de NSB koesterde de SS jarenlang de illusie het Nederlandse volk voor zich te winnen. De SS trachtte dat te bereiken door heimelijke distantie van de NSB, zich slecht realiserend, dat Feldmeijers horde voor het overgrote deel van het Nederlandse volk minstens even onaanvaardbaar was als de NSB. De miskenning van de realiteit, die wij al bij Rauter en andere Duitsers constateerden, was bij de Nederlandsche SS misschien nog groter. Van Etten richtte blijkens zijn nota zijn gehele beleid op 'de mogelijkheid om met Storm in anti-kringen door te dringen'. Was die mogelijkheid er?

Wel in beduidend mindere mate dan de SS hoopte. Het is inderdaad gemakkelijk *to be wise after the event*, en de afloop van de oorlog dreigt ons historisch perspectief op vele zaken in die oorlog te verwringen. Het is niet uitgesloten, dat de SS-propaganda, en daarmee wellicht toch ook wel een vaag substraat van allerlei SS-ideeën, ook buiten eigen kring, buiten nazi-kringen in het algemeen, heeft aangeslagen. De verkoopcijfers, zowel wat de abonnementen als de losse verkoop betreft, stegen voortdurend. Wanneer men van de oplaag, die in maart 1944 ruim 42.000 exemplaren haalde, alles aftrekt, dat nodig was ter voorziening van de SS-mannen thuis en aan het front, de begunstigende leden, speciale propaganda, archief enz. (en wanneer men deze cijfers zo ruim mogelijk neemt), dan blijven minstens 18.000 exemplaren van *Storm*, die hetzij in de vorm van abonnementen, hetzij in de losse verkoop hun weg vonden naar lieden, die op generlei wijze een formele band met de SS hadden.[3] Vermoedelijk is het werkelijke aantal nog een 5.000 meer geweest.

Bij welke lieden kwamen al deze nummers van *Storm* terecht? Er zijn helaas geen gegevens, die een antwoord op deze vraag kunnen geven. Het blad

'wird, nach unseren Erfahrungen, im Gegensatz zu andern nationalsozialistischen Zeitungen, auch sehr viel von Gegnern gelesen, da sie das Gefühl haben, hier einer wirklichen Weltanschauung gegenüber zu stehen'

(1) Van Etten aan Hoofd Afdeeling II van de Stafleiding Germaansche SS 6 juli 1944, HSSPF 379 c.
(2) Dit zou men kunnen opmaken uit diverse verklaringen van door de Duitsers gearresteerde relaties van hem in HSSPF 401 c, en zijn na-oorlogse weergave van de gebeurtenissen (Van Etten, Relaas van mijn gevangenschap, Verz. Van Etten).
(3) Dit op grond van cijfers van Van Etten in de hierboven genoemde nota, en van de directeur van de uitgeverij Storm-SS R. van Houten in een rapport van 9 maart 1944, HSSPF 421 c. Het feit, dat beiden bij een gunstige voorstelling van zaken belang hadden, hebben wij getracht in onze berekening te verdisconteren.

meende de uitgever[1], maar dit lijkt ons te veel *wishful thinking*. Het ligt meer voor de hand te veronderstellen, dat vele NSB-leden, die wel iets voor de SS-gedachte voelden, of die toch wel eens wat andere geluiden dan die van *Volk en Vaderland* wilden horen, door de toon van *Storm* werden aangetrokken, zonder het begunstigend lidmaatschap met zijn steeds zwaardere consequenties te willen aanvaarden. Die toon was vrijwel het enige afwijkende geluid, dat door de bezetter naast de overbekende en steeds vervelender NSB-propaganda geduld werd. Daardoor was het aantrekkelijk voor bepaalde categorieën Nederlanders, variërend van anti-Duits en anti-nazi – met hier en daar bepaalde bezwaren tegen de geallieerde zaak – tot het omgekeerde; in het algemeen wat men de *floating vote* tussen beide posities zou kunnen noemen, met als kern de vele, vele kleurlozen en aarzelenden, die wij al eerder signaleerden en wier aantal men beslist niet onderschatten moet. Enige indicatie daarvan krijgt men uit de brieven aan de redactie van *Storm*, waarvan de meeste begrijpelijkerwijs anoniem zijn, en waarvan het volgende, representatief voor het gevoelen van velen in die tussengroep wellicht, aan de vergetelheid ontrukt moge worden:

> 'In u weekblad de Storm van 7 December 1944 stond een stuk over Kinderoof in Zuid-Italië Zeker, iets vreeselijkers kan een Moeder niet overkomen. Maar heeft Duitschland daar geen voorbeeld aan gegeven met de kinderen van de Joodsche Moeders af te nemen heeft een Jodin niet het zelfde Moeder hart als wij kristen Moeders en zullen zij haar kinderen ooit terug zien? dat geloofd u toch zelf niet. Ik ben verre van anti Duitsch, mijn jongste zoon heeft zich vrijwillig gemeld bij het waffen SS...'

enzovoorts, ondertekend 'Een Moeder', zoals te verwachten was.[2] Het is zeer verleidelijk om nog meer van dit soort brieven, van allerlei nuances overigens, te citeren. Zij vormen zoals gezegd een aanwijzing – en niet meer dan een aanwijzing – dat *Storm* ook in milieus, die niet principieel met de bezetter collaboreerden of sympathiseerden, en zelfs in anti-Duitse kringen wist door te dringen. In welke mate onttrekt zich geheel aan onze beoordeling; en er is geen aanwijzing, dat er in die laatste kringen een enigszins significante penetratie van SS-ideeën heeft plaatsgevonden.

De genoemde bladen, *Storm-SS*, de *SS-Vormingsbladen*, en de *Germanische Leithefte* werden uitgegeven door de uitgeverij Storm, de maandbladen *Hamer* en *Volksche Wacht*, die elders worden besproken, door de uitgeverij Hamer. Deze uitgeverijen waren geheel en al SS-bedrijven; zij figureerden ook als sub-organen van de stafleiding.[3] Directeur van beide was SS-Onderstormleider R. van Houten, in wiens persoon de Nederlandsche SS nog over een paar andere uitgeverijen beschikte, vaak van geringe tot marginale belangrijkheid en omvang, zoals de uitgeverij De Nederlandsche Politie, dat slechts het gelijknamige blad uitgaf. Maar ook behoorden daartoe Van Holkema en Warendorf, en Querido, sinds Van Houten als beheerder over deze bedrijven was aangesteld. De laatste wilde hij in de eerste doen opgaan; hij liet al bij Van Holkema en Warendorf tijdschriften uitgeven, die òf bewust gecamoufleerd, ofwel openlijk de SS-ideeën uitdroegen. Juist deze uitgeverij, die een bekende en neutrale klank had, wilde hij benutten om SS-gedachten in niet-nazi milieus te brengen. Door andere door de SS gestichte of door Van Houten overgenomen uitgeverijen werden nog enige al dan niet gecamoufleerde tijdschriften uitgegeven; tot de eerste categorie hoorden het weekblad *De Haagsche Post* en het maandblad *Sibbe*, dit laatste om de SS-ideeën onder naïeve genealogie-beoefenaars te verspreiden.

(1) Als de tweede bron in de vorige noot genoemd.
(2) HSSPF 398 b.
(3) Circulaire stafleiding Germ. SS 19 febr. 1943, HSSPF 381 b; voor de andere gegevens in deze alinea, voorzover niet anders vermeld R. van Houten aan Feldmeijer 25 febr. en 12 april 1943, HSSPF 377 a, en Doc I R. van Houten.

Van Houten meende te constateren, dat zolang de SS op dit gebied 'getarnt' optrad, het aantal abonné's slechts weinig verminderde, zulks in tegenstelling tot bladen, waarin het SS-karakter openlijk tot uiting kwam.[1] Er waren overigens wel meer uitgeverijen en uitgeverijtjes, die geschriften in SS-sfeer uitgaven – bijvoorbeeld de uitgeverij *Volk en Bodem* van Roskam[2] – maar dit waren privé-ondernemingen, die geenszins als SS-organen werden erkend. Van Houten was de uitgever van de SS in Nederland. Wellicht zat in al die uitgeverijen, waarover Van Houten het bewind voerde, op zichzelf wel de basis van een publicistisch imperium in de Nederlandse nazi-wereld, zoals de nazi-uitgever Max Amann dat in Duitsland bezat. Uiteraard dient men dan wel met de nodige schaalverkleining rekening te houden. Maar ook al wilde, zoals wij vermoedden, de niet-NSB-er doch niet zó goede vaderlander wel eens eerder het oog op de vaak fraai uitgevoerde bladen van SS-signatuur dan op *Volk en Vaderland* laten vallen, het Nederlandse lezerspubliek vormde in zijn algemeenheid toch een te onvruchtbare bodem voor de propaganda der SS-publicistiek.

In de wereld van de genazificeerde radio, de 'Nederlandsche Omroep', begon de SS pas in 1942 een rol te spelen. Drie maal per week – na 1943 twee maal per week – kon de luisteraar naar 'Nederlands Stem van het Oostfront' luisteren. Dit waren de zg. *PK*-berichten, reportages van de *Propaganda-Kompanie*, waarin Nederlandse oorlogsverslaggevers organiek waren samengevat.[3] Zoals in de titel van de uitzendingen reeds besloten lag, ging het hier over de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* en het Nederlandse vrijwilligerslegioen, van wie ook groeten aan hun familieleden in Nederland werden uitgezonden. De politieke SS kwam meer tot uiting in de wekelijkse uitzending 'De Stem der SS'. Dat betekende niet, dat die stem niet te horen zou zijn, wanneer zulks niet aangekondigd werd. Beter is misschien te zeggen: het speciale SS-accent in de nationaal-socialistische beïnvloeding door middel van de radio. Dat accent viel ook elders te beluisteren, in meerdere of mindere mate – als men de conclusies van een na-oorlogs rapport over de radio in bezettingstijd mag aanvaarden: in toenemende mate[4] –, bijvoorbeeld in de op het platteland gerichte uitzendingen; des te sterker, toen de zeer volkse K. Sierksma eind 1943 leider werd van de onderafdeling Land en Volk van de omroep, al had de man toen al ruzie met de SS gekregen.[5]

De centrale SS-figuur in de omroepwereld was SS-Onderschaarleider L. G. Wybrands Marcussen, die na een avontuurlijk leven in 1935 in de radio-wereld was terechtgekomen, eerst bij Philips, sinds begin 1940 bij de AVRO. Toen de nazificatie van het Nederlandse radio-bestel in de Nederlandsche Omroep gestalte had gekregen, werd hij hoofd van de reportage-afdeling. Dat was een sleutelpositie en als zodanig beschouwde de SS het ook, zonder dat het evenwel tot een tegenstelling kwam met de omroepleiding, die in handen van de NSB was. In hoeverre de SS door middel van de radio tijdens de oorlog invloed kon uitoefenen, is niet na te gaan, maar Verkijk meent aan de constatering van de programma-directeur J. C. Plate, dat voor de SS-uitzendingen 'de belangstelling bijna zoo groot blijkt te zijn als voor Blokzijl' toch wel enige waarde toe te moeten kennen.[6] Wellicht geldt hier hetzelfde als voor *Storm:* het is niet onaannemelijk, dat vele NSB-ers en nog veel meer politiek indifferenten en weinig principiële Nederlanders een ander geluid, een wat andere benadering in de nazi-propaganda prefereerden boven de al te bekende NSB-leuzen.

(1) Rapport van R. van Houten 9 maart 1944, HSSPF 421 c.

(2) H 904.

(3) Zie ook p. 362. De hier gereleveerde gegevens over de SS in de radiowereld zijn voornamelijk ontleend aan Dick Verkijk: *Radio Hilversum 1940–1945. De omroep in de oorlog*, Amsterdam, 1974, waarin een speciale paragraaf aan de SS-uitzendingen wordt gewijd (p. 493 e.v.); voorts Doc. I Wybrands Marcussen en Doc. II Radio a.

(4) Doc. II Radio a 1.

(5) Verkijk, *Radio Hilversum*, p. 526, 527; May aan Kapteyn 15 okt. 1943, HSSPF 378 b; zie voor Sierksma ook nr. 43, noot 7.

(6) Verkijk, *Radio Hilversum*, p. 499.

Niet toevallig kwamen deze professionele opiniemakers, Nico de Haas, Van Etten, R. van Houten (de carrierist Wybrands Marcussen vormt een duidelijke uitzondering), uit de voor-oorlogse groep in de NSB om Farwerck heen. Mede aan deze groep had de Nederlandsche SS haar ontstaan te danken gehad, maar dat betekende allerminst, dat de groep met haar activiteiten nu spoorloos in de zich openlijk als politiek-militair elite-corps aandienende Nederlandsche SS zou moeten opgaan. Integendeel, juist nu Nederland door de Duitsers was bezet, was het ogenblik gekomen om meer dan ooit bredere kringen van de Nederlandse bevolking vertrouwd te maken met de radicale nationaal-socialistische opvattingen over *Volkstum*. Dat was niet alleen een basis-begrip in de nazi-ideologie, en speciaal de SS-ideologie, het was juist van primair belang in de verhouding van Nederland tot Duitsland, zoals die nu zou moeten groeien. Wanneer de Nederlanders nu bewust gemaakt zouden kunnen worden van hun biologische, historische, en culturele Germaanse erfenis, zouden zij zo op zijn minst toegroeien naar een gevoel van Germaanse verbondenheid met Duitsland – een politieke zaak van de eerste orde.

Geen wonder, dat vanaf het begin van de bezetting allerlei Duitse instanties, waaronder *Ahnenerbe* als de wetenschappelijke centrale van de SS, hun *Volkstum*-deskundigen naar Nederland zonden. De enige, die zich tenslotte kon handhaven, was *SS-Untersturmführer Dr.* H. Schneider van *Ahnenerbe*. De lezer is hem reeds tegengekomen bij de beschrijving van de voor-oorlogse contacten op dit gebied; Schneider had zelf in Nederland dergelijke contacten gelegd, en werd daarom ook na de Duitse overval op Nederland voor dit werk uitgekozen.[1] Het was logisch, dat hij na zijn aankomst begin augustus 1940 in Nederland onmiddellijk contact zocht met de volkse groep, en in de eerste plaats met Farwerck. Heel gauw kreeg hij evenwel van Rauter het consigne om Farwerck zelf los te laten, aangezien de man vrijmetselaar van een hoge graad bleek te zijn, of geweest te zijn. De naam 'Der Vaderen Erfdeel' diende ook te verdwijnen als te veel met de persoon van Farwerck verbonden, tot spijt van Schneider overigens. De groep om Farwerck heen (Nachenius, de broeders H. J. en R. van Houten, Nico de Haas, Van Etten, Van Heemskerck Düker, Ten Cate, Bierman *et alii)* kon verder zonder enig bezwaar worden overgenomen. Der Vaderen Erfdeel moest alleen nog worden omgezet in een nieuwe organisatie, die de naam 'Volksche Werkgemeenschap' zou krijgen, en geleid zou worden door Feldmeijer, die tevens voorbestemd was om de Nederlandse SS te vormen.[2] Zoals *SS-Standartenführer* Jungclaus, die aan Rauters staf verbonden was, de adviseur van die Nederlandse SS zou zijn, zo zou Schneider, ook als lid van de staf van de *HSSuPF*, tot taak hebben de opbouw en de activiteiten van de Volksche Werkgemeenschap in de hand te houden. Aldus de bedoelingen van Rauter.[3]

Vrijwel geheel aldus werd dit programma van een parallelopbouw van SS-formatie en volkskundige werkgroep gerealiseerd. In feite kwam de laatste zelfs iets eerder tot stand dan de eerste. Het doel van de Volksche Werkgemeenschap was eigenlijk een nadere uitwerking op haar gebied van dat van de Nederlandsche SS; de groep wilde

> 'auf breiterer propagandistischer Grundlage für das Auslöschen der 'Ostgrenze' arbeiten und die Gemeinsamkeit des deutsch-niederländischen Raums, die gemeinsame Blutabstammung und das gemeinsame Ahnenerbe herausstellen.'[4]

Wetenschappelijk werk op het gebied van volkskunde en aanverwante disciplines was daarom wel als basis nodig, maar het kwam vooral aan op verbreiding in meer populaire vorm. Dit trachtte de werkgemeenschap te verwezenlijken door voortzetting van de *Volksche Wacht*, het maandblad

(1) Zie p. 213, 214.
(2) Nrs. 37, 42, 43, 44, 51.
(3) Nr. 45.
(4) Nr. 43.

van Der Vaderen Erfdeel, en door een nieuw maandblad onder de titel *Hamer*. Beide bladen verschenen sinds oktober 1940 als publikaties van de uitgeverij Hamer. De *Volksche Wacht* zou meer wetenschappelijk van karakter zijn, en *Hamer* zou de volkskunde voor een groter publiek toegankelijk maken. In feite verschilde het niveau van de twee bladen aanvankelijk nauwelijks of niet. De rijk geïllustreerde bijdragen in *Hamer* handelden over boerderijgevels en volksgebruiken en dergelijke, de *Volksche Wacht* hield zich geregeld bezig met erfgezondheidsleer en sibbekunde, om deze neologismen in de Germaanse sfeer voor eugenetica en genealogie nu maar te gebruiken, maar ook met het Nederlandse lied, de gevelstenen, en al dit soort themata, die de lezer al eerder in deze inleiding is tegengekomen. Het ene blad dreigde derhalve weinig meer te worden dan een doublure van het andere, reden, waarom vanaf april 1941 de *Volksche Wacht* het niveau werkelijk trachtte te verhogen door een deels meer wetenschappelijke, deels meer ideologische benadering. Daarnaast verschenen er nog incidentele uitgaven, zoals een boek onder de titel *Friesland-Friezenland*. Met al die beschrijvingen van boerenhoeven, vergelijkingen tussen huisgevels in Delft en in Danzig, runentekens, spreekwoorden, etcetera, trok de volkse groep in de vorm van de Volksche Werkgemeenschap de lijn door van de opvattingen, die men al voor mei 1940 had gekoesterd. Wel werd deze propaganda nu intensiever en openlijker beleden.

Uiterlijk bleek echter uit al deze publikaties niet, dat de Volksche Werkgemeenschap verbonden was met de SS. In de genoemde bladen zal men de letters 'SS' zelden of nooit aantreffen. Een al te duidelijk tentoonstellen van de runentekens zou het doel, de ideologische infiltratie, weer te niet kunnen doen. Desondanks kan niet betwijfeld worden, dat de Volksche Werkgemeenschap niet alleen ideologisch, maar ook organisatorisch en personeel ten nauwste met de Nederlandsche SS was verweven. De leiding lag enerzijds bij Feldmeijer, anderzijds bij de bekwame en intelligente adviseur Schneider, wiens suggesties bijna altijd werden gevolgd. De formele stichter, niet alleen van de Volksche Werkgemeenschap, maar ook van haar nog te noemen afzonderlijke sub-organisaties, was Feldmeijer, die in de aanvankelijke opzet zelfs het voorzitterschap op zich zou nemen. Vlak voor de oprichting, op 2 september 1940, besloten hij, Schneider en de *politische Referent* van Schmidt, *SS-Hauptsturmführer* W. Ispert, dat een ander voorzitter zou worden, omdat Feldmeijer door de moeilijkheden inzake de oprichting van de Nederlandsche SS toch al zo 'exponiert' was.[1] De functie werd opgedragen aan de historicus dr. J. Theunisz, die een half jaar later de rang van SS-Onderstormleider kreeg.[2] Gewone leden kende de Volksche Werkgemeenschap niet. Leden konden alleen de actieve medewerkers zijn, en dat waren in hoofdzaak dezelfde lieden, die vroeger om Farwerck, nu om Feldmeijer geschaard waren. Al snel werden zij door hem met rangen en functies in de Nederlandsche SS bedacht; voor een belangrijk deel was hij trouwens voor de opbouw van zijn SS-formatie ook weer op hen aangewezen.[3]

Het is juist in deze periode, dat zich in de NSB de eerste tekenen voordoen van een beginnend schisma tussen de vele getrouwen van Mussert, en de volksen, c.q. de nieuwe SS-formatie. Voor de oorlog was er, zoals wij gezien hebben, wel degelijk het nodige wantrouwen tussen de NSB-leiding en de volkse groep, maar dat ging toen voor de *rank and file* van de partij geheel schuil achter de façade van eensgezindheid, die de leiding had opgetrokken, en verloren in de persoonlijke vetes, die op het Utrechtse hoofdkwartier welig tierden. Nu echter, bij de oprichting van SS en Volksche Werkgemeenschap, begon men zich in bredere kringen in de NSB rekenschap te geven van een groeiende politieke tegenstelling. De zakelijke leider van de Volksche Werkgemeenschap H. J. van Houten maakte in de herfst van 1940 plannen voor een blad, uit te geven door het Agrarisch Front, de boeren-organisatie van de NSB. Weliswaar zwenkte dit Front onder

(1) H 917: 5903.
(2) Zie nr. 42, noot 4 en nr. 67, noot 3; over de vervanging van Theunisz in 1943 hieronder, p. 272.
(3) Zie ook nr. 43, waarin Schneider zich afvraagt, of opbouw van de Volksche Werkgemeenschap en de Nederlandsche SS tegelijkertijd in personeel opzicht wel mogelijk is.

leiding van Roskam later (nog voor de omzetting tot het publiekrechtelijk lichaam de Nederlandsche Landstand) wel in SS-richting, maar in 1940 was men nog zo trouw aan Musserts politieke lijn, dat op het laatste moment Van Houten te horen kreeg, dat hij geen redacteur van het blad kon worden, aangezien hij lid van de Volksche Werkgemeenschap was. Die groepering was, zo werd Van Houten medegedeeld, voor het Agrarisch Front onaanvaardbaar om politieke redenen. (Dat overigens de toch uitgesproken volkse Roskam zelf zich ook tegen Van Houten als exponent van Feldmeijer keerde, mag waarschijnlijk uit persoonlijke rancune worden verklaard, en dan met name, omdat hij zelf niet voor de Volksche Werkgemeenschap was gevraagd).[1]

In deze tijd duikt in de hier gepubliceerde stukken voor het eerst een kritische toon van de Duitse SS tegenover Mussert op, juist naar aanleiding van de oprichting der Volksche Werkgemeenschap. Mussert bleek allerminst van plan de ideologische volkskunde van de Feldmeijergroep te stimuleren.[2] Het was ook juist naar aanleiding van de Volksche Werkgemeenschap, dat de eerste spanningen tussen Schmidt en Rauter optraden.

Schmidt had zich tegen deze tijd – zo omstreeks september 1940 – vrijwel geheel op een Mussert-politiek vastgelegd. Zuiver ideologisch gezien had hij waarlijk niet zoveel bezwaren tegen de gedachten, die SS en Volksche Werkgemeenschap propageerden. De verwatering van de grens tussen Nederland en Duitsland, de verduitsende invloeden, die uit het SS-streven zouden resulteren, kwamen hem alleen maar van pas. Maar waar hij wel bezwaren tegen had, was het hanteren van die ideologie en het monopoliseren van alle *Volkstum*-zaken door de SS. Nu behoorden vrijwel allen, die zich met deze zaken bemoeiden, Nederlanders of Duitsers, tot het SS-kamp (ook Schmidts eigen *Referent* Ispert, die zich namens hem met volkse en volkskundige kwesties bezighield). In 1940 echter was de formele taakverdeling in het rijkscommissariaat, waarbij Rauter zich tot handhaven van orde en rust had te beperken, en Schmidt alle politieke zaken had te behandelen, nog weinig aangetast. Met goed recht kon Schmidt op zijn minst medezeggenschap claimen in deze zaak, waar notabene de hele toekomstige verhouding van het Nederlandse volk tot het Duitse volk van af kon hangen. Anderzijds was de SS hier duidelijk bij betrokken, en dat wenste Rauter ook waar te maken.

Zo kwamen voor het eerst de twee *Generalkommissare*, die zulke verbitterde politieke antagonisten zouden worden, scherp tegenover elkaar te staan. Uiterlijk gezien was het slechts een ruzie over de financiering van de Volksche Werkgemeenschap[3], in wezen een conflict over de vraag, welke Duitse instantie de grote politieke en ideologische lijn ten opzichte van het 'stamverwante' Nederlandse volk zou bepalen. De kwestie van de competentie inzake de Volksche Werkgemeenschap als politiek-cultureel infiltratie-instrument bepaalde als een magneet in een electrisch veld de richting en opstelling van de politieke krachten: NSB en *NSDAP* contra de SS; latere, grotere conflicten zouden deze situatie verder polariseren.

Het was aan de *Referente* op *Volkstum*-gebied van Schmidt en Rauter, resp. Ispert en Schneider, te danken, dat er toch vrij snel, medio september, een compromis werd gesloten: Schmidt zou de Volksche Werkgemeenschap financieren, maar via Rauters *Verwaltungsführer*. Dat compromis zal niet veel zijn afgeweken van hetgeen Schneider en Ispert onderling overeenkwamen:

> 'zuständig für die volkskundlichen und volkstumserhaltenden, für die organisatorischen und finanziellen sowie für die SS-mässigen Belange, wie überhaupt für die allgemeine weltanschauliche Ausrichtung und Zielsetzung ist das Generalkommissariat Rauter,'

competent voor de politieke 'Einsatz' in het algemene kader van het rijkscommissariaat 'mit den

(1) Doc. II Germaansche Werkgemeenschap Nederland a 6, 7.
(2) Nr. 51.
(3) Nr. 44, noot 4; H 917: 5910.

daraus folgernden propagandistischen Notwendigkeiten' het commissariaat-generaal van Schmidt, het laatste een nogal lege formule, waarbij Schmidt zich echter schijnt te hebben neergelegd. Schneider zou de *Sachbearbeiter* van Rauter in deze zijn, Ispert – die zich twee jaar later naar Rauters staf liet overhevelen – die van Schmidt.[1]

Dat kwam er in de praktijk op neer, dat de nazi-propaganda onder volkskundige sluier een SS-zaak zou worden, terwijl Schmidt (uit naam van de rijkscommissaris) de gelden mocht fourneren. Het hoeft weinig verbazing te wekken, dat die situatie, zoals Schneider in mei 1942, terugblikkend op de eerste twee bezettingsjaren, zou noteren, tot 'andauernden Unzuträglichkeiten und Meinungsverschiedenheiten' voerde.[2] Naar men veilig mag aannemen, zullen die over het algemeen niet in de zin van Schmidt zijn opgelost, wel in de zin van Rauter, in wie de Volksche Werkgemeenschap evenals de Nederlandsche SS de hoogste superieur in Nederland zag. Geen wonder, dat Schmidt zich toen in de zaken van deze groepering en haar onderafdelingen 'nicht mehr interessiert' toonde, en de financiering nu geheel aan SS-instanties overliet.[3] Als *politischer Generalkommissar* hield hij nog wel een zekere medezeggenschap, zelfs nog in 1943, maar het stond toen al vast, dat de positie van de werkgemeenschap of van sub-organen ervan identiek was aan een 'SS-Position'.[4]

De Volksche Werkgemeenschap gedroeg zich in haar gecamoufleerde cultuurpolitieke activiteiten als een mantelorganisatie van de SS, maar eerder nog zou men van een sub-organisatie van de Nederlandsche SS kunnen spreken. Bepaalde bronnen noemen *Storm*, *Hamer*, en de Volksche Werkgemeenschap als afdelingen van de Stafleiding.[5] Aan Feldmeijer, de stichter van de werkgemeenschap, had de leiding verantwoording af te leggen, en in laatste instantie aan Rauter.

Medio 1943 vond een reorganisatie plaats, die de structurele banden met de SS nog versterkten. Bij deze operatie werd Theunisz, die allang ongeschikt als voorzitter was bevonden[6], vervangen door de Amsterdamse hoogleraar in de klassieke archeologie SS-Onderstormleider prof. dr. G. A. S. Snijder, president van de Kultuurraad.[7] De naam 'Volksche Werkgemeenschap' werd veranderd in 'Germaansche Werkgemeenschap Nederland' en formeel geïncorporeerd in *Ahnenerbe*. Als doel werd duidelijk vastgelegd, dat de werkgemeenschap de vorm had van

> '. . . eine Stiftung niederländischen Rechtes der Germaanschen-SS Nederland, vorgenommen durch SS-Standartenführer Feldmeyer. Sie ist korporativ dem Ahnenerbe angegliedert und hat darüberhinaus von Feldmeyer den Auftrag die Vertretung sämtlicher wissenschaftlicher Interessen der SS in den Niederlanden wahrzunehmen.'[8]

De Germaansche Werkgemeenschap was derhalve niet alleen een sub-organisatie van de Germaansche SS, maar door deze band met *Ahnenerbe* eigenlijk op directe wijze ook van de Duitse SS. De nieuwe voorzitter Snijder stuurde de begroting – de SS zou nu de financiering geheel overnemen – naar Berlijn ter goedkeuring door *SS-Standartenführer* Sievers, de *Geschäftsführer* van *Ahnenerbe*.[9] Zelf kreeg Snijder ook een nieuwe zakelijke leider naast zich in de persoon van de

(1) A.v.
(2) H 922: 6564.
(3) Notitie Schmidt voor Ispert 15 juni 1942, notitie Schneider 1 juli 1942, HSSPF 16 c.
(4) Nrs. 356 en 357.
(5) *NS-Jaarboek* 1942, p. 286, *NS-Almanak* 1944, p. 78; circ. stafleiding Germ. SS 19 febr. 1943, HSSPF 381 b.
(6) H 14 : 1480.
(7) Zie nr. 442; voor Snijder nr. 304, noot 1.
(8) H 14 : 1444.
(9) H 14 : 1464.

Limburgse mijn-employé SS-Onderschaarleider H. H. Bindels, vroeger lid van de NSNAP.[1] Hoezeer de SS de Germaansche Werkgemeenschap als een zuiver SS-orgaan zag, en hoe belangrijk de SS het cultuurpolitieke werk van deze instelling vond, blijkt uit het feit, dat Bindels 'z.Zt. für den Dienst in unseren Organisationen von der Waffen-SS eingezogen' was[2]: een andere mogelijkheid om hem uit de mijn te krijgen, was er blijkbaar niet.

In wezen was evenwel die koppeling aan *Ahnenerbe* slechts een formeel vastleggen van een reeds bestaande situatie. Het betekende, dat de Germaansche Werkgemeenschap even strak als voorheen aan de leiband bleef lopen van de Duitse adviseur, die door *Ahnenerbe* bij de staf van de *Höherer SSuPF* als deskundige voor *Volkstum* en cultuurpolitiek was gedetacheerd. Of beter gezegd: aan de leiband behoorde te lopen. Want de intelligente en tactvolle Schneider had de Volksche Werkgemeenschap ongemerkt precies zo kunnen leiden als hij zelf wilde, maar tegen *SS-Oberscharführer* F. W. Mai, die Schneider in oktober 1942 opvolgde doch niet diens overwicht op anderen erfde, hadden de leden van de Volksche Werkgemeenschap op een gegeven moment allerlei bezwaren.[3]

In het werk zelf bleef men autonoom. *Ahnenerbe* had wel altijd meer centralisatie nagestreefd van de verschillende wetenschappelijke en propagandistische activiteiten op dit gebied in de Germaanse landen. Daartoe werd in 1942 (vermoedelijk eind september) een coördinatie-orgaan te Berlijn opgericht als onderafdeling van *Ahnenerbe* onder de naam *Germanischer Wissenschaftseinsatz*. Het was juist om de leiding van dit nieuwe bureau op zich te nemen dat Schneider uit Nederland vertrok. De pogingen tot een grotere mate van centralisatie hadden echter door allerlei omstandigheden weinig succes.[4] Wat de praktische integratie in de SS-structuur, en anderzijds de werkzaamheden betrof, betekende het begin van de era-Snijder derhalve geen ingrijpende verandering.

In de interne structuur trachtte men wel wat meer orde te brengen in de betrekkelijke chaos, die Theunisz had achtergelaten. Dat was trouwens een van de belangrijkste taken, die aan de zakelijke leider Bindels toevielen. In de loop der jaren waren aan de Volksche Werkgemeenschap steeds meer afdelingen toegevoegd, bestaande uit twee categorieën: vak-secties en regionale verenigingen. De eerste waren onder de naam van 'arbeidsgemeenschappen' niet veel meer dan kleine onderafdelingen van de Volksche Werkgemeenschap, elk bestaande uit een leider en nog enkele andere krachten; zo waren er arbeidsgemeenschappen voor raskunde, voor geschiedenis, voor het volkslied, voor sibbekunde e.d. Maar, geheel naar voorbeeld van *Ahnenerbe*, beperkte men zich niet tot volkskunde, geschiedenis en aanverwante disciplines. In het begin van 1942 werd als arbeidsgemeenschap van de Volksche Werkgemeenschap een 'Dienst voor Ras- en Erfgezondheidszorg' (soms ook wel minder germaans aangeduid als de 'Dienst voor Anthropologie en Eugenetica') opgericht, die onder leiding kwam te staan van de SS-arts J. A. van der Hoeven. Te Leiden werd de grondslag gelegd voor een universitair instituut in deze geest, door Snijder in een begrotingsvoorstel aan Sievers van 6 juli 1943 aangeduid als een 'Institut für Vaterschaftsgutachten'. Zolang de Leidse Universiteit echter gesloten bleef, zou de medicus, die directeur van dit instituut zou worden, de SS-man dr. W. F. H. Stroër, te Groningen een leerstoel bezetten in de anthropo-genetica, of om in Snijders termen te spreken in de 'Rassenbiologie'. Hiermee zou (naar het model van *Ahnenerbe*) 'die erste Lehr- und Forschungsstätte' van de Werkgemeenschap gesticht zijn. Stroër kreeg in januari 1944 de Groningse leerstoel, maar het instituut kwam nauwelijks echt van de grond.[5]

(1) Geb. 25 juni 1905 te Wijlre; kringleider van de NSNAP-van Rappard, lid van de Ned. SS in de rang van Onderschaarleider (Doc. II Germaansche Werkgemeenschap Nederland a 3).
(2) Doc. II Germaansche Werkgemeenschap Nederland a 2.
(3) Theunisz aan Feldmeijer 26 mei 1943, HSSPF 377 a.
(4) Zie nr. 190, noot 4 en nr. 599.
(5) H 14 : 1456-60; Doc. I Stroër; NKR III E 6; nr. 495. De verhouding tussen het instituut van Stroër en de Dienst voor Ras- en Erfgezondheidszorg van Van der Hoeven is niet geheel duidelijk. In de plannen van Snijder hoorde de voorbereiding van het eerste tot de taken van de laatste.

Alweer: van belang is hier niet zozeer het uiteindelijke, zeer magere resultaat van deze categorale secties der Volksche Werkgemeenschap als wel de ambitieuze bedoeling. Zeer bewust blijkt voortdurend de opzet om op de wetenschappelijke, populair-wetenschappelijke, en zuiver propagandistische gebieden, waarop de Volksche Werkgemeenschap zich bewoog, de SS een preponderante positie in het toekomstige nazi-Nederland te geven. In het bovengenoemde begrotingsvoorstel inzake het instituut van Stroër schreef Snijder:

'Obwohl die systematische, rassenbiologische Untersuchung des Niederländischen Volkes in vollem Umfang nicht die Aufgabe der Germanischen Arbeitsgemeinschaft sein kann, haben wir doch den Anfang gemacht, weil der Staat diese Aufgabe vorläufig noch nicht unternehmen kann, und weil wir, wenn es soweit ist, dann über unsren Apparat verfügen um damit die staatlichen Stellen zu besetzen.'[1]

Ook hier dus wenste de SS gereed te zijn om meteen beslag te kunnen leggen op bepaalde posities, wanneer de definitieve nazi-staat in Nederland gevestigd zou worden (hetgeen zich met persoonlijke ambities heel goed rijmen liet) en daarbij de NSB vóór te zijn. Op het sterk NSB-gekleurde departement voor volksvoorlichting en kunsten waren reeds twee afdelingen in personele unie verenigd met twee arbeidsgemeenschappen van de Volksche Werkgemeenschap (weinig belangrijke overigens: voor handwerk en voor het volkslied). De eveneens zeer op de NSB geörienteerde Kultuurkamer dreigde wel een greep naar deze instellingen te doen, hetgeen Snijder zich voornam in ieder geval te verhinderen[2] – terzijde zij aangetekend, dat hij blijkbaar het departement minder gevaarlijk achtte.

Gevaarlijker echter nog dan overheids- of semi-overheidsinstellingen in handen van de NSB leek een *Germanisches Forschungsinstitut in den Niederlanden*, dat op 1 april 1942 gesticht werd. Dit was een initiatief van Seyss-Inquart, of waarschijnlijk nog meer van zijn Weense vriend Wimmer, de *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz*, en *SS-Hauptsturmführer Dr.* Friedrich Plutzar, chef van de *Hauptabteilung Wissenschaft, Volksbildung und Kulturpflege* onder Wimmer. Plutzar was niet alleen Wimmers ondergeschikte, maar evenals de rijkscommissaris ook alweer een Weense vriend van hem. Dat hij een SS-rang had, speelde nauwelijks een rol; het initiatief, dat hij mede – of misschien wel grotendeels – genomen had, was uiteraard zeer gevaarlijk voor het monopolistische streven van de SS. Allicht was de eerste reactie van de SS koel, en van de zakelijke leider van *Ahnenerbe* Sievers bepaald afwijzend.[3]

Himmler besliste echter anders. Hij had in die tijd geen enkele behoefte om onenigheid met Seyss-Inquart te krijgen, vooral niet als men door handig en tactvol optreden het *Germanische Institut* aan de leiband van de SS kon krijgen, of op zijn minst neutraliseren.[4] Dat had Schneider reeds voorgestaan, en dat gebeurde dan ook. De opperste zeggenschap over het instituut berustte weliswaar bij de rijkscommissaris, maar de dagelijkse leiding zou liggen bij Ispert, Plutzar, en Wimmers adviseur voor universitaire zaken, de Keulse hoogleraar in de prehistorie W. von Stokar.[5] De merkwaardige figuur deed zich hierbij voor, dat de *SS-Führer* Plutzar de politieke lijn van het rijkscommissariaat vertegenwoordigde (anderzijds ook weer niet een werkelijke anti-SS-houding aannam), en daarom in het SS-gareel gebracht en gehouden moest worden, niet alleen door Ispert, die, hoewel *SS-Führer*, afkomstig was uit het commissariaat-generaal van Schmidt, maar ook door Stokar, die ondanks wanhopig pogen het nimmer tot lid van de SS bracht. In feite bleef de monopo-

(1) H 14: 1458.
(2) H 14: 1464.
(3) Nrs. 115 en 118. Zie voor nadere gegevens over het *Germanische Forschungsinstitut* noot 2 bij nr. 115.
(4) Nr. 168 en noot 2 daarbij; nr. 229.
(5) Zie voor hem nr. 44, noot 6.

lie-positie van de SS gehandhaafd. Het nieuwe instituut van Seyss-Inquart stuitte op de reeds lang gevestigde Volksche Werkgemeenschap, die achter zich de steun en de invloed van het SS-apparaat wist. Vrijwel alle Nederlanders, die aan de politieke en vakkundige eisen voldeden om de verschillende geprojecteerde afdelingen van het *Germanische Forschungsinstitut* te bezetten, waren al verbonden aan de Volksche Werkgemeenschap en haar onderafdelingen.

De vak-secties van de Volksche Werkgemeenschap zijn hier hoofdzakelijk genoemd in verband met de concurrentiestrijd met NSB en rijkscommissariaat. Zoals gezegd bestonden zij elk slechts uit enkele krachten – en in sommige gevallen ontbraken die krachten zelfs geheel. De arbeidsgemeenschap voor geschiedenis telde in 1943 vier leden, de arbeidsgemeenschap voor het volkslied in 1942 twee, waaronder de leider (op een stafvergadering van de Volksche Werkgemeenschap op 8 juni 1942 werd hem aangeraden zo snel mogelijk zijn studie te beëindigen; van andere arbeidsgemeenschappen werd toen geconstateerd, dat zij 'vrijwel dood' waren). Kwantitatief hadden zij dus weinig te betekenen. De kwaliteit laten wij hier buiten beschouwing.[1] In ieder geval had de Volksche (c.q. Germaansche) Werkgemeenschap in al de jaren van haar bestaan voortdurend de grootste moeite om medewerkers te vinden, die ideologisch geheel aan de SS-eisen voldeden, maar tevens op hun vakgebied voldoende gekwalificeerd waren.

Het was steeds een principe van de Volksche Werkgemeenschap geweest, dat alleen actieve medewerkers er deel van konden uitmaken. Daarmee beperkte de werkgemeenschap zich praktisch geheel tot de reeds meermalen genoemde volkse groep – de groepering van het voor-oorlogse Der Vaderen Erfdeel zonder Farwerck – aangevuld met een klein aantal wetenschapsbeoefenaars en publicisten, die zich na de Duitse inval door de SS had laten aanwerven. De werkgemeenschap was dus een kerngroep; de nieuwe voorzitter kreeg op 1 juni 1943 van Feldmeijer de opdracht

> 'alle op het gebied van wetenschap en kultuur in den zin der SS werkzame krachten te bundelen en richting te geven ... Onder Uw leiding moet aldus een intellectueel kader der SS worden gevormd, dat bereid is, zich gedisciplineerd in te zetten op een wijze als noodzakelijk wordt geacht.'[2]

Ook dit drukte precies de bedoeling uit, die Feldmeijer al sinds de oprichting van de Volksche Werkgemeenschap had gekoesterd.

Hoe moest dit 'intellectuele SS-kader' nu echter de massa bereiken? Met de uitgave van *Hamer* en de *Volksche Wacht* en wat incidentele publikaties kwam men er niet. Daarom werden er in de loop der tijd regionale verenigingen opgericht (waarvan, net als bij de Volksche Werkgemeenschap zelf, Feldmeijer zowel juridisch als feitelijk de stichter was), die als onderafdelingen van de Volksche Werkgemeenschap moesten fungeren, en waarvan iedereen lid kon worden.

De eerste organisatie van dit soort was 'Saxo-Frisia', dat in januari 1941 gesticht werd en zich bezighield met de heem- en volkskunde en aanverwante zaken van de noord-oostelijke provincies

(1) De wetenschappelijke productie was toch al gering. Wellicht is de enige studie, die onder de auspiciën van de Volksche Werkgemeenschap verscheen en daarbij wetenschappelijk gezien vermeldenswaard is, het boek van Theunisz: *De Nederlandse Oostkolonisatie. Meer in het bizonder die in Brandenburg in de 17e eeuw tijdens de regering van den Groten Keurvorst. Studiereeks der Germaansche Werkgemeenschap Nederland No. 1. Uitgeverij Hamer 1943.* De schrijver had niet alleen een wetenschappelijke, maar ook 'een opvoedende en propagandistische waarde' voor ogen; de bedoeling was duidelijk aan te tonen 'hetgeen wij als Germanen in de Germaanse ruimte tot stand hebben gebracht.' (p. 7, 8 ,9). Men mag aannemen, dat de motieven van Rauter en Himmler, die Theunisz bij zijn onderzoek krachtig steunden, geheel en al op dit vlak gelegen hebben. Niet ten onrechte echter rekent Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 258, het werk tot de historisch-waardevolle bijdragen uit de nazi-hoek.
(2) HSSPF 377 b.

van Nederland met inbegrip van een deel van Gelderland. De maand daarop – officieel pas in mei – werd een aparte Friese onderafdeling van Saxo-Frisia gevormd onder de naam *Fryske Rie* (Friese Raad). Saxo-Frisia was behalve de eerste ook de belangrijkste, in ieder geval zeker de meest geruchtmakende gewestelijke bond door de conflicten, die de *Fryske Rie* vrijwel onmiddellijk kreeg met de leider van Saxo-Frisia, de Groningse hoogleraar in de germanistiek prof. dr. J. M. N. Kapteijn, die tijdens de eerste bezettingsjaren rector-magnificus van de Groningse universiteit was en ondanks zijn hoge leeftijd (hij was in 1870 geboren) door de SS als een der meest waardevolle steunpilaren werd beschouwd en in 1942 de rang van SS-Onderstormleider kreeg. Zijn schepping – want dat was Saxo-Frisia zonder enige twijfel – bereikte in januari 1944 een ledental van 542.[1]

In december 1942 werd de 'Frankische Werkgemeenschap De Spade' opgericht voor Noord-Brabant en Limburg, en het andere deel van Gelderland (daar wisselde de demarcatielijn wel eens). Deze vereniging bracht het onder de energieke leiding van Bindels na minder dan twee maanden – althans volgens de leider zelf – tot 300 leden.[2] Tenslotte volgde in 1943 de 'Heem- en Volkskundige Werkgemeenschap De Lage Landen', die het restant van Nederland, het westen des lands dus, besloeg, en geleid werd door SS-Opperschaarleider G. A. van Schaik, een hbs-directeur te Haarlem. Vrijwel alles aangaande deze laatste vereniging is in het duister gehuld: stichtingsdatum, ledenaantal, en activiteiten zijn onbekend. Vermoedelijk zijn De Lage Landen – eigenlijk een voortzetting van de vroeger als landelijk bedoelde Bond voor Heemkunde, een even vage dochterorganisatie van de Volksche Werkgemeenschap – in het embryonale stadium blijven steken.[3] Die Bond voor Heemkunde zelf werd bij de reorganisatie in 1943 omgezet in een overkoepelend orgaan boven de drie regionale verenigingen onder leiderschap van Kapteijn. Dat feit is alleen in zoverre van belang, waar Kapteijn aangaf, dat met de bond, en daarmee met de drie regionale verenigingen, werd nagestreefd

> 'das niederländische Volk zu nationalsozialistischem Denken zu erziehen, damit es in das grossgermanische Reich eingeschaltet werden kann.'[4]

Die woorden waren uiteraard alleen voor intern gebruik bestemd, en zeker niet voor kennisneming door de gewone leden van Saxo-Frisia, De Spade, of De Lage Landen. De Nederlanders, die geïnteresseerd waren in archeologie, prehistorie, volkskunde en dergelijke zaken, en daarom zich bij een van deze genootschappen aansloten, werden in feite lid van een SS-organisatie, al waren misschien weinigen zich daarvan bewust. Tegenover hun eigen leden en naar buiten trachtten deze verenigingen zich zo neutraal mogelijk voor te doen. Directe nazi-propaganda werd uiteraard vermeden. Hun periodieken en excursies waren weer bijna helemaal gevuld met de onvermijdelijke boerenhoeven, gevelstenen, kinderrijmpjes, en verdere getuigenissen van het volks verleden.

Alweer: welke resultaten heeft dit nu allemaal gehad? Dat men zich voorstelde met dit soort gepopulariseerde archeologie en ethnografie het Nederlandse volk tot het nazidom te bekeren, en dan nog wel tot de specifieke SS-variant ervan, zoals Kapteijn dat in de hierboven weergegeven woorden formuleerde, wijst op een haast ridicule overschatting van alles, wat met *Volkstum* te maken had. Die overschatting lag in de nazi-ideologie besloten. Weliswaar was dit volkskundige gebied slechts één van de lijnen, waarlangs de SS werkzaam was, maar het was in SS-ogen een zeer wezenlijke lijn. In hoeverre het nationaal-socialistische karakter van Saxo-Frisia en haar zusterverenigingen door de gewone leden beseft is, weten wij niet, maar wij nemen aan, dat de meeste

(1) Grafiek van ledenaantal van Saxo-Frisia en de *Fryske Rie*, HSSPF 17 d.
(2) Mai aan Kapteijn 2 feb. 1943, HSSPF 17 a.
(3) Verspreide gegevens in Doc. II Stichting Heem- en Volkskundige Werkgemeenschap 'De Lage Landen'; H 14; Doc. II Germ. Werkgem. Nederl.; Doc. I G. A. van Schaik.
(4) H 14 : 1544.

belangstellende Nederlanders door het veelvuldig gebruik van het woord 'Germaans', zo niet door algehele stijl en toon, gewaarschuwd zijn geweest. Of konden zijn geweest, zoals de streng protestantse Friese kruidenier met prehistorische en volkskundige belangstelling, over wie een kernlid van de Volksche Werkgemeenschap rapporteerde:

> 'Is wel ruim van opvatting, doch kan door invloed van chr. geloof niet aan ons werk meedoen ... Door zijn fijngevoeligheid doorziet hij onmiddellijk elke poging van mij om hem aan onzen kant te krijgen: 'Och, het zou voor ons werk wel mooi zijn, maar ik ben orthodox opgevoed, dus laat mij maar."

Nu zegt dit niet zozeer iets over de principiële afwijzing van het nationaal-socialisme door deze fijngevoelige calvinistische Fries, gezien de toevoegingen van de rapporteur:

> 'Hij ziet op tegen de herrie welke zijn ommekeer zou veroorzaken in zijn bekrompen omgeving ... Het is niet raadzaam hem lectuur over ons streven te zenden. Hij krijgt er met zijn omgeving last mee'[1],

maar wel over doel en methoden van de Volksche Werkgemeenschap en haar sub-verenigingen. Die zullen, naar wij aannemen, wel vaker wat doorzichtig zijn geweest, temeer omdat een enkele maal in de publieke uitingen van de volkse genootschappen een ontsporing plaatsvond, zoals van Kapteijn, toen hij in *Het Noorder Land*, het maandblad van Saxo-Frisia, Hitlers boek *Mein Kampf* als 'een geniaal cultuur-historisch en cultuurphilosophisch werk' aanprees.[2] Er waren echter wel meer en erger onvoorzichtigheden begaan. Toen op 24 mei 1941 de *Fryske Rie* als sub-orgaan van Saxo-Frisia officieel en openlijk opgericht werd, loog Kapteijn weliswaar, dat de arbeid van Saxo-Frisia zuiver cultureel en on-politiek was, maar er waren bij deze gelegenheid zeer weinig belangstellenden, hetgeen de *SD* verklaarde uit het feit,

> 'dass der Vorstand der Fryske Rie den politischen Fehler beging, im Einladungsschreiben von einer 'Arbeit im nationalsozialistischen Geist' zu sprechen.'[3]

Nogmaals, het lijkt ons, dat ook zonder deze flaters de meeste Nederlanders het nazi-karakter van een en ander wel onderkend hebben. Daarvoor was het accent, dat voortdurend op het gemeenschappelijke Germaanse bloed en de gemeenschappelijke Germaanse culturele erfenis van Duitsers en Nederlanders gelegd werd, te zwaar, het gemak, waarmee de staatkundige, linguïstische, en historische scheidingslijnen werden genegeerd, te groot.

Veel minder duidelijk zal het zijn geweest, dat deze volkskundige organisaties niet alleen de niet-nationaal-socialistische Nederlanders trachtten te beïnvloeden, maar dat zij toch iets anders waren en wilden dan de NSB, en waarschijnlijk zullen slechts weinig Nederlanders buiten het nazi-milieu begrepen hebben, dat het hier in wezen een ideologische speerpunt van de SS betrof, mede of juist vooral gericht tegen de NSB, en voorzover de *Generalkommissar z.b.V.* Schmidt en zijn apparaat de NSB steunden of anderszins *Volkstum*-politiek bedreven, ook tegen hem en de *NSDAP*. Dat laatste kon natuurlijk nooit worden gezegd; hoogstens een enkele maal gefluisterd tegen ingewijden. Toen één van die Nederlandse ingewijden in december 1941 met de *Beauftragte* voor Friesland in conflict was geraakt, omdat hij inzake de Friese cultuurpolitiek bezwaren tegen Mussert en Schmidt had geuit, waarschuwde Schneider hem:

(1) Valeton aan Schneider 23 sept. 1941, bijlage, HSSPF 16 b.
(2) *Het Noorder Land*, 2e jrg. (okt. 1942–okt. 1943), p. 130.
(3) MadN 47 Cb.

'Sprechen Sie wirklich nur mit Menschen, auf die Sie sich hundertprozentig verlassen können offen über gewisse Probleme. Nach aussen ist unbedingt loyale Zusammenarbeit mit der offiziellen Parteipolitik notwendig.'[1]

De lijn, die men volgde, bestond in zoveel mogelijk neutraliteit naar buiten als met de indoctrinatiedoelstellingen te verenigen viel, binnen nazi-kring hartelijke samenwerking met het rijkscommissariaat en NSB-instellingen, en in werkelijkheid een zo strak mogelijke binding aan de SS.

De drie-deling van Nederland in Saxo-Frisia, De Spade, en De Lage Landen sloot aan bij de voor-oorlogse indeling van het Nederlandse volk door sommige volks-denkende lieden in Friezen, Franken, en Saksen. Holland, wij zagen het reeds[2], heette het meest besmet te zijn door volksvreemde elementen. Het had daarbij de provincie altijd onderdrukt, vooral de Friezen en de Saksen, en natuurlijk ook wel de Franken in Noord-Brabant en Limburg. Dit soort gedachten, beter gezegd obsessies, leefden buitengewoon sterk bij lieden als Roskam, en wat de Volksche Werkgemeenschap betreft, bij Theunisz, wiens afkeer van 'Holland' inderdaad bij tijden ziekelijk genoemd kan worden[3], ook bij Bindels, en eerst recht bij Kapteijn, wiens regionalistische *idée fixe* ook al van oude datum geweest schijnt te zijn. De tri-partitie was voor een groot deel aan zijn noeste arbeid te danken, en niet toevallig was Saxo-Frisia het eerste, en naar het lijkt meest succesvolle regionale genootschap, en evenmin toevallig was De Lage Landen, waarin Holland zelf gerepresenteerd werd, het laatste en meest onbeduidende. De SS bracht de agrarische provincie in opstand tegen het verstedelijkte Holland – binnen de enge nazi-kring dan, en daar ook maar in zeer beperkte mate. Kapteijn spande de kroon met een nimmer verzwakkend wantrouwen tegen alles wat op 'Hollandse hegemonie' scheen te duiden. 'Holland' was synoniem met centralisatie, met het begrip 'stad' etcetera. Dit ging zover, dat hij hetzelfde wantrouwen koesterde tegen de Volksche Werkgemeenschap zelf, want dat was ook een centraliserend orgaan, en in zekere zin zou het de Hollandse onderdrukking kunnen continueren.[4] Uit niets van wat Kapteijn in de loop der jaren schriftelijk vastlegde – en dat was niet gering – blijkt enige bezorgdheid over mogelijke centraliserende tendensen in het nationaal-socialistische Duitsland, in de SS, of over iets, wat op onderdrukking van die kant zou kunnen wijzen; zijn angsten voor dergelijke gevaren uit die hoek reserveerde hij uitsluitend voor de Volksche Werkgemeenschap. Van het begin af weigerde hij zich onder het gezag van de werkgemeenschap te stellen, en eiste hij bij voortduring de erkenning van Feldmeijer, dat hij als leider van Saxo-Frisia alleen verantwoording schuldig was aan Feldmeijer als Voorman der Germaansche SS, en daarboven aan Rauter als *Höherer SSuPF*. Een erkenning, die Feldmeijer voortdurend mondeling en schriftelijk gaf, met zoveel woorden als Kapteijn wenste – en zoveel geduld als Feldmeijer maar op kon brengen, krijgt men de indruk.[5]

De SS ontzag de oude heer zoveel mogelijk, dat blijkt zonder meer uit alle stukken. Maar daar waren goede redenen voor. Op het eerste gezicht lijkt het wellicht merkwaardig, dat in de Germaansche Werkgemeenschap, die toch tot taak had haar publiek het besef bij te brengen van de grote Germaanse leefruimte (goed-Nederlandse termen zijn op dit gebied eigenlijk niet voorhanden) zich een curieus regionaal nationalisme kon ontplooien. Kapteijn immers stond waarlijk niet alleen met zijn hersenschimmen. Maar die zaken waren allerminst onverenigbaar, integendeel: de Duitse bezetter (en bij uitstek de SS), overwoog, dat regionaal separatisme ten opzichte van de Nederlandse totaliteit heel wel bruikbaar voor zijn doeleinden zou zijn. Wanneer de Nederlandse 'Saks' of 'Frank'

(1) Notitie Schneider 16 dec. 1941; Schneider aan Bohmers 17 dec. 1941, HSSPF 16 c.
(2) Zie p. 198, 210.
(3) Van Etten, Ned. SS, p. 64.
(4) Het is ondoenlijk alle vindplaatsen hiervan op te geven; in bijna ieder van de vele brieven van Kapteijn aan diverse instanties is steeds dezelfde teneur aanwezig, HSSPF 16 b, 17 a, b, c, ook H 14: 1480-83.
(5) A.v., ook HSSPF 376 b.

zich in de eerste plaats bewust zou worden van de veronderstelde band met zijn stamgenoten in de aangrenzende delen van Duitsland, zou één van die doeleinden: het vervagen van de oostelijke grens van Nederland, weer dichter in het verschiet komen. Daarom hechtte de SS zo veel waarde aan lieden als de bejaarde Onderstormleider, die geheel en al het door de SS gepropageerde doel in de vorm van het groot-Germaanse rijk onderschreef en dat via de opsplitsing van het eigen land wilde bereiken:

> 'Die Aufteilung unseres Landes ist, ich brauche es kaum noch zu wiederholen, der einzige Weg zu einer völkischen Bindung zu kommen, damit das gesamte Volk ein Instrument besitzt, das sich zielbewuszt dem Grosz-germanischen Reich eingliedern kann und will.'[1]

Maar consequent een politiek, op deze gegevens gebaseerd, voeren, wilden en konden de Duitsers niet. Ook de SS niet. Daar waren allereerst de inherente tegenstellingen tussen al deze vage en nogal verwarrende ideologische elementen zelf. Gepaard daarmee, hoewel niet altijd parallel daarmee, gingen de tegenstellingen tussen de betrokken Duitsers zelf, en de betrokken Nederlanders, ook binnen de SS, en binnen de Volksche Werkgemeenschap. Met name manifesteerden die zich in de geschiedenis van Saxo-Frisia. Kortweg gezegd kwam het er op neer, dat Kapteijn in de leider van de *Fryske Rie*, de SS-maat D. Kiestra, een even eigenzinnige figuur tegenover zich vond, waar hij die onder zich meende te hebben. Feldmeijer en de betrokken Duitse SS-functionarissen steunden Kapteijn in zijn ruzie met de leiding van de *Fryske Rie*. Persoonlijke en politieke motieven waren hier onontwarbaar met elkaar verknoopt: de anti-centralistische Kapteijn wenste zelf bitter weinig autonomie aan de *Fryske Rie* toe te kennen; in zijn conceptie was er voor een apart Fries volk en een aparte Friese cultuur geen plaats. *Zijn* ethno-culturele eenheid was 'Friesch-Saksisch, als voortzetting van het 'Friesch-Nedersaksische gebied in Duitschland'[2], onderdeel van het grote Germaanse geheel. De collaborerende Friezen, zij mochten zich nationaal-socialist noemen en dat ook wel zijn, hadden allereerst de verwezenlijking van bepaalde Friese aspiraties op het oog.[3] Het monstrum Saxo-Frisia bevredigde hen niet, hetgeen allerminst verwonderlijk is. Maar ook het Germaanse ideaal bleek voor hen tamelijk secundair te zijn. Dat was afgescheiden van allerlei persoonlijke en toevallige momenten de wezenlijke oorzaak, dat de SS na een aanvankelijke flirt met de Friese 'zaak' zich tenslotte geheel achter Kapteijn stelde, en in dat opzicht viel de politieke lijn van de SS weer met die van Schmidt samen. Begrijpelijkerwijs voelde geen der Duitse machthebbers, hetzij Schmidt, hetzij Rauter, er veel voor om zich voor een Fries nationalistisch karretje te laten spannen. Geen van hen had uiteindelijk belang bij een regionaal separatisme op zichzelf.

Voordat de lezer echter in meer details van deze uiterst gecompliceerde materie duikt[4], en daarmee in de veelhoeksverhouding tussen NSB, SS, Schmidt, Rauter, Feldmeijer, Kapteijn, Kiestra en voorts alle andere figuren en instellingen, die erbij betrokken waren, willen wij eerst het streven van de belangrijkste groeperingen in een paar woorden nog eens schematisch weergeven.

De NSB had tijdens de bezettingsjaren geregeld de woorden 'volks' en 'Germaans' in de mond, maar dacht daarbij toch in eerste en laatste instantie aan een ethnische eenheid, die omvat werd door de Nederlandse staatsgrenzen; onuitgesproken, want door de Duitse vrienden streng verboden, bleef meestal de bijgedachte aan een uitwissen van de *zuidelijke* grens en een vereniging met de Vlamingen in een veronderstelde groot-Nederlandse gemeenschap. Schmidt en de *NSDAP* steunden om allerlei meest machtspolitieke overwegingen de NSB, maar zoals bijna alle Duitse

(1) Kapteijn aan Mai 25 aug. 1943, HSSPF 17 c.
(2) *Het Noorder Land*, 2e jrg., p. 132.
(3) Zie o.a. nr. 357.
(4) Een en ander in nr. 63, noot 3.

instanties wensten zij de werkelijke of gepostuleerde gemeenschappelijke momenten van Duitsers en Nederlanders zoveel mogelijk te benadrukken; de bijgedachte, natuurlijk nimmer openlijk uitgesproken, was eenvoudigweg annexatie bij Duitsland. De SS wenste, en dat bepaaldelijk door middel van de activiteiten van de Volksche Werkgemeenschap, eveneens de oostelijke grens van Nederland uit te wissen, maar dan om tot een groot-Germaans Rijk te komen. Dat dit in de praktijk weinig anders dan annexatie bij Duitsland betekend zou hebben, doet niet aan het feit af, dat vele leidende Duitse SS-figuren, ook Himmler, in dit Germaanse ideaal tot op zekere hoogte ook wel oprecht geloofd hebben. Een van de middelen was het aanwakkeren van regionaal separatisme, en het gevoel van verbondenheid van de regio met de stamgenoten aan de andere kant van de (oostelijke!) grens. Maar bij die verbondenheid mocht dan natuurlijk nooit het accent komen te liggen op het Nederlandse deel – dan zou eerder het gevaar bestaan, dat bepaalde groepen West-Duitsers zich meer met Nederlandse ethnische eenheden verbonden zouden voelen dan met het Pruisische Berlijn of het Beierse München: dit zou een Nederduits separatisme kunnen oproepen.

Die angst schijnen de Duitse machthebbers inderdaad gehad te hebben. Schmidt sprak op 2 maart 1943 tegenover Schneiders opvolger Mai als zijn mening uit, dat zij, de Duitsers, 'keine Veranlassung hätten, unnötigerweise eine Gemeinsamkeit des gesamten Westraumes zu betonen.'[1] De SS, althans de Duitse SS-leiding, was aanvankelijk niet ongeneigd een besef van verbondenheid tussen de Nederlandse Friezen en de Friezen in Duitsland en Denemarken te stimuleren, maar ook zonder Kapteijn waren zij er op den duur wel achter gekomen, dat het accent dan op de eerste groep Friezen zou komen te liggen, en niet op hun Duitse of Deense stamgenoten. Dat zou niet de Nederlandse Friezen naar het groot-Germaanse rijk, lees: Duitsland, trekken, maar eerder de Oost- en Noord-Friezen naar het Nederlandse Friesland, en dat was wel het allerlaatste, dat de SS wenste.

Irreëel zijn deze phobieën in onze ogen. Maar zij zijn niet veel irreëler dan de hele warrige *völkische* ideologie, die tot basis van een politiek werd gemaakt. Die ideologie was niet alleen maar een opportuun wapen in de politieke strijd, er werd tot op grote hoogte in geloofd. Maar een Himmler, een Feldmeijer, een Kapteijn (om nu maar qua persoonlijkheid en positie volledig verschillende figuren in de SS te nemen) hadden hun eigen opvattingen van *Volkstum*, hun eigen interpretatie van de gemeenschappelijke ideologische code. De nationaal-socialistische leer was vaag en irrationeel genoeg om grote speelruimten toe te laten, zonder dat men het pad der orthodoxie verliet. Voegt men nog daarbij de nodige persoonlijke en incidentele factoren, dan is het te begrijpen, dat de SS nooit goed haar houding tegenover problemen als de Friese kwestie heeft kunnen bepalen; de *NSDAP* en de NSB trouwens evenmin.

Achteraf is het gemakkelijk om te beweren, dat met deze doelstellingen en deze middelen nooit belangrijke sectoren van de Nederlandse bevolking voor de gewenste ideologie gewonnen zouden kunnen worden. Men houde echter in het oog, dat de gepopulariseerde wetenschappen met betrekking tot het *Volkstum* slechts één der wegen vormden, die de SS bewandelde, zij het een zeer belang-

(1) Nr. 356. Schmidt zei dit naar aanleiding van de stichting van de Frankische Werkgemeenschap De Spade, die blijkbaar voortkwam uit een groepering, die sterk verbonden was met West-Duitsland, speciaal met Aken en omgeving (nr. 356, noot 4). De angst van Schmidt gold weliswaar in de eerste plaats mogelijke bindingen tussen Zuid-Nederland, België en Frankrijk, en bovendien had hij bepaalde politieke bezwaren tegen De Spade, maar o.i. is in deze uitspraak ook de angst voor een West-Duits separatisme wel degelijk aanwezig. Volgens Van Etten voelden bepaalde West-Duitsers wel voor een grotere band met Nederland en zelfs met 'Dietsland' als tegenwicht tegen het Pruisische en Oostenrijkse element. Tot deze lieden zouden onder meer behoord hebben de Keulse historicus Fr. Petri (zie voor hem Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 326, 327) en de luitenant Toepfer, met wie Mussert vlak na de Duitse inval in Nederland gesprekken over de politieke toekomst van het land voerde (zie p. 233). Het gerucht liep zelfs, dat Toepfer voor de oorlog tot gevangenisstraf zou zijn veroordeeld wegens Nederduits separatisme (Van Etten, De Duitsers en het Dietse streven, p. 22–24).

rijke in SS-ogen. Voorts, dat er vanuit het perspectief van de SS gezien al heel veel gewonnen was, wanneer men de NSB halverwege naar de groot-Germaanse hoek getrokken zou hebben, plus een aantal kwalitatief belangrijke collaborateurs buiten die partij. Een zeker succes schijnen de Germaansche Werkgemeenschap en de cultuurpolitiek van de SS toch wel gehad te hebben, tenminste te oordelen naar uitspraken van de betrokken Duitse SS-functionarissen uit 1944. Men krijgt echter de indruk, dat de tevredenheid over bereikte resultaten niet zozeer het winnen van bredere kringen voor de gewenste ideologie betrof, als wel de organisatie. Die achtte men in Nederland het verst voortgeschreden. Schneiders opvolger Mai vond het resultaat van het volkse werk in Nederland ook groter dan in Noorwegen, hetgeen te danken was aan het feit, dat er al voor de oorlog een volksdenkende groep Nederlanders was.[1] Ispert was na een reis naar Noorwegen en Denemarken 'mit der Überzeugung zurückgekommen, dass wir beiden Ländern weit voraus sind.'[2] Schneider beschouwde het werk in Nederland als de ruggegraat van heel de cultuurpolitiek in alle Germaanse landen.[3]

Sterker: men lag voor op Duitsland zelf. Dat was enerzijds nu ook weer niet zo verschrikkelijk merkwaardig, omdat de gemiddelde Duitser vrijwel geen notie had van pan-Germaanse idealen – zelfs de gemiddelde Duitse SS-man had daar heel weinig benul van, zoals de SS zelf vaak moest erkennen. Anderzijds was het toch opmerkelijk, dat op dit gebied de SS-groep in Nederland het initiatief in handen leek te nemen. Niet alleen, dat zij sinds januari 1943 ook een Vlaamse uitgave van *Hamer* uitbracht – nagenoeg identiek aan de Nederlandse – sinds maart 1944 verscheen in Duitsland een nieuw maandblad onder de titel *Hammer*, bestaande uit vroegere artikelen van *Hamer* van leden der Germaansche Werkgemeenschap in Duitse vertaling, en oorspronkelijke Duitse bijdragen. Dit blad werd onder supervisie van *Ahnenerbe* op de Duitse markt gebracht, maar werd samengesteld door de uitgeverij *Hamer* te Amsterdam; de verantwoordelijke redacteur was evenals bij de Nederlands-talige zustertijdschriften Nico de Haas. Als mede-redacteur voor de Nederlandse uitgave had hij naast zich o.a. Nachenius, voor de Vlaamse editie een paar verder te verwaarlozen Belgen, voor *Hammer* Schneider zelf.

Hierin vond een ideologisch streven van de SS concrete vorm, en dit gebeurde niet vanuit Duitsland, maar integendeel vanuit Nederland naar Duitsland en de andere Germaanse landen, en dat op uitdrukkelijke wens van Himmler.[4] Voor het eerst scheen hier iets verwezenlijkt te worden van de gedachte, die onder sommige Duitse en Nederlandse SS-leden leefde, dat het Germaanse rijk gerealiseerd zou worden vanuit de 'randgebieden', die het Duitse kernland in hun idealistische vaart naar het rijk toe zouden meeslepen. Zo formuleerde Schneider het ook:

> 'Auch der deutsche Leser muss noch im allgemeinen für die gross-germanische Idee gewonnen werden. Daher erfüllt die Zeitschrift in Deutschland eine notwendige Aufgabe, insbesondere deshalb, weil immer wieder so stark betont wird, dass es sich bei dieser neuartigen Zeitschrift um eine Leistung handelt, die wesentlich in den Niederlanden, also einem germanischen Randraum, für das gesamte germanische Reich gestaltet wird. Der Reichsführer-SS legt auf diesen Gedankengang auch gerade im Kriege den allergrössten Wert und betont es immer wieder, in dieser Zeitschrift eine erste germanische Reichszeitschrift zu sehen.'[5]

(1) Nr. 495.
(2) Ispert aan Rauter 29 aug. 1944, HSSPF 6 c.
(3) H 917 : 5742.
(4) Men zie hiervoor de jaargangen van de genoemde bladen; nr. 495; CDI 74 G. *Ahnenerbe* zette de verspreiding van *Hammer* door met hulp van het *RSHA* tegen de uitdrukkelijke wens van de *Reichspressekammer*. Het conflict met dit orgaan was nog steeds niet beslecht, toen men in september 1944 vanwege de geallieerde opmars besloot de uitgaven te staken (zie nr. 495, noot 14).
(5) Not. Schneider 7 juli 1944, CDI 74 G.

Met *Hammer* was dus de eerste concrete zuiver al-Germaanse prestatie geleverd, en dat vanuit Nederland! Een hoopvol teken voor die groot-Germaans voelende collaborateurs in Nederland, die de daar gepropageerde SS-ideologie naïevelijk voor wezenlijker aanzagen dan de werkelijke machtsverhoudingen van het ogenblik. Het kon ook alleen maar stimulerend werken op hun heimelijke gedachte, dat de Nederlanders door hun betere ras-eigenschappen en hun grotere bestuurstechnische capaciteiten in een gezamenlijk groot-Germaans rijk de Duitsers wel eens zouden kunnen overvleugelen, althans een belangrijker rol zouden kunnen spelen dan met de getalsverhoudingen tussen Duitsers en Nederlanders overeenkwam. In een zelfstandige Nederlandse staat, zoals de NSB dat wenste, zouden zij die ontplooiingsmogelijkheden niet hebben. Ook Rost en Feldmeijer schijnen dergelijke gedachten gekoesterd te hebben.[1] De strijders voor Germaanse gelijkberechtigdheid wisten niet, dat Schneider de noodzaak van de Duitse uitgave mede had bepleit, opdat 'keineswegs der Eindruck entsteht, dass auf diesem Sektor der deutsche Führungsanspruch nicht bestände'.[2] Weliswaar was dit tevens een argument geweest om de medewerking van Duitse publiciteits-instanties te krijgen, maar men moest wel uitermate verblind zijn om niet in te zien, dat die Duitse 'Führungsanspruch' er levensgroot was en dat de Duitse SS die onverkort zou handhaven. Wisselwerking tussen alle geestelijke krachten in alle Germaanse landen stond zeer zeker op het ideaal-program, en Schneider c.s. mogen enig Germaans idealisme oprecht gekoesterd hebben, in de praktijk was er slechts van éénrichtingsverkeer sprake, en dat had zijn vertrekpunt niet in Nederland.

Met de instelling der begunstigende leden, met haar publiciteitsorganen, met de Volksche Werkgemeenschap en de daaraan geliëerde verenigingen trachtte de SS het ideologische en politieke klimaat in bezet Nederland te beïnvloeden. Er was meer: sinds 1 mei 1941 had de SS in Nederland ook een eigen opleidingscentrum, de *SS-Schule Avegoor*, sinds maart 1943 *SS-Ausbildungslager Avegoor* genoemd.[3] Dit opleidingsinstituut, gevestigd in het riante landgoed 'Avegoor' met bijgehorend terrein te Ellecom, werd weliswaar als een instelling van de *Waffen-SS* beschouwd, en ressorteerde onder het *SS-Hauptamt*, maar in de eerste plaats was het bedoeld als indoctrinatie- en trainingscentrum voor de Nederlandsche SS, reden, waarom het in dit hoofdstuk ter sprake wordt gebracht. De opleiding vond plaats in de vorm van leergangen, in tijdsduur variërend van één tot zes weken, en was bedoeld om de Nederlandse SS-mannen nog meer met de militaire en wereldbeschouwelijke sfeer van de SS vertrouwd te maken. De lezer weet nu wel, hoezeer en in welke opzichten trouwens de militaire en wereldbeschouwelijke elementen van de SS-wereld samenvielen. Avegoor was derhalve een mengsel van een model-kazerne en een soort SS-seminarie, waar de theologie van het Germaanse rijk onderwezen werd. De cursisten ondergingen de fysieke, paramilitaire training en de ideologische vorming in het uniform van de *Waffen-SS*, waarin zij voor de duur van de cursus gestoken waren. Maar in tegenstelling tot andere SS-opleidingsinstituten, die nog behandeld zullen worden, was Avegoor geen voorland voor het front. Het was bedoeld als een nadere kennismaking met de geweldige organisatie, waarvan de Nederlandse SS-mannen nu lid waren geworden. 'Am Ende dieses Lehrganges sollen sie geistig und seelisch gefestigt, körperlich soldatisch stramm, durchdrungen vom Bewusstsein der Notwendigkeit einer soldatischen Lebenshaltung zurückgehen in ihre Einheiten.'[4] De realisering van dit program was ongetwijfeld in goede

(1) Deze tendensen bij Van Etten, Tegenstelling NSB-SS, p. 14, 16; *Corresp. Rost*, p. 80, Verkl. Kooymans; iets dergelijks ook in dossier Broersen, Bijz. Rechtspl.
(2) Schneider aan *Wirtschaftsstelle Deutscher Buchhandel* 18 nov. 1942, CDI 74 G.
(3) Hiervoor en voor het volgende, voorzover geen andere bronvermelding is aangegeven: HSSPF 18 -24; P 18; *Storm* 7 nov. 1941; Van Etten, Ned. SS, p. 60-63.
(4) *SS-Vollehrgang 1.8.-30.8.42*, HSSPF 19 a.

handen bij de commandant van de school, *SS-Hauptsturmführer Dr.* A. Brendel, een Beierse ex-onderwijzer, die voor de oorlog geschiedenis en filosofie had gestudeerd, en sportinstructeur bij de *Allgemeine SS* was geweest; in het Nederlandse SS-milieu stond hij zeer goed aangeschreven (hetgeen niet vaak voorkwam) en zijn prestaties werden eveneens gunstig beoordeeld. De uitgebreide sportbeoefening had, het is nauwelijks nodig te zeggen, een uitermate militair karakter. Daarnaast was er dan nog het exerceren, schieten, omgaan met allerlei wapens e.d. Het woord 'para-militair' voor de fysieke kant van de opleiding zou men eigenlijk wel door kortweg 'militair' mogen vervangen, want de cursisten kregen weinig minder dan een volledige lichte infanterieopleiding. De Nederlandse SS-mannen, die later in de opleidingscentra van de *Waffen-SS* terechtkwamen, hoefden daar weinig bij te leren, als zij Avegoor doorlopen hadden.

Het wereldbeschouwelijke gedeelte bestond uit lezingen (elke dag minstens één), te houden door één van de drie of vier Duitse SS-officieren, die inclusief de commandant aan de school verbonden waren, of door buitenstaanders, d.w.z. Duitse of Nederlandse sprekers, die, als zij al geen lid waren, uiteraard met de SS sympathiseerden, bijvoorbeeld Rost, of de Keulse hoogleraar von Stokar. Wat die scholing inhield, kan de lezer zo langzamerhand wel raden, maar wij willen hem toch niet in het ongewisse laten, en een willekeurige greep doen uit het vormingsprogramma van de, eveneens willekeurig gekozen, 'SS-Vollehrgang zur Erziehung niederländischer SS-Männer', die van 1 juni tot 12 juli 1942 gehouden werd.[1] Welnu, in die zes weken, tussen voortdurend exerceren, schieten, sport, 'Waffenunterricht', niet te vergeten ook bezigheden als 'Revierreinigen' en de 'Putz und Flickstunde' door, moesten de cursisten onder meer luisteren naar *Obersturmführer* Schwertfeger: 'Was will die SS?', *Prof. Dr.* Brunner: 'Geschichte der Niederlande', Nachenius: 'Volk und Rasse', *Untersturmführer* Hartmann: 'Weltanschauung und Körperertüchtigung', *Prof. Dr.* von Stokar: 'Germanische Vor- und Frühgeschichte', naar Roskam: 'Nationalsozialistisches Bauerntum', alweer naar *Ostuf.* Schwertfeger: 'Der SS-Mann und sein Erziehungsauftrag innerhalb der Volksgemeinschaft' en andere eveneens vaak zeer idealistisch klinkende onderwerpen. Enzovoorts, al met al geen licht programma, (anderzijds blijkbaar ook niet belast door zoiets als discussie) samengesteld door de commandant Brendel, of bij diens afwezigheid door zijn vervanger Schwertfeger. Rauter, die een scherp oog hield op deze school van het *SS-Hauptamt* in 'zijn' territorium, had ook op dit gebied zijn mening. Al eerder hebben wij hem richtlijnen voor de te behandelen stof zien geven.[2] Daarbij schreef hij ook voor, hoe bijvoorbeeld het calvinisme in de historische ontwikkeling van Nederland besproken diende te worden, vermoedelijk daarbij voorgelicht door de een of andere Nederlandse of Duitse SS-intellectueel.[3] Avegoor was overigens geen unicum: het *SS-Hauptamt* had dergelijke para-militaire indoctrinatie-centra ook in de andere Germaanse bezette landen: Schooten in België, Kongsvinger in Noorwegen, Høveltegaard in Denemarken.

Wij zeiden het al, Avegoor en zijn commandant stonden hoog genoteerd bij de Nederlandse SS-mannen. Inderdaad, uit de stukken krijgt men over het algemeen de indruk van competentie, goede sfeer, en idealisme. Zaken, die in de SS-wereld, zij het in de *Waffen-SS*, zij het in andere SS-organisaties, maar al te vaak ontbraken. Idealistische energie heeft zeker niet ontbroken, noch bij de commandant en zijn staf, noch bij de cursisten, die zich door de genoemde programma's moesten heen worstelen, maar de aard van de idealen, waarop die energie zich richtte, doet de eventuele waardering, die de hedendaagse beschouwer zou kunnen hebben, weer geheel en al te niet. Een van de voordrachten, die Schwertfeger tijdens de boven vermelde cursus houdt, heet heel fraai

(1) HSSPF 19 a.
(2) Zie p. 101.
(3) Détails over de loopbaan van Marnix van St. Aldegonde en gegevens over de zestiende-eeuwse predikant de Bray doen wel vermoeden, dat Rauter bij het formuleren van deze aanwijzingen hulp heeft gehad.

> 'Das preussische Erziehungsprinzip und seine Verwirklichung durch den Nationalsozialismus: Kadavergehorsam, Freiwillige vor oder Einer für Alle und Alle für Einen, nicht individuelle Freiheit, sondern ideelle Freiheit, Unterordnung zum Wohle der Gemeinschaft im Dienste an einer Idee'

maar aan vertrouwde lieden placht Brendel te zeggen, dat kadaver-discipline (die er wel degelijk te Avegoor was) nodig was om de mensen zo murw te maken, dat zij leerden gehoorzamen 'ohne innere Auflehnung'.[1] Vandaar het 'hinlegen – aufstehen' gebrul van de onderofficieren der *Waffen-SS*, die te Avegoor er de Pruisische dril inhamerden bij de Nederlandse SS-mannen. Het karakter van de opleiding kwam nog duidelijker uit in de aan Nietzsche ontleende lijfspreuk van de school: 'Gelobt sei was hart macht!'

Het moet erkend, dat in dit opzicht de Avegoorse pedagogiek nog succesrijker is geweest dan hiervoor gesuggereerd is. Een tijdlang omvatte het programma blijkbaar niet alleen bokspringen, karabijnschieten, luisteren naar lezingen over het Heilige Roomse Rijk of over de werking der chromosomen, en dergelijke, maar ook het maltraiteren van weerlozen. Aan het instituut was in de herfst van 1942 een werkkamp voor joden verbonden, dat dan ook *Palästina* werd genoemd. De 139 joden, die deze 'hel van Ellecom' bewoonden, moesten een weids sportterrein bij de *SS-Schule* aanleggen, en zich daarbij onderwerpen aan het sadisme van het Duitse SS-personeel en van de cursisten. Drie gevangenen overleden, vermoedelijk als combinatie van de mishandelingen en de uithongering, die de joden moesten ondergaan. In november 1942 werden de overigen in uitermate slechte conditie naar Westerbork getransporteerd. Ongeveer dertig van hen overleden daar; de meeste anderen werden op transport gesteld naar de vernietigingskampen in Polen.[2] Nadien schijnen er geen joden meer te Avegoor tewerkgesteld te zijn en hielden de wreedheden derhalve op, maar alweer blijkt uit niets, dat tot deze stopzetting iets is bijgedragen door 'innere Auflehnung' van de zijde van cursisten; daarvan is in het geheel geen spoor in het bronnenmateriaal te bekennen.

In de eerste plaats was Avegoor bedoeld om de Nederlandse SS-man in de gewenste vorm te kneden. Maar al gauw moet men hebben ingezien, dat er eigenlijk geen goede reden was om het royaal ingerichte landgoed, waaraan men veel kosten had gehad en nog steeds had, uitsluitend voor het handjevol Nederlandse SS-ers te gebruiken. Waarom ook niet andere lieden, die bereid waren tot collaboratie met de bezetter, deze SS-school laten doorlopen? Ze zouden er allicht iets van meenemen. Wij weten niet, of deze mogelijkheid de SS meteen voor ogen heeft gestaan, maar in 1942 werden er reeds cursussen voor andere groeperingen gegeven. In een order van 17 maart 1943 legde Berger, de chef van het *SS-Hauptamt*, vast, dat het doel van Avegoor gelegen was in de 'politische, sportliche, geistige und weltanschauliche Schulung der germanischen SS, niederländischen Jugend, Studentenverbände, Jungarbeiterorganisationen,' afgescheiden van cursussen voor speciale groepen.[3] Men beluistert hierin weer een echo van de plannen van 1940, die Rost van Tonningen had willen verwezenlijken: de jeugd, arbeiders en studenten brengen tot het ware nationaal-socialisme van het Duitse soort, d.w.z. de SS-soort. In de praktijk kwam er van die arbeiders en studenten niet veel terecht, maar wel werd de Avegoor-opleiding door allerlei lieden gevolgd, ook door uitsluitend Duitse groepen: *SD*-mannen bijvoorbeeld, die wel eens een ideologisch opfrissertje nodig hadden, of een *Hitlerjugend*-groep. Maar politiek van het meeste belang waren de cursussen voor Nederlandse collaborateurs, die niet tot de SS behoorden: boeren, burgemeesters, politie-mannen, WA-eenheden, gymnastiekleraren, leraren in de Duitse taal, enzovoorts. Men stelle het zich voor: wekenlang vertoefden deze lieden, toch al nationaal-socialist of althans nazi-gezind, in een fraaie, bosrijke omgeving, waar zij op veelzijdige wijze werden beziggehouden. Wekenlang praatte

(1) Van Etten, Ned. SS, p. 63.
(2) Persoonsdossier 445-I Sander, Erich, BOOM.
(3) H 494: 4325-6.

men op hen in, al die tijd leerden zij de SS-sfeer op zijn gunstigst kennen; wij mogen aannemen, dat dit alles de cursisten wel ontvankelijker voor de groot-Germaanse idee moest maken.

In dit opzicht was Avegoor net als de Germaansche Werkgemeenschap of de instelling der begunstigende leden der Germaansche SS een indoctrinatie- en infiltratie-instrument van de SS in Nederland. Het meest geschikt om de SS-ideologie te laten doordringen waren de zg. *Pistolenlehrgänge*: NSB-functionarissen, die een pistool wilden hebben – en dat werden er in de loop der bezettingsjaren niet zonder reden steeds meer – moesten een cursus pistoolschieten te Avegoor doorlopen. Na afloop kreeg de cursist het wapen, of de vergunning ervoor.[1] Hij had dan behalve de uitleg, hoe het wapen gehanteerd diende te worden, en een aantal schietoefeningen tevens de gelegenheid gehad om met de SS-gedachten vertrouwd te raken. Zelfs Musserts lijfwacht doorliep een dergelijke cursus. De *SD* deelde aan Brendel mee, dat Mussert van tevoren zijn lijfgardisten gewaarschuwd had, dat men in Avegoor proberen zou hun een bepaalde wereldbeschouwing op te dringen.[2] Daarmee overdreef Mussert de zaken beslist niet; opdringen werd het inderdaad. Zo werden in 1943 tussen alle andere cursussen door vijf *Pistolenlehrgänge* gehouden, waarbij de uitreiking van de wapenvergunning werd gekoppeld aan een soort ideologische geschiktheidsverklaring van de zijde der leiding van Avegoor. Op deze manier lukte het (althans volgens de verantwoordelijke SS-instantie) een honderdtal NSB-functionarissen

> 'in den stark erzieherisch wirkenden Rahmen der SS-Schule Avegoor eingespannt und aus ihrer alltäglichen Umgebung herausgerissen im SS-mässigen, grossgermanischen Sinne zu beeinflussen.'[3]

Niet anders uiteraard met de andere categorieën, die Avegoor doorliepen. Hoeveel lieden in de loop van de weken, die zij op het lommerrijke buiten doorbrachten, voor de aldaar gepropageerde *SS-mässige*, groot-Germaanse variant van het nationaal-socialistisch denken gewonnen werden, weten wij niet. Evenmin trouwens, hoeveel misschien juist door de op de *SS-Schule* heersende sfeer afgestoten zijn, en dan is er nog altijd het onvermijdelijke aantal, dat helemaal geen discrepantie tussen de NSB-leer en de geruisloze indoctrinatie op Avegoor opmerkte. Het was ook allemaal meer een kwestie van nuance, van sfeer misschien eerder nog dan van duidelijke theoretische divergenties – en naar de mate, waarin dit alles doordrong, kan men slechts gissen. Degenen, die voor die groot-Germaanse sfeer dan gewonnen werden, gaven zich gewoonlijk op als begunstigend lid van de Germaansche SS. Was Avegoor aanvankelijk bedoeld door het *SS-Hauptamt* om de Germaansche SS geheel naar het Duitse model bij te schaven, voor deze formatie was de school een middel te meer om de NSB, waaraan zij verbonden was, te ondermijnen.

D. De verhouding tot de NSB

De machtsstrijd van NSB en *NSDAP* (de laatste iets meer op de achtergrond) tegen de SS, het centrale thema van de hier gepubliceerde documenten, vond zijn meest zichtbare uitdrukking in voortdurende wrijving tussen de NSB en de Germaansche SS. Het was daar, dat de vonken er af spatten, dat het geschil door de betrokkenen met zoveel woorden werd genoemd, dat er directe acties en tegenacties werden gevoerd. Hier trachtten Rauter en Himmler hun wiggen te drijven, hier verzette Mussert zich het hevigst en trachtte hij de Nederlandse SS-mannen onder zijn partijdiscipline te

(1) Zie ook nr. 448.
(2) *BdS III B aan Brendel* 14 jan. 1943, HSSPF 19 c.
(3) *Jahresbericht der Germanischen Leitstelle, Dienststelle Niederlande*, 1943, HSSPF 15 a.

houden. Officieel immers was de Nederlandsche SS een afdeling van de partij: Afdeeling IX van het Hoofdkwartier der NSB, en stond vanuit de NSB-leiding bezien op dezelfde voet als WA en Jeugdstorm. Het was een formalistische en misleidende visie.

Was het niet veel eenvoudiger voor de Duitsers geweest om de SS in Nederland geheel los van de partij op te bouwen, zoals dat in Vlaanderen gebeurde?[1] Misschien wel; maar allereerst waren de geschikte figuren, Feldmeijer en zijn volgelingen, de kern van de oude Mussert-Garde, alleen in de NSB te vinden, en later was het veel moeilijker om de SS van de NSB te gaan scheiden. In die richting is toch nog wel gedacht, en de Duitse machthebbers hebben zelfs gespeeld met de gedachte de NSB op te heffen[2], maar zeer serieus lijken die overwegingen niet geweest te zijn. Zeer zeker niet bij Seyss-Inquart. Tegenover Himmler en Rauter poseerde hij als de politicus, die het wezenlijk volkomen eens was met de SS-lijn, maar die nu eenmaal met bepaalde gegeven omstandigheden rekening moest houden. Dat was trouwens nog waar ook. Want de rijkscommissaris zag maar al te goed in, dat de NSB de enige niet volslagen minuscule groepering was, die van harte met de Duitsers wilde samenwerken. Daarbij voelde hij in werkelijkheid heel weinig voor een machtsmonopolie van de SS. Redenen te over om de NSB niet los te laten, om ook Mussert niet los te laten, die nu eenmaal in de ogen van de meerderheid der NSB-ers de aangewezen partij-leider was en bleef. Tegenover de SS-leiding kon Seyss-Inquart zich beroepen op de te evidente numerieke zwakte van de Nederlandsche SS.[3] Een steekhoudend argument, waarvoor ook Rauter en Himmler niet blind zijn geweest.

Doorslaggevend, zowel voor de rijkscommissaris als voor de SS, is zeker geweest, dat juist door een zekere band met de NSB te handhaven de Nederlandsche SS Mussert zou kunnen compromitteren en de partij in de radicale hoek zou kunnen drijven. In ieder geval diende zo de NSB als het reservoir, waaruit men steeds de meest radicale elementen zou kunnen halen. Zoals Van Geelkerken na de oorlog zei: de NSB was het 'viswater', waarin de SS naar welgevallen kon hengelen[4], en omgekeerd kon de SS reeds door haar bestaan de NSB in een bepaalde richting beïnvloeden. Dit alles was trouwens een belangrijk deel van de hele opzet geweest. Vele SS-mannen kwamen uit de NSNAP-partijtjes. Natuurlijk was het vreemd, dat in een weerkorps van een bepaalde partij leden van concurrerende partijen werden opgenomen, maar Feldmeijer had vanaf het begin bedongen, dat toetreding tot de SS voor iedereen openstond, dus ook voor NSNAP-leden[5], wetend, dat van deze fanatieke, intransigente lieden, die regelrechte annexatie bij Duitsland wensten, een radicaliserende invloed zou uitgaan op de SS-mannen, die lid van de NSB waren, en trouwens ook op hen, die dat niet waren. De Germaansche SS was een middel om de NSB te radicaliseren in de richting van het authentieke Duitse nazisme. Zo ook de Duitse tactiek om na december 1941 de partij van Van Rappard op te heffen, en de leden de NSB in te sturen.[6]

Vandaar, dat de formele band van de Germaansche SS met de NSB en de formele onderschikking aan de Leider nooit officieel werden opgeheven. Maar uit het voorafgaande zal het zonder meer duidelijk zijn, dat de Nederlandsche SS weliswaar als een formatie van de NSB ontstond, maar zich vanaf het begin doelbewust ontwikkelde tot een sub-orgaan van Himmlers machtsapparaat. De lezer heeft gezien, hoe de Nederlandse SS-man tot in details van uiterlijke vormgeving, tot aan het *Hoheitsabzeichen* op de zwarte pet in plaats van de wolfsangel toe, wilde uitdrukken, dat zijn primaire loyaliteit niet op de Leider van de NSB, maar op *Führer* en *Reichsführer-SS* was gericht.

(1) Zie p. 236.
(2) Zie bv. nrs. 262, 390, 394.
(3) A.v., speciaal nr. 394 en de bijlage daarbij.
(4) Doc. I Jansonius 3.
(5) Feldmeijer aan Van Geelkerken 18 juli 1941, HSSPF 376 b.
(6) Nrs. 79 en 98.

De moeilijkheid om te bepalen, waar de Nederlandsche SS nu eigenlijk bij hoorde: bij de Duitse SS-organisatie of bij de NSB, loste men verbaal op door in het officiële spraakgebruik de Nederlandsche SS een tweeledige functie toe te kennen: enerzijds had het korps een Nederlandse taak als formatie van de NSB, anderzijds een Germaanse taak als onderdeel van de SS in het algemeen. Die formulering of een variatie daarop werd in het openbaar geregeld door zowel Mussert als Feldmeijer of Himmler gebezigd, waarbij natuurlijk het accent geheel verschillend werd gelegd.

Mussert klampte zich vast aan de status van de Nederlandsche SS als een onderdeel van de NSB. In de strijd, die hij gedurende de Duitse bezetting tegen de SS voerde, speelde het formele element een zeer belangrijke rol. Een al te belangrijke rol. Ook bij de meest uiterlijke en formalistische kwesties, misschien wel juist daarbij, bood hij verzet. Dat verzet, op uiterlijkheden toegespitst, verloor zich af en toe in regelrechte kinderachtigheden en eindigde bijna altijd in toegeven. Toegeven óók in die uiterlijkheden, zoals de naamsverandering van Nederlandsche SS in Germaansche SS in Nederland op 1 november 1942, of later, in februari-maart 1944, het invoeren van het veldgrijze uniform en de groet 'Heil Hitler!' in de Germaansche SS.[1] Tegenstribbelen, verzet bieden op punten van steeds ondergeschikter belang en met steeds wezenlozer argumenten: wij zeiden reeds, dat Musserts houding bij de oprichting van de Nederlandsche SS typerend was voor zijn verdere politieke gedrag. Ook al was zijn verzet tegen de strevingen van de SS stellig authentiek, ook al boekte hij af en toe successen, of schijnsuccessen.

Dat Mussert aangreep bij de formele positie van de Germaansche SS was niet onlogisch. SS en Germaansche SS waren niet te scheiden, wel hier en daar te onderscheiden. Het lag in de rede, dat Mussert zijn heftigste aanvallen richtte op het Nederlandse onderdeel van de SS, tevens onderdeel van de NSB. Tegenover een Rauter of een Berger – laat staan Himmler – kon Mussert moeilijk vanuit een gezagspositie optreden of een hoge toon aanslaan. Evenmin zag hij kans om de wrijvingen en meningsverschillen tussen Rauter en Berger, of Rauter en Seyss-Inquart uit te buiten. Maar tegenover de Nederlandsche SS daarentegen was hij nog steeds de Leider, die de opperste autoriteit heette te belichamen. Zolang hij die autoriteit kon waarmaken, moet Mussert gedacht hebben, zou hij Himmlers vijfde colonne in zijn partij en zijn land in bedwang kunnen houden; zodra hij hier zijn gezag kwijt was, zou Nederland de nationaal-socialistische toekomst als een domein van SS en politie ingaan. Vandaar, dat de strijd tussen NSB en SS zich op de positie van de Germaansche SS toespitste; en in dat licht bezien is Musserts formalisme niet zo onbegrijpelijk.

Dat touwtrekken om en over de Germaansche SS hoeven wij hier niet in alle détails door de hele bezettingsperiode heen te volgen. Wij bepalen ons hier tot de hoofdlijn, door vier confrontaties tussen Mussert en de SS gemarkeerd: de mislukte poging van de SS om de Nederlandsche SS medio 1941 op Hitler te beëdigen, voorts het doordrukken van de eed en daarmee de plechtige overdracht van de Nederlandsche SS aan Himmler in mei 1942; dan medio 1943 een hevige crisis in de nazi-gelederen, die bijna tot een openlijke breuk tussen Mussert en de Duitsers leidde, en tenslotte in de voorzomer van 1944 Musserts plotselinge frontale aanval op Feldmeijers stille reserve, de begunstigende leden der Germaansche SS. Beide laatste episoden, vooral de crisis van 1943, die die even het einde van de NSB nabij leek te brengen, zijn in deze publikatie uitvoerig gedocumenteerd dank zij minutieuze aide-mémoires van Feldmeijer en de *SD*. Wat deze stukken echter in het geheel niet geven, is de algemene achtergrond, waarbij uiterst belangrijke gebeurtenissen, die tot de dramatische situaties van 1943 en 1944 – culminerend in welhaast open strijd tussen NSB en Germaansche SS – geleid hebben. Die achtergrond dienen wij hier te verschaffen.

(1) Nrs. 234, 256, 522 en noot 6 daarbij. De datum van de invoering van het veldgrijze uniform staat niet vast (men zie ook p. 248), de groet werd op 6 maart ingevoerd (HSSPF 379 b). Vroeger werd er in de Nederlandsche SS meest met 'Heil!' gegroet, in het begin had Feldmeijer zelfs uitdrukkelijk de NSB-groet 'Hou Zee!' voorgeschreven (circ. Feldmeijer 8 jan. 1941, HSSPF 381 a).

Het eerste conflict over de Nederlandsche SS tussen de NSB-leider en zijn tegenspelers deed zich in de zomer van 1941 voor, toen Himmler en Rauter op het punt stonden om de Nederlandsche SS op Hitler te beëdigen.[1] Alles was al tot in détails geregeld, datum – 6 juli – en plaats – Avegoor – waren vastgesteld, alle benodigde papieren lagen klaar[2], naar wij vermoeden achter Musserts rug om; zodra Rauter hem een en ander meedeelde bood hij meteen, eind juni, heftig tegenstand. Tegen het feit, dat zijn SS-formatie een eed zou afleggen op Hitler als 'Germaans Führer' durfde Mussert niet te protesteren of kon hij dat niet. Daarvoor had hij zichzelf al te lang en te veel gebogen voor het *Führer*-beeld met de restrictie, dat hij in Hitler niet de Duitse, maar de Germaanse leider zag (men herinnere zich zijn erkenning van de *Führer* in september 1940).[3] Maar terecht vreesde hij een greep naar de politie van de Nederlandsche SS, die na een eed op de *Führer* niet alleen gehoorzaamheid aan Hitler verschuldigd zou zijn, maar bovendien aan de door deze aangestelde 'Vorgesetzten', zoals dat in de voorgestelde eedsformule was neergelegd[4], dus aan Himmler en andere Duitse SS-leiders. Voor de toekomstige leider van de nationaal-socialistische, doch 'onafhankelijke' Nederlandse staat, zoals Mussert hoopte te worden, inderdaad onaanvaardbaar. Daar gaf hij tegenover de Duitsers openlijk uiting aan.

Wat moest de SS nu doen? Doorzetten, vond Himmler, maar Rauter, die al op het punt stond dat te doen en de hele plechtigheid der eedsaflegging dan maar zonder de Leider en tegen de Leider in te doen verlopen, bedacht zich op het laatste moment. Mussert liep juist de laatste weken mooi in de pas, berichtte hij op 30 juni aan Himmler, en het zou jammer zijn om hem nu voor het hoofd te stoten.[5] Naar onze mening wilde Rauter dat vooral niet, omdat hij juist in deze dagen via de rijkscommissaris een aantal collaborerende partijen, waaronder de NSB, ertoe probeerde te krijgen een Nederlands vrijkorps op te richten voor de zojuist uitgebroken strijd tegen de Sowjet-Unie; dat meldde hij dezelfde dag nog aan Himmler.[6]

Mussert had zijn bezwaren en zijn vrees, dat in geval van een beëdiging der Nederlandsche SS op Hitler de politie in Nederland een SS-horige organisatie zou worden, duidelijk tegenover de bezettingsautoriteiten uitgesproken. Enige dagen later, op 4 juli, schreef hij een nota aan Hitler (zijn tweede dus), waarin hij zijn mening evenmin onder stoelen of banken stak. Een eed van de Nederlandsche SS, de SS van de NSB immers, op Hitler? Alleen dan, wanneer het vaststond, dat de SS 'geenerlei bemoeienis met de specifiek Nederlandsche Staatstaak, waartoe behoort de Nederlandsche politie' zou hebben.[7] Wanneer de Nederlandse politie naar Duits model zou worden ingericht, en de SS zich daarmee zou bemoeien, zou Nederland in feite een Duitse kolonie worden.

Dit keer had Mussert zich ongewoon duidelijk en eerlijk over zijn ware motieven uitgelaten – het was geen gewoonte van hem. Seyss-Inquart, aan wie de nota was gestuurd, en die al eerder tevergeefs een compromis-formule had voorgesteld[8], weigerde het stuk door te zenden aan Hitler. Mussert wilde nu in principe wel de eed op Hitler zelf accepteren, niet echter de passus daarin over de gehoorzaamheid aan de SS-superieuren.[9] Hij had trouwens nog meer argumenten aan de hand: de Noorse SS had een eed zowel op Hitler als op de leider van de Noorse nazi-partij Quisling af-

(1) Men zie hiervoor ook E. Fraenkel-Verkade: 'Mussert, de NSB en de eed van trouw aan de Führer', in *Studies* I, p. 59–99.

(2) Montel aan Feldmeijer, Avegoor en stafleiding Ned. SS 3 juli 1941, HSSPF 376 b.

(3) Zie p. 240, 241.

(4) Zie voor de tekst van de in mei 1942 afgelegde eed nr. 150 I, dezelfde tekst, die Mussert in juni 1941 voorgelegd kreeg (*Vijf nota's van Mussert*, p. 53).

(5) Fernschreibstelle RK 7012, 7015-17, 7181.

(6) A.v., 7019.

(7) *Vijf nota's van Mussert*, p. 55; zie ook p. 135.

(8) Fernschreibstelle RK 7017.

(9) Nr. 72.

gelegd;[1] bovendien stelde hij volgens een latere uitlating van Feldmeijer zich 'op het standpunt, dat de Nederlandsche SS alleen dan zou kunnen worden beëedigd op den Führer, wanneer hij zelf eerst den eed op den Führer zou hebben afgelegd.'[2] Een argument, dat wel een beetje een tweesnijdend zwaard was: want dan werd het langzamerhand wel eens tijd, dàt de NSB-leider, die tegen een eed van hemzelf op de *Führer* immers geen principiële bezwaren had, die eed ging afleggen.

Voorlopig legden de Duitsers zich erbij neer, dat de beëdiging niet doorging, vermoedelijk vanuit de hierboven aangevoerde overweging, dat men bij de vorming van een Nederlands vrijkorps in de strijd tegen Rusland de medewerking van de NSB nu niet kon missen. Van uitstel, wisten zij reeds, hoefde in zulke gevallen nog geen afstel te komen.

Op 12 december 1941 bracht Mussert een bezoek aan Hitler en legde daarbij – hetgeen voorlopig strikt geheim gehouden werd – zelf de eed af op Hitler als 'Germaans Führer'. Daarmee was zijn laatstvermelde tegenargument in ieder geval van de baan. In het voorjaar van 1942 besloot de SS door te zetten. Wel kwam er van Musserts kant eindeloos tegenstribbelen[3], maar men had hem nu minder nodig dan medio 1941. Op 17 mei 1942 werden Feldmeijer en zijn mannen in het gebouw van de Haagse Dierentuin beëdigd op de Germaanse *Führer* – door Mussert, die zich, nadat al zijn bezwaren waren weggepraat, tenslotte met deze 'concessie' aan hem tevredengesteld had. Zijn tegenzet was de beëdiging op zijn eigen persoon van het gehele kader van de NSB en de formaties. De Nederlandsche SS zou daaraan moeten meedoen. Maar over dat laatste sprak Himmler duidelijk zijn veto uit, en daartegen durfde Mussert niet op te tornen. Op 20 juni 1942 zwoeren in het stadion te Utrecht een drieduizend NSB-functionarissen trouw aan hun Leider Anton Mussert – een kleurrijke demonstratie, waarbij de zwarte SS-uniformen ontbraken.[4]

Het jaar 1942 bracht ongetwijfeld een machtsaanwas voor de SS, zowel in Nederland als in Duitsland. Hitler gaf op 12 augustus aan Himmler de uitsluitende competentie voor 'Verhandlungen mit allen germanisch-völkischen Gruppen' in de Germaanse landen. Met andere woorden, die politiek ten opzichte van de Germaanse landen zou in handen van Himmler komen te liggen. Dit geheime decreet[5] kwam zelfs voor de hoogste Duitse bezettingsfunctionarissen volkomen onverwacht. Weliswaar werd meteen door alle betrokken partijen gezegd, dat dit van geen invloed zou zijn op de positie van de diverse rijkscommissarissen en *NSDAP*-organisaties (zoals het *Arbeitsbereich der NSDAP* in Nederland), maar Seyss-Inquart begon er reeds rekening mee te houden, dat Himmler de beslissende politieke factor in Nederland zou worden.[6] Het is niet onmogelijk, dat hij juist daarom in het begin van oktober 1942 met Hitler de mogelijkheid besprak om Mussert ministerpresident te maken. Het grote voordeel ervan, dat Mussert zelf naar voren had gebracht, zou zijn, dat een Nederlandse regering onder Mussert – ook al was de NSB-leider niet de ideale nationaalsocialist naar Duitse begrippen – de mogelijkheid zou hebben om een massale mobilisatie af te kondigen, zodat een Nederlands leger van een 300.000 man aan of achter het front in Rusland zou meestrijden. Hitler voelde er niet voor, althans voorlopig niet. Het plan werd voorlopig terzijde gelegd, en dit voorlopig werd definitief.[7]

Het vermoeden is gewettigd, dat Seyss-Inquart in het algemeen nooit veel voor een machtsaanvaarding van Mussert gevoeld heeft. Ware dat wel zo geweest, hij zou wellicht al eerder bij Hitler

(1) Fernschreibstelle RK 7017, 7184.
(2) Notitie van Feldmeijer, ongedateerd, waarschijnlijk van eind mei 1942, HSSPF 376 c.
(3) Zie voor de modaliteiten hiervan nrs. 150, 151, 154, 155, en de in noot 1 op p. 288 genoemde studie.
(4) A.v., en nr. 178.
(5) Nr. 209 I; men zie hiervoor hoofdstuk VI, § B.
(6) Nrs. 216, 227, 232, 250.
(7) Zie voor de détails nr. 234, noot 2.

een NSB-regering er door hebben kunnen drukken, bijvoorbeeld in het voorjaar van 1942, toen Quisling tot minister-president van Noorwegen werd verheven. In ieder geval had hij dan ernstige pogingen bij de *Führer* kunnen ondernemen. Dat had hij tot nu toe echter nagelaten. Zijn voortdurend aarzelen, zijn relatief zwakke positie ten opzichte van de groten des rijks als Bormann en Himmler resulteerden in een onzekere koers, waarbij hij echter wel op subtiele wijze Mussert in het algemeen de hand boven het hoofd placht te houden, maar zich nooit zo op de leider van de NSB wenste vast te leggen als Schmidt. Wenste hij dat nu plotseling wel? Wij weten niet, met hoeveel klem – of met hoeveel reserve – Seyss-Inquart bij Hitler de vorming van een NSB-regering heeft bepleit. Het blijft mogelijk, dat hij gezien de wassende invloed van de SS en de nieuwe bevoegdheden van Himmler – ook al stonden die voorlopig alleen nog maar op papier – een regering-Mussert een goed tegenwicht achtte.[1]

Indien deze veronderstellingen juist zijn, doet het merkwaardige feit zich voor, dat Mussert paradoxaal genoeg juist door de toenemende invloed van de SS in de herfst van 1942 dichter bij de macht is geweest dan ooit daarvoor of daarna.

Wanneer Seyss-Inquart verhoging van Musserts positie heeft nagestreefd zonder dat de NSB-leider nu werkelijk de macht in handen kreeg, heeft hij zeker succes geboekt. Op 10 december 1942 werd Mussert door Hitler in aanwezigheid van o.a. Seyss-Inquart, Schmidt, Bormann en Himmler in audiëntie ontvangen. Hitlers uitlating bij deze gelegenheid, dat hij in Mussert de leider van het Nederlandse volk zag[2], werd door Seyss-Inquart en Schmidt onmiddellijk aangegrepen om de NSB het gevoel te geven, dat er belangrijke en concrete concessies aan haar waren gedaan, mijlpalen op de weg naar de *Machtübernahme*. Binnen enkele dagen zou het 11-jarig bestaan van de partij herdacht worden, en algemeen hoopte en verwachtte men in de NSB, dat Mussert niet met lege handen op het spreekgestoelte zou komen. Het paste in ieder geval in de politiek van Seyss-Inquart, of hij nu oprecht streefde naar grotere macht voor Mussert of niet, dat men de NSB bij die gelegenheid iets spectaculairs zou kunnen bieden. Welnu, toen op 13 december de verjaardag van de NSB in het Concertgebouw te Amsterdam gevierd werd, kon Seyss-Inquart daar mededelen, dat de *Führer* Mussert als leider van het Nederlandse volk had erkend. Voorts las hij de tekst van een decreet voor, dat hij zou uitvaardigen, waarbij voortaan bovendien de bezettingsmacht in 'Einvernehmen' met Mussert of met door deze aan te wijzen partij-instanties zou regeren – die tekst was al tijdens de ontmoeting tussen Mussert en Hitler te Berlijn vastgesteld.[3] De bijeenkomst werd een 'einzigartiger Triumph'[4] voor Mussert en Schmidt, en leek een fatale slag voor de SS te zijn.

De leider van de NSB – draagster al van de politieke wilsvorming in Nederland – tevens leider van het Nederlandse volk; de NSB ingeschakeld in het bestuur van Nederland; het leek heel wat. Vol enthousiasme begon Mussert in januari 1943 een 'Secretarie van Staat' te organiseren, die onder leiding van zijn staatsrecht-expert mr. J. H. Carp kwam te staan, en een soort *Reichskanzlei* van Mussert zou moeten worden. Achttien gemachtigden van Mussert vormden een schaduwkabinet. Bijna allen waren het de kopstukken van de NSB: Van Geelkerken voor 'Binnenlandsche Zaken en Nationale Veiligheid', Rost voor de financiële en een deel van de economische sector, Reydon voor volksvoorlichting, Woudenberg voor het Nederlandsch Arbeidsfront, de oud-chef-staf

(1) Ook Kwiet brengt het plan voor een regering-Mussert in verband met Himmlers nieuwe bevoegdheden in de Germaanse politiek, en ziet er een poging van Schmidt in om zijn eigen positie tegenover de SS te versterken (*Reichskommissariat*, p. 147). Dit is ongetwijfeld juist, de kwestie is alleen, in hoeverre dit ook voor Seyss-Inquart heeft gegolden.

(2) Nr. 282, noot 1, en nr. 332.

(3) *VoVa* 18 dec. 1942; zie voor de tekst van het decreet nr. 297 II; er zijn geen essentiële wijzigingen in de definitieve versie, *VO* 10/43, die op 30 januari 1943 verscheen.

(4) Zo Rauter in nr. 283; zie ook nr. 286.

van het Nederlandse leger luitenant-generaal b.d. H. A. Seyffardt, nominaal bevelhebber van het Nederlandse vrijwilligerslegioen in de *Waffen-SS*, voor de zaken van dat legioen, enz. Zoals men aan deze voorbeelden ziet, was een aantal van deze gemachtigden reeds in de staatssector belast met de hen toegewezen 'portefeuilles'. Op 5 februari 1943 werd het publiek over een en ander ingelicht.[1]

Het leek zelfs het begin van een *Machtergreifung* van de NSB. Met angst door de meeste Nederlanders, met vreugde door de NSB-ers werd deze jongste ontwikkeling begroet als een inschakeling van de partij in de regering van het land. De Germaansche SS deelde evenmin in de vreugde, hetgeen de lezer waarschijnlijk ook wel wil aannemen zonder de volgende kanttekening in de SS-pers:

> 'De SS gelooft niet in de revolutie van boven af. Ons vertrouwen in de toekomst van het Nederlandsche volk wortelt niet in wijzigingen van het bestuursapparaat. Deze oorlog zal het volk van onderop veranderen'[2],

een ongetwijfeld juiste uitspraak, zij het in andere zin dan hier bedoeld. Dat in brede lagen van het Nederlandse volk Musserts 'erkenning' als leider van dat volk en de instelling van zijn Secretarie van Staat en zijn gemachtigden werden gezien als voorbode van een NSB-regering, dat men in die lagen antwoordde met een gewelddadig verzet tegen deze 'revolutie van boven af', werd nog dezelfde dag, waarop Musserts schaduw-kabinet in de krant kwam, bewezen. 's Avonds werd generaal Seyffardt in Scheveningen neergeschoten; de volgende dag overleed hij. Vier dagen daarvoor was een aanslag gepleegd op de zoon van mr. J. Feitsma, procureur-generaal bij het Amsterdamse gerechtshof en berucht NSB-er. De aanslag op de zoon, die er overigens het leven van af bracht, was gemunt op de vader – pas twee jaar later lukte het de man te liquideren.[3] Niet ten onrechte vestigde Rauter de aandacht van Himmler op het verband met de inschakeling van de NSB in het bestuur van het land.[4] Het was het begin van een reeks aanslagen, waarbij nog meer gemachtigden van Mussert zouden omkomen: Reydon, die kort daarvoor de op aandrang van Mussert ontslagen secretaris-generaal van volksvoorlichting en kunsten Goedewaagen was opgevolgd en (hoewel minstens even SS-gezind als Goedewaagen) nu ook gemachtigde van Mussert voor volksvoorlichting was geworden, zijn vrouw, en later, op 3 juni, de oud-minister dr. F. E. Posthuma, gemachtigde voor landbouw en visserij.[5] Ook onder Duitsers en 'gewone' NSB-ers vielen enkele slachtoffers.

De angst voor een NSB-regering, enerzijds van het anti-Duitse en anti-nazi gezinde deel van de bevolking, anderzijds van de SS en haar sympathisanten, was evenwel ongegrond. Seyss-Inquart had in zijn decreet zich uitdrukkelijk de 'Schlussfassung' van alle maatregelen voorbehouden in zaken, waarbij 'unter den gegebenen Verhältnissen vordringlich und in erster Linie der Standpunkt der Besatzungsmacht gewahrt werden muss'[6], daar kon natuurlijk van alles onder begrepen worden, hetgeen ook voortdurend gebeurde. De Duitsers maakten al voor de publikatie van de verordening de NSB duidelijk, dat een en ander helemaal niet betekende, dat Musserts gemachtigden nu bevelen

(1) *VoVa* 5 febr. 1943; zie ook andere persorganen uit die dagen (KA II 1685). Hoogst verwarrend was en is het, dat men voor deze schaduw-ministers de benaming 'gemachtigden' koos; immers, al veel langer telde de NSB een aantal 'Gemachtigden van den Leider'; deze functies hadden meestal een territoriale inhoud (bv. Gemachtigde van den Leider voor Zuid-Holland, voor Overijssel, voor Rotterdam, ook bv. voor Rechtskundige Aangelegenheden) en bezaten in ieder geval een strikt partij-intern karakter.
(2) *Storm* 12 febr. 1943.
(3) Doc. I D. J. Feitsma en Doc. I J. Feitsma.
(4) Nr. 323.
(5) Zie ook *VoVa* 14 jan. 1944.
(6) Als noot 3 op p. 290.

aan Nederlandse overheidsorganen konden geven. Van Geelkerkens secondant J. Meulenberg sprak tegenover Rauter terecht de conclusie uit, dat er dus feitelijk niets veranderd was. Dat zou dan naar zijn mening wel de nodige opschudding in de NSB veroorzaken, wanneer men zich dit ging realiseren. Inderdaad, Rauter zelf had ook de indruk, dat er weer eens te meer ongegronde illusies bij de NSB gewekt waren.[1]

Men stelle zich de stemming voor, die hierna in de NSB ontstond. Wij doelen hiermee op de meerderheid van de NSB-leden, ook de gemiddelde NSB-functionaris, die op zijn manier 'Nederlands' dacht, zich als trouw volgeling van Mussert beschouwde, en met meer of minder wantrouwen de agitatie van de groot-Germaans denkende, SS-gezinde minderheid volgde. De eerste helft van 1943 was bij uitstek een periode van frustraties voor de NSB. Aan de fronten ging het nu voor het eerst onmiskenbaar slecht: in Stalingrad werd het 6e Duitse leger vernietigd, Afrika dreigde geheel verloren te gaan. Musserts leiderschap van het Nederlandse volk, Seyss-Inquarts decreet over het mee-regeren, de instelling van de Secretarie van Staat en het schaduw-kabinet van gemachtigden bleken weldra in de praktijk de NSB weinig of geen machtsvergroting gebracht te hebben. De Germaansche SS ging door met het ondermijnen van Musserts positie. Moordaanslagen op collaborateurs werden een normaal verschijnsel; een paar van de pas benoemde gemachtigden waren door ondergrondse organisaties geliquideerd, maar daarbij liep ook de 'gewone' NSB-er steeds meer kans schietschijf te worden voor gewapende verzetslieden. De steeds knellender wordende greep van de Duitsers en de steeds toenemende weerzin van de bevolking tegen het regime en haar handlangers konden niet langer worden geïgnoreerd. Ook niet de resultante van deze twee feiten, de voortdurend dieper wordende kloof tussen de meerderheid van de bevolking en de partij, die pretendeerde de toekomst van volk en vaderland te redden, maar die de weerslag te verduren kreeg van elke harde maatregel van de bezetter.

Was men met de collaboratie met de Duitsers wel op de goede weg? Twijfel maakte zich meester van vele NSB-ers, die niet de radicaal groot-Germaanse koers vermochten te volgen, ook van zeer hooggeplaatsten onder hen: het aftreden van de districtsleider van Amsterdam en gemachtigde voor Noord-Holland J. W. de Ruiter staat op zijn minst genomen met dergelijke twijfels in verband.[2] Schokkender nog moet het voor de NSB-leiding geweest zijn, dat Van Genechten – fel NSB-er, maar even fel anti-SS gezind, in verband daarmee had hij in januari 1943 ontslag genomen als procureur-generaal bij het Haagse gerechtshof – vormingsleider van de NSB en gemachtigde voor onderwijs[3], in april 1943 twee zelfmoordpogingen ondernam. Hoe ook precies de motivering geweest moge zijn, de vertwijfeling over het nationaal-socialisme speelde bij hem een zeer belangrijke, zo niet overwegende rol.[4]

Het is begrijpelijk, dat teleurstelling en twijfel een gevoel van onlust in de NSB, zelfs een anti-Duits getinte stemming, veroorzaakten. Die gevoelens waren in de voorafgaande jaren al gewekt, sinds Mussert en de zijnen in hun machtsbegeerte door de bezetter gefrustreerd werden. In de situatie van het voorjaar van 1943 werden die gevoelens algemener en heftiger.

Op 29 april maakte generaal Christiansen het Duitse besluit bekend om de leden van de vroegere Nederlandse strijdkrachten weer in krijgsgevangenschap weg te voeren. De reactie daarop waren de massale stakingen van eind april en begin mei, door de Duitsers rigoureus en bloedig onderdrukt. Deze gebeurtenissen hadden een zeer belangrijk psychologisch effect op de bevolking: vanaf nu stond men uitgesproken vijandiger dan ooit tegenover de bezetter. Het verzet kreeg een evenredig

(1) Nr. 305.
(2) Doc. I J. W. de Ruiter; enige notities van begin mei 1943 in HSSPF 396 c. Het woord 'gemachtigde' in de strikte partij-betekenis, zie noot 1 op p. 291.
(3) Zie voor deze functies nr. 193, noot 2. 'Gemachtigde' betekent hier weer de – belangrijkere – functie van pseudo-minister in Musserts 'schaduw-kabinet'.
(4) Zie nr. 399, noot 2; ook Bouman, *April-Mei-stakingen*, p. 432.

grotere voedingsbodem.[1] De haat van de bevolking richtte zich echter nu niet meer primair op de NSB, maar op de Duitsers zelf. Bij deze directe confrontatie met de bezetter keek de NSB verward en hulpeloos, en met zeer gemengde gevoelens toe.

Slechts in de Germaansche SS – en zelfs daar nog niet eens overal – werd het harde Duitse optreden toegejuicht. De meerderheid der NSB-leden was zich er pijnlijk van bewust, hoe deze ontwikkeling de partij op een welhaast catastrofale wijze compromitteerde.[2] De *SD* noteerde, hoe de NSB-burgemeester van Rotterdam, F. E. Müller, over de situatie dacht:

> '...die NSB könne jetzt aufhören mit ihren Versuchen, das niederländische Volk für den Nationalsozialismus zu gewinnen, denn die Deutschen hätten den letzten Weg zum Herzen des gutwollenden Teiles der niederländischen Bevölkerung versperrt; er könne wohl die deutschen Massnahmen vom militärischen Standpunkt aus verstehen, die Tatsache aber, dass die NSB und ihre Arbeit sehr schwer darunter zu leiden hätten, bleibe aber bestehen. Er sei in diesen Tagen von vielen führenden NSB-Mitgliedern angesprochen und angerufen worden, die alle zum Ausdruck gebracht hätten, dass die Arbeit des Leiders umsonst gewesen sei. Dieser Schlag habe die NSB schwer und endgültig getroffen.'[3]

Elders wordt bericht, dat de NSB nu alle nog aanwezige sympathie onder de bevolking verloren had, en dat de stemming onder de oude leden bijna vertwijfeld was. De SS-gezinde NSB-leden waren volgens de *SD*-informaties van mening, dat Mussert voor een drieledig dilemma stond: ofwel hij ging nu volledig met de Duitsers samenwerken, waardoor hij het Nederlandse volk nooit meer, ook niet na een gewonnen oorlog, voor zich zou winnen, of hij zou zich bij de anti-Duitse Nederlanders scharen, waarna natuurlijk de NSB door de Duitsers opgeheven zou worden; ofwel hij hield zich 'neutraal', waarmee hij eveneens alleen maar verliezen en niets winnen kon.[4]

Daargelaten de vraag, of Mussert, indien hij openlijk tot verzet tegen de Duitsers zou zijn overgegaan, door de anti-Duitse Nederlanders zou zijn geaccepteerd, daargelaten ook de kwestie, of een dergelijke keuze psychologisch mogelijk geweest zou zijn, was deze situatie-tekening verder geheel juist.

Het is tegen deze achtergrond, menen wij, dat men de crisis moet zien, die zich in de maanden mei en juni in de NSB openbaarde. De april-mei-stakingen, en de Duitse fusillades, waarmee deze massale verzetsdaad werd gebroken, worden in de hier gepubliceerde stukken nauwelijks of niet genoemd; Rauter, Himmler, Seyss-Inquart en de andere Duitse machthebbers schijnen hun politiek ten opzichte van de NSB in het luchtledige te voeren, wanneer men op hun brieven afgaat. Dat is trouwens tot op grote hoogte wel zo, maar de crisis in de NSB, die al jaren sluimerde, werd door de schokwerking van de stakingen acuut. De groot-Germaans denkende minderheid toonde zich over het algemeen zeer ingenomen met het Duitse optreden, ook omdat deze gebeurtenissen wel eens het einde van de Mussert-politiek konden betekenen. Mussert en zijn volgelingen werden juist om dezelfde reden gedreven tot vertwijfeling en een regelrecht anti-Duitse gemoedsgesteldheid, en vertoonden in hun radeloosheid de neiging om een weg terug naar het Nederlandse volk te vinden, vermoedelijk wel voelend, hoe hopeloos dit was na jaren van collaboratie met de bezetter, die zich nu in al zijn meedogenloosheid had getoond. Ook de *SD* ontging het niet, dat Mussert en zijn omgeving ertoe neigden

(1) Vgl. de conclusies van Bouman in *April-Mei-stakingen*, p. 187.
(2) Zo volgens de analyses van Harster en *SS-Sturmbannführer* H. Wölk, de *Aussenstellenleiter* van de *BdS* te Rotterdam, op grond van hun *SD*-informaties; hun conclusies bereikten zij reeds op resp. 30 april en 3 mei (afgedrukt in Bouman, *April-Mei-stakingen*, p. 334, 343).
(3) A.v., p. 353.
(4) A.v., p. 353, 361, 431.

'stärker mit den vielgeschmähten »Antis« anzubinden, jedenfalls sich so viel wie möglich »niederländisch« zu halten, um für die Zukunft noch zu retten, was zu retten ist.'[1]

Hierbij zij aangetekend, dat de Duitsers altijd Mussert ervan verdachten met de anti-Duitse elementen te willen aanpappen. Meestal was dit wantrouwen ongerechtvaardigd, maar in hun verdenking, dat de NSB-leider een Nederlandse pose wilde aannemen, hadden zij nu meer dan ooit gelijk. Typerend voor Mussert was het, dat hij enerzijds steun zocht bij Hitler, anderzijds zich bij de anti-Duitse Nederlanders trachtte te legitimeren als de voorvechter van de belangen van het vaderland. Beide pogingen waren, uiteraard, tot mislukking gedoemd.

In de loop van de maand mei vervaardigde Mussert een derde nota voor Hitler. Op 31 mei was de definitieve vorm gereed, en waren enige al te scherpe alinea's uit het stuk geschrapt, maar de toon van verbittering en teleurstelling bleef behouden. Zonder twijfel waren de harde Duitse maatregelen tegen het Nederlandse volk mede oorzaak, dat Mussert naar de pen greep om zijn grieven op papier te zetten, maar zoals dat vanouds bij hem het geval was spitste de nota zich toe op zijn conflict met de SS. Zijn grieven betreffende het laatste halve jaar opsommend klaagde de Leider over Duitse krachten, die hem verhinderden 'iets voor het Nederlandsche volk te doen' en vooral over het annexionisme van de SS. Als derde punt was hij begonnen iets op te schrijven over 'onaangename maatregelen voor het Nederlandsche volk'; hij schrapte het meteen weer.[2]

Een onmiskenbare opening naar de andere zijde, de niet-nationaal-socialistische Nederlanders, werd niet door Mussert gedaan, maar door een van zijn getrouwen, de hierboven als leider van de Secretarie van Staat genoemde Carp. In *Volk en Vaderland* van 7 mei 1943 schreef hij het hoofdartikel, onder de titel: 'Het oordeel der geschiedenis'. Dit artikel, geschreven toen de sfeer van de april-mei-stakingen nog zwaar op het land èn op de NSB drukte, was van een verbazingwekkende duidelijkheid. Carp vergeleek de NSB-ers met de patriotten uit de Franse tijd, en stelde allereerst reeds vast, dat de laatsten het veel makkelijker hadden gehad. Hij verzuimde niet erop te wijzen, dat de belangrijkste prestatie van de patriotten de schepping was geweest van de Nederlandse eenheidsstaat – dit was natuurlijk op zichzelf al een schop tegen de Duitse benen. De kern van zijn betoog evenwel was een onverhulde vergelijking van Mussert met Schimmelpenninck; de raadpensionaris had getracht de zelfstandigheid van Nederland te redden, maar ondervond tot zijn bittere teleurstelling, hoe men hem slechts had gebruikt om Nederland nauwer aan Frankrijk te binden. Aan die semi-annexatie van Nederland in de vorm van het Koninkrijk Holland onder Napoleons broer Lodewijk hadden notabene mede-regeerders van Schimmelpenninck hun steun verleend.[3] Sterker nog, Carp wees op het feit, dat patriotten en prinsgezinden in de praktijk bijzonder tolerant tegenover elkaar waren opgetreden, en dat lieden als Daendels en Van Maanen, die in de Franse tijd een collaborerende rol op het eerste plan hadden gespeeld, na de terugkeer van het Oranje-huis belangrijke functies bleven uitoefenen.

Wat daarmee werd bedoeld, was maar al te duidelijk. Voor de Duitsers en de SS was dit artikel ongetwijfeld een ongelofelijke brutaliteit. Merkwaardigerwijs is hun de toch uiterst verraderlijke uitlating (vanuit het standpunt van de bezetter en nationaal-socialist gezien) over Daendels en Van Maanen niet opgevallen, wellicht omdat het voorafgaande al meer dan voldoende was om hen tot maximale woede te brengen. Even merkwaardig is het, dat Carp er slechts met een schrijfverbod van af kwam.[4] Durfden de Duitsers niet verder te gaan met het oog op de groeiende ontevredenheid in de NSB? Behalve het schrijfverbod was de enige openlijke reactie een fel artikel van Feldmeijer in *Storm* van 14 mei. Die reactie hoeft hier niet verder besproken te worden; het artikel van Carp,

(1) A.v., p. 431.
(2) *Vijf nota's van Mussert*, p. 60–71; zie ook nr. 399, noot 4.
(3) Deze passage afgedrukt in Duitse vertaling in nr. 410 onder punt 5.
(4) Doc. I Carp.

waarvan Mussert van te voren geweten moet hebben, is als symptoom en als signaal van veel groter belang. De NSB-leden zagen in de polemiek de tekenen van een naderende definitieve breuk tussen NSB en SS[1], en Carp heeft door zijn artikel zeer zeker de gemoederen nog sterker verhit.

Juist in deze tijd vatten Himmler en Rauter het plan op om Feldmeijer tot vormingsleider van de NSB te maken. Door de ineenstorting van Van Genechten was deze functie vacant geworden. Wellicht is dit plan oorspronkelijk van Feldmeijer zelf afkomstig. Hoe dan ook, zijn Duitse superieuren zetten zich er gretig achter, Seyss-Inquart ook, althans verbaal. Rauter wenste, dat de Voorman van de Germaansche SS niet alleen vormingsleider van de NSB werd, maar ook van haar neven-organisaties, en van overheidsorganen als politie, Landstand, Arbeidsdienst en dergelijke.[2]

De NSB was in de ontgoochelde stemming, waarin zij nu verkeerde, evenwel minder dan ooit geneigd om de ideologische sleutelpositie aan de SS te geven. Terwijl Himmler in aanwezigheid van Rauter met Seyss-Inquart in het Zuid-Beierse plaatsje Lindau overlegde, hoe men de zaken zou aanpakken om Feldmeijer als vormingsleider in de NSB er door te drukken, hield Mussert op 5 juni te Utrecht een rede voor het NSB-kader. Die rede, voor een tamelijk besloten gezelschap gehouden en dus toen ook niet gepubliceerd[3], mag als het hoogtepunt van de crisis in de partij beschouwd worden, de stemming in de zaal van Tivoli, waar Mussert sprak, als hoogtepunt van de langzaam gegroeide gevoelens van teleurstelling en wrok ten aanzien van de Duitsers, zowel bij de Leider als bij verreweg de meeste aanwezige functionarissen. In deze rede toonde Mussert zich tegenover de bezetter kritischer dan ooit; wellicht was hij niet oprechter maar wel duidelijker dan ooit. Het was niet de eerste keer, dat hij het begrip groot-Germaans annexeerde, en denatureerde in de zin van een nauwe samenwerking tussen Nederland en Duitsland, om op deze basis heftige aanvallen te lanceren op wat hij het groot-Duitse imperialisme noemde[4]; het was wel de eerste – en enige keer – dat hij voor een dergelijk gehoor het politieke dilemma, waarin de NSB zich bevond, en de Duitse imperialistische ambities zo onomwonden aan de orde stelde. Feldmeijer, die ook in de Tivoli-zaal aanwezig was – af en toe nieuwsgierig en met *Schadenfreude* begluurd door de andere aanwezigen – moest aanhoren, hoe de Leider met scherpe uitvallen naar de nog net niet *expressis verbis* genoemde SS, en met regelrecht anti-Duits getinte tirades een enorme bijval van de zaal oogstte. Wie niet voor honderd procent achter hem stond, zei Mussert, kon dezelfde dag voor 6 uur de NSB verlaten; één van de duidelijke toespelingen, die door de aanwezigen naar waarde geschat en met luide instemming begroet werden. De Voorman zat er houdingloos (naar de indruk van de meeste aanwezige NSB-ers) of waardig (volgens een enkele SS-sympathisant) bij.[5] Mussert zelf noteerde kort daarop: 'Groot enthousiasme. De Beweging veert op.'[6] In ieder geval leek het, alsof de openlijke breuk tussen NSB en Germaansche SS, gevolgd door een breuk tussen NSB en bezettingsmacht zich binnen een paar dagen zou voltrekken.

Onvermijdelijk moest een en ander naar buiten uitlekken. Niet alleen naar de gewone leden van de NSB, maar ook naar geheel anders denkende milieus. In de loop der volgende dagen werden anonieme gestencilde pamfletten over het gebeurde verspreid. De onderling nogal variërende inhoud werd gevormd door een bepaald vertekend verslag van de vergadering, waarin Musserts aanval op de SS zeer overdreven werd voorgesteld. Onder meer werd erin beschreven, hoe Feldmeijer en de zijnen 'geagiteerd' de zaal zouden hebben verlaten. In wezen waren de informaties

(1) Nr. 389; Doc. I Marinus; MadN 143 Ca; notities van inlichtingendienst der Germ. SS in HSSPF 396 c, en *SD*-rapport van 25 mei 1943 in zbV 13 p.
(2) Nrs. 390 en 393.
(3) Zie voor de tekst nr. 410 I.
(4) Zie voor Musserts begripsvervalsing, zoals Feldmeijer terecht opmerkte, nr. 402.
(5) Volgens informaties van de inlichtingendienst der Germaansche SS (zie de bron in nr. 402, noot 3).
(6) Overzicht van de gebeurtenissen van 15 mei–14 juli 1943, NSB 24 g.

in de pamfletten niet ver bezijden de waarheid, en in bepaalde détails zelfs treffend juist.[1] Waren deze 'illegale' stencils direct afkomstig uit de meest nationalistische hoek van de NSB, zoals Rauter vermoedde[2], of een product van verzetslieden, die op een of andere manier aantekeningen of inlichtingen over de vergadering van NSB-functionarissen in handen hadden gekregen? De commentaren, die er soms aan toegevoegd waren, zeer vijandig en vol leedvermaak jegens de NSB, doen vermoeden, dat indien al bepaalde NSB-leden zelf deze actie ontketend hebben, de illegaliteit voor verdere verspreiding heeft gezorgd. Wanneer deze NSB-ers gehoopt mochten hebben dat op deze wijze Mussert een opening naar het anti-Duitse en anti-nazi milieu zou verkrijgen, hebben zij zich zeer zeker vergist. De verspreiding van de stencils, en de indruk, die zij op de NSB maakten, waarover straks meer, was tekenend voor de crisis-situatie. Tekenend was ook, meer voor de algehele sfeer in het land, dat in een ander pamflet, gedagtekend 19 juni, ditmaal een duidelijke en plompe falsificatie, Mussert te kennen gaf niet langer tegen de annexionistische elementen in de NSB en het Duitse imperialisme te kunnen optornen en de NSB ontbonden verklaarde.[3] Andere geruchten wilden, dat Mussert gearresteerd was.[4]

Maar de explosie van de NSB, zoals velen vreesden of hoopten, en in ieder geval verwachtten, bleef uit. Op 21 juni deelde Mussert aan zijn naaste medewerkers zijn besluit mee om in allerijl een openbare vergadering te houden teneinde naar buiten de eenheid in de Beweging te demonstreren. Deze stap vond gretige instemming bij de Duitsers. Haastig bereidde men de meeting voor, die de volgende avond plaatsvond in het gebouw van de Dierentuin te Den Haag, waar het NSB-publiek werd toegesproken door Mussert en de formatie-leiders Zondervan en Feldmeijer. De rede van de WA-commandant kunnen wij hier wegens haar onbelangrijkheid in alle opzichten overslaan. De Voorman betuigde uitbundig zijn trouw aan de Leider, waarbij hij wel duidelijk liet blijken, dat die trouw gegeven was uit hoofde van de trouw van Mussert en de Germaansche SS aan Hitler. Een en ander had hij trouwens van tevoren met Rauter afgesproken. De Leider zelf echter viel op deze bijeenkomst, die ten doel had de eenheid in het nazi-kamp te demonstreren, (althans de verzoening tussen de twee facties) wel wat uit de toon door alweer op imperialistische strevingen van Duitse zijde te wijzen. Gezien de aard van de bijeenkomst maakte hij het weliswaar niet zo bont als op 5 juni in Tivoli, maar bepaalde passages mochten op last van Seyss-Inquart niet in *Volk en Vaderland* worden weergegeven. Hiertegen schijnt Mussert blijkens zijn eigen aantekeningen uit die dagen niet te hebben geprotesteerd.[5]

Hoe kwam het tot deze haastig geïmproviseerde herstelde eenheid, waarin vele NSB-ers trouwens terecht weigerden te geloven? Dat de Duitsers een dergelijke manifestatie wensten, is begrijpelijk. Op 19 juni had Seyss-Inquart met zijn *Beauftragten* en zijn *Generalkommissare* Schmidt en Rauter over de situatie beraadslaagd. Iedereen achtte een openbare manifestatie van volledige eensgezindheid tussen NSB en SS nuttig en nodig. Nu Mussert bedenkelijk ver in de richting van de anti-Duitse krachten dreigde door te slaan, vond niet alleen Rauter, maar ook Schmidt het noodzakelijk hem en zijn partij door een gezamenlijk optreden met de SS te compromitteren – weer eens te meer hanteerde Schmidt in zijn ondoorzichtige politieke schaakspel tegen de SS de Germaansche SS als instrument om Mussert vaster aan zich te binden.[6]

Dat zij Mussert tot een openbare verzoening met de Germaansche SS kregen, lijkt verwonderlijker. De diepere oorzaken van het feit, dat Mussert terugveerde uit zijn rebellie naar gehoorzame,

(1) NSB 24 g; Pamflettenverzameling 124 c; zie voor meer détails nr. 410 I, noot 1.
(2) Nr. 413.
(3) NSB 24 g, port. 5.
(4) Dagb. J. v. d. M., 24 juni 1943.
(5) Nrs. 418, 421 en noot 1 daarbij; NSB 24 g, port. 1 en 5; voor Feldmeijers 'trouw' aan Mussert zie verder p. 302.
(6) Zie nr. 418 en noot 4 daarbij.

en al snel daarna zelfs toegewijde collaboratie met de bezetter en ook met de SS zullen verderop nog besproken worden. De meer directe aanleiding heeft zeker voor een groot deel gelegen in Musserts plotselinge besef, dat de anti-Duitse Nederlanders en anderzijds de SS met vreugde het moment verbeidden, waarop de NSB zich bij de bezetter geheel onmogelijk maakte. De stencils, die naar aanleiding van zijn optreden in Tivoli verspreid waren, schijnen hem wel tot dit besef te hebben gebracht[1]; hij moet zich hebben gerealiseerd, dat een anti-Duitse houding van de NSB haar geen enkel voordeel bracht, en geen stap nader tot de anti-Duitse Nederlanders. Een andere factor was naar onze mening Musserts verlangen om zo snel mogelijk met zijn derde nota tot Hitler te kunnen doordringen. Op 20 juni had Schmidt hem uit naam van Seyss-Inquart medegedeeld, dat Hitler 'verhinderd' was en de bespreking aan Himmler had gedelegeerd. Daarbij legde Mussert zich nog niet geheel neer, maar wel bleek hem toen, dat een gesprek met Himmler onvermijdelijk was.[2] Een verzoenend gebaar tegenover de Germaansche SS was nu wel wenselijk.

Die onvermijdelijkheid van een confrontatie met de *Reichsführer-SS* moet voor hem zeer duidelijk zijn geworden, toen hij op 27 juni het bericht ontving, dat *Generalkommissar z.b.V.* Fritz Schmidt, naar hij meende zijn steun en toeverlaat, de vorige dag door een val uit een trein in Frankrijk om het leven was gekomen. Het was een verpletterend bericht, niet alleen voor Mussert, maar voor de hele NSB, en voor zeer velen buiten de partij, die vreesden, dat de NSB nu vrij spel zou krijgen na de eliminatie van de Duitse partij-man. In SS-kringen, lijkt ons, zal de mare van Schmidts dood misschien niet met tactloze vreugde, maar toch wel met een zekere bevrediging zijn aangehoord:

> 'Hauptdienstleiter Schmidt is dood! Waarschijnlijk zelfmoord ... Mussert kan wel opstappen is de eerste gedachte, de stemming op het Hoofdkwartier moet wel beneden het nulpunt zijn, nu blijkt, dat Hitler Mussert niet wil ontvangen en hij bovendien zich voor moeilijkheden tot den Reichsführer SS moet wenden! Schmidt kon de schande van zijn verkeerd uitgekomen politiek zeker niet dragen ...'

schreef op 28 juni de vrouw van een hooggeplaatst Nederlands SS-man.[3] Dat Schmidt de hand aan zichzelf had geslagen, leek voor velen reeds toen de meest plausibele verklaring, plausibeler dan de mogelijkheid, dat Schmidt in de voortsnellende trein per abuis een wagondeur zou hebben geopend, al dan niet onder invloed van alcoholische dranken. Maar, vroegen anderen zich af, kwam de dood van Schmidt sommige lieden niet zeer gelegen, en zo ja, wie? Dat was duidelijk: de SS. Derhalve leek het niet onlogisch, dat de SS voor Schmidts noodlottige val verantwoordelijk was. Tot degenen, voor wie vaststond, dat Schmidt door de SS was vermoord, behoorde van meet af aan Mussert. Wanneer wij op zijn notities uit die tijd en een na de oorlog gegeven mededeling van zijn medewerker F. E. Müller mogen afgaan, bracht hij kort daarop tegenover Himmler zelf als zijn mening naar voren, dat Schmidt was vermoord.[4]

Dat Schmidt een gecompliceerd politiek spel met hem speelde, hem bedroog en misbruikte, heeft Mussert tot zijn eigen dood toe nooit geloofd. De dood van Schmidt, in zijn ogen een vriend en medestrijder tegen de annexionistische SS, heeft hem zeer zeker zwaar geschokt en versterkt in zijn mening, dat om een en ander nog te redden en Hitler ooit nog te bereiken hij aan één tafel met Himmler moest gaan zitten. Toen de conferentie met Himmler eenmaal vaststond, stelde Seyss-Inquart hem een later gesprek met Hitler in het vooruitzicht.[5] Een handige zet: Mussert was nu geheel rijp voor het gesprek met Himmler.

(1) In deze richting zocht Rauter het op grond van informaties van Feldmeijer: zie nr. 418.
(2) NSB 24 g.
(3) Dagb. 386.
(4) Zie voor détails en bronnen nr. 422, noot 3.
(5) NSB 24 g.

Over dit gesprek, dat op 8 juli plaatsvond, en de nasleep ervan willen wij kort zijn. Himmler maakte Mussert duidelijk, dat het in alle opzichten voor de Leider, voor de NSB en voor Nederland beter zou zijn, als Mussert de groot-Germaanse lijn aanhield. Hoe het onderhoud precies verliep, kan men opmaken uit de hier gepubliceerde weergave van Himmlers secretaris, *SS-Obersturmbannführer Dr.* R. Brandt, en een ongepubliceerd verslag van NSB-zijde, waarschijnlijk van F. E. Müller.[1] Het is bijna onmogelijk aan de conclusie te ontkomen, dat Mussert, van nature al totaal niet opgewassen tegen een figuur als Himmler, in dit gesprek bijna volledig door zijn tegenspeler werd ingepakt. Musserts persoonlijkheid was er naar om behalve vrees ook onbewust een soort bewondering voor Himmler te koesteren, en Himmler was er de man naar om deze gevoelens scherp te onderkennen en als een klavier te bespelen. De *Reichsführer-SS* was vriendelijker, redelijker, begripsvoller dan ooit, af en toe echter weer even streng en onverzettelijk, een combinatie, die nooit zijn effect op Mussert miste. Wij hebben de indruk, dat Mussert ook innerlijk voor een groot deel voor Himmler capituleerde, en zelfs de groot-Germaanse gedachte aanvaardbaar begon te vinden. Die indruk had Himmler zelf ook. Hij droeg Berger en Rauter op Mussert voortdurend allerlei aspecten van de SS te laten zien: nu eens Sennheim, dan een SS-avond, een bezoek aan de uitgeverij Hamer, een bezoek van Steiner aan Mussert; de Leider moest er plezier in krijgen.[2]

Dat leek zowaar nog een beetje te lukken ook. Nu dreven ook allerlei externe omstandigheden Mussert in de nazomer en de herfst van 1943 naar de SS toe: de val van Mussolini en de capitulatie van Italië hadden het effect, dat de collaborateurs in de door Duitsland bezette gebieden meer en meer met het Duitse nazisme op één hoop werden gejaagd. Zoals vele fascistische en nationaal-socialistische leiders begreep Mussert, begreep ook zijn aanhang, dat zij bij een Duitse nederlaag niet op de genade van hun landgenoten hoefden te rekenen. De NSB-ers hadden heel goed gezien, hoe de Nederlandse bevolking had gereageerd op hun anti-Duitse pose in juni. Het gevolg was, dat de buiten- en binnenlandse ontwikkeling hen nu dreef in de richting van het radicale nationaal-socialisme. Voor Mussert was de dood van Schmidt daarbij een des te klemmender reden om een *modus vivendi* met de SS te vinden. Tegenover hetgeen de SS voorstond nam hij nu een duidelijk positievere houding aan; na de persoonlijke indoctrinatie, die Himmler op hem had toegepast, was die nieuwe houding van hem voor een deel ook wel authentiek. De SS deed zijn best voor hem, en hij tot op zekere hoogte ook wel omgekeerd, zozeer zelfs, dat de SS tamelijk tevreden raakte over de Leider van de NSB.[3]

Het is zeker een merkwaardige politieke schommeling, die Mussert, en met hem het grootste deel van het NSB-apparaat, in die zomer van 1943 maakte: eerst een gevaarlijke zwaai naar een voor de NSB nogal opvallend anti-Duitse positie, daarna een plotselinge terugslag naar de SS. Dit soort vibraties heeft de NSB-leider weliswaar gedurende de hele bezettingstijd vertoond, maar nog nooit waren de uitslagen in deze curven zo groot. Op 5 juni leek het even, alsof de NSB tot openlijke rebellie tegen de bezetter zou overgaan; een maand later was de samenwerking met de SS beter dan ooit. Of om het nauwkeuriger uit te drukken, minder slecht dan ooit. Uit het voorafgaande is al gebleken, dat de diepere oorzaak hiervan gezocht moet worden in het feit, dat de kloof tussen de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk en de NSB onoverbrugbaar was geworden. Onoverbrugbaar ook, omdat de NSB nooit principieel anti-Duits, principieel anti-nationaal-socialistisch kon worden, per definitie niet, en door de jarenlange vrijwillige ketening aan de Duitse zegekar niet. De redenen zijn evident; maar uit Musserts rede van 5 juni, die voor de bezetter en een aantal collaborateurs zo schokkend anti-Duits was, en uit zijn derde nota aan

(1) Brandts notities: nrs. 432 en 433. Over Müllers verslag noot 1 bij nr. 432.
(2) Nr. 436.
(3) Nrs. 446, 448, 464, 467, 478, 496.

Hitler blijkt ten overvloede, hoe hij zich alleen trachtte te verweren tegen bepaalde imperialistische strevingen van de Duitsers, die hij voornamelijk in de SS met haar Nederlandse onderhorigen zag belichaamd. De Nederlandse nazi-leider kon en wilde niet inzien, dat het Duitse nationaal-socialisme, of het nu Hitler, de *NSDAP*, Goering of de SS betrof, krachtens zijn aard een vernietiging van de Nederlandse vrijheid, en van elke vrijheid trouwens, inhield. Van Hitler verlangde Mussert vrijheid van geweten en religie, een ongetwijfeld oprecht verlangen, maar stellig even naïef, en met het wezen van het Duitse nazi-dom volstrekt onverenigbaar.[1] Als steeds identificeerde Mussert daarbij het Nederlandse lot voortdurend met dat van de NSB. Toen hij besefte, dat een opening naar het Nederlandse volk onmogelijk was, dacht hij onder de druk der genoemde omstandigheden – de oorlogssituatie, de aanwassende macht van de SS – alleen maar in de richting van het radicale Duitse nazi-dom te kunnen ontsnappen aan volledige vernietiging van zijn partij en zijn streven. Op dat punt aangekomen veerde hij evenwel na enige tijd weer enigszins terug naar wat men zijn normale positie zou kunnen noemen. Zijn overgave aan de SS was allerminst compleet en onvoorwaardelijk. Wat Himmler en Rauter als onmiddellijk concreet resultaat wensten en verwachtten, de benoeming van Feldmeijer tot vormingsleider van de NSB, bleef uit, laat staan dat er iets terecht kwam van een benoeming van de Voorman in dezelfde functie in de nevenorganisaties. Op handige wijze een voorbarige uitlating van een functionaris van het rijkscommissariaat benuttend wist Mussert na enige maanden van ondoorzichtig gemanipuleer de zaken organisatorisch zo te regelen, dat in de praktijk de anti-SS gezinde vleugel in de NSB de vorming in handen hield. Weliswaar kreeg de vormingsleider van de Germaansche SS Nachenius de afdeling Theoretische Vorming van de NSB onder zich, maar in het door Mussert ingestelde collectieve vormingscollege was hij praktisch op dood spoor gebracht. Het was een van de weinige overwinningen van Mussert op de SS, die niet alleen formele, maar ook enige reële betekenis had.[2]

Eind oktober, begin november 1943 schreef Mussert alweer een uitvoerige nota voor Hitler, de vierde ditmaal, waarin hij aanvallen op de SS, zoals die in de derde nota waren voorgekomen, achterwege liet, maar toch weer terugkwam op de geloofs- en gewetensvrijheid, en op zijn ideaal van een samenwerking der Germaanse volkeren als tegenovergesteld aan imperialistische tendensen van Duitse zijde.[3] Op 2 december werd hij weer in audiëntie ontvangen door Hitler, die beweerde zijn nota gelezen te hebben en er mee in te stemmen. Andermaal keerde Mussert met het idee, dat Hitlers vriendelijke, maar feitelijk nietszeggende uitlatingen politieke waarde voor hem hadden, naar Nederland terug.[4]

In het voorjaar van 1944 merkte de SS, dat Mussert weer uit de pas ging lopen. De sprong naar een werkelijk groot-Germaanse opvatting kon de Leider niet maken. Hij bleef vasthouden aan zijn nationale Nederlandse conceptie, of wat hij voor nationaal en Nederlands versleet, hetgeen hij slechts gewaarborgd achtte door de NSB, voorzover die trouw achter hem stond, en bedreigd door de SS, met name door de Germaansche SS. Uit zijn protesten bij de invoering in de Germaansche SS van het grijze uniform en de groet 'Heil Hitler!' in februari-maart 1944 kon men al afleiden, dat het met Musserts flirt met de SS was gedaan. Toch was het nogal onverwacht voor de Duitsers en voor Feldmeijer, toen Mussert een maand later de formele relatie van de Germaansche SS met de NSB plotseling weer in het geding bracht door de instelling der begunstigende leden van de Germaansche SS frontaal aan te vallen.

(1) *Vijf nota's van Mussert*, p. 70; nr. 410 I. Uiteraard waren de Duitsers om opportuniteitsredenen nog absoluut niet van plan om in Nederland een openlijke aanval op het Christendom te wagen. Wat dit betreft waren zij nog veel terughoudender dan in Duitsland: na zijn gesprek met Mussert verbood Himmler de Germaansche SS aanvallen door middel van *Storm* of anderszins op de kerk te doen (nr. 438).
(2) Zie voor détails nrs. 448, 448 I, 482, 482 I, en de annotatie bij deze stukken.
(3) *Vijf nota's van Mussert*, p. 76 e.v.
(4) Nrs. 488, 489, 489 I; verslag van Van Geelkerken in NSB 20 c.

Om de positie van de begunstigende leden had hij meer dan een jaar daarvoor een eerste voorhoedegevecht geleverd. In januari 1943 had hij gedaan gekregen, dat Goedewaagen als secretaris-generaal van volksvoorlichting en kunsten verdween, officieel vanwege een of andere ongelukkige (ons niet overgeleverde) opmerking, die de man gemaakt zou hebben. In werkelijkheid stond Musserts aandringen op het ontslag van Goedewaagen wel degelijk in verband met diens voorkeur voor het *Reich* en zijn begunstigend lidmaatschap van de Germaansche SS. Veel won Mussert er niet mee, aangezien Goedewaagen werd opgevolgd door de zeer volkse, zeer SS-gezinde Reydon; dat deze nog geen twee weken later door de illegaliteit neergeschoten zou worden, kon Mussert moeilijk voorzien. Ook had Mussert kort na de val van Goedewaagen de bepaling voor aspirant-begunstigende leden, waarbij zij zich moesten onderwerpen aan de tucht van de Germaansche SS 'voor zoover betreft gedrag en uitingen in woord en geschrift' verboden.

Dat had de SS toen geaccepteerd.[1] Misschien omdat in die tijd Jansonius, die een redelijke verhouding met de NSB wenste te bewaren, aan het hoofd stond tijdens de afwezigheid van de Voorman, die aan het Russische front streed. Misschien ook om andere redenen. Uiteraard was de SS niet van plan zich aan deze toezegging te houden. Al snel merkte Mussert, dat het euvel niet verdween. Een tijdlang liet hij de kwestie van de begunstigende leden evenwel rusten. Ook tijdens de zomercrisis van 1943 bracht hij dit probleem niet ter sprake, misschien omdat hij toen te veel geconcentreerd was op het zijn of niet zijn van de NSB in het algemeen. Evenmin is het duidelijk, waarom hij het voorjaar van 1944 uitkoos om zijn grote aanval te doen op de begunstigende leden van de Germaansche SS.

In een schriftelijke order van 17 april verbood hij bepaalde categorieën van NSB-functionarissen lid of begunstigend lid van een partij-formatie te zijn. Begunstigende leden van een partij-formatie mochten bovendien alleen maar donateurs zijn, geldschenkers zonder meer.[2] Eerst leek het, alsof het volledig lidmaatschap het belangrijkste twistpunt zou zijn, maar al spoedig werd de kwestie van het begunstigend lidmaatschap de belangrijkste inzet van de strijd – kenmerkend voor het feit, dat de begunstigende leden van de Germaansche SS een veel grotere politieke waarde hadden dan eertijds de *Fördernde Mitglieder* van de Duitse SS, en dat daarentegen voor de talloze staats- en partijfunctionarissen in Duitsland met een honoraire SS-rang in Nederland nauwelijks een parallel te vinden was. Op zichzelf doet het wel merkwaardig aan te zien, dat een partijleider zijn functionarissen verbiedt lid of donateur te zijn van een organisatie, die zelf een afdeling van die partij is – maar de lezer weet nu dat dit laatste een fictie was.

Geconfronteerd met scherpe reacties van Seyss-Inquart, Rauter en Himmler durfde hij evenwel de uitvoering van zijn bevel niet door te zetten. Van een duidelijke herroeping was intussen ook geen sprake, zodat bevelen en contra-bevelen de nodige verwarring schiepen. Maar tenslotte, in augustus 1944, behaalde Mussert een zege: de band van de begunstigende leden met de SS zou iets losser worden, en zij zouden voortaan slechts 'begunstigers' heten. Aangezien in september 1944 de beginnende geallieerde bevrijding van Nederland een radicaal andere situatie teweegbracht, waarin de NSB snel desintegreerde, en de Germaansche SS bijna geheel in de *Waffen-SS* opging en als organisatie praktisch werd opgeheven, is het voor ons niet mogelijk om na te gaan, of deze concessie van de SS onder de vroegere omstandigheden enige reële politieke winst voor Mussert opgeleverd zou hebben. Maar wanneer het de historicus is toegestaan om even te speculeren, kan het antwoord eigenlijk niet anders luiden dan: het lijkt er beslist niet naar. Op 28 juni had Himmler al aan Rauter laten seinen, dat hij Musserts formulering 'begunstigers' in plaats van 'begunstigende leden' wel wilde accepteren – de zaak was hem geen open conflict, zelfs niet met een Mussert waard.[3]

(1) Nrs. 277, 305, 305 I en noot 7 daarbij; Jansonius aan Rauter 24 febr. 1943, HSSPF 387 c.
(2) Hiervoor en voor het volgende: nr. 533 en de in noot 1 daarbij genoemde stukken, spec. nrs. 565, 570.
(3) Nr. 566, en noot 3 daarbij.

Zo behaalde Mussert een inhoudsloze overwinning in de laatste confrontatie, waarbij de Nederlandse SS-formatie inzet van het spel was. Het was overigens niet zijn laatste krachtmeting met de SS; de lezer zal in een volgend hoofdstuk nog zien, hoe een half jaar later, aan het begin van 1945, het allerlaatste grote conflict tussen Mussert en de SS losbarstte. Maar dat was in totaal veranderde omstandigheden, met een geheel andere inzet, en een geheel andere tegenspeler; toen viel de NSB als stuifzand uit elkaar, en had de Germaansche SS al opgehouden te bestaan.

Het is niet zonder belang een en ander te vergelijken met de situatie in Noorwegen, die zeer veel frappante overeenkomsten met die in Nederland vertoonde. Ook daar een rijkscommissaris, en een *Höherer SS- und Polizeiführer* in een welhaast identieke positie.[1] Ook daar een inheemse nazi-partij, *Nasjonal Samling* geheten, waarvan de leider, Vidkun Quisling, door de overgrote meerderheid van zijn volk als landverrader en Hitler-knecht gedoodverfd werd. Evenmin als bij Mussert ten onrechte, maar ook zien wij Quisling, met dezelfde idealen bezield en dezelfde blindheid en zelfoverschatting als de Nederlandse partijleider begiftigd, overeenkomstige 'nationale' doeleinden nastreven en daardoor met de bezetter in conflict raken. Wat dat betreft was het enige verschil, dat de temperamenten van Quisling en de rijkscommissaris Terboven botsingen tussen hen heviger maakten dan tussen de wel zeer naïeve Mussert en de diplomatieke Seyss-Inquart.

In Noorwegen was – evenals in Nederland, en in tegenstelling tot Denemarken en Vlaanderen – de inheemse SS officieel een formatie van de inheemse nazi-partij; *Norges SS* was zelfs min of meer uit de *Hird* (het Noorse pendant van de WA) ontstaan.

Het verschil lag voornamelijk in het feit, dat Quisling zich tegenover de SS toch beter wist te handhaven dan Mussert. In de formele relatie tussen partij en SS kwam dit ook tot uitdrukking. 21 mei 1941 was de dag, dat de Noorse SS officieel werd opgericht, en in aanwezigheid van Himmler meteen beëdigd door de leider van de nieuwe formatie, *SS-standartfører* Jonas Lie op Hitler, èn op Quisling, die toen slechts partijleider, en nog geen minister-president was.[2]

In Nederland deelde Jansonius als plaatsvervangend Voorman de naamsverandering van de Nederlandsche SS in een kort berichtje in de nazi-pers mee:

> 'Namens den Leider maak ik bekend, dat met ingang van 1 November 1942, overeenkomstig den wensch van den Reichsführer-SS, de naam 'Nederlandsche SS' gewijzigd wordt in 'Germaansche SS in Nederland'. Het feit, dat de SS een Germaansche Orde is, die in ieder der Germaansche landen haar taak te vervullen heeft, wordt door het invoeren van dezen naam tot uitdrukking gebracht.'[3]

In Noorwegen was reeds op 21 juli 1942 de naam *Norges SS* in *Germanske SS Norge* veranderd, maar dit werd in tegenstelling tot het summiere en onopvallende berichtje van Jansonius begeleid met een uit vijf punten bestaande partij-order van *Nasjonal Samling*. Deze noemde weliswaar ook de *Germanske SS* als een onderdeel van de SS in het algemeen met de daarbij behorende Germaanse taak, maar tegelijkertijd stelde de order vast, dat deze SS een onafhankelijk onderdeel van de partij was, direct ressorterend onder de partijleider en aan hem verantwoordelijk. Niet-leden van

(1) Zie hetgeen over de rijkscommissariaten in Noorwegen en Nederland is opgemerkt op p. 78 en 97.

(2) Nr. 154; Skodvin, *Det store fremstøt*, p. 670, 671; Taylor, *Uniforms Germanische SS*, p. 108, 109; zie ook p. 288 onderaan.

(3) *VoVa* 30 okt. 1942; *Storm* 6 nov. 1942. Het bericht is kennelijk een gewijzigde versie van Musserts officiële machtiging aan Jansonius: nr. 256.

Nasjonal Samling moesten voor toetreding tot de SS de goedkeuring van de partijleiding krijgen.[1] Men vergelijke dit met de hierboven gereleveerde houding van Feldmeijer, die van het begin af zich het recht aanmatigde om iedereen, ook NSNAP-leden, in zijn SS op te nemen.

Nu was ook in Noorwegen de praktijk niet in overeenstemming met de theorie: Quisling, sinds februari 1942 ook regeringsleider, kon niet verhinderen, dat Lie – tevens zijn minister van politie! – zijn SS ten koste van de partij uitbreidde, tekenend is toch, dat de formele suprematie van *Nasjonal Samling* medio 1942 nog zo kon worden vastgelegd.

Tekenend ook, hoe in officiële stukken en publikaties van de Nederlandsche SS aanvankelijk nog over 'de Leider' gesproken werd (zoals dat algemeen gebruikelijk in de NSB en in elke nationaal-socialistische partij was), maar later over 'de leider der NSB', of met nog meer beledigende distantie 'ir. Mussert'.[2] Af en toe kon men er niet onder uit nog lippendienst te bewijzen aan de trouw ten opzichte van de Leider (bijvoorbeeld op de 'verzoeningsbijeenkomst' op 22 juni 1943)[3], maar al vóórdat Mussert in december 1941 een eed van trouw op Hitler zwoer, liet de Nederlandsche SS blijken, dat de trouw van de formatie aan Mussert een zeer voorwaardelijke was: òmdat de *Führer* zijn vertrouwen aan Mussert had geschonken, kon men de laatste dus nooit ontrouw zijn.[4] De eed van trouw, die Feldmeijer zelf in juni 1940 op Mussert had afgelegd[5], leek toen al in een grijs, onherroepelijk voorbij verleden te liggen.

Na Musserts eigen eedsaflegging kon het sofisme: trouw aan de *Führer* houdt loyaliteit aan de Leider in, want die heeft zelf trouw aan de *Führer* gezworen, te pas en te onpas gebruikt worden. Maar Feldmeijer stelde de hele positie van NSB en SS in dit licht. Toen Mussert bij hem protesteerde tegen de invoering van de groet 'Heil Hitler!' in de Germaansche SS, antwoordde de Voorman hem op 17 maart 1944 met de gebruikelijke bezweringsformule: de Germaansche SS in Nederland was enerzijds een onderdeel van de gehele SS, anderzijds 'verbonden' met de NSB. Die band met de NSB maakte Feldmeijer evenwel voorwaardelijk door de toevoeging: 'als draagster der politieke wilsvorming in Nederland'; welnu, het was de rijkscommissaris, het Duitse gezag dus, geweest, die aldus had beschikt. Voorts schreef Feldmeijer zijn Leider, dat de bewuste groet als des te vanzelfsprekender ondervonden zou worden, 'naarmate de Führer niet in de laatste plaats door de werkzaamheid der Beweging onder Uw leiding ook in ons land steeds meer als Führer aller Germanen wordt gezien.'[6]

Het mandaat van de NSB was dus in Feldmeijers visie het rijpmaken van het Nederlandse volk voor de pan-Germaanse Führer. Geen monopolie overigens, want dat mandaat berustte natuurlijk in de eerste plaats bij de SS; de NSB mocht slechts 'niet in de laatste plaats' meedoen.

Dat was dus de ware kern van het 'dualistische' karakter van de Germaansche SS in Nederland. Zij was de voorhoede, de NSB meetrekkend op de weg naar algehele onderwerping aan de Germaanse *Führer*. Het dualisme bestond eenvoudig weg niet; de Germaansche SS was een verlengstuk van de Duitse SS, niets minder en nauwelijks iets meer.

(1) Geciteerd bij Taylor, *Uniforms Germanische SS*, p. 110.
(2) Op 7 mei 1943 publiceerde *Storm* ter gelegenheid van de verjaardag van Mussert op 11 mei foto's van Mussert temidden van inmiddels geroyeerde of uitgetreden NSB-functionarissen onder de titel: '11 mei: de Leider is jarig', hetgeen Mussert begrijpelijkerwijs tot grote woede bracht (zie de verwijzingen in noot 1 op p. 265). Die grap kon het jaar daarop niet herhaald worden, het blad bracht toen een opzettelijk nietszeggend artikel onder de titel: 'Ir. A. A. Mussert vijftig jaar' (*Storm* 12 mei 1944). Men lette op het gebruik van de initialen. Dit soort voorbeelden zou met vele uit te breiden zijn.
(3) Zie p. 296.
(4) Zie *Storm* 5 dec. 1941.
(5) Zie p. 236.
(6) HSSPF 379 b.

E. De ondergang van de Germaansche SS

Lid worden van de Nederlandsche SS betekende dienst doen; dienst aan de Duitsers, dienst aan de 'idee'. Dat bracht, wij hebben het reeds gezien, de consequentie met zich mee van dienst in de *Waffen-SS*, veelal identiek met de strijd aan het front in Rusland. Strikt juridisch gesproken kon Feldmeijer zijn mannen niet dwingen in de *Waffen-SS* dienst te nemen. Bij volgehouden weigering kon hij hen alleen royeren als lid van de Germaansche SS, hetgeen ook herhaaldelijk gebeurde. Maar de morele druk en de indoctrinatie met de SS-opvattingen waren zo sterk, dat de meerderheid der leden de consequenties inderdaad aanvaardde, met het reeds vermelde gevolg, dat de Germaansche SS tenslotte vrijwel geheel in de *Waffen-SS* opging.

Nu hoefde dit niet altijd identiek te zijn met het Russische front. Naarmate het einde van de oorlog naderde, zelfs steeds minder. In 1943 en 1944 waren er twee gewapende organisaties tot stand gekomen, die alleen in Nederland een taak hadden: de Landstorm, een eenheid van de *Waffen-SS*, en de Landwacht, aanvankelijk gedacht als zelfbeschermingsorganisatie van de NSB, maar door Rauter gebruikt als een soort nazi-hulppolitie tegen onderduikers, ter bewaking van bepaalde objecten, e.d., en ondanks de sterke binding aan de NSB door hem ook enigszins in de SS-sfeer gebracht. Wij zullen deze formaties in een volgend hoofdstuk nader bespreken. Wat er tegen 1944 van de Germaansche SS niet in de eenheden van de *Waffen-SS* aan het Russische front stond, kwam al spoedig in de Landstorm en de Landwacht terecht, in de laatste organisatie overigens met de verplichting het (inmiddels grijze) SS-uniform te dragen.[1] In deze twee korpsen vormden de SS-mannen wel een minderheid tegenover de NSB-ers, met name zeer duidelijk in de Landwacht. Daar stond tegenover, dat zij konden rekenen op de steun van de *Höherer SSuPF*, onder wiens supervisie en jurisdictie niet alleen de Landstorm als regiment van de *Waffen-SS*, maar ook de Landwacht als hulppolitiekorps stond.

Eind juli 1944 besloot Rauter in overleg met Feldmeijer en de chef van het *SS-Ersatzkommando* (zoals de *Ergänzungsstelle*, het rekruteringbureau, nu genoemd werd) alle leden van de Germaansche SS, die nog vrij rondliepen, voor dienst in Landstorm of Landwacht op te roepen, zodra geallieerde strijdkrachten op Nederlands grondgebied zouden komen. Daarbij zouden ook alle Nederlanders, die dienst deden en met verlof in Nederland waren, of die vroeger in de *Waffen-SS* dienst hadden gedaan, in de Landstorm terechtkomen.[2] Men sprak toen nog van *L-Fall* (*Landungsfall*), maar ongetwijfeld zal men zich in die tijd reeds de mogelijkheid gerealiseerd hebben, dat de geallieerden Nederland vanuit het zuiden zouden binnenrukken.

Dat leek op 5 september 1944 inderdaad te gebeuren. Men kent de geschiedenis: hoewel de werkelijke bevrijding pas veel later zou komen, al naar gelang de plaats variërend van ruim een week tot acht maanden, lokte die 'Dolle Dinsdag' bij de meerderheid van de Nederlandse bevolking een kortstondige bevrijdingsroes uit, en bij Duitsers en collaborateurs een wat langer aanhoudende, maar niet minder hevige paniek, die tienduizenden mensen over de grens Duitsland in dreef. Dat waren in meerderheid vrouwen en kinderen, op haastige en geïmproviseerde wijze geëvacueerd, op dezelfde wijze – soms vrij goed, vaak minder goed – opgevangen in kampen in Noord-Duitsland. Tussen die vluchtelingen (met al hun verbittering, wanhoop en verveling) bevonden zich nog zeer vele weerbare mannen, tot groot ongenoegen van Rauter en Feldmeijer. In principe werden namelijk sinds de septemberdagen alle mannelijke weerbare Nederlandse nationaal-socialisten gemobiliseerd. De NSB-leden werden voor dienst hoofdzakelijk in de Landwacht opgeroepen, de leden van de Germaansche SS voornamelijk voor de Landstorm. Rauter en Feldmeijer trachtten daarbij zoveel mogelijk de SS-mannen van de Landwacht over te hevelen naar de Landstorm. Hier en daar probeerde men dat ook te doen met NSB-leden, die fysiek geschikt waren voor volwaardige mili-

(1) HSSPF 380 a.
(2) Notitie Deppe 26 juli 1944, HSSPF 4 c; Rauter aan Kohlroser 18 aug. 1944, HSSPF 6 a; vgl. nr. 609 I.

taire dienst.[1] Een commandant van een Landwacht-eenheid sprak van 'ronselarij' en kondigde zelfs aan, dat hij de slachtoffers zou laten onderduiken.[2]

De crisis van september 1944 en de daarop volgende maanden toonden aan, hoe weinig neiging de meeste NSB-ers toonden om hun idealen met de wapenen in de hand te verdedigen. Eerlijkheidshalve dient erop gewezen te worden, dat juist zij, die bereid waren wel risico's te nemen voor hun overtuiging, in de loop der voorafgaande jaren zich al voor militaire dienst hadden aangemeld. Zo is het te begrijpen, dat de poging om alle NSB-leden onder de wapenen te krijgen, in de semi-politionele Landwacht of eerst recht in de militaire Landstorm, maar een zeer gedeeltelijk resultaat opleverde. Met tamelijk openlijke *Schadenfreude* constateerde de SS, dat de meeste NSB-ers, waaronder de hoogste functionarissen, ja, juist deze categorie, op 5 september maar één gedachte in het hoofd hadden gehad: het redden van het vege lijf. Toen de geallieerden niet bleken door te stoten, kwamen deze lieden schoorvoetend en nogal gegeneerd over hun houding terug. De gewone NSB-er – voorzover hij zich niet veilig in Duitsland had kunnen laten onderbrengen – liet zich in de Landwacht opnemen. Jacht op onderduikers, bewaking van 'vitale' gebouwen of spoorwegen en persoonscontrole in het achterland waren aantrekkelijker dan het vooruitzicht tegen de goed bewapende geallieerden te moeten strijden. In feite betekende 'Dolle Dinsdag' en de nasleep ervan de politieke en morele ondergang van de NSB. Van een SS-gezinde Landwachter kreeg Feldmeijer te horen:

'Wat de zaak Landwacht betreft, ja daar is de stemming ook al niet te best, vooral ook tegenover de Beweging. Er zijn daar ook zooals voorheen twee stromingen, de eene voor de S.S. en de andere scherp gekant. Ook hier wordt door zeer velen nog niet begrepen waar het eigenlijk om gaat. Deze zien nog steeds het kleine Nederland voor zich en kunnen zich niet indenken in de groote gedachte. Ook heerscht er hier in verschillende diensten een slappe houding, dat je je zelf wel eens afvraagt wat daar van moet komen. Ook dat er nog zooveel flinke jonge kerels zijn die hier in de Landwacht zijn, inplaats van bij de Waffen S.S. of Landstorm. Ik begrijp het wel van die kerels, want zij denken aan het front is het ongezond, daar vliegen de kogels. Nu ik spreek daar dikwijls met hen over, maar dan moet U wat hooren. Jammer dat er van de S.S. niet meer gedaan kan worden, want zeer velen zijn het er over eens, dat de S.S. het is die de zaak bij elkaar houdt en dat de Beweging in deze vorm niets kan klaar maken.'[3]

Ook in NSB-kringen zelf was men van mening, dat de mannen der Germaansche SS zich in de paniekerige septemberdagen beter gehouden hadden.[4] Maar ook daar vielen gevallen van desertie en vlucht te melden: met name van de hoofdredacteur van *Storm* Van Etten, de chef van het Ras- en Sibbeambt Ten Cate, en het hoofd van de fotodienst Van Heemskerck Düker. Zij werden na enige tijd met andere, minder prominente lieden wel weer gepakt, en overleefden zowaar de oorlog, hoewel zij niet ten onrechte met de kogel gerekend hadden.[5] Want in die septemberdagen liet Feldmeijer zoals met Rauter afgesproken niet alleen zijn volgelingen door het *Ersatzkommando* oproepen om dienst te nemen, naar het schijnt bijna steeds voor de Landstorm, hij trachtte er nu ook een sanctie aan te verbinden, en wel meteen de allerzwaarste. Wie niet aan de oproep voldeed, zou gevonnist worden door het *SS-Feldgericht*, en wat dat in het najaar van 1944 betekende, kon de Nederlandse SS-man zich wel indenken. 'De Voorman heeft bij SS-Obergruppenführer Rauter

(1) Nr. 591; diverse gegevens in HSSPF 380 b, c.
(2) Rapport H. J. Wolhoff 8 nov. 1944, HSSPF 380 b.
(3) Schrier aan Feldmeijer 18 jan. 1945, HSSPF 380 c.
(4) Zie nr. 614.
(5) Voor Ten Cate nr. 62, noot 9; voor Van Etten zijn Relaas van mijn gevangenschap; voor Van Heemskerck Düker: Feldmeijer aan Rauter 5 jan. 1945, HSSPF 380 c.

tegen lafaards in de SS, de doodstraf gevraagd en verzocht, deze zelf te mogen uitvoeren', werd van officiële zijde medegedeeld.[1] Een en ander bleek echter in de praktijk moeilijkheden op te leveren: niet dat Feldmeijer technisch en psychisch onbekwaam voor de rol van beul zou zijn, maar in de eerste plaats had hij strikt juridisch gezien geen enkel machtsmiddel, in de tweede plaats was een deel van hen, die niet kwamen opdagen, in het geheel niet te vinden. Men mag vermoeden, dat tussen de vele mannelijke NSB-ers, die zich in de Duitse evacuatiekampen 'drukten', ook wel SS-leden zaten. Anderen waren op de een of andere wijze in Nederland ondergedoken. Op 5 januari 1945 legde Feldmeijer deze problematiek schriftelijk aan Rauter voor. Weliswaar was het de natuurlijke plicht van iedere SS-man om in de ure des gevaars naar de wapenen te grijpen, weliswaar mocht de SS de NSB alleen verwijten doen, wanneer zij haar eigen deserteurs zwaar bestrafte,

> 'Andererseits ist es klar, dass möglicherweise gewisse rechtliche Schwierigkeiten vorliegen um die Grundlagen zu beschaffen für eine reguläre Unterlage durch das SS-Feldgericht.'

Daarom stelde Feldmeijer voor alleen de officieren, de *Führer* der Germaansche SS, die hun plicht niet waren nagekomen, door deze rechtbank te laten vonnissen.[2] Het is echter niet bekend, of er inderdaad doodvonnissen tegen officieren van de Germaansche SS zijn uitgesproken.

Alle krachten werden sinds september 1944 gericht op de mobilisatie voor de Landstorm. De Volksche Werkgemeenschap beleefde op 'Dolle Dinsdag' een complete en overhaaste liquidatie.[3] Op 11 november gaf Rauter bevel alle bureaus der Germaansche SS op te heffen, aangezien de meeste *fulltime* SS-mannen toch allang militaire dienst deden.[4] Het *SS-Ausbildungslager Avegoor* trok naar Hoogeveen, waar het zich (nog steeds onder leiding van de inmiddels tot *SS-Sturmbannführer* bevorderde pedagoog *Dr.* Brendel) omvormde tot een *SS-Feld-Ersatz-Bataillon* van de *SS-Freiwilligen-Brigade Landstorm Nederland*, een opleidingseenheid van de Landstorm dus. De leden van de *Germanische Sturmbanne* in Duitsland (voorzover het Nederlanders betrof uiteraard) moesten zich na september 1944 ook naar Nederland begeven om in de Landstorm dienst te doen. Zelfs de begunstigende leden van de *Germanische Sturmbanne* – die waren er blijkbaar – moesten zich voor de *Waffen-SS* laten keuren. Deze mannen, aangevuld met allerlei lieden, die geen lid van de politieke SS waren geweest, NSB-leden, diverse collaborateurs, en vooral de zg. honger-vrijwilligers, in dat laatste halve jaar van de bezetting geen te verwaarlozen categorie, werden meestal naar het *Ersatzbataillon* te Hoogeveen gestuurd om daar de opleiding voor de Landstorm mee te maken.[5]

Alleen al aan leden van Germaansche SS en *Germanische Sturmbanne* moet de Landstorm, die nu een brigade-sterkte diende te hebben, in die tijd zeker een duizend man rijker zijn geworden.[6] Feldmeijer nu, inmiddels *Hauptsturmführer der Waffen-SS* geworden, trachtte met toestemming van Rauter al deze SS-mannen in een apart bataljon van de Landstorm te concentreren. Kader en manschappen werden reeds te Hoogeveen, in het *Ersatzbataillon*, dat uit de school te Avegoor ontstaan was dus, en te Ruinen bijeengegaard, en de Voorman zou zelf commandant worden van

(1) Circ. Heubel aan leden der *Germ. Sturmbanne* 4 nov. 1944, HSSPF 380 b.
(2) HSSPF 380 c.
(3) Het wetenschappelijk materiaal liet de *Ahnenerbe*-adviseur Mai op diezelfde dag nog naar Hengelo overbrengen, en vandaar later naar een depot van *Ahnenerbe* in Duitsland (H 1008 : 7171-9).
(4) HSSPF 380 b.
(5) Diverse gegevens in HSSPF 22 a, 380 a, b, c, 399 f; Doc. I Jansonius; Van Etten, Ned. SS.
(6) Volgens een opgave van Feldmeijer aan Himmler van 26 nov. 1944 leverden de *Germanische Sturmbanne* alleen al 1.100 man op (H 414 : 4537). Op 5 jan. 1945 schrijft Feldmeijer aan Rauter over de werving in de afgelopen maanden van enige honderden leden van de Germaansche SS en 700 à 800 leden van de *Germanische Sturmbanne* (HSSPF 380 c). Misschien is een en ander wat door Feldmeijer opgeklopt, aan de andere kant is er na begin januari 1945 vermoedelijk nog een groot aantal bijgekomen.

dit 'bataljon Feldmeyer', zoals de eenheid in wording reeds bekend stond. Voor dat doel begaf hij zich, vermoedelijk tegen het einde van januari 1945, naar Duitsland om daar een cursus voor compagnies- en bataljonscommandanten te volgen.

Waarom dit aparte bataljon? In een brief van 5 januari 1945 aan Rauter schreef Feldmeijer, dat de vorming van het bataljon van het grootste belang was voor 'dem politischen Zweck, der ich schon mehrmals Gelegenheit hatte mit Ihnen besprechen zu können.'[1]

Wat dat politieke doel was, wordt verder niet in de stukken uiteengezet. Het lijkt ons waarschijnlijk, dat nu de Nederlandse politieke SS-organisatie praktisch was opgeheven, Feldmeijer die SS, *zijn* SS, in de *Waffen-SS* wilde laten voortbestaan. Zeker in de Landstorm en na september 1944 ook in de Landwacht, konden zijn SS-mannen, vaak in sleutelposities geplaatst, een bepaalde invloed uitoefenen op de NSB-ers aldaar, waarvan zeer velen verbitterd en vertwijfeld waren vanwege het al te duidelijke bankroet van hun partij. Wanneer de krijgskansen zouden keren – en overtuigde SS-ers als Feldmeijer twijfelden daar niet aan – zou de Germaansche SS de vaan van een nieuw en beter, door de tegenslagen gelouterd Germaans nationaal-socialisme op zich moeten nemen.[2] Concentratie in één militair onderdeel was allereerst geboden om de Germaansche SS niet spoorloos in de *Waffen-SS* te laten verdrinken. Het bataljon Feldmeijer, het Germaansche SS-bataljon van de *Waffen-SS* in Nederland, zou het eigen gezicht van de politieke formatie bewaren. Belangrijker misschien nog was een tweede aspect: Feldmeijers gevechtsgroep, de zichzelf op het slagveld bewijzende politieke strijdgroep, zou dan in tegenstelling tot de in corruptie, impotentie en lafheid ondergegane NSB omgeven zijn met het prestige van de militaire strijd.

Zo ongeveer mogen wij Feldmeijers gedachtengang wel reconstrueren.[3] Dat hij zijn troep in het gevecht zou aanvoeren, was geheel in overeenstemming met het ideaal-beeld van de SS-leider in het milieu, en geheel in overeenstemming met het eigenaardige mengsel van *Draufgängertum*, vitalistisch nihilisme en opportunisme, waaruit Feldmeijers karakter was samengesteld. Als eenmaal de wende in de strijd zou komen, en gesteld dat hij het overleven zou, welk een grootse vooruitzichten zouden zich dan voordoen voor de jonge politieke èn militaire aanvoerder, de all-round *SS-Führer*! Ongetwijfeld is hij geïnspireerd geweest dan wel afgunstig geraakt door het succes, dat de (eveneens jonge en energieke) Belgische fascistenleider en ridderkruisdrager *SS-Sturmbannführer* Léon Degrelle bij Hitler en Himmler had, nadat hij de *SS-Sturmbrigade 'Wallonien'* in februari 1944 uit de Russische omsingeling bij Tsjerkassy geleid had.[4] Maar het was niet alleen politieke eerzucht, die Feldmeijer er toe bracht als oorlogsheld te poseren. Vroeger de slanke, jonge held spelend, in de tussentijd niet ten onrechte beschuldigd van genotzucht[5] – waaraan men een zekere vetzucht had kunnen toevoegen – was hij zeer zeker het type om in de gevaarlijke situatie van het ogenblik te laten zien wat hij waard was en zijn leiderschap metterdaad ook op het slagveld te gaan bewijzen. Hetgeen hij was, of wilde zijn: *Tatmensch*, 'kerel', met alle brute hardheid van dien, en zijn speciale

(1) A.v.
(2) Dit soort gedachten bij Rauter in nr. 611.
(3) De hier weergegeven elementen vindt men in de uitlatingen van verscheidene SS-mannen, niet alleen van Feldmeijer, na september 1944 voortdurend terug. Naar wij menen is een en ander ook in volledige overeenstemming met de gedachten, die altijd al bij Feldmeijer en de zijnen geleefd hebben. Voorts zijn er redenen van analogie; vanuit soortgelijke motieven als wij hier inzake het bataljon-Feldmeijer veronderstellen, wensten tegen het einde van 1944 SS-gezinde Jeugdstorm-leiders een Jeugdstorm-bataljon te vormen als onderdeel van de *SS-Panzerdivision 'Hitlerjugend'*; dit speciale bataljon van de *Waffen-SS* en de eventuele krijgsverrichtingen ervan zagen zij als een politiek noodzakelijke opmaat naar een Germaanse *Hitlerjugend* in Nederland (zie het appendix).
(4) Zie Knoebel, *SS in Belgium*, p. 355 e.v.
(5) Nr. 151.

levensopvatting met de inherente oorlogsheroïek[1] brachten hem vanzelf reeds tot de ontplooiing van al die energie, die hij aan de opbouw van zijn bataljon besteedde.

Hij zou evenwel nimmer zijn bataljon in de strijd aanvoeren. De Voorman van de Germaansche SS vond zijn einde op 22 februari 1945, toen hij, net teruggekeerd van de cursus in Duitsland met zijn auto op weg naar het front aan de Maas, door de kogels van een geallieerd vliegtuig doorzeefd werd.[2] *Zijn* einde inderdaad, en hij kreeg ook ongetwijfeld *zijn* uitvaart, met zorg geregisseerd in pseudo-Germaanse stijl. De Duitse en Nederlandse nazi-prominenten namen afscheid van de dode op Het Loo, waar de kist 'in de ruischende bosschen' stond opgesteld. Hij werd te Haren in de provincie Groningen begraven.[3]

In zeker opzicht was zijn einde misschien wel tijdig gekomen. Uiteraard werden bij de plechtigheid op Het Loo naar oud gebruik alleen zeer prijzende dingen over de dode gezegd, ook door Mussert. Hoe die in werkelijkheid over Feldmeijer had gedacht, was aan allen, die rondom de kist stonden opgesteld, maar al te bekend. Evenwel, ook in al het fraais, dat door zijn mede-SS-ers te berde werd gebracht, stak een element van hypocrisie. Rauter wist maar al te goed, dat Feldmeijer eenvoudigweg corrupt geweest was. Himmler mocht vanuit Duitsland Rauter laten weten, hoe bedroefd hij was over het heengaan van Feldmeijer, 'in meinen Augen ein absoluter Zukunftsmann'[4], hij was ook op de hoogte van Feldmeijers speciale opvattingen over het mijn en dijn: enige pijnlijke voorvallen op dit gebied hadden nog eind november 1944 Feldmeijer genoopt een brief aan de *Reichsführer-SS* te schrijven, waarbij hij een en ander aan 'ein angeborener Leichtsinn' van hemzelf weet.[5] Desondanks had hij het vertrouwen van Rauter en Himmler weten te behouden.

Niet echter dat van zijn volgelingen. Een hooggeplaatste, anonieme SS-functionaris (vermoedelijk Jansonius) had omstreeks het begin van 1945 bij de leden der Germaansche SS, zowel hen die in de Landstorm dienst deden als daarbuiten, geconstateerd[6],

> 'dat hij geen vertrouwen meer geniet in de breedte en diepte der bedoelde formatie. Of dit vertrouwen te herwinnen zal zijn kan zonder meer niet beoordeeld worden. Een spoedig en practisch optreden als Komp. commandant kan er wellicht toe voeren alhoewel ik gelet het feit, dat de Germ. SS verspreid is over de Landstorm Nederland, en men zou kunnen spreken van een 'men heeft schoon genoeg van hem' stemming het ten zeerste betwijfel.'

Tot degenen, die geen vertrouwen meer in Feldmeijer hadden, behoorde onder anderen Nachenius.[7]

Over het waarom kunnen wij slechts speculeren. Het is hier de plaats om aan te tekenen, dat Mussert, door de 'echte' nazi's veracht, bespot, te licht bevonden, toch door de grote massa der Nederlandse nationaal-socialisten vereerd werd, en met zijn 'getrouwen' een emotionele band bleek te bezitten, waarvan wij bij Feldmeijer niets merken. Een spoor van werkelijk respect, innerlijk ontzag, van authentieke bewondering, een nog zo geringe aanwijzing van werkelijke vriendschap voor de Voorman van de kant van zijn volgelingen – wij althans hebben iets dergelijks slechts bij

(1) Zie hetgeen over de persoon en de opvattingen van de voor-oorlogse Feldmeijer is opgemerkt op p. 217–220. Evenals Rauter, evenals Hitler ook, wordt Feldmeijer naar onze mening in dat laatste halve jaar van de oorlog meer zichzelf dan in de meer 'succesvolle' jaren daarvoor het geval was.
(2) Nr. 648.
(3) Nr. 652; *Storm* 2 maart 1945 met een reportage in Germaanse Baldur-sfeer.
(4) Nr. 649.
(5) H 414 : 4537.
(6) Notitie z.d. in dagb. 994, een cahier met aantekeningen uit de eerste maanden van 1945, voornamelijk over de politieke toestand, kennelijk geschreven door een vooraanstaand functionaris van de Germaansche SS. Het volgende citaat in de haastige en slordige stijl van het geheel.
(7) A.v.

zeer hoge uitzondering in het bronnenmateriaal aangetroffen.[1] Leider was hij, veel méér dan Mussert, maar in tegenstelling tot deze kon Feldmeijer naar onze indruk geen blijvende affectie bij zijn medemensen oproepen. Hij bleef 'een man zonder vrienden', zoals zijn chef-staf treffend had opgemerkt; en de latere politiechef Kooymans, die in 1942 en 1943 aan het Russische front maandenlang dag en nacht met Feldmeijer lief en leed en bovendien dezelfde tent had gedeeld, merkte tot zijn ontgoocheling, dat hij te maken had met een berekenende 'politieke robot', zonder hart, zonder gevoel.[2] Dat de Voorman gedurende de oorlogsjaren wegzakte in corruptie en regelrechte criminaliteit[3], is naar onze indruk hoogstwaarschijnlijk niet in brede lagen van zijn volgelingen doorgedrongen. Maar wel is het mogelijk, dat zij de valse heroïek, de *Streberei* en de hebzucht, de geestelijke en emotionele armoede van de poseur door begonnen te krijgen.

Hoe dat ook zij, zoals de NSB ondenkbaar was zonder Mussert, zo was de Germaansche SS gevormd en gekneed door Feldmeijer. Dat zijn Duitse SS-superieuren treurden over de gevallen held, kwam vrijwel uitsluitend voort uit zijn onvervangbaarheid. Met Feldmeijers dood lijkt inderdaad de laatste zichtbare identiteit van de Germaansche SS, toch al zo verspreid in de *Waffen-SS*, te vervliegen. Jansonius werd voorlopig belast met de leiding, dat wil zeggen de afwikkeling van de lopende zaken; nauwelijks meer dan een sinecure, en aan hem opgedragen, omdat hij toch al eerder voor militaire dienst in de Landstorm was afgekeurd.[4] In hoeverre de concentratie van alle Germaansche SS-mannen in één Landstorm-bataljon verder is verwezenlijkt, is niet bekend. Van enige poging om dit plan te volvoeren is er geen spoor, en het ziet er naar uit, alsof men na Feldmeijers dood er geen enkele aandacht meer aan heeft besteed. Er waren wel andere dingen om aan te denken: de geallieerden rukten diep in Duitsland op. Overal wankelden de Duitse fronten. Het politieke nazi-toneel in Nederland schrompelde nog sterker ineen dan het militaire. De ineenstorting van de NSB nam de vorm van een lawine aan, zich uitend in uittredingen en uitstotingen van allerlei prominenten: omstreeks de jaarwisseling had Mussert Rost en Van Geelkerken buiten de deur gezet, en sindsdien was Rauter druk bezig de laatste, commandant van de Landwacht nu, geheel in het SS-kamp over te hevelen.[5] Verder verloor Rauter zich in zijn puur-militaire besognes, totdat hij op 6 maart bij een overval van verzetslieden op zijn auto levensgevaarlijk werd gewond. Hij overleefde het.

Medio februari 1945 waren de Germaansche SS-mannen met de Landstorm-eenheden, waartoe zij behoorden, aan het Rijn- en Betuwefront, dat ongeveer van Heelsum tot Zaltbommel liep, terechtgekomen.[6] Geloofden zij nu nog in de Duitse overwinning? Het lijkt nauwelijks aannemelijk, maar de overtuigde nationaal-socialisten onder de Landstormers – in de eerste plaats de Germaansche SS-mannen – deden dat inderdaad. Althans, zij verdrongen hun twijfels zo veel mogelijk. Over hun lot in geval van een geallieerde overwinning en bevrijding van Nederland koesterden de Nederlanders in politieke SS en *Waffen-SS* geen illusies. Beter gezegd, hun prognoses waren stellig onjuist, maar dan bepaald veel te somber: de straffen, die men hun zou toedelen, werden door hen zwaar overschat. Allen rekenden zij ernstig met de kogel, levenslange dwangarbeid, of iets in die geest.[7] Verdringing van die mogelijkheid was een psychologische noodzaak, en daarom praatten zij zichzelf de overtuiging in, dat de grote 'Wende' zou komen, elk ogenblik kòn komen. De Land-

(1) Nl. in Verkl. Wybrands Marcussen; men mag dit soort gevoelens misschien ook bij Feldmeijers oude kameraad Heubel veronderstellen.
(2) Verkl. Kooymans.
(3) Zie voor de activiteiten van het *Sonderkommando Feldmeyer*, het vermoorden van politieke tegenstanders, nr. 467, noot 4.
(4) Doc. I Jansonius; nr. 648, noot 4.
(5) Zie voor deze ontwikkeling p. 397, 398 en de verwijzingen daarbij.
(6) Doc. II Landstorm Nederland b 1.
(7) Zie o.a. de hoofdartikelen in *Storm* 2, 16, 23 febr. 1945; bronnen ook in noot 2 op p. 309.

stormer, die in de Betuwe tegenover de geallieerde troepen in stelling lag, kon blijkbaar in het begin van april 1945 nog in zijn dagboek schrijven:

> 'Desondanks heeft Engeland nòg Holland niet kunnen bevrijden, – en het zal het ook nooit meer kunnen. Nog weinige dagen en de zegevierende Duitsche SS- en Weermachtsdivisionen zullen de Britten er vlugger uitjagen als zij er in gekomen zijn, al zullen er heel wat minder Britten weg te jagen zijn dan er in September van het vorige jaar kwamen.
> Engelands uur heeft geslagen, zijn dood aangekondigd. Pas op, Britannia, de Wende is daar!'[1]

Het is niet bekend, hoeveel NSB-ers, hoeveel SS-ers sinds de septemberdagen van 1944 en vooral sinds de mislukking van het Ardennen-offensief zich bleven vastklampen aan de overtuiging, dat Duitsland de oorlog niet kòn verliezen, dat de *Führer* nog niet al zijn troeven op tafel had gelegd, enz. Degenen, die zo dachten, bleven dat doen totdat de capitulatie van de Duitse troepen op 5 mei krijgsgevangenen van hen maakte. Toen ervoeren de Landstormers pas goed, hoe gehaat en veracht zij in de ogen van hun landgenoten waren als 'Hollandse SS'.[2]

Hollandse SS: zo werden al deze mannen in hun vale en versleten *Waffen-SS*-uniformen aangeduid, en niet ten onrechte. De laatste periode van de bezetting had het onderscheid tussen de Nederlanders, die in de *Waffen-SS*-eenheden aan het oostfront of in de Landstorm vanuit de politieke SS waren terechtgekomen, en hen, die om andere redenen in de *Waffen-SS* waren beland, voor een groot deel uitgewist. Wij mogen misschien aannemen, dat de Germaansche SS-mannen het fanatiekst waren, dat défaitisme en desertie het meest optraden bij hen, die zich hadden gemeld om hun maag gevuld te krijgen, en dat de eersten misschien met een zekere minachting op de laatsten neerkeken. Maar tussen deze twee categorieën, de harde kern van de vroegere Germaansche SS en de hongervrijwilligers lagen nog heel wat nuances, en zeker weten wij het niet. Zeker is alleen, dat in de bronnen van die tijd de aanwijzingen ontbreken, dat de leden van de Germaansche SS zich in de *Waffen-SS* een aparte troep voelden, en door de anderen als zodanig ervaren werden. Wel zijn er aanwijzingen, dat de 'Hollandse SS-ers' zich nog verschillend voelden van de 'gewone' NSB-er, tot ver na de bevrijding, misschien wel tot de huidige dag. Onderling evenwel niet, of niet meer. De versmelting tussen politieke en gewapende SS, die Feldmeijer in navolging van Himmler altijd gepredikt had, was in de loop van het laatste halve oorlogsjaar inderdaad bereikt. Bereikt, doordat de politieke SS, die zich eens als het zout der natie beschouwde, opgelost was in de *Waffen-SS* als zout in de zee – hetgeen de Voorman blijkens zijn plan voor het aparte Germaansche SS-bataljon toch ook weer niet gewild had. Als Hollandse SS-ers, landverraders bij uitstek, in het grauwe uniform van de vijand, marcheerden zij allen, ex-leden van de Germaansche SS, door de *Waffen-SS* aangeworven NSB-leden, niet-NSB-ers, avonturiers, misleide en zichzelf misleid hebbende idealisten, honger-vrijwilligers en criminelen, na de Duitse capitulatie de gevangenkampen binnen, en ondergingen zij in die na-oorlogse tijd de vernederingen, die zijzelf zo onbegrijpelijk en onverdiend vonden.

Het lijkt ons geboden een blik te slaan op al deze lieden, en op de eenheden der *Waffen-SS*, waar zij tot die 'Hollandsche SS' waren samengesmeed.

(1) Z.d., dagb. 955.
(2) Hierover en voor het volgende allerlei persoonlijke getuigenissen, o.a. dagb. 955 en 968.

De Nederlandse vrijwilligers in de Waffen-SS

A. De leidende figuren

Tijdens de tweede wereldoorlog trokken meer dan 25.000 Nederlanders vrijwillig het uniform van de vijand, meestal dat van de *Waffen-SS*, aan, en lieten zich aan de Duitse oorlogsfronten inzetten. De velen, die daarbij het leven lieten, werden blijkens de pathetische propaganda van de Duitsers en de rouw-advertenties van de nabestaanden geacht gevallen te zijn voor Leider, Volk en Vaderland, dan wel voor de *Führer* en het groot-Germaanse Rijk, en meestal, vaak in combinatie met de vorige motiveringen, voor de Europese beschaving en tegen het bolsjewisme. De militaire prestaties van deze Nederlandse vrijwilligers en hun Vlaamse, Noorse en Deense medestrijders waren zeker niet beslissend, maar toch niet zonder elk belang. Naarmate de oorlog slechter voor Duitsland verliep, ontwikkelde de *Waffen-SS* zich samen met bepaalde elite-divisies van de *Wehrmacht* tot de harde kern van de Duitse landstrijdkrachten. Met de vier oudste SS-divisies, die vrijwel geheel uit Rijks-duitsers waren samengesteld (de *Leibstandarte*, '*Das Reich*', '*Totenkopf*' en de *SS-Polizei-Division*), vormden de formaties met West-Europese vrijwilligers die elementen van de *Waffen-SS*, die het meest fanatiek en verbeten vochten. Van de West-Europese landen was het Nederland, dat veruit het grootste contingent vrijwilligers voor de *Waffen-SS* leverde, hoewel dat natuurlijk ten opzichte van het aantal Duitsers in het niet viel.[1]

Hoezeer ook de Duitsers later in de oorlog de Germaanse vrijwilligers nodig gingen hebben om de gaten in de eigen rijen te vullen, oorspronkelijk had de werving der buitenlanders voor de *Waffen-SS* een politiek doel, en dat zou tot het einde toe een belangrijke factor blijven.

Over de politieke kant van de zaak wordt de lezer in de onderhavige publikatie rijkelijk geïnformeerd. Hoe Himmler, Rauter, Berger, Mussert en de hunnen over dit onderwerp dachten, komt in honderden hier afgedrukte documenten gedetailleerd tot uiting. Wat er met de vrijwilligers zelf gebeurde, onder welke omstandigheden zij werden aangeworven, opgeleid, in het gevecht gebracht, wat zij wilden en dachten, dat alles komt hier beduidend minder ter sprake, en dan meestal op indirecte wijze, gefilterd door de wensen en strevingen van de hier al zo vaak genoemde hoofdpersonen op het politieke toneel. De directe gegevens over wel en wee van de vrijwilligers zijn zo niet schaars dan toch zeer ongelijk verspreid. Het onderhavige hoofdstuk wil niet alleen een leidraad zijn bij de overvloedige gegevens over de politieke aspecten van de zaak, maar tevens het eenzijdige beeld, dat de gepubliceerde documenten oproepen, trachten te corrigeren.

Iets is er, dat de lezer misschien nu al is opgevallen: Hitler wordt in deze zaken zelden genoemd. Dat lijkt des te verwonderlijker, omdat hij de in laatste instantie allesbeslissende figuur was. Er kan niet genoeg de nadruk op gelegd worden, dat wat een Seyss-Inquart, een Goering of een Himmler ook wilden of beraamden, niets daarvan gerealiseerd kon worden indien het met de uitdrukkelijke wensen van de *Führer* in strijd bleek te zijn. Hitlers belangstelling voor wat er in en met Nederland gebeurde, was echter uiterst gering, en zijn interesse voor de Germaanse vrijwilligers in zijn SS al

(1) Vgl. Stein, *Waffen-SS*, p. 164, 287, 288.

niet veel groter. Toen de Belgische fascistenleider Léon Degrelle in februari 1944 met de door hem gecommandeerde Waalse *Waffen-SS*-formatie op spectaculaire wijze (en met catastrofale verliezen) bij Tsjerkassy door de Russische omsingeling brak, was dat reden voor Hitler om hem op zijn hoofdkwartier te ontvangen, onder de lenzen der vele camera's het ridderkruis te overhandigen en bewogen de hand te schudden, maar veel verder ging zijn bemoeienis met de West-Europese SS-vrijwilligers niet. De Nederlandse SS-leider en frontstrijder Feldmeijer viel nimmer de eer te beurt door zijn *Führer* ontvangen te worden. Voor Hitler, menen wij, was Feldmeijer hoogstens een vage naam, niet meer. Heel veel, wat de SS-politiek betrof, bijna alles, wat met niet-Duitse vrijwilligers in de *Waffen-SS* had te maken, liet hij aan Himmler over. Wij herinneren de lezer eraan, dat Hitler tijdens de eerste oorlogsjaren in het algemeen al niet erg gebrand was op uitbreiding van de *Waffen-SS*. Het opnemen van grote aantallen buitenlanders daarin bezag hij bovendien met reserve.[1] Desondanks keurde hij eerst het werven van Germaanse vrijwilligers en in later jaren de oprichting van door Himmler voorgestelde SS-formaties van Oekraïners, Bosniërs, etc. bijna altijd goed. De plannen en initiatieven op dit gebied gingen uitsluitend van Himmler en diens onderhorigen uit, nimmer van de almachtige *Führer*, die geen enkele lust had om zich in deze zaken te verdiepen en vrijwel alles aan zijn SS-chef overliet. In dit hoofdstuk speelt Hitler een bijrol, haast die van figurant.

Zo niet Himmler, zoals men reeds heeft kunnen merken. Wat hij beoogde, heeft men reeds kunnen zien: in de bezette gebieden van Noord- en West-Europa vond de SS een mensenreservoir, dat haar potentieel ten opzichte van de *Wehrmacht* zou kunnen vergroten, en dat tevens een ferment was om de bevolking nauwer aan Duitsland te binden. Toen hij op 23 april 1940 van Hitler de order tot oprichting van de *Standarte 'Nordland'* had losgekregen, gaf hij de order de Scandinavische vrijwilligers 'zu bewussten Germanen und überzeugten Trägern der nationalsozialistischen Weltanschauung und der germanischen Reichsidee zu erziehen.'[2] Dezelfde doeleinden streefde Himmler na met de *Standarte 'Westland'*:

> 'Die germanischen Freiwilligen in der Waffen-SS und in den Legionen werden einmal zusammen mit den Angehörigen der Germanischen Schutzstaffel das Fundament bilden, auf dem das Germanische Reich errichtet wird',

deze uitspraak van Berger van oktober 1942 tegenover functionarissen van andere SS-organisaties[3] mag men als officiële richtlijn van Himmler beschouwen.

De begeerte de macht van zijn SS te vergroten ging bij Himmler zeer wel samen met een authentiek Germaans ideaal; vele Duitse SS-leden mochten (niet al te openlijk) hun schouders ophalen over deze kleinburgerlijke Viking-romantiek, de *Reichsführer* geloofde er in. Voor zijn Germaanse vrijwilligers bleef hij – in tegenstelling tot vele van zijn *SS-Führer* – een vaderlijke zorg koesteren. In principe strekte die zorg zich trouwens uit over alle Germanen, hoe vijandig gezind het merendeel van hen zich ook tegenover Duitsland toonde. Die welwillendheid contrasteerde scherp met zijn meer bekende, huiveringwekkende optreden tegenover niet-Germaanse en niet-Arische bevolkingsgroepen. Vanuit de basis-waarden van hem en zijn SS school hierin echter geen spoor van tegenspraak. Toen in december 1944 de Duitsers 70.000 Limburgers van het Maas-front over Duits

(1) Vgl. Stein, *Waffen-SS*, p. 161, noot 52, waarin Hitler wordt geciteerd, die zich, niet geheel ten onrechte, met bedenkingen uit over niet-Duitse vrijwilligers in de SS zonder een ideologisch engagement tegenover het groot-Germaanse rijk. Desondanks liet hij Himmler en Berger hun gang gaan. De auteur constateert dit 'despite his (Hitlers) interest in the foreign volunteer program'. Wat hij hiermee bedoelt, is niet duidelijk; bewerker dezes vermag geen reële belangstelling van Hitler waar te nemen.
(2) Himmler aan Berger 23 april 1940, geciteerd bij Erich Thomsen: *Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940–1945*, Düsseldorf, 1971, p. 94.
(3) Nr. 246.

grondgebied naar Noord-Nederland wilden deporteren, gaf Himmler de betrokken SS-functionaris opdracht deze Nederlanders goed te behandelen, 'denn denken Sie immer daran, es sind Germanen, die später einmal zum Reich gehören'[1], ofschoon hij tegen deze tijd bitter weinig meer van de Germaanse Nederlanders verwacht kan hebben. Uiteraard was er ook geen tegenspraak met de menigmaal door Himmler en Rauter aanwezig geachte noodzaak om er ook bij die Germaanse Nederlanders *dazwischenzuhauen, schonungslos durchzugreifen,* en meer van dat soort pedagogisch-repressieve maatregelen te treffen.

De oorspronkelijke politieke doeleinden verloor Himmler evenwel nimmer uit het oog, ook niet toen later in de oorlog zuiver-militaire redenen in overwegende mate het beleid gingen bepalen. Weliswaar liet hij zijn *Waffen-SS* uitbreiden met eenheden van evident on-Germaanse vrijwilligers als Bosniërs, Roemenen, Krim-Tataren en zelfs groot-Russen, maar niet dan met weerzin. De Europese frases, die hier en daar in omloop werden gebracht, tolereerde hij, maar zelf had hij het altijd alleen over het Germaanse rijk. Bij vele ondergeschikten van hem lag het niet anders.[2]

Zo ook Rauter; alleen was diens beschouwingswijze van het probleem eenvoudiger. Zijn hoofddoel was het uitvoeren van de instructies van zijn *Reichsführer* tot diens volle tevredenheid, en het moet gezegd, dat Rauter daar heel aardig in slaagde. Daarvoor deed hij aan de ene kant zijn best zoveel mogelijk Nederlandse vrijwilligers naar het front te zenden teneinde lof en beloning van zijn chef deelachtig te worden, hetgeen in hoge mate de rancune opwekte van zijn concurrent Berger[3], die in dat opzicht overigens Rauter bepaald niets te verwijten had. Anderzijds wenste Rauter toch een zeker aantal Nederlanders in de *Waffen-SS*-formaties in zijn territorium te houden. Het eerste overwoog; de oud-strijder Rauter was er zelf ook diep van overtuigd, dat de strijd aan de fronten het belangrijkste was. Ook in ideologisch opzicht: bij uitstek was hij een man, die in de 'frontgemeenschap' van soldaten-onder-elkaar, van het SS-type dan, de kern van de toekomstige samenleving zag.

Of motieven op een ideëel vlak, van welke aard dan ook, Europees of Germaans, bij Berger aanwezig waren, moet sterk worden betwijfeld. In feite had Berger slechts één doel voor ogen: vergroting van de *Waffen-SS,* hetgeen tevens zou betekenen: vergroting van de invloed van zijn *SS-Hauptamt.* Het betekende wel, dat hij minder dan Himmler of Rauter behept was met ideologische vooringenomenheden. De aanval op de Sowjet-Unie in 1941 was het hoogtepunt van de SS-propaganda tegen de Slavische *Untermensch,* en het was Bergers *SS-Hauptamt,* dat deze propaganda verzorgde[4]; maar dat verhinderde hem absoluut niet om nog voor de inval in de Sowjet-Unie aan Himmler de vorming van een Oekraïense vrijwilligerseenheid voor te stellen.[5] Toen viel dat voor Himmler, en vermoedelijk de meeste SS-ers, nog niet te verteren, en het zou Berger nog enkele jaren kosten voordat hij zijn meester zo ver had gekregen, dat iedere niet-Duitser, die de wapens tegen Duitslands vijanden wilde opnemen, of hij nu Germaans of Slavisch, Europees of Aziatisch, blond of donker was, in de *Waffen-SS* werd geaccepteerd. Bergers benadering van de zaken was zuiver pragmatisch: 'Für jeden Fremdländischen, der fällt, weint keine deutsche Mutter,' schreef hij in in 1944[6]; dat was in wezen altijd zijn standpunt geweest.

De bemoeienis met de Germaanse vrijwilligers bracht hem, tot zijn grote vreugde, noodzakelijkerwijs in aanraking met allerlei politieke aspecten betreffende de verschillende bezette Germaanse

(1) Nr. 606.
(2) Zie ook p. 165. Vgl. de discrepantie tussen Steiners ideeën in 1942 in nr. 222 en hetgeen hij daarover na de oorlog beweert (*Freiwilligen,* p. 67). Men zie ook Stein, *Waffen-SS,* p. 145–148; wat Stein echter zegt over de beslissing van Himmler om in 1940 Germaanse vrijwilligers in de *Waffen-SS* op te nemen, suggereert een te opportunistische motivering (p. 144).
(3) Zie nr. 447.
(4) Zie het pamflet 'Der Untermensch' in AMT XI B 83, NO 537.
(5) Stein, *Waffen-SS,* p. 151.
(6) Berger aan Oberg 8 febr. 1944, AMT XI NO 5618.

landen. Het was voor Berger de kans om van zijn *SS-Hauptamt*, het in opzet technisch gedachte apparaat voor werving en opname in de SS, een politieke centrale te maken.

Wat Feldmeijer bewoog om zijn eigen leven en dat van zijn ondergeschikten in de Nederlandsche SS aan het front op het spel te zetten, is naar wij hopen in het vorige hoofdstuk afdoende aan de orde gekomen. Zowel uit politieke berekening als uit hoofde van zijn mentaliteit en levensopvatting kon hij zichzelf en zijn organisatie alleen waar maken in de bloedige strijd, die de *Waffen-SS* voerde.

Veel gecompliceerder was de houding van Mussert tegenover de *Waffen-SS*. In de grond van de zaak werd zijn houding tegenover alles wat Duits was bepaald door angst en onzekerheid – Seyss-Inquart had dat in 1940 al meteen gemerkt.[1] Vooral tegenover de SS als incarnatie van Duits machtsstreven – maar men krijgt wel eens de indruk, dat Mussert naast angst voor Himmler en zijn SS ook een geheel of gedeeltelijk verdrongen bewondering koesterde.[2] Hoe dat ook zij, Musserts beleid werd voornamelijk bepaald door zijn overtuiging, dat hij een duidelijke bijdrage aan de overwinning van Duitsland diende te leveren, wilde het bezette Nederland daarna een stem in het kapittel hebben teneinde althans het eigen lot te kunnen medebepalen. Die stem zou dan natuurlijk uitgebracht moeten worden door hem, door de NSB. Hoe meer offers de NSB bracht, hoe groter de kans, dat Hitler Nederland zelfstandig zou laten. Door haar loyale inzet aan Duitse kant zou de NSB de garant van Nederlands toekomst zijn. En was het niet zo, dat door *nu* soldaten te leveren, men reeds de grondslag van het toekomstige Nederlandse leger legde?

Iedere keer, dat de Duitsers een SS-eenheid met Nederlandse rekruten oprichtten, liet Mussert zich door deze illusies leiden, zoals men in de volgende paragrafen zal zien. Maar zijn angst voor de SS (de *Wehrmacht* was helaas in Nederlandse vrijwilligers weinig geïnteresseerd en werd bovendien afgeremd) en de verduitsingstendensen in de *Waffen-SS* bleef. De illusies van Mussert werden handig door de Duitsers gevoed, zijn angsten bleken evenwel voortdurend gegrond te zijn. Zo bleef de NSB-leider tot het einde onzeker, zwevend tussen hoop en vrees.

Hij bleef echter vasthouden aan het uitgangspunt, dat de NSB niet alleen tegenover de Duitsers, maar vooral tegenover Nederland de plicht had ten volle aan de Duitse oorlogsinspanning mee te doen. Grote aantallen NSB-leden vonden de weg naar het front, omdat Mussert het er bij hen had ingehamerd, dat dit hun plicht was. Zeer velen betaalden dat met hun leven.

B. 'Westland' en 'Wiking'

Op 24 juni 1940 noteerde Himmler zijn gedachten[3] over de mogelijke methoden bij het rekruteren van Nederlandse vrijwilligers. Uit de NSB wilde hij zo weinig mogelijk vrijwilligers aantrekken. Dat zou de Nederlandse nazi-partij, die aanvankelijk geen vijandschap van de SS ondervond, ja, zelfs haar gunst genoot, te veel verzwakken. Deze overweging zou al een paar maanden later niet meer in de hoofden van Himmler, Rauter[4] of andere hoge SS-functionarissen opkomen; al gauw zouden zij in steeds stijgende mate juist hun best doen om de NSB ten behoeve van de *Waffen-SS* tot het uiterste af te tappen. In de zomer van 1940 evenwel waren Musserts weerstanden tegen de Duitse variëteit van het nationaal-socialisme en de grenzen van Musserts bruikbaarheid nog niet goed tot Himmler doorgedrongen.

Werving onder Nederlandse arbeiders in Duitsland zou volgens Himmler te veel tijd kosten, en wat te veel op ronselarij lijken (ook deze overweging herzag hij later). Bovendien, door de tewerkstelling van Nederlandse arbeiders in Duitsland, toen nog op vrijwillige basis, was naar Himmler

(1) IMT 997-PS.
(2) Zie p. 298.
(3) Nr. 36.
(4) Ook Rauter stond aanvankelijk bepaald positief tegenover de NSB (zie nr. 31).

meende 'damit im Grossen gesehen schon eine weitere Möglichkeit gegeben, um einen Teil des holländischen Volkes mit Deutschland zu verknüpfen'. Duidelijk blijkt hier het politieke doel, dat Himmler voor ogen had: de *Standarte 'Westland'* was één van de middelen om de Nederlandse rekruten, en naar hij hoopte tevens hun familieleden, aan Duitsland te binden. Het sloot geen andere wegen uit, maar het was wel een van de hoofdwegen naar de opvoeding der Nederlanders tot 'bewussten Germanen und Deutschen'; de hoop, dat de sinds 1648 geheel van het Duitse rijk vervreemde Nederlanders zich hun Duitse aard weer bewust zouden worden, had Himmler toen nog niet opgegeven.

Voorlopig leek het hem het beste vrijwilligers te laten zoeken door een netwerk van rekruteringsagenten buiten de NSB om. Het *Ergänzungsamt*, het centrale rekruteringsbureau in Bergers *SS-Hauptamt*, en de daaraan ondergeschikte *Ergänzungsstelle* te Den Haag onder leiding van *SS-Hauptsturmführer* Karl Leib, moesten deze taak uitvoeren.

Nu was het Berger en Leib voornamelijk erom te doen zoveel mogelijk rekruten in de kazernes van de *Waffen-SS* te krijgen; hoe meer vrijwilligers te melden vielen, des te sterker de positie van Leib bij Berger, van Berger bij Himmler. De lezer heeft reeds gezien, dat zij niet kieskeurig waren in hun methoden en in het uitzoeken van hun rekruteringsagenten, en deze laatste evenmin in het aanwerven van vrijwilligers.[1] Tot die agenten hoorden beruchte ronselaars als Paul Kiès (voor de oorlog zeer socialistisch en anti-Duits, sinds 15 mei 1940 zich plotseling voordoend als overtuigd nationaal-socialist) en J. J. B. Sprey. De laatste was in hoge mate betrokken bij de beruchte 'Sport en Spel'-affaire: de overval op de 10e mei, die Duitse militairen en leden van de in Duitsland opererende NSB-organisatie 'Sport en Spel' in Nederlandse uniformen op de bruggen in Zuid-Oost-Nederland gepleegd hadden. Die NSB-ers waren daartoe onder allerlei misleidende voorwendsels gebracht. Na de mei-dagen ging Sprey door met onder valse voorspiegelingen landgenoten aan te werven, thans voor de *Standarte 'Westland'*, waartoe hij ook zelf als officier toetrad[2]: men zou de gelegenheid krijgen een 'politieke cursus' in Duitsland te volgen teneinde een kern voor de nationaal-socialistische opbouw van Nederland te vormen met de daaruit voortvloeiende posities bij de politie en andere organen in een genazificeerd Nederland. Wanneer men aan de politieke bedoelingen der Duitsers met de *Standarte 'Westland'* denkt, zou men niet eens kunnen zeggen, dat Sprey helemaal loog. Zeker is echter, dat de aldus aangeworvenen bepaald geen militaire opleiding voor ogen hadden.[3] De uiterst compromittante groep van Sport en Spel-leden, die met de overval op de bruggen zulk evident militair landverraad hadden begaan, bracht men zoveel mogelijk direct over naar de kazerne van '*Westland*' te München, liever dan deze lieden los te laten lopen. Kiès wierf tientallen leden van de socialistische 'Troelstra-beweging', een door hem voor de oorlog van de SDAP afgescheiden groepering, aan voor het SS-regiment, eveneens met de bewering, dat zij daar een politieke opleiding zouden krijgen.[4] Wij hebben evenwel al vermeld, dat het gros van de rekruteringsagenten dezelfde soort praatjes hanteerde; het verhaal over een sport- of politie-opleiding is wel het meest voorkomende lokmiddel geweest. Zelfs het burgemeestersambt schijnt als doel van de opleiding in het vooruitzicht gesteld te zijn.[5] Vermoedelijk zal voor de politiek ongeïnteresseerde aspirant de 'sport' of de politiebaan voorgespiegeld zijn, voor de NSB-er de 'politieke cursus'; uiteraard liet een en ander zich naar believen combineren. Een half jaar later, op 25 februari 1941, schreef Mussert bitter aan Rost van Tonningen: 'De aanwerving' (Mussert had in eerste instantie het woord 'ronselen' neergeschreven)

(1) Zie p. 229.
(2) P 133; zie voor Sprey ook nr. 509, en de annotatie daarbij.
(3) Doc. I Scholte.
(4) Doc. I Kiès.
(5) Van Etten, Tegenstelling NSB–SS, p. 9.

'De aanwerving, die het vorige jaar voor de Standarte Westland heeft plaats gevonden, is geschied onder mededeeling, dat men in München zes maanden opleiding zou krijgen om daardoor beter geschikt te zijn om in de gelederen der N.S.B. hier in Nederland te strijden voor het nationaal-socialisme. Daarvoor zijn, zoo noodig, honderden getuigen aan te voeren. Dit was, zacht uitgedrukt, niet in overeenstemming met hetgeen volgde.'[1]

Wat volgde, was voor velen, die zich in goed vertrouwen op de Duitse beloften hadden aangemeld, een uiterst onaangename ervaring. Na aankomst in München bleken zij naar een kazerne te worden overgebracht, waar zij tot hun schrik uniformen kregen uitgereikt, de veldgrijze uniformen van de *Waffen-SS*, vermoedelijk toen al voorzien van de zwarte armband beneden op de linkermouw met erop gestikt in witte letters 'Westland'. Met de SS-runen op de kraag, voor sommigen misschien tot nog groter schrik, hoewel de meesten geen verschil met het gewone leger zagen. Natuurlijk waren er ook Nederlanders bij, die heel goed begrepen hadden, dat zij soldaat zouden worden. Stellig is er ook een categorie geweest, die zich helemaal geen voorstelling van wat dan ook gemaakt had.

Al die vrijwilligers, en voor verreweg het merendeel was ook dit een plotselinge en even onaangename schok, werden van de ene dag op de andere onderworpen aan de zeer zware en speciale Duitse discipline, die trouwens in de *Waffen-SS* nog strenger was dan in de *Wehrmacht*. 'Vorwärts! – Laufschritt! – Hinlegen! – Aufstehen!' dat gebrul van de Duitse onderofficieren was voor veel landgenoten uiting van normale militaire tucht, maar die tucht was zelfs voor de oud-militairen onder de Nederlandse vrijwilligers iets geheel nieuws. De dienst werd als buitengemeen zwaar ondervonden, ook door de meest enthousiaste rekruten.[2] Zelfs in een propagandastencil van de *Ergänzungsstelle Nordwest*, dat een brief van een vrijwilliger te München heette te zijn en volstond met loftuitingen op het nieuwe Duitsland 'met zijn ongeëvenaarde Führer' bleek het moeilijk een passage te vermijden als:

'Het is natuurlijk voor ons Hollanders in het begin wat moeilijk ons aan te passen bij de ijzeren discipline die hier heerscht. Maar dat kan niet anders en als je daar eenmaal aan gewend bent wil je zelf niet meer anders.'[3]

Dat laatste was nu ook weer niet helemaal waar. Binnen een paar maanden vonden er enige zelfmoorden plaats[4] – hetgeen naar het schijnt onder Duitse rekruten voor de *Waffen-SS* ook geregeld voorkwam.

Die zware tucht zou op zichzelf niet zo'n ramp zijn geweest. Een bepaalde categorie mensen onderwerpt zich daar zelfs gaarne aan, en vele anderen wennen er snel aan. Wat het soldatenleven te München voor velen onverdragelijk maakte, was de combinatie van Duitse discipline met de volledig tactloze wijze, waarop de Duitse officieren en vooral onderofficieren zich gedroegen tegenover de Nederlanders, die vrijwillig waren gekomen en van wie een aanzienlijk deel zich door inlijving in een militaire eenheid toch al bedrogen voelde. Gezien de politieke doeleinden, die de SS met het regiment beoogde, waren tact en kennis van de Nederlandse mentaliteit bij het Duitse kader een onontbeerlijke voorwaarde voor welslagen. Heubel, die zich ook voor '*Westland*' had aangemeld, schreef op 3 juli in deze zin aan Rost.[5] Tegenover de Nederlandse vrijwilligers, geeft zelfs de naoorlogse SS-apologetiek toe, met hun nationale gevoeligheden en afkeer van vernederende behandelingen 'bedurfte es auf Seiten der deutschen Unterführer und Führer besonderen Einfühlungs-

(1) *Corresp. Rost* nr. 180.
(2) Zie *Corresp. Rost.* nrs. 85, 86.
(3) HSSPF 328 c.
(4) Doc. I Scholte.
(5) RvT II: 183057.

vermögens', zonder dat de lezer wordt medegedeeld, of die zeer te waarderen eigenschap aanwezig was.[1]

Welnu, dat was niet het geval. Een aantal der Duitse *Unterscharführer* wilde meteen de Nederlandse rekruut duidelijk maken, dat de Nederlanders Volksduitsers waren, zij het dan van zeer laag allooi. Het Duitse kader liet zich geregeld op de meest kwetsende wijze over Nederland en zijn bevolking uit, en trachtte menigmaal de rekruut in zijn nationale en individuele trots te raken. Vele Duitse militairen van de *Waffen-SS* hadden voor die lieden uit het pas veroverde Holland, die een of ander Duits doch onbegrijpelijk dialect schenen te spreken en totaal geen militaire houding bezaten, slechts geringschatting.[2]

Dat zou gedurende de gehele oorlog de houding van zeer vele Duitse SS-meerderen tegenover de Nederlanders onder hun bevel blijven. Voortdurend zal de lezer van dit werk klachten tegenkomen over deze houding van het Duitse kader. Uitermate schadelijk moest dit zijn voor de politieke doeleinden, die Himmler op het oog had. Herhaalde bevelen van hem, en de pogingen van een minderheid van ruimer denkende SS-officieren konden er niet veel verandering in brengen. Het leek vaak, alsof het Duitse opleidingspersoneel van plan was de Nederlandse vrijwilligers zo snel mogelijk anti-Duits en anti-nazi te maken. Daar slaagden zij dan ook in een aantal gevallen heel aardig in. Vele fanatieke Nederlandse nationaal-socialisten zagen zeer scherp, hoe de Duitsers door dit optreden hun eigen glazen ingooiden, zoals de waarlijk enthousiaste Nederlandse SS-man (dezelfde, die wij eerder citeerden als in april 1945 nog aan de Duitse eindoverwinning gelovend)[3] opmerkte:

> 'De Duitschers zijn nu eenmaal slechte psychologen en zullen wel nooit verstaan met andere volken om te gaan, doch vaak kregen we ook met officieren te doen, die uitgesproken vijandig en reeds bij voorbaat afwijzend stonden tegenover al wat niet-Duitsch was. En juist dat is het waardoor Duitschland de sympathie verspeeld heeft van talloos velen in Europa, sympathie die we even noodig hadden als wapenen en brood.'[4]

Of zoals een zeer overtuigde Nederlandse SS-man, volstrekt orthodox in de nazi-leer, later in de oorlog aan een medestander schreef:

> 'Geef de heeren [Duitsers] een groote bek, dan zijn ze koest, het ligt nu eenmaal in hun natuur. Zorg er in ieder geval voor, dat je eigen stemming niet gedrukt wordt en blijf idealist. Bijna iedereen heeft wel eens last met de D., dat merk je pas, als je in nader kontakt met ze komt.'[5]

Het gedrag van de Duitse SS-militairen zou in latere formaties der *Waffen-SS*, waarin Nederlandse vrijwilligers dienden, met name in het Vrijwilligerslegioen Nederland, tot ernstige wrijvingen leiden, en juist in de *Standarte 'Westland'* werden na een half jaar redelijker verhoudingen geschapen. Het nam niet weg, dat München in veel opzichten een slechte start was.

Hoeveel Nederlanders zijn er in München geweest? Het is moeilijk te zeggen. In de zomermaanden van 1940 werden er regelmatig per trein honderden vrijwilligers afgeleverd, maar met bijna dezelfde regelmaat vertrokken er grote aantallen weer naar Nederland, zodra zij er de kans voor kregen. Volgens gegevens van de *Ergänzungsstelle* te Den Haag waren er tussen 1 juni en 11 september

(1) Peter Strassner: *Europäische Freiwillige. Die Geschichte der 5. SS-Panzerdivision 'Wiking'*, Osnabrück, 1968, p. 28.
(2) O.a. Doc. I (978) K.; Doc. I Scholte.
(3) Zie p. 309.
(4) Dagb. 955; opmerkingen van dit soort in vele persoonlijke getuigenissen van felle Nederlandse nazi's.
(5) K. aan M. 6 feb. 1943, Dagb. 755.

2448 man gekeurd.[1] Daaronder is vermoedelijk ook een klein aantal Vlamingen begrepen. Op basis van andere gegevens[2] mag worden verondersteld, dat tussen één derde en de helft van deze mannen is afgekeurd. Naar onze schatting zullen er een 1200 Nederlanders in de SS-kazerne te München zijn geweest. Hoevelen kregen er na een paar dagen genoeg van en gingen naar huis terug? Vermoedelijk is men niet ver bezijden de waarheid, als men dat aantal op de helft schat. In ieder geval is het aantal Nederlanders in '*Westland*' tenslotte de sterkte van een bataljon niet te boven gegaan – wij zullen hier nog op terugkomen.

Maakte het Duitse opleidingspersoneel de fout om de Nederlandse vrijwilligers al bij voorbaat met minachting en *überheblichkeit* tegemoet te treden, het gehalte van het mensenmateriaal, dat hun SS-kazerne binnenstroomde, was niet erg geschikt om hen van houding te doen veranderen. Dat was allesbehalve een elite. Het was een ordeloze, samengeraapte troep van allerlei lieden van verschillende herkomst, door zeer afwijkende of in het geheel geen politieke overtuigingen bezield – en zeer verschillend gemotiveerd. Schwing, de vroegere leider van de Haagse Mussert-Garde[3], die zich evenals Heubel uit SS-idealisme voor '*Westland*' had aangemeld, schreef op 29 augustus aan Rost van Tonningen:

> '60% van de Hollanders is hooguit *later* als doodgewone soldaten te gebruiken. Dit is een bende avonturiers, onbruikbare in de maatschappij mislukte vervelende kerels, die de heele dag kankeren en de dienst ontloopen. Vele van hen gaan er na 6 maanden gelukkig uit, ongeveer 50%, doch ook de rest moet weggewerkt worden. Deze menschen zullen nooit en te nimmer iets van de 'idee' beseffen. Van de overige 40% zijn er hoogstens 10% goed. Hieronder verstaan we dan, dat zij de idee begrijpen of althans willen begrijpen. De overige 30% zweren bij Mussert, Dietschland, willen bijv. onder geen voorwaarde tegen Engeland vechten, groeten alleen maar met Hou Zee, enz. Met onze 10% doen we veel, nemen zonder meer de leiding, maar staan desondanks voor een zware, zeer zware opgave. Wij zijn hier natuurlijk de landverraders ... de propaganda, alsmede de werving in Holland [is] *volkomen* foutief, hier wordt gelogen ...
>
> De kans van slagen is naar mijn meening (eveneens Heubel en de anderen) op deze manier zeer gering.
>
> Dit wordt zoo nooit een elite-regiment, doch een troep waarvan men in Holland niet veel goeds zal kunnen zeggen, mits er groote zifting en doeltreffende propaganda gehouden wordt. Dan is er een kans op een zoowel militair als ook *geestelijk* hoogstaande S.S.'[4]

Ook wat dit aspect betreft was '*Westland*' een eerste proeve van wat er nog allemaal komen zou.[5]

Uiteraard waren er inderdaad heel wat vrijwilligers, die de NSB-groet 'Hou Zee!' bezigden. 'Heil Hitler!' werd er evenwel ook geroepen, door de volgelingen van Feldmeijer, en door de geheel groot-Duits voelende NSNAP-leden, van welke er ook een aantal te München was, zoveel mogelijk Duits sprekend en trachtend in het gevlei van het Duitse kader te komen, hetgeen hen bepaald niet populair bij hun mede-vrijwilligers maakte. Anderen – vermoedelijk figuren uit de 'SA-Rost', de Haagse knokploeg van Rost-gezinde WA-mannen en Mussert-Gardisten – riepen 'Heil Rost!' Zelfs liet zich de merkwaardige kreet: 'Heil Mussert!' horen,

(1) H 700 : 5390-1.
(2) Telex Leib aan Berger 18 maart 1941, Fernschreibstelle RK 6712. Het stuk is niet erg duidelijk; de in de tekst genoemde aantallen dienen alleen om de orde van grootte te bepalen.
(3) Zie p. 222.
(4) *Corresp. Rost* nr. 86.
(5) Zelfs de NSB-pers moest later toegeven, dat er in München conflicten geweest waren, en dat een deel van de vrijwilligers door motieven van materialistische aard gedreven was: zie *Nat. Dagbl.* 13 en 14 feb. 1941.

'terwyl er ook sergeants van het Nederlandse leger bij waren, die beweerden, dat Nederland de oorlog niet verloren zou hebben, als de NSB-ers niet in de rug aangevallen waren.[1] Voor de trein in Köln arriveerde, was er al een flinke klopparty ontstaan.'[2]

Die politieke conflicten traden in München duidelijk aan de oppervlakte, met het begrip 'landverraad' blijkbaar als een van de centrale twistpunten. Dat was niet onbegrijpelijk. In Nederland was na de snelle capitulatie van het Nederlandse leger 'verraad' een algemeen gehanteerde verklaring voor de onverteerbare nederlaag. Daar droeg de NSB het odium van landverraad. Misschien was het daarom een psychologische noodzaak, dat de NSB-ers in München – onkundig van het feit, dat hun Leider zelf binnenskamers medewerking aan de *Standarte 'Westland'* op een onbewaakt ogenblik als 'landverraad' had bestempeld – dit verwijt doorgaven aan de bewuste volgelingen van Feldmeijer en de groot-Duitse NSNAP-aanhangers. Maar fel was de verontwaardiging van de meesten, niet-NSB-ers, Mussert-aanhangers en zelfs Feldmeijer-adepten, tegenover de tientallen 'inzetters', de leden van Sport en Spel, die aan de verraderlijke overval op de bruggen hadden meegedaan, en door de Duitsers als lastige medeplichtigen maar naar München waren gestuurd teneinde de weinig fraaie geschiedenis in de doofpot te stoppen. Het was natuurlijk onvermijdelijk, dat in de SS-kazerne het verhaal toch moest uitlekken, en van daaruit Mussert bereiken.[3]

De heftigheid, waarmee al die lieden in de Duitse SS-kazerne te München elkaar van landverraad beschuldigden, is opvallend, en wij menen dit behalve uit de onderlinge politieke tegenstellingen in dit gemêleerde gezelschap te mogen verklaren uit het schuldgevoel, dat de meeste vrijwilligers gekweld moet hebben. Al die honderden Nederlanders daarbijeen, zij mochten dan meestal een totaal verkeerde voorstelling hebben van wat daar ging gebeuren, moeten zich er in ieder geval van bewust – of half bewust – zijn geweest, dat zij op een of andere manier zich in dienst gingen stellen van de overweldiger van hun land. Dit ongemakkelijke gevoel kon men echter verdringen door de beschuldigende wijsvinger naar anderen uit te steken: zelf was men niet als dezulken van Sport en Spel, die evident militair landverraad hadden gepleegd; zelf was men Nederlandser en vaderlandslievender dan dezulken van de NSNAP-groeperingen, die het over aansluiting bij groot-Duitsland hadden, enzovoorts. Dit nogal valse patriotisme kreeg des te meer kans, zodra de gearriveerde vrijwilligers merkten, dat ze eigenlijk voor de gek waren gehouden, geronseld voor Duitse krijgsdienst, die bovendien zeer zwaar bleek te zijn, afgebekt door het Duitse kader, en van zeer matig voedsel voorzien. Onder die omstandigheden konden anti-Duitse gevoelens opbloeien, vooral bij die lieden, die zoals hierboven geciteerd beweerden, dat Nederland de oorlog verloren had, doordat de troepen in de rug door NSB-ers waren aangevallen; gefrustreerde nationale gevoelens, een slecht geweten ten opzichte van het vaderland, en teleurstellingen over de praktijk van de dienst bij de Duitsers maakten het mogelijk, dat in de kazerne te München zich een groep vormde, die nationale gevoelens cultiveerde, zich anti-Duits uitliet, en de landgenoten aanzette om naar huis terug te keren of de boel te saboteren. Het is inderdaad niet uitgesloten, dat bij deze groep zich lieden bevonden, die al met een min of meer anti-Duitse geestesgesteldheid in München aangekomen waren. Men kan zich met recht afvragen, wat zij, al dan niet onjuist voorgelicht, in de SS-kazerne aldaar zochten.

Juist, omdat de hier gepubliceerde documenten over deze aspecten een gaaf stilzwijgen bewaren[4], zou het bepaald een omissie zijn deze vraag niet nader te belichten aan de hand van het geval van een der raddraaiers bij die anti-Duitse stemmingmakerij te München. Volgens zijn na-oorlogse verklaringen zou K., die altijd officier had willen worden en tijdens de mei-dagen bij het vliegveld

(1) Bedoeld is: 'aangevallen hadden'.
(2) Doc. I 1922 Woudenberg, Mem. I, p. 96.
(3) Doc. I Herdtmann; Doc. I Scholte; Doc. I W. J. Heubel; de 'klopparty', waarvan hierboven sprake is, is mogelijk een vuistgevecht geweest met de naar München gelokte 'inzetters'.
(4) Evenals uiteraard auteurs als Steiner, Klietmann, Strassner c.s.

Valkenburg tegen Duitse parachutisten had gevochten, reeds onmiddellijk na de capitulatie van het Nederlandse leger geprobeerd hebben een verzetshaard te vormen, hetgeen hem niet gelukt was. Daarbij speelde bovendien zijn verlangen mee om 'ons nog eens speciaal te kunnen meten met gelijke wapens en uitrusting' tegenover de Duitsers, die met superieure minachting op de Nederlandse militair neerkeken. Hij was er daarbij van overtuigd, dat de bezetting zeer lang zou duren, en toen hij van de mogelijkheid van een militaire opleiding in Duitsland vernam (blijkbaar had de wervingsagent tegenover K. het werkelijke doel van München geopenbaard!) besloot hij meteen hiervan gebruik te maken, teneinde later de verworven militaire kundigheden voor verzetsacties in de sfeer van een langdurige guerrilla te gebruiken. Op 20 juli 1940 was hij met een transport van 300 man, uitsluitend uit NSB-ers en avonturiers bestaande, per trein naar München vertrokken, waar hij onmiddellijk een anti-Duitse geest trachtte te kweken, niet zonder succes. Toen de Duitsers later van de vrijwilligers een eed op Hitler verlangden, ging K. tot nog openlijker verzet over, weshalve hij gearresteerd werd en bijna twee jaar in gevangenissen te Scheveningen en Düsseldorf en tenslotte in het concentratiekamp Sachsenhausen doorbracht. In augustus 1942 werd hij losgelaten, kon naar Nederland terugkeren, waar hij zich prompt bij een verzetsorganisatie aansloot. Tenslotte bracht hij het tot KP-leider[1] van een district in het westen van het land, en nog later tot districts-sabotagecommandant, in welke functie hij distributie-kantoren overviel, vuurgevechten met de *Ordnungspolizei* leverde, enz.[2]

Een opmerkelijke carrière inderdaad. Men zou wellicht geneigd zijn het hele verhaal als een naoorlogse verdedigingsconstructie af te doen, ware het niet, dat de verzetsactiviteiten van K. – waarbij hij overigens in een bepaalde periode door twee andere Nederlandse ex-SS-ers geassisteerd werd – en zijn rol te München door andere stukken[3] bevestigd worden. Inderdaad fungeerde K. als een van de meest actieve figuren in de groep, die de in de kazerne binnenstromende Nederlanders trachtte te bewegen zo snel mogelijk weer naar huis te gaan, inderdaad trachtte hij een zekere nationale anti-Duits gekleurde stemming erin te brengen, waarbij de Duitsers onbedoeld zijn beste helpers waren. De *Gerichtsoffizier* van de *Standarte 'Westland'* berichtte op 30 november 1940 aan de vader van K., dat diens zoon uit de SS was verwijderd, omdat hij de hoofdpersoon was van een groepering, die er op uit was een negatieve stemming van ongehoorzaamheid, *Drückebergerei* en dergelijke te veroorzaken. K. mocht volgens de na-oorlogse verklaring van een kennis voor de oorlog twee jaar lid van de NSB zijn geweest, daarbij een groot fantast en avonturier, die vóór alles een uniform aan wilde hebben, onverschillig welk uniform – een en ander staat trouwens met zijn eigen verhaal in wezen niet in tegenspraak – feit is, dat honderden lieden, die te München arriveerden, weer voortijdig naar Nederland zijn teruggekeerd, mede op instigatie van K. en gelijkgezinden.

K. was stellig een extreem geval; het is hier nogal uitvoerig geschilderd, in de eerste plaats vanwege de geestesgesteldheid, waarmee sommigen in München aankwamen, en voorts in het algemeen om te laten zien, hoe verschillend èn verschillend gemotiveerd de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* waren. Eveneens extreem, maar dan kennelijk aan het andere uiteinde van het politieke spectrum, is het geval van de vaandrig van het Nederlandse leger – net losgelaten uit krijgsgevangenschap – die in juli 1940 een baan bij de *Gestapo* ambieert, en naar de opleiding te München wordt verwezen. De man gaat daar naar toe, wordt na enige tijd weliswaar verplaatst naar de SS-officiersopleiding, maar nimmer naar iets, wat met de *Gestapo* te maken heeft; ook van zijn kant protesten en wangedrag derhalve.[4] Sommigen van de pas gearriveerde lieden, die totaal geen soldatenopleiding hadden verwacht, werden gedwongen een *Waffen-SS* uniform aan te trekken. Enkele weigeraars werden in het concentratiekamp Dachau opgesloten. Kort daarop kregen zij een

(1) 'Knokploeg-leider', leider van een gewapende verzetsorganisatie.
(2) Doc. I (978) K.
(3) A.v.
(4) H 229.

herkansing, doordat zij voor de keus werden gesteld: in Dachau blijven of in de *Waffen-SS*.[1] De Nederlandse vrijwilliger van der G. werd bestraft

> 'weil er am 18.9.40 seine holländische Kameraden aufgewiegelt hat, keine Uniform anzuziehen und mit ihm nach Holland zurückzukehren und weil er am 19.9.40 den Befehl nicht ausgeführt hat, eine Uniform zu fassen und anzuziehen'[2],

daarvoor kreeg hij echter slechts een disciplinaire straf, geen Dachau dus, en zelfs geen krijgsraad (hetgeen het *Hauptamt SS-Gericht* bepaald onjuist vond).

De behandeling was vaak verschillend, en doet een wezenlijke onzekerheid vermoeden bij de Duitsers tegenover de onhandelbare troep, die hun onderkomen binnenviel. Vooral in de eerste twee maanden juni en juli, hebben wij de indruk, gaven de Duitse SS-officieren – niet altijd even gelukkig met de bedriegelijke beloften, die vele ronselaars in Nederland gedaan bleken te hebben – ruimschoots de gelegenheid om naar huis terug te keren.

> 'Omdat deze opleiding niet geheel aan de belofte in Den Haag voldeed',

schreef een van de vrijwilligers op 31 juli naar huis,

> 'kregen we ... de gelegenheid direct naar Holland terug te gaan. Dat heb ik niet gedaan en ben dus op de nieuwe condities ingegaan, terwijl meer dan de helft naar huis is gegaan.'[3]

Die nieuwe condities hielden in, dat men voor een half jaar, voor twee, of voor vier jaar kon tekenen om als soldaat in de *Standarte 'Westland'* te dienen, of naar Nederland terugkeren.[4] Waarschijnlijk werden de meeste Nederlanders te München, althans in die zomermaanden, voor deze keus gesteld. Vermoedelijk ook werden toen reeds de beloningen, verbonden aan het plaatsen van een handtekening, toegezegd, zoals dat later officieel bekend werd gegeven: na een half jaar diensttijd zou de vrijwilliger in zijn vroegere beroep worden herplaatst; na twee jaar zou hij naast zijn Nederlandse nationaliteit het Duitse rijksburgerschap krijgen, na vier jaar op zijn verzoek een boerderij van 25 tot 30 hektare vruchtbare grond binnen de 'groot-Duitsche levensruimte'. Voor de laatste categorie, eventueel ook voor hen, die voor twee jaar tekenden, was plaatsing bij de politie of desgewenst een andere diensttak mogelijk.[5] Het was geen onaardige oplossing: enerzijds zouden de Duitsers op deze manier toch nog iets van de misleidende beloften van de *Ergänzungsstelle* en van aanwervers als Sprey en Kiès c.s. kunnen honoreren. Anderzijds zou men wellicht iets van de nagestreefde symbioses van SS en boerendom, of SS en politie, kunnen realiseren. In de gedachtengang van Himmler en andere hooggeplaatste Duitsers zou de verlening van de Duitse nationaliteit naast de Nederlandse aan de vrijwilligers de vervlechting tussen het Duitse en het Nederlandse volk ten goede kunnen komen.[6] Dat van deze beloften later vrijwel niets terechtkwam, lag niet aan bewuste misleiding of onwil, maar aan politieke en militaire ontwikkelingen.

(1) Verkl. Bolhuis in Doc. I (978) K.
(2) H 262 : 3013.
(3) Doc. I (993) Van der L.
(4) A.v.; Van der L. geeft als vijfde mogelijkheid nog: 'politieke opleiding in Berchtesgaden'. Gezien de verdere ontwikkeling en zijn eigen relaas daarover moet hij dit verkeerd hebben begrepen: die politieke opleiding was een der mogelijkheden voor diegenen, die voor minstens een half jaar in de *Standarte* tekenden, en dan naar huis zouden gaan om het kader voor de Nederlandsche SS te vormen.
(5) Doc. I (978) K.; Doc. I W. J. Heubel 10; *Utrechtsche Courant* 7 apr. 1941; nr. 47.
(6) Zie nr. 47, noot 6.

Maar die kwestie van de nationaliteit was nu juist een van de hete hangijzers, waarover onder de vrijwilligers in München grote ongerustheid heerste. Zou men door in Duitse krijgsdienst te treden niet het Nederlanderschap verliezen? En daar kwam nog iets bij: de Duitse meerderen begonnen de rekruten voor te bereiden op het feit, dat zij binnenkort een eed op Hitler zouden moeten afleggen. Dat waren twee stenen des aanstoots voor de Nederlanders: wie het niet wist of er niet over gedacht had kreeg van zijn kameraden te horen, dat hij straks wellicht geen Nederlander meer zou zijn, en met de eed op een vreemd staatshoofd waren velen, ook de NSB-leden, weinig gelukkig (het was juist die laatste kwestie geweest die K. tot nog openlijker obstructie had gedreven, waardoor hij tenslotte in Sachsenhausen belandde).

Tegen deze achtergrond moet men de rede zien, die Himmler persoonlijk op 21 augustus voor de *Standarte 'Westland'* hield.[1] Volgens de bovenvermelde vrijwilliger K. was Himmler niet op de hoogte van de stemming in de *Standarte*[2], maar naar het ons voorkomt was die stemming juist de oorzaak van Himmlers komst naar de kazerne te München. Hij trachtte de Nederlandse vrijwilligers voor te houden, dat zij zich niet schuldig tegenover hun land hoefden te voelen door het aannemen van de Duitse nationaliteit naast de Nederlandse, die zij niet zouden verliezen. Het werd een uitermate idealistisch getinte toespraak; Himmler wachtte zich er nu wel voor iets te zeggen over het al-Duitse element in karakter en bloed, dat de Nederlanders zouden hebben. Minder dan twee maanden eerder was hij nog overtuigd geweest, dat het Nederlandse volk in wezen Duits was, zij het in een ruime betekenis van dat woord. Nu stelde hij, voor het eerst, uitsluitend het gemeenschappelijke *Germaanse* bloed en karakter centraal. Hiervan uitgaande waren schuldgevoelens tegenover het Nederlandse vaderland onnodig, beweerde Himmler, ook inzake de komende beëdiging op Hitler. Men zou niet de eed afleggen op Hitler als Duits staatshoofd; men diende Hitler als de grote Germaanse *Führer* te zien. Daarmee preludeerde Himmler op de eedsformule, die voor de Germaanse vrijwilligers nadien werd ontworpen, en waarbij zij trouw zouden zweren aan Hitler als Germaans *Führer*. Maar, voegde Himmler er in zijn rede aan toe, wie desondanks meende dit niet te kunnen doen, kon alsnog heengaan, 'en daarvan hebben er weer gebruik gemaakt en zijn gisterenmiddag vertrokken,' noteerde een der vrijwilligers.[3]

Degenen, die overbleven, hebben naar het zich laat aanzien in meerderheid voor een diensttijd van een half jaar geopteerd. Vermoedelijk kort na Himmlers bezoek werden de vrijwilligers contracten ter tekening voorgelegd, geantedateerd op 1 juli. Op 31 december 1940 zou derhalve de diensttijd voor een bepaalde groep eindigen[4], daaronder de vrijwilligers, die met de thans aangeleerde SS-discipline de ruggegraat van de Nederlandsche SS moesten vormen. Een paar weken lang in hun laatste maand diensttijd, december 1940 dus, volgden 132 man een opleiding te Oberau bij Berchtesgaden. De dienst daar was veel lichter dan te München, en behelsde naast wat zelfverdedigingssport voornamelijk ideologische vorming. Feldmeijer bracht in die tijd een bliksembezoek, kennelijk om de vorderingen van zijn toekomstige *Unterführer* gade te slaan. Deze mannen, waarschijnlijk ook nog een aantal anderen, traden na hun ontslag op het eind van het jaar inderdaad grotendeels toe tot de Nederlandsche SS.[5] Behalve een zeer kleine groep lieden zoals Schwing en Heubel zagen de vrijwilligers, ook zij die tot de Nederlandsche SS toetraden, weinig of niets

(1) Nr. 47.
(2) Doc. I (978) K.
(3) Doc. I (993) Van der L., brief van 25 aug. 1940.
(4) A.v.,; Doc. I Scholte.
(5) Eén bron (zie p. 244, noot 5) noemt een aantal van 250 man. De cijfers aangaande München zijn echter nog onvollediger en onduidelijker dan in het algemeen betreffende de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* al het geval is. Een ongedateerde naamlijst (HSSPF 328 c) bevat 619 namen van ontslagen vrijwilligers, daaronder zowel regulier gedemobiliseerden in dec. 1940 als Van der L. en Schwing, als de hiervoor besproken K., die wegens obstructie afgevoerd werd.

van de barst, die er in de verhouding tussen NSB- en SS-richting ontstond, en die zich snel tot een kloof zou verwijden.[1] Himmler had dat in zijn rede natuurlijk ook zorgvuldig verborgen gehouden. Zozeer zelfs, dat een van de vrijwilligers in Himmlers rede had gemeend te beluisteren, dat Mussert 'de aangewezen man' was 'om in Nederland het Nationaal-Socialisme te doen zegevieren.'[2] Een maand later hoorde deze vrijwilliger, hoe een Duitse officier voor het front van de troep de mededeling deed 'dat de Leider de eed van trouw aan Adolf Hitler heeft afgelegd, welke mededeling door ons enthousiast werd ontvangen . . .'[3]

Die mededeling was nogal voorbarig. Kennelijk was Musserts knieval van 4 september, zijn *Anerkennung* van Hitler als Germaans *Führer*[4], zeer vervormd doorgedrongen tot München. Een groot aantal Nederlandse vrijwilligers daar, waarschijnlijk zelfs een meerderheid van hen verwachtte, dat Mussert binnen afzienbare tijd de beslissende figuur in Nederland zou worden en dat hij geheel achter hun inzet in de *Standarte 'Westland'* stond.

Beide veronderstellingen waren onjuist.

Sinds de tweede helft van juli, constateerde de *Ergänzungsstelle Nordwest*, daalde het aantal Nederlanders, dat zich per maand voor de *Standarte 'Westland'* meldde, met de helft. Ten burele werd de oorzaak gezocht in de algemene politieke toestand in Nederland, in het bijzonder de 'antipropagandistische Tätigkeit der NSB.'[5] Rost schreef op 24 augustus aan de rijkscommissaris, dat juist Musserts aanhangers voor het grootste deel uit München wegliepen, hetgeen veroorzaakt werd door de 'künstlich geschürte antideutsche Stimmung der N.S.B.'[6]

Deze uitingen waren zwaar overdreven. Inderdaad, men heeft gezien, hoe geschrokken Mussert reageerde op Bergers bezoek, waarin hem de oprichting van het SS-regiment werd medegedeeld; hoe hij op een gegeven moment het woord 'landverraad' in de mond nam. Actief ondersteunen deed hij de werving voor het regiment in deze tijd niet. Werd die werving dan in de NSB actief tegengewerkt? Wij menen van niet. Negatieve gevoelens zullen allicht ook bij anderen dan Mussert aanwezig zijn geweest. Gevoed werden die gevoelens vermoedelijk door deze of gene spijtoptant, die na een paar weken kazernedril in de Beierse hoofdstad vroegtijdig in Utrecht terugkwam, om daar zijn verhalen over het bedrog, de zware dienst, het slechte voedsel, de landverraderlijke NSNAP-ers en de brullende *SS-Unterführer* rond te vertellen.

Al snel zag de NSB zich evenwel genoodzaakt een openlijk standpunt tegenover de dienstneming bij de *Waffen-SS* in te nemen. In dat officiële standpunt, waarschijnlijk nog in juni 1940 geformuleerd[7], viel weinig geestdrift te bespeuren. De NSB constateerde, dat de SS een opleiding voor Nederlandse jongelieden verzorgde (dat het een militaire opleiding was werd allicht door de NSB-leiding vermoed, maar er niet bij vermeld). Die opleiding 'is een feit en hangt niet van ons af', en het behoorde niet tot de taak van de NSB om daarvoor een werfactie in te zetten, hoewel de NSB een open oog voor de 'positieve zijde' van deze opleiding had. Veel koeler zonder de Duitsers al te hard tegen de schenen te trappen kon het al niet.

Maar in de loop van de volgende maanden draaide Mussert bij. Na de oorlog stelde hij zijn steeds nauwere samenwerking met de Duitsers als noodzakelijk voor in verband met het feit, dat Duitsland wel spoedig de oorlog gewonnen zou hebben. Er moest haast mee worden gemaakt

(1) Doc. I Scholte; Doc. I (993) van der L.
(2) P. van Tienen aan onbekende 22 aug. 1940, Doc. I van Tienen 2.
(3) Id. dd. 29 september 1940, a.v.
(4) Zie p. 240, 241.
(5) H 700 : 5390-1.
(6) *Corresp. Rost.* nr. 80.
(7) Afschrift van een circulaire z.d., Doc. I Heubel 11.

om te zorgen, dat Nederland tijdig 'aan den goeden kant van de conferentietafel' kwam te zitten.[1] Die gedachte speelde zeker mee bij Mussert in 1940, maar minstens even belangrijk was zijn streven om in de concurrentiestrijd met de Nederlandsche Unie, de andere fascistische partijen en vooral zijn partijgenoot Rost van Tonningen de eerste in Hitlers gunst te worden. Daarvoor dienden concessies als zijn erkenning van Hitler als Germaans *Führer* en zijn toestemming om een Nederlandse SS op te richten. Met dat doel had hij ook zijn eerste nota voor Hitler van 27 augustus geschreven, waarin hij een bond van Germaanse volkeren voorstelde met een gemeenschappelijke strijdmacht, en met Hitler als hoogste bevelhebber daarvan. Wanneer nu de Germaanse *Führer* grootmoedig de Dietse aspiraties zou vervullen, zou het Nederlandse volk tegenover Duitsland een ereschuld hebben, af te betalen door voortaan altijd zij aan zij met de Duitsers te strijden.[2]

Het lag in de lijn van Mussert om, bij gebreke van reacties van Hitlers kant, de zaak maar vast om te draaien: wanneer Nederland, althans zijn NSB, maar eerst een bijdrage aan de Duitse oorlog tegen Engeland leverde, zou bij de komende vrede Duitsland wellicht uit dankbaarheid Nederland met Vlaanderen uitbreiden; weliswaar heeft Mussert dit nooit met zoveel woorden gezegd, maar langs deze lijnen heeft hij in 1940 stellig geredeneerd. Uiteraard zou die Nederlandse bijdrage aan de gemeenschappelijke strijd maar symbolisch kunnen zijn, zeker waar de nederlaag van Engeland elk moment te verwachten viel.

Mussert dacht hierbij niet alleen aan Engeland. Vermoedelijk had Himmler bij hun ontmoeting op 30 juli al een hint in een andere richting gegeven, en in ieder geval heeft Mussert in het najaar van 1940 vermoed, dat er een Duitse aanval op de Sowjet-Unie op komst was.[3] Voor de sterk anti-communistische NSB-leider was militaire collaboratie in dat geval geheel aanvaardbaar, meer dan in het geval van meevechten tegen Engeland; daar zat nog altijd het nasmaakje van landverraad aan. Deze overwegingen brachten Mussert tot een nuancering van zijn oorspronkelijk afwijzende houding tegenover de *Standarte 'Westland'*.

Op uitnodiging van Himmler bracht Mussert op 20 en 21 januari 1941 een bezoek aan Beieren. Een dag eerder was Seyss-Inquart gearriveerd. Het gezelschap, waarvan behalve deze drie ook o.a. Berger, Schmidt, Wolff, Van Geelkerken, Rost van Tonningen, Feldmeijer en Zondervan deel uitmaakten, bezichtigde op de eerste dag het concentratiekamp Dachau. Op de tweede dag ging men naar de Freimann-kazerne te München, waar de *Standarte 'Westland'* gelegerd was.[4] Beide hoogtepunten in het bezoekprogramma moeten een zeer positieve indruk op Mussert gemaakt hebben: foto's van het bezoek aan Dachau tonen een helder en fris kamp, waar goed-gevoede en -verzorgde gedetineerden in een prettige atmosfeer zinvolle arbeid leken te verrichten.[5] Bij *'Westland'* zag het er naar Musserts oordeel ook zeer fraai uit.[6] Met het tonen van al dit fraais bereikte de SS haar doel, de gewillige medewerking van de NSB-leider. Een procédé, dat zich trouwens in de volgende jaren geregeld zou herhalen, wanneer Mussert weer eens onwillig werd.[7] Dachau werd waarschijnlijk bezocht, omdat Mussert praatjes over misstanden in Duitse kampen opgevangen had en nu maar de 'werkelijkheid' in plaats van de Britse gruwelpropaganda moest zien. Het bezichtigen van de *Standarte 'Westland'* was nodig om Musserts medewerking te krijgen,

(1) *Proces Mussert*, p. 115.
(2) *Vijf nota's van Mussert*, p. 28.
(3) Na de oorlog beweerde Mussert, dat Schmidt hem in januari 1941 voorbereid had op de komende inval in de Sowjet-Unie. In zijn nota voor Hitler van 27 aug. 1940 bood Mussert echter reeds Nederlandse soldaten aan voor het geval 'de tijd daar is, dat het Duitsche volk expansie naar het Oosten behoeft.' (*Vijf nota's van Mussert*, p. 28; een dergelijke uitspraak uit december, id. p. 138).
(4) H 332; foto-collectie RvO, map-Mussert 5 en 7.
(5) Foto-collectie RvO, foto-album van Musserts bezoek aan het concentratiekamp Dachau.
(6) Rede van Mussert 'Ik geef U rekenschap', Br. 112; Verkl. Zondervan, p. 2, Doc. I H. C. van 't Hof.
(7) Zie bv. p. 298.

ook bij zulke gevoelige zaken als de eedsaflegging. Wanneer Mussert geen bezwaar meer zou hebben tegen een eed op Hitler, als *Führer* der Germanen dan, en wanneer hij door zijn aanwezigheid de Nederlandse vrijwilligers toonde een duidelijke positieve belangstelling te hebben voor de *Waffen-SS*, zou dat de werving zeer ten goede komen.

Want juist in deze tijd wenste Himmler het aantal Nederlandse vrijwilligers snel op te voeren. De plannen om de Sowjet-Unie aan te vallen zijn daar zeker niet vreemd aan geweest. Daarbij deed zich voor Himmler voor het eerst het probleem voor, of hij ernaar moest streven de politieke Nederlandsche SS van zoveel mogelijk bruikbare krachten te voorzien, of dat hij die krachten aan zijn *Waffen-SS* moest toevoegen, hetgeen de politieke formatie uiteraard zou verzwakken. Reeds toen, in januari 1941, kwam hij tot de overtuiging, dat de dienst van deze mannen in de *Waffen-SS* de voorkeur verdiende. De loop van de oorlog zou dit dilemma alleen maar versterken. De Nederlandse vrijwilligers, die zojuist na een half jaar opleiding uit de *Standarte 'Westland'* ontslagen waren om hun plaatsen in de jonge, zich nog in opbouw bevindende Nederlandsche SS in te nemen, moesten dan toch maar er toe gebracht worden om andermaal in de *Waffen-SS* dienst te nemen, naar het oordeel van Himmler. Daarnaast dienden nieuwe gegadigden gevonden te worden. Het bezoek van Mussert aan München zou dit allicht stimuleren.[1]

Inderdaad ruimde dat bezoek althans één obstakel, de kwestie van de eed, uit de weg. Met Himmlers bezwering voor het front van de troep in augustus 1940, dat de vrijwilligers Hitler niet als Duits staatshoofd, maar als Germaans *Führer* dienden te zien, was die kwestie blijkbaar nog niet de wereld uit. De beëdiging had eigenlijk al op 9 november, de traditionele dag daarvoor in de *Waffen-SS*, moeten plaatsvinden, maar was uitgesteld. Met zekerheid mag men aannemen, dat tijdens het bezoek van Mussert de zaak werd besproken, en dat de 'Germaanse' formule werd aanvaard. Tien dagen later, op 30 januari legden de Nederlandse vrijwilligers de eed op Hitler af, de meesten inderdaad op de Germaanse *Führer*, een klein aantal volgens de oude SS-formule, waarin Hitler als *Führer und Reichskanzler* figureerde; dat deden voornamelijk de NSNAP-ers, teneinde hun groot-Duitse gevoelens te demonstreren.[2] De volgende dag gaf Mussert aan Himmler te kennen, dat vrijwilligers uit de NSB inderdaad geen bezwaar dienden te maken tegen het afleggen van de eed op de 'Führer aller Germanen', naar Musserts denkbeelden tevens de opperbevelhebber van de gemeenschappelijke Germaanse weermacht.[3]

Mussert begon naar de *Waffen-SS* om te zwaaien, maar niet zonder aarzeling en grote reserves. Principieel had hij geen bezwaren tegen een concrete militaire bijdrage aan de Duitse oorlogsvoering. Het *NSKK* (*Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps*), dat op transporttechnisch gebied als hulporganisatie van de Duitse strijdkrachten fungeerde, wierf gaarne chauffeurs onder de bevolking van de bezette gebieden, en de NSB ging juist in deze tijd daar grif op in. Degenen, die zich aanmeldden, hadden het vooruitzicht op een minstens even goede salariëring als bij de *Waffen-SS* en beduidend minder risico's. Al gauw telde het *NSKK* een kleine 4000 Nederlanders in zijn gelederen, een aantal, dat tot september 1944 waarschijnlijk nog toegenomen zal zijn. Voor Mussert was het *NSKK* aanaantrekkelijk, omdat dit korps (eigenlijk een *Gliederung* van de Duitse zusterpartij) veel hartelijker met de NSB samenwerkte dan de SS. Een tijdlang nam het *NSKK* alleen leden van de NSB en de WA aan.[4] Mussert zou dan ook geregeld pogingen doen om het *NSKK* zoveel mogelijk tegen de SS uit te spelen, zonder noemenswaard resultaat. Als politieke kracht was dit lichaam totaal niet opgewassen tegen de SS.

(1) Nr. 57.
(2) Dagb. 991.
(3) Nr. 58.
(4) *Vijf nota's van Mussert*, p. 53; Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3, p. 15; Doc. II NSKK; *Documentatie. Status en Werkzaamheid van organisaties en instellingen uit de tijd der Duitse bezetting van Nederland*, z.pl., z.j., p. 266 e.v.

Onvoorwaardelijke steun aan de werving voor de *Waffen-SS* werd uiteraard wel door Feldmeijer gegeven. Op Himmlers vraag naar meer Nederlandse vrijwilligers reageerde hij onmiddellijk door op 15 februari 1941 de eerste van zijn vele snorkende oproepen aan zijn volgelingen te richten, waarin hij zei te verwachten, dat ieder van hen zich voor de *Standarte 'Westland'* zou melden, en meedeelde, dat hij zichzelf ook had aangemeld.[1] Van Rappard gaf hetzelfde voorbeeld met passende aansporingen aan zijn NSNAP-leden ('... toont, dat Gij Duitscher zijt ...').[2] Dat alles was niet meer dan normaal, het nieuwe was, dat Mussert nu ook dienstneming bij de *Waffen-SS* aanbeval, zij het niet zo krachtig en onvoorwaardelijk als Feldmeijer. In een oproep van hem van 14 februari aan de leden van de NSB, de WA en de Nederlandsche SS gaf hij, vermoedelijk ten overvloede, te kennen, dat in de *Standarte 'Westland'* de gelegenheid werd geboden een Nederlands bataljon te formeren, dat dit jaar mee zou vechten; nog steeds wenste Mussert de zelfzuchtige werving van de SS te zien als een genereus 'aanbod' om zijn NSB-ers een opleiding te geven in een uitgesproken Nederlandse eenheid, hetgeen zowel Nederland als de NSB ten goede zou komen.

'Het is', aldus Mussert, 'voor mij als Leider der N.S.B. een gewetensvraag van de grootste betekenis of ik dit streven moet bevorderen. Deze vraag heb ik beantwoord in den meest positieven zin en wel om de navolgende redenen ...', redenen, die typisch voor de overwegingen van Mussert uit die eerste fase van de bezetting waren: het was in Nederlands belang, dat Duitsland de oorlog zou winnen, en Engeland die zou verliezen; door een – zij het ook symbolische – bijdrage aan de militaire inspanning te leveren zou men in de overwinning kunnen delen; de *Standarte 'Westland'* was een mogelijkheid om weer een Nederlands leger op te bouwen, dat samen met de Duitse strijdkrachten een 'Germaanse weermacht' zou vormen, uiteraard onder het eenhoofdig bevel van Hitler; vandaar, dat men geen bezwaar hoefde te maken tegen het afleggen van een eed, op de *Führer* aller Germanen.[3]

Over doel en samenstelling van het bataljon had Mussert zijn eigen voorstellingen. Die bleken duidelijk uit de notities, die hij maakte voor een redevoering op 16 februari voor het NSB-kader.[4] 200 vrijwilligers wenste hij uit de Nederlandsche SS te halen, 300 uit Duitsland (vermoedelijk bedoelde Mussert daarmee de NSB-leden in dat land), 700 uit de WA, 300 uit de NSB zelf en daarbuiten. Dat zou het embryo van het Nederlandse leger moeten worden, althans, volgens Musserts plannenmakerij:

> 'Hoe ik het zou willen zien. Een Nederlandsch leger naast het Duitsche – Hoe het is: de kleine overwonnene ... Het aanbod der SS. – De bezwaren tegen de SS. De wijze van werving – De belediging van de Nederlandsche volksziel. Veel opgehelderd door het bezoek in München ... Hoe ik ons bataillon wil zien. Weten waarom het gaat ... Zij, die zullen terugkomen. 100% Nederlander – 100% N.S.B. Kerels.'

Het hoeft weinig betoog, dat het bataljon anders was dan Mussert het zou willen zien.

Op één punt bleek Mussert een reëler inzicht te tonen dan de SS oorspronkelijk gehad had. De bedoeling was immers een *regiment* van Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers te vormen. Daarbij zouden stellig de Nederlanders numeriek verre in de meerderheid zijn geweest. Na zijn bezoek aan de SS-kazerne te München sprak Mussert slechts over een te vormen *bataljon.* Bij de Duitse infanterie

(1) HSSPF 381 a. Vgl. p. 253.
(2) NSNAP 1 c.
(3) NSB 18 e, afgedrukt in *Proces Mussert*, p. 39, 40.
(4) NSB 18 e.

was dat een eenheid van een 1000 man (dat was althans de norm, waaraan vooral later vaak niet voldaan werd). In München waren er ten tijde van Musserts bezoek ongeveer 700 Nederlandse vrijwilligers[1], en meer dan de sterkte van een klein bataljon zouden de Nederlanders in '*Westland*' nooit bereiken, zoals men verderop nog zal zien. Daarnaast diende echter ook een nog geringer aantal Nederlanders in de *SS-Standarte* '*Germania*'. Bovendien werd bij het plaatsje Sennheim in de Elzas een speciaal kamp voor niet-Duitse vrijwilligers in de *Waffen-SS* opgericht, en in april ging de SS zelfs over tot de vorming van een tweede SS-regiment voor Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers. Ook dit alles zal de lezer in de volgende paragrafen nog tegenkomen. Himmler verruimde de toelatingseisen[2], de NSB maakte thans positieve propaganda voor dienstneming bij de *Waffen-SS*, zij het nog niet zo veelvuldig en enthousiast als later het geval zou zijn. Op 28 februari vertrok onder ostentatief vertoon een groot contingent vrijwilligers voor de *Waffen-SS* uit Den Haag: een driehonderd NSB-ers, een honderdvijftig leden van de Nederlandsche SS, die in december 1940 uit München waren afgezwaaid en nu weer waren opgeroepen, en ook een honderdvijftigtal vrijwilligers, die niet tot NSB of SS behoorden.[3]

Die toevloed van Nederlandse vrijwilligers lag nog aanzienlijk beneden het aantal, dat Himmler had willen hebben. Hij had er bovendien haast mee.[4] Desalniettemin deden er medio maart 1941 reeds 1.404 Nederlanders dienst in de *Waffen-SS*, hetzij in '*Westland*', hetzij in het opleidingsdepôt van '*Germania*' te Hamburg, of in het kamp Sennheim. Het aantal aanmeldingen was veel groter geweest: sinds mei 1940 waren er in totaal 5.346 Nederlanders voor krijgsdienst in de *Waffen-SS* gekeurd, waarvan 2.831 goedgekeurd. Daarvan waren er bijna 1.400 man òf meteen al niet komen opdagen, of waren na een paar dagen of weken dienst in de kazerne weer naar huis vertrokken.[5] De meerderheid van die laatste categorie had, mag men aannemen, bestaan uit de grote groep ontevredenen, die in 1940 kortere of langere tijd in de SS-kazerne te München hadden rondgelopen.

Het jaar 1941 bracht verbetering in de condities van de dienst. Althans in '*Westland*'; de klachten van de Nederlandse vrijwilligers in dit regiment verdwenen weliswaar niet, maar werden veel geringer in vergelijk met de voorafgaande periode.[6] Ook zou het regiment in het verloop van de verdere oorlogsjaren in vergelijk met andere eenheden van de *Waffen-SS*, waarin Nederlandse vrijwilligers dienden, gunstig blijven afsteken. Nu was de *Standarte* '*Westland*' juist bij uitstek de eenheid, waar de overtuigde Nederlandse politieke SS-man naar toeging, de SS-man, die al voor zijn politieke formatie scherp naar fysieke, bepaalde geestelijke, en *rassische* maatstaven was geselecteerd, en juist dit type nu accepteerde over het algemeen de zware discipline en al het 'Duitse gedoe', en de typische sfeer in een *Waffen-SS* formatie zonder meer. Wel waren de Nederlanders in '*Westland*' allerminst allemaal afkomstig uit het Nederlandse SS-milieu. Velen kwamen juist door hun dienst in dit onderdeel van de *Waffen-SS* tot een al dan niet actief lidmaatschap van de Nederlandsche SS. Daarentegen mag men anderzijds ook wel veronderstellen, dat de niet-adapteerbare elementen, de kankeraars, de geheel onbruikbaren, degenen die al te nationaal gezind met een anti-Duits tintje bleken te zijn en bijvoorbeeld niet tegen Engeland wensten te vechten, merendeels vóór januari 1941 vrijwillig of misschien ook wel gedwongen naar huis zijn teruggekeerd. Wat overbleef, paste zich zonder al te veel strubbelingen aan de SS-omgeving aan.

(1) Doc. I H. C. van 't Hof.
(2) Nr. 59.
(3) Fernschreibstelle RK 6577, 6624, 6636.
(4) Vgl. nr. 57.
(5) Telex van Leib aan Berger 18 maart 1941, Fernschreibstelle RK 6712. De gegevens in dit stuk zijn echter niet allemaal duidelijk en wel eens met andere informaties in tegenspraak.
(6) In maart 1941 weigerden 50 Nederlanders bij de *Standarte* '*Germania*' dienst en verlangden terugkeer naar huis; de SS meende, dat hier sprake zou kunnen zijn van 'dieselben Anfangserscheinungen wie bei Westland'. (Fernschreibstelle RK 6718).

Op 1 december 1940 werden de *Standarte 'Westland'*, de voor Noorse en Deense vrijwilligers aangewezen *Standarte 'Nordland'*, en de overwegend Duitse *Standarte 'Germania'* samengevoegd in divisieverband, uiteraard met nog andere speciale eenheden, nodig om een volwaardige divisie te vormen, zoals het *SS-Artillerie-Regiment 5*. De naam van deze vijfde divisie van de *Waffen-SS*, die oorspronkelijk *'Germania'* luidde, werd om verwarring met de gelijknamige *Standarte* te voorkomen, al een maand later gewijzigd in *'Wiking'*.[1] Eind maart, begin april werden de verspreid liggende onderdelen op één oefenterrein in divisieverband geconcentreerd, en tactisch onder een *Heeresgruppe* van de *Wehrmacht* geplaatst; 'Die Befugnisse des Reichsführers-SS auf dem Gebiet der weltanschaulichen Erziehung, der Besetzung der Führer- und Unterführerstellen, sowie der Ersatzgestellung bleiben hierdurch unberührt', werd daarbij bepaald.[2] De tactische onderschikking aan de *Wehrmacht* was een voorbode van komende actie.

Commandant van de nieuwe *SS-Division 'Wiking'* werd *SS-Brigadeführer* Felix Steiner[3], die in de jaren dertig van de *Reichswehr* naar de *SS-Verfügungstruppe* was overgegaan. Daarin had hij met andere voormalige *Reichswehr*-officieren als Paul Hausser iets van de opvattingen en de sfeer der Pruisische beroepsmilitairen gebracht. Met de kanttekening, dat Steiner waarschijnlijk zijn toevlucht bij de gewapende SS had gezocht, omdat hij daar met zijn moderne ideeën over gevechtstactiek beter terecht kon dan bij het meer conservatieve leger.[4] Tijdens de oorlog bleek Steiner ook in tegenstelling tot de meeste SS-officieren begrip en tact ten opzichte van de Germaanse vrijwilligers op te brengen, hetgeen hem in die kringen zeer populair maakte.[5] De Duitse *SS-Führer* onder hem wees hij op de noodzaak om hun ondergeschikten, en dan juist de niet-Duitse, op menselijke en redelijke wijze tegemoet te treden. Een order van deze strekking, door hem op 22 januari 1942 uitgevaardigd, publiceerde hij na de oorlog in zijn uitermate idealiserende boek over de niet-Duitse vrijwilligers[6] teneinde te laten uitkomen, hoe goed de sfeer in de *Waffen-SS* toch wel geweest was. Naar onze mening zou ook zonder andere gegevens juist dat bevel van hem erop wijzen, dat de verhoudingen in de *Waffen-SS* tussen Duitsers en niet-Duitsers wel wat te wensen overlieten; de herhaalde bevelen van Himmler over deze materie zeggen ook wel iets. Desondanks was de situatie in *'Wiking'* vergelijkenderwijs goed, de stemming onder de Nederlandse vrijwilligers bepaald beter dan in het later opgerichte Nederlandse legioen.[7] De divisie behoorde tot de zes of zeven elitedivisies van de *Waffen-SS* met een tamelijk hoog ontwikkeld *esprit de corps* – dat vreemde mengsel

(1) CDI 83 E; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 133, noemt zonder verdere bronaanduiding september 1940 als tijd van oprichting, de divisie-commandant Steiner zegt de opdracht tot opstelling van de divisie op 1 november 1940 te Hilversum te hebben gekregen (*Freiwilligen*, p. 61).
(2) Strassner, *Wiking*, p. 352.
(3) Geb. 23 mei 1896 te Stallupönen (Oost-Pruisen). Officier in de eerste wereldoorlog, daarna leider van een vrijkorps in Memelland in 1918, vervolgens officier in de *Reichswehr* tot 1933. In 1935 bataljonscommandant bij de *SS-Verfügungstruppe*, een jaar later commandant van de *Standarte 'Deutschland'*. Met dit regiment in de strijd in Zeeland in de meidagen van 1940. Eind 1940 benoemd tot commandant van de SS-divisie *'Wiking'* in de rang van *Brigadeführer*. In Mei 1943, inmiddels geavanceerd tot *SS-Obergruppenführer*, bevelhebber van het *III. (germanische) SS-Panzer-Korps*. In januari 1945 benoemd tot bevelhebber van de *11. Panzer-Armee*.

Op 21 april 1945 gaf Hitler een onvoorwaardelijk bevel aan Steiner, inmiddels bevelhebber van een *Armeegruppe*, die uit een losse verzameling van zeer gehavende *Wehrmacht*- en SS-eenheden bestond, om Berlijn te ontzetten. Het bericht, dat Steiner geen offensief had ingezet, deed Hitler, die zich thans door zijn SS verraden voelde, besluiten om in Berlijn te blijven, en daar het einde af te wachten. (P 62; Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 16–22; Steiner, *Freiwilligen*, p. 326, 327; Stein, *Waffen-SS*, p. 238–242).
(4) Zie p. 48.
(5) O.a. Helsloot, Vrijwilligers, p. 15.
(6) Steiner, *Freiwilligen*, p. 64, 65.
(7) Zie ook nr. 144.

van huurlingenkameraadschap en halfverwerkte, aan eigen behoeften aangepaste nazi-fraseologie, dat zo typerend voor de *Waffen-SS* is geweest, en dat ook een belangrijke factor is geweest bij de opmerkelijke militaire prestaties van deze elite-divisies. Wat de *SS-Division 'Wiking'* betreft, was die betrekkelijk goede sfeer, vanuit SS-standpunt gezien dan, niet alleen te danken aan het feit, dat de divisie een kern van fanatieke Nederlandse, Vlaamse en Scandinavische nazi's aantrok, maar wel degelijk ook aan Steiner.

De eerste commandant van de *Standarte 'Westland'* was *SS-Standartenführer* Hilmar Wäckerle[1], een typisch exemplaar van het soort SS-officier, dat anders dan Steiner onbelast door een *Reichswehr*-verleden de *Verfügungstruppe* had helpen opbouwen: agressief, *draufgängerisch*; een fanatieke, noch zichzelf, noch anderen ontziende stoottroeper. Als bataljonscommandant bij de *SS-Standarte 'Der Führer'* had hij in mei 1940 een beslissend aandeel gehad in de doorbraak door de Grebbe-linie, zij het, dat daarbij ook wel bepaald unfaire methoden gebruikt waren.[2] Wäckerle had stellig een fraaie carrière in de *Waffen-SS* voor zich, maar sneuvelde reeds bij het begin van de Russische veldtocht. Van de overige officieren hoeft hier verder alleen de *SS-Standartenführer* Jürgen Wagner genoemd te worden, in 1942 commandant van de *Standarte 'Germania'*, sinds medio 1943 commandant van het Nederlandse legioen, dat toen in een SS-brigade omgevormd was.[3]

Het was echter de SS-officier van het Wäckerle-type – de voorgeschreven term *SS-Führer* is in meer dan één opzicht hier juister – en daarbij over het algemeen van de jongere jaargangen, dat de toon in de divisie *'Wiking'* en trouwens in de *Waffen-SS* in het algemeen aangaf: het agressieve, branie-achtige type, dat de oorlog niet als plicht, of zelfs roeping, maar als levensvervulling zag; onverschillig tegenover eigen of andermans leven, onverschillig ook tegenover de bestaande militaire tradities en militaire code, onmiddellijk bereid zonder dringende noodzaak zichzelf en eigen ondergeschikten op te offeren, onmiddellijk bereid ook de oorlogsregelen met voeten te treden; vaak van geringere sociale achtergrond en educatie dan de gemiddelde beroepsofficier van de *Wehrmacht*, en door de hier genoemde kenmerken, typisch voor de SS-stijl in het algemeen, ook van het traditionele Duitse officierstype afwijkend.[4] Zeker, de meesten van hen maakten zich de officiële SS-dogmatiek maar zeer gedeeltelijk eigen, en sommigen bezagen zekere ideeën van Himmler met scepsis of ridiculiseerden die zelfs wel eens. De ideologie, die zij opgedrongen kregen, was wellicht slechts een dunne sluier van rechtvaardiging om geheel in de oorlog als levensvervulling op te gaan. Dat maakte deze jonge *SS-Führer* even wel niet minder typerend voor de levenshouding der SS. Mocht de *Waffen-SS* tijdens de oorlog ook steeds meer naar de *Wehrmacht* toegroeien, een bepaalde SS-sfeer en -stijl, duidelijk verschillend van die in de *Wehrmacht*, bleef altijd behouden, met name in elite-divisies als *'Wiking'*.[5] Geen wonder, dat de echte Nederlandse SS-man, de strijder voor het komende Germaanse rijk, dat uit de Germaanse kameraadschap aan het oorlogsfront zou ontstaan, zich in deze

(1) Geb. 24 nov. 1899 te Forchheim. In 1913 bij het Beierse cadettenkorps, in 1918 aan het front in Frankrijk, na afloop van de oorlog bij een vrijkorps. Studeerde vervolgens landbouwkunde, tot 1933 als rentmeester op een landgoed werkzaam. Lid van de *NSDAP* in 1922 en 1923, maakte de *Hitler-Putsch* van november 1923 mee, ageerde daarna tegen de separatisten in de Palts. Sinds 1931 weer lid van de *NSDAP*, nu ook van de SS. Enige maanden lang in 1933 de eerste commandant van het concentratiekamp Dachau (zie p. 43). Bekleedde nog enige andere functies in de SS, o.a. sinds 1935 als bataljonscommandant bij de *Verfügungstruppe*, al snel in de rang van *SS-Obersturmbannführer*. In deze rang en functie had hij een belangrijk aandeel in de gevechten om de Grebbeberg in de mei-dagen van 1940 (zie nr. 40). Op 4 juni van dat jaar benoemd tot commandant van de alsnog te vormen *Standarte 'Westland'*, in augustus tot *SS-Standartenführer* bevorderd. Op 2 juli 1941 in Rusland gesneuveld (P 110).

(2) Zie nr. 40, noot 8.

(3) Zie voor hem p. 366, noot 7.

(4) Vgl. Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 23; Stein, *Waffen-SS*, p. 291, 292.

(5) Zo ook de conclusie van Stein, *Waffen-SS*, p. 294.

divisie thuis voelde. Wij zullen later nog ingaan op de vraag, welke reacties de verschillende categorieën Nederlandse vrijwilligers op hun ervaringen in de *Waffen-SS* te zien gaven, maar hier zij reeds een uitspraak vermeld van één, die al overtuigd was, en in '*Wiking*' daarin nog gesterkt werd, getuige zijn uitlatingen aan een medestander in Nederland:

> 'Het eenige wat in dezen tijd waardevol bij den germaan is, is het soldatische, wat weer niet zeggen wil, dat iedere krijgsman soldatisch is en ieder, die geen wapenrok draagt, niet deugt. Het gaat er hier slechts om, welke de Gesinnung, het 'innere Gesetz' bij ieder afzonderlijk is. Het is mij tot mijn voldoening inderdaad gelukt, mij sinds mijn vertrek uit Holland in September, niet weinig om te vormen in de richting, die de Reichsführer van ons verlangt en ik hoop, dat het jou, zij het ook onder moeilijkere omstandigheden, zal gelukken, in hoogere mate soldatisch te worden dan onze omgeving. Daar de tijd me ontbreekt om me duidelijk uit te drukken, raad ik je aan, onmiddellijk en zonder uitstel verschillende boeken van Kurt Eggers aan te schaffen, en wel in de allereerste plaats het boekje 'Von der Freiheit des Kriegers'.'[1]

Natuurlijk, niet iedere SS-man was zich bewust van de geestelijke achtergrond of de ideologische kern van de SS. Soms waren zij daar zelfs zeer ver van verwijderd. En zeker gold dit voor ontelbare leden van de *Waffen-SS*, Duitsers of niet-Duitsers. De overtuigde SS-mannen, de 'echte SS-ers', vormden zeer zeker maar een minderheid.[2] Het aantal militairen in de divisie '*Wiking*', dat naar de boeken van Jünger of Eggers greep, zal misschien op de vingers van één hand af te tellen zijn geweest, en het is de vraag, of iemand als Wäckerle daartoe behoord heeft. Maar de sfeer in deze divisie, evenals in de andere elite-divisies van de *Waffen-SS* als de *Leibstandarte* en '*Das Reich*' werd bepaald door die mentaliteit, die in de werken van de genoemde schrijvers een litteraire expressie kreeg en in de prestaties en de wandaden van de *Waffen-SS* een concrete uitdrukking.

De divisie deed in het voorjaar van 1941 niet mee aan de Balkan-veldtocht van de Duitsers. Dat deden enkele individuele Nederlandse extreme nazi's als Feldmeijer en Van Rappard wèl, als militair in de *Leibstandarte* '*Adolf Hitler*'.[3] Kort na het begin van de inval in de Sowjet-Unie werd '*Wiking*' in de strijd in het oosten geworpen, waarin de formatie tot het einde van de oorlog zou blijven. Ingedeeld bij een pantserkorps aan het zuidelijk deel van het front rukte de divisie in 1941 op tot aan de Mius, een riviertje, dat in het noord-oostelijke deel van de zee van Azow, niet ver van de benedenloop van de Don, uitmondt. Daar moest men een half jaar in de verdediging gaan tot het begin in juli 1942 van het Duitse zomer-offensief, dat de divisie tegen het einde van het jaar tot midden in de Kaukasus bracht. Het Russische offensief bij Stalingrad op het eind van 1942 noopte de Duitse troepen in de Kaukasus echter tot een snelle terugtocht om niet afgesneden te worden. In 1943 en 1944 trok '*Wiking*' terug langs een route, die over het algemeen even ten noorden van de opmarsroute van de jaren 1941 en 1942 lag. De divisie moest harde gevechten leveren, o.a. bij Charkow in de nazomer van 1943, en vooral in de zg. *Kessel*, een ingesloten gebied, ten westen van Tsjerkassy, waaruit de divisie in februari 1944 met andere SS- en *Wehrmacht*-eenheden slechts met zeer grote verliezen ontsnapte. In augustus 1944 nam '*Wiking*' deel aan een tegenoffensief bij Warschau, waardoor de Duitsers onder meer de gelegenheid kregen de Poolse opstand in die stad neer te slaan. Vanaf de eerste dag in 1945 moest '*Wiking*' meedoen aan de nutteloze tegenoffensieven in Hongarije, die Hitler voornamelijk om prestige-redenen beval. De divisie werd

(1) Brief aan D. Hatenboer 10 april 1942, Doc. I De Zomer; zie voor Eggers en zijn boek ook p. 207, 208.
(2) Men mag veronderstellen, dat wat hier over de Nederlanders in '*Wiking*' en trouwens in het algemeen de Nederlanders in de *Waffen-SS* wordt gezegd, in principe ook voor de Vlamingen, Noren en Denen gegolden heeft. De problematiek der andere Germaanse vrijwilligers verschilde in wezen niet van die der Nederlandse, tot wie wij ons uiteraard bepalen.
(3) *DZ* 10 maart en 22 juni 1941; *Nat. Dagbl.* 13 juni 1941; nr. 377.

tenslotte door de Sowjet-troepen over de Oostenrijkse grens gedrongen, maar wist grotendeels over de Amerikaans-Russische demarcatielinie te komen, en capituleerde voor de Amerikanen.[1]

De 'Wikingers' hadden in de tussentijd heel wat meegemaakt: Hitler ging er met het toenemen van de militaire tegenslagen steeds meer toe over om zijn beste SS-divisies op de knelpunten van het front in te zetten. Tot die categorie hoorde de divisie '*Wiking*' stellig. Dit feit, en de speciale gevechtsstijl van de *Waffen-SS* brachten uiteraard hoge verliezen met zich mee, niet alleen onder soldaten en onderofficieren, maar ook en met name onder de officieren. Dat was trouwens karakteristiek voor de hele *Waffen-SS*, evenals het feit, dat ook in de hogere officiersrangen de verliezen gevoelig waren: wij vermeldden reeds het sneuvelen van Wäckerle, de regimentscommandant van '*Westland*'. Dit lot trof meerdere officieren van '*Wiking*' in dergelijke en hogere posities.[2]

Uiteraard trachtte men de divisie voortdurend aan te vullen, hetgeen althans tot het laatste stadium van de oorlog redelijk goed gelukt moet zijn: in september 1944 was de reële sterkte van de divisie zelfs iets boven het voorgeschreven aantal van omstreeks 18.000.[3] Men krijgt trouwens uit de cijfers de indruk, dat het duidelijk de politiek van het *SS-Führungshauptamt* was om de elite-divisies personeel en materieel geheel op peil te houden ten koste van de later gevormde, minder hoog aangeslagen divisies. De lezer houde hierbij in het oog, dat er voortdurend (een normale militaire praktijk trouwens) een uitwisseling van allerlei onderdelen met andere SS-divisies plaatsvond. Zo verdween in maart 1943 het regiment '*Nordland*' om de kern van een gelijknamige divisie te vormen[4], maar '*Wiking*' kreeg er een bataljon Esten voor in de plaats. Later kreeg de divisie ook de *SS-Sturmbrigade* '*Wallonien*' onder zich; de nazi-propaganda zou in 1944 uitvoerig het helden-epos schilderen van de brigade, en nog meer van de commandant, *SS-Hauptsturmführer* Léon Degrelle, tijdens de doorbraak uit de *Kessel* van Tsjerkassy.[5] Dit bij wijze van voorbeeld; dergelijke mutaties vonden herhaaldelijk plaats. Omstreeks eind 1942 veranderde de *SS-Division* '*Wiking*' zoals alle gemotoriseerde SS-infanterie-divisies van naam in *SS-Panzer-Grenadier-Division* '*Wiking*'. De toevoeging 'Panzer-Grenadier' betekende slechts, dat het hier gemotoriseerde infanterie betrof; een werkelijke verandering voltrok zich niet. Dat gebeurde wel een goed jaar later. Evenals de andere zes of zeven elite-divisies van de *Waffen-SS* werd '*Wiking*' toen omgezet in een *SS-Panzer-Division*. Dit wees wel op een verandering in de samenstelling. Concreet betekende het, dat de kleine tank-afdeling uitgebreid werd tot een geheel tank-regiment.[6] Aangezien '*Wiking*' sinds de eerste gevechtsactiviteiten als even goed als de *Leibstandarte* en de andere oude elite-divisies gold[7], werd zij ook in de laatste oorlogsjaren in vergelijking met *Wehrmacht*-divisies en de SS-divisies van het tweede plan rijkelijk van modern materiaal voorzien.[8]

Het depot, waar de divisie '*Wiking*' voortdurend Germaanse vrijwilligers als aanvulling voor de geleden verliezen vandaan haalde, was het *Ersatzbataillon* '*Westland*', dat in een kazerne even

(1) Zie Klietmann, *Waffen-SS*, p. 134–137, verder Strassner, *Wiking*, *passim*, en de desbetreffende passages in Steiner, *Freiwilligen*, en Stein, *Waffen-SS*.
(2) De *Waffen-SS* had op het eind van de oorlog 36 generaals verloren, ofwel bijna één generaal per divisie, zoals Stein pregnant opmerkt (*Waffen-SS*, p. 289).
(3) Wanneer wij de *Ist-Stärke* van 10 sept. 1944 van 18.016 man en de *Soll-Stärke* van tien dagen later van 17.797 man zo mogen interpreteren (Strassner, *Wiking*, p. 433, en Klietmann, *Waffen-SS*, p. 512).
(4) Weggelaten passage in nr. 349; Strassner, *Wiking*, p. 203; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 512.
(5) Zie ook Strassner, *Wiking*, p. 229 en Klietmann, *Waffen-SS*, p. 261; vgl. p. 310, 311.
(6) Stein, *Waffen-SS*, p. 203, 209, 210; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 134, 140; Strassner, *Wiking*, p. 226; data en andere gegevens zijn vaak tegenstrijdig; onze samenvatting hier pretendeert een redelijke benadering te zijn.
(7) Zie ook nr. 76.
(8) Stein, *Waffen-SS*, p. 209, 210; zelfs in april 1945 kreeg de divisie volgens Strassner, *Wiking*, p. 345, 346, nog overvloedige aanvulling aan mensen en nieuw materiaal.

buiten Klagenfurt gelegerd was.[1] Daar kregen de rekruten hun militaire opleiding, daarheen werden ook de lichtgewonde Germaanse vrijwilligers uit de divisie heengebracht, die uit het ziekenhuis waren ontslagen en van wie men spoedige genezing en een nieuwe frontinzet mocht verwachten; dat was trouwens de normale praktijk in de *Ersatz*-eenheden van de *Waffen-SS*-formaties. Het depot te Klagenfurt deed niet alleen dienst als opleidingseenheid voor Nederlanders en Vlamingen, maar ook voor Noren en Denen. Oorspronkelijk schijnt er wel een *E-Btl. 'Nordland'* geweest te zijn, waar de Scandinavische rekruten werden opgeleid; hun aantal was echter zo klein, dat men besloot dit depot op te heffen.[2] Dat de Noren en Denen voortaan in het *E-Btl. 'Westland'* werden opgeleid, was niet zo'n bezwaar. Het hoorde tot de politiek van de hogere SS-leiding om de verschillende nationaliteiten in volwaardige SS-divisies als '*Wiking*' zoveel mogelijk te versmelten, en de nationale scheidingsgrenzen tussen regimenten of bataljons zo vaag mogelijk te houden, net genoeg om de werving in de desbetreffende landen te kunnen stimuleren door met zogenaamd nationale eenheden te kunnen schermen.[3] In februari 1943 telde het *Ersatzbataillon 'Westland'* 121 Noren en 366 Denen, grote aantallen, als men bedenkt, dat tezelfdertijd in de divisie '*Wiking*' te velde 131 Noren en 199 Denen dienst deden. In die tijd bedroeg het aantal Nederlanders te Klagenfurt 625, in de divisie zelf 790.[4] Dat laatste getal ligt in dezelfde orde van grootte als het aantal Nederlanders, dat aan het begin van de campagne tegen de Sowjet-Unie in de divisie meevocht: 630 man; in september waren het er 821.[5] Alles tezamen dus maar een zeer krap bataljon, waarbij men nog moet bedenken, dat een aantal van die Nederlanders niet in '*Westland*', maar in andere onderdelen van de divisie, '*Germania*' bijvoorbeeld, dienden.[6] In het algemeen vormden de niet-Duitsers met inbegrip van Finnen en Esten, die – volgens de door oorlogsnoodzaak soepeler SS-begrippen uit 1942-1943 – ook Germanen waren, onbetwistbaar een minderheid in de als pan-Germaans gepropageerde divisie '*Wiking*' van ongeveer 7 tot 12%.[7]

Van die 790 Nederlanders, die in februari 1943 in '*Wiking*' streden, was er maar één officier (wel volgden in die tijd 75 Nederlanders de officiersopleiding aan de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz).[8] Toen in 1940 en 1941 de *Standarte 'Westland'* gestalte kreeg, maakten de Duitsers nog niet de fout, die zij later bij de oprichting van het Nederlandse vrijwilligerslegioen zouden maken: de belofte aan Nederlandse ex-officieren, dat zij in de komende formatie meteen hun oude rang zouden krijgen. In de *Waffen-SS* was het de Nederlanders echter vanaf het begin duidelijk geweest, dat het bekleden van een vroegere militaire rang afhankelijk zou zijn van de prestaties van de man – en het was

(1) De naamgeving varieert nogal eens. Volledig heet het: *Ausbildungs- und Ersatzbataillon*; de gebruikelijke afkorting is *E-Btl.*, gevolgd door de naam van de divisie, brigade, of regiment, waarbij het depot hoort, in dit geval dus '*Westland*'. De gepantserde troepen van de divisie en andere speciale eenheden hadden evenwel hun eigen opleidingsdepots (mededeling van Ph. Buss, van wie onlangs een studie onder de titel: *The Non-Germans in the German Armed Forces, 1939–1945* (M. A. thesis Univ. of Kent, gehect.), 1974, verschenen is).
(2) Mededelingen van Ph. Buss.
(3) In maart 1943 herhaalt Himmler een order, waarbij de *Standarte 'Germania'* onderdanen van alle Germaanse volkeren moet omvatten, dus Nederlanders, Noren, enz., tot en met Liechtensteiners toe, zoals Himmler uitdrukkelijk beveelt (weggelaten passage in nr. 349).
(4) H 1083 : 7011-14.
(5) H 655 : 5032; Strassner, *Wiking*, p. 434. Wat de door deze auteur opgegeven sterkte medio 1943 betreft: 130 Nederlanders en 619 Vlamingen, heeft hij kennelijk deze twee getallen verwisseld.
(6) Het *Ersatzbataillon 'Germania'* lag sinds april 1941 te Arnhem; dit bataljon verzorgde enige tijd bepaalde opleidingscursussen voor WA-mannen zonder dat deze daardoor in de *Standarte 'Germania'* terechtkwamen (zie nrs. 126 en 210).
(7) In juli 1941 (Finnen niet inbegrepen, zie nr. 76, noot 5): 1142 niet-Duitsers, in sept. 1416, in feb. 1943: 1709. De divisie-sterkte heeft in de loop der jaren minimaal 11.000 en maximaal 20.000 man bedragen (bronnen als bij noot 5).
(8) H 1083 : 7011-12.

duidelijk, dat de onderofficieren en de officieren van het vroegere Nederlandse leger om *SS-Unterführer*, laat staan *SS-Führer* te worden, op zijn minst een gedegen aanvullende opleiding dienden te krijgen. De animo in deze kringen om het vijandelijk uniform aan te trekken, was echter zeer gering.[1] De *Waffen-SS* moest het hoofdzakelijk hebben van Nederlanders, die of als gewoon soldaat, of in het geheel niet gediend hadden.

Deze Nederlanders kregen de meest realistische opleiding, die men kan bedenken: namelijk als frontsoldaat in de veldtocht tegen de Sowjet-Unie. Wie dat goed doorstond, mocht op een zekere ervaring en kennis bogen. Velen van hen, die in de zomer van 1940 in München of in 1941 in de *Waffen-SS* waren terechtgekomen, werden later in onderofficiersrangen instructeurs, pelotonscommandanten e.d. van later opgerichte, speciaal voor Nederlandse vrijwilligers bestemde formaties van de *Waffen-SS*. Daar ging men, in tegenstelling tot de *Wehrmacht*, uit van het niet onredelijke beginsel, dat wie op het slagveld bewees leiderscapaciteiten te hebben, dan ook leider moest kunnen worden. De *Waffen-SS* liet dan ook de Germaanse soldaat, die bewezen had wat te kunnen, doorgaans wel opklimmen tot *SS-Unterführer*, of via de *SS-Junkerschule* tot hoger dan dat. Posities van de eerste rang, zoals regimentscommandant en dergelijke, werden echter nooit door Nederlanders bereikt. Werkelijk Nederlandse eenheden zouden ook nooit ontstaan, ondanks enige aanzetten, die een bedriegelijke schijn daarvan hadden.

C. De Standarte 'Nordwest'

Al lang voor de inval in de Sowjet-Unie was Himmler op de hoogte van wat er ging gebeuren, en al lang was hij vastbesloten zijn niet geringe aandeel in de onderwerping en de overheersing van dit enorme gebied te verkrijgen. Tot de onderwerping diende zijn *Waffen-SS* een duidelijke bijdrage te leveren; het feit, dat zijn kostbare SS-divisies aan het front onder het tactisch bevel van de *Wehrmacht* zouden komen, moest hij dan maar op de koop toe nemen. Dat betekende, dat in de nog resterende tijd voor de inval de *Waffen-SS* zo snel mogelijk uitgebreid moest worden, voorzover niet met Duitse, dan met Germaanse vrijwilligers. Nu was niet alleen in Duitsland het aanbod van vrijwilligers, die aan de strenge SS-keuringsmaatstaven voldeden, beperkt door de tegenwerking van de *Wehrmacht*. In de Germaanse landen, waar het gros van de bevolking afwijzend tegenover de bezetter stond, was het ook allerminst eenvoudig om voldoende jongemannen van het gewenste soort te vinden.

Himmler was nu echter bereid ook met een iets minder soort genoegen te nemen. Daartoe liet hij begin april 1941 het opleidingsbataljon van de *Standarte 'Germania'* verhuizen van Hamburg naar Arnhem[2]; in de plaats daarvan werd te Hamburg een *SS-Freiwilligen-Standarte 'Nordwest'* opgericht, waarin Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers terecht konden, die niet in alle opzichten aan de fysieke en raciale eisen van de SS vermochten te voldoen; zo hoefden zij voor intrede in het nieuwe regiment slechts 1.65 meter lang te zijn in plaats van de tot nu toe vereiste 1.70 meter. Praktisch zouden deze vrijwilligers wel geheel de status van volwaardige leden van de *Waffen-SS* krijgen, onder meer in materieel opzicht, maar Himmlers ideologisch purisme was toen nog wel zo groot, dat hij niet toestond hen formeel bij de SS in te lijven. Het woord *'Freiwilligen'* in de regimentsaanduiding gaf aan, dat het hier een B-keuze van rekruten[3] (en zeer strikt genomen niet-SS-

(1) Zoals ook Steiner, *Freiwilligen*, p. 61, moet erkennen. Vgl. p. 344, 345.
(2) Fernschreibstelle RK 6823, 6836.
(3) Nr. 65; dat het hier vanuit SS-standpunt gezien een wat minder soort rekruten zou betreffen, staat weliswaar niet met zoveel woorden in dit document, maar blijkt ook uit andere gegevens in H 821 : 5965; Doc. II Waffen-SS, werving; RvT 93 : 80947. Zie ook Stein, *Waffen-SS*, p. 150; voor de naamaanduiding Klietmann, *Waffen-SS*, p. 471, in 1941 al gebruikelijk.

leden) betrof. Tot commandant van het nieuwe regiment werd *SS-Standartenführer* Otto Reich benoemd, een figuur, over wie de lezer beslist nog nader zal vernemen.

Hoeveel Nederlanders zich voor '*Nordwest*' hebben aangemeld en goedgekeurd zijn, is als meestal bij deze zaken onbekend. Naar onze schatting kan dit aantal ook niet ver van bataljonssterkte zijn geweest.[1] Onder hen schijnen zich relatief meer NSB-leden bevonden te hebben dan het jaar tevoren te München het geval was geweest[2], hetgeen gezien Musserts proclamatie van 14 februari niet onlogisch lijkt. Evenals bij de oprichting van de *Standarte* '*Westland*' het geval was, bleken de Duitsers – de *Ergänzungsstelle* der SS in Den Haag in de eerste plaats – niet kieskeurig te zijn in hun wervingsmethoden. Ook thans werd weer allerlei voorgespiegeld over banen bij de politie e.d. Anderzijds werd door de *Waffen-SS*-officieren te Hamburg toch meer duidelijkheid betracht; wanneer het de nieuw aangekomen Nederlander of Vlaming na een paar weken niet beviel, mocht hij weer naar huis gaan. Daarvan maakten naar het schijnt slechts een klein aantal vrijwilligers gebruik.[3] Moeilijkheden waren er evenwel toch, ook al doordat *SS-Hauptsturmführer* Leib en zijn staf van het Haagse rekruteringsbureau rijp en groen hadden aangeworven. Berger berichtte hem op 27 mei, dat volgens het *SS-Führungshauptamt* er zoveel voor velddienst ongeschikte

> 'und sonstige unmögliche Männer eingewiesen worden seien, dass es nicht möglich sei, aus denselben Soldaten zu machen. Dazu kämen erhebliche religiöse Schwierigkeiten.'

Het *SS-Führungshauptamt* was van plan een deel der manschappen weer naar huis te sturen. Berger gaf Leib bevel voortaan strengere maatstaven bij de keuring aan te leggen[4] – met tegenzin, naar wij vermoeden. Ook al omdat de tijd drong: de overval op de Sowjet-Unie was zeer nabij, en tegen deze tijd moet Berger daarvan zeker op de hoogte geweest zijn.

Uiteraard hoopten de Duitsers, zodra de 'eindstrijd tegen het bolsjewisme' zou zijn uitgebroken, het anti-communistische deel van de bewoners der bezette gebieden in West-Europa voor zich te winnen. Velen zouden misschien hun anti-communisme laten prevaleren boven eventuele bezwaren tegen de nationaal-socialistische bezetter, en een bepaald aantal zou dan wellicht wel geneigd zijn in nationale formaties zij aan zij met Duitse troepen tegen de gemeenschappelijke bolsjewistische vijand te strijden. Misschien peinsde Himmler tegen juni 1941 over de mogelijkheid, zijn militaire formaties uit te breiden met dergelijke nationale legioenen uit de Germaanse landen – voor Romaanse en Slavische vrijwilligers had hij toen nog geen belangstelling. Zulke legioenen met een nationale tint zouden niet alleen aantrekkelijk zijn voor hen, wier houding tegenover het nationaal-socialistische Duitsland aarzelend was, maar ook voor de inheemse nazi-partijen zelf, wier nationaal-socialisme toch in de eerste plaats nationalisme was.[5]

Tot het uur van de inval moesten dergelijke gedachten natuurlijk binnenskamers blijven. De vrijwilligers in de regimenten '*Westland*' en '*Nordwest*' (en in alle andere regimenten trouwens) moesten erop voorbereid zijn eens tegenover Britse troepen te staan. Als zij tenminste nog de kans zouden krijgen deel te nemen aan wat voor hen nu de eindfase van de strijd tegen Engeland leek te zijn. Tegen medio 1941 liepen hier en daar onder anti-Duits gezinde Nederlanders welis-

(1) Dit op grond van verschillende gegevens: nrs. 73, 75, 80; Fernschreibstelle RK 6850, 6876, 6898. Bene noemt in juli 1941 een getal van 2.000 Nederlanders, hetgeen veel te hoog is, evenals zijn opgave van 4.000 Nederlanders, die notabene allemaal uit de NSB en de NSNAP afkomstig zouden zijn, in '*Westland*' (FOSD 4803 : 237277-9).
(2) Helsloot, Vrijwilligers, p. 19.
(3) A.v.
(4) Fernschreibstelle RK 7150.
(5) Volgens Stein besloot Himmler daarom tegen juni 1941 nationale legioenen op te richten; mogelijk is het zeer zeker, maar het is niet duidelijk, waarop zijn bewering steunt (Stein, *Waffen-SS*, p. 152).

waar geruchten over een aanstaande Duitse aanval op de Sowjet-Unie, maar het oog van de oningewijde Nederlandse nationaal-socialist bleef nog star gericht op het midden-oosten, waar de Duitsers net Kreta hadden veroverd, maar waar evenwel de geallieerden enige politiek-militaire successen in Syrië en Irak boekten. De *SD* noteerde, hoe in het Nederlandse nazi-milieu hier en daar gesproken werd over een Duitse opmars door deze laatste gebieden, en een gelijktijdige inval van de Russen, als bondgenoten van de Duitsers, in Brits-Indië![1]

Het was slechts een kwestie van dagen, of deze Nederlandse nationaal-socialisten zouden in dit opzicht een moeiteloze *volte-face* maken, en hun landgenoten trachten te overtuigen van het dreigende gevaar uit het bolsjewistische oosten.

D. Het Nederlandse vrijwilligerslegioen

Zowel communisten als nationaal-socialisten hadden zich altijd onbehaaglijk bevonden bij het niet-aanvalsverdrag, dat de Sowjet-Unie en Duitsland op 23 augustus 1939 met elkaar hadden gesloten. Het plotseling kuise zwijgen over de verdragspartner, die jarenlang als de meest afschuwelijke bedreiging was voorgesteld, viel moeilijk te verteren voor de trouwe schare van volgelingen aan beide zijden. Maar gehoorzaam verteerde men het, twee jaar lang. De kameraden onderdrukten hun twijfel door onderling elkaar te wijzen op de politiek-strategische noodzaak van het duivelsverbond. Vanaf het moment echter, dat Hitler op 22 juni 1941 de Sowjet-Unie binnenviel, kon men in beide kampen weer lucht geven aan zijn ware gevoelens ten aanzien van de nieuwe militaire tegenstander, die de oude ideologische vijand thans was. Als op bevel ontlaadde alles, wat in Europa fascistisch of nationaal-socialistisch was, zich in hevige anti-communistische uitlatingen. Daarbij bleef het niet alleen bij woorden. Met de Duitse troepen rukten ook legers op van landen, die in hun verhouding tot Duitsland van bondgenoot tot vazalstaat varieerden: Italië, Hongarije, Roemenië, Slowakije en Finland. Regeringsmilieus in Spanje en in de Duitse vazalstaat Kroatië bleken ook bereid om een bijdrage in de anti-communistische strijd te leveren.

In vele andere landen, de door de Duitsers bezette gebieden inbegrepen, leefden eveneens allerlei anti-communistische gevoelens. Een groot deel van de bevolking in de bezette gebieden, met name in Noorwegen en Denemarken, had in 1939 sterk gesympathiseerd met Finland, toen dat land door de Sowjet-Unie was aangevallen. Vele vrijwilligers van allerlei nationaliteiten hadden zich toen aangemeld om samen met de Finnen tegen de overweldiger te strijden. De Duitsers trachtten nu in heel Europa al die anti-communistische – soms anti-Russische – gevoelens meteen te mobiliseren voor hun agressie tegen de Sowjet-Unie, door hen voorgesteld als een Europese kruistocht tegen de bolsjewistische dreiging;[2] de *Führer* zou nog maar net op tijd Stalins greep naar Europa hebben voorkomen; dat verplichtte eigenlijk iedere Europeaan, zelfs als hij geen nationaal-socialist was, tot materiële of morele steun aan Duitsland.

Militair meenden overigens Hitler en de andere nazi-leiders in 1941 de steun van andere landen, laat staan van die van de bevolking der bezette gebieden, niet nodig te hebben. Binnen korte tijd zou naar hun verwachting de Sowjet-Unie verpletterd zijn. Het doel van de Duitse propaganda lag dan ook, in deze tijd althans, nog in een zuiver politiek vlak. Wat de bezette gebieden betrof hebben

(1) MadN 48 A.
(2) De SS maakte meteen na 22 juni haar wervingsagenten in Nederland en Vlaanderen er op attent, dat men nu – met verwijzing naar Nederlandse vrijwilligers in de Fins-Russische oorlog – de mogelijkheid had om in niet-nazi milieus te rekruteren (Fernschreibstelle RK 7002). In Denemarken meldde zich inderdaad meteen een groot aantal vrijwilligers, niet zozeer uit pro-Duitse sympathieën, maar uit sympathie voor Finland, dat nu aan de zijde van Duitsland weer tegen de Sowjet-Unie streed (Erich Thomsen, *Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940–1945*, Düsseldorf, 1971, p. 95, 96).

de Duitsers, internationaal gezien, vermoedelijk in de eerste plaats aan Frankrijk gedacht. Wat Nederland aangaat dachten zij stellig een belangrijk deel van de anti-communistische burgerij tot een keus te kunnen dwingen tussen communisme en nationaal-socialisme; geconfronteerd met een (reëel of denkbeeldig) Russisch gevaar zou die burgerij wellicht eieren voor haar geld kiezen, dat wil zeggen de voorkeur aan de nazi's geven. Steun uit die kringen in de bezette gebieden, gevoegd bij de hulp van Duitslands bondgenoten, zou de Duitse veldtocht een Europees reliëf geven, en er pas een ware Europese kruistocht van maken.

Zo mogen wij hoogstwaarschijnlijk de Duitse houding in het algemeen wel interpreteren. Die houding bleek ook uit een rede, die Seyss-Inquart op 27 juni op het IJsclubterrein (thans Museumplein) te Amsterdam hield, waar een groots opgezette anti-bolsjewistische manifestatie door de bezetter was georganiseerd. In wezen kwam de boodschap van de rijkscommissaris, gelardeerd met bepaalde uitingen van zijn persoonlijke visie op Nederland, erop neer, dat vanaf dit ogenblik de Nederlanders alleen een kans hadden op een gelijkberechtigde plaast naast de Duitsers, als zij in het grote conflict de juiste keuze zouden doen, namelijk voor het nationaal-socialisme.[1] Een derde mogelijkheid naast communisme en nazisme bestond er blijkbaar niet meer: op het eind van zijn rede kondigde Seyss-Inquart aan, alle organisaties en ideeën, die de weg van Nederland naar het nationaal-socialisme in de weg stonden, ook die van 'de reactie', uit de weg te zullen ruimen.[2] Weinig dagen later gaf hij daar uitvoering aan door de voor-oorlogse democratische partijen, voorzover die officieel nog steeds bestonden, op te heffen.[3]

Tijdens zijn rede op het IJsclub-terrein moet het Seyss-Inquart toch zijn opgevallen, dat zijn inderdaad talrijke gehoor vrijwel uitsluitend uit Duitse en Nederlandse nationaal-socialisten bestond.[4] De meerderheid der Nederlandse bevolking liet zich niet tot dit Duitse *entweder – oder* dwingen. De anti-Duitse Nederlanders, die later uit de pers of anderszins van de bijeenkomst vernamen, meenden in deze manifestatie een duidelijk teken te zien voor een weldra te verwachten monopolie-positie voor de NSB: het was opvallend, dat Mussert de enige Nederlander was, die naast de rijkscommissaris het woord had gevoerd.[5]

Deze had het Nederlandse volk voor een keuze gesteld. Betekende dat nu, dat hij de Nederlanders opriep om met de wapenen in de hand tegen het bolsjewisme ten strijde te trekken? Naar onze mening allerminst. Ook de onvervalste nationaal-socialisten hadden zijn rede niet zo opgevat, daarentegen wel zo de leider van het fascistische Nationaal Front, Arnold Meyer.[6] De dag na de manifestatie op het IJsclub-terrein deed hij in *Het Nederlandsche Dagblad*, de partij-krant van Nationaal Front, de suggestie tot het vormen van een Nederlands legioen van vrijwilligers, dat naast de Duitsers en hun bondgenoten mee zou strijden om Europa voor het bolsjewisme te behoeden. De vorming van een dergelijke strijdmacht zou dan moeten uitgaan van Nationaal Front, NSB, en Nederlandsche Unie gezamenlijk.[7]

Dat was ongetwijfeld een opzienbarend initiatief. Maar behalve uit stellig authentieke anticommunistische motieven kwam dit ook voort uit andere bedoelingen van Arnold Meyer. Zijn fascistische Nationaal Front bleef klein, en had vooral de laatste tijd voortdurend met interne con-

(1) Zie voor Seyss-Inquarts visie als achtergrond van deze rede, zoals de bewerker die meent te zien, diens artikel: 'Tekort aan Germanen', in: *Bericht van de Tweede Wereldoorlog*, Band 2, nr. 22, p. 597.
(2) Redevoering afgedrukt in de persorganen van 28 juni 1941; in het Duits ook in Seyss-Inquart, *Vier Jahre in den Niederlanden*. p. 67–79.
(3) *VO* 120/41 van 4 juli 1941.
(4) MadN 50 A.
(5) FOSD 4803 : 237286.
(6) Zie voor biografische gegevens omtrent Meyer nr. 98, noot 3.
(7) *Ned. Dagblad* 28 juni 1941.

flicten en moeilijkheden met de Duitsers te kampen. *Het Nederlandsche Dagblad* was zelfs zojuist een maand lang verboden geweest, en het artikel van Arnold Meyer over de vorming van een Nederlands legioen was vlak na de afloop van dit verbod geplaatst. Dat Arnold Meyer met dit voorstel de welwillende aandacht van de Duitsers op zich wilde vestigen, dat hij daarmee een dreigende opheffing van Nationaal Front – een niet zonder reserves en aarzelingen collaborerende partij – en het dreigende monopolie van de NSB wilde voorkomen, lag voor de hand: ook de Duitsers hadden dat wel in de gaten.[1] Zowel Arnold Meyers initiatief als zijn al snel volgende distantiëring van zijn eigen plan (waarover hieronder meer) kwamen uit minder onzelfzuchtige en nationale gevoelens voort dan hij anderen (en misschien zichzelf) wilde wijsmaken.[2]

De eerste reacties op zijn suggestie waren weinig gunstig. De Nederlandsche Unie verklaarde op 3 juli in de oorlog tussen Duitsland en de Sowjet-Unie ondanks haar afkeer van het Sowjet-stelsel geen partij te kunnen kiezen. Dat bracht haar nog niet de gevreesde opheffing, maar wel werd zij door Duitse maatregelen praktisch lam gelegd. Ook de NSB achtte de vorming van een apart Nederlands legioen geheel overbodig: tenslotte stonden er al duizenden Nederlanders – allen NSB-ers natuurlijk, werd er gesuggereerd – in de *Standarte 'Westland'* en het *NSKK*. 'Hun heroïsch offer is het, dat het voorstel van een Nederlandsch legioen – het voorstel van Arnold Meyer – overbodig maakt.'[3]

Maar de Duitsers dachten er anders over. Het blijft nog steeds een open vraag, wie nu precies het idee van de vorming van een Nederlands vrijwilligerslegioen heeft gelanceerd, en zelfs, of die figuur in Duitse of in Nederlandse kring moet worden gezocht. Weliswaar had Arnold Meyer het eerst een dergelijk voorstel in de openbaarheid gebracht, naar het schijnt spontaan – maar zelfs hierbij is een marge van twijfel mogelijk.[4] Vast staat, dat men te Berlijn om propagandistische redenen hoge prijs stelde op de vorming van vrijwilligerslegioenen in de bezette gebieden. Daarbij moest evenwel absoluut elke schijn van Duitse zachte druk of Duitse wenken worden vermeden. Ribbentrop droeg op 29 juni zijn zaakgelastigde in Nederland, Bene, op bij Seyss-Inquart te informeren, of iets dergelijks in Nederlandse kringen overwogen werd, drong er tevens met klem op aan 'Ihrerseits zunächst nichts bei den Holländern in dieser Richtung zu veranlassen.'[5] Voorlopig niet; wanneer geen enkele Nederlander op het idee kwam, zou men dus wel verder zien.

De bezettingsautoriteiten te Den Haag waren minstens zo gebrand op een Nederlands initiatief als Berlijn. Rauter had al de dag voordat het krantenartikel van Arnold Meyer was verschenen

(1) Zo dachten zowel de *SD* als Bene erover (MadN 51 Ca; FOSD 4803 : 237289). Zo na de oorlog eveneens mr. D. F. Pont, oud-bestuurslid van Nationaal Front (zie een na-oorlogse polemiek van hem tegen Arnold Meyer, Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 5).

(2) *Ned. Dagblad* 11 juli 1941; *Corresp. Rost* nr. 217; een na-oorlogse en uitermate onwaarachtige voorstelling van Arnold Meyer in zijn: *Alles voor het vaderland*, Oisterwijk, 1946, p. 281 e.v., waartegen de polemiek van Pont (zie de vorige noot) zich terecht keert. Desalniettemin kan men zeggen, dat in deze kwestie, en in het algemeen trouwens, Arnold Meyer het door hem gepropageerde nationale ideaal minder in het tegendeel heeft geperverteerd dan Mussert.

(3) *Nat. Dagbl.* 5 juli 1941; zie ook het artikel 'Waar wij staan' in *De Unie* van 3 juli 1941, en FOSD 173 Ib : 84439, FOSD 4803 : 237277-79.

(4) Volgens Meyer kwam hij tot dit besluit na een bespreking met een aantal intieme medewerkers van hem op de avond van de 27ste juni na de rede van Seyss-Inquart (Meyer, *Alles voor het vaderland*, p. 285). Die vergadering werd gehouden buiten het officiële bestuur van Nationaal Front om (Pont in Doc. II Vrijw. Leg. Ned. a 5, p. 3). Het is niet uitgesloten, dat één van die medewerkers, bijv. de latere SS-officier J. B. van Heutsz, die goede betrekkingen met het rijkscommissariaat had, een wenk van Duitse zijde gehad heeft.

(5) FOSD 105 : 113629. Het artikel van Arnold Meyer was hem toen kennelijk nog niet bekend.

bij Seyss-Inquart op de vorming van zo'n korps aangedrongen; het zou 'auch innerpolitisch die Neugestaltung stark fördern', zoals Rauter het op 30 juni in een telexbericht aan Himmler formuleerde. Maar de vorming van een legioen diende – althans voor het oog – van de Nederlanders uit te gaan, en liefst op zo breed mogelijke basis. Daarom stelde Rauter aan Seyss-Inquart voor, dat ook Linthorst Homan, een van de leiders van de Unie, mee zou doen. Indien Homan weigerde, hetgeen Rauter waarschijnlijk achtte, dan moest het korps door de NSB, Nationaal Front en de NSNAP van Van Rappard tot stand worden gebracht. 'Natürlich würde das Freikorps auch von der SS geführt werden', voegde Rauter er aan toe (maar dat mocht natuurlijk allerminst worden rondverteld). Voor het geval dat er geen resultaat zou worden geboekt, liet Rauter de wervingsactiviteiten voor dienstneming bij de *Standarte 'Westland'* doorgaan, zelfs in versterkte mate.[1] Hij koesterde ook het voornemen een eenheid Nederlandse marechaussee naar Rusland te zenden, die daar achter het Duitse front politiediensten zou moeten verrichten. Toen dit plan bij de secretarissen-generaal bekend werd, wekte dat de nodige beroering. Die werd er nauwelijks minder op, toen de juist benoemde secretaris-generaal van justitie Schrieke, onder wiens departement de marechaussee ressorteerde, zijn collega's verzekerde, dat de uitzending van marechaussee-personeel naar het door de Duitsers veroverde gebied van de Sowjet-Unie niet onder dwang doch slechts op vrijwillige basis zou geschieden.[2] Rauter had daarbij aan een bataljon gedacht. Van het hele plan kwam evenwel niets, aangezien zich slechts één officier en een stuk of vijftig onderofficieren en manschappen der marechaussee aanmeldden.[3]

Bij '*Westland*', '*Nordwest*', en nu dan weer bij dit marechaussee-project waren het echter de Duitsers die openlijk een beroep deden op Nederlandse vrijwilligers. Idee en realisatie van een Nederlands vrijwilligerskorps moesten geheel en al het werk van Nederlanders lijken. Bij gebrek aan gegevens weten wij niet, of Rauter voor zijn suggestie aan Seyss-Inquart opdracht van Himmler had gekregen, noch, hoe Seyss-Inquart daarop heeft gereageerd. Wij achten het waarschijnlijk, dat hij minstens evenzeer als Rauter getwijfeld zal hebben aan de bereidheid van de Unie-leiding, ook van Homan, om een plan voor een anti-communistisch legioen te steunen; een paar dagen later werd die twijfel door de publikatie van het Unie-standpunt duidelijk bevestigd. Waarschijnlijk achten wij het ook, dat in tegenstelling tot Rauter, Seyss-Inquart niet snel tot vorming van een platform van NSB, Nationaal Front en NSNAP wilde overgaan. Dat zou de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking meteen afstoten, en ieder politiek resultaat van de vorming van zo'n korps: het winnen van de anti-communistische, maar niet-nazi Nederlanders, bij voorbaat onmogelijk maken. Alweer in tegenstelling tot Rauter had de politicus Seyss-Inquart, naar wij menen te kunnen vaststellen, alleen interesse voor het gewenste politieke effect, dat van een dergelijk plan zou kunnen uitgaan.

Het valt niet meer vast te stellen, of in de dagen na de verschijning van Arnold Meyers opzienbarende artikel het door hem geopperde voorstel om een Nederlands vrijwilligerskorps te vormen spontaan door bepaalde Nederlanders werd aangegrepen, dan wel handig door de Duitsers aangereikt. Door elkaar lopen wat ondoorzichtige acties van een paar figuren: aan Nederlandse kant de al

(1) Fernschreibstelle RK 7019.
(2) A.v. 7019 en 7179; CNO-SG Not. 1, 4 en 29 juli (resp. 69.4, 70.2, 77.1). Zie voor het optreden van Rost in deze kwestie *Corresp. Rost*, p. 214.
(3) Doc. I L.P.D. op ten Noort. Aan de vrijwilligheid werd wel wat afbreuk gedaan door bedreigingen van Duitse zijde, dat bij onvoldoende aanmeldingen het korps marechaussee zou worden opgeheven, of dat 500 man van het wapen gedwongen zouden worden naar het oosten te gaan. Het waren echter volkomen loze dreigementen, waaraan geen enkel begin van uitvoering werd gegeven.

eerder vermelde SS-exponent prof. Snijder, de politie-inspecteur en NSNAP-man A. R. Kleijn, en jhr. J. A. H. van der Does, een oude vriend van Rost van Tonningen. In hoeverre zij met of langs elkaar hebben gewerkt is niet duidelijk. Misschien waren er nog anderen bij betrokken. Zeker is, dat zij in die eerste dagen van juli 1941 met Seyss-Inquart en andere hooggeplaatste Duitse functionarissen als Ispert en Schmidt gesproken hebben. De Duitsers toonden zich meteen bereid zich er achter te zetten, en deden dat ook, *con amore*, en bovendien met grote snelheid. Volgens een naoorlogse verklaring van Snijder opperde op een thee-middag bij Seyss-Inquart thuis iemand terloops de mogelijkheid om een Nederlandse vrijwilligersformatie op te richten, zoals dat reeds in Denemarken werd gedaan.[1] Daarbij werd toen voor het eerst de naam van de Nederlandse generaal Seyffardt genoemd. Onmiddellijk zocht Snijder op verzoek van Seyss-Inquart de oude generaal, die hij persoonlijk kende, op.[2]

Hendrik Alexander Seyffardt[3], gepensioneerd luitenant-generaal, was toen 68 jaar oud. In een briljante loopbaan als officier was hij tenslotte chef-staf van het Nederlandse leger geworden. 'Niemand', wordt er in een gedenkboek van de Nederlandse generale staf gezegd, 'heeft op de eerste mei van het jaar 1929 kunnen bevroeden dat de nieuw benoemde chef van de generale staf, de na het doorlopen van een schitterende carrière als Nederlands officier tot de hoogste plaats opgeklommen generaal-majoor H. A. Seyffardt, eens verraad zou plegen jegens vorstin en vaderland en als commandant van een in dienst van de vijand getreden legioen zou sterven door de hand van één der mannen van het ondergronds verzet.'[4]

Dat mag men veilig aannemen, ook zelfs voor de tijd na zijn pensionering in 1934, toen hij artikelen voor *Volk en Vaderland* begon te schrijven en korte tijd lid van de NSB werd. Welke gevoelens de capitulatie in mei 1940 van het Nederlandse leger, *zijn* leger toch ook, in hem wakker riep, weten wij niet. Aan onverzoenlijk anti-Duits gezinde kennissen van hem schreef hij eind juli 1940 over 'een veranderd inzicht', en een 'in mij plaats gehad hebbende evolutie' in politiek opzicht[5], maar veel meer dan het doortrekken van zijn voor-oorlogse politieke opvattingen kan het niet geweest zijn; een maand later sloot hij zich weer aan bij de NSB, ditmaal als sympathiserend – dat wil zoveel zeggen als: geheim – lid. Fel anti-communist was hij altijd geweest[6]; het is aanne-

(1) Op 29 juni werd het *Freikorps 'Danmark'* opgericht, overigens onder auspiciën van de Deense nazipartij. Het bleek de Duitsers al heel gauw, dat dit laatste een grote politieke fout was. (Erich Thomsen: *Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940–1945*, Düsseldorf, 1971, p. 96, 97).

(2) Doc. I Snijder a 2, p. 19, 20; ib. b XI p. 7, 8. Wie tijdens het theekransje bij de rijkscommissaris het idee te berde bracht, zei Snijder zich na de oorlog niet meer te kunnen herinneren; het kon zowel een Nederlander als een Duitser geweest zijn. Snijders eerste bezoek aan Seyffardt moet op 3 juli hebben plaatsgevonden (Doc. II Vrijw. Leg. Ned. a 1; RvT 22 : 80159).

(3) Geb. 1 nov. 1872 te Breda, zoon van de minister van oorlog A. L. W. Seyffardt in het kabinet-van Tienhoven. Beroepsofficier. In 1929 in de rang van generaal-majoor benoemd tot chef van de generale staf, in 1930 bevorderd tot luitenant-generaal; in 1934 gepensioneerd. Hij werd in april 1937 lid van de NSB, maar trad in het najaar weer uit. Sinds augustus 1941 volgens eigen opgave 'sympatiseerende no. 1' van de NSB; begunstigend lid van de Germaansche SS. In juli 1941 nominaal bevelhebber van het Vrijwilligerslegioen Nederland. Op 1 februari 1943 Gemachtigde van Mussert bij de instelling van de Secretarie van Staat (zie p. 290, 291). Vier dagen na zijn benoeming door een lid van een verzetsgroep neergeschoten. Hij overleed een dag later. (Doc. I H. A. Seyffardt sr.; NSB 42 j; FOSD 1196 : 331428-9; *Nat. Dagbl.* 5 – 14 febr. 1943; zie voor de op hem gepleegde aanslag nr. 319).

(4) *Honderdvijftig jaar generale staf. Overzicht van de ontwikkeling van de Koninklijke Landmacht. Gedenkboek vervaardigd ter gelegenheid van de herdenking van de dag waarop werd besloten tot de samenstelling van een Nederlandse generale staf*, 's-Gravenhage, 1964, p. 116.

(5) Doc. I. H. A. Seyffardt sr. a 3.

(6) Zie zijn artikel over het Nederlandse legioen in *Der Norden. Monatschrift der Nordischen Gesellschaft*, nov. 1941.

melijk, dat de situatie in de dertiger jaren, en de bezuinigingspolitiek van het vooroorlogse regeringsbestel hem tot dit blijkbaar toch nog altijd met reserve aanvaarde lidmaatschap hebben gebracht, en later ook nog tot een begunstigend lidmaatschap van de SS. Een typische NSB-er was hij zeker niet, een typische SS-sympathisant stellig ook niet. Noch door Mussert, noch door de SS werd hij werkelijk als een der hunnen beschouwd. Men krijgt trouwens de indruk uit zijn correspondentie, dat deze pro-Duitse hoofdofficier, terechtgekomen in het rechtse radicalisme, met de daar heersende ideologieën weinig wist aan te vangen, en zich daar ook niet bar voor interesseerde. Zelf beschouwde hij zich als in hoge mate nationaal-voelend, ondanks zijn collaboratie, of juist daardoor – zijn nationale frasen doorspekkend met het woord 'Germaans' en bewonderende uitroepen over de geniale *Führer*. Zoveel had hij nog wel van de *Zeitgeist* begrepen. Aangezien hij nationaal pretendeerde te voelen, stond hij in beginsel uitstekend bij Mussert aangeschreven, maar daar hij in tegenstelling tot deze nimmer politieke aspiraties en desiderata daaraan verbond – uit zijn mond kwam geen onvertogen Diets woord, en politieke ambities had hij niet – was hij ook voor de SS alleszins acceptabel. Allicht: men hoopte, dat zijn naam en gezag duizenden Nederlandse vrijwilligers, waaronder wellicht ook vele van de officieren, die onder hem gediend hadden, zouden opleveren. Dat verwachtte Seyffardt zelf trouwens ook. In het algemeen hoopten de Duitsers, dat Seyffardt het symbool van militaire collaboratie zou worden. Een verwachting, waarin zij niet werden beschaamd: het was precies omdat Seyffardt de belichaming was van het militaire landverraad, dat hij in februari 1943 werd neergeschoten.[1]

Wat bracht hem ertoe zich de rol te laten opdringen van organisator en bevelhebber van een met de Duitsers meestrijdend vrijwilligerslegioen? Juist hem, de hoofdofficier, die eens de eed aan de koningin had afgelegd, waar vele anonieme brieven hem nu aan herinnerden?[2] Wanneer men hem beoordeelt naar wat hij op schrift heeft achtergelaten, waarschijnlijk, naast zijn sterk anticommunistische, pseudo-nationaal gekleurde sympathieën, vooral de zucht om nog eens in zijn leven een generaalsrol te spelen. Ook al beperkte die rol zich tot die van parade-generaal, voornamelijk van een platform af troepen inspecterend; hij deed het, door de Duitsers ertoe in de gelegenheid gesteld, met enthousiasme.

Twee dagen voor Snijders bezoek was Kleijn, die een relatie van Ispert was, al met de gedachte van een vrijwilligerslegioen bij Seyffardt komen aanzetten. Dat was vermoedelijk geheel en al een particulier initiatief geweest, waar Seyss-Inquart niets van wist. In die twee dagen had Seyffardt zich al geheel in de hem toegedachte rol ingeleefd.

'Toen ik bij hem kwam,'

vertelde Snijder na de oorlog,

> 'zat hij met een grote kaart van het Oostfront die slagen daar te reconstrueren of iets dergelijks, en interesseerde zich daar blijkbaar zeer voor, en hij was dadelijk ook van mening dat het Aziatische gevaar, laat ik maar zeggen, daar een grote rol speelde en dat dat voor Nederland ook van belang was.
> En toen heb ik dat daarna meegedeeld aan Seyss-Inquart dat of liever gezegd aan Wehofsich[3] dat Seyffardt wel bereid was, daarna is nog gesproken over een oproep of liever gezegd, Seyffardt

(1) Men vreesde, dat hij minister van oorlog in een NSB-regering, die algemene dienstplicht zou invoeren, zou worden; zie ook p. 291.
(2) Doc. I H. A. Seyffardt sr. a 15; behalve anonieme brieven in de in normale tijden gebruikelijke stijl bevindt zich in dit dossier ook een aantal brieven, anoniem door omstandigheden als bezetting en *SD*, en van beduidend hoger niveau.
(3) Landgenoot en adviseur van Seyss-Inquart.

belde mij op, moeten we niet een of ander ding maken, laat Uw gedachte daar ook eens over gaan, toen heb ik hem weer opgebeld, en hebben er meerdere telefoongesprekken plaatsgehad, en zo ben ik dan een tweede keer bij hem geweest en had zelf enige punten genoteerd en hij had zelf ook een heel groot lang ontwerp gemaakt, dat naar mijn mening te lang was en te veel in herhalingen verviel. En toen hebben we samen het bekort, tenslotte helemaal opnieuw overgeschreven en is er dat concept gekomen dat hij toen aan de Duitsers heeft voorgelegd. Hij had toen de gedachte gehad dat wij samen naar Seyss-Inquart zouden gaan en dat is toen dadelijk van Duitse kant afgesneden en hebben ze gezegd dat ik me daar verder niet mee had te bemoeien, dat Seyss Seyffardt alleen en persoonlijk wenste te spreken.'[1]

Dat was de sfeer, waarin Seyffardt werd aangezocht en de hem toegedachte prima donna-rol ogenblikkelijk accepteerde. Op 8 juli had hij zijn eerste bespreking over een en ander met de rijkscommissaris, in aanwezigheid van Schmidt en Rauter, die de generaal toen voor het eerst ontmoette. Seyss-Inquart verzocht Seyffardt als *Befehlshaber* van het legioen te willen optreden, waar de voormalige chef-staf onmiddellijk in toestemde.[2] Verder besprak men Seyffardts ontwerp-oproep, of beter gezegd Snijders ontwerp. Seyss-Inquart wilde echter onder geen beding, dat er nog een andere naam behalve die van Seyffardt onder zou komen, allicht: met het noemen van figuren als Snijder kon men het nationale uiterlijk van de te vormen strijdmacht alleen maar compromitteren. De oproep van Seyffardt werd samen met een oproep van Seyss-Inquart op 10 juli op reclame-zuilen aangeplakt, en verscheen op 11 juli in de pers. Diezelfde dag betrok Seyffardt een hem door de rijkscommissaris toegewezen pand aan de Koninginnegracht in Den Haag als 'hoofdkwartier', van meet af aan optredend als 'commandant' van het legioen, hoewel hij zelf heel goed besefte, dat zijn leeftijd hem niet toestond die functie als werkelijk front-commando op te vatten. Zijn positie als 'Befehlshaber der Legion' vond formeel bevestiging in de verordeningen van de bezetter over deze materie.[3] Van de rijkscommissaris had Seyffardt bovendien de toezegging gehad, althans de stellige indruk daarvan gekregen, dat de front-commandant eveneens een Nederlander zou zijn, dat men onder de oude prinsevlag (oranje-wit-blauw) ten strijde zou trekken, dat de vrijwilligers niet alleen een eed op de *Führer* als opperbevelhebber, maar ook een eed op die vlag zouden afleggen, en dergelijke meer.

Voor Seyffardt waren deze concessies blijkbaar voldoende om overtuigd te zijn van het Nederlandse karakter van de eenheid.

Voor de instigator van het plan, Arnold Meyer, was het niet voldoende. Het lijdt geen twijfel, dat Meyer zich inderdaad een volkomen Nederlandse eenheid voor ogen had gesteld. Hij had al heel gauw aanwijzingen gekregen, dat het Nederlandse karakter van de onderneming een zeer kwestieuze zaak ging worden. Oprechte bezorgheid hierover kan een rol hebben gespeeld bij het feit, dat Meyers enthousiasme snel bekoelde en hij zich van de zaak afwendde. Zo stelde hij het na de oorlog ook voor.[4] Uit het archief van Nationaal Front blijkt echter overduidelijk[5], dat Meyer tot zijn koersverandering hoofdzakelijk gedwongen werd door een plotseling en massaal verloop van zijn aanhang, hetgeen hij totaal niet had voorzien. De militaire collaboratie met de bezetter ging vele Nederlandse fascisten te ver.

Voor die Nederlanders, die zich nationaal-socialist noemden, gold dat niet. Juist omstreeks

(1) Doc I 1603 Snijder b XI-8.
(2) Doc. I H. A. Seyffardt sr. a 3, bijlage 28 (zie ook de volgende noot).
(3) Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3, een notitie van Seyffardt over oprichting en ontwikkeling van het legioen, bestemd voor het *Heeresarchiv* te Potsdam, tevens bron voor het volgende, voor zover niet anders aangegeven. Eerste verordening over dit onderwerp *VO* 136/41.
(4) Bronnen als in noot 2 op p. 336.
(5) Zie De Jong, *Koninkrijk* 5, p. 112, 113, 115.

10 juli, toen Seyss-Inquart en Seyffardt de eerste stappen in het openbaar deden om het legioenplan vorm te geven, en Arnold Meyer zich daarentegen van de zaak distantieerde, liet de NSB haar afwijzende houding varen. Het was in zeker opzicht een herhaling van haar politieke koerswisseling inzake de Standarte '*Westland*', zij het nu in een paar dagen in plaats van maanden.

In zijn redevoering op het IJsclub-terrein op 27 juni, als antwoord op de rede van Seyss-Inquart, had Mussert wel verwezen naar zijn volgelingen in '*Westland*' en *NSKK*, maar ook had hij gezegd te betreuren, dat er geen Nederlands leger naast het Duitse, het Finse, het Italiaanse en Roemeense leger oprukte in Rusland. Een Nederlands leger – dat veronderstelde eigenlijk het bestaan van een zelfstandige Nederlandse staat en een Nederlandse regering. Mussert, als steeds het nationale belang met dat van de NSB identificerend, zag de NSB als voorafschaduwing van zulk een toekomstige regering, de WA als kern van de toekomstige strijdmacht. Een jaar lang had hij gehoopt, dat iets van zijn desiderata vervuld zou worden, maar de Duitsers hadden geen enkele stap in die richting ondernomen. Geheel tegen zijn verwachtingen in schenen de Duitsers nu plotseling een nationale Nederlandse strijdformatie toe te staan; het was dus nu zaak er snel bij te zijn.[1]

Haastig ging de NSB overstag. Verwees de NSB-pers nog op 9 juli vrijwilligers naar de *SS-Ergänzungsstelle Nordwest* te Den Haag, vanaf 11 juli riep Mussert zijn volgelingen voortdurend op zich voor het legioen te melden. Weliswaar zou dat legioen, nu Duitsland al bezig was het bolsjewisme met een paar mokerslagen bliksemsnel te vernietigen, militair gezien 'mosterd na den maaltijd' zijn, maar 'om vele redenen' zei de NSB-leider de vorming van deze strijdmacht toe te juichen. NSB-leden dienden zich niet meer voor het *NSKK* te melden, maar voor het legioen.[2] Die aanmelding diende echter wel te geschieden op het Hoofdkwartier van de NSB te Utrecht.[3]

Dat laatste was een plotselinge en botte concurrentie met het Haagse 'hoofdkwartier' van het legioen, hetgeen slechts de gramschap van de oude generaal kon opwekken. Met Duitse hulp wist hij gedaan te krijgen, dat de NSB inbond, en haar vrijwilligers naar de officiële aanmeldingsbureaus van het legioen zond. Dat maakte evenwel de verhouding tussen de NSB en Seyffardt van het begin af zeer gespannen.[4]

Hoewel Seyffardt meer concessies aan de Duitsers had gedaan of beter gezegd, met minder concessies van de Duitsers genoegen had genomen dan oorspronkelijke aanhangers van het legioenplan als Arnold Meyer voor acceptabel hielden, had hij zich ongetwijfeld ook een werkelijk Nederlandse eenheid voorgesteld. Althans, wat deze man voor Nederlands versleet: een Nederlandse commandant – niet hijzelf, helaas, maar een jongere figuur dan, die natuurlijk eerbiedig zijn adviezen zou opvolgen – de Nederlandse vlag, e.d. In Nederland zou *zijn* 'hoofdkwartier' het centrale punt zijn, waar de vrijwilligers zich moesten aanmelden, van waaruit alle administratieve zaken, met name de regeling van soldij en gezinsuitkeringen – alles wat in het Duits onder de term *Fürsorge* werd samengevat – behandeld zouden worden. De Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* vielen onder Duitse regelingen, onder de verantwoordelijkheid van het Duitse rijk; de zorg voor de vrijwilligers van het legioen, als aparte Nederlandse formatie, zou binnen de verantwoordelijkheid van Nederlandse instanties vallen. *Mutatis mutandis* week dit uiteindelijk niet zoveel af van wat Mussert wilde. Naar het schijnt stond ook het rijkscommissariaat in principe niet afwijzend tegenover een dergelijke opzet.[5]

(1) Vgl. het commentaar in *De Volkskrant* 7 juli 1941; ook nrs. 136 en 137.
(2) *Nat. Dagbl.* 9 juli 1941; *VoVa* 11 juli 1941. Voor Musserts opvattingen en verwachtingen, zoals in het openbaar uitgesproken, zie ook *VoVa* 8 aug. 1941.
(3) *Nat. Dagbl.* 11 juli 1941.
(4) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 7, 8; *Nat. Dagbl.* 23 juli 1941.
(5) Zie *VO* 136/41, en de voorbereiding daarvan op het rijkscommissariaat, VJ-Rechtssetzung, map *VO* 136/41. Een hierbij betrokken Duitse ambtenaar nam zelfs aan, dat de *Befehlshaber*, generaal Seyffardt, zelf het legioen actief in de strijd zou leiden.

Berlijn en de SS koesterden echter reeds gans andere gedachten. Gaf het Seyffardt niet te denken, dat al op 5 juli, toen de hele zaak nog volkomen in het stadium van preliminaire besprekingen verkeerde, uitgerekend *SS-Hauptsturmführer* Leib, het hoofd van de Haagse *SS-Ergänzungsstelle*, hem opzocht met de mededeling, dat Hitler zijn toestemming voor de oprichting van een Nederlands legioen gegeven had, en met het verzoek aan hem, Leib, zo snel mogelijk een oproep aan het Nederlandse volk toe te zenden? Blijkbaar niet: wèl de volgende dag, toen de generaal in de krant las, dat vrijwilligers voor het legioen zich moesten melden aan de Stadhouderslaan 132 te Den Haag. Dat was het adres van – maar dat stond er in de pers niet bij – de *SS-Ergänzungsstelle Nordwest*, hetgeen de gemiddelde vrijwilliger niet wist.[1] Seyffardt wel. Hij protesteerde bij Seyss-Inquart, met succes. Op de reclame-zuilen werden affiches, die Leib daar had laten aanbrengen, overplakt door de oproepen van Seyss-Inquart en Seyffardt.

Wat Seyffardt niet wist en niet kon weten, was dat het te vormen Nederlandse legioen[2] te Berlijn al aan de *Waffen-SS* was uitbesteed. Zodra het plan voor een Nederlands vrijwilligerskorps opdook had Rauter, wij hebben het hierboven al vermeld[3], reeds als vaststaand aangenomen, dat een dergelijke formatie onder leiding van de SS zou komen. *Wehrmacht*, *Auswärtiges Amt* en SS hadden omstreeks 6 juli over de kwestie van niet-Duitse vrijwilligers in de strijd tegen de Sowjet-Unie overeenstemming bereikt. Principieel onderscheidde men strijdmachten, die door het desbetreffende land zelf zouden worden uitgerust en opgeleid, en eenheden, die in Duitsland zouden worden bewapend en geschoold. De oorlogsomstandigheden brachten dan uiteraard met zich mee, dat een land als bijvoorbeeld Spanje zelf voor een strijdmacht kon zorgen, die onder de eerste categorie viel (dat zou de *División Azul* worden), maar dat een bezet gebied als Nederland zijn vrijwilligers aan de hoede van Duitse instructeurs zou moeten toevertrouwen. Misschien had dit met veel goede wil van Duitse kant anders geregeld kunnen worden; die goede wil ontbrak, door wantrouwen tegenover onderdanen van veroverde landen, door weinig fiducie in de capaciteiten van de Nederlanders om zelf een gevechtsformatie voor de moderne oorlog uit te rusten (niet geheel ten onrechte), en niet in de laatste plaats door de begerigheid van de SS. Want te Berlijn was ook besloten, dat eenheden uit niet-Germaanse landen, zoals Frankrijk, Kroatië, of Spanje, onder de hoede van de *Wehrmacht* zouden komen, vrijwilligerskorpsen uit Germaanse landen echter zouden aan de *Waffen-SS* worden toegewezen. Zij zouden dan weliswaar niet geheel en al eenheden van de *Waffen-SS* worden, maar *Freiwilligenverbände* in het kader van de *Waffen-SS*, niet ongelijk in status dus aan de *SS-Freiwilligen-Standarte 'Nordwest'* te Hamburg.[4] In de praktijk was het verschil hoogst kwestieus, zoals de verdere ontwikkeling zou leren. Intern zag en wenste men in de SS het Nederlandse vrijwilligerslegioen niet anders dan als een eenheid van de *Waffen-SS*: 'Freiwilligenverband Niederlande ist nach hier vorliegenden Geheimbefehl keine holländische Truppe, sondern eine Einheit der Waffen-SS', en iedere medezeggenschap van Nederlandse instanties diende uitgeschakeld te worden.[5]

Het moet gezegd, dat de SS met recht technische argumenten kon aanvoeren, zowel wat de

(1) Doc. II Vrijw.leg. Ned. a 3; *Nat. Dagbl.* 7 juli 1941. In andere pers-annonces wordt de *Waffen-SS* soms wel genoemd (KA II 2548).
(2) In die dagen soms 'Vrijwilligersverbond Nederland' genoemd, kennelijk als poging tot vertaling van het Duitse *Freiwilligenverband*, waarmee een buitenlands legioen ook soms werd aangeduid.
(3) Zie p. 337.
(4) H 618 : 4983-87.
(5) Geheime telex z.d. (kennelijk uit juli 1941) van *Hauptfürsorge- und Versorgungsamt-SS* aan *SS-Fürsorgeführer* in Nederland (VJ-Rechtssetzung, map *VO* 136/41).

administratieve organisatie in het moederland betrof, als inzake de gevechtsformatie zelf: zowel in technisch opzicht als uit oogpunt van billijkheid kon men inzake soldij en *Fürsorge* geen verschil maken tussen Duitse en Germaanse vrijwilligers in de *Waffen-SS*, maar ook niet tussen Germaanse vrijwilligers in de *Waffen-SS* en die in de legioenen, en ook niet tussen bijvoorbeeld Nederlandse en Noorse vrijwilligers. Enzovoorts; aangezien aan de andere kant die *Fürsorge*-problematiek ook wel degelijk in ieder betrokken land zijn verschillende politieke kanten had, kwamen de Duitse instanties hier nooit helemaal uit – wel trok tenslotte de SS aan het langste eind.[1] En dan het vrijwilligerskorps zelf: wie anders dan een Duitse krijgsmacht kon een dergelijk legioen opleiden, bewapenen en van adequate leiding in een moderne oorlogvoering voorzien, althans voorlopig? Waarbij nog overwegingen kwamen als het feit, dat zo'n legioen tactisch altijd onder een hoger Duits commando zou moeten staan en op Duitse verbindingen en bevoorrading e.d. was aangewezen. Het waren argumenten, waarvoor Seyffardt en Mussert in de toekomst herhaaldelijk zouden zwichten. Deze technische argumenten werden echter voortdurend door de SS aangewend uit hoofdzakelijk politieke overwegingen, in de eerste plaats om het vrijwilligersmonopolie in de Germaanse landen met niemand te delen en de 'nationale' formaties geheel onder controle van de *Waffen-SS* te brengen.[2]

Maar in juli 1941 vermoedde Seyffardt dit alles nog niet. Het optreden van Leib en zijn *Ergänzungsstelle* voedde wel met de dag zijn ontluikend wantrouwen, maar al te gaarne liet hij zich weer geruststellen.[3] Verklaren kunnen wij dit alleen door hetgeen wij ook bij zijn algehele gedrag naar voren brachten: zijn zucht om weer eens geheel als generaal te kunnen optreden. Bij het vertrek van diverse contingenten vrijwilligers zou hij zich in die rol uitleven, in het volledig uniform van luitenant-generaal van het Nederlandse leger, compleet met onderscheidingen, dolk en handschoenen, naast de hoog boven hem uitstekende Rauter in SS-uniform – een weinig verheffend gezicht.[4] In gebrek aan politiek instinct evenaarde hij Mussert; het duurde tot oktober 1941, voordat de NSB-leider en hij in de gaten kregen, dat de Duitsers al die maanden druk bezig waren hen tegen elkaar uit te spelen.[5]

Op het moment, dat de Unie verklaarde niet mee te kunnen doen aan de strijd tegen de Sowjet-Unie, de NSB zich nog afzijdig van de legioensgedachte hield en Seyffardt nog niet ten volle op het toneel was verschenen, moet Seyss-Inquart begrepen hebben, dat het brede platform voor die strijd onder het Nederlandse volk niet te vinden zou zijn. Een breed platform voor de actieve, directe frontstrijd, zich uitend in een stroom van tienduizenden vrijwilligers, eerst recht niet. Dan zou het bij de te verwachten onvoldoende opkomst van vrijwilligers nog het beste zijn, de *Standarte 'Nordwest'* eenvoudigweg tot Nederlands legioen te verklaren. Daarover had hij begin juli contact met Himmler.[6] Inderdaad gaf het *SS-Führungshauptamt* op 12 juli order dit regiment op te delen in een *Freiwilligenverband Niederlande* en een *Freiwilligenverband Flandern* (de lezer zal zich herinneren, dat zowel in '*Westland*' als '*Nordwest*' ook Vlamingen dienst deden). Maar intussen was Seyffardt voor het voetlicht getreden, en stelde de NSB zich plotseling achter de legioensgedachte. Het aantal vrijwilligers, dat zich nu aanmeldde, deed weer hopen, dat ook zonder opheffing van de *Standarte 'Nordwest'* een Nederlands legioen (en een Vlaams) te vormen viel. Op 26 juli werd de vorige order dan ook weer buiten werking gesteld. Beide eenheden (en uiteraard ook het Vlaamse legioen) kregen min of meer dezelfde status in het kader van de *Waffen-SS*, het legioen zou nog

(1) A.v.; zie voor de *Fürsorge* ook nrs. 88, noot 7, 92, 110, 111 en 113, noten 1 en 2.
(2) Vgl. nr. 432, waarin Himmler o.a. met dit soort argumenten Mussert te lijf gaat.
(3) Hetgeen overduidelijk uit zijn eigen notitie blijkt (Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3).
(4) Zie de foto's bij het vertrek van deze contingenten, fotocollectie RvO, map 68 B/C, ook in de pers bij die gelegenheden geplaatst.
(5) Als noot 3.
(6) FOSD 173 Ib : 84439; id. 4803 : 237286-91.

een beetje 'Nederlandser' zijn dan '*Nordwest*': daar was de commando-taal Duits, in het legioen zou het Nederlands zijn.[1] In de praktijk zou daarvan vrijwel niets terechtkomen. Beide formaties kregen voorlopig dezelfde commandant, de reeds genoemde Pruisische *SS-Standartenführer* Reich.

Een en ander moge niet in details aan Seyss-Inquart bekend zijn geweest, waar het heenging heeft hij zich stellig gerealiseerd. Niet dat het opslokken van het legioen door de SS in alle opzichten zijn instemming had: hij kende de situatie in Nederland beduidend beter dan de betweterige SS-bureaus te Berlijn en begreep heel goed, dat die ontwikkeling de politieke voordelen, die het optreden van Seyffardt zou moeten opleveren, en de aanmelding van vrijwilligers voor een waarlijk Nederlands geachte formatie grote afbreuk zou doen. Daarvan trachtte hij Himmler op de hem eigen voorzichtige wijze te overtuigen zonder hem te irriteren.[2] Zeer zeker ook wist hij, wat de *SD* in Nederland wist: hoewel zich in korte tijd honderden vrijwilligers voor het legioen aanmeldden[3], bleef het gros van de bevolking even afwijzend tegenover de bezetter en zijn ideologie staan als vóór de inval in de Sowjet-Unie. Met uitzondering, naar de *SD* meende vast te stellen, van de katholieke Nederlanders, zowel leken als clerus; daar was wel sprake van een meer 'positieve' houding sinds het begin van de anti-communistische kruistocht. Maar al gauw ebde ook dit weer weg, en werd de houding van het katholieke bevolkingsdeel afwachtend, zo niet afwijzend. Op de bevolking als geheel bleven volgens de *SD* zowel de Duitse overwinningen in Rusland als de Duitse propaganda inclusief de verhalen over bolsjewistische gruwelen 'ohne feststellbare Einwirkung'.[4]

De Duitsers hadden van Seyffardts optreden verwacht, evenals hijzelf, dat er aanzienlijke bereidheid zou bestaan onder het Nederlandse officierskorps om in een Nederlandse strijdmacht aan de veldtocht tegen de Sowjet-Unie deel te nemen. Ook in die verwachting werden zij teleurgesteld. Op 5 juli reeds had Seyffardt twee hoge officieren, die hij goed kende, telefonisch benaderd in de stellige overtuiging, dat zij mee zouden willen doen met het legioen. Van beiden kreeg hij 'jedoch eine kurze, bestimmt absagende Antwort.' Het aantal, dat zich wel aanmeldde, was voor Seyffardt teleurstellend klein[5]; teleurstellend was het ook voor hem, dat zich onder hen geen enkele officier bevond, die vroeger onder hem gediend had. De vroegere chef van de Nederlandse generale staf merkte, hoe de houding van de overgrote meerderheid van zijn vroegere collega's in vijandschap en wantrouwen veranderd was.[6] Ook uit deze kring ontving hij brieven, die hem duidelijk te ver-

(1) Nr. 73; H 151, 155.
(2) Zie nr. 92; weliswaar dateert dit stuk pas van november 1941, maar wij achten gezien ook Seyss-Inquarts contacten met Himmler hem stellig al veel eerder *au courant* aangaande de richting, die men met het legioen insloeg, zonder het er erg mee eens te zijn; zijn toezeggingen aan Seyffardt zijn waarschijnlijk oprecht geweest.
(3) Al eerder, voordat er van een legioen sprake was, hadden zich bij de *Ergänzungsstelle* in Den Haag – volkomen onverwacht voor deze instelling – zeer vele Nederlanders voor de anti-bolsjewistische kruistocht als vrijwilligers bij de *Waffen-SS* aangemeld (circ. E-Stelle Nordwest 26 juni 1941, HSSPF 329 a). Volgens Rauter zouden het er zelfs een duizendtal zijn geweest. Rauter dient men echter niet zonder meer te geloven; bovendien was toen hij op 11 juli deze uitspraak deed het legioen al een week lang geafficheerd. Wellicht heeft Rauter de aanmeldingen voor het legioen er ook bij gerekend (zie nr. 72, noot 9).
(4) MadN 50 Bc, 51 Ba, 52 Ca. De 'positievere' houding van de katholieken wordt tot en met 8 juli, de weer afwachtende houding voor het eerst op 16 juli 1941 vermeld. Rekening houdend met een gemiddelde vertraging van drie tot vijf dagen tussen het inwinnen van deze informaties en het op schrift stellen in (vaak zeer objectieve) samenvattingen, vallen deze twee perioden ruwweg samen met de periode van 22 juni tot de afwijzing door de Unie, en van dat moment af tot het meedoen van de NSB. Een verband is er stellig, echter ook misschien met de opheffing van de voor-oorlogse partijen, waaronder de Rooms-Katholieke Staatspartij.
(5) Zie p. 345, noot 3.
(6) Ook dit volgens Seyffardt zelf, die toegeeft, dat hij dit in het geheel niet had verwacht.

staan gaven, wat men over hem dacht ('. . . Het betreurend, dat ik U wegens de tijdsomstandigheden niet met open vizier kan tegemoettreden en in het openbaar afstraffen . . . landverrader, volksmisleider, eedschender . . .') – een enkele keer zelfs niet eens anoniem.[1] Mocht de rijkscommissaris nog de hoop gekoesterd hebben voor de anti-communistische strijd het bredere platform te vinden onder bevolkingslagen, die men als van nature anti-communistisch kon beschouwen, bijvoorbeeld de rooms-katholieken, bijvoorbeeld het officierskorps, dan moet hij al snel hebben ingezien, dat voor dit legioen, zo 'neutraal' en 'Nederlands' voorgesteld, op het politieke vlak buiten de NSB weinig weerklank te vinden zou zijn; alleen bij een zeker aantal fanatieke anti-communisten, een zeker aantal heel- of half-fascistische collaborateurs. De weigering van Nationaal Front om verder mee te werken maakte zelfs deze basis nog smaller. Dit was een van de oorzaken voor het feit, dat in de toekomst de werving voor het legioen evenals bij de *Standarte 'Westland'* het in de eerste plaats zou moeten zoeken in het milieu van politiek ongeïnteresseerden en avonturiers, in de tweede plaats bij de NSB.

Deze ontwikkeling had al meteen als consequentie, dat de NSB zijn stempel sterk op het legioen kon drukken. Althans wat de geleverde aantallen vrijwilligers betrof. Daar hadden de Duitsers geen enkel bezwaar tegen. Maar die kwantitatief belangrijke deelname aan het legioen van de NSB versterkte alleen maar de afkeer van andersdenkende Nederlanders om iets met het legioen te maken te hebben. Al snel kregen de meeste Nederlanders door, veel beter dan de NSB en Mussert zelf, dat het legioen een Duits zaakje zou worden. Een Duits zaakje, meenden zij, juist òmdat de NSB zich nu van het legioen meester wilde maken. Die conclusie was juist, de redenering niet. Want de Duitsers verwelkomden gaarne de stroom vrijwilligers uit de gelederen der NSB, maar verder zorgden zij er met succes voor, dat de NSB in andere opzichten geen enkele concrete greep op het legioen kreeg. Allang voordat er van een inval in Rusland en een Nederlands legioen sprake was, plachten Berger en zijn rekruteringsofficier in Nederland, *SS-Hauptsturmführer* Leib, ook buiten de NSB te werven, en gaven zij aan niet-NSB'ers zelfs de voorkeur.[2] Bij de oprichting van het legioen zetten zij deze wervingspolitiek voort: allen, die zin hadden om het grijze uniform aan te trekken, en aan de maatstaven voldeden – of niet voldeden – waren welkom. Dat betekende, dat de *Ergänzungsstelle Nordwest* voortging het reservoir van avonturiers, maatschappelijke mislukkelingen, a-socialen en dergelijken aan te boren. Dat bleek een groot reservoir te zijn. Evenals de *Standarte 'Westland'* zou het legioen bestaan uit een sterke minderheid van nationaal-socialisten, en een meerderheid van volslagen a-politieke gelukzoekers.

Het schaarse aantal officieren, dat zich voor het legioen had aangemeld, bestond voornamelijk uit een handvol van doorgaans oudere reserve-officieren, wier capaciteiten meestal onvoldoende waren en die niet meer de energie opbrachten om te leren aan de zware eisen, die de moderne oorlogvoering stelde, te voldoen.[3] Jonge en capabele krachten ontbraken vrijwel geheel. Tot op grote hoogte gold dit ook voor de onderofficieren (het zij meteen gezegd, dat de Duitsers weinig deden om de vorming van een kern van Nederlandse officieren en onderofficieren te stimuleren, wel het tegendeel). Hierdoor reeds kon het legioen weinig anders worden dan een eenheid van Nederlandse

(1) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 15.
(2) Nr. 64.
(3) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 18; evenzo id. a 4, p. 3, bevestigd door wat een legioensoldaat noteerde (dagb. 579); Helsloot, Vrijwilligers, p. 21. Seyffardt noemt zelf een getal van 30 officieren (beroeps- en reserve-) dat na de keuring overbleef. Na enige weken opleiding bleven er nog 20 over, waarvan 7 beroepsofficieren. Stein vermeldt 23 officieren, waarvan er 17 overbleven (*Waffen-SS*, p. 154; blijkbaar zijn hier ook zowel beroeps- als reserve-officieren bedoeld), dit op gezag van Steiner, *Freiwilligen*, p. 128, die ook de algemene afwezigheid van vooral de beroepsofficieren moet constateren. Tot jan. 1942 varieerde het aantal Nederlandse officieren in het legioen inderdaad tussen 25 en 33, waarvan wellicht sommigen door de Duitsers tot officier zijn bevorderd (Kdostab RFSS 7246–7301).

vrijwilligers met een zwaar kader van Duits *Waffen-SS*-personeel, hetgeen in de praktijk betekende: een eenheid van de *Waffen-SS*. Maar dat lag nog in de schoot van de toekomst verborgen voor hen, die zich aanmeldden, hetzij op Seyffardts 'hoofdkwartier' op de Koninginnegracht in Den Haag, hetzij op de *Ergänzungsstelle* op de Stadhouderslaan in dezelfde stad, hetzij bij plaatselijke aanmeldingsbureaus (meestal door collaborateurs gedreven hotels en café-restaurants), voor het 'Vrijwilligerslegioen Nederland', zoals de formatie in de propaganda (zonder een spoor van SS-runen uiteraard) werd aangeduid.

Op 26 juli vertrok de eerste groep, bestaande uit 650 man, uit Den Haag. Tekenend was het, dat vóór de afscheidsrede, die Seyffardt in de zaal van het Dierentuin-gebouw tot de mannen richtte, Mussert de NSB-leden onder hen – ongeveer 250 man – elders had toegesproken. In burgerkledij gestoken defileerde het gehele contingent, aangevoerd door een Nederlandse kapitein (evenals Seyffardt in Nederlands uniform gestoken), langs Seyffardt, Rauter en diens generaal der *Ordnungspolizei*, en marcheerde zo naar het station, waar Seyffardt en Rauter definitief afscheid van de mannen namen.[1] Evenzo verliep het met het tweede contingent, dat op 7 augustus vertrok. Nu telde men onder de 431 vertrekkenden reeds 342 NSB-leden; het totale aantal liep terug, het NSB-percentage liep op. Op 29 augustus vertrok een derde contingent, dat slechts 200 man telde, reden, waarop men op het laatste moment nog een paar honderd man Nederlandsche SS (die ook naar het oostfront, maar dan merendeels naar de *Waffen-SS* gingen) erbij liet aansluiten, zodat de afmars naar het station door Den Haag niet al te zeer een afgang zou worden.[3] Hoeveel NSB-leden zich onder die 200 vrijwilligers bevonden, is niet bekend.

Mussert wendde nu ernstige pogingen aan, tot grote ergernis van Seyffardt, om het hele legioen voor zich te monopoliseren. Bij de vele motieven, die hij daarbij had, speelden twee gedachten de hoofdrol, in grote lijn dezelfde gedachten, die hem vroeger al hadden doen besluiten zich achter de *Standarte 'Westland'* te stellen. Wanneer hij de meeste vrijwilligers leverde, zou hij bovenaan in de Duitse gunst komen te staan. Meer dan de NSNAP of andere concurrenten, meer misschien zelfs dan de Nederlandsche SS zou hij de Duitsers aan zich verplichten. Het was de oude gedachte van de NSB als 'de levensverzekeringspolis van het Nederlandsche volk'[4]: alleen de actieve medewerking van de NSB kon de toekomst van Nederland als zelfstandige staat – nationaal-socialistisch natuurlijk, en dat dan uiteraard volgens NSB-normen – garanderen. De NSB was de garant van Nederlands toekomst: zo luidden de slagzinnen op haar propaganda-affiches; zo meende Mussert het ook. En daar was ook nog de oude hoop, met het eerste trouwens geheel in overeenstemming, dat dit legioen de kern van het toekomstige Nederlandse leger zou worden. Samenwerkend in Germaans verband, jazeker (dat ging dit legioen nu al doen), maar desalniettemin een Nederlands leger.

Voor dat doel had hij altijd een oog op zijn getrouwe weerformatie, de WA, gehouden. Dat waren de redenen, waarom Mussert begin augustus een grootscheepse wervingscampagne liet houden onder zijn WA, die toen misschien een 8.000 man geteld zal hebben.[5] Natuurlijk kon men

(1) Pers van 28 juli, KA II 2529; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, en bijlage 30 daarbij; foto-collectie RvO, map 68 B/C.

(2) *Nat. Dagbl.* 8 aug. 1941; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 9.

(3) *Alg. Handelsblad* en *Nat. Dagbl.* 30 aug. 1941; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 13; volgens Seyffardt bestond het aanhangsel uit 200 man Nederlandsche SS en 100 Vlamingen.

(4) Zo volgens Stroink in Doc. I Jansonius 3.

(5) Volgens *NS-Jaarboek* 1942, p. 230, telde de WA op 11 mei 1941 12.000 man, waarvan de helft op die dag – de verjaardag van Mussert – voor hun Leider defileerden; de andere helft zou afwezig zijn door opneming in *NSKK* en *SS*. Zowel de opgave van de totaal-sterkte als van de redenen der absentie is stellig overdreven.

niet de hele WA gesloten aan het oostfront inzetten[1], maar, wanneer de opengevallen plaatsen op een of andere manier door anderen bezet zouden kunnen worden, hoopte Mussert zeker één voltallig WA-regiment bij elkaar te krijgen, en misschien wel twee. Daartoe voerde hij binnen de NSB een WA-dienstplicht in: alle mannelijke weerbare NSB-leden van 18 tot 40 jaar werden verplicht, lid van de WA te worden. 'Het is mijn bedoeling dat binnen afzienbaren tijd drie volledige Regimenten Nederlanders aan het Oostfront zullen staan: de eerste Nederlandsche divisie!'[2]

Het aanwerven van WA-leden liep, alweer, geheel buiten Seyffardts hoofdkwartier om. Het aangekondigde WA-regiment dreigde in plaats van een aanvullende eenheid van het legioen een concurrerende strijdmacht te worden. Vele WA-leden vatten het inderdaad als zodanig op. Een van de geworvenen schreef korte tijd later:

> 'De oproep kwam nog onverwacht en de schrik sloeg mij om het hart toen ik er boven zag staan Vrijwilligers Legioen Nederland daar ik bang was dat dit het z.g. Legioen was en geen WA Regiment. Gelukkig bleek dat wij het 2 Reg. zouden worden en uitsluitend W.A.'[3]

De NSB-leiding, vermoedelijk speculerend op zoiets als een *esprit de corps* van de WA, suggereerde, dat dit tweede regiment – het eerste was het legioen – iets geheel aparts zou worden. Met dit draineren van de zeer Mussert-getrouwe weerformatie voor een afzonderlijk tweede regiment won de NSB andermaal de gramschap van Seyffardt, maar tevens de vriendschap van Rauter. Een tijdelijke en hoogst zelfzuchtige vriendschap, uiteraard: Rauter nam zich voor om zodra de WA-mannen vertrokken waren, Mussert weer diens bescheiden plaats te wijzen.[4] Zolang echter Mussert zich zo inspande om een heel regiment onder zijn getrouwen aan te werven, liet de SS-chef in Nederland zich tegenover hem van zijn meest vriendschappelijke kant zien, wat bovendien nog het voordeel had dat de oude, na-ijverige Seyffardt tot nog groter krachtsinspanning werd aangezet. De SS was Mussert nu zeer behulpzaam: de geworven WA-mannen werden in tegenstelling tot de eerste contingenten vrijwilligers, die in hun burgerplunje zonder meer naar het oosten waren afgevoerd, in een SS-kazerne te 's-Hertogenbosch gelegerd, in Nederland dus. Daar kregen zij vanwege de SS kledij en een eerste opleiding (een aanwijzing voor het feit, dat wanneer de Duitsers serieus hadden willen meewerken aan de vorming van een Nederlandse eenheid op Nederlands grondgebied, dat zeker had gekund). Weliswaar bestond die kledij uit SS-uniformen, en maakten de WA-vrijwilligers *en passant* met SS-indoctrinatie kennis: 'Wij moeten hier alles van de SS dragen. Ook het nachthemd wat behoorlijk lang is,' noteerde de al eerder geciteerde WA-man, en over de indoctrinatie-poging: 'Alle beide sprekers zijn afkomstig uit Avegoor, de SS school. Nu het zijn echte SS redenen en we zullen ons niet laten vangen.'[5] Maar daar stond weer tegenover, dat zij op de vertrekdag, 11 oktober 1941, op het Binnenhof in Den Haag door Mussert zelf beëdigd mochten worden, in hun uniform, met geweer en helm. Een heel verschil met de eerste groepen van legioensvrijwilligers. Een ander verschil was, dat Seyffardt nu geen hoofdrol meer speelde, maar er min of meer als figurant bijstond, tot zijn onuitsprekelijke ergernis.

Twee dagen eerder echter had Mussert hem verzekerd, dat een en ander helemaal buiten hem om gegaan was, en dat dit soort dingen hem ook voortdurend overkwam; dat was het moment, dat hij en Seyffardt zich verzoenden om te trachten gezamenlijk front tegen de SS te maken.[6]

(1) Dit schijnt de commandant van de WA, Zondervan, aan Mussert te hebben voorgesteld: (Not. 39, E. Verkade: 'Dienstneming van Nederlanders bij de vijand').
(2) *Vo Va* 8 aug. 1941; *Proces Mussert*, p. 41, 42.
(3) Dagb. C. H. van den B.
(4) Nr. 79.
(5) Dagb. C. H. van den B.
(6) A.v.; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 13–17; *Proces Mussert*, p. 42, 43; foto-collectie RvO map 68 B/C.

Wat daar op die oktoberdag op het Binnenhof stond, was allerminst een regiment, en viel hooguit slechts als een bataljon te beschouwen: 650 man.[1] Mussert had zijn grootsprekerige beloften niet kunnen houden. Overbodig haast te zeggen, dat het WA-regiment nimmer tot stand kwam.

Wat gebeurde er met deze vrijwilligers, wanneer zij eenmaal op de trein gezet waren? De eerste groep was met dezelfde ophef, als waarmee men het vertrek op 26 juli omgeven had, na een reis van twee dagen te Krakau door een muziekkorps van de Duitse politie en een erewacht van de *Waffen-SS* – en, als men de nazi-pers wenst te geloven, ook door spandoeken van de bevolking – verwelkomd.[2] Vandaar reisden de vrijwilligers, ook die van het tweede contingent, naar de *Truppenübungsplatz* van de *Waffen-SS* bij Debica, een plaatsje tussen Krakau en Rzeszów gelegen. Op dit grote nieuwe oefenterrein, door Poolse en joodse dwangarbeiders aangelegd, waren reeds Nederlanders en Vlamingen aanwezig: het was de bedoeling, dat zowel de *Standarte 'Nordwest'* als het Nederlandse legioen, c.q. een Vlaams vrijwilligerslegioen er zou worden opgeleid.[3] Al deze eenheden stonden voorlopig onder bevel van *SS-Standartenführer* Reich, de commandant van de *SS-Freiwilligen-Standarte 'Nordwest'*; het Vlaamse legioen kreeg weldra een andere commandant, het Nederlandse legioen bleef onder leiding van Reich. 'Een fijne kerel', meende een pas in Debica gearriveerde Nederlandse vrijwilliger.[4] Binnen korte tijd zou hij anders over deze *SS-Führer* denken.

De Oost-Pruis Otto Reich[5] was in de dagen van het keizerlijke Duitsland beroepsofficier geweest, tijdens de Weimar-republiek een mislukt zakenman en werkloos. Zoals zovele lieden met deze levensloop kwam hij in de SS terecht. In 1934 had hij reeds de rang van *SS-Standartenführer* bereikt.[6] Was zijn benoeming in april 1941 tot commandant van *'Nordwest'* een herkansing? Het lijkt er wel op. Pas op 1 september 1941 vond zijn volgende bevordering, tot *SS-Oberführer*, plaats, toen hij ook het Nederlandse vrijwilligerslegioen onder zich kreeg. Die langzame vooruitgang in de SS-carrière was bepaald ongewoon. De *SS-Freiwilligen-Standarte 'Nordwest'* was een troep van de tweede keus, zeker voor Reich, die zo belangrijk was geweest in de *Leibstandarte*; het legioen was dat stellig ook. Zijn optreden tegenover de Nederlandse vrijwilligers wettigt geheel en al het vermoeden, dat hij zijn benoeming tot commandant van het legioen als een volmaakt onverdiende straf zag.

(1) Volgens Seyffardt. Berger beweerde, dat 844 man naar Den Bosch zouden afreizen (nr. 78); het is mogelijk, dat door nadere keuring of andere omstandigheden een aantal weer is afgevallen voor het vertrek.
(2) *Nat. Dagbl.* 13 aug. 1941.
(3) Nrs. 73 en 75; verkl. G. Stroink in Doc. I Jansonius 3. In werkelijkheid was de organisatie van een en ander slordiger en chaotischer dan de orders van het *SS-Führungshauptamt* suggereren. Zo kwam er, zeer tegen de bedoeling van de SS in, een aantal Vlamingen in het Nederlandse legioen terecht (Knoebel, *SS in Belgium*, p. 175, noot 121, en dagb. 579).
(4) Dagb. 579.
(5) Geb. 5 dec. 1891 te Waldhausen (Oost-Pruisen). Voor en tijdens de eerste wereldoorlog beroepsofficier. Sinds 1929 lid van de *NSDAP*, een jaar later tevens van de SS. Stelde in 1933 in opdracht van Sepp Dietrich de *Leibstandarte 'Adolf Hitler'* op. In 1935 kampcommandant van het concentratiekamp Lichtenburg; van 1936 af commandant van verschillende eenheden der *SS-Totenkopfverbände*. In april 1941 commandant van de *Standarte 'Nordwest'*, in juli tevens van het Nederlandse vrijwilligerslegioen. Op 1 april 1942 van dit commando ontheven; sindsdien alleen bureauwerkzaamheden bij SS en *Ordnungspolizei* (P 54).
(6) De bevorderingsdatum is 1 juli; een verband met de gewelddadige zuivering van de *SA*-leiding, de z.g. *Röhm-Putsch* waaraan de *Leibstandarte* het hare bijdroeg, ligt zeer voor de hand (P 54: 9970; vgl. Neusüss-Hunkel, *SS*, p. 13).

Duitsers zijn nimmer befaamd geweest wegens een overmaat aan begrip voor andere volkeren, tact, en psychologisch optreden. De Duitse SS-ers evenmin, integendeel; wij hebben hier wat betreft de Nederlandse vrijwilligers in München in 1940 al iets van laten zien, en daartoe fanatieke Nederlandse SS-ers geciteerd[1]; het moest iedere niet-Duitser, hoezeer ook aan ideologische verblinding lijdend, wel opvallen. Men houde in het oog, dat het geborneerde Duitse nationalisme, het gevoel van Duitse superioriteit (al dan niet uit individuele of nationale minderwaardigheidsgevoelens voortkomend), de geest van *Deutschland über Alles*, uit een diepergewortelde traditie uit de pre-nazi-periode voortkwam, en juist in de nationaal-socialistische beweging zijn meest vehemente politieke expressie had gekregen. Per slot van rekening was dit één van de belangrijkste aspecten van die beweging, en juist in de SS was de idee van het *Deutschtum* en zijn veronderstelde meerderwaardigheid op de spits gedreven. Het woord 'Germaans' nu was voor de oorlog wel hier en daar gevallen, maar altijd in de betekenis van – zo werd het althans opgevat – tegengesteld aan Romaans, Slavisch, of joods, dus on-Duits. Die klank, die associatie had het begrip 'Germaans' naar onze mening voor de meeste Duitsers; de wijdere, territoriale, niet alleen het *Deutschtum* omvattende betekenis, die Himmler er sinds 1940 in trachtte te leggen, hoorden zij nauwelijks of helemaal niet. Hoe zou men dat ook van Duitse SS-ers kunnen verlangen, jarenlang geïmpregneerd met de ideeën *Deutschland* en *Deutschtum* als allerhoogste waarde? Voor hen bleven de Germaanse idealen van hun *Reichsführer* en hun Germaanse SS-kameraden over het algemeen marginale frases, laat staan, dat zij ook maar enig begrip opbrachten voor wat lieden als Mussert en Seyffardt en hun volgelingen met het legioen beoogden.

In wezen dachten zeer veel Duitsers in de *Waffen-SS* niet anders dan in de *Wehrmacht* over buitenlanders in hun gelederen. Schouderophalend accepteerden zij die vrijwilligers als het kanonnenvoer, dat de *Ergänzungsstellen* hen toevoerden: de samengeraapte horde – dat waren de vrijwilligers inderdaad, maar dat is de andere te bespreken zijde van de medaille – boezemde hun eerder weerzin dan enthousiasme in. Reich nu behoorde tot die overgrote meerderheid van Duitse SS-mannen, die alleen in Duitsers volwaardig mensenmateriaal zagen. Intelligentere *SS-Führer* wilden hun door ideologie en omgeving ingegeven houding van *Überheblichkeit* ten opzichte van alles, wat niet Duits was, wel eens corrigeren. De schreeuwerige, onaangename, tactloze bruut Reich[2] was daartoe niet in staat.

> 'Een uit den troep opgeklommen houwdegen en oud partijstrijder, die een zekere reputatie genoot omdat hij de eerste SS Standarte had opgeleid,'

beschreef een Nederlands legioensofficier hem in een memorandum voor Mussert.

> 'De beteekenis van het Legioen voor Nederland liet hem koud. De propagandistische waarde van een Legioen ook voor Duitschland begreep hij niet.
> Wat hij wenschte was een behoorlijk aantal soldaten onder Duitsche onderofficieren en Duitsche officieren, waarmede hij eer zou kunnen oogsten.
> Niet op het gehalte kwam het aan, daarvoor zou de Pruissische Schliff wel zorgen, doch op het aantal.... Bovendien had het slechte gehalte voor hem dit groote voordeel, dat alle fouten, welke er gemaakt werden, ook wanneer de Nederlanders daaraan part noch deel hadden, veilig op hun rug konden worden geschoven. Daar hij bovendien evenals vele andere Duitsche officieren van het Legioen uitgesproken anti-Nederlandsch was – de Nederlanders waren nu eenmaal

(1) Zie p. 316.
(2) Over hem leveren de bronnen vrijwel unaniem hetzelfde beeld; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4; dagb. 579; Helsloot, Vrijwilligers; deze bronnen en Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3 in het algemeen ook voor het volgende. Vgl. Berger in nr. 78.

bang, 'weich', verwijfd, vermaterialiseerd, enz. enz. – deed hij dan ook geenerlei moeite om de Nederlandsche mentaliteit te leeren kennen.'[1]

Zo heer, zo knecht: de andere Duitse *SS-Führer* en *SS-Unterführer* waren veelal van hetzelfde kaliber. Doorgaans waren het lieden, die niet capabel genoeg geacht waren om dezelfde functies in 'echte' eenheden van de *Waffen-SS* te vervullen, en daarom maar naar de vreemdelingenlegioenen (zo zagen velen van hen de vrijwilligersformaties feitelijk) afgeschoven waren.[2] Een en ander werd afgereageerd op de buitenlandse rekruten, die men wel eens eventjes snel de Pruisische dril en de ware geest en normen van de *Waffen-SS* zou bijbrengen. Kortom, hetzelfde patroon als in München, maar erger. De Duitse onderofficier – en ook vaak de officier –, door zijn plaatsing bij deze tweedekeus-onderdelen al tot een gevoel van minderwaardigheid gebracht, meende de Nederlanders erop te moeten wijzen, dat zij een tweede-rangs soort Duitsers waren, die een onbegrijpelijk Duits dialect brabbelden. Dit echter, in tegenstelling tot de groep in München in 1940, tegenover vrijwilligers, die hadden gemeend in een Nederlandse eenheid onder Nederlands commando, zelfs met Nederlandse uniformen, te gaan dienen. Maar zelfs zaken als instructie in het gebruik van wapenen bleken in het Duits te verlopen, niet zelden met woede-uitvallen van de Duitse instructeur wanneer de rekruten niet alles bleken te kunnen volgen. Politiek kon deze benaderingswijze alleen maar uiterst nadelig werken.

Wij zullen hier maar niet te veel uitweiden over de ontvangst van de Nederlandse officieren, die vaak gedwongen werden als eenvoudig rekruut zich te onderwerpen aan de luimen van Duitse onderofficieren; in hun burgerkledij overigens, uniformen waren er nog niet. Dat de meesten niet zo veel waard waren, en de met hun vroegere rang in het Nederlandse leger overeenkomende SS-rang niet waar konden maken, is een andere zaak. Dat zij die rang niet kregen, was een schending van de in Nederland gegeven beloften. Op een gegeven moment overwoog men *en bloc* naar Nederland terug te keren.[3] Na enkele weken gingen inderdaad verscheidenen van hen (een zeven- tot tiental) terug, onder wie de hoogste in rang, de overste G. W. Stroink, aan wie in Nederland het commando over het legioen was voorgespiegeld.[4] De overgeblevenen[5] kregen – waarschijnlijk allen – tenslotte een officierspositie in het legioen. Zij hadden over het algemeen weinig gezag bij de aan hen ondergeschikte Duitse onderofficieren, en Reich deed weinig om hen te steunen, maar veel om hun gezag nog verder te ondermijnen.[6]

Het enige wat Reich (sinds 1 september *Oberführer*) interesseerde, was zijn SS-regiment '*Nordwest*', dat verre van voltallig was. Zodra de vrijwilligers voor het legioen in Debica arriveerden, trachtte Reich hen, met zijn Duitse ondergeschikten, over te hevelen naar '*Nordwest*'. Een aantal gaf

(1) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4; p. 2; vgl. nr. 141.
(2) Helsloot, Vrijwilligers., p. 15.
(3) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, bijl. 7.
(4) Door wie is niet duidelijk. Seyffardt beweert, dat hij op 4 augustus 1941 een bijeenkomst van de betrokken officieren organiseerde, waarbij een *Brigadeführer* uit Berlijn (Jüttner?) aanwezig was; deze zou allerlei beloften bevestigd hebben, ook de benoeming van Stroink als commandant; het is wellicht een idee van Seyffardt, menende, dat het de instemming van de Duitsers had (Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 18).
(5) Zie p. 345, noot 3.
(6) Bij het Vlaamse legioen was het ook in dit opzicht even erg, bij het Noorse en Deense legioen schijnt het wat beter geweest te zijn. Hetgeen de auteur van dagb. 579 noteerde, bevestigt de hier gegeven voorstelling, hoofdzakelijk stammend van Pont, en overgenomen door Seyffardt (resp. Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4 en a 3). Een paar officieren, zoals Pont zelf meedeelt, werden echter wel meteen in hun oude rang opgenomen; zo een majoor, die meteen de rang van *Sturmbannführer* (verhoudingsgewijs in de omstandigheden zeer hoog) kreeg, waar evenwel geen frontcommando aan verbonden was. Van deze man komt geen woord kritiek op Reich (Doc. I Motké).

toe aan wat door de hier vaker aangehaalde dagboekschrijver een ronselpartijtje voor de SS werd genoemd. Van de compagnie, waarbij deze vrijwilliger was ingedeeld, liet de helft zich overhalen naar de *SS-Standarte* over te gaan. Maar het ging Reich nog niet vlug genoeg. Hij wenste zo snel mogelijk de Nederlandse en Vlaamse legioenen geheel in zijn SS-regiment te laten opgaan.

Dat nu was uiteraard te veel gevraagd. Beter dan de eerste de beste *Führer* van de *Waffen-SS* begreep de SS-leiding, dat om propagandistische redenen botweg opheffen van de legioenen uitgesloten was. Begin september waren Mussert en Seyffardt in het gezelschap van Rauter, Van Geelkerken en waarschijnlijk ook Leib naar Berlijn gereisd om met Jüttner, de chef van het *SS-Führungshauptamt*, een en ander te bespreken. Daar werd o.a. de kwestie van de Nederlandse officieren besproken; deze zouden van Reich hun rangtekenen krijgen. Vermoedelijk zijn er nog meer zaken besproken, waarschijnlijk dan buiten tegenwoordigheid van Seyffardt.[1] In ieder geval stond de SS nu zeer zeker op het standpunt, dat bij onvoldoende opkomst van vrijwilligers om zowel '*Nordwest*' als het Nederlandse legioen op volle sterkte te brengen, het eerste moest verdwijnen, niet het tweede. Mogelijk was dit op hoger niveau allang beslist.[2] Op 24 september vaardigde men een order in die zin uit: uit beide eenheden moest een Nederlands legioen in regimentssterkte en een Vlaams legioen in bataljonssterkte worden gevormd.[3] '*Nordwest*' werd nu dus definitief opgeheven, tot groot verdriet van Reich mag men aannemen, en het was voorts kennelijk de bedoeling van de SS alle Vlamingen, dus ook hen, die bij het Nederlandse legioen waren geplaatst, in het Vlaamse legioen te concentreren. Dat was niet om de Vlamingen ter wille te zijn. Het sproot uitsluitend voort uit de angst van de SS, dat veelvuldig contact tussen Nederlandse en Vlaamse soldaten en het strijden in een gezamenlijk onderdeel de Dietse gedachte zou kunnen stimuleren.[4]

Twee weken eerder, op 10 september, waren de vrijwilligers verplaatst van Debica naar een ander oefenterrein bij Arys (thans Orzysz) in Oost-Pruisen.[5] Vermoedelijk wist Reich toen reeds, dat zijn *SS-Standarte* zou opgaan in het legioen, en zat dit hem erg hoog, of wellicht was het alleen zijn temperament, dat hem ertoe bracht een zuivering in de gelederen van de rekruten te houden. De dag na de aankomst in het nieuwe opleidingskamp hield hij een toespraak tot de legionairs, waarin hij hen plotseling voor de drieledige keus stelde: blijven, overgaan naar het alsnog te vormen tweede regiment, het WA-regiment, waartoe men eerst terug naar Nederland moest, of zonder meer naar huis teruggaan.

> 'Wij werden ineens voor de keus gesteld. Ik wist heusch niet goed wat te doen. Ik stond in twijfel tusschen blijven of naar huis gaan. Daar ik het niet wist, ben ik maar bij de grootste hoop gaan staan. En die gingen naar huis. Het was het grootste gedeelte van de mannen. Slechts enkele mannen bleven bij het eerste regiment. Ongeveer tweemaal zoo veel gingen naar de W.A. Maar zeker 70% stond bij de hoop die naar huis gingen.'[6]

(1) Seyffardt, die opvallend weinig over het bezoek spreekt, dateert het op 3 september (Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 19, 20). Berger vermeldt in nr. 81 een bespreking op 5 september, en gaat in op een bewering van Van Geelkerken, dat alleen de NSB voor de aanvulling van *Waffen-SS* en legioen zou zorgen. Het is zeer wel mogelijk, dat Seyffardt toen al naar huis vertrokken was, en dat die bespreking zich zonder hem heeft afgespeeld; wanneer zoiets van NSB-zijde alleen maar gesuggereerd zou zijn in Seyffardts tegenwoordigheid, zou hij zonder enige twijfel daartegen fel hebben geprotesteerd. Het zou stellig ook zijn neerslag hebben gevonden in zijn brieven en aide-mémoires, waarin ieder punt van wrijving, ook met de NSB, zorgvuldig werd genoteerd.

(2) In die richting wijst de order van 12 juli (zie p. 343). Vermoedelijk had Himmler zulks bevolen.

(3) Nr. 80.

(4) Nr. 78, noot 2.

(5) Kdostab RFSS 7246.

(6) Dagb. 579.

Misschien was dat wat overdreven; van de 1.200 à 1.300 man, die het legioen op dat moment geteld zal hebben, gaven 577 man te kennen naar huis te willen gaan, 214 vrijwilligers opteerden voor het te vormen WA-regiment.[1] Het is zeker niet uitgesloten, dat het aantal van degenen, die naar Nederland wilden terugkeren, in eerste instantie zelfs nog hoger is geweest.[2]

Voor Reich was dit een onverwachte tegenvaller, reden voor hem om meteen te verkondigen dat terugkeren naar huis toch niet zo gemakkelijk zou gaan. Deze feitelijke woordbreuk veroorzaakte natuurlijk de nodige beroering onder de Nederlandse vrijwilligers. Het leek de Duitsers – hogere instanties dan Reich mag men vermoeden – in dit stadium gewenst wat olie op de golven te werpen. Van Geelkerken kreeg toestemming om naar Arys te reizen teneinde de gemoederen te kalmeren. Dat lukte hem; als hij dat wilde, kon hij tactvol met mensen omgaan. Op 15 september sprak hij de vrijwilligers zeer informeel toe. Uit wat hij zei, moeten zijn toehoorders in ieder geval de indruk gekregen hebben dat wie naar Nederland terug wilde, dat stellig kon doen.[3] Op wiens gezag of instigatie Van Geelkerken zijn mededelingen deed, is onbekend. Reich noteerde, dat het bezoek van Van Geelkerken de problemen betreffende de Nederlandse vrijwilligers had 'geklärt'[4], maar weigerde desondanks het woord van de plaatsvervangend leider der NSB te honoreren. Op 14 oktober (de dag van aankomst van het WA-contingent) werden 265 Nederlanders naar huis gestuurd, de rest moest blijven. Volgens Reich omvatte de eerste categorie de 'dienstuntaugliche, mehrfach vorbestrafte und dem Dienst nicht mehr gewachsene' vrijwilligers.[5] Dat zal stellig niet onjuist geweest zijn, maar welke criteria Reich hanteerde, valt niet na te gaan. Vermoedelijk behoorden tot de ontslagenen ook de vrijwilligers, die hij om meer persoonlijke redenen kwijt wilde. In het algemeen is het trouwens moeilijk enige lijn in zijn voornamelijk door emoties bepaalde beleid te bespeuren behalve die van constante afkeer van Nederlanders. Eerlijkheidshalve dient vermeld te worden, dat Leib en zijn *Ergänzungsstelle* druk op Reich uitoefenden om de mannen bij zich te houden.[6] Begrijpelijkerwijs voelden de wervingsofficieren in Den Haag er weinig voor om honderden teleurgestelde vrijwilligers terug te krijgen. Het neemt niet weg, dat Reich geregeld allerlei tegenstrijdige beslissingen nam.[7] Het bovenstaande kat-en-muis spel herhaalde zich later nog enige malen, tot in januari 1942, toen de regimentsstaf weer eens liet vragen, wie van de rekruten naar Nederland wilde terug gaan. Toen zich daarvoor 150 man, weinig wijzer geworden door vroegere ervaringen, opgaven, stoof Reich onmiddellijk op met de mededeling, dat daarvan geen sprake kon zijn; de vraag was alleen bedoeld om de 'lafaards' eruit te halen.[8]

Dat zovelen na een paar dagen of weken, dan wel na een paar maanden terug wilden, had weinig

(1) Kdostab RFSS 7247. De Nederlandse vrijwilligers voor legioen en '*Nordwest*' waren bij elkaar 1.840 man in aantal; de sterkte van het aantal legioenvrijwilligers is hier berekend door de drie eerste contingenten (zie p. 346) bij elkaar op te tellen, waarvan er echter een onbekend aantal zich onder pressie van Reich c.s. voor '*Nordwest*' opgegeven heeft.
(2) Volgens de schrijver van het dagboek zelf 6 à 700 man; het aantal van 577 man wordt met een verschil van 2 man door nr. 107 bevestigd; de cijfers, die de chef van de *Ergänzungsstelle* te Den Haag geeft, zijn uiteraard een stuk lager (nr. 77).
(3) Volgens de schrijver van dagb. 579 hadden de vrijwilligers, althans de NSB-leden onder hen, zelfs helemaal geen keus meer, en moesten zij eerst naar Nederland terug, waarna zij zich alsnog voor het WA-regiment konden opgeven. (Dit fragment dd. 16 sept. afgedrukt in: *Dagboekfragmenten 1940–1945*, 's Gravenhage, 1954, p. 125, 126). Het is niet uitgesloten, dat de wispelturige Reich plotseling iedereen, die zich voor het legioen had aangemeld, naar Nederland terug wilde sturen: vgl. nr. 77.
(4) Kdostab RFSS 7249.
(5) A.v. 7267; dezelfde situatie deed zich voor in het Vlaamse legioen (o.a. stukken in HSSPF 329 a).
(6) Zie het slot van nr. 77.
(7) Dit blijkt ook uit Doc. II Vrijw. legioen Ned. a 4.
(8) Dagb. 579.

of niets met lafheid te maken, natuurlijk. Evenmin waren dit nu altijd de slechtste elementen. De ideëel gemotiveerde vrijwilliger had geopteerd voor een Nederlandse eenheid, broederlijk samen met de Duitsers strijdend tegen wat hij als het afschuwelijke bolsjewisme beschouwde. Hij kwam terecht in een volslagen *Waffen-SS*-atmosfeer, waar hij door Duitse SS-onderofficieren als minderwaardig vee werd behandeld – en temidden van Nederlandse 'kameraden', die moreel vaak minderwaardig waren. Geen wonder, dat velen al spoedig naar middelen zochten om hun onzalig besluit ongedaan te maken. Op 23 oktober kregen de legionairs te horen, dat zij twee dagen later de eed op Hitler moesten afleggen. Nu kon men daartegen op zichzelf niet zoveel bezwaren maken: begin juli had men te Berlijn besloten, dat alle buitenlandse vrijwilligers de eed op Hitler als opperbevelhebber van de Duitse *Wehrmacht* moesten afleggen.[1] Dat viel in de gegeven omstandigheden, met name de tactische en logistieke inschakeling van de vrijwilligers in de Duitse *Wehrmacht* (waaronder in dit verband begrepen de *Waffen-SS*) wel te aanvaarden. In deze eed ontbrak de uitgesproken politieke tendens van de SS-eed op Hitler als Germaans *Führer*, die behalve door de Nederlandsche SS ook door de Nederlandse vrijwilligers in de Standarte '*Westland*' was afgelegd. Van een beëdiging op Hitler als Duits staatshoofd was hier natuurlijk helemaal geen sprake. Waarschijnlijk om moeilijkheden in dit opzicht te vermijden had de SS zich aangesloten bij deze algemene formulering, waarin ook nog de passus 'im Kampf gegen den Bolschewismus' was verwerkt: een soort garantie, dat de vrijwilligers niet tegen de westelijke geallieerden hoefden te vechten.

Evenwel maakte een aantal legionairs bezwaren, voor de meesten van hen waarschijnlijk slechts voorwendsels om naar huis teruggestuurd te worden. De overgrote meerderheid legde de eed af. Dat gebeurde in de vorm van de typische SS-plechtigheid, temidden van kanonnen, machinegeweren en vlaggen, opgeluisterd met een van de onvermijdelijke toespraken van *Oberführer* Reich. De weigeraars, een zeventigtal, kregen het hard te verduren en moesten in het opleidingskamp zware en vernederende arbeid verrichten.[2] Aangenomen mag worden, dat een groot aantal van hen en waarschijnlijk zelfs het merendeel tenslotte toch voor Duitse pressie is gezwicht en uiteindelijk de eed heeft afgelegd. Of sommigen kans hebben gezien naar Nederland terug te keren door bij hun weigering te volharden, is niet bekend. Zeker gaf de overgrote meerderheid van de weigeraars tenslotte toe, gezien de Duitse methoden niet verwonderlijk: in februari 1942 gaf Himmler het bevel dat eedsweigeraars een jaar lang in een concentratiekamp opgesloten moesten worden.[3]

Men krijgt de indruk, dat Reich het ene moment bevangen was door de gedachte met een zo groot mogelijk regiment zo snel mogelijk ten strijde te trekken, en het andere moment het hele stelletje, althans alles wat in zijn ogen niet deugde, naar huis terug wilde sturen. De betrokken SS-instanties waren met zijn gedrag allerminst ingenomen, maar onderling over de te volgen gedragslijn verdeeld, en waarschijnlijk ook niet altijd met zichzelf eens over hetgeen gedaan moest worden. De tegenstelling tussen *SS-Hauptamt* en *SS-Führungshauptamt* en daarbij de vete, die de jaloerse Berger naar het lijkt haast met moedwil met Jüttner onderhield, maakten een duidelijke en effectieve gedragslijn onmogelijk. De eerste instantie en de dépendances in de Germaanse landen, de *Ergänzungsstellen*, wilden zoveel mogelijk vrijwilligers naar het front sturen, liefst in de *Waffen-SS*, anders maar in de legioenen. Het *SS-Führungshauptamt* en andere SS-instanties, met name de gerechtelijke SS-autoriteiten, hadden wel enig begrip voor de grieven van de legionairs, en zagen zeker ook wel in, dat de legioenen gezuiverd moesten worden van de vele ongewenste elementen.

(1) H 618 : 4983, 4987; zie voor de tekst van de eed nr. 73.
(2) Dagb. 538 en 579; Kdostab RFSS 7273; Doc. I Motké. Zoals gezegd was het WA-contingent reeds op de dag van vertrek naar Arys op het Binnenhof in Den Haag door Mussert beëdigd. Volgens de auteur van dagb. 579 waren er in zijn compagnie alleen al 48 weigeraars, volgens Reich in het geheel 68. Weigeraars waren er ook in Den Bosch. Men zie ook *Dagboekfragmenten*, p. 132.
(3) Nr. 121, noot 3.

Want dat was de andere zijde van de medaille, die wij nog zouden laten zien: de kwaliteit van de rekruten. Berger mocht gelijk hebben in zijn kritiek op Reich, maar hij zelf had hem dan ook een fraai stel toegestuurd.[1] Dat wil zeggen, door Leib laten sturen: aangezien de *Ergänzungsstelle Nordwest* binnen enkele weken al snel de hele werving voor het legioen in handen kreeg, kon Seyffardt zich terecht aan de verantwoordelijkheid onttrekken.[2] In de allereerste plaats was daar het punt van de fysieke geschiktheid. Voor het legioen kwamen mannen in aanmerking van 17 tot 40 jaar (later werd dit verhoogd tot 45 jaar), die geen joods – en niet te veel Indisch – bloed in de aderen hadden, minstens 1.65 meter lang waren en aan de keuringsmaatstaven voor de *Wehrmacht* voldeden. In de praktijk wierf de *Ergänzungsstelle* echter 'rijp en groen' aan[3], en keurde van alles goed: jongens van 16 jaar, mannen van 50 jaar, lieden met ernstige lichamelijke gebreken als kreupelheid of het gemis van één oog, e.d.[4] Ook zouden enkele joden goedgekeurd en in het legioen terechtgekomen zijn.[5] Kortom, Berger kon wel trots aan Himmler berichten, dat zijn bureaus weer zo-en-zoveel vrijwilligers hadden opgebracht, commandanten als Reich moesten uiteraard een aantal van deze lieden weer terugsturen.

Dan, minstens even belangrijk, was er de kwestie van de mentale geschiktheid. Geven wij slechts weer het woord aan de dagboekschrijver:

> 'Het stelletje menschen wat hier in het Legioen bij elkaar is gekomen is een eigenaardig mengsel. Een stelletje boeven, avonturiers, menschen die behoefte hadden aan verandering van lucht en dan de idealisten, waaronder ik mij zelf ook reken.'

Avonturiers, carrière-zoekers, werklozen, oud-militairen die niet zonder kazerne konden leven; lieden met nog andere, diverse redenen om Nederland te ontvluchten: een mislukt huwelijk, moeilijkheden met de justitie. Zo zag deze vrijwilliger zijn kameraden, hoewel er ook 'een boel idealisten' bij waren, 'die zichzelf bedrogen voelen'[6], bedrogen door de Duitsers, vernederd in het slechte gezelschap, waarmee zij moesten optrekken. Dat werd er later, toen de golf van anti-communistische kruistocht-motivering was weggeëbd, niet beter op. Er werd veelvuldig in het legioen gestolen. Dat werd door de Duitse leiding zwaar bestraft, maar veel van het effect daarvan zal verloren zijn gegaan, omdat het algemeen bekend was, hoe vaak de Duitse onderofficieren, en de officieren! zich aan diefstal schuldig maakten – en in veel geringere mate werden gestraft.[7]

Nu merkte men niet alleen in het vrijwilligerslegioen met criminele elementen te doen te hebben. In de *Standarte 'Westland'* waren die bepaald niet afwezig. Begin februari 1942 nam onder de Nederlandse rekruten van het *Ersatzbataillon* van deze eenheid, te Klagenfurt gelegerd, het onderlinge stelen zulke vormen aan, dat men overwoog de kasten, waar de soldaten hun kledij en persoonlijke bezittingen in bewaarden, te laten afsluiten. Dat zou een breuk betekenen met een van de oudste tradities in de *Waffen-SS*, waar zulke kasten principieel open bleven. De ideale SS-man was immers eerlijk, door zijn *Reichsführer* voortdurend op de 'Heiligkeit des Eigentums' gewezen, en hij bestal uiteraard nimmer kameraden. Typerend voor Himmler was het dat hij beval, dat de kasten open moesten blijven, typerend voor het gehalte van de Germaanse vrijwilligers, dat later bij het *Ersatzbataillon* van de legioenen te Graz de kasten toch op slot gedaan moesten worden.[8] Berger liet zich

(1) Zie Bergers allerminst overtuigende verdediging in nr. 141.
(2) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 5, 6.
(3) Zo Pont in Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4.
(4) A.v.; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 5, 6; Helsloot, Vrijwilligers, p. 22.
(5) Helsloot, Vrijwilligers, p. 13; zie ook nr. 104 en noot 2 daarbij.
(6) Dagb. 579.
(7) A.v.; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4.
(8) Nr. 121; Helsloot, Vrijwilligers, p. 11, 12.

evenwel niet ontmoedigen door de stroom van klachten over het soldatenmateriaal, dat hij uit de Germaanse landen vandaan haalde. Misdadigers konden in zijn opinie uitstekende soldaten worden 'wenn man sie richtig zu fassen versteht.'[1] Zijn wervingsbureau in Nederland deelde dit optimisme. 'Verspricht trotz Vorbestrafung ein guter SS-Mann zu werden,' tekende men voortdurend op de uittreksels van de strafbladen van vele vrijwilligers aan.[2]

Dit viel in de praktijk echter wat tegen. Zeer velen, zo niet de meesten van de legionairs, die in Nederland met de justitie in aanraking waren geweest, kregen nu, vroeger of later, weer te maken met de SS-krijgsraden wegens desertie, ongehoorzaamheid, maar ook wegens diefstal, bedrog, en allerlei andere grotere of kleinere misdrijven. De gerechtelijke SS-autoriteiten en de *Gerichtsoffizier* bij het legioen probeerden zoveel mogelijk de meest criminele elementen uit de dienst weg te werken; bij deze arbeid kregen zij de strafbladen van vrijwilligers uit Nederland bij hele pakketten tegelijk toegestuurd. Deze gerechtelijke SS-instanties, die bekwaam en objectief opgetreden schijnen te zijn[3], beseften maar al te goed, hoe demoraliserend dit slag lieden op de andere legionairs werkte.[4] Het onderscheid tussen enerzijds ideologisch-gemotiveerde vrijwilligers en anderzijds de gelukzoekers, maatschappelijk mislukten en criminelen liep overigens beslist niet parallel met de scheiding tussen de door de SS gewantrouwde NSB-ers en de door Berger c.s. geprefereerde 'partijlozen': een WA-vrijwilliger werd reeds in de kazerne te 's-Hertogenbosch getroffen door het lage peil van zijn mede-vrijwilligers in het WA-contingent.[5] De NSB besefte zelf heel goed, dat de vrijwilligers uit haar gelederen allerminst allemaal idealisten waren. Van de vonnissen, door SS-krijgsraden tegen NSB-leden in *Waffen-SS* en legioen uitgesproken, verzocht in april 1942 de NSB kennis te krijgen, dit duidelijk met het doel van eventuele uitstoting uit de partij. Dat het hier de NSB ging om de min of meer criminele elementen, wordt ook geïndiceerd door Rauters verzoek aan Himmler om deze procedure toe te staan 'im Interesse der Säuberung der Partei.'[6]

Dit alles was Himmler niet ontgaan, evenmin als de houding van zijn *SS-Führer* en *SS-Unterführer* tegenover de niet-Duitse rekruten. Die houding was weinig in overeenstemming met Himmlers ideaal-beeld van de SS-meerdere. Dat alleen zou al voldoende zijn om de *Reichsführer* naar de pen te doen grijpen, teneinde door een stroom van gedetailleerde bevelen het elite-karakter en de zuiverheid van zijn SS-orde veilig te stellen.[7] Maar bovendien realiseerde hij zich terdege, welk een schadelijk politiek effect dit alles had.

Er was al voordat de inval in de Sowjet-Unie aanleiding gaf tot de formatie van de 'nationale' legioenen een poging tot verbetering van de situatie gedaan. De ervaringen, die de SS met de Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers in de zomer van 1940 te München had opgedaan – en stellig ook elders met Denen en Noren – hadden ertoe geleid, dat in november 1940 aangekondigd werd, dat de Germaanse vrijwilligers voortaan voordat ze naar een opleidingseenheid gestuurd werden eerst een aantal weken een speciale, pre-militaire scholing zouden krijgen.[8] Deze cursus zou gegeven worden in een speciaal kamp bij Sennheim in de Elzas, te beginnen in januari 1941. De bedoeling was de Germaanse vrijwilliger eerst te laten acclimatiseren in de sfeer van de *Waffen-SS*, en de SS in het algemeen. Sennheim moest voor de niet-Duitser een geleidelijke, aan hem aangepaste overgang zijn naar de Duitse SS-kazerne. Daarvoor dienden de para-militaire training, en de theoretische

(1) Nr. 141.
(2) Helsloot, Vrijwilligers, p. 11.
(3) Zoals o.a. blijkt uit de lof, die de zeer kritische Pont hun bij wijze van uitzondering toezwaait (Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4, p. 8, 12); 'reuze geschikt' volgens een legioensoldaat (dagb. 579).
(4) A.v.; verklaring van E. Härtel in Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 1; Helsloot, Vrijwilligers, p. 11, 12.
(5) Dagb. 538.
(6) Nr. 148.
(7) Voor één van zijn meest potsierlijke orders zie men nr. 207 en noot 6 daarbij.
(8) Circ. *Ergänzungsstelle Nordwest* 13 nov. 1940, HSSPF 329 a.

SS-vorming. Het bekende mengsel van hordenlopen en lezingen, zoals wij dat al bij de *SS-Schule Avegoor* hebben ontmoet, en inderdaad, voor diegenen, die deze laatste instelling hadden bezocht, leverde het *SS-Ausbildungsbataillon Sennheim* weinig nieuws.[1] Het opleidingskamp, hoewel budgetair als *Waffen-SS*-eenheid opgevoerd, was dan ook geen dépendance van het *SS-Führungshauptamt*, maar van het *SS-Hauptamt*, verantwoordelijk voor onder meer de geestelijke en lichamelijke vorming van de SS-mannen.[2] Het verschil met Avegoor was, dat Sennheim een doorgangskamp was voor alle Germaanse vrijwilligers voor de *Waffen-SS*, en sinds het najaar van 1941 ook voor de legioenen, onverschillig of de rekruten lid van de politieke SS of van een nazi-partij waren of politiek nergens thuishoorden. Voorts gingen zij na afloop van de cursus niet naar huis, maar naar het *Ersatzbataillon*, waar de werkelijke militaire opleiding plaats vond. Voor de Nederlanders was dat in het algemeen òf het *Ersatzbataillon 'Westland'* te Klagenfurt, òf het *Ersatzbataillon der Legionen* te Graz.[3] Behalve de eerste groep voor de *Waffen-SS* te München en de eerste contingenten voor het Nederlandse legioen maakten inderdaad verreweg de meeste Nederlandse vrijwilligers voor het oostfront (naar men mag aannemen ook de meeste andere Germaanse vrijwilligers) de opleiding te Sennheim mee.

Het geven van een speciaal op de eigen nationale mentaliteit van de vrijwilligers gerichte aanpassingscursus, voordat zij in de harde Duitse *Waffen-SS*-opleiding terechtkwamen, was op zichzelf een verstandige maatregel. Het kamp leverde de SS-leiding tevens een aanloopperiode, waarin men de vrijwilligers nader kon bekijken en schiften. Maar het euvel zat blijkbaar dieper, het was verankerd in samenstelling en afkomst van de vrijwilligers evenzeer als in de instelling van het Duitse opleidingspersoneel. Sennheim was in de praktijk nauwelijks beter dan München of het legioen, en het zullen zo langzamerhand voor de lezer bekende klanken zijn, wat de latere hoofdredacteur van *Storm-SS*, in het najaar van 1941 als vrijwilliger in het kamp gearriveerd, aan zijn Voorman te berichten had:

> 'De diefachtigheid, het totale gemis aan elk gevoel voor militaire tucht, de ontstentenis van ieder politiek idealisme, waardoor vele Nederlandsche vrijwilligers gekenmerkt worden, hebben bij de leiding en Ausbilder van het bataljon een lage dunk over ons volk doen postvatten. Te betreuren is, dat zij generaliseren. Vele leerkrachten willen nauwelijks gelooven dat er onder de vrijwilligers ook idealisten zijn. Omdat er bij elk transport dieven blijken te zijn (getuige de zeer talrijke diefstallen op de Stuben, maar ook blijkens de strafregisters, welke de Ergänzungsstelle uit Den Haag opstuurt) helt men er toe over iederen Nederlander te Sennheim voor een diefachtig wezen te houden. (Beleedigende uitingen van den Stabscharführer e.d.). Er wordt veel, m.i. *te veel* gescholden en meermalen op een wijze, die de goeden onder de vrijwilligers kwetst, daar de uitdrukkingen vaak grievend voor de Nederlandsche afstamming zijn.'

Enzovoorts; de piepjonge, of oudere, niet meer voor frontdienst geschikte Duitse onderofficieren, die minachtend op de Nederlanders neerzagen; het volslagen gebrek aan elke vorm van kameraadschappelijk contact met de Duitsers, het hoeft niet meer allemaal te worden opgesomd.[4] Alle onderricht, theoretisch en praktisch, werd ook in het Duits gegeven. Of het verstaan werd of niet,

(1) Voor de meeste gegevens daaromtrent Doc. II Sennheim; Van Etten aan Feldmeijer 6 okt. 1941, HSSPF 376 d.
(2) N 30/1 NO 346; *The Allgemeine SS*, K 12; H 1158 : 11969.
(3) Met voor ieder legioen (het Nederlandse, Vlaamse, het *Freikorps 'Danmark'*, en het Finse vrijwilligersbataljon) een desbetreffende compagnie: zie nr. 99. De datum van oprichting is onbekend, maar zal vermoedelijk in november 1941 hebben plaatsgehad (zie ook H 228 : 2772). Voor de Noren was er een aparte opleidingseenheid bij Oslo.
(4) Van Etten aan Feldmeijer 6 okt. 1941, HSSPF 376 b; in deze geest ook dagb. 955.

deed er blijkbaar niet veel toe, hetgeen bevreemdend mag heten voor een instituut als Sennheim, speciaal opgezet om de niet-Duitse vrijwilliger op te vangen. Terecht constateerde de hierboven aangehaalde SS-man, dat lezingen met begrippen als *Preussentum*, Widukind e.d. voor de minder ontwikkelde Nederlandse vrijwilliger weinig of niets betekenden, als hij ze al verstond; de vergelijking met Avegoor moest inderdaad wel ten ongunste van Sennheim uitvallen. Om ons verder nog maar tot één aspect te beperken: het zou zeker in 1942 of later heel goed mogelijk geweest zijn, Nederlands opleidingspersoneel (c.q. Deens, Noors, etc.) te gebruiken, en de SS-indoctrinatie aan Nederlandse begrippen en een Nederlandse historische achtergrond aan te passen. Bruikbare krachten voor dit werk waren er toen zeer zeker. Maar zelfs van een poging van de SS in die richting is geen spoor te vinden, of het moest zijn de uitnodiging aan prof. Snijder om in Sennheim te spreken over 'Einheimische Elemente in der römischen Kunst des Rheinlandes'. Met lichtbeelden weliswaar, maar het is de vraag, of dit soort zaken nu wel de juiste middelen waren om de vrijwilligers tot enthousiasme voor de frontdienst in *Waffen-SS* of legioen te brengen.[1]

Van schifting der vrijwilligers was nauwelijks sprake. Alleen zij, die apert fysiek ongeschikt bleken te zijn, werden naar Nederland teruggestuurd. Althans in 1941 kregen de velen, die door Sennheim diep teleurgesteld werden, geen kans om naar huis terug te gaan. Wel werd de leiding van het kamp – commandant was *SS-Oberführer* Ernst Fick, later chef van het hele vormingswezen van SS en politie[2] – gunstiger beoordeeld dan de leiding van het legioen. Maar in het algemeen was het verschil slechts gradueel. Eerder kan men zeggen, dat vele vrijwilligers bij intrede in *Waffen-SS* en legioen geen schok van teleurstelling en de daarop volgende demoralisatie te verwerken kregen, omdat zij die in Sennheim al hadden gehad.[3]

Gezien de doelstellingen had dit opleidingskamp (blijkbaar op initiatief van Berger opgezet)[4] evengoed, zo niet beter, niet kunnen bestaan. In april 1942 gaf Himmler aan zijn twee rivaliserende ondergeschikten, die op het hoogste niveau voor de gang van zaken verantwoordelijk waren, Berger en Jüttner, orders om de situatie van de Germaanse vrijwilligers te verbeteren. Onder meer moesten de Duitse *SS-Führer*, die posities in de legioenen zouden krijgen, òfwel in het *SS-Hauptamt*, òfwel in Sennheim zelf eerst geschoold worden voor hun taken, die zoveel tact en begrip vereisten. Gezien wat de lezer thans van Berger en Sennheim weet, kan hij zich indenken, wat daarvan terechtgekomen moet zijn. Dat het euvel in de eerste plaats gezocht moest worden in de historisch gegroeide mentale structuur van de SS zelf, begreep Himmler niet: Duitse Germanen moesten toch op de juiste wijze kunnen omgaan met niet-Duitse Germanen, ze waren immers toch van hetzelfde bloed![5] Het effect merkte hij wel degelijk: op het eind van 1942 zag hij zich gedwongen alweer te waarschuwen, hoe politiek-misdadig de kwalijke aanpak van de Germaanse vrijwilligers was.[6] Zijn herhaalde orders bevestigen, hoe scherp Himmler zich van het probleem bewust was, en hoe volslagen blind hij was voor de diepere oorzaken. En tevens, hoe tengevolge daarvan zijn stroom van bevelen altijd maar een gedeeltelijk effect kònden hebben. En tenslotte, voorzover dat nog niet duidelijk is geworden, hoe deze problemen zich in het algemeen bij alle vrijwilligerslegioenen, niet alleen bij het Nederlandse, voordeden. Bij de divisie '*Wiking*' lag het door reeds genoemde factoren allemaal vrij wat beter[7], hetgeen ook weer een gunstig effect gehad moet hebben op de gevechtswaarde van de troep. Opzet en aard van de legioenen maakten verbetering moeilijker.

(1) H 871. Andere sprekers bij die gelegenheid (in 1944) zijn Duitsers, met gelijksoortige onderwerpen.
(2) Zie nr. 431, noot 5.
(3) Doc. II Sennheim; Doc. II Waffen-SS – Ned. vrijwilligers.
(4) H 1158 : 11969.
(5) Nr. 144.
(6) Nr. 271.
(7) Zie p. 326 en nr. 144.

Wanneer men in deze publikatie bevelen van Himmler of anderen tegenkomt, betekent dat dus allerminst, dat zij ook werden uitgevoerd. Soms ook kon dat onmogelijk[1]; tussen het bureau van de *Reichsführer* en de praktijk op de oefenterreinen van de *Waffen-SS*, en eerst recht het gevechtsfront, lag een grote afstand. Laksheid en onwil, onbegrip of welke van die factoren ook, die in het algemeen de realisatie van orders plegen te bemoeilijken, hebben uiteraard ook een rol gespeeld. Berger mocht om politieke redenen de Vlamingen uit het Nederlandse legioen willen weren, eind november 1941 zaten er nog 'heel wat Vlamingen bij.'[2] Krachtens een bevel van Himmler van 6 november 1941 dienden de legionairs op de rechterkraag niet de SS-runen, maar een 'nationaal' kenteken te dragen. Voor het Nederlandse legioen werd de wolfsangel (NSB-symbool!) gekozen. Dat gebeurde vaak, maar zeker niet altijd. Consequent beval Himmler in juli 1942, dat ook alle officieren en onderofficieren, al waren ze SS-man, de nationale kentekenen van de legioenen waartoe zij behoorden, moesten dragen. Voorzover na te gaan is aan dat bevel nooit gevolg gegeven, eerder het omgekeerde.[3] Was het voor de SS-centrale op deze punten reeds moeilijk, haar wensen gerealiseerd te krijgen, een principiële verbetering van de mentaliteit van het SS-kader moest wel onmogelijk zijn. De dagboekschrijvende legionair noteerde omtrent de jaarwisseling van 1941 op 1942:

> 'Kameraadschap hebben we van de Duitschers, op een enkele uitzondering na, nog niet ondervonden. Er gaapt een diepe kloof tusschen hun en ons. Er is dus ook absoluut geen samenhang tusschen leiding en groep . . . Wanneer wij, zoals we nu zijn, aan het front zouden komen, zou dat een afmaakpartij op grooten schaal worden. Kameraadschap tusschen Duitsche onderofficieren en officieren laat alles te wenschen over. Het is werkelijk hopeloos. Wanneer dat het begin van een Germaansche samenwerking onder leiding van de Duitschers moet voorstellen, dan is het experiment niet geslaagd'[4].

Dit beeld komt volledig overeen met de ervaringen van Noorse vrijwilligers.[5] Het resultaat was, dat juist overtuigde NSB-ers, die zich een ideaal beeld van het nationaal-socialisme hadden gevormd, en dat vroeger hadden geprojecteerd op Duitsland en op alles wat Duits was – voor hen onbekend – thans het meest verbitterd werden, niet ongelijk aan wat de meer idealistische elementen in de NSB in Nederland tijdens de oorlog ondervonden. Bij deze categorie vrijwilligers gebeurde dat alleen in nog heviger mate, door de directe confrontatie met de Duitse meerderen in de *Waffen-SS*. In het legioen begon zich al tijdens de opleidingstijd in Arys een anti-Duitse geest te verspreiden. 'Hoe komt het Toon', schreef een NSNAP-lid in Nederland in augustus 1942 aan een Nederlands legioensofficier, 'dat verschillende N.S.B.-kameraden die hier nu blijven, nadat zij een tijd aan het front geweest zijn zoo anti en scheldend terugkomen?'[6]

Welk antwoord de officier gegeven heeft, weten wij niet, maar het laat zich raden. Dat het nooit tot een openlijke, massale breuk tussen de legionairs en de SS gekomen is, tot een soort Texelse opstand als van de daar gelegerde Georgiërs in april 1945, of iets van die aard, valt in het algemeen toe te schrijven aan dezelfde oorzaken, die wij reeds noemden voor het feit, dat Mussert en de NSB tot het bittere einde toe met de Duitsers bleven samenwerken. In één vergrovende formule samen-

(1) Ook, omdat, zoals in het geval van de verlening aan de vrijwilliger van zijn vroegere rang in het eigen leger, zich de reeds gereleveerde technische bezwaren voordeden: zie de nrs. 59, 88, 142, 219, 383.
(2) Dagb. 579. Volgens Kdostab RFSS 7300 slechts 26 man; er zijn redenen om aan te nemen, dat her er in werkelijkheid meer waren.
(3) Nr. 88; H 224 : 2764-5; zie ook nr. 106, noot 1; zo tonen foto's van de legioens-*Sturmmann* G. Mooyman, die in maart 1943 het Ridderkruis van het IJzeren Kruis verwierf, hem altijd met de SS-runen.
(4) Dagb. 579.
(5) Zie Stein, *Waffen-SS*, p. 159.
(6) Doc. I 1185 Mourer.

gevat: de sprong naar de overkant was te groot. Voor de vrijwilligers aan het oostfront kwam daar nog een factor bij. Wij bedoelen niet de verbeteringen, die hier en daar werden bereikt. Over het algemeen waren die van tamelijk oppervlakkige aard. Neen, de legionairs mochten gedurende de gehele bezetting tijdens hun verlof in Nederland bij honderden tegelijk hun klachten bij de NSB-leiding deponeren, juist de zware gevechten aan het oostfront, de ontberingen en de ellende daar, deden toch een bepaalde band ontstaan tussen Nederlandse en Duitse militairen in het legioen. *Fronterlebnis* en *Waffenbrüderschaft* waren termen, die afgesleten dreigden te raken in het propaganda-gebral van de SS. Desondanks werden – een algemeen verschijnsel trouwens – antagonistische groepen en vijandige elementen nader tot elkaar gebracht door de gezamenlijke ervaringen in de Russische modder en de Russische sneeuw.

Toen het legioen nog in Arys gelegerd was, bracht Mussert eind december 1941 een bezoek aan het kamp teneinde het oudejaar temidden van 'zijn jongens' te vieren. Het was de eerste en enige keer, dat de Duitsers Mussert de gelegenheid gaven Nederlandse vrijwilligers, die buiten Nederland werden opgeleid of in de frontlinie lagen, op te zoeken. Generaal Seyffardt verscheen nimmer bij wat hij met evenveel recht als Mussert als 'zijn jongens' kon beschouwen. In oktober 1941 had hij het wel geprobeerd, maar van Rauter te horen gekregen, dat zo'n bezoek de legionairs maar zou 'beunruhigen'. Dat zette begrijpelijkerwijs kwaad bloed bij de 'Befehlshaber' van het legioen. Aan het oudejaarsbezoek aan het legioen te Arys wenste hij niet deel te nemen, zeker niet als een soort bijloper van de NSB-leider.[1]

Het bezoek van Mussert was door de Duitsers stellig bedoeld om zowel hem als de legionairs met al hun klachten tegemoet te komen, voordat het legioen naar het front vertrok. Dat vond twee weken later plaats. Eerst ging het legioen naar Danzig, dan per schip naar de haven Libau (Lepaya) in Letland, vandaar per trein verder naar het front bij Leningrad, waar men begin februari 1942 arriveerde. Het Nederlandse legioen maakte daar, evenals eerder het Vlaamse en later het Noorse legioen, deel uit van de *2. Infanterie-Brigade* onder commando van *SS-Brigadeführer* Gottfried Klingemann[2], evenals Reich mislukt zakenman, maar succesvoller in zijn SS-carrière. Een jaar eerder had hij als commandant van de SS- en politietroepen te Amsterdam gedurende de februari-staking een belangrijk aandeel gehad in het neerslaan van deze revolte. Geen 'Weichling' aldus, maar verstandiger en soepeler tegenover de vrijwilligers dan de aan hem ondergeschikte commandant van het Nederlandse legioen.

Bij het begin van de Russische campagne waren de *1.* en de *2. SS-Infanterie-Brigaden*, voornamelijk samengesteld uit *SS-Totenkopf-Standarten* (thans minder omineus *SS-Infanterie-Regimenter* genoemd) en de vrijwilligerslegioenen, onder de *Kommandostab des Reichsführers-SS* geplaatst. Dit was een soort staf van Himmler in oorlogstijd, onder meer voor militaire operaties in eigen beheer. Zo mag men immers wel de anti-partizanenstrijd noemen, waarbij de SS geheel vrij van enige *Wehrmacht*-controle was. Zijn kostbare *Waffen-SS*-divisies was Himmler al aan de *Wehrmacht* kwijtgeraakt, in tactisch en operationeel opzicht. Deze twee brigades wenste hij nu voor zichzelf te houden:

(1) Nr. 106, noot 1; Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 22, en bijlage 16 daarbij.
(2) Geb. 28 jan. 1884 te Berlijn. Beroepsofficier, deelnemer aan de eerste wereldoorlog. Daarna zonder succes in zaken. Van 1935 tot 1937 weer officier, bij de *Reichswehr*. Sinds 1931 lid van de *NSDAP*. In 1937 intrede in de SS, en een functie bij de *SD*. Sinds 1940 commandant van een *Totenkopf-Standarte*, ook in Nederland; tijdens de februari-staking te Amsterdam in 1941 voerde hij het bevel over de SS- en politietroepen aldaar. Medio 1941 commandant van de *2. SS-Inf. Brigade*, van jan. tot aug. 1943 commandant van de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz. Nadien werkzaam in de SS-bureaucratie. (P 37; Steiner, *Freiwilligen*, p. 85; Hausser, *Waffen-SS im Einsatz*, p. 70; Sijes, *Februaristaking*, p. 212).

'Der Reichsführer-SS stellt grundsätzlich fest, dass die Brigaden die einzigsten und letzten Kräfte der SS sind, die der Reichsführer-SS zur Säuberung der rückwärtigen Gebiete zur Verfügung hat. Ein Einsatz dieser Brigaden in vorderster Front kommt deshalb nicht in Frage.'[1]

Maar het was naar onze mening niet zozeer of niet alleen een kwantitatieve kwestie, een tekort aan manschappen. Bij een inzet achter het front tegen partizanen zouden deze SS-eenheden in de eerste plaats geheel los van de *Wehrmacht* opereren onder uitsluitende verantwoordelijkheid van Himmler zelf. Maar van belang was tevens, dat Himmler de *Bandenbekämpfung* als SS-monopolie wenste, ook omdat hij zijn SS als de juiste organisatie bij uitstek voor dit doel beschouwde. Dit soort acties met een (vage) politionele tint vormden haar *raison d'être*, en door de SS voor deze, voor haar specifieke doeleinden te gebruiken zou hij de functionele en mentale assimilatie van de SS-troepen met de *Wehrmacht* kunnen tegengaan.[2] Ongeveer medio november 1941 werd het Vlaamse vrijwilligerslegioen als onderdeel van de *2. SS-Inf. Brigade* in de strijd geworpen; de eenheid werd evenwel niet aan het front, zoals de na-oorlogse SS-apologetiek ons wil doen geloven[3], maar daarachter 'zur Partisanenbekämpfung eingesetzt'.[4] Dat had bovendien het voordeel, dat dit legioen – nog onvollediger opgeleid en uitgerust dan het Nederlandse – op deze wijze levensechte (als deze uitdrukking geoorloofd is) oefeningen kon houden.[5]

Toch veranderde dit al snel. Er is weinig twijfel aan, dat Himmler met de andere vrijwilligerslegioenen hetzelfde beoogde te doen, maar de Russische winter en de tegenoffensieven van het Rode leger dwongen de Duitsers de legioenen, ook het Vlaamse, in de frontstrijd te werpen, waarmee deze formaties indirect toch tactisch onder een hoger *Wehrmacht*-commando kwamen te staan. De *2. SS-Inf. Brigade*, waarbij het Nederlandse en het Vlaamse legioen waren ingedeeld, kwam onder de bevelen van het 18e leger, dat een gevaarlijk Russisch offensief aan de Wolchow tussen Leningrad en Nowgorod moest opvangen. In het voorjaar gingen de Duitse troepen zelf tot het offensief over, en tegen medio 1942 hadden de Nederlandse en Vlaamse legioenen en de Spaanse *División Azul* het hunne ertoe bijgedragen om de elite-strijdmacht, die tegenover hen lag, te vernietigen. Onder de gevangenen bevond zich de bevelhebber hiervan, luitenant-generaal A. Wlassow, die de exponent van de Russische militaire collaboratie met de Duitsers zou worden.[6]

Maar voor deze overwinning was ook een prijs betaald. *Lagemeldungen*[7] over 12 willekeurige dagen in februari 1942, toen het legioen nog maar net aan het front was gekomen, geven een totaal

(1) *Unsere Ehre heisst Treue. Kriegstagebuch des Kommandostabes Reichsführer SS. Tätigkeitsberichte der 1. und 2. SS-Inf.-Brigade, der 1. SS-Kav.-Brigade und von Sonderkommandos der SS*, Wien-Frankfurt-Zürich, 1965 (hierna aan te duiden als: *Ktb. Kdostab RFSS*), p. 33.
(2) Vgl. p. 111.
(3) Steiner, *Freiwilligen*, p. 127, en Klietmann, *Waffen-SS*, p. 362. Ook hieruit blijkt, dat dit laatste werk ook tot de SS-apologie gerekend moet worden.
(4) *Ktb. Kdostab RFSS*, p. 68.
(5) Steiner, a.v., spreekt wèl over de gelegenheid voor het Vlaamse legioen 'die fehlenden Kenntnisse in vorsichtigen Kleineinsätzen nachzuhohlen.' Over de slechte uitrusting ook Stein, *Waffen-SS*, p. 156, en Knoebel, *SS in Belgium*, p. 178, 179; de partizanenstrijd schijnt ook deze auteurs ontgaan te zijn.
(6) Zie kaartje bij Steiner, *Freiwilligen*, p. 129. De Sowjet-strijdmacht bestond uit het z.g. 2e stootleger. Volgens de *Divisionsrichter* bij de brigade E. Härtel had het Nederlandse legioen bij deze overwinning zelfs een 'entscheidenden Anteil' (Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 1), hetgeen in de litteratuur hierover echter niet wordt bevestigd. Voor de militaire geschiedenis van het legioen zie men ook, niet zonder reserve, Klietmann, p. 366 e.v. De *2. SS-Inf. Brigade* schijnt in deze periode overigens zich wel schuldig te hebben gemaakt aan het neerschieten van krijgsgevangenen (Stein, *Waffen-SS*, p. 273, noot 63).
(7) H 303, 305, 307, 310, 313–318, 484. H 313, een *Lagemeldung* van 23 februari, is afgedrukt als nr. 120. Men vergelijke dit met hetgeen de auteur van dagb. 579 over die dag schrijft, afgedrukt in *Dagboekfragmenten*, p. 152.

van 87 doden en 130 gewonden. Men mag de verliezen tegen juli 1942 schatten in de orde van een tweehonderd gesneuvelden en een vijfhonderd gewonden. Een jaar later waren er van de 2559 Nederlanders, die het legioen vlak voordat het in de strijd werd geworpen telde, 569 man gesneuveld.[1] Het bos-achtige Wolchow-gebied vormde een uitermate naargeestig en ongezond gevechtsterrein. Toen met de winter de ijzige koude verdween en de grond eindelijk ontdooide, werd het gebied een verzameling van moerassen en poelen, 's zomers druk bezocht door de muggen. Het aantal zieken, met name door dysenterie, was ook bijzonder groot.[2] Hoeveel van de verliezen te wijten waren aan de slechte verhoudingen binnen het legioen, en aan onoordeelkundige leiding, is moeilijk te bepalen. Wat dat laatste betreft, begon ook de brigade-commandant zijn twijfels aangaande *SS-Oberführer* Reich te krijgen. Naar aanleiding van een incident, waarbij een Duitse officier een Nederlandse legionair neerschoot, werd Reich op 1 april 1942 van zijn post ontheven, en zeer tot zijn verdriet naar een bureaustoel ver achter het front verplaatst.[3] Een paar maanden lang werd de leiding van het legioen waargenomen door een bataljonscommandant, *SS-Obersturmbannführer* A. Theuermann, een voormalig tsaristisch officier, die reeds in de jaren na de eerste wereldoorlog tegen het Rode leger had gevochten. Een kenner dus, zij het volgens zijn superieuren neigend 'zu übertriebener Gutmütigkeit'.[4] In juli 1942 werd het commando overgenomen door een zekere *SS-Obersturmbannführer* Fitzthum; van hem is niet veel meer dan zijn naam, en dan zelfs die nog nauwelijks, bekend.[5]

Na de strijd aan het Wolchow-front werd het Nederlandse legioen eind juli 1942 overgeplaatst naar een frontsector vlak bij Leningrad, in de buurt van Krasnoje Selo. Bijna een jaar lang bleef het legioen hier betrokken in een afmattende stellingoorlog. Daar viel weinig propaganda mee te maken, zulks in tegenstelling tot de spectaculaire opmars van de divisie '*Wiking*' (althans tot december 1942), die de bewegingsoorlog aan de zuidelijke sector van het oostfront tot diep in de Kaukasus bracht. De Nederlandse vrijwilligers in die divisie hadden enorme afstanden afgelegd, het ene dorp na het andere veroverd, zij waren van de ene stad naar de andere opgerukt. Het legioen bleef steeds in dezelfde omgeving van ontbladerde bomen en modderpoelen, en kwam geen centimeter verder. Slechts één gebeurtenis vond er in die tijd (en eigenlijk in het hele bestaan van het legioen) plaats, die indruk op het Nederlandse publiek kon maken. Op 8 maart 1943 kreeg een jonge *Sturmmann* van het legioen, Gerardus Mooyman, als eerste Germaanse vrijwilliger het Ridderkruis van het IJzeren Kruis, een nogal hoge militaire onderscheiding, uitgereikt. Aangezien hij volgens de persberichten van de *Wehrmacht* met zijn anti-tankkanon 13 Russische tanks buiten gevecht had gesteld, was die onderscheiding naar Duitse maatstaven gerekend ten volle verdiend. Deze verlening van het Ridderkruis had natuurlijk tevens, of beter gezegd voornamelijk, een politiek-propagandistisch aspect; in het begin van het jaar had Himmler reeds genoteerd: 'Ritterkreuz f. einen Niederländer'.[6]

Dat politiek-propagandistische aspect was stellig van belang, juist nu meer dan ooit. Himmler koesterde reeds lang plannen om de legioenen uit de Germaanse landen ook formeel geheel en al in de *Waffen-SS* op te nemen. Die plannen kregen in het voorjaar van 1943 gedetailleerde vorm. Zij hadden politieke oorzaken, en zij zouden politieke repercussies hebben.

(1) De laatste getallen volgens H 626 : 5021 en H 1083 : 6987, schattingen op grond van o.a. nr. 220, H 131, H 89 : 120, dagb. 579.
(2) Zie ook de sombere schilderingen van Zondervan in nr. 137, en dagb. 579.
(3) Zie voor het incident nr. 216, noot 17. Pogingen van Reich om andermaal een werkelijk commando te krijgen, liepen op niets uit; wel werd hij later door Himmler flink op zijn nummer gezet (P 54).
(4) P 134.
(5) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 368, noemt hem met deze rang en positie 'Vitzthum'; vermoedelijk identiek met Josef Fitzthum, later *HSSuPF* in Albanië (*SS-Dienstaltersliste* 1944).
(6) Notities van Himmler van telefoongesprekken, 20 jan. 1943, CDI 73 B.

E. De SS-brigade 'Nederland'

In tegenstelling tot de ontstaansgeschiedenis van het legioen, waarover in de hier gepubliceerde stukken vrijwel niets is te vinden, is de omvorming van het legioen tot een SS-brigade in dit werk uitvoerig gedocumenteerd, zodat wij ons slechts tot de hoofdlijnen zullen bepalen.

Het 'Vrijwilligerslegioen Nederland', zoals de eenheid in de nazi-pers en de Duitse propaganda in Nederland nog steeds genoemd werd, was in feite allang een regiment geworden, dat aan alle kanten nauw met de *Waffen-SS* was verbonden. Hoe het er met de gevechtseenheid voorstond, heeft de lezer al kunnen zien. Daarop kon Seyffardt geen enkele invloed uitoefenen. Maar ook over de werving en de *Fürsorge* had hij al spoedig elke controle verloren.[1] Het werk van het 'hoofdkwartier' van het legioen op de Haagse Koninginnegracht reduceerde zich tot weinig meer dan zaken als het versturen van kerstpakketten naar de legionairs, die bovendien niet altijd aankwamen. Met een oorspronkelijk ook als geheel Nederlandse, ja, zelfs als 'neutraal' gedachte ambulance voor het oostfront ging het niet anders. Het werd feitelijk niet meer dan een door een Duitse SS-officier aangevoerde medische eenheid van de *Waffen-SS*, later bovendien over allerlei verschillende Duitse onderdelen verspreid.[2] Iets dergelijks gebeurde met een door Seyffardt eveneens geëntameerde *Kriegsberichter-Abteilung*, een oorlogsjournalisten-eenheid van 72 man, die overigens wel eerst een tijdlang als *PK (Propaganda-Kompanie)* bij het legioen werkzaam was, maar uiteraard ook geheel door de *Waffen-SS* werd geabsorbeerd.[3] De SS annexeerde alles wat enigermate van belang was en bijna alles wat dat niet was, en wel op zo'n bruuske wijze, dat de generaal wel moest gaan beseffen, dat hij louter uithangbord was. In maart 1942 kondigde hij de rijkscommissaris en Rauter aan, dat hij zich als *Befehlshaber* van het legioen terugtrok, maar liet zich kennelijk door hen bepraten om aan te blijven.[4] Hij bleef aan, tot de dood er op volgde op 6 februari 1943. Eén van de compagnieën van het legioen kreeg zijn naam als posthuum eerbewijs.

Evenmin als Seyffardt had Mussert enige vaste greep op het legioen, ook niet op de leden van zijn partij onder de vrijwilligers. Toch hielden de Duitsers met hem iets meer rekening dan met Seyffardt. Zeer wel besefte de SS, dat de mogelijkheid van een Mussert-regime allerminst uitgesloten was. Zij wisten, dat Mussert het legioen als de kern van het toekomstige Nederlandse leger in een toekomstig door de NSB beheerst Nederland zag. Dat aparte legioen zag Mussert als een aanwijzing in die richting, en wellicht zelfs als een factor bij het tot stand komen van een NSB-staat. En inderdaad, het aantal Mussert-volgelingen in het legioen was zeker groter dan in '*Wiking*' en er hing zeer zeker veel meer een NSB-sfeer dan in die typische SS-divisie. De onrust in het legioen, al dan niet van politieke oorsprong, verdween nooit helemaal.[5] Ondanks de tegenwerking van het Duitse kader leek de NSB meer en meer de toon in het legioen aan te geven. Voor zeer velen – in zekere zin inclusief Himmler en Mussert en hun wederzijdse aanhang – vertegenwoordigde '*Wiking*' de SS, het legioen de NSB. In mei 1943 liep een lezing van een vormingsofficier van de SS voor de Nederlanders in het opleidingsdepot te Graz uit op een demonstratie van de aanwezige Nederlandse vrijwilligers van trouw aan Leider en Vaderland.[6] In een rapport, dat blijkbaar voor SS-instanties was bedoeld, beschreef een Nederlander van de divisie '*Wiking*', hoe op een gegeven ogenblik zijn compagnie

(1) Zie voor dit laatste punt, waarin Seyffardt zich des te meer vastbeet, naarmate zijn andere veronderstelde bevoegdheden in het niets oplosten, p. 341 en 343, en de verwijzingen in noot 1 daarbij.
(2) Zie voor meer gegevens nr. 85 en noot 1 daarbij.
(3) Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 3, p. 28, 29; Denijs, p. 1, 8.
(4) Zie nr. 126 en noot 16 daarbij. Op 30 mei trad hij weer in vol ornaat op bij de beëdiging van de manschappen der ambulance op Hitler (foto-collectie RvO, map 68 B/C).
(5) Zie bijv. nr. 219, noot 1.
(6) Zie nr. 432, noot 12.

langs een compagnie van het legioen marcheerde. Van beide zijden werd er hevig gescholden en geschreeuwd. 'Nog altijd beter bij Mussert' (het legioen) 'dan bij jullie rotclub' (de *Waffen-SS*), riepen de legionairs.[1]

Dat de SS in alle legioenen die 'separatistische' atmosfeer, aangewakkerd door de anti-SS gezinde nazi-partijen in de Germaanse landen, meende te zien, is begrijpelijk, en niet helemaal onjuist trouwens. De angst, dat de leiders van die partijen de legioenen zouden gebruiken om zelf aan de macht te komen, was zwaar overdreven – alleen technisch al onuitvoerbaar – doch algemeen bij de SS-leiding aanwezig. Niet alleen iemand als Berger met zijn NSB-fobie, ook een vrij nuchter denkend man als de *Waffen-SS*-generaal Steiner wilde daarom alle Germaanse vrijwilligers, zowel in de *Waffen-SS* als in de legioenen, samenvatten in een SS-legerkorps van twee divisies.[2] Dat had allerlei voordelen, variërend van zuiver militaire tot zuiver politiek-ideologische. Dat door de vorming van een extra legerkorps de *Waffen-SS* weer meer gewicht kreeg ten opzichte van de *Wehrmacht*, telde stellig ook mee. Van een concentratie in een legerkorps verwachtte de SS ook een grotere zuigkracht bij de werving in de Germaanse landen.[3] Een merkwaardige redenering, waar de SS zelf het pseudonationale karakter van de legioenen (door haar toch trouwens authentieker geacht dan het geval was) vroeger als lokmiddel voor de werving gebruikt had. Het toestromen van duizenden nieuwe Germaanse vrijwilligers in 1943 had met de vorming van een Germaans legerkorps dan ook niets te maken, maar berustte op heel andere factoren. Reëler was de gedachte, dat allerlei groepen Germaanse militairen, bijvoorbeeld de naar de *Waffen-SS* over te hevelen *NSKK*-mannen, beter in een korpsverband dan bij een divisie of verspreid optredende legioensregimenten konden worden ingepast.[4]

Maar men zou de SS-leiding onrecht doen door te veronderstellen, dat zij zich uitsluitend of zelfs in de eerste plaats door overwegingen van militaire opportuniteit liet leiden. Het plan voor de vorming van het Germaanse legerkorps hield ook een politiek machtsmotief en een daar nauwelijks van te onderscheiden ideologisch motief in. Het zou afrekenen met de separatistische verwachtingen, die partijen als in Nederland de NSB of in Noorwegen *Nasjonal Samling* ten aanzien van 'hun' legioenen koesterden. Het zou een militaire omgeving scheppen, waarin de groot-Germaanse gedachte beter tot zijn recht kwam. De verwezenlijking van die gedachte was immers voor de SS de ideologische rechtvaardiging van het hele Germaanse vrijwilligerscomplex. Sterker: juist aan het front, door het gezamenlijke *Fronterlebnis* van deze lieden zou het groot-Germaanse rijk eens worden verwezenlijkt.[5] Aangezien hier tussen het ideologisch-politieke en het militaire aspect geen discrepantie, maar juist harmonie bestond, was de hele SS-leiding het ermee eens: ook, neen juist, de praktisch-denkende militair Steiner.[6] En, overbodig te zeggen, in de eerste plaats natuurlijk Himmler. Hij had er al een idee van, hoe het in de toekomst zou zijn: in het Germaanse rijk, vermoedelijk federaal georganiseerd, zouden divisies als '*Wiking*' eenheden van het rijk zijn. De tweede-klas Germaanse divisies (waarvan de huidige legioenen de kern zouden zijn), bestaande uit mannen, die niet aan de volle SS-maatstaven voldeden, zouden eenheden van de desbetreffende deelstaten als Noorwegen of Nederland zijn.[7]

(1) 'Immerhin besser bei Mussert (das ist Legion) als bei Euren Sauverein (das ist die Waffen-SS)' is de verduitste weergave in het rapport (Doc. I Van Tienen 4; terugvertaling van bewerker dezes).
(2) Zie nrs. 222, 249, noot 1, 292.
(3) Zie nr. 317.
(4) A.v.; nr. 367, noot 2.
(5) Zie het citaat uit nr. 246 in zijn contekst op p. 311.
(6) Zie nr. 222; hieruit blijkt, dat de naoorlogse pogingen van Steiner om de *Waffen-SS* van het begin af een 'Europees' karakter toe te dichten, en zijn verloochening van de Germaanse ideologie ten enenmale onwaarachtig zijn (*Freiwilligen*, o.a. p. 67).
(7) Zie nrs. 436 en 444.

Met dit doel voor ogen werden er door Himmler, Berger en Jüttner ijverig plannen uitgewerkt. De détails slaan wij over.[1] Er werd uiteraard een en ander gewijzigd, geschrapt, aan Hitler voorgelegd, die wel eens een enkele kleinigheid bijdroeg[2], en wat verder bijgevijld. Zoals Himmlers plan in maart 1943 op papier stond, zag het er als volgt uit:[3] de divisie '*Wiking*' bleef bestaan (zulks op eigen krachtig verzoek van de erin dienende militairen). Daarnaast zou er een *Panzergrenadier*-divisie '*Nordland*' komen, bestaande uit de voormalige legioenen als SS-regimenten: '*Nederland*', '*Norge*', '*Danmark*', de namen ter satisfactie van de inheemsen in de landstaal thans. Die twee divisies, met een aantal speciale kleinere eenheden, zouden samen een Germaans *SS-Panzer-Korps* vormen, onder bevel van *SS-Obergruppenführer* Steiner, mede-auteur van het plan. Over de Vlaamse eenheid was Himmler het nog niet met zichzelf eens, behalve dan dat die ver verwijderd van iedere Nederlandse eenheid gehouden moest worden, teneinde het ontkiemen van groot-Dietse gedachten te voorkomen. Uit de genoemde drie regimenten konden dan later drie divisies groeien, die binnen de Germaanse strijdmacht van de toekomst divisies van de deelstaten zouden zijn.

De grote moeilijkheid was nu om dit plan aan de nazi-leiders in de verschillende Germaanse landen te verkopen. Merkwaardigerwijs week Himmlers toekomstproject niet eens zoveel af van wat Mussert zich voorstelde: een gemeenschappelijke Germaanse strijdmacht, waarvan de *Waffen-SS* de huidige kern was, met de *Führer* als opperbevelhebber, en bepaalde onderdelen 'meer gecentraliseerd geleid'.[4] Wanneer het toekomstige groot-Germaanse rijk een federatie was met een gemeenschappelijke strijdmacht, was er dan niet alleen maar een verschil in nuances tussen beide visies? Inderdaad, het is hier al gezegd: wanneer de diverse nationaal-socialisten het nodig vonden hun ideologische eenheid te beklemtonen, dan spraken zij over die verschillen als slechts 'een kwestie van naamgeving', van 'détails'. Inderdaad, in de situatie waarin hij was geplaatst, moest Mussert ideologisch wel aansluiting zoeken bij de SS, althans zijn jargon aanpassen. En zijn onmacht op dit gebied kwam in diepste wezen voort uit het feit, dat ideologisch gezien het verschil tussen zijn nationaal-socialisme en het consequente nationaal-socialisme van de SS er niet meer dan een van nuances was. Maar dat neemt niet weg, dat juist die nuances, die 'détails', inzet waren van de machtsstrijd tussen de SS en hem, en in dat kader bezien veel belangrijkere proporties krijgen. Mussert dacht heel duidelijk bij die toekomstige Germaanse strijdmacht aan een organisatie zoals de huidige NATO, althans aan een statenbond van in principe soevereine staten[5], Himmler dacht – voorzover hij federaal dacht, hetgeen soms betwijfeld kan worden – aan een staatsvorm en een militaire organisatie in de geest van het keizerlijke Duitsland.[6] De kern van de zaak was uiteraard, wie in de toekomst de werkelijke beschikkingsmacht zou hebben over de 'landelijke' divisies: het inheemse nazi-regime of de SS. Het was dezelfde strijdvraag als over de politie[7], en van weinig minder belang bij de bepaling van de politieke toekomst der bezette Germaanse landen zelf: van de vraag wie thans de politie, het leger (en tal van andere organisaties als de Arbeidsdienst, of het wetenschappelijk universitair onderzoek, om maar een greep te doen) in handen kreeg, hing de beslissing af, of het desbetreffende land een soevereine staat onder inheems nazi-regime, of een min of meer autonome *Gau* van het Germaanse rijk onder controle van de SS zou worden.

(1) Zie o.a. nrs. 279, 327, 349, 367, 376, 432, 436, 444 en de verwijzingen daarbij.
(2) Zo bijv. de naamsverandering van de geprojecteerde tweede Germaanse divisie (zie nr. 327, noot 3).
(3) Zie o.a. nr. 349.
(4) *Vijf nota's van Mussert*, p. 27–29, 51, 52.
(5) A.v., en Bijlage I daarbij (ontwerp-statuut van den bond van Germaanse volkeren, en toelichting daarop).
(6) Zie bijv. nr. 432.
(7) Zie p. 134–136.

Eerst durfden de Duitsers er niet over te beginnen tegenover Mussert, ook, omdat de NSB-leider weer bezig was onder zijn WA-mannen vrijwilligers voor het legioen aan te werven.[1] Eind maart 1943 werd hem een en ander medegedeeld. Aanvankelijk realiseerde Mussert zich in het geheel niets, kort daarop echter des te smartelijker, dat zijn geliefde legioen zou verdwijnen. Nu besefte hij heel wel, dat wanneer de SS van plan was het legioen, praktisch toch al weinig anders dan een *Waffen-SS*-formatie, voortaan 'SS-regiment' te noemen, door hem weinig daartegen gedaan kon worden. Maar zelfs in die vorm kon de eenheid misschien toch nog een brokje toekomstig Nederlands leger zijn. Daarom legde Mussert zich bij Himmlers besluit neer, maar opponeerde hevig tegen de naam '*Nordland*' voor de nieuwe divisie. Die naam zou op eventuele Nederlandse vrijwilligers bijzonder weinig aantrekkingskracht uitoefenen. Dat was juist, en daarmee waren Seyss-Inquart en Rauter het ook geheel eens. Even juist was de stelling van Mussert, dat Nederland de meeste Germaanse vrijwilligers leverde. Waarom dan geen divisie 'Nederland'?

Door de zaken zo te stellen speelde hij echter alleen maar in de kaart van de SS. Uitstekend, vond Himmler, wanneer Mussert zo graag een divisie 'Nederland' wilde hebben, moest hij die maar bij elkaar zien te krijgen: hoe meer vrijwilligers de NSB aanwierf, hoe liever het hem zou zijn. Tegenover de Deense nazi-leider Clausen, die op dezelfde wijze reageerde als Mussert, nam Himmler dezelfde houding aan; wanneer de heren uit nationalistische overwegingen een divisie onder de naam van hun land wensten, had hij daar geen enkel bezwaar tegen, integendeel, mits zij dan ook voor voldoende vrijwilligers zorgden om een divisie te kunnen vormen.[2]

De crisis, die in de zomer van 1943 in de relatie tussen NSB en SS uitbrak, en Musserts gesprek met Himmler op 8 juli, dat deze fase afsloot[3], hadden op zichzelf weinig met de omvorming van het legioen in een SS-eenheid te maken, maar dat onderhoud, waarin de Leider toch al zoveel te incasseren kreeg, benutte Himmler tevens om Mussert op te schepen met de SS-divisie 'Nederland' – en vooral met de hoogst noodzakelijke werving daarvoor. Want, zei Himmler, voor een divisie zijn er 20.000 man nodig, en er zijn thans nog maar 2.500 Nederlandse vrijwilligers (de legionairs) beschikbaar. Hij beloofde de divisie voor een deel aan te vullen met Volksduitsers, dit met een breed gebaar als een grote concessie aan Mussert voorstellend, die het ook als zodanig opnam. Desondanks zou de divisie niet 'Niederlande', maar 'Nederland' worden genoemd, en de mannen zouden evenals in het legioen niet de SS-runen, maar de wolfsangel op de rechterkraag van het uniform dragen. Dat betekende toch wel iets, merkte Himmler tegen Mussert op, zo zou dit NSB-symbool toch in het toekomstige Nederlandse leger worden ingevoerd.[4]

Hoezeer hij ook Mussert warm had weten te maken voor grootscheepse werving voor de divisie, Himmler moet toen reeds begrepen hebben, dat ook met een aantal Volksduitsers erbij die divisie nooit voltallig zou worden. Hij meende nu 2.500 Nederlandse vrijwilligers ter beschikking te hebben. Het aantal Nederlanders, dat op niet te lange termijn aangeworven zou kunnen worden, schatte hij op 3.000. Beter was het daarom slechts op een brigade, die maar 8.000 man in plaats van 20.000 zou tellen, aan te sturen. Inderdaad merkte Mussert al gauw, dat die divisie, die hij nu zelf wenste, niet te realiseren viel. Derhalve wisten de Duitsers op handige wijze de gedachte van een SS-brigade 'Nederland' aanvaardbaar voor hem te maken.[5] De Leider had de volledige verdwijning van het legioen geaccepteerd; de legionairs zouden nu moeten volgen.

(1) Zie hiervoor en voor het volgende een reeks stukken uit maart en april 1943: nrs. 351, 360, 366, 367, 369, 372, 376, 378 en de bijlagen daarbij.
(2) Zie nr. 378 II, noot 4.
(3) Zie p. 269, 298.
(4) Nrs. 432 en 433. Bij deze laatste zinswending dacht Himmler stellig aan wat hij als de landelijk gebonden strijdkrachten van het Germaanse rijk projecteerde. Zijn formulering hier is in zoverre onoprecht, dat hij heel goed wist, hoe Mussert die zou interpreteren.
(5) Nrs. 436, 444, 456.

In mei 1943 was de *Waffen-SS* reeds begonnen aan de opstelling van het Germaanse legerkorps, het *III. (germanische) SS-Panzer-Korps*, waarvan Steiner de bevelhebber werd. Daartoe werden de vrijwilligerslegioenen uit de Germaanse landen van het front teruggetrokken, en naar een SS-opleidingsterrein bij Grafenwöhr in Noord-Beieren overgebracht. Met uitzondering van het Vlaamse legioen, dat in Polen tot een SS-brigade werd gereorganiseerd, en sindsdien in alle opzichten verre van het Germaanse korps werd gehouden; er is geen enkele twijfel aan, dat deze dispositie van de SS werd bepaald door de angst van speciaal Berger en Himmler voor de groot-Nederlandse gedachte. Irreëel als hun fobie was, werd die wel versterkt door het recalcitrante gedrag van Mussert en de Vlaamse VNV-leider Elias in de zomer van 1943, en vooral door de krachtige groot-Nederlandse uitspraken van de laatste uit die tijd.[1]

De legioenen te Grafenwöhr werden daar gereorganiseerd, dat wil zeggen formeel opgeheven, terwijl meteen nieuwe SS-eenheden werden opgericht.[2] Er was dan ook wel degelijk grond voor de opmerking, die Mussert terloops tot Seyss-Inquart richtte, dat de legionairs dan eigenlijk niet meer tot krijgsdienst verplicht waren.[3] Uiteraard lag dat niet in de bedoeling van de SS. Wel werden in de zomer van 1943 bijna alle Nederlandse legionairs voor korte tijd met verlof gezonden.[4]

Het *III. (germ.) SS-Pz. Korps*, het nieuwe legerkorps van de SS, werd nu voornamelijk opgebouwd uit twee grotere eenheden, de *11. SS-Freiw.Pz.Gren.Division* '*Nordland*' en de *4. SS-Freiw. Pz.Gren.Brigade* '*Nederland*'[5], zonder de divisie '*Wiking*'. De divisie '*Nordland*' met de regimenten '*Danmark*' en '*Norge*' telde nadat de vorming van het korps voltooid was gemiddeld een 11.000 man, voor het merendeel Duitsers overigens. De speciale eenheden onder direct bevel van de korpsstaf zelf bedroegen met die staf gemiddeld 2.000 man.[6] Kortom, het hele Germaanse korps had meegerekend de brigade '*Nederland*' van 8.000 man een sterkte, die Himmler tegenover Mussert – enigszins overdrijvend – als de sterkte van een divisie had aangemerkt. En wat de brigade '*Nederland*' betreft was de werkelijke sterkte, zoals men hieronder zal zien, nog beduidend geringer.

De *4. SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Brigade* '*Nederland*' onder commando van *SS-Oberführer* Jürgen Wagner[7] zou zoals de naam aangeeft een brigade gemotoriseerde infanterie worden[8], voornamelijk bestaande uit twee regimenten met de nummers *48* en *49*; daarachter werden later tussen haakjes de aanduidingen *Niederländisches Nr. 1* en *Niederländisches Nr. 2* toegevoegd. Wat de naamgeving betreft bleef de SS gul met aanbrengen van nationale tinten. Het eerste regiment, waarin het gros van de legionairs terechtkwam, nam van een legioenscompagnie[9] de naam '*General*

(1) Zie nr. 380, noot 3 en nr. 410, noot 12.
(2) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 61, 62, 175, 257, 358, 370; CDI 84 E.
(3) Nr. 378 II.
(4) Zie nr. 408, noot 2; dagb. 955.
(5) *Kriegstagebuch der 4. SS-Freiw.Pz.Gren.Brigade* '*Nederland*' met bijlagen, CDI 85–91; deze bron voor de militaire gegevens verderop, voorzover niet anders vermeld. Voor een kort overzicht ook Klietmann, *Waffen-SS*, p. 61, 62, 237–241, en Steiner, *Freiwilligen*, p. 214 e.v. *passim*, niet altijd exact.
(6) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 506–509, 511, 512.
(7) Geb. 9 sept. 1901 te Straatsburg als zoon van een officier. Tijdens de eerste wereldoorlog cadet, daarna lid van een vrijkorps. Van 1921 tot 1926 onderofficier in de *Reichswehr*. Daarna onafgemaakte technische opleiding; in 1930 raakt hij werkloos. Sinds 1931 lid van *NSDAP* en SS, sinds 1933 officier bij verschillende SS-regimenten, juni 1942 commandant van het regiment '*Germania*' in de divisie '*Wiking*', medio 1943 commandant van de brigade '*Nederland*'. In 1947 in Joegoslavië, waar de brigade enige tijd gelegerd was, ter dood veroordeeld en terechtgesteld. (P 66; Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 211, 212).
(8) Oorspronkelijk nog als *Division* opgezet; pas op 26 okt. 1943 herbenoeming in *Brigade*; het besluit daartoe was al minstens twee maanden oud. Ter camouflage werd aan het front af en toe weer de benaming 'divisie' tijdelijk ingevoerd (CDI 84 E, 85 A).
(9) Zie p. 362.

Seyffardt' over. Het andere meenden de Duitsers met het onbegrip, aan niet-zeevarende volkeren voor deze zaken eigen, '*de Ruyter*' te moeten noemen, naar de admiraal (de spelling van deze namen was, naar het lijkt, van de luim der administratieve krachten afhankelijk). De brigade bevatte voorts nog een vrijwel uitsluitend uit Volksduitsers bestaand artillerie-regiment en een aantal andere speciale eenheden, zoals een *Panzerjäger-Abteilung*, die enige tijd door een Nederlandse SS-officier gecommandeerd werd.[1]

Het aantal Nederlanders in de brigade heeft zich tussen de 2.000 en 2.500 bewogen, het aantal Volksduitsers, meest uit Roemenië afkomstig, was daaraan ongeveer gelijk. In totaal telde de brigade maximaal 6.713 militairen, en lag daarmee aanzienlijk onder de beoogde sterkte van een 8 à 9.000 man. Maar zelfs dit piek-cijfer geeft een geflatteerd beeld; de gevechtssterkte van de brigade, die in het laatste stadium van de oorlog weer de loze benaming 'divisie' kreeg, heeft in de orde van grootte van een regiment gelegen: op het moment, dat de brigade aan het front kwam, was dat 4.231 man, maar in de loop van 1944 zakte de gevechtssterkte enige malen tot omstreeks 2.300 man.[2] Minstens even groot was, zoals men ziet, de discrepantie tussen het aantal Nederlandse vrijwilligers, waar Himmler op gerekend had, en het werkelijke aantal. De kwantitatieve verhouding tussen Nederlanders, 'Roemenen' (de Volksduitsers), en de *Reichsdeutschen* was derhalve, zeer ruw genomen, 1:1:1, maar wij hebben de indruk, dat het relatieve aandeel van de Nederlanders in de loop van de laatste anderhalf jaar van de oorlog, mede door de nog te bespreken militaire lotgevallen van de brigade, en de politieke ontwikkeling in Nederland, steeds geringer is geworden. Dezelfde verhoudingsgetallen vindt men, alweer ruw genomen, in het officierskorps, met dien verstande, dat evenals bij het legioen bijna alle hogere posten, vanaf bataljonscommandant en daarboven, alle in handen van Duitsers waren, en zeer vele lagere ook. Het moet gezegd, dat het wel Wagners bedoeling was om er op den duur een vrijwel uitsluitend Nederlandse brigade van te maken onder Nederlandse officieren, uiteraard geheel in de zin en sfeer van de SS.[3] Maar hoewel het kwantitatieve aandeel van de Nederlanders altijd groter is geweest dan in de divisie '*Wiking*', werd '*Nederland*' nimmer iets, wat op een Nederlandse eenheid leek.

Zelfs de zeer geringe en zeer uiterlijke nationale tint, die de SS-brigade zou krijgen, was nauwelijks waarneembaar. Wel kreeg de brigade de naam '*Nederland*', maar van Himmlers belofte aan Mussert, dat de mannen de wolfsangel (in NSB-ogen een nationaal symbool geworden) in plaats van de SS-runen zouden dragen, kwam weinig terecht. Dat lag naar onze indruk niet aan onwil van de hogere SS-leiding, maar aan de al eerder gesignaleerde laksheid, onverschilligheid en onbegrip bij de *Waffen-SS* te velde, en de onmogelijkheid om orders van Himmler, indien ze tegen de heersende tendensen in de SS indruisten, ook prompt en volledig uitgevoerd te krijgen.

Het getuigde eveneens van onbegrip om van alle vrijwilligers het afleggen van de SS-eed te verlangen. Wie hiertoe het initiatief nam, is niet duidelijk, maar men krijgt de indruk, dat het niet de hoogste regionen van de SS-hiërarchie waren, die debet waren aan wat stellig een psychologische fout was. Vele vrijwilligers immers hadden in het legioen gediend, hadden daar de legioenseed afgelegd, en hadden zich nimmer verbonden voor dienst in de *Waffen-SS*. Een (onbekend) aantal van hen weigerde te Grafenwöhr of in het depot te Graz de SS-eed met haar politieke implicaties af te leggen, de armband met het opschrift 'Legion Niederlande' te verwijderen, en de wolfsangel op de

(1) Klietmann, *Waffen-SS*, p. 237; H 627; *Tätigkeitsbericht* 26 mei 1943–31 maart 1944, *III. (germ.) SS-Pz. Korps*, afschrift van origineel in het *Bundesarchiv* te Koblenz, de bewerker welwillend ter beschikking gesteld door de heer Ph. Buss; CDI 84 E, 85 A; zie ook nr. 644.
(2) Dit op grond van diverse gegevens, o.a. H 173 : 2696; *Tätigkeitsbericht* als in vorige noot; Wagner aan Rauter 21 mei 1944, HSSPF 1d; Klietman, *Waffen SS*, p. 507, 509, 513; statistieken in CDI 85 B, 86.
(3) Wagner aan Rauter 21 mei 1944, HSSPF 1 d.

kraag door de SS-runen te vervangen.[1] Of was deze kwestie alleen maar een aanleiding voor de ex-legionairs, die er na de harde gevechten bij Leningrad schoon genoeg van hadden, om uit de dienst ontslagen te worden? Het lijkt er wel op, en een speciale afgezant van Mussert, die zich ter plaatse van de moeilijkheden op de hoogte ging stellen, had ook die indruk.[2] De meeste weigeraars schijnen binnen kortere of langere tijd door de knieën te zijn gegaan. Op hoger niveau werd door de Duitsers niet zoveel druk uitgeoefend, wanneer de mannen zich bereid toonden te vechten; in dat geval hadden Steiner en Wagner geen behoefte extra moeilijkheden in hun eenheden te veroorzaken door die SS-eed er door te willen drukken.[3] Maar op een of andere manier kwam een twaalftal eedsweigeraars (de meest stijfkoppigen, mag men aannemen) desondanks in het *Ersatzbataillon* te Graz terecht, waar men hen wel alsnog tot de eedsaflegging wilde pressen. Slechts van één van hen blijkt duidelijk, dat hij onder geen beding lid van de SS (kennelijk voor hem identiek met het dienen in de *Waffen-SS*) met haar 'artfremden Gesetzen' wilde worden.[4] Of deze mannen naar een *Arbeitslager* zijn overgebracht, zoals Himmler tenslotte beval, is niet bekend.[5]

Over de militaire lotgevallen van de brigade '*Nederland*' zijn wij overvloedig geïnformeerd, dank zij het feit, dat het *Kriegstagebuch* van de brigade, en zeer vele bevelen, circulaires, rapporten e.d., daterend tot medio april 1945, bewaard zijn gebleven.[6] Maar wat men hierin vrijwel niet terugvindt, zijn juist die dingen, die in het kader van deze publikatie van belang zijn: het preciese aantal Nederlanders, hùn *faits et gestes*, de politieke opvatting en veranderingen van opvatting in dat milieu, hun houding tegenover tal van zaken, aanpassing aan – of eventueel verzet tegen – het milieu van de *Waffen-SS*, enzovoorts. Wanneer wij, om dit laatste punt even aan te duiden, de indruk hebben, dat de Nederlandse *SS-Panzergrenadier*, ex-legionair of niet, zich aan dat milieu wel heeft aangepast, dan is die indruk gebaseerd op zeer schaarse en moeilijk te controleren gegevens.

Eén ding is echter maar al te duidelijk: wat de mentale instelling van Duitse meerderen enerzijds en Nederlandse vrijwilligers anderzijds betreft was er vergeleken met vroeger niets veranderd, althans niet ten goede. Uitlatingen als :'Ihr Holländer seid nur in der W. SS gekommen um Euren Bauch voll zu fressen!' van Duitse instructeurs waren volgens een rapport van een Nederlandse SS-man[7] over dit soort zaken normaal; ze stemden dan ook voor een bijzonder groot deel met de werkelijkheid overeen. Het lijkt er inderdaad op, dat het percentage misdadigers, zwarthandelaars en aanverwante elementen onder de rekruten in vergelijk met de eerste jaren aan het stijgen was.[8] De *Ergänzungsstelle Nordwest* had wel intussen haar naam veranderd in *Ersatzkommando Niederlande*, maar niet haar methoden, die volgens de bovengenoemde rapporteur in niets verschilden van de ronselarij door het vreemdelingenlegioen. In de propaganda van het wervingsbureau werd steeds minder de nadruk op ideëele motieven gelegd, en juist wel meer op avonturierszucht gespeculeerd en met rantsoenen en soldij als lokmiddelen gewerkt. Kortom, het was weer dezelfde vicieuze cirkel, beter gezegd, spiraal naar beneden, als vanouds: veel uitschot onder de vrijwilligers, daardoor foutief optreden van het Duitse kader, dus daling van het moreel, enz.

De brigade-commandant Wagner had stellig wel enig begrip voor de Nederlandse vrijwilligers, meer dan indertijd legioenscommandant Reich, meer ook dan vele van zijn Duitse officieren, en vooral, alweer, de onder-officieren. Evenals in het legioen vonden er deserties plaats, die zoals de

(1) Volgens Denijs, p. 3, zouden 600 man te Grafenwöhr dit geweigerd hebben. Dit cijfer komt ons onwaarschijnlijk hoog voor.
(2) Nrs. 503 en 503 I.
(3) Nr. 534; Denijs, p. 3.
(4) Nr. 503 I, noot 2.
(5) Nr. 534, noot 3; Denijs, p. 5.
(6) Zie p. 366, noot 5.
(7) Zie p. 363, noot 1.
(8) Zo ook volgens Verkl. Kooymans.

SS-leiding zelf vaststelde, niet op rekening van louter onwil of heimwee geschoven konden worden, maar terug te voeren waren op 'falscher Behandlung' van Duitse zijde.[1]

Verwonderlijk lijkt het, dat in de laatste oorlogsjaren, toen het bergafwaarts met Duitsland ging, zich toch noch duizenden Nederlanders voor de *Waffen-SS* aanmeldden. In aanmerking genomen dat zeer velen van hen door materiële – althans niet-ideële – motieven gedreven werden, is het minder verwonderlijk dat een groot deel liever gebruik maakte van minder riskant lijkende mogelijkheden, die zich in 1943 en later voordeden. In de eerste plaats betrof dat de Landstorm, een regiment, dat niet buiten Nederland zou worden ingezet. Ondanks pressie bereikten de Duitse autoriteiten niet de door hen gewenste mate van doorstroming naar de brigade '*Nederland*'. Een Nederlandse *SS-Obersturmführer* van de brigade constateerde tijdens een verlof in Nederland in de herfst van 1943, dat het er met de werving voor het Germaanse legerkorps slecht voorstond.[2] Het werd er later niet beter op. Voor de Landstorm werden er in het hele jaar 1944 niet minder dan 2.580 man aangeworven, daarentegen voor de divisie '*Wiking*' slechts 318 man, voor de brigade '*Nederland*' 339 man.[3] Aangezien de Nederlanders verreweg het grootste contingent Germaanse vrijwilligers plachten te leveren (wij komen hier later nog wel op terug) was dat weinig gunstig voor de politieke doeleinden, die de SS met het korps beoogde.

Dat was niet het enige. Het oorspronkelijke doel van de korpsbevelhebber Steiner werd nimmer verwezenlijkt. De divisie '*Wiking*', waarvan hij zelf vroeger commandant was geweest, werd door de legerleiding voortdurend aan andere frontsectoren ingezet, en kwam nimmer in het Germaanse legerkorps terecht. De beoogde concentratie van alle SS-eenheden met Germaanse vrijwilligers, hetgeen de SS om politieke redenen nodig had geoordeeld, kwam dus niet tot stand. Militair gezien was het ontbreken van de *SS-Panzer-Division* '*Wiking*' evenmin gunstig, want het Germaanse *SS-Panzer-Korps* bestond derhalve nu in hoofdzaak slechts uit een divisie en een ondermaatse brigade van *Panzergrenadiere*, gemotoriseerde infanterie, met slechts bepaalde kleine speciale afdelingen met een beperkt aantal tanks, nodig bij een normale divisie gemotoriseerde infanterie.

Dat reeds maakte de benaming *Panzer-Korps* op zijn zachtst gezegd al kwestieus, maar zelfs deze weinige tanks of *Sturmgeschütze*[4], die een infanterie-korps al had moeten hebben, ontbraken meestal. Er ontbrak trouwens van alles: er waren te weinig manschappen, veel te weinig officieren en onderofficieren, te weinig uitrustingsstukken van allerlei soort. Men kan veilig zeggen: hoe zwaarder het materiaal, hoe schaarser het was.[5] En met een variant op de bekende uitspraak over het Heilige Roomse Rijk zou men eraan kunnen toevoegen: het Germaanse pantserkorps was niet Germaans, het was niet gepantserd, en het was geen korps.

In deze staat werd het korps eind augustus 1943 overgeplaatst naar Kroatië, en in de omgeving van de hoofdstad van deze satelliet-staat, Agram (Zagreb), gelegerd. De bedoeling was de opleiding daar te vervolgen en *en passant* het gebied tegen partizanen te beveiligen. Evenals vroeger in het geval van het Vlaamse legioen dacht de leiding van de *Waffen-SS* dat de strijd tegen de partizanen meteen een goede realistische oefening zou zijn. In die geest dacht ook de brigade-commandant Wagner:

(1) Circ. *III. germ. SS Pz. Korps* 29 sept. 1943, afschrift van origineel in *Bundesarchiv* te Koblenz, de bewerker welwillend ter beschikking gesteld door de heer Ph. Buss; Denijs, p. 4; Doffegnies aan Fitzthum 27 sept. 1943, CDI 84 C.
(2) Doffegnies aan Fitzthum 27 sept. 1943, CDI 84 C.
(3) H 13 : 1262.
(4) Eig.: gepantserde en gemotoriseerde kanonnen, een soort tanks met onbeweegbare geschutkoepel.
(5) Behalve de overvloedige gegevens in het *Kriegstagebuch* van de brigade en de bijlagen daarbij in deze periode (CDI 84 D, E) ook Steiner, *Freiwilligen*, p. 214.

'Der Einsatz gegen das feige Bandengesindel darf von Führern und Truppe nicht höher gewertet werden, als Ausbildungsübungen im scharfen Schuss.'[1]

Maar in de praktijk bleek het een niet met het ander samen te gaan. De strijd van het korps, in het bijzonder van de brigade '*Nederland*', tegen de partizanen in Kroatië maakt de indruk klein van omvang geweest te zijn – nu eens twee doden, dan weer een paar lichtgewonden bij de SS-troepen – maar eenstemmig oordeelden de officieren, dat dit gedoe de opleiding ongunstig beïnvloedde. Dat die toch al niet zo best verliep, had ook andere, zo langzamerhand welbekende oorzaken:

'Die ausserordentlichen erzieherischen Schwierigkeiten wären erspart geblieben, wenn endlich saubere und anständige Werbemethoden angewandt würden und nicht immer wieder völlig ungeeignete Elemente unter völlig falschen Voraussetzungen, bzw. unter Druck, zur Waffen-SS gebracht würden.'[2]

Regelrechte dwang schijnt evenwel alleen uitgeoefend te zijn op de Volksduitsers uit Roemenië, waarvan een aantal 'mehr oder weniger gewaltsam zur Waffen-SS gepresst' was.[3] In het algemeen waren deze lieden in de opleiding bijzonder gewillig en gedwee, maar bleken in de gevechten met de partizanen weinig te voldoen, in tegenstelling tot de Nederlanders, vooral de oudere (de ex-legionairs vermoeden wij), die zich juist dan 'fest und absolut zuverlässig' toonden.[4] Een paar maanden later kon bericht worden, dat de interne toestanden verbeterd waren:

'Nachdem die charakterlich und politisch unklaren Elemente unter den Mannschaften endgültig ausgemerzt worden sind, hat eine intensive Erziehungsarbeit grosse Fortschritte gezeigt. Der Geist und die Haltung der Mannschaften kann im grossen und ganzen als gut bezeichnet werden.'[5]

Vermoedelijk komt bij de lezer de vraag op, of die pedagogische arbeid bij de Nederlandse vrijwilligers, die zo 'zuverlässig' in de partizanenbestrijding waren, ook de ethische normen van de SS in dit soort oorlogsvoering ingang had doen vinden. Hierover een enkel woord: de ons ter beschikking staande bronnen laten niet toe, iets feitelijks te concluderen omtrent eventuele oorlogsmisdaden van deze lieden of van de hele brigade. De brigade-staf vestigt wel uitdrukkelijk de aandacht van de mannen op een bevel van het *Oberkommando der Wehrmacht* van 18 augustus 1943, waarbij partizanen in principe als krijgsgevangenen moeten worden behandeld. Wanneer ze in Duits uniform optreden, mogen ze, uiteraard, worden gefusilleerd, hetgeen evenwel ook toegestaan is bij 'besonders heimtückisches Vergehen'. Een en ander door plaatselijke bevelhebbers in de positie van minstens divisie-commandant zelf te bepalen.[6] Uiteraard is de waarde van een dergelijke order juist in dit soort zaken buitengemeen betrekkelijk. Wagners hierboven geciteerde uitspraak over 'das feige Bandengesindel' geeft te denken, evenals het doodvonnis, dat na de oorlog door een Joegoslavische rechtbank over hem werd uitgesproken. Na de oorlog beschreef Steiner de guerrilla in Kroatië als een

(1) Bevel van Wagner 24 okt. 1943, CDI 84 D.
(2) *Zustandsbericht* van brigade 24 sept. 1943, CDI 84 E.
(3) Als noot 2; zie voor de massale gedwongen dienstplicht van de Volksduitsers in de *Waffen-SS* het proces tegen Berger in AMT, Case XI; Stein, *Waffen-SS*, p. 170–173.
(4) Als noot 2.
(5) *Zustandsbericht* van brigade 5 dec. 1943, CDI 84 E.
(6) CDI 84 D; op 24 sept. weer een bevel van het korps, waarbij partizanen en hun helpers als krijgsgevangenen moeten worden behandeld, hetgeen uiteindelijk betekent: *Arbeitseinsatz* in Duitsland. Of dit juist een poging was om oorlogsmisdaden te beperken, is niet te zeggen.

'Weltanschauungskampf ohne Gnade... Alle festen Regeln der Kriegführung gingen dabei verloren.'

Uiteraard gaf de oud-korpsbevelhebber de schuld hiervan aan de partizanen van Tito, maar de context doet vermoeden, dat de Duitsers en hun bondgenoten zich, zacht gezegd, ook niet strak aan de traditionele krijgsregelen hielden, en dat Steiner dit niet alleen in strategisch-tactische zin bedoelt.[1]

De interpretatie kan eigenlijk moeilijk anders dan ongunstig zijn, en zulks vindt steun in een na-oorlogse uitspraak van een Nederlandse vrijwilliger, die anderhalve maand bij de brigade in Joegoslavië dienst deed: 'Maar als die partizanen werkelijk gesnapt werden ... dan konden ze op de hoogste boom rekenen.'[2] Een uitspraak, die meer dan twintig jaar na dato gedaan werd, maar waarvan het eveneens moeilijk valt in te zien, waarom die onjuist zou zijn. In tegenstelling echter tot de *Kriegstagebücher* van *Wehrmacht*- en SS-eenheden aan of achter het Russische front[3], in tegenstelling ook tot de gegevens over de merendeels uit Volksduitsers bestaande SS-divisie '*Prinz Eugen*'[4] ontbreken in onze contemporaine bronnen over het *III. (germ.) SS-Pz.Korps* en de samenstellende eenheden daarvan verdere aanwijzingen over oorlogsmisdaden. Het blijft bij dit alles natuurlijk zeer twijfelachtig, of de order van het *OKW* van 18 augustus ooit de gebruikelijke richtlijn voor het werkelijke handelen is geworden.

Nog steeds uitermate onvolledig opgeleid, uitgerust en bewapend moest het *III.* (*germ.*) *SS-Pz.Korps* eind december 1943 vertrekken naar het front bij Leningrad. De brigade '*Nederland*' werd ten zuiden van Oranienbaum (Lomonosov) ingezet. Begin februari 1944 werd het front teruggenomen naar de Narwa. Bijna een half jaar lang bezette het pantserkorps een bruggehoofd ten oosten van de rivier en de gelijknamige stad. De verliezen, die de brigade in de eerste helft van 1944 reeds leed, waren verhoudingsgewijs op zijn minst al even zwaar als eertijds van het legioen: 708 man sneuvelden, de gevechtssterkte op 1 juli 1944 bedroeg 3256 man.[5]

Catastrofaal werd de terugtocht uit het Narwa-bruggehoofd, die eind juli 1944 plaatsvond. Daarbij werd het regiment '*General Seyffardt*' in een moeras-achtig woud ten westen van de rivier omsingeld. Slechts een handjevol mannen, waaronder een Nederlandse compagniescommandant, wisten de Duitse linies te bereiken. Op een paar kleine afdelingen na, die al eerder verplaatst waren, was het regiment – meer nog dan het regiment '*de Ruyter*' voortzetting van het vroegere legioen – vernietigd. Dat betekende het verlies van 900 man (tot weinig meer dan die omvang waren vele SS-regimenten in dit stadium van de oorlog al gedaald). Hoeveel van hen gesneuveld waren, en hoeveel gevangengenomen, viel aan Duitse kant niet meer vast te stellen, wel, dat onder de gesneuvelden zich de regimentscommandant bevond. Tot hen, die door de Russen gevangen werden genomen, behoorde Kooymans, de eens zo veelbelovende politiepresident en potentiële *SS- und Polizeiführer* van zuidelijk Nederland.[6] Later werden wel weer pogingen in het werk gesteld om een

(1) Steiner, *Freiwilligen*, p. 227. Potsierlijk wordt hij overigens daarbij, wanneer hij beschrijft, hoe zijn vrijwilligers 'mit seltener Klarheit' in de Joegoslavische partizanen het prototype zagen van het wereldrevolutionaire communisme, dat alles wat nationaal was, vertrapte, etc.
(2) Armando en Hans Sleutelaar: *De SS'ers. Nederlandse vrijwilligers in de tweede wereldoorlog*, z.pl. (Amsterdam), 1967, p. 435.
(3) Zie o.a. de bron in noot 1 op p. 360 genoemd.
(4) Zie Stein, *Waffen-SS*, p. 274.
(5) Het gewondencijfer (3193), eveneens in de statistieken in CDI 85 B opgenomen, kan men beter buiten beschouwing laten, omdat het ook lichtgewonden omvat, die later weer geschikt voor de frontdienst werden bevonden. Tevens blijkt uit de genoemde aantallen, dat er toch in deze periode versterking met honderden rekruten gearriveerd moet zijn.
(6) Denijs, p. 5; Verkl. Kooymans.

nieuw regiment '*General Seyffardt*' te vormen, maar veel meer dan een papieren existentie schijnt dat niet gehad te hebben.

In de volgende maanden trok het *III.SS-Pz.Korps* zich in zware gevechten terug door Estland en Letland tot in de omgeving van Libau (Lepaya). Eind januari 1945 scheepte het zich in deze havenstad, waar drie jaar eerder het Nederlandse legioen vanuit Danzig aan land gegaan was, in om overgebracht te worden naar het front in Pommeren ten oosten van de Oder. Na een tijdelijk succesvol tegen-offensief bij Arnswalde (Choszczno) en Reetz (Recz) trok het korps zich in maart 1945 eerst terug in een bruggehoofd ten oosten van de Oder bij Stettin (Szczecin), later in de maand achter de Oder zelf. De brigade '*Nederland*' was op 10 februari zoals meer *Waffen-SS*-brigades met niet-Duits personeel, tot de status van een divisie verheven[1], de *23. SS-Freiw.-Pz.Gren.Division* '*Nederland*', maar de sterkte was meer dan omgekeerd evenredig gedaald. Van het regiment '*de Ruyter*' waren alleen nog 'Restteile' over. Allerlei vreemde eenheden, waarvan de reële sterkte moeilijk valt te schatten, waren ondergebracht in de 'divisie'. Overbodig te zeggen, dat niet alleen wat betreft het aantal manschappen, maar ook gezien het materiaal de samengeraapte troep niets meer van een divisie weg had. De *Panzerjäger-Abteilung* had alle gepantserde voertuigen verloren, en bewoog zich in plaats daarvan met fietsen voort. Zelfs schoppen om zich in te graven waren niet meer beschikbaar. Wat dat betreft, een duidelijk contrast met '*Wiking*', ook in de nadagen van deze elite-divisie.

Zo was de toestand voor het grote Sowjet-offensief over de Oder op 16 april. Het is op dat moment dat onze directe militaire bronnen afbreken.[2] Verondersteld mag worden, dat de hele papierwinkel van orders, rapporten en wat dies meer zij over de chaotische periode sindsdien is ondergegaan mèt het gros van wat eens het Germaanse *SS-Panzer-Korps* was. Vast staat, dat de divisie '*Nordland*' bij (en voor een deel in) het belegerde Berlijn, waar de *Führer* zijn laatste dagen sleet, werd vernietigd. '*Nederland*' werd ten zuid-oosten van de hoofdstad ingezet, en daar geheel uit elkaar geslagen. Het schijnt, dat delen ervan konden doorbreken naar de Elbe, de Amerikaans-Russische demarcatielijn; de overlevenden gaven de voorkeur aan Amerikaanse bewakers in de nu onvermijdelijk geworden gevangenschap.

F. De Landstorm en andere eenheden in Nederland

Wat de Duitsers met het Nederlandse vrijwilligerslegioen en later met de SS-brigade '*Nederland*' beoogden, is evident en hebben wij al meermalen betoogd: zij wilden zoveel mogelijk Nederlanders ertoe krijgen het SS-uniform aan te trekken en voor Duitse belangen te strijden. Dat het verblijf aan het oostfront echter zeer hard en hoogst riskant was, drong snel tot Nederland door. Meer succes hadden de Duitsers derhalve, toen zij vrijwilligers aanwierven voor SS-eenheden, die in Nederland zelf werden geformeerd en daar ook zouden blijven.[3]

In de eerste jaren van de bezetting dacht de SS er nog in het geheel niet aan om eenheden, gerekruteerd uit Nederlandse vrijwilligers, in Nederland zelf op te stellen en permanent te legeren. Militaire noodzaak daarvoor was er toen niet, en de vorming van die eenheden stiet zowel bij de SS als bij de *Wehrmacht* op bezwaren: de SS was bang, dat dit de werving voor het oostfront ongunstig zou beïnvloeden, en de *Wehrmacht*, nooit erg gesteld op buitenlandse vrijwilligers, voelde er niets voor om in een bezet land eenheden uit onderdanen van dat land samen te stellen. Het liefst zou de *Wehrmacht*, als er beslist buitenlanders aangeworven moesten worden, die lieden ver, heel ver

(1) Zie ook nr. 644.
(2) CDI 91. Men zie over die laatste periode het weinige en vage, dat in de litteratuur vermeld wordt: Klietmann, *Waffen-SS*, p. 238; Steiner, *Freiwilligen*, p. 324, 329; Stein, *Waffen-SS*, p. 238.
(3) Zie de getallen op p. 369.

buiten hun eigen land stationeren, zoals de Romeinen dat vroeger met hun barbaarse huurlingen deden. Welk een risico's hield dat niet in, als men onder een vijandige bevolking duizenden mannen aanwierf en ging bewapenen, in hun eigen land! De *Wehrmacht* was lange tijd niet in staat om in te zien, dat deze vrijwilligers door hun dienstneming bij de bezetter zich zo gehaat maakten, dat zij op het kritieke moment niet alleen geen enkele aansluiting bij de eigen bevolking zouden vinden, maar juist veel fanatieker en verbetener dan de gemiddelde Duitse dienstplichtige voor de Duitse zaak zouden strijden; maar zelfs de SS koesterde aanvankelijk nog wel twijfels.[1]

Het was ook in het geheel niet met dit doel, dat in april 1941 een *Stabskompanie der Waffen-SS beim Höheren SS- und Polizeiführer* werd opgericht. Deze afdeling bestond slechts uit militairen van de *Waffen-SS*, die bij het Duitse bezettingsbestuur werkzaam waren, samen een 70 à 80 man, Duitsers uiteraard. Het commando lag enige tijd in handen van *Dr.* Alfons Brendel, toen nog slechts *SS-Obersturmführer*, maar wel reeds in feite leider van de SS-school Avegoor. In september 1941 ging Brendel zich geheel aan zijn pedagogische taken aldaar wijden, en droeg het bevel over de *Stabskompanie* over aan *SS-Hauptsturmführer* Paul Helle.[2] Tegen die tijd werd de eenheid naar het schijnt al gebruikt voor bewakingsdoeleinden bij het *Polizeiliche Durchgangslager Amersfoort*. Per 1 januari 1942 werd een *SS-Wachbataillon Nordwest* (later genoemd *SS-Wachbataillon 3*) opgericht, waar de *Stabskompanie* in opging. Waarschijnlijk is dit een geleidelijke ontwikkeling geweest, doordat Helle een aantal Nederlanders voor zijn bewakingsdiensten aanwierf. De opzet was nu een bataljon te vormen, dat grotendeels uit Nederlanders zou bestaan, en alle kampen in Nederland, de *BdS*-kampen Amersfoort en Westerbork, het concentratiekamp Vught, en de gijzelaarskampen te St. Michielsgestel en Haaren zou bewaken. Aan de buitenzijde van de kampen wel te verstaan; met de interne situatie in het kamp zou het bataljon zich niet mogen bemoeien, en zelfs was het de manschappen verboden de kampen te betreden.[3]

Het *Wachbataillon Nordwest* groeide uit tot een tamelijk grote eenheid. De momentane sterkte mag wel op een 1.200 man geschat worden, verdeeld in zes compagnieën, waarvan een bijna geheel bestond uit Volksduitsers uit de Oekraïne. Naar het schijnt waren de andere manschappen voor het overgrote deel Nederlanders. Per kamp werden één of twee compagnieën ter bewaking ingezet. De legering van een compagnie bij Westerbork vond geen doorgang of moet althans van korte duur geweest zijn. Vermoedelijk werd deze compagnie, een 200 man sterk, overgeplaatst naar de vesting Scheveningen-Clingendaal en van pantserafweergeschut voorzien; deze garnizoenseenheid kreeg de naam *SS-Panzerjägerkompanie 'Nordwest'*.[4]

Met deze gang van zaken bleek men het in de SS-leiding echter niet altijd eens. Door de bewaking van joden[5] en misdadigers, meende de chef van het *SS-Führungshauptamt* Jüttner, werd het idealisme van de mannen niet bevorderd – een uitspraak, die enerzijds om meer dan één reden merkwaardig, anderzijds als een *understatement* beschouwd mag worden. Teneinde dat idealisme te bevorderen wilde Jüttner in 1943 het bataljon een zuiver militaire taak in Nederland geven, en de *Befehlshaber der Waffen-SS* Demelhuber wilde aansluitend daarop het bataljon tot een regiment uitbreiden. Rauter wenste dat niet. Afgescheiden van de bewakingsopdracht had voor hem het bataljon in de eerste plaats waarde als mogelijk doorgangsstation van Nederlanders naar het oostfront.[6] Inderdaad zijn er in de loop der jaren tussen de 3.200 en 4.000 man bij het bataljon opgeleid, maar wij hebben uit de bronnen de stellige indruk, dat de meesten van hen in de hierna te be-

(1) Zie nrs. 147, 474, 476.
(2) Nr. 68 en de annotatie daarbij.
(3) Nr. 105 voor de oprichting. Voor het overige Doc. II Wachbataillon Nordwest, voorzover niet anders vermeld.
(4) Nr. 397; Doc. I Spruyt 7; Doc. II Wachbataillon Nordwest a 1.
(5) In het kamp Vught.
(6) Nrs. 391, 397, 412.

spreken Landstorm zijn terechtgekomen, en slechts een relatief klein aantal in de divisie '*Wiking*' of de brigade '*Nederland*'.

Het aantrekkelijke van het *Wachbataillon* lag in het feit, dat men zich slechts voor dienst in Nederland verplichtte. De vrijwilliger liep niet het risico van de frontstrijder, maar genoot wel alle voordelen van de inlijving in de *Waffen-SS*: een baan, voedsel, drank, sigaretten, in een mate, die onder de oorlogsomstandigheden anders onbereikbaar zou zijn, het uniform met het daaraan verbonden prestige en de voordelen, die in bezettingstijd weer daaraan verbonden waren. De tegenprestatie was van lichte en eenvoudige aard: het bewaken van gevangenen aan de buitenzijde van het prikkeldraad. Zeker, de manschappen wisten over het algemeen wel degelijk, dat zij bij een eventuele inval van geallieerde troepen in Nederland als militairen aan Duitse kant zouden worden ingezet, misschien wel tegen Nederlandse troepen. De principiële bezwaren, die een groot aantal legionairs hadden tegen eventueel vechten tegen Engelsen of landgenoten, deelden zij niet; bovendien leek die mogelijkheid voor deze lieden in 1942, of 1943, nog ver.

Dat men in het uniform van de SS landgenoten, die in de kampen van de bezetter gevangen zaten en daar omkwamen, opgesloten moest houden, deerde hen weinig of niet. Kan men onder de Nederlandse vrijwilligers voor het oostfront een bepaalde minderheid vaststellen van lieden, die zich met alle risico's vandien naar het front begaven uit motieven op het ideële vlak, uit de bronnen blijkt daarover ten aanzien van de vrijwilligers voor het *Wachbataillon Nordwest* niets, hetgeen weinig verwondering wekt. Uit het voorafgaande kan men reeds afleiden, welk soort lieden voor deze eenheid aangeworven werden, vaak overigens door privé-ronselaars van het bataljon.[1] Zeker, het staat vast, dat er vooral in de beginfase bij de aanwerving geronseld is, dat er valse voorwendsels zijn gebruikt (de 'politie-opleiding' dook hier ook weer bij op), maar de meeste aangeworvenen wisten wel degelijk wat zij deden – zo niet tijdens de eerste opleidingstijd, dan toch toen zij hun eigenlijke kwalijke taak aanvaard hadden.

De mogelijkheden om zich hieraan te onttrekken waren uiteraard veel groter dan aan het Russische front. Hier en daar schijnen er wel enige protesten geweest te zijn van Nederlanders tegen hun bewakingstaken, maar dan voornamelijk omdat men hen in de SS gelokt zou hebben. Daar bleef het verder bij. Deserties kwamen veelvuldig voor, maar voorzover dat valt na te gaan nimmer om principiële redenen.[2] Duitse SS-ers keken zelf trouwens vaak met minachting neer op deze lieden, die wel de voordelen van een baantje bij de *Waffen-SS* wensten te genieten, ook al moesten zij weerloze landgenoten bewaken, maar er niets voor voelden om werkelijk als soldaat aan de strijd deel te nemen. Helemaal juist was dat ook niet; een zeker – alweer onbekend – aantal kwam (soms langs een omweg) toch aan het oostfront terecht; naar wij de indruk hebben, was dat niet altijd in overeenstemming met hun oorspronkelijke bedoeling.

De Nederlandse vrijwilligers in het *Wachbataillon Nordwest* vormden, daar waren ook de betrokken Duitsers het wel over eens, de slechtst denkbare elementen, van een in alle opzichten zeer laag niveau. Representatiever dan het zeldzame protest was de gewilligheid, sterker, de begerigheid, waarmee zij de opgedragen taken uitvoerden. Wanneer een gevangene te dicht bij de prikkeldraadomheining van het kamp kwam, kon de SS-man, die dit bemerkte, hem bij deze 'ontvluchtingspoging' neerschieten. Dat gebeurde herhaaldelijk, want de beloning voor deze daad bestond uit drie dagen extra-verlof, en vaak nog extra sigaretten en drank. Die laatste beloningen werden ook uitgereikt in de periode van eind juli tot begin september 1944, toen in opdracht van de *BdS* honderden executies in het kamp Vught plaatsvonden, uitgevoerd door manschappen van het *Wachbataillon Nordwest*. Niet alleen, dat de Nederlanders onder hen hieraan herhaaldelijk deelnamen, in een aantal gevallen meldden zij zich vrijwillig voor de vuurpelotons. Wellicht vanwege de sigaretten

(1) Behalve Doc. II Wachbataillon Nordwest a ook Doc. II Waffen-SS – werving 2.
(2) Vgl. nr. 496.

en de drank, zoals bij de executie van 38 gevangenen op 11 augustus: 'De Nederlandse SS'ers, die de mensen hadden neergeschoten, kregen sigaretten en een fles jenever voor elke drie man.'[1]

Het hoeft niet zoveel verwondering te wekken, dat ook in SS-kringen het bataljon een zeer slechte naam had. Die naam had het echter niet, althans zeker niet in de eerste plaats gekregen door de weerzinwekkende dienstactiviteiten, maar vooral door de sfeer van incompetentie, arrogantie, en knoeierijen, die van staf en commandant uitgingen. Helle was evenals Rauter een typische Oostenrijker uit grensgebieden – hij was in Rovereto in Zuid-Tirol geboren, en zijn levensloop vertoont in meer dan één opzicht een treffende parallel met zijn *Höherer SS- und Polizeiführer*, aan wie hij via de *Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden* Demelhuber verantwoording schuldig was.[2] In zijn persoonlijke leven echter was hij eerder het tegendeel van Rauter. Een onguur en gewetenloos type, hetgeen hij met meerdere SS-officieren gemeen had, daarbij tamelijk onbekwaam en in hoge mate corrupt. Van *Schiebungen* had, zoals bekend, de SS een heftige afkeer, en zeer zeker Rauter. Zo niet Helle. Jarenlang wist hij zijn bataljon, dat wil zeggen, het onfrisse stel *SS-Führer* en *SS-Unterführer*, waarmee hij zich placht te omringen, van al het nodige, en meer dan het nodige, te voorzien: jenever, rookwaren, snoepgoed, toiletzeep, etcetera, alle artikelen, die in oorlogstijd een hoge waarde op de zwarte markt vertegenwoordigen, tot en met bretels, kofferschrijfmachines, en een parketvloer voor het bureau van de commandant toe. In dit licht bezien wordt het begrijpelijk, dat hij de manschappen, die bij 'vluchtpogingen' van gevangenen of executies hun 'plicht' hadden vervuld, rijkelijk kon belonen. Wij kunnen hier niet ingaan op zijn virtuoze transacties op de zwarte markt. Medio 1943 kreeg hij een officiële berisping van Demelhuber, die hem in februari 1944 uit het land trachtte te werken. Ook niet onbegrijpelijk, daar Demelhuber zelf wellicht in Helle's praktijken was betrokken.[3] Rauter, met meer heilige drang naar *Sauberkeit* bezield dan zijn ondergeschikten, was echter danig geschokt door de weinig vlekkeloze levenswandel van Helle, en zette een proces tegen hem voor het *SS- und Polizeigericht* door.

Dat sleepte voort tot september 1944, toen de geallieerden bij Arnhem landden. Helle werd met zijn bataljon ingezet tegen de geallieerde luchtlandingstroepen. Het resultaat was desastreus: een bijzonder groot deel – ongeveer ter sterkte van drie compagnieën – werd vernietigd. Dit werd door de Duitse bevelhebbers geweten aan Helle, wiens militaire capaciteiten omgekeerd evenredig aan zijn economische talenten bleken te zijn. Na een paar dagen, tijdens de slag, werd hij ter plaatse van zijn commando ontheven. Maar in oktober was hij weer commandant van het bataljon, nu op de Veluwe gelegerd met de opdracht daar gewapende verzetsorganisaties en eventuele geallieerde luchtlandingstroepen te bestrijden, en onderduikers op te jagen. Dat lag precies in de lijn van Helle, en van vele van zijn ondergeschikten trouwens: razzia's houden, verdachten 'horen', maatregelen nemen als het opblazen van huizen van stakende spoorwegmannen, en niet te vergeten plunderen, kortom het terroriseren en leegroven van het gebied, dat hij moest beveiligen. Zeer plausibel lijkt ons de visie van de hoge Duitse officier van de *Waffen-SS*, die na de oorlog verklaarde, dat Helle met zijn levenswijze zijn militaire onvermogen en zijn gebrek aan moreel overwicht op zijn ondergeschikten moest compenseren.[4] In december 1944 verdween Helle echter toch uit Nederland. Het *Wachbataillon* was een maand eerder opgegaan in de nog te bespreken Landstorm.

(1) Dossier inzake Vught, V.P.D. 135, BOOM. Het moet erkend worden, dat het citaat hier *hearsay-evidence* is, uit het dagboek van iemand, die elke dag inlichtingen van een Nederlands vrijwilliger bij het *Wachbataillon* wist los te krijgen; gezien het overige bronnenmateriaal draagt het echter alle kenmerken van betrouwbaarheid.
(2) Zie zijn autobiografische notitie, nr. 510.
(3) In zoverre, dat Demelhuber 'partijen sigaren' van Helle cadeau gekregen zou hebben, volgens een na-oorlogse verklaring van *SS-Oberführer* M. Kohlroser, commandant van de Landstorm, in Doc. II Wachbataillon Nordwest b, p. 156.
(4) Bron a.v.

In dit verband dient de vorming van de IJsselmeerflottielje in herinnering gebracht te worden, waartoe in december 1942 werd besloten.[1] Dit smaldeel van een dertigtal kleine, licht bewapende boten[2] hoorde eigenlijk tot de *Ordnungspolizei*. Enerzijds was er een zekere tactische onderschikking aan de *Marinebefehlshaber in den Niederlanden*, zoals Rauter met Christiansen had afgesproken, anderzijds bleef het *Wasserschutzpolizeikommando IJsselmeer*, zoals het smaldeel officieel genoemd schijnt te zijn, verantwoording schuldig aan de *BdO* – en via die aan de *HSSuPF*.[3] De officieren en onderofficieren waren grotendeels uit de Duitse waterpolitie, behorend tot de *Ordnungspolizei*, afkomstig. Dat sloot niet uit, dat de primaire taak van de IJsselmeerflottielje, de beveiliging van het IJsselmeer tegen mogelijke acties van geallieerde zijde, een zuiver militaire was. Wij vermelden de – op zichzelf niet zo belangrijke – existentie van dit smaldeel hier nog eens vanwege de Nederlandse vrijwilligers, die er deel van uitmaakten, en die afkomstig waren uit het *Wachbataillon Nordwest* of andere SS-eenheden, of die zich als vrijwilliger voor *Waffen-SS* of legioen hadden aangemeld. Zij vormden het merendeel van de bemanning.[4] Hun politionele taken verdienden die naam nauwelijks of niet; dat hadden zij met duizenden andere Nederlanders gemeen, die zich voor 'politionele' formaties aanmeldden, en tenslotte als frontsoldaat in Duitse dienst eindigden.

Eveneens in december 1942 hadden de Duitsers besloten een gewapend korps van Nederlandse vrijwilligers op te richten, dat evenals het *Wachbataillon Nordwest* uitsluitend in Nederland dienst zou doen. Oorspronkelijk kreeg dit korps de naam 'Landwacht Nederland', of kortweg 'Landwacht'. Toen men evenwel in het najaar van 1943 besloot een hulppolitie-organisatie van NSB-leden op te richten, en deze organisatie voortaan 'Landwacht' zou worden genoemd, werd de naam van de eerste 'Landwacht' medio oktober gewijzigd in 'Landstorm' (eig.: 'Landstorm Nederland').[5] Dit nu te bespreken korps wordt hier in citaten tot medio oktober 1943 derhalve nog als 'Landwacht' aangeduid, in onze tekst zullen wij reeds de naam 'Landstorm' gebruiken.

In de basis-verordening over de Landstorm, die de rijkscommissaris op 12 maart 1943 deed verschijnen[6], werd de op te richten formatie beschreven als 'een territoriale organisatie voor de landsverdediging, welke bestemd is voor den afweer van buitenlandsche of binnenlandsche vijanden binnen Nederland', ofwel om de officiële, Duitse tekst weer te geven, 'zur Abwehr äusserer oder innerer Feinde', welke dat dan ook mochten zijn: geallieerde troepen of verzetslieden. Volgens de verordening werd het korps opgericht in overeenstemming met de leider der NSB, en stond het onder bevel van de *HSSuPF*. De Landstorm-vrijwilliger was ook onderworpen aan de 'Bestimmungen für die Waffen-SS' en de 'Sondergerichtsbarkeit' voor SS- en politiemannen, kortom, onderworpen aan de krijgstucht van de *Waffen-SS* en de jurisdictie van het *SS-und Polizeigericht*. Hij zou na een opleiding van drie maanden (dat werden er al vrij spoedig vier) naar huis gaan, en kon dan indien de omstandigheden het geboden weer gemobiliseerd worden. De verordening schreef ook de eed aan Hitler als Germaans *Führer* voor. Het enige verschil met de SS-eed in de Germaanse versie was gelegen in de toevoeging 'als lid van de Landwacht Nederland'.

Dit alles lijkt vrij duidelijk te wijzen in de richting van de status van het legioen: een eenheid

(1) Zie p. 123 e.v.
(2) Zie nr. 288. Te oordelen naar nr. 381 zouden het er tenslotte meer geworden zijn.
(3) Duidelijk in Rauter aan *BdO* 3 juli 1944, HSSPF 3 a.
(4) Als vaak tonen de beschikbare cijfers afwijkingen. Zie de bronnen, genoemd in noot 2 en nr. 372; vgl. Van Hilten, *Capitulaties*, p. 52. Het gehele personeel zal in de orde van grootte van 400 à 500 man zijn geweest.
(5) *VO* 103/43.
(6) *VO* 24/43.

binnen het kader van de *Waffen-SS*, maar nog net geen echte *Waffen-SS*-eenheid.[1] Maar ten eerste is daar in de oprichtingsverordening tevens sprake van de 'binnenlandsche vijanden binnen Nederland', verzetslieden, onderduikers, en andere weerstrevende elementen dus. Zelfs wanneer met die vijanden alleen gewapende verzetslieden zouden zijn bedoeld, is het duidelijk, dat men de Landstorm gezien de aard van het verzet in Nederland niet zozeer het karakter van een fronteenheid van de *Waffen-SS* wilde geven, ja zelfs niet van SS-eenheden, die in de partizanenstrijd in Oost-Europa achter het front werden gebruikt, maar eerder, althans tevens, van een sterk militair georiënteerde hulppolitie. Aanvankelijk had Rauter de Landstorm gedacht als een 'Erfassung der wehrhaften NSBer', zij het, dat de organisatie wel op militaire grondslag diende te worden opgebouwd. De bestaande vrijwillige hulppolitie[2] wilde hij geheel in de Landstorm doen opgaan, aangezien volgens hem dit korps de hulppolitie overbodig zou maken.[3] Dat de *Wehrmacht* zo vlot met het plan instemde[4], is gezien de latere bezwaren van die kant wel opvallend; vermoedelijk dacht de *Wehrmacht* eerst, dat een soort militaire hulppolitie van NSB-ers wel nuttig zou kunnen zijn. Als zodanig zouden tot de belangrijkste taken van het korps activiteiten behoren als het bewaken van bruggen en andere objecten van militair belang, het controleren van persoonsbewijzen, e.d. In 1943 en de eerste maanden van 1944, voordat de 'tweede' Landwacht geformeerd was, schijnt de Landstorm inderdaad dit soort bezigheden verricht te hebben.[5] De vrijwillige hulppolitie kwam echter later grotendeels in de Landwacht terecht.

Het plan voor de oprichting van de Landstorm werd eerst door Schmidt aan Mussert voorgelegd. Deze had daar wel oren naar.[6] Op deze wijze zouden zijn NSB-ers bewapend kunnen worden. Dat was een gedachte, waarin Mussert werd gesterkt door de moordaanslagen, die van begin februari 1943 af met grote regelmaat op collaborateurs werden gepleegd. Maar dit is stellig niet de belangrijkste overweging van Mussert geweest om met de vorming van het voorgestelde vrijwilligerskorps in te stemmen. Alweer leefde de hoop bij hem op, dat nu tenminste een basis geschapen weid voor wat eens het Nederlandse leger in zijn NSB-Nederland van de toekomst zou moeten worden. Die hoop had hij gekoesterd, toen de *Standarte* '*Westland*' nog te München werd opgeleid. Die illusie (want dat was die hoop uiteraard, ook in geval van een Duitse eindoverwinning) had Mussert in nog sterkere mate gekoesterd, toen het legioen werd opgericht. Zijn verwachtingen omtrent het legioen waren in de tussentijd wel sterk gedaald. Ook toen hij in het voorjaar van 1943 nog niets wist van de plannen der SS om het legioen geheel bij de *Waffen-SS* in te lijven, moet Mussert al zijn twijfels gehad hebben, of de SS ooit zou toestaan, dat uit het legioen het toekomstige Nederlandse leger zou voortkomen. In ieder geval niet in zijn zin. Nu deed zich met dit Landstormplan een zeer reële mogelijkheid voor: thans zou hier een gewapende formatie worden opgebouwd binnen de landsgrenzen, bedoeld om eveneens binnen de landsgrenzen gebruikt te worden, als het ware onder handbereik van Mussert. Een ander voordeel, vergeleken met het legioen was, dat niemand meer trachtte het nazi-karakter van de formatie te verbergen. Wanneer er ooit een kans was op een Nederlands leger in de toekomst – uiteraard als onderdeel van een gemeenschappelijke Germaanse defensie, maar toch – dan was het hier. Dit soort toekomstverwachtingen liet Mussert ook duidelijk blijken in zijn oproep aan de NSB en speciaal de WA om dienst te nemen in de nieuwe formatie (niet zonder een toespeling op Duitse baatzucht), evenals in uitingen later in het jaar.[7]

(1) Zo ook de *BdW-SS* in een circulaire van 7 sept. 1943: 'Die im Rahmen der Waffen-SS aufgestellte Landwacht Niederlande nimmt die Stellung einer SS-Freiw. Leg. ein.' (HSSPF 335 a).
(2) Zie voor deze organisatie p. 132.
(3) Nr. 273.
(4) A.v.
(5) Zo volgens *Documentatie*, p. 184, die wat de Landstorm betreft goed is ingelicht.
(6) Nr. 273.
(7) *VoVa* 12 maart 1943; *DZ* 18 sept. 1943; KA II 1150.

Onnodig te zeggen, dat Rauters bedoelingen heel andere waren. Voor hem had het oprichten van gewapende formaties alleen zin als poging om alle nationaal-socialisten en zoveel mogelijk niet-nazi's, die om welke redenen dan ook bereid zouden zijn in Duitse dienst te treden, onder de wapenen te krijgen, mits uiteraard in de greep van de SS. Wanneer deze lieden eenmaal in het uniform en onder controle van de *Waffen-SS* waren, ging het erom zoveel mogelijk van hen naar het front te krijgen, hetzij in de divisie '*Wiking*', hetzij in het Germaanse tank-korps. 'Wir kriegen so die ganzen wehrhaften Nationalsozialisten der NSB in die Hand der SS', voorspelde hij triomfantelijk.[1] Voor hem was de Landstorm een reservoir voor het front, en waren haar territoriale taken eigenlijk secundair.[2] Zij het niet onbelangrijk: natuurlijk versterkte een dergelijke eenheid Rauters positie tegenover de *Wehrmacht*, hoewel hij blijkbaar te weinig aandacht aan dit aspect had geschonken: in december 1942 had hij nog goedgevonden, dat de geprojecteerde Landstorm onder tactisch bevel van de *Befehlshaber der Truppen des Heeres in den Niederlanden* zou komen. Maar Himmler sprak toen meteen zijn veto uit over een subordinatie onder een *Wehrmacht*-generaal[3], en Rauter kan dit later alleen maar een wijs besluit gevonden hebben, toen de tegenstellingen tussen de *WBN*-kring en hem zich verscherpten. Toen de Landstorm eenmaal een gevestigde instelling was, had Rauter er een stevige greep op gekregen, en die wenste hij tot elke prijs te handhaven. Hij kreeg in 1944 gedaan, dat ook wanneer bij gevechtshandelingen in Nederland de *Wehrmacht* de uitvoerende macht zou overnemen, de Landstorm onvoorwaardelijk onder hemzelf zou blijven ressorteren als één van de machtsmiddelen van de *HSSuPF* om het achterland te beveiligen. En niet alleen, dat de *Wehrmacht* in dat geval niets over de Landstorm te vertellen zou hebben, Rauter wenste het korps geheel en al voor zichzelf te houden. Zelfs zijn eigen *Befehlshaber der Waffen-SS* Demelhuber mocht van hem niet het tactische bevel over de Landstorm voeren; dat hield Rauter voor zichzelf.[4]

In het voorjaar van 1943 begon men met de werving, die gezien de omstandigheden bepaald goed verliep. Iedere vrijwilliger van 17 tot 50 jaar kon zich aanmelden, maar in tegenstelling tot de werving indertijd voor het legioen werd nu niet verheeld, dat het hier een formatie van duidelijk nationaal-socialistische signatuur zou betreffen. De Landstorm stond in het teken van de NSB, de meeste vrijwilligers uit die eerste tijd waren NSB-ers. Evenals bij het *Wachbataillon Nordwest* dringt zich een sterk vermoeden op, dat zij de Landstorm boven de *Waffen-SS* aan het Russische front prefereerden, omdat zij wel in de voordelen, maar niet in de risico's van de Duitse krijgsdienst wilden delen. Ook deze lieden hebben stellig de kans op gevechten met geallieerde troepen in Nederland klein geacht, door onverstand of zelfbedrog. Op 3 mei werd te 's Hertogenbosch begonnen met de opleiding van het eerste contingent, dat op 30 mei door Mussert op Hitler als Germaans *Führer* werd beëdigd. Deze groep moet ongeveer de omvang van een bataljon hebben gehad, misschien iets meer.[5] Al snel daarna volgden andere contingenten, eveneens door Mussert beëdigd. In oktober 1943 telde de Landstorm een 2400 man, medio 1944 waren het er ongeveer 3400.[6] Duidelijk is het, dat in de eerste helft van 1944 de werving minder stormachtig is verlopen. Niet verwonderlijk, aangezien toen zeer veel NSB-leden – en daar moest de Landstorm het toch in de eerste plaats van hebben – in de (tweede) Landwacht terechtkwamen. Pas na de septemberdagen van 1944 zou de Landstorm door het toevoegen van andere eenheden, de totale mobilisatie van

(1) Nr. 372.
(2) Nr. 456.
(3) Nr. 291.
(4) Zie p. 109.
(5) Op 6 april kondigt Rauter tegenover Himmler de opneming van 1.200 man aan (nr. 372); drie weken later heeft hij het over 2.000 man; zelfs wanneer hij dit inclusief de speciale eenheden en het kader bedoelt, kan dit o.i. onmogelijk juist zijn (nr. 381). Duidelijk is het, dat uit dit eerste contingent het eerste bataljon is gevormd, dat te 's Hertogenbosch en Vught gelegerd bleef (diverse gegevens in HSSPF 332 b – 336 a).
(6) Nrs. 445, 476; H 255 : 2983-4; H 173 : 2102.

NSB en Germaansche SS, en door forse ronselarij (met name door Feldmeijer)[1] weer een grote uitbreiding ondergaan.

Evenals bij het legioen waren de meeste hogere officieren en een groot aantal onderofficieren, vooral in verantwoordelijke posities, Duitsers. Commandant van de Landstorm was eerst *SS-Oberführer* Viktor Knapp, die na een kort intermezzo van een andere SS-officier in mei 1944 werd opgevolgd door *SS-Standartenführer* Martin Kohlroser, die als regimentscommandant over meer frontervaring beschikte dan Knapp.[2] Men deed echter serieuze pogingen om het aantal Nederlanders in bevelsfuncties te vergroten. Allereerst werden er een 130 Nederlanders, die in de *Waffen-SS* of het legioen aan het oostfront hadden gestreden, als onderofficier aangesteld; daar kwam nog een aantal Nederlanders uit het *Wachbataillon Nordwest* bij. Herhaaldelijk volgden Nederlandse vrijwilligers een onderofficierscursus, hetzij in Nederland, hetzij in Duitsland, om een desbetreffende post in de Landstorm in te nemen. Ook het aantal Nederlandse *SS-Führer* in de Landstorm is gaandeweg wel groter geworden, maar dan naar het zich laat aanzien vooral in de zeer veranderde situatie na september 1944. Verder dan compagnies-commandant bracht geen van hen het.[3] Wat dit betreft was de situatie niet zoveel beter dan in de brigade '*Nederland*'. Op een bepaald punt nog slechter: net als bij '*Nederland*' waren er te weinig officieren, maar de Duitse meerderen in de Landstorm waren bovendien voor een belangrijk deel oudere officieren en onderofficieren van de *Ordnungspolizei*, wier kunde door Rauter nogal gering werd geacht.[4] De manschappen waren allen, althans tot het najaar van 1944, Nederlanders. Toen de werving voor de Landstorm pas begon, achtte Rauter het een verheugend teken, dat 27% van de aspiranten geen lid van NSB of Germaansche SS waren; hoe meer Nederlanders onder de wapenen, hoe beter, des te meer mogelijkheden om onder deze lieden weer voor het oostfront te werven.[5] Maar een half jaar later kwam hij daarvan terug, kennelijk aangestoken door de geheel ongegronde angst van de *Wehrmacht* (waarbij zijn *BdW-SS* Demelhuber, die ook weinig om de Germaanse idee maalde, zich had aangesloten), dat de aldus opgeleide Nederlanders de verkregen wapens wel eens tegen de bezettingsmacht zouden kunnen keren. Rauter nam zich daarom voor, het aantal vrijwilligers, dat geen lid van de NSB en haar formaties was, drastisch te beperken.[6] Het aantal NSB-leden onder de Landstormers gaf hij nu met 53% aan; er is alle reden om aan te nemen, dat hij met het oog op Musserts pretenties dit percentage eerder te laag dan te hoog schatte.

Kennelijk achtte Rauter, die zoveel bezwaren tegen de NSB had, alleen de NSB-ers betrouwbaar, als het er op aan kwam. Duidelijk was hij ook van mening, dat de NSB-ers zich over het algemeen uit overtuiging voor de Landstorm meldden, en dat de rest voornamelijk werd gedreven door motieven als het ontlopen van de *Arbeitseinsatz* in Duitsland.[7]

Voor die mening viel wel iets te zeggen, maar ook iets er tegen. De veronderstelling, dat het percentage NSB-ers onder de vrijwilligers ongeveer parallel zou lopen met de 'idealisten' onder hen, wezen wij reeds wat betreft het legioen van de hand, om maar niet van de eigenlijke eenheden der *Waffen-SS* te spreken. *A fortiori* kan men dit zeker niet ten aanzien van de Landstorm beweren, die zeer vele NSB-ers als aangenaam veilig, vergeleken bij het oostfront, beschouwden. Niet geheel terecht, zoals later zou blijken. Wat bewoog de Nederlander, die zich voor de Landstorm meldde? Nogal onthullend gaf 'Volk en Vaderland' dat weer:

(1) Zie p. 303–305.
(2) Zie voor meer personalia van hen resp. nr. 480, noot 4, en nr. 598, noot 7.
(3) Gegevens vooral in Doc. II Landstorm Nederland; ook nr. 372.
(4) Nrs. 367 en 496.
(5) Nr. 366.
(6) Nr. 476.
(7) A.v.

'De mannen, die op den dag der aanmelding aantraden, waren om de meest verschillende redenen tot den Landwacht gekomen. Zeer begrijpelijk bevonden er zich onder ons vele nationaal-socialisten, idealisten. Een belangrijk percentage was echter allesbehalve idealist en was om meer materialistische redenen tot de Landwacht toegetreden. Niet willen werken in Duitschland, betere financieele omstandigheden bij een indiensttreden, enz, enz. (zelfs een zich willen onttrekken aan de consequenties van begane misstappen in de burgermaatschappij), zij vormden in het algemeen redenen tot dienstneming.' [1]

Het zijn bekende geluiden, nu evenwel openlijk ten gehore gebracht door het weekblad van de NSB, dat zich altijd zo idealistisch over de Landstorm en zijn bedoelingen placht te uiten. Het citaat versterkt de indruk, dat de lieden, die zich om zelfzuchtige en materiële redenen voor de Landstorm opgaven, in hoge mate ook onder de NSB-vrijwilligers gezocht moeten worden. Het zal de lezer weinig verwonderen te vernemen, dat deserties veelvuldig voorkwamen, en nog vàker hetgeen Duitse militairen 'unerlaubte Entfernung' plegen te noemen: dat een Landstormer uren of zelfs dagen te laat van verlof terugkwam, was een alledaags verschijnsel. Natuurlijk, alweer een bekend geluid, waren er de bekende klachten over het *Ersatzkommando*, dat de vrijwilligers moest aanwerven, overigens thans in samenwerking met de NSB: er kwamen voortdurend vrijwilligers in de Landstorm terecht, die te oud waren, of 'geistig und auch körperlich den Erfordernissen eines Kampfregiments in keiner Weise entsprechen'.[2]

Men houde hierbij in het oog, dat de manschappen reservisten waren. Zoals de basisverordening aangaf, gingen zij na drie of vier maanden opleiding weer terug in de burgermaatschappij, met af en toe een herhalingsoefening. Een en ander heeft vermoedelijk niet of minder gegolden voor de kerngroep, die zich voor de duur van de oorlog verbond. Ook dat was in de basis-verordening voorzien. Deze kerngroep heeft blijkbaar voornamelijk bestaan uit de Nederlandse oud-strijders uit *Waffen-SS* en legioen, die nu vele onderofficiersposten, en een aantal officiersposten in de Landstorm bezetten. Voor het overige hoeft men niet al te veel waarde te hechten aan dit onderscheid tussen reservisten en kerngroep, want reeds op 15 mei 1944, vóór de geallieerde invasie op de Normandische kust nog, mobiliseerde Rauter alle reservisten.[3]

Officieel werd de Landstorm aangeduid als *Grenadier-Regiment 1 Landwacht Nederland* (resp. vanaf oktober 1943 *Landstorm Nederland*), de manschappen als *Grenadiere*; de aanduiding '*SS*' daarbij vermeed men zoveel mogelijk, hetgeen niet altijd lukte.[4] Wel werd bijvoorbeeld voor de sergeantsrang *SS-Unterscharführer* geschreven, hoewel een enkele purist de term *Landstorm-Unterscharführer* gebruikte; een Nederlandse officier, die zich voor het legioen had aangemeld, maar later in de Landstorm terechtkwam, bleef zich hardnekkig *Legion-Obersturmführer* noemen.[5] Het uniform van de gewone manschappen was identiek aan het bekende grijze SS-uniform, maar zonder de SS-runen op de kraag, ook zonder de wolfsangel, waar Mussert om had verzocht. In principe was Himmler niet ongenegen om dit NSB-teken te verlenen aan een strijdmacht, die voor het grootste deel uit NSB-leden bestond, maar dat teken moest naar zijn mening eerst 'verdiend' worden in de strijd, hetgeen na de gevechten in september 1944 tenslotte ook gebeurde. Een onderaan de linkermouw opgestikte zwarte armband met de naam van het onderdeel, zoals bij *Waffen-SS* en legioenen gebruikelijk, werd in de periode voor september 1944 eveneens ongewenst geacht; wel kregen de Landstormers daar een embleem, bestaande uit een Nederlandse leeuw met daarboven

(1) *VoVa* 3 sept. 1943.
(2) Kohlroser aan Rauter 11 aug. 1944; voor de desertie e.d. nr. 480, en diverse stukken in HSSPF 332 d.
(3) Rauter aan Berger 20 juni 1944, HSSPF 2 b.
(4) Officiële stukken van het regiment in HSSPF 332 d, waarbij de bewuste, maar weinig consequente vermijding van het SS-aspect duidelijk naar voren komt.
(5) A.v., en HSSPF 332 a, b; *Documentatie*, p. 184; Doc. I H. C. van 't Hof.

in een halve cirkel het woord 'Landwacht' (bij de instelling van de eigenlijke Landwacht werd dat uiteraard 'Landstorm'), daaronder een eikenloofkrans. Het gehele Duitse kader en vele Nederlandse oud-frontstrijders hebben stellig de SS-runen gedragen.[1]

De Duitse *Orpo*-officieren en -onderofficieren gebruikten eerst hun eigen nomenclatuur (bijv. *Wachtmeister*), maar sinds medio 1943 moesten zij de SS-rangen gebruiken, dit slechts voor de tijd van hun detachering bij de Landstorm. Zij dienden dan het uniform van de *SS-Polizei-Division* te dragen, men zou haast zeggen teneinde naar oud gebruik de dingen flink ingewikkeld te maken; wij herinneren hier aan de eerder gereleveerde voorschriften inzake de *Waffen-SS* en Duitse politie in Nederland.[2] Een en ander was niet alleen symptomatisch voor de beoogde versmelting van deze twee takken van het SS-complex, of voor de onbedoelde verwarring, die het gevolg er van was, maar ook voor de reeds vaak gesignaleerde tendens naar volledige militarisering.

Zulks ook in de doelstellingen en taken van die eenheden. Het is niet toevallig, dat wij de Landstorm hier weer aanvankelijk tevens een politioneel aspect zien hebben, en dat het kader door Rauter in de eerste plaats bij de *Ordnungspolizei* gezocht werd, en dat deze *Offiziere* en *Unteroffiziere d.P.* zich al snel moesten transformeren tot *SS-Führer* en *SS-Unterführer*. Met dit verschil, dat de Landstorm, die pas in een laat stadium van de oorlog optrad, van de aanvang af mede voor zuiver militair gebruik werd bestemd, of zelfs hoofdzakelijk: Himmler wilde al in december 1942, toen de hele formatie nog in het papieren voorbereidingsstadium verkeerde, de Landstorm gaan gebruiken voor een groot verdedigingscomplex om de zetel van de rijkscommissaris heen, de 'vesting' Scheveningen-Clingendaal, die onder SS-commando moest komen.[3] Men hield toen nog zeer ernstig rekening met een geallieerde landing aan de Nederlandse kust. Die vesting kwam er wel, maar van de bezetting maakte slechts een klein onderdeel van de Landstorm, een luchtdoelbatterij, deel uit. Duidelijk is in ieder geval, dat in het algemeen gesproken de Duitsers met de oprichting van de Landstorm eerder aan de 'buitenlandse' dan aan de 'binnenlandse vijanden' dachten. En inderdaad, hoewel de *Wehrmacht* aan de voorstelling bleef vasthouden, dat het Landstorm-regiment een politie-eenheid was[4], merkte de commandant in augustus 1944 terecht op: 'Das Regiment hat nicht mehr polizeiliche Sicherungsaufgaben, sondern den Charakter eines Kampverbandes.'[5]

Dat laatste was ongetwijfeld juist. Een *Waffen-SS*-officier als Kohlroser wenste trouwens niet anders. Ook was het wel juist om te zeggen, dat de Landstorm zijn politionele aspecten had verloren, maar daarmee was de formatie nog geen normale frontdivisie. Geheel afgescheiden van het onvolwaardige officierskorps en de onvoldoende bewapening; dat waren de argumenten, maar naar het ons voorkomt nauwelijks de eigenlijke redenen, waarom Rauter de Landstorm niet in de kuststrook of vlak daarachter tegen een geallieerde invasie wenste in te zetten. Geheel militair denkende lieden als zijn *Befehlshaber der Waffen-SS* Demelhuber en de leidinggevende officieren op het *SS-Führungshauptamt* wilden dat wèl. Rauter was evenwel *HSSuPF* en verantwoordelijk voor alles wat er in het gebied achter het vermoedelijke front kon gebeuren. Zijn functie en zijn natuur van guerrillaleider, of beter gezegd leider van de contra-guerrilla, deden hem dit korps van Nederlandse nazi's, bekend met land en bevolking, strijdend toch ook voor hun persoonlijke veiligheid en die van hun gezin, als het geschikte instrument zien om opstandige bewegingen achter het front, verspreide luchtlandingen van geallieerde eenheden, of een combinatie van beide (deze gevaren werden door hem en door andere Duitsers mateloos overschat)[6] meteen krachtig tegen te gaan. De andere

(1) Zie nrs. 273, 472, 598; circ. Rauter 12 jan. 1943, HSSPF 1 b; *Documentatie*, p. 184; een foto van een Landstormer met het embleem onderaan de linkermouw in *Vo Va* 8 okt. 1943.
(2) Diverse stukken in HSSPF 332 b; zie p. 124, 125.
(3) Nr. 291.
(4) Nr. 532.
(5) Kohlroser aan *Ersatzkommando*, HSSPF 5 c.
(6) Verkl. Rauter III, p. 13, 14, IX, p. 9.

eenheden van de *Waffen-SS* in Nederland, reserve- en opleidingseenheden met vrijwel uitsluitend Duits personeel, waren geheel en al bestemd om onder leiding van Demelhuber in samenwerking met *Wehrmacht*-troepen in tweede linie een eventuele geallieerde doorbraak door de kuststrook te keren. Van het begin af was het daarentegen duidelijk Rauters opzet de Landstorm in het achterland en onder zijn persoonlijk bevel te houden; één bataljon in het zuiden des lands, één in Gelderland, en één in het noorden. Elk van deze bataljons wilde hij met een compagnie van het Duitse politiebataljon te Tilburg versterken om zodoende drie gevechtsgroepen te hebben, waarbij de onvoldoende kwaliteit van de Landstorm-bataljons door deze Duitse ruggegraat gecompenseerd zou worden.[1]

In mei 1944 was de locatie van de Landstorm als volgt: de staf lag met enige compagnieën te Vught, het eerste bataljon te 's-Hertogenbosch, het tweede te Veenendaal, het derde te Groningen. Een luchtdoelbatterij bevond zich, gelijk gezegd, als onderdeel van de bezetting in de vesting Scheveningen-Clingendaal.[2] Als zo vaak in dit soort zaken moet men dit als een gemiddelde opstelling zien; er wordt nu eenmaal met militaire onderdelen altijd frequent heen en weer geschoven. Zo lag er van november 1943 tot maart 1944 een compagnie, bestaande uit leden van de Jeugdstorm, in Roermond.[3] Het was het in het zuiden des lands gelegen Landstorm-bataljon, waartoe ook deze Jeugdstorm-compagnie behoorde, die als eerste in de strijd werd geworpen in het begin van september 1944; evenwel niet in Nederland.

Op 5 september, 'Dolle Dinsdag', hadden de geallieerde troepen in tegenstelling tot de wilde geruchten op die dag nog geen meter Nederlands grondgebied betreden, op wellicht enige verkenningspantserwagens na. De geallieerden bleven aan het Albert-kanaal in Noord-België steken, waar de Duitsers ijlings met allerlei samengeraapte troepen, waaronder het Landstorm-bataljon uit het zuiden van Nederland, een front opbouwden. Niet zonder succes, maar de Jeugdstorm-compagnie, ingezet bij Hasselt, leed daarbij belangrijke verliezen. Van de 160 man keerden slechts 40 terug: weinigen zouden echter gesneuveld zijn; hele groepen zouden evenwel zonder strijd naar de Britten zijn overgelopen.[4] Dat de Landstormers buiten Nederland werden ingezet (zij het slechts op korte afstand van de grens) was in strijd met de beloften, met de basis-verordening, en met de hele conceptie van de Landstorm. Desondanks is daartegen, voorzover wij weten, door niemand van de betrokkenen geprotesteerd. Al twee weken later werd de Jeugdstorm-compagnie weer in de strijd geworpen, maar nu tegen de Britse luchtlandingstroepen, die bij Arnhem waren geland. Het falende *Wachbataillon* van Helle kreeg zo enige versterking.[5]

Deze troepen van de *HSSuPF* had de *Wehrmacht* naar het zuiden gestuurd op het moment, dat de geallieerden met één slag diep in Nederland dreigden door te stoten. Toen na de slag om Arnhem dit gevaar voorlopig geweken was, heeft Rauter vermoedelijk zijn eigen eenheden weer voor eigen doeleinden opgeëist. Waarschijnlijk is toen, in oktober 1944, in overleg met de *Wehrmacht* de vorm gevonden, waarbij Rauter als chef van een *Kampfgruppe*, die zijn eigen SS- en politietroepen om-

(1) Rauter aan Wünnenberg 13 juni 1944, HSSPF 2 b; nr. 496.

(2) Overzicht van eenheden, ressorterend onder de *BdW-SS*, mei 1944, HSSPF 327 g. Demelhuber had wel een aantal bevoegdheden op het routine-vlak t.o.v. de Landstorm. De reserve-eenheden van de *Waffen-SS*, die hij tegen eventuele invasie-troepen zou moeten aanvoeren, lagen toen ook nog in het achterland, te Arnhem, Apeldoorn, Ede enz.

(3) Doc. I H. C. van 't Hof.

(4) Aldus volgens Verkl. J. H. Hasewinkel, Doc. II Nationale Jeugdstorm.

(5) Dagb. 955; Doc. I H. C. van 't Hof; Van Hilten, *Capitulaties*, p. 162; volgens Verkl. Rauter VI, p. 12, werden er twee Landstorm-bataljons en twee *Orpo*-bataljons naar het Albert-kanaal gezonden. Zie voor de periode tijdens en na sept. 1944, wat de Landstorm en de Germaansche SS betreft, ook p. 304 e.v.

vatte, de bescherming tegen eventuele verdere geallieerde luchtlandingsoperaties en de beveiliging in het algemeen kreeg opgedragen van de Veluwe, en een paar bruggehoofden aan de IJssel bij Zwolle, Deventer en Zutphen (met het verdedigingsfront aan beide zijden!). De *Kampfgruppe Rauter* bestond dus uit het *SS-Polizei-Regiment*, het *Wachbataillon* en het Landstorm-regiment.[1]

De twee laatste eenheden werden begin november met wat er nog aan verspreide eenheden van de eertijds in Nederland gestationeerde eenheden van de *Waffen-SS* over was, samengevoegd tot een brigade, de *SS-Freiwilligen-Grenadier-Brigade 'Landstorm Nederland'* met twee regimenten met de nummers *83* en *84* (*Niederl. Nr. 3* en *Niederl. Nr. 4*).[2] Kohlroser bleef commandant, en werd later ook tot *SS-Brigadeführer* bevorderd. Aangezien de formatie al de vuurdoop had ondergaan, kregen de mannen thans de wolfsangel op de rechterkraagspiegel, en de zwarte armband onderaan op de linkermouw met de woorden 'Landstorm Nederland' erop.[3] De inlijving van het *Wachbataillon* bracht met zich mee, dat de Landstorm nu ook een minderheid van Volksduitsers (de 'Oekraïners') onder de manschappen telde.

Hiervoor is al beschreven, hoe men al sinds mei 1944 trachtte de Landstorm te completeren en uit te breiden. Eerst waren de reservisten gemobiliseerd. Voorts besloot men alle leden van de Germaansche SS, die nog niet onder de wapenen waren, en allen, die in legioen of *Waffen-SS* hadden gediend, op te roepen, wanneer de tijd daar was. Begin september achtten Rauter en Feldmeijer die tijd gekomen. Bij voorkeur trachtte Feldmeijer zijn SS-mannen te concentreren in het geprojecteerde 'bataljon Feldmeyer', anders maar in andere onderdelen van de Landstorm. Als zij fysiek totaal ongeschikt waren, dan maar in de Landwacht, hetgeen het voordeel had, dat ook in dit korps de SS-invloed werd versterkt. Ook Mussert bleek sinds september 1944 bereid al het mogelijke te doen om alle weerbare mannelijke NSB'ers in de Landstorm, en hen, die door leeftijd of fysieke conditie niet als militair gebruikt konden worden, in de Landwacht te plaatsen.[4] Hij slaagde er evenwel niet in om de hele mannelijke NSB onder de wapenen te brengen.

De politieke SS-man had zich al jaren als een soort soldaat met groot verlof beschouwd, en de Voorman begon hem nu niet alleen moreel, maar ook formeel als zodanig te behandelen. Morele druk kon Mussert wel blijven uitoefenen, tot Feldmeijers regelrechte dwang wilde of kon hij niet overgaan; hij had ook niet de machtsmiddelen van de *HSSuPF* als het *SS- und Polizeigericht*, waarover Feldmeijer onvoorwaardelijk kon beschikken. En Feldmeijer boekte succes met zijn ronselarij onder alle groepen, die maar enigszins in aanmerking kwamen: Landwachters, Jeugdstormers, arbeiders in Duitsland via de *Germanische Sturmbanne*, loslopende NSB-ers, nazi-gezinde politiemannen (aan wie maar eens weer het fabeltje van 'politiediensten' werd voorgespiegeld, dit maal door Feldmeijer zelf'[5]) naar Duitsland gevluchte collaborateurs, en niet te vergeten de 'hongervrijwilligers'. De steeds nijpender hongersnood dreef vele lieden, die geen politieke overtuiging van welke richting dan ook noch een spoor van nationale gezindheid bezaten, tot dienstneming bij de Landstorm, waar zij ondanks de nu toch vrij evidente risico's van onderdak, kleding en vooral behoorlijke voeding waren verzekerd. Via Brendels *Ersatzbataillon* te Hoogeveen werden al deze

(1) Dus niet, uiteraard, de delen van de SS-frontdivisies '*Hohenstaufen*' en '*Frundsberg*', die zo'n belangrijke rol in de gevechten om Arnhem hadden gespeeld. Deze eenheden werden niet geacht tot het 'eigen' leger van de *HSSuPF* te behoren. Daarentegen bevonden zich bij Rauters strijdmacht, naar hij na de oorlog verklaarde, ook enige *Wehrmacht*-eenheden (Verkl. Rauter VII, p. 2; zie ook nr. 597, en noot 5 daarbij).

(2) De SS-regimenten *48 'General Seyffardt'* en *49 'de Ruyter'* van de brigade '*Nederland*' waren immers soms ook van de aanduidingen *Niederl. Nr. 1* en *Niederl. Nr. 2* voorzien.

(3) Nr. 598 en nr. 644. Kennelijk werden ook vele manschappen van de IJsselmeerflottielje nu bij de Landstorm ingedeeld (Doc. II Landst. Ned. b).

(4) Nr. 591 en noot 2 daarbij.

(5) Doc. II Landst. Ned. b; Doc. I Van Hilten.

rekruten over de diverse onderdelen van de brigade verspreid. In het hele jaar 1944 hadden zich 2.580 man voor de Landstorm aangemeld, waarvan er op zijn minst 1.000 uit de Germaansche SS en vooral de *Germanische Sturmbanne* afkomstig waren. Na de jaarwisseling is daar nog een onbekend, maar in ieder geval niet te verwaarlozen aantal vrijwilligers bijgekomen, zodat de Landstorm tenslotte 8.000 man telde. Maar dit succes ging wel ten koste van de werving voor het oostfront. Zowel in de toevoer van nieuwe rekruten als in algehele getalssterkte was de brigade '*Landstorm Nederland*' er bepaald beter aan toe dan de in de Baltische landen zwaar vechtende en gedurig slinkende brigade '*Nederland*'.[1]

Bij dezelfde order van Himmler van 10 februari 1945, waarbij '*Nederland*' de status van een divisie (de 23ste SS-divisie) kreeg, werd de Landstorm-brigade ook tot een divisie gepromoveerd, de *34. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division* '*Landstorm Nederland*'.[2] Mocht deze 'divisie' in getalssterkte de divisie '*Nederland*' zeker overtreffen (na het Albert-kanaal en Arnhem was de Landstorm niet meer in gevechten van grotere omvang betrokken), die promotie was evenzeer schijn om de vijand te misleiden – en ook zichzelf.

Drie dagen later werd de Landstorm overgeplaatst van het IJsselfront naar de Nederrijn en de Betuwe. Het nieuwe front liep ongeveer van Zaltbommel naar Heelsum.[3] Vermeldenswaard zijn niet de vrij incidentele gevechten van kleine omvang, die zich in de nu volgende periode tot aan de capitulatie van de Duitse troepen in Nederland in de frontsector van de Landstorm afspeelden, maar wel de executies aldaar zonder enige vorm van proces van Nederlandse burgers, die zich in het *Sperrgebiet* van het *Regiment 84* hadden gewaagd, meest mensen, die in deze al eerder geëvacueerde strook nog iets van hun indertijd achtergelaten bezittingen trachtten te redden. De bevelen van de regimentscommandant[4], die in strijd waren met iedere rechtsnorm, met de regels van het oorlogsrecht en zelfs met de bepalingen van de *Waffen-SS* en de voorschriften van de divisiecommandant Kohlroser, werden uitgevoerd door Duitse en Nederlandse leden van de Landstorm, bij beide categorieën zonder noemenswaard protest. Het is wellicht ook niet toevallig, dat dit *Regiment 84* hoofdzakelijk uit het voormalige *Wachbataillon Nordwest* was voortgekomen.

Was dit er de oorzaak van, dat hier en daar de 'Hollandse SS' als erger en meedogenlozer dan de Duitse SS werd beschouwd? Die vrees, krijgt men de indruk, kwam vaak voor, en kan niet alleen door deze executies zijn veroorzaakt; het aantal slachtoffers bedroeg twintig. Waarschijnlijk mede, of misschien wel hoofdzakelijk, omdat zowel de Duitse militairen als de Nederlandse bevolking meenden, dat de Nederlandse SS-vrijwilligers desperaat tot het einde wilden doorvechten. Of, zoals wij al hebben laten zien, tot de Duitse 'eindoverwinning', een illusie, waar zij zich tot werkelijk het allerlaatste moment aan wensten vast te klampen, aangezien zij zich in geval van een Duitse neder-

(1) Heubel aan Feldmeijer 22 okt. 1944, HSSPF 380 b; bronnen bij p. 305 noot 6; H 13 : 1262. Volgens Heubels mededeling aan Feldmeijer hadden zich op 1 okt. 1944 reeds 1.157 Nederlanders van de *Germanische Sturmbanne* zich voor de *Waffen-SS* aangemeld, kennelijk het overgrote deel daarvan voor de Landstorm; van de 121 man uit een bepaalde *Sturmbann* 108, de rest blijkbaar voor het oostfront. Het hier genoemde getal van 1.000 is derhalve zeker een minimum. Het cijfer 8.000 voor de Landstorm bij de bevrijding in mei 1945 wordt door Helsloot, Vrijwilligers, p. 3, genoemd, waarbij hij vermoedelijk het Duitse personeel meetelt; de auteur van dagb. 955 noemt hetzelfde getal, maar rekent blijkbaar de Duitsers niet mee.

(2) Nr. 644.

(3) Doc. II Landst. Ned. a; in dit tijdvak moeten Nederlandse vrijwilligers in het *feldgrau* van de SS en in het khaki van het Britse uniform tegenover elkaar hebben gelegen; volgens de commandant van *Regiment 84* van de Landstorm had hij o.a. de brigade '*Prinses Irene*' tegenover zich liggen (Doc. II Landst. Ned. b).

(4) *SS-Standartenführer* Hans Michael Lippert, die op 1 juli 1934 samen met *SS-Brigadeführer* Theodor Eicke de *SA*-leider Ernst Röhm had neergeschoten. In 1941 had hij het bevel over het Vlaamse legioen gekregen (Höhne, *Orden*, p. 120; Knoebel, *SS in Belgium*, p. 176, 177; Doc. II Landst. Ned. b met overvloedige gegevens over de executies in Nederland).

laag over hun lot 'geen illusies behoefden te maken', zoals één van hen letterlijk ook schrijft.[1] Geen wonder, dat toen op 7 mei 1945 bij Gelders-Veenendaal een detachement van de nu bovengronds gekomen ondergrondse, de Binnenlandse Strijdkrachten, stiet op een Landstorm-troep, aangevoerd door een Nederlandse *SS-Untersturmführer*, er een gevecht ontstond. Dat was dus twee dagen na de capitulatie, maar de Landstorm was nog niet ontwapend. Twee leden van de B.S. sneuvelden, een derde werd na gevangenneming onmiddellijk doodgeschoten, tegen gemaakte afspraken in. De aanleiding tot dit incident is natuurlijk vanwege de aard ervan – met alle tegenstrijdige verklaringen van de betrokkenen later[2] – moeilijk vast te stellen. Vast staat, dat de Nederlandse *Untersturmführer* de ziel van het gevecht was, en als een bezetene te keer ging. 'Hak er op in!' zou hij gezegd hebben; anderzijds is er enige reden om aan te nemen, dat het eerste schot door een lid van de B.S. is afgevuurd. Maar ook in dat geval is de oorzaak van dit vrij onbelangrijk lijkende incident, en daar gaat het hier om, gelegen in de mentale staat, waarin de 'Hollandse SS' al geruime tijd verkeerde: sinds lang uitgestoten door hun landgenoten, verbitterd en eenzaam, zonder hoop en in vrees voor wraak van de bevolking, die zij mede hadden helpen vertrappen. In ieder geval vreesden zij een bloedige justitie. Die neiging om in het gezicht van de totale ondergang nog een aantal tegenstanders daarin mee te sleuren, is begrijpelijk, komt trouwens allerminst alleen bij de SS voor, en was zeker in de Landstorm aanwezig.

Men kan zich er slechts over verwonderen, dat gebeurtenissen als bij Veenendaal zich nog niet veel meer, en met nog erger gevolgen, hebben voorgedaan. Maar er was ook een groot aantal vrijwilligers, dat niet politiek geëngageerd was, nog maar betrekkelijk kort bij de Landstorm diende, en geen misdrijf op het geweten had (behalve landverraad, men zou willen zeggen: *excusez du peu*). Vermoedelijk hebben zij toch een tegengewicht gevormd mèt de divisiecommandant Kohlroser, die de indruk maakt een redelijk en weinig fanatiek man geweest te zijn, een van de beroepsmilitairen in de *Waffen-SS*, die er niets voor voelden hun *Führer* in diens maniakale destructie en zelfdestructie te volgen. In dit opzicht is het verschil tussen het gedrag van de fanatieke Nederlandse Landstorm-officier bij Veenendaal en dat van zijn divisie-commandant, die er geen ogenblik over dacht om nog een 'last stand' op te voeren of nog een schot te lossen, een spiegelbeeld van het optreden van de *Waffen-SS* elders: ontelbare jonge fanatieke SS-officieren vooral streden en terroriseerden tot het laatst, de SS-generaals (vooraan Steiner en Wolff) gaven er in het algemeen de voorkeur aan zichzelf en hun mannen *ordnungsgemäss* in krijgsgevangenschap te laten brengen, en zo in het leven te houden.[3] Het merendeel van hun ondergeschikten volgde hen daarin. Zo ook de Landstormers. Er volgde geen lynch-justitie, ook geen wraakjustitie van de Nederlandse overheid. Zij kregen een berechting, waarbij geen van hen, Duitser of Nederlander, al dan niet betrokken in de moordpartijen van *Wachbataillon* of Landstorm, terechtgesteld werd.

G. De Landwacht

Niet behandeld hebben wij hier de honderden Nederlandse vrijwilligers, die in de loop der oorlogsjaren bij het Duitse leger, de *Kriegsmarine* en de *Luftwaffe* zijn terechtgekomen. De strijd tussen *Wehrmacht* en SS in Nederland was een strijd om macht, invloed en bevoegdheden aangaande de Duitse troepen in Nederland, de bevelvoering en de verhouding tot de politieke instanties in Nederland, niet of slechts in zeer ondergeschikte mate een strijd om vrijwilligers. Wantrouwen tegenover niet-Duitse elementen in haar gelederen raakte de *Wehrmacht* nimmer kwijt. Werving van Nederlanders op werkelijk grote schaal heeft de *Wehrmacht* nooit ter hand genomen. Voor zover daar ooit

(1) Dagb. 955.
(2) Doc. I J. Robertson jr.
(3) Vgl. Stein, *Waffen-SS*, p. 246, 247; Höhne, *Orden*, 531, 532, 536.

aan gedacht is, dan te laat: de *Waffen-SS* was begonnen met de werving van Nederlandse vrijwilligers, en kreeg in 1941 min of meer een door Hitler bevestigd monopolie. Weliswaar bestond al voor de Duitse inval in de Sowjet-Unie de mogelijkheid voor Nederlanders om dienst te nemen bij de *Wehrmacht* (in de eerste plaats bij de *Kriegsmarine*), en na de overval op Rusland neigde de *Wehrmacht* er wel toe die mogelijkheid te verruimen, maar pas in een persbericht van 7 november 1941 werd dit openbaar gemaakt.[1]

Duidelijk is het, dat de SS werving van Nederlanders voor de *Wehrmacht* zoveel mogelijk wenste af te remmen, en daar ook succes mee had; de politieke Duitse autoriteiten in Nederland wensten de SS in deze zaak, zeker waar de *Wehrmacht* zelf zo aarzelend optrad, niet te dwarsbomen. 'Es wurde auf die Werbung der Wehrmacht in den Niederlanden hingewiesen, die aus bestimmten Gründen zurückgestellt werden soll', werd op een vergadering bij *Generalkommissar z.b.V.* Schmidt op 25 oktober 1941 vastgesteld.[2]

Dat gebeurde dus blijkbaar ook niet. In juli 1943 verklaarde Himmler aan *Grossadmiral* Dönitz, dat hij volkomen positief stond tegenover werving van Germaanse vrijwilligers voor de *Kriegsmarine*. Nu kon hij inderdaad moeilijk anders doen dan *faire bonne mine à mauvais jeu*, waar Hitler zelf even tevoren zijn toestemming aan Dönitz gegeven had; waarschijnlijk één van Hitlers geïmproviseerde en ondoordachte beslissingen. Dönitz stemde er zijnerzijds in toe, dat de Germaanse vrijwilligers voor de *Kriegsmarine* in Sennheim onder toezicht en bevel van de *Waffen-SS* werden opgeleid (dat men hen daar voor de *Waffen-SS* trachtte te ronselen, kon niet uitblijven).[3] Daarentegen maakte in dezelfde tijd Himmler aan de chef-staf van de *Luftwaffe* duidelijk, dat hij geen werving van vrijwilligers in de Germaanse landen door de *Luftwaffe* wenste; wanneer dit krijgsmacht-onderdeel zulke lieden via hem, Himmler, aanvroeg, wilde hij gaarne helpen.[4] Een en ander is tekenend voor de verhoudingen in de top van Hitlers rijk in 1943, en illustreert duidelijk het feit, dat in de Germaanse landen de SS een feitelijk wervingsmonopolie had, en hield.

Terloops hebben wij het *NSKK* genoemd, de enige gewapende organisatie, die (dank zij hoge soldij) kwantitatief met de SS heeft kunnen concurreren.[5] Maar politiek viel het *NSKK* vergeleken met de SS zowel in Duitsland als in Nederland volkomen in het niet, hoezeer dat Mussert ook gespeten heeft. Andere organisaties als de *Organisation Todt* hebben wij helemaal niet genoemd, daar zij ten enenmale buiten het kader van deze publikatie vielen.

Laten wij derhalve bepaalde categorieën Nederlandse vrijwilligers in Duitse organisaties, waaronder zuiver militaire, buiten beschouwing, anderzijds menen wij in dit hoofdstuk toch iets te moeten zeggen over de Landwacht, die geen militair korps was, geen SS-organisatie en eigenlijk in het algemeen gesproken geen Duitse organisatie was. De redenen daarvoor zullen, naar wij hopen, hieronder duidelijk worden.

Tegen het najaar van 1943 waren aanslagen op collaborateurs zo veelvuldig geworden, dat de NSB-leden luide om wapenen begonnen te roepen. Het kwam Rauter niet ongelegen. Overvallen op distributiekantoren en dergelijke kwamen steeds frequenter voor. Op de Nederlandse politie kon hij niet vertrouwen; voortdurend doken er weer politiemannen, al dan niet met medeneming van uniform en wapen, onder. Zijn Duitse politie achtte hij te gering in aantal om deze verzetsdaden – naar zijn mening mogelijk het begin van een partizanenstrijd – effectief tegen te gaan. Eind september 1943

(1) *NRC* en KA II 2548.
(2) *Besprechungen Schmidt* 35/41-3, HSSPF 54 a. Voor meer gegevens hierover en over werving van andere Duitse organisaties Not. 39, E. Verkade: 'Dienstneming van Nederlanders bij de vijand'.
(3) Nrs. 434 en 604 en de annotatie daarbij.
(4) Nr. 453.
(5) Zie p. 324.

ging hij er toe over om 200 jachtgeweren uit te reiken aan geïsoleerd levende NSB-boeren in Drente.[1] Waarom dit eigenlijk niet gedaan op grotere schaal en met wat iets meer organisatie erin? Waarom de NSB niet de gelegenheid geven tot georganiseerde en gewapende zelfverdediging, en al die mannen in die partij, te bang voor het front wellicht, maar nu langzamerhand nog meer bevreesd voor aanslagen op henzelf en hun gezin, patrouille laten lopen, verdachte elementen op straat laten controleren, en objecten als distributiekantoren en bevolkingsregisters laten bewaken? Wanneer zij bovendien eenmaal een vuurwapen hadden gekregen, en in een organisatie waren ondergebracht, konden zij er eerder toe gebracht worden om nog een stap verder te doen en zich voor de Landstorm, of zelfs voor de *Waffen-SS* aan het Russische front aan te melden. Zoals wij weten, was dit laatste een van de belangrijkste motieven van Rauter, zo niet het belangrijkste, om gewapende eenheden van Nederlanders op te stellen. Dit waren de redenen, waarom hij eind september 1943 de NSB-leiding voorstelde de mannelijke leden van 17 tot en met 55 jaar te organiseren in een zelfverdedigingsorganisatie, die door hem met jachtgeweren zou worden uitgerust, en bepaalde (niet al te grote) politionele bevoegdheden van hem zou krijgen.[2]

Daar voelde Mussert veel voor. Dat die organisatie nu de naam 'Nederlandsche Landwacht' zou krijgen en onder bevel van de *HSSuPF* zou komen wat de taakuitoefening betrof, en dat de leden ervan onder de jurisdictie van het *SS- und Polizeigericht* zouden vallen, vond hij niet meer dan logisch, en hij accepteerde het zonder enig bezwaar. Dit zou *zijn* zelfbeschermingskorps worden, en de chef ervan meende hij al gevonden te hebben in de persoon van de WA-commandant Zondervan. Ook dat was niet meer dan logisch: de NSB had al een weerkorps, namelijk de WA, waarin reeds lang iedere mannelijke en weerbare NSB-er verplicht was dienst te doen – althans, dit was het principe.[3] Om uitvoering aan het plan te geven hoefde men die WA slechts te bewapenen, en dan enige politionele volmachten te geven. Hoogstens zou men de aldus tot hulppolitie geformeerde WA kunnen aanvullen met een aantal mannen uit de Germaansche SS en de P.O., de 'politieke organisatie', d.w.z. het functionarissenkorps van de NSB. IJverig ontwierp men in de NSB plannen om de 'WA Landwacht' op papier te zetten.[4]

Onnodig te zeggen, dat dit niet in de bedoeling van Rauter lag. Hij wist bij Mussert door te zetten, dat er een Landwacht gevormd zou worden, weliswaar voor een groot deel uit de WA, maar niet als een uitbreiding van de WA. Tevens zorgde Rauter ervoor, dat Zondervan geen alleenhoofd van de nieuwe formatie werd. Mussert aanvaardde dit alles grif. In dit najaar van 1943 was zijn relatie tot de SS positiever dan ooit. Hetgeen Rauter te bieden had, leek alleszins redelijk. Wat de leiding van de Landwacht betrof, kwam er een regeling, die men wel als een handig compromisvoorstel van Rauter mag beschouwen. Zondervan en Feldmeijer zouden beiden 'inspecteurs' van de op te richten Landwacht worden. Dat leek veel op het scheppen van een soort evenwicht tussen NSB en SS. Was Mussert niet bevreesd, dat Zondervan totaal niet opgewassen zou zijn tegen een figuur als Feldmeijer met het hele gewicht van de SS achter hem? Zo ja, dan heeft de NSB-leider het waarschijnlijk ook als meer dan voldoende compensatie, ja, als een grote tegemoetkoming van Rauter gezien, toen besloten werd (vermoedelijk begin november) dat Van Geelkerken de hoogste chef van de Landwacht zou worden als 'inspecteur-generaal'.[5]

De Landwacht zou niet alleen een volledig Nederlands korps worden zonder één Duitser erin (zulks in schrille tegenstelling tot het legioen eertijds, de Landstorm, of welke andere organisatie

(1) Nr. 467; Van Geelkerken verklaarde na de oorlog, dat de Landwacht was voortgekomen uit een in september 1943 geïmproviseerde en met jachtgeweren gewapende 'Boerenwacht' in Drente; het betreft hier kennelijk dezelfde gebeurtenissen (Doc. II Nederlandsche Landwacht a 3).

(2) Nrs. 451, 467, 496.

(3) Zie voor de WA-dienstplicht voor NSB-ers p. 347.

(4) Vele stukken hierover in HSSPF 345 a.

(5) Nrs. 474, 496; VJ Rechtssetzung, map *VO* 111/43.

tot nu toe dan ook), maar zelfs een gewapende, publiekrechtelijke formatie, die exclusief uit NSB-ers zou bestaan, ja, die formeel als een korps van de NSB als zodanig werd erkend. Dit werd vastgelegd in een basis-verordening, die Rauter er zo snel mogelijk doorjoeg; alleen de *Wehrmacht* sputterde nog tevergeefs wat tegen.[1]

> 'Het door den Leider der Nationaal-Socialistische Beweging der Nederlanden uit haar leden en de leden der nevenorganisaties gevormde beschermingskorps wordt door den Commissaris-Generaal voor de Openbare Veiligheid en Hoogeren SS- en Politieleider onder den naam van Nederlandsche Landwacht bewapend en verkrijgt van hem politiebevoegdheden en wordt ingezet tot handhaving van de openbare orde en tot bescherming van leven en goed van de ordelievende bevolking.'

Zo luidde de eerste paragraaf van deze verordening, die op 13 november 1943 werd gepubliceerd. In geval van actie stond de Landwacht onder bevel van de *HSSuPF*, die ook organisatie, bezoldiging, en andere dienstzaken regelde, in overeenstemming met de leider der NSB dan. De verordening plaatste de Landwachters onder een door de *HSSuPF* uit te vaardigen tuchtreglement, en strafrechtelijk onder de jurisdictie van het *SS- und Polizeigericht*.[2]

Het valt op in deze verordening, dat de eigenlijke per definitie gegeven taak van zulk een *Selbstschutzformation*, de bescherming van leven en eigendom van de leden der NSB en haar nevenorganisaties, niet genoemd wordt. In de verdere aanwijzingen, die Rauter ongeveer tezelfder tijd gaf over opbouw en taak van de Landwacht[3], wordt als een van de doeleinden de bescherming genoemd van 'Personen, die im öffentlichen oder politischen Leben der Niederlanden stehen', niet dus NSB-ers als zodanig. In de eerste plaats ging het volgens Rauters richtlijnen om de bescherming van distributiebureaus, arbeidsbureaus en bevolkingsregisters, en de transporten van levensmiddelenkaarten. Het ging Rauter derhalve om de objecten, die niet voor de NSB, maar uitsluitend voor de bezetter van belang waren, om de registratie van de bevolking en de *Arbeitseinsatz*. Ook de levensmiddelenvoorziening hoorde hierbij, want het was juist Rauters plan om door een sluitend rantsoeneringssysteem iedere onderduiker, en ieder, die op een of andere wijze 'illegaal' leefde, te dwingen zijn illegale bestaan op te geven op straffe van uithongering.[4] Bovendien werd kort daarop bepaald, dat de Landwacht ook nog andere taken van de *HSSuPF* opgedragen kon krijgen.[5]

Voor deze doeleinden zou de Landwacht in een beroepsdienst en een hulpdienst georganiseerd worden. De beroepsdienst, waarin de vrijwillige hulppolitie zou opgaan (dat gebeurde later ook grotendeels) zou gekazerneerd zijn. De hulpdienst zou het gros van de Landwacht vormen, en bestaan uit NSB-leden, die zich gemiddeld 4 tot 6 uur per etmaal beschikbaar moesten stellen, ook 's nachts. De Landwachters zouden als zodanig kenbaar zijn aan een rode armband met het woord 'Landwacht' erop, en een speciaal legitimatiebewijs. Als uniform dienden zij hun uniform van de NSB of WA of andere neven-organisaties te gebruiken. Civiele kledij moest uiteraard zoveel mogelijk worden vermeden. Terecht oordeelden Rauter en andere autoriteiten het nodig uitgebreide voorlichting te geven over de politionele bevoegdheden, die men de Landwacht toekende. Die kwamen neer op controle van persoonsbewijzen en auto's met een Nederlands nummerbord, voorlopige aanhouding van lieden, die zich in het openbaar verdacht gedroegen, en inbeslagneming van

(1) VJ Rechtssetzung, map *VO* 110/43.
(2) *VO* 110/43.
(3) *Organisationsplan*, z.d., kennelijk in of omstreeks oktober 1943 opgesteld, HSSPF 345 a. Uit andere stukken in hetzelfde dossier blijkt, dat Rauter toch vrij veel suggesties van NSB-zijde heeft overgenomen.
(4) Zie voor de zg. 'Tweede Distributiestamkaart', nr. 451 en noot 5 daarbij, en nrs. 467 en 498.
(5) Verscheidene stukken in HSSPF 345 b, 364 b.

wapens en illegale lectuur, wanneer die bij straatcontrole gevonden zouden worden. Uitdrukkelijk verboden daarentegen was inbeslagneming in het algemeen, met name van voedsel, en uiteraard het ten eigen bate aanwenden daarvan – een kwestie, die vooral in het laatste halve jaar van de oorlog, toen in het westen des lands het voedselgebrek catastrofaal werd, van belang werd. Verboden was ook het doorzoeken van woningen, tenzij bij achtervolging van op heterdaad betrapte personen. Arrestanten en in beslag genomen materiaal moesten onmiddellijk worden overgegeven aan de plaatselijke politie, waaraan de plaatselijke Landwacht echter niet ondergeschikt was.

Territoriaal werd de Landwacht onderverdeeld in vijf gewesten, samenvallend met de ambtsgebieden der vijf gewestelijke politiepresidenten. Aangezien de Landwacht het karakter van een hulppolitie had, was dat niet meer dan logisch. Centraal zou de Landwacht voor de politionele taken aanwijzingen krijgen van de directeur-generaal van politie; die functie werd vervuld door de secretaris-generaal van justitie Schrieke. Op het regionale niveau zouden de aanwijzingen worden verstrekt door de gewestelijke politiecommandeurs. Men zal zich wellicht herinneren, dat deze functies, inhoudende het commando over en het toezicht op de 'orde-politie' van de gewestelijke politie-presidenten, vervuld werden door de gewestelijke marechaussee-commandanten.[1] Hun bevoegdheden ten opzichte van de Landwacht waren, evenals bij Schrieke, aan hen gedelegeerd door de *HSSuPF*; in deze waren zij slechts een verlengstuk van hem. Hun opdrachten gaven zij aan de gewestelijke Landwacht-commandeurs, aan wie 14 districts-commandeurs, voor de elf provincies en de drie grootste steden, ondergeschikt waren. Deze hadden dan onder zich eenheden van de beroepsdienst, en de hulpdienst. De Landwachters hoefden geen eed aan Hitler of aan wie dan ook af te leggen, maar slechts een belofte van gehoorzaamheid aan de meerderen, en van zwijgzaamheid over dienstzaken, ook na eventueel uittreden.[2]

Zo was de opzet, die duidelijk wees op het gebruik van de Landwacht als een hulppolitie met vast kader, zij het met een even duidelijke beperking in de bevoegdheden. Nu was dit weliswaar niet hetzelfde als zelf-bewapening en zelfbescherming van de NSB, maar in principe was deze opzet er niet onverenigbaar mee, en men hoeft niet te veronderstellen, dat de betrokken Duitse autoriteiten, Rauter en zijn staf voornamelijk, in deze periode aan andere dan deze voorgeschreven taken dachten. Vandaar, dat er van NSB-zijde geen protesten rezen. Integendeel: nog steeds zag men van die zijde de komende formatie als niet veel anders dan een bewapende WA, met het WA- of partij-uniform, en zelfs met WA-rangen als 'hopman', 'heerbanleider' en dergelijke meer bekleed. De NSB, ook, of juist, Mussert en Van Geelkerken, wilden niets liever doen dan van harte medewerken.

In die stemming wist Rauter in januari 1944 Van Geelkerken te bewegen om erin toe te stemmen, dat de Landwacht het veldgrijze uniform zou dragen met het Duitse *Hoheitsabzeichen* op de pet. De rangen zouden gelijkluidend zijn aan die van de SS, maar in Nederlandse vertaling; in dezelfde tijd, dat de Germaansche SS haar rangaanduidingen weer in het oorspronkelijke Duits overbracht, besloot men dus de Landwacht de rangaanduidingen te geven, zoals de Nederlandsche SS die totdien gevoerd had. Men schreef zich dus 'Landwacht-Onderstormleider' (of afgekort: 'Lw.-Ostol.') en dergelijke, en droeg de daarbij behorende distinctieven op de kraag, zonder dat de SS-runen er aan te pas kwamen. Om de Landwacht ook met een bruin hemd uit te rusten, zoals Rauter voorstelde, ging Himmler echter te ver.

Wij achten ons des te meer gerechtigd in deze uiterlijkheden een tendens in de richting van de SS te bespeuren, omdat Rauter zelf deze zaken hanteerde teneinde de Landwacht meer in de SS-sfeer te brengen.[3] Ook Mussert begon dit begin februari 1944 in te zien. Plotseling uitte hij een aantal bezwaren. Het veldgrijze uniform en de rangaanduidingen en distinctieven van de SS wenste hij niet

(1) Zie p. 131.
(2) Diverse stukken in HSSPF 345 a, b, 358 a, 369 a; nr. 474.
(3) Zie nrs. 496 en 500.

te aanvaarden. Hij bleef nadrukkelijk, en niet geheel ten onrechte, op het standpunt staan, dat de Landwacht een zelfbeschermingskorps van de NSB moest worden.

De tegenstand van Mussert werd in de eerste plaats gebroken door Van Geelkerken. Over het geheel genomen deelde de eerste plaatsvervangend leider van de NSB (zulks in tegenstelling tot de tweede, Rost), mede-oprichter en lid nr. 2 van de 'Beweging', de ideeën van de Leider. Hij was, net als Mussert, nationalist, hij bleef dezelfde Dietse ideeën koesteren, die hij (ook niet anders dan Mussert) al deze bezettingsjaren naar de achtergrond had geschoven om althans tot een minimaal terminologisch compromis te komen met Rauter en de SS, met wie zij nu eenmaal moesten samenwerken. Geheel in Musserts lijn had hij voortdurend lippendienst bewezen aan het blijkbaar obligate begrip 'Germaans', te interpreteren dan in de zin van samenwerking van gelijkberechtigde volkeren van Noord-Europa. Van Mussert verschilde Van Geelkerken, die zijn eigenbelang zelden uit het oog verloor, hierin, dat het hele ideologische geschil met de SS hem in wezen niet zo erg veel interesseerde. Voor hem was macht, en het daaraan verbonden prestige en materieel welzijn, een zeer aantrekkelijk doel op zichzelf geworden. De Duitse bezetting bood hem nu de kans van zijn leven macht uit te oefenen. Per definitie hing dat, weinigen realiseerden zich dat beter dan Van Geelkerken, van de Duitsers af; niet in de laatste plaats van de SS. Dat betekende niet, dat hij met pak en zak naar de SS wilde overlopen. Bovendien, veel kans had hij niet om daar een Rost van Tonningen of een Feldmeijer te overtroeven, en een positie in te nemen, die gelijkwaardig zou zijn aan die van Musserts plaatsvervanger en opperste chef van de Jeugdstorm. Het betekende wel, dat hij bij tijden zijn meningsverschillen met Mussert had gehad, en vaak tegemoetkomender en tactvoller tegenover de SS was opgetreden dan zijn halsstarrige vriend en Leider.

Nu voor het eerst stelde hij zich naast Rauter en tegen Mussert op. Met hem had Rauter in de eerste plaats onderhandeld over de opbouw van de Landwacht. Hij was tot inspecteur-generaal benoemd van dit hulppolitiekorps, dat op papier al aardig vorm begon te krijgen. De politie was altijd al het concrete object van zijn machtsbegeerte geweest, en nu hij op het punt stond chef van een dergelijke, door de SS erkende gewapende formatie te worden, voelde hij er niets voor alles weer door Mussert te laten verknoeien.

Nu, dat zou niet gebeuren. Rauter verzekerde hem 'dergelijke argumenten te hebben, dat de Leider – goedschiks of kwaadschiks – zou moeten toestemmen.' Dat vertelde Van Geelkerken althans, in een wellicht wat opgewonden stemming, aan de chef-staf van de Germaansche SS.[1] Hij wilde, dat de Landwacht er zou komen – en die kwam er dan ook. Maar in deze episode lag stellig ook een der oorzaken van het wantrouwen, dat Mussert langzamerhand begon te koesteren tegen de man, die hij meer dan een decennium lang min of meer als zijn *alter ego* had beschouwd. De krachten, die de NSB ondermijnden, begonnen nu ook de relatie te ondermijnen tussen de twee mannen, zonder wie de Beweging ondenkbaar leek. Het zou tenslotte, in januari 1945, komen tot een dramatische breuk tussen hen; daarbij zou de Landwacht de inzet zijn.

In maart 1944 deed de Landwacht voor het eerst zijn intrede in het openbaar; de ene afdeling wat later of vroeger dan de andere. Erg indrukwekkend was die entree niet. De uniformering was en bleef een mengelmoes van zwarte en veldgrijze tunieken, broeken, uniformstukken van WA, politie en SS, om ons tot het meest voorkomende textiel te bepalen; maar *NSKK*-jasjes, burgerkledij, en verder wat ondefinieerbare costuums ontbraken evenmin. Ook in distinctieven presenteerde de Landwacht zich in bonte verscheidenheid; alleen de rangaanduidingen, gelijk aan het SS-model, op de linkerkraagspiegel werden consequent doorgevoerd. Maar zelfs daarmee waren nog moeilijk-

(1) Not. Jansonius 11 febr. 1944, HSSPF 387 b; voorts rapp. Mussert van bespreking met Seyss-Inquart 2 febr. 1944, NSB 27 a; zie ook nr. 496.

heden: Feldmeijer had de leden van de Germaansche SS in de Landwacht met bedreiging van zware straffen verboden iets anders te dragen dan de uniformen en de rangtekenen, waartoe zij in de Germaansche SS of de *Waffen-SS* gerechtigd waren, zij het met toevoeging van de rode Landwacht-armband. Aangezien de meeste van deze SS-mannen evenwel in de Landwacht een beduidend hogere rang hadden dan in de SS, schiep ook deze maatregel de nodige verwarring.[1]

Het optreden van de Landwacht was allerminst martiaal. Hoe kon het ook anders, vooral bij de hulpdienst, bestaande uit NSB-leden, die ongeschikt of ongeneigd waren om zich in *Waffen-SS* of Landstorm te begeven, en over het algemeen geen enkel militair of politioneel benul van zaken hadden?[2] De stroom orders, die van het hogere Landwacht-kader uitging om hen althans het minimum bij te brengen kon daar naar het schijnt weinig verandering in brengen. Voor deze lieden was de Landwacht vaak een gelegenheid om zich een bepaald – en betaald – aantal uren per dag of per week met machtsmiddelen te kunnen manifesteren tegenover een bevolking, die zij in vroeger jaren niet voor zich hadden kunnen winnen. Of erger dan dat: de Landwacht werd berucht door machtsmisbruik, willekeur en doodgewoon diefstal en roof, belachelijk door de potsierlijke pretenties en het amateurisme. 'Jan Hagel' werden de Landwachters genoemd, niet alleen naar aanleiding van de jachtgeweren, een bewapening, die ook voor het meest ongeoefende lekenoog weinig imposant was. In die presentatie lag nu ook het verschil met de Landstorm: de 'Hollandse SS' werd gehaat en gevreesd. Hetgeen de Landwacht opriep was uiteraard ook wel haat, tot op bepaalde hoogte ook vrees, maar anders, want vermengd met minachting en spot. Wij menen, dat het beeld van de Landwachter voornamelijk dat was van de niet-meer-zo-jonge buurt-NSB-er, die op een goede dag in een ridicuul uniform gestoken met een hoogst misplaatst geweer over de schouder passanten op straat aanhield, gewichtig hun papieren vroeg, en door hen vervoerde levensmiddelen afpakte om die later met zijn kameraden zelf te nuttigen. Dat beeld moge generaliserend zijn, het had veel aanknopingspunten in de realiteit. Reeds begin april 1944, toen de Landwacht pas in het openbaar was verschenen, zag de chef-staf van de Landwacht zich genoodzaakt aan de districtscommandeurs te schrijven:

> 'Deze dagen heeft de Landwacht een aanvang met haar taak gemaakt. Reeds nu bereiken mij over het geheele land berichten, welke mij tot ernstige bezorgdheid aanleiding geven.
> Er worden huiszoekingen verricht, koffers en tasschen worden op zwarten handel gecontroleerd en bij aanwezigheid van zelfs zeer geringe hoeveelheden boter, olie en eieren, in beslag genomen. Ik wijs U er met klem op, dat het zwaartepunt der actie van de Landwacht ligt in de personencontrole, op wapens, illegale geschriften, en persoonsbewijzen. Huiszoekingen zijn verboden. Voorts breng ik nogmaals onder Uw aandacht, dat de Landwacht geen opsporingsbevoegdheid heeft, zoodat het opsporen van economische delicten buiten haar bevoegdheid valt.
> Bij het aantreffen van groote partijen goederen, welke niet door de vereischte papieren zijn gedekt en waarvan aangenomen kan worden, dat ze door de hoeveelheid niet in de persoonlijke behoeften van den vervoerder voorzien, kunnen de maatregelen volgens voorschriften genomen worden. Vervolgens breng ik onder Uw aandacht, dat het consumeeren van inbeslaggenomen artikelen ten strengste verboden is. Ik draag U op in alle gevallen, waarin bovengenoemde richtlijnen, hoe dan ook overtreden worden, ten strengste in te grijpen.[3]

(1) Verscheidene stukken in de afdeling Landwacht van het HSSPF-archief, 347 a t/m 369 a. Indien bronnenmateriaal, verspreid over dit archiefdeel, is gebruikt, wordt dit verderop niet afzonderlijk vermeld. Zie voor de uniformering ook foto-collectie RvO, map 63 B.
(2) Na de oorlog merkte de vroegere chef-staf van de Landwacht W. Slob niet ten onrechte op, dat zij het psychisch en fysiek minst waardevolle deel van de NSB vormden (Doc. II Ned. Landw. a 1).
(3) Weergegeven in order van stedelijk commandant Rotterdam 8 april 1944, HSSPF 356 g.

Maar veel hielp het niet, beter gezegd, helemaal niets. Na september 1944 en met het stijgen van de voedselnood werd de roofzucht van de Landwacht alleen maar sterker, hun gedrag steeds ongedisciplineerder. In een dagorder van 14 november 1944 kondigde de chef-staf een amnestie af voor alle disciplinaire vergrijpen, die vóór het begin van die maand begaan waren; maar ieder, die zich voortaan nog iets onrechtmatig toeëigende, zou 'zich voor den S.D. moeten verantwoorden, waarbij de S.D. gewend is *kort en zeer hard* recht te spreken!!!'[1] Ferme taal – waarbij terzijde kan worden opgemerkt, hoezeer de rechtspraak blijkbaar al van het *SS- und Polizeigericht* in handen van de *BdS* was overgegleden. Van belang is vooral, dat in dezelfde dagorder de chef-staf beloofde verbetering te brengen in 'den toestand, waarin de Landwacht is geraakt', dat wil zeggen: te proberen nog iets van de bandeloze troep te maken. Onder meer kondigde hij aan, dat het officierskorps gezuiverd zou worden; blijkbaar waren de euvelen niet beperkt tot de hulpdienst, die vrijwel uitsluitend uit lager personeel bestond. Maar bij deze edele voornemens bleef het voornamelijk. De vergrijpen van de Landwacht bepaalden zich bovendien niet tot de hierboven genoemde vormen van roverij. Vooral sinds de septemberdagen van 1944 ging men meer en meer over tot razzia's op onderduikers in samenwerking met de *SD*, het opsluiten en mishandelen van gevangenen, en het terroriseren van de omgeving. Bijzonder berucht werd de Landwacht van het district Overijssel, en ook het onderdeel de Spoorwacht (een aparte afdeling van de Landwacht, die de spoorbanen moest beveiligen), beiden aangevoerd door Lw.-Stormbanleider F. L. Rambonnet[2], een man met een op zijn minst gezegd zeer twijfelachtige reputatie, die door Rost van Tonningen op hoge posten in de financieel-economische sector was geholpen. De Landwacht-onderdelen onder zijn bevel, waarvan het kader goeddeels bestond uit NSB-ambtenaren van de desbetreffende departementen, zou hij 'mijn G.P.Oe' hebben genoemd.[3] Wellicht is die zinsnede niet historisch; juist was zij wel.

Voor ons verhaal zijn echter de misdadige en landsverraderlijke activiteiten van de Landwacht van ondergeschikt belang. Waar het hier om gaat, is de ontwikkeling van deze organisatie in de militaire en politieke relatie tot de SS. De Landwacht was formeel en feitelijk een korps van leden der NSB en haar neven-organisaties. Hier en daar werd, naar het schijnt, wel de hand er mee gelicht[4], maar veel politiek daklozen kunnen het niet geweest zijn, die in 1944 wensten en wisten door te dringen in dit zelfbeschermingskorps van de NSB. De organisatie was evenwel in bepaalde opzichten ondergeschikt gemaakt aan de *HSSuPF*, en Rauter zou Rauter niet zijn geweest, als hij er niet naar gestreefd had de Landwacht vroeger of later in *alle* opzichten aan zich ondergeschikt te maken. Wij hebben reeds gezien, hoe dit korps voor hem van belang was, niet alleen om de getalsmatig zwakke Duitse politie en de 'onbetrouwbare' Nederlandse politie aan te vullen, maar ook, en vooral, om zo een vaste greep op alle Nederlandse nazi's te krijgen. Ten bate van de SS.

Over het algemeen echter bleef de Landwacht ook een NSB-organisatie in die zin, dat niet de

(1) HSSPF 348 b; cursieve woorden in het origineel onderstreept.

(2) Frederic Louis Rambonnet, geb. 20 oktober 1899 te Den Helder als zoon van een oud-minister van marine. Mislukte carrière in het bedrijfsleven in Nederlandsch-Indië, ontslagen wegens verdenking van frauduleuze handelingen. Daarna in Nederland werkzaam voor enige ondeugdelijke bedrijven, en vervolgens enkele jaren voor de Oxford-beweging. Sinds de zomer van 1940 adjudant en secretaris van Rost van Tonningen. Hij ontpopte zich als diens belangrijkste trawant: werd o.a. plaatsvervangend secretaris-generaal van Rosts departement van bijzondere economische zaken, en thesaurier-generaal van het departement van financiën. In 1941 lid van de NSB, waarin hij vele functies in de economische sfeer kreeg. Begunstigend lid van de Germaansche SS. Naast zijn Landwacht-functies kreeg hij in het najaar van 1944 ook die van procureur-generaal van de bijzondere rechtbank der NSB, die het gedrag van haar functionarissen in de septemberdagen van 1944 moest beoordelen. In augustus 1945 pleegde hij na mishandelingen in gevangenschap zelfmoord (Doc. I Rambonnet; *Corresp. Rost*, p. 216–218).

(3) Zo volgens *Documentatie*, p. 197.

(4) Bevel van commandeur gewest IV 30 mei 1944, HSSPF 359 c.

tamelijk weinige politieke SS-mannen, die er lid van waren, maar de 'gewone' NSB-ers de toon aangaven. Althans vóór september 1944, en daarna in zekere mate ook nog wel. De NSB-kreten als 'Houzee!' en 'Met Mussert voor Volk en Vaderland', en de typische NSB-variant van nationaal-socialistische scholing waren in de Landwacht min of meer officieel geaccepteerd.[1] In tegenstelling tot Van Geelkerken besteedde Feldmeijer buitengewoon weinig aandacht aan de Landwacht. De SS-invloed, aanvankelijk gering, tenslotte overheersend, ging niet van hem uit, maar van Rauter, en van het institutionele kader, waarin deze langzaam maar gestadig de Landwacht ging plaatsen. Zondervan was weinig meer dan een dood gewicht, zoals van deze passieve natuur moeilijk anders was te verwachten. Vlak onder de inspecteur-generaal en de beide inspecteurs was de top echter al veel meer door de SS geïnfiltreerd, bepaald meer dan de lagere regionen. De chef-staf Enklaar[2], een trouw Mussert-man, werd al spoedig ziek, waarna zijn plaatsvervanger Jansonius, tevens chef-staf van de Germaansche SS, zijn werk overnam. Van de vijf gewestelijke commandeurs waren er drie WA-functionarissen en twee SS-leiders. Bij de districts-commandeurs was de verhouding 7 op 7.[3] In de bezetting van de belangrijkste posten had de SS dus praktisch net zo'n groot aandeel als de WA. Bovendien nam met de verscherping van de oorlogssituatie bij vele uit de WA afkomstige Landwacht-officieren de neiging toe om zich aan de Duitse wensen, speciaal Rauters wensen te conformeren, en niet aan die van de NSB. Uiteraard was daarbij van belang, dat Rauter hen als hoogste superieur bevelen kon geven, maar dat was niet het enige: vele Landwacht-officieren maakten zich zijn geest, en daarmee een stuk van de SS-geest, eigen. Een figuur als Rambonnet was als zovele NSB-ers slechts begunstigend lid van de SS, maar hij was bij uitstek een van die Landwacht-commandanten, die in het laatste halve jaar van de oorlog niets onbeproefd lieten om de Landwacht tot een militair verlengstuk van de *HSSuPF* te maken.

Het was Rauters eigen opzet geweest de Landwacht aan de politie te koppelen, zij het niet plaatselijk. Op centraal niveau had het directoraat-generaal van politie bepaalde bevoegdheden, op regionaal niveau de gewestelijke politie-commandeurs. De functie van gewestelijk politie-commandeur werd uitgeoefend door de gewestelijke marechaussee-commandant en was in zeker opzicht nog het belangrijkst, omdat hij de opdrachten tot politionele acties moest geven. Mussert had deze opzet indertijd toegejuicht.[4] Als vaak bleek dat te vroeg gejuicht te zijn. Vanaf het begin van het optreden van de Landwacht leefde er bij de politie, ook bij de nationaal-socialistische leiding ervan, een groot wantrouwen en een sterke irritatie jegens de nieuwe organisatie, die de politie weinig verlichting bracht, maar eerder tot last was door haar ondeskundige en struikrover-achtige optreden. In een bespreking van de Landwacht-leiding met de politie-leiding op 28 april, waarbij ook de gewestelijke commandeurs van beide 'partijen' aanwezig waren, zei Van Geelkerken onomwonden, dat hij niet wenste, dat de gewestelijke politie-commandeurs opdracht gaven aan de Landwacht-commandeurs. De aanwezige politie-functionarissen wezen erop, dat zulks door Rauter was voorgeschreven, maar lieten zich door enige fraseringen van Van Geelkerken over 'samenwerking' afschepen. Uit het verslag van de vergadering blijkt duidelijk, dat er vrijwel niets werd opgelost, de wederzijdse irritatie allerminst, maar dat tegenover de Landwacht de politie, zelfs onder nazi-leiding, de mindere was.[5]

(1) HSSPF 345 d, 348 c.
(2) Karel Alexander Enklaar, geb. 2 nov. 1897 te Den Haag. Beroepsofficier, bekleedde tijdens de bezetting een aantal hoge functies in de WA. Volgde in 1942/43 de SS-officierscursus te Bad Tölz, berichtte daarover in ongunstige zin aan Mussert. Eind 1943 aangesteld als chef-staf van de Landwacht, maar al spoedig door ziekte uitgerangeerd. Van sept. 1944 tot mei 1945 adjudant van Mussert. (Doc. I Enklaar).
(3) Adreslijst van Landwacht-functionarissen, HSSPF 351 b.
(4) Nr. 474. Althans drie van de gewestelijke marechaussee-commandanten waren evenwel lid van de SS (inlichtingen der Bijz. Rechtspleging). Voor Mussert dus eigenlijk niet veel reden om enthousiast te zijn.
(5) HSSPF 346 c.

In deze confrontatie gaf Rauter de politie geen waarneembare steun. Men houde in het oog, dat de theoretische bevoegdheden van de Nederlandse politie ten opzichte van de Landwacht afgeleid waren van de *HSSuPF*. Theoretisch liep de bevelslijn van Rauter naar de Landwacht via de *BdO* en zijn staf over het directoraat-generaal van politie naar de inspecteur-generaal van de Landwacht, of via de verbindingsofficieren van de *Orpo* bij de gewestelijke politiepresidenten over deze functionarissen en hun politie-commandeurs naar de gewestelijke Landwacht-commandeurs. In de praktijk koos Rauter een meer directe weg. Bij de staf van de Landwacht werden in juni 1944 twee aparte verbindings-officieren van de *Orpo* geplaatst. Eén daarvan wijdde zich aan administratie en financiële zaken, de ander, *Major der Schutzpolizei* Hentschel, aan organisatie, opleiding en *Einsatz*. Dat betekende, dat hij een centrale rol ging spelen in de Landwacht: hij bracht de bevelen over van Rauter of van de *BdO*, paste ze eventueel aan en controleerde de uitvoering. De gewestelijke Landwacht-commandeurs kregen hun opdrachten meer en meer van de gewestelijke verbindingsofficieren van de *Orpo*. Een enkele maal werd een nog directer weg gekozen; dan kreeg een gewestelijke Landwacht-commandeur meteen een bevel van Rauter zonder enige tussenschakel.[1]

Zo kreeg de *Ordnungspolizei* steeds meer greep op de Landwacht. Dit is wellicht minder logisch dan het moge lijken, want ook werd de Landwacht steeds meer betrokken in razzia's op onderduikers en jacht op 'terroristen', en vooral bij het laatste was het de *Sipo*, die van de Landwacht gebruik ging maken. Tezamen ontaardde dit alles in het laatste halve bezettingsjaar in stuitende symbioses, met de Landwachters in de rol van begerige, zich uitslovende en onderdanige knechten. Voedsel, dat door Landwachters en *Orpo*-mannen samen in beslag werd genomen, ging grotendeels naar de laatsten toe, totdat de *BdO* een verdeling op fifty-fifty-basis voorschreef[2] – het fraaie principe, dat de buit van de 'strijd tegen de zwarte handel' (lees: het beroven van burgers van voedsel, dat vaak op moeizame tochten bijeengegaard was), niet voor eigen consumptie bestemd mocht worden, viel niet te handhaven. Drijfjachten op onderduikers en illegalen werden georganiseerd door de *Sipo*, uitgevoerd door benden van Landwachters met een kleine kern van *Sipo*-personeel, dat de bevelen gaf, en de toon aangaf, ook bij de mishandeling van gevangenen.[3] Maar ondanks het natuurlijke overwicht van de *Sipo* waren die acties in principe het gevolg van samenwerking, en wist de Landwacht een continue onderschikking aan de *Sipo und SD* te vermijden. De samenwerking met de 'SD', berichtte de Landwacht-commandeur van het district Limburg op 3 augustus 1944, was goed. 'Alleen heb ik Hauptsturmführer Strobel het recht moeten ontzeggen, om aan de leden van de Landwacht, of aan mij zelfs, bevelen te geven. Hij verkeerde in de meening dat hij dit kon doen, daar hij ook de politie opdrachten gaf.'[4]

Dat men zich kon verzetten tegen pretenties van de *Sipo*, thans almachtiger en gevaarlijker dan ooit, zojuist in het bezit gesteld van rechterlijke bevoegdheden, die eigenlijk alleen een SS- en politie-rechtbank toekwamen en die ook tegen leden van de Landwacht aangewend konden worden, kan alleen verklaard worden, doordat Rauter vastbesloten was de Landwacht geheel aan zich te onderwerpen, maar dan niet om zo te zeggen via zijn rechterhand, de *BdS*, maar via zijn linkerhand, de *BdO*. Maar de zuiging naar de SS, de gestage invoering van de Landwacht in het *SS- und Polizei*-complex, werd daardoor geenszins afgeremd.

Tekenend is ook, dat in deze tijd, juli 1944, Himmler de benoeming van de Landwacht-officieren aan zich trok[5], hetgeen de *BdO* aan Van Geelkerken schriftelijk ter kennis gaf. Mussert gelastte

(1) Doc 818 Jansonius 3; HSSPF 346 e, 347 c; circ. *BdO* 16 juni 1944, HSSPF 350 g; Van Efferen aan Jansonius 25 mei 1944, HSSPF 358 e; Doc. II Ned. Landw. a 1.

(2) Bevel chef-staf Spoorwacht 16 jan. 1945, HSSPF 364 e.

(3) Doc. II Ned. Landw. b, c.

(4) HSSPF 363 c.

(5) Doc. II Ned. Landw. d 10; *BdO* aan Hentschel 3 aug. 1944, HSSPF 346 c.

Van Geelkerken op 19 augustus niet op deze mededeling te reageren, daar de brief 'beschouwd moet worden als niet geschreven te zijn', een formulering, die volgens Mussert hem door Seyss-Inquart was ingegeven.[1] Dat laatste hoeft zeker niet onjuist te zijn; de botte inmenging van de SS in deze zal bij de rijkscommissaris weinig instemming gevonden hebben, daar hij zelf zich het recht had voorbehouden om de inspecteur-generaal en de beide inspecteurs van de Landwacht te benoemen, en daar ook gebruik van had gemaakt.[2] Mocht hij vrezen, dat Himmler hem dit prerogatief afhandig zou maken, dan was daar alle reden toe. Een half jaar later zou pijnlijk blijken, hoe Himmler de chef van het zelfbeschermingskorps van de NSB naar welgevallen benoemde en bevorderde als gold het een of andere commandant van de *Waffen-SS*. Seyss-Inquart vermeed echter zorgvuldig ooit tegenover de SS van enige ontstemming blijk te geven.

Als bij zoveel zaken betekenden de septemberdagen van 1944 voor de Landwacht een verandering en versnelling van de ontwikkeling. De Landwachters verschilden weinig van de NSB-ers in het algemeen wat betreft de panische reactie in die dagen op de nadering van de geallieerde troepen: nooit was een gewapende formatie van Nederlanders in dienst van de vijand zo representatief voor Musserts partij als de Landwacht toen. Maar de massale vlucht, die duizenden NSB-gezinnen over de Nederlands-Duitse grens bracht, en die ontelbare Landwachters eveneens haastig op een snel gevorderde fiets deed springen, was bij de laatsten uiteraard formele desertie. Een desertie, die volgens de latere chef-staf W. Slob een 50% van de Landwacht omvatte.[3] Het is niet onmogelijk: de hulpdienst moest, behalve in het oosten des lands, worden opgeheven. De uit de zuidelijke provincies gevluchte hulp-Landwachters werden, evenals velen in het westen, opgenomen in de beroepsdienst. Vlak voor september telde de beroepsdienst omstreeks 1.250 man, de hulpdienst een 8.800. Een half jaar later waren de verhoudingen omgekeerd: de beroepsdienst telde toen ongeveer 5.700 man, de hulpdienst ongeveer 2.000.[4] Een vermindering dus van in totaal meer dan 2.300 man. Men bedenke, dat in die sfeer van algehele mobilisatie Mussert alles deed om iedere mannelijke NSB-er in de Landstorm of althans de Landwacht te krijgen, en dat in sommige gevallen dwang werd gebruikt. En vaak was die pressie niet nodig: In deze laatste winter van de bezetting, de hongerwinter, was voor vele NSB-leden, wier gezin naar Duitsland was geëvacueerd, die geen emplooi of voldoende voedsel hadden, en vaak ook in een geestelijk isolement leefden, de Landwacht de enige omgeving, waar zij geregeld voedsel, onderdak en gelijkgezinden konden vinden. Wanneer wij derhalve aannemen, dat na september 1944 velen in de Landwacht zijn terechtgekomen, dan mogen wij concluderen, dat het weglopen uit de Landwacht in september 1944 eveneens massale omvang moet hebben gehad, en dan is Slob met zijn schatting van een desertie van 50% er waarschijnlijk niet ver naast. Men mag voorts aannemen, dat een deel van degenen, die toen al dan niet in uniform hun post verlieten, al dan niet met de bedoeling zich elders weer bij de Landwacht te scharen, later inderdaad weer is opgenomen. Wel trachtte de staf na te gaan, welke Landwachters er op of na 5 september 1944 gedeserteerd waren.[5] De resultaten zijn niet bekend; vermoedelijk heeft men dit hopeloze werk snel opgegeven.

De Landwacht werd nu formeel en direct ondergeschikt aan de *Ordnungspolizei*. De verbindingsofficier van de *Orpo* Hentschel nam in de Landwacht-staf het heft in handen; dit orgaan werd nu trouwens als 'General Inspektion der Landwacht Nederland beim Befehlshaber der Ordnungs-

(1) Bespreking van Mussert met Seyss-Inquart 18 aug. 1944, NSB 27 a.
(2) *VO* 111/43, steunend op *VO* 108/40; VJ Rechtssetzung, dossier *VO* 111/43.
(3) Doc. II Ned. Landw. a 1.
(4) Diverse stukken in HSSPF 5 a, 6 c, 347 d, 348 b, e.
(5) Order van chef-staf der Landwacht 12 okt. 1944, HSSPF 347 d.

polizei' in het stafgebouw van de *BdO* te Meppel ondergebracht.[1] Regionaal werd het gezag nu rechtstreeks uitgeoefend door de gewestelijke verbindingsofficieren van de *Orpo*. Men prentte de manschappen in, dat de Landwacht nu geheel en al onder de *Orpo* stond, ja, dat de Landwacht thans deel uitmaakte van de 'Grüne Polizei'; hier en daar bleken de Landwachters dat nog niet begrepen te hebben.

Verstrengeld met deze wijze van invoeging in het SS-complex was een ander, minstens zo belangrijk aspect: de voortschrijdende militarisering van het korps. Daarin was, zoals de lezer weet, de *Ordnungspolizei* allang en al ver voorgegaan. De Landwacht werd nu ook in bataljons en compagnieën ingedeeld. De bewapening werd – misschien niet overal – verbeterd: het jachtgeweer werd vervangen door een legergeweer, meestal een ouder Italiaans of Nederlands type, maar in ieder geval een echt geweer. Heel erg gelukkig waren vele Landwachters daar nu ook niet mee. Wat, vroegen zij zich af, wilden de Duitsers uiteindelijk met hen doen?

Al vóór september 1944 circuleerden onder de Landwacht geruchten over een mogelijk militair optreden. Van een werkelijke *Fronteinsatz* van de Landwacht als een militaire eenheid zou natuurlijk geen sprake kunnen zijn, maar wat te doen, als plaatselijke afdelingen plotseling geconfronteerd zouden worden met geallieerde troepen? In een order van 22 juni 1944 wenste de stedelijke commandant van Rotterdam in navolging van gewestelijke instructies een einde aan alle misverstand over deze kwestie te maken:

> 'De Landwacht als zoodanig *is en blijft* een Nederlandsche politioneele organisatie, die ten doel heeft onder alle omstandigheden de orde en de rust in *Nederland te helpen handhaven. Het is de Landwacht als zoodanig dus ook strikt verboden zich met den van buiten komenden vijand te meten, wanneer zij door eenig toeval eens tegenover dien vijand zou komen te staan.*'

Duidelijk en definitief zou men zeggen. Maar neen, plotseling wordt er dan een achterdeur opengehouden, of beter gezegd opengezwaaid:

> '*Het is natuurlijk een geheel andere kwestie, dat bepaalde Landwachters zich in het geval van den hoogsten nood ter beschikking kunnen stellen voor den volledigen strijd tegen den vijand, doch dit kan alleen geschieden onder drie voorwaarden n.l.*, vrijwilligheid, het dragen van het uniform en het hoogheidsteeken van den Duitschen soldaat en het hanteeren van een volkenrechtelijk erkend geweer. Zoover zijn wij echter nog niet en vooralsnog zijn dus alle Landwachters *gewoon* in zekeren zin, Nederlandsch politieman. Verandert de situatie, dan zal dit alle Landwachters duidelijk worden kenbaar gemaakt.'[2]

Uit het laatste vooral zou men haast afleiden, dat er onder de Landwachters grote animo heerste om de Anglo-Amerikaanse vijand met het wapen in de vuist tegemoet te treden. Maar dit moet sterk betwijfeld worden. Voor diegenen, die daaraan behoefte hadden, was er de Landstorm, en Rauter had alles gedaan om er voor te zorgen, dat iedere Landwachter vrijelijk en op snelle wijze in de Landstorm terecht kon komen, of nog verder, in de *Waffen-SS* aan het oostfront. Na september 1944 werd er zoals bekend, fors geronseld voor de Landstorm. In de Landwacht zat juist het type NSB-er, dat er niets voor voelde om 'de consequentie uit de nationaal-socialistische levensovertuiging te trekken', zoals dat in het milieu heette, niet eens ten onrechte overigens.[3] Veel representatiever voor wat de gemiddelde Landwachter over deze zaak dacht, lijkt ons daarom hetgeen de afdeling

(1) A.v.
(2) HSSPF 356 g. Cursivering in het origineel onderstreept.
(3) Men vergelijke het pregnante citaat op. p. 304.

Roosendaal berichtte omstreeks dezelfde tijd, juni 1944:

'Meerdere landwachters maken bezwaren tegen de opkomst by een invasie by de Ortskommandantur. Gezien de ervaring op ander gebied vreezen zy dan ingezet te worden als militair inplaats van politie overeenkomstig de verordening op de Landwacht. Tevens stellen zy zich op het standpunt dat zy zullen worden beschouwd partisanen te zyn, indien zy geen Soldbuch bezitten en de landwachtuniform in het zwart dragen.'[1]

Maar in het laatste halve jaar van de oorlog werden meer en meer Landwachters begiftigd met het veldgrijze uniform, *Hoheitsabzeichen*, een redelijk geweer, en met een soort *Soldbuch*, waarvan de volkenrechtelijke waarde evenwel hoogst kwestieus was.[2] Het probleem deed zich niet voor tijdens de bevrijding van het zuiden des lands – daar had de Landwacht zich in het niets opgelost, meest door vlucht naar het noorden – maar tijdens de laatste oorlogsmaanden, toen de geallieerde troepen door de oostelijke provincies van Nederland naar het noorden oprukten en tenslotte westwaarts over de Veluwe zwenkten. De Duitsers konden weinig meer doen dan achterhoedegevechten leveren, en trachtten de geallieerde opmars zoveel mogelijk te vertragen. De angst van vele Landwachters, dat plaatselijke *Wehrmacht*-commandanten hen bij de *Ortsverteidigung* wilden gebruiken, dat wil zeggen bij gebrek aan voldoende Duitse troepen ook plaatselijke *Landwacht*-eenheden, hoe gebrekkig bewapend en totaal onopgeleid ook, tussen hun eigen terugtochtsroute en de naderende geallieerden inzetten, was vaak genoeg gerechtvaardigd.

Hoe stond nu hier de leiding van de Landwacht tegenover? Wat de hoogste leiding betreft, gaat het alleen om Van Geelkerken; toen het erom ging spannen, was Feldmeijer dood, maar wat zijn opvatting geweest zou zijn, kan aan geen enkele twijfel onderhevig zijn. De houding van Zondervan is eveneens onbekend, maar ook weinig relevant; wat hij dacht, schijnt nimmer het geringste gewicht in de schaal te hebben gelegd. Blijft de inspecteur-generaal. Wat was zijn houding? Na de oorlog beschuldigde W. Slob, die op 8 oktober 1944 Jansonius als chef-staf van de Landwacht was opgevolgd, Van Geelkerken ervan, dat hij de Landwacht geheel tot een Duitse zaak en zichzelf tot een handlanger van Rauter had gemaakt. Misschien niet zozeer door zijn activiteiten, als wel door zijn passieve houding ten opzichte van het Duitse streven de Landwacht te denatureren, door zijn 'cameleonachtige gedrag.'[3] De beschuldiging moge overdreven zijn, onwaar lijkt zij in essentie niet. Van Geelkerken beweerde na de oorlog, dat hij 4 à 500 Landwachters, in het kamp Amersfoort opgesloten wegens weigering aan het front dienst te doen, vrij had gekregen met de toezegging, 'dat de Landwacht politie bleef, met als opdracht, dat zij zouden worden ingezet achter het front voor veiligheidsmaatregelen, dat hield in, o.a. ook bestrijding van terroristen.'[4] Wat daarvan zij, uit de contemporaine stukken blijkt van hem geen enkel duidelijk positie kiezen, en dat is maar al te verklaarbaar.

In een krampachtige poging nog iets van de desintegrerende NSB te redden was Mussert einde december 1944 met een grootscheepse zuivering begonnen, ingeluid door het ontslag van Rost en Van Geelkerken uit hun NSB-functies. Daarbij eiste Mussert het ontslag van Van Geelkerken als hoofd van de Landwacht; vanuit zijn standpunt, dat de Landwacht nog steeds een zelfbeschermingskorps van de NSB was, geheel juist.[5] Dit nu verbitterde Van Geelkerken in hoge mate. Bij Rauter en Himmler kreeg hij de steun, die hij zocht, in meer dan voldoende mate. Het was de gelegenheid bij uitstek voor Rauter om de Landwacht 'mehr als Waffenträgerin zur Waffen-SS und Ordnungs-

(1) Afdelingscommandant Roosendaal aan districtscommandeur 13 juni 1944, HSSPF 366 c.
(2) Exemplaren daarvan in Doc. II Ned. Landw. c.
(3) Doc. II Ned. Landw. a 1.
(4) *Documentatie*, p. 200.
(5) Zie nrs. 611, 621 en de verwijzingen daarbij.

polizei herüberzuziehen.'[1] Himmler verklaarde zich accoord met Rauters voorstel de functie van inspecteur-generaal te laten vervallen en Van Geelkerken te laten optreden als 'Kommandeur' en hem in korte tijd met de rang van *Landwacht-Brigadeführer* te bedenken.[2] Wij zullen op deze kwestie, waarbij Himmler plotseling zijn reeds lang geüsurpeerde benoemingsrecht met kracht realiseerde, nog terugkomen; duidelijk zal het zijn, dat Van Geelkerken in deze situatie er niet aan dacht om zich te verzetten tegen Rauters plannen om de Landwacht nog meer in de *Waffen-SS* en *Orpo*-sfeer te brengen. Integendeel. Dat maakte echter verzet tegen militair gebruik van de Landwacht door de Duitsers, als zij dat wensten, wel moeilijk, zo niet onmogelijk.

De betrokken Duitse autoriteiten gingen er zonder meer van uit, dat als de situatie daar aanleiding toe gaf, de Landwachters maar mee moesten vechten. Op 18 december 1944 gaf de staf van de *BdO* een order in deze geest aan de commandant van de Spoorwacht: in afwachting van een algemene regeling door de *HSSuPF* van het gebruik van de Landwacht voor plaatselijke defensie moesten de compagnies-commandanten van de Landwacht de helft van hun mannen reeds ter beschikking van de *Ortskommandant* der *Wehrmacht* stellen teneinde die voor hun gevechtstaak te laten opleiden. De rest kon voorlopig langs de rails blijven staan, maar

> 'Im Ernstfalle, wenn der Eisenbahnverkehr still steht, hat selbstverständlich die gesamte im Bahnschutzdienst eingesetzte Landwacht der Aufforderung der OK.[3] zur Ortsverteidigung Folge zu leisten.'[4]

Commandant van de Spoorwacht, tevens commandant van het derde bataljon Landwacht, dat de provincie Overijssel voor zijn rekening nam, was, gelijk gezegd, Rambonnet, bij uitstek de figuur, voor wie het in de vuurlinie zenden van de aan hem ondergeschikte Landwachters niet meer dan 'selbstverständlich' was. Het bevel om mee te vechten aan de bovenvermelde honderden Landwachters, die Van Geelkerken later pretendeerde daarvan gevrijwaard te hebben, was afkomstig van Rambonnet, die in april 1945 de Duitse *Kampfkommandant* van Deventer – daar had Rambonnet zijn hoofdkwartier – enthousiast secondeerde bij de afweer-maatregelen tegen de naderende geallieerden. Juist toen lag er een Landwacht-compagnie van Jeugdstormers in de stad, terwijl de geallieerden reeds op een afstand van 10 kilometer genaderd waren. Rambonnet trachtte hen met elk middel te dwingen de stellingen buiten de stad te betrekken. Volgens de dagaantekeningen van een der Jeugdstormers lieten een aantal Landwachters[5] zich inderdaad de stellingen insturen, waarbij 'velen' de dood vonden. De meesten schijnen echter geweigerd te hebben, waarna de Duitse *Kampfkommandant* en Rambonnet tenslotte toestemming gaven aan de Jeugdstorm-compagnie om weg te trekken.[6]

Dat was Rambonnet, die, men lette wel, in zijn eigen nazi-milieu de bijnaam 'de beul van Deven-

1) Nr. 621.
(2) Nrs. 622, 623, 625 t/m 628.
(3) *Ortskommandanten.*
(4) HSSPF 364 e.
(5) Het is niet duidelijk, of deze allen tot de Jeugdstorm-compagnie (niet te verwarren met de Jeugdstorm-compagnie van de Land*storm*) behoord hebben; vermoedelijk zijn er ook mannen van de Spoorwacht bij geweest of van Rambonnets Overijsselse bataljon.
(6) Dagb. 591. Men kan compassie hebben met de zeer jeugdige en misleide jongens in deze Jeugdstorm-compagnie van de Landwacht (of in het algemeen met deze categorie, die in Duitse dienst is terechtgekomen) zoals de schrijver van dit dagboek, die later vermeldt, hoe hij en met hem 'eenige honderden schaapjes in de klauwen der Pruisische Politie gedreven' werd; dan valt echter tevens te bedenken, dat deze auteur zelf mededeelt, hoe in november 1944 een aantal van deze schaapjes van de Jeugdstorm-compagnie acht geallieerde vliegers, die uit hun aangeschoten vliegtuig waren gesprongen, neerschoten.

ter' verwierf – hoe hij met andersdenkenden omsprong, hebben wij trouwens al, of beter gezegd: heeft hij zelf al vermeld. Ongetwijfeld was hij de ergste in zijn toch al onplezierige soort; wat de andere hogere Landwacht-commandanten betreft, is niet bekend, dat zij met brute fysieke dwang trachtten hun ondergeschikten tegen de geallieerde troepen in te zetten. Maar van verzet bij hen tegen deze strevingen is er evenmin enig spoor. Integendeel, verslagen van besprekingen van enkele Landwacht-commandanten met *Wehrmacht*-officieren[1] vestigen de indruk, dat ook zij de inzet van de Landwacht bij de *Ortsverteidigung* een heel vanzelfsprekende zaak vonden. Dat er weinig van terecht is gekomen, moet men onder meer toeschrijven aan de alleszins begrijpelijke tegenzin van de massa der Landwachters zelf; in vergelijking met hun mede-NSB-ers in strijdende formaties toch al het minst gemotiveerd. De Landwacht was voor hen eerder beveiliging tegen opname in de Landstorm of iets dergelijks dan een toegang naar het front, zoals Rauter wenste. Afgescheiden van bewapening en opleiding, die in niets aansloten op militaire activiteiten, hadden zij zich aangemeld voor een zelfbeschermingsorganisatie van de NSB. Een hopeloos gevecht teneinde de *Wehrmacht*-troepen de terugtocht te vergemakkelijken was wel het laatste wat zij in de zin hadden. De commandant van het Landwacht-detachement te Leiden legde de zaak, heel democratisch, aan zijn manschappen voor. Het resultaat berichtte hij zijn compagniescommandant:

> 'Uit deze bespreking komt naar voren dat, voor zoover aanwezig in verband met de uitstaande wachten, alle aanwezigen het standpunt innemen dat wij in geen geval mogen afwijken van de ons opgelegde taak, namelijk het beschermen van de vrouwen en kinderen mitsgaders de eigendommen der leden van de beweging.
> Voor het geval de verbindingen tusschen U en mij verbroken zouden worden en wij dus onder het commando der Wehrmachts resp. Ortscommandanten zouden komen te staan, waardoor met de mogelijkheid dient rekening gehouden te worden dat ons opdrachten gegeven zouden kunnen worden, welk ons zouden kunnen bestempelen als zouden wij tot de Wehrmacht behoren, dit zoveel mogelijk dient te worden vermeden.'

Slecht en ingewikkeld geformuleerd, is het resultaat van deze inspraak duidelijk genoeg. Blijkens een post-scriptum waren acht Landwachters het hier overigens niet mee eens.[2]

Men houde hierbij het volgende in het oog: de Duitse pressie om de Landwacht-eenheden onder bevel van een *Wehrmacht*-commandant in de plaatselijke verdediging in te schakelen, betekende geenszins, dat de Landwacht op een of andere manier aan de Duitse *Wehrmacht* in engere zin gekoppeld zou worden. Dat was wel het laatste, wat de SS-autoriteiten wensten. Het inzetten van de Landwacht bij de *Ortsverteidigung* tegen de geallieerde troepen was een gevolg van het gebrek aan Duitse troepen, maar ook en vooral concrete manifestatie van de militarisering van het korps, consequentie van de inschakeling in het complex van *SS- und Polizei*, zoals Duitse *Orpo*-bataljons al jarenlang als zuiver militaire eenheden aan het front werden ingezet. Door allerlei oorzaken, vooral de ineenstorting van Duitsland, en voorts ook wel de onwil van de Landwachters, werd deze ontwikkeling niet voltooid; de tendens is er niet minder evident om. Op 5 april 1945 wees Schöngarth, na de aanslag op Rauter begin maart plaatsvervangend *HSSuPF*, in een brief aan Mussert op het feit, dat sinds eind januari de Landwachters inzake hun 'kriegsrechtliche' positie onder de bepalingen van het landoorlogreglement vielen; primair hadden zij dan wel geen gevechtstaken te vervullen, maar in geval van vijandelijke doorbraken had de Landwacht de plicht de vijand te bestrijden, totdat er geregelde troepen op het slagveld verschenen. Tot dat moment 'wird grundsätzlich die Landwacht im Rahmen der Deutschen Polizei zur Bekämpfung innerer Feinde und zum

(1) HSSPF 361 a.
(2) Kolk aan Grondhuis 5 april 1945, HSSPF 366 b.

Schutze des Landes verwendet.' Mussert verklaarde in een brief aan Seyss-Inquart van 19 april, dat hij het schrijven van Schöngarth naast zich neerlegde 'als merkwaardig document'.[1]

Daarin mocht de Leider, die in de Landwacht de zelfbeschermingsorganisatie van zijn Beweging, een soort NSB *en armes* bleef zien, formeel geheel gelijk hebben. Evenzo in zijn eis, dat Van Geelkerken, in wie hij zei geen vertrouwen meer te hebben, dientengevolge als chef van de Landwacht moest verdwijnen. Als uiterste middel hanteerde hij op 25 februari de royering van Van Geelkerken als lid van de NSB; iedere Duitser, zelfs Rauter, moest erkennen, dat een uit de partij gestoten figuur eigenlijk niet als hoofd van een NSB-zelfbeschermingskorps gehandhaafd kon worden. Geprest door Mussert, voelde Seyss-Inquart zich tenslotte genoopt Van Geelkerken als hoofd van de Landwacht te schorsen. Het was onontkoombaar, formeel.

Maar binnen drie weken had Seyss-Inquart de schorsing weer opgeheven.[2] De usurpatie van de Landwacht door de SS was niet tegen te houden. Wat het meest treft, is de blijkbaar bijna volledige berusting, waarmee het gros van de Landwachters dit accepteerde. Men krijgt de indruk, dat zij over het algemeen in tegenstelling tot de Landstormers niet voor de Duitse zaak wensten te strijden, maar dat zij anderzijds de inkapseling in het apparaat van Duitse SS en politie met gelatenheid aanvaardden. Een plaatselijke groep wenste 'klaarheid' in de zaak van het ontslag van Van Geelkerken; een Landwachter, die kennelijk de gevoelens van deze groep vertolkte, stelde zijn medewerking aan de Landwacht afhankelijk van de houding van de Leider tegenover Van Geelkerken.[3] Maar dit is, voorzover wij aan de hand van de bronnen kunnen nagaan, een incidenteel geluid. Algemeen zette de Landwacht zijn werkzaamheden voort: arrestaties, huiszoekingen, het bewaken van *Wehrmacht*- en *SD*-gebouwen, enz. De instructies van de Duitsers werden als vanouds zonder meer aanvaard, en uitgevoerd: vaak half, ondeskundig, ongedisciplineerd, vermoedelijk vaak met weinig enthousiasme, zoals de Landwacht dat nu eenmaal placht te doen, maar toch uitgevoerd. Van een principieel ter discussie stellen van het Duitse gezag, lees van de SS en van Van Geelkerken, is op het hierboven genoemde incident na geen spoor te vinden.

Het meest illustratief voor de ontwikkeling is wel een order van de chef-staf van de Landwacht, waarbij de Landwacht-officieren hun manschappen dienden te 'herinneren' aan een bepaald bevel van de *Reichsführer-SS* – een verder irrelevante order over onnodig gebruik van vuurwapens – van 24 oktober 1942 aan SS en politie.[4] Er werd niet bij gezegd, dat dit bevel ook voor de Landwacht gold, neen, men moest de Landwachters hieraan 'herinneren', alsof de Landwacht reeds jarenlang een integrerend onderdeel van SS en politie was.

Eén hogere Landwacht-officier althans had getracht zich tegen deze ontwikkeling te verzetten. De derde chef-staf W. Slob[5] nam eind januari 1945 ontslag. Dat ontslag werd pas begin april bevestigd door Van Geelkerken, geen lid van enige politieke partij toen, maar wel *Kommandeur* van de Landwacht in de rang van *Oberführer*; dit exclusieve gebruik van de Duitse term was symptomatisch voor de richting, waarin de Landwacht zich bewoog, en dat juist was voor Slob aanleiding geweest om heen te gaan. Maar de Duitse greep op de Landwacht was niet de enige reden: Slob, trouw Mussert-volgeling, NSB-er van het eerste uur en vanuit ideëele motivatie, had open oog voor de verdere feilen van de Landwacht. Het is verleidelijk om de hele brief te citeren, die hij op 15 februari 1945 aan Mussert ter motivering van zijn ontslagaanvrage schreef[6], maar wij zullen vol-

(1) NSB 34 f.
(2) Nr. 645, nr. 652 en noot 2 daarbij; dagorder chef-staf Landwacht 28 maart 1945, HSSPF 348 b.
(3) Weekrapport Onderschaarleider Jansen 2 febr. 1945, HSSPF 361 a.
(4) Order Spoorwacht 29 maart 1945, HSSPF 364 q.
(5) Wouter Slob, geb. 30 mei 1903 te Rotterdam. Voor de oorlog journalist, vervolgens ambtenaar; sinds 1933 lid van de NSB. Tijdens de bezetting functies bij de Landstand en de WA. Van okt. 1944 tot eind januari 1945 chef-staf van de Landwacht. (Doc. I Slob).
(6) HSSPF 349 a.

staan met enkele pregnante passages: Slob had altijd al weinig plezier in zijn werk, eerst als gewestelijk commandeur en vervolgens als chef-staf gehad,

> 'Omdat ik zeer sterk de indruk had, alsof men van Duitsche zyde alles in het werk stelde om het slagen van de Landwacht te doen mislukken, terwyl de leden – meer in het byzonder de z.g. beroepslandwachters – door hun meer dan schandalig optreden één groote aanklacht vormden tegen het nationaal socialistische Nederland.'

Niet ten onrechte wees Slob op de basis-verordening, waarbij de Landwacht als 'Selbstschutzformation' van de NSB door de *HSSuPF* met politie-bevoegdheden en wapens werd toegerust om het 'ordelievende' deel der Nederlandse bevolking te beschermen.

> 'Deze definitie van de doelstelling der Landwacht had myn sympathie. Ik meende er mede een middel in te mogen zien om iets *voor ons volk* te doen en daardoor beide partyen dan dichter by elkaar te brengen,'

daarmee doelde Slob kennelijk op de nationaal-socialisten en het anti-nazi en anti-Duitse deel van de bevolking,

> 'In plaats van dit te bereiken werd de Landwacht een *ware plaag* voor de bevolking en heeft ook de Beweging daardoor veel kwaad berokkend . . . . In afwachting van eventueel te treffen maatregelen tot opheffing, c.q. ter voorkoming van verdere verwording naderde de 5e September 1944 met deszelfs wederwaardigheden, zooals: Landwachters, die niet onder discipline stonden, omdat hun vrouwen en kinderen – naar hun meening – nog niet in veiligheid waren gebracht, vluchtende Duitsche instanties, welke het sein tot de paniek gaven, wantrouwen van de Landwachters jegens de Duitsche troependeelen, meer in het byzonder de Ordnungspolizei, waarvan men verwachtte, dat zy by eventueele terugtocht de Landwacht als rugdekking zouden achterlaten, wantrouwen ten aanzien van het verdere lot van de Landwachters . . . . . De Landwacht krygt allerlei opdrachten, waarmede zy zich buitengewoon gehaat maakt (medewerken aan razzias, weggeleiden van by razzias gegrepen volksgenooten, bewaking van dezulken, S.D.-werkzaamheden verrichten, O.T.-onderduikers opsporen, enz.) Dit is in stryd met hetgeen ons steeds geleerd is: alles *voor* ons volk.'

Zo verleende de Landwacht wel hand- en spandiensten aan de Duitsers, maar toch werden zij als 'dumme Holländer' behandeld, en kregen zij volgens Slob maar een gering percentage van de in beslaggenomen goederen. In verband daarmee wenste Slob ook te wijzen op

> 'het lage allooi van vele kaderleden en derhalve ook van de manschappen. Er zyn kaderleden met sadistische neigingen. Er zyn vele manschappen, die niet weten welke verplichtingen zy als Nederlandsch Nationaal-socialist hebben tegenover de volksgemeenschap, door zich o.m. goed te gedragen.'

Fel hekelde Slob de Duitse plannen om de eed op Hitler bij de Landwachters erdoor te drukken, en hen te dwingen aan de strijd deel te nemen.

> 'De Leiding van de Landwacht is on-Nederlandsch en vaart in groot-Duitsch vaarwater, één en ander volkomen in strijd met de gevoelens van de meerderheid der Landwachters . . . . De Leiding berust bovendien in naam by Nederlanders, in feite ligt de leiding uitsluitend in handen van de Duitschers.'

Maar, nogmaals, het lag ook aan de Landwachters zelf.

> 'By de razzias wordt ons volk als vee opgejaagd en dikwyls op de meest tactlooze wyze tezamen gedreven .... Hier is geen liefde meer tot ons volk. Hier leeft alleen nog maar de wensch te voorkomen, dat de tegenstander nog iets overgelaten wordt. Wat blyft er over van de critiek op de politiek der 'Verschroeide aarde', waarover de Duitschers terecht zoo verontwaardigd waren?'

En met dat laatste had Slob de mentaliteit van de Landwachters stellig juist gekarakteriseerd. Nam de gemiddelde Landstormer vaak de houding aan, alsof hij tot de laatste druppel bloed zou doorvechten (tot dit uiterste liet hij het meestal echter niet komen), de gemiddelde Landwachter leek door te willen roven tot de laatste fiets van de gemaltraiteerde burgerbevolking. In het algemeen is de brief van Slob trouwens, ook in de hier niet weergegeven passages, een vaak treffende samenvatting van hetgeen wij hier trachtten aan te tonen. Maar, het zal de lezer ook niet zijn ontgaan, Slob sprak als iemand, die in het nationaal-socialisme een ideaal bleef zien, hoezeer hij zich ook van de discrepantie tussen zijn ideaal en de werkelijkheid bewust was. Dat de Landwacht werd tot wat zij tenslotte was, lag in het wezen van het nationaal-socialisme en in de politieke situatie van de bezetting besloten; dat in te zien vermocht ook hij niet.

Zo hoeft men ook niet aan te nemen, dat de militarisering van de Landwacht van het begin af aan bewuste opzet van Rauter of van andere Duitse gezaghebbers is geweest. Rauter zag de Landwacht als een reservoir voor het front en een indoctrinatie-gelegenheid voor de SS, niet als een organisatie met een mogelijk militair karakter, zeker in het begin niet. Evenmin gaf de aard van het gewapende verzet in Nederland aanleiding tot de militarisatie van een politioneel hulpkorps, zoals wij reeds bij de bespreking van de Landstorm zeiden.[1] Opvallend is het nu, dat tegen het einde van de oorlog de Landwacht duidelijk de oorspronkelijke taak van de Landstorm had overgenomen of dreigde over te nemen, nl. het in militair verband bestrijden van 'binnenlandse en buitenlandse vijanden', terwijl de Landstorm zelf intussen tot een volledige front-eenheid van de *Waffen-SS* gepromoveerd was. Wij zien hier de Landwacht de weg naar een militaire functie inslaan, die de Landstorm al eerder bewandeld had, evenals allang daarvoor *Waffen-SS*, *Totenkopfverbände* en *Ordnungspolizei*.

Ook in het geval van de Landwacht valt duidelijk te constateren, dat het verschijnsel der militarisering, zowel in structuur als in functie, ten nauwste samenhangt met de derde betekenis, die wij aan dit woord hebben toegekend[2], namelijk het toepassen van militaire denk-categorieën op niet-militaire objecten zoals de samenleving en de politiek. Al vóór september 1944 sprak de vormingsafdeling van de Landwacht over de Landwachter als 'politiek soldaat', of kortweg 'soldaat'. Leden van geüniformeerde organisaties waren in wezen altijd soldaten, strijders voor de nationaal-socialistische overtuiging. 'Soldaat zijn is dan ook niet op de eerste plaats een vak, maar een LEVENSHOUDING', leerde men de Landwachters; omgekeerd echter was de levenshouding van de nationaal-socialist die van de soldaat.[3] Zo gezien deed het er niets toe of men met de pen of het zwaard streed, of men de schop voor het geweer verwisselde. Dat een nationaal-socialistisch politiekorps als de Landwacht, indien de nood aan de man kwam, aan het front werd ingezet, was in deze gedachtengang inderdaad 'selbstverständlich'. Soldaat en nationaal-socialist zijn was in laatste instantie synoniem. De SS propageerde dit consequent.

Uiteraard betekende dit onder de gegeven omstandigheden, dat de Landwacht evenmin als de *Ordnungspolizei* opgeslokt werd door de *Wehrmacht*, ook al zou men plaatselijk in *Wehrmacht-*

(1) Vgl. p. 377, 381.
(2) Zie p. 39.
(3) Vormingslessen in HSSPF 345 d.

verband strijden. De militarisering had de *Orpo* alleen maar nog vaster aan de SS gebonden. Met de Landwacht ging het ook de richting van de SS uit; Rauter verwachtte haar juist naar *Waffen-SS* en *Orpo* 'herüberzuziehen'.[1] Vertragend op deze ontwikkeling werkten niet de hogere Landwacht-officieren, met uitzondering van Slob, naar het schijnt, maar de NSB-getrouwe massa der Landwachters. Waar het heen ging, is echter evident, en het doet twijfel opkomen aan de mening, dat de SS op het einde van de oorlog als politiek apparaat tegenover andere machten in het ineenstortende Duitsland overal terrein aan het verliezen was.[2] Maar de tijd ontbrak Rauter en Himmler om hun winst te incasseren, en na de oorlog kon men bij de eerste berechting van een Landwachter met succes argumenteren, dat de Landwacht geen Duitse organisatie was.[3] Zo bleef de Landwachters het etiket 'SS-ers' bespaard, maar zij werden als het ware door de gong gered. Dat zij de vijand op allerlei manieren hulp hadden geboden, kon niet worden betwist. In bepaalde opzichten zijn er zeker verschillen met die van de doorsnee Nederlandse SS-er te bespeuren in hun motivering, mentaliteit, en politieke overtuiging. Dat die van veel betere kwaliteit zouden zijn geweest, mag echter worden betwijfeld.

H. Slotopmerkingen over de vrijwilligers

Over die doorsnee Nederlandse SS-er nog een paar slotopmerkingen. Heeft dit type wel bestaan? Is trouwens de verzamelnaam 'SS-er' wel toelaatbaar voor leden van al die verschillende formaties, de Germaansche SS, de *Standarte 'Westland'*, het legioen, de Landstorm, en dergelijke (de Land*wacht* zonderen wij hier dus uitdrukkelijk uit)? Na de oorlog haastten de 'Hollandse SS-ers' zich, evenals de Duitse SS-ers trouwens, te verklaren, dat 'de SS' alleen de *politieke* formaties onder die naam omvatte; de *Waffen-SS* was iets heel anders, een *Wehrmacht*-onderdeel met helaas, min of meer toevallig, de thans zo verafschuwde SS-runen op het uniform.

Die apologie is reeds vele malen, ook door ons, als onjuist verworpen. Maar dat maakt de term 'SS-er' voor Nederlandse vrijwilligers in Duitse dienst nauwelijks minder kwestieus. In tegenstelling tot vele Duitse oud-leden van de *Waffen-SS* konden en kunnen die Nederlanders er zich niet op beroepen, dat zij door regelrechte dwang als dienstplichtige in de *Waffen-SS* werden opgenomen. Wel hadden verreweg de meeste vrijwilligers voor het legioen er geen idee van, dat zij in een formatie van de *Waffen-SS* zouden terechtkomen, en zeer velen zelfs niet, dat zij in een Duits legeronderdeel dienst gingen doen. Voor het eerste contingent Landstormers moge iets dergelijks, zij het in veel mindere mate, gegolden hebben. Dat neemt weliswaar het feit niet weg, dat zij actieve militaire steun gingen verlenen aan de vijand. Maar van een bewuste aansluiting bij een organisatie, die op een of andere manier de letters 'SS" voerde, is bij deze categorie in ieder geval geen sprake. Geheel anders ligt het dan weer bij de bewuste Nederlandse SS-man, de Feldmeijer-adept in zijn zwarte uniform, die op een gegeven moment de tijd gekomen acht om zijn plaats in de *SS-Division 'Wiking'* in te nemen. In de loop van dit hoofdstuk heeft de lezer kunnen zien, hoe verschillend de politieke afkomst, de motivering, en de persoonlijkheden waren van al die Nederlandse vrijwilligers, die men als 'SS-ers' placht en pleegt aan te duiden. Dat begrip kan men wel handhaven, mits men weet wat daaronder te verstaan: de Nederlandse vrijwilligers in de hier besproken formaties (minus de Landwacht). Hoe kwalijk ook de dienstneming bij deze formaties geweest is, wanneer men het woord 'SS-er' op al deze vrijwilligers toepast om er een bepaalde mentaliteit, een bepaald ethos, een bepaalde instelling mee aan te duiden, wordt het begrip van twijfelachtige waarde. Er valt veel tegen te zeggen – en ook iets ervoor.

(1) Zie p. 398.
(2) Dit standpunt vooral bij Höhne, *Orden*, p. 508, 509.
(3) Zie het arrest van 14 november 1945 van de Bijzondere Raad van Cassatie, *Documentatie*, p. 200, 201.

Voordat wij echter onze slotopmerkingen over de kwaliteit van de Nederlandse SS-ers maken, iets over de kwantiteit. Daarover kan slechts één ding met zekerheid worden gezegd: het aantal zal nooit nauwkeurig kunnen worden vastgesteld. De desbetreffende contemporaine gegevens zijn grotendeels verloren gegaan, en wat er van over is, is soms onbetrouwbaar; Berger meldde wel geregeld triomfantelijk, dat zijn *Ergänzungsstellen* weer zo-en-zoveel vrijwilligers hadden aangeworven, maar de mededelingen van deze figuur, ook als zij de schijn van exactheid hebben, dient men zacht gezegd niet zonder reserve te beschouwen. Himmler blijkt af en toe dan ook inderdaad onjuist geïnformeerd te zijn, en ook Hitler krijgt wel eens bepaald geflatteerde cijfers onder ogen.[1] Bewaard gebleven materiaal, dat wèl exact is of zich althans zo aan ons voordoet, is zeer fragmentarisch, zodat de vraag naar het totale aantal Nederlandse vrijwilligers in SS-formaties altijd wel met een vrije ruwe schatting beantwoord zal moeten worden.

Er is na de oorlog over dit aantal breedvoerig gefabeld. Steiner geeft op het eind van zijn boek over 'zijn' vrijwilligers[2], een specificatie van de meer dan 130.000 West-Europeanen, die volgens hem in de *Waffen-SS* hadden gediend: 55.000 Nederlanders, 23.000 Vlamingen, 20.000 Walen en evenveel Fransen, 6.000 Noren en hetzelfde aantal Denen, en dan nog wat diverse Germanen, waaronder 80 Lichtensteiners; vooral dat laatste maakt natuurlijk een exacte indruk, reden misschien waarom de doorgaans zo scherpzinnige Amerikaan Stein kritiekloos deze cijfers van de voormalige *SS-Obergruppenführer* overneemt.[3] Des te verbazingwekkender, omdat deze auteur zich verder terecht immuun toont voor de romantische karikatuur, die Steiner in zijn helden-epos over de 'Europese' *Waffen-SS* levert. Een andere Amerikaanse onderzoeker spreekt van 30 à 50.000 Nederlandse vrijwilligers[4]; naar ons inzicht een conclusie, die rekbaar genoeg is om al iets acceptabeler te worden, maar nog steeds te hoog gegrepen.

Het vermoedelijke aantal wordt naar onze mening pas benaderd in een na-oorlogse verklaring van Rauter, die spreekt van 30.000 gekeurde Nederlandse vrijwilligers. Hoeveel daarvan goed- en afgekeurd zijn, vermeldt hij niet; een 7.000 'werden wieder ausgescheiden sein' en 9 à 10.000 zouden zijn gesneuveld.[5] Maar ook deze getallen zijn naar onze smaak nog te hoog, de erbij gebruikte formulering bovendien te vaag.

Hoeveel dan wèl? Het zij verre van ons om Steiners apologetiek in zijn tegendeel te doen verkeren en in het gênante besef, dat elke Nederlander in de *Waffen-SS* er één te veel was, een zo laag mogelijke schatting te geven. In één bepaald opzicht zijn de door hem gegeven, op zichzelf veel te hoge cijfers, niet misleidend: in absolute aantallen leverde Nederland inderdaad verreweg de meeste vrijwilligers, met een grote voorsprong op de volgende groep, de Vlamingen. In verhouding tot de bevolkingsgrootte was het Nederlandse aandeel procentueel echter slechts weinig groter, zoals de *Waffen-SS* zelf vaststelde[6]; wij zullen die percentages hieronder nog vermelden.

Van het aantal Nederlandse vrijwilligers, dat *tegelijkertijd* dienst deed in de betrokken SS-eenheden (daar verstaan wij ook het legioen en de Landstorm onder, en wij menen dat ook met de IJsselmeerflottielje te mogen doen) heeft de lezer zich reeds enig idee kunnen vormen. De divisie '*Wiking*' telde doorgaans een 700 à 800 Nederlanders, het *Ersatzbataillon* '*Westland*' hetzelfde aantal. Kleinere aantallen Nederlanders deden dienst in de *Standarte* '*Germania*' of in andere onder-

(1) In okt. 1941 verneemt hij, dat 2.500 Nederlanders in de *Standarte* '*Westland*' mee zouden strijden aan het oostfront, en 3.300 in de *Standarte* '*Nordwest*', toen al deel van het legioen (FOSD 173 I 84449-51).
(2) Steiner, *Freiwilligen*, p. 373.
(3) Stein, *Waffen-SS*, p. 139.
(4) Egon Alois Bertetzko: *Military Collaboration in the Germanic Countries 1940–1945* (diss. Univ. of California), Los Angeles, 1966, p. 119.
(5) Doc. I Rauter b 28, p. 13.
(6) Frankrijk vormt door allerlei omstandigheden een speciaal geval, waardoor een kwantitatieve vergelijking volkomen misleidend zou zijn.

delen van de divisie '*Wiking*', maar op het totaal is hun aantal, dat over het algemeen niet boven de tientallen is uitgekomen, niet merkbaar geweest. Het aantal Nederlanders in legioen en later in de brigade '*Nederland*' heeft gevariëerd tussen tenminste 1.500 en ten hoogste 3.000 man, althans voor de eindfase van de oorlog. Goed voor een regiment dus, hoewel de SS om politieke en technische redenen ook hier aan een zekere spreiding de voorkeur gaf. In de speciale eenheden onder onmiddellijk bevel van het *III.(germ.) SS-Pz.Korps*, zoals ravitailleringstroepen, eenheden ter beveiliging van de staf e.d. waren in december 1943 drie Nederlandse *SS-Führer* en 40 minderen geplaatst; te zelfder tijd dienden 44 Nederlandse vrijwilligers in de divisie '*Nordland*', waarvan één officier.[1] Tenslotte waren daar nog de elkaar voortdurend afwisselende tientallen Nederlanders, die de officierscursus op de *Junkerschule* te Bad Tölz volgden; al deze laatste categorieën legden uiteraard kwantitatief geen gewicht in de schaal. Het *Wachbataillon Nordwest* mag daarentegen weer op minstens 1.000 Nederlanders geschat worden (1.200 man is wellicht reëler), de IJsselmeerflottielje op 400 à 500. De Landstorm had voor september 1944 gemiddeld een 3.000 Nederlanders in dienst, nadien echter veel meer, tot een maximum van 8.000; het meest reëel lijkt ons een getal van 6.000 Nederlanders in deze eenheid.

Het zal duidelijk zijn, dat men deze getallen niet zonder meer mag optellen. Er zijn hierbij twee factoren in het spel. Enerzijds zou men zo tot dubbeltellingen komen: een niet onaanzienlijk aantal begon zijn carrière in de *Waffen-SS* in de ene eenheid, en kwam tenslotte in een tweede of een derde, soms zelfs een vierde eenheid terecht. Het *Wachbataillon* leverde een stroom van vrijwilligers voor de andere formaties, en belandde tenslotte in zijn geheel in de Landstorm. Veteranen van het legioen, c.q. van de brigade '*Nederland*' leverden vaak het kader voor de Landstorm. De IJsselmeerflottielje werd voor een deel uit het *Wachbataillon* gevormd, en vele manschappen werden na september 1944 eveneens in de Landstorm ingelijfd.

De andere factor is het grote verloop van de vrijwilligers in een bepaalde eenheid. Het is een normaal verschijnsel, dat eenheden, die jarenlang in de vuurlinie hebben gelegen, tenslotte zeer weinig mannen tellen, die er van het begin af bij waren, maar in zeer sterke mate geldt dit voor de Nederlandse vrijwilligers, van wie, afgescheiden van de zware verliezen, er voortdurend grote aantallen moesten worden teruggestuurd wegens onbruikbaarheid in fysiek of moreel opzicht. Wij zijn geneigd het belang van die tweede factor, voortdurende vervanging door verliezen, door terugsturen en overplaatsingen veel hoger aan te slaan dan de invloed van eventuele dubbeltellingen bij de berekeningen. Concreet betekent dit, dat het aantal Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* beduidend hoger moet zijn geweest dan de 13 of 14.000, die men door eenvoudig optellen van de momentele sterkten der diverse eenheden zou krijgen.

Het zou te omslachtig zijn de wijze van berekening en het bronnenmateriaal weer te geven, op grond waarvan hier een bepaalde schatting wordt gemaakt. Beter lijkt het uit dit materiaal drie markeringspunten te lichten, die redelijk betrouwbaar lijken, en de lezer een idee van een en ander zullen geven. Op 30 juni 1943 bedroeg volgens gegevens van het *SS-Hauptamt*[2] het aantal in de loop der jaren goedgekeurde Nederlanders 13.552, waarvan er 1.036 gesneuveld, overleden of vermist waren.[3] Ter vergelijking de cijfers voor de Vlamingen: 4.489 en 329; voor de Denen 4.813 en 458. Voor de Noren: 4.460 en 277. Bij deze cijfers zijn eenheden als de Landstorm kennelijk inbegrepen.

Het aandeel van de Nederlanders lijkt inderdaad schrikbarend groot: nauwelijks minder dan de helft van het totale aantal van 27.314 Germaanse vrijwilligers. Daar rekende men toen nog niet de Waalse en Franse vrijwilligers onder, die juist in die dagen van de *Wehrmacht* naar de *Waffen-SS* overgingen. Evenmin is in dit totaal een klein restbestand van Zwitsers, Zweden e.d. begrepen. Een

(1) *Tätigkeitsbericht III. germ. SS-Panzer-Korps* 26 mei 1943-31 maart 1944 (zie p. 367, noot 1).
(2) H 1083 : 6987.
(3) Cijfers van gewonden niet aanwezig; die zouden wij echter toch buiten beschouwing hebben gelaten om de reden in noot 5 op p. 371 genoemd.

ijverige bureaucraat van het *SS-Hauptamt* berekende aan de hand van de hierboven vermelde gegevens de percentages van de vrijwilligers, die tegelijkertijd aan het front stonden[1], op de bevolking van het desbetreffende land. Dat gaf voor de Nederlanders een percentage van 0.118, niet veel meer dan de Noren en Denen met 0.104% opbrachten. De Vlamingen scoorden het laagst met 0.098%. Wanneer wij echter het totaal aantal goedgekeurde vrijwilligers tot 30 juni 1943 nemen, komen wij voor de Nederlanders tot een percentage van 0.152%, op de voet gevolgd door de Noren met 0.151%. De Denen halen een percentage van 0.124½. De mening, dat de Vlamingen in zo hevige mate gecollaboreerd hebben, vindt ook hier geen steun; met 0.116% zijn zij weer de hekkensluiters in de rij. Op 10.000 van hun landslieden waren er medio 1943 dus ruim 15 Nederlanders, die in het uniform van de *Waffen-SS* meestreden, tegen nog geen 12 Vlamingen. Zo gezien is evenwel de deelname van de Nederlanders aan de Duitse strijd beduidend minder groot ten opzichte van andere Germaanse vrijwilligers dan de absolute getallen zouden suggereren.[2]

Ruim een half jaar later bedroeg het totaal aantal Nederlanders, dat dienst had gedaan of nog deed in de *Waffen-SS* 18.473, waarvan er inmiddels 1.281 omgekomen of vermist waren.[3] Alweer een half jaar later, te rekenen op 1 augustus 1944, waren de cijfers resp. 19.560 en 1.909. Het laatste cijfer was juist op die dag al achterhaald: kennelijk bevatte het nog niet de bijna 900 man van het *SS-Freiw.Pz.Gren. Rgt. 84 'General Seyffardt'*, dat enige dagen tevoren bij de terugtocht uit het Narwa-bruggenhoofd was vernietigd.[4]

Dit is echter het laatste gegeven, waaraan men enig houvast heeft. Maar juist sindsdien zijn er grote aantallen vrijwilligers bijgekomen, bijna allemaal voor de Landstorm. En juist in de eindfase van de strijd, toen de divisie '*Wiking*' in Hongarije werd verslagen en het restant over de Oostenrijkse grens gedreven, en toen de divisie '*Nederland*' – of wat daarvoor moest doorgaan – bij de strijd om Berlijn ten onder ging, zijn uiteraard de verliezen bijzonder hoog geweest. Doch zelfs wanneer men deze aantallen zo ruim mogelijk neemt, komt men bij lange na niet aan de door de litteratuur genoemde getallen, ook niet tot Rauters verliescijfer van 9 à 10.000, hem ingegeven door zijn zucht om de opofferingsgezindheid van zijn Germaans-denkende Nederlanders zo dramatisch mogelijk voor te stellen. Om thans maar meteen onze conclusie weer te geven: naar schatting hebben er in de formaties van de *Waffen-SS* tussen de 22.000 en 25.000 Nederlanders dienst gedaan, waarvan er tussen de 4.000 en 6.000 zijn gesneuveld, verongelukt of vermist.[5]

Van leeftijd, godsdienst en sociale afkomst der vrijwilligers is ook vrijwel niets bekend. Uit een poging van Bertetzko om dit laatste aspect aan een analyse te onderwerpen[6], zou men tot de conclusie komen, dat onder de vrijwilligers de arbeidersklasse zeer sterk vertegenwoordigd, om niet te zeggen duidelijk oververtegenwoordigd was. Heel opvallend is dat, wanneer men dit vergelijkt met het onderzoek van Kooy naar de NSB te Winterswijk; daar vormen de zelfstandige middenstanders procentueel de grootste groep in de partij.[7] In hoeverre dat voor heel Nederland geldt is

(1) Inclusief de doden en gewonden. Waarom hij deze categorie nam en de berekening niet uitvoerde met het totaal aantal vrijwilligers, is niet duidelijk. (H 1083 : 6988).
(2) Het percentage van alle Germaanse vrijwilligers op de totale bevolking van hun landen is ruim 0.139.
(3) H 1158 : 11971-2.
(4) Zie p. 371. De cijfers zijn van de *Fürsorge-Führer* van de *Waffen-SS* in Nederland (HSSPF 328 b).
(5) Mevr. E. Fraenkel-Verkade acht het getal van 20.000 aanvaardbaar, door Helsloot genoemd op grond van de persoonsdossiers van '*Wiking*', legioen (brigade '*Nederland*') en Landstorm, die hij op het eind van de oorlog in Duitsland en Oostenrijk onder ogen kreeg (Not. 39).
(6) Bertetzko ging daartoe de sociale positie van 671 vrijwilligers, waarvan 373 Nederlanders na; 52 % van de laatsten waren 'Factory Workers' (bij de Noren was dit percentage zelfs 61 %); 16 % van de Nederlanders waren 'White Collar Workers', 11 % studenten, 8 % boeren, 6 % 'public employees', 2 % 'artists and artisans'; van 5 % was het beroep onzeker. (Bertetzko, *Military Collaboration*, p. 123).
(7) Kooy, *Volkse beweging*, p. 153; zelfstandige middenstanders 37,8 %, arbeiders 29,3 %.

echter de vraag. Kooy en vooral Bertetzko relativeren, terecht, de betekenis van deze cijfers en de waarde van hun bevindingen voor algemene conclusies. Wel lijken hun bevindingen enigszins bevestigd en zelfs verklaard te worden door het onderzoek, dat Van Hoesel kort na de oorlog bij een groep jeugdige Nederlandse ex-vrijwilligers in Duitse dienst uitvoerde.[1] Daarbij bleek, dat de jongens met NSB-ouders een sociaal iets hoger geklasseerde achtergrond hadden dan de voormalige vrijwilligers, wier ouders geen lid van de NSB of een andere onmiskenbaar nationaal-socialistische organisatie waren geweest. Dit zou samenhangen met de meer ideologische motivatie van de vrijwilligers uit het NSB-milieu, en het feit, dat de anderen voor een groot deel zg. 'honger-vrijwilligers' van de laatste oorlogswinter waren, en uiteraard uit de financieel minst draagkrachtige bevolkingslagen afkomstig.[2] Het onderzoek van Van Hoesel had echter betrekking op een kleine en in bepaalde opzichten zeker niet representatieve groep. Waar bovendien de indeling in sociale categorieën van alle drie auteurs sterk van elkaar afwijken (die van Bertetzko doet wat merkwaardig aan) is een vergelijking eigenlijk onmogelijk, en het trekken van conclusies op basis hiervan wetenschappelijk onverantwoord.

Het enige, dat men met zekerheid kan zeggen, is, dat evenals bij de NSB de vrijwilligers uit alle klassen en sociale categorieën van de maatschappij afkomstig waren. Vermoedelijk niet steeds in dezelfde relatieve sterkte vertegenwoordigd; maar als een groep als de fabrieksarbeiders al een zo groot aandeel in het contingent vrijwilligers in de *Waffen-SS* gehad heeft (Bertetzko geeft zijn cijfers zelf met veel reserves) dan weerspiegelden de eenheden, waarin zij dienden, toch niet een bepaald sociaal milieu, maar eerder een bepaalde ideologische gerichtheid.

Wij zijn daarmee vanzelf teruggekomen op de geest en ideologie, die in de *Waffen-SS* heersten, en de motieven van de vrijwilligers om zich in dienst van deze organisatie te stellen. Het zijn zaken, die moeilijk te verifiëren en nog moeilijker te kwantificeren zijn.

In de loop van dit hoofdstuk hebben wij getracht iets weer te geven van de omstandigheden en de sfeer in de diverse eenheden van de *Waffen-SS*, die voor ons onderwerp van belang zijn, en iets van de instelling van de Duitse SS-militairen enerzijds en de Nederlandse vrijwilligers anderzijds. En inderdaad, men dient te onderscheiden, zoals een vrouw, wier 'goede' gezindheid boven elke twijfel is verheven, op 26 september 1944 in haar dagboek noteerde, toen zij tijdens de gevechten bij Arnhem met Nederlandse SS-vrijwilligers (vermoedelijk Landstormers) geconfronteerd werd:

> 'Wat een verschil is er tusschen die Nederlandsche S.S.'ers. Er zijn er bij wie de haat uit de oogen kijkt – wantrouwende blikken volgen en begluren ons van alle kanten.
> En anderen zijn zoo gemoedelijk en vriendelijk, dat ik me afvraag hoe het mogelijk is, dat zulke jongens en mannen zich konden verbinden om samen met de Duitschers te gaan strijden . . .'[3]

In dit hoofdstuk is ook herhaaldelijk onderscheid gemaakt tussen de idealisten, de mislukkelingen, de avonturiers, de door de justitie vervolgden. Men zou wellicht verwachten, dat zij, die bepaalde politieke idealen beleden, ook al waren het de geperverteerde idealen uit de troebele nazibron, vanuit deze idealen het slagveld opzochten. De NSB-ers zouden dan de idealisten zijn, de niet-NSB-ers zouden dan door motieven van niet-ideëele aard gedreven zijn. Kooy concludeert in zijn studie over de NSB te Winterswijk, 'dat het in een grote *meerderheid* der gevallen vooral ideëele enthousiasmering was', die NSB-leden (en Jeugdstorm-leden, die men daarmee wel gelijk mag stellen) zich voor legioen en *Waffen-SS* deed aanmelden. Bij de niet-NSB-leden ziet hij, op een paar gevallen

(1) A. F. G. van Hoesel: *De jeugd die wij vreesden. Bijdrage tot de psychologie en paedagogiek der jeugdige politieke delinquenten*, Utrecht, z.j. (1948).
(2) A.v., p. 21–23, 32, 33.
(3) Dagb. R. van der V.

na, geen spoor van ideële motivering.[1] Het na-oorlogse onderzoek van Van Hoesel bij enige honderden jeugdige politieke delinquenten geeft een indicatie in dezelfde richting. De onderzoeker komt tot de conclusie, dat de dienstneming van de door hem bestudeerde jeugdige ex-vrijwilligers, voorzover zij *niet* uit een nationaal-socialistisch milieu afkomstig waren, voornamelijk 'het karakter van een *noodsprong*' had gehad, die zich in de toevallige omstandigheden van oorlog en bezetting in dienstneming bij de vijand had geuit.[2] Hoewel men de gevolgtrekkingen, gemaakt bij het onderzoek naar deze groep, niet zonder meer mag laten gelden voor alle Nederlandse vrijwilligers, hebben wij uit het gezamenlijke, zij het zeer onvolledige bronnenmateriaal de indruk, dat onder de NSB-vrijwilligers (inclusief de vrijwilligers, die al vóór hun dienstneming lid van de Nederlandsche SS waren) zich beduidend meer ideëel gemotiveerden hebben bevonden dan onder de 'a-politieken', met *mogelijke* uitzondering van de eerste contingenten vrijwilligers voor het legioen.[3] De morele pressie om 'de consequenties te trekken' en met inzet van het leven Volk, Vaderland en Leider te gaan dienen, was weliswaar niet zo groot als bij de Nederlandsche SS (waarbij de doelstellingen dan meer in de zin van Rijk, Ras en *Führer* moeten worden gesteld), maar toch wel zeer, zeer groot. 'Gegaan ben ik uit plicht, geroepen door den Leider, zonder dezen oproep was ik nooit gegaan', noteerde een NSB-er kort na zijn aanmelding in zijn dagboek[4], en men mag veilig aannemen, dat dit voor honderden, zo niet duizenden NSB-ers heeft gegolden. Echter beslist niet voor allen.

Het aantal NSB-leden onder de vrijwilligers is altijd een minderheid geweest, zij het een zeer belangrijke. Volgens Rauter vormden zij 40% van het totaal.[5] Als gemiddelde kan dat wel grofweg juist zijn. De spreiding over de verschillende eenheden is echter beslist ongelijk geweest. Wat het legioen en later de brigade '*Nederland*' betreft, geeft een percentage van 30 vermoedelijk de juiste orde van grootte van het aantal NSB-ers aan. Het is evenwel allerminst uitgesloten, dat dit percentage in de loop van de oorlog steeds kleiner is geworden. Iets dergelijks is waarschijnlijk ook het geval geweest met '*Wiking*', misschien zelfs ook met de Landstorm.

Het beeld van de NSB-vrijwilliger als een boosaardige schurk, die zich vanuit laaghartige en zelfzuchtige motieven bij de *Waffen-SS* aansloot, is in zijn algemeenheid stellig onjuist (dat deze daad objectief kwalijk en terecht strafbaar was, staat hier niet ter discussie). Waren zij idealisten, wier motieven men niet hoeft te delen doch kan respecteren? Men hoede zich ervoor in dit andere uiterste te vervallen, ook wanneer de aanwezigheid van dit idealisme in zijn subjectiviteit als feit aanvaard kan worden. Eén van de meerdere goede redenen om de na-oorlogse apologetiek der ex-NSB-ers en -oostfrontstrijders niet zonder meer te aanvaarden is het feit, dat de groep der ideëel gemotiveerden en die der partij-leden niet identiek waren. Onder de eerste golf vrijwilligers, die zich in de zomer van 1941 voor het Nederlandse legioen aanmeldden, waren er velen, die gedreven werden door ideële motivatie in de zin van de anti-bolsjewistische kruistocht, maar die met de NSB of het nationaal-socialisme niets te maken wilden hebben.

Anderzijds wezen wij er reeds op, dat er zich onder de NSB-ers, die zich voor de *Waffen-SS* meldden, ook bijzonder veel bevonden, die in de categorieën van avonturiers, mislukkelingen, criminelen e.d. thuishoorden.[6] Men vergete niet, dat na de Duitse inval in Nederland een groot

(1) Kooy, *Volkse beweging*, p. 186–188.
(2) Van Hoesel, *De jeugd die wij vreesden* p. 23.
(3) De door Van Hoesel bestudeerde groep is echter in de eerste plaats door de zeer jonge leeftijd der delinquenten niet representatief te achten; voorts nog door andere factoren, bijvoorbeeld het feit, dat er ook vrijwilligers voor *Wehrmacht*, Landwacht, *NSKK* bij waren. Bovendien valt er op de rubricering van Van Hoesel van de motieven wel iets aan te merken. Desondanks lijkt ook op grond van dit materiaal de in de tekst gegeven conclusie gerechtvaardigd.
(4) Dagb. C. H. van den B.
(5) Nr. 570. Nogmaals wijzen wij erop, dat de Landwacht hier *niet* wordt meegerekend.
(6) Zie p. 355.

aantal opportunisten zich in de NSB indrong; de veronderstelling is niet te gewaagd, dat toen zij daar niet helemaal de positie of de mogelijkheden vonden die zij zochten, velen van hen het maar eens bij de *Waffen-SS* gingen proberen. Het lidmaatschap van de NSB of haar nevenorganisaties is trouwens ook maar een criterium van beperkte bruikbaarheid. Een aantal vrijwilligers liet zich op een gegeven moment in de nazi-sfeer, waarin zij terechtgekomen waren, 'dan maar' als lid inschrijven, en nog meer werden als lid van de Nederlandsche SS ingeschreven, zonder dat zij zelf goed wisten, waarvoor zij hun handtekening hadden gezet.[1]

In het algemeen echter valt op deze indeling van de vrijwilligers naar hun motiveringen een en ander af te dingen. Bij een dergelijke beslissende stap als de aanmelding voor een vrijwilligersformatie in oorlogstijd zijn de motieven vaak uiterst gecompliceerd, met elkaar verweven en verstrengeld, en meestal wortelend in het onderbewuste. Welke vrijwilliger heeft zijn motieven tot de diepste bodem kunnen peilen? De historicus kan slechts hier en daar een tweeledigheid vaststellen, zoals bij de man, die schreef:

> 'De omstandigheden, die bij mij den doorslag gaven om dienst te nemen in de Waffen-SS, zijn van zoo privaten aard, dat ik die niet te schrift wil stellen. Om allen twijfel aan mijn oprechten wil weg te nemen moet ik er aan toevoegen, dat mijn dienstneming slechts een logische consequentie was van mijn opvattingen inzake politiek.'[2]

Dit schreef de man vrij kort na zijn opneming in de *Waffen-SS*, tijdens de oorlog dus. Stellen wij hier tegenover een uitspraak van een twintig jaar later, maar gezien het verder bronnenmateriaal typerend voor de groep van duidelijk niet-ideëel gemotiveerden:

> 'Het is eigenlijk verdomd toevallig, dat ik er bij ben gekomen. Ik liep met valse papieren in m'n zak, dat je vrijgesteld werd van de Arbeitseinsatz, kom ik een paar jongens tegen, die waren bij de SS en ze zeiden, kom bij ons, joh, kom ook bij ons .... Ze zagen er aardig goed uit die jongens. Netjes. Goed gevoed. Nou ja, toen ben ik me domweg gaan melden.
> Zonder enkele politieke overtuiging. Echt. Helemaal geen politieke overtuiging. Helemaal niet. Ik heb me diezelfde dag nog gemeld .....
> Neen, ik kan me van geen van die jongens herinneren dat ze uit politieke overwegingen er bij gegaan waren. Het waren jongens met avontuurzucht, moeilijkheden thuis, jongens, die hun draai niet konden vinden. Moeilijke leeftijd, hè ....
> De jongens die er eerder dan wij bij zijn gegaan, gingen meer uit politieke overtuiging. Maar wat je in de jaren '42, '43 en naderhand nog kreeg, dat waren allemaal jongens die ten einde raad dachten, nou ja, wat moet ik, hè.'

Deze ex-vrijwilliger beschreef zichzelf als 'er meer een van twaalf ambachten en dertien ongelukken.'[3] Een aantal gegevens, elders over Nederlandse vrijwilligers bijeengebracht[4], lijkt in dezelfde richting te wijzen. Als oorzaken of motieven van dienstneming worden opgegeven: slecht huwelijk, afkomst uit een a-sociaal gezin, drang naar avontuur, ontbreken van inkomsten voor zichzelf en familieleden, e.d. Het betreft echter na de oorlog verzamelde gegevens, gering in aantal, willekeurig, meestal verstrekt door kennissen of familieleden, die vaak geacht moeten worden niet in staat te

(1) Vgl. p. 254. Een voorbeeld van de anti-communistische legionair van het eerste uur, die door het legioen in de nazi-sfeer terecht komt, en na zijn afzwaaien daar lid van de NSB wordt, in Doc. I (992) K.
(2) Dagb. 955.
(3) Armando en Sleutelaar, *SS'ers*, p. 428–430.
(4) Doc. II Waffen-SS – Nederlandse vrijwilligers.

zijn geweest tot een objectieve of zelfs alleen maar duidelijke weergave van de motieven. Wat te zeggen van een 'beleefde, stille jongen', bij wie als reden van dienstneming wordt opgegeven: 'oorzaak: moeder'? Wellicht was dat het pendant van het geval van de jeugdige vrijwilliger, die altijd gekweld was geweest door een maniakaal-autoritaire vader; die vader was echter fervent anti-Duits en pro-Engels, hetgeen tot gevolg had, dat de zoon zich op een gegeven moment bij een nazi-organisatie aanmeldde (in dit geval slechts de Landwacht). Ideële en materiële beweegredenen, en motivaties, die slechts op het psychologische vlak analiseerbaar zijn lopen vaak door elkaar heen, en zijn moeilijk te rubriceren; men houde dit voor ogen bij hetgeen hier opgemerkt is over idealisten, avonturiers, en andere groepen vrijwilligers.

Al deze Nederlandse vrijwilligers – en hetzelfde geldt voor de Noorse, Deense en Vlaamse vrijwilligers – hebben de invloed van dat milieu ondergaan, het milieu van de *Waffen-SS*. Omgekeerd echter hebben zij ook de sfeer in dat milieu medebepaald. Dat in het legioen min of meer een NSB-sfeer heerste, in tegenstelling tot de SS-sfeer in '*Wiking*', was de inbreng van de mannen, en waarlijk niet van de leiding der *Waffen-SS*, zoals men zal begrijpen. Het was trouwens de reden, of althans een van de redenen, dat men overging tot omsmelting van de legioenen in formele *Waffen-SS*-eenheden:

> 'Die Legionen hatten das Bestreben, Sondertruppen der Parteiführer der einzelnen Länder zu werden. Es kam zu einem Gegensatz zwischen den grossgermanischen Elementen in der Division 'Wiking' und den Männern der ausgesprochenen nationalistisch eingestellten Legionen',

beweerde Berger later.[1] De eerste bewering was nonsens, de tweede niet, zij het wel wat overdreven. In '*Wiking*' werd de SS-ideologie met succes erin gehamerd; in het legioen lukte dit maar zeer gedeeltelijk; juist de politiek-bewusten, de NSB-ers, verzetten zich tegen de SS-variant van de nazi-ideologie, waar die de eigen Nederlandse identiteit aantastte.[2]

Hoe dan ook, enigszins werden de vrijwilligers toch besmet met de SS-ideologie, zij het vaak zeer gedeeltelijk, of in zeer verwaterde vorm.[3] De Nederlandse vrijwilligers, afkomstig uit de Nederlandsche SS, en met de SS-gedachte kant en klaar in hun hoofd, vormden een kleine minderheid, eerder uitzondering dan regel. De slagzinnen, die de Nederlandse vrijwilligers later te pas en te onpas gebruikten, over het gevaarlijke bolsjewisme, de bouw van het groot-Germaanse rijk, de ras-gedachte en dergelijke, hadden zij meestal niet vanuit Nederland meegekregen, maar deden zij pas in de *Waffen-SS* op.[4] De bewering, dat de *Waffen-SS* zich in vrijwel niets van de *Wehrmacht* onderscheidde, en mentaal mijlenver van de politieke SS stond, moge ook hierdoor weerlegd worden. Inderdaad valt er een onderscheid te maken tussen *Waffen-SS* en politieke SS, ook mentaal, maar het is slechts een *onderscheid:* de *Waffen-SS* was het medium, waardoor vele Nederlanders in meerdere of mindere mate genazificeerd raakten, en dan in SS-zin. Himmler, Berger en Rauter gaven behalve om militaire ook om politieke redenen zo'n hoge prioriteit aan het vraagstuk der Germaanse vrijwilligers, en daarmee bewandelden zij zeker niet een weg van louter illusies. De vrijwilliger Van der L., die wij reeds op grond van onjuiste voorlichting in de zomer van 1940 in de *Standarte* '*Westland*' te München hebben zien terechtkomen[5], was eerst vastbesloten na 31 december van dat jaar niet meer bij te tekenen. Maar deze man, trouw Mussert-aanhanger toen nog,

(1) Rede van vermoedelijk begin 1944, H 1158 : 11969.
(2) Zie p. 362, 363.
(3) Of met een zeer vertraagde uitwerking tot na de oorlog: zie Armando en Sleutelaar, *SS'ers*, p. 433.
(4) Helsloot, p. 13; zo ook de NSB-er, die, kennelijk in '*Wiking*', een overtuigd SS-er is geworden, in Armando en Sleutelaar, *SS'ers*, p. 17.
(5) Zie p. 320.

zien wij in maart 1941 weer in de *Waffen-SS* dienst doen, en zich in de loop der jaren tot een steeds fanatieker *Waffen-SS*-man ontwikkelen; eind december 1943 schrijft hij naar huis:

'eerst als de laatste doode gevallen is, neem ik mijn ontslag uit de Waffen-SS.'[1]

Het is zeker merkwaardig, dat zoveel Nederlanders door die in de *Waffen-SS* heersende sfeer en mentaliteit, en door het ideologische gebral, dat daar vorming heette, op den duur in aanzienlijke mate werden beïnvloed, terwijl de eerste kennismaking met de *Waffen-SS* heel vaak uiterst onaangenaam was geweest, terwijl domme en verwaten Duitse onderofficieren alles deden om de rekruten zoveel mogelijk weerzin tegen alles wat Duits was in te boezemen. Honderden vrijwilligers, die hevig teleurgesteld werden in legioen of *Waffen-SS*, en in de eerste opleidingsmaanden kans zagen om naar Nederland terug te keren, deden dat ook. Anderen kregen die kans eenvoudigweg niet; duidelijkheid en consequentie werden in de *Waffen-SS* niet altijd nagestreefd. Maar met name na de eedsaflegging was er natuurlijk geen weg terug meer. Het merkwaardige feit doet zich evenwel voor, dat wanneer de vrijwilliger die eerste periode doorkwam, en eenmaal in de strijd was geworpen, hij doorgaans toch bleef, zich na een verlof en zelfs na afloop van zijn diensttijd weer aanmeldde, en zich verder ook tamelijk wel in het milieu bleek aangepast te hebben. Vaak waren zij zelfs fanatieker en meer door de specifieke SS-geest bezield dan vele Duitse *Waffen-SS*-ers. In deze groep vormden de leden van de Nederlandsche SS uiteraard de kern, zoals een aan hen lang na de oorlog ook erkende:

'Ik erger mij altijd aan de opvatting van sommige ex-SSers van de Waffen-SS: wir waren Soldaten wie alle anderen auch. Dat is gedeeltelijk waar. Natuurlijk waren wij soldaten als alle anderen, maar wij trachtten méér te wezen dan alleen soldaat.
Dat was de grondslag van de Waffen-SS: meer zijn dan doodgewoon soldaat.
Als je zegt, wir waren Soldaten wie alle anderen auch, misken je het ideologische van de SS. En dat staat mij min aan.
Maar bij de Duitsers was dat vaak anders dan bij ons,'

namelijk bij die Duitsers, die gedwongen werden hun dienstplicht bij de *Waffen-SS* te vervullen, en bij hen, die alleen maar bij een elite-eenheid wilden dienen.

'En op een vormingsavond hoorden zulke jongens het Weltanschauungsunterricht, nou, dat geloofden ze wel. Ik wil maar zeggen, dat is een heel anders lid zijn van de Waffen-SS dan zoals wij die uit de Nederlandse SS kwamen..... De Nederlandse vrijwilligers bij de Waffen-SS, die uit de Nederlandse SS kwamen, dachten er vaak ideologischer over. Ook de Denen en de Noren en de Vlamingen.'[2]

Er was dus een wisselwerking. Zeer schematisch gezegd: die kleine minderheid van overtuigde politieke Nederlandse SS-mannen versterkte weer het ideologische SS-element in de *Waffen-SS* – wat wij van hen weten, stemt geheel overeen met de teneur van dit citaat.[3] Anderzijds werd de grote meerderheid van Nederlandse vrijwilligers, NSB-ers en niet-NSB-ers, op den duur ondanks alle politieke en persoonlijke teleurstellingen en bittere ervaringen toch beinvloed door die *Waffen-SS*-sfeer, waarin een stuk SS-ideologie verdisconteerd was.

(1) Doc. (993) Van der L.
(2) Armando en Sleutelaar, *SS'ers*, p. 223, 224.
(3) Zeer illustratief de uitspraak op p. 329.

Hoe was dit mogelijk? Eén oorzaak daarvan hebben we al eerder gegeven: bepaalde conflictsituaties tussen, laten we zeggen, het Duitse onderofficierskorps en de Nederlandse SS- of legioensoldaten werden bezworen door het *Fronterlebnis*, de strijd op leven en dood tegen een reële en identificeerbare vijand; een eenvoudig psychologisch mechanisme, dat daarom al meer solidariteit en aanvaarding van de groepsnormen met zich mee moest brengen.

Een andere, naar ons inzicht uitermate belangrijke factor is het feit, dat de vrijwilligers als het ware geen achterland meer hadden. In Nederland werden zij gehaat als landverraders in dienst van de vijand, en zelfs in het onderling ruziemakende NSB-milieu voelden zij zich vaak onbegrepen. Legio is het aantal vrijwilligers geweest, voor wie de aanmelding voor de *Waffen-SS* een breuk met familie, verloofde, of vrienden met zich meebracht.

> 'Een groot aantal kameraden heeft door hun vrijwillige dienstneming iederen band met hun ouderlijk huis verloren, waardoor hun het harde lot ten deel viel volkomen van hun vaderland beroofd te zijn,'

constateerde de *Germanische Leitstelle* te Den Haag in het najaar van 1942, weshalve voor verlofgangers speciale opvangcentra onder auspiciën van het *Ersatzkommando* werden opgericht.[1] Die centra waren hard nodig – de vrijwilliger S., die door het SS-uniform aan te trekken bij familie, verloofde èn al zijn kennissen in ongenade was gevallen, bracht zijn verlofdagen in sombere verveling in een hotel door, en was blij, toen hij de oproep kreeg om zich weer bij zijn eenheid te melden.[2] Maar ook als de band met de allernaasten nog niet was doorgesneden, voelden zeer vele vrijwilligers zich meer op hun gemak aan het levensgevaarlijke front dan thuis in het gezin.[3]

De *Waffen-SS* was hun tehuis geworden, en daarmee zijn we gekomen bij een derde factor: als pseudo-clan had de *Waffen-SS* een greep op de vrijwilliger, die de *Wehrmacht* niet had, om over het vroegere Nederlandse leger maar te zwijgen. Was het de geest van kameraadschap en gelijkwaardigheid van Duitsers en Nederlanders, zoals een der vrijwilligers zich meende te herinneren?[4] Het moet sterk worden betwijfeld. Inderdaad lagen in de *Waffen-SS* bepaalde accenten anders dan in de *Wehrmacht*, heerste er een ander ethos, en waren er pogingen om een theoretische Germaanse gelijkwaardigheid te realiseren. Pogingen, die, tussen haakjes, voor een groot deel op het credit van Himmler staan. Maar de lezer heeft inmiddels genoeg ervaren van de praktijk in de *Waffen-SS*: lompe en tactloze Duitse instructeurs en Germaanse vrijwilligers, die elkaar bij het leven bestalen. De herinnering van de hier genoemde vrijwilliger is voor een groot deel een verfraaiing van het verleden (dat twintig jaar achter hem lag, toen hij deze uitspraak deed), en niet in overeenstemming met het contemporaine bronnenmateriaal. Maar er was iets anders: juist die keiharde opleidingstijd, met alle ellende van dien, met alle weerzin, die een en ander zo vaak bij de rekruten opriep, had op den duur toch een bindend effect: men wist, dat de opleiding harder was dan bij de *Wehrmacht*, men meende, waarschijnlijk wel terecht, dat dit in het werkelijke gevecht zijn vruchten afwierp, en men voelde zich lid van een speciaal korps, anders en beter dan de *Wehrmacht*. Ook dit is een psychologisch mechanisme, dat allerminst tot de *Waffen-SS* is beperkt, of tot legers in het algemeen.

Een ander aspect, dat met het voorafgaande in verband staat, ook al in ons verhaal te berde gebracht, is het specifieke ethos van de *Waffen-SS*. Kan men het ethos van de traditionele beroepslegers, ook van de *Wehrmacht*, samenvatten in het woord 'soldaat', het slagwoord van de *Waffen-SS*

(1) Persbericht 1 okt. 1942, KA II 2548 Circ. SS-Ersatzkommando 25 febr. 1943, HSSPF 331 b.
(2) Dagb. 955.
(3) Zie b.v. Armando en Sleutelaar, *SS'ers*, p. 392.
(4) A.v., p. 237 e.v.

zou zijn: 'krijger', geheel in overeenstemming met het SS-ethos in het algemeen: de meedogenloze, fanatieke vechter, zonder veel scrupules tegenover andermans of eigen leven – wij noemden dit reeds als typerend voor de mentaliteit in de divisie '*Wiking*'.

> 'De zon scheen ontzettend fel. We liepen alle in sportbroekje rond. De 1e kompanie benutte de vrije tijd om joden dood te schieten die 'Partisanenkrieg' gevoerd hadden.
> Voor deze beesten was geen andere oplossing .....
> Bij de Gebirgsjäger waren enkele Russische gevangenen ontsnapt – Onze batterij spoorde ze echter snel op – Ze kregen hun verdiende loon – Een Russische officier, die opgehangen zou worden hing zichzelf de strik om z'n hals',

schreef een Nederlandse vrijwilliger bij die divisie op 2 juli in zijn dagboek.[1] Juist op die dag sneuvelde de regimentscommandant Wäckerle, zoals een andere Nederlander in de divisie '*Wiking*' noteerde. 'Met de Russen, die ons vandaag in handen vallen, wordt geen pardon gemaakt, totdat een bevel ons weer tot de orde roept.' Twee dagen later vermeldde hij, hoe te Tarnopol de joden door de burgerbevolking werden vermoord, hetgeen geheel en al zijn instemming had.[2] Gezien de datum kunnen deze misdaden en deze mentaliteit niet verklaard worden uit de verruwing van de oorlog, maar vinden hun oorsprong in de geïdeologiseerde houding van de *Waffen-SS* tegenover de bolsjewistische vijand en tegenover het verschijnsel oorlog in het algemeen. Het valt hierbij op, dat van bovenaf – wie, op welk niveau, en hoe onttrekt zich aan de waarneming – er toch een zekere rem op deze activiteiten wordt gezet.[3]

Men hoede zich er evenwel voor aan te nemen, dat het bovenstaande representatief is voor het gedrag van alle Nederlandse vrijwilligers. Eerder vermoeden wij, dat het aantal van hen, die van meet af aan de SS-normen in dit opzicht kritiekloos overnamen, verhoudingsgewijs vrij klein is geweest – waarschijnlijk geldt dat voor de hele *Waffen-SS*. Eén Nederlandse vrijwilliger, uit een zeer a-sociaal gezin stammend, komt tenslotte als bewaker in Mauthausen terecht, waar hij zich als een van de meest wrede en sadistische elementen ontpopt – maar deze man was juist uit de *Waffen-SS* gedeserteerd, en in dat milieu een duidelijke mislukking geweest.[4] Het andere uiterste is ook onder de Nederlandse vrijwilligers vertegenwoordigd. Vermoedelijk niet toevallig is het een soldaat in het Nederlandse legioen, die in januari 1942, vlak voor het vertrek van het legioen naar het front, in zijn dagboek opschrijft:

> 'Wanneer we aan het front komen, moet ik ermede rekening houden, dat ik menschen zal moeten dooden. Dat wist ik echter vóórdat ik voor het Legioen teekende ook! Toen heb ik mij daar over heen gezet, omdat ik dàt toen niet zoo belangrijk vond. De strijd tegen het Bolsjewisme vond ik belangrijker. Mijn gevoelens kan ik echter niet onderdrukken. Wanneer ik zou moeten dooden, zou ik mij dat ontzettend aantrekken. Ik ben nu eenmaal geen krijgsman.'[5]

Het zijn scrupules, die vele vrijwilligers, die zich voor honorabele zaken bij honorabele legereenheden opgeven, vaak niet vertonen. De hier geciteerde vrijwilliger behoort geenszins tot het type, dat in een oorlog snel tot oorlogsmisdrijven komt of die als normaal beschouwt; toch vindt met het voortschrijden van de tijd aan het front een zekere ontwikkeling in hem plaats. In juli 1942 noteert hij:

(1) *Dagboekfragmenten*, p. 115, 116.
(2) Dagb. M.J.W.
(3) Vgl. p. 370.
(4) Doc. I (109A) M.
(5) Dagb. 579; het citaat hier afgedrukt in *Dagboekfragmenten*, p. 148.

'Günther (Uscha)[1] heeft zich van een zeer leelijke kant doen kennen, door verschillende overloopers dood te schieten. Gelukkig wordt hij verzet. Van de verhalen die ik hoorde, zouden boekdeelen te vullen zijn. Ik schrijf er echter niet meer over. Dat kan beter zoo vlug mogelijk worden vergeten.'

Uit het hele dagboek blijkt, dat de schrijver – hij sneuvelde later – in de loop van de tijd aan het front harder werd, en een zekere gewenning aan de oorlog, en aan alle gruwelen, met de oorlog verbonden, begon te vertonen. Uiteraard; hoe kan het anders.[2] Relevant is hier niet dit betreurenswaardige, en tevens betreurenswaardig-normale verschijnsel op zichzelf, maar de functie, die deze verruwing had op het ethos van de *Waffen-SS.* Die verruwing, geïntensiveerd door de ideologisering en verontmenselijking van de Duitse strijd tegen de Sowjet-legers, had een destructief effect op de traditionele soldatenmoraal van de *Wehrmacht*, maar versterkte juist het ethos van de *Waffen-SS*, dat men met de woorden 'doden en gedood worden' niet onjuist kan samenvatten.[3] Naar onze mening nu heeft dit aspect ook de aanpassing van de Nederlandse vrijwilliger aan het milieu van de *Waffen-SS* bevorderd. En die aanpassing hield, zoals wij zagen, ook een overname, althans een groeiende vertrouwdheid in met elementen uit de SS-ideologie.

De gegevens zijn te schaars om te bepalen, of, en in hoeverre de Nederlandse vrijwilligers de hele of gedeeltelijke SS-indoctrinatie, die zij in de *Waffen-SS* hadden ondergaan, eenmaal in Nederland weer overbrachten op hun gezinnen, hun NSB-vrienden of gelijkgezinde collega's in hun beroep, of bijvoorbeeld op hun mede-soldaten en NSB-ers in de Landstorm, waar zoveel oud-frontstrijders een onderofficiersfunctie vonden. Dat de leidende figuren in de SS: Himmler, Rauter, Feldmeijer, dit nu als een van de belangrijkste potentiële resultaten van de hele vrijwilligersbeweging zagen, lijdt geen twijfel. En daarmee zijn wij dan eigenlijk terug in het jaar 1940, wanneer Himmler de *Standarten 'Nordland'* en '*Westland*' met een duidelijk *politiek* doel voor ogen opricht. Ongetwijfeld is het militaire aspect van de werving van Germaanse vrijwilligers in de loop van de oorlog steeds belangrijker geworden, maar nimmer, hebben wij al betoogd, verloor de SS-leiding het politieke doel uit het oog. Wanneer een propaganda-brochure van de SS uit 1943 als voornaamste doel van de *Waffen-SS* de voorbereiding van het komende Germaanse rijk noemde, 'für das in ihren Reihen Angehörige aller germanischen Völkern kämpfen und fallen'[4], was dat natuurlijk letterlijk genomen volslagen nonsens. Maar niet onjuist in die zin, dat de Germaanse vrijwilligers, en die uit Nederland zeker niet in het minst, voor de SS een belangrijk instrument waren ter bereiking van het politieke doel: een door het Duitse nazi-dom, met de SS als kern, beheerst imperium.

(1) *Unterscharführer.*
(2) Ook duidelijk in Armando en Sleutelaar, *SS'ers, passim.*
(3) Vgl. Höhne, *Orden*, p. 428, en de daar genoemde bron.
(4) 'Der Weg der SS', H 251 : 2967.

Slotbeschouwing

In het eerste deel van deze inleiding heeft men kunnen zien, hoezeer de SS een pluriform, historisch gegroeid complex was. De SS manifesteerde zich in Nederland evenzo, in enige opzichten nog grilliger van samenstelling dan in Duitsland. De SS in Nederland was een symbiose tussen een geïmporteerd politie-apparaat met politieke pretenties en een bepaalde vleugel van een inheemse politieke partij, die zich willoos aan het uitheemse onderdrukkingsapparaat onderwierp. Als derde constituerend basis-element zou men de vrijwilligers kunnen noemen, die gedeeltelijk uit de inheemse partij afkomstig waren en zich in het militaire deel van het SS-complex lieten opnemen.

Met dat complex wordt het geheel bedoeld, dat alle sub-organisaties en alle leden daarvan omvatte, die individueel dan wel collectief een formele band met de SS hadden. Van de laatste categorie is de *Ordnungspolizei* een voorbeeld, waarvan tienduizenden deel uitmaakten, die zelf geen SS-man waren. Dat wil allerminst zeggen, dat geen van hen deelnam aan de meest gruwelijke misdaden van de SS, vaak immers door de *Ordnungspolizei* bedreven.[1]

Het kan niet anders, of ook met de begripsbepaling van de SS in Nederland stuit men op moeilijkheden. Het zal voor de lezer duidelijk zijn geworden, dat de Volksche Werkgemeenschap op zijn minst een mantel-organisatie van de SS mocht heten. Wij moeten echter aannemen, dat een zeker aantal hele of halve onnozelen zich zonder enige politieke gedachte als lid van de 'Bond voor Heemkunde' of 'De Spade' e.d. opgaven teneinde deel te nemen aan excursies naar oude Limburgse boerderijen e.d., zulks met medeneming van ter plaatse te nuttigen etenswaren. Het zou bepaald te ver gaan, deze lieden als leden van het SS-complex te beschouwen.

Als tot het SS-complex en speciaal de *Waffen-SS* behorend mag men het Nederlandse vrijwilligerslegioen beschouwen. Maar hoewel het legioen praktisch van het begin af een eenheid van de *Waffen-SS* was, was het dat formeel nog niet. De vrijwilligers voor het legioen hadden veelal de mening, dat zij zich voor een Nederlands korps aanmeldden, en vele legionairs wensten uitdrukkelijk geen SS-man te worden, ook later niet: men denke aan de eedsweigeraars te Graz.[2] Uit het oogpunt van machtsstructuur mag men stellig al deze organisaties – culturele organisaties, politie, legioen, en bijvoorbeeld ook een instelling als de Landwacht – tot het SS-complex rekenen. Wanneer men alle individuen, die er deel van uitmaakten, het etiket van de SS opplakt, komt men tot grove onjuistheden, zo niet tot volslagen absurditeiten. De Nederlandse politie was in feite ook een onderdeel van het SS-complex, of was althans bezig het te worden, ook in formeel opzicht. Over de bedoelingen van Himmler en Rauter dienaangaande bestaat geen twijfel, en zij waren al aardig op weg om de Nederlandse politie bij de SS in te lijven, meer nog dan bij de Landwacht het geval was; wij herinneren hier slechts aan de gedeeltelijk al gerealiseerde versmelting met de Germaansche SS, en aan het feit, dat de Nederlandse politie onderworpen was aan de *SS- und Polizeigerichtsbarkeit*. Maar het zou uiteraard meer dan absurd zijn om alle Nederlandse politiemannen, van wie velen in het verzet of in het Duitse concentratiekamp terecht kwamen, het stempel van de SS-runen op te

(1) Zie p. 41, 42.
(2) Zie p. 367, 368.

drukken. Anderzijds zouden sommige van de meest kwalijke sympathisanten met de SS-leer ten onrechte aan dit Kaïnsteken ontkomen.

De laatste zin houdt een waarde-oordeel in. Men schrikke daar niet voor terug, maar zij daar wel even voorzichtig mee als met het toekennen van de kwalificatie 'SS-er' aan allen, die op een of andere manier formeel of materieel aan het SS-complex verbonden waren. Daarbij hoeven deze kwalificatie en een bepaald waarde-oordeel stellig niet parallel te lopen of samen te vallen. Tienduizenden jeugdige tot zeer jeugdige Duitsers werden in 1943 en daarna gedwongen hun dienstplicht in de *Waffen-SS* te vervullen. Het waarde-oordeel moet, naar ons dunkt, hier stellig geheel anders uitvallen dan bijvoorbeeld in het geval van Fritz Schmidt, die op geen enkele wijze bij de SS betrokken was, en tot zijn niet volledig opgehelderde dood een constante oppositie tegen de SS voerde. In zijn houding tegenover Nederland, joden, verzet, persvrijheid, koningshuis, etc. deed deze man in niets voor de meest harde SS-fanatici onder.

Wat de Nederlanders in de *Waffen-SS* betreft, heeft men hier enige voorbeelden gezien van een volkomen tegengestelde geesteshouding, die de beschouwer toch tot zwaarwegende nuancering van zijn waarde-oordeel moeten nopen.[1] Al eerder is hier het begrip 'SS-er' in formele en inhoudelijke opzichten kwestieus genoemd. Als waarde-bepaling is het niet hanteerbaar.

Voor het tegenovergestelde is in het voorafgaande evenwel ook meermalen gewaarschuwd. Een te 'genuanceerd' waarde-oordeel zou kunnen neerkomen op een ongenuanceerd vrijpleiten van grote aantallen leden van *Waffen-SS*, Landstorm, of zelfs politieke SS van iedere negatieve beoordeling. Het aantal lieden in de SS, dat zich direct aan misdaden schuldig heeft gemaakt, moge een bepaalde, vermoedelijk kleine, minderheid van het geheel vormen, dit betekent nog niet, dat de meerderheid de handen in volledige onschuld zou kunnen wassen. De *Waffen-SS* – want daar gaat het in de discussie over de morele beoordeling van de SS meestal om – valt inderdaad wel te onderscheiden van de rest van het SS-complex, maar niet te scheiden. Met name ook niet van het apparaat ter bewaking der concentratiekampen.[2] In de *Waffen-SS* heersten een ideologische sfeer en een ethos, die ondanks alle verwatering behouden bleven; een mentaliteit, die ook de rekruten beinvloedde. Wie als een onbeschreven blad in de *Waffen-SS* terechtkwam, had een niet geringe kans er behept met een bepaalde, zij het verdunde, ideologie, of wellicht met een concrete schuld uit te komen. Dit geheel afgescheiden van het feit, dat voor zover bekend geen enkele Nederlandse vrijwilliger regelrecht gedwongen werd dienst te nemen (hoewel er wel in een aantal gevallen pressie werd uitgeoefend); dat, ook indien hij niet wist, dat hij in dienst trad bij de *Waffen-SS* (zij het door valse voorwendsels, zij het door werving voor een z.g. Nederlands legioen), hij zich er over het algemeen wel van bewust was, dienst te nemen bij de vijand.[3] Hoe verzachtend de omstandigheden ook geweest mogen zijn – de jongen, die zich aanmeldde vanwege 'moeder', die andere jongen, die dat deed vanwege de maniakaal autoritaire vader,[4] weer anderen door verveling, wanhoop, honger – de dienstneming bij de vijand, en juist *deze* vijand, getuigde van gebrek aan solidariteit met de zaak van het eigen land en gebrek aan reflectie over wat die vijand wilde en deed. Dat laatste niet zien, niet willen zien, was weliswaar allerminst beperkt tot de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS*, ook niet tot de NSB, maar kwam in allerlei variaties en gradaties voor in vrijwel alle lagen van de bevolking, ook in de zwaarst getroffen milieus. Zich aan de zijde van de bezetter scharen in diens uniform betekende echter behalve landverraad ook een principiële aanvaarding van althans alles, wat de bezetter zei voor te staan.

Voor de a-politieke meerderheid van de vrijwilligers betekende dat laatste weinig of niets, hetgeen overigens in zichzelf geen grond tot disculpatie is. Het betekende wel degelijk iets voor de NSB-er,

(1) Zie p. 413.
(2) Zie hfdst. II, § D.
(3) Zoals ook blijkt uit Verkl. Z. en Van H. (Doc. II Waffen-SS – Nederlandse Vrijwilligers).
(4) Zie p. 410.

en nog meer gold zulks voor de politieke SS-man, die in *Storm-SS*, de *SS-Vormingsbladen*, de *Germanische Leithefte* en alle verdere scholingsrommel, die hem toegestuurd werd, gelegenheid te over vond om de door hem aangehangen ideologie tot in détails te leren kennen. Het felle racisme, de koude onverschilligheid voor de menselijke waardigheid, het principiële anti-humanisme traden hier naar onze mening zo duidelijk naar voren[1], dat aanvaarding van deze leer – dat hield het lidmaatschap (of begunstigend lidmaatschap) van de Germaansche SS toch wel in – niet meer alleen als een begrijpelijke verblinding geïnterpreteerd kan worden. Daarin verschilde de politieke SS-man van vele anderen, wier houding laakbaar genoemd moet worden. Nuancering in het waardeoordeel hoeft niet altijd tot een mildere beoordeling te leiden.

Meer over dit onderwerp, dat o.i. toch niet geheel ontlopen mocht worden, hoeft hier niet te worden gezegd; dit werk wil niet een leidraad voor het uitspreken van waardeoordelen zijn. Wel moge het bovenstaande adstrueren, dat zowel ethisch als wetenschappelijk gezien de begrippen 'SS-er' en 'SS' een nadere toelichting in een bepaalde context behoeven.

Aangezien de hier gepubliceerde documenten een doorlopende lijn in de vijf jaren der Duitse heerschappij in Nederland vormen, hebben wij het juist geacht in deze inleiding een andere, a.h.w. meer ruimtelijke dimensie aan te brengen, en de SS achtereenvolgens te laten zien in de aspecten van onder meer het politie-apparaat, de bewakingstroepen der concentratiekampen, de centrale bureaucratie, de *Waffen-SS*, de Germaansche SS, de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS*, de politieke bureaus ter uitvoering van de Germaanse politiek, e.d. Deze thematische indeling bergt het gevaar in zich, dat de lezer wellicht een te statisch beeld krijgt van hetgeen er in de vijf bezettingsjaren plaatsvond. Nu zijn er inderdaad daarin een groot aantal constanten aan te wijzen. Tevens echter een aantal variabelen in de tijd.

De ontwikkeling van de positie der SS in Nederland kan men zeer kort als volgt samenvatten:

De SS was tegen mei 1940 uitgegroeid tot een pluriform complex met diverse taken. De onderdelen van het complex waren op tal van punten met onderdelen van staat of partij verbonden. Toch was er een zekere autonomie, en een zekere eenheid: het eerste door een aparte rechtspraak, het tweede door de instelling van de *Höheren SS- und Polizeiführer*. Beide instellingen zouden tijdens de oorlog aanzienlijk in macht toenemen.

Na de Duitse inval in Nederland in mei 1940 had de SS nog niet de politieke ambities en zelfs nog niet de politieke inzichten van later tijd. De nieuwe *Höherer SSuPF* in Nederland was een ordehandhaver, gedetacheerd bij een rijkscommissaris. Deze diende voor een voorzichtige, geleidelijke nazificatie te zorgen. De aangewezen functionaris voor deze taak was de *Generalkommissar z.b.V.*

Terwijl Seyss-Inquart in de zomer van 1940 langs verschillende wegen experimenteerde om de nazificatie-mogelijkheden af te tasten, interfereerde de SS reeds. Om zo te zeggen: te goeder trouw. Het was in overeenstemming met Seyss-Inquart, dat Himmler opdracht gaf aan Rost van Tonningen om gelijkschakeling en nazificatie via de bestaande organisaties van SDAP en NVV te bereiken. Naar het scheen liet dat zich heel wel combineren met Seyss-Inquarts streven: het zou

(1) Men zie bijvoorbeeld het wel zeer stuitende artikel 'Afscheid' over de deportatie van de joden, in *Storm* 4 juni 1943. Het blad getuigde evenwel voortdurend van een dermate abject anti-semitisme, dat men zich afvraagt, of hierdoor toch ook niet vele SS-sympathisanten afgestoten zullen zijn; de anti-joodse maatregelen veroorzaakten hier en daar in de lezerskring van *Storm* gêne en twijfel, zoals bijv. bij de bron, in noot 2 op p. 276 genoemd: '... daardoor heeft Duitschland een groote haat op zich gehaald. Zelfs men [mijn] Man (hij is van Duitsche Ouders) hij is wel pro Duitsch, keurd het streng af.' Van Etten kreeg van andere SS-mannen te horen, dat *Storm* er het verstandigst aan deed over de joden te zwijgen (bron in noot 1 op p. 266).

andere politieke groeperingen in Nederland wellicht tot grotere bereidheid bewegen om tot politieke zaken met de bezetter te komen.

Het doel van de SS was het Nederlandse volk, Duits immers van oorsprong, met het Duitse volk te 'verknüpfen', zoals Goering dat met de Nederlandse economie wenste te doen. Voor dat doel, de her-duitsing der Nederlanders, werd tevens een *SS-Standarte* voor Nederlandse vrijwilligers opgericht, en een politieke SS-formatie in Nederland geprojecteerd om als ferment voor de gewenste ontwikkeling te dienen.

Het geringe succes van Seyss-Inquart en Rost in de zomer van 1940 verleidde zowel de rijkscommissaris als Himmler om de enige partij erbij te betrekken, die zich zonder voorbehoud aan de bezetter aanbood. Die partij, de NSB, kreeg nog geen monopolie-positie, maar wel een kans op meerdere gunst, wanneer zij erin zou slagen om bredere lagen uit de bevolking achter zich te krijgen. Om die partij in het gareel te houden drong men de leider ervan een SS-formatie op.

In deze periode, rond september 1940, stolde de ontwikkeling in vormen, waarin in wezen geen verandering meer zou komen. Om tal van redenen had de bezetter de NSB als favoriet gekozen, waarbij het isolement van deze partij niet voldoende onderkend werd. Wel zag de SS nu in, dat een groot-Duitse bewustwording van het Nederlandse volk ten enenmale buiten de realiteit lag. De SS schakelde daarom in deze tijd soepel om op de zeer verwante groot-Germaanse gedachte; dat was voor hen, die verlangden naar een *Germanisches Reich deutscher Nation* slechts een kwestie van nuance, een verwijding van de idee Duitsland; en zelfs op dit ideologische sprongetje was de SS niet weinig trots. De NSB, bereid tot vèrgaande samenwerking met en onderwerping aan de bezetter, bleek evenwel in meerderheid niet bereid om de idee der Nederlandse natie prijs te geven. Het feit, dat zij zelf door die natie werd beschouwd als de verraadster van die idee, liet haar des te hardnekkiger daarin vastbijten. De numeriek kleine Nederlandsche SS en de sympathisanten met de groot-Germaanse gedachte in de NSB bleken niet in staat om de partij als geheel mee te krijgen.

Wellicht zou de rijkscommissaris hier een duidelijke keuze hebben kunnen maken, maar dat deed hij niet. Hoewel hij inzag, dat de kleine SS-formatie als zodanig geen schijn van kans had bij het Nederlandse volk, kon hij zich niet permitteren de Nederlandsche SS te verbieden of zelfs maar ten gunste van de NSB te kortwieken. Het is verklaarbaar: ten eerste meende hij de steun van Himmler niet te kunnen ontberen, en voorts sympathiseerde hij zelf met het SS-ideaal. Bovendien, de SS kon de NSB dan wel niet ideologisch veroveren, zij kon de partij wel naar groter radicalisme en dus naar grotere volgzaamheid aan de bezetter opstuwen. Onder Seyss-Inquart ontwikkelde zich derhalve vanaf september 1940 een controverse tussen zijn *Generalkommissar z.b.V.*, die de NSB steunde, en zijn *Höherer SSuPF*, die de Germaansche SS de hand boven het hoofd hield. De smalle nazi-basis, waarop de bezetters hun politiek voerden, was in zichzelve verdeeld. De bereidheid van de Nederlandse nazi's om met de Duitsers in zee te gaan, en de evidente Duitse gunst sloten in stijgend tempo andere eventuele gegadigden uit. De publieke opinie echter begon zich heftiger tegen de bezetter te keren. De februari-staking in 1941 bezegelde deze ontwikkeling.

Het is daarom, dat men kan zeggen dat sinds september 1940 de politieke gedragingen van de Duitsers en hun Nederlandse handlangers in een vacuüm plaatsvonden. Dat maakte de NSB afhankelijker van de Duitsers. De Duitsers toch ook weer enigszins van de NSB, al was het alleen maar, omdat zij voor een aantal posten een aantal voor hen betrouwbare Nederlanders nodig hadden. Die waren er in voldoende mate alleen in de NSB te vinden. Het feit, dat de Germaansche SS voortdurend gedund werd door het vertrek van de leden naar de *Waffen-SS*, werkte eraan mee, dat de NSB zich kon handhaven.

Toen de Duitsers in juni 1941 de Sowjet-Unie binnenvielen, deed Seyss-Inquart nog één poging om een grote groepering van Nederlanders buiten de nationaal-socialisten voor samenwerking met de bezetter te winnen. Hij hoopte, dat de afkeer van het communisme in brede lagen van het Nederlandse volk en de schok van de plotselinge militaire confrontatie tussen Duitsland en de Sowjet-Unie politieke winst zou opleveren. Nu hanteerde hij echter niet meer de methode van ge-

leidelijke, haast ongemerkte nazificatie, maar stelde hij de Nederlanders voor een brute keus. De uitslag daarvan was voor de Duitsers negatief: ook de milieus, die in 1940 tot een zekere collaboratie bereid waren geweest en waarvan de Nederlandsche Unie de exponent was, bleken thans niet geneigd de Duitsers bij hun aanval op het bolwerk van het communisme te ondersteunen. Erg hooggespannen waren de verwachtingen van de Duitsers trouwens niet geweest. Dit wierp de rijkscommissaris definitief terug op de Nederlandse nationaal-socialisten.

In het Nederlandse vrijwilligerslegioen werd deze ontwikkeling weerspiegeld. Ook hiermee koesterde de bezetter nog wat (vage) hoop, dat zo'n legioen een aantrekkingspunt zou zijn voor niet-nationaal-socialistische Nederlanders, en dat er een stimulans voor collaboratie van zou uitgaan. Dat gebeurde niet: zelfs Rauter had het nauwelijks verwacht.[1] In het eerste contingent vrijwilligers voor het legioen hebben zich stellig een aantal lieden bevonden, die zonder NSB-er te zijn zich op grond van een anti-communistische overtuiging hadden aangemeld. Maar al heel snel moesten de Duitsers genoegen nemen met lieden, die of overtuigd nationaal-socialist, ofwel volslagen a-politiek waren. Op wellicht dan dat aanvangsstadium na was er dus geen wezenlijk verschil met de Nederlanders in de divisie '*Wiking*', zij het, dat het legioen veel meer het stempel van de NSB kreeg.

In de volgende jaren bleven de Nederlanders in de *Waffen-SS* (inclusief het legioen) een politieke factor, maar er vond een verschuiving van accenten plaats. De *Standarte* '*Westland*' was in 1940 opgericht als assimilatie-instrument, brandpunt van germanisering (naast haar kadervormende taak voor de Nederlandsche SS). Het Nederlandse legioen was in 1941 gedacht als brandpunt van collaboratie in brede kring en instrument voor de Duitse propaganda inzake de Europese kruistocht tegen het bolsjewisme.

Later werd de behoefte aan nieuwe soldaten voor de Duitsers en voor de SS-leiding primair. De NSB bleef vasthouden aan de illusie, dat de Nederlandse vrijwilligers een tastbaar bewijs zouden zijn van Nederlands aandeel in de Duitse overwinning en dus een garant voor Nederlands toekomstige status, en tevens de kern van het toekomstige Nederlandse leger. De SS zag in de Nederlandse vrijwilligers behalve de nodige militaire aanvulling de kern van frontsoldaten, die reeds in de praktijk met hun Duitse kameraden aan het front een Germaanse gemeenschap tot stand hadden gebracht, en die na de oorlog als een geprivilegeerde groep naar huis zouden terugkeren, met allerlei posities beloond zouden worden, en overal de SS-ideeën zouden verspreiden. Als zij dan niet, zoals oorspronkelijk de bedoeling was geweest, de assimilatie van de Nederlanders met het *Deutschtum* zouden kunnen bevorderen, dan toch in ieder geval thans reeds de assimilatie van de NSB-vrijwilligers – en de a-politieken – met de SS, en later in Nederland een verder doordringen van de SS-gedachte in het Nederlandse nazimilieu. Wat de invloed op de NSB-ers betreft, was de politieke rol, die de SS-leiding de Nederlanders in de *Waffen-SS* had toebedacht, trouwens niet alleen maar een illusie. Deze politieke rol liet zich heel wel combineren met de behoefte aan steeds meer vrijwilligers om de gaten in de gelederen van de *Waffen-SS* te dichten. Hoewel de Duitsers steeds vlotter lieden van allerlei slag in de *Waffen-SS* accepteerden, meenden zij toch ook op dit punt de NSB niet te kunnen missen.

Het feit bleef, dat het al in de herfst van 1941 voor de bezetter duidelijk was geworden, dat een politieke basis alleen en uitsluitend in de NSB kon worden gevonden. De bezetter wenste evenwel Mussert niet de regeringsmacht te geven. Ideologisch haalde hij voortdurend een onvoldoende bij de Duitsers, en niet alleen bij de SS. Maar bovendien zou een regering-Mussert grote delen van het Nederlandse volk heftig verontrusten. Politiek zou een NSB-regering onrendabel zijn. Hitler wenste zich zo min mogelijk vast te leggen. Dus bleef de NSB bestaan, maar kreeg zij niet de macht. Haar dienstbaarheid werd af en toe beloond. Zo verbood de bezetter in december 1941 de Nederlandsche

(1) Zie p. 337.

Unie, Nationaal Front, en de NSNAP-van Rappard, kortom alle mogelijke concurrenten van de NSB, die aldus een formeel monopolie kreeg. De leden van de NSNAP zouden alle worden overgeheveld (voor een deel gebeurde dat ook) in de NSB; dat zou de Beweging vanzelf meer in de richting van het radicale nationaal-socialisme drijven, meenden de Duitsers.

De SS versterkte in het jaar daarop haar machtspositie. De *Anordnung* 54/42, waarbij Himmler volmachten in Germaanse zaken kreeg, was een bevestiging daarvan. Angst voor de wassende macht van de SS bracht Schmidt, misschien ook Seyss-Inquart, er in de herfst van 1942 toe de *Führer* toestemming voor een regering-Mussert te vragen. Hitler wenste echter de NSB halverwege te houden. Wel moest er wat meer gewicht aan de partij worden toegekend, om al te grote desillusies te voorkomen. Seyss-Inquart interpreteerde de woorden, die Hitler bij Musserts bezoek aan hem in december 1942 had gesproken, aldus, dat Mussert officieel tot leider van het Nederlandse volk kon worden uitgeroepen, en de NSB een soort van schaduw-regering mocht vormen, die het bezettingsbestuur zou adviseren.

Dit moest het Nederlandse volk wel buitengewoon verontrusten. Het viel samen met de grote, voor iedereen duidelijke ommekeer in het militaire verloop van de oorlog. Hoe volledig de NSB geïsoleerd was, en het radicalisme onder de tegenstanders voortgeschreden, bleek uit de moordaanslagen, die sinds januari 1943 op prominente collaborateurs werden gepleegd, en nog meer uit de april-mei-stakingen van dat jaar. De ommekeer in de oorlog bracht de anti-nazi's hoop. Dezelfde oorzaak bracht de Duitsers ertoe om het accent steeds meer op de oorlogsinspanning te leggen. De bezetter gebruikte de NSB-ers in bepaalde ambten, zoals hij dat al eerder had gedaan, maar nu niet meer als kader ter politieke beïnvloeding, maar als opzichters. De Germaansche SS werd geheel en al een werfplaats voor het oostfront.

In die situatie deed Mussert in de zomer van 1943 een wanhoopsuitval in de richting van het Nederlandse volk. Die poging werd alleen met hoongelach en verachting beantwoord. De NSB trok zich derhalve terug op de enige weg, die overgebleven was, die van radicalisme. Het voerde tot nog meer identificatie met de bezetter. Mussert, door de dood van Schmidt geheel onzeker geworden, aanvaardde in juli 1943 wat Himmler hem vertelde, en zocht thans nauwe samenwerking met de SS. Weliswaar maakte na enige tijd de oude geest van tegenstribbelen zich weer van hem meester, en werden de ruzies met de Germaansche SS hervat; het had inmiddels elke betekenis verloren. Of de achterban van Feldmeijer in de NSB nu begunstigende leden of slechts begunstigers van de Germaansche SS genoemd mochten worden, interesseerde Himmler in 1944 al niet meer.

De militaire situatie na medio september 1944 dwong de nazi-collaborateurs zich geheel voor de directe militaire oorlogsinspanning der Duitsers in te zetten. De NSB verliep na de evacuatie in september, de Germaansche SS ging geheel op in de *Waffen-SS*. De laatste strijd tussen NSB en SS, de strijd om de Landwacht, werd zonder veel moeite door de SS gewonnen.

Maar de SS had evenmin in Duitsland als in de bezette gebieden het nagestreefde primaat kunnen verwezenlijken. Toen de geallieerden de Duitse grenzen overschreden, was het in feite de *NSDAP*, die de mobilisatie van de massa ter hand nam. De militarisatie van de Duitse maatschappij maakte, dat in de noodsituatie niet de *Wehrmacht*, maar juist civiele instanties als de partij de dienst uitmaakten. In Nederland was de NSB in elkaar gestort, maar niet het rijkscommissariaat. Integendeel. De rijkscommissaris liet in februari 1945 zijn theoretische alleenheerschappij door Hitler nog eens bevestigen.[1] Daarmee leek op dit punt de toestand van 1940 teruggekeerd, en de *Anordnung* van augustus 1942 over Himmlers zeggenschap in Germaanse zaken geneutraliseerd te zijn. Leek te zijn. Beide verordeningen, die uit 1942 en die uit 1945, veranderden aan de concrete situatie heel weinig, en waren hoogstens wegwijzers voor de richting, waarin de politieke machtsverhoudingen

(1) Nr. 650.

zouden kunnen verschuiven. In de laatste maanden van de Duitse heerschappij in Nederland was echter ook de SS geheel in de militaire oorlogsinspanning geabsorbeerd. Feldmeijer sneuvelde, de Germaansche SS loste zich op. Een politiek ten opzichte van het Nederlandse volk werd niet meer gevolgd, tenzij men de contacten van Seyss-Inquart met het Nederlandse verzet en met de geallieerden daartoe rekent; die hadden echter een geheel ander uitgangspunt en een geheel ander doel. De bezetter had eindelijk begrepen, dat in de politieke toekomst van het Nederlandse volk het Duitse rijk en het nationaal-socialisme geen plaats meer zouden innemen.

De poging van de Duitsers om Nederland economisch, politiek en geestelijk om te buigen in de richting van het nationaal-socialistische Duitsland was al mislukt voordat de ondergang van het Duitse rijk zich voor hen aftekende. De bezetter had het eerst langs wegen van geruisloze geleidelijkheid geprobeerd. Toen de zelf-nazificatie van de Nederlanders niet lukte, gebruikte hij in toenemende mate dwang, met hetzelfde resultaat. Niet alleen mislukte het, maar de poging vernietigde de situatie van politieke rust, van bevriezing, die de directe belangen van de bezetter juist het meest gediend zou hebben. Wat dat betreft was er geen verschil met het uiteindelijke resultaat, dat de Duitsers in het onder een *Militärverwaltung* geplaatste België behaalden.[1] Alleen het feit, dat Hitler gedurende de hele oorlog weigerde een concrete en bindende uitspraak te doen over de politieke toekomst van België heeft hier – de Vlaamse collaborateurs wilden de Belgische staat vernietigen, Degrelle haar behouden – vermoedelijk nog meer bijgedragen tot de mislukking der Duitse politiek dan in het geval van Nederland of Noorwegen. Dat nazi-Duitsland het niet kon nalaten dergelijke pogingen te ondernemen, lag zoals gezegd, in de ideologie – voortbouwend op oudere tradities – en de structuur van Hitlers staat besloten.

Hoe de nauwere aansluiting bij Duitsland verwezenlijkt moest worden, en wat precies het einddoel zou zijn, daarover hadden de Duitsers in mei 1940 nog maar uiterst vage ideeën. Men moet in dit kader de SS niet te zelfstandig zien. Rauter was in die tijd geheel bereid volkomen loyaal samen te werken met zijn nieuwe meester, de rijkscommissaris van het pas veroverde Nederland, en zijn nieuwe collega, de *Generalkommissar z.b.V.*, ja, ook met de NSB. Pas toen in de nazomer van 1940 Seyss-Inquart in overeenstemming met Himmler besloot meer accent op Mussert en de NSB te leggen, Himmler anderzijds definitief besloten had in Nederland geen groot-Duits, maar een groot-Germaans rijk te propageren, krijgt men voor het eerst een verschillende politieke benadering, een iets anders gekleurd politiek ideaal, bij de SS te bespeuren.

Dat verschil uitte zich het meest markant tussen SS en NSB, veel minder tussen Schmidt en Rauter. Ten eerste was de bezetter er toch wel iets aan gelegen om naar buiten de eenheid te bewaren, ten tweede kon de *NSDAP*, die zelf toch een duidelijk accent legde op het ras-element in de ideologie, de Germaanse frases niet ontlopen, en wilde dat trouwens om tactische redenen niet: het spel van Schmidt met SS en NSB is de lezer nu wel bekend. De strijd tussen Schmidt en Rauter was in de eerste plaats een machtsstrijd, waar ideologische verschillen, en groeperingen, die juist die verschillen benadrukten (NSB en Nederlandsche SS) op aansloten.

Vooral echter is van belang, dat men de tegenstellingen in het nationaal-socialistische kamp niet overdrijft. Die tegenstellingen waren er, strijd om macht en invloed is er heel evident geweest, verschil van mening over de te volgen politieke koers en zelfs over het precieze einddoel sloten daarbij aan, maar, het zij hier met nadruk herhaald, er was een gemeenschappelijke houding, en wat de visie op Nederland betreft, kan men zelfs van een gemeenschappelijk uitgangspunt spreken.[2] In de

(1) Zie de conclusies van Knoebel, *SS in Belgium*, p. 369–374.
(2) Vgl. p. 154.

politieke strategie en zelfs in de visie op de toekomst zijn er in de opvattingen van partij en SS ook belangrijke punten van overeenkomst te vinden. Het is niet toevallig, dat in dit laatste hoofdstuk zoveel over 'de bezetter' is gesproken. Niet toevallig ook, dat wij eerder, om het uitgangspunt van die bezetter te illustreren, een rede van Seyss-Inquart gekozen hebben. In de onderlinge conflicten van de Duitse en Nederlandse nationaal-socialisten neemt de rijkscommissaris geen duidelijke plaats in; daarentegen heeft hij in de realisatie van de bezettingspolitiek wel degelijk een coördinatie weten te bereiken, die men niet onderschatten moet.

De werkelijke binnenlandse vijand voor Rauter, of voor Schmidt, ja ook voor Mussert, bleef gepersonifieerd in de anti-nazi's, de 'reactie', de 'bolsjewieken' (de laatste twee soms samengevoegd tot 'Oranje-bolsjewieken'), de joden, kortom, iedereen die door zijn bestaan of zijn opvattingen geen deel wilde of kon hebben aan de nazi-leer. Door een bepaalde loop van omstandigheden werden Rauter en Schmidt tegenstanders van elkaar, vijanden zo men wil, maar zij zagen elkaar niet als *de vijand*. Er zal in SS-kring zeker wel een zucht van verlichting geslaakt zijn, toen het bericht van Schmidts dood doordrong; hetzelfde zal in Musserts omgeving wel gebeurd zijn, toen men het sneuvelen van Feldmeijer vernam. Maar de nationaal-socialisten bestreden elkaar niet op leven en dood vanuit totaal verschillende basis-opvattingen. Zelfs van Mussert en Feldmeijer kan men dat niet zeggen. Men bedenke daarbij, dat de hier gegeven uiteenzetting over de tegenstellingen onder de nazi's in wezen niet veel meer dan een schema geeft. Ook Schmidt sprak bij tijd en wijle over het Rijk, ook in de NSB-leiding kon men met aversie tegen Feldmeijer persoonlijk sympathie voor de groot-Germaanse gedachte hebben, ook in de Nederlandsche SS waren er velen, die van de ruzies aan de top niets in de gaten hadden en Mussert toch nog als Leider bleven zien.

Hoe dat ook zij, verdere uitwerking van het ras-principe, en de gedachte van het rijk op de basis van het ras moest de SS, bij uitstek draagster van deze principes, in Nederland wel meer gewicht geven. Dat de SS in de loop van enige jaren tot een macht van betekenis in Nederland werd, was echter meer te danken aan de machtsposities, die zij opbouwde: de Nederlandse SS-formatie, de Nederlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* en het legioen, de posities op economisch gebied van Rost (na het mislukken weliswaar van zijn eerste opdracht), het druk, consequent en naar het schijnt niet geheel zonder succes scharrelen van de Volksche Werkgemeenschap met cultuurpolitiek en *Volkstum*, de politie, de *Reichsschulen*, enzovoorts. Niet in de laatste plaats was het toenemend politiek gewicht van de SS mogelijk gemaakt door de zeer voorzichtige houding van de rijkscommissaris tegenover de SS – en niet in de laatste plaats was het feit, dat tenslotte de SS de algehele suprematie ***niet*** wist te bemachtigen, te danken aan dezelfde houding van *SS-Obergruppenführer* Seyss-Inquart.

Maar de diepste oorzaak daarvan moet toch elders worden gezocht. De SS was en bleef toch structureel en mentaal een functie van het nationaal-socialisme. Dat geldt zowel voor het Duitse als het Nederlandse nationaal-socialisme. Een werkelijke tegen-partij tegenover *NSDAP* of NSB kon de Duitse SS of de Nederlandsche SS niet zijn. Daarvoor leende de halfslachtige, zichzelf tegensprekende structuur van de SS: half politieke actie-groep, half militaire eenheid, zich niet. De Duitse SS kon het ook niet zijn, omdat zij geen duidelijke, afwijkende ideologie had, maar alleen een verbijzondering nastreefde van de algemene nazi-ideologie; een in vage termen verwoorde consequentie, die slechts in nuance verschilde van de even vage doelstellingen van de partij. Waar de ideologische verschillen het scherpst waren, zoals bij de Nederlandse en Vlaamse nazi's het geval was, kwam relatief het karakter van de SS als tegen-partij nog het sterkst tot gelding. Maar ook daar vermochten Germaansche SS en De Vlag geen werkelijke alternatieve partij in de plaats van NSB of VNV te vormen.

Dat lag niet alleen aan het geringe ledenaantal. Eerder was dat geringe ledenaantal een gevolg van de positie der politieke Nederlandse en Vlaamse SS-formaties. Zij waren een verbijzondering van de inheemse nazi-partijen, zoals hun doeleinden een verbijzondering van de nazi-leer waren. Seyss-Inquart had gelijk, toen hij beweerde, dat de Nederlanders de groot-Germaanse SS-variant

van het nationaal-socialisme eerst via hun eigen nationalisme konden leren kennen. De weg voerde via het burgerlijke, 'fascistische' nationalisme van Mussert. Deze dialectiek hanteerde de rijkscommissaris voornamelijk om tegenover Himmler de NSB wat te dekken, maar onjuist was dat niet.[1] De SS was de katalysator, die de NSB tot het consequente nationaal-socialisme moest brengen. Zonder de NSB zou de SS volkomen in de lucht hangen.

De moeilijkheid was natuurlijk, dat het gros der Nederlanders er niet aan dacht om de weg, die naar Musserts NSB voerde, te bewandelen. Er is tijdens de bezetting en daarna zeer vaak, door Duitsers, door SS-mannen, door anderen, gezegd, dat de Duitsers zich nooit met de NSB hadden moeten inlaten. Dit is een te goedkope kritiek. De Duitsers wilden Nederland een nationaal-socialistische, Duitse, 'oriëntatie' geven. Toen in de zomer van 1940 de brede weg via Rosts pogingen om de arbeiders te winnen en via de Nederlandsche Unie bleek dood te lopen, kozen de Duitsers voor de NSB, en dan nog zeer voorwaardelijk: Mussert kreeg enige prioriteit, niet meer. Voor een nationaal-socialistische bezetter, die een land wil nazificeren, is het vrij vanzelfsprekend, dat hij zich inlaat met de grootste groep inheemse nazi's, die zich onvoorwaardelijk aan hem komt aanbieden. Eerder is het verwonderlijk, dat de bezetter aanvankelijk de NSB links liet liggen, en andere methoden probeerde. Het getuigt van politiek instinct; in het bijzonder denken wij hierbij aan Seyss-Inquart. Dat de bezetter na negatief resultaat met andere groeperingen de NSB een kans gaf, kan hem niet worden verweten – voorzover het woord 'verwijten' hier op zijn plaats is.

Als conclusie blijft over, dat wanneer de bezetter de NSB genegeerd zou hebben en een onafhankelijke SS-groepering gesticht of gesteund zou hebben, hij niet veel meer dan een handjevol NSNAP-ers had kunnen rekruteren. Een dergelijk groepje zou terstond in een isolement geplaatst zijn, vergeleken waarbij de NSB midden in het volk stond. De SS is als politieke factor in Nederland van betekenis geweest, doordat er een NSB was. In enigszins andere zin geldt iets dergelijks voor Duitsland: Hitler en de *NSDAP* zijn denkbaar zonder een SS, de SS is ondenkbaar zonder hen. Dit geeft de beperking van de mogelijkheden der SS aan.

Maar het zou beslist onjuist zijn te veel de nadruk te leggen op de beperktheid der SS of op de mislukking van de nationaal-socialistische politiek in Nederland. Niet dit, maar eerder het tegenovergestelde is nadere overweging waard: het feit, dat de nazi's en speciaal de numeriek toch zwakke SS in Nederland nog zoveel mogelijkheden hadden. Het Nederlandse volk heeft over het algemeen de pogingen tot nazificatie afgewezen, maar het vertrouwen in de uiteindelijke nederlaag van Duitsland speelde daarbij een belangrijke rol. In SS-kringen stelde men vertrouwen in de tegenpool daarvan: in het besef door de meerderheid van de Nederlanders afgewezen te worden verwachtte men dat na een Duitse overwinning in Nederland op den duur een generatie zou opgroeien, die niet anders dan een nationaal-socialistisch regime had leren kennen. Door althans de officiële nazificatie – met alle tegenwerking in particuliere kring – zou die generatie toch tot op zekere hoogte geïndoctrineerd raken. Kortom, na verloop van tijd zou het Nederlandse volk, zij het hier en daar met tegenzin, met wat sabotage en vooral passiviteit, het nationaal-socialistische regime als nu eenmaal gegeven accepteren.[2] De geschiedenis van vele revolutionaire regimes in het verleden en van vele staten na de tweede wereldoorlog wijst erop, dat dit toekomstperspectief niet zonder meer irreëel genoemd mag worden. De mogelijkheden van de nationaal-socialisten in die situatie onderschatte men niet.

Dit moge strekken tot relativering van hetgeen hier en in het algemeen over de mislukking van het nationaal-socialisme in Nederland wordt gezegd, en derhalve tot enige politieke en historische bescheidenheid. Die mislukking was om zo te zeggen eigenlijk maar voorlopig van aard, resultaat van een eerste aanloop, die de nationaal-socialisten *tijdens* de oorlog ondernamen. Dat de oorlog met een volkomen nederlaag van Duitsland eindigde, is medebepaald door zekere wezenstrekken van

(1) Zie p. 160.
(2) Verkl. Kooymans.

het nationaal-socialisme, dat in zijn dynamiek de mogelijkheden tot zijn eigen vernietiging in zich borg; maar daarmee zijn wij buiten het Nederlandse kader geraakt. Zo kwam het in Nederland niet tot een tweede aanloop van een door Duitsland gewonnen oorlog, waarbij de tijd *voor* de nationaal-socialisten gewerkt zou hebben. De term 'nationaal-socialisten' is hier in zijn algemeenheid opzettelijk gebruikt. In dat perspectief is het niet meer zinvol om de NSB- of de SS-variant te onderscheiden van een beweging, die Nederland, zoals dit voor de huidige lezer herkenbaar en leefbaar is, zou hebben vernietigd.

De groot-Germaanse rebellie in de Jeugdstorm

Over het geheel der bezettingsjaren genomen, is de Nationale Jeugdstorm niet het terrein geweest, waar de getrouwen van Mussert en de groot-Germaans denkende nationaal-socialisten hun vete met hevigheid uitvochten. De poging, die W. J. Heubel en zijn zuster F. S. Heubel ('Florrie') in de zomer van 1940 ondernomen hadden om de Nederlandse jeugd gelijk te schakelen en het Jeugdstorm-kader in de groot-Germaanse richting te drijven – dit alles in het kader van de grootse plannen van Florrie's toekomstige echtgenoot Rost van Tonningen – was duidelijk mislukt.[1] De leiding van de Jeugdstorm dacht in die tijd nog sterk 'Diets', en ook in de volgende jaren kon Mussert op zijn Jeugdstorm blijven vertrouwen.

Iets meer succes had de *Hitlerjugend* in Nederland met haar pogingen om Jeugdstormers naar zich toe te halen. Weliswaar was dit door het *Generalkommissariat z.b.V.* verboden; alleen Duitse kinderen, Nederlandse kinderen met één of twee Duitse grootouders, en kinderen van (vroegere) leden van de NSNAP-partijen konden lid worden.[2] In de praktijk werd dit verbod herhaaldelijk overtreden. De organisatie had een hoofdkwartier, dat bekend stond als de *Befehlsstelle der Hitlerjugend Niederlande*. De leider ervan was chef van het *Referat Jugend* in Schmidts commissariaat-generaal. Belangrijker was het feit, dat hij de vertegenwoordiger in Nederland was van de *Reichsjugendführer*.

Sinds november 1942 was de dubbel-functie toegevallen aan Wilhelm Blomquist.[3] Deze *SA-Führer*, een heftig en onbeheerst man, kreeg eerst ruzie met Rauter, kort daarop met Schmidt, moest in de zomer van 1943 wegens een eerdere afranseling van ondergeschikten naar het front vertrekken, en kwam in april 1944 geheel gewonnen voor de SS-gedachte uit de *Waffen-SS* terug.[4] Geen wonder, dat onder zijn leiding de illoyale houding van de *Hitlerjugend* in Nederland ten opzichte van de Jeugdstorm toenam, evenals het aantal 'overlopers' uit de Jeugdstorm. Op de *Reichsschule* te Valkenburg, verduitsingscentrum bij uitstek, was de situatie voor de NSB bepaald verontrustend; niet zozeer wat de absolute aantallen, als wel wat de verhoudingsgetallen betrof: van de 78 Nederlandse jongens op de school waren er in januari 1943 al meer dan 60 tot de *Hitlerjugend* toegetreden. De anderen bleven blijkbaar lid van de Jeugdstorm.[5]

Men krijgt evenwel de indruk, dat de *Reichsschule* te Valkenburg een uitzonderlijk geval was. De *Hitlerjugend* maakte in het algemeen wel vorderingen, maar een ernstige bedreiging werd zij – zulks in tegenstelling tot de *HJ*-organisatie in Vlaanderen – vóór september 1944 niet.[6] Het aantal Jeugdstormers, na een verrassende toename in het eerste oorlogsjaar tenslotte in januari 1942 op een hoogtepunt van 12.205 gekomen, is sindsdien vermoedelijk in niet onaanzienlijke mate gedaald,

(1) Zie *Corresp. Rost*, p. 134–139.
(2) T 19/173697-700; Debussman aan Kemper 6 okt. 1942, HSSPF 426 b.
(3) Zie voor hem nr. 286, noot 4.
(4) Zie nr. 297, noot 8; Verkl. Rauter, Doc. II Nationale Jeugdstorm.
(5) Debussman aan Kemper 27 jan. 1943, HSSPF 426 c; in 1944 telde de *Reichsschule* gemiddeld 17 Jeugdstormers (NSB 153/812).
(6) Verkl. G. Stroink, Doc. II Nat. Jeugdstorm.

maar daaraan kunnen verschillende oorzaken, zoals bijvoorbeeld dienstname in de *Waffen-SS*, ten grondslag liggen.[1]

Toch begon in de loop van 1943 en de eerste helft van 1944 een zekere SS-invloed merkbaar te worden. Zelfs enkele stafmedewerkers, die in 1940 uitgesproken Diets-gezind waren, zwenkten nu naar de groot-Germaanse kant.[2] Het weekblad *De Stormvlag*, waarmee de Jeugdstorm de niet-georganiseerde jeugd wilde aantrekken, liep in 1943 nog over van trouwbetuigingen aan de Leider, maar in 1944 kwamen in toenemende mate de *Führer*, 'Germanje', en het ras in het middelpunt van de belangstelling te staan.

Het hoeft eigenlijk geen verwondering te wekken, dat dit gebeurde, maar eerder, dat het zo betrekkelijk laat gebeurde. Wanneer het waar is, dat jeugd steeds tot radicalisme neigt, dan geldt dit zeker voor de nationaal-socialistisch geïndoctrineerde jeugd. Het milieu van hun ouders was dat van de NSB, van het ideaal van een nationaal-socialistisch, door Mussert geregeerd Nederland. Hoe geestdriftig ook vele jongens en meisjes uit dat milieu voor dat ideaal geweest mogen zijn, het vermoeden is gewettigd dat vele van de ouderen onder hen de sfeer van halfheid, onvermogen, corruptie, kortom, alles wat voor de NSB, met name sinds 1942, karakteristiek was, hebben opgemerkt. Zij konden een en ander vergelijken met de *Hitlerjugend*, straffer gedisciplineerd, agressiever, van beter materiaal voorzien, intensiever geïndoctrineerd, stram en zelfbewust; zij zagen hun ideaalbeeld in de met het front-aureool omgeven SS, hard, mannelijk en consequent in hun ogen. Hoeveel wijdser en grootser dan het streven naar een Nederland volgens de normen van de NSB was het in de SS gepredikte ideaal van een groot-Germaans rijk!

En dan, die Jeugdstormers, en zeker de kaderleden, die in de organisatie werkzaam waren, misten leiding. Van Geelkerken had als 'Hoofdstormer' de opperste leiding over de Jeugdstorm, maar het is de vraag, of de oudere Jeugdstormers hem werkelijk als hun leider zagen. Of bleven zien. Zeker, hij had een soort vlotte jovialiteit, een gave om met jeugdige mensen om te gaan. Energie en organisatie-talent ontbraken bij hem stellig niet. Had hij die ten volle voor de Jeugdstorm gebruikt, dan had hij de groeiende voorkeur van sommigen voor de SS en voor de *Hitlerjugend* misschien kunnen neutraliseren, en wellicht was het dan niet in de herfst van 1944 tot de openlijke breuk tussen hem en een aantal van zijn belangrijkste medewerkers gekomen.

Hij ging in 1944 evenwel geheel op in de Landwacht, en scheen zich voor de Jeugdstorm vrijwel niet meer te interesseren. Kennelijk was hij het type leider geworden, dat, zoals het van de zijde der oproerige kaderleden later werd geformuleerd,

> '.... na een officiële ontvangst een misschien jolige, maar niettemin weinig zeggende toespraak houdt; een kleinen jongen zijn vaderlijke hand op het hoofd legt, hem onder de kin streelt en dan weer roetsjjj ..... met achterlating van veel stofwolken in zijn slee er van door raast om weer voor enkele maanden uit het gezicht te verdwijnen ....'[3]

(1) Wat de tijd na begin 1942 betreft zijn er in het NSB-archief slechts zeer sporadische gegevens, voornamelijk betrekking hebbend op Limburg. Het weinige dat er is, is waarschijnlijk hier en daar onjuist, en sommige gegevens spreken elkaar ook wel eens tegen. De provincie Limburg dan telt in jan. 1942 volgens deze bron 1.257 Jeugdstormers en -stormsters, in jan. 1943 nog slechts 917. De gegevens voor Amsterdam zijn: sept. 1941 1.571 leden, jan. 1942 1.261, febr. 1943 919. Den Haag loopt tussen nov. 1942 en juli 1944 terug van 1.126 naar 572 leden (NSB 153/811, 812).

(2) Zo de journalist H. Schumacher, misschien ook onder de invloed van Nachenius, wiens secretaris hij in 1943 was geworden (zie nr. 276, noot 3, en nr. 482 I, noot 6); zo ook A. F. H. Rombouts, officier in de *Waffen-SS* en medewerker van de afdeling Vorming van de Jeugdstorm (Doc. I Rombouts; vgl. *Corresp. Rost*, p. 138, noot 1). Er zijn stellig nog meer kaderleden van de Jeugdstorm geweest, die in 1940 fanatiek groot-Nederlands dachten, en vier jaar later enthousiast voor SS en *Hitlerjugend* waren geworden.

(3) *De Stormvlag* 5 dec. 1944.

Toch drong van de ontwikkeling in de Jeugdstorm nog wel zoveel tot Van Geelkerken door, dat hij besloot staf en kader te laten observeren door G. Stroink, *Obersturmführer der Waffen-SS* met een diensttijd in de divisie '*Wiking*' achter de rug – bij de gevechten aan het oostfront had hij zijn linkerhand verloren – daardoor vrij onaantastbaar, desondanks een strikt 'nationaal' voelende NSB-er, voor honderd procent loyaal ten opzichte van Mussert en tegen de politieke SS gekant.[1] In juli 1944 werd hij benoemd tot hoofd van de afdeling personeelszaken van de Jeugdstorm. Dat zou hem onder meer de gelegenheid geven om vast te stellen wie er heimelijk lid van de Germaansche SS was geworden, en uiteraard ook om SS-sympathisanten zo veel mogelijk uit het kader te weren.[2] Veel meer dan observeren kan Stroink naar onze mening niet gedaan hebben in de korte tijd tussen zijn benoeming en de septemberdagen van 1944, toen een belangrijk deel van het kader plotseling een nauwe band met de *Hitlerjugend*, die op zelfannexatie van de Jeugdstorm zou neerkomen, bleek te propageren, en bovendien deelname aan de Duitse oorlogsinspanning; en al spoedig liet deze groep blijken, dat dit alles slechts middel was tot het grote doel, het groot-Germaanse rijk onder de *Führer* Adolf Hitler.

Tot deze groep behoorden in de eerste plaats C. Quispel, voor de oorlog piano-handelaar te Rotterdam, sinds april 1941 stafleider van de Jeugdstorm. Dat wilde, toen de afwezigheid en de desinteresse van de Hoofdstormer chronisch begonnen te worden, zoveel zeggen als: feitelijk leider. De tweede in importantie was H. A. Hasewinkel, hoofd van de organisatie-afdeling.[3] Quispel had in augustus 1942 al uitgeroepen; 'Wij kunnen niet te radicaal en te revolutionair zijn'[4]; hij wenste – anders dan Van Geelkerken – zo nauw mogelijk met de *Hitlerjugend* samen te werken. Frontdienst in de *Waffen-SS*, nauwe aansluiting vooral ook bij de ideologie en de mentaliteit van SS en *Hitlerjugend* (die tijdens de oorlog steeds meer in het vaarwater van de SS terechtkwam) waren voor hem, en niet alleen voor hem, vanzelfsprekendheden. Was de Hoofdstormer voldoende op de hoogte van dit streven? Een conflict bleef in ieder geval vóór september 1944 uit, wellicht ook omdat Van Geelkerken, die in het begin van 1944 ruzie had gehad met Mussert over de Landwacht, en daarom met Rauter een betere verstandhouding had dan ooit, uit opportunisme en gebrek aan belangstelling een conflict uit de weg ging.

In 1943 had hij bevolen, dat iedere Jeugdstormer van 17 jaar en ouder zich voor dienst in de Landstorm moest melden.[5] Na de vier maanden diensttijd konden zij als reservisten weer naar huis gaan, hoewel zij uiteraard wel ieder moment opgeroepen zouden kunnen worden. Voor de NSB-leiding bood de Landstorm boven andere onderdelen van de *Waffen-SS* het voordeel, dat men de jongens onder handbereik hield. Bovendien slaagde men er in de Jeugdstormers in de Landstorm (ondanks de bevelen werden het er nooit meer dan een paar honderd) te concentreren in een aparte compagnie. De leiding van de compagnie berustte bij een Nederlandse officier, die in het vrijwilli-

(1) De op 6 nov. 1916 te Bireuen (Ned.-Indië) geboren Gerhard Stroink was de zoon van de overste G. W. Stroink, die in 1941 de verwachting had gekoesterd commandant van het Nederlandse vrijwilligerslegioen te worden (zie p. 350). De jonge Stroink was eveneens beroepsofficier, weshalve hij voor de oorlog in verband met het ambtenarenverbod voor de NSB had moeten bedanken. In 1940 werd hij adjudant van Zondervan, volgde de officierscursus te Bad Tölz, vocht in 1943 in de divisie '*Wiking*', aanvaardde in juli 1944 de hierboven vermelde benoeming in de Jeugdstorm. In de herfst een functie bij de Landwacht; sinds febr. 1945 chef-staf daarvan. (Doc. I G. Stroink).
(2) Doc. I G. Stroink 1; Doc. II Nat. Jeugdstorm; div. stukken in NSB 33 i.
(3) Voor hun personalia resp. nr. 491, noot 4, en nr. 609, noot 1.
(4) Verslag van vergadering van gewestleiders der Jeugdstorm, 12 aug. 1942, NSB 155/822.
(5) De datum is niet bekend, maar een eerste bevel van deze aard moet voor maart 1943 zijn gegeven. Later werd bepaald, dat iedere jongen, die geen toestemming van zijn ouders of van zijn werkgever kreeg, een desbetreffende door hen getekende verklaring moest overleggen (NSB 157/830, 833).

gerslegioen had gediend, en evenals Stroink ondanks zijn veldgrijze uniform van de *Waffen-SS* een anti-SS gezinde trouwe Mussert-klant was.[1] Geschikt dus om in zijn troep de geest van wat de SS 'het separatisme' noemde levendig te houden. Zo konden Mussert en Van Geelkerken er tegenover de Duitsers en de SS altijd op wijzen, dat de Jeugdstorm zijn 'plicht' deed in Duitse krijgsdienst, terwijl men ze in het land hield, en voor de NSB behield.

Maar zo makkelijk kwam Van Geelkerken er niet van af. In april 1944 werd hij samen met de leider van de Noorse nazi-jeugdorganisatie Axel Stang door de *Reichsjugendführer* Arthur Axmann uitgenodigd om met deze een bezoek te brengen aan de *12. SS-Panzer-Division 'Hitlerjugend'*. Deze divisie, die toen in Normandië lag (en daar twee maanden later na de geallieerde invasie zware verliezen zou lijden) was voor een groot deel samengesteld uit voormalige leden van de *Hitlerjugend.* Wat Axmann met dat bezoek wilde, was de Nederlandse en Noorse leiders van de nazi-jeugd bewegen vrijwilligersbataljons op te stellen uit leden van de door hen geleide jeugdorganisaties.[2] Die bataljons zouden deel uitmaken van de divisie '*Hitlerjugend*'. Het is aannemelijk, dat Axmann daarbij niet alleen een militair doel voor ogen had, maar ook, of zelfs in de eerste plaats, politieke oogmerken: een gemeenschappelijke oorlogsinzet zou de banden tussen de *Hitlerjugend* en de jeugdorganisaties van NSB en *Nasjonal Samling* intensiveren. Of Van Geelkerken met zoveel woorden beloofde voor een dergelijk bataljon te zorgen, of een duidelijk antwoord ontweek, zij in het midden gelaten – feit is, dat zowel de Duitsers als Van Geelkerkens eigen ondergeschikten in het Jeugdstorm-kader later met klem beweerden, dat er een bindende afspraak was gemaakt; tot mei 1945 heeft Van Geelkerken dat ook nooit tegengesproken.[3]

Hij maakte in dezelfde periode nog meer afspraken. Met Blomquist kwam hij overeen, dat, zodra er in Nederland oorlogshandelingen zouden plaatsvinden, het stafkwartier en de gewestelijke staven van de Jeugdstorm onderdak zouden vinden op resp. de *Befehlsstelle Niederlande* en de regionale bureaus van de *Hitlerjugend.* Dat zou betekenen, Van Geelkerken wist dat heel goed, dat de Jeugdstorm dan onder direct bevel van de *Hitlerjugend* in Nederland zou komen te staan. Men moest er bovendien rekening mee houden, dat bij het betreden van Nederlands grondgebied door geallieerde troepen een groot deel van de collaborateurs met hun gezinnen naar Duitsland geëvacueerd moesten worden, of individueel daarheen zouden trachten te vluchten. De Jeugdstormers, die zich dan in Duitsland zouden bevinden, zouden gast-lid van de *Hitlerjugend* worden, met dezelfde rechten en plichten als de gewone Duitse leden.

Op die plichten kwam het de Duitsers aan.

Op 2 september 1944 werd te Kopenhagen op een bijeenkomst van jeugdleiders uit Germaanse landen (onder dit begrip werd nu ook Wallonië verstaan) een resolutie aangenomen, waarin de aanwezigen hun trouw aan de *Führer* betuigden en ondersteuning van de totale oorlogsinzet der *Hitlerjugend* door hun jeugdbewegingen toezegden. Tot die aanwezigen behoorde Quispel.[4] Het gaf hem de gelegenheid om te spreken met Werner Kiessling, het hoofd van de afdeling *Germanische Jugend* van de *Reichsjugendführung.* Dat laatste orgaan, waaraan een vrij groot, te Berlijn zetelend bureaucratisch apparaat was verbonden, was in feite identiek met de leiding van de *Hitlerjugend.*

Kiessling was ook SS-officier en tevens dichter en componist van een aantal lelijke doch strijd-

(1) Deze commandant, H. C. van 't Hof, noemde zich dan ook *Legion-Obersturmführer*; zie p. 380.
(2) Nr. 524.
(3) Hiervoor en in het algemeen voor het hier behandelde onderwerp Doc. I Quispel, Doc. II Van Geelkerken a 2, Doc. II Nat. Jeugdstorm; speciaal voor Van Geelkerkens afspraken met de Duitsers ook nr. 609 I, en het protocol van de bijeenkomst der Jeugdstormleiders en -leidsters te Berlijn op 28 en 29 okt. 1944, met bijlagen, in NSDAP 51 II (verder aan te halen als 'Protocol 29 okt.').
(4) *De Stormvlag* 21 dec. 1944; rede van Quispel, bijlage bij Protocol 29 okt.

vaardige liederen voor jeugdige nazi's. Zijn afdeling had jarenlang niets betekend; de Duitse controle op de nazi-jeugdorganisaties in de verschillende bezette Germaanse landen had altijd bij de plaatselijke vertegenwoordiger van de *Reichsjugendführer* berust. Dat leek nu te veranderen. Wat Quispel met hem besprak, is niet bekend, maar stellig heeft Kiessling kunnen opmerken dat het de Nederlandse jeugdleider ernst was met het plan voor een Jeugdstorm-bataljon in de divisie '*Hitlerjugend*' en voor verdere inschakeling, in welke vorm dan ook, van de Jeugdstorm in de Duitse oorlogsinspanning. Het zou trouwens snel tot concrete maatregelen moeten komen; de geallieerde troepen waren bezig ijlings door Noord-Frankrijk en België op te rukken.

Op de avond van maandag 4 september deden de eerste geruchten de ronde, die de volgende dag, 'Dolle Dinsdag', zouden aanzwellen tot een bevrijdingsroes bij de overgrote meerderheid der Nederlanders, en tot een massale paniek bij de collaborateurs. Een overhaaste, slecht georganiseerde evacuatie van die laatste groep bracht tienduizenden mannen, vrouwen en kinderen in Duitsland, de meesten in de *Gau Ost-Hannover*, waar zij vaak in kampen met totaal onvoldoende voorzieningen terechtkwamen.[1] Deze gebeurtenissen, die zo'n uiterst belangrijke cesuur vormen in de bezettingsgeschiedenis, luidden ook voor de Nationale Jeugdstorm een nieuwe – en laatste – fase in.

Het was die maandagavond al duidelijk, dat er iets moest gebeuren. Aangezien de stafleider Quispel afwezig was, riep Stroink een aantal functionarissen van de staf bij elkaar om de toestand te bespreken. Hasewinkel drong er op aan, dat de afspraken met de *Hitlerjugend* nu gerealiseerd zouden worden, maar Stroink voelde daar niet zo veel voor. Het bleek die avond, en de volgende dag, dat de *Hitlerjugend* er zeer op gebrand was de hele Jeugdstorm zo snel mogelijk naar Duitsland over te brengen.[2] Dat was niet geschikt om het wantrouwen van Stroink in de bedoelingen van de *Hitlerjugend* te verminderen. Hij trachtte zelf enige lijn te brengen in de chaotische wijze, waarop de evacuatie van de Jeugdstorm werd uitgevoerd. De meeste leden gingen met hun ouders mee, en kwamen in de omgeving van Lüneburg terecht. Zeer vele jongens van zestien jaar en ouder echter bleven in Nederland achter, omdat zij dienst deden in de Landstorm, het *Wachbataillon 3* (vroeger *Wachbataillon Nordwest*), de transportcolonne van het *NSKK*, en andere militaire of semimilitaire organisaties.

Op woensdag 6 september kwam Quispel uit Denemarken terug. 's Avonds vond er op het stafkwartier van de Jeugdstorm te Utrecht een bijeenkomst plaats, waar behalve Quispel, Hasewinkel en enige andere stafleden van de Jeugdstorm twee hoge functionarissen van de Germaansche SS aanwezig waren: de chefstaf Jansonius en het hoofd van de afdelingen organisatie, personeel en inlichtingen Bettink. Ook Stroink was aanwezig[3], maar deed kennelijk geen mond open, toen de bijeenkomst op niet veel meer dan een collectieve scheldpartij op Mussert en Van Geelkerken bleek uit te lopen. Dat de kritiek zich nu ook op Mussert richtte, was geen wonder: de NSB had door haar panische vlucht, die de vorige dag was begonnen, zich definitief onmogelijk gemaakt, niet alleen in de ogen van het anti-Duitse publiek, maar ook in die van de radicale nationaal-socialist. Natuurlijk bleef de hevigste verontwaardiging zich richten tegen de Hoofdstormer, die nergens was en zich nergens om bekommerde, de plannen voor de totale oorlogsinzet altijd had getorpedeerd, en blijkbaar geen aanstalten maakte om de concrete afspraken met de *Hitlerjugend* na te komen.[4]

(1) Zie noot 3 bij nr. 593.
(2) Rede van Hasewinkel, bijlage bij Protocol 29 okt.; rapporten van Stroink, van C. van Hamond, en van M. J. Weers, NSB 33 i.
(3) Na de oorlog ontkende hij dit (Doc. I Quispel); een rapport van hemzelf van 20 dec. 1944 vermeldt echter zijn eigen aanwezigheid (NSB 33 i).
(4) Behalve de bronnen, in de vorige noot genoemd, ook bijlagen bij Protocol 29 okt., rapporten van Reinders en Bäcker van resp. 10 en 12 sept. 1944, NSB 33 j; deze bronnen ook voor het volgende, voor zover niet anders aangegeven.

Nu, dan maar zonder hem. Er moest een geheel nieuwe Jeugdstorm komen, waarbij het adjectief 'Nationale' zou verdwijnen, zei Quispel in de loop van de volgende twee dagen tegen andere stafleden. Met Wilhelm Voss, de plaatsvervanger van Blomquist, sprak hij af, dat in ieder geval binnen enkele dagen het stafkwartier van de Jeugdstorm, nu nog te Utrecht gevestigd, zijn intrek zou nemen in het gebouw van de *Befehlsstelle Niederlande* der *Hitlerjugend* te Nijmegen.

Maar zover kwam het niet, want de voortdurend afwezige Van Geelkerken, die zich in deze spannende dagen voornamelijk bezig had gehouden met het in veiligheid brengen van zijn persoon, samen met aanzienlijke hoeveelheden benzine, voedsel, sigaretten, en jenever, verscheen nu plotseling wèl in het gezichtsveld van de Jeugdstorm. Gewaarschuwd door Stroink en anderen had hij de lucht van de revolte geroken. Op zaterdagmorgen 9 september zagen de twee raddraaiers Quispel en Hasewinkel plotseling hun Hoofdstormer het stafkwartier betreden. Of deze op het tamelijk vroege uur net als op 'Dolle Dinsdag' onder de invloed van alcoholica stond[1], zij daargelaten; hij was in elk geval in een uiterst agressieve stemming. De staf van de Jeugdstorm naar de *Befehlsstelle* overbrengen? Geen sprake van; afspraken interesseerden hem niet. Hij ging meteen tot het offensief over: waarom zaten Quispel en Hasewinkel niet in de Landstorm, waar ze als reservisten allang hadden moeten zijn? Deserteurs waren ze! Hij, Van Geelkerken, was de Jeugdstorm, zonder hem waren ze niets; en als ze niet onmiddellijk naar de Landstorm vertrokken, zou hij hen ter plaatse neerschieten, enz. Er volgde nog meer krachtige taal, en de mededeling, dat zij beiden nu, meteen, geschorst waren.[2]

Maar nu sprong Blomquist in. Op de twee geschorste functionarissen immers had hij zijn hoop gebouwd de Jeugdstorm in de sfeer van *Hitlerjugend* en SS te kunnen brengen. Aan Van Geelkerken vroeg hij enige dagen later, of de schorsing niet ongedaan kon worden gemaakt. De Hoofdstormer hield echter voet bij stuk. In dat geval, gaf Blomquist te kennen, was hij genoodzaakt Quispel en Hasewinkel 'onder zijn bescherming te plaatsen'. Wat dat inhield, werd niet duidelijk gemaakt, maar bleek in de praktijk te betekenen, dat Blomquist hun de mogelijkheden verschafte om onmiddellijk naar Berlijn te reizen.[3] Hij wist, dat Kiessling de twee radicale Nederlandse jeugdleiders daar uitstekend kon gebruiken. Aanvulling van de divisie '*Hitlerjugend*' kon niet al te lang meer worden uitgesteld.

Kiessling ontving de twee geschorste stafleden inderdaad met open armen. Daar sinds het laatste, vruchteloze gesprek tussen Blomquist en Van Geelkerken de contacten tussen de *Hitlerjugend* en de Jeugdstorm in Nederland geheel verbroken waren, zou *in* Nederland de *Hitlerjugend* voorlopig nog niet veel kunnen bereiken. Zeker niet zolang de autoriteiten daar nog niet meewerkten. Maar dat kon nog komen, en men had in ieder geval nu in Duitsland praktisch de vrije hand: de Nederlandse vluchtelingen waren geheel van de Duitsers afhankelijk, en de NSB-leiding stond hier machteloos. Van Geelkerken mocht de schorsing van Quispel en Hasewinkel op 9 september in *Volk en Vaderland* publiceren, vervolgens op 1 oktober hun ontslag, daar zij zich hangende een onderzoek 'buitenlands begeven' hadden[4], daarover konden de betrokkenen hun schouders ophalen. De *Reichsjugendführung* erkende hen als de leiders van de Jeugdstorm in Duitsland, dat was voldoende.

(1) Zoals Hasewinkel beweert in nr. 609 I.
(2) De weergave van de taal, die Van Geelkerken bij deze gelegenheid bezigde, is van Hasewinkel; (Protocol 29 okt.); een en ander doet evenwel authentiek aan, gezien Van Geelkerkens gedrag vier dagen eerder (daarvoor div. stukken in NSB 32 c).
(3) Nr. 609 I; na-oorlogse verklaring van Stroink in Doc. II Nat. Jeugdstorm; Van Geelkerken aan Mussert 6 nov. 1944, NSB 33 j.
(4) *VoVa* 13 okt. 1944.

De belangstelling van de *Reichsjugendführung* voor de West-Europese jeugd, die in september 1944 binnen de grenzen van het *Reich* was terechtgekomen, begon reeds bij tienjarige kinderen. De bedoeling was te proberen de kinderen van die leeftijd tot veertien jaar in zg. *Kinderlandverschickungslager* te krijgen, weg van de ouders, en geheel onder controle van de *Hitlerjugend*. De bruikbaarheid van deze leeftijdsgroep voor de oorlogsinspanning was natuurlijk maar zeer gering. Anders werd dat al bij jongens van veertien jaar en ouder. De Duitsers en hun handlangers besloten voor Vlaamse en Waalse jongens van deze leeftijd een *Jugenddienstpflicht* in te voeren; hetgeen inhield, dat de jongens verplicht waren deel te nemen aan een gemiddeld zes weken durende 'sportcursus' in *Wehrertüchtigungslager* (afgekort *WE-Lager*). Wat de Nederlandse jongens betreft, die uiteraard verreweg de meerderheid van de in aanmerking komende jeugdigen vormden, durfden de Duitsers blijkbaar nog geen dwang te gebruiken. Zij dienden met andere middelen aangeworven te worden.[1]

De *WE-Lager* bestonden al jarenlang. Al in die voorafgaande jaren hadden de Duitsers een beperkt aantal Nederlandse jongens voor de daar gegeven sportopleiding kunnen aanwerven. Ook zonder nadere toelichting begrijpt de lezer misschien al, dat die sport de zg. 'weersport' was, dus: naast skiën en zwemmen voornamelijk schieten, veldoefeningen e.d. Een para-militaire training dus. Natuurlijk was de bedoeling van dit alles de jongens van zeventien jaar en ouder in de *Waffen-SS* te krijgen. Zij, die te jong waren, kwamen alvast in de sfeer; die zouden later wel volgen.

> 'Werbung für die Waffen-SS in der ersten Woche gar nicht, ab 2. Woche langsam zunehmend. Zum Schluss muss es erscheinen, als ob jeder, der den Kampf für das germanische Reich ausweicht, feige ist',

dat was de lijn, die gevolgd moest worden.[2] In de herfst van 1944 kwam hierin alleen in zoverre verandering, dat jongens, die de leeftijd van zestien jaar en zes maanden hadden bereikt, zich ook voor de *Waffen-SS* konden melden, en natuurlijk liefst moesten melden. Voor hen, die nog jonger waren, hadden Kiessling en Quispel c.s. ook een nuttige militaire taak op het oog. Deze jongens konden *Luftwaffehelfer* worden – zij zouden dan helpen bij de bediening van luchtafweergeschut[3] – soms ook *Marinehelfer*. Na verloop van tijd konden zij bij het passeren van de leeftijdsgrens alsnog in de *Waffen-SS* worden opgenomen. Voor de meisjes waren er tal van mogelijkheden in de industriële en agrarische sector. Zo zou ook de Germaanse, niet-Duitse jeugd een bijdrage leveren aan de strijd.[4]

Het was uitdrukkelijk de bedoeling van de *Reichsjugendführung* om degenen, die men zo voor de *Waffen-SS* had weten te werven, niet naar de divisie '*Wiking*' of de brigade '*Nederland*' aan het oostfront te laten sturen, en eerst recht niet naar de brigade '*Landstorm Nederland*' in Nederland zelf; dan kwamen ze te veel in het krachtveld van Van Geelkerken en de NSB terecht. De opzet was de geworven jongens als een gesloten bataljon in te zetten in de tank-divisie '*Hitlerjugend*'. Dat die divisie in 1944 tegen de westelijke geallieerden gestreden had – en daarbij zware verliezen had geleden – en dat er zeer grote kans was, dat dit weer zou gebeuren (en het gebeurde ook, tijdens het Ardennenoffensief in december 1944), was voor Quispel en zijn medestanders geen moment een punt van overweging. Het neven-doel was de Jeugdstorm in Duitsland in feite bij de *Hitlerjugend* in te lijven.

(1) G. Schouten aan Van Geelkerken 6 okt. 1944, NSB 33 i; Kiessling aan Axmann 2 nov. 1944, NSDAP 51 II.
(2) *Richtlinien für die weltanschauliche Schulung und Behandlung der germanischen Freiwilligen in den WE-Lagern 'Germanische Jugend'*, 19 maart 1943, NSDAP 51 III.
(3) Vandaar ook vaak de naam *Flakhelfer* (*Flak = Flugabwehrkanone*).
(4) G. Schouten aan Van Geelkerken 6 okt. 1944, NSB 33 i; *Vereinbarung zwischen Dienststelle Hauptbannführer Nickel und Kriegseinsatzstab Germanische Jugend* 26 okt. 1944, NSDAP 51 II.

Hoe dit in zijn werk ging, zal hieronder nog aan de orde komen. Natuurlijk kon een en ander niet voor de NSB-leiding in Nederland verborgen blijven. Stroink, inmiddels door Van Geelkerken benoemd tot diens algemeen gemachtigde voor de Jeugdstorm, vertrok omstreeks 20 september naar Lüneburg met een dubbele opdracht: ten eerste moest hij de NSB-functionaris A. H. Damhof assisteren in diens pogingen de politieke leiding van de vluchtelingen in handen van de NSB te houden tegen de pogingen van de SS in. Zijn belangrijkste taak was evenwel de plannen van de *Reichsjugendführung* en Quispel c.s. ten opzichte van de jeugdige Nederlanders in Duitsland en de Jeugdstorm-organisatie aldaar te verijdelen. Het eerste lukte, zij het dat Stroink daar zeer weinig toe bijdroeg; Damhof kreeg de steun van de plaatselijke *Gauleiter*.[1] Het andere deel van Stroinks opdracht daarentegen werd een mislukking.

Daags na zijn aankomst te Lüneburg kreeg hij een bevel van het *Reichssicherheitshauptamt* om zich onmiddellijk te Berlijn te melden. Als officier van de *Waffen-SS* meende hij zich daaraan niet te kunnen onttrekken. Te Berlijn vond hij behalve twee *SD*-functionarissen ook Kiessling tegenover zich, die hem zei zéér in de Hoofdstormer teleurgesteld te zijn, omdat deze zijn beloften niet was nagekomen. Maar het Jeugdstorm-bataljon voor de divisie '*Hitlerjugend*' zou er nu toch komen. Stroink kreeg voorts de opdracht naar het front te gaan. Met moeite wist hij naar Nederland te komen, waar hij op bevel van Mussert en Van Geelkerken eerst in de Landstorm en later in de Landwacht dienst deed.[2] Nadien begaven zich nog enkele andere kaderleden van de Jeugdstorm naar Duitsland met de opdracht van Mussert te proberen de plannen van de *Hitlerjugend* en de groep-Quispel tegen te werken. Het resultaat was eveneens nihil.[3]

Het werd in de loop van de maand oktober duidelijk, dat de rebellerende Jeugdstorm-functionarissen en de *Reichsjugendführung* de NSB-invloed geheel wensten te elimineren. Een grootse groot-Germaanse manifestatie werd voorbereid, waarover Van Geelkerken van tevoren tot in détails werd ingelicht; de Hoofdstormer had buiten Nederland toch geen enkele greep op de ontwikkeling, en zijn morele positie (alleen al door zijn vroegere beloften) was uiterst zwak.

De zorgvuldig geënsceneerde manifestatie vond plaats in het gebouw van de *Reichsjugendführung* te Berlijn tijdens twee bijeenkomsten op 28 en 29 oktober. Aanwezig waren behalve Kiessling en een van diens ondergeschikten de plaatsvervanger van Blomquist en diens bureauchef, en dan Quispel en Hasewinkel en hun aanhang: samen 23 mannelijke en 8 vrouwelijke functionarissen van de Jeugdstorm. Zij vormden het grootste en ook het belangrijkste deel van het hogere kader van de Jeugdstorm; de smadelijke ineenstorting van de NSB in september had vele kaderleden in de richting van Quispel en zijn groot-Germaanse gedachtengang gedreven. Met enthousiasme ontvingen zij Kiesslings mededeling, dat de *Reichsjugendführung* besloten had hun vurige wensen in te willigen en daarmee trouwens de beloften van de Hoofdstormer eindelijk waar te maken. Ten eerste zou nu op korte termijn het Jeugdstorm-bataljon voor de divisie '*Hitlerjugend*' worden geformeerd; tegen het einde van het jaar moest het bataljon gereed voor het front zijn. Voorts zou de Jeugdstorm in Duitsland weliswaar niet worden opgeheven, maar de leden daar zouden nu ook gast-lid van de *Hitlerjugend* worden. Op voorstel van een der aanwezige kaderleden werd besloten het uniform aan dat van de *Hitlerjugend* aan te passen, door om de linkerarm een hakenkruisband aan te brengen en de zg. 'karpoets', het typische zwart-oranje hoofddeksel van de Jeugdstorm, te vervangen door de ski-pet van de *Hitlerjugend*; de kaderleden zouden bovendien om de linkermouw onderaan een armband met de woorden '*Germanische Jugend*' krijgen. Kiessling stelde zijn gehoor ook in kennis van het feit, dat zijn afdeling nu veranderd was in een *Kriegseinsatzstab Germanische Jugend*,

(1) Zie nr. 593, noot 3.
(2) Verslag van bespreking op 15 sept. 1944 van Mussert met o.a. Damhof, Stroink, Siebel, NSB 33 j; rapport van Stroink 26 sept. 1944, NSB 33 i; Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(3) Doc. I Ph. E. Feenstra.

en dat daarin een onderafdeling *Sonderstab Niederlande* onder leiding van Hasewinkel was gevormd. Want: de nieuwe gast-leden kregen gelijke rechten, maar, vooral, gelijke plichten. Eerste zorg was het Jeugdstorm-bataljon. Deze bekendmakingen werden gedurig omlijst door eindeloze toespraken, dithyramben op de geniale Germaanse *Führer*, voor wiens rijk men zou strijden, en door een nieuw lied, tekst en muziek van W. Kiessling. Op twee Jeugdstorm-leiders na, die in het algemeen het enthousiasme van de anderen voor de gang van zaken niet schenen te delen, meldden alle aanwezigen zich voor het te vormen bataljon.[1]

Bij dit alles had Kiessling beweerd in overeenstemming met Van Geelkerken te handelen; de *Reichsjugendführung* nam de verantwoordelijkheid voor de Jeugdstorm in Duitsland op zich als *Treuhänder* van de Hoofdstormer. Dat was een formule, waar niemand in geloofde. Maar het leek de Duitsers van de *Reichsjugendführung* beter het radicalisme van de Jeugdstorm-rebellen iets af te remmen. De breuk met Van Geelkerken openlijk etaleren achtten zij niet opportuun. Evenmin, hetgeen de rebellerende Jeugdstorm-leiders wensten, een openlijke aankondiging van het uiteindelijke doel: de opheffing van de Jeugdstorm en de oprichting van een *Hitlerjugend Niederlande:* niet de al jaren oude *HJ Niederlande*, waarin voornamelijk de Duitse kinderen in Nederland georganiseerd waren, maar een geheel nieuwe *Germanische Hitlerjugend* in Nederland, waarin Nederlandse jongens (en meisjes) tot Germaanse strijders voor de *Führer* zouden worden opgekweekt.

Dit ideaal werd evenwel nog door de rebellen gedementeerd, toen zij het gebeurde trachtten te rechtvaardigen in *De Stormvlag*. De leiding van de Nederlandse jeugd was nu wel gekomen 'in onze handen .... namelijk in die van de revolutionnaire Nederlandsche nationaalsocialistische jeugd van Adolf Hitler', maar geruchten, dat de *Hitlerjugend* van plan was de Jeugdstorm te annexeren, waren 'uit de lucht gegrepen'; er hadden zich wel enige uniform-veranderingen voorgedaan, deels vanwege het gast-lidmaatschap van de *Hitlerjugend*, deels op grond van 'practische overwegingen', maar 'het blauwe hemd ... zal ook in de toekomst ons belangrijkste uniformonderdeel uitmaken'.[2]

Mussert en Van Geelkerken werden niet de dupe van deze verzekeringen. Wel maakten de in het blad gepubliceerde verklaringen en adhesiebetuigingen hun duidelijk, wie er allemaal bij de revolte betrokken waren. Wat er te Berlijn plaatsvond, konden zij bovendien ervaren van enige kaderleden van de Jeugdstorm (onder meer de hierboven genoemde twee weigeraars), die zich in Duitsland niet hadden laten pressen om mee te doen, en erin geslaagd waren om naar Nederland terug te keren. Te Assen vormde zich om Stroink heen een 'legaal' doch rudimentair hoofdkwartier: de Jeugdstormers, die sinds september in Nederland waren gebleven, waren immers merendeels oudere jongens die nu dienst deden in gewapende formaties. Aan de andere kant vertrok de *Befehlsstelle der Hitlerjugend Niederlande* in november naar Berlijn. Blomquist had inmiddels een taak gekregen in de *NSDAP* in Nederland, die thans de aanleg van versterkingen organiseerde.[3]

Zo voltrok de scheiding der geesten zich ook topografisch. Het was evenwel niet het revolterende Jeugdstorm-kader in Duitsland, maar Mussert, die de formele breuk forceerde. Op 14 november sprak hij een Landwacht-compagnie toe, die geheel uit Jeugdstormers bestond. Daarbij had hij het ook over de rebellerende Jeugdstorm-leiders, die zich in september voor de Landstorm hadden moeten aanmelden, 'doch liever hun huid in veiligheid stelden in Duitschland, deserteurs dus', bovendien 'meineedigen', en 'verraders'.[4] Het antwoord hierop was een pamflet van drie der rebellen, dat samen met *De Stormvlag* van 5 december werd verspreid. Over desertie, schreven de drie ondertekenaars onder meer, kon Mussert meepraten,

(1) Protocol 29 okt. met bijlagen; circulaire van H. A. Hasewinkel en Sj. Vos 9 nov. 1944, NSB 33 i; rapport van G. Schouten 10 nov. 1944, NSB 33 j; zie ook nr. 609 I.
(2) *De Stormvlag* 6 nov. 1944.
(3) R. Galette aan Alich 13 okt. 1944, NSDAP 51 III.
(4) *Vo Va* 24 nov. 1944.

'want ook hem wordt desertie verweten. In de eerste plaats, omdat hij in de Meidagen van 1940 – terwijl duizenden van zijn kameraden en kameraadskes, alsook zijn vrouw, gevankelijk werden weggevoerd – ditzelfde lot wist te ontgaan door zich verborgen te houden in een greppel bij een Gooische boerderij,'

en dan was er nog zijn grootspraak van juni 1944, toen hij aangekondigd had in geval van gevechtshandelingen in Nederland het uniform van eenvoudig soldaat der *Wehrmacht* aan te trekken[1] – welnu, de feiten waren, dat 'de leider der N.S.B. niet in weermachtsuniform zijn dienst als soldaat doet en hij niet in Utrecht, maar een flink stuk achter de IJssellinie – in Almelo – woont.'[2]

'De leider der NSB'; in de rest van het pamflet werd hij alleen als 'Mussert' aangeduid. Voor deze Jeugdstormers was hij geen Leider meer. Het was voor het eerst, dat Mussert in het openbaar zo persoonlijk werd aangevallen. Zelfs de Germaansche SS had zoiets tot nu toe zorgvuldig nagelaten. In het bijgaande nummer van *De Stormvlag* werd nu ook openlijk geschreven over een toekomstige *Hitlerjugend Niederlande*. Het blauwe hemd van de Jeugdstorm, een maand eerder nog als 'ons belangrijkste uniform-onderdeel' voor eens en altijd genoemd, diende thans ook te verdwijnen. De nieuwe Nederlandse Hitler-jeugd zou het bruine hemd van het enige en echte nationaalsocialisme van Adolf Hitler dragen.

Wat was nu de reactie van de Duitse autoriteiten in Nederland?

De heftige en openlijke aanval op Mussert ging hun wat te ver. De *SD* slaagde erin althans een deel van de oplaag van het pamflet en van het nummer van *De Stormvlag* in beslag te nemen. De schrijvers van het pamflet zweefde zelfs even een lichte straf boven het hoofd.[3]

Voor de gehele revolte hadden de bezettingsautoriteiten van het begin af weinig enthousiasme getoond, eerder het tegendeel. Ritterbusch had op 22 oktober een compromis tussen Blomquist en Van Geelkerken trachten te bereiken. Dat leek vergeefse moeite te zijn.[4] De Berlijnse manifestatie en de verdere ontwikkeling waren voor Seyss-Inquart en Ritterbusch geen reden tot groot-Germaanse vreugde, maar juist 'Anlass zu Besorgnissen'.[5] Rauter toonde bitter weinig zin om onder de Jeugdstormers in de Landstorm en de Landwacht voor een nog niet bestaand bataljon in de ver-afgelegen divisie '*Hitlerjugend*' te laten werven. Men mag aannemen, dat zijn bezwaren krachtig werden ondersteund door Van Geelkerken, die de Jeugdstorm-compagnie van de Landstorm bij elkaar wenste te houden, en ook de Jeugdstormers in de Landwacht in een aparte compagnie te Assen had geconcentreerd.[6] Zeer positief daarentegen sprak *Storm* zich op 1 december uit, hierin op dezelfde dag gesecondeerd door *De Waag*; het desbetreffende artikel was van de hand van Rost van Tonningen. De *SS-Vormingsbladen* hadden al in oktober, zonder de revolte met zoveel woorden te noemen, indirect hun steun eraan gegeven in de uitgave van een speciaal jeugdnummer onder de duidelijke titel: 'Een Volk, Een Rijk, Een Führer'.[7]

Het mag daarom merkwaardig lijken, dat de meeste bezwaren tegen de plannen van de rebellerende Jeugdstormers uitgingen van Feldmeijer: 'Hoewel het misschien niet gek is dat zooiets eens

(1) Zie nrs. 561 en 572.
(2) Pamflet 'Deserteurs? Meineedigen? Verraders? Musserts valse beschuldigingen. Ons antwoord!', NSB 33 i.
(3) Zie nr. 609, noten 3 en 4.
(4) Notitie over vergadering van Ritterbusch, Blomquist en Voss op 22 okt. 1944, NSDAP 51 II.
(5) Notitie over telefoongesprek van Blomquist 13 nov. 1944, NSDAP 51 II.
(6) Kiessling aan Axmann 2 nov. 1944, en id. 27 nov. 1944, NSDAP 51 II; zie voor de Jeugdstorm-compagnie van de Landwacht ook p. 398.
(7) *SS-Vormingsbladen* Zaaimaand (oktober) 1944.

gebeurt, kunnen wij het politisch gezien toch niet gebruiken,' schreef hij aan Heubel (die ook bezwaren had)[1]; tegenover Blomquist uitte hij allerlei onwezenlijke bedenkingen. Later was hij eerlijker, toen hij Blomquist zei, dat de Germaansche SS eigenlijk wat gekwetst was door het radicalisme van Quispel en zijn volgelingen, die zich nu plotseling als pioniers van de rijksgedachte voordeden.[2] Dat wilde zeggen: de Voorman vreesde, dat zijn imago als groot-Germaanse held en profeet bij uitstek werd aangetast. En niet ten onrechte; *De Stormvlag* noemde hem nauwelijks of niet, volgens Kiessling omdat het al in bredere kring bekend begon te worden, dat Feldmeijer zich andermans goederen had toegeëigend.[3]

Maar terwijl Feldmeijer nog bezig was met afbrekende kritiek, namen Seyss-Inquart en Rauter hun keer. De rijkscommissaris verklaarde eind november – vermoedelijk na eerder in de maand te Berlijn een bespreking met Axmann gehad te hebben – het geheel eens te zijn met de koers van de *Reichsjugendführung*.[4] Werving in Landstorm en Landwacht voor het Jeugdstorm-bataljon werd thans toegestaan. Mussert werd nu gedwongen mee te draaien. In de radio-rede, die hij op 15 december ter gelegenheid van de dertiende verjaardag van de NSB hield, sprak hij over het aandeel in de strijd van de heldhaftige Jeugdstormers in de *Waffen-SS*; zeer terloops merkte hij daarbij op, dat een Jeugdstorm-bataljon deel zou uitmaken van de divisie '*Hitlerjugend*'.[5]

Maar wat Mussert zei of wilde, ging er steeds minder toe doen. Het uiteenvallen van zijn beweging vond omstreeks de jaarwisseling een dramatisch hoogtepunt in het conflict met Van Geelkerken over de Landwacht.[6] Men zou zeggen, dat de merkwaardige driehoeksverhouding, die aldus dreigde te ontstaan tussen Mussert, Van Geelkerken en de groep-Quispel, de situatie voor de Duitsers zou compliceren. Het maakte voor hen de toestand juist eenvoudiger. Rauter wist, dat hij van de verbitterde Van Geelkerken die zijn gezag over de Landwacht wenste te handhaven en daarom gretig de hulpvaardig zij het niet belangeloos toegestoken hand van de SS aanvaardde, geen tegenstand te verwachten had. Waarom dan nu niet een *Germanische Hitlerjugend Niederlande* opgericht? Het restant van de Jeugdstorm in Nederland zou dan wel vanzelf uitsterven. Deze plotselinge voortvarendheid sprak niet alleen Blomquist en Axmann aan, maar ook Himmler, die zich tot nu toe geheel passief gehouden had. Rauters plan kreeg zijn goedkeuring. Ook Seyss-Inquart liet zich bepraten, naar wij vermoeden met weinig enthousiasme.[7] Kritiek kwam er van de revolterende Jeugdstormers zelf. Zij bleven strak op hun standpunt staan; eerst het Jeugdstorm-bataljon, daarna pas een Nederlandse *Hitlerjugend*. Het bruine hemd wilden zij eerst in de harde strijd aan het front verdienen.[8]

Al deze plannen van januari en februari 1945 doen uiterst onwezenlijk aan tegen de achtergrond van het ineenstortende Duitsland, waarin de geallieerden steeds meer doordrongen, en van het hongerende en leeggeplunderde Nederland, waar NSB en Jeugdstorm feitelijk al niet meer existeerden. Wat deed het er nog toe, dat Mussert tot opvolger van de ontslagen Hoofdstormer eerst Stroink wilde benoemen, en toen deze chef-staf van de Landwacht werd, een ander tot zijn gevolgmachtigde voor de Jeugdstorm benoemde? Of dat Blomquist iemand van de groep-Quispel als op-

(1) Feldmeijer aan Heubel 9 dec. 1944, Heubel aan Feldmeijer 19 dec. 1944, HSSPF 380 c.
(2) Feldmeijer aan Blomquist z.d., Kiessling aan Blomquist 24 nov. 1944, Blomquist aan Axmann 10 dec. 1944, NSDAP 51 II.
(3) Kiessling aan Axmann 27 nov. 1944, NSDAP 51 II. Vgl. p. 307 e.v.
(4) A.v.; de in noot 5 op p. 434 genoemde bron maakt melding van Seyss-Inquarts voornemen om op 15 november naar Berlijn te reizen teneinde een onderhoud met Axmann te hebben.
(5) Blomquist aan Axmann 12 dec. 1944, NSDAP 51 II; *VoVa* 15 dec. 1944.
(6) Zie p. 397, 398, 400.
(7) Zie nrs. 631 t/m 634 en de annotatie daarbij.
(8) Nr. 609 II; notitie van Hasewinkel 27 jan. 1945, NSDAP 51 II.

volger voorstelde?[1] Een man als Seyss-Inquart begreep heel goed, dat het nog maar een kwestie van korte tijd was, of er zou helemaal geen *Hitlerjugend*, geen SS, zelfs geen *Führer* en geen Duitsland meer zijn. Hij had tijdens een bezoek aan Hitler gedaan weten te krijgen, dat deze op 5 februari verordonneerde, dat de politieke koers in Nederland uitsluitend en alleen door de rijkscommissaris mocht worden bepaald.[2] Formeel was dat weliswaar nooit anders geweest, maar het bevel ging in ieder geval regelrecht tegen de geest van de *Anordnung* 54/42 in.[3] De bedoeling van Seyss-Inquart was in dit catastrofale stadium van de oorlog een zo zelfstandig mogelijk beleid te voeren. Een beleid, dat er op gericht was te redden wat er te redden viel. Dat betekende een voorzichtig pogen de 'overkant', verzet en geallieerden, te benaderen. In dat beleid paste distantie van alles wat met de SS, of in het algemeen met de radicalere verschijningsvormen van het nazi-dom te maken had.

Zo mag men misschien bij volslagen gebrek aan nadere aanwijzingen in het bronnenmateriaal, de achtergrond duiden van het feit, dat de rijkscommissaris op 16 maart elke poging om een *Germanische Jugend* (en enige andere hier niet relevante organisaties) in Nederland op te richten kortweg verbood.[4] Van enige tegenstand of protest is geen spoor te ontwaren. Maar toen lag Rauter al na een op hem gepleegde aanslag in het ziekenhuis, en Himmler had ook ernstiger zaken aan zijn hoofd. De Amerikanen waren de Rijn overgestoken, de Russen naderden Berlijn.

Nog moeilijker is het na te gaan, wat er inmiddels gebeurd was met de objecten van deze politieke twist, de leden van de Jeugdstorm en de niet-georganiseerde jongeren, die met de evacuatie der collaborateurs in Duitsland waren terechtgekomen.

Wij bepalen ons hier tot de mannelijke jeugd, en dan speciaal tot diegenen, die volgens de normen van de betrokken Duitse en Nederlandse leiders oud genoeg waren om voor het Jeugdstorm-bataljon te kunnen worden aangeworven, namelijk de jongens van zestien-en-een-half jaar en ouder - ook aan deze minimum-leeftijd hield men zich vaak niet. De anderen, jongere jongens en meisjes, kwamen grotendeels volgens plan terecht in de oorlogsindustrie, in de landbouw, of verrichtten allerminst ongevaarlijke werkzaamheden als *Flak-* of *Marinehelfer*. De *Gauleiter* van Oost-Hannover, die de NSB in de vluchtelingenkampen ondersteunde, beval aanvankelijk, dat alle jongens en meisjes tot veertien jaar bij hun ouders moesten blijven, maar gaf midden oktober zijn verzet op. Van zijn *Gau* werd toen bericht (maar de cijfers zijn onvolledig en ten dele ook onduidelijk), dat er 644 Nederlandse jongens en meisjes 'im Einsatz' waren, 138 echter niet; die waren blijkbaar gebleven bij hun ouders, die over het algemeen begrijpelijkerwijs weinig voor de 'Einsatz' voelden.[5]

Voor de weerbaar geachte mannelijke jeugd was een nog riskanter 'Einsatz' gedacht.

Eigenlijk was het ronselen voor krijgsdienst al begonnen op 5 september en de dagen daarna; niet door de groep-Quispel, maar door Van Geelkerken, niet in Duitsland, maar in het *Durchgangslager* Westerbork. Begrijpelijk is het leedvermaak van de daar nog aanwezige joden, toen de horde vluchtende collaborateurs met hun gezinnen op weg naar Duitsland er tijdelijk moesten vertoeven.[6] Voor Van Geelkerken bood deze pleisterplaats de gelegenheid om de Landstorm, waarvan onder

(1) Nr. 633; A. J. Reinders aan Mussert 28 febr. 1945, NSB 33 j.
(2) Nr. 650.
(3) Vgl. p. 420.
(4) Zie nr. 638, noot 2.
(5) Rapport z.d. van Hilde Wackernah, NSDAP 51 III; zij bericht, dat er in het geheel 670 meisjes en 1072 jongens van 14 tot 17 jaar in de bedoelde zin werkzaam waren. In welke gebieden, en van welke nationaliteit (mogelijk zijn Vlamingen en Walen meegerekend) is onduidelijk. Zo ook een uitspraak van een *HJ*-functionaris: 'Die Niederlande haben in den letzten Wochen bereits ein Kontingent von über 1000 Jungen gestellt.' (R. Galette aan Blomquist 10 okt. 1944, NSDAP 51 III).
(6) Presser, *Ondergang*, II, p. 305.

meer de Jeugdstorm-compagnie juist in deze dagen bij Hasselt in de strijd geworpen werd[1], en de Landwacht wat aan te vullen. De plaatsvervangend Leider, wiens gedrag in deze periode zacht gezegd wat onevenwichtig aandeed, dwong met enige handlangers de jongens en mannen van 15 tot 65 jaar, zoals een van hen na de oorlog vertelde:

'apart te gaan staan, ook al was dit tegen de uitdrukkelijke wil in van de betreffende personen, of de ouders van de jongens van 15 tot 21 jaar. Ik kan mij nog herinneren, en ik heb dit zelf ook gezien, dat een oude man, die de leeftijd van 65 jaar reeds bereikt had en niet bij diegene wilde gaan staan, die Landwachter moesten worden, door C. van Geelkerken met een stomp in die richting werd geduwd. Tengevolge hiervan kwam deze man te vallen en bleef bewusteloos liggen.'[2]

Eind oktober deden ongeveer 300 Jeugdstormers dienst in de Landstorm, ongeveer 200 in de Landwacht (voornamelijk in de ook daar gecreëerde aparte Jeugdstorm-compagnie) en een vijftigtal in het *Wachbataillon 3*. Zeer vele jongens trachtten te ontvluchten.[3]

Maar de Jeugdstormers, die over de grens aan Van Geelkerkens rekrutering ontsnapten, waren niet beter af. Wel een stuk slechter. De kaderleden van de groep-Quispel reisden de vluchtelingenkampen in Duitsland af met het bekende doel voor ogen: eerst de kinderen van de ouders scheiden en in aparte kampen plaatsen (hier en daar met de belofte van spoedige hereniging met de ouders), vervolgens ronselen. Sommige jongens, die geheel en al door de nazi-propaganda waren beïnvloed, lieten zich zonder meer aanwerven. Zeer vele andere waren niet bestand tegen de zware wissel, die men op hun eergevoel trok: zij waren, zo werd hun verteld, gast in Duitsland, zij moesten nu laten zien, dat zij tot minstens hetzelfde bereid waren als hun Duitse kameraden, zij moesten Duitsland hun dankbaarheid tonen door thans in de bres te springen, enzovoorts. Menigmaal hielpen deze praatjes niet voldoende. Dan kwamen de dreigementen. Een kaderlid van de Jeugdstorm, dat in Duitsland rondreisde (en weigerde met Quispel samen te werken) ving in totaal een vijftig jongens op, die de ronselkampen waren ontvlucht. Twee van hen vertelden hem, hoe hun groep in een zaal gebracht was 'met twee ingangen, waarvan een bestemd was voor hen, die zich meldden, de andere voor degenen die dit weigerden (deur der lafaards).'[4] Elders werd met het concentratiekamp gedreigd. De leeftijdsgrens werd soepel gehanteerd: de jongste jongens moesten *Flakhelfer* worden, maar vaak werden jongens van 15 jaar al geschikt bevonden voor dienst in het Jeugdstorm-bataljon.[5] Ondanks de pressie was er in alle kampen een aantal jongens, dat weigerde dienst te nemen. Blijkbaar was dat aantal niet zo klein; bericht wordt, dat in het *WE-Lager Seeblick* de druk zo groot was, dat slechts 20 van de 200 jongens durfden te weigeren. De kampleiding wist daar naar het schijnt ook niet goed raad mee. In sommige gevallen werden de weigeraars vier tot vijf weken lang kris-kras door Duitsland getransporteerd om tenslotte in een opleidingskamp van de *Organisation Speer* terecht te komen.[6] De ouders van enkele van deze jongens hadden indertijd de verzekering gekregen, dat hun kinderen gauw terug zouden komen; zij schreven tenslotte aan Mussert:[7]

'Leider, wij verzoeken U zoo mogelijk aan deze kinderroofmethodes een einde te maken en onze jongens weer onder onze hoede terug te brengen, niet alleen voor ons, maar in hoofdzaak met het oog op de toekomst der Beweging en van onze jongens, want uit de brieven welke wij van hen

(1) Zie p. 382.
(2) Verkl. Guldie, Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(3) Kiessling aan Axmann 2 nov. 1944, NSDAP 51 II; Verkl. Schröder, Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(4) Rapport van D. de Vries 31 dec. 1944, NSB 33 j.
(5) Verkl. De Wakker, Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(6) Van Zoest en Zwart aan Van Geelkerken 19 nov. 1944, NSB 152/803.
(7) Id. aan Mussert 7 jan. 1945, NSB 33 j.

ontvangen komt duidelijk naar voren, dat ze door hun ervaringen steeds meer antiDuitsch ja zelfs anti-Nat. Socialistisch worden.'

Onbekend is het aantal van degenen, die door Duitse jeugdleiders en door Quispel en zijn medestanders tenslotte tot dienstneming bij de *Waffen-SS* geprest werden. Men mag het zeker op een vier à vijfhonderd man schatten, maar dat het er meer zijn geweest, is allerminst uitgesloten. Niet meegerekend zijn dan nog zeer vele jongere jongens, die tot *Flakhelfer* werden opgeleid, een 200 bij Cheb (Duits: Eger) in Tsjechoslowakije, ongeveer 150 bij Burg in Sleeswijk-Holstein, is later beweerd. Te controleren vallen die getallen niet; mogelijk zijn er ook nog op andere plaatsen Nederlandse jongens als *Luftwaffe-* of *Marinehelfer* ingezet.[1]

Men krijgt evenwel de indruk, dat het nooit tot een werkelijk formeren van het Jeugdstormbataljon is gekomen. Op de vergadering van 28 en 29 oktober te Berlijn had Kiessling de aanwezigen te verstaan gegeven, dat de oprichting van het bataljon al in kannen en kruiken was. Na de manifestatie vertrok Quispel met enkele andere van de revolterende Jeugdstorm-functionarissen onmiddellijk naar de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz (dit plotselinge vertrek, en het feit, dat niet hij, maar Hasewinkel nu de leiding van de *Sonderstab Niederlande* kreeg, hing samen met het feit, dat de voormalige stafleider van de Jeugdstorm bij de andere kaderleden allerminst populair was).[2] Zo zou het komende bataljon ook een paar Nederlandse officieren krijgen. In april 1945 was Quispel echter nog steeds te Bad Tölz. De rest van het kader zou tot onderofficieren van het bataljon worden opgeleid; voor dat doel bevonden zij zich in december 1944 te Nienburg aan de Weser, waar een depot-eenheid van de SS-divisie '*Hitlerjugend*' gelegerd was.[3]

Maar toen bleek ook, dat het bataljon nog helemaal geen uitgemaakte zaak was. Hogere SS-instanties – het *SS-Hauptamt*, misschien ook het *SS-Führungshauptamt* – achtten het gewenst, dat jeugd-eenheden uit andere landen in de bestaande vrijwilligers-eenheden van die landen werden opgenomen; een Jeugdstorm-bataljon derhalve in de *SS-Freiw.-Pz.Gren.-Brigade* '*Nederland*' (in deze periode na de nederlaag aan de Narwa op terugtocht in Estland). Dat lag ook in de tot nu toe door de SS gevolgde lijn. Ook was het niet zeker, waar en in welk onderdeel de jongens zouden worden opgeleid. De depot-eenheid te Nienburg heette overvol te zijn. Er was ook sprake van een andere opleidingsbasis bij Lipnik (Duits: Leipnik) in Tsjechoslowakije. Daar werd inderdaad een groot aantal rekruten heengestuurd, maar tegen de jaarwisseling bleek nu weer, dat de opleiding zou plaatsvinden te Graz – de stad, waar het depot-bataljon van de brigade '*Nederland*' gelegerd was.

De indruk dringt zich op, dat een en ander voornamelijk is voortgekomen uit gebrek aan coördinatie, desorganisatie, kortom: chaos. Niet onbegrijpelijk gezien de tijd, waarin dit alles zich afspeelt, en misschien zijn daarom de honderden jeugdige Nederlanders wat aan de aandacht van de bevoegde instanties der *Waffen-SS* ontsnapt. Misschien ook niet. Een vijftien-jarige jongen, die in Lipnik was opgeleid, zei na de oorlog, dat hij met vele anderen inderdaad tegen de Russen was ingezet.[4]

In december 1942 had Hitler aan Mussert gezegd, dat veertien- en vijftien-jarige jongens niet te jong waren om voor de natie te sterven.[5] Blijkbaar was de SS van mening, dat buitenlandse jongens van die leeftijd evenmin te jong waren om te sterven teneinde de doodsstrijd van Hitlers rijk te verlengen.

(1) Een en ander op grond van de (nogal vage) na-oorlogse verklaringen in Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(2) Diverse na de oorlog afgelegde verklaringen in Doc. I Quispel.
(3) Rapport van D. de Vries 31 dec. 1944, NSB 33 j; Verkl. Ph. E. Feenstra.
(4) Protocol 29 okt.; Kiessling aan Axmann 2 nov. 1944 en notitie van Hasewinkel 27 jan. 1945, NSDAP 51 II; nr. 609 II; Verkl. Guldie, Doc. II Nat. Jeugdstorm.
(5) Nr. 275.

DOCUMENTEN

I. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN RAUTER[1]

Berlin, den 15.II.1935

LEBENSLAUF[2]

Rauter Hanns:

geboren: 4.11.1895 in Klagenfurt, Kärnten, Österreich;
Vater: Josef Rauter, Forstrat, geb. 1861 Eisenkappel, Kärnten;
Schulen: 5 Klassen Volksschule in Klagenfurt, 7 Klassen Realschule in Klagenfurt und Graz Abitur: 1912; 10 Semester Technische Hochschule Graz (Bau-Ing. Schule!)
ledig.

Als Kriegsfreiwilliger im Jahre 1914 zum Kärntner Gebirgs-Schützen-Reg.[3] Nr. 1 eingerückt. Isonzofront, Piavefront, Albanien, Na. Offizier der Armeegruppe Albanien. Im Oktober 1915 am Rhombon schwer verwundet (2 M.G. Schüsse im Oberschenkel – Fraktur – Verkürzung). Im Oktober 1916 obwohl Kriegsinvalid (35%) wieder Freiw. eingerückt. Von Oktober 1916 Feber 1918 in Albanien; Adj. des Bezirks-Kom. Djakova, organisierte

1 – (1) Als bronnen voor de geschiedenis van Oostenrijk tussen de twee wereldoorlogen zijn gebruikt: Heinrich Benedikt (uitg.): *Geschichte der Republik Österreich*, München-Wenen, 1954; Ulrich Eichstädt: *Von Dollfuss zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933–1938*, Wiesbaden, 1955; Jürgen Gehl: *Austria, Germany, and the Anschluss 1931–1938*, London, 1963; Franz Winkler: *Die Diktatur in Oesterreich*, Zürich, 1935; Bruce F. Pauley: *Hahnenschwanz und Hakenkreuz. Steirischer Heimatschutz und österreichischer Nationalsozialismus 1918–1934*, Wien-München-Zürich, 1972 (deze werken worden in de annotatie bij dit stuk in het algemeen niet verder aangehaald.) Bronnen voor Rauters levensgeschiedenis – en daarmee ook voor een boeiend stuk geschiedenis van het rechtse radicalisme in het Oostenrijk van die dagen – zijn: Rauters *Personalakt* in het BDC (P 1; het hier afgedrukte stuk is een van de vele documenten uit dat omvangrijke dossier); P 36, de *Personalakt* van Kammerhofer, sinds 1932 de leider van de *Steirische Heimatschutz*, met veel gegevens over het opgaan van dit weerkorps in de Oostenrijkse *NSDAP*; de gesprekken, na de oorlog met Rauter gevoerd door prof. mr. N. W. Posthumus en drs. L. de Jong van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (in Doc. I Rauter, hierna aan te duiden als Verkl. Rauter); tenslotte *Het Proces Rauter*, 's-Gravenhage, 1952. De centrale plaats, die Rauter in deze publicatie inneemt, en derhalve het belang van enige gegevens over zijn vroegere activiteiten mogen de wijdlopige annotatie bij dit stuk verontschuldigen. Zie voor zijn persoon p. 98 e.v.
(2) Rauter schrijft de gebruikelijke levensloop, verplicht bij bevordering tot *SS-Führer* (SS-officier), of opname in de SS in officiersrang. Uit de laatste zin van dit stuk blijkt reeds afdoende, dat de inlevering van het stuk hier wel een formaliteit achteraf is geweest.
(3) *Regiment*. De verdere, af en toe typisch Oostenrijkse afkortingen in dit stuk (men zie ook de lijst van afkortingen) betekenen:

M.G.	: Maschinengewehr	*Baone*:	Bataillone
Na.	: Nachrichten	*HW*	: Heimwehr
Komp.	: Kompanie	*Org.*	: Organisation
Kav.	: Kavallerie	*Gend.*	Gendarmerie
Dion	: Division		

die 'Freiw. Albanen Truppe' – Feber 1918 – September 1918 Piavefront als Komp. Führer im Geb. Schützenreg. Nr. 1; September 1918 – November 1918 Na. Offizier bei der Armeegruppe Albanien. 2. Verwundung: Schulterschuss. Rückzugskämpfe beim Zusammenbruch bei der 9. Kav. Trupp. Dion; – letzte Charge: Oberleutnant i.d.R.

Nach dem Zusammenbruch bildete sich in Graz die Studentenwehr, ein freicorpsähnliches Gebilde, dem ich sofort beitrat. Als Komp. Führer führte ich am 19. Feber 1919 eine Abteilung am Murplatz in Graz, die in schwere Kämpfe mit der Kommune[4] geriet, wobei es 14 Tote und 70 Verwundete gab. Einige Wochen darauf organisierte ich als Führer der Grazer Studentenschaft einen freiwilligen Arbeitsdienst beider Grazer Hochschulen im weststeirischen Kohlenrevier. Jeden Sonntag arbeiteten wir an die 400 Mann im Kohlenrevier und überbrückten die Kluft, die zwischen Arbeiter und Studenten aus den Februar-Kämpfen heraus entstand. Als die Kärntner Kämpfe[5] ausbrachen, rief ich mit einigen Kameraden die Grazer und Leobener Studenten auf. Mit 2 Baonen beteiligten wir uns an den Kärntner-Kämpfen.[6] Nach den Kärntner Kämpfen führte ich die beiden steyrischen Studentenlegionen als Abstimmungsterrorgruppe im Abstimmungsgebiet.[7]

Im Mai 1921 führte ich die steierische Legion nach Oberschlesien[8], wo wir militärisch uns dem Freicorps Oberland[9] anschlossen (Römer – Hauptm. Österreicher!).[10] Im Juli 1921

(4) *Kommune*: deze term wordt door Rauter en andere nationaal-socialisten vaak gebruikt om communisten en in het algemeen links-revolutionaire lieden mee aan te duiden.

(5) Na de eerste wereldoorlog eiste Joegoslavië het zuidelijke deel van Karinthië, waar de bevolking gedeeltelijk Sloveens was, op. Het Duits-sprekende deel van de bevolking verzette zich met de wapenen tegen de indringers. Het geïmproviseerde leger werd gesteund door lokale vrijkorpsen, waarvan het trouwens nauwelijks te onderscheiden was, en door vrijkorpsen uit andere delen van Oostenrijk. Op de vredesconferentie van Saint-Germain-en-Laye in 1920 werd beslist, dat in het omstreden gebied een volksstemming zou plaatsvinden.

(6) Het aandeel van deze studentenvrijkorpsen is volgens een bepaalde auteur sterk overschat. Zij bleven slechts acht dagen in het omstreden gebied, in een periode, dat er niets van beslissende betekenis voorviel (Erwin Steinböck: *Die Volkswehr in Kärnten unter Berücksichtigung des Einsatzes der Freiwilligenverbände*, Wien – Graz, 1963, p. 64, 65). Na de oorlog beweerde Rauter echter een groot aandeel in de 'bevrijding' van Karinthië te hebben gehad: 'Einen Monat haben wir sehr harte Kämpfe geführt, wir nahmen ganz Kärnten ein, und haben es gehalten.' (Verkl. Rauter I, p. 3).

(7) Van beide zijden werd voor de volksstemming druk op de bevolking van Zuid-Karinthië uitgeoefend. Het resultaat was, dat 59% de wens te kennen gaf bij Oostenrijk te blijven, en 41% zich voor aansluiting bij Joegoslavië uitsprak.

(8) De situatie hier was te vergelijken met die in Karinthië. Het vredesverdrag van Versailles voorzag in een volksstemming, die in maart 1921 plaatsvond en gunstig voor Duitsland verliep: ongeveer 707.000 stemmen voor aansluiting bij Duitsland, 479.000 voor aansluiting bij Polen. Het bleek moeilijk de grens zo te trekken, dat iedere afzonderlijke gemeente bij het land kwam, waarvoor zij in meerderheid gestemd had. Begin mei vielen Poolse ongeregelde troepen Opper-Silezië binnen, en raakten slaags met Duitse vrijkorpsen. In juni wisten de geallieerden een wapenstilstand te bewerkstelligen, en in oktober 1921 werd de definitieve grens door een Volkenbondscommissie vastgesteld. (Erich Eyck: *Geschichte der Weimarer Republik*, Erlenbach-Zürich – Stuttgart, 1954, I, p. 259–260; Otto Braun: *Von Weimar zu Hitler*, New York, 1940, p. 117).

(9) Eén van de meest actieve en militair sterkste vrijkorpsen van Duitsland; het zwaartepunt lag in het noorden van Beieren. *Oberland* had een groot aandeel in het terugslaan van Poolse vrijscharen in Silezië. De chef van het vrijkorps, later *Bund Oberland* genoemd, kapitein Beppo Römer, werd eerst door Hitlers beweging aangetrokken, maar raakte later in een 'linkse' oppositie tegenover Hitler (zie b.v. Hanns Hubert Hofmann: *Der Hitlerputsch. Krisenjahre deutscher Geschichte 1920–1924*, München, 1961, p. 42, 92).

(10) Eigennaam van een vrijkorps-officier.

kehrten wir wieder nach Graz zurück. Als ungarische Banden ins Burgenland einfielen[11], riefen Hauptm. a.D. Dr. Ernst Gruber (dzt. Osaf!)[12] und ich die gesamten österreichischen Freicorps auf. An den Putsch-Besprechungen im Jahre 1933 (Glass,[a] Ad. Hitler) nahm ich in Berlin und München mehrmals teil.[13]

Bei der Gründung des 'Steierischen Heimatschutzes'[14] nahm ich als Führer der nat. Studenten-Baone führend Anteil. Im Gegensatze zu den übrigen HW-Verbänden wurde der 'Steierische Heimatschutz' auf antisemitische Basis gestellt. Die Standarten trugen das Hakenkreuz und die Farben schwarz-weiss-rot. Kampf gegen Marxismus, bürgerliche Demokratie, Schaffung eines autoritären Staates und der Anschluss an das Reich waren die Kampfziele. Den Mitgliedern wurde verboten, einer marxistischen oder bürgerlichen

(11) De rivier de Leitha vormde de grens tussen het Hongaarse en het Oostenrijkse deel van de Habsburgse monarchie, zoals die sinds 1867 geconstitueerd was. Na de eerste wereldoorlog eiste Oostenrijk op grond van het nationaliteitsprincipe een in Hongarije gelegen landstreek met een Duits-sprekende bevolking op; deze streek ging men aanduiden als het zg. 'Burgenland'. Bij de vredesverdragen van Saint-Germain-en-Laye en Trianon werden de Oostenrijkse aanspraken erkend. Hongarije legde zich hierbij niet neer, met het gevolg, dat ook hier een lokale oorlog ontstond tussen Oostenrijkse en Hongaarse militaire formaties en vrijscharen. Tenslotte kreeg Oostenrijk het grootste deel van het omstreden gebied, de belangrijke plaats Ödenburg met omgeving bleef echter door middel van een volksstemming bij Hongarije.

(12) In het algemeen: *Oberster SA-Führer* (te vgl. met *Reichsführer-SS*), hier echter kennelijk: *Oberste SA-Führung*.

(a) Oorspr. getypt: 'Glass'; 'G' met de hand verbeterd – vermoedelijk door Rauter – in 'C'.

(13) Rauters mededelingen zijn vaak òf onduidelijk, òf kennelijk overdreven (vgl. noot 6) en niet zelden zijn deze eigenschappen gecombineerd. De verhalen, die hij na de oorlog tegenover medewerkers van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie vertelde, wijken zeer vaak van het hier beschrevene af, hoewel zij wel aan dezelfde euvelen lijden. Zo beweerde hij na de oorlog, dat zijn optreden in Graz, Karinthië, enz. op verzoek van de landsregeringen of van de bondsregering van Oostenrijk zou zijn geschied, terwijl hij hier eigen initiatief suggereert (Verkl. Rauter I, p. 1, 2, 3). In hoeverre zijn werkelijke rol in de Oostenrijkse vrijkorpsbeweging met het hier beschrevene overeenkomt, zij bij gebrek aan nauwkeurige controle vaak in het midden gelaten.

Wat hij met de 'Putsch-Besprechungen' in 1933 bedoelt, is niet duidelijk. In ieder geval is het jaartal een verschrijving. Rauters mededeling kan slaan op het nazi-komplot tegen Dollfuss in 1934, waarbij een Oostenrijkse *SS-Führer* Fridolin Glass betrokken was; een rol van Rauter in deze affaire zou nog enigszins mogelijk zijn. De plaatsing van dit gegeven in het stuk en de verbetering van de naam Glass in Class (zie noot a) zouden evenwel wijzen in de richting van de zg. *Hitler-Putsch* in 1923 in München, waarbij de Duitser Heinrich Class een belangrijke rol speelde (zie Hofmann, *Hitlerputsch*, p. 79 e.v.); deelname van Rauter aan deze revolte is echter bepaald onwaarschijnlijk. Na de oorlog verklaarde Rauter, dat hij Hitler in april 1921 had ontmoet, toen hij op doortocht was naar Silezië; sindsdien had hij Hitler voor de *Machtübernahme* in Duitsland – als wij op zijn na-oorlogse verklaringen mogen blijven afgaan – blijkbaar slechts in 1926 en 1929 weer ontmoet. Over besprekingen inzake een *Putsch* geen woord, hoewel Rauter weinig reden meer had om zoiets te verzwijgen (Verkl. Rauter I, p. 3, 4, 11). De in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie aanwezige literatuur vermeldt inzake beide *Putsch*-pogingen niets over Rauter. In zijn zeer volumineuze *Personalakt* (zijn 'SS-papieren', P. 1: 5619-5836) is behalve zijn bewering in het hier afgedrukte stuk verder geen enkele aanwijzing te vinden. Men bedenke, dat dit stuk de verlening van een tamelijk hoge SS-rang aan hem moest rechtvaardigen, voldoende motief voor een verfraaiing van zijn politieke verleden.

(14) Na de eerste wereldoorlog vormden zich in Oostenrijk weerkorpsen onder de namen *Heimwehr*, *Heimatwehr*, *Heimatschutz*, enz. Deze vrijscharen stelden zich tot taak de – naar hun mening – vreemde indringers op vaderlandse bodem (met name in Karinthië, Burgenland) uit het land te jagen, en in het algemeen de 'orde' te handhaven; later richtten de *Heimwehr*-formaties zich dan ook tegen stakingen en massademonstraties van arbeiderszijde. Het zal de lezer weinig verbazen te vernemen, dat deze

Partei anzugehören. Im November 1922 trat der Obersteierische Heimatschutz das erste Mal in Waffen dem damals übermächtigen Republikanischen Schutzbund[15] gegenüber. Das erste Mal gelang es, Rot niederzuringen. Seit dem Herbst 1921 war ich als Stabschef des 'Steierischen Heimatschutzes' tätig.

Das zweite grosse Aufgebot erfolgte im Juli 1927. Damals führte ich selbst 2 Jägerbaone und drang mit ihnen in's Industrie-Gebiet vor. Die Wiener-Führung des Austromarxismus musste die rote Revolte[16] liquidieren. In unerhörtem Angriff wurde das ganze obersteierische, niederösterreichische und Wiener Industrie-Gebiet durchorganisiert. Eine Kampfversammlung jagte die andere. Unzählige Zusammenstösse, hunderte von Verwundeten sind die Zeugen dieses Kampfes.

weerkorpsen sterk rechts en autoritair georiënteerd waren. Het anti-marxistische en anti-democratische element – in feite het enige geloofspunt, dat alle *Heimwehr*-formaties gemeen hadden – trad steeds duidelijker op de voorgrond.

In 1927 kwam er een soort overkoepeling tot stand tussen de weerkorpsen; de *Heimwehr* werd steeds belangrijker als politieke factor. Na 1930 daalde haar invloed echter weer als gevolg van de zeer losse samenhang op organisatorisch en ideologisch gebied en van de heftige rivaliteiten tussen de leiders (met name de algemene leider Starhemberg en de Weense leider Fey; zie ook noten 21, 24 en 34). De *Heimwehr* dreigde uit elkaar te vallen; het klerikaal-fascistisch georiënteerde deel verenigde zich met de christelijk-sociale partij in het *Vaterländische Front* van bondskanselier Dollfuss, die bezig was Oostenrijk in een autoritaire en corporatieve staat om te vormen. Een ander deel, meer extreem, nog meer groot-Duits en antisemitisch dan de rest, kwam in nationaal-socialistisch vaarwater terecht, vooral de *Stei(e)rische Heimatschutz*.

Dit weerkorps uit Stiermarken, waarbij Rauter zich aansloot, ging al bij de oprichting in 1919 uit van denkbeelden, die zeer goed bij de nazi-ideologie aansloten. De extreme nationalistische en anti-klerikale tendenzen in de hele *Heimwehr*-beweging vallen juist terug te voeren op de grote invloed van deze strijdbond, die bij tijd en wijle de sleutelposities in de *Bundesführung* van de *Heimwehr* dreigde te bezetten (zie verderop in dit stuk). Hun streven mislukte echter. Eind 1931, na de mislukte staatsgreep van de leider Pfrimer (zie noot 17), sloot de *Steirische Heimatschutz* een bondgenootschap af met de Oostenrijkse *NSDAP*; het samengaan verliep echter niet zonder strubbelingen en het bondgenootschap moest later worden hernieuwd. Toen beide organisaties in 1933 waren verboden, besloten de leiders tot een fusie (zie noot 33), die in 1934 zijn beslag kreeg, en een opgaan van het Stiermarkense weerkorps in de *NSDAP* betekende.

Het semi-fascistische Oostenrijkse regime had echter niet alleen te maken met de felle tegenstand van de socialisten ter linkerzijde en de hele of halve nazi's ter rechterzijde, maar ondervond tevens het klerikaal-fascistische deel van de *Heimwehr* onder Starhemberg meer als rivaal dan als bondgenoot. Het verval van de *Heimwehr* gaf in 1936 de bondskanselier Schussnigg tenslotte de gelegenheid om de beweging te verbieden.

(15) De weerbaarheidsorganisatie van de Oostenrijkse socialistische partij, in 1923 definitief gevormd, in eerste instantie als reactie op de *Heimwehr*-formaties. Het doel was de Oostenrijkse republiek – die beschouwd werd als een belangrijk succes van de arbeidersklasse in de klassenstrijd – te beschermen tegen bedreigingen van rechts en pogingen tot restauratie van de Habsburgers. Het kwam uiteraard vaak tot heftige gevechten tussen de *Schutzbund* en *Heimwehr*-korpsen (zie ook: Pauley, *Hahnenschwanz und Hakenkreuz*, p. 43). Dergelijke botsingen verschaften de bondskanselier Dollfuss aanleiding om in april 1933 de *Republikanische Schutzbund* te verbieden; nog geen twee maanden later werd de sociaal-democratische partij verboden. Het waren slechts étappes op de weg van Dollfuss naar een autoritaire 'standenstaat'.

(16) Begin 1927 waren bij een botsing tussen links en rechts enige doden gevallen. Leden van een monarchistische oud-strijdersbond, die hiervoor verantwoordelijk waren, werden in juli van dat jaar door een Weense jury vrijgesproken. Het gevolg was een heftige socialistische massademonstratie in Wenen – waarbij het paleis van justitie in vlammen opging – een verkeersstaking, en bloedige repressie van de regering, geholpen door de *Heimwehr*, die vooral in de provincie de socialistische beweging neersloeg.

Mit dem Führer Ad. Hitler fand im Mai 1927 eine Aussprache in Freilassing statt, an der Dr. Pfrimer[17], Gend. Major v. Meyszner[18] und ich teilnahmen. Seit diesem Tage bestanden zwischen reichsdeutscher NSDAP und dem 'Steierischen Heimatschutz' gute Beziehungen. Der damalige Führer der SA-Obergruppenführer Pfeffer[19] unterstellte zweimal die SA von Steiermark und Kärnten dem 'Steierischen Heimatschutz'. Auch Gregor Strasser[20] weilte damals, wenn er in Österreich war, auch immer bei den Führern des 'Steierischen Heimatschutzes'.

Im Jahre 1929 wurde der Führer des 'Steierischen Heimatschutzes' Dr. Pfrimer 2. Bundesführer, gleichberechtigt mit dem 1. Bundesführer und ich 2. Bundesstabsleiter. Der Kampf um eine neue Verfassung, bei dem der Heimatschutz Träger des Angriffes war, erschütterte ganz Österreich. Der grosse Wiener-Neustädter-Aufmarsch, den ich als Org. Leiter führte, war ein Zeichen der Stärke des 'Steierischen Heimatschutzes'. Mit dem Gend. Major v. Meyszner verschleppten wir an die 20.000 Gewehre und 400 MG aus staatlichen Kasernen und bewaffneten den 'Steierischen Heimatschutz'.

Im Juli 1930 wurde ich 1. Bundesstabschef der Heimatschutzverbände. Major Fey, Raab, Dr. Steidle mit ihrem klero-faschistischen Anhang wurden ausgeschlossen[21], die

(17) Dr. Walter Pfrimer, geboren 1881; advocaat te Judenburg (Stiermarken). Eén van de oprichters en eerste leider van de *Steirische Heimatschutz*. In 1930 plaatsvervangend leider van de gehele Oostenrijkse *Heimwehr*; Rauter werd plaatsvervangend stafchef (zie volgende alinea). Toen de leider Starhemberg zich in 1931 – tijdelijk – had moeten terugtrekken, nam Pfrimer diens plaats in. Hij maakte hiervan gebruik door in september 1931 in Stiermarken een staatsgreep door middel van de *Heimwehr* te wagen. Het werd een volslagen mislukking; alleen de *Steirische Heimatschutz* was hem gevolgd, en de *Republikanische Schutzbund* had onmiddellijk gewapend verzet geboden. Pfrimer en zijn medestanders, waaronder Rauter (zie noot 25), werden gearresteerd, maar door een jury te Graz vrijgesproken. Wellicht onder de druk van de publieke opinie; Rauter zei na de oorlog: 'Der Freispruch war juristisch unbegründet, aber es war der Wille des Volkes.' (Verkl. Rauter I, p. 10). Hierna scheidde Pfrimer zich van de *Steirische Heimatschutz* af, en stichtte een eigen, onbelangrijke organisatie. Starhemberg nam weer de leiding van de *Heimwehr* op zich.

(18) August (*Edler* von) Meyszner, geb. 3 aug. 1886 te Graz. Zijn levensloop vertoont enige treffende overeenkomsten met die van Rauter. Zeer in het kort is zijn carrière als volgt: beroepsofficier in leger en politie van Oostenrijk-Hongarije. Na 1918 politiemajoor te Judenburg; medestichter van de *Steirische Heimatschutz*; doet mee aan de mislukte rechtse staatsgrepen in 1927 en 1934. Pas na de laatste *Putsch* ontslagen uit staatsdienst. Vlucht naar Duitsland, maakt daar carrière in SS en *Ordnungspolizei*; o.a. 1939 *KdO* in Moravië; 1940–1942 *BdO* Noorwegen; 1942–1944 *Höherer SSuPF* Servië; tenslotte *Generalinspekteur der Gendarmerie*. In 1946 in Joegoslavië ter dood veroordeeld en opgehangen (*Who's Who in Germ.* II; *SS-Dienstaltersliste* 1944; Folttmann, *Opfergang*, p. 130).

(19) Pfeffer von Salomon, van 1926 tot 1930 *Oberster SA-Führer*.

(20) Gregor Strasser, de bekende opponent van Hitler in de tijd vlak voor de *Machtübernahme*, in 1934 tegelijk met Röhm c.s. vermoord, was van 1925 tot 1928 propagandaleider en van 1928 tot 1932 organisatieleider van de *NSDAP*.

(21) Emil Fey was de belangrijkste figuur uit de Weense *Heimwehr*. Bekleedde van 1932 tot 1934 portefeuilles voor nationale veiligheid; daarbij een tijdlang vice-kanselier. Hij was één van Starhembergs bitterste rivalen. Julius Raab, christelijk-sociaal politicus – na de tweede wereldoorlog voorzitter en fractieleider van de *Oesterreichische Volkspartei* en in 1953 bondskanselier – speelde een rol in de *Heimwehr* van *Niederoesterreich*. De advocaat Dr. Richard Steidle was de oprichter van de eerste weerorganisatie in Oostenrijk, de *Tiroler Heimatwehr*. Van 1927 tot 1930 was hij de (eerste) bondsleider van de gehele Oostenrijkse *Heimwehr*; in deze functie speelden noch hij, noch Pfrimer echter de rol, die Starhemberg in de dertiger jaren zou spelen; toen echter was de *Heimwehr*-beweging reeds in verval geraakt.

De weergave van Rauter is ook hier vereenvoudigd, overdreven en onvolledig; van royement of iets dergelijks van Fey of Steidle is niets bekend; in de sterk confederaal opgebouwde *Heimwehr* trouwens

gesamte Bewegung sollte damals nach dem Muster des 'Steierischen Heimatschutzes' reorganisiert werden.

Im September 1931 erfolgte der Dr. Pfrimer-Putsch[22], der leider veranlasst durch Grafen Lamberg[23], mitten aus den Vorbereitungen heraus hinter dem Rücken seines Stabes, losschlug. Trotz allen Versuchen, die Aktion dennoch zum Ziele zu führen, scheiterte sie, da Fürst Starhemberg[24] uns in den Rücken fiel. Kerker, Hochverratsverfahren, Prozess, Liquidation des Putsches und seiner Folgen schalteten den 'Steierischen Heimatschutz' aus.[25] Er konnte sich in der Gesamtbewegung nicht mehr durchsetzen. Starhemberg nahm wieder Dr. Steidle und Fey auf, verbündete sich mit Mussolini und Seipel[26] und begann jene politische Entwicklung einzuleiten, die heute aufscheint.[27]

een praktische onmogelijkheid. Wat er wel gebeurde, was het gedwongen terugtrekken van de klerikaal-fascistische, met de christelijk-sociale regeringspartij verbonden leidersgroep uit de leiding. Starhemberg wist door een intrige het leiderschap te verwerven, maar moest Pfrimer als plaatsvervanger, en Rauter als stafchef accepteren. Het leiderschap van Starhemberg wordt hier door Rauter verzwegen, vermoedelijk in verband met de kort daarop aan het daglicht tredende tegenstelling tussen de extremisten van de *Steirische Heimatschutz* en Starhemberg (zie voor hem noot 24).

(22) Zie noot 17.

(23) Een Duitser, die tijdelijk Rauter als voornaamste adviseur van Pfrimer wist te verdringen. Rauter was als andere prominente leden van de *Heimatschutz* tegen een staatsgreep, maar Pfrimer ging op het advies van Lamberg af.

(24) Ernst Rüdiger *Fürst* von Starhemberg, geb. 10 mei 1899 te Eferding. Evenals Rauter had hij in de eerste wereldoorlog gevochten, en daarna meegestreden met vrijkorpsen, o.a. met *Oberland* in Silezië. Hij werd een van de leiders van de *Oberoesterreichische Heimatwehr*; van 1930 tot 1936 leider van de gehele Oostenrijkse *Heimwehr*, met een korte onderbreking in 1931, toen hij door Pfrimer werd vervangen. In 1930 enige maanden minister van binnenlandse zaken; van mei 1934 tot mei 1936 vice-kanselier. Starhemberg trachtte een zelfstandige politiek te voeren; zoals bij meerdere Oostenrijkse politici in deze tijd het geval was, valt er in die politiek weinig vaste lijn te bespeuren, maar wel een voortdurend opportunistisch geïntrigeer met of tegen de christelijk-sociale leidsmannen, de nazi's, andere *Heimwehr*-leiders – met name Fey – enz. Financiëel werd hij steeds meer afhankelijk van Italië, waardoor hij onder invloed van Mussolini kwam te staan. In 1936 werd hij door bondskanselier Schussnigg uit de regering gezet; korte tijd later werd de reeds gedesintegreerde *Heimwehr* verboden.

(25) Tot de aangeklaagden behoorden behalve Pfrimer ook de hierna te noemen Kammerhofer (zie voor hem noot 38) en Rauter zelf, die een preponderante rol in de *Putsch* speelde: een dag lang bedreigde hij met sterke vrijkorps-krachten uit Stiermarken de stad Graz (Winkler, *Diktatur in Oesterreich*, p. 36, 37; Franz Langoth: *Kampf um Österreich*, Wels, 1951, p. 84; Verkl. Rauter I, p. 10; bevestiging in een beoordeling van Rauter door zijn chef Rodenbücher in 1935, P 1 : 5643). Merkwaardig is het, dat Rauter zijn eigen rol hier omzeilt, misschien vanwege het amateuristische van de staatsgreep en het lichtelijk schertsmatige van het ééndagsbeleg van Graz. Volgens Pauley, *Hahnenschwanz und Hakenkreuz*, p. 144–145, was Rauter na de mislukte *Putsch* zelfs enige tijd de feitelijke leider van de *Steirische Heimatschutz*. Rauters terughoudendheid in dit stuk moet men bepaald niet zien als uiting van bescheidenheid, doch veeleer van besef van het feit, dat de formatie, ook in politiek opzicht en in haar verhouding tot de Oostenrijkse nationaal-socialisten (zie ook noot 33) jammerlijk had gefaald.

(26) *Dr.* Ignaz Seipel, geb. 19 juli 1876 te Wenen. Priester, hoogleraar in de moraaltheologie en christelijk-sociaal politicus. In het laatste keizerlijke kabinet in 1918 minister van sociale zaken; sinds 1921 leider van de christelijk-sociale partij. Bondskanselier van 1922 tot 1924 en van 1926 tot 1929, in 1930 enige tijd minister van buitenlandse zaken. In 1932 overleden.

(27) Nadat Hitler in 1933 aan de macht was gekomen, zocht de Oostenrijkse regering steun bij Italië om te verhinderen, dat Duitsland Oostenrijk zou gaan inlijven. Starhemberg verbond zich steeds meer met de regering. Tegen bepaalde voorstellen en beweringen van hem aan de *Heimatschutz* opponeerde Rauter, daar 'jegliches Vertrauen in die Versicherungen Starhembergs fehle' (citaat bij Winkler, *Diktatur in Oesterreich*, p. 38).

Im November 1931 schloss Pg. Habicht[28], Meyszner und ich die 1. Kampfgemeinschaft mit der NSDAP, die ein gewaltiges Erstarken der NSDAP einleitete. Noch einmal marschierte der 'Steierische Heimatschutz' mit all' seinen Jägerbaonen in Graz auf. Es war ein Kampfaufmarsch gegen Starhembergs-Politik. 20.000 Mann Sturmformationen zogen durch Graz.

Das ganze Jahr 1932 war erfüllt von Kämpfen gegen das Lausanner-Abkommen[29], Kreditanstaltsskandal[30] und Starhemberg. Im Frühjahr 1933 wurde zwischen NSDAP und 'Steierischem Heimatschutz' das 2. Kampfgemeinschaftsabkommen abgeschlossen, das die Überführung einleitete. Grossdeutsche Volkspartei und andere völkische Verbände wurden in die nationalsozialistische Front gezwungen.[31] Am 19. Juni 1933 erfolgte die Auflösung des 'Steierischen Heimatschutzes' und der NSDAP. Die Ausweisung des Pg. Habicht und die Verlegung der Landesleitung nach München.[32] Als Stabschef des 'Deutsch-

(28) Theo Habicht, geboren 4 april 1898 te Wiesbaden; Rijksduitser; *NSDAP*-functionaris. Sinds 1931 belast met de reorganisatie, en het volgende jaar met de leiding van de Oostenrijkse *NSDAP*, die zich in 1926 aan Hitlers leiding had onderworpen. De Oostenrijkse *NSDAP* en haar formaties golden dan ook als integrerende onderdelen van de Duitse partij. Habicht had echter ook te maken met rivalen binnen de eigen groep, o.a. de Oostenrijkse *SA-Obergruppenführer* Reschny (zie voor hem noot 34). In 1933 werd Habicht, voorstander van een harde, compromisloze koers, door de Oostenrijkse regering uitgewezen. De leiding van de Oostenrijkse partij verplaatste zich nu naar München, waar na het verbod van de partij in hetzelfde jaar duizenden Oostenrijkers een toevlucht vonden. Na de mislukking van de nazi-*Putsch* in juli 1934, waarbij Dollfuss werd vermoord, werd Habicht van zijn post ontheven en de *Landesleitung der NSDAP* voor Oostenrijk te München opgeheven. (Behalve de in noot 1 genoemde bronnen ook: *Grossd. Reichstag*.)

(29) Oostenrijk raakte in deze tijd in een zware financiële en economische crisis, onder meer door de debacle van de *Creditanstalt* (zie volgende noot). In juli 1932 wist de nieuwe bondskanselier Dollfuss te Lausanne een lening onder auspiciën van de Volkenbond te verkrijgen, maar moest in ruil daarvoor een zekere controle van de Volkenbond over de Oostenrijkse financiën aanvaarden. Bovendien moest Oostenrijk toezeggen, dat het zich zou houden aan de protocollen van Genève van 1922, hetgeen betekende, dat het elke gedachte aan een *Anschluss* bij Duitsland moest opgeven; zelfs het plan voor een douane-unie met Duitsland moest men laten varen. De overeenkomst van Lausanne stuitte op hevig verzet bij de rechtse, groot-Duits voelende oppositie. Met slechts één stem meerderheid werd het verdrag door het Oostenrijkse parlement geratificeerd. De ironie der geschiedenis wilde, dat de Volkenbond in Wenen vertegenwoordigd werd door Rost van Tonningen, die zich daar juist tot het nationaal-socialisme zou bekeren (in feite was de controle van de Volkenbond, ter plaatse door Rost uitgeoefend, reeds in september 1931 in werking getreden; zie *Corresp. Rost*, p. 22, en nrs. 13 en 14).

(30) In juni 1931 bleek de Oostenrijkse *Creditanstalt*, waarvan een groot deel van de Oostenrijkse industrie afhankelijk was, een enorm tekort te hebben, in eerste instantie door een foutief beleid van de directie; de diepere oorzaken moet men wel zoeken in de wereldcrisis en in het feit, dat de Habsburgmonarchie als economische eenheid uit elkaar was gevallen. De ineenstorting van de *Creditanstalt* groeide uit tot een politiek schandaal, dat de val van de regering veroorzaakte en bijdroeg tot de verscherping van de politieke atmosfeer, zoals zich dat een paar maanden later uitte in de Pfrimer-*Putsch*.

(31) De *Machtübernahme* van Hitler in Duitsland markeerde de fronten in Oostenrijk: de twee grote partijen, de christelijk-socialen en de sociaal-democraten, schrapten de eis tot *Anschluss* bij Duitsland uit hun partijprogramma's; ook het grootste deel van de *Heimwehr* voelde niets voor aansluiting bij een nationaal-socialistisch Duitsland. Die partijen en groepen echter, voor wie de *Anschluss* het centrale punt was, zoals de *Grossdeutsche Volkspartei*, of die verder ideologisch zich met de nazi's verwant voelden, zoals de *Steirische Heimatschutz*, werden in snel tempo door de nazi's opgezogen.

(32) Deze zin moet kennelijk aangevuld worden met: 'hadden kort daarvoor plaatsgevonden' of iets dergelijks. De Oostenrijkse regering had op 12 juni tijdens een periode van nazi-terreur door middel van bom-aanslagen e.d. Habicht gearresteerd en over de grens gezet, een week voor het verbod van de *NSDAP* en de Oostenrijkse *SA*- en *SS*-formaties. Met een groot aantal andere nazi's werd Rauter

österreichischen (Steierisch.) Heimatschutzes' wurde ich sowohl von Pg. Habicht, als auch von meinen Kameraden im 'Steierischen Heimatschutz' nach München beordert um in der Landesleitung der NSDAP die Interessen des 'Steierischen Heimatschutzes' zu vertreten und die Überführung durchzuführen. Im November 1933 kam es zum Venediger-Abkommen – d.h. zur völligen Überführung in die NSDAP[33] und SA – Obergruppenführer Reschny[34] übernahm mich damals als Standartenführer zum Stabe der Obergruppe, doch liess ich mich sofort zur Landesleitung beurlauben, nahm an allen Gauleitersitzungen teil. Habicht übertrug mir die Führung des 'Kampfringes der Deutschösterreicher im Reiche', den ich aufbaute und dem ich bis zum 17. Oktober 1934 als Führer angehörte.[35] Am 4. August 1934 berief mich SS-Gruppenführer Rodenbücher[36] als seinen Stellvertreter zu sich in die Abwicklungsstelle der Landesleitung Österreich der NSDAP bezw. in das 'Hilfswerk für Flüchtlinge und Hinterbliebene'. Obergruppenführer Reschny ernannte mich zum Obersturmbannführer, versprach mich sofort zum Oberführer bei der Osaf

gearresteerd, doch na een paar dagen losgelaten, waarna hij naar Duitsland ging (Pauley, *Hahnenschwanz und Hakenkreuz*, p. 171).

(33) De afspraak, te Venetië gemaakt, werd in maart 1934 bekrachtigd door een nieuwe afspraak te München. De leden van de *Steirische Heimatschutz* zouden overgaan naar de (nog steeds illegale) Oostenrijkse *NSDAP*. Het lidmaatschap van de eerste organisatie werd gelijkgesteld met dat van de *NSDAP*; bij benoeming van functionarissen zou er geen onderscheid worden gemaakt. De *NSDAP* zou de verplichtingen van de *Steirische Heimatschutz* overnemen. De *NSDAP* bleek zich echter weinig om haar verplichtingen te bekommeren (P 36; zie ook nr. 74). Rauter verzwijgt hier – maar het blijkt al enigszins uit zijn eigen tekst – dat het samengaan van de *Steirische Heimatschutz* en de *NSDAP* bepaald niet van een leien dakje liep; strubbelingen waren er voortdurend. Zo hield de *Kampfgemeinschaft* van nov. 1931 het maar twee maanden uit (Pauley, *Hahnenschwanz und Hakenkreuz*, p. 131–136; deze auteur ziet Rauter als vermoedelijke initiatiefnemer van de definitieve overeenkomst, p. 175; Winkler, *Diktatur in Oesterreich*, p. 38).

(34) Hermann Reschny, geb. 15 juni 1898 te Stammersdorf (bij Wenen). Onderwijzer. Leider van de *SA-Gruppe Oesterreich*. De rivaliteit, die er in de *Heimwehr*-beweging was tussen Starhemberg en Fey, vond in het nazi-kamp een getrouwe weerspiegeling in de verhouding tussen Habicht en Reschny. Beiden trachtten dan ook achter elkaars rug om met één van de *Heimwehr*-leiders tot gezamenlijke plannen-smederij te komen (*Grossd. Reichstag*, verder de bronnen in noot 1 genoemd).

(35) Sinds het verbod van de *NSDAP* in Oostenrijk in 1933 was er in Duitsland een *Oesterreichische Legion* gevormd, een paramilitaire organisatie, die aan de Oostenrijkse grens was gelegerd en als politiek intimidatiemiddel werd gebruikt. Daarnaast was de hier door Rauter genoemde en onder zijn leiding staande civiele *Kampfring* opgericht met een dergelijk subversief doel. Na de staatsgreep van juli 1934, waarbij Dollfuss vermoord werd, gooide Hitler het roer om: de subversieve koers (en daarmee Habicht; zie noot 28) werd losgelaten, en Hitler begon ten opzichte van Wenen een 'legale' politiek te voeren. De *Kampfring* schrompelde ineen, het legioen werd verplaatst en verloor – althans voorlopig – sterk aan betekenis; de organisatorische banden tussen de Oostenrijkse nazi's en de Duitse *NSDAP* werden doorgesneden, en de partij in Oostenrijk werd min of meer aan haar lot overgelaten. Hitler gaf aan Rodenbücher (zie volgende noot) de opdracht de *Landesleitung Oesterreich* van de partij te liquideren en een *NSDAP-Flüchtlingshilfswerk* te organiseren, dat zorg moest dragen voor hulpverlening aan Oostenrijkse nationaal-socialisten, zowel aan de naar Duitsland uitgewekenen als aan hen, die nog in Oostenrijk verbleven en hun gezinnen. Hoewel Hess (Hitlers plaatsvervanger als partijleider) uitdrukkelijk verlangde, dat geen enkel illegaal middel gebruikt zou worden, blijkt uit Rauters *Personalakt* toch duidelijk, dat de hulpverlening in Oostenrijk zelf geheel ondergronds plaatsvond (*Documents on German Foreign Policy 1918–1945*, London, 1959, *Series* C, III, No. 149, 165; P 1: 5732–49).

(36) Alfred Rodenbücher, geboren 29 september 1900 te Schopfheim (Baden); beroepsmarine-onderofficier. Had reeds in 1931 een hoge SS-rang; het volgende jaar leider van de *SS-Abschnitt Bremen;* begin augustus 1934 benoemd tot leider van het *NSDAP-Flüchtlingshilfswerk* (*Grossd. Reichstag*).

einzugeben, was aber nie erfolgte. – Ich selbst drang auch nicht darauf, da ich mir von der SA-Führung nichts erbetteln wollte. Im 'Steierischen Heimatschutz' bekleidete ich den 2. höchsten militärischen Rang (Brigadeführer!).[37]

Seit dem Jahre 1919 habe ich im Heimatschutz über 2.500 Versammlungen, darunter der Grossteil in marxistischen Hochburgen, gehalten.

Am 1. Mai 1933 gelobte ich mit Pg. Kammerhofer[38] und Ing. Pichler[39] dem Führer in der Reichskanzlei Treue.

Hanns Rauter

Am 20/2 1935 wurde ich vom Reichsführer-SS zum SS-Oberführer z.b.V. in seinem Stabe[40] ernannt u[nd] überwiesen.[b] [41]

Rauter

BDC P 1: 5636–5640. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(37) Stellig een typisch voorbeeld, hoe de SS gebruik wist te maken van domheden en tactloosheden van *NSDAP* en *SA;* Kammerhofer, Rauter en Meyszner, uit nazi-oogpunt zeer waardevolle lieden, kwamen nu in de SS terecht. Rodenbücher konstateert op 19 februari 1935 in een brief aan Himmler op dankbare toon, dat Himmler het onrecht, dat de leiders van de *Steirische Heimatschutz* door de partij en de *SA* is aangedaan, weer goedmaakt door de betrokkenen in de SS – en met een vrij hoge rang – op te nemen (P 36: 9436; na de oorlog levert Rauter een voorstelling van zaken, die veel fraaier voor hemzelf eruit ziet: hij ging naar de SS over, omdat die veel idealistischer was, omdat de *SA*-leiding zo corrupt was en 'die Kameraden bei der SA so schlecht behandelt wurden' (Verkl. Rauter I, p. 15).
(38) Konstantin Kammerhofer, geboren 23 januari 1899 te Turnau (Stiermarken). Koopman; na de mislukte *Putsch* van Pfrimer werd hij leider van de *Steirische Heimatschutz*. Hij werd tegelijk met Rauter en Meyszner in 1935 in de rang van *Oberführer* in de SS opgenomen. Zijn verdere carrière lijkt ook op die van Rauter: onder meer was hij van 1941 tot april 1942 leider van de *SS-Oberabschnitt Flandern* (dit hield voornamelijk het toezicht op de Vlaamse SS in); korte tijd *Höherer SSuPF* in Azerbeidjan, en sinds 1943 *Beauftragter des Reichsführer-SS* (praktisch eveneens: *Höherer SSuPF*) in Kroatië. (*Grossd. Reichstag; SS-Dienstaltersliste* 1944; P 35: 9383–4; P 36; N 31/3 IS 1855.)
(39) *Ing.* Franz Pichler, plaatsvervangend leider van de *Steirische Heimatschutz*. Hij werd om verder onbekende redenen niet in de SS opgenomen (P 36: 9436–7).
(40) Een aanduiding, die weinig te betekenen heeft; men kon Rauter toen niet zo gauw formeel bij een bepaald onderdeel van de algemene SS indelen. Over het algemeen betekent de aanduiding *beim Stab RFSS* of iets dergelijks, dat het SS-lidmaatschap van de betrokkene een min of meer honorair karakter heeft; zo bijv. bij Seyss-Inquart, Bormann of Ribbentrop, een strikte regel is dit dus bepaald niet, zoals uit de gevallen Rauter, Kammerhofer en Meyszner blijkt (vgl. nr. 66, noot 1).
(b) De laatste zin in hs. van Rauter. Zie noot 2.
(41) Dit is het begin van de zo gunstig verlopende carrière van Rauter in de SS, gevolg van het vertrouwen, dat zijn chefs en vooral ook Himmler in hem stelden. Rodenbücher beoordeelt hem in mei 1935 met een lawine van lovende superlatieven; een greep hieruit moge volstaan: 'Charakter: Tadellos, verbindlich, ehrlich, treu. Wille: Zäh und stark. Energisch. Zielklar ... Logisch und weitblickend. Welterfahren ... Entschlussfreudig, sehr intelligent. Überzeugt und gefestigt. Kämpferische Natur ... Führt gutes Familienleben' (in het SS-milieu zeer hoog genoteerde eigenschappen). Hij eindigt met de opmerking: 'Starke Neigung zum Polizeiwesen.' (P 1: 5643). Heydrich zag wel iets in Rauter in deze richting. Hij meende in maart 1938, toen de *Anschluss* van Oostenrijk een feit was geworden en het *Flüchtlingshilfswerk* dus

afgewikkeld kon worden, Rauter als *Polizeidirektor* te kunnen gebruiken, en een jaar later dacht hij aan Rauter als *Polizeipräsident* (P 1: 5685, 5697).

Het liep iets anders. Tot november 1938 bleef Rauter zijn werk bij de vluchtelingenorganisatie verrichten, daarna werd hij *Stabsführer* van de *SS-Oberabschnitt Südost* (Silezië). Zijn nieuwe chef, de leider van dit SS-territorium, *SS-Gruppenführer* von dem Bach-Zelewski, beoordeelde hem eveneens in zeer prijzende zin: '... jeder Situation gewachsen ... Besondere Verdienste hat sich SS-Oberführer Rauter bei der reibungslosen Durchführung der Judenaktion am 9./10. Nov. 1938 erworben.' (P 1: 5663). Wat Rauters aandeel in de *Kristallnacht* te Breslau is geweest, weten wij niet, maar de gunstige indruk, die zijn activiteiten bij deze pogrom op zijn meerderen maakten, droeg in ieder geval bij tot zijn bevordering tot *SS-Brigadeführer*.

Aan zijn wens om zich op politiegebied te bekwamen werd ook toegegeven. In februari en maart 1940 kreeg hij gelegenheid zich intensief met politiezaken bezig te houden door een detachering achtereenvolgens bij de *Inspekteur der Sicherheitspolizei* en bij de *Inspekteur der Ordnungspolizei* in Silezië (P 1: 5698–5705). Toen in mei 1940 Nederland werd bezet, dacht Himmler voor de post van *Höherer SS- und Polizeiführer* aan Bach en Rauter. Hitler gaf de voorkeur aan Rauter (zie nr. 21 en de annotatie daarbij). De betiteling *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* moest een zekere onderschikking van Rauter aan de rijkscommissaris Seyss-Inquart uitdrukken. In werkelijkheid trad Rauter vijf jaar lang geheel en al op als Himmlers *Höherer SSuPF* (vgl. de andere stukken over Rauters benoeming: nrs. 22 en 23; vgl. ook nr. 49). Hij deed zijn werk in Nederland tot volle tevredenheid van Hitler en Himmler, hetgeen duidelijk tot uiting komt in de brieven van de laatste, en voorts ook in Rauters bevorderingen: in april 1941 wordt hij *SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei*, in juni 1943 *SS-Obergruppenführer und General d.P.* (zie bv. nr. 407). Het volgende jaar zou Rauter zelfs weer een militaire rol gaan spelen: in juni 1944 werd zijn rang uitgebreid tot *SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und der Polizei*; inderdaad was hij in het najaar van 1944 commandant van een zeer heterogene strijdmacht, die de Veluwe en de IJsselovergangen tegen vijandelijke parachutisten e.d. moest beschermen. Dit was nog maar tweederangswerk, maar in februari 1945 kreeg Rauter het bevel over een legerkorps aan de Rijn (zie nr. 597, noot 5). Zijn rol als bevelvoerend generaal over een legermacht was echter snel uitgespeeld: op 6 maart 1945 vond de bekende aanslag bij de Woeste Hoeve op hem plaats, waarna de Duitsers als represaille honderden Nederlanders fusilleerden. Rauter werd zwaar gewond in een ziekenhuis opgenomen, en verhuisde al spoedig naar een Duits hospitaal.

Daar werd hij na de ineenstorting van nazi-Duitsland door de Britten gevangengenomen, en begin 1946 aan Nederland uitgeleverd. In april 1948 stond hij terecht voor het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage. De Bijzondere Raad van Cassatie behandelde zijn zaak in oktober van dat jaar en bevestigde de doodstraf, reeds in eerste instantie geëist en uitgesproken. Gratieverzoeken – niet door Rauter zelf ingediend – werden afgewezen. Op 25 maart 1949 voltrok een Nederlands executiepeloton het vonnis aan Rauter door de kogel (P 1: *passim*; *Proces Rauter*, p. XXXV–XXXVII).

2. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN E. NAUMANN[1]

Dresden, den 10.4.35

LEBENSLAUF

Ich bin am 29. April 1905 in Meissen geboren. Von 1911 bis 1917 besuchte ich die erste mittlere Bürgerschule in Meissen.[2] 1921-1933 stand ich im kaufmännischen Beruf, zuerst als Lehrling, dann als Angestellter, später als Prokurist. Seit November 1933 bin ich in der SA tätig. Am 1.11.1929 bin ich in die NSDAP, am 1.2.1930 in die SA eingetreten. Am 1.4.1930 wurde ich zum Scharführer, am 10.10.1930 zum Truppführer befördert. Mit der Führung des Sturmbannes IV/5 wurde ich am 13.9.1931 beauftragt und am 1.1.1932 zu dessen Führer ernannt und gleichzeitig zum Sturmbannführer befördert. Nach dem Tode des Standarteführers 101 wurde ich am 1.11.1933 mit der Führung der Standarte 101 und kurze Zeit später, am 17.11.1933 mit der Führung des SA-Hochschulamtes Dresden beauftragt.[3] Diese Dienststelle habe ich, nachdem sie nach Übernahme zum Chef des Ausbildungswesens[4] als Hochschulverbindungsführer beim Chef AW weiterbestand, heute noch inne. Am 25.3.1934 bin ich zum Obersturmbannführer befördert worden. Ich bin verheiratet und habe einen 3½ Jahre alten Sohn.[5]

ERICH NAUMANN

BDC P 3: 8240. Afschrift (fotokopie RvO)

2 – (1) Men zie voor hem de uitstekende biografische schets van de hand van A. E. Cohen: 'Schuldig slachtoffer: de derde Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in Nederland', in *Studies* I, p. 192–210. Naumann bekleedde de genoemde functie van september 1943 tot juni 1944.

(2) Na het doorlopen van de *Untersekunda* (de derde klas) verliet Naumann de school (P 3: 8221). Wat hij tussen 1917 en 1921 heeft uitgevoerd, is onbekend.

(3) In 1933 stond hij voor de keus: zijn bijbaan bij de *SA* of zijn commerciële beroep opgeven. Hij koos het laatste, vooral omdat hij en zijn vrouw 'aus Meissen herauskommen wollten, weil uns die bürgerliche Enge der Kleinstadt doch irgendwie bedrückte . . .' (Verkl. Naumann, p. 4). Deze *Sehnsucht* naar een grotere stad verklaarde hijzelf door de sfeer, die hij in de *Bündische Jugendbewegung* had leren kennen. Een *SA-Hochschulamt* was een studenteneenheid van de *SA* aan een hogeschool (in dit geval de *Technische Hochschule* te Dresden en een in de buurt gelegen mijnbouw-hogeschool), die met gecamoufleerde hulp van de *Reichswehr* (zulks in verband met het verdrag van Versailles) voor para-militaire training zorg droeg. (Vgl. Heinrich Bennecke: *Die Reichswehr und der 'Röhm-Putsch'*, München, 1964, p. 28).

(4) Van de *SA* namelijk: deze instantie was een royaal door de *Reichswehr* ondersteunde centrale van de *SA* voor de para-militaire training van de *SA*-mannen; in de zg. *Röhm-Putsch* koos de *Chef AW* de kant van het leger tegen Röhm. Desalniettemin werd de organisatie begin 1935 opgeheven, waardoor Naumann gedwongen werd zich op zijn verdere carrière te bezinnen (vgl. noot 3 en de daar genoemde bron; zie ook p. 53, 54).

(5) Naumann schreef deze autobiografische notitie kennelijk, omdat hij met de rang van *SS-Sturmbannführer* een functie bij het *SD-Hauptamt* te Berlijn kreeg aangeboden. Een jaar later werd hij *SD-Abschnittsführer* te Neurenberg, waar hij al snel in oppositie tegen *Gauleiter* Streicher raakte, hetgeen hem,

zeker in SS-kringen, bepaald geen kwaad kon doen. In 1937 werd hij leider van de *SD-Leitabschnitt Stettin;* van maart tot augustus 1938 leidde hij de nieuwe *SD-Leitabschnitt Oesterreich* om daar het *SD*-werk te organiseren; een aanbod om de hele politieke politie, *Gestapo* en *SD*, in Oostenrijk te leiden, sloeg hij volgens zijn naoorlogse verklaring om technische redenen af, en stelde zich tevreden met de functie van *Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD* (*IdS*) te Berlijn; inmiddels had hij het reeds tot *SS-Oberführer* gebracht.

Van 2 september tot eind november 1939 fungeerde hij echter tevens als chef van de *Einsatzgruppe VI* in Polen. Na de oorlog zei Naumann, dat hij in die tijd *IdS* te Posen was. De mogelijkheid is groot, dat Naumanns *Einsatzgruppe* – later omgezet in een geregelde *Gestapo-Leitstelle* en een *SD-Leitabschnitt* in Poznań en omgeving – toen al oorlogsmisdaden heeft begaan. (Vgl. Szymon Datner, Janusz Gumkowski, Kazimierz Leszczyński: *Genocide 1939–1945*, Warszawa, Poznań, 1962, p. 13, 43; *Doc. Occ.* IV, p. 44, 45).

Al gauw onderbrak Naumann alweer zijn bezigheden te Berlijn: van mei 1940 tot maart 1941 deed hij dienst bij de *Waffen-SS*, voornamelijk in Frankrijk. Met de rang van *Oberscharführer der Waffen-SS* afzwaaiend, kon hij zich weer aan zijn ambt van *IdS* wijden. Maar in november 1941 werd zijn werk weer onderbroken, doordat hij nu een speciale opdracht kreeg, die hem na de oorlog noodlottig zou worden: hij werd commandant van de *Einsatzgruppe B*, die samen met drie andere dergelijke moordcolonnes in de bezette gebieden van de Sowjet-Unie in korte tijd tussen één en twee miljoen mensen ombracht, voornamelijk joden, ook zigeuners, partizanen, communistische kaderleden, enz. Onder zijn voorganger had de *Einsatzgruppe B* reeds meer dan 45.000 mensen geliquideerd; voor hoeveel slachtoffers Naumann verantwoordelijk was, is niet bekend, doch dit aantal moet minstens in de duizenden bedragen hebben: alleen al in de periode van 6 tot 30 maart 1942 liet hij ruim 3.500 mensen fusilleren. In maart 1943 keerde Naumann, inmiddels tot *SS-Brigadeführer* bevorderd, naar Berlijn terug.

Een half jaar later, in september 1943, kreeg Naumann een nieuwe functie: hij volgde Harster (zie voor hem nr. 5) op als *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD (BdS)* in Nederland. Eén van zijn eerste daden was het geven van instructies over de te voeren *Silbertanne*-actie, de contra-terreur, die men voortaan tegenover de anti-nazi's zou hanteren (zie nr. 467, noot 4). Maar met name wat deze actie betreft raakte hij al gauw in conflict met Rauter; het was trouwens niet de enige conflictstof, en de positie van Naumann werd tenslotte onhoudbaar (zie o.a. *Proces Rauter*, p. 167, 196, 198). In juni 1944 vertrok hij om *IdS* te Neurenberg te worden, in feite een lichte degradatie.

Na de oorlog wist hij zich eerst twee jaar schuil te houden, werd toen gearresteerd, en in 1948 door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg wegens de door hem en zijn *Einsatzgruppe* bedreven massamoorden in Rusland ter dood veroordeeld. In 1951 werd het vonnis met de strop voltrokken (P 3; *Trials Am. Trib.*, *Case* 9, IV, p. 3-588; Verkl. Naumann; *Proces Rauter*, p. 167, 188–200; Bayle, *Psychologie SS*, p. 94–98, met een psychiatrische analyse van Naumann).

3. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN H. E. NOCKEMANN[1]

LEBENSLAUF

Am 16.11.1903 wurde ich, Hans Emil Nockemann, zu Aachen als Sohn des Kaufmanns Walther Nockemann und seiner Ehefrau Maria geb. Härtel geboren. Ich habe sechs jüngere Schwestern, bin preussischer Staatsangehöriger und evangelischer Konfession. Von Ostern 1910 an besuchte ich die Vorschule und das humanistische Kaiser-Wilhelm-Gymnasium in Aachen, wo ich Ostern 1922 die Reifeprüfung bestand. Im Herbst 1918 habe ich zehn Wochen als Jungmann in der Etappe in Frankreich gearbeitet. Im Anschluss an meine Schulzeit widmete ich mich an den Universitäten Bonn und München dem Studium der Rechts- und Staatswissenschaften. Als Werkstudent arbeitete ich in den Semesterferien 1922 und 1923 bei zwei Aachener Baufirmen und dem Ausbau des Sportplatzes der Technischen Hochschule in Aachen. In anderen Semesterferien verschaffte ich mir bei einer Aachener Privatbank einen Einblick in das Bankwesen und machte mich in dem Geschäft meines Vaters, einem umfangreichen Handelsvertretergeschäft, mit kaufmännischen Arbeiten vertraut. Während der Separatistenherrschaft[2] in Aachen wurde ich wegen Teilnahme an der Abwehrbewegung von der belgischen Besatzung festgenommen und nach einigen Tagen Haft zur Rückkehr nach Bonn gezwungen. Längere Zeit war ich – als Angehöriger der Bonner Burschenschaft Alemannia – im Vorstand der Bonner Studentenschaft und anderen studentischen Gemeinschaften tätig. Im Juli 1927 bestand ich am Oberlandesgericht in Köln die erste juristische Staatsprüfung. Am 13. August 1927 zum Gerichtsreferendar ernannt, wurde ich bis Anfang 1931 am Amts- und Landgericht Aachen sowie am Oberlandesgericht in Köln im Ausbildungsdienst als Referendar beschäftigt. Am 26. Juli 1929 promovierte ich an der Kölner Universität auf Grund der voll-befriedigenden Arbeit

> 'Einige Streitfragen aus dem Kohlenwirtschaftsgesetz und den dazu ergangenen Ausführungsbestimmungen und ihre Beurteilung in der Praxis der ordentlichen Gerichte und der Organe der Kohlenwirtschaft'

zum doctor juris. Am 3. September 1931 bestand ich in Berlin die grosse Staatsprüfung mit gehobenem Prädikat (sogen. Aktenvermerk) und wurde am 10. September 1931 zum Gerichtsassessor ernannt. Vom 10. Oktober 1931 bis zum 20. Februar 1932 war ich bei einer Zivilabteilung des Amtsgerichts in Aachen beschäftigt und anschliessend für etwa 3 Monate zu weiterer kaufmännischer Ausbildung in das Geschäft meines Vaters beurlaubt. Vom 6. Juni 1932 bis zum Frühjahr 1933 war ich bei den Staatsanwaltschaften in Aachen und Köln tätig und zwar seit dem 11. Juli 1932 mit Beschäftigungsauftrag. Anschliessend

3 – (1) Deze korte autobiografische schets van de eerste *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* in Nederland is ongedateerd, maar is vermoedelijk in november 1935 geschreven.

(2) Na de eerste wereldoorlog hadden de geallieerden Duits gebied ten westen van de Rijn bezet; bovendien werd van 1923 tot 1925 het Roergebied door Franse en Belgische troepen bezet. Separatistische groepjes trachtten herhaaldelijk een afscheiding van het bezette gebied van het Duitse Rijk te bewerkstelligen. Ondanks Franse en Belgische steun konden zij hun doel echter niet bereiken, daar zij bij het merendeel van de bevolking geen sympathie voor hun streven konden verkrijgen. Bezetting en separatisme werden integendeel beantwoord door illegale activiteiten, lijdelijk verzet en sabotage.

nahm ich an einem Wehrsportlehrgang des Reichskuratoriums für Jugendertüchtigung im Munsterlager teil, den ich mit dem sogenannten C-Schein, d.h. als Hilfslehrer für den Geländesport, mit der Befähigung, Leistungsprüfungen abzunehmen, verliess. Mit dem 10. Mei 1933 ging ich als Justitiar und politischer Sachbearbeiter zur Regierung in Aachen über. Zugleich wurde ich Leiter der Staatspolizeistelle für den Regierungsbezirk Aachen.[3] Meine Beschäftigung in der inneren Verwaltung erfolgte zunächst probeweise. Mit Wirkung vom 1. November 1933 schied ich aus dem Justizdienst aus und wurde unter gleichzeitiger Ernennung zum Regierungsassessor mit dem Dienstalter vom 3. September 1931 endgültig in die allgemeine Staatsverwaltung übernommen. Vom 8. bis 16. März 1934 nahm ich im Sennelager an einem Reichswehrkursus zur Ausbildung von Ersatzführern teil. Mit Wirkung vom 1. Juli 1934 wurde ich zum Regierungsrat ernannt. Am 23. Februar 1935 wurde mir, nachdem ich im gleichen Monat von der allgemeinen Verwaltung zur Geheimen Staatspolizei überwiesen worden war, die Leitung der Staatspolizeistelle Aachen endgültig übertragen.[4] Am 1. April 1935 wurde ich unter gleichzeitiger Versetzung mit der Leitung der Staatspolizeistelle für den Regierungsbezirk Köln betraut. Zugleich übernahm ich bei der Kölner Regierung[5] das politische Dezernat. Am 1.9.1935 wurde ich unter Rückübernahme in die allgemeine Verwaltung an das Oberpräsidium in Koblenz versetzt, wo ich das persönliche[6] und politische Referat übernahm. Zu diesen Referaten hinzu wurde mir am 1.11.1935 unter gleichzeitiger Wiederübernahme zur Geheimen Staatspolizei die Leitung der Staatspolizeistelle für den Regierungsbezirk Koblenz übertragen, die zugleich zur Leitstelle für die Staatspolizeistellen der Rheinprovinz bestimmt wurde.[7]

Am 18. April 1935 wurde ich zum Feldwebel der Res. ernannt und dem Infanterie-Regiment 37 in Osnabrück zugeteilt. In der Zeit vom 23.4. bis 11.5.35 leistete ich bei der Infanterieschule in Döberitz den ersten und in der Zeit vom 22.8. bis 10.9.35 bei II/37 in Osnabrück den zweiten Teil meiner dritten Übung ab.

Der NSDAP habe ich mich im Oktober 1931 angeschlossen. Damals übernahm ich die

(3) Dit is niets bijzonders: de chefs van de *Staatspolizei(leit)stellen*, de regionale bureaus van de *Gestapo*, waren altijd tevens de *politische Sachbearbeiter* van de regionale bestuurshoofden: de chefs van de *Stapo-Leitstellen* waren dat van de *Oberpräsident* van een Pruisische provincie, van de regering van een land of van een *Reichsstatthalter;* de chefs van de *Stapo-Stellen* (zie voor het geringe verschil tussen deze *Gestapo*-instanties noot 7) vervulden deze functie bij de *Regierungspräsident* van een Pruisisch *Bezirk*, bij de regering van een land van kleinere omvang, of ook bij een *Reichsstatthalter*. (Best, *Deutsche Polizei*, p. 63; *The German Police*, p. 56).

(4) Negen maandelijkse rapporten, die Nockemann tijdens zijn verblijf te Aken voor de *Gestapo*-leiding te Berlijn opstelde, zijn afgedrukt in: Bernhard Vollmer: *Volksopposition im Polizeistaat. Gestapo- und Regierungsberichte 1934–1936*, Stuttgart, 1957. Uit deze rapporten over de grensstad Aken en omgeving blijkt, dat Nockemann ook veel gegevens over Nederland en België kreeg en doorgaf. Het is zeer wel mogelijk, dat in mei 1940, toen na de capitulatie van Nederland allerlei Duitsers als 'kenners' van het pas-veroverde gebied werden beschouwd en aangezocht, Nockemann vanwege deze kennis voor de functie van *BdS* in Nederland in aanmerking kwam.

(5) Bedoeld wordt dus niet het Keulse stadsbestuur, maar het bestuur van het Pruisische *Regierungsbezirk* Keulen.

(6) *Persönliches Referat*: afdeling personeelszaken.

(7) In wezen is er geen verschil tussen een *Stapo-Leitstelle* en een *Stapo-Stelle*; de eerste instantie heeft geen bevelsbevoegdheden ten opzichte van de tweede, alleen bepaalde coördinerende bevoegdheden (Best, *Deutsche Polizei*, p. 63; *The German Police*, p. 58). De chef van een *Leitstelle* was ook één rang hoger geplaatst dan zijn collega's; voor Nockemann betekende zijn overplaatsing zeker een promotie.

Rechtsberatung und Rechtsauskunftsstelle bei der Kreisleitung Aachen-Stadt. Seit April 1932 bin ich eingeschriebenes Mitglied der NSDAP unter der Nr. 1 107 551. Von Mai bis November 1932 war ich Mitglied der SA., aus der ich jedoch auf Bitten des Kreisleiters ausschied, um mich von da ab vornehmlich in der Kreisleitung mitzubetätigen. Im Bunde nationalsozialistischer deutscher Juristen, dem ich unter der Nr. 1 745 angehöre, hatte ich zeitweilig das Amt des Gaufachberaters für Länderbeamte im Gau Oberlandesgerichtsbezirk Köln inne. Zeitweilig war ich auch stellvertretender Schulungsleiter des Kreises Aachen-Stadt der P.O., Ratsherr[8] der Stadt Aachen, Mitglied verschiedener städtischer Ausschüsse, Vertrauensmann der Kreisleitung im Vorstand des Luftschutzbundes der Stadt Aachen und des Kolonialvereins sowie Justitiar der Bezirksgruppe Aachen des Deutschen Luftsportverbandes. Unter Nr. 264 225 bin ich seit dem 1.8.35 Untersturmführer der SS im SD RFSS, besitze das Deutsche Sportabzeichen und das Reiterabzeichen in Bronze.[9]

NOCKEMANN

BDC P 52: 9957–9959. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(8) *Ratsherr:* lid van de gemeenteraad van een *Kreisstadt* (stad, die zelfstandig een *Kreis* uitmaakt) tijdens het Derde Rijk. Overeenkomstig het leidersprincipe had de gemeenteraad in die tijd tegenover de burgemeester alleen adviserende bevoegdheid.

(9) Nockemanns lidmaatschap van de *SD* is een formele zaak geweest, zoals bij alle *Sipo*-ambtenaren, die tevens lid van de SS waren (zie p. 32). Duidelijk wordt dit gedemonstreerd door de volgende passus uit een beoordeling van Nockemann uit 1936 door zijn superieur, aan wie bekend was, dat Nockemann in vroeger jaren niet altijd even goed met andere instanties vermocht samen te werken: 'Es wird angenommen, dass die bestehenden Differenzen ihre Ursache darin gehabt haben dürfte [*sic*], dass N. als Stapostellenleiter und SS-Führer im SD sowie gleichzeitig politischer Dezernent des Oberpräsidenten Terboven in seinen Entschlüssen und Verhalten beeinflusst war ... Zur Zeit bemüht sich N. jedenfalls ehrlich, reibungslos mit dem SD zusammenzuarbeiten.' Het is opvallend, hoe het woord *SD* hier eerst in de formele, uitgebreide zin wordt gebruikt, de tweede keer in de eigenlijke beperkte betekenis (P 52: 9961).

Wellicht is Nockemann voor de oorlog nog *Gestapo*-leider van Düsseldorf en omgeving geweest (zie Verkl. Rauter VII, p. 21, 22). Wanneer de handtekening onder bepaalde stukken uit P 33 en P 111 de zijne is, zou hij zelfs meer dan dat, namelijk *Inspekteur der Sipo und SD* van Düsseldorf geweest moeten zijn; in het laatste geval – waar echter allerminst zekerheid over is – zou het een uitstekende voorbereiding geweest zijn op zijn functie en zijn werk in Nederland. Ook persoonlijk beschikte Nockemann, volgens dezelfde beoordeling uit 1936, over de nodige kwalificaties: 'strebsam, ehrgeizig, peinlich genaue Pflichtauffassung, dabei sehr kritisch', maar ook 'kompliziert, skeptisch' (P 52: 9960). In 1939 had hij de rang van *SS-Standartenführer* bereikt.

In mei 1940 (vermoedelijk op de 23ste, zie nr. 23) benoemde Himmler hem tot *BdS* in Nederland. Lang zou hij deze nieuwe functie niet houden. De gebeurtenissen op 'Anjerdag', 29 juni 1940, of beter gezegd een verslag, dat Nockemann van deze massademonstratie tegen de bezetter maakte, hadden tot gevolg, dat hij snel uit Nederland verdween, en een typische bureaufunctie kreeg: hij werd chef van *Amt II: Organisation, Verwaltung und Recht* van het *Reichssicherheitshauptamt*. Formeel wellicht een promotie, in werkelijkheid uitdrukking van een mislukking (P 52: 9953, 9968; CDI 75 E; zie ook nr. 38, en noot 1 daarbij). Hij werd trouwens op de meest letterlijke wijze door het ongeluk achtervolgd: in 1941 veroorzaakte hij een verkeersongeval met dodelijke afloop; een proces wegens dood door schuld werd opgeschort, maar daarvoor moest hij als *SS-Untersturmführer* bij de SS-divisie '*Das Reich*' naar het Russische front vertrekken, waar hij in november 1941 sneuvelde (P 52: 9953, 9955).

4. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN E.[1] SCHÖNGARTH[2]

Dortmund, d. 26.9.36

LEBENSLAUF

Ich bin am 22.4.1903 in Leipzig geboren. Nach dem Besuch der Volks- u. Mittelschule wurde ich Ostern 1914 in die Quinta[3] der Städt. Oberrealschule zu Erfurt aufgenommen. Ostern 1922 habe ich die Schule mit dem Reifezeugnis verlassen. Von 1922 bis 1924 war ich auf der Deutschen Bank Filiale Erfurt in Erfurt beschäftigt. Im W.S.[4] 1924 liess ich mich auf der Universität in Leipzig als Student der Rechts- und Staatswissenschaften einschreiben. Im W.S. 1926/27 setzte ich meine Studien an der Universität in Greifswald u. im SS. 1927 in Halle/Saale fort. Die erste juristische Prüfung bestand ich am 12.7.1928 am Oberlandesgericht in Naumburg/Saale. Nach meiner Ernennung zum Gerichtsreferendar arbeitete ich bis Weihnachten 1928 wissenschaftlich am Institut für Arbeitsrecht an der Universität in Leipzig. Meine Promotion erfolgte am 29.6.1929 durch die juristische Fakultät der Universität in Leipzig. Von Januar 1929 bis Dezember 1931 war ich als Referendar bei dem Amts- u. Landgericht in Erfurt u. dem Oberlandesgericht in Naumburg/Saale beschäftigt. Am 6.6.1932 bestand ich die Grosse Juristische Staatsprüfung in Berlin, wurde zum Gerichtsassessor ernannt u. war bis Oktober 1933 als Hilfsrichter bei den Landgerichten Magdeburg, Erfurt u. Torgau tätig. Am 1.11.1933 trat ich in den höheren Verwaltungsdienst der DRP[5] u. war bis Oktober 1935 im Bezirk der RPD Erfurt beschäftigt. Am 1.11.1935 wurde ich in den Dienst der Geheimen Staatspolizei übernommen. Nach kurzer Tätigkeit in der Presseabteilung des Geheimen Staatspolizeiamts wurde ich Leiter des kirchenpolitischen Referats im Gestapo. Mit Wirkung vom 15.5.1936 wurde ich zum Leiter der Staatspolizeistelle für den Regierungsbezirk Arnsberg in Dortmund bestellt.

Von 1916 bis Kriegsende habe ich freiwilligen Hilfsdienst geleistet u. dafür am 7.3.1918 das Eiserne Jungmannenabzeichen als Auszeichnung erhalten. Den Kapp-Putsch[6] habe ich als Angehöriger des Freikorps Thüringen mitgemacht. Nach kurzer Zugehörigkeit zur Knappenschaft des Jungdeutschen Orden[7] u. ähnlicher völkischer Organisationen im

4 – (1) Soms wordt als voornaam aangegeven Karl Georg Eberhard, meestal alleen Eberhard.
(2) Men zie voor hem de biografische schets van A. E. Cohen: 'Een onbekende tijdgenoot: de laatste Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in Nederland', in *Studies* I, p. 170–190. Schöngarth oefende de genoemde functie uit van juni 1944 tot het einde der bezetting.
(3) Tweede klas.
(4) *W.S.: Wintersemester. SS.* (even verderop in dit stuk): *Sommersemester.*
(5) *Deutsche Reichspost; RPD: Reichspostdienststelle.*
(6) In maart 1920 bezette een marinebrigade onder leiding van *Kapitän* Ehrhardt Berlijn; de regering week uit naar Dresden, daarna naar Stuttgart. Een zekere Oost-Pruisische grondbezitter *Dr.* Wolfgang Kapp riep zichzelf uit tot rijkskanselier. De *Reichswehr* had geweigerd gewapenderhand op te treden tegen Ehrhardt, maar wenste hem ook niet te steunen. De *Kapp-Putsch* mislukte, ook doordat de Berlijnse arbeiders een algemene staking ontketenden. De brigade-Ehrhardt vertrok na enkele dagen en Kapp vluchtte naar Zweden. Hij overleed in 1922 in Duitsland, nog voordat een proces tegen hem begonnen was.
(7) Een uiteraard rechts geöriënteerd vrijkorps, dat zich echter in een meer gematigde richting ontwikkelde: geen bestrijding van de regering, propaganda voor Duits-Franse samenwerking, waarbij men de gedachte aan een revanche-oorlog zou moeten opgeven.

Jahre 1921 trat ich bei der Gründung der Ortsgruppe Erfurt der NSDAP am 5.11.1922 dieser bei.[8] Nach dem Verbot der NSDAP in Preussen war ich Mitglied der Ortsgruppen in Gotha, Koburg u. zuletzt in München. Am 9.11.1923 befand ich mich in Koburg bei der Aufmarschleitung, die in Händen des jetzigen SA-Obergruppenführers Major a.D. Kühne lag. Nach dem Zusammenbruch musste ich nach Erfurt zurückkehren u. wurde festgenommen. Das gegen mich u. meine Kameraden eingeleitete Verfahren wegen Vorbereitung zum Hochverrat wurde eingestellt, da es unter die Amnestie fiel. Im Frühjahr 1924 stellte ich mich mit mehreren Pg. der Reichswehr auf Wunsch zur Verstärking der Westgrenze zur Verfügung. Wir wurden dem Inf. Rgt. I/15 in Giessen zugeteilt. Im Herbst 1924 mussten wir wieder aus der Truppe ausscheiden. Ich nahm jetzt mein Studium auf u. trat der Deutschen Burschenschaft[9] (Germania Leipzig) bei. Am 1.3.33 trat ich offiziell in die NSDAP u. SS wieder ein.[10] Ich habe der 14. u. 67. SS-Standarte angehört u. bin Anfang 1936 in den SD der RFSS übernommen worden.[11] [12]

SCHÖNGARTH

BDC P 8: 8627–8628. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

(8) In dezelfde maand werd hij lid van de *SA*, en bleef dat tot een onbekend tijdstip in 1924 (P 8: 8617, 8621). Het is niet duidelijk, waarom hij dit feit niet in deze autobiografische schets vermeldt. Wellicht staat dit in verband met zijn in noot 10 vermelde leugentje.

(9) Een nationalistisch ingestelde studentenvereniging.

(10) Dit is maar half waar: lid van de SS was hij blijkens zijn *Personalakt* nooit geweest, wel lid van de *SA*.

(11) Dit zegt weinig: het lidmaatschap van *Gestapo*-lieden van de *SD* was een formele aangelegenheid: zie nr. 3, noot 9.

(12) In het kort verloopt Schöngarths verdere carrière als volgt (voor meer détails zie men de in noot 2 genoemde studie van Cohen): voor de oorlog is hij achtereenvolgens chef van enige *Stapo-Stellen* (Arnsberg, Bielefeld, sinds 1938 van de *Stapo-Leitstelle* Münster); eind 1939 krijgt hij de meer coördinerende functie van *Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD* (*IdS*) van *Wehrkreis IV* (grofweg met Saksen samenvallend) met Dresden als zetel. Men vergelijke dit deel van zijn loopbaan met die van Harster, de hoofdpersoon in het volgende document. Evenals Harster stijgt Schöngarth snel in de SS-hiërarchie; in 1936 is hij *SS-Untersturmführer*, begin 1943 *SS-Brigadeführer*. Hoger komt hij niet (P 8: 8626).

De veldtocht tegen Frankrijk maakt hij mee als reserve-tweede-luitenant bij de luchtdoelartillerie. Van 1 januari 1941 tot 1 juli 1943 bekleedt hij de belangrijkste post van zijn loopbaan: die van *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* (*BdS*) van het *Generalgouvernement*, het niet geannexeerde deel van Polen. Zijn standplaats is Krakau. In deze periode blijkt hij twee maanden lang, in juli en augustus 1941, *Chef einer Einsatzgruppe z.b.V. in der UdSSR* geweest te zijn (P 8: 8622). Of dit betekent, dat hij twee maanden lang massa-executies heeft geleid, is niet bekend. De formulering lijkt er op te wijzen, maar kan misschien ook slechts inhouden, dat Schöngarth zelf de leiding had bij het uitgroeien van zijn machtsapparaat over de Poolse gebieden, die in 1939 door de Russen waren bezet, en die nu door de Duitsers bij het gouvernement-generaal werden gevoegd. (Enige aanwijzingen hiervoor in Doc. I Menten; men zie voor de betekenis van de woorden *Einsatzgruppe* en *Einsatzkommando* ook p. 112, 113).

Bij de beruchte zg. Wannsee-conferentie op 20 januari 1942, waarbij Heydrich de grote lijn van de 'Endlösung der Judenfrage' aangeeft, is Schöngarth één van de twaalf aanwezigen, kennelijk omdat de massale uitroeiing voornamelijk in zijn ambtsgebied moet gaan plaatsvinden. Zijn rol beperkt zich volgens het *Besprechungsprotokoll* tot die van gehoorzaam luisteraar (FOSD 1512: 372024–38, fotokopie aanwezig in het Joods Historisch Museum te Amsterdam, tevens afgedrukt in: *Documenten van de Jodenvervolging in Nederland 1940–1945*, Amsterdam, 1965, p. 14–28). Hij raakt in Polen echter gemengd in de machtsstrijd tussen de *Generalgouverneur* Frank en de *Höherer SS- und Polizeiführer* Krüger, zodat hij bij Himmler in ongenade raakt. Hij wordt medio 1943 van zijn post ontheven, en na een paar maanden van gedwongen werkeloosheid – vermoedelijk als straf – als officier bij de *4. SS-Polizei-Panzergrenadier-*

5. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN W. HARSTER[1]

LEBENSLAUF

Am 21.7.1904 wurde ich als erster Sohn des damaligen Bezirksamtsassessors Dr. Theodor Harster in Kelheim (Niederbayern) geboren. Nach dem infolge der Versetzung meines Vaters an die Polizeidirektion München[2] erfolgten Umzug besuchte ich in München von 1910–1913 die Volksschule und trat 1913 in das Ludwigsgymnasium ein. Am 1.11.1914 fiel mein Vater als Oberleutnant d.L.[3] II und Komp. Führer im 17. bayr. Reserve-Inf. Regt. bei Wytschaete.

Nach Absolvierung des humanistischen Gymnasiums besuchte ich von 1922–1926 die Universität München und studierte Rechtswissenschaften. Nach Ablegung des Referendarexamens 1926 begann ich meine Vorbereitungszeit, promovierte 1927 zum Dokter der Rechte an der Universität Erlangen und machte im Frühjahr 1929 das Assessorexamen.

Am 16.10.29 trat ich als beurlaubter bayr. Regierungsassessor beim Polizeipräsidium

Division geplaatst, voorlopig achter het front. In het voorjaar van 1944 verblijft hij met zijn onderdeel in Noord-Griekenland, vermoedelijk ter bestrijding van partisanen (H 129: 2349–57; P 8: 8663, 8673; Doc. I Schöngarth 7, 8; Doc. I Menten 12; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 124).

In juni 1944 ving Schöngarth zijn werk in Nederland als *BdS* aan. Zeer kort daarop werd de Duitse rechtspraak in Nederland opgeheven, en door willekeurige fusillades van de *Sipo* vervangen, waarbij de slachtoffers in de eerste plaats uit gevangen verzetsstrijders, die naar het oordeel van de Duitsers toch al *Todeskandidaten* waren, werden uitgezocht (zie p. 117–119). Schöngarth is bij uitstek de man, die de Duitse terreur van het laatste oorlogsjaar vertegenwoordigt. Na de aanslag op Rauter in de nacht van 6 op 7 maart 1945 liet hij honderden Nederlanders fusilleren. Zelf werd hij onmiddellijk plaatsvervangend *Höherer SSuPF*. Men bedenke hierbij, dat hij in zijn 'Poolse periode' medeverantwoordelijk was voor de dood van duizenden of tienduizenden mensen, zo niet nog meer: de zwijgzame toehoorder bij de Wannsee-conferentie had ook een bepaald (moeilijk exact vast te stellen) aandeel in de resultaten ervan. In 1946 werd hij door een Britse militaire rechtbank in Duitsland wegens het laten neerschieten van een geallieerde piloot ter dood veroordeeld en opgehangen (Doc. I Schöngarth 7).

5 – (1) Deze korte levensschets heeft Wilhelm Harster, de latere opvolger van Nockemann als *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* in Nederland waarschijnlijk rond oktober 1937 geschreven; 23 juli 1937 is de laatste datum, die genoemd wordt in dit stuk, dat kennelijk vereist was voor Harsters bevordering tot *SS-Untersturmführer*. Dit laatste vond plaats op 9 november 1937, op de verjaardag dus van Hitlers mislukte staatsgreep in 1923. Dagen als deze en Hitlers verjaardag werden vaak gebruikt als data voor bevordering, amnestie-verlening, e.d.

Er is over Harster tengevolge van de processen, die na de oorlog tegen hem zijn gevoerd, nogal wat materiaal (voornamelijk in P 2 en Doc. I Harster), minder overvloedig dan over Rauter, maar meer dan over zijn opvolgers Naumann of Schöngarth, en zeker meer dan over Nockemann. Een korte studie van deze intelligente, correcte en bekwame vakman, die later zichzelf als medeschuldig aan de dood van meer dan 80.000 mensen moest bekennen, zou de moeite waard zijn.

(2) De vader was een zeer verdienstelijk *Polizeijurist* en moet wel baanbrekend werk in zijn vak verricht hebben, waardoor hij in vakkringen enige naam had. Harster vertelde na de oorlog, dat zijn vader naar München was gegaan om een *Erkennungsdienst* bij de recherche van München op te richten. Vlak voor het uitbreken van de eerste wereldoorlog werd hij door Beieren aan Württemberg 'uitgeleend' om in dat vorstendom een centrale recherche op te richten. Als kind had Wilhelm Harster al belangstelling voor deze dingen, hij groeide volgens zijn zeggen in 'eine gewisse Umgebung kriminalistischer Arbeiten' op (Verkl. Harster I, p. 2, 4). De vaderfiguur was voor hem kennelijk in meer opzichten belangrijk: zie noot 4.

(3) *der Landwehr*, d.w.z. reserve-personeel boven de 35 jaar.

Stuttgart ein. Dort war ich zunächst bei der Kriminalpolizei tätig und wurde vor allem in den kriminalistischen Gebieten ausgebildet. Im Frühjahr 1931 kam ich zur politischen Polizei beim Polizeipräsidium. Am 16.7.31 wurde ich zum Regierungsrat ernannt.

Als nach der nationalen Erhebung die politische Polizei selbständig wurde, blieb ich bei ihr als stellv. Leiter.

Vom 15.1. bis 22.5.1934 war ich Leiter der Polizeidirektion Tübingen und der dortigen Aussenstelle des Politischen Landespolizeiamts. Seit 22.5.1934 bin ich wieder Stellvertreter des Leiters des politischen Landespolizeiamts, jetzt Staatspolizeileitstelle Stuttgart.

Nachdem ich im Jahre 1920 dem 'Freikorps Oberland' in München beigetreten war, machte ich nach dessen Auflösung die verschiedenen Zwischenstufen (zeitfreiwilligen Komp. usw.) durch bis zum 'Bund Oberland', bei dem ich in der 1./I. bis 1926 war.[4] Vom 1.10. bis 4.11.23 war ich Schütze bei der 4. (M.G.) Komp. I.R.9 in München.

Meine neben diesen Beschäftigungen verbleibende Freizeit verbrachte ich als Jugendführer im bayr. Wehrkraftverein von 1921–1929 und als Sportlehrer in den Übungslagern der Chir. Klinik München in Hohen-Aschau (jetzt Hohen-Lychen).

Am 30.9.1930 habe ich geheiratet. Aus der Ehe gingen 2 Söhne Klaus geb. 5.8.33 und Gerd geb. 23.7.37 hervor.[5]

HARSTER

BDC P 2: 8274–8275. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

(4) Merkwaardigerwijs vermeldt Harster in dit stuk niet, dat hij in 1933 tot de *NSDAP* en de SS toetrad. Voor die tijd was zijn houding, zoals hij na de oorlog te kennen gaf, uit hoofde van zijn beroep die van een objectiverende beschouwer. Het lijkt er veel op, dat Harster net als bv. de *Gestapo*-chef Müller het nationaal-socialisme aanvaardde, omdat het op een gegeven moment de staatsfilosofie was. Desalniettemin zou men reeds voor Hitlers machtsaanvaarding de keuze van deze man, die meestal conservatief-nationaal stemde, bij een polarisatie van de politieke situatie hebben kunnen voorspellen. Na de oorlog zei hij zelf hierover (weergave hier in ongecorrigeerde spreektaal): '... und nach der Art und Weise insbesondere wie die erste Nachkriegszeit sich nun mit den Menschen beschäftigt hat, da ja mir mein Vater das Ideal gewesen ist, war ich in einer sehr scharfen Ablehnung zu der sozialistischen, insbesondere natürlich zu der kommunistischen ... aber auch nach der allgemeinen roten Linie zog mich gar nichts, im Gegenteil stiess mich das ab ...' Betekenisvol ook: '... dass man gerade in dem Apparat, auf den ich los wollte, nämlich den staatlichen Apparat, so er zu einer Gleichmacherei kam, das hat mich jedenfalls abgestossen ...' (Verkl. Harster, I p. 9). Het is in overeenstemming met zijn mededeling, dat hij op historiografisch gebied niet van '*Abhandlungen*' hield, maar van biografieën, van lectuur over persoonlijkheden. Tegenover de democratie was hij kennelijk kritisch, maar blijkbaar niet met een fanatieke afkeer ingesteld (Verkl. Harster I, p. 10, 12). Zijn aansluiting bij de nazi-organisaties in 1933 mag men dan ook wel zien als een aanpassing bij een systeem, waartegen hij overigens geen overwegende bezwaren had.

(5) In verband met een eventuele bevordering tot *SS-Führer* (SS-officier) wordt er eveneens in oktober 1937 een beoordeling van Harster gegeven, die weliswaar gunstig is, maar toch nogal mager en kleurloos is in vergelijk met het gebruikelijke pakket loftuitingen voor SS-leden, die op de nominatie voor bevordering stonden; men zie bijvoorbeeld de zeer prijzende woorden over Rauter in nr. 1, noot 41. Harster heet 'gefestigt, strebsam', 'zielbewusst, energisch'; achter de gedrukte woorden 'gesunder Menschenverstand' schrijft zijn superieur: 'vorhanden', bepaald een *understatement* voor Harsters onbetwistbaar grote en praktische intelligentie. Op ideologisch gebied heet hij slechts 'einwandfrei' (P 2: 8276). Ook indien men in aanmerking neemt, dat persoonlijke instelling en stemming bij de beoordeling een rol hebben gespeeld, blijft men de indruk houden, dat Harster als persoonlijkheid en als nationaal-socialist

weinig markante trekken heeft vertoond. Hij was in de eerste plaats, ook volgens deze beoordeling, een 'äusserst fähiger Beamter' (P 2: 8277).

Daaraan had hij ongetwijfeld zijn succesvolle loopbaan te danken. Kort na zijn bevordering tot SS-officier werd hij plaatsvervangend chef van de *Stapo-Leitstelle Berlin*. Onmiddellijk na de *Anschluss* van Oostenrijk in maart 1938 werd hij belast met de oprichting en verdere leiding van een *Stapo-Leitstelle* te Innsbruck, die heel Tirol en Voralberg bestreek. In de herfst van 1939 ging hij naar Krakau, waar hij *BdS* zou worden; de definitieve politionele indeling van het oude Polen werd echter gewijzigd, en Harster keerde naar zijn post te Innsbruck terug. Niet voor lang, want in december 1939 werd hij benoemd tot *Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD (IdS)* van de *Wehrkreis IX* met zetel te Kassel. Dit was weliswaar een meer coördinerende functie, maar de oorlog bracht hem tot hogere bevelposten: van juli 1940 tot begin september 1943 was hij *BdS* in Nederland, daarna vervulde hij tot het einde van de oorlog dezelfde functie in Italië.

SS-mässig beschouwd, was zijn carrière uiterst snel en succesvol: negen maanden na zijn bevordering tot de laagste officiersrang in de SS was hij onmiddellijk met overslaan van de tussenliggende rangen *SS-Obersturmbannführer*, hetgeen echter alleen te danken was aan het streven om de SS-rangen van politieambtenaren op te trekken tot hun politierang. Maar na zijn aankomst in Nederland werd hij meteen bevorderd tot *Standartenführer;* de twee jaren daarop tot *Oberführer* en *Brigadeführer;* tenslotte, in november 1944, tot *SS-Gruppenführer* met de daarbij behorende toevoeging *Generalleutnant der Polizei*, een rang, die eigenlijk te hoog voor zijn functie werd geacht (P 2: 8270, 8307–10).

Heydrich introduceerde hem zelf medio juli 1940 by Seyss-Inquart (Verkl. Harster I, p. 27).

Harster veranderde al snel de structuur van het *BdS*-apparaat in Nederland. De vier *Einsatzkommandos* verdwenen, en de *Aussenstellen* werden direct afhankelijk van de *BdS*-centrale te Den Haag. Het was daarbij zijn bedoeling *Sicherheitspolizei* en *SD* tot een grotere eenheid te versmelten dan in Duitsland het geval was (Verkl. Harster I, p. 5). Tot op grote hoogte is hem dat ook gelukt. Onder Harsters opvolger Naumann verslapte de greep van de centrale, en verkregen de *Aussenstellen* weer grotere zelfstandigheid.

Van de vier *Befehlshaber* van *Sipo und SD* in Nederland heeft Harster deze functie de langste tijd uitgeoefend; hij was van alle vier de belangrijkste, de meest bekwame, en – doordat de jodenvervolging in Nederland praktisch geheel binnen zijn ambtsperiode plaatsvond – de meest noodlottige.

In 1949 werd Harster door het Bijzonder Gerechtshof te Den Haag veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf voornamelijk wegens zijn aandeel in de deportatie van de Nederlandse joden (Doc. I Harster d 2). Zes jaar later werd hij vrijgelaten; hoewel men in München op de hoogte was van zijn vonnis, kreeg hij vrijwel meteen een functie bij de regering in Beieren. Onder de druk van de publieke opinie moest men hem in 1963 op vervroegd pensioen stellen. Hij werd begin 1967 opnieuw berecht, thans te München, tegelijk met twee anderen, zijn ondergeschikte Zöpf, en diens medewerkster *Fräulein* Slottke, die ook een belangrijk aandeel in de jodenvervolging in Nederland hadden. Harster werd weer tot 15 jaar gevangenisstraf – met aftrek van de reeds in gevangenschap doorgebrachte tijd – veroordeeld, maar nu niet wegens zijn aandeel in de deportatie van de Nederlandse joden, maar wegens 'Beihilfe zum Mord' op deze mensen. Tijdens het proces zorgde hij voor een verrassend novum in de geschiedenis van de berechting van de *Schreibtischmörder* door op een gegeven moment te bekennen, dat hij wist, welk lot de mede door hem gedeporteerde mensen tegemoet gingen. (Men zie voor dit tweede proces de Nederlandse dag- en weekbladen uit januari en februari 1967).

6. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN F. WIMMER[1]

Wien, 16. Juni 1938

LEBENSLAUF[2]

Zweitgeborenes der acht Kinder meiner Eltern. Jugendzeit in Salzburg, wo ich die Volksschule und das Staatsgymnasium absolvierte. Mit 17 Jahren (1914/15) freiwilliger Eintritt in das Jungschützenregiment Salzburg. Juli 1915 Eintritt als Kriegsfreiwilliger in die österreichische Armee. 3 mal an die Front; 1 mal verwundet. Leutnant i.d.R.

Nach dem Weltkrieg Studium an den philosophischen Fakultäten der Universitäten Wien und Göteborg (Schweden), 1922 Doktorat der Philosophie (Hauptfach: Kunstgeschichte, Nebenfach: Urgeschichte).

In Göteborg Assistent am Kunstmuseum, in Wien Assistent an der Universität, dann am n.ö.[3] Landesmuseum, wo ich u.a. die urgeschichtlichen Ausgrabungen in Niederösterreich durchzuführen hatte, daneben seit 1926 Studium des jus an der Universität Wien, 1930 Doktorat der beiden Rechte. Überleitung als juristischer Konzeptsbeamter in das Rechtsbüro der n.ö. Landesregierung. Nach einigen erfolgreichen grösseren Prozessen, die ich für das Land Niederösterreich führte, Einberufung in die Verfassungsabteilung des Bundeskanzleramtes. 13. März 1938 Berufung zum Staatssekretär.

Meine politische Tätigkeit für die Bewegung begann 1932, in welchem Jahr mich der damalige n.ö. Landesleiter und Mitglied der n.ö. Landesregierung Hauptmann Leopold[4] zu seiner persönlichen staatsrechtlichen und staatspolitischen Beratung heranzog. Nach dem Verbot der Partei und der späteren Enthaftung des Hauptmannes Leopold arbeitete ich u.a. insbesondere mit diesem, mit Dr. Seyss-Inquart und Minister Glaise-Horstenau[5]

6 – (1) Friedrich Johann Wimmer, geb. 9 juli 1897 te Salzburg. Tijdens de bezetting *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz* in Nederland.

(2) Geschreven naar aanleiding van Wimmers opname in de SS als *Obersturmführer* op 12 maart 1938, precies ten tijde van de *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland dus (P 4: 8136). Voor feiten, die de vooroorlogse geschiedenis van Oostenrijk betreffen, zij de lezer verwezen naar de bronnen in nr. 1, noot 1 genoemd.

(3) *niederösterreichischen.*

(4) Josef Leopold, geb. 18 februari 1889 te Langenlois (Oostenrijk). Beroepsmilitair, nationaal-socialist sinds 1919, daarom in 1933 uit het leger ontslagen. *Gauleiter* van de Oostenrijkse *NSDAP* van *Niederösterreich.* Van januari 1935 tot februari 1938 werd hij door de meeste Oostenrijkse nazi's als *Landesleiter* erkend. Zijn leiderschap van de (illegale) partij werd echter voortdurend bedreigd door de omstandigheid, dat hij geruime tijd in de gevangenis doorbracht, en door de intriges van zijn rivalen. De door hem gevolgde koers stond bovendien in zekere tegenstelling met de 'evolutionaire' weg, die Hitler in de periode medio 1936–1938 wenste te gaan: uitholling van het heersende regime in Oostenrijk door middel van gematigde lieden als Seyss-Inquart en de in noot 5 genoemde Glaise-Horstenau. (Behalve de in nr. 1, noot 1 genoemde bronnen: *Grossd. Reichstag;* IMT 812-PS).

(5) *Dr.* Edmund von Glaise-Horstenau, geb. 27 februari 1882 te Braunau am Inn (Oostenrijk). Voor 1918 militair, daarna schrijver van historische werken, en archivaris. In 1932 *Dr. honoris causa* van de universiteit te München. Politiek hoorde hij evenals Seyss-Inquart bij de weliswaar katholieke, maar zeer groot-Duits denkende Oostenrijkers, deel uitmakend van de 'nationale oppositie' tegen het regime, die echter steeds meer identiek raakte met het Oostenrijkse nationaal-socialisme. Beiden moest Schussnigg op grond van overeenkomsten met Duitsland in zijn regering opnemen: Glaise-Horstenau in 1936, Seyss-Inquart in februari 1938. In het kortstondige *Anschluss*-kabinet van Seyss-Inquart van maart 1938 fungeerde Glaise-Horstenau als vice-kanselier (o.a. *Who's Who in Germ.* II; *Grossd. Reichstag*; *IMT* XVI, p. 114–122; IMT 812-PS).

zusammen. Am 11. März 1938 arbeitete ich bei der Einsetzung der neuen Regierung (Seyss-Inquart) mit.[6] Mit Staatssekretär SS-Oberführer Stuckart[7] (Berlin) arbeitete ich am 13. März 1938 am Gesetz über die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich[8] und war zu diesem Anlass in der Nacht auf den 14. März 1938 zusammen mit dem jetzigen Reichsstatthalter[9] Dr. Seyss-Inquart und den Staatssekretären Keppler[10] und Stuckart beim Führer in Linz.

Wissenschaftliche Veröffentlichungen auf den Gebieten der Kunstwissenschaft und Urgeschichte.[11]

Wimmer

BDC P 4: 8152–8153. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(6) Onder Duitse dwang werd de *Bundespräsident* van Oostenrijk Miklas gedwongen Seyss-Inquart een ministerie te laten vormen. In dit kortstondige kabinet, dat de *Anschluss* moest legaliseren, werd Wimmer in de functie van *Staatssekretär* opgenomen als vertegenwoordiger van Seyss-Inquart in alle zaken behalve buitenlandse zaken en politie-aangelegenheden (P 4: 8206–7; zie ook Eichstädt, *Von Dollfuss zu Hitler*, p. 428).

(7) *Dr.* Wilhelm Stuckart, geb. 1902 te Wiesbaden. Jurist, lid van de *NSDAP* sinds 1922. Sinds 1933 ambtelijke carrière, o.a. sinds 1935 met de nominale titel *Staatssekretär* hoofd van een afdeling van het *Reichsinnenministerium*, die zich onder meer met wetgeving en bestuurszaken bezighield. Sinds 1943 onder Himmler als *Reichsinnenminister* ook werkelijk *Staatssekretär*. Bekleedde een honoraire rang in de SS; sinds 1944 *Obergruppenführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg tot gevangenisstraf veroordeeld, wegens ernstige ziekte echter alleen tot de tijd van zijn voorarrest (*Who's Who in Germ.* II; *Trials Am. Trib.*, *Case* 11, XIV, p. 228, 416, 631–632, 716, 870).

(8) Hitler schijnt onder de indruk van de enorme geestdrift, waarmee hij op 12 maart door de bevolking van de Oostenrijkse stad Linz werd ontvangen, zijn plannen voor een soort personele unie tussen Oostenrijk en Duitsland te hebben verwisseld voor de volledige *Anschluss* van Oostenrijk. Onmiddellijk togen Stuckart en Wimmer aan het werk om snel een Duits en een Oostenrijks wetsontwerp van deze strekking te vervaardigen. Hierbij werd in een volksstemming op 10 april voorzien; allesbehalve verwonderlijk leverde dit plebisciet 99% stemmen voor de *Anschluss* op.

(9) Reeds op 15 maart mocht Seyss-Inquart zijn titel van bondskanselier verwisselen voor die van *Reichsstatthalter* van het *Land* Oostenrijk, dat voorlopig formeel dezelfde status kreeg als bv. Beieren. Maar al gauw werd de *Reichsstatthalter* op de achtergrond gedrongen door de Rijksduitse partijman Bürckel, die eind april *Reichskommissar für die Wiedervereinigung Oesterreichs mit dem Deutschen Reich* en het jaar daarop *Gauleiter* van Wenen werd (zie o.a. Eichstädt, *Von Dollfuss zu Hitler*, p. 532, 533, noot 88).

(10) Wilhelm Keppler, geb. 14 december 1882 te Heidelberg. Industrieel, al voor de machtsaanvaarding van Hitler diens economisch adviseur. Sindsdien vele functies (zie ook nr. 31, noot 1), onder meer *Beauftragter für Wirtschaftsfragen*, en in de tijd tussen juli 1936 en de *Anschluss* in maart 1938, gevolmachtigde voor de Oostenrijkse *NSDAP*. Hij speelde ook een belangrijke rol bij de *Anschluss*, en bij het ontstaan van de satellietstaat Slowakije in maart 1939; hij voerde ook de titel *Staatssekretär z.b.V.* van buitenlandse zaken. In 1933 had hij de honoraire rang van *SS-Standartenführer*, in 1942 was hij opgeklommen tot *Obergruppenführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal veroordeeld tot 10 jaar gevangenisstraf met aftrek; in 1951 reeds in vrijheid gesteld. (*Who's Who in Germ.* II; *Grossd. Reichstag; Trials Am. Trib.*, *Case* 11, XIV, spec. p. 385–389, 578–586, 858, 869, 1004).

(11) Wimmer was dus een hoog ambtenaar onder het Dollfuss-Schussnigg-regime, een functionaris nog wel, die zich bezig moest houden met de Oostenrijkse constitutie, terwijl hij sinds begin 1934 lid was van de illegale partij (P 4: 8141; PA Präs.), die het voorzien had op vernietiging van dit regime en deze constitutie. Weliswaar verklaarde hij na de oorlog, dat hij geen 'eigentliche illegale Tätigkeit' kon bedrijven – het strookte volgens hem ook niet met zijn karakter – maar zijn politieke adviezen aan de

Oostenrijkse nazi-leiders verhinderden hem blijkbaar toch niet om als ambtenaar mee te werken 'auch an Ausführungsgesetzen zu der neuen österreichischen Verfassung', d.w.z. aan de, door de nazi's dodelijk gehate, 'Austro-fascistische' staatsvorming (Verkl. Wimmer II, p. 11, 12; N-SI-Del Getuigen 1). Een dergelijke positie was in het Oostenrijk van die dagen trouwens geen uitzondering. Na de annexatie van Oostenrijk werd hij gewoon partijlid, en reeds op 12 maart 1938, midden in de korte, maar hectische *Anschluss*-dagen dus, had Himmler hem een honoraire SS-rang gegeven. Op 10 mei 1942 was hij opgeklommen tot *Brigadeführer* (P 4: 8140–62).

In 1939 werd Wimmer *Regierungspräsident* van Regensburg, eind mei 1940 werd hij *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz* in Nederland. Seyss-Inquart had zelf zijn landgenoten Fischböck en Wimmer uitgezocht als zijn medewerkers in het te besturen gebied.

Van hen kan men eigenlijk alleen Wimmer als een persoonlijke vriend van Seyss-Inquart beschouwen. Na de oorlog vertelde Wimmer, dat hij Seyss-Inquart voor het eerst in 1936 op een bijeenkomst van een katholieke bijbelkring had ontmoet (Verkl. Wimmer I, p. 2, 3). Beiden behoorden tot die Oostenrijkse nationaal-socialisten, die men nog het beste als gematigd, katholiek, legalistisch kan omschrijven, in tegenstelling tot het revolutionaire partij-type, zoals Leopold, of de revolutionaire vechtersbaas, zoals Rauter, die Wimmer dan ook veel te slap en te katholiek-gebonden achtte (zie nr. 156). Wat hen bovendien bond, was een grote liefde voor de kunst, speciaal muziek: Seyss-Inquarts vrouw zei na de oorlog, dat haar man en Wimmer samen urenlang naar de Mattheus-Passion op de grammofoon konden luisteren (Verkl. mevr. Seyss-Inquart).

Hoe dit ook geweest moge zijn, ondanks de persoonlijke band met Seyss-Inquart – hij en Fischböck waren de enigen in Nederland, die met Seyss-Inquart op *Du*-termen stonden – was Wimmers positie, vergeleken met die van zijn collega's, tamelijk zwak: Schmidt had, althans in het begin, het partij-apparaat in Duitsland achter zich staan, Rauter wist Himmler achter zich, en Fischböck Goering. De Duitse ministers, waarmee Wimmer eventueel iets te maken had, Frick en Rust, waren echter figuren van het tweede plan, niet in staat om belangrijke dingen in Nederland door te zetten (Verkl. Harster I, p. 28; Verkl. Wimmer I, p. 9, 10). Het feit, dat hij in bepaalde crisissituaties plaatsvervanger van Seyss-Inquart, behalve in politie-zaken was, veranderde niets aan zijn feitelijke machtspositie.

Evenals Seyss-Inquart was Wimmer vervuld van gedachtengangen, die men wellicht als een typische Oostenrijkse variant van het nationaal-socialisme kan beschouwen, zoals de *Sehnsucht* naar een groter *Reich* (zie ook voor zijn denkbeelden en de achtergrond daarvan: A. E. Cohen: 'Frontuniversität Leiden', in: *Nederland in Oorlogstijd* 1948, p. 18, 26, 27). Zijn opvattingen waren uitgesproken racistisch: na de oorlog verklaarde hij, dat politici per definitie van gemengd ras waren: 'Politische Menschen sind Menschen mit unreinem Blut, Leute, die auf Grund ihres Lebensschicksals in Unruhe leben'; dat er in Nederland zoveel minder politici en politiek geïnteresseerden waren dan in Duitsland, viel af te leiden uit het feit, dat het ras in Nederland zuiverder was dan in Duitsland. Of dit een oprechte vaststelling van hem was of als compliment voor de Nederlanders bedoeld, is niet duidelijk. De deportatie van de Nederlandse joden zei hij af te keuren. Maar alle maatregelen tot en met de segregatie van de overige bevolking en de invoering van de jodenster waren voor hem in 1947 nog aanvaardbaar (Verkl. Wimmer III, p. 4, 5, 9). Maatregelen, waaraan hijzelf tijdens de oorlog trouwens, in de eerste plaats door de vele verordeningen, in zeer belangrijke mate had meegewerkt. Na de oorlog zag de Nederlandse regering er van af om Wimmer gerechtelijk te vervolgen, om redenen, die niet geheel duidelijk zijn geworden. In 1965 overleed hij te Regensburg (KB I 2227).

7. SEYS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Wien, den 24. Oktober 1938

Reichsführer!

Ich glaube es ist richtig von mir, jedenfalls fühle ich mich dazu gedrängt und verpflichtet, Ihnen immer zu berichten, wenn ich etwas meiner Meinung nach politisch Bemerkenswertes feststellen kann, auch dann, wenn es sich um meine eigenen Gedanken handelt.[1]

So habe ich am 12. Oktober l.J. in Berlin einen Vortrag gehalten, in dem ich versucht habe, den Berliner Kreisen – es waren auch 6 – 8 Vertreter ausländischer Delegationen anwesend, darunter der ungarische Gesandte – die Bedeutung Oesterreichs in dem Sinne klarzumachen, dass es sich hier nicht um die Verwirklichung irgend einer selbständigen politischen Idee handeln kann, sondern immer nur um die Ostmarkaufgaben des Reiches.

Ich habe versucht, dies geschichtlich zu entwickeln und bin dann zu entsprechenden Schlussfolgerungen gekommen. Schliesslich habe ich mich auch mit der weiteren Südostaufgabe beschäftigt und hiebei versucht, jene Diktion zu finden, die mir in der gegenwärtigen Situation für die Ohren und Herzen der Südostländer richtig erscheint.

Ich erlaube mir Ihnen das Konzept dieses Vortrages[2] zu übermitteln. Vielleicht haben Sie gelegentlich Zeit, diese meine Ausführungen durchzusehen und mir mitteilen zu lassen, ob ich mich auf der von Ihnen für richtig befundenen Linie bewege.

Ich verbleibe mit Heil Hitler! Ihr ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 209: 282–283. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

7 – (a) Links bovenaan gedrukt: 'Der Reichsstatthalter'.

(1) Men vergelijke deze brief met latere brieven van Seyss-Inquart aan Himmler, waarin dezelfde toon van *anschmeichelnde* vriendschappelijkheid doorklinkt: zie met name nr. 300 en voor de motieven noot 1 daarbij. Seyss-Inquart was nu eenmaal geen *alter Kämpfer* in de partij met een zelfstandige positie. Het was voor hem stellig niet een louter inhoudsloze onderscheiding, toen hij op 12 maar 1938, ten tijde van de *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland, de (honoraire) rang van *SS-Gruppenführer* kreeg aangeboden (*SS-Dienstaltersliste* 1938; ook Wimmer kreeg op die dag een SS-rang). Inderdaad had Seyss-Inquart de steun van Himmler en andere groten in Hitlers rijk hard nodig. Overduidelijk blijkt dit, wanneer eind 1939 Seyss-Inquart Himmlers steun zoekt bij een conflict met Bürckel (zie voor hem nr. 71, noot 4; vgl. nr. 6, noot 9; zie voor Seyss-Inquarts conflict met Bürckel ook IMT 3271-PS en 3398-PS). De aanleiding tot het conflict is overigens onbeduidend. Wel van belang is, hetgeen Bürckel aan Himmler, die probeert te bemiddelen, schrijft: Seyss-Inquart probeert een nauwe relatie met de SS te Wenen aan te gaan, en Bürckel nu meent, 'dass gerade die SS nicht die Gliederung der Partei ist, die sich für solche Zwecke und besonders in diesem Falle eignet. Das ist schon deshalb unmöglich, weil ja Herr Seyss von der gesamten übrigen Partei in Wien einheitlich abgelehnt wird. Den Anschluss an die Partei wird er niemals finden. Daher muss es ihm auch versagt bleiben, auf Umwegen gegen die Partei, zum mindesten aber gegen den vom Führer eingesetzten Gauleiter zu operieren.' (H 204: 221). Bürckel meent kennelijk deze toon te kunnen aanslaan, omdat hij zich uitsluitend ondergeschikt aan Hitler voelt. Dit blijkt ook wel uit zijn latere optreden als hoofd van het burgerlijk bestuur in het *de facto* geannexeerde Lotharingen.

(2) Dit stuk bevindt zich niet in het dossier. Vermoedelijk zal de inhoud in grote lijn dezelfde zijn als van Seyss-Inquarts rede over 'Die politische, wirtschaftliche und kulturelle Bedeutung der Erweiterung des Reiches nach Südosten', uitgesproken op 23 januari 1939 in het *Reichskriegsministerium* in het kader van een *nationalpolitische* cursus. Deze rede zond hij eveneens in april aan Himmler (H 205: 225–250).

8. K. WOLFF[1] AAN SEYSS-INQUART

5.11.1938

Sehr verehrter, lieber Kamerad Dr. Seyss-Inquart!

Ich freue mich, Ihnen im Auftrage des Reichsführer-SS anbei den SS-Totenkopfring mit der dazugehörigen Verleihungsurkunde übersenden zu können.

Heil Hitler! I[hr] s[ehr] erg[ebener][a]

W[OLFF]

BDC H 209: 276. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

9. R. HESS[1] AAN RAUTER

München, den 21. Nov. 1938

Sehr geehrter Parteigenosse Rauter!

Mit Ihrem Schreiben vom 5.11.1938 melden Sie mir, dass Sie durch den Reichsführer-SS zum Stabsführer des SS-Oberabschnitts Süd-Ost, Breslau, ernannt worden sind und dass Sie damit aus meinem unmittelbaren Befehlsbereich ausscheiden.[2]

Es ist mir ein Bedürfnis, Ihnen für Ihre Pflichttreue und erfolgreiche Arbeit zu danken, die Sie besonders für Ihre österreichischen Kameraden geleistet haben.

Ich wünsche Ihnen, dass Ihre neue Tätigkeit Ihnen den gleichen Erfolg und die gleiche Befriedigung bringen möge wie Ihre Arbeit bisher.

Heil Hitler!

R. HESS

BDC P 1: 5694. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

8 – (1) De chef van Himmlers *Persönlicher Stab* (zie p. 62 en noot 5 daarbij, e.v.).
(a) Laatste drie woorden in hs.
9 – (1) Rudolf Hess, geboren 26 april 1894 te Alexandrië. Deelnemer aan eerste wereldoorlog; daarna studeerde hij economie en geschiedenis. In 1920 werd hij lid van de *NSDAP*; nam deel aan Hitlers mislukte *Putsch* van november 1923 en werd daarvoor tot anderhalf jaar gevangenisstraf veroordeeld. Samen met Hitler zat hij deze straf in de vesting Landsberg uit en assisteerde hem daar bij het schrijven van *Mein Kampf*. Van 1925 tot 1933 was hij Hitlers privé-secretaris en adjudant. In april 1933 werd hij benoemd tot *Stellvertreter des Führers* en als zodanig leider van het partij-apparaat. In december 1933 werd hij minister zonder portefeuille. In 1939 bepaalde Hitler, dat na Goering Hess hem zou opvolgen.

In mei 1941 vloog plotseling Hess naar Engeland in de hoop, dat hij een compromis-vrede zou kunnen bewerkstelligen. Hij werd echter meteen gevangengenomen. In 1946 werd hij door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld (*Grossd. Reichstag; Das Deutsche Führerlexikon 1934/1935*, Berlin, 1934, p. 25; *IMT* XXII, p. 528–530, 588). †
(2) Nl. door Rauters arbeid voor het *Hilfswerk für Flüchtlinge und Hinterbliebene*, dat van de *NSDAP* uitging (zie nr. 1, noot 35).

10. K. WOLFF AAN SEYSS-INQUART

11.4.1939

Lieber Parteigenosse Seys-Inquart!

Der Reichsführer-SS lässt Sie um Mitteilung an mich bitten, ob Sie im Besitze eines Familienwappens sind, da er beabsichtigt, die Wappen der SS-Obergruppen- und Gruppenführer bei der Ausschmückung der Räume in der SS-Schule Haus Wewelsburg[1] zu verwenden.

Sofern Sie ein Familienwappen besitzen, bitte ich – soweit vorhanden in farbiger Ausführung – um dessen möglichst baldige Übersendung.

Ihr Wappenbild erhalten Sie nach Fertigung einer Kopie wieder zurück.

Falls Sie bei Ihrer bisherigen Ahnenforschung noch nicht auf Ihr Familienwappen gestossen sind, bitte ich um entsprechende Mitteilung.[2]

Heil Hitler! I[hr] s[ehr] erg[ebener][a]

W[OLFF]

BDC H 507: 4413. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

11. REDE VAN SEYSS-INQUART[1]

Männer der Schutzstaffel!

Ihr seid hier auf Eurem alten Heimatboden, heute im Grossdeutschen Reiche, angetreten zur Vereidigung auf Führer und Reich. Wenn diese feierliche Stunde beendet sein wird, dann werdet Ihr Euch als Standarte 107 der Schutzstaffel bei Eurem Manneswort, bei Eurer Mannesehre mit dem heiligsten Gelöbnis, das Ihr je geben könnt, verschworen haben, kein höheres Gut zu haben als das deutsche Volk und das Reich, keinen höheren Willen zu kennen als den Willen des Führers. Dann ist der Reichsführer Euer oberster Vorgesetzter in der Schutzstaffel, dessen Befehlen, die vom Willen und Vertrauen des Führers getragen sind, Ihr unbedingten Gehorsam zu leisten habt, auch dann, wenn er von Euch Euren letzten Einsatz fordert.

Ihr seid Männer der Schutzstaffel. Was heisst das? Ihr habt zu schützen, zu hüten, zu kämpfen. Das ist Eure erste und letzte Pflicht. Wenn es irgendwo noch einen Kampf

10 – (1) Gelegen bij Paderborn in Westfalen (N 26/1 2769-PS), gedacht als geestelijk centrum van de SS-orde (zie de beschrijving bij Höhne, *Orden*, p. 142 e.v.).

(2) Op 17 april 1939 antwoordt Seyss-Inquart, dan nog *Reichsstatthalter* te Wenen, dat van moederszijde verschillende betrouwbare familiewapens aanwezig zijn. Er is wel een wapen van de familie Seyss, maar het staat niet vast, dat dit betrouwbaar is. Eventueel kan hij nog een betrouwbaar wapen van de familie Inquart (grootmoeder van vaderszijde) leveren (H 507: 4411).

(a) Laatste drie woorden in hs.

11 – (1) Blijkens de aanbiedingsbrief aan Himmler van 29 september 1939 (H 207: 257) is dit de tekst van een rede, die Seyss-Inquart op 20 augustus 1939 gehouden had te Iglau, waar hij zijn jeugd had doorgebracht. Het stadje, dat in Moravië ligt en thans de Tsjechische naam Jihlava heeft, was het centrum van een Duitstalige enclave.

gibt, dann muss immer noch die Schutzstaffel antreten. Wenn keiner mehr sich wehren kann, dann muss immer noch der SS-Mann angreifen und verteidigen. Für ihn gibt es keinen letzten Lebensfunken ohne Kampfbereitschaft und Kampfeinsatz.

Kämpfer könnt Ihr aber nur sein, wenn Ihr wisst, worum es geht. Darum muss der SS-Mann vor allem Nationalsozialist sein, d.h. durchdrungen und ganz durchglüht sein von der Überzeugung, dass alles, was er ist, was er fühlt, was er leistet, alle seine Kräfte und Fähigkeiten nur aus dem deutschen Volke in ihn hineinströmen und daher unerschütterlich als sein Lebensinhalt entschlossen sein, alles wieder für sein deutsches Volk einzusetzen.

National nannten sich früher viele Menschen und manche Parteien. Und doch sahen sie alles nur durch die Brille einer Interessen- oder Klassen- oder Gesellschaftsgruppe. Es ging für sie immer nur um Teile. Ihr hier im Volkstumsgrenzkampf habt schon deutlicher gefühlt, dass es immer um das Ganze geht und dass es auf die Dauer weder für den deutschen Bürger, noch für den deutschen Arbeiter oder deutschen Bauern allein ein Wohlergehen gibt, wenn nicht das ganze deutsche Volk stark, mächtig und frei ist. Darum müssen wir uns freimachen von unseren Sonder- und Klasseninteressen und nur dem deutschen Volke leben.

Darum hat der Führer, als in der tiefsten Nacht des deutschen Schicksals nichts mehr als nur sein Glauben an Deutschland geblieben war, der aber so stark war, dass er heute 80 Millionen deutsche Herzen erfüllt, darum hat der Führer von uns allen Opfer verlangt. Jeder soll aufgeben, was ihm in einer Standesorganisation, Partei, u.s.w. lieb war, seine besonderen Farben und gewohnte Fahnen, damit er nur eines kennt, das deutsche Volk, alle opfern, damit alle *eine* grosse, alles umfassende Bewegung und Partei bilden, *eine* Fahne halten, *einen* Glauben haben: Deutschland.

Und dieser Glauben an Deutschland ist der Nationalsozialismus. Und dieser Glauben muss kampfbereit sein bis zum Fanatismus, ihm muss alle Gewalt gegeben sein, damit er alle feindliche Gewalt vernichte, denn diese Gewalt trägt die neue Weltanschauung des Nationalsozialismus, das Wissen um die heiligen Lebenskräfte und Lebensrechte unseres deutschen Blutes.

Dies erst gibt uns den Sinn und den Zweck unseres Lebens: Den Einsatz für das Bestehen und Blühen unseres Volkes in der Reinhaltung unseres Blutes und die Sicherung seiner Grösse und Freiheit im einigen Grossdeutschen Reich.

Aus deutschem Blut ist dieses Reich nach dem Willen des Führers gebaut. Unser Glauben wird gekrönt durch die Dreieinigkeit Volk, Reich und Führer.

Und darum darf es für einen Nationalsozialisten keine stärkere Bindung geben, als jene an sein Volk. Wenn dieser letzte, entscheidende Auftrag ergeht, bleibt alles zurück, unser eigenes Schicksal, unsere Familie, unsere Meinung, unsere Konfession. Erst wer bereit ist, unter allen Umständen und gegen alle Widerstände diesen vollen Einsatz zu leisten, ist Nationalsozialist.

Der Führer hat an uns Nationalsozialisten die Aufgaben für Volk und Reich verteilt. Alle, die wir in der Organisation und den Formationen stehen, sind Kämpfer und Soldaten des Führers. Uns alle verbindet der gemeinsame Glauben und der gemeinsame Kampf, jeden bei seiner besonderen Aufgabe. Der politische Leiter hat für den richtigen politischen Einsatz zu sorgen. Der SA-Mann ist der politische Soldat, der in breiter Front den praktischen Nationalsozialismus in das deutsche Volk durch seine Bewährung als National-

sozialist hineinzutragen hat, um den Nationalsozialismus Wirklichkeit werden zu lassen, unsere Kameraden im Kraftfahrkorps[2] und Fliegerkorps[3] haben hiezu noch ihre besonderen technischen Aufgaben.

Und Ihr SS-Männer der Schutzstaffel habt die besondere Aufgabe, Hüter und Kämpfer für die Führung und das Reich aller Deutschen zu sein. Ihr seid nicht mehr und habt Euch nicht als etwas besseres zu dünken, denn es gibt nicht mehr nichts besseres als ein wirklicher Nationalsozialist zu sein. Ihr habt nur mehr Pflichten für Führer und Reich.

Da müsst Ihr vor allem *Männer* sein. Innerlich frei, nicht gehemmt und gebunden durch Leidenschaften, nicht untertan jeder Regung des Leibes, aber auch nicht zelotisch und feig vor dem wirklichen blühenden Leben. Nach innen frei und beherrscht zugleich. Nach aussen in höchster Disziplin, d.h. hart und menschlich zugleich. Nichts kann Euch von Eurer Aufgabe abbringen, Ihr seid aber nie gehässig oder roh aus Bosheit, Rachsucht oder Schadensfreude. Ich sage Euch dies hier mit aller Eindringlichkeit, denn Ihr habt in Mitten eines fremden Volkes[4] Euer deutsches Wesen zu bewähren.

Wahret die Reinheit des deutschen Blutes als erste Pflicht, tretet unter allen Umständen für Führer und Reich ein, bewahret die deutsche Würde, die in Eure Hand gegeben ist. Dann wird es so kommen, dass wo immer ein SS-Mann erscheint, Freund und Feind weiss, die Schutzstaffel ist da. 'Unsere Schutzstaffel' werden Euch die deutschen Volksgenossen zujubeln, 'die Schutzstaffel des Deutschen Reiches' werden Euch mit der Zuversicht zu Eurer Ordnung die Freunde, mit lähmendem Beben die Feinde des deutschen Volkes nennen. So muss es kommen: Wo immer ein SS-Mann auftritt, muss man die Stärke des Reiches und den Willen des Führers spüren.

Dann werdet auch Ihr, Männer der 107. Standarte unserer Schutzstaffel, Schildträger des Volkes und Schwertkämpfer des Reiches sein!

Heil dem Führer!

BDC H 207: 258–268. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(2) Het *NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps)*, een zelfstandige *Gliederung* van de *NSDAP*, was de uit de *Motor-SA* ontstane gemotoriseerde eenheid van de *NSDAP*. Tijdens de tweede wereldoorlog werd het uitgebouwd tot een semi-militaire hulpformatie, waarbij ook niet-Duitsers als vrijwilligers dienst namen.

(3) Het *NSFK (Nationalsozialistisches Fliegerkorps)*, werd in 1937 opgericht om 'den fliegerischen Gedanken im deutschen Volke wachzuhalten und zu vertiefen, eine vor den militärischen Dienstzeit liegende fliegerische Ausbildung durchzuführen und die vielseitigen luftsportlichen Betätigungen in Deutschland einheitlich zusammenzufassen' (*Org. buch der NSDAP* 1943, p. 470). Het was enerzijds een voortzetting van de *Deutsche Luftsport-Verband*, een organisatie voor clandestiene opleiding van militaire piloten teneinde het verdrag van Versailles te omzeilen; anderzijds was het *NSFK* bedoeld om onder de jeugd een grote reserve voor de militaire luchtvaart te kweken en dat deel van de jeugd tevens in nazi-zin te beïnvloeden. Tot 1943 was de leider de *General der Flieger* Friedrich Christiansen, tijdens de oorlog *Wehrmachtbefehlshaber* in Nederland. (Id.; *DZ* 29 juli 1943; Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. Evaluation and Dissemination Section G-2: *Basic Handbook. The NSFK*, London, z.j.).

(4) Zie noot 1.

12. F. E. FARWERCK AAN W. SIEVERS[a] [1]

Amsterdam, 9-11-39

Sehr geehrter Herr Sievers,

Gestatten Sie mir Ihnen meine herzlichen Glückwünsche zu senden mit dem Misslingen des Mordversuches auf Ihren, auch von mir so sehr verehrten Führer.[2] Ich kann Ihnen sagen, dass auch in Holland viele Tausende empört sind und gleichzeitig erfreut, dass Europa für einen unersetzlichen Verlust gespart blieb.[3]

Mit herzlichen Grüssen Ihr

FARWERCK

BDC H 1051: 7476 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

13. HIMMLER AAN HITLER[a]

Berlin, den 12. Nov. 1939

Mein Führer![b]

In der Anlage lege ich gehorsamst die Liste der SS-Führer und SS-Männer, die ich mir zur Verleihung des E.K./I[1] und E.K./II vorzuschlagen erlaubt habe, vor.

Die Männer hatten die Aufgabe, bestehende Nachrichtenverbindungen in der Weise auszunutzen, dass der Beweis für den fortgesetzten Bruch der Neutralität Hollands zu Gunsten Englands[2] erbracht werden konnte.

12 – (a) Het stuk is geschreven op papier van de stichting 'Der Vaderen Erfdeel', links bovenaan verlucht met de z.g. 'Irmin-zuil'. Rechts bovenaan de paraaf van Sievers.
(1) Zie voor Farwerck p. 200 e.v. en noot 3 daarbij, voor Sievers p. 64, en noot 7 daarbij.
(2) Op 8 november 1939, de zestiende verjaardag van Hitlers *Putsch*, had Hitler in de *Bürgerbräukeller* te München een rede uitgesproken. Korte tijd nadat hij de zaal had verlaten ontplofte daar een bom, die verscheidene aanwezigen doodde. Deze bom was geplaatst door Georg Elser, een bekwaam schrijnwerker, in een pilaar van het gebouw. In Duitse persberichten werd gesuggereerd dat Elser, die kort na de aanslag als verdacht werd gearresteerd, de aanslag uitgevoerd zou hebben in opdracht van de op 9 november door de *SD* ontvoerde officieren van de Britse inlichtingendienst, Stevens en Best (zie nr. 13, noot 2). Aanvankelijk schijnt het de bedoeling van de Duitse justitie geweest te zijn, een proces tegen Elser, Stevens en Best aan te spannen. Men heeft echter hiervan afgezien. Zij werden in een concentratiekamp geïnterneerd en genoten een voorkeursbehandeling. Stevens en Best overleefden de oorlog, Elser verdween begin 1945 met onbekende bestemming uit het concentratiekamp Sachsenhausen. (S. Payne Best: *The Venlo Incident*, London, 1950; Walter Schellenberg: *Memoiren*, Lengerich, 1959, p. 79–96; Anton Hoch: 'Das Attentat auf Hitler im Münchner Bürgerbräukeller 1939', in *VfZ*. 1969, p. 383 e.v.).
(3) Zie voor het antwoord van Sievers nr. 15.
13 – (a) Onderaan het stuk in hs. van Himmler: 'Liste von Gru[ppen]f.[ührer] Heydr[ich] vorgelegt. Hier nicht vorh.[anden]', gevolgd door Himmlers paraaf.
(b) Het woord 'Führer' in kapitaal en gespatieerd getypt.
(1) *Eisernes Kreuz* der eerste klasse.
(2) De in Nederland wonende officieren van de Britse inlichtingendienst, R. H. Stevens en S. Payne Best, kregen in september 1939 contact met enige Duitsers, die voorgaven lid van een verzetsgroep te zijn, die het Hitler-regime omver wilde werpen en vrede sluiten met de geallieerden. In de hierop volgende weken werden op Nederlands grondgebied enkele besprekingen gehouden. Het hoofd van de Nederlandse mili-

Die gestellte schwierige Aufgabe ist von den Führern und Männern mit vollem Erfolg unter ganzem Einsatz ihrer Persönlichkeit gelöst worden.

Gehorsamst[c]

H. H[IMMLER]

BDC H 217: 2309. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

14. CIRCULAIRE VAN HIMMLER

18.12.39

Dienstanweisung für die Höheren SS- und Polizeiführer[1 2]

1.) Der Chef des SS-Hauptamtes, der Chef der Ordnungspolizei und der Chef der Sicherheitspolizei und des SD.[3] sind die Vertreter des Reichsführers SS und Chefs der Deutschen Polizei für alle Aufgaben der Höheren SS- und Polizeiführer, soweit sie ihren Arbeitsbereich betreffen.

2.) Dem Höheren SS- und Polizeiführer unterstehen zunächst als Hauptmitarbeiter der Stabsführer der Allgemeinen SS, der Inspekteur (Befehlshaber) der Ordnungspolizei und der Inspekteur (Befehlshaber) der Sicherheitspolizei und des SD. Besondere Sachbearbeiter für ihre Aufgabenbereiche dürfen neben ihnen nicht tätig sein.

Ausser diesen Hauptmitarbeitern sind dem Höheren SS- und Polizeiführer noch Mitarbeiter für besondere Gebiete und Aufgaben (Gericht, Ergänzungsstelle, persönliches Büro) unterstellt.

3.) Bei vorübergehender Abwesenheit wird der Höhere SS- und Polizeiführer von dem Stabsführer der Allgemeinen SS-, dem Inspekteur (Befehlshaber) der Ordnungspolizei und

taire inlichtingendienst, generaal-majoor van Oorschot, had tegen Stevens en Best verklaard, dat hij geen bezwaar had tegen de besprekingen, mits er niets afgesproken zou worden dat de Nederlandse neutraliteit in gevaar kon brengen. Van Oorschot wees een jonge luitenant, D. Klop, aan als begeleider van Stevens en Best in het grensgebied en waarnemer bij de besprekingen. Voor 9 november 1939 was een bijeenkomst afgesproken in een café bij Venlo, dicht bij de Duitse grens. Toen Stevens, Best en Klop hier arriveerden werden zij overvallen door een groep SS-mannen, die de grens hadden overschreden. Stevens en Best werden gevangen genomen en naar Duitsland gevoerd, Klop bij een poging tegenstand te bieden dodelijk gewond. De leden van de Duitse verzetsgroep ontpopten zich als medewerkers van de Duitse politie. De belangrijkste rol speelde bij hen de *SS-Oberführer* Walter Schellenberg, de chef van *Amt VI: Ausland* van het *Reichssicherheitshauptamt*. De gebeurtenissen van de 9e november, bekend onder de naam 'Venlo-incident', verschaften de Duitse regering een voorwendsel om te beweren, dat Nederland zijn neutraliteitsverplichtingen tegenover Duitsland niet nakwam, en deze bewering ter rechtvaardiging van haar aanval op 10 mei 1940 aan te voeren (zie voor de bronnen nr. 12, noot 2).

(c) Laatste woord in hs. van Himmler.

14 – (1) De circulaire is bestemd voor alle *Höheren SSuPF*, de *Inspekteure*, resp. *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD*, de *Inspekteure*, resp. *Befehlshaber der Ordnungspolizei*, en de *Stabsführer der SS*, en een groot aantal andere functionarissen van SS en *RSHA* (H 171: 2496).

(2) Men zie hoofdstuk III van de inleiding.

(3) Met de laatste aanduiding (afgekort: *CdS*) wordt het hoofd van het *Reichssicherheitshauptamt* bedoeld, waarin *Sicherheitspolizei (Geheime Staatspolizei* en *Kriminalpolizei)* en *Sicherheitsdienst* waren samengevat.

dem Inspekteur (Befehlshaber) der Sicherheitspolizei und des SD. für ihre Aufgabenbereiche selbständig vertreten.

Bei längerer Abwesenheit wird die Vertretung durch besondere Anordnung des Reichsführers SS und Chefs der Deutschen Polizei geregelt.

4.) Der Höhere SS- und Polizeiführer vertritt in seinem Bereiche den Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei hinsichtlich aller von dem Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei wahrgenommenen Aufgaben.

5.) Der Höhere SS- und Polizeiführer leitet alle gemeinsamen Vorbereitungen der SS, der Ordnungspolizei und der Sicherheitspolizei und des SD., die der Erfüllung der Reichsverteidigungsaufgaben dieser Einrichtung dienen.

6.) Der Höhere SS- und Polizeiführer übernimmt den Befehl über die Waffen-SS und die Allgemeine SS, die Ordnungspolizei und die Sicherheitspolizei und den SD. in allen Fällen, in denen ein gemeinsamer Einsatz für bestimmte Aufgaben erforderlich ist.

BDC H 171: 2497–2498. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

15. W. SIEVERS AAN F. E. FARWERCK

15. Januar 1940

Sehr geehrter Herr Farwerck!

Erst heute erreicht mich Ihr Brief vom 9.11.1939[1], denn ich war lange Wochen auf Reisen und kehrte erst vor kurzem an meinen Schreibtisch zurück. Ihr Brief mit den Glückwünschen zu dem Misslingen des verbrecherischen Anschlages auf das Leben unseres Führers hat mir aufrichtige, grosse Freude bereitet; denn mehr als offizielle Telegramme und Zeitungsberichte wiegt doch das persönliche Wort eines befreundeten Mannes, der sich, wie in Ihrem Falle, zugleich zum Sprecher vieler Tausender seiner Nation macht. Wir wollen hoffen – und das ist unser aller Wunsch für das kommende Jahr –, dass Deutschlands und seines grossen Führers gerechter Kampf vom Sieg gekrönt sein möge, der nicht nur unser Volk und Land, sondern ganz Europa einer neuen wirtschaftlichen und kulturellen Blüte entgegenführen wird.

Ihnen persönlich wünsche ich bei dieser Gelegenheit zum neuen Jahr alles Gute sowohl für den Erfolg Ihrer Arbeit als auch für Ihr persönliches Wohlergehen.

In freundschaftlicher Verbundenheit und mit herzlichen Grüssen Ihr

SI[EVERS]

BDC H 1051: 7472 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

15 – (1) Nr. 12.

16. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

z.Zt. Berlin, 7. Mai 1940

Reichsführer!

Gruppenführer Wolff teilte mir heute mit, Obergruppenführer Krüger[1] habe Ihnen, Reichsführer, mitgeteilt, Generalgouverneur Dr. Frank[2] habe Obergruppenführer Krüger schwere Vorwürfe wegen der Sühneaktion ob der Ermordung einer volksdeutschen Familie im Distrikt Lublin gemacht. Diese Sühneaktion habe Brigadeführer Globocnik[3] im Einvernehmen mit mir durchgeführt, Obergruppenführer Krüger habe mir in Abwesenheit des Generalgouverneurs als dessen Stellvertreter berichtet, doch hätte ich es offenbar übersehen, diese Meldung dem Generalgouverneur weiterzugeben.

Ich habe heute, anlässlich eines telefonischen Gespräches mit Dr. Frank vom Hotel Kaiserhof aus um 16.15 Uhr, diesen im Gegenstande befragt. Das Telefongespräch lautete etwa wörtlich:

Dr. Seyss: 'In Lublin wurde eine volksdeutsche Familie ermordet. Zur Sühne wurden entsprechende Massnahmen ergriffen. Krüger hat dem Reichsführer mitgeteilt, dass Du (Dr. Frank) ihm (Krüger) deshalb schwere Vorwürfe gemacht hast.'

Dr. Frank: 'Ich habe über diesen Fall mit Krüger gar nicht gesprochen, erst gestern waren Krüger und Zörner[4] bei mir und da hat mir Krüger Meldung gemacht. Globoknic hat Dir ja diesen Fall gemeldet.'

16 – (a) Bovenaan het stuk getypt: 'Reichsminister Seyss-Inquart' en 'Berlin'; de functie van Seyss-Inquart in Polen en zijn standplaats Krakau worden dus niet vermeld.

Rechts bovenaan het stuk in hs. van Himmler: 'mit Obergr. F. Krüger besprochen: spricht sich mit Seyss aus', daaronder de paraaf van Himmler.

(1) Friedrich-Wilhelm Krüger, geb. 8 mei 1894 te Straatsburg. Beroepsofficier, na de eerste wereldoorlog in een vrijkorps, vervolgens werkzaam in de boekhandel, daarna directeur van een particuliere reinigingsdienst. Sinds 1929 lid van de SS; na de zg. Stennis-revolte van de *SA* door Hitler tot regionaal *SA*-leider benoemd. Bij de liquidatie van Röhm c.s. werkte hij als *Chef des Ausbildungswesens* van de *SA* met de *Reichswehr* en de SS samen. In 1935 weer hoge positie in de SS. Van 1939 tot 1943 *Höherer SSuPF* in het *Generalgouvernement* (Polen). Daarna bevelhebber van het *V. SS-Gebirgskorps*. Zelfmoord in 1945. (*Grossd. Reichstag; SS-Dienstaltersliste* 1944; Höhne, *Orden*, p. 536; Bennecke, *Röhm-Putsch*, p. 46, 47).

(2) Hans Frank, geb. 23 mei 1900 te Karlsruhe; *Dr. jur.*; advocaat te München. Hoge functies in partij en staat: o.a. sinds 1928 voorzitter van de *Nationalsozialistische Rechtswahrerbund;* in maart 1933 minister van justitie van Beieren, in april rijkscommissaris voor de *Gleichschaltung* van het recht in de Duitse landen en de vernieuwing van de rechtsorde. Sinds 1934 minister zonder portefeuille, uitgever van een aantal tijdschriften op juridisch gebied. In 1939 werd hij aan het hoofd gesteld van het *Generalgouvernement* Polen (het door de Duitsers bezette gedeelte van Polen na aftrek van enige Poolse gebiedsdelen, die bij Duitsland werden ingelijfd). Na de oorlog door het internationaal militair tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld en opgehangen (*Grossd. Reischstag;* IMT 2979-PS).

(3) Odilo Globocnik, geb. 21 april 1904 te Triëst. In maart 1938 *Staatssekretär* in Seyss-Inquarts overgangs-regering, die de *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland bewerkstelligde; daarna enige tijd *Gauleiter* van Wenen; van 1939 tot 1942 *SS- und Polizeiführer* van het district Lublin, daarna *Höherer SSuPF* van de Adriatische kust. Zou op het eind van de oorlog zelfmoord gepleegd hebben. (*Grossd. Reichstag; Who's Who in Germ.* II; *IMT* XII 67, 133, XX 317, 332; zie voor uitgebreidere beschrijving van hem en zijn rol bij de jodenvervolging: Gerald Reitlinger: *The Final Solution*, London, 1953, spec. p. 125, 245, 246, 293–296, 356). Men lette op de wisselende spelling van zijn naam in dit document.

(4) Voor de oorlog *Oberbürgermeister* van Dresden, tijdens de oorlog gouverneur van het district Lublin (*The German New Order in Poland*, London, z.j., p. 233).

Dr. Seyss: 'Jawohl, das war in Radom. Ich habe Globoknic beauftragt, die schärfsten Massregeln nach dem Beispiel von Kamiena zu ergreifen.'[5]

Dr. Frank: 'Ich bin vollkommen damit einverstanden; die Sache geht in Ordnung.'

Zu der weiteren Mitteilung des Obergruppenführer Krüger bemerke ich: Es ist mir nicht erinnerlich, dass mir Obergruppenführer Krüger initiativ einen Bericht über die Sühneaktion gemacht hat. Zörner hat mir gegenüber seine Bedenken über den Umfang der Sühneaktion geäussert. Daraufhin habe ich Krüger aufgerufen, der erklärte, Globocnik vollkommen zu decken, nähere Einzelheiten über die Sühneaktion aber nicht mitteilte. Es ist wahrscheinlich, dass ich dem Generalgouverneur von meinem Auftrag zur Durchführung der Sühneaktion keine Kenntnis gab, weil mir dieser Auftrag selbstverständlich erschien. Wenn ich in Stellvertretung des Generalgouverneurs aber irgend eine Aktion genehmige, dann gilt sie bei mir auch für den Generalgouverneur als genehmigt. Und ich trete selbstverständlich für die Durchführung ein, nur muss man mir sagen, dass der Generalgouverneur eine solche Massnahme bemängelt hat.

Ich bitte Sie, Reichsführer, diese Klarstellung des Sachverhaltes zur Kenntnis zu nehmen und verbleibe mit

Heil Hitler! Ihr

Seyss-Inquart

BDC H 204: 223–224. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

17. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Krakau, 10. Mai 1940

Reichsführer!

Heute habe ich den Führer schriftlich gebeten, mich an die Front zu lassen. Es drängt mich, nach den Erlebnissen 1914–1918 nun unter des Führers und Grossdeutschlands Fahnen im Kampfe zu stehen.

Ich weiss, dass ich mit meinem steifen Bein[1] nicht mehr stürmen kann. Aber ich habe einige Erfahrung aus dem Weltkrieg und könnte damit den Kameraden helfen und wohl auch ein Machingewehr bedienen.

Bitte, Reichsführer, unterstützen Sie mein Ansuchen und helfen Sie mir, meine Absicht zu verwirklichen.[2]

Heil, dem Führer! Ihr

Seyss-Inquart

BDC H 99: 629–630. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

(5) Anders dan in Nederland traden de Duitsers in Polen onmiddellijk na de inval bijzonder hardvochtig op. Onder meer namen zij buitensporige represailles na anti-Duitse demonstraties, aanslagen op Duitse functionarissen en in Polen wonende volksduitsers. Zie voor dit onderdeel van hun misdaden: Szymon Datner, Janusz Gumkowski, Kazimierz Leszczyński: *Genocide 1939–1945*, Warszawa-Poznań, 1962, p. 125 e.v.

17 - (a) Links bovenaan gedrukt: 'Reichsminister Seyss-Inquart'.

(1) Een gevolg van een ongeluk, dat Seyss-Inquart in 1928 bij een bergtocht overkomen was (P 61: 10087).

(2) Zie voor Himmlers antwoord nr. 19.

18. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 15.5.1940

Reichsführer!

Am Montag, den 13.5., nahm ich die Verbindung mit den in Düsseldorf anwesenden Führern der nationalsozialistischen Bewegung Hollands auf.[1] Der Führer derselben in Deutschland ist ein Dr. Bodens[2], 29 Jahre alt, nordisch-fälisch[3], der einen guten Eindruck macht. Er ist, wie alle in Deutschland befindlichen führenden Holländer der Müssert-Bewegung seit Monaten im Abwehrdienst des OKW[4] eingesetzt. Alle hier eingesetzten Männer[5] sind erbittert über die ihnen zuteil gewordene Behandlung. Von den Männern der Müssert-Bewegung sind 6% gefallen, 18% schwer verwundet; sie wurden eingesetzt, obwohl sie nur eine 14 tägige Ausbildung hinter sich hatten und – so habe ich den Eindruck

18 – (a) Deze brief is getypt op papier zonder gedrukt briefhoofd. Links bovenaan getypt: 'Ergänzungsamt der Waffen-SS'.

(1) D.w.z. de plaatselijke leiders van de in Duitsland wonende Nederlandse nationaal-socialisten.

(2) Wilhelm Josef Bodens, geb. 24 augustus 1910 te Breberen. Studeerde te Bonn filosofie, talen en geschiedenis. Specialist in volkskunde en folklore; assistent aan de universiteit van Bonn. In 1939 wetenschappelijk *Referent* bij het bestuur van de *Rheinprovinz*. Van oktober 1939 tot mei 1940 werkzaam voor de *Abwehr*, de Duitse militaire spionage- en contraspionage-dienst. Daarna was hij tot april 1942 in Nederland werkzaam als een soort cultureel bemiddelaar tussen Nederland en Duitsland. Zijn positie in die tijd is niet geheel duidelijk: de eerste maanden blijkt hij voor de *Volksdeutsche Mittelstelle* (zie nr. 32, noot 3) gewerkt te hebben, daarna onder Ispert in diens *Forschungsstelle 'Volk und Raum'* (zie nr. 44, noot 2). Nadien werkte hij opnieuw voor de *Abwehr*, eerst in België, sinds 1943 weer in Nederland.

Bodens bezat naast de Duitse ook de Nederlandse nationaliteit, had voor de oorlog Nederland herhaaldelijk bezocht, en sprak behoorlijk Nederlands. Hoewel zijn rol nooit helemaal is opgehelderd, is het zeker, dat hij een belangrijk aandeel had in de Sport en Spel-affaire, dus in de voorbereidingen van de Duitse aanval op Nederland (zie noot 6). Hij was het, die de majoor van de *Abwehr* Neumeister bij Herdtmann introduceerde. Hij was ook aanwezig bij een onderhoud, dat deze Neumeister begin 1940 met Mussert had, die overigens duidelijk nimmer op de hoogte is geweest van de plannen met 'Sport en Spel'. (Doc. I Bodens; PA Präs; Doc. I Herdtmann; NSB 15 d). Dat hij *de facto* Nederlander zou zijn, is volstrekt onjuist, laat staan dat hij leider van de Nederlandse nazi's in Duitsland geweest zou zijn, zoals Berger hier beweert.

(3) De Duitse anthropoloog *Prof. Dr.* Hans Günther, wiens rassenleer onder de nationaal-socialisten als gezaghebbend werd beschouwd, onderscheidde een zestal Europese rassen: het 'nordische', 'westische', 'dinarische', 'ostische', 'ostbaltische' en 'fälische' ras. Fysieke kenmerken van het 'nordische' ras waren: een grote lichaamslengte, slanke lichaamsbouw, lange schedel, smal gezicht, geprononceerde kin, smalle neus, lichtgekleurd haar, lichte ogen in diepe kassen en een blank-rose huidskleur. Het 'fälische' ras was gekenmerkt door een grote lichaamslengte, brede lichaamsbouw, vrij lange schedel, breed gezicht met brede onderkaak en geprononceerde kin, neus van middelmatige breedte, lichtgekleurd haar, lichte ogen in ondiepe kassen en een lichte huidskleur. (Hans F. K. Günther: *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München, 1935; het boek had toen al de zestiende druk beleefd.) Het 'nordische' ras stond bij de nazi's en speciaal de SS het beste aangeschreven, op de voet gevolgd door het 'fälische' ras.

(4) *Oberkommando der Wehrmacht.*

(5) Deze mannen waren afkomstig uit de 'Bond van Nederlandsche Nationaal-Socialisten in Duitschland', in werkelijkheid een dépendance van de NSB, formeel echter zelfstandig, omdat de wet-Goseling aan Nederlandse politieke partijen verbood betalende leden in het buitenland te hebben. Leider van de Bond was Herdtmann: zie voor hem nr. 435 I, noot 1. De vroegere WA leefde voort in de afdeling 'Sport en Spel' van de Bond, waarvan de leiding berustte bij Hubert Koehler, een huisschilder die in Duitsland was komen wonen omdat hij in Nederland wegens zijn lidmaatschap van de NSB geen werk kon krijgen. In het najaar van 1939 kwam Herdtmann in contact met medewerkers van de *Abwehrstelle Münster*,

– garnicht in der Lage waren, die ihnen gestellten Aufträge zu erfüllen. Der Erfolg ist ja auch entsprechend.[6]

Im Reich befinden sich ausserdem 20–25 000 Holländer, grösstenteils junge Leute, die in Holland wegen ihrer Parteizugehörigkeit keine Arbeit bekamen und nach Deutschland auswanderten. Hiervon konnte ich bis jetzt trotz erheblicher Bemühungen nichts erfahren, sonst wären seit dem 1.9.39 mindestens 800 bis 1 000 ausgesuchte Jungen für die Waffen-SS bereitgestellt worden.

Die Müssert-Bewegung hat eine sehr enge Verbindung zu den Flamen, allerdings nicht zu den Führern, die wieder gegen allen Brauch vom OKW zugleich als Leiter der Abwehrstellen eingesetzt wurden, sondern zu der Jugend, die auch dort in Ablehnung zur alten Führung heranwächst, vor allen Dingen kirchlich nicht gebunden ist.

Eine sehr gründliche Arbeit hat der Landeshauptmann der Rheinprovinz, Dr. Haacke[7], ein alter Parteigenosse, der angibt, Reichsführer sehr gut zu kennen, geleistet. Er ist erheblich verschnupft, nachdem nicht *er* als alter Pg.[8], sondern der Regierungspräsident Reeder[9] von Köln der Chef der Militärverwaltung geworden ist.

met wie hij afsprak dat hij leden van de Bond zou ronselen voor het verlenen van hand- en spandiensten aan het Duitse leger bij een Duitse inval in Nederland. Herdtmann en Koehler hebben, samen met o.m. Damhof, NSB-kringleider te Kleef en de Nederlandse reserve-officier Sprey, een aantal in Duitsland wonende NSB'ers – tussen de 100 en de 200 – bijeengebracht. Hun werd voorgespiegeld, dat zij een opleiding zouden ontvangen voor functies bij de Nederlandse politie, die open zouden komen wanneer Mussert aan de macht kwam. De opleiding vond in april en mei 1940 in een viertal kampen in het westen van Duitsland plaats en bleek aanstonds een zuiver militaire opleiding te zijn. Bij de Duitse inval op 10 mei 1940 werden de NSB-ers in Nederlandse militaire uniformen gestoken en kregen zij Duitse soldaten, z.g. als krijgsgevangenen mee. Hierdoor gelukte het de Duitsers, enige bruggen bij verrassing in handen te krijgen. Herdtmann trachtte na de mei-dagen de zaak geheim te houden door de geronselde NSB-ers over te hevelen naar de *Standarte 'Westland'* der *Waffen-SS.* De zaak lekte toch uit. Mussert was verontwaardigd, durfde eerst echter niet op te treden, maar werd tenslotte, vooral door J. Visser, kringleider van de NSB te Berlijn, geprest tot het nemen van maatregelen. Koehler werd begin 1941 uit de NSB gezet, Herdtmann ontslagen als leider van de Bond en later uit de NSB gezet. (Doc. I Herdtmann; Doc. II Inval 1940. Een goed overzicht vindt men in *Ned. in Oorlogst.* 1950, no. 3, blz. 22-37; zie ook nr. 435 I en noot 1 daarbij).

(6) De Duitsers en hun NSB-helpers hadden het gemunt op dertien bruggen over de IJssel, het Maas-Waal-kanaal en de Maas. Bij vijf bruggen mislukte de overval; een zesde werd door de Duitsers veroverd, maar door de Nederlanders heroverd. Derhalve vielen slechts zeven bruggen in Duitse handen. De belangrijkste daarvan in strategisch opzicht was de spoorbrug bij Gennep; hierover kon een Duitse pantsertrein het Maas-front doorbreken. De zaak zo als een mislukking voorstellen als Berger hier doet is dan ook stellig niet juist. Maar het was de *Wehrmacht*, die de NSB-ers had gebruikt, en daarom waren de druiven voor Berger te zuur.

(7) Heinrich Haake, geb. 24 januari 1892 te Keulen. Werd reeds in 1922 lid van de *NSDAP.* In 1925 was hij korte tijd *Gauleiter* van *Rheinland-Süd.* Van 1925 tot 1933 was hij lid van de Pruisische *Landtag*, tot 1928 zelfs de enige nationaal-socialist in dit college.

Na Hitlers *Machtübernahme* werd hij *Landeshauptmann* van de *Rheinprovinz.* Hij nam in 1939 en 1940 deel aan de voorbereiding van de bestuursvoorzieningen, die na de bezetting van België, Nederland en Luxemburg nodig zouden zijn (Doc. I Haake; *Grossd. Reichstag*).

(8) *Parteigenosse.*

(9) Eggert Reeder, geb. 22 juli 1894 te Holhof-Eiderstedt. Studeerde rechten te Halle en Kiel. Evenals Haake *Alter Kämpfer.* Bekleedde in de SS tenslotte de honoraire rang van *SS-Gruppenführer.* Sinds 1934 *Regierungspräsident* van Aken, sinds 1936 van Keulen, sinds 1939 (plaatsvervangend) van Düsseldorf. Van 1940 tot 1944 aan generaal von Falkenhausen, *Militärbefehlshaber* van België en Noord-Frankrijk (en tevens van Nederland tot 29 mei, toen Seyss-Inquart daar het hoogste gezag van hem overnam),

Reeder selbst wird begleitet von dem Stabsleiter Thedieck[10], dem politische Unzuverlässigkeit nachgesagt wird.

Die obersten Führer des Heeres hätten erklärt, dass sie mit den C.d.Z.[11] erheblich schlechte Erfahrungen gemacht hätten und darum in allen Gebieten des Westens für mindestens 2 Jahre eine Militärverwaltung eingerichtet werden würde. Es sollen bis jetzt schon eine ganze Reihe von Fehlbesetzungen in den neu gewonnenen Gebieten vorgekommen sein. Das bestätigte mir auch Obergruppenführer Lorenz.[12]

Ich bitte anfragen zu dürfen:

1.) ob Holländer und später Flamen für die Waffen-SS geworben werden dürfen. Wenn ja, wohin diese Männer einzuberufen sind; (Was ich von den jungen Holländern der Müssert-Bewegung gesehen habe, ist gut) mit 500 Mann kann in den nächsten 4 Wochen gerechnet werden.

2.) Ob nicht die Möglichkeit besteht, die Betreuung der Holländer und Flamen durch Reichsführer SS vom Führer zu erreichen, und zwar in der Art der Betreuung des gesamten Volksdeutschtums.[13]

Wenn eine Standarte aufgestellt werden sollte, für die später den Nachersatz zu schaffen bestimmt nicht schwer ist, da es sich doch insgesamt um gut 10 Millionen *reinen* deutschen Volkstums handelt, bitte ich vorschlagen zu dürfen, dass

a) alle jungen Holländer, die der Müssert-Bewegung angehören und jetzt in Deutschland verhaftet worden sind, sofort wieder entlassen werden,

toegevoegd als *Chef der Militärverwaltung*, d.w.z. hoofd van het *civiele* bestuursapparaat onder Falkenhausen. In deze functie was hij de feitelijke Duitse bewindhebber in België. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Who's Who in Germ.* II; N 128/2 IS 934; Knoebel, *SS in Belgium*, p. 131; De Jonghe, *Hitler en België*, p. 70).

(10) Franz Thedieck, geb. 26 sept. 1900 te Haagen. Voor de oorlog ambtenaar bij het *Regierungsbezirk* Keulen onder Reeder. Werkte in 1939 en 1940 mee aan de voorbereiding van het bezettingsbestuur, dat de *Wehrmacht* zich voorstelde in Nederland, België en Luxemburg te vestigen. Van 1940 tot 1943 *Generalreferent* (tevens persoonlijk *Referent*) van Reeder in diens functie van *Chef der Militärverwaltung* onder Falkenhausen. Na de oorlog weer werkzaam bij het *Regierungsbezirk* Keulen. Van 1949 tot 1964 *Staatssekretär* bij het *Bundesministerium für gesamtdeutschen Fragen.* Van 1964 tot 1968 voorzitter van de *Konrad Adenauer-Stiftung*. (Doc. I Herdtmann; De Jonghe, *Hitler en België*, p. 358, n. 278; *Wer ist Wer? Das Deutsche Who's Who 1969/70*, Berlin, 1970).

(11) *C.d.Z., CdZ: Chef der Zivilverwaltung*, hier in meervoud gebruikt.

(12) Werner Lorenz, geb. 2 oktober 1891 te Grünhof (Pommeren). Nam als officier aan de eerste wereldoorlog deel. Daarna landbouwer. Sinds 1929 werkzaam voor de *NSDAP*, sinds 1931 loopbaan in de SS; tenslotte *SS-Obergruppenführer*. Sinds 1937 leider van de *Volksdeutsche Mittelstelle* (*VoMi*, zie nr. 32, noot 3), sinds 1941 tevens president van de *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (*VDA*, zie noot 16). Tijdens de oorlog had hij een belangrijk aandeel in de germanisering van Polen, wat onder meer deportatie van delen der autochtone bevolking inhield. Na de oorlog werd hij daarvoor door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld. (*Grossd. Reichstag; Trials Am. Trib., Case* 8, V, p. 159, 166).

Op 30 mei 1940 bracht Lorenz een bezoek aan Mussert. Besproken werd de toekomstige positie van Nederland. In dit onderhoud bracht Lorenz nog niet de geprononceerde SS-ideeën tot uiting, waartegen Mussert later zo zou moeten strijden. Het enige, dat Mussert bevreemdde, was de toezegging van Lorenz aan hem, dat hij een hoge SS-rang zou kunnen krijgen (Dagboek van Mussert 30 mei 1940, Strafdossier Mussert, portefeuille E).

(13) Hier worden Nederlanders en Vlamingen dus nog gelijkgesteld met volksduitsers (vgl. nr. 32). Vrij spoedig echter werden zij niet meer beschouwd als een soort Duitsers, maar als 'Germanen'.

b) dass von den gefangenen Holländern die Angehörigen der Müssert-Bewegung als erste aus den Gefangenenlagern entlassen werden.[14]

Die Männer selbst setzen sich für ihren Müssert nicht unerheblich ein. Sie geben an, dass sie vor dem Kriege 65 000 eingeschriebene Mitglieder gehabt hätten, von denen etwa 25–30 000 durch den scharfen Kampf der Regierung abgesprungen seien.[15] Müssert selber sei zu Unrecht der Eigenstaatlichkeit verdächtigt worden. Er habe seinerzeit für ein grossniederländisches Reich gekämpft im Anschluss an das deutsche Reich.

Wie schon eingangs gemeldet, ist nach der schlechten Behandlung durch das OKW der Boden für eine grosse Werbung besonders vorbereitet. Dazu kommt, dass sich jetzt alle an Reichsführer SS klammern als letzte Hilfe, die überhaupt möglich ist. 'Wenn er diese Volkstumssache nicht in seine starke Hand nimmt, sehen wir sehr schwarz." Dem stimmte auch der Landeshauptmann Dr. Haacke bei und legte mir nahe, zu prüfen, ob nicht die Möglichkeit bestände, ihn und seinen Stab als Aussenstelle des VDA[16] in die SS zu übernehmen und in die grosse Volkstumsarbeit des Reichsführers einzubauen.

Festgelegt habe ich mich noch nicht; ich erbitte weitere Befehle.

G. BERGER

H 430: 4677–4679. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(14) Hiermee worden in het algemeen de Nederlanders bedoeld, die in Duitsland woonden en na het uitbreken van de vijandelijkheden geïnterneerd werden (vgl. nr. 24), en vermoedelijk ook de Nederlandse krijgsgevangenen.

(15) Deze cijfers zijn te hoog, maar geven in wezen wel een juist beeld; zie p. 180.

(16) *Volksbund für das Deutschtum im Ausland*, een in het midden van de 19e eeuw opgerichte organisatie, die zich ten doel stelde de band tussen de in het buitenland wonende Duitsers (zowel de daarheen geëmigreerden als de daar al geslachten lang wonende *Volksdeutsche*) en hun moederland te bewaren, o.a. door het oprichten van Duitse scholen in het buitenland en het organiseren van lezingen en filmavonden. Onder het Derde Rijk kwam de *VDA*, die n.b. in 1933 twee miljoen leden telde, sterk onder invloed van de SS te staan; in feite werd de *VDA* een dépendance van de *Volksdeutsche Mittelstelle*. (IMT 837-PS, NG 972, NG 1079; De Jong, *Vijfde colonne*, p. 382, 383; *Gutachten* I, p. 260, 261).

19. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[a]

Sonderzug 'Heinrich'[1], 16.5.1940

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Ihren Brief vom 10.5.[2] aus Krakau habe ich erhalten. Ich habe gestern mit dem Führer über Ihre Verwendung gesprochen. Der Führer sagte mir, dass er Sie an der Front nicht verwenden will, dass er aber glaubt, demnächst eine Aufgabe für Sie zu haben. Ich glaube, dass Sie bei dieser in Aussicht genommenen Aufgabe Deutschland und dem Führer mehr nutzen können als bei einem Frontkommando.

Dass Sie als Soldat Ihre Pflicht tun, haben Sie ja bereits 4 Jahre lang bewiesen.

Heil Hitler! In Kameradschaft Ihr

H. H[IMMLER]

BDC H 99: 628. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

20. RAPPORT VAN DE SD[1]

Berlin, den 16. Mai 1940

Der von der ganzen Bevölkerung *mit Spannung verfolgte schnelle Vormarsch* der deutschen Truppen in Belgien und Holland hat in erster Linie die Zuversicht auf *ein baldiges Kriegsende* wesentlich verstärkt. Durch die unerwarteten grossen Erfolge glaubt man wieder vielfach an ein siegreiches Kriegsende noch in diesem Herbst. Geradezu dramatisch wurden von der Bevölkerung die zahlreichen Sondermeldungen am Abend des 14. Mai aufgenommen und begrüsst. Während zu Beginn der Offensive in der Bevölkerung überwiegend die Meinung vertreten wurde, dass es dieses Mal nicht so schnell wie in Polen oder Norwegen

19 – (a) Getypt op een machine met extra-groot lettertype, ontworpen voor Hitler, die steeds meer bijziende werd, maar zo min mogelijk een bril wenste te dragen. Behalve op Hitlers hoofdkwartier werden deze machines ook door anderen gebruikt voor hun aan Hitler gerichte stukken, zoals Himmler en Seyss-Inquart, die daarop ook wel andere zaken lieten typen, bv. een deel van hun onderlinge correspondentie (in de hier afgedrukte stukken met een letternoot aangegeven). In het najaar van 1943 deed Seyss-Inquart een aanbod aan Mussert om de Duitse vertaling van Musserts vierde nota voor Hitler te laten 'typen op de machine met groote letters, die het den Führer mogelijk zou maken deze nota te lezen.' (Musserts verslag van bespreking met Seyss-Inquart op 29 okt. 1943, NSB 27 a; vgl. *Douze ans auprès d'Hitler. Confidences d'une secrétaire particulière d'Hitler, receuillies par* Albert Zoller, Paris, 1949, p. 24).

(1) Een speciaal voor gebruik door Himmler bestemde trein, die meestal bij zijn hoofdkwartier stond.

(2) Nr. 17.

20 – (1) Het hier afgedrukte document is het begin van de *Meldungen aus dem Reich* nr. 88 van 16 mei 1940. De *Meldungen aus dem Reich* waren rapporten van *Amt III* (de *SD*) van het *Reichssicherheitshauptamt* over de stemming onder de bevolking, reacties op bepaalde gebeurtenissen, ook op economisch en cultureel gebied. Zij waren alleen voor de hoogste functionarissen bestemd, zoals de rijksministers en de *Reichsleiter* van de *NSDAP*, en wellicht nog andere hoge beambten. Hitler schijnt deze rapporten niet gelezen te hebben. Men zie voor meer details: *Meldungen aus dem Reich. Auswahl aus den geheimen*

vorwärts gehen werde, meinen jetzt weite Bevölkerungskreise, dass es auch im Westen einen 'Blitzfeldzug' gibt. Insbesondere glaubt man allgemein, dass es der deutschen Luftwaffe gelungen ist, sich von vornherein eine Überlegenheit im westlichen Luftraum zu sichern. Grösste Überraschung und freudigen Stolz haben die Sondermeldungen über die Eroberung und Durchbrechung stärkster belgischer und selbst französischer Befestigungsanlagen hervorgerufen.

Die Frage nach den *deutschen Verlusten* ist, bedingt durch den überwältigenden Eindruck der letzten Ereignisse, vorläufig mehr in den Hintergrund getreten. Vereinzelt schon in der Heimat eingetroffene Meldungen über den Heldentod ihrer Angehörigen haben die Stimmung in der Bevölkerung bisher nicht in negativer Weise zu beeinflussen vermocht.

Einen weiten Raum in den Unterhaltungen der Bevölkerung über das Vorgehen der deutschen Truppen nimmt die Erwähnung neuartiger Kampfmittel ein. Die entsprechenden Meldungen in Presse und Rundfunk haben zu zahlreichen Gerüchten Anlass gegeben. Überwiegend wird behauptet, dass es sich bei diesem Kampfmittel um ein Gas handle, das für längere Zeit betäubende Wirkung ausübe.[2]

Im Zusammenhang mit der *Kapitulation Hollands* und der Flucht der holländischen Königsfamilie sowie der holländischen Regierung wurde die Flucht des Prinzgemahls besonders beachtet und die Haltung des deutschen Prinzen als Landesverrat bezeichnet. Überhaupt ist die Verbitterung über das Verhalten Hollands nach wie vor wesentlich grösser als gegenüber Belgien, da man Holland vielfach nicht nur als einen neutralen Staat angesehen hatte, sondern infolge der Heirat eines deutschen Prinzen mit der Thronfolgerin auch als ein befreundetes Land. Vielfach ist es auch der Bevölkerung aufgefallen, dass die Rundfunkmeldungen auf holländisch auch für einen Nichtkenner der Sprache verständlich sind und man sieht dies als ein weiteres Argument dafür an, dass es sich hier eigentlich um einen dem deutschen Volk verwandten Stamm handelt.

– – –[3]

BDC H 1108: 7594–7595 (RSHA). Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939–1944, hsgb. v. Heinz Boberach, Neuwied und Berlin, 1965, p. XIV e.v.; in dit werk is het onderhavige fragment ook afgedrukt, evenals een fragment van 14 mei, waarin de strijd in Nederland ter sprake komt. Een pendant van de *Meldungen aus dem Reich* werd door de *SD* in het bezette Nederland (meestal om de veertien dagen) verzorgd onder de titel *Meldungen aus den Niederlanden.*

(2) Dit was in feite slechts een loos gerucht.

(3) De volgende passage behandelt opinies onder het Duitse volk over mogelijke deelneming van Italië aan de oorlog.

21. NOTITIE VAN HIMMLER

22.V.40 16 U.
Felsennest.[1]
Führer.
1. Höh. SS u. Pol. Führer Holland Bach[2] oder Rauter.
— — —[3]
6. Strafverfahren gegen Best Stevens.[4] Zeitpunkt bestimmt d. Führer.
zu 1. mit Rauter als Ostmärker sehr einverst. [anden][a 5]

BDC H 555: 3693–3694. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

21 – (1) Hoofdkwartier van Hitler in de Eifel tijdens een deel van de veldtocht van 1940 in West-Europa.
(2) Erich von dem Bach-Zelewski, geb. 1 maart 1899 te Lauenburg. Deelnemer aan de eerste wereldoorlog. Lid van *NSDAP* en SS sinds 1930, bereikte tenslotte de rang van *SS-Obergruppenführer*. Voor de oorlog leider van enige *SS-Oberabschnitte*, van 1936 tot 1941 met name van de *SS-Oberabschnitt Südost* (Silezië; Rauter was daar van 1938 tot 1940 zijn chef-staf). In 1941 werd Bach *Höherer SSuPF* bij de *Heeresgruppe Mitte* in Rusland, eind 1942 chef van de *Bandenkampfverbände*; in deze functie had hij de leiding van de bestrijding van alle partisanen aan het oostfront. Hij onderdrukte de opstand in Warschau in 1944. In 1962 werd hij wegens een voor-oorlogse wandaad tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld. (*Grossd. Reichstag; Who's Who in Germ.* II; *IMT* IV, p. 475 e.v.; P 1: 5620, 5662–3; *De Volkskrant* 4 augustus 1962).
(3) De punten 2 tot en met 5 hebben geen betrekking op Nederland.
(4) De Britse officieren, die bij het Venlo-incident (zie nr. 13, noot 2) door de Duitsers gevangen waren genomen.
(a) De laatste twee zinnen (vanaf 'Zeitpunkt') zijn door Himmler met een ander potlood geschreven. Kennelijk heeft Himmler deze notities tijdens of na zijn gesprek met Hitler gemaakt.
(5) Wellicht omdat Hitler zelf ook uit Oostenrijk kwam, misschien ook omdat Hitler van mening was dat Oostenrijkers, die dikwijls een goed diplomatiek talent bezitten, bijzonder geschikt waren voor het door middel van overreding nazificeren van het Nederlandse volk. Vgl. Hitlers uitlating van 20 mei 1942: 'Hitler kam auf die Wiener zu sprechen, die in ihrer konzilianten Art gewisse Dinge besser machten als jeder sonst. Als Diplomaten z.B. seien sie besonders wertvoll. Es sei deshalb für ihn kein Wunder, dass Seyss-Inquart den Holländer Mussert schon heute zur Eidesleistung auf ihn als Führer aller Germanen gebracht habe.' (*Tischgespräche*, p. 360).

22. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER[a]

23.5.1940

Ich ernenne Sie mit sofortiger Wirksamkeit zum Höheren SS- und Polizeiführer beim Reichskommissar für die besetzten Gebiete der Niederlande, Reichsminister SS-Gruppenführer Dr. Seyss-Inquart. Sie wollen sich morgen, Freitag, den 24.5. vormittags beim Reichskommissar Seyss-Inquart in Berlin melden.

Vor dort aus Abreise in den neuen Oberabschnitt.[1]

H. HIMMLER

BDC H 170: 2495. Minuut (fotokopie RvO)

23. CIRCULAIRE VAN HIMMLER[a] [1]

Sonderzug, 24.5.1940

Der Führer hat bestimmt, dass Reichsminister SS-Gruppenführer Dr. Seyss-Inquart Reichskommissar für die besetzten Gebiete der Niederlande wird. Ebenso hat der Führer bestimmt, dass SS-Brigadeführer Rauter Höh. SS- und Polizeiführer beim Reichskommissar für die besetzten Gebiete der Niederlande wird.

Der Oberabschnitt, dessen Bereich das Gebiet der Niederlande ist, erhält die Dienstbezeichnung 'SS-Oberabschnitt Nordwest'.

Der frühere SS-Oberabschnitt Nordwest[2] erhält die Dienstbezeichnung 'SS-Oberabschnitt Nordsee'.

22 – (a) Op het stuk is de aanwijzing aangebracht: 'Sofort übermitteln! Eilt!', en de datering: '23.5.1940, 12.30'.

(1) Op 25 mei vertrokken Seyss-Inquart, Rauter, Fischböck en Schmidt naar Den Haag. Onderweg werden zij door Hitler in zijn hoofdkwartier in de Eifel ontvangen: althans Seyss-Inquart, Rauter en Schmidt; Fischböck moest buiten blijven wachten. Hitler sprak daar een uur lang over Nederland. Hij roemde de prestaties van de Nederlanders (Rembrandt, Frans Hals, Vermeer, admiraal De Ruyter, de inpoldering van de Zuiderzee) en verwachtte dat zij snel bereid zouden zijn tot medewerking in het nieuwe Europa. (Verkl. Rauter II, p. 1–7; zie voor *faits et gestes* van Seyss-Inquart c.s. in deze dagen A. E. Cohen: 'Het ontstaan van het Duitse Rijkscommissariaat in Nederland', Not. 91.).

23 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype (zie nr. 19, noot a.).

(1) Deze circulaire is blijkens een opgave bovenaan het stuk gericht aan de chefs van het *SS-Hauptamt*, het *Hauptamt Ordnungspolizei*, het *Hauptamt Sicherheitspolizei*, het *Hauptamt Verwaltung und Wirtschaft*, het *Rasse- und Siedlungshauptamt*, de *Persönliche Stab des Reichsführers-SS*, het *Hauptamt SS-Gericht* en het *SS-Personalhauptamt*. Het hier afgedrukte stuk was het exemplaar van het *Rasse- und Siedlungshauptamt*.

(2) Deze *Oberabschnitt* (hoofdplaats: Hamburg) omvatte het gehele Duitse kustgebied van de Noordzee, dus Oost-Friesland, het grootste deel van Oldenburg, Hamburg en Bremen met het daaromheen liggende gebied en Sleeswijk-Holstein.

Zum Befehlshaber der Ordnungspolizei habe ich den Gen.-Major d.O.[3] Schumann[4] ernannt. Die Zahl der ihm zur Verfügung zu stellenden Bataillone bestimme ich noch.

Zum Befehlshaber der Sicherheitspolizei habe ich SS-Standartenführer Dr. Nockemann ernannt.[5] Für die notwendigen Kräfte der Sicherheitspolizei, insbesondere für die Übernahme der gesamten Grenzpolizei, wolle der Chef der Sicherheitspolizei Sorge tragen.

Die Zurverfügungstellung der Kräfte der Waffen-SS wird durch Sonderbefehl geregelt.[6]

Ich bitte die Hauptamtschefs, im Einvernehmen mit SS-Brigadeführer Rauter das Entsprechende zu veranlassen.

H. HIMMLER

BDC H 718: 5530–5531 (RuSHA). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

24. CIRCULAIRE VAN DE SD-AUSSENSTELLE[1] ERFURT-WEISSENSEE[a]

Erfurt, den 24. Mai 1940

Nach einer in der Presse zur Veröffentlichung gekommenen Bekanntmachung des Reichsministers des Innern haben sich alle über 15 Jahre alte Angehörige von Belgien und den Niederlanden einschliesslich Kolonien innerhalb 24[b] auf der nächsten Ortspolizeibehörde zu melden. Die männlichen Personen zwischen dem vollendeten 18. und 60. Lebensjahr, die sich melden oder sonstwie erfasst werden können, sind durch die Polizei in Gewahrsam zu nehmen. Die in polizeiliche Gewahrsam genommenen Personen werden in das Stalag[2] XIII in Nürnberg-Langwasser überführt.

Ausgenommen von der polizeilichen Verwahrung sind belgische und niederländische Staatsangehörige,

a) die Volksdeutsche sind,

b) die zweifelsfrei deutschfreundlich eingestellt sind,

(3) *der Ordnungspolizei.*

(4) Otto Schumann, geb. 11 september 1886 te Metz. Beroepsofficier, in 1919 bij een vrijkorps, tot 1921 *Kreisrat* in Oost-Pruisen, daarna politie-officier. In 1933 wordt hij lid van de *NSDAP.* In 1937 *Inspekteur der Ordnungspolizei* van Pommeren en Mecklenburg. In 1939 in de SS opgenomen met de rang van *SS-Standartenführer,* omdat hij toen *Oberst der Polizei* was. Van mei 1940 tot december 1942 *Befehlshaber der Ordnungspolizei* in Nederland, daarna soortgelijke functie in Westfalen en Roergebied. In november 1943, toen hij gepensioneerd werd, had hij de rang van *SS-Gruppenführer* bereikt. (P 58; RvT 91: 80631–2; HSSPF 296).

(5) Zie voor hem nr. 3.

(6) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de inhoud van dit bevel.

24 – (1) *Aussenstelle* of *Aussendienststelle*: lokaal bureau; het territorium van een *SD-Aussenstelle* in Duitsland was veel beperkter dan van een *Aussenstelle* der *BdS* in Nederland (zoals op te maken valt uit *The German Police,* H 14).

(a) De circulaire is gericht: 'An alle Beobachter!' en ondertekend door 'Der Leiter des SD-Aussenstelle Erfurt-Weissensee', een *SS-Sturmbannführer,* wiens handtekening onleesbaar is.

(b) Hier is in de tekst kennelijk het woord 'Stunden' uitgevallen.

(2) *Stammlager,* permanent kamp; de uitdrukking wordt bijna altijd in verband met krijgsgevangenen gebruikt.

c) die nach der einzuholenden Stellungnahme des zuständigen Arbeitsamtes für die deutsche Wirtschaft nicht entbehrlich sind,

d) bei denen aus besonderen, vornehmlich allgemein wirtschaftlichen Gründen, es angezeigt erscheint, sie von der polizeilichen Verwahrung zunächst auszunehmen, wenn die zuständige Staatspolizeistelle zustimmt.

Die augenblicklich staatenlosen Personen männlichen Geschlechtes, die vor dem Eintritt der Staatenlosigkeit zuletzt die belgische bezw. niederländische Staatsangehörigkeit besessen haben, sind gleichfalls wie unter a-d zu behandeln.

Es wird um Kenntnisnahme und Beachtung ersucht. Feststellungen in dieser Angelegenheit sind sofort der zuständigen Polizeistelle des Beobachterbezirkes zu melden.

BDC H 1092: 7096 (RSHA). Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

25. NOTITIE VAN HIMMLER

25.V.40.
Führer.
Felsennest
– – –[1]
2. Stand[arte] f. Holland.[2]
3. Rauter f. Holland.
4. Reichskommissar f. Belgien.[a] [3]
– – –[4]

BDC H 554: 3691. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

25 – (1) Punt 1 van de notitie luidt: 'Standarte für Dänemark'; dit is weer doorgestreept, zonder dat blijkt wanneer.
(2) Dit wordt de *Standarte 'Westland'* van de *Waffen-SS*. Men vergelijke nr. 18; Himmler zette er flink vaart achter. Zie verder ook nr. 26, en noot 1 daarbij.
(a) Er onder in hs. van Himmler: 'Führer sehr einverstanden'. Het is echter niet duidelijk, of deze woorden betrekking hebben op deze zaak, dan wel op het volgende (hier weggelaten) punt.
(3) Dit plan ging echter niet door, onder meer door het verzet van de *Wehrmacht*, die erop kon wijzen, dat België als opmarsgebied naar Frankrijk onder militair bestuur diende te blijven. Hoewel Hitler het idee niet opgaf, wist het militaire bestuur zich permanent te maken tot juli 1944. Toen kwam er, onder geheel veranderde omstandigheden, toch nog een kortstondig civiel bestuur in België tot stand. Men zie voor de verschillende motieven en factoren, die daar een rol bij speelden, Kwiet, *Reichskommissariat*, die een aparte paragraaf aan deze kwestie wijdt (p. 61–68), en De Jonghe, *Hitler en België*, die dat eveneens doet (p. 114–119).
(4) De punten 5 tot en met 8 hebben geen betrekking op Nederland.

26. NOTITIE VAN HIMMLER

27.V.40.
Führer.
Felsennest.
1. Westland. unterschrieben.[a] [1]
– – –[2]
4. Brief Prinz Bernhard. vorgelegt.[a] [3]

BDC H 554: 3690. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

27. NOTITIE VAN HIMMLER

Felsennest.
3.VI.40.
Führer.
– – –[1]
5. Rost v. Tonningen[2]
6. Besuch im Haag.[2]
– – –[1]

BDC H 554: 3689. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

26 – (a) Het laatste woord met een ander potlood – kennelijk pas tijdens of na de bijeenkomst met Hitler – geschreven.
(1) Het bevel van Hitler tot oprichting van de *Standarte 'Westland'* is bewaard gebleven, doordat Berger bij zijn bezoek aan Mussert op 9 juni 1940 een fotokopie ervan aan Mussert overhandigde. Het is getypt op papier met het briefhoofd: 'Der Führer', gedateerd: 'Felsennest, 25. Mai 1940', met als inhoud: 'Ich befehle die Aufstellung der SS-VT.-Standarte 'Westland'' ('VT.' staat voor 'Verfügungstruppe') en ondertekend met 'A. Hitler'. Onderaan het stuk schreef Mussert in hs.: 'Mij overhandigd Zondag 7 Juni om 4 uur in het Hoofdkwartier [der NSB] door SS Brigadeführer Berger'. (Strafdossier Mussert, port. E). In de datum vergiste Mussert zich: het bezoek van Berger vond op zondag 9 juni plaats. Zie voor de nogal paniekachtige wijze, waarop Mussert reageerde, p. 228.
(2) De weggelaten punten hebben geen betrekking op Nederland.
(3) Het is niet bekend, welke brief hier bedoeld wordt. In FOSD 1923: 431485–502 en 2754: 535035 is sprake van een tweetal brieven die Prins Bernhard omstreeks 1 januari 1937, dus kort voor zijn huwelijk, aan Hitler geschreven heeft. Een afschrift van één van deze brieven is bewaard gebleven (FOSD 1923: 431498–501); deze brief is gedeeltelijk in de Duitse pers gepubliceerd. Prins Bernhard protesteert hierin tegen de aanvallen, die in de Duitse pers op hem gericht worden (hij zou toegelaten hebben, dat in zijn tegenwoordigheid de hakenkruisvlag en het *Deutschlandlied* beledigd werden). Misschien heeft Himmler met Hitler de mogelijkheid besproken om, met deze brief als uitgangspunt, een nieuwe perscampagne te beginnen tegen de Prins, waarin dan betoogd zou worden dat hij, gezien zijn houding tijdens de meidagen van 1940, wel degelijk zijn Duitse vaderland verloochend had.
27 – (1) De punten 1 tot en met 4, en 7 hebben geen betrekking op Nederland.
(2) Himmler – en Hitler waarschijnlijk ook – beschouwde in dit stadium Rost van Tonningen als de *coming man.* Toen Rost op 2 juni uit Noord-Frankrijk, waarheen hij tijdens de mei-dagen was overgebracht, in Den Haag aankwam, had hij dezelfde avond een onderhoud met Himmler en Seyss-Inquart over de politieke toekomst van Nederland. Zie p. 226, 227, en *Corresp. Rost*, p. 76–80.

28. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[a]

Sonderzug Heinrich, 4.6.1940

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart

Zunächst noch einmal meinen herzlichen Dank für die nette Aufnahme, die ich in 'Ihrem Reich' fand.[1]

Dem Führer habe ich die Pressestimmen über den Empfang der Staatssekretäre[2] und Ihre Rede[3] gezeigt. Der Führer war mit Ihrer Rede sehr einverstanden.[4]

Ich berichtete ihm auch über unsere Unterredung mit Rost von Tonningen. Er war mit den von uns vertretenen Gedanken sehr einverstanden.

Herzliche Grüsse und Heil Hitler! Stets[b] Ihr

H. H[IMMLER]

BDC H 99: 627. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

29. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 4.VI.1940

---[1]

Die Werbung unter den Volksdeutschen, Dänen und Holländern geht vorerst gut voran.

Die ersten Holländer rücken am 10.6.40 zum E.-Batl.[2] SS-'Deutschland' ein. Die Ergänzungsstelle[3] Holland ist in Marsch gesetzt.[4] Im Laufe der Woche werde ich selbst mit SS-Gruppenführer Seyss-Inquart und Brigadeführer Rauter die Verbindung aufnehmen

28 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype (zie nr. 19, noot a).
(1) Dit slaat op het bezoek van Himmler aan Den Haag op 2 juni, zie nr. 27, noot 2.
(2) Bedoeld is de ontvangst van de Nederlandse secretarissen-generaal door Seyss-Inquart op 29 mei.
(3) De bekende rede, die Seyss-Inquart op 29 mei in de Ridderzaal hield bij de aanvaarding van zijn functie van rijkscommissaris. Twee passages trokken destijds vooral de aandacht, omdat zij geruststellend klonken: 'Wir kommen nicht hierher, um ein Volkstum zu bedrängen und zu zerstören und um einem Lande die Freiheit zu nehmen' en 'Wir wollen dieses Land und seine Leute weder imperialistisch bedrängen, noch ihnen unsere politische Überzeugung aufdrängen.' (Seyss-Inquart: *Vier Jahre in den Niederlanden. Gesammelte Reden*, Amsterdam, 1944, p. 9 en 10).
(4) Geen wonder, want de rede ademde dezelfde geest als de oproep aan het Nederlandse volk van Seyss-Inquart van 25 mei (*VO* 2/40), die tevoren door Hitler was goedgekeurd.
(b) 'Stets' tussengevoegd in hs. van Himmler.
29 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Himmler een aanduiding, die vermoedelijk betrekking heeft op een onderafdeling van Bergers *Ergänzungsamt*, daaronder de datum-aanduiding '6.VI' en Himmlers paraaf.
(1) De weggelaten passages hebben betrekking op de werving in het algemeen, werving voor politie-eenheden, en werving onder volksduitsers in Denemarken en Roemenië.
(2) *Ersatz-Bataillon:* aanvullingsbataljon, vaak ook voor opleiding gebruikt. Dit bataljon hoorde dus bij de *Standarte 'Deutschland'*. Daar '*Westland*' nog geformeerd moest worden, had dat regiment nog geen aanvullingsbataljon.
(3) Bureau voor de werving van vrijwilligers. In de latere oorlogsjaren gebruikte men de term: *Ersatzkommando.*
(4) D.w.z. het personeel is naar Nederland gestuurd.

und die bestehende Furcht unter dem Hinweis auf ein bestehendes holländisches Gesetz nehmen. Danach hat das Staatsoberhaupt das Recht, jedem holländischen Staatsangehörigen die Erlaubnis zu erteilen, in fremden Heeren zu dienen, ohne dass er dadurch seine Staatsangehörigkeit verliert.[5]

– – –[1]

G. Berger

BDC H 439: 4704–4706. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

30. BEVEL VAN H. JÜTTNER[1]

Berlin, den 6. Juni 1940

1.) Der Führer hat die Aufstellung der SS-VT-Standarte 'Westland' befohlen.

2.) Als einstweilige Garnison für das erste zunächst aufzustellende Bataillon dieser Standarte wurde vom Reichsführer-SS München bestimmt. Das Batl. wird in der Kaserne SS 'Deutschland' München-Freimann, Ingolstädterlandstr. untergebracht.

3.) *Tag der Aufstellung*: 15.6.40

4.) *Kommandeur des I/SS 'Westland'*:[2] SS-O'Stubaf. Wäckerle[3]

– – –[4]

(5) Volgens art. 7, 1e lid onder 4e van de wet van 12 december 1892 (Staatsblad no. 268) verliest men de Nederlandse nationaliteit door zonder toestemming van de Koning(in) in vreemde krijgs- of staatsdienst te treden. Aanvankelijk stelden de Duitse bezettingsautoriteiten zich op het standpunt, dat de uit deze wet voortvloeiende bevoegdheid van de Koningin, Nederlanders toestemming te geven in vreemde krijgs- of staatsdienst te treden, volgens *VO* 3/40 zonder meer op de rijkscommissaris was overgegaan (Wimmer aan Rauter 24 aug. 1940, *Stab*, VJ Z 1757/40). Later achtte men toch een wettelijke regeling nodig. Dit werd de verordening van de rijkscommissaris van 25 juli 1941 (*VO* 134/41), waarbij bepaald werd dat art. 7, 1e lid onder 4e van de wet van 1892 op Nederlanders die in Duitse dienst traden alleen dan toepasselijk was, wanneer zij binnen een jaar na hun indiensttreding tegenover de burgemeester van hun woonplaats een verklaring aflegden dat zij afstand deden van hun Nederlanderschap. De verordening gold met terugwerkende kracht vanaf 10 mei 1940. Voor hen die vóór de afkondiging van de verordening in Duitse dienst getreden waren liep de termijn, waarbinnen zij afstand konden doen, tot 10 mei 1942. Zie ook nr. 47, noot 6.

30 – (1) Hans Jüttner, geb. 2 maart 1894 te Schmiegel. Bankopleiding; vrijwilliger en officier in de eerste wereldoorlog. Daarna weer commercieel werkzaam. Sinds 1931 lid van *NSDAP* en *SA*; had een functie bij de opleiding van de *SA*. In 1935 overgang naar de SS, functie bij de *Inspektion der SS-Verfügungstruppe*, sinds augustus 1940 als chef-staf feitelijk hoofd van het *SS-Führungshauptamt* (waar Himmler zelf vooreerst formeel chef van was); in januari 1943 tot chef benoemd. Vlak na de aanslag op Hitler van 20 juli 1944 benoemde Himmler hem tot zijn plaatsvervanger als *Befehlshaber des Ersatzheeres*. In 1940 was *Jüttner SS-Brigadeführer*, in juni 1943 had hij tenslotte de rang van *SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS* bereikt. In 1949 werd hij in laatste instantie tot 4 jaar dwangarbeid veroordeeld (N 42/4 NG 5216; N 31/2 NO 271–280; N 31/3 IS 681; *Lagebesprechungen*, p. 844–855).

(2) Eerste bataljon van het regiment '*Westland*'. Alles wijst er echter op, dat Wäckerle, zodra '*Westland*' boven de sterkte van dit bataljon uitgroeide, commandant van het hele regiment werd (vgl. Strassner, *Wiking*, p. 24, 25; Steiner, *Freiwilligen*, p. 62).

(3) Zie voor hem p. 328, noot 1.

(4) De weggelaten passages betreffen technische bijzonderheden over indeling, uitrusting e.d.

7.) Unterführer[5] und Männer für das neu aufzustellende Bataillon sind dem E/SS 'Deutschland'[6] zu entnehmen.

- - -[4]

[Jüttner]

BDC H 438: 4702. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

31. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 10. Juni 1940

Reichsführer!

Ich darf annehmen, dass SS-Standartenführer Kranefuss[1] Ihnen Meldung erstattet hat, über die Einigung, die sich im Lager der NSB vollzogen hat. Rost van Tonningen und

(5) In de SS noemde men onderofficieren en officieren resp.: *Unterführer* en *Führer*.
(6) *Ersatz-Bataillon* van de *Standarte 'Deutschland'*.
31 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Midden bovenaan getypt o.a.: '*Betr.:* Bericht Nr. 1. Bezug: ohne.' Links bovenaan gedrukt: 'Der Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete. – Der Höhere SS- und Polizeiführer.' De aanduiding: 'Generalkommissar für das Sicherheitswesen' ontbreekt, kenmerkend genoeg.
(1) Fritz Kranefuss, geb. 19 oktober 1900 te Herford (Westfalen). In 1918 adelborst; na de eerste wereldoorlog werkzaam in handel en bankwezen, o.a. bij een joodse bank-firma. Sinds 1932 lid van de *NSDAP*, sinds maart 1933 lid van de SS, waarin hij tenslotte (in 1944) de rang van *Brigadeführer* bekleedde. Hij werd in 1932 medewerker van de industrieel Wilhelm Keppler, die al gauw *Beauftragter* van Hitler voor economische zaken werd. Kranefuss werd in 1934 op aanwijzing van Hitler directielid van de pas gestichte *Braunkohlen-Benzin A.G.*, gelieerd aan de *I.G. Farben* (Keppler bekleedde hier ook een positie). In juli 1940 werd hij *Abwehrbeauftragter* (functionaris, belast met activiteiten op het gebied van spionage en contra-spionage) van de *SS-Oberabschnitt Nordwest* (Nederland) met de rang van *SS-Standartenführer* en kwam dus in de staf van Rauter tot april 1941, toen hij naar Berlijn terugkeerde om aan het *Reichswirtschaftsministerium* te werken. Zijn taak in Nederland heeft echter blijkbaar voornamelijk op het politieke vlak gelegen; als vertrouwensman van Himmler en kennis van Rost van Tonningen en als een soort van politiek adviseur van Rauter heeft hij mede de politieke ontwikkeling in de richting van de SS trachten te stimuleren. Hij had in februari 1940 een van de vooroorlogse samenkomsten van Himmler met Rost en Julia op ten Noort gearrangeerd; hij was het, die in juni 1940 Rost aan Rauter voorstelde.

De invloed, die Kranefuss in het SS-milieu had, kwam voort uit zijn positie in de z.g *Freundeskreis des Reichsführers-SS*. Oorspronkelijk, al voordat Hitler rijkskanselier werd, was dit een groepje van Duitse industriëlen en bankiers onder leiding van Keppler, die Hitler op economisch gebied van advies moesten dienen. Hitler had toen – in 1932 – de steun van Duitse industriëlen hard nodig. Na de *Machtübernahme* verloor Hitler echter steeds meer zijn belangstelling voor *Kepplers Freundeskreis;* Himmler daarentegen kreeg steeds meer interesse. Kranefuss verlegde zijn loyaliteit van Keppler naar Himmler, en al gauw werd de groep *Himmlers Freundeskreis* genoemd. De 20 à 22 lieden, die deel uitmaakten van deze kring, gaven Himmler geregeld geld voor allerlei doeleinden: voor *Lebensborn*, voor het SS-kasteel Wewelsburg (zie nr. 10, noot 1), *Ahnenerbe*, etc. Op het eind van de oorlog gebruikte Himmler zijn relaties in de *Freundeskreis*, om op snelle wijze aan uitrusting en bewapening voor nieuwe, haastig opgestelde SS-divisies te komen. Voor Himmler was de groep tevens een middel om de SS in de Duitse economie te laten penetreren. Omgekeerd zagen de betrokken zakenlieden in de *Freundeskreis des Reichsführers-SS* een uitstekende protectie tegen persoonlijke moeilijkheden met partij of politie. Uiteraard konden zij door het persoonlijk contact met Himmler en zijn omgeving de zakelijke belangen van hun concerns heel goed behartigen (bv. in het geval van de *I.G. Farben*). Die belangen konden onder meer bestaan in het loskrijgen van goedkope arbeidskrachten uit de concentratiekampen in ruil voor de levering van allerlei

Feldmeyer, die als eine Gruppe zu werten sind, freuen sich darüber sehr.[2] Rost van Tonningen hat mir heute einen Brief geschrieben, den ich in Abschrift vorlege.[3] R.v.T. liegt jetzt einige Tage, um sich zu erholen, da er mit der Lunge nicht ganz intakt ist.

Heute lernte ich Feldmeyer kennen, der als 'SS-Führer' innerhalb der Mussertbewegung bestimmt ist. Feldmeyer ist 29 Jahre alt und macht einen ausgezeichneten Eindruck. Auch er will engste Fühlung mit mir halten und bat mich, weltanschauliches Schulungsmaterial über die SS zur Verfügung zu stellen, damit er ähnliches hier einführen kann. Ich wäre Ihnen dankbar, Reichsführer, wenn Sie Auftrag geben könnten, mir solches Material für Feldmeyer aus Berlin zukommen zu lassen.

Die 4 Polizei-Batl. sind nunmehr alle im Lande und auch die 2 Feuerschutzkompanien. Das 4. SS-Totenkopfregiment rollt bereits an. Die Quartiermacher der Bataillone für das 11. SS-Totenkopfregiment sind in den Provinzen und suchen nach Quartier. Sobald es sichergestellt ist, werden die Bataillone aus Braunschweig abberufen werden, die dort marschbereit stehen.

Wegen Aufstellung der SS-Standarte Westland, beabsichtige ich wie folgt zu verfahren:

1) Um nicht augenblicklich die NSB gegenüber der übrigen holländischen Bevölkerung damit zu belasten, will ich aus den Kreisen ehemaliger holländischer Offiziere der Kriegsmarine und des Heeres geeignete, rassisch hochwertige, deutschfreundliche Führer dafür interessieren. Der Ihnen schon genannte Kapitänleutnant Doorn[4] (holländischer Marineflieger) ist 42 Jahre alt, macht einen tadellosen Eindruck. Er ist rassisch rein nordisch veranlagt und hat sich restlos zur Verfügung gestellt. Politisch war er nirgendwo exponiert, doch ist er deutschfreundlich. Am liebsten möchte er Flieger in der Deutschen Armee

materiaal aan de SS. Het geld, dat de heren gewillig voor Himmlers doeleinden bijeenbrachten, bedroeg in 1942 ruim een miljoen mark.

Kranefuss had zich snel tot een soort schatmeester, beter gezegd manager, van de *Freundeskreis* ontwikkeld. Zijn invloed moet vlak voor de oorlog het grootst geweest zijn. Wel haalde hij zich de vijandschap van Heydrich op de hals door zijn ondoorzichtige relaties met en protectie van het desbetreffende deel van het Duitse bedrijfsleven, maar hij bleef Himmlers gunsteling. In 1945 overleed hij, vermoedelijk door zelfmoord (P 42; div. stukken in N 26/3; N 84/2 NID 14995; H 10093: 7098; PA Präs; *Corresp. Rost*, p. 38, 39, 79; Reinhard Vogelsang: *Der Freundeskreis Himmler*, Zürich-Frankfurt, 1972).

(2) Naar wat hier bedoeld wordt kan men bij gebrek aan voldoende bronnen slechts gissen. Na Rosts triomfantelijke intocht in Den Haag en zijn gesprek met Himmler en Seyss-Inquart op 2 juni was Mussert begrijpelijkerwijs nogal verbitterd. De volgende dag kwam Rost volgens de dagboekaantekeningen van Mussert op het NSB-hoofdkwartier wat ruzie maken met deze en gene, waaronder de Leider zelf, maar in de loop van het gesprek kalmeerde Rost toch wat, en deed enige vage mededelingen over zijn onderhoud met Seyss-Inquart en Himmler (zie p. 227); 's avonds zocht hij zelfs zijn oude vijand Harloff op. Weliswaar bracht deze de volgende dag aan Mussert over, dat Rost had losgelaten, dat Mussert geen *persona grata* bij de Duitsers zou zijn, omdat hij 'de nieuwe Duitsche geest niet aanvoelde' (dagb. Mussert 4 juni), maar Rost had blijkbaar toch wat olie op de golven gedaan, hoogstwaarschijnlijk op advies van de Duitsers teneinde zijn nieuwe politieke taak niet meteen in een sfeer van persoonlijke spanningen aan te vangen.

(3) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.

(4) Henri Wilhelm Jan Doorn, geb. 20 februari 1898 te Alkmaar. Vliegerofficier bij de marine, na ontslag uit krijgsgevangenschap in 1940 bij de Opbouwdienst (later: Arbeidsdienst) als verbindingsofficier bij de Duitsers. Eind 1941 door toedoen van het rijkscommissariaat hoofdredacteur van de *Haagsche Post* Sinds juni 1941 lid van de NSB, sinds december 1941 begunstigend lid van de Nederlandsche SS. Na de oorlog veroordeeld tot internering voor de duur van het voorarrest. (Doc. I H. W. J. Doorn).

werden. Er sieht jedoch ein, dass diese Aufgabe, die ich ihm gestellt habe, für das neue Holland von grösster Bedeutung ist. Dafür will er sich zur Verfügung stellen. Er ist bestrebt ein Netz von Vertrauensmännern aufzuziehen.[5] Nach ähnlichen Positionen bin ich auf der Suche. Es wird allerdings notwendig werden, diese ehemaligen Offiziere rangmässig zu übernehmen, damit sie nicht in innere Gewissenskonflikte kommen. Zumindest wird man ihnen ihr Gehalt weiterzahlen müssen. Ich erwarte mir durch diese Aktion viel.

2) Die Arbeitslosigkeit in Holland wächst; überall sind junge Holländer bestrebt ins Reich vermittelt zu werden. Die Vertreter der Landesarbeitsämter Rheinland, Niedersachsen und Westfalen, sowie der Vertreter des Reichsarbeitsministers treffen deshalb in den nächsten Tagen hier ein. Hier will ich mich einschalten und zwar in der Art, dass die Männer die ins Reich in Arbeit vermittelt werden, listenmässig und jahrgangsweise erfasst werden. Sind diese Männer im Reich, wird es gewiss nicht schwer fallen, sie dort nach einer kurzen Zeit für die Standarte Westland anzuwerben. Diese Art der Anwerbung belastet nicht die NSB, die sich ihrer eigentlichen Aufgabe, die Bewegung gross werden zu lassen, dadurch besser widmen kann.

Ich glaube, dass durch die systematische Verfolgung dieser beiden Wege es möglich sein wird, nach einer gewissen Anlaufzeit Erfolge zu erzielen. Keiner der beiden Wege stört die politische Arbeit des Reichskommissars. Ich werde Sie Reichsführer darüber laufend unterrichten.

Mit der Baronesse up ten Noort[6], die ich kennen lernte, halte ich auch Fühlung. Sie

(5) Een getuige in het proces, dat na de oorlog tegen Doorn plaatsvond, verklaarde, dat Doorn in 1940 of 1941 lid van de SS was, en kampen met Nederlandse arbeiders, mogelijk voor ronseldoeleinden afreisde. Op dit punt is Doorn verder niet vervolgd (Doc. I H. W. J. Doorn).

(6) Jkvr. Juliana Adriana op ten Noort, geb. 9 november 1910 te Amsterdam. Actief lid van de Oxford-beweging; in opdracht van deze beweging maakte zij reizen naar het buitenland. Toen zij in 1936 een reis naar Tsjechoslowakije maakte en dientengevolge aan de leider van de Oxford-beweging, Frank Buchman, een plan voor sociale hulp aan de Sudetenduitsers voorlegde, weigerde hij; 'Juul' trok zich toen uit het actieve werk van de beweging terug.

Twee jaar eerder had zij door relaties uit de Oxford-groep de SS-gedachte leren kennen, en een aantal hooggeplaatste dragers daarvan: Hildebrandt, Lorenz, Wolff, Kranefuss en ook Himmler, die van dat moment af een groot vriend van haar werd, en tot het einde toe bleef. Al eerder had zij in de Oxford-beweging Rost van Tonningen ontmoet, die zij op zijn verzoek in 1937 bij Himmler introduceerde (voor die tijd had zij reeds zijn naam tegenover Himmler genoemd; een plan van haar in 1935, om een ontmoeting tussen Mussert en Himmler te arrangeren, was niet doorgegaan). Himmler betaalde de uitstapjes van Rost en Juul naar de partijdagen te Neurenberg in 1937 en 1938, en stelde haar voor, dat zij koerierster zou worden tussen Rost en hem. Inderdaad deed zij daarna dienst als tussenschakel tussen hen beiden, en Rost wist een goede verhouding te behouden tot de dame, die zo'n goede vriendin van Himmler was. Lid van de NSB was zij in 1937 geworden; in 1938 werd zij secretaresse en plaatsvervangend leidster van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie (NSVO).

Na een korte internering in de mei-dagen van 1940 kwam zij weer geregeld in contact met de Duitse bestuursélite: Berger, Seyss-Inquart, Jungclaus, Kranefuss, Schmidt, Wimmer, enz. Vooral Rauter steunde haar, en terecht: haar Germaanse gezindheid was onverdacht. Op 1 november 1940 kreeg zij ook de vorming van de NSVO in handen. In februari 1941 legde zij onder pressie van Mussert haar NSVO-werk neer, en ging tijdens de zomer in de Duitse vrouwen-arbeidsdienst werken. De bedoeling was ongetwijfeld, dat zij de leidster van de Nederlandse Arbeidsdienst voor vrouwen zou worden, maar Mussert benoemde een ander.

Van september 1942 was Julia op ten Noort leidster van een gemengd Nederlands-Duitse *Reichsschule für Mädel* te Heijthuizen in Limburg (zie p. 142). In het najaar van 1943 zond Himmler haar echter weg,

brachte mich mit ihrem Bruder[7] zusammen, der Regierungsrat im holländischen Wirtschaftsministerium ist und derzeit noch als Oberleutnant der Artillerie (Liquidierung) tätig ist. Er ist ein prachtvoller Mensch, rein nordisch, 1.90 m gross, ist sehr verschlossen aber sehr nett. Er bat mich um eine soldatische Verwendung bei den Holländern. Ich will ihn im Justizministerium als Adjutant oder so etwas beim Staatssekretär Tenkink[b] [8] unterbringen.[9] Ich hoffe, dass ich dies in dieser Woche bei Tenkink erreichen werde.

Der Zustrom von Reichsdeutschen nach Holland hat sich so gesteigert, dass Abwehrmassnahmen unbedingt notwendig waren. Entsprechend der Vollmacht des Führers hat der Reichskommissar eine Einreisesperre verhängt und vorläufig die Einreisegenehmigung an sich gebunden. Es wurde vorläufig alles abgestoppt. Ich persönlich trage dem Reichskommissar die notwendigsten Fälle vor und erteile in seinem Namen und Auftrage die Einreisegenehmigungen in beschränktem Umfange. Mit Ministerialrat Krause vom Reichssicherheitshauptamt und mit der Kanzlei des Führers arbeite ich in dieser Sache eng zusammen. Die Verhältnisse an der holländisch-belgischen Grenze sind noch ungeklärt. Gemeinsam mit dem Wehrmachtsbefehlshaber der Niederlande sind wir daher an den General von Falkenhausen[10] in Brüssel mit der Bitte herangetreten, einen Vertreter hierher zu entsenden, um diese Frage einer Regelung zuzuführen.

officieel voor een dienstreis, in werkelijkheid om haar niet in opspraak te brengen, daar zij, hoewel ongehuwd, zwanger was. Het kind, dat in februari 1944 geboren werd, werd Heinrich genoemd; dat Himmler de vader zou zijn, is echter altijd door Julia op ten Noort beslist ontkend, en hiervoor zijn ook geen nadere aanwijzingen. In 1944 gaf zij weer enige tijd leiding aan de *Reichsschule für Mädel*. Toen de school begin september geëvacueerd werd, vertrok zij naar Duitsland, waar zij een tijdlang werkte in het *SS-Hauptamt*, *Amtsgruppe D*, bij een afdeling *Germanische Frauenarbeit*. Wellicht heeft zij hier conflicten gehad, want de laatste maanden van de oorlog hield zij zich slechts onledig met nederig keukenwerk. (Doc. I J. A. op ten Noort; N 20 IS 1421; N 30/1 NO 346; zie ook *Corresp. Rost*, p. 38, 39, 53).

(7) Jhr. Laurens Pieter Dignus op ten Noort, geb. 15 maart 1906 te Koudekerke. Jurist; voor de oorlog eerst ambtenaar, vervolgens secretaris van de Voogdijraad te Amsterdam. Zeer reactionair en antisemiet. Van 1933 tot 1934 lid van de NSB. In juli 1940 werd hij verbindingsofficier van de marechaussee bij de Duitse politie-instanties in Nederland, in februari 1942 hoofd van de afdeling hoger onderwijs van het departement van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming. In die functie trachtte hij voor alles het Nederlandse universitaire leven op gang te houden; door zijn anti-joods optreden laadde hij echter de dood van tenminste één hoogleraar op zijn geweten. (Doc. I L. P. D. op ten Noort).

(b) Naam onderstreept.

(8) Mr. Jan Coenraad Tenkink, geb. 3 november 1899 te Vorden. Rechtenstudie. Daarna loopbaan bij departement van justitie. Op 13 mei 1940 werd hij secretaris-generaal van justitie, formeel alleen waarnemend; de secretaris-generaal Van Angeren week met de regering uit naar Londen. Op 18 maart 1941 nam hij ontslag naar aanleiding van een Duitse verordening op niet-commerciële verenigingen. Van oktober 1945 tot februari 1965 weer secretaris-generaal van justitie (*Wie is dat?* 's-Gravenhage, 1956; inlichtingen van het departement van justitie; CNO-SG Notulen 29/II-4 en 30/II-2).

(9) D.w.z. Rauter had Op ten Noort meteen al op het oog als verbindingsofficier, wat deze dus ook geworden is (Doc. I L. P. D. op ten Noort).

(10) Alexander *Freiherr* von Falkenhausen, geb. 1878 te Blumenthal (Silezië); beroepsmilitair. Onder meer van 1912 tot 1914 militair attaché te Tokio, van 1916 tot 1918 hoofd van de Duitse militaire missie in Turkije. Van 1934 tot 1938 militair adviseur van de Chinese Kuo-Min-Tang-regering. Van 1940 tot juli 1944 *Militärbefehlshaber* van België en Noord-Frankrijk, en ongeveer negen dagen lang ook van Nederland, tot aan de gezagsovername van Seyss-Inquart. Na de oorlog veroordeeld tot 12 jaar dwangarbeid. Twee dagen na de uitspraak in vrijheid gesteld. Overleden in 1966. (*Der Spiegel*, 7 september 1960; John W. Wheeler-Bennett: *The Nemesis of Power*, London, 1953, p. 486, noot 4; De Jonghe, *Hitler en België*, p. 67, 68).

In der Anlage lege ich die ersten beiden Verordnungsblätter des Reichskommissars vor.[11]

Weitere Berichte folgen.[12]

Ihr gehors. erg.[c]

RAUTER

BDC H 1180: 12182–12184. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

32. U. GREIFELT[1] AAN HIMMLER[a]

Berlin-Halensee, den 11. Juni 1940

Wie Reichsführer-SS bekannt ist, hat die frühere Dienststelle 'Vierjahresplan'[2] im Persönlichen Stab RF-SS sich schon in den vergangenen Jahren in Zusammenarbeit mit der Volksdeutschen Mittelstelle[3] und dem Reichsarbeitsministerium nachhaltig bemüht, aus Holland und Belgien landwirtschaftliche Arbeitskräfte, vor allem Flamen, in das Reichsgebiet hereinzuholen. Dies ist zwar in verhältnismässig kleinem Umfang, aber doch

(11) *VO* 1/40–*VO* 7/40.

(12) Zie voor Himmlers antwoord nr. 34.

(c) Laatste drie woorden in hs. van Rauter.

32 – (1) Ulrich Greifelt, geb. 8 december 1896 te Berlijn. Van 1914 tot 1920 in militaire dienst, daarna kantoorbediende. Van 1922 tot 1932 in dienst van een joodse firma, waar hij het tot procuratiehouder bracht; daarna door de crisis werkloos. In april 1933 wordt hij lid van de *NSDAP* en SS. Deze late intrede, na Hitlers *Machtübernahme*, blijkt geen beletsel te zijn voor een snelle carrière bij de SS, aanvankelijk in hoofdzaak bij het *SS-Hauptamt*. Van 1937 tot 1939 is hij chef van de *Dienststelle Vierjahresplan* (zie noot 2) bij de *Persönliche Stab des RFSS*, sindsdien als chef-staf van Himmler in diens functie van *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums* hoofd van het *Stabshauptamt* van de *RKFdV* (zie p. 61). Eind 1939 reeds *SS-Brigadeführer*; in januari 1944 bereikt hij tenslotte de rang van *SS-Obergruppenführer und General der Polizei*. Als hoofd van het *RKFdV*-bureau werkte Greifelt in belangrijke mate mee aan de gedwongen germanisering van Oost-Europa en Elzas-Lotharingen, en in verband daarmee aan deportaties, roof, kinderroof, organisatie van slavenarbeid, e.d. In 1948 werd hij door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Hij overleed niet lang daarna in de gevangenis (*Trials Am. Trib., Case* 8, V, spec. p. 154–155).

(a) De brief is door Greifelt zelf ondertekend, maar blijkens een aanduiding links bovenaan opgesteld door een zekere 'Dr. F.' (misschien *Dr.* Faehnrich, medewerker van Greifelt, of *Dr.* Fiedler, de landbouwspecialist van de *RKFdV*; N 34/2 IS 1633 en IS 1912).

(2) Nadat Goering in 1937 was benoemd tot *Beauftragter* voor het tweede vierjarenplan, belastte hij Himmler met de taak, te zorgen voor voldoende arbeidskrachten om dit ambitieuze plan te doen slagen. Himmler richtte voor dit doel een *Dienststelle Vierjahresplan* in zijn *Persönliche Stab* op, die onder leiding van Greifelt kwam te staan.

(3) De *Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi)* was in 1936 opgericht als partij-centrale voor de politieke, economische en culturele betrekkingen met de volksduitsers in het buitenland, daar dit werk per definitie niet door de Duitse regering of de *Auslandsorganisation* van de *NSDAP* verricht kon worden. Men probeerde de legale arbeid van de *VoMi* als dekmantel te gebruiken voor de illegale activiteiten van dezelfde instantie: het aansporen van de volksduitsers tot subversieve handelingen en spionage in het land, waar zij woonden. Verder werkte de *VoMi* mee aan de emigratie van volksduitsers naar Duitsland.

De *Volksdeutsche Mittelstelle* was aanvankelijk formeel geen SS-instelling, werd het in werkelijkheid echter snel: de leiding, te beginnen met de chef Werner Lorenz (zie voor hem nr. 18, noot 12), bestond

mit recht gutem Erfolg gelungen. Sowohl volkstumspolitisch, wie arbeitseinsatzmässig hat sich der Einsatz dieser Landarbeiter, vor allem der Flamen, in jeder Hinsicht bewährt.

Durch die völlige Umgestaltung in den Westgebieten hat die Frage der volkstumspolitischen Gewinnung der Niederländer in Holland, Belgien und Nord-Frankreich nunmehr gerade für den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums eine ausserordentliche Bedeutung gewonnen.[4] Die hiesige Dienststelle darf daher nachstehend eine kurze Darstellung des Problems mit entsprechenden Vorschlägen unterbreiten:

Die Niederländer, seit Jahrhunderten vom übrigen deutschen Volk staatspolitisch getrennt, sind Nachkommen der Friesen, Niedersachsen und Niederfranken. Die Holländer gehören überwiegend zur nordischen und fälischen Rasse[5], während die Flamen fremde Bestandteile von den keltischen Ureinwohnern übernommen haben. Die breite Masse des Volkes benutzt als Haussprache noch die unverfälschte Mundart ihres Stammes, die den entsprechenden Mundarten der Reichsdeutschen näher steht als die niederländische Schriftsprache der hochdeutschen Schriftsprache.

Die bis jetzt führenden Schichten sind in Sprache und Geisteshaltung dem Deutschtum mehr entfremdet, als die einfachen Schichten. In Holland überwiegen liberale und freimaurerische Auffassungen und englische Einflüsse, während in Flandern die Führerschicht teils katholisch-klerikal, teils liberal-französiert ist. In Französisch-Flandern sind darüber hinaus grosse Teile der Bevölkerung gesinnungsmässig in der französischen Mentalität aufgegangen.

Ob es gelingen wird, das niederländische Volk in seiner Gesamtheit wieder zum grossdeutschen Volksbewusstsein zurückzuführen, wird die Zukunft erweisen. Wenn dies möglich sein soll, so darf der Weg jedenfalls nicht über die jetzt führenden Schichten gehen, da diese uns bewusst ihren Widerstand entgegensetzen werden. Dieser Fehler ist bekanntlich nach 1870 in Elsass-Lothringen und auch von 1914 bis in die jüngste Zeit in den Niederlanden gemacht worden.

Angesichts der starken Überbevölkerung der Niederlande wird es bei einer sehr zielbewussten Arbeit möglich sein, einen grossen Teil als Arbeiter und Siedler in Nord- und vielleicht auch in Ost-Deutschland anzusetzen. Ohne Schwächung des Volkstums in den

al gauw geheel uit SS-functionarissen, en de hele organisatie ontwikkelde zich steeds meer als een bureau van de *RKFdV*. In 1941 werd de *VoMi* verheven tot een *Hauptamt* van de SS (N 33/3 NG 972; *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 419; *Gutachten* I, p. 259 e.v.; De Jong, *Vijfde colonne*, p. 381–383; zie ook p. 61).

(4) Zelfs voor Himmler er al aan dacht – voor zover wij weten – wilde Greifelt dus een groot aandeel in de ten opzichte van Nederland te voeren politiek toeschuiven aan Himmler in diens positie van *RKFdV*. Dat deed hij in de eerste plaats wellicht om zijn eigen bureau, het *Stabshauptamt* van de *RKFdV*, nog belangrijker te maken; hij deed het ook op grond van het veronderstelde *Duitse* karakter van het Nederlandse volk. Toen men (d.w.z. Himmler en de zijnen) dit postulaat verving door de *Germaanse* these was de inmenging van de *RKFdV* natuurlijk niet zo vanzelfsprekend meer. Rauter wist in december 1940 niet, of Himmler in die capaciteit bevoegdheden ten opzichte van Germaanse, niet-Duitse volkeren had (H 917: 5844–5). Aangezien de concurrenten van de SS er door onwetendheid, onverschilligheid of nalatigheid geen punt van maakten, liet de SS deze formele kwestie voor wat het was. Hoofdzaak was, dàt men hier voet aan de grond kreeg; toen dat eenmaal gelukt was, kwam achteraf de theoretische rechtvaardiging in de vorm van de *Anordnung 54/42*, zelf weer bedoeld als springplank naar nog grotere bevoegdheden voor de SS; zie daarvoor hfdst. V, § B.

(5) Zie nr. 18, noot 3.

Niederlanden (rund 13 Millionen Einwohner)[6] könnten 2-3 Millionen abgezogen werden, die im Reich ohne wesentliche Schwierigkeiten eingedeutscht werden könnten und schon durch ihre verwandschaftlichen Beziehungen einen günstigen Einfluss im Sinne einer Annäherung der bodenständigen Bevölkerung in den Niederlanden an das Gesamtdeutschtum ausüben würden. Dieser Einfluss kann durch Wanderarbeiter verstärkt werden, die in ihren Heimatgebieten die Kenntnis der deutschen Sprache und Lebensart verbreiten würden. Nur aus den einfachen Volksschichten, die das Deutsche Reich persönlich kennengelernt und erlebt haben, können wir eine deutschbewusste Führerschicht in den Niederlanden entwickeln. Eine vorzeitige Propaganda mit Schrift und Wort würde auf die uns stark entfremdeten Bevölkerungsteile eher abstossend als fördernd wirken, und die Eindrücke auf die unbefangen in das Reich kommenden Arbeiter eher schwächen als günstig beeinflussen.

Als vordringlichste Massnahme ist daher die Hereinholung von Arbeitskräften in das Reich sowie deren sorgfältigste Betreuung anzusehen. Eine einzigartige Gelegenheit bietet hierzu die grosse Zahl der Gefangenen.[7] Soweit sie für die laufenden Wiederaufbauarbeiten entbehrlich sind und Sicherheitserfordernisse es zulassen, sollten diese in der Landarbeit bei stammesverwandten Bauern des Reichsgebietes eingesetzt werden. Es wäre dabei von Vorteil, wenn man bei den belgischen Gefangenen keine vollkommene Trennung zwischen Flamen und Wallonen vornehmen würde, da gerade durch den Gegensatz zwischen diesen beiden Völkern den Flamen ihre Verwandschaft zu den Deutschen besonders augenfällig erscheinen würde. Die Gefangenen aus Französisch-Flandern sollte man zweckmässig mit volksbewussten Flamen aus Belgien zusammenbringen, da diese am ehesten den Boden für eine Eindeutschung der stark französierten Stammesgenossen vorbereiten können.

Neben dem Arbeitseinsatz der Kriegsgefangenen ist die freie Anwerbung von Arbeitskräften zu betreiben. Diese Anwerbung ist bereits durch Vermittlung des Reichsarbeitsministeriums im Gange. Dagegen wäre an sich nichts einzuwenden, *wenn hierbei die volkstumspolitischen Interessen, also einmal eine richtige Auswahl der Kräfte und die volkstumspolitische richtige Ansetzung und Verteilung im Altreich die erforderliche Berücksichtigung fände. Es ist äusserst gefährlich die Frage der Ansetzung von Arbeitskräften aus den Niederlanden nur nach arbeitseinsatzmässigen Gesichtspunkten zu betreiben und die volkspolitischen Erfordernisse zu vernachlässigen.*[8]

Eine der sachlichen Aufgabe dienende Zusammenarbeit zwischen dem Reichsarbeitsministerium in Berlin stösst hierbei auf keine nennenswerten Schwierigkeiten, sie ist jedoch so lange völlig unzureichend, als nicht auch in den Niederlanden selbst eine enge Zusammenarbeit zwischen dem Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums einerseits und den dortigen deutschen Verwaltungsstellen andrerseits hergestellt ist. Es sind dies vor allem folgende Stellen:

(6) Hiermee moeten bedoeld zijn de inwoners van Nederland en het Vlaamse deel van België gezamenlijk.
(7) Greifelt bedoelt hiermee de krijgsgevangenen, maar is blijkbaar slecht ingelicht geweest. De Nederlandse krijgsgevangenen waren op de dag dat zijn brief verzonden werd reeds vrijgelaten. Hitler had het besluit daartoe al op 30 mei 1940 genomen (FOSD 2433: 514371–72). De Franse en Belgische krijgsgevangenen bevonden zich nog wel in Duitsland.
(8) In de praktijk is van een dergelijke 'volkspolitische' behandeling van kwesties die verband hielden met de arbeidsinzet niets gekomen.

1. Die Militärverwaltung in Holland[9], Belgien und Französisch-Flandern,

2. die Militärbehörden, die die Gefangenen erfassen und später in Lagern beaufsichtigen bezw. zum Arbeitseinsatz freigeben,

3. die bestehenden oder noch zu erwartenden Zivilverwaltungen in Holland, Belgien und Französisch-Flandern,

4. die Verwaltungen der Gebiete, in denen niederländische Arbeiter eingesetzt werden,

5. die Leitung der Kultur-Propaganda.

Zur Durchführung einer einheitlichen Lenkung erscheint es bei der geringen Zahl von Sachkennern äusserst erstrebenswert, zunächst bei jeder Zivilverwaltung einen besonderen Sachbearbeiter für volkstumspolitische Fragen zu verankern, der gleichzeitig zum Stabe des zuständigen Höheren SS- und Polizeiführers gehört und diesem gegenüber verantwortlich ist. Der Höhere SS- und Polizeiführer wäre gleichzeitig zum Beauftragten des Reichsführers-SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, zu ernennen.[10] Eine Verankerung dieses Sachbearbeiters in der Zivilverwaltung ist deshalb notwendig, weil hier alle Fäden der inneren Verwaltung zusammenlaufen, und daher auch die Gewähr gegeben ist, entscheidenden Einfluss auf die praktische Gestaltung der Arbeit zu nehmen.

Die hiesige Dienststelle darf Reichsführer-SS um Entscheidung bitten, ob auf der vorstehenden Grundlage die Dienststelle des Reichskommissars[11] sich mit diesen zweifellos sehr vordringlichen Aufgaben beschäftigen und beschleunigt die erforderlichen Arbeiten in Angriff nehmen kann.[12]

Greifelt

BDC H 217: 2330–2333. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

33. NOTITIE VAN HIMMLER

Heydrich Tel. Gespr. 15 VI. 40 11.50
Holland u. Luxemburg
Verhaftung aller *Franzosen* u. *Engl.*
Männer u. Frauen
Geiselliste von Holland f.d. Deutschen in Ostindien.[1]

BDC H 553: 3688. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

(9) Sinds 29 mei bestond in Nederland geen *Militärverwaltung* meer.
(10) Uit stukken van latere datum (1941) blijkt wel dat dit gebeurd is, maar niet wanneer.
(11) Nl. de *Dienststelle des RKFdV.*
(12) Himmler antwoordt op 28 juni, dat hij de kwestie van de *Arbeitseinsatz* van Nederlanders en Vlamingen eens mondeling met Greifelt wil bespreken. Als bijlage stuurt hij Greifelt nr. 36.
33 – (1) Reeds in mei 1940 werd door het Duitse *Auswärtige Amt* aangedrongen op internering van een aantal vooraanstaande Nederlanders als represaille voor de beweerde slechte behandeling van geïnterneerde Duitse onderdanen in de Nederlandse koloniën (FOSD 109). In juli 1940 en de daarop volgende maanden zijn een groot aantal Nederlanders (totaal ongeveer 400), merendeels mensen die connecties met Nederlands-Indië hadden, geïnterneerd (de zg. Indische gijzelaars). Zij werden eerst in Buchenwald gevangen gehouden, maar in november 1941 naar Nederland teruggevoerd, waar zij eerst in Haaren en later in Sint Michielsgestel werden ondergebracht. De hier genoemde lijst is vermoedelijk een omstreeks 10 juni door het rijkscommissariaat opgestelde lijst met 53 namen van personen die in aanmerking kwamen voor gijzeling (FOSD 2764: 535677–535686).

34. HIMMLER AAN RAUTER

Führer-Hauptquartier, 19.6.40

Lieber Rauter!

1.) Ihren Brief vom 10.6.1940[1] habe ich erhalten. Ich glaube, dass Feldmeyer geeignet sein wird, unter unserer Anleitung die SS der Mussert-Bewegung aufzustellen. Er soll nicht nur engste Fühlung mit uns halten, sondern die Aufstellung mit unserer Hilfe und nach unseren Richtlinien vornehmen. Ich halte es sogar für richtig, dass die Wehr-Bewegung der Mussert-Partei[2] heute schon schwarze Stiefel und schwarze Hosen bekommt. Wichtig ist vor allem die Auswahl der Menschen und diese muss nach rein SS-mässigen Gesichtspunkten vorgenommen werden. Es erhebt sich die Frage, ob man bei den ausgezeichneten Menschen, die Holland hat, nicht die Mindestgrösse auf 1.72 m heraufsetzt anstelle der Mindestgrösse von 1.70 m, die wir in Deutschland verlangen.

Unser Schulungsmaterial wird, so wie es ist, nicht für die Leute in Holland passen. Sie müssen sich Mitarbeiter heranziehen, die das vorhandene Schulungsmaterial für holländische Verhältnisse umarbeiten. Lassen Sie sich einmal die provisorischen Schulungsbriefe des Oberabschnitts Weichsel von Gruppenführer Hildebrandt[3] kommen. Diese passen aber auch nicht, so wie sie sind, für Holland, sondern sollen nur als Vorbild dienen.

Bevor Sie Schulungsmaterial herausbringen, wollen Sie es mir zur Genehmigung vorlegen.

2.) Die Gewinnung von Freiwilligen für die Standarte 'Westland' auf dem von Ihnen beschriebenen Wege halte ich für die günstigste. Wir gewinnen dadurch Menschen, die für uns absolut tauglich sind und die auch unsere Gedanken bejahen werden, ohne dass wir der Mussert-Bewegung Menschen wegnehmen.

3.) Von Ihrem Vorschlag, von den für Deutschland als Arbeiter ausgesuchten Leuten Name, Personalien und Arbeitsplatz listenmässig nach Deutschland zu geben, habe ich Kenntnis genommen und billige ihn sehr. Senden Sie diese Liste an den Chef des SS-Hauptamtes.[a] Ich werde gleichzeitig veranlassen, dass über das Ergänzungsamt und die Oberabschnitte diese Männer in Deutschland erfasst und der Allgemeinen-SS eingegliedert werden.[4]

34 - (1) Nr. 31.
(2) Hiermee wordt kennelijk niet de WA, maar de Mussert-Garde bedoeld.
(3) De *Höhere SSuPF* van Danzig-West-Pruisen (zie voor hem nr. 53, noot 1). Zijn territorium bestond uit geannexeerd Pools gebied.
(a) Vanaf deze zin is in marge voor deze alinea een verticale streep aangebracht, daarbij in onbekend hs.: '... [onleesbaar] ... Petri? [functionaris van het *SS-Hauptamt*] Veranlassung'.
(4) Het doel van Rauter met deze maatregel was alleen werving voor de *Standarte 'Westland'*. Himmler spreekt hier slechts over de *Allgemeine SS*. Enige dagen later zijn Himmlers gedachten nog verder geëvolueerd: hij wenst bepaald geen werving voor de *Waffen-SS* onder de Nederlandse arbeiders in Duitsland. Dit zou Duitsland een slechte naam kunnen bezorgen. Wel acht hij het nog steeds belangrijk, deze mensen voor de *Allgemeine SS* te 'gewinnen' (nr. 36; dus geen automatische *Erfassung*). Het *SS-Hauptamt* nam inderdaad administratieve maatregelen (H 1180: 12191), maar voor zover bekend is van aanmelding voor de *Allgemeine SS*, laat staan van een massale inlijving van Nederlandse arbeiders, niets gekomen.

Pas veel later, in de loop van 1942, toen de militaire en politieke situatie belangrijk veranderd was, kwam men terug op de oorspronkelijke opzet, zoals Rauter zich dat had gedacht. Voor de Germaanse buitenlanders in Duitsland – voornamelijk de tewerkgestelde arbeiders – werden de zg. *Germanische*

4.) Den Gedanken, den Bruder von Juul op ten Noort als Adjutant bei Staatssekretär Tenking einzubauen, finde ich sehr gut. [b]

5.) Wegen der Ausweise und Einreise-Genehmigungen nach Holland wollen Sie sich am besten unmittelbar mit Gruppenführer Heydrich in Verbindung setzen, der die Einreisegenehmigung- und Ausweisfrage gemäss den Wünschen des Reichskommissars behandeln wird.

Heil Hitler, Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 1180: 12185–12186. Afschrift (fotokopie RvO)

35. BERGER AAN HIMMLER

Berlin, den 21.6.1940

Reichsführer!

Ich melde:

1.) Anfang der nächsten Woche kommt der erste Transport mit voraussichtlich 150 scharf gemusterten Männern aus Holland.[1] Vertrauensmänner sind in der Zwischenzeit über das ganze Land verteilt, so dass sehr vertrauensvoll in die Zukunft gesehen werden kann.

2.) Brigadeführer Rauter hat mit Staatsrat Meinberg[2] ein Abkommen geschlossen, nach dem 3 000 Mann zur Arbeit ins Altreich geschickt werden sollen, und zwar mit dem Vorbehalt, dass diese Männer später, wenn sie sich für die Waffen-SS melden und als tauglich befunden werden, auch freigelassen werden müssen. Ich sehe diese Männer und evtl. weiter Eintreffende, als eine stille Reserve an und versuche, die Standarte 'Westland' vorerst aus dem eigenen Lande aufzubauen.

3.) Die Gewinnung von bereits in Deutschland befindlichen Holländern geht ebenfalls gut voran. Hemmend wirkte sich bis jetzt ein Versammlungsverbot der Gestapo aus. Ich habe Brigadeführer Dr. Best[3] gebeten, dieses Verbot aufzuheben.

BERGER

BDC H 433: 4691. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

Sturmbanne opgericht. Toetreding tot deze eenheden van de *Allgemeine SS*, in feite echter ronselplaatsen voor de *Waffen-SS* vond, in principe althans, op vrijwillige basis plaats (zie p. 254 e.v.).

(b) In marge een paraaf en de datum-aanduiding: '24/6'.

35 – (1) Kennelijk bestemd voor de *Standarte 'Westland'*.

(2) Wilhelm Meinberg, geb. 1 maart 1898 te Wasserkurl. Carrière in agrarische organisaties. Directielid van de *Reichswerke 'Hermann Goering'*. *Sonderbeauftragter* voor kolentransport in het kader van het *Vierjahresplan*. Als ererang *SS-Brigadeführer* (later in rang verhoogd) (*Grossd. Reichstag; SS-Dienstaltersliste* 1944; N 69 IS 3801, NI 886; *Wer Leitet? Die Männer der Wirtschaft und der einschlägigen Verwaltung 1941/42*, Berlijn, 1942).

(3) *Dr.* (Karl Rudolf) Werner Best, geb. 10 juli 1903 te Darmstadt. Van 1929 tot 1931 bij de rechterlijke macht, ontslagen wegens het auteurschap van de zg. *Boxheimer Dokumente*, waarin de conspiratieve plannen van de nazi's duidelijk tot uiting kwamen. In 1930 lid van de *NSDAP*, in 1931 van de SS. Sinds 1933 carrière bij politie en SS, o.a. van 1935 tot 1940 chef van de afdeling *Verwaltung und Recht* van de

36. NOTITIE VAN HIMMLER

Führer-Hauptquartier, 24.6.1940

Richtlinien zur Gewinnung holländischer Freiwilligen.

Die Gewinnung holländischer Freiwilligen für die Waffen-SS kann auf dreierlei Art erfolgen:

1.) durch Männer der Mussertbewegung, die die Mussertbewegung für uns wirbt und die sich freiwillig melden,

2.) durch freiwillige Meldung holländischer Berufssoldaten oder junger Holländer von 17, 18, 19 Jahren, die noch nicht gedient haben und uns durch holländische Vertrauensleute ausserhalb der Mussertbewegung sowie durch Reichsdeutsche, die in Holland wohnen, gewonnen und namhaft gemacht werden,

3.) durch Holländer, die nach Deutschland in Arbeit vermittelt werden und dort für die Waffen-SS gewonnen werden.

Die erste Möglichkeit möchte ich zunächst am wenigsten ausgenützt wissen, da durch die Abstellung wirklich guter Angehöriger der Mussert-Bewegung die Bewegung selbst geschwächt würde. Die Abstellung solcher Freiwilligen soll nicht ganz unterbunden werden, hat sich aber auf qualifizierte Einzelfälle zu begrenzen.

Die zweite Möglichkeit halte ich für die wichtigste. Von ihr ist ohne jeden Verzug und auf Dauer Gebrauch zu machen. Hiermit wird nämlich ein weiter Teil des holländischen Volkes an den deutschen Reichsgedanken gewöhnt und damit verknüpft. Es ist ganz selbstverständlich, dass die Familien, deren Söhne (wenn sie Berufssoldaten gewesen sind) bei uns Existenz und Lebensinhalt gefunden haben oder deren Söhne freiwillig aus Idealismus bei uns Soldaten werden, früher oder später sich mit uns verbunden fühlen, sowohl die Eltern und Geschwister im Stolz auf ihren Sohn oder Bruder, als auch die Bräute und Frauen, weil sie dorthin gehen, wo der Mann ist.

Die Möglichkeit der Gewinnung von Freiwilligen aus den Leuten, die in Deutschland in Arbeit vermittelt wurden, will ich nicht ausschliessen; sie dauert mir aber zu lange. Ausserdem ist damit im Grossen gesehen schon eine weitere Möglichkeit gegeben, um einen Teil des holländischen Volkes mit Deutschland zu verknüpfen, nämlich auf der Arbeitsbasis. Wenn diese Basis vorwiegend dazu gebraucht wird, um Leute nach Deutschland zu ködern und dann unter die Waffen zu bringen, so würde uns Deutschen das mit Recht einen sehr schlechten, geradezu mittelalterlichen Ruf bringen und raschestens grosses Misstrauen wachrufen. Wie ich in meinem letzten Brief[1] schrieb, halte ich es aber für wichtig,

Gestapo, resp. van het *RSHA*, daarnaast enige jaren chef van een afdeling *Abwehrpolizei*. Van ongeveer medio 1940 af in dienst van het *Auswärtige Amt:* tot november 1942 *Kriegsverwaltungschef* bij de *Militärbefehlshaber* voor het bezette gebied in Frankrijk, sindsdien, onder de titel *Gesandter und Reichsbevollmächtigter*, Duits stadhouder in Denemarken. In 1944 bereikte hij de rang van *SS-Obergruppenführer*. In 1948 werd hij door een Deense rechtbank in eerste instantie ter dood veroordeeld, vervolgens tot 5 jaar, tenslotte tot 12 jaar gevangenisstraf veroordeeld, doch in 1951 vrijgelaten. Nadien directielid van het Stinnes-concern in Duitsland, met een onderbreking van 1969 tot 1971 door arrestatie in verband met oorlogsmisdaden in Polen. Hierop volgde evenwel geen proces (N 35/2 NG 5215; *Who's Who in Germ.* II; *Lagebesprechungen*, p. 425; *Der Spiegel* 4 juli 1962; *De Volkskrant* 12 maart 1969; *NRC* 22 sept. 1973; Aronson, *Heydrich*, p. 142–152).

36 – (1) Vermoedelijk nr. 34.

diese Männer für die allgemeine SS in Deutschland zu gewinnen und sie dort zu bewussten Germanen und Deutschen[2] zu machen.

Die SS-Dienststellen in den Niederlanden ersuche ich, der Gewinnung von Freiwilligen auf dem zweiten Weg allen Eifer und alle Kraft zu widmen und nicht den Standpunkt einzunehmen, dass das was heute nicht geht, in 4 Wochen oder in einem viertel Jahr geschieht. Ich wünsche die Standarte 'Westland' in rund 4 Wochen voll aufgefüllt mit den besten ausgelesenen niederländischen Freiwilligen zu sehen, sodass dann an die Aufstellung einer weiteren Standarte aus diesem Land reinblütiger Germanen herangegangen werden kann.

Dies gilt für den Chef des Ergänzungsamtes und für den Höheren SS- und Polizeiführer und seine Dienststellen. Es geschieht weder auf dem 1. noch auf dem 3. Weg und geschieht auch nicht durch langsames Abwarten und Heranwachsenlassen, sondern durch eifrigstes und dabei taktvolles und kluges Arbeiten.

[H. Himmler]

BDC H 217: 2334–2335. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

37. W. SIEVERS AAN RAUTER[a]

1. Juli 1940

Brigadeführer!

Auf Befehl des Reichsführers-SS vom 20.6.40 haben SS-Hauptsturmführer Dr. Plassmann[1] und SS-Untersturmführer Dr. Schneider[2], beide vom Persönlichen Stab RFSS ('Ahnenerbe'), den Auftrag erhalten, in Holland auf dem Gebiet der wissenschaftlichen

(2) Himmler staat kennelijk op dit moment nog op het standpunt, dat de Nederlanders een soort Duitsers zijn, hoewel hier het woord 'Germanen' reeds genoemd wordt, en daarbij voorop staat (men vergelijke nr. 32). Opvallend is in verband hiermee de manier, waarop hij hier over de NSB spreekt, nl. nog zeer positief. Hoezeer de NSB, juist nu, op de groot-Nederlandse gedachte hamerde, was blijkbaar nog niet tot Himmler doorgedrongen, of wellicht achtte hij dat nog geen tegenstelling tot of gevaar voor een groot-Duitse, c.q. groot-Germaanse koers.

37 – (a) Het stuk is geparafeerd door een zekere Komanns (zie noot 5); blijkens een aanduiding 'S/Wo' is het concept echter wel van Sievers zelf. De inhoud van de brief doet eveneens vermoeden, dat Sievers de auteur is.

(1) *Dr.* Otto Plassmann, geb. 12 juni 1895. Leider van de *Lehr- und Forschungsstätte für germanische Kulturwissenschaft und Landschaftskunde* van *Ahnenerbe*, en buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Bonn. Bereikte in 1944 de rang van *SS-Obersturmbannführer*. Reeds voor de oorlog stond hij met enige Nederlanders, o.a. Farwerck, in contact. (H 861: 6131; *SS-Dienstaltersliste* 1944; H 955–962; H 506: 4406; zie ook p. 212 e.v.).

(2) *Dr.* Hans Ernst Schneider, geb. 15 december 1909 te Koningsbergen. Studeerde daar en te Berlijn en Wenen litteratuur- en kunstgeschiedenis, filosofie, prehistorie e.d., na zijn studie *Volkstumsarbeit*, o.a. bij het *Deutsche Arbeitsfront*. Lid van de *SA* in 1933, overgang naar de SS in 1937. In dat jaar aansluiting bij de *NSDAP*. In 1938 een half jaar werkzaam bij het *RSHA*, daarna bij *Ahnenerbe*. Maakte reizen naar Nederland en Engeland 'mit Genehmigung und Berichterstattung an Reichsführer-SS.' (zie p. 213). Sinds medio 1939 *SS-Untersturmführer*. Van augustus 1940 tot medio 1942 door *Ahnenerbe* bij Rauter gedetacheerd als medewerker voor *Volkstumsfragen*. Sindsdien weer werkzaam bij *Ahnenerbe* te Berlijn als leider van de afdeling *Germanischer Wissenschaftseinsatz* in de rang van *SS-Hauptsturmführer* (P 106; veel gegevens over zijn werk in Nederland vindt men ook in H 917, de zg. *Schneider Akten*).

Volkskunde (germanische Brauchtumskunde) und der volkskulturellen Erziehungsarbeit die Zusammenarbeit mit den entsprechenden holländischen Stellen aufzunehmen.[3]

Die Zusammenarbeit mit den in Frage kommenden holländischen Stellen soll vor allem dazu dienen, gewisse für die germanische Brauchtumsforschung dieses Gebietes notwendige Unterlagen sicherzustellen und die volkskulturelle Erziehungsarbeit einiger holländischer Organisationen im Sinne der gewünschten deutsch-niederländischen Zusammenarbeit einzurichten. Vor allem soll auch enge Zusammenarbeit mit der holländischen Stiftung 'Der Vaderen Erfdeel' aufgenommen werden, die nach dem Vorbild des 'Ahnenerbes' gegründet worden ist und die seit je in ständiger Arbeitsgemeinschaft mit dem 'Ahnenerbe' steht.

Inzwischen ist SS-Hauptsturmführer Dr. Plassmann durch einen anderen Auftrag des Reichsführers-SS zunächst für die vorliegende Arbeit ausgefallen, sodass sie von SS-Untersturmführer Dr. Schneider allein geleistet werden muss.

Der Reichsführer-SS hat angeordnet, dass ich mich wegen Schaffung der notwendigen dienstlichen Voraussetzungen an Sie wenden möge.

Ich bitte um Mitteilung entsprechender Weisungen bezw. um Nachricht, ob und wann sich SS-Untersturmführer Dr. Schneider gleich unmittelbar bei Ihnen melden soll.[4]

Heil Hitler!

[SIEVERS]
i.V. K[OMANNS][5]

BDC H 899: 6409–6410 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

38. RAPPORT VAN H. NOCKEMANN[1]

Die Gesamtvorgänge des 29. Juni[2] in Den Haag stellen sich nunmehr rückschauend wie folgt dar:

Wiederholt ist in den letzten Wochen sowohl in Einzel- als auch in Gesamtberichten der Einsatzkommandos[3] und meiner Dienststelle an den Reichskommissar und dorthin auf die zunehmende Versteifung der Haltung der holländischen Bevölkerung und der holländischen Behörden hingewiesen worden. Trotzdem sollte jedoch nach hiesiger zentraler Entschei-

(3) Schneider had zelf om deze opdracht gevraagd, en daarbij gewezen op zijn reizen naar Nederland in 1938 en 1939 en de contacten, die hij daar had gelegd. Zijn rapport over deze reizen leverde zijn bevordering tot SS-officier op (H 917: 5935–6). Plassmann, die oorspronkelijk voor Nederland was uitgekozen, kreeg een andere opdracht.

(4) Zie verder nrs. 42, 43, 45 en 51.

(5) *Dr.* Theo Komanns; uit de stukken blijkt, dat hij *SS-Hauptsturmführer* en plaatsvervanger van Sievers is (H 907: 6483). Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over verdere gegevens ten aanzien van hem.

38 – (1) Zie voor Nockemann, de eerste *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* in Nederland, nr. 3. Zijn hier afgedrukte rapport is een vormloos geheel, slordig getypt. Op- en onderschrift en datum ontbreken. Kennelijk is het inderhaast overgetypt, waarschijnlijk van een telexbericht (een uitdrukking als: 'Mitauswirkte sich' in de vijfde alinea is typische telexstijl). Het is aangetroffen in het archief van de

dung der einmal befohlene Weg der grosszügigen Behandlung der besetzten Niederlande eingehalten werden. Verschiedene von der Einsatzgruppe durchgeführte Einzel- und Gesamtaktionen waren durchaus als Ausnahmen von dieser Gesamtlinie zu werten.

Im Hinblick auf den bevorstehenden Geburtstag des Prinzen Biesterfeld wurde dem Reichskommissar mitgeteilt, dass h.E.[4] erfahrungsgemäss für diesen Tag mit einer Beflaggung grösseren Umfanges gerechnet werden kann. Der Reichskommissar veranlasste daraufhin über die holl. Behörden eine von diesen ausgehende Pressenotiz, dass eine Beflaggung am 29.6. unerwünscht sei. Darüber hinaus wurde vom Reichskommissar festgelegt, dass für diesen Tag nach Möglichkeit bei Zuwiderhandlungen hiergegen und bei sonstigen Ovationen für den Prinzen nicht exekutiv eingeschritten, das Verhalten der Bevölkerung jedoch beobachtet und Einzelvorkommnisse genau festgehalten werden sollten. Entsprechend wurden die Einsatzkommandos angewiesen. Da im Rahmen der Familienfesttage der königlichen Familie der Geburtstag des Prinzen Biesterfeld im übrigen bisher der in der Oeffentlichkeit am wenigsten gefeierte war, wurde allenthalben – auch von Kennern der Verhältnisse – mit besonderen Vorkommnissen nicht gerechnet. Ausser in der Stadt Utrecht, wo eine umfangreichere Beflaggung stattfand, sind dann auch nach den vorliegenden Meldungen in ganz Holland besondere Ereignisse an diesem Tage nicht gewesen, bis auf diejenigen in der Stadt den Haag.

Die zunächst in ihrem Charakter unklaren Zwischenfälle am Abend des 28.6. in Amster-

Ordnungspolizei en wel met een kort briefje van Heydrich aan Daluege, *Chef der Ordnungspolizei*, van 2 juli 1940. Heydrich zendt het rapport, door hem genoemd *Abschlussbericht des BdS* over de (blijkbaar bekend verondersteld) gebeurtenissen in Den Haag, ter vertrouwelijke kennisneming aan Daluege. Op grond van dit alles mag men de datum van het rapport op 1 juli 1940 stellen. Een aanwijzing hiervoor is ook de omstandigheid, dat op 1 juli Seyss-Inquart en de *Wehrmachtbefehlshaber* Christiansen met Hitler spraken over de gebeurtenissen van 29 juni 1940. Uit de tekst van het stuk blijkt niet dat zij al weer teruggekeerd waren. Met 'Der heutige Tag' (voorlaatste alinea) kan ook niets anders bedoeld zijn dan 1 juli, daar in het voorafgaande beschreven wordt wat er op 29 en 30 juni gebeurd is. Dat Nockemann zelf de steller van het stuk is, lijdt geen twijfel, gezien Heydrichs woorden, en het herhaaldelijk gebruik van het woordje 'ich'.

Volgens een na-oorlogse verklaring van Rauter moet Nockemann reeds eerder een telexbericht aan Heydrich hebben gestuurd over de voorvallen van de 29e juni. Dat bericht is niet bewaard gebleven, maar moet in nogal alarmerende termen gesteld zijn geweest. Volgens deze lezing liet Heydrich, die met verlof op het eiland Rügen vertoefde, de tekst van dit rapport doorzenden aan Bormann, die het aan Hitler voorlegde. Bij de lezing ervan werd de *Führer* door grote woede overvallen. Seyss-Inquart, Christiansen, Rauter en wellicht Schmidt – volgens een agenda van Schmidt in zbV 1 a moet ook hij zijn meegevlogen naar het *Führerhauptquartier* – werden onmiddellijk, op 1 juli, in zijn hoofdkwartier ontboden. Rauter kreeg echter op het laatste moment toestemming om in Den Haag te blijven, aangezien de toestand te onzeker was. De anderen kregen van Hitler een uitbrander en moesten een monoloog aanhoren over zijn goede bedoelingen met Nederland en de onbegrijpelijke reacties van de Nederlanders. Tenslotte liep de hele zaak met een sisser af. (Verkl. Rauter IV, p. 1–4; zie over Hitlers misnoegen noot 20). Nockemann, die door zijn alarmerende eerste rapport al die opwinding had veroorzaakt, werd door Heydrich overgeplaatst naar een hoge administratieve post op het *Reichssicherheitshauptamt* (zie nr. 3, noot 9).

(2) Zie E. Verkade: 'Anjerdag – 29 juni 1940' in: *Ned. in Oorlogst.* 1948, p. 41 e.v.; VJ 58432–47 bevat rapporten van *Beauftragten des Reichskommissars* over de gebeurtenissen in hun provincies.

(3) In juni 1940 werd de *Sipo und SD*-organisatie in Nederland (meer speciaal de centrale in Den Haag) nog *Einsatzgruppe* genoemd, de vier regionale bureaus *Einsatzkommandos*. Al gauw verdwenen deze namen. Men zie p. 113.

(4) *hiesigen Erachtens.*

dam[5] haben sich nachträglich als Zusammenstösse herausgestellt, die mit dem Geburtstag des Prinzen nicht in Zusammenhang standen. Die Ereignisse in der Stadt den Haag sind einmal zu erklären aus dem besonders starken Zusammenhang ihrer Bevölkerung (starke Beamtenschaft, Hofkreise usw.) mit der Kgl.[6] Familie. Sie waren auch hiesigen Erachtens bis auf eine offenbare Verabredung des Tragens von Bändchen in den Farben der Orania und von Blumen nicht von vornherein organisiert. Insbesondere hatten sie auch zunächst nicht etwa eine absichtliche und herausgekehrte Tendenz gegen die Besatzung. Sie begannen vielmehr als die an Familienfesttagen der Kgl. Familie üblichen Ovationen vor dem Schloss[7], die – in diesem Falle verstärkt – augenscheinlich mehr dem Hause der Orania und der Königin als dem Prinzen Biesterfeld selbst galten. Sie fanden dann eine erste Steigerung durch die im Schluss[8] auf Veranlassung des Hofmarschalls, Jonkherr Laman Trip, ausgelegten Inskriptionslisten.

Eine weitere und wesentliche stimmungsmässige Verschärfung trug hinein das Erscheinen des zur Zeit als Repräsentant der Niederlande geltenden Generals Winkelmann[9] und anderer Offiziere. Bei dieser Gelegenheit kam es zum ersten Mal zu gemeinsamen Hochrufen auf das Königshaus, zum Absingen der Nationalhymne und anschliessend zu vereinzelten und dann auch von mehr Personen übernommenen Schmähworten gegen Deutschland und auch den Führer. Wie naheliegend, steigerte sich diese Stimmung der immer noch im wesentlichen aus Kreisen der Beamtenschaft und des gehobenen Bürgertums, dabei besonders aus Jugend bestehenden Menge ganz suggestiv, wobei sicherlich der sonst verhaltene Unwille über die Tatsache der Besetzung und der eigenen Unfreiheit nunmehr zum Ausbruch kam. Mitauswirkte sich[10] hierbei sicherlich auch die Tatsache, dass der in der ersten Zeit sehr schleppend durchgeführte Abbau der holländischen Wehrmacht jüngst mit Nachdruck für einen befristeten Zeitraum von nur 2 Wochen befohlen worden ist, was begreiflicherweise die Zukunftsunsicherheit und Stimmung in den holländischen Militärkreisen sehr verschärft hat. Ebenfalls darf nicht unberücksichtigt bleiben, dass mangels

(5) Het is niet duidelijk, wat Nockemann hiermee bedoelt. Hoogstwaarschijnlijk niet het neerleggen van bloemen op die avond voor het standbeeld van koningin Emma op het naar haar genoemde plein. Wellicht vergist Nockemann zich en bedoelt hij vechtpartijen op de avond van de 29e juni zelf in de binnenstad. Hoe dan ook, zijn hierna volgende mededeling, dat er geen verband met de verjaardag van prins Bernhard was, is in ieder geval onjuist (dagb. 758, 29 juni 1940; vgl. De Jong, *Koninkrijk*, 4, p. 287). Wij zullen hier niet ingaan op alle onjuistheden en verkeerde conclusies van Nockemann; in het algemeen gezegd had hij evenals andere Duitse bezettingsautoriteiten de neiging om enerzijds overdreven gevoelig te reageren op iets, wat als een aantasting van het Duitse gezag zou kunnen worden uitgelegd, anderzijds vaak weer in bepaalde verschijnselen (vechtpartijen tussen 'goede' Nederlanders en NSB-ers bijvoorbeeld) het anti-Duitse moment te onderschatten of te miskennen.

(6) *Königlichen.*

(7) Het paleis Noordeinde.

(8) Kennelijk een dicteer- of tikfout voor 'Schloss'.

(9) Winkelman, Henri Gerard, geb. 17 augustus 1876 te Maastricht. Beroepsofficier, in 1939 benoemd tot commandant van de luchtverdediging in kring Utrecht-Soesterberg en in februari 1940 tot opperbevelhebber van de Nederlandse land- en zeemacht. Op 13 mei 1940 droegen de ministers Steenberghe en Van Rhijn, die zich toen nog niet bij hun ambtgenoten gevoegd hadden om naar Engeland te vertrekken, het regeringsgezag aan generaal Winkelman over. De regering had nagelaten een beslissing in die zin te nemen, maar keurde naderhand het optreden van de twee ministers stilzwijgend goed (*Wie is dat?* 's-Gravenhage, 1948; De Jong, *Koninkrijk*, 2, p. 242–245; id. 3, p. 311–312).

(10) Typische telexstijl, vgl. noot 1.

anderweitiger Entscheidungen die grössere Mehrzahl der Holländer Königshaus und Königin nach wie vor als gegeben ansieht, sie als nur mehr oder weniger zufällig abwesend betrachtet und auch mit ihrer Rückkehr rechnet.

Zusammengefasst möchte ich das Verhalten der Bevölkerung der Stadt den Haag als ein durch die derzeitigen Verhältnisse gesteigertes Ovationsbedürfnis für das Haus Oranien bei dieser sich gerade bietenden Gelegenheit des Geburtstages des Prinzen Biesterfeld ansehen, das sich ohne besondere Organisation durch das Verhalten bestimmter Stellen (Hofmarschall mit Listenauslegung und Bürgermeister[11], der selbst die Blumenniederlegung vor dem Schloss Julichs[12] vornahm) durch das Erscheinen führender Offiziere (darunter insbesondere Winkelmanns) sowie endlich suggestiv steigerte und dann stellenweise zu Entladungen auch gegen die Besatzungsmacht und deren Repräsentanten führte. Nach der am Nachmittag eingetretenen völligen Ruhe gab es zum Abend hin dann erneut Zwischenfälle, die jedoch so gut wie ausschliesslich innerpolitischen Charakter hatten und im wesentlichen Auseinandersetzungen zwischen Angehörigen der holländischen nationalsozialistischen Partei und der grösseren Mehrheit der anders eingestellten holländischen Bevölkerung waren. Die Tatsache, dass es bereits in der Nacht vom 28.6. zum 29.6. nach 24 Uhr in einigen Lokalen zu Ovationen für den Prinzen gekommen war, wurde hier erst im Laufe des Vormittags, des 29.6. zu der Zeit bekannt, als auch die Vorgänge am Schloss festgestellt wurden. Bis dahin waren auch im Strassenbild Knopflochbändchen und Blumen noch nicht auffällig vertreten, was jedoch zum Mittag hin sprunghaft zunahm.

Ich habe dann – der Reichskommissar und mit ihm der Höhere SS- und Polizeiführer befanden sich auf einer Besichtigungsreise[13] – sofort die Schliessung des Schlosses, die Aushändigung der ausgelegten Listen an mich und die Räumung der Strassen vor dem Schloss, veranlasst. Unmittelbar darauf wurden nach fernmündlicher Rücksprache meinerseits mit dem Reichskommissar das Schloss und die Strassen vor dem Schloss durch Ordnungspolizei besetzt. Gleichzeitig wurde von mir im Rahmen des Reichskommissars dem Generalsekretär des Justizministeriums[14] und dem u.a. für den Haag zuständigen Procureur General in seiner Eigenschaft als Polizeidirektor eine Kontribution von 1 Million Gulden angedroht, sofern bis zum Nachmittag Ruhe und Ordnung nicht wieder hergestellt seien. Diese Forderung wurde von dem Herrn Reichskommissar als erfüllt angesehen, da die späteren abendlichen Kundgebungen so gut wie ausschliesslich einen innerpolitischen Charakter hatten.

Die rund 20 Exekutivbeamten der Aussendienststelle den Haag des Einsatzkommandos III[15] hatte ich noch im Laufe des Vormittags in beobachtendem Streifendienst ansetzen lassen, aus dem jedoch alsbald nach mehreren vorgenommenen Verhaftungen ein Teil auch dieser Beamten herausgezogen werden musste. Als Urheber der Auslegung der Inskrip-

(11) Mr. S. J. R. de Monchy.
(12) Wellicht een dicteer- of typfout voor 'Juliana'? Ook inhoudelijk onjuist: bedoeld is het paleis Noordeinde.
(13) Op de 29e juni brachten Seyss-Inquart en Rauter een bezoek aan Friesland en Groningen, op de 30e aan Drente en Overijssel. Bij het bezoek aan Overijssel was ook Schmidt tegenwoordig, die de 29e bezoek had gehad van Goebbels (agenda van Schmidt in zbV 1a; *DZ* 30 juni en 1 juli 1940).
(14) Mr. J. C. Tenkink. Deze was echter formeel waarnemend secretaris-generaal (de secretaris-generaal mr. Van Angeren was met de regering meegegaan naar Engeland: zie nr. 31, noot 8).
(15) Nl. Amsterdam.

tionslisten stelle ich am 30.6. den Hofmarschall, Jonkherr Laman Trip, fest, den ich mir vorführen liess. Auf Entscheidung des von mir fernmündlich angegangenen Reichskommissars hin sah ich jedoch von weiteren Sofortmassnahmen gegen ihn ab.

Am Abend des 30.6. legte ich dem Herrn Reichskommissar nach seiner Rückkehr von der Besichtigungsreise ausführlichen Bericht mit Vorschlag vor.

Es wurden dann u.a. folgende wesentliche Massnahmen beschlossen und inzwischen durchgeführt:

1.) der Bürgermeister der Stadt den Haag wurde seines Amtes enthoben.
2.) General Winkelmann wurde durch die Wehrmacht verhaftet und nach Deutschland verbracht.
3.) Dem Hofmarschall, Jonkherr Laman Trip, wurde als Zwangsaufenthalt die Stadt Assen in der Provinz Drenthe mit täglicher Meldepflicht bei der dortigen Aussendienststelle der Sicherheitspolizei angewiesen.[16]
4.) Die Verhaftung des von der Zanten[17], der sich bei den sich steigernden Ovationen vor dem Schloss führend hervortat, wurde veranlasst.
5.) Es werden sofort Verordnungen des Reichskommissars vorbereitet, durch welche das Kgl. Vermögen einer von ihm eingesetzten Verwaltung übertragen wird[18] und die Kgl. Titel, z.B. bei den 'Kommissaren der Königin' in den Provinzen abgeschafft werden.[19]
6.) Ausserdem sollen die Wehrmachtsbefehlshaber noch eine Reihe Massnahmen gegen die Holländische Wehrmacht und zu ihrem noch beschleunigterem Abbau vorgeschlagen werden.

Hierzu ist es jedoch noch nicht gekommen, weil inzwischen Reichskommissar und Wehrmachtsbefehlshaber ins Führerhauptquartier berufen wurden.[20]

(16) Men zie voor de maatregelen tegen deze drie heren ook de pers van die dagen, met de officiële mededelingen van Seyss-Inquart en Christiansen. Volgens de laatste had Winkelman c.s. het rustige verloop van de demobilisatie gestoord. Voor De Monchy zie zijn mémoires: *Twee ambtsketens*, Arnhem, 1946, p. 272–273.

(17) Bedoeld is mr. C. W. van Santen, voorzitter van de afdeling Den Haag van het Nationaal Jongeren Verbond. Hij werd na enige maanden weer vrijgelaten. Het NJV moest worden opgeheven.

(18) Dit is pas veel later gebeurd. Pas na een radiorede van Koningin Wilhelmina van 24 juni 1941, waarin zij verklaarde dat de regering in Londen de Russen als bondgenoten beschouwde, gaf Hitler aan Seyss-Inquart de vroeger reeds gevraagde toestemming, het koninklijk vermogen verbeurd te verklaren (FOSD 1584: 382515–382518). Na een nieuwe, zeer strijdlustige radiorede van de Koningin op 1 september 1941 maakte Seyss-Inquart van de verleende toestemming gebruik (FOSD 1584: 382519–382522; *DZ* 16 september 1941). De verbeurdverklaring werd in een *Anordnung* van Rauter vastgelegd, die haar juridische basis vond in art. 1 van de verordening van de rijkscommissaris van 4 juli 1940 (*VO* 33/40), bepalende dat het vermogen van personen die een tegen het Duitse volk of het Rijk gericht streven bevorderden kon worden verbeurd verklaard.

(19) Ook deze maatregel werd niet in een officiële verordening van de rijkscommissaris vastgelegd. In opdracht van Seyss-Inquart en Wimmer zond het departement van binnenlandse zaken op 30 juli 1940 een circulaire aan de commissarissen der koningin, inhoudende dat de titel 'commissaris der koningin' vervangen werd door 'commissaris der provincie', en dat het predikaat 'koninklijke' van instellingen als de koninklijke marechaussee niet meer gevoerd mocht worden (CNO-BZ-151a).

(20) Men zie hiervoor Rauters versie (kort weergegeven in noot 1). Rauter noemde na de oorlog Anjerdag 'ein lächerlicher Blumencorso', maar Hitler had blijkbaar dus een andere indruk. Zijn ontevredenheid schijnt zich voornamelijk tegen Seyss-Inquart te hebben gericht; een ambtenaar van het *Auswärtige Amt* berichtte een week later: 'Nachdem der Führer hiervon erfahren hatte, liess er am Montag, d. 1.7., den Reichskommissar Seyss-Inquart zu sich kommen und gab ihm hierbei sein Missfallen über diese Vorgänge

Der heutige Tag[21] ist völlig ruhig verlaufen. Im Hinblick auf die erfolgte Amtsenthebung des sehr bekannten Bürgermeisters und die Massnahmen gegen den Hofmarschall sowie gegen General Winkelmann war unter Einsetzung aller nur eben freizumachenden Kräfte, Streifen- und Sicherheitsdienst, eingerichtet. Von der ursprünglich vorgesehenen Amtsenthebung des Hauptkommissars-Polizeipräsident[22] der Stadt den Haag – wurde abgesehen, nachdem wir durch ihn erfuhren, dass er dem Bürgermeister bereits vorgeschlagen und auch schon angeordnet hatte, dass eine Blumenniederlegung am Denkmal vor dem Schloss unterbleiben solle. Der Bürgermeister hob diese Massnahme jedoch wieder auf.

Es erschien bei dieser Sachlage aus den verschiedensten Gründen zweckmässig, den Polizeipräsidenten vorerst in seinem Amt zu belassen.

[NOCKEMANN]

BDC H 1155. Afschrift (fotokopie RvO)

39. R. BRANDT[1] AAN BERGER[a 2]

Berlin, den 2.7.1940
z.Zt. Führerhauptquartier

Dem Reichsführer-SS hat Ihr Schreiben vom 21.6.40[3] vorgelegen. Er ist mit den getroffenen Massnahmen einverstanden. Der Reichsführer-SS wird demnächst noch über die Werbung von Holländern etwas diktieren.[4] Er meinte, dass Sie damit zufrieden wären.

Mit der Aufhebung des Versammlungsverbotes ist der Reichsführer-SS ebenfalls einverstanden. Er bittet Sie, im Einvernehmen mit SS-Brigadeführer Dr. Best die Aufhebung des Verbotes zu erreichen.

R. BR[ANDT]

BDC H 433: 4692. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

kund.' Een ander, die Hitlers bestraffende toespraak moest aanhoren, Christiansen, was namelijk voorstander van een hardere lijn geweest; toen Seyss-Inquart naar zijn mening te slap optrad, had hij gedreigd 'von sich aus einzuschreiten und auf Grund seiner Vollmachten den Reichskommissar zu massregeln.' Daarop had hij Winkelman naar Duitsland laten overbrengen. Dat was wellicht de reden, dat Hitlers misnoegen blijkbaar over zijn hoofd heen zich voornamelijk op Seyss-Inquart ontlaadde (FOSD 43: 30285–6).

(21) Dit moet wel 1 juli zijn. Vgl. noot 1.

(22) N. G. van der Meij. Deze werd pas op 7 september 1940 van zijn ambt ontheven, nadat op die dag de Haagse politie bij door de WA veroorzaakte relletjes van de vuurwapens gebruik had gemaakt, waardoor de WA-man Peter Ton om het leven was gekomen.

39 – (1) Secretaris van Himmler, zie voor hem p. 63 en noot 5 daarbij.

(a) Links bovenaan o.a. getypt: 'Wa./C.' Links onderaan in hs. van Brandt: 'schleunigst'.

(2) De gang van zaken bij de opstelling van deze brief is duidelijk te volgen. Eerst zijn stenografische notities gemaakt (H 433: 4691). Deze zijn blijkbaar uitgewerkt in een kladje: 'Sehr einverstanden. RF wird demnächst noch über die Werbung etwas diktieren. Er meinte, dass Sie damit zufrieden wären. RF ist mit der Aufhebung des Verbotes auch einverstanden, bittet Sie, im Einvernehmen mit Dr. Best die Aufhebung des Verbotes zu erreichen.' (H 433: 4693). De hier afgedrukte brief is de uitwerking van dit kladje. Hij is blijkens de paraaf 'Wa.' in de linkerbovenhoek niet door de ondertekenaar Brandt opgesteld. De beschikbare gegevens staan niet toe vast te stellen wie zich van de paraaf 'Wa.' bediende.

(3) Nr. 35.

(4) Of dit gebeurd is, is niet bekend. In ieder geval is een dergelijke brief of circulaire niet in de BDC-collectie gevonden.

40. NOTITIE VAN G. KEPPLER[a 1 2]

Schon beim Übertritt über die holländische Grenze war es Obersturmbannführer Wäckerle, der als Kommandeur des III. Btl.[3] tatkräftig in die Geschehnisse eingriff. Er wartete nicht die Durchführung der Sprengung der Grenzbefestigungen ab, sondern rüstete die vordersten Teile seines Btl. mit Fahrrädern aus und stiess mit ihnen auf Arnheim vor mit dem Ziele, die IJssel-Brücke bei Arnheim in die Hand zu bekommen. Alle sich ihm entgegenstellenden Widerstände beseitigte er in kürzester Zeit durch sein persönliches tatkräftiges Eingreifen. Wenn auch die Sprengung der IJssel-Brücke durch die Holländer nicht verhindert werden konnte, so wurde durch dieses energische Vorgehen des Obersturmbannführers Wäckerle doch erreicht, dass schon 2 Stunden nach Überschreiten der Grenze die Übergangsbasis an der IJssel in der Hand des Regiments war und alle Vorbereitungen für den gewaltsamen Übergang getroffen werden konnten.

Das Gelingen des Übergangs über die IJssel bei Arnheim ist ebenfalls zum grössten Teil der Energie und dem Vorbild des Obersturmbannführers Wäckerle zu verdanken. Vor allem aber war es Obersturmbannführer Wäckerle, der sich nach Überwindung der IJssel an die Spitze seines Btl., das er in kürzester Zeit mit Fahrrädern ausgestattet hatte[4], setzte und in ungestümen Draufgängertum zunächst die Stadt Arnheim in Besitz nahm und alsdann keiner Gefahr achtend bis Renkum durchstiess. Gerade bei diesem letzteren Durchstoss kam Wäckerle mehrmals mit seinem Btl. in schwierige Lagen, als er von den Holländern in der Flanke angegriffen wurde. Hier gelang es seiner Führung und seiner persönlichen Beeinflussung, dieser Schwierigkeiten in kurzer Zeit Herr zu werden. Dadurch wurde dem nachfolgenden Rgt.[5] der Weg geöffnet, sodass noch am 10.5.1940 abends alle Vorbereitungen getroffen werden konnten für den Angriff des Regiments auf die vorgeschobenen Feindstellungen vor der Grebbe-Linie am 11.5.1940.

Bei diesem Angriff am 11.5. hat Obersturmbannführer Wäckerle Hervorragendes ge-

40 – (a) Bovenaan het stuk staan naam en voornaam, geboorteplaats en -datum, rang en onderdeel van de in het stuk uitvoerig vermelde SS-officier Wäckerle (zie voor hem p. 328, noot 1).

(1) Georg Keppler, geb. 7 mei 1894 te Mainz. In de eerste wereldoorlog en daarna officier, diende vervolgens enige tijd bij de politie. Sinds 1931 lid van de *NSDAP.* In 1933 *Kommandeur der Landespolizei-Abteilung Gotha*, in 1935 commandant van de *SS-Standarte 'Deutschland'*, in 1938 commandant van het *SS-Regiment 'Der Führer'*, dat onder meer in mei 1940 de Grebbe-linie doorbrak. Hiervoor werd Keppler, die toen de rang van *SS-Oberführer* bekleedde, in augustus 1940 het *Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes* toegekend. In 1942 werd hij benoemd tot commandant van de SS-divisie '*Das Reich*', in 1944 in de rang van *SS-Obergruppenführer* bevelhebber van het *I. SS-Panzer-Korps* en in 1945 van het *XVIII. SS-Korps.* (Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 14–16).

(2) Het stuk maakt deel uit van een reeks voorstellen voor de verlening van het ridderkruis aan militairen van de *SS-Verfügungsdivision*; deze zijn op 18 juli ondertekend door *SS-Gruppenführer* Hausser, de commandant van de divisie. Kepplers regiment behoorde doorgaans tot deze divisie (overigens was het juist in de meidagen van 1940 'uitgeleend' aan een andere eenheid). Zijn notitie is dus kennelijk voor Hausser bestemd. Hausser zendt de bevorderingsvoorstellen, waaronder dus ook dat van Keppler, door naar de *Chef des Oberkommandos der Wehrmacht* Keitel (P 110: 11307). Zie verder noten b en 10.

(3) Derde betaljon van het regiment '*Der Führer*'.

(4) Waarschijnlijk gevorderd van de Nederlandse burgerbevolking.

(5) *Regiment.*

leistet. Das Angriffsgelände war durch seine Unübersichtlichkeit und seine zahlreichen Verstärkungen durch Bunkerstellungen besonders schwierig. In zähem Kampf gewann das III. Btl. Meter um Meter an Boden. In einwandfreier Führung, wo es nötig war, immer wieder selbst bei den vordersten Teilen, gewann Obersturmbannführer Wäckerle zunächst in hartem Kampf den Ort Wageningen und erreichte am Abend des 11.5.1940 unter schweren Verlusten als erstes Btl. auf dem linken Flügel des Rgt. die Grebbestellung am Fusse des Grebbe-Berges.

Das Gelingen der Erstürmung des Grebbe-Berges am 12.5.40 ist zum weitaus grössten Teil das Verdienst des Obersturmbannführers Wäckerle, seiner Führung und seines Vorbildes. Mit überlegter Sorgfalt, jede Kleinigkeit selbst überprüfend, setzte er sein Batl. in Stosstrupps und Stossgruppen zum Angriff an und traf alle Vorbereitungen selbst. Noch während der Artillerievorbereitungen schob er sich, kein Feuer achtend, in die Ausgangsstellung vor und brach alsdann in kühnen und schneidigen Vorstürzen an der Spitze seiner Stosstrupps in die Grebbe-Stellung ein. Harte und erbitterte Kämpfe folgten, aber überall wurde der Feindwiderstand durch das persönliche tapfere Eingreifen des Obersturmbannführers Wäckerle gebrochen, sodass am Abend des 12.5.40 die Höhe des Grebbe-Berges fest in der Hand des Rgt. war.

Noch in der Nacht vom 12. auf 13.5.40 stiess Obersturmbannführer Wäckerle in unerhört schneidigem Vorgehen mit Teilen seines Btl. auf der Höhe des Grebbe-Berges bis zum Bahneinschnitt ostw.[6] Rhenen durch. Starker feindlicher Widerstand wurde fast ausnahmslos mit der Handgranate und der blanken Waffe gebrochen, eine feindliche Batterie vernichtet. Obersturmbannführer Wäckerle wurde leicht verwundet. Durch einen nächtlichen feindlichen Gegenstoss wurde er mit den vordersten Teilen seines Btl. vom Rgt. abgeschnitten. Die grosse Übermacht des Feindes und seine Verwundung nicht achtend, richtete er sich beim Bahneinschnitt in Rhenen nach allen Seiten zur Verteidigung ein und schlug alle feindlichen Angriffsversuche erfolgreich ab. Starke Verluste traten ein, Wäckerle selbst wurde zum 2. Mal verwundet. Trotzdem hielt er sich bei Rhenen, bis am 13.5. nachmittags Entsatz kam und schlug sich, keinen Feind und kein feindliches Feuer achtend, bis zum Rgt. Gef. St.[7] durch, wo ihm die erste ärztliche Hilfe zu Teil wurde.[8]

(6) *ostwärts.*
(7) *Regimentsgefechtsstand:* hoofdkwartier van een regiment tijdens de slag.
(8) Uiteraard levert deze loftuiting, bedoeld om Wäckerle aan een ridderkruis te helpen, geen objectieve geschiedschrijving van de slag om de Grebbeberg. Met name hier geeft Keppler wel een zeer vertekend beeld van de werkelijkheid. Zo was er op dit moment geen sprake van een 'grosse Übermacht des Feindes'. Eerder het omgekeerde: de aanvallen van Wäckerle's mannen op 13 mei op het viaduct bij Rhenen werden voornamelijk afgeslagen door een klein troepje Nederlandse militairen onder leiding van de kapitein Gelderman der koninklijke marechaussee. De Duitsers hadden er toen geen enkel idee van, hoe zwak de Nederlandse verdediging was; het merendeel van de Nederlandse militairen aan de spoorbaan was toen al weggevlucht. Stellig heeft Wäckerle met zijn SS-bataljon een eminente en zelfs beslissende militaire prestatie geleverd bij de strijd om de Grebbeberg, maar die prestatie kwam ook tot stand door een herhaald gebruik van uiterst unfaire strijdmethoden, zoals het voor zich uitdrijven van Nederlandse krijgsgevangenen als schild, en, tenminste éénmaal, het opereren in Nederlandse uniformen. Deze methoden werden evenwel niet alleen door het SS-regiment '*Der Führer*' gehanteerd, maar herhaaldelijk ook door de *Wehrmacht* tijdens de mei-dagen in Nederland (zie De Jong, *Koninkrijk*, 3, spec. p. 330–335).

Zusammenfassend ergibt das Verhalten des Obersturmbannführers Wäckerle das leuchtende Vorbild eines Führers, der mit kaltblütiger Umsicht und ruhiger Überlegenheit sein Batl. von Erfolg zu Erfolg geführt hat und an diesen Erfolgen ausschlaggebenden Anteil hat durch den vollen und rücksichtslosen Einsatz seiner Person an den Brennpunkten, sein lebensverachtendes Draufgängertum an der Spitze seines Btl., seine Kühnheit und über jedes Lob erhabene persönliche Tapferkeit. Die Erfolge aber, die Obersturmbannführer Wäckerle mit seinem Btl. hierbei errungen hat, waren ausschlaggebend für den schnellen Durchstoss des Rgt. durch die IJssel- und Grebbe-Stellung und dieser Durchstoss wiederum für den so schnellen Zusammenbruch des holländischen Gesamtwiderstandes.

Wenn auch Obersturmbannführer Wäckerle für seine persönlichen Heldentaten und die Erfolge seines Btl. schon mit dem E.K.[9] I und II ausgezeichnet worden ist, sind diese Erfolge im Gesamtrahmen des Krieges in Holland gesehen von so weittragender Bedeutung, dass ich sie einer höheren Auszeichnung für würdig halte. Ich schlage daher den Obersturmbannführer Wäckerle wegen seiner überragenden Führung, wegen seiner besonderen persönlichen Tapferkeit und wegen der dadurch erreichten besonderen Erfolge zur Verleihung des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes vor.[b] [10]

KEPPLER

BDC P 110: 11308–11310. Afschrift (fotokopie RvO)

(9) *Eisernes Kreuz.*

(b) Onderaan het stuk is getypt:

'Befürwortet!
Der persönliche tapfere Einsatz des Obersturmbannführers Wäckerle während der Kämpfe an der IJssel und an der Grebbe-Linie verdient die hohe vorgeschlagene Auszeichnung. Die Einzelheiten sind eingehend geschildert. Das Rgt., das als einziges die Grebbe-Linie durchbrach, unterstand damals der Div. nicht (K.A.K.). Nachträgliche persönliche Beschäftigung mit dem Angriffsgelände verstärkt den Eindruck der aussergewöhnlichen Leistung des Obersturmbannführers Wäckerle.

gez. Hausser
SS-Gruppenführer und
Divisionskommandeur.'

(10) Blijkens een bijgevoegde notitie (P 110: 11307) is het voorstel 'abgelehnt'. Het is aannemelijk, dat bij deze afwijzing antipathie van de hogere *Wehrmacht*-milieus tegen de *Waffen-SS* een rol heeft gespeeld. De regimentscommandant Keppler kreeg echter wel het ridderkruis.

41. O. HOFMANN[1] AAN HIMMLER[2]

Berlin, den 25. Juli 1940

Die Verbindung mit Pieter Emiel Keuchenius[3] wurde durch das Rasse- und Siedlungshauptamt-SS bereits Anfang Juni ds. Js.[4] aufgenommen.[5] Der in der Ergänzungsstelle der Waffen-SS beim Höheren SS- und Polizeiführer Nordsee[6] tätige SS-Untersturmführer Aust[7] erhielt den Auftrag, Keuchenius aufzusuchen. Aust berichtet, dass Keuchenius auf ihn einen ausgezeichneten Eindruck gemacht habe. Er beurteilt ihn in politischer Hinsicht als unbedingt zuverlässig. Über die Möglichkeit einer Zusammenarbeit mit dem RuS-Hauptamt war Keuchenius sehr erfreut.

41 - (1) Otto Hofmann, geb. 16 maart 1896 te Innsbruck. In de eerste wereldoorlog vrijwilliger in het Beierse leger. Daarna in de handel werkzaam, sinds 1925 als zelfstandige. In 1929 lid van de *NSDAP*, in 1931 van de SS. Sinds april 1933 carrière in de SS; in 1936 *SS-Führer im Rasse- und Siedlungswesen* bij de *SS-Oberabschnitt West* (Düsseldorf). In 1939 chef van het *Sippenamt* van het *Rasse- und Siedlungshauptamt*. In juli 1940 krijgt hij de leiding van het gehele *RuSHA*, aanvankelijk echter slechts 'mit der Führung der Geschäfte beauftragt', zoals ook uit de ondertekening van het hier afgedrukte stuk blijkt; in september 1940 – hij is dan *SS-Brigadeführer* – tekent hij reeds wel als *Chef des RuSHA*. Himmler was niet over hem tevreden, zodat hij in april 1943 een andere functie kreeg toegewezen, nl. die van *Höherer SSuPF Südwest* (met zetel te Stuttgart; ook de Elzas viel onder zijn gebied). Na de oorlog werd hij door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg wegens medewerking aan germanisering van veroverde gebieden, deportaties van de bevolking, ontvoering van kinderen, e.d. tot 25 jaar gevangenisstraf veroordeeld; hem werd al gauw 10 jaar kwijtgescholden. (AMT VIII A 39, 3029 e.v.; *Trials Am. Trib.*, *Case* 8, V, p. 160).

(2) Deze brief is een antwoord (gezien de aanhef van de laatste alinea door een ondergeschikte van Hofmann opgesteld) op een verzoek van Brandt namens Himmler, van 4 juli 1940 om te onderzoeken wat voor iemand Keuchenius is en wie hij achter zich heeft (H 717: 5526; vgl. noot 5).

(3) Pieter Emile Keuchenius, geb. 29 oktober 1886 te Batavia. Studeerde te Utrecht veeartsenijkunde en biologie. Aanvankelijk leraar, daarna als bioloog verbonden aan het Landbouwproefstation te Djember (Oost-Java), vervolgens aan een rubbermaatschappij in Deli tot 1927. Hij keerde toen naar Nederland terug; in 1931 lid van de Algemene Nederlandsche Fascistenbond onder leiding van Baars, in 1934 van het Verdinaso, in 1936 van de NSNAP-Kruyt en het volgende jaar van de NSNAP-Van Rappard. Medeoprichter van het zeer antisemitische blad *De Misthoorn*. Na de opheffing van laatstgenoemde partij waarvan hij 'rasadviseur' was, lid van de NSB tot maart 1942, toen hij wegens kritiek op Mussert geroyeerd werd; in december 1941 was hij lid geworden van de Nederlandsche SS. Na de oorlog veroordeeld tot internering voor de duur van het voorarrest.

Keuchenius was een fanatiek rassen-ideoloog, en antisemiet, en uitte dat in talrijke schrifturen. Zijn bekendste boek *Bloed en mythe als levenswet* schreef hij in 1938; het verscheen in 1940. (Doc. I Keuchenius; H 719: 5482).

(4) *dieses Jahres.*

(5) Hofmanns aandacht was reeds in het begin van 1940 gevallen op Keuchenius als gevolg van diens artikel in het tijdschrift *Rasse* over het 'vreemde bloed' in Nederland (H 719: 5477). Een uittreksel liet hij aan Himmler zien, die zich zeer geïnteresseerd toonde, en de achtergronden van Keuchenius wilde weten (zie noot 2).

(6) Moet zijn: 'Nordwest'.

(7) Herbert Aust, geb. 14 mei 1913 te Berlijn. Eerst werkzaam bij een drogist, daarna kolenhandelaar tot 1937. In 1929 lid van de *Hitlerjugend*, in 1931 van de SS en de *NSDAP*. In 1937 en '38 volgt hij een cursus aan een *Ordensburg* van de *NSDAP*, waar de *Führernachwuchs* van de partij werd gekweekt. Daarna plaatsvervangend *Rasse- und Siedlungsführer* in een *SS-Oberabschnitt*, vervolgens *Eignungsprüfer*

SS-Untersturmführer Aust berichtet weiterhin, dass Keuchenius ihm zwischenzeitlich einige interessante Angaben gemacht habe:

1) *über die völkischen Bewegungen Hollands:*

a) Mussert, Utrecht, Malyban Straat. 20-30.000 eingeschriebene Anhänger. Verheiratet mit der 18 Jahre älteren Schwester seiner Mutter. Heute noch Juden, Freimaurer und Mischlinge in seiner Bewegung. Mussert gehörte wahrscheinlich der Rotaria an.[8] Die Rotaria ist eine einflussreiche internationale Verbindung finanzstarker Kreise. Seine Zeitung ist das 'National Dagblad'. In dieser Zeitung ist Keuchenius in Bezug auf seine positive Einstellung zur Rassenlehre des Nationalsozialismus häufig angegriffen worden. Der fähigste und populärste Mitarbeiter Musserts ist der ehemalige Völkerbundskommissar für Österreich, Rost van Tonningen, der kürzlich von seinen Anhängern gewaltsam aus der Haft befreit wurde.[9] Seine Anschrift lautet: Den Haag, Groot Hertochinlaan. Mussert vertritt die Ansetzung des holländischen Bevölkerungsüberschusses in den holländischen Kolonialbesitzungen. Indos gehören wie Juden zu seinen Geldgebern.[10]

b) Major Kryt[11], Führer der etwa 1000 Mitglieder starken NSNAP. Abzeichen ist das blaue Hakenkreuz auf weissem Feld mit rotem Grund. Kryt soll ein schlechter Organisator sein. Seine Frau soll Halbblut sein, obwohl er angeblich die Rassenlehre zur Grundlage seiner ideologischen Bestrebungen macht.

(zie n. 14) bij enige SS-wervingsbureaus, sinds juni 1940 bij de *Ergänzungsstelle Nordwest*. In juli 1942 werd hij *RuS-Führer* in Rauters staf, in september 1943 kreeg hij daarbij dezelfde functie voor Vlaanderen. Van ongeveer medio 1944 tot februari 1945 was hij tevens – hij had toen al de rang van *SS-Sturmbannführer* – leider van het *Fürsorgekommando der Waffen-SS* in Nederland, het bureau, dat de financiële uitkeringen aan leden van de *Waffen-SS* en hun familieleden regelde (P 16; Doc. I Van Nieuwenhuysen 6).

(8) Inderdaad was Mussert in de tijd, dat hij hoofdingenieur van de provinciale waterstaat van Utrecht was, lid van de *Rotary International*. Omdat de leden van de *Rotary* gekozen worden op grond van hun beroep, verviel Musserts lidmaatschap na zijn ontslag als hoofdingenieur in 1934.

(9) Rost werd in Calais door Duitse troepen bevrijd. Uit dit détail blijkt, dat Hofmann kennelijk onzorgvuldig met zijn informaties omsprong, ofwel dat Keuchenius hem slecht voorlichtte. Afgescheiden van feitelijke onjuistheden was dat laatste in zijn algemeenheid stellig waar. Keuchenius, wiens antisemitische obsessies nog beduidend meer paranoïde aandoen dan bij andere nazi's al het geval is – niet ten onrechte rekent Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 237, hem tot de lieden, 'die al bij al interessant voor de psychiater' zijn – was ten enenmale niet in staat tot enige objectiviteit en evenwichtigheid in zijn politieke beschouwingen.

Wat de bevrijding van Rost betreft wist Himmler zelf stellig wel beter; hij had Rost meteen na diens aankomst op 2 juni in Nederland gesproken (zie p. 227). Moeilijker daarentegen is de vraag te beantwoorden, in hoeverre Himmlers mening over de politieke verhoudingen in Nederland (die in de volgende maanden ongunstiger ten aanzien van Mussert en de NSB zou worden) door Hofmann, of door anderen (de volkse groep in de NSB via Feldmeijer en Rauter) is beïnvloed.

(10) Zie hiervoor de annotatie bij nr. 56 I, waarin dezelfde verhalen over Mussert en de NSB worden gedaan.

(11) Cornelis Jacobus Aart Kruyt, geb. 5 april 1869 te Den Haag, majoor in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger; na de eerste wereldoorlog vestigde hij zich in Nederland en hield zich met handelszaken bezig. Hij overleed in maart 1945. Zijn NSNAP, in 1933 in Duitsland opgericht, had nog minder succes dan de concurrerende gelijknamige partij van Van Rappard, en werd in juli 1941 op last van het rijkscommissariaat opgeheven; de uiterst gebrekkige organisatie en de evidente tekortkomingen van de leider waren daar niet vreemd aan. (NSNAP-Kruyt 1 a, b, 2 d, e; Doc. I Kruyt; dossier Kruyt, Bijz. Rechtspl.; zie voor de NSNAP-partijtjes ook p. 178 e.v.).

c) Dr. E. H. van Rappert[12], Arnheim, Coehoorn Straat 3, bzw. Utrecht, Leidsche Weg 15, hat den Kampf für einen Nationalsozialismus auf deutscher Grundlage seit 1929 aufgenommen. Sein Freund und Anhänger ist Keuchenius. Im Juni 1939 wurde die etwa 1000 Mitglieder zählende Bewegung verboten und aufgelöst. Rappert ist ein verhältnismässig guter Redner und hat besonders durch die Arbeiterschaft Zuspruch.[13]

2) *über die fremdrassigen Einschläge im holländischen Volk:*

Genaue Statistieken hierüber liegen nicht vor. Keuchenius schätzt hier folgende Zahlen:

a) *Juden:* Vollblutjuden etwa 125.000. Judenstämmlinge etwa 500 000.

b) Nichtjüdischer aussereuropäischer Einschlag umfasst zu 99% *Javaner.* Chinesen und Neger haben in geringem Umfange Anteil an einer Verbastardierung des zweifellos vorwiegend nordischen holländischen Volkes.

Keuchenius verfasste ein kulturphilosophisches Werk: 'Blut und Mythus als Lebensgesetz'. Er wollte dieses Werk in Deutschland in holländischer Sprache in Druck geben, da es in Holland sofort verboten würde. Am 29.8.39 reichte Keuchenius dieses Manuskript bei der Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums, Berlin W 35, Matthäikirchplatz, ein. Da eine Entscheidung dieser Instanz immer noch ausstand, so wandte er sich an den Stellvertreter des Führers und erhielt von dort am 8.3.40 die Mitteilung, dass eine beschleunigte Behandlung der Angelegenheit veranlasst würde.

Brigadeführer Hofmann beabsichtigt, im unmittelbaren Anschluss an die Arbeitstagung der RuS-Führer und der Eignungsprüfer[14], die in der Zeit vom 5. mit 10. August ds. Js. auf der Burg Hohenwerfen bei Salzburg stattfindet, nach Den Haag zu fahren, um dort im Anschluss an die fachliche Überprüfung der Tätigkeit des Eignungsprüfers mit Keuchenius persönliche Fühlung aufzunehmen.[15]

Heil Hitler!

[HOFMANN]

BDC H 717: 5527–5529 (RuSHA). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(12) Dr. Ernst Herman ridder van Rappard, geb. 30 oktober 1899 te Bandjoemas (Nederlandsch-Indië). Studeerde rechten te Leiden, Berlijn en München; promoveerde te Wenen. Voornaamste oprichter en leider van de in 1931 gestichte NSNAP (ter onderscheiding van die van Kruyt vaak als NSNAP-Van Rappard aangeduid). Van juni 1939 tot mei 1940 in Duitsland aan een volkskundig instituut werkzaam. Daarna hervatte hij zijn politieke activiteiten in Nederland. Hij wist zijn partij, die in dat soort nog het meeste gewicht had, van ongeveer 1.000 tot 15.000 leden (na de Duitse inval) te laten groeien. De Duitsers zagen gaandeweg echter meer in de NSB, en Van Rappard moest eind 1941 zijn partij opheffen. Hij bracht een groot deel van de bezettingstijd door in dienst bij de *Waffen-SS*; in 1943 was hij enige tijd werkzaam bij het *SS-Hauptamt* en in het laatste halve jaar van de oorlog bij de Landstorm. Na de oorlog werd hij in eerste instantie ter dood veroordeeld; in cassatie werd het vonnis gewijzigd in levenslange gevangenisstraf (Doc. I E. H. van Rappard).

(13) 'ein verhältnismässig guter Redner' vertale men met: 'een slecht spreker' (De Jong, *Koninkrijk*, 1, p. 271); ook de tweede helft van de zin is wat optimistisch gekleurd.

(14) Het *RuSHA* had een aantal *Eignungsprüfer* in dienst, die in de eerste plaats tot taak hadden aspirantleden van de SS op hun raszuiverheid te keuren. Deze keuring stond los van de zuiver militaire keuring voor de *Waffen-SS*. Een aspirant-lid van de *Waffen-SS* moest in principe zowel een *Eignungsprüfung* als een medisch-militaire keuring ondergaan; in de loop van de oorlog kwam zowel van het een als van het ander steeds minder terecht.

De *Eignungsprüfer* kregen tijdens de oorlog er nog andere taken bij. Zo moesten zij grote groepen Polen, die voor germanisatie in aanmerking kwamen, op hun raskenmerken onderzoeken. De uitslag van dit onderzoek besliste vaak over leven en dood van deze mensen (IMT 2825-PS; N 32/1 NO 2576).

(15) Zie verder nr. 50.

42. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 7.8.40

SS-Brif.[1] Rauter machte mich in grossen Umrissen mit der allgemeinen politischen Lage in Holland bekannt, vor allem soweit sie mein Arbeitsgebiet betrifft.[2]

Ich trug ihm meinen Arbeitsauftrag und meine Arbeitsabsichten vor, sowohl hinsichtlich der wissenschaftlichen Volkskunde und Germanenforschung wie auch hinsichtlich der damit notwendig verbundenen volkskulturellen Erziehungsarbeit als einer politischen Notwendigkeit gerade in der augenblicklichen Situation in Holland. SS-Brif. Rauter war gerade mit dieser Arbeitsverbindung von 'Theorie' und 'Praxis' sehr einverstanden.

SS-Brif. Rauter unterrichtete mich dann davon, dass die Zusammenarbeit mit 'Der Vaderen Erfdeel' mehr und mehr eingestellt werden müsste, insbesondere mit Herrn Farwerck. Es hat sich herausgestellt, dass Herr Farwerck hochgradiger Freimaurer war, der den 32. oder 33. Grad erreicht hatte. Schon aus diesem Grunde könnte eine weitere enge Zusammenarbeit mit ihm nicht mehr möglich sein.

Dieses dürfte nicht plötzlich und hart geschehen, da Herr Farwerck in der Mussert-Partei (NSB) sehr geschätzt und von Mussert selbst gestützt wird und dort auch hohe Funktionen hat. Da offiziell von deutscher Seite die NSB und Mussert vorläufig unterstützt wird, muss jeder auffällige Beziehungsabbruch vermieden werden. Ich selbst werde also Herrn Farwerck meinen Besuch machen und mit ihm unverbindlich über weitere wissenschaftliche Zusammenarbeit sprechen, wobei weitere Entscheidungen von Fall zu Fall getroffen werden müssten.[3]

Der Reichsführer-SS ist von diesem Sachverhalt unterrichtet und hat auch angeordnet, engere Zusammenarbeit mit Herrn Farwerck nicht mehr aufzunehmen.

Statt Herrn Farwerck ist nun im Einverständnis mit dem Reichsführer-SS ein anderer Holländer vorgesehen worden, die volkskundlichen und volkskulturell-erzieherischen Arbeiten durchzuführen, Herr Feldmeyer, der gleichzeitig auf Befehl des Reichsführers-SS in Holland die SS aufbauen soll. Er soll 'Der Vaderen Erfdeel' gleichsam auffangen und in eine neue, bereits in Gründung befindliche Vereinigung überführen, 'De Volksche Werkgemeenschap'.

SS-Brif. Rauter wünscht, dass Herr Feldmeyer auch von der Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' in jeder Weise unterstützt wird, da er sowohl als Führer der niederländischen SS wie als Leiter der 'Volksche Werkgemeenschap' vorgesehen sei. (Ob

42 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Sievers de datum-aanduiding '30/8' en zijn paraaf.

(1) *SS-Brigadeführer.*

(2) Zie nr. 37. Schneider moest alles van de grond af opbouwen. Op 8 augustus schrijft hij dat ook aan Komanns; zijn kamer is nog niet ingericht, hij kan er nauwelijks zitten en schrijven (H 917: 5928–9). Het gesprek met Rauter vond op 6 augustus plaats.

(3) Op 21 augustus bracht Schneider dit bezoek aan Farwerck, en wist hem op tactvolle wijze de situatie duidelijk te maken; Farwerck accepteerde dit ook. (Gegevens over Farwercks val ook in nr. 51, en H 1031; zie ook p. 269; over Rosts aandeel in Farwercks ontslag uit zijn NSB-functies *Corresp. Rost*, p. 140–141).

später diese beiden Ämter vereinigt bleiben, ist vorläufig offen.)[4] Der Reichsführer-SS hat in einer Unterredung mit Herrn Feldmeyer zum Ganzen seine Zustimmung gegeben.

Die Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' wird sich dieser neuen Sachlage anpassen müssen. Ich habe bereits zur 'Volksche Werkgemeenschap' gute Beziehungen aufgenommen. Mit Herrn Farwerck werde ich dennoch Verbindung halten, soweit es sich um die Durchführung einzelner Forschungsaufgaben handelt, die aus seinem Arbeitskreis kommen. Ich bitte, dass auch von der Reichsgeschäftsführung aus langsam von Herrn Farwerck abgerückt wird und die Verbindungen nach Holland über die 'Volksche Werkgemeenschap' geleitet werden. Ich bitte weiter, Herrn Dr. Plassmann diesen Sachverhalt mitzuteilen und ihn entsprechend zu unterrichten.

SCHNEIDER

BDC H 899: 6404–6405 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

43. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 7.8.40

Mit Herrn Feldmeyer habe ich mich eingehend über Aufbau und Arbeitsabsichten der von ihm gegründeten 'De Volksche Werkgemeenschap' unterhalten.[1]

Anwesend war dabei SS-Staf. Jungclaus[2], der Herrn Feldmeyer als Berater für den Aufbau der niederländischen SS innerhalb der NSB beigegeben ist und der sich auch persönlich für diese Fragen der wissenschaftlichen und praktischen Brauchtumsarbeit interessiert und mir seine Unterstützung zugesagt hat (z.B. Dienstwagen).

Zu dem engeren Arbeitskreis von Herrn Feldmeyer gehören u.a.: van Houten[3], Heems-

(4) Dit gebeurde niet. Feldmeijer bleef de werkelijke leider, maar benoemde tot voorzitter de ambitieuze, wetenschappelijk kundige, maar organisatorisch weinig capabele geschiedenisleraar dr. J. Theunisz (H 917: 5697); men zie voor de stichting van de Volksche Werkgemeenschap p. 269 e.v., voor Theunisz nr. 67, noot 3).

43 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Sievers de datum-aanduiding '30/8' en zijn paraaf.

(1) Schneider ontwikkelde sinds zijn aankomst in Nederland een enorme activiteit. De opbouw van de 'Volksche Werkgemeenschap', het uitschakelen van concurrenten en tegenstanders – zowel Duitsers als Nederlanders –, het leggen der contacten, en de rol van de verschillende figuren kan men volgen aan de hand van de zeer vele notities van Schneider en andere bescheiden: vnl. H 894, 899, 901–904, 907, 914, 917, 922, 924, 1022, 1031–1032, 1040, 1051–1053, 1066–1073.

(2) Men zie voor Jungclaus, die de supervisie over de Nederlandsche SS had, p. 173 en noot 1 daarbij. Zijn bureau zou later uitgroeien tot de dépendance in Nederland van de *Germanische Leitstelle*.

(3) Het is niet duidelijk, welke van de twee volgende figuren hier bedoeld wordt:

1. Ir. Herman Johan van Houten, geb. 13 juni 1906 te Ittervoort; landbouwkundig ingenieur. Sinds 1932 lid van de NSB; in de aanvangsperiode van de Nederlandsche SS werd hij lid van deze organisatie, al gauw met de rang van Onderstormleider; secretaris van de Volksche Werkgemeenschap. In het voorjaar van 1941 benoemd tot gemachtigde (later: raadsadviseur) voor volkskultuur bij het departement van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming. (Doc. I 765 H. J. van Houten).
2. Reinier van Houten, geb. 11 mei 1908 te Bergh. Broer van H. J. van Houten. Sinds 1932 lid van de NSB; groeps- en kringleider te Arnhem. In 1934 directeur van de Nederlandsche Nationaal-Socialistische Uitgeverij ('Nenasu'), in 1936 directeur van *Het Nationale Dagblad*, de NSB-krant. Wegens conflicten met de NSB-leiding nam hij in 1937 ontslag, kort daarop bedankte hij voor het lidmaatschap van de NSB.

kerck-Düker[4], Ten Cate[5], Nachenius[6], Sierksma[7], Jans[8] – die also alle aus der 'Vaderen Erfdeel' hervorgegangen sind und zum Teil auch seit längerem mit dem 'Ahnenerbe' in Verbindung stehen. Sie alle sind einig in der Ablehnung der Person Farwercks, trotz Anerkennung seiner volkskundlichen Sammelleistungen und seiner grosszügigen Unterstützungen volkskundlicher Forschung.

Diese 'Volksche Werkgemeenschap' soll parallel zur SS mit einzelnen Arbeitsgemeinschaften über das ganze Land aufgebaut werden. Wie weit dieses personell gleichzeitig möglich ist, muss sich entscheiden.

Es soll baldigst eine Zeitschrift herausgegeben werden, die wahrscheinlich von der SS

Evenals zijn broer was hij in 1940 één der oprichters van de Volksche Werkgemeenschap. Directeur van de uitgeverijen 'Hamer' en 'Storm', die de gelijknamige bladen publiceerden e.d. Sinds begin 1942 lid van de Nederlandsche SS in de rang van Onderstormleider. *Verwalter* van enige uitgeverijen (onder meer Querido). Na de oorlog veroordeeld tot vijf jaar internering (Doc. I. R. van Houten; H 444: 4733; zie ook p. 601, 602).

(4) Ir. Willem Frederik van Heemskerck Düker, geb. 25 november 1910 te Hilversum; landbouwkundig ingenieur met folkloristische belangstelling; uitstekend amateur-fotograaf. Van 1931 tot mei 1940 lid van de NSB, en sinds het najaar van 1940 lid van de Nederlandsche SS, waar hij vrijwel meteen hoofd van de afdeling Foto- en Filmdienst werd. Op 17 mei 1942 ter gelegenheid van de eedsaflegging van de Nederlandsche SS aan Hitler bevorderd tot SS-Onderstormleider. Medewerker van de Volksche Werkgemeenschap. Leverde vele foto's voor diverse SS-bladen. Na de oorlog veroordeeld tot drie jaar en drie maanden onvoorwaardelijke internering (dossier v. Heemskerck Düker, Bijz. Rechtspl.; Doc. I v. Heemskerck Düker).

(5) Cornelis Ludovicus ten Cate, geb. 22 dec. 1904 te Amsterdam. Evenals Himmler pluimveefokker; grote belangstelling voor genealogie. In 1933 lid van de NSB, hoorde bij de volkse groep; sinds de oprichting lid van de Nederlandsche SS, tenslotte in de rang van *SS-Untersturmführer*. In 1941 benoemd tot chef van een genealogisch rijksbureau, de Centrale Dienst voor Sibbekunde; begin 1942 kreeg hij in deze functie de titel van gemachtigde voor afstammingsbewijzen. In de SS hoofd van het Ras- en Sibbeambt; in 1942 kreeg hij in de NSB een soortgelijke functie. Na de oorlog veroordeeld tot vier jaar internering met aftrek wegens zijn aandeel in de jodenvervolging; voornamelijk bestond die in het registreren van indien mogelijk alle joden in een aparte cartotheek, en het opsporen van valse, door de slachtoffers verstrekte gegevens: zie daarvoor nr. 62 en nr. 119 en noot 5 daarbij, en Presser, *Ondergang*, II, p. 56 e.v. (Doc. I Ten Cate; nrs. 62, 104, 119 en de bronnen, in de annotatie bij deze stukken opgegeven).

(6) Jan Coenraad Nachenius, geb. 12 augustus 1890 te Amsterdam. Kunstschilder. Reeds op jeugdige leeftijd maakte hij kennis met de rassentheorieën van H. S. Chamberlain, die hem tot het nationaalsocialisme brachten: in 1933 wordt hij lid van de NSB. Eind 1936 lid van de 'Raad voor Volksche Cultuur' der NSB; schreef in *De Wolfsangel*, het blad van de Raad. Uiteraard lid van SS en Volksche Werkgemeenschap. Nachenius, de theoreticus van de Nederlandsche SS, werd in januari 1941 hoofd van Afdeeling VII A: Vorming van deze organisatie. In augustus 1943 moest Mussert hem accepteren als hoofd van de afdeling Theoretische Vorming der NSB, maar in november reeds hief Mussert de afdeling op (zie nr. 448, noot 6). Van januari tot april 1945 werkte Nachenius op het *SS-Hauptamt*. Na de oorlog werd hij tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I Nachenius).

(7) Klaes Sierksma, geb. 2 juli 1918 te Leeuwarden; journalist met grote folkloristische belangstelling. Lid van de NSB. Tijdens de bezetting in dienst van de Nederlandsche Landstand, medewerker van de Volksche Werkgemeenschap, het tijdschrift *Hamer* en de Rijksradio Omroep. Na de oorlog veroordeeld tot 9 maanden onvoorwaardelijke internering (Doc. I Sierksma).

(8) Jan Gerard Jans, geb. 3 februari 1919 te Winschoten. Sinds 1939 lid van de NSB, waarin hij verscheidene functies vervulde, o.a. – sinds september 1942 – gewestelijk propagandaleider van Groningen, Friesland en Drente. Van september 1940 tot maart 1942 lid van de Nederlandsche SS. Hij trachtte, zonder succes, de SS-ideologie met trouw aan Mussert te verenigen (Doc. I Jans).

finanziert wird, nachdem anfänglich die Volksdeutsche Mittelstelle (Dr. Osswald[9], dann Dr. Bodens) sich einzuschalten versucht hatte, deren Tätigkeit jetzt aber zum grössten Teil ausgeschaltet worden ist.[10]

Die Absicht dieser Zeitschrift ist es, neben wissenschaftlicher Forschungsarbeit und deren Unterstützung besonderen Nachdruck auf eine politisch-propagandistische breitere Einwirkung im Sinne des völkischen Gedankens zu legen. Sie will, wie auch die ganze 'Volksche Werkgemeenschap', auf breiterer propagandistischer Grundlage für das Auslöschen der 'Ostgrenze' arbeiten und die Gemeinsamkeit des deutsch-niederländischen Raums, die gemeinsame Blutabstammung und das gemeinsame Ahnenerbe herausstellen. Die augenblickliche Situation in Holland verlangt es, dass diese Gedankengänge zunächst einmal weniger fachwissenschaftlich als vielmehr propagandistisch-'volkstümlich' vorgetragen werden. In dem Sinn soll auch die äussere Aufmachung der Zeitschrift gestaltet werden (Grossformat, viele Bilder, Tiefdruck).[11]

Ebenso beschäftigt sich die 'Volksche Werkgemeenschap' schon jetzt mit den Vorbereitungen zur Herausgabe kleinerer Broschüren und eines grösseren Bildwerkes, die demselben Ziel dienen sollen.

Herr Feldmeyer ist gänzlich von der Notwendigkeit überzeugt, dass neben der wissenschaftlichen Aufzeichnung in Holland zunächst einmal die erzieherische Brauchtums- und Volkstumsarbeit betont werden muss.

Es wird Übereinstimmung darin erzielt, dass Herr Feldmeyer, SS-Staf. Jungclaus un dich in diesen Fragen engstens zusammenarbeiten werden.

SCHNEIDER

BDC H 1032: 7332–7333 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(9) Paul Osswald, geb. 11 januari 1883 te Leipzig; kennelijk dezelfde als Dr. (R.) P. Osswald, die in de eerste wereldoorlog een belangrijke functie bekleedde bij het Duitse bezettingsbestuur in België: hij wees de Duitse autoriteiten op het belang van het Vlaamse vraagstuk en onderhield contacten met de Vlaamse activisten. Daarna schijnt hij verbonden te zijn geweest aan het *Reichsarchiv* te Potsdam. Van augustus tot 15 oktober 1940 was hij *Beauftragter für Volkstumsfragen*, door de *VoMi* gedetacheerd bij het rijkscommissariaat in Nederland, d.w.z. bij Schmidt. Gestorven in 1945. (P 143; A. W. Willemsen: *Het Vlaams-nationalisme 1914–1940*, Groningen, 1958, p. 345; J. Wullus-Rudiger: *En marge de la politique belge 1914–1956*, Bruxelles, (1957), p. 173, 177, 178, 182).

Reeds voor de oorlog had Osswald een bundel studies onder de titel: 'Deutsch-Niederländische Symphonie' (Wolfshagen-Scharbeutz, 1937) het licht doen zien, waarin zijn nationaal-socialistische geschiedschrijving over de Nederlanden de 'volkse' identiteit met het Nederduitse taalgebied trachtte aan te tonen (zie voor een kritische beschouwing Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 101 e.v.).

(10) Toen hij nog nauwelijks in Nederland was aangekomen, merkte Schneider al, dat hij allerlei concurrenten in *volkstumspolitische* zaken had: Bodens, Osswald, Ispert (zie nr. 44, noot 4), Carsten, Krogmann en Lang in Friesland (zie nr. 63, noot 3), Bohmers voor het Noorden, speciaal ook weer Friesland (zie nr. 63, noot 2). Bodens was gevaarlijk voor Schneider en moest in ieder geval verdwijnen. Niet Bodens' rol in de bedenkelijke Sport en Spel-affaire, maar veronderstelde katholieke contacten, ook in Duitsland, waren de steen des aanstoots. Osswald trachtte bij Schneider in het gevlei te komen door tegen Bodens (n.b. zijn collega op het *Generalkommissariat zbV!*) te hetzen. Dat hijzelf eveneens naar Duitsland verdween, medio oktober, zal Schneider toch niet onwelkom zijn geweest (H 894: 6378–9, H 1022: 7273–4, H 1037: 7400). Ispert, die een uiterst gevaarlijke mededinger had kunnen zijn, werd deelgenoot (zie nr. 44). In de loop der jaren kwam hij steeds meer in de SS-sfeer terecht.

Gelijkschakeling met en integratie in de SS vond ook later plaats met de *Volksdeutsche Mittelstelle;* men lette erop, dat deze instantie hier nog als een concurrent van de SS optreedt.

(11) Dit werd het tijdschrift *Hamer*. Het eerste nummer verscheen in oktober 1940.

44. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 9.8.40

Betr.: Unterredung mit SS-Sturmbannführer Knolle[1], Leiter der Politischen Abteilung im SD, am 7.8.40, und mit Herrn Dr. Ispert[2], persönlicher politischer Referent beim Generalbevollmächtigten Schmidt, am 8.8.40.

Ich habe mich von beiden Herren eingehendst über die politische Lage unterrichten lassen. Beide kennen Holland seit Jahrzehnten und sind hervorragende Kenner der inneren holländischen politischen Situation. Beide sind auch an der Volkskunde und volkskulturellen Brauchtumsarbeit sehr interessiert, zumal weil sie die Gefahr sehen, dass diese Dinge hier in volksfremde oder deutschenfeindliche Hände geraten könnten.[3]

Sie begrüssten es daher sehr, dass ein Angehöriger des 'Ahnenerbes' jetzt in Den Haag sei und sich im einzelnen diesen Angelegenheiten widmen wolle. Sie sagten mir jederzeit ihre Hilfe und Unterstützung, sowie jede Auskunftserteilung zu. Sie ersuchten mich, tatkräftig bei dem Aufbau der 'Volksche Werkgemeenschap' mitzuhelfen, weil diese der einzige politisch haltbare Ansatzpunkt für die volkskundliche Arbeit in Holland sei.

Beide kennen Herrn Feldmeyer seit vielen Jahren und haben ihm (besonders Dr. Ispert) zum Teil auch die Gründung der 'Volksche Werkgemeenschap' vorgeschlagen. Auch sie befürworten seine Unterstützung durch SS und 'Ahnenerbe'.[4]

44 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Sievers de datum-aanduiding '30/8' en zijn paraaf.

(1) Friedrich Knolle, geb. 12 maart 1903 te Amsterdam. Vertrok op 17-jarige leeftijd naar Duitsland, en was daar in de boekhandel werkzaam. Sinds 1928 lid van de *NSDAP*, sinds 1930 van de *SA*, in 1932 overgegaan naar de SS. Carrière bij *SD*; in 1938 benoemd tot *SD*-chef te Aken, van waaruit hij spionagecontacten met Nederland onderhield. Van oktober 1940 tot juni 1944 chef van de afdelingen *III* en *VI* (eigenlijk dus resp. *SD*-binnen- en *SD*-buitenland; zie p. 114) van het *BdS*-apparaat in Nederland, daarbij plaatsvervanger van de *BdS* zelf. Onder hem ressorteerde o.a. de *A-Schule West*, een spionageschool op Zorgvliet in Den Haag, onder leiding van de Nederlander Sprey (zie voor hem nr. 509, en de annotatie daarbij). Na juni 1944 kreeg Knolle een soortgelijke school te Belgrado, de *A-Schule Ost*, onder zich. Knolle was ook betrokken bij het neerslaan van de februaristaking in 1941 en de mei-staking in 1943, bij de toestanden in het concentratiekamp Vught, het neerschieten van gijzelaars, de arbeidsinzet, enz. Door zijn superieuren werd hij zeer gunstig beoordeeld (Doc. I Knolle; P 40).

(2) *Dr.* Wolfgang Ispert, geb. 18 februari 1898 te Elberfeld. Arts tot september 1939. Lid van de *NSDAP* in 1924, vier jaar later geroyeerd, in 1931 weer lid. Sinds 1939 lid van de SS, waarin hij tenslotte de rang van *Obersturmbannführer* had. Van 1935 af werkte hij voor de *SD*. Zeker had hij toen contacten met Nederlandse nazi's; het is niet onmogelijk, dat hij enigermate betrokken was bij de oprichting van de Mussert-Garde (zie p. 221, noot 3). Van mei 1940 tot het einde van de oorlog was hij in dienst van het rijkscommissariaat, waar zijn positie nogal zwevend was: hij was leider van een *Forschungsstelle 'Volk und Raum'* en aanvankelijk *Referent* bij Schmidt, doch kwam steeds meer in de SS-sfeer terecht; vanaf september 1942 ressorteerde hij onder Rauter. Hij was toen ook verbonden aan het *Germanisches Forschungsinstitut*. In het voorjaar van 1945 deed hij militaire dienst als hoofd van een *Kommando zur Panzervernichtung* (PA Präs; Doc. I Ispert; P 33).

(3) Men was vooral bang, dat katholieke kringen een dergelijk centrum aan de universiteit te Nijmegen zouden stichten (H 924, H 1042).

(4) Het was Ispert, die voor het eerst (op 14 augustus) Schneider bekend maakte met groeiende spanningen tussen Rauter en Schmidt naar aanleiding van deze zaken: 'Dr. Ispert, selbst *SS-Hauptsturmführer*, legt mir aus Sorge um die gemeinsame Arbeit diese Dingen offen dar.' (H 1040: 7408). Beide

Ich erfahre durch beide wiederum über die nicht ganz eindeutige Rolle, die hier die Volksdeutsche Mittelstelle zu spielen versucht (besonders Dr. Bodens). Ihr Versuch, entscheidenden Einfluss auf die Fragen der Volkskunde und Volkstumsarbeit zu gewinnen, muss aber im grossen und ganzen als gescheitert bezeichnet werden.[5]

Dr. Ispert teilte mir noch mit, dass als Fachmann für Vorgeschichte Professor von Stokar[6] nach Den Haag kommen soll. Er fragte nebenbei, ob wir einen anderen Vorgeschichtler für diese Arbeit vorzuschlagen hätten. Ich gebe diese Frage weiter, bemerke allerdings dazu, dass im Augenblick wenig unmittelbar praktische Arbeit zu leisten möglich sein wird, sondern mehr organisatorischer oder unterrichtender Dienst.[b] [7]

Ebenso macht mich Dr. Ispert mit Gemälden von Walter Nachenius[8] bekannt, einem etwa 50jährigen Maler, der zum engeren Arbeitskreis sowohl des Herrn Farwerck wie auch jetzt des Herrn Feldmeyer gehört. Seine Gemälde und Stiche sind sehr beachtliche Kunstwerke, die es verdienten, einer grösseren Öffentlichkeit bekannt zu werden. Dr. Ispert fragte, ob das 'Ahnenerbe' Beziehungen zu einer deutschen Kunstzeitschrift hätte, wo gelegentlich ein Bildbericht und ein Aufsatz über Nachenius erscheinen könnte ('Das Bild'?).[c]

SCHNEIDER

BDC H 902: 6416-6417 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

Generalkommissare beweerden op dit gebied competent te zijn. Het concrete probleem was, wie de Volksche Werkgemeenschap zou financieren. Ispert en Schneider waren het er over eens, dat deze ruzies hun taak: de politieke infiltratie langs culturele weg, alleen maar uiterst nadelig zouden beïnvloeden. Een compromis-formule van Schneider werd echter door Schmidt begin september afgewezen. Een week later kwam het tot het compromis, dat in de inleiding (p. 271, 272) is behandeld, waarbij de SS duidelijk aan het langste eind trok. Dat het tussen Ispert en Schmidt niet boterde, zoals Wimmer na de oorlog zei, staat vermoedelijk ook hiermee in verband (Verkl. Wimmer II, p. 5).

De financiering van de *Volkstumsarbeit* liep de eerste twee jaar inderdaad via het *Generalkommissariat zbV*, maar niet zonder moeilijkheden. Daarna nam de *Germanische Leitstelle* het over. Het oorspronkelijke bedrag van f 6.500,— per maand was inmiddels tot f 22.000,— aangegroeid. (H 899: 6401–3, H 914: 6527, H 917: 5903–11, H 922: 6564–7, 6584–8, H 1040).

(5) Zie ook nr. 43, en noot 10 daarbij. Ook de *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (*VDA*) deed in oktober een kleine, resultaatloze poging in deze richting (H 921: 6558–9).

(6) *Dr.* Walter von Stokar, geb. 5 juni 1901 te Markt-Schorgast (Beieren). Studeerde pharmacie, en daarna geschiedenis en archaeologie. Betrokken in de *Grenzlandkampf* (Polen). Van 1922 tot 1925, en weer sinds 1935 lid van de *NSDAP*. In 1938 hoogleraar in de prehistorie aan de universiteit van Keulen. Daarnaast sinds 1940 medewerker van Ispert; in welke functie precies is niet duidelijk. Hij gaf in ieder geval lessen aan de SS-school Avegoor. Sinds september 1942 adviseur van Wimmer voor universitaire kwesties. Hij deed later tevergeefs moeite om lid van de SS te worden (VJ P 63319–20; PA Präs; H 977).

(b) In marge voor deze alinea in hs. van Sievers: 'Stokar ist in Ordnung und mit uns verbunden.'

(7) Zie ook nr. 45.

(8) Hiermee wordt de in nr. 43, noot 6 genoemde J. C. Nachenius bedoeld.

(c) Achter het laatste woord in hs. van Sievers: 'ja'.

45. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 17.8.40

Ich trete nach aussen grundsätzlich nur 'beratend' auf; es muss den Anschein haben, als ob die Holländer alles 'aus sich selbst' in Angriff nehmen. In Wirklichkeit soll ich jedoch andauernd der eigentliche 'Anreger' sein. So ist der Wunsch von SS-Brigadeführer Rauter; in selber Weise arbeitet auch SS-Standartenführer Jungclaus beim Aufbau der niederländischen SS. SS-Brif. Rauter äusserte sogar, dass das 'Ahnenerbe' in Wirklichkeit eines Tages die eigentliche Leitung der 'Volksche Werkgemeenschap' haben sollte.[b] [1]

Mein besonderes Bestreben wird es dabei sein, die Männer des engeren Arbeitskreises der Werkgemeenschap aus ihrer oftmals rein 'idealistischen' Begeisterung zur tätigen und organisatorischen Verwirklichung zu drängen. Ich will versuchen, alle Planungen abzuwehren, die im Augenblick keinerlei Aussicht auf Verwirklichung haben.

Wegen der besonderen holländischen völkischen und politischen Situation wird es notwendig sein, dass unmittelbar aus der volkskundlichen Aufzeichnung und Forschung Erziehungswerte und -möglichkeiten geprägt werden, als eine Art 'Propagierung' von Volkstums- und Brauchtumswerten zum Zwecke völkischer, artgemässer Selbstbesinnung, die hier in einem unbegreiflichen Masse nicht vorhanden ist. Hierbei könnte ich aus meinen Erfahrungen manche Mithilfe leisten.

Die politische Aufgabe ist dabei: das Auslöschen der niederländischen Ostgrenze durch das Erlebnis gemeinsamen Volkstums, Brauchtums und Art. Da Erlebniswerte geschaffen werden müssen, genügt die wissenschaftliche Erforschung allein für die breitere Arbeit nicht.

Eine weitere Aufgabe ist für mich, die Werkgemeenschap zu veranlassen, genau alle Verbände, Vereine, Gruppen usw. kennenzulernen, die sich mit volkskundlicher oder volkstumspolitischer[c] Arbeit beschäftigen. Dieses ist bis jetzt in nur sehr geringem Masse geschehen, soll aber jetzt nachgeholt werden. Die Arbeit dieser Verbände, Gruppen usw. muss genauestens beobachtet werden. Wo wertvolle Kräfte vorhanden sind, müssen sie sofort von uns gestützt werden; wo Gegenkräfte an der Arbeit sind, müssen sie zu unterbinden versucht werden, zumindest muss genauestens um ihr Treiben gewusst werden. Es muss das Ziel der Werkgemeenschap sein, alle positiven Kräfte auf dem Gebiet volkskundlicher und volkskunstpolitischer Arbeit um sich zu sammeln und sie in unserem Sinne zu beeinflussen.

Ferner wird es zu meinem Aufgabenkreise gehören, über das 'Ahnenerbe'[d] Verbindung zur wissenschaftlichen Forschung in Deutschland aufzunehmen und aufrecht zu erhalten. Solche gemeinsame Arbeit könnte vielleicht auch in weiten Kreisen der holländischen Intelligenz das Gefühl des 'Eigenseins' gegenüber Deutschland in einigem aufheben.

45 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Sievers; daarachter in zijn hs. de datum-aanduiding '2/10.40'.
(b) In marge voor deze zin in hs. van Sievers: 'gut'.
(1) Dit gebeurde tenslotte ook in formele zin: medio 1943 wordt de Volksche Werkgemeenschap als 'Germaansche Werkgemeenschap Nederland' geïncorporeerd in *Ahnenerbe* (zie nr. 442, en de annotatie daarbij).
(c) Oorspr.: 'volkskunstpolitischer'; met de hand gecorrigeerd.
(d) 'über das Ahnenerbe' onderstreept met potlood. In marge in hs. van Sievers: 'ja einverstanden'.

Über die notwendige Verbindung zum Ahnenerbe-Stiftung Verlag[2] berichte ich an anderer Stelle. Ich möchte diese mögliche Zusammenarbeit auch auf diesem Gebiet noch einmal als besonders wünschenswert hinstellen.

Schneider

BDC H 922: 6591–6592 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

46. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 21.8.1940

Reichsführer!

Heute meldete sich bei mir Oberstleutnant i.G.[1] Mönch[2] zu einer Besprechung an. Er brachte zuerst einen angeblichen 'Übergriff' aus dem Bereich des Wehrkreiskommandos VII zur Sprache. Ich habe jede Debatte hierüber abgelehnt und derartige Dinge als lächerlich bezeichnet, über die ich in Zukunft grundsätzlich nicht mehr diskutieren werde.

Dann entschuldigte er sich, dass seither in der Ersatzgestellung so wenig Entgegenkommen von Seiten des OKW gezeigt worden sei. Das OKW sei sich aber bis jetzt nicht im Klaren gewesen, wozu die Waffen-SS nun eigentlich da sei und hätte darum nicht anders handeln können. Jetzt sei es ja etwas ganz anderes, nachdem sie vom Führer selbst über Oberst Schmundt[3] Aufklärung erhalten hätten.

– – –[4]

Er sprach dann von sich aus über die Ersatzgestellung und -verteilung, wie sie vorgesehen sei[5], allerdings gab er vollkommen falsche Zahlen an. Er sprach dann davon, dass wir von jedem Jahrgang 1% erhalten könnten.[6] Ich konnte nur milde lächeln und habe ihm das auch gesagt. In nächster Zeit soll eine Besprechung hierüber stattfinden.

– – –[4]

Er erkundigte sich dann nach dem Fortgang der Werbung unter Holländern und Dänen. Es scheint, dass beim OKW etwas für uns sehr Abträgliches durchgekommen ist. Ich versicherte ihm, dass die Standarten Westland und Nordland aufgestellt würden, vorerst bei

(2) De uitgeverij van *Ahnenerbe* (tijdschriften over prehistorie, *Germanien*, brochures, e.d.; H 505).

46 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) *im Generalstab.*

(2) Vermoedelijk dezelfde als de in *IMT* (Duitse uitgave) XV, p. 630 vermelde *Oberst* Moench, chef van de *Organisationsabteilung* van de *Wehrmachtsführungsstab*, een onderdeel van het *Oberkommando der Wehrmacht (OKW).*

(3) Rudolf Schmundt, geb. 13 augustus 1896, beroepsofficier, *Chefadjutant der Wehrmacht* bij Hitler, in 1940 in de rang van *Oberst*. In oktober 1944 overleden tengevolge van de aanslag op Hitler op 20 juli (*Lagebesprechungen*, p. 35).

(4) De niet afgedrukte passages bevatten technische details aangaande het besprokene.

(5) In een brief aan Himmler van 7 augustus had Berger al een prognose gegeven van wat *Wehrmacht* en *Waffen-SS* in de komende jaren aan rekruten te verwachten zouden hebben. Berger berichtte, dat de *Wehrmacht* geen bezwaar had tegen uitbreiding van de *Waffen-SS* met volksduitsers en Germanen, die immers door de *Wehrmacht* niet gerekruteerd werden. Berger verzocht voorts Himmler toestemming te geven – hetgeen deze deed – om een *Ergänzungsstelle Ausland* op te richten. (N 30/2 NO 1825).

(6) Berger was bij zijn berekeningen in het in de vorige noot genoemde document uitgegaan van een minimum van 2% van elke jaargang.

einer Verteilung von 3 : 2[7] und dass wir später, nach der politischen Durchdringung der Männer, dazu übergehen könnten, in diesen Einheiten nur Norweger, Dänen bezw. Holländer zu führen. Als Zeitpunkt gab ich 10 Jahre an. Dass wir überhaupt schon Männer haben, die sich bei uns verpflichten, versetzte ihn in sichtbares Erstaunen.

Ich habe den Eindruck, dass im Gegensatz zu den seinerzeit gemeldeten geheimen Kommandosachen[8] von oben herunter sehr positiv über die Waffen-SS im Allgemeinen und RF-SS im Besonderen geurteilt wurde, was die Herren sichtlich erschütterte.

G. BERGER

BDC H 582: 4784–4785. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

47. REDE VAN HIMMLER[1]

Rede des Reichsführers-SS am 21. August 1940 in München vor der SS-Standarte 'Westland' [a]

Meine SS-Männer der SS-Standarte Westland!

In wenigen Tagen jährt sich zum ersten Mal der Tag, dass Deutschland am 1. September des Jahres 1939 in den Krieg gegen Polen eintreten musste. Die Geschichte dieses Krieges, vor allem seine Vorgeschichte, kennt Ihr alle, Ihr SS-Männer dieser Standarte Westland selbst. Ohne unser Wollen haben dann England und Frankreich dem Deutschen Reich den Krieg erklärt, das lediglich für die heiligen Rechte der Deutschen in Polen sein Schwert gezogen hatte.

Der Feldzug in Polen ist rasch beendet worden, und es kam ein langer Winter des Wartens. Kein Mensch von uns in Deutschland hatte je daran gedacht, und keinem von uns wäre es vor dem Jahr möglich erschienen, dass Deutschland einmal gegen Frankreich und England, denen wir immer den Frieden angeboten hatten, zu Felde ziehen mussten. Noch viel weniger haben wir daran gedacht, dass bei diesem Feldzug die Klinge auch mit Holland und Belgien gekreuzt werden musste. Ich spreche diese Dinge, wie es immer unter SS-Männern und immer unter Germanen üblich sein soll, so offen aus, wie sie gewesen sind und spreche nicht darum herum. Am 10. Mai, als die deutsche Wehrmacht zum Angriff gegen Frankreich und England im Westen antrat, hatten sich die Verhältnisse so zugespitzt, und die beiden Regierungen Belgiens und Hollands hatten sich so in das Netz der englischen Anschlusspläne hineinziehen lassen, dass es unvermeidbar wurde, dass Deutschland in diese beiden Länder einrücken musste.

Es wird für viele Menschen in der Welt unfassbar und unglaublich erscheinen, wenn sie

(7) Bedoeld is een verhouding van drie Duitsers tegenover twee Nederlanders, resp. Denen en Noren.
(8) Het is niet duidelijk, wat met deze meldingen bedoeld wordt.
47 – (1) Men zie voor de achtergrond van deze rede van Himmler p. 321.
(a) Het opschrift is aan het titelblad ontleend. Bovenaan gestempeld: 'Der Reichsführer SS. Persönlicher Stab. Presseabteilung'.

hören, dass jetzt hier in dieser Halle Männer im gleichen grauen Rock mit denselben Sig-Runen, den SS-Runen, auf den Spiegeln, in einer Standarte beisammenstehen, von denen ein Teil auf der einen und ein Teil vor wenigen Monaten – jeder getreu seinem Eid – auf der anderen Seite kämpfen musste und gekämpft hat. Am Grebbeberg, wo die Standarte 'Der Führer', eine der Standarten der SS, und in dieser Standarte das Bataillon Eures heutigen Kommandeurs, des Standartenführers Weckerle, angriff, kämpfte und blutete, standen SS-Männer und holländische Soldaten einander gegenüber. Dessen brauchen wir uns alle nicht zu schämen, Germanen haben – Gott sei es geklagt – aus den Irrtümern und Verworrenheiten ihrer Geschichte durch Schwachheit und Torheit ihrer Führung bedingt, in den vergangenen Jahrhunderten, und – wir können es ruhig sagen – Jahrtausenden manchmal miteinander kämpfen müssen. Keiner braucht das dem anderen nachzutragen oder ihm übelzunehmen.

Der Irrtum, der Holland und Belgien in den Gegensatz zu Deutschland brachte, ist geschichtliche Vergangenheit. Wir wenden uns der Gegenwart und einer grossen leuchtenden und hoffnungsvollen germanischen Zukunft zu. Ich bin soeben durch diese Kaserne und durch Eure Reihen gegangen, ich habe auf ein paar Stuben, als ich mit Euch sprach, Euch darauf aufmerksam gemacht: es ist, wenn man die Reihen entlanggeht, und wenn man die Gesichter ansieht, unmöglich nun zu sagen, woher der einzelne kommt. In dieser Standarte tragen den gleichen grauen Rock und die Abzeichen der SS genau so die Männer aus dem Memelgebiet wie die Deutschen aus Südtirol, wie die Freiwilligen aus Holland, wie die Freiwilligen aus Eupen-Malmedy[2], wie die Westfalen, die Bayern, die Pommern, die Schwaben, die Berliner, die Ostmärker[3] – und keinen kann man an seinem Gesicht und an seiner Art unterscheiden von dem anderen.

Tatsache ist, dass Menschen aus allen diesen Gauen denselben Schnitt des Gesichts, dieselbe Art des Kopfes und denselben Wuchs des Körpers, dieselbe oder die ähnliche verwandte Sprache, dieselben Sitten, dieselben Begriffe von Anständigkeit, Ehre und Tapferkeit in sich haben und muss sich wundern, dass diese Tatsache den Menschen nicht schon *viel* früher aufgefallen und aufgegangen ist. Nach Jahrhunderten der Verwirrung, des Auseinanderlebens in Völker, Staaten und Stände habt Ihr Männer nun in dieser Standarte, in der Standarte Westland den Vorzug, vom Schicksal bestimmt zu sein, als erste wieder den Germanen in der Welt vorzuleben und zu beweisen, dass wir, ganz gleich woher wir kommen, Söhne *eines* Blutes, Kinder *einer* Art, Brüder nach Abstammung und Geschichte sind.

Vielleicht wird der eine oder andere gerade von Euch holländischen Kameraden und holländischen SS-Männern mich fragen: 'Das ist alles ganz richtig, aber wie steht es damit: ich bin aufgefordert worden, einen Treueid auf den deutschen Kanzler und Führer Adolf

(2) Eupen en Malmédy, vroeger Pruisisch gebied, waren bij de vrede van Versailles in 1919 aan België toegewezen. Door Hitlers *Erlass* van 18 mei 1940 (*Reichsgesetzblatt* 19 mei 1940, p. 777) werden zij weer bij Duitsland ingelijfd. In Hitlers *Erlass* van 23 mei 1940 (*Reichsgesetzblatt* 27 mei 1940, p. 803) werd evenwel bepaald dat de bewoners pas op een later vast te stellen tijdstip Duitse staatsburgers (en dus eventueel dienstplichtig in het Duitse leger) zouden worden.

(3) Nadat op 1 mei 1939 het *Ostmarkgesetz* van 14 april 1939 in werking was getreden was Oostenrijk geen aparte bestuurseenheid meer en bestond officieel de naam *Oesterreich* ook niet meer. Het land werd verdeeld in een aantal *Reichsgaue*, die men samenvatte onder de verzamelnaam *Ostmark* (Benedikt, *Geschichte der Republik Österreich*, p. 280).

Hitler abzulegen?' – Und ich werde dann antworten: 'Lass Dir etwas sagen, Junge, Du sollst ihn nicht auf das deutsche Reichsoberhaupt ablegen, Du wirst mir aber in folgendem Recht geben: seit zwei Jahrtausenden ist kein so grosser Germane wieder aufgestanden wie dieser in Deutschland geborene und Deutschland vom Schicksal zum Führer gegebene Adolf Hitler. Es hängt selbstverständlich jeder einzelne in Mannestreue an den Männern und an dem Manne, der in seiner Heimat sein Volk wieder wachgerufen hat. So hingen im Sudetenland die sudetendeutschen Volksgenossen an Konrad Henlein[4], und Ihr in Holland hängt mit Recht an dem Begründer und an dem Leiter Eurer nationalsozialistischen Partei, an Mussert. Ich kenne beide, Henlein und Mussert persönlich zu gut, um nicht zu wissen, dass jeder von ihnen selbstverständlich weiss, was er geleistet hat, aber ebenso selbstverständlich weiss, dass über uns allen ein grösserer Mann steht, ein ohne jeden Massstab grösserer, ohne jeden Vergleich auf dieser Erde: ein germanischer Führer Adolf Hitler! Ich glaube, dass es einstmals für keinen Germanen in der Welt eine Schande und für keinen Germanen in der Welt eine Untreue gegenüber seiner Heimat ist, wenn er diesem grössten Germanen, diesem grössten Führer der germanischen Welt, Adolf Hitler, seine Treue zusagt.'

Jetzt wollen wir lediglich eines von Euch, dass Ihr Euch verpflichtet, solange Ihr bei uns seid, so immer, wie es in der Vergangenheit war, treue Soldaten, tapfer und gehorsam zu sein. Eines möchte ich noch einfügen: die alten SS-Männer, Eure Unterführer und Führer, die können Euch ja im einzelnen davon erzählen, wie im Frieden der Treueid von den SS-Bewerbern abgelegt wird. Jedes Jahr am 8. und 9. November ist der grosse Trauertag der nationalsozialistischen Bewegung in ganz Deutschland. Hier trauern wir um die Opfer, die das deutsche Volk in seiner ganzen Geschichte im äusseren, und die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei im inneren Freiheitskampf gebracht hat. Und dieser Trauertag schliesst ab am 9. November nachts 12 Uhr. Da sind dann auf dem Platz vor der Feldherrnhalle[5] Tausende von SS-Bewerbern der Waffen-SS angetreten, von Freiwilligen so wie Ihr. Und wenn die Uhr dann 12 geschlagen hat, dann betritt der Führer den Platz, und von den Stufen der Feldherrnhalle begrüsst er seine Männer. Und dann legen dieser Männer ihren Eid auf den Führer persönlich ab. Man kann ruhig sagen, es sind die einzigen Männer und die einzigen Soldaten im ganzen grossen Deutschen Reich, die dem Führer persönlich

(4) Konrad Henlein, geb. 6 mei 1898 te Wassersdorf (Sudetengebied). Gymnastiekleraar; sinds 1931 leider van een *Turnverband*, die onder hem een Duits-nationalistisch agitatiecentrum in Tsjechoslowakije werd. Hij richtte in 1933 de *Sudetendeutsche Heimatfront* op, later genoemd *Sudetendeutsche Partei*. Deze partij, die bij de verkiezingen in Tsjechoslowakije in 1935 62% van de Sudetenduitse stemmen op zich kreeg, en in 1938 92%, ontwikkelde zich steeds meer als een verlengstuk van Hitlers politieke machinerie. In het laatste jaar verscherpte Henlein de crisis-situatie in Tsjechoslowakije kunstmatig – geheel in overeenstemming met Hitler – door de regering in Praag steeds verdergaande eisen aangaande autonomie voor de Sudetenduitsers te stellen. De bedoeling was, dat deze onaanvaardbare eisen door de regering zouden worden afgewezen, hetgeen ook regelmatig gebeurde. Daardoor verschafte Henlein Hitler de voorwendsels om in te grijpen. De crisis, die tot een internationale oorlog leek te lijden, werd, zoals bekend, 'bezworen' door het akkoord van München in september 1938, waarbij het Sudetengebied aan Duitsland werd afgestaan. Henlein werd nu *Reichskommissar* (later genoemd: *Reichsstatthalter*) en *Gauleiter* van de nieuwe rijksgebieden. Na de oorlog pleegde hij zelfmoord. (*Grossd. Reichstag, Nachtrag;* De Jong, *Vijfde Colonne*, p. 25–27, 402–407).

(5) Dit plein in het centrum van München speelde een belangrijke rol bij de gebeurtenissen tijdens Hitlers *Putsch* van 9 november 1923, en was sinds 1933 een soort bedevaartsoord voor de nazi's geworden.

ihren Eid ablegen. Nach unserer Eidesformel, in der wir den Führer wie unsere Ahnen in grauer Vergangenheit ansprechen:

'Wir schwören Dir, Adolf Hitler, Treue und Tapferkeit.' Dieses zu tun steht völlig in Eurem freien Willen. Wer glaubt, den Eid nicht schwören zu können, kann immer ausscheiden und immer in Anstand seinen Abschied nehmen. Diesen Eid zu leisten, ist für keinen Germanen eine Schande, sondern für jeden eine Ehre, ist für keinen Menschen eine Untreue gegenüber seiner Heimat, sondern eine Treue gegenüber auch seinem Volk, weil er damit der germanischen Gemeinschaft dient.

Anfangs haben sich noch einige an folgendem gestossen: es hat geheissen, Ihr müsst praktisch Eure Heimat aufgeben und Eure Staatsangehörigkeit ablegen. Ich habe das folgendermassen geregelt: jeder behält seine holländische oder dänische oder norwegische Staatsangehörigkeit, er bekommt für die Dauer seines Dienstes in Deutschland für die ersten zwei Jahre die deutsche Staatsangehörigkeit dazu. Damit ist er deutscher Staatsangehöriger. Hat er zwei Jahre in Ehren gedient, dann gibt ihm das Grossdeutsche Reich nach zwei Jahren das Reichsbürgerrecht zu seiner holländischen oder dänischen oder norwegischen Staatsangehörigkeit.[6] Ich weiss, dass diejenigen, die sich an diesen beiden Schwierigkeiten stiessen, stets aus germanischer Anständigkeit und aus Treue gegenüber ihrer Heimat und gegenüber dem Leiter ihrer Partei gehandelt haben. Ich möchte niemanden haben in diesen Reihen und in diesem Rock, der ein Rock und eine Ausdrucksform der Treue ist, der nicht treu in seinem Leben und nicht treu gegenüber seiner eigenen Heimat wäre. So aber, wie jetzt der Weg und die Strasse offen ist, kann jeder diese Strasse als Germane in Treue zu seiner Heimat und – das sei auch offen ausgesprochen – in Treue und Glauben an eine grosse germanische Gemeinschaft in *der* Zukunft, in die Zukunft gehen.

Der Dienst, Männer, der von Euch verlangt wird, ist hart, der ist hart in gleicher Weise für den Jungen, der als Freiwilliger aus irgendeinem deutschen Gau kommt, er ist in gleicher Weise hart für die, die aus dem Memelgebiet, aus Bayern, aus Eupen, aus Südtirol oder aus

(6) Hier kwam over het algemeen niets van terecht. Waarschijnlijk was Himmlers uitspraak een geïmproviseerde oplossing, nodig vanwege de onrust onder de buitenlandse vrijwilligers over mogelijk verlies van hun eigen nationaliteit. Daarbij heeft Himmler in dit stadium stellig heil gezien in een formele binding met het kernland Duitsland.

In het voorjaar van 1941 dacht Seyss-Inquart aan een dubbele nationaliteit voor bepaalde categorieën Nederlanders, in de eerste plaats voor de vrijwilligers in de *Standarte 'Westland'*, maar ook voor Duitsers, die veel met Nederland te maken hadden, als voorloper op een *Bundesbürgerschaft*, een onderdaanschap van de komende Germaanse statenbond, of van het komende Germaanse Rijk. Himmler voelde er wel voor, en zou in het najaar van 1941 dit plan aan Hitler voorleggen. Uit niets blijkt, dat dit ooit is gebeurd. De *Parteikanzlei* had weliswaar bezwaren; een 'gesteuerte Eheschliessung und eine weltanschauliche Schulung' zouden veel effectiever zijn, maar van die zijde was men eventueel bereid die bezwaren opzij te zetten (FOSD 7770: 555337–435; VJ 58234–357). De *NSDAP* – en andere centrale Duitse instanties – dachten daarbij aan geleidelijke annexatie van Nederland bij Duitsland. Himmler daarentegen zette vermoedelijk deze plannen juist niet door, omdat hij ging beseffen, dat alle pogingen tot *Einbürgerung* als annexatie-pogingen zouden worden opgevat, hetgeen hij wilde vermijden. Alles wijst erop, dat de vrijwilligers (ook in april 1941 bij de oprichting van de *Standarte 'Nordwest'* werd een dergelijke belofte gedaan; zie nr. 65) nooit massaal de Duitse nationaliteit hebben gekregen, wel het tegendeel: de *Germanische Leitstelle* heeft het in september 1943 over de Germaanse vrijwilligers in de *Standarten 'Nordland'* en *'Westland'*, die nooit de Duitse nationaliteit hadden gekregen; alleen opportunisten probeerden die te krijgen, de goede Germaans-denkende activisten zagen in dat soort dingen juist alleen maar Duitse annexatiezucht (nr. 465).

Holland kommen. Jeder von Euch sei überzeugt, die Härte des Dienstes ist keinem, der heute in Deutschland an irgend einer Stelle führt, in seiner Jugend geschenkt worden. Rekrutenzeit ist eine harte Zeit. Wer sie nicht besteht, das kann man auch sagen, wird niemals ein Mann werden. Wer sie überstanden hat und bestanden hat, ist hinterher stolz und froh, dass er diese beste Erziehung zur Männlichkeit, die es in der Welt gibt, erhalten hat. Von Euch allen, SS-Anwärtern und SS-Männern der 'Standarte Westland' erwarte ich, dass Ihr ein Korps bildet, unzertrennlich und unlösbar in seiner Kameradschaft, im kleinen ein Vorbild und Muster germanischer Gemeinsamkeit, im Handeln, im Denken, im Fühlen, im Kämpfen, im Leben und – wenn es das Schicksal von Euch verlangt – im Sterben. Soldatisch erwarte ich, dass Führer, Unterführer und Männer jede freie Minute, jede Stunde des Tages verwenden zum Erwerb der Fähigkeiten und des Könnens, das nun einmal der germanische Soldat braucht, wenn er siegen will. Je härter die Ausbildung, umso leichter werdet Ihr das bestehen, was der Krieg von Euch verlangt. Ihr habt nicht das Recht, auch nur eine Stunde zu verlieren.

Immer noch befindet sich Deutschland im Krieg, immer noch ist England nicht besiegt. Ihr wisst nicht, – und ich weiss, Ihr würdet Euch darüber freuen, wenn dies der Fall sein wird, – Ihr wisst nicht, wann der soldatische Befehl an diese Standarte 'Westland' kommt, der Euch marschieren und Euch zum Kampf antreten lässt. Ich spreche heute schon die Erwartung aus, dass diese Standarte sich so ruhmvoll schlägt, so tapfer kämpft und sich den Sieg erwirbt, wo sie auch steht und wo sie eingesetzt wird, wie alle anderen Standarten der Waffen-SS. Darauf bereitet Euch vor in Übung, bereitet Euch vor im Lernen, bereitet Euch vor in der Bildung Eures Geistes und in der Festigung der Weltanschauung des Nationalsozialismus, des Glaubens an dieses Germanentum und an die germanische Zukunft. Denn aus dieser Weltanschauung und aus dem Glauben, meine Männer, wächst die Kraft, die uns jedes Hindernis, jede Gefahr und jede Schwierigkeit überwinden lässt. Ich verlasse mich darauf, dass Ihr dann Euren Mann steht.

Und nun beschliesse ich den Appell, indem wir des Mannes gedenken, der uns allen, ganz gleich, woher wir kommen und wo unsere Heimat ist, Vorbild und Führer ist, der von uns Soldaten, – und Ihr alle seid Soldaten – der oberste Kriegsherr und oberste Befehlshaber ist, – unser Führer Adolf Hitler: Sieg Heil!

BDC H: 504: 4397–4403. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

48. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, am 4. September 1940

Reichsführer!

In der Anlage lege ich Ihnen ein Schreiben des Höheren Kommandos z.b.V. XXXVII, Kommandeur der Truppen des Heeres in den Niederlanden[1], in Angelegenheit Küstenschutz und Abwehr im Innern zur Kenntnisnahme und mit der Bitte um Genehmigung des

48 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Himmler: 'erteile die Genehmig[ung]'.

(1) De *Kommandeur der Truppen des Heeres in den Niederlanden* (*KdTdH*) was tactisch en *truppendienstlich* ondergeschikt aan de *Oberbefehlshaber des Heeres* te Berlijn, later aan de *Oberbefehlshaber West* te Parijs.

Einsatzes der beiden Totenkopf-Infanterieregimenter 4 und 11 zu diesem Zwecke vor.[2] Ich habe deshalb mehrere Aussprachen mit dem Wehrmachtbefehlshaber, General der Flieger Christiansen und mit dem Chef des Stabes, Generalmajor Schwabedissen[3] gehabt und mich entschlossen, diesen Weg zu beschreiten, um

1.) zu verhindern, dass in einem solchen gegebenen Falle eine einheitliche Kommandogewalt fehlt, die in diesem Fall nur vom Kommandeur der Truppen des Heeres in den Niederlanden ausgegeben werden kann, und

2.) rechtzeitig dafür vorzusorgen, dass in den kommenden Wochen, in denen starke Kräfte des Heeres hier eintreffen werden, die beiden Totenkopf-Infanterieregimenter quartiermässig nicht an die Wand gedrückt werden, da sie jetzt wenigstens für gewisse Fälle als Bestandteile der Wehrmacht angesprochen werden können.

Die beiden Kommandeure der Standarten haben sich in Utrecht beim Kommandeur der Truppen des Heeres in den Niederlanden gemeldet und sind in ihre Aufgaben eingewiesen worden, so dass alle Fragen gegenseitig abgesprochen wurden und volle Klarheit besteht.

Ich habe nach Erlass des Befehls vom 26.8. Herrn General Christiansen mitgeteilt, dass ich diesen Befehl noch Ihnen, Reichsführer, zur Vorlage bringen werde und dass ich eine endgültige Unterstellung der Totenkopf-Infanterieregimenter für diese Fälle von Ihrer Genehmigung noch abhängig machen muss.

Ich bitte Sie, Reichsführer, als Chef der Waffen-SS, diese Genehmigung zu erteilen.[4]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 652: 5074–5075. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

Alleen territoriaal en bij een verrassende aanval was hij ondergeschikt aan de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden* (zie voor diens nogal beperkte bevoegdheden p. 87). De *KdTdH* had het toezicht op de in Nederland gelegerde afdelingen van het *Heer* (de landmacht), vertegenwoordigde hun belangen bij de *WBN*, en was belast met de zorg voor ongestoord verloop van militaire transporten e.d. en op zijn sector met de afweer van eventuele vijandelijke landingspogingen. De weinig belangrijke functie was toevertrouwd aan commandanten van bepaalde divisies en werd eind 1944 opgeheven; in de operationele oorlogspraktijk speelde de *KdTdH* nauwelijks een rol. (Not. 20, mr. J. R. de Groot: 'De Duitse Wehrmacht in Nederland'; inleiding bij de regestenlijst van het WBN-archief; *Proces Christiansen*, p. 231–233).

(2) In een brief van 19 augustus aan Rauter herinnert de chef-staf van Christiansen, Schwabedissen (zie voor hem noot 3) eraan, dat bij een plotselinge bedreiging van buiten, speciaal bij een geallieerde landingspoging, de twee *Totenkopf*-regimenten – kennelijk volgens afspraak – ingezet zullen worden. Schwabedissen verzoekt Rauter de twee regimentscommandanten nu reeds ter beschikking van de *KdTdH* te stellen en hun eenheden aan oefeningen met de *Wehrmacht* deel te laten nemen. Rauter geeft dit verzoek op 22 augustus aan Himmler door, die op 4 september laat weten, dat hij 'einverstanden' is (H 652: 5079–81). De bijlage, waar Rauter hier op doelt, is een bevel van de *KdTdH* van 26 aug., waarbij ook de twee *Totenkopf-Standarten* bepaalde taken krijgen toegewezen (nl. de beveiliging van de kuststrook van Den Helder tot Noordwijk door de *SS-Totenkopf-Standarte 11*, en de kuststrook van Noordwijk tot Hoek van Holland door de *SS-Totenkopf-Standarte 4*) (H 652: 5076–78). De regeling heeft inzake de verhouding tussen *Wehrmacht* en *Waffen-SS* kennelijk als precedent gewerkt: men zie p. 110.

(3) Walter Schwabedissen, geb. 16 juni 1896. Duits beroepsofficier, bekleedde verschillende functies bij de veldartillerie en de luchtmacht. Had een belangrijk aandeel in de wederopbouw van de Duitse luchtmacht onder Hitler. In de tweede wereldoorlog eerst chef-staf van een luchtdoelartilleriekorps, daarna van juni 1940 tot januari 1942 chef-staf van de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden*. In 1940 tevens demobilisatie-commissaris voor het Nederlandse leger; sinds augustus 1940 *Generalmajor der Flieger*. (*DZ* 23 augustus 1940; inleiding bij de regestenlijst van het WBN-archief en lijst van Duitse officieren daarbij).

(4) Zie noot a.

49. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 9. September 1940

Reichsführer!

Dem von Ihnen bestellten Höheren SS- und Polizeiführer, Brigadeführer Rauter, habe ich im Rahmen meines Funktionsbereiches den Rang eines Generalkommissars für das Sicherheitswesen eingeräumt. Die vier von mir berufenen Generalkommissare haben die in vier grosse Gruppen eingeteilte Verwaltung in den Niederlanden zu führen. Sie haben, da ihnen die Generalsekretäre der niederländischen Verwaltung unterstellt sind, ungefähr die Stellung eines Landesministers[1], im Reichsgefüge also ungefähr den Rang eines Reichsstaatssekretärs. Aus diesem Grunde hat der Führer auch meine Vorschläge genehmigt und den Generalkommissaren Dr. Wimmer und Dr. Fischböck die Erlaubnis erteilt, dass sie die Uniform der Reichsstaatssekretäre tragen. Ich habe für die Generalkommissare unter Einrechnung allfälliger Bezüge, die sie von Reichsstellen erhalten, einen Betrag von 1140,— Gulden, d.s. 1500,— RM, im Monat ausgesetzt zuzüglich einer Dienstwohnung. Dieser Betrag entspricht dem in Holland zur Auszahlung gelangenden Ministergehalt. In dem von mir festgesetzten Haushalt für die Dienststelle des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete ist daher für den Höheren SS- und Polizeiführer und zugleich Generalkommissar für das Sicherheitswesen ein Gehalt von 1500,— RM monatlich vorgesehen.

Heil Hitler! Ihr

SEYSS-INQUART

BDC P 1: 5714. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

50. O. HOFMANN AAN HIMMLER

Berlin, den 30. Sept. 1940

Reichsführer!

Am 26. September 1940 suchte ich Keuchenius in seiner Wohnung in Den Haag auf und unterhielt mich etwa 2 Stunden lang mit ihm.[1] Ich kannte Keuchenius bisher nur aus einigen seiner Schriften sowie aus einem Bericht des Eignungsprüfers[2] der Ergänzungsstelle Nordwest.

Keuchenius macht einen sehr ordentlichen Eindruck auf mich, seine Ausführungen waren klar und offen. Er drückte vor allen Dingen seine Freude darüber aus, mit dem Rasse- und Siedlungshauptamt-SS in Berührung gekommen zu sein. Aus der Unterhaltung konnte ich entnehmen, dass Keuchenius von Beruf Biologe ist, u.a. auch an deutschen Universitäten studierte und sich 11 Jahre lang in den niederländischen Kolonien aufhielt. Er wandte sich

49 – (a) Bovenaan in hs. van Himmler: 'Führer', doorgestreept. Daaronder in hs. van Himmler: 'z. Pers[onal] Akt Rauter wl.' [wiedervorlegen?] '2 XII', gevolgd door Himmlers paraaf.
(1) Minister van een *Land* van het Duitse Rijk zoals Saksen of Baden.
50 – (1) Zie voor hem en zijn contacten met Hofmann nr. 41, en noten 2 en 5 daarbij.
(2) Zie nr. 41, noot 14.

dann, wohl veranlasst durch seinen Aufenthalt in Übersee, mit ganz besonderem Interesse den Rassenfragen zu. Es unterliegt keinem Zweifel, dass Keuchenius völlig mit der Rassenlehre Professor Günthers[3] einig geht.

In Holland hatte er in den vergangenen Jahren allerhand Kämpfe auszufechten. Sein Schrifttum wurde systematisch totgeschwiegen, sein Ideengut muss er nicht zuletzt gegen die Mussert-Bewegung zur Geltung bringen. Mussert hatte bis in die jüngste Zeit hinein Juden geduldet. Wie ich in einer späteren Besprechung bei SS-Brigadeführer Rauter zu hören bekam, hat Mussert unlängst geäussert: 'Wenn der Krieg einmal zu Ende ist und ich kann zum Führer kommen, dann werde ich für einige Juden, die mich ganz besonders unterstützt haben, dahingehend ein Wort einlegen, dass sie in der Partei verbleiben dürfen.'

Keuchenius vertritt seine Anschauung ausserordentlich zähe. Es mag sein, dass er manchmal dabei heftig werden kann, wobei er jedoch weit von einem blinden Fanatiker entfernt ist.[4]

Ich habe am gleichen Tage SS-Brigadeführer Rauter aufgesucht und ihn in allen Teilen von der Unterhaltung mit Keuchenius unterrichtet. Bei der Besprechung waren noch SS-Standartenführer Jungklaus, SS-Untersturmführer Dr. Schneider und der Holländer Feldmeier zugegen.

Feldmeier ist holländischer Staatsangehöriger und leitet eine Werkgemeinschaft, die es sich zur Aufgabe macht, den Gedanken des Nationalsozialismus und insbesondere der SS in die hierfür in Betracht kommenden Kreise hineinzutragen. Feldmeier wird in seiner Tätigkeit von SS-Untersturmführer Dr. Schneider beraten und unterstützt, SS-Standartenführer Jungklaus überwacht die Tätigkeit dieser Werkgemeinschaft und gibt somit die Gewähr, dass sie sich in richtigen Bahnen bewegt.

Ich habe nun SS-Brigadeführer Rauter den Vorschlag gemacht, Keuchenius als Sachbearbeiter für rassenkundliche Fragen in diese Werkgemeinschaft aufzunehmen. SS-Brigadeführer Rauter stimmte diesem Vorschlag bei. Ich möchte weiterhin, Ihr Einverständnis, Reichsführer, voraussetzend, den Keuchenius in absehbarer Zeit auf etwa 14 Tage in das Rassenamt nach Berlin nehmen, um erstens einmal ihn selbst und seine Arbeit noch besser kennen zu lernen und ihm andererseits den notwendigen Einblick in unsere Arbeit und damit eine gewisse Ausrichtung für diese Arbeit zu vermitteln.[5]

(3) Hans K. F. Günther, geboren 16 februari 1891, nationaal-socialistisch anthropoloog. Zijn rassenleer was een mengsel van een aantal wetenschappelijke gegevens en mythische beschouwingen over de superioriteit van het, in Germaanse landen overheersende, *nordische* ras (vgl. noot 3 bij nr. 18) en de gevaren van rasvermenging. In 1930 werd hij door de nationaal-socialist Frick, toen minister van binnenlandse zaken en onderwijs van Thüringen, benoemd tot hoogleraar te Jena. In 1935 werd hij hoogleraar te Berlijn, in 1939 te Freiburg. (*Who's Who in Germ.* II).

(4) Daar dacht men wel eens anders over, zoals uit de volgende noot blijkt.

(5) Nadat Keuchenius zijn cursus aan het *RuSHA* had beëindigd, wisten de Duitsers toch niet goed, wat zij met hem moesten aanvangen. Rauter zag beter dan Hofmann, dat Keuchenius geen vooraanstaande positie in de SS moest hebben, daar hij de anderen door zijn fanatisme zou afstoten. Keuchenius stootte inderdaad zijn ideologische medestanders voor het hoofd. Rauter wilde wel moeite doen om hem een professoraat te bezorgen, maar Schneider achtte ook dit ongewenst: inderdaad zou hier van universitaire zijde, maar ook van NSB-zijde krachtig verzet tegen geboden worden. Het resultaat was, dat Keuchenius nergens een positie van enig gewicht kreeg, noch in de wetenschappelijke wereld, noch in de SS, en ook niet in het later opgerichte *Germanisches Forschungsinstitut* (H 686: 5301, H 698, H 719, H 731, H 733, H 917: 5831).

SS-Brigadeführer Rauter bat weiterhin, einen Dr. med. van der Hoven[6] auf etwa 4 Wochen in das Rassenamt entsenden zu können. Van der Hoven ist Erbbiologe und sollte sich in der Hauptabteilung Sip. II[7] mit den hier vorkommenden Arbeiten vertraut machen. Dasselbe gilt für den Holländer ten Kaate[8], der sich in der Hauptabteilung Sip. I auf dem Gebiete der Sippenkunde einige Wochen unterrichten soll.

Ich habe SS-Brigadeführer Rauter selbstverständlich jede Unterstützung in dieser Hinsicht zugesagt.[9] Dr. med. van der Hoven und ten Kaate sind ebenfalls Angehörige der Werkgemeinschaft.

Heil Hitler!

[HOFMANN]

BDC H 699: 5375–5377 (RuSHA). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

51. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

14.10.40

Am 10.10.40 fand eine längere Besprechung in der Führung der 'Volksche Werkgemeenschap' statt, bei der zukünftige Richtlinien besprochen wurden. Ich war dabei anwesend.

An Wesentlichem ist folgendes festzuhalten:

1) Die Angelegenheit Farwerck ist so abgelaufen, wie von uns beabsichtigt und angelegt. Farwerck wird der Überführung von 'Vaderen Erfdeel' in die 'Volksche Werkgemeenschap' zustimmen, ebenfalls wird er seinen Verlag nicht mehr mit 'Vaderen Erfdeel' benennen, bzw. ganz auflösen, wobei der 'Hamer'-Verlag helfend eingreifen könnte. Jede persönliche Missachtung Farwercks wird dabei vermieden. Wie weit er später zur Mitarbeit herangezogen werden kann, ist heute noch nicht zu entscheiden. Es ist vorgesehen worden, später die eigentliche wissenschaftlich-forschende Gruppe in der Werkgemeenschap wieder mit 'Vaderen Erfdeel' zu benennen, womit dann auch wieder der folgerichtige Anschluss an

(6) Jan Arie van der Hoeven, geb. 28 april 1912 te Semarang; studeerde medicijnen te Amsterdam. In 1940 enige tijd als arts werkzaam bij het Nederlandse leger in de rang van vaandrig. Sinds september 1940 lid van de Nederlandsche SS. Sinds augustus 1941 arts bij het Nederlandse vrijwilligerslegioen in de rang van *Legion-Untersturmführer*. In 1943 te Bonn gepromoveerd. Hij specialiseerde zich in de eugenetica. In de Ned. SS werd hij als 'Leidende arts' hoofd van Afdeeling V: Medische Dienst. Van mei tot september 1944 was hij gemeente-arts te Amsterdam; daarna deed hij in de rang van *SS-Obersturmführer* als arts dienst in de Landstorm. Na de oorlog veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest (Doc. I J. A. van der Hoeven; H 729: 5562; H 739).

(7) Het *RuSHA* was in deze tijd onderverdeeld in vier *Aemter*, waaronder het *Rassenamt*, dat later verdween. Het *Sippenamt* telde een *ahnenkundliche* afdeling (hier aangeduid met *Sip. I*) en een *erbbiologische* afdeling (*Sip. II*). (H 699: 5372; N 32/1 NO 2576).

(8) Zie voor Ten Cate nr. 43, noot 5.

(9) Himmler gaf zijn toestemming voor deze cursus, die hoogstens een paar weken geduurd heeft. Behalve de hier genoemden waren er nog meer Nederlanders, die dergelijke cursussen aan het *RuSHA* volgden, o.a. de Nederlandse SS-arts Delbaere. (H 698: 5351–4, 5361–2; H 699: 5372, 5383–4; H 699, H 917: 5855–6; H 680: 5246–7 is het werkprogramma van Ten Cate op het *RuSHA*).

51 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Sievers; daarachter in zijn hs. de datum-aanduiding '28/10'. Daaronder: 'evtl. [?] in den Haag'.

'Das Ahnenerbe' gegeben wäre.[1] Ich habe auf diese mögliche spätere Wiederaufnahme des Namens 'Vaderen Erfdeel' innerhalb der Werkgemeenschap grossen Wert gelegt und glaubte, damit im Sinn der Reichsgeschäftsführung zu handeln. Vorerst muss aber sowohl der Name Farwerck wie auch 'Vaderen Erfdeel' in ein gewisses Stillschweigen versinken.

– – –[2]

5) Für die politische Situation und für die wahre Einstellung von Mussert gegenüber Feldmeyer und seinem völkischem Arbeitskreis, hinter dem Mussert durchaus den Reichsführer-SS schützend stehen weiss, ist bezeichnend, dass er verboten hat, den 'Hamer' in seiner Presse (Het Nationale Dagblad, Volk en Vaderland) anzuzeigen und zu besprechen. Anzeigen und Besprechungen erscheinen nun nur in Blättern, die nicht der NSB angehören!!

Brigadeführer Rauter, Generalkommissar Schmidt und der SD sind bereits von diesem unglaublichen Verhalten unterrichtet worden. Mussert versucht ganz folgerichtig, die SS und ihre weltanschauliche Arbeit zu sabotieren.[3]

– – –[4]

SCHNEIDER

BDC H 922: 6578–6580 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

52. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

den Haag, 27. Dezember 1940

Reichsführer!

Ein Jahr endet, das nächste beginnt. Immer ein Anlass für mich, an Sie Reichsführer, zu denken und Ihnen und der Schutzstaffel vom ganzen Herzen alles Gute zu wünschen. Vor allem möchte ich Ihnen auch wieder für die Teilnahme danken, die Sie mir und meiner Arbeit im ablaufenden Jahr entgegengebracht haben.

(1) Dit is niet gebeurd.

(2) In de weggelaten passage wordt allereerst medegedeeld, dat Farwerck zijn positie in de afdeling V (Cultuur) van de NSB zal neerleggen. Schneider hoopt, dat volgens zijn wensen Nachenius de opvolger van Farwerck in deze functie zal worden, zodat de invloed van de SS-groep sterker wordt (dit gebeurde echter niet).

Voorts schrijft Schneider, dat het tijdschrift *Hamer* – waarvan het eerste nummer inmiddels verschenen was – bij de Duitsers een zeer gunstige indruk gemaakt heeft. Het tijdschrift *Volksche Wacht* dient voortgezet te worden. De bedoeling is, dat dit tijdschrift op een hoger wetenschappelijk niveau ligt dan *Hamer*. Men zie p. 270.

(3) Het is tekenend, dat de eerste tegenstellingen tussen de SS enerzijds en Mussert en Schmidt anderzijds zich op dit gebied manifesteren; zie p. 271. Men mag aannemen, dat de Duitsers over de onvolkomenheden van Mussert en de NSB als nationaal-socialisten voornamelijk zijn ingelicht door Rost enerzijds, en door de volkse groep en individuen als Keuchenius anderzijds.

(4) De laatste passages van de notitie gaan over betrekkelijk onbelangrijke zaken, o.a. de komende eerste vergadering van de leden der Volksche Werkgemeenschap, en de oprichting van een archeologische werkgroep als afdeling van de Volksche Werkgemeenschap, onder leiding van dr. F. C. Bursch (zie voor hem nr. 404, noot 2).

52 – (a) Geschreven op briefpapier met het hoofd: 'Dr. Arthur Seyss-Inquart'. Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

Mir gehen soviele Gedanken durch den Kopf, die sich auf die Lage und Aufgaben im allgemeinen und auf die Schutzstaffel im besonderen beziehen. Wie gerne wäre[b] damals auf die Wevelsburg mitgekommen. Dies scheint der Ort zu sein diese Dinge vorzutragen. So liegt es bei uns, immer wach und immer bereit zu sein.

Das neue Jahr bringt neue und, wie wir wissen schwere Aufgaben, aber unser Wünschen besteht nur mehr im Wollen des Führers. Vielleicht blieb mir noch ein Wunsch nämlich nach dem persönlichen Einsatz in der Front. Dies schiene mir eine Vollendung nach den Erlebnissen des Weltkriegs, der Kampfjahre und Grossdeutschlands Werdens. Sei ich da zu egoistisch?[1]

Jedenfalls alles Gute!

Meine Frau schliesst sich diesen Wunschen herzlichst an, in die wir Ihre ganze Familie einschliessen.

Heil, dem Führer! Ihr stets ergebener

Seyss-Inquart

BDC H 99: 623–626. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

53. HIMMLER AAN R. HILDEBRANDT[1]

7. Jan. 1941

Lieber Hildebrandt!

Ich habe mit Ihnen vor längerer Zeit einmal über das Problem der holländischen Ansiedler im Osten gesprochen, worauf ich unter dem 28.8.1940 einen Antwortbrief erhielt.[2]

Ich halte es für wichtig, dass wir später im Osten Flamen und Holländer im weitesten Masse ansetzen. Dies bringt einerseits eine Entlastung des vom Bevölkerungsüberdruck erfüllten niederdeutschen Raumes und andererseits blutsmässig unerhört wertvolle Kräfte nach dem Osten.

Die Aufforderung hierzu soll nach dem Kriege ergehen, und zwar muss für diese Aufforderung aus allen Oberabschnitten und aus allen Lebensgebieten reichliches geschichtliches Material zusammengestellt werden, in dem die zweifelsfreie Tatsache, dass im Laufe der Jahrhunderte, Tausende und Zehntausende, vielleicht Hunderttausende von Holländern und Flamen nach dem Osten eingewandert sind, beweismässig erhärtet wird. Dieses Material soll auch dazu dienen, im Rahmen von Zeitungsartikeln, kleinen Broschüren, Büchern,

(b) Hier heeft Seyss-Inquart kennelijk het woordje 'ich' vergeten.
(1) Een vraag zonder veel risico's; vgl. nr. 19.
53 – (1) Richard Hildebrandt, geb. 13 maart 1897 te Worms; officier tijdens de eerste wereldoorlog. Na een studie in geschiedenis en economie een tijdlang in de handel werkzaam; van 1928 tot 1930 in de Verenigde Staten. In 1922 lid van de *NSDAP*, in 1931 van de SS. In 1937 chef van de *SS-Oberabschnitt Rhein (Wiesbaden)*; in 1939 *Höherer SSuPF* van Danzig-West-Pruisen; tevens werd hij, zoals vele *Höheren SSuPF*, *Beauftragter* van Himmler in diens functie van *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums* (*RKFdV*; zie ook p. 60, 61). Van 1943 tot het einde van de oorlog was Hildebrandt de chef van het *Rasse- und Siedlungshauptamt (RuSHA)*, met enkele onderbrekingen als *Höherer SSuPF* bij de *Heeresgruppen A* en *Mitte* in de Sowjet-Unie.

Het Amerikaanse militaire tribunaal te Neurenberg veroordeelde Hildebrandt in 1947 tot 25 jaar gevangenisstraf wegens zijn aandeel in germanisering van bezette gebieden, slavenarbeid en euthanasie (*Grossd. Reichstag; Trials Am. Trib., Case* 8, IV, p. 1181–83, V, p. 160).
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van deze brief.

Vorträgen im Rundfunk und vielleicht Kurzfilmen diese Aufforderung auf lange Sicht hin propagandistisch zu untermauern.[3]

Die Federführung für diese Sammlung übernimmt die Dienststelle des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums.

Einen Durchschlag meines Briefes an Sie haben zur Kenntnisnahme und entsprechenden Veranlassung erhalten:

SS-Gruppenführer Heydrich,
SS-Gruppenführer Koppe[4],
SS-Brigadeführer Rauter,
SS-Brigadeführer Greifelt.[5]
Heil Hitler! Ihr

H. HIMMLER

BDC H 937: 7041 (Ahnenerbe). Afschrift (fotokopie RvO)

54. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART

den 7.1.1941

Lieber Parteigenosse Dr. Seyss-Inquart!

Für Ihren lieben Neujahrsbrief[1] sage ich Ihnen meinen herzlichen Dank. Ihre guten Wünsche für dieses nunmehr ins Leben getretene neue Jahr erwidere ich für Sie und die historisch so wichtige Aufgabe, 9 Millionen germanisch-niederdeutscher Menschen, die Jahrhunderte lang dem Deutschtum entfremdet wurden[2], mit fester und doch sehr weicher Hand wieder zurückzuholen und der deutsch-germanischen Gemeinschaft wieder einzufügen, sehr herzlich. Dass diese Aufgabe, die germanische Gemeinschaft von rund 110 Millionen zu schaffen, das Fundament erst für ein wirklich grosses germanisches Reich ist, darüber sind wir beide uns ja so absolut klar.

Ich freue mich sehr, wenn ich Sie in diesem Jahr an ein paar ruhigen Tagen auf der Wewelsburg als mein Gast begrüssen kann. Die Stille und die Beschaulichkeit der Burg wird uns die Musse und die Gelegenheit geben, uns über viele wichtige und letzte Dinge unterhalten zu können.

An der Erfüllung des 'einen' Wunsches glaube ich nicht, so verführerisch er ist. Ich halte ihn auch im Interesse des Ganzen gesehen nicht für richtig.

Gerade jedoch wegen meiner in diesem Punkt anderen Anschauung wünsche ich Ihnen und Ihrer ganzen Familie nochmals alles Gute in diesem Jahr.

Mit freundlichen Grüssen von Haus zu Haus und
Heil Hitler!

H. H[IMMLER]

BDC H 99: 622. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(3) Zie verder nr. 67.
(4) Wilhelm Koppe, geb. 15 juni 1896 te Hildesheim; in 1940 *Höherer SSuPF* van Wartheland (Poznań); sinds 1943 *Höherer SSuPF* van het *Generalgouvernement* (Polen). In 1965 werd hij beschuldigd van moord op ongeveer 150.000 joden (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Who's Who in Germ.* II; *De Volkskrant* 22 jan. 1965).
(5) Zie voor hem nr. 32, noot 1.
54 - (1) Nr. 52.
(2) Kenmerkend voor de gedachtengang van Himmler: 'wurden', en niet 'waren'.

55. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER[a] [1]

Berlin-Wilmersdorf, den 7.1.1941

1.) Auf Befehl des Reichsführers-SS wird die Dienststelle des Befehlshabers der Waffen-SS West[b] errichtet. Die Dienststelle untersteht dem SS-Führungshauptamt, Kommando der Waffen-SS.

2.) Zum Befehlshaber der Waffen-SS West wird SS-Brigadeführer Knoblauch[2] ernannt. Dienstsitz: Den Haag.

3.) *Gliederung*:	*Führer,*	*Unterf.,*	*Mannsch.*
a) Brigadeführer	1		
b) Hauptsturmführer (Adj.)	1		
c) Sturmbannführer	2		
d) Hauptsturmführer	3		
e) Oberscharführer		6	
f) Scharf. u. Unterscharf.		6	
g) Rttf.[3] und Mannsch.			3
	7	12	3

4.) Der Befehlshaber der Waffen-SS West untersteht dem Höheren SS- und Polizeiführer in Den Haag. Seine Dienststellung entspricht der des Generals der Ordnungspolizei beim Höheren SS- und Polizeiführer.[4]

5.) Der Befehlshaber der Waffen-SS ist das ausführende militärische Organ des Höheren SS- und Polizeiführers und ist allein verantwortlich für die Führung der ihm unterstellten Einheiten. Seine Aufgabe ist beim Einsatz die Führung der ihm unterstellten Einheiten.

Er übt die Aufsicht über die Ausbildung nach den vom Kdo.[5] d.Waffen-SS befohlenen Ausbildungsrichtlinien aus und überprüft die Durchführung.

55 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Himmler: 'mit Jüttner besprochen. 10.1.41'.
(1) Zie voor Jüttner nr. 30, noot 1.
(b) Onderstreept. Daarboven in hs. van Himmler: 'Nordwest' (de naam van Nederland als *SS-Oberabschnitt*).
(2) Kurt Knoblauch, geb. 10 december 1885 te Marienwerder; eerst beroepsofficier in de *Reichswehr*, in 1933 ontslagen. Trad onmiddellijk daarna toe tot de *NSDAP*, in 1934 tot de SS; in de volgende jaren bekleedde hij enige functies in het *SS-Hauptamt*. Op 1 mei 1940 commandant van de *Ersatz*-eenheden van de *SS-Totenkopf-Division*. Begin 1941 *Befehlshaber der Waffen-SS* in Nederland. Als zodanig had hij een belangrijk aandeel in het neerslaan van de februari-staking in 1941. In april 1941 chef van de *Kommandostab des RFSS*, van Himmlers hoofdkwartier dus; in mei 1943 chef van de diensten personeel en opleiding van het *SS-Führungshauptamt*. In 1944 bevorderd tot *SS-Obergruppenführer* (P 39; N 30/1 IS 1018).
(3) *Rottenführer*.
(4) Zie voor dit punt en de hierna volgende zaken p. 7971.
(5) Hier bedoeld: *Kommandoamt*.

6.) Er ist Disziplinarvorgesetzter der ihm unterstellten Einheiten der Waffen-SS und hat die Befugnisse gemäss SS-Mob.[6] D.B.O.[7] § 12.

7.) Der Schriftverkehr der Einheiten der Waffen-SS mit dem SS-Führungshauptamt erfolgt über den Befehlshaber der Waffen-SS.

8.) Dem Befehlshaber der Waffen-SS West sind die in Holland eingesetzten 4. und 14. SS-Totenkopf-Standarte[8] unterstellt.

[Jüttner]

BDC H 635: 5039–5040. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

56. BERGER AAN R. BRANDT

Berlin, den 7.1.41

Lieber Doktor!

Ich gebe in Anlage[1] einen Bericht des Ustuf. Dr. Grohmann[2] aus Utrecht über seine Erfahrungen und Betrachtungen, die er bei der Untersuchung der SS der Müssertbewegung gemacht hat. Ich bitte, diesen Bericht vertraulich behandeln zu wollen, ein grosser Teil der Feststellungen ist uns ja bekannt.[3] Ich wusste nicht, dass die Geldgeber der Müssertbewegung Bastarde aus den Kolonien waren; ob das auch stimmt, kann ich nicht bestätigen. Ich möchte auch nicht, dass Sie die Sache nun dem Reichsführer vorlegen, vor allen Dingen darum nicht, damit nicht der Eindruck entsteht, als ob ich nun besonders gegen Müssert angehen wolle. Es braucht im politischen Leben alles seine Zeit und nachdem der Reichskommissar sich so sehr auf Müssert festgelegt hat, um die SS nicht hochkommen zu lassen, muss nun dieses Spiel ausklingen. Es ist aber kein Fehler, wenn von den verschiedensten Seiten ähnliche Gedanken und Betrachtungen angestellt werden. Ich betöne auch hier, dass die von mir eingesetzten Führer in den Niederlanden, Leib[4] ausgenommen, über meine Einstellung zu Müssert nichts wissen.

Heil Hitler! Ihr

G. Berger

BDC H 81: 79. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(6) *Mobilmachung(s)?*
(7) *Disziplinärstraf- und Beschwerdeordnung.*
(8) De *14. SS-Totenkopf-Standarte* van Weimar-Buchenwald had in november 1940 bevel gekregen om de standplaatsen in te nemen van de *11e SS-Totenkopf-Standarte*, die inmiddels in de *SS-Verfügungsdivision* opgenomen was.

Deze standplaatsen waren Zandvoort – waar de staf gelegerd was –, Haarlem, Aerdenhout en Breda. De *4. SS-Totenkopf-Standarte* lag al sinds juni 1940 in Den Haag, Groningen en 's-Hertogenbosch. De staf was gelegerd in het Savoy-hotel te Scheveningen (H 651: 5072; H 653: 5082). De SS-eenheden in Nederland hadden in die tijd tot taak op te treden tegen eventuele vijandelijke aanvallen, luchtlandingen, en sabotage, waarmee men van Duitse zijde in 1940 ernstig rekening hield (H 652: 5078–81); zie nr. 48.

56 – (1) Nr. 56 I.
(2) *Dr.* Herbert Grohmann, geb. 13 september 1908; *Eignungsprüfer* bij het *RuSHA* (zie nr. 41, noot 14). De chef van het *RuSHA*, Hofmann, had een hoge dunk van zijn capaciteiten (*SS-Dienstaltersliste* 1938; H 698: 5359). Zie echter ook nr. 56 I, noot 2).
(3) Vermoedelijk via de mededelingen van Keuchenius aan Aust: zie nr. 41.
(4) Karl Leib, geb. 24 augustus 1909 te Gammertingen; koopman. In 1930 lid van *NSDAP* en SS; sinds 1936 werkzaam bij het *SS-Hauptamt*. Vanaf 1 juni 1940 in de rang van *SS-Hauptsturmführer* chef

56 I. RAPPORT VAN A. ROWATSCH[1] VOOR BERGER

Bericht über die NS-Bewegung in Holland, deren Führer Mussert und die Aufstellung der allgemeinen SS in Holland.

Vor einigen Tagen kam in dienstlicher Angelegenheit SS-Untersturmführer und Eignungsprüfer Dr. Josef Grohmann[2] aus Utrecht (Holland) nach Berlin, bei welcher Gelegenheit er mich aufsuchte und bat, Ihnen – Brigadeführer – über folgendes Bericht zu erstatten, nachdem es ihm persönlich nicht möglich war, bei Ihnen vorzusprechen:

Er hat vom Rasse- und Siedlungsamt Anfang Dezember den Auftrag erhalten, Musterungen für die allgemeine SS in Holland durchzuführen und hat dabei nachstehend angeführte Verhältnisse vorgefunden, für deren Mitteilung er jedoch um vertrauliche Behandlung bittet, da er über dieselben seinem nächsten Vorgesetzten noch nicht Bericht erstattete.

Bei Ausführung des Musterungsbefehles, sowie bei persönlicher Aussprache konnte Dr. Grohmann feststellen, dass die holländische NS-Bewegung, deren Führer Mussert ist, eigentlich gar keine nationalsozialistische Bewegung in deutschem Sinne, sondern eine Partei nach faschistischem und korporativen Grundsätzen aufgebaut, darstellt.

Dass es keine Bewegung im deutschen Sinne des Wortes darstellt, beweist nicht nur die allgemeine Abneigung des holländischen Volkes Mussert gegenüber, sondern vielmehr die Tatsache, dass:

1. bis vor kurzem Juden und Freimaurer leitende Stellen in der 'Bewegung' innehatten und erst auf deutschen Druck hin entfernt wurden.

2. bis zum Zusammenbruch Hollands die Geldgeber der Bewegung sich in den Kolonien befanden und fast durchwegs Eingeborenenbastarde waren, die auch in diesen Gebieten das Banner der 'Bewegung' trugen.[a]

3. demzufolge die 'Bewegung' kein Gesetz des Blutes und der Rasse anerkennt, da Juden und Bastarden Verkünder der Ideale der 'Bewegung'.[3]

van de *Ergänzungsstelle Nordwest*, het rekruteringsbureau voor de *Waffen-SS* te Den Haag, dat later *Ersatzkommando Niederlande* werd genoemd. Het bureau was een dépendance van het *Ergänzungsamt der Waffen-SS* te Berlijn, dat evenals het *SS-Hauptamt*, waar het een onderdeel van vormde, door Berger werd geleid. Tevens was Leib de adviseur en eigenlijke organisator van de politieke SS in Vlaanderen.

In april 1942 werd Leib, die door Berger zeer gunstig werd beoordeeld, leider van de *Ergänzungsstelle* en de *Germanische Leitstelle* in Noorwegen. Zijn opvolger in Nederland Rouenhoff werd later tevens leider van de *Germanische Leitstelle* in Nederland (Doc. II *Germanische Leitstelle*; P 47: 9885–9900).

56 I – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft, behalve zijn voornaam Aurel, geen gegevens over Rowatsch.

(2) Dit moet op een vergissing berusten. In de *SS-Dienstaltersliste* van 1938 vindt men een ongetituleerde Josef Grohmann, werkzaam bij het *SS-Hauptamt*, en een *Dr.* Herbert Grohmann, werkzaam bij het *RuSHA*, beiden in de rang van *SS-Untersturmführer.*

(a) Voor deze alinea in marge een dubbele streep.

(3) Het hier gepubliceerde stuk is een kras voorbeeld van de ideologische verblinding en de voor henzelf vaak catastrofale geborneerdheid, die men bij Duitse staatslieden, militairen en functionarissen geregeld aantreft (en die allerminst tot de Duitse nationaal-socialisten beperkt is geweest). Allereerst wat de beweringen over de joden en vrijmetselaars in de NSB aangaat: die waren al ver voor de oorlog gemeen-

4. alle für die allgemeine SS gemusterten Männer erklärten begeistert für eine gemeinsame germanische Sache zu kämpfen, jedoch für Mussert entschieden ablehnten auch nur einen Finger zu krümmen.

Die Mehrzahl der gemusterten Männer erklärte übereinstimmend dass die 'Bewegung'

goed bij de meest extreme Nederlandse nazi's van het soort van Keuchenius; van hen heeft Grohmann vermoedelijk ook zijn inlichtingen gekregen (zie ook noot 5). Wat punt 1 betreft is er eigenlijk alleen het geval Farwerck (zie nr. 42 en de verwijzingen daarbij). Wellicht nog W. O. A. Koster, een oud-fabrikant en leider van de Raad der Volkshuishouding der NSB, die begin 1941 deze functie moest opgeven, mede tengevolge van een intrige van Rost van Tonningen, waarbij de term 'vrijmetselaar' was gevallen: misschien ook de oude A. J. W. Harloff, gemachtigde van den Leider voor Indische Zaken (Doc. I Farwerck, verkl. van Proebsting; Doc. I W.O.A. Koster; *Corresp. Rost*, p. 61; NSB 38 b). Wie er met 'joden' in 'leidende posities' in de NSB wordt of worden bedoeld, is niet duidelijk. In ieder geval heeft de tekst hier weinig met de realiteit te maken. De tweede hier geplaatste bewering geeft eveneens een wat scheef getrokken beeld van de werkelijkheid: de geldsommen uit Nederlands-Indië waren stellig niet te verwaarlozen, maar vormden beslist niet het leeuwedeel van de inkomsten der NSB. In 1936, toen het de partij in Indië nog voor de wind ging, werd er in totaal ongeveer f 114.000 aan contributie opgebracht. Hiervan kwam slechts een kleine f 16.000 uit Indië. Daarnaast leverden de NSB-leden in Indië, die *per hoofd* inderdaad beduidend meer bijdroegen dan het gemiddelde NSB-lid in Nederland, nog allerlei gelden voor een Strijd- en Verkiezingsfonds. In 1938 – het moet gezegd, dat de NSB toen in Indië met allerlei tegenslagen te kampen had – was dat f 5.000, terwijl er aan contributies f 13.000 werd geïnd (NSB 9 g, 10 h). Dit relativeert wel de hier geplaatste beweringen, en trouwens ook de na-oorlogse opmerking van Mussert zelf, dat het geld voor de NSB uit Indië kwam (*Proces Mussert*, p. 121). Voor de bewering, dat de donateurs of contribuanten grotendeels Indo-Europeanen waren, ontbreekt ieder spoor van bewijs.

In zoverre had de rapporteur het toch bij het rechte eind, dat de NSB aanvankelijk uitdrukkelijk niet op de racistische basis van de *NSDAP* stond. Joden en mensen van gemengd Indonesisch-Nederlandse afkomst konden toen nog zonder meer lid van de partij worden. Met de stijgende radicalisering, die zich vooral in een snel groeiend antisemitisme manifesteerde, ontwikkelde de NSB zich echter al snel naar een partij, die weliswaar het ras-principe niet zo centraal stelde als de Duitse zuster-partij, maar die dat principe *de facto* wel degelijk hanteerde. In oktober 1938 besloot Mussert onder druk van zijn volgelingen, dat joden geen lid van de NSB meer konden worden. (Zie p. 180–183; De Jong, *Koninkrijk*, I, p. 325–333).

Een klein aantal joden, dat toen nog lid van de NSB was, kon in de partij blijven. Mussert schatte na de oorlog dit aantal in mei 1940 op een 24, wellicht nog te hoog (Verkl. Mussert, p. 12, in Doc. I Mussert). Geen van hen had een vooraanstaande positie in de NSB. Desondanks, voor de Duitsers en de 'ware' nationaal-socialisten was het bestaan van joodse NSB-ers een onaanvaardbare zaak, die absoluut diende te verdwijnen. Onder zware Duitse druk besloot Mussert, die persoonlijk in wezen geen antisemiet was en op dit terrein altijd door anderen voortgeduwd moest worden, in de herfst van 1940 (de datum staat niet vast, mogelijk 11 oktober) ook het laatste restant van zijn joodse 'getrouwen' uit de partij te zetten: 'de slechtste daad van mijn leven', zou hij tegen Woudenberg gezegd hebben (Doc. I Woudenberg, Memoires I, p. 98; voor het tijdstip Huygen aan Sluyters 27 juli 1941, NSB 47 g). Aan de uitgestotenen liet Mussert echter weten, dat hij hun royement 'voorlopig' achtte. Sterker, zij ervoeren, dat de Leider gedwongen werd tot deze stap, maar dat hij er zelf niet achter stond, en dat hij wanneer hij aan de macht zou zijn gekomen de betreffende joden weer in de NSB zou opnemen. Voor de Duitsers was dit niet alleen een bewijs van Musserts enorme tekortkomingen op ideologisch gebied, maar ook van zijn dubbelhartigheid (nrs. 138 en 138 I; NSB 224/1208). Veel voordelen van hun vroegere lidmaatschap hadden de joodse ex-NSB-ers niet. Het enige, dat Mussert later voor hen kon bereiken, was dat zij – het ging slechts om een tiental mensen – met een ander tiental protégé's van Mussert, onder wie Jo Spier, als de zg. Mussert-joden naar Theresienstadt in plaats van naar Polen werden gedeporteerd (Verkl. Mussert, p. 11; HSSPF 186A b; *Proces Mussert*, p. 198; Presser, *Ondergang*, I, p. 436–439).

Half- en kwart-joden konden in 1941 nog lid van de NSB blijven. Een Ariër-verklaring werd alleen

Musserts im krassen Gegensatz zum rassischen Empfinden des holländischen Volkes eine Einrichtung vollkommen westischen[4] Charakters ist und auch von rassisch westischen Elementen gegründet wurde und geführt wird.[5] – Auch das gesamte Äussere (Uniform in Gold und Schwarz und dergleichen), wirkt abstossend und erinnert das holländische Volk

gevraagd van de dragers van het 'Strijd en Offerteken', leden, die zich in het verleden zeer verdienstelijk hadden gemaakt. De verdenking van de extremisten, dat zich zelfs onder de hoge functionarissen van de NSB lieden bevonden, die niet op een zuiver Arische afstamming konden bogen, schijnt niet geheel en al ongegrond te zijn. Weliswaar was Ten Cate, de genealoog van de Nederlandsche SS, in 1942 benoemd tot leider van de afdeling Sibbekunde van de NSB en had hij in die functie de raszuiverheid der leden te controleren, maar in deze positie werd hij geneutraliseerd door zijn chef, de anti-SS gezinde vormingsleider van Genechten (*Corresp. Rost*, nr. 248; H 678: 5237; *Nationaal-socialistische Almanak* 1943, p. 41).

Hoezeer de NSB ook sinds haar ontstaan naar het racisme was afgegleden, zich geheel en al op het rassenstandpunt stellen, en daaruit alle consequenties trekken, waar de Duitsers en de SS-vleugel voortdurend op aandrongen, kon de Beweging niet, alleen al vanwege de Indische Nederlanders. Hun aantal was voor de oorlog beduidend groter dan het maximale aantal joodse NSB-ers (een 150 volgens Van Geelkerken) ooit geweest is. In Nederlands-Indië onderhield de NSB contacten met het Indo-Europeesch Verbond. Mussert had dan ook alle redenen om de Indische Nederlanders – de term 'Indo's' verwierp hij als denigrerend – als 'volwaardige rijksgenoten' te beschouwen; tegen een NSB-lidmaatschap had hij geen enkel bezwaar (NSB 4 h, 5 c, 8 d). Zelfs de toch uitermate volkse Heubel, die in 1937 en 1938 een reis naar Indië gemaakt had, wenste toen in geen enkel opzicht discriminatie van de Indische Nederlanders, en wilde eventueel ook wel Chinezen in de NSB opnemen. Uitlatingen in deze geest bewijzen echter, dat men er in de NSB blijkbaar toch een probleem van begon te maken. In Indië meende men de NSB-leiding in Nederland in racistische richting te zien afglijden. 'Openlijk heeft de Hollandsche leiding voor haar gevoelens niet durven uitkomen. De contributies van de Indo-Europeanen of de met Indische dames gehuwde 'trekkers' waren welkom!' schreef het *Soerabajasch Handelsblad* van 8 juli 1938 bitter (NSB 10 a, c).

Het standpunt van de NSB werd echter geenszins alleen, of ook maar overwegend, door financiële motieven bepaald. Ook na de bezetting van Nederlands-Indië door de Japanners (die bij de SS-richting elke belangstelling voor dat gebied doofde) wilde Mussert de Indische Nederlanders niet van zich afstoten (hiervoor o.a. een notitie van Ten Cate van 19 aug. 1942, Doc. I Ten Cate). In 1943 vroeg hij n.b. aan Hitler een uitspraak te doen over de 'gelijkberechtiging van Nederlanders met ten deele Indisch bloed', die hij drie jaar eerder tegenover Hitler 'het cement van het Nederlandsche imperium in Azië' had genoemd. Maar wel gaf hij in 1943 toe, dat men voorzichtig diende te zijn met het plaatsen van deze lieden in hogere functies (daar kon Rost het mee doen). Hij had trouwens reeds de wenselijkheid om verdere rasvermenging te voorkomen aangegeven (*Vijf nota's van Mussert*, p. 24, 91, 92). Dat hinken op twee gedachten was niet alleen om de *Führer* te plezieren. Dat rasvermenging moest worden tegengegaan, was een gedachte, die reeds voor de oorlog in de NSB-leiding leefde, onder meer bij Harloff, de gemachtigde voor Indische zaken (Harloff aan mevr. Monsees dec. 1938, NSB 10 d). Consequent deze lijn doortrekken wilde of durfde men niet in de NSB, ook niet tijdens de oorlog. Dat bleef voorbehouden aan de SS-richting, aan lieden als Keuchenius en, bijvoorbeeld, dr. L. J. Delbaere, die in maart 1941 een soort Neurenberger rassenwetgeving ten aanzien van de Indische Nederlanders voorstelde; zo dit niet gebeurde, 'dan wensch ik, dat Nederland zijn koloniën verlieze' (VJ 144 z).

(4) Zie nr. 18, noot 3; het 'westische' of mediterrane ras was in de anthropologie van Günther c.s. klein, langschedelig en smal van hoofd, met donker haar en donkere ogen; Günther en zijn voorlopers meenden het niet alleen in Frankrijk en Zuid-Europa, maar in mindere mate ook in Groot-Brittannië en Ierland aan te treffen (Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, p. 22).

(5) Dat alle aspiranten voor de Nederlandsche SS volstrekt afwijzend tegenover Mussert stonden, moet uitgesloten worden geacht. Hoewel ook hier weer de gegevens onvoldoende zijn om een definitieve conclusie toe te laten, mag men veeleer aannemen, dat de meeste aspiranten en leden van de Nederlandsche SS zich in deze tijd nog nauwelijks of niet van de kloof tussen 'Utrecht' en Feldmeijer bewust waren – sommigen werden dat trouwens nooit. Zeer velen meldden zich aan voor de SS omdat zij er doodeenvoudig niets meer dan een elite-weerkorps van de NSB in zagen. Weliswaar zou de indoctrinatie

an die Zeit der mittelalterlichen Spanienherrschaft bezw. an die Inquisition. Mussert selber ist ein 'leuchtendes Vorbild eines Führers': er lebt in Blutschande mit der Schwester seiner Mutter. Ausserdem geniesst er Unterstützung bei den Pfaffen.

Dr. Grohmann hat als Eignungsprüfer festgestellt, dass die 'Bewegung' von westischen Elementen bevorzugt wird, während die nordischen beiseite bleiben.

Dr. Grohmann ist der Überzeugung, dass unbedingt eine Trennung der allgemeinen SS von der Mussertschen 'Bewegung' erfolgen muss, falls die allgemeine SS in Holland jemals einen weltanschaulichen, politischen und Machtfaktor darstellen soll, der dem Reiche unschätzbare Dienste leisten würde. Der Andrang zu den Musterungen für die allgemeine SS ist unter den jüngeren Holländern, was[b] besonders wichtig – unter den rassisch Besten – ausserordentlich gross, nur verlangen alle, dass eine womöglich sofortige Trennung der allgemeinen SS von der Mussert-'Bewegung' erfolgen soll, gegen die sie nur tiefste Abscheu empfinden.

Noch besonders zu vermerken wäre die Tatsache, dass die zur Waffen-SS in die Standarte Westland einberufenen Holländer grundsätzlich die Zusammenarbeit mit Mussert ablehnen.[6]

Dr. Grohmann betrachtet es als seine Pflicht, Sie Brigadeführer, auf die geschilderte Lage aufmerksam zu machen, die der dringenden Lösung bedarf, damit die allgemeine SS durch ihre äussere Verbundenheit mit der Mussert-'Bewegung', der sie ja theoretisch angehört, nicht dieselbe Einstellung beim holländischen Volke auslöst wie die Mussert-'Bewegung' selber. – Es ist zu betonen, dass die allgemeine SS nur einmal gemeinsam an einem Aufmarsch der Mussert-'Bewegung' teilgenommen hat.

Nachdem übrigens der Aufbau der allgemeinen SS erst richtig begonnen hat, kann dieselbe in gewissem Sinne noch nicht als 'komprommittiert' gelten, wenn man dies Wort für die 'Mussert'sche Bewegung' gebrauchen kann.

Dr. Grohmann wird in den nächsten Tagen nach Berlin zurückkehren und wird dann Ihnen Brigadeführer noch einmal persönlich Bericht erstatten und Ihnen für weitere Informationen und Einzelheiten zur Verfügung stehen.

Ich bitte, Brigadeführer, nochmals um vertrauliche Behandlung obiger Angaben mit Rücksicht auf die Stellung Dr. Grohmanns im Rasse- und Siedlungsamt.

Aurel Rowatsch

BDC H 81: 80–82. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

hen in stijgende mate van de gangbare NSB-opvattingen vervreemden, maar niet in de door Grohmann veronderstelde mate, en niet in deze periode. De bewering, dat de meerderheid van de aspiranten gewezen zou hebben op het 'westische' karakter van de NSB, spreekt voor zichzelf, evenals de volgende beweringen in de rest van de alinea. Opvallend is weer de volslagen blindheid van de rapporteur voor het feit, dat juist het *Duitse*, althans het van de Duitsers geïmiteerde cachet van de NSB een van de hoofdoorzaken van haar impopulariteit bij het Nederlandse volk was. Grohmann is kennelijk afgegaan, niet op de beweringen van de *rank and file* van de Nederlandsche SS (laat staan de aspiranten), maar op de zeer bewust radicale Nederlandse nazi's; misschien niet eens zozeer de volkse groep in de NSB, als wel NSNAP-elementen als Keuchenius.

(b) 'Was' in hs. tussengevoegd.

(6) Ten enenmale onjuist; zie p. 229 en p. 317, 322. Juist door de SS-indoctrinatie en de heersende sfeer in de divisie '*Wiking*' (waarvan '*Westland*' een regiment was), door het feit ook, dat de bewuste SS-mannen in dit onderdeel hun frontdienst verrichtten, ontwikkelde zich daar pas later een vrij kritische houding tegenover Mussert en de NSB.

57. HIMMLER AAN R. JUNGCLAUS

z. Zt. Oslo, den 30.1.1941

Lieber Jungclaus!

Da SS-Brigadeführer Rauter krank ist und Sie persönlich diese Fragen am besten kennen, schreibe ich heute an Sie. Es ist dringend notwendig und wichtig, dass die Zahl der holländischen Freiwilligen erhöht wird.[1]

1.) Ich weiss, dass dieses Problem ein sehr schwieriges ist. Einesteils habe ich Interesse daran, die ein halbes Jahr ausgebildeten Freiwilligen in der niederländischen SS stehen zu haben, andernteils halte ich es aber für unmöglich, dass diese einige Monate oder ein halbes Jahr ausgebildeten Freiwilligen zuhause bleiben, während ihr Regiment ins Feld zieht und ficht. Bei aller Wichtigkeit, die ich der niederländischen SS beimesse, muss das Zweite überwiegen und daher bevorzugt werden.

2.) Nutzen Sie den Aufschwung, den meines Erachtens München[2] gebracht hat, aus und geht alle gemeinsam an die Werbung neuer Freiwilliger heran. Ich erwarte, dass einschliesslich der wieder zur Fahne gehenden halbjährig Gedienten noch im Laufe des Monats Februar 1200 Taugliche gemustert werden. Spätere Meldungen im März, April oder Mai sind schön haben aber lange nicht den Wert.

Bei dieser Gelegenheit muss ich zum ersten Mal etwas aussprechen, was ich sonst sehr selten tue. Ein Einsatz für Sie und SS-Hauptsturmführer Leib kommt erst in Frage, wenn im Laufe des Monats Februar mindestens 1000 Mann und Anfang März die restlichen 200 (wenn es mehr sind, ist es gut) gestellt werden.[3]

Gehen Sie mit diesem Brief zum Reichskommissar, SS-Gruppenführer Dr. Seyss-Inquart und bitten Sie ihn in meinem Namen, er möge diese notwendige Aktion von sich aus mit aller Kraft unterstützen.

Ich glaube, Sie werden überzeugt sein, dass ich in dieser dringenden Form nicht schreiben würde, wenn es aus vielen Gründen (neue Aufträge) jetzt nicht notwendig wäre.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 624: 5003-5004. Doorslagkopie (fotokopie RvO).

57 - (1) Als adviseur van de Nederlandsche SS had Jungclaus eigenlijk ander werk te doen; bovendien had hij er uit hoofde van zijn functie belang bij, dat de Nederlandsche SS niet al te zeer uitgedund werd ten behoeve van de *Waffen-SS*, zoals Himmler hem hier beveelt.

(2) Hiermee wordt kennelijk het bezoek bedoeld, dat Mussert in gezelschap van o.a. Himmler en Seyss-Inquart op 20 en 21 januari gebracht had aan het concentratiekamp Dachau, en de Freimann-kazerne te München, waar 'Westland' gelegerd was (zie p. 323).

(3) In een brief aan Himmler van 22 februari 1941 meldt Berger, dat er op het eind van de maand 500 vrijwilligers aankomen, waaronder enige oudere NSB-functionarissen (H 623: 5001-2). Rost van Tonningen had zich om politieke redenen onmiddellijk aangemeld, maar werd in eerste instantie afgekeurd. De NSNAP-leider Van Rappard werd goedgekeurd, en nam evenals Feldmeijer deel aan de Balkanveldtocht (MadN 34 II; men zie voor Rost en zijn motieven om zich voor de *Waffen-SS* aan te melden *Corresp. Rost*, p. 170 e.v., nrs. 173, 174, 177, 178, 180; vgl. tevens nr. 61 in deze publikatie).

58. A. A. MUSSERT AAN HIMMLER[1]

Utrecht, 31 Januari 1941

Aan den Reichsführer der S.S.,

De moeilijkheden gerezen bij de eedsaflegging door die leden der N.S.B., die dienst genomen hebben in de Standarte Westland der Waffen SS, geven mij aanleiding U het volgende te berichten:

1. De Standarte Westland is bedoeld als een deel van de Germaansche weermacht, die uiteraard één Opperbevelhebber zal hebben. Deze opperbevelhebber is Adolf Hitler, in wien ik zie de van God gegeven Leider van alle Germanen.

2. Ik verwacht van de leden der N.S.B., die deel willen hebben aan de actie van de Standarte Westland, ingezet ter verdediging van de Germaansche levensruimte, dat zij dientengevolge geen bezwaar maken tegen het afleggen van den eed op den Führer aller Germanen.

3. De eed van trouw afgelegd aan mij als Leider der N.S.B.[2] is daarmede niet in tegenspraak.

MUSSERT

BDC H 223: 2783. Fotokopie van oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

59. HIMMLER AAN BERGER, RAUTER EN ANDEREN[1]

z. Zt. Trondheim,[a] den 3.2.1941

Ich ordne hiermit an, dass aus den germanischen Ländern nicht nur wie bisher unverheiratete Freiwillige von 17 bis 22 Jahren angenommen werden können, sondern auch verheiratete und ältere Jahrgänge.

1.) Die verheirateten Freiwilligen erhalten selbstverständlich dieselben Gebühren wie die deutschen Angehörigen der Waffen-SS.

58 – (1) Mussert schreef zijn brieven, ook die aan Hitler, principieel in het Nederlands. Uiteraard werd er dan wel een Duitse vertaling bijgevoegd waaronder dan 'w.g. Mussert' getypt stond. Zie ook *Proces Mussert*, p. 12.

(2) Tot dusver was er slechts een eed afgelegd aan Mussert bij de Kerstbijeenkomst in 1935 van de WA te Utrecht. Dit ging overigens geheel buiten Mussert om. De gewone NSB-leden volstonden bij hun intrede met de belofte van gehoorzaamheid aan de Leider, die op de lidmaatschapskaart was afgedrukt. Verder had alleen Feldmeijer op 8 juni 1940 een eed van trouw aan Beweging en Leider afgelegd (zie p. 236) in zijn kwaliteit van leider der Mussert-Garde. De zinsnede van Mussert kan dus op hem slaan, op de Mussert-Gardisten, op een categorie WA-leden; het is ook mogelijk, dat Mussert alleen de belofte van gehoorzaamheid bedoelt. (*De Zwarte Soldaat* 19 juni 1942; *VoVa* 14 juni 1940).

59 – (1) Volgens de adressering ook aan de *Höherer SSuPF Nord* (Noorwegen) W. Rediess, Jüttner, en *SS-Oberführer* Kanstein, *Beauftragter für Fragen der inneren Verwaltung* in Denemarken, ressorterend onder de Duitse machthebber – officieel gezant – in Denemarken von Renthe-Fink (zie voor het Duitse bestuursapparaat in Denemarken, door Duitse troepen bezet, maar formeel zelfstandig: V. La Cour (red.), *Danmark under besaettelsen*, København, 1945–1947, spec. I, p. 677–678).

(a) Oorspr. getypt: 'Oslo', doorgestreept. Erboven 'Trondheim' in hs. van Himmler.

2.) Solche Freiwillige, die bereits in der Armee ihres Heimatlandes gedient haben, werden als Unterführer oder Führer in ihrem früheren Rang nach einer entsprechenden Ausbildung mit dem alten Patent übernommen.[2]

3.) Unter Punkt 1.) genannte Freiwillige, die noch nicht gedient haben, werden genommen, wenn sie für den Kampf unbedingt tauglich sind und im Alter bis höchstens 40 Jahre zur Ausbildung noch geeignet sind. Bei Freiwilligen, die für den Kampf nur noch bedingt tauglich sind oder bei denen die Ausbildung wegen eines Alters von 40 Jahren und mehr viele Schwierigkeiten bereiten würde, deren Meldung aber aus ihrer inneren klaren germanischen Einstellung heraus begrüssenswert und hoch achtbar ist, verbitte ich mir, dass diese in einer törichten und völlig unpolitischen Form bescheinigt bekommen, dass sie körperlich untauglich sind und nach Hause gehen können.[3]

Die[b] Ablehnung von Freiwilligen. Meldungen aus germanischen Ländern von Männern über 30 Jahren oder von Männern, die in ihrem Lande durch ihre Stellung, durch ihre politische Tätigkeit oder auch durch ihre Herkunft besonders geachtet sind, behalte ich mir persönlich vor.[4]

H. H[IMMLER]

BDC H 94: 438–439. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

60. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 18. Februar 1941

Um die eigenwilligen landschaftlichen Kräfte in Friesland und Groningen zu sammeln, ist in Zusammenarbeit mit der Volkschen Werkgemeenschap in Groningen die Vereinigung 'Saxofrisia' unter dem Vorsitz von Professor Kapteyn[1] gegründet worden.[2]

(2) Deze kwestie zou echter voortdurend moeilijkheden blijven veroorzaken: zie nr. 88, en noot 5 daarbij.
(3) In een brief van 22 februari 1941 aan Wolff vraagt Rauter, die vier weken met ziekteverlof afwezig is geweest, of er gevallen zijn, die betrekking hebben op de *Ergänzungsstelle Nordwest* (op dat moment wist Rauter evenwel al, dat Rost van Tonningen zich had aangemeld en afgekeurd was). Brandt antwoordt in een brief van 1 maart aan Rauter, dat Himmler geen klachten uit Rauters gebied heeft ontvangen, maar dat Rauter toch dit punt scherp in 't oog moet houden (H 94: 436–437). Himmler was op dat moment overigens al op de hoogte van Rosts aanmelding voor de *Waffen-SS*; uit dit antwoord zou blijken, dat hij toen nog niet wist, dat Rost was afgekeurd (zie nr. 57, noot 3, en de verwijzingen daarbij).
(b) Van hier af is de rest van de brief in Himmlers handschrift geschreven.
(4) Hier beriep Rost zich ook op (*Corresp. Rost*, nr. 173).
60 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Sievers.
(1) Johannes Marie Neele Kapteyn, geb. 8 oktober 1870 te Sassenheim, hoogleraar in de germanistiek aan de universiteit te Groningen. Werd in 1940 door Duitse pressie rector-magnificus; deze functie bekleedde hij tot 1942. Omstreeks deze tijd werd hij lid van de NSB en de Germaansche SS, waarin hij de rang van Onderstormleider kreeg. In juni 1944 kreeg hij een leeropdracht voor volkskunde. In september 1944 begaf hij zich naar Oostenrijk, vanwaar hij medio 1945 terugkeerde. (Doc. I Kapteyn).
(2) Zie voor *Saxo-Frisia*, het leiderschap van Kapteyn en zijn conflicten met de *Fryske Rie*, de Friese onderafdeling van *Saxo-Frisia*, p. 275–279. Uit het gehele materiaal is het duidelijk, dat de Duitsers *Saxo-Frisia* als gesubordineerd aan de Volksche Werkgemeenschap gedacht hadden. Kapteyn wist echter

Diese Vereinigung hat im grossen gesehen zwei Aufgaben:

1) Das Auffangen jener separatistischen Kräfte, um sie der allgemeineren politisch notwendigen Richtung einzuordnen;[3]

2) Ein Gegengewicht zu sein gegen die dort immer stärker hervortretende Arbeit der 'Unie', die gerade in Friesland auf den verschiedensten Gebieten Boden zu gewinnen versucht, und die anscheinend dort viele Menschen und auch Geld zur Verfügung zu haben scheint. Ausserdem besitzt sie in der Volkshochschule Bakkeveen ein sehr rühriges geistiges Zentrum.[4]

Diese Aufgabenstellung war der Hauptanlass für die Gründung der Saxofrisia, nicht etwa die Absicht, dortige vorhandene separatistische Kräfte stützen zu wollen. Da aber nun die Unie gerade diese separatistischen Strömungen sowohl im Süden wie auch im Norden ausnutzt und unterstützt, um zu ihrem politischen Ziel zu gelangen, muss auf diese Taktik auch von unserer Seite eingegangen werden und die einzelnen Landschaften scheinbar selbständig betreut werden, allerdings mit dem eindeutigen Ziel, die dort vorhandenen Kräfte in die gemeinsame politische Aufgabe zu ordnen.

– – –[5]

SCHN[EIDER]

BDC H 913: 6524–6525 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

in de loop van 1941 een regeling met Feldmeijer te treffen, waarbij hij direct onder de zeggenschap van de Voorman viel, en waarbij Rauter de hoogste instantie was met bijvoorbeeld een vetorecht ten aanzien van de leden. Tegen de autonomistische eisen van de felle Kapteyn wilden – men zou haast zeggen durfden – de Duitsers zich niet verzetten, temeer omdat hij een overtuigd aanhanger van de SS-gedachte was, en in zijn positie onvervangbaar.

(3) Met 'separatistisch' wordt hier niet, zoals in SS-kringen algemeen gebruikelijk was, het Nederlandse nationalisme van de NSB bedoeld, maar regionale verlangens naar autonomie, in de eerste plaats het Friese nationalisme of wat in die richting zou kunnen tenderen. In eerste instantie slaagde de SS in de hier door Schneider geformuleerde doelstelling: in 1940 waren de rechts-radicale Friese nationalisten uit een Friese concentratie, waarin de democraten de meerderheid vormden, getreden. Deze lieden kwamen nu in de in mei 1941 gestichte *Fryske Rie* terecht. Hiertoe behoorden o.a. de vroegere leider van de *Fryske Folksparty* Douwe Kiestra, die nu leider van de *Fryske Rie* werd, en G. J. Ruiter, de latere directeur-generaal van de landbouw. (H 922: 6574; H 14: 1479–84; MadN 28 III, 47 Cb; zie ook nr. 63, n. 14). Op langere termijn gezien had men met het opvangen van deze lieden toch geen succes, aangezien de Friese collaborateurs zich niet aan het gezag van Kapteyn wilden onderwerpen, zijn conceptie van het Saksisch-Friese gebied niet deelden, en hun Friese nationalisme toch boven de groot-Germaanse gedachte bleken te stellen (zie p. 276, 279, nrs. 95, 357).

(4) Inderdaad zijn bepaalde gedachten, die reeds voor de oorlog op de volkshogeschool te Bakkeveen en in de Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers te Kortehemmen leefden, in het programma van de Unie tot uiting gekomen (zie Y. N. Ypma: *Friesland annis domini 1940–'45*, Dokkum, 1953, p. 42, 43). H. G. van der Wielen, die negen jaar lang aan Bakkeveen verbonden was, was tot dec. 1940 algemeen secretaris van de Unie geweest (Doc. I van der Wielen).

(5) Het niet afgedrukte gedeelte van het stuk behandelt allereerst de financiële positie van *Saxo-Frisia*, voorlopig geschraagd door de Volksche Werkgemeenschap. Schneider wijst erop, dat deze situatie financieel onmogelijk is voor de Volksche Werkgemeenschap: Duitse instanties zullen *Saxo-Frisia* voor hun financiële rekening moeten nemen.

Vervolgens ondersteunt Schneider, blijkbaar niet voor de eerste keer, krachtig de wens van de Volksche Werkgemeenschap om het Woodbrookers-huis te Kortehemmen, inmiddels door de Duitse politie in beslag genomen, ten behoeve van *Saxo-Frisia* in handen te krijgen.

61. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, am 20. Februar 1941

Reichsführer!

Gestern vormittag erschien bei mir Baroness op ten Noort[1] und teilte mir mit, dass die Leiterin der Frauenschaft der NSB, Frau Keers[2], in Rotterdam einen Brief von Herrn Mussert erhalten habe, in dem ihr mitgeteilt wird, dass er die Absicht habe, 'die Wache abzulösen' und eine andere Frau an ihre Stelle zu setzen. Ich lege Ihnen eine Abschrift dieses Briefes bei.[3] Interessant ist, dass Mussert eine Anzahl von Distrikts- und Kreisführerinnen der Frauenschaft direkt nach Utrecht zu einer Versammlung – über den Kopf der Frauenschaftsführerin hinweg – eingeladen hat. Es haben aber zwischen Mussert und der Frauenschaftsführerin in der letzten Zeit keinerlei Differenzen bestanden. Die Frauenschaft hat heute eine Stärke von 6500 Mitgliedern – sie ist vor allem durch die Arbeit der Baroness op ten Noort von 1500 Mitgliedern im Mai 1940 auf die immerhin ausserordentliche Zahl von 6500 angewachsen. In diesem Vorgehen Musserts sah auch ich einen Angriff vor allem gegen die Baroness. Ich habe daraufhin sofort Oberdienstleiter Schmidt angerufen, ihm von den Vorgängen Mitteilung gemacht und ihn gefragt, ob er etwas davon wisse. Er erzählte mir, dass ihm Mussert zwar vor ungefähr 6 Wochen gesprächsweise erzählte, dass er die Absicht habe, anstelle der Frau Keers Frau de Ruiter[4] aus Amsterdam einzusetzen, dass er – Schmidt – aber seither nichts mehr gehört hätte; auf keinen Fall glaube er, dass dieser Schritt gegen die Baroness op ten Noort gerichtet sei. Da der Reichskommissar sich in Kitzbühel befindet, ich aber weiss, dass er absolut grossen Wert auf die Mitarbeit der Baroness in der Frauenschaft legt, was auch Oberdienstleiter Schmidt und Mussert bekannt ist, muss ich annehmen, dass während der Abwesenheit des Reichskommissars man auf diese Art und Weise die Baroness kaltstellen will. Ich habe gestern sofort den Reichskommissar angerufen und ihm mitgeteilt, dass ich einen solchen Angriff in diesem Augenblick nicht gutheissen kann, abgesehen davon, dass die Baroness op ten Noort tatsächlich seit Jahren die einzige Frau ist, die die Frauenschaft wirklich organisiert hat.[5] Der Reichs-

61 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Bovenaan het stuk in hs. van Rauter: 'Durch Boten!'

(1) Plaatsvervangend leidster van de Nationaal-Socialistische Vrouwen Organisatie (NSVO), oude bekende van Himmler. Zie voor haar p. 195, 196, en nr. 31, noot 6: tevens voor de NSVO *Corresp. Rost*, p. 132–134, waar mevr. E. Fraenkel-Verkade haar 'de ziel' van de NSVO noemt; stellig is zij in 1940 de drijvende kracht geweest.

(2) Elisabeth Keers-Laseur, geb. 8 maart 1890 te Utrecht. Lid van de NSB sinds 1932. Mede-oprichtster van de NSVO, waarvan zij van januari 1940 tot februari 1941 leidster was (Doc. I Keers-Laseur).

(3) H 199: 2537. In dit koele briefje schreef Mussert ook, dat mevrouw Keers vooral niet moest denken, dat zij in het NSB-werk zonder meer opzij werd geschoven.

(4) Olga Hubertina de Ruiter-van Lankeren Matthes, geb. 14 april 1902 te Amsterdam. Sinds 1933 lid van de NSB. Echtgenote van J. W. de Ruiter, NSB-districtsleider van Amsterdam. Van februari 1941 tot medio 1943 leidster van de NSVO. Zij bedankte samen met haar man voor functies en lidmaatschap van de NSB uit teleurstelling over de gang van zaken, met name de horigheid van de partij ten opzichte van de Duitsers. Haar man en zij behoorden tot de anti-SS gezinde vleugel van de NSB (Doc. I van Lankeren Matthes).

(5) Ook Julia op ten Noort zelf meende, dat Musserts aanval in de eerste plaats haarzelf gold. Na de oorlog beweerde zij, dat zij eigenlijk het leeuwedeel van het werk in de NSVO verricht had (Doc. I J. A. op ten Noort).

kommissar hat mir auch sofort beigepflichtet und mir den Auftrag gegeben, Pg. Schmidt mitzuteilen, dass er nicht wünsche, dass die Baroness in ihrer Eigenschaft als stellvertretende Frauenschaftsführerin beiseitegeschoben wird, auch möge dies sofort Herrn Mussert bekanntgegeben werden.

Tatsächlich fand gestern in Utrecht die Frauenschaftssitzung statt. Herr Mussert kam mit einer 50-minütigen Verspätung an, sprach ganz kurz und legte dar, dass er die Absicht habe, in der Frauenschaft grundsätzlich spätestens alle 2 Jahre eine 'Wachablösung' vornehmen zu lassen, damit die Familie nicht zu stark belastet werde. Als Frau Keers ihm antwortete, dass sie sich gerade in die Frauenschaft so richtig eingearbeitet habe und dass sie es äusserst bedaure, dass plötzlich ohne Ursache diese Ablösung erfolge, und dass im übrigen Fräulein op ten Noort nicht ihre Sekretärin, sondern ihre Vertreterin sei, antwortete ihr Mussert, dass dies ja gleichgültig wäre – ob Sekretärin oder Stellvertreterin – er habe auch nicht die Absicht, sie auszuschalten, solange das 'Tierchen brav arbeite'. Die Frauenschaftsführerinnen waren über die Art und Weise, in der Mussert auftrat, sehr entsetzt. Er verabschiedete sich daraufhin sofort. Frau de Ruiter sprach dann 5 Minuten, erklärte, dass sie keine Ahnung von der sie erwartenden Arbeit hätte, dass sie auch erst kurze Zeit in der Frauenschaft Mitglied sei, bisher keinerlei Funktion darin ausgeübt hätte, dass sie indessen versuchen werde, sich einzuarbeiten.

Ich habe mich sofort über Frau de Ruiter sd-mässig ins Bild gesetzt, den Bericht der Sicherheitspolizei füge ich bei.[6]

Oberdienstleiter Schmidt hat tatsächlich mit Mussert gesprochen und ich glaube annehmen zu dürfen, dass Frau de Ruiter sich nicht wagen wird, Fräulein op ten Noort abzusetzen. Wohl aber wird sie verlangen, dass dieselbe nach Amsterdam zu ihr zieht und wird – was ich befürchte – ihr Schwierigkeiten machen. Jedenfalls habe ich das Äusserste verhindert und habe somit bis zur Rückkehr des Reichskommissars die Position der Baroness op ten Noort hoffentlich halten können.[7]

Gestern war auch Rost van Tonningen bei mir. Er meldete sich nach eingehender Rücksprache mit mir zum Wehrdienst in der Standarte Westland für den Einsatz und bat mich,

(6) H 199:2538. Vanuit SS-standpunt luidde het rapport niet gunstig: De Ruiter hoorde bij de groep-Van Geelkerken, was geen vriend van de SS, had reserve tegenover de groot-Germaanse gedachte. Zijn vrouw maakte, volgens het rapport, voor de oorlog propaganda voor de pacifistisch-communistisch beïnvloede Vrouwen-Vredesbeweging.

(7) Rauter faalde evenwel. Juist omstreeks de dagtekening van dit stuk verving Mussert mevr. Keers en jkvr. op ten Noort door de voor hem betrouwbare mevr. de Ruiter en juffr. L. M. Couzy (zie voor haar nr. 448 I, noot 4). In een circulaire van 24 febr. liet de nieuwe leidster weten, dat alle hogere functionarissen van de NSVO in principe ontslagen waren, maar in afwachting van een definitieve herbenoeming zich als tijdelijk weer aangesteld konden beschouwen; mevr. de Ruiter liet de mogelijkheid van een zuivering dus ruimschoots open. Voorts brak zij met de tot dan heersende gewoonte in de NSVO om de leden een gelofte aan de landelijke leiding te laten afleggen: 'Daar ik mijn opdracht en benoeming uit handen van den Leider kreeg, is een gelofte aan een onder hem gestelde leidster onjuist en verzwakt het leidersbeginsel.' Voor zover de NSVO-leden reeds een gelofte hadden afgelegd, werden zij daarvan ontslagen (NSB 162/859). Het is uitermate waarschijnlijk te achten, dat Mussert mevr. de Ruiter bij haar benoeming opdracht tot deze maatregelen gegeven had. Op dit terrein had Mussert succes. Voor zover valt na te gaan, bleef hij alle bezettingsjaren zijn greep op de NSVO houden, en wist hij deze organisatie van SS-infiltratie te vrijwaren.

seine Meldung Ihnen, Reichsführer, vorzulegen.[8] Rost ist sehr bedrückt. Er hat den Eindruck, dass er politisch von Mussert abgedrängt wird und dass Pg. Schmidt ihm nicht nur keinerlei Unterstützung zuteil werden lässt, sondern mit ihm auch nicht arbeiten will, und dass auch der Reichskommissar ihn irgendwie abschieben will. Dieser Eindruck Rosts ist richtig. SS-Oberführer Dr. Fischböck hat mir selbst erst vor 2 Tagen vertraulich mitgeteilt, dass ihm der Reichskommissar vor etwa 14 Tagen gesagt habe, dass Rost Präsident der Niederländischen Nationalbank werden soll. Er möchte ihn gerne auf dieses Gleis bringen. Das ist natürlich für Rost eine starke Zumutung und bedeutet eine absolute Abdrängung. Ich weiss selbst, wie der Reichskommissar in meiner Anwesenheit Rost nicht nur das Finanzministerium, sondern auch den gesamten wirtschaftlichen Sektor zugesagt hat. Im Laufe der letzten Zeit ist dann der Reichskommissar mehr und mehr davon abgegangen. Da man Rost auch in der Schulung in die Hand fällt und ihn nicht recht arbeiten lassen will, tritt bei ihm eine starke seelische Verstimmung ein, die ich begreife. Als er nun hörte, dass Sie, Reichsführer, einen Appell an die holländischen Nationalsozialisten zum Fronteinsatz richten, und dass sich dazu auch Freiwillige im Alter von 40 Jahren und darüber melden können, kam er sofort zu mir und bat mich um eine Befürwortung bei Ihnen. Er brachte mir beiliegenden Brief an Sie, den ich Ihnen hiermit vorlege.[9] Gleichzeitig schrieb Rost einen ähnlichen Brief an Mussert, der heute morgens um 9 Uhr in dessen Händen war.[10] Mussert hat daraufhin sofort Oberdienstleiter Schmidt angerufen, der seinerseits sich sofort telefonisch mit dem Reichskommissar in Verbindung setzte. Ich weiss dies, da ich zufällig mit Pg. Schmidt telefonisch sprach und der Reichskommissar sich meldete und fragte, was Schmidt von ihm wolle. ½ Stunde später rief mich der Reichskommissar an und sprach mit mir über die sicherheitspolizeiliche Lage in Holland, fragte mich dann sehr aufgeregt, ob es richtig sei, dass Rost sich für den Einsatz gemeldet hätte, was ich bejahte und gleichzeitig mitteilte, dass hier eine schriftliche Meldung des Rost vorliege. Auf die Frage des Reichskommissars, ob ich der Meinung sei, dass diese Meldung Rosts aus idealistischen Gründen erfolge oder ob Rost verbittert sei, antwortete ich, dass ich den Eindruck hätte, dass Rost tatsächlich aus seiner innersten heiligen Überzeugung und Einstellung zum grossgermanischen Gedanken seine Meldung abgegeben habe, dass er andererseits aber wohl das Gefühl habe, er werde jetzt beim Aufbau nicht gebraucht, weil man ihm absolut keine Position einräumt. Der Reichskommissar war sehr erregt und bat mich, sofort mit Rost zu sprechen und ihm mitzuteilen, dass er die Absicht hätte, Rost zum Direktor der Niederländischen Nationalbank zu machen, worauf ich entgegnete, dass Rost dies bereits von Mussert erfahren hätte und darüber sehr erzürnt sei. Der Reichskommissar erklärte, dass er Rost darüberhinaus sofort das Finanzministerium geben werde. Ich machte den Reichskommissar darauf aufmerksam, dass es Rost wirklich um den Einsatz zu tun

(8) Zie hiervoor de verwijzingen in nr. 57, noot 3. Voor het volgende (het verband met Rosts positie in de financiëel-economische sector en zijn motieven) behalve *Corresp. Rost*, p. 171–176, ook nr. 186, noot 1 in dat werk.

(9) De brief van Rost aan Himmler van 19 januari (H 199: 2539–40) is afgedrukt als nr. 173 in *Corresp. Rost*.

(10) *Corresp. Rost*, nr. 174. Mussert, ten hoogste verontrust, schreef op 20 februari onmiddellijk terug (*Corresp. Rost*, nr. 177) en verbood Rost dienst te nemen, op een wijze, die Rost beledigend achtte. Er ontstond een felle correspondentie tussen hen: zie *Corresp. Rost*, nrs. 178, 180, 182.

wäre und dass er durch den Umstand, dass ihm früher einmal die gesamte Wirtschaft versprochen und dies nicht gehalten wurde, kein Vertrauen mehr hätte. Der Reichskommissar erwiderte sehr aufgeregt, dass Rost unter keinen Umständen einrücken dürfe, er brauche Rost für den Aufbau in Holland, und wolle ihm nicht nur die Niederländische Nationalbank und das Finanzministerium geben, sondern sei bereit, ihm die gesamte wirtschaftliche Sparte zu überlassen. Auf meine Frage, ob ich Rost dies als eine offizielle Erklärung des Reichskommissars übermitteln sollte, bejahte dies der Reichskommissar und bat mich, sofort mit Dr. Fischböck zu sprechen, damit dieser Rost den offiziellen Antrag mache. Er gab mir darüberhinaus den Auftrag, sofort an Sie, Reichsführer, heranzutreten und Ihnen seine Bitte zu übermitteln, Rost für den Einsatz nicht anzunehmen, denn er fürchte einerseits, dass Rosts Einsatz in der Standarte Westland sich politisch nicht günstig auswirken könnte – welche Auffassung ich nicht teilen kann, da Rost echter Idealist ist und auch seine soldatischen Funktionen voll und ganz erfüllen wird – und brauche andererseits Rost unbedingt für den Aufbau in Holland.

Es besteht für mich kein Zweifel, dass die Meldung Rosts zum Einsatz sowohl auf den Reichskommissar als auch auf Mussert alarmierend gewirkt hat und dass es ihnen nicht angenehm ist, dass Rost sich als einziger der drei Leiter[11] für den Einsatz meldet. Man will ihn also unter allen Umständen hier festhalten und verspricht ihm aus diesem Grunde den gesamten wirtschaftlichen Sektor.

Ich habe mich über diese Entwicklung sehr gefreut und bin auch der Auffassung, dass sie ausgenutzt werden muss. Nur möchte ich das Gesuch des Rost doch an Sie weiterleiten und Sie, Reichsführer, bitten, sich unmittelbar einzuschalten, damit der Reichskommissar seine Zusicherung an Rost auch Ihnen gegenüber wiederholt. Ich muss es Ihnen überlassen, zu entscheiden, ob Sie Rosts Angebot annehmen oder ob Sie es aus politischen Erwägungen für richtiger halten, dass Rost hier bleibt und die vom Reichskommissar zugesicherten Aufgaben übernimmt. Falls Sie der Auffassung sind, dass Rost zum Fronteinsatz gehen soll, möchte ich Sie bitten, den Reichskommissar nochmals durch SS-Gruppenführer Wolff anrufen zu lassen. Rost ist gestern 47 Jahre alt geworden, fühlt sich körperlich zwar rüstig, doch glaube ich nicht, dass er auf die Dauer die Strapazen eines Frontdienstes als gewöhnlicher Soldat ertragen könnte. Es wäre jedoch sehr gut, wenn Rost bei der Musterungskommission am 28. erscheinen würde, weil dadurch der Druck, der beim Reichskommissar und bei Mussert bereits erzeugt wurde, wahrscheinlich noch grösser wird.

Ich bitte Sie, Reichsführer, mir Ihre Entscheidung bekanntzugeben.

Ich habe hier in Holland bei meiner Rückkehr[12] ziemlich stark verwirrte Verhältnisse vorgefunden. Die WA hält sich an keine Vereinbarungen mehr, leistet den Führern keine Folge mehr und legt ein Benehmen an den Tag, das geradezu zügellos zu nennen ist. Die Folge davon sind zahlreiche Zusammenstösse zwischen WA und der Bevölkerung, die zumeist hervorgerufen werden durch das unmögliche Benehmen der WA. Schiessereien sind an der Tagesordnung, so dass ich gestern und heute in schärfster Form vorgehen musste, und zwar gegen die WA-Führung, gegen die Unie und auch gegen die Polizei. Es ist mir dadurch gelungen, in den letzten 48 Stunden die Situation so in die Hand zu bekommen, dass

(11) Nl. Mussert en de twee plv. leiders Van Geelkerken en Rost van Tonningen.
(12) Rauter was op 16 februari van ziekteverlof teruggekeerd.

ich glaube annehmen zu dürfen, dass in wenigen Tagen sämtliche Unruheherde im ganzen Lande wieder ausgetreten sein werden.

Um Ihnen nur ein Beispiel zu geben, was sich die WA hier geleistet hat:

Vorgestern nacht haben im Haag zwischen 9.00 und 10.30 Uhr WA-Streifen bei 500 Holländern in den Häusern Besuch gemacht, die Leute aus dem Bett herausgeklingelt und von ihnen verlangt, für angeblich zerschlagene Fensterscheiben eines Kameraden eine bestimmte Geldbusse zu zahlen, und zwar innerhalb 2 Minuten, widrigenfalls man ihnen die gesamte Wohnungseinrichtung zertrümmern würde. Dies haben sich 499 Holländer gefallen lassen, beim 500. Fall stiessen die WA-Leute auf einen Kriminalkommissar, der bereits im Bett lag und auf das dreimalige Läuten nicht reagierte. Darauf wurde ihm die Haustür eingedrückt, und eine Gruppe von WA-Leuten stürmte in die Wohnung, worauf der Polizeikommissar 5 Schüsse abgab, durch die 2 WA-Männer schwer verletzt wurden.

Der Reichskommissar, dem ich von diesen Vorfällen berichtete, hat mir alle Vollmachten gegeben, um gegen diese Form einzuschreiten; auch Oberdienstleiter Schmidt sieht, wohin seine Schützlinge zielen und spricht mir gegenüber jetzt davon, dass man die Leute alle ins Konzentrationslager einsperren müsste. Mit Rücksicht auf die Meldung zur Waffen-SS, die die WA-Führung zur Zeit öffentlich propagiert, habe ich von Inhaftierungen Abstand genommen, habe aber der WA-Führung erklärt dass ein solches Benehmen untragbar sei und dass ich es nicht dulden werde, dass die holländische Polizei derart über den Haufen gerannt wird. Wie ich erfahren habe, hat die holländische Bevölkerung vor 6 Tagen in einem Haager Viertel bereits Barrikaden errichtet, um sich gegen die Terrorgruppen der WA zu schützen, dabei wurde geschossen, die Schiesserei auch gegen die eingreifende Sicherheitspolizei übertragen, so dass mit aller Gewalt vorgegangen werden musste.[13] Es besteht jedoch kein Grund zur Beunruhigung, ich bin völlig Herr der Lage.

Gestern abend hat es auch in Amsterdam im jüdischen Emigrantenviertel eine Schiesserei gegeben. Organe der deutschen Sicherheitspolizei waren auf einer Streife, weil eine illegale Terrorgruppe angeblich in einem Wirtshaus eines deutschen Emigrantenjuden namens Cohn eine Sitzung haben sollte. Als die Angehörigen der Sicherheitspolizei dort erschienen, wurden in der Strasse Lichtsignale gegeben, und als die Beamten in das Lokal eindrangen, wurde ihnen sofort Ammoniak in das Gesicht geworfen und auf sie geschossen. Bei Erwiderung des Feuers flüchteten die Juden, es wurden Verhaftungen durchgeführt, der Inhaber des Lokals, der Jude Cohn, in einem Versteck im Nebenhaus aufgefunden und verhaftet. Im Lokal selbst fand man eine Menge Terrorinstrumente.[14] Der Fall wird nach Abschluss der sicherheitspolizeilichen Ermittlungen noch morgen dem SS- und Polizeigericht in Den Haag vorgelegt. Mit dem Reichskommissar sprach ich darüber telefonisch, er teilt meine

(13) In Den Haag hadden zich een week tevoren relletjes in de volksbuurten voorgedaan (CNO, Not. secr. gen. van 15 febr. 1941). Volgens Duitse berichten werden er in de Schildersbuurt barricaden opgericht. Een patrouille van de *Sicherheitspolizei* zou met stenen bekogeld en zelfs onder vuur genomen zijn (MadN 33 II). Dit bericht wordt echter nergens bevestigd; ook uit het vervolg blijkt dat Rauter aan sterk overdreven versies van de gebeurtenissen geloof hecht – of wil hechten.

(14) Het betreft hier de overval op 19 februari op de ijssalon 'Koco' in de van Woustraat, eigendom van twee joodse Duitse emigranten, E. I. Cahn en A. Kohn, door een patrouille van de *Sicherheitspolizei*. De commandant Lauhus, tevens plaatsvervangend commandant van de *Sicherheitspolizei* te Amsterdam, meende hier oorspronkelijk op een demonstratie van een of andere 'Oranje-Bond' te stuiten. Toen de Duitsers binnendrongen, ging het licht uit, waarna een fles ammoniak op de Duitsers werd leeggespoten. Volgens Lauhus moesten de daders de Duitse uniformen herkend hebben, hetgeen later door de enige

Auffassung, dass – falls die Handhabe gegeben ist – man den Juden Cohn hängen soll. Nach Abschluss des gerichtlichen Verfahrens werde ich Ihnen, Reichsführer, sofort den Gesamtvorgang vorlegen lassen und bitte Sie, dann das Urteil zu bestätigen, damit hier im Amsterdamer Judenviertel endlich ein Exempel statuiert wird.[15]

Vor wenigen Tagen erst wurde in Amsterdam ein NSBer erschlagen, ein Jude hatte sich von hinten auf ihn gestürzt, ihm die Schlagader durchbissen und ihm das Blut ausgesaugt.[16] Die Ordnungspolizei, die sofort zugegen war, konnte leider nicht schiessen, weil sich Wehrmachtsangehörige unter den Juden befanden, sie gab Schreckschüsse ab, worauf die Judenbande flüchtete. Ich freue mich deswegen, dass wir jetzt den Fall des Juden Cohn haben, in dem ich gerne durchgreifen möchte und wobei ich Sie bitte, mich zu unterstützen. Der Reichskommissar war ebenfalls meiner Auffassung und lässt Sie bitten, falls das SS- und Polizeigericht auf Grund von Beweisen zum Urteilsspruch kommt, das Urteil in diesem Sinne zu bestätigen bzw. zu verfügen.

Es ist augenblicklich hier in Holland jeden Tag etwas los, so dass ich nicht gut abkommen kann, sonst hätte ich gerne die Gelegenheit wahrgenommen, um mich mit Ihnen über diese Vorfälle grundsätzlich auszusprechen.

Heute wurde mir von der Wehrmacht vertraulich mitgeteilt, dass anstelle der 82. Division, die im Küstenschutz steht, die 30. Division heute eintrifft, um die 82. abzulösen. Es handelt sich bei der 30. Division um eine Division der 7. Welle, also lauter Reservisten. Ich wurde darauf aufmerksam gemacht, dass spätestens Mitte April das V. Armeekorps hier abgezogen wird, so dass dann in Holland nurmehr noch die obengenannte 30. Division liegen bleibt, und dass ausserdem noch von den 6 Landesschützenbataillonen 2 Bataillone abgezogen werden.[17] Ich kann darum bei der dann so geringen Besatzung in Holland unmöglich die WA in der Form weiterexerzieren lassen und muss dieselbe in ihrer 'faschistischen' Beweglichkeit unbedingt zurückschrauben. Ich teile Ihnen dies jetzt zu Ihrer Orientierung mit, da es dann wohl schwer sein wird, die beiden Totenkopfstandarten von hier abzuziehen.

Mit den gehorsamsten Grüssen und Heil Hitler! in Treue Ihr erg.[b]

Rauter

BDC H 199: 2528–2536. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

overlevende aan de andere kant ontkend werd, evenals het feit, dat er op de Duitsers geschoten zou zijn. De twee eigenaars van de ijssalon en hun helpers werden in het huis van Kohn gearresteerd.

Dit incident was voor Rauter aanleiding om na ruggespraak met Himmler en Seyss-Inquart de beruchte razzia op 425 joden tussen 20 en 35 jaar in Amsterdam uit te voeren, die de aanleiding tot de februaristaking is geworden. (Sijes, *Februari-staking*, p. 102, 103; aldaar ook p. 201 e.v., waar afgedrukt een rapport van Rauter aan Christiansen van 4 maart 1941, HSSPF 1 a; deze bron ook voor noten 15 en 17).

(15) Op 27 februari vond het proces plaats tegen Cahn, Kohn en zes anderen, voor het *SS- und Polizeigericht* te Den Haag. Cahn werd ter dood veroordeeld en op 3 maart gefusilleerd; het was de eerste executie van de Duitsers in Nederland. Kohn werd veroordeeld tot 10 jaar tuchthuis.

(16) De vechtpartijen van 11 februari in de jodenbuurt hadden aan de WA-man Koot het leven gekost. Als officieel martelaar van de NSB kreeg hij een demonstratieve partijbegrafenis. De *Beauftragte für die Stadt Amsterdam* Bömcker citeerde in een rapport van 20 februari aan Seyss-Inquart, Schmidt en Rauter een ooggetuige, die beschreef, hoe een jood op Koot lag; hij had zich 'vollkommen in das Gesicht Koot's festgebissen und gebährdete sich wie ein wildes Tier.' (Präs 10[22]).

(17) Bij deze strijdkrachten zijn dus niet de twee verderop vermelde *SS-Totenkopfstandarten* en de Duitse politiebataljons inbegrepen. Delen daarvan werden ongeveer een week later in Amsterdam ingezet om de februari-staking te onderdrukken.

(b) Laatste woord in hs. van Rauter.

62. NOTITIE VAN F. W. OSIANDER[a] [1]

Berlin, den 3. März 1941

Bei meiner Anwesenheit in den Haag sprach ich mit dem Beauftragten für das Ras- & Sibbeambt der niederländischen Waffen-SS[2], SS-Unterscharführer ten Cate[3] sämtliche bis jetzt veranlassten sippenkundlichen Arbeiten durch, vor allen Dingen die Übersetzung und Herausgabe der für die dortigen Arbeiten notwendigen Formulare. Die aufgetretenen Mängel werden abgestellt und die von mir gemachten Vorschläge baldmöglichst durchgeführt.

Da ein Heiratsbefehl[4] von dem Leiter der Niederländischen Waffen-SS noch nicht erlassen werden konnte, erstreckt sich die Arbeit des dortigen Ras & Sibbeambt[5] zunächst auf die Bearbeitung der Abstammungsnachweise und hier wieder zunächst der kleinen Ahnentafel bis einschliesslich der 4 Grosseltern. Bei einer weiteren Besprechung mit SS-Standartenführer Jungklaus, SS-Sturmbannführer Dr. Isbert[6] (Propagandaministerium) und mir wurde vereinbart, dass SS-Sturmbannführer Dr. Isbert als Vertrauensmann von SS-Standartenführer Jungklaus für die Arbeiten von ten Cate eingesetzt wird und der gesamte Schriftverkehr zwischen Rasse- und Siedlungshauptamt, Berlin und Ras- & Sibbeambt, den Haag, über SS-Sturmbannführer Dr. Isbert gehen soll. SS-Sturmbannführer Dr. Isbert ist in allen fraglichen Angelegenheiten genauestens orientiert und hat durch seine Arbeiten im Propagandaministerium in den Haag auch die Verbindungen zu dem kommissarisch beauftragten Leiter der niederländischen Archive, Dr. Vollmer.[7] Die Zusammenarbeit mit

62 – (a) Boven het stuk getypt: 'Bericht über die Dienstreise des SS-Hauptsturmführers Osiander vom 27.2.1941 bis 2.3.1941, nach den Haag'.

(1) Friedrich Wilhelm Osiander, geb. 14 september 1903, in 1941 *SS-Hauptsturmführer* en afdelingschef bij het *Sippenamt* van het *RuSHA*. In 1944 was hij chef van een *Ahnentafelamt* van het *RuSHA*. Vermoedelijk is dit *Ahnentafelamt* voor die tijd een afdeling van het *Sippenamt* geweest (N 32/1 NO 2578).

(2) Deze term is onzinnig. Een 'Nederlandse Waffen-SS' is er nooit geweest.

(3) Zie voor hem nr. 43, noot 5.

(4) Zie voor het *Heiratsbefehl* p. 16. De aanstaande bruid werd biologisch en genealogisch onderzocht door het *Rassenamt* en het *Sippenamt* van het *RuSHA*, waarbij in feite de beslissing bij het *Sippenamt* kwam te liggen, hoewel Himmler zich immer de beslissing voorbehield, en die in vele gevallen ook zelf nam.

Onder de druk der oorlogsomstandigheden was het onderzoek van de SS-bruid – evenals de keuring van de SS-ers zelf trouwens – niet zo diepgaand, als men zich oorspronkelijk ten doel had gesteld, en is hoogstwaarschijnlijk meestal beperkt gebleven tot een oppervlakkige vaststelling van het 'ariërschap' en de gezonde lichamelijke conditie van de vrouw (N 32/1 NO 2576; Doc. II SS-huwelijk).

Men achtte directe invoering van de huwelijksorder voor de Nederlandsche SS niet opportuun: de Nederlandse SS-ers moesten, zoals Ten Cate ook meende, met dit soort dingen nog vertrouwd raken (N 32/3 NO 3643). Osiander merkte op, dat de Nederlandsche SS nog aan de eenvoudigste gedachtengangen van het sibbekundige werk moesten wennen (H 670: 5173). Na het afleggen van de eed aan Hitler in mei 1942 werd de Nederlandsche SS als onderdeel van de algehele – d.w.z. in feite de Duitse – SS beschouwd; sindsdien gold het *Heiratsbefehl* ook voor de Nederlandsche SS.

(5) Zoals zoveel bureaus van de Nederlandsche SS een imitatie op beduidend kleinere schaal van het *RuSHA*.

(6) Ispert.

(7) *Dr.* Bernhard Vollmer, geb. 12 maart 1886 te Brunswijk, voor de oorlog hoofd van het *Staatsarchiv* te Düsseldorf, sinds juli 1940 chef van de afdeling *Archivwesen* onder Wimmer (VJ 60759; VJ-P 64088–64130). In 1958 overleden.

diesem kommissarischen Leiter ist notwendig, da SS-Unterscharführer ten Cate auch gleichzeitig für das vorgesehene niederländische Sippenamt vorgeschlagen ist. SS-Standartenführer Jungklaus beabsichtigt, ten Cate mit den gesamten niederländischen familienkundlichen Arbeiten, also für die SS und für die anderen familienkundlichen Vereine, einzusetzen, um dadurch alle Beziehungen, die Familienkunde betreffen, in Handen der SS zu haben.[8]

(8) In 1940 was Ten Cate betrokken geweest bij de oprichting van het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde, dat min of meer een fusie van genealogische verenigingen op gedeeltelijk volkse basis was. Ispert was als bij alle zaken op dit terrein de stuwende Duitse kracht achter de schermen. Pogingen om niet-nazi instellingen als de Hoge Raad van Adel tot medewerking te bewegen waren echter al mislukt.

In augustus 1941 werd de Centrale Dienst voor Sibbekunde als semi-overheidsinstelling opgericht, waarvan Ten Cate de leider werd; begin 1942 kreeg hij in die functie de titel van 'Gemachtigde voor Afstammingsbewijzen'. Zijn dienst ressorteerde dank zij bemoeienis van Ispert eerst onder het departement van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming, later, na de evacuatie van de departementen in 1943 naar Apeldoorn, onder binnenlandse zaken. Al sinds 1940 was hij leider van het Ras- en Sibbe-ambt der Nederlandsche SS; in 1942 moest de NSB hem ook een afdeling Sibbekunde toevertrouwen; in die functie kwam Ten Cate echter onder de anti-SS gezinde Van Genechten te staan.

De bedoeling van de SS was tweeledig: ten eerste moest alle genealogische arbeid geconcentreerd worden in de handen van een SS-man, waardoor de SS zowel op het terrein van de staat als de partij de sleutelposities bezet hield. In de tweede plaats moest het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde alle genealogisch geïnteresseerden in Nederland ongemerkt en geleidelijk met de nazi-ideologie en speciaal de SS-gedachten vertrouwd maken. Doel en methode liepen dus zeer parallel met die van de Volksche Werkgemeenschap. In feite sloot het maandblad van het Verbond 'Sibbe' zowel wat vorm als inhoud betreft geheel bij de Volksche Werkgemeenschap aan. Daarmee onderhield het Verbond dan ook zeer nauwe en hartelijke banden. Het SS-karakter van de vereniging en het blad was eveneens gecamoufleerd, maar evenals dat bij de Volksche Werkgemeenschap en haar publikaties het geval was (vgl. p. 269, 270), menen wij te mogen veronderstellen, dat slechts de zeer naïeven niet het nazi-karakter doorzien hebben.

Het bereiken van de doeleinden der SS op dit gebied werd echter in ernstige mate bemoeilijkt door de onenigheid, die Ten Cate al vrij spoedig kreeg, zowel met zijn beschermheer Ispert als met de leiding van het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde. De voorzitter van het Verbond, A. R. Kleijn, oud-officier, NSNAP-man en later adjudant van Seyffardt, was in 1940, eveneens ten gevolge van Isperts protectie, plaatsvervangend en feitelijk leider geworden van een genealogische afdeling bij de Haagse politie; het gevolg was een verbitterde ruzie tussen Ten Cate en deze concurrent, en Ispert. Andere prominente Nederlandse nazi-genealogen als J. van Toll en mr. J. J. P. Valeton keerden zich eveneens heftig tegen Ten Cate. Ook de chef van het *RuSHA*, Hofmann, begon bezwaren tegen hem te koesteren. Bij Kleijn c.s. speelde rivaliteit vermoedelijk ook een rol, maar men krijgt de indruk, dat de tegenstellingen toch in de eerste plaats te wijten waren aan de persoonlijkheid van Ten Cate, die zich slecht voor samenwerking leende; ook Osiander bekoelde binnen een jaar wel wat (zie nr. 119). De *RuSHA*-representant Aust wist de werkelijke diepere oorzaak hiervan: Ten Cates karakter vertoonde aspecten, die de sibbekundige van de Nederlandsche SS, fanatiek uitwieder van elk *rassisch* onkruid binnen en buiten die organisatie, al indertijd bij zijn keuring voor de SS 'verdächtig für fremdblütige Abstammung' hadden gemaakt (not. Aust 9 febr. 1943, bijlage bij Ispert aan Rauter 25 okt. 1943, HSSPF I c); de chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland oordeelde weinig maanden daarna niet anders: zie nr. 132, noot 4.

Ten Cate geheel uitschakelen zou echter het openlijk toegeven van falen geweest zijn. De betrokken Duitsers, in de eerste plaats Ispert en Osiander, brachten in februari 1944 een compromis tot stand. Daarbij behield Kleijn de Haagse politie als jachtterrein, met uitzicht op de hele Nederlandse politie. Ten Cate bleef verantwoordelijk voor de rest, met uitzondering van het voor de Duitser Calmeyer gereserveerde arbeidsterrein (zie evenwel nr. 119, noot 5). Al eerder had hij te verstaan gekregen, dat hij zich niet met het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde moest bemoeien; dit deden de Duitsers echter in de eerste plaats om niet het Verbond en de propaganda uit die kring te compromitteren met Ten Cate's Centrale Dienst voor Sibbekunde, 'eine der am meisten verhassten Stiftungen' in Nederland volgens de

Bei den mit dem kommissarischen Beauftragten der niederländischen Archive Dr. Vollmer gehabten Besprechungen wurde die Frage wegen der Feststellung der Judentaufen besprochen. Da in den Niederlanden die Standesämter bereits seit 1810 bestehen, in den Eintragungen aber keine Konfession angegeben ist, ist die Führung des Nachweises der arischen Abstammung ausserordentlich schwierig. SS-Unterscharführer ten Cate, der bei der Besprechung anwesend war, ist von mir beauftragt, in dieser Beziehung mit Staatsarchivrat Dr. Vollmer weiter zu verhandeln, um die Wege ausfindig zu machen, die notwendig sind, um die Judentaufen festzustellen.[9]

Die von mir gemachten Vorschläge müssen erst von Staatsarchivrat Dr. Vollmer überprüft werden und es muss vor allen Dingen auch wegen der Durchführbarkeit mit den zuständigen Stellen gesprochen werden.

Ich selbst habe mit dem SS-Unterscharführer ten Cate die verschiedenen familienkundlichen Archive und Vereine in den Haag besichtigt und festgestellt, dass in den Haag ausserordentlich viel familienkundliches Material vorhanden ist. Die Verkartung ist in weitgehendem Masse durchgeführt, vor allen Dingen auch im Gemeindearchiv in den Haag selbst, sodass unsere Forschung im allgemeinen, bis auf die Feststellung der Konfessionen, sehr leicht sein wird.

SS-Standartenführer Jungklaus ist über alle Besprechungen informiert worden. SS-Unterscharführer ten Cate ist in sein Arbeitsgebiet eingehend eingeführt und über das Ausmass sowie über die Handhabung eingehend belehrt worden.[10]

Osiander

BDC H 670: 5174–5175 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

directeur van het Duitse *Reichssippenamt* (anonieme notitie v. sept. 1942, bijlage bij Ispert aan Rauter 25 okt. 1943, HSSPF 1 c). De aanhang van het Verbond bestond immers volgens de schatting uit SS-kringen voor één derde uit de 'antideutsche Opposition' (H 669, 670, 676, 678; Ispert aan Rauter 25 okt. 1943, HSSPF 1 c; Doc. I Ten Cate; nrs. 104, 119, 511).

(9) Osiander deed in april Ispert de suggestie aan de hand om de Nederlandse geestelijken opdracht te geven afschriften van doopbewijzen van joden aan de Duitse autoriteiten te geven. Dit werd blijkbaar wel op het rijkscommissariaat besproken, maar de Duitsers gaven er de voorkeur aan het denkbeeld niet uit te voeren. In Noorwegen zijn de kerkboeken wel systematisch onderzocht, vermoedelijk door de Duitsers zelf (H 676: 5211–13; N 32/3 NO 3591, 4039, 4040. Men zie voor dit onderdeel van Ten Cates activiteiten ook nr. 119, noot 5).

(10) In november 1940 had Ten Cate met Keuchenius en de arts J. A. van der Hoeven een studiereis naar Berlijn gemaakt om daar een stage op het *RuSHA* te doorlopen (nr. 50 en H 699: 5372–86).

63. DAGBOEKNOTITIES VAN W. SIEVERS[1]

Sonnabend, 29. März

8.49 Abfahrt Anhalter Bahnhof mit dem Leiter der Forschungsstätte für Urgeschichte Dr. Bohmers[2] nach Friesland. Während der Fahrt besprochen:

1. Habilitation Bohmers bei Prof. Menghin in Wien.
2. Berufung Bohmers an die Universität Groningen.
3. Lage und Zusammenarbeit in Friesland.[3]

63 - (1) Zie voor hem p. 64, noot 7.

(2) Johan Christiaan 'Assien' Bohmers, geb. 16 januari 1912 te Zutphen, doch van Friese afkomst. Voor de oorlog behoorde hij volgens zijn zeggen tot de leiding van de nationaal-socialistisch geörienteerde *Fryske Folksparty.* Reeds jaren voor de oorlog werkte de in 1937 gepromoveerde Bohmers als archeoloog in Duitsland. Via 'Der Vaderen Erfdeel' met het *Ahnenerbe* in contact gekomen, werd hij leider van de *Forschungsstätte für Urgeschichte* van deze instelling. In deze functie verrichtte hij, ook tijdens de oorlog, opgravingen te Mauern in Beieren en Unter-Wisternitz in Tsjechoslowakije. In september 1941 slaagde hij erin met hulp van Kapteyn en het *Ahnenerbe* tot privaat-docent aan de universiteit te Groningen te worden benoemd: het was de bedoeling, dat hij daar een sleutelpositie van het *Ahnenerbe* zou innemen. Hij stond op het punt lid van de SS te worden; dit is om onbekende redenen niet gebeurd (H 906; H 932, H 1023; Doc. I Bohmers).

Bohmers had in januari 1939 al met Himmler over Friese politiek gesproken, en schreef op 12 mei 1940 een brief aan Sievers, waarin hij voorstelde het toenmalige anti-Duitse ambtenarenkorps in Friesland snel te vervangen, waarbij hij zich aanbood als adviseur bij de komende *Neuordnung* in Friesland. Later trachtte hij ook enige Friezen waaronder de leider van de *Fryske Rie* Kiestra, en andere bestuursleden van dit orgaan voor de Nederlandsche SS te winnen. Zijn activiteit viel bij Schmidt en bij Ross, de *Beauftragte des Reichskommissars* voor Friesland, niet in goede aarde. Doch ook de SS begon zijn bemoeiingen steeds minder op prijs te stellen. Ook Sievers wenste later, dat Bohmers zich uit de Friese politiek zou terugtrekken; hij moest eerst maar eens tonen, wat hij op wetenschappelijk gebied waard was (H 932: 6691–2, 6694; H 882: 6254; H 952: 6732, HSSPF 15 c).

(3) Schmidt en Kapteyn vreesden, zij het op grond van verschillende motieven, het aanwakkeren van al-Friese tendenties. Sommige Duitse instanties, ook de SS, voelden daar aanvankelijk wel voor. De *Beauftragte* voor Groningen, Conring, zelf Oost-Fries van geboorte, en leider van de Oost-Friese *Landschaft,* had in deze laatste functie bepaalde richtlijnen van zijn *Gauleiter* gekregen: men zag het doel van de Oost-Friese *Landschaft* natuurlijk allereerst daarin, dat het zijn eigen regionale cultuurtaak uitvoerde, maar 'darüber hinaus ausserhalb der Reichsgrenzen kulturpolitische Aufgaben übernimmt in Bezug auf die in der ganzen Welt zerstreuten Friezen,' in het bijzonder (!) de Noord-Friezen in Sleeswijk-Holstein en de Friezen in Nederland.

De *SD*-agent Lang (zie noot 4) attendeerde zijn superieuren op bepaalde mogelijkheden: de 'Upstalboom', een algemeen-Fries symbool, dat zich gelukkigerwijs in het niet door Engelse cultuurpropaganda geïnfecteerde Oost-Friesland bevond, kon voor dit doel uitstekend worden gebruikt. Schneider, en de leider van de *Germanische Leitstelle* Riedweg waarschijnlijk ook, voelden wel iets voor deze 'cultuurpolitiek' (H 14: 1554–60; H 1014: 7168–88, 7210–12).

Althans, zij voelden hier in 1940, misschien nog in 1941 en 1942 voor. Toen de SS zich op Kapteyn vastlegde – met alle moeilijkheden van dien – heeft men dit soort pan-Friese *flirtations* tenslotte laten varen; de stukken zijn onvoldoende om een duidelijk en volledig beeld te krijgen. Een conflict van Bohmers met de *Beauftragte* voor Friesland, Ross, in december 1941 heeft als achtergrond de tegenstelling tussen rijkscommissariaat, Schmidt en Mussert enerzijds, en de SS anderzijds. Of hierin duidelijk verschillende visies op een al dan niet pan-Friese politiek meespeelden, is echter twijfelachtig. In 1943 verklaarde Schmidt zich tegen een politiek, die appelleren zou aan pan-Friese gevoelens, en de SS, bang voor een Fries separatisme, sloot zich bij dit standpunt aan (zie nr. 357).

De tegenstellingen tussen de verschillende instanties lijken eerder op beroepsmatige na-ijver dan op

4. Zusammenarbeit mit SS-O'Stuf. Dr. Lang[4], Wien, in friesischen Angelegenheiten.
5. Veröffentlichung der Grabungsergebnisse von Mauern[5] und Zusammenarbeit wegen Anfertigung der Karten deswegen mit Prof. Dr. Ing. Brand.
6. Grabung Unter-Wisternitz, Stand und Fortführung.

In Groningen:

Besprechung mit SS-Staf. Jungclaus, SS-O'Stuf. Dr. Schneider, Dr. Bohmers über allgemeine Lage unserer Arbeit in den Niederlanden, insbesondere in Friesland.

Sonntag, 30. März

vormittags:

Besuch beim Rektor der Universität Groningen und Leiter der Stiftung Saxo-Frisia, Prof. Dr. Kapteyn.

1. Lage an der Universität Groningen.

verschil in politiek inzicht of zelfs maar in politieke tactiek te berusten. Dat is zeker het geval, wanneer in het eerste halve jaar van de bezetting allerlei Duitsers, al dan niet deskundig, zich met dit soort zaken gaan bemoeien (zie ook nr. 43, noot 10). Karakteristiek voor de sfeer in die beginperiode is het geval van Carstens en Krogmann, twee ambtenaren uit Berlijn – van welke instantie weet niemand, ook Schneider kan daar niet achter komen – die een opdracht van het rijkscommissariaat weten te krijgen om zich ook op de Friese kwestie te werpen. Maar wanneer Schneider en Ispert protesteren, worden ze plotseling naar Berlijn teruggeroepen, hetgeen Schneider doet schrijven: 'Merkwürdig – wozu immer diese Extreme?... Sie hätten gut mitarbeiten können. Aber das soll mich nun nichts mehr angehen. Und zudem: was heute darüber berichtet wird, kann morgen schon wieder nicht mehr wahr sein.' (H 917: 5894–7; vgl. H 1014: 7210).

Men kan niet uitsluitend de SS een bepaalde doelstelling, bv. een aanwakkeren van Fries separatisme, – tegenover 'Holland' wel te verstaan – of pan-Fries nationalisme toekennen, en de tegenspelers van de SS, zoals Schmidt of de *Beauftragten* der provincies het tegenovergestelde toeschrijven (Zie ook p. 278, 279; tevens Y. N. Ypma: *Friesland Annis Domini 1940–'45*, Dokkum, 1953, p. 36–41).

(4) *Dr.* Arend Lang, geb. 15 september 1909 te Leer in Oost-Friesland. Studeerde medicijnen; arts in staatsdienst, in 1938 benoemd tot leider van de *Abteilung für Erb- und Rassenpflege* bij het *Hauptgesundheitsamt* van de stad Wenen. Lang interesseerde zich voor prehistorie, en schreef artikelen in bladen als *De Vrije Fries* e.d. In 1931 werd hij lid van de *NSDAP* en de SS; hij zou ook een bepaald aandeel in de staatsgreep tegen Dollfuss in juli 1934 gehad hebben (P 45: 9850–65).

Schneider schreef op 25 november 1940 aan de *Sicherheitspolizei* te Wenen, dat Bohmers in Wenen Lang zou komen opzoeken om met hem over Friese zaken te praten. Lang, die al eerder in Nederland was geweest, zou in opdracht van het *RuSHA* een studie van de Friese beweging maken. Bohmers wist niet, en mocht ook onder geen beding weten, dat Lang een geheime opdracht van de *SD* had, die Lang later tot volle tevredenheid van zijn meerderen uitgevoerd bleek te hebben. Over de inhoud van deze opdracht is niets bekend; waarschijnlijk sloot dit aan bij zijn studie en betrof het een onderzoek naar de politieke mogelijkheden voor de Duitsers en een nader bekijken van de in aanmerking komende persoonlijkheden (H 932: 6669; H 917: 5888; P 45: 9867). Lang kwam bij zijn studie tot de conclusie, dat Friesland cultureel zeer op Engeland gericht was; de leiders van de Friese groeperingen, berichtte Lang onverhuld, stonden bijna allemaal afwijzend tegenover het nationaal-socialisme. Zijn rapport werd door Rauter op 23 oktober aan Himmler gezonden (H 1014: 7213–14; H 1034: 7349–71; ook: VJ 59667/700). Lang stond in 1941 op de nominatie om een positie bij Schmidt te krijgen als specialist in Friese zaken; op een of andere manier is dit niet doorgegaan, misschien, omdat de SS het tenslotte toch niet wenste. Hij hield zich in dat jaar bezig met het bijeenbrengen van een Friese bibliotheek, die in september 1944 met een lading ander politiek en cultureel materiaal van de SS uit Nederland werd weggehaald en zich aan het einde van de oorlog te Waischenfeld in Beieren bevond (H 947: 6724; H 1014: 7202-8; H 981: 6804).

(5) Zie voor punt 5 en 6 noot 2.

2. Verhältnis der Saxo-Frisia
   a) zu den friesischen Vereinigungen,
   b) zu gegnerischen Kreisen.[6]
3. Berufung von Dr. Bohmers an die Universität Groningen als Dozent oder Extra-Ordinarius.
4. Wissenschaftliche Arbeit von Prof. Kapteyn, insbesondere seine Runenforschungen.

nachmittags: nach Leeuwarden

Besprechung mit Frau van der Minne-Bouma[7], die innerhalb der friesischen Kreise eine führende Rolle spielt, um ihre Einstellung zur Saxo-Frisia und der von uns geplanten Aufbauarbeit zu erfahren.

Auf der Rückfahrt nach Leeuwarden Marsum und Dokkum besucht.

abends:

Fortsetzung der Besprechung der friesischen Frage und Zusammenarbeit.

Montag, 31. März

vormittags:

Besuch im Institut von Professor Kapteyn. Lichtbildervortrag über seine Forschungen, Fortsetzung der Besprechungen.

nachmittags:

Fahrt nach Assen. Besuch bei dem Gauinspekteur für die Provinz Drenthe, SA-Standartenführer Pg. Dr. Thiel.[8] Besprechung wegen Aufbau und Arbeit der Saxo-Frisia. Mit Dr. Thiel nach Rohlde (Hünenbetten), Annen, Eext, Vries und zurück nach Assen.

abends:

Zusammenkunft mit den für die Arbeit in Friesland in Frage kommenden Persönlichkeiten: SS-U'Stuf. Wolfram[9], SS-Stubaf. Dr. Ispert, Bürgermeister Bouma[10],

(6) Vgl. nr. 60.

(7) Dit was de vrouw van de gemeente-archivaris van Leeuwarden, mr. A. van der Minne. Lang, die haar persoonlijk kende, beschrijft haar in zijn rapport over de jong-Friese beweging, (zie noot 3) als één van de zeer weinige persoonlijkheden uit de beweging, die als pro-Duits beschouwd konden worden (VJ 59667/700; Doc. I v. d. Minne). Haar eigen naam was Buma, niet Bouma.

(8) Robert Thiel, geb. 4 april 1909 te Biebrich aan de Rijn. Opgeleid voor de handel. Sinds december 1928 (honorair) *Führer* in de *SA*. Op 20 april 1941 ging Thiel van de *SA* naar de SS over. Sinds 29 juli 1940 *Beauftragter des Reichskommissars* voor Drente; sinds 22 oktober 1941 *Beauftragter* voor Noord-Brabant met een onderbreking van medio 1942 tot augustus 1943 door dienst aan het oostfront. In 1945 was hij bij de *Gauleitung* van Karinthië werkzaam. Thiel, die ook een partijfunctie bekleedde, behoorde tot de groep partijleiders, die niet gezien waren bij Schmidt, daarentegen juist wel bij Rauter, omdat zij de SS-infiltratie in de partij vormden; hij was niet alleen pro forma *SS-Führer* maar stond ook inderdaad de SS-gedachten voor (P 62a: 10093–5; PA Präs. 41; H 158: 2437).

(9) Johannes Pieter Wolffram, geb. 6 februari 1910 te Leeuwarden. Studeerde scheikunde aan de universiteit van Groningen. Richtte in het najaar van 1940 de Nederlandsche SS in Groningen, Drente en Friesland op. Op 1 februari 1941 werd Wolffram chef-staf en plaatsvervangend Voorman van de Nederlandsche SS in de rang van SS-Onderstormleider. In de zomer van 1941 ging hij over naar de *Waffen-SS*, en vocht met de *Standarte 'Westland'* aan het oostfront tot april 1942. Zijn functie werd overgenomen door J. L. Jansonius. Een opleiding aan de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz in 1943 beëindigde Wolffram met de rang van *SS-Obersturmführer*. Later in de oorlog werd hij leraar aan de *Reichsschule* te Valkenburg (Doc. I Wolffram).

(10) Mr. Jan Liebe Bouma, geb. 4 juni 1889 te Langerak, burgemeester van Emmen; in 1943 benoemd tot

Ruiter[11] (Vorstandsmitglied der Saxo-Frisia), Feld[12] (Sekretär der Saxo-Frisia), Dieters[13] und anderen. Um die Friesen zu gewinnen, sollen in den Vorstand der Saxo-Frisia berufen werden: Ruiter, Siebesma[14], van der Molen[15], Jelle Brauer[16].

2.00 Rückkehr nach Groningen.

Dienstag, 1. April

7.00 Abfahrt nach Den Haag.

commissaris van de provincie Drente; lid van de NSB, begunstigend lid van de Nederlandsche SS (Doc. I Bouma).

(11) Geert Ruiter, geb. 22 augustus 1898 te Knijpe. Landbouwer en veehouder, reeds voor de oorlog werkzaam voor vele agrarische, meest Friese, organisaties. Van 1935 tot 1937 en weer vanaf eind 1940 lid van de NSB. Sinds mei 1941 lid van de Nederlandsche SS. In augustus 1941 benoemd tot directeur-generaal van de landbouw. Mede-stichter van de *Fryske Rie* (Doc. I Ruiter).

(12) Fritz Konrad Emanuel Veld, geb. 16 augustus 1910 te Bremen; voor de oorlog onderwijzer, in 1939 schoolhoofd. Eind 1940 lid van de Nederlandsche SS; vanaf januari 1941 enige maanden secretaris van *Saxo-Frisia*. Thiel wist in maart 1941 de benoeming van Veld tot inspecteur van het lager onderwijs bij de inspectie Assen te bewerkstelligen. In 1942 zou hij echter uit de SS gezet zijn, omdat hij geweigerd had de eed op Hitler af te leggen (Doc. I Veld).

(13) Gerhardus Dieters, geb. 17 augustus 1902 te Anlo, landbouwer; zijn bedrijf werd door de crisis van 1929 zwaar getroffen. Dieters, sinds 1933 lid van de NSB, werd in 1937 districtsleider van Drente. In 1935 werd hij gekozen tot lid van de Provinciale Staten van Drente, in 1937 tot lid van de Tweede Kamer. Dieters, die de NSB-leiders te veel 'Hollands' en te weinig geïnteresseerd in Drente achtte, werd in juni '41 lid van de Nederlandsche SS, waar hij het tot de rang van *Hauptsturmführer* bracht. In de eerste helft van 1944 diende hij bij de *Waffen-SS* aan het oostfront. Na zijn terugkeer kwam het tot een breuk tussen Mussert en hem; hij bedankte als districtsleider. Na de oorlog veroordeeld tot 10 jaar internering (Doc. I Dieters).

(14) Rintje Pieter Sybesma, geb. 22 januari 1894 te Tjerkgaast, keuringsveearts. Voor de oorlog leider van een *Frysk Faksiste Front*, na opheffing daarvan lid van de NSB, in 1940 van de Troelstra-beweging, daarna van de NSNAP-Van Rappard, waarin hij o.a. de functie van groepsleider bekleedde. Begunstigend lid van de Nederlandsche SS. Na de capitulatie kwam men in de Friese Beweging tot een concentratie: er werd een driemanschap gevormd door E. B. Folkertsma van het *Kristlik Frysk Selskip*, de socialistisch gezinde ds. J. Kalma, en Sybesma als enige Duitsgezinde figuur. Al gauw echter begreep hij, dat hij met de anderen niet kon samenwerken, en trad uit. Daarop verdwenen alle 'volks-'gezinden uit de concentratie. (Doc. I Sybesma; Doc. I van der Molen; MadN 32 III, 35 III; L. F. de Jong, Overzicht I, p. 63A-65).

(15) Sytze Jan van der Molen, geb. 7 augustus 1912 te Leeuwarden, journalist, o.a. tijdens de oorlog redacteur van *It Fryske Folk*, en *Noorderland*; begunstigend lid van de SS. Van 1 november 1941 tot 1 mei 1943 secretaris van *Saxo-Frisia* en de *Fryske Rie*. Bij het conflict tussen *Saxo-Frisia* en de *Fryske Rie* zag Kapteyn in Van der Molen de kwade geest van Kiestra en de andere bestuursleden van de *Rie*; *It Fryske Folk* was volgens Kapteyn de melkkoe van de kliek, waarvan de kern en de leider Van der Molen was. Van der Molen moest in mei 1943 bij besluit van Feldmeijer zijn activiteiten in de genoemde verenigingen staken, maar bleef nog enige tijd in het blad *Hamer* publiceren (Doc. I Van der Molen; HSSPF 16 a, b, 17 c).

(16) Jelle H. Brouwer, geb. 23 augustus 1900 te Beetsterzwaag, voor de oorlog werkzaam aan de provinciale bibliotheek van Friesland en de Buma-bibliotheek te Leeuwarden. Bij het aftreden van Kapteyn als hoogleraar aan de Groningse universiteit wegens het bereiken van de leeftijdsgrens werd diens leerstoel, o.a. de Friese taal- en letterkunde omvattend, gesplitst. Dit onderdeel werd in overeenstemming met Kapteyns wensen aan Brouwer opgedragen. Schneider achtte het in 1942 nuttig, dat Brouwer – die door de Duitsers als nationaal-socialistisch gezind werd beschouwd – en de lector P. Sipma tot de *Fryske Rie* zouden toetreden, dit zou op vele Friezen een goede indruk maken. Geen van beiden wensten echter op deze Duitse wens in te gaan (HSSPF 15 a, 15 c; MadN 61 Cb).

11.00 Ankunft in Den Haag.

12.00 Besuch bei SS-O'Stuf. Oberregierungsrat Dr. Schwarz:[17]

1. Berufung von Dr. Bohmers als Extra-Ordinarius oder Privatdozent nach Groningen.
2. Heranziehung weiterer jüngerer Wissenschaftler an die Universität Groningen.
3. Besprechung der Möglichkeit, Dr. Piebenga[18] ebenfalls an die Universität zu bringen.

nachmittags:

Besprechung mit SS-Staf. Kranefuss.[19]

Fernmündl. Besprechung mit Dr. Kornfeld, Düsseldorf, wegen der geplanten Museumsfahrt von 15–20 Niederländern.

Besuch in der Volksche Werkgemeenschap.

Besprechung mit den Herren van Houten[20], Heemskerck Düker[21], Biermann[22], SS-O'Stuf. Dr. Schneider u.a.

abends:

Fortsetzung der Besprechungen.

Mittwoch, 2. April

vormittags:

Meldung bei SS-Brif. Rauter: Berichterstattung über Besprechungen in Friesland und in Den Haag / Besprechung der Fortsetzung der Arbeit / Uk-Stellung[23] von SS-O'Stuf. Dr. Schneider.

mittags:

Besprechung mit SS-O'Stuf. Dr. Schneider, SS-O'Stuf. Oberregierungsrat Dr. Schwarz, SS-O'Stuf. Kurt Eggers[24], SS-Stubaf. Dr. Ispert.

(17) *Dr.* Heinrich Schwarz, geb. 19 december 1903 te Berlijn. Studeerde rechten en staatswetenschappen. Vanaf oktober 1934 werkzaam bij het *Reichserziehungsministerium.* Na sinds augustus 1939 in de *Wehrmacht* gediend te hebben, werd hij in juni 1940 leider van de *Hauptabteilung für Erziehung und Kirchen* van het *Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz.* Hij trad toe tot de SS in 1937, tot de *NSDAP* in 1940. In de SS bereikte hij in 1942 de rang van *Sturmbannführer* (P 59).

(18) Haring Piebinga, geb. 5 november 1907 te Franeker, voor de oorlog te Berlijn werkzaam als medewerker van *Prof.* Herman Wirth, daarna werkzaam aan het Kaiser-Wilhelm-instituut voor anthropologie te Berlijn. Was lid van de *Fryske Folksparty*, vanaf eind 1941 lid van de Nederlandsche SS, vanaf zomer 1943 lid van de NSB. Zijn pogingen om een leerstoel aan een Nederlandse universiteit te krijgen, hadden geen succes (Doc. I Piebinga; H 896: 6389–92).

(19) Zie voor hem nr. 31, noot 1. Juist in deze dagen werd hij door Jungclaus opgevolgd.

(20) Zie voor hen p. 270, 271, en nr. 43, noot 3.

(21) Zie voor hem nr. 43, noot 4.

(22) Carel Johan Hendrik Bierman, geb. 12 juli 1912 te Arnhem; bankbediende. Sinds 1933 lid van de NSB, waarin hij het tot groepsleider bracht. Behoorde al voor de oorlog tot de volkse richting. Sinds mei 1941 begunstigend lid van de Nederlandsche SS; eerst zakelijk medewerker, later plaatsvervangend hoofd van de Volksche Werkgemeenschap. In 1944 verbonden aan de Dienst voor Ras- en Erfgezondheidszorg van de Volksche Werkgemeenschap (Doc. I Bierman).

(23) *Unabkömmlichkeitsstellung*, positie van onmisbaarheid, kan dus niet voor militaire dienst gemist worden.

(24) De *SS-Dienstaltersliste* 1938 levert twee *SS-Untersturmführer* met de naam Kurt Eggers op. Hoogstwaarschijnlijk is hier bedoeld Kurt Eggers, geboren 10 november 1905 te Berlijn, auteur, die in zijn geschriften de oorlog verheerlijkte; in 1936 lid van de SS in de rang van *Untersturmführer.* Op 12 augus-

nachmittags:
Abschliessende Arbeitsbesprechung mit SS-O'Stuf. Dr. Schneider.
19.06 Abfahrt in Den Haag.

[Sievers]

BDC H 946: 6719–6723 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

64. BERGER AAN W. SCHMITT[1] [2]

Berlin, den 3.4.1941

Lieber Gruppenführer!

– – –[3]

Die Holländer der Mussert-Bewegung sind auf Leib ebenfalls nicht gut zu sprechen. Sie knüpften an die Abgabe von Freiwilligen der Mussert-Bewegung eine Reihe von Bedingungen und wollten hiermit Reichsführer-SS zwingen. Leib hat ihnen nun bewiesen, dass er es ohne sie viel besser fertig bringt und es ist ganz eigenartig, die Niederländer, die nicht aus der Mussert-Bewegung kommen, sind bessere und willigere Soldaten als die aus der Mussertbewegung. Leib ist für sie immer der gefährliche Mann, der in der Lage ist, auf Befehl in den Niederlanden auch eine Gegenpartei aufzumachen. Wenn das einmal genehmigt würde, glaube ich, sind in 8 Wochen mehr Mitglieder und bessere Menschen in dieser Partei als sie Mussert hat.[4]

Jungclaus ist ja nur für den Aufbau der niederländischen SS der Mussert-Bewegung abgestellt. Er hat auch eine etwas feinere, liebenswürdigere Art und kommt darum sehr gut mit ihnen aus.

Die Hauptsache ist, dass Jungclaus und Leib ausgezeichnet miteinander, wie es sich für SS-Führer gehören sollte, zusammenarbeiten, sich gegenseitig die Bälle zuwerfen und letzten Endes doch das durchführen, was eben Reichsführer-SS will.

Heil Hitler! Ihr

G. Berger

BDC P 7: 8586–8587. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

tus 1943 sneuvelde hij aan het oostfront. Naar hem werd de eenheid, waarin oorlogsverslaggevers van de SS organiek waren samengevat, *SS-Kriegsberichter-Standarte Kurt Eggers* genoemd (*Das Deutsche Führerlexikon* 1934–'35; *Storm* 17 sept. 1943). Deze Eggers was eind april 1942 ook aanwezig op een 'Germaanse' bijeenkomst te Maagdenburg, waar o.a. Sievers, Berger, Feldmeijer, Schneider en andere SS-prominenten uit Nederland aan deelnamen (H 824: 5983-5).

64 – (1) Walter Schmitt, geboren 13 januari 1879, *SS-Gruppenführer*, chef van het *SS-Personalhauptamt*. (*SS-Dienstaltersliste* 1938; zie voor het *SS-Personalhauptamt* ook p. 61; voorts *The Allgemeine SS*, p. 14; *Org. buch der NSDAP* 1943, p. 420).

(2) Deze brief is een antwoord op een brief van Schmitt van 31 maart (P 7: 8584-5).

(3) De weggelaten passage handelt over Vlaamse kwesties, die Schmitt al in zijn brief van 31 maart had aangevoerd.

(4) Schmitt schreef in zijn brief van 31 maart, dat hij een gesprek had gehad met H. W. Müller Lehning, Gemachtigde van den Leider der NSB in bijzondere dienst. Deze had hem uit eigen beweging gezegd, dat Leib de wervingsarbeid in Nederland moeilijk maakte, terwijl er met Jungclaus heel goed te werken viel (P 7: 8585).

65. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER[a]

Berlin-Wilmersdorf, d. 3.4.1941

1.) Auf Befehl des Führers wird die SS-Freiwilligenstandarte Nordwest aufgestellt.[1] Sie untersteht dem Reichsführer-SS und ist ein Truppenteil der Waffen-SS. Die in ihr dienenden Freiwilligen aus den Niederlanden und Flandern werden nicht in die SS übernommen, haben aber als Angehörige der SS-Freiwilligenstandarte Rechte und Pflichten der Angehörigen der Waffen-SS.

Die Angehörigen der SS-Freiwilligenstandarte erhalten wie alle in der Waffen-SS dienenden germanischen Freiwilligen zur Staatsangehörigkeit ihres Heimatlandes zusätzlich die deutsche Staatsangehörigkeit.[2]

Sie sind somit im kriegerischen Einsatz deutsche Staatsangehörige und geniessen alle völkerrechtlichen Rechte der deutschen Soldaten.

Hinsichtlich Eidesleistung ergeht besondere Verfügung.[3]

2.) *Tag der Aufstellung*: 10.4.1941.

Aufstellungsort: SS-Kaserne.

H a m b u r g

3.) Das Ergänzungsamt der Waffen-SS wird ab 10.4.1941 laufend die Freiwilligen nach Hamburg einberufen und zwar so lange, bis die Stärke von 2500 Mann Freiwilliger erreicht ist.

– – –[4]

5.) Zum Kommandeur der SS-Freiwilligenstandarte Nordwest wurde durch den Reichsführer-SS der SS-Standartenführer Reich[5] ernannt. Er ist für die Aufstellung der SS-Freiwilligenstandarte verantwortlich.

– – –[6]

[JÜTTNER]

BDC H 622: 4998–5000. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

65 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Zie hfdst. IX, § C, van de inleiding.
(2) Zie voor deze kwestie nr. 47, noot 6.
(3) Vermoedelijk afgelegd op 21 juni (Fernschreibstelle RK 6968).
(4) De weggelaten passage bevat een aantal organisatorische en technische kwesties.
(5) Zie voor hem p. 348 e.v.
(6) De weggelaten passage behelst behalve enige technische details onder meer een lijst van commandanten der onderdelen van het regiment. Als zodanig kunnen althans vijf Nederlanders worden geïdentificeerd. Voor de eveneens weggelaten details betreffende uniformering e.d. zie nrs. 73 en 75.

66. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 8. April 1941.

Reichsführer!

Ich bitte Sie, den SS-Sturmbannführer beim Stabe des SS-Hauptamtes[1], Erich Eftger[2], SS-Nr. 279 312 zuletzt befördert am 10.12.1939, Reichsamtsleiter im Stabe des Stellvertreter des Führers und Oberbereichsleiter, seit Ende Mai 1940 abkommandiert zum Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete, Vertreter des Generalkommissar z.b.V. Oberdienstleiter Schmidt, zum SS-Obersturmbannführer zu befördern.

SS-Sturmbannführer Eftger hat sich als Vertreter des Generalkommissars z.b.V., der SS gegenüber, immer sehr anständig verhalten und mir die Arbeit auf dem recht schwierigen politischen Sektor erleichtert. Seine Beförderung zum SS-Obersturmbannführer wird von mir wärmstens empfohlen und vorgeschlagen.

Ich bitte Sie darum!

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC P 22: 9163. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

67. RAUTER AAN HIMMLER

am 10. April 1941

Reichsführer!

Unter Bezugnahme auf Ihre seinerzeitigen Aufforderung, das Studium der Ostsiedlung vorwärtszutreiben[1], melde ich, dass es mir nun endlich gelungen ist, durch eine Verfügung des Generalsekretärs im Ministerium für Unterricht, Erziehung und Wissenschaft, Professor

66 - (a) Links onderaan in hs. enige gegevens over Eftger, zoals leeftijd, partij- en SS-nummer, e.d. Rechts onderaan het stuk in hs.: 'Stab Stellvertreter des Führers anfragen'.

(1) Omschrijving van honorair *SS-Führer*, wat vroeger dus *Ehrenführer* genoemd werd. Deze omschrijving is wat eigenaardig: meestal worden de honoraire SS-officieren aangeduid als 'Führer beim Stab RFSS' wanneer ze een hoge rang hebben; in de lagere rangen 'beim Stab' waarna de betreffende *Oberabschnitt* of *Abschnitt* volgt. De betrokkene, de functionaris van het Duitse bezettingsbestuur in Nederland Eftger, wordt later ook aangeduid als 'b. Stab Oa. Nordwest' (*SS-Dienstaltersliste* 1944).

(2) Erich Eftger, geb. 16 augustus 1900 te Bremen. Na de wereldoorlog werkzaam bij verscheidene handelsfirma's, soms zelfstandig, dan weer zonder inkomsten en met schulden beladen. In 1932 kreeg hij een functie bij het *Fürsorgeamt* van de stad Bremen. In hetzelfde jaar werd hij lid van de *NSDAP*, waar hij in 1934 een functie te vervullen kreeg. In 1935 bij de *Stab des Stellvertreters des Führers* (ook wel '*Stab Hess*', na de vlucht van Hess *Parteikanzlei der NSDAP* genoemd) te München. Van 29 mei 1940 tot 6 september 1944 was Eftger werkzaam bij het rijkscommissariaat als chef van de *Hauptabteilung Organisation* van het *Generalkommissariat z.b.V.*, en plaatsvervanger van Schmidt. Eftger had in deze positie vooral te maken met zaken als *Arbeitseinsatz*, Nederlandsch Arbeidsfront, sociale wetgeving, Winterhulp e.d. (P 22; PA Präs; Doc. I Eftger).

67 - (1) Zie nr. 53.

van Dam[2], den Mittelschulprofessor Dr. Theuniss[3] vorläufig für 4 Monate aus dem Schuldienst in Zwolle zu beurlauben. Dr. Theuniss hat den Auftrag erhalten, die Ostkolonisation der Niederländer näher zu erforschen. Damit steht Dr. Theuniss jetzt dieser von Ihnen angeregten Arbeit ganz zur Verfügung. Dr. Theuniss wird demnächst für einige Tage nach Berlin fahren, um dort mit deutschen wissenschaftlichen Stellen Fühlung aufzunehmen. Ebenso wird er einen Besuch in Hamburg und Danzig machen, da von deutscher Seite im Augenblick kaum geeignete Fachkräfte eingesetzt werden können. Dr. Theuniss hat nachfolgenden Auftrag erhalten:

1.) Zusammenstellung einer übersichtlichen Bibliographie über sämtliche wissenschaftlichen Erscheinungen, die diese Frage angehen, wobei diese Bibliographie so nach bestimmten Sachgebieten angeordnet sein muss, dass leicht mit ihr zu arbeiten ist. Ausserdem muss zu den wichtigsten Werken eine kritische Bemerkung hinzugesetzt werden.

2.) Durchforschung der dafür in Frage kommenden Archive nach bisher unveröffentlichtem Material für diese Ostsiedlung.

3.) Eine kurze Zusammenfassung der Arbeitsergebnisse seiner gesamten Forschung auf diesem Gebiet.

Ein zusammenfassendes wissenschaftliches Werk über die niederländische Ostsiedlung soll und kann das endgültige Ziel sein.[4]

(2) Jan van Dam, geb. 3 oktober 1896 te Amsterdam. Studeerde Nederlandse en Duitse letteren aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam; 1923 gepromoveerd. Lectoraten te Bonn en Amsterdam; 1929 hoogleraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam in Duitse taal- en letterkunde. Van november 1940 tot mei 1945 secretaris-generaal van opvoeding, wetenschap en cultuurbescherming. Geen lid van de NSB, wel pro-Duits en beg. lid van de Nederlandsche SS. Hij trachtte met matiging op te treden. Ook protegeerde hij een bepaalde groep joden. Na de oorlog veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf (Doc. I Van Dam).

(3) Johannes Theunisz, geb. 7 september 1900 te Stadskanaal. Geschiedenisleraar te Zwolle. Voorzitter van de Volksche Werkgemeenschap; de eigenlijke leider was Feldmeijer, die hem op 1 juni 1943 verving door prof. G.A.S. Snijder (zie p. 272; H 815: 5697; H 897: 6393). Theunisz was voorts redacteur van *De Volksche Wacht*, het orgaan van de Volksche Werkgemeenschap, en bestuurslid van *Saxo-Frisia.* Hij cultiveerde een soort regionaal 'Saksisch' nationalisme, sterk tegen 'Holland' gericht. Tevens ambieerde hij een professoraat, zonder succes. Sinds maart 1941 lid van de Nederlandsche SS; kreeg daarin de rang van *SS-Onderstormleider.* In september 1944 bestuursraad van Drente. Na de oorlog veroordeeld tot internering voor de duur van het voorarrest (Doc. I Theunisz; P 10; een iets uitgebreidere levensloop met een oordeel over zijn geschriften vindt men in Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 331–332).

(4) Zie voor deze opdracht aan Theunisz H 815 en H 937. De drijvende kracht achter deze opdracht was Schneider, die het voorstel aan Theunisz deed. De hier afgedrukte brief is dan ook ontstaan op basis van een notitie van Schneider van dezelfde datum (H 815: 5686). Theunisz nam het voorstel gretig aan. Hoewel Van Dam geweldig traineerde met het geven van verlof aan Theunisz (zie spec. H 815: 5694) wist Schneider het zover te krijgen, dat Theunisz in de loop van mei 1941 kon vertrekken. Maar terwijl Theunisz al in Duitsland was, kwam er nieuwe tegenwerking in de persoon van Greifelt, de chef-staf van Himmler als *RKFdV* (zie voor hem nr. 32, noot 1). Hij wilde dit werk centraal vanuit Berlijn, dus onder zijn controle regelen, maar Schneider wist dit te verhinderen: Rauter, die de zaak in zijn functie van *Beauftragter des RKFdV* behandelde, noteerde op 28 mei kortweg: 'die Auffassung des SS-Brigadeführer Greifelt ist durch den Auftrag des RF-SS überholt.' (H 815: 5670).

Theunisz, die vermoedelijk in de tweede helft van juni 1941 was teruggekomen, en in het najaar onderzoekingen in Wenen verrichtte, wist zijn opdracht met enige jaren te verlengen. Op 1 september 1944 werd hij op eigen verzoek van de opdracht ontslagen in verband met zijn benoeming tot bestuursraad van Drente (Doc. I Theunisz). De definitieve wetenschappelijke studie is dus nooit verschenen. Wel verschenen er in de loop van de oorlog een aantal publikaties over dit onderwerp van zijn hand, o.a.

Die Mittel, die Professor van Dam für diese Arbeit Dr. Theuniss zur Verfügung gestellt hat, sind wohl ungenügend. Besonders die Reisen nach Deutschland könnten davon niemal bezahlt werden. Aus diesem Grunde werden die interessierten SS-Dienststellen eingreifen müssen. Der Reichsgeschäftsführer der Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' hat sich schon bereit erklärt, einen Teil dieser Unkosten zu übernehmen und darüber auch mit Ihrer Dienststelle, Reichsführer, als Reichskommissar zur Festigung des Deutschen Volkstums zu verhandeln.[5]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 815: 5690–5691 (Ahnenerbe). Afschrift (fotokopie RvO)

68. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, d. 12.4.41

1.) Beim Höheren SS- und Polizeiführer 'Nordwest' wird mit Wirkung vom 1.4.1941 die Aufstellung einer Stabskompanie der Waffen-SS befohlen.

2.) In der Stabskompanie der Waffen-SS beim Höheren SS- und Polizeiführer Nordwest werden Führer, Unterführer und Männer der Waffen-SS zusammengefasst, die bei den Dienststellen des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete Dienst tun.

3.) Mit der Führung der Stabskompanie der Waffen-SS beim Höheren SS- und Polizeiführer Nordwest wird SS-Obersturmführer d.R. Dr. Brendel[1] beauftragt.[2]

[JÜTTNER]

BDC H 621: 4997. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

in 1943 *De Nederlandse Oostkolonisatie*, als eerste nummer van een studie-reeks der Volksche Werkgemeenschap bij de uitgeverij *Hamer*. Vermoedelijk is dit een bewerking van de door Rauter onder punt 3 genoemde 'kurze Zusammenfassung'. Men zie voor kritische aantekeningen bij Theunisz' geschriften, en voor de plaats van de 'oostkolonisatie' in het nationaal-socialistische geschiedbeeld Schöffer, *Nat. soc. gesch.* p. 173–177.

(5) Men kwam overeen, dat het *Ahnenerbe*, dat ook als culturele instantie van de *RKFdV* placht te functioneren, voorlopig de kosten zou betalen, doch definitief het rijkscommissariaat (H 815: 5667–8; H 912: 6511).

68 – (1) Alfons Josef Brendel, geb. 18 maart 1912 te München. Onderwijzer; studeerde in zijn vrije tijd o.a. geschiedenis en filosofie, behaalde in 1938 de graad van *Dr. phil.*; lid van de *NSDAP* sinds maart 1933; reserve-officier van de *Waffen-SS*; sportinstructeur bij de algemene SS. Tenslotte *SS-Sturmbannführer*.

Van januari tot april 1941 was Brendel sportadviseur bij Jungclaus, en trad bij diens afwezigheid als plaatsvervanger op. Daarna werd hij gedurende een klein half jaar commandant van de hier genoemde *Stabskompanie;* in zijn *Personalakten* wordt hij tevens genoemd als verbindingsofficier van de *Waffen-SS* bij de *Oberabschnitt Nordwest*. Deze taak zou volgens zijn verklaring na de oorlog slechts een formele betekenis hebben; in werkelijkheid zou hij toen reeds *de facto* leider zijn van de *SS-Schule Avegoor* – later genoemd *SS-Ausbildungslager Avegoor* (zie daarvoor p. 282–285) – waartoe hij in oktober 1941 officieel benoemd werd. Van mei tot september 1942 diende hij bij de divisie *Wiking*; daarna hernam hij het commando van Avegoor. Deze functie schijnt hij op uitstekende wijze te hebben vervuld (P 18; Doc. I Brendel; PA Präs; *SS-Dienstaltersliste* 1944).

(2) Brendel werd in deze functie in september 1941 opgevolgd door *SS-Hauptsturmführer* Helle. De *Stabskompanie Nordwest* werd in januari 1942 omgevormd tot het *SS-Wachbataillon Nordwest*, dat de concentratiekampen in Nederland moest bewaken. (zie p. 373–376; nrs. 105 en 510).

69. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER

Den Haag, 20. April 1941[a]

Reichsführer!

Meinen allerherzlichsten Dank für die Mitteilung über meine Beförderung zum Obergruppenführer.[1] In gleicher Weise danke ich Ihnen für diesen neuerlichen Beweis Ihres besonderen Wohlwollens, das ich Ihrem[2] bezüglich Antrag beim Führer entnehme.

Reichsführer, ich habe eine sehr hohe Meinung von den SS-Rangen. Ohne in den Verdacht allzugrosser Überheblichkeit zu kommen, glaube ich, dass ich im Hinblick auf meine Tätigkeit den Rang eines Gruppenführers als für mich entsprechend empfinden konnte. Ein Obergruppenführer muss aber schon etwas Besonderes sein. Das kommt für Männer in Frage, die im Hinblick auf ihre Bedeutung und Leistung in der Formation, Partei oder Staat eine Einmaligkeit darstellen. Ich fasse daher diese Beförderung als eine Aufforderung auf, wenn auch nicht diese Einmaligkeit so doch mein Möglichstes zu leisten.

Heil, dem Führer! Ihr stets ergebener

SEYSS-I QUART

BDC H 99: 617. Afschrift (fotokopie RvO)

70. BERGER AAN HIMMLER

Berlin, den 7.6.1941

Reichsführer!

In den Niederlanden bereitet sich folgendes vor:

1. Die Troelstra-Bewegung 'Kies'[1] wird in der nächsten Zeit mit der NSNAP (Rappard) zusammengehen.

2. Es sind sehr starke Anzeichen dafür vorhanden, dass sich die NSB (Mussert) mit der Uni (Linthorst-Homann) zusammenschliesst. Mussert rutscht immer mehr zum kleinholländischen Gedanken ab.

Bei diesem Zusammenschluss würde es dann allerdings so kommen, dass die Kreise, die den Anschlussgedanken vertreten, zu der neuen Einheitsbewegung Rappards stossen werden.

Auch in der SS würde es vermutlich zu einer Spaltung kommen und zwar nach meiner Übersicht etwa in der Art, dass ca. 40% der SS mit Mussert gehen, 60% aber gerade stehen würde.

G. BERGER

BDC H 197: 2758. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

69 – (a) Bovenaan het afschrift staat abusievelijk: '20. April 1940'.
(1) Op 16 april 1941 zond Himmler aan Seyss-Inquart een oorkonde, waarin Hitler, die aan zichzelf benoemingen tot *SS-Gruppenführer* en *SS-Obergruppenführer* had voorbehouden, Seyss-Inquart de genoemde rang verleende. Himmler sloot een felicitatiebriefje in: H 99: 618.
(2) Hierachter is kennelijk een woord uitgevallen.
70 – (1) Paul Charles Joseph Kiès, geb. 13 april 1895 te Amsterdam, enige tijd beroepsofficier, daarna journalist. Sloot zich in 1926 aan bij de SDAP; in 1938 in conflict met de partijleiding naar aanleiding van zijn kandidaatstelling voor de Tweede Kamer. Hij trad met een groepje volgelingen, voornamelijk uit Friesland afkomstig, uit de partij, en stichtte de Troelstra-beweging, die sterk revolutionair en aanvankelijk anti-fascistisch was.

Na de Duitse inval ging Kiès echter vrijwel meteen overstag, en ontpopte zich zelfs als een regelrecht

71. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 2.7.1941

Reichsführer!

Über den Besuch bei Reichsschatzmeister Schwarz[1] melde ich:

Vorgesehen waren 30 Minuten. Die Besprechung begann um 11.05 Uhr und endete 13.30 Uhr, auch hier erst auf mein erhebliches Drängen. Reichsschatzmeister Schwarz war ausserordentlich aufgeschlossen. Ich glaube, bei ihm einen ordentlichen Eindruck hinterlassen zu haben.

Zuerst wurde von mir über die Aufstellung der Allg.-SS in Flandern berichtet, dann die Allg.-SS in Norwegen und Holland besprochen, auch meine Absicht, in Dänemark und später in Finnland das gleiche zu unternehmen. Reichsschatzmeister Schwarz begrüsste diese Arbeit ganz ausserordentlich und stellt alle Mittel, die wir hierzu brauchen, zur Verfügung, und zwar von selbst, ohne dass ich die Sprache auf die finanzielle Seite gebracht hätte.[2]

Bei dieser Gelegenheit sprach Reichsschatzmeister Schwarz sehr offen von der Gefahr, die dadurch entstehe, dass die Herren Reichskommissare, einschliesslich des 'Königs' Frank[3], Bestrebungen zeigen, die nicht zum, sondern vom Reich weg führen.

ronselaar voor de *Waffen-SS*. In de loop van 1941 ging de Troelstra-beweging op in de NSNAP-Van Rappard; toen deze partij zijn activiteiten moest staken – Kiès had inmiddels stevig ruzie gemaakt met Van Rappard – gingen de meeste oud-leden van de Troelstra-beweging niet over naar de NSB, zoals vele 'echte' NSNAP-leden deden. Kiès werd partijloos, hield in het laatste oorlogsjaar evenwel nog pro-Duitse radiopraatjes onder de naam 'de Amsterdammer'. Na de oorlog werd hij tot twaalf jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest veroordeeld (Doc. I Kiès).

71 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Himmler: 'Brandt,' daaronder de datum '4.VII' en Himmlers paraaf.

(1) Franz Xaver Schwarz, geb. 1875 te Günzburg aan de Donau (Zuid-Duitsland). Ambtenaar in dienst van de stad München; sinds 1922 lid van de *NSDAP*. Na de mislukte staatsgreep van Hitler in november 1923 werd hij penningmeester van de *Grossdeutsche Volksgemeinschaft*, een uiterst rechtse groepering onder leiding van Herman Esser. Toen in 1925 de partij opnieuw werd georganiseerd, werd Schwarz *Reichsschatzmeister der NSDAP*. In deze functie controleerde hij de financiën van de partij-formaties, zoals de *SA*, *SS*, *NSKK*, *Hitlerjugend* e.d., en de zg. *angeschlossenen Verbände* van de partij: *Deutsches Arbeitsfront*, *NS-Rechtswahrerbund*, *NS-Lehrerbund*, enz. In 1932 kreeg Schwarz de rang van *SS-Obergruppenführer*; sinds 1942 was hij één van de vier *SS-Oberst-Gruppenführer*, en de enige, aan wie deze nieuw-gecreëerde rang, de hoogste na die van *Reichsführer-SS*, ooit honorair is toegekend. *SA* en *NSKK* hadden hem ook hoge rangen verleend. (*Das Deutsche Führerlexikon 1934–'35; SS-Dienstaltersliste* 1935 en 1944; *Grossd. Reichstag*; Doc. I F. A. Schwarz). De bevoegdheden van Schwarz ten opzichte van de partij en haar vertakkingen berustten op een verordening van 29 maart 1935 ter uitvoering van het *Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat* van 1 december 1933 (*Organisationsbuch der NSDAP* 1943, p. 489–492). Zie voor de belangrijke steun, die de SS bij haar politieke streven van Schwarz kreeg, p. 171.

(2) Dit loopt dan uit op de financiering van alle SS-activiteiten in de Germaanse landen, dus ook zaken als de Volksche Werkgemeenschap, *Hamer* e.d., door Schwarz. Dit gebeurde via Bergers nieuwe centrale, de *Germanische Leitstelle*. Berger bracht tussen 1941 en 1945 verscheidene keren een bezoek aan Schwarz; bij een van die eerste gelegenheden constateerde Berger tot zijn aangename verrassing, dat zijn gastheer een borstbeeld van Himmler in zijn kamer bleek te hebben (!). Hun besprekingen vonden onder vier ogen plaats. Ook de secretaris van Schwarz wist niet, wat er dan werd besproken (N 30/3 NO 900; N 30/1 IS 1648, 1679).

(3) De *Generalgouverneur* van Polen (zie voor hem nr. 16, noot 2); hij had zijn residentie in het oude koninklijke kasteel van Krakau.

Umso notwendiger sei es, dass durch die SS ein Band geschaffen werde, das auch diese Herren mit ihren egoistischen Zielen und Gründen nicht beseitigen können.

Aus allerlei Bemerkungen schloss ich, dass die Gauleiter Bürckel[4], Koch[5] und Terboven[6] nicht zu seinen Freunden zählen.[7]

– – –[8]

Er bezeichnete das Schaffen der Höheren SS- und Polizeiführer als eine der grössten Taten Reichsführers-SS und betonte ganz besonders, dass es mehr als je notwendig sei, dass Reichsführer-SS, Bormann und er als das Dreigestirn der NSDAP eisern und fest zusammenhalten und der Fels sein müssen, an dem sich die Wogen der Reaktion brechen. Ich erwiderte, dass dem von Seiten der SS nichts entgegenstehen würde und gerade Reichsführer-SS immer bemüht sei, eine solche Koalition im Interesse der Bewegung zu bilden.

– – –[8]

Er selbst sei eigentlich doch der Mitbegründer der SS und innerlich immer ein guter Freund Reichsführers-SS gewesen, wenn er auch äusserlich im Augenblick nicht die SS-Obergruppenführeruniform trage, da zu viele diese Uniform trügen und vor allen Dingen viele SS-Führer seien, die innerlich und äusserlich dazu keine Berechtigung hätten. So etwas könne sich die SA leisten. Die SS müsste vorsichtiger sein. Ich entgegnete ihm, dass Reichsführer-SS hierin nach dem Kriege ganz bestimmt Wandel schaffen werde und wie ich schon gemerkt hätte, auch entschlossen sei, diejenigen SS-Führer, die sich im Kriege so gar nicht an uns und unsere Gedanken verpflichtet fühlen, auf eine vornehme Art und Weise zu entlassen. Das beruhigte Reichsschatzmeister Schwarz sichtlich.

– – –[8]

G. BERGER

BDC H 576: 3836–3841. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Josef Bürckel, geb. 30 april 1895 te Lingenfeld, o.a. in 1938 *Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich;* 1939–'40 *Reichsstatthalter* en *Gauleiter* van Wenen; sinds 1941 *Reichsstatthalter* en *Gauleiter* van het Saargebied en Lotharingen.

(5) Erich Koch, geb. 19 juni 1896 te Elberfeld. *Gauleiter* en sinds 1933 *Oberpräsident* van Oost-Pruisen, sinds november 1941 tevens rijkscommissaris van de Oekraïne. Hij gold als de exponent van de meest brute onderwerpingspolitiek in de door de Duitsers bezette gebieden van de Sowjet-Unie.

(6) Josef Terboven, geb. 23 mei 1898 te Essen. *Gauleiter*, eerst van Essen, later van Westfalen-Süd, en *Oberpräsident* van de Rijnprovincie. Sinds april 1940 rijkscommissaris van Noorwegen.

(7) De drie genoemde heren waren machtige, *selbstherrliche* en heerszuchtige potentaten met een sterke positie in de partij en bij Hitler, zodat zij zich op politiek gebied veel meer konden permitteren dan Seyss-Inquart. Zo konden zij zelfs tegenover de SS een onafhankelijke houding innemen en golden ook als rivalen of vijanden van de SS (Bürckel was daarbij een persoonlijke vijand van Seyss-Inquart; zie daarvoor nr. 7, noot 1). Bij de politieke botsingen, die zich tussen hen en de SS dan wel andere machten in Hitlers rijk voordeden, speelden humanitaire motieven ten opzichte van de onderworpen bevolkingen geen of een uiterst ondergeschikte rol.

(8) De weggelaten passages, hier en daar door Himmler van een paar aantekeningen in marge voorzien, bevatten enige kritische opmerkingen van Schwarz over Rosenberg, Rust, Darré, Ribbentrop e.a. en bespreking van interne Duitse kwesties. De antwoordbrief, die Brandt op 10 juli aan Berger schrijft, gaat alleen hierop in (N 30/2 NO 032).

72. RAUTER AAN HIMMLER

am 11. Juli 1941

Reichsführer!

Im Nachgang zu meinem letzten Bericht[1] melde ich Ihnen, dass ich gestern abend mit dem Leiter der Agrarfront, Rosskam, in Anwesenheit von Herrn Feldmeyer eine dreistündige Unterhaltung hatte, um technische Vereinbarungen wegen eines engeren Zusammengehens von Bauernschaft und Agrarfront und Niederländischer SS zu treffen.[2] Rosskam hat sich allen meinen Wünschen in ausserordentlich offener Form aufgeschlossen und ist in allen Punkten entgegengekommen. Die Agrarfront verfügt über eine Tageszeitung, über ein Wochenblatt, und eine bebilderte Broschüre sowie über eine Jugendzeitung der bäuerlichen Jugend. In sämtlichen Blättern sollen nunmehr Aufsätze über die SS und weltanschauliche Artikel in Sinne der SS ständig gebracht werden. Die Führer der Hauptabteilungen in der Bauernschaft und in der Agrarfront, die sich vor allem mit der weltanschaulichen Schulung und mit der Jugend befassen, sollen vornehmlich SS-Führer sein. Rosskam hat den unbedingten Wunsch, die Bauernschaft absolut nach der SS weltanschaulich auszurichten.

Auf allen diesen Gebieten fanden wir uns sofort, so dass es keinerlei Schwierigkeiten gab. Feldmeyer spricht in den nächsten Tagen mit Rosskam gemeinsam vor allen Ortsbauernführern in den einzelnen Kreisen und auch vor der Jugend, auch soll er zukünftig bei allen grösseren Kundgebungen mit Rosskam gemeinsam auftreten. Die Agrarfront hat jetzt mit den angeschlossenen Verbänden über 50 000 Mitglieder.[3]

72 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van dit stuk.

(2) Op 5 juli had het Agrarisch Front van de NSB te Rolde een grootse manifestatie gehouden, waarbij een 10.000 mensen aanwezig waren: van de bezettingsautoriteiten echter alleen Rauter, de *Beauftragte* van de provincie Drente Thiel en de leider van de landbouw-afdeling van het rijkscommissariaat *Graf* Grote. De beide laatste functionarissen hadden ook de rang van *SS-Standartenführer*, en geheel toevallig was dit niet: de bijeenkomst te Rolde werd een manifestatie van de verbondenheid tussen Agrarisch Front en SS, hetgeen vooral tot uitdrukking kwam in de redevoeringen van Roskam en Feldmeijer, die met luid applaus ontvangen werden. Dit leek heel fraai: een nauwe band met het boerendom was altijd een van de doelstellingen van de SS geweest, en de verovering van het Agrarisch Front (zelf indertijd een fusie van het Boerenfront der NSB en de voor-oorlogse vereniging 'Landbouw en Maatschappij') zou een belangrijk concreet succes voor de SS zijn.

Maar bij dit alles plaatste de *SD* de kanttekening, dat de betoging te Rolde min of meer een schijnvertoning was. Treinen vol NSB-ers, bakkers, slagers, en andere middenstanders, wier beroep weinig of niets met de landbouw te maken had, ja, zelfs stenotypistes van NSB-instanties waren naar Rolde gegaan teneinde de indruk te vestigen, dat de Nederlandse boeren in groten getale achter de Nieuwe Orde, *in casu* Roskam, stonden. Het tegendeel was waar; volgens de informaties van de *SD* vormden de boeren vermoedelijk maar een minderheid van de verzamelde NSB-massa, laat staan, dat Roskam een aanzienlijk deel van de Nederlandse boeren achter zich zou hebben. Deze informaties had de *SD* weliswaar voor een belangrijk deel gekregen van ir. S. Rispens, plaatsvervanger en concurrent van Roskam, die – wellicht uit dépit, omdat hij een half jaar tevoren Roskam niet de leiding van het Agrarisch Front had kunnen ontfutselen – een somber beeld van de manifestatie gaf. Niettemin was de conclusie, dat de applaudisserende menigte te Rolde in het geheel niet representatief voor het Nederlandse boerendom was, volstrekt juist (diverse stukken in HSSPF 74 b en 74 c, met name notities van de *SD* van 9 en 14 juli 1941).

(3) Alweer een voorbeeld van Rauters habituele optimisme. Het Agrarisch Front telde volgens de informaties van de *SD* op dat moment 6300 leden. Wat Rauter met 'den angeschlossenen Verbänden' bedoelt is niet duidelijk; misschien een deel van de leiding van de drie niet-nationaal-socialistische boerenorganisaties, dat zich bij het Agrarisch Front aansloot. Veel kunnen het er niet geweest zijn.

Schliesslich habe ich, um auch das persönliche Verhältnis Rosskams gegenüber Mussert zu klären, Rosskam ganz offen von den Schwierigkeiten erzählt, die Herr Mussert wegen des Eides[4] in der letzten Zeit gemacht hat. Darüber war Rosskam sichtlich aufgebracht, sprang auf und erklärte, dass er das einfach nicht verstehen könne, dass Mussert damit ja sich selbst sein Grab schaufle, er – Rosskam – sei aus innerster, heiligster Anschauung heraus der Auffassung, dass wir Gott danken müssen, dass diese Generation des Germanentums einen Führer Adolf Hitler erhalten habe. Er sei, wenn er in die SS aufgenommen werde, unter allen Umständen und bedingungslos bereit, den Eid auf den Führer Adolf Hitler zu leisten. Mussert sei – so führte er aus – zwar kein 'kleiner Hitler' dies sei indessen gut so, denn die Niederlande brauchen nur einen Beamten und keinen Führer. Rosskam hängt an Mussert aus einem gewissen Treueverhältnis heraus, darüber stellt er aber die Verpflichtung gegenüber dem Führer aller Germanen, die er in erster Linie halten will. Ich habe sodann in Übereinstimmung mit Feldmeyer Rosskam noch gestern abend in die niederländische SS aufgenommen und ihn mit Handschlag verpflichtet. Ich sprach dann über das Hauptquartier in Utrecht, das Rosskam in keiner Form liebt, – sofort nahm er Stellung gegen die katholische Richtung und insbesondere gegen die Leute, die den imperialen Gedanken in Holland weiterhin zu vertreten suchen. Ihm – Rosskam – lägen die Kolonien nicht, auf diesem Gebiet sei er durch und durch Bauernführer: die Interessen der Bauernschaft sehe er nur in einem grossgermanischen Reich verwirklicht. In einem solchen Reichsverband würde es den Bauern gut gehen, in dem Augenblick jedoch, in dem in Holland wieder der imperiale Gedanke aufkomme, werde die Bauernschaft erneut ein Spielball der Geldmächte. Gerade das binde ihn so sehr an die SS, denn auch die materiellen Interessen, die er namens seiner Bauernschaft zu vertreten hat, stimmen mit den idealen Interessen überein, die die SS vertritt. Er lehne den faschistischen Gedankenkreis scharf ab und stelle sich völlig zur germanischen Entwicklung. Feldmeyer war über die innerste Einstellung Rosskams sehr überrascht, er ist mit mir der Auffassung, dass dies ein wirklicher Erfolg für die niederländische SS ist.[5]

Dem Reichskommissar habe ich heute kurz noch einmal dargelegt, wie es um die Bauernschaft und Agrarfront steht. Dieses Kampfgemeinschaftsabkommen zwischen SS und Agrarfront und NSB-Bauernschaft hat auf ihn, insbesondere jedoch auf Oberdienstleiter Schmidt, sichtlichen Eindruck gemacht. Der Reichskommissar hat Pg. Schmidt beauftragt, mit Mussert zu sprechen und ihm mitzuteilen, dass er die Denkschrift des Herrn Mussert[6]

Misschien ook was Rauter aangestoken door het eveneens haast grenzeloze optimisme van Roskam, die al plannen had voor een manifestatie met 100.000 boeren. De *SD* stond tegenover de mogelijkheid om de Nederlandse boeren te nazificeren, veel sceptischer (notitie van de *SD* 14 juli 1941, HSSPF 74 c).

(4) Nl. de eed van de Nederlandsche SS op Hitler (zie p. 288, 289).

(5) Ook wat de persoon van Roskam betreft was het succes echter beperkt en tijdelijk. Zich helemaal van Mussert losmaken kon Roskam niet; later werden zijn opvattingen weer minder groot-Germaans en meer die van de traditionele Mussert-volgeling. Afgescheiden daarvan was hij voor de SS ook niet zo'n geweldige aanwinst gezien zijn totale gebrek aan capaciteiten als Boerenleider, en het feit, dat hij naar het oordeel der bezettingsautoriteiten ook in zekere mate betrokken bleek bij de financiële knoeierijen van zijn adjunct, de Hoofdstafleider der Landstand Damave; het laatste gaf voor Seyss-Inquart de doorslag om Roskam per 1 oktober 1943 te ontslaan als Boerenleider. (Doc. I E. J. Roskam; div. stukken in zbV 12 i).

(6) De tweede nota van Mussert (zie p. 288). De brief, waarvan verder in deze zin gesproken wordt, is kennelijk een – niet bewaard gebleven – aanbiedingsbrief.

nicht zur Kenntnis nehmen könne und dass er nicht gewillt ist diese Denkschrift und das Schreiben dem Führer vorzulegen, – bestünde er darauf, so könne er mit ihm nunmehr dienstlich verkehren. Mussert hat daraufhin gestern das Schreiben[7] zurückgezogen. Nunmehr sei er also bereit, die SS.-Männer den Eid auf den Führer leisten zu lassen, nicht aber auf die vom Führer bestimmten Vorgesetzten – den Reichsführer SS und die nach ihm kommende SS. Führer will er nicht in den Eid eingeschlossen wissen. Ich habe dem Reichskommissar dargelegt, dass es nur einen SS. Eid gebe, und auch nur eine SS, und dass kein Handel getrieben könne, und dass ich mir vorstellen könnte, dass Sie, Reichsführer, einmal den hier ansässigen Reichsdeutschen den Auftrag geben, hier in der niederländischen SS. zu dienen, die ja auch nur ein Teil der germanischen SS sein wird, dass man vielleicht auch einmal an das Angleichen der Uniformen gehen wird, und dass man eben keinen Unterschied machen dürfe. Der Reichskommissar verstand dies auch und wird in diesem Sinn weiter auf Mussert einwirken. Es besteht kein Zweifel, dass Mussert nun – nachdem die Bauernschaft zu uns eingerückt ist, die Arbeiterschaft in der Führung ohnehin schon bei uns ist, obwohl sie noch aktiviert werden muss – auch den Kurs marschieren wird. Dann natürlich hat Rost wieder recht, dass dies kein Führer ist, der immer nur durch seine Untergebenen gezwungen wird, einen bestimmten Weg zu gehen.

Der Aufruf des Generalleutnants Seiffarth hat unter den Offizieren gut eingeschlagen[8], der Oranjesender tobt und bezeichnet die, die sich zur Legion melden, als Schurken und Landesverräter. Ich habe den Eindruck, dass sich die Legion recht gut anlassen wird. Näheres darüber kann jetzt noch nicht gemeldet werden. Die Werbungen für die Waffen SS in der letzten Woche haben allerdings schon 1000 Anmeldungen[9] gezeitigt. Vorerst is alles noch in der Entfaltung.

Heil Hitler!

Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

HSSPF 74 c. Afschrift

(7) Bedoeld is stellig de nota, die inderdaad niet is verzonden.

(8) Ook hier laat Rauter zich meeslepen door een optimisme, dat heel weinig rekening met de realiteit houdt. Als groep stonden de Nederlandse officieren absoluut afwijzend tegenover deelname aan het vrijwilligerslegioen; het aantal dat meedeed, was zeer gering, en ver beneden de verwachtingen van de Duitsers en van Seyffardt (zie p. 344, 345).

(9) Voor zover dit cijfer juist is – dit is inderdaad niet uitgesloten – zijn hier vermoedelijk ook de aanmeldingen voor het legioen onder begrepen.

73. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, d. 26.7.41

1.) ---[1]

2.) Die SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' bleibt bestehen[2] und zwar aus:

1 Rgts.Stab 1 Stbs.[3]-Kp. Inf. Rgt. 1 s.Gr.W.[4] Kp. 1 Inf.Pz.Jäg. Kp. 1 le.Inf.Kol.[5]	Standort: Krakau
1 Btl. 'Flandern'	Standort: Radom
1 Btl. 'Niederlande'	Standort: Krakau

3.) Mit Wirkung vom 1.8.41 wird neu aufgestellt:

1 Rgt. (besp.)[6] Freiw.Legion 'Niederlande'[7] Standort: Krakau

4.) ---

5.) ---[1]

6.) *Unterführer und Männer* (Reichsdeutsche) werden durch SS-Staf. Reich auf die SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' zweckentsprechend verteilt. Die Aufteilung ist dem SS-FHA, Kommandoamt der Waffen-SS, Abt. IIb, zahlenmässig zu melden.

7.) Die *Vereidigung* der Freiw.Legion 'Niederlande' hat in folgender Form zu erfolgen: 'Ich schwöre bei Gott diesen heiligen Eid, dass ich im Kampf gegen den Bolschewismus dem Obersten Befehlshaber der Deutschen Wehrmacht, Adolf Hitler, unbedingten Gehorsam leisten und als tapferer Soldat bereit sein will, jederzeit für diesen Eid mein Leben einzusetzen'.[8]

8.) *Rechtliche Stellung*: Die Angehörigen der SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' und die Angehörigen der Freiw.Legion 'Niederlande' sind wehrgesetzlich und disziplinarrechtlich wie die deutschen Reichsangehörigen zu behandeln.

9.) Kommandosprache bei der SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' ist deutsch, Kommandosprache bei der Freiw.Legion 'Niederlande' ist niederländisch.[9]

73 – (1) De weggelaten passages betreffen technische zaken: kleding, paarden, veldpostnummers e.d.
(2) Zie p. 332 e.v.
(3) *Stabs.*
(4) *schwere Granatwerfer* (mortier).
(5) *leichte Infanterie Kolonne.*
(6) *bespannt.*
(7) Zie voor de oprichting van het vrijwilligerslegioen paragraaf D van hfdst. IX van de inleiding.
(8) Deze eedsformule was door de *Wehrmacht* ontworpen en door Hitler goedgekeurd (H 618: 4983, 4987). Men vermeed dus de formule, zoals die door de SS gebezigd werd, en die bij de *Standarte* '*Westland*' indertijd tot moeilijkheden aanleiding had gegeven (zie p. 321). Desondanks zouden er in oktober toch een aantal vrijwilligers bij het Nederlandse legioen bezwaren tegen de eed maken (zie p. 353). Jüttner had echter al op 15 april bepaald – dit gold toen weliswaar niet voor het legioen, maar gaf wel de algemene houding van de Duitsers gedurende de hele oorlog weer – dat iedere niet-Duitse *Waffen-SS-er* vanaf het moment van indiensttreden 'ohne Rücksicht auf die Frage der Vereidigung seine Treuepflicht gegenüber dem Führer' moest vervullen (H 633: 5036).
(9) Van dat laatste is nooit iets terechtgekomen.

10.) ---
11.) ---
12.) ---[1]
13.) *Uniform* ist die der Waffen-SS. Auf dem rechten Spiegel das 3teilige Sonnenrad.
Die SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' trägt Ärmelstreifen 'Nordwest', die Freiw. Legion 'Niederlande' trägt Ärmelstreifen 'Frw.-Legion Nederland'.
Die Freiw. Legion 'Niederlande' trägt ausserdem auf dem linken Unterarm ein Wappenschild in den Farben orange/weiss/bleu.[10]
14.) ---
15.) ---
16.) ---[1]
17.) SS-Standartenführer Reich ist für die Aufstellung und Ausbildung der SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' und Freiw. Legion 'Niederlande' verantwortlich.
Die Verlegung der Freiwilligen-Einheiten nach Debica[11] ist durch SS-Staf. Reich vorzubereiten und beabsichtigter Zeitpunkt der Durchführung dem SS-Führungshauptamt zu melden.
18.) Die Kommandeure der SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' und Freiw. Legion 'Niederlande' haben die Disziplinarbefugnisse eines Rgts.-Kdrs.
19.) Die Freiwilligen-Einheiten sind dem SS-Standartenführer Reich unterstellt, der seine Weisungen vom SS-Führungshauptamt erhält.[12]

JÜTTNER

BDC H 153: 2665–2668. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

74. RAUTER AAN HET SS-PERSONALHAUPTAMT

Den Haag, den 31. Juli 1941.

Ich melde, dass ich noch nicht Mitglied der NSDAP bin.[1] (Venediger Abkommen Steirischer Heimatschutz).[2]

In diesem Venediger Abkommen wurden szt. im Jahre 1933 den Mitgliedern des Steirischen Heimat-Schutzes von der NSDAP weitgehende Zusagen in Angelegenheit der Mitgliedschaft gemacht, die nicht durchgeführt worden sind und meine ganze ehemalige Kampfkameradschaft ist darob arg verbittert und bedrängt mich deshalb ununterbrochen mit Briefen, eine Klärung beim Führer durchzuführen. Solang diese Klärung nicht erfolgt, kann ich aus psychologischen Gründen heraus mich nicht um eine Mitgliedsnummer be-

(10) Zie voor deze kentekenen echter ook p. 358, nr. 88, en noot 3 daarbij.
(11) Het opleidingsterrein in Polen (zie p. 348).
(12) Zie voor verdere orders betreffende de *Standarte 'Nordwest'* en het vrijwilligerslegioen nrs. 75, 80, 88, 89.
74 – (1) Deze brief is een antwoord op een verzoek van het *SS-Personalhauptamt* aan Rauter zijn lidmaatschapsnummer te willen opgeven voor de kartotheek van dit bureau (P 1 : 5794).
(2) Zie nr. 1, noot 33. Leden van de SS, *SA* e.d. werden niet automatisch partij-lid: in 1937 zou 11 procent van de SS-leden nog geen lid van de *NSDAP* geweest zijn (H. Buchheim: 'Mitgliedschaft bei der NSDAP', in: *Gutachten* I, p. 315).

werben, andererseits sehe ich nicht ein, eine Mitgliedsnummer von 6½ Millionen zu bekommen[3] und damit schlechter gestellt zu werden als Marxisten und Christlichsoziale, die im Jahre 1934 oder gar 1937 der NSDAP beigetreten sind.[a] Da jetzt während des Krieges die Regelung dieser Frage sehr schwer ist, werde ich bei nächster Gelegenheit nochmals mit dem Reichsführer die Frage durchsprechen und ihn bitten, die Sache in einer Aussprache mit Reichsleiter Bormann zu bereinigen.[4]

Heil Hitler!

RAUTER

BDC P 1: 5795. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

75. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER[a]

Berlin-Wilmersdorf, d. 6.8.41

1.) Die SS-Freiwilligenstandarte 'Nordwest' wird durch Aufstellung eines weiteren Bataillons 'Flandern' auf die volle Stärke gebracht.[1]

2.) *Tag der Aufstellung*: 11.8.41.

3.) *Aufstellungsort*: SS-Tr.Üb.Platz Ostpolen, Debica.

4.) – – –

5.) – – –

6.) – – –[2]

7.) *Unterführer und Männer (Reichsdeutsche)* werden durch SS-FHA, Kommandoamt der Waffen-SS, Abt. IIb zugewiesen.

8.) *Vereidigung* wird noch befohlen.

9.) *Rechtliche Stellung*. Die Angehörigen des neuaufzustellenden Bataillons sind wehrgesetzlich und disziplinarrechtlich wie die deutschen Reichsangehörigen zu behandeln.

10.) Kommandosprache ist deutsch.

11.) – – –

12.) – – –[2]

13.) *Uniform* ist die der Waffen-SS. Auf dem rechten Spiegel das 3teilige Sonnenrad. Ärmelstreifen 'Nordwest'.

14.) – – –

15.) – – –

16.) – – –[2]

17.) SS-Standartenführer Reich ist für die Aufstellung des II. Bataillons 'Flandern' verantwortlich.

JÜTTNER

BDC H 150: 2656–2657. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

(3) Een hoog partijnummer betekende een late intrede in de *NSDAP*; vandaar de jacht van de 'laatkomers' op lage partijnummers, die het statussymbool van de *alte Kämpfer* waren.
(a) Bij het laatste deel van de zin, ongev. vanaf 'als Marxisten' in marge een verticale streep.
(4) Blijkbaar raakte de aangelegenheid in het vergeetboek, want pas in januari 1943 ontdekte Himmler, dat Rauter nog geen lid van de partij was: zie nr. 295.
75 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Vgl. nrs. 65 en 73.
(2) De weggelaten passages betreffen technische details.

76. HIMMLER AAN F. STEINER[1]

Führer-Hauptquartier, 13.8.1941

Lieber Steiner!

Ihren Bericht, den Sie SS-Hauptsturmführer d'Alquen[2] mitgegeben haben, habe ich erhalten.[3]

Ihre Besorgnisse sind unbegründet. Einsatz und Weg jeder Division, nicht zuletzt der SS-Divisionen, werden ja vom Führer selbst entschieden und bestimmt. Ich bin immer im Bilde, an welchen Kämpfen die einzelne Division teilnimmt und wo sie kämpft. Die Division 'Wiking' hat in der Armee beim Oberkommando der Wehrmacht und beim Führer selbst einen festgegründeten Ruf als eine über dem Durchschnitt stehende, unerschütterliche Division, in gleicher Weise wie die Leibstandarte, die Division Reich und die Division Totenkopf.[4] Es vergeht kaum ein Tag, an dem nicht in irgend einer Form über unsere Divisionen positiv und anerkennend gesprochen wird.

Die Kämpfe all unserer Divisionen sind hart und schwer. Die Verluste bei einigen Divisionen leider schwerer, als sie bisher bei Ihnen waren.

Ihren Bericht vom 29.7. an das Generalkommando XIV.A.K. habe ich erhalten. Die Meldungen über die Quälereien an unseren Verwundeten oder Gefangenen reissen leider nicht ab.

Bei dem Bericht fiel mir auf, dass er von einem Hauptmann Paetsch für die Richtigkeit gezeichnet würde. Ist dies ein Hauptmann des Heeres, der Ihnen zugeteilt ist, oder sollte dieser Paetsch ein SS-Führer sein, der sich seines SS-Dienstgrades schämt?

Weiter würde mich interessieren, ob es sich bei den Pionieren um SS-Männer handelt. Dies geht aus dem Bericht nicht hervor.

Weiterhin bitte ich Sie, mir eine Aufstellung zukommen zu lassen, aus der ersichtlich ist, wieviele germanische Freiwillige, verteilt auf die verschiedenen Völker gefallen und verwundet, wegen Tapferkeit befördert, mit dem E.K. II, I und den entsprechenden Sturmabzeichen ausgezeichnet worden sind.[5]

Der Aufbau der SS in den Niederlanden und die weitere Förderung der Freiwilligenmeldungen aus den Niederlanden erfordern, dass SS-Standartenführer Jungclaus so rasch

76 – (1) Zie voor Steiner, in deze tijd commandant van de divisie '*Wiking*', p. 327, noot 3.

(2) Hiermee wordt waarschijnlijk een ander bedoeld dan Günther d'Alquen, de hoofdredacteur van het weekblad van de SS *Das Schwarze Korps;* deze was immers al sinds jan. 1937 *SS-Standartenführer.* De *SS-Dienstaltersliste* 1938 vermeldt een *SS-Untersturmführer* Rolf d'Alquen, geb. 4 augustus 1912, werkzaam bij het *SD-Hauptamt.*

(3) De tekst van dit rapport is niet op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie aanwezig.

(4) Dit waren de drie eerste divisies van de *Waffen-SS,* ook wat kwaliteit betreft. '*Wiking*' was de vijfde divisie. Het valt hier op, dat de vierde divisie, de *SS-Polizei-Division,* niet wordt genoemd.

(5) Berger stuurt Himmler op 18 aug. 1941 een verlieslijst van de divisie '*Wiking*' (H 655: 5032). Daaruit blijkt, dat van de 1563 niet-Duitse vrijwilligers 'bei Kriegsbeginn' (blijkbaar: begin van de Russische veldtocht) er 630 Nederlanders waren. Daarvan zijn er twee gesneuveld, en twee zwaar gewond (van de 421 Finnen, na de Nederlanders in deze periode de grootste groep in '*Wiking*', zijn de cijfers resp. 12 en 19).

(6) Op 7 aug. had Rauter Himmler verzocht, om Jungclaus die sinds 20 juni bij '*Westland*' was ingedeeld, naar Nederland te laten terugkeren, zodra deze op enige frontervaring kon bogen. Jungclaus had volgens Rauter op het hoofdkwartier van de NSB een vertrouwenspositie verworven, die hij nog verder zou kunnen opbouwen (H 656: 5094–5).

wie möglich wieder nach den Niederlanden zurückkommt.[6] Setzen Sie ihn doch bitte sofort in Marsch.[a]

Ausserdem bitte ich Sie, von älteren niederländischen SS-Männern sobald Nachersatz kommt, eine Anzahl, zunächst vielleicht einmal 20 besonders verdienter Männer, ebenfalls in die Heimat zu schicken, da ich sie in den Niederlanden für den Aufbau der Polizei und der niederländischen SS notwendig brauche.[7]

Heil Hitler!

[H. HIMMLER]

BDC H 658: 5100–5101. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

77. TELEXBERICHT VAN K. LEIB AAN BERGER

Den Haag, 15.9.41

Ich melde:[1]

1. Mit der Errichtung des mit Mussert abgesprochenen 1. Regt. der Legion 'Niederlande' hat SS-Oberführer Reich die Frage an die Niederländer gerichtet, wer
a) aktiv am Kampf teilnehmen will,
b) in das 2. Regt (WA-Regt.) einzutreten gedenke und
c) in die Heimat zurückkehren werde.
Es meldeten sich insgesamt zu
b) 120 Mann, zu
c) 400 Mann.[2]
Der Rest (zu Ziff. a) meldete sich für den Einsatz. Die unter c) genannten Männer führten als Grund ihres Wunsches an, dass sie als Niederländische Legion unter der holländischen Flagge mit holländischen Offizieren in den Kampf ziehen sollten. Teilweise ist es auch Feigheit und Heimweh, was die Männer zu diesem Wunsch veranlasst.
Oberführer Reich hat die Inmarschsetzung der unter b) und c) genannten, insgesamt 500 Männer, für den 16.9.41 angekündigt, ferner bedeutet, dass er jeden Freiwilligen, der jetzt noch aus Holland oder Flandern zu ihm geschickt werde, unverzüglich wieder in die Heimat in Marsch setzt. Er begründet das damit, dass er in 6 Wochen einsatzbereit sein soll.

E-Stelle Nordwest bittet, Inmarschsetzung der 500 Männer wegen der hier sonst auftretenden ungeheuren Schwierigkeiten zu verhindern.

– – –[3]

LEIB

BDC H 91: 140–141. Afschrift van oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(a) In marge in hs. van Himmler: 'Auszug an SS Gruf. Rauter'.
(7) Rauter krijgt een afschrift van Himmlers brief aan Steiner. Hij verzoekt Himmler met deze twintig Nederlandse SS-ers ook Heubel, die bij de *Standarte 'Germania'* diende, mee terug te sturen. 'Allein wollte ich ihn nicht anfordern, da der Schwager Rost van Tonningen ist und dies Rost selbst auch so gewünscht hat.' (H 656: 5093).
77 - (1) Men zie voor het volgende p. 351–353.
(2) Dit waren tenminste 575 vrijwilligers (zie p. 352 en nr. 107).
(3) De weggelaten passage gaat over een aantal Vlaamse legionairs.

78. BERGER AAN H. JÜTTNER

16.9.1941

Lieber Jüttner!

In der Anlage die Abschrift des Fernschreibens, das ich soeben von der Ergänzungsstelle Den Haag erhalten habe.[1] Ich bitte, wie schon mündlich besprochen, anordnen zu wollen, dass

a. niemand zurückgeschickt wird,

b. SS-Oberführer Reich doch ein ganz klein wenig Vernunft annehmen und sich dessen bewusst sein soll, dass seine Arbeit die weitere deutsche Politik in Belgien und in den Niederlanden massgebend positiv oder negativ beeinflusst,

– – –[2]

Ich glaube nicht, dass das angekündigte WA-Regiment zusammenkommt. Wie schon mündlich besprochen kommen 844 Mann am 22.9. nach 's-Hertogenbosch wie vom SS-Führungshauptamt befohlen (Eintreffen bis abends 22 Uhr).[a] [3] Mehr wird nach der Meinung des SS-Hauptsturmführers Leib wohl nicht zusammenkommen, es sei denn, wir gefährden den Nachersatz für die Waffen-SS, woran wir ja gar kein Interesse haben. Vielleicht besteht die Möglichkeit, diese Männer an Stelle der Flamen im Regiment einzusetzen, so dass die Niederländische Legion ein volles Regiment wäre.

Heil Hitler! Dein

[G.] B[ERGER]

BDC H 91: 137–139. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

79. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 16. September 1941

Reichsführer!

In der Anlage[1] lege ich Ihnen vor ein Schreiben des Herrn Mussert. Ich habe Mussert mitgeteilt, dass die Verabschiedung des ersten Ba'ons[2] erst am Sonnabend, dem 11. Oktober 1941 in Den Haag stattfinden kann, weil die Einkleidung, Formierung und Ausbildung erst zu dieser Zeit fertig sein wird.

Wegen SS-Standartenführer Wäckerle[3] habe ich an SS-Gruppenführer Jüttner geschrieben und gebeten, mir ein gutes Bild von Wäckerle und die Lebensbeschreibung zu beschaffen. Wäre es nicht vielleicht zweckmässig, wenn Sie, Reichsführer, einige dieser Bilder mit

78 – (1) Nr. 77.

(2) De weggelaten passage gaat over Vlaamse kwesties. Berger geeft onder meer als zijn mening te kennen, dat men het Vlaamse bataljon als aparte eenheid moet formeren, buiten verband met het Nederlandse legioen, daar anders de Dietse gedachte gestimuleerd zou kunnen worden.

(a) Bij de eerste twee zinnen van deze alinea in marge een dubbele verticale streep.

(3) Zie voor het plan voor een WA-regiment en wat daarvan terechtkwam p. 346, 347. In dit opzicht toonde Berger een juiste blik te hebben.

79 – (a) In het stuk zijn verscheidene onderstrepingen aangebracht: de meeste hiervan zijn in de letternoten aangeduid.

(1) Nr. 79 I. Men zie deze bijlage voor enkele hieronder genoemde kwesties.

(2) Nl. van het WA-regiment; het zou het enige bataljon blijven.

(3) De commandant van de *SS-Standarte 'Westland'*; hij was op 2 juli 1941 in Rusland gesneuveld.

einer persönlichen Widmung bedenken könnten?[b] (Hauptquartier, SS- und WA-Führung!)[4]

Wegen der 'Frontsucht' Musserts bitte ich eine Entscheidung zu treffen. Ich habe Mussert mitgeteilt, dass ich es persönlich für ausgeschlossen halte, da das Regiment Westland sich im Vormarsch befindet und meiner Auffassung nach, es unmöglich ist, das Regiment zu erreichen. Gleichzeitig schrieb ich ihm, dass ich Ihnen, Reichsführer, den Brief zur Entscheidung vorgelegt hätte.[5]

Der letzte Absatz des Briefes Musserts, Reichsführer, hat aber seine Schattenseite, von der Mussert nicht spricht. Vor 10 Tagen hat er den Leiter der Medizinischen Front, den SS-Mann Dr. Schaly[6], seiner Funktion enthoben und gegen ihn Untersuchung führen lassen, Ursache: Dr. Schaly sollte NSNAP-Mitglieder aus der Medizinischen Front ausschliessen.[c] [7] Ich habe auf der Reise nach Berlin[8] wegen dieses Falles 2 Stunden mit Mussert

(b) Deze zin grotendeels onderstreept.

(4) Himmler laat op 3 oktober antwoorden – zonder daar verder redenen voor op te geven – dat hij dit niet juist acht (H 146: 2398).

(5) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.

(6) Dr. Gerrit Anthony Schalij, geb. 26 juni 1898 te Schoonhoven, oogarts. Sinds 1933 lid van de NSB, hoofd van de afdeling V (Volksgezondheid) van de NSB en leider van het Medisch Front. Op 8 september 1941 ontheven van zijn functies en geroyeerd als lid van de NSB. Lid van de Nederlandsche SS tot december 1941. Na de oorlog tot twee-en-een-half jaar internering veroordeeld (Doc. I Schalij).

(c) Laatste twee zinnen grotendeels onderstreept.

(7) D.w.z. Mussert verweet Schalij, dat hij de NSNAP-ers nog steeds niet uit het Medisch Front had gezet.

Al twee maanden eerder was Mussert een grootscheeps offensief begonnen tegen de NSNAP (alleen de partij van Van Rappard met die naam bestond toen nog), dat juist één dag voordat Rauter de hier gepubliceerde brief schreef uitmondde in het bevel van Mussert tot de zg. 'Schoonmaak-actie': de WA diende van alle muren plakkaten van de NSNAP en groot-Duitse leuzen te verwijderen of weg te schrobben (NSB 50 a). Dat was het openlijke, spectaculaire hoogtepunt – waarvan Rauter bij het schrijven van deze brief nog niets wist – van de campagne. Die was echter al veel eerder begonnen met een poging van Mussert de eigen gelederen van groot-Duits denkende lieden te zuiveren; het is duidelijk, dat hij hoopte daardoor de positie van de groot-Germaans denkenden, van de SS-gezinden dus, aan het wankelen te brengen.

Een incident, dat de aanhangers van Van Rappard op 27 juni tijdens de anti-bolsjewistische manifestatie op het IJsclubterrein te Amsterdam veroorzaakten, verschafte Mussert een welkome aanleiding het offensief te openen. Op 10 juli liet hij de secretaris-generaal van de NSB C. J. Huygen een verbod aan alle NSB-leden uitvaardigen om bijeenkomsten bij te wonen, waarop ook NSNAP-leden aanwezig waren; bemerkten NSB-ers tijdens een bijeenkomst pas de aanwezigheid van NSNAP-leden, dan moesten zij onmiddellijk weggaan. Negen dagen later kwam er een bevel van Huygen, dat alle NSNAP-leden uit alle Fronten en Gilden, die met de NSB geassocieerd waren, verwijderd moesten worden (NSB 53 b).

Het Medisch Front, in november 1940 gesticht, telde ongeveer 500 leden, waarvan 160 artsen, de rest dierenartsen, tandartsen, apothekers, verpleegkrachten, vroedvrouwen, enz. Van de artsen en dierenartsen zouden er volgens opgave van de leiding maar vijf leden van de NSNAP zijn (NSB 164/874). De leiding zelf was echter voor Mussert inderdaad ideologisch weinig aanvaardbaar: Schalij en zijn plaatsvervanger C. C. A. Croin (de latere president van de Nederlandsche Artsenkamer, die een geweldig conflict tussen de Nederlandse artsen en de bezettende macht zou bewerkstelligen) waren lid van de Nederlandsche SS; de leider van de sectie dierenartsen J. P. A. de Monyé, was behalve SS-man inderdaad een NSNAP-sympathisant, zo geen lid van de partij; ook de leider van de sectie apothekers W. F. Daems was SS-man, hetgeen misschien niet bekend was in bredere kring; wel, dat hij groot-Germaanse sympathieën koesterde (HSSPF 382, leden-nrs. 752, 753, 755; MadN 57 Ca).

De leiding van het Medisch Front zei dan ook openlijk op het rassenstandpunt te staan. Geen wonder, dat juist Medisch Front meteen bezwaren maakte tegen de aanval op de NSNAP-leden (NSB 48 c, 165/877). Wellicht was dit juist de reden voor Mussert om hier krachtig toe te slaan. Op 8 september

gesprochen und ihm nahegelegt, diesen Dingen grosszügiger gegenüber zu treten. Er hat mir eine aufrechte Erledigung zugesagt. Vorgestern kam die Nachricht, dass Dr. Schaly endgültig seiner Funktion enthoben wurde. Gleichzeitig wurde der Tierärzte-Führer Dr. De Monje[9], auch ein SS-Mann, seiner Funktion enthoben und aus der Partei ausgeschlossen.[c] De Monje hat neben seiner NSB-Tierärzteschaft noch eine Arbeitsgemeinschaft von Tierärzten geführt, der auch Mitglieder der NSNAP, Nationalen Front und andere neutrale Tierärzte angehören. Diese Fachschaft hätte vor kurzem eine Versammlung haben sollen, in der ein Tierarzt aus Friesland, der bekannte Friesendichter und Friesenführer Dr. Sybesma (NSNAPer) über Tierzucht hätte sprechen sollen. Der kommissarische Leiter der Medizinischen Front Dr. Croin aus Den Haag, den Mussert nach Absetzung Dr. Schalys eingesetzt hat, verbot diese Versammlung. De Monje, der der Auffassung war, dass diese Fachschaft mit der NSB nichts zu tun hätte, nahm das Verbot nicht zur Kenntnis und hielt die Versammlung ab und liess auch Dr. Sybesma sprechen. Daraufhin schloss Mussert De Monje aus der Partei wegen Ungehorsams aus, obwohl dieser ein alter Kämpfer in der NSB ist.[10] Gleichzeitig schrieb Mussert einen Brief an Feldmeijer, worin er diesen aufforderte, De Monje auch aus der SS auszustossen.[c] Feldmeijer eilte sofort zu mir.

royeerde hij Schalij en De Monyé, die de dag tevoren een door de NSB-leiding verboden bijeenkomst geleid had (zie noot 10). Verder dan dat durfde Mussert blijkbaar niet te gaan. Croin, die lid van de Nederlandsche SS was, maar zich in deze zaak aan de kant van de NSB-leiding had geschaard, bleef plaatsvervangend leider. De nieuwe leider van het Medisch Front werd K. Keyer, van wie de NSB-leiding wel degelijk kon weten (in tegenstelling tot het SS-lidmaatschap van Croin en Daems misschien) dat hij SS-man was. Weliswaar waren Schalij en De Monyé eruit gezet wegens ongehoorzaamheid en het protegeren van NSNAP-ers, maar deze maatregelen waren in feite ook tegen de SS-invloed gericht. Misschien waren Keyer en Croin toch genoeg plooibaar en loyaal aan Mussert; de gegevens zijn onvoldoende om een juist beeld te krijgen van Musserts politiek in deze zaak (behalve de hier reeds vermelde bronnen ook: NSB 38 c, 50 a, c; Doc. I Croin; MadN 54 Ca, 61 Ca; *Volksgezondheid*, orgaan van het Medisch Front, okt. 1941, p. 4).

(8) Mussert ging begin september, vergezeld van Seyffardt, Van Geelkerken en Rauter naar Berlijn om kwesties betreffende de Nederlandse vrijwilligers in het legioen op het *SS-Führungshauptamt* te bespreken (zie p. 351, en noot 1 daarbij).

(9) Johan Pieter Adrianus de Monyé, geb. 11 juni 1910 te Zutphen. Dierenarts; lid van de NSB en leider van de sectie dierenartsen van het Medisch Front tot 8 sept. 1941. Later burgemeester van Maarn (Doc. I de Monyé; NSB 163/878).

(10) De Monyé had zich niet aan Croins tegenbevel gestoord, of beter gezegd, hij had dat omzeild met een formalistisch handigheidje, waar blijkens de tekst hierboven zelfs Rauter in vloog. Op 7 september vond de bijeenkomst plaats van wat in werkelijkheid de sectie dierenartsen van Medisch Front was, doch wat door De Monyé op het allerlaatste moment als een 'Arbeidsgemeenschap van nationaalsocialistische dierenartsen' gecamoufleerd werd en dus formeel geheel los van Medisch Front zou staan. Bij deze gang van zaken beweerde de Monyé op een – blijkbaar erg vage – toezegging van 'het Rijkscommissariaat' te kunnen steunen. Op de bijeenkomst spraken inderdaad Sybesma en enige andere dierenartsen, o.a. H. A. Pulles (model voor de hoofdpersoon in Roothaerts roman 'Dokter Vlimmen'). Tekenend voor de sfeer ter plaatse was de aanwezigheid van *SS-Hauptsturmführer* Leib van de *Ergänzungsstelle*, en het feit, dat staande de vergadering vier aanwezigen zich voor het oostfront meldden. Tekenend ook de woorden van De Monyé zelf, die zei te streven naar een arbeidsgemeenschap van dierenartsen, waar 'geen politieke kwesties omtrent tempo of tactiek van de groote revolutie welke in Europa plaats vindt, aanhangig zijn, noch op de kleur van een hemd gelet behoeft te worden'; geen verschil dus tussen het zwarte hemd van de NSB, en het bruine hemd van de NSNAP. Van dit alles deed hij in een circulaire van 13 september aan zijn 'beroepskameraden' mededeling, benevens van het feit, dat Schalij en hij de volgende dag reeds als lid van de NSB geroyeerd en uit hun functies in Medisch Front ontslagen waren (NSB 165/877).

Sowohl Dr. Schaly als auch De Monje sind zwei tadellose SS-Männer, weltanschaulich ganz grossgermanisch ausgerichtet und waren deshalb Mussert schon lange ein Dorn im Auge. Dass wussten wir alle. Insbesondere ist De Monje ein ganz sauberer Nationalsozialist. Ich habe Feldmeijer gesagt, er möge sofort zu Mussert fahren, ihm mitteilen, dass ich von den Dingen sofort gehört hätte und ihn, Feldmeijer zu mir habe kommen lassen. Die SS könne De Monje nicht aus der SS ausstossen, da sie an dem Disziplinarverfahren nicht beteiligt wurde.[b] [11] Ich sei erschüttert über die Entscheidungen Musserts, die den Besprechungen im Zuge nach Berlin genau widersprechen und hätte das Gefühl, dass die beiden nur deshalb entlassen und ausgeschlossen werden, weil sie sich in der grossgermanischen Sache nach Auffassung von Mussert zu sehr exponiert hätten. Ich habe sofort mit dem Reichskommissar Fühlung aufgenommen, der meine Auffassung teilte und sich ebenfalls gegen den Ausschluss aus der SS aussprach. Der Reichskommissar ist über das Benehmen Musserts sehr ungehalten und betrübt. Es besteht für mich kein Zweifel, dass Mussert auf der einen Seite Herzlichkeit und Freude zur SS mimt, auf der anderen Seite jedoch die Angelegenheit benutzt, um zwei deutschgesinnte Organisationsführer aus der Partei zu entfernen. Wie ich Ihnen, Reichsführer, schon vor kurzem schrieb, hasst Mussert alle jene NSBer, die so grossgermanisch eingestellt sind, dass sie Deutschland mehr lieben, als ein selbstständiges Niederlande. Der Kampf gegen diese Leute ist für Mussert eine 'Ehrensache'. Das geht natürlich unmöglich! Der Reichskommissar ist sich auch darüber im klaren und hat seinen grossen Kummer mit Mussert.

Feldmeijer ist der Meinung, man sollte doch Mussert nach dem Osten reisen lassen. Er meint, wenn ihm dort etwas passiere, würde er die schönste Rede halten, die er je im Leben gehalten hätte.[c]

Die NSNAP will Schmidt 'liquidieren'. Gestern war Rappard bei mir. Von ihm musste ich erfahren, was ich schon längere Zeit befürchtete, dass Rappard selbst die Liquidierung will. Scheinbar hat ihm Schmidt irgendwelche grössere Zugeständnisse gemacht. Es besteht der Plan:

Ein Teil der Führer der NSNAP sollen die deutsche Staatsangehörigkeit erhalten und in den Arbeitsbereich der NSDAP aufgenommen werden. Insbesondere sollen alle die Niederländer eingebürgert werden, die 1 oder 2 deutsche Grosseltern haben. Dadurch wird der Arbeitsbereich der NSDAP vergrössert. Dieser Kreis, sogenannte Volksdeutsche in den Niederlanden, sollen einen eigenen Verein im Rahmen der NSDAP bilden, dem Rappard vorstehen soll.[12] Rappard meint, er wird dann weiterhin noch werben können,

(11) Feldmeijer had reeds in een brief van 18 juli 1941 aan Van Geelkerken deze eraan herinnerd, dat bij de oprichting van de Nederlandsche SS er uitdrukkelijk was vastgesteld, dat voor toetreden tot de SS het lidmaatschap van de NSB niet verplicht was. Feldmeijer achtte het vanzelfsprekend, dat NSNAP-ers lid van zijn SS waren; zij mochten van hem ook vergaderingen van hun partij bijwonen (HSSPF 376 b).

(12) In een rede, die de leider van de NSNAP, Van Rappard, op 20 juli voor zijn volgelingen hield, kondigde hij aan, dat de jeugdbeweging van zijn partij, '*Hitler-Jugend*' geheten, in de Duitse *Hitlerjugend* zou worden opgenomen; aan Duitse zijde noteerde men, dat hiermee echter het toekomstig lot van de NSNAP nog niet was vastgelegd (zbV 8 c; T 19/173697–700).

Volgens een na-oorlogse verklaring van Van Rappard zou Schmidt hem in augustus al hebben gezegd, dat Seyss-Inquart van plan was de partij te verbieden (Doc. I Van Rappard). In ieder geval begreep hij wel, dat de NSB thans bij de Duitsers de wind in de zeilen had. De leuzen waarmee zijn aanhang het stadsbeeld sierde, als 'Nederduitsch = Wederduitsch' e.d., werden in het kader van Musserts 'Schoonmaak-actie' (zie noot 7) verwijderd, de NSNAP-plakkaten afgescheurd. Dit leidde uiteraard vaak tot

was ich allerdings bezweifle. Der ganze Plan soll bereits zu Reichsleiter Bormann zur Genehmigung hinaufgereicht worden sein. Ich komme bei dieser Sache geistig nicht mehr mit, denn man sprengt solcherart die wirklich verlässlichen und rechtsstehenden Nationalsozialisten ab und macht sie durch Einbürgerung politisch steril. Ich habe das Gefühl, dass es Schmidt darum geht:

a) seinen Arbeitsbereich zu vergrössern,

b) die gefährlichen, rechtsradikalen Nationalsozialisten, die Mussert unangenehm werden, unschädlich zu machen.

Ich bin persönlich nach wie vor der Auffassung, dass es richtiger wäre, alle Nationalsozialisten in die NSB zu geben und dass wir die Politik betreiben müssten, den rechten Flügel der Partei mit allen Mitteln zu stützen und zu fördern und solcherart Mussert zu zwingen, auch Kurs zu halten. Ich kann mir nicht vorstellen, dass Mussert im Rahmen der NSDAP einen volksdeutschen, halb holländischen Teil gestattet, der noch dazu wie eine Pumpe versucht, ständig Holländer in das reichsdeutsche Fass hineinzupumpen. Das ist eine unehrliche Politik, die ständig den Hass und den Ingrimm Musserts heraufbeschwören muss. Es ist dies kein schönes Spiel! Der Reichskommissar sieht das, kann sich aber nicht recht helfen. Er verkehrt seit 8 Wochen mit Mussert nicht persönlich, weil Mussert nicht folgt. Da er jedoch seinerzeit dem Führer gegenüber so sehr für Mussert eingetreten ist, will er jetzt nicht recht zugeben, dass Musserts endgültige Bestellung oder Anerkennung doch noch ein Risiko darstellt[13], wobei ich allerdings feststellen muss, dass wir hier noch

botsingen tussen Musserts zwarte soldaten en Van Rappards bruine volgelingen (NSB 50 a; *VoVa* 19 en 26 september 1941). Op de felle campagne, waarmee de NSB het echt-nationale gevoel van de Beweging bij het Nederlandse volk wenste te bewijzen, reageerde Van Rappard, wel wetend, hoe zwak zijn positie was, uiterst 'verzoeningsgezind': wanneer de NSNAP met haat van NSB-zijde werd overladen, mocht dat niet met haat beantwoord worden; de partij moest de vrede bewaren, en zich ondanks alles met de NSB solidair voelen (VJ 58564/71; zbV 8 c; T 24/174684–5). Het mocht niet baten; Schmidt had op 15 augustus al tegenover het NSB-kader aangekondigd, dat de NSNAP was weggevallen, en dat nu alleen de NSB was overgebleven.

Ongetwijfeld op zijn instigatie uitte ook Seyss-Inquart, tegenover zijn omgeving in Clingendaal op 23 september, dat de NSNAP voortaan alleen maar kon bestaan in de vorm van een of andere vereniging. Van Rappard zag zich genoodzaakt omstreeks deze tijd de partij 'stil te leggen', d.w.z. alle activiteiten van de partij te staken (NSNAP 1 h). Eén van Schmidts politieke *Referente*, de NSNAP-specialist Schümann kwam met het hiergenoemde voorstel, om een *Volksdeutsche Bewegung* op te richten, en in een of andere vorm aan de *NSDAP* te binden.

Immers, het was mogelijk ('es dürfte nicht ausgeschlossen sein', noteerde Schümann spijtig), dat Nederland zelfstandig zou blijven, en dat er een NSB-regering gevormd zou worden. In dat geval moesten de leidende figuren van de NSNAP onder de pannen zijn, en moest voortzetting van hun actie om Nederland tot aansluiting bij Duitsland te krijgen worden gewaarborgd. De leiding van deze beweging zou uit de NSNAP worden overgenomen, en door de *NSDAP* worden benoemd. Zij zouden hun orders van de Duitsers ontvangen. De leden zouden naast de Nederlandse nationaliteit tevens de Duitse kunnen verwerven. Verder dan een interne bespreking van dit plan schijnt de zaak echter niet gekomen te zijn, mogelijk o.a. door indiscretie van Van Rappard zelf (zbV 8 c).

(13) Seyss-Inquart bleef op de hem eigen wijze Mussert voorzichtig en voorwaardelijk steunen (de hele bezettingstijd door trouwens). Vijf dagen nadat Rauter de hier gepubliceerde brief schreef, maakte Seyss-Inquart een rapport voor Hitler, waarin hij als immer een aantal bezwaren van de NSB en haar leider opnoemde; hij, Seyss-Inquart, was de eerste om die bezwaren te zien, maar ja, er viel nu eenmaal alleen met Mussert en zijn aanhang te werken (nr. 394 I). Op 25 september bracht Seyss-Inquart, vergezeld door Schmidt, een bezoek aan Hitler, waarbij ook de chefs van *Parteikanzlei* en *Reichskanzlei* Bormann

goldige Verhältnisse im Vergleich zu Flandern haben.[14]

Rost jedoch kann sich innerhalb der Partei nicht durchsetzen. Feldmeijer ist sehr geschickt; es besteht kein Zweifel, dass er der beste politische Nachwuchsführer ist.[c] Als solcher wird er sowohl von Mussert, aber auch von Rost gefürchtet. Rost arbeitet unermüdlich, baut Position für Position auf, ist jedoch jetzt sehr unruhig geworden, weil Mussert in Berlin war und jetzt der SS näher gekommen ist. Auf der anderen Seite gibt Rost zu, dass die SS grosse Erfolge erreichen konnte, hat aber doch wieder das Gefühl, dass dabei Mussert zu sehr nach vorn kommt und dass er dadurch von der SS getrennt werden könnte. Während früher immer ich wegen der NSNAP von Mussert verantwortlich gemacht wurde, sieht jetzt Mussert, wohl aufgeklärt durch Rost, ein, dass dies andere Faktoren sind. Daher ist Mussert in der NSNAP-Frage stur wie ein Bock und wird in diesem Punkt zweifellos von Rost stark beeinflusst. Es ist Rost tatsächlich gelungen, dadurch Mussert dem Reichs-

en Lammers tegenwoordig waren. Volgens een rapport van Bene gaf Seyss-Inquart een 'ungeschminckte Schilderung' van de situatie in Nederland – vermoedelijk heeft hij voor een deel zijn eigen rapport nog eens min of meer mondeling herhaald. De reactie van Hitler was, kort samengevat, voor Seyss-Inquart gunstig: 'Der Führer had den bisher eingeschlagenen NSB-Kurs gebilligt und als zweckmässig bezeichnet...' De NSB was weliswaar niet volmaakt, maar deze beweging diende nu toch door de Duitsers gesteund te worden, want Mussert en zijn aanhang moesten nu maar eens bewijzen, wat ze konden om Nederland nationaal-socialistisch te maken. Onder deze omstandigheden achtte Hitler ook 'die Herausnahme der NSNAP aus dem politischen Raum notwendig.' Het verdere commentaar van de *Führer* schijnt zich bewogen te hebben om de moeilijke, doch fraaie kans, die de NSB nu geboden kreeg. Deze partij had nu uitzicht op de mogelijkheid de 'tragende politische Bewegung' in Nederland te worden, ja zelfs uitzicht op een wat verder in de toekomst gelegen machtsaanvaarding. Hitler bevestigde hier wat Seyss-Inquart en vooral Schmidt al eerder hadden uitgedacht; op 18 september, een week voor Seyss-Inquarts conferentie met Hitler had Bene al aan zijn superieuren te Berlijn laten weten, 'dass es das Bestreben der hiesigen deutschen Behörden ist, die NSB mit allen Mitteln zu stärken und die ... NSNAP demnächst aufzulösen.' (FOSD 173 Ib: 84446, 84452–4).

(14) Wat de met de Duitsers collaborerende organisaties in België betreft, is er een opvallende overeenkomst in Vlaanderen met de situatie in Nederland. Het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) onder leiding van Gustaaf De Clerq, leek in organisatie, ideologie en houding tegenover de Duitsers, althans sinds het begin van de Duitse bezetting, bijzonder veel op de NSB, met dit belangrijke verschilpunt, dat voor de VNV het Vlaamse nationalisme haar bestaansreden was, en de 'Dietse' gedachte – vereniging van alle Nederlandstalige gebieden – een veel belangrijker rol speelde dan bij de NSB. De Duitsers maakten echter al snel duidelijk, dat er van een verwezenlijking van de Dietse gedachte absoluut geen sprake kon zijn. Naast, men mag wel zeggen tegenover het VNV stond *DeVlag (Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft)*, voor de oorlog opgericht en veel meer op Duitsland geörienteerd, onder leiding van Joseph Van der Wiele; Berger was president van *DeVlag* in Duitsland. In het begin van de oorlog continueerde *DeVlag* de rol van een culturele vereniging, en de chef van de *Militärverwaltung*, Reeder, steunde het VNV door *DeVlag* binnen deze perken te houden. Al gauw werd echter de SS-koers van deze vereniging duidelijk: *DeVlag* nam de allures aan van een politieke partij, met een ideologie à la Feldmeijer. *DeVlag* onderhield dan ook nauwe betrekkingen met de in het najaar van 1940 opgerichte Vlaamse SS. Deze SS was in tegenstelling tot de situatie in Nederland geen formatie van de politieke partij, in dit geval het VNV, maar een zelfstandige groepering, die zich dus meer vrijheden kon veroorloven. Omgekeerd kon De Clerq daardoor ook zijn volgelingen verbieden, lid van de SS te zijn. In tegenstelling tot Mussert had De Clerq dus zelfs formeel geen medezeggenschap over de SS, die evenals *DeVlag* sterk onder invloed van Berger stond.

Rauter doelt hier waarschijnlijk ook op de spanningen tussen de *Militärverwaltung* en de SS, in samenhang met deze verhoudingen (H 92: 133–136; N 128/1, 128/2, o.a. NO 2291 en IS 476; zie ook J. Wullus-Rudiger: *En marge de la politique belge 1914–1956*, Bruxelles, z.j., p. 283–315; Knoebel, *SS in Belgium*, p. 128 e.v.).

kommissar zu entfremden, wobei ich mich schnell an die WA-Männer gehalten habe. Das Ganze ist weniger nett, aber die Politik ist einmal so geartet. Ich versuche jedenfalls für die SS herauszuschlagen, was dabei herauszuschlagen ist. Rost ist ein wenig beunruhigt, dass ich mich nicht mehr vor seinen Wagen spanne. Aber bei aller Freundschaft und Kameradschaft, die ich zu Rost hege, kann ich dies aber auch wieder nicht zu sehr machen, da ich dann selbst, Reichsführer, in der SS-Sache von Mussert nichts erreiche.

Durch persönliche Einwirkung auf Mussert und Geelkerken gelang es mir, diese soweit zu bringen, dass sie mit der Anwesenheit Juls[15] im Frauenarbeitsdienst von der NSB-Seite her einverstanden sind, wünschen aber, dass sie nicht alleinige Führerin im Arbeitsdienst ist. Man hat ihr jetzt die Organisation angetragen, während das Personalwesen und die Schulung zwei andere, auch rechts stehende[16] Mädchen, in Händen haben. Wenn der Reichsarbeitsführer Jul qualifizieren würde, so könnte ich den Reichskommissar dazu bringen, dass er in einer gewissen Frist Jul als alleinige Führerin ernennt. Der Reichskommissar würde dann die hiesigen örtlichen Schwierigkeiten beiseite räumen. Aber gegen Mussert und Schmidt, der Jul gar nicht mag, und gegen Hirl[17], will der Reichskommissar sich doch nicht entscheiden; darum bat ich Sie, Reichsführer, auf Hirl einzuwirken.[18]

Mussert ist nicht dumm; er ist äusserst schlau und gerissen und die Freundlichkeit zur SS ist mehr eine reale Vernunftssache von ihm, als eine Herzensangelegenheit. Darüber müssen wir uns vollkommen im klaren sein! Ich bin natürlich ununterbrochen dahinter her, um Rost's, insbesondere aber Jul's Interessen zu wahren und ich muss auch sagen, dass im grossen und ganzen der Reichskommissar wirklich funktioniert, aber so die letzte Entscheidung ist bei seiner überaus grossen Vorsicht und herausgestellten Taktik immer sehr schwer zu erreichen. Wenn ich nur schon die WA-Männer von hier weg hätte und da wieder etwas freiere Hände gegenüber Mussert erhalte! Ich bin mir darüber im klaren, dass wir nur durch emsigste Schulung und Werbung für die SS weiterkommen, was insbesondere auch bei der Standarte Nordwest durchgeführt werden muss. Haben wir diese 5.000 SS-Männer[19] wirklich weltanschaulich auf unserer Seite, dann ist mir für die Zukunft der Niederlande nicht mehr bange. Der Hass gegen Mussert im Volke ist ja abgrundtief. General Christiansen bekommt täglich Briefe aus allen möglichen Kreisen, worin er aufgefordert wird, die vollziehende Gewalt zu übernehmen und dabei auch die NSB aufzulösen. Dies ist auch die Ursache, warum er sich von Mussert, ja auch in letzter Zeit vom Reichskommissar sehr zurückhält. Erst durch meine persönliche Vermittlung ist es mir gelungen,

(15) Jkvr. Julia op ten Noort.
(16) Hiermee duidt Rauter de meer groot-Germaans georiënteerde richting in de NSB aan.
(17) Konstantin Hierl, geb. 24 februari 1875 te Parsberg. Beroepsofficier; diende in de eerste wereldoorlog in staffuncties. In 1919 leider van vrijkorps-formaties. Van 1921 tot 1924 werkzaam bij het *Reichswehrministerium*. Vermoedelijk in 1929 lid van de *NSDAP*, waarin hij functies krijgt met het oog op de later te realiseren arbeidsdienst. Na Hitlers *Machtübernahme* inderdaad *Reichsarbeitsführer*, chef van de *Reichsarbeitsdienst (RAD)* – als zodanig direkt onder Hitler – met de titel van *Staatssekretär*, sinds 1943 *Reichsminister*. (*Grossd. Reichstag*; *Who's Who in Germ.* II; *DZ* 14 juli 43).
(18) Of dat laatste gebeurd is, is niet bekend. In ieder geval kreeg Julia op ten Noort geen enkele functie in de Arbeidsdienst.
(19) Het is niet duidelijk, wie Rauter precies bedoelt: de vrijwilligers in *Waffen-SS* en legioen, of de leden der Nederlandsche SS. In geen van beide gevallen was in deze tijd het aantal 5.000 ook maar bij benadering juist.

(ich hatte erst vor einigen Tagen alle Generäle bei mir zu Gast), Christiansen dazu zu bewegen, den Reichskommissar und die übrigen Generalkommissare wieder einmal zu sich einzuladen.

Die kommende Kohlennot, die immer grösser werdende Notlage, das fürchterliche Gehetze in allen legalen und illegalen Sendern, der Hass gegen die NSB, all diese Erscheinungen gären und brodeln im Volke und erfordern grösste Wachsamkeit, vor allem auf meinem Gebiete, um rasch dort zuzuschlagen, wo kleinere Explosionen als Alarmsignale auftauchen.

Wir befinden uns hier in den besetzten Gebieten in einer äusserst schwierigen Lage, da die Interessen der Besatzungsmacht und der politische Gestaltungswille einander oft widersprechen. Solang man über alle Dinge genau im Bilde ist und alles aufmerksam verfolgt und beobachtet und überall rechtzeitig zuschlägt, wo Gefahr droht, kommt man ja noch so durch.

Dies ist kurz die Lage, wie wir sie jetzt hier bei uns haben.

Mit den gehorsamsten Grüssen und Heil Hitler! In Treue Ihr erg.[d]

Rauter

BDC H 146: 2399–2406. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

79 I. A. A. MUSSERT AAN RAUTER

Utrecht, 12 September 1941

Hooggeachte Heer Rauter,

Ten zeerste dank ik U voor Uwen brief van 4 September.[1] Ik verheug mij er zeer in, dat de Rijksleider der SS. mij de gelegenheid wil bieden om de vertrekkende W.A. troepen te beëedigen op den Führer.

Ik heb de W.A. opdracht gegeven, zooals U bekend is, om half September het eerste bataljon bijeen te brengen in Den Bosch. Zaterdagmiddag 4 October zou dan m.i. op het Binnenhof in Den Haag de beëediging plaats kunnen vinden; waarna marsch door de stad en defilé voor den Rijkscommissaris en U. Het vertrek zou dan kunnen geschieden op het door U te bepalen tijdstip. Dit is het programma, zooals ik mij dit voorstel. Ik hoop, dat dit zoo uitgevoerd zal kunnen worden. Wanneer 4 October te vroeg mocht zijn, zoo zou deze datum veranderd kunnen worden in 11 October.[2]

Mijn tocht naar het Oostfront moet de gelegenheid openen om daarna het daaropvolgende bataljon te kunnen samenstellen. Daarom is het aan te bevelen, daarmede niet langer te wachten, dan strikt noodzakelijk is. Van Maandag 6 October resp. Maandag 13 October af, houd ik mij dus gereed om te vertrekken.

U, als officier, zult volkomen begrijpen dat deze tocht alleen waarde heeft, als ik onze mannen kan bezoeken tot in de voorste gelederen. Het is geenszins mijn bedoeling om lastig te zijn, maar een bezoek aan de étappe en aan depôts met vermijding van het front,

(d) 'Ihr erg'. in hs. van Rauter.

79 I – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van deze brief.

(2) Dat gebeurde inderdaad (zie p. 347).

brengt geen voordeelen met zich, maar nadeelen. Mijn mannen zouden daardoor het gevoel krijgen, dat hun Leider hen in moeilijke tijden vermijdt. Ik zou het zeer op prijs stellen als U den Rijksleider der SS. daarvan in kennis zoudt willen stellen.

Voorts zou ik gaarne een korte beschrijving ontvangen van den persoon en den levensloop van den SS. Standartenführer Wäckerle. Hij is de eerste regimentscommandant geweest van het eerste Nederlandsche regiment, dat deel uitmaakt van de komende Germaansche weermacht. Hij is gevallen bij zijn poging om een gewond soldaat in veiligheid te brengen.[3] Hij moet bij ons in hooge eere blijven; zijn persoon mag niet vergeten worden. Zijn portret zou ik gaarne in onze gebouwen ophangen.

Het is mij een vreugde te zien hoe de verstandhouding tusschen de SS. en de N.S.B. hartelijker en vertrouwender wordt. Ik hoop het mijne daartoe te kunnen blijven bijdragen. In Nationaal-Socialistische verbondenheid Hou Zee! Heil Hitler!

MUSSERT

BDC H 146: 2409–2410. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

80. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, den 24.9.41

1.) Die Zahl der brauchbaren Freiwilligen reicht nicht aus, um die beiden Inf.Rgter. 'SS-Freiw.Standarte Nordwest' und 'Freiw.Legion Niederlande' voll aufzustellen. Reichsführer-SS hat deshalb die Umgliederung bezw. Umbenennung dieser beiden Infanterie-Regimenter in

1 Inf.Rgt. (mot)[1] 'Freiw. Legion Niederlande' und

1 verst.Inf.Btl. (mot) 'Freiw. Legion Flandern' befohlen.

– – – –[2 3]

JÜTTNER

BDC H 147: 2415. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

81. BERGER AAN H. JÜTTNER[1]

24.9.1941

Lieber Jüttner!

Der Leiter der Ergänzungsstelle Nordwest, SS-Hauptsturmführer Leib, teilt mir soeben mit, dass Van Geelkerken, der sich übrigens bei mir nicht gemeldet hat, nach den Nieder-

(3) Volgens Strassner, *Wiking*, p. 25, echter bij het bezichtigen van oorlogsbuit door een schot van een scherpschutter.

80 – (1) *motorisiert.*

(2) Weggelaten is de rest van de circulaire aangaande indeling, bewapening, enz.

(3) Tot in oktober werd er door de *Ergänzungsstelle* te Den Haag nog voor '*Nordwest*' geworven (Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3).

81 – (1) Doorslagen van deze brief zijn verzonden aan Brandt, Rauter, Leib en Riedweg, de chef van de *Germanischen Freiwilligen-Leitstelle* in het *SS-Hauptamt*. Het afgedrukte stuk is de doorslag voor Brandt.

landen zurückgekehrt ist und einen Aktenvermerk des SS-Führungshauptamtes überbrachte, aus dem ersichtlich sei, dass Mussert bei der Besprechung am 5.9.[2] zugestanden wurde, dass ab jetzt nur noch die NSB für den Nachersatz der Waffen-SS und der Legionen zuständig sei.[3]

Mir ist von einer derartigen Vereinbarung nichts bekannt. Seit 1½ Jahren wehrt sich SS-Hauptsturmführer Leib mit Erfolg gegen dieses Ansinnen der NSB. Ich werde mich nie ebensowenig wie der Reichskommissar in die Hände des Mussert geben. Mit diesem Aktenvermerk, wenn er tatsächlich bestehen sollte, wird die Arbeit auf das schwerste gefährdet und SS-Hauptsturmführer Leib als der 'schräge Vogel' hingestellt.

Im übrigen würden wir dann die selben Zustände bekommen, wie in Norwegen, d.h. es kommen nur Männer zur Waffen-SS wenn es der 'politischen Partei' gerade passt. Zudem ist die NSB gar nicht in der Lage, den Nachersatz zu stellen. Sie hat es bis jetzt nicht getan und wird es auch in Zukunft nicht fertigbringen.

Geelkerken teilte weiter mit, dass eine besondere Postsammelstelle in den Niederlanden errichtet werde. Diese Postsammelstelle war bis jetzt bei der Ergänzungsstelle. Diese Massnahme hat sich sehr gut ausgewirkt, weil durch sie der Höhere SS- und Polizeiführer jederzeit über die einzelnen Strömungen in den Niederlanden im Bilde war. Die Post ging dann von der Ergänzungsstelle über die Zensurstelle in Berlin an den Truppenteil.

Wenn diese Zusage tatsächlich gemacht worden sein sollte, dann sehe ich darin eine wesentliche Erschwerung in der Zusammenarbeit mit dem Reichskommissar in den Niederlanden.

Ich wäre Dir dankbar, wenn derartige Besprechungsvermerke, die doch meine Ergänzungsarbeit auf das nachhaltigste beeinflussen, nicht herausgehen, bevor ich dazu Stellung genommen habe.

Es ist jetzt glücklich in den Niederlanden so, dass es heisst: 'Mit dem SS-Führungshauptamt kann man sehr gut auskommen, nicht aber mit dem SS-Hauptamt. Letzteres hat immer seine politischen Hintergründe und will die Niederlande zum Reich bringen. Dagegen findet man im SS-Führungshauptamt Verständnis für unsere Lage und für ein selbständiges Holland.'

Ich habe bis jetzt den Nachersatz, der ohne Schwierigkeiten zu machen bei uns blieb, ausserhalb der Reihen der NSB bekommen.[4]

Heil Hitler! Dein[a]

[G. Berger]

BDC H 147: 2413–2414. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(2) Zie p. 351.

(3) Toen het legioen in juli werd opgericht, had Mussert eerst geprobeerd, alle aanmeldingen via het NSB-hoofdkwartier te doen lopen. Toen hij dit op bevel van Seyss-Inquart moest laten schieten, probeerde hij het later weer met de *Fürsorge* voor de vrijwilligers (Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3).

(4) Dergelijke claims zijn gebruikelijk voor Berger, maar daarom nog niet juist. De NSB-ers vormden kwantitatief alleen al zo'n belangrijk element (in de orde van grootte van 30 tot 40%), dat Berger hen niet kon en ook niet wilde missen. Dat de niet-NSB-ers degenen waren, die geen moeilijkheden veroorzaakten, is ook pertinent onjuist.

(a) Door de slotgroet heen in handschrift van Berger: 'nach mündlicher Besprechung am 24.9 11.30 vorm.'

82. AUTOBIOGRAFISCHE NOTITIE VAN H. FISCHBÖCK[a] [1]

6/X 1941

Mein Lebenslauf.

Ich bin am 24/I 1895 in Geras (Niederdonau) geboren, wo mein Vater vorübergehend als Richter beim Bezirksgericht tätig war. Schon im Jahre 1896 übersiedelten meine Eltern nach Wien, so dass diese Stadt, in der ich seither meinen Wohnsitz hatte, meine eigentliche Heimatstadt wurde. – Den Weltkrieg erlebte ich als Nachrichtenoffizier an der Tiroler Gebirgsfront, wurde mehrfach ausgezeichnet und entging der Gefangenschaft beim Zusammenbruch durch einen kurz vorher angetretenen Studienurlaub.[2] Ich trat im Jahre 1920 als Beamter in die Allgemeine Verkehrsbank ein, woselbst ich bald hernach die Leitung der Rechtsabteilung übernahm. Im Gefolge wiederholter Bankzusammenbrüche landete ich schliesslich als Direktor einer von mir aus der österreichischen Creditanstalt heraus gegründeten Realitätengesellschaft. Ich wurde dann mit der Abwicklung der bankrotten Brandversicherungsgesellschaft Phönix[3] betraut und leitete hernach die aus der Insolvenzmasse heraus von mir gegründete österreichische Versicherungs A.G. – Inzwischen war ich mit Dr. Seyss-Inquart bekannt geworden, als dessen wirtschaftlicher Berater ich bis zur Machtergreifung in Österreich fungierte. Als Handelsminister in seiner Regierung unterzeichnete ich das österreichische Gesetz, das den Anschluss an das deutsche Reich vollzog.[4] Nach Abwicklung der österreichischen Landesregierung leitete ich die Creditanstalt in Wien

82 – (a) In hs. geschreven.

(1) Het stuk is geschreven op verzoek van het *SS-Personalhauptamt* dd. 1 oktober 1941. Fischböck was pas op 1 juni 1940 in de SS opgenomen, maar had toen op voorstel van Seyss-Inquart meteen al de honoraire rang van *SS-Oberführer* gekregen, zodat hij in rang gelijk was aan Wimmer, Seyss-Inquarts andere medewerker en vriend uit Oostenrijk. Fischböck moest toen wel enige moeite doen om zich van een dergelijke honoraire rang bij het *NSKK* los te maken. Wellicht moest hij in oktober, dus wel laat, alsnog zijn levensloop inzenden, omdat er in deze tijd al sprake was van een bevordering tot *SS-Brigadeführer* (nr. 83; P 5: 8311–58).

(2) In de *SS-Personalakten* van Fischböck vermeldt hij, dat hij rechten heeft gestudeerd en in 1910 de graad van *Dr. jur.* heeft behaald (P 5: 8314).

(3) Na de zelfmoord van *Dr.* Berliner, de directeur-generaal van de 'Phoenix' in 1936 bleek deze verzekeringsmaatschappij ineengestort te zijn. Bij deze maatschappij waren n.b. overigens de leden van het nationaal-socialistische vrijkorps de *Steierische Heimatschutz* verzekerd, terwijl de 'Phoenix' voor hen als joods doorging. Dit was weliswaar 'unschön', maar niet anders mogelijk volgens Rauter, die er in 1940 van werd beschuldigd gelden van de 'Phoenix' te hebben aangenomen. Dit zouden volgens hem echter uitbetalingen voor ongevallen van deze vrijkorps-leden geweest zijn; hij wist zich van de uitgebrachte beschuldiging te zuiveren (P 1: 5751–57).

(4) Bij de overeenkomst, door Hitler en de Oostenrijkse bondskanselier Schnussnigg op 12 februari 1938 te Berchtesgaden gesloten, wist Hitler gedaan te krijgen, dat Fischböck belast werd met de economische betrekkingen tussen Duitsland en Oostenrijk.

In maart brak de *Anschluss*-crisis uit. Onder zware Duitse druk moest Schussnigg aftreden. Seyss-Inquart werd bondskanselier op 11 maart; telefonisch kreeg hij aanwijzingen van Goering, hoe hij de *Anschluss* zo snel mogelijk moest voltrekken. 'Dat was ik nog vergeten', zei Goering nonchalant bij verdere aanwijzingen aan de Duitse gezant te Wenen door de telefoon, 'Fischböck moet minister van handel worden.' Dezelfde dag nog was het benoemingsbesluit getekend. Wimmer werd de volgende dag, 12 maart, benoemd tot staatssecretaris in het nieuwe kabinet (N 3/3 3642; P 5; IMT 2949-PS).

und wurde von dort als Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft zum Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete berufen.[5]

Hans Fischböck

BDC P 5: 8318–8321. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

83. RAUTER AAN W. SCHMITT

Den Haag, 13. Oktober 1941

Lieber Kamerad Schmitt![1]

Ich weilte am 9. Oktober beim Reichsführer im Führerhauptquartier. Ich habe den Reichsführer darauf aufmerksam gemacht, dass SS-Oberführer Fischböck als Generalkommissar nach Charkow kommen wird und als solcher dafür vorgesehen ist.[2] SS-Oberführer Fischböck ist hier Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft beim Reichskommissar und Minister a.D. aus der österreichischen Zeit her. Da in Charkow als SS- und Polizei-

(5) Seyss-Inquart wist de benoeming van zijn landgenoten – tevens zijn persoonlijke vrienden – Wimmer en Fischböck tot *Generalkommissare* van resp. *Verwaltung und Justiz*, en *Finanz und Wirtschaft* door te zetten (verkl. Wimmer I, p. 5). Was Fischböck toen enigszins uit de gratie bij Hitler en zijn omgeving? Rauter berichtte na de oorlog, dat hij, Schmidt en Seyss-Inquart op 25 mei 1940, kort voor hun dienstaanvaarding in Nederland, door Hitler in diens hoofdkwartier in de Eifel ontvangen werden. Fischböck werd niet tot de bespreking toegelaten; Goering zou hem vijandig gezind geweest zijn (Verkl. Rauter II, p. 1).

Op 15 januari 1942 werd Fischböck benoemd tot *Reichskommissar für die Preisbildung* met de rang van staatssecretaris. Vanaf die tijd was hij vaak uit Nederland afwezig. Zijn functie in Nederland hield hij wel, maar een andere Duitser werd steeds machtiger in de zeggenschap over de Nederlandse economie: Richard Fiebig, *Beauftragter des Reichsministers für Rüstung und Kriegsproduktion* (Albert Speer). Na de oorlog bleef Fischböck meer dan twintig jaar onvindbaar, totdat in januari 1966 ontdekt werd, dat hij onder zijn eigen naam te Essen in Duitsland woonde. Kort daarop verdween hij naar Argentinië, waar hij in juni 1967 overleed (KB I 2227).

Men zie voor een beoordeling van Fischböck ook een naoorlogs rapport van de secretaris-generaal van handel, nijverheid en scheepvaart, H. M. Hirschfeld, die Fischböck karakteriseert als gevaarlijk, en bijzonder eerzuchtig; 'de man, die de meest vèr-strekkende maatregelen heeft doorgezet'. Seyss-Inquart vertrouwde volgens Hirschfeld in financiële en economische zaken geheel op Fischböck (rapport Hirschfeld in N-SI-Del III E 4a-I; in zijn *Herinneringen uit de bezettingstijd* (Amsterdam, 1960) is het oordeel van Hirschfeld over Fischböck echter duidelijk minder scherp).

83 – (1) De chef van het *SS-Personalhauptamt.*

(2) Seyss-Inquart en Schmidt brachten op 26 sept. 1941 een bezoek aan Hitler, die bij deze gelegenheid zijn visie op de komende behandeling van Oost-Europa ontvouwde (N 10 NG 3513). Het is mogelijk, dat toen de naam van Fischböck als *Generalkommissar* van Charkow is gevallen. Dit zou ongetwijfeld een promotie voor Fischböck betekend hebben.

Deze functie van *Generalkommissar* hield in het door de Duitsers bezette gebied van de Sowjet-Unie iets geheel anders in dan in Nederland. Er waren sinds het begin van de Russische veldtocht twee rijkscommissariaten geschapen, waar de Duitsers een civiel bestuur instelden: *Ostland*, d.i. de Baltische landen en Wit-Rusland, onder Hinrich Lohse, en de Oekraïne, onder Erich Koch als rijkscommissaris. Nominaal waren zij ondergeschikt aan Rosenberg, de minister voor de bezette oostelijke gebieden; in werkelijkheid voerden zij een zelfstandige politiek.

Het gebied van een rijkscommissaris, aan wie steeds een *Höherer SSuPF* in theoretisch ondergeschikte positie *persönlich und unmittelbar* was toegevoegd (zie echter de verwijzing in de volgende noot) was

führer der SS-Brigadeführer Wendler vorgesehen ist[3], Fischböck nur Oberführer ist, andererseits der SS- und Polizeiführer dem Generalkommissar persönlich unterstellt ist, entstünde eine Diskrepanz, worauf ich den Reichsführer aufmerksam machte. Der Reichsführer hat darauf erklärt, dass in diesem Falle er Fischböck sofort zum SS-Brigadeführer befördern wolle[4] und mich ebenfalls beauftragt, Ihnen dies sofort mitzuteilen. In dem Augenblick als Fischböck zum Generalkommissar ernannt wird, werde ich Ihnen dies sofort mit FS[5] bekannt geben.[6]

Heil Hitler! Ihr

RAUTER

BDC P 5: 8347. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

84. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[1]

Den Haag, den 18. Oktober 1941

Die Ausstellung 'Ewig lebende Zeichen'[2] ist am 15. Oktober ds. Jrs. im Gemeindemuseum den Haag eröffnet worden. Sie wurde auf Anregung des Ministeriums für Volksaufklärung und Propaganda und in Zusammenarbeit mit Dienststellen des Herrn Reichskommissars durchgeführt.[3] Träger der Ausstellung ist im Auftrag des Departements van Volksvoorlichting en Kunsten die Volksche Werkgemeenschap, den Haag.

verdeeld in een beperkt aantal *Generalbezirke*. Aan het hoofd van zo'n district stond een *Generalkommissar*, wiens administratie een vrij zuivere afspiegeling van het rijkscommissariaat op verkleinde schaal was. Aan hem was een *SS- und Polizeiführer* toegevoegd, eveneens in theorie ondergeschikt aan de *Generalkommissar*. De *Generalkommissar* regeerde in zijn, over het algemeen zeer uitgestrekte gebied, zoals de rijkscommissaris boven hem: als een autocraat met vèrreikende bevoegdheden (IMT 1997-PS, 1056-PS; H 196).

Een brede zone in het oosten van de bezette gebieden in de Sowjet-Unie bleef echter, aansluitend op de frontgebieden, onder militair bestuur. Daartoe behoorde ook Charkow, de belangrijkste provincie van de Oekraïne; de bedoeling om hier een civiel bestuur te scheppen, is nooit verwezenlijkt (A. Dallin: *German Rule in Russia 1941-1945*, London, 1957, p. 90 e.v.).

(3) Men vergelijke p. 75.

(4) Zie nr. 82, noot 1.

(5) *Fernschreiben.*

(6) Op 9 november werd Fischböck tot *SS-Brigadeführer* bevorderd.

84 - (1) Deze notitie is blijkens een opschrift bedoeld voor O. L. von Tiedemann, plaatsvervangend chef van de *Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda* bij Schmidt. Schneider had Tiedemann verzocht de notitie door te geven aan het ministerie van propaganda te Berlijn. Dit geschiedde echter niet. Schneider liet toen later de notitie doorsturen door Sievers (H 903: 6439). Zie verder noot 7.

(2) De tentoonstelling 'Eeuwig levende teekens' bestond behalve uit kaarten en fotomateriaal, uit boerenhuisraad, siervoorwerpen, archeologische vondsten, enz. met oude 'Germaanse' symbolen, zoals het zonnerad, de levensboom, e.d. (*DZ* 26 okt. 1941, p. 4). Schneider, als zo vaak de drijvende kracht achter de Volksche Werkgemeenschap, onder wier auspiciën immers de tentoonstelling stond, vermeldt in een notitie van 24 april 1941 duidelijk het politieke oogmerk van de tentoonstelling: deze moest zo in elkaar gezet worden, 'dass die gezeigten Stücke die heutigen Staatsgrenzen im Grunde negieren' (H 903: 6447).

(3) Later beweerde Schneider echter, dat het initiatief van hem en de Volksche Werkgemeenschap was uitgegaan. De toon van de correspondentie over deze zaak doet echter vermoeden, dat het *Promi* (*Pro-*

Die Ausstellung selbst wurde zum grössten Teil nach Ideen und Entwürfen der Brüder Dr. Ropohl (Viersen/Rhld[4])[5] aufgebaut. Dr. Heinrich Ropohl hatte dabei den grössten Arbeitsanteil an der endgültigen Ausgestaltung der Ausstellung. Die Volksche Werkgemeenschap hatte vor allem die äussere Organisation übernommen, hat das Fotomaterial zur Verfügung gestellt[6] und hat den Ausstellungskatalog herausgegeben.

Die Arbeit der Brüder Dr. Ropohl ist bis auf einige allzu intellektualistische Überspitzungen als wirklich gut zu bezeichnen und muss mit grösstem Dank aufgenommen werden. Gerade die Volksche Werkgemeenschap ist vom ersten Tage an, da der Plan der Brüder Ropohl mit schon hier laufenden Plänen zusammengetan wurde, den Brüdern Ropohl für ihre Mitarbeit ausserordentlich dankbar gewesen, da die Volksche Werkgemeenschap heute von sich aus noch nicht in der Lage ist, eine solche verhältnismässig sehr grosse Ausstellung durchführen zu können. Der grosse Rahmen dieser Ausstellung wurde erst beschlossen, als die Brüder Dr. Ropohl sich bereit erklärten, die Verantwortung dafür zu übernehmen.

Leider haben sich während der zwei Monate Arbeit an dieser Ausstellung schärfste Spannungen und Auseinandersetzungen zwischen den Brüdern Dr. Ropohl und den Mitgliedern der Volkschen Werkgemeenschap ergeben. Ohne im einzelnen die unerfreulichen Auseinandersetzungen aufrollen zu wollen, glaube ich sagen zu dürfen, dass die Hauptschuld dabei an den Brüdern Dr. Ropohl gelegen hat, die, trotz ihrer persönlichen guten Leistung, es in keiner Weise verstanden haben, die notwendigen psychologischen Voraussetzungen für diese Arbeit im besetzten Ausland zu beachten und einen entsprechenden kameradschaftlichen Ton mit den niederländischen SS-Kameraden anzuschlagen. Die Brüder Dr. Ropohl haben sich leider von vornherein auf den Standpunkt gestellt, dass man allen Niederländern mit Misstrauen begegnen muss, besonders was ihre weltanschauliche Haltung und ihren weltanschaulichen Einsatz anbelangt. Ebenso haben sie es leider immer wieder auch in der Öffentlichkeit ausgesprochen, dass sie die Arbeitskameraden der Volkschen Werkgemeenschap nur als hilflose Dilletanten betrachten könnten, mit denen man nur im Befehlston verkehren kann. Trotz meiner mehrfachen Einsprüche gegen diesen unangebrachten Ton des Verkehrs mit den Niederländern, liessen sie sich von ihrer Ansicht und von ihrem Verhalten nicht abbringen. Auf diese Weise musste natürlich auf die Dauer eine Situation entstehen, die am Ende einfach als feindselig bezeichnet werden muss. Die Verantwortung dafür kann in diesem Fall immer nur den deutschen Vertretern gegeben werden, da die Volksche Werkgemeenschap von sich aus für jede Arbeitsanregung und jede Arbeitshilfe nur dankbar ist, wie ich es jetzt nach einer engen 15 monatlichen Zusammenarbeit wohl behaupten darf.

Die Brüder Dr. Ropohl haben mit ihrem Verhalten gezeigt, dass sie nicht in der Lage sind, in der gegenwärtigen Situation in den besetzten germanischen Gebieten positiv mitzuarbeiten. Mag ihre persönliche Leistung gerade auch in diesem Fall durchaus beachtlich

paganda Ministerium) vrijwel tegelijkertijd bezig was een plan voor een dergelijke tentoonstelling uit te werken (H 903: 6424-6).

(4) *Rheinland.*

(5) Heinrich en Josef Ropohl, museumdirecteuren te Erkelenz in het Rijnland. 'Eeuwig levende teekens' zou eerst door hen te Viersen als een ambulante tentoonstelling worden opgezet (H 903: 6447).

(6) Dit is waarschijnlijk gedaan door ir. W. F. van Heemskerk Düker, die actief meewerkte aan de tentoonstelling, blijkens correspondentie in Doc. II Germaansche Werkgemeenschap.

und lobenswert erscheinen, so muss andererseits doch darauf hingewiesen werden, dass ein Vertrauensverlust vieler niederländischer Kameraden gegenüber der deutschen Sache schon jetzt recht spürbar geworden ist. Es wird erst wieder monatelanger Arbeit bedürfen, bis dieses mit Recht verletzte Ehrgefühl wieder so weit beruhigt ist, dass das ursprüngliche Verhältnis wieder eingetreten ist.

Es kann uns Deutschen hier in den Niederlanden in keiner Weise daran liegen, irgendwelches persönliche Besserwissen in schulmeisterlicher oder gar verletzender Weise anzubringen. Das erscheint mir ein zu billiger Standpunkt für uns. Dass die gesamte Arbeit der Volkschen Werkgemeenschap wissenschaftlich gesehen heute noch sehr in den Anfängen steckt, ist durchaus bekannt und weiss die Volksche Werkgemeenschap selbst am besten. Dass sie in diesem einen Jahr ihrer Arbeit nach ihrem Vermögen und Können dennoch schon recht viel geleistet hat, und zwar auch so viel geleistet hat, dass dieses heute schon in einer breiteren Öffentlichkeit anerkannt wird, kann auch niemand bestreiten, der die niederländischen Verhältnisse kennt. Diese Auseinandersetzung mit den Brüdern Dr. Ropohl muss daher aufs höchste bedauert werden, da sie im Grossen gesehen unserer Arbeit hier beinahe mehr geschadet hat, als das die Ausstellung wieder einbringen wird.

Ich rege daher aufs dringlichste an, in Berlin an zuständiger Stelle verhindern zu lassen, dass die Brüder Dr. Ropohl in absehbarer Zeit noch irgendwo an anderer Stelle in den volksgermanischen Ländern mit ihrer Arbeit auftreten. Ihre gesamte innere Einstellung zu dieser Arbeit in den besetzten germanischen Gebieten ist gänzlich entgegengesetzt den wirklichen Absichten der deutschen Führung und dem Verhalten der deutschen Dienststellen in diesen Ländern. Der politische Schaden, den sie dabei anrichten können, ist weitaus grösser als der augenblickliche Effekt ihrer gut durchgeführten Arbeit.

Seitens der SS werde ich mit allen Mitteln einzuschreiten wissen, falls die Brüder Dr. Ropohl mit ihren abträglichen und kritiklosen Gerede über die Arbeit der Volkschen Werkgemeenschap, die immerhin von der niederländischen SS getragen wird, fortfahren sollte. Dieses bezieht sich auch darauf, wenn dieses im deutschen Reichsgebiet geschieht.[7]

SCHNEIDER

BDC H 903: 6440–6442 (Ahnenerbe). Afschrift (fotokopie RvO)

(7) Sievers stuurde Schneiders notitie door naar het *Propagandaministerium;* men reageerde met een uiterst zwak aandoende verdediging van de gebroeders Ropohl, onder meer aanvoerend, dat zonder hun 'robuste Art' van optreden de hele tentoonstelling mislukt zou zijn.

Schneider bracht zijn bezwaren in januari 1942 weer op andere wijze naar voren: de gebroeders Ropohl vergaten blijkbaar, dat het bezette westen anders behandeld moest worden dan de veroverde gebieden in het oosten. 'Auch niemand von uns darf sich hier solche Dinge erlauben, wenngleich wir im täglichen Umgang mit den Niederländern wohl oft ein Recht dazu hätten. Solange wir den allgemeinen Befehl hier haben, die Blutsverwandtschaft gleichsam als Grundlage unseres Handelns zu betrachten, kann ein solcher robuster Ton nur Schaden anrichten." Bovendien achtte hij het succes van de tentoonstelling te gering in verhouding tot het werk en de kosten. De oppositie van het Nederlandse volk is juist in deze dingen nog merkwaardig sterk, merkte hij hierbij op (H 903: 6432–37).

Ook deze opmerkingen van Schneider bracht Sievers aan het ministerie van propaganda over; daarbij liet hij niet na de wetenschappelijke kwaliteiten van de gebroeders Ropohl in twijfel te trekken. Het gevolg was, dat zij voortaan elke activiteit in Nederland moesten staken (H 903: 6420–26).

85. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, den 31.10.41

1.) Für den Kommandostab RFSS wird ein verstärktes Feldlazarett aufgestellt. Diese Einheit rekrutiert sich wie die 'Legion Niederlande' aus Holländern und trägt auch gleiche Abzeichen wie die Legion.[1]

2.) *Tag der Aufstellung*: 1.11.41.

3.) *Aufstellungsort*: Oranienburg, SS-Kaserne.

– – –[2]

8.) Sanitätsausrüstung und Sanitätsgerät wird – soweit nicht durch freiwillige Spenden der Holländer bereitgestellt – auf Anweisung des SS-Sanitätsamtes durch das SS-Hauptsanitätslager zugewiesen.

– – –[2]

[JÜTTNER]

BDC H 639: 5046–5047. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

85 – (1) Bij de oprichting van deze ambulance is dezelfde ontwikkeling te zien als bij het Nederlandse vrijwilligerslegioen: in juni en begin juli 1941 voelt het Rode Kruis er weinig voor om een 'neutrale' ambulance op te richten. Tegelijkertijd worden er in de omgeving van Seyffardt initiatieven genomen, die nog wel de oprichting van een zuiver-Nederlandse ambulance beogen, maar een politieke tint hebben; het Rode Kruis wil niets met deze zaak te maken hebben – en dan weet men in Nederland nog niet eens, hoe SS-instanties te Berlijn dit nieuwe object reeds denken te annexeren. Seyss-Inquart dwong het Rode Kruis evenwel tot het leveren van allerlei materiaal.

Het personeel, dat zich voor de ambulance had aangemeld, zag zich steeds meer gemilitariseerd in SS-richting: plotseling bleek er een militaire opleiding gevolgd te moeten worden, iedereen moest zich in legioensuniform steken, de leider van de ambulance, de NSB-arts J. S. Galjart, werd al spoedig door de Duitse *SS-Obersturmbannführer* Schlosser verdrongen. Toen van iedere deelnemer de eed op Hitler werd verlangd, trok hij zich terug (zie voor de eedsaflegging van het ambulance-personeel ook nr. 126).

Nadat de ambulance in maart 1942 naar het oostfront vertrokken was, begon vrijwel meteen de desintegratie door toedoen van de Duitsers, die bij allerlei gelegenheden instrumenten en ander materiaal roofden, verplegers dwongen als gewoon legionair dienst te doen, en kennelijk de hele eenheid in kleine groepjes over Duitse onderdelen wensten te verspreiden, hetgeen hen in augustus 1944 definitief lukte. (Doc. II Nederlandsche Ambulance; Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 4; Doc. I Galjart; HSSPF 6 b). Zie voor het ressorteren onder de *Kommandostab RFSS* ook p. 359.

(2) De weggelaten passages gaan over technisch-organisatorische kwesties van weinig belang.

86. BERGER AAN HIMMLER[a] [1]

Berlin, den 5.11.1941

Reichsführer!

Die ursprüngliche 'Volksgermanische Freiwilligen-Leitstelle', auf Befehl Reichsführers-SS in 'Germanische Leitstelle' abgeändert, hat sich rasch entwickelt und eigentlich anders ausgewachsen, als ursprünglich von mir beabsichtigt, ja nur geahnt worden war.

Wesentlich war ursprünglich: Freiwillige zu erhalten. Um diese aber zu bekommen, war es sehr bald notwendig, sich politisch einzumischen und hier Rechte des Reichsführers-SS anzumelden, zu verteidigen und die errungenen Stellungen weiter auszubauen.

Auf Grund des Befehls des Führers, dass die Wehrmacht auch in den germanischen Ländern werben kann[2], tritt nun ein neuer Machtfaktor auf. Die Wehrmacht wirbt vorerst in Holland für alle drei Wehrmachtsteile, in Flandern für die Luftwaffe, für die 'Flämische Wacht' und 'Wallonische Garde' (eine Art Landesschützen), während in Norwegen die Werbung vorläufig durch Terboven zurückgestellt wurde. Mehr als je müssen wir bei unserer Werbung unser politisches weltanschaulich begründetes Soldatentum herausstellen.

Ausgelöst durch den vorgenannten Befehl des Führers stürzen sich nun alle grösseren Dienststellen des Reiches auf die germanische Arbeit.[3] Sie ist 'modern und akut' und wird 'gross gehandelt'. Unabhängig voneinander mit dem berühmten Konkurrenzneid stürzen sie sich auf die germanischen Länder und versuchen, ihre Arbeit dort aufzuziehen. Das macht nicht nur einen schlechten Eindruck auf die deutsch gesinnten Bevölkerungsteile und verhindert jede sachliche Arbeit, sondern es wird manchmal zu einer tatsächlichen Gefahr. Umso notwendiger ist es, dass wenigstens die weltanschauliche Arbeit der Dienststellen des Reichsführers-SS in diesen germanischen Ländern zusammengefasst wird. Das lässt sich auf dem Etat der Waffen-SS bezw. der Ergänzung so wenig aufbauen, wie mit den Mitteln der Reichskommissare, sondern muss als politische Arbeit finanziert werden.

Nun sind wir diesmal in der glücklichen Lage, dass die Finanzierung vom Reichsschatzmeister nicht nur genehmigt, sondern sogar gewünscht wird, da der Reichsschatzmeister es

86 - (a) In het stuk zijn zeer veel onderstrepingen aangebracht; in marge en onderaan een aantal stenografische notities.
(1) Men zie voor de hierin behandelde problematiek hfst. VI van de inleiding.
(2) Vermoedelijk bedoelt Berger een verordening van het *OKW* van 2 juli 1941, die zelf op een niet gepubliceerde verordening van 2 april schijnt terug te gaan. De verordening van 2 juli opent de mogelijkheid tot intrede in de *Wehrmacht* voor niet-Duitse vrijwilligers uit 'Noordse' landen, speciaal Zweden en Nederland. Onder de voorwaarden worden ook Noordse ras en 'politische Zuverlässigkeit' genoemd. Maar een al te scherpe concurrentie wilde of mocht men blijkbaar de *Waffen-SS* niet aandoen: 'Eine öffentliche Werbung und Propaganda hat zu unterbleiben.' Uit de verordening blijkt ook, dat het *OKW* in de eerste plaats aan de *Kriegsmarine* dacht (verordening 832/41, *Luftwaffen-Verordnungsblatt* 4 augustus 1941). Omstreeks dezelfde tijd immers poogde men tot een taakverdeling te komen, waarbij de vrijwilligers uit de Germaanse landen aan de *Waffen-SS*, de niet-Germaanse vrijwilligers, dus Fransen, Kroaten e.d. aan de *Wehrmacht* zouden toevallen; zie ook p. 385, 386.
(3) Dat allerlei Duitse autoriteiten zich juist op *dit* ogenblik in de genoemde politieke activiteiten zouden storten, en wel naar aanleiding van dit bevel, is uiteraard een uitlating van Berger, die geheel voor zijn rekening blijft; voor deze visie heeft de bewerker geen enkel aanknopingspunt gevonden.

ablehnt, einzelne Parteiorganisationen, sei es die Reichsjugendführung oder die Reichsstudentenführung z.B., gesondert für die germanische Arbeit zu finanzieren. Er schlägt entsprechend der Zentralisierung der volksdeutschen Arbeit der Volksdeutschen Mittelstelle eine Dienststelle vor, die im Reich in gleicher Weise die germanische Arbeit zusammenfasst.[4]

Es besteht, wenn Reichsführer-SS befiehlt, die Möglichkeit, die germanische Arbeit unter Führung Reichsführers-SS in grosszügiger Form zusammenzufassen. Schwierigkeiten können innerhalb des eigenen Befehlsbereiches nur mit der Volksdeutschen Mittelstelle entstehen, da SS-Brigadeführer Dr. Behrends[5] auf dem Standpunkt steht, dass die germanische Arbeit auch zugleich Arbeit der Volksdeutschen Mittelstelle ist. Er lässt sich nicht davon überzeugen, dass diese beiden Gebiete voneinander getrennt sind, umsomehr als die volksdeutsche Arbeit nach dem Kriege in erster Linie in der Zurückgewinnung des deutschen Blutes aus den amerikanischen Staaten besteht, eine unerhörte Aufgabe mit grossen weit gesteckten fernen Zielen, während die germanische Arbeit eine ausgesprochene Nahaufgabe ist.

Mit einer Zusammenfassung der Arbeit könnten ohne weiteres die zu gründen Schulen in diesen Ländern finanziert und gebaut werden. Neben weltanschaulichen Schulen denke ich insbesondere an die NPEA.[6] Es soll auch hier SS-Obergruppenführer Heissmeyer[7] nichts weggenommen werden. Allein, NPEA in den germanischen Ländern finanziert vom Reichsschatzmeister nicht vom Reichserziehungsminister, sind dann zuerst einmal NPEA, über die Reichsführer-SS uneingeschränkt und unmittelbar verfügt, wobei die fachliche usw. Aufsicht selbstverständlich SS-Obergruppenführer Heissmeyer verbleibt.

Ich bitte um Befehl.[8]

G. Berger

BDC H 396: 4132–4134. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Zie voor de *Reichsschatzmeister der NSDAP* Schwarz en zijn voor de SS zeer belangrijke activiteiten behalve hfst. IX ook nr. 71, en de annotatie daarbij.

(5) Hermann Behrends, geb. 11 mei 1907, jurist; plaatsvervangend chef van de *Volksdeutsche Mittelstelle*, tevens leider van de *Bund Deutscher Osten*, een semi-officieel lichaam, dat zich met *Grenzlandarbeit* bezighield. In 1944 was Behrends, die toen de rang van *SS-Gruppenführer* bereikt had, *Höherer SSuPF* van Servië en Montenegro (N 33/3 837-PS; NG 1079; *SS-Dienstaltersliste* 1944).

(6) *Nationalpolitische Erziehungsanstalten;* zie voor deze internaten p. 59.

(7) Heissmeyer was de inspecteur van deze nazi-scholen (zie voor hem p. 59, en noot 1 daarbij).

(8) Brandt antwoordt op 8 november, dat Himmler het eens is met Bergers voorstellen, en met de financiering van de *Germanische Leitstelle* door Schwarz. Himmler wenst echter uitdrukkelijk, dat er niet van *Germanische Leitstelle* wordt gesproken, maar nog steeds van *Germanische Freiwilligen-Leitstelle* (H 396: 4131).

87. CIRCULAIRE VAN HIMMLER[a]

Führerhauptquartier, den 6.11.1941.

Reichsdeutsches Lehr- und Fachpersonal der Legionen.

I. Zusammensetzung und Befugnisse.

1.) Zu den Legionen mit nichtdeutscher Kommando- und Befehlsführung treten zur Durchführung der Aufstellung, Ausbildung, Ausrüstung und Verwaltung nach deutschen gesetzlichen Bestimmungen und Vorschriften, deutsche SS-Führer, SS-Unterführer und SS-Männer als deutsches *Lehr- und Fachpersonal.*

Dieses gilt als versetzungsgleich kommandiert und ist bei jeder Legion zu gliedern in:

a) den Ausbildungsstab,

b) die Verwaltung,

c) die Waffen- und Geräteverwaltung (Funktionsorgane).

Zusammensetzung und Stärke zu a), b) und c) richten sich nach der Stärke der Legionen und den zu erfüllenden Aufgaben. Sie werden jeweils durch den Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes besonders befohlen.

2.) Das deutsche Lehr- und Fachpersonal untersteht in allen *personellen Angelegenheiten* sowie in disziplinarer Hinsicht (Versetzungen, Beförderungen, Bestrafungen, Urlaub, Beschwerde- und Ehrenangelegenheiten), unabhängig von der Kommando- und Befehlsgewalt der Legionsoffiziere, dem SS-Führungshauptamt.

3.) Der Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes ernennt bei jeder Legion einen SS-Führer als

'Chef des Ausbildungsstabes'.

Dem Chef des Ausbildungsstabes untersteht das deutsche Lehr- und Fachpersonal unmittelbar. Seine Pflichten und Rechte sind die des Kommandeurs eines nichtselbständigen Bataillons.

4.) Angehörige des deutschen Lehr- und Fachpersonals sind unabhängig von ihrem Dienstgrad in Ausübung ihres Dienstes und in den Grenzen ihrer Dienststellung Dienstvorgesetzte der Angehörigen der Legionen. Jedoch besitzen sie diesen gegenüber keine disziplinaren Befugnisse oder Rechte zur Massregelung.

5.) Die Legionsoffiziere und Unteroffiziere sind unabhängig von den Bestimmungen nach Ziffer 2, 3 und 4 entsprechend ihrem Dienstgrade und ihrer Dienststellung im Sinne der deutschen Vorschriften *Dienstvorgesetzte* (nicht Disziplinarvorgesetzte) des deutschen Lehr- und Fachpersonals. Ihre Befehlsbefugnisse gegenüber dem Lehr- und Fachpersonal erstrecken sich ausschliesslich auf den Dienst.

6.) Die Organe der Verwaltung sowie Waffen- und Geräteverwaltung verbleiben über die Aufstellungs- und Ausbildungszeit hinaus, auch während des Einsatzes, bei den Legionen.

Ein Verbleiben der Ausbildungsorgane wird jeweils durch den Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes besonders befohlen.

87 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Links onderaan getypt: 'F.d.R.' *(Für die Richtigkeit)*, daaronder de handtekening van Jüttner, met vermelding van zijn rang.

7.) Die Bestimmungen dieser Verfügung gelten sinngemäss auch während des Einsatzes der Legionen mit der Massgabe, dass an Stelle des SS-Führungshauptamtes die jeweils zuständige Kommandobehörde tritt.

II. Aufgaben.

8.) Das deutsche Lehr- und Fachpersonal hat
a) die Ausbildung,
b) die Verwaltung,
c) Die Waffen- und Geräteverwaltung
nach den deutschen Vorschriften zu leiten und zu bearbeiten.

Eingriffe in die Kommando- und Befehlsbefugnisse der Legionsoffiziere sind untersagt.

9.) Ausbildungsorgane des deutschen Lehr- und Fachpersonals sind, wenn nötig, als Gehilfen in die Truppenführung einzubauen.

Einordnung und Befugnisse dieser bestimmt der Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes.

10.) Der Chef des Ausbildungsstabes (Ziff. 3) ist der Gehilfe des Kommandeurs der Legion und neben diesem mitverantwortlich für die Einsatzfähigkeit und Schlagkraft der Truppe. Im besonderen leitet er die Ausbildung der Legionsoffiziere, die Weiterbildung des deutschen Lehr- und Fachpersonals und unterstützt die Legionsoffiziere in der Durchführung der gegebenen Befehle der übergeordneten Dienststellen.

Eingriffe in die Kommando- und Befehlsführung des Kommandeurs der Legion stehen ihm nicht zu.

11.) Mit Ausnahme des Kommandeurs der Legion ist der Chef des Ausbildungsstabes Dienstvorgesetzter aller übrigen Offiziere und Angehörigen der Legion. Disziplinarbefugnisse Angehörigen der Legion gegenüber besitzt er nicht.

12.) Zu Beförderungs- und Verwendungsvorschlägen sowie Beurteilungen der Legionsoffiziere hat er Stellung zu nehmen. Bei Beförderungen, die der Kommandeur der Legion vornimmt, ist er vorher zu hören.

13.) In Ausübung seiner Befugnisse nach Ziffer 3 bestimmt der Chef des Ausbildungsstabes die Verwendung der Führer, Unterführer und Männer des deutschen Lehr- und Fachpersonals und regelt über dieses Personal im Einvernehmen mit dem Kommandeur der Legion die Dienstaufsicht.

Dabei hat er seine vornehmste Aufgabe darin zu sehen, dass das deutsche Lehr- und Fachpersonal den Angehörigen der Legion in Haltung und Leistung ein Vorbild ist.

14.) Für die Legionen, bei denen die Kommando- und Befehlsführung in den Händen deutscher SS-Führer liegt, findet diese Verfügung keine Anwendung.[1]

[H. HIMMLER]

BDC H 240: 2802–2805. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

(1) Deze bepaling maakte de inhoud van het stuk van nogal academisch belang, aangezien de legioenen bijna altijd, en zeker het Nederlandse legioen, als commandant een Duitse SS-officier hadden. Vgl. nr. 99 onder punt 2.

88. CIRCULAIRE VAN HIMMLER[a] [1]

Führerhauptquartier, den 6.11.1941

Aufstellung und Einsatz ausländischer Freiwilligenverbände.

I. Aufstellung und Gliederung.

1.) Der Führer hat die Teilnahme ausländischer Freiwilliger am Kampf gegen den Bolschewismus genehmigt. Die Teilnahme soll jedoch grundsätzlich in geschlossenen Einheiten unter eigener Führung erfolgen.

2.) Ausländische Freiwillige artverwandten nordischen Blutes – Dänen, Flamen, Niederländer und Norweger – werden soweit Meldungen in ausreichender Stärke erfolgen durch das SS-Führungshauptamt als Freiwilligen-Legionen aufgestellt und der Waffen-SS angegliedert.

3.) Als Freiwilligen-Legionen sind nur die durch das SS-Führungshauptamt zur Aufstellung befohlenen Verbände ausländischer Freiwilliger anzusehen und zu bezeichnen. Ihre Aufstellung erfolgt grundsätzlich im Reichsgebiet. Andere Aufstellungen oder Gliederungen der politischen Parteien in den Heimatländern sind nicht als Legionen zu bezeichnen.

4.) Es sind aufzustellen:

'Freikorps		Dänemark'	Bereits in Aufstellung begriffen.
'Freiwilligen	Legion	Flandern'	
' „	„	Niederlande'	
' „	„	Norwegen'	

Ausserdem erfolgt für jeden Freiwilligen-Verband die Aufstellung nötiger Ersatzeinheiten.
Grundsätzlich sind nur die vorstehenden Benennungen in *deutscher Schreib- und Sprachweise* anzuwenden.

5.) Die Gliederung und Ausrüstung der Legionen (Verbände) ist abhängig von ihrer Stärke und wird jeweils durch den Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes befohlen.

6.) Kommando- und Befehlssprache ist die jeweilige Landessprache oder die deutsche Sprache. Die Kommando- und Befehlsführung erfolgt durch Legionsoffiziere.

7.) Die Führung, Erziehung und Ausbildung in den Legionen erfolgt ausschliesslich nach deutschen Grundsätzen und Vorschriften. Soweit anfänglich Abweichungen nötig sind, sind sie als Übergang zu betrachten und zu handhaben.

II. Rechtliche Stellung der Legionsangehörigen.

8.) a) In der Regel erfolgt die Einstellung ausländischer Freiwilliger – artverwandten nordischen Blutes – in die Legionen ihres Heimatlandes.

b) Jedoch können sie auf ihren Antrag und unabhängig nach Ziffer 2 unmittelbar in die Waffen-SS eingestellt werden. Ihre Dienstverpflichtung und ihre rechtliche Stellung ist dann die gleiche wie die der übrigen Angehörigen der Waffen-SS.

88 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Links onderaan getypt: 'F.d.R.' (*Für die Richtigkeit*), daaronder de handtekening van Jüttner, met vermelding van zijn rang.
(1) H 241: 2813–15 is een lijst van instanties, aan wie de circulaire is verzonden; hieronder zijn de rijkscommissarissen van Nederland en Noorwegen.

9.) Die ausländischen Freiwilligen erwerben durch die Einstellung in eine Legion nicht die deutsche Staatsangehörigkeit. Sie werden aber durch einen Eid im Kampf gegen den Bolschewismus auf den Obersten Befehlshaber der Deutschen Wehrmacht, Adolf Hitler, verpflichtet.[2]

10.) Die Angehörigen der Legionen unterliegen dem deutschen Wehrgesetz und deutschen Militärstrafrecht mit der Massgabe, dass ihr Wehrdienst grundsätzlich ein freiwilliger und zeitlich an die Verpflichtungen des Wehrgesetzes nicht gebunden ist.

11.) Die Bearbeitung aller Personalangelegenheiten (Einstellung, Beförderung, Urlaub, Versetzung, Kommandierung, Entlassung), Ausübung der Disziplinarstrafgewalt, Regelung von Beschwerde- und Ehrenangelegenheiten, erfolgen ausschliesslich nach den hierüber bestehenden SS-Dienstvorschriften und durch die hiernach zuständigen Stellen.

Dabei kann, soweit nötig, vorläufig von den zu erfüllenden Forderungen für die Einstellung abgewichen werden.

Bei Beurteilungen der Persönlichkeit, strafbarer Handlungen, Beschwerde- und Ehrenangelegenheiten ist als Übergang ein der Eigenart und völkischen Struktur der Legionsangehörigen entsprechender Massstab anzulegen.

12.) Die Angehörigen der Legionen tragen die Uniform der Waffen-SS mit den gleichen Dienstgradabzeichen. Zur Kennzeichnung ihrer Volkszugehörigkeit ist an Stelle der SS-Runen auf dem rechten Kragenspiegel ein auf die Volkszugehörigkeit hindeutendes anderes Abzeichen, auf dem linken Unterarm ein Symbol des Heimatlandes und ein Ärmelstreifen mit der Aufschrift der Legionsbezeichnung zu tragen.[3]

13.) Die Dienstgradeinteilung und Anrede sind die gleichen, wie in der Waffen-SS. Im Schriftverkehr ist jedoch an Stelle 'SS' die Bezeichnung 'Legion' zu setzen.

z.B.: Legionssturmbannführer,
Legionsuntersturmführer,
Legionsscharführer,
Legionsschütze,
Legionspionier,
Legionskanonier.

14.) Die Abfindung der Legionsangehörigen mit Gebührnissen, Gewährung von Unterstützungen, Beihilfen, Regelung der Fürsorge, Beschädigten- und Hinterbliebenenversorgung sowie ärztliche Versorgung erfolgen nach den gleichen Gesetzen, Verordnungen und Bestimmungen wie für die deutschen Angehörigen der Waffen-SS.[4]

15.) Grundsätzlich ist jeder ausländische Freiwillige mit dem Dienstgrad einzustellen, den er zuletzt in der Armee seines Heimatlandes innegehabt hat. Soweit sie in ihrem militärischen Können den Forderungen ihres Dienstgrades nicht entsprechen, sind sie auf besonderen Lehrgängen oder den Schulen der Waffen-SS entsprechend auszubilden.[5]

(2) Zie voor de gehele tekst van de eed nr. 73 onder punt 7.

(3) Bij het Nederlandse legioen was doorgaans op de rechterspiegel de wolfsangel aangebracht, op de linkermouw het oranje-blanje-bleu-schildje, en links onderaan op de mouw een strook met de woorden: *Legion Niederlande*. Verscheidene legionairs, met name het kader, droegen evenwel de SS-runen op de rechterspiegel.

(4) Zie ook de verwijzingen in noot 7.

(5) Dat was dus iets anders dan bij de Nederlanders, die onderofficier of officier in de divisie '*Wiking*' zouden worden; die moesten in ieder geval een opleiding volgen. Juist aan de vrijwilligers van het legioen

16.) Auf eigenen Antrag oder Vorschlag können Angehörige der Legionen bei nachgewiesener Eignung und Befähigung die gleichen Laufbahnen einschlagen und Dienstgrade erreichen, wie sie für die deutschen Angehörigen der Waffen-SS vorgesehen sind.

17.) Zur Vermeidung von Verzögerungen bei der Durchführung der Einstellung sind ausländische Freiwillige durch eine Einstellungsverfügung als vorläufig und erst beim Vorliegen der nötigen Unterlagen und deren Prüfung durch das SS-Führungshauptamt endgültig einzustellen. Durch die vorläufige Einstellung entstehen für den Freiwilligen hinsichtlich Abfindung, Fürsorge, Beschädigten- und Hinterbliebenenversorgung die gleichen gesetzlichen Ansprüche, wie bei der endgültigen Einstellung. Jedoch kann der vorläufig eingestellte Freiwillige *jederzeit* ohne Ansprüche auf Entschädigungen oder Fürsorge und Versorgung entlassen werden, wenn sich Dienstuntauglichkeit, die nicht auf eine Dienstbeschädigung zurückzuführen ist, oder Unwürdigkeit herausstellen.

Die Entscheidung über die Versorgung trifft auf Grund der Entlassungsverfügung in jedem Fall das Hauptfürsorge- und Versorgungsamt SS endgültig.

III. Zuständigkeiten.

18.) *Das SS-Hauptamt* – (Amt VI) – ist zuständig:

a) für die Werbung der ausländischen Freiwilligen[6],
b) für die Einberufung und Inmarschsetzung zur Truppe. Bei Freiwilligen, die Sonderansprüche stellen sowie bei ehem. Offizieren, Unteroffizieren oder Beamten ist vor der Einberufung durch das SS-Hauptamt die vorläufige Einstellungsverfügung des SS-Führungshauptamtes einzuholen,
c) für die Beschaffung der nötigen Personalunterlagen in Zusammenarbeit mit den Dienststellen der Höheren SS- und Polizeiführer.

19.) *Das SS-Personalhauptamt* ist zuständig:
für die endgültige Einstellung der Führer auf Antrag durch das SS-Führungshauptamt, Festsetzung des Rangdienstalters, anzurechnende (in den Heimatstaaten abgeleistete) Wehrdienstzeit und spätere Entlassung.

20.) *Das SS-Führungshauptamt ist zuständig*:

a) für die Zuweisung (Einstellung) zu bestimmten Verbänden, die Verwendung der Freiwilligen und ihre rechts- und rangmässige Einordnung,
b) für die Entlassung der Freiwilligen im Einvernehmen mit dem SS-Hauptamt.

21.) *Das Hauptfürsorge- und Versorgungsamt SS*[7] ist zuständig: für die Regelung der

was uitdrukkelijk verzekerd, dat zij hun oude rang zouden krijgen. Afgezien van militair-technische tekortkomingen aan Nederlandse zijde was het echter vaak onwil van de Duitsers, die hier een spaak in het wiel stak. Overigens lagen de zaken bij '*Wiking*' en andere onderdelen van de *Waffen-SS* nu niet zoveel anders. In september 1942 zag Himmler zich genoodzaakt zijn bevelen op dit punt te herhalen; zie nrs. 142 en 219.

(6) Hiertegen had Seyss-Inquart, die zo langzamerhand al enige ervaringen met Berger en de *Ergänzungsstelle* te Den Haag had opgedaan, en bovendien vooral geïnteresseerd was in de politieke betekenis van het legioen, grote bezwaren, die hij evenwel voorzichtig formuleerde: zie nr. 92, en noot 1 bij nr. 110.

(7) Zie voor de termen *Fürsorge* en *Versorgung* ook p. 60. De status van de hier genoemde instantie is niet erg duidelijk. Oorspronkelijk was het waarschijnlijk een onderdeel van het *SS-Hauptamt*, is mogelijkerwijs zelfstandig in het SS-kader geweest, maar identiek met een afdeling van het ministerie van binnenlandse zaken, en vermoedelijk in 1944 een onderdeel van het *RuSHA* geworden (H 460; H 92:

Versorgung, Familienunterhalt bezw. Kriegsbesoldung und Fürsorge während der Dienstzeit und nach der Entlassung.

22.) Die Dienststellen der Waffen-SS (Kdo.-Behörden) leiten sämtliche Einstellungen, Anforderungen von Freiwilligen und Entlassungen über das SS-Führungshauptamt. Eine unmittelbare Bearbeitung mit den Ergänzungsstellen des SS-Hauptamtes ist bis auf Weiteres untersagt.

[H. HIMMLER]

BDC H 241: 2808–2812. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

89. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, den 8.11.1941

1. Gemäss Befehl des Reichsführer-SS unterliegen die germanischen Freiwilligen vom Zeitpunkt ihrer Gestellung ab den Strafbestimmungen des Mil. StGB. und des RStGB.[1] ohne Rücksicht darauf, ob sie die deutsche Staatsangehörigkeit erworben haben oder nicht.

2. Die germanischen Freiwilligen sind hierüber unverzüglich nach ihrem Eintritt in die Waffen-SS bezw. Legion eingehend zu belehren. Bei der Belehrung ist darauf hinzuweisen, dass die deutschen Strafbestimmungen bereits vor der Vereidigung zur Anwendung gelangen. Die Belehrung hat sich im übrigen auf die wichtigsten militärischen Straftaten (Fahnenflucht, unerlaubte Entfernung, Ungehorsam, Kameradendiebstahl u.a.) und auf die hierfür angedrohten schweren Strafen zu erstrecken. Die Belehrung ist von den Freiwilligen durch Unterschrift zu bestätigen.

3. Eine disziplinäre Erledigung, insbesondere von Fällen der Fahnenflucht und unerlaubten Entfernung, mit Rücksicht darauf, dass eine Vereidigung bezw. eine Belehrung noch nicht stattgefunden hat, ist unzulässig.[2] Vielmehr ist grundsätzlich Tatbericht beim zuständigen SS- und Polizeigericht einzureichen.

4. Die germanischen Freiwilligen haben sich grundsätzlich auf Kriegsdauer zu verpflich-

135; nr. 187; N 28/1 NO 186; *Org.buch der NSDAP* 1938, p. 421; id. 1940, p. 424; *The Allgemeine SS*, K 3, M 3, 4). De situatie was in dat jaar eindelijk gestabiliseerd en overzichtelijk geworden: de *Versorgung* was bij het *Reichsarbeitsministerium* terechtgekomen, de *Fürsorge* definitief bij het *RuSHA*; in Nederland was de hele sociale verzorging van de vrijwilligers voor *Waffen-SS* en legioen al in 1942 geconcentreerd in de handen van de *Fürsorgeführer der Waffen-SS*; met zijn collega's van de politie e.d. kwam hij in 1944 onder de *RuS-Führer*, de plaatselijke vertegenwoordiger dus van het *RuSHA*, te staan (zie o.a. nr. 556, en noot 2 daarbij). Voordat het zover was, was daar echter een hele strijd aan voorafgegaan, niet zozeer tussen Duitse instanties onderling (hoewel dat aspect uiteraard niet ontbrak) als wel tussen de SS, Mussert en vooral Seyffardt, die ieder voortdurend pogingen deden de sociale verzorging zelf in handen te krijgen of te houden (zie o.a. nr. 113, noot 1).

89 – (1) 'Mil. StGB.': *Militärstrafgesetzbuch.* 'RStGB.': *Reichsstrafgesetzbuch.*

(2) Tot 6 november hadden zich al minimaal 50 gevallen van desertie voorgedaan; het werkelijke aantal is waarschijnlijk nog beduidend hoger geweest (Kdostab RFSS 7261–76).

ten. Die Entlassung eines germanischen Freiwilligen innerhalb einer Probezeit auf eigenen Antrag ist nicht zulässig.

[JÜTTNER]

BDC H 463: 4216. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

90. F. KRANEFUSS AAN K. WOLFF[a]

Berlin, den 12. November 1941

Lieber Karl,

In diesen Tagen bin ich von einem achttägigen Besuch in Holland zurückgekommen, der, wie ich zu meiner Genugtuung berichten kann, in jeder Hinsicht erfreulich und, wie ich wohl annehmen darf, auch positiv verlaufen ist.

Kurz nach meiner Ankunft wurde Rost van Tonningen ein Sohn[b] geboren, worüber, wie Du Dir denken kannst die Freude gross war. Mutter und Kind ging es ausgezeichnet. Ich denke und hoffe, dass Rost's Frau sich nun in Zukunft mehr um ihr Kind kümmern und damit weniger Zeit und Veranlassung haben wird, sich in politische Dinge einzumischen.[1] Über diese Frage hat wohl auch SS-Gruppenführer Rauter bei seinem letzten Besuch mit dem Reichsführer gesprochen. Ich entnahm aus Rauter's Erzählungen, dass er heute meine Bedenken hinsichtlich der Geschwister Heubel und ihrer Wirksamkeit, zumal in politischen Dingen teilt.

Der Kontakt mit SS-Gruppenführer Rauter war vom ersten Augenblick wieder in der alten befriedigenden Form vorhanden, und wir haben uns sehr gut vertragen und verstanden. Manchmal hat es mir leid getan, dass ich ihn nicht wie früher bei manchen von den vielen schwierigen Dingen helfen kann, mit denen er sich dauernd zu befassen hat. Er ist mit der augenblicklichen Lage in Holland verhältnismässig zufrieden und hat wohl recht mit dieser seiner Beurteilung.

Es würde zu weit führen, wenn ich Dir hier einen ausführlichen Bericht über meine Eindrücke erstatten wollte, aber ich hoffe, dies gelegentlich mündlich in grossen Zügen nachholen zu können.

Mit Rost van Tonningen war ich auch mehrfach zusammen und hörte von ihm viel Interessantes. Er hat sich inzwischen sachlich sehr gut in seine umfangreiche und schwierige Aufgabe hineingearbeitet[2], und sie scheint ihm auch viele Freude zu machen. Seine politische Stellung, zumal in der NSB ist natürlich nach wie vor schwierig, und das Verhältnis

90 – (a) Bovenaan in hs.: 'Frl. Schiemenz m.d.B. um Beinahme zum Geheimakt R. van Tonningen. 13/10', gevolgd door een paraaf, vermoedelijk van Wolff. Daaronder een stempel: 'Ablage Chef P[ersönlicher Stab] hat kenntnis'.

(b) 'ein Sohn' onderstreept.

(1) Rost was in december 1940 in het huwelijk getreden met Florentina Sophia – 'Florrie' – Heubel, geboren 14 november 1914 te Amsterdam, zuster van W. J. Heubel, vriend en secondant van Feldmeijer. Voor haar huwelijk, voornamelijk in 1940, trachtten zij en haar broer de hele Nederlandse jeugd in één organisatie van groot-Germaanse signatuur gelijk te schakelen, waarbij zij wel eens overijld te werk gingen (zie *Corresp. Rost*, p. 135–139).

(2) Vermoedelijk slaat dit op Rosts functies in de financieel-economische sector als geheel: Rost was sinds het voorjaar van 1941 waarnemend secretaris-generaal van financiën, secretaris-generaal van bijzondere economische zaken en president van de Nederlandsche Bank.

zu Mussert ist sehr starken Schwankungen unterworfen. Leider habe ich den Eindruck, dass Rost in der Zwischenzeit nicht viel ruhiger und gleichmässiger geworden ist, sondern dass im Gegenteil die Schwankungen in seinem Gemütszustand und seine uns bekannte Explosivität noch häufiger und stärker auftreten als früher. Die Beurteilung seiner Person, die auf der denkwürdigen Fahrt von Kriwoi Rog nach Nikolajew zwischen dem Reichsführer und mir besprochen wurde, fand hinsichtlich ihrer Richtigkeit auch diesmal wiederholte und recht eindringliche Bestätigung.

Eine besondere Freude war es mir, dass ich SS-Gruppenführer Rauter in seinen Bemühungen um Juul op ten Noort in verschiedener Hinsicht unterstützen konnte. Ich möchte es mir versagen, an dieser Stelle mein Urteil darüber abzugeben, wie die gute Juul drüben behandelt worden ist. Hoffentlich bietet ihr die Tätigkeit, die ihr nun übertragen worden ist, eine gewisse Entschädigung für alle vorangegangenen Enttäuschungen und schafft ihr die Befriedigung, die sie verdient.[3] Auch in die Frage der Entschädigung ihrer Eltern deren Haus mit einer alten wertvollen Einrichtung bekanntlich bei den Kämpfen um Middelburg zerstört wurde, habe ich mich eingeschaltet, nachdem Juul aus übergrosser Bescheidenheit sich hier fast völlig passiv verhalten hat. Ich habe darüber mit SS-Gruppenführer Rauter, Minister Fischböck, Staatssekretär Wimmer sowie mit Rost gesprochen und hoffe, dass auch auf diesem Gebiet nun endlich etwas geschieht. Um Dir nun einen Begriff zu geben, worum es sich handelt, sei nur erwähnt, dass ausser dem nach Lage der Dinge erheblichen Wert des Hauses der Wert der Einrichtung sehr gering mit hfl. 60 000,—[c] veranschlagt wird, an Entschädigung Juul's Eltern dagegen bisher höchstens hfl. 12 000,— in Aussicht gestellt[d], jedoch noch keinesfalls etwa zugesagt worden sind. Von einer Vergütung für das Haus, war, soweit ich feststellen konnte, überhaupt noch nicht die Rede. Leider hat sich praktisch seit meinem Weggange keiner unserer Freunde um diese Sache gekümmert.

Wie ich höre, hat auch unser sehr schätzenswerter Herr Kersten[4] seine bereits früher ausgesprochenen Empfehlungen verschiedener holländischer Persönlichkeiten beim Reichsführer offenbar mit dem ihm eigenen Nachdruck wiederholt.[e] Schon nach dem vorjährigen Aufenthalt des Herrn Kersten in Holland haben wir uns sehr sorgfältig um diese Dinge gekümmert, und ich möchte annehmen, dass das Ergebnis der jetzt von SS-Gruppenführer

(3) Men zie voor jkvr. op ten Noort nr. 31, noot 6; de kwalijke behandeling, die haar volgens Kranefuss ten deel gevallen zou zijn, slaat natuurlijk op haar ontslag uit de NSVO (zie nr. 61); haar taak nu bestond in de opdracht van het departement van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming om een nationaal-socialistische meisjesschool te organiseren. Dit liep evenwel uit op de leiding van de zeer groot-Germaans georienteerde *Reichsschule für Mädel* te Heythuizen, hetgeen zeker niet door het sterk op de NSB gerichte departement bedoeld was (zie nr. 123, noot 1).

(c) De laatste vier woorden onderstreept.

(d) De laatste zes woorden onderstreept; 'dagegen' in hs. toegevoegd.

(4) Felix Kersten, geboren 30 september 1898 te Dorpat (Estland). In de jaren 1918-1919 officier in het Finse leger. Hij behield later ook voortdurend zijn Finse nationaliteit. Werkzaam als masseur en *Arzt für Naturheilkunde* in Finland, Duitsland en Nederland, waar hij in 1928 prins Hendrik tot patiënt kreeg. Kersten kon zijn beroep in de bovenste lagen van de maatschappij uitoefenen. In 1939 werd hij de masseur van Himmler, op wie hij een zekere invloed wist te verkrijgen. Daardoor was het hem mogelijk in de oorlogsjaren een aantal mensen van Nederlandse en andere nationaliteit, die zich in concentratiekampen of anderszins in Himmlers macht bevonden, het leven te redden. Zijn beweringen hierover na de oorlog zijn echter vaak overdreven. (Doc. I Kersten).

(e) De laatste vier woorden onderstreept.

Rauter erneut vorgenommenen Feststellungen von dem früheren nicht wesentlich abweicht. Auch hierüber können wir dann wohl gelegentlich einmal sprechen.

Am ersten Abend meines Aufenthaltes in Den Haag nahm mich SS-Gruppenführer Rauter zu meiner Freude sofort zu einem Kameradschaftsabend der Führer der Ordnungspolizei mit, der in Gemeinschaft mit General Christiansen und seinem Stab stattfand. Mein Verhältnis zu General Christiansen war bekanntlich von jeher ein sehr gutes, und das Gleiche gilt seit meinem Aufenthalt in Holland für dasjenige zu seinen Mitarbeitern, wie Generalmajor Schwabedissen, Oberstleutnant von Müller, Korvettenkapitän Christiansen usw.[5]

Die Folge des Zusammentreffen war schon am nächsten Tage eine Einladung zum Abendessen bei General Christiansen, das besonders nett verlief. Er brachte bei dieser Gelegenheit in dem allerdings verhältnismässig kleinen Kreis seiner Mitarbeiter wieder den Fall Miedl[6] zur Sprache, und es ergab sich daraus der recht nachdrücklich geäusserte Ausdruck der Sympathie für meine Haltung in dieser Angelegenheit. Ich konnte dies nach Lage der Dinge nicht vermeiden, habe mich aber auf kurze sachliche Antworten und Ausführungen beschränkt. Ich fühlte mich jedoch verpflichtet, eine Darstellung des Adjutanten von General Christiansen zu berichtigen, nach welcher sich im vorigen Dezember die Beamten der Sicherheitspolizei ungeschickt[f] benommen haben sollen, und den Verlauf der Angelegenheit kurz so zu schildern, wie er mir bekannt geworden ist. Ich werde Veranlassung nehmen, Dir auch mündlich über diese Angelegenheit etwas ausführlicher zu berichten.

Bei Reichsminister Seyss-Inquart, der erst nach meinem Eintreffen von der zweiten Jahresfeier im Generalgouvernement zurückgekommen ist[7], war ich in besonders liebenswürdiger Form zum Mittagessen eingeladen. Anwesend waren ausser ihm lediglich seine Frau und seine kleine Tochter. Über holländische Verhältnisse haben wir nicht viel gesprochen, und ich hielt es auch für richtig, sie meinerseits nicht zur Erörterung zu stellen, nachdem Seyss von sich aus diesmal unsere früheren Unterhaltungen nicht fortsetzte. Ich weiss, dass ihm meine Schilderung der Fahrt mit dem Reichsführer in die Ukraine erheblichen Eindruck gemacht hat, und dass er auch sonst von der Unterhaltung mit mir befriedigt war. Über einen besonderen Punkt darf ich Dir ebenfalls mündlich berichten.

Häufig war ich wieder mit Minister Fischböck und seiner Frau zusammen. Er ist ja bekanntlich als Generalkommissar für Charkow vorgesehen[8] und brachte sehr eindeutige Eindrücke

(5) Schwabedissen was de chef-staf van Christiansen (zie voor hem nr. 48, noot 3); L. von Müller de plaatsvervangend chef-staf; C. Christiansen, een broer van de *WBN*, was de verbindingsofficier van de *Kriegsmarine* in diens staf (inleiding bij de regestenlijst van het WBN-archief).

(6) Alois Miedl, geb. 3 maart 1903 te München; Duitser, die als bankier te Amsterdam was gevestigd, en tijdens de oorlog zaken deed met schilderijen, afkomstig uit joods bezit. Zijn transacties waren uitermate ondoorzichtig, strookten niet immer met de wet, en werden na welslagen met rumoerige feestjes besloten. Miedl mocht tot zijn clientèle in de eerste plaats Goering rekenen, voorts Baldur von Schirach, en Heinrich Hoffmann, die als kunstagent van Hitler optrad. Aan hen sleet Miedl o.a. enige Vermeers. Het volgende heeft vermoedelijk betrekking op een na de oorlog door Seyss-Inquart medegedeeld incident: Miedl werd eens door de *Sipo* gearresteerd, doch al snel na pressie van Goering vrijgelaten. De rol van Kranefuss in deze affaire is onbekend. (N 82/2 IS 471; ongenummerd verhoor van Seys-Inquart in N 82/2; Doc. I Miedl; Verkl. Rauter IX, p. 19).

(f) Onderstreept.

(7) Seyss-Inquart maakte deze reis naar Polen van 24 tot 27 oktober (T 25/174792, 174800, 174850, T 26/175015).

(8) Zie nr. 83.

von seiner Fahrt in die Ukraine und von seinem ersten Zusammentreffen mit seinem Chef, Gauleiter Koch, mit. Die Einführung der Zivilverwaltung in diesem Gebiet ist nach den Mitteilungen, die am letzten Tage meines Aufenthaltes in Holland eingingen, um noch längere Zeit verschoben[9], so dass Fischböck wohl nicht vor Frühjahr dorthin gehen würde. Ich halte es für meine ausgesprochene Pflicht, mit Dir bzw. mit dem Reichsführer noch einmal die Frage zu erörtern, ob es richtig und sinnvoll ist, dass Fischböck dieses Amt übernimmt, das ihm jetzt zugedacht ist, nachdem er sich ja selbst für eine Verwendung in Russland gemeldet hatte. Bei allen, die sich mit dieser Angelegenheit befassen, vor allem Seyss-Inquart selbst, Gruppenführer Rauter und der der NSB zugehörigen holländischen Wirtschaftlern, die im Sinne eines guten Verhältnisses zu Deutschland mit Fischböck sehr eng zusammenarbeiten, bestehen doch erhebliche Bedenken in sachlicher wie persönlicher Hinsicht. Hinzu kommen gewisse menschliche Probleme, über die ich gleichfalls lieber mündlich berichten möchte.

Als Höherer SS- und Polizeiführer in Charkow ist SS-Brigadeführer Wendler in Aussicht genommen, wie Minister Fischböck mir berichtete. Er hat die Bitte ausgesprochen, dass man Wendler in geeigneter Weise veranlassen möchte, sich mit ihm ins Benehmen zu setzen, und ich gebe hiermit an Dich die Bitte weiter, das zu veranlassen, was Du für richtig und zweckmässig hältst.[g]

Auch bei Generalkommissar Schmidt habe ich, wie sich dies gehört, meinen Besuch gemacht. Er benutzte von seiner Seite aus, und zwar in einer Form, die, wie ich anerkennen muss, recht nett war, die Gelegenheit zu einer allerdings im wesentlichen einseitig verlaufenen Aussprache mit dem deutlichen Ziel, seinerseits seinen Frieden mit mir zu machen und mich für seine Bemühungen zu gewinnen, bei der SS eine bessere Beurteilung zu erfahren. Er schilderte mir mit allen Zeichen der Bekümmernis, dass ihm SS-feindliche Haltung vorgeworfen werde, und versuchte, mir zu beweisen, dass man ihm damit Unrecht tue. In diesem Zusammenhang erwähnte er auch seine Haltung gegenüber dem grossdietschen Problem. Ich habe mir dies alles mit freundlichem Gesicht angehört und sehr betont meinen Dank für die liebenswürdige Aufnahme ausgedrückt, die ich bei ihm gefunden habe. Er hat dann übrigens in aller Form den früher erhobenen Vorwurf zurückgenommen, wonach ich Rost van Tonningen während meiner Anwesenheit in Holland aufgehetzt hätte. Er bat mich in dieser Angelegenheit um Entschuldigung mit der Begründung, dass er sich davon überzeugt habe, mir diesen Vorwurf zu Unrecht gemacht zu haben, und dass er vielmehr inzwischen das Gegenteil habe feststellen müssen. Mir persönlich war es eine Genugtuung, dass nun auch zwischen Schmidt und mir ein modus vivendi gefunden worden ist, wenngleich betont werden muss, dass unser Verhältnis zuvor zwar gespannt war, dass es aber zu offenen Zusammenstössen oder einem Zerwürfnis nie gekommen ist. Meine Beurteilung seiner Person bleibt selbstverständlich nach wie vor die gleiche.[h]

Sehr erfreuliche Aussprachen hatte ich weiter mit SS-Oberführer Jungclaus und SS-Standartenführer Dr. Harster. Sie sind ganz im Sinne und im Geiste unserer früheren Zusammenarbeit verlaufen. Jungclaus machte mir bei dieser Gelegenheit einige besorgniser-

(9) Het burgerlijk bestuur is nimmer ingevoerd. Zie nr. 83, noot 2.
(g) In marge voor deze alinea een streep.
(h) De laatste zes woorden onderstreept.

regende Andeutungen über die Entwicklung bei den nationalpolitischen Erziehungsanstalten[10], und zwar, wie ich den Eindruck hatte, mit der Absicht, dass ich sie Dir bei Gelegenheit weitergeben solle. Dies möchte ich auch bei unserem nächsten Zusammensein tun.

Weiter bat er, folgendes an Dich zu übermitteln: Es ist ihm gelungen, ein persönlich gutes Verhältnis zu Mussert herzustellen. In seinem Hauptquartier in Utrecht wird noch dauernd von einer schwebenden Einladung des Reichsführers an Mussert und seine Umgebung zu einem Frontflug im Osten gesprochen. Eine Persönlichkeit, die sich dieser Einladung immer rühmt, sie aber nach Jungclaus' Meinung niemals erhalten hat, ist der ehrenwerte Herr Müller-Lehning[11], eine Persönlichkeit, die von uns allen gleich ungünstig beurteilt wird. Er spricht vom Reichsführer dauernd von 'Heinrich' und tut so, als ob er sein bester Freund wäre und nahezu mit ihm auf Du und Du stehe. Jungclaus sagte, dass es der Sache wesentlich dienen und seine Aufgabe nicht unwesentlich erleichtern würde, wenn eine Einladung an Müller-Lehning unter diesen Umständen unterbleiben[1] würde.

Eine Mitteilung aus einem Gespräch mit SS-Standartenführer Dr. Harster gebe ich Dir gesondert weiter.[12]

Dem Reichsführer lasse ich einen Brief von Rost van Tonningen mit gleicher Post zugehen[13] und füge ihm einige Zeilen über einen Herrn van Dieren[14] bei, bei welchem es sich um eine Persönlichkeit handelt, welche auch Dich sicherlich interessieren wird.

Soweit mein Bericht in grossen Zügen.[15]

Mit herzlichem Gruss und Heil Hitler! Dein getreuer

FRITZ [KRANEFUSS]

BDC H 420: 4593–4599. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(10) Zie p. 138 e.v.

(11) Hans Werner Müller Lehning, geb. 13 nov. 1895 te Elberfeld; hoewel tijdens de eerste wereldoorlog vrijwilliger in het Duitse leger, van Nederlandse nationaliteit. Lid van de NSB sinds 1933. Bekleedde tijdens de oorlog enige functies. Belangrijkste in de NSB: Gemachtigde van de Leider in bijz. dienst. Buiten de NSB: commissaris voor niet-commerciële Vereenigingen en Stichtingen. In deze positie liquideerde hij duizenden verenigingen, en 'zuiverde' van een groot aantal andere de besturen. Na het einde van de oorlog pleegde hij zelfmoord. (Doc. I Müller Lehning).

(i) Onderstreept. In marge voor de laatste zin een streep.

(12) Hieraan wijdt Kranefuss een brief aan Wolff, eveneens gedateerd 12 nov. 1941. Het gaat hier om een zwarte-handelsaffaire, waarbij een medewerker van Kranefuss betrokken is. Verder geeft Kranefuss te verstaan, dat Harster genegen is Wolff een bepaalde hoeveelheid goederen te schenken uit een in beslag genomen voorraad koffie, thee, e.d. ter verdeling onder SS-mannen. Wolff acht het blijkens een op dat stuk aangebrachte notitie wel verstandig, Rauter hiervan niet onkundig te laten (H 975: 6787–89).

(13) Niet in het bezit van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

(14) Evart van Dieren, geb. 18 juni 1895 te Amsterdam; scheepsbouwkundig ingenieur. Sinds 1935 lid van de NSB, die echter naar zijn smaak niet radicaal genoeg was; hij kwam terecht in de omgeving van Rost, en werd later begunstigend lid van de Germaansche SS. Vanaf 1941 bekleedde hij belangrijke posities in de NSB-sfeer op economisch gebied, in het Economisch Front, Technisch Gilde, Nederlandsche Oost Compagnie, enz. Sinds jan. 1942 president-curator van de Technische Hogeschool te Delft. In aug. 1944 benoemd tot secretaris-generaal van verkeer en energie; deze functie oefende hij na 'Dolle Dinsdag' in sept. 1944 niet meer uit. (Doc. I E. van Dieren).

(15) In een schrijven van 8 sept. 1942 aan een officier van de *Persönliche Stab* van Himmler, vermoedelijk een adjudant van Wolff, beklaagt Kranefuss zich erover, dat Wolff nooit op zijn brief heeft gereageerd, hoewel op zijn minst een korte bespreking tussen Kranefuss en Wolff over de genoemde punten gewenst en noodzakelijk was (H 975: 6784).

91. NOTITIE VAN H. NEIDHARDT[1]

Assen, 15. November 1941

Bericht über meinen Einsatz in Holland – Provinz Drenthe.

Wenn ich mich heute entschliesse über die Zeit meines Einsatzes in den Niederlanden zu schreiben, so geschieht dies in einer Verfassung, die ich, selbst in den härtesten Monaten der Arbeitslosigkeit in den Jahren 1931/32 nicht kannte. Dortmals stand uns ein Gegner gegenüber, den wir offen bekämpften und der uns mit der gleichen Weise antwortete. Dabei ging der Kampf oftmals bis zur Anwendung rücksichtsloser Gewalt. Das waren trotz aller Not einfache und harte Zeiten eines männlichen Kampfes. Das Gegenteil habe ich in den letzten Monaten in den Niederlanden erlebt, wo in all den Monaten unseres Einsatzes, ein Kampf aller gegen Alle einsetzte. Als ich gegen diese unhaltbaren Verhältnisse des öfteren gegenüber dem Dienststellenleiter, Pg. Thiel, Stellung nahm und diesen aufforderte einmal durchzugreifen, richtete sich der Kampf eines Teils der Mitarbeiter einschliesslich des Beauftragten gegen mich und führte zu den Verhältnissen, die ich nachstehend festzuhalten versuche.[2]

Gross war die Freude, als mich am 6. Oktober '40 der Ruf zum Einsatz in den Niederlanden traf. So gross aber diese Freude, so gross war die Enttäuschung nach Kennenlernen des Beauftragten des Reichskommissars, Hauptbereichsleiter Thiel und seines Verwaltungsinspektors Heyermann. Abgesehen von der grossen Verschiedenheit der Charaktere, war die Art und Weise, wie der Herr Beauftragte und Heyermann ihre Person in den Vordergrund stellten und der zu Tage tretende Egoismus für einen Nationalsozialisten niederschmetternd.

Die Arbeit begann mit tagelangen Debatten über alle möglichen nationalsozialistischen Probleme, die dabei bis zur Unkenntlichkeit zerkaut wurden. Später ging es dann täglich in die Provinz, wobei wir als eine Art Lakaien hinter dem Beauftragten herzulaufen hatten. Jede Einmischung in Gespräche war uns dabei strengstens verboten. Erlaubte ich mir als der fast 10 Jahre ältere Parteigenosse eine Meinungsäusserung von mir zu geben, wurde ich wie jeder andere in der unglaublichsten Weise mit rücksichtsloser Schärfe zurechtgewiesen. Es war nichts anderes, als geistiger Terror. Die Wirkung auf die Niederländer war entsprechend. Die Einladungen in sein Haus waren qualvolle Stunden, wobei sich seine mangelnde Herzensbildung auch gegenüber seiner Frau bemerkbar machte. Ich habe es erlebt, dass in

91 – (1) Hans Neidhardt, geb. 2 sept. 1899 te Hohenberg (Beieren); volgde gedurende drie jaar een handelsschool, daarna werkzaam in de handel en bij een verzekeringsmaatschappij. In 1923 lid van de *NSDAP*; richtte in dat jaar een *Ortsgruppe* in zijn geboorteplaats op, die in november verboden werd. Weer lid in 1930; bekleedde sindsdien allerlei partijfuncties op het niveau van de *Kreis*. Sinds 1939 werkzaam in Polen, hoedanigheid niet bekend. Vanaf eind 1940 (vermoedelijk oktober, zie tekst) *Referent für Presse und Propaganda* bij de *Beauftragte des Reichskommissars* voor Drente, Robert Thiel; soms verving hij zelfs Thiel bij diens afwezigheid. Sinds nov. 1941 als *Kreisleiter* in zijn oude omgeving in Beieren werkzaam (H 1103).

(2) Van de meeste personen, die Neidhardt hier noemt, en die werkzaam waren bij de *Beauftragte* van Drente, zijn geen verdere gegevens bekend.

Anwesenheit von Niederländern Thiel seine Frau wegen einer Äusserung über Wagner'sche Musik in einer Weise zurechtwies, dass Frau Thiel weinend aus dem Zimmer lief. Diese Art von Behandlung wollte auch Inspektor Heyermann sich anmassen. So ist es bezeichnend, dass nicht nur der Beauftragte eine Dienstwohnung zur Verfügung hatte, sondern auch der Inspektor sich von der Stadt eine Dreizimmerwohnung einrichten liess, in der seine Familie 3 von der Dienststelle bezahlte weibliche Hilfskräfte bedienten. Uns mutete man zu, in kleinen Kammern zu wohnen, die kaum Raum genug zum Schlafen boten. Endlich wurde es durch die Versetzung des Majors der Polizei Zutz möglich, eine Wohnung in gleichem Hause wie Heyermann zu erhalten. Auch hier zeigte sich wieder der Charakter des Herrn Inspektors, indem er mir das übernommene Radiogerät das ich lt. Übergabeverzeichnis von Major Zutz übernommen hatte, gegen ein schlechteres Gerät austauschte. Auf meine Vorhaltung gab er das Gerät zurück. Durch diese Verhältnisse sah sich der Referent Pühringer und zwei Schreibkräfte veranlasst, die Dienststelle zu verlassen. Daraufhin bemühte ich mich, auf Aufforderung des Beauftragten ein Frl. aus Bayreuth zu vermitteln. Auch hier begann die alte Tour, bei der man die Mädchen sehr unterschiedlich behandelte. Es würde Seiten eines Buches füllen über all diese Dinge zu berichten, die mir allmählich das Leben in Assen unerträglich machten. Trotzdem versuchte ich immer wieder im Hinblick auf die uns gestellte Aufgabe, meine Pflicht zu tun und hatte meine Tätigkeit wie mir immer wieder bestätigt wurde gute Erfolge. Leider erkannten auch uns nahestehende Niederländer das unschöne Verhältnis und versuchten, in kameradschaftlicher Weise zur Besserung beizutragen.

Als nach dem Ausscheiden der beiden Referenten Pühringer und Mittendrein die beiden Referenten Hees und Wehrmann in die Dienststelle kamen, versuchte ich alles um ein gutes Verhältnis zu schaffen. Leider waren diese Bemühungen ergebnislos, da Heyermann wieder alles aufbot, um diese gegen mich aufzuhetzen. Wehrmann beleidigte mich nach 14-tägiger Anwesenheit in einem Lokal in einer Weise, die mich veranlasste, den Beauftragten einen schriftlichen Bericht vorzulegen. Da auch hierauf keinerlei Massnahmen getroffen wurden, sah ich mich gezwungen, nach 3 Tagen dem Leiter der Einsatzstelle in Den Haag, Pg. Eftger, Mitteilung von diesem Vorfall zu machen. Meine beantragte Versetzung wurde mir daraufhin in Aussicht gestellt. Die mir weiterhin zur Aufgabe gemachte Aussprache mit dem Beauftragten endete trotz der Bereitwilligkeit des Pg. Wehrmann, die Beleidigung zurückzunehmen, damit, dass Pg. Thiel mich aus dem Zimmer wies und mich ersuchte, die Konsequenzen zu ziehen. Ich bat daraufhin nochmals Pg. Eftger fernmündlich um meine Versetzung.

Generalkommissar z.b.V. Schmidt, der mich anlässlich einer Propagandatagung sprach, stellte ebenfalls eine baldige Regelung in Aussicht. Diese Regelung erfolgte dann in der Weise, dass Pg. Thiel eine grössere Provinz übertragen bekam[3], Regierungsinspektor Heyermann nach Arnheim versetzt wurde was immer sein Wunsch gewesen war und Wehrmann eine Berufung nach Den Haag erhielt. Trotzdem steigerte sich daraufhin der Kampf gegen mich bis zum äussersten. Zürucksetzungen jeder Art, Festgelage, Beleidigungen durch den Beauftragten mit Doppelsinnigkeit und anderen in Anwesenheit der anderen Referenten waren an der Tagesordnung. All dies habe ich ertragen in der Hoffnung,

(3) Thiel werd met ingang van 22 okt. *Beauftragter* van Noord-Brabant.

bei dem neuen Beauftragten[4] mehr Gerechtigkeit zu finden. Leider ging auch dieser Wunsch nicht in Erfüllung. Der neue Beauftragte wurde durch Gauinspekteur Thiel eingeführt und mir überhaupt nicht vorgestellt. Ich sprach am Tage seiner Ankunft in einer Versammlung der NSVO. und erfolgte die Bekanntschaft zufällig im Hausflur. Ebenso ging es mit dem neu eingetroffenen Verwaltungssekretär Zucker. Auch diesen stellte ich mich selbst vor, was diesen jungen Mann veranlasste, mich sehr von oben herab zu behandeln. Mein Zimmer wurde in den 14 Tagen weder von dem neuen Beauftragten noch von Stadtsekretär Zucker betreten. Bei den abgehaltenen Frauenschaftsversammlungen hatte ich stark verkältet und war es mir nicht möglich, am Kameradschaftsabend, bei dem Gauinspekteur Thiel seinen Abschied nahm, teilzunehmen. Ich musste am gleichen Tag einen Arzt in Anspruch nehmen, der einen Stirnhöhlenkatarrh feststellte, an dem ich heute noch leide. Ich teilte dies dem neuen Beauftragten, Oberbereichsleiter Sellmer, mit, der mit meinem Fernbleiben einverstanden war. Am nächsten Morgen erhielt ich deswegen eine scharfe Zurechtweisung und die Ankündigung, dass bei der nächsten Beanstandung Meldung nach Den Haag erfolgen würde. Bei dieser Gelegenheit erhielt ich auch eine Zurechtweisung, weil ich dem Bürgermeister der Stadt Assen mitgeteilt hatte, dass die Miete des Hauses Beilerstraat 10 nach Fortzug des Insp. Heyermann in der gleichen Weise weiterlaufen würde. (Heyermann hatte versucht, die von der Stadt zur Verfügung gestellten Möbel billig zu erwerben und mitzunehmen. Eine ähnliche Handlung hatte H. schon begangen, indem er 2 Polstersessel der Dienststelle entnahm und diese mit einem Wehrmachtsauto über die Grenze schaffen liess. Die Möbel wurden neben anderen Dingen, die sein Freund aufgekauft hatte, an der Grenze beschlagnahmt). Zur Charakterisierung d. Heyermann möge auch folgendes dienen:

Kurz nach unserem Eintreffen wurde durch Gauinspekteur Thiel veranlasst, dass jeder Parteigenosse das Parteiabzeichen zu tragen habe. Auch Heyermann erschien darauf mit dem Abzeichen der Partei, obwohl er nicht Mitglied der NSDAP war. Auf Vorhalt legte er das Abzeichen ab und brachte nach mehrmaligen Reisen nach Deutschland endlich seine Mitgliedschaft zustande. Trotzdem geschah auch hier nichts.

Am 8.11. war die Veranstaltung der Operette 'Gasparone'. 600 niederländische Zivilpersonen füllten infolge der von mir durchgeführten Propaganda den Saal. Trotzdem erhielt ich nur eine Zurechtweisung, weil sich 2 Angehörige der Dienststelle in die erste Reihe gesetzt hatten. Für diese Platzeinteilung konnte ich aber nicht verantwortlich gemacht werden, da ich erst gegen 21 Uhr von Amsterdam mit der Bahn eintraf und den Angestellten Wegner mit der Platzeinteilung beauftragt hatte. Im übrigen erfolgte die Besetzung der Plätze auf Anordnung einiger Offiziere, für die die Plätze vorgesehen waren und die selbst gerne in der dritten Reihe sitzen wollten. Am nächsten Tage erfolgte die gleiche Zurecht-

(4) Heinrich Otto Albrecht Sellmer, geb. 7 jan. 1907 te Preetz (Sleeswijk-Holstein). Opgeleid voor de handel; van 1930 tot 1933 werkloos; sinds maart 1931 lid van de *NSDAP*; bekleedde enige partijfuncties; in 1934 werkzaam bij de *Stab Hess*, in 1937 eerst adjudant van Bormann, voorts werkzaam bij de *Auslandsorganisation*, daarna bij een *Gauleitung*. Op 22 okt. 1941 volgde hij Thiel op als *Beauftragter des Reichskommissars* voor de provincie Drente, en in mei 1944 als *Beauftragter* voor Noord-Brabant. Lid van de *SA* van 1930 tot 1932, daarna overgang naar de SS; in 1942 bevorderd tot *SS-Obersturmbannführer*. In 1949 door het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest, o.a. wegens een grootscheepse vordering en transport naar Duitsland van goederen en levensmiddelen, bekend onder de naam *Aktion-Sellmer* (P 60; PA Präs; Doc. I Sellmer).

weisung nochmals und wurde dabei festgelegt, dass auch ein Wechsel der Zimmer in der Dienststelle erfolgen müsse. Ich musste mein grosses Zimmer in Parterre räumen und ein kleineres Zimmer im ersten Stock beziehen. Mein Zimmer bezog der Angestellte Wegner (Dolmetscher), der wegen seiner charakterlosen Haltung von Deutschen und Niederländern abgelehnt wird.

Es erübrigt sich noch andere Dinge aufzuzählen, klar war, dass meine Ausbotung so schnell wie möglich erfolgen sollte.[5] Dies wurde mir auch von Oberbereichsleiter Sellmer zu verstehen gegeben, als er mir eröffnete, dass auf seinen Antrag hin, meine Rückversetzung nach Deutschland erfolgen würde. Er sagte dabei, dass er die Lösung durch Versetzung dreier wegen eines Mannes nicht für richtig halte. Der Hauptgrund meiner Ausschaltung sei aber der, dass ich einigen NSBern zuviel über die Verhältnisse der Dienststelle gesagt hätte. Dazu kann ich nur folgendes sagen: Gewiss ist durch die einjährige Zusammenarbeit mit Distriktsleiter Dieters und vielen Kameraden der NSB. ein enges kameradschaftliches Verhältnis entstanden. Niemals habe ich aber Veranlassung genommen, über die Verhältnisse der Dienststelle mit diesen Leuten zu sprechen. Wenn dies geschah, so waren es die Verhältnisse selbst die allmählich vielen bekannt wurden (siehe Vorfall im Cafe 'Zentral').

Wenn jemand diese Entwicklung bedauert, bin es ich, denn die Anordnung des Reichskommissars, das niederländische Volk als Kameraden zu gewinnen, war Ziel meiner Arbeit. In mehr als 25 öffentlichen Versammlungen habe ich nach den Richtlinien der Reden des Reichskommissars gesprochen und ein herzliches Verhältnis zwischen Niederländern und Deutschen entstehen sehen. Der wirkliche Grund mag letztenendes an diesen Zerwürfnissen der sein, dass wir Menschen der Bayerischen Ostmark auch in der Einfachheit unsrer Lebenshaltung ein Gebot des Führers zu erfüllen glauben. Angeberei ohne entsprechende Leistung liegt uns nicht.[6]

[H. Neidhardt]

BDC H 1103: 7610–7614 (Parteikanzlei). Oorspronkelijk[a] (fotokopie RvO)

(5) Er zijn bij Neidhardts papieren in H 1103 enige stukken van de *Gauleitung Bayerische Ostmark* van omstreeks medio oktober, waarin men zegt Neidhardt dringend nodig te hebben. De ambtenaren van Schmidt antwoorden daarop hem niet te kunnen missen. Een maand later willen Eftger en Sellmer hem echter beslist kwijt.

(6) Hetgeen Neidhardt hier uit de doeken doet, het soort Duitsers, dat hij hier beschrijft, en de sfeer, waarin deze figuren zich bewegen, is bepaald geen op zichzelf staand geval (men vgl. H 1104 en H 1105). Men zie ook de opvattingen van Thiel en Sellmer: op 20 juni 1941 geeft Thiel nog een redelijk gunstig oordeel over Neidhardt weer, maar in een brief van hem aan Schmidt van 26 aug. blijkt Neidhardt plotseling 'explosiv, hemmungslos, undiszipliniert, rechthaberisch', en zo op het oog ook niet helemaal eerlijk. Sellmer, wiens bezwaren tegen Neidhardt zo mogelijk nog groter zijn, beweert op 9 dec. ook, dat Neidhardt (die hij naar eigen zeggen nauwelijks veertien dagen persoonlijk kent) al vier maanden lang moeilijkheden maakt. Daarbij moeten Thiel en Sellmer wel toegeven, dat Neidhardts werk toch wel enige verdiensten heeft. Eveneens belangwekkend voor de kennis van de atmosfeer in dit milieu is een notitie van Neidhardt, waarin hij de ruzie in het café met Heyermann, Wehrmann en Hees beschrijft (H 1103: *passim*).

(a) Dit is niet geheel zeker.

92. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 21. November 1941

Reichsführer!

Ihren Befehl[1] über die Aufstellung und den Einsatz ausländischer Freiwilligen Verbände habe ich erhalten und werden wir uns in den Fragen der Legion auf diese Anordnungen einstellen. In drei Fällen bitte ich um ein Klarstellung bzw. Berücksichtigung der hier von uns aus politischen Gründen einzuhaltenden Linie:

1. Nach Punkt III./18./a) ist das SS-Hauptamt für die Werbung der ausländischen Freiwilligen zuständig. Bezüglich der Legion verstehe ich das so, dass diese Zuständigkeit soweit gegeben ist, soweit eben überhaupt die Waffen-SS mit dieser Werbung zu tun hat. Bei der Legion handelt es sich ja um eine Erscheinung, die aus dem politischen Leben geboren ist und vor allem auch politische Zwecke verfolgt, infolgedessen muss die Werbung hier über die politische Seite geführt werden. Bei der technischen Durchführung allerdings ist die Waffen-SS bezw. Ergänzungsstelle eingeschaltet insbesondere, wenn es sich um die Musterung der Männer handelt. Im übrigen geht die Sache hier im wesentlichen klaglos und die Zusammenarbeit ist sichergestellt. Es handelt sich mir also nur darum, dass der heutige Zustand nicht durch ein Missverstehen Ihrer Anordnung insoferne gestört wird, als eine Berliner Stelle nunmehr der hiesigen Ergänzungsstelle den Auftrag gibt, die Werbung selbst und ohne Verbindung mit den politischen Stellen in die Hand zu nehmen.

2. In der Durchführungsbestimmung zu Ihrem Befehl, die nunmehr unter 17. November herausgekommen ist[2], heisst es unter IV./b), dass die noch bestehenden Werbestäbe nach Ziffer 5 Ihres Befehles zu unterrichten sind und dass die diesen Stäben zur Verfügung stehenden Gelder und Spenden abzuschliessen und den Fürsorgestellen der Waffen-SS zur Betreuung der Legionen oder der Angehörigen der Legionäre zuzuführen sind. Da es sich bei den Legionen ja um Freiwilligen-Formationen der verschiedenen Länder bzw. Völker handeln soll, ist es notwendig, dass nach aussen hin ein Legionskopf in den einzelnen Gebieten vorhanden ist; zumindest ist dies hier in den Niederlanden notwendig. Wir haben hiefür General Seyffardt gewonnen, der für diese Funktion zweifellos geeignet ist und mit dem sich auch Mussert einverstanden erklärt hat. In dem Augenblick, in dem wir heute Seyffardt aus dem Raum nehmen würden, würde die Legion nichts anderes als eine Rekrutierungsangelegenheit für den Osten darstellen und den politischen Charakter verlieren. Diese Kopfstelle ist übrigens niemals als eine Gliederung der Legion betrachtet worden und ihre Angehörigen tragen die in Frage kommenden Uniformen nur dann, wenn sie selbst Glieder dieser Formationen sind mit allen Voraussetzungen und aller Ausbildung, die hiefür gegeben sind. Die Entwicklung und Beobachtung lässt es mir als notwendig erscheinen, dass die tatsächliche verwaltungsmässige Funktion dieses Kopfes ausserordentlich

92 – (a) Links bovenaan gedrukt: 'Der Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete.' Daaronder getypt: 'S-P', daaronder weer het referentie-nummer. 'S-P' is een afkorting voor Hertha Santo Passo, de secretaresse van Seyss-Inquart. Deze vorm is over het algemeen gebruikelijk voor de brieven met een zakelijke inhoud, die Seyss-Inquart aan Himmler schrijft. Voor de meer persoonlijk getinte brieven zijn er verschillende vormen: vgl. bv. de letternoten bij nr. 17 met die bij nr. 52 en nr. 300.

(1) Nr. 88.

(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze *Durchführungsbestimmung*.

eingeschränkt und, soweit vorhanden, durch die Ergänzungsstelle bzw. den Höheren SS- und Polizeiführer gesteuert und kontrolliert wird. Ich habe daher mit Gruppenführer Rauter besprochen, dass er nach Möglichkeit – nach einer weitgehenden personellen Sichtung und Verkleinerung des heutigen Apparates – einen Verbindungsführer hinüberstellt, der dafür sorgt, dass die Sachen in Ordnung gehen. Notwendig ist es weiter, dass diese Stelle, also General Seyffardt, in die Betreuung mit eingeschaltet wird. In dem Augenblick, in dem diese Betreuung nur durch die Ergänzungsstelle oder sonst eine deutsche Stelle geleitet werden würde, würde der politische Charakter verloren gehen und würden aller Voraussicht nach die Spenden aufhören. Es ist mir klar, dass für die Art der Betreuung, Durchführung der Spenden usw. die Richtlinien massgebend sind, die zentral von Berlin aus gegeben werden und – wie ich annehme – ungefähr dieselben Bedingungen sind, die für die sonstige Betreuung auch im Reich gesetzt sind, da ja schliesslich den politisch interessierten Stellen hier in den Niederlanden nicht eine geringere Möglichkeit gegeben werden kann als einem Ortsgruppenleiter im Reich, allerdings immer unter der Aufsicht der deutschen Stelle, also hier des Höheren SS- und Polizeiführers. Die Durchführungsverfügung im Punkt IV./b) geht daher über Ihren Befehl, Reichsführer, hinaus und ist politisch schädlich. Ich habe daher auch Gruppenführer Rauter, wie bereits erwähnt, angewiesen, die Dinge in einer solchen Weise zu ordnen, dass auf der einen Seite der politische Zweck erfüllt wird in der Weise, dass den Niederländern gegenüber eine niederländische Persönlichkeit erscheint, und auf der anderen Seite alle Vorsichten gewahrt bleiben in der Weise, dass durch den Verbindungsführer usw. dafür gesorgt wird, dass diese Dinge in Ordnung durchgeführt werden.[3]

3. ist bezüglich der Versorgung noch folgendes zu berücksichtigen: Bei diesen Fragen ergibt sich ein im Rahmen des Freiwilligenverbandes hemmend wirkender Unterschied zwischen der Versorgung der Angehörigen eines Staatsdieners oder eines Angehörigen freier Berufe oder in privaten Diensten stehenden Mannes. Dadurch kommt es, dass die in einer gehobeneren Stellung in der Privatwirtschaft befindlichen Niederländer es sich überlegen zur Legion zu gehen, weil sie schliesslich bereit sind persönlichen Einsatz zu leisten, aber es nicht gut verantworten können ihre Familien, die bisher auf der Basis eines monatlichen Einkommens von 5-600,— Gulden gelebt haben, dann mit 180,— Gulden oder etwas mehr auskommen sollen. Ich halte ja auch die Regelung im Reich nicht richtig, denn sie kommt noch stark aus den liberalen Auffassungen her, welchen zufolge der Diener des Staates eben bevorzugt ist, weil eine kriegerische Aktion mehr als eine Aktion des Staates als die des Volkes angesehen wird. In den Niederlanden wirkt sich das so aus, dass gerade Freiwillige aus den Kreisen, die durch den Einsatz im Osten zu erziehen von besonderer Wichtigkeit ist, aus den angegebenen Gründen nicht ohne weiteres gewonnen werden. Da aber die Rekrutierungsbasis hier eine vollkommen freiwillige ist, macht sich dieser Umstand ungünstig bemerkbar. Wir erwägen daher, eine Regelung zu treffen, welcher zufolge auch den aus freien Berufen oder Privatanstellung kommenden Freiwilligen eine Versorgung gegeben werden kann, die die Sätze erreicht, welche bei Staatsdienern gegeben werden, natürlich nur bis zu einer gewissen Höchstgrenze. Ich weiss, dass diese Frage Schwierigkeiten macht, weil sich dann unterschiedliche Behandlungen ergeben entweder zwischen

(3) Zie voor de regeling van de *Fürsorge* in Nederland, nr. 113, noten 1 en 2.

den Legionären und den Angehörigen der Waffen-SS in den Niederlanden oder zwischen den einzelnen Angehörigen der Waffen-SS und innerhalb der Legionen im Osten. Gleichwohl liegt hier eben eine Frage vor, die einer Lösung zugeführt werden muss, wenn der Legionszweck voll erreicht werden soll. Da es sich wahrscheinlich nur um einzelne Fälle handeln wird, glaube ich, dass diese Regelung nicht so besondere Wellen ziehen wird. Wir selbst stellen uns vor, dass die aus Privatberufen und Privatanstellungen kommenden Leute entweder durch die Weiterzahlung ihres Gehaltes durch den privaten Dienstgeber mit Ersatz dieser Zahlungen durch den Staat bis zu einer gewissen Höhe ihren Ausgleich finden oder dass diese Zahlungen im Rahmen der Sätze, wie sie der Staat zahlt, auch dieser Kategorie direkt ausgezahlt werden.

Ich bitte Sie, Reichsführer, um Ihre Stellungnahme[4], da bei einer längeren Dauer des Krieges, mit der ich jedenfalls rechne, auch alle Momente mobilisiert werden müssen, die das Heranbringen neuer Mitkämpfer erleichtern und vor allem den Personenkreis in den besetzten Gebieten erweitern, die durch persönlichen Einsatz an unsere Seite gestellt sind.

Mit Heil Hitler! verbleibe ich Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 625: 5016–5020. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

93. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 2. Dezember 1941

Reichsführer!

Den Reichskommissar beunruhigt sehr die geplante zukünftige Stellung der Staatspolizei in den Niederlanden.[1] Unter der Voraussetzung, dass die Niederlande Mitglied des germanischen Staatenbundes werden und die gemeinsamen schweren Waffen wie Marine, Luftwaffe und Panzerwaffe, Aufgabe des Reiches und somit auch hier in den Niederlanden stationiert sind, besteht kein Zweifel, dass auch das Reich eine zentrale Staatspolizei in diesem Gebiet wird haben müssen, um Spionage oder Handlungen, die gegen den Staatenbund gerichtet sind, bekämpfen zu können. Auch der Reichskommissar ist sich darüber im klaren, dass das Reich auf eine solche germanische Staatspolizei in den Niederlanden in der Zukunft nicht wird verzichten können. Er sieht dies völlig ein, ist allerdings der Auffassung, dass die SS von sich aus rechtzeitig mit Mussert von unten her zu einer einheitlichen Linie und Übereinstimmung kommen soll. Der Reichskommissar ist der Meinung, dass Mussert in dem Augenblick, wo er zum Eide beim Führer vorgelassen ist, uns gegenüber politisch

(4) Zie nr. 110 en noot 1 daarbij.

93 – (a) Bovenaan de paraaf van Wolff. Daaronder o.a. getypt: 'Betrifft: Zukünftige Stellung der Geheimen Staatspolizei in den Niederlanden.'

(1) Met 'Staatspolizei' wordt niet de staatspolitie bedoeld, die de Duitsers op het oog hadden en die er inderdaad in Nederland is gekomen, maar de politieke politie, die er volgens de SS in de toekomst in Nederland zou moeten komen (vgl. noot a; het woord werd ook vaak in Duitsland zonder het adjectief 'Geheime' in plaats van de afkorting 'Gestapo' gebruikt). Voor het volgende zie men p. 112 e.v. en de verwijzingen daarbij naar andere hier afgedrukte documenten.

hier viel stärker werden wird und dass er dann, wenn die Sache mit der Staatspolizei vorher nicht bereinigt ist, eine solche gemeinsame Staatspolizei gegebenenfalls unter Drohung des Rücktritts ablehnen wird. An den Rücktritt glaube ich nicht, da ich Mussert zu gut kenne; aber ich halte es doch für gut, wenn diese Frage der gemeinsamen Staatspolizei doch entweder vom Führer aus rechtzeitig mit Mussert besprochen würde oder von Ihnen, Reichsführer, ehe es zur Vereidigung Musserts kommt, eine solche gemeinsame Linie erwirkt werden könnte. Das Ideal wäre zweifellos, dass die niederländische SS den Polizeisektor in die Hände bekommt und dass der zuständige SS-Führer beide Funktionen ausübt: die Reichsfunktion und die territoriale, dem niederländischen Staatsführer gegenüber bestehende Funktion. Dies bedingt, dass der Führer der niederländischen SS, sofern dieser in Zukunft auch Chef der Polizei sein soll, das Vertrauen des Reichsführers und das Vertrauen Musserts geniesst. Die Staatspolizei könnte dann gemischt aus Deutschen und Niederländern bestehen, wobei die Deutschen die wichtigsten führenden Positionen in den Händen haben müssten. Ich wäre Ihnen dankbar, Reichsführer, wenn Sie mir einmal dazu Ihre Auffassung bekanntgeben könnten.[2]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 195: 2525-2526. Afschrift (fotokopie RvO)

94. O. HOFMANN AAN RAUTER[1]

Berlin, den 8. Dezember 1941

Wie ich durch den Eignungsprüfer bei der Ergänzungsstelle Nordwest der Waffen-SS, SS-Obersturmführer Aust, mitgeteilt bekam, besitzt Herr Keuchenius eine grössere Kartei über die Juden und Judenmischlinge der Niederlande. Dieses Material, das für die Überprüfung von Abstammungsnachweisen sehr notwendig ist, benötige ich naturgemäss für die Überprüfung der Ahnentafeln der zukünftigen Bräute aus Holland und für die Männer resp. Führer, die in die deutsche SS eintreten, sehr dringend. Da Sie nun in Den Haag selbst die Sache besser beurteilen können, frage ich hierdurch an, welche Möglichkeiten bestehen, diese Kartei zu bekommen. Könnte diese direkt erworben werden oder ist es nur in Form einer Abschrift möglich?

Ich wäre Ihnen ausserordentlich dankbar, wenn Sie sich um diese Kartei für mich bemühen und mir eine Mitteilung zukommen lassen würden, welche Möglichkeiten hierfür bestehen.[2]

Heil Hitler!

HOFMANN

BDC H 685: 5300 (RuSHA). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(2) Zie voor Himmlers antwoord nr. 96.

94 - (1) Blijkens een aanduiding bovenaan is het stuk opgesteld door Osiander (zie voor hem nr. 62, noot 1). Dat aan Osiander de behandeling van deze kwestie toevertrouwd was, blijkt ook uit H 685: 5297.

(2) Zie voor Rauters antwoord en verdere détails nr. 101.

95. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 9. Dezember 1941

Durch Vermittlung von Dozent Dr. Bohmers haben etwa 8 bis 15 bekannte friesische Führer die Bitte aussprechen lassen, einmal direkt von SS-Gruppenführer Rauter empfangen zu werden. Bisher ist über die Friesen-Frage in den Haag meistens nur durch Professor Kapteyn berichtet worden. Es ist daher ausserordentlich zu begrüssen, wenn die Friesenführer selbst einmal über die Situation in den Haag sprechen können.[1]

Es wären dabei zwei Punkte als augenblicklich am dringlichsten zu verhandeln:

1) Die Frage des friesischen Unterrichts in der Schule. Hierzu hat schon eine Vorbesprechung zwischen Dr. Schwarz, Dr. Bohmers, Herrn Kiestra[2] und mir heute, Dienstag, den 9. Dezember stattgefunden. Die Friesen sorgen sich aus berechtigten Gründen darum, dass die friesische Sprache mehr und mehr ausgeschaltet werden könnte, besonders durch den neuerlichen Pflichtunterricht in Deutsch. Sie wollen natürlich alle sehr gern deutsch lernen, nur wollen sie ebenso ihren Kindern friesisch schreiben und lesen lernen. Dr. Schwarz stand ebenfalls auf dem Standpunkt, dass alles getan werden muss, die friesische Sprache in ihrer Lebendigkeit zu erhalten. Es wurden verschiedenste Wege durchgesprochen, wie dies am besten zu erreichen wäre. Es muss noch bemerkt werden, dass die NSB von sich aus wahrscheinlich keinerlei Interesse daran hat, die friesische Sprache auch nur irgendwie zu erhalten und zu unterstützen. Es besteht daher auch von hier die Gefahr, dass bei wachsender Einflussnahme der NSB in die offiziellen Funktionen die friesische Sprache dem Untergang entgegengehen würde. Es müsste daher von deutscher Seite schon jetzt diesem vorgebaut werden. Im einzelnen werden weitere Besprechungen und Verhandlungen folgen müssen.[3]

95 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Sievers.

(1) Men zie voor het Friese collaboratie-milieu, en de Duitse houding tegenover Friese zaken p. 276 e.v. en nrs. 60 en 63 met de daarbij behorende annotatie.

(2) Douwe Kiestra, geb. 4 dec. 1899 te Poppingewier; veehouder. Voor de oorlog actief in de Friese beweging; sinds 1938 lid van de nationaal-socialistisch getinte *Fryske Folksparty*. Na het overlijden van de leider J. M. van der Goot volgde Kiestra hem op. In juni 1941 werd de partij echter op last van de Duitsers opgeheven. Kiestra werd voorzitter van de *Fryske Rie*. In april 1942 werd hij lid van de NSB, omstreeks dezelfde tijd van de Nederlandsche SS. In de zomer van 1943 weigerde hij evenwel de eed op Hitler af te leggen, en werd in september uit de SS ontslagen. Hij verklaarde zich niet langer ideologisch met de SS en de Duitse bezetter, die hem inzake Friesland nogal hadden teleurgesteld, te kunnen vereenzelvigen, herriep zijn verklaringen vrij geregeld, en trad in januari 1944 definitief af als voorzitter van de *Fryske Rie*, die daarop werd ontbonden. Na de oorlog veroordeeld tot twee jaar en zes maanden internering. (Doc. I Kiestra; diverse stukken in HSSPF 15 a–16 d).

(3) Blijkens een brief van Wimmer van 30 sept. 1940 aan Ross, de *Beauftragte des Reichskommissars* voor de provincie Friesland, had de laatste belangstelling voor de Friese desiderata. Wimmer waarschuwt hem er echter voor, dat 'eine übermässige Betonung' van de Friese taal en cultuur niet gelegen kwam: 'eine politische Betonung dieser Volkstumsarbeit müsse aber wohl zurückstehen. Wie mir berichtet wurde, sieht Professor Capteyn die Dinge ähnlich an.' (VJ Z 3054/40). Dit is ook symptomatisch voor de eigenaardige driehoeksverhouding, die hier ontstaat: zowel de Friese collaborateurs als Kapteyn wantrouwen het 'Hollandse imperialisme', of het nu de voor-oorlogse democratie, de NSB of de Volksche Werkgemeenschap betreft. Maar de Friezen staan minstens even gereserveerd tegenover Kapteyns pogingen tot een Saksisch-Friese 'synthese'.

2) Eintritt führender friesischer Männer in die SS. Eine grössere Zahl dieser friesischen Führer hat den Wunsch, in die SS zu treten, besonders dann, wenn ihnen auch seitens der SS die eigene Sprache zugestanden wird, wobei es selbstverständlich bleibt, dass die Friesen gerade dann sich in die grössere germanische Aufgabe hineinfinden. Die SS muss meiner Meinung nach sich für die Erhaltung der friesischen Sprache und des friesischen Volkstums einsetzen, da es sich um wertvolle Bestandteile germanischen Wesens handelt. Meines Wissens besteht auch eine direkte Aussage des Reichsführers-SS, wonach er gerade auf die Erhaltung der friesischen Sprache besonderen Wert legt. Umgekehrt wäre es politisch meiner Meinung nach sehr förderlich, wenn die besten völkischen Führer Frieslands in die SS treten würden. Auf diese Weise könnte endlich ein grosser Teil der auftretenden Schwierigkeiten beseitigt werden, da über die Gliederung der SS vieles auszugleichen geht, was so anscheinend zwischen Groningen und Friesland unausgleichbar bleibt. Allerdings müsste Feldmeijer sich dann wesentlich um diese friesischen SS-Männer kümmern und ihnen wirklich Führer sein. Von der allgemeinen Situation her gesehen erschiene mir diese Lösung eines breiteren Zutritts friesischer Führer zu der SS als sehr wesentlich.

Es wird gebeten, dass am Dienstag, den 16. ds. Mts. acht friesische Führer zusammen mit dem Dozent Dr. Bohmers eine Rücksprache bei SS-Gruppenführer Rauter nehmen dürfen, wo sie beide Fragen gemeinsam besprechen könnten.

Es wird ferner gebeten, zu dieser Unterredung hinzuzuziehen SS-Oberführer Jungclaus, SS-Sturmbannführer Dr. Ispert, SS-Hauptsturmführer Dr. Schwarz, SS-Obersturmführer Dr. Schneider und den Voormann der niederländischen SS Feldmeijer.[4]

Es wird ausdrücklich gebeten, bei dieser Gelegenheit Prof. Kapteyn nicht hinzuzuziehen, da die friesischen Führer aus verschiedenen Gründen nicht mehr das nötige Vertrauen zu Prof. Kapteyn haben. Ich glaube, dass man diesem Wunsche stattgeben kann, da es sich tatsächlich dabei um eine interne friesische Frage handelt, die in diesem Falle direkt von der SS, ohne Zwischenschaltung der 'Saxo-Frisia', gelöst werden könnte.[5]

Schneider

BDC H 1014: 7189–7191 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) In een aanvullende notitie van 16 december (HSSPF 15 c) noemt Schneider de namen van vijf Friezen, met wie Bohmers preliminaire besprekingen had gevoerd, waaronder Kiestra. Schneider vermeldt, dat Rauter hen en de drie anderen wel wilde ontvangen, maar eerst met Seyss-Inquart en Schmidt spreken wilde (en blijkens nr. 109 ook met Himmler, die in negatieve zin besliste). In de tussentijd was Schneider door Kapteyn op de hoogte gesteld van een ruzie tussen Bohmers en de *Beauftragte* voor Friesland Ross. De laatste had onder meer beweerd, dat de *Höhere SS- und Polizeiführer* niets met de Friese kwestie te maken had. Dat was alleen zaak voor Schmidt. Hij verweet Bohmers het maken van stemming, niet alleen tegen Mussert, maar ook tegen Schmidt, en dreigde zelfs met arrestatie.

In een brief aan Bohmers stelde Schneider hem gerust. Rauter en Schmidt hadden de affaire 'ruhig und vernünftig' opgevat, m.a.w. beiden wensten het om deze affaire niet tot een openlijke botsing te laten komen. Toch gaf Schneider Bohmers de op p. 278 geciteerde waarschuwing: officieel diende men zich aan de partijpolitiek te houden (HSSPF 15 c). Het gesprek tussen Rauter en de Friezen werd uitgesteld, en verdween kort daarop geheel van de agenda.

(5) Schmidt bleek later geheel aan de kant van Kapteyn te staan in het zich steeds meer toespitsende conflict met de *Fryske Rie*; de SS, bang voor Fries 'separatisme' – waaronder verstaan moet worden, dat de Friese collaborateurs van deze vereniging meer vervulling van de Friese wensen dan het groot-Germaanse rijk als einddoel in het hoofd hadden – stelde zich al vrij spoedig eveneens geheel achter Kapteyn.

96. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, 11. Dez. 1941

Lieber Rauter!

Ich bestätige den Empfang Ihres Briefes vom 2.12.1941.[2]

Etwas ist ganz klar: Wenn die Niederlande Bundesstaat werden, dann müssen – ebenso wie Marine, Luftwaffe, Panzerwaffe, Waffen-SS – die Geheime Staatspolizei und die Polizei, die in Bataillone zusammengefasst ist, Reichspolizei sein, während Gendarmerie, Kommunalpolizei und Kriminalpolizei Polizei des Landes ist. Für diese werde ich aber vorschreiben, dass ihre neu Eintretenden 4 Jahre in der Waffen-SS gedient haben müssen.

Dass Mussert hiergegen Schwierigkeiten macht, halte ich für ausgeschlossen. Ich glaube einesteils nicht, dass Mussert die Richtigkeit dieser Konstruktion nicht einsehen würde, ausgeschlossen aber halte ich, dass hier von uns ein noch weiteres Nachgeben, wie es ohnedies in der Konzedierung von Gendarmerie, Kommunal- und Kriminalpolizei als Polizei des Landes geschieht[3], möglich ist.

Es wird vielleicht in der Zukunft – die ich jedoch nicht so nah sehe – eine ganz gute Konstruktion sein, dass der Führer der Niederländischen-SS praktisch einmal der Chef der Niederländischen Polizei wird. Die Frage, in welchem Verhältnis dann der Reichskommissar und der deutsche Höhere SS- und Polizeiführer zu diesem niederländischen Staate steht, muss noch genauestens besprochen werden.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 195: 2523–2524. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

97. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 13. Dezember 1941

Reichsführer!

Durch einen Zufall erfuhr ich gestern, dass die germanische Leitstelle des SS-Hauptamtes schon seit längerer Zeit Gelder in meinem Arbeitsbereich in den Niederlanden abgibt, ohne dass diese mir auch nur mit einem Wort davon Kenntnis gegeben hat; auch werden diese Gelder nicht vom Verwaltungsführer des SS-Oberabschnitts Nordwest vereinnahmt, obwohl es sich, wie ich höre, um Parteigelder handelt.[1] Ich kann nicht annehmen, Reichs-

96 – (1) De hier afgedrukte doorslagkopie is voor Wolff bestemd. Een ander exemplaar gaat naar Heydrich.
(2) Nr. 93.
(3) Dit mag voor de lezer weinig op een royale tegemoetkoming lijken, voor Himmler was het dat wel: hij had met moeite na 1933 de politiekorpsen van het federale Duitsland tot een geunificeerde rijkspolitie gemaakt (zie p. 37–42).
97 – (a) Deze brief is getypt op speciaal papier. Bovenaan is een grote kop afgedrukt: '*Schutzstaffeln der NSDAP.*' Daaronder in het midden het partij-embleem (de SS-runen ontbreken), en links daarvan: 'SS-Oberabschnitt Nord-West. Den Haag/Holland. Plein 1.'
(1) Men lette erop, dat Rauter zijn macht over de *Germanische Leitstelle* afleidt uit zijn functie van chef van de *SS-Oberabschnitt* in Nederland, niet uit zijn functie van *Höherer SSuPF*. Zie voor Bergers geheel tegengestelde opvatting nr. 169.

führer, dass diese Art der Arbeit Ihre Billigung findet und in Ihrem Auftrag erfolgt ist. Ich habe den SS-Oberführer Jungclaus heute deshalb gestellt, der mir zugab, dass tatsächlich Gelder bereits an ihn vom SS-Hauptamt gegeben worden sind. Ich bitte Sie, Reichsführer, diesem unmöglichen Zustand ein Ende zu bereiten. Ich kann nicht annehmen, dass es Aufgabe des SS-Hauptamtes ist, in so unkameradschaftlicher Art SS-Finanzierungen hier durchzuführen, umsomehr wo ich als der verantwortliche Oberabschnittsführer wissen muss, was mit diesen Geldern geschieht, da für die hiesige SS-Arbeit auch betrachtliche Mittel aus anderen staatlichen Geldern (Reichskommissar) über meine Verwaltung zur Verfügung gestellt werden, die laufend meiner Kontrolle unterliegen. Ich habe dem Oberführer Jungclaus den Auftrag gegeben, diese Gelder in Zukunft an die Verwaltung des Oberabschnitts Nordwest zur Einzahlung zu bringen. Ich bitte Sie, Reichsführer, dringend um Abstellung dieser führungsmässig unmöglichen Situation.[2]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 396: 4129–4130. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

98. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 15. dezember 1941

Reichsführer.

Ich danke Ihnen gehorsamst für Ihr FS von heute[1], sowie für Ihre anerkennenden Worte, die Sie unserer Arbeit gewidmet haben.

Ich hatte heute Herrn van Rappard bei mir und sprach mit ihm eingehend über die Lage. Er will meinen Rat befolgen und sofort Fühlung mit der NSB aufnehmen. Er hat die Absicht mit seinen Parteigenossen in die NSB einzutreten und dort damit den rechten Flügel stärken und die Jugend in die SS zu führen. Er ist vernünftig und doch Realpolitiker, sieht in dem Schritt des Führers nunmehr auch ein Zeichen für sich, mit seiner Partei den vom Führer gewünschten Weg zu beschreiten.[2]

(2) Zie verder nrs. 100 en 103.

98 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van dit telexbericht.

(2) Zie voor de voorgeschiedenis der opheffing van de NSNAP nr. 79, noten 12 en 13. Zo snel als Rauter het hier suggereert was het niet gegaan, en evenmin was het uitsluitend of speciaal aan Rauter te danken, dat Van Rappards partij werd opgeheven, en de NSB met een aantal radicale elementen opgescheept. Ook dat laatste was trouwens geen politiek van speciaal Rauter; Schmidt wenste dezelfde methode te hanteren om de NSB onder druk te zetten. In overeenstemming met de wil van de *Führer* zou de NSB nu een formeel monopolie krijgen, maar tevens krachtiger in de gewenste richting gestuwd; daaraan moesten de andere collaborerende partijen, ook de ideologisch meest betrouwbare en blindelings gehoorzamende, zij het soms wat al te ijverige en al te groot-Duitse medestanders aan worden opgeofferd. In het begin van juni was reeds de NSNAP van majoor Kruyt – beiden, partij en leider, nog onbeduidender dan de Van Rappard-partij – opgeheven, nog voor dat zelfs de vooroorlogse democratische partijen door Seyss-Inquart opgeheven waren. Op 14 december 1941 verklaarde de rijkscommissaris openlijk, dat alle andere politieke partijen dan de NSB waren ontbonden, en dat alleen de NSB vorm mocht geven aan de politieke wil van het Nederlandse volk (zie *VoVa* 15 dec. 1941).

Aangezien het de wil van de *Führer* was, en derhalve het woord van de bezetter voor hem een bevel

Das ist ein neuer grosser Erfolg, wodurch insbesondere auch die SS stark gestärkt wird.

Die Unie und die Nationale Front des Arnold Mayer[3] habe ich vorgestern nach Rücksprache mit dem Reichskommissar verboten und aufgelöst.[4]

Die ganzen Sachen laufen hier wirklich recht gut.

Ich habe nur noch eine Bitte, Reichsführer: dass die Germanische Leitstelle in Berlin hier nicht einen eigenen Apparat aufzubauen versucht, sondern dass sie angewiesen wird, loyal mit mir zusammenzuarbeiten, da letzten Endes ja ich Ihnen, Reichsführer, gegenüber für die SS verantwortlich bin. Ich habe den festen Eindruck, Reichsführer, dass wir mit der SS mehr denn je vorwärts kommen auf dem Wege zu Germanien. Bestrebungen mit eigenen Zielsetzungen von Berlin aus, die die ganze Lage hier nicht übersehen, sind nur geeignet, neues Misstrauen zu sähen und mir die Arbeit zu erschweren. Ich beziehe mich diesbezüglich auf meinen Brief vom 13.12.41[5] an Sie, Reichsführer.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 396: 4126. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

was, besloot Van Rappard zijn partij in de NSB te laten opgaan. Op een rumoerige vergadering op 24 januari 1942 gaf hij zijn volgelingen het advies lid van de NSB te worden, hetgeen gezien de vele kreten en interrupties grote weerstanden opriep. Of er inderdaad 1000 leden van de NSNAP naar de NSB zijn overgegaan, zoals Van Geelkerken na de oorlog beweerde, is de vraag; zeer veel NSNAP-leden waren vroeger uit de NSB gezet en kwamen over het algemeen niet voor her-opname in aanmerking. Van Rappard gaf zelf het goede voorbeeld door 'gewoon' lid van de NSB te worden en Mussert als leider te erkennen, maar behield zich het recht voor zijn eigen standpunt te handhaven. (Doc. I E. H. van Rappard 1).

(3) Arnoldus Josephus Meyer, geb. 5 mei 1905 te Haarlemmermeer. Eerst seminarist, sloot zich vervolgens bij een fascistische groepering aan. Scheidde zich in 1934 af, en stichtte Zwart Front, een fascistische, overwegend uit rooms-katholieken bestaande partij met een sterk antisemitisch en plebejisch karakter. Ondanks het lawaaierige optreden behaalde Zwart Front bij de verkiezingen van 1937 een uiterst gering aantal stemmen, voornamelijk in het zuiden des lands (zie p. 186). In het voorjaar van 1940 zette hij zijn partij om in een Nationaal Front, in een poging de basis te verbreden. Dit lukte in zoverre, dat na de Duitse inval Meyer vrij plotseling een niet te verwaarlozen aantal nieuwe volgelingen kreeg. Voornamelijk waren dit rechts-radicale elementen, die evenals Meyer kritisch stonden tegenover de Duitsers en het nationaal-socialisme, en vooral van de NSB afkerig waren. De collaboratie van Nationaal Front was aarzelend, voorwaardelijk en beladen met achterdocht. Zo ook de houding van de bezetter tegenover Meyer. Na de kwestie van het vrijwilligerslegioen (zie p. 335–337) waren de dagen van zijn partij echter geteld. Na de oorlog werd Meyer tot vier jaar gevangenisstraf met aftrek veroordeeld. In 1965 overleed hij. (Doc. I Meyer, A. J.; L. F. de Jong, Overzicht I, p. 111 e.v.; zie voor de ideologie Joosten, *Katholieken en fascisme*, p. 258–328.).

(4) Blijkbaar behoorde het tot de gewoonten van de bezetter een politieke partij eerst lam te leggen en *mundtot* te maken door publikatieverboden e.d. en dan pas na maanden of nog langer op te heffen; niet anders verging het de Nederlandsche Unie. Vanaf het moment, dat de Unie op 3 juli in het gelijknamige weekblad samenwerking met de Duitsers tegen het bolsjewisme, zoals Seyss-Inquart dat in zijn rede van 27 juni had voorgesteld, afwees (zie p. 336), viel het einde ieder ogenblik te verwachten. Vooralsnog namen de Duitsers maatregelen als het sluiten van het Unie-centrum te Vught, een verschijningsverbod van het blad *De Unie* voor zes weken, een verbod om het Unie-speldje te dragen, een verbod van raamaffiches, e.d. (Doc. I Linthorst Homan a 5; zbV 1 c; NU 18, 40, 891, 921).

(5) Nr. 97.

99. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER[a]

Berlin-Wilmersdorf, den 15.12.41

In Abänderung und Ergänzung obiger Bezugsverfügungen[1] wird befohlen:

1.) Das 'Freiwilligen Ers.-Btl-SS' wird mit sofortiger Wirkung in
'Ersatz-Bataillon der Legionen'
(Ers.-Btl. d. Leg.)
umbenannt.

Standort bleibt wie bisher *Graz*, SS-Kaserne Wetzelsdorf.[2]

2.) Die Kommando- und Befehlsführung liegt in Händen deutscher SS-Führer.

Die Kommandosprache ist die Deutsche. Die Verfügung des RF.-SS, Tgb.Nr.: 4840/41 geh. v. 6.11.41[3] (Reichsdeutsches Lehr- und Fachpersonal der Legionen) findet keine Anwendung.

3.) Im 'Ers.-Btl. d. Leg.' werden freiwillige Dänen, Flamen, Niederländer und Finnen zusammengefasst.

Über die Zuweisung und Einstellung ausländischer Freiwilliger aus anderen Heimatländern entscheidet jeweils das SS-Führungshauptamt, Kommandoamt der Waffen-SS.

4.) ---[4]

5.) Von den Schützen Ers.-Kompanien sind aufzustellen und zu benennen:

1 Kp. für freiwillige Dänen:
'Ers. Kp. Freikorps Dänemark'
(Aufstellung bereits durch Verfügung SS-FHA., Org. Tgb. Nr. 3850/41 geh. v. 11.9.41 bzw. Tgb.Nr. 3950/41 geh. v. 18.9.41[1] befohlen).

2. Kp. für freiwillige Flamen:
'Ers. Kp. Freiw. Leg. Flandern'

3. Kp. für freiwillige Niederländer:
'Ers. Kp. Freiw. Leg. Niederlande'

4. Kp. für freiwillige Finnen:
'Ers. Kp. Finnisches Freiw. Btl.'
(Aufstellung bereits durch Verfügung SS-FHA., Org.Tgb. Nr. 3884/41 geh., bzw. Tgb. Nr. 3950/41 geh. v. 18.9.41[1] befohlen).

Grundsätzlich ist schon jetzt beim inneren Aufbau der Kompanien (Verwaltung und Fachpersonal) ins Auge zu fassen, dass zu gegebener Zeit aus jeder Kompanie ein *Ers.-Btl.* gebildet werden kann.

99 – (a) Bovenaan o.a. in hs.: 'RF-SS'.
(1) De tekst van deze stukken is niet in het bezit van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.
(2) Men zie p. 356, en noot 3 daarbij.
(3) Nr. 87.
(4) De weggelaten passages gaan over technische kwesties.

6.) *Stellenbesetzung*:

a) Zur Gewährleistung der Führung nach deutschen Grundsätzen und Vorschriften sind die in der Anlage 1[5] aufgeführten Stellen mit deutschen SS-Führern, Unterführern und Männern zu besetzen.
Abt. IIa und IIb überweisen das nötige Personal durch Sonderverfügung.
Stand der Führerstellenbesetzung legt das Bataillon dem Kommandoamt der Waffen-SS zum 15.1.1942 vor.

b) Zur Erlernung der deutschen Kommando- und Befehlssprache und gleichzeitig als Dolmetscher beim Dienst und zu Übersetzungen im Schriftverkehr sind *zusätzlich* über die nach den KStN.[6] vorgesehenen Stellen hinaus, Sprachlehrer die die deutsche und jeweilige Heimatsprache der Freiwilligen voll beherrschen, als Sonderführer nach Anlage 2 einzustellen. Die benötigten Lehrkräfte (Dolmetscher mit Lehrbefähigung) sind durch die Ergänzungsstellen der Waffen-SS in den Heimatländern der Freiwilligen zu werben und gemäss Verfügung SS-FHA., Kdo. Amt der Waffen-SS, I Leg., Tgb.Nr.: 4910/41 geh. v. 17.11.41[7], Ziffer 6 und 10 (den Ergänzungsstellen zugegangen) zur Einstellung dem SS-Führungshauptamt in Vorschlag zu bringen.

7.) Soweit die nach Anlage I vorgesehenen Stellen zunächst nicht mit deutschem Personal besetzt werden können, sind ausländische Freiwillige durch den Kommandeur des Bataillons dem Kommandoamt der Waffen-SS vorzuschlagen und vorläufig einzusetzen. Sie besitzen dann die gleichen Pflichten und Befugnisse, wie deutsches Personal in den gleichen Stellen.

Legionsführer, die als Kompanieführer geeignet sind, sind jeweils dem Kommandoamt der Waffen-SS als solche in Vorschlag zu bringen. Einsetzung und Ernennung verfügt das Kommandoamt der Waffen-SS.

8.) Grundsätzlich ist es die besondere Aufgabe des Ers.-Btl. deutschsprechende ausländische Freiwillige, unter strenger Prüfung ihrer charakterlichen und politischen Zuverlässigkeit und sachlichen Eignung, fortlaufend so auszuwählen und auszubilden, dass die in den Anlagen 1 und 2 zu Ziffer 6 a) und b) aufgeführten Stellen auch durch diese besetzt werden können.

Entsprechende Lehrgänge sind beim Bataillon *fortlaufend* durchzuführen. Soweit dies wegen Mangel an der nötigen Anzahl unzweckmässig ist, sind Kommandierungsvorschläge zu den entsprechenden Lehrgängen der Waffen-SS dem Kommandoamt der Waffen-SS vorzulegen.

9.) a) Die rechtliche Stellung und Dienstgradbezeichnung der zum Ers.-Btl. d. Leg. versetzten Angehörigen der Waffen-SS bleiben durch die Versetzung unberührt.

b) Hinsichtlich der rechtlichen Stellung und Personalbearbeitung für die *ausländischen* Freiwilligen gelten die Verfügungen:
RF.-SS, Tgb.Nr.: 309/41 geh. Kdos. v. 6.11.41[8] und SS-FHA., Kdo.Amt der Waffen-SS, I Leg., Tgb. Nr.: 4910/41 geh. v. 17.11.41.[7]

(5) H 237: 2791–96 is de bijlage, waar – uiteraard – uit blijkt, dat het Duitse personeel alle sleutelposities bekleedt; in totaal 22 officieren en 313 minderen.
(6) *Kriegsstärke-Nachweisungen.*
(7) Kennelijk de *Durchführungsbestimmung*, door Seyss-Inquart vermeld in nr. 92 (zie noot 2 daarbij).
(8) Nr. 88.

c) Ausländische Freiwillige, die nach diesen Verfügungen nicht Legions-, sondern Angehörige der Waffen-SS sind, gehören nach wie vor zu den jeweils zuständigen *Ersatz-Bataillonen der Waffen-SS.*
Soweit solche Freiwillige irrtümlich dem Ers.-Btl. d. Leg. zugeführt werden, sind sie unverzüglich ihren zuständigen Ers.-Bataillonen zu überweisen.

10.) Versetzungen und Kommandierungen von Legionsangehörigen zu Verbänden der Waffen-SS und umgekehrt sind grundsätzlich beim SS-Führungshauptamt, Kommandoamt der Waffen-SS zu beantragen und werden ausschliesslich durch dieses verfügt.[9]

11.) Die Ergänzungsstellen der Waffen-SS haben bei Einstellungen und Zuweisungen von ausländischen Freiwilligen nach Verfügung SS-FHA., Kdo. Amt der Waffen-SS, I Leg., Tgb.Nr.: 4910/41 geh. v. 17.11.41 und nach vorstehender Ziffer 3 und 9 b) und c) zu verfahren.

Freiwillige Norweger, die *nicht unmittelbar in die* Waffen-SS eingestellt werden sollen, sind dem 'Ers.-Btl. der Freiw. Legion Norwegen', Holmestrand bei Oslo zu überweisen und dort einzustellen.

12.) *Uniform*:

a) Die Angehörigen der Waffen-SS tragen die Uniform der Waffen-SS, jedoch *ohne* die Abzeichen, die die Zugehörigkeit zu bestimmten Verbänden (Ärmelstreifen usw.) kennzeichnet.

b) Die ausländischen Freiwilligen (Btl.-Stab und Kompanien) tragen die Uniform und Abzeichen ihrer (Heimat) Legion. Siehe Verfügung SS-FHA., Kdo. Amt der Waffen-SS, I Leg. v. 17.11.41 (Uniform und Abzeichen der Freiwilligen Legionen).

13.) ---[4]

[JÜTTNER]

BDC H 237: 2786-2790. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

(9) Men houde wel voor ogen, dat dit in de praktijk betekende, dat de Duitsers zoveel mogelijk legionairs probeerden over te hevelen naar de *Waffen-SS*. Reich, de commandant van de *Standarte 'Nordwest'* had daar indertijd ook een handje van gehad: zie p. 350-351. Het omgekeerde kwam vooral voor bij Duitse onder-officieren en officieren, die voor het aanvoeren en het opleiden van de legioenen en hun dépots nodig waren. De buitenlandse vrijwilligers in de *Waffen-SS* werd overgang naar de legioenen zo moeilijk mogelijk gemaakt en zal waarschijnlijk tot enkele gevallen beperkt zijn gebleven.

100. TELEXBERICHT VAN BERGER AAN RAUTER[a] [1]

Berlin, 18.12.41

Lieber Rauter!

Vom Reichsführer-SS auf Zwangsurlaub wegen schwerer Herzkomplikationen geschickt, erhalte ich Durchschlag Deines Schreibens vom 13.12.1941[2] an den Reichsführer-SS.

Bin über Inhalt und Form tief erschüttert. Wenn jemand gekränkt sein dürfte, dann wäre ich es, und zwar seit Wochen und Monaten. Ich werde zu dem Schreiben in rein sachlicher Form an den RF-SS Stellung nehmen und beweisen, dass dieses Schreiben weder in Form noch Inhalt gerechtfertigt ist.

[G. BERGER]

BDC H 396: 4127. Minuut, doorslagkopie (fotokopie RvO)

101. RAUTER AAN O. HOFMANN[a]

Den Haag, den 20. Dezember 1941

Lieber Kamerad Hofmann!

Ich kann Ihnen mitteilen[1], dass die ganze Kartei über Juden und Judenmischlinge sich in unseren Händen befindet, und zwar bei dem Leiter des Sippenamtes der niederländischen SS, ten Cate. Ten Cate hat sich die gesamte staatliche Kartei, die wir in diesem Jahr aufgestellt haben und aus der alle Halb- und Vierteljuden hervorgehen, abgeschrieben. Ausserdem arbeitet er ja schon lange und dauernd an der Vervollständigung dieser Judenkartei, indem er alle Judenfamilien laufend führt.[2] Ich werde mit Keuchenius persönlich sprechen und trachten, dass beide Karteien zusammengelegt werden.[3] Übrigens: Keuchenius ist jetzt für die SS tauglich gemustert worden und ist in die niederländische SS bereits aufgenommen worden. Wie Sie wissen, ist die Rappard-Bewegung seit 6 Wochen stillgelegt worden.[4] Seit

100 – (a) Rechts bovenaan getypt: 'Geheim. Persönlich'.
(1) Blijkens een onderschrift is het hier afgedrukte stuk een doorslag voor Brandt.
(2) Nr. 97.
101 – (a) Bovenaan het stuk staan links alleen de woorden: 'Hanns Rauter. SS-Gruppenführer, M.[itglied] d.[es] R.[eichstags]', en rechts 'Den Haag' gedrukt. Daaronder: 'an Sippenamt z.[ur] K.[enntnisnahme]' in hs. van Hofmann, met zijn parafen en de data '7/1' en '17/3'.
(1) Het stuk is een antwoord op nr. 94.
(2) Zie voor Ten Cates activiteiten in het algemeen nr. 62, noot 8, voor zijn aandeel in de jodenvervolging nr. 119, noot 5 en De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 538 e.v.
(3) In een brief van 23 oktober 1941 aan Rauter had Keuchenius geschreven: 'Inzwischen habe ich die im Auftrag von General-Kommissar Dr. Wimmer angefangene rassenkundliche und statistische Bearbeitung der Juden in Holland beendet . . .' Hij moest echter toegeven, dat het resultaat gering was; bovendien werd die maand zijn toelage voor dit werk stopgezet (H 686: 5301).
(4) Dat Rauter plotseling van Keuchenius op de NSNAP als onderwerp overspringt, is niet zo vreemd. Het volgende is typerend voor de houding van de NSNAP-leden (waartoe Keuchenius behoorde) en die van de Duitse autoriteiten tegenover hen. In de in noot 3 vermelde brief had Keuchenius Rauter eraan herinnerd, dat hij indertijd op Rauters advies geprobeerd had de Duitse nationaliteit te verkrijgen, doch

der Vereidigung Musserts auf den Führer hat nun Rappard auch die Folgerungen gezogen. Er hat vorgestern persönlich mit Mussert verhandelt und hat sich entschlossen, die Rappardbewegung in die NSB zu überführen. Das sind also 17000 Mitglieder, die jetzt der NSB zugeführt werden. Dadurch verschwinden auch die starken Gegensätze, die früher noch bestanden und die mir den Bestand der niederländischen SS hätten gefährden können, während ich jetzt durch den Anschluss der Rappardbewegung fast den ganzen rechten Flügel in die niederländische SS bekommen werde, was ein starkes Anschwellen der SS zur Folge haben wird.

Ich kann Ihnen überhaupt, lieber Kamerad Hofmann, mitteilen, dass die Verhältnisse nicht nur auf dem Gebiete Ordnung und Sicherheit, sondern insbesondere auch auf dem Gebiete der germanischen und SS-mässigen Gestaltung hier in Holland recht gut weitergehen und dass wir am Ende dieses Jahres mit unserer Arbeit sehr zufrieden sein können. Im Namen aller Kameraden des Oberabschnitts, aber auch insbesondere in meinem eigenen Namen und im Namen meiner Frau wünsche ich Ihnen und Ihrer Familie zu den kommenden Feiertagen sowie zum Jahreswechsel alles Gute, mit der Bitte, Sie möchten uns auch im neuen Jahr in derselben kameradschaftlichen Form zur Seite stehen.

Heil Hitler! In Kameradschaft[b] Ihr

RAUTER

BDC H 749: 5617-5618 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

102. RAUTER AAN K. DALUEGE[a 1]

Den Haag, den 20. Dezember 1941

Hochverehrter Obergruppenführer!

Zu den Weihnachtsfeiertagen sowie zum Jahreswechsel wünsche ich Ihnen, verehrter Obergruppenführer, alles Gute. Damit verbinde ich aber auch meinen herzlichsten Dank für Ihre Mitarbeit und Ihr Vertrauen, das Sie unserer Arbeit in den Niederlanden im ganzen alten Jahr geschenkt haben. Ich kann Ihnen, Obergruppenführer, als Chef der Ordnungspolizei am Ende dieses Jahres melden, dass auf dem ganzen Sektor Ordnung und Sicherheit hier ein Zustand der Ruhe eingetreten ist, der – man kann es wirklich sagen – beispielgebend

dat hij er sindsdien niets meer van gehoord had. Hij had toen eind augustus of begin september Rauter gevraagd hem in de SS op te nemen. Rauter had toen bij dit mondelinge onderhoud – nog steeds volgens Keuchenius – geantwoord, 'dass es wegen allerhand Streitigkeiten zwischen der Partei Musserts und meiner Partei' (de NSNAP) 'besser wäre damit noch zu warten bis er mich wissen liess wann ich mich für die SS melden sollte.' Na stillegging en vervolgens opheffing van de NSNAP waren er dus blijkbaar geen bezwaren meer om Keuchenius in de SS op te nemen. Men zie voor de opheffing van de NSNAP nr. 98, noot 2.

(b) 'In Kameradschaft' in hs. van Rauter.

102 – (a) Links bovenaan is een briefhoofd gedrukt: 'Hanns Rauter. SS-Gruppenführer, M.d.R.'. Rechts bovenaan gedrukt: 'Den Haag', en in onbekend hs.: 'zum ... [onleesbaar] 27.XII'. Onderaan het stuk in hs.: 'SS Pers. St... [onleesbaar] Rauter'.

(1) Kurt Daluege, geb. 15 sept. 1897 te Kreuzburg (Silezië); nam deel aan eerste wereldoorlog; daarna ingenieur, o.a. in dienst van de gemeente Berlijn. In 1922 ging hij als leider van een afdeling van het Rossbach-vrijkorps over naar de *NSDAP*; organiseerde de Berlijnse *SA*, en leidde vervolgens een *SS*-

für besetzte Gebiete genannt werden muss. Wir haben allerdings auch des öfteren hart zugreifen müssen und in diesem Jahre in den Niederlanden an die 60 Todesurteile gefällt, davon bisher über 45 vollstreckt, was viel zu dieser notwendigen Ruhe beigetragen hat. Wenn wir auch noch harten Zeiten entgegengehen werden und die Hetze des Oranie-Senders und der Engländer hier auch im kommenden Jahr sich wahrscheinlich noch verstärken wird, so kann ich Ihnen doch mit gutem und ruhigem Gewissen melden, dass wir auch in der Zukunft die Lage hier stets schaffen werden.

Ihnen und den Herren Ihres Stabes, Obergruppenführer, jedoch danke ich aus ganzem Herzen für das wirklich grosse Bemühen, das Sie unserer Arbeit stets gezeigt haben; ich bitte Sie, uns Ihr Vertrauen und Ihre so enge Mitarbeit auch im neuen Jahr zu erhalten. Ihnen persönlich aber, Obergruppenführer, wünsche ich auch im Namen meiner Familie alles Gute zu den Weihnachtsfeiertagen und zum Jahreswechsel.

Mit Heil Hitler!

In Treue Ihr ergebener

Rauter

BDC H 1156. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

103. R. BRANDT AAN RAUTER

Führer-Hauptquartier, den 22.12.41

Lieber Gruppenführer!

Ich erhalte heute Ihren Brief[1], den Sie am 13. Dezember 41 wegen der Geldangelegenheit an den Reichsführer-SS geschrieben haben. Ich bitte Sie, es mir nicht übel zu nehmen, wenn ich diesen Brief dem Reichsführer-SS noch nicht vorgelegt habe. Ich sehe meine Aufgabe darin, von dem Reichsführer-SS soweit es irgendwie möglich ist, noch nicht abgeschlossene Vorgänge fernzuhalten. In diesem Fall sehe ich den Vorgang insofern als noch nicht abgeschlossen an, als Sie nach meiner Ansicht zunächst einmal mit SS-Gruppenführer Berger Verbindung aufnehmen müssten. Erreichen Sie mit SS-Gruppenführer Berger keine Übereinstimmung, dann steht Ihnen die Möglichkeit, an den Reichsführer-SS heranzutreten, immer noch offen. Ich bin überzeugt, dass eine Aussprache mit Gruppenführer Berger zu einem positiven Ergebnis führt. Auf diese Weise ist der Reichsführer-SS von Dingen verschont geblieben, die zunächst einmal in der Zuständigkeit von 2 hohen SS-Führern geregelt werden konnten.

Gruppe. Kreeg in 1933 verschillende functies, o.a. als commandant van de Pruisische politie. Sinds 1936 chef van de *Ordnungspolizei*, sinds 1942 met de hoogste SS-rang op die van *Reichsführer* na: *SS-Oberstgruppenführer*, en *Generaloberst der Polizei*. Na Heydrichs dood in mei 1942 werd hij enige tijd diens opvolger als plv. *Reichsprotektor* van Bohemen en Moravië. Vermoedelijk in sept. 1943 in feite ontslagen als *Chef der Ordnungspolizei*, hoewel niet officieel. In okt. 1946 te Praag opgehangen. (*Das Deutsche Führerlexikon 1934-1935*; *Grossd. Reichstag*; *SS-Dienstaltersliste* 1944; *Who's Who in Germ.* II; zie ook p. 38, 39).

103 – (1) Nr. 97; zie ook nr. 100.

Ich bitte Sie, meine Bitte, in dieser Angelegenheit doch erst einmal mit Gruppenführer Berger zu sprechen, nur als im Interesse des Reichsführers liegend aufzufassen.[2]

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr[a]

R. BR[ANDT]

BDC H 396: 4128. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

104. L. TEN CATE AAN F. W. OSIANDER[1]

's-Hage, 25-12-'41

Lieber Kamerad Ossiander,

Schon längere Zeit her haben Sie mich gefragt einmal mit zu teilen, wie es mit meiner Arbeit steht.

Bis jetzt habe ich dazu noch gar keine Gelegenheit gefunden und erst diese stillen Weihnachtstagen erlauben mich was Zeit für mich selbst.

Mit der eigenlichen Arbeit für die SS bin ich noch keinen Schritt weiter gekommen als voriges Jahr. Wie Sie wissen, will man erst den eigenlichen Heiratsgesetz einführen, wenn die ganze niederländische SS sich vertraut gemacht hat mit der Beweislieferung der arische Abstamming bis zu den 4 Grosseltern. Wenn das erst einmal richtig funktionniert, will man weiter gehen bis 1800 und 1750 und die weiteren Prüfungen durchführen.

Da die Besatzung der Standarten aber regelmässig wechselt und auch die Führer, die die Organisation der Standarten unter sich haben, regelmässig nach einigen Monaten Dienst wieder für militärische Schulung für Monaten abgerufen werden, oder nach der Ostfront abreisen, kommt von Einlieferung von Abstammungsurkunden nichts.

Ich hatte es vor ein paar Monaten jetzt soweit, dass die noch in Holland anwesende SS-Männer die neu zutraten erst ihre Ausrüstung bekommen wurden, wenn sie erst Ihre Papieren bei mir eingeliefert hatten, worauf wenigstens bei diesen neu-Zugetretenen eine deutliche Erwachung der Interesse bemerkbar war. Leider kam aber am 10. Dec. die festliche Parade der N.S.B. wegen dem 10-jährigen Bestehen, worauf alle SS-Männer in Uniform gekleidet werden müssten, ob geprüft oder nicht.

Inzwischen wird hier nur geheiratet in der SS, dass es eine Lust ist, ohne jede Vorschrift und unter den ungefähr 50 Gefallenen der niederl. SS sind schon 2 mit bestimmt jüdische Nahmen (Ephraim und Pino)[2], die jetzt ruhig bei jeder festlichen Gelegenheit mit abgerufen werden.

(2) Er is nog een geval bekend, waarin Brandt aan een hoge SS-officier, – namelijk *SS-Gruppenführer* Pancke, *Höherer SSuPF* van Hannover – die hevige kritiek op Berger heeft, de raad geeft eerst eens openhartig de kwestie met Berger zelf te bespreken, alvorens zich te wenden tot Himmler, die toch al zoveel aan zijn hoofd heeft. Ook in dit geval legde Brandt een brief, die Pancke aan Himmler had geschreven, eerst niet aan zijn chef voor (H 821: 5946–8).

(a) 'ihr' in hs.

104 – (1) Men zie nr. 62, en noot 8 daarbij.

(2) B. C. Ephraïm komt inderdaad voor in de *NS-Almanak* 1943, een W. Pino op een lijst van vrijwilligers voor '*Westland*' in HSSPF 328 c. (De eerste is misschien niet gesneuveld; zie *Het Parool* 16 aug. 1961).

Ich glaube, dass erst nach dem Krieg hierin eine Verbesserung an zu bringen ist.

Die sonstige Arbeit hat sich inzwischen wesentlich ausgedehnt. Im August ist die Centrale Dienst voor Sibbekunde errichtet worden, die jetzt staatlich unterstützt wird, und die die selbe Rolle hat wie das Reichssippenamt bei Ihnen.

Dr. Mayer[3] habe ich schon zwei Maal ein paar Tage auf Besuch gehabt, und er hat meine Interessen wesentlich gefördert bei den Behörden, mit welchen ich zu tun habe.

Dieser Tagen werde ich jetzt officiell ernannt zu Gevollmächtigter für Abstammungsfragen in den Niederlanden. Solche Dinge gehen aber immer furchtbar langsam, was aber auch wieder seine Vorteile hat. Wir haben sehr viel zu tun bei der Arisierung hier und als zweite Aufgabe ist die Aufbau einer Fremd- und Gemischtblutigen-Kartei gestellt, worin jetzt schon mehr als 300.000 Angaben verarbeitet sind. Dieser Kartei wird noch vermehrt mit allen Angaben die noch über unseren (?) Kolonien zu hinterholen sind.[4]

Dr. Mayer hat uns versprochen, dass er alle jüdischen Archivstücke für uns fotografieren will, so dass wir denn eine vollständige Sammlung davon als Handbibliothek zur Verfügung haben.

Er wäre zu empfehlen dass vom RuS-Amt[5] aus, Druck ausgeübt wurde um den von mir im Anfang genannten Fehlzustände aufrecht zu setzen. Dieser Tagen bekamen die verheirateten SS-Männer z.B. vom Reichsführer aus alle einen Ihnen bekannten Jul-Leuchter[6] geschenckt. Nach unseren Auffassungen leben diese alle noch in 'wilder Ehe', welche durch so einen Geschenck in gewisser Masse noch sanktionniert wird.

Von Dr. Hans Schneider hörte ich vor kurzem, dass Sie Interesse haben für Hugenotten-Angaben. Ich habe ihm darauf gezeigt was hier vorhanden ist, und das war mehr, als Sie vielleicht vermutet haben.

Mit uns geht hier übrigens alles weiter gut obwohl die Gesinnung sich hier dermassen verschlechtert hat, dass wir jetzt eigentlich jeder unserer Familie und Bekannten verloren haben. Wir haben die Überzeugung, dass diese lebende Generation auch niemals mehr über seinen Hass gegen das neue hinauswachsen wird.

Mit den besten Wunschen für Sie, Ihre Frau und den Kronprinzen, auch von meiner Frau,

LUDO TEN CATE

BDC H 679: 5244–5245 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Kurt Mayer, geb. 27 juni 1903, *SS-Standartenführer*, leider van het *Reichssippenamt* (een onderdeel van het Duitse ministerie van binnenlandse zaken), en zeer waarschijnlijk ook van het *Sippenamt* van het *RuSHA*; het *Reichssippenamt* werd trouwens in 1943 aan het *RuSHA* verbonden. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; N 32/3 NO 3025; zie ook nr. 511, noot 2).

(4) Ten Cate legde zich toe op het vervaardigen van twee cartotheken: een van Nederlanders van joodse of gedeeltelijk joodse afstamming, en een van Nederlanders van geheel of gedeeltelijk niet-Europese (voornamelijk Indonesische) afstamming. Het zij gezegd, dat zijn concurrenten, o.a. Van Toll, hem de eer van de opbouw van de 'Indische' cartotheek betwistten (anonieme not. sept. 1942, bijl. bij Ispert aan Rauter 25 okt. 1943, HSSPF 1 c; zie verder nr. 119, en noot 5 daarbij).

(5) Blijkbaar wordt het *RuSHA* bedoeld.

(6) Een kandelaar, waarin de SS-man tijdens het 'joelfeest' (de Germaanse Kerstdag) temidden van zijn gezin een kaars liet branden. Men zie voor een afbeelding van dit niet zo smaakvolle gebruiksvoorwerp *Storm* 2 jan. 1942.

105. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, den 30.12.41

1.) Auf Befehl des Reichsführers-SS wird beim Höheren SS- und Polizeiführer Nordwest mit Wirkung vom 1.1.1942 das SS-Wach-Bataillon Nordwest aufgestellt.[1]

2.) *Gliederung*:

1 Stab	Aufstellungsort:	Den Haag[2]
1. Wach-Kp.	„	Amersfoort
2. Wach-Kp.	„	Westerbroek[3]
3. Wach-Kp.	„	Hertogenbosch

1 Stabs-Kp. (Aufstellung wurde gem. Verfügung SS-FHA, I Org./Tgb.Nr.1245/41 geh. vom 12.4.41[4] bereits durchgeführt).

3.) Der Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest reicht dem SS-Führungshauptamt eine Nachweisung ein, aus welcher die zur Durchführung des Wachdienstes notwendige Stärke an Führern, Unterführern und Mannschaften, sowie Waffen und Gerät ersichtlich ist.

4.) Nach Eintreffen dieses Vorschlages, Überprüfung und Genehmigung desselben durch das SS-Führungshauptamt, wird eine Kriegsstärkenachweisung den bearbeitenden Dienststellen des SS-Führungshauptamtes und zwar den Abt. Ia, Ib, IE, IIa, IIb, IVa, SS-Sanitätsamt und Vorschr. Verw.[5] zugeleitet.

5.) Die danach notwendigen Führer, Unterführer und Mannschaften sind durch SS-FHA, Kommandoamt der Waffen-SS, Abt. IIa bezw. IIb zuzuweisen; Führer der Verwaltungs- bezw. Sanitätsdienste durch Verwaltungsamt-SS bezw. SS-Sanitätsamt.

– – –[6]

10.) Der Führer des SS-Wach-Btl. Nordwest hat die Disziplinarbefugnisse eines selbständigen Btl. Kdrs.

11.) Das SS-Wach-Btl. Nordwest wird dem Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden unterstellt.

– – –[6]

JÜTTNER

BDC H 235: 2782–2783. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

105 – (1) Zie voor deze eenheid en de commandant ervan p. 373–376.
(2) In augustus 1942 lokaliseert het *SS-Führungshauptamt* het hele bataljon nog steeds in Den Haag. Dit moet onjuist zijn; ook de staf was toen vermoedelijk al te Amersfoort gelegerd (H 264: 3015; Doc. II Wachtbataillon Nordwest).
(3) Moet natuurlijk zijn: Westerbork. Zie evenwel p. 373.
(4) Nr. 68.
(5) *Vorschriftenverwaltung(sstelle)*.
(6) In de weggelaten passages wordt nog een aantal technische details vastgelegd. Onder punt 9 o.a.: 'Das SS-Wach-Btl. Nordwest behält Marschstiefel.'

106. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 6. Januar 1942.

Reichsführer!

Oberdienstleiter Schmidt erzählte mir gestern, dass Mussert, als er ihn in Berlin traf, ihm von der Reise nach Arys[1] Mitteilung machte. Dabei beklagte sich Mussert, dass beim Mittagessen im Sonderzug Heinrich[2] nicht Geelkerken links von Ihnen, Reichsführer, sass, sondern Rost van Tonningen. Oberdienstleiter Schmidt meinte, dass doch Geelkerken das Parteimitglied Nr. 2 sei und dass es doch besser gewesen wäre, wenn Sie, Reichsführer, Geelkerken hätten links sitzen lassen. Ich habe Oberdienstleiter Schmidt gesagt, dass Sie, Reichsführer, Rost seit vielen Jahren kennen und dass man es schon dem Reichsführer überlassen muss, wie er die Platzordnung trifft. Sonst sei Mussert von der Reise sehr begeistert gewesen.

Gleich nach meiner Rückkehr berichtete ich dem Reichskommissar über die Reise und insbesondere, dass auf der ganzen Fahrt, vor allem der Leider bei mir immer wieder wegen der Arisierung[3] anfing und dass auch Geelkerken in das selbe Horn blies. Ich habe dem Reichskommissar ferner mitgeteilt, dass Mussert sogar beim Mittagstisch in Ihrer Anwesen-

106 – (a) Rechts bovenaan o.a. de paraaf van Himmler.

(1) Mussert vertrok met Rauter, en met Rost, Van Geelkerken, en enige andere hooggeplaatste NSB-ers op 30 december naar Arys in Oost-Pruisen, om bij de jaarwisseling het Nederlandse vrijwilligerslegioen, dat daar gelegerd was, te bezoeken. Zondervan en Max Blokzijl (zie voor hem nr. 173 I, noot 11) waren ook in Arys aangekomen. Seyffardt, verbolgen over de weinig respectvolle houding der Duitsers tegenover hem, was thuisgebleven (zie p. 359). Een week of twee daarvoor schreef een legionair: 'Vanmorgen werd er medegedeeld, dat alle SS-spiegels van de diverse kleedingsstukken moesten verdwijnen. Geruchten doen den ronde, dat Mussert met Oude Jaar hierheen komt. Dat zal dan wel de reden zijn van deze haast.' (Dagb. 579, fragment van 14 december 1941). Na het bezoek aan het legioen ging Mussert terug via Berlijn, waar hij onder meer Goebbels en Hierl ontmoette (*DZ* 30 december 1941, 2 en 5 januari 1942; *Corresp. Rost*, nr. 268).

(2) Deze speciale trein voor Himmler, een soort mobiel hoofdkwartier, bevond zich toen in Oost-Pruisen. Mussert was met zijn staf op 31 december 's middags de gast van Himmler; de avond werd bij 'de jongens' in Arys doorgebracht (*Nat. Dagbl.* 3 jan. 1942).

(3) Voorbode van de systematische uitplundering van de joden was de *VO* 189/40 van 22 okt. 1940 over het aangeven van joodse ondernemingen, of ondernemingen, die op een of andere manier als 'onder joodse invloed staande' werden beschouwd. Op 12 maart 1941 werd de basis voor de roof gelegd met *VO* 48/41, waardoor over deze ondernemingen een *Treuhänder* kon worden aangesteld, die in alle rechten van de eigenaar trad, en dus het bedrijf ook kon verkopen – aan 'ariërs' natuurlijk. Hiermee begon de 'arisering' van de bedrijven, uitgevoerd door de *Wirtschaftsprüfstelle*, een onderdeel van Fischböcks *Generalkommissariat für Finanz und Wirtschaft*, met de ijverige medewerking van honderden *Treuhänder*, die vaak zelf gegadigden waren voor het door hen te beheren bedrijf. De aspirant-koper moest echter een redelijke prijs betalen voor het bedrijf, te overhandigen aan een Duitse instantie, die dan met de joodse eigenaars zou afrekenen. 'Theoretisch, da ja in der Praxis der Jude den Kaufpreis nicht bekommt', noteerde een Duits ambtenaar in oktober 1941 (zbV 5 e).

Bij de arisering – gevolgd door een aantal andere verordeningen, o.a. *VO* 148/41 en *VO* 154/41, waardoor de joden praktisch van al hun geld, effecten, en onroerend goed werden beroofd – lieten de Duitsers zich behalve door het ideologische anti-joodse motief ook door andere beweegredenen leiden. Hierin viel nogal wat verschil tussen de betreffende Duitse instanties waar te nemen. In de vergaderingen van de *Wirtschaftsprüfstelle* – de zg. *Planungssitzungen* – waren behalve het rijkscommissariaat ook de desbetreffende Duitse *Fachgruppe* en de *NSDAP* vertegenwoordigd. Voor Goering in zijn eigenschap van economisch dictator en voor de Duitse industrie werd de arisering één van de belangrijkste middelen

heit wieder davon zu sprechen anfing und dass Sie, Reichsführer, mich beauftragten, mit dem Reichskommissar doch darüber zu sprechen, ob es nicht möglich wäre, mit Rücksicht auf die Vorgänge im Fernen Osten, den Nationalsozialisten auf diesem Sektor in Holland entgegenzukommen. Der Reichskommissar erwiderte dabei, dass die Holländer in den Jahren nach dem Umbruch ganz Deutschland ausgekauft hätten, dass ausserdem die Holländer den Krieg verloren haben und dass die Wegnahme des jüdischen Vermögens nur eine ausgleichende Gerechtigkeit sei. Wenn Mussert gewisse Parteigenossen aus irgendwelchen besonderen Gründen in die Wirtschaft abschieben wolle (z.B. ¼ und 1/8 Juden), dann wäre er gern bereit, die eine oder andere Position den Niederländern aus diesen Gründen zur Verfügung zu stellen, aber weiter wolle er nicht gehen. Auch habe ich den Oberdienstleiter Schmidt darauf aufmerksam gemacht, dass vor allem Mussert selbst sehr für die Arisierung zu Gunsten der niederländischen Nationalsozialisten eintrat, worauf mir Oberdienstleiter Schmidt in sehr erregter Form antwortete, dass das Ganze eine Mache von Rost van Tonningen sei, der in sehr geschickter Form schon seit Monaten auf Mussert in diesem Sinne eingewirkt habe und dem es gelungen ist Mussert dafür einzuspannen, in der Erwartung damit Mussert und ihn zu entzweien. Es sei richtig, dass Mussert sofort in Berlin

om de economie van de bezette gebieden te penetreren, en de zozeer gewenste *Kapitalverflechtung* met het Duitse bedrijfsleven te bewerkstelligen (zie o.a. N 85/3 NID 10698, 10699, en 10706).

Voor de partij lag de nadruk geheel en al op politieke en ideologische overwegingen, die hen juist in strijd met de desiderata van de Duitse industrie moesten brengen. De *Parteikanzlei* wenste geen overheersende positie van grote bedrijven, die dan nog maar alleen een soort filiaal zouden zijn van de grote Duitse ondernemingen. Integendeel: men moest de 'monopolies' breken, en gezonde middelgrote bedrijven uit de brokstukken van de grotere scheppen. De instructies, die Eftger in juli 1941 per telex uit München kreeg, hielden o.a. in: 'Es muss vielmehr erreicht werden, dass der Reichsdeutsche, der einen jüdischen Betrieb in Holland übernimmt, sich in Holland ansiedelt ... und politisch als Vorkämpfer nationalsozialistischen Gedankenguts auftritt.' De nationaal-socialistische beginselen, aldus de *Parteikanzlei*, eisten florerende middelgrote bedrijven, ook uit politieke en 'volkstumsmässige' overwegingen (T 20/173840; zie ook zbV 5 c).

Het was dan ook zonder twijfel op initiatief van de partij, dat men in het voorjaar van 1941 de zg. *Frontkämpferaktion* begon. De bedoeling was een aantal kleinere bedrijven over te dragen aan *verdiente Frontkämpfer*, resp. in grote te ariseren bedrijven een aantal posities voor hen te reserveren. Toen dit op korte termijn vrijwel onmogelijk bleek, werd besloten de bedrijven voor de duur van de oorlog voor deze lieden te reserveren. Het laat zich begrijpen, dat door de hele ontwikkeling van de oorlog dit plan nimmer tot een bevredigende verwerkelijking is gekomen, evenmin trouwens als het hele ariseringsproject. (Veel gegevens over deze *Frontkämpferaktion* in zbV 5 c, d, e).

Bij dit alles moesten de Duitsers rekening houden met de nationaal-socialistische Nederlanders, in het bijzonder de leden van het Economisch Front van de NSB, die hun aandeel in de buit wilden hebben. In *De Waag* werd er openlijk op gewezen, dat de Nederlanders er snel bij moesten zijn, anders zouden de Duitsers de hele pot in handen krijgen (*De Waag* 17 april 1942). Rost, die in de loop van 1941 zowel in de NSB als in de staat de economische sleutelposities in handen trachtte te krijgen (o.a. het leiderschap van het Economisch Front) wierp zich op als woordvoerder van deze lieden, en schreef vanaf oktober 1941 regelmatig felle brieven aan Fischböck, aan de *Wirtschaftsprüfstelle*, en vooral aan Mussert. Aan gegadigden van NSB-zijde was er overigens geen gebrek. 'Ik bevind mij in een uiterst moeilijke positie', schreef Rost op 22 oktober 1941 aan Mussert, 'daar ik bestormd word door Kameraden ...' (*Corresp. Rost*, nr. 248; zie verder nrs. 252, 259, 267, 273 in dat werk. Gegevens voor deze noot gedeeltelijk ontleend aan Not. 84, A. J. van der Leeuw: 'Kort overzicht van gebeurtenissen en maatregelen met betrekking tot de arisering van joodse ondernemingen tijdens de Duitse bezetting van Nederland', en voorts aan de inleiding bij de regestenlijst van het archief van de *Wirtschaftsprüfstelle*. Men zie voor enige verdere gegevens nr. 112 en de daarbij behorende annotatie).

mit ihm, Schmidt, darüber gesprochen hätte, doch sei es ihm gelungen, im Laufe einer halben Stunde Mussert vom Gegenteil zu überzeugen, so dass er sich wieder beruhigt hätte. Schmidt wolle demnächst im Rahmen eines Schulungsabends über diesen Gegenstand sprechen und hat die Absicht dabei, allerdings in sehr vorsichtiger Form Rost als den 'letzten Niederländer' auf holländischem Boden zu schildern.[4] Schmidt argumentiert nun so, dass es sich hier um eine deutsche Position handelt und dass Rost, anstatt in diesem Falle für Deutschland zu arbeiten, als fanatischer Niederländer auftritt, Schwierigkeiten bereitet und sich gegen die Reichsinteressen stemmt. Schmidt teilte mir noch weiter mit, dass er dies schon geahnt habe, weil er in einen Brief Einsicht genommen hätte, den Rost in dieser Sache vor 3 Monaten an Mussert geschrieben habe.[5] Deshalb habe er in der Angelegenheit Arisierung sich schon seinerzeit an Reichsleiter Bormann gewandt und dort Rückendeckung gesucht. Schmidt ist sehr gereizt und auf Rost nicht gut zu sprechen, obwohl ich versucht habe, ihn davon abzubringen, dass Rost bewusst aus politischen Gründen Mussert gegen ihn aufhetze. Er geht davon nicht ab. Rost wird sehr aufpassen müssen, dass nicht plötzlich von irgend einer Stelle her beim Reichsmarschall, als Chef des 4 Jahresplans, Schwierigkeiten entstehen, da Rost sich ja bekanntermassen auch gegen andere Eindringungsbestrebungen der deutschen Industrie sehr stemmt und zur Wehr setzt. Rost will daher in den nächsten Tagen in sehr eingehender Form mit Mussert sprechen, ihn auf die Dinge aufmerksam machen, um auf Nummer Sicher zu gehen.[6]

Bei der Aussprache mit dem Reichskommissar habe ich den Eindruck bekommen, als ob diesem die Zusammenarbeit Mussert Rost nicht ganz behage. Van Geelkerken ist zweifellos Schmidt's Vertrauensmann und erzählt ihm *Alles* was er von Mussert erfährt, während Schmidt das Gegenteil tut. Geelkerken fürchtet auch den Einfluss des Rost bei Mussert und versucht da immer wieder einen Riegel vorzuschieben. Rost ist sehr geschickt und verträgt sich augenblicklich mit Mussert ausgezeichnet. Mussert selbst gab mir zu, dass Rost hoch intelligent sei und dass er auf ihn einen sehr starken Einfluss ausübe.

Eine interessante Episode verdient hier erzählt zu werden:

Sie erinnern sich, Reichsführer, dass beim Mittagessen, von dem Ing. van Dieren, dem Schiffsbautechniker[7], gesprochen wurde. Ich weiss nicht, Reichsführer, ob Sie es bemerkt haben wie Geelkerken auffuhr, als er wahrnahm, dass van Dieren Ihr Interesse fand. In seiner temperamentvollen Art brauste er sofort auf und sagte mir: 'Dieser Kerl hat vor kurzer Zeit dem Reichskommissar einen Brief geschrieben, worin er ihn vor der Leitung der NSB warnt und das soll ein NSBer sein?! Ich habe das, in dem er zu mir sprach, von einem Ihrer Kollegen gehört (Generalkommissare)! Nun sei er dahinter her, um den Brief zu bekommen, worauf er zum Leider gehen will, auf dass dieser erkenne was für ein 'Schwein' van Dieren sei. Dann wird van Dieren vom Leider politisch tot gemacht.'

(4) Blijkbaar maakte dit grote indruk op Rauter, want twee jaar na de oorlog bracht hij deze formulering van Schmidt weer ter sprake (Verkl. Rauter II, p. 10).

(5) Waarschijnlijk wordt hiermee de brief van 22 oktober 1941 bedoeld (*Corresp. Rost*, nr. 248). Rost spreekt in deze brief ook in voorzichtig-waarschuwende termen over de verhouding tussen NSB en *NSDAP*, hetgeen op zichzelf al de grote woede van Schmidt veroorzaakt moet hebben. Vgl. ook *Corresp. Rost*, nr. 267.

(6) Zie voor de standpunten van Seyss-Inquart en Himmler in de ariseringsaffaire nrs. 108, 112, 116.

(7) Zie voor hem nr. 90, noot 14.

Ich sprach sofort darüber mit Rost. Wir waren beide erschüttert über eine solche Möglichkeit, denn es wäre eine Dummheit sondergleichen, wenn der NSBer van Dieren einen solchen Brief an den Reichskommissar geschrieben hätte. Rost sprach sofort nach seiner Rückkehr mit van Dieren, der erklärte, niemals einen solchen Brief an Herrn Reichskommissar geschrieben zu haben. Ich sprach auch sofort darüber mit dem Herrn Reichskommissar, der van Dieren gar nicht kennt und auch nichts wusste, dass van Dieren einen solchen Brief an ihn geschrieben haben soll. In meiner Gegenwart rief er den Oberdienstleiter Schmidt an und fragte ihn, ob er etwas davon wisse, worauf Schmidt ihm antwortete, dass ihm bekannt sei, dass van Dieren einen solchen Brief an den Beauftragten des Reichskommissars Schwebel[8] (Den Haag und Südholland) geschrieben habe und zwar im Zusammenhang mit der Universität Leiden. Der Reichskommissar beauftragte mich mit Schwebel Fühlung zu nehmen und festzustellen, was in diesem Brief eigentlich stünde. Schwebel versicherte mir, dass er von van Dieren niemals einen solchen Brief auch nur ähnlichen Inhalts erhalten habe und dass dies ein Irrtum von Oberdienstleiter Schmidt sein müsse. Nach 2 Stunden rief mich Schwebel wieder an und teilte mit, dass ihn soeben Oberdienstleiter Schmidt in derselben Sache angerufen habe und dass er sich jetzt erinnere, dass er am 5.8. 1941 in einem politischen Wochenbericht an den Reichskommissar unter anderem auch darüber berichtete, dass in der NSB eine starke Strömung vorhanden sei, die die Macht noch im selben Monat ergreifen wolle. Das sei eine Erscheinung, die zu denken gäbe. Nun kommt die Bemerkung über van Dieren, die aus der Anlage hervorgeht.[9] Ich habe sofort mit Schmidt darüber gesprochen, der mir dann zugab, dass er darüber mit Mussert und Geelkerken gesprochen hätte und zwar in dem Zusammenhang der Universität Leiden, in Wirklichkeit ist es jedoch die Technische Hochschule in Delft, als der NSBer van Dieren Präsident des Kuratoriums der Technischen Hochschule werden sollte. Er, Schmidt, habe damals gemeint, man müsse sich vergewissern, ob van Dieren tatsächlich ein verlässlicher NSBer sei. In diesem Zusammenhang nannte Oberdienstleiter Schmidt wieder Rost als denjenigen, der damals Anfang August van Dieren 'absichtlich' zu Schwebel geschickt hätte, um diesen zu beeindrucken und zu beeinflussen, auf dass er jenen Stimmungsbericht an den Reichskommissar schrieb, der den Reichskommissar 'beeindrucken' sollte. Wieder machte sich Schmidt in sehr erregter Form gegen Rost Luft. Auf mein Einschreiten, dass dies langsam krankhaft sei, erwiderte er, dass er mit beiden Füssen im Leben stünde und dass Rost ein geschicktes, aber gefährliches gegen ihn gerichtetes Spiel triebe. Ich teile Ihnen dies, Reichsführer, nur deshalb mit, dass Sie durch diese kurzen Mitteilungen einen Einblick

(8) *Dr.* Ernst August Schwebel, geb. 23 maart 1886 te Winningen aan de Moezel. Lid van het *Reichsverwaltungsgericht*. Lid van de *NSDAP* sinds mei 1933. Vanaf 31 mei 1940 tot het einde der bezetting *Beauftragter des Reichskommissars* voor Zuid-Holland, sinds september 1941 ook speciaal voor Den Haag. Hij speelde in het voorjaar van 1945 een belangrijke rol bij de voorbereiding van de besprekingen tussen het college van vertrouwensmannen van de Nederlandse regering en Seyss-Inquart over de voedseldroppings en de capitulatievoorwaarden. In 1948 werd hij door de Nederlandse justitie onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld (Doc. I Schwebel; PA Präs; *DZ* 14 aug. 1941).

(9) De bijlage is een fragment uit het boven vermelde weekrapport van Schwebel. Hierin wordt beschreven, hoe Van Dieren bij een bezoek aan Schwebel – dus mondeling! – hem waarschuwde voor de machtshonger van de NSB, die hij nog lang niet 'rijp' achtte voor het leiden van de staat. Tegelijkertijd wees hij erop, dat de desillusie en de anti-Duitse rancune, die er in de NSB zouden kunnen komen bij frustratie van de politieke begeerten, alleen door een tijdige voorlichting voorkomen konden worden (H 94: 470).

bekommen in die Dinge, wie sie hier liegen. Fischböck soll, wie mir Rost erzählt, ihm auch in der letzten Zeit gesagt haben, dass der Halbjude Hirschfeld[10] alles mache was die Deutschen wollen, während er, Rost, jetzt schon wegen jeder Kleinigkeit Schwierigkeiten bereite und dass es dann von den Deutschen dumm wäre, den Halbjuden Hirschfeld aus dem Wirtschaftsministerium zu entlassen.

Oberdienstleiter Schmidt hat hier gestern seinen Abteilungsleitern vertraulich mitgeteilt, dass Mussert auch von Minister Dr. Göbbels empfangen wurde und dass dabei Mussert von Dr. Göbbels die Übergabe der Tageszeitung Telegraf verlangt hätte[11] (das hat er tatsächlich von Rost übernommen!). Weiter berichtete Schmidt in dieser vertraulichen Sitzung, dass Mussert auch von Minister Rosenberg empfangen wurde und dass er die Zuweisung eines geschlossenen Siedlungsgebietes im Ostraum für die Niederländer verlangt habe, dass dies jedoch Rosenberg abgelehnt hätte, mit der Begründung, dass in den nächsten 5 Jahren überhaupt nicht gesiedelt wird und dass er nur Ingenieure, Techniker und landwirtschaftliche Betriebsführer brauche.

In Berlin hat Mussert in der Versammlung angezeigt, dass er demnächst noch ein höheres

(10) Dr. Hans Max Hirschfeld, geb. 29 mei 1899 te Bremen. Studeerde aan de economische hogeschool te Rotterdam; promoveerde daar in 1922. Tot 1931 in het bedrijfsleven; sindsdien tot 1940 directeur-generaal van handel en nijverheid. Tijdens de bezetting secretaris-generaal van de departementen van handel, nijverheid en scheepvaart, en landbouw en visserij. Hirschfelds gedeeltelijk joodse afstamming was de bezetter uiteraard bekend. Seyss-Inquart besliste echter, dat Hirschfeld niet onder de anti-joodse maatregelen zou vallen. Hirschfeld werd evenals zijn collega van binnenlandse zaken Frederiks van de zijde der illegaliteit sterk bekritiseerd. Na de oorlog bekleedde hij nog enige functies, o.a. was hij in 1950 hoge commissaris van Nederland in Indonesië. In 1961 overleden. (Doc. I Hirschfeld; FOSD 7766: 555048–50; FOSD 5499: 383453; VJ In 125 c).

(11) Of Mussert in deze vorm over *De Telegraaf* gesproken heeft, is aan twijfel onderhevig. Het was de bedoeling van de eigenaar van *De Telegraaf*, H. M. C. Holdert, om, hetzij bij een geallieerde, hetzij bij een Duitse overwinning, het bedrijf voor zich te kunnen behouden. De Duitsers, met name het enorme nationaal-socialistische pers-concern van de *Reichspresseleiter* Amann, schijnen voortdurend getracht te hebben om *De Telegraaf* – waar ook één van Amanns nevenproducten, de *Deutsche Zeitung in den Niederlanden* werd gedrukt – op te kopen. Dit was niet naar de zin van Mussert, die over wel en wee van het bedrijf werd ingelicht door de secretaris-generaal van de NSB, ir. C. J. Huygen, een relatie van Holdert. Naast een nationaal-Nederlands motief speelde bij Mussert ook stellig de gedachte van een ideologische NSB-infiltratie in de omvangrijke lezerskring van *De Telegraaf* een rol. Holdert zag zich tegenover de Duitse druk gaarne van protectie of steun van de NSB verzekerd. Met instemming van Mussert was er een regeling getroffen in 1940: Huygen werd als secretaris-generaal van de NSB niet bezoldigd, maar kreeg een royaal maandgeld van Holdert in ruil voor politieke inlichtingen, bemiddelingen, en voor pogingen van de NSB het bedrijf uit Duitse handen te houden.

Eind 1941 werd er onderhandeld over een georganiseerd samengaan tussen de NSB-pers en *De Telegraaf*. H. M. C. Holdert wist echter een dergelijke nauwe band met de NSB te vermijden, en tegelijkertijd overname door het Duitse nationaal-socialistische pers-concern van Max Amann te verhinderen. De al te anti-Duits gezinde hoofdredacteur J. M. Goedemans werd in de zomer van 1942 vervangen door J. C. Fraenkel, die volledig aan Holdert was toegewijd. Huygen wist evenwel de terugkeer te bewerkstelligen van Holderts zoon Henri ('Hakkie') Holdert, die aan het oostfront streed en overtuigd nazi was. Na zijn terugkeer werd Henri directeur, en trachtte het blad in duidelijk nationaal-socialistische richting te sturen, onder meer door de benoeming van de journalisten H. J. J. Marinus en Jan de Haas (zie voor de laatste nr. 173 I, noot 6). Aan deze ontwikkeling bood Fraenkel zoveel mogelijk weerstand. In juli 1944 overleed H. M. C. Holdert echter; in september 1944 legden Fraenkel en de meeste redacteuren hun werk neer; het blad kwam toen geheel onder invloed van de SS te staan. (Doc. II De Telegraaf; De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 311–320).

Kontingent an Freiwilligen der Ostfront zur Verfügung stellen werde. Er will jetzt sofort aufrufen zur Aufstellung eines weiteren WA-Bataillons für die Legion.

Über all diese Dinge hinaus kann jedoch festgestellt werden, Reichsführer, dass alle Beteiligten der Reise doch recht beeindruckt waren und dass die Reise uns wieder ein gewaltiges Stück nach vorne gebracht hat. Die Empfindlichkeit der NSB-Führer ist allerdings sehr gross.

Wenn Sie, Reichsführer, damit einverstanden sind, will ich ab 15. Januar meinen Urlaub in Gastein verbringen. Ich bitte Sie gehorsamst um Antwort, ob Sie den Urlaub genehmigen. Ich möchte doch gern meine zerschossenen Oberschenkelnerven wieder einmal einer Radiumbehandlung zuführen, die mir schon im vergangenen Jahr so wunderbar gutgetan hat. Mit Dr. Harster bin ich in engster Verbindung. Falls hier eine bedrohliche Situation entstehen sollte, kann ich innerhalb von 12 Stunden wieder im Haag sein.[12] Vorläufig herrscht jedoch vollkommene Ruhe und ich glaube schon, dass ich zumindest die ersten drei Wochen meines Urlaubes in Ruhe werde zubringen können.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 464–469. Fotokopie (fotokopie RvO)

107. H. BENDER[1] AAN K. KNOBLAUCH[a]

Berlin, den 7.1.1942

Sehr geehrter SS-Brigadeführer!

Ich darf Ihnen folgende Anordnung des Reichsführers-SS übermitteln:

Wie Ihnen bekannt ist, hat SS-Oberführer Reich seinerzeit bei einem Appell den Männern der Legion 'Niederlande' zugesagt, dass diejenigen nach Hause entlassen werden könnten, die sich zur Entlassung melden würden. SS-Oberführer Reich hat damit den Männern eine Entlassungszusage gegeben.[2] Der Erfolg war, dass sich für die Rückkehr nach Holland insgesamt 575 Freiwillige entschieden. Von diesen Freiwilligen wurde jedoch nur ein Teil,

(12) Rauter was een jaar tevoren met ziekteverlof buiten Nederland geweest tijdens de eerste vechtpartijen, die de aanleiding vormden van de februari-staking (zie nr. 61 bij noot 12).

107 – (1) Horst Bender, geb. 24 februari 1905 te Lyck (Oost-Pruisen). Na rechtenstudie advocaat. Lid van de *NSDAP* sinds 1932, van de SS sinds april 1933. Sinds 1935 met enkele onderbrekingen werkzaam bij het *SS-Gerichtsamt*, dat zich later ontwikkelde tot het *Hauptamt SS-Gericht*. Sinds 22 juni 1941 werkzaam als *SS-Richter* bij de *Kommandostab des Reichsführers-SS*, vanaf april 1942 chef van de andere *SS-Richter* bij dezelfde organisatie, Himmlers hoofdkwartier dus. In een voordracht voor een onderscheiding heet het: 'SS-Obersturmbannführer Bender hat das gesamte Gerichtswesen der dem Kommandostab RF-SS unterstellten Einheiten aufgebaut. Seine besonderen Verdienste liegen auf dem Gebiete der Einrichtung der militärischen Rechtspflege bei den Freiwilligen-Legionen der Waffen-SS, deren Ausrichtung auf die Grundgedanken deutscher Rechtspflege ein besonderes Kapitel ungeheuerer Arbeit, Hingabe und Einsatzes der Persönlichkeit ist.' Bender bracht het tenslotte – in januari 1945 – tot *SS-Oberführer* (P 87).

(a) Onderaan het stuk in hs. van Brandts plaatsvervanger Meine (zie voor hem nr. 217, noot 1): 'Weglegen 9/10 42', gevolgd door zijn paraaf.

(2) Zie p. 351 e.v.

nämlich die Dienstuntauglichen, nach Hause geschickt, während die anderen wieder in die Truppe eingereiht wurden. Einige von diesen zurückgehaltenen Freiwilligen sind fahnenflüchtig geworden. Bezüglich der Bestrafung dieser Fahnenflüchtigen hat der RF-SS besondere Anordnung erlassen, die ich heute dem Gericht des Kommandostabes mitgeteilt habe.

Bei der Legion 'Niederlande' befinden sich nunmehr von diesen Männern, die ursprünglich die obengenannte Entlassungszusage erhalten hatten, noch etwa 130. Der RF-SS hat angeordnet, dass diese 130 Mann nochmals eingehend darüber zu belehren sind, dass nach Ableistung des Fahneneides ihre Treuepflicht gegenüber dem Führer besteht und dass sie im Falle einer Verletzung dieser Treuepflicht wegen Fahnenflucht mit dem Tode bestraft werden können. Der RF-SS bittet Sie, sehr geehrter SS-Brigadeführer, diese Belehrung persönlich zu überwachen. Es dürfte sich empfehlen, einen entsprechenden Vermerk in die Personalakten dieser Männer aufzunehmen. Auf diese Weise soll vermieden werden, dass für die Zukunft und namentlich während des Einsatzes sich die ursprüngliche Entlassungszusage noch irgendwie strafmildernd bei den Männern auswirken müsste.[3]

Heil Hitler! Ihr sehr ergebener

H. B[ender]

BDC H 756: 3443–3444. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

108. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, 12. Jan. 1942

Lieber Rauter!

Ihren Brief vom 6.1.1942[2] habe ich erhalten.

1.) Ich bitte, sowohl Mussert als auch Oberdienstleiter Schmidt noch einmal deutlich mitzuteilen, dass die Sitzordnung bei einer Einladung meine Angelegenheit ist. Vor allem bitte ich das Herrn Schmidt zu sagen.

2.) Mit der Stellungnahme des Reichskommissars und Schmidt in der Frage der Arisierung kann ich mich nach wie vor nicht einverstanden erklären, denn die Deutschen, die jetzt arisieren, sind nicht die besten Deutschen, denn die stehen an der Front. Wenn man gewisse Objekte für verdiente Frontsoldaten offen liesse[3], könnte kein Niederländer dagegen etwas sagen. Den anderen Teil der Objekte muss man meines Erachtens Nieder-

(3) Uit de brief van Bender aan het *Gericht des Kommandostabes* blijkt de inhoud van Himmlers voorschrift, kennelijk gegeven op grond van een mondelinge uiteenzetting van Bender: degenen, die van Reich de belofte hadden gekregen, dat zij naar huis mochten gaan, blijkbaar naar hun zin te lang op hun afzwaaien moesten wachten, en 'fahnenflüchtig' werden, kunnen echter niet wegens desertie worden gestraft. Op grond van militaire ongehoorzaamheid moeten zij gestraft worden met één jaar gevangenisstraf. Het voorschrift bevat ook de waarschuwing aan de andere 130 man, die zich nog bij het legioen bevinden (H 756: 3445–8).

108 – (1) Blijkens een onderschrift is het stuk een voor Wolff bestemde doorslagkopie; tevens ontvangt Wolff een fotokopie van nr. 106. Andere doorslagkopieën van het stuk gaan naar Berger en Heydrich.

(2) Nr. 106.

(3) Zie nr. 106, noot 3.

ländern geben, denn wir wollen ja die Niederländer gewinnen, was die Niederländer im Jahre 1919, 1920 – 23 bei uns nicht erreichen wollten.[4]

3.) Geelkerken bitte ich wegen der Angelegenheit van Dieren offiziell zu stellen, dass Mitglieder der Nummer 2. des NSB.[5] mir gegenüber in derartig leichtfertiger Form von einem Mann behaupten, er wäre ein Schwein, während es sich hinterher herausstellt, dass die ganzen Angaben unrichtig sind. Sagen Sie den Herren ruhig, dass mir das ein sehr schlechtes Bild gemacht hätte und wie sollte ich dann Zutrauen zu anderen Behauptungen von Geelkerken bekommen oder behalten.

Für Mussert ist es vielleicht sehr heilsam, wenn er merkt, dass er bei allem Herumsuchen bei dem und jenem Minister keineswegs mehr erreicht, als wenn er sich an mich hält. Bei aller Grundsätzlichkeit der Linie bin ich ja in allen Fragen immer noch der grosszügigste.

Heil Hitler! Ihr

H. H[immler]

BDC H 94: 462–463. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

109. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER[a]

den Haag, den 13. Januar 1942

Bei einer heutigen Unterredung mit SS-Gruppenführer Rauter über die genannte Angelegenheit[1] teilte SS-Gruppenführer Rauter mir mit, dass eine Unterstützung der friesischen Sprache von uns aus nicht möglich ist. Er hat in dieser Frage an den Reichsführer SS geschrieben und auch mit ihm persönlich gesprochen, der anscheinend in diesem Sinn entschieden hat. Es wird befürchtet, dass eine Unterstützung der friesischen Sprache besonders seitens der SS zu einem mehr oder minder bewussten Separatismus der Friesen führen müsste.

SS-Gruppenführer Rauter will also vorläufig die erbetene Unterredung mit den Friesen nicht stattfinden lassen. Ich soll versuchen, mit Dr. Bohmers und Feldmeyer zusammen entsprechende Wege zu überlegen, wie dennoch gerade friesische Bauern in die SS zu bekommen wären.

Es müsste den Friesen klargemacht werden, dass ihr Eintritt in die SS die beste Gelegenheit ist, im Sinne ihrer germanischen friesischen Vergangenheit weiterhin für die germanische Sache zu wirken.

Als offizieller Ablehnungsgrund soll angegeben werden, dass SS-Gruppenführer Rauter es nicht wünscht, wenn für den Eintritt in die SS Bedingungen gestellt werden, was in diesem Falle zur Förderung nach dem Schutz der friesischen Sprache ungefähr zutrifft.

Schneider

BDC H 936: 6715 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Zie verder over deze kwestie nrs. 112 en 116.
(5) Van Geelkerken was lid van de NSB met het 'stamboeknummer' 2.
109 – (a) Rechts bovenaan o.a. de paraaf van Sievers en de datum-aanduiding '16/I'. Daaronder in zijn hs.: 'gut'.
(1) Zie nr. 95, en de annotatie daarbij.

110. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART

Führer-Hauptquartier, 22. Jan. 42

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Ihren Brief vom 21. November 1941[1] habe ich erhalten und danke Ihnen dafür.

Ich war immer der Auffassung, dass die gesamte SS-Arbeit in den germanischen Ländern einschliesslich der Werbung für die Waffen-SS im engsten Einvernehmen mit den dortigen politischen Dienststellen, vor allem in den Niederlanden mit Ihnen, als dem Hoheitsträger des Reiches, zu geschehen habe. Ganz besonders schien mir dies bei der Aufstellung der Legionen, die ja weitgehend politische Zwecke verfolgen, am Platze zu sein. Ich bin glücklich darüber, dass in den Niederlanden durch Ihre tatkräftige Unterstützung die Arbeit der Schutzstaffel bis jetzt so erfreulich gediehen ist. Ich brauche deshalb, lieber Parteigenosse Seyss-Inquart, nicht besonders zu betonen, dass mein Befehl vom 21. November[2] niemals beabsichtigte, die bisherige enge Zusammenarbeit zwischen Ihnen und meinen Dienststellen in den Niederlanden irgendwie zu ändern.

Was die Auflösung des Werbestabes anbetrifft, bin ich in Anbetracht der von Ihnen dargestellten besonderen Verhältnisse in den Niederlanden bereit, die Dienststelle des Generals Seyffardt weiterhin in Werbung, Fürsorge und Betreuung einzuschalten. Ich muss Ihnen aber gestehen, dass wir fast überall mit diesen Sonderwerbe- und Betreuungsbüros nicht sehr erfreuliche Erfahrungen gemacht haben. Erstens wurde durch diese Doppelspurigkeit die Einheit der Werbung und Fürsorge zu wenig gewährleistet. Zahlreiche ungünstige Einstellungen, besonders von Offizieren, wurden getätigt, wobei dann überhaupt niemand mehr verantwortlich gemacht werden konnte. Fernerhin haben wir fast überall, wo Werbestäbe bestanden, in finanziellen Dingen schlechte Erfahrungen gemacht. Ein Weiterbestehen dieser Sonderstäbe ist nur möglich, wenn die Führung und Kontrolle der Werbung bei den Ergänzungsstellen und die der Fürsorge beim Fürsorgeführer liegt. Ich entnehme Ihrem Brief, dass auch Sie dieses Gefahrenmoment festgestellt haben. Ich habe Gruppenführer Rauter angewiesen, alles in die Wege zu leiten, dass trotz Bestehen der Sonderstäbe die Einheit der Werbung und Fürsorge gewährleistet.

Auch ich teile Ihre Auffassung, dass in den Niederlanden hinsichtlich der Abstufung der Familienfürsorge eine diesen Tatsachen Rechnung tragende Lösung gefunden werden muss. Ich möchte Ihnen hierbei völlig freie Hand lassen, bitte Sie aber, Ihre sachbearbeitenden

110 – (1) Nr. 92. Brandt stuurt op 6 december 1941 deze brief van Seyss-Inquart naar Berger met het verzoek, of deze zijn visie op de brief wil geven, en een ontwerp-antwoord terugsturen. Daarbij moet Berger er op letten, dat Himmler – door Brandt voorgelicht – de huidige toestand niet door een misverstand naar aanleiding van zijn orders doorkruist wil zien. Seyffardt moet ingeschakeld blijven; Himmler wenst evenwel per decreet alle *Fürsorge*-kwesties onder controle van Rauter te brengen (zie nr. 113). Voorts moet men de vrije hand laten aan Seyss-Inquart aangaande punt 3 van diens brief (H 625: 5014–15).

Berger stuurt zijn ontwerp-antwoord in op 22 december, en wijst daarbij op het feit, dat de regeling van de bevoegdheden, zoals deze door het *SS-Führungshauptamt* in nr. 88 (onder punt III) en in de nadere bepalingen van 17 november zijn vastgelegd, hem geheel onbekend was. Betreurenswaardig, want nu krijgt Seyss-Inquart de indruk, dat Berger hem tegen wil werken, ten onrechte. In de kwestie van de gezinsondersteuning voor de vrijwilligers uit de vrije beroepen is Berger het ook met Seyss-Inquart eens (H 625: 5010–11).

(2) Kennelijk wordt hier nr. 88, de circulaire van 6 november 1941, bedoeld.

Dienststellen anzuweisen, diese Sonderfürsorge im engsten Benehmen mit dem Fürsorgeführer in die Wege zu leiten. Ich möchte auf jeden Fall verhindern, dass unter den Familien der Eingezogenen durch Vergleiche irgendeine Verbitterung entsteht.[3]

Heil Hitler!

[H. HIMMLER]

BDC H 625: 5008–5009. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

111. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER

Den Haag, 27. Jänner 1942

Reichsführer!

Besten Dank für Ihr Schreiben vom 22. Jänner[1] in der Angelegenheit des Werbestabes der Legion in den Niederlanden. Ich kann die von Ihnen geschilderten Erfahrungen mit diesen Werbestäben für die Niederlande nur voll bestätigen. Infolgedessen habe ich mit Gruppenführer Rauter auch alle Einzelheiten dahingehend besprochen, dass die tatsächliche Arbeit von der Waffen-SS geleistet wird und General Seyffardt allein in der von ihm übernommenen Funktion bleibt. Das Personalamt Berlin hat Rauter einen SS-Führer zur Verfügung gestellt, der in den Werbestab hineingesetzt ist und alle Dinge in der Hand hat.[2] Ich glaube also sagen zu können, dass die Dinge bei uns in Ordnung gehen und von mir jede Unterstützung bekommen. Dies gilt insbesondere für die Frage der Familienfürsorge, auf die ja, wie ich den Eindruck habe, Rauter ein besonderes Augenmerk wendet.

Ich begrüsse Sie bestens mit Heil Hitler! als Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 625: 5006. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Zie voor Seyss-Inquarts reactie nr. 111.

111 – (1) Nr. 110. Van Seyss-Inquarts antwoord krijgt Berger ook een afschrift (H 625: 5005).

(2) Rauter schrijft op 14 januari aan Seyffardt, dat hij een zekere *SS-Hauptsturmführer* Hennicke bij Seyffardts 'hoofdkwartier' zal detacheren als coördinator en verbindingsofficier met de *Waffen-SS*. Deze Hennicke krijgt tamelijk uitgebreide bevoegdheden, ook inzake de *Fürsorge*, die Rauter, zowel voor legioen, als *Waffen-SS*, *NSKK*, enz., in het kader van Seyffardts staf wil reorganiseren, natuurlijk onder de zo noodzakelijke 'sachliche weisungsmässige Führung' van de *Waffen-SS*. Daar zou Hennicke wel voor zorgen. Het leek nog al wat, en Rauter formuleerde dit alles zo, dat Seyffardt het gevoel kreeg, dat de Duitsers in grote mate aan de wensen van hem en Mussert tegemoetkwamen. Doch ook deze illusie van Seyffardt was geen lang leven beschoren (Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3, en bijlage 11 daarbij, gedeeltelijk afgedrukt in *Corresp. Rost*, nr. 271; zie verder nr. 113, noot 1).

112. SEYSS-INQUART AAN BORMANN[a] [1]

Den Haag, 27. Jänner 1942

Lieber Parteigenosse Bormann!

Generalkommissar Schmidt informiert mich über den Inhalt einer Erörterung, die Sie mit Reichsführer Himmler in der Frage der Arisierung jüdischer gewerblicher Betriebe in den Niederlanden gepflogen haben.

Die Erfahrungen, die wir mit der Arisierung in der Ostmark gemacht haben, veranlassten Dr. Fischböck und mich zu besonderer Aufmerksamkeit und Anwendung bestimmter Grundsätze, ohne die ungünstige Erscheinungen nicht zu vermeiden sind. Diese Grundsätze sind: Der Erwerber muss für den Betrieb einen reellen Kaufpreis zahlen, wobei gewiss das Absinken der Konjunktur und die Umstellung zu berücksichtigen sind und eine weitgehende Kreditierung eintreten kann, ferner muss er über einige Fachkenntnisse verfügen. Gegenteilige Methoden haben das Ergebnis, dass politisch verdiente Männer auf Grund des ihnen mehr oder weniger geschenkten Betriebes eine Zeit lang über ihre Verhältnisse leben und zum Schluss wirtschaftlich scheitern.

Unter die Arisierungsbestimmungen fallen in den Niederlanden Vermögenswerte von etwa 1½ Milliarden Gulden allerdings nur dann, wenn jedes Unternehmen, das z.B. unter seinen Aufsichtsräten einen Juden hat, auch einbezogen wird. In den letzteren Fällen verlangen wir nur das Ausscheiden dieser jüdischen Mitglieder aus der Leitung des Unternehmens. Soweit es sich um landwirtschaftlichen Besitz handelt, verlangen wir den Übergang aus jüdischen Händen an einen neuen Besitzer bis zu einem gewissen Zeitpunkt. Die Durchführung liegt hier zur Gänze beim niederländischen Landwirtschaftsministerium. Kapitalvermögen, Wertpapiere usw. der Juden werden an einer Stelle gesammelt und die Anlagewerte an der Amsterdamer Börse verkauft; der jüdische Hausbesitz einer gemeinsamen Verwaltung unterstellt, die – soweit nicht in einzelnen Fällen ein Staats- oder Parteiinteresse eine Sonderverwendung verlangt – die Häuser an Interessenten ohne Bevorzugung deutscher Käufer weitergibt. Diese so aufgezählten Vermögenswerte dürften nahezu 4/5 des Vermögens, das unter die Arisierung an und für sich fallen würde, umfassen. Diese Werte verbleiben ausnahmslos, vereinzelte Ausnahmsfälle fallen nicht ins Gewicht, in niederländischen Händen.

Es ist eine Frage, ob dieser Vorgang richtig ist, denn unsere politischen Gegner in diesem Lande sind die kapitalistischen Kreise, richtige Plutokraten, deren Einfluss letzten Endes wahrscheinlich nur dadurch gebrochen werden kann, dass man ihnen ihr Machtinstrument, also das Geld wegnimmt. Die rücksichtslose Ausnützung der Arisierung wäre ein Mittel, um diese Position zu erschüttern. Der niederländische Arbeiter und Bauer interessieren sich für die Vorgänge auf dem Arisierungssektor nicht.

Zu Erörterungen führt nur jener Teil des Arisierungsverfahrens, der die gewerblichen Betriebe umfasst, die ganz oder zum grösseren Teil Juden gehören. Von den etwa 21.000

112 – (a) Rechts bovenaan o.a. de paraaf van Bormann en de aanduiding 'III B' (van de *Parteikanzlei*). Daarboven in hs. van Bormann: 'Wiedervorlage nebst 2 Phot.', zijn paraaf, en de datum-aanduiding '2 2'.

(1) Blijkens nr. 116 heeft Seyss-Inquart een brief met dezelfde of ongeveer dezelfde tekst aan Himmler gezonden.

der Arisierung im weitesten Sinne unterliegenden Unternehmungen fallen eine grosse Anzahl (etwa 10.000) kleinerer Betriebe mit Rücksicht auf die auch hier vorhandene Übersetzung dieser Berufszweige durch Liquidation und eine Anzahl anderer Betriebe (etwa 8.000) dadurch aus den Verfahren aus, dass nur die Juden aus der Leitung ausscheiden, da sie am Kapital nicht beteiligt waren. Es verbleiben zur Behandlung rund 3.000 Betriebe. Von diesen sind bisher etwa 1.000 behandelt worden und von diesen sind ungefähr 400 Betriebe mit 60½ Millionen Gulden Kapital den Niederländern im Einvernehmen mit der NSB und 340 Betriebe mit 103 Millionen Gulden Kapital den Deutschen zugeteilt worden; etwa 250 Betriebe sind Kriegsteilnehmern vorbehalten oder zugeteilt worden.[2]

Ich verweise darauf, dass die Zuteilung selbst auf Grund gemeinsamer Besprechungen erfolgt, an denen alle in Betracht kommenden Stellen von Partei, Wirtschaft und Staat teilnehmen, auch die NSB, und dass bisher alle Fälle im vollkommenen Einvernehmen geregelt wurden.

Wie Sie sehen, haben wir auch an die Frontkämpfer gedacht. Aber gerade hier verweise ich auf die notwendig einzuhaltenden Grundsätze. Wenn man einen Frontkämpfer einen Betrieb übergeben würde, für den er nichts zu zahlen hat und für den er keine Fachkenntnisse aufbringt, so würde er einige Monate von der Liquidation des Betriebes gut leben, sich sodann in Schulden stürzen und schliesslich vor einer wirtschaftlichen und wahrscheinlich auch menschlichen Katastrophe stehen. Für die Frontkämpfer müssen daher Betriebe kleineren Umfanges ausgesucht werden, die sie wirtschaftlich tragen können und denen sie allenfalls nach einer gewissen Ausbildung fachlich gewachsen sind. Ich habe angeordnet, dass alle Betriebe, welche diese Voraussetzung erfüllen, ausgesondert werden, um sie für die Frontkämpfer zu reservieren. Allerdings ergibt sich hier die Schwierigkeit, dass ein solcher Betrieb nicht durch Jahre ohne Herrn geführt werden kann und dass eine einstweilige Verwaltung nicht ohne weiteres die Garantie ergibt, diesen Betrieb in einem so guten Zustand zu erhalten, dass er nach Jahr und Tag noch einen Anreiz für einen Frontkämpfer bietet. Jedenfalls werden wir das Möglichste tun, um die Ansprüche der Frontkämpfer be-

(2) Voor een korte schets van de arisering zie men nr. 106, noot 3. De eerste cijfers, die Seyss-Inquart in dit stuk geeft, zijn over het algemeen wel juist. Het aantal bedrijven, dat tenslotte voor een 'werkelijke' arisering, d.w.z. een *Zwangsarisierung* in aanmerking kwam, lag evenwel zeer waarschijnlijk een stuk lager. In december 1941 wordt er over 1.500 bedrijven gesproken. Het getal van 250 bedrijven voor de *Frontkämpfer*, dat Seyss-Inquart hier vermeldt, wordt een jaar later, begin 1943, ook genoemd (zbV 5 c, d; cijfers vermoedelijk van de *Wirtschaftsprüfstelle* afkomstig. Men vergelijke de cijfers van Seyss-Inquart met die, genoemd in *De Waag* van 17 april 1942). Het hier genoemde aantal van 400 bedrijven voor de Nederlanders is kennelijk te hoog gegrepen; gerealiseerd is dit zeker niet.

De druk, die Mussert en Rost van Tonningen uitoefenden, had in zoverre succes, dat wat de nieuwe eigenaars van de geroofde bedrijven betreft, de verhouding Duitsers-Nederlanders op 2: 1 werd gesteld. De *NSDAP* vond het nodig er op te wijzen, dat de deelname van Nederlandse frontstrijders vanzelfsprekend was. In de praktijk bleven de Duitsers het overgrote en beste deel van de buit naar zich toehalen. Fischböck reageerde op Rosts protesten door de Bijenkorf voor NSB-kopers te reserveren – vermoedelijk wel wetend, dat de gegadigden uit dit milieu toch niet kapitaalkrachtig genoeg zouden zijn om overname hiervan te kunnen financieren. Het kwam er op neer, dat de Duitsers een aantal kleinere bedrijven, waar zij zelf geen belangstelling voor hadden, aan NSB-ers gunden. (*Corresp. Rost*, p. 210, 211 en de verwijzingen daarbij; id., nrs. 259, 267; zbV 5 c; zie ook De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 588–601).

vorzugt zu berücksichtigen. Ich selbst werde 3 Millionen Gulden zur Verfügung stellen, um den Bewerbern günstigste Kredite zu ermöglichen.[3]

Im übrigen glaube ich, dass im Hinblick auf die Zahl der Niederländer, die heute an der Front eingesetzt sind, für jeden einzelnen wenn er zurückkommt, eine mehrfache Verwendung zur Verfügung stehen wird. Wir werden diese Männer in der Partei brauchen, wir werden sie in der Polizei brauchen, in der Verwaltung überhaupt, vor allem auch als Bürgermeister. Ich habe auch noch nicht den geringsten Anhaltspunkt dafür bekommen, dass bei den Frontkämpfern selbst wegen der Arisierung eine Unruhe eingetreten ist. Ich glaube im Gegenteil feststellen zu können, dass die Arisierung, wie sie hier durchgeführt wird, durchaus zufriedenstellende Ergebnisse zeitigt, soweit dies auf einem so heiklen Gebiet und bei so vielfachen Wünschen überhaupt der Fall sein kann.

Ich möchte Ihnen nun auch noch einige Erfahrungen mit Niederländern sagen: Als wir mit der Absicht der Arisierungen auftraten, waren im Handumdrehen zahlreiche jüdische Betriebe 'arisiert'. Bei näherem Zusehen erwies sich, dass es sich fast durchgehend um Scheinarisierungen handelt, wobei auch NSBer Strohmänner waren. Ich bin keineswegs sicher, dass wir bei einer vorwiegenden Berücksichtigung der Niederländer solche Scheinarisierungen vermeiden. Dazu kommt aber, dass das entgegengehaltene Argument des schlechten Eindrucks der Niederländer bei Ausnützung der Markentwertung ja geradezu in die umgekehrte Richtung schlägt. Als die Niederländer die Inflation im Reich ausnützten, haben sie arischen Besitz zu sehr oft lächerlichem Gegenwert an sich genommen. Hier aber wird jüdisches, also nicht niederländisches Vermögen zu einem reellen und angemessenen Preis gekauft. Ich bin sicher, dass die Niederländer bei der Inflation Geschäfte gemacht haben, die in viele hunderte Millionen gegangen sind. Hier handelt es sich bei Gesamtwerten von mehr als einer Milliarde Gulden um noch nicht 150 Millionen Gulden, die gegen volle Bezahlung in deutsche Hände kommen. Wollen wir aber nicht vergessen, dass diese ganzen Möglichkeiten der Arisierung ja letzten Endes nur dadurch geschaffen wurden, dass das Deutsche Reich mit seinem militärischen Einsatz in Erscheinung getreten ist. Die Entfernung der Juden muss von den Niederländern als eine Wohltat aufgefasst werden, nicht als eine Gelegenheit, bei der sie die Geschäfte machen und wir das Odium der Durchführung haben, das sich ja noch sehr steigern wird durch den Schlussakt, nämlich die Aussiedlung der Juden selbst.

Die Auswahl, die wir treffen, rechtfertigt, soweit die Ersteher aus dem Arbeitsbereich genommen werden, in keiner Weise die Verwendung des Wortes 'Heimatkrieger'; dafür sorgt hier schon die Partei. Nicht jene Deutschen werden mit den Niederländern zugleich berücksichtigt, die aus dem Deutschen Reich durchgegangen sind und vom deutschen Volk nichts mehr wissen wollten, sondern jene, die hier in der gewiss schwierigen Situation im Rahmen der Auslandsorganisation durchgehalten haben.

Zum Schluss aber noch ein wichtiger Hinweis. Gerade in den allerletzten Tagen hat der Reichsmarschall wieder den Auftrag gegeben, die Wirtschaftsverflechtung auf's intensivste zu betreiben. Die Arisierung ist eine Möglichkeit hiezu und wir haben nicht allzu viele

(3) Misschien een opzettelijke overdrijving? Seyss-Inquart had kort tevoren een bedrag van maximaal f 1.000.000,— voor kredieten ten behoeve van de *Frontkämpfer* ter beschikking gesteld. Van een verdere uitbreiding van dit krediet is geen spoor te vinden (Präs 60 35^{00} XVIII).

solcher Möglichkeiten. Erst kürzlich hat der Reichsmarschall seine Zustimmung gegeben, dass die Niederländer mit etwa 1/3 der Werte an der Arisierung beteiligt werden.[4]

Dazu kommt noch, dass wir aus politischen Gründen in den Niederlanden eine starke auch wirtschaftlich gut fundierte deutsche Gruppe behalten müssen. Die Möglichkeit der Schaffung einer solchen ergibt sich durch die entsprechende Ausnützung der Arisierung. Um die für unsere weitere Politik notwendige Situation zu schaffen, muss man vielleicht manchmal eine dicke Haut haben. Ich wiederhole aber, die ablehnende Haltung der Niederländer, insbesondere soweit sie in breiteren Kreisen des Volkes vorhanden ist, wird durchaus nicht durch die Arisierung hervorgerufen, sondern durch andere Ursachen, über die ich ja schon wiederholt gesprochen und berichtet habe. Auch wenn ich mir die massgeblichen Leute der NSB vornahm und mir die Gründe ihrer Beschwerden aufzählen lasse, dann steht die Arisierung niemals an erster Stelle.

Ich hatte übrigens Gelegenheit, vor wenigen Tagen mit Mussert zu sprechen. Er kam selbst – eigentlich mit einer Art Entschuldigung – auf dieses Thema zu sprechen. Er sagte mir, dass sich anlässlich des Mittagessens im Sonderwagen des Reichsführers zwischen diesem und Rost van Tonningen offenbar auf Grund eines Briefes, den Rost van Tonningen an den Reichsführer geschrieben hatte[5], ein Gespräch über die Arisierung entwickelt habe, in welches Gespräch er mit hineingezogen worden wäre. Er selbst habe der Arisierung bisher keine besondere Beachtung geschenkt und sei eigentlich erst von seinen zuständigen Ratgebern auf ein oder das andere aufmerksam gemacht worden. Es wäre ihm unangenehm gewesen, dass dieses Thema bei dieser Gelegenheit erörtert worden wäre, denn er sei sich vollkommen klar darüber, dass er, wenn er schon Wünsche habe, damit zu mir zu kommen habe. Er tue dies auch, indem er mich nun bitte, ihm einen Überblick über den Stand der Durchführung der Arisierung zu geben, wobei er den Wunsch äussere, dass auch – aber keineswegs ausschliesslich – Niederländer berücksichtigt werden mögen, damit er unter Umständen Parteileute in die Wirtschaft bringen könne, die er in der Parteiorganisation jetzt nicht mehr im Vordergrund halten wolle.

Ich werde diesem Wunsch Musserts nachkommen. Im übrigen berücksichtigt das Verfahren ohnehin die Mitglieder der NSB und wird für die Frontkämpfer vorgesorgt. Wir sind ja daran, das gesamte jüdische Vermögen einzuziehen, und können nach Liquidation und Abverkauf immerhin mit einigen hundert Millionen Gulden als Schlussergebnis rechnen. Es war, da das Thema der Arisierung zwischen Mussert und mir solcherart angeschnitten war, unvermeidlich, dass auch die Frage der Verwendung dieser Gelder berührt wurde. Mussert meint, dass die Kosten der Evakuierung der Juden aus diesem Vermögensstock gezahlt werden sollen, dass im übrigen aber dieses Vermögen niederländischen Zwecken zugeführt werden soll.

Ich habe Ihnen eine ausführliche Darstellung über die von uns gehandhabte Arisierung gegeben und hoffe, dass Sie die von mir angewendeten Grundsätze zutreffend finden werden.[6]

Ich begrüsse Sie bestens mit Heil Hitler! als Ihr

SEYSS-INQUART

D 60 (N 90/1) (Parteikanzlei). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Zie noot 2, en nr. 106.
(5) Deze brief is niet bekend.
(6) De reactie van Bormann is niet bekend. Zie voor de reactie van Himmler nr. 116.

113. HIMMLER AAN RAUTER

Führer-Hauptquartier, am 30. Jan. 42

1. Der Sonderstab des Generals Seyffardt bleibt vorderhand als zusätzliche Betreuungs- und Fürsorgestelle für die niederländische Legion bestehen.

2. Der Sonderstab ist nicht berechtigt, selbständig in Fürsorge- und Betreuungsfragen zu handeln.[1]

113 – (1) Evenals dat met het legioen in zijn geheel het geval was, handelden wat de sociale verzorging van de vrijwilligers betreft vanaf het begin de Duitsers en Seyffardt vanuit totaal verschillende concepties. Ook hier was bij de Duitsers, althans bij de SS, meteen al een belangrijk element van bewuste misleiding aanwezig. In Berlijn had men reeds in juli 1941 besloten de materiële verzorging van de buitenlandse vrijwilligers in Duitse handen te nemen, hoewel dat oorspronkelijk een zaak van de betrokken landen zou zijn. Daarvan lieten de Duitsers echter niets naar buiten merken. Bij verordening van Seyss-Inquart van 25 juli 1941 werd Seyffardt als *Befehlshaber* van het Nederlandse vrijwilligerslegioen vermeld en met de regeling van de *Fürsorge* (zie voor deze term p. 60) belast (*VO* 136/41; in een tweede verordening over deze materie, *VO* 137/42, kwamen Seyffardt en zijn 'hoofdkwartier' niet meer voor).

Juist toen, in juli en augustus 1941, had Seyffardt, gepreoccupeerd met de samenstelling van het legioen zelf, deze zaken 'voorlopig' aan de *Fürsorgeführer der Waffen-SS* in Nederland overgelaten Dit 'voorlopig' werd definitief. Geruime tijd na zijn dood, in november 1943, werd zijn nonchalance door een lid van zijn staf streng veroordeeld (Rapport van de 'waarnemend commandant' van het legioen, mr. J. Tuinstra, NSB 24 e). Waarschijnlijk heeft Seyffardt de politieke aspecten van de zaak nooit begrepen. Naarmate hij echter vanaf september 1941 zich ging realiseren, hoe weinig reële bevoegdheden hij eigenlijk had, begon hij de materiële verzorging van de vrijwilligers en hun familieleden voor zich op te eisen, maar toen was het al te laat.

Door de wijze, waarop het legioen was opgezet, het inschakelen van Seyffardt, de pogingen van Mussert, de verordening van Seyss-Inquart, wiens beloften aan de oude generaal waarschijnlijk gemeend zijn geweest (vgl. p. 340, 341, 343, 344, en noot 2 daarbij), was op het gebied van de *Fürsorge* een hoogst rommelige situatie ontstaan. Allerlei instanties, volgens Tuinstra vier Nederlandse en twee Duitse, werkten los van elkaar en tegen elkaar in. Daarvan bleek Seyffardts 'hoofdkwartier', dat aanvankelijk zulke hoge ogen leek te gooien, bepaald niet de belangrijkste te zijn. Dat was – en die positie werd steeds meer bevestigd – de *Fürsorgeführer der Waffen-SS*, zetelend te 's-Hertogenbosch.

Seyffardt bleef brieven, protesten en memoranda schrijven, iets, waartoe hij trouwens ruimschoots de tijd had. De Duitsers hielden hem aan het lijntje. In augustus 1941 had Seyffardt een eerste voorstel aangaande de *Fürsorge* aan de Duitsers gedaan, waarin hij alle Nederlanders betrok, die op een of andere manier in Duitse krijgsdienst, of semi-krijgsdienst waren, dus behalve de vrijwilligers in *Waffen-SS* en legioen ook de Nederlanders in de *Luftwaffe*, *Kriegsmarine*, *NSKK*, enz. Wellicht deed hij dat ook in een tweede voorstel, dat hij in januari 1942 samen met Mussert maakte, doch waarvan de inhoud niet bekend is. Rauter bood hem aan de *Fürsorge* ten aanzien van al die Nederlanders, dus ook in het *NSKK* e.d. in het kader van Seyffardts 'hoofdkwartier' te organiseren, maar met allerlei restricties, o.a. de controle van de 'verbindingsofficier' *SS-Hauptsturmführer* Hennicke (zie nr. 111, noot 2). Vervolgens werd de kwestie weer op de lange baan geschoven, totdat Seyffardt eindelijk in maart 1942 besloot de knoop door te hakken. Rauter liet hem tijdens een bespreking op 6 maart een brief van Himmler zien. De daarin vervatte regeling vernietigde geheel en al wat er nog aan illusies bij Seyffardt was overgebleven. Bovendien deelde Rauter hem – pas nu! – mee, dat Himmler de positie van Seyffardt als *Chef des Sonderstabes* dacht te bepalen. Dit laatste nu was te bitter voor de Bevelhebber van het Vrijwilligerslegioen Nederland: drie dagen later kondigde hij Seyss-Inquart en Rauter (voor deze onverwachts: zie nr. 126) zijn ontslag aan. Blijkbaar trok hij dat ontslag toch weer in, zonder dat de redenen daarvan duidelijk zijn. Tegen mei 1942 kwam het tot een sociale regeling voor de vrijwilligers, die door Rauter althans als uitstekend werd beschouwd: zie nr. 179 (Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3 en Doc. I H. A. Seyffardt sr. 1 met bijlagen).

3. Sämtliche Fragen der Fürsorge und Betreuung sind dem Oberabschnittsführer Nordwest zur Entscheidung vorzulegen.

4. Der Oberabschnittsführer Nordwest lässt alle die ihm vom Sonderstab unterbreiteten Angelegenheiten der zusätzlichen Fürsorge und Betreuung durch den Fürsorgeführer der Waffen-SS erledigen.[2]

H. H[IMMLER]

BDC H 625: 5007. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

114. BERGER AAN HIMMLER

Berlin, den 4.2.1942

Reichsführer!

Oberdienstleiter Damson[1] war heute zu einer Besprechung bei mir.

Bitte, kurz über dieselbe berichten zu dürfen.

Grund der Besprechung: Germanische Freiwilligenleitstelle.

Der Reichsschatzmeister ist – wahrscheinlich durch ungünstige Berichterstattung – etwas unsicher geworden, hat aber nun Damson die beiliegende Generalvollmacht erteilt.[2]

Damit ist eine Arbeit auf lange Sicht und unabhängig von den Tagesfragen und von dem jeweiligen Willen und der Meinung des Herrn Reichskommissars möglich, und wir erfüllen noch dazu einen besonderen Wunsch des Reichsschatzmeisters.

Er will nicht, dass die politische Arbeit in irgendeinem der germanischen Länder aus den Mitteln des betreffenden Landes finanziert werden soll, hält das für eine grosse Gefahr.

Der Herr Reichsschatzmeister hat angeordnet, dass alle Mittel, die von der Partei für die

(2) Berger had al in juni 1941 het *Hauptfürsorge- und Versorgungsamt-SS* een volledig fiasco verweten. Himmler greep in, maar dat kwam Berger niet ten goede. In november 1941 bepaalde Himmler, dat voortaan de SS-instanties, die zich plaatselijk met de aanwerving, de materiële verzorging der SS-militairen, en de veldpostcensuur bezighielden, onder de *Höheren SSuPF* zouden ressorteren. Bij order van 14 juli 1942 bepaalde Himmler bovendien, dat de *Fürsorge*-instanties onder de chefs van de wervingsbureaus geplaatst zouden worden; in een daarop aansluitende order van 19 augustus beval Berger, dat in de Germaanse landen beiden onder de plaatselijke leider van de *Germanische Leitstelle* zouden moeten ressorteren; het was een van zijn pogingen om zijn *Hauptamt* meer gewicht tegenover de plaatselijke *Höheren SSuPF* te geven. In 1944 kwam de *Fürsorgeführer* echter geheel onder de lokale vertegenwoordiger van het *RuSHA* te staan (H 92: 135; N 28/1 NO 187; CDI 74 F; nr. 556).

114 – (1) Willy Damson, tot 1943 chef van het *Hauptamt II: Reichshaushaltamt* van de *Reichsschatzmeister der NSDAP;* in 1944 wegens een geval van corruptie bij de *Germanische Leitstelle* te Brussel gearresteerd, en naar het concentratiekamp Dachau overgebracht, waar hij in december van dat jaar overleed (AMT XI D 5 Doc. Berger 65). Men zie ook nr. 86 en de verwijzing in noot 4 daarbij.

(2) De volmacht geeft aan Damson als vertegenwoordiger van Schwarz diens financiële bevoegdheden ten opzichte van de *Germanische Leitstelle*. Damson mag ook zelf volmachten uitreiken, en bank- en girorekeningen openen. In 1943 heet Damson *Beauftragter des Reichsschatzmeisters in Volkstumsfragen* (H 296: 3102, H 538: 3633).

germanische Arbeit gegeben werden, (HJ, Frauenarbeit, Napolas[3], Mannschaftshäuser[4]) über die Germanische Freiwilligenleitstelle gehen müssen.[5]

– – –[6]

G. BERGER

BDC H 296: 3100–3101. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

115. NOTITIE VAN H. E. SCHNEIDER

den Haag, den 6. Februar 1942

Bei einer Unterredung mit Herrn Dr. Plutzar[1] machte er mir heute offiziell davon Mitteilung, dass der Herr Reichskommissar beabsichtigt, ein 'Germanisches Institut' in den Niederlanden zu gründen. Es handelt sich dabei um ein Forschungsinstitut, das als Grundaufgabe die Beziehungen der Niederlande zum Reich zu untersuchen hätte, weiterhin aber auch sich allgemein germanischen Forschungen zuwenden würde, soweit sie sich aus diesem Raum ergeben. Es ist dabei vor allem an Geschichte, Kunstgeschichte, Philologie, Literaturwissenschaft, aber auch Vorgeschichte, Volkskunde und ähnliches gedacht. Neben der reinen Forschung ist beabsichtigt, die Forschungsergebnisse einer allgemeineren Öffentlichkeit nicht nur bekanntzumachen, sondern wenn möglich auch in politische Führungswerte umzusetzen – im Grunde also dieselbe Methode, die heute die Volksche Werkgemeenschap in ihrem Rahmen und auf ihren Arbeitsgebieten zu erfüllen versucht.

Mit den Vorarbeiten ist Generalkommissar SS-Oberführer Dr. Wimmer beauftragt, der wiederum seinen Sachbearbeiter Dr. Plutzar damit beauftragt hat.

Dr. Plutzar wollte in dieser ersten Unterredung vor allem jede Überschneidung mit den Arbeiten und Zielen der Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' zu verhindern wünschen. Er möchte im Gegenteil von vornherein die gemeinsame Klärung beider Forschungsinstitute und möglichst auch auf einigen Gebieten eine Zusammenarbeit.

Er erwähnte im Laufe des Gesprächs, dass der Herr Reichskommissar anscheinend schon einmal mit Reichsleiter Rosenberg gesprochen habe.[2]

(3) Zie hfdst. IV, § F van de inleiding.
(4) Studententehuizen van de SS. Ook in Leiden was een *SS-Mannschaftshaus* gevestigd.
(5) Zie ook nr. 118.
(6) In de weggelaten passage stelt Berger voor een bepaalde functionaris van Schwarz in SS-rang te verhogen, en de titel van een ontwerp-verordening te veranderen, daar de partij er anders aanstoot aan zou kunnen nemen.
115 – (1) *Dr.* Friedrich Plutzar, geb. 6 mei 1893 te Mikuschowitz (Oostenrijk). Kunsthistoricus. Sinds 1938 lid van de *NSDAP.* Tijdens de bezetting hoofd van de onder Wimmer ressorterende *Hauptabteilung Wissenschaft, Volksbildung und Kulturpflege;* hij was één van Wimmers vrienden uit Wenen. In juni 1941 kreeg hij honorair de rang van *SS-Hauptsturmführer*, eind 1942 verhoogd tot *SS-Sturmbannführer* (P 53; Verkl. Wimmer I, p. 15).
(2) In het najaar van 1941 had Seyss-Inquart over dit plan contact opgenomen met Rosenberg. De officiële *NSDAP*-ideoloog en zijn *Einsatzstab Rosenberg* – de rooforganisatie, die de bezittingen van o.a. joden en vrijmetselaars, vooral huisraad, sieraden en bibliotheken, uit de bezette gebieden weg-

Ich habe Dr. Plutzar grundsätzlich darauf aufmerksam gemacht, dass es vor jeder weiteren Planung notwendig sein wird, dass der Herr Reichskommissar darüber grundsätzlich einmal mit dem Reichsführer-SS spricht, da der Reichsführer-SS auf allen Gebieten der germanischen Führung und der germanischen Forschung mit der Durchführung bestimmter Aufgaben beauftragt worden ist und demnach auf diesen Gebieten als vorrangig zu gelten hat. So könnte auch nur eindeutig eine Abgrenzung zwischen einem solchen Institut und der Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' geschehen. Ebenso wies ich Dr. Plutzar auf die Arbeiten des Amtes VI im SS-Hauptamt hin, das ebenfalls bei der Errichtung eines solchen Instituts massgeblich eingeschaltet werden müsste, besonders dort, wo die führungsmässige Auswertung der Forschungsergebnisse beabsichtigt ist. Dr. Plutzar sagte

sleepte – pretendeerden ook wetenschappelijke belangstelling op dit gebied te hebben. Na dit eerste stadium kwamen zij er niet meer aan te pas; de reden hiervan blijkt niet uit de stukken (H 14: 1499–1503).

Seyss-Inquart stelde zich een soort Duits-Nederlandse academie voor, doch wilde vooralsnog deze naam vermijden, die teveel op het samengaan van twee souvereine staten leek te wijzen. Hij wilde eerst in de vorm van een *Forschungsinstitut* de basis leggen, voor wat later misschien een Germaanse academie zou kunnen worden. Een dergelijk instituut zag hij als een tegenkracht tegen wat hij noemde de humanistisch en confessioneel bepaalde Nederlandse wetenschap. Het zou daarbij een geschikt middel zijn voor een 'wesentliche Auflockerung des niederländischen Denkens' (VJ 229/41 58836; FOSD 7757E: 554075).

Het was voornamelijk Plutzar, die gestalte gaf aan het *Germanisches Forschungsinstitut in den Niederlanden*, zoals dit op 1 april 1942 officieel werd gesticht. In de statuten werd als taak van het instituut aangegeven, in samenwerking met andere instellingen, die hetzelfde doel nastreefden, 'die Werte und Wesenszüge des germanischen Menschen, seine Auseinandersetzung mit der Umwelt, die Formen seiner Gemeinschaftsbildung, und seine Geschichte vom niederländischen Raum her zu erforschen und darzustellen.' (VJ 1780/43; afschrift daarvan is H 14: 1504–5). Het was daarbij wel degelijk Plutzars bedoeling, wat hij ook tegen Schneider gezegd moge hebben, dat het instituut alle wetenschappelijke activiteiten op dit terrein in Nederland zou controleren. Ook de financiering daarvan diende volgens hem via het nieuwe instituut te geschieden.

Dit ambitieuze programma zou echter geheel in de voorbereiding blijven steken. Pas in de zomer van 1942 maakte men een begin met de werkzaamheden, die – hoewel het instituut samen met de geïncorporeerde *Forschungsstelle 'Volk und Raum'* *f* 40.000,— per maand van het rijkscommissariaat kreeg toegewezen – niet veel meer inhielden dan het geven van studie-opdrachten. In principe bestond het instituut uit drie hoofdafdelingen: a) bibliotheek en archief; b) wetenschappelijk onderzoek, en c) 'Auswertung', mede, of juist, op politiek gebied. In de praktijk werd het instituut geleid door het triumviraat Stokar, Plutzar en Ispert. De eerste had de wetenschappelijke leiding. Plutzar voerde het algemene beheer, dat blijkbaar ook de boekerij omvatte. De 'Auswertung' werd toevertrouwd aan Ispert met zijn reeds bestaande *Forschungsstelle 'Volk und Raum'*. De andere hoofdafdelingen bestonden in het begin van 1943 nog vrijwel alleen op papier (rapport van de Rechnungskontrollstelle, in Präs 35[00] IX; H 1036: 7375; H 1116: 8007).

De eerste zitting van het instituut vond pas plaats op 27 januari 1943, de tweede op 2 mei 1944, en daarbij bleef het feitelijk (VJ 1780/43; zie ook nr. 310). De gewenste integratie, ook zoals Plutzar of Schneider die zich gedacht hadden, bleef eveneens uit. Sievers noemde in november 1944 het *Germanisches Forschungsinstitut*, de *Forschungsstelle 'Volk und Raum'*, en de Germaansche Werkgemeenschap als voorbeelden van naast elkaar werken in de Germaanse landen (zie nr. 599). Hieraan zal het onderlinge wantrouwen tussen de leidende figuren vermoedelijk niet vreemd geweest zijn (zie nr. 229).

Men zie voor de voorgenomen wetenschappelijke opdrachten H 14: 1506–9, met o.a. de namen van Jan de Vries, Van Giffen, Theunisz, Keuchenius, Van der Molen; de ontwerp-opdrachten lopen uiteen van het onvermijdelijke Germaanse boerenhuis (via onderwerpen als Friezen, Franken, Saksen, de Germaanse scheepsbouw, de Germaanse handelsbetrekkingen e.d.) tot aan een verhandeling, gericht tegen de 'ideologie' van Freud en Adler.

mir zu, dass er im entsprechenden Sinne SS-Oberführer Dr. Wimmer unterrichten will, mit der Bitte, auf diesem Wege den Herrn Reichskommissar zu der grundsätzlichen Besprechung mit dem Reichsführer-SS anzuregen.

Dr. Plutzar meinte, dass später vielleicht einmal die Volksche Werkgemeenschap als eine Abteilung in diesem Institut arbeiten könnte. Ich bin nicht näher darauf eingegangen, bin jedoch der Meinung, dass eine solche Entwicklung nicht in unserem Sinne liegt. Dieses Institut wird zunächst unter dem Vorsitz des Herrn Reichskommissars und eines niederländischen Vizepräsidenten geleitet werden. Niederländische und deutsche Forscher sollen darin beratend und arbeitend zusammengefasst werden. Es lässt sich heute nicht übersehen, in welcher Weise später dieses Institut geleitet und mit welchen Aufgaben es betreut werden wird. Die Volksche Werkgemeenschap muss meiner Meinung nach viel eindeutiger den von der SS erstrebten Standpunkt vertreten als ein solches Institut es jemals könnte. Es scheint mir darum nur umso dringlicher, dass die Volksche Werkgemeenschap bald auch finanziell an eine deutsche SS-Dienststelle gebunden wird, wozu bei der augenblicklichen Lage vor allem wohl das Amt VI im SS-Hauptamt in Frage kommt, während sie fachlich auch weiterhin eng vom 'Ahnenerbe' zu betreuen wäre. Jedenfalls beweist schon diese Vorbesprechung, dass in diesem 'Germanischen Institut' das Bestreben bestehen wird, möglichst die Gesamtheit der germanischen Forschungen in den Niederlanden an sich zu bringen. Dieses wäre meiner Meinung nach aber nur dann tragbar, wenn eine eindeutige SS-Führung gewährleistet werden kann. Das wird jedoch, jedenfalls nach dem augenblicklichen Stand der Vorbereitungen, nicht eindeutig der Fall sein. Allerdings müssten sich die Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' von der wissenschaftlichen Seite und das SS-Hauptamt/VI von der führungsmässigen Seite her eng an dieses Institut zu binden versuchen, damit sein Einsatz im Sinne der SS gewährleistet werden kann. Umgekehrt scheint es mir daher aber nur umso wichtiger, auch in den Niederlanden eine wissenschaftliche Gemeinschaft sich heranzubilden, die parallel zur Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' aufgebaut wird und die in viel deutlicherem Sinne in der Lage ist, auch einen führungspolitischen Einsatz zu erfüllen. Es wäre daher besser, die Volksche Werkgemeenschap bald in ihrer inneren und äusseren Struktur zu festigen.[3]

SCHNEIDER

BDC H 1036: 7396–7398 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Schneider verzendt deze notitie als bijlage bij een brief aan Sievers van 7 februari, waarin hij Sievers verzoekt over deze kwestie overleg te plegen met Riedweg. Hij vermeldt erbij, dat het nog onzeker is, hoe Rauter tegenover een financiering door het *SS-Hauptamt* zal staan, door de 'ungeklärte Situation', tussen Rauter en Berger, zoals Schneider hun conflict over de *Germanische Leitstelle* eufemistisch noemt (H 1036: 7394). Zie voor het verdere verloop nr. 118 en 168.

116. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[1]

Führer-Hauptquartier, 14. Febr. 42

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Ich danke Ihnen für Ihren Brief vom 27.1.42.[2] Ich hatte von der ganzen Frage gehört einesteils durch einen Brief von Rost[3] und andernteils auch dadurch, dass Oberdienststellenleiter Schmidt bei Reichsleiter Bormann vorstellig geworden war in der Richtung, dass die Deutschen diese Geschäfte bekommen sollten.

Bei dem Zusammensein hatte ich Rost angesprochen. Das hörte Mussert. Er und Rost waren völlig einer Meinung. Dieser Meinung, dass bei der Arisierung die Niederländer nicht benachteiligt werden dürften, war ich auch und ich glaube, ich befand mich hier absolut im Gegensatz zu der Meinung des Parteigenossen Schmidt.

Die Lösung, wie Sie sie mir in Ihrem Brief dargestellt haben, halte ich für ausgesprochen gut und glücklich, doch glaube ich, dass es richtig wäre, wenn die führenden Niederländer in gecigneter Form über den bisherigen Gang der Dinge ganz klar unterrichtet werden würden, wie Sie es schon mit Mussert und Rost van Tonningen vorhaben.[a]

Herzliche Grüsse und Heil Hitler!

[H. HIMMLER]

BDC H 94: 461. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

117. HIMMLER AAN HEYDRICH EN W. REDIESS[1 2]

Führer-Hauptquartier, 16. Febr. 1942

Ich habe seit langem schon eine Denkschrift des Fylkemannes[3] von Trondheim, Frederik

116 – (1) Het stuk is een voor Rauter bestemde doorslag.
(2) Zie nr. 112, noot 1.
(3) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van een dergelijke brief aan Himmler, indien die er al geweest is: stellig kende Himmler de inhoud van de brieven, die Rost op 22 oktober en 28 december 1941 over dit onderwerp aan Mussert geschreven had *(Corresp. Rost,* nrs. 248 en 267).
(a) Oorspr.: 'taten', doorgestreept, daarboven getypt: 'vorhaben'.
117 – (1) Wilhelm Rediess, geb. 10 okt. 1900 te Heinsberg. Na de lagere school leerling van een electrotechnicus. Sinds 1924 lid van de *NSDAP*. Organiseerde de SS in Oost-Pruisen; lid van de Rijksdag sinds 1933 en *Höherer SSuPF* van Oost-Pruisen. Sinds juni 1940 *Höherer SSuPF* van Noorwegen, sinds nov. 1941 in de rang van *SS-Obergruppenführer*. Kort na de capitulatie van de Duitse troepen in Noorwegen op 8 mei 1945 pleegde hij zelfmoord. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Who's Who in Germ.* II; *Grossd. Reichstag*; Amanda Johnson: *Norway, Her Invasion and Occupation,* Decatur (Ga.), 1948, p. 348; Kjeldstadli, *Hjemmestyrkene*, p. 118).
(2) Doorslagen van dit stuk worden gezonden aan Wolff en Berger.
(3) Zie noot 4.

Prytz[4] in meinen Händen. Die Denkschrift befasst sich mit Nordrussland als neues Siedlungsprojekt für die germanische Rasse.

– – –[5]

Zum zweiten Thema, das auf Seite 5 beginnt, in dem Prytz eine skandinavische Verteidigungsunion vorschlägt, kann ich mich nicht einverstanden erklären, sondern ich bin völlig anderer Meinung. Die grösste Gefahr für uns als germanisches Reich wäre, wenn wir in Niederdeutschland eine dietsche Reichsidee oder Staatsidee dulden würden, also die Zusammenfassung der Niederländer, belgischen Flamen und französischen Flamen zu einem Staat. Dies wäre einer der schlimmsten Hemmschuhe für die Entwicklung eines germanischen Reiches.

Genau dasselbe trifft für die Idee mancher Skandinavier zu, also auch für die Idee der skandinavischen Verteidigungsunion. Dabei ist noch zu berücksichtigen, dass sowohl ein dietscher Staat als auch ein Skandinavischer Gesamtstaat doch nur errichtet werden könnte, aus dem Blut und dem Opfer der deutschen Armee heraus, die durch ihre Taten in diesem Krieg erst die Möglichkeiten für diese Herren Politiker schuf, an die praktische Durchführung ihrer Privat-Reichspläne zu denken. Es wäre noch etwas anderes, wenn diese Völker aus eigener Kraft in den vergangenen Jahrhunderten solche Reiche geschaffen hätten.

Insgesamt bitte ich, alle derartigen Gedankengange in netter, aber weltanschaulich klarer und bestimmter Form abzulehnen.

Den Gedanken, dass die Skandinavier statt nach Nordamerika, nach Nordrussland auswandern sollen, halte ich für sehr richtig. Wie die Form der Erschliessung solcher Gebiete in der Zukunft sein wird, kann ich noch nicht sagen. Ich kann es mir aber nicht vorstellen, dass einzelne Staaten dieses germanischen Reiches nun besondere Gebiete bekommen, also dass Nordrussland norwegische oder dänische Provinzen bekäme, dass die Niederlande irgendeinen anderen Teil Russlands als Provinz bekäme. Dies halte ich für völlig unmöglich. Ich glaube eher, dass man in erster Linie die Wirtschaft auffordern wird, sich an Russland wirtschaftlich zu beteiligen, um in ungezählten Privatunternehmungen die Erschliessung des Landes mit in die Wege zu leiten. Darüber hinaus müssten die Bauernsöhne aufgefordert werden, als Bauern nach Russland zu kommen, wobei man selbstverständlich die Leute nicht total auseinandersiedeln wird, sondern immerhin in irgendeinem Landkreis oder einigen Landkreisen einen Volksstamm im Schwerpunkt ansiedeln wird.

– – –[5]

[H. HIMMLER]

BDC H 336: 3205–3207. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(4) Frederik Prytz, geb. 14 febr. 1878 te Kristiania (thans Oslo). Eerst beroepsofficier, later groothandelaar in hout, met enorme concessies in Rusland, zowel onder het tsarenbewind als onder Lenin. In de jaren rond 1917 oefende hij diplomatieke en consulaire activiteiten uit in St. Petersburg; in die periode leerde hij Quisling kennen. Na de dood van Fridtjof Nansen in 1930 was Prytz degeen, die een dominerende invloed op de Noorse nazi-leider uitoefende. In oktober 1940 werd hij benoemd tot *fylkesman* (gouverneur) van Sør-Trøndelag. Toen Quisling in febr. 1942 een regering vormde, werd Prytz minister van financiën. In febr. 1945 overleed hij (Paul Hayes: *Quisling. The Career and Political Ideas of Vidkun Quisling*, Newton Abbot, 1971, p. 19, 37–39, 54–56, 214, 294, 295; *Norsk Biografisk Leksikon*, red. A. W. Brøgger, Einar Jansen, XI, Oslo, 1952, p. 194–199).

(5) In de weggelaten passages gaat Himmler op bepaalde gedachten van Prytz nader in. Tenslotte wijst hij erop, dat zijn reactie niet door Rediess speciaal aan Prytz – 'insgesamt ein sehr hochzuschätzender Mann' – hoeft te worden doorgegeven; dit kan bij gelegenheid ook mondeling gebeuren.

118. NOTITIE VAN W. SIEVERS

Berlin-Dahlem, am 17.2.42

Auf Grund des Aktenvermerks vom 6.2.42[1] habe ich am 14.2.42 mit SS-Sturmbannführer Dr. Riedweg[2] gesprochen.

Der Reichsschatzmeister hat verfügt, dass Einrichtungen, Forschungen und sonstige Arbeiten in den germanischen Ländern von der Partei finanziert werden und nicht mit den Geldern der betreffenden Länder. Die Finanzierung soll laufen über die Germanische Freiwilligenleitstelle des SS-Hauptamtes. Dementsprechend wird die Finanzierung der Volksche Werkgemeenschap von dort übernommen werden.[3]

Die Begründung eines germanischen Instituts in den Niederlanden ist überflüssig. Die in den Niederlanden vorhandenen fähigen und in Frage kommenden Kräfte sind durch die Volksche Werkgemeenschap erfasst. Ein Institut neben ihr würde genötigt sein, auf zweitrangige oder sogar unerwünschte Leute zurückzugreifen. Will man die Arbeit intensivieren, so kann man ja die Volksche Werkgemeenschap erweitern. SS-Stubaf. Dr. Riedweg wird in diesem Sinne verhandeln.[a] [4]

SIEVERS

BDC H 1036: 7386 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

119. NOTITIE VAN F. W. OSIANDER[a] [1]

Berlin, den 20. Februar 1942

Am Samstag, den 14. Februar 1942, besichtigte ich nach meiner Ankunft in Den Haag die Kartei des Zentrale-Dienst for Sibbekunde, die von ten Cate innerhalb des letzten Jahres zusammengestellt wurde. Die Kartei enthält ausserordentlich wertvolles Material in Bezug auf die Mischlinge der Niederlande und Geburts –, Heirats- und Sterbevorfälle in den niederländischen Kolonien. Ten Cate hat auch zum grossen Teil die Beschneidungsbücher und Namensverzeichnisse der niederländisch israelitischen Gemeinde verkartet, sodass hier

118 – (1) Waarschijnlijk baseert Sievers zich zowel op deze notitie (nr. 115), als op Schneiders brief van 7 februari (zie nr. 115, noot 3).
(2) Zie voor hem p. 164, en noot 2 daarbij.
(3) Tot in 1944 echter werden bepaalde zaken nog steeds door het rijkscommissariaat gefinancierd: zie nrs. 468, 473, 515 en 528.
(a) Onderaan het stuk is, met de machine onderstreept, getypt: 'Wie wir auf der Tagung des Amtes VI in Magdeburg erfahren haben, ist inzwischen die Gründung des Germanischen Institutes erfolgt. Es wurde auch rechtlich eingetragen.' Daaronder getypt de initialen 'D.O.' (De stichtingsakte vermeldt echter de datum 1 april).
(4) Sievers werd echter na enige maanden gedwongen zijn houding te wijzigen: zie nr. 168.
119 – (a) Bovenaan het stuk o.a. getypt: 'Ahnentafelamt' (zie nr. 62, noot 1) en in hs. o.a. de paraaf van Osiander met de datum '18/2' en twee parafen van Hofmann met de data '4/3' en '16/3'. In marge enige woorden in hs. van Hofmann: zie noten b t/m f en 2.
(1) Zie voor de verhoudingen in het milieu van de nazi-genealogen in Nederland nr. 62, noot 8.

in Bezug auf Abstammung mit Juden oder artfremdem Blut weitgehendste Unterlagen geschaffen sind.

– – –[2]

Montag, den 16. Februar, sprach ich zunächst am Vormittag mit Oberführer Jungclaus die Fragen des Sippenamtes der Niederlande durch. Anschliessend waren Oberführer Jungclaus und ich beim Führer des SS-Oberabschnitts Nordwest, Gruppenführer Rauter, zum Vortrag. Gruppenführer Rauter freute sich über den Vorschlag von Gruppenführer Hofmann, betreffend Einsetzung eines RuS-Führers beim Oberabschnitt Nordwest, sehr, und bat um möglichst baldige Entsendung des RuS-Führers.[b] [3]

Zu der Frage des Sippenamtes für die Niederlande erkannte Gruppenführer Rauter die Arbeit ten Cates an und bat mich, nachdem auch er den Brief des Chefs des Rasse- und Siedlungshauptamtes SS Gruppenführer Hofmann, erhalten hatte, wonach dieser gegen die Person ten Cates nichts mehr einzuwenden habe, um dementsprechende Einsetzung und Ausrichtung von ten Cate. Vor allen Dingen muss ten Cate seitens des Oberabschnitts Nordwest so eingebaut werden, dass er gegen eventuelle spätere Angriffe von seiten der Mussert-Bewegung fest verankert ist und nicht ausgebootet werden kann.[c] Diese Massnahme sagte Oberführer Jungclaus zu.

– – –[2]

Am Nachmittag sprach ich längere Zeit mit dem derzeitigen Bearbeiter für Abstammungsfragen im Niederländischen Innenministerium, Dr. Kalmeier.[4] – Dr. Kalmeier der selbst nicht Genealoge, sondern Jurist ist, bedient sich jetzt vermehrt der fachlichen Beratung ten Cates. Er hat durch die Fülle der Arbeit am Anfang nur im Grossen die Meldepflicht feststellen können und will diese nunmehr, soweit sich Fehler eingeschlichen haben, unter Mithilfe ten Cates berichtigen.[5]

(2) In de weggelaten alinea's beschrijft Osiander zijn bezoek aan het archief van de Waalse kerk te Leiden uit interesse voor de afstamming van de Hugenootse réfugé's. Hij krijgt gedaan, dat de stukken door de firma Kodak te Den Haag mogen worden gefotografeerd. Ook met Zeiss Ikon wordt onderhandeld. In marge schrijft Hofmann enige malen 'gut', doch bij een passage, waarin Osiander de hiervoor benodigde gelden op *f* 8.670,— schat, schrijft hij: 'Wer übernimmt die Kosten?' (Men zie voor dit onderwerp evtl. H 666, 667, 669: 5161, H 670: 5166, H 676: 520).
(b) In marge in hs. van Hofmann: 'Aust'.
(3) Dit werd Aust; zie voor hem nr. 41, noot 7.
(c) In marge in hs. van Hofmann: 'Ja'.
(4) Hans Georg Calmeyer, geb. 23 juni 1903 te Osnabrück; advocaat. In 1933 geschorst wegens 'politische Unzuverlässigkeit', het volgende jaar weer gerehabiliteerd. Van 1934 tot 1938 lid van de *NSDAP*. Van maart 1941 tot het einde der bezetting *Referent* bij de afdeling *Innere Verwaltung* van de *Hauptabteilung Inneres* in het commissariaat-generaal van Wimmer. In deze functie moest hij met name in twijfelgevallen beslissen, in hoeverre personen, die ingevolge *VO* 6/41 (aanmeldingsplicht voor joden) tot aanmelding verplicht waren, van geheel of gedeeltelijk joodse afkomst waren.
Vast staat, dat hij tegen beter weten in zeer vele mensen het leven redde door te beslissen, dat zij van niet-joodse of slechts gedeeltelijk joodse afstamming waren. Aan zijn politieke betrouwbaarheid bleef men aan Duitse zijde twijfelen, evenals aan de betrouwbaarheid van de resultaten van zijn werk (PA Präs; Doc. I Calmeyer; VJ In 119 i; Presser, *Ondergang*, II, p. 54 e.v.; H 684: 5276–8).
(5) Dit is duidelijk camouflage van Calmeyer geweest. Wanneer hij bepaalde mensen wilde redden, hetgeen hij zeer vaak gedaan heeft, moest hij uitermate behoedzaam optreden, aangezien hij door fanatieke nazi's, die elke druppel joods bloed wilden opsporen en registreren, op de vingers werd gekeken. Tot die laatste categorie behoorde Ten Cate in ieder geval. Het kwam niet tot een duidelijke geformuleerde

Anschliessend hatte ich noch eine Besprechung mit dem Führer der Niederländischen SS, dem Vormann Feldmeier. In dieser Unterredung wies ich vor allen Dingen auf die vordringlichen Arbeiten des Rasse- und Siedlungshauptamtes SS hin und interessierte Feldmeier dafür, diese nunmehr auch vermehrt in der Niederländischen SS durchzuführen. Feldmeier sagte mir zu, dass er bei jeder Gelegenheit die Führer der niederländischen Standarte auf die Notwendigkeit dieser Arbeiten hinweisen und auch selbst, soweit es geht, sich mit den Fragen beschäftigen wird.

Bei seinem nächsten Besuch in Berlin will Feldmeier das Rasse- und Siedlungshauptamt SS eingehend besichtigen.

Dienstag, den 17. Februar, besichtigte ich zunächst die Bibliothek des Zentrale-Dienstes for Sibbekunde und sprach dort sämtliche literarischen Fragen mit den zuständigen Bearbeitern durch, vor allen Dingen auch, was gegebenenfalls für die Bibliothek des RuS-Hauptamtes SS von Interesse ist.

– – –[2]

Anschliessend hatte ich eine Besprechung mit dem Bearbeiter für Abstammungsfragen der Gemeinde-Polizei Den Haag, Herrn Klein.[6] Herr Klein, der selbst niederländischer Offizier war, stellte sich im Wesentlichen gegen eine Einsetzung ten Cates auf dem gesamten Gebiet der niederländischen Genealogie und ist der Ansicht, dass er als Bearbeiter dieser Fragen im Kultusministerium der geeignete wäre. Ausserdem ist er der Ansicht, dass ten Cate in dem Verband for Sibbekunde zu wenig[7] Einfluss als Vorsitzender hätte. Ich liess mir von Herrn Klein nur diesbezüglich berichten und habe dieses in der Besprechung mit SS-Sturmbannführer Dr. Ispert am darauffolgenden Tage geklärt.

Am Mittwoch, den 18. Februar, hatte ich zunächst mit SS-Sturmbannführer Dr. Ispert eine Besprechung wegen der Ausrichtung der Sippenstelle der Niederlande. – Dr. Ispert, der selbst ten Cate als Bearbeiter zu sich geholt und eingesetzt hat, charakterisierte ten Cate als Niederländer sehr gut, vor allen Dingen sein rücksichtsloses Vordringen und die teilweise selbstherrliche Arbeitsweise desselben. Nach Bekanntgabe meiner Eindrücke über die gegenseitige Verächtlichmachung und die 'Querschiessereien' der verschiedenen Genealogen der Niederlande wurde aber in der anschliessend mit dem Generalkommissar SS-Oberführer Wimmer gehabten Besprechung vereinbart, dass ten Cate trotzdem das Sippen-

verdenking tegen Calmeyer zelf, wel waren de betrokken SS-lieden er tegen medio 1944 van overtuigd, dat er in de afgelopen jaren een zeer groot aantal 'durch Täuschung der Behörde herbeigeführte falsche Entscheidungen' ontstaan waren (H 684: 5279). Ter verbetering van deze wantoestand werd er door *SS-Sturmbannführer* W. Zoepf, chef van het *Judenreferat* van de *Sipo*, een commissie gevormd, waarin o.a. *SS-Sturmscharführer* Fr. Fischer (*Judenfischer* uit Den Haag) en als enige Nederlandse SS-man Ten Cate zitting hadden (H 684: 5282). Resultaat had dit echter niet meer.

(6) Alphons Rudolf Kleijn, geb. 22 mei 1909 te Soerabaja. Beroepsofficier. Van 1932 tot 1936 lid van de NSB met het zeer lage en dus status verlenende stamboeknummer 9. In 1940 korte tijd weer lid van de NSB, doch vermoedelijk uit de partij gezet wegens lidmaatschap van de NSNAP-Van Rappard. In deze laatste partij trachtte hij een soort *Sippenamt* op te richten. Van 1943 tot 1944 lid van de Germaansche SS. Sinds jan. 1941 plaatsvervangend leider van een genealogische afdeling van de Haagse politie onder mr. W. A. van Rijn; Kleijn was zonder twijfel de drijvende kracht van deze afdeling. Medio 1941 enige tijd adjudant van Seyffardt. Voorzitter van het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde (Doc. I A. R. Kleijn; H 670: 5168; H 676 a: 5224–26; zie ook nr. 62, noot 8).

(7) Osiander bedoelt kennelijk: 'zu viel', ofwel Kleijn beweerde, dat Ten Cate als voorzitter te weinig prestige zou hebben.

amt der Niederlande sowohl im Innenministerium als auch im Kultus- und Finanzministerium erhalten soll. Ten Cate sollte lediglich weniger Einfluss in der Führung des Verbandes for Sibbekunde bekommen und hierfür mehr Herr Klein herausgestellt werden.

Oberführer Wimmer bat mich sehr eingehend, ten Cate die derzeitige Lage zu erläutern und ihn in seiner Arbeitsweise und Arbeitsrichtung zu belehren. Auch die von Gruppenführer Rauter ten Cate ausgestellte Bescheinigung zur Einforderung von Archivalien, die Oberführer Wimmer gern zurückgezogen wusste, da sie angeblich ten Cate zum Teil missbraucht haben sollte, verbleibt ten Cate auf meinen Vorschlag hin zunächst, nachdem ich zugesagt habe, ten Cate über die Ausnutzung dieser Bescheinigung zu belehren.[d] Sowohl Oberführer Wimmer als auch SS-Sturmbannführer Dr. Ispert hoffen, dass nach der Ausrichtung ten Cates eine einheitliche Bearbeitung des Sippenamtes der Niederlande erfolgt, insbesondere, nachdem auch Gruppenführer Rauter ten Cate als Bearbeiter für familienkundliche Fragen in der Niederländischen SS eingesetzt hat und somit eine Personal-Union in den gesamten genealogischen Fragen hergestellt ist.

– – –[2]

Am Nachmittag habe ich dann ten Cate bestellt und ihm in einer längeren Aussprache in eindeutiger Weise klar gemacht, wie er sein Arbeitsgebiet zu bearbeiten und seine persönliche Arbeit sowie sein persönliches Verhalten in der Arbeit auszurichten hat.

Ich habe ten Cate vor allen Dingen auch klar zu verstehen gegeben, dass, wenn er weiterhin teilweise eigenmächtig und ohne Zustimmung der bisher genannten Stellen Arbeiten anfängt oder die Arbeitsweise selbst zu Beanstandungen Anlass geben würde, er gegebenenfalls damit rechnen müsse, dass er als Leiter des Zentrale-Dienstes for Sibbekunde abberufen werden würde.[e]

– – –[8]

Oberführer Jungclaus, dem ich abschliessend von sämtlichen Verhandlungen berichtete, ist mit den Regelungen restlos einverstanden und hofft, durch die Einsetzung des RuS-Führers gerade in den sippenkundlichen Fragen nunmehr auch in der Niederländischen SS die vordringliche Bearbeitung und Ausrichtung vornehmen lassen zu können. Oberführer Jungclaus hat, um auf alle Fälle das von ten Cate zusammengetragene Material für die SS sicherzustellen, angeordnet, dass die Kartei in einer Zweitschrift herzustellen ist, die gegebenenfalls nach Berlin abgegeben wird.[f 9]

Osiander

BDC H 669: 5162–5165 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(d) In marge in hs. van Hofmann: 'Ich bin der Auffassung, dass ten Cate erst nog zur Disziplin erzogen werden muss!'
(e) In marge voor deze alinea in hs. van Hofmann: 'sehr gut!'
(8) De weggelaten passage behelst een (onbelangrijk) résumé van het voorafgaande.
(f) In marge voor deze alinea in hs. van Hofmann: 'gut'.
(9) In september 1944 gaf het *RuSHA* in verband met de nadering der geallieerde troepen aan een *SS-Obersturmführer* E. Neumann-Reppert opdracht alle boeken en documenten op genealogisch gebied in Nederland, in de eerste plaats de zo zorgvuldig opgebouwde cartotheken van Ten Cate, naar een evacuatie-depot van het *RuSHA* in Duitsland over te brengen. Ten Cate, die zelf op 'Dolle Dinsdag', 5 september, naar Duitsland gevlucht was, reed met Neumann-Reppert naar Nederland terug. De Duitser kweet zich met grote voortvarendheid van zijn taak, hoorde toevallig, dat Ten Cate van desertie uit de Landstorm beschuldigd werd, en leverde zijn medereiziger af bij een kazerne van de *Waffen-SS* te Apeldoorn,

120. TELEXBERICHT VAN G. KLINGEMANN[1] AAN HIMMLER[2]

23.2.42

Lagemeldung der 2. SS-Inf. Brig. (Mot) vom 23.2.42.[3]

A) Feindlage: Verstärkte Feindbewegung. Sowie rege Spähtrupp- und Art. Tätigkeit des Gegners scheinen Anzeichen der Beendigung seiner Angriffsvorbereitungen zu sein. Weitere Feindangriffe werden erwartet.

In der Nacht im Abschnitt Debes[4] rege fdl. Flugtätigkeit mit Bombenabwurf. Flak. Abt. Ost schoss 2 Feindflugzeuge ab. Am Tage lebhafter Feuerkampf.

Feind führte im Abschnitt Niederlande Verstärkungen in Btl.-Stärke heran und schloss wiederum vorgeschobene Stellung nach von Westen her ab.

B) Eigene Lage: Ohne Änderungen.

C) Standorte unverändert.

D) Absichten: Niederlande Freikämpfung der Verbindung zum I Btl. Brig.-Stab und Einheiten Schneeschuhstreifen.

E) Verluste: Gruppe Debes: 1 Gefallener, 2 Verwundete, 9 Erfrierungen.

Niederlande: 9 Gefallene, 12 Verwundete.[5]

KLINGEMANN

BDC H 313: 3128–3129. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

waar Ten Cate overigens een gedeelte van zijn cartotheken aantrof. De cartotheken werden meteen naar Duitsland overgebracht; Ten Cate werd door een krijgsraad tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld, en naar een concentratiekamp in Duitsland overgebracht. In april 1945 wist hij te ontsnappen. Na het einde van de oorlog verrichtte hij eerst politie-diensten voor de Amerikanen, en werkte vervolgens op een Brits vliegveld op Sicilië. Eind 1945 keerde hij naar Nederland terug; hij werd veroordeeld tot vier jaar internering. (H 677, 682, 683, 697; Doc. I Ten Cate).

120 – (1) Zie voor hem p. 359, noot 2.

(2) Het stuk is gericht aan de *Kommandostab des Reichsführers-SS* en daarbij tevens aan Himmler persoonlijk.

(3) Het stuk is afkomstig uit een serie *Lagemeldungen* over het tijdvak van 17 tot en met 25 februari (H 307, 310, 314 t/m 319). Het is uitgekozen, omdat hierin een gevecht voorkomt, dat ook in het dagboek van een legionair beschreven wordt, en wel als zijn 'vuurdoop' (*Dagboekfragmenten*, p. 152).

(4) Commandant van een bepaalde eenheid der brigade. Klingemann behandelt in zijn rapporten voornamelijk deze eenheid en het Nederlandse legioen.

(5) De volgende dag bedroegen de verliezen van het Nederlandse legioen zelfs 25 doden en 27 gewonden (H 307).

121. H. BENDER AAN H. JÜTTNER[a]

Im Felde, den 28.2.1942

Sehr geehrter SS-Gruppenführer!

Im Auftrage des Reichsführers-SS sende ich anliegend den obengenannten Vorgang zurück.[1]

Der Reichsführer-SS hat angeordnet, dass beim E-Batl. 'Westland' genau so wie bei den anderen Einheiten der Waffen-SS die Spinde offen zu bleiben haben.[2] Die Angehörigen des Bataillons sind nochmals eingehend über die Heiligkeit des Eigentums zu belehren und es ist ihnen klar zu machen, dass bei ihnen genau dieselbe Ehrauffassung vorausgesetzt wird, wie bei den reichsdeutschen Angehörigen der Waffen-SS und dass sie sich dieses Vertrauens würdig zu zeigen haben. Sollte diese Belehrung keinen Erfolg haben, so wird eine exemplarische Bestrafung in einigen Fällen zum Zwecke der Abschreckung durchgeführt werden müssen.

– – –[3]

Heil Hitler! Ihr sehr ergebener

H. B[ENDER]

BDC H 763: 3924. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

122. HIMMLER AAN RAUTER[a]

Führer-Hauptquartier, 28. Febr. 42

Mein lieber Rauter!

SS-Gruppenführer Knoblauch war vor einigen Tagen bei mir und erzählte mir von seinem Besuch bei Herrn Mussert. Dort stellt man sich offenkundig auf den Standpunkt, dass man schon so viel geleistet habe und nicht mehr leisten könne, bevor man nicht an der Regierung sei.[1]

121 – (a) Voor de adressering staat in hs. geschreven en onderstreept: 'Persönlich!'
(1) Het stuk is, blijkens een aanduiding bovenaan, een antwoord op een brief van Jüttner van 19 februari. Deze brief en de andere hierbij behorende stukken ontbreken echter.
(2) Zie p. 354.
(3) In de kleine ruimte tussen de laatste hier afgedrukte alinea en de slotgroet heeft de schrijver nog het volgende in machineschrift kunnen toevoegen: 'Im übrigen hat der Reichsführer-SS, wie aus dem handschriftlichen Vermerk ersichtlich, angeordnet, dass Eidesverweigerer bei den germanischen Freiwilligen für die Dauer eines Jahres in ein KL eingewiesen werden.' (Zie voor deze kwestie nr. 89; de notitie in handschrift komt niet in het dossier voor).
122 – (a) Links bovenaan alleen: 'Der Reichsführer-SS', het briefnummer en de aanduiding 'RF/H'. Rechts bovenaan, behalve datum en plaatsvermelding, onderstreept: 'Geheim!' Het stuk is getypt op een machine met extra-groot lettertype (zie nr. 19, noot a).
(1) De weerbarstigheid, die Mussert op dit moment ten opzichte van de werving voor *Waffen-SS* en legioen toonde, kwam zonder enige twijfel voort uit het feit, dat Quisling, de leider van *Nasjonal Samling* – de Noorse nazi-partij –, op 1 februari 1942 met veel vertoon door de rijkscommissaris Terboven tot

Insgesamt müssten alle unsere germanischen Bundesgenossen wissen, dass eine Bundesarmee später genauso gross wird wie die Legion, die sie jetzt während des Krieges im Felde haben. Denn Parade-Truppen brauchen wir in Europa nicht. Eine Truppe nur für irgendwelche politischen Gedanken ist ebenfalls nicht notwendig; denn unlautere politische Gedanken trauen wir unseren nationalsozialistischen Führern und Leitern in den Niederlanden und anderen germanischen Ländern nicht zu. Folglich ist der Gedanke sehr logisch, dass die Wehrkraft eines germanischen Volkes auch in Frieden genau der Stärke entspricht, die sie im Kriege hervorgebracht hat.

Die Ausrede, dass man bereits zuviel gestellt habe und nicht genügend Männer da seien, kann ich nicht gelten lassen. Denn ich erlaube mir, folgende Rechnung aufzumachen:

2600 Mann hat die Niederländische Legion; im besten Falle sind 2000 Mann bei der Waffen-SS, das macht zusammen etwa 4600. Selbst wenn ich annehme, dass bei dem NSKK in den immerhin recht gut bezahlten aber keineswegs lebensgefährlichen Stellungen als Kraftfahrer noch ein paar Tausend Mann sind, so kommen alles in allem vielleicht 12 000 Mann zusammen. Demgegenüber stelle ich fest, dass ein einziger niederländischer Mannesjahrgang nach meiner Schätzung 60-80 000 Männer umfassen muss.

Mit dem, was die Niederlande bisher gestellt haben, wird noch nicht einmal ein nennenswerter Teil des Jahrganges für den gemeinsamen Kampf im Osten aufgebracht. Darüber hinaus sehe ich nicht ein, wozu man eine grosse WA haben muss, wenn sich von ihr niemand zur Front meldet.

Diese Gedanken, die ich Ihnen gegenüber jetzt niedergelegt habe, bringen Sie bitte passend übersetzt in die Sprache dieses Landes bei jeder besten Gelegenheit zum Ausdruck.[2]

Nun noch eine andere Frage: Sehen Sie sich doch bitte einmal um nach Fachleuten für Bewässerungen, die grosse Projekte vielleicht in den Kolonien durchgeführt haben. Wir könnten solche Fachleute für die Krim und ähnliche Gegenden brauchen.

Freundliche Grüsse und Heil Hitler!

H. H[IMMLER]

BDC H 397: 4469-4470. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

minister-president was benoemd. Eén van de motieven van de Duitsers om Quisling aan de 'macht' te brengen kwam voort uit de verwachting, dat zij dan de beschikking zouden krijgen over een groot mensenreservoir, vrijwillig of gedwongen gerecruteerd als soldaten en arbeidskrachten. Onmiddellijk na Quislings *Machtübernahme* circuleerden er in Europa geruchten over eenzelfde ontwikkeling in Nederland en België (William Warbey: *Look to Norway*, London 1945, p. 130; Amanda Johnson: *Norway, Her Invasion and Occupation*, Decatur (Ga.), p. 96; T 35/175552).

(2) Zo ook Himmler tegenover Seyss-Inquart: zie nr. 124. Vgl. tevens nr. 136, noot 3.

123. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART

Führer-Hauptquartier, 5. März 1942

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Über Ihren Brief vom 13. Februar, für den ich Ihnen herzlich danke, habe ich mich sehr gefreut. Ich stimme Ihnen voll und ganz zu.[1] Unsere Schulen müssen Schulen des Reiches oder der Partei sein, da gerade die Niederländer mit einer manchmal eigenartig anmutenden Zähigkeit auf Umwegen das zu erreichen suchen, was sie auf dem geraden Wege abgeschlagen bekamen. Es wundert mich hierbei, dass ein sonst kluger Mensch, für den ich Mussert halte, die politische Tatsache: Verlust der Kolonien, die für Deutschland offenkundig vorhandene Unmöglichkeit, ein Dietsches Reich zu dulden, eindeutige Willensäusserungen des Führers, die Sie übermittelt haben, nicht realisiert, sondern wie ein Kind etwa zum zehnten Male sagt 'ich möchte dieses Spielzeug haben'.

Ich bin völlig Ihrer Ansicht, dass wir uns auf keine Schulen gemeinsam mit den Holländern einigen, sondern die Schulen müssen Schulen des Reiches sein.

Für Ihre freundliche Bereitwilligkeit, einen Teil der Finanzierung zu übernehmen, sage ich Ihnen meinen herzlichen Dank. Den Rest der Finanzierung übernimmt dankenswerterweise der Reichsschatzmeister Schwarz.

Die Pläne für diese Schulen sind bereits fertig. Ich habe SS-Obergruppenführer Heissmeyer und SS-Oberführer Kammler[2], die für die Durchführung verantwortlich sind, beauftragt, sich mit Ihnen in Verbindung zu setzen und vor allen Dingen wegen des zweiten Platzes[3] das Entsprechende möglichst schnell zu veranlassen. Ich bin dafür, dass die Schule jetzt schon gebaut wird.

Heil Hitler! Stets Ihr[a]

H. H[IMMLER]

BDC H 94: 490. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

123 – (1) Het onderwerp, dat besproken wordt, is de oprichting van *Napolas* in Nederland. Men zie daarvoor hfdst. IV, § F van de inleiding; op p. 141 gegevens over Seyss-Inquarts brief, die blijkbaar zelf weer een reactie is op een brief van Himmler, die niet in het dossier is teruggevonden.

(2) Hans Kammler, geb. 26 aug. 1901, *Dr.-Ing.*, hoofd van het *Bauwesen* der SS (sinds de oprichting van het *SS-WVHA* als *Amtsgruppe C: Bauwesen* onderdeel daarvan), kreeg in de laatste jaren van het Derde Rijk een belangrijk aandeel in bepaalde geheime projecten van het regime, zoals de V-wapens en straaljagers; tenslotte *SS-Obergruppenführer* (T 41/176412; *The Allgemeine SS*, E 12; H. E. Kannapin: *Wirtschaft unter Zwang*, Köln, 1966, p. 264, 268).

(3) Voor de bouw van de *Napola*, had Seyss-Inquart geschreven, kwamen twee plaatsen in aanmerking: een terrein bij Bloemendaal, dat evenwel om militaire redenen nog niet gebruikt zou kunnen worden, en een terrein bij Harderwijk. Al gauw echter meende men de ideale plek gevonden te hebben op het terrein van paleis Soestdijk (zie nr. 131). Ook dat ging niet door; de *Napola* voor jongens kwam tenslotte terecht in een gevorderd klooster bij Valkenburg in Limburg, de meisjesschool in een ander klooster in Heythuizen in dezelfde provincie.

(a) 'Stets Ihr' in hs. van Himmler.

124. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[a] [1]

Führer-Hauptquartier, 5. März 1942

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Im Nachgang zu meinem Brief[2] über die Errichtung von Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in den Niederlanden möchte ich auf eine andere Frage zu sprechen kommen. Von den Niederlanden sind nun rund 4-5000 Mann unter Waffen, etwa 1600 sind bei der Waffen-SS und etwa 2500 in der niederländischen Legion.

SS-Gruppenführer Knoblauch, der vor ein paar Tagen in meinem Auftrag in Dem Haag war, sagte mir, dass Mussert behaupte, er könne nicht mehr stellen; vielleicht noch 800 Mann. Wenn er allerdings Minister wäre oder werden würde, dann könnte er 50 000 Mann stellen.[3]

Auch diese Haltung fällt wieder in dasselbe Kapitel hinein. Man sagt zwar Germanien, meint aber Dietschland. Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie auch von sich aus immer wieder unter- und einfliessen liessen, dass, wenn es später je einmal für ein germanisches Land eine Art Bundesarmee gäbe, diese immer nur so gross wäre, wie die Legion, die das betreffende Land in dem grossen Ringen des germanischen Volkes im Osten gehabt habe, wobei wir grosszügig selbstverständlich noch die Männer der Waffen-SS hinzuzählen würden.

Der Vorgang könnte ja doch nur noch sein, dass aus einem Infanterie-Regiment ein zweites wird, dass diese Brigade sich gut schlägt, dass genügend Ersatz dafür da ist und dass wir rein militärisch daraus eine Artillerie-Abteilung aufstellen würden usw., um allmählich eine komplete Brigade daraus zu machen, später vielleicht einmal eine Division.

Die Gedanken von Herrn Mussert, die alten niederländischen verbummelten Unteroffiziere und Offiziere in Massen einzuberufen und damit dann Truppenkörper aufzustellen, sind die Gedanken eines typischen Zivilisten. Daraus würde ein grauenhaft verbummelter Verein werden, niemals aber eine germanische Truppe.

Ich habe diese Gedanken entwickelt, obwohl m.E. der Gedanke an eine Genehmigung einer niederländischen Truppe durch den Führer noch in einer sehr grauen ungewissen Zukunft schwebt. Nachdem dieser Gedanke aber im Kopf von Herrn Mussert genauso wie im Kopf von Quisling[4] spukt und mit Rücksicht auf diese Pläne der Zustrom der Frei-

124 – (a) Bij het eerste onderschrift (toezending naar Heydrich; zie noot 1) in hs. van Meine: '7.3. bleibt bei mir.' Geheel onderaan in hs. van Meine: 'Abl[age] bei mir.' Daaronder een andere, onbekende paraaf en de datum-aanduiding '11/III'.

(1) Blijkens twee onderschriften worden doorslagkopieën van het stuk gestuurd naar Heydrich en Rauter.

(2) Nr. 123.

(3) Zie nr. 122. Vgl. ook de daar door Himmler genoemde getallen over de Nederlandse vrijwilligers; zie ook noot 1 bij dat stuk over het verband met de verheffing van Quisling tot minister-president van Noorwegen.

(4) Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling, geb. 18 juli 1887 te Fyresdal (Z.W. Noorwegen). Beroepsofficier; lid van de generale staf; enige malen aan Noorse legaties verbonden: 1918–1920 Petrograd, 1920–1921 Helsinki, 1927–1929 Moskou, waar hij mede de Britse belangen behartigt. In de tussenliggende jaren medewerker van Fridtjof Nansen bij diens pogingen om de verschrikkelijke hongersnood in Rusland te lenigen. In deze tijd leert Quisling zijn Russische vrouw kennen. Van 1931 tot 1933 minister van

willigen aufhört, glaube ich, müsste man diesen oben erwähnten Satz 'eine Bundesarmee wird immer so gross wie die Legion, die das betreffende Land für den Kampf des germanischen Volkes gestellt hat, sein' bei gegebenen Gelegenheiten einfliessen lassen.

Ich hoffe nach wie vor, dass ich im Frühjahr doch noch dazu komme, meinen Besuch in den Niederlanden zu machen, wobei dann die Vereidigung der niederländischen SS stattfinden könnte.[5] Ausserdem würde ich mich sehr gern wieder einmal länger mit Ihnen unterhalten.

Zunächst darf ich Ihnen auf diesem Wege für das hübsche Bild, das von dem SS-Mann Nachenius[6] gemalt worden ist, und das Sie mir geschenkt haben, meinen sehr herzlichen Dank sagen.

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr getreuer[b]

H. H[IMMLER]

BDC H 165: 2469–2470. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

125. BEVEL VAN HIMMLER[1]

Führerhauptquartier, 6.III.42

Dem Chef des SS-Hauptamtes übertrage ich in den germanischen Ländern folgende Aufgaben, die er über das Amt VI des SS-Hauptamtes, Germanische Freiwilligen-Leitstelle, zu lösen hat.

defensie. Na zijn aftreden sticht hij de rechtse, antiparlementaire *Nasjonal Samling*, die het echter bij de verkiezingen nimmer tot een zetel in het Noorse parlement brengt. Van eind 1939 staat hij in contact met Hitler, en andere leidende Duitse figuren (o.a. Rosenberg en admiraal Raeder): Quisling denkt in deze tijd aan een staatsgreep met Duitse militaire hulp.

Wanneer de Duitsers op 9 april 1940 Noorwegen binnenvallen, vormt Quisling een tegenregering, die echter geen enkele autoriteit bezit; na zes dagen laten de Duitsers hem geheel vallen. Evenals Mussert is Quisling sindsdien slechts partijleider, totdat hij op 1 febr. 1942 tot minister-president wordt verheven. De werkelijke macht blijft echter in handen van het Duitse rijkscommissariaat onder leiding van Josef Terboven. Na de bevrijding van Noorwegen in 1945 werd Quisling ter dood veroordeeld en gefusilleerd (zie o.a. *The Times* 11 aug. 1965, vertaling daarvan in *De Tijd-Maasbode* 25 sept. 1965; Paul Hayes: *Quisling. The Career and Political Ideas of Vidkun Quisling*, Newton Abbot, 1971; een niet overtuigende apologie levert Ralph Hewins: *Quisling. Prophet without Honour*, London, 1965).

(5) Dit had Himmler blijkbaar tijdens Musserts bezoek op 31 december 1941 aan het legioen (zie nr. 106) toegezegd, echter niet aan Mussert, maar aan Rauter: zie nr. 126. Het plan zelf om de Nederlandsche SS de eed op Hitler af te nemen, is al ouder: zie p. 288.

(6) Zie voor Nachenius nr. 43, noot 6.

(b) 'getreuer' in hs. van Himmler.

125 – (1) Dit stuk is een door Berger ontworpen bevel van Himmler, dat in de eerste plaats bedoeld is voor de *Höheren SS- und Polizeiführer*. Het ontwerp had Berger reeds met het *RSHA* besproken (H 376: 4012). Op bevel van Himmler brengt Brandt enige wijzigingen aan (H 376: 4013; zie de letternoten). Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de definitieve tekst van het bevel, dat op 15 maart moet worden gedateerd (zie nrs. 169, 194, 199) en slechts in geringe mate van dit concept zal zijn afgeweken, met één zeer belangrijke verandering (zie noten d en 4).

1. Werbung, Ergänzung für die Waffen-SS, Legionen, Polizeiverbände, Wachbataillone.[2]

2. Wehrüberwachung aller germanischen Freiwilligen sowie Aufrechterhaltung der Verbindung der Freiwilligen in der Truppe mit ihrer Heimat in Zusammenarbeit mit dem Kommandoamt der Waffen-SS sowie in entsprechender Fühlungnahme mit dem Auswärtigen Amt.

3. Leitung der Ausland-Feldpostprüfstelle der Waffen-SS in entsprechender Zusammenarbeit mit [a] der Abteilung I c des Kommandoamtes der Waffen-SS.[3]

4. Aufstellung, Führung und Erziehung der germanischen SS in den einzelnen Ländern und deren Sondereinheiten im Reich nach einheitlichen für alle germanischen Länder gültigen Richtlinien.

5. Betreuung der Nachwuchsgliederungen (Jugend- und Studenten-Organisationen, Streifendienst, Mannschaftshäuser, Nationalpolitische [b] Erziehungsanstalten) im Benehmen mit den sachbearbeitenden Dienststellen im Reich mit der Zielsetzung, alle Nachwuchsorganisationen in den germanischen Ländern auf die SS bezw. Waffen-SS hin auszurichten.[c]

6. Die Höheren SS- und Polizeiführer in den germanischen Ländern übernehmen im Auftrag des Chefs des SS-Hauptamtes die Dienstaufsicht über die Ausführung obgenannter Aufgaben[d] und sind in dieser Funktion dem Chef des SS-Hauptamtes unterstellt.[4]

BDC H 376: 4010–4011. Concept (fotokopie RvO)

(2) Hiervoor was reeds in mei 1941 in *Amt VI* een aparte afdeling, de *Hauptabteilung II: Volksgermanische Ergänzung*, opgericht. Deze instantie, betrokken bij de werving van 'volksdeutsche und volksgermanische' vrijwilligers, zou slechts een adviserende taak hebben ten opzichte van het *Ergänzungsamt (Amt II* van het *SS-Hauptamt)* (H 441: 4710). Volgens een ongedateerd schema van het *SS-Hauptamt* ressorteerden weliswaar de wervingsbureaus in het algemeen onder het *Ergänzungsamt*, de *Ergänzungsstellen* te Oslo, Den Haag en Hamburg (waaronder ook Sleeswijk-Holstein ressorteerde) evenwel onder dit *Amt VI/II: Volksgermanische Ergänzung* (H 460).

(a) Laatste vier woorden doorgestreept.

(3) Het *Kommandoamt der Waffen-SS* was *Amt I* van het *SS-Führungshauptamt* en stond (aanvankelijk althans) onder leiding van de chef daarvan zelf, Jüttner (H 814). De *I c* (afhankelijk van de grootte van de eenheid, zowel bij de *Waffen-SS* als de *Wehrmacht)* had een tweeledige taak: het inwinnen van informaties over de vijand, en het geheimhouden van gegevens over de eigen strijdmacht.

(b) Het woord 'nationalpolitische' in hs. van Brandt tussengevoegd.

(c) De laatste vier woorden zijn doorgestreept.

(d) Achter dit woord is een haakje geplaatst. De rest van de zin is doorgestreept (!). Eronder is een (onleesbare) stenografische notitie geschreven; zie noot 4.

(4) De definitieve tekst van deze zin valt te reconstrueren uit nr. 169 onder punt 3.

126. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 7. März 1942

Reichsführer!

Wie ich schon meldete, bat ich die Herren Mussert und Geelkerken für gestern Nachmittag in meine Wohnung, wo ich in einer zweieinhalbstündigen Aussprache Gelegenheit hatte, ihre Absichten genau zu erforschen.[1] Ich darf dazu kurz berichten:

Mussert ist erschüttert darüber, dass sich von den 1550 WA-Männern nur 116 zur Legion gemeldet haben.[2] Er begründet dies damit, dass die Unterstützungssätze zu gering seien und schiebt immer wieder die Unterstützung als Ausrede vor. Die Niederländer seien nicht Deutsche; während Deutschland durch Generationen hindurch sein Volk zur Wehrhaftigkeit erzogen habe, sei in dieser Beziehung in Holland durch Jahrhunderte hindurch nichts mehr geschehen, der Geist des Liberalismus und des Geldes beherrsche alles und es sei ihm nicht möglich, in so kurzer Zeit ausserhalb des Staates stehend eine solche erzieherische Aufgabe an seinem Volk durchzuführen. Auch herrsche in Deutschland Wehrpflicht, die hier nicht bestehe. In Deutschland sei Idealismus vorhanden, der hier auch nicht in dem Sinne zu finden ist. Wenn also der Holländer sich schon für den Osten meldet, dann fragt er doch gleichzeitig, was er denn eigentlich bekomme. Es sei dies, so meinte Mussert, zwar kein ausgesprochenes Söldnertum, aber doch spiele das Geld hier eine besondere Rolle. Wenn daher das Reich sich nicht entschliessen könne, die Unterstützungssätze hier zu erhöhen, so müsse es sich damit abfinden, dass sich gar keine oder nur wenig Männer melden werden. Die aktivistische Reserve sei erschöpft.

Wenn ich auch bis zu einem gewissen Grade Mussert in diesem Punkte zustimmen muss, so war ich mir doch im klaren, dass dies nicht die eigentliche Ursache ist, warum sich die Männer nicht melden wollen. Um Mussert zu zwingen, Farbe zu bekennen, machte ich ihm den Vorschlag, die zwei kurzfristigen Sonderlehrgänge der WA, die von der Waffen-SS ausgebildet werden, Anfang nächster Woche an einem Ort zusammenzuziehen, wo dann er, Geelkerken und ich zu den Männern sprechen wollen, um ein Ersatzbataillon für die Legion aufzustellen. Und nun kam Musserts eigentliche Ablehnung zum Ausdruck! Er lehnte dies sofort ab. Er täte dies nicht, denn er müsse vorher die Macht ergreifen. Und nun begann er, in leidenschaftlicher Form die Forderung nach Machtergreifung zu vertreten, und zwar sprach er so hitzig und von einem so nahen Termin, dass ich an ihn die Frage richtete, wie er sich denn die Sache eigentlich vorstelle und an welchen Termin er denn eigentlich denke, worauf er mir antwortete, er wolle in der Zeit zwischen 10. und 14. Mai die 'Macht ergreifen'. Ich schilderte ihm in vorsichtiger Form die wehrpolitische Lage in den Niederlanden und sagte ihm, dass ich bei meiner letzten Aussprache mit dem Reichskommissar nicht den Eindruck gewonnen hätte, dass dieser an einen so kurzen Termin denke. Als Geelkerken dann stürmisch nach der Exekutive verlangte, erwiderte ich ihm, dass ich als Höherer SS- und Polizeiführer – und ich müsse ihm gegenüber ganz offen sein – es nicht vertreten könne,

126 – (a) Rechts bovenaan enige aanduidingen in hs. van Himmler: '1. Ch S[D] 2 Ch SS HA z Kt'; de stukken werden dus tevens aan Heydrich en Berger gestuurd. Daaronder de datum '16.III.42.' en Himmlers paraaf.

(1) Van een vorig bericht van Rauter over deze bijeenkomst is niets bekend.

(2) Men vergelijke de getallen, die Berger in nr. 136 geeft.

dass in diesen Zeiten die Exekutive abgegeben wird; auch die Wehrmacht wird dem auf keinen Fall zustimmen. Jeder Versuch des Feindes, festen Fuss an der Küste zu fassen, wird die ganze Exekutive in eine Hand pressen müssen. Dies sah Mussert auch sofort ein, erwiderte aber, dass er ohne Exekutive kein Interesse an der Macht hätte. Als er mich dann fragte, wie die Dinge in Norwegen gelagert seien, und ich ihm davon ungefähr ein Bild zeichnete, und zwar auf Grund der Schilderungen des SS-Obergruppenführers Rediess, erwiderte er mir, dass er unter keinen Umständen daran dächte, 'solcherart' die Macht zu ergreifen[3]; wenn er Ministerpräsident würde, dann müsste er gleichzeitig Staatsführer sein, und die volle Souveränität Hollands müsste wieder hergestellt werden. Ich beruhigte ihn und versuchte nochmals darzulegen, wie die Dinge gelagert seien, dass wir Krieg führten, dass Heer, Waffen-SS, Polizei, Kriegsmarine und Luftwaffe hier lägen und dass in diesen kriegerischen Zeiten die Wehrmacht auch ein besonderes Wort zu reden hätte und dass schon aus all diesen Erscheinungen heraus, weder wirtschaftlich noch exekutivmässig gesehen, ihm während des Krieges nicht *das* Entgegenkommen wird gezeigt werden, was er sich wohl vorstelle. Mussert war darüber recht bestürzt, sprang erregt auf, ging im Zimmer auf und ab und man merkte deutlich, wie sehr ihn die Dinge innerlich berührten. Wenn er die Macht hätte, so meinte er, dann könnte er dem Reichsführer Männer stellen, dann könnte er allerlei machen.[4] Als ich ihm entgegenhielt, dass in der Provinz Limburg, wo jetzt 1/3 der Bürgermeister und auch der Kommissar dieser Provinz, Graf d'Ansembourg[5], NSB'er sind, eine Friedhofsruhe eingetreten sei und dass ich fürchte, dass auch nach der Machtergreifung sich ein ähnlicher Zustand auf ganz Holland erstrecken wird, gab er mir zum Teil recht, entschuldigte sich aber damit, dass in diesem Jahr ein strenger Winter sei, wie er in Holland nie gewesen wäre und dass ausserdem in NSB-Kreisen alles tief traurig sei über die tragische Entwicklung in Ostasien. In dem Zusammenhang erklärte er mir, dass wenn Java in den nächsten Tagen fallen sollte, er alle Fahnen auf Halbmast setzen lassen wird, Trauerkundgebungen abhalten wolle, und in erregter Form erklärte er mir, dass er niemals den Verzicht

(3) De positie van het rijkscommissariaat en de *Wehrmacht* in Noorwegen veranderde feitelijk in het geheel niet, en *de jure* trouwens ook heel weinig. Terboven bleef de uitvoerende macht in handen houden; hij had al, vóórdat Quisling op 1 februari 1942 tot minister-president werd benoemd, vastgesteld, dat deze 'natürlich vollkommen unter meine Weisung steht.' Zie voor dit citaat en andere zeer duidelijke uitspraken: Kjeldstadli, *Hjemmestyrkene*, p. 138; zie ook H. D. Loock: 'Zeitgeschichte Norwegens', in *VfZ*. 1965, p. 94 e.v.

(4) Na de oorlog kreeg Rauter in verband met het onderzoek tegen Van Geelkerken het hier afgedrukte stuk onder ogen. Hij zei, dat tijdens het gesprek van 6 maart Mussert als tegenprestatie voor een *Machtübernahme* had beloofd tien lichtingen op te roepen, zodat Hitler dan over 30 Nederlandse divisies zou kunnen beschikken. Rauter verklaarde, zich ook daarom zo sterk tegen Musserts plannen te hebben verzet, omdat hij vreesde, dat Hitler door die belofte van 30 divisies wel eens in de verleiding zou kunnen komen om Mussert inderdaad de macht te geven. (Doc. I-510 Van Geelkerken b, p. 3, 4).

(5) Maximiliaan Victor Eugène Hubertus Joseph Marie graaf de Marchant et d'Ansembourg, geb. 18 januari 1894 te Gulpen. Tijdens de eerste wereldoorlog vrijwilliger in het Duitse leger; vervolgens werkzaam in het bankwezen en bij de staatsmijnen. Van 1926 tot 1930 lid van de Prov. Staten van Limburg voor de Roomsch-Katholieke Staatspartij. Sinds 1933 lid van de NSB; deswege in 1934 ontslagen als burgemeester van Amstenrade. Van 1935 tot 1937 lid van de Eerste Kamer voor de NSB, vervolgens tot 1940 lid van de Tweede Kamer, tevens voorzitter van de NSB-fractie. Bekleedde verscheidene hoge functies in de NSB, o.a. als gemachtigde van den leider en districtsleider voor Limburg. Van februari 1941 tot september 1944 commissaris der provincie Limburg. Na de oorlog veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf. (Doc. I 1096 Marchant et d'Ansembourg).

auf die Kolonien aussprechen wird; Deutschland strebe auch nach Kolonien, daher werde er als Holländer auch nach Kolonien streben und in 30 Jahren werde er die Kolonien wieder zurückholen. In diesem Sinne wolle er auch einen Aufsatz schreiben, wenn Java fallen sollte. Ich bin ihm sofort scharf entgegengetreten und habe ihm erklärt, dass ein solcher Aufsatz unter keinen Umständen geschrieben werden darf. Japan sei der Verbündete Deutschlands, er, Mussert, habe kein recht, als offiziöser Beauftragter des Führers hier seinem Volk zu versprechen, dass in 30 Jahren wohl der Führer die ostasiatischen Kolonien wieder holen werde. Dies sah Mussert auch ein, beruhigte sich, versprach vorsichtig zu sein, aber es ging aus seinem erregten Herzen klar hervor, dass er immer noch an dem imperialistischen Traum hängt und noch immer nicht innerlich gewillt ist, den Kopf nach dem Osten zu wenden.

In diesem Zusammenhang erzählte er mir auch, dass er auf den Bauernführer Roskam[6] teufelswild sei, denn dieser hätte vor einigen Tagen eine Rede gehalten und in die Bauernversammlung hineingeschrieen, dass er froh sei, dass die Kolonien verloren wären, denn jetzt müsse Holland nach Germanien. Der Weg für die Bauernschaft sei frei, denn der imperialistische Traum sei nunmehr ausgeträumt. Dieser Roskam sei überhaupt nurmehr grossgermanisch und SS-Mann und folge ihm nicht mehr usw.

Ich habe sofort mit dem Reichskommissar telefoniert und auch mit Hauptdienstleiter Schmidt gesprochen, damit die beabsichtigte Trauerfeier in der von Mussert gewünschten Form unterbunden wird.

Am kommenden Dienstag soll der SS-Obersturmbannführer Schlosser die verstärkte Ambulanz (160 Männer der Legion)[7], die hier ausgebildet wurden, von hier verabschieden. Ich bat Mussert, nachdem ich gestern Vormittag mit Generalleutnant Seyffardt gesprochen hatte, die Vereidigung durchzuführen. Er wich auch hier aus und wollte die Verabschiedung auf 8 Tage verschieben. Ich habe ihm mitgeteilt, dass der Transport am Dienstag fährt und ich nicht in der Lage bin, den Transport aufzuhalten; wenn aus irgendwelchen Gründen die Vereidigung nicht durchgeführt werden könne, so werde ich sie mit Generalleutnant Seyffardt oder allein durchführen bzw. sie erst in Oranienburg durchführen lassen. Der Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt teilen diesen Standpunkt.

Auch die Angelegenheit der Leibgarde brachte Mussert wieder vor (200 Mann), die eine dritte Formation darstellen soll. Der Reichskommissar, mit dem ich telefonisch sprach, lehnt diese Leibgarde ab, er billigt Mussert die 200 Mann nicht zu, höchsten 20 Mann und nicht mehr, die mit Pistolen ausgerüstet werden.[8] Mussert will in der Sache auf dem Parteiweg an den Führer herantreten.

Als ich die Gedankengänge Ihres Briefes[9], Reichsführer, Mussert vortrug, sprang er sofort hoch und erklärte, dass er gar kein Staatsführer sei, daher sei er für das ganze Hol-

(6) Zie voor hem p. 198, noot 2.
(7) Zie voor gegevens over deze ambulance nr. 85, noot 1.
(8) In een schrijven – afkomstig van de administratie van de lijfwacht – dat op sollicitaties voor de lijfwacht betrekking heeft, heet het: 'Salaris kan nog niet worden vastgesteld doch hiervoor wordt bij de regeeringsovername een regeling getroffen.' De lijfwacht heeft echter vermoedelijk nooit uit meer dan een 35 tot 40 man bestaan (NSB 36 f; H 218: 2035). Aanwijzingen, dat Mussert met zijn lijfwacht een 'dritte Formation' – naast de WA en de SS – zou beogen, zijn er niet.
(9) Nr. 122.

ländische Volk nicht verantwortlich, er habe auch gar keinen Zutritt zu einem Jahrgang, sondern immer nur zu seiner Partei. Dann meinte er etwas hämisch, wenn die zukünftige Bundesarmee nur so stark sein soll wie die Legion, dann bekäme Norwegen nach dieser Rechnung überhaupt nur 400 Mann, was ich ihm dann allerdings richtigstellte. Die Mitteilung über die zukünftige Stärke der Bundesarmee hat ihn sehr getroffen und auf ihn sichtlich Eindruck gemacht.

Er versucht zweifellos, einen Druck auszuüben und will vor seiner Machtergreifung nichts liefern. Als wir dann über Polizeiverhältnisse sprachen und ich ihm vorwarf, dass er mir ja auf dem polizeilichen Sektor nicht im geringsten geholfen hätte, gab er dies zu, meinte aber, dass er, wenn er an die Macht käme, die WA. als Hilfspolizei einstellen wolle. Damit gestand er offen, dass er die WA.-Bataillone, die wir bei der Waffen-SS ausbilden, für diese Zwecke zurückbehalten will und nicht abgehen lässt. Mein Verdacht, den ich Ihnen, Reichsführer, gegenüber bereits geäussert habe, ist dadurch erhärtet worden. Es hat wirklich keinen Zweck, dass wir in der jetzigen Zeit ihm die WA-Männer hier 6-wöchig ausbilden, während er nicht gewillt ist, die Männer abzugeben. Ich stelle daher Antrag bei Ihnen, Reichsführer, auf Einstellung der Ausbildung. Bei der 'Germania'[10] sind jetzt ohnehin 2.000 Rekruten, so dass kein Platz vorhanden ist, und wenn noch etwas mehr Rekruten für die SS-Polizei-Division und E-Einheiten nachgezogen würden, kann man unter dieser Begründung ohne weiteres die Ausbildung zunächst einstellen. Es ist das einzig mögliche Druckmittel, dass wir bei ihm ausüben können. Ich bitte um Genehmigung meines Antrages. Wir werben für die Legion weiter, es geht auch über die E-Stelle[11], natürlich langsam und nicht in dem Tempo, das wünschenswert wäre. Ich übe jetzt also ganz scharfen Druck auf Mussert aus, auch auf den Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt und werde den Reichskommissar gehörig unter Druck setzen, wenn er zurückkommt.[12] Ich wäre Ihnen, Reichsführer, aber doch dankbar, wenn Sie von sich aus dem Reichskommissar über diese Zustände noch einmal schreiben würden. Ich sprach heute 10 Minuten lang mit dem Reichskommissar am Telefon; er ist im grossen und ganzen in diesen Dingen ganz meiner Auffassung, meint nur, dass eben Mussert nach der Macht ringe und wir ihm auf diesem Gebiete doch etwas nachgeben werden müssen.

Dann schnitt Geelkerken noch die Angelegenheit Dahmen von Buchholz[13] (jetzt Kriminalkommissar für Judentum und Freimaurerei in Amsterdam) an. Wieder ging Geelkerken

(10) Het *SS-Ersatzbataillon 'Germania'*, gelegerd te Arnhem (H 264: 3015).
(11) *Ergänzungsstelle.*
(12) Van 19 februari tot vermoedelijk 14 maart was Seyss-Inquart met verlof (T 32/175616; T 34/175700).
(13) Rudolph Wilhelm Dahmen von Buchholz, geb. 30 december 1889 te Den Haag; van 1912 tot 1925 beroepsofficier en van 1931 tot 1938 rijksambtenaar. In deze tijd lid van enige fascistische splinterpartijtjes. In augustus 1940 lid van de NSNAP; het volgende jaar weer uitgetreden; daarna begunstigend lid van de Nederlandsche SS. Zeer antisemitisch ingesteld; maakte 'een jarenlange studie' van het 'jodenvraagstuk' en de vrijmetselarij. Rost wist met hulp van Rauter en Knolle gedaan te krijgen, dat Dahmen von Buchholz in februari 1942 werd benoemd tot commissaris van politie te Amsterdam voor bijzondere opdrachten, hoewel deze geen enkele politie-ervaring had. Bij de Amsterdamse politie werd een '11e bureau', het bureau voor Joodsche Zaken, opgericht. Als chef van dit bureau verrichtte Dahmen von Buchholz met zeer grote energie zijn taak: het arresteren van joden, die op één of andere manier zich niet hadden gehouden aan de tegen de joden gerichte verordeningen, zoals in een tram zitten, in niet-joodse winkels kopen, enz. In februari 1943 werd het bureau echter een onderdeel van de *SD*, toen Dahmen wegens het zich toeëigenen van goederen uit joods bezit werd overgeplaatst: voortaan moest hij

mit ähnlichen Ausdrücken los wie schon einmal bei Rost und dann bei van Dieren. 'Kerl', 'Schuft' und ähnliche Ausdrücke waren an der Tagesordnung. Diese Gelegenheit benützte ich, um ihn zu bitten, solche Ausdrücke in meinem Hause zu unterlassen. Auch dem Reichsführer sei bereits persönlich aufgefallen (van Dieren[14]), so sagte ich ihm, wie er ohne Grund und ohne Ursache Ehrenmänner in einer Form beschimpfe, was er dann nicht aufrecht erhalten könne, weil die Argumente dazu fehlen. Ich habe ihm noch einmal den Fall van Dieren vor Augen gehalten, worauf Mussert mir recht gab und ausrief, dass van Dieren ein Ehrenmann sei. Dann hakte ich wieder ein und sagte, dass die ganzen Vorwürfe, die man gegen Dahmen von Buchholz mache (er sei ein Trinker und Spieler) nach genauester Untersuchung völlig zusammengefallen seien und nichts übrig geblieben wäre. Mussert erklärte mir, er kenne Dahmen von Buchholz überhaupt nicht und wisse von alledem nichts, aber 'Geelkerken, Sie sind doch derjenige', so sagte er wörtlich, 'der gegen Dahmen von Buchholz bei mir kämpfte'. Darauf erwiderte Geelkerken blass werdend, dass Dahmen von Buchholz sein Offizier gewesen sei, als er noch Korporal war, dass er ihn persönlich nicht mag, dass er einmal eine faschistische Partei im Jahre 1920 in Holland geführt hätte, der auch er, Geelkerken, angehört habe und dass Dahmen von Buchholz als er nach 6 Monaten kam, um seinen Mitgliedsbeitrag zurückzuverlangen, ihm diesen nicht zurückgab, sondern ihn bei der Tür hinausgeworfen hätte. Mit solchen lächerlichen alten Angelegenheiten kleinlichster Art kam Geelkerken daher. Ich habe ihm, Reichsführer, wirklich die Meinung gesagt, worauf er recht klein wurde und zugab, dass der Sohn Dahmen von Buchholz's doch in der Waffen-SS diene und schon einmal schwer verwundet war und dass er mir nochmals den Vorgang, den er bei sich hätte, vorlegen wolle.

Die Unterredung endete in kameradschaftlicher Form, aber es wurde doch sehr offen und hart gesprochen, was auch bei den beiden 'Brüdern' einmal wirklich notwendig war.[15] Ich habe bei der Gelegenheit Herrn Mussert gesagt, dass ich ihm doch anriete, seinem persönlichen Adjutanten zu sagen, er möge vorsichtiger sein, denn er habe in seiner Anwesenheit in Amsterdam, als er gefragt wurde, was gegen Dahmen von Buchholz vorläge, erwidert, dass dieser zu sehr gegen die Freimaurerei hetze und dass sich daher Herr Mussert nicht wundern dürfe, wenn die ewigen Gerüchte, dass noch heute die Freimaurerei hinter dem

(in de rang van majoor der staatspolitie) de militaire opleiding van de Amsterdamse politie verzorgen. Na de oorlog werd hij in laatste instantie tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld.

In februari 1942, in de tijd dus van zijn benoeming, moet hij een persoonlijke brief aan zijn vijand Mussert geschreven hebben met het verzoek om hem tot de NSB toe te laten. De uitslag was negatief. Waarom hij overigens een vijand van Mussert was, is afgescheiden van ideologische verschillen niet duidelijk. (Doc. I R. W. Dahmen von Buchholz; zie ook voor de activiteiten van Dahmen von Buchholz met betrekking tot de vrijmetselarij RvT 93: 80964-8; H 917: 5893, 5909).

(14) Zie voor dit incident nr. 106.

(15) Op 10 maart bericht Rauter aan Himmler, dat het onderhoud een grote indruk op Mussert gemaakt heeft, blijkens een notitie van Knolle, die Rauter eveneens aan Himmler zendt. Deze notitie geeft een korte beschrijving van een kaderbijeenkomst van de NSB op 7 maart; Mussert moest hier de verzamelde NSB-functionarissen melden, dat er voorlopig geen sprake was van een *Machtübernahme*, misschien wel in het hele jaar 1942 niet (!). Wat de oorlog in Nederlandsch-Indie betrof: men moest maar aan Hitler overlaten, in hoeverre deze zich na de oorlog met Japan verstaan zou over de rechten van Nederland op Indië. Wel achtte Mussert het raadzaam, om op interne partijvergaderingen geen leden van *Wehrmacht* en *NSDAP* meer uit te nodigen: enige distantie tegenover de Duitse kameraden was wel nuttig (H 94: 527-8).

Hauptquartier stünde, solcherart wieder lebendig werden. Dies hat auf Mussert einen sehr grossen Eindruck gemacht, aber es ging für mich wieder eindeutig hervor, dass Geelkerken der Hetzer und – wie Colijn nicht unrichtig behauptet hat – der Mann mit der doppelten Zunge ist.

Schliesslich hat Mussert nochmals unterstrichen, die Niederländische SS und die Waffen-SS seien ausschliesslich Eigentum des Reichsführers, er wolle da in keiner Form hineinreden, weder in die Erziehung noch in die weltanschauliche Schulung, aber er sei der Meinung, dass die Legion ein politisches niederländisches Gebilde ist, das nur von der Waffen-SS betreut wird, dass die Unterstützung für diese Legion aus niederländischen Geldmitteln zu zahlen wäre und dass er den Ersatz alleinig stellen muss usw. Ich habe ihm dies alles wieder ausgeredet bis auf den Ersatz, den er ja leider nicht stellt. Schliesslich einigten wir uns wegen der Unterstützung dahingehend, dass wir doch hofften, dass Sie, Reichsführer, demnächst einmal nach Holland kämen, um diese Frage mit Ihnen einmal grundsätzlich durchzubesprechen. Ich erwähnte, dass Sie, Reichsführer, uns in Arys zugesagt hätten, Anfang Frühjahr nach Haag zu kommen, um die Niederländische SS zu vereidigen, (Mussert hat dies schweigend zur Kenntnis genommen und nichts Gegenteiliges geäussert!) und dass wir ja dann Gelegenheit haben werden, mit Ihnen, Reichsführer, die wichtigsten Probleme zu besprechen. Aber grundsätzlich interessiert Mussert jetzt nur die Machtergreifung.

Generalleutnant Seyffardt hat zur Kenntnis genommen, dass er nurmehr Chef des Sonderstabes der Legion ist und nicht mehr Befehlshaber, hat auch die von Ihnen, Reichsführer, anbefohlene Abtretung der Kompetenzen angenommen[16], bat mich nur, auf Mussert einzuwirken, dass er ihn im Rahmen der Verabschiedungen usw. nicht wie einen kleinen Adjutanten behandele. Kritischer wurde der alte General als ich von ihm verlangte, dass sein Sohn[17] aus dem Sonderstab entfernt werden müsste (Seyffardt junior hat u.a. 1200 Textilpunkten an alle möglichen Frauenzimmer verschenkt), er erbat sich noch Bedenkzeit und hat gestern Abend Mussert wissen lassen, dass er eigentlich daran dächte, zurückzutreten. Der Reichskommissar und Mussert sind meiner Auffassung, dass man ihn ruhig gehen lassen soll, doch glaube ich nicht an den Rücktritt, da er sein aktives Generalleutnantsgehalt bezieht, das er sicher nicht – wie ich Seyffardt kenne – fallen lassen will.[18]

Die Verwundeten der Niederländischen SS, die sich hier in den Spitälern befinden, werden von uns nunmehr eingehend betreut. Ich habe die Niederländische SS sehr stark eingeschaltet, doch beklagen sich alle Verwundeten darüber, dass die Partei für sie gar nichts übrig hätte, und dass sie bitter enttäuscht seien, in welcher Form sie die NSB behandele. Ich habe wieder festgestellt, wie gerade diese schwer Verwundeten heute an der SS

(16) Seyffardt liet zich kennelijk overdonderen, maar bedacht al gauw, dat op deze manier zijn toch al danig uitgeholde functie van 'Befehlshaber' helemaal in het niet zou verdwijnen. Zie verder noot 18.
(17) Hendrik Alexander Seyffardt jr., geb. 8 december 1903 te Teteringen, luchtvaartdeskundige. Banleider der WA. Werkte van juli 1941 tot voorjaar 1942 op het 'Hoofdkwartier' van het Nederlandse legioen als adjudant van zijn vader, de generaal Seyffardt (datum van uit dienst treden is niet bekend). Sindsdien werkzaam bij een met de Duitsers collaborerend reclame-bureau. Werkte o.a. mee aan het schijnbaar anti-Duitse, doch in werkelijkheid door het rijkscommissariaat gesteunde blad *De Gil*. Na de oorlog tot vier jaar gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I H. A. Seyffardt jr.).
(18) Twee dagen later diende Seyffardt evenwel een ontslagaanvrage in (zie nr. 113, noot 1); van een reactie van de bezetter hierop is geen spoor te vinden. Uit o.a. nr. 137 blijkt echter wel, dat Seyffardt in functie is gebleven: kennelijk heeft hij zich door Rauter laten bepraten.

hängen und wie dankbar sie für alles sind, was für sie getan wird. Ich habe auf dem Gebiete eine besondere Fürsorge angeordnet und besuche jetzt selber die Spitäler.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 94: 529–538. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

127. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 9. März 1942

Reichsführer!

Unter Bezugnahme auf Ihre seinerzeitige Zusage lege ich Ihnen, Reichsführer, eine Bitte des SS-Oberführers Jungclaus vor, und zwar um Rückstellung beiliegend aufgeführter 5 Führer-Anwärter der Niederländischen SS[1], die wir hier jetzt dringend benötigen. Wie ich Ihnen schon meldete, Reichsführer, will Feldmeyer mit 3–400 Mann der Niederländischen SS im Frühjahr sich zur Waffen-SS melden. Da wir jetzt nunmehr schon zum dritten Mal die Niederländische SS ausbluten lassen und der Wiederaufbau immer die allergrössten Schwierigkeiten gemacht hat und dadurch eine grössere Stockung eintrat, bitte ich Sie, mir beigenannte 5 SS-Führer zurückstellen zu lassen, damit die 5 Führer noch vor Abgang der Niederländischen SS hier in Holland eintreffen. Da ich weiss, dass solche Rückkommandierungen meist 6 bis 8 Wochen dauern, lege ich Ihnen, Reichsführer, schon jetzt diesen Antrag mit der Bitte um Erfüllung vor.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 94: 512. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

127 – (a) In het stuk zijn enige onderstrepingen aangebracht; in marge en bovenaan het stuk enige stenografische notities.

(1) H 94: 513 is het verzoek van Jungclaus aan Rauter. Het gaat hierbij onder meer om J. A. van der Hoeven en J. P. Wolffram (zie voor hen resp. nr. 50, noot 6, en nr. 63, noot 9).

Op 28 mei richt Rauter opnieuw een dergelijk verzoek tot Himmler, aangezien 'in den nächsten Tagen eine grössere Anzahl von SS-Führern und gegen 300 Männer der Niederländischen SS wieder zur Waffen-SS einrücken'. Bij de acht mannen, die hij thans voor de Nederlandsche SS nodig heeft, bevinden zich H. W. Bettink en P. Heerema (H 94: 508).

128. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, den 13. März 1942

Lieber Rauter!

Ihren Brief vom 28.2.42[2] habe ich erhalten. Ich habe mich insgesamt über Ihre Ausführungen sehr gefreut. Ich bin damit einverstanden, dass die Ausbildungs-Hundertschaften[3] in Amsterdam die Gewehre behalten, wogegen die Munition dafür bei dem deutschen Polizei-Bataillon in Amsterdam bleibt.

Zu Punkt 3 bitte ich Sie lediglich, auch SS-Gruppenführer Berger über die Männer, die Sie als Ersatz für die Waffen-SS aus dem SS-Wachbataillon in Amersfoort abzweigen können, zu unterrichten.

Ihre Ausführungen über die kurzfristige WA-Ausbildung veranlassen mich dazu, von einer weiteren kurzfristigen Ausbildung dieser Art Abstand zu nehmen.[4] Vor allen Dingen bedaure ich sehr, dass von seiten des Reichskommissars überhaupt ein derartiger Antrag, nebenher durch die Wehrmacht NSB-Mitglieder zusätzlich auszubilden, gestellt werden konnte. Sagen Sie dies bitte dem Reichskommissar. Es käme auf keinen Fall in Frage, dass wir etwa die Schulung, die wir bisher betrieben haben, aus der Hand geben. Diese Frage ist ja aber durch meine Entscheidung, eine weitere Ausbildung nicht mehr durchzuführen, nicht mehr akut.

Sagen Sie bitte gelegentlich in der politisch geeigneten Form auch Herrn Mussert, ich hätte den Eindruck, dass er eine rein niederländische egoistische Politik der Machtergreifung betreiben würde und dass ihm der Kampf im gesamtgermanischen Raum im Osten gleichgültig wäre. Für eine solche Auffassung hätte ich kein Verständnis.

Können Sie mir einige Persönlichkeiten, die auf Grund der Politik des Hauptdienstleiters Schmidt nach oben gekommen und die wenig erfreulich sind, nennen? Ich bin der Ansicht, dass man hiergegen etwas tun müsste, da ja sonst die Tendenz der eigenstaatlichen Richtung nur noch an Boden gewinnt.

Ich habe auch kein Verständnis für die Einstellung des Herrn Mussert, der sich über die Ernennung des Herrn Damen von Buchholz[5] zum Kriminalkommissar in Amsterdam aufregt. Vielleicht können Sie ihn daran erinnern, dass der Führer ihm einmal gesagt hat: 'Bauen Sie die Strasse von den Niederlanden nach dem Deutschen Reich so breit wie möglich.'[6]

Auch die von Herrn Mussert erlassene Anordnung, dass Mitglieder der NSB ohne Zustimmung des Hauptquartiers der NSB keine Ämter annehmen dürfen[7], halte ich für sehr

128 - (1) Brandt stuurt doorslagen van deze brief aan Berger, Wolff en Heydrich.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.
(3) Hiermee bedoelt Himmler waarschijnlijk het Amsterdamse politie-bataljon (zie n. 130).
(4) Waarschijnlijk heeft Rauter het in zijn brief van 28 februari over dezelfde WA-opleiding gehad, als waarvan in zijn brief van 7 maart (nr. 126) sprake is.
(5) Men zie voor deze kwestie nr. 126; ook n. 13 daarbij.
(6) Iets dergelijks zou Hitler gezegd hebben, toen Mussert hem voor de eerste maal, op 23 september 1940, een bezoek bracht: zie *Corresp. Rost*, p. 129.
(7) Een 'Bevel van den Leider' van 14 februari bepaalt, eventueel op straffe van uitsluiting uit de NSB, 'dat alle leden, alvorens zij een ambt in Overheidsdienst aanvaarden, daartoe de schriftelijke toestemming behoeven van de Leiding der Beweging ... Vorenstaande regeling heeft de instemming van den Heer Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied met wien terzake overleg is gepleegd.' (*VoVa* 27 februari 1942).

unglücklich. Unterrichten Sie bitte den Reichskommissar über diese meine Meinung. Ich bin der Ansicht, dass diese Massnahme in *der* Form aufgehoben werden müsste; denn so richtet sie sich ja nur gegen Deutschland.

Teilen Sie mir bitte mit, welches Ergebnis Ihre Rücksprache in diesen Punkten mit dem Reichskommissar, sobald er aus dem Urlaub zurückgekommen ist, gehabt hat.

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr

[H. Himmler]

BDC H 94: 541–542. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

129. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, 13. März 1942

Lieber Rauter!

Ich bestätige Ihren Brief vom 5.3.42[2] mit der Aufstellung über die in Deutschland bezw. in der Waffen-SS dienenden Niederländer. Ich bitte Sie, diesen Brief im Durchschlag an SS-Gruppenführer Berger zu schicken und würde Ihnen empfehlen, zur Besprechung dieser Fragen einmal zu SS-Gruppenführer Berger nach Berlin zu fahren. Trotz allem muss ich jedoch insgesamt sagen, dass ich das Ergebnis der Meldungen für eine Partei, die sich für so geeignet hält, die Macht zu ergreifen, für kläglich halte.

1. Der Zustand, dass ein Mann, der im NSKK dient, eine höhere Abfindung für Zuhause bekommt, ist selbstverständlich unmöglich. Diesen Zustand bitte ich Sie und SS-Gruppenführer Berger [a] gemeinsam abzuändern. Die Vorschläge sind mir jedoch vorher zur Genehmigung vorzulegen.

2. Der Gedanke der Leibwache von Herrn Mussert erscheint mir immerhin merkwürdig. Ich habe überhaupt den Eindruck, dass Mussert mehr denn je in seinen niederländisch-dietschen Separatgedanken befangen ist.

3. Im heutigen Zustand hielte ich eine Machtergreifung Musserts für in jeder Weise verfrüht.

4. Geelkerken als Polizeichef wird von mir abgelehnt. Schon der Gedanke, dass Geelkerken, der von Polizei und Soldatentum nichts versteht, nur einen deutschen Verbindungsoffizier haben will, kennzeichnet ihn als einseitigen Zivilisten und ausserdem als kleinen unzulänglichen Mann. Wäre er nicht klein, selbst wenn er nur an seinen niederländischen Separatgedanken denkt, dann müsste er den elenden Zustand, im dem die niederländische Polizei sich befindet, erkennen und alle Interesse daran haben, dass sie gebessert wird.

5. Ich beauftrage Sie, mit aller Kraft die innere Umgestaltung der niederländischen Polizei zu einer germanisch denkenden und germanisch gehorchenden Polizei eines Bundeslandes voran zu treiben.

Heil Hitler! Ihr

[H. Himmler]

BDC H 94: 539–540. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

129 – (a) Naam in hs. tussengevoegd.
(1) Het stuk is een doorslag, voor Berger bestemd.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van deze brief. Voor een beter begrip van het hier afgedrukte stuk kan men nr. 126 lezen.

130. HIMMLER AAN RAUTER[a 1]

Führer-Hauptquartier, 13. März 1942

Lieber Rauter!

Ich habe mit grossem Interesse Ihre beiden Briefe vom 7.[2] und 10.3.42[3] über die Aussprache mit Mussert u. über die Arbeitstagung der NSB in Utrecht[b] gelesen. Ich glaube, dass es notwendig ist, dass wir mit aller Kraft nunmehr auch wieder ausserhalb der NSB werben; denn ich habe den Eindruck, dass die NSB und Mussert persönlich den ganzen Weltumbruch noch nicht verstanden haben. Beim nächsten Mal bitte ich Sie, wenn die Sprache auf das berühmte niederländische Kolonialreich kommt, die Herren darauf aufmerksam zu machen, dass es ja nun nicht so ist, dass die Herren Niederländer nur mit ihrem Blut das erobert haben, sondern bei den Eroberungen haben sie sehr reichlich daran gedacht, dass das Mutterland Deutschland die besten Kämpfer hat, die sich als ihre Soldaten angeworben haben.[c] Wenn ich nicht irre, war auch ein General Yorck[4] in seiner Jugend einmal holländischer Kapitän und hat in Ostindien gefochten.

Mein Standpunkt ist der: Die Niederlande haben[d] nur dann eine Zukunft, wenn sie bei aller Betrübnis um Vergangenes begreifen[e], dass der Verlust ihrer Kolonien die Rettung ihrer rassischen Substanz ist und weiterhin, dass sie sich mit aller Kraft und mit vollem Herzen Germanien, mit dem Kern Deutschland, von dem sie ein Teil sind und von dem sie sich einst gelöst haben, wieder zuzuwenden haben.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 94: 526. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

130 – (a) In het stuk zijn enige grammaticale verbeteringen door Brandt aangebracht.
(1) Blijkens een aanduiding onderaan is het stuk een voor Berger bestemde doorslagkopie. Berger krijgt tegelijkertijd fotokopieën van de in het stuk genoemde brieven van Rauter aan Himmler.
(2) Nr. 126.
(3) Zie nr. 126, noot 15.
(b) 'Arbeitstagung der NSB in Utrecht' onderstreept.
(c) Het laatste deel van de zin luidde oorspr.: 'und hat diese als ihre Soldaten angeworben.' Correcties in hs. van Brandt.
(4) Yorck von Wartenburg, een bekende Pruisische adellijke officiersfamilie. De bekendste representant is de generaal, die tijdens de veldtocht van 1812–'13 nominaal verraad aan de Pruisische koning – en een zeer daadwerkelijk verraad aan Napoleon – pleegde door een snelle capitulatie tegenover de Russen. Een andere Yorck had een belangrijk aandeel in de Duitse oppositie tegen Hitler.
(d) Oorspr.: 'hat'; correctie in hs. van Brandt.
(e) Oorspr.: 'begreift'; correctie in hs. van Brandt.

131. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 16. März 1942

Reichsführer!

Herzlichen Dank für Ihr Schreiben vom 9. März[1] in der Angelegenheit Napola. Ich glaube, dass auch Dr. Kemper[2] nunmehr die Überzeugung gewonnen hat, dass wir nicht eine niederländische Abwandlung einer nationalpolitischen Erziehungsanstalt bauen sollen, sondern dass die nationalpolitische Erziehungsanstalt unter Berücksichtigung der Erfordernisse aus dem niederländischen Raum hier zur Wirksamkeit kommen soll. Ebenso wie die SS die gesamtgermanische Idee zu vertreten und durchzusetzen hat, sollen auch die nationalpolitischen Erziehungsanstalten mit der Jugenderziehung für dieses besondere Ziel bedacht sein. Bezüglich der SS gibt Mussert diese besonderen Aufgaben zu und er wird dies auch bezüglich der Napola mit der Zeit anerkennen. Ich bin aber dagegen, dass die besonderen Erfahrungen und Leistungen dieser Anstalt dem niederländischen Nationalismus zugutekommen. Dabei wissen Sie, Reichsführer, ja, dass ich die Verfolgung grossdietscher Ideen für gar nicht so gefährlich halte, als dass wir sie direkt bekämpfen sollen, denn besonders jetzt nach dem Verlust der Kolonien wird kein Flame mehr ernstlich ein Interesse haben, mit den holländischen Habenichtsen zusammenzukommen. Jede nationalsozialistische Bewegung nimmt aber ihren Weg – vielleicht Umweg – auch über nationalistische Ideen, die mit der Zeit dadurch ungefährlich gemacht werden, dass man den Blickpunkt in eine höhere Ebene verlegt, also aus dem völkisch und stammesmässig nationalistischen zum germanisch rassischen.

Es besteht nur noch eine Ungewissheit, ob der derzeitige Versuch in Koningsheide[3] als niederländische Erziehungsanstalt weitergeführt werden soll oder nicht. Dafür soll der Plan sprechen, dass Genechten etwa zwanzig niederländische Erzieher zur Ausbildung für eine Napola zur Verfügung stellen will. Wenn ich davon ausgehe, dass wahrscheinlich die Hälfte dieser Leute nicht tauglich sein wird, so bleiben zehn Erzieher, und ich bin dagegen, dass aus diesem Grunde das oben von mir entwickelte Prinzip preisgegeben wird. Ich bin also der Meinung, dass allenfalls mit Ablauf dieses Jahres die Nivo endgültig eingestellt, hingegen die Napola ins Leben gerufen wird und es den niederländischen Jungen freigestellt

131 – (a) Het oorspronkelijke stuk is onvolledig. De laatste pagina ontbreekt; de tekst is hier ontleend aan een afschrift (H 165: 2481). Het stuk vertoont vele onderstrepingen en enige onleesbare stenografische notities.

(1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van een brief van 9 maart; vermoedelijk bedoelt Seyss-Inquart nr. 123 van 5 maart.

(2) Wilhelm Kemper, geb. 16 november 1903 te Mackenbruch. Boerenzoon, studeerde geschiedenis en economie te Jena. Voelde zich politiek verwant aan de theoreticus Moeller van den Bruck. Vanaf maart 1933 lid van de *NSDAP*, van juni 1933 tot 1936 van de *SA*. Leraar aan verscheidene *Napolas*, o.a. te Bensberg. Op grond van zijn functie op 1 april 1941 in de SS opgenomen in de rang van *Hauptsturmführer*. Hij volgde eind 1941 of begin 1942 – de datum is niet bekend – Jacobs op als specialist voor *Napola*-aangelegenheden in Nederland. Als zodanig was hij een ambtenaar van de afdeling *Erziehung und Kirchen* op het commissariaat-generaal voor *Verwaltung und Justiz* van Wimmer; hij bleef daar wel de belangen van Heissmeyer verdedigen (P 129; VJ Z 7010/41). Oorspronkelijk wilde hij slechts de NIVO op meer Duitse leest schoeien: zie p. 140. Zelf werd hij leider van de *Reichsschule* voor jongens te Valkenburg.

(3) De NIVO: zie p. 139.

wird, entweder in die Napola zu gehen oder in ihre niederländischen Schulen zurückzukehren. Dadurch, dass die Napola nun eine Schule des Reiches ist, ergibt sich in ihrer Organisation und ihrer Führung eine ausserordentliche Vereinfachung, weil nunmehr alles entsprechend den Anordnungen der Inspektion[4] durchgeführt werden wird. Es ist nun auch ohne weiteres möglich, dass eine Napola des Reiches, z.B. Bensberg, in ein besonderes Betreuungsverhältnis gebracht wird. Ich glaube, Sie werden damit einverstanden sein, wenn gleichwohl die Leitung dieser Napola im Einvernehmen mit mir geführt wird, nicht rücksichtlich der Grundsätze, denn die sind eben die einheitlichen, sondern in dem Sinn, dass ich im Einzelfall aus der Kenntnis und den Erfahrungen hier im Raume meine Ansicht zum Ausdruck bringe. So[b] bin ich der Meinung, dass die Jungen aus dem niederländischen Volk nach ein oder zwei Anfangsjahrgängen in Anstalten des Reiches versetzt werden und umgekehrt aus dem Reich Aufbauzüge herüberkommen. Im Lehrplan müsste die Geschichte der Niederlande und das Wesen des niederländischer Volkes stärker berücksichtigt werden aber von der gesamtgermanischer Schau, damit die Jungen, die durch diese Anstalten gegangen sind, das möglichste Verständnis bekommen, um einmal in diesem Raume germanische Aufgaben zu erfüllen. Aus diesem Grunde soll in den Anstalten in den Niederlanden auch Unterricht in der niederländischen Sprache gegeben werden etwa so, dass das Niederländische die Heimatsprache, das Deutsche aber die gesamtgermanische Geistes- und Verständigungssprache ist.

Da es sich nun um eine deutsche Schule handelt, wird der Betrieb aus deutschen Mitteln zu erhalten sein. Ich bin nicht im Bilde, wer diese Anstalten im Reich erhält, zum Teil geschieht das durch das preussische Finanzministerium. Bei den Anstalten in der Ostmark wird aber wohl das Reich selbst diese Kosten übernommen haben. Ich höre, dass der Reichsfinanzminister für Anstalten ausserhalb der alten Reichsgrenzen solche Kosten nicht übernehmen will. Ich mache darauf aufmerksam, dass – allerdings im Wege des Auswärtigen Amtes – das Reich schon früher derartige Zahlungen für Auslandsschulen übernommen hat; man müsste da jetzt wieder zu einer Regelung kommen. Wenn die Beträge nicht allzu hoch sind, mir wurde einmal die Summe von 500.000 RM pro Anstalt und Jahr genannt, dann glaube ich, dass ich die Hälfte dieser Kosten vom Reichskommissariat oder von seinem Nachfolger tragen lassen kann, wohingegen die Hälfte das Reich im Wege der Inspektion zahlen sollte. Es würde dann bei der Fortführung dieser Schulen ungefähr dasselbe Verhältnis bestehen, das nunmehr bei der Errichtung der Anstalten eintritt. Und damit komme ich zu einer unmittelbar zu entscheidenden Frage:

Bekanntlich ist in Harderwyk ein Bauplatz ausgesucht worden, gegen den im zunehmenden Masse Bedenken erhoben werden. Ich glaube, dass mit Ausnahme des Dr. Flier[5], der sein Kind verteidigt, alle darüber einig sind, dass Harderwyk nicht der geeignete Platz ist. Ich selbst habe mir die Sache nunmehr nochmals überlegt, habe mir alle Akten vorlegen lassen und die in Frage kommenden Gegenden besucht. Wenn wir die Anstalt nach Harderwyk bauen, dann ist sie recht abseits gelegen; wir werden die Jungen dort zu 'reinen Toren'

(4) Bedoeld wordt de *Inspektion* van Heissmeyer.

(b) Bij deze zin is een dikke streep in marge gezet.

(5) *SS-Hauptsturmführer Dr.* Flier (of Flir), voornaam en geboortedatum onbekend, chef van de *Hauptabteilung C II/4 'Napolas'* van het *SS-WVHA, Amtsgruppe C: Bauwesen* onder Kammler (AMT IV NO 111, NO 620).

erziehen können und ich glaube, dass das gerade vom Standpunkt der Menschenführung aus nicht richtig ist. Die Liquidierung des königlichen Vermögens gibt mir nun die Möglichkeit, einen anderen Platz zur Verfügung zu stellen und zwar aus dem Komplex des Schlosses Soestdijk. Soestdijk[c] liegt im Herzen Hollands, von dort aus sind vor allem Utrecht und Hilversum, aber auch Amsterdam und Amersfoort ohne besondere Schwierigkeiten zu erreichen, besonders bietet der öffentliche Bahn- und Autoverkehr hier die Möglichkeit einer Verbindung, die die Städte über einen halben Tag zu besuchen möglich macht. Die Lage selbst ist viel schöner als in Harderwyk, das Wasser zu Sportzwecken mindestens ebenso gut wie in Harderwyk, nur liegt es noch näher. Vor allem haben wir aber im Soestdijker Park ein ausserordentlich schönes, mit Hochwald bepflanztes Gelände von etwa 600 ha zur Verfügung. Ich gebe als meine Stimme für Soestdijk[6], wobei ich aber sofort darauf aufmerksam mache, dass diese Anstalt nicht den Namen Soestdijk tragen soll, weil dieser Name zu stark mit der jüngsten Geschichte des Königshauses verbunden ist. Wir dürfen also die Einbürgerung dieses Namens für die Anstalt gar nicht zulassen. Ich suche einen passenden Namen, habe denselben aber noch nicht gefunden. Eine Bauverzögerung wird nicht eintreten, denn die Baupläne – wie sie für Harderwyk vorgesehen waren und die mir beim letzten Berliner Aufenthalt ausgehändigt wurden – entsprechen ja doch nicht den besonderen Anforderungen, die im Hinblick darauf gestellt werden müssen, dass es sich eigentlich um die erste Vollanstalt handelt, die gebaut wird, und dazu noch im germanischen Gebiet ausserhalb der alten Reichsgrenzen. Diesen letzteren Umstand stelle ich besonders zur Erwägung anheim mit der Anfrage, ob nicht gerade für diesen Fall doch eine besonders sorgsame Planung unter Heranziehung hiefür in Frage kommender Künstler veranstaltet werden sollte, denn selbst wenn wir hier um zwei/drei Monate aufgehalten werden sollten, bedeutet dies im Verhältnis zu den Baumöglichkeiten im Reich keine Verzögerung, da wir ja innerhalb der 2–3 jährigen Bauzeit infolge der klimatischen Verhältnisse diese Zeit leicht hereinbringen werden. Ich glaube nämlich, dass das doch eine sehr gut ausgewogene und reife künstlerische Arbeit werden muss. Wenn die Kostenfrage der Heranziehung von Künstlern eine Rolle spielen sollte, so bin ich gerne bereit, die bezüglichen Kosten zur Gänze durch mich tragen zu lassen, und würde den Vorschlag machen, dass die letzte Entscheidung über die Ausschreibung einerseits und die Projekte andererseits ein Ausschuss haben soll, an dem ich mich selbst gerne beteiligen will und in dem Sie die Leitung haben sollten. Was nun die Kosten und Durchführung einer solchen Planung betrifft, so habe ich mich bereit erklärt, die Hälfte der Kosten zu übernehmen und zwar deshalb, weil ich ja womöglich den Bau einer zweiten und dritten Anstalt mitermöglichen möchte und auch für diese die Hälfte der Kosten tragen will. Ich rechne ungefähr für die drei Anstalten mit Kosten von 15 Millionen Mark und glaube, 7–8 Millionen Mark im Verlauf der nächsten 2–3 Jahre für diese Zwecke zur Verfügung stellen zu können. Überdies will ich vom Standpunkt der Baubewirtschaftung

(c) Bij deze zin heeft Himmler het woord 'ja' in marge geschreven.

(6) Oorspronkelijk had men (toen nog voor de NIVO) aan een terrein in de duinen bij Bloemendaal gedacht (FiWi SuB C 4 c), doch toen militaire belangen zich daartegen verzetten, werd Harderwijk tijdelijk favoriet. Daarna had iedere betrokkene – behalve Flier – zijn zinnen op Soestdijk gezet. Kennelijk raakte de zaak toch op de lange baan. Het is niet bekend, hoe de keus tenslotte is gevallen op het klooster te Valkenburg, dat op zijn minst net zo excentrisch lag als Harderwijk. Mogelijk werd dit als voorlopige oplossing aanvaard (VJ Z 7010/41).

das notwendige Material zur Verfügung stellen, wobei ich die endgültige Entscheidung nur noch von einer Rückfrage bei Reichsminister Speer[7] abhängig mache, ob er nämlich Einspruch gegen diese Verwendung einlegt, da ich ja die niederländische Bauwirtschaft bereits an die Grundsätze der Bauwirtschaft im Reich angeglichen habe. Im Hinblick auf den Umstand, dass ich die Hälfte der Kosten trage und die Baumaterialien freigebe, glaube ich für die Durchführung eine Mitverantwortung zu haben, wobei ich diese Verantwortung in folgendem Sinne abgrenze: Die Planung hat vor allem nach den erzieherischen Notwendigkeiten zu erfolgen und über diese bestimmt die Inspektion. Bei der bautechnischen Durchführung der sohin gestellten Aufgabe will ich aber mitwirken und zwar deshalb, weil ich bzw. meine Mitarbeiter nicht nur die Bauverhältnisse sondern auch die Besonderheiten dieses Landes kennengelernt haben und daher diese Erfahrungen mitverwertet werden sollen. Wenn durch diese Zusammenarbeit die Planung klargestellt ist, glaube ich aber auch bei der Durchführung insofern mitwirken zu wollen, als ich eine Mitaufsicht über diese Durchführung ausübe, die sich ja in der Aufsicht über die Verwendung bzw. Zuwendung und Anweisung der Baustoffe und der Geldmittel auszuwirken hat. Es wurde mir mitgeteilt, dass Sie, Reichsführer, nunmehr eine Bauverwaltung der für die SS und Polizei durchzuführenden Bauten in den Niederlanden errichtet haben, die auch den Bau dieser Napola durchführen soll. Ich begrüsse diesen Entschluss und habe meine Bauinspektion, Dipl. Ing. Münster[8], angewiesen, dieser Bauverwaltung in jeder Beziehung behilflich zu sein. Wie ich höre, ist die Installierung auch schon entsprechend im Fortschreiten; auch ist das persönliche Verhältnis der hier in Frage kommenden Personen ein gutes, so dass ich der Meinung bin, dass es zu einer guten und vor allem gedeihlichen Zusammenarbeit kommen wird. Wichtig wäre es jetzt noch festzustellen, in welcher Weise Reichsschatzmeister Schwarz die eine Hälfte der Baukosten zur Verfügung stellen wird. Ich schlage vor, dass dies in der Weise[d] geschieht, dass auf Grund der Planung und Kostenvoranschläge die für eine bestimmte Periode – etwa ein halbes Jahr – voraussichtlich entstehenden Ausgaben auf ein beiderseitiges Konto (also vom Reichsschatzmeister und mir) eingezahlt werden, von welchem die Bauverwaltung im Einvernehmen mit meiner Bauinspektion die notwendigen Abhebungen vornimmt.

Zusammenfassend handelt es sich also jetzt um folgende Fragen:

1. Endgültige Auswahl des ersten Bauplatzes; hierfür schlage ich Soestdijk vor.

2. Schlussfassung über die Art der Plangestaltung; hierfür schlage ich die Heranziehung einiger in Frage kommender erster Künstler vor zu einem begrenzten Wettbewerb nach den besonderen Ausschreibungen der Inspektion.

Vielleicht ergibt sich die Möglichkeit, dass Sie, Reichsführer, im Laufe des März oder in

(7) Albert Speer, geb. 19 maart 1905; architect. Sinds 1932 lid van de *NSDAP*. Genoot evenals Todt het persoonlijk vertrouwen en respect van Hitler; bouwde onder meer de nieuwe rijkskanselarij te Berlijn, en verscheidene gebouwen op het *Parteigelände* bij Neurenberg. Tijdens de oorlog bekleedde hij belangrijke posities op het terrein van de technische oorlogsvoering. In februari 1942 werd hij opvolger van Todt in de meeste van diens functies, o.a. als minister voor bewapening en oorlogsproductie. Na de oorlog werd hij door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld (*IMT* I, p. 366, XVI, p. 430 e.v.; *DZ* 10 febr. 1942). In 1966 werd hij vrijgelaten.

(8) Walter Münster, geb. 19 juni 1902 te Sauchtel (Tsjechoslowakije, Sudetengebied); civiel ingenieur, leider van de *Abteilung Siedlung und Bauten* onder Fischböck (PA Präs).

(d) Hier eindigt het oorspronkelijke stuk.

der ersten Hälfte April zu uns in die Niederlande kommen. Dann könnten nach einer entsprechenden, von uns aus zu bewerkstelligenden Vorbereitung diese und die sich daran knüpfenden weiteren Fragen einer endgültigen Lösung zugeführt werden. Ich bin schon sehr begierig, die erste nationalpolitische Erziehungsanstalt in den Niederlanden wachsen zu sehen.[9]

Einen Durchschlag dieses Schreibens habe ich an Obergruppenführer Heissmeyer eingesandt.

Ich begrüsse Sie aufs herzlichste mit Heil Hitler! als Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 165: 2485-2490, 2481. Oorspronkelijk (2481 afschrift) (fotokopie RvO)

132. NOTITIE VAN J. H. FELDMEIJER

Utrecht, den 17. März 1942

Am 3. Oktober 1941 erschien vor die Musterungskommission der Erg. Stelle R. v. Houten[1], Direktor des SS-Verlages 'Storm' und des Verlages 'Hamer' der Volksche Werkgemeenschap. Bei dieser Musterung wurde R. v. Houten wie schon bei einer vorigen Gelegenheit vom Eignungsprüfer untauglich gemustert.[2] Sein Bruder H. v. Houten wurde ohne weiteres tauglich gemustert.

Frau und Kinder von R. v. Houten sind in ihrem Erscheinungsbild ausgesprochen gut.

R. v. Houten gehörte schon seit Jahren dem Kreis meiner engsten Freunde und Mitarbeiter an, woraus später die heutige Führung der SS und der Volksche Werkgemeenschap hervorging. In diesen Jahren habe ich ihn kennen gelernt als ein vollkommen zuverlässiger Kamerad und überzeugter Mitkämpfer für unsere germanische Weltanschauung.

In dem vergangenen Jahr hat er sich als Verleger der SS und der Werkgemeenschap sehr grosse Verdienste erworben.

Wenn er nicht in die SS aufgenommen wird, bedeutet das für die SS ein nicht wieder gut zu machen Verlust, abgesehen davon, dass es für R. v. Houten ein innerer Zusammenbruch

(9) Zie voor Himmlers antwoord nr. 145; zie ook nr. 134.

132 – (1) Men zie voor hem, evenals voor zijn hieronder vermelde broer, en beider activiteiten in de Volksche Werkgemeenschap e.d. nr. 43, noot 3.

(2) Hij werd zelfs door drie keurmeesters van het *Rasse- und Siedlungshauptamt* afgekeurd; zie H 444: 4733, een *Rassen-Gutachten*, interessant vanwege de vermelding van de uiterlijke fysieke kenmerken, waarop de *Eignungsprüfer* de afkeuringen baseerden.

bedeuten würde.[3] Auf dem Verlagsgebiet ist er ein absoluter Fachmann, der z.B. für das Verlagswesen in den niederländischen Kulturrat ernannt wird.

Bei einem Kursus auf der SS-Schule 'Avegoor' für Mitarbeiter der Volksche Werkgemeenschap und Medisch Front ist er sehr günstig aufgefallen.

t.Cate hat von R. v. Houten die Abstammung kontrolliert, zurückgehend bis 1750, wobei nirgends von einer nicht arischen Abstammung die Rede war.[4]

Aus obenstehenden Gründen fühle ich mich verantwortet die Aufnahme von R. v. Houten in die SS zu beantragen.

Bei der politischen Entwicklung in der heutigen Aufbau der SS, wird eine definitive Entscheidung dringend erwünscht.

FELDMEIJER

BDC H 445: 4734. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Een mooi voorbeeld van de wijze, waarop Feldmeijer ten behoeve van zijn medewerkers zijn principes soepel weet te hanteren. Als gevolg van zijn pogingen om Van Houten in de SS te krijgen, werd er door het *RuSHA* een nader onderzoek verricht; men constateert echter zonder een spoor van twijfel een 'Einschlag Malaischen Blutes' in zijn aderen. Het *RuSHA* staat derhalve geheel op het standpunt van onvoorwaardelijke afkeuring, maar dit bijzondere geval legt de chef van het *RuSHA*, Hofmann, in april 1942 toch maar aan Himmler voor. Deze laat zich foto's en stamboom van Van Houten sturen, en vervolgens aan het *RuSHA* vragen, of er uit de stamboom iets van het Indische bloed blijkt. Neen, antwoordt Osiander, de chef van het *Ahnentafelamt* op 28 mei; het is zelfs niet aannemelijk.

De zaak blijft dan een klein half jaar rusten, totdat het in februari 1943 het *RuSHA* opvalt, dat Van Houten in de tussentijd *SS-Untersturmführer* is geworden. Hoe kan dat nu? Montel, de chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland, moet deze vraag beantwoorden. Welnu, op 1 juli 1943 deelt hij mee, dat Van Houten deze rang, en blijkbaar daarmee zijn opname in de SS, van Himmler zelf heeft gekregen, ter gelegenheid van de beëdiging van de Nederlandsche SS op Hitler op 17 mei 1942 (op dat moment had Himmler dus nog niet het antwoord van Osiander ontvangen). Dit was op voorstel van Rauter gebeurd, die – nog steeds volgens de lezing van Montel – toestemming van het *RuSHA* had gekregen. In werkelijkheid had het *RuSHA* juist de zaak aan Himmler voorgelegd. Deze kwestie is Himmler dus kennelijk ontgaan (H 444).

(4) Hierbij moet echter worden opgemerkt, dat de onvermoeibare *Sippenforscher* en gemachtigde voor afstammingsbewijzen, Ten Cate, wellicht zelf geen loot van zuiver Germaanse, of zelfs maar Indo-Germaanse stam was; Montel zegt in zijn brief van 1 juli 1943 (zie noot 3): 'Das Gleiche, das vorstehend über v. H. ausgeführt wurde, trifft auch für den SS-Untersturmführer der Germanischen-SS, C. L. ten Cate zu. Um mögliche spätere Rückfragen in dieser Angelegenheit jederzeit sofort beantworten zu können, wird gebeten, nach nochmaliger Überprüfung durch das RuS-Hauptamt je eine gesonderte Bescheinigung für R. van Houten, sowie C. L. ten Cate anfordern zu wollen, aus der hervorgeht, dass die Aufnahme der Genannten in die SS aufgrund von gestellten Sonderanträgen des Höheren SS-u. Polizeiführers Nordwest, SS-Obergruppenführer Rauter, durch den Chef des Rasse- und Siedlungshauptamtes positiv entschieden wurde.' (H 444: 4719–20; aan Ten Cates raszuiverheid was al eerder getwijfeld: zie nr. 62, noot 8).

133. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, 17. März 1942

Lieber Rauter!

Ihren Brief vom 4.3.42[2] habe ich erhalten und habe mit Interesse den Bericht über den Appell des Sprecherkorps[3] gelesen. Es ist ohne Zweifel ein Fortschritt.

Den jetzigen Zeitpunkt des totalen Verlustes des niederländischen Kolonialreiches müssen wir psychologisch in der klügsten Form wahrnehmen. Die Niederländer müssen sich darüber klar werden, dass sie jetzt nur noch eines sein können, was sie ursprünglich waren, Germanen, Teile des Reiches. Die Reichsidee – nicht als deutsche, sondern als *germanische Reichsidee* – ist konsequent weiter zu pflegen.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 94: 525. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

134. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER[1]

19/3/42

Lieber Rauter.

Ihre beiden Briefe vom 11. u. 13.3.[2] erhalten. Bestellen Sie dem Reichskommissar meine herzlichsten Grüsse. Ich lasse ihm für das neue Angebot für die Napola Soesdyk[3] bestens danken. Ich bitte Sie, sofort vom Ob. Gruppenf. Heissmeier einen Referenten kommen zu lassen. Ich selbst bin für die Annahme dieses neuen Platzes. – – –[4]

Heil Hitler. Ihr

H. H[IMMLER]

BDC H 721: 5534 (RuSHA). Afschrift (fotokopie RvO)

133 – (1) Brandt zendt blijkens een onderschrift doorslagen van deze brief aan Heydrich, Wolff, Berger en Jüttner. Het hier afgedrukte stuk is het exemplaar voor Wolff.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.
(3) Vermoedelijk heeft Rauter geschreven over de gezamenlijke 'scholingsdag', die de NSB en de *NSDAP* op 1 maart te Den Haag hielden. Ook Mussert en Schmidt spraken op deze bijeenkomst. Zie voor de inhoud van het gesprokene *Nat. Dagbl.* en *DZ* 2 maart, *VoVa* 6 maart 1942.
134 – (1) Het stuk is een afschrift, blijkens een onderschrift door Aust aan het *RuSHA* gezonden.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brieven.
(3) Zie nr. 131.
(4) De weggelaten zin gaat over een 'Sonderfürsorge', die Rauter ook met Berger dient te bespreken. Blijkens een onderschrift van Aust begrijpt ook Rauter niet, waar het over gaat. De overkomst van een ambtenaar van Heissmeyer lijkt Rauter 'nicht erforderlich'.

135. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 21.3.1942

Reichsführer!

Befehlsgemäss habe ich SS-Gruppenführer Rauter hierher gebeten und Montel[1] und Feldmayer hierher nach Berlin befohlen.

Die Besprechung verlief sehr positiv.

Auf Grund des von Reichsführer-SS gegebenen Befehls[2] kann es ja nun auch keine Schwierigkeiten mehr geben. Der Befehl, für den ich herzlich danke, bedeutet für die Arbeit eine unerhörte Erleichterung.

Die Ablösung der bis jetzt vom Reichskommissar gegebenen Gelder werde ich mit dem Reichskommissar selbst in der nächsten Woche besprechen, damit letzterer sich nicht übergangen fühlt.[3]

Mit dem Bau der Reichsschule Niederlande wird möglichst bald begonnen.

Der Hammer-Verlag wird von uns übernommen.

Montel wurde in seine Arbeit eingeführt.

– – –[4]

G. BERGER

BDC H 217: 2327–2328. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

135 – (a) Bovenaan het stuk o.a. in hs. van Brandt: '1) RF. h.[at] K.[enntnis] 2) Ogruf Wolff. Br'.

(1) Wilhelm Montel, geb. 22 juni 1909 te Wezel. Koopman; in 1928 lid van de *NSDAP*, in maart 1934 *SS-Untersturmführer*, sinds januari 1939 *SS-Obersturmbannführer*. Reeds sinds april 1941 bij de staf van Rauter werkzaam. In april 1942 opvolger van Jungclaus, als zodanig chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland; in oktober 1943 naar het front vertrokken. Men zie voor zijn functie en zijn persoon ook p. 175. (P 49).

(2) Berger bedoelt kennelijk de opdracht van Himmler aan hem als leider van het *SS-Hauptamt* en daarmee van de *Germanische Leitstelle*, zoals in nr. 125 neergelegd.

(3) De SS, met name de *Germanische Leitstelle*, wenste de financiering van bepaalde projecten, die in de eerste oorlogsjaren door het rijkscommissariaat bekostigd werden, zelf ter hand te nemen. Zie hiervoor nr. 118, en de verwijzingen in noot 3 daarbij.

(4) In de weggelaten passage vermeldt Berger een bespreking met de *Reichspostminister* Ohnesorge, die bereid is in ruil voor stenen en cement, die hem door Pohl – de chef van de concentratiekampen – geleverd zouden kunnen worden, de SS financieel te steunen met 20 miljoen Mark.

136. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 31. März 1942

Reichsführer!

Gruppenführer Rauter hielt eine Besprechung mit dem Reichskommissar für die Niederlande für notwendig.[1] Lage:

Das Verhältnis Rauter-Schmidt hatte sich etwas zugezogen. Rauter hat jetzt den Weg zum grossgermanischen Reich erkannt und marschiert unbeirrbar auf dieses Ziel zu. Schmidt ist zu sehr an Mussert gebunden und glaubt, Letzteren unter allen Umständen halten zu müssen, weil sonst seine eigene Lage unhaltbar und muss darum in Gegensatz zu Rauter kommen. Rauter hat schwere und harte Wochen politischen Kampfes hinter sich.

Seyss-Inquart selbst zeichnet als Überparteilicher, steht aber innerlich mehr auf der Seite Schmidt.

Mussert hat dem Reichskommissar eine neue und sehr umfangreiche Denkschrift eingereicht.[2] Er behauptet, die Fürsorge und die Ergänzung würden nicht klappen. Letzteres sei überhaupt nur möglich, wenn er ganz allein die Sache in der Hand hätte, d.h. er will den gleichen Weg wie in Norwegen, dass wir letzten Endes von seiner Gnade abhängig sind wenn wir Freiwillige wollen. Er sprach davon, 'die Legion zurückzuziehen, um bald die Macht ergreifen zu können. Die Legion hat jetzt ihren Einsatz bewiesen. Was habe ich im Osten verloren! Die Legion ist die Kerntruppe der zukünftigen niederländischen Armee, mit der von mir Südafrika zurückgewonnen wird. Die Legion ist meine ureigenste Angelegenheit'.[3]

Ich habe den Eindruck, dass der Reichskommissar sich irgendwie, nicht zuletzt durch die Schilderungen Sondervaans[4], beeindrucken liess und selbst die Zurückziehung der Legion für notwendig hielt. Hierzu erklärte ich:

136 – (a) Bovenaan het stuk de paraaf van Himmler.

(1) Gezien deze brief en nr. 137 heeft Berger een bezoek aan Nederland gebracht. Uit Himmlers eigenhandig geschreven notities over telefoongesprekken blijkt, dat Berger op de dag, dat hij de hier afgedrukte brief schreef, ook telefonisch met Himmler de 'Verhältnisse in den Niederlanden' heeft besproken (CDI 73 B).

(2) Misschien de in nr. 113, noot 1 genoemde ontwerp-regeling, die Seyffardt en Mussert in januari hadden opgesteld.

(3) Op 5 april brengt Himmler in Hitlers hoofdkwartier het gesprek op Mussert, waarbij hij Musserts gedachten over terugtrekken van het legioen vermeldt, en ook zijn eigen standpunt, dat hij aan Mussert heeft laten weten: het na-oorlogse Nederlandse leger zal even groot zijn als het huidige aantal Nederlandse oostfrontstrijders. Daarna praat Hitler in meer algemene zin door over Nederland en Noorwegen (*Tischgespräche*, p. 254).

(4) Arie Johan Zondervan, geb. 1 oktober 1910 te Berlijn. Studeerde Indisch recht te Leiden. Volgens een na-oorlogse verklaring van hemzelf zeer teleurgesteld en verbitterd, omdat hij voor de marine-officiersopleiding was afgekeurd, en uit financiële overwegingen geen lid van het Leids Studenten Corps kon zijn. Werd in 1933 lid van de NSB, had een regionale functie in de WA. In 1938 afgestudeerd. In 1939 eerst adjudant van Mussert, vervolgens gemobiliseerd. Na de capitulatie in mei 1940 belast met de heroprichting van de WA. Van november 1943 tot 28 maart 1945 inspecteur van de Landwacht samen met Feldmeijer. Na de oorlog veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf.

Zondervan verbleef van december 1941 tot augustus 1942 met het legioen aan het oostfront. Eigenlijk

1. Die Niederländische Legion ist keinesfalls aus der WA. entstanden, sondern aus dem Freiwilligen-Regiment Nordwest. Reichsführer-SS wollte Mussert entgegenkommen und gab darum dieses Freiwilligen-Regiment in die Legion.[5] Mussert stellte damals nur 800 Mann WA. Es ist unverschämt, wenn man nach einem halben Jahr diese Tatsachen auf den Kopf stellt und aus dem Entgegenkommen des Reichsführers-SS ein politisches Geschäft machen will.

2. Die Ergänzung der Legion durch Mussert hat sich als unmöglich erwiesen. Mussert hat im Dezember 1941 bezw. im Januar 1942 die Aufstellung nicht nur eines Ersatz-Bataillons, sondern eines vollen Regiments zugesagt. Ergebnis: 1.750 WA-Männer wurden aufgefordert, sich zur Untersuchung zu stellen (mit Fahrscheinen und Tagegeldern). Von 1.750 Mann trafen nicht ganz 800 ein. Letztere wurden von Van Geelkerken und Van der Haut[6] bearbeitet. 'Seelenmassage'. Erfolg: 212 WA-Männer meldeten sich freiwillig. Hiervon waren 117 tauglich.

Um aber berechtigten Ansprüchen entgegenzukommen, sagte ich zu

1. Änderung der Fürsorge, wie ich sie bereits mit Gruppenführer Rauter besprochen habe und wie sie im Augenblick im Hauptfürsorge- und Versorgungsamt-SS zur Genehmigung durch Reichsführer-SS festgelegt wird.[7]

2. Einbau von 2–3 tüchtigen WA-Führern als Sonderführer bei der Ergänzungsstelle zur Bearbeitung der WA. Der Reichskommissar ist damit voll einverstanden.

Zum Schluss wurde der Bau der Reichsschule Niederlande besprochen. Seyss-Inquart ist nicht nur bereit, 4, sondern auch 6 Millionen für den Bau zu geben.[8] Er bittet aber Reichsführer-SS um sofortige Veranstaltung eines Preisausschreibens, damit diese Reichsschule in allem erstklassig und vorbildlich für alle germanischen Länder werde. Die Kosten übernimmt er selbst. Mit Todt[9], bezw. Speer ist bereits abgesprochen, dass mit dem Bau der Schule unmittelbar nach Festlegung des Bauplanes begonnen werden kann.

Sondervaan ist mit dem EK II geschmückt zurückgekommen.[10] Diese Abkommandierung

was hij niet in het legioen opgenomen – geen aanstelling, geen eed, e.d. – , doch hij had, bekleed met de rang van *Legions-Untersturmführer*, de taak de diepgaande wrijvingen tussen het Duitse kader en de legionairs te verminderen. Dit bracht met zich mee, dat hij zich voornamelijk bij de regimentsstaf bevond. Het eigenlijke doel van zijn verlof in maart 1942, zoals hij na de oorlog aangaf, zou geweest zijn, om – met medeweten van de brigadecommandant Klingemann – Mussert over de moeilijkheden bij het legioen in te lichten (Doc. I Zondervan 1, 2, 9; zie voor het officiële doel van zijn verlof nr. 137).

(5) Een zeer geflatteerde voorstelling van zaken; men zie p. 341, 342.

(6) De vormingsleider van de WA J. J. van der Hout. Zie voor hem nr. 137, noot 4.

(7) Zie hiervoor ook nr. 113, noot 1 en 2.

(8) Zie voor Seyss-Inquarts financiële steun aan dit project nr. 131.

(9) Fritz Todt, geb. 4 september 1891; *Dr. Ing.* Legde de *Autobahnen* en de *Westwall* aan. Speelde een belangrijke rol bij de technische prestaties van het nationaal-socialistische Duitsland; was o.a. sinds maart 1940 minister voor bewapening en oorlogsproductie, en chef van de *Organisation Todt*, een semi-militaire bouwtechnische organisatie. Hij kwam op 8 februari 1942 bij een vliegtuigongeluk om het leven en werd door Albert Speer opgevolgd. (*IMT* I, p. 330, XVI, p. 432; *DZ* 9 en 10 februari 1942).

(10) Men zie voor de manier, waarop Zondervan in het bezit van deze onderscheiding kwam, de na-oorlogse verklaring van E. K. H. Härtel, indertijd *Divisionsrichter* bij de 2e *SS-Inf.-Brigade*, waarbij het legioen was ingedeeld. Härtel wijst erop, dat er inderdaad kritiek was, in het bijzonder van de zijde van de niet-NSB gezinde legionairs, op Zondervan, die uit de aard van zijn werk (zie noot 4) meestal bij de

wirkt sich nicht gut aus, da er

1. den Schrecken des Krieges nicht überwunden hat und ihm die reine körperliche Angst noch in allen Knochen sitzt. Entsprechend diesem Seelenzustand berichtet er,

2. in den Niederlanden eine Reihe von schwerverwundeten SS-Männern sitzen, teilweise mit schweren Bauchschüssen, die bei der Waffen-SS mehrere Kämpfe mitgemacht haben und noch keine Auszeichnungen besitzen.

Generalkommissar Schmidt fuhr im gleichen Schlafwagen zurück. Er versuchte, über Rauter herzuziehen. Habe die Gelegenheit benutzt, ihn in aller Ruhe auf die verderbliche Politik, die er führt, hinzuweisen und insbesondere ihm klarzumachen, dass jeder Stoss gegen Rauter auch ein Stoss gegen mich ist und dass ich bei der Durchfechtung der Reichsidee Rauter immer abstützen werde. Er will nun nach Ostern noch einmal im Hauptamt vorbeikommen. Ich hoffe, dass damit dieser Streit endgültig beseitigt ist.

Anschliessend ging ich mit Rauter zum Postschutz in Den Haag. Dieser besteht dort aus 1 Führer und 127 Mann, sehr gut bewaffnet und gut ausgebildet.[11] Da der Präsident in Den Haag[12] auch zugleich Präsident der Postdirektion in Düsseldorf ist, besteht die Möglichkeit, vom dortigen Postschutz im Ernstfall 2 Kompanien auf dem raschesten Wege nach Den Haag zu werfen. Der Postschutz stand bis jetzt ziemlich allein. Nur der Befehlshaber der Sicherheitspolizei hatte die Verbindung mit ihm aufgenommen. Für Rauter bedeutet er eine Verstärkung seiner Wehrkraft. Der Postschutz selbst, das stellte ich da ganz besonders fest, ist überglücklich, dass man sich seiner an- und ihn für voll nimmt.

G. BERGER

BDC H 164: 2463–2466. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

regimentsstaf achter het front was. De kritiek werd echter pas luid en openlijk, toen een Duitse generaal, die het legioen als geheel hulde wilde brengen voor de deelname aan de strijd, de persoon van Zondervan uitkoos om met het IJzeren Kruis te onderscheiden. Terwijl Zondervan met verlof in Nederland was, protesteerden enige legionairs bij Himmler. Himmler gaf daarop Zondervan het bevel, bij de eerste de beste gelegenheid aan het front de reeds verleende onderscheiding werkelijk te verdienen. Volgens Klingemann en Fitztum, de nieuwe commandant van het legioen, voldeed Zondervan hier inderdaad aan, en nam hij met grote dapperheid aan de gevechten deel (Doc. II Vrijw. Legioen Ned., proces-verbaal van verhoor van Härtel. Men vergelijke ook Rauters visie op deze zaken in nr. 137).

(11) Een eenheid van oudere dan wel voor militaire dienst afgekeurde Duitsers onder leiding van een *SS-Obersturmführer* (mededelingen van dr. J. G. Visser).

(12) Nl. Werner Linnemeyer, *Dr. jur.*, chef van de afdeling *Post und Fernmeldewesen* van het rijkscommissariaat; leider van de *Deutsche Dienstpost in den Niederlanden*, sinds jan. 1942 tevens *Präsident* van de *Reichspostdirektion* te Düsseldorf (PA Präs; mededelingen van dr. J. G. Visser).

137. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 1. April 1942

Reichsführer!

Ich danke Ihnen gehorsamst für die Übermittlung Ihrer drei Briefe vom 23. März Tgb. Nr. AR/1272/6, /9, /10.[1] In der Zwischenzeit hat Ihnen, Reichsführer, wie ich aus einer Abschrift, die mir der Reichskommissar übermittelte, entnehme, dieser selbst nochmals wegen der Fürsorge geschrieben und Ihnen einen verworrenen Akt[2] übermittelt, den Herr Mussert dem Reichskommissar hat zukommen lassen. Ich bitte Sie, Reichsführer, diesen Vorgang nicht zu lesen, da es wirklich schade um die Zeit wäre. Der Vorgang stammt aus dem Sonderstab der Legion (Generalleutnant Seyffardt).

Hier ist plötzlich Legions-Untersturmführer Zondervan nach 6-wöchigen Einsatz wieder aufgetaucht. Er ist mit dem EK. II ausgezeichnet worden. Er gibt an, in einem Sonderauftrag des Reichsführers, den er über SS-Gruppenführer Knoblauch und SS-Oberführer Klingemann erhalten haben hergekommen zu sein, und zwar habe er den Auftrag, ein Ersatzbataillon für die Legion aufzustellen.[3] Die Auswirkungen des Besuches von Leg.-Untersturmführer Zondervan sind nicht erfreulich. Er erzählt, natürlich 'vertraulich', von Führer zu Führer, dass

1.) die im Nachbarabschnitt kämpfende flämische Legion völlig aufgerieben sei und nurmehr aus 70 Männern bestünde,

2.) die niederländische Legion bis zu ihrem Abgang 270 Tote, darunter 170 Niederländer gehabt habe und über 600 Verwundete und Ausfälle.

Da die Einsatzstärke der Legion sich auf 2.000 Mann beläuft, führt Zondervan aus, sei die halbe Legion nicht mehr vorhanden. Der Kampf im Osten sei grausam, grausam und wieder grausam. Die Deutschen kämpften in einer unvorstellbaren fanatischen Form, den Tod nicht achtend, während die Niederländer sich recht schwer täten, weil sie eben keine Deutschen seien. Diese Ausführungen machte er auch mir gegenüber. Er liess sich hier von allen möglichen Presseleuten interviewen und hat in der Presse selbst verhältnismässig ordentlich gesprochen, aber kein Wort über Grossgermanien und kein Wort über den Führer zum Ausdruck gebracht, immer nur für Mussert und für ein freies Niederland. Zondervan kann in keiner Form als einer der unsrigen bezeichnet werden. Im besonderen Masse streicht er dabei seinen Schulungsleiter der WA, einen gewissen van der Hout[4]

137 – (a) Bovenaan het stuk de paraaf van Himmler.

(1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van deze brieven.

(2) Zie het vorige stuk, en noot 2 daarbij.

(3) Wanneer Rauter hier sceptisch tegenover staat, is dat wel begrijpelijk: zie het vorige stuk, en noten 4 en 10 daarbij.

(4) Johannes Jacobus van der Hout, geb. 5 oktober 1914 te Breda. Studeerde te Utrecht en Leiden. Sinds 1933 lid, en al spoedig één van de belangrijkste bestuursleden van Verdinaso-Nederland. Met deze organisatie (zie daarvoor noot 5) in 1940 overgegaan naar de NSB. Hij werd meteen hoofd van de afdeling Vorming en Voorlichting van de WA; belast met de redactie van het WA-blad *De Zwarte Soldaat*. Van december 1941 tot juli 1942 aan het oostfront; in september 1944 belast met de leiding van de evacuatie van NSB-leden naar Duitsland. Hij behoorde, zoals men van iemand met een katholiek-fascistische achtergrond kon verwachten, tot de geprononceerd 'nationale', anti-SS gezinde richting in de NSB (Doc. I 763 J. J. van der Hout; Doc. II Verdinaso).

heraus, der einer der Tapfersten im Felde gewesen sei und auch das EK II bekommen hätte. Van der Hout ist durch und durch dietsch und katholisch und gehört den aktivistischen Kreisen des Verdinaso[5] an. In der SS ist man hier sehr niedergeschlagen, weil gerade dieser Flügel jetzt mit dem Bande des EK II behaftet zurückkommen will und zweifelloss eine dietsche Politik fortsetzen wird. Schon heute wird darauf hingewiesen, dass die SS gegen diese Männer, die sich im Osten das EK II geholt haben nicht wird vorgehen können. Demgegenüber steht die Tatsache, dass hier Dutzende von Schwerverwundeten der SS in den Spitälern gelegen haben, von denen keiner das EK II hatte, obwohl sie schon 1½ Jahre lang bei der Waffen-SS sind.[6]

Ich wäre Ihnen, Reichsführer, sehr dankbar, wenn auf diese Dinge etwas mehr geachtet werden könnte.

Als Oberführer Jungclaus, der ja nun leider von mir wegkommandiert wurde, sich von Herrn Mussert verabschiedete, erzählte ihm Mussert von den schweren Verlusten im Osten und dass er die Absicht habe, die Legion aus dem Osten zurückzuziehen, da er im Osten Europas überhaupt nichts verloren hätte. Dann wolle er die Macht ergreifen, mit der Legion als Grundlage eine neue Armee aufstellen und mit dieser Armee nach Südafrika marschieren, um sich dort neue Kolonien zu erobern. Sie sehen, Reichsführer, auch aus dieser Äusserung, dass Mussert nicht grossgermanisch eingestellt ist und immer wieder sein Imperium auf irgendeine Form zurückerobern will. Wenn diese Äusserung auch nicht ernst zu nehmen ist, so zeigt sich doch, dass Mussert Angst um seine Legion im Osten hat, und ich glaube auch nicht, dass die Werbung des Zondervan von einem wesentlichen Erfolg gekrönt sein wird. Als ich den Reichskommissar wegen der Äusserung Musserts ansprach, sagte er mir, dass man sich ja nicht wundern dürfe und dass es für den germanischen Aufbau in Holland gewiss nicht sehr erfreulich ist, wenn von den Legionären im Osten alles totgeschossen wird; dann hätten ja die Engländer in ihrem Rundfunk recht, wenn sie sagen, dass die WA-Männer nur alle nach dem Osten gehen sollen, um totgeschossen zu werden. Eine ähnliche Äusserung machte der RK auch vorgestern gegenüber dem Gruppenführer Berger,

(5) Afkorting voor 'Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen', in oktober 1931 gesticht door de Vlaming Joris van Severen (zie nr. 173 I, noot 10), die het groot-Nederlandse, 'Dietse' ideaal: vereniging van Nederland, Vlaanderen, en Frans-Vlaanderen in één staat, voorstond. In augustus 1934 echter kondigde Van Severen een 'nieuwe marschrichting' aan: het politieke doel werd nu uitgebreid tot de 'Dietsche Volksstaat', die ook de Walen, de Luxemburgers, en de door Van Severen als niet-Diets beschouwde Friezen moest omvatten.

Het Verdinaso was een duidelijk fascistisch georiënteerde, gedisciplineerde partij, die haar aanhang voornamelijk in België had. De Verdinaso-leden in Nederland – het zijn er nooit meer dan hoogstens een paar honderd geweest – stonden aanvankelijk onder leiding van Ernest Michel, later onder Ernst Voorhoeve. In 1938 werd het Verdinaso in Nederland formeel geheel onafhankelijk van de partij in België. Voor de oorlog reeds probeerde het Verdinaso-Nederland tot een fusie met andere rechts-radicale partijen te komen. Dit lukte tijdelijk met de Nederlandsche Volkspartij, o.l.v. ds. van Duyl, die in 1937 de NSB had moeten verlaten. Zoals zo vaak bleek het samengaan van de twee splintergroepen geen groot succes te zijn. Na de Duitse inval werden de fusiepogingen voortgezet, hetgeen in de herfst van 1940 tenslotte leidde tot een aansluiting bij de NSB, waarbij Verdinaso-functionarissen gelijkwaardige posities in de NSB kregen. Voorhoeve werd op de dag van de 'fusie', 9 november 1940, propagandaleider van de NSB (Doc. II Verdinaso; zie ook A. de Bruyne: *Joris van Severen*, Zulte, 1961, o.a. p. 283; voor de politieke gedachten van het Verdinaso Joosten, *Katholieken en fascisme*, p. 329–363).

(6) Zie voor de wijze, waarop Zondervan het ijzeren kruis verkreeg, nr. 136, noot 10.

als dieser hier war. Ich habe natürlich in scharfer Form widersprochen und dem Reichskommissar gesagt, wenn Herr Mussert daran dächte, die Legion zurückzuziehen, dann könne ich ihm versichern, dass er beim Führer für alle Zeiten abgemeldet ist, denn das sei keine germanische Tugend, im Kampf abzuhauen. Diese Dinge, Reichsführer, sind auch die Ursache, warum jetzt Mussert plötzlich in der Fürsorge und in der Werbung vorstösst und jenen dicken Vorgang dem Reichskommissar einreichte, den dieser Ihnen, Reichsführer, vorgelegt hat. Nicht die Fürsorge und die Werbung sind die Ursache, sondern man will jetzt der angeblich mangelnden Fürsorge und der schlecht organisierten Werbung die Schuld geben, um dem Führer sagen zu können, dass die SS dem Legionsgedanken nicht gerecht wird, da sie eine rein grossdeutsche Politik betreibe und dass es daher Mussert und Genossen nicht möglich sei, mehr Männer zusammenzubekommen usw. Ich habe dem Reichskommissar sofort diese Absicht Musserts dargelegt und dass Mussert mit den Seinen die Hose gestrichen voll hätte und von der Ostfront nicht mehr wissen wolle. Der Reichskommissar erwiderte mir sofort darauf, dass ja die Legion 17 EK. II erhalten habe und dass man daher in diesem Tone nicht sprechen könne. Ich habe zwar nicht behauptet, dass die Männer, die das EK II haben, diese Angstgefühle hätten, sondern vielmehr Mussert selbst und sein Hauptquartier, die fürchteten, dass ihre WA-Häuptlinge evtl. fallen könnten. Dass die Waffen-SS selbstverständlich Hunderte von Toten hat, interessiert Herrn Mussert nicht, denn das sind ja nach seiner Auffassung doch keine NSB-er. Gruppenführer Berger und ich haben dem Reichskommissar nochmals gemeinsam dargelegt, dass eine Machtergreifung des Mussert nicht nur keinen weiteren Ersatz bringen würde, sondern dass im Gegenteil durch die Machtergreifung Musserts in Holland alle seine Parteikreise mit herangezogen werden müssten und dass darüber hinaus an der Front im Osten sowohl als in der Legion als auch in der Waffen-SS eine unerhörte Unruhe entstehen würde. (Ich darf Sie, Reichsführer, auf den Anschluss der Ostmark an das Reich hinweisen, wo ähnliche Erscheinungen in der Legion und in den SS-Lagern in gewaltigem Umfange vorhanden waren.[7]) Die ganze Front würde nach den Niederlanden zurückdrängen, um auch an der Machtergreifung beteiligt zu werden. Dies sah der Reichskommissar als Ostmärker ein, weil er die Dinge selbst mitgemacht hat, und gab zu, dass die Machtergreifung keinen weiteren Ersatz, sondern im Gegenteil Verluste bringen würde und dass daher dieses Argument auch für ihn ausscheide, wie er überhaupt nicht daran denke, dem Führer in der nächsten Zeit einen solchen Vorschlag zu machen.

Was die Fürsorge anbelangt, so habe ich dem Brigadeführer Dr. Haertel[8] und dem SS-Gruppenführer Berger einen neuen Vorschlag gemacht, der von beiden Herren angenommen wurde. Dr. Haertel will ihn mir morgen zukommen lassen. Der Vorschlag enthält das Mindeste, was hier gemacht werden muss, ohne dass daraus ein Söldnertum entsteht. Ich habe dies auch dem Reichskommissar bereits mitgeteilt und auch Herrn Mussert, so dass also keinerlei Schwierigkeiten mehr auf dem Gebiete der Fürsorge in Zukunft bestehen

(7) Nl. in de kampen in Duitsland, waar Oostenrijkse nazi's, die naar Duitsland gevlucht waren, voor de *Anschluss* ondergebracht waren. Een deel van deze nazi's vormde het zg. Oostenrijkse legioen (zie nr. 1, noot 35). Het hoeft geen betoog, dat Rauters vergelijking ten enenmale mank gaat.

(8) *Dr. Dr.* Hermann Haertel, geb. 22 mei 1893, chef van het *Hauptfürsorge- und Versorgungsamt-SS*, sinds januari 1942 *SS-Brigadeführer* (*SS-Dienstaltersliste* 1944). Hij zou later wegens fraude in een concentratiekamp zijn opgesloten (N 32/2 IS 2382). Men verwarre hem niet met de *Divisionsrichter* E. K. H. Härtel, genoemd in noot 10 bij het vorige stuk.

werden. Ich habe insbesondere sowohl Dr. Härtel als auch Gruppenführer Berger gebeten, den Niederländern dahingehend entgegenzukommen, dass in der Fürsorge- und Ergänzungsstelle niederländische Kräfte herangezogen werden, die als Sonderführer oder als Zivilangestellte einberufen und vereidigt werden. Chef der Fürsorge soll nach wie vor der Fürsorgeführer der Waffen-SS und Chef der Ergänzung der Leiter der Ergänzungsstelle sein und bleiben. Haertel war sehr erfreut darüber, weil dadurch erstens deutsche Kräfte erspart und sprachkundige niederländische Kräfte herangezogen werden, die die Arbeit des Fürsorgeführers zweifellos erleichtern können. Die Zahlstelle habe ich jedoch mit deutschen Kräften besetzt gelassen aus Gründen der psychologischen Wirkung. Auch der Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt haben dieses Entgegenkommen sehr gewürdigt und haben sich jetzt unserer Auffassung angeschlossen, dass darüber hinaus Herrn Mussert und Generalleutnant Seyffardt nicht entgegengekommen werden könne.

In dem Zusammenhange hat Gruppenführer Berger dann auch über die Napola und die Betreuung der Hitler-Jugend gesprochen und hat in recht geschickter Form angedeutet, dass diese Dinge in Zukunft auch finanziell vom Reichsschatzmeister betreut werden sollen.[9] Ich habe dem Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt, ohne weiter darauf einzugehen, diese Dinge angedeutet. Der Reichskommissar hat sie zur Kenntnis genommen, möchte sich nur finanziell beteiligen, sieht aber ein, dass diese Gelder für die Napola und die Hitler-Jugend an eine gemeinsame Zahlstelle, nämlich die Zahlstelle der SS, übermittelt werden sollen. Ich bin auch dafür, Reichsführer, dass man den Reichskommissar nicht ganz ausschaltet, denn sonst wächst der Widerstand in einer Form, dass wir sachlich nicht mehr weiter können. Auch Gruppenführer Berger ist derselben Meinung. Ich habe mich mit Gruppenführer Berger über die ganzen Dinge eingehend unterhalten und wir sind zu einer kameradschaftlichen Absprache gekommen. Die Schuld, warum wir uns in den vergangenen 2 Monaten nicht ganz verstanden haben, lag darin, dass mir von keiner Seite über die Dinge etwas Authentisches gesagt wurde und dass ich daher im Dunkeln herumtappte und das Gefühl hatte, dass in irgendeiner Form nach Holland hereingearbeitet wird, was der Sache schädlich werden könnte. Denn, Reichsführer, ich glaube, Ihnen wohl sagen zu dürfen, dass ich Ihre Interessen hier in einer Form vertreten habe, wie es ein zweiter bestimmt nicht besser hätte machen können und dass ich ja diese Interessenvertretung auch nur in einem gewissen Grade dem Reichskommissar gegenüber betreiben kann, wenn der Bogen nicht so gespannt werden soll, dass er schliesslich brechen muss.

Im Hauptquartier der NSB ist derzeit eine recht SS-unfreundliche Haltung vorhanden. Hauptdienstleiter Schmidt ist über Ostern nach München auf Urlaub gefahren; es ist leicht möglich, dass er dort über die germanische Arbeit auch mit Reichsleiter Bormann sprechen wird. Wir haben uns aber so zurückgehalten, dass er an sich nicht viel ausrichten könnte. Jedenfalls darf ich Sie, Reichsführer, darauf aufmerksam machen.

Der Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt haben sich bei der Aussprache mit Gruppenführer Berger und mir zu dem Standpunkt bekannt, dass

1.) eine Zurückziehung der Legion unmöglich ist,
2.) für den Ersatz unter allen Umständen geworben werden muss und
3.) in der Fürsorge und Werbung die nunmehr von allen Hauptamtchefs angenommenen Vorschläge von mir ausreichend sind, um den NSB-Kreisen entgegenzukommen.

(9) Zie nr. 135.

Von Gruppenführer Berger wurde insbesondere noch darauf hingewiesen, dass es eine Unverschämtheit von Herrn Mussert sei, heute die Legion als sein Gebilde zu proklamieren, wo doch die Legion aus der alten Standarte 'Nordwest' (1.500 Männer), aus zwei Gruppen von je 450 Mann, die von Generalleutnant Seyffardt und Hauptsturmführer Leib geworben sind und die mit der Partei nichts zu tun hatten, und schliesslich aus dem einzigen WA-Bataillon, das gestellt worden ist, besteht. Erst durch die Stellung des WA-Bataillons sind wir Mussert entgegengekommen und haben ihn in den Vordergrund der Aktion gestellt. Von diesen Legionären sind in der Zwischenzeit 1.000 Mann zurückgeschickt worden, die unbrauchbar waren, weil charakterlich usw. unmöglich. Daraus schon geht hervor, dass die gesamte Werbung für die Legion, ausgenommen der ehemaligen Standarte 'Nordwest', höchstens auf 800 Mann zu beziffern ist und dass Mussert sich jetzt mit diesen 800 Männern auf die ganze Legion setzen möchte.[10] Der Reichskommissar hat dies eingesehen, so dass der ganze Vorstoss, der getätigt worden ist, mit einem starken Minus für Mussert ausgegangen ist. Ich bitte Sie daher, Reichsführer, die Ihnen eingereichten Vorschläge in den Papierkorb zu werfen und die Dinge dienstlich nicht mehr bearbeiten zu lassen, weil das Ganze ein Durcheinander von sich widersprechenden Vorschlägen ist. Es besteht jetzt keine Ursache mehr, dass im Hauptquartier gemeckert wird, sei es wegen der Fürsorge oder wegen der Ergänzung.

Der Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden hat sich entschlossen, seine Dienststelle und seine ganzen Stäbe von Den Haag wegzuverlegen. Er ist der Auffassung, dass Haag ausserordentlich gefährdet sei, dass er jederzeit durch seine exponierte Lage eingeschlossen werden könne und zieht sich daher entweder nach Arnheim oder nach Apeldoorn zurück.[11] Die Entscheidung fällt in den nächsten Tagen. Der Chef des Generalstabes[12] hat mich gestern besucht, mir dies mitgeteilt und mich gefragt, was ich mit meinen Befehlsstäben zu tun gedenke. Ich habe ihm geantwortet, dass ich als SS-Führer der Auffassung sei, dass schon aus psychologischen Gründen von den besetzten Gebieten kein Quadratmeter aufgegeben werden dürfte, auch wenn die Kräfte noch so klein seien. Wir seien hierher gestellt worden und haben auch die Pflicht, den Boden zu halten. Er hatte für meine Auffassung grösstes Verständnis und schien sich sehr zu freuen, dass wenigstens eine gewisse Generalität hier im Haag zurückbleibt. Ich habe dem Wehrmachtbefehlshaber nur eines sagen lassen, dass ich von ihm erwarte, dass dann nicht der Bataillonskommandeur, der das Wehrmachtbataillon im Haag führt, kommandiert, wenn ein solcher Angriff erfolgt, sondern dass man mir die Position gibt, die mir kraft meiner Stellung zukommt. Für diese Forderung hatte der Chef des Stabes grösstes Verständnis. Der Reichskommissar weiss noch nicht, was er tun soll, ob er im Haag verbleiben oder ob er auch zurückgehen soll. Ich glaube, er hat Haupt-

(10) De redenering van Berger klopt, zoals reeds te vermoeden was, op geen stukken na. De *Standarte 'Nordwest'* telde stellig heel wat minder dan 1500 man, maar daaronder was wel een percentage van NSB-ers, dat toch wel op 20 à 30% geschat mag worden. Voor de andere getallen, en de aantallen NSB-ers daarbij, zie p. 346. Er zijn redenen om aan te nemen, dat sindsdien het aantal van NSB-leden in het legioen eerder op een 40% geschat mag worden. De claim van Mussert op het legioen is stellig gebaseerd op onjuiste gronden; de weerlegging van Berger niet minder.
(11) Het werd Hilversum.
(12) Deze functie werd in deze tijd – van januari tot november 1942 – vervuld door *Generalmajor* Karl Drum (lijst van Duitse officieren bij de regestenlijst van het WBN-archief).

dienstleiter Schmidt den Auftrag gegeben, darüber mit Reichsleiter Bormann zu sprechen. Ich denke jedoch, Reichsführer, in Ihrem Sinne gehandelt zu haben, dass ich Haag nicht verlasse. Den Fürsorgeführer mit seinen Mitarbeitern will ich allerdings nach Utrecht zurückverlegen, damit die Fürsorge in einem solchen Falle klaglos weiterarbeiten kann. Die Geheimvorgänge sind ohnehin schon laufend von uns zurückgeschickt worden, so dass in keinem Falle irgendwelche Geheimstücke hier nach uns vorgefunden werden können. Die militärischen Kräfte, die hier sind, sind sehr gering. Es wird noch eine Division im Mai nach dem Osten verlegt, während wir eine zerzauste Division zurückbekommen sollen, von der kein Mensch weiss, wie stark sie ist. Ein anderer Kräftezuschub ist nicht zu erwarten. Ich nehme an, dass Sie, Reichsführer, vom Obergruppenführer Heydrich laufend ins Bild gesetzt werden über die Sabotage- und Spionageversuche der Engländer, die hier münden und in denen wir fest drinnen sitzen. Wir haben eine Anzahl vom 'Secret Service' in London ausgebildete und mit Fallschirmen abgesprungene Funker festgesetzt und haben auch gemeinsam mit der Abwehrstelle Funkverbindung mit London.[13] Erst vor wenigen Tagen haben wir einen 4 t Spezialsprengstoff angefordert, der auch prompt mit einem englischen Bomber geliefert worden ist. Es wurden 5 grosse Fallschirme abgeworfen, 4 mit Sprengtonnen und einer mit einem Spezialsaboteur, der sofort von uns empfangen wurde.[14] Die Aufträge der Engländer lauteten dahingehend, gewisse Fernsprechzentralämter im Haag, sowie den Flughafen Ipenburg und Rijnsburg (nördlich von Haag) genau zu erkunden. Es würde also bedeuten, dass sie im Augenblick eines Landungsversuches unsere ganze Fernsprechzentrale zu sprengen versuchen, um unseren Nachrichtenapparat lahmzulegen. Wir werden noch weiterhin Spezialsprengstoffe usw. anfordern und hoffen, dass uns Churchill weiterhin brav beliefert. Vielleicht können wir das Spiel solange weiterspielen, bis der Befehl von London kommt, die Sprengung durchzuführen. Dann wissen wir ja, dass wir in derselben Nacht nicht zu Bett zu gehen brauchen. Also diese Seite funktoniert ausgezeichnet.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 300: 2581–2589. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(13) Rauter beschrijft hier het begin van het beruchte *Englandspiel* (door de *Abwehr*, de Duitse contraspionage, *Nordpolspiel* genoemd). De Engelse *Special Operations Executive* – niet de *Military Intelligence*, die hier volkomen los van stond – dropte in de loop van 1942 en 1943 een aantal parachutisten boven bezet Nederland, die het verzet en sabotage-werkzaamheden moesten organiseren. De Duitsers wisten door arrestatie van enige van deze agenten cijfercodes te breken, en onderhielden verder het contact met de nietsvermoedende Engelsen. Zij konden het verzet daardoor zware slagen toebrengen, o.a. door arrestatie van het Nationaal Comité (zie nr. 371, noot 2). Men zie voor het *Englandspiel: Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945. Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek*, 's Gravenhage, 1949-1956, dl. 4 A-B, hfdst. XII, XIII, XV, XVI, XVIII t/m XXIV. Een samenvatting van het hierin vastgelegde onderzoek vindt men in H. C. Posthumus Meyjes: *De Enquêtecommissie is van oordeel...*, Arnhem/Amsterdam, 1958. Van de litteratuur over dit onderwerp moeten hier de werken worden genoemd van de twee belangrijkste betrokken Duitse figuren: H. J. Giskes: *Abwehr III F. De duitse contraspionnage in Nederland*, Amsterdam, 1949, en Joseph Schreieder: *Het Englandspiel*, Amsterdam, z.j.; De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 912 e.v.

(14) Dit moet de agent Baatsen zijn geweest, die in de nacht van 27 op 28 maart gedropt en meteen gearresteerd werd (*Enquêtecommissie* 4A 874). Men zie voor de wijze, waarop deze arrestaties door de Duitsers werden verricht nr. 236, noot 2.

138. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 2. April 1942

Reichsführer!

In der Anlage[1] lege ich Ihnen die Abschrift eines Schreibens vor, das die persönliche Sekretärin des Herrn Mussert, Fräulein Bilderbeek[2], an die Jüdin A.[b] im Oktober *1941* versandt hat. Ich bemerke dazu, dass ähnliche Schreiben an Juden, die in der Partei waren, von Frl. Bilderbeek zu Dutzenden im Jahre 1940 verschickt wurden[3] und dass ich, nachdem ich davon erfuhr, jeweils beim Reichskommissar wegen dieser Schreiben vorstellig geworden bin. Immer wieder hiess es, dass es verboten worden ist, solche Schreiben weiterhin zu verschicken. Dass nunmehr wieder ein Schreiben vorliegt, das erst im Spätherbst vergangenen Jahres an eine Jüdin verschickt worden ist, ist wirklich stark. Ich habe den Reichskommissar wieder auf das Schreiben verwiesen und er hat mir erklärt, dass er Hauptdienstleiter Schmidt den Auftrag gegeben habe, im Hauptquartier solche Sachen endgültig zu untersagen. Bemerkenswert ist jedoch vor allem der Geist, der aus dem Nichtwollen des Herrn Mussert spricht.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 222: 1918. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

138 – (a) In marge zijn enige stenografische notities gemaakt.

(1) Nr. 138 I; het is niet bekend, hoe Rauter aan dat stuk is gekomen.

(2) Christina Wilhelmina van Bilderbeek, geb. 23 sept. 1887 te Amsterdam. Reeds in 1923 secretaresse van Mussert. Lid van de NSB sinds 1932; bleef als privé-secretaresse in Musserts dienst. In 1933 de opvolgster van Van Geelkerken, die totdien secretaris van de leider der NSB was geweest. In 1940 moest zij deze positie aan C. J. Huygen afstaan. Zij bleef de privé-secretaresse van Mussert. (Doc. I C. W. van Bilderbeek).

(b) In het document de volledige naam.

(3) Men zie voor Musserts houding tegenover de Nederlandse joden, en in het bijzonder de joodse leden van de NSB nr. 56 I, noot 3.

Brandt schrijft op 14 april aan Rauter, dat Himmler hem zeer dankbaar is voor het toezenden van de brief van juffr. van Bilderbeek. Himmler wil, dat Rauter Seyss-Inquart eens goed duidelijk maakt, dat in dit soort brieven 'das wahre Gesicht des Herrn Mussert' tevoorschijn komt (H 222: 1920).

Toen Himmler in mei 1942 ter gelegenheid van de eedsaflegging door de Nederlandsche SS een bezoek aan Nederland bracht, maakte Rauter van zijn aanwezigheid gebruik om hem een andere, soortgelijke brief voor te leggen, geschreven in febr. 1942 door juffr. van Bilderbeek aan een joodse ex-NSB-er; na op de onmacht van de NSB tegenover de Duitse maatregelen gewezen te hebben, schrijft zij: 'Het jodenvraagstuk wordt vanuit Berlijn geregeld, daar staat de NSB geheel buiten.' (H 222: 1913, 1915).

138 I. C. W. VAN BILDERBEEK AAN A.

Mejuffrouw,

Het Royement voor oud-kameraden van Joodschen bloede is niet opgeheven. Indien U dat verteld is, zijt Gij verkeerd ingelicht. De Leider weet zeer goed, dat Gij 7 jaar lang met ons hebt gestreden, en het is ook niet zijn schuld dat deze maatregel tegenover de Joden moet worden genomen. Gij vergeet de Leider heeft de macht nog niet overgenomen[a]; de Duitsche autoriteiten hebben het te zeggen, en van deze is de verordening in zake de Joden uitgegaan. Het is den Leider dus niet mogelijk U wederom in de rijen der N.S.B. op te nemen. Gij zult den tijd moeten afwachten hoe dit alles zich zal ontwikkelen.

Met Nationaal-Socialistischen groet, Hou Zee!

C. W. VAN BILDERBEEK[b]

BDC H 222: 1914. Oorspronkelijk[1] (fotokopie RvO)

139. NOTITIE VAN A. LINGG[1]

2. April 1942.

Oberbefehlsleiter Dr. Lingg erklärt, dass die Entscheidung des Reichsschatzmeisters über die Frage ob derzeit Liegenschaften in den Niederlanden erworben werden sollen oder nicht keine finanzielle Frage sei. Der Reichsschatzmeister wolle vielmehr nur Grundstücke erwerben in Gebieten, welche dem Grossdeutschen Reich bereits angeschlossen sind; ausserdem seien wohl auch devisenrechtliche Schwierigkeiten gegeben.

Hauptdienstleiter Schmidt-Münster erklärt, dass die Niederlande nicht mehr als Ausland zu erachten seien. Die Niederlande sind und bleiben ein Nebenland des Grossdeutschen Reiches. Auch devisenrechtlich sind die Niederlande nicht mehr Ausland; es können so viel Reichsmark in die Niederlande gebracht werden, als notwendig sind. Die Zollunion sei restlos bereits durchgeführt.

Besonders befragt erklärt Hauptdienstleiter Schmidt-Münster, dass auch keine Schwierigkeiten bei der Eintragung der NSDAP. in das Grundbuch gegeben sein werden. Reichsdienststellen haben bereits Grundstückskäufe durchgeführt, ebenso auch die angeschlossenen Verbände DAF.[2] und NS.-Volkswohlfahrt e.V.[3]

138 I - (a) Deze zin krachtig onderstreept.
(b) Tussen slotgroet en ondertekening getypt: 'Secr.esse v. d. Leider,'.
(1) Het is niet na te gaan, hoe Rauter aan dit stuk is gekomen, noch, hoe hij het heeft kunnen dateren.
139 – (1) Chef van *Hauptamt V: Rechtsamt* onder de *Reichsschatzmeister der NSDAP*, F. X. Schwarz.
(2) *Deutsche Arbeitsfront:* in mei 1933 opgerichte sociale dwangorganisatie, waarin alle organisaties van werknemers en werkgevers waren samengesmolten; lidmaatschap was feitelijk verplicht. Door het *DAF* kregen staat en vooral partij een sterke controle op het bedrijfsleven (*Org. buch der NSDAP* 1943, p. 185 e.v.; zie bijv. ook William L. Shirer: *The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, London, 1960, p. 263–267).
(3) *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt:* organisatie, nog nauwer dan het *DAF* aan de partij gelieerd, 'zuständig für alle Fragen der Volkswohlfahrt und Fürsorge' (*Org. buch der NSDAP* 1943, p. 274);

Parteigenosse Schmidt-Münster bezeichnet es als eine unbedingte Notwendigkeit, Grundbesitz in den Niederlanden zu erwerben, weil er für seine Aufbauarbeit sich durch den Erwerb von Grundbesitz einen besonderen Rückhalt verspricht. Später, wenn einmal die NSB. an die Macht komme – und dazu muss es einmal kommen – wäre der Erwerb von Grundbesitz für die Niederlande mit gewissen Schwierigkeiten verknüpft. Er denke daran in jedem Kreis der 11 Provinzen der Niederlande ein Haus zu erwerben. Der Geldbedarf hierzu beträgt etwa RM 2.000.000,—. Der Reichskommissar sei bereit, die Mittel hiefür zur Verfügung zu stellen. Nachdem der Reichskommissar weder dem Reichsfinanzminister noch dem Reichsrechnungshof untersteht, vermeint Oberbefehlsleiter Dr. Lingg, dass der Reichsschatzmeister sich ausnahmsweise dazu verstehen könne, das Angebot des Reichskommissars anzunehmen.[4]

– – –[5]

LINGG

BDC H 1143: 9669–9670 (Reichsschatzmeister). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

dit omvatte zaken zoals *Winterhilfe*, volksgezondheid op charitatief gebied, gezinsverpleging, wezenzorg, etc. Ook in Nederland was er een aan het *Arbeitsbereich der NSDAP* gekoppelde afdeling van de *NSV*.

(4) Op 16 maart benadert Schmidt voor het eerst schriftelijk Schwarz over deze kwestie. Hij wijst er op, dat de aankoop van onroerend goed in Nederland eventueel gecamoufleerd door een of andere vereniging zou kunnen plaatsvinden. Schwarz is niet overtuigd, en vraagt Bormann om advies: deze antwoordt op 29 maart, dat hij gezien het grote aantal Duitsers in Nederland geen bezwaren heeft; hij adviseert Schwarz de kwestie mondeling met Schmidt te bespreken, die dan toevallig te München is.

Deze bespreking vindt plaats, onmiddellijk na het gesprek tussen Schmidt en Lingg. Schmidt gebruikt tegenover Schwarz in hoofdzaak dezelfde argumenten als in het afgedrukte stuk; de aankoop zal bv. veel moeilijker zijn, als de NSB aan de macht komt 'und sie muss an die Macht gelangen . . . Der Arbeitsbereich der NSDAP muss bis zu diesem Zeitpunkt auch in seiner Verwaltung schon gefestigt dastehen. Wegen des Eindrucks auf die Niederländer ist es auch notwendig, dass die NSDAP repräsentative Gebäude erwirbt', in de eerste plaats een gebouw in Amsterdam (dat lukte ook, in november werd het pand Heerengracht 478 aangekocht; zie H 1143: 9710–46).

Op het eind van de bespreking geeft Schwarz toe, dat hij door Schmidt overtuigd is: alle aangelegenheden van de partij dienen principieel altijd door hem gefinancierd te worden, maar mede met het oog op de persoon van Seyss-Inquart wil hij wel een uitzondering maken (H 1143: 9660–9709).

(5) In de weggelaten passage zegt Schmidt, dat hij de chef van de *Verwaltung* van het *Arbeitsbereich* door een ander wil vervangen, omdat de man niet de minste invloed op de NSB heeft. Er bestaat een nauwe band, zegt hij (H 1143: 9673–4, een andere notitie van Lingg over hetzelfde gesprek), tussen het *Arbeitsbereich* en de NSB, speciaal wat de propaganda en de indoctrinatie betreft. 'Nun müsse aber auch der Mann der Verwaltung der Partei seine Finger in der Verwaltung der NSB haben, um diese überwachen und nach der Wünschen der NSDAP beeinflussen zu können'. Op Schmidts verzoek staat Schwarz één van zijn eigen functionarissen aan hem af.

140. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 2.4.1942

Reichsführer!

Der SA-Oberführer, z.Zt. Hauptmann der Res. Siebel[1] wurde schwer verwundet und war zur Ausheilung seiner Verwundung in Abbazia.

Er schreibt in einem Brief:

'Bei den italienischen Offizieren hatte ich den Eindruck, dass sie den Dienst wenig, uns gar nicht und den Krieg noch weniger schätzen. Sagenhaft, was da alles an ital. Truppen an der kroatischen Grenze und sonst in Norditalien herumlungert. Zwischen Fiume und Abbazia wurde Anfang März 42 die permanente Panzersperre wieder ausfahrbar, d.h. sperrbar gemacht.

Die ital. Unteroffiziere und Mannschaften geben sich uns gegenüber Mühe, ihren eigenen Offizieren weniger.

Ob 50 oder 80% der ital. Gewehre und MG[2] ungefährlich sind wegen Schmutz, haben wir so genau nicht nachgeprüft. Die Stichproben waren alle günstig für den Gegner.

Dass sie für Afrika keine Leute mehr zur Verfügung haben, begreife ich jetzt.

Von den Faschisten spürt man in Istrien nicht viel jedenfalls in der Öffentlichkeit nicht. Ausser gut angezogenen älteren Wurdenträgern bei festlichen Veranstaltungen.

Die Augen eines deutschen Kompaniechefs und Bataillonskommandeurs habe ich vorsorglich in Deutschland gelassen, um keinen Schlaganfall zu bekommen.

Aus Holland hörte ich, dass Zondervan, der Führer der WA, mit dem EK II ausgezeichnet zurück ist. Hoffentlich hat man ihm den Dienst in der Waffen-SS nicht zu leicht gemacht. Das erträgt er nicht.

Wenn er seine Aufgabe wirklich ausführen soll, dann muss er noch wesentlich härter und vor allen Dingen bescheidener und selbstloser werden.'

G. BERGER

BDC H 573: 3823–3924. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

140 – (a) Rechts bovenaan o.a. in hs. van Brandt: 'RF h[at] K[enntnis]'.
(1) Ten aanzien van Walter Siebel beschikt het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie slechts over enkele verspreide gegevens. Afkomstig uit de omgeving van de *SA*-stafchef Lutze fungeert hij in de eerste jaren van de bezetting als Duitse verbindingsman en adviseur bij de WA (zbV 9 c; *Corresp. Rost*, nr. 121, noot 3). Daarna werkt hij enige tijd, in ieder geval tot maart 1944, bij de *Parteikanzlei*, voor zover hij niet in militaire dienst was. Hij valt echter bij Bormann in ongenade. Merkwaardigerwijs verschijnt hij in mei 1944 weer in Nederland als verbindingsman van Seyss-Inquart en Ritterbusch bij Mussert. Berger waarschuwt hem er dan voor, dat hij door die functie in conflict met Rauter zal komen: zie nrs. 547 en 548.
(2) *Maschinengewehre*.

141. BERGER AAN RAUTER[a] [1]

9.4.1942

Lieber Rauter!

Ich habe mir abgewöhnt, Meldungen des SS-Oberführers Reich für voll zu nehmen.[2]

SS-Oberführer Reich ist nicht nur jeder Kantinen-Parole bei seiner Legion[b] zum Opfer gefallen, sondern hat es auch nicht verstanden – obwohl alter SS-Führer – sich in die Mentalität der Niederländer einzuleben und sie politisch zu führen.

Auch die Frage 'Verbrecher' hält, so oft und wie sie auftaucht, nie einer ernsthaften Prüfung stand.

Im übrigen ist ja die Legion nicht von uns aufgestellt worden.

Bevor wir der E-Stelle den Vorwurf machen, dass sie Verbrecher annimmt, müssten wir zuerst überprüfen, ob uns diese Männer nicht durch Mussert und seine W.A. abgegeben wurden. Diese Angehörigen der Legion haben wir bekanntlich nur untersucht, alles andere wurde von uns nicht überprüft.

Wie gesagt, ich wiederhole nocheinmal in aller Form, ich bezweifle nach den gemachten Erfahrungen, die Richtigkeit der Meldung des SS-Oberführers Reich.

In der SS haben wir die Aufgabe der Führung der Legionen vom Führer übertragen erhalten, weil der Führer auf dem Standpunkt stand, dass die Wehrmacht soetwas nicht machen kann, sondern nur seine SS-Führer.

Hätte man wirkliche Führerpersönlichkeiten für diese unerhört wichtige politische Aufgabe herausgestellt, dann wäre das auch heute ein grosser politischer Erfolg.

So hat man viele Führer in die Legionen abgestellt, die militärisch und menschlich zur Führung einer aktiven Truppe nicht hinreichen und darum entstehen dauernd die Pannen.

Wer nicht soviel Nervenkraft besitzt und nicht die Kenntnis hat, eine derartige Truppe zu führen, aufzubauen und auszubilden, der soll wenigstens so anständig sein und abtreten, nicht aber von kaputten Nerven e.p.p., Dinge wie alte Weiber reden.

Entweder sind wir Soldaten des Führers, damit mehr als Militärs, oder wir sind's nicht. Bei den Legionen haben wir – scheint es mir – sehr oft schlechte Militärs, sonst wären nicht die dauernden Pannen.

Für mich ist es geradezu beschämend, dass die wallonische Legion, die genau so wie die flämische[3] und die niederländische von uns aufgestellt wurde[4] – unter denselben Voraussetzungen und Bedingungen – alle diese Kinderkrankheiten nicht zeigt.

141 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Het stuk is een doorslagkopie, door Berger aan Brandt gezonden.

(2) Het stuk heeft betrekking op een rapport, dat Reich, de commandant van het Nederlandse vrijwilligerslegioen, blijkbaar gezonden heeft aan Knoblauch, toen chef van Himmlers *Kommandostab:* zie het einde van dit stuk en noot 5 daarbij. Men dient zich te realiseren, dat uitingen van Berger altijd uiterst kritisch moeten worden beschouwd, maar tevens, dat Reich in hoge mate te kort schoot. Beide heren trachten elkaar de schuld in de schoenen te schuiven van de moeilijkheden in het vrijwilligerslegioen en de bedenkelijke kwaliteit van de vrijwilligers; zie p. 348 e.v., en p. 354 e.v.

(b) Oorspr.: 'Division', doorgestreept. Daarboven het woord 'Legion' in hs.

(3) Het Vlaamse vrijwilligerslegioen had met dezelfde moeilijkheden te kampen; zie nr. 144.

(4) Geen sprake van: het Waalse vrijwilligerslegioen werd opgesteld, opgeleid, geuniformeerd en bewapend door de *Wehrmacht* en ingedeeld bij het Duitse leger. Pas in juni 1943 werd het legioen van het

Wahllos haben der SS-Oberführer Reich u. andere die Männer wieder zurückgeschickt, ohne jedes Verständnis für die politischen Auswirkungen. Nachuntersuchungen von uns haben ergeben, dass die angeführten Gründe nicht stimmten.

Wir werden es nie verhindern können, dass zu den Legionen und zur Waffen-SS Männer gehen, die keine Nationalsozialisten sind und die nicht aus idealistischen, sondern aus sehr materiellen Gründen sich zu diesem Schritt entschliessen.

Das ist aber überall so in der Welt und auch in Deutschland in der Kampfzeit nicht anders gewesen.

Namentlich wie es so gegen das Ende zuging, vom Herbst 1931 an, sind Unzählige zu uns gekommen, weil sie einfach in irgendeiner Form bankrott waren und bei uns noch eine Hilfe und Stütze suchten.

Wir haben die Leute verkraftet, einige wieder ausgebootet, die andern zu anständigen Menschen erzogen.

SS-Oberführer Reich und andere stehen namentlich auf dem Standpunkt, dass man die Legionen aufgezogen hat, damit sie Regimentskommandeure oder sonst etwas werden. Sie haben es überhaupt noch nicht verstanden, dass wir über die Legionen das betreffende Volk gewinnen wollen.

Wenn dann durch eigenes Versagen und Verschulden ein Bataillon sich nicht so voll einsetzt, wie es gewünscht wird, dann sind auf einmal die 'Verbrecher' in den eigenen Reihen schuld.

Übrigens – nebenbei gesagt – eine ganz dumme Entschuldigung. Viele 'Verbrecher' sind ganz ausgezeichnete Soldaten, wenn man sie richtig zu fassen versteht.

Die Generalstaatsanwaltschaften haben bisjetzt bei Anfragen von uns nicht reagiert, wenn sie nun behaupten, dass die Strafregisterauszüge innerhalb von 3 Tagen bei der E-Stelle sein können, so ist das entweder eine neue Entwicklungsphase, über die ich sehr glücklich wäre, oder aber die Herren Generalstaatsanwälte sind nicht im Bilde, was ihre unteren Stellen mit ihren Befehlen tun. Sie befolgen sie nämlich – so war es bisjetzt – nicht.

Auch die niederländische Polizei hat nach dieser Richtung hin bei Anfragen im grossen und ganzen versagt.

Dass es in Sennheim genau so sei, ist ebenso masslos übertrieben.

Der Zweck von Sennheim ist ja der, dass wir dort in aller Ruhe die Leute ansehen und überprüfen können und sie auch an den harten militärischen Dienst gewöhnen. Wenn von Sennheim wieder Männer zurückgeschickt werden, spielt es gar keine Rolle. Jedenfalls kommt in die Truppe keine Unruhe hinein.

An Hand der täglich bei mir eingehenden Listen, der zur Entlassung kommenden Männer, kann ich ja nun überprüfen, ob das viel oder wenig sind.

Ich werde dafür sorgen, dass niemand ohne Strafregisterauszug, d.h. wenn derselbe auf Anforderung nicht innerhalb von 8 Tagen bei der E-Stelle vorhanden ist, angenommen wird. Bitte Dich aber, Dich von derlei Berichten, wie sie hier anscheinend weitergegeben wurden – und aus für mich sehr klaren Gründen – nicht unruhig machen zu lassen.

Ich werde heute an SS-Gruf. Knoblauch schreiben und ihn ebenso dringend wie höflich

leger aan de *Waffen-SS* overgedragen (Knoebel, *SS in Belgium*, p. 311, 312; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 261).

bitten, derlei Berichte, die die Arbeit meiner Männer in den Niederlanden schlecht machen wollen, erst zu überprüfen und dann weiterzugeben.[5]

Heil Hitler! Dein

[G.] B[ERGER]

BDC H 225: 2541–2544. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

142. BEVEL VAN HIMMLER

Führer-Hauptquartier, 10. April 1942

Alle germanischen und volksdeutschen Freiwilligen sind von dem Tage ihrer Übernahme in die SS und Polizei an mit dem Dienstgrad zu löhnen, den sie vorher in ihrer Heimat oder in einer sonstigen Armee oder Polizei anderer als deutscher Nationalität inne hatten.

Die Verwendung in ihrem alten Dienstgrad, und[a] das Anlegen der dafür in Frage kommenden Rangabzeichen mache ich abhängig von ihrem Können.[1] Ich behalte mir[b] in jedem einzelnen Fall persönlich die Entscheidung vor.

Die Vorlage über diese Entscheidung erfolgt durch den Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes bezw. durch den Chef der Ordnungspolizei spätestens 3 Monate nach der Einstellung des Freiwilligen.

[H. HIMMLER]

BDC H 539: 3643. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

143. NOTITIE VAN SCHMIDT VOOR BORMANN[a 1]

Den Haag, den 11. April 1942

Im Verfolg meiner Vorlage vom 4. Februar 1942 haben erneut Besprechungen mit dem Wehrmachtbefehlshaber stattgefunden. Der Reichskommissar selbst hat sich persönlich eingeschaltet und auf Grund des Führerbefehls[2] und des Schreibens des Herrn Reichs-

(5) Uit Bergers brief aan Knoblauch blijkt duidelijk zijn irritatie over het feit, dat Knoblauch afschriften van rapporten van Reich e.a. aan Rauter had gezonden. Rauter heeft blijkbaar de kern van Reichs aanvallen op het *SS-Hauptamt* en de *Ergänzungsstelle* in Nederland aan Berger overgebracht, zonder dat Berger zelf de stukken ooit in handen heeft gekregen (H 226: 2766–7).

142 – (a) 'und' in hs. tussengevoegd.

(1) Zie ook nrs. 59, 88, en 219.

(b) Achter 'mir' getypt: 'jedoch', doorgestreept.

143 – (a) Bovenaan het stuk is getypt: 'Betrifft: Erweiterung der Schutzgruppen durch holländische Nationalsozialisten.'

(1) Het is niet duidelijk, hoe dit stuk en nr. 147 in Himmlers archief zijn terechtgekomen (vermoedelijk via het *Allgemeine Wehrmachtamt* van het *OKW*).

(2) Hiermee wordt een *Führerweisung* van 23 maart bedoeld, waarin de taak van de *Wehrmacht* in geval van invasie op grote of kleine schaal wordt vastgesteld; in dit stuk wordt ook nog – zeer terloops – gewezen op de bevoegdheden van de verantwoordelijke militaire commandanten tegenover het civiele Duitse bestuursapparaat (N 124/1 PS 470).

ministers Dr. Lammers[3], mit dem er uns den Befehl des Generalfeldmarschalls von Keitel[4] übersandte[5], ist auf dem zivilen deutschen Sektor vollständige Klarheit geschaffen. Der Reichskommissar sowohl wie seine Dienststelle bleiben in Den Haag. Die männlichen Angehörigen des Reichskommissariats vom 18. bis 50. Lebensjahr werden der Wehrmacht zur Verfügung gestellt.

Genau so wie die Schutzgruppen der NSDAP. schon in den letzten 1½ Jahren eine Kurzausbildung erhalten haben, werden nunmehr auch diese Männer 6tägig für den Einsatz ausgebildet. Der Reichskommissar beabsichtigt, nur einen kleinen Stab von Dienstuntauglichen, die evtl. dem Chef der Zivilverwaltung zur Verfügung gestellt werden können, nach rückwärts an den Wehrmachtbefehlshaber abzustellen, während alles andere hier bleibt.[6]

(3) Hans Heinrich Lammers, geboren 27 mei 1879 te Lublinitz (toenmalig Opper-Silezië); studeerde rechten. Aanvankelijk werkzaam bij de rechterlijke macht; na de eerste wereldoorlog, die hij als reservekapitein meemaakte, ambtelijke loopbaan in het *Reichsinnenministerium*. Sinds februari 1932 lid van de *NSDAP;* kreeg in oktober 1933 een rang in de SS, sinds 1940 *SS-Obergruppenführer*. Op 30 januari 1933 benoemde Hitler hem tot chef van de *Reichskanzlei*. Sinds 1937 was Lammers lid van de rijksregering, sinds de volgende jaren ook lid van enige hoge, doch onbelangrijke colleges.

De *Reichskanzlei* diende te zorgen voor de administratief-organisatorische coördinatie van de rijksministeries, met name op het gebied van wetgeving en besluitvorming, en daarbij het contact tussen de ministeries en de rijkskanselier. Het laatste – eigenlijk het primaire doel van de *Reichskanzlei* sinds de oprichting door Bismarck – bood mogelijkheden tot het veroveren van een belangrijke politieke positie, maar Lammers was niet in staat deze kans uit te buiten: de voornaamste figuren van het Derde Rijk, Goebbels, Himmler, Ribbentrop, maar ook lieden als Seyss-Inquart, of Koch bijvoorbeeld, hadden ten allen tijde vrije toegang tot Hitler. De invloed, die Lammers aanvankelijk wel had, verminderde sterk met het stijgen van Bormanns macht. Op het politieke vlak had de *Reichskanzlei* weinig betekenis, administratief veel meer. Hitler hanteerde de *Reichskanzlei* als bemiddelingsorgaan bij allerlei geschillen en competentietwisten tussen de hoogste instanties van het Rijk. Ribbentrop verklaarde na de oorlog, dat Lammers zich zeer objectief van deze taak kweet, maar een grotere politieke macht leverde het voor Lammers niet op. Hij was bovendien bepaald geen *alter Kämpfer* en werd in partijkringen als een opportunist beschouwd; in deze labiele positie zocht hij – volgens een na-oorlogse verklaring van de voormalige gouverneur-generaal van Polen, Frank – steun bij Himmler (N 12/2 NG 171, NG 1296, NG 1364, NG 3710; N 10 NG 1230; N 14/2 IS 120; AMT XI A 165–167).

(4) Wilhelm Bodewin Johann Gustav Keitel, geb. 22 september 1882 te Helmscherode (Brunswijk). Beroepsofficier; deed al tijdens de eerste wereldoorlog dienst als officier bij de generale staf. Daarna functies in de *Reichswehr*. Vanaf februari 1938, toen Hitler opperbevelhebber van de *Wehrmacht* werd, chef van het *Oberkommando der Wehrmacht* (*OKW*). Sinds juli 1940 *Generalfeldmarschall*. In 1946 door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld en opgehangen.

Keitel stond bekend als toonbeeld van serviliteit tegenover Hitler ('Lakeitel'). Het predicaat 'von' geeft Schmidt hem ten onrechte. Zijn vader was landheer van goede familie, doch geen edelman. (IMT I, p. 77, 288; *Who's Who in Germ.* II; Walter Görlitz: *Generalfeldmarschall Keitel, Verbrecher oder Offizier?*, Göttingen, 1961, *passim*).

(5) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze stukken.

(6) De Duitsers berichtten omstreeks deze tijd, dat de Nederlandse bevolking met vreugde een spoedige invasie tegemoet zag. Deze verwachting werd versterkt door het feit, dat Christiansen en zijn staf naar Hilversum verhuisden, en door het gerucht, dat Seyss-Inquart en zijn ambtenaren-apparaat zich naar Arnhem zouden terugtrekken. Dit gerucht werd blijkbaar eind april nog verspreid, toen Seyss-Inquart dus allang besloten had, in Den Haag te blijven (vgl. nr. 137).

In het begin van het jaar 1942 had Seyss-Inquart besloten alle mannelijke medewerkers aan het rijkscommissariaat, die jonger dan 34 jaar waren, aan de *Wehrmacht* 'zur Verfügung' af te geven (PA Präs F. Aster). Niet veel later werden alle weerbare mannelijke rijksduitsers op zijn bevel in *Schutzgruppen* georganiseerd; in Den Haag, waar de meeste bureaus van het rijkscommissariaat waren, zou volgens

Meines Erachtens muss das Verbleiben des Reichskommissars vom Führer selbst entschieden werden, ob auch er hier vorn bleiben kann oder doch nicht besser in der höchsten Alarmstufe sein Quartier im östlichen Teil des Landes aufschlägt.[7]

Des weiteren ist der Einsatz der Männer der NSB. noch nicht geregelt. Allein in den Küstenprovinzen Nordholland, Südholland und Zeeland stehen 19.681 NSB.-Männer, von diesen sind 280 Offiziere, 1521 Unteroffiziere und 5246 militärisch ausgebildet. Der Reichskommissar beabsichtigt, für die rückwärtigen Provinzen die NSB.-Mannschaften als Hilfspolizei einzusetzen. Hierfür stehen der Hilfspolizei 15.300 Männer zur Verfügung.

Durch den letzten Befehl des Oberbefehlshabers West von Rundstedt[8] vom 28. März 1942[5] wird klargestellt, dass die Kommandeure der Divisionen die verantwortlichen Befehlshaber im Sinne der Führerweisung sind. Wir werden mit den zuständigen Kommandeuren sofort Verbindung aufnehmen.

Mit Mussert habe ich gestern eine längere Besprechung gehabt. Er ist selbstverständlich sofort bereit, seine Männer zur Verfügung zu stellen. Ich habe Mussert zum Ausdruck gebracht, dass wir nur auf eine freiwillige Meldung Wert legen können. Da die NSB. nur zwischen Kampf oder Vernichtung wählen kann, ist diese Frage für uns ziemlich klar. Vielleicht wäre es aber möglich, dass Sie, Reichsleiter, dem Generalfeldmarschall von Keitel bezw. dem Führer die Frage vorlegen, ob er grundsätzlich gegen einen Einsatz dieser Kameraden, zumindest in entsprechender Auswahl und in gemeinsamer Einteilung mit unseren Schutzgruppen ist. So wie ich den Führerbefehl verstanden habe, heisst es, Einsatz aller zur Verfügung stehender Männer, auch der uns befreundeten Gliederungen und Verbände. Die Vereidigung müsste selbstverständlich auf den Führer Adolf Hitler erfolgen und könnte sofort in die Wege geleitet werden.[9]

Schmidt

BDC H 222: 1930–1931. Afschrift (fotokopie RvO)

een Duits *Lagebericht* door persoonlijk ingrijpen van Seyss-Inquart het aantal mannen van deze *Schutzgruppen* in zeer korte tijd tot 600 gestegen zijn (FOSD 7746: 553808–10; CDI 120 26999–27013).

(7) De beslissing, dat Seyss-Inquart in Den Haag kon blijven, is inderdaad door Hitler genomen; zie nr. 263.

(8) Gerd von Rundstedt, geb. 12 december 1875 te Aschersleben. Beroepsofficier; diende in de eerste wereldoorlog als chef-staf bij enige legerkorpsen. In de zomer van 1939 werd hij opperbevelhebber van één van de drie legergroepen, die achtereenvolgens Polen, Frankrijk en de Sowjet-Unie binnenvielen. In juli 1940 *Generalfeldmarschall;* van maart 1942 tot begin juli 1944 *Oberbefehlshaber West*, d.w.z. opperbevelhebber aan het belangrijkste deel van het westfront; deze positie bekleedde hij weer van september 1944 tot maart 1945. Het zg. Rundstedt-offensief of Ardennen-offensief in december 1944 mag men niet aan zijn initiatieven toeschrijven.

Na de oorlog werd Rundstedt verdacht van oorlogsmisdaden en gearresteerd, doch in 1949 vrijgelaten. (*DZ* 21 maart 1942; *Het Parool* 6 mei 1949; Günther Blumentritt: *Von Rundstedt, The Soldier and the Man* (Eng. vert. uit het Duits), Londen, 1942, *passim.*)

(9) Men zie verder nr. 147, waarin Christiansen zich heftig tegen een bewapening van NSB-ers verzet, en noot 4 daarbij, waarin een uitspraak van de *Führer* over dit onderwerp.

144. HIMMLER AAN BERGER EN H. JÜTTNER[a]

Führer-Hauptquartier, 13. April 1942

Lieber Berger!
Lieber Jüttner!

Ich habe von den Klagen des Staf de Clercq[1] über die Missstände in der Freiwilligen Legion 'Flandern' Kenntnis genommen.[2]

Durch SS-Gruppenführer Knoblauch höre ich, dass der Kompaniechef der 1. Komp., der sonst ein sehr ordentlicher Mann gewesen sein soll, vor dem Feinde gefallen ist. Damit ist seine Schuld erloschen.

Ich stehe hier aber auf dem Standpunkt, dass dieser sonst doch gute Führer niemals zu dieser ungerechten und psychologisch so falschen Behandlung der Flamen gekommen wäre, wenn er richtig erzogen und unterrichtet worden wäre.

Wir wollen doch nie vergessen, dass die Fundamente der SS einesteils die rassische Auslese und das gute Blut, anderenteils die nationalsozialistische Erziehung und der Glaube sind. Es muss also möglich sein, unseren Führern und Unterführern, die genau so germanischen Blutes sind wie die ausgesuchten germanischen Freiwilligen, die grosse Verantwortung nahezubringen, die sie diesen gegenüber haben.

Der Spiess[3] der 4. Komp. ist sofort zurückzurufen und hat sich bei mir zu melden.

Insgesamt verfüge ich, da mir für die gesamte germanische Zukunft die richtige Behandlung aller die germanischen Freiwilligen betreffenden Fragen ausschlaggebend erscheint,

1.) Die Stellenbesetzung in den germanischen Legionen, niederländische, flämische, dänische, norwegische, behalte ich mir persönlich vor, und zwar bis zu den Zugführern und Stabsscharführern. Sie ist mir vom SS-Führungshauptamt im Einvernehmen mit dem SS-Hauptamt vorzuschlagen.

144 – (a) Het stuk is getypt op de machine met het grote lettertype, speciaal gebruikt voor correspondentie met Hitler, die bijziend was (vgl. nr. 19, noot a). Links bovenaan staat slechts getypt: 'Der Reichsführer-SS', in hs. het nummer van de brief, en de aanduiding 'RF/V'; het stuk draagt dus een sterk persoonlijk karakter.

(1) Gustaaf (Staf) De Clercq, geb. 16 september 1884 te Everbeek (België). Onderwijzer; felle flamingant. Richtte in oktober 1933 het V.N.V. (Vlaamsch Nationaal Verbond, hierna aan te duiden met 'VNV') op, en introduceerde daar geleidelijk, vooral sinds mei 1940, het leidersbeginsel en andere fascistische principes.

Tijdens de Duitse bezetting verklaarde Staf De Clercq – aan wie eerder dan aan Mussert landverraad voor en tijdens de meidagen van 1940 kan worden toegeschreven – zich na aanvankelijke aarzeling solidair met Duitsland. Als leider van het VNV propageerde hij sinds juli 1941 deelneming aan de strijd tegen de Sowjet-Unie in het Vrijwilligerslegioen Vlaanderen en de *Waffen-SS*. Hij stierf op 22 oktober 1942; zijn opvolger was Hendrik Elias, sinds januari 1941 burgemeester van Gent.

Het belangrijkste doel van Staf De Clercq en zijn partij was de stichting van een Dietse staat. Uiteraard leidde dit tot conflicten met het Duitse bezettingsbestuur en de SS in nog heviger mate dan met de NSB het geval was. Men zie daarvoor de uitingen van Elias, gedeeltelijk geciteerd in nr. 410, noot 12. (Doc. I De Clercq; J. Wullus-Rudiger: *En marge de la politique belge*, Bruxelles, 1957, p. 231–237, 289–296, 401–410; zie ook nr. 380).

(2) De klachten van Staf De Clercq zijn niet in het dossier teruggevonden. De moeilijkheden bij het Vlaamse legioen waren over het algemeen van dezelfde aard als bij het Nederlandse legioen. Vgl. nr. 141.

(3) Te vergelijken met sergeant-majoor.

Das Gleiche gilt für die Besetzung sämtlicher Führerstellen, einschliesslich der Zugführer sowie der Stabsscharführer für die Ersatzbataillone, in denen sich germanische und volksdeutsche Freiwillige befinden.

2.) Alle für die germanischen Legionen vorgesehenen deutschen Führer sind vorher 8-14 Tage im SS-Hauptamt oder in Sennheim durch das SS-Hauptamt auf ihre Aufgabe vorzubereiten.

3.) Dasselbe gilt für die 1. SS-Brigade, die jetzt in grösserem Umfange zum ersten Mal volksdeutsche Freiwillige bekommt. Bei der Kavallerie-Brigade und bei den SS-Divisionen sind diese Massnahmen nicht notwendig, da sowohl die SS-Division Wiking als auch die Kavallerie-Brigade mit wenig Ausnahmen im besten Masse immer Verständnis für die Gewinnung dieser Männer bewiesen haben.

Ich bitte die beiden Gruppenführer, in gemeinsamer freundschaftlicher Beratung im Interesse des grossen Zieles zu überlegen, was alles getan werden kann, um jeden Schaden für die Zukunft zu vermeiden. Es soll einesteils die Klarheit der Befehlsführung nicht gestört werden, anderenteils soll das SS-Hauptamt weitgehend die Möglichkeit haben, Kummer, den es an Ort und Stelle gibt, zu erfahren und durch Rücksprachen mit den Kommandeuren oder – falls dieses nichts hilft – durch Mitteilung an das SS-Führungshauptamt abzustellen.

Ich selbst beabsichtige, die für die Legionen und Ersatzbataillone vorgesehenen deutschen Führer jeweils bevor sie an die Front gehen, bei mir zur Meldung zu empfangen, um ihnen noch einmal ihre Aufgabe ans Herz zu legen.

Eines muss klar sein, dass die Führer und Unterführer, die sich an dieser germanischen Zukunft versündigen, rücksichtslos degradiert und ausgestossen werden.

Heil Hitler! Ihr

[H. Himmler]

BDC H 227: 2769–2771. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

145. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[a]

Führer-Hauptquartier, 13. April 1942

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Ich komme leider erst heute dazu, Ihnen auf Ihren Brief vom 16.3.[1] zu antworten, der hier eingegangen ist, als ich mich auf einer längeren Dienstreise in Finnland befunden habe. Nach der Finnlandreise kamen erneut verschiedene Dienstreisen, so dass sich die Beantwortung bis jetzt verzögert hat.

Für Ihre ausführliche Darstellung, vor allen Dingen für Ihre Vorschläge, mit denen ich

145 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype (zie daarvoor nr. 144, noot a).
(1) Nr. 131.

hinsichtlich der Planung und Ausgestaltung der ersten Reichsschule völlig einverstanden bin, danke ich Ihnen herzlich.

Ich halte besonders Ihren Gedanken, ein Preisausschreiben für den Plan zu dieser Schule zu veranlassen, ausgezeichnet. Ich habe inzwischen SS-Oberführer Kammler angewiesen, von sich aus im Einvernehmen mit Ihnen alles zu tun, was für die Ingangsetzung dieses Preisausschreibens erforderlich ist.

Hinsichtlich des Namens für diese Schule in Soestdijk würde ich vorschlagen, den Namen des Mannes aus der niederländischen Geschichte zu nehmen, der seinerzeit auf dem Deutschen Reichstag gemahnt hat, der Reichstag solle aufpassen, dass die Niederländer nicht vom Reich wegkommen. Wenn ich mich recht entsinne, hat es sich hier um den Marnix van Aldegonde gehandelt.[2]

Wegen des Geldes, das von Reichsschatzmeister Schwarz zur Verfügung gestellt wird, wird SS-Gruppenführer Berger mit Ihnen Verbindung aufnehmen, der mit dem Reichsschatzmeister diese Frage klären kann.

Als selbstverständlich sehe ich es an, dass Ihnen eine Mitaufsicht über die Durchführung des gesamten Planes zusteht. Meine Bauverwaltung wird in jeder Weise auf das Engste mit Ihrer Bauinspektion zusammen arbeiten.

Ich freue mich aufrichtig, dass Sie diesem Plan der ersten Reichsschule ein so grosses Verständnis entgegenbringen.

Nach wie vor hoffe ich, dass ich in der nächsten Zeit einmal nach den Niederlanden kommen und mich dann eingehend über diese und auch verschiedene andere Fragen mit Ihnen unterhalten kann.[3]

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Stets Ihr

H. H[IMMLER]

BDC H 165: 2483–2484. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(2) De rede, die Marnix op de rijksdag in 1578 te Worms hield, was voor de nationaal-socialisten, speciaal voor SS en NSNAP, een aanduiding van verbondenheid met het Rijk, die de Nederlanders in die tijd nog zouden voelen, resp. voor het Duits-nationale gevoel van de Nederlanders (zie Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 192–194). Onnodig te zeggen, hoezeer een dergelijke visie op grond van ideologische doctrines de geschiedenis vertekende. In een brief aan Wimmer van 28 juni 1943 stelt de archivaris van het rijkscommissariaat Vollmer terecht de rede van Marnix in een ander daglicht; hij heeft juist grote bezwaren tegen deze naam voor de *Reichsschule*, omdat hij Marnix ziet als een representant van het Frans georiënteerde calvinistische particularisme (VJ 5 Z 7010/41).

(3) Ter gelegenheid van de eedsaflegging der Nederlandsche SS op 17 mei 1942 kwam Himmler inderdaad naar Nederland.

146. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER

Auszugsweise Abschrift aus dem Schreiben des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete vom

15. April 1942.

Ich habe nunmehr Ihr Schreiben vom 13. April[1] bekommen und freue mich ausserordentlich über diese Arbeit für die Reichsschule. Augenblicklich gibt es allerhand Schwierigkeiten mit der Wehrmacht[2], über die wir ohne allzuviel Kraftproben hinweg kommen müssen, da wir (der zivile Bereich) ja augenblicklich etwas zurücktreten müssen. Ich werde aber schon durchkommen. Ihre Idee, die Reichsschule nach Marnix von Aldegonde zu benennen, finde ich geradezu grossartig. Bezüglich der Ausschreibung der Planung sind wir hier vorbereitend tätig und habe ich gebeten, dass Oberführer Kammler demnächst zu uns kommt, damit wir die Dinge besprechen. Wenn es Ihnen recht ist, würde ich die Ausschreibung gemeinsam mit der Inspektion der Erziehungsanstalten machen, wohingegen dann die Durchführung des Baues durch die Bauverwaltung der SS erfolgt unter werktätigster Mithilfe meines Baudienstes. Vor allem aber hoffe ich, dass Sie selbst, Reichsführer, noch ein paar Tage Zeit finden, nach Holland zu kommen. Meine Frau und ich würden uns ausserordentlich freuen, wenn Sie in dieser Zeit bei uns in Clingendaal wohnen würden.[3]

Mit herzlichen Grüssen und Heil Hitler! Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 165: 2473. Afschrift (fotokopie RvO)

147. F. C. CHRISTIANSEN AAN HET OBERKOMMANDO DER WEHRMACHT[a 1]

H. Qu., den 19.4.42

Die Zuspitzung der militärischen Lage an der Westküste der Niederlande und der vom Führer befohlene allgemeine Ausbau der Küstenverteidigung, der überall an der Küste sichtbar angelaufen ist, haben nicht allein bei der niederländischen Bevölkerung sondern auch bei den in den Niederlanden befindlichen zivilen Dienststellen eine gewisse Beunruhigung hervorgerufen.

146 – (1) Nr. 145.
(2) Misschien bedoelt Seyss-Inquart het terugvorderen van het sanatorium Koningsheide door de *Wehrmacht* (de *Luftwaffe* bezette het gebouw op 17 april), of anders de onmogelijkheid vanwege militaire overwegingen om een terrein te Bloemendaal te benutten (zie nr. 123, noot 3, en nr. 131, noot 6).
(3) Zie voor Himmlers antwoord nr. 152.
147 – (a) Rechts bovenaan o.a. in hs.: 'anbei zur Ergänzung des Vortrags 8.4'. In het stuk zijn een aantal onderstrepingen dan wel strepen in marge aangebracht (hiervan is slechts één, in noot b, aangegeven).
(1) Blijkens een getypt opschrift heeft het stuk formeel betrekking op een *Führerweisung* van 23 maart (zie daarvoor nr. 143, noot 2). Het is echter in werkelijkheid een reactie op Schmidts voorstel om de NSB te bewapenen (nr. 143).

Mit dieser eingetretenen Beunruhigung ist die Frage des Schutzes der NSB vor der niederländischen Bevölkerung aufgeworfen worden für den Fall einer Landung englischer Kräfte und dem damit im Zusammenhang stehenden Ausbruch innerer Unruhen.

Die Ansicht der politischen Führung in den Niederlanden geht dahin, dass die NSB der Wut eines grossen Teiles der Bevölkerung ausgeliefert ist, da die nationalsozialistische Bewegung noch nicht im niederländischen Volke eine sichere Grundlage gefunden habe. – Diese Auffassung wird von mir auch vertreten.

Wenn dann aber auch von der politischen Führung[2] die Zuverlässigkeit der NSB nicht angezweifelt wird, so kann ich mich dieser Ansicht nicht anschliessen. Aus gewissen Anzeichen muss es entschieden zweifelhaft erscheinen, ob die NSB in ob. erwähnten Falle auf deutsche Seite tritt. Die Absicht der NSB sich in solchem Fall in den Augen der Bevölkerung gewissermassen zu rehabilitieren, liegt sehr im Bereich des Möglichen, ja sogar Wahrscheinlichen. Nicht ich allein, sondern auch alle anderen militärischen Dienststellen, auch der Höhere SS- und Polizeiführer, Gruppenführer Rauter vertreten den von mir eingenommenen Standpunkt.

Aus diesem Grund habe ich es bisher abgelehnt, die Wehrmacht in zu nahe Berührung mit der NSB zu bringen, da mir in allererster Linie die Verteidigung der Niederlande anvertraut ist und ich es bei der schwachen Besetzung der Niederlande im Inneren des Landes noch auf einen Kampf mit der NSB nicht ankommen lassen kann.

Ich habe daher am 31.1.42 die von der politischen Führung beabsichtigte Bewaffnung der NSB der Entscheidung des Führers unterbreitet, der zum Ausdruck gebracht hat, dass auf seinen Wunsch vorläufig von einer Bewaffnung der NSB Abstand genommen werden soll.[3] Das schliesst nach m.A. eine militärische Ausbildung, die nur mit der Waffe erfolgen könnte, aus.

Die Einreihung von Angehörigen der NSB in die in den Niederlanden bestehende Organisation deutscher Schutzgruppen habe ich gleichfalls abgelehnt, da ich die Sicherheit für die Schlagkraft dieser Schutzgruppen bei einer Verwendung zum Objekt-Schutz dann nicht übernehmen kann.

Ich habe nunmehr auf Grund einer Weisung des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete einem Vorschlag des Höheren SS- und Polizeiführers, Gruppenführer Rauter dahingehend zugestimmt, dass im Falle innerer Unruhen oder bei Feindlandungen ein Teil der NSB (W.A.) auf der Grundlage freiwilliger Meldung und nach Prüfung der Geeignetheit in die holländische Polizei als Hilfspolizei eingestellt wird, jedoch nur mit der Massgabe, dass bei diesem Einsatz auch allein die Uniform der holl. Polizei zu tragen ist.[4] Die Verwendung anderer Teile der NSB (W.A.) zum Einsatz in der Küstenverteidigung oder zur Bekämpfung von Fallschirmjägern kann ich auf keinen Fall meine Genehmigung geben.

In einer kürzlich erfolgten Besprechung mit dem Herrn Reichskommissar und dem

(2) D.w.z. in de eerste plaats Schmidt.
(3) Hoe Hitler tot deze beslissing gekomen is, is niet bekend.
(4) Dit moet men dan blijkbaar zo verstaan, dat Christiansen het goed vond, dat dan gesloten WA-afdelingen in de hulppolitie opgenomen zouden worden; immers, de oprichting van de vrijwillige hulppolitie, waarvan men individueel lid kon worden, was toen al in voorbereiding (VJ In 133 c; zie voor de hulppolitie ook p. 131–132).

Generalkommissar z.b.V. Schmidt habe ich erklärt, dass ich im Rahmen des mir Möglichen den Schutz der NSB vor den eigenen Landsleuten übernehmen würde.

Aus vorstehend geschilderten Gründen bitte ich, da ich mir von der Unterstützung der Bewegung der NSB durch die Wehrmacht keinerlei Vorteile – weder für die NSB selbst noch für die Wehrmacht – versprechen kann, von einer zu engen Berührung mit der NSB Abstand nehmen zu wollen. In einem besetzten Gebiet, das jederzeit wiederum zum Kampfgebiet werden kann und dessen Bevölkerung durch die Entwicklung immer mehr zu einer ablehnenden Haltung gegenüber der Wehrmacht und aller deutschen Dienststellen gekommen ist[b], müssen politische Massnahmen, deren Erfolg zur Zeit und in nächster Zukunft nicht vorauszusehen ist, in den Hintergrund treten, weil die Sicherheit des Landes und die mir anvertraute Verteidigung der Küste an erster Stelle zu stehen hat.

Ich bitte um Anweisung, wie sich die Wehrmacht gegenüber der NSB mit ihren Gliederungen einzustellen hat.[5]

FR. CHRISTIANSEN

BDC H 222: 1933–1935. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

148. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 20. April 1942

Reichsführer!

Bei Verurteilungen durch SS- und Pol. Gerichte werden die Urteile von den SS-Angehörigen, die der Partei angehören, der zuständigen Parteidienststelle bekanntgegeben, damit diese von sich aus prüfen und entscheiden kann, ob gegen den Verurteilten im Hinblick auf das Urteil des SS-Gerichts ein Parteigerichtsverfahren mit dem Ziele auf Ausschluss aus der Partei und ihren Gliederungen einzuleiten ist.

Es ist nun von der NSB. der Wunsch an mich herangetragen worden, hier in den Niederlanden in der gleichen Weise zu verfahren und der NSB. von Urteilen gegen Holländer, die in der Waffen-SS oder in der Freiwilligen-Legion dienen und der NSB. angehören, durch meine Dienststelle[a] Kenntnis zu geben. Ich unterstütze diese Bitte, die im Interesse der Säuberung der Partei erfolgt, und bitte Sie, Reichsführer, dem Hauptamt SS-Gericht gegebenenfalls Anweisung zu geben.[1]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 761: 3912. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(b) In marge is voor een gedeelte van de zin, van 'und dessen Bevölkerung' tot aan '... ist,' een verticale streep aangebracht.

(5) In een schrijven van de *Wehrmachtführungsstab* aan het *Allgemeine Wehrmachtamt* (beide suborganen van het *OKW*) van 25 april, wordt verwezen naar Hitlers beslissing, dat men voorlopig de NSB niet zou bewapenen. Het *Allgemeine Wehrmachtamt* constateert, dat de meningen van de militaire instanties in Nederland 'in krassen Gegensatz' staan tot die van de rijkscommissaris en beveelt een (hernieuwde) beslissing van de *Führer* aan (H 222: 1928–1929, 1932). Er zijn geen tekenen voor te vinden, dat Hitler op zijn besluit terugkwam. Toch mag men wel in dit soort plannen voorlopers zien van de latere Landstorm en Landwacht. Wat het contact met de NSB in het algemeen betreft, moest Christiansen, die daar niets voor voelde, al spoedig zijn houding herzien: zie p. 88, 89, en nr. 157, noot 18.

148 – (a) De laatste drie woorden zijn onderstreept.

(1) Himmler beveelt – vermoedelijk begin mei 1942 – dat het *Hauptamt SS-Gericht* de stukken, of althans

149. H. JÜTTNER AAN HIMMLER

Berlin-Wilmersdorf, 20. April 1942

Mit Wirkung vom 1.4.1942 wurde die SS-Feldpostprüfstelle dem SS-Hauptamt/Amt VI unterstellt.[1]

Abschliessend gibt das SS-Führungshauptamt einen Überblick über die Tätigkeit der Prüfstelle und die Gründe, die zu ihrer Aufstellung führten.

Auf Grund reichsgesetzlicher Bestimmungen – Erlass des Reichsverteidigungsrates – ist die ins Ausland gehende, bzw. die von diesem kommende Post durch die Auslandsbriefprüfstellen des OKW abwehrmässig zu überwachen.

Mit der Einreihung volksgermanischer Freiwilliger in die Waffen-SS entwickelte sich zwangsläufig ein äusserst lebhafter Briefverkehr zwischen diesen Freiwilligen mit ihren Angehörigen. Es bestand somit die Gefahr, dass das OKW im Zuge der durchzuführenden Postüberwachung durch seine Auslandsbriefprüfstellen genauesten Einblick in die Gesamtentwicklung der Waffen-SS erhalten würde. Diese Annahme war insofern begründet, als durch das SS-Führungshauptamt festgestellt werden konnte, dass die Abwehrabteilung des OKW diesem Rekrutenzugang aus ehemaligen Feindländern absolut verständnislos gegenüber stand. Es war somit zu erwarten, dass gerade diese Post genauestens überwacht würde. Dies musste auf alle Fälle verhindert werden, zumal die Gefahr bestand, dass negative Äusserungen der Freiwilligen von Seiten des OKW eine Überwertung erfahren würden.

Aus diesem Grunde nahm das SS-Führungshauptamt mit dem OKW Verhandlungen mit dem Ziele auf, für die Waffen-SS eine eigene Feldpostprüfstelle zu errichten.

Obwohl die oben erwähnten reichsgesetzlichen Bestimmungen dem entgegenstanden, wurde den nachdrücklichst gestellten Forderungen des SS-FHA stattgegeben.

Mit Schreiben OKW Ausl/Abw II Nr. 257/41 g III H wurde dem SS-Führungshauptamt das Recht zur Einrichtung einer eigenen Prüfstelle zugestanden.

Diese wurde der Abteilung Ic im Kommandoamt der Waffen-SS zugeteilt und nahm am 22.7.41 ihre Tätigkeit auf. Während anfänglich nur die Post der Freiwilligen aus Klagenfurt, Graz und Sennheim über die SS-Feldpostprüfstelle lief, wurde bereits ab August 1941 die Post aller übrigen Freiwilligen erfasst, mit Ausnahme der Sendungen, die die Männer entgegen der erlassenen Befehle in den direkten Postumlauf brachten. Diese Briefe wurden von den Auslandsbriefprüfstellen geprüft und direkt an den Empfänger weitergeleitet.

Durch erneute mit dem Reichspostministerium und dem OKW geführte Verhandlungen

afschriften van de stukken, die betrekking hebben op alle afgesloten en nog aanhangige strafzaken tegen Germaanse vrijwilligers, aan het *SS-Hauptamt* moet zenden. Het *SS-Hauptamt* moet lijsten van deze gevallen naar de in aanmerking komende *Höheren SSuPF* sturen. Himmler wenst tevens, dat deze lijsten aan hemzelf ter oriëntatie worden toegezonden. De eerste lijsten arriveerden blijkbaar pas omstreeks 10 oktober (H 761: 3906–11, 3913, 3914). Over de verdere procedure is niets bekend.

149 – (1) Zie nr. 125, sub 3. In een ongedateerd bevel stelt Himmler de *Ausland-Feldpostprüfstelle* onder de chef van het *SS-Hauptamt*, die zorg moet dragen voor de 'politische und weltanschauliche Auswertung' van de post voor en van Germaanse vrijwilligers (vgl. nr. 164, noot 1). De controle over militaire gegevens in de brieven dient volgens de richtlijnen en wensen van het *SS-Führungshauptamt* te geschieden (H 613: 4924).

wurden auf Grund der bisher gesammelten Erfahrungen die aufgetretenen technischen Schwierigkeiten bezüglich der restlosen Erfassung der SS-Feldpost behoben.

Damit wurde erreicht – Schr. v. 19.12.41 RPM 1021 – 4/1 G BFb 300/41 geh. und Schreiben v. 13.11.41 OKW a Ausl./Abw Abt. Abw III Nr. 4754-8.41 g (III N 3) – dass alle Sendungen, die unter Umgehung der SS-eigenen Zensur ins Ausland gehen sollten, von den Auslandsbriefprüf- und Leitstellen *ungeprüft* der SS-Feldpostprüfstelle zugeleitet werden.[2]

Damit war die restlose Erfassung der Briefsendungen aller Freiwilligen nach beiden Richtungen sichergestellt.

– – –[3]

JÜTTNER

BDC H 571: 3811–3814. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

150. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 28. April 1942

Reichsführer!

Der Reichskommissar hat mir gestern mitgeteilt, dass er in Berlin zwei Stunden mit Ihnen, Reichsführer, beisammen war und besprochen hätte, dass eine Vereidigung auf die Person Mussert nicht in Frage käme und dass diese am 17. Mai stattfinden soll.[1] Auch teilte

(2) In Doc. II SS-Feldpostprüfstelle Norwegen vindt men over de censuur bij de *Waffen-SS* bepaalde gegevens, na de oorlog medegedeeld door een SS-onderofficier, die bij het censuurbureau te Oslo had gewerkt. Volledige kennis en overzicht van het geheel had hij echter niet. Volgens hem waren er in 1943 honderden mensen werkzaam bij de *Zentralstelle* te Berlijn. De *Zweigstellen* (waaronder Den Haag en Oslo), die ieder slechts een paar man personeel van lage rang gehad moeten hebben, zouden pas in de loop van 1943 en later zijn opgericht.

(3) Weggelaten is een reeks van SS-instanties, aan wie afschriften van de brief werden gezonden, waaronder vier in Nederland: de *Höherer SSuPF*, de *BdS*, de *SS-Fürsorgeführer*, de *Germanische Freiwilligen-Leitstelle* en de *Ergänzungsstelle Nordwest*.

Ernaast in marge in Himmlers handschrift: 'Brandt für SSHA. jede Stelle hat in Zukunft aus d. Gesamtbericht nur das zu erfahren, was sie angeht. 8 V 42. HH' (zie nr. 164, noot 1).

150 – (a) In het stuk zijn talrijke onderstrepingen aangebracht.

(1) Rauter bedoelt, dat de Nederlandsche SS alleen op Hitler beëdigd zou worden, niet tevens op Mussert. Deze kon met enig recht verwijzen – en deed dat ook herhaaldelijk – naar de eed van de Noorse SS, waarin zowel Hitler als de Noorse nazi-leider Quisling waren genoemd, notabene in een tijd, toen Quisling nog geen minister-president was (zie p. 288, 301). Het gesprek, dat Rauter hier vermeldt, moet hebben plaatsgevonden op 26 of 27 april (blijkens T 40/176284 en T 41/176408).

De beëdiging der Nederlandsche SS vond inderdaad op 17 mei te Den Haag plaats, in tegenwoordigheid van Himmler. Op instigatie van Schmidt leverde Mussert het tegenstuk door op 20 juni in het Utrechtse stadion een drieduizend NSB-functionarissen op zichzelf te beëdigen. Een en ander pas na eindeloze moeilijkheden: men zie daarvoor p. 288–289, nrs. 151, 154, 155, 178, en de desbetreffende paragrafen in *Studies*, I, p. 79 e.v., 94 e.v. Voor Feldmeijer was de eedsaflegging ook een intern drukmiddel. Van eind maart 1942 af liet hij voortdurend overal spreekbeurten houden over de betekenis van de komende plechtigheid, daarbij mededelend, dat 'zij, die innerlijk nog niet bereid waren dezen eed af te leggen, uit de Nederlandsche SS zouden worden verwijderd.' (Notitie van Feldmeijer z.d., HSSPF 376 c). De begunstigende leden moesten later verklaren zich geheel achter de beëdiging te stellen (zie p. 261). Inderdaad werden leden, die weigerden de eed af te leggen, uit de SS verwijderd.

er mir mit, dass Sie, Reichsführer, Mussert dahingehend entgegengekommen seien, dass er selbst die Vereidigung auf den Führer wird durchführen können. Ich übermittelte ihm den gewünschten Wortlaut des Eides, den ich gleichzeitig auch Ihnen, Reichsführer, vorlege.[2] Reichsführer hatten vor einem halben Jahr gewünscht, dass das 'U', das im Niederländischen 'Sie' bedeutet, ersetzt werde durch das intimere 'Du'. Sie wünschten, dass die zu vereidigenden Männer in dem Augenblick der Abgabe des Eides in ein persönliches Du-Verhältnis zum Führer treten. Schon vor einem halben Jahr haben sofort Feldmeyer und auch alle anderen niederländischen SS-Führer mir gesagt, dass dies schwer möglich wäre, weil in Holland das 'Jou' (Du) eine ziemlich gemeine und ordinäre Klangfarbe hat, die unter keinen Umständen gegenüber dem Führer in Anwendung gebracht werden könnte. Sie haben dann monatelang um den Text des Eides herumgeklügelt und schliesslich beiliegende Form gefunden, wobei das 'Hou en Trou' stilistisch übersetzt wurde als ein uralter Begriff, der dasselbe beinhaltet wie unser Text. Dabei is das 'Jou' in eine Form gebracht worden, die zwar auch fremd klingt, aber doch angeht. Andere wieder behaupten, es sei doch besser, wenn das 'Jou' durch das 'U' ersetzt werde, denn alle Kinder sagten zu dem Vater in Holland auch U und ich glaube, das ist wohl eigentlich auch das Entscheidende dabei. Darf ich Sie, Reichsführer, um Ihre Meinung bitten.[3]

Heute in der Früh rief mich der Reichskommissar an und verlangte von mir, dass nur die SS-Männer zur Vereidigung antreten, die zur marschierenden Mannschaft gehören, nicht aber die NSB-er, die in politischen, gehobenen Funktionen stehen, wie Roskam, der Distriktsleiter der NSB in Drente, der Bauer Dieters und einige andere. Der RK. erklärte mir, Mussert hätte ihm schon wieder einen grossen Brief geschrieben, in dem er diesen Wunsch zum Ausdruck gebracht hätte. Ich erlaubte mir zu erwidern, dass es ja doch der Zweck des Eides sei, in dem eigenstaatlichen dietschen Bereich der NSB im grossgermanischen Sinne durch einen solchen Vorgang einzubrechen, um als Schrittmacher dann doch auch im Laufe der Zeit die Partei zu zwingen, etwas Ähnliches, wenn auch in einer anderen Form, zu tun, und dass gerade auch die Erfassung von Männern im politischen Bereich der NSB ein wirksames Mittel zur grossgermanischen Ausrichtung wäre. Der RK. erwiderte mir darauf, dass es so nicht sei: ich hätte Mussert am Sonnabend in der 1½-stündigen Aussprache in geschickter Form auf meine Seite gebracht, worauf ich ihm entgegnete, dass ich noch nie so kühl und ruhig war wie in diesen 1½ Stunden und dass ich keinerlei Rhetorik anwandte, sondern dass es sich um ein nüchternes, dabei aber doch herzliches Gespräch zwischen uns beiden handelte. Der Reichskommissar erwiderte mir darauf in ziemlich barschem Ton, dass das nicht wahr sei, worauf ich gegen diese Behauptung Protest einlegte, während er das Telefon auflegte. Ich ging sofort zu ihm ins Reichskommissariat und erfuhr, dass Hauptdienstleiter Schmidt bei ihm sei. Nach meiner Anmeldung kam dann Schmidt hochverlegen heraus, während ich beim Reichskommissar eintrat. Wir rieben uns zuerst etwas heftiger, er bestritt gesagt zu haben, dass es unwahr sei, sah aber dann ein, dass er zu weit gegangen ist. Es kam dann zu einer grundsätzlichen längeren Aussprache zwischen ihm und mir über die NSB- und SS-Politik. Ich erklärte ihm, dass ohne Zweifel wieder Geelkerken und der Kreis im Hauptquartier wieder auf Mussert im gegenteiligen Sinne heftigst eingewirkt hätte und dass ich bis zu einem gewissen Grade auch das Gefühl habe, dass sich Schmidt heftig da-

(2) Nr. 150 I.
(3) Zie nr. 150 I, noot 3.

gegen wehre, dass Parteifunktionäre der NSB wie Roskam und Dieters, Woudenberg[4] usw. in die SS übernommen werden.[5] Der Reichskommissar gab mir zu, dass der Hauptdienstleiter Schmidt grösste Bedenken dagegen hätte, dass die SS im Reich immer grössere Kreise in die Partei vereinnahme, dass daraus ein soldatischer Orden entstehe, der andererseits durch seine soldatische Haltung und durch seine polizeiliche Einstellung dabei gleichzeitig nicht in der Lage ist, das Volk als solches zu sich heranzuziehen. Dieser Prozess mache Schmidt grosse Sorgen. Der Reichskommissar könne sich schon vorstellen, dass der Herr Schmidt auch grundsätzlich der Auffassung sei, dass hier die SS nur eine soldatische Formation bleiben soll. Es ging aus der ganzen Unterredung hervor, dass der Reichskommissar es wünscht, dass Verhandlungen mit der NSB von Schmidt geführt würden, wenn möglich auch solche, die die SS betreffen, sofern sie von politischer Bedeutung seien. Ich erwiderte dem RK. darauf, dass ich diese kleine Eifersucht schon lange bemerke und dass ich doch kein Referent von Schmidt wäre, um von ihm derartig bemuttert zu werden, dass ich es aber andererseits deutlich spüre, wie immer, wenn ich zu einem Erfolg mit Mussert direkt komme, sofort die Gegenwirkung von Geelkerken und Schmidt feststellbar ist. Der Reichskommissar sprach dann im Breiten über die SS-Arbeit, gab zu, dass auch er, als er Gruppenführer der SS wurde, kein SS-Mann war, anerkannte die unerhörte Erziehungs- und Gestaltungsarbeit der SS, die er auch laufend an sich selbst mitmacht, gab weiter zu, dass er früher als Politiker sich lockerer und freier fühlte, während er heute durch die harte Erziehungsarbeit der Schutzstaffel immer die Hand des Reichsführers über sich fühle. Er sei daher auch härter und mehr in die Linie der SS hineingepresst worden, habe aber andererseits doch das Gefühl, dass er in der breiten politischen Arbeit dadurch zu sehr eingeengt werde, weshalb ihm die Arbeit des Pg. Schmidt schon sehr behage und ihm recht erwünscht

(4) Hendrik Jan Woudenberg, geb. 19 september 1891 te Amsterdam. Zoon van een prot. chr. veehouder, broer van Cornelis Woudenberg, de penningmeester-secretaris van de SDAP. H. J. Woudenberg werkte zich op van loopjongen tot directeur van een zeevishandel te IJmuiden. Sinds 1933 lid van de NSB; hierin verschillende functies in de sfeer van de georganiseerde arbeid, o.a. hoofd van Afdeeling IV: Arbeidszaken. In 1935 voorzitter van de op de NSB georiënteerde Nationale Werknemersvereeniging. In 1937 lid van de Tweede Kamer.

In juli 1940 werd hij door Seyss-Inquart benoemd tot commissaris bij het NVV, praktisch gelijktijdig met de benoeming van Rost van Tonningen als commissaris bij de 'marxistische' partijen, en met hetzelfde doel: *Gleichschaltung* van de omvangrijke arbeidersorganisaties ten behoeve van het nationaalsocialisme. Dezelfde functie kreeg hij in juli 1941 ten opzichte van de confessionele vakverenigingen, die tot fusie met het NVV werden gedwongen. Op 1 mei 1942 kwam voor dit alles een nieuwe organisatie: het Nederlandsch Arbeidsfront, in de plaats, uiteraard met Woudenberg als leider. De poging, om op deze manier de Nederlandse arbeiders aan het nationaal-socialisme te binden, mislukte echter.

Woudenberg, voortdurend in de rol van eenvoudige volksjongen, zweefde wat tussen Mussert en Rost in: hij wist met beiden goede vrienden te blijven, bewonderde Rost, wiens satelliet hij als commissaris van het NVV eigenlijk was. Evenzeer zweefde hij tussen NSB en SS, waarvan hij begunstigend lid werd. Na de oorlog werd hij eerst tot levenslange gevangenisstraf, en in laatste instantie tot 20 jaar veroordeeld (Doc. I Mem. Woudenberg, *passim*: *Corresp. Rost*, p. 64–66; zie ook artikelen van Woudenberg in *Storm* 1 mei 1942 en 30 april 1973).

(5) Volgens Woudenbergs memoires ontbood Mussert in mei 1942 – de juiste datum is niet bekend – Woudenberg bij zich en deelde hem mee, dat Himmler bij zijn bezoek aan Nederland enige dagen tevoren aan Mussert had voorgesteld Woudenberg en enige anderen een bepaalde SS-rang te geven. Mussert zou dit hebben geweigerd. (Doc. I Mem. Woudenberg, II p. 59–60; dit moet omstreeks 21 mei gebeurd zijn). Roskam was trouwens al een klein jaar tevoren in de SS opgenomen.

sei. Die SS bekäme jetzt soviel Lebensgebiete der Partei, so führte er aus, dass für die Partei nicht mehr viel übrigbleibe und es bestehe eben in der Partei eine gewisse Gärung und Widerstandsbewegung gegen diese Funktionsanmassungen bei der SS. Ich antwortete ihm daraufhin, dass die SS ja nichts für sich dabei herausschlagen wolle, sondern dass sie direkt gezwungen werde, in gewisse Dinge einzugreifen und warnend die Stimme zu erheben. Es sei mir mehr als peinlich und ich habe das Gefühl, oft kleinlich zu handeln, wenn ich immer wieder, fast jede Woche einmal, einen Vorgang dem Reichskommissar oder dem Hauptdienstleiter Schmidt übermitteln müsse, aus dem einwandfrei hervorgehe, dass die WA-Führung oder die Jeugdstorm-Führung separatistische, dietsche Politik betreibe, die von oben aus den Gliederungen aufgezwungen wird. Obwohl ich immer wieder gegen diese Erscheinungen meine warnende Stimme erhoben habe und darauf hingewiesen hätte, sei bisher nichts geschehen und man arbeite weiterhin in diesem Geiste und in diesem Sinne. Wenn diese meine Tätigkeit unangenehm empfunden wird, so verstehe ich es nicht, andere müssten eigentlich dankbar sein. Es ist kein Zweifel, Reichsführer, dass auf diesem Gebiet die dietsche und eigenstaatliche Tätigkeit geduldet wird.

Roskam, ebenso Dieters, der zu einem der ersten SS-Männer zählt, werden natürlich schwer gekränkt sein, wenn sie jetzt nicht mit antreten dürften, denn sie gerade freuen sich, in der Öffentlichkeit zu demonstrieren, dass sie grossgermanisch eingestellt sind und hinter Adolf Hitler stehen. Ich habe das Gefühl, dass wir da nicht nachgeben sollten.[b] Ich betone, Reichsführer, dass ich schon sehr vorsichtig war und nicht allzu viel solcher Persönlichkeiten in die SS aufgenommen habe, nur die, die für die Weiterarbeit der SS unbedingt notwendig waren. Aber jetzt einfach den ganzen Weg in die Zukunft sich selbst zu versperren, halte ich doch für sehr bedenklich. Ich bin mir darüber im klaren, dass auch Schmidt die Entwicklung der SS in die Gliederungen[c] der NSB hinein nicht wünscht und da gleicher Meinung mit Mussert und Geelkerken ist. Es beginnt ja jetzt schon der Kampf in der Hilfspolizei.[b] [6] Geelkerken und seine Kreise versuchen gemeinsam mit Schmidt, mit aller Macht die Gelegenheit zu benutzen, um – wenn möglich – die Führung der niederländischen Polizei in die Hände der WA zu legen.[b] Ich habe daher das Verhältnis Hilfspolizei zur holländischen Polizei sehr locker gestaltet. Wegen der Vereidigung von Roskam und Dieters bitte ich Sie, Reichsführer, um Ihre Auffassung. Diese Männer stehen mit oder ohne Eid hinter dem Führer. Es ist aber eine grundsätzliche Frage, ob wir für die Zukunft darauf verzichten sollen, grossgermanisch ausgerichtete Männer, die in der Partei führend tätig sind, in die SS aufzunehmen. Der Reichskommissar will diesen Kampf nicht durchziehen, weil ihn ohne Zweifel Schmidt bedrängt, mit dem er unter keinen Umständen Differenzen haben will.

(b) Deze zin zeer krachtig onderstreept.
(c) Uitgang 'en' in hs. toegevoegd.
(6) Zie voor de vrijwillige hulppolitie p. 131–132. Medio 1941 had Rauter reeds te kennen gegeven dat hij geen WA-mannen als hulppolitie wenste te gebruiken. Toen de Duitsers in het voorjaar van 1942 besloten een korps vrijwillige hulppolitie op te richten, kreeg de SS-man Broersen als gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandse politie er een zekere controle op, die hij echter al na enige weken moest afstaan aan de secretaris-generaal van justitie Schrieke (CNO BZ Circ. 14 juli 1941; *VO* 67/42). Voor Mussert, die de hulppolitie onder geen beding onder Broersen gesteld wenste, mocht dit een overwinning lijken, Schrieke echter was een willoos werktuig van Rauter, en in de praktijk stond de hulppolitie onder controle en bevel van de *Ordnungspolizei*. Zie ook nr. 151.

Die persönliche Auseinandersetzung, die es deshalb zwischen dem Reichskommissar und mir gab, ist zwischen uns wieder ausgesprochen worden. Seien Sie überzeugt, Reichsführer, dass ich mich ausserordentlich zurückhalte und nicht irgendwie provoziere, dass ich aber andererseits gegen diese Bestrebungen, die SS so in die Ecke zu stellen, mich aufbäume und Ihre Linie, Reichsführer, halten werde. Ich möchte Sie aber doch darüber sofort ins Bild setzen. Es wird in der letzten Zeit immer wieder der Versuch gemacht, die SS als radikalsoldatischen Orden hinzustellen, die politisch nicht die feinen Finger hätte wie andere 'Diplomaten' und um dies zu illustrieren, werden Zwischenspiele herbeigeführt, wie es jetzt wieder mit Mussert der Fall ist. Der Reichskommissar hat mir auch wieder, allerdings etwas mehr lächelnd, vorgeworfen, dass die SS, wo sie nur könne, Menschen und Einrichtungen für den grossgermanischen Gedanken anschliesse und einstecke und dass wir auf diesem Gebiete skrupellos seien und die Dinge so machten, dass wir uns nicht wundern dürften, wenn Parteifunktionäre dabei gekränkt seien, weil ihnen die Dinge immer mehr und mehr aus den Händen kommen.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 202: 192–197. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

150 I. EEDSFORMULE

'Ich schwöre Dir, Adolf Hitler als germanischem Führer Treue und Tapferkeit! Ich gelobe Dir und den von Dir bestimmten Vorgesetzten Gehorsam[1] bis in den Tod! So wahr mir Gott helfe!'[2]

'Adolf Hitler, Germaansch Führer, jou zweer ik hou en trou en jou en den jouwentwegen over mij gestelden gehoorzaamheid tot in den dood! Zoo waarlijk helpe my God!'[3]

BDC H 202: 198. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

150 I – (1) Tegen de passus over de 'Vorgesetzten' bleef Mussert zich lange tijd verzetten (zie p. 288 en nr. 154).
(2) De tekst is overgenomen van de Duitse SS-eed. Bij deze eed staan uiteraard in plaats van: 'als germanischem Führer' de woorden: 'als Führer und Kanzler des Reiches'. (*Dich ruft die SS*, uitg. van het *SS-Hauptamt*, Berlijn, z.j., p. 18; ook te vinden als IMT 3429-PS).
(3) In de definitieve formule wordt 'jou' echter toch door 'U' vervangen, misschien op aanraden van Mussert (zie nr. 154).

151. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 30. April 1942

Reichsführer!

Heute sind der Reichskommissar, Mussert und Hauptdienstleiter Schmidt beisammen, um die Frage der Vereidigung nochmals durchzubesprechen. Ich glaube, völlig klar zu sehen. Geelkerken und sein Beauftragter Meulenberg[1] wollen die Gelegenheit der Vereidigung[2] benutzen, um die Spitzenpositionen im niederländischen Polizeiministerium in die Hand zu bekommen. Sie werden den Eid um diese Stellen ausfeilschen wollen. Reichsführer, ich glaube mich nicht zu irren, dass diese Entwicklung so kommen wird. Ich würde mich nicht wundern, wenn Mussert vor der Vereidigung, wenn möglich mit dem Reichskommissar, bei Ihnen um eine Aussprache bittet. Der Reichskommissar sieht natürlich die Entwicklung klar, wird von mir selbst nie verlangen, dass ein WA-Führer Generalsekretär im Polizeiministerium wird, wird aber versuchen, Mussert doch zu helfen, um seine Kandidaten durchzubringen. Geelkerken soll einmal Innenminister werden, und als Generalsekretär für das Polizeiwesen möchte er gern seinen Freund Meulenberg, der WA-Heerbanführer ist, durchpauken. Meulenberg stammt aus dem Süden, war in der niederländischen Armee Hauptmann d.R., stand der SS obwohl er WA-Führer war, nicht sehr fremd gegenüber, dachte vor einem Jahr sogar daran, in die SS zu gehen, allerdings nur um dort vielleicht einmal SS-Führer werden zu können. Er ist die rechte Hand von Geelkerken, etwas weich (Typ eines Tanzjünglings). Ich darf Sie, Reichsführer, darauf aufmerksam machen. Der Reichskommissar hat mir vor zwei Monaten das Versprechen gegeben, dass wenn Feldmeyer einrückt, während dieser Zeit unter keinen Umständen die Besetzungsfrage des Generalsekretärs für das Polizeiwesen angeschitten wird. Das Polizeiwesen liegt immer noch führend verankert im Justizministerium, während der kommunale Sektor der Polizei im Innenministerium verankert ist. Generalsekretär im Justizministerium ist der alte NSB-er Prof. Schrieke[3], der ein

151 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Joseph Peter Meulenberg, geb. 14 december 1905 te Eschweiler in Duitsland. Voor de oorlog woonachtig te Eindhoven, vertegenwoordiger en reclame-vlieger voor de Persil-fabrieken; reserve-kapitein. Lid van de NSB sinds 1933; gewestelijk Jeugdstormleider van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Heerbanleider van de WA in bijzondere dienst van Mussert. Algemeen gemachtigde van de plv. leider. In april 1945 overleden (Doc. I J. P. Meulenberg).

(2) Bedoeld is de beëdiging der Nederlandsche SS op Hitler. Men zie voor het volgende hetgeen in de inleiding over de Nederlandse politie is opgemerkt (hfdst. IV, § E).

(3) Jacobus Johannes Schrieke, geb. 19 oktober 1884 te Pijnacker. Studeerde rechten te Leiden, promoveerde aldaar in 1908; daarna justitiële en ambtelijke loopbaan in Nederlandsch-Indië, waar hij met enige onderbrekingen tot 1934 bleef, tenslotte als directeur van justitie. In 1929 was hij regeringsvertegenwoordiger bij de Arbeidsconferentie te Genève. Van 1934 tot juli 1941 bijzonder hoogleraar in Ned.-Indisch staatsrecht te Leiden. Sinds eind mei 1940 lid van de NSB. Seyss-Inquart benoemde hem met ingang van 1 juli 1941 tot secretaris-generaal van justitie. Dit bleef hij tot het einde van de oorlog; in april 1942 bovendien benoemd tot wnd. secretaris-generaal van algemene zaken, en met ingang van 1 maart 1943 (datum, waarop de Verordening Organisatie Politie van kracht werd, zie hfdst. IV, § E) tot wnd. directeur-generaal van politie. Schrieke was één van de drie stichters van de 'Nederlandsche Stichting tot bestudeering van het Nationaal-Socialisme'; doel hiervan was het verkrijgen van twee bijzondere leerstoelen aan de Leidse universiteit. Na de oorlog werd hij in eerste aanleg ter dood, en bij cassatie tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld. Hij beweerde in die tijd, dat hij op aandrang van Mussert de benoeming tot secretaris-generaal had aanvaard (Doc. I Schrieke).

hochanständiger sauberer Mann ist und in polizeilichen Fragen völlig mit uns mitgeht, nur leider den einen Fehler hat, dass er fast überhaupt nichts hört. Trotzdem er als Freund Musserts gilt, ist Schrieke heute absolut auf unserer Linie und wird nichts tun, was von der SS nicht gewünscht wird. Mir gefällt daher der augenblickliche Zustand ausgezeichnet. Zum Bevollmächtigten der Reorganisation der gesamten Polizei in beide Ministerien wurde Mr. Broersen[4] schon seit Monaten bestellt. Mr. Broersen ist ein junger, hochtalentierter, aufstrebender Verwaltungsjurist, 33 Jahre alt, der NSB-er und SS-Mann ist. Ursprünglich war er Abteilungsleiter im Inlichting-Dienst (CID)[5], das war der Mussertsche SD, der vor einem halben Jahr liquidiert wurde. Ich erkannte damals in Broersen einen ausgezeichneten und fähigen Mann und es gelang mir, im Verein mit Feldmeyer Broersen im Laufe der Zeit so zu uns herüberzuziehen, dass er heute einwandfrei funktioniert und mit der SS marschiert. Geelkerken und Meulenberg gehen auch bei allen Anlässen auf ihn los, während der Reichskommissar mir Vorwürfe macht, dass ich einen so jungen Mann so hochkommen liesse. Er ist aber so intelligent und dabei so fähig, arbeitet mit dem BdO so eng zusammen, bespricht alle grundsätzlichen Fragen mit mir, wobei immer die SS-Linie bei ihm zum Durchbruch kommt, dass ich seine Jugend nur als Vorteil betrachte. Gewiss, er ist ehrgeizig, aber nicht so, dass er dadurch zur Gefahr werden könnte. Er trägt keine Uniform, läuft in Zivil herum und rückt als einfacher SS-Mann aus. Sogar der liberale alte Fuchs Dr. Frederiks[6], Generalsekretär im Innenministerium, sowie alle übrigen Polizeiautoritäten in den Niederlanden schätzen ihn wegen seiner ausserordentlichen Intelligenz, seines Fleisses und wegen seiner organisatorischen Fähigkeiten. Sein Vorgänger war ein fanatischer röm.-kath. Staatsparteiler[7], auch sehr geschickt, der durch Broersen völlig abserviert werden konnte. Hauptdienst-

(4) Mr. Leo Jakobus Broersen, geb. 16 juli 1911 te Rotterdam. Studeerde rechten te Leiden. Was werkzaam bij kantongerechten te Amsterdam en Thiel, bij de Haagse politie, en in 1940 bij het directoraat-generaal van politie te Den Haag. In de eerste maanden van 1941 was hij werkzaam bij de Centrale Inlichtingen Dienst van de NSB (zie noot 5), daarna kwam hij terecht bij het departement van justitie, waar hij plannen tot een reorganisatie van de politie ontwierp. Lid van de NSB (vermoedelijk sinds oktober 1940), lid van de Germaansche SS – datum van intrede onbekend –; hier bracht hij het tot *SS-Untersturmführer* bij de door hem geleide politie-standaard der Germaansche SS. Rauter meende in hem de man gevonden te hebben, die de Nederlandse politie voor hem zou omvormen. Hij benoemde Broersen in april 1941 tot 'Gevolmachtigde voor de reorganisatie van de Nederlandse politie'. Na de invoering van de reorganisatie op 1 maart 1943 werd zijn machtspositie gecontinueerd in de functie van chef van de algemene staf van het opnieuw opgerichte directoraat-generaal van politie, hetgeen in de praktijk het directeur-generaalschap inhield (zie p. 128, 129). Door zijn onmatige levenswijze verloor Broersen echter Rauters gunst. In september 1943 moest hij naar het oostfront vertrekken, doch kreeg een zenuw-inzinking. In juli 1944 ontslagen en uit de SS gestoten. Na de oorlog veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf. (Doc. I Broersen; Bijz. Rechtspl., dossier Broersen; Van Etten, Ned. SS, p. 40).
(5) De Centrale Inlichtingen Dienst der NSB; toen dit interne 'spionnage-apparaat' zich met Duitse zaken ging bemoeien, moest Mussert de instelling onder druk van Rauter opheffen; hij zorgde er evenwel voor, dat de zaak zoveel mogelijk gecontinueerd werd, zij het onder dekmantel van nieuwe letters: A.T.L. (Algemeen Toezicht Leden) en onder dezelfde chef: P. G. de Jager Meezenbroek (Doc. I De Jager Meezenbroek).
(6) Mr. dr. Karel Johannes Frederiks, geb. 10 febr. 1881 te Middelburg. Studeerde rechten te Leiden. Loopbaan als ambtenaar, sinds 1921 bij het departement van binnenlandse zaken. In 1931 benoemd tot secretaris-generaal. Dit bleef hij tot aan zijn onderduiken in september 1944. Op grond van het advies van een zuiveringscommissie werd Frederiks in januari 1946 eervol ontslagen (Doc. I Frederiks).
(7) Wellicht bedoelt Rauter hiermee mr. A. Brants, directeur-generaal van politie van sept. 1940 tot eind 1941 (vgl. p. 128; in eigenlijke zin had Broersen geen voorganger).

leiter Schmidt möchte nun gern durch einen Einbruch in das Justizministerium die Geelkerken-Männer (Meulenberg) hineinbringen, um Broersen langsam an die Wand zu drücken. Deshalb muss man auch bei der Freiwilligen-Hilfspolizei sehr aufpassen. Ich habe das Verhältnis daher locker gewählt, kein Gelöbnis und keine Vereidigung, sondern nur eine schriftliche Erklärung verlangt[8], weil sonst sofort die Gegenforderung von der Partei kommt, dass ein von Mussert bestimmter Parteiführer im Justizministerium die Sache verantwortlich übernimmt. Schrieke wird in dem Falle sicher nicht als der Führer von Mussert anerkannt werden. Ich bin jedoch bei diesen Verhandlungen sehr reserviert und zurückhaltend, weil ich zuerst die SS-Vereidigung unter Dach und Fach haben möchte. Ich erlaube mir nur, Reichsführer, Sie auf die Dinge aufmerksam zu machen, falls – was ich annehme – vor der Vereidigung doch noch eine Aussprache zwischen Ihnen, dem Reichskommissar, Mussert und mir herbeigeführt werden soll.

Die zukünftige Konstruktion im Polizeiwesen soll folgendermassen gestaltet werden: ein selbständiges Generalsekretariat des Polizeiwesens mit einem Generalsekretär, darunter 1 Leiter der Ordnungspolizei und 1 Leiter der Kriminalpolizei. Die Verwaltungspolizeien sollen im Rahmen des Leiters der Ordnungspolizei und im Rahmen des Leiters der Kriminalpolizei aufgeteilt werden. Staatspolizei lasse ich derzeit keine zu, die ist in deutschen Händen. Derzeit wird noch mit SS-Oberstgruppenführer Daluege und SS-Obergruppenführer Heydrich gesprochen, um eine einheitliche Linie zu erzielen. Ich sehe diese bereits. SS-Obergruppenführer Heydrich hat einen recht guten Vorschlag gemacht, der mir ausgezeichnet gefällt, nämlich nicht erst eigene Landespolizeidirektoren zu konstruieren, sondern von den 8 Polizeipräsidien 5 Polizeipräsidien neben ihrer kommunalen Funktion auch gleichzeitig die Funktion der Landespolizeibehörden zu geben. Also würde Oberst Tulp[9] (unser Mann) als Polizeipräsident von Amsterdam gleichzeitig Landespolizeibehörde von Nordholland und der Provinz Utrecht sein. Der SS-Führer Koymans[10], derzeit Führer der Nieder-

(8) Zie p. 132.

(9) Sybren Tulp, geb. 29 maart 1891 te Leeuwarden. Werd van 1907 tot 1912 op de kadettenschool te Alkmaar en de Koninklijke Militaire Academie te Breda tot beroepsofficier opgeleid. Bracht zijn militaire loopbaan vanaf 1912 geheel in Nederlandsch-Indië door, waar hij naast zijn militaire taken ook civiele bestuurstaken moest waarnemen (o.a. op Sumatra, Borneo, Timor). Van 1932 tot 1936 commandant van de troepen in Suriname; had tenslotte als luitenant-kolonel het plaatselijk commando van Batavia. Na pensionering en repatriatie in 1938 lid van de NSB. Tijdens de bezettingsjaren – datum van intrede onbekend – lid van de Nederlandsche SS. Op 21 april 1941 werd hij benoemd tot hoofdcommissaris van politie te Amsterdam. Een benoeming tot politiepresident mocht Tulp niet meer beleven; hij overleed op 22 oktober 1942 (Doc. I Tulp; *DZ* 23 april 1941; *Nat. Dagbl.* 22 en 26 oktober 1942).

(10) Petrus Johannes Kooymans, geb. 1 oktober 1906 te Dreumel. Vanaf voor de oorlog tot eind 1940 inspecteur van politie; daarna enige tijd WA-banleider te Venlo. Lid van de NSB sinds augustus 1940, van de Nederlandsche SS sinds februari 1941; sinds 1943 commandant van de SS-Politiestandaard met de rang van 'Hoofdstormleider' (het toen geldende Nederlandse equivalent van *Hauptsturmführer)*. Vocht enige tijd aan het oostfront. Op 10 april 1943 benoemd tot politiepresident van Eindhoven, tevens gewestelijk politiepresident van Noord-Brabant en Limburg. In deze functie viel hij onder meer op door zijn actie tegen 'asociale elementen'. Op 1 september 1943 volgde hij Broersen op als chef van de algemene staf van het directoraat-generaal van politie, op dat moment te Nijmegen gevestigd. Een vrouwen-affaire dwong hem echter in januari 1944 weer naar het oostfront te gaan, vanwaar hij ongeveer een jaar eerder was teruggekomen (zie nrs. 493, 497, 499). Bij de gevechten aan de Narwa in juli 1944, waar de SS-brigade '*Nederland*' een heel regiment verloor, werd hij gevangengenomen. Na zijn vrijlating vestigde hij zich in Duitsland. (Doc. I Kooymans; zie ook *Storm* 17 sept. 1943).

ländischen SS in Nordbrabant und Limburg, soll jetzt[11] Polizeipräsident von Eindhoven werden und dann später Landespolizeibehörde für den ganzen Süden. Koymans ist einer unserer fähigsten und besten SS-Führer, war früher Polizeiinspektor, kommt also aus der Polizei, will aber unter keinen Umständen die SS aus den Händen geben, weil er in erster Linie SS-Führer ist. Damit ist der ganze Süden polizeilich gesehen verlässlich in unseren Händen. Der Polizeipräsident von Groningen ist der Hauptkommissar Blank[12], der erst über die SS in die NSB gekommen ist. Er ist noch nicht die Persönlichkeit, um gleichzeitig Landespolizeibehörde zu sein, aber da im Norden immer Ruhe ist, wird er auch diese Funktion ausüben können, obgleich ich darauf Rücksicht nehmen muss, dass hier in den Niederlanden lauter hauptamtliche Bürgermeister, vielfach Verwaltungsjuristen, vorhanden sind, die gleichzeitig Ortspolizeibehörden sind, wodurch der Polizeipräsident wie in Groningen in polizeilichen Belangen gleichzeitig Chef dieser Bürgermeister in den drei Provinzen wird (Friesland, Groningen und Drente). In Arnheim ist der ehemalige Polizeikommissar Walraven[13] Polizeipräsident, dessen Schwiegersohn ein deutscher SS-Führer ist, bei dem ich die Trauung gemeinsam mit dem Grafen v. Monts[14] durchführte. Es ist dies der jetzige Dienstleiter im Stabe des Reichsleiters Bormann, SS-Sturmbannführer Anker.[15] Walraven ist ein alter Herr, der in ein bis zwei Jahren abgelöst werden muss. Aber die Zwischenlösung

(11) D.w.z. pas bij het van kracht worden van het reorganisatie-plan; dat vond in maart 1943 plaats. Kooymans kreeg toen beide functies tegelijk (zie vorige noot).

(12) Philippus Blank, geb. 12 juni 1893 te Groningen, sinds 1918 in dienst bij de Groningse gemeentepolitie. In nov. 1940 benoemd tot fungerend hoofdcommissaris van politie in zijn geboorteplaats, in aug. 1941 hoofdcommissaris. Datum van intrede in NSB en SS onbekend. In febr. 1943 werd Blank hoofdcommissaris van politie te Haarlem; de volgende maand werd deze functie omgezet in die van politiepresident (zoals ook bij al zijn collega's – behalve Kooymans – het geval was, met de vrij loze toevoeging 'waarnemend' voor de ambtsaanduiding). In jan. 1944 werd hij (wnd.) politiepresident van Groningen en gewestelijk politiepresident van Groningen, Friesland en Drente. Na de oorlog tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I Blank; *Nat. Dagbl.* 1 maart 1943).

(13) Cornelis Christiaan Walraven, geb. 8 aug. 1882 te Lage Zwaluwe. Loopbaan bij de politie, voor de oorlog o.a. commissaris van politie te Sneek en Alkmaar. Reorganiseerde in verschillende gemeenten de politie. In maart 1941 benoemd tot waarnemend hoofdcommissaris van politie te Den Haag, in febr. 1942 tot hoofdcommissaris van politie te Arnhem, en bij het van kracht worden van de nieuwe politieorganisatie op 1 maart 1943 politiepresident van Arnhem en gewestelijk politiepresident van Gelderland en Overijssel; de beruchte marechaussee-overste Feenstra kreeg hij als politie-commandeur onder zich. Aan hem droeg Walraven zijn commando over, toen hij in september 1944 naar Duitsland vluchtte. Walraven was lid van de NSB sinds 1940, van de Germaansche SS sinds obtober 1943; hij legde in juni 1944 de eed op Hitler af. Na de oorlog werd hij tot vier jaar internering veroordeeld. Rauter beweerde toen, dat Walraven zijn positie slechts te danken had aan het feit, dat zijn schoonzoon een functie had bij de *Parteikanzlei* (Doc. I Walraven; zie voor zijn schoonzoon Ancker noot 15).

(14) Hans Paul *Graf* von Monts, geb. 3 april 1904 te Reust; vanaf zomer 1940 tot april 1941 chef van het *Referat Truppenbetreuung* onder de *Generalkommissar z.b.V.*; lid van de *NSDAP* en *SS-Sturmbannführer* (PA Präs.).

(15) Edinger Ancker, geb. 22 februari 1909 te Kiel; na rechtenstudie ambtelijke loopbaan; van juni 1940 tot januari 1942 wnd. leider van de *Präsidialabteilung* van het rijkscommissariaat. Nadien een functie bij de *Parteikanzlei* te München. Trouwde vermoedelijk omstreeks april 1941 met Eleonora Walraven, dochter van de in noot 13 genoemde Arnhemse politiepresident, medewerkster aan het rijkscommissariaat. Ancker was sinds december 1930 lid van de *NSDAP*, sinds 1933 lid van de SS, tenslotte met de rang van *SS-Obersturmbannführer* (P 85; PA Präs, ook 1 10[04]).

ist gut. Solcherart versuche ich, auch die Landespolizeibehörden, wenngleich sie später einmal den niederländischen Staatsführern unterstehen werden, doch schon in feste, verlässliche Hände zu bringen. Diese Entwicklung kann ich nicht von heute auf morgen durchführen, sondern sie geht nur schrittweise. Auch die Hundertschaften der Schutzpolizei[16] der grossen Städte laufen durch unsere Schule in Avegoor, wo gleichzeitig die Niederländische SS die weltanschauliche Schulung durchführt, so dass die SS-Stürme in diesen Hundertschaften immer grösser werden. Schritt für Schritt wird also der SS-Gedanke in der neu aufzubauenden Polizei vorgetrieben. Dadurch, dass alle Kräfte an die Ostfront geworfen wurden und noch werden, komme ich nur verhältnismässig langsam weiter. Diese Entwicklung sieht das Hauptquartier genau; dagegen versucht es sich jetzt zu stemmen. In dem Augenblick, wo Mussert Ministerpräsident geworden ist, ist nichts mehr zu machen, weil sich dann alle seine Kräfte auf die Polizei stürzen. Bis dahin muss das Hauptgerippe bestehen, so dass daran keine Veränderungen mehr vorgenommen werden können.

Das schwierigste Problem ist ja das Problem Feldmeyer. Feldmeyer ist in weltanschaulicher Hinsicht absolut einwandfrei und in diesem Punkte charakterfest. Er ist der beste Redner in der Partei, exponiert sich ausserordentlich in der grossgermanischen Richtung und lässt sich da durch keinen Mussert oder Geelkerken irgendwie beirren. Sein Chef ist der Reichsführer und darüber hinaus der Führer. In diesen Belangen, Reichsführer, können wir uns auf ihn verlassen. Ich bin alle NSB-Führer im Geiste durchgegangen: es ist keiner unter ihnen, der in der Lage wäre, die Niederländische SS zu führen. Als Nachfolger käme nur Koymans in Frage, der aber dafür[b] nicht die geistigen Qualitäten hat und doch mehr der Typ des aus dem Unteroffiziersstand hervorgegangenen Offiziers ist. Feldmeyer macht mir allerdings grossen Kummer auf dem genusssüchtigen Sektor. Durch ein ständiges Bemühen meinerseits um ihn ist es mir gelungen, ihn da so halbwegs zu erziehen. Ich glaubte, diesen grossen Fehler an ihm durch Erziehungsmethoden so ziemlich ausgelöscht zu haben; leider ist da in der letzten Zeit wieder eine Angelegenheit aufgetaucht, die mir grossen Kummer und Sorge macht. Der SS-Mann Meier-Schwenke[17], der Druckereibesitzer ist, steht in engem Kontakt mit dem Generalsekretär des Propagandaministeriums, Prof. Goede-

(16) Rauter doelt kennelijk op compagnieën van de politie-bataljons, die in die tijd werden opgericht, c.q. voorbereid.

(b) Dit woord is in Rauters handschrift tussengevoegd.

(17) Arie Meijer, zich noemende Meijer Schwencke, geb. 26 juli 1906 te Den Haag, directeur van de N.V. Vereenigde Persbureaux. Als zodanig werkte hij vermoedelijk al sinds lang voor de oorlog tegen betaling voor de Duitsers, speciaal voor het *Propagandaministerium;* hij stond toen ook in relatie tot de *Reichspressechef* Dietrich en de *Wehrmacht*. Na de Duitse inval werd Meijer Schwencke de stuwende kracht van de Raad van Voorlichting voor de Nederlandsche Pers, die tot taak had de Nederlandse pers gelijk te schakelen. Zijn optreden in de perswereld was ondoorzichtig en zeer op het eigen belang gericht. Hij richtte een drukkerij en enige uitgeverijen op, waaronder 'De Schouw', die als een officieuze uitgeverij van het departement van volksvoorlichting en kunsten een gelijknamig blad en andere periodieken, brochures e.d. uitgaf. Meijer Schwencke werd – datum van intrede onbekend – lid van de Nederlandsche SS en chef van de afdeling Pers en Propaganda van de formatie; hij legde ook de eed op Hitler af. Zowel zakelijk als persoonlijk beschouwde iedereen hem als een zeer dubieuze, zo niet onbetrouwbare figuur. In juli 1942 stelde Schmidt, met wie hij in conflict was geraakt, zijn vele bedrijven onder een *Verwalter*. Vanaf 1943 gaf Meijer Schwencke belangrijke inlichtingen aan het verzetsblad *Het Parool*. Na de oorlog tot 5 jaar en 4 maanden internering veroordeeld (Doc. I Meijer, A.; Perszuivering 102 PZ II, dossier Meijer Schwencke).

waagen.[18] Goedewaagen gibt eine kulturpolitische Zeitschrift 'De Schouw' heraus. Diese Zeitschrift wird vom Propagandaministerium finanziert. Goedewaagen ist der Hauptschriftleiter dieser Zeitschrift, von Meier-Schwenke wird sie gedruckt. 'De Schouw' ist eine Stiftung, also ähnlich wie in Deutschland ein 'eingetragener Verein auf wirtschaftlicher Grundlage'. Bei einer Kontrolle der Zeitschrift 'De Schouw' durch den Finanzminister Rost musste dieser eine lange Untersuchung gegen Meier-Schwenke führen, der so ein halbes Dutzend Stiftungen organisiert hatte und die Konten durcheinanderwarf. In dem Zusammenhang fehlten gewisse Geldbeträge. In die Enge getrieben, gestand Meier-Schwenke, dass er die Niederländische SS finanziere und durch ein Jahr hindurch dem Voorman der Niederländischen SS Feldmeyer 500,— fl. mon.[b] gegeben hätte. Rost machte mich darauf aufmerksam. Schliesslich zwang Rost Feldmeyer, mir den Fall zu melden.[19] Diese Aussprache fand vor wenigen Tagen statt. Feldmeyer gestand ohne weiteres ein, 4500,— fl. für die SS bekommen zu haben; das Geld sei beim Fürsorgeoffizier der Niederländischen SS auf ein Sonderkonto gelegt worden, wovon allerdings ausser dem Fürsorgeoffizier niemand etwas wisse. Ich habe schon vor zwei Wochen den Fall von Brigadeführer Jungclaus und SS-Obersturmbannführer Montel[20] untersuchen lassen und dabei festgestellt, dass kein Geld eingegangen ist. Auch das Verhalten Feldmeyers mir gegenüber, er wechselte ununterbrochen die Farbe, gibt mir den Beweis, dass da etwas nicht in Ordnung ist. Feldmeyer ist im Besitze des Geldes. Rost glaubt, dass er sich von Meier-Schwenke das Geld hat noch einmal geben lassen. Ich fürchte auch dasselbe. Ich drang auf Feldmeyer ein, mir offen und ehrlich seine Schulden zu bekennen, doch antwortete er, dass er keine Schulden hätte. Ich drang nochmals in ihn und sagte ihm, dass ich offen und gern mit dem Reichsführer darüber sprechen wollte und dass wenn er Schulden aus der Vergangenheit hätte, der Reichsführer ihm sicher helfen würde, dass es aber unter keinen Umständen anginge, dass ein SS-Führer Verpflichtungen irgendwelchen dritten Personen gegenüber habe. Die Sache läuft noch. Aber ich muss Ihnen, Reichsführer, doch offen sagen, dass das meine allergrösste Sorge ist. Feldmeyer ist derzeit

(18) Tobie Goedewaagen, geb. 15 maart 1895 te Amsterdam, studeerde wijsbegeerte te Utrecht; promoveerde *cum laude*. Van 1925 tot 1931 privaat-docent in de wijsbegeerte te Utrecht; het verwachte hoogleraarschap ontging hem echter. Zeer op de Duitse Romantiek, met name Hegel, georiënteerd, ontwikkelde hij zich steeds meer in nationaal-socialistische zin. Vanaf 1938 medewerker van *De Waag*, in de zomer van 1940 hoofdredacteur. In diezelfde zomer werd hij lid van de NSB, waarin hij o.a. de functie vervulde van hoofd van de afdeling Perszaken. Sinds november 1940 secretaris-generaal van volksvoorlichting en kunsten; daarnaast o.a. president van de Nederlandsche Kultuurkamer. In januari 1942 werd hij begunstigend lid van de Germaansche SS. Na vele conflicten met Schmidt en de NSB-leiding bedankte hij voor zijn functies in januari 1943 (zie daarvoor ook nrs. 277, 283, 289, 305). In juli 1941 was hij al benoemd tot bijzonder hoogleraar aan de (non-actieve) Leidse universiteit. Na zijn ontslag als secretaris-generaal werd hij gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte te Utrecht, waar de universiteit echter ook al practisch verlaten was. In september 1944 uitgeweken naar Duitsland. Na de oorlog veroordeeld tot 12 jaar gevangenisstraf. (Doc. I Goedewaagen; HSSPF 387 a; meer gegevens met een kenschetsing van Goedewaagens ideologische beschouwingen bij Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 321–323).

(b) 'mon.[atlich]' in hs. van Rauter tussengevoegd.

(19) Dit deed Rost kennelijk om een pressiemiddel te hebben in verband met zijn opname in de SS vóórdat Feldmeijer en de zijnen de eed op Hitler zouden afleggen; vgl. ook de volgende alinea. (Zie een brief van Rost aan Feldmeijer van 31 maart over deze kwestie: *Corresp. Rost*, nr. 297, zie ook p. 166 aldaar).

(20) Wilhelm Montel, geb. 22 juni 1909 te Wesel. Volgde in april 1942 Jungclaus op als leider van de *Germanische Leitstelle* in Nederland. In oktober 1943 vertrok hij naar de *Waffen-SS*. (P 49; Doc. II Germanische Leitstelle; zie ook p. 175).

nicht zu ersetzen. Von der Sache weiss ausser mir, Jungclaus, Montel und Rost niemand etwas.

Rost drängt auch jetzt auf eine Bereinigung seines Verhältnisses zur SS. Er sagte mir, dass er das Gefühl hätte, dass wohl Feldmeyer nicht hundertprozentig in Ordnung sei, seine rangmässige Einstufung nicht sehr hoch ausfallen wird und er fürchtet, dass er auch dadurch gedrückt werden könnte. Nun könne er in Feldmeyer doch nicht seinen SS-mässigen Vorgesetzten sehen. Das macht ihm grossen Kummer. Er sagt – was absolut richtig ist –, dass er sich für die SS ausserordentlich exponiert hätte und dass er doch glaube, dass er nicht mit Feldmeyer auf eine Stufe gestellt würde. Ich versprach ihm, darüber mit Ihnen, Reichsführer, zu sprechen. Ich bin auch dafür, Reichsführer, dass das Verhältnis zur SS jetzt unbedingt geklärt wird. Wir sind jetzt hier so weit, dass wir Rost übernehmen können. Sein Stammbaum soll ja, wie ich höre, absolut in Ordnung sein. Er ist von den ganzen NSB-Führern ohne Zweifel der *weitaus* wertvollste. Und schon das Verhältnis seiner Treue zu Ihnen, Reichsführer, zwingt uns doch, ihm besonders entgegenzukommen. Ich würde Sie, Reichsführer, sehr darum bitten. Es wird natürlich wieder einen Sturm im Wasserglas geben, wenn Rost in der SS auftaucht, aber das muss ja einmal kommen und wird auch wieder vorbeigehen.

Diese Gedanken wollte ich Ihnen, Reichsführer, doch noch schnell vorlegen, ehe vielleicht meiner Vermutung nach der Reichskommissar oder Mussert zu Ihnen kommen können.

Heil Hitler! In Treue Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 221: 1817–1824. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

152. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART

Führer-Hauptquartier, 30. April 1942

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Ich will Ihnen lediglich ganz kurz auf einen Teil Ihres Briefes vom 15. April 1942[1] antworten.

Mit Ihren Vorschlägen hinsichtlich der Ausschreibung des Wettbewerbes und des von der Bauverwaltung der SS unter der Mithilfe Ihres Baudienstes durchzuführenden Baues bin ich sehr gern einverstanden.

Sehr freue ich mich über die Einladung Ihrer sehr verehrten Gattin und Ihre Einladung, während meines Besuches in den Niederlanden bei Ihnen in Clingendaal zu wohnen. Ich werde von Ihrer liebenswürdigen Gastfreundschaft gern gebrauch machen.

Auf den anderen Teil Ihres Briefes komme ich in den nächsten Tagen zurück. +[2]

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Stets Ihr

H. H[IMMLER]

\+ durch unsere mündliche Besprechung überholt.[a]

BDC H 165: 2472. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

152 – (1) Nr. 146.
(2) Zie noot a. Vermoedelijk heeft dat betrekking op het verblijf van Himmler in Nederland ter gelegenheid van de beëdiging der Nederlandsche SS op 17 mei.
(a) Deze zin in hs. van Himmler.

153. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 4. Mai 1942

Reichsführer!

In der Anlage[1] lege ich Ihnen einen Bericht des Beauftragten des Reichskommissars SS-Standartenführer Thiel über die Verhältnisse in Nordbrabant vor. Thiel war früher Beauftragter in Drente und befindet sich jetzt in Nordbrabant. Er war SA-Führer und ist seit Monaten von Ihnen, Reichsführer, in die SS übernommen worden.[2] Er ist Gauamtsleiter im Gau Köln-Aachen. Thiel arbeitet ausserordentlich gut mit uns zusammen. Von den Beauftragten sind Thiel, ferner Sellmer in Drente (auch SS-Führer)[3] und der Ehrenzeichenträger Unger[4] in Nordholland ganz auf unserer Linie. Der in dem Bericht genannte Leeuwenberg[5] ist ein katholisch exponierter Distriktsleiter, der Kommissar der Provinz werden soll, wogegen wir einen heftigen Kampf führen. Kooymans ist in Ordnung und zählt zu einem unserer besten Nachwuchsführer.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 218: 2039. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

153 I. RAPPORT VAN R. THIEL

Monatsbericht an den Herrn Reichskommissar
Provinz Nordbrabant, April 1942.

Die *Dienstverpflichtungen* nach dem Reich stossen auf einen offensichtlich von der Kirche organisierten Widerstand. Von den 5 Arbeitsamtsdirektoren in Brabant haben sich 4 ausser 3 Unterdirektoren geweigert, die Verpflichtungen zu unterschreiben. Sollte sich die Erklärung, dass sich diese Weigerung nur auf die Unterfertigung selbst beschränke, als unwahr erweisen und sich der Widerstand auch auf das Personal ausdehnen, wird man im Interesse einer ungestörten Abwicklung der Sache zuschlagen müssen, indem man die Direktoren und ihre Vertreter einsperrt.

153 – (a) Rechts bovenaan twee door elkaar geschreven notities in hs. van Himmler, met daaronder zijn paraaf. De laatstgemaakte notitie luidt misschien: 'SS-Hpt-Amt Berger'.
(1) Nr. 153 I.
(2) In feite was dit al meer dan een jaar daarvoor gebeurd: zie nr. 63, noot 8.
(3) Zie voor hem nr. 91, noot 4.
(4) Walter Unger, geb. 9 februari 1909 te Schwerin. Over zijn voorgeschiedenis is weinig bekend. Lid van de *NSDAP* sinds 1927; *Gauinspektor*. Van januari tot november 1942 *Beauftragter des Reichskommissars* voor Noord-Holland (PA Präs; *DZ* 26 oktober 1942). Volgens nr. 254 kreeg hij in het najaar van 1942 een SS-rang.
(5) Hendrik Jan Leeuwenberg, geb. 24 juli 1905 te Bussum, candidaat-notaris. Sinds 1933 lid van de NSB; werkzaam voor de partij in vele functies, o.a. sinds 1938 districtsleider van Noord-Brabant en Limburg; lid van de Raad van Katholieken in de NSB. Sinds 1941 gemachtigde van de leider voor Noord-Brabant (Limburg was aan Marchant toegevallen). Rooms-katholiek, doch volgens eigen zeggen 'anti-klerikaal'. Van augustus 1942 tot mei 1943 in dienst bij het legioen. Eind 1943 opvolger van Voorhoeve als propagandaleider van de NSB, met behoud van zijn functie als districtsleider. Gold algemeen als anti-SS gezind. Na de oorlog veroordeeld tot vijf jaar internering (Doc. I Leeuwenberg; zie ook nr. 153 I, noten 4 en 5).

Die von der *Kirche* immer mehr bezogene Feindstellung macht eindeutige Antworten nötig. Druck kann nur mit Gegendruck beantwortet werden. Diese Sprache wird allein verstanden. Ich hebe deshalb planmässig unter den Bürgermeistern und Beigeordneten die stärksten Widerstandsnester aus. Kein einziger Vorschlag Rijckevorsels[1] im Falle einer Neubesetzung wird von mir mehr berücksichtigt. Er schlägt doch nur Männer seiner Haltung, also Gegner, vor.[2]

Wie schon berichtet, wird stark um den Posten des *Präsidenten der Industrie- und Handelskammer* gekämpft. Ein Argument nach dem anderen muss nach seiner Entkräftung herhalten. Unter keinen Umständen soll der einzig in Frage kommende Mann, Dr. Zahn[3], das Rennen machen. Die Drohungen dass im Falle seiner Ernennung die Mitarbeit verweigert werde, findet erstens bei mir keinen Glauben und kann mich zweitens nicht beeindrucken. Wenn die Herren nicht wollen, muss die Sache auf Eis gelegt werden. Im übrigen ist Vorsorge getroffen, dass gegebenenfalls andere Mitarbeiter zur Verfügung stehen.

Ich[a] erfahre von dem *Führer der SS-Standarte, Kooymans*[b], dass er Beobachtungen macht, die darauf schliessen lassen, dass man ihn einem verstärkten Druck seitens der NSB aussetzen will. Kein Wunder, denn dieser Mann – den ich bekanntlich zum Polizeipräsidenten von Eindhoven vorgeschlagen habe – geht ja mit uns und meint es mit seinem Bekenntnis zum Führer ehrlich.

Über den von mir längst nicht mehr ernst genommenen *Leeuwenberg* ist zu berichten, dass er in seiner Umgebung erklärt, er rechne damit, Kommissar zu werden, sobald ich wieder Soldat sei.[4] Ein vertrauenswürdiger Mann der NSB äussert, Leeuwenberg habe sich dahin ausgelassen, er werde keinen meiner Kandidaten mehr akzeptieren. Aus seinem engsten Mitarbeiterkreis weiss ich, dass er mir seinerzeit doch ein Ultimatum gestellt haben will und die Unterhaltung bei Generalkommissar Schmidt als einen Erfolg für sich bucht. Wieweit Utrecht an der Geistesverwirrung dieses Mannes Schuld trägt, entzieht sich meiner genauen Kenntnis. Van Geelkerken hat selbst zugegeben, dass es Kräfte im Hauptquartier gebe, die

153 I – (1) Jhr. mr. dr. Augustinus Bernardus Gijsbertus Maria van Rijckevorsel, geb. te 's-Hertogenbosch 10 februari 1882. Studeerde rechten te Utrecht. Van 1916 tot 1928 lid van de Tweede Kamer voor de Roomsch-Katholieke Staatspartij. Van 1928 tot 1945 commissaris der koningin van de provincie Noord-Brabant (*Wie is dat*? 's-Gravenhage, 1948, p. 436).

(2) In zijn eerste *Monatsbericht* over de maand november 1941 beschrijft Thiel, toen nog maar kort *Beauftragter* voor Noord-Brabant, zijn eerste ontmoeting met Van Rijckevorsel. Deze maakte grote indruk op Thiel, zozeer zelfs, dat Thiel zei het te betreuren, dat Van Rijckevorsel niet aan de Duitse kant stond; reden te meer echter om hem op een gegeven moment te vervangen: 'Wenn dieser Mann fällt, wird viel Widerstand in der Provinz gebrochen sein.' (VJ Erz 8 j).

(3) Cornelis Warnardus Zahn, geb. 16 mei 1893 te Utrecht, dr. in de chemie; directeur van een garenfabriek. Sinds oktober 1940 lid van de NSB; beg. lid der Germaansche SS; districtsvertegenwoordiger van het Economisch Front in Noord-Brabant. Voorzitter van de kamer van koophandel voor Noord-Brabant sinds april 1942 (mededelingen prov. bureau der kamers van koophandel voor Noord-Brabant). Sinds januari 1945 chef van de hoofdafdeling Financiën en Administratie van de NSB. Stond bij niet-NSB-ers echter als vrij gunstig bekend (Doc. I Zahn).

(a) Van het begin van deze alinea tot aan het eind van dit stuk is een dikke verticale streep aangebracht, kennelijk door Rauter.

(b) Boven het woord 'SS-Standarte' heeft Rauter in hs. geschreven: '(Brabant, Limburg)'.

(4) Daar rekende Leeuwenberg inderdaad op. Hij werd echter nimmer benoemd. In februari 1942 had Thiel nog over deze kwestie gesproken met Mussert, die zijn Brabantse gemachtigde bepaald geen krachtige steun verleende (zie VJ Stab 278/42).

ihn bei Mussert stützten. Er muss sich nach seiner Wiedereinsetzung zu seinem Verhalten mir gegenüber von oben geradezu legitimiert fühlen. Für mich wird immer deutlicher, dass man es teilweise in der NSB mit einem politischen Partisanentum zu tun hat, das nach aussen Freundschaft heuchelt, in Wirklichkeit aber uns in den Rücken schiesst, um sein separatistisches Geschäft besorgen zu können. Durch mein Zusammenarbeiten mit einem *Kerl* wie Kooymans sieht man hier seine Position gefährdet und sich selber demaskiert. Dieser arrogante Narr von Leeuwenberg[5] sieht sich immer mehr in der Rolle eines Befehlshabers und mich in der eines staatlichen Vollstreckungsorgans. Seine Briefe haben zunehmend einen fordernden Ton. Ich sehe mir das noch eine Zeitlang mit an. Wenn sich das nicht ändert, werde ich diesen Mann zu mir bestellen und ihm eine deutliche Lektion erteilen.

Ich befinde mich also in der Lage, nach zwei Seiten fechten zu müssen, der des Kommissars und der des Bevollmächtigten Musserts. Da man keinen Boden erobert, um ihn preiszugeben, werde ich zustossen müssen. Auch ein Nachfolger oder Vertreter könnte bei dieser Situation nicht anders handeln. Schliesslich sind wir nicht hierher gekommen, um entgegen aller geschichtlichen Logik einen niederländischen Staat zu schaffen, so wie sich das diese Leute ausmalen, sondern, nach Wahrnehmung unserer militärischen Interessen, ein germanisches Reich bauen zu helfen. Wer sich dem widersetzt oder sich als untaugliches Instrument erweist, muss früher oder später fallen. Es ist manches faul im Staate Niederland. Auch die NSB mit ihren zahlreichen Aufstockungen und ihrem nach wie vor schmalen Fundament sieht nicht danach aus, als ob sie in dieser Konstruktion die Zeiten überdauern werde. *So* scheint sie mir jedenfalls – ich spreche nicht von der niederländischen Arbeitsfront, dem N.V.D.[6], Landstand[7] usw. – kein geeignetes Objekt für weitere Kapitalinvestierungen zu sein, es sei denn, dass wir dieses Gebilde, es sei wie es wolle, vorerst noch gebrauchen, nachdem ja auch umgekehrt das Verhältnis zu uns in der Leitung auf eiskalter Berechnung beruht.

Die erfreulicherweise in ihr vorhandenen guten Kräfte erwarten von uns eine entschiedene Haltung oder sie reagieren positiv darauf. Unsere Aufgabe, besonders in den Provinzen, diese Menschen in das magnetische Kraftfeld des Führers zu stellen, darf in keiner Sekunde aus den Augen verloren werden.

Allein die durch ihn angezogenen Späne können die andern in die Richtung bewegen, in die sie nach dem Gesetz dieser Zeit bewegt werden müssen.

Thiel

BDC H 218: 2040–2042. Afschrift (fotokopie RvO)

(5) In november 1941 had Thiel nog heel anders over Leeuwenberg geoordeeld: 'Über die menschlichen und geistigen Qualitäten Leeuwenbergs besteht kein Zweifel', toen blijkbaar in positieve zin bedoeld. Voor Thiel was toen het enige probleem in verband met Leeuwenberg, hoe deze nu precies tegenover de rooms-katholieke kerk stond (VJ Erz 8 j).

(6) Nederlandsche Volksdienst, een stichting voor sociale werkzaamheden, opgericht in juli 1941 naar voorbeeld van de Duitse *NSV* (*DZ* 27 en 28 juli 1941; vgl. voor de *NSV* nr. 139, noot 3).

(7) De Nederlandsche Landstand, bij verordening van 22 oktober 1941 (*VO* 196/41) ingesteld, werd wel beschouwd als de eerste publiekrechtelijke organisatie van deze soort. Iedere boer, landarbeider en visser werd geacht lid te zijn en contributie te betalen. In de praktijk kwam hier weinig van terecht. Hoewel de Landstand historisch min of meer een voortzetting was van het Agrarisch Front, zelf weer een fusie van het Boerenfront van de NSB en de organisatie 'Landbouw en Maatschappij', en onder leiding van de SS-gezinde Boerenleider Roskam de nazificatie van het Nederlandse boerendom nastreefde, was het meer een organisatie van de bezetter dan van de NSB.

154. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 4. Mai 1942

Reichsführer!

Ich habe eine Unterredung mit Herrn Mussert über die Vereidigung der Niederländischen SS gehabt.[1] Wir sind noch nicht zur vollen Übereinstimmung gekommen und zwar erklärt sich Mussert mit dem Wortlaut der Eidesformel insoferne nicht einverstanden, als der bis nun vorgesehene Wortlaut auch das Gehorsamsgelöbnis für 'die vom Führer bestellten Vorgesetzten' umfasst. Soferne die Niederländische SS eine Formation der NSB bleiben soll, so müsse er logischer Weise auf die Bestellung dieser Vorgesetzten mit Einfluss nehmen können, da er ja aus diesem Grunde auch die Verantwortung für den politischen Einsatz der Niederländischen SS behalten müsse. Etwas anderes wäre es, wenn die Niederländische SS aus der NSB ausscheiden würde, dann natürlich nicht mehr Niederländische SS sondern SS schlechthin heissen und auch nicht Parteiabzeichen z.B. Wolfsangel und Farbenschild tragen sollte. Mussert würde eine solche Entscheidung des Führers natürlich akzeptieren, nur müsse er auf Klarheit der Situation dringen, wenn die Niederländische SS eine Formation der NSB bleiben solle. Er verlange nicht seine Nennung in der Eidesformel wie in Norwegen[2], aber die Art der Vorgesetztenbestellung dürfe durch die Aufnahme der Worte 'und die von Dir bestellten Vorgesetzten' nicht vorzeitig festgelegt werden.

Nebenbei: Mussert warnt entschieden vor dem Gebrauch des Wortes 'Dir' im niederländischen Text 'Jou', das dies im Niederländischen ein Schimpfausdruck sei, man müsse 'U' nehmen, das heisst 'Ihr'.

Nochmals erörtert haben wir die Wirkung des SS-Eides auf einen künftigen Staatseid. Ich habe Mussert Ihre mir seinerzeit übermittelte Ansicht wiederholt, derzufolge der SS-Eid nur die eidliche Bindung für jene Verpflichtungen darstelle, die sich für den Mann aus seiner SS-Zugehörigkeit ergeben und die auf die germanische Aufgabe der SS Bezug nehmen, dass der Eid aber unberührt bleibe, den ein SS-Angehöriger dann zu leisten haben wird, wenn er eine eidverpflichtete Stellung im niederländischen Staat erhalten sollte z.B. in der Polizei.

Mussert erklärte sich mit dieser Feststellung einverstanden, will aber dieselbe noch mit Ihnen in persönlicher Aussprache ausgetauscht haben.

Dies – also eigentlich nur der Wortlaut der Eidesformel – ist noch klarzustellen.

Mussert will nunmehr seine Parteiführer auf sich vereidigen, auch soweit sie SS-Angehörige sind. Er hat aber vorerst eine bezügliche Anfrage an den Führer gerichtet.[3]

Ansonsten ist alles klar, also insbesondere der Termin (17.5.); die Wirkung des Parteiausschlusses[b] auf die SS-Zugehörigkeit bei Aufnahme eines SS-Angehörigen in das Partei-

154 – (a) In zijn stuk zijn talrijke onderstrepingen aangebracht, in marge enkele stenografische notities. Links bovenaan staat slechts gedrukt: 'Der Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete' en getypt: 'S-P'.

(1) Zie nrs. 150 en 151.

(2) Dat had hij overigens eerst wel gedaan (not. van Feldmeijer z.d., HSSPF 376 c).

(3) In een brief van 30 april (zie Studies, I, p. 87).

(b) *Sic.* De 'l' is later tussen de 'h' en de 'u' getypt.

gericht – Vereidigung durch Mussert und Übergabe an Sie als Reichsführer-SS zur Durchführung der vom Führer gestellten germanischen Aufgaben.

Bishierher habe ich den Entwurf dieses Briefes Mussert vorlesen lassen, um damit eindeutig klarzustellen, welche Einzelheiten noch auszutragen sind. Er war mit dieser Fassung einverstanden.

Mussert weiss genau, worum es geht, wenn die Niederländische SS direkt auf den Führer vereidigt wird. Er erklärt mir, dass er diese Vereidigung grundsätzlich für richtig halte, weil die SS die Aufgabe habe, den gesamten germanischen Bereich zusammenzuhalten und eine übergeordnete Instanz – das ist eben der Führer – mit diesen unmittelbar verpflichteten Exekutiv-Kräften dafür zu sorgen habe, dass innerhalb der einzelnen Bundesglieder des Germanischen Reiches die Einheit gesichert wird und nicht Differenzen entstehen. Mussert verweist aber darauf, dass die Niederländische SS ein Teil der NSB ist, dass er daher einen Einfluss sowohl auf die Bestellung der Vorgesetzten als auch auf den politischen Einsatz haben müsse. Seine Bedenken richten sich also nicht gegen die unmittelbare Unterstellung der SS unter die Befehlsgewalt des Führers und auch nicht, wie er wiederholt betont, gegen die Ausführung der Befehle des Führers im germanischen Bereich durch Sie als dem Reichsführer, der Sie hiezu vom Führer berufen sind. Er hat offenbar die Sorge, dass die 'kleinen Götter' unter Berufung auf eine unmittelbare Befehlsgewalt von oben Dinge machen, die politisch schädlich sind. Mussert wendet sich gegen die Tendenz, neben der offiziellen Politik eine illegale Politik vorwärtszutreiben, die über den Rahmen dessen hinausgeht, was im gegebenen Augenblick als die Generallinie des Führers uns – einschliesslich Mussert – aufgetragen ist. Instrument dieser illegalen Politik könnte die Niederländische SS sein. Mussert verweist auf die Eidesformel in Norwegen, in der Quisling ausdrücklich genannt wurde und sonst von Vorgesetzten nicht die Rede ist. Er beansprucht nicht die Nennung seiner Person, aber will die Frage der Vorgesetzten in der Eidesformel offen gelassen sehen. Nebenbei bemerkt liegt hier ein Denkfehler Musserts vor, wenn ein SS-Mann dem Führer unbedingten Gehorsam schwört, umfasst diese eidliche Verpflichtung den gleichen Gehorsam gegen die vom Führer bestellten Vorgesetzten, auch wenn dies in der Eidesformel nicht besonders erwähnt ist, siehe Wirkung des Wehrmachtseides.

Mussert meint, dass es durchaus möglich wäre, dass die Niederländische SS aus dem Rahmen der NSB ausscheide, wenn der Führer dieses wünsche, glaubt aber, dass die Niederländische SS dann nicht mehr, wenigstens auf absehbare Zeit und vor der Entscheidung dieses Krieges, in den Niederlanden gedeihen würde.

Ich habe letzthin darauf verwiesen, dass, falls Mussert gegen die Vereidigung ist, auch ohne dass er es ausspricht, wahrscheinlich kaum mehr als die Hälfte der niederländischen SS-Männer auf die Dauer mittun würden. Vielleicht sind es ein paar Prozente mehr, aber tatsächlich liegt die Lage so, dass diese Männer Niederländer sind, die in ihrem Familien- und Bekanntenkreis und innerhalb ihrer sonstigen Gemeinschaft aufgewachsen sind und heute leben. Der kolossale psychologische Druck, der gegen alle ausgeübt wird, die mit uns halten, ist für diese Männer wie für die NSBer überhaupt nur dadurch tragbar, dass diese einzelnen Männer doch einen gewissen Gemeinschaftskreis durch die NSB haben. Wenn diese Gemeinschaft wegfällt und sich dann auch noch die NSBer gegen diese SS-Männer richten, werden es diese in den Niederlanden nicht aushalten. Es ist eben so, dass eine Formation und auch eine Elite-Formation ohne die Basis einer politischen Partei nicht leben kann, umgekehrt aber eine solche Elite-Formation selbst eine politische Partei auch nicht

ersetzen kann, weil dies dem Ausleseprinzip widersprechen würde. Die Niederländische SS braucht in der heutigen Situation die Parteibasis der NSB, denn eine andere ist nicht da. Und es wäre eine falsche Behauptung zu sagen, dass es eine andere geben könnte, denn der Niederländer ist eben noch nicht soweit, dass er in breiterer Basis ein Nationalsozialist in unserem Sinne sein kann. Er ist heute, wie ich Ihnen schon sagte, vor allem Nationalist und wird erst durch diesen Nationalismus aus den früheren liberalen, humanistischen und konfessionellen Bindungen herausgerissen.

Ich sehe im übrigen für die politische Aufgabe keine wirkliche Gefahr. Mussert wird sich gegen einen Führerbefehl nie sträuben. Ich habe eine sehr offene Aussprache mit ihm im Zusammenhang mit seiner Vereidigungsabsicht bezüglich der politischen Funktionäre gehabt, in der er mir sagte, dass er abgesehen von seiner absoluten Gefolgschaftsbereitschaft, falls der Führer theoretisch von ihm etwas verlangen sollte, was er als Niederländer nicht machen könnte, nicht ungehorsam sein, sondern sich erschiessen würde. Ich weiss nicht, wie es mit dem letzteren ist, aber das erstere wird stimmen. Im übrigen werden nach dem Sieg die politischen und wirtschaftlichen Einwirkungen so überwältigend sein, dass es in dieser Beziehung kaum mehr Probleme geben wird. Mussert ist nationaler Niederländer. Daraus ergeben sich gewiss heute Differenzmöglichkeiten besonders dann, wenn diese Einstellung auf einen deutschen Nationalismus stösst. Aber wenn das Endergebnis einmal gegeben ist, wird die Anziehungskraft eines Germanischen Reiches so gross sein, dass die einzelnen Nationalismen zurücktreten werden. Auch die Deutschen werden in dieser Beziehung noch einiges zu lernen haben, bevor sie fähig sind, ein Germanisches Reich zu führen.

Jetzt handelt es sich aber darum, den Sieg zu organisieren und dazu brauche ich die NSB, zumal ja deren Decke reichlich kurz ist. Wenn ich aber den Leiter eines Arbeitsamtes benötige, um eine Dienstverpflichtung ins Reich auszustellen, oder einen Bürgermeister, der meine Judenmassnahmen durchführt, oder eine spontane Kundgebung, um gegen die Oranje-Erinnerungen loszugehen, so geht das nur mit den NSBern und zwar vor allem mit den WA-Männern. In dieser Richtung funktionieren die NSBer aber klaglos, weil es sich um die innerpolitischen Gegner handelt. Die Feindsendungen tun noch ihr übriges dazu, indem sie den NSBern versprechen, sie aufzuhängen und zu spiessen, wenn die Emigrantenregierung wieder zurückkommen sollte. Ich habe garnichts dagegen, dass eine leichte Psychose in dieser Richtung unter den NSBern entsteht. Sie werden dadurch immer mehr zu uns gedrängt. Jedenfalls ist die NSB viel verlässlicher als die niederländische Polizei.

Wenn diese Verwendbarkeit der NSB heute zum Teil darauf zurückgeht, dass irgendwelche nebulosen Vorstellungen von einem niederländischen Staat irgendwelcher Grösse in einzelnen Köpfen bestehen, so halte ich das derzeit politisch für gar nicht so wichtig, das wichtigste ist das derzeitige Funktionieren dieser Menschen. Es wäre ein Zeugnis unserer vollen politischen Unfähigkeit, wenn es uns nach dem Sieg nicht gelingen würde, diese Nationalismen wegzunehmen und die massgeblichen niederländischen Leute in den gemeinsamen germanischen Bereich zu bekommen. Sind dann einige da, die noch nicht wollen oder können, so kann man die zur gegebenen Zeit leicht zur Seite schieben.

Ich will damit sagen, dass es eine Niederländische SS, die ausserhalb des Rahmens der NSB steht, im niederländischen Raum derzeit kaum geben kann, dass aber umgekehrt die Niederländische SS im Rahmen der NSB für die Einhaltung der politischen Linie von ausserordentlicher Bedeutung ist, besonders wenn man sie dann noch in einem gegebenen Augenblick bei einer Aktion mit dem Arbeitsbereich zusammenspannt. In der praktischen

Handhabung der von Mussert gewünschten Einflussnahme sind keine Schwierigkeiten zu erwarten, da ja Feldmeyer und die Niederländische SS heute schon machen, was wir wollen, wie erst wenn sie auf den Führer vereidigt sein werden.

Nun noch ein Wort zur Frage: Vereidigung der NSB-Funktionäre auf Mussert.

Ob die Vereidigung grundsätzlich richtig oder falsch ist, vermag ich solange nicht zu sagen, als der Führer nicht seine Entscheidung getroffen hat, jedenfalls kommt sie jetzt ungelegen. Bis zum 10. Mai 1940 konnte Mussert eine solche Vereidigung im Hinblick auf die niederländischen Verhältnisse nicht durchführen, dann wäre er wegen Verschwörung oder ähnlicher Dinge vom früheren System verfolgt worden. Er hätte sie von diesem Tag an bis etwa zum ersten Empfang durch den Führer durchführen können. Das hat er unterlassen. Heute sagt er, dass er das deshalb unterlassen hat, weil damals sein Verhältnis zum Führer noch nicht klargestellt war und er daher die Männer nicht binden wollte, ohne ihnen auch den klaren Kurs geben zu können, der sich durch seine Vereidigung auf den Führer ergibt.[4] Das hört sich logisch und eigentlich recht ordentlich an. Die Vereidigung bedeutet eine noch straffere Bindung innerhalb der NSB, das könnte auf lange Sicht gesehen in seiner Wirkung dann schädlich sein, wenn es Schwierigkeiten mit Mussert geben sollte.

Die Möglichkeit einer Auseinandersetzung zwischen Mussert und dem, was der Führer befiehlt, habe ich oben erörtert. Sie ist nicht da, erstens nach der Erklärung und auch dem nüchternen Verstand Musserts, zweitens nach der tatsächlichen Lage, denn ein unmittelbares Führerwort gilt sicher auch heute schon in den Niederlanden mehr als das Wort Musserts. Aber der Führer kann nicht immer und zu jedem selbst sprechen. Fällt diese Sorge fort, dann interessiert die durch den Eid gegebene stärkere Bindung der NSBer. Eine andere Bindung gibt es in den Niederlanden nicht, denn diese etwa 100.000 niederländischen Menschen sind wirkliche Gefolgsleute dieses Mannes. Das ist nun einmal eine niederländische Gegebenheit, überdies steht der Einsatz Musserts gegen die innenpolitischen Gegner ohne jede humanistische Hemmung ausser Zweifel.

Ich bin mir klar darüber, dass die Ablegung dieses Eides z.B. für Rost eine schwere Sache sein wird.[5] Sollte der Führer aber entscheiden, dass es richtig ist, wenn die NSB-Funktionäre vereidigt werden, dann gilt dieses natürlich auch für Rost. Allerdings bin ich der Meinung, dass Mussert vor der Vereidigung den Eideswerbern sagen muss, dass er sich dem Führer mit Eid unterstellt hat. Dies wird z.B. wahrscheinlich die Situation wesentlich erleichtern, weil er ja dann in Wirklichkeit durch Mussert dem Führer eidlich verpflichtet ist. Ob es richtiger wäre die NSB-Funktionäre direkt auf den Führer zu vereidigen, wird der

(4) Het bezoek van Mussert aan Hitler op 12 december 1941 was wel in het *Nationale Dagblad* bekendgemaakt, niet echter het feit, dat hij de eed op Hitler had afgelegd. Dit werd pas op 20 juni 1942 bij de beëdiging van het NSB-kader medegedeeld. De vertegenwoordiger van het *Auswärtige Amt* in Nederland, Bene, verwachtte van het openbaar maken van dit feit, z.i. een onvermijdelijk gevolg van de eed op Mussert, hevige conflicten in de NSB (FOSD 1130: 323081; zie ook het artikel in *De Waag* van 26 juni 1942). Die bleven echter achterwege.

(5) 'Daar heeft mijn man wel degelijk een slapeloze nacht van gehad, hoe hij dat moest oplossen,' aldus zijn vrouw na de oorlog (Verkl. mevr. Rost van Tonningen-Heubel, p. 18). Rost schreef op 19 juni, één dag voor de beëdiging van het NSB-kader, aan Mussert, dat hij al eerder in een gewetensconflict dreigde te raken door zijn binding zowel aan Hitler als aan Mussert. Bij de eedsaflegging wenste hij nu de toevoeging te maken, dat hij zich 'door dezen eed voor den tijd van het leven van den Führer' gebonden achtte (RvT 113/82800). Een andere SS-gezinde functionaris, die een dergelijk voorbehoud maakte, werd onmiddellijk geroyeerd (zie nr. 435, noot 6).

Führer entscheiden. Nach meinem Gefühl ist es heute nicht richtig, aus dem einfachen Grund, weil ein Grossteil der Niederländer dies überhaupt nicht begreifen würde und zwar verhältnismässig der grössere Teil der Nichtfunktionäre, während die Funktionäre selbst doch durch die Verbindung mit unserem Arbeitsbereich usw. schon viel mehr auf den Führer eingestellt sind. Ich glaube auch, dass das Gefüge des germanischen Staatenbundes als der Ausgangssituation für das künftige Germanische Reich vorerst eine derartige eidliche Bindung auf den Staatsführer für die breitere Masse als richtig erscheinen lässt, wohingegen innerhalb derselben die SS mit der unmittelbaren eidlichen Verpflichtung auf den Führer als Garant der germanischen Idee und des Reiches auftritt. Es wäre vielleicht sogar eine Entwertung dieses germanischen SS-Eides, wenn jetzt schon alle anderen auf den Führer vereidigt würden. Die Tatsache der Eidesleistung auf den Führer wird in absehbarer Zeit einen ausserordentlich hohen Kurs in den germanischen Ländern haben. Diese Wertmöglichkeit darf die SS nicht inflationistisch vergeben.

Ich bitte um Entschuldigung, wenn ich in einer solch ernsten Sache Worte und Bilder des Geschäftslebens gebrauche, aber sie sind doch recht anschaulich und beleuchten die geistige Situation der Niederlande.

Wenn der Eid der Parteifunktionäre auf Mussert abgelegt werden soll, dann ist die Frage, ob er vor dem 17. Mai abgelegt wird.[6] Dafür spricht, dass dann der SS-Eid gegenüber dem allgemeinen Eid noch eine weitere Steigerung bedeutet. Ich betone, dass natürlich nicht die SS in ihrer Gesamtheit auf Mussert vereidigt wird, sondern nur die Parteifunktionäre, die auch Mitglied der Niederländischen SS sind. Wenn die Vereidigung Musserts nach dem Eid auf den Führer erfolgt, so könnte das für die dadurch Betroffenen aber wohl auch in den Augen der übrigen als eine gewisse Knickung erscheinen.

Ich bitte Sie also, Reichsführer, zu den jetzt aufgeworfenen Fragen Stellung zu nehmen.[7] Ich habe mich bezüglich des Eides auf Mussert unmittelbar an den Führer gewandt und in meinem Schreiben an den Führer[8] darauf hingewiesen, dass bezüglich der Eidesformel eine Übereinstimmung noch nicht erzielt sei, dass ich Ihnen darüber berichtet habe und dass Sie diesbezüglich dem Führer Vortrag halten werden.

Es handelt sich also jetzt im wesentlichen um die Klarstellung der Eidesformel einerseits und die Vereidigung der Parteifunktionäre auf Mussert andererseits.

Ich schicke das Schreiben an den Führer und an Sie mit Kurier nach Berlin, wo das Schreiben an den Führer über die Partei-Kanzlei direkt ans Hauptquartier weitergegeben wird, während ich Ihr Schreiben in der Prinz-Albrecht-Strasse[9] abgeben lasse mit dem Ersuchen, es auf schnellstem Wege Ihnen zukommen zu lassen.

Ich hoffe, dass wir die Sache doch noch zu einem guten Ende bekommen.

Ich begrüsse Sie herzlichst und mit Heil Hitler! als Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 202: 199–207. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(6) Mussert had in zijn brief aan Hitler van 30 april voorgesteld het NSB-kader op 9 mei de eed aan hem te laten afleggen (NSB 20 c). Vervolgens, blijkens allerlei circulaires, had men in de NSB al verschillende voorbereidingen getroffen om de plechtigheid op 11 mei – Musserts verjaardag – te laten doorgaan (NSB 42 d).

(7) Men zie het antwoord van Himmler: nr. 155.

(8) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.

(9) Zetel van het *Reichssicherheitshauptamt*.

155. HIMMLER AAN SEYSS-INQUART[a 1]

Führer-Hauptquartier, 9. Mai 1942

Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!

Auf Ihren Brief vom 4.5.1942[2] will ich Ihnen in aller Eile, bevor ich erneut eine Dienstreise antrete, antworten. Für Ihre Ausführungen danke ich Ihnen sehr herzlich. Ich nehme dazu folgendermassen Stellung:

1.) Ich kann und werde als Reichsführer-SS niemals eine Konzession in der Richtung machen, dass ich mir die Ernennung von Führern von einer dritten Seite her kontrollieren und überwachen lasse.

2.) Seit Bestehen der SS ist es selbstverständlich, dass die SS dem vom Führer anerkannten Leiter anhängt und den Ehrgeiz hat, seinen politischen Kampf möglichst am besten von allen seinen Gliederungen zu unterstützen, wenn notwendig mit Leib und Leben.

3.) Mussert hat ja dem Führer seinen Eid geschworen. Wäre dies nicht der Fall, dann könnte es selbstverständlich Kontroversen geben. Nachdem aber Mussert auf den Führer vereidigt ist, nachdem der Reichsführer-SS auf den Führer vereidigt ist und die niederländische SS auch auf den Führer vereidigt wird, ist irgendeine Überschneidung oder die Gefahr, dass die niederländische SS dem auf den Führer vereidigten Leider der NSB. keine treue Gefolgschaft leisten würde, unmöglich.

4.) Herr Mussert hat, wie Sie schreiben, offenbar die Sorge, dass die 'kleinen Götter' unter Berufung auf seine unmittelbare Befehlsgewalt von oben Dinge machen, die politisch schädlich sind. Diese Gefahr besteht in gar keiner Weise. Nachdem der Führer mir in einer Besprechung noch einmal wiederholte was er Herrn Mussert gelegentlich seiner Vereidigung gesagt hat und was in dem Satz gipfelte: 'Herr Mussert Sie können die Strasse von den Niederlanden nach Berlin nicht breit genug machen'[3], und er ausserdem bei der Besprechung des Problems Niederlande-Deutsches Reich auf sich selbst und seine Heimat hingewiesen hat, kann ich feststellen, dass die grossgermanische Ausrichtung der niederländischen SS einwandfrei dem vom Führer mit Herrn Mussert bei der Vereidigung niedergelegten Kurs entspricht.

Wenn allerdings Herr Mussert der Ansicht ist, dass die grossdietschen Exkursionen einzelner seiner Unterführer die weltanschauliche Unterrichtung für alle Angehörigen der NSB. und ihre Gliederungen sein muss, dann werden sich Überschneidungen ergeben.

Die von ihm befürchtete Gefahr, dass einzelne Unterorgane eigenwillige Politik treiben könnten, bestünde praktisch genommen ja in jeder Organisation. Sie lässt sich ohne weiteres dadurch bannen, dass Einzelfälle zunächst an Ort und Stelle über den Reichskommissar und über den Höheren SS- und Polizeiführer aus der Welt geschafft werden. Wenn Herr Mussert glaubt, hier nicht zu Rande zu kommen, kann er sich an den Reichsführer-SS

155 – (a) De vorm van de brief is gelijk aan bv. nr. 144 (zie aldaar onder noot a).

(1) Doorslagen van deze brief worden blijkens een onderschrift gezonden aan Rauter, Berger, Heydrich en Wolff.

(2) Nr. 154.

(3) Dit zou Hitler niet bij Musserts eedsaflegging, maar bij diens bezoek van 23 september 1940 hebben gezegd: zie nr. 128 – waar de formulering weer wat anders is – en noot 6 daarbij.

wenden, oder, wenn er auch in diesem letzten Fall nicht zu dem von ihm gewünschten Erfolg kommt, kann er sich jederzeit an den Führer wenden. Es sind also drei Beschwerde-Instanzen da, die jedes Unheil und jedes Übel abstellen können.

5.) Im übrigen denkt kein Mensch daran, die niederländische SS aus dem Rahmen der NSB. auszuscheiden, weil dazu gar keine Notwendigkeit vorliegt.

6.) Ich bin auch Ihrer Ansicht, dass falls der Eid der Parteifunktionäre auf Mussert vor dem 17. Mai abgelegt wird, dann der SS-Eid gegenüber dem allgemeinen Eid eine Steigerung bedeutet. Mit der Vereidigung der Parteifunktionäre, die auch zugleich Mitglied der niederländischen SS sind, bin ich durchaus einverstanden.

Die Entscheidung des Führers liegt, wie ich bei SS-Obergruppenführer Wolff feststellen konnte, noch nicht vor. Sie werden ja sicher unmittelbar von der Dienststelle des Führers unterrichtet werden, andernfalls erhalten Sie von mir, sobald ich von der Entscheidung des Führers in Kenntnis gesetzt bin, fernschriftlich Nachricht.

So sehr ich mich auf die Tage in den Niederlanden gefreut hätte, so sehr gebe ich jetzt zu bedenken ob es richtig ist, dass ich nach den widerlichen Schwierigkeiten, die von seiten des Herrn Mussert gelegentlich dieser einfachen Vereidigung der SS-Männer gemacht werden, überhaupt kommen soll. Bei unseren SS-Männer habe ich ohnedies keine Befürchtung, dass sie mir davonlaufen.

Ich habe inzwischen noch bei SS-Gruppenführer Rauter nachfragen lassen, welches die alte niederländische Form des Wortes 'du' vor rund 300 bis 400 Jahren war.

Herzliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr

[H. Himmler]

BDC H 202: 208-211. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

156. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 12. Mai 1942

Reichsführer!

SS-Oberführer Dr. Wimmer wurde von Ihnen, Reichsführer, im Sommer 1940 in Den Haag vom SS-Sturmbannführer zum SS-Oberführer befördert. In der österreichischen Partei war er zwar illegales Parteimitglied und hatte gewisse Beziehungen zum Gauleiter Leopold, hat aber als Regierungsbeamter hauptsächlich mit daran gearbeitet, die berühmten Schuschniggschen Polizeiverordnungen zu gestalten.[1] Parteipolitische Verdienste liegen

156 – (a) Bovenaan het stuk staat o.a.: 'Anfrage des SS-Obersturmbannführers Dr. Brandt.' De vraag van Brandt heeft hoogstwaarschijnlijk betrekking op de bevordering van Wimmer in een hogere SS-rang.
(1) Men zie voor Wimmers carrière in Oostenrijk, voor Leopold, en Wimmers rol bij de *Anschluss* van Oostenrijk in 1938 bij Duitsland p. 89 en nr. 6, met de daarbij behorende annotatie. De Oostenrijkse regering, d.w.z. in de eerste plaats de kanselier Dollfuss en zijn opvolger Schnussnigg, die eerst zijn minister van justitie was, kon zich slechts tegen de socialistische oppositie aan de linkerzijde en de nazi-oppositie aan de rechterzijde handhaven door, steunend op een door Schnussnigg ontdekte oude oorlogswet uit 1917, te regeren middels noodverordeningen (Benedikt, *Geschichte der Republik Oesterreich*, p. 196, 197; Gerd Rühle: *Das Grossdeutsche Reich*, Berlin, 1940, p. 169 e.v.; Ulrich Eichstädt: *Von Dollfuss zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Oesterreichs, 1933-1938*, Wiesbaden, 1955, p. 16).

nicht vor. Er stammt aus einem jung-katholischen Lager, dessen Mitglieder grossdeutsch eingestellt waren, aber weltanschaulich stark katholisch verankert gewesen sind. Mit Reichsminister Dr. Seyss-Inquart verbindet ihn persönliche Freundschaft; daher wurde er auch, als Seyss Reichsstatthalter wurde, in Österreich Staatssekretär und nachher Regierungspräsident in Regensburg.[b] Von dort hat ihn wieder Dr. Seyss-Inquart als Generalkommissar hierher geholt. SS-Oberführer Dr. Wimmer gehört einschliesslich seiner Frau nach wie vor der katholischen Kirche an, obwohl ich mich oft bemühte, in kameradschaftlicher Form auf ihn einzuwirken. Als Chef der Justizverwaltung in den Niederlanden hat er im Jahre 1940/41 in keiner Form die Härte aufgebracht, die notwendig war, um hier durchzugreifen. Er hat mir persönlich im Sommer des vergangenen Jahres gesagt, dass er bei dem scharfen SS-Kurs nicht mitmachen könne, weil er innerlich dafür zu weich sei und andere Auffassungen zu den Dingen hätte. Ich hatte ihm damals schon offen gesagt, dass es nicht seine Weichheit sei, sondern seine innere weltanschauliche Unklarheit, in der er lebt. Ich habe Ihnen, Reichsführer, auf der Wewelsburg darüber Vortrag gehalten. Auch habe ich nicht verfehlt, damals Dr. Wimmer zu sagen, wie Sie, Reichsführer, zu den Dingen stehen und was Sie von ihm als Führer der Justiz erwarten. Später hat dann der Reichskommissar persönlich eingegriffen und Dr. Wimmer zu einer schärferen Gangart veranlasst. Klagen auf dem Sektor Justiz liegen daher in dem letzten halben Jahr nicht mehr vor. Er bemüht sich sichtlich, den Kurs zu halten, was durch die letzte Rede des Führers im Reichstag[2] naturgemäss vom Führer in einer Form unterstrichen worden ist, wogegen sich jetzt niemand mehr vorzugehen wagt.

Dr. Wimmer war durch die seinerzeitige Beförderung Dr. Fischböcks zum Brigadeführer[3] stark gekränkt. Ich habe damals offen gesagt, dass er vom Reichsführer nicht verlangen könne, befördert zu werden, wenn er auf der anderen Seite als SS-Führer nicht seinen Mann stelle. Er hat sich in der Zwischenzeit auch tatsächlich bemüht, diesen Forderungen Rechnung zu tragen. Die SS-Uniform als Oberführer hat er jedoch seit dieser Zeit nicht mehr getragen, sondern nurmehr die des Staatssekretärs.[4] Dr. Wimmer ist wegen seiner Beförderung mehrmals bei mir vorstellig geworden, doch bin ich darauf nicht eingegangen. Er hält mir immer vor, dass Generalmajor Schumann als BdO. schon lange SS-Brigadeführer sei, während er als Generalkommissar nur Oberführer wäre und dass daraus eine Diskrepanz entstünde, die für ihn schwer erträglich wäre.[5] Aus all diesen Gründen heraus hätte ich von mir aus eine Beförderung bei Ihnen, Reichsführer, erst bestenfalls nach

(b) In marge voor het gedeelte van dit stuk van het begin tot en met deze zin zijn enige stenografische notities aangebracht met de datum-aanduiding '16.5'.
(2) Rede van 26 april (zie *DZ* 27 april 1942).
(3) In nov. 1941 (nrs. 82 en 83).
(4) Nog op 9 maart 1942 had Rauter in een brief aan Jüttner beweerd, dat Fischböck, Wimmer en Bene 'sich hier immer in SS-Uniform gezeigt' hadden, hoewel ze hun ambtenaren-uniform hadden kunnen dragen. De reden was, dat Himmler twee maanden eerder bevolen had, dat het veldgrijze uniform alleen maar door leden van de *Waffen-SS* gedragen mocht worden; de *Allgemeine SS* diende evenals voor de oorlog het zwarte uniform te dragen. Rauter wist te bereiken, dat voor de drie genoemden een uitzondering gemaakt werd: zij mochten het grijze uniform blijven dragen, met de uitmonstering van de *Allgemeine SS* uiteraard (H 843).
(5) Als *Befehlshaber der Ordnungspolizei* was Schumann (zie voor hem nr. 23, noot 4) de ondergeschikte van Rauter.

Ablauf eines halben Jahres beantragt. Da der Reichskommissar jedoch jetzt in der Angelegenheit der Vereidigung[6] scheinbar doch sehr bemüht ist, Ihnen, Reichsführer, auf allen Gebieten entgegenzukommen, so bitte ich Sie, Reichsführer, zu erwägen, ob es aus diesen Gründen Ihnen tunlich erscheint, trotzdem die Beförderung auszusprechen. In einem solchen Falle würde ich Sie jedoch bitten, Reichsführer, auch SS-Oberführer Bene[7] zum Brigadeführer zu befördern.[8] Bene ist einer der wenigen Ehrenzeichenträger im Auswärtigen Amt, alter Kämpfer, charakterlich sehr ordentlich, wenn er auch SS-mässig aktiv sehr wenig in Erscheinung tritt. Jedenfalls jedoch ist er weltanschaulich durchaus gefestigt, so dass er eine Zurücksetzung gegenüber Dr. Wimmer stark empfinden würde.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 662: 5113–5115. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

157. PROGRAMMA VOOR HIMMLER

Tagesplan für Sonnabend, den 16. Mai 1942

10,36 Uhr Ankunft des SS-Gruppenführers Berger und des SS-Obersturmbannführers Dr. Riedweg[1] mit dem Berliner D-Zug.
Wagen zur Bahn: Adjutant.
Abholung und Einquartierung beim Gruppenführer.[2]

Gegen 15 Uhr Eintreffen der Maschine des Reichsführers in Katwijk; in dessen Begleitung befinden sich:
SS-Obergruppenführer Wolff,
SS-Obersturmbannführer Dr. Brandt,
SS-Obersturmführer Graf Dohna,
SS-Obersturmführer Kiermeier,
SS-Scharführer Koch (Ordonnanz).
Der Reichsführer und obiges Gefolge werden in Klingendaal untergebracht.

(6) Bedoeld wordt de eedsaflegging door de Nederlandsche SS.
(7) Zie voor hem nr. 157, noot 7, en p. 81. Als *Vertreter des Auswärtigen Amtes* zou Bene min of meer gelijkwaardig aan de vier *Generalkommissare* beschouwd kunnen worden.
(8) Wimmer kreeg de rang van *SS-Brigadeführer* op 16 mei, Bene op 29 mei 1942 (H 662: 5112; P 4: 8181; P 6: 8372). Men zie ook H 662: 5116–20, waarin Seyss-Inquart moeite doet om al zijn vier *Generalkommissare* het *Kriegsverdienstkreuz* der eerste klasse te bezorgen. Dat vindt Hitler teveel ineens: alleen Fischböck en Schmidt krijgen de onderscheiding, Rauter en Wimmer moeten op de volgende 'Termin' wachten.
157 – (1) De leider van de *Germanische Leitstelle;* zie voor hem p. 164 1, noot 2.
(2) Rauter.

Es melden sich am Flughafen beim Reichsführer:

der Höh. SS- und Polizeiführer Nordwest, die 3 Befehlshaber[3] und Generalkommissar SS-Oberführer Dr. Wimmer, (im Auftrage des Reichskommissars).

Wagen: RK 1 (6-Sitzer Mercedes) des Reichskommissars,
SS 41 (Maybach),
ein 6-Sitzer Horch der Sicherheitspolizei,
ein Gepäckwagen (Ordnungspolizei),
ausserdem wird ein grösserer Wagen von der Ordnungspolizei für die Flugzeugbesatzung gestellt, die im Kasteel oud Wassenaar untergebracht wird.
Während der Dauer des Aufenthaltes wird der Flugzeugbesatzung von der Ordnungspolizei ein Wagen bereitgestellt, sowie ein Offizier als Betreuer.
Mittagessen beim Reichskommissar im engsten Kreise.

17,00 Uhr Tee beim Reichskommissar mit den Generalkommissaren.

19,30 Uhr Abendessen im kleinsten Kreise (Reichskommissar und Gäste, die auf Klingendaal wohnen).

Tagesplan für Sonntag, den 17. Mai 1942

10,00 Uhr Start der Hitler-Jugend und des Jeugdstorms zum Waldlauf in Klingendaal.[4]

11,25 Uhr Abfahrt der Autos zur Vereidigung der SS.

Wagen: RK 1 (Mercedes)
SS 41 (Maybach)
Horch der Sicherheitspolizei,
Ordnungspolizei stellt noch einen 4. grossen Wagen ab.

Besetzung des 1. Wagens:
Reichsführer mit Adjutanten,
Reichskommissar mit Adjutanten,
SS-Obergruppenführer Wolff,
SS-Obersturmbannführer Dr. Brandt.

Besetzung des 2. Wagens:
Mussert mit Adjutanten,
Gruppenführer Rauter.

Besetzung des 3. Wagens:
Gruppenführer Berger,
Obersturmbannführer Dr. Riedweg,
Hauptmann Schöppe.[5]

(3) D.w.z. de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* (Harster), de *Befehlshaber der Ordnungspolizei* (Schumann), en de *Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden* (op dat moment Karrasch).
(4) H 331: 3192 bevat een nadere uitwerking van dit onderdeel van het programma.
(5) Karl Schöppe, geb. 2 juli 1905 te Katscher. Studeerde gedurende één jaar rechten. Vanaf 1926 in dienst bij de geüniformeerde politie. Sinds april 1933 lid van de *NSDAP*. In 1937 bevorderd tot *Hauptmann der Schutzpolizei;* in deze rang sinds mei 1940 adjudant van Rauter (P 107).

11,30 Uhr SS-Vereidigung nach Sonderprogramm.[6]
13,45 Uhr Mittagessen beim Reichskommissar.
Gäste sind:

Reichsführer-SS
SS-Obergruppenführer Wolff
SS-Gruppenführer Berger
SS-Obersturmbannführer Dr. Riedweg } Gefolge
SS-Obersturmbannführer Dr. Brandt
SS-Obersturmführer Graf Dohna,
SS-Gruppenführer Rauter
SS-Oberführer Generalkommissar Dr. Wimmer
SS-Brigadeführer Generalkomm. Dr. Fischböck
Generalkommissar z.b.V. Hauptdienstleiter Pg. Schmidt
Gesandter Bene[7]
Ministerialrat Dr. Piesbergen[8]
Präsident Dr. Linnemeyer[9]
Generalmajor d.P. Schumann
SS-Oberführer Dr. Harster
SS-Standartenführer Karrasch[10] (BdW-SS)
SS-Obersturmbannführer Fortenbacher[11] (E-Batl. 'Germania')

(6) Origineel stencil in HSSPF 9 c en 376 c. H 331: 3193–8 is een vroeger scenario, dat de plechtigheid op het Binnenhof te Den Haag doet plaatsvinden; op aandrang van Mussert werd echter tenslotte het gebouw van de Haagse Dierentuin als plaats van handeling uitgekozen. H 331: 3190 geeft de plaats weer van de hoge Duitse en NSB-functionarissen in de zaal van de Dierentuin.

Men zie voor de redevoeringen van Feldmeijer, Mussert en Himmler de krantenverslagen; nr. 158 bestaat uit notities van Himmler voor zijn rede.

(7) Otto Bene, geb. 20 september 1884 te Kloster-Altenberg bij Wetzlar. Koopman; tijdens de eerste wereldoorlog officier. Daarna bekleedde hij een tijdlang een commerciële positie bij een Duits-Engelse firma te Londen. Lid van de *NSDAP* sinds december 1931; was o.a. van 1934 tot 1937 *Landesgruppenleiter* van Groot-Brittannië en Ierland in de *Auslandsorganisation* van de partij. In 1937 uit Engeland uitgewezen; sindsdien tot 1940 consul-generaal te Milaan. Eind mei 1940 werd hij gedetacheerd bij het rijkscommissariaat in Nederland als *Vertreter des Auswärtigen Amtes*. In december 1939 in de SS opgenomen in de rang van *SS-Standartenführer*; tenslotte *SS-Brigadeführer* sinds 16 mei 1942 (P 6; Doc. I Bene).

Zijn aandeel in de actieve Duitse politiek ten opzichte van Nederland is zeer gering; zijn rapporten aan het *Auswärtige Amt* zijn daarentegen wel van belang voor de kennis van de bezettingsgeschiedenis (te vinden in de FOSD-collectie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie).

(8) Hans Heinrich Piesbergen, geb. 15 juli 1891 te Osterholz. Rechtenstudie; *Dr. jur.* Deelnemer aan eerste wereldoorlog. Daarna regeringsambtenaar. In 1939 personeelschef onder de *Reichsprotektor* van Bohemen en Moravië te Praag. Vanaf eind mei 1940 hoofd van de *Präsidialabteilung* van het rijkscommissariaat in Nederland. (PA Präs; Doc. I Piesbergen; zie voor de *Präsidialabteilung* p. 81).

(9) Werner Linnemeyer, geb. 2 juli 1905 te Koningsbergen; *Dr. jur.* Vanaf eind mei 1940 leider van de afdeling *Post und Fernmeldewesen* van het rijkscommissariaat in Nederland, en de Duitse dienstpost in Nederland (PA Präs; *DZ* 4 dec. 1941).

(10) Alfred Karrasch, geb. 26 januari 1889 (*SS-Dienstaltersliste* 1944). Over hem zijn geen verdere gegevens beschikbaar, behalve het feit, dat hij van begin februari 1942 tot eind mei 1942 de functie van *Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden* waarnam (HSSPF 327 c).

(11) Willy Fortenbacher, geb. 17 november 1898, commandant van het SS-reservebataljon '*Germania*' (gelegerd te Arnhem), eind mei en juni 1942 waarnemend *BdW-SS* in Nederland (zie voor de bron noot 10).

SS-Sturmbannführer Ax[12] (Panzerjäger E-Abteilung)
SS-Obersturmbannführer Montel
SS-Standartenführer Thiel
SS-Obersturmbannführer Eftger
SS-Hauptsturmführer Dr. Kemper
SS-Obersturmführer ORR[13] Dr. Schwarz
SS-Hauptsturmführer Dr. Plutzar
Hauptmann d. Sch. Schöppe
Hauptmann d. Sch. Jacobs[14],

von niederländischer Seite:

Herr Mussert
Herr van Geelkerken
Rost van Tonningen
WA-Führer van 't Hoff[15]
Generalsekretär Huygen[16]
Jugendführer Gerlings[17],

(12) Adolf Ax, geb. 23 juni 1906 te Mouscron (België). Onvoltooide rechtenstudie; sinds eind mei 1930 lid van *NSDAP* en SS, sinds 1935 van de *SS-Verfügungstruppe*. Van april tot juli 1942 in dienst bij de *SS-Panzerjäger-Ersatz-Abteilung*, gelegerd te Hilversum. Het is niet duidelijk, of hij commandant van dit onderdeel was; zijn rang is wel een indicatie in deze richting. Sinds november 1943 chef-staf van de *Befehlshaber der Waffen-SS* in Nederland (P 86).
(13) *Oberregierungsrat* (ambtelijke rang, te vergelijken met hoofdreferendaris).
(14) Vermoedelijk dezelfde als *SS-Sturmbannführer, Major d. Schp.* Kurt Jacobs, geboren 22 oktober 1912 (*SS-Dienstaltersliste* 1944); het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over verdere gegevens ten aanzien van Jacobs.
(15) Henri Cornelis van 't Hof, geb. 12 oktober 1905 te Den Burg (Texel). Marine-officier. Was betrokken bij de nasleep van de muiterij-affaire van het oorlogsschip 'De Zeven Provinciën'. Dit bracht hem tenslotte, in augustus 1940, tot het lidmaatschap van de NSB en de WA. Al spoedig werd hij chef-staf van de WA; plv. commandant tijdens Zondervans verblijf aan het oostfront. Van september 1942 tot mei 1943 werd hij met andere hoge WA-functionarissen – volgens zijn na-oorlogse verklaring min of meer door Mussert gedwongen – aan de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz opgeleid tot officier. In 1943 kwam hij bij de Landstorm terecht; in 1944 leidde hij een compagnie Jeugdstormers op. De Duitsers wantrouwden Van 't Hof, die bekend stond als anti-Duits en anti-SS gezind. Mussert zou hem bevolen moeten hebben bij de hier aangegeven maaltijd aanwezig te zijn (Doc. I Van 't Hof).
(16) Carolus Josephus Huygen, geb. 18 maart 1897 te Rotterdam. Studeerde te Delft, doch behaalde het ingenieursdiploma in Duitsland. Mede-oprichter en directeur van de N.V. Stookindustrie van 1932 tot 1940. Sinds maart 1933 lid van de NSB, waarin hij tal van functies bekleedde; o.a. gedurende enige tijd leider van de Mussert-Garde in Amsterdam en gemachtigde van de leider voor Noord-Holland. In 1940 benoemde Mussert hem tot secretaris-generaal van de NSB. Huygen kreeg geen bezoldiging voor deze functie; zijn ruime inkomsten verkreeg hij van de directeur van *De Telegraaf*, H. M. C. Holdert, in ruil voor bepaalde inlichtingen, en als relatie in de NSB-leiding. Huygen was een trouw aanhanger van Mussert, en behoorde tot de 'nationale' vleugel van de partij. Hij had echter geringe politieke invloed. Na de oorlog werd hij veroordeeld tot 18 jaar gevangenisstraf (Doc. I Huygen).
(17) Jan Wolfgang Gerlings, geb. 14 maart 1912 te Utrecht. Werkzaam in een drukkerij, sinds 1936 in de directie daarvan. Getrouwd met een nicht van Mussert. Eind 1940 lid van de NSB; lid van de Propagandaraad van de NSB. In 1941 door Van Geelkerken benoemd tot diens gemachtigde voor de Jeugdstorm. Hij moest in deze functie onder meer verhinderen, dat het lagere Jeugdstorm-kader in SS-vaarwater terecht zou komen (Doc. I Gerlings).

an Damen:
Frau Seyss-Inquart,
Frau Rauter.

17,00 Uhr Tee bei Gruppenführer Rauter.

20,00 Uhr Einladung des Wehrmachtbefehlshabers zum Abendessen.[18]
Einladungsort: Kasteel oud Wassenaar.
Ausser dem militärischen Sektor, der verhältnismässig klein gehalten sein soll, werden vom WBN eingeladen:

1.) Reichsführer-SS
2.) SS-Obergruppenführer Wolff (Gefolge)
3.) SS-Gruppenführer Berger (Gefolge)
4.) SS-Obersturmbannführer Dr. Brandt (Gefolge)
5.) SS-Obersturmbannführer Dr. Riedweg (Gefolge)
6.) SS-Obersturmführer Graf Dohna, (Gefolge)
7.) Reichskommissar
8.) Generalkommissar, SS-Oberführer Dr. Wimmer
9.) Generalkommissar, Hauptdienstleiter Schmidt
10.) Gesandter, SS-Oberführer Bene
11.) Ministerialrat Dr. Piesbergen
12.) SS-Gruppenführer Rauter
13.) Generalmajor d.P. Schumann
14.) SS-Oberführer Dr. Harster
15.) SS-Standartenführer Karrasch.

Tagesplan für Montag, den 18. Mai

10,00 Uhr Abfahrt in Richtung Haarlem –
Besichtigung der Tulpenfelder, insbesondere eine Tulpenzuchtanstalt der Fa. Grulleman in Lisse.
Kurze Besichtigung einer Forschungsstelle[19] in der Gegend Nordwijker Hout im kleinsten Kreise.

(18) Volgens een rapport van Bene aan het *Auswärtige Amt* van 22 mei had Christiansen geweigerd bij de eedsaflegging aanwezig te zijn om zijn afkeer van Mussert en de NSB te demonstreren. Dit werd voor Seyss-Inquart en Himmler aanleiding de maaltijd bij hem af te zeggen. Na enig heen en weer gepraat liet Christiansen zich weer met hen verzoenen; de prijs daarvoor was, dat hij thans ook Mussert en diens aanhang moest uitnodigen voor het diner, dat naar dinsdag werd verschoven (deze verschuiving wordt bevestigd door de in nr. 178 geciteerde brief van Mussert aan Seyss-Inquart). De bewering van Christiansen na de oorlog, dat Himmler hem contact met Mussert 'bevolen' had, heeft kennelijk op dit incident betrekking (Verkl. Christiansen, p. 2). Het gevolg was, dat Mussert nu samen met Christiansen, zeer tegen diens zin in mag men veronderstellen, enigszins in het voetlicht der openbaarheid getreden was. 'Was braucht Mussert an Reklame mehr?' vraagt Bene zich dan ook af (FOSD 1130: 323084–5; ietwat overdreven is Bene's exclamatie wel; de pers maakte er geen melding van).
(19) Dit was de *Forschungsstelle Langeveld* van de *Deutsche Reichspost* bij Noordwijkerhout, waar met daartoe geëigende radio-ontvangapparatuur gecodeerde telegrammen, die tussen Engeland en de Verenigde Staten werden gewisseld, werden opgevangen; in Amsterdam werden ze gedecodeerd en vertaald, en via Berger en Himmler aan Hitler gezonden; deze wenste de telegrammen voortdurend zelf te evalueren. De merkwaardige wijze van verzenden aan Hitler leverde moeilijkheden op met instanties, die

12,30 Uhr Eintreffen in Amsterdam.
Der Leiter der Aussenstelle der Sicherheitspolizei, SS-Sturmbannführer Lages[20] meldet sich in Halfweg beim Reichsführer und lotst.
Besichtigung der beiden Hundertschaften der neuen niederländischen Polizei[21] vor dem Reichsmuseum.
Minutenprogramm anbei.[22]
Nachher Vorbeimarsch der beiden Hundertschaften vor dem Reichsführer auf der anderen Seite des Reichsmuseums.
Der Oberbürgermeister von Amsterdam Voûte[23] und Polizeipräsident Oberst Tulp[24] melden sich beim Reichsführer, während die Hundertschaften vom Bataillonskommandeur[25] gemeldet werden.
Nachher kleines Essen im Amstel-Hotel.
Einlader Rost van Tonningen.
Gäste ausser dem Gefolge des Reichsführers:
Oberbürgermeister Voûte,
Polizeipräsident Oberst Tulp,

meenden op deze wijze buiten spel te worden gezet: het *Forschungsamt* van Goerings *Reichsluftfahrtministerium*, dat zich met dit soort afluister-activiteiten bezig placht te houden, en het *Reichssicherheitshauptamt*, dat uiteraard ook met dit soort zaken meer te maken diende te hebben dan Berger. (N 30/2 NG 4591; H 829, 830; vgl. J. G. Visser: *PTT 1940–1945. Beleid en bezetting*, 's-Gravenhage, 1968, p. 65: Nederlandse radiotelegrafisten, die gedwongen werden de geallieerde telegrammen voor de Duitsers op te vangen, zouden door sabotage eraan hebben meegewerkt, dat het rendement voor de Duitsers zeer gering was.) In augustus-september 1942 werd het station, dat de naam *Forschungsstelle Langeveld* behield, naar de omgeving van Eindhoven verplaatst (mededeling van dr. J. G. Visser).

(20) Willy Paul Franz Lages, geb. 5 okt. 1901 te Brunswijk; aanvankelijk in de handel werkzaam; sinds 1921 bij de politie, sinds 1930 bij de *Kriminalpolizei*, sinds 1934 bij de politieke politie (*Gestapo*) werkzaam. Hij maakte snel carrière. Sinds mei 1933 lid van de *NSDAP*, sinds november 1934 van de SS. In oktober 1940 benoemd tot leider van de *Aussen(dienst)stelle* Den Haag van de *Sicherheitspolizei und SD*; van maart 1941 tot het einde der bezetting leider van de *Aussenstelle* Amsterdam; sinds okt. 1944 tevens formeel chef van de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*. In september 1942 bevorderd tot *SS-Sturmbannführer*. Lages had in zijn functies een belangrijk aandeel in de arrestatie en de deportatie van ongeveer 70.000 joden uit Amsterdam, in executies zonder vorm van proces, razzia's, e.d. In 1949 veroordeeld tot de doodstraf; in 1952 werd het vonnis veranderd in levenslange gevangenisstraf. Wegens ziekte werd Lages in 1966 vrijgelaten. In 1971 overleed hij in Duitsland (Doc. I Lages; P 44; *SS-Dienstaltersliste* 1944; KB I 4291).

(21) Hiermee wordt het politiebataljon van Amsterdam bedoeld.

(22) H 330: 2600–1 is het programma van het defilé van het politiebataljon, ook te vinden in HSSPF 9 c. Men zie tevens de foto's in de fotocollectie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (doos 67 E).

(23) Edward John Voûte, geb. 17 september 1887 te Amsterdam. Eerst marine-officier; later technische functies bij een scheepvaartmaatschappij, en een commerciële functie bij een andere maatschappij. Lange tijd secretaris van het Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. Geen lid van de NSB, wel begunstigend lid der Nederlandsche SS. In maart 1941 benoemd tot burgemeester en regeringscommissaris van Amsterdam. Van april tot december 1943 tevens politiepresident van Amsterdam. Na de oorlog werd hij tot drie jaar en zes maanden gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I Voûte).

(24) Zie voor Tulp nr. 151, noot 9.

(25) Een NSB-er. Tegen deze tijd waren alle officieren van het bataljon (zeker niet alle minderen) nationaal-socialist (Doc. II Politiebataljon Amsterdam).

Ing. van Dieren[26],
Woudenberg (Niederl. Arbeitsfront)[27],
Generalmajor Schumann,
Kommandeur des Polizeibataillons,
SS-Sturmbannführer Lages (Sipo).

15,30 Uhr Abfahrt nach Leiden.

16,00 Uhr Besichtigung des SS-Mannschaftshauses[28] in Leiden in Anwesenheit des Reichskommissars, der aus dem Haag nach Leiden kommt.
Vorstellung der Führer der Niederländischen SS und der Volkschen Werkgemeinschaft durch Feldmeyer, ausserdem sind eingeladen die Bauernführer Roskam und Dieters (Drente), ferner deutsche SS-Führer, die im hiesigen SS-Kreis arbeiten.
Anschliessend Tee mit belegten Brötchen im Mannschaftshaus.

20,00 Uhr Abendessen im kleinsten Kreis beim Reichskommissar.
Nach dem Essen stösst grösserer Kreis dazu (auch Damen).

Tagesplan für Dienstag, den 19. Mai.

10,10 Uhr Abfahrt nach Utrecht.

11,00 Uhr Besuch des Reichsführers mit Begleitung beim Leider der NSB im Hauptquartier, Maliebaan 35.
Ehrensturm der Niederländischen SS vor dem Hauptquartier gestellt mit Untersturmführer Heubel[29] als Führer, der dem Reichsführer den Ehrensturm meldet.

11,30 Uhr Mittagessen im Paus Huis, Achter St. Pieter 20, (Dienstwohnung des Kommissars der Provinz Utrecht, des Niederländers Engelbrecht[30], der früher im diplomatischen Dienst Hollands stand und NSB-er ist).

(26) Zie voor hem nr. 90, noot 14.

(27) Volgens zijn na-oorlogse memoires kreeg Woudenberg tijdens het bezoek van Himmler een SS-rang aangeboden (zie nr. 150, noot 5). Uit de beschikbare gegevens blijkt niet, dat hij die heeft geaccepteerd.

(28) Een studententehuis voor SS-leden; zie ook p. 174.

(29) Willem Johannes Heubel, geb. 7 juni 1910 te Amsterdam, zoon van een bankier van Duitse afkomst; opgeleid in het bankwezen. Verbleef onder meer enige tijd in Duitsland; aldaar lid van de *Stahlhelm*, en gast-lid van de *SA*. Sinds 1933 lid van de NSB; leider van de Jeugdstorm in het Gooi. Na zijn reis naar Nederlands-Indië (zie nr. 56 I, noot 3) op grond van meningsverschillen met Mussert en Van Geelkerken uit de Jeugdstorm getreden. Adjudant van Feldmeijer in de Mussert-Garde. Na de mei-dagen van 1940 probeerde hij met zijn zuster Florrie Heubel in overeenstemming met Rost (zijn toekomstige zwager dus) de Nederlandse jeugd gelijk te schakelen en in SS-zin te beïnvloeden. Lid van de Nederlandsche SS met het stamboeknummer 2; met onderbrekingen (opleiding bij de *SS-Standarte 'Westland'* in 1940, oostfront 1941, *SS-Junkerschule* Tölz begin 1943) leider van Standaard 3 der Nederlandsche SS (Noord-Holland en Utrecht). Vanaf augustus 1943 *Referent* bij de *Germanische Leitstelle* te Berlijn; zijn belangrijkste taak was Nederlanders te werven voor de *Germanische Sturmbanne* (zie p. 254 e.v.). Begin 1945 *SS-Untersturmführer* in de Landstorm; vermoedelijk in april 1945 gesneuveld.

Heubel, die over goede relaties beschikte met de leidinggevende Duitse kringen – Rauter zelf voltrok het SS-ceremonieel bij zijn huwelijk – was een van de belangrijkste figuren in de entourage van Feldmeijer, en gedeeltelijk ook van Rost (Doc. I W. J. Heubel; P 12; zie ook *Corresp. Rost*, p. 134–138).

(30) Willem Bernard Engelbrecht, geb. 11 augustus 1881 te Batavia. Vanaf 1902 in consulaire dienst,

Einlader: der Leider der NSB.
Nach Tisch Abfahrt nach Lunteren bei Ede.
Besichtigung der Thingstätte der NSB – Goudsberg[31] –, wobei der Leider der NSB den Reichsführer allein führt, während die übrigen Gruppen durch Geelkerken, Feldmeyer, usw. geführt werden.
Anschliessend gemeinsamer Tee in Lunteren, wobei Frau Mussert und Frau Rauter zum Tee nachkommen.

15,00 Uhr Nach dem Tee Abfahrt aus Lunteren nach Soesdijk, wo der Reichskommissar um 17,00 Uhr den Reichsführer erwartet.

17,00 Uhr Kurze Besichtigung des kleinen Schlosses und des Baugeländes der Marnix-von-Altegondeschule.[32]

20,00 Uhr Abendessen bei Gruppenführer Rauter im kleinsten Kreise.[33]

BDC H 330: 2590–2595. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)[34]

158. NOTITIES VAN HIMMLER

Rede zur Vereidigung der niederländischen SS im Haag 17 V 42[1].

Der grössten Verfolgung d. NSB.
2 Jahre seit Toten am Grebbe Berg gemeinsam begraben.
1½ Jahre seit ersten Freiwilligen in Westland v. Eu[ch].
11 Monate seit zum Kampf angetreten u. Aufruf zur niederländ. Legion.

later gezant in Venezuela, tenslotte in Polen; daarna wegens bezuiniging op wachtgeld gesteld. Sinds augustus 1940 lid van de NSB. Vanaf oktober 1941 commissaris der provincie Utrecht. Na de oorlog veroordeeld tot drie jaar internering (Doc. I Engelbrecht).

(31) De NSB bezat op de Goudsberg bij Lunteren een eigen terrein, waarop het 'Nationaal Tehuis' stond. Hier hield de NSB vanaf 1936 haar massale openlucht-bijeenkomsten, 'landdagen' of ook wel 'hagespraken' genoemd, kennelijk ook als tegenhanger van de partijdagen van de *NSDAP* op het *Parteigelände* bij Neurenberg (zie bv. de beschrijving van de eerste 'hagespraak' in *Voor Volk en Vaderland*, p. 262–265).

(32) Seyss-Inquart had in maart aan Himmler voorgesteld de *Reichsschule*, die men in Nederland wilde stichten, op het terrein van het paleis Soestdijk te bouwen. De naam Marnix van Aldegonde was een idee van Himmler (zie nr. 145).

(33) Dit is dan kennelijk niet doorgegaan: zie noot 18.

(34) Een oorspronkelijk stencil, waarop bovenaan rechts 'Feldmeyer' staat geschreven, bevindt zich in HSSPF 9 c. Hieraan gehecht zijn tevens de programma's, genoemd in noten 4 en 22.

158 – (1) H 502: 4385–90 is de uitgewerkte rede van Himmler, die men ook in de pers van die dagen kan vinden (*Storm* 22 mei 1942, *DZ* 18 mei 1942, *Nat. Dagbl.* 19 mei 1942; in het eerste blad ook de redevoeringen van Feldmeijer en Mussert in extenso).

5 Monate seit Leider die niederländ. Legion besuchte.

über 300 Freiwillige d. Heldentod.

Heutiger Tag niederländ. SS von ihrem Leider vereidigt auf d. Führer.

Zeitenfolge vor Augen gehalten, unerhörte geschichtliche Entwicklung.

Die Nachwelt, unsere eigenen Nachkommen sehen nie Schwere[a], das Ringen mit sich selbst u.d. Schicksal sondern nur die Tat, das Geschehene, die Geschichte.

Je grösser wir handeln umso mehr verpflichten wir uns.

Eid geschworen, alter Eid den die SS von Anbeginn vor Euch viele Zehntausende geschworen, für den viele Tausende gefallen.

Damit aufgenommen in die SS mit Pflichten u. Rechten.

Treue. dem Führer, als Nationalsoz.[b], als SS-Männer, Treue damit als Gefolgsmänner Eures Leiders, der Euch selbst dem Führer vereidigt hat.

Alles kann verziehen werden, nur niemals die Untreue.[2]

Meine Ehre heisst Treue.

Tapferkeit im Leben u. Sterben im Kampf gegen d. Feind

aber auch im eigenen Innern.

Ich verlange von Euch wenn Ihr 10 mal angegriffen, es sind noch ein paar Mann lebend, wird z. 11. u. 12 mal angegriffen.

Niemals kapitulieren, immer stehen, so hart d. Schicksal.

Gehorsam. Dem Führer u. den von ihm bestimmten Vorgesetzten.

Vielleicht das Schwerste f.d. Germanen.

Notwendig für das Ganze.

Gehorsam ist das Gesetz[c] der Heere, der Staaten.

Treue – Tapferkeit – Gehorsam. Kameradschaft.[d]

Lebensinhalt jeder Gemeinschaft in höchstem Masse d. Ordens der SS.

Nicht viel mehr zu sagen, ich weiss Ihr werdet gute SS-Männer sein für das Reich, für Eure Heimat, im Rahmen der NSB, beste Gefolgsmänner Eures Leiders.

Gehört Adolf Hitler.

Dem Führer verpflichtet.

Dank durch die Tat, durch Euer Leben, Euer Handeln in und ohne Uniform.

Wir alle aber gedenken des Führers.

BDC H 503: 4391–4396. Oorspronkelijk in handschrift (fotokopie RvO)

(a) Hierachter oorspr.: 'Blut', doorgestreept.

(b) Oorspronkelijk: 'Weltanschau', doorgestreept, 'Nationalsoz.' erboven geschreven.

(2) Reeds in Himmlers in 1936 gepubliceerde geschrift: *Die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation:* 'Viele Dinge, so lehren wir den SS-Mann, können auf dieser Erde verziehen werden, eines aber niemals, die Untreue.' (p. 23).

(c) Oorspronkelijk: 'Fundament', doorgestreept, 'das Gesetz' erboven geschreven.

(d) Oorspronkelijk stond hier een regel onder: 'Fundament der Reiche dieser Welt', doorgestreept.

159. TELEXBERICHT VAN H. PROEBSTING[1] AAN F. KNOLLE[2]

Utrecht, 21.5.1942

In einer persönlichen vertraulichen Unterredung zwischen Mussert und dem Leiter des 'Burö für interdepartementale Voorlichting'[a], Ingerman[3], vor wenigen Tagen, hat Mussert Ingerman mitgeteilt, dass er plane, ihn und den Preiskommissar H. C. Schokker[4] im Laufe des Monats Juni nach Rom zu schicken, um dort mit Hilfe der ausgedehnten italienischen Beziehungen Ingermans[5] eine Aussprache von diesem und Schokker mit dem Duce herbeizuführen. Geklärt werden soll die Einsatzmöglichkeit der Niederlande bei der Kolonisierung Afrikas. Wie der VM[6], der die Informationen von Ingerman selbst bezogen hat, mitteilt, soll erreicht werden, von Mussolini eine Erklärung für Mussert zu erlangen. Wenn dies nicht gelinge, würden Ingerman und Schokker beauftragt werden, die Angelegenheit näher mit dem Führer zu besprechen. Nach Ingermans Aussage, erklärte Mussert in diesem Zusammenhang, zugleich sollte beim Führer die Lösung der Gross-Niederländischen Frage forciert werden. Weiterhin hat Mussert die Absicht, Dr. Schokker und Ingerman zusammen mit noch 8 anderen NSB-Funktionären, deren Namen nicht bekannt sind, in

159 - (a) *Sic.*

(1) Helmut Proebsting, geb. 27 mei 1912 te Urdingen; studeerde enige jaren natuurwetenschappen, wijdde zich daarna aan de landbouw. Sinds 1931 lid van *NSDAP* en SS. Trad in 1937 in dienst van de *SD*. In april 1942 kwam hij in de rang van *SS-Hauptsturmführer* naar Nederland, aanvankelijk als verbindingsman tussen de *SD* en het hoofdkwartier van de NSB te Utrecht – men leze uiteraard: spion voor de *SD* bij de NSB. In oktober 1942 werd hij chef van het *Referat III B* van de *BdS* te Den Haag (zie p. 119, 120). Na de septemberdagen van 1944 ging Proebsting, die zich met zijn dienst weer te Utrecht had gevestigd, zich met andere dingen bemoeien; o.a. toonde hij zich actief bij het fusilleren van gevangenen. In de laatste maanden van de bezetting hield hij zich in nauwe samenwerking met Ispert in het kader van de *SS-Jagdkommandos* bezig met o.a. bestrijding van de illegaliteit. In 1950 uit hechtenis ontslagen. (Doc. I Proebsting).

(2) Zie voor Knolle nr. 44, noot 1. Via Rauter kwamen belangrijke stukken van deze aard bij Himmler terecht. Het hier afgedrukte stuk werd op 23 mei door Rauter ter documentatie van Musserts werkelijke politieke houding naar Himmler gestuurd (H 221: 1811).

(3) Karel Jan Junius Ingerman, geboren 15 oktober 1875 te Amsterdam. Van 1919 tot 1931 planter en journalist in Nederlands-Indië, daarna twee jaar planter in de Congo. Van 1933 tot aan de oorlog periodiek werkloos. Sinds februari 1940 lid van de NSB. Bekleedde o.a. een functie in de Motor-WA; hoofdredacteur van een regionaal NSB-weekblad. Van november 1941 tot maart 1944 hoofd van het 'Bureau Contact Openbare Lichamen' van het departement van volksvoorlichting en kunsten; daarna tot september 1944 hoofd van de dienst Pers van de NSB. In september 1944 naar Duitsland gevlucht, wordt daarna begunstigend lid van de Germaansche SS. Na de oorlog veroordeeld tot drie jaar internering. (Doc. I Ingerman).

(4) Mr. Hendrik Christiaan Schokker, geb. 23 september 1900 te Haarlem. Carrière aan het departement van financiën in Nederlands-Indië, sinds 1934 aan het departement van economische zaken in Nederland. In september 1940 benoemd tot gemachtigde voor de prijzen. Lid van de NSB sinds april 1941, van de Germaansche SS sinds december 1942. Was in de NSB onder meer Musserts adviseur voor economische aangelegenheden. (Doc. I Schokker).

(5) Ingerman zou in 1936 bij Mussolini en Ciano zijn geweest om zijn kolonisatieplannen voor Abessynië te ontvouwen (Doc. I Ingerman 2).

(6) *V-Mann: Vertrauensmann*, informant.

Übereinstimmung mit dem Führer und der japanischen Regierung nach Batavia zu schicken. Sie sollten dort den kriegsgefangenen niederländisch-indischen Offizieren den Vorschlag machen, in Freiheit, aber in Zusammenarbeit mit Mussert an der Eroberung Afrika's teilzunehmen. Ingerman äusserte hierzu, dass Mussert glaube, alsdann niederländisches Staatsoberhaupt zu sein. Auf diese Weise beabsichtigt Mussert, vier niederländisch-indische Divisionen, aufgefüllt mit drei niederländischen SS-Standarten für Kriegsoperationen in Afrika aufzustellen. Zur Person Ingermans in diesem Zusammenhang noch folgendes: Ingerman ist engstens befreundet mit Voorhoeve.[7] Seine italienischen Beziehungen sind nach eigenen Aussagen besonders der diplomatische Vertreter Italiens in den Niederlanden Marchesini[8], mit dem Ingerman befreundet ist. Weitere italienische Verbindungen bestehen zum italienischen Generalkonsul in Amsterdam und angeblich auch – aus der Zeit Ingermans in Rom – mit Dinoalfieri.[9] Marchesini hat Ingerman mitgeteilt, dass er bei einem Besuch Italiens an der Grenze schon offiziell empfangen werde. Ingerman hat vor wenigen Tagen von Harloff[10] ein Rundschreiben erhalten, in dem er als 'Adviseur van den Leider voor indische Aangelegenheden' eingesetzt wird. Eine gleiche Ernennung hat Schokker bekommen.[11] Harloff selbst ist Bevollmächtigter des Leiders für indische Angelegenheiten.

PROEBSTING

BDC H 221: 1812–1813. Afschrift (fotokopie RvO)

(7) Zie voor hem nr. 161, noot 2.
(8) In deze tijd bestond er naast de Italiaanse consulaten te Amsterdam en Rotterdam nog een bureau te Den Haag, dat daar was achtergebleven na opheffing van het gezantschap (FOSD 2751: 534801). Vermoedelijk was Marchesini, over wie het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie praktisch geen gegevens heeft, aan dit bureau verbonden. Hij wordt verder alleen in het dagboek van Rauters adjudant (op datum 18 februari 1943) genoemd als secretaris en tolk van de Italiaanse consul-generaal.
(9) Dino Alfieri, geb. 8 juli 1886 te Bologna; lid van de fascistische grote raad, hielp als zodanig mee de val van Mussolini in juli 1943 te bewerken. Diplomatieke carrière. Van 1936 tot 1939 minister van volkscultuur van Italië. Van 1940 tot 1943 gezant te Berlijn. (*Judenverfolgung in Italien, den italienisch besetzten Gebieten und in Nord-Afrika. Dokumentensammlung*, Frankfurt am Main, 1962, p. 217; F. W. Deakin: *The Brutal Friendship*, London, 1962, p. 26).
(10) Anton Johan Wouter Harloff, geb. 6 maart 1870 te Salatiga. Bestuursambtenaar in Ned.-Indië; tenslotte lid van de Raad van Indië. Sinds 1935 lid van de NSB. Gemachtigde van de leider voor Indische zaken. Na de oorlog veroordeeld tot de acht maanden internering van zijn voorarrest. In 1955 overleden. (Doc. I Harloff; zie ook *Corresp. Rost*, p. 59, 60).
(11) In de *NS-Almanak* 1943 en id. 1944 komt Schokker als adviseur van de leider zonder enige nadere toevoeging voor, Ingerman in het geheel niet.

160. DAGORDER VAN F. C. CHRISTIANSEN[a 1]

H.Qu., den 23.5.42

Stellung der Wehrmacht zur NSB und zu der niederländischen Waffen-SS

Aus den Reihen der nationalsozialistischen, niederländischen Bewegung haben sich in der letzten Zeit – besonders aus der niederländischen Waffen-SS – tausende von Männern freiwillig an die Ostfront, teilweise zu anderweitigen Einsatz in der Wehrmacht gemeldet.

Mit dem Eid auf den Führer haben diese Männer ihr Bekenntnis zum germanischen Staatenbund dargetan. Sie setzen sich mit ihrer Person und aus voller Überzeugung für das Wollen des Grossdeutschen Reiches ein.

Es ist daher an der Zeit, mit der fortschreitenden politischen Entwicklung in dieser Richtung das Verhalten der Wehrmacht zur NSB und zur niederländischen Waffen-SS in Einklang zu bringen und zu einem kameradschaftlicheren zu gestalten.

Die bisher durch mich an die Befehlshaber der Wehrmachtteile und die Feldkommandanten gegebenen Weisungen[2] werden mit den 1.6.42 aufgelockert. Den Wehrmachtangehörigen aller Dienstgrade ist es in Zukunft gestattet, Veranstaltungen und Zusammenkünfte der NSB-Mitglieder und der niederländischen Waffen-SS zu besuchen, Einladungen anzunehmen und auch selbst solche ergehen zu lassen.

In Gesprächen politischer Art wird den Wehrmachtangehörigen zur Pflicht gemacht, die notwendige Zurückhaltung zu bewahren, da die Richtlinien für den Gang der politischen Entwicklung allein vom Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete ergehen. Ebenso ist es selbstverständlich, dass über militärische Begebenheiten und Einrichtungen der Wehrmacht nur mit der gebotenen Zurückhaltung gesprochen wird.

Der gegenseitige kameradschaftliche Gruss auf der Strasse und in öffentlichen Lokalen ist von mir angeregt und durch die politischen Dienststellen des Reichskommissars den NSB-Mitgliedern und der Waffen-SS in Uniform anempfohlen worden.[3]

CHRISTIANSEN

BDC H 222: 1922–1923. Afschrift (fotokopie RvO)

160 – (a) Rechts bovenaan staat in Himmlers handschrift geschreven: 'sehr anständig. 20 VI. HH.'
(1) Rauter zendt op 11 juni dit stuk aan Himmler 'wegen Änderung der Haltung des Wehrmachtbefehlshabers gegenüber der NSB, insbesondere gegenüber der SS.' (H 299: 3106–7). Brandt bericht hem, dat Himmler de aantekening 'sehr anständig' op het stuk geplaatst heeft (zie noot a). Over de redenen, die Christiansen wellicht tot deze frontverandering bewogen hebben (men vergelijke eens nr. 147), zie men nr. 157, noot 18. Hoe dit ook zij, uit de termen, die Christiansen hier gebruikt als 'niederländische Waffen-SS', de verbazingwekkende koppeling in de tweede alinea tussen notabene een 'germanische Staatenbund' en het 'Grossdeutsche Reich', de volstrekt onjuiste omschrijving van diegenen, die de eed op Hitler hebben afgelegd, blijkt op zijn minst zijn volslagen onkunde.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over stukken, of de tekst van stukken, van de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden* uitgaande, die *expressis verbis* distantie t.o.v. de NSB gebieden of aanbevelen. In een voorschrift voor de militaire onderbevelhebbers in Nederland van 1 maart 1943 wordt, evenzeer als dat met de voorschriften van de voorafgaande jaren het geval is, iedere inmenging in politieke zaken voor leden van de *Wehrmacht* verboden (*Dienstanweisung für Feld-, Wehrmacht- und Ortskommandanturen in den Niederlanden*, van 10 september 1940, 20 juni 1941, en 1 maart 1943).
(3) Later schreef Christiansen een formele groetplicht aan de leden van de *Wehrmacht* voor ten opzichte van de Nederlandsche SS: zie nr. 162, en noot 3 daarbij.

161. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 28. Mai 1942

Reichsführer!

In der Anlage[1] lege ich Ihnen ein Rundschreiben des Leiters der Hauptabteilung Presse und Propaganda, Ernst Voorhoeve[2], mit der Bitte um Kenntnisnahme vor. Ich habe heute Geelkerken gefragt, als dieser drei Stunden bei mir war und mit mir alle möglichen Polizeiangelegenheiten besprach, ob es richtig sei, dass der Leiter der Propaganda Voorhoeve im Auftrag des Leiders ein Rundschreiben erlassen hätte, worin er den Rednern und Funktionären verbietet, über dietschen[3] Zusammenschluss und dietsche Politik zu sprechen. Geelkerken wurde sehr verlegen, fing in seiner Aktenmappe an herumzusuchen und zeigte mir schliesslich das Rundschreiben Nr. 11[4], das allerdings schon in meinem Besitz war. Geelkerken behauptet, dass weder er noch der Leider etwas davon wisse, sondern dass dies Voorhoeve als Propagandaleiter selbständig herausgegeben habe, was natürlich unglaubhaft ist, da kein Zweifel darüber besteht, dass dieses Schreiben im Auftrag des Leiders verfasst worden ist.[5] Wohl aber ging Geelkerken auf meine Frage ein und gab mir zu, dass es richtig gewesen wäre, wenn in diesem Schreiben auch verboten worden wäre, über einen dietschen Staat oder über dietschen Zusammenschluss zu sprechen und zu schreiben. In diesem Zusammenhange erklärte mir Geelkerken, dass ja auch der Reichsführer-SS der Auffassung sei, dass nicht über das Germanische Reich kurzweg gesprochen werden soll. Ich habe Geelkerken erwidert, dass der Reichsführer aber auch in viel schärferer Form gegen den dietschen Gedanken Stellung genommen habe und dass es wohl doch korrekt und loyal gewesen wäre, wenn in diesem Zusammenhang in erster Linie gegen den dietschen Gedanken Stellung genommen worden wäre. Geelkerken gab dies zu und versprach, darüber sofort mit dem Leider zu sprechen. Voorhoeve, so führte er aus, habe schon manches seiner Rundschreiben wieder zurücknehmen müssen, vielleicht könne er dieses Schreiben auch wieder ändern.[6]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 222: 1967–1968. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

161 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Nr. 161 I. Rauter stuurt er ook een vertaling in het Duits bij (H 222: 1969–70). Zie ook noot 1 bij nr. 161 I.

(2) Ernst Voorhoeve, geb. 27 maart 1900 te Rotterdam; uit r.k. milieu. Tekenaar en beeldhouwer. Werd in 1933 lid van het Verdinaso (zie nr. 137, noot 5). Vanaf 1937 had hij de leiding van het Verdinaso-Nederland, dat hij, na enige onsuccesvolle pogingen tot fusie met andere fascistische partijtjes in nov. 1940 deed opgaan in de NSB, niet zonder eerst voor zichzelf en het overige Nederlandse Verdinaso-kader een aantal functies in de NSB bedongen te hebben. Zelf werd hij propagandaleider van de NSB; eind 1941 daarnaast hoofd van de afdeling propaganda van het departement van volksvoorlichting en kunsten. Van 16 mei 1942 tot aug. 1944 begunstigend lid der Germ. SS; van juli 1942 tot aug. 1943 met onderbrekingen in dienst bij het legioen. Na zijn terugkomst van het front onmiddellijk ontslagen als propaganda-chef van het departement. Mussert moest hem onder Duitse druk in dec. 1943 ook als propagandaleider van de NSB ontslaan, formeel op verzoek van Voorhoeve zelf. In sept. 1944 vluchtte Voorhoeve naar Duitsland. Na de oorlog werd hij tot elf jaar gevangenisstraf veroordeeld. (Doc. I Voorhoeve).

(3) Rauter bedoelt 'germanischen', resp. 'germanische'.

(4) Hiermee wordt de circulaire zelf bedoeld.

(5) Daar had Rauter uiteraard geheel gelijk in: zie nr. 173 I.

(6) Zie de reactie van Himmler op Rauters brief: nr. 172.

161 I. CIRCULAIRE VAN E. VOORHOEVE[1]

Utrecht, 21 Mei 1942
Bloeimaand

Kameraad,

Het is in den laatsten tijd voorgekomen, dat men in de propaganda is afgeweken van onze beginselen en van de politiek van den Leider. Er is door sommigen gesproken of geschreven over het Germaansche of het Groot-Germaansche Rijk, waarvan Nederland een onderdeel zou moeten uitmaken. Het is aan alle sprekers en publicisten verboden, deze of dergelijke uitdrukkingen te gebruiken en het is aan alle functionarissen verboden, deze of dergelijke uitdrukkingen in het gesproken of het geschreven woord der Beweging te dulden. Mocht dit streven, dat in strijd is met onze beginselen en met de politiek van den Leider, nog tot uiting komen, dan zijn de betrokken functionarissen verplicht mij daarvan onmiddellijk melding te maken, opdat tegen deze a-politieke en tuchtelooze elementen de noodige maatregelen kunnen worden genomen.

De politiek van den Leider is in overeenstemming met onze beginselen en met de politiek van den Führer gericht op de vestiging van een nationaal-socialistischen Nederlandschen Staat voor het Nederlandsche Volk, die aan dit Nederlandsche Volk in den te stichten Germaanschen Statenbond een zelfstandige en gelijkberechtigde plaats verschaft naast alle andere Germaansche Volkeren en Staten.

Mochten sprekers of publicisten zich bij de propaganda niet strikt aan deze politiek houden en mochten verantwoordelijke functionarissen der Beweging een overtreding van deze richtlijnen dulden, dan zijn tegen hen de ernstigste tuchtmaatregelen van de bevoegde instanties te verwachten.

Hou zee!

ERNST VOORHOEVE

BDC H 222: 1971. Afschrift (fotokopie RvO)[2]

161 I - (1) Uit boven- en onderschriften blijkt, dat de circulaire onder de titel 'voorschrift no. 11' bestemd is voor het sprekerscorps van de NSB en de hoofdredacteuren van de NSB-pers, en voor regionale en propaganda-functionarissen van de NSB. Verder wordt het stuk ter kennisneming gezonden aan de top van de NSB-hiërarchie, inclusief de Voorman der Nederlandsche SS. Een vertaald afschrift van het stuk werd een jaar later (in de periode mei tot en met juli 1943) gevoegd bij het omvangrijke dossier, voor Himmler bestemd, dat de ideologische en anti-Duitse ontsporingen van Mussert en zijn aanhang moest documenteren (H 123: 827; Himmler kwam er in juli 1943 tegenover Mussert op terug: zie nrs. 432 en 433).

(2) Oorspronkelijk stencil te vinden in NSB 38/202.

162. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 28. Mai 1942

Reichsführer!

Darf ich Ihnen, Reichsführer, nochmals gehorsamst danken, dass Sie sich die Mühe und die Zeit genommen haben, um nach Holland zu kommen.

Ihr 4-tägiger Aufenthalt in Holland, Reichsführer, hat sich hier in jeder Form fabelhaft ausgewirkt. Ohne Ihr Kommen und ohne Ihr Eingreifen wäre es nicht gelungen, die Vereidigung und all das, was damit zusammenhängt, zu dem harmonischen Abschluss zu bringen. Auch der Reichskommissar ist noch immer von Ihrer Anwesenheit stark beeindruckt. Sowohl Mussert als auch Geelkerken sind ebenfalls um ein Stück weiter gebracht worden. Dass natürlich in der Führerschicht und im Hauptquartier der NSB Gegenströmungen auftauchen, war zu erwarten. Wenn ich solche Meldungen Ihnen, Reichsführer vorlege, so tue ich es nur, damit Sie auch über diese Strömungen ins Bild gesetzt werden.

Dankbar wäre ich, Reichsführer, wenn Sie durch Erlasse nachstehend besprochene Angelegenheiten offiziell regeln könnten:

1.) Die Verleihung des Koppelschlosses an die niederländischen SS-Männer.

2.) Die Verleihung von Totenkopfringen (mit Datum vom 17.5.42) an:
   a) alle Führer der Allgemeinen-SS in den Niederlanden,
   b) an die Angehörigen der SS mit der Nummer 1-500, sofern sie an der Front eingesetzt waren.

3.) Zivilabzeichen der SS. Ich würde vorschlagen, Reichsführer, auch diesen Punkt zu regeln und dieselben Bedingungen daran zu knüpfen, wie bei der Verleihung des Totenkopfringes, mit der Einschränkung, dass der SS-Anwärter mindestens 1 Jahr der Allgemeinen SS angehört haben muss.

4.) In der Anlage lege ich den bisherigen Ausweis der Niederländischen SS vor. Ich würde vorschlagen, Reichsführer, den niederländischen SS-Männern denselben Ausweis zu geben wie den Angehörigen der Allgemeinen SS im Reich und an Stelle von 'Schutzstaffeln der NSDAP' als Aufschrift 'Germanische Schutzstaffeln in den Niederlanden' zu setzen. Eine Serienfolge deutscher SS-Nummern müsste für die Niederlande reserviert bleiben (50.000 Nummern). Zu erwägen bliebe, ob es nicht auch zweckmässig wäre, die niederländischen SS-Nummern auf diesem Ausweis anzuführen, damit – territorial gesehen – der alte SS-Mann sich durch die niederländische Nummer auch auswirken kann.

5.) Eine Verfügung des Reichsführers, wonach sämtliche Grundgesetze der SS, insbesondere Verlobungs- und Heiratsgesetze auch auf die Niederländische SS ausgedehnt werden.[1]

6.) Eine Verfügung des Reichsführers, die das Grussverhältnis zwischen Angehörigen der Niederländischen SS, der Waffen-SS, der Polizeiverbände und den Angehörigen der

162 – (1) Eén van de gevolgen hiervan was, dat ook de Nederlandse SS-ers een aanvrage voor toestemming voor het huwelijk bij de leider van het *RuSHA* moesten indienen (H 728: 5560). Vóór de eedsaflegging werd toestemming voor een verloving of huwelijk gegeven middels het Ras- en Sibbeambt der Nederlandsche SS, hetgeen wil zeggen: Ten Cate (Van Etten, Ned. SS, p. 7; zie ook p. 245; voor het *Heiratsgesetz*, p. 16).

deutschen Allgemeinen SS regelt.[2] Der Wehrmachtbefehlshaber, General der Flieger Christiansen hat sich erboten, sich mit der Wehrmacht in den Niederlanden diesem vom Reichsführer bestimmten Grussverhältnis anzuschliessen.[3]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 432–433. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

163. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 30. Mai 1942

Reichsführer!

In der Anlage lege ich Ihnen das offizielle Parteiorgan der NSB 'Volk en Vaderland' (Wochenblatt der Partei) mit der Bitte um Kenntnisnahme vor. Die Form und Art wie die Vereidigung behandelt wird, ist nicht entgegenkommend.[1]

Ich darf verweisen auf Seite 6 des Blattes, welche Seite einen Bericht bringt über die Verabschiedung des WA-Standartenführers der Haager Standarte Feenstra[2], der von der WA-Standarte Abschied nimmt, da er von mir als Kommandeur der Gendarmerie nach Arnheim angenommen worden ist.

Eine Übersetzung des Artikels lege ich gleichzeitig vor. Man kann nicht behaupten, dass das Parteiorgan besonders freundschaftlich die Vereidigung behandelt.[3]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 221: 1808. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(2) Himmler neemt de meeste van Rauters suggesties over door te bepalen, dat alle officieren van de Nederlandsche SS, en diegenen, die hij in de loop van 1942 tot officier bevordert, de SS-ring zullen krijgen; eveneens de eerste 500 Nederlandse SS-mannen, die één jaar frontdienst 'mit Auszeichnung' achter de rug hebben. De hele Nederlandsche SS krijgt het koppelslot met de spreuk 'Meine Ehre heisst Treue', en wordt onderworpen aan 'alle Gesetze der gesamtgermanischen SS' (d.i. *de facto* de regels, die het gedragspatroon van de Duitse SS moesten bepalen). In het bijzonder wijst Himmler op het *Heiratsgesetz* en de verlening van de SS-ringen en de *Julleuchter*, een soort gewijde SS-kaarsenstandaard. De orders, waarbij Himmler de Nederlandsche SS in deze verplichtingen en privileges doet delen, dateren van 23 juni, doch zijn al vóór 8 juni aan Brandt gedicteerd (H 491: 4314–17; H 94: 431). Zie voor hetgeen Rauter onder punt 6 voorstelt nrs. 166, 176 en 185.

(3) Dit deed Christiansen op 19 juni (*Tagesbefehl* 33/42, WBN).

163 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Onderaan het stuk getypt: '2 Anlagen.' Deze zijn niet teruggevonden.

(1) De bijlage is kennelijk *VoVa* 22 mei 1942; daarin een cursief artikel op de eerste pagina onder de titel 'Wederzijdsch respect' met frases over de 'samenwerking der Germaansche volkeren' etc.

(2) Jacob Eduard Feenstra, geb. 18 november 1888 te Medan. Majoor der cavalerie. Vanaf oktober 1940 tot mei 1942 Heerbanleider der WA te Den Haag. Sindsdien in de rang van luitenant-kolonel marechaussee-commandant van het district Arnhem. In deze positie werd hij berucht door zijn arrestaties van onderduikers, joden en verzetslieden, waarvan hij een groot aantal aan de Duitse politie uitleverde. In 1946 werd hij ter dood veroordeeld en terechtgesteld (Doc. I J. E. Feenstra).

(3) Het is niet duidelijk, wat Rauter wil met zijn verwijzing naar het bericht over Feenstra; wellicht vindt hij dat daardoor het nieuws over de beëdiging der Nederlandsche SS te veel in de schaduw wordt gesteld. Zie voor Himmlers antwoord nr. 170.

164. HIMMLER AAN BERGER[a]

Führer-Hauptquartier, 30. Mai 1942

Lieber Berger!

Ich lese gerade den Tätigkeitsbericht der Feldpostprüfstelle vom 1. bis 30.4.1942.[1]

Ich nehme an, dass alle diese Dinge immer sofort an die entsprechenden Stellen der SS gegeben werden.

Es interessieren mich nun folgende Fragen:

– – –[2]

3.) Ich nehme an, dass in jedem einzelnen Fall, in dem Klagen über Fürsorge erfolgen, sofort eingegriffen wird und der dortige Höhere SS- und Polizeiführer durch Fernschreiben von dem Mangel verständigt wird.

4.) Die Mitteilung, dass der Bruder des Herrn Biesterfeld deutscher Nachtjäger ist (Seite 39), ist unbedingt auch an SS-Gruppenführer Rauter sowie an SS-Obergruppenführer Heydrich zu geben.

5.) Die guten Briefe, die sich später für eine Veröffentlichung eignen, habe ich an der linken Seite jeweils mit einem grünen Strich oder mit zwei Strichen bezeichnet.

– – –[2]

7.) Die Mitteilung in dem Brief des SS-Schützen J.P. R.[b] über den Kaplan Mr. Manjus in Dongen, St. Lorenziuskirche (Seite 76), ist sofort an SS-Gruppenführer Rauter zu geben. Der Sicherheitsdienst hat diese Angelegenheit zu untersuchen. Wenn es stimmt, kommt der Kaplan in das Konzentrationslager.

8.) Ich habe insgesamt den Eindruck, dass in der Kaserne in Graz[3] wirklich die Dinge nicht in Ordnung sind. Vor allem scheint mir die Genesenden-Kompanie ein Herd der

164 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype. In marge zijn voortdurend enige namen geschreven, vermoedelijk in hs. van Brandts plaatsvervanger Meine. Bij alinea's, die betrekking hebben op Nederland, is dit steeds 'Rauter', soms met 'Jüttner' erbij.

(1) Dit moet het eerste van een serie maandelijkse rapporten van de *SS-Feldpostprüfstelle* zijn geweest. Blijkbaar had dit bureau, toen het nog onder het *SS-Führungshauptamt* ressorteerde, al eerder rapporten opgesteld, die toen nog niet de aandacht van Himmler hadden getrokken (vgl. nr. 149, noot 1; het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de teksten van dergelijke documenten). Op 12 mei 1942 brengt Brandt aan Berger Himmlers verzoek over om door te gaan met deze rapporten. De SS-instanties in de verschillende landen mogen alleen dat deel van het rapport, dat hen betreft, in handen krijgen (H 571: 3810). Men zie voor bepaalde zaken, die in het hier afgedrukte stuk genoemd worden, nrs. 179 en 187.

Volgens de SS-censor in Noorwegen (zie voor deze bron nr. 149, noot 2) werd slechts vijf tot twintig procent van de brieven geopend. De censuur had een tweeledig doel: *1.* controle op militaire gegevens; *2.* het verhelpen van misstanden, gesignaleerd in 'negatieve' brieven, bv. op het gebied van de *Fürsorge*, slechte behandeling van de Germaanse vrijwilligers door Duitse officieren, onvoldoende voedsel, enz. De desbetreffende zinsneden uit de brieven werden naar de *Zentralstelle* gestuurd. Af en toe zou bij gebleken ongegrondheid van kritiek de briefschrijver zijn gestraft. Uittreksels uit brieven met een 'positieve' toon werden ter zijde gelegd voor latere publicatie.

Deze mededelingen stemmen in hoofdzaak inderdaad overeen met de instructies, die Himmler geeft: zie ook nr. 207. Af en toe schoot men het doel wel voorbij. Na de oorlog beweerde Berger zelfs, dat hij sommige brieven, door de *SS-Feldpostprüfstelle* gefotokopieerd, als wapen tegen Schmidt gebruikte (H 357: 3942; Verkl. Berger, p. 4).

(2) De weggelaten passages hebben niet op Nederland of Nederlanders betrekking.

(b) Naam in het document voluit.

(3) Hier lagen de depot-eenheden van de vrijwilligerslegioenen.

Unzufriedenheit zu sein. SS-Gruppenführer Knoblauch, der jetzt zusammen mit Geelkerken herunterkommt, wird sich davon besonders überzeugen.

SS-Gruppenführer Jüttner bitte ich, für die Genesenden-Kompanie in Graz einen ganz besonders guten Führer auszusuchen.

9.) SS-Gruppenführer Rauter muss dafür sorgen, dass unbedingt die Fürsorgeverhältnisse in den Niederlanden restlos geklärt werden. Ich bitte Sie, jeden einzelnen Fall sofort an Rauter, wenn möglich durch Fernschreiben, mitzuteilen, damit die Dinge sofort abgestellt werden.

10.) Aus dem Brief des Jan van den B.[b], Loenen, geht hervor, dass er am 30.4. durch einen Postanweisungsabschnitt die Nachricht von dem Tod seines Sohnes bekommen hat. Ich finde das unglaublich. SS-Gruppenführer Rauter ist sofort davon zu verständigen. Alle verantwortlichen Stellen wollen für eine radikale Abstellung von solchen Barbareien sorgen.

– – –[2]

Lieber Berger, ich bitte Sie, persönlich dafür zu sorgen, dass für jedes Land ein verantwortlicher Mann eingesetzt wird, der sich genau wie ich die Mühe macht, die Briefe durchzulesen, Ihnen sofort am selben Tag noch die Vorschläge macht und Sie durch Fernschreiben mit Ihrer Unterschrift die Höheren SS- und Polizeiführer um Abstellung ersuchen bezw., wenn es sich um das SS-Führungshauptamt handelt, SS-Gruppenführer Jüttner anrufen und ihn um Abstellung oder Abänderung bitten.

Den Mann, der die Tätigkeitsberichte für mich zusammenstellt, bitte ich aber zu vereidigen, dass nun nicht, um unangenehmen Weiterungen zu entgehen, Unangenehmes hier überhaupt nicht mehr aufgenommen wird. Ich wünsche vielmehr bei dem Teil der unangenehmen Briefe einen kurzen Vermerk, was und wann etwas veranlasst worden ist.

Auszüge[c] dieses Briefes haben SS-Obergruppenführer Rediess, SS-Gruppenführer Jüttner, SS-Gruppenführer Rauter und SS-Obergruppenführer Heydrich erhalten.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 362: 3965–3968. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

165. P. J. KOOYMANS AAN J. H. FELDMEIJER[a 1]

Eindhoven, 1. Juni 1942

Wie ich Ihnen bereits mündlich mitteilte, habe ich den Leider der NSB am Donnerstag 28., Freitag 29. und Sonnabend 30. Mai 1942 begleitet auf seiner Rundreise durch Nord-Brabant.

Den Verlauf dieser Rundreise werden Sie wohl aus der Presse vernommen haben, so dass ich darauf nicht näher einzugehen brauche.

(c) Oorspr.: 'Eine Durchschrift'. Verbetering in hs.

165 – (a) Rechts bovenaan de getallen '20 VI' en de paraaf van Himmler.

(1) Het stuk is ofwel als bijlage bij nr. 171, of met een begeleidend schrijven van Rauter, dat niet is teruggevonden, naar Himmler gezonden.

Wie der Kreisleiter Boon[2] aus Tilburg mir mitteilte, war die Rundreise organisiert worden mit dem Zwecke, die Aktivität der Mitglieder in Nord-Brabant zu steigern. Man spürte nämlich eine starke Einsinkung, welche man in dieser Weise zu überstehen hoffte. Die Rundreise mit allem Drum und Dran besass mehr oder weniger den Charakter einer Schau. Von einer aufrichtig gemeinten Begeisterung, wie es die z.B. bei Begegnungen des Führers mit seinem Volke gibt, war gar keine Rede. Wenn der Pressedienst der NSB schreibt von spontanen Äusserungen, dann muss darunter verstanden werden, das uns allen bekannte Houzee-Rufen, welches nebst anderen 'Äusserungen' von den örtlichen Parteifunktionären inszeniert wurde. Das Interesse von Seiten der Bevölkerung war minimal. Das vom Leider in den verschiedenen Versammlungen gesprochene ist von der Presse veröffentlicht worden. Es gibt jedoch einige nicht veröffentlichte, in mehr intimem Kreise vom Leider getane Äusserungen, welche ich zu Ihrer Kenntnis bringen muss.

So sagte er in einer Unterredung über Polizeifragen, welche er am Donnerstag 28. Mai ds.Js. im 'Palais van Justitie' in 's-Hertogenbosch mit dem Procureur-Generaal, Kam. van Leeuwen[3] hatte, dass er nicht davon überzeugt sei, dass die Reorganisation der Polizei, wie diese jetzt gedacht ist, durchgeführt werden würde, da der Mann, welcher mit der Reorganisation der Polizei beauftragt ist[4], sein Vertrauen nicht hat. Während seines Besuches an das Haus des 'Landstandes' in 's-Hertogenbosch, wo er zu den Bauernführern des Gaues sprach, sagte der Leiter, sprechend von der Zukunft Niederlands u.a. 'Es gibt ein niederländisches Volk und es bleibt ein niederländisches Volk bestehen. Wir müssen hierfür kämpfen, auch wenn wir nach Dachau[b] gesandt werden würden. Die anders darüber denken sind Schufte.' Er deutete hier offenbar auf das Streben der SS zum 'REICH'. Der Raum des Landstandgebäudes, wo der Leider von dem in SS-Uniform gekleideten provinziellen Bauernführer Janssen[5] empfangen wurde, war mit Blumen geschmückt. An einem der Wände war das Bild des Führers aufgehängt, während an der anderen Wand die NSB Embleme angebracht war. In einem gewissen Augenblick sagte der Leiter, umhersehend und auf das Führerbild zeigend: 'Und wo ist Mussert?'. Die Antwort Janssens verstand ich nicht. Der Leiter fuhr aufgeregt fort: 'Ich muss sofort mit Ihnen sprechen; wo kann das geschehen?'

(2) J. G. Boon volgens een 'Functionnarissenregister der NSB' (NSB 379). Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft geen verdere gegevens over hem.
(3) Mr. ir. Nicolaas Johannes van Leeuwen, geb. 4 juli 1902 in de gemeente Haarlemmermeer. Studeerde te Delft; in 1928 ingenieur, studeerde vervolgens rechten te Leiden. Vestigde zich in 1931 als advocaat te Alkmaar. Sinds 1933 lid van de NSB. Bekleedde regionale functies in de NSB, zoals districtsleider e.d. In juni 1941 benoemd tot procureur-generaal bij het gerechtshof te 's-Hertogenbosch. In dit ambt bleek Van Leeuwen, een gelovig katholiek, geen fanatiek NSB-er te zijn. In 1947 tot de periode van zijn voorarrest veroordeeld (Doc. I N. J. van Leeuwen).
(4) Broersen dus, zie nr. 151, noot 4.
(b) 'nach Dachau' onderstreept.
(5) Petrus Josephus Jansen, geb. 2 april 1901 te Tilburg; sinds 1928 burgemeester van Hoeven, sinds 1937 tevens van Standdaarbuiten. Regionaal politicus, aangesloten bij de Roomsch-Katholieke Staatspartij. Jansen had voor de oorlog al bepaalde ideeën op het gebied van bodemgebruik, ruilverkaveling e.d. Vanaf maart 1941 verscheidene functies in Agrarisch Front en Nederlandsche Landstand, o.a. als Boerenleider van Noord-Brabant. Lid van de NSB sinds juni 1942, van de Germaansche SS sinds maart 1942. Na de oorlog tot vier jaar internering veroordeeld (Doc. I P. J. Jansen).

Er verliess mit dem Bauernführer und Roskam, der auch anwesend war, den Raum. Über die Unterredung, welche er dann mit Janssen hatte, hat letztgenannter einen Bericht aufgestellt, welchen Sie anbei finden.[6] Wenn der Leider in beschlossenem Kreise über Nord-Brabant sprach, sagte er 'Nord-Brabant war einst das Herz Niederlands und es wird auch wieder das Herz Niederlands werden.' In Versammlungen, welche von deutschen Autoritäten besucht wurden, liess sich der Leider so nicht aus. Er legte dann stark den Nachdruck auf den Bund germanischer Staaten. Einige Auslassungen, welche der Leider in intimem Kreise tat, erregten bei mir den Eindruck einer nicht direkt freundschaftlichen Gesinnung Deutschland gegenüber. So sagte er an einem in Eindhoven gegebenen Kaffeetisch: 'Unsere deutschen Freunde sagen, dass wir von unserem Brot schlechte Zähne bekommen, deswegen holen sie es sicher bei uns weg.' Obwohl dieses scherzend gesagt wurde, konnte ich mich doch nicht dem Eindruck entziehen, dass es als Gehässigkeit gemeint war.

Am Ende der Rundreise nahm er mich zur Seite und sagte u.a.: 'Es gibt bei der niederländischen SS viele anständige Kameraden. Es gibt unter ihnen jedoch auch solche, die mehr Kommunist als Nationalsozialist sind. Die Behandlung, welche ich bisweilen von Seiten der Deutschen erfahre ist 'um aus der Haut zu fahren'. In Spanien lassen sie grosse Gruppen Freiwillige[7] durch die Strassen marschieren und von der Bevölkerung bejubeln. Hier holen sie meine Männer tropfenweise weg und ausser einem einzigen Verwundeten sehe ich vorläufig keinen mehr von ihnen. Es wäre für mich propagandistisch von grossem Werte, wenn die Männer in grösseren Kontingenten abreisen würden und wenn grössere Einheiten von niederländischen Frontkämpfern zurückgeholt werden würden, um ebenso wie die Spanier dem Volke gezeigt zu werden.'

Der Adjutant des Leiders, van den Arend[8], sagte zu mir: 'Die NSB hat nicht immer den richtigen Ton gegenüber der niederländischen SS zu finden gewusst, aber ihr macht auch sehr dumme Fehler. Die niederländische SS spricht in ihren Schriftstücken von 'unserem Führer' und 'unserem Reichsführer' und gleichzeitig von 'dem' Leider'.

KOOYMANS

BDC H 218: 2043–2045. Vertaald afschrift (fotokopie RvO)

(6) H 218: 2046; hierin worden bepaalde uitingen van Mussert beschreven en bekritiseerd: Mussert zou de combinatie SS-man en rooms-katholiek als onmogelijk gekenschetst hebben; wat Feldmeijer over Hitler zei tijdens de eedsaflegging van de Nederlandsche SS, was volgens Mussert een zuivere godslastering.
(7) Nl. van de aan het oostfront strijdende *División Azul*.
(8) Gerardus van den Arend, geb. 23 april 1902 te Rotterdam. Concertzanger. Sinds 1936 lid van de NSB; sinds okt. 1943 beg. lid van de Germaansche SS. In 1940 wordt hij adjudant van Mussert, in 1944 inspecteur van Musserts lijfwacht. (Doc. I Van den Arend).

166. CIRCULAIRE VAN RAUTER[a 1]

Den Haag, den 3. Juni 1942

Durch die Vereidigung der niederländischen SS auf den Führer am 17. Mai 1942 und durch die Übergabe der niederländischen SS als germanische Ordensgemeinschaft an den Reichsführer-SS durch den Leider der NSB, Herrn Dipl.-Ing. Mussert ist die niederländische SS als Ordensgemeinschaft der SS ein Teil der gesamten SS geworden. Fast alle Angehörigen der niederlandischen SS dienen als Kriegsfreiwillige in der Waffen-SS oder werden in der Waffen-SS noch dienen. Nach persönlicher Rücksprache mit dem Reichsführer-SS und im Einvernehmen mit dem Chef des Stabes des SS-Führungshauptamtes ordne ich daher als Höherer SS- und Polizeiführer für den Bereich der Niederlande an, dass zwischen Angehörigen der Waffen-SS, der Ordnungs- und Sicherheitspolizei einerseits und Angehörigen der niederländischen SS andererseits ein kameradschaftliches Grussverhältnis in der Form besteht, dass der Rangniedere den Ranghöheren, bei gleichem Rang insbesondere jedoch der Jüngere den Älteren zuerst zu grüssen hat und dass eine gegenseitige Grusspflicht dieser Art besteht. Ich mache insbesondere darauf aufmerksam, dass der Reichsführer-SS auch in der niederländischen SS alle Führer persönlich befördert. Ich gebe der Erwartung Ausdruck, dass dieses Grussverhältnis in vollster Kameradschaft erfolgt, so, als wäre die niederländische SS allgemeine SS im Reich. Sämtlichen Einheiten der Waffen-SS, Ordnungs- und Sicherheitspolizei ist dieser Befehl laufend alle 4 Wochen in den besetzten niederländischen Gebieten zur Kenntnis zu bringen.

RAUTER

BDC H 1161. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

167. J. H. FELDMEIJER AAN RAUTER

Den Haag, den 3. Juni 1942

Bezüglich der Meldung des Propagandaleiders der N.S.B., Voorhoeve, zur Waffen SS fühle ich mich gezwungen zur folgenden schriftlichen Stellungnahme.

Die politische Vergangenheit Voorhoeves bis zu seinem Eintritt in die N.S.B. ist zur genüge bekannt. Er vertrat einen vollkommen anti-deutschen sogar pro englischen Standpunkt, sah in der Vereinigung von Niederland und Belgien die einzige Möglichkeit für Niederland, sich in Zukunft zu behaupten, stellte fest, dass die einzige Gefahr für die Unabhängigkeit

166 – (a) In het stuk is een aantal onderstrepingen aangebracht.

(1) Het stuk is afkomstig uit het archief van de *SS-Polizei-Division*, en daar op 5 juni ontvangen. Exemplaren van dit stencil worden blijkens een onderschrift gezonden aan Feldmeijer, Daluege, Heydrich en Christiansen. Hoewel deze circulaire alleen voor Nederland geldt, loopt Rauter hiermee toch al enigszins vooruit op een latere verordening van Himmler, waarvoor Rauter het ontwerp levert (zie nrs. 176 en 185). Hij was niet de enige; ook het *SS-Führungshauptamt* had reeds op 28 mei een verordening naar Rauter gestuurd, waarbij bepaald werd, dat de groetplicht, zoals die in voorschriften voor *Allgemeine SS* en *Waffen-SS* was vastgelegd, nu ook voor de Nederlandsche SS gold (H 222: 1938).

dieser Länder von Deutschland drohte, dass aber England ein absolutes Interesse habe, dass Niederlands Neutralität bewährt bliebe; auch solange Niederland und Belgien noch nicht in einem Staat vereinigt waren müssten beide Staate ein enges militärisches Bündnis schliessen und sich der englischen Politik anschliessen.[1]

Im Herbst 1940 trat Voorhoeve in die N.S.B. ein, zusammen mit seinen nächsten und engsten Mitarbeitern aus dem Verdinaso. Gleich vom Anfang an war er ein direkter Gegner der damals seit kurzer Zeit errichteten SS.[2] Im Jahre 1941 versuchte er kurze Zeit eine gewisse Annäherung. Es wurde mir aber bald klar, wie diese Annäherung zu werten sei. Seit dem Augenblick ist Voorhoeve der Mann, der in der N.S.B. eine ausgesprochen SS-feindliche Politik führt. Bei jeder Gelegenheit äussert er sich im Kreise seiner Mitarbeiter in krassester Weise gegen die SS und ist derartig antideutsch in seinen Äusserungen, dass jeder normaler Niederländer, der die Hälfte behauptet von dem was Voorhoeve sich zu sagen erlaubt, bestimmt auf einige Zeit ins K.Z. verschwinden würde.[3] Äusserungen der allerletzten Zeit, wofür Zeugen vorhanden sind, folgen z.B. hier: 'Der grösste Teil der deutschen Wehrmacht scheisst auf den Nationalsozialismus.' Sprechend über die in Niederland arbeitenden deutschen Autoritäten äussert er sich fast täglich seinen Mitarbeitern gegenüber folgendermassen: 'Stücke angekleidete Nachgeburt.' Über die Niederländer die den Reichsgedanken vertreten: 'Maden die den deutschen in den Arsch kriechen.' Über die SS sowohl in Deutschland wie in Niederland: 'Sie haben natürlich auch was gutes, aber ideologisch gesehen ist es eine Truppe dumme Idioten, ihr Kampf gegen Rom usw. ist widerlich und kompromittiert den Nationalsozialismus.' Über das Dritte Reich: 'In Italien ist der Zustand viel günstiger wegen des korporativen Aufbaus. Die Arbeitsfront in Deutschland ist ein grosser Fehler. Dadurch besteht ein permanenter Kampf zwischen Staat und Partei einerseits und der D.A.F. andererseits.' 'In Deutschland regiert der krasseste Kapitalismus.' 'Widerlich ist die hysterische weinerische Weise, worin Dr. Goebbels eine Rede oder Pro-

167 – (1) Deze beweringen van Feldmeijer zijn niet uit de lucht gegrepen. De openlijke koers van het Verdinaso was in de laatste jaren voor de tweede wereldoorlog vooral gericht op strikte neutraliteit en zeer nauwe samenwerking op militair gebied tussen Nederland, België en Luxemburg. Reeds in aug. 1936, op de vijfde 'Landdag' van het gehele Verdinaso, hield Voorhoeve een krachtig pleidooi voor een dergelijk militair verbond onder garantie van Engeland. Hoewel Voorhoeve ook een eventuele Franse aanval op 'de Nederlanden' in zijn rede overwoog, hield het betoog toch eigenlijk vooral rekening met een Duitse aanval, dit geheel in overeenstemming met de evolutie in de politieke ideeën van de leider Joris van Severen (*Hier Dinaso!* 22 aug. 1936; vgl. Joosten, *Katholieken en fascisme*, p. 355, 356).

(2) Hetgeen niet uitsloot, dat Voorhoeve één dag voor de beëdiging van de Nederlandsche SS begunstigend lid werd van deze formatie. Hij bleef dit tot aug. 1944 (Doc. I Voorhoeve a 5).

(3) Hetgeen nu volgt heeft Feldmeijer waarschijnlijk voor het overgrote deel vernomen van C. M. Thoen, één van Feldmeijers informanten in de naaste omgeving van Voorhoeve (zie voor hem nr. 173 I, noot 1). Dit moge blijken uit een ongedateerde notitie van Thoen voor Feldmeijer, blijkens een aantekening van Himmler op 16 juni op diens bureau terechtgekomen (H 836: 6022–23), evenals de bijlage bij Rauters brief aan Himmler van 10 juni (nr. 173 I). Een aantal andere stukken met informaties over Voorhoeve en diens opvattingen, allen met min of meer dezelfde inhoud, zijn ook in Himmlers archief terechtgekomen; hoe dat precies gebeurd is, valt niet helemaal meer te reconstrueren. De meeste stukken zijn vermoedelijk als bijlagen verzonden bij Rauters brief aan Himmler van 6 juni (nr. 171); het hier afgedrukte stuk waarschijnlijk ook, verder een enkel stuk bij Rauters brief van 10 juni (nr. 173; deze stukken zijn H 836: 6033–34; H 221: 1814–15; H 222: 1957–60, 1963–64).

De uitlatingen, in deze stukken gedaan, bevestigen wel, dat Feldmeijers vrees, dat Voorhoeve zijn komende *Fronteinsatz* voor een nationalistisch doel zou gebruiken, gerechtvaardigd was.

klamation des Führers vorliest.' Über Dr. Ley[4]: 'Wir erhielten Besuch von einem gewissen Herrn Ley – ich betone: *einen gewissen Herr Ley*, ein Säufer, dessen dummes Gesicht leider Gottes auch im Film zu sehen ist.'

Immer und immer wieder greift Voorhoeve Deutschland an und seine Äusserungen haben den bestimmten Zweck, das Vertrauen in die Kraft Deutschlands zu schwächen. Er ist der Exponent der Dietschen Politik.

Er hat vor einigen Tagen offen erklärt, eine Aktion gegen die SS anzufangen und gab z.B. den Auftrag, ein Rapport über Äusserungen von 'Storm' zusammenzustellen von den letzten vergangenen drei Monaten. Der Besuch des Reichsführers-SS sei ein absoluter Sieg für die N.S.B. und zumal für Geelkerken geworden. Man könne sich jetzt ohne weiteres eine derartige Aktion erlauben. Geelkerken hätte vom Reichsführer ganz grosse Vollmachten über die SS bekommen und Geelkerken unterstände jetzt die ganze Kontrolle auf die SS, auf 'Storm' usw.

Voorhoeve hätte Geelkerken gleich einen Brief geschrieben, damit er die Zensur auf 'Storm' bekäme und damit die Möglichkeit dieses Blatt zu verbieten. Voorhoeve wäre der Überzeugung, dass 'Storm' in Zukunft keine Sorgen mehr machen würde.

Das Schreiben und Reden vom 'Reich' solle jetzt aufhören und es ist schon festzustellen, dass er seiner Propaganda einen absolut separatistischen Charakter gibt.

Voorhoeve hat sich jetzt zur Waffen-SS gemeldet.[5] Er hat ganz offen erklärt, weshalb er das tut. Er sehe die Möglichkeit, dass nach dem Kriege die zurückkehrenden Freiwilligen von der Front in Niederland ein aktives und revolutionnäres Element bilden und eventuell der N.S.B. Schwierigkeiten bereiten werden. Wenn er, Voorhoeve, einen Einsatz mitmache, könnte er sich später mit Recht zum Sprecher dieser Frontsoldaten machen und sie so abfangen. Übrigens erwarte er von der ganzen Geschichte eine Stärkung seiner eigenen Position.

Zusammenfassend bin ich der Meinung, dass man in Voorhoeve einen absoluten und nicht zu korrigierenden Gegner des Nationalsozialismus und wenn möglich einen Exponent der Jesuiten zu sehen hat.

Es ist ganz klar, dass bestimmte anti-deutsche und Gross-dietsch eingestellte Politiker sich trotzdem gerne zum Einsatz melden, um damit eine Legalisierung ihrer Tätigkeit zu erreichen. (Sie sprachen damals von 'dekorierten gross-dietschen').

Es ist von unserem Standpunkt aus vollkommen falsch, derartigen Leuten und Abenteurern die Möglichkeit dazu zu geben. Man muss die Gefahr die darin liegt, nicht unterschätzen.

(4) Robert Ley, geb. 15 febr. 1890 te Niederbreitenbach. Deelnemer aan eerste wereldoorlog; daarna werkzaam bij de *I. G. Farben*, doch in 1928 wegens habituele dronkenschap ontslagen. Vermoedelijk sinds 1920 lid van de *NSDAP; Reichsorganisationsleiter* van de *NSDAP;* oprichter en leider van het *Deutsche Arbeitsfront (DAF);* initiator van vele sociale en semi-sociale maatregelen (b.v. de *Kraft durch Freude*-vakantiereisjes voor arbeiders). Had – terecht – de naam van corrupt alcoholicus te zijn. Na de oorlog zou hij door het internationale militaire tribunaal te Neurenberg worden berecht; vlak voor het begin van het proces pleegde hij zelfmoord in de gevangenis (*IMT* I, p. 72, 171; *Who's Who in Germ.* II; *Grossd. Reichstag*); Voorhoeve refereert hier aan het bezoek, dat Ley, vergezeld door Schmidt, op 11 mei aan Noord-Brabant en Limburg bracht (T 39/176173, 176181, 176191–2).

(5) Na de oorlog verklaarde Voorhoeve, dat hij reeds vóór de uitgifte van zijn circulaire (nr. 161 I) zich voor het legioen had aangemeld, echter nimmer voor de *Waffen-SS*. (Doc. I Voorhoeve a 5; zie hiervoor ook nrs. 171, 172 en 181).

Abgesehen davon, dass ich persönlich es als einen Hohn betrachte für einen jeden anständigen Kerl, der draussen tatsächlich für den Führer und seine Idee gefallen ist, dass derartige Schufte wie Herr Voorhoeve über den Weg eines wenn möglich nicht gefährlichen Einsatzes erreichen, dass auch sie sich später bei ihrer Politik auf diese Opfer der Ostfront berufen, da sie auch selbst mal Frontsoldat gewesen sind.

Ich bin der Auffassung, dass es absolut notwendig ist, in irgend einer Weise, wenn auch über die Musterung, den Einsatz von Voorhoeve zu verhindern.

FELDMEIJER

BDC H 222: 1961–1962. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

168. R. BRANDT AAN W. SIEVERS[a]

Führer-Hauptquartier, 4.6.1942

Lieber Kamerad Sievers!

Ihren Aktenvermerk[1] über die Gründung eines Germanischen Instituts in den Niederlanden habe ich leider zu einer Rücksprache des Reichsführer-SS mit dem Reichskommissar in den Niederlanden nicht zur Hand gehabt. Ich war aber Zeuge eines Gesprächs des Reichsführer-SS mit dem Reichskommissar Dr. Seyss-Inquart, in dem der Reichsführer-SS sich dahingehend äusserte, dass das Ahnenerbe die Arbeiten dieses Germanischen Instituts in den Niederlanden weitgehend unterstützen sollte.[b] [2] Ich konnte den Inhalt des Gesprächs nicht ganz mitbekommen. Fest dürfte aber stehen, dass nach dieser Aussprache irgendwelche Überschneidungen in der Aufgabenstellung nicht bestehen dürften. Weisen Sie Ihren zuständigen Vertreter in den Niederlanden entsprechend an. Er kann sich am besten selbst vom

168 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype. Rechts bovenaan de paraaf van Sievers en de datum-aanduiding '13.6'. Daarnaast: 'R. [?] Schneider'.

(1) Sievers had op 3 mei een brief aan Brandt geschreven, waarbij hij twee notities insloot (H 1036: 7383). De hier bedoelde notitie is kennelijk nr. 118, de andere notitie is vermoedelijk nr. 115 geweest.

(b) Laatste deel van de zin, vanaf 'dass das Ahnenerbe . . .' onderstreept.

(2) Men zie voor deze kwestie p. 272, 273 en nr. 115. Ook Berger had zeer duidelijk zijn mening uitgesproken, dat *Ahnenerbe* het volstrekte monopolie van wetenschappelijk onderzoek in de Germaanse landen had, uiteraard onder de politieke leiding van de *Germanische Leitstelle* (H 1036: 7383). Schneider hoorde echter op 11 mei van Plutzar – en later bevestigde Rauter hem dit – dat Seyss-Inquart te Berlijn met Himmler had gesproken. Himmler had de oprichting van het *Germanisches Forschungsinstitut* toegejuicht, en zou zelfs helemaal niet hebben gewenst, dat deze instelling onder *Ahnenerbe* zou ressorteren. *Ahnenerbe* zou vertegenwoordigers in het instituut plaatsen; deze zouden wel zorgen, dat de nieuwe organisatie in het SS-gareel zou lopen (H 1036: 7153, 7377, 7359, 7382). Wanneer dit gesprek te Berlijn heeft plaatsgevonden, is niet bekend; mogelijkerwijs op 26 of 27 april, want toen was Seyss-Inquart blijkbaar te Berlijn (T 40/176284, T 41/176408). Misschien is deze kwestie andermaal besproken tijdens Himmlers bezoek aan Nederland ter gelegenheid van de eedsaflegging der Nederlandsche SS. Men zie verder nrs. 182 en 186.

Reichskommissar die nötigen Weisungen holen bezw. fahren Sie selbst einmal herüber und sprechen Sie mit SS-Obergruppenführer Dr. Seyss-Inquart.[c]

Einen Durchschlag meines Briefes habe ich auch an SS-Gruppenführer Berger[d] gegeben.

Heil Hitler! Ihr[e]

R. BRANDT

BDC H 1036: 7376 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

169. BERGER AAN RAUTER[a]

4. Juni 1942

Lieber Rauter!

Die Germanische Freiwilligen-Leitstelle, Finanzen, Wirtschaft und Vermögungsverwaltung in München teilt mit, dass von der dortigen Dienststelle ein Dienststempel mit der Bezeichnung 'SS-Oberabschnitt Nordwest, Germanische Freiwilligen-Leitstelle, Dienststelle Niederlande' angefordert wurde.[1]

Ich benütze diese Gelegenheit, um nocheinmal schriftlich meine Stellung – unter Berücksichtigung des Befehls Reichsführers-SS[2], der übrigens von RF-SS diese Fassung und Form erhalten hat – klarzulegen.

Ich glaube, wir sind uns einig, dass derartige Anforderungen, die grundsätzliche Fragen berühren, nicht unmittelbar von den Haag aus nach München gerichtet werden, sondern über das SS-Hauptamt gehen müssen. Schon allein darum, weil das einen sehr schlechten Eindruck in München machen muss.[3]

Der Briefkopf 'Oberabschnitt Nordwest' erregte, wie ich Dir ja schon fernmündlich voraussagte, erheblichen Anstoss. Die Reichsjugendführung rief heute im Auftrag des Reichsjugendführers an und teilte mit, dass dieser Briefkopf doch gegen alle Abmachungen verstossen würde.

Es ist tatsächlich so, dass durch eine unvorsichtige Angelegenheit die Arbeit von Wochen und Monaten zunichte gemacht werden kann.

Ich möchte noch einmal ganz sachlich zum gesamten Problem Stellung nehmen.

(c) Bij de laatste twee zinnen in marge in hs. van Sievers: '... mit Riedweg ... Schneider 22.6.42', gevolgd door zijn paraaf.
(d) Een verwijzingskruisje hierachter verwijst naar een aantekening in hs. van Brandt onderaan: 'u. Gruf. Rauter'.
(e) 'Ihr' in hs. van Brandt.
169 – (a) Het afgedrukte exemplaar is voor Brandt bestemd. Rechts bovenaan in hs: 'Lieber Dr.! Bitte Kenntnis nehmen. Heil Hitler! Ihr G. Berger'.
(1) Vgl. nr. 97.
(2) Bedoeld zal zijn nr. 125.
(3) Waarschijnlijk was deze afdeling van de *Germanische Leitstelle* te München in het bureau van de *Reichsschatzmeister der NSDAP* ondergebracht.

1. Der Reichsführer-SS hat in seiner Eigenschaft als Volkstumsbeauftragter der Partei die Germanische Freiwilligen-Leitstelle als die Dienststelle eingesetzt, welche künftighin die Zentralstelle der germanischen Volkstumsarbeit der Partei sein soll.

In einem Schreiben vom 7.11.41[4] teilt der Reichsführer-SS die Errichtung dieser Leitstelle Reichsleiter Bormann mit und schreibt zugleich, dass die GFL später Germanische Leitstelle heissen soll. Im selben Schreiben bittet er Reichsleiter Bormann, die Gliederungen der Partei anzuweisen, die germanische Arbeit über die GFL zu leiten. Eine entsprechende Vereinbarung hat der RF-SS mit dem Herrn Reichsschatzmeister getroffen.

2. Gemäss dieses Befehls des Reichsführers-SS habe ich sowohl mit der Reichsjugendführung wie mit der Reichsstudentenführung, der Reichsfrauenführung, der NSV, den Mannschaftshäusern und Napolas vereinbart, dass die GFL künftighin die Zentralstelle für die germanische Arbeit der Parteigliederungen ist und zugleich, gemeinsam mit dem Reichssicherheitshauptamt, die Arbeitsrichtlinien erteilt. Hinzu kommt eine Vereinbarung mit dem Reichspropagandaminister, dass die Arbeit des Pro-Mi künftighin mit der GFL in diesen Ländern abgestimmt wird.

Alle diese Vereinbarungen können wohl im Augenblick noch nicht bis in alle Einzelheiten wirksam sein, weil ja die Verhältnisse in den einzelnen Ländern ausserordentlich verschieden sind und wir erst in zwei Ländern[5] haben, in denen Höhere SS- und Polizeiführer, d.h. Vertreter des Reichsführers-SS in diesen Fragen, vorhanden sind.

Gemäss Befehl RF-SS soll aber heute schon diese gemeinsame Plattform unbedingt geschaffen und an dem Erreichten festgehalten werden.

3. Gemäss Befehl Reichsführers-SS vom 15.3.42[6] übernehmen die Höheren SS- und Polizeiführer in den germanischen Ländern im Auftrag des Chefs des SS-Hauptamtes die Dienstaufsicht über die Arbeit der GFL und erhalten auf diesem Gebiet ihre Weisungen vom Chef des SS-Hauptamtes. Während die Führung der Allg.-SS im Altreich beim SS-Führungshauptamt liegt, liegt sie für die germanischen Länder beim SS-Hauptamt.

Damit soll auf ausdrücklichen Befehl RF-SS erreicht werden, dass nicht vier oder fünf germanische Schutzstaffeln entstehen – die Anfänge haben sich ja leider schon gezeigt – sondern nur eine einzige.

4. Aus diesen Weisungen des Reichsführers-SS sowie aus der Vereinbarung mit Reichsleiter Bormann und Reichsschatzmeister Schwarz geht eindeutig hervor, dass die GFL in erster Linie eine Parteidienststelle, nämlich die germanische Zentrale des Volkstumsbeauftragten der Partei ist und sämtliche Parteiarbeit *künftighin* umfassen soll. In der vor einer Woche von mir mit Reichsschatzmeister Schwarz erfolgten Rücksprache wurde das nochmals festgelegt. Reichsschatzmeister Schwarz betonte hierbei ausdrücklich, dass diese germanische Freiwilligen-Leitstelle für ihn auf der gleichen Ebene stehe wie die A.O. und die Vomi.[7]

Die Arbeit der germanischen Schutzstaffel (SS-Oberabschnitt) als einer Gliederung der

(4) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van deze brief.

(5) Vermoedelijk is het woordje 'in' overbodig, of Berger heeft hier één of meer woorden weggelaten. Met de twee landen worden kennelijk Noorwegen en Nederland bedoeld.

(6) Nr. 125.

(7) Resp. *Auslandsorganisation (der NSDAP)* en *Volksdeutsche Mittelstelle.*

Partei in den einzelnen Ländern ist deshalb nur ein Sektor dieser Dienststelle neben den Sektoren der Nachwuchsgliederungen und übrigen Partei-organisationen.

Wenn nun die dortige Dienststelle, entgegen den Weisungen, immer wieder die GFL als Unterstelle des SS-Oberabschnittes führt, ist damit die ganze vom Reichsführer-SS und von der Partei befohlene Grundlage der Gleichrichtung der germanischen Parteiarbeit in Frage gestellt. In mühsamen Unterredungen und zäher Arbeit ist es endlich gelungen, die Parteiarbeit aller Gliederungen langsam dem Reichsführer-SS zu unterstellen, unter der einen Voraussetzung, dass die GFL eine Parteidienststelle wird. Es versteht sich von selbst, dass ein Unterstellen der Arbeit der verschiedenen Gliederungen der Partei unter die SS als Oberabschnitt, ein Brüskieren der übrigen Gliederungen bedeutet.

Die GFL hat vom Reichsführer-SS den Befehl, nicht nur für die Niederlande, sondern für sämtliche germanischen Länder, neuerdings auch für Schweden und die Schweiz, die Grundlagen festzulegen. In allen Ländern, besonders in Norwegen, wo ebenfalls ein Oberabschnitt und ein Höherer SS- und Polizeiführer ist, ist der Ausbau der GFL ohne besondere Schwierigkeiten zustande gekommen.

5. Der Briefkopf für die dortige Dienststelle muss also lauten:

Der Höhere SS- und Polizeiführer
Germanische Freiwilligen-Leitstelle
Dienststelle Niederlande.[8]

Die Dienststelle selbst, die unter dem unmittelbaren Befehl des Höheren SS- und Polizeiführers steht, muss später in die verschiedenen Unterabteilungen bezw. Gliederungen der Bewegung geteilt sein.

Nun ist in den Niederlanden noch der Generalkommissar Schmidt als der Beauftragte für die Partei. Ich habe aber die feste Überzeugung, dass er nur solange dort ist, bis er irgendwo ein grösseres Arbeitsgebiet, um das er sich ja so sehr bemüht, erhält. Dann wäre der Zeitpunkt gekommen, dass – in Vereinbarung mit dem Herrn Reichskommissar - auch für die Niederlande eine neue Regelung eintritt.

Ich nehme an, dass diese nüchternen, klaren und sachlichen Ausführungen, Dich nicht in irgendeiner Form erregen, sondern dass Du beim klaren Überlegen selbst sagen musst, dass es der einzige Weg ist, den wir überhaupt beschreiten können, um in Dänemark und in Flandern auch zum Ziel zu kommen.

Heil Hitler! Dein

G. Berger

BDC H 298: 2576–2580. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(8) Men vindt dit briefhoofd inderdaad gedrukt op een brief van 22 juli 1943 van de vertegenwoordiger van *Ahnenerbe* in Nederland (H 1116: 8082).

170. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER[a]

5. Juni 1942

Lieber Rauter!

Habe Ihren Brief vom 30.5.1942[1] erhalten. Auch ich finde die Wiedergabe in der Zeitschrift 'Volk en Vaderland' für geradezu beleidigend.[b] In meinen Augen ist in dem ganzen Verhalten nach der Vereidigung von der anderen Seite das ungeschriebene Gesetz der Ritterlichkeit und des Anstandes aufs gröbste verletzt worden. Ich nehme an, dass wir uns am Dienstag sehen[2] und dann mündlich darüber sprechen können.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 221: 1807. Minuut, doorslagkopie[3] (fotokopie RvO)

171. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 6. Juni 1942

Reichsführer!

Mussert hat vor wenigen Tagen eine Reise durch Brabant gemacht, bei der der Führer der dortigen SS-Standarte, Kooymans stets zugegen war.[1] Kooymans zählt zu den gewissenhaftesten SS-Führern der Niederländischen SS, er war ehemaliger Polizei-Oberinspektor, hat 5 Kinder und hat sich jetzt auch zum Fronteinsatz gemeldet, er geht mit Feldmeyer und einem weiteren Führer einer SS-Standarte zur Flak-Batterie ins Hauptquartier ab, um dann bei der Division 'Wiking' feindliche Panzer abschiessen zu können. Einige Äusserungen des Leiders sind dabei recht interessant, so insbesondere die, dass Nordbrabant wieder das Herz der Niederlande werden müsse (grossdietsche Auffassung).

Voorhoeve, der Propagandaleiter der NSB, hat nach den letzten Vorkommnissen[2] die Frechheit besessen und ist nach Belgien gefahren, um in Antwerpen eine Versammlung abzuhalten. Die Untersuchung, die ich sofort eingeleitet habe, ergab, dass Voorhoeve über die Militärbehörde die Einreise erhalten hat. Ich habe wieder neuerdings den WBN gebeten[b], derartige Einreisen zu unterbinden und sie von einer Genehmigung von mir abhängig zu machen, was ohne weiteres zu erreichen sein wird. Voorhoeve wurde in Antwerpen von der Sicherheitspolizei aus der Versammlung gebeten und wurde aus Belgien abgeschafft. Er kam gestern in der Frühe wütend in Den Haag an und führte sofort Klage

170 – (a) De vorm van het stuk wijst op een persoonlijk karakter (zie nr. 144, noot a).
(1) Zie nr. 163.
(b) Achter deze zin zijn twee potloodstrepen aangebracht.
(2) Waarschijnlijk ter gelegenheid van de begrafenis van Heydrich; vgl. de aanhef van nr. 173.
(3) Blijkens een onderschrift is het stuk een doorslagkopie voor Berger.
171 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler. Links bovenaan in hs. van Himmler: 'Fernschreiben an Jungclaus'.
(1) Zie hetgeen Kooymans hierover aan Feldmeijer schrijft: nr. 165, wellicht als bijlage bij dit stuk aan Himmler gezonden.
(2) Bedoeld wordt Voorhoeve's circulaire, inhoudende een verbod aan NSB-functionarissen om over het groot-Germaanse rijk te spreken (nr. 161 I).
(b) In marge voor de laatste helft van de vorige zin en de eerste helft van deze zin een dikke verticale streep.

bei Hauptdienstleiter Schmidt.[3] Dieser gab in der gestrigen Reichskommissar-Sitzung zu, von der Reise Voorhoeves nach Belgien gewusst zu haben. Er hätte Voorhoeve völlig in der Hand, V. sei sein kleiner Finger, die dietschen Sachen seien nicht so gefährlich usw. Der Reichskommissar vertrat jedoch auch meinen Standpunkt, wonach Voorhoeve wegen des berüchtigten Erlasses betr. Verbot über das Germanische Reich zu sprechen, sehr ungehalten war[4] und erklärte, dass eine Reise nach Belgien für einen niederländischen Nationalsozialisten als Belohnung zu werten sei und dass Voorhoeve eine solche Belohnung und Auszeichnung und ein solches Vertrauen nach den Vorkommnissen nicht verdient habe. Pg. Schmidt erzählte, dass dieser Erlass des Voorhoeve zurückgezogen werden soll und dass der Leider nichts davon gewusst hätte.[5] Der Reichskommissar glaubte dies nicht und gab lächelnd dem Hauptdienstleiter Schmidt den Auftrag, den Leider nochmals in der Sache zu stellen und ihm dabei 'lange in die Augen zu blicken'.[c] Der Reichskommissar wurde vorher von mir dahingehend orientiert, dass Voorhoeve in Freundeskreisen zugab, dass der Leider von seinem Erlass vor dem Erscheinen gewusst hätte. Ich habe auch gestern Herrn Geelkerken mitgeteilt, dass die Genehmigung für Voorhoeve, in der Waffen-SS zu dienen, nach den Unverschämtheiten der letzten Woche von Ihnen, Reichsführer, zurückgezogen worden sei.[6] Schmidt bedauerte dies sehr und bat darum, dass Voorhoeve wenigstens bei der Legion dienen dürfe. In der Zwischenzeit sind über Voorhoeve eine Anzahl von Meldungen eingelaufen, die ich Ihnen, Reichsführer, beilege.[7] Es ist schon sehr gefährlich, diesen Mann in die Waffen-SS zu nehmen. Mit seinen 42 Jahren wird er weltanschaulich kaum umgebogen werden können. Sein Freund, der grossdietsch eingestellte Schulungsleiter der WA van der Hout[8], auch ein politisch sehr extrem eingestellter Katholik, hat bei der Legion bereits das EK I und II erhalten. Wenn dieser Mann dann als 'Held' in Holland wieder auftritt und dann weiter seine grossdietsche Propaganda betreibt, wird es für uns sehr schwer sein, gegen solch ausgezeichneten Frontkämpfer aufzutreten. Ich bin daher recht froh, Reichsführer, dass Sie die Genehmigung für Voorhoeve, in der Waffen-SS zu dienen, zurückgezogen haben. Voorhoeve ist und bleibt Jesuit und wird sich kaum mehr ändern.

In der Anlage lege ich ferner einen Erlass des Wehrmachtbefehlshabers[9] vor, der Sie, Reichsführer, freuen wird.[d]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 836: 6019–6021. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Volgens een na-oorlogse verklaring van Voorhoeve had hij door toedoen van Schmidt een *Dauervisum* voor België gekregen; dit werd na het hier beschreven incident ingetrokken (Doc. I Voorhoeve a 3).
(4) Een wat haastig gedicteerde zin? Rauter bedoelt uiteraard, dat Seyss-Inquart ontstemd was.
(5) Zie nrs. 173 en 173 I.
(c) Aanhalingstekens met de pen aangebracht, vermoedelijk door Rauter.
(6) Wat merkwaardig uitgedrukt: er waren geen speciale 'Genehmigungen'. Blijkbaar had Himmler al aan Rauter laten weten, dat Voorhoeve in de *Waffen-SS* niet welkom was (vgl. noot d, het onderschrift bij nr. 172, en nr. 181).
(7) Zie noot d en nr. 167, noot 3.
(8) Evenals Voorhoeve uit het Verdinaso afkomstig. Zie voor hem nr. 137, noot 4.
(9) Deze *Erlass* bevindt zich niet bij de bijlagen.
(d) Onderaan het stuk getypt: '6 Anlagen'. Daaronder in hs. van Himmler: 'auch nicht in der Legion'.

172. HIMMLER AAN RAUTER

Führer-Hauptquartier, 8. Juni 1942

Lieber Rauter!

Ihren Brief vom 28.5.1942[1] habe ich erhalten.

Ich finde dieses Rundschreiben von Herrn Voorhoeve im Auftrage des Leiders für sehr eigenartig und ausserdem für sehr unklug. Sprechen Sie doch bitte mit dem Reichskommissar und mit Schmidt darüber. Ich lasse den Reichskommissar bitten, mit Herrn Mussert zu sprechen und ihn deswegen zur Rede zu stellen. Ich halte es für unmöglich, dass nach unseren Bemühungen und nach der persönlichen Mühe, die ich mir bei meinem Besuch noch am 19.5. abends[2] mit Herrn Mussert und den Herren von der NSB. gegeben habe, gleich zwei Tage hernach dies der Erfolg ist. Sollte dies die Meinung des Leiders Mussert sein, dann muss ich sagen, müsste ich mein bisher gutes Urteil über seinen Charakter total ändern.

Dass Sie mit Geelkerken gleich darüber gesprochen haben, finde ich richtig. Ich würde den Reichskommissar und Schmidt auch bitten, Herrn Mussert auch klarzumachen, dass es sehr unklug ist, eine solche Anweisung an die niederländische SS zu geben.

Heil Hitler! Ihr

H. H[IMMLER]

NS.[3] Wenn ich nicht irre, ist Voorhoeve doch der Mann, der sich zur SS melden wollte.[4] Es ist klar, dass ich ihn nicht nehme.

BDC H 222: 1965. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

173. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 10. Juni 1942

Reichsführer!

Da Sie gestern nach der Führertagung im Haus der Flieger an den Reichskommissar in meiner Anwesenheit[1] die Frage richteten, ob Herr Mussert wusste, dass Voorhoeve den bekannten Erlass[2] herausgegeben habe, übermittle ich Ihnen, Reichsführer, die Meldung[3] zweier ehem. NSNAP-Mitglieder, die heute in der Propaganda tätig sind, aus der einwand-

172 – (1) Nr. 161.
(2) Himmler doelt hier op de avond bij Christiansen op kasteel Oud-Wassenaar, waar hij Mussert en diens gevolg had weten te 'introduceren'; zie nr. 157, noot 18.
(3) *Nachschrift*.
(4) Zie voor Voorhoeve en zijn aanmelding voor de *Waffen-SS* ook nrs. 167 en 171.
173 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft geen gegevens over deze bijeenkomst. Zonder twijfel zijn Rauter en Seyss-Inquart naar Berlijn gereisd om de begrafenis van Heydrich bij te wonen, die op 9 juni plaatsvond.
(2) Nr. 161 I (Voorhoeve's verbod over het groot-Germaanse rijk te spreken).
(3) Nr. 173 I.

frei hervorgeht, dass Mussert dies wusste. Ich bin auch überzeugt davon, dass Geelkerken davon gewusst hat. Mussert hat den Befehl nicht selbst unterschrieben, weil er wohl selbst merkte, welch unanständige Rolle er dann spielen würde und hat daher Voorhoeve vorgeschoben. Wie ich überhaupt der Auffassung bin, dass zwar Voorhoeve ein schräger Fürst ist, er aber sowohl von Mussert als auch von Geelkerken stark vorgeschoben wird.[4] Dieser beiliegende Bericht ging auch dem Hauptdienstleiter Schmidt zu.

Vorgestern Abend langte ein geheimes Fernschreiben von der Aussenstelle Utrecht ein, in dem gemeldet wird, dass Voorhoeve am gleichen Tage wieder einen Propagandarat in Utrecht einberufen hatte, worin Voorhoeve mitteilte, dass es ein Skandal sei, dass geheimste Mitteilungen des Propagandarates dem Reichskommissar und dem Reichskommissariat zur Kenntnis gekommen seien. Es müssten Verräter im Propagandarat sitzen, sie mögen sich sofort melden. Als sich niemand meldete, vereidigte Voorhoeve alle Mitglieder des Propagandarates, in Zukunft über Äusserungen im Propagandarat jedermann gegenüber Stillschweigen zu bewahren.[5]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 836: 6017–6018. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Volgens een anonieme notitie had Voorhoeve in een zitting van de propagandaraad van de NSB gezegd, dat de beruchte circulaire door hem was ondertekend, zodat Mussert zich eventueel ervan zou kunnen distantiëren (H 222 : 1963–64; de notitie is vermoedelijk van de eerstgenoemde schrijver van nr. 173 I afkomstig; vgl. noot 6).

(5) Voorhoeve had al in september 1941 gemerkt, dat verslagen van de vergaderingen van de propagandaraad bij de *SD* terecht waren gekomen. Hij bepaalde toen, dat er behalve Blokzijl (zie voor diens functies nr. 173 I, noot 12) voortaan geen 'buitenstaanders' meer aan de vergaderingen mochten deelnemen. Wanneer bleek, dat één der aanwezigen het vertrouwen had geschonden, zou hij meteen uit het gebouw en uit de NSB worden verwijderd.

Het hielp niet veel, want Voorhoeve moest sindsdien herhaaldelijk constateren, dat de Duitsers, met name het rijkscommissariaat, rapporten van de vergaderingen van de propagandaraad ontvingen; uit de NSB-verslagen blijkt niet, dat de informant Thoen (één van de schrijvers van nr. 173 I) ook maar iets van zijn NSNAP- of SS-sympathieën losliet, en ook niet, dat Voorhoeve hem van de verklikkersdiensten verdacht (zie diverse verslagen in NSB 38/206, en NSB 39/208). De houding van trouwe Mussert-volgeling, die Thoen vermoedelijk aangenomen heeft – iets daarvan komt in de verslagen wel tot uiting – is in overeenstemming met hetgeen hij schrijft in een notitie voor Feldmeijer (die onder de ogen van Himmler gekomen is: zie nr. 167, noot 3). Voorhoeve was als informatiebron zo belangrijk, en zijn positie tegenover de SS zo zwak, dat volgens Thoen de SS juist belang had bij voortzetting van Voorhoeves taak als propagandaleider: 'Stützend auf Voorhoeve ist ein Netz um die ganze Leitung der NSB gewoben ... Da einer der vertrautesten Mitarbeiter Voorhoeves (und oft sein auctor intellectualis!) ein ergebener Anhänger der SS ist, ist hierdurch die merkwürdige Situation entstanden, dass die niederländische SS möglicherweise im Stande ist, mittels Voorhoeve zum Ausdruck gelangen zu lassen welche Politik er der SS gegenüber führen muss!' (H 836 : 6023; het stuk is uiteraard een vertaling).

173 I. NOTITIE VAN C. M. THOEN[1] EN J. A. C. GOYVAERTS[a] [2]

Den Haag, den 25. Mai 1942

Die Unterzeichneten erachten es als notwendig, das Reichskommissariat über ihre Arbeit innerhalb der NSB und über die Zustände, die sie dort angetroffen haben, zu orientieren. Infolge der Einstellung der Arbeiten der NSNAP und der Beauftragung der NSB als Trägerin der politischen Willensbildung in den Niederlanden, haben die Unterzeichneten den Beschluss gezogen, dass sie verpflichtet waren, der NSB beizutreten.[3] Die Tatsache, dass der Leiter der NSB den Führer als den Führer aller Germanen anerkennt und seiner Verbundenheit mit Deutschland auf Leben und Tod Ausdruck gegeben hat, vereinfachte den Schritt, den die Unterzeichneten tun zu müssen glaubten.[4] Diese Tatsache nahm ihnen auch den Eindruck einer doppelsinnigen Haltung.

Die Unterzeichneten haben sich deshalb der NSB angeschlossen, um dem Leiter in loyaler Weise zu dienen und um sich ohne zu zögern für die Politik des Leiters einzusetzen. Die Unterzeichneten hielten es für richtig, der Politik des Leiters ohne jeden Hintergedanken zu dienen und sich nicht der in der NSB vorhandenen Oppositionsgründe anzuschliessen, trotz der Tatsache, dass diese Oppositionsgründe eine Politik führte und wahrscheinlich noch führt, die den Unterzeichneten persönlich sympathisch ist. Die Unterzeichneten hielten es für unrichtig und aus intuitiven Gründen obendrein für unverständig, gegen die Politik des Leiters zu opponieren, da diese Politik offiziell vom Reichskommissariat als für das niederl. Volk richtig unterstützt wird.

Die Informationen, die die Unterzeichneten hier geben, verfolgen lediglich das Ziel, das

173 I – (1) Cornelis Marinus Thoen, geb. 17 augustus 1907 te Den Haag; rooms-katholiek. Volgens eigen zeggen 'letterkundige'. Van augustus 1940 tot september 1941 lid van de NSNAP–Van Rappard; daarna overgegaan naar de NSB. In 1942 had hij een tamelijk ondergeschikte functie in de propagandaorganisatie van de NSB; begin 1943 werd hij waarnemend hoofd van de afdeling propaganda (de 'Hoofdafdeeling III: Pers en Propaganda' van de NSB was toen onderverdeeld in de 'Afdeeling Pers' onder Blokzijl, en de 'Afdeeling Propaganda'). Als zodanig geschorst in september 1944. Vanaf mei 1942 was hij verbonden aan het departement van volksvoorlichting en kunsten, na enige tijd als leider van de culturele propaganda. Na de oorlog veroordeeld tot twee en een half jaar internering; deze straf viel samen met de periode van zijn voorarrest (Doc. I Thoen; *Nationaal-Socialistische Almanak* 1944, p. 50).

(a) Rechts bovenaan Himmlers paraaf; in zijn handschrift daarbij '16.VI'.

(2) Jozef Anna Cornelius Goyvaerts, geb. 17 december 1910 te Lier (België); schilderijenrestaurateur. Tot september 1941 kringleider van de NSNAP (Van Rappard) van Den Haag. Sindsdien lid van de NSB; werkzaam bij de inspectie van de vorming der WA, in 1943 bij het Nederlandsch Arbeidsfront werkzaam, eerst als bureau-chef van Woudenberg, later te Berlijn als 'rijksverbindingsman' met het *Deutsche Arbeitsfront*, met de opdracht de belangen der Nederlandse arbeiders in Duitsland te behartigen. Op aandringen van het *DAF* begin 1944 teruggeroepen; daarna deed hij dienst bij de *Waffen-SS* (Doc. I Goyvaerts; Doc. I Mourer).

(3) Men vgl. echter een circulaire van Van Rappard, gedateerd 6 december 1941; daarbij werden de leden van de NSNAP ervan in kennis gesteld, dat de twee heren uit de partij waren gestoten 'wegens verraderlijk gekuip met de N.S.B.-leiding en ernstige trouwbreuk.' (zbV 8 c).

(4) Dit heeft dus betrekking op Musserts 'Anerkennung' van Hitler als Germaans *Führer* in september 1940 (zie p. 240). Het is ook duidelijk, dat de eed, die Mussert in december 1941 op Hitler aflegde, de schrijvers onbekend is; geen twijfel, dat zij zich er in dit document op zouden hebben beroepen.

Reichskommissariat über Äusserungen hervorragender Funktionäre der NSB zu orientieren. Diese Äusserungen stehen im Gegensatz zu der vom Reichskommissariat gebilligten Politik der NSB. Die Unterzeichneten haben diese Niederschrift erst nach vorheriger Rücksprache mit dem Hauptabteilungsleiter Volkmar [5] gefertigt, da dieser zu verstehen gab, es sei unverständig, das Reichskommissariat nicht zu orientieren.

Von den Unterzeichneten ist Herr Thoen infolge seiner engen Zusammenarbeit mit Herrn Voorhoeve in der Lage, den Geist, den das NSB-Propagandawesen beseelt, zu beleuchten. Die Unterzeichneten sind der Auffassung, dass dieser Geist im Gegensatz zu der propagierten Verbundenheit auf Leben und Tod mit Deutschland steht.

Es ist hier vor allem Voorhoeve, der täglich – insbesondere bei Gesprächen und Verhandlungen mit nachgeordneten Funktionären der NSB – über beim Reichskommissariat tätige Deutsche als 'angezogene Missgeburten' spricht. Weiterhin spricht Voorhoeve sehr abfällig über die deutsche Kultur. Voorhoeve kritisiert scharf die von den Deutschen in den besetzten Gebieten geführte Politik. Es ist möglich, dass Voorhoeve auch gegenüber den höchsten deutschen Behörden diese seine persönliche Meinung zum Ausdruck zu bringen wagt. Aber die Tatsache, dass er dies auch ohne jeglichen Grund Unbefugten gegenüber tut, erweckt keineswegs den Eindruck von Treue und Glauben und lässt Zweifel in seiner Geeignetheit als Politiker aufkommen.

Am 18.5.42 tagte morgens im Hauptquartier der Propagandarat. Anwesend waren Ernst Voorhoeve, Etman, Hoebrechts, Boin (die drei Letzten sind ehem. Mitglieder des Verdinaso und scharf deutschfeindlich eingestellt), Spelt, van der Pol, Ing. Plate, Ing. Swart, Max Blokzijl, Ingerman, Jan de Haas und die Unterzeichneten.[6] Hier gab Voorhoeve denB efehl

(5) Berthold Volkmar, geb. 5 februari 1905 te Rinteln; van zijn verleden is weinig bekend. Lid van de *NSDAP* sinds 1931. Vermoedelijk van eind mei 1940 tot minstens mei 1943 leider van de *Hauptabteilung Politische Aufbau* onder Schmidt (PA Präs).

(6) A. J. A. Etman, geb. 30 mei 1910 te Den Haag, leraar en tot 1936 lid van het Verdinaso. Sinds 1941 in dienst van de NSB onder Voorhoeve; bracht het medio 1942 tot plaatsvervangend hoofd van de afdeling Propaganda. Dit bleef hij tot begin 1943. Tevens begunstigend lid van de Germaansche SS. Na de oorlog veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf (Doc. I Etman).

F. L. G. M. J. Hoeberechts, geb. 26 juni 1912, wordt als secretaris – soms als adjudant – van de hoofdafdeling Pers en Propaganda vermeld. Wie er met Boin wordt bedoeld, is niet bekend. De positie van A. J. Spelt, chr. geref. landbouwer, geb. 12 januari 1883 te Hoevelaken, directeur van de Boerenleenbank aldaar, is eveneens onduidelijk. Willy van de Pol, geb. 18 juni 1893 te Amsterdam, wnd. hoofdredacteur van het blad *Foto-nieuws*, was sinds mei 1942 chef van de dienst Persfoto's der NSB (onder de afdeling Pers eveneens onder Voorhoeve ressorterend; gegevens over hem in Perszuivering III 256). Johannes Charles Plate, geb. 25 april 1894 was directeur van de programmadienst der rijksradio-omroep tijdens de bezetting en hoofd van de vergaderingendienst der afdeling Propaganda van de NSB, tevens verbindingsman met het departement van volksvoorlichting en kunsten; overigens ook lid van de Germaansche SS (gegevens o.a. uit Doc. I Plate).

Over Swart heeft het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie geen gegevens. Voor Blokzijl zie men noot 11; gegevens over Ingerman vindt men in nr. 159, noot 3. Jan de Haas, geboren 3 december 1918 te Amsterdam, was als journalist verbonden aan verschillende bladen, o.a. *Het Nationale Dagblad* en *Volk en Vaderland*; mede onder druk van de NSB werd hij in maart 1943 politiek redacteur bij *De Telegraaf*; in de NSB had hij enige minder belangrijke functies op het gebied van het perswezen. (Doc. I J. de Haas, de andere, schaarse, gegevens over de hier genoemde personen zijn te vinden in *NS-Jaarboek* 1942 en *NS-Almanak* 1943, en NSB 25/119).

De propagandaraad bestond uiteraard uit Voorhoeve en de leiders van de verschillende onderafdelingen, maar bij deze zittingen waren blijkens de verslagen, die ervan zijn opgemaakt, vaak buitenstaanders

bekannt, dass das Schreiben und Sprechen über die Reichsidee, das Reich und das Grossgermanische Reich verboten wird. Er kündigte einen kurzen Besuch des Leiters an, der diesen Befehl bekräftigen werde. Nach Ankunft des Leiters bekräftigte er den von Voorhoeve gegebenen Befehl und machte weiter darauf aufmerksam, dass vor allem in der Provinz Limburg die Mitglieder der Bewegung mehr die NSB-Flagge zeigen müssten. Es sei nämlich in letzter Zeit auffallend, wieviel deutsche Flaggen dort zu sehen seien. Dies sei gefährlich. Limburg sei früher Mitglied des Deutschen Bundes gewesen und ausserdem seien dort unsere reichen Kohlenfelder. Deshalb sei Limburg ein deutsches Invasionsgebiet, deshalb müsse die Bewegung dort wachsam sein, weil dies alles für Deutschland genüge, um die Provinz einzuverleiben.[b] [7]

Nachdem der Leiter den Saal verlassen hatte, hielt Voorhoeve eine Ansprache, wobei er die Vorkämpfer der Reichsidee heftig angriff. Er bezeichnete diese Leute als 'Maden, die in den Hintern der Deutschen kriechen'. Als die Bemerkung fiel, Prof. Goedewagen habe mehrere Male in Deutschland über die Reichsidee gesprochen, rief Voorhoeve aus, Goedewagen könne seinetwegen platzen, seinetwegen 'in den Mist fallen'.[8] Weiter liess sich Voorhoeve dahingehend aus, dass in den besetzten Gebieten sich die Lage für Deutschland immer mehr verschlechtere. Die Deutschen hätten in die Niederlanden eine verkleidete Frau geschickt, nämlich die Frau des Dichters Hamsun[9], um sich erzählen zu lassen, in Norwegen

aanwezig, met name van het departement van volksvoorlichting en kunsten, waarmee nauwe betrekkingen worden onderhouden; dit blijkbaar ondanks Voorhoeve's aanwijzingen van september 1941 (zie nr. 173, noot 4). Het verslag van de zitting van 18 mei vermeldt behalve de hier genoemden nog de aanwezigheid van enkele anderen (NSB 38/206).

(b) In deze alinea zijn verscheidene onderstrepingen aangebracht; in marge bovenaan een verticale streep.

(7) Een officiëel, zij het 'streng vertrouwelijk' verslag van de vergadering bevindt zich in NSB 38/206, uiteraard sterk bijgeschaafd; zo ontbreken allereerst de krachttermen, die de schrijvers van de hier afgedrukte notitie verderop Voorhoeve in de mond leggen. Van groter belang is het feit, dat in het NSB-verslag van de circulaire van Voorhoeve absoluut geen sprake is, laat staan van een bevestiging door Mussert, mogelijk uit voorzichtigheid. Wel wijst Mussert uitdrukkelijk op een 'zekere tendenz' in de NSB om zijn politiek tegen te werken; dit komt tot uiting in het spreken over 'het Rijk', hetgeen alleen maar tot misverstanden kan leiden: 'Ik zou daarom gaarne willen, dat dit nu afgeloopen is. Er wordt in de toekomst alleen gesproken van den komenden Germaanschen Statenbond. Dat is het verbond, dat tussen den Führer en mij gesloten is. Meent iemand het beter te weten, dan zal ik hem ter verantwoording roepen.' Daarna wordt de vergadering praktisch helemaal besteed aan bepaalde aanwijzingen van Mussert voor een doeltreffende propaganda.

In een anonieme notitie over de vergadering van de Propagandaraad op 26 mei zegt Feldmeijers informant (kennelijk alweer Thoen), dat Voorhoeve beweerde het ondertekend te hebben, 'opdat de Leider als er moeilijkheden over kwamen, zich van het geval zou kunnen distancieeren.' (H 222 : 1964; de vertaling H 222 : 1963 belandt uiteraard op Himmlers bureau.) In een NSB-verslag vindt men een weergave van de vergadering der Propagandaraad van 8 juni 1942, waar ook Feldmeijer, zijn plaatsvervanger Jansonius en Heubel aanwezig zijn. Op het eind der vergadering brengt Feldmeijer plotseling de circulaire ter sprake. De weergave in het verslag voert naar een anti-climax: men zou het op prijs stellen het hele probleem 'eens uit te praten'. Voorhoeve voegt er aan toe, dat de circulaire 'slechts ten doel had, allen er op te wijzen, dat zij zich te houden hebben aan de politieke richtlijnen van de Leider.'

(8) In deze tijd ontstond een scherp conflict tussen Goedewaagen en Voorhoeve, juist vanwege hun verschillende politieke opvattingen: zie nrs. 188 en 192.

(9) Knut Pedersen, pseudoniem: Knut Hamsun, geb. 4 augustus 1859 te Lom (Noorwegen); beroemd dichter en romanschrijver; ontving in 1920 de Nobelprijs voor de litteratuur. Schreef tijdens de Duitse bezetting van Noorwegen artikelen in de pers van *Nasjonal Samling;* hij bracht ook een bezoek aan Hitler.

stehe alles zum Besten. Er, Voorhoeve, könne aber erklären, dass durch die politische Einmischung Deutschlands in Norwegen, Dänemark, den Niederlanden, Flandern, ja selbst in Österreich der Widerstand von Tag zu Tag, von Stunde zu Stunde, ja von Minute zu Minute, wachse. Es seien die Deutschen, die es uns unmöglich machten, unser Volk für den Nationalsozialismus zu bewegen.[10]

Nach Auffassung der Unterzeichneten ist ein von derartigem Geist beseelter Propagandaapparat ein nat. soz. Monstrum. Die fortwährend geäusserten Zweifel an dem deutschen Ziele und das Beleidigen deutscher Funktionäre, das Heruntermachen der deutschen Kultur, das Zweifeln an der inneren Kraft des Deutschen Volkes, die fortwährenden Überlegungen im Sinne einer niederländisch-egoistischen Denkart, das Streben nach Macht über alles, dies alles muss im Hinblick auf eine Verbundenheit auf Leben und Tod mit dem Führer und Deutschland merkwürdig anmuten.

Im Hinblick auf die Ausgabe 'So sprach der Leiter' (gesammelte Reden von Joris van Severen[11]) erklärte Voorhoeve dem Zweitunterzeichneten, dass man diese Ausgabe sehr vorsichtig behandeln müsse. Trotzdem will er Gen. Komm. Schmidt ein Exemplar zusenden, 'um diesen hoch zu kriegen'.

Bereits zu Beginn seiner Zusammenarbeit mit Voorhoeve kam der Erstunterzeichnete zu eigenartigen Entdeckungen. Zu dieser Zeit, Mitte März, erklärte er mir u.a., ihm werde schlecht, wenn Goebbels in seiner 'hysterisch-weinerlichen' Art und Weise die Reden oder Proklamationen des Führers vorlese. In einem vertraulichen Gespräch erklärte Voorhoeve einmal, dass 'der Leiter den dietschen Standpunkt nie aufgeben würde'. Voorhoeve erklärte mir, wir müssten immer weiter gehen, als die Deutschen es erlaubten. Voorhoeve ist der Auffassung, wir hätten einen andauernden Kampf 'gegen die Deutschen' zu führen. Seine Meinung wird von anderen höchsten Funktionären geteilt.

Erstunterzeichneter war Zeuge, als Voorhoeve sich anlässlich der Tagung des Propagandarates des Departements voor Volksvoorlichtingen[c] en Kunsten am 15.5.42 sich heftig gegen die Reichsidee wandte und dabei von Max Blokzijl[12] unterstützt wurde, der erklärte, wir

Na de oorlog geïnterneerd, o.a. in een psychiatrische inrichting. Gestorven in 1952 (*Het Vaderland* 4 augustus 1959; Margret Boveri: *Der Verrat im* XX. *Jahrhundert*, *I*, Hamburg, 1956, p. 134 e.v.).

(10) In september 1941 had Voorhoeve ook al op een vergadering van de propaganda-afdeling van de NSB gezegd, dat wanneer Nederland geen zeer grote zelfstandigheid zou krijgen, er een voortdurend groeiende ondergrondse tegenwerking zou komen (Verslag van deze vergadering van 19 september 1941 in NSB 39/208; vgl. nr. 188, noot 1). Tot de in de tekst weergegeven conclusie van Voorhoeve kwamen overigens later ook zeer vele Nederlandse SS-ers (zowel leden van de Germaansche SS als de *Waffen-SS)*, waarbij zij evenwel de oorzaak voornamelijk zochten in de deficiënte menselijke kwaliteiten van de doorsnee-Duitser, en de schuld vooral aan de *NSDAP* toeschreven.

(11) Joris van Severen, geb. 19 juli 1894 te Wakken (België). Tijdens eerste wereldoorlog officier. Daarna politicus, fel Vlaams nationalist, later heftig voorstander van de Dietse (groot-Nederlandse) gedachte. Oprichter en leider van het Verdinaso (zie nr. 137, noot 5; voor zijn latere ideeën ook nr. 167, noot 1). Op 10 mei 1940 door de Belgische politie gearresteerd; tien dagen later te Abbéville door Franse militairen gedood (A. de Bruyne: *Joris van Severen*, Zulte, 1961, *passim)*.

(c) *Sic.*

(12) Marius Hugh Louis Wilhelm Blokzijl, genoemd Max Blokzijl, geb. 20 december 1884 te Leeuwarden. Sinds 1903 verbonden aan het *Algemeen Handelsblad*, o.a. als oorlogscorrespondent in Atjeh. In 1913 en van 1918 tot november 1940 correspondent van hetzelfde blad te Berlijn. Lid van de NSB sinds 1935. In juni 1941 benoemd tot chef van de afdeling perswezen van het departement van volksvoorlichting en kunsten; korte tijd later – de datum is niet bekend – tevens benoemd tot hoofd van de afdeling Pers van

hätten ein Ziel: soviel wie möglich von unserer Selbständigkeit zu retten. Max Blokzijl führte noch aus, die Deutschen seien stets nicht in der Lage, andere Völker zu retten. Dem Erstunterzeichneten erklärte Voorhoeve noch, es sei ihm gelungen, den Hauptabteilungsleiter Gernand[13] zu bewegen, mit ihm eine Reise durch Flandern zu machen. Er werde dann Gernand davon überzeugen, wie richtig der dietsche Standpunkt der NSB sei.[14] Er erklärte, er habe das richtige Verständnis für die niederl. Probleme, so dass nach einer Rede Gernands in Amsterdam der Distriktleiter de Ruiter erklärt habe, Gernand habe einen Fehler, nämlich den, kein Niederländer zu sein.

Am Samstag, den 23.5.42, erklärte Voorhoeve auf einer Versammlung von Sympathisierenden, die noch keine Mitglieder der NSB sind, dass 'dem übergrossen Teil der Wehrmacht der Nationalsozialismus scheissegal sei'.

In welchem Masse sich diese Kreise von der Wirklichkeit abwenden, erkennt man aus der Tatsache, dass Herr K. J. J. Ingerman zu Voorhoeve und mir sagte, dass wir als Tausch für unser Opfer an die Achse Indien, ein Stück von Abessinien, das gesamte Kongogebiet und

de NSB; in 1942 plaatsvervangend leider van de hoofdafdeling Pers en Propaganda van de NSB. In deze functie verving hij tijdelijk Voorhoeve.

Het meest berucht werd Max Blokzijl door zijn radiopraatjes, waarmee hij bij de anti-Duits gezinde massa op handige wijze vaak onzekerheid en twijfel wist op te wekken. Deze causerieën: 'Ik was er zelf bij' en 'Brandende kwesties', maakten hem in de ogen van het Nederlandse volk tot een symbool van verraad en geestelijke dienstbaarheid aan de vijand. Het doodvonnis, na de oorlog over hem uitgesproken, was het eerste doodvonnis, dat na de bevrijding werd geveld en voltrokken (Doc. I Blokzijl; zie ook: *Max Blokzijl.* Uitgave van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, z.j., p. 38, 40, 95, 96).

(13) Heinrich Gernand, geb. 5 december 1907 te Bebra; werktuigbouwkundige. Sinds 1931 lid van de *NSDAP*; in dat jaar ook lid van de SS; krijgt in 1941 weer het lidmaatschap met de rang van *SS-Sturmbannführer.* Bekleedde de partijfunctie van *Gaupropagandaleiter;* verbonden aan het *Propagandaministerium.* Van oktober 1941 tot oktober 1942 leider van de *Hauptabteilung Volksaufklärung und Propaganda* onder Schmidt. Bij een voorstel om hem een hogere SS-rang te geven schrijft Rauter in september 1942 aan Himmler: 'Er hat sich hier im Gegensatz zum Generalkommissar z.b.V. in einer radikalen, grossgermanischen Form auf Seite der SS gestellt.' Gernand verdween spoedig uit Nederland, volgens Rauter omdat Schmidt hem verweet, dat hij te weinig tegemoetkomend tegenover Mussert was. Goebbels wilde geen moeilijkheden met Bormann riskeren, en liet Gernand uit Nederland weggaan (vgl. nr. 254). Het schijnt, dat Gernand als *Kriegsberichterstatter* naar de *Waffen-SS* vertrok: zie daarvoor en ook voor zijn houding tegenover Schmidt nr. 254, en noot 3 daarbij (P 28; PA Präs).

(14) Deze houding van Voorhoeve neemt niet weg, dat hij verscheidene malen zijn Dietse droom voor onbepaalde tijd moest verschuiven; op 'dringend verzoek' van de Duitsers had hij in november 1941 zijn medewerkers aanwijzingen gegeven 'deze kwestie op het oogenblik niet aan te roeren.' Op 27 mei 1942 zei hij, dat België waarschijnlijk als één staat in de Germaanse bond zou worden opgenomen. Bij deze gelegenheid bleek, hoe Voorhoeve de Nederlandse zelfstandigheid opvatte: ieder lid van de Germaanse statenbond zou een eigen leger en politie hebben, doch de divisies met de gemechaniseerde wapens en 'dat wat de Duitsers Kriminal Polizei noemen' zouden waarschijnlijk bondsorganen zijn (NSB 38/206). Hij beweerde in deze dagen zelfs, dat hij een verklaring in deze zin van Schmidt had 'afgedwongen': Schmidt had hem een Nederlands leger toegezegd met Duitse instructeurs: de gepantserde eenheden, luchtmacht en marine zouden echter 'een geheel met de overeenkomstige Duitsche eenheden' vormen. Dit was trouwens ook het geval met de politieke politie en de 'Kriminalpolizei', wat Voorhoeve daaronder ook verstaan moge hebben. De 'Ordnungspolizei' projecteerde hij daarentegen 'in Nederlandsche handen en met Duitsche instructeurs' (H 222 : 1964). Hoewel Voorhoeve het principe van een Germaans *Reich* afwees, kwamen deze plannen met leger en politie eigenlijk vrijwel geheel overeen met wat de SS voor ogen stond (zie nr. 96, voorts p. 136, 137, 364).

Südafrika verlangen müssten. Ingerman erklärte weiter, er werde in Kürze mit Erlaubnis Hitlers nach Batavia gehen, um dort die Freilassung der niederl. Gefangenen zu erlangen versuchen, um mit diesen den Kongo zu erobern.[15] Max Blokzijl erklärte mir, wir müssten als Gegengewicht der Eidesleistung der Niederl.-SS alle den Treueid auf Mussert leisten, und zwar in einer derartigen Form, dass bei der Eidesleistung nicht eine deutsche Flagge und nicht ein Deutscher zu sehen sei. Es müsse eine echt holländische Demonstration werden.[16]

Der Zweitunterzeichnete könne schliesslich Mitteilungen über den Geist der WA machen. Das Ziel in der Schulung der WA sei die sogen. 'Erwerbung der Nation', in Wirklichkeit bedeute dies aber die Propagierung der dietschen Idee mit als politischem Hintergrund 'Dietschland'. Dies war das Ziel der ehem. Verdinasopartei und wird nun von den ehem. Mitgliedern, die die Schulung geistig beeinflusst und sich fanatisch auf den dietschen Gedanken stellen, weiter getrieben. Ich verweise auf den Artikel von Henri Bruning[17] in 'De Waag' vom 3.4.41 und die von Ernst Voorhoeve herausgegebenen Aussprüche Joris van Severen 'So spricht der Leiter'.

Die Unterzeichneten sind sich über das Unmögliche und Nutzlose, gegen diesen Geist anzukämpfen, im klaren, dass die Vorkämpfer dieser Ideen nur in dem dietschen Traum leben und jede andere Betrachtungsweise im Hinblick auf die politische Entwicklung unseres Volkes zurückweisen.

Der Zweitunterzeichnete führt noch einige Beweise für den Geist eines eigenen niederl. Überlegenheitsgefühls.

Die Zusammenkunft von Schulungsleitern der WA im Lager Oud-Leusden am 25. und 26.4.42 wurde mit einer nichtssagenden Rede des Prof. Dr. van Genechten[18] eröffnet. Auf die Frage eines Schulungsleiters über das Buch von P. E. Keuchenius 'Blut und Mythe'[19] erklärt v. Genechten, dies Buch sei wissenschaftlich unhaltbar, stecke voller Dummheiten, und er verbiete, es als Unterlage für die Schulung zu gebrauchen. Weiterhin bemerkte er, in der Niederl.-SS sei ein Haufen Idioten vorhanden, und es sei Aufgabe der Schulungsleiter, sich gegen diese Formation zu wenden und sie als unniederländisch zu betrachten. Vor allen Dingen zeigte sich Mr. Oppenraay[20] als sehr scharfer SS-Gegner und jeglicher deutschen Auffassung vom Nationalsozialismus. Nach seiner Auffassung seien es überhaupt die

(15) Zie voor deze plannen nr. 159.

(16) Mussert had op de vergadering van de Propagandaraad van 18 mei ook nog de beëdiging van de NSB op hemzelf aangekondigd. Dit zou waarschijnlijk op 20 juni gebeuren. Het was de bedoeling, voegde Mussert er aan toe, dat de plechtigheid 'een zuiver Nederlandsch karakter' zou dragen (NSB 38/206).

(17) Henricus Josephus Bruning, geb. 10 juli 1900 te Amsterdam. Letterkundige; rooms-katholiek, doch vaak anti-klerikaal. Voor de oorlog lid van het Verdinaso, in 1940 van de NSB. Redacteur van *De Waag* en *De Schouw*. In 1944 kreeg hij een functie in het propaganda-apparaat van de NSB; in september 1944 werd hij begunstigend lid van de Germaansche SS. Na de oorlog veroordeeld tot twee jaar en drie maanden internering (Doc. I Bruning; zie voor hem ook: Joosten, *Katholieken en fascisme*, p. 70 e.v.).

(18) Zie voor hem nr. 193, noot 2.

(19) Zie voor Keuchenius en zijn werk nr. 41, noot 3. De hieronder volgende kritiek van Van Genechten is zeer voorstelbaar. Zelfs indien men zich nationaal-socialistische criteria tracht eigen te maken, krijgt men van het boek een hoogst verwarde, zo niet paranoïde indruk.

(20) Mr. B. F. R. van Oppenraay, vormingsfunctionaris in het district Utrecht van de NSB (NSB 73/389). Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over verdere gegevens ten aanzien van hem. Oppenraay had zich al eerder een heftige tegenstander van de SS-ideeën, en een even heftig voorstander van de 'Dietse' gedachte getoond (zie *Corresp. Rost* nr. 172, en noot 2 daarbij).

Niederländer, die den Nationalsozialismus wissenschaftlich fundiert hätten. Über das Buch 'Mein Kampf' von Adolf Hitler, wie er es wörtlich sagte und dabei den Eindruck zu erwecken suchte, als ob der Name Hitler der irgendeines Schriftstellers sei, anerkannte er wohl den Nutzen und den politischen Erfolg dieses Buches. Er bemerkte jedoch dazu, man stosse auf verschiedene Widersprüche, und es sei sicher wissenschaftlich nicht haltbar. Das werde nach Mr. Oppenraay von Hitler selbst nicht gewünscht, dass er sich selbst oftmals als Nichtwissenschaftler charakterisiert habe. Diese Verdächtigungen der Grösse des Führers einerseits und der Zweifel an dem Wert seines Buches 'Mein Kampf' andererseits zeigt deutlich die Begriffseinengung dieser niederl. Nationalsozialisten auf. Ihr eigner Leiter jedoch nenne den Führer als den von Gott gesandten Leiter Europas und fühlt sich auf Leben und Tod mit ihm verbunden. Auf diesem Kursus wurde immer wieder darauf hingewiesen, dass der Deutsche im allgemeinen infolge seiner eigenen, oberflächlichen Schulung von den Problemen des niederl. Volkes nichts begriff. Alle waren sich darüber einig, dass die deutsche, imperialistische Politik in der Form des Reichsgedankens den Nationalsozialismus hier kompromittiere und es der NSB unmöglich mache, das niederl. Volk für den niedl. Nationalsozialismus zu gewinnen. Die allgemeine Auffassung dieser Schulungsleiter ging dahin, das niederl. Problem könne lediglich durch die Verwirklichung des Begriffes 'Dietschland' gelöst werden.

Es folgt ein Ausspruch des Hauptmann Steenhuizen[21] vom Dienst der schriftlichen Schulung:

Der Zweitunterzeichnete und Steenhuizen sassen in ihrem Zimmer, als ein WA-Mann die Verlobungsanzeige einer dort beschäftigten Sekretärin hereinbrachte mit der Bitte, diese abzuzeichnen. Da aber die Verlobungsanzeige deutsch und niederländisch abgefasst war, weigerte sich Steenhuizen sie abzuzeichnen. Als der Unterzeichnete erklärte, dieser Standpunkt sei doch etwas allzu engherzig, antwortete St. später: Wir Niederländer sind ein zu 90% nordrassisches Volk von sehr grosser Begabung und einem durchschnittlich sehr hohen, geistigen Niveau. Wenn sich nun unser Volk mit dem deutschen Volk assimiliert, mit diesen Dummen und geistig armen Deutschen, geht unser Volk zurück, und es bildet sich ein Massentypus wie die Deutschen heraus. In Bezug auf die von den Deutschen in den Niederlanden geführte Politik – er führte jede Propagiering[c] des Reichsgedankens an – arbeite ich ganz besonders daran, dass man sich vor allem in den Reihen der NSB bewusst wird, dass die grosse Begabung unseres Volkes das einzige Gegengewicht gegenüber dem deutschen Imperialismus ist; darum keine Heiraten mit Deutschen. Es ist verständlich, dass derartige Argumentationen dazu führen, den NSB-ern ein Überlegenheitsgefühl, wenn nicht sogar eine gegnerische Einstellung zu Deutschland beizubringen.

Die Unterzeichneten sind der Auffassung, dass sich niemand der hohen Funktionäre und NSB Rechenschaft darüber gibt, dass die Zukunft der Niederlande in Händen des Führers liegt, dass sein Genie die Garantie für die Zukunft dieses Landes und dieses Volkes ist. Man zielt darauf hin, dass die Idee 'Führer aller Germanen' eine Attraktion[d] juristischer Art

(21) Everhardus Steenhuizen, geb. 4 oktober 1912 te Veendam. Sinds 1933 lid van de NSB; voor de oorlog als redacteur aan enige nationaal-socialistische bladen verbonden. Tijdens de bezetting secretaris van de gevolmachtigde voor sport bij het departement van opvoeding, wetenschap en kultuurbescherming werkzaam. Bekleedde in de NSB ook enige functies op sportgebied. In 1942 hoofd van de Dienst vorming der WA (Doc. I Steenhuizen).

(d) *Sic.* Moet uiteraard zijn: 'Abstraktion'.

bleibt im Sinne eines 'Führers des germanischen Staatenbundes'. Blinder Glaube an den Führer ist bei den hohen Funktionären nicht vorhanden, die Art und Weise, in der man über Deutschland spricht, unterscheidet sich nicht der eines Londoner Rundfunks. Die Unterzeichneten sind deshalb der Auffassung, dass es eine Vergeudung von Kraft und obendrein ein politischer Fehler sei, wenn versucht werde, auf diese hohen Funktionäre einen anderen Einfluss auszuüben. Sie betrachten es als ihre Pflicht, um als Redner ihre Dynamik und ihre Idiologie[e] den einfachen Arbeiter in die NSB zu gewinnen.

Die Tatsache, dass die Unterzeichneten in der NSB allein stehen, erschwert ihre Aufgabe ungemein. Wenn sie auch die letzten Schritte von Dr. van Rappard und Hepp[22] anerkennen[23], haben sie trotzdem nichts unversucht gelassen, beide zu der Überzeugung zu bringen, ihre Arbeit sei innerhalb der NSB äusserst wertvoll, falls sie dies im Sinne der Unterzeichneten aufzufassen gewillt seien.

Unmittelbar nach der Einstellung der Arbeiten der NSNAP haben die Unterzeichneten trotz der Schwierigkeiten den Entschluss gefasst, ihre politische Aufgabe weiter zu erfüllen. Wenn ihnen dies jetzt gelingt, so bedauern sie, dass nur wenige soviel Sinn für die Wirklichkeit zeigen, um mit ihnen diese Arbeit fortzusetzen. Wer sich zu Adolf Hitler bekannt hat, muss bereit sein, nach seinem Befehl bis zum Ende zu gehen.

THOEN
GOYVAERTS

BDC H 836: 6025–6032. Vertaald afschrift van oorspronkelijk (fotokopie RvO)

174. NOTITIE VAN J. O. PLASSMANN[1]

Berlin-Dahlem, 10.6.1942

Ich habe SS-Gruppenführer Rauter über die von Dr. Schneider und mir vorgefundene Lage bei der Volkschen Werkgemeenschap Bericht erstattet.[2] Vor allem mussten wir darauf hinweisen, dass die Tätigkeit von SS-Obersturmbannführer Montel und SS-Obersturmbannführer Hildebrand[3] auf die Arbeiten und die Arbeitsfreudigkeit unserer holländischen

(e) *Sic*; deze vorm komt wel meer in NSB-stukken voor.

(22) Johannes Hepp, geb. 9 juni 1906 te Antwerpen. Studeerde twee jaar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Werkte enige tijd als arbeider in Duitsland. Sinds 1934 lid van de NSNAP (Van Rappard). Voor de oorlog redacteur bij een uitgeverij. Na de meidagen van 1940 werkzaam bij de *Presseabteilung* van het rijkscommissariaat; in de NSNAP o.a. scholingsleider. Ging in december 1941 mee over naar de NSB; enige tijd bij de *Waffen-SS* aan het oostfront. Van april 1943 tot september 1944 scholingsleider van het Nederlandsch Arbeidsfront (Doc. I Hepp).

(23) Nl. de opheffing van de NSNAP, en het advies van de leiding aan de leden om tot de NSB toe te treden.

174 – (1) De notitie is blijkens een opschrift voor Sievers bestemd. Men zie voor Plassmann nr. 37, noot 1.

(2) Volgens een opschrift boven het stuk vond dit op 2 juni plaats. Men zie voor het volgende wat betreft de verhouding van de Volksche Werkgemeenschap tot de *Germanische Leitstelle* in Nederland, p. 174, 175.

(3) Wilhelm Hildebrand, geb. 26 september 1908 te Remscheid; leraar aan een Duitse middelbare school; in 1932 lid van de *NSDAP*, in april 1933 lid van de SS; diende in 1940 in de rang van *Untersturmführer der Waffen-SS* in het regiment '*Westland*'. Vermoedelijk vanaf 1941 tot 6 juli 1943 leidde hij in de

Mitarbeiter den ungünstigsten Einfluss gehabt hat. Hildebrand pflegt die Angehörigen der VW mit Arbeitsaufträgen zu belasten, bei denen ein Fachmann ohne weiteres einsieht, dass sie überhaupt nicht, und zum mindesten nicht innerhalb der von ihm gestellten Fristen, zu bewältigen sind. Wenn ihm dies erklärt wird, so beschimpft er die Holländer als 'faule Tiere' und behauptet, dass 'die Holländer erst überhaupt einmal richtig arbeiten lernen müssten'.

SS-Gruppenführer Rauter sah ein, dass Montel und Hildebrand ungeeignet sind, eine Aufgabe zu erfüllen, die besonderes Taktgefühl, persönliche Erfahrung und Vertrautheit mit Land und Leuten erfordert. Er will den Genannten jegliche Einmischung in die innere Arbeit der Volkschen Werkgemeenschap untersagen. Es erscheint mir jedoch als notwendig, ihn noch einmal schriftlich daran zu erinnern. Im übrigen soll die Arbeit der VW und ihr ungestörter Fortgang garantiert werden; Dr. Schneider und ich sollen in seinem Auftrage weiterhin dafür sorgen.

Dr. Schneider selbst möchte sich nun aus allen anderen Arbeiten zurückziehen, und sich ganz den Aufgaben der Volkschen Werkgemeenschap, des Hamer und der Volkschen Wacht widmen, die allein mit ihm weiterbetraut werden können. Er bat SS-Gruppenführer Rauter um sein Vertrauen und um die weitere Zugehörigkeit zu seinem Stabe. Alle anderen Aufgaben legt er in Hände der anderen Mitarbeiter. Wenn er in Zukunft mit besonderen Aufgaben in Berlin betraut werden soll, so könnte er mit mir zusammen die Vertretung der Arbeit in Holland an Hand abwechselnder Besuche durchführen.[4]

Dr. Schneider bittet SS-Obersturmbannführer Sievers, seinen Bericht abzuwarten, bevor dieser an SS-Gruppenführer Rauter schreibt. Er bittet auch, das Schreiben in dem Sinne abzufassen, wie Schneider in seinem inzwischen wohl eingetroffenen Bericht darlegt. Dem Gruppenführer wäre ferner für seine Förderung zu danken und die Bitte um weitere Unterstützung vorzutragen.[5]

Es wurde noch das kürzlich vom NSB herausgegebene Rundschreiben[6] besprochen, durch welches verboten wird, von dem gross-germanischen Gedanken und vom germanischen Reich zu sprechen.

PLASSMANN

BDC H 917: 5735-5736 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

rang van *SS-Hauptsturmführer* de afdeling *Schulung* van de *Germanische Leitstelle* in Nederland. In samenwerking met *Ahnenerbe* bemoeide deze afdeling zich met de Volksche Werkgemeenschap, en met de afdeling Vorming van de Nederlandsche SS. De opleidingsschool van de SS te Avegoor en het *SS-Mannschaftshaus* te Leiden zijn wellicht enige tijd aan de afdeling *Schulung* ondergeschikt geweest. In 1943 was Hildebrand weer aan het front. Hij liep nl. in dat jaar een veroordeling door een SS-rechtbank op, wegens het verduisteren van meubilair (P 128; Doc. II Germanische Leitstelle; Hildebrand aan Rauter 23 nov. 1944, HSSPF 1 c; Rauter aan Bender 11 jan. 1944, HSSPF 1 d).

(4) De taken, die Schneider te Berlijn wachtten, lagen voornamelijk in het vlak van coördinatie der activiteiten van *Ahnenerbe* in de Germaanse landen (zie nr. 190). In mei 1942 was hier al sprake van. Rauter wilde de competente Schneider graag in Nederland houden (H 1036: 7382). Het kostte Schneider enige moeite om tot de hier voorgestelde regeling te komen. Hij zou proberen twee weken per maand in Den Haag door te brengen, of een vervanger te sturen (H 917: 5725-44; zie ook nr. 184).

(5) Zie hiervoor nr. 184.

(6) Nr. 161 I.

175. RAUTER AAN O. HOFMANN[a]

Den Haag, den 11. Juni 1942

Lieber Kamerad Hofmann!

Wie mir SS-Obersturmbannführer Montel, der Stabsführer meines Oberabschnittes, mitteilt, beabsichtigen Sie, noch im Juni einen Besuch in den Niederlanden zu machen, wobei Sie nicht abgeneigt wären, während Ihrer Anwesenheit in den Niederlanden einen Lichtbildervortrag über 'Gattenwahl' zu halten. Ich würde mich sehr freuen, wenn Sie die Zeit aufbringen könnten, wieder einmal hierher zu kommen und wenn Sie bei dieser Gelegenheit den Vortrag über 'Gattenwahl' halten könnten. Als Zuhörerkreis würde ich in Vorschlag bringen die in Den Haag und der näheren Umgebung wohnenden Angehörigen der Niederländischen SS sowie die unverheirateten Angehörigen der in Den Haag stationierten Einheiten der SS- und Polizeidivision.[1] Ich bitte Sie aber, vorher noch das Einvernehmen mit dem Chef des SS-Hauptamtes, SS-Gruppenführer Berger herzustellen, der auf Grund eines Reichsführer-Befehls[2] die zentrale Führung dieser germanischen Arbeit in den Händen hat.[3]

Heil Hitler! Ihr

RAUTER

BDC H 729: 5561 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

176. RAUTER AAN BRANDT

Den Haag, den 11. Juni 1942

Lieber Kamerad Brandt!

Ich habe in der Angelegenheit des Grussverhältnisses sowohl mit Gruppenführer Jüttner als auch mit Gruppenführer Berger gesprochen.[1] Beide sind der Auffassung, dass beim kameradschaftlichen Grussverhältnis zwischen Waffen-SS einerseits und niederländischer, also Allgemeiner SS andererseits kein Unterschied gemacht werden soll, ob der betreffende Führer oder Unterführer den Dienstrang der Allgemeinen SS oder den der Waffen-SS

175 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Hofmann met de datering: '15/6'.
(1) Dit in verband met de beëdiging van de Nederlandsche SS op Hitler en de opname van deze formatie in de *gesamtgermanische SS*, d.w.z. de Duitse algemene SS. Daarmee werden de verordeningen, die al van ouds voor de Duitse SS golden, in het bijzonder Himmlers *Heiratsbefehl*, ook van toepassing op de Nederlandsche SS (zie nr. 162; voor het *Heiratsbefehl* p. 16). Deskundige voorlichting werd nu dringend gewenst geacht.
(2) Nr. 125.
(3) In een brief van 19 juni aan Hofmann zegt Berger geen bezwaar te hebben. Hofmann blijkt zijn lezing, met projectie-apparaat, te houden voor een gemengd Duits-Nederlands gezelschap: de ongetrouwde mannen van de in Den Haag gelegerde eenheden van *Waffen-SS* en Duitse politie, en de officieren en ongetrouwde manschappen van de Nederlandsche SS uit Noord- en Zuid-Holland. Daarbij belegt Hofmann nog een vergadering over *Fürsorge* in Den Haag met enige Duitse en Nederlandse *Verwaltungsführer* der SS (H 726, 727, 728).
176 – (1) Het stuk is een reactie op een brief van Brandt aan Rauter van 8 juni, zelf een antwoord op Rauters brief aan Himmler van 28 mei (nr. 162; zie onder punt 6). Brandt schreef onder meer, dat Himmler van Rauter een ontwerp verwachtte voor een verordening over de wederzijdse groetplicht tussen Nederlandsche SS enerzijds, en *Waffen-SS*, algemene Duitse SS, en Duitse politie anderzijds (H 94: 431). De wijzigingen in de tekst van dit ontwerp, hier in de letternoten weergegeven, zijn vrijwel alle van de hand van Brandt.

trägt. Beim kameradschaftlichen Grussverhältnis müssten die Dienstränge beider Gattungen von SS gleich gewertet werden, weil sonst eine Lösung sich überhaupt nicht finden lässt. Gruppenführer Jüttner ist unbedingt auch für diese Lösung. Ich schlage daher folgende Verfügung des Reichsführers vor:

'Durch die Vereidigung der Niederländischen SS auf den Führer ist die Niederländische SS als germanischer Orden zur gesamten SS gestossen, mir[a] unterstellt worden und[b] steht mir als Reichsführer-SS genau so zur Verfügung wie irgendeine andere Gliederung der SS in Deutschland. Auch die Beförderungen von Führern der Niederländischen SS werden von mir ausgesprochen. Ein grosser Teil der Angehörigen der Niederländischen SS dient als Kriegsfreiwillige in der Waffen-SS oder sie werden noch in der Waffen-SS dienen. Ich ordne daher[c] an, dass zwischen Angehörigen der Waffen-SS, der Ordnungs- und Sicherheitspolizei, der Allgemeinen SS einerseits und Angehörigen der Niederländischen SS andererseits ein kameradschaftliches Grussverhältnis in der Form Platz greift, dass der Rangniedere den Ranghöheren, bei gleichem Rang der Jüngere den Älteren zuerst zu grüssen hat und dass gegenseitige Grusspflicht besteht. Im Interesse der germanischen Volkwerdung[d] gebe ich[e] der Erwartung Ausdruck, dass dieses Grussverhältnis in gegenseitiger vollster Kameradschaft erfolgt.'[2]

Heil Hitler! Ihr

RAUTER

BDC H 222: 1943–1944. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

177. NOTITIE UIT DE MELDUNGEN AUS DEM REICH[a] [1]

Berlin, den 18.6.1942

Der anfangs gezeigte Bildstreifen von der *Vereidigung der niederländischen SS durch den Reichsführer-SS*[2] ist allgemein beachtet worden. Die jungen Niederländer hätten einen

(a) Oorspronkelijk getypt: 'ihr'. Daarboven in hs. van Rauter: 'mir', eronder in hs., vermoedelijk van Brandt: 'und mir'.
(b) Van 'und' tot het einde van de zin doorgestreept.
(c) 'ordne daher' doorgestreept. Voor 'ordne' is abusievelijk geen equivalent neergeschreven.
(d) 'Im Interesse der germanischen Volkwerdung' doorgestreept.
(e) Tussen 'gebe' en 'ich' omzettingsteken.
(2) Men vergelijke de definitieve order van Himmler: nr. 185. H 222: 1942 is het door Brandt gecorrigeerde concept van Rauter, waarin alweer enige woorden en passages geschrapt worden (zo b.v. de reeds ingekorte laatste zin).
177 – (a) Bovenaan het stuk getypt: 'Auszug'. Daaronder links: 'Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD – Amt III'.
(1) Het hier afgedrukte exemplaar is blijkens een onderschrift in opdracht van Hofmann, de chef van het *RuSHA*, naar Aust gezonden. Blijkbaar heeft deze passage uit de *Meldungen aus dem Reich* Hofmann zo getroffen, dat hij die liet overtikken, en aan zijn vertegenwoordiger in Nederland – en wellicht ook aan anderen – liet toezenden.
(2) De Nederlandsche SS werd niet door Himmler, maar door Mussert beëdigd. Ook het blad van de Duitse SS, *Das Schwarze Korps*, suggereerde, dat Himmler de eed had afgenomen, hetgeen Mussert zeer stak, en een jaar later nog door hem in een gesprek met Himmler werd opgehaald (zie nrs. 432 en 433).

ausgezeichneten Eindruck gemacht. Der Vorbeimarsch habe ihre Disziplin gezeigt und die Zuschauer hätten den Eindruck gewonnen, dass es sich hier wirklich um eine Auslese handelt.

BDC H 727: 5558 (RuSHA). Afschrift, doorslagkopie (fotokopie RvO)

178. TELEXBERICHT VAN SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 18.6.42

Lieber Reichsführer.

Ich habe Mussert im Hinblick auf die von ihm beabsichtigte Eides-Abnahme seines Führerkorps[1] folgendes mitgeteilt:

'Reichsführer-SS teilte mir anlässlich meiner letzten Anwesenheit in Berlin mit, dass er mit Ihnen über die Vereidigung der SS-Angehörigen auf Sie gesprochen habe und dass er damit einverstanden sei, dass SS-Angehörige – soweit sie Parteifunktionen haben – jedenfalls zur Vereidigung herangezogen werden, dass aber die SS-Männer aller Dienstgrade als solche – also wenn sie keinen Parteirang haben – nicht zur Vereidigung kommen, da der SS-Man als solcher nur einen Eid u. zw. den auf den Führer leisten könne. Dadurch, dass der Vormann der SS auf Sie vereidigt sei[2], ist die Eingliederung der SS als einer militärischen Formation in die politische Leitung der Niederlande sichergestellt.'

Mussert teilt mir hierzu heute nachstehendes brieflich mit:

'Der Gegenstand der Beeidigung der SS auf den Leider der Bewegung ist in der Tat von mir mit dem Reichsführer der SS besprochen worden, erst in Lunteren und danach abends im Hotel Kasteel Oud-Wassenaar[3] in Anwesenheit des Kameraden von Geelkerken. Wie Ihnen bekannt ist, war und bin ich der Meinung, dass es am richtigsten gewesen wäre, zuerst die Beeidigung aller Formationen der Bewegung auf den Leider vorzunehmen und danach die Beeidigung der SS auf den Führer zur Durchführung der germanischen Aufgabe der SS. Im Gegensatz dazu ist die SS zuerst auf den Führer beeidigt. In seiner Rede hat der Reichsführer den Nachdruck darauf gelegt, dass die Angehörigen der SS ein Vorbild in der Treue an den Leider der Bewegung sein müssten. Als ich[b] in Lunteren über die bevorstehende Beeidigung auf den Leider sprach, habe ich den Reichsführer gefragt, ob seinerseits dagegen Bedenken bestünden. Die Antwort darauf war, dass dagegen keine Bedenken bestünden. Des abends ist in Oud-Wassenaar diese Angelegenheit noch besprochen in Anwesenheit des Kameraden van Geelkerken. Da ist noch weiter darauf eingegangen und van Geelkerken wurde von dem Reichsführer gefragt, bis zu welchem

178 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Nl. de beëdiging van de NSB-functionarissen op Mussert zelf. Men zie de verwijzingen in nr. 150, noot 1.
(2) Feldmeijer had op 8 juni 1940 de eed van trouw aan 'Volk en Vaderland, de Beweging, en den Leider' afgelegd (zie p. 236).
(3) Zie nr. 157, noot 18.
(b) In hs. tussengevoegd.

Range er die Beeidigung durchführen wolle. Mit auf Grund dieser Besprechung ist die Niederl. SS zur Beeidigung aufgerufen worden vom Range eines Sturmführers an aufwärts, was naturgemäss nur eine kleine Anzahl ist. Die Niederl. SS ist eine Formation der NSB. Diejenigen, die einen Rang in der Niederl. SS bekleiden, können also als Parteifunktionäre betrachtet werden. Ich glaube jedoch, Ihrem Briefe entnehmen zu müssen, dass der Reichsführer dies nicht wünscht. Nun gibt es drei Möglichkeiten:
a) Der Unterschied in der Sprache verursachte, dass der Reichsführer mich nicht begriffen hat und ich den Reichsführer nicht.
b) Der Reichsführer ist nach seinem Besuch zu einer anderen Einsicht gekommen.
c) Der Reichsführer hat gegen die beabsichtigte Handlung, die meiner Ansicht nach sich in vollkommener Übereinstimmung mit der Verabredung befindet, doch keinerlei Bedenken, wenn ihm die Sache richtig auseinandergesetzt wird.
Wie dem auch sei, nach Erhalt Ihres Briefes stelle ich mich auf dem Standpunkt, dass der Reichsführer wünscht, dass die Niederländ. SS, obwohl sie eine Formation der Bewegung ist, von der beabsichtigten Beeidigung ausgeschlossen wird.[4] Ich halte dies nicht für richtig, da dadurch ein Keil in den Körper der Bewegung getrieben wird, was der Bewegung nicht zugute kommen wird, was aber der Niederl. SS noch mehr schaden zufügen wird. Dieser Ausschluss wird zweifellos gerade auf die loyalsten Angehörigen der SS einen unangenehmen Eindruck machen. Darum würde ich es zu schätzen wissen, Herr Reichskommissar, wenn Sie noch rechtzeitig den Reichsführer von obenstehendem in Kenntnis setzen würden, damit später mich keinerlei Vorwurf treffen kann hinsichtlich der Zurücksetzung der Niederl. SS gegenüber den anderen Formationen. Vorbehaltlich eines anderen Wunsches des Reichsführers der SS wird die Niederländische SS also nicht teilnehmen an der Feierlichkeit, welche am 20. Juni vollzogen werden wird.'[5]
Ich gebe Ihnen diese Stellungnahme Mussert weiter. Ich selbst greife in die Sache weiter nicht ein.
Indem ich Sie bestens mit Heil Hitler begrüsse, bin ich Ihr

SEYSS-INQUART

BDC H 221: 1802–1806. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Noch Himmler, noch Seyss-Inquart – en men mag veilig aannemen: ook Rauter niet – hadden er ooit aan gedacht goed te keuren, dat de Nederlandsche SS, of de SS-leiders als zodanig, een eed op Mussert zouden afleggen (zie nrs. 154 en 155). Het is mogelijk, dat Mussert in het persoonlijk onderhoud met Himmler zelf door vaagheid een misverstand in de hand heeft gewerkt.
(5) Op de programma's voor de eedsaflegging van het NSB-kader is aan iedere groep en formatie, zoals WA, Jeugdstorm, de Fronten enz. een plaats toegedeeld. Daartussen treft men vaak stippellijnen aan: heel duidelijk heeft men hier plaats voor de SS open willen houden (NSB 42 e).
De NSB-pers maakte al weken van te voren grote ophef van deze massale demonstratie, waarbij een 3.000 NSB-functionarissen in het Utrechtse stadion hun trouw aan Mussert betuigden: men zie de diverse krantenverslagen. *Storm* onthield zich van elk commentaar, behoudens in een hoofdartikel van prof. Snijder, die de penibele vraag, waarom de Nederlandsche SS de eed aan Mussert niet had afgelegd, beantwoordde met een verwijzing naar de beëdiging op Hitler, en de 'verbondenheid' van Mussert aan Hitler (*Storm* 26 juni 1942).

179. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 18. Juni 1942

Reichsführer!

SS-Obersturmbannführer Dr. Brandt hat mir teilweise Abschrift des Briefes übermittelt, den Sie, Reichsführer, am 3.6.[1] in Angelegenheit der Tätigkeitsberichte der Feldpostprüfstelle dem Gruppenführer Berger übermittelt haben.

Grundsätzlich darf ich dazu melden, dass diese Berichte auch nach den Niederlanden kommen, und hier von mir Meldung für Meldung durchgearbeitet wird, sei es auf sicherheitspolizeilichem oder auf fürsorgemässigem Gebiet. Alle Beanstandungen werden sofort aufgegriffen.

Die Fürsorgeverhältnisse in den Niederlanden sind jetzt völlig geklärt, insbesondere seitdem die neue Fürsorge ab 1. Mai eingeführt wurde.[2] Sie erinnern sich, Reichsführer, dass Sie seinerzeit Befehl gaben, eine ideale Fürsorge für die germanischen Freiwilligen zu schaffen. Ich habe sowohl mit Gruppenführer Berger als auch mit dem Chef des Hauptfürsorge- u. Versorgungsamtes-SS, SS-Brigadeführer Haertel, die Materie eingehend durchbesprochen und die Schwierigkeiten vorgetragen, die wir hier mit der Fürsorge seit Monaten immer hatten. Der Chef des Hauptfürsorge- u. Versorgungsamtes-SS und auch Gruppenführer Berger sind darauf sofort eingegangen und es ist nun nach Genehmigung durch Sie, Reichsführer, die neue germanische Fürsorge etabliert worden, die sich sehr gut auswirkt. Ich habe mit allen möglichen Faktoren der NSB, WA und der SS gesprochen: Es ist niemand mehr vorhanden, der Klage führt; auch die Familien sind mit der neuen Fürsorge sehr zufrieden. Wenn also noch einzelne Fälle auftauchen, so stammen sie alle aus der Zeit vor dem 1.5., und wenn sie aus der Zeit nach dem 1.5. stammen, so können es nur ganz seltene Fälle sein, die aber sofort immer in Ordnung gebracht werden. Die Tätigkeitsberichte der Feldpostprüfstelle sind ja gerade deshalb für uns sehr wertvoll, weil wir allen diesen Gerüchten und Behauptungen sofort nachgehen können. Ich kann Ihnen melden, Reichsführer, dass alle Einzelfälle schon längst in Ordnung gebracht worden sind, sofern die Dinge der Wahrheit entsprochen haben, was auch nicht immer der Fall ist. Ich habe wegen der Fürsorge ferner hier in Holland zusätzlich durchgesetzt, dass die Angehörigen der bei der Waffen-SS oder bei der Legion dienenden Freiwilligen dieselbe Kohlenmenge bekommen wie die hier lebenden Reichsdeutschen. Ausserdem bekommen sie den halben Bedarf der Kohle schon jetzt angeliefert. Ferner hat in allen verhältnismässig bedürftigen Kreisen die deutsche NSV die Bezahlung der gesamten Kohle für diese Angehörigen in grosszügiger Form übernommen. Das wird sicher anerkannt. Ausserdem habe ich mit dem Reichskommissar abgesprochen, dass im kommenden Winter den Angehörigen der Eingerückten

179 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Brandt o.a.: 'RF h[at] K[enntnis]'. In het stuk zelf komt een groot aantal onderstrepingen voor.

(1) De brief nr. 164 dateert van 30 mei. Het excerpt (zie nr. 164, noot c) kan dus wel enige dagen later verzonden zijn.

(2) In het reeds vaak aangehaalde rapport van Seyffardt (Doc. II Vrijwilligerslegioen Nederland a 3 en Doc. I Seyffardt 1) vindt men getallen en tabellen, die betrekking hebben op (oude) Nederlandse en Duitse soldij; de nieuwe *Versorgungsbestimmungen* voor de Germaanse landen, die Berger op 18 april 1942 aan Himmler zendt, in H 572.

von uns zwei bis drei Lebensmittelpakete kostenlos übersandt werden, um auch zu zeigen, dass wir vor allem dort, wo viel Kinder vorhanden sind, helfend eingreifen. Ich bin überzeugt, Reichsführer, dass Sie in der Zukunft auf diesem Gebiete nur Gutes hören werden.

Der hiesige Fürsorgeoffizier, SS-Hauptsturmführer Kerling, ist ein sehr gewissenhafter Führer, der sehr brav und fleissig ist und tatsächlich alles macht, was in seiner Kraft steht.

Zu Punkt 4 des Schreibens:

Es ist unrichtig, dass der Bruder des Herrn Biesterfeld deutscher Nachtjäger ist. Der Oberleutnant Prinz zur Lippe-Weissenfeld ist der bekannte Nachtjäger in Leeuwarden (Friesland), der auch mit dem Ritterkreuz ausgezeichnet ist. Oberleutnant Prinz zur Lippe-Weissenfeld ist keineswegs mit dem Biesterfeld verwandt, es sei denn, dass es sich um einige hundert Jahre handeln könnte, woher die Verwandtschaft abgeleitet wird. Dem SS-Obergruppenführer Heydrich war Prinz zur Lippe-Weissenfeld persönlich gut bekannt, da er ihn näher kennen lernte, als er hier in Bergen am Flughafen als Jäger[b] flog.[3] Kamerad Heydrich hatte mehrmals über die hiesige Dienststelle dem Prinzen zur Lippe-Weissenfeld anlässlich seiner verschiedenen Erfolge gratuliert. Ich bin der Sache nachgegangen, wieso es kommt, dass ein solches Gerücht überhaupt weitergetragen wird und musste folgende Feststellung machen: Nachtjägeroffiziere haben etwa vor einem Jahr, also zu einer Zeit, wo Oberleutnant Prinz zur Lippe-Weissenfeld anfing, als Nachtjäger bekannt zu werden und in der Presse öfter Erwähnung fand, aus reinem Bierulk heraus in holländischen Kreisen das Gerücht verbreitet, dass es der Bruder des Biesterfeld sei, der die Engländer abschiessen würde. Prinz zur Lippe-Weissenfeld ist uns allen schon seit langem persönlich bekannt.

Zu Punkt 7 des Schreibens:

Die von mir schon seinerzeit in der Angelegenheit sofort durchgeführten Ermittlungen ergaben, dass die Angaben des SS-Schützen R.[c] nicht der Tatsache entsprechen, weshalb dann auch eine verantwortliche Vernehmung der beteiligten Personen nicht durchgeführt wurde. Die Mutter der Braut, Frau W.[c] und die Tochter wurden zur Sache gehört. Sie erklärten, dass vor längerer Zeit der SS-Schütze R. der Bräutigam der Tochter gewesen wäre. Dieses Verhältnis wurde aber aufgelöst, da die Tochter ihrerseits sich nicht mehr für R. interessierte, weil ihr dieser etwas überspannt schien. Zur Zeit verkehrt die Tochter mit einem Gefreiten der deutschen Wehrmacht. Sie gibt an, aber auch noch heute unter den Drohungen des R. zu leiden, der inzwischen – nach etwa 8-wöchiger Abwesenheit – von der SS als entlassen zurückgekehrt ist. So drohte R., die Fabrik, in der die Tochter beschäftigt ist, schliessen zu lassen, da dort angeblich antideutsche Propaganda betrieben werde. Es ist allerdings richtig, dass der Kaplan Manjus der Tochter die Sakramente verweigert hat, solange sie mit dem NSB-er R. verkehrte, doch hat ihr der Kaplan sofort erklärt, dass sie die Sakramente dann wieder bekommen könne, wenn R. tatsächlich zur Waffen-SS an die Ostfront käme. Nachdem R. zur Legion nach Graz gekommen war, hat Kaplan Manjus sie wiederum zu den Sakramenten zugelassen. Dieselben Angaben wurden unabhängig auch von der Mutter gemacht. Dass der Kaplan Manjus gesagt haben soll, 'wenn die Deutschen den Krieg verlieren, wirst Du genau so wie diese an Händen und

(b) Oorspronkelijk: 'Nachtjäger'. 'Nacht' is doorgestreept (hoofdletter J door de bewerker aangebracht).
(3) Heydrich was zelf een goed jachtvlieger.
(c) Naam in het document voluit.

Füssen mit Ketten gebunden und abgeführt werden', wurde sowohl von der Mutter als auch von der Tochter auf das entschiedenste bestritten.

Die 5 katholischen Bischöfe verweigern schon seit über einem Jahr allen NSB-ern irgendwelche kirchlichen Sakramente, auch kirchliche Leichenbegängnisse u.ä.m. Dieser Kampf spielt schon lange hin und her, ist aber schon stark abgeflaut.

Zu Punkt 10 des Schreibens:

Es ist richtig, was Jan van den B.^{c}, Loenen, in seinem Brief schreibt; diese Angaben stimmen. Der Fehler lag bei der hiesigen Wehrmachtdienststelle. Irgendein Teil der Legion an der Ostfront hat einen gegebenen Befehl falsch aufgefasst und die Nachlassgelder falsch überwiesen, nämlich an den Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden. Der Oberzahlmeister des Wehrmachtbefehlshabers hat nun diese Überweisungen, es waren 10 – 12 Fälle, sofort an die Familien weitergegeben, ehe diese jedoch über den Fürsorgeoffizier erfahren hatten, dass ihr Sohn gefallen war. Ich habe schon damals sofort die Sache selbst aufgegriffen und das abgestellt, und zwar sowohl in Richtung der Legion als auch beim Wehrmachtbefehlshaber, so dass es in Zukunft nicht mehr vorkommen kann. Sämtliche Nachlassgelder laufen in der Zukunft über das Hauptfürsorge- u. Versorgungsamt-SS – Abteilung Ausland – in Berlin.

Durchschrift des Schreibens ergeht gleichzeitig an den Chef des SS-Hauptamtes, SS-Gruppenführer Berger.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 362: 3960–3964. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

180. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN R. JUNGCLAUS[1 2]

Führer-Hauptquartier, den 22. Juni 1942

Ich wünsche, dass niederländische Nationalsozialisten, die in Belgien insbesondere in Flandern zum Zwecke der politischen Betätigung oder zu Versammlungen eingereist sind, sofort über die Grenze zurückzuschaffen sind. Eine politische Tätigkeit verbiete ich.[3]

Dieser Auftrag ist vertraulich zu behandeln.

[H. Himmler]

BDC H 222: 1921. Minuut, doorslagkopie (fotokopie RvO)

180 – (1) Doorslagen van dit stuk worden blijkens een onderschrift aan Berger en Rauter gezonden.
(2) Het stuk is gericht aan de 'Höhere SS- und Polizeiführer Flandern'; een merkwaardige titulatuur: zie p. 173, noot 1.
(3) Aanleiding was Voorhoeve's mislukte poging om in Antwerpen een spreekbeurt te houden: zie nr. 171.

181. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Führer-Hauptquartier, den 24. Juni 1942

Lieber Rauter!

Ich bestätige Ihnen den Eingang Ihrer beiden Schreiben vom 6. und 10.6.1942 sowie Ihre sonstigen Mitteilungen über die NSB. insbesondere über Voorhoeve.[2] Ich bin zu dem Entschluss gekommen, von mir aus Voorhoeve jedes Dienen auch in der Legion zu verbieten. Ich habe dies mit Generalkommissar Schmidt, den ich bei der Beerdigung des Reichsleiters Hühnlein[3] traf, heute in München besprochen. Sollte jedoch der Reichskommissar von sich aus grossen Wert aus irgendeinem Grunde darauf legen, dass Voorhoeve eingezogen wird, bitte ich mir dies mitzuteilen.[4]

Ich muss ausserdem sagen, dass ich nach den Mitteilungen, die ich nunmehr in der letzten Zeit bekommen habe, mit Herrn Mussert persönlich innerlich fertig bin. Ich glaube nicht mehr, dass er der langsame, um die Wahrheit ringende, schwerblütige Niederländer ist, sondern halte ihn für einen in der Hand seiner schlechten Umgebung befindlichen Mann, verheiratet mit seiner Tante. Abschliessend zu meinem persönlichen Urteil darf ich heute auch noch sagen, halte ich ihn innerlich für unehrlich. Krach wird es deswegen zwischen ihm und mir keinerlei geben, jedoch eine Bemühung, den Mann innerlich zu gewinnen, werde ich nicht mehr anstellen. Alle Betrachtungen, die ihn betreffen, werden rein nüchtern politisch sein.

Alle unsere Handlungen von Seiten der SS müssen auf das engste abgestimmt sein mit dem Reichskommissar, so dass zwischen uns Deutschen auch nicht die geringste Unklarheit oder gar Lücke entstehen kann.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 836: 6013. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

182. BERGER AAN RAUTER

Berlin, den 24. Juni 1942

Lieber Rauter!

Der Reichsführer hat befohlen, dass die wissenschaftliche Forschung im germanischen Raume in erster Linie Sache der SS zu sein hätte und hat angeordnet, dass die federführende Dienststelle hierbei das Ahnenerbe sei. Ich habe mit dem Ahnenerbe vereinbart, die jeweiligen wissenschaftlichen Beauftragten zum SS-Hauptamt, Amt VI, Germanische

181 – (1) Blijkens een onderschrift van Brandt worden doorslagen van dit stuk gestuurd naar Berger en Wolff.
(2) Nrs. 171 en 173 en de bijlagen daarbij. Zoals in nr. 167 noot 3 reeds gezegd, is niet helemaal meer na te gaan, welke stukken als bijlagen zijn verzonden, en bij welke brief zij zijn gevoegd.
(3) Adolf Hühnlein, geb. 12 sept. 1881 te Neustädtlein. Beroepsofficier, deelnemer aan de Hitler-*Putsch* van nov. 1923, oprichter en *Korpsführer* van het *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps (NSKK)*. Gestorven op 18 juni 1942; de begrafenis vond plaats op 21 juni. (*Grossd. Reichstag*; *DZ* 19 en 22 juni 1942).
(4) Voorhoeve kwam toch in het legioen terecht. Het is niet bekend, hoe dit is gebeurd.

Freiwilligen-Leitstelle, zu kommandieren, von wo sie zu den einzelnen Germanischen Freiwilligen-Leitstellen in den germanischen Ländern abgestellt werden.[1]

Ich bitte Dich im übrigen, mich zu benachrichtigen, falls andere Parteigliederungen in die wissenschaftliche Arbeit im germanischen Raume einsteigen. Auf Weisung des Reichsschatzmeisters Schwarz sollen hierfür keine Gelder verausgabt werden, es sei denn, dass die Germanische Freiwilligen-Leitstelle einzelne Gliederungen unter Hinzuziehung des Ahnenerbes mit besonderen Angelegenheiten beauftragt.[2]

Heil Hitler! Dein

BERGER

BDC H 1003: 7152 (Ahnenerbe). Afschrift van afschrift (fotokopie RvO)

183. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 25. Juni 1942

Reichsführer!

Der Befehlshaber der Truppen des Heeres in den Niederlanden, Generalleutnant Lehmann[1], erhält mit 1. Juli eine andere Verwendung in Frankreich. An seine Stelle kommt ein Korpsführer aus dem Osten, General der Infanterie Reinhardt.[2] Der Wehrmachtbefehlshaber, bei dem ich gestern Gruppenführer Demelhuber[3] einführte, erzählte uns gleichzeitig, dass er Armeeoberkommando XX[4] geworden sei, worüber er sich sehr freue, und dass

182 – (1) Zie hiervoor ook nr. 190, en de annotatie daarbij.

(2) Dit heeft kennelijk betrekking op het door Seyss-Inquart gepousseerde *Germanisches Forschungsinstitut*. Zie daarvoor nr. 115; voor Rauters antwoord nr. 186.

183 – (a) In het stuk zijn verscheidene onderstrepingen aangebracht.

(1) Josef Lehmann, geb. 26 augustus 1888; *Generalleutnant*; *Kommandeur* (later genoemd *Befehlshaber*) *der Truppen des Heeres in den Niederlanden* (lijst van Duitse officieren in reg. lijst WBN-archief). Deed voor de oorlog dienst bij de Beierse politie (zie eind van deze alinea). Verdere gegevens over hem zijn niet bekend. Men zie voor deze functie nr. 48, noot 1.

(2) Hans Wolfgang Reinhard, geb. in 1888. Bij het uitbreken van de oorlog divisiecommandant. Van juli 1942 tot december 1944 *Befehlshaber der Truppen des Heeres in den Niederlanden* en commandant van het in Nederland gelegerde *LXXXVIII Armeekorps*, bestaande uit drie divisies (Van Hilten, *Capitulaties*, p. 67, 71; *Who's Who in Germ.* II). Daar dit legerkorps in hoofdzaak de bezettingstroepen van het Duitse landleger – afgescheiden dus van de *Waffen-SS* – vormde, moet men de eerste functie uit de tweede afleiden.

(3) Karl Maria Demelhuber, geb. 27 mei 1896 te Freising. Vrijwilliger in de eerste wereldoorlog; in 1919 bij het vrijkorps-von Epp; daarna behaalde hij het diploma van een handelsschool. In 1922 lid van de *NSDAP;* trad bij heroprichting van de partij niet meer toe. Van 1931 tot 1935 bij de Beierse politie in de rang van kapitein. In 1935 overgenomen in de *SS-Verfügungstruppe* in de rang van *SS-Obersturmbannführer*; militaire carrière, o.a. als commandant van de *SS-Standarte 'Germania'*. Van mei tot september 1941 *Befehlshaber der Waffen-SS Ost* in Krakau. Sinds 11 juni 1942 *Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden*, tenslotte in de rang van *SS-Obergruppenführer* (P 21). † 18/3/1988

(4) Met deze aanduiding (meestal afgekort: *AOK*) wordt uitgedrukt, dat Christiansen de bevoegdheden kreeg van een *Armeeoberbefehlshaber* (bij beschikking van het *OKW* van 17 mei 1942, *Tagesbefehl* 30/42 WBN; volgens de inleiding bij de regentenlijst van het WBN-archief, p. 4, kreeg Christiansen deze bevoegdheden in verband met de kustverdediging).

Generalleutnant Lehmann leider gehen müsse, weil er noch zu jong sei, um ein Korps zu führen und noch nicht 'heranstehe'. Lehmanns Fortgang tut uns allen sehr leid, da er ein sehr fleissiger und befähigter Offizier war, der sich hier in sehr intensiver Form um den Küstenschutz annahm. Auch Gruppenführer Demelhuber bedauert dies sehr, da er als Oberleutnant bei der Landespolizei in Bayern diente wo Lehmann Hauptmann war.

Bei der Aussprache mit der Wehrmacht wurde von uns gefordert, dass sämtliche SS-Einheiten nunmehr dem Befehlshaber der Waffen-SS auch für den Fall eines Einsatzes im Landungsfall wirklich unterstellt werden, was bisher mangels eines geeigneten Befehlshabers leider nicht der Fall war. Sowohl der Wehrmachtbefehlshaber persönlich als auch der Chef des Generalstabes haben ohne weiteres zugesagt, dass diese Einheiten und die der Wehrmacht, die die IJssel-Stellung (Amsterdam, Utrecht)[5] sofort zu besetzen haben, in diesem Falle vom Befehlshaber der Waffen-SS geführt werden sollten. Nur müsse sich Gruppenführer Demelhuber einen entsprechenden Führungsstab aufbauen, weshalb er in den nächsten Tagen zu Gruppenführer Jüttner fährt, um ihm diesen Komplex vorzutragen.[6]

Ferner erfuhren wir gestern beim Wehrmachtbefehlshaber, dass am 21.6. die Luftflotte 3 schlagartig Luft- und Bildaufklärung über England flog, deren vorläufiges Ergebnis ist: Es liegen ungefähr 2.000 kleine Fahrzeuge im Raume Porthmouth, Southampton, Weymouth, insbesondere eine grosse Zahl kleinerer, auf Land gezogener, bisher nicht beobachteter Spezialfahrzeuge in Flussmündung Expury südlich Southampton und im Hafen Poole. Die Auswertung hat weiterhin ergeben, dass ein starker Zuwachs an kleinen etwa 25 – 30 m langen dicht zusammenliegenden Booten in den Hafenbereichen von Southampton und Portland festzustellen ist, auch in den in der Nähe gelegenen Flussmündungen und Einschnitten. Im Gegensatz hierzu zeigen die ausserhalb des Abschnittes Portsmouth und Portland liegenden übrigen Häfen keine Veränderungen. Wie mir der Chef des Generalstabes mitteilte, so deutet nichts auf einen Angriff hin, doch werden dort scheinbar die kleinen gepanzerten 30-50-Mann-Boote, die auch einen Tank mitführen können, wohl zu Übungszwecken zusammengezogen. Der Chef des Generalstabes nannte dabei die Zahl von 2.000 Booten, die im ganzen feststellbar seien.[7]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 835: 6011-6012. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(5) D.w.z. een linie, die voor een deel langs de Hollandse IJssel liep: zie nr. 346.
(6) Jüttner bleek evenwel allerminst gecharmeerd van deze militaire plannen: zie nr. 191.
(7) Uiteraard kregen de Duitsers voortdurend berichten over invasieplannen van de geallieerden, al dan niet uit de lucht gegrepen. De staf van Christiansen stuurt op 11 juni 1942 een dergelijk bericht o.a. naar Rauter, die het meteen doorzendt aan Himmler; deze neemt er wel enige notitie van, gezien zijn paraaf en de aantekening, dat Jüttner het ook moet lezen. Het bericht vermeldt, dat de geallieerden van plan zijn tussen 17 en 20 juni massale luchtlandingen uit te voeren op twee plaatsen in Frankrijk, en in Nederland met als doel 'Besetzung des grossen Flugplatzes zwischen Amsterdam und Den Haag,' daarna zouden de troepentransportschepen volgen. De *Oberbefehlshaber West*, van wiens staf het bericht eigenlijk kwam, voegde er wel aan toe, dat het 'unter Vorbehalt' werd doorgegeven. Vermoedelijk zullen Himmler en Rauter zich er niet al te druk om hebben gemaakt (H 836: 6035-39). Toch moeten dit soort meldingen, en vooral de resultaten van het *Englandspiel*, hen ervan hebben overtuigd, dat een invasie in Nederland op zijn minst tot de reële mogelijkheden behoorde: zie nrs. 189 en 236.

184. W. SIEVERS AAN RAUTER[1]

26.6.42

Gruppenführer!

Nachdem der Reichsführer-SS dem 'Ahnenerbe' die wissenschaftliche Lenkung in den germanischen Ländern zugewiesen hatte, war es bei dem grossen Mangel an Mitarbeitern notwendig, SS-Obersturmführer Dr. Schneider wieder ins 'Ahnenerbe' zurückzuholen. Ich bitte Sie deshalb, SS-Obersturmführer Schneider von seiner hauptamtlichen Tätigkeit in Ihrem Stabe wieder zu entbinden.

Ich möchte Ihnen bei dieser Gelegenheit meinen ganz besonderen Dank sagen dafür, dass Sie mit grosszügigem Verständnis die Arbeiten Schneiders so weitgehend unterstützt haben.

So weit ich die Lage übersehen kann und auf Grund der Berichte Schneiders glaube ich, dass ein Teil der von SS-Obersturmführer Schneider wahrgenommenen Aufgaben jetzt von anderen Mitarbeitern fortgeführt werden kann.[2] [3] Um die Lenkung der Arbeit der 'Volksche Werkgemeenschap', der 'Saxo-Frisia', der 'Fryske-Rie' und des Hamer-Verlags wird sich Schneider in Zukunft weitgehend bekümmern. Schneider berichtete mir, dass er darüber mit Ihnen, Gruppenführer, schon gesprochen habe, dass Sie mit dieser Anregung einverstanden seien, und dass er als ehrenamtlicher Sachbearbeiter in Ihrem Stab verbleiben dürfe.

Ich hoffe, dass ich Ihnen bald wieder einen ständigen Vertreter des 'Ahnenerbes' zuweisen kann, der von SS-Obersturmführer Schneider eingearbeitet wird.[4]

Heil Hitler!

SI[EVERS]

BDC H 917: 5728 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

184 - (1) Voor deze brief is eerst een vrijwel gelijkluidend concept gemaakt; daarop staat genoteerd: 'SS-Ostuf Schneider. Stellungnahme und eventl. Abänderung. 23/6', met de paraaf van Sievers (H 917: 5729).

(2) In het concept eindigt hier de getypte tekst van Sievers. De rest van dat stuk is in het handschrift van Schneider geschreven als een verbetering van een getypte passage (zie noot 1).

(3) Het is niet duidelijk, wie men hierbij gedurende het interregnum tussen Schneiders vertrek en de aankomst van zijn opvolger op het oog had. Oorspronkelijk had Schneider daarvoor aan Montel en Hildebrand gedacht, maar gezien hun tactloze wijze van optreden wilde Rauter hen niet meer in aanmerking laten komen (H 917: 5725-44; nr. 174).

(4) In een brief aan Sievers van 30 juni verzoekt Rauter, onder vele betuigingen van spijt over Schneiders vertrek, een opvolger te sturen, die in Nederland het wetenschappelijk werk verder moet leiden 'als ständiger Vertreter des Ahnenerbes im Rahmen der Germanischen Freiwilligen-Leitstelle, Dienststelle Niederlande'. Sievers bericht hem op 20 juli, dat hij een opvolger heeft gevonden: Dr. Mai (H 917: 5725-6; zie voor Mai nr. 190, noot 6).

185. CIRCULAIRE VAN HIMMLER[a] [1]

Führer-Hauptquartier, 27.[b] Juni 1942

Durch die Vereidigung der Niederländischen SS auf den Führer ist die Niederländische SS in die Gesamtgermanische SS aufgenommen worden.

Ich ordne an, dass zwischen den Angehörigen der Gesamt-SS und Polizei (Waffen-SS, Allgemeine-SS, Ordnungs- und Sicherheitspolizei) und den Angehörigen der Niederländischen SS ein dienstliches Grussverhältnis in der Form Platz greift, dass der Rangniedere den Ranghöheren, bei gleichem Rang der Jüngere den Älteren zuerst zu grüssen hat und dass gegenseitige Grusspflicht besteht.

H. HIMMLER

BDC H 222: 1939. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

186. RAUTER AAN BERGER[1]

den 27. Juni 1942

Lieber Berger!

Unter Bezugnahme auf Dein Schreiben vom 24. Juni[2] darf ich Dir mitteilen, dass entgegen Deiner Mitteilung der Reichsführer-SS hier ausdrücklich entschieden hat, dass das vom Reichskommissar, SS-Obergruppenführer Dr. Seyss-Inquart gegründete Germanische Institut ohne weiteres in diesem niederländischen Raum die wissenschaftliche Forschungsarbeit durchführen könne. Er habe dies dem Reichskommissar bei der Besprechung in Berlin schon zugesagt[3] und sei der Meinung, dass das Ahnenerbe ohne weiteres in diesem Germanischen Forschungsinstitut mitarbeiten könne, wo es unsere Linie durchzusetzen hätte. Im übrigen ist ja hier in meinem Stabe SS-Obersturmführer Dr. Schneider vom Ahnenerbe tätig, der ja bisher immer diese wissenschaftliche Arbeit hier in diesem Raum federführend für das Ahnenerbe bearbeitet hat. Da Obersturmführer Dr. Schneider ja auch im Amt VI bekannt ist, so ist meiner Meinung nach die Leitarbeit des Amtes VI auch sichergestellt. Wie ich Dir schon mitteilte, habe ich die Absicht, den SS-Sturmbannführer Dr. Ispert zu uns in die Germanische Leitstelle, Dienststelle Niederlande, zu ziehen, wodurch auch ein loyales Zusammenarbeiten mit dem Reichskommissariat gewährleistet erscheint. Allerdings möchte ich Dich bitten, Sturmbannführer Dr. Ispert von der Germanischen Leitstelle aus finanzieren zu lassen, damit ein Brotherr aufscheint und damit auch eine

185 – (a) Links bovenaan staat slechts getypt: 'Der Reichsführer-SS' en, geschreven, het briefnummer.
(1) Men vergelijke nrs. 162 (onder punt 6), 166, 176 en de annotatie daarbij.
(b) In hs. ingevoegd.
186 – (1) Blijkens een onderschrift worden afschriften van het origineel aan Montel, de chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland, en aan Schneider gezonden. De laatste stuurt op 1 juli de tekst van de nrs. 182 en 186 naar Sievers (H 1003: 7149).
(2) Nr. 182.
(3) Zie nr. 168, noot 2.

Disziplin. Da er im übrigen SS-Führer ist und vor zwei Jahren mit dem SD in diesen Raum hereingekommen ist, bin ich der gleichen Auffassung wie führende SD-Männer, dass Dr. Ispert loyal bei uns arbeiten wird und dass er ohne Zweifel der geeignete Mann ist, um auf diesem volkskundigen und forschungsmässigen Gebiet zu arbeiten.[4]

Heil Hitler! Dein

RAUTER

BDC H 1003: 7150–7151 (Ahnenerbe). Afschrift (fotokopie RvO)

187. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 1. Juli 1942

Reichsführer!

Der Tätigkeitsbericht der Feldpostprüfstelle vom 1.5. bis 31.5.1942 wird vorgelegt.[1]

Ich bitte, die Verzögerung entschuldigen zu wollen. Wollte unter allen Umständen den Bericht selbst noch durchlesen und kam durch dienstliche Überlastung in den letzten 14 Tagen nicht dazu. Um keine weitere Verzögerung eintreten zu lassen, habe ich auch die etwas eigenartige Auffassung des Berichterstatters über religiöse Fragen und Religion nicht korrigiert. Werde ihm aber ein Privatisimum über unsere Auffassung von Religion und Religiosität halten.

Ich bitte, zum letzten Bericht die gestellten Fragen beantworten zu dürfen.

– – –[2]

3. Bei Klagen über die Fürsorge wird der zuständige Höhere SS- und Polizeiführer benachrichtigt und um sofortiges Eingreifen gebeten. (Anlage – SS-Gruf. Rediess)[3] Ich bitte um einen Hinweis an das Hauptfürsorge- und Versorgungsamt, dass in den germanischen Ländern die Fürsorgestellen dem Chef des Ersatzkommandos unterstellt sind und dass die Tätigkeit des SS-Staf. Schmidt vom Hauptfürsorge- und Versorgungsamt, der vorbildlich mit uns zusammenarbeitet, von Reichsführer-SS anerkannt wird.

4. Die Mitteilung, dass der Bruder des Biesterfeld deutscher Nachtjäger ist, hat sich nach der genauen Nachprüfung leider als nicht richtig herausgestellt. Der Nachtjäger, Prinz Lippe, ist ein Vetter des Biesterfeld.[b]

(4) Zie ook nr. 229. Rauter wist inderdaad Ispert van het *Generalkommissariat zbV* naar zichzelf over te hevelen (zie nr. 44, noot 2). Schneider meende overigens, dat Ispert door zijn onvoldoende wetenschappelijke vorming beter op propagandistisch gebied werkzaam kon zijn (H 1003: 7149).

187 – (a) Bovenaan het stuk de paraaf van Himmler.

(1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze rapporten. Men vergelijke voor de hier behandelde zaken nrs. 164 en 179.

(2) De punten 1, 6, 11 en 12 hebben geen betrekking op Nederland. In punt 2 wordt vermeld, dat door samenwerking van de bureaus van het *SS-Hauptamt* in de Germaanse landen met het *RSHA* – met name door het doorgeven van de resultaten van de veldpostcensuur, – de laatste instantie met succes heeft kunnen optreden.

(3) *Höherer SSuPF* in Noorwegen (gegevens in nr. 117, noot 1).

(b) In marge voor deze alinea: 'Erl.[edigt]' in hs. van Brandt.

5. Ich bitte um Rückgabe der Feldpostbriefe vom 1.4. bis 30.4.42, um die guten Briefe heute schon zusammenstellen zu können.

– – –[2]

7. Die Mitteilung über den Kaplan Manjus in Dongen, St. Lorenziuskirche, (S.76) ist an SS-Gruf. Rauter weitergegeben worden.[c]

8. Die Angelegenheit Kaserne Graz, hat sich durch Einsetzung eines neuen Kommandeurs von selbst erledigt. Wer heute in Graz noch meckert, gehört ausgeschieden.[4]

9. Die Fürsorgeverhältnisse sind in den germanischen Ländern geklärt. Vollkommen ungeklärt bleiben sie noch in Ungarn, da durch das mässige Verhalten des Gesandten von Jagow[5] die ungarische Regierung bis zum heutigen Tage nur die ungarischen Fürsorgesätze ausbezahlt, die zum Leben zu wenig und zum Sterben zu viel sind.

Es ist das aber ein Hauptbesprechungspunkt mit Unterstaatssekretär Luther.[6]

10. Die Mitteilungen über eingetretene Verluste klappen immer noch nicht. Rasch kommen sie von der norwegischen Legion.

Ich bitte, dass die Funksprüche, die bei Reichsführer-SS eingehen, nicht nur an das SS-Führungshauptamt, sondern auch an das SS-Hauptamt weitergegeben werden.[d]

– – –[2]

13. Reichsführer, eine neue Vereidigung des Leiters der Feldpostprüfstelle habe ich nicht vorgenommen. Es ist Ehrensache, dass auch eingetretene Pannen gemeldet werden. Allerdings ist heute die Sache so, dass mit der Meldung zu mindestens 90% auch die Abstellung aller Fehler mitgeteilt werden kann.

Insgesamt kann gemeldet werden:

Wir sind auf dem besten Wege, die oft auch gegen unseren Willen gemachten Versprechungen einzulösen und in geordnete, klare und anständige Verhältnisse zu kommen. Es wird diese unsere Arbeit auch überall in den germanischen Ländern anerkannt.

G. BERGER

BDC H 361: 3956–3959. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

188. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 2. Juli 1942

Reichsführer!

Ich sprach soeben mit Hauptdienstleiter Schmidt, der gestern mit Mussert beisammen war. Mussert sei also wütend auf den Generalsekretär im Propagandaministerium, den NSB-er Professor Goedewaagen, weil er den Konflikt, den er im Propagandaministerium

(c) Als bij noot b.

(4) Er werd echter niet alleen geklaagd in Graz (zie nr. 164 onder punt 8), maar ook in Klagenfurt, waar het reservebataljon van '*Westland*' gelegerd was (zie nr. 207).

(5) Wellicht speelt bij deze opmerking van Berger het feit mee, dat Jagow zoals meerdere diplomaten een hoge rang in de *SA* had (zie Höhne, *Orden*, p. 269).

(6) Zie voor Luther nr. 258, noot 1.

(d) In marge in hs. van Brandt: 'wird von mir schon gemacht. Br.'

mit Voorhoeve hatte[1], nicht in erster Linie ihm, dem Leider der NSB, vorgetragen hätte, damit er intern die Angelegenheit hätte bereinigen können. Mussert ärgerte sich schwer darüber, dass der Konflikt den reichsdeutschen Herren zur Kenntnis gebracht wurde; in Wirklichkeit natürlich, dass dadurch der Reichskommissar auf unsere Seite gezwungen wird und dass Mussert voraussichtlich Voorhoeve wird fallen lassen müssen. Hauptdienstleiter Schmidt will also jetzt zunächst Professor Goedewaagen vorladen und ihn einvernehmen. Es ist kein Zweifel, dass Mussert alles daransetzen wird, um den Konflikt der beiden NSB-er von sich aus abzudämpfen. Im Auftrage des Leiders hat Voorhoeve seine Propagandareisen eingestellt. Er und der Distriktsleiter von Nordbrabant, der Katholik Leeuwenberg[2], haben zusammen 10 oder 12 grosse Versammlungen in den Grossstädten abgehalten; es haben sich aber nur 69 Leute gemeldet. Meulenberg teilte mir mit, dass die WA die Aktion Voorhoeves sabotiere, weil sie – wie ich Ihnen, Reichsführer, schon meldete – ihrerseits eine Werbeaktion durchführen will. Infolge des Hin und Her in der NSB und infolge der Unsicherheit, die für Mussert besteht, ob Voorhoeve überhaupt zur Legion zugelassen wird oder nicht, hat er wohl die Propaganda-Aktion abgeblasen.

Gestern sind durch Arbeit der Ergänzungsstelle 190 Mann zur Waffen-SS und Legion eingerückt, darunter 30 Mann zum SS-Wachbataillon 'Nordwest' und 40 Mann zum Röntgen-Sturmbann. Ich habe dies dem Reichskommissar auch vorgetragen und ihm gesagt, wie wenig wertig Herr Voorhoeve ist, der als Oberpropagandist der Bewegung nicht in der Lage ist, die neutrale Arbeit der Ergänzungsstelle zu überflügeln. Dies hat auch auf den Reichskommissar sichtlich Eindruck gemacht.

Während Mussert früher wegen der Hilfspolizei fürchterlich drängte, hat die WA sich jetzt 14 Tage Zeit gelassen, um die Listen der Hilfspolizei-Freiwilligen einzureichen. Mussert und Geelkerken sprachen von 8 – 10.000 Mann; die Listen aber enthalten nur 2.000 Männer.

Gestern gab es in Rotterdam blinden Alarm. Eine Marine-Einheit bekam einen Funkspruch, der verstümmelt wiedergegeben wurde. Anstatt 1 engl. Torpedo-Boot wurden 71 engl. Torpedo-Boote gemeldet, die im Anmarsch auf die holländische Küste seien. Daraufhin alarmierte eine örtliche Marine-Station in Rotterdam die höheren Marine-Einheiten, diese erkannten den Unsinn, dass bei Tage unmöglich so viel Torpedoboote, die gar nicht drüben liegen, anmarschieren könnten, und erkundigten sich und erkannten sofort den

188 – (1) Rauter had op 27 juni al een kort briefje aan Seyss-Inquart gezonden met een notitie van Rauter zelf over hetgeen hij gehoord had van Goedewaagen over diens ruzie met Voorhoeve (van beide stukken zond Rauter dezelfde dag natuurlijk trouw afschriften aan Himmler). Het kwam er op neer, dat Goedewaagen op het departement tegenover Voorhoeve had gezegd diens groot-Nederlandse politiek niet langer te kunnen dekken; hij, Goedewaagen, was een voorstander van een groot-Germaanse politiek. Daarop had Voorhoeve beledigende opmerkingen over Goedewaagen en Seyss-Inquart gemaakt, hetgeen Goedewaagen had genoopt Voorhoeve te schorsen in diens functie op het departement (H 222: 1950–53).

In een brief van 26 juni aan Schmidt verzoekt Goedewaagen dringend om Voorhoeve te mogen ontslaan wegens diens groot-Nederlandse, en eigenlijk anti-Duitse politiek. Goedewaagen vertelt daarbij, dat Voorhoeve ervan overtuigd was, en ook openlijk verkondigde, 'dass das Dritte Reich mit dieser 'Eroberungspolitik' wohl ernten würde, wie es sähte und dass in mehreren germanischen Ländern wohl Aufstände gegen die deutsche Obrigkeit ausbrechen würden.' (H 222: 1954–56; uiteraard kwam ook deze brief bij Himmler terecht).

(2) Zie voor hem nr. 153, noot 5.

Irrtum. In der Zwischenzeit aber hat die Marine in Rotterdam alarmiert und ihre Männer aus den Kinos und Gasthäusern herausgefischt. Wie ein Lauffeuer verbreitete sich der Alarm in Rotterdam. In den Kreisen der NSB gab es grosse Panik, alles packte die Koffer und wollte flüchten. Ein Streiflicht für Sie, Reichsführer!

Wie mir heute Hauptdienstleiter Schmidt ausserdem noch mitteilte, hat Mussert Abstand genommen, dass seine Frau nach Spanien geht; er will sie also nach Kärnten schicken. Gauleiter Rainer[3] wird die Bitte vom Reichskommissar übermittelt bekommen, Frau Mussert in Kärnten unterzubringen.

Generalleutnant Lehmann kommt als Oberfeldkommandant nach Frankreich (Tours).[4] Er ist darüber tief betrübt. Zuerst nahm man ihm die Division, die Generalmajor Hossbach übernahm, der mit dem Ritterkreuz versehen von der Ostfront kam, um die Division zu holen, und jetzt wird er als Kommandeur der Truppen des Heeres abgelöst und kommt in die Etappe. Er ist sehr niedergedrückt. Hier hat Generalleutnant Lehmann alles sehr geschätzt. Er hat sich über ein Jahr mit der Küstenverteidigung intensiv befasst und gilt als sachlich nüchterner und fähiger Offizier. Auch der Marinebefehlshaber (Konteradmiral Kienast) wird abgelöst und ersetzt durch den bisherigen Kommandeur eines Schlachtkreuzers, Konteradmiral Hoffmann.[5] Vom Wehrmachtbefehlshaber, bei dem ich gestern aus Anlass der Verabschiedung beider Herren weilte, habe ich Ihnen, Reichsführer, ergebenste Empfehlungen zu übermitteln. Er ist jetzt AOK[6] 20 geworden und freut sich darüber sehr.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 222: 1947–1949. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

189. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 7. Juli 1942

Reichsführer!

Rost van Tonningen erzählte mir, dass er vor wenigen Tagen mit Mussert beisammen gewesen sei. Dabei habe Mussert ihm mitgeteilt, dass ihm eine Aussprache mit dem Führer in der nächsten Zeit zugesichert worden sei. Er, Mussert, wolle jetzt unbedingt die holländische Führung in die Hand bekommen und werde auf den Führer einwirken, dass er

(3) Friedrich Rainer, geb. 28 juli 1903 te Sankt Veit (Karinthië, Oostenrijk). *Alter Kämpfer*, en één der prominente Oostenrijkse nationaal-socialisten. Van 1938 tot 1941 *Gauleiter* van de *Gau* Salzburg; nadien *Gauleiter* van Karinthië (*Grossd. Reichstag*; *Who's Who in Germ.* II).

(4) Zie nr. 183, noot 1. Over de hierna volgende personen zijn praktisch geen verdere gegevens beschikbaar.

(5) Waarschijnlijk dezelfde als Karl Hoffmann, *Admiral-Quartiermeister* van de *Kriegsmarine* in 1944 in de rang van *Konteradmiral*. In mei 1945 voerde hij besprekingen over een capitulatie met de staf van Montgomery te Lüneburg; op de terugweg naar zijn basis kwam hij door een auto-ongeluk om het leven (Folttmann, *Opfergang*, p. 66).

(6) *Armeeoberkommando*. Dit wist Himmler al uit nr. 183.

möglichst schnell zum Zuge käme. Rost hatte den Eindruck, dass Herrn Mussert gewisse Zusagen gemacht worden sind, zum Führer zu kommen.[a] Ich melde Ihnen, Reichsführer, dies sofort. Wenn ich Ihnen, Reichsführer, meine persönliche Auffassung dazu noch bekanntgeben darf, so halte ich es im jetzigen Stadium für unmöglich, Mussert die Führungsgewalt in die Hände zu geben. Die Lage würde sich in einem unerhörten Masse versteifen. Versuche zur Errichtung einer zweiten Front sind vorhanden.[b] Es wird Ihnen, Reichsführer, schon über die Sicherheitspolizei gemeldet worden sein, dass vor wenigen Tagen ein Mathematik- und Physikprofessor und Oberleutnant d.R. der holländischen Armee, der nach dem Amsterdamer Streik nach England flüchtete, dann dort vom 'Secret Service' ausgebildet und hier mit einem Funker wieder abgesetzt wurde, von uns wie üblich verhaftet worden ist.[1] Er hatte den Auftrag, 1.000 Saboteure in Holland, und zwar in 17 Sabotagebezirken zu organisieren. 1.000 Saboteure sollten aus dem Orde-Dienst[2] entnommen werden, mit dem Auftrag allerdings, dass diese Saboteur-Gruppe sich vom Orde-Dienst offiziell trennen müsste. Zugesagt wurde diesem Instrukteur, dass 10 weitere Instruktionssaboteure mit 10 Funkern in der nächsten Zeit in Holland abgesetzt werden, die den Auftrag erhalten werden, die Saboteure einzuweisen. Die 1.000 Saboteure sollten vornehmlich das gesamte holländische Hinterland in Süd- und Nordlimburg, Ostbrabant und Ostgelderland, und zwar Eisenbahnbrücken usw., restlos zerstören in dem Augenblick, wo der Befehl aus England kommt. Dieser erste konkrete Befehl beweist, dass die Engländer einen Angriff auf Holland in absehbarer Zeit, wohl aber kaum vor 6 Wochen[c], vorhaben.

Ich kann mir nicht vorstellen, Reichsführer, dass man in solchen Situationen Mussert an die Regierung lassen könnte. Wir würden dadurch die inneren Widerstände ins Hundertfache vermehren. Ich bitte Sie, Reichsführer, falls diese Frage an den Führer herangetragen werden sollte, bei der Entscheidung des Führers dies zu berücksichtigen.[3]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 162: 2457–2458. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

189 – (a) Het voorafgaande is bijna geheel onderstreept.
(b) Deze zin is onderstreept. In marge enige stenografische notities.
(1) De agent, van wie hier sprake is, was de natuurkundeleraar G. L. Jambroes, geparachuteerd in de nacht van 26 op 27 juni. Zijn arrestatie vond plaats in het kader van het *Englandspiel* (voor deze begrippen en de bronnen voor deze gegevens zie nr. 137, noot 13). De opdracht aan Jambroes, waarover Rauter het hierna heeft, is het zg. 'plan-Holland' van de Britse *Special Operations Executive;* het doel daarvan was het vormen van een groot aantal groepen, die bij een geallieerde invasie tot subversieve acties (sabotage der Duitse verbindingslijnen e.d.) moesten overgaan.
(2) De 'Orde-Dienst', één van de eerste illegale organisaties, was grotendeels een zaak van oud-militairen en was ook op militaire leest geschoeid. Het doel was om in het laatste stadium van de bevrijding met de geallieerde troepen tegen de Duitsers te strijden (mits de nodige wapens beschikbaar waren) en ook om na een aftocht van de Duitse troepen een gezagsvacuüm te voorkomen. Door vele arrestaties in de loop van 1941 en 1942 werd de oorspronkelijke organisatie vrijwel vernietigd. In mei 1942 werden 96 OD-leden, die bij de z.g. OD-processen ter dood waren veroordeeld, gefusilleerd. In september 1944 ging de OD in de nieuw-gevormde Binnenlandse Strijdkrachten op.
(c) De woorden 'wohl aber kaum vor 6 Wochen' zijn onderstreept.
(3) Men zie voor Himmlers reactie nr. 195.

190. H.E. SCHNEIDER AAN W. SIEVERS

den Haag, den 7. Juli 1942

Obersturmbannführer!

Es ist mir in keiner Weise davon Mitteilung gemacht worden, dass Sie mit meinem ersten Entwurf[1] im Gesamten nicht einverstanden gewesen wären. Es wurde mir lediglich mitgeteilt, dass Ihnen ein Ausdruck nicht gefiele, den ich demgemäss verbessert hatte.

Ich schlage daher noch einmal den folgenden Entwurf[2] vor. Da ich aber Ähnliches noch nie im Befehlsblatt des SS-Hauptamtes gefunden habe, weiss ich auch jetzt nicht, ob diese Form geeignet erscheint:

'Ich beauftrage[3] das Amt 'Ahnenerbe' im Pers. Stab Reichsführer SS, sämtliche wissenschaftlich-forschenden Aufgaben durchzuführen, die im Arbeitsbereich des SS-Hauptamtes, Amt VI (Germanische Freiwilligen Leitstelle) auftreten. Die Durchführung dieser Wissenschaftsarbeit in den germanischen Randländern schliesst die geeigneten Massnahmen zur Verbreitung der dabei gewonnenen Arbeitsergebnisse ein.

Dieser Auftrag ist in engster Fühlungnahme mit mir und dem Stabsführer des Amtes VI, SS-Sturmbannführer Dr. Riedweg, durch das Amt 'Ahnenerbe' auszuführen. Das Amt 'Ahnenerbe' richtet zu diesem Zweck eine eigene Abteilung mit Dienstsitz in der Reichsgeschäftsführung[a] des 'Ahnenerbes', Berlin-Dahlem, Pücklerstrasse 16, ein, deren Leitung dem Abteilungsleiter SS-Obersturmführer Dr. H. E. Schneider übertragen wird. Diese Abteilung wird Vertreter des Amtes 'Ahnenerbe' bei den Aussenstellen der Germanischen Freiwilligen Leitstelle einsetzen.[4]

190 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is niet in het bezit van de tekst van dit ontwerp. Zie voor het onderwerp het hierna volgende.

(2) Blijkens een opschrift boven dit stuk en andere gegevens is dit een ontwerp voor een bevel van het *SS-Hauptamt*. Zie noot 5.

(3) Dit wordt in het definitieve ontwerp 'Der Reichsführer hat.... beauftragt'; Berger had inderdaad over *Ahnenerbe*, dat een onderdeel van de *Persönliche Stab RFSS* was (zie p. 64) niets te vertellen. De woorden 'mit mir' verderop verdwijnen eveneens.

(a) 'geschäftsführung' is doorgestreept; erboven in het handschrift van Sievers: 'hauptstelle'.

(4) Deze afdeling van *Ahnenerbe* werd bekend onder de naam *Germanischer Wissenschaftseinsatz*. De Volksche Werkgemeenschap werd evenals haar Vlaamse en Waalse zusterorganisaties een aanhangsel van *Ahnenerbe*, en ressorteerde toen (inmiddels onder de naam Germaansche Werkgemeenschap Nederland) onder deze afdeling (H 505; nr. 442). Himmler had in 1941 al een nauwe samenwerking bevolen tussen *Ahnenerbe* en de *Germanische Leitstelle*, die zich toen nog in het beginstadium bevond (H 1006 : 7156). Deze samenwerking is er tot diep in 1944 ook wel geweest. Schneider stond in voortdurend contact met de *Germanische Leitstelle* en het *Reichssicherheitshauptamt* (zie nr. 599, noot 5). De *Germanischer Wissenschaftseinsatz* werd gesubsidieerd door de *Germanische Leitstelle;* de vertegenwoordigers van *Ahnenerbe* in Den Haag, Brussel en Oslo kregen hun opdrachten van hun superieuren in Berlijn, in de eerste plaats dus van Schneider, maar zij werkten in het kader van de plaatselijke *Germanische Leitstelle* die hun activiteiten financierde. Berger kon dus invloed uitoefenen op zaken zoals de Volksche Werkgemeenschap, en het tijdschrift *Hamer*, doordat hij definitieve beslissingen op financieel gebied in handen had (H 996: 6890–3).

De gedelegeerden van *Ahnenerbe* in Nederland, België en Noorwegen kwamen op deze wijze echter in een soort vierhoeksverhouding met hun chefs in Berlijn, Berger en de plaatselijke *Höherer SSuPF* te staan. In de praktijk was er duidelijk gebrek aan coördinatie tussen *Ahnenerbe* en de *Germanische Leitstelle* te Berlijn, en wat er aan samenwerking was, dreigde in het najaar van 1944 ernstig verstoord te worden, o.a. naar aanleiding van een plan voor een Germaanse universiteit te Göttingen. Daarbij begon Rauter

Die Aussenstellen der Germanischen Freiwilligen Leitstelle werden angewiesen, den eingesetzten Vertretern des Amtes 'Ahnenerbe' dienstliche und persönliche Unterstützung in jeder Weise zu gewähren und ihnen bei Durchführung ihrer Arbeit soweit wie möglich zu helfen'.[5]

Nach einigen Rücksprachen, die ich hier in dieser Angelegenheit hatte, muss ich noch einmal darum ersuchen, dass Dr. May[6] unter allen Umständen wieder[7] zu SS-Gruppenführer Rauter kommandiert wird, der ihn dann von sich aus der von ihm geleiteten Germanischen Freiwilligen Leitstelle zuordnen wird. Jede andere Kommandierungsformel würde von vornherein die Arbeit von Dr. May unmöglich machen.[8] SS-Sturmbannführer Dr. Riedweg muss einsehen, dass ein anderer Kommandierungsweg auch seinen eigenen Absichten nur schaden würde. Ich habe auch mit seinem Sachbearbeiter SS-Untersturmführer Dr. Schmidt und ebenfalls mit dem Leiter der hiesigen Ergänzungsstelle SS-Hauptsturmführer Rouenhoff[9] darüber gesprochen, die beide meiner Meinung waren. SS-Untersturmführer Dr. Schmidt wollte auch noch einmal im gleichen Sinne mit SS-Sturmbannführer Dr. Riedweg sprechen.

Mit ergebenem Gruss! Heil Hitler! Ihr

SCHNEIDER

BDC H 1002: 7147–7148 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

ook al genoeg te krijgen van de werkzaamheden van *Ahnenerbe* in Nederland. De breuk werd wel geheeld, maar toen had uiteraard de *Germanische Wissenschaftseinsatz* zijn belang grotendeels verloren (zie nr. 599, noot 1 en nr. 636; zie ook een verslag van een conferentie van medewerkers van de *Germanische Wissenschaftseinsatz* in januari 1944: nr. 495).

(5) Berger geeft het personeel van het *SS-Hauptamt* op 14 augustus een desbetreffend *Stabsbefehl*, dat gezien de woordkeus kennelijk op Schneiders ontwerp is gebaseerd (N 27/1 NO 3136). In deze tijd doet Berger moeite om van Himmler gedaan te krijgen, dat *Ahnenerbe* niet alleen in de Germaanse landen, maar ook in Duitsland de enige wetenschappelijke centrale van de SS wordt. En dit is nog slechts voorwaarde voor de volgende stap, die Berger in zijn hoofd heeft: 'Es muss in kürzester Frist soweit kommen, dass es die Hohen Schulen des Reichsleiters Rosenberg weit überflügelt und zu *der* nationalsozialistischen Forschungsstelle wird', schrijft Berger op 22 september 1942 aan Himmler. Hij wil later *Ahnenerbe*, althans gedeeltelijk, door de partij laten financieren. Via de *Germanische Leitstelle* kan hij nu allerlei in de Germaanse landen financieren. Dan is het ook niet zo moeilijk deze regeling later in Duitsland in te voeren (N 27/1 NO 188): een voorbeeld van het SS-streven, om bij het veroveren van machtsposities in Duitsland de Germaanse landen als springplank te gebruiken.

(6) Friedrich Wilhelm Mai, geb. 21 november 1912 te Pirmasens; studeerde van 1932 tot 1938 Duits, geschiedenis en klassieke talen. In 1933 treedt hij toe tot de *SA*, in 1937 tot de *NSDAP*, in 1938 tot de SS als *Sturmmann*. Sinds juni 1938 wetenschappelijk medewerker van *Ahnenerbe* (afdeling sprookjes en legenden). In de *Waffen-SS* bereikt hij de rang van *Oberscharführer*. Volgt in okt. 1942 in deze rang Schneider op als vertegenwoordiger van *Ahnenerbe* in Nederland; in april 1943 *SS-Untersturmführer* (zie ook nr. 340, noot 1). In oktober 1944 staat Sievers hem weer af aan de *Waffen-SS*, doch slechts tot aan het moment, dat de door de Duitsers ontruimde gebieden in West-Europa weer heroverd zullen zijn (P 100; N 27/1 NO 573; H 889).

(7) Dit woord heeft geen betrekking op Mai, maar op Schneider, die bij Rauter gedetacheerd was.

(8) De achtergrond hiervan is de machtsstrijd tussen Berger en Rauter over de zeggenschap over bepaalde SS-instanties in Nederland, inclusief de *Germanische Leitstelle* zelf. Zie hiervoor hfdst. VI, § C, van de inleiding.

(9) Gerhard Rouenhoff, geb. 20 oktober 1901 te Düsseldorf. Was eerst magazijnbediende. Er is verder weinig van hem bekend; waarschijnlijk werkzaam bij *Reichswehr* en politie. Lid van de *NSDAP* sinds 1931, het volgende jaar lid van de SS. In 1940 *Stabsleiter* achtereenvolgens van de *Höheren SSuPF* van Lublin en Krakau. Daarna verbonden aan het concentratiekamp Sachsenhausen, voorts bij de *Waffen-SS*.

191. H. JÜTTNER AAN HET OBERKOMMANDO DES HEERES[a 1]

Berlin-Wilmersdorf, 7. Juli 1942

Anlässlich der Anwesenheit des Befehlshabers der Waffen-SS in den Niederlanden beim SS-Führungshauptamt am 6.7.42 wurde das SS-Führungshauptamt erstmalig über die Art des beabsichtigten Einsatzes der in Holland stehenden Truppenteile der Waffen-SS orientiert.[2] Demnach sollen sämtliche Truppenteile der Waffen-SS in den Niederlanden im Falle eines feindlichen Landungsunternehmens zur Abwehr in Stellungen, weit abgesetzt von den derzeitigen Unterkünften, bzw. als Reserve des Wehrmachtbefehlshabers für Gegenangriffe und dergleichen eingesetzt werden.

Dass SS-Führungshauptamt sieht sich veranlasst, auf Grund dieser Aufträge ausdrücklich festzustellen, dass es sich bei sämtlichen Truppenteilen der Waffen-SS, die sich in den Niederlanden befinden, ausschliesslich um Ersatztruppenteile handelt.[3] Diese Ersatztruppenteile verfügen zum grossen Teil überhaupt nicht über die für die Führung bei dem geplanten weiträumigen Einsatz unbedingt erforderlichen Nachrichtenmittel. Sie sind ferner nicht durchgehend mit Handfeuerwaffen sowie mit den für den Feldeinsatz ihrer Übungsgeräte erforderlichen Zusatzgeräten aller Art ausgerüstet. Für die Versorgung mit Munition und Verpflegung sind innerhalb der Ersatztruppenteile keine Einrichtungen vorhanden und bisher auch nicht geschaffen worden; Feldküchen sind nicht vorhanden.

Van juli 1941 tot april 1942 afdelingsleider bij de *Germanische Leitstelle* te Berlijn. Daarna chef van het *SS-Ersatzkommando* in Nederland, sinds oktober 1943 tevens chef van de *Germanische Leitstelle* in Nederland in de rang van *SS-Obersturmbannführer*. In maart 1944 overgeplaatst naar de *Waffen-SS* (P 55).

191 – (a) Rechts bovenaan in onbekend hs.: 'Reichsführer SS'; daaronder in hs. van Himmler: 'Wolff', onderstreept; daaronder enige onleesbare woorden met de paraaf van Wolff.

(1) Blijkens een aanduiding links bovenaan gaat het stuk uit van de afdeling *Führung* van het *Kommandoamt der Waffen-SS*, een onderdeel van het *SS-Führungshauptamt*.

(2) Zie nr. 183, bij noten 5 en 6.

(3) Men zie hfdst. IV, § B, speciaal p. 108, ook voor sommige der hierna volgende afkortingen. De *Waffen-SS* in Nederland telde volgens een opgave van het *SS-Führungshauptamt* van 17 aug. 1942 de volgende onderdelen:
de *BdW-SS* en zijn staf te Apeldoorn;
SS-Ers.Btl. 'Germania' te Arnhem;
SS-I.[nfanterie] G.[eschütz] Ers.Btl. te Ede;
SS-Panz.Jäg.Ers.Abt. te Hilversum;
E/SS-Pol.Schütz.Rgt. 1 (depot-bataljon van het eerste regiment infanterie van de *SS-Polizei-Division)* te Ede;
E/SS-Pol.Schütz.Rgt. 2 te 's Hertogenbosch;
E/SS-Pol.Schütz.Rgt. 3 te Weert;
SS-Pol.Art.Ers.Abt. te Amersfoort;
SS-Pol.Nachr.[ichten] Ers.K[om]p[ani]en te Apeldoorn;
SS-Pol.Panz.Jäg.Ers.K[om]p[anie] te Vught;
SS-Wach-Btl. 'Nordwest' te Den Haag (in deze eenheid werden Nederlandse vrijwilligers opgenomen; zie p. 373 e.v.; op het hier genoemde tijdstip kan alleen de staf te Den Haag zijn gelegerd). (H 264; voor de eenheden, die uit deze depots werden aangevuld ook CDI 83 D).

Munition ist durchweg für einen ersten Einsatz nicht genügend vorhanden, u.a. fehlen Handgranaten vollständig.

Das SS-Führungshauptamt ist der Ansicht, dass die Kampfkraft der Truppe unter diesen Umständen ausserordentlich schnell absinken muss, wenn nicht vor dem Einsatz eine entsprechende zusätzliche Ausstattung der Ersatztruppenteile erfolgt.

Der Ausbildungsstand der Ersatzeinheiten ist naturgemäss ständig wechselnd. Das SS-FHA macht vorsorglich darauf aufmerksam, dass es nicht in der Lage ist, auf die jeweils sofortige Entnahme der fertig ausgebildeten Rekruten aus den Ersatztruppenteilen in den Niederlanden zu verzichten, da diese dringendst als Ersatz für die im Osten eingesetzte Feldtruppe benötigt werden. Im Gegensatz zu Ersatztruppenteilen des Heeres liegt ein wesentlicher Teil sämtlicher Ersatzeinheiten der Waffen-SS in den Niederlanden. Falls es zu dem beabsichtigten Einsatz kommt, ist für die Dauer dieses Einsatzes die ausreichende Ersatzgestellung für die Feldtruppenteile der Waffen-SS nicht mehr gewährleistet.

Im Hinblick auf die obengeschilderten Verhältnisse bei den Ersatzeinheiten der Waffen-SS in den Niederlanden schlägt das SS-FHA vor, diese ausschliesslich hinter der Abwehrfront zum Schutze der zahlreichen gefährdeten Verkehrsobjekte sowie zur Abwehr feindlicher Luftlandetruppen und zu Niederhaltung einer evtl. Aufstandsbewegung der holländischen Bevölkerung einzusetzen. Das SS-Führungshauptamt darf bei dieser Gelegenheit darauf hinweisen, dass bei der für August geplanten Polizeiaktion zur Befriedung von Krain und Obersteiermark die in diesem Gebiete befindlichen Ersatztruppenteile des Heeres, wohl in Anbetracht der gleichen dort bestehenden Schwierigkeiten, nur im engeren Umkreis ihrer Unterkünfte an der Aktion beteiligt werden.

JÜTTNER

BDC H 631: 5033–5035. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

192. R. BRANDT AAN RAUTER[a] [1]

Führer-Hauptquartier, den 11.7.1942.

Lieber Gruppenführer!

Der Reichsführer-SS lässt Ihnen für Ihre Zuschrift vom 2.7.[2] bestens danken. Ihn haben Ihre Ausführungen sehr interessiert. Auf den endgültigen Ausgang des Zwischenfalles Voorhoeve-Goedewaagen[b] ist der Reichsführer-SS gespannt. Er hält es für richtig, dass jetzt auch über Herrn Roskam und über Herrn Woudenberg ausserhalb der NSB für die Waffen-SS und für die Legionen geworben wird, um Mussert den Beweis[c] zu erbringen, wie wenig sein Wort dem holländischen Volk gilt. Es könnte auch hier bewiesen werden, dass er nicht deswegen unbeliebt ist, weil er es mit dem deutschen Volk hält, sondern dass diese

192 – (a) Onderaan een kleine stenografische notitie.
(1) Doorslagen van dit stuk en van nr. 188 worden aan Berger gezonden.
(2) Nr. 188. 'Zuschrift', omdat Rauter al op 27 juni Himmler van de onderhavige kwestie in kennis had gesteld; zie nr. 188, noot 1.
(b) Verbindingsstreep en 'Goedewaagen' in hs. van Brandt.
(c) Oorspr.: 'Beleg'; in hs. van Brandt veranderd.

Unbeliebtheit in seiner Person begründet ist.[3] Interessant war auch für den Reichsführer-SS Ihre Bemerkung über den blinden Alarm in Rotterdam.

Für den Generalleutnant Lehmann[4] kann der Reichsführer-SS selbst nichts[d] tun, weil er ihn zu wenig kennt. Über die Grüsse des Wehrmachtbefehlshabers hat sich der Reichsführer-SS gefreut. Er bittet Sie, diese Grüsse bei der nächsten Gelegenheit herzlich zu erwidern.

Der Reichsführer-SS lässt auch Sie bestens grüssen.

Heil Hitler! Ihr

R. Br[andt]

BDC H 222: 1945. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

193. SCHMIDT AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 11. Juli 1942.

Reichsführer!

Wie in München besprochen[1], erlaube ich mir, Ihnen einen Lebenslauf des Schulungsleiters der NSB. und Prokureur-General Dr. van Genechten[2] vorzulegen.[3] Desgleichen

(3) Eén van de belangrijkste en hardnekkigste illusies van de Duitsers, niet alleen van de SS. Ook de Nederlandsche SS werd door soortgelijke gedachten gedragen: op den duur zou het Nederlandse volk de consequente, mannelijke, imponerende, enz. SS verkiezen boven de kleine, ridicule Mussert (zo bv. Verkl. Wybrands Marcussen).

(4) Zie nr. 183, en noot 1 daarbij.

(d) Oorspr.: 'etwas'; in hs. van Brandt veranderd.

193 - (a) Links bovenaan staat slechts gedrukt: 'Der Leiter des Arbeitsbereichs der NSDAP in den Niederlanden'. Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Zie nr. 181; Schmidt en Himmler bespraken toen de kwestie-Voorhoeve. Hoe Van Genechten ter sprake is gekomen, is niet bekend. Zie ook noot 3.

(2) Robert van Genechten, geb. 25 oktober 1895 te Antwerpen. Vlaming en fel flamingant; studeerde tijdens de eerste wereldoorlog letteren en wijsbegeerte aan de door de Duitsers vervlaamste universiteit van Gent: was heftig activist. Week in 1918 uit naar Nederland, studeerde rechten te Utrecht, waar hij zich als advocaat vestigde. Promoveerde in 1927 *cum laude;* in 1928 privaatdocent in de staathuishoudkunde aan de universiteit van Utrecht. Een door hem geambiëerde leerstoel kreeg hij echter niet. Sinds 1934 lid van de NSB; hoofd van de afdeling Vorming van de NSB van 1938 tot september 1940, en weer sinds maart 1941 na het intermezzo van Rost als vormingsleider. Daarnaast, sinds september 1940, hoofd van het Opvoedersgilde, met grote belangstelling voor de Leidse universiteit als potentieel nazicentrum: zelf kreeg hij daar in 1941 een bijzondere nazi-leerstoel in de staathuishoudkunde, die door de sluiting van de universiteit geen reëel karakter had. Zijn belangrijkste functie bekleedde hij van september 1940 tot januari 1943 als procureur-generaal (de eerste tijd 'waarnemend') bij het gerechtshof te Den Haag, en later bij het zg. vredesgerechtshof. In deze ambten trad hij zeer partijdig en hardvochtig op.

Eind januari 1943 werd hij benoemd tot commissaris der provincie Zuid-Holland; de Duitsers wisten echter te voorkomen, dat de anti-SS-gezinde Van Genechten dit ambt daadwerkelijk ging bekleden. In dezelfde tijd benoemde Mussert hem tot zijn gemachtigde voor onderwijs, kunsten en wetenschappen, een schrale troost voor het feit, dat de Duitsers hem niet Van Dam lieten opvolgen als secretaris-generaal van diens departement (zie nrs. 267 en 305). Na twee zelfmoordpogingen in april 1943 (zie nr. 399, noot 2) werd hij in mei uit al zijn NSB-functies ontslagen. In augustus 1943 benoemd tot hoogleraar in het strafrecht aan de Leidse universiteit. Na de oorlog veroordeeld tot de doodstraf. Pleegde eind 1945 zelfmoord in de gevangenis. (Doc. I R. van Genechten; *Van Genechten*, uitgave van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, z.j.; zie voor een iets uitgebreidere levensloop en enige geschriften van hem ook Schöffer, *Nat. soc. gesch.*, p. 320-321).

(3) H 90 : 130-132 is de hier niet afgedrukte autobiografische notitie, gedateerd 30 juni 1942. Uit dit

habe ich ihn veranlasst, eine Niederschrift über den flandrischen Raum[4] anzufertigen, die ich mir ebenfalls erlaube, anzulegen.

Van Genechten hat im letzten Jahr in Berlin, Wien, Kiel und anderen Städten des Reiches gesprochen. Falls Sie van Genechten einmal kennenlernen möchten, steht er gern zur Verfügung. Genechten ist eine starke Persönlichkeit, die nicht immer leicht zu nehmen sein wird. Im ganzen wird er aber der Reichspolitik stets dienen.

Heil Hitler! Ihr sehr ergebener

SCHMIDT

BDC H 90: 122. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

193 I. NOTA VAN R. VAN GENECHTEN[a]

Die flämische Bevölkerung besteht hauptsächlich aus Franken, mit einem kleinen Teil Sachsen und einem sehr kleinen Teil Frisen. Die fränkische Bevölkerung ist mit fälischen Elementen gemischt, und wahrscheinlich hat weiter eine nicht unbedeutende Mischung mit fremden Blut, vermutlich sogar mit der Bevölkerung, welche vor der Ankunft der Germanen dort lebt, stattgefunden.

Die Rassenzusammensetzung ist nicht so gut wie in den Niederlanden. Der Unterschied zwischen der Lebenslust der Franken und der fälischen Schwermut äussert sich in der Spaltung der Seele, die man bei vielen Flamen findet, wodurch sie leicht von einem Äussersten ins andere umschlagen, wie das z.B. bei Breughel, dem meist typischen Vertreter des flämischen Wesens, der Fall ist. Das vorherrschende Kennzeichen des Landes ist seine Überbevölkerung. Nach Sachsen ist es der volkreichste Teil Europas. Der Boden ist ziemlich schlecht und die Folge ist ein pauperisierter Bauernstand von kleinen Bauerngütern, zu dreiviertel von Grundbesitzern gepachtet, welche den Boden ausschliesslich als eine Anlage betrachten. Die dichte Bevölkerung bringt auch die Notwendigkeit einer starken Industrialisierung mit sich, wobei die Rohstoffe, ausser der Steinkohle in Limburg, fehlen. Die Arbeitsverhältnisse sind schlecht. Etwa 25% der Industriearbeiter besteht aus Frauen. Es zeugt von der Urkraft der Bevölkerung, dass sie, trotz dieser sehr ungünstigen Verhältnisse, doch noch immer wächst. Bis zum Weltkriege sogar in starkem Masse. Der Bevölkerungsüberrest häuft sich in den Städten an und findet bereits seit einem Jahrhundert einen Ausweg in der wallonischen und nordfranzösischen Industrie und in der französischen Landwirtschaft.

Die Bevölkerung hält sehr fest an ihren Sitten und Gebräuchen. Der Katholizismus hat noch viele vorchristliche Elemente. Trotz fortwährender und hartnäckiger Versuche ist es

stuk en uit nr. 201, Himmlers antwoord aan Schmidt, blijkt duidelijk, dat zij te München een positie in Vlaanderen voor de ex-Vlaming Van Genechten hebben overwogen. Men mag aannemen, dat het initiatief hiertoe van Schmidt is uitgegaan.

(4) Nr. 193 I.

193 I – (a) Bovenaan het stuk getypt: 'Memorandum über Flandern. Charakteristik von Land und Volk.' Daarnaast de paraaf van Himmler.

nicht gelungen, die Bevölkerung – ausser den obersten gesellschaftlichen Schichten – ihrer Sprache zu entfremden. Das Festhalten an der Sprache hat deshalb hier, wie in den meisten Grenzgebieten, eine viel grössere Bedeutung als nur in der Sprachenfrage zum Ausdruck kommt. Es bedeutet zugleich das Festhalten an dem völkischen Element an sich.

Jahrhundertelang ist das Land als ein Zwischengebiet, auf das keine Rücksicht genommen zu werden brauchte, behandelt worden. Es hat praktisch sein eigenes Schicksal nicht mehr in der Hand gehabt, seit es in dem grossen Aufstand gegen Spanien übermeistert wurde. Ausserdem steht die flämische Art widerspenstig der Mentalität gegenüber, welche nötig war, um in der kapitalistischen Gesellschaft Erfolg zu haben. Die Bevölkerung hat sich der Durchführung dieses kapitalistischen Geistes widersetzt.[1] Das Land lag aber im Zentrum der kapitalistischen Aktivität. Deshalb ist der Kapitalismus dort von fremden Elementen durchgeführt, während die eigene Bevölkerung ohnmächtig war, es zu verhindern. Es ist demzufolge noch mehr als ein Kolonisationsgebiet behandelt worden. Wallonen, Franzosen, Polen, viele Juden auch haben es exploitiert. Sie haben zu der Kultur des Volkes nichts beigetragen, im Gegenteil, die Entwicklung der eigenen Kultur wurde von ihnen gehemmt. Das hat zur Folge gehabt, dass die grossen politischen und wirtschaftlichen Aufgaben über den Kopf des Volkes gelöst worden sind und dass die starken und reichen Kulturkräfte des Volkes sich in den letzten Jahrhunderten innerhalb eines verhältnismässig engen Horizontes haben offenbaren müssen, sodass sie sich nicht in einer, den in diesem Volke steckenden Gaben entsprechenden, grossartigen Weise haben entfalten können.

Dieselben Verhältnisse haben beim Volk ein gewisses Minderwertigkeitsgefühl entstehen lassen, dass der Jesuitismus, der die katholische Kirche in Flandern in hohem Masse beseelt, als Beherrschungsmittel benutzt hat. Die Macht der Kirche ist durch ihre Drohungen und ihre Spekulation auf den Aberglauben, durch ihre wirtschaftliche Stellung und durch ihre Habsburger Regierungsmethoden sehr gross. In dem Volke lebt sehr stark die historische Erinnerung an seine grösste Zeit, die Zeit des Burgundischen Reiches, an Kaiser Maximilian und Kaiser Karl. Sprache und Kultur sind niederländisch. Die niederländische Kultur ist zu einem bedeutenden Teil auch von den Flamen gegründet worden. Auch was den kalvinistischen Einschlag betrifft, denn in der Zeit sind die verstocktesten Kalvinisten aus Flandern gekommen. Das Bewusstsein der Einheit der niederländischen Kultur ist bei den Flamen sehr lebendig.

Lösung der flämischen Frage im Rahmen des Reichsgedankens

Es wird beabsichtigt, das flämische Volk auf seinem Gebiet als selbständigen Teil in den Bund germanischer Völker aufzunehmen. Dazu muss man ihm an erster Stelle Frankreich gegenüber eine Grenze geben, welche zu verteidigen ist, und – mit Rücksicht auf die Bevölkerungsdichte – die Möglichkeit, unter dem Schutz des eigenen Staates, sich in Gebieten, wohin es bisher gezogen ist, niederzulassen.

(1) Het kapitalisme had altijd al de bijzondere haat van Van Genechten opgewekt. Voor de oorlog schreef hij brochures over 'Het kapitalisme' en 'De zelfmoord van het kapitalisme'. In zijn hier niet afgedrukte autobiografische notitie heeft hij het over het vrijkomen van allerlei energie in het Nederlandse volk – waarbij de Vlamingen inbegrepen zijn – 'wenn der Fluch, zu dem der Kapitalismus schliesslich geworden ist, ihnen abgenommen ist.' (H 90 : 132).

Dieses Ziel könnte auf zweierlei Weise erreicht werden: Entweder muss die Landesgrenze durch die Maas bis Namur und weiter durch die Sambre gebildet werden; ausserdem ist das frühere Französisch-Flandern bis zur Somme als flämisches Gebiet aufzunehmen. Die Grenzen des Gebietes würden dann Maas, Sambre und Somme werden; oder aber die Grenze muss über Namur, Dinant, Rethel, südlich von Laon nach Han laufen, um dann bei Péronne die Somme zu erreichen.

Sowohl historisch wie durch die grosse Auswanderung von Flamen nach diesen Gebieten können die Flamen hier Rechte geltend machen.

Um festzustellen, wer diesem Gebiet angehört, wird man zuerst feststellen müssen, wer als Flame betrachtet werden kann. Das ist bisher noch nicht geschehen. Man hat in Belgien nur eine Sprachstatistik. Es soll aber die Frage, ob einer flämisches Blut hat, entscheidend sein. Für eine praktische Lösung der Frage wäre es notwendig, alle diejenigen als Flamen zu betrachten, welche in Belgien und Französisch-Flandern hauptsächlich niederländisch reden. Daneben sind diejenigen zu der flämischen Staatsbürgerschaft zuzulassen, welche nachweisen können, von flämischer Abstammung zu sein und bereit sind, sich wieder in die flämische Gemeinschaft aufzunehmen. Die anderen werden aus diesem Gebiet entfernt werden müssen. Sie können vor allem nach Südfrankreich transportiert werden, wo grosser Mangel an Menschen herrscht.[2] Die äusserst wichtige militärische Aufgabe, welche dem flämischen Gebiet immer zufallen wird: die Verteidigung der Grenzen des germanischen Staatenbundes gegen Frankreich und die Beherrschung der Strasse von Calais, wird nur dank der engen militärischen Zusammenarbeit, welche in germanischen Staatenbund bestehen wird, ausführbar sein.

Ökonomisch wird die Zukunft des Gebietes ziemlich beunruhigend bleiben, solange es so unglaublich übervölkert bleibt. Der Hafen von Antwerpen wird aber im Rahmen der künftigen germanischen Zusammenarbeit eine sehr wichtige Rolle spielen. Das Limburger Kohlenbecken, das kaum in Betrieb gesetzt worden ist, kann die Grundlage für eine wichtige industrielle Entwicklung bilden, während weiter die Textilindustrie, welche in Flandern und in Französisch-Flandern vorherrscht, im künftigen germanischen ökonomischen Block ihre Chance haben muss. Es wird aber eine sehr gründliche Änderung in der Lage des Bauernstandes erfolgen müssen. Diese Frage ist nur zu lösen, indem ein Teil der Bevölkerung auswandert. Die Neigung hierzu besteht, vorausgesetzt, dass es sich um eine Auswanderung nach angrenzenden Gebieten handelt.[b] Zum Teil kann diese Bevölkerung nach den weniger dicht bevölkerten Gegenden, welche dem flämischen Gebiet von Frankreich zugefügt werden, ziehen. Zum Teil wird die Bevölkerung nach neuen Gebieten im Osten hinüberzubringen sein. Hierbei werden aber wahrscheinlich Widerstände zu überwinden sein. Dann wird auch eine Zusammenlegung von Grundstücken in bedeutendem Masse stattfinden müssen, da in dieser Hinsicht unglaubliche Zustände herrschen, während weiter das Pachtsystem untergraben werden muss, und das Land des Bauern in seine Hand zu bringen[c] ist, was tiefgehende psychologische Folgen mit sich bringen wird.

Die Organisation des Landes ist rückständig. Sie muss gemäss moderner Verwaltungs-

(2) Dit plan vertoont veel gelijkenis met de handelwijze van de Duitsers gedurende de tweede wereldoorlog in Lotharingen en de Elzas.

(b) Onder deze zin een streep, ernaast in marge een uitroepteken.

(c) 'Land' tot en met 'bringen' onderstreept; in marge in hs. van Himmler: 'ja'.

methoden verändert werden. Die Träger dieses Wideraufbaus müssen die rassebewussten Gruppen der flämischen Bevölkerung sein. Diese bestehen aus Bauern, Arbeitern und Kleinbürgern und den aus diesen Bevölkerungsgruppen nahezu ohne Übergang hervorgekommenen Intellektuellen. Im Jahrhundertelangen Kampf gegen französierende Elemente hat sich bei ihnen ein unverwüstlicher Wille zur Erhaltung des Eigenen gebildet, wobei sie auch bereit sind, Opfer zu bringen.

Die Bereitheit, mit Deutschland zusammenzuarbeiten, ist auf Grund der historischen Erinnerungen, der fortwährenden Berührung, welche zwischen der flämischen Bewegung und mehreren Deutschen bestanden hat, der grossen Empfänglichkeit in Deutschland für die Äusserungen der flämischen Kultur, die Übereinstimmung des Gefühlslebens der Flamen und der Norddeutschen, sehr gross bei ihnen. Man muss aber wohl verstehen, dass diese Flamen gänzlich zur niederländischen Kultur gehören. Man wird diese Flamen auch nur dann für diese Politik und diesen Gedankengang gewinnen, wenn sie die Gewissheit haben, dass dadurch der niederländische[d] Charakter ihrer Kultur nicht gefährdet wird. Eine starke kulturelle Einwirkung von den Niederlanden auf Flandern ist notwendig, um die französischen und anderen fremden Einflüsse in Flandern zu beseitigen und den Flamen bei dem Wiederaufbau ihres germanischen Volkseigenen den Weg zu zeigen. Ich bin weiter tief davon überzeugt, dass eine starke Einwirkung der flämischen Kultur auf die niederländische für den Norden ebenso notwendig ist, wenn man den Norden für die Zusammenarbeit mit Deutschland gewinnen will. Denn, wenn die Niederlande sich vom Osten ab- und dem Westen zugewandt haben, so ist das eine Folge davon, dass der typisch holländische Einfluss in den Niederlanden, der stark im Zeichen des Kapitalismus des Westen steht, so sehr vorherrschend war. Nur eine Einwirkung des flämischen Elements auf die niederländische Kultur kann dieser Strömung das Gegengewicht halten, da der Einfluss der anderen niederländischen Elemente zu gering ist. Zwar muss zugegeben werden, dass die Flamen, welche noch weniger als die Niederländer sich vom Denken in der geistigen Sphäre des Staatsgedankens des 19. Jahrhunderts losmachen können, diese Frage zu sehr als ein politisches Problem betrachten. In der künftigen Organisation der germanischen Zusammenarbeit ist die politische Einheit für die Kultur von viel weniger Bedeutung wie in der Vergangenheit. Wenn man diesen rassebewussten Flamen die Gewissheit geben kann, dass im grossen Germanischen Reich ihr Niederländertum nicht gefährdet wird, so werden sie mit grösster Hingabe und Tüchtigkeit an der Verwirklichung dieses Strebens mitarbeiten. Eine andere Frage ist aber, ob sie imstande sind, dieses Streben selbst zu leiten. Wie ich bereits sagte, denken sie sehr stark im Rahmen des früheren parlamentär-demokratischen Staates. Ausserdem sind sie aufgegangen in ihrem Kampf gegen den französierenden Einfluss Belgiens und sind sie dadurch geneigt, die grossen Fragen für kleine Streite zu übersehen. Ich habe den Eindruck, dass sie dadurch sehr viel Energie an ziemlich unbedeutenden Unterschieden verschwenden und dass keiner von ihnen die Autorität hat, die anderen zu zwingen, ihm bedingungslos zu folgen. Obwohl sie in einem fortwährenden Kampf mit der katholischen Kirche verwickelt sind, übt diese Kirche trotzdem auf ihre Leiter einen grossen geistigen Einfluss aus, sodass zu befürchten ist, dass sie beim Treffen der gründlichen Massregel, welche zur Verwirklichung der oben beschriebenen Politik notwendig sind, oft zurückschrecken werden.

(d) Onderstreept. In marge in hs. van Himmler: 'aha' [?]

Im allgemeinen ist das Bewusstsein, dass die Handlungen der Regierung durch das Streben nach dem Gesunderhalten und dem Wachsen der Volksgemeinschaft als Ganzes beherrscht werden müssen, und dass sie deshalb den Mut haben muss, unter Umständen die minderwertigen Elemente im Volke aufzuopfern, in Flandern noch wenig entwickelt. Andererseits ist nicht zu erwarten, dass die Flamen sich ohne weiteres der Führung von anderen als denjenigen, welche bei ihnen zu Leitern geworden sind, unterwerfen werden. Wenn man die oben angegebene Politik durchführen will und man der Meinung ist, dass sie von den heutigen flämischen Leitern selbst nicht durchgeführt werden kann, scheint die einzige Lösung zu sein, dass in Flandern einer die Staatsgewalt erhält, der das vollständige Vertrauen des Führers besitzt und ihn als Germanischen Führer anerkannt hat und der andererseits das Vertrauen der führenden flämischen Figuren hat.

Dieser Mann müsste dann versuchen, die Bewegung oder Bewegungen, welche in Flandern bestehen, für seine Politik einzuschalten. Seine Stellung wird aber eine höchst schwierige sein und er wird dann etwas erreichen können, wenn ihm sehr weitgehende Befugnisse erteilt werden und wenn er auf vollständige Mitwirkung der deutschen Autoritäten im Lande rechnen kann, und wenn es ihm ausserdem möglich ist, dort, wo flämische Kräfte fehlen, niederländische Mitarbeiter einzuschalten. Eine derartige Politik soll erst dann in Frage kommen, wenn man vollkommen überzeugt ist, und diese Überzeugung sich auch in flämischen Kreisen selbst festgesetzt hat, dass eine Verwirklichung des angestrebten Zieles unter der jetzigen flämischen Führung nicht möglich ist.[3]

VAN GENECHTEN

BDC H 90: 123–129. Vertaald afschrift (fotokopie RvO)

194. BERGER AAN R. BRANDT

Berlin, den 13.7.1942

Lieber Doktor!

In dem Reichsführer-Befehl hinsichtlich der Beförderung der Führer der Niederländischen SS wird der Höhere SS- und Polizeiführer in den Niederlanden aufgefordert, die Beförderungsvorschläge direkt an den Reichsführer einzureichen.[a]

Im Reichsführer-Befehl vom 3.7.42 hinsichtlich der Verlobungs- und Heiratsgenehmigung für Angehörige der germanischen Legionen ist das Amt VI als federführend für die Erstellung dieser Vorschläge angeführt.[1]

Ich bitte Sie, lieber Doktor, doch zu veranlassen, dass die Höheren SS- und Polizeiführer in den germanischen Ländern, d.h. Gruppenführer Rauter und Obergruppenführer Rediess,

(3) Zie voor Himmlers oordeel over de opvattingen van Van Genechten nr. 201.

194 – (a) In marge voor deze alinea is een forse streep aangebracht.

(1) In het bedoelde bevel, dat uitsluitend over toestemming voor verloving en huwelijk handelt, luidt het belangrijkste artikel: 'Angehörige der germanischen Legionen bedürfen zu ihrer Verehelichung der dienstlichen Genehmigung der vorgesetzten militärischen Führung, nämlich des Reichsführer-SS.' Legionairs, die een huwelijk willen sluiten, moeten twee-talige formulieren, die verder identiek zijn aan de SS-huwelijksformulieren invullen, en naar het *Rasse- und Siedlungshauptamt* sturen. 'Für die Erstellung dieser Formulare ist federführend das Amt VI des SS-Hauptamtes', besluit het bevel (H 516 : 4457).

die mir ja hinsichtlich der Germanischen Schutzstaffel unterstellt sind[2], bei solchen direkten Befehlen des Reichsführers angewiesen werden, den Dienstweg über das SS-Hauptamt/Amt VI einzuhalten, nachdem mir ja die Aufstellung, Führung und Erziehung der Germanischen Schutzstaffel gemäss Reichsführer-Befehl vom 15.3.42 überantwortet wurde. Es ist ja nur eine Belastung für Sie, wenn diese Beförderungsvorschläge zu Ihnen kommen, dann zu mir und wiederum zum Reichsführer.[3]

Heil Hitler! Stets Ihr

G. BERGER

BDC H 515: 4454-4455. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

195. R. BRANDT AAN RAUTER

Führer-Hauptquartier, den 15.7.1942

Lieber Gruppenführer!

Der Reichsführer-SS hat von Ihrem Brief vom 7.7.1942[1] Kenntnis genommen. Er ist nicht der Ansicht, dass Mussert jetzt irgendwie zum Führer kommt. Er kann sich vorstellen, dass vielleicht ein Termin für den Herbst oder Winter in Aussicht steht. Ebenso ist der Reichsführer-SS der Meinung, dass Herr Mussert erst einmal seinen Mann stellen soll, anstatt dem Ziel nachzujagen, jetzt die Macht in die Hand zu bekommen.

Von den weiteren Ausführungen in Ihrem Brief hatte der Reichsführer-SS durch einen Bericht der Sicherheitspolizei Kenntnis.

Heil Hitler! Ihr[a]

R. BR[ANDT]

BDC H 162: 2456. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

196. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 17. Juli 1942

Reichsführer!

Laut einer vertraulichen Meldung aus dem Hauptquartier der NSB (interne Monatsmeldung) beträgt die Gesamtmitgliederzahl der NSB, einschliesslich der nichtniederländischen Gebiete 99 898.[1]

(2) Dat had Berger in zijn concept voor Himmlers order van 15 maart 1942 ook voorgesteld, maar juist dit punt was door Himmler gewijzigd: zie nr. 125 (het concept) en nr. 169 onder punt 3.
(3) Brandt antwoordt op 3 augustus, dat hij liever eerst een paar bevorderingsvoorstellen van Rauter en Rediess afwacht, om hen dan pas in kennis te stellen van de door Berger gewenste gang van zaken (H 515 : 4456).
195 - (1) Nr. 189.
(a) 'Ihr' in hs.
196 - (1) Dit totaal-cijfer geeft exact de stand van 31 juni 1942 weer op de overzichten van leden en begunstigers van de NSB in het NSB-archief (NSB 293/1574). Na de mei-dagen van 1940 telde de NSB ruim 30.000 leden en begunstigers. Sindsdien steeg het totaal tot het hier door Rauter vermelde tijdstip en aantal. Daarna bleef het tot augustus 1944 vrijwel constant (NSB 292/1571 - 294/1577).

Laut Mitteilung Geelkerkens treten monatlich 1.000 Mitglieder aus der Partei aus oder werden ausgeschlossen, während Neuanmeldungen ca. 1.500 im Monat zu verzeichnen sind.

Der Jeugdstorm soll 18.000 Mitglieder und die Frauenschaft 20.000 Mitglieder haben.

Man kann ruhig sagen, dass die Partei seit Monaten auf einem toten Punkt angekommen ist.[2]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 222: 1975. Afschrift (fotokopie RvO)

197. RAUTER AAN R. BRANDT[a]

Den Haag, den 23. Juli 1942

Lieber Kamerad Dr. Brandt!

Ich beziehe mich auf Ihr Schreiben vom 13. Juli[1] wegen der beabsichtigten Heirat zwischen SS-Oberscharführer Otto Zienert und Frl. Anny van den B.[b] Zienert wandte sich seinerzeit mit einem Schreiben vom 30. Mai an mich mit einem Antrag an das Vormundschaftsgericht in Alkmaar zwecks Freigabe seiner beabsichtigten Ehe mit Frl. van den B. Diese Eingabe des Z. hatte den Zweck, das fehlende Einverständnis der Eltern zu ersetzen, da seine Braut nach holländischem Recht unmündig ist und Z. behauptete, dass die Eltern gegen eine Heirat seien.[2] Dem Z. wurde von mir aus mitgeteilt, dass das Vormundschaftsgericht in Alkmaar das fehlende Einverständnis zur Heirat auf Grund der niederländischen Gesetze nicht erteilen bzw. ersetzen kann, da erst nach dem erreichten 21. Lebensjahr das Vormundschaftsgericht die Zustimmung erteilen könne. (Eine niederländische Frau kann erst mit dem 30. Lebensjahr ohne Genehmigung der Eltern ohne Gerichte heiraten).[c] Aus diesem Grunde wurde der Antrag des Z. an das Vormundschaftsgericht nicht weitergegeben.

Ich hatte wegen dieser und ähnlicher Fälle schon seinerzeit beim Reichskommissar Vortrag gehalten, so dass eine Verordnung des Reichskommissars erwirkt wurde. Durch diese Verordnung vom 3.3.1941[3] kann nunmehr die Zustimmung der Ehe in einem solchen

(2) Brandt deelt op 31 juli aan Rauter mee, dat Himmler het hier afgedrukte stuk gelezen heeft. Op bevel van Himmler zendt Brandt het bericht van Rauter tevens aan Berger (H 222 : 1972–4).

197 – (a) Rechts bovenaan in hs. een aantekening: 'W[iedervorlage] 10.11'; daaronder een korte stenografische notitie.

(1) H 284 : 3075. Zie voor de inhoud noot 2.

(b) Naam in het stuk voluit.

(2) Brandt deelt in zijn brief van 13 juli aan Rauter mee, dat uit een brief van Zienert bleek, dat de vader van juffrouw van den B. 'sehr englandfreundlich' was; Brandt brengt hierbij Himmlers wens over, dat Rauter alles zal doen, om juffrouw van den B. te helpen.

(c) De laatste helft van de vorige zin vanaf 'erst nach dem 21. Lebensjahr' tot en met de tussen haakjes geplaatste zin ('. . . ohne Gerichte heiraten') is onderstreept.

(3) *VO* 38/41.

Falle durch eine Sondergenehmigung des Reichskommissars ersetzt werden, wenn der Nachweis erbracht wird, dass trotz wiederholter Versuche die Genehmigung zur Heirat versagt wurde. Dieser Antrag muss von der zukünftigen Ehefrau eingebracht werden, auch muss eine schriftliche Erklärung des Zustimmungsberechtigten vorgelegt werden, dass dieser die Zustimmung verweigert und aus welchen Gründen. Dem SS-Oberscharführer Zienert wurde gleichzeitig nahegelegt, sich des Oberabschnitts Nordwest zu bedienen, der ihm in dieser Angelegenheit helfen will. Mitte Juni erschien auch Z. mit seiner Braut. Er teilte mit, dass die Ehe bereits vom RFSS freigegeben wurde. Der zuständige Sachbearbeiter des Reichskommissars, Oberregierungsrat Herrmann[4], machte uns darauf aufmerksam, dass es der besondere Wunsch des Reichsministers[5] sei, nur in besonderen Fällen den Reichskommissar für solche Ausnahmegenehmigungen in Anspruch zu nehmen, jedenfalls wünsche er nicht, dass bei einer ein- oder zweimaligen kurzen Ablehnung der Eltern schon an den Reichskommissar herangetreten wird. Ich habe mich dann persönlich dafür eingesetzt, so dass die Ausnahmegenehmigung sofort erteilt wurde.

Ich habe diesen Fall zum Anlass genommen, in Zukunft selbst und persönlich einzugreifen. Ich habe nämlich die Absicht, in allen solchen Fällen die Eltern, die die Verweigerung aussprechen, zu mir zu bitten, um mit ihnen die Frage der Ehe mit dem SS-Mann zu besprechen. Bleibt das Elternpaar bei der Weigerung, so teile ich dies dem Reichskommissar protokollarisch mit und bitte um seine Genehmigung.

Am 15. Juni hat die Braut des Zienert eine Einreisegenehmigung ins Reich bekommen, da Z. seine zukünftige Frau zu seinen Eltern nehmen wollte. Das Schreiben des Z. aus Prag vom 17. März[6] an das RuS-Hauptamt ist daher überholt. Ich werde jedoch nochmals an das RuS-Hauptamt mit der Bitte herantreten, den Fall von sich aus in Deutschland weiter zu verfolgen.[d] [7]

Heil Hitler! Ihr

RAUTER

BDC H 284: 3072–3074. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Otto Hermann, geb. 30 juni 1890 te Schönbrück; ambtenaar. Lid van de *SA* sinds 1933, van de *NSDAP* sinds 1937. Van juni 1940 tot september 1944 leider van de *Abteilung Angelegenheiten deutscher Staatsangehörigen* onder Wimmer (PA Präs).

(5) Het is niet duidelijk, wie er hier bedoeld wordt: de minister van binnenlandse zaken Frick is weinig waarschijnlijk; wellicht Seyss-Inquart (minister zonder portefeuille) zelf.

(6) Niet bij de stukken aangetroffen.

(d) De laatste zin onderstreept. In marge een verticale streep.

(7) Het *RuSHA* ziet als oplossing een domicilie van juffrouw van den B. in Duitsland: de Duitse rechter kan dan de zaak vrij makkelijk voor elkaar krijgen. Brandt schrijft op 27 november aan Rauter, dat dit de oplossing is 'bei besonders schwierig gelagerten Fällen'. (H 284 : 3068–71). Men vergelijke ook nrs. 350, 392 en 405 voor de visie van Himmler en Rauter op huwelijkskwesties tussen SS-ers en Nederlandse meisjes; voor Himmlers houding tegenover dit soort 'gemengde' huwelijken in het algemeen nr. 350, noot 1, 405 en 469. Hoezeer de *Reichsführer* zelf tot in details in dergelijke kwesties ingreep, blijkt ook uit disposities van hem voor een soortgelijk geval, waarbij hij beveelt, dat de bruid haar domicilie in Duitsland moet kiezen: 'am besten halte ich die Versetzung des Kl. [de bruidegom] nach Lemberg, wo für Kl. und seine Frau sofort Wohnungsmöglichkeiten gegeben sind.' (H 283).

198. A. HEISSMEYER AAN HIMMLER[a]

Berlin-Grunewald, den 24.7.1942

Reichsführer!

Anlässlich der letzten Gruppenführer-Besprechung im Haus der Flieger unterhielt ich mich kurz mit SS-Gruppenführer Berger über die Weiterentwicklung von Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in Holland und Flandern.[1] Hierbei äusserte SS-Gruppenführer Berger, das Reichserziehungsministerium habe in diesen Räumen nichts zu suchen und der Aufbau der Reichsschulen in diesen Gebieten sei Sache der SS.

Einige Tage später hatte ich den Kommandeur der SS-Mannschaftshäuser, SS-Oberführer Ellersiek[2], zum Vortrag gebeten. Hierbei sprach Ellersiek davon, dass der Aufbau der Reichsschulen in Holland und Flandern ausschliesslich Angelegenheit der Germanischen Leitstellen sei.

Heute erhalte ich ein Schreiben des SS-Gruppenführers Berger vom 17.7.1942, das ich in Abschrift zu Ihrer Kenntnisnahme mir beizufügen gestatte.[3] Aus den beiden Äusserungen und aus diesem Schreiben gewinne ich den Eindruck, dass der SS-Gruppenführer Berger es als seine Aufgabe betrachtet, seinerseits Nationalpolitische Erziehungsanstalten in Form von Reichsschulen in den besetzten germanischen Ländern aufzubauen.

Da ich bisher diese Aufgabe als die meine angesehen und in wiederholten Besuchen und Besprechungen, insonderheit in Norwegen und Holland, die Wege vorbereitet habe, bitte ich Sie, Reichsführer, um Ihre Entscheidung, ob die in diesen Gebieten geplanten Nationalpolitischen Erziehungsanstalten (Reichsschulen) von mir oder von SS-Gruppenführer Berger aufgebaut werden.[b] Ich bitte deswegen um diese klare Entscheidung, weil ich nicht will, dass sich zwischen SS-Gruppenführer Berger und mir bezw. zwischen unseren beiden Dienststellen in dieser Frage ein Streit ergibt.[4]

Heil Hitler!

HEISSMEYER

BDC H 258: 2992–2993. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

198 – (a) In het stuk komt een aantal onderstrepingen voor, één daarvan is in noot b aangeduid.
(1) Zie voor de *Napolas* ofwel *Reichsschulen* hfdst. IV, § F, van de inleiding.
(2) Kurt Ellersiek, geb. 5 april 1901, chef van de afdeling *SS-Mannschaftshäuser* van de *Dienststelle SS-Obergruppenführer Heissmeijer* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Elite*, p. 168).
(3) Heissmeyer permitteerde zich tevens een doorslagkopie aan Himmler te zenden van de antwoordbrief, die hij op 24 juli nog aan Berger schreef: nr. 198 I (in noot 1 bij dit stuk de inhoud van Bergers brief).
(b) Van 'um Ihre Entscheidung' tot het eind van de zin fors onderstreept.
(4) Zie voor Himmlers antwoord nr. 208.

198 I. A. HEISSMEYER AAN BERGER

den 24.7.1942

Lieber Gruppenführer Berger!

Auf Ihr Schreiben vom 17.7.1942[1], für das ich Ihnen danke, möchte ich Ihnen folgendes antworten:

Das Aufgabenziel der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten ist die Sicherung und Festigung des Reiches Adolf Hitlers, durch Auslese bester deutscher Jugend und deren Erziehung zu nationalsozialistischer klarer Haltung.

Als Holland, Dänemark, Norwegen und Flandern besetzt wurden, habe ich sofort die Ausdehnung der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten auch auf diese Gebiete in Angriff genommen. Diese germanischen Volksteile müssen fest mit dem germanischen Kernland – und das ist Deutschland – verbunden werden. Die beste Möglichkeit hierzu sehe ich, wenn auch in diesen Ländern unter der Jugend eine Auslese getroffen wird und diese in Gemeinschaftserziehungsstätten, und das sind die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten, wiederum im Reichsgedanken erzogen und gefestigt werden.

Die Aufgabe, in den nordischen Ländern Nationalpolitische Erziehungsanstalten zu entwickeln, wurde damals der Nationalpolitischen Erziehungsanstalt Plön zugedacht, die gleiche Aufgabe für Holland, Flandern und Luxemburg erhielt die Nationalpolitische Erziehungsanstalt Bensberg, während Oranienstein später in der Schweiz eingesetzt werden soll.

Ich habe in Norwegen mehrere Besprechungen mit dem Reichskommissar Terboven und insbesondere mit dem SS-Obergruppenführer Rediess in dieser Hinsicht gehabt. Da keine geeigneten Bauten nach Auffassung dieser Männer vorhanden sind, wurde der Neubau einer Anstalt erwogen. SS-Gruppenführer Rediess schlug mir daraufhin einen auch vom Reichskommissar Terboven gebilligten Platz in der Nähe von Bergen vor. Das Hauptamt Haushalt und Bauten – SS-Brigadeführer Dr. Kammler – entsandte mehrfach den SS-Hauptsturmführer Dr. Flier[2] zu Vermessungsarbeiten nach Bergen. Da in Norwegen inzwischen die gleichen Baubeschränkungen eingetreten sind wie im Altreich, sind die Arbeiten im Augenblick zu einem gewissen Stillstand gekommen.

198 I – (1) Berger verzocht in deze brief de leider van de *Napola* te Bensberg, de *SA-Brigadeführer* Holthoff, te ontslaan van diens opdracht om mee te werken aan de stichting van soortgelijke scholen in Nederland en Vlaanderen. Hij zei te vermoeden, dat het Holthoff was, die in samenwerking met zekere lieden van het *Reichserziehungsministerium* probeerde de SS uit de *Napolas* te verdrijven; Holthoff beschouwde hij dan ook als de 'Haupttreiber in der ganzen Entwicklung der letzten Wochen' (H 258 : 2998–9; détails zijn niet bekend). Men had in Nederland al in het najaar van 1941 klachten over Holthoffs bemoeizucht; in juli 1943 zei Himmler het te betreuren, dat Holthoff zoveel te maken had met de ontwikkeling van de *Napolas* in Nederland (VJ Z 7010/41).

Maar – men heeft het al uit nr. 198 kunnen opmaken – het ging de onvermoeibare intrigant Berger eigenlijk helemaal niet om Holthoff; die vormde alleen maar een voorwendsel om tegen Heissmeyer te complotteren, en om te proberen letterlijk en figuurlijk op diens kosten invloed te krijgen op de *Napolas*. In Duitsland ging dat voorlopig bezwaarlijk. Op grond van zijn Germaanse taken zag Berger evenwel de kans schoon om beslissende invloed op de te stichten scholen buiten Duitsland te krijgen.

(2) Zie voor Kammler en Flier resp. nr. 123, noot 2, en nr. 131, noot 5. Over het volgende tevens deze documenten en nrs. 134 en 135.

In Holland bin ich ½ Dutzend mal gewesen und habe mit allen in Frage kommenden Männern, insbesondere auch mit dem Höheren SS- und Polizeiführer, SS-Gruppenführer Rauter, und mit dem Reichskommissar, SS-Obergruppenführer Dr. Seyss-Inquart, wegen der Errichtung einer Nationalpolitischen Erziehungsanstalt verhandelt.

Es wurden viele Vorschläge gemacht und schliesslich in einer kleinen Gebäudeanlage in Koningsheide mit der Arbeit begonnen. Gleichzeitig wurden Plätze für Neubauten ausgesucht, ebenfalls unter Beteiligung des Hauptamtes Haushalt und Bauten, und zwei Bauplätze schliesslich in die engere Wahl gezogen. Das Hauptamt Haushalt und Bauten hat auch bereits die ersten Planungen vorbereitet und z.Zt. ist ein Architektenwettbewerb im Gange.

Koningsheide musste inzwischen von der Wehrmacht belegt werden; die Jungen von Koningsheide befinden sich als Sonderzug in der Anstalt Bensberg.

In Luxemburg ist inzwischen die Nationalpolitische Erziehungsanstalt für Mädel in Kolmar-Berg angelaufen und befindet sich in guter Entwicklung.

Ich habe es bisher als meine Aufgabe angesehen, in diesen erwähnten germanischen Räumen solche Erziehungsstätten nach den Grundsätzen der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten aufzubauen.

Ich habe nunmehr den Eindruck, lieber Berger, dass Sie sich gleicherweise die Entwicklung von Gemeinschaftserziehungsstätten zur Aufgabe nehmen. Ich schliesse das aus Ihren eigenen Bemerkungen anlässlich unseres letzten Beisammenseins im Haus der Flieger, aus einer Bemerkung des SS-Oberführers Ellersiek bei seinem letzten Vortrag bei mir und aus Ihrem Schreiben vom 17.7.1942. Ich habe als Inspekteur der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten mit dem Reichserziehungsministerium nichts zu tun und entwickle meine Aufgabe als Nationalsozialist und SS-Mann. Lediglich ist der Reichserziehungsminister in seiner Person auch Chef der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten.[3]

Ich verstehe deswegen Ihren Satz nicht: '....... bevor letzteres (das Reichserziehungsministerium) nicht grundsätzlich eine andere Stellung der SS gegenüber einnimmt, wir gar keinen Grund haben, ihm diese ausserhalb seines Hoheitsgebietes befindlichen und zu gründenden Schulen in die Hand zu geben.'

Ich habe daher, um hier in dieser Frage Klarheit zu schaffen, und weil ich nicht will, dass wir beide und unsere Dienststellen gegeneinander arbeiten, den Reichsführer-SS um seine Auffassung und Entscheidung gebeten.

Ihrer in Ihrem Schreiben vom 17.7.1942 ausgesprochenen Bitte, dem SA-Brigadeführer

(3) Wat Berger voortdurend trachtte te suggereren en later ook duidelijk uitsprak (zie nr. 281), was dat Heissmeyer tegenover het *Reichserziehungsministerium* onvoldoende opkwam voor de belangen van de SS. Het hoeft weinig verbazing te wekken, dat na de oorlog Heissmeyer plotseling dit standpunt van zijn rivaal geheel en al bleek te delen (*Elite*, p. 427, 428; het lijkt ons, dat de bewerker van deze publikatie Ueberhorst enigszins de dupe van deze voorstelling is geworden). Zowel dit als de visie, die Heissmeyer in deze brief geeft, zijn onjuist. De minister Rust wist wel degelijk een reële invloed te behouden; er was aan het ministerie een afdeling *Napolas* verbonden, waarmee Heissmeyers *Dienststelle* van de SS slechts gedeeltelijk samenviel; en wel degelijk wilde Heissmeyer de SS-invloed op de *Napolas* zo groot mogelijk maken, waartoe hij het accent zo veel mogelijk op zijn SS-bureau legde (zie bv. het eind van dit stuk), hij had alleen geen zin om bevoegdheden van het ministerie aan Berger af te staan.

Holthoff den Sonderauftrag für Niederlande und Flandern zu entziehen, habe ich entsprochen, diese Aufgabe wird in Zukunft von meiner Dienststelle Berlin-Grunewald, Königsallee 11a[4], unmittelbar bearbeitet werden.

Heil Hitler!

HEISSMEYER

BDC H 258: 2994–2996. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

199. BERGER AAN O. HOFMANN

Berlin, den 24. Juli 1942

Lieber Hofmann!

Der Reichsführer hat mir mit Befehl vom 15.3.42[1] ausser der Werbung und Ergänzung für die Waffen-SS in den germanischen Ländern daselbst auch die Aufstellung, Führung und Erziehung der Germanischen-SS übertragen, sowie die Betreuung der germanischen Nachwuchsgliederungen (Jugend- und Studentenorganisationen, Streifendienst, Mannschaftshäuser, Nationalpolitische Erziehungsanstalten).

Ich habe zur Ausführung dieses Befehls in den einzelnen germanischen Ländern neben der E-Stelle eine Aussenstelle meines Amtes VI, die Germanische Freiwilligen-Leitstelle, errichtet, der diese Aufgaben übertragen sind. Diese Aussenstelle ist zugleich die Dienststelle des Reichsführers-SS *als Volkstumsbeauftragter der Partei in diesen germanischen Ländern.*[2] Wenn sich ein Höherer SS- und Polizeiführer im Land befindet, übernimmt dieser die Dienstaufsicht über die Ausführung obgenannter Aufgaben.

Ich bitte Sie nun darum, dass ich von irgendwelchen Unternehmen, die Ihr Amt in den germanischen Ländern zur Ausführung bringt und welches die mir übertragenen Aufgaben berührt, vorher in Kenntnis gesetzt werde, damit in diesen Räumen eine Gleichrichtung und Geschlossenheit der gesamten SS-Arbeit zustandekommt. Dies ist um so wichtiger, als die in den Ländern bestehenden nationalistischen und nationalsozialistischen Bewegungen leider immer wieder versuchen, einzelne Dienststellen des Reiches gegeneinander auszuspielen. Dies ist besonders unhaltbar, wenn Dienststellen der Schutzstaffel davon betroffen werden.

Ich darf darum bitten, dass Angehörige Ihres Amtes, die sich in diese Räume begeben, sich bei meiner Aussenstelle des betreffenden Landes melden.[3] Meine Aussenstellen sind auch angewiesen, hinsichtlich Unterkunftsbeschaffung, politischer Orientierung usw. allen SS-Kameraden auf das sorgfältigste an die Hand zu gehen.

Heil Hitler! Ihr

G. BERGER

BDC H 748: 5616 (RuSHA). Afschrift (fotokopie RvO)

(4) De *Dienststelle SS-Obergruppenführer Heissmeyer* dus.
199 - (1) Zie nr. 125.
(2) Zie p. 170.
(3) Hofmann had onlangs aan de *Germanische Leitstelle* medegedeeld, dat Aust als 'SS-Führer im Rasse- und Siedlungswesen' onmiddellijk onder Rauter stond, en dat zijn zaken geregeld werden door Rauters administratie-officier (H 708 : 5418). Vgl. nr. 246, noot 4: van een detachering van zijn ondergeschikten bij de *Germanische Leitstellen* wil Hofmann niets weten. Rauter uiteraard evenmin: zie nr. 190 bij noot 8.

200. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 28. Juli 1942

Reichsführer!

Durch eine der letzten Anordnungen des Reichskommissars[1] wurde verordnet, dass die niederländische Polizei, sofern sich eines ihrer Mitglieder gegen die Besatzungsmacht direkt oder indirekt vergeht oder einem Bewachungsauftrag bzw. einem polizeilichen Auftrag nicht nachkommt, dem SS- und Polizeigericht des Höheren SS- und Polizeiführers gerichtlich untersteht. Ich habe nun die Absicht, in solchen Fällen zunächst als Kameraden-Beisitzer SS-Angehörige in der niederländischen Polizei heranzuziehen und später auch als Beisitzer den einen oder den anderen Führer der niederländischen Polizei, wie Oberst Tulp usw., zu bestimmen.[b] Da es sich um eine grundsätzliche Angelegenheit handelt, bitte ich Sie, Reichsführer, um Ihre Genehmigung und im Falle der Genehmigung um eine diesbezügliche Weisung über das Hauptamt SS-Gericht.[2]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 561: 3713. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

201. HIMMLER AAN SCHMIDT

Reval, den 28. Juli 1942

Lieber Parteigenosse Schmidt!

Ihren Brief vom 11. 7.[1], das Bild, den Lebenslauf und das Memorandum[2] von Prof. Dr. van Genechten habe ich erhalten.[3]

Bei aller Fähigkeit scheint mir nach dem Memorandum van Genechten nicht der Mann zu sein, den wir für Flandern[a] bräuchten. Er ist ein typischer Anhänger Musserts, wenn er dies auch auf den Seiten 6 und 7 zu verbergen versucht.[4]

Im Laufe des Augusts werden Sie ja wieder einmal zu Reichsleiter Bormann und mir hierher kommen, so dass wir dann einmal mündlich darüber sprechen können.

Heil Hitler!

H. H[IMMLER]

BDC H 90: 121. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

200 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Meine: 'SS-Ostubaf. Dr Bender' en enige onleesbare lettertekens. Daaronder: '6/8. Ja'.
(1) *VO* 75/42.
(b) Deze zin is onderstreept. In marge ter hoogte van deze zin een dikke verticale streep en in onbekend hs. de woorden: 'in bestimmten Standorten im Einzelfall. Grf. [Gruppenführer] Bericht'.
(2) De *SS-Richter* Bender (zie voor zijn exacte functie in Himmlers hoofdkwartier nr. 107, noot 1) antwoordt op 12 augustus, dat Himmler dit experiment eerst in bepaalde plaatsen incidenteel wil laten uitvoeren (H 561 : 3712). De resultaten waren blijkbaar goed: zie nr. 481.
201 – (1) Nr. 193.
(2) Nr. 193 I.
(3) Alle desbetreffende stukken, ook het hier afgedrukte, worden blijkens een onderschrift naar Berger gestuurd.
(a) Dik onderstreept.
(4) Dit zijn de laatste bladzijden van nr. 193 I, ongeveer beginnend bij: 'Denn, wenn die Niederlande sich vom Osten ab- und dem Westen zugewandt haben . . .' (p. 787).

202. TELEXBERICHT VAN H. MÜLLER[1] AAN HIMMLER[a 2]

In der Nacht zum 30.7.42 wurde auf 4 verschiedenen Plätzen in Holland von britischen Bombenflugzeugen erneut Sabotagematerial abgeworfen. Je 5 bezw. 6 Tonnen dieses Materials sind auf 2 Plätzen ohne besondere Vorkommnisse von der Sipo erfasst worden.

Am 3. Abwurfplatz wurde der Transportbomber durch ein Missverständnis von der zuständigen Nachtjägereinheit vor Abwurf ungefähr 5 km vom Abwurfplatz entfernt abgeschossen. Besatzungsmitglieder tot. Maschine total zertrümmert.

Am 4. Platz gelangten 6 Tonnen Sabotagematerial zum Abwurf. Der Abwurf aus nur 60 bis 80 m Höhe erfolgte, geriet, offensichtlich durch den scharfen Aufprall, der Inhalt einer Tonne mit weit sichtbarer Stichflamme in Brand. An diesem Abwurfplatz gelang erstmalig die Erfassung des mehrfach angeforderten neuen englischen Peilgerätes, das in Zukunft zur Einpeilung einfliegender englischer Maschinen mit weiterem Sabotagematerial benutzt werden wird.

MÜLLER

BDC H 833: 6007–6008. Afschrift (fotokopie RvO)

203. HIMMLER AAN H. BACKE[a 1]

Feld-Kommandostelle, Juli 1942[b]

Lieber Parteigenosse Backe!

Ich habe Ihren Brief vom 23.7.[2] wegen der Lebensmittelzulagen für Prostituierte[c] der Ausländerlager[3] erhalten. Ich gebe sehr gern zu, dass dieser Wunsch bei dem ersten Anblick unmöglich und ungerechtfertigt erscheint. Die Sache verhält sich jedoch folgendermassen.

202 – (a) Getypt op machine met extra-groot lettertype. Bovenaan het stuk o.a.: 'Geheim! Betr.: Erfassung britischen Sabotagematerials in Holland. Bezug: Laufende Berichterstattung.'
(1) Heinrich Müller, 'Gestapo-Müller', geb. 28 april 1900 te München. Leerling-vliegtuigmonteur, sinds 1917 oorlogsvrijwilliger. Sinds 1919 in dienst van de politie te München. Werkzaam bij de politieke afdeling van de politie, specialist in marxistische groeperingen. In 1934 lid van de SS; geen lid van de *NSDAP*. In 1936 hoofd van de *Gestapo*, in 1939 chef van *Amt IV* van het *RSHA*. Tenslotte *SS-Gruppenführer*. Na de oorlog onvindbaar (*SS-Dienstaltersliste* 1944; N 35/1 L 185; Aronson, *Heydrich*, p. 95, 96, 153, 231; zie voor hem ook p. 24, 32, noot 1, en 34).
(2) Blijkens een notitie onderaan het stuk is de inhoud afkomstig van *RSHA IV A 2 B*. De afdeling *IV A 2* hield zich voornamelijk bezig met maatregelen tegen sabotage, de sectie *IV A 2 B* vermoedelijk met wapens en springstoffen (N 35/1 L 185; *The German Police*, p. 53). De inhoud van het stuk hangt samen met het *Englandspiel:* zie daarvoor nr. 137, noot 13 en de verwijzingen daarin.
203 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Brandt: 'bei Adj. ausgelaufen'.
(1) Herbert Backe, geb. 1 mei 1896 te Batoem (Kaukasus). Sinds 1926 lid van de *NSDAP; SS-Obergruppenführer*. Belangrijkste openbare ambten: sinds 1933 *Staatssekretär* in het ministerie van voedselvoorziening en landbouw onder de minister Darré. Volgt in 1942 Darré op (formeel als waarnemend minister). Had in het kader van het vierjarenplan een overeenkomstige positie. Zijn werkzaamheden omvatten o.a. ook de invoer van landbouwproducten uit de bezette gebieden, en kwesties betreffende buitenlandse arbeiders in Duitsland (N 66/2 IS 1004, IS 1284, IS 1322; *SS-Dienstaltersliste* 1944).
(b) Datum onleesbaar.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.
(c) Dik onderstreept.
(3) De kampen in Duitsland, waar de in Duitsland tewerkgestelde arbeiders gelegerd waren.

Wenn ich die Bordelle nicht einrichte, gehen diese Millionen Ausländer auf die deutschen Frauen und Mädchen los. Ich muss diese Einrichtung also treffen, um dieses noch viel grössere Unheil zu verhindern. Die Zahl der Bordelle und ihre Insassen muss ich selbstverständlich beschränken. Dadurch ist es leider notwendig, diesen Insassen für ihre zwar im deutschen Interesse nützliche, sonst aber wenig erfreuliche Betätigung genügend Ernährung zu geben.

Ich schliesse mich Ihrer Ansicht an, dass es psychologisch gefährlich wäre, eine Zuteilung von Lebensmitteln in Form der Schwerarbeiterzulage zu machen. Lässt sich aber nicht irgend eine andere Form finden? Irgendwie müssen wir versuchen, dieses unappetitliche Problem zu lösen.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 334: 3204. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

204. CIRCULAIRE VAN H. JÜTTNER

Berlin-Wilmersdorf, 1. August 1942

Der Reichsführer-SS hat mit Befehl vom 15.3.42[1] alle Aufgaben, die mit der Werbung und Ergänzung für die Waffen-SS in den germanischen Ländern, der Aufstellung, Führung und Erziehung der Germanischen-SS sowie der Betreuung der germanischen Nachwuchsgliederungen zusammenhängen, dem SS-Hauptamt übertragen.

Allen dem SS-FHA unterstehenden Dienststellen und einzelnen Angehörigen der Waffen-SS wird deshalb mit sofortiger Wirkung jede Beteiligung an den oben gekennzeichneten Aufgaben verboten.[2] Darüberhinaus ist jede über den Rahmen der Dienststelle nach aussen gerichtete politische Tätigkeit in den Niederlanden und in Norwegen verboten.

– – –[3]

[JÜTTNER]

BDC H 490: 4313. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

204 – (1) Zie nr. 125.
(2) De chef van het *SS-Personalhauptamt*, M. von Herff (opvolger van Schmitt), maakt op 19 november 1942 een notitie voor Berger, waarin hij kort en duidelijk de grens tussen de arbeidsterreinen van Berger en Jüttner aangeeft: het *SS-Führungshauptamt* heeft zich te bemoeien met de militaire en post-militaire training van de hele SS, dus ook van de *Allgemeine SS*, en op dit gebied kan Jüttner de nodige technisch-organisatorische bevelen geven. Alle overige zaken behoren tot het terrein van het *SS-Hauptamt*. Berger voelt zich gedrongen zijn collega's bij het toezenden van Herffs notitie mede te delen, dat dit vooral niet als een inbreuk op de rechten van de andere *Hauptämter* moet worden opgevat (N 28/1 NO 848).
(3) De weggelaten passage bevat het voorschrift, dat medewerkers van het *SS-FHA* bij dienstreizen naar Denemarken zich bij de *Germanische Leitstelle* in dat land moeten melden.

205. NOTITIE VAN K. DALUEGE[a]

Berlin, den 7. August 1942.

Vermerk über die Sitzung beim Reichsmarschall Göring mit den führenden Männern der besetzten Gebiete, also den Wehrmachtsbefehlshabern und den Polizeiführern aus Holland, dem Generalgouvernement, den Ostgebieten, Norwegen, Protektorat am 6. August 1942.[1]

1.) Der Reichsmarschall betont einleitend nochmals in schärfster Form, dass bei den uns heute unterstehenden grossen Gebieten des europäischen Kontinents die Frage der Ernährung für das Reich überhaupt keine Frage mehr sein kann. Alle besetzten Gebiete ausserhalb des Reiches sind nicht im geringsten ernährungsmässig so gestellt wie die Reichsgaue selbst. Es ist unmöglich, das deutsche Volk schlechter zu ernähren als es das Leben der anderen Völker in den besetzten Gebieten sieht.

Der Reichsmarschall verlangt daher von den massgebenden Führern der besetzten Gebiete, sei es von den Wehrmachtsbefehlshabern oder den politischen Führern, dass sie nunmehr seine Befehle restlos durchführen, die notwendig sind, das deutsche Volk so gut zu ernähren, wie es für seine Kriegsarbeit notwendig ist und wie es dies auch als Sieger verdient.

2.) Der Reichsmarschall gibt die entsprechenden Mengen an, die von den besetzten Gebieten nunmehr innerhalb von drei Monaten an Ernährungsmitteln für das Reich zu liefern sind.[2]

3.) Der Reichsmarschall befiehlt weiter, dass nochmals alle Teile der Wehrmacht in den besetzten Gebieten den Befehl erhalten, dass die Angehörigen soviel in diesen Ländern einkaufen können und mit nach Hause nehmen, wie sie zu tragen in der Lage sind.[3]

205 – (a) Links bovenaan getypt: 'Der Chef der Ordnungspolizei'. Daaronder in hs. van Himmler: 'Wolff Z.[ur] K[ennt]n.[is]', daaronder de parafen van Himmler en Brandt.

Midden bovenaan in hs. van Himmler: '13.VIII 42', alweer gevolgd door zijn paraaf. Rechts bovenaan in hs. van Daluege, en onderstreept: '3. Sitzung am 6.VIII.42'.

(1) Het volgende verslag is een korte en zeer bijgeschaafde weergave van de vergadering, gehouden in het *Reichsluftfahrtministerium* te Berlijn. Ook Seyss-Inquart was hierbij aanwezig. Men vergelijke in ieder geval met het hier afgedrukte stuk een stenografisch verslag van deze vergadering, waarin behalve de krachtige taal van Goering – 'wenn gehungert wird, dann hungert nicht der Deutsche, sondern andere, wenn gehungert werden muss . . . Ich gedenke trotzdem zu plündern, und zwar ausgiebig . . .' – ook de interrupties en opmerkingen van de andere aanwezigen onverbloemd staan weergegeven (IMT 170-USSR; een vertaling van dit verslag en commentaar vindt men in: *Ned. in Oorlogst.* 1948, p. 57–66). FOSD 2230: 475904–13 is een notitie van 4 aug. 1942, opgesteld door een ambtenaar van het rijkscommissariaat in Nederland voor Seyss-Inquart, opdat deze zich in Berlijn gedocumenteerd op de moeilijke voedselpositie in Nederland zou kunnen beroepen. Dit bleek onmogelijk te zijn.

Goerings wensen dienden zonder voorbehoud te worden aanvaard. Het deed er weinig toe, dat zijn uitlatingen juist tegen de Nederlanders bijzonder scherp en dreigend waren, en dus in tegenspraak met vroegere verklaringen van Hitler; deze wilde in 1940 en 1941 althans Nederland niet slechter behandeld zien dan Duitsland (Präs 5 10^{43} C; EuL D 20/1; N 84/1 EC 121). In de praktijk was het verschil tussen Goerings en Hitlers standpunten in dit opzicht niet zo duidelijk merkbaar; hun directieven hadden vaak ook op dit gebied slechts tot op zekere hoogte, en soms helemaal geen effect. In 1943 was de uitvoer naar Duitsland met nog geen 10% gestegen (*Ned. in Oorlogst.* 1948, p. 66).

(2) Gespecificeerd in het in noot 1 genoemde document IMT 170-USSR.

(3) Dit had Goering al in oktober 1940 bepaald (N 84/2 EC 485).

4.) Der Reichsmarschall gibt weiter den Befehl, dass Einkäufer alles das in den Läden der besetzten Gebiete kaufen, was noch zu kaufen ist und was wir im Deutschen Reiche nicht einmal mehr gegen Karten bekommen können. Diese Einkäufe sollen zum Weihnachtsfeste in den deutschen Geschäften zum Verkauf kommen.

5.) Der Reichsmarschall gibt den Befehl, dass vorsorglich in den dafür zuständigen Ländern die Mengen an Gemüsesaaten heute schon sichergestellt werden, die notwendig sind, um in nächsten Jahre die Mängel der Bestellung von Schrebergärten und neuen Gartenanlagen zu beseitigen.

6.) Zur Frage der Partisanenbekämpfung im Osten, die zum Teil, wie in Weissruthenien, die Ernteeinbringung schwer hindert, glaubt der Reichsmarschall auch selbst nicht die in Petersburg und am Ilmensee eingesetzten Polizeibataillone freizubekommen. Er schlägt aber vor, zu versuchen, neue Schutzmannschaftsbataillone zu bilden in *den* besetzten Gebieten, die nicht zum Ostraum gehören, vor allem in Holland, Norwegen, gegebenenfalls auch in Belgien und Frankreich. Er glaubt nicht, dass irgendein Mann von diesen Schutzmannschaftsbataillonen im Osteinsatz nicht kämpfen wird, denn eine Verbrüderung der Massen dieses Volkes mit den Partisanen käme ja gar nicht in Frage, weil der Partisan, ganz gleich, wer ihm als Schutzmann gegenübersteht, zuerst schiesst. Es ist für diese Schutzmannschaftsbataillone eine Selbstverständlichkeit, im Kampfe zu stehen.[4]

7.) Der Reichsmarschall schliesst seine Besprechung nochmals mit dem Hinweis auf die verantwortlichen Führer der Wehrmacht und der Partei in den besetzten Gebieten. Er wünscht innerhalb von drei Monaten, dass die von ihm gegebenen Befehle durchgeführt sind. Er muss sonst dem Führer melden, dass die führenden Männer der besetzten Gebiete nicht in der Lage gewesen sind, die wirklich eingeschränkten Befehle durchzuführen. Der Führer wird dann wohl andere und bessere einsetzen. Er selbst habe keine Lust mehr länger zu warten, um die Ernährungssorgen des deutschen Volkes zu lösen.

K. Daluege

BDC H 201: 189–191. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Men zie het stenografische verslag (voor de bronnen noot 1); Daluege merkt op, dat men het vorige jaar geprobeerd had in Nederland politie-bataljons te vormen, maar dat was mislukt (kennelijk doelend op de mislukte werving onder de marechaussee, zie p. 336, 337). Goering: 'Zwangsausheben! Ohne Waffen bis ins Partisanengebiet schicken und ihnen dort die Waffen geben. Vogel, friss oder stirb!' enz., enz. Een standpunt, waar Daluege het in principe mee eens was (zie nr. 206). Het plan werd al gauw omgebogen naar een werving op vrijwillige basis onder de Germaanse arbeiders in Duitsland (zie nrs. 212 en 214). Berger had trouwens al begin augustus opdracht van Himmler gekregen om formaties van Noorse, Deense en Nederlandse vrijwilligers op te stellen, die als politie-eenheden in Oost-Europa gebruikt zouden kunnen worden (N 30/2 NO 1330). In januari 1943 was nog sprake van de vorming van politie-eenheden met Nederlandse vrijwilligers (N 30/2 NO 1479), maar nadien wilde de SS-leiding iedere Germaanse vrijwilliger voor de *Waffen-SS* gebruiken. Wanneer de *Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz* Sauckel in maart 1943 in Nederland vrijwilligers wil laten werven voor in de Oekraïne in te zetten politie-eenheden, wijst Himmler dit zeer beslist van de hand (nrs. 353, 361).

Op een vergadering over *Luftschutzfragen* op 5 augustus, één dag dus voor de hier beschreven bijeenkomst, komt ook de vorming van een Nederlands 'brandweerregiment' ter sprake. Goering wenst dit regiment in Duitsland op te laten treden; op grond van zijn ervaringen in Nederland maakt hij zich namelijk geen illusies over de acties van een dergelijke eenheid in Nederland (H 630: 5030).

206. BERGER AAN RAUTER

17. August 1942

Lieber Rauter!

Bei einer Besprechung im Führerhauptquartier wurde angeregt, ob wir nicht Teile der in den Niederlanden nicht ganz zuverlässigen, aber vielleicht im Osteinsatz zur Partisanenbekämpfung sich doch gut eignenden Maré-Chaussees einsetzen könnten.[1] Generaloberst Daluege ging hierbei von dem Gesichtspunkt aus, dass dort doch diese rassisch so hervorragend aussehenden Männer doch gar nichts anderes tun können als kämpfen, denn gehen sie durch, dann werden sie von uns oder von den Partisanen erschossen. Ich möchte diese Anregung weitergeben.[2] Vielleicht lässt sie sich in die Tat umsetzen, wenn Du nicht mehr so viel Sorgen hast und die Frage der Landung keine akute mehr ist, ich denke so auf Anfang November.[a]

Ich freue mich über die erfolgreiche Besprechung Dr. Riedweg/Oberbereichsleiter Damson[3], auch ganz besonders darüber, dass Du nun den tiefen Gedanken der Germanischen Leitstelle erkannt hast.[4] Es hat sich bei mir, wie ich ja auch immer betont habe, um nichts anderes gehandelt, als auch die politische Führung ohne Geschrei langsam aber sicher durch zähe und bewusste Arbeit in den germanischen Ländern zu machen, einmal nach den Gedanken des Reichsführers-SS auszurichten, grundsätzlich aber zu beeinflussen und damit die Stellung des Höheren SS- und Polizeiführers so zu festigen, dass er der Zweite ist in dem betr. Land und dass bei einer Abwesenheit des Reichskommissars sich das so ausdrückt, dass er der berufene Stellvertreter desselben *in allen Angelegenheiten* ist.

Heil Hitler!

[G. BERGER]

BDC H 832: 6005–6006. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

207. HIMMLER AAN BERGER

Feld-Kommandostelle, 23.8.1942

Lieber Berger!

Ich habe den Tätigkeitsbericht der Feldpostprüfstelle[a] vom 1. bis 30.6.1942 durchgelesen. Bei einer ganzen Anzahl von Briefen war bereits der Vermerk einer gewissen Erledigung bezw. einer gewissen Weitergabe der Nachricht vorhanden, bei einer erheblichen Anzahl habe ich diesen Vermerk vermisst.

206 – (1) Deze suggestie gaat terug op Goerings plan om op een of andere manier Nederlanders onder dwang tegen de partizanen in Oost-Europa te laten vechten: zie nr. 205.
(2) Het is eigenlijk Rauter, die voor het eerst dit plan een vrijwillig karakter gaat geven: zie nr. 212.
(a) Oorspronkelijk getypt: 'September'; door het begin van het woord heengeschreven: 'Nov'.
(3) Over deze bespreking is niets bekend. Zie voor Damson en het vermoedelijke onderwerp, de financiering van alle SS-activiteiten in de Germaanse landen door de *Reichsschatzmeister der NSDAP* via de *Germanische Leitstelle*, nr. 114.
(4) Van een veranderde houding van Rauter tegenover de *Germanische Leitstelle* in een tijdsbestek kort voor de datum van dit stuk, zijn geen documentaire aanwijzingen bewaard gebleven. Wel is het juist, dat Rauter allengs positiever tegenover dit bureau ging staan, toen hij merkte, dat zijn macht niet wezenlijk werd aangetast: zie p. 175.
207 – (a) De laatste twee woorden zijn onderstreept.

Meines Erachtens muss diese Überprüfung der Briefe für uns eines der besten Mittel werden, um in den germanischen Ländern Schäden abzustellen, Fehler zu vermeiden und die anständige Bevölkerung zu gewinnen.[1] Die Höheren SS- und Polizeiführer sind jeden Monats von allen diesen Stimmungen in einem eingehenden Bericht durch den Chef des SS-Hauptamtes zu unterrichten. Ich sehe die Dinge so wichtig an, dass sie vom Hauptamtschef zum Höheren SS- und Polizeiführer gehen müssen. Das Reichssicherheitshauptamt mit den Ämtern von Müller[2], Ohlendorf[3] und Schellenberg[4] sind immer wieder ins Bild zu setzen. Mängel innerhalb unserer eigenen Truppe sind raschestens abzustellen. Das SS-Führungshauptamt und das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt ist von Ihnen über alle Mängel zu unterrichten. In schwierigeren Fällen behalte ich mir ohnedies selbst vor, von mir aus, wie bisher, an die Hauptamtschefs gesondert zu schreiben.

Nun zu einzelnen Punkten:

1.) Eine Vorprüfung der Briefe in einer Schreibstube in Graz-Wetzelsdorf verbiete ich.[5]

2.) Ich wünsche, dass die Klagen über die Verpflegung beim Ersatzbataillon Westland in Klagenfurth endlich aufhören. Ich werde sonst den schuldigen Kommandeur und Verwaltungsführer als Erste in das Haus für schlechte Truppenverpflegung mit dem Küchenzettel, den sie ihren Männern dort fabrizieren, auf 4 Wochen einsperren.[6]

– – –[7]

Heil Hitler! Ihr

[H. Himmler]

BDC H 360: 3954–3955. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(1) Vgl. nr. 164, noot 1.
(2) De chef van *Amt IV (Gestapo)*; zie voor hem nr. 202, noot 1.
(3) Otto Ohlendorf, geb. 4 febr. 1907 te Hoheneggelsen. Jurist en econoom. Sinds 1936 carrière bij de *SD*, daarnaast in economische organisaties. Van november 1939 tot het einde van de oorlog chef van *Amt III: Deutsche Lebensgebiete* (d.w.z. *SD*-binnenland) van het *RSHA* met een onderbreking van juni 1941 tot juni 1942 als chef van de *Einsatzgruppe D* in Rusland, die 90.000 mensen, meest joden, executeerde. Sinds november 1943 bovendien plaatsvervangend *Staatssekretär* van het *Reichswirtschaftsministerium*. In 1944 *SS-Gruppenführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg ter dood veroordeeld en opgehangen (N 35/2 NO 2409, NO 2857; *Trials Am. Trib.*, *Case 9*, IV, p. 510, 587; zie ook Bayle, *Psychologie SS*, p. 37–49, 78, 79).
4) Walter Schellenberg, geb. 16 jan. 1910 te Saarbrücken. Advocaat, sinds 1937 in dienst van de *SD*. In 1939 chef van de afdeling *IV E* van het *RSHA (Gestapo*-contraspionage in het binnenland*)*; van juni 1941 tot het einde van de oorlog chef van *Amt VI: Ausland* (*SD*-buitenland). Sinds medio 1944 tevens chef van het nieuw gecreëerde *Militärische Amt* (de opvolger van de *Abwehr:* zie p. 34). In 1944 *SS-Brigadeführer*. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal tot zes jaar gevangenisstraf veroordeeld. In 1952 in Italië gestorven. Hij was o.a. verantwoordelijk voor het Venlo-incident (N 35/2 NG 3651; *Trials Am. Trib.*, *Case 11*, XIV, p. 665, 870, 1053; *SS-Dienstaltersliste* 1944. Zie ook: Walter Schellenberg: *Memoiren*, Lengerich, 1959; voor het Venlo-incident zie ook nr. 13, noot 2).
(5) Vgl. nr. 215, noot 3.
(6) Himmler overwoog dus al eerder een van zijn merkwaardigste decreten; dit decreet, op 5 oktober 1942 uitgevaardigd, voorzag in een verblijf van 1 tot 4 weken in een *Haus der schlechten Truppenverpflegung* voor de officieren van *Waffen-SS* en politie, die hun mannen onvoldoende of inferieur voedsel voorzetten. Driekwart van de tijd kregen zij zelf dergelijke voeding te consumeren. Himmler bepaalde daarbij, welke principes in acht genomen moesten worden: 'gleichförmig, totgekocht, Konservenkost ohne Berücksichtigung von Frischgemüse, küchentechnisch fehlerhaft.' Het verblijf was wel te verstaan geen echte hechtenis, maar een 'Lehrgang', begeleid door lezingen en filmvertoningen over het onderwerp. Het laatste deel van deze cursus dienden de 'deelnemers' juist een 'vorbildliche' kost voorgezet te krijgen

208. HIMMLER AAN A. HEISSMEYER

Feld-Kommandost., 23.8.42

Lieber Heissmeyer!

Zu Ihrem Brief vom 24.7.1942[1] teile ich Ihnen folgendes mit:

Berger hat sich um alle Angelegenheiten in den germanischen Ländern weitgehend zu kümmern, sei es um die Fürsorge, um die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in diesen Räumen oder um die Behandlung der Freiwilligen bei den Ersatz-Bataillonen. Diese Arbeiten lassen sich nur durchführen, wenn sie bei den an und für sich schwierigen Problemen von einer Seite gesteuert werden. Daher meine Anordnung! Berger wird hier selbstverständlich in dem notwendigen Masse mit Ihnen zusammenarbeiten.

Auf der Seite 3 Ihres Briefes an Berger[2] habe ich auch den Satz gelesen

'Ich habe als Inspekteur der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten mit dem Reichserziehungsministerium nichts zu tun und entwickle meine Aufgabe als Nationalsozialist und SS-Mann. Lediglich ist der Reichserziehungsminister in seiner Person auch Chef der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten.'

Hoffentlich sehen Sie die Dinge mit dem Erziehungsministerium nicht zu optimistisch, denn sonst hätte ohne Ihre Beteiligung die Einsetzung eines Vizeinspekteurs[3] und seine Abkommandierung – aber noch nicht Abberufung – nicht stattfinden können.

Nach wie vor muss vom Reichserziehungsminister als Ziel erreicht werden, die Einschaltung des Reichsführer-SS als Person für die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten, denn sonst gibt es immer wieder Unklarheiten und Schwierigkeiten.[4]

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 257: 2990–2991. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(*Vorschrift über den Wirtschaftsverwaltungsdienst bei auswärtigen Einsätzen der Sicherheitspolizei 1943, Anhang 29*, CDI 79 D).

Men zie de apologie van de commandant van het bataljon te Klagenfurt: nr. 215. Een der vrijwilligers – die weliswaar in de eerste plaats de toestanden bij het legioen op 't oog heeft – noemt het 'een bewezen feit, dat het eten bij de SS beduidend slechter was dan bij de Wehrmacht.' (Helsloot, p. 16).

(7) De weggelaten alinea's hebben geen betrekking op Nederland of Nederlanders. Een post-scriptum bij de brief luidt: 'Über Ihren Brief an das Amt VI mit der Kritik zu dem Tätigkeitsbericht der SS-Feldpostprüfstelle war ich sehr erfreut.'

208 – (1) Nr. 198.

(2) Nr. 198 I.

(3) *SS-Sturmbannführer Dr.* Otto Calliebe, geb. 15 mei 1893. Voor de oorlog leider van de *NPEA (Napola)* te Potsdam, daarna carrière op het ministerie van onderwijs, tenslotte *Vizeinspekteur* voor de *Napolas*. Zijn SS-rang is kennelijk een attentie van Himmler geweest teneinde hem wat losser van de minister Rust te maken. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; Harald Scholtz: *NS-Ausleseschulen. Internatsschulen als Herrschaftsmittel des Führerstaates*, Göttingen, 1973, p. 44, noot 25).

(4) In de praktijk kreeg Berger toch beduidend minder invloed dan hij gewenst had. In de competentiestrijd, die er omtrent de *Reichsschulen* in Nederland ontstond, dolf hij, d.w.z. zijn *Germanische Leitstelle* in Nederland, in feite het onderspit. Men zie nr. 281, noot 2. Voor een reactie van Heissmeyer op dit stuk nr. 213.

209. CIRCULAIRE VAN HIMMLER[1]

Feld-Kommandostelle, 26.8.1942.

Ich mache auf die in Abschrift beigefügte Anordnung A 54/42 des Reichsleiters Bormann vom 12.8.1942[2] aufmerksam, die im Reichsverfügungsblatt der NSDAP. vom 18.8.1942 Folge 34/42 veröffentlicht wurde.

Das von mir mit der Bearbeitung aller dieser Fragen beauftragte Hauptamt ist das SS-Hauptamt. Die anderen Hauptämter und Dienststellen haben sich in allen diesen Dingen an das SS-Hauptamt zu wenden.

[H. HIMMLER]

BDC H 79: 5. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

209 I. ANORDNUNG VAN BORMANN[1]

Der Führer hat bestimmt:

1.) Für Verhandlungen mit allen germanisch-völkischen Gruppen in Dänemark, Norwegen, Belgien und den Niederlanden ist im Bereich der NSDAP., ihrer Gliederungen und angeschlossenen Verbände[2] ausschliesslich der Reichsführer-SS zuständig.
2.) Erscheint im Einzelfall die direkte Zusammenarbeit anderer Dienststellen der Bewegung im Reich z.B. der HJ. mit diesen Gruppen erwünscht, so ist dazu das Einverständnis des Reichsführer-SS, dessen Weisungen und Richtlinien jeweils zu beachten sind, einzuholen.
3.) Die Tätigkeit der Landesgruppen der Auslands-Organisation und der Arbeitsbereiche der NSDAP. in den erwähnten Gebieten bleibt durch diese Anordnung unberührt.[3]

209 – (1) Blijkens een opschrift bestemd voor alle hoofden der *Hauptämter* van de SS.
(2) Nr. 209 I. Zie voor de achtergrond van dit uiterst belangrijke decreet hfdst. VI, § B van de inleiding.
209 I – (1) Behalve in het *Reichsverfügungsblatt* (zie nr. 209) ook afgedrukt in *Verfügungen der Partei-Kanzlei*, II, p. 212–213, en id. III, p. 186.
(2) *Gliederungen:* met dit woord werden partij-formaties aangeduid als *SA*, SS, *Hitlerjugend*, *NSKK* (zie p. 324; merkwaardigerwijs had het *Nationalsozialistisches Fliegerkorps* daarentegen de status van publiekrechtelijk lichaam); zij hadden geen eigen rechtspersoonlijkheid en waren – ook de SS! – naar het burgerlijk recht identiek met de partij. De *angeschlossene Verbände* hadden wel eigen rechtspersoonlijkheid en eigen vermogen, maar stonden onder het toezicht van de *Reichsschatzmeister der NSDAP.* Tot deze categorie behoorden organisaties als het *Deutsches Arbeitsfront*, de *NS-Lehrerbund*, de *NS-Volkswohlfahrt*, etc. (*Org. buch der NSDAP* 1943, *passim*; H. Buchheim: 'Gliederungen' und 'angeschlossene Verbände' der NSDAP', in: *Gutachten*, I, p. 326–328).
(3) Bormann liet op 17 aug. een *Rundschreiben* uitgaan, waarvan de belangrijkste alinea luidt: 'Allen Dienststellen der Bewegung ist die Durchführung von Besprechungen mit Vertretern nichtdeutscher politischer Gruppen aus den besetzten Gebieten, wie z.B. der Nasjonal Samling und N.S.B., sowie der Abschluss von Vereinbarungen, Abkommen usw. mit derartigen Gruppen verboten.' Uitzonderingen mochten slechts met Bormanns toestemming worden gemaakt; de circulaire stipuleerde tenslotte nadrukkelijk, dat de *Anordnung* zelf, en de activiteiten van de *Landesgruppen der Auslandsorganisation* hierdoor niet werden aangetast. (*Rundschreiben* 123/42, afgedrukt in *Verfügungen der Partei-Kanzlei*, III, p. 186).

Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei wird für den staatlichen Sektor eine entsprechende Anweisung herausgeben.[4]

Führer-Hauptquartier 12. August 1942
M. BORMANN

BDC H 79: 4. Afschrift, doorslagkopie (fotokopie RvO)

210. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 2. September 1942

Reichsführer!

Ich habe Ihnen seinerzeit gemeldet, dass 19 WA-Führer, hauptsächlich ehemalige niederländische Offiziere, sich freiwillig zum Fronteinsatz gemeldet hatten.[1] Der WA-Führer van 't Hof[2] bat mich damals, bei Ihnen zu erwirken, dass den WA-Führern in einem Sonderlehrgang die Offiziersausbildung ermöglicht wird, damit sie als Führer bei der 'Legion' eingesetzt werden können.[3] Von den 19 WA-Führern, die jetzt sechs Wochen zum Rekrutenlehrgang in Arnheim sind[4], werden voraussichtlich 14 für den Reserveführer-Anwärterkurs in Tölz in Frage kommen. Ich habe vor drei Tagen den Lehrgang eingehend besichtigt. Einen Mann musste ich, weil Judenstämmling, aus dem Kurs entfernen.

Die WA-Führer sind sehr erfreut und in starken Gegensatz zur NSB-Führung geraten, da Mussert ihnen verboten hat, bei Kameradschaftsabenden der WA zu sprechen. Eine Anzahl dieser Führer will hauptamtlich zur SS übersiedeln. Ich habe ihnen dies zugesagt, falls sie dazu die entsprechende Eignung in Tölz werden nachweisen können.

Auf jeden Fall ist das Experiment, die WA-Führer zur SS herüberzuziehen, bis jetzt recht gut geglückt.[5] Mit SS-Gruppenführer Jüttner besprach ich, dass diese WA-Führer am 20.9.42 zum Reserveführer-Lehrgang einberufen werden. Es sind einige ältere Offiziere dabei, die sehr brav mitgemacht haben, darunter auch ein bekannter niederländischer Artillerie-Offizier (Hauptmann).[6]

(4) Dit wordt later nr. 318. Zie voor de reactie in het milieu van de Duitse bezetters in Nederland nr. 216.

210 – (a) In het stuk zijn zeer veel onderstrepingen aangebracht.

(1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van dit bericht.

(2) Zie voor hem nr. 157, noot 15.

(3) Dit is in tegenspraak met wat Van 't Hof na de oorlog beweerde: volgens hem oefende Mussert pressie uit op hem en de andere WA-leiders om zich voor het legioen aan te melden; Rauter zou hen op slinkse wijze naar de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz hebben weten te krijgen. Het laatste wordt echter verder nergens bevestigd, en is weinig plausibel (Doc. I Van 't Hof).

(4) Nl. bij het *SS-Ersatzbataillon 'Germania'*. Vgl. nr. 126, waar Rauter een einde aan de opleiding van manschappen der WA bij dit bataljon wil maken.

(5) Het is de vraag, of Rauter de SS-neiging van deze WA-lieden op dit moment niet overschat. Volgens de na-oorlogse verklaring van Van 't Hof, uiteraard met groot voorbehoud te hanteren, zou overigens de opleiding te Tölz aan elk mogelijk enthousiasme bij de meesten een einde hebben gemaakt (Doc. I Van 't Hof). Hoe dat ook zij, voor de in noot 6 genoemde WA-leider (en voor Van 't Hof zelf) geldt stellig, dat eventuele neigingen tot de SS later weer sterk zijn afgenomen.

(6) Dit is vermoedelijk K. A. Enklaar geweest, voor de oorlog beroepsofficier, tijdens de bezetting hoog WA-functionaris, enige tijd chef-staf van de Landwacht, en vanaf september 1944 adjudant van Mussert. Hij zou op bevel van Mussert naar Bad Tölz zijn gegaan om deze later in te lichten over de militaire en vooral de politieke opvattingen aldaar. Zijn bevindingen klopten zeer wel met Musserts

Bei einer Tasse Kaffee, zu der ich anschliessend im Führerheim eingeladen hatte, gingen die WA-Führer sehr aus sich heraus und zeigten dabei ihre SS-freundliche Einstellung. Von Mussert sind sie sehr enttäuscht über die ihnen zuteil gewordene Behandlung. Auch kümmert sich weder die Partei noch die WA um die Führer. Gruppenführer Demelhuber hat sich bereits zweimal den Kursus angesehen und nimmt sich, wie auch Obersturmbannführer Fortenbacher[7], sehr dieser WA-Führer an.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 337: 3209–3210. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

211. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, 5.9.1942

Reichsführer.

Ich habe heute an den Reichsarzt der SS nachstehendes Fernschreiben gerichtet:

Immer wieder tauchen Abgeordnete von Ihnen auf, die nach Ärzten rufen. Auf dem Wege der freiwilligen Werbung geht die Sache sehr langsam weiter. Im Einvernehmen mit dem Reichskommissar, dessen Zustimmung ich eingeholt habe, schlage ich Ihnen vor, hundert Ärzte im Wege der Dienstverpflichtung nach Deutschland zu nehmen. Ich sehe nicht ein, dass 200 000 niederländische Arbeiter auf diesem Wege nach Deutschland geschickt werden, während man bei Intelligenzberufen unangebrachte Rücksicht nimmt. Der Reichskommissar meint allerdings, dass diese Dienstverpflichtung für Ärzte sich nur innerhalb des Reiches und auf Lazarette erstrecken soll, nicht aber für die Front oder frontähnlichem Dienst. Sollten Sie grundsätzlich damit einverstanden sein, so bitte ich um Mitteilung, welche Fachärzte Sie brauchen und wie Sie sich die finanzielle Abfindung vorstellen.

Ich bitte um Ihre grundsätzliche Zustimmung für diese Art von Arbeitsverpflichtung. Wir haben hier in Holland im Ganzen 4000 Ärzte. Ich sehe nicht ein, dass wir uns mühsam im Wege der freiwilligen Werbung und Vertragsschliessung uns um jeden einzelnen Arzt abmühen sollen.[1]

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 141: 2385–2387. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

bange vermoedens (zie na-oorlogse verklaringen van o.a. Mussert en Enklaar in Doc. I Enklaar. Het is uiteraard zeer wel mogelijk, dat, toen Enklaar zich, uit welke motieven dan ook, voor Bad Tölz had gemeld, Mussert hem daarbij een dergelijke opdracht gaf).

(7) Commandant van het *SS-Ersatzbataillon 'Germania'*; zie voor hem nr. 157, noot 11.

211 – (1) Men zie een notitie van het *Sanitätswesen der Waffen-SS* van 18 febr. 1943, waarin melding wordt gemaakt van Rauters voornemen om binnen korte tijd een aantal Nederlandse artsen te dwingen bij de *Waffen-SS* te gaan werken, en wel bij de bovengenoemde instantie, een onderafdeling van het *SS-Führungshauptamt*. De *Dienstverpflichtung* van zes Nederlandse artsen, het totale resultaat van 1942, was een mislukking geworden: twee artsen, tewerkgesteld bij dit bureau, moesten wegens ongeschiktheid worden ontslagen; één werd ziek, en twee anderen hadden 'sich der Dienstverpflichtung durch Flucht

212. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, 5.9.1942

Reichsführer.

Bei der letzten Reichs- und Gauleitertagung, die der Reichsmarschall in Berlin abgehalten hat[1], klagte Gauleiter Lohse[2] darüber, dass er keine Polizeikräfte habe, weil seine letzten alle von der Wehrmacht nach vorn geworfen sind und auch die geschlossenen deutschen Polizeibataillone den Weg nach dem Osten[3] angetreten haben. Der Reichsmarschall äusserte sich in diesem Zusammenhang, dass doch die Germanen einspringen könnten, auch wenn sie nicht wollten und dass die Russen keinen Unterschied in der Bekämpfung machen werden, zwischen Holländern und Deutschen. Der Reichsmarschall gab dem Reichskommissar Auftrag[4], einfach Tausende von Niederländern zwangsweise zu mustern und nach dem Osten als Polizei zu schicken. Zunächst ist an 2000 Mann gedacht. Unter Bezugnahme auf diesen Vorgang, schreibt mich nun Generalmajor der Polizei Winkelmann[5] aus dem Hauptamt der Ordnungspolizei an, wie wir uns die Sache vorstellen. Ich lege Ihnen, Reichsführer, den ganzen Vorgang grundsätzlich mit der Bitte um Entscheidung vor. Ich sehe folgende Möglichkeit:

1.) Bei der Aufstellung der nationalsozialistischen Hilfspolizei erfolgt ein öffentlicher Aufruf. Ausser der NSB haben sich aus dem holländischen Volkskörper 2000 Anwärter gemeldet, die bereit sind, sich auf ein neues Europa zu verpflichten. Ich will jetzt an die 2000 Männer heran treten und ihnen mitteilen, dass sie in die holländische Polizei aufgenommen werden, unter der Voraussetzung, dass sie vorher im Reich einen Ausbildungslehrgang mitmachen und sich dabei im Reich bewähren. Von diesen 2000 Männern werden nach der Musterung voraussichtlich 700 bis 1000 übrig bleiben.[6]

2.) In Deutschland arbeiten 200 000 Niederländer. Ich bin überzeugt, wenn uns der Reichsmarschall die Werbung bei den Hauptwerken frei gibt, sich eine stattliche Anzahl (einige Tausend) für die Polizei meldet, weil sie lieber Polizisten sein wollen als in Deutschland arbeiten. Der Reichskommissar wäre ohne weiteres bereit, für diese von der Polizei

entzogen.' Dit ondanks een maandelijks salaris van RM 1000,—, een bedrag, dat men zich voornam om voortaan toch maar niet meer te betalen (H 939: 7044–45). In Nederland zijn althans in 1944, en blijkbaar incidenteel, sommige artsen gedwongen medische diensten aan in Nederland gelegerde *Waffen-SS*-eenheden te leveren (HSSPF 327 g).

212 – (1) Zie voor deze vergadering nr. 205.

(2) Hinrich Lohse, geb. 2 september 1896 te Mühlenbarbek. Boerenzoon, koopman. Lid van de *NSDAP* sinds 1921. Sinds 1925 *Gauleiter* van Sleeswijk-Holstein, sinds 1933 tevens *Oberpräsident*. Sinds augustus 1941 *Reichskommissar für das Ostland* (dit omvatte de Baltische landen en Roethenië). Overleden in 1964 (*Who's Who in Germ.* II; *Grossd. Reichstag*; *Der Spiegel* 4 maart 1964).

(3) Bedoeld wordt: naar het front. Vanaf het begin van de oorlog werden politietroepen geregeld als fronttroepen gebruikt; zie p. 40, 41.

(4) Uit de in nr. 205, noot 1 vermelde bronnen blijkt niets van een opdracht aan Seyss-Inquart (wel aan de *Chef der Ordnungspolizei* Daluege).

(5) Otto Winkelmann, geb. 4 september 1894, sinds 1939 werkzaam bij het *Hauptamt Ordnungspolizei*, sinds november 1942 chef van een onderdeel daarvan, het *Kommandoamt der Ordnungspolizei;* in 1944 *Höherer SSuPF* van Hongarije in de rang van *SS-Obergruppenführer* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Who's Who in Germ.* II; *The German Police*, p. 14).

(6) Van dit plan is nimmer iets gekomen.

angeworbenen Arbeiter in Deutschland innerhalb kurzer Frist einen Ersatz aus Holland zu stellen. Ich erwarte mir von der grosszügigen Aufforderung dieses zweiten Vorschlages ziemlich viel.[7]

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 141: 2388–2390. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

213. A. HEISSMEYER AAN HIMMLER[a]

Berlin-Grunewald, den 9.9.1942

Reichsführer!

Aufgrund Ihres Schreibens vom 23.8.[1] – geheim – habe ich mit SS-Gruppenführer Berger über den Aufbau und die Leitung der beabsichtigten Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in den germanischen Ländern mündlich folgende Vereinbarung getroffen:

1.) SS-Gruppenführer Berger (Germanische Leitstelle) übernimmt

a) die Finanzierung der Anstalten

b) die Werbung der Jungmannen und in Zusammenarbeit mit meiner Dienststelle die Auslese

c) die Werbung der Erzieher und in Zusammenarbeit mit meiner Dienststelle deren Auslese.

2.) Organisation und Leitung der Anstalten in den germanischen Ländern erfolgen durch mich. Sachbearbeitende Dienststelle ist aber nicht die Inspektion der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten, sondern meine Dienststelle in der Königsallee 11a[2], die als Hauptamt der Reichsführung-SS gilt.

Alle weiteren sich ergebenden Probleme und Fragen werden selbstverständlich in enger kameradschaftlicher Zusammenarbeit besprochen und gelöst werden.[3]

Für diese Aufgabe ist eine Mitteilung des Reichsministers Dr. Lammers an die Obersten Reichsbehörden, die ich in der Anlage abschriftlich beifüge, vielleicht von Wichtigkeit. Die darin mitgeteilte Weisung des Führers hängt wohl mit der Umbenennung der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in 'Reichsschulen' zusammen.[4]

(7) In feite denatureert Rauter het plan van Goering nu al door het op basis van vrijwilligheid te stellen. Zie ook nr. 317, noot 3. Voor Himmlers reactie op het hier afgedrukte stuk nr. 214.

213 – (a) Links bovenaan in hs., vermoedelijk van Brandt: 'Reichsschulen'.

(1) Nr. 208.

(2) De *Dienststelle SS-Obergruppenführer Heissmeyer.*

(3) Dat was wat te optimistisch gedacht: zie nr. 281.

(4) Op 5 maart 1942 had Himmler al aan Hitler voorgesteld, de naam '*Napola*', die Himmler lelijk vond, te vervangen door de veel meer groot-Germaans klinkende naam '*Reichsschule*', die dan voor andere instellingen verboden moest zijn. Himmler verzocht Lammers dezelfde dag een *Führerweisung* in deze geest voor te bereiden (H 297 : 3103; afgedrukt in *Elite*, p. 121, 122). Lammers schreef op 17 augustus een circulaire aan de hoogste regeringsorganen in Duitsland: 'Auf Weisung des Führers sind mit Rücksicht auf künftige organisatorische Massnahmen neu zu errichtende Ausbildungsstätten nicht mehr mit

Ich schlage daher vor, dass die in den germanischen Ländern anlaufenden Erziehungsstätten von vornherein als 'Reichsschule' bezeichnet werden und nicht als Nationalpolitische Erziehungsanstalten.

Heil Hitler!

HEISSMEYER

BDC H 256: 2988–2989. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

214. TELEXBERICHT VAN R. BRANDT AAN BERGER

Feld-Kommandostelle, den 9.9.1942

Lieber Gruppenführer!

Der Reichsführer-SS ist mit Ihrem Vorschlag und dem des SS-Gruppenführers Rauter[1], bei den in Deutschland eingesetzten niederländischen Arbeitern eine sorgfältig vorbereitete Werbeaktion für den Einsatz als Polizeikräfte im Osten zu starten, nunmehr einverstanden.[2] Er bittet Sie, das Entsprechende im Einvernehmen mit SS-Gruppenführer Rauter zu veranlassen.

SS-Gruppenführer Rauter hat ein gleiches Fernschreiben wie Sie erhalten.

Durchschriften dieses Fernschreibens haben erhalten:

Hauptamt Ordnungspolizei

Hauptamt Sicherheitspolizei[3]

SS-Obergruppenführer Wolff.

Heil Hitler! Ihr

[R. BRANDT]

BDC H 831: 6004. Minuut, doorslagkopie (fotokopie RvO)

'Reichsschule' – allein oder in Verbindung mit anderen Zusätzen – zu benennen.' (VJ Z 7010/41). De scholen buiten Duitsland werden nu vanaf hun opening (in Nederland was dat al op 1 september gebeurd) uitsluitend *Reichsschule* genoemd, de scholen binnen de (nieuwe) Duitse grenzen uitsluitend *Nationalpolitische Erziehungsanstalt.*

214 – (1) Het voorstel van Rauter vindt men in nr. 212. Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over een stuk, waarin het voorstel van Berger is vervat. Berger had kort daarvoor wel aan Rauter Daluege's plan voorgelegd om Nederlandse marechaussees voor de bestrijding van partisanen te gebruiken (nr. 206).

(2) In het begin van juli 1942 voelde Himmler nog niets voor de oprichting van *Wehrmannschaften* in Oost-Europa (H 834: 6009). Later voelt de SS er toch meer voor om de op deze wijze geworven vrijwilligers voor eenheden van de *Waffen-SS* te gebruiken.

(3) Een merkwaardige vergissing van Brandt: het *Hauptamt Sicherheitspolizei* was in september 1939 met het *Sicherheitshauptamt des RFSS* (de *SD*) samengesmolten tot het *Reichssicherheitshauptamt* (IMT 361-L).

215. H. STRATHMANN[1] AAN H. JÜTTNER

Klagenfurt, 10.9.1942

Zu o.a. Schreiben[2] nimmt das SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' in folgendem Stellung:

1.) Die an die Truppe verausgabte Verpflegung ist in jeder Weise qualitativ hochwertig, wie dies täglich und laufend vom Kommandeur persönlich, von jedem Führer vom Dienst und von dem Truppenarzt festgestellt wird und bezeugt werden kann. Die Eintragungen im Speisenbefundbuch werden täglich genau nach bestem Wissen und Gewissen durchgeführt. Es ist in den monatlichen Ausbildungsberichten des öfteren zum Ausdruck gebracht worden, dass die germanischen Freiwilligen einen aussergewöhnlichen Appetit entwickeln, der sie dazu befähigt, wenn es möglich wäre, täglich die doppelte bis dreifache Portion zu verzehren. Aus diesem Grunde hatten sie auch in ihren Heimatländern als Zivilisten einen weit höheren Verpflegungssatz, als die reichsdeutschen Truppenangehörigen.

Um dem ständigen Hungergefühl der germanischen Freiwilligen, das man beinahe als krankhaft bezeichnen könnte, entgegenzutreten, wurde von seiten des SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' im Rahmen der kriegsbedingten Ernährungslage jede Möglichkeit erwogen, um diesen Zustand einzustellen. So wurden vom Kommandeur/SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland', in dem Bestreben, unabhängig von dem zivilen Sektor auf dem Lebensmittelmarkt zu werden, erhebliche Wiesenflächen, die zu den Kasernenanlagen gehören, umgebrochen und mit Frühkartoffeln, Spätkartoffeln und Kohl bestellt. Es sind hierdurch weiterhin als zusätzliche Verpflegung an die Truppenküche geliefert worden:

Etwa 4 500 kg Gemüse und
„ 10 000 „ Kartoffeln.

Der Kommandeur hat sich persönlich davon überzeugt, dass diese Lebensmittel lediglich für die Truppe verwandt wurden. Ausserdem werden im Btl. augenblicklich 10 Schweine gemästet, die jetzt ca. 75 kg. pro Stück wiegen, sodass damit zu rechnen ist, dass um die Weihnachtszeit etwa 1 500 kg. Schweinefleisch der Truppe verabfolgt werden kann. Es ist beabsichtigt im Laufe des Wirtschaftsjahres 1942/43 durch umpflügen weiterer bis jetzt nicht bebauter Flächen im ganzen ca. 23 000 qm mit Kartoffeln und Gemüse anzubauen. Zu diesem Zweck sind von Btl. bereits Bodenbearbeitungsgeräte angeschafft worden, da die Bearbeitung durch Bauern 1. unsachgemäss und 2. auch unwillig im vergangenen Jahre durchgeführt worden sind, obwohl das Btl. in grosszügiger Weise für diese Bauern den gesamten Heuertrag der letzten Jahre umsonst zur Verfügung gestellt hat und reichlich Arbeitskräfte für die Saat- und Erntezeit abgestellt wurden.

Seit dem 1. Juli 1942 wurde die Truppenkantine des SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' in Eigenbewirtschaftung übernommen, sodass jetzt seit einigen Wochen die Möglichkeit be-

215 – (1) De commandant van het *Ersatzbataillon 'Westland'*; het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over meer gegevens over hem.

(2) Het stuk is een reactie op een brief van het *SS-Führungshauptamt* van 1 september, kennelijk geschreven naar aanleiding van nr. 207. Het stuk wordt als bijlage bij een brief van Jüttner aan Himmler van 30 september gezonden. In deze brief concludeert Jüttner, dat het materiaal van de *SS-Feldpostprüfstelle* onvoldoende is voor een zakelijke beoordeling der feiten, en dat 'eine weitergehende Berücksichtigung der Mentalität der germanischen Freiwilligen in Bezug auf die Ernährungsfrage nicht erforderlich ist'. (H 133: 2620–21).

steht, fast täglich warmes Abendessen aus bezugscheinfreie Lebensmitteln für einen günstigen Preis herauszustellen und an die Angehörigen des Btl. abzugeben. Von dieser Möglichkeit wird reichlich Gebrauch gemacht und es ist festgestellt worden, dass einzelne Rekruten 2 – 3 Portionen zusätzlich zu ihrer bereits verzehrten Abendkost verspeisen, obwohl die Erhöhung der Brotration für die in der Ausbildung stehenden Rekruten bereits auf den Höchststand von 600 Gramm vorgenommen wurde. Was im Hinblick auf die Verpflegung der germanischen Freiwilligen im hiesigen Btl. getan wird, steht weit über den Massnahmen hinsichtlich der Verpflegung bei anderen Einheiten der Wehrmacht in Klagenfurt. Hiervon hat sich Kommandeur/SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' persönlich überzeugt. Ausserdem hat der Kommandeur bereits bei Übernahme des Btl. im Juni 1941 angeordnet, dass alle Männer, die in einem besonders schlechten Ernährungszustand hier eintreffen, bis zur Erreichung eines normalen Gewichtes doppelte Portionen (auch doppelte Brotration) bekommen, was deshalb möglich ist, weil die Reichsdeutschen im SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' bei der erheblichen zusätzlichen Verpflegung diese gar nicht alle verbrauchen. Durch laufende Wiegungen ist vom Truppenarzt festgestellt, dass das Gewicht der Männer durchaus normal ist und der Grösse der Männer entspricht.

2.) Die Führer des SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' nehmen an der Truppenverpflegung teil. Das Essen wird in Kübeln von der Küche zum Führerheim gebracht. Eine besondere Verpflegung der Führer findet nicht statt. Die Führer haben lediglich die Möglichkeit, aus dem Garten des Führerheims, der im Herbst 1941 angelegt wurde, zusätzlich Tomaten, Gurken, Radieschen usw. käuflich zu erwerben. Was im Garten des Führerheimes an Gemüse nicht an die Führer, Führer- und Unterführerfamilien verkauft werden kann, wird ebenfalls an die Küche geliefert. Es sind dies nicht unerhebliche Mengen an Gemüse und Salat.

3.) Um der gewohnten Geschmacksrichtung der germanischen Freiwilligen im Rahmen des Möglichen gerecht zu werden, wird die Geldvergütung für Minderempfänge zum Ankauf von Würze und bezugscheinfreien Gewürzen verwendet. Ausserdem steht der Küche der Gewürzgarten, aus dem täglich Zutaten aller Art entnommen werden, zur Verfügung.

4.) Neben einem reichsdeutschen Zivilkoch sind in der Truppenküche 4 dänische und 7 holländische SS-Angehörige als Köche bzw. Hilfsköche tätig.

– – –[3]

Kommandeur/SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' bittet dringend, durch eine Kommission obige Angaben auf ihre Richtigkeit überprüfen zu lassen, da er es als einer der ältesten SS-Männer der Waffen-SS unter gar keinen Umständen duldet, dass auch nur ein Schatten des Verdachtes auf ihm lastet, dass er es an der Fürsorge für seine Männer mangeln lässt, oder es ihm an Verantwortungsgefühl in seiner ihm aufgetragenen Aufgabe fehlt.

STRATHMANN

BDC H 133: 2622–2625. Afschrift (fotokopie RvO)

(3) In de weggelaten passage ontkent Strathmann het bestaan van voorcensuur op de brieven der vrijwilligers (zie nr. 207).

216. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 10. September 1942

Reichsführer!

Der Erlass des Führers, den Reichsleiter Bormann über die germanische Arbeit verfügt hat[1] und Sie, Reichsführer, namens der NSDAP ausschliesslich und allein beauftragt wurden, in Verhandlungen mit den germanisch-völkischen Gruppen dieser Länder zu treten, war hier sehr früh bekannt und hat wie ein Blitz eingeschlagen. Vom Herzen erlaube ich mir, Sie, Reichsführer, zu diesem grossen Erfolg zu beglückwünschen. Ich habe es bewusst vermieden, bis gestern wegen dieses Erlasses mit dem Reichskommissar zu sprechen. Obwohl ich in irgendwelchen Angelegenheiten fast jeden zweiten Tag den Reichskommissar spreche, hatte er es bisher vermieden, auf diese Verfügung zurückzukommen, während ich der Meinung war, dass wir warten können. Bei einer gestrigen Aussprache, die ich gemeinsam mit Dr. Harster beim Reichskommissar hatte, kam er wieder auf viele Dinge zu sprechen und die Gelegenheit wollte es, dass wir auf diesen Erlass zu sprechen kamen, ohne dass dabei eine bewusste Absicht zum Ausdruck kam. Der Reichskommissar war äusserst freundlich, fragte, ob schon irgendwelche Weisungen des Reichsführers eingetroffen seien, während ich die Gegenfrage stellte ob er sich schon mit dem Reichsführer wegen dieses Erlasses ins Benehmen gesetzt hätte, was er verneinte und antwortete, dass er auf Weisungen warte. Er persönlich freue sich, dass nunmehr die germanische Arbeit in einer Hand liege und dass er wisse, woran er nun endgültig sei. Gewisse starke Kopfschmerzen, so meinte er, seien beim Hauptdienstleiter Schmidt aufgetreten, der ja jetzt auf 3 Wochen in Urlaub gefahren ist und der nicht weiss, woran er ist.[2] Er wolle sich gleichzeitig bei Reichsleiter Bormann Weisungen einholen. Der Reichskommissar meinte, er fasse den Erlass doch so auf, dass der Arbeitsbereich mit den völkisch-germanischen Aufgaben des Raumes nichts mehr zu tun habe, und dass nunmehr eigentlich die SS-Einrichtung unter der Führung des Reichsführers diese Aufgabe beim Reichskommissar zu lösen haben werde. Er wolle aber warten, bis Sie, Reichsführer, Weisungen auf dem Gebiete erteilen wollten. Er fragte mich um meine Meinung, ob ich es für möglich hielt, dass Hauptdienstleiter Schmidt, der ja Generalkommissar z.b.V. ist, als politische Funktion des Reichsführers gleichzeitig funk-[tion]ieren könnte, welche Auskunft ich natürlich nicht geben konnte. Jedenfalls ist der Reichskommissar sehr gespannt auf die weitere Gestaltung und Konstruktion der Dinge

216 – (a) In het stuk is een groot aantal onderstrepingen aangebracht.
(1) Bedoeld wordt de *Anordnung* 54/42: nr. 209 I.
(2) De vertegenwoordiger van het *Auswärtige Amt* in Nederland, Otto Bene, verkondigde in een rapport van 8 september als zijn mening, dat er nu wel ingrijpende veranderingen bij het Duitse bezettingsbestuur zouden plaatsvinden. Schmidt zou dan het veld moeten ruimen voor Himmlers vertegenwoordiger. In een rapport van 28 september constateerde Bene, dat de Nederlanders in het ziekteverlof van Schmidt politieke betekenis zagen; zij dachten, dat Schmidt wel voorgoed zou verdwijnen, en met hem de 'Mussert-koers'. Daartegenover – aldus Bene – zagen de NSB-ers in een en ander juist een aanwijzing, dat Mussert minister-president zou kunnen worden. Seyss-Inquart had echter, nog vóór hij op 30 september naar Berlijn vertrok om besprekingen met Hitler en Himmler te houden, aan Bene gezegd, dat het zo'n vaart niet zou lopen:'Ein Eingreifen des Reichsführers SS in die politische Führung in den besetzten Gebieten sei nicht zu erwarten.' Seyss-Inquart zei overigens er niet aan te denken om in Berlijn Mussert als minister-president voor te dragen (FOSD 731: 265550; FOSD 3910: 50207–8). Men zie echter de verwijzingen bij noot 3.

und ist dabei von einer ausgesuchten Höflichkeit und Liebenswürdigkeit wie nie zu vor. Von Mussert spricht er von dem 'alten Herrn', den er wieder einmal sprechen müsse![3]

Die grossdietschen Bestrebungen der WA und des Jeugdstormes wie überhaupt der NSB sind in den letzten zwei Wochen stark zurückgegangen und wie kleine Pilze tauchen in den ehemals dietschen Zeitungen germanische Bestrebungen auf. Ihre Betrauung, Reichsführer, wirkt sich also schon richtunggebend aus, ohne dass ein weiterer Druck notwendig war. Ich habe das Gefühl, dass die grossen Führer der NSB jetzt klein beigeben und versuchen, bei gutem Wetter in richtigem Wind zu geraten.

Geelkerken wollte nach Belgien, um dort die NSBer, sofern sie niederländische Staatsangehörige sind, zu einem Landtag zu versammeln. Der Militärbefehlshaber in Belgien erklärte ihm, ohne meine Genehmigung nicht einreisen lassen zu wollen, während ich von ihm die Erklärung verlangte, dass er mit keiner flämischen Gruppe oder mit Flamen überhaupt Fühlung aufnehmen dürfte, was er sofort zusagte.

Zondervan ist wieder so halbwegs gesund, wenn auch noch recht schmal und blass; er will am 1. Oktober wieder die WA übernehmen.

Die 18 WA-Führer, die in Arnheim an einem Lehrgang teilnehmen, haben sich recht SS-freundlich eingestellt und sind auf Mussert und die NSB, die sie sehr schlecht behandelten, nicht gut zu sprechen.[4] Voraussichtlich werden 14 geeignete WA-Führer aus diesem Lehrgang am 10. Oktober in den Führer-Anwärter-Lehrgang nach Bad Tölz abgehen.

Die polizeiliche Arbeit in den Niederlanden ist augenblicklich sehr stark und gross, auch im Verhältnis zur Wehrmacht, mit der ich dauernd und ständig sehr viel zu tun habe. Infolge der Westwallarbeiten und der daraus folgenden Aufgaben stehe ich jetzt halb beim Reichskommissar und halb beim Wehrmachtbefehlshaber. Zurzeit verhandle ich mit dem Generalstab wegen eines Abkommens für den Mob.[5]-Fall, dass das Verhältnis des Wehrmachtbefehlshabers zum Höheren SS- und Polizeiführer regeln soll. Sobald diese Verhandlungen einen für mich günstigen Punkt erreicht haben, werde ich Ihnen, Reichsführer, den Wortlaut zur Genehmigung vorlegen.

Die Geiselaktion hat sich politisch phantastisch ausgewirkt. Ich habe noch nie so vielen freundlichen Holländern begegnet wie in den letzten vier Wochen[6] (bekanntlich sind sehr freundliche Holländer falsch!). Aber ohne einen gewissen Daumendruck geht es hier keinesfalls, Reichsführer. Es muss ein stärkere Druck ausgeübt werden, wenn der Wille der Besatzungsmacht zum Durchbruch kommen soll. Die 1.200 Geiseln haben 50.000 Freunde und Bekannte, und ganz Holland zittert, dass irgendwo ein Sabotageakt passieren könnte. Sinn und Zweck der Geiselfestnahmen ist jetzt langsam auch den Holländern aufgegangen, nur studieren sie nach, wie und wer letzten Endes die Geiseln bestimmt, die in Anspruch genommen werden. Darauf erwidere ich allen Generalsekretären und ähnlichen Kreisen, dass es mir am liebsten wäre, wenn ich in jedem Falle ins Lager gehen könnte mit 1.200 namentlichen Losen und einer Geisel den Auftrag geben könnte, die Anzahl der in Anspruch

(3) Men zie voor Seyss-Inquarts houding ook p. 160, 289, en nr. 234, noot 2.
(4) Zie nr. 210 en de annotatie daarbij.
(5) *Mobilmachung* of *Mobilisation.*
(6) Op 15 augustus 1942 hadden de Duitsers als vergelding voor een aanslag op een *Wehrmacht*-trein voor de eerste keer in Nederland gijzelaars gefusilleerd: vijf bekende Nederlanders vielen voor het vuurpeloton.

zu nehmenden Geiseln im Wege des Loses zu ziehen. Dann erschrickt immer alles und sieht ein, dass dann keine Rücksicht auf Kinderanzahl der Geiseln usw. genommen werden könne und dass das Los gar merkwürdige Zufälligkeiten schaffen könnte, vor denen man zurückschreckt. Und alles bittet mich, dann doch an dem alten Verfahren festzuhalten, da man doch erkennt und sieht, wie ernst und gerecht es der Besatzungsmacht bei der Beurteilung aller auftretenden Fragen zu tun ist.[7]

Auf den Bahnen habe ich die 'Railwacht' eingerichtet (Schienenwacht!). Ab 10.9.42 werden fast alle Strecken der holländischen Eisenbahn, jedenfalls alle Hauptstrecken, die wichtig sind für die Wehrmacht, 8 mal im 24-Stundentag, also alle drei Stunden, begangen. In der Nacht gehen Doppelposten. Sie tragen weisse Armbinden am linken Oberarm mit der Aufschrift 'Nederlandsche Spoorwegen', haben Ausweise, rote Lampen, Sprengkapseln zum Aufhalten von Zügen und ähnliche Einrichtungen bei sich. Ein Überwachungsdienst, der quer durch den Begehungsdienst läuft, also praktisch ein 9. Dienst am Tage, kontrolliert die Rail-Wächter, die von der holländischen und von der Staatspolizei genau überprüft werden. Die Generaldirektion der holländischen Staatsbahnen, die mehrmals in der Sache bei mir war, hat sich wirklich sehr gut eingeschaltet und in kürzester Zeit diese Railwacht aufgestellt – nur um das Leben der Geiseln zu erhalten![8] Wären die Geiseln nicht, so würde sie das Ganze auf die leichte Schulter nehmen. Ausserdem habe ich alle Bahnstrecken, und zwar vom Fusse des Bahnkörpers beiderseitig je 10 m von Busch- und Baumwerk säubern lassen, da Anschläge immer dort erfolgt sind, wo Busch- und Baumwerk in nächster Nähe standen. Solcherart glaube ich, dass die Bahnstrecken doch ziemlich gesichert sind. Die wichtigen Brücken und Schleusenanlagen werden ohnehin von uns bewacht.

In der letzten Zeit versucht sich eine Terrorbande in Amsterdam mit Anzünden von Strohschobern bei Wehrmachtunterkünften, wobei ein Puddingpulver, das sofort brennt, verwandt wird. Auch in der Gegend von Deventer ist eine grosse Strohunterkunft der Wehrmacht gestern abgebrannt, wobei ohne Zweifel Sabotage die Ursache ist. Nachdem die Strecken jetzt gesichert sind, versucht man sich auf diese Weise jetzt zu betätigen. In Belgien und Frankreich sind ähnliche Erscheinungen zu verzeichnen, wie ich aus den SD-Berichten feststelle.

Der Mord an dem WA-Mann in Medemblick am Zuider-Zee scheint doch seine Ursache darin zu haben, dass der vom Fahrrad heruntergeschossene WA-Mann, obwohl verheiratet,

(7) De laatste conclusie is natuurlijk voor rekening van Rauter. Hij had, als vaker, beter kunnen en moeten weten. Berichten van de *SD* over de reactie van de bevolking zijn niet bewaard gebleven, maar de *Wehrmacht* rapporteerde, dat de fusillade inderdaad angst teweegbracht, maar vooral een enorme toename van de verbittering tegenover de bezetter: 'Zusammenfassend: so viel Ablehnung bis tief in die Kreise der wenigen deutschfreundlich gesinnten Holländer sah man nie, so viel Hass wurde wohl selten mit einem Mal festgestellt.' (Uittreksel uit maandbericht van de *WBN* aug. 1942, N 50/1, 1587–PS). Men zie ook *Lage- und Stimmungsbericht* 26 van de *Feldkommandantur* 724 te Utrecht, WBN 27057–60; de *Militärbefehlshaber* van België, Falkenhausen, schreef op 16 september 1942 aan het *OKH*, dat het fusilleren van gijzelaars een zeer onbevredigende uitwerking had (IMT 1594–PS); de Engelse tekst luidt hier: 'The effect is not so much deterrent as destructive of the feeling of the population for justice and security', dus precies het omgekeerde van hetgeen Rauter beweerde. Het effect van de intimidatie heeft Falkenhausen wellicht toch onderschat – in zoverre had Rauter niet helemaal ongelijk.

(8) Zie hiervoor A. J. C. Rüter: *Rijden en staken. De Nederlandse spoorwegen in oorlogstijd*, 's-Gravenhage, 1960, p. 31, 32. Rüter wijst er op, dat de Nederlandse spoorwegen meewerkten aan de railwacht, niet alleen om het leven van gijzelaars te sparen, maar ook om de bewaking in eigen hand te houden.

eine Anzahl von Verhältnissen mit anderen Frauen hatte. Ich hoffe, dass in der nächsten Zeit der Fall geklärt werden kann.

Die Forschungsanlage der Reichspost, die Sie, Reichsführer, kennen[9], ist vor zwei Wochen dort abgebrochen worden und wird in Brabant wieder errichtet. Ich habe der Reichspost auf allen Gebieten dabei geholfen. Die Anlage wird bis 15.9.42 wieder stehen und funktionieren. Postrat Vetterlein[10] hat übrigens das Kriegsverdienstkreuz I. Klasse erhalten für seine zweifellos recht ordentliche Leistung. Er hat sich darüber mächtig gefreut. Gruppenführer Berger hat bereits davon von mir Nachricht erhalten.

Das Zusammenfangen der Juden macht uns die allergrössten Kopfzerbrechen.[11] Auf keinen Fall will ich irgend einen Zug ausfallen lassen, denn was weg ist, ist weg. Bis 15.10.42 sind die Mischehen qualifiziert[12] und die Rüstungsarbeiter, Diamantschleifer usw[13], so dass damit dann das grosse Reinemachen in Holland beginnen kann. Bis dahin sind die beiden grossen Judenlager, die ich gebaut habe, fertig: eines in Westerbork bei Assen und eines in Vught bei 's-Hertogenbosch.[14] Beiden Lagern kann ich dann 40.000 Juden zuführen. Ich spanne dann alles ein, was irgendwie polizeiliche oder hilfspolizeiliche Funktionen ausüben kann, und was irgendwo an Judentum legal oder illegal sich zeigt, wird ab 15.10.42 in diese beiden Lager abgeschoben. In der Zwischenzeit sind ca. 7.000 Freiwillige in Werkräumungslager zusammengeströmt, wo sie einen freiwilligen Arbeitsdienst leisten.[15] In den letzten Tagen sind 20.000 Juden aufgerufen worden, in diesen Dienst abzuwandern. Nach diesem Aufruf werde ich diese Lager eines Tages dicht machen und mit ihnen nach dem Osten abfahren. Die Judenevakuierung erzeugt eine ganz grosse Unruhe. Auch bin ich überzeugt, dass viele Sabotagegeschichten indirekt auf Juden zurückgehen, die ihr letztes Geld opfern, um die Bevölkerung aufzuputschen. Die Flucht nach Belgien über die grüne Grenze[16] war sehr stark. Einzelne Juden haben uns bereits aus Zürich geschrieben, wohin sie auf grünem Wege gelangt sind. Bei den Mischehen schieben wir, sofern keine Kinder vorhanden sind, mit Genehmigung des Reichskommissars den jüdischen Teil nach dem Osten ab, denn ich musste feststellen, dass in den letzten drei Jahren unerhört viele Mische-

(9) Zie nr. 157, en noot 19 daarbij.
(10) Een bij de *Forschungsstelle Langeveld* betrokken figuur. Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over verdere gegevens ten aanzien van hem.
(11) Men zie voor de deportaties der joden uit Nederland ook nrs. 224 en 235. Voor de litteratuur over dit onderwerp: De Jong, *Koninkrijk*, 5 en 6; Presser, *Ondergang*; voorts: Paul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*, London, 1961, p. 371–379.

In zijn brieven aan Himmler kent Rauter zich bij de jodenvervolging wel een grotere rol toe, dan in feite het geval is geweest – zulks in tegenstelling tot de visie, die hij na de oorlog gaf (zie *Proces Rauter*, p. 23–51).
(12) D.w.z. van deportatie (voorlopig) vrijgesteld.
(13) Bij deze groepen hoorden ook protestants-gedoopte joden, joodse onderdanen van vijandelijke of neutrale staten, het personeel van de Joodsche Raad, enz.
(14) Deze overdrijvingen zijn typerend voor Rauters accentueren van eigen belangrijkheid. Het kamp Westerbork was reeds voor de oorlog door de regering opgericht ten behoeve van gevluchte Duitse joden. Wel werd Westerbork in juli 1942 door de *Sicherheitspolizei* overgenomen, en de capaciteit van 1.500 tot 10.000 man vergroot, en zo tot een groot *Durchgangslager* gemaakt (rapport over de *Entwicklung der Judenfrage in den Niederlanden bis zum Jahresende 1942*, HSSPF 177 a). Het kamp bij Vught was in zijn geheel geen *Durchgangslager* voor joden zoals Westerbork, maar een concentratiekamp met een joodse afdeling (zie ook p. 119).
(15) Deze vrijwilligheid was overigens schijn: zie ook nr. 224.
(16) Uitdrukking voor: illegale grensoverschrijding.

hen geschlossen worden sind, die noch kinderlos sind. Da kann noch viel Unheil vermieden werden. Eigentlich müsste man auch dort, wo der Mann Volljude ist, die Mischehe mit nach dem Osten nehmen, wenn nicht besondere Umstände dagegen sprechen. Wir werden mit diesen Fällen sonst ewig Schwierigkeiten haben. Mit Rücksicht auf die vielen Wach-Aufgaben, die jetzt an mich herantreten, habe ich beim Führungshauptamt Antrag auf Genehmigung zur Aufstellung einer 4. Kompanie beim Wacht-Bataillon Nordwest gestellt, da ich nicht nur die beiden grossen Judenlager, sondern auch die beiden grossen Geisellager und das polizeiliche Durchgangslager in Amersfoort zu bewachen habe. Nach der E-vakuierung der Juden kann ich dann vom Wacht-Bataillon ruhig zwei Kompanien zur Waffen-SS abgeben. Schwierigkeiten macht nur der Mangel an deutschen Unterführern, der merkbar in Erscheinung tritt.

Die Versehrten in den Spitälern und Lazaretten ergeben sehr viel Arbeit. Ich bin persönlich dahinter her – sei es, die Männer zu besuchen, sei es bei schweren Invaliditätserscheinungen, das EK II und die Beförderung sicherzustellen.

In der Angelegenheit des erschossenen Legions-Schützen van Smaan (SS-Hauptsturmführer Kaiser![17]) bitte ich Sie, Reichsführer, das Urteil gegen Kaiser noch nicht zu verschärfen.[18] Ich berichte darüber in den nächsten Tagen. Die Sache ist hier nicht so, wie sie ausgesehen hat und wird sich gut einrenken lassen. Durchschlag geht an SS-Gruppenführer Berger zur Kenntnis.[19]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 79: 26–32. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

217. A. MEINE[1] AAN MEJ. M. J.[a]

Feld-Kommandostelle, 11. September 1942

Ich komme auf Ihr Schreiben vom 10.6.42[2] zurück. Die inzwischen durch die zuständige Dienststelle getroffenen Feststellungen haben folgenden Sachverhalt ergeben:

Der SS-Sturmmann Willi Martins, Feldpost-Nr. 39 063 C, gibt an, dass er mit Ihnen am

(17) De legioensoldaat Van der Swan had als schildwacht een andere legionair neergeschoten, in de mening, dat het een Rus was. Hij werd toen onmiddellijk zelf neergeschoten door de bataljonscommandant Kaiser; deze was door het plotselinge optreden van Van der Swan vermoedelijk in paniek geraakt. Het incident wordt beschreven door een Nederlands legioenofficier, die Kaiser afschildert als een typische representant van de schreeuwerige, corrupte Duitse officieren bij het Nederlandse legioen. Als gevolg van dit voorval werd niet alleen Kaiser van zijn commando ontheven, maar ook – in april 1942 – de commandant van het legioen, *SS-Oberführer* Reich (Memorandum van Pont, Doc. II Vrijw. leg. Ned. a 4; P 54: 9977).
(18) Over een proces tegen Kaiser zijn geen gegevens.
(19) Men zie voor Himmlers antwoord op dit stuk nr. 227.
217 – (1) August Meine, geboren 13 oktober 1916 te Vahlbruck. Sinds 1940 werkzaam bij de *Persönliche Stab des RFSS* als medewerker en plaatsvervanger van Brandt, tenslotte in de rang van *SS-Sturmbannführer*. (*AMT*, I A 61, p. 4895–6).
(a) Naam in het stuk voluit.
(2) Een brief van mej. M. J. aan Himmler (H 407: 4515–16). De inhoud blijkt uit het hier afgedrukte stuk.

14.12.41 bekannt geworden ist und auch während seiner 3-wöchigen Bekanntschaft mit Ihnen geschlechtlichen Verkehr gehabt hat. Doch habe er Ihnen niemals ein Heiratsversprechen gegeben, zumal Sie in gleicher Weise mit anderen Soldaten, deren Namen Sie ihm selbst genannt hätten, in näheren Beziehungen gestanden haben. Aus diesem Grunde könne er auch eine Vaterschaft nicht anerkennen.[3]

Ich muss Ihnen daher mitteilen, dass auf Grund dieser Angaben, die eidesstattlich erfolgt sind, der SS-Sturmmann Martins von hier aus zu einer Anerkennung nicht veranlasst werden kann. Ich sehe für Sie die einzige Möglichkeit, auf dem Wege über das für Sie zuständige Vormundschaftsgericht die Vaterschaft klären zu lassen, da erst dann weitere Massnahmen erfolgen können.

Heil Hitler!

A. M[EINE]

BDC H 407: 4510. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

218. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 12. September 1942

Reichsführer!

Ich wäre Ihnen, Reichsführer, dankbar, wenn Sie eine Entscheidung treffen könnten, wie weit der Begriff 'Volksdeutscher' in den Niederlanden zu ziehen wäre.

Ich persönlich bin der Auffassung, dass, theoretisch gesehen, alle Niederländer Volksdeutsche sind und dass es eine gewisse Gefahr darstellt, hier in Holland überhaupt von Volksdeutschen zu sprechen, weil dadurch ein Gegensatz zum sogenannten echten Niederländer, zum Holländer, geschaffen würde.[b] Auch ist das Verhältnis Hollands zum Reich ein ganz anderes als das anderer nichtgermanischer Länder.[1] Durch die Schaffung von Volksdeutschen und vielleicht nachheriger Einbürgerung ins Reich müsste der radikale nationalsozialistische Flügel, der gerade Triebkraft und Motor der grossgermanischen Einstellung ist, geschwächt werden.[2] Ich glaube auch nicht, dass der Zeitpunkt da ist, um eine solche Politik einzuleiten, da die Kreise, die über ein volksdeutsches Bekenntnis als Einzelelemente ins Reich gelangen würden, verhältnismässig klein wären, während der grosse Sektor der Holländer zurückbliebe und uns damit bei der weiteren germanischen Arbeit nicht besonders geholfen wäre. Ich habe darüber gelegentlich mit dem Reichskommissar gesprochen,

(3) Meine had reeds op 22 juni het *SS-Führungshauptamt* verzocht Martins te laten verhoren (H 407: 4513; H 407: 4512 is de verklaring van Martins).

218 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(b) Deze zin is onderstreept.

1) Zie hfdst. V, § B, van de inleiding, spec. p. 151. Men vergelijke tevens Rauters opvattingen hier met zijn zienswijze op de integratie van Nederland in het groot-Germaanse Rijk in nr. 262.

(2) Daarvoor had men een jaar eerder de NSNAP niet opgeofferd! Men vergelijke nr. 79; hierin wordt ook een plan van Duitse zijde beschreven om de NSNAP-leden 'einzudeutschen'. Terecht oordeelden de Duitsers – blijkbaar niet alleen Rauter –, dat deze lieden nuttiger werk deden als Nederlanders in de NSB dan als nieuw-bakken Duitsers buiten het inheemse nationaal-socialisme. Na de oorlog stelde Rauter het uiteraard zo voor, alsof het opponeren van de SS tegen dit soort plannen op zuiver principiële, 'groot-Germaanse' gronden berustte (Verkl. Rauter IX, p. 6).

der auch ungefähr dieselben Gedankengänge vertritt, allerdings noch warten will, bis Hauptdienstleiter Schmidt vom Urlaub zurück ist, ehe er diese Frage endgültig so weit klären will, dass sie Ihnen, Reichsführer, vorgelegt werden kann. Schmidt hat gewisse Interessen, die dahin gehen, den deutschen Arbeitsbereich der NSDAP zu vergrössern, um mit diesem Arbeitsbereich kraftvoller hier innerpolitisch wirken zu können.[b] Inwieweit eine solche Tätigkeit des Arbeitsbereiches wünschenswert ist, muss Ihrer Entscheidung, Reichsführer, vorbehalten bleiben. Ich bringe jedoch diese Frage aus grundsätzlichen Erwägungen heraus schon jetzt Ihnen zur Vorlage und Kenntnis, mit der Bitte, mir kurz Ihre Auffassung, Reichsführer, persönlich zu übermitteln[3], damit ich bei den kommenden Aussprachen hier in Ihrem Sinne bereits auf die hiesigen Kreise einwirken kann, ohne jedoch zunächst Ihre offizielle Auffassung bekanntzugeben, da ich den Reichskommissar durch Vorlage in dieser Angelegenheit an Sie nicht verhindern möchte.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 444-445. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

219. HIMMLER AAN BERGER

Feld-Kommandostelle, 12.9.1942

Lieber Berger!

Besten Dank für Ihren Brief vom 9.9.1942 mit dem Tätigkeitsbericht der Feldpostprüfstelle für den Monat Juli 1942.[1]

– – –[2]

8.) Ich ordne erneut an, dass alle germanischen Freiwilligen – so wie es vor längerer Zeit schon befohlen wurde[3] – in ihrem alten Dienstrang, den sie in der Heimat hatten, eingestuft werden. Sie erhalten nicht nur die Besoldung von Anfang an, sondern nach einer gewissen Ausbildungszeit, die den Leuten aber erklärt werden muss, die Dienstrangabzeichen. Ich halte es z.B. für unsinnig, einen Mann in der SS-Kriegsberichter-Kompanie, wo er militärisch nichts zu führen hat, seinen alten Dienstrang vorzuenthalten.

Das SS-Führungshauptamt ersuche ich auf die allerschärfste Durchführung dieses Befehls zu drücken. Es ist wirklich unnötig, dass wir uns durch derartige lächerlichen Schikanen die gute Stimmung der Leute verderben.

9.) Das Schikanieren der Angehörigen in Dänemark, Norwegen, Flandern und Niederlanden ist von den Höheren SS- und Polizeiführern in Flandern, Niederlanden und Nor-

(3) Zie daarvoor nr. 226.

219 – (1) Berger had dit rapport, waarvan de tekst evenmin als van de andere rapporten in de dossiers is teruggevonden, op 9 september aan Himmler gezonden. In een begeleidend briefje schrijft hij, dat de Nederlanders en Vlamingen, zowel in de *Waffen-SS* als het legioen, de groot-Dietse gedachte loslaten, 'und sich auf ein Grossdeutschland [*sic*] einstellen.' (H 358: 3947). In het rapport over augustus is overigens weer sprake van politieke ontevredenheid in de Nederlandse, Noorse en Vlaamse legioenen, zoals uit Himmlers reactie blijkt (H 359: 3949).

(2) Himmler behandelt in de weggelaten passage een paar andere kwesties, voornamelijk over Volksduitsers in Oost-Europa.

(3) Zie nrs. 59, 88 en 142. Misschien liep men nu weer te hard van stapel: vgl. nr. 383.

wegen in der brutalsten Form abzustellen. Alle Leute, die die Angehörigen unserer Freiwilligen schikanieren, sind einmal schlagartig in deutsche Konzentrationslager zu überführen.[4] Aus diesen Ländern dürfen in einem Vierteljahr keine Klagen mehr über eine derartig schlechte Behandlung der Angehörigen kommen. In Dänemark beauftrage ich Sie, soweit wir mit Geld helfen können, allen geschädigten Familien grosszügigst zu helfen. Ausserdem bitte ich Sie zu veranlassen, dass der Dänischen Regierung, vor allem der dänischen Polizei, unmissverständlich über den Gesandten mitgeteilt wird, dass ich dem weiteren Schikanieren der Angehörigen unserer Freiwilligen nicht zusehen werde.

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 358: 3944–3946. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

220. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 12. September 1942

Reichsführer!

Das SS-Ersatz-Kommando Niederlande meldet mir, dass bis 7.9.42
in der Waffen-SS 174 Gefallene und 15 Vermisste
in der Freiw. Legion 250 Gefallene und 31 Vermisste
sind. Tote und Vermisste zusammen gegen 475.[a]

Verwundete bei der Waffen-SS und Legion zusammen gegen 1000. Bei der Truppe befindlich einschl. Verwundeter in Lazaretten bei der Waffen-SS 3 780, bei der Legion 2 983.

Im Laufe der zwei Jahre sind als untauglich entlassen worden aus der Waffen-SS 1 240, aus der Legion 1 147.[b]

Ich nehme an, dass diese Zahlen, Reichsführer, für Sie von Interesse sind.[1]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 89: 117. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Dit voornemen deelde het *SS-Führungshauptamt* – Jüttner had een afschrift van Himmlers brief gekregen – aan Rauter mee. Rauter bericht op 12 oktober 1942 aan Himmler, dat hij een paar gevallen, waarbij Nederlandse vrijwilligers door hun landgenoten beledigd werden, door het *SS- und Polizeigericht* heeft laten berechten. Wanneer dit niet afdoende blijkt te zijn, zal hij dit soort lieden voortaan naar een concentratiekamp laten overbrengen (H 359: 3953; Rauter zendt als bijlage een exemplaar van *DZ* 8 okt. 1942).

220 – (a) *Sic*. Bijna alle getallen zijn met potlood onderstreept.

(b) 'Waffen-SS' en 'Legion' met bijbehorende getallen dik onderstreept.

(1) H 89 : 120 is een lijstje van de totale verliezen der Germaanse vrijwilligers, naar de stand van 31 juli 1942, en gespecificeerd naar nationaliteit; blijkens een opschrift is dit lijstje in handen van Hitler geweest. Er bleken toen nog slechts 371 gesneuvelden en 833 gewonden te zijn onder de Nederlandse vrijwilligers. Op 30 november 1942 zijn er reeds 680 gesneuvelden en 1.244 gewonden bij *Waffen-SS* en legioen (H 182 : 2724–6).

221. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 13. Sept. 1942

Reichsführer!

Als Anlage lege ich Ihnen, Reichsführer, einen Bericht der Baronesse Juul Op ten Noort[b] vor.[1] Juul ist recht begeistert über ihr neues Arbeitsgebiet. Festgestellt allerdings muss werden, dass Juul an diesen schweren Aufgaben erst jetzt mitzuarbeiten beginnt. Sie verfügt noch über keine Erfahrungen und hat auch keine fachliche Vorbildung, weshalb sie manches anders sieht als Aust und Dr. Kemper. Aust ist ein ganz hervorragender R. und S.-Führer, der naturgemäss streng prüft, aber in unserem Kreise als wirklich anerkannter Fachmann gilt. Mit Mitleid und Bedauern kann man auf diesem Gebiete nicht arbeiten. Juul muss sich daher erst einarbeiten, um voll mitkommen zu können. Ich darf dabei auch feststellen, dass die Zusammenarbeit zwischen Juul und Dr. Kemper – wo anfänglich Schwierigkeiten bestanden – gerade in der letzten Zeit durchaus positiv und glücklich war. Ich möchte insofern Dr. Kemper, mit dem ich ja über den ganzen Fragenkomplex eingehend gesprochen habe und der sich tatsächlich – insbesondere seitdem Sie, Reichsführer, auch mit ihm gesprochen haben – durchaus verständnisvoll benimmt, in Schutz nehmen.

Der Erfolg der Werbung für die Anmeldung zu den Reichsschulen und die übrig gebliebene Zahl der aufgenommenen Mädel und Jungen ist nicht als sehr gering, sondern mehr als günstig anzusehen. Im ganzen liefen über 650 Meldungen ein.[2] Das ist ein guter Anfang, der sich in den nächsten Jahren sehr vergrössern wird.

Die Eignungsprüfung durch den SS-Obersturmführer Aust fand schon bei den Vormusterungen statt, die in Rotterdam, Den Haag, Amsterdam, Utrecht, Groningen, Zwolle und Venlo durchgeführt wurden. Da Aust an zwei Vormusterungen infolge anderweitiger dringender dienstlicher Inanspruchnahme nicht teilnehmen konnte, musterte er nochmals endgültig in Heijthuijsen.

Die politische Auswirkung der strengen Auslese wurde selbstverständlich bedacht. Jede Auslese bringt Härten für den Abgelehnten und dessen Angehörige mit sich; aber in sehr vielen Fällen wurde den Eltern mit Rat und Tat zur Seite gestanden. Ich habe dem Reichskommissar und auch Dr. Wimmer nahegelegt, mit SS-Obergruppenführer Heissmeyer in Verbindung zu treten wegen der Schaffung einer Heimschule[3] in den Niederlanden, um

221 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(b) Naam en voornaam onderstreept.
(1) Jkvr. op ten Noort was pas benoemd tot leidster van de *Reichsschule für Mädel* te Heijthuizen (zie p. 141, 142). De tekst van haar rapport is niet bekend. Wèl aangetroffen is een statistiekje in haar handschrift over de geografische herkomst van de meisjes, die zich voor de school hadden opgegeven, de leeftijdsgroepen, het aantal op raskenmerken en geestelijke geschiktheid goed- en afgekeurden, enz. (H 127 : 956–9).
(2) Bij haar statistiek (zie noot 1) schrijft jkvr. op ten Noort: 'Die Anmeldungen waren aus allen Schichten der Bevölkerung. auch Kinder mit Eltern aus verschiedenen Politischen Kreisen: Volksdeutschen (obwohl sehr wenig), N.S.B.ër, aus den früheren N.S.N.A.P. und auch von denen, die überhaupt keine politische Partei angehören. 40 endgültig aufgenommen.' (Vgl. p. 141).
(3) Scholen voor middelbaar onderwijs in de vorm van internaten, in de eerste plaats bedoeld voor kinderen van gesneuvelde militairen, of van militairen, staats- en partijfunctionarissen, die vaak van standplaats wisselden. Verder waren deze scholen geheel gelijk aan de andere Duitse *Oberschulen* of gymnasia. De *Heimschulen* ressorteerden eveneens onder Heissmeyer. (Circulaire van de *BdO* van 15 maart 1941 in

diese politisch durchaus sauberen Mädchen, die rassisch für die Reichsschule ungeeignet sind, irgendwie aufzunehmen. Dieser Vorschlag hat allgemeine Anerkennung gefunden. Auch habe ich Baroness Op ten Noort ins Bild gesetzt, die darüber hocherfreut ist. Ich bin nächste Woche bei ihr in der Schule und will noch eingehend mit ihr darüber sprechen. Auch darf nicht vergessen werden, dass in den Niederlanden in der kurzen Zeit 5 deutsche Oberschulen und 50 deutsche Volks- und Hauptschulen gegründet wurden, in denen auch sehr viele niederländische Kinder sind. Das niederländische Schülerkontingent (1/3 der gesamten Schülerzahl) ist bereits überschritten.[4]

An Lehrkräften is lediglich das Fach Englisch noch nicht besetzt. Dr. Kemper bemüht sich seit langem um eine deutsche Unterrichtsleiterin mit den Fächern Deutsch und English und um eine deutsche Erzieherin mit den Fächern Mathematik und Biologie. SS-Gruppenführer Heissmeyer ist darüber orientiert. Die beiden deutschen Erzieherinnen werden bald in der Reichsschule eintreffen.

Obwohl Juul von ihrer Arbeit mächtig begeistert ist, wäre ich Ihnen, Reichsführer, doch sehr dankbar, wenn Sie Juul schreiben, ihr doch einen kleinen Wink zu geben, dass sie sich ihrerseits auch bemüht, mit den anderen Herren, wie Dr. Kemper, gut zusammen zu arbeiten.[5]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 127: 953–955. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

222. F. STEINER AAN BERGER

Div.Gef.St., den 16. Sept. 1942

Lieber Berger!

Kurz vor der Abfahrt von Riedweg und dem Abmarsch meiner Division[1] in Richtung Kaspisches Meer möchte ich, wenn auch nur brieflich, einige grundsätzliche Dinge mit Ihnen besprechen, über die Ihnen *Riedweg* dann noch eingehenden mündlichen Vortrag halten mag.

Die Entwicklung der Dinge an der Kaukasischen Front lässt sich jetzt im Wesentlichen bereits übersehen. Nachdem meine Division nummehr wieder zur 1. Panzerarmee übertritt, werden sich die noch folgenden Kämpfe im Ostteil des Kaukasus wahrscheinlich nur noch

HSSPF 296 c; *Organisationsbuch der NSDAP* 1943, p. 421). Neusüss-Hunkel, *Die SS*, p. 78, beweert echter, dat de *Heimschulen* uit de *Napolas* waren ontstaan. Dit is echter niet waarschijnlijk; de *Napolas* zouden hun doelstellingen en hun rascriteria aan de *Heimschulen* hebben moeten opdringen, of laten vallen. Vgl. nr. 281.

(4) Zie p. 142.

(5) In een rapport aan Kemper van 19 oktober 1942 oordeelde de leider van de *Reichsschule* te Valkenburg, die een bezoek aan de school te Heijthuizen had gebracht, nog over het algemeen gunstig over de school en haar leidster, hoewel er toen reeds enige kritische kanttekeningen werden geplaatst over de freule met 'ihre bereits allseitig bekannte, mit Eigenwilligkeit nur unvollkommen umschriebene Eigenart' (HSSPF 426 b). Later werd de kritische toon overheersend – wederzijds trouwens (rapport van Debusmann aan Kemper van 15 maart 1943, HSSPF 426 c).

222 – (1) De divisie '*Wiking*'.

am Nordrand des Gebirges abspielen. Ein Überschreiten des Ostgebirges durch eine Panzerarmee erscheint nach der Geländestruktur und infolge Fehlens von Hochgebirgstruppen in diesem Jahre nicht mehr glaubhaft und ist deshalb unwahrscheinlich. Meine Division wird also im Winter am Nordhang des Ostkaukasus verbleiben. So schwer wie im vergangenen Jahr wird dieser Winter kaum werden. Wir werden deshalb die Möglichkeit haben, neben der erforderlichen Abwehr oder Sicherung, wie man es nennen will, an die inneren Dinge zu denken und die Folgerungen aus der jetzt schon erkennbaren Entwicklung der germanischen Dinge zu ziehen.

Für jeden sachlich Denkenden gibt es meines Erachtens keinen Zweifel darüber, dass die gemeinsame germanische Idee in allen Ländern einschl. Deutschlands noch wenig entwickelt ist. Alle germanischen Länder einschl. der nationalsozialistischen schwachen politischen Kampfgruppen, führen mehr oder weniger ein politisches Eigenleben im Rahmen ihres Volkstums. Die Parteien kämpfen mehr oder weniger geschickt und erfolgreich in ihrem eigenen Lande um ihre Behauptung bezw. den Durchbruch. Für die Betonung der germanischen Gemeinschaft bleibt dabei wenig Zeit übrig. Vielfach ist das Interesse, sogar der Wille, nicht so vorhanden wie nötig.

In den Legionen prägt sich im wesentlichen der Geist der politischen Parteien aus, die letzten Endes in diesen Waffenträgern ihre bewaffneten *Parteigarden* sehen müssen und es auch so tun. Hier und da – wie in Norwegen – glaubt man in ihnen den Keim einer neuen norwegischen '*Streitmacht*' zu sehen.

Dementsprechend werden die Legionen als das Schosskind der Parteien von diesen besonders gepflegt und gefördert. Die germanische Idee wird aber dort zwangsläufig nicht gefördert. Die bei mir dienenden Freiwilligen kommen dabei zu kurz und fühlen sich dadurch vernachlässigt. Sie stehen in allem hintenan und empfinden dies deshalb besonders bitter weil sie es soldatisch und politisch schwerer haben als die Legionäre.[2] Sie fühlen sich als die Bannerträger der germanischen Gemeinschaftsidee und verstehen diese Eigenbrödelei nicht. So wird es nötig werden, zu überlegen, ob die Legionen nicht besser in die germanische Division überführt werden, um entstehende Spannungen frühzeitig zu beseitigen. Sowohl die Erziehung, als auch die gesamten anderen wichtigen Dinge, wie Beförderungen, Auszeichnungen, Persönlichkeitsauswahl und Beurteilung würden damit auf einen einheitlichen Nenner gebracht werden. Unsere gesamte Arbeit, vielleicht sogar der Krieg in weitesten Perspektiven wäre um einen wesentlichen Erfolg betrogen, wenn später nicht die politische Einigung der germanischen Völker – gleichviel ob in engerer oder loserer Form – herausspringen würde.

Es dürfte kein Zweifel darüber bestehen, dass die Division Wiking diesen Entwicklung vorausgeht und diese bereits vorweggenommen hat. Sie hat es ja auch einfacher, da sie das Moment des gemeinsamen germanischen Kriegergeistes hat verwerten können.

Fest steht nunmehr als *politisches Ergebnis* dieser beiden Jahre, dass die Division in allen Teilen die germanische Gemeinschaftsidee voll begriffen hat, sie weiter treiben wird und in ihren eigenen Reihen vollzogen hat.

Nunmehr halte ich es für nötig, den Rahmen der Division zu erweitern und aus ihr ein

(2) Er zijn voor de beweringen van Steiner in de laatste twee zinnen geen objectieve aanwijzingen te vinden.

germanisches Korps durch Aufstellung einer zweiten germanischen Division zu entwickeln.

Auch militärisch wird der Rahmen der Division schon zu eng für die vielen vorwärtsstrebenden Kräfte, die eine Entfaltungsmöglichkeit brauchen. Bedenken Sie, lieber Berger, viele germanische Freiwillige sind schon über 2 Jahre im Waffendienst. Und Sie wissen ja selbst, dass gerade in unserer germanischen Sache die freie Entfaltung der Persönlichkeit und ihr Vorwärtskommen die Kräfte steigert und damit die grundsätzliche Sache vorwärtstreibt. Andererseits ist die Gemeinschaft hier so stark, dass eine Abgabe solcher Kräfte und ihre Verwendung an anderen Stellen eine Verwässerung und Verflachung bedeuten würde. Nur die *Konzentration in absolut homogen*[a] *Einheiten* führt weiterhin zu Erfolgen.

Deshalb muss ich Sie heute an Ihre frühere Absicht erinnern, in diesem Herbst die Entwicklung der Division zu einem germanischen Korps ernsthaft voran zu treiben und sie möglichst noch im Spätherbst grundsätzlich unter Dach und Fach zu bringen.[3]

Bei mir ist dabei nicht der eigene Wunsch der Vater des Gedankens, dafür sind mir rein persönlich die eigenen Interessen mehr wie schnuppe, zumal sie nach den vielen Jahren Krieg, die ich durchgemacht habe, auf einer anderen Ebene liegen. Aber die Verhältnisse zwingen nun einmal dazu; der Rahmen ist zu eng, er wird jetzt schon durch die Entwicklung der Dinge gesprengt.

Ich schlage Ihnen vor, die Aufstellung einer zweiten germanischen Division hier im Raume um Rostow vorzunehmen, wo ich selbst trotz Aufgaben an der Front mich hierum entscheidend kümmern könnte. Die Division Wiking würde die Aufstellung im wesentlichen mit eigenen Kräften durchführen können und die erforderlichen Offiziere und Unteroffiziere abstellen. Wesentliche Hilfen durch das Kommandoamt der Waffen-SS würde ich nicht beanspruchen, mit Ausnahme der Mannschaften und der Ausrüstung.

Unterkünfte Verpflegung und Ausbildungsmöglichkeiten sind hier mindestens ebensogut wie auf einem Übungsplatz in der Heimat. Im übrigen ist die Bahnverbindung nach der Heimat gut und der Nachschub an Gerät und Waffen würde gesichert sein.

Die Truppe liegt so weit von der Front entfernt, dass sie jedem Zugriff – auch bei kritischen Situationen entzogen ist.

Soweit zunächst einmal die Gedanken. Sprechen Sie mit Riedweg darüber und nehmen Sie die Dinge baldmöglichst in die Hand. Sie erwerben sich damit ein grosses Verdienst um ihr endgültiges und historisches Gesicht zu geben.

Im übrigen Ihnen alles Gute wünschend, verbleibe ich mit kameradschaftlichem Gruss und Heil Hitler! Ihr

STEINER

BDC H 410: 4520–4523. Afschrift (fotokopie RvO)

(a) *Sic.*
(3) Over Bergers vroegere plannen is voor zover bekend geen schriftelijke neerslag bewaard gebleven. Men zie voor de vorming van het door Steiner bedoelde korps p. 362 e.v. In december 1942 komt Himmler tot concrete voorstellen aan Hitler: zie nr. 279.

223. A. MEINE AAN SS-STANDARTENFÜHRER MUELLER[1]

Feld-Kommandostelle, den 21.9.1942

Lieber Standartenführer!

Die Einladungen des Reichsführer-SS zur Jagd, um die Sie am 12.9.1942 gebeten haben, sind, wie ich Ihnen am Telefon bereits durchsagen konnte, heute früh ausgelaufen.

– – –[2]

An SS-Gruppenführer Rauter ist folgendes Schreiben gegangen:

'Ich lade Sie und Rost van Tonningen zum Abschuss je eines jagdbaren Hirsches ein. Mein Beauftragter für das Jagdwesen, SS-Standartenführer Mueller, wird im Einvernehmen mit Ihnen Jagdtermin, Reise, Unterkunft und das sonst Notwendige regeln. Ich bitte Sie, vorher mit Rost van Tonningen alles abzusprechen.'

Das entsprechende Schreiben an Rost van Tonningen lautet folgendermassen:

'Ich lade Sie und SS-Gruppenführer Rauter zum Abschuss je eines jagdbaren Hirsches ein. Mein Beauftragter für das Jagdwesen, SS-Standartenführer Mueller, wird sich mit SS-Gruppenführer Rauter wegen des Jagdtermines, der Reise und der Unterkunft in Verbindung setzen. Sprechen Sie doch mit ihm vorher alles Notwendige ab.'

– – –[2]

Heil Hitler! Ihr

A. M[EINE]

BDC H 340: 3214–3216. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

224. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 24. Sept. 1942

Reichsführer!

Ich darf Ihnen einen Zwischenbericht über die Abschiebung der Juden vorlegen.[1]

Bis jetzt haben wir mit den strafweise nach Mauthausen abgeschobenen Juden[2] zusammen 20.000 Juden nach Auschwitz in Marsch gesetzt. In ganz Holland kommen ungefähr 120.000 Juden zur Abschiebung, worin allerdings auch die Zahl der Mischjuden enthalten

223 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over meer gegevens aangaande deze man, dan hetgeen hieronder over hem vermeld wordt: hij is *Beauftragter für das Jagdwesen* van Himmler.

(2) De weggelaten passages bevatten ongeveer dezelfde uitnodigingen; zij zijn onder meer gericht aan Berger, de chef van het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt* Pohl, de chef van het *Rasse- und Siedlungshauptamt* Hildebrandt en de rijkscommissaris voor de Oekraïne Koch.

224 – (a) Rechts bovenaan o.a. 'Lesepost [?] 26/9', een merkteken, daaronder: 'sehr gut' in hs. van Himmler, met een vaak door hem gebruikt merkteken. Zie ook noot 1.

(1) Het hier afgedrukte stuk is in zijn geheel gereproduceerd in Presser: *Ondergang*, I, tegenover p. 280; zie ook diens commentaar op het stuk op p. 276, 277. Men zie ook nr. 216, de in noot 11 daarbij genoemde litteratuur over dit onderwerp, en nr. 235. Op 6 oktober reageert Brandt op het hier afgedrukte stuk met slechts twee zinnen: 'Der Reichsführer-SS hat Ihren Brief vom 24.9.1942 gelesen. Er hat handschriftlich darauf vermerkt 'sehr gut'' (H 94 : 406).

(2) Iedere jood, die een verordening had overtreden, een of andere wijze een 'vergrijp' had begaan, of als 'gijzelaar' werd gearresteerd, kon naar Mauthausen worden gedeporteerd. De eerste groep, zoals bekend, bestond uit de joden, die in februari 1941 waren opgepakt (zie nr. 61, noot 14).

ist, die ja zunächst hier bleiben. In Holland gibt es ungefähr 20.000 Mischehen. Im Einvernehmen mit dem Reichskommissar schiebe ich aber auch alle jüdischen Teile der Mischehen ab, sofern aus diesen Mischehen keine Kinder hervorgegangen sind. Es werden dies ca. 6.000 Fälle sein, sodass ca. 14.000 Juden aus Mischehen zunächst hier bleiben.

In den Niederlanden gibt es eine sogenannte 'Werkveruiming', eine dem Niederländischen Sozialministerium unterstehende Arbeitseinrichtung, die Juden zu verschiedenen Arbeiten in geschlossenen Betrieben und Lagern anhält. Wir haben diese Werkveruimingslager bisher nicht angetastet, um die Juden dahinein flüchten zu lassen.[3] In diesen Werkveruimingslagern sind ca. 7.000 Juden. Wir hoffen bis zum 1. Oktober auf 8.000 Juden zu kommen. Diese 8.000 Juden haben ca. 22.000 Angehörige im ganzen Lande Holland. Am 1. Oktober werden schlagartig die Werkveruimingslager von mir besetzt und am selben Tage die Angehörigen draussen verhaftet und in die beiden grossen neuerrichteten Judenlager in Westerbork bei Assen und Vught bei Hertogenbosch eingezogen werden. Ich will versuchen, anstatt 2 Zügen je Woche 3 zu erhalten. Diese 30.000 Juden werden nun ab 1. Oktober abgeschoben. Ich hoffe, dass wir bis Weihnachten auch diese 30.000 Juden weg haben werden, sodass dann im ganzen 50.000 Juden, also die Hälfte, aus Holland entfernt sein werden.[4]

Schon seit Wochen laufen bei den Bevölkerungsregistern in den Niederlanden die Vorarbeiten für die Feststellung der Mischehen, also die Erbringung des Nachweises, dass die arischen Teile der Mischehen tatsächlich arisch sind. Diese 13.000 Mischjuden erhalten auf ihren Judenausweis einen Vermerk, dass sie die Berechtigung haben, in Holland zu bleiben. Ferner werden in derselben Form bearbeitet die Rüstungsarbeiter, die die Wehrmacht unbedingt hier noch braucht, ca. 6.000 + Anhang = zusammen 21.000. Eingeschlossen in diese Zahl sind die Diamantarbeiter aus Amsterdam, ferner gewisse Bilder- und NSB-Juden (20).[5]

Am 15. Oktober wird das Judentum in Holland für vogelfrei erklärt, d.h. es beginnt eine grosse Polizeiaktion, an der nicht nur deutsche und niederländische Polizeiorgane sondern darüber hinaus der Arbeitsbereich der NSDAP, die Gliederungen der Partei, der NSB, die Wehrmacht usw. mit herangezogen werden. Jeder Jude, der irgendwo in Holland angetroffen wird, wird in die grossen Judenlager eingezogen. Es kann also kein Jude, der nicht privilegiert ist, sich mehr in Holland sehen lassen. Gleichzeitig beginne ich mit Veröffentlichungen, wonach Ariern, die Juden versteckt gehalten oder Juden über die Grenze verschoben oder Ausweispapiere gefälscht haben, das Vermögen beschlagnahmt und die

(3) De tewerkstelling in deze kampen, bedoeld voor werklozen, had echter in feite een gedwongen karakter. Rauter speculeerde er op, dat men zich eerder voor een kamp van de Werkverruiming zou melden dan voor deportatie naar Westerbork. Zie Presser, *Ondergang*, I, p. 175 e.v. en De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 1052 e.v.

(4) Dit Duitse programma werd inderdaad *planmässig* verwezenlijkt: zie *Entwicklung der Judenfrage in den Niederlanden bis zum Jahresende 1942*, in HSSPF 177 a.

(5) *Bilder-Juden:* joodse deskundigen, die betrokken waren bij de aanschaf van schilderijen, onder meer bestemd voor Goering en voor het enorme museum, dat Hitler te Linz wilde vestigen.
NSB-Juden: joodse ex-leden van de NSB. In het archief van de *BdS* vindt men lijsten van deze mensen; de twee groepen kwamen tenslotte wel boven het hier door Rauter genoemde getal van 20. Op deze lijsten worden ook als ex-NSB-leden Jo Spier en de in nr. 138 besproken juffrouw A. vermeld,(wat Jo Spier betreft in zoverre ten onrechte, dat hij wel een protégé van Mussert was, maar geen lid van de NSB). Deze geprivilegeerde groepen werden echter in de loop van 1943 naar Theresienstadt overgebracht (HSSPF 186 A a, b; vgl. Presser, *Ondergang*, I, p. 438, 439).

Täter in ein KZ überführt wurden, das alles, um die Flucht der Juden, die in grossem Masse eingesetzt hat, zu unterbinden.

Von den christlichen Juden sind in der Zwischenzeit die katholischen Juden abgeschoben worden, weil die fünf Bischöfe, an der Spitze der Erzbischof de Jonge[6] in Utrecht, die ursprünglichen Vereinbarungen nicht gehalten haben.[7] Die protestantischen Juden sind noch hier, und es ist tatsächlich gelungen, die katholische Kirche von der protestantischen aus dieser Einheitsfront zu sprengen.[8] Der Erzbischof de Jonge hat in einer Bischofskonferenz erklärt, dass er niemals mehr mit den Protestanten und Calvinisten eine Einheitsfront eingehen werde. Der Sturm der Kirchen, der seinerzeit, als die Evakuierung begann, einsetzte, wurde solcherart stark erschüttert und ist abgeklungen. Die neuen Hundertschaften der holländischen Polizei[9] machen sich in der Judenfrage ausgezeichnet und verhaften Tag und Nacht zu hunderten die Juden.[10] Die einzige Gefahr, die dabei auftritt, ist der Umstand, dass da und dort einer der Polizisten daneben greift und sich aus Judeneigentum bereichert. Ich habe Verhandlungen des SS- und Polizeigerichtes vor der versammelten Hundertschaft angeordnet.

Das Judenlager Westerbork ist bereits ganz fertig, das Judenlager Vught wird am 10. – 15. Oktober vollendet sein.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER[b]

BDC H 94: 407–409. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(6) Joannes kardinaal de Jong, geb. 10 september 1885 op Ameland. Studeerde te Rome theologie en filosofie. Professor in de kerkgeschiedenis aan een seminarie; in 1935 coadjutor van de aartsbisschop van Utrecht; volgde deze het volgende jaar op. Eind 1945 tot kardinaal verheven; gestorven in 1955 (*Nieuwe Rotterdamse Courant* 8 september 1955; *De Tijd* 8 september 1955).

(7) Op 11 juli 1942 zonden de kerken een telegram aan Seyss-Inquart, waarin zij heftig protesteerden tegen de vervolging en de deportatie van de joden. Tevens besloten de kerken dit telegram met een gezamenlijke verklaring van protest op zondag 26 juli op de kansel voor te lezen. In de tussentijd beloofde Schmidt de christelijke (protestantse en katholieke) joden van deportatie vrij te stellen. Even later zette hij de Ned. hervormde kerk onder druk om het telegram niet in de kerk voor te lezen. De Ned. hervormde kerk zwichtte, las op de bewuste zondag wel de verklaring, maar niet het telegram voor. In de rooms-katholieke en de meeste andere protestantse kerken gebeurde dit wèl. Het gevolg was, dat onmiddellijk de rooms-katholieke joden werden opgepakt en weggevoerd.

De lezing, die Rauter hier geeft, is bezijden de waarheid: alleen de Ned. hervormde kerk had zich verplicht het telegram niet voor te lezen. De rooms-katholieke kerk stond geheel buiten de onderhandelingen, die tot deze concessie hadden geleid. Het episcopaat wees Seyss-Inquart op dit feit, toen Schmidt op 2 augustus in het openbaar de rooms-katholieke kerk van woordbreuk had beschuldigd. Men zie voor de toedracht der gebeurtenissen: H. C. Touw: *Het verzet der Hervormde Kerk*, 's-Gravenhage, 1946, p. 400–407, en mag. dr. S. Stokman O. F. M.: *Het verzet van de Nederlandse bisschoppen*, Utrecht, 1945, p. 116, 117, 253–255.

(8) Deze opmerking van Rauter lijkt nogal optimistisch: de onverwachte concessie van de Ned. hervormde kerk aan Schmidt heeft vermoedelijk veel kritiek en teleurstelling verwekt, zeker ook bij vele hervormden. Maar in het begin van 1943 manifesteert zich toch weer, wat Rauter hier het '*Einheitsfront*' noemt: op 17 februari 1943 zonden de kerken weer een protestschrijven aan Seyss-Inquart, waarin ook de jodenvervolging weer ter sprake kwam (Touw, *Verzet Herv. Kerk*, p. 143, 406; Stokman, *Verzet bisschoppen*, p. 118).

(9) D.w.z. voornamelijk het politiebataljon Amsterdam; zie nr. 128, noot 3.

(10) Al vrij gauw vonden de Duitsers, dat het politiebataljon toch niet helemaal voldeed, weshalve men het voor het ophalen van joden verving door de vrijwillige hulppolitie: zie p. 132.

(b) Onder zijn handtekening heeft Rauter in zijn hs. geschreven: 'SS-Gruf.' *(SS-Gruppenführer)*.

225. ANORDNUNG VAN BORMANN[1]

Führerhauptquartier, den 24.9.42

1. Der Führer hat zu Beginn dieses Jahres in Abänderung der Ziffer 7 der Heirats-Ordnung, mit welcher die Heirat von Wehrmachtsangehörigen mit Ausländerinnen verboten wurde[2], für die Dauer des besonderen Einsatzes der Wehrmacht entschieden, Eheschliessungen von Wehrmachtsangehörigen mit Holländerinnen, Norwegerinnen, Däninnen und Schwedinnen seien in besonderen Fällen zuzulassen.[3]

Nach der Geheim-Verfügung des OKW. Az. 13 H J (Ic) / Nr. 138/42 geh. vom 26.1.1942[4] müssen Anträge zur Genehmigung der Heirat in jedem Fall – und zwar auch solche von Mannschaften und Unteroffizieren – dem Oberkommando der Wehrmacht zwecks Herbeiführung der Entscheidung des Führers eingereicht werden.

225 – (1) Blijkens de zg. *Verteiler* (lijst van adressanten) verzonden aan o.a. Buch (hoogste partij-rechter en schoonvader van Bormann), Goebbels, Himmler (het hier afgedrukte exemplaar, nr. 3 van de lijst) de *Reichsarbeitsführer* Hierl, de *SA*-stafchef Lutze, voorts alle *Gauleiter*.

(2) Dit artikel van de *Heiratsordnung* (dat overigens niet voor soldaten gold) voorzag wel in de mogelijkheid van een huwelijk met vrouwen, die 'blutsmässig Volksdeutsche' waren, en niet meer geacht werden reële bindingen aan de vreemde staat te hebben (*Sonder-Nachtrag zum Heeresverwaltungs-Taschenbuch* 1940/41, p. 154).

(3) Deze formulering van Bormann lijkt dicht in de buurt van een vervalsing van de oorspronkelijke bedoeling van Hitler te komen. De *Heiratsordnung* voor de *Wehrmacht* wordt het eerst gewijzigd bij een *Verfügung* van het *OKW* van 20 februari 1941; de aanhef luidt daar: 'Der Führer hat in Abänderung der Ziffer 7 der Heiratsordnung für die Dauer des besonderen Einsatzes der Wehrmacht entschieden, dass gegen Eheschliessung von Wehrmachtangehörigen mit rassisch verwandten Personen der germanischen Nachbarvölker Holland, Norwegen, Dänemark und Schweden an sich nichts einzuwenden ist.' Deze gevallen – ook die van gewone soldaten – moeten dan wel worden doorgegeven aan het *OKW* 'zwecks Herbeiführung der Entscheidung des Führers'. Van een principiële beperking tot bijzondere gevallen is geen sprake. De *Verfügung* geeft verder aan, welke formaliteiten er vervuld moeten worden (FOSD 2240 : 476295–6). De tweede wijziging (zie volgende alinea en noot 4) verandert geen woord aan deze aanhef en geeft alleen een uitbreiding van het aantal formaliteiten. Himmler dacht op dit punt bepaald principiëler Germaans dan de *NSDAP*. Anders dan voor partij en *Wehrmacht* was voor hem een huwelijk met een Germaanse partner, man of vrouw, niet iets, dat slechts bij wijze van uitzondering kon worden toegestaan, maar een geval, dat zuiver op zijn raskundige merites beschouwd moest worden: men zie nr. 405 en nr. 469, waar hij Bormann echter ook met opportuniteits-argumenten tracht te overtuigen. Rauter is na een aantal ervaringen met Duits-Nederlandse huwelijken bepaald voorzichtig: een Nederlandse vrouw als huwelijkspartner accepteren is alleen gerechtvaardigd, wanneer zij 'rassisch als auch erbbiologisch über dem Reichsdurchschnitt steht.' De maatstaf dient dan ook beduidend strenger te zijn dan bij personen van Duitse origine. 'Es besteht kein Grund, Menschen gleichen Schlages aus anderen Völkern zusätzlich ins Deutsche Volk hereinzubekommen.' (VJ 14 492/43 58160).

(4) Afgedrukt in *Verfügungen der Partei-Kanzlei* II, p. 58–60. Het vorige decreet vereiste slechts foto's van de bruid, en een 'eingehende politische Beurteilung' van haar en haar familie. Deze formaliteiten worden nu uitgebreid met een 'rassenpolitische Beurteilung' en een bewijs van arische afstamming van de bruid, een 'Ehetauglichkeitszeugnis' van beide partners, en een 'Meldung des Gesuchstellers, dass die Übersiedlung der Braut ins Reich nach erfolgter Eheschliessung sichergestellt ist.' (Vgl. nr. 350, noot 1). Het belangrijkste is wel, dat bij de vorige *Verfügung* een en ander via de militaire en civiele Duitse rijksinstanties in de betreffende landen diende te verlopen, doch dat nu de partij-instanties in die landen worden ingeschakeld. Zoals Bormann in een begeleidende circulaire zegt: 'Die Änderungen gehen auf meine Anregung zurück.'

Die vorgenannte Verfügung ist in den Vertraulichen Informationen vom 18.2.1942, Folge 14, Punkt 155, bekanntgegeben worden. Sie ist nochmals im Abdruck[5] beigefügt.

2. Der Führer hat sich die Entscheidung persönlich vorbehalten.[6] Trotz seiner sonstigen Arbeitsüberlastung prüft er selbst jedes Gesuch. Aus dieser Sorgfalt des Führers ergibt sich, welch genauen Massstab die nachgeordneten Dienststellen bei der Beurteilung sowohl der Gesuche wie der Gesuchsteller anzulegen haben.

3. Die wichtigste Voraussetzung für die Erteilung der Heiratsgenehmigung ist die rassische Eignung der Braut, nur wenn insbesondere vom rassenpolitischen Standpunkt aus gesehen die Aufnahme der Braut in das Deutsche Volk als wünschenswert anzusehen ist, kommt die Heiratsgenehmigung in Frage. Aus diesem Grunde wurde in der beiliegenden Verfügung des OKW. vom 26.1.1942 auf die Begutachtung durch die zuständigen Hoheitsträger der Partei in den besetzten nordischen Ländern besonders hingewiesen.[7]

4. Die Heiraten deutscher Soldaten mit Angehörigen der obengenannten Staaten haben einen erheblichen Umfang angenommen. Die Gesuche zeigten dem Führer, dass in erheblich weiterem Umfange als bisher ein erzieherischer Einfluss der Truppenvorgesetzten ausgeübt werden muss.[8] Der Disziplinarvorgesetzte soll der Betreuer und Erzieher seiner Leute sein, er muss durch seinen Einfluss erreichen, dass Verbindungen mit rassisch geringwertigen oder aus anderen Gründen unerfreulichen Ausländerinnen unterbleiben.

5. Die meisten bisherigen Anträge wurden von Soldaten trotz vielfach vorhandener eigener Bedenken unter Hinweis auf Notstand (Schwangerschaft) gestellt. Eine wirklich tiefgehende innere Verbundenheit zwischen dem Soldaten und der Ausländerin liegt in den wenigsten Fällen vor, in den meisten Fällen beruht die Verbindung ausschliesslich auf sexuellen Trieben, die derzeit anderweitig nicht befriedigt werden können. Die wenigsten auf dieser Basis geschlossenen Ehen würden von Dauer sein.

6. Der Führer wird von jetzt ab einen weit schärferen Massstab wie bisher an die rassische Eignung der Braut legen; entspricht die Braut nicht den rassischen und sonst zu stellenden Bedingungen, wird Ablehnung erfolgen. Sofort nach erfolgter Ablehnung wird der Antragsteller auf Heimaturlaub befohlen, in vielen Fällen wird schon der Vergleich mit deutschen Frauen und Mädchen den Antragsteller zur Besinnung bringen. Eine zwingende Notwendigkeit, eine Ausländerin zu heiraten, besteht für einen deutschen Soldaten nicht, zumal in Anbetracht der Kriegsverluste Hunderttausende deutscher Frauen und Mädchen die Aussicht, einen Mann zu bekommen, verloren.

7. Von der Ablehnung eines Antrages wird der Leiter der Partei-Kanzlei unmittelbar im Führerhauptquartier unterrichtet. Er setzt sofort den zuständigen Gauleiter in Kenntnis.

Der Gauleiter ist gemäss Anordnung des Führers verpflichtet, sofort in geeigneter Weise den zuständigen Kreisleiter unter Hinweis auf die Geheimhaltungspflicht aufzuklären.

(5) D.w.z. als gestencild afschrift: H 132 : 2613–15.

(6) Ten aanzien van de SS - daarvoor gold immers het *Heiratsbefehl*, ook voor de *Waffen-SS* – had Hitler dit aan Himmler gedelegeerd. In een circulaire van 13 januari 1941 wijst Bormann daar nog eens op, en de autonomie van de SS werd later door Hitler ten overvloede bevestigd (*Verfügungen der Partei-Kanzlei* II, p. 58; zie nrs. 230 en 405).

(7) De 'Einholung der politischen und rassenpolitischen Beurteilungen' dient volgens die *Verfügung* in Nederland dan ook bij de *Leiter des Arbeitsbereichs der Niederlande der NSDAP* te geschieden. De SS probeerde zich hierbij te laten inschakelen, niet zonder succes: zie nr. 302, en de annotatie daarbij.

(8) Vgl. hetgeen Hitler zegt in nr. 405.

8. Der zuständige Kreisleiter muss sofort alle Massnahmen anordnen, damit er rechtzeitig vom Eintreffen des Urlaubers unterrichtet wird. Sobald der Urlauber eingetroffen ist, ist er vom Kreisleiter zu einer eingehenden vertraulichen Aussprache einzuladen.

9. Der Kreisleiter hat dann dem Urlauber ausführlich den nationalsozialistischen Standpunkt in Rassefragen klarzumachen; der Kreisleiter muss in ebenso taktvoller wie geschickter Weise den Urlauber davon überzeugen, dass seine Heiratsabsichten offensichtlich noch nicht genügend durchdacht waren. Am Ende der unter Umständen an einem der nächsten Tage noch einmal fortzusetzenden Unterhaltung muss dem Urlauber die ganze Tragweite seines Entschlusses klar geworden sein.

Über das Ergebnis der Aussprache ist ein ebenso ausführlicher wie ungeschminkter Bericht über die Gauleitung an den Leiter der Partei-Kanzlei zu geben. Je nach dem Ergebnis der Aussprache wird der Antrag entweder als erledigt angesehen oder er wird noch einmal dem Führer vorgelegt.

10. Der Führer erwartet, dass die Gauleiter mit der gleichen Sorgfalt, mit welcher der Führer die Anträge bearbeitet, die Ausführung des Führer-Auftrages überwachen. Der Inhalt dieser Anordnung ist geheim zu halten. Die Gründe der unter Ziffer 6 genannten Beurlaubungen dürfen nur den in Betracht kommenden Hoheitsträgern bekanntgegeben werden.[9]

M. BORMANN

BDC H 132: 2609–2612. Oorspronkelijk stencil (fotokopie RvO)

226. HIMMLER AAN RAUTER

Feld-Kommandostelle, 28. September 1942

Lieber Rauter!

Ich bestätige den Empfang Ihres Briefes vom 12.9.1942.[1]

Auch ich bin der Auffassung, dass man jetzt nicht im einzelnen in dieser Frage der Volksdeutschen, die man zu Reichsdeutschen machen könnte, voranschreiten darf. Ich kann mir vorstellen, dass in einer gewissen Richtung wir mit dem Begriff 'Volksdeutscher – Reichsdeutscher' politisch an Boden gewinnen können. Dies wäre sozusagen auf diesem Gebiet dann der kleingermanischen Lösung (des Jahres 1870/71 [2]) zu vergleichen. Würde man diesen Weg aber gehen, müsste man ihn sehr konsequent und in möglichst grossem Umfang be-

(9) H 132 : 2616–17 is een afschrift van een circulaire van het *OKW* van 21 september 1942, waarin in het kort op deze bijzondere verlofregeling wordt gewezen. Het is niet te gewaagd te veronderstellen, dat de nieuwe aanwijzingen alweer op een 'Anregung' van Bormann zijn terug te voeren, waarbij de blijkbaar vele ongewenste huwelijken een bruikbare aanleiding vormden.

226 – (1) Nr. 218.

(2) Himmler drukt zijn gedachten in deze zin niet helder uit. Toen Bismarck in 1871 te Versailles het Tweede Duitse Rijk deed uitroepen, was dit de *kleindeutsche Lösung* van het probleem van het Duitse nationalisme: nl. zonder Oostenrijk. De Duitsers, die in de eerste helft van de 19e eeuw naar een verenigd Duitsland streefden met inbegrip van (Duits-) Oostenrijk, zochten een *grossdeutsche Lösung*.

schreiten oder man lässt gerade alle diese politisch aktivsten germanischen Elemente im niederländischen Volk und geht, wie wir es wollen, an die grossgermanische Lösung.

Auf jeden Fall darf an dieser Frage jetzt nicht herumgemurkst werden. Sie ist so ernst und schwerwiegend, dass man wirklich zu irgendeinem Zeitpunkt – er eilt noch garnicht – eingehend nach jeder Richtung darüber sprechen muss.

Heil Hitler! Ihr[a]

H. H[IMMLER]

BDC H 94: 443. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

227. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Feld-Kommandostelle, 29.9.1942

Lieber Rauter!

Besten Dank für Ihren ausführlichen Bericht vom 10.9.1942.[2] Ich beabsichtige keineswegs, irgendwelche grossen organisatorischen Änderungen nach dem kürzlich herausgekommenen Erlass des Reichsleiters Bormann über die germanische Arbeit zu treffen. Es bleibt zunächst alles beim Alten. Die Entwicklung geht ganz langsam vor sich. Ich wünsche allerdings, wenn etwas auf dem germanischen Gebiet gemacht wird, vorher gefragt zu werden.

Ich habe z.B. nichts dagegen, dass Hauptdienstleiter Schmidt nach wie vor die Dinge auch zugleich für mich mitbearbeitet. Voraussetzung ist aber, dass er wirklich auf Vordermann geht.

Sagen Sie bitte auch Geelkerken, dass er das Entgegenkommen, nach Flandern fahren zu dürfen, nicht falsch ausnutzen soll.

Ihre weiteren Ausführungen in dem Brief habe ich mit Interesse gelesen. Ich freue mich, dass Ihre Massnahmen bei der Geiselaktion und auch bei der Einrichtung der Schienenwacht die gewünschten Erfolge gehabt haben.

Freundliche Grüsse und
Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 79: 13. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(a) 'Ihr' in hs. van Himmler.
227 – (1) Blijkens een onderschrift worden doorslagen van dit stuk ter kennisgeving aan Berger en Cassel (zie voor hem p. 170 en nr. 345, noot 2) gezonden.
(2) Nr. 216.

228. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 1.10.42.

Reichsführer.

Heute erhalte ich folgendes Schreiben des Reichskommissars:

'Lieber Gruppenführer.

Seit einiger Zeit wird in deutschen und niederländischen Kreisen das Gerücht verbreitet, dass nunmehr eine grundsätzliche Änderung der Politik in den Niederlanden erfolgen würde, dass der sogenannte NSB.-Kurs sein Ende gefunden habe, dass daher Generalkommissar Schmidt die Niederlande verlassen werde, da seine Politik falsch gewesen sei, und dass Sie Gruppenführer, an die Stelle Schmidts treten würden. Diese Gerüchte sind auf Leute zurückzuführen, die in Verbindung mit SS-Kreisen stehen und aus diesen ihre Informationen erhalten.

Diese Meinung geht offenbar auf ein Missverstehen der von Reichsleiter Bormann für die Partei im Reich erlassenen Verfügung[1] über die Beziehung der Parteidienststellen zu den politischen Parteien in den besetzten Gebieten zurück. Diese irrtümliche Auswertung der Verfügung ist weder politisch klug noch mit den Geboten der Parteidisziplin und Kameradschaft dem Parteigenossen Schmidt gegenüber in Einklang zu bringen. Ich halte es auch nicht für in Ordnung gehend, dass der Wortlaut dieses Erlasses Niederländern in vollem Umfang bekanntgegeben[b] um weiteres Unheil zu verhüten – bei allem wird es sich nicht mehr verhindern lassen – und um die Befolgung der mir vom Führer persönlich erteilten Weisungen sicherzustellen, ordne ich daher an, dass jede Erörterung der genannten Verfügung ausser in streng dienstlichem Rahmen zu unterbleiben hat, und verbiete insbesondere die Weitergabe der obenangeführten oder ähnlicher Gerüchte.

Von nun ab muss ich derartige Verstösse disziplinär ahnden. Überdies habe ich Parteigenossen Schmidt ermächtigt, gegen alle Weiterverbreiter, soweit sie Parteigenossen sind, in Hinkunft im Rahmen seiner disziplinären Gewalt als Leiter des Arbeitsbereiches vorzugehen.

Ich bitte Sie daher, in Ihrem Wirkungsbereich für die Durchsetzung dieser meiner Anordnung Sorge zu tragen.

Heil Hitler. Ihr Seyss-Inquart' –

Lediglich Ihr, Reichsführer, Befehl[2] über die Verfügung ist an die SS-Dienststellen ergangen. Es ist selbstverständlich naturgemäss, dass die Verfügung des Reichsleiters Bormann sowohl in SS- als auch in Parteikreisen stark besprochen wurde. Ich persönlich und mein Mitarbeiterkreis haben uns äusserst zurückgehalten, ja, ich selbst bin allen Kombinationen die mir in Zusammenhange mit Schmidt mitgeteilt worden sind, sofort entgegengetreten. Ich

228 – (a) Rechts bovenaan het stuk de paraaf van Himmler.

(1) De termen *Verfügung, Verordnung* e.d., die vaak in dit verband worden gebruikt, zijn eigenlijk niet juist. Bedoeld wordt steeds de *Anordnung* 54/42.

(b) Kennelijk weggevallen: 'wird.', althans de punt.

(2) Het is niet duidelijk, wat Rauter hier bedoelt; misschien nr. 209, dat echter alleen voor de chefs van de *Hauptämter* was bestemd.

melde dies, da wahrscheinlich der Reichskommissar und Hauptdienstleiter Schmidt, die heute in Berlin sind[3], darüber sprechen werden.[4]

Heil Hitler Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 79: 15–19. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

229. H. E. SCHNEIDER AAN RAUTER

2.10.1942

Gruppenführer!

Infolge Ihrer Abwesenheit aus Den Haag konnte ich mich vor meiner Rückreise nach Berlin nicht mehr bei Ihnen abmelden und Ihnen auch nicht Bericht erstatten über den augenblicklichen Stand des geplanten Germanischen Institutes.[1] Ich hatte in dieser Angelegenheit eine ausführliche Besprechung mit Generalkommissar Dr. Wimmer und mehrere Besprechungen mit Prof. von Stockar[2], der z. Zt. Dr. Schwarz[3] vertritt, und mit Dr. Ispert.

Ich hoffe, dass es uns gelingen wird, wesentliche Einflussnahme auf dies Institut zu gewinnen. Dr. Wimmer und Dr. Plutzar[4] versuchen, den noch auszuweichen. Durch immer stärkeres Einschalten von Prof. von Stockar und Dr. Ispert wird uns dieses jedoch wahrscheinlich gelingen.[5] Als wesentliche Einwände gegen die heutige Planung habe ich folgenden Punkte, die z.T. durch Prof. v. Stockar auch schon Dr. Wimmer vorgetragen worden sind.

1.) Der Rahmen des Instituts erscheint zu weit gespannt. Es dürfen von diesem Institut niemals Aufgaben in Angriff genommen werden, die rein gemeingermanisch sind. Solche Aufgaben sind Reichsaufgaben, nicht Randland-Aufgaben. Das Institut muss sich tatsächlich auf Aufgaben beschränken, die den niederländisch-germanischen Raum umfassen. Zentrale Forschungsaufgaben über das Germanische kann nur das Reich lösen.[6]

2.) Die Aufgabenstellung dieses Institutes ist auch darum unorganisch, weil sie nicht durch einheimische Kräfte gelöst werden kann, sondern Wissenschaftler aus den Reich geholt werden müssen. Das ist nicht nur widersinnig an sich, sondern beim heutigen Wissen-

(3) Seyss-Inquart en Schmidt vertrokken op 30 september 's avonds naar Berlijn om met Hitler en Himmler de politieke situatie te bespreken (FOSD 3910 : 50209; zie voor die gesprekken p. 289, 290, en nr. 234 en de annotatie daarbij).

(4) Zie voor Himmlers antwoord nr. 231. Zie over Seyss-Inquarts brief ook nr. 235.

229 – (1) Zie p. 274, 275, nr. 115, en de annotatie daarbij.

(2) *Prof.* von Stokar, zie voor hem nr. 44, noot 6.

(3) Leider van de *Hauptabteilung Erziehung und Kirchen* van het *Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz.* Zie voor hem nr. 63, noot 17.

(4) Zie voor hem nr. 115, noot 1.

(5) Rauter antwoordde Schneider op 5 oktober, dat hij het geheel met hem eens was, en waarschuwde hem voor de eerzucht van Wimmer en Plutzar (H 14 : 1497). De SS-rang van Plutzar was blijkbaar geen waarborg. Stokar zag dit allemaal niet zo somber in. In december 1942 schreef hij aan Sievers, dat Schneider wel pessimist was, maar hijzelf optimist. Zolang hij en Ispert controle uitoefenden, had men Plutzar wel in de hand (H 1116 : 8006–7).

(6) Zie de statuten, zoals geciteerd in nr. 115, noot 2; daar wensten ook Seyss-Inquart en Wimmer zich uitdrukkelijk aan te houden: zie nr. 310. Wel had Sievers op 7 sept. genoteerd: 'Es ist Vorsorge getroffen, dass zu gegebener Zeit die Arbeit des Germanischen Institutes nach England übergreift.' (H 1036 : 7375).

schaftlermangel auch unverantwortlich. Das Reich kann sich heute höchstens ein Institut zur zentralen Erforschung des Germanischen leisten, kann aber nicht verschiedene Institute in den Randländern noch mit Wissenschaftlern versorgen. Das niederländische Institut muss daher im wesentlichen mit einheimischen Kräften auskommen, um die Aufgaben lösen zu können, die dem Raum selbst entstammen.

3.) Gänzlich ungeklärt ist das Verhältnis zur Volkschen Werkgemeenschap. Ich muss es zunächst grundsätzlich ablehnen, dass man schon heute versucht, ohne Rückfrage bei uns Kräfte von dort abzuziehen und dort begonnene Arbeiten wenn möglich bei sich weiterführen zu lassen. Es scheint mir hier nur eine kameradschaftliche gemeinsame Arbeit möglich. Eine solche gemeinsame Arbeit ist aber nur durchführbar, wenn auch die Abteilung 'Wissenschaft' des Institutes unter eindeutiger Leitung der SS steht. Mit einem liberalen akademischen Betrieb ist unserer Arbeit nicht gedient. Ich habe daher, bis notwendigen Klärung dieses Verhältnisses, grösste Zurückhaltung der Werkgemeenschap allen Angeboten des Institutes gegenüber angeordnet.

4.) Ungeklärt ist auch noch die spätere Führung dieses Institutes. Wenn auch heute der Herr Reichskommissar 'zunächst' Präsident ist[7], so ist damit nichts über die Zukunft gesagt. Da heute schon niederländische Vice-präsidenten eingesetzt sind, könnte es möglicherweise bei kommenden politischen Situationen nicht ausgeschlossen sein, dass ein solches Institut gänzlich unter Führung des niederländischen Staates oder der NSB kommt. Das wäre aber für uns gänzlich indiskutabel. Ein Institut, was sich mit dem Germanischen beschäftigt, kann nur unter deutscher SS-Leitung stehen, denn die SS ist heute die einzige Organisation, die sich im Gegensatz zu allen anderen Staats- und Parteidienststellen ausdrücklich mit den gemeingermanischen Aufgaben zu beschäftigen hat.

Diese Punkte, Gruppenführer, wären im einzelnen noch zu klären. Es geschieht dies teilweise durch Prof. v. Stockar, der hier gänzlich auf unserer Seite steht und alles für uns tut.[8] Zum anderen Teil werde ich diese Fragen weiter klären, sobald ich wieder in Den Haag bin.

Einige Durchschläge[a] von Schreiben in dieser Angelegenheit lege ich Ihnen zu Ihrer Unterrichtung noch bei.[9]

Mit ergebenem Gruss Heil Hitler!

SCHN[EIDER]

BDC H 999: 6898–6899 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(7) De officiële leiding van het instituut berustte bij de president; het beheer zou door een directeur gevoerd worden. De president oefende volgens de statuten een absolute macht uit; hij kon iedereen benoemen: de twee vice-presidenten, de leiders van de hoofd- en onderafdelingen, de leden van de adviserende raad, ook de gewone en corresponderende leden, en zelfs zijn opvolger (VJ 1780/43; H 14 : 1504–5). De eerste en enige president was Seyss-Inquart, de stichter, die er voor zorgde, dat in de topgroep een Duitse meerderheid was (FOSD 7757 E : 554081).

(8) Het is wel opvallend, dat de drijvende SS-exponent bij het *Germanische Institut* niet Plutzar met zijn SS-rang was, maar Stokar, die zichzelf in september 1942 tevergeefs als wetenschappelijk agent van *Ahnenerbe* in Nederland aanbood, en er ook nimmer in slaagde, een SS-rang te krijgen (H 1036 : 7375; H 977 : 6792–8).

(a) Oorspr.: 'Vorschläge', 'vor' doorgestreept, met de hand gecorrigeerd: 'Durch'.

(9) Het is niet duidelijk, op welke stukken in de omvangrijke, maar niet volledige *Ahnenerbe*-dossiers Schneider doelt.

230. HIMMLER AAN G. KEPPLER[1]

Feld-Kommandostelle, den 3.10.1942

Anliegend übersende ich Ihnen das Heiratsgesuch des SS-Rottenführers Tutschek, das ich abgelehnt hatte und das ohne mein Wissen SS-Sturmbannführer Harmel[2] von sich aus genehmigt hat. Es sind hier zwei Dinge zu beachten:

1. Die Heiratsgenehmigung ist dem Reichsführer-SS ganz allein vorbehalten.

2. Das Recht, die Heirat mit nichtdeutschen Mädchen und Frauen zu genehmigen, hat sich für die gesamte Wehrmacht der Führer persönlich vorbehalten.[3] Lediglich für die SS hat der Führer mir dazu die Vollmacht gegeben.

In der gesamten deutschen Wehrmacht kann kein Marschall, kein General eine solche Genehmigung erteilen, die sich dieser disziplinlose und die primitivsten Gesetze der SS nicht kennende sogenannte Kommandeur Harmel angeeignet hat. Welche Schlüsse ich daraus, abgesehen von seiner Kampftätigkeit, die ich schätze und achte, für ihn und seine Standarte ziehe, können Sie sich vorstellen.[4] Auch Rückschlüsse auf die Behandlung derartiger Dinge in der gesamten Division lassen sich nicht vermeiden.

Die Heirat des Tutschek mit der Niederländerin habe ich aus der unmöglichen Situation heraus, in die mich der ungehorsame Harmel versetzt hat, nachträglich nun genehmigen müssen.

[H. HIMMLER]

BDC H 411: 4525. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

231. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER[1]

4.10.1942

Lieber Rauter!

In Beantwortung Ihres Fernschreibens vom 1.10.1942[2] betr. der Verfügung des Führers über die Beziehung der Parteidienststellen zu den politischen Parteien in den germanischen Ländern teile ich Ihnen mit, dass sich an dem bisherigen Zustand, dass der Reichskommissar

230 – (1) Zie voor Keppler nr. 40, noot 1.

(2) Heinz Harmel, geb. 29 juni 1906 te Metz; commandant van een regiment, dat in 1942 deel uitmaakte van de SS-divisie '*Das Reich*', die toen onder commando van Keppler stond (Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 14–16, 164–167). Harmel onderscheidde zich in 1944 bij de slag om Arnhem.

(3) Zie nr. 225.

(4) Op dezelfde dag schrijft Himmler een nijdige brief aan Jüttner: alleen de oorlog weerhoudt hem ervan Harmel onmiddellijk als regimentscommandant te ontslaan; Harmel krijgt nu zeven dagen kamerarrest. 'Ich ersuche Sie... dafür zu sorgen, dass die primitivsten Gesetze der SS den Kommandeuren und Kompaniechefs der Division 'Das Reich' in Fleisch und Blut übergehen.' (H 411: 4524). Men kan, afgezien van andere gevolgtrekkingen, uit dit stuk zien, dat de *Waffen-SS* geenszins in de *Wehrmacht* was geïntegreerd (zoals de apologeten ervan na de oorlog wilden doen geloven), dat Himmlers zeggenschap tamelijk groot was, en anderzijds, dat zijn indoctrinatie van de *Waffen-SS* slechts betrekkelijk succes had.

231 – (1) Blijkens een onderschrift worden doorgeslagen van het stuk gezonden aan Berger en Cassel (zie voor hem nr. 345, noot 2).

(2) Nr. 228.

Seyss-Inquart in den besetzten niederländischen Gebieten der Verantwortliche ist, nichts geändert hat. Reichskommissar Seyss-Inquart wird – so wie es bisher schon der Fall war, mit mir auch weiterhin alle Massnahmen besprechen und mit meinen Wünschen, Gedanken und Anregungen abstimmen. Die Verfügung sagt aber klar, dass alle Verhandlungen deutscher Parteidienststellen mit niederländischen Stellen über den Reichsführer-SS zu gehen haben und jeder unmittelbare Verkehr untersagt ist.[3]

Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 79: 34. Minuut (fotokopie RvO)

232. BORMANN AAN HIMMLER

Führerhauptquartier, den 5. Oktober 1942

Lieber Heinrich!

Damit die Anordnung vom 12.8.1942 nicht missverstanden wird, sei folgendes betont: Mit der Anordnung sollte selbstverständlich nicht ein Unterstellungsverhältnis der Reichskommissare Seyss-Inquart und Terboven[1] unter den RFSS erreicht werden.[2] Die beiden Reichskommissare erhalten ihre Weisungen ausschliesslich vom Führer; selbstverständlich sind die beiden Reichskommissare durchaus berechtigt, selbständig alle Verhandlungen mit den germanisch-völkischen Gruppen in den Niederlanden und in Norwegen zu führen.

Mit der Anordnung vom 12.8.1942 sollte das Hineinregieren irgendwelcher *Parteidienststellen des Reiches* nach den Niederlanden und nach Norwegen unterbunden werden.[3]

Heil Hitler! Dein

M. BORMANN

BDC H 79: 35. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Men zie echter de interpretatie van Bormann in nr. 232.

232 – (1) De rijkscommissaris van Noorwegen.

(2) Men mag een verband zien tussen dit stuk en de besprekingen, die Seyss-Inquart, van Schmidt vergezeld, in Duitsland met Hitler en Himmler in deze dagen gevoerd had: zie nr. 234, noot 2. De moeilijkheden beperkten zich daarbij niet tot Nederland en Noorwegen. In Denemarken, dat wel door Duitse troepen bezet, doch formeel immers een neutraal en onafhankelijk land was, werd de Duitse controle uitgeoefend door het *Auswärtige Amt* in de persoon van de *Gesandter und Bevollmächtigter des deutschen Reiches* von Renthe-Fink. Ook hier veroorzaakte de *Anordnung* 54/42 spanningen tussen de Duitse machthebbers. De SS-representant in Denemarken, Kanstein (zie voor hem nr. 59, noot 1), had medio september 1942 aan Renthe-Fink medegedeeld, dat voortaan hij alleen de aangewezen instantie was om de verbindingen met de Deense nationaal-socialisten te onderhouden. De onrust, die in het *Auswärtige Amt* ontstond, wist Himmler in een gesprek met Ribbentrop te bezweren, op soortgelijke wijze als hij dat tegenover de rijkscommissarissen in Nederland en Noorwegen deed (vgl. nrs. 231 en 250). Maar in januari 1943 ontstonden er weer klachten door hetgeen het *Auswärtige Amt* beschouwde als eigenmachtig optreden van de vertegenwoordiger van de *Germanische Leitstelle* in Denemarken. (H 79 : 11–12, 21; OCC BBT 4846; men vergelijke een *Verfügung* van Hitler, genoemd in nr. 258, noot 2).

(3) Zie voor Himmlers antwoord nr. 250.

233. H. AUST AAN O. HOFMANN[a]

Den Haag, den 6.10.42

SS-Untersturmführer van der Hoeven hat auf Seite 2 der in der Anlage überreichten Ausgabe des 'Storm' vom 2.10.42. einen Artikel geschrieben[1], der in seiner Tendenz eine Herausforderung darstellt. SS-Gruppenführer Rauter legt Wert darauf, dass der Chef des Rasse- u. Siedlungshauptamtes-SS davon Kenntnis erhält.

Tatsächlich vertritt van der Hoeven im ersten Absatz der vierten Spalte (roter senkrechter Strich) eine merkwürdige Auffassung. Van der Hoeven vergisst vollkommen, dass der Wert des deutschen Volkes auch durch die Komponenten dinarischen Blutes[b] bestimmt wird, das deutsche Volk in seiner Gesamtheit mindestens ebenso ausgeglichen ist und darüber hinaus nicht über den hohen Prozentsatz aussereuropäischen Blutes verfügt wie das niederländische Volk.[2] Auf jeden Fall ist es ungeschickt diese Darstellung in einer vielgelesenen Zeitung zu bringen, die denjenigen Kreisen Wasser auf die Mühlen liefert, die von einer politischen Führungsrolle träumen, wie ich es kurz auf der RuS-Führertagung in Berlin skiz-

233 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Hofmann: 'Rassenamt 1. Artikel übersetzen 2. Sta[ndarten]f[ührer] Schultz K[enntnisnahme]'. Daaronder de paraaf van Hofmann met de datering '17/10', en die van Schultz met '24/10'.

(1) Het artikel is getiteld: 'Jeugdstormster – Duitsche soldaat en Noordrasreservoir'. Van der Hoeven begint met de mededeling, dat het artikel is ontstaan naar aanleiding van de houding, die de leiding van de Jeugdstorm aannam tegenover de omgang van Jeugdstormsters met Duitse soldaten. De leiding van de Jeugdstorm was namelijk helemaal niet enthousiast over dergelijke contacten. Men zie nr. 417 I, een artikel uit de pen van de Jeugdstormleiding, dat nogal wat beroering moet hebben veroorzaakt: een klein jaar later vestigde Rauter Himmlers aandacht er weer op (nr. 418).

Het gewraakte artikel van Van der Hoeven is duidelijk een reactie hierop: dit dacht de SS er nu van, moest men in de NSB nu wel denken. In tegenstelling tot de meeste SS-antwoorden op 'nationale' uitbarstingen van de NSB geeft het artikel van hem een nogal gematigd standpunt weer: na de onvermijdelijke raskundige uiteenzettingen geeft het een duidelijke waarschuwing tegen de gevaren van een huwelijk tussen mensen van verschillende volkeren, een formulering, die de SS meestal tracht te vermijden. Maar wat Aust blijkbaar het meest irriteert, is Van der Hoevens stelling, dat het percentage 'noords bloed' in Nederland aanmerkelijk hoger is dan in Duitsland; gemengde huwelijken zijn derhalve voor Duitsland een vooruitgang, voor Nederland een nadeel. Natuurlijk, haast Van der Hoeven zich eraan te voegen, is dit standpunt voor de SS, die immers het Germaanse rijk kent, achterhaald. Het grote probleem is nu o.a. het 'aufnorden' van Duitsland zelf, en Van der Hoeven bespreekt dan de vraag, in hoeverre Nederland moet meewerken aan de vurig gewenste toename van het 'noordse bloed' in Duitsland.

Geen wonder, dat in de Duitse vertaling van dit artikel enige flinke krassen en uitroeptekens zijn aangebracht – vermoedelijk door Hofmann, die deze vertaling liet maken (H 723 : 5541–45; zie ook noot a).

(b) 'Komponenten dinarischen Blutes' onderstreept; in marge voor deze regel een vraagteken.

(2) Het heeft er de schijn van, dat de *Eignungsprüfer* Aust zich nu toch door gevoelens van gekwetst nationalisme laat meeslepen. Er is geen twijfel over mogelijk, dat in zijn milieu het zg. dinarische ras – en eerst recht de 'ostische' en 'ostbaltische' rassen, die volgens de nazi-anthropologen toch een niet gering aandeel aan de rassenmozaïek van het Duitse volk leverden – in feite bepaald minder werd gewaardeerd dan het 'nordische' of 'fälische' ras (zie ook nr. 18, noot 3). Keuchenius, die indertijd (zie nr. 18) de heren van het *Rasse- und Siedlungshauptamt* voorlichting gaf, en zeer gevoelig op niet-Arisch en niet-Europees bloed reageerde, gaf te kennen, dat het Nederlandse volk 'vorwiegend nordisch' was.

ziert habe.[3] Die im blau unterstrichenen Nachsatz zu Tage tretende Abschwächung[4] kann diese Ungeschicklichkeit, um nicht von einer Anmassung zu sprechen, nicht[c] entschuldigen.[5]

AUST

BDC H 723: 5540 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

234. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 6. Oktober 1942

Reichsführer!

Ich danke gehorsamst für Ihr Fernschreiben[1] aus Berlin, worin Sie mir Ihre Stellungnahme zu dem Erlass des Reichsleiters Bormann bekanntgeben. Der Reichskommissar hat mich gestern nach seiner Rückkehr aus Berlin zu einer Besprechung eingeladen und mir dabei u.a. folgendes erzählt: Er habe Gelegenheit gehabt, mehrmals beim Führer zu sein. Er habe den Führer mehrmals wegen einer Machtübergabe an Mussert angesprochen, doch habe der Führer darauf noch nicht reagiert. Er, der Reichskommissar, habe den Eindruck, dass dem Führer der jetzige Zustand ganz lieb sei. Der Führer äusserte sich, dass er keinerlei Sorgen mit der Niederlande habe. Auch hätte der RK den Eindruck bekommen, als ob der Führer auf eine Zwangsaushebung nach der Machtergreifung Musserts durch Einführung der Wehrpflicht derzeit noch keinen Wert lege, wohl um sich nicht politisch gegenüber Mussert zu sehr zu verpflichten. Der Führer hätte geäussert, dass vielleicht der Augenblick kommen könne, wo er die Niederländer brauchen könne.[2]

(3) Dit soort gedachten werd inderdaad in de rijen der Nederlandsche SS gekoesterd.
(4) Het is trouwens de vraag, of hier wel van een 'Abschwächung' kan worden gesproken: op het eind van zijn artikel zegt Van der Hoeven, dat de praktijk maar moet uitmaken, of gemengd Duits-Nederlandse huwelijken gewenst zijn of niet.
(c) In hs. tussengevoegd.
(5) Op 20 nov. schrijft Hofmann aan Aust, dat hij het met hem eens is: het artikel bevat 'teils offene, teils versteckte Angriffe gegen das nationalsozialistische Deutschland'. Hij ziet van verdere stappen tegen Van der Hoeven af, omdat deze al inmiddels door Rauter is 'gemassregelt' (H 723 : 5538).
234 – (a) Bovenaan het stuk de paraaf van Himmler.
(1) Nr. 231.
(2) Vermoedelijk is het bezoek van Seyss-Inquart en Schmidt aan Berlijn het ogenblik geweest, waarop Mussert ooit het dichtst zijn doel genaderd is: de vorming van een NSB-regering met hemzelf als minister-president. Geruchten daarover waren er altijd al geweest, zowel binnen als buiten de NSB. Het merkwaardige was, dat in september 1942, toen onvermijdelijk iets van de *Anordnung* 54/42 uitlekte, verschillend gereageerd werd; voornamelijk buiten de NSB vermoedde men, dat het nu met die partij en met haar protector Schmidt wel afgelopen zou zijn, maar binnen de NSB werd er weer druk gepraat over een komende overname van de regering door Mussert, waarbij de rijkscommissaris min of meer de rol van staatshoofd zou blijven spelen (zie nr. 228; FOSD 3910 : 50207).

Ditmaal was men dicht bij de waarheid. Seyss-Inquart en Schmidt waren op de avond van de 30ste september naar Berlijn gereisd om daar met Hitler, Himmler en Bormann te spreken over de *Anordnung* 54/42 en een mogelijke regeringsaanvaarding door Mussert. Wat Schmidt betreft, zijn motieven zijn duidelijk: Mussert in dezelfde positie als Quisling in Noorwegen zou de bekroning van zijn NSB-politiek zijn. Aan Luther, een hoge ambtenaar aan het *Auswärtige Amt* (zie voor hem nr. 258, noot 1) vertelde Schmidt vlak voor het onderhoud van hem en Seyss-Inquart met Hitler, wat de bedoelingen waren: in het komende voorjaar wilde men 300.000 dienstplichtige Nederlanders oproepen om hen als *Polizeitruppe*

Im Gegensatz hierzu sei die Aussprache mit Ihnen, Reichsführer, äusserst positiv gewesen.[3] Der RK hätte mit Ihnen, Reichsführer, alles gut besprechen können, auch seien Sie, Reichsführer, dem Gedanken der Machtergreifung Musserts durchaus nicht ablehnend, sondern stark positiv gegenüber gestanden. Es sei bereits davon gesprochen worden, dass Mussert Ministerpräsident, Geelkerken Innenminister und Rost Wirtschaftsminister werden soll. Er, der Reichskommissar, hätte Ihnen, Reichsführer, den Rat gegeben, auf keinen Fall die Polizei aus der Hand zu geben und sie unbedingt in der Hand zu behalten, auch falls Mussert die Macht ergreift; damit müsste sich Mussert unter allen Umständen abfinden. Er, der RK, sei jetzt auch bereit, alle Reorganisationsbestimmungen für die niederländische Polizei im Gesetzeswege zu erlassen, was bisher vom Generalkommissar für Verwaltung und Justiz im Auftrage des RK immer hinausgezögert worden ist.

naar het oosten te sturen – lees: hen tegen de Russische partizanen te gebruiken, c.q. bij de fronteenheden van de *Waffen-SS* in te lijven. De Duitse bezetter kon die mobilisatie niet uitvoeren: dat zou, naar de Duitsers zelf meenden, al te zeer tegen het volkenrecht indruisen. Een Mussert-regering zou er echter een schijn van legaliteit aan geven. Voorts zei Schmidt, dat hij altijd de Mussert-koers had gevolgd, maar, 'dass es nicht in seiner Absicht läge, Mussert auf die Dauer an der Macht zu belassen. Die Holländer würden ihn auch nicht sehr lange ertragen. Schmidt ist der Ansicht, dass einige Jahre Mussert-Herrschaft genügen würden, den Holländern zu zeigen, dass der direkte Anschluss an Deutschland das kleinere Übel ist und er glaubt demgemäss, dass es in 8 bis 10 Jahren möglich sein wird, die Holländer von sich aus zum direkten Anschluss zu bewegen.' (Luther aan Steengracht 8 okt. 1942, OCC BBT 4851A). Wat Seyss-Inquart betreft, diens motivering is veel moeilijker te peilen. Loslippigheden, zoals ons van Schmidt door Luther zijn overgeleverd, zijn van hem niet bewaard gebleven. Vaak had hij geaarzeld, nooit er veel voor gevoeld om Mussert de macht te geven. Wilde hij het thans wel om een tegenwicht te hebben tegen de groeiende macht van de SS, juist nu de *Anordnung* 54/42 Himmler nieuwe bevoegdheden in de Germaanse politiek gaf?

Of Hitler op Seyss-Inquarts suggestie om Mussert minister-president te maken zou ingaan, hing uiteraard ook af van de wijze, waarop deze zijn voorstel inkleedde – zoals dit, indien bekend, ook ons oordeel over de motieven van Seyss-Inquart zou kunnen medebepalen. Van dit gesprek is echter niets uit de eerste hand bekend, wel wat Seyss-Inquart na zijn terugkomst in Nederland op 5 oktober aan Bene als resultaat mededeelde: nadat Hitler en hij de situatie grondig hadden doorgesproken, en al het voor en tegen van de NSB was afgewogen, was de *Führer* tot de conclusie gekomen, dat de politiek van Seyss-Inquart 'seine volle Billigung' had, en voortgezet moest worden, en dat hij zich op een machtsaanvaarding van Mussert nog wilde bezinnen.

Stellig hebben Hitler en Seyss-Inquart zich gerealiseerd, hoe onbetrouwbaar een Nederlandse legermacht van 300 000 man zou zijn. Wanneer in het gesprek met Hitler Seyss-Inquart inderdaad op handige wijze allerlei bedenkingen wilde inschuiven, kon hij zich makkelijk op dit argument beroepen. Een aanwijzing voor het vermoeden, dat Seyss-Inquart zelf de remmende factor is geweest, is te vinden in wat Bene schrijft: 'Mein bisheriger Eindruck, dass der Reichskommissar selbst das retardierende Moment in der Frage der Ministerpräsidentenschaft darstellt, erschien mir in der gestrigen Unterredung wieder bestätigt.' (FOSD 3910 : 50205–6) De toon, waarop Seyss-Inquart in het hier afgedrukte stuk tegenover Rauter spreekt, is daar evenwel mee in strijd.

(3) Behalve over de positie van Mussert had Seyss-Inquart ook gesproken over de *Anordnung* 54/42 (die immers nauw samenhing met het complex Mussert-Schmidt), met Himmler en met Bormann. Van dit gesprek, en van een daaraan voorafgaand protest van Seyss-Inquart bij Bormann tegen de *Anordnung* is nr. 232 waarschijnlijk het gevolg. Op grond van de inlichtingen, die Seyss-Inquart op 5 oktober na zijn terugkeer uit Duitsland aan Bene verschafte, meende deze – ten onrechte – dat Seyss-Inquart, Himmler en Bormann het nu wel eens waren over de interpretatie van het decreet; voorts: 'Es sei völlig klar, dass diese Verfügung sich nur auf das Reichsgebiet beziehe, und dass beim Reichsführer SS nicht die Absicht bestehe, in die vom Reichskommissar hier betriebene Politik einzugreifen, zumal diese auf der vom Reichsführer SS zu befolgenden germanischen Linie liegt. Die Politik wird hier also nach wie vor vom Reichskommissar als den allein Verantwortlichen betrieben werden.' (FOSD 3910 : 50204).

Von Mussert habe er in einer gestrigen Aussprache verlangt, dass er sich zur Germanischen-SS positiv einstellen müsse und habe durchblicken lassen, dass gerade der Reichsführer-SS derjenige sei, von dem er eine besondere Unterstützung erwarten könnte.

Im übrigen teilte mir der RK mit, dass zwischen Ihnen, Reichsführer, und ihm vereinbart worden sei, sich nach Möglichkeit alle 6 Wochen zu treffen, um Wünsche und Anregungen gegenseitig abzustimmen. Der Reichskommissar war sehr freundlich und durchaus kameradschaftlich. Jedenfalls konnte ich eines feststellen, und das freut mich von ganzem Herzen, dass der RK ganz offen zum Ausdruck gebracht hat, dass er in allen wichtigen Angelegenheiten mit dem Reichsführer-SS Einvernehmen herstellen wird. Das politische Magnetfeld Hollands richtet sich bereits nach Ihnen, Reichsführer, aus. Das ist ja das, was erreicht werden sollte.

Die Gerüchte um den Generalkommissar Schmidt entstanden naturgemäss aus der Art der Textierung der Verfügung des Reichsleiters Bormann. Ich bin von Haus aus immer diesen Gerüchten entgegengetreten und habe immer wieder betont, dass ich der festen Auffassung bin, dass der Reichsführer-SS in erster Linie sich mit dem Reichskommissar über die Belange Hollands aussprechen wird und dass ich mir sehr gut vorstellen könne, dass Hauptdienstleiter Schmidt im Rahmen dieser Ausrichtung seine tagespolitische Arbeit weiter ausführen wird.[4]

Mit Mussert hatte ich gestern früh eine längere Aussprache. Ich hatte ihn vor 3 Wochen in sehr netter und liebenswürdiger Form in Ihrem Auftrag, Reichsführer, gebeten, von sich aus den Namen Niederländische-SS in 'Germanische-SS in Niederland' umzuändern. Dagegen wehrt er sich in irgendeiner Form, ohne es offiziell aussprechen zu wollen. Schwer gekränkt ist er über das 'Schwarze Korps'. Nach der Vereidigung am 17. Mai hätte das 'Schwarze Korps' geschrieben[5], dass Sie, Reichsführer, die Männer auf den Führer vereidigt hätten, während in Wirklichkeit er, der Leider, die Männer auf den Führer vereidigt habe; das sei illoyal und kränke ihn. Er hätte so gut mit dem Reichsführer gesprochen und nun auf einmal bekäme er vom 'Schwarzen Korps', dem Organ des Reichsführers, eine solche Antwort. Das wurmte ihn ganz besonders. Ich habe ihm dargelegt, dass der Reichsführer mit der Veröffentlichung ganz bestimmt nichts zu tun hat und dass er doch nicht kindisch sein möge, aber Mussert ist in diesen Dingen ausserordentlich empfindlich. Er will einen Vertrag abschliessen zwischen dem Reichsführer-SS und dem Leider der NSB, um die Funktionen der Germanischen-SS als Orden des Reichsführers und als Gliederung der NSB abzustecken, doch habe ich ihn zunächst abgehalten, einen solchen 'Vertragsentwurf' Ihnen, Reichsführer, vorzulegen. Er sprach dann davon, dass er sterben könnte und dass er doch der Nachwelt ein solches Abkommen hinterlassen möchte. Schliesslich einigten wir uns dahingehend, dass wir einmal zu zweit versuchen wollen, uns über den Gegenstand zu einigen; dem stimmte er zu.

Dann sprachen wir eingehend über die Hilfspolizei. Bis jetzt haben sich ca. 1.800 Mann für den Einzeldienst und 600 Mann für die geschlossenen Einheiten verpflichtet, also zusammen 2.400 Mann. Er will, da Uniformen für 3.000 Mann vorhanden sind, dafür Sorge tragen, dass die Hilfspolizei auf 3.000 Mann ergänzt wird.

(4) Zie ook nr. 235.
(5) Nummer van 4 juni 1942.

Wir sprachen dann auch über seine Frau, die – wie ich schon meldete – an Brustkrebs in Utrecht operiert wurde und der es gar nicht gut gehen soll, dazu ist sie schon gegen 67 Jahre alt.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 160: 2449–2452. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

235. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 7. Oktober 1942

Reichsführer!

Heute sprach mich der Reichskommissar an. Ich hatte nämlich wegen seines Briefes[1] in der Angelegenheit Hauptdienstleiter Schmidt im Zusammenhang mit dem Erlass des Reichsleiters Bormann und den hier umlaufenden Gerüchten über Schmidt schriftlich geantwortet[2] und dem Reichskommissar geschrieben, dass er mir bitter unrecht täte, wenn er vielleicht gar glaube, dass ich mich an die Stelle des Hauptdienstleiters Schmidt setzen wollte, weil seine Arbeit eines tagespolitische ist und meine auf einem ganz anderen Gebiete liegt. Auch wenn Schmidt ginge oder abberufen würde, müsste ja doch ein anderer Mann diese tagespolitische Arbeit der Partei machen. Der RK entschuldigte sich bei mir wegen der Textierung seines Briefes; er dachte sicher nicht daran, mich da in Verdacht zu bringen, sondern er wisse, dass in der hiesigen Dienststelle der Germanischen-Freiwilligen-Leitstelle der eine oder andere SS-Führer sich sehr ungeschickt irgendwo geäussert hätte. Für ihn sei die Sache erledigt. Wenn ich mich in meinem Brief ihm gegenüber beklagte, dass Schmidt mich in den wichtigsten Sachen oft übergangen hätte, so stimme er dem zu. Um dem abzuhelfen, werde er jetzt mindestens allwöchentlich einmal in Klingendaal Schmidt und mich zusammennehmen, die wichtigsten politischen Angelegenheiten mit uns durchbesprechen, damit Einvernehmen hergestellt wird. Und sollten sachliche Differenzen zwischen uns beiden dabei auftauchen, so bäte er darum, diese ruhig vor ihm auszutragen, doch hätte er absolut den besten Willen, die Sache jetzt im besten Einvernehmen weiterzupauken, um stets mit gutem Gewissen dem Reichsführer-SS in allen konkreten Angelegenheiten gegenübertreten zu können.

Ich habe in den letzten Tagen, gerade als Sie, Reichsführer, in Berlin waren, 13000 Juden in Holland zusammengefangen und sie in das Lager Westerbork schaffen lassen.[3] Dabei kam es vor, dass eine Woche lang 3.000 Juden am Fussboden schlafen mussten. Darüber kränkte sich mitleidvoll der sogenannte Judenkommissar des Reichskommissars[4], was mir

235 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Zie nr. 228.
(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.
(3) Vgl. nr. 224.
(4) De *Beauftragte des Reichskommissars für die Stadt Amsterdam* was tevens door Seyss-Inquart belast met de coördinatie van alle anti-joodse maatregelen, voor zover die buiten het terrein van de Duitse politie vielen. Seyss-Inquart had deze figuur onder meer naar voren geschoven om een tegenwicht tegen de Duitse politie te scheppen. In de loop der jaren werd deze positie, tot midden juni 1942 bekleed door H. Boehmcker, daarna door W. Schroeder, echter van steeds minder belang. Dit wil niet zeggen, dat zij,

wieder die Möglichkeit bot, vorzustossen, um bei der Gelegenheit endlich zu erreichen, dass der Parteibeamte des Reichskommissars, der also immer noch nebenbei als Judenkommissar mitläuft, abgebaut wird. Der RK hat mir heute zugestimmt, dass die ganze Liquidierung der Judenangelegenheit nunmehr ausschliessliche Angelegenheit der Polizei wird, womit wir auch auf diesem Gebiete um ein Stück weitergekommen sind. Ich bin also, wie Sie sehen, Reichsführer, mit der Entwicklung recht zufrieden.

Eine andere Sache, die mir grossen Kummer macht, ist Rost van Tonningen. Er weilte gestern Mittag drei Stunden bei mir und nachher klangen und sangen meine Nerven bis spät abends. Er ist innerlich unerhört aufgeregt, fürchtet, dass Sie, Reichsführer, Mussert zum Ministerpräsidenten machen könnten und seine ganze elementare Dynamik geht jetzt hoch und er versucht, im letzten Rennen zu erreichen, dass dies nicht geschieht. Diese innere Unruhe kocht in ihm wie ein Vulkan. Er hat die Absicht, Ihnen, Reichsführer, einen Brief zu schreiben; dies war es auch, warum er Sie, Reichsführer, in Berlin sprechen wollte und weshalb er um einen Empfang gebeten hatte. Er will Sie in dem neuen Brief bitten, Reichsführer, ihn zumindest noch einmal anzuhören, damit er Ihnen, Reichsführer, noch einmal seine Gründe vortragen kann. Er hätte, so meinte er, nichts dagegen, wenn Mussert Staatspräsident würde, aber Regierungspräsident könnte der Mann doch niemals werden. Rost kocht um 90 Grad herum, Reichsführer. Ich hatte also wirklich gestern grösste Mühe, um ihn auch nur halbwegs zu beruhigen.[5]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 160: 2435–2455. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

236. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 7.10.42

Reichsführer.

Der mit der heutigen Tagesmeldung als festgenommen gemeldete Arie van der Giessen[1] hat bei seiner eingehenden Vernehmung u.A. angegeben, dass er mit dem für ihn bereit gestelltem Empfangskomitee[2] über neue Landungsplätze (gemeint sind Abwurfplätze für

of Seyss-Inquart, daarom minder fanatiek waren inzake de jodenvervolging (zie De Jong, *Koninkrijk*, 5, p. 1028–1031).

(5) Rost hoefde geen brief te schrijven, want op 11 oktober stuurt Himmler een telexbericht aan Rauter: Rost moet Himmler tegen het einde van de maand in zijn – toen in Rusland gevestigde – hoofdkwartier opzoeken. Dit gebeurt inderdaad; men zie verder nr. 251.

236 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler boven de woorden: 'Dringend. Geheim!' Bovenaan het telexbericht staan o.a. verwijzingen naar een telegram van 29 september, een genummerde *Tagesmeldung* en een *Tagesmeldung* van 7 oktober. Deze stukken zijn niet in het dossier teruggevonden.

(1) Eén van de agenten, uitgezonden door de *Special Operations Executive*, en door de Duitsers onmiddellijk gearresteerd dank zij het *Englandspiel*. Men zie voor meer bijzonderheden de in nr. 137, noot 13 genoemde bronnen.

(2) Er bestonden verschillende systemen om een agent per parachute in door de Duitsers bezet gebied te droppen: men kon van te voren met verzetsmensen in het desbetreffende gebied een afspraak maken over

Fallschirme) in der Gegend zwischen Amsterdam und dem Abschlussdeich und zwischen Hilversum und Utrecht sprechen soll. Warum neue Landungsplätze ausgesucht werden sollten, wisse er nicht. Nachdem bisher die Landungsplätze zwischen hier und England immer nach rein techn. Gesichtspunkten im Osten des Landes (grosse Heideflächen und gewisser Abstand von der auch bei Nacht gut erkennbaren Zuiderseeküste) ausgesucht worden waren, wird hier erstmalig der Versuch gemacht, Landungsplätze in strategisch ausserordentlich wichtigen Gegenden zu erkunden. Es ist anzunehmen, dass der Feind beabsichtigt, auf den neuen Landungsplätzen im Invasionsfalle Fallschirmjäger und schwere Waffen abzusetzen, um einerseits der Gesamtverteidigung von Nordholland zwischen IJmuiden und Den Helder in den Rücken zu fallen und andererseits aus der Gegend Hilversum – Utrecht nach Süden durchstossen und auch der Hauptverteidigungslinie in den Rücken fallen zu können.

Es ist auch nicht von der Hand zu weisen dass diese Landungsversuche verbunden werden mit einer Grosslandung von Wassertransportmaschinen auf der Zuidersee.[3]

Ausserdem hatte Arie van der Giessen von England eine Stablampe mit dem Auftrag mitbekommen, sie an einen Van Nes in Amsterdam, zu übergeben. Die Untersuchung der Lampe ergab, dass in der Batterie 4.400. — Hfl. und ein gefälschter Personalausweis für Van Nes verborgen waren. In einer dazugehörigen Reservebatterie befanden sich weitere 600. — Gulden. Diese Tatsachen liessen darauf schliessen, dass der Empfänger Van Nes früher aus England gekommen sein und noch Verbindung nach England haben muss, da die Überbringung der Lampe nur auf eine kürzlich getroffene Vereinbarung zurückzuführen sein kann. Nachdem als letzte und einzige nicht erfasste Sendeverbindung der unter 'OBX' arbeitenden Sender in Frage kam, war der Schluss begründet, dass der Empfänger der Stablampe und der Funker 'OBX' identisch sind. Aus dieser Feststellung ergab sich aber auch zwangsläufig die Gefahr, dass bei einem Misslingen der Festnahme das E-Spiel[4] restlos zerschlagen sein würde.

Nach eingehenden Vorbesprechungen wurde im Laufe des gestrigen Nachmittags ein Spiel durchgeführt, in dessen Verlauf der Agent so erfasst werden konnte, dass er unbemerkt für seine Umgebung verschwand.

Der Agent, der richtig Willem (unterstr.) Johan Niermeyer, geb. 2.5.14 in Alkmaar, Handelsreisender, heisst, gibt an, am 29.3.42 durch Fallschirm abgesetzt worden zu sein.

tijd en plaats om de parachutist te 'ontvangen'. Het voordeel hiervan was, dat de agent meteen onderdak en relaties had, zich in de kleinste détails op de hoogte kon stellen van de nieuwste wetenswaardigheden in bezet gebied, en niet toevallig in 's vijands handen zou lopen. Het andere uiterste was dat van de *blind dropping*; de agent werd op een stille plek neergelaten, en moest maar zien, hoe hij zich er doorheen sloeg. Dit is in Nederland niet gebeurd. Agenten, die niet door een 'ontvangst-comité' opgevangen werden, hadden toch een aanloop-adres bij zich. Vooral het eerste systeem was natuurlijk gevoelig voor penetratie en verraad, zoals door het *Englandspiel* maar al te duidelijk is aangetoond. De Duitsers gebruikten als 'ontvangstcomité' enige beruchte Nederlandse handlangers van de *SD*, zoals Ridderhof, Poos en Slagter, die na de landing van de agent hem eerst op zijn gemak stelden, terloops hem alvast enige inlichtingen ontfutselden, waarna de Duitsers, die zich tot dat moment verborgen hadden gehouden de man arresteerden.

(3) Dit noopt Himmler tot de oprichting van een smaldeel, dat op het IJsselmeer moet patrouilleren: zie nr. 270.

(4) Afkorting voor *Englandspiel.*

Seine weiteren Angaben bestätigen seine Personengleichheit mit dem Funker 'OBX'. Sein Funkgerät ist bei einem chinesischen Studenten aufbewahrt. Es wird im Laufe des heutigen Nachmittags herausgespielt werden. Um in England keinen Verdacht zu erregen dass das Schweigen des Funkers 'OBX' irgendwie mit der Übergabe der Lampe zusammenhängt, ist beabsichtigt, mit dem Apparat 'OBX' noch einige Wochen zu spielen. Somit is der letzte bisher nicht erfasste Sender ausgehoben. Niermeyer ist der 31. Agent.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 144: 2394–2397. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

237. NOTITIE VAN O. HEIDER[1]

Berlin, den 8. Oktober 1942

Bei der Besprechung im SS-Hauptamt am 8. Oktober 1942, um 12 Uhr[2], gab der SS-Gruppenführer Berger zuerst einen Überblick über die Geschichte der germanischen Freiwilligen.

Er kam dann auf die Ersatzfrage der Waffen-SS zu sprechen und sagte, dass die jüngeren Jahrgänge im Deutschen Reich bereits vollständig ausgeschöpft seien. Vom Jahrgang 1924 wären ihm nach langem Verhandeln vom OKW. 28.500 Mann zugebilligt, während er tatsächlich 30.500 Mann ausgehoben hätte. Auch vom Jahrgang 1925 seien bereits 15.000 Mann eingestellt. Die SS habe also einen Vorgriff auf Rekrutenjahrgänge gemacht, die eigentlich erst später zur Verfügung ständen. Auch der volksdeutsche Raum in Ungarn, Jugoslawien, Slowakei und Kroatien sei bereits vollkommen ausgeschöpft. Während sonst die Ersatzgestellung von 20–30.000 Mann ein normaler Erfolg sei, wäre er heute schon froh, wenn ihm von irgendeiner Stelle 2–3.000 Mann Ersatz gestellt würden. Der Ersatz der kommenden Jahre sei einzig und allein aus den germanischen Ländern zu erwarten. Alle anderen Quellen seien nicht ergiebig genug, um den Ersatz für die Einheiten der Waffen-SS sicherzustellen. Aus diesem Grunde habe der Führer und der Reichsführer-SS der germanischen Freiwilligen-Leitstelle alle Vollmachten gegeben, die notwendig seien, um den germanischen Raum voll und ganz in den Dienst der SS zu stellen. Hemmend bei den Arbeiten wirkte immer wieder die gegensätzliche Einstellung der verschiedenen deutschen Dienststellen. So z.B. hätte der Führer einmal gesagt, hoffentlich würden die Enkel niemals so schwach, dass sie die Kanalküste aufgeben müssten[3], während der deutsche Gesandte in Brüssel öffentlich die Wiederherstellung Belgiens garantiere[4], wie überhaupt das Auswärtige Amt sich als der stärkste Hemmschuh in der Entwicklung des germanischen Raumes erwiese. Die Völker des germanischen Raumes wären natürlich so klug, diesen Zwiespalt

237 – (1) Otto Heider, geb. 26 mei 1896; *SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei*, chef van het *Heiratsamt* van het *RuSHA* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; N 32/1 NO 2578).

(2) Men zie p. 171, 172, en vergelijke het hier afgedrukte stuk met nr. 246.

(3) Inderdaad heeft Hitler bij minstens één gelegenheid iets dergelijks gezegd (zie *Tischgespräche*, p. 336).

(4) Bedoelde Berger de representant van het *Auswärtige Amt* aldaar? Van een dergelijke garantie is uiteraard nooit sprake geweest.

innerhalb der deutschen Dienststellen für ihre Zwecke auszunutzen. Wir dürften niemals den fremden Völkern Anlass geben, dass die Dienststellen der SS gegeneinander ausgespielt würden, infolgedessen sei eine einheitliche Führung der SS in den germanischen Ländern dringend erforderlich. Zu diesem Zweck seien die germanischen Freiwilligen-Leitstellen eingerichtet, die über alle Vorkommnisse innerhalb der von ihnen bearbeiteten Länder restlos informiert sein müssten. Ein Einmischen in die Arbeit der übrigen Hauptämter sei nicht beabsichtigt. Die Aufgaben der Leitstelle seien allein auf propagandistischem, stimmungsmässigem Gebiet zu suchen. Es gelte, sich alle Wege offen zu halten, um diese germanischen Länder zum Grossgermanischen Raum zusammenzufassen. Dabei soll die Sprache und die Kultur der germanischen Völker nicht angetastet werden.

Um die Arbeit der Hauptämter auf diesem Gebiet unter allen Umständen sicherzustellen, sei eine enge Zusammenarbeit mit allen Hauptämtern notwendig. Er rege daher an, dass in jedem Monat einmal eine Zusammenkunft von besonders dazu bestimmten Verbindungsführern durchgeführt würde, in der alle Fragen, die die Arbeit im germanischen Raum betreffen, behandelt werden würden.[5] Jedes Hauptamt solle auch einen Durchschlag aus der Sammlung von Feldpostbriefen der germanischen Freiwilligen-Leitstellen erhalten, und zwar nicht nur der positiven, sondern auch der negativen, damit jeder Hauptamtschef sich über die Lage der Arbeit im Grossgermanischen Raum selbst ein Bild machen könne.

Es wurde dann noch von der Unterstellung der einzelnen Vertreter der Hauptämter in der germanischen Ländern unter den Führer der GFL gesprochen. Ich betonte dagegen, dass die Führer im Rasse- und Siedlungswesen laut Reichsführerbefehl dem Höheren SS- und Polizeiführer unterständen, dass aber der SS-Gruppenführer Hofmann angeordnet habe, dass diese RuS-Führer auf das engste mit der GFL zusammenarbeiten sollten.[6]

Heider

BDC H 706: 5409–5410 (RuSHA). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(5) Men zie de verslagen van een dergelijke maandelijkse bijeenkomst op 12 januari 1943, gepresideerd door Riedweg. Hier ontbreken Ohlendorf en Schellenberg; daarentegen zijn Schneider en Sievers wel aanwezig. Deze vergadering van wat in het verslag ook genoemd wordt de *SS-Ausschuss der Arbeitsgemeinschaft für den germanischen Raum* schijnt hoofdzakelijk te bestaan in een exposé van Riedweg over de situatie in de Germaanse landen, mede in verband met de hele problematiek aangaande de Europese vrijwilligers. De politieke situatie in Noorwegen, Vlaanderen en Nederland wordt door Riedweg ongunstig genoemd. De benoeming van Mussert tot leider van het Nederlandse volk gaat regelrecht tegen de gewenste richting in. Alleen in Denemarken treedt een verbetering in, doordat Best nu de zaak in handen heeft genomen. Riedweg geeft daarbij tevens een uiteenzetting van bepaalde begrippen, 'die auf der internen Arbeitsbesprechung der Germanischen Leitstelle in Kopenhagen berührt worden waren.' (Van deze vergadering is verder niets bekend). Het betreft de termen: 'Reich', 'Nation', 'Volk', 'Stamm', 'nordisch' en 'Germanisch'; Riedweg geeft aan, welke inhoud men voortaan aan deze woorden dient te geven (N 30/2 NO 1783; men zie voor die inhoud nr. 655, waarin Sievers – in maart 1945! – deze zaak nog eens ophaalt).

(6) Zie de slotalinea van nr. 246 en noot 4 daarbij.

238. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 9. Oktober 1942

Reichsführer!

Reichshauptamtsleiter Frieder Schmidt[1] war heute bei mir zur Besprechung. Habe ihm erheblich zugesetzt. Will Frieden schliessen und in Zukunft sich an die Weisungen des Reichsführers-SS im Osten halten. Er berichtete über seine Reise in die Niederlande und meldete nun Dinge, die ich doch Reichsführer-SS sofort vortragen möchte.

Bei der letzten Reichsleiter- und Gauleiter-Tagung sei Reichskommissar Seyss-Inquart beim Führer gewesen und hätte auf Vorschlag des Generalkommissars Schmidt den Führer bewogen, in absehbarer Zeit Mussert als Minister-präsident auszurufen. Mussert habe sich seinerzeit verpflichtet, zwei Jahrgänge der Niederländer zum Waffendienst einzuberufen, und zwar zum Waffendienst Heer. Der Führer selbst hätte diese Angelegenheit sanktioniert. Da mir hiervon nichts bekannt, möchte ich das sofort melden und noch anfügen, dass Schmidt auf dem Standpunkt steht – da er den Generalkommissar Schmidt schon lange kenne, – dass Letzterer aus der Enge seines Horizontes heraus den germanischen Gedanken des Reichsführers-SS überhaupt nicht begreifen würde. Durch den Erlass des Reichsleiters Bormann fühle er sich 'ausser Brot' gesetzt und will nun unter allen Umständen etwas machen, um in den Niederlanden vorerst bleiben zu können. Die Möglichkeit, die Niederländer für einen grossgermanischen Gedanken im Sinne des Reichsführers-SS zu gewinnen, halte der Generalkommissar Schmidt für absolut unmöglich. Er, Frieder Schmidt, stehe auf dem Standpunkt, dass sein Namensvetter sich von Mussert und seiner Umgebung derart habe beeinflussen lassen, dass er überhaupt den grossgermanischen Gedanken, obwohl er Ehrenzeichenträger sei, vergessen habe.[2]

– – –[3]

G. Berger

BDC H 218: 2014–2015. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

238 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Friedrich Schmidt, geb. 13 aug. 1902 te Wiesenbach. Partijlid sinds 1925; klom op in het regionale partij-apparaat, werd in maart 1933 plv. *Gauleiter* van Württemberg; sinds mei 1937 leider van het *Hauptschulungsamt* van de *NSDAP*; sinds 1939 *SS-Brigadeführer* (*DZ* 16 mei 1941; *Grossd. Reichstag*).
(2) Zie voor Himmlers antwoord nr. 248.
(3) In de weggelaten passage doet Berger Himmler het verzoek, Friedrich Schmidt omstreeks 18 oktober op zijn hoofdkwartier te Zhitomir (Oekraïne) te ontvangen.

239. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 14. Oktober 1942

Reichsführer!

Reichsschatzmeister Schwarz liess mir gestern fernmündlich folgenden, die germanische Arbeit betreffenden Aktenvermerk durchgeben:

'Besprechung in den Amtsräumen des Reichsschatzmeisters.

Anwesend:

Reichsschatzmeister Schwarz,
Generalkommissar Schmidt,
Oberbefehlsleiter Dr. Lingg.[1]

Gegenstand:

. . . .

4. Pg. Schmidt bittet den Reichsschatzmeister, dass sein Beauftragter, der Pg. Bruckbauer, als Verwaltungsleiter des Arbeitsbereichs Niederlande der NSDAP.[2] auch bei der Behandlung der germanischen Frage in den Niederlanden eingeschaltet werde, so weit die Dinge im Geschäftsbereich des Reichsschatzmeisters zu erledigen seien. Es sei unzweckmässig, wenn hier noch eine dritte Stelle mitarbeite.

Der Reichsschatzmeister bemerkt hierzu, dass er hinsichtlich aller Probleme in der germanischen Politik mit SS-Gruppenführer Berger, der die Germanische Leitstelle leite, zusammenarbeite.[3] Für die Erledigung aller Verwaltungsfragen sei Pg. Damson[4] zuständig. Pg. Schmidt weist darauf hin, dass in den Gebieten, wo ein Arbeitsbereich der NSDAP. besteht, eine besondere Behandlung auch der germanischen Frage notwendig sei, denn der Arbeitsbereich der NSDAP. sei allein verantwortlich für alle politischen Aufgaben und Angelegenheiten'.

Ich bitte Reichsführer-SS bei der Unterredung[5] auf diese Angelegenheit kurz zu sprechen zu kommen.

Dass Generalkommissar Schmidt mit allen Mitteln versucht, die Verfügung A 54/42 aufzuheben und auch Reichsleiter Bormann und die ganze Parteikanzlei durcheinanderbringt, steht einwandfrei fest. Nicht hätte ich vermutet, dass er auch den Herrn Reichsschatzmeister angeht. Die Stellungnahme desselben wird ja seinen Mut etwas dämpfen.

G. Berger

BDC H 131: 2607–2608. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

239 – (a) Boven aan het stuk de paraaf van Himmler.
(1) Zie nr. 139, noot 1.
(2) Bruckbauer bekleedde deze functie pas ongeveer vier maanden. Daarvoor had hij een positie onder Schwarz gehad, die hem op verzoek van Schmidt had afgestaan (H 1143 : 9976–80).
(3) Op 8 oktober had Berger alweer een bezoek aan Schwarz gebracht, die zich zeer vriendelijk betoonde. Berger weidde toen breed uit over zijn grootse Germaanse taak, en Schwarz beloofde hiervoor speciale fondsen aan Berger te geven (N 30/2 NO 900; vgl. nr. 71).
(4) Zie voor hem nr. 114, noot 1.
(5) Het is niet duidelijk, op welk komend gesprek Berger doelt.

240. BERGER AAN H. VON STUTTERHEIM[a] [1]

15. Oktober 1942

Lieber Herr von Stutterheim!

Ich danke Ihnen für Ihr Schreiben vom 5.10.42[2] und möchte es infolge der Ereignisse der letzten Tage[3] wie folgt beantworten:

Durch die Anordnung des Führers A 54/42 hinsichtlich der Verhandlungen mit den germanisch-völkischen Gruppen ist für sämtliche Gliederungen der Partei und deren angeschlossene Verbände festgelegt, dass Verhandlungen mit den germanisch-völkischen Gruppen nur über den Reichsführer-SS eingeleitet werden dürfen. Dies betrifft sowohl Verhandlungen von Parteidienststellen im Reich mit obengenannten Gruppen, wie auch Verhandlungen von Parteidienststellen in den besetzten Gebieten.[4]

Der mir von Ihnen vorgelegte Entwurf betrifft nun das staatliche Gebiet.[5] Hierin kommt zum Ausdruck, dass das Einverständnis des Reichsführers-SS zwar bei Verhandlungen von staatlichen Dienststellen im Reich einzuholen ist, dass aber Dienststellen des Reiches in den besetzten Gebieten für Verhandlungen mit den germanisch-völkischen Gruppen, sofern es sich nicht gerade um grundsätzliche Fragen handelt, selbst zuständig sind.

Eine solche Regelung innerhalb der staatlichen Stellen, die sich von der Regelung hinsichtlich der Partei unterscheidet, würde meines Erachtens den Sinn des Führerbefehls, nämlich dem Reichsführer-SS als Volkstumsbeauftragten der Partei die wesentliche Führung zu überantworten, nicht erfüllen.

Die wesentlichen und meisten Verhandlungen mit germanisch-völkischen Gruppen werden nicht im Reich, sondern von den Dienststellen des Reiches in den betreffenden Ländern geführt. Es ist höchst selten, dass Mussert, Quisling oder Staf de Clercq im Reich mit uns verhandeln. Die wesentlichen Richtlinien werden von den Stellen der Reichskommissare oder der Militärverwaltung ausgegeben.

240 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Berger: 'Dr. Brandt zur Unter[richtung]. des RFSS'.

(1) Hermann von Stutterheim, geb. 21 november 1887 te Brunswijk. Rechtenstudie, aanvankelijk justitiële loopbaan; reserve-kapitein in de eerste wereldoorlog, daarna ambtelijke loopbaan in het bestuursapparaat van Brunswijk. Sinds 1937 lid van de *NSDAP*. Sinds maart 1934 werkzaam aan de *Reichskanzlei* onder Lammers (zie voor de positie van de *Reichskanzlei* en Lammers nr. 143, noot 3). Tot 1942 *Persönlicher Referent* van Lammers, daarna leider van *Abteilung D*, waar hij zich o.a. bezig hield met zaken betreffende het *Auswärtige Amt*, het *Ostministerium* van Rosenberg, en de hoofden van het civiele bestuur en de bezette gebieden, die onmiddellijk onder Hitler stonden, dus de gouverneur-generaal van Polen, de *Reichsprotektor* van Bohemen en Moravië, en de rijkscommissarissen van Noorwegen en Nederland. Door de geringe machtspositie van de *Reichskanzlei* en de steeds tanende invloed van Lammers had dit werk veel minder betekenis dan men op grond van de officiële plaats in de Duitse ambtelijke hiërarchie zou mogen verwachten. (Verkl. Stutterheim (Swart) en NG 1544; AMT XI A 165).

(2) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van deze brief.

(3) Vermoedelijk bedoelt Berger de conferenties van Seyss-Inquart (en eventueel Schmidt) met Hitler, Himmler en Bormann (zie nr. 234, noten 2 en 3).

(4) Dit laatste is geheel voor rekening van de voortvarende Berger. Het is de vraag, of Himmler deze krasse formulering onderschreven zou hebben: vgl. nrs. 232 en 250. Zie ook noot 6.

(5) Stutterheim verklaarde na de oorlog, dat hij de opdracht om in overeenstemming met Berger een ontwerp voor de staatssector te maken, gekregen had van Lammers, die overigens geheel buiten de voorbereiding van de *Anordnung* zelf was gehouden. Voor zover Stutterheim zich kon herinneren, waren alleen Himmler en Bormann daarbij betrokken (AMT XI A 166; N 12/2, Verkl. Stutterheim (Swart)). Deze mededeling is alleszins plausibel.

Sollten nun diese staatlichen Dienststellen in den betreffenden Ländern ausser bei grundsätzlichen Fragen, wie es in Ihrem Entwurf lautet, für Verhandlungen selbst zuständig sein, wäre jede Führung des Reichsführers-SS hinfällig.

Hinzu kommt, dass sowohl bei der Militärverwaltung wie bei den Reichskommissaren Vertreter der Parteigliederungen eingebaut sind. Es würde durch die in Ihrem Entwurf unter Ziffer 3) vorgeschlagene Regelung somit auch in diesem staatlichen Rahmen die Partei ohne Einschaltung des Reichsführers-SS Verhandlungen in den Ländern führen können.

Ich darf nochmals betonen, dass, nachdem das Hauptgewicht der Verhandlungen von staatlichen Stellen in den Ländern geführt wird, nach meiner Auffassung der Führer-Erlass nur so verstanden werden kann, dass auch die staatlichen Dienststellen in den Ländern die Verhandlungen nur im Einvernehmen mit dem dortigen Beauftragten des Reichsführers-SS, dem Höheren SS- und Polizeiführer, bezw. dem Leiter der Germanischen Leitstelle führen dürfen.

Es dürfte hierbei selbstverständlich sein, dass dort, wo der völkische Parteiführer zugleich Ministerpräsident ist – wie in Norwegen – auf dem rein norwegisch-staatlichen Sektor der Reichskommissar selbstverständlich mit dem Ministerpräsidenten direkt verhandelt.[6] Dies ist meiner Auffassung nach schon festgelegt durch die Umschreibung des Verhandlungsthemas Ziffer 1) 'Gemeinsame germanisch-völkische Belange'.

Den Begriff 'unter deutscher Verwaltung stehende besetzte Gebiete' bitte ich, in 'besetzte Gebiete' abzuändern, da gerade für Norwegen meiner Auffassung nach der Begriff 'deutsche Verwaltung' gefährlich werden kann.

Ich übersende Ihnen, Herr Reichskabinettsrat, beiliegend den Entwurf, den ich dem Sinne des Führerbefehls entsprechend erachte und zu überprüfen bitte.[7]

Heil Hitler!

[G. Berger]

BDC H 79: 37–39. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(6) Het is duidelijk, wat de implicaties van dit standpunt voor de situatie in Nederland zouden zijn. Het moet echter uitgesloten worden geacht, dat Himmler openlijk Berger in dit soort uitspraken zou zijn bijgevallen; Himmler wenste een geruisloze, geleidelijke toename van zijn macht zonder Seyss-Inquart of wie dan ook onnodig voor het hoofd te stoten. Wellicht is de onbehouwen manier, waarop Berger grotere invloed voor de SS – en voor zichzelf – trachtte te verkrijgen, er mede oorzaak van geweest, dat Himmler de uitvoering van zijn politiek in landen als Noorwegen en Nederland liever aan de plaatselijke *Höherer SSuPF* overliet dan aan de chef van het *SS-Hauptamt* (zie ook p. 173).

(7) Men zie de definitieve verordening: nr. 318. Reeds op 4 oktober hadden Berger en Stutterheim een gesprek gehad, waarbij Stutterheim een eerste ontwerp voorlas, dat Berger niet bevredigend achtte. Blijkbaar heeft Stutterheim meteen een tweede poging gewaagd. Tekenend voor de verhoudingen is het wel, dat hij op 24 oktober Berger antwoordt, dat diens ontwerp door Lammers is aanvaard. In die vorm wordt het ter beoordeling gezonden aan de ministers van buitenlandse en binnenlandse zaken, de chef van het *OKW*, en de rijkscommissarissen van Noorwegen en Nederland (H 79 : 51). Men zie ook nrs. 258, 307, 311, 333, 343,; vgl. nr. 561, noot 1.

241. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 17. Oktober 1942

Reichsführer!

Mussert hat hinter dem Rücken von uns versucht, ein Ostlandkreuz zu stiften, das eine ausgesprochene Nachahmung des Kriegsverdienstkreuzes mit und ohne Schwerter ist. Ich habe die Sache gestern sofort dem Reichskommissar vorgetragen, der Hauptdienstleiter Schmidt den Auftrag gegeben hat, das Ostlandkreuz sofort bei Mussert abzudrehen. Des Interesses halber lege ich Ihnen jedoch den Vorgang vor.[1] Das Ganze soll eine persönliche Propaganda für Mussert sein.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 411. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

242. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER

18.10.1942

Bin mit Ihrer Mitteilung an Mussert einverstanden, Reise nach Graz[1] kommt garnicht in Frage. Bei der Truppe wird grundsätzlich nur durch uns vereidigt.[2]

[H. HIMMLER]

BDC H 604: 4890. Minuut (fotokopie RvO)

241 – (a) Rechts bovenaan enige stenografische notities (zie noot 1).
(1) Rauter werd van Musserts plannen verwittigd door Montel, die door de Nederlandse *SS-Obersturmführer* Wolffram op de hoogte was gebracht. Wolffram had een speciale vergadering van enige NSB-ers over dit onderwerp bijgewoond. Hierbij waren ook Seyffardt en Zondervan aanwezig; Wolffram vertegenwoordigde de SS (H 94 : 412–416). Men vergelijke diverse ontwerpen van NSB-zijde voor dit ereteken in NSB 44 g: in het voorjaar van 1943 is het een 'Vrijwilligerskruis' geworden, aan een ieder uit te reiken, die na 14 mei 1940 deel heeft uitgemaakt van de *Waffen-SS*, het Nederlandse legioen, de *Wehrmacht*, enz., al dan niet in daadwerkelijke gevechten, hetgeen tot uiting zou komen in uitreiking van het ereteken, resp. met of zonder zwaarden. Bij al deze ontwerpen heeft men in anticipatie op de *Machtübernahme* al vast straffen vastgesteld voor het onbevoegd dragen van de medailles.

Himmler laat Brandt op 30 oktober antwoorden: Rauter moet Mussert duidelijk maken, dat van een dergelijke onderscheiding geen sprake kan zijn. 'Ausserdem soll ihm geflüstert werden, dass der Führer für derartige persönliche Eitelkeiten gar nichts übrig hätte.' (H 94 : 410).

242 – (1) Hier lagen de opleidings- en aanvullings-eenheden van de meeste legioenen, o.a. het Nederlandse legioen.
(2) Aangaande Rauters mededelingen aan Mussert en Himmler over dit onderwerp is geen schriftelijk materiaal gevonden. Men zie ook nr. 249.

243. CIRCULAIRE VAN LAMMERS[1]

Feldquartier, den 18. Oktober 42.

Der Vatikan hat sich bei der Beantwortung eines vom Reich zum Ausdruck gebrachten Wunsches in einer an die Deutsche Botschaft beim Vatikan gerichteten Note vom 18. Januar 1942 auf den Standpunkt gestellt, dass er die in Verfolg militärischer Operationen eingetretenen territorialen Änderungen erst dann anerkennen könne, wenn der neue Zustand nach Beendigung der Feindlichkeiten in den Friedensverträgen oder von den etwa vorhandenen zuständigen internationalen Organisationen formell anerkennt worden sei. Die Formulierung war dabei derart gewählt, dass auch die bereits vor dem derzeitigen Krieg dem Reich eingegliederten neuen Gebiete als damit gemeint anzusehen waren.[2]

Die Reichsregierung hat hieraus nunmehr die gebotenen Folgerungen gezogen. Sie wird in Zukunft diplomatische Beziehungen mit der Kurie nurmehr für das Altreich unterhalten und Erörterungen mit der Kurie auf Fragen beschränken, die sich auf den Teil des Reichsgebietes, wie es zur Zeit des Abschlusses des Reichskonkordats im Jahre 1933 bestand, beziehen. Wenn auch das Konkordat weitgehend überholt ist, so soll seine Gültigkeit – ebensowie die der darin erwähnten Länderkonkordate – formell nicht bestritten werden. In diesem Sinne hat Staatssekretär Freiherr von Weizsäcker[3] vom Auswärtigen Amt dem Nuntius am 25. Juni d.J., als dieser in einer Unterredung auch Fälle berührte, die das Gebiet des Generalgouvernements betreffen, folgendes eröffnet:

> Die Kurie habe sich in ihrer Note an die Deutsche Botschaft in Rom von 18. Januar 1942 auf den Standpunkt gestellt, dass sie die in Verfolg militärischer Operationen eingetretenen territorialen Änderungen erst dann anerkennen könne, wenn der neue Zustand

243 – (1) Zie voor de persoon en de positie van Lammers, de chef van de *Reichskanzlei*, nr. 143, noot 3. De circulaire, die geheim is, is gericht aan de top-instanties van het Duitse Rijk (de *Oberste Reichsbehörden*), en de Duitse *Länder* (Pruisen, Beieren, Baden, enz.), en aan de leiders van het Duitse civiele bestuur, met name in Polen, Tsjechoslowakije, Noorwegen en Nederland. Bormann geeft op 26 oktober de circulaire door aan de partijleiders; het stuk, zegt hij, is in overleg met hem uitgevaardigd (H 83 : 87).
(2) De Duitse regering wenste gehoord te worden bij benoemingen van aartsbisschoppen, bisschoppen, en andere hoge prelaten, ook in de kortelings ingelijfde gebieden. De Duitse ambassade diende op 29 augustus 1941 een nota van die strekking in bij het Vaticaan. In een antwoordnota van 18 januari 1942 reageerde het Vaticaan volstrekt afwijzend. Berger doelt hier kennelijk op de volgende zinsnede: 'Furthermore the Holy See holds as a norm and constant practice of law, of prudence and of respect, determined by the highest moral and juridical principles, not to proceed, whatever agreements or privileges be asked for by States, to innovations in the religious life of a country, in whatever way occupied or annexed in consequence of military operations, except when at the conclusion of hostilities the new conditions are formally recognized in the peace treaties or by the competent international organism that may exist.' (IMT 3261–PS. Het origineel van de antwoordnota is niet teruggevonden. In Neurenberg werd een Engelse vertaling van een doorslagkopie in het Italiaans van het Vaticaan gebruikt. De twee documenten zijn ook afgedrukt in: Carlo Falconi: *Le silence de Pie XII, 1939–1945*, Monaco, 1965, p. 225–230).
(3) Ernst Freiherr von Weizsäcker, geb. 25 mei 1882 te Stuttgart. Eerst carrière in de marine, sinds 1920 in het *Auswärtige Amt;* onder meer 1919 marine-attaché in Den Haag, 1931–1933 gezant te Oslo, 1933–1937 gezant te Bern. Sinds april 1938 *Staatssekretär* onder Ribbentrop. Van ongeveer mei 1943 tot het einde van de oorlog gezant bij het Vaticaan. Na de oorlog door een Amerikaans militair tribunaal te Neurenberg veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf. Al spoedig vrijgelaten. Overleden in 1951. (N 14/1 NG 2822, N 14/2 NG 3708; *Trials Am. Trib., Case 11*, XII, XIII, XIV *passim*).

nach Beendigung der Feindseligkeiten in den Friedensverträgen oder von den etwa vorhandenen internationalen Organismen formell anerkannt worden sei. Die Reichsregierung sehe sich genötigt, aus dieser Stellungnahme auch ihrerseits die gebotenen Folgerungen zu ziehen. Sie müsse deshalb die Erörterungen mit der Kurie auf Fragen beschränken, die sich auf das Altreich beziehen, d.h. auf das Reichsgebiet, wie es zur Zeit des Konkordatsabschlusses im Jahre 1933 bestand.[4]

Indem ich Ihnen hiervon Kenntnis gebe, bitte ich im Einvernehmen mit dem Leiter der Partei-Kanzlei und im Einvernehmen mit den Reichsministern des Auswärtigen und des Innern sowie dem Reichsminister für die kirchlichen Angelegenheiten das Folgende zu beachten:

1.) Für andere amtliche deutsche Stellen als das Auswärtige Amt kommt eine direkte oder indirekte Verbindung mit dem Vatikan oder dem Nuntius nicht in Betracht.

Sollten kirchliche Stellen – sei es im Altreich oder in den anderen Gebieten des Reichs, sei es sonst im deutschen Machtbereich – als Abgesandte des Vatikans oder des Nuntius auftreten, so wäre jede Erörterung dabei angeschnittener Fragen mit der Erklärung abzulehnen, dass Verhandlungen mit Vertretern des Vatikans ausschliesslich vom Auswärtigen Amt zu führen seien.

2.) Im gesamten deutschen Machtbereich ausserhalb des Altreichs können Belange der katholischen Kirche wie bei jeder anderen im Staate bestehenden Organisation nur von den örtlichen kirchlichen Stellen (z.B. Bischöfen) gegenüber den für ihren Bereich in Betracht kommenden Vertretern des Reichs und den nachgeordneten Behörden geltend gemacht werden. Diese Vertreter des Reichs sind in den Reichsgauen die Reichsstatthalter, in den nach Preussen eingegliederten neuen Gebieten die Oberpräsidenten, in den nach Bayern eingegliederten neuen Gebieten die Bayerische Landesregierung oder der zuständige Bayerische Staatsminister, im Protektorat Böhmen und Mähren der Reichsprotektor, im Generalgouvernement der Generalgouverneur und im übrigen die Chefs der Zivilverwaltung, die Reichskommissare für die besetzten norwegischen und niederländischen Gebiete, die Reichskommissare im Ostland und in der Ukraine sowie die Wehrmachtbefehlshaber der sonst besetzten Gebiete.

Von einer Weitergabe dieses Schreibens an nachgeordnete Dienststellen ist grundsätzlich abzusehen.

Ich darf jedoch die in Betracht kommenden Landesregierungen und Reichsstatthalter in den Reichsgauen bitten, von dem Rundschreiben den Oberpräsidenten und Regierungspräsidenten vertraulich Kenntnis zu geben.

Dem Herrn Reichsminister für die besetzten Ostgebiete darf ich anheimgeben, das Rundschreiben ausser den Reichskommissaren auch den Generalkommissaren zur vertraulichen Kenntnis zu bringen.

LAMMERS

BDC H 83: 88–91. Afschrift van oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Men zie het bericht van de nuntius aan de curie van 27 juni, afgedrukt in Falconi, *Le silence de Pie XII*, p. 231–232. Het gesprek had volgens deze bron overigens op 26 juni plaats. Men vergelijke Saul Friedländer: *Pie XII et le IIIe Reich. Documents*, Paris, 1964, p. 152 e.v. met hetgeen Falconi – die het gesprek met de nuntius abusievelijk aan Ribbentrop toeschrijft – hierover zegt: p. 124, 125 en 237, noot 28. Men zie ook Hitlers commentaar in: *Tischgespräche*, p. 435 e.v.

244. H. MÜLLER AAN K. WOLFF

Berlin, den 19. Okt. 1942

Nach Mitteilung des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD. in Den Haag wurde in der Nacht zum 18.10.1942 die kommunistische Sabotageorganisation 'Nederlandsche Volksmilize' - getarnte Bezeichnung N.V.M. - ausgehoben.[1] Hierbei konnten insgesamt 118 Personen, unter denen sich zahlreiche Juden befanden[2], festgenommen werden. Aus der bisherigen Überprüfung des fast lückenlos erfassten Materials ergibt sich, dass die meisten der bisherigen Sabotageanschlägen in den Niederlanden von Angehörigen dieser Organisation durchgeführt wurden. Umfangreiches Material, das der Vorbereitung weiterer ähnlicher Sabotageakte diente, darunter Skizzen, von wehrwichtigen Anlagen, wie Eisenbahnen, Brücken usw., sowie elektrische Sprengladungen, Zeitzünder, Säuren, Giftampullen, chemische Formeln und dergleichen wurden sichergestellt. Einer der führenden Köpfe dieser Organisation war ein Jude, der bei seiner Festnahme Selbstmord durch Erschiessen verübte. Über den weiteren Verlauf der Angelegenheit werde ich berichten.

In Vertretung:

MÜLLER

BDC H 143: 2650–2651. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

245. W. SIEVERS AAN R. BRANDT

Berlin, am 20.10.42

Lieber Kamerad Brandt!

Inzwischen hat Ihnen SS-Obersturmführer Dr. Führer[1] wohl schon berichtet, dass am 15.10. die Besprechung, zwischen Kamerad Wüst[2], ihm und mir stattgefunden hat.

244 – (1) De 'Nederlandsche Volksmilitie' was een sabotage-organisatie, waarvan de kern gevormd was uit het kader van de Communistische Partij Nederland (CPN). De organisatie had verreweg de grootste aanhang in Rotterdam, waar zich ook de leiding bevond. Van de gearresteerden werden 35 mensen ter dood veroordeeld. Het stijgende aantal sabotage-handelingen in Nederland in de loop van 1942 wordt behalve in het hier afgedrukte stuk ook elders door de leiding van het *RSHA* aan deze organisatie toegeschreven (regestenlijst bij het archief van het *Luftgaufeldgericht*, p. 63–65; FOSD 7753: 553978–9).

(2) De leider van de Volksmilitie, Dormits, was eveneens een jood (zie verderop in dit stuk). De Duitsers vonden bij zijn arrestatie materiaal, dat wees in de richting van de Hollandia Confectiefabrieken Kattenburg N.V. te Amsterdam. Onder de honderden joodse arbeiders, die op dit bedrijf – dat in de Duitse oorlogsproductie was ingeschakeld – werkten, bevond zich een groep, die tot de Nederlandsche Volksmilitie behoorde. Himmler vond in een en ander aanleiding om via Brandt op 20 oktober Rauter te bevelen de *Rüstungsjuden* scherp te controleren en eventueel uit de bedrijven te verwijderen. Maar al gauw gingen de Duitsers verder. De joodse arbeiders, die niets met de Volksmilitie te maken hadden, werden op 11 november met hun familie naar Westerbork overgebracht, de leden van de groep naar de strafgevangenis te Scheveningen (HSSPF 179 b; regestenlijst bij het archief van het *Luftgaufeldgericht*, p. 63–64; Presser, *Ondergang*, II, p. 94–99).

245 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft geen gegevens over hem, die zijn identiteit duidelijk vaststellen. Vermoedelijk betreft het hier de SS-officier *Dr.* Wilhelm Führer, functionaris van het *Reichserziehungsministerium* (*SS-Dienstaltersliste* 1938; IMT Aff. SS–33).

(2) *Prof. Dr.* Walther Wüst, geb. 7 mei 1901 te Kaiserslautern. Gespecialiseerd in Indo-Iraanse culturen, decaan van de filosofische faculteit van de universiteit te München; *SS-Oberführer. Kurator* van *Ahnen-*

Da Kamerad Führer dabei mitteilte, dass der Reichsführer-SS die Universitäten Prag, Krakau und Strassburg in Erwägung zog, möchte ich jedenfalls der Ordnung halber Ihnen von einer Mitteilung Kenntnis geben, die ich von Professor von Stokar erhielt, welcher den wissenschaftlichen Aufbau des Germanischen Instituts in den Niederlanden leitet und in dieser Beziehung gut mit uns zusammenarbeitet. Ich bitte Sie, den Reichsführer-SS davon in geeigneter Form zu unterrichten und ihn zu fragen, ob und in welcher Form wir uns einschalten sollen.

Prof. von Stokar schreibt:

'Der Gedanke, in Leiden die erste Germanische Universität aufzumachen, hat derart greifbare Formen angenommen, dass ich offiziell beauftragt wurde, den Lehrkörper zusammenzustellen. Ich möchte das nicht ohne Sie tun, denn es soll ja die erste Universität dieser Art werden, und dass nach einer Hereinbeziehung Englands nicht Rostock oder sonst eine Nordostuni das Germanische Zentrum sein wird, ist klar. Die aktiven Germanen sitzen in Nordwesteuropa. Der Schwerpunkt wird sich dahin verlagern, auch ohne unser Zutun. Leiden wird einmal eine grosse Rolle spielen. Wir müssen nur alles in der Hand behalten. Ich frage daher bei Ihnen an, ob die Universität Leiden nicht der geeignete Boden für das 'Ahnenerbe' und seine Pläne wäre. Wir hätten in diesem Falle den ungeheuren Vorteil, dass wir nicht mit einem Schlage die ganze Universität besetzen müssten, sondern nur die hauptsächlichsten Lehrstühle. Die anderen würden mit der Zeit frei. Ich werde Ihnen daher in den nächsten Tagen eine Liste der Lehrstühle übersenden, die sofort besetzt werden sollten. Die Umwandlung würde also ganz langsam vor sich gehen können, bis Sie dann alles in der Hand haben.'[3] [4]

Mit kameradschaftlichem Gruss, Heil Hitler! Ihr

SI[EVERS]

BDC H 1013: 7185 (Ahnenerbe). Doorslagkopie (fotokopie RvO)

erbe, hetgeen wil zeggen, dat hij met de wetenschappelijke leiding van de organisatie was belast (*Who's Who in Germ.* II; N 27/1 PS 488; *SS-Dienstaltersliste* 1944).

(3) Men zie voor dit plan voor een Germaanse universiteit en voor de achtergrond van dit streven het artikel van A. E. Cohen: 'Frontuniversität Leiden', in *Ned. in Oorlogst.*, maart 1948, p. 17, 18, 26–28. De voornaamste promotors waren Wimmer en zijn ambtenaren Schwarz en Stokar. Nadat in de eerste maanden van 1943 de moord op generaal Seyffardt, de razzia's op studenten en de zg. loyaliteitsverklaring (zie daarvoor nr. 385, noot 1) een crisis in de universitaire wereld van Nederland hadden veroorzaakt, achtten zij het moment gekomen hun plan te verwezenlijken. Mede door tegenwerking van andere Duitse instanties is dit nimmer gebeurd, ook niet in de vorm van een militaire universiteit voor Duitse en Nederlandse leden van *Waffen-SS* en *Wehrmacht*, zoals men zich dat in een later stadium voorstelde.

Door de oorlogssituatie maakte het plan in de tweede helft van 1944 uiteraard geen enkele kans meer. Een aantal Vlaamse en Nederlandse academici, die met de Duitsers gecollaboreerd hadden, waren in augustus en september naar Duitsland gevlucht. *Ahnenerbe* wilde deze lieden voor een bepaald plan voor collectieve wetenschapsbeoefening gebruiken. In de *Germanische Leitstelle* te Berlijn werd toen weer gedacht aan een Germaanse universiteit, die dan nu in Göttingen zou moeten komen. Niet zozeer door de tegenwerking van *Ahnenerbe* als wel door het feit, dat de Duitsers in de laatste maanden van 1944 wel wat anders aan hun hoofd hadden, is ook deze variant een ontwerp van Duitse plannenmakers gebleven (zie nr. 599, noot 7).

(4) Men zie voor Himmlers reactie nr. 284.

246. NOTITIE VAN SS-UNTERSTURMFÜHRER SCHMIDT[1]

Berlin, 20.10.42

Niederschrift über die Besprechung am 8.10.42 im SS-Hauptamt.

Der Chef des SS-Hauptamtes gab einen allgemeinen Überblick über die germanische Arbeit und führte dabei aus: 'Durch den Führerbefehl A 54/42 ist die gesamte germanische Arbeit dem Reichsführer-SS übertragen worden. Als diese Arbeit im Jahr 1940 begonnen wurde, stellt sie ein ausgesprochenes Wagnis dar. Sie musste aus dem Nichts entwickelt werden und hat alle Kinderkrankheiten durchgemacht. Vor allen Dingen gab es bei der Werbung bittere Erfahrungen. Die Schwierigkeiten lagen nicht nur in der Sprache, sondern vor allem in der inneren Haltung dieser Völker. Es war klar, dass bei dem allgemeinen Fehlen jeder Vorarbeit jeweils Personen eine grosse Rolle spielen mussten, die später zu ersetzen waren. Die Werbung wurde vor allem auch dadurch erschwert, dass andere Organisationen, wie beispielsweise das NSKK in Flandern, mit Werbebedingungen auftraten, die weit über den lagen, was die Waffen-SS bieten konnte und durfte. Eine weitere Schwierigkeit der Werbung lag in der Beschränkung der Dienstzeit auf ein halbes Jahr. Diese Beschränkung wurde nicht von uns gewählt, sondern wurde uns von den Parteien aufgezwungen. Dazu kam, dass auch bei der Werbung im Reich Schwierigkeiten auftraten. Das OKW hatte die älteren Jahrgänge gesperrt und so musste auf die jüngeren Jahrgänge zurückgegriffen werden. Heute hat das OKW, nachdem der Jahrgang 1924 einberufen wird, nur noch eine Jahrgang, nämlich den Jahrgang 1925 zur Verfügung. Bei uns wird der Jahrgang 1925 in der ersten Hälfte ab 1.4.43 und in seiner zweiten Hälfte am 1.7.43 eingezogen werden. Im Augenblick ist die Lage so, dass tatsächlich mehr tauglich Gemusterte einberufen worden sind, als wir an und für sich einberufen dürften. Die Jahrgänge werden immer schwächer, und die Ersatzlage ist in einer wirklichen Krise. Ein Überblick über die Ersatzlage in den germanischen Ländern ergibt folgendes:
In *Norwegen* standen am 18. Sept. als Stichtag 2.000 Bewerber an, so dass in Kürze 1.200 bis 1.400 Mann zur Verfügung stehen werden.
In *Dänemark* ist durch die jüngsten politischen Ereignisse (Abberufung des deutschen Gesandten)[2] eine Versteifung eingetreten, so dass im Augenblick nicht mehr viel herauszuholen ist.
In den *Niederlanden* ist die Ersatzlage stetig als gut zu bezeichnen, wenngleich auch hier

246 – (1) Men vergelijke p. 171, 172, en nr. 237. H 79 : 49 is een lijst van deelnemers aan de conferentie, waaraan deze notitie is gewijd. Hierop komt 'SS-Untersturmführer Dr. Schmidt, SS-HA' voor. Links bovenaan de lijst staan o.a. de aanduidingen: 'VI/1 b Dr. Schm. /Fr.' Blijkbaar is Schmidt een adjudant of secretaris van Riedweg. In diens opdracht zendt hij op 21 oktober de notitie naar de *Persönliche Stab* van Himmler (H 79 : 50). Men mag dus wel aannemen, dat hij de schrijver van de notitie is.
(2) In de herfst van 1942 probeerden de Duitsers de Deense regering met nationaal-socialisten te infiltreren. Een zeer koel telegram van de Deense koning aan Hitler gebruikten zij als aanleiding om een crisis te veroorzaken (de zg. 'telegram-crisis' van 29 september). De Duitse gezant von Renthe-Fink (in feite de Duitse toezichthouder op het land) werd teruggeroepen, en begin november door de oud-*RSHA*-ambtenaar Best vervangen. Het kwam tenslotte tot bepaalde veranderingen in de Deense regering, zij het niet geheel in de door de Duitsers gewenste zin (IMT RF–901; Vilhelm La Cour red., *Danmark under Besaettelsen*, København, 1945–1947, I, p. 342 e.v.).

grosse Schwierigkeiten durch die Haltung von Herrn Mussert bestehen. Gerade hier hat der Führererlass eine besondere Wirkung gehabt. Die unklare politische Haltung des Generalkommissars Schmidt wirkt sich notwendigerweise auch auf die Werbung aus.

In *Flandern* liegt das grösste Hindernis in der Eigenart dieses Volkes selbst, weil dort jeder jeden bekämpft und dass bisher mit deutschem Geld jede Richtung, sogar unsere ausgesprochensten Gegner finanziert wurden. Die Werbung sowohl für die Waffen-SS als auch für die Legion hat mit grössten, vorwiegend politischen Schwierigkeiten fertig zu werden. In Flandern wird die durch den Führerbefehl erreichte Konzentration am ehesten in Erscheinung treten können. So gut die Haltung des Militärverwaltungschefs, des SS-Brigadeführer Raeder[3], ist, so haben doch Männer aus dem Stabe des Militärbefehlshabers einen verhängnisvollen Einfluss auf die Entwicklung genommen. Die hervorragenden Voraussetzungen, die im Mai 1940 gerade in Flandern vorhanden waren, sind damit nachhaltig zerstört worden. Um so erfreulicher ist es, dass gerade in Flandern von einer hervorragenden Zusammenarbeit zwischen dem RSHA und dem SS-HA gesprochen werden kann und aus dieser Zusammenarbeit ergibt sich in Flandern selbst ein Aufbau im Stillen, der einmal sehr bedeutungsvoll sein wird.

Der Führerbefehl A 54/42 ist eine Anerkennung für die geleistete Arbeit. Der Anstoss zu dem Führerbefehl ist nicht durch die SS gekommen, sondern aus der höchsten Parteileitung selbst. Die Regelung auf dem staatlichen Sektor steht noch aus. Die bisher vorgelegten Entwürfe haben bisher zu keiner endgültigen Formulierung geführt. Die germanischen Freiwilligen in der Waffen-SS und in den Legionen werden einmal zusammen mit den Angehörigen der Germanischen Schutzstaffel das Fundament bilden, auf dem das Germanische Reich errichtet wird. Die Entwicklung der Allgemeinen SS in den germanischen Ländern ist befriedigend. Wir stehen in einem Zeitpunkt der Entwicklung, wo es möglich ist, jedem dieser Männer seinen Fronteinsatz zu geben und sie hinterher der politischen Aufgabe wieder zur Verfügung zu stellen.

Die in der germanische Arbeit mit den Parteigliederungen aufgetretenen Schwierigkeiten sind nicht zwangsläufig, sondern entsprechen sehr oft dem Dilettantismus der mit der Durchführung Beauftragten. Als Musterbeispiel kann die Werbung des NSKK in Flandern gelten. Grosse Schwierigkeiten sind mit der HJ aufgetreten. Dabei muss festgestellt werden, dass wir in allen germanischen Ländern, ausgenommen in den Niederlanden mit der Jugendarbeit angefangen haben, um sie dann in die Hand der HJ zu legen. Auch hier zeigt die Entwicklung in Flandern, dass es für die HJ besser gewesen wäre, sie hätte von vorneherein unsere Bedenken ernst genommen und sich unseren politischen Richtlinien angepasst.

Für die SS ergeben sich durch den Führererlass grosse geschichtliche Aufgaben. Dem Reichsführer wird die Verantwortung für den gesamten germanischen Raum übertragen. Dabei muss es unsere Aufgabe sein, dem Führer den Weg zu bereiten, dass er später die germanischen Länder im Germanischen Reich vereinigen kann. Ohne Aufgabe ihres Volkstums und ihrer Kultur sollen diese Länder in unser Germanisches Reich kommen. Wir wollen, wenn es irgend möglich ist, schaffen, dass wir schon zu Lebzeiten des Führers die enge Zusammenfassung aller germanischen Länder zustande bringen und damit ein

(3) Moet zijn: Reeder. Zie voor hem nr. 18, noot 9.

gewaltiges politisches Resultat schon jetzt noch während des Krieges sicherstellen. Auch die Aufgabe in Schweden und in der Schweiz wird nicht aus dem Auge gelassen. Diese Arbeit geschieht in der selbstverständlichen Nüchternheit der Schutzstaffel. Wir überschätzen die nordischen Völker keineswegs und wissen, dass nicht jeder, der gut aussieht, bereits ein Gewinn für uns ist. Wir halten uns deshalb auch in der gesamten germanischen Arbeit an den Leistungsmenschen, für den der Reichsführer-SS den Ausdruck 'nordisch bedingt' immer wieder gebraucht.

Die Vielfalt der Aufgabenstellung im germanischen Raum bringt es mit sich, dass alle Hauptämter der SS an dieser Arbeit interessiert sind. Das SS-Hauptamt und in ihm die Germanischen Leitstelle übernimmt die Aufgabe, die Arbeit der einzelnen Hauptämter in diesem Raum gleichzurichten. Der Leiter der Germanischen Leitstelle draussen soll sich nicht in die fachliche Arbeit der einzelnen Hauptämter mischen, aber er muss wissen, was geplant ist. Durch ihn muss die einheitliche politische Zielsetzung gewahrt bleiben. Wenn die Arbeit in diesem Sinne durchgeführt wird, so wird es keinerlei Kompetenzstreitigkeiten geben, sondern die germanische Aufgabe wird als Aufgabe der gesamten SS angesehen werden.'

Abschliessend wurden mit den Vertretern der einzelnen Hauptämter ganz kurz die Grenzen der gegenseitigen Aufgabengebiete gestreift. Es wurde vereinbart, dass die Vertreter der einzelnen Hauptämter in den germanischen Ländern, ausser denen des Reichssicherheitshauptamtes und denen der Dienststellen der Waffen-SS, zu der zuständigen Germanischen Leitstelle draussen kommandiert werden sollen.[4] Weiter wurde festgelegt, dass diese Sitzung alle 4 Wochen sich wiederholen soll und dass dann die zeitlich anfallenden Fragestellungen besprochen werden sollen.

BDC H 79: 44-49. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

247. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 21. Oktober 1942

Reichsführer!

Der Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden fordert vor Beginn des Frühjahres im Interesse der Landesverteidigung und im Zuge des fortschreitenden Ausbaues der Befestigungen an der Küste die Räumung aller an der Küste liegenden Gemeinden und Gemeindeteile. Auf den seeländischen Inseln ist die Räumung bereits im vollen Zuge. Die west-

(4) De chef van het *RuSHA*, Hofmann, maakt in een brief aan Berger van 12 november bezwaren tegen deze alinea. Hofman citeert in deze brief de laatste alinea van Heiders notitie (nr. 237), en verzoekt Berger de notitie van Schmidt dienovereenkomstig te wijzigen, en daarvan bericht te geven aan Rauter, Rediess, Jungclaus, en het bureau van *Sturmbannführer* Boysen te Kopenhagen (H 724 : 5547-8). In juli had Hofmann al aan de *Germanische Leitstelle* gezegd, dat de *RuS-Führer* in Nederland, Aust, direct onder de *Höherer SSuPF* van dat land ressorteerde (zie daarvoor nr. 199, noot 3).

247 - (a) Links bovenaan getypt: 'BdO.-VuR' *(Verwaltung und Recht)* 'III 47.26'.

Rechts bovenaan o.a. in hs. van Himmler: 'gel[esen]', en de datering '30.X.42'; daarachter Himmlers paraaf.

friesischen Inseln sind so dünn bevölkert, dass von einer Räumung vorerst abgesehen wird. Für den dicht besiedelten holländischen Küstenstrich zwischen Den Helder und Hoek van Holland habe ich die Räumung durch den beiliegenden Erlass[1] angeordnet, um dessen Kenntnisnahme ich bitte. Die vorerst noch zahlreichen Ausnahmen sind mit dem Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden vereinbart.

Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 419. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

248. HIMMLER AAN BERGER

Feld-Kommandostelle, den 21.10.1942

Lieber Berger!

Auf meiner Rückreise von Italien komme ich erst dazu Ihren Brief vom 9.10.[1] zu beantworten. – – –[2]

Die Entwicklung in den Niederlanden kenne ich sehr genau. Seyss-Inquart war sofort nach seinem Besuch beim Führer bei mir und hat mir 2 Stunden lang genau berichtet. Es wird hier nichts gemacht, was ich nicht weiss oder will. Wenn wir wieder einmal beisammen sind, was ich bald hoffe, werde ich Sie darüber informieren.

Herzliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr getreuer[a]

H. H[IMMLER]

BDC H 218: 2013. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

249. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[a]

22.10.1942

Reichsführer!

Herr Mussert ruft mich heute an und bittet mich, seine Bitte an Sie, Reichsführer, weiterzugeben, ihm zu gestatten, am 7. und 8. Nov. nach Graz zu fahren, um die Legionäre in Wetzelsdorf zu besuchen. Er möchte gern zu den Legionären sprechen, ehe sie an die Front

(1) Deze *Erlass* is een brief van Rauter aan Frederiks van 19 okt. 1942 (eveneens geconcipieerd door de afdeling *VuR* van de *BdO*, zie noot a), waarin de evacuatie van de bedoelde kuststrook vóór 25 november bevolen wordt, met opgave van een groot aantal categorieën van lieden, die mogen achterblijven (BRK L 42 o).

248 – (1) Nr. 238.

(2) In de weggelaten passage reageert Himmler positief op Bergers verzoek in noot 3 van nr. 238.

(a) 'getreuer' in hs. van Himmler.

249 – (a) Onderaan het stuk is in hs. (niet van Himmler) geschreven: 'nicht üblich. geht nicht/Werbung so schlecht'.

gehen, und er habe jetzt gerade Zeit, um die Reise nach Graz zu unternehmen. Er habe zur Kenntnis genommen, dass die Legionäre schon vereidigt sind[1], möchte aber noch einmal einen Besuch in Graz machen. Er bittet um Genehmigung.[2]

Wenn Sie es genehmigen sollten, Reichsführer, würde ich SS-Obersturmbannführer Montel mitfahren lassen, da ich mit Rücksicht auf die Evakuierungsarbeiten so in Anspruch genommen bin, dass ich jetzt unmöglich so lange wegkann.

Heil Hitler! Ihr gehorsam ergebener

Rauter

BDC H 605: 4891. Afschrift (fotokopie RvO)

250. HIMMLER AAN BORMANN[1]

Feld-Kommandostelle, 24.10.1942

Lieber Martin!

Besten Dank für Deinen Brief vom 5.10.1942.[2]

Ich habe die Anordnung vom 12.8.1942 auch niemals anders aufgefasst und auch niemals anders gehandhabt.

Heil Hitler! Dein

[H. Himmler]

BDC H 79: 41. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

(1) Zie nr. 242. Men kan zich de zaak dus als volgt voorstellen: Mussert wil de legionairs, die bij het *Ersatzbataillon* te Graz zijn gelegerd en naar het front bij Leningrad zullen vertrekken, de eed zelf afnemen. Dit wordt geweigerd. Maar Mussert wil in ieder geval 'zijn' soldaten opzoeken, dan maar zonder eed. Himmler scheept hem vermoedelijk met een ook voor Mussert wel erg doorzichtig argument af (nl. het in noot a, òf in noot 2 genoemde), hetgeen Mussert niet weerhoudt het nog eens een derde, misschien zelfs ook vierde keer te proberen (zie nr. 285).

Himmlers motieven zijn evident: hij is juist bezig het legioen in een *SS-Panzerkorps* te laten opgaan, hij heeft er althans het plan toe, waarvan Mussert voorlopig niets mag weten. Deze plannen rijpen juist in de tijd, dat Mussert zijn *Machtübernahme* wat dichterbij ziet komen, en met vage plannen rondloopt om het legioen van het front terug te roepen (zie nr. 292).

(2) Een antwoord van Himmler is niet bekend, tenzij dit identiek is met Himmlers mededeling aan Mussert, ter sprake gebracht in nr. 285, dat het bezoek aan Graz 'aus Verkehrsgründen' niet door kan gaan.

250 – (1) Doorslagen van dit stuk en van nr. 232 worden gezonden aan Berger en aan Cassel, het hoofd van het *Hauptamt für Volkstumsfragen der NSDAP* (zie p. 170).

(2) Nr. 232.

251. HIMMLER AAN RAUTER

Feld-Kommandostelle, 25. Oktober 42

Lieber Rauter!

Besten Dank für Ihre beiden Briefe vom 6. und 7.10. 1942.[1]

Ich habe ebenfalls den Eindruck, dass Seyss enger wie bisher mit mir zusammenarbeiten wird. Ob Mussert gekränkt wegen etwas ist oder nicht, interessiert mich heute garnicht mehr. Ich denke garnicht daran, mit ihm irgendeinen Vertrag abzuschliessen. Mit Leuten, die Abmachungen und Versprechungen so wenig einhalten wie Herr Mussert, schliesst man keinen Pakt.

Rost ist seit 2 Tagen bei mir, und ich glaube, er ist jetzt völlig beruhigt.

Schmidt will im November einmal zu mir kommen, und ich habe zugesagt, dass er kommen kann. Ich werde ihm dann die notwendigen Dinge schon erzählen.

Heil Hitler! Ihr

H. H[IMMLER]

BDC H 160: 2448. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

252. HIMMLER AAN H. BACKE

Feld-Kommandostelle, 25.10.1942

Lieber Parteigenosse Backe![1]

Sie werden sich erinnern dass wir einmal darüber sprachen, dass Eltz-Rübenach[2] neben seiner Landesbauernschaft die Nachfolgerschaft für unseren gefallenen Kameraden Grothe[3] in den Niederlanden antreten könnte.

Mir selbst liegt sehr viel daran, dass die Bauern in den Niederlanden von einem klar grossgermanisch ausgerichteten Landesbauernführer, der zugleich SS-Führer ist[4], geleitet werden.[5]

Freundliche Grüsse und Heil Hitler! Ihr

[H. HIMMLER]

BDC H 212: 1585. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

251 – (1) Nrs. 234 en 235.

252 – (1) Himmler gebruikt het woord 'Parteigenosse', ofschoon Backe ook een hoge SS-rang had (zie daarvoor nr. 203, noot 1).

(2) Kuno *Freiherr* von Eltz-Rübenach, geb. 20 nov. 1904 te Burg Wahn; grondbezitter. *Landesbauernführer* van de *Rheinprovinz*; *SS-Brigadeführer* sinds eind 1943 (*Grossd. Reichstag*; *SS-Dienstaltersliste* 1944).

(3) Friedrich Franz *Graf* Grote, geb. 7 okt. 1901 te Berlijn; grondbezitter. Sinds 1931 lid van de *NSDAP*; hierin bracht hij het tot *Gauamtsleiter für Agrarpolitik*. In de SS (datum van intrede onbekend) bereikte hij de rang van *SS-Oberführer*. Van mei 1940 tot jan. 1942 chef van de onder Fischböck ressorterende *Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft* van het rijkscommissariaat. Eind maart 1942 gesneuveld als officier van de *Wehrmacht*. (PA Präs).

(4) Eltz-Rübenach en Grote staan beiden genoteerd als *SS-Führer*, werkzaam bij het *RuSHA*, in de *SS-Dienstalterslisten* 1938 en 1944.

(5) Backe antwoordt pas op 21 jan. 1943, zich verontschuldigend door te zeggen, dat hij in de tussentijd bij Seyss-Inquart zoveel moeite voor Eltz heeft gedaan. Maar Seyss-Inquart voelt niets voor Eltz als opvolger van Grote, en Backe eigenlijk ook niet: hij wijst erop, dat Seyss-Inquart tevreden is met Grote's

253. HIMMLER AAN HITLER[a] [1]

Feld-Kommandostelle, 26.Okt.42

Im Verlaufe des E-Spiels[2] (Funkverkehr mit englischen Beute-Geräten in Holland) konnten in der Nacht vom 24. zum 25.10.1942 4 Agenten (Nr. 35-38) und 18 Tonnen mit Material, unter dem sich auch 2 Sendegeräte befanden, an drei verschiedenen Plätzen in Empfang genommen werden. Die Vernehmungen und die Sichtung des Materials dauern noch an.

[H. HIMMLER]

BDC H 274: 3032. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

254. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 26. Oktober 1942

Reichsführer!

In der Anlage[1] lege ich Ihnen Durchschlag eines Schreibens in der Angelegenheit des SS-Sturmbannführers Gernand[2] mit der Bitte um Kenntnisnahme vor. Ich wäre Ihnen dankbar, Reichsführer, wenn Sie Gernand, nachdem er bei der Waffen-SS ist, einmal auffordern liessen, seine persönliche Auffassung über die Lage in Holland abzugeben. Gernand ist Duzfreund vom Hauptdienstleiter Schmidt und hat sich, obwohl er persönlich nach wie vor gut mit ihm ist, politisch überworfen, so dass er von hier weggegangen ist. Reichsminister Dr. Goebbels wollte wegen Gernand keine Schwierigkeiten mit dem Reichsleiter Bormann haben und hat dann dem Ansuchen Gernands, wieder zur Front zu gehen, stattgegeben.[3]

Auch der bisherige Beauftragte des Reichskommissars in der Provinz Nordholland,

plaatsvervanger J. C. G. von der Wense, die inmiddels de leiding van de desbetreffende afdeling op zich heeft genomen (H 212: 1583-4; zie voor Von der Wense nr. 516, noot 3). Een half jaar daarvoor was Seyss-Inquart bepaald nog niet tevreden met Von der Wense. In een brief aan Backe van 13 juli 1942 had Seyss-Inquart geschreven Von der Wense een kundig ambtenaar te achten, maar voor deze politieke functie was iemand nodig, die in staat was om de Nederlandse boeren in het nationaal-socialistische kamp te brengen (CDI 50 C). Het heeft er derhalve alle schijn van, dat Seyss-Inquart de benoeming van een SS-er wilde vermijden; Von der Wense was geen lid van de SS (wel van de *SA*).

253 – (a) Het stuk vertoont het grote lettertype, dat speciaal voor Hitler werd gebruikt (zie nr. 19, noot a). Bovenaan o.a. getypt: 'Betr.: Meldungen an den Führer über Bandenbekämpfung. Meldung Nr. 33'. Daarboven in hs.: '. . .6. Ausfertigung'.

(1) Het stuk is welhaast zeker bijna helemaal overgenomen van een bericht van Rauter aan Himmler, dat echter niet meer voorhanden is. Vgl. nr. 255, en noot 1 daarbij.

(2) *Englandspiel*, zie nr. 137, noot 13.

254 – (a) In het stuk zijn vele onderstrepingen aangebracht; op sommige plaatsen daarbij dikke strepen in marge (zie noten b, c, d, e).

(1) Zie voor de inhoud daarvan noot 3.

(2) Zie voor hem nr. 173 I, noot 13.

(3) Vgl. nr. 173 I, noot 13. Rauter schrijft op dezelfde dag aan Berger, Jüttner, Steiner, en d'Alquen dat de SS vanwege Gernands politieke kwaliteiten de morele plicht heeft om hem dienovereenkomstig te behandelen: Rauter beveelt krachtig aan hem in de divisiestaf van '*Wiking*' te gebruiken in verband met zijn Nederlandse ervaringen; dat kon Goebbels wel van de *Wehrmacht* gedaan krijgen. Hierbij ook de levensbeschrijving, die Rauter in dit stuk van Gernand geeft (H 158: 2440-43).

Dienstleiter Unger[4], den Sie, Reichsführer, auch jetzt in die SS übernommen haben, geht nunmehr ab als Gebietsleiter der Hitler-Jugend nach Schwerin. Auch er hat sich wegen der Politik Schmidts mit diesem überworfen und wurde abgeschoben. Unger ist Ehrenzeichenträger[5] und Dienstleiter der Partei. Er hat sich heute von mir verabschiedet und erklärt, dass kein aufrechter alter Nationalsozialist diesen Kurs hier mitmachen könne. Auch sein Vorgänger, Hauptamtsleiter Seidel[6] ist seinerzeit aus demselben Grunde als Beauftragter der Provinz Nordholland von hier abgegangen. Seidel ist auch Ehrenzeichenträger. Er befindet sich jetzt als Hauptmann in Den Helder wieder im aktiven Dienst einer Division.

Hauptbereichsleiter SS-Standartenführer Dr. Thiel, der früher Beauftragter des RK in Drenthe war, sich dort ausgezeichnet bewährt hat und jetzt Beauftragter in Brabant ist, ist ebenfalls zum Fronteinsatz nach dem Osten abgegangen.[b] [7]

Ich hatte heute Morgen eine lange Aussprache mit Hauptdienstleiter Schmidt und habe ihm alle diese Dinge vorgehalten. Alle diese Männer seien Parteiführer, kämen als hauptamtliche Führer aus der Partei und ich hätte den Eindruck, dass diese Männer – zum Teil SS-Führer, zum Teil grossgermanisch ausgerichtete Männer – alle durch ihm weggedrängt worden seien. Er bestritt dies, gab aber zu, dass er sich mit ihnen nicht vertragen hätte, weil sie zu radikal ausgerichtet seien. Er versprach mir, dass Thiel im Frühjahr unbedingt wieder zurückkomme und dass er nicht daran denke, ihn fallen zu lassen. Der RK liess alle diese Führer fallen, weil sie sich mit Schmidt nicht vertrugen. Ich berichte Ihnen dies deshalb, Reichsführer, damit Sie gelegentlich, wenn die Zeit dazu reif ist, einmal auf diese Führer, die ja alle alte Nationalsozialisten sind, hinweisen können. Wenn diese Führer aufgefordert werden, ihre Auffassung über die politischen Zustände in Holland schriftlich von sich zu geben, dann würde Reichsleiter Bormann doch etwas nachdenklich werden.

Schmidt bedauerte heute sehr, dass Staf de Clerq gestorben ist.[8] Er meinte, wenn er von Ihnen, Reichsführer, das Mandat bekäme, Flandern zu bearbeiten, so würde er sofort Flandern einstecken.[c] [9] Er habe soeben gehört, dass er Anfang November bei Ihnen,

(4) Zie voor hem nr. 153, noot 4.
(5) Het *Organisationsbuch der NSDAP* 1943, p. 42, 43, kent zeven nationaal-socialistische onderscheidingstekenen: de belangrijkste zijn de *Blutorden vom 9. November 1923* naar aanleiding van de bekende staatsgreep van Hitler op die dag, en het *Goldene Ehrenzeichen der NSDAP*. Vermoedelijk wordt hier deze laatste onderscheiding bedoeld. Het werd uitgereikt aan partijleden met een nummer onder de 100.000 en aan leden, die 'Verdienste um Volk und Reich' op hun naam hadden staan.
(6) Martin Seidel, geb. 16 aug. 1898 te Neuhof. Bezocht een handelsschool; nam deel aan de eerste wereldoorlog, daarna lid van een vrijkorps. Lid van de *NSDAP* sinds 1929; regionaal functionaris, sinds 1934 werkzaam bij de *Stab Hess*, de latere *Parteikanzlei*. Van 27 juli 1940 tot 15 jan. 1942 *Beauftragter des Reichskommissars* voor Noord-Holland, als zodanig voorganger van Unger (PA Präs).
(b) Deze alinea grotendeels onderstreept; in marge een verticale streep.
(7) Namens Himmler bedankt Brandt op 16 nov. voor Rauters brief. Het enige punt, dat in dit antwoord wordt behandeld, betreft Thiel: Himmler wil, dat Rauter er op let, dat hij in het voorjaar van 1943 weer terug is (H 158: 2435).
(8) Zie nr. 144, noot 1.
(c) Deze zin onderstreept; forse streep in marge.
(9) Men vergelijke een brief van Berger van 4 nov. aan Himmler, waarin hij verslag doet van een reis naar Vlaanderen, waar hij o.a. met Reeder, de *Chef der Militärverwaltung*, en daarna met Elias, de opvolger van De Clerq als leider van het VNV, sprak. Berger verweet Reeder, dat tussen Elias en Schmidt zeer nauwe contacten bestonden, en dat 'es heute sogar so sei, dass der Generalkommissar Schmidt als der Heiland von Flandern gefeiert würde.' (H 158: 2430–33).

Reichsführer, vorkommen werde, wobei er Ihnen, Reichsführer, diesen Antrag unterbreiten werde. Dabei tat er wieder einmal so, als ob wir beide, er und ich, politisch restlos harmonierten und die besten Freunde wäre. Er hat zweifellos die besten Absichten, ist Fanatiker, auch sehr fleissig, aber ich habe immer mehr und mehr den Eindruck, dass bei ihm einige Mangelerscheinungen vorhanden sind, die nicht natürlich sind. Er macht auf uns oft den Eindruck, als ob er irgendeinem Phantom nachjage, von einem Sattel auf den anderen springe und oft selbst nicht wisse, was er will. Ich glaube nicht, dass es böser Wille von ihm ist, sondern er ist eben ein eigentümlicher Mensch. Mit dieser seiner Eigenart muss gerechnet werden. Gernand hatte schon immer behauptet, er sei schizophren veranlagt.[d] [10] Einer seiner Brüder sei plötzlich gestorben, nachdem er in eine Anstalt gebracht wurde, behauptet Gernand und Schmidt soll ihm selbst erzählt haben, dass er daran gestorben sei, weil er zwei Gedanken immer gleichzeitig ausdachte. Ich glaube ja nicht daran, dass es so weit mit ihm ist, aber irgendetwas ist bei ihm doch nicht ganz in Ordnung. Dem einen sagt er, dass Mussert und Geelkerken die grossen Männer Hollands seien, den anderen erzählt er, dass er Mussert noch benützen wolle, um Holland einzuverleiben, den obengenannten Beauftragten warf er vor, dass sie das Hauptquartier nicht mochten und so geht das immer wieder hin und her. Ich wäre Ihnen dankbar, Reichsführer, wenn Sie sich einmal eingehend und ausführlich mit ihm unterhalten würden, wenn er Anfang November zu Ihnen kommt. Ich werde aus ihm nicht mehr klug und sehe nicht mehr klar.[e] In der Partei hier wird hin- und hergestritten und keiner weiss, was er eigentlich will. Dem Gernand erzählte er vor wenigen Tagen, man sollte ihm eine Ju[11] geben, damit er mit Seyss gemeinsam in der Woche zweimal nach Norwegen fliegen könne und einmal nach Dänemark, beide würden die nordgermanischen Länder schon in Ordnung bringen, diese Arbeit könnte er spielend neben Holland machen. Das alles sind Äusserungen, die mich wirklich nachdenklich werden lassen. Wenn Sie, Reichsführer, sich einmal Sturmbannführer Gernand jetzt kommen liessen, wenn er zur Waffen-SS einrückt, so würden Sie aus seinem Munde Sachen hören, die alle diese Vermutungen bestätigen. Die obengenannten Parteiführer sind alle verzweifelt von hier gegangen. Sie alle sind von bestem Wollen beseelt und scheiden als Charaktere, die einfach die Politik hier nicht mehr mitmachen können. Schmidt lebt jetzt in dem Wahn, alles machen zu müssen. Er drängt sich in alle Gebiete hinein, macht bald das, bald jenes und macht oft einen recht eigenartigen Eindruck. Mit dem RK ist darüber auch nicht mehr zu sprechen. Er lobt Schmidt und Schmidt lobt ihn in öffentlichen Versammlungen. Ich habe mich lange innerlich gewehrt, Ihnen, Reichsführer, diese Dinge zu schreiben, aber ich fühle mich doch verpflichtet, Sie darauf aufmerksam zu machen, vor allem, wo jetzt Schmidt zu Ihnen kommt, wobei Sie ja Gelegenheit haben werden, Reichsführer, ihn eingehend anzuhören. Ich kenne mich nicht mehr aus. Ich selbst komme zwar jetzt mit ihm persönlich recht gut aus und habe keine Ursache und keinen Grund, mich irgendwie über ihn zu

(d) Vanaf het begin van deze alinea tot en met deze zin zijn onderstrepingen in marge aangebracht, in het bijzonder krachtig onder de laatste zin; in marge verticale strepen.

(10) Berger zegt van Schmidt in de in noot 9 vermelde brief: 'Ich halte Schmidt für einen kranken Mann, der entsprechend behandelt werden muss, der aber deswegen im Augenblick nicht ungefährlich werden kann.'

(e) Onder deze zin en de volgende twee zijn onderstrepingen aangebracht; in marge verticale strepen.

(11) *Junkers* burgervliegtuig.

beklagen. Vielleicht müsste er einen ordentlichen Urlaub bekommen, denn er ist zweifellos überarbeitet.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 158: 2436–2439. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

255. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[a 1]

Den Haag, 28/10/1942

Reichsführer:

Aus den Niederlanden ist vom 27.10.1942 Folgendes zu melden:

Im Verlaufe des E-Spiels konnten in der Nacht vom 27. zum 28.10.1942 2 Agenten (Nr. 39 und 40) und 18 Tonnen Material, unter dem sich ein Sendegerät befand, an drei Plätzen in Empfang genommen werden. Die Vernehmungen und die Sichtung des Materials dauern noch an.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 186: 2739. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

256. RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, den 30. Oktober 1942

Reichsführer!

Der Leider der NSB hat auf meine zweimalige schriftliche Bitte hin, nachdem ich mehrmals mündlich vorgestossen bin[1], endlich mit Schreiben vom 26. Oktober 1942 mir mitgeteilt, dass er dem stellvertretenden Voorman[2] der Niederländischen-SS Auftrag gegeben habe, den Namen der 'Nederlandschen-SS' ab 1. November umzuändern in 'Germaansche-SS Nederland'.

Mussert schreibt:

'Fest steht, dass der Reichsführer-SS gerne den Namen 'Nederlandsche-SS' verändert haben möchte in 'Germaansche-SS Nederland'. Gegen die Erfüllung dieses Wunsches

255 – (a) In de kop van het bericht o.a. getypt: 'Blitz... Dringend. Geheim!' en verwijzingen naar bepaalde *Tagesmeldungen*. Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Himmler stuurt op 3 nov. dit bericht naar Hitler als 'Meldung Nr. 37', in de vorm gelijk aan nr. 253. Achter het woord 'E-Spiel' licht hij tussen haakjes toe: 'Funkverkehr mit England mit erbeuteten Funkgeräten'. De nummers van de agenten laat hij weg (H 186: 2738).

256 – (1) Zie nr. 234.

(2) De chef-staf Jansonius (zie voor hem nr. 398, noot 4) verving Feldmeijer tijdens diens frontdienst.

bestehen meinerseits keine Bedenken, da die SS tatsächlich ein germanischer Orden ist der in jedem der germanischen Länder seine Aufgabe zu erfüllen hat. Demzufolge ermächtige ich Sie (stellv. Führer des Voormans), diesen Namen vom 1. November ab einzuführen und dieses in meinem Namen in der nächsten Nummer von 'Volk en Vaderland' und 'Storm' zu veröffentlichen.'

In der nächsten Nummer des 'Storm' wird die Namensänderung durchgeführt und auch ein entsprechender Leitartikel über die Germanische-SS geschrieben werden.[3] Mussert wollte jetzt 6 Wochen lang die Namensänderung nicht durchführen[4], wollte wieder allerhand Verhandlungen führen, Verträge schliessen, Rechte abgrenzen usw., doch liess ich mich darauf nicht ein, weil die Entwicklung immer wieder zeigt, dass man sich in solchen Sachen nicht allzu früh die Hände binden soll. Hauptdienstleiter Schmidt war vor einigen Tagen bei Mussert. Schmidt bekam einen riesigen Schreck, als er hörte, dass Sie, Reichsführer, Mussert in Graz nicht haben wollten[5] und dass Sie, Reichsführer, beleidigt seien. Er glaubte, dass dies die Ursache habe, weil Mussert den Namen nicht ändern wolle, versprach, Mussert dazu umzustimmen, was ich ihm dringend empfahl, umsomehr, da er ja am 4. November doch beim Reichsführer-SS sein wollte. Die Sache hat also gut geklappt.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 427–428. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

257. H. MÜLLER AAN K. WOLFF[1]

Berlin, den 31. Oktober 1942

In Fortsetzung des vom Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD Den Haag durchgeführten Agentenspiels mit England gelang es in der Nacht zum 28.10.1942 an drei verschiedenen Plätzen in Holland 18 Tonnen Sabotagematerial und ein Sendegerät zu erfassen. Gleichzeitig mit dem Sabotagematerial kamen zwei Agenten zum Einsatz, die inzwischen festgenommen worden sind. Mit der Festnahme dieser Personen ist der Sicherheitspolizei die Unschädlichmachung des 40. von England zum Einsatz gelangten Fallschirmagenten gelungen. Das Spiel wird fortgesetzt.

In Vertretung
MÜLLER

BDC H 135: 2628. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(3) Zie *VoVa* 30 oktober en *Storm* 6 november 1942; zie ook p. 301.
(4) Berger, die een doorslagkopie van het hier afgedrukte stuk heeft ontvangen, schrijft op 12 oktober aan Himmler over allerlei anti-Duitse uitlatingen op het 'Hoofdkwartier' van de NSB te Utrecht: ook de geruchten over de komende naamsverandering van de Nederlandsche SS was één van de stenen des aanstoots (H 94: 430).
(5) Zie nrs. 242 en 249.
257 – (1) Blijkens het briefhoofd is het stuk afkomstig van de afdeling *IV A 2* van het *RSHA* (zie nr. 202, noot 2). De brief, waarvan zes exemplaren zijn vervaardigd, is aan Wolff zelf gericht. De schrijver verwijst naar 'Meine laufende Berichterstattung'. Himmler kreeg de berichten over het in de tekst genoemde *Englandspiel* dus van twee kanten: van de *BdS* in Nederland via Rauter, en van dezelfde *BdS* via het *RSHA* en Wolff. Zelf gaf hij de berichten aan Hitler door (zie nrs. 253 en 255).

258. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 3. November 1942

Reichsführer!

Ich melde:

Der bis jetzt nur angedeutete Kampf gegen den Erlass des Führers A 54/42 nimmt grössere Ausmasse an. Unterstaatssekretär Luther[1] hat offiziell erklärt, dass der Herr Reichsaussenminister beim Führer die Zurücknahme dieses Erlasses verlangen werde.[2] Über die eigenartige Stellung des Herrn Generalkommissars Schmidt in den Niederlanden und des Oberbefehlsleiters Friedrichs[3] von der Parteikanzlei habe ich schon gemeldet.

Ich bitte Reichsführer-SS, doch anlässlich des 9. November[4], und wenn es nur drei Sätze sind, mit Herrn Reichsschatzmeister Schwarz über diese Angelegenheit zu sprechen.

258 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Martin Luther, geb. 12 juni 1901, handelsman. Eén van de *homines novi* uit Ribbentrop's omgeving, die in 1938 het *Auswärtige Amt* infiltreerden; in 1940 *Unterstaatssekretär* en chef van de *Abteilung Deutschland*, belast met het contact met alle partij- en SS-instanties. Sinds 1939 *SS-Sturmbannführer*. Zijn afdeling verkreeg instructies direct van Ribbentrop, buiten de *Staatssekretär* von Weizsäcker om. Luther wist een stevige machtspositie op te bouwen, doch toen hij in het begin van 1943 een intrige tegen Ribbentrop op touw probeerde te zetten, en wel met behulp van Himmler, liet deze hem vallen, en in een concentratiekamp opsluiten. Kort na de val van Berlijn in mei 1945 overleed hij onder niet geheel opgehelderde omstandigheden. (N 14/2 IS 2105, IS 3689; FOSD 262: 183954–60; *IMT* X, p. 140, 213; *SS-Dienstaltersliste* 1944; Paul Seabury: *The Wilhelmstrasse*, Berkeley and Los Angeles, 1954, p. 73 e.v.; een iets andere voorstelling van zaken bij Erich Kordt: *Wahn und Wirklichkeit*, Stuttgart, 1948, p. 373, noot 1).

(2) Misschien is hier sprake van verband met Hitlers *Verfügung V* 19/42 van 4 november 1942, waarbij alle contacten van de partij met buitenlandse organisaties en personen onder controle van het *Auswärtige Amt* moesten worden gebracht. De tekst van deze merkwaardige *Verfügung*, die wellicht met opzet vaag gehouden is, spreekt niet over de bezette gebieden, die formeel immers onder het begrip 'buitenland' vallen. Uitdrukkelijk en opvallend is de vaststelling, dat 'die Grundlagen und Erkenntnisse der nationalsozialistischen Weltanschauung dem Wesen des deutschen Blutes entsprechen und daher auf fremdes Volkstum nicht übertragen werden können. Das Zusammenleben der Völker verlangt gegenseitige taktvolle Rücksichtnahme auf ihre naturgegebenen Eigenarten. Die NSDAP. und ihre Organisationen haben daher keine europäische oder weltumfassende Missionsaufgaben zu erfüllen.' Het decreet bepaalt onder meer, dat gevolmachtigden of vertegenwoordigers van de partij in het buitenland onmiddellijk moeten vertrekken en hun bureaus aldaar opheffen, voor zover althans de *Parteikanzlei* en het *Auswärtige Amt* in bepaalde gevallen geen speciale regeling treffen (*Verfügungen der Partei-Kanzlei* III, p. 179, 180). Wanneer de door de Duitsers gecontroleerde gebieden in Europa tevens in de *Verfügung* bedoeld zouden zijn, zou dit uitgelegd kunnen worden als een tegemoetkoming aan Ribbentrop, niet alleen waar het de inmenging van de partij in buitenlandse aangelegenheden betrof, maar ook aangaande de voor Ribbentrop irriterende Germaanse aspiraties van de SS. (De kwestie zou dan in de eerste plaats van belang voor Denemarken zijn: zie nr. 232, noot 2).

(3) Helmuth Hermann Carl Friedrichs, geb. 22 september 1899 te Ottendorf; vaandrig en officier in de eerste wereldoorlog; daarna lid van vrijkorpsen tot 1921, sindsdien werkzaam bij het mijnwezen; een hogere opleiding in deze branche maakte hij niet af. In 1929 lid van *SA* en *NSDAP*, sinds 1930 beroepsfunctionaris in de partij; in november 1933 krijgt hij een zetel in de rijksdag. Sinds 1934 werkzaam bij de *Stab Hess*, waar hij opklimt tot *Sachbearbeiter für innere Parteiangelegenheiten* (zie voor zijn positie bij de *Parteikanzlei* ook nr. 345, noot 1). Bij zijn intrede in de SS in 1936 krijgt hij de rang van *Hauptsturmführer*; in 1944 is hij *SS-Gruppenführer* (P 25).

(4) De staatsgreep, die Hitler in 1923 op die datum te München probeerde te plegen, werd elk jaar plechtig herdacht.

Herr Reichskabinettsrat v. Stutterheim hat mir heute mitgeteilt, dass Herr Reichsminister Dr. Lammers[5] den Entwurf für den staatlichen Sektor annehme.[6]

G. Berger

BDC H 79: 52. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

259. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[1]

Den Haag, 11.11.42

Reichsführer.

Aus den Niederlanden ist Folgendes zu melden:

a) Im Verlauf des E-Spiels kam am gestrigen Tage zu verschiedenen Sendezeiten und auf verschiedenen Linien die Anweisung, vorläufig ohne Auftrag nichts zu unternehmen und wegen eines etwaigen Auftrages oder Befehls zu allen möglichen Sendezeiten auf Weisungen zu hören. Eine von England gestellte Anfrage, ob im derzeitigen Augenblick 2 schon lange angekündigte Agenten gesandt werden sollten, wurde von hier aus bejaht.

b) In den Abendstunden des 10.11.42 wurden aus einer Telefonleitung der Bauleitung des Fliegerhorstes Volkel, Bezirk Hertogenbosch, etwa 100 M Kabel herausgeschnitten und entwendet. In der Zeit vom 7.11 bis 10.11.42 wurde in Bloemendaal, Bezirk Amsterdam, eine Kabelleitung der Wehrmacht zerschnitten. In beiden Fällen wurden Ermittlungen aufgenommen.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 185: 2737. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

260. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[1]

Den Haag, 11.11.42[a]

Reichsführer.

Befehlsgemäss übermittle ich Ihnen nachstehend die Funksprüche, die im Rahmen des Spiels u.a. in letzter Zeit gewechselt worden und für die augenblickliche militärische Situation nicht ohne Interesse sind:

(5) Zie voor hem nr. 143, noot 3.
(6) Zie nr. 240, en de verwijzingen daarbij.
259 – (1) Himmler stuurt het bericht, met weglating van alinea b, nog dezelfde dag naar Hitler, in de vorm van nummer 38 van de *Meldungen an den Führer* (zie nr. 253). Achter het woord 'E-Spiel' volgt tussen haakjes: 'Funkverkehr mit England mit erbeuteten Funkgeräten'. Op dit bericht voor Hitler heeft een SS-officier geschreven: 'Hat dem Führer vorgelegen.' (H 185: 2735; zie voor het *Englandspiel*, in alinea a genoemd, nr. 137, noot 13).
260 – (1) De inhoud heeft betrekking op het *Englandspiel*. Himmler zendt de integrale tekst meteen door aan Hitler als 'Meldung Nr. 39', in de vorm gelijk aan nr. 253. Alleen de inleidende zin van Rauter heeft Himmler in zijn bericht aan Hitler natuurlijk enigszins anders geformuleerd (H 184: 2728).
(a) De bewerker heeft de in het bericht foutief aangegeven datum '21.10.42' verbeterd.

1.) Von England an Holland: Herzliche Glückwünsche zum einjährigen Jubiläum Stop Unsere Nr. 140 Stop Möge viel Glück euer beider hervorragende Arbeit und eure Helfer begleiten Stop.

2.) Von Holland an England: Nr. 108 vom 9.ten Stop Seit Sonntag N—G[b] Mittag sind alle Truppen im Haag, Rotterdam und Utrecht alarmiert Stop Die Truppen sind marschbereit in Quartieren und auf Sammelplätzen Stop Fahrzeuge stehen beladen abmarschbereit Stop Wir sind ebenfalls bereit Stop Ende (Diese Meldung geschah auf Ersuchen der Heeresgruppe West).

3.) Von England an Holland: Vielen Dank für eure Nos. 107 und 108 Stop Äusserst wertvolle Informationen Stop Unsere Nr. 142 Stop Hört zu allen Zeiten, aber unternehmt nichts, bis ihr weitere Anweisungen habt Stop Verhaltet euch ruhig und sagt uns schnellstens, ob Bert oder Buurman kommen sollen. Viel Glück.

4.) Von Holland an England: Nr. 109 vom 11.ten Stop Eure Nr. 142 Stop Da der Alarm anhält und der Feind überall eine lebhafte Tätigkeit entwickelt, halten wir es nicht für ratsam, Buurman und Bert augenblicklich auf den besprochenen Weg zu schicken. Wir haben keine Erfahrung darin Stop Ihr könntet sie auf dem üblichen Weg schicken, der weiterhin sicher ist Stop Wir schlagen vor, dass ihr zu dem alten Platz kommt, den wir im Juni und Juli benutzten Stop Ende. (Die Agenten Buurman und Bert sind schon auf verschiedenen Linien seit längerer Zeit angekündigt. Beide sollten mit Schnellbooten gebracht werden. Aus praktischen Gründen ist die Verbringung der Agenten mit Schnellboot von unserem Standpunkt aus gesehen unzweckmässig. Daher wurde nun in diesem Funkspruch dem englischen Leitsender klargemacht, dass die Verbringung der Agenten auf dem 'üblichen' Wege, nämlich durch Flugzeug, zweckmässiger erscheint).[2]

5.) Von England an Holland: Unternehmt nichts bei der augenblicklichen gespannten Lage, bis wir die entsprechenden Befehle erlassen Stop Hört auf weitere mögliche Anweisungen zu allen Sendezeiten und auch zu den besonderen Signalzeiten Stop Nr. 136 Stop Wenn möglich, sagt Han, dass er dasselbe tun soll und informiert Bob. Alles gute.

6.) Von Holland an England: Nr. 32 vom 9.ten Stop Eure Nr. 31 Stop Gut, dass ihr nicht gekommen seid Stop Wir konnten nicht zu unserem Platze gelangen Stop Bei Annäherung stellten wir fest, dass alle Stützpunkte und Stellungen an der Küste in Alarmbereitschaft waren seit gestern abend Stop Alle Posten verstärkt besetzt Stop Können bei diesen Erschwerungen den Versuch nicht wiederholen Stop Ende. (Der erste Teil dieses Funkspruches bezieht sich auf eine Verladung mit Schnellboot, die den Zweck haben sollte, den von den Engländern mit Fred bezeichneten Leiter der Organisation, die den cotwijker Sender zu sprengen versucht hat, abzuholen. Dieser Sprengungsversuch war, ebenso wie die Person des Fred, dem englischen Nachrichtendienst gegenüber erfunden worden. Der englische Leitsender hat in einem Funkspruch mitgeteilt, dass das Schnellboot in der verabredeten Nacht nicht gekommen wäre. Darauf wurde der oben wiedergegebene Funkspruch durchgegeben. Die weiteren Ausführungen geschahen auf Befehl der Heeresgruppe West).

7.) Von England an Holland: Dank für eure Warnung, die wir rechtzeitig erhalten

(b) Mogelijk ook: 'M–G' of 'H–G'; de betekenis is de bewerker niet duidelijk.

(2) Men zie voor de wijze, waarop de Duitsers de geparachuteerde agenten arresteerden, nr. 236, noot 2.

haben, um den Versuch abzubrechen Stop Benachrichtigt uns, sobald die Vorbedingungen wieder günstig sind Stop Unsere Nr. 32 Stop Hört inzwischen allen möglichen Zeiten auf eventuelle Anweisungen und sagt Mik und eurem Freund, dass sie sich zur Zeit ganz ruhig verhalten sollen.

8.) Von England an Holland: Die dortige Lage erscheint gespannt, aber unternehmt keinesfalls etwas, bis ihr entsprechende Befehle von uns erhalten habt Stop Unsere Nr. 69 Stop Hört zu allen normalen und besonderen Sendezeiten auf unsere etwaigen Anweisungen Stop Wenn möglich, unterrichtet Bob über diese Richtlinien. Lebt wohl.

Die neue Abwurfperiode beginnt am 16.11. Dann werden sicherlich auch die beiden Agenten hier eintreffen, die in einem der Funksprüche angemeldet sind.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 184: 2732–2734. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

261. RAUTER AAN H. E. SCHNEIDER[a]

Den Haag, den 11. November 1942

Lieber Kamerad Dr. Schneider!

Ich habe sowohl am 9. als auch am 10.11. eingehend wegen Ihres Briefes vom 5.11.[1] in der Angelegenheit Rijksinstituut voor Nederlandsche Taal en Volkskultuur mit SS-Brigadeführer Dr. Wimmer gesprochen. Er teilte mir schliesslich, nachdem ich sehr eindringlich wurde, mit, dass es nicht richtig ist, dass der Etat[b] genehmigt worden sei. Auch er habe gegen dieses Institut Bedenken und er habe sich nunmehr bereit erklärt, die Sache in meiner Gegenwart dem Reichskommissar vorzutragen, um seine Entscheidung herbeizuführen. Es scheint hinter der ganzen Sache van Genechten zu stecken. Van Dam muss es wohl machen, damit nicht neue Angriffspunkte von Seiten der NSB gegen ihn entstehen. Ich habe alle die Gründe, die Sie mir anführten, ins Treffen geführt. Dr. Wimmer gab in fast allen Punkten die Berechtigung unserer Auffassung zu, insbesondere, dass wir ohnehin fast keine Wissenschaftler haben, die für die vielen Institute und Einrichtungen die Arbeit leisten könnten und auch den Hauptgrund, dass dieses Niederländische Institut einmal ohne Zweifel dem Germanischen Institut gefährlich werden könnte.[2] Ich will mich also weiterhin um die Sache bemühen und werde Sie dann entsprechend benachrichtigen.

Heil Hitler! Ihr

RAUTER

BDC H 14: 1478 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

261 – (a) Bovenaan het stuk in hs: 'SS-Staf. Sievers mit Bitte um Kenntnisnahme und Rückgabe. Schneider.' Rechts bovenaan de paraaf van Schneider met de datum 16 nov. en de paraaf van Sievers met onleesbare datum.

(1) Deze brief bevindt zich niet in het dossier.

(b) De woorden 'Rijksinstituut voor Nederlandsche Taal en Volkskultuur' en het woord 'Etat' zijn onderstreept. In marge in handschrift van Schneider: 'Angabe durch H. van Houten an mich. Bitte durch F[ern]S[chreiben] Richtigkeit noch einmal nachprüfen. Schn.'

(2) Men zie een notitie van Plutzar, gedateerd 14 november, en bestemd voor Wimmer, over het nieuwe

262. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 14. November 1942

Reichsführer!

Ich hatte gestern[b] mit dem Reichskommissar eine dreistündige Unterredung. Er fragte mich eingangs der Aussprache, ob ich glaube, dass es doch noch möglich wäre, Mussert als Ministerpräsidenten einzusetzen. In eingehender Form legte ich dem Reichskommissar nochmals dar, dass ich Mussert für keinen Nationalsozialisten in unserem Sinne halte und dass ich der Meinung bin, dass die Einsetzung Mussert's als Regierungschef die Lage in Holland nur noch verschlechtern würde. Mussert sei ein kleiner Spiesser, der übrigens innerlich deutschfeindlich ist und durch und durch Holländer sei. Die Schwierigkeiten würden sich dann immer mehr auftürmen, wir würden zusehen müssen, wie er die Reichsfreunde abschiesst und müssten dann entweder ihn absetzen oder uns sonst bei unseren eigenen Leuten unmöglich machen. Nach eingehendem Hin und Her gab er mir recht und seinen Entschluss bekannt, Mussert fallen zu lassen. Wir sprachen dann über Zweckmässigkeit und Notwendigkeit einer eigenen niederländischen Regierung, was ich verneinte. Der Reichskommissar neigte mehr meinem Standpunkt zu. Auf seine Frage, was wir dann machen sollten, antwortete ich, dass ich es für zweckmässiger halte, germanische Reichsgaue zu gründen, mit Niederländern als Gauleiter und deutsche Hoheitsträger als Stellvertreter. Die holländischen zentralen Verwaltungskörperschaften mit den Generalsekretären könnten als Übergang bestehen bleiben, bis Regierungspräsidien eingerichtet sind. Der Reichskommissar fragte mich, ob Rost dabei mittäte, wenn er nur einer der Gauleiter werden würde. Ich erwiderte, dass so wie ich Rost kenne, er damit zufrieden wäre, da er ja letzten Endes für dieses Ziel gekämpft habe. Wir sind uns darüber klar geworden, dass es sehr schwer wäre, in der NSB einen anderen reichstreuen Führer durchzubringen und dass sie daher zerschlagen werden muss, wenn man auch versuchen muss, sofort den Hauptteil der Mitglieder wieder aufzufangen. Geelkerken müsste einen Gau erhalten (Brabant-Limburg). Über den germanischen Gauleitern müsste aber ein deutscher Hoheitsträger stehen, der die germanischen Gauleiter politisch führt, bis sie reif geworden sind. Unmöglich kann diese Funktion Hauptdienstleiter Schmidt ausführen. Man kann die Niederländer nicht immer betrügen. Es geht sonst jedes deutsche Gesicht hier im Lande verloren. Diese politische

instituut, waaruit blijkt, dat Van Dam met de voorbereidingen al in een vergevorderd stadium was. Het instituut zou onder leiding komen van prof. Jan de Vries (zie voor hem nr. 310, noot 2) en te Leiden worden gevestigd. Het zou o.a. afdelingen voor het Nederlandse woordenboek, voor een dialectenatlas en uiteraard een afdeling 'volkskunde' bevatten.

In een notitie voor Seyss-Inquart, gedateerd 16 november, komt Wimmer tegemoet aan de bezwaren van Rauter, die Schneider deelt. Wimmer stelt zich evenwel voor, dat het instituut, enigszins beknot in zijn doelstelling, een hoofdafdeling in het *Germanisches Forschungsinstitut* zou kunnen worden (H 14: 1474–77).

Schneider had aanvankelijk bezwaren tegen het ontworpen instituut, omdat Jan de Vries te weinig aan de SS-kant zou staan, maar deze bezwaren vervielen blijkbaar al gauw: op het eind van 1943 kon de *Germanische Leitstelle* in Nederland melden, dat het gelukt was Jan de Vries geheel en al in het SS-kamp te krijgen (H 1013: 7334–5; HSSPF 17 b). Desondanks kwam er van het instituut weinig terecht (zie nr. 310, noot 8).

262 – (a) In het stuk komen bijzonder veel onderstrepingen voor.

(b) Boven dit woord is in handschrift (van Himmler?) geschreven: '13.'

Entwicklung wäre die ausgesprochene SS-Linie, so dass Schmidt, der die Mussert-Linie vertreten hat, dann ausscheiden müsste. An seine Stelle müsste ein sauberer, weltanschaulich gut ausgerichteter junger Gauleiter etabliert werden.[1] Die Schmidt-Angelegenheit habe ich mit dem Reichskommissar nicht besprochen, da ich weiss, wie er immer noch an ihm hängt, obwohl er bei der gestrigen Chef-Besprechung der Generalkommissare einige Vorschläge des Hauptdienstleiters Schmidt recht bissig abgelehnt hat. Der Reichskommissar ist ziemlich hilflos, ist aber bereit, wie er mir erklärte, diese Linie zu verfolgen. Er bat mich, darüber mit niemanden zu sprechen. Er wolle nur noch vertraulich Dr. Wimmers Auffassung hören. Ich bemühe mich natürlich jetzt sehr um den Reichskommissar, um ihn auf dieser Fährte weiter zu halten.[2] In aller Eile melde ich dies sofort, Reichsführer, mit der Bitte um Kenntnisnahme.[3]

– – –[4]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 159: 2445–2447. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

263. TELEXBERICHT VAN SEYSS-INQUART AAN HIMMLER

Den Haag, 14/11

Reichsführer.

Ich habe beim Führer erreicht, dass ich mit meiner Dienststelle in Den Haag bleiben darf, da mir ansonsten die Verwaltung in den Niederlanden aus den Händen kommen würde. Die Voraussetzung für diese Zustimmung war eine entsprechende Sicherung vor allem gegen Fliegerangriffe und auch hiefür habe ich inzwischen vorgesorgt, in dem ich wie Sie ja wissen eine erstklassige Polizeikaserne im Bau habe[1] und daneben einen Bunker, der sich

(1) Denkt Rauter hierbij nu al aan Thiel, *Beauftragter* voor Drente? Na de dood van Schmidt is deze vrij jonge man – geen *Gauleiter*, maar wel *SS-Führer* – Rauters favoriet: zie nr. 425.
(2) Rauter heeft dus de indruk gekregen, dat Seyss-Inquart het nu in grote lijnen wel met hem eens was. Of dit komt door te haastige conclusies van Rauter, bewuste tactiek van Seyss-Inquart, of een mengsel van beide, zij hier opengelaten; het is in ieder geval uitermate onwaarschijnlijk, dat Seyss-Inquart op dit moment of welk ander moment ook deze ideeën van Rauter deelde. Men zie bv. nr. 394, weliswaar een half jaar later geschreven en versluierd door de gebruikelijke onoprechtheid van Seyss-Inquart, maar veel kenmerkender voor zijn gedachten, zoals hij ze al veel eerder gekoesterd had.
(3) Brandt antwoordt kort op 22 november: 'Der Reichsführer-SS hat mit Interesse von Ihren Ausführungen Kenntnis genommen. Er ist mit Ihren Ausführungen und Ihrem Vorgehen einverstanden.' (H 159: 2444).
(4) De weggelaten passage gaat over een verzoek van de *Reichssportführer* aan Rauter om te Berlijn over een bepaald onderwerp te komen praten.
263 – (1) Nl. aan de Wassenaarse weg te Den Haag; met de bouw was men al begonnen in april 1942 (FiWi SuB B 2, C 5; zie voor de juiste ligging: D. A. van Hilten: *Van capitulatie tot capitulatie*, Leiden, 1949, schets nr. 7).

sehen lassen kann und in dem ein ganzes Bataillon nötigenfalls Platz hat.[2] Dieser Bunker wird im Ernstfall auch sozusagen mein Rückhalt sein und wird nunmehr nachrichtenmässig ausgerüstet. Diese Ausrüstung übernimmt die Ordnungspolizei, weil sie ja auch den Bunker mit der Besatzung belegt. Die Nachrichtenmittel sind nun so, dass ich mit der Unterbrechung des Telefon und Fernschreibverbindung rechnen muss, und aus diesem Grunde erscheint es mir dringend notwendig, einen 100 Wattmotor in den Bunker einbauen zu lassen. Der diesbezügliche Antrag wurde vom BdO gestellt. Ich bitte Sie nun unmittelbar, diesen Antrag wohlwollend behandeln zu lassen und zeichne mit Heil Hitler als Ihr stets ergebener

SEYSS-INQUART

BDC H 140: 2633–2634. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

264. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 16. November 1942

Reichsführer!

Feldmeyer ist am 15. Juni hier abgegangen, war zwei Monate bei der Batterie im Hauptquartier und kam am 19. August zur Frontdivision.[1] Er befindet sich jetzt drei Monate bei der Division am Terek-Fluss und hat nach allen Nachrichten, die ich von dort bekommen

(2) Op 31 aug. had Speer een bitsig briefje aan Seyss-Inquart geschreven; hij had het ontwerp van de bunker gezien, die niet alleen voor Seyss-Inquart persoonlijk bedoeld bleek te zijn, maar ook voor de commandant van een infanterie-regiment. De bunker was evenwel volgens Speer veel te groot opgezet, en hij gaf Seyss-Inquart de dringende raad zich alleen tot het hoognodige te beperken, en in deze geheel op het kompas van de *Organisation Todt* te varen. Uit de stukken blijkt niet, dat Seyss-Inquart zich veel van Speers vermaning heeft aangetrokken (FiWi Bauw 23). De bunker werd gebouwd op het landgoed Clingendaal; vlak bij huize Clingendaal, waar de rijkscommissaris resideerde, werd bovendien een kleinere bunker gebouwd als tijdelijke schuilplaats bij vliegtuigaanvallen. Weldra liep deze nijverheid uit op de bouw van een gecombineerde vesting Scheveningen-Clingendaal. Himmler slaagde erin, om het commando van deze vesting in handen van de SS te doen leggen. Het schijnt, dat het eerder Himmler zelf dan Rauter was, die dat doorzette, hoewel Rauter wellicht de eerste stoot ertoe heeft gegeven. Op 26 nov. verzocht hij per telex Himmler te mogen spreken, met medeweten van Seyss-Inquart overigens. Thema: 'Die Art, wie Den Haag taktisch verteidigt werden soll, das Verhalten des Reichskommissars in diesem Augenblick, das Verhältnis zur Wehrmacht und die Notwendigkeiten, die für die Waffen-SS und Polizei entstehen . . .' (H 94: 417–418). Blijkbaar had hij succes: het dagboek van de adjudant van Rauter vermeldt voor de tijd van 1 tot 6 dec. 1942: 'Besuch in Berlin und beim RFSS. Der Besuch brachte die erwartete Erfolge. Der Gruppenführer erhielt alle Vollmachten für die Verteidigung der Stadt Den Haag (Dagb. 52).

Men zie verder o.a. nrs. 278, 291, 294, 306, 331, 336.

264 – (a) Rechts bovenaan in handschrift: 'SS-Obstubaf. Dr Brandt', en enige onleesbare letters of cijfers. In het stuk zijn enige onderstrepingen aangebracht.

(1) De Balkan-veldtocht van de Duitsers in het voorjaar van 1941 had Feldmeijer – evenals Van Rappard – meegemaakt bij de *Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'* als *Oberscharführer*. Toen hij zich in juni 1942 weer voor het front meldde, kwam hij terecht bij de luchtafweer van de *Kommandostab* van het *Führerhauptquartier* (als luitenant van het Nederlandse leger was Feldmeijer vroeger ook bij de luchtafweer ingedeeld geweest). Vanaf augustus vocht hij mee met de divisie '*Wiking*'. Berger had al eerder aangeraden Feldmeijer 'das grosse Erleben des Vorstosses gegen den Kaukasus oder gegen die Wolga' mee te laten maken. (H 830: 6001–3; zie ook nr. 377).

habe, mit seinen beiden Kameraden Kooymans und van Efferen[2] ziemlich viel mitgemacht. Kooymans ist bekanntlich der Führer der Standarte im Süden. Er war ehemaliger Polizeioberinspektor, ein sehr bewährter und nach Feldmeyer der beste SS-Führer. Seine Frau hat übrigens vor zwei Wochen das 7. Kind, ein Mädchen bekommen. Frau Feldmeyer und meine Frau nehmen sich ihrer sehr an.

Die ganze Situation hier veranlasst mich, Sie, Reichsführer, doch zu bitten, Feldmeyer nicht allzulange an der Front zu belassen. Ein Verlust Feldmeyers wäre für die Germanische-SS in den Niederlanden *nicht* zu ersetzen. Gerade seine Abwesenheit beweist, wie turmhoch weltanschaulich er allen anderen SS-Führern überlegen ist. Ich wäre Ihnen daher dankbar, Reichsführer, wenn Sie Feldmeyer spätestens zu Weihnachten von der Front wieder abkommandierten.

Dasselbe würde auch für Kooymans und van Efferen gelten. Das sind bewährte ältere Führer, die wir hier für den weiteren Aufbau dringend benötigen. Die drei Führer wären dann ein halbes Jahr von hier weggewesen. Wenn sie im neuen Jahr ihre Tätigkeit in der Germanischen-SS wieder beginnen, so kann niemand sagen, dass sie nur kurze Zeit an der Front gewesen sind.[3]

Ich wäre Ihnen, Reichsführer, dankbar, wenn Sie dann Feldmeyer zum SS-Untersturmführer der Waffen-SS (Reserve) befördern liessen. Feldmeyer war ja Flakleutnant in der niederländischen Armee, so dass seine Beförderung zum Untersturmführer schon durch Ihren grundsätzlichen Erlass gerechtfertigt wäre. Wenn Kooymans, der dann bald Landespolizeipräsident (SS- und Polizeiführer) von Limburg und Brabant werden soll, zum Oberscharführer befördert werden könnte, wäre ich Ihnen, Reichsführer, sehr dankbar.[4] Kooymans ist sowohl charakterlich als auch weltanschaulich ein ausgezeichneter SS-Führer, der jede Förderung verdient. Er ist durch und durch Idealist.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 414: 4538–4539. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(2) Johannes Tjapko Simon van Efferen, geb. 12 september 1904 te Winschoten. Volgde waterbouwkundige opleiding aan Middelbaar Technische School. Technisch ambtenaar bij provinciale waterstaat van Groningen, ook enige tijd werkzaam bij de havenwerken van Amsterdam. Voelde zich door grote technische projecten van Mussolini tot het fascisme aangetrokken. Sinds 1933 lid van de NSB; sinds maart 1941 lid van de Nederlandsche SS, tenslotte met de rang van *Hauptsturmführer*; leider van een SS-Standaard en later gewestelijk Landwacht-commandeur van Friesland, Groningen en Drente. Speelde een zeer actieve rol bij de zg. '*Silbertanne*-moorden'. Na de oorlog tot de doodstraf veroordeeld; het vonnis werd niet ten uitvoer gelegd. (Doc. I Van Efferen; zie voor de *Silbertanne*-actie nr. 467, noot 4).

(3) In februari 1943 moest Rauter zijn verzoek nog eens met klem herhalen: zie nrs. 319 en 320. Begin maart 1943 kwamen zij na een bezoek bij Himmler in Nederland aan (zie nr. 347).

(4) Himmler bevorderde in februari 1943 Feldmeijer en Kooymans volgens Rauters wensen. Tevens bevorderde hij hen resp. tot *Standartenführer* en *Hauptsturmführer* van de algemene (in dit geval dus: Germaansche) SS. Tegelijkertijd kreeg de Noorse SS-leider Jonas Lie, die bij de beëdiging van zijn keurbende in mei 1941 *SS-Standartenführer* was geworden, de rang van *Sturmbannführer der Reserve* van de *Waffen-SS;* Van Efferen werd *Oberscharführer d.R.* van de *Waffen-SS* en *Obersturmführer* van de algemene SS. (H 541: 3655; M. Skodvin: *Det store fremstøt*, Oslo, z.j., p. 670, 673). Men vergelijke deze rangen met de rangen, die de SS-ers in de politie of later in de Landwacht hadden. Kooymans, nog steeds onderofficier bij de *Waffen-SS*, was in 1943 als politiepresident van Eindhoven kolonel der staatspolitie.

265. TELEXBERICHT VAN E. SACHS[1] AAN RAUTER

20.11.42

In Abänderung meines FS. vom 25.9.1942 – 15.15. Nr. 1077[2] hat der Reichsführer-SS entschieden, dass auf keinen Fall in irgend einer Form in den Niederlanden Werbung für die SS-Nachrichtenmaiden stattfindet. Lediglich die Frauen, deren Männer in der Waffen-SS (nicht in der Legion) als anerkannte Nationalsozialisten im Felde stehen, oder Töchter von diesen Männern, die völlig einwandfrei und germanisch eingestellt sind, können als SS-Nachrichtenmaiden verwendet werden. Das gleiche gilt für einwandfrei eingestellte Witwen von gefallenen SS-Männern. In jedem Fall muss einwandfrei feststehen, dass die betr. Frauen oder Mädchen gar keinem anderen Einfluss unterliegen.[3]

[SACHS]

BDC H 569: 3797. Minuut (fotokopie RvO)

266. TELEXBERICHT VAN H. MÜLLER AAN HIMMLER[1]

Berlin, 21.11.42[a]

BdS. in Den Haag berichtet, dass in der Nacht zum 21.11.42 erneut 12 Tonnen Materialien in Empfang genommen werden konnten.

MÜLLER

BDC H 267: 3022. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

265 – (1) Ernst Sachs, geb. 24 december 1880; *SS-Gruppenführer* in 1942 (*SS-Dienstaltersliste* 1944); ondertekent het stuk als *Chef des Fernmeldewesens beim Reichsführer-SS und Chef der deutschen Polizei.*
(2) Tekst niet bekend.
(3) In Duitsland zelf was de selectie ook streng. Elke vrouw, die *SS-Nachrichtenmaid* (ook wel genoemd *SS-Helferin*) wenste te worden, moest grondig door de *SD* op haar betrouwbaarheid worden onderzocht. De opleiding vond plaats op een speciale school in de Elzas, de *Reichsschule SS Oberehnheim.* Het programma omvatte niet alleen het leren gebruiken van telefoon, telex en radio-apparatuur, maar ook code, beveiligingsmaatregelen, 'Nachrichtenspionageabwehr' enz. Na de opleiding werden de cursisten geplaatst op vaste hoofdkwartieren van de *Waffen-SS*, *SS-Hauptämter*, bureaus van *Höheren SSuPF*, *BdS* e.d. (*The Allgemeine SS*, Annexe H).
266 – (1) Van deze telexberichten over het *Englandspiel* heeft Müller (d.w.z. zijn ondergeschikten blijkbaar) een hele reeks naar Himmler gestuurd; vgl. nr. 257, en noot 1 daarbij.
(a) Bovenaan staat als datum: '21.10.42'. Dit berust, zoals ook uit de tekst blijkt op een vergissing.

267. NOTITIE VAN A. A. MUSSERT[1]

22. November 1942

Verordnungen, die notwendig für den weiteren Aufbau und die Wiederherstellung der Ordnung sind.

1) Erlass des Führers mit der Verfügung, dass Amtsernennungen sowohl der Unterschrift des Reichskommissars als der des Leiders der NSB bedürfen. Ferner, dass Mitglieder der Bewegung, die das Vertrauen des Leiders verloren haben, aus ihrem Amt entfernt werden.[2]

2) Verordnung des Reichskommissars zur Erneuerung des Staatsrates (Raad van State) durch Ernennung der vorgetragenen neuen Mitglieder und Entlassung der bisherigen. Dies aber ohne Wiederherstellung ihrer Befugnisse hinsichtlich der Wahrnehmung des königlichen Regimes, wohl aber mit der Auflage, dem Leider in staatspolitischen Angelegenheiten mit ihrem Rat zur Verfügung zu stehen.[3]

3) Zuweisung und Einrichtung des Hauses von Groen van Prinsterer[4] als Sitz des Leiders.

4) Ernennung von:

Dr. Ing. Herweyer[5]	zum Generalsekretär für Volksaufklärg.
Prof. Dr. van Genechten	zum Generalsekretär für Unterricht,
van Ravenswaay[6]	zum Generalsekretär für soziale Ang.

267 – (1) Het stuk bevindt zich in een mapje van het rijkscommissariaat, waarop geschreven staat: 'Lesepost Mussert Besuch'. Bijgevoegd is een briefje in hs. en met ondertekening van Berger: 'Geh. Cdosache' (*Kommandosache*) 'Sofort an RF.SS u. sofort vorlegen! Auf Umschlag vermerken 4.12.42.' (H 138: 2381, 2383).

Het oorspronkelijke stuk is – wellicht ten behoeve van Schmidt – vertaald; het is overigens niet duidelijk, hoe Berger ervan heeft kunnen kennisnemen. Het verslag, dat F. E. Müller, de burgemeester van Rotterdam, maakte over het onderhoud tussen Hitler en Mussert op 10 december 1942, begint met de vermelding, dat daarvoor in overleg met Seyss-Inquart en Schmidt punten waren opgesteld, die door Hitler beslist moesten worden. Deze punten vindt men als bijlage bij die notitie (NSB 20 c, gereproduceerd in *Ned. in Oorlogst.* 1947, p. 169). Dat lijstje – waarover volgens het verslag van Müller inderdaad met Hitler, zij het blijkbaar op zeer vluchtige wijze, is gesproken – wijkt echter zeer sterk af van het hier afgedrukte stuk. Hierop doelt Himmler wellicht, als hij op 12 december aan Rauter laat meedelen, dat Musserts verlangens in het geheel niet aanvaard zijn (zie nr. 277, noot 6).

(2) Vgl. nr. 297 II.

(3) Reeds in de zomer van 1940 koesterden Mussert en zijn staatsrechtelijke adviseur mr. dr. J. H. Carp (zie voor hem nr. 389, noot 2) plannen om op quasi-legale wijze aan de macht te komen, doordat een door Seyss-Inquart vernieuwde Raad van State Mussert tot regent zou uitroepen. In de loop van 1942 kwam dit plan weer ter sprake. Daaraan werd de gedachte van de 'Secretarie van Staat' gekoppeld, die op 1 februari werd verwezenlijkt en onder leiding van Carp kwam te staan (zie p. 290). (NSB 20 h, i; Strafdossier Mussert, portefeuille A, 90047, 90067; id. port. D, 'Offergang', paragr. 27; *Proces Mussert*, p. 44 e.v.; voor 1940 zie De Jong, *Koninkrijk*, 4, p. 575, 576).

(4) Dit is het perceel Korte Vijverberg 3 te Den Haag, dat in de 19e eeuw aan de staatsman Groen van Prinsterer behoorde. Sinds 1913 was hier, evenals na de oorlog, het kabinet van de Koningin gevestigd. Na een restauratie in 1943 ondergaan te hebben, werd hier Musserts Secretarie van Staat gevestigd (zie o.a. *De Schouw*, 3e jaargang, nr. 11, nov. 1944).

(5) Willem Arie Herweyer, geb. 31 dec. 1906 te Zevenbergen; dr. ing.; lid van de NSB; leider van het Technisch Gilde. Sinds maart 1941 directeur-generaal van de Nederlandsche Radio Omroep. Op 1 febr. 1943, bij de instelling van de Secretarie van Staat, benoemd tot Musserts gemachtigde voor de Nederlandsche omroep. Stond als trouw aanhanger van Mussert bekend. Vluchtte vlak voor het einde van de oorlog naar Zwitserland (Doc. I Herweyer).

(6) Cornelis van Ravenswaay, geb. 19 sept. 1897 te Amsterdam. Voor de oorlog vrij hoge commerciële

5) Festsetzung, dass man nicht zur Errichtung eines besonderen Polizei-Ministeriums (Departement van Politie) übergehen wird.

6) Möglichkeit für den Leider, führend und kontrollierend in den nachstehenden nationalsozialistischen Nebenorganisationen aufzutreten:
Landstand, Arbeitsfront, Aerztekammer, Arbeitsdienst.

7) Die Verfügung über die Freiwilligen der Waffen-SS und Legion, die für den Kriegsdienst nicht mehr tauglich sind.[7]

BDC H 138: 2382. Vertaald afschrift (fotokopie RvO)

268. SEYSS-INQUART AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 30. November 1942

Reichsführer!

In der Anlage übersende ich Ihnen – wahrscheinlich durch Gruppenführer Rauter - die Entwürfe zu
1. der Polizeiorganisationsverordnung und
2. dem Polizeistandrecht für die besetzten niederländischen Gebiete.

ad 1. Die Polizeiorganisationsverordnung[1] hat den Zweck, die vielfachen polizeilichen Aufsplitterungen in den Niederlanden einheitlich zusammenzufassen und sie bei dieser Gelegenheit der Organisation der deutschen Polizei anzupassen. In der praktischen Durchführung sind wir schon ein Stück des Weges fortgeschritten. Die Ausarbeitung dieser Organisationsverordnung erfolgte im Einvernehmen aller hier mittelbar oder unmittelbar beteiligten Stellen meines Reichskommissariates und insbesondere der Berliner Zentralstellen der deutschen Polizei. Offengeblieben war eine Frage, die nicht nur organisatorischen sondern vor allem politischen Charakter hat u.zw. nicht nur für die Niederlande sondern auch für das Reich, nämlich, ob ein eigener Generalsekretär für die Polizei vorgesehen werden soll oder nicht. Ich kann mich hiezu heute aus bestimmten Gründen noch nicht entschliessen. Innerhalb des niederländischen Verwaltungsbereiches nehmen die Generalsekretäre die Funktion der Minister ein, da wir ja niederländische Minister mit ihnen unterstellten Generalsekretären nicht haben. Mit der Ernennung eines Generalsekretärs für die Polizei würden wir daher einen Schritt machen, der etwas Ähnliches bedeuten würde, wie wenn wir im Reich einen Polizeiminister einsetzen würden. Mit Rücksicht darauf, dass ich bestrebt bin,

functies bij Philips en andere firma's; volgens zijn na-oorlogse verklaring raadde Rauter hem in 1940 aan burgemeester te worden. In okt. 1940, na zijn contacten met Rauter, lid van de NSB; begunstigend lid van de SS. In maart 1941 burgemeester en regeringscommissaris van Zaandam; deze benoeming vond zijn oorzaak in de februari-staking. Van april 1942 tot het einde van de bezetting burgemeester van Utrecht. In beide steden deed hij zijn uiterste best het gemeentelijk ambtenaren-apparaat en de politie geheel te nazificeren. Op 1 febr. 1943 benoemd tot Musserts gemachtigde voor sociale zaken. Na de oorlog tot elf jaar gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I Van Ravenswaay).

(7) Waarschijnlijk stelt Mussert zich een regeling voor, waarbij deze lieden onmiddellijk naar Nederland zouden worden teruggestuurd om daar mee te helpen aan de 'politieke opbouw' van het land: zie nr. 369.

268 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Zie voor de reorganisatie van de Nederlandse politie p. 129–131.

die innere Entwicklung in den Niederlanden möglichst in den Schritt des Reiches zu bringen – wobei man hier ruhig auch einen Schritt voraus machen kann unter der Voraussetzung, dass das Reich selbst beabsichtigt, den Schritt nachzumachen –, möchte ich eine solche Entscheidung nicht treffen, ohne sicher zu sein, dass das Reich selbst diesen Entwicklungsweg gehen will.[2]

Wenn ich hiezu meine Meinung äussere, spreche ich mich aber gegen die Entwicklung aus, weil meines Erachtens die Polizei der schärfste Ausdruck der inneren Verwaltung ist, wobei ich allerdings unter innerer Verwaltung den gesamten Bereich des staatlichen Verwaltungsapparates verstehe, und aus dieser nicht herausgelöst werden soll. Ein selbständiges Polizeiministerium müsste sich infolge der ihm allein zustehenden Schlagkraft unvermeidlich mit einer solchen Unmenge von Verwaltungsaufgaben belasten, die auf die Erfüllung der polizeilichen und damit verbundenen politischen Aufgaben hemmend wirkt und die besser in dem übrigen Verwaltungsapparat des Staates verteilt bleibt.[3] Aber diese Fragen sind hier für mich nicht zur Diskussion gestellt; ich möchte nur nicht eine Entwicklung einleiten, die auch vorausschauend nicht die Entwicklung des Reiches ist. Hingegen habe ich die gesamten Funktionen der Polizei in einer eigenen Generaldirektion zusammengefasst und vorerst als Generalsekretär den Generalsekretär für Justiz bezeichnet. Das gibt einerseits die Gewissheit, dass ungeachtet persönlicher Wechselfälle der Polizeiorganisationskörper beisammenbleibt, und andererseits die Möglichkeit, mit einem Federstrich, nämlich einfach durch eine Ernennung, einen Generalsekretär für die Polizei in Erscheinung treten zu lassen.

ad 2. Die Ausarbeitung des Polizeistandrechts[4] erfolgte im Sinne Ihres bezüglichen

(2) Tijdens een bijeenkomst op 9 december zei Lammers in strikt vertrouwen aan Seyss-Inquart, dat Hitler het plan had Himmler later tot rijksminister van politie te benoemen, maar het nu nog niet wilde doen; daarom waren er nu ook geen bezwaren tegen de door Seyss-Inquart voorgestelde regeling (FOSD 2432: 514291). Het is meer dan aannemelijk, dat Seyss-Inquart geheel andere motieven had, en niets voor een dergelijke versterking van de SS-positie voelde. Wat dat betreft dachten hij en Mussert thans hetzelfde (vgl. nr. 267).

(3) Dit soort bezwaren werden niet alleen door Seyss-Inquart geuit, maar ook door Wimmer, en uiteraard ook door Nederlandse ambtenaren als Frederiks (VJ In 135 a). Op Himmler zullen zij bitter weinig indruk hebben gemaakt; het was zijn uitdrukkelijke bedoeling SS en politie juist geheel uit de staatsmachinerie los te maken en wel degelijk met uitgesproken politieke taken te belasten, waarin hij trouwens voor een groot deel al geslaagd was. Het was bovendien zijn bedoeling, dat de ontwikkeling in de bezette gebieden op zijn minst gelijke tred met die in Duitsland hield (zie p. 133, 134, 136, 137).

(4) H 218: 2050–53 is het ontwerp voor het politiestandrecht, voorzien van Himmlers paraaf. De tekst is in hoofdzaak gelijk aan de definitieve tekst, die in de vorm van paragrafen 58 en 62 t/m 70, opgenomen is in de op 5 januari 1943 gepubliceerde en van kracht geworden 'Verordening Openbare Orde 1943'. Hierdoor kon Seyss-Inquart op elk gewenst moment voor heel Nederland of een deel ervan het politiestandrecht afkondigen. Standrechtelijk zou iedereen gevonnist worden, die zich niet zou houden aan een gelijktijdig af te kondigen bevel, 'dass sich jedermann aller Umtriebe, die die öffentliche Ordnung und die Sicherheit des öffentlichen Lebens zu stören oder zu gefährden geeignet sind, zu enthalten und den besonderen Anordnungen des Reichskommissars zu fügen hat, die dieser unter ausdrücklichem Hinweis auf die Strenge des Polizeistandrechtes erlässt.'

De verordening voorzag in de oprichting van 'politiestandgerechten' (zoals de Nederlandse tekst deze speciale rechtbanken noemt) bestaande uit een SS-officier van de *SS- und Polizeigerichtsbarkeit* als voorzitter en twee andere officieren van de SS of de Duitse politie. Uitdrukkelijk werd bepaald, dat het politiestandrecht op bepaalde gevallen kon worden toegepast, zonder dat het algemeen afgekondigd was (*VO* 1/43; hiervoor ook VJ 133 x; VJ Rs en In, dossiers 1/43). In een toelichting bij het ontwerp, dat Seyss-Inquart aan Himmler, Bormann en Lammers zond, werd hierop gewezen; daardoor konden

Schreibens.[5] Ich glaube, dass ich allen Ihren Wünschen entsprochen habe. Nur möchte ich nicht den Höheren SS- und Polizeiführer ausdrücklich als Gerichtsherrn bestellen, denn diese Bezeichnung bedeutet den Niederländern gegenüber eine Autoritätseinschränkung des Reichskommissars, die deshalb von besonderer Bedeutung ist, weil ja der Reichskommissar im Führererlass als der Wahrer der Reichsinteressen bestellt wurde. Ich habe aber alle praktischen Vollmachten, die ein Gerichtsherr braucht, in der Verordnung selbst dem Höheren SS- und Polizeiführer übertragen. Ich glaube, dass dieses Polizeistandrecht ein brauchbares Instrument sein kann und gewissermassen auch ein Vorbild für weitere Regelungen. Es wird Sie besonders interessieren, dass ich ein Polizeistandgericht auch ohne Verhängung des Polizeistandrechts unter besonderen Umständen in Funktion treten lassen kann, z.B. bei der Häufung von Sabotageakten in einer Provinz. Das ausserordentlich rasche und radikale Verfahren dieses Polizeistandgerichtes wird wahrscheinlich dazu beitragen können, solche Delikte raschestens zu bekämpfen, ohne den gesamten Apparat eines Standrechtes in Schwung setzen zu müssen.

Mit Rücksicht auf die Wichtigkeit dieser Verordnungen, insbesondere aber mit Rücksicht darauf, dass mit der Frage des Ausnahmezustandes bzw. Standrechtes die Reichskanzlei und Parteikanzlei seinerzeit beschäftigt waren, habe ich die beiden Entwürfe auch Reichsminister Lammers und Reichsleiter Bormann überreicht bzw. überreichen lassen und bitte Sie nun, Reichsführer, mir möglichst rasch die Entscheidungen zukommen zu lassen, weil ich die Verordnungen in den nächsten Tagen herausgeben will.[6] Ich begrüsse Sie herzlich mit

Heil Hitler! als Ihr stets ergebener

Seyss-Inquart

BDC H 218: 2062–2064. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

bijvoorbeeld sabotagedaden altijd standrechtelijk worden afgedaan (H 218: 2050). Dit gebeurde in de praktijk ook: tijdens de april-mei-stakingen van 1943 werd het politiestandrecht algemeen in het land toegepast, maar daarna maakten de Duitsers nog geregeld van de *Polizeistandgerichte* gebruik, voornamelijk voor de berechting van leden van verzetsorganisaties. In augustus 1944 werd deze vorm van rechtspraak opgeheven; nadien vond 'berechting' slechts plaats in de vorm van de arbitraire beslissingen van de *Sipo und SD* (zie ook p. 117–119).

(5) De tekst van deze brief is niet bekend.

(6) Seyss-Inquart zendt de twee ontwerpen ook naar Lammers, en daarbij een brief, die praktisch geheel identiek is met het hier afgedrukte stuk (FOSD 2432: 514307–9; de voor Bormann bestemde stukken zijn niet aangetroffen). Himmler antwoordt in twee brieven, beide gedateerd 3 december: hij gaat volledig akkoord met de ontwerpen: 'Ich glaube, dass die Regelung, die Polizei im Justiz-Departement zusammenzufassen und sie dem – wie ich höre – ausgezeichneten Generalsekretär Schricke zu unterstellen, zurzeit bestimmt die beste Lösung ist. Man müsste dann die Regelung zu [i.e.: so] treffen, dass Schricke sowohl Generalsekretär für das Justiz-Departement als auch in Personalunion Generaldirektor für das Polizeiwesen ist.' Van deze brieven worden afschriften gezonden aan Bormann en Lammers (H 218: 2047–8).

269. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN SEYSS-INQUART

3.12.1942

Ich habe gehört, dass Sie die Leistungen für das Versehrten-Sportabzeichen[1] bereits abgelegt haben. Ich freue mich über diese fabelhafte Leistung und beglückwünsche Sie herzlich dazu.[2]

Heil Hitler! Ihr getreuer

H. HIMMLER

BDC H 99: 606. Minuut (fotokopie RvO)

270. HIMMLER AAN RAUTER[1]

Feld-Kommandostelle, 4.12.1942

In Beantwortung Ihres Briefes vom 7.10.1942[2], in dem Sie die für den Zuidersee und Nordholland vorhandene Gefahr aufzeigen, ordne ich an:

1. Sie bauen sofort eine Polizeiflottille zum Schutze des Zuidersee auf.
2. Die Flottille ist mit deutschen und niederländischen Freiwilligen zu bemannen.
3. Die Flottille ist mit Maschinengewehren, wenn möglich mit überschweren Maschinengewehren, zu bewaffnen.

Insgesamt müssen Sie in der Lage sein, bis zum März des Jahres 1943 den Schutz der Zuidersee zu garantieren.[3]

[H. HIMMLER]

BDC H 134: 2626. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

271. BEVEL VAN HIMMLER[1]

Berlin SW 11, den 6.12.1942

Betr.: Behandlung von volksdeutschen und germanischen Freiwilligen in der Waffen-SS.

Die Erziehung und Umsorgung der Volksdeutschen und Germanischen Freiwilligen innerhalb und ausserhalb des Dienstes ist eine Aufgabe, die mehr denn je die vollste Aufmerksamkeit der verantwortlichen SS-Führer und Unterführer erfordert.

269 – (1) Seyss-Inquart liep namelijk kreupel: zie nr. 17.
(2) In een telexbericht van 5 dec. bedankt Seyss-Inquart, en voegt daaraan toe: 'ich konnte die Leistung ohne jede Altersvergünstigung absolvieren.' (H 99: 605).
270 – (1) Blijkens een onderschrift worden doorslagen van dit stuk gezonden aan Jüttner en Daluege.
(2) Himmler bedoelt kennelijk het telexbericht van die datum: nr. 236.
(3) Zie verder over dit onderwerp o.a. nrs. 288, 293, 354 en 381. Himmlers bevel om het smaldeel meteen te bouwen, blijkt niet realiseerbaar: pas op 1 mei 1943 begint het smaldeel zijn taken te vervullen (nr. 381).
271 – (1) Het bevel wordt in circulaire-vorm door Berger doorgegeven.

Mit schlechter und unkameradschaftlicher Behandlung werden keine Männer für uns und die Idee unseres Führers gewonnen. Das ist nur möglich mit Verständnis für die Lage dieser Freiwilligen, die fern vom Reich – ohne deutsche Schulen und Kultureinrichtungen – einen harten und entsagungsvollen Kampf für ihr Deutschtum oder ihr Germanentum geführt haben.

SS-Führer und Unterführer haben sich um jeden Einzelnen zu bemühen und ihm zu jeder Zeit kameradschaftlich zu helfen. Sie müssen sich in abendlichen Unterrichtsstunden der Freiwilligen annehmen und sie kulturell und politisch weiterbilden. Diese Kurse bieten zugleich eine gute Gelegenheit, Sorgen und Nöte der jungen Kameraden kennenzulernen.

Wer Volksdeutsche oder Germanische Freiwillige in einem Kasernenhofton beschimpft, ihnen vielleicht ihre schlechte Schule vorhält oder sich ihnen gegenüber sonst unqualifizierbar benimmt, begeht ein Verbrechen am Deutschtum und Germanischen Reich. Die geringste Strafe in diesen Fällen ist Ausschluss aus der SS.

Ich ersuche die Kommandeure aller Einheiten der Waffen-SS, sich noch mehr als bisher persönlich um die Erziehung der Volksdeutschen und Germanischen Freiwilligen zu kümmern.

[H. HIMMLER]

BDC H 495: 4327–28. Gestencild afschrift (fotokopie RvO)

272. NOTITIE VOOR BERGER

Bad Tölz, den 7. Dezember 1942

Entwurf für die Schaffung eines Filmes 'Germanische Waffenbrüderschaft'.[a 1]

In allen germanischen Landen finden wir noch alte germanische Kultstätten (Aufnahmen aus Norwegen, Dänemark, Deutschland, Holland und Flandern mit ganz kurzen Erklärungen nach Anweisung des Professors für germanische Frühgeschichte Paulsen[2], z.Zt. an der SS-Junkerschule Tölz).

Bauten aus dem germanischen Altertum sind freilich nicht mehr vorhanden, weil unsere Vorfahren als Baustoff damals Holz verwandten. Aber aus der Architektur des Mittelalters und auch teilweise der späteren Zeiten spricht das gleiche germanische Empfinden (ver-

272 – (a) Rechts bovenaan in hs. van Himmler: 'Blutsbrüder Waffenbrüder'.

(1) Himmler schrijft op 22 juli aan Berger, dat hij het met een dergelijke film eens is; hij stelt echter als titel voor: 'Blutsbrüder – Waffenbrüder'. Hij doet ook de suggestie de film te laten beginnen met een paar ontdekkingen van *Ahnenerbe*, zoals de overeenkomst in bouwwijze van Noorse en Tiroolse boerderijen e.d., en 'dann auf das Volk kommen und von der Grundlage der Blutsbrüderschaft aus zur praktischen Waffenbrüderschaft übergehen.' (H 509: 4432). Het is de bewerker niet bekend, was het scenario tenslotte heeft opgeleverd.

(2) Ook verbonden aan *Haus Germanien* te Hildesheim (zie daarvoor p. 166).

gleichende Aufnahmen aus Flandern, Holland, Deutschland, Dänemark und Norwegen; z.B. Brügge und Emden u.s.w. nach Auswahl von SS-Hauptsturmführer Fromme).[3]

Deutsche, Flamen, Holländer, Dänen und Norweger sind rassisch gleich, weil sie alle germanischen Blutes sind (vergleichende Personenaufnahmen beiderlei Geschlechts aus Deutschland, Flandern, Holland, Dänemark und Norwegen).

In allen germanischen Ländern haben sich noch alte Volkstänze erhalten (Aufnahmen eines norwegischen Fischertanzes, eines dänischen Bauerntanzes, deutscher Trachtentänze, eines holländischen Holzschuhtanzes und eines flämischen Tanzes).

In Flandern, Holland, Dänemark und Norwegen marschiert heute die germanische SS ebenso wie in Deutschland. Hier sehen wir ein SS-Heim in Flandern (Aufnahme), marschierende SS in Holland (Aufnahme), ein SS-Appell in Dänemark (Aufnahme), ein Bergfeuer der SS in Norwegen (Aufnahme).

Aus Norwegen, Dänemark, Holland und Flandern eilen Freiwillige zu den Fahnen der Waffen-SS. Diese werden zunächst von einer SS-Ergänzungsstelle gemustert (Aufnahme), dann fahren sie nach Deutschland (Aufnahme), wo sie meist im Lager Sennheim noch politisch geschult werden und eine vormilitärische Ausbildung erhalten (Aufnahme).

Hierauf kommen die Freiwilligen zu besonderen Ersatzeinheiten der Waffen-SS (Aufnahme).

Ein Teil der Freiwilligen aus den germanischen Bruderländern kämpft in der SS-Panzer-Grenadier-Division 'Wiking'. Hier sind Norweger und Dänen im SS-Panzer-Grenadier-Regiment 'Nordland' (Aufnahme) sowie Holländer und Flamen im SS-Panzer-Grenadier-Regiment 'Westland' (Aufnahme).

Andere Freiwillige aus den germanischen Bruderländern kämpfen in der Legion 'Flandern', in der Legion 'Niederlande', in der Legion 'Danmark' und in der Legion 'Norwegen' im Rahmen der Waffen-SS (Aufnahmen mit kurzer Erklärung der Uniformabzeichen der Legionen).[b]

Besonders tüchtige Freiwillige aus Flandern, Holland, Dänemark und Norwegen können ebenso die Junkerschule besuchen und später Führer werden wie ihre hierfür ausgesuchten deutschen Kameraden. Voraussetzung für die Kommandierung zur Junkerschule sind:

1. Mindestdienstzeit 12 Monate einschliesslich mindestens 3 Monate Zugehörigkeit zu einer Feldeinheit;
2. nachgewiesene Eignung zum Gruppen-, s.M.G.-[4] oder Geschützführer;
3. Bewährung vor dem Feinde und tadelfreie charakterliche Haltung;
4. aktive und konsequente Einstellung zum Nationalsozialismus.

Am Fusse der Alpen (Aufnahme der Benediktenwand und des Blombergs) bei Bad Tölz (Frühjahrs- oder Sommeraufnahmen vom Kurhaus, Kurpark und Wandelhalle) liegt die SS-Junkerschule Tölz (Aufnahme). Hier werden ausser Junkern aus allen deutschen Gauen auch flämische, holländische, dänische und norwegische Junker zu militärischen Führern

(3) Het aantonen van frappante overeenkomsten tussen huisgevels te Delft en te Danzig e.d. was typerend voor de SS; men zie het blad *Hamer*. De eveneens frappante overeenkomsten tussen de middeleeuwse en Renaissance-architectuur van bijv. Frankrijk en de Nederlanden werden aanvankelijk verzwegen, in een later stadium echter gebruikt om aan te tonen, hoe Germaans Noord-Frankrijk eigenlijk was.

(b) In marge bij deze alinea in onbekend hs. tussen haakjes: 'Germanisches Korps'.

(4) *schweres Maschinengewehr.*

ausgebildet. Sie sind alle gleichen Blutes und haben das gleiche Ideal. Deshalb herrscht unter ihnen auch echte Kameradschaft. Schon früh beginnt der Dienst an der Schule (Aufnahme vom Frühsport).

Auch auf der Schule kann der Exerzierdienst nicht entbehrt werden (Aufnahme), Geschützausbildung (Aufnahme).

Ein Hauptfach ist der Taktikunterricht (Aufnahme von Taktik im Hörsaal).

Bei einer Geländebesprechung wird dann der Flussübergang im Rahmen der letzten Taktikaufgabe erklärt (Aufnahme).

Im Pionierwesen werden die technischen Fragen dieses Flussüberganges erörtert (Aufnahme, wobei ein Modell gezeigt wird). Am Sandkasten wird dann das Arbeiten der Kompanie, der Züge und der Gruppen bei diesem Flussübergang besprochen (Aufnahme). Hierauf wird der Flussübergang praktisch durchgeführt (Aufnahme).

Wichtig ist die Waffenlehre (Aufnahme, wobei ein Junker einen prägnanten Satz spricht).

Ein interessantes Fach ist auch die politische Schulung (Aufnahme vom Unterricht, wobei der Weltanschauungslehrer einen Satz spricht, der die germanische Idee zum Ausdruck bringt).

Jeder Junker muss reiten lernen (Aufnahme unter Mitwirkung von SS-Hauptsturmführer Zilling) und fechten können (Aufnahme).

Panzerlehre (Aufnahme mit einem prägnanten Satz, den der Lehrer spricht).

Panzerjägerzug in Stellung (Aufnahme, Arbeiten eines Panzervernichtungstrupps (Aufnahme),

Eskaladieren (Aufnahme),

Nahkampfschule (Aufnahme),

Ausbildung an Flakgeschützen (Aufnahme),

Motorenkunde (Aufnahme),

Kraftfahrschule im Gelände (Aufnahme),

Reiterzug im Gelände (Aufnahme),

ein Stosstruppunternehmen mit Einsatz von Flammenwerfern (Aufnahme).

Obwohl die Waffen-SS motorisiert ist, macht sie auch Übungsmärsche. Auch die Junker machen solche (Aufnahme einer marschierenden Kolonne, die ein SS-Lied singt, auszusuchen von SS-Obersturmführer Jenowein).

Gefechtsdienst (Aufnahme),

Bodenturnen (Aufnahme),

Saltospringen (Aufnahme),

Schwimmen (Aufnahme),

Springen vom Turm der Schwimmhalle (Aufnahme),

Boxen (Aufnahme),

Basketballspiel (Aufnahme),

Arbeitsstunde (Aufnahme),

Bücherausgabe in der Bibliothek (Aufnahme),

Wettlauf im Schulstadion (Aufnahme),

Handball (Aufnahme),

Dänische Junker im Faltboot auf der Isar (Aufnahme),

Holländische Junker auf einer Radtour am Tegernsee (Aufnahme),

Flämische Junker vor dem Haus der Deutschen Kunst in München (Aufnahme),

Norwegische Junker bei einer Kletterpartie in den Alpen (Aufnahme).

Auch die Musik wird gepflegt (kurze Tonfilmaufnahme eines kleinen Junkerorchesters im Musikzimmer – nach Zusammenstellung von SS-Ostuf. Wiemann –).

Im Winter wird eifrig Schi gefahren (Aufnahmen).

Auch Freiwillige aus dem verbündeten Finnland werden auf der Junkerschule Tölz ausgebildet (Aufnahme nach Weisung von SS-Sturmbannführer Klingenberg).[5]

Estnische Freiwillige erhalten hier ebenfalls ihre Ausbildung zum militärischen Führer (Aufnahme nach Weisung von SS-Stubaf. Klingenberg).

Vereinzelte Schweizer und Schweden, die der Stimme ihres Blutes folgend in die germanische SS eintraten, sind auch auf der SS-Junkerschule Tölz (Aufnahme nach Weisung von SS-Stubaf. Klingenberg).

Norwegisches Lied auf dem Gipfel eines Berges bei Bad Tölz (Tonfilmaufnahme).

Finnisches Lied am Ufer eines Sees in der Nähe von Bad Tölz (Tonfilmaufnahme).

Tournierspringen von Führern (Aufnahme nach Weisung von SS-Hauptsturmführer Zilling).

Junker im Rhönrad (Aufnahme).

Der altgermanische Königssprung an der SS-Junkerschule Tölz (Aufnahme).

(Der beste Springer des Lehrgangs springt mit Federsprungbrett über eine Reihe dicht nebeneinandergestellter Pferde. Die Aufnahme muss so von schrag vorne gemacht werden, dass das Federsprungbrett nicht zu sehen ist. Hierzu keine hohen Pferde aussuchen und möglichst ruhige Tiere nehmen, die langsam an das Springen zu gewöhnen sind). Nach der germanischen Sage wurde König, wer über 7 Pferde sprang.

Gegen Ende des Lehrgangs findet eine Schlussprüfung statt. Hier wird eine Arbeit in Heerwesen geschrieben (kurze Aufnahme).

Die Schule erhält Besuch von SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS, Hauser, dem Führer eines SS-Panzerkorps[6] und SS-Obergruppenführer Eicke[7], Kommandeur der Panzergrenadier-Division 'Totenkopf' (vorhandene Filmaufnahmen ausnutzen).

Die Junker kommen nach Schluss des Lehrganges wieder zur Truppe (Aufnahme des abfahrenden Zuges vom Bahnhof Tölz). Sie haben sich dann darauf als junge militärische Führer bei der Truppe zu bewähren.

Wir sehen:

Waffen-SS im Kaukasus (Aufnahme),

Waffen-SS in der südrussischen Steppe (Aufnahme),

(5) Fritz Klingenberg, geb. 17 dec. 1912, in 1944 *SS-Obersturmbannführer;* commandant van de *SS-Junkerschule* te Bad Tölz, waar de toekomstige officieren van de *Waffen-SS* werden opgeleid. Klingenbergs opdracht hield speciaal de opleiding van de Germaanse aspirant-officieren in. Hij sneuvelde als divisiecommandant in maart 1945 (*SS-Dienstaltersliste* 1944; Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 36, 37).
(6) Paul Hausser, geb. 7 oktober 1880 te Brandenburg-Havel. Beroepsofficier; stafofficier in de eerste wereldoorlog. In 1932 met pensioen als *Generalleutnant* tit.; sinds 1934 *Inspekteur der SS-Verfügungstruppe*. Tijdens de oorlog achtereenvolgens commandant van de *SS-Verfügungsdivision* (waarvan onderdelen tijdens de mei-dagen van 1940 op verschillende plaatsen, o.a. de Grebbe-linie en de Zeeuwse eilanden, door de Nederlandse verdediging heenbraken), van een *SS-Panzerkorps*, van een leger, tenslotte van een *Heeresgruppe* in de rang van *SS-Oberst-Gruppenführer und Generaloberst der Waffen-SS* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 37–46; zie ook p. 48).
(7) Zie voor hem p. 43, en noot 5 daarbij, en p. 56.

Waffen-SS in den Waldei-Bergen (Aufnahme),
Waffen-SS im Wolchow-Sumpfgebiet (Aufnahme),
Waffen-SS vor Leningrad (Aufnahme),
Waffen-SS im karelischen Urwald (Aufnahme),
Waffen-SS an der Eismeerfront (Aufnahme),
Waffen-SS in Paris (Aufnahme) (möglichst mit SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS, Diedrich)[8],
Waffen-SS unter Palmen (Aufnahme).

(Diese Aufnahmen müssen so gewählt werden, dass sämtliche Waffengattungen der Waffen-SS in Erscheinung treten und auch Sturmgeschütze, Panzer u.s.w. vorgeführt werden).

Deutsche und Angehörige anderer germanischer Länder kämpfen in der Waffen-SS Schulter an Schulter gegen die Feinde Europas, den beutegierigen, mordenden und kulturzerstörenden Bolschewismus und den imperialistischen, völkeraussaugenden, angelsächsischen Kapitalismus.

Als politische Soldaten wissen sie, dass hinter diesen beiden Feinden das Weltjudentum steht, das Deutschland vernichten und Europa unterjochen will. So wird die Waffen-SS im Verbande der deutschen Wehrmacht mit den Bundesgenossen Deutschlands den Endsieg in diesem zweiten grösseren Weltkrieg erkämpfen.

Aber bereits während des Krieges hat die SS die Ansiedlung germanischer Familien im wiedergewonnenen Ostraum in die Wege geleitet.

Kurzer Überblick über das grosse Ostsiedlungswerk in einer Aufnahmeserie mit erläuterndem Text (dazu Spezialisten heranziehen).

Die SS ist germanisch. Sie glaubt an die Schaffung eines germanischen Lebensraumes, in dem sich das Germanentum frei entfalten kann. In zwei Jahrtausenden germanischer Geschichte war unter den Besten germanischen Blutes die Sehnsucht nach Einigkeit lebendig. Was einst Hermann der Cherusker in kleinem Umfange erträumte, soll unter Adolf Hitler in grossem Ausmasse Wirklichkeit werden.

In diesem Glauben marschiert die SS in die Zukunft (Schlussaufnahme, die eine Masse von SS-Männern und Hitlerjungen zeigt, die der Sonne entgegen einen Berghang ersteigt und flatternde Hakenkreuzfahnen, SS-Fahnen und HJ.-Fahnen mit sich trägt).

BDC H 509: 4433–4438. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(8) Josef (Sepp) Dietrich, geb. 25 mei 1892 te Hawangen; na de lagere school werkzaam in diverse beroepen (zie p. 45). In 1911 beroepssoldaat. Na de eerste wereldoorlog lid van een vrijkorps. Sinds 1923 lid van *NSDAP* en SS, sinds 1933 commandant van de *SS-Leibstandarte 'Adolf Hitler'*. Leidde in 1934 de executies van Röhm en andere *SA*-leiders; kort daarna bevorderd tot *SS-Obergruppenführer*. Tijdens de oorlog eerst commandant van de *SS-Division Leibstandarte-SS 'Adolf Hitler'* (eerst regiment, daarna infanterie-divisie, later pantserdivisie), in juli 1943 commandant van het *1. SS-Panzer-Korps 'Leibstandarte'*, sinds oktober 1944 van de *6. SS-Panzer-Armee* (o.a. Ardennen-offensief). Sinds april 1942 *SS-Oberst-Gruppenführer und Generaloberst der Waffen-SS*. In 1946 in het zg. Malmédy-proces tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld, in 1955 vrijgelaten, in 1957 tot 18 maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens zijn aandeel in de Röhm-affaire, in 1959 weer vrij, in 1966 overleden (Krätschmer, *Ritterkreuzträger*, p. 10 e.v.; Fritz Freiherr von Siegler: *Die höheren Dienststellen der deutschen Wehrmacht 1933–1945*, München, 1953, p. 116; *SS-Dienstaltersliste* 1944; Klietmann, *Waffen-SS*, p. 55, 56, 59, 71, 85; KB I 1694).

273. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, 9/12/42

Reichsführer.

Hauptdienstleiter Schmidt hat mit Mussert wegen der Erfassung der wehrhaften NSBer gesprochen, der damit einverstanden ist. Mussert schwebt vor, diese Organisation die Bezeichnung 'Niederländische Landwehr' zu geben.[1] Ich hab mich darüber eingehend mit allen in Frage kommenden Stellen gesprochen. Ich bitte Sie, Reichsführer, unter allen Umständen zu verhindern dass in dieser wehrhaften Organisation, die nach soldatischen und militärischen Grundsätzen aufgebaut werden muss, keine politischen Einflüsse zugelassen werden, denn ich fürchte, dass man versuchen wird, zu erreichen, dass alle möglichen höheren NSB-Führer, neben den Führern der Waffen-SS, irgendeine entscheidende Gewalt erhalten, das wäre untragbar. Alle meine Herren bitten, wenn möglich, das Wort 'Niederlande' zu vermeiden. 'Heimatschutz' und 'Heimwehr' können nicht gebraucht werden, weil diese Begriffe hier völlig unbekannt sind. Wohl aber wäre das Wort 'Heimatwacht' tragbar, weil 'Heimweh' ein geflügeltes Wort in Holland ist, obwohl nicht holländisch.

'Wacht' ist der gebräuchliche Ausdruck für 'Wehr'. 'Heimatwacht' wäre also zwar eine Neubildung, aber – wie mir holländische Offiziere sagen – durchaus tragbare und schöne Neubildung, im Sinne des Wortes 'Heimatwehr'. Eine Gruppe der Waffen-SS könnte diese Heimatwacht nicht sein, da von deren Angehörigen ein grosser Teil nicht SS-tauglich und SS-geeignet ist. Es müsste also ähnlich wie bei der niederländischen Legion zu einem neutralen Begriff gekommen werden. Als Uniform schlage ich vor, die normale SS Uniform mit dem Reichsadler am linken Oberarm, Aufschläge ohne Siegrune und auch ohne Wolfsangel, da die Wolfsangel schon einmal das Zeichen der Legion ist, sonst aber die Dienstgradabzeichen der SS.[2]

Die Ausbildung könnte bei den beiden E-Bataillonen der SS- u. Polizeidivisionen[3] hier erfolgen. Alte Uniformen hat mir SS-Obergruppenführer Pohl[4] bereits zugesagt. Die Waffen will SS-Gruppenführer Jüttner liefern. Für die Heimatwacht müsste ein Kommandeur bestimmt werden, der sich ausschliesslich mit der Ausbildung und Aufstellung befasst. Im Einvernehmen mit dem Befehlshaber der Waffen-SS schlage ich dazu SS-Obersturmbannführer Fortenbacher[5] vor, derzeit Kommandeur des E-Btl. Germania. Im Ernstfalle würden Führer und Offiziere meines Befehlsbereiches als Zug- und Kompanieführer eingeteilt werden, doch wäre ein gewisser Grundstock von Führern notwendig.

Wie ich höre, soll Generaloberst Daluege noch über junge Pol. Offiziere verfügen, die gegebenenfalls für die Heimatwacht abgestellt werden können. Die 2 200 Hilfspolizisten könnten sofort in die Heimatwacht überstellt werden da dadurch die Hilfspolizei zum gros-

273 – (1) Op grond van dit plan ontstond de Landstorm Nederland, oorspronkelijk Landwacht Nederland genoemd (zie p. 376 e.v.).

(2) Zie voor de uniformering van de Landstorm p. 885.

(3) Rauter moet zich vergissen: de *Waffen-SS* telde tot febr. 1945 maar één *SS-Polizei-Division.*

(4) De chef van het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt*, dat onder meer de concentratiekampen beheerde (zie voor Pohl p. 44, noot 4).

(5) Voor meer gegevens over hem zie nr. 157, noot 11.

sen Teil überflüssig geworden wäre.[6] Ich bin überzeugt, dass ohne weiteres ein ganzes Regiment Heimatwacht aufgestellt werden kann.

'Landwehr' ist auch ein guter Ausdruck und entspricht der deutschen Landwehr, nur fürchte ich, dass daraus alle möglichen Separatisten wieder eine eigene Wehrmacht aufstellen möchten. 'Landwacht' klingt zu sehr nach Flurwacht.

Vereidigung auf den Führer und Unterstellung unter die SS- und Polizeigerichtsbarkeit wäre unbedingt notwendig.

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 218: 2016–2017. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

274. NOTITIE VAN HIMMLER[a]

Feld-Kommandostelle, 10. Dezember 1942

Ich habe den Führer wegen der Loslösung von Juden gegen Devisen gefragt. Er hat mir Vollmacht gegeben, derartige Fälle zu genehmigen, wenn sie wirklich in namhaften Umfang Devisen von auswärts hereinbringen.

H. HIMMLER

BDC H 232: 2779. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

275. NOTITIE VAN HIMMLER[a]

Der Führer hat in seiner Unterredung mit Mussert am 10.12.1942[1] in der Wolfschanze zwei Sätze gesagt, die mir besonders im Gedächtnis blieben:

'Mein Gewissen ist ein germanisches Gewissen'

'Wenn es sich um die Verteidigung der Freiheit handelt, sind auch die 15- und 14-Jährigen nicht zu jung, um für die Nation zu sterben.'[2]

H. H[IMMLER]

BDC H 233: 2780. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(6) Dit is een aanwijzing voor het feit, dat aanvankelijk de Landstorm een semi-politioneel aspect had: zie p. 377 en de oprichtingsverordening *VO* 24/43.
274 – (a) Getypt op machine met extra-grote letter. Onderaan in onbekend hs.: '2. RSH[A] abgeg. am 15.12', gevolgd door een paraaf.
275 – (a) Getypt op machine met extra-grote letter.
(1) Men zie voor dit bezoek nr. 282; voor de verwachtingen, die het in en buiten de NSB wekte, en de gevolgen ervan, met name Musserts verheffing door Seyss-Inquart tot 'Leider van het Nederlandse volk', p. 290 e.v.
(2) Zie het eind van nr. 282.

276. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, 11/12/42

Reichsführer.

Soeben erscheint die Nummer 14 der WA-Zeitung 'Zwarte Soldaat' vom 10. Dezember: das bekannte Bild, wie der Führer Mussert bei seinem ersten Besuch die Hand gibt, im Hintergrund ein schwarzes Hakenkreuz, hinter den Händen der beiden eine rote Wolfsangel und die Überschrift in rot 'ohne Mussert hat die Niederlande keine Zukunft mehr'. Der Kopf des Führers ist in einer gemeinen Weise so entstellt, dass der Führer nicht wiederzuerkennen ist und gemeine und ordinäre Züge aufweist. Ich habe die ganzen Nummern des 'Zwarten Soldaat' sofort beschlagnahmen lassen und den Redakteur van der Hout[1] und den Zeichner Peter Beckmann[2] zunächst verhaften lassen.[3]

Ich schicke Ihnen die Nummer sofort zu.[4]

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 92: 442. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

277. TELEXBERICHT VAN RAUTER AAN HIMMLER

Den Haag, 12.12.42

Reichsführer.

Am 11.12.42 um 13 Uhr ruft mich der Adjutant des Gen. Komm. z.b.V. Schmidt – Bühnert[1] – an und teilt mir mit, Hauptdienstleiter Schmidt habe, ehe er weggefahren sei[2], vergessen, mir auszurichten, dass der Reichskommissar sich jetzt doch entschlossen habe, die Zustimmung dazu zu geben, dass Gen.Sekr. Goedewagen (Propaganda) aufgefordert

276 – (a) Rechts bovenaan enige stenografische notities.

(1) Zie voor hem nr. 137, noot 4.

(2) Pieter Joannes Marie Beekman, geb. 11 juni 1911 te Amsterdam. Genoot opleiding aan een tekenacademie; illustrator bij verschillende dagbladen en tijdschriften, sinds 1941 tekenaar en journalist bij *Het Nationale Dagblad* en *Volk en Vaderland*. Hij muntte uit in zeer antisemitische tekeningen; lid van de NSB (dossier Perszuivering P. J. M. Beekman).

(3) Behalve Van der Hout, die bij de opmaak van het bewuste nummer toevallig afwezig was, werd ook de plaatsvervangend redacteur Henk Schumacher gearresteerd. Schumacher achtte zich verantwoordelijk voor het plaatsen van de tekening; een en ander verhinderde niet, dat hij in 1943 overigens geheel en al aan SS-kant kwam te staan. De tekening was evenwel zonder enige bijbedoeling geplaatst (Doc. I J. J. van der Hout).

(4) Himmler nam er goede nota van: toen Mussert hem in juli 1943 bezocht, bracht Himmler de belediging van de *Führer* door deze tekening ter sprake (zie nrs. 432 en 433).

277 – (1) Friedrich Bühner, geb. 8 september 1911 te Münster. Lid van de *NSDAP* sinds 1935. Van oktober 1940 tot vermoedelijk het einde der bezetting adjudant van Schmidt en Ritterbusch, zowel in hun staats- als partijfuncties; tevens sinds 1943 chef van het *Stabsamt* van het *Arbeitsbereich der NSDAP* (PA Präs; NSDAP 3 B III).

(2) Kennelijk wordt hier gedoeld op de reis, die Mussert, vergezeld van o.a. Schmidt, op 8 december via Berlijn naar Hitlers hoofdkwartier in Oost-Pruisen aanving. Seyss-Inquart was al vooruitgereisd (verslag van F. E. Müller in NSB 20 c).

werde, seinen Rücktritt einzureichen. Als ich fragte, warum ein solcher Entschluss gefasst würde, antwortete er mir, es seien jetzt viele Angriffe gegen Goedewagen seitens der NSB vorhanden, aber er hätte auch vor kurzem in Amsterdam irgendeine dumme Äusserung wegen der Amerikaner gemacht, die den RK veranlasst hätte, ihn fallen zu lassen.[3] Als ich ihm darauf antwortete, dass G. ein reichstreuer Mann sei und dass das Fallenlassen alarmierend in den reichsfreundlichen Kreisen wirken müsse, die keine Stütze sähen und zusehen müssten, wie die reichstreuen niederländischen Nationalsozialisten mit Zustimmung deutscher Stellen abgeschossen werden, gab er mir grundsätzlich Recht, meinte aber, dass ich zu hart sähe. Schliesslich teilte er mir noch mit, Gen. Komm. Schmidt lasse mich bitten, zunächst nichts zu unternehmen, ehe er nicht mit dem Reichskommissar zurückgekehrt sei. G. wurde es nahegelegt, nächste Woche zurückzutreten. In diesem Zusammenhang verweise ich auf den Besprechungsvermerk[4], der auf Ihrem Tisch liegengeblieben ist, worin Mussert die Ablösung Goedewagens und des Unterrichtssekretärs van Dam forderte. Da van Dam gut mit Dr. Wimmer befreundet ist, wurde also hier ein Kompromiss geschlossen.[5] Wie eine Annäherung des niederländischen Volkstums an das Reich bei einer solchen Politik geschehen soll, ist mir völlig unverständlich.

Ich melde Ihnen, Reichsführer, diesen Tatbestand.[6]

Heil Hitler. Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 542: 3663–3665. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

278. HIMMLER AAN HITLER[a 1]

Feld-Kommandostelle, den 12.[b] Dez. 1942

Mein Führer!

Unter Bezug auf den Vortrag, den ich bei Ihnen am 6.12.1942 haben durfte[2], schlage ich folgende Dinge vor und bitte noch einmal um deren Genehmigung:

– – –[3]

(3) Het is niet bekend, welke opmerking Goedewaagen heeft gemaakt.
(4) Het is niet duidelijk, welk stuk Rauter hier bedoelt. Misschien nr. 267, dat zeer zeker bij Himmler is terechtgekomen, en dat impliciet wel het aftreden van Goedewaagen en Van Dam bevat.
(5) In tegenstelling tot Goedewaagen wist Van Dam zijn functie tot het einde van de oorlog te behouden.
(6) Dezelfde dag nog zendt Himmler een telexbericht terug aan Rauter, waarin hij o.a. meedeelt: 'Die Anforderungswünsche von M. sind in keiner Weise genehmigt worden.' Hij verzoekt Rauter om na te gaan, of Goedewaagen de desbetreffende opmerking heeft gemaakt; zo ja, dan moet de SS hem laten vallen (H 542: 3660; zie ook nr. 289).
278 – (a) Het stuk is geschreven op een machine met groot lettertype ten behoeve van Hitler.
(1) Doorslagen van deze brief worden gezonden aan Jüttner, Knoblauch en Wolff, een afschrift gaat naar Berger (H 654: 5083–8).
(b) Het cijfer in hs. van Himmler.
(2) Zie noot 3.
(3) In de weggelaten passages zegt Himmler onder meer, dat hij voor het formeren van een nieuwe divisie 20.000 man nodig heeft; hij vraagt Hitler toestemming om 20.000 vrijwilligers voor de SS uit te

5.) Klingental, der Sitz des Reichskommissar im Haag, wird von uns festungsmässig ausgebaut.[4] Die vorhandenen Reichsdeutschen sowie die NSBer werden von uns in Alarm-Bataillone zusammengefasst.[5] Ich nehme an, dass wir 4 oder 5 derartige Bataillone bekommen. Ich bitte, für diese Festung Klingental 7,5 Paks[6] zu genehmigen.[c] [7]

– – –[8]

Gehorsamst![d]

H. HIMMLER

BDC H 242: 2816–2819. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

279. NOTITIE VAN HIMMLER[a]

Vorschlag für die Neuaufstellung der SS-Division.

Die SS-Legion Niederlande, heute rund 2 000 Mann stark, sowie die Legion Norwegen, rund 800 Mann stark, werden aus der 2. SS-Brigade, in der sie sich heute befinden, herausgezogen.[1]

zoeken uit het contingent, waarmee de *Luftwaffe* de *Luftwaffen-Feld-Divisionen* van mannen voorziet. Himmler voegt hieraan toe: 'Einen Vorschlag für die Neuaufstellung der Division lege ich bei.' Dit is kennelijk nr. 279. Reeds in een vroegere notitie van Himmler voor een bespreking met Hitler op 6 december komt als punt 5 voor: 'Legion Norwegen – Niederland: Division Wärager'. Misschien heeft Himmler het toen alleen maar over een nieuwe divisie gehad, zonder in verdere bijzonderheden te treden (H 552: 3687).

(4) Zie nr. 263, en de verwijzingen daarbij. In het dagboek van de adjudant van Rauter komen gedurende de laatste maand van 1942 en de eerste maanden van 1943 de verdediging van Den Haag en de opstelling van een IJsselmeer-flottille voortdurend ter sprake (Dagb. 57).

(5) Dit is niet doorgegaan; ten eerste vermoedelijk vanwege de oude bezwaren van de zijde der *Wehrmacht* (zie nrs. 143 en 147), maar vooral omdat de oprichting van de Landstorm dit plan doorkruiste.

(6) *Panzerabwehrkanone* ('7,5' duidt uiteraard het kaliber aan).

(c) Onder deze zin in hs., blijkbaar van Hitler (zie noot 7): 'ja!'

(7) Een ondergeschikte van Brandt, Meine, zendt aan een collega, die een soortgelijke functie bekleedt, een uittreksel van het hier afgedrukte stuk met de opmerking: 'Durch handschriftlichen Vermerk hat der Führer die Gestellung von 7,5 Paks für die Festung Klingental genehmigt.' (H 183: 2727).

(8) In de weggelaten passage komt onder andere de formatie van een Frans vrijwilligersonderdeel voor de *Waffen-SS* ter sprake, te vullen met 'besonders gutrassige, germanisch aussehende und germanisch denkende Menschen'; Himmler weet nog niet, of deze *SS-Standarte* 'Karl der Grosse' moet heten, of 'Gobineau' naar de 19e eeuwse Fransman, die graaf, rassen-theoreticus en volgens Himmler 'ein Wiedererwecker germanischen Denkens in Frankreich' was. Diens naam is evenwel op het stuk al doorgehaald. Het kwam inderdaad tot een *SS-Freiwilligen-Grenadier-Regiment 'Charlemagne'*.

(d) In hs. van Himmler.

279 – (a) Getypt op de machine met extra-grote letter ten behoeve van Hitler. Onderaan het stuk in onbekend hs.: '13.12.1942.'

(1) Vgl. nr. 222 en p. 364. Op 22 september had Himmler aan Hitler voorgesteld twee SS-brigaden, waarvan één geheel uit Duitsers, de andere uit de Germaanse legioenen bestaande, te mengen: het

Der 2. SS-Brigade wird ein neu zu bildendes Infanterie-Regiment, das aus den 20 000 Mann, die mir für die SS zur Verfügung gestellt werden[2], herausgezogen wird, sowie ein neu aufzustellendes Infanterie-Bataillon zugeführt. Aus der Legion Niederlande und der Legion Norwegen werden zwei Infanterie-Regimenter mit dem Namen 'SS-Grenadier-Regiment Nederland' und 'SS-Grenadier-Regiment Norge' gebildet. Sie sind keine reinen SS-Regimenter, da sie sich zum Grossteil aus den Freiwilligen der Niederlande und Norwegen zusammensetzen, die nur Kv-Heer[3] und nicht SS-tauglich sind.

Diese beiden SS-Regimenter sehe ich als das Fundament für eine spätere Vergrösserung bei der Ausschöpfung der Wehrkräfte dieser beiden Länder an. Aus dem Freikorps Danmark in der Stärke eines Bataillons, im Augenblick der 1. SS-Infanterie-Brigade zugeteilt, wird das 3., das sogenannte Voraus-Regiment oder Schnelle Regiment der Division gebildet.

Aus den zur Verfügung gestellten 20.000 Mann, von denen – wie ich gebeten habe – mindestens 10 000 Mann SS-tauglich sein müssen, werden Panzerwaffe, Artillerie, Pioniere und der sonstige Teil der Division aufgestellt. Die Division, für die ich den Namen W a r ä g e r vorschlage, wird mit der Division 'Wiking' zu einem Korps, dem man die Bezeichnung 'germanisches Korps' geben könnte, zusammengefasst. Für die Führung des Korps schlage ich den SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Waffen-SS Steiner vor.

Der Vorteil dieser Organisation wäre

1.) die fähigen, bereits 1½ bis 2 Jahre dienenden SS-Männer aus Niederland, Norwegen und Dänemark in der SS-Division 'Wiking' könnten in die bisherigen Legionen, später Grenadier-Regimenter Nederland und Norge als Unteroffiziere herübergenommen werden. Damit würden die beiden Regimenter erheblich verbessert werden.

2.) Alle germanischen Freiwilligen wären an einer Stelle in einem Korps zusammengefasst, während sie heute an drei verschiedenen Stellen eingesetzt sind, nämlich SS-Division 'Wiking', 1. SS-Brigade und 2. SS-Brigade.[4]

3.) Der politisch sehr grosse Nachteil, dass sowohl Quisling wie Mussert die Legionen als Art Privatarmee und Privatgarde für sich ansehen und die Legionäre, die keineswegs den Wert der SS-Männer in der Division Wiking haben, bevorzugen, würde ein für alle Mal vermieden.

Ich bitte um die Genehmigung dieses Vorschlags.[5]

H. H[IMMLER]

BDC H 654: 5089–5091. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

vrijkorps Denemarken en het Vlaamse legioen bij de eerste, het Nederlandse en het Noorse legioen bij de tweede SS-brigade (H 628: 5024). Men ziet hier al Himmlers streven om Vlamingen en Nederlanders in ieder geval gescheiden te houden.

(2) Zie nr. 278, noot 3.

(3) *Kriegsverwendungsfähig-Heer:* goedgekeurd voor het landleger naar *Wehrmacht*-maatstaven.

(4) Dit zou na de reorganisatie ook niet het geval zijn: zie de bladzijden, waarnaar in noot 1 verwezen is.

(5) Hitler wil eerst cijfers zien: zie nr. 313.

280. HIMMLER AAN ALLE HÖHERE SS- UND POLIZEIFÜHRER[1]

Feld-Kommandostelle, den 13.12.1942

Feindliche Fallschirmspringer und Agenten, die bei ihrem Einsatz auf deutschem Interessengebiet von uns erfasst und niedergemacht worden, sind als gefallene Soldaten mit militärischen Ehren beizusetzen.

Vertreter des Roten Kreuzes und Vertreter der Schutzmacht des betreffenden Feindlandes sind nicht beizuziehen.

[H. HIMMLER]

BDC H 596: 4869. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

281. BERGER AAN HIMMLER[a]

Berlin, den 14. Dez. 1942

Reichsführer!

In tiefer Sorge habe ich bei meinem letzten Vortrag noch einmal die Frage der Nationalpolitischen Erziehungsanstalten kurz vorgetragen. Wie berechtigt sie sind, zeigt die Anlage.[1] Es ist unmöglich, dass SS-Obergruf. Heissmeyer so weitermachen darf. Er verhandelt, er gibt Dinge preis, über die er überhaupt nicht zu verfügen hat. Ich bitte, diese scharfe Präzisierung entschuldigen zu wollen. Aber ich bin wütend darüber, dass so gar kein politisches Verständnis bei der Dienststelle Heissmeyer vorhanden ist. Wie es jetzt im Augenblick ist, werden still und geräuschlos die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten in den Niederlanden an das Reichserziehungsministerium abgegeben, selbstverständlich unter der kräftigen Mithilfe des Herrn Schmidt. Wir geben damit den Haupttrumpf dem Reichserziehungsministerium gegenüber aus der Hand.[2]

280 – (1) Doorslagen van dit stuk worden gezonden aan het *SS-Hauptamt*, het *Reichssicherheitshauptamt*, het *SS-Führungshauptamt*, het *Hauptamt SS-Gericht*, en Wolff.

281 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Daarmee kan zowel nr. 281 I als het in noot 1 bij dit stuk genoemde document (een brief van Heissmeyer aan Kemper van 5 dec. 1942) bedoeld zijn; vermoedelijk wordt het eerste stuk bedoeld.

(2) Het feit, dat Berger een bepaalde voorstelling van zaken geeft, is bijna reden genoeg om het tegenovergestelde waarschijnlijk te achten. In dit geval zijn er ook nog andere aanwijzingen, dat, of het nu de *Napolas* in Duitsland of de *Reichsschulen* elders betrof, niet het ministerie de SS, maar de SS het ministerie ging overvleugelen (zie p. 144; tevens Scholtz, *NS-Ausleseschulen*, p. 361; diens weergave van de situatie in Nederland op p. 363, 364 is echter niet helemaal juist). De ambtenaren van het rijkscommissariaat waren allerminst bezig om de zeggenschap van minister Rust over de beide *Reichsschulen* te vergroten. Allereerst hadden zij al genoeg te doen met het verdedigen van hun eigen invloed tegen de pretenties van de SS. Het ging niet om een machtsstrijd tussen de SS en het ministerie, maar eerder tussen de SS en het rijks-

Frau Juel op den Noort war am Sonnabend bei mir und berichtete über die Tagung in Spandau.[3] Ich habe sie gebeten, an Reichsführer-SS unmittelbar einen Bericht abgeben zu wollen und habe mich, um wirklich klar berichten zu können, heute erkundigt. Das Ergebnis ist erschütternd.

1.) SS-Staf. Dr. Adam[4] war zu dieser Tagung nicht geladen.

2.) Von Reichsführer-SS wurde während der ganzen Tagung überhaupt nicht gesprochen. Jeder hat sich peinlichst gehütet, auch nur ein Wort zu sagen.

3.) Die Hauptsprecher waren Dr. Calliebe[5] und Reichsminister Rust.[6]

4.) Eine Reihe der Anstaltsleiter haben sich zusammengetan und beschlossen, die Vorträge der Waffen-SS in den Anstalten denen der übrigen Wehrmachtsdienststellen gleichzustellen, d.h. dass unsere Männer nur einmal im Jahr in die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten kommen dürfen.[7]

Ich bitte, vorschlagen zu dürfen:

a) SS-Obergruf. Heissmeyer zu bestellen und ihm mitzuteilen, dass diese Übergabe der Reichsschulen in den germanischen Ländern an das Reichserziehungsministerium nicht erwünscht ist,

b) dem Reichserziehungsministerium die Heimschulen[8] anzubieten, da sie zu uns nicht gehören, dafür aber die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten endgültig und fest in die Hand zu bekommen.

commissariaat. En wel verre van terrein 'prijs te geven', zoals Berger hier zonder enige grond beweert, ondersteunde Heissmeyer met kracht de aanspraken van de SS. Alleen – en dat was uitermate zuur voor Berger – degeen, die deze aanspraken ging vertegenwoordigen, was Rauter. De *Germanische Leitstelle* had buitengewoon weinig over de *Reichsschulen* te vertellen (Seyss-Inquart sprak dan ook in verband met deze zaak onverholen zijn minachting voor dit instituut uit), maar zelfs voor zover dat het geval was, was het Rauter, die de bevelen gaf en de controle uitoefende, niet Berger. Rauter achtte voor bepaalde kwesties, die met de scholen te maken had, de ongevaarlijke Heissmeyer competent, en niet zijn rivaal Berger. Tekenend is het, dat medio 1943 Rauter zich bereid verklaarde de *SS-Führer*, die Heissmeyer op de *Reichsschulen* in Nederland zou plaatsen, niet in de *Germanische Leitstelle* in te passen, maar direct onder zich te stellen (VJ Z 7010/41).

(3) Over deze bijeenkomst heeft het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie geen gegevens.

(4) *Dr.* Gerhard Adam, geb. 23 nov. 1907, chef van de afdeling personeelszaken (waartoe ook de selectie van de aspirant-leerlingen behoorde) van de *Dienststelle SS-Obergruppenführer Heissmeyer* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Elite*, p. 168).

(5) Zie nr. 208, noot 3.

(6) Berhard Rust, geb. 30 sept. 1883 te Hannover. Studeerde klassieke talen en germanistiek; leraar aan een gymnasium tot 1930. Vijf jaar eerder reeds *Gauleiter* van de *Gau Süd-Hannover-Braunschweig*. Sinds 1934 *Reichserziehungsminister*. In 1945 pleegde hij zelfmoord. (*Grossd. Reichstag*; *Who's Who in Germ.* II; Peter Hüttenberger: *Die Gauleiter. Studie zum Wandel des Machtgefüges in der NSDAP*, Stuttgart, 1969, p. 217).

(7) *Wehrmacht* en *Waffen-SS* concurreerden met elkaar in hun pogingen om zoveel mogelijk leerlingen voor de eigen gelederen te werven, zowel wat dienstneming in het algemeen als het kiezen van een officierscarrière betrof. In de loop der oorlogsjaren kreeg de *Waffen-SS* tengevolge van de groeiende SS-invloed op de scholen een sterke voorsprong (de resultaten van een desbetreffend onderzoek in de *Ostmark* geeft ongetwijfeld de ontwikkeling in heel Duitsland aan: zie rapport van 17 jan. 1944, afgedrukt in *Elite*, p. 162–166). Hitler gaf op 7 dec. 1944 bevel, dat de toekomstige beroepsofficieren van leger en *Waffen-SS* de *Napolas* en een aantal soortgelijke scholen doorlopen moesten hebben (Scholtz, *NS-Ausleseschulen*, p. 333, 403).

(8) Zie nr. 221, noot 3; tevens Scholtz, *NS-Ausleseschulen*, p. 287 e.v.

In den Heimschulen ist alles, jedenfalls keine Auslese. Wir haben sie, d.h. die starke Hand des Reichsführers-SS hat ihre Gründung und Ausrüstung überhaupt erst ermöglicht. Das ist wohl ein Gegenwert.

G. BERGER

BDC H 87: 113–114. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

281 I. RAUTER AAN BERGER

Den Haag, den 9. Dez. 1942

Lieber Berger!

Als Anlage übermittle ich Dir Abschrift eines Schreibens[1] des SS-Obergruppenführers Heissmeyer an den SS-Hauptsturmführer Dr. Kemper hier im Stab des Generalkommissars für Verwaltung und Justiz und Unterricht, SS-Brigadeführer Dr. Dr. Wimmer. Ich wäre Dir dankbar, wenn Du mir mitteilen wolltest wie denn jetzt eigentlich die Kompetenzabgrenzungen sind. Mir wurde einmal gesagt, die Reichsschulen unterstünden ausschliesslich dem Reichsführer-SS und nicht dem Erziehungsministerium. Hier aber mengen sich alle möglichen Leute in die Reichsschulen hinein:

1. Der Generalkommissar für Unterricht, Dr. Dr. Wimmer. In dessen Stab befindet sich SS-Hauptsturmführer Dr. Kemper, der von der Inspektion kommt und sonst sehr ordentlich ist.
2. Generalkommissar Schmidt, der als Leiter des Arbeitsbereichs der NSDAP die parteimässige Entwicklung beobachtet und daher glaubt, auch mitreden zu müssen.

Kemper pendelt also zwischen Wimmer, mir und Schmidt hin und her. Es ist nicht sehr erfreulich. Ich wäre Dir dankbar, wenn da einmal eine entsprechende Abgrenzung ergehen würde.[2] Vielleicht könntest Du darüber einmal mit Heissmeyer sprechen.

Heil Hitler!

RAUTER

BDC H 87: 115. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

281 I – (1) De bijlage is H 87: 116, afgedrukt in *Elite*, p. 154, 155. Een passage, die stellig de gramschap van Berger veroorzaakt zal hebben, luidt: 'Da die Verhältnisse in Flandern (kein Reichskommissar) völlig anders sind als in Holland, wird als Schulträger zunächst der Reichsführer-SS (Germanische Leitstelle) auftreten. Die Etatmittel werden vom Reichsschatzmeister über die Germanische Leitstelle angewiesen. Die Schule wird ebenfalls den Namen 'Reichsschule' erhalten.' M.a.w.: die directe binding aan de *Reichsführer-SS* via de *Germanische Leitstelle* zou er dan in Nederland, waar immers wèl een rijkscommissaris was, niet zijn.

(2) Zie voor de uiteindelijke stand van zaken p. 144 en 174.

282. NOTITIE VAN BORMANN[a]

Führerhauptquartier, 14.12.42

Besprechung des Führers mit Mussert – NSB. am 10.12.42[1]

Anwesend: Mussert,
Oberbürgermeister Mueller – Rotterdam[2],
Reichskommissar Seyss-Inquart,
RFSS. Himmler,
Reichsminister Lammers,
Generalkommissar Schmidt,
M. B.[3]

Der Führer legte dar:

Wir befinden uns seit dem Einfall der Hunnen in der gewaltigsten Entscheidung. Falsch wäre es, den gegenwärtigen Krieg als reinen Weltanschauungskrieg anzusehen, denn bei einem Siege des Bolschewismus blieben weder Amerika noch Afrika ausserhalb der weltanschaulichen Entscheidung.

282 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.

(1) Bormann krijgt op 14 januari een bedankje van Himmler voor het toezenden van het stuk. Himmler verzoekt daarbij een afschrift aan Rauter te mogen geven. Ook Berger krijgt inzage van het stuk (H 1: 1001–4).

Men vergelijke het stuk in ieder geval met het verslag, dat F. E. Müller van de conferentie geeft in NSB 20 c (beide documenten zijn in het Nederlands afgedrukt in: *Ned. in Oorlogst.* 1947, p. 168–172. Hierin is ook gereproduceerd een lijstje met desiderata van Mussert, getiteld: 'Wat bereikt moet worden door uitspraken van den Führer'). In het hier afgedrukte stuk vindt men alleen Hitlers monoloog, van het soort, waarop hij zeer vaak zijn gasten trakteerde. In Müllers verslag vindt men althans de enkele toezeggingen, die Hitler deed, zoals zijn verklaring, dat hij in Mussert de leider van het Nederlandse volk zag; men vindt deze ook in nr. 332.

Het bezoek, dat Mussert aan Hitler in diens hoofdkwartier in Oost-Pruisen bracht, moet gezien worden tegen de achtergrond van bepaalde gebeurtenissen daarvoor, namelijk de besprekingen van Seyss-Inquart met Hitler in oktober over een eventuele regering-Mussert, doch tevens ook van de gebeurtenissen daarna: de loze aankondiging van Duitse zijde, dat Mussert, thans erkend als leider van het Nederlandse volk, voortaan zou mee-regeren, de instelling door de NSB derhalve van de zg. 'Secretarie van Staat', de plotselinge, alomtegenwoordige vrees in Nederland, dat het nu toch tot een machtsovername door Mussert zou komen, en de uitingen daarvan in moordaanslagen op vooraanstaande collaborateurs: men zie p. 289–292.

(2) Frederik Ernst Müller, geb. 25 januari 1889 te Utrecht. Opleiding voor ingenieur in Duitsland; directeur van de familiefirma Smits. Sinds 1932 lid van de NSB; pas tijdens de bezetting bekleedde hij een aantal belangrijke functies, o.a. als commissaris van de provincie Utrecht van februari 1941 tot oktober 1941, en als burgemeester van Rotterdam van oktober 1941 tot mei 1945. Na het ontslag van Rost van Tonningen en Van Geelkerken in januari 1945 werd hij hun opvolger als plaatsvervangend leider van de NSB. In dezelfde maand benoemde Seyss-Inquart hem tot zijn gemachtigde voor de westelijke provincies, een zeer vaag gehouden functie. Na de oorlog werd Müller tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld (Doc. I F. E. Müller; *VoVa* 7 februari 1941; H. M. Hirschfeld: *Herinneringen uit de bezettingstijd*, Amsterdam, 1960, p. 187; NSB 27 a).

(3) Martin Bormann.

Wenn Europa dem Bolschewismus verfiele, dann würde dies nicht einen Regimewechsel, nicht allein den Wechsel einer Weltanschauung bedeuten, sondern es würde bedeuten, dass der innerasiatische Menschenrohstoff ganz Europa überflutet wie früher die Hunnen und Türken dies taten.

Unsere religiöse Reformation bedeutete einen inneren Prozess.

Der Mohameddanismus bedeutete zusätzlich mit der anderen Weltanschauung auch die Herrschaft einer anderen Rasse. Ähnlich liegt der Fall auch jetzt wieder. Die Herrschaft des Bolschewismus würde für ganz Europa mit sich bringen die Herrschaft der innerasiatischen Menschenrassen über die europäischen, die mehr oder weniger vernichtet und ausgelöscht würden; der Rest würde einer weitgehenden Rassenmischung unterworfen.

In den besetzten Ostgebieten kann man mit Leichtigkeit feststellen, wie weit der Bolschewismus diese Rassenmischung bereits getrieben hat; in der Ukraine sieht man z.B. vielfach als Angehörige der ukrainischen Wehrmannschaft Menschen völlig mongolischen Typs; sie sind Abkömmlinge der Mongolen, die von den Bolschewisten zu Hunderttausenden neben anderen innerasiatischen Stämmen in die Ukraine verpflanzt wurden.

Russland segelt heute unter einer doppelten Flagge, der des Panslawismus und unter der Flagge der kommunistischen Weltanschauung.

Mit letzterer muss unser Sozialismus verglichen werden.

Hinter beiden russischen Flaggen steht aber die Rassenüberflutung durch die innerasiatischen Rassen.

Der Kampf wird mit einer unerhörten Härte geführt: unsere Soldaten wissen, es gibt kein Pardon. Wer von den Bolschewisten gefangen wird und Aussagen macht, wird danach erschossen. Wer die Aussage verweigert, wird unter Umständen schlimmsten Folterungen der mannigfaltigsten Art unterworfen, um danach ebenfalls mit dem Tod zu enden. Sicher ist eines, dass jeder Gefangene getötet wird.

Wer nicht den russischen Soldaten, sondern der GPU. in die Hände fällt, ist noch schlimmer dran. Die Marterungen der GPU. sind unbeschreibbar. Alles, was bis heute vermisst wird, das sind 75 bis 80 000 – Tote haben wir bisher im Osten rund 350 000 – ist als tot zu rechnen. Dabei sind sicher nicht sämtliche 75-bis 80 000 den Russen als Gefangene in die Hände gefallen, sondern ein grosser Teil der als vermisst Gemeldeten wurde ein Opfer des Winters oder schwerer Verwundungen.

Die Finnen kannten den Russen und wussten von vornherein um die Härte dieses Kampfes; unsere Soldaten mussten das erst lernen. Es geht also hier um einen Krieg auf Leben und Tod.

Diese Härte dieses Kampfes ist Europa noch garnicht recht zum Bewusstsein gekommen. Holländer, Schweden, Norweger, Portugiesen, Schweizer usw. glauben, selbst wenn der Bolschewismus siege, so schlecht wie manche die Folgen dieses Sieges darstellten, werde es schon nicht werden. Lediglich die Finnen kennen die Russen und unsere Ostfrontsoldaten wissen, um was es geht, was Bolschewismus bedeutet.

Dem Bolschewismus als Idee setzt der Führer unseren Sozialismus entgegen: der Führer hat sich entschlossen, rücksichtslos alle gesellschaftlichen Schranken in Deutschland einzureissen, d.h. nicht Vernichtung der sogenannten oberen Gesellschaftsschichten, sondern lediglich Freimachen der Aufstiegsmöglichkeiten für alle wirklich Tüchtigen. Der Russe würde, wenn er siegen würde, selbstverständlich sämtliche Angehörigen der sogenannten bürgerlichen Schichten und alles, was sonst noch als verbürgerlicht anzusehen ist,

umbringen. Mein Einwurf, die Revolutionsereignisse von 1789 bis 1793 seien als harmloses Kinderspiel anzusehen gegen die Folgen einer bolschewistischen Überflutung wurde vom Führer völlig bestätigt.

Maschinengewehr und Gas arbeiten eben schneller als harmlose Guillotinen.

Der Führer schilderte dann die Bestimmungen, die er über Beförderungen bei der Wehrmacht getroffen hat; jeder Tüchtige solle Offizier werden und jeder tüchtige Offizier müsse entsprechend befördert werden. Dabei unterschätze der Führer garnicht z.B. die Tüchtigkeit des deutschen Schwertadels. Das Freimachen des Weges für die einen bedeute eben nicht Vernichtung für die anderen. Der Führer bringe das Gute nicht um, sondern fördere es, wo er es finde.

Demgegenüber beseitige der Bolschewismus das Gute, Wertvolle und Hochrassige, wie das Beispiel Baltikum zeige. 3/4 Jahr Herrschaft des Bolschewismus im Baltikum hätten genügt, um Hunderttausende zu vernichten.

Es gehe also hier nicht um eine Weltanschauung, sondern es sei ein Kampf auf Leben und Tod. Es sei der grösste Schicksalskampf Europas seit den Kriegen mit Hunnen, Türken, Mongolen. Seit 200 Jahren stehe Deutschland nun wieder im Kampf gegen den Osten! Nordisch-germanische Splitter gäben auch diesmal wieder die Führer dieser Oststürme. Gigantische Rohstoffe ständen dem Osten zur Verfügung, gleichgültig, ob man an die Landwirtschaft oder an Erze denke. Russland sei zweifellos das reichste Land der Erde. Man brauche nur an die Eisenlager in Kertsch zu denken, an die Ölvorräte, an die seltenen Metalle usw. Ausserdem stände Russland der wichtigste Rohstoff zur Verfügung: der Mensch.

Der Führer schildert, mit welcher Rücksichtslosigkeit dort Menschen verpflanzt, Familien zerrissen werden, wenn irgendwo neue Industrien aufzubauen seien. Die Folge war, dass selbst das armselige Polen den russischen Soldaten als Paradies erschien.

Der Führer schildert weiter, dass wir Europäer bisher in die Weite schweiften nach Afrika, Ostasien, oder, wie die Niederländer nach Insulinde, während wir direkt an unserer Ostgrenze die reichsten Gebiete hätten. An unserer Ostgrenze befinde sich sozusagen das Paradies und dieses Paradies werde immer wieder gegen Europa mobilisiert.

Dieses sei umso verständlicher als die Menschen, die wir nach tropischen oder subtropischen Gebieten entsendeten, dort rassisch zugrundegingen. Selbst die Besiedlung der besten Gebiete sei des Klimas wegen begrenzt. Im Osten sei die Ansiedlung für alle Weissen möglich und zwar ohne Vermischung mit der dortigen Bevölkerung.

Wertvoller ist die Bevölkerung des Ostens natürlich nicht als die der tropischen oder subtropischen Gebiete. Die Menschenfresserei gäbe es nicht nur auf irgendwelchen australischen Inseln, sondern sie ist heute auch in Russland garnichts seltenes. Der Führer schildert, wie oft bereits Gefangene mit mehr oder weniger grossen Vorräten an Menschenfleisch gefunden wurden.

Leider erlebt das übrige Europa nicht die Härte und Intensität dieses Kampfes im Osten. Leider glaubt das übrige Europa noch nicht, dass es hier um ein 'Entweder – Oder' geht. Gnade Gott diesem übrigen Europa, wenn Deutschland überrannt würde, wenn Deutschland nicht wäre. Würde dieser Krieg verloren, wäre eine Wiederherstellung Europas einfach unmöglich, weil eben die besten Rassen dieser Erde mit einem Schlage vernichtet würden.

England und Amerika stehen in der Krise. Sie brauchen diesen Krieg nicht zu führen, dürfen ihn eigentlich garnicht gegen uns führen und führen ihn lediglich, weil bei ihnen die Juden regieren.

Jeder einsichtige Engländer müsste sich sagen, dass England auf jeden Fall die Zeche bezahlen muss, denn allein konnte es den Krieg nicht führen, sondern immer nur mit irgendwelchen Partnern und diese Partner werden auf jeden Fall die Nutzniesser sein.

Wir hätten gar keinen Grund, gegen England zu kämpfen, denn auch bei unserem Sieg gewinnen wir gegenüber England nichts, nehmen den Engländern nichts fort. Deshalb lag dem Führer garnichts an dem Krieg gegen England.

England seinerseits konnte mit 46 Millionen nicht Europa besiegen und das Empire halten. England musste also eigentlich froh sein, in Deutschland einen Wall gegen Russland zu haben.

Wir haben ein ganz klares Ziel: Wir müssen einen Zustand schaffen, der uns für die Zukunft vor einem neuen Sturm aus dem Osten sichert. Wir dürfen also von dem Erkämpften nichts preisgeben.

Der Führer schildert daraufhin Italiens Ansprüche auf Tunis und die ehedem italienischen Teile Südfrankreichs.

Wer vertrat denn den Kollaborationsgedanken Frankreichs? Es war wiederholter Wunsch des Marschalls Petain[4], vom Führer empfangen zu werden, wiederholter Wunsch des Admirals Darlan[5], vom Führer empfangen zu werden. Kurze Zeit nach dem Empfang des Marschalls[6] wurden Laval[7] und andere Vertreter des Kollaborationsgedankens verhaftet.[8] Der Führer leistete für den Kollaborationsgedanken den grössten Beitrag: von 1,9 Millionen französischen Kriegsgefangenen wurden 700 000 entlassen. Als Darlan beim Führer war, erzählte er, seine Familie kämpfe seit 300 Jahren gegen die Engländer, die er hasse. Als er das zweite Mal auf dem Obersalzberg beim Führer war, legte er ein neues eindringliches Glaubensbekenntnis zur Kollaboration ab.[9] Der Führer habe ihm erwidert, Frankreich müsse zunächst seinen Beitrag leisten, damit dieser Krieg gewonnen werde.

Nun zu den niederländischen Verhältnissen:

Jeder Versuch, eine Regierung einzusetzen – siehe Quisling – bringe uns nur Schwierig-

(4) Henri Philippe Pétain, geb. 24 april 1856 te Cauchy-la-Tour. Beroepsofficier; generaal in de eerste wereldoorlog, verwierf bekendheid als verdediger van Verdun in 1916; in 1917 opperbevelhebber van de Franse strijdkrachten; in november 1918 benoemd tot *Maréchal de France.* In 1934 minister van oorlog. Verkeerde in die tijd in rechtse kringen. Van juli 1940 tot augustus 1944 *Chef de l'Etat français*, hoofd van de regering te Vichy. In augustus 1945 ter dood veroordeeld; het vonnis werd niet ten uitvoer gelegd. Gestorven in de gevangenis in 1951 (Robert Aron: *Histoire de Vichy 1940–1944*, Paris, 1954, p. 25 e.v.).

(5) François Darlan, geb. 7 augustus 1881 te Nérac; zee-officier van beroep; in 1939 opperbevelhebber van de Franse vloot, die hij tot een machtig, modern oorlogswapen wist te maken. Van februari 1941 tot april 1942 minister-president van de Vichy-regering, daarna opperbevelhebber van alle Vichy-strijdkrachten. Na de Amerikaanse landingen in Frans Noord-Afrika in november 1942 stelde hij zich te Algiers aan geallieerde zijde, maar speelde daarbij een ondoorzichtige rol. Hij werd op 24 december 1942 vermoord door een Franse royalist (Aron: *Vichy*, p. 371 e.v.; Alain Darlan: *l'Amiral Darlan parle* . . ., Paris, 1952, *passim*).

(6) D.w.z. de bijeenkomst van Pétain en Hitler te Montoire op 24 oktober 1940.

(7) Pierre Laval, geb. 28 juni 1883 te Châteldon; advocaat en politicus; vormde voor de oorlog enige malen een regering. Gedurende het grootste deel van de Vichy-periode eveneens minister-president. Hij was de meest beruchte exponent van de collaboratie met Duitsland. In oktober 1945 ter dood veroordeeld en gefusilleerd. (Aron: *Vichy*, p. 53 e.v.).

(8) Op 13 december 1940; na korte tijd werden zij weer losgelaten.

(9) Men bedenke, dat Darlan ongeveer een maand voor Musserts bezoek aan Hitler zijn verrassende, zij het noodgedwongen, ommezwaai naar het geallieerde kamp had gemaakt.

keiten, denn diese Regierung würde für alle harten Massnahmen, die der Krieg erfordere, verantwortlich gemacht. Wir müssen z.B. in Norwegen Befestigungen bauen, das bringt Erschwerungen. Alle diese Erschwerungen gehen zu Lasten der einheimischen Regierung. Für Quisling wäre es besser gewesen, wenn er nicht an die Regierung gekommen wäre und wenn alle Massnahmen, die seitens der deutschen Verwaltung getroffen werden müssen, unter der Firma und Verantwortung des deutschen Reichskommissars liefen. Wenn wir in Deutschland Hunderttausende von Menschen einziehen, wenn sie als Soldaten sterben müssen, dann scheint das selbstverständlich, wenn 30 000 Norweger zum Arbeitsdienst eingezogen werden, dann gibt es darüber ein Riesengeschrei und die Regierung wird verantwortlich gemacht.

Einen Status für die Zukunft aufzustellen ist völlig unmöglich, denn es müssen zweifellos staatliche Korrekturen vorgenommen werden. Wir können nicht wieder die gleichen staatlichen Verhältnisse, wie sie bis zum Kriege bestanden, herstellen sondern wir müssen an die Zukunft denken und daran, dass neue Oststürme kommen werden. Wer weiss, ob immer ein Mann da ist, der rechtzeitig diesem Oststurm Einhalt gebietet, der rechtzeitig die notwendigen Vorbereitungen trifft und treffen kann, der die notwendige Autorität hat, die notwendige Entschlusskraft, die notwendige Einsicht. Ob immer ein solcher Mann vorhanden ist, erscheint mehr als fraglich. Mit Rücksicht darauf müssen wir die *Organisationsform* schon jetzt so gestalten, dass sie alle Schwächen auszugleichen vermag.

Ohne unsere Bundesgenossen können wir im übrigen keine Zukunftspläne schmieden und deshalb müssen wir erst den Krieg gewonnen haben, ehe wir weitere Zukunftspläne erörtern können.

Der Führer betont, Mussert müsse verstehen, dass wir nicht ohne Italien derartige Zukunftspläne schmieden und bekanntgeben könnten, denn sonst würden die Italiener mit Recht sagen, die Deutschen gewönnen die Hegemonie in Europa, während die Italiener ihre Besitzungen in Afrika verlieren.

Ausserdem nützt uns heute die schönste Erklärung nichts, denn in Ländern wie Norwegen usw. wird durch die schönste Deklaration die Bevölkerung nicht für uns gewonnen und zur Einsicht gezwungen.

Als Mussert den germanischen Staatenbund erwähnte, über den er vielleicht zu seinen Anhängern sprechen könnte, sagt der Führer, das alte 'Römische Reich deutscher Nation' sei unmöglich. Wir könnten nicht einen Staatenbund bilden, d.h. einen Staat, der aus lauter Einzelstaaten bestände, denn bei nächster Gelegenheit würde dieses ganze Gebilde wieder auseinanderfallen. Unbedingt sei also feste Zusammenfügung notwendig.

Gerade, weil der Führer mit seiner Autorität, seiner Einsicht nicht immer sein wird, muss die Konstruktion, die wir wählen, eine ganz feste sein. Sie muss so fest sein, dass sie die Schwächen künftiger Führer zu überbrücken vermag.

Im übrigen werden die Kämpfe gegen den Osten nicht mit diesem Kriege abgeschlossen sein. Die Hunnenkämpfe dauerten ein Vierteljahrtausend. Es ist also zwingend notwendig, dass wir ganz dauerhafte Konstruktionen schaffen. Schon jetzt haben einzelne Russen betont, wenn sie diesen Krieg verlieren, würden sie hinter dem Ural neue Industrien aufbauen, um in 20 oder 25 Jahren erneut anzutreten.

Der Führer betont, er strebe ja nicht nach irgendeiner Macht; darauf komme es nicht an, sondern auf die sichere, ganz fest verfügte Konstruktion gegen die künftigen Oststürme. Die Bezeichnung dieser Konstruktion sei völlig nebensächlich.

Der Führer betont weiter, selbstverständlich würden die Niederländer als wertvolle Ergänzung bei dieser Konstruktion einkalkuliert.

Die Notwendigkeit, eine ganz fest gefügte staatliche Konstruktion zu schaffen, unterstreicht der Führer mit dem Hinweis auf das Eigenleben der Niederlande in den letzten 400 Jahren. 'Wären wir 400 Jahre nicht getrennt gewesen, gäbe es heute kein Holland, aber wahrscheinlich ein germanisches Weltreich.' Weiter betonte der Führer, er könne ja nun Mussert anschwindeln, ihm Versprechungen für die Zukunft machen. Der Führer habe aber mit Recht Zeit seines Lebens als ganz loyaler Mensch gegolten und diese Loyalität wolle er selbstverständlich auch Mussert gegenüber wahren. In der Partei wissen alle alten Parteigenossen, dass es unter ihnen keinen loyaleren Mann gäbe als den Führer und diesen guten Ruf wolle der Führer sich bewahren, wenn er einmal von dieser Erde scheide.

Der Führer betonte, Mussert könne ja nun nicht mehr von ihm verlangen als die eigene Heimat. Wien sei 500 Jahre die Hauptstadt des deutschen Reiches gewesen und sei vom Führer isoliert worden, weil es der Reichsgedanke und der Reichszusammenhalt erfordere. In gleicher Weise wie der Führer seine eigene Heimat einordnete, müsse der Führer auch die Niederlande einordnen. Sicher tat der Führer mancher Tradition weh, im Hinblick auf die Zukunft müsste dies sein.

Der Führer betont, er wolle ja keinesfalls die Kraft des norddeutschen Raumes knicken, sondern sie auswerten. Daher werde er weder die Holländer noch die Belgier als Besiegte behandeln; sie einordnen in das gross-germanische Reich hiesse doch aber nicht, sie als Besiegte zu behandeln.

Der Führer betont, des grossen Zieles wegen hätten wir mancherlei Verzicht leisten müssen. Wir hätten auf Ostasien verzichtet der Zukunft wegen und wir hätten auf Südtirol verzichtet der Zukunft wegen, trotzdem dieses Südtirol eines der schönsten deutschen Länder gewesen sei.[10] In Rumänien sässen seit 700 Jahren Deutsche und auch diese Deutschen würde der Führer herausziehen. In Ungarn sässen Hunderttausende von Deutschen, sie würden herausgezogen. In Transistrien sässen Hunderttausende von Deutschen, sie würden herausgezogen. Das sei ein grosser Schnitt und ein schwerer Schnitt, er werde aber Jahrhunderte die Sorgen ersparen.

Es ist besser, betont der Führer, dass wir unseren Enkeln die Sorgen ersparen, weil wir selbst die Konsequenzen ziehen.

Klar muss auch sein, dass die Konsolidierung nur durch das Reich als dem stärksten Faktor vorgenommen werden kann. Es liegt in unserer aller Interesse, dass wir diese Umstellung und Eingliederung nicht verletzend vornehmen. (Die Kritiker werden es einmal sehr leicht haben, unser Handeln zu beurteilen und zu verurteilen). Der Führer weiss, wie schwer alle grossen Entschlüsse sind.

Der Führer betont, es werde für unser gross-germanisches Reich nur Gewinnende oder

(10) Reeds lang voor de *Machtübernahme* had Hitler laten blijken, dat hij niet geïnteresseerd was in Zuid-Tirol in het belang van een goede verhouding met Italië. Om die te behouden was hij later zelfs genegen om de Duits-sprekende bevolking naar elders, bijv. de Krim, te verplaatsen. Deze 'trouw' aan Mussolini belette hem natuurlijk allerminst na de val van het fascistische regime in Italië in oktober 1943 Zuid-Tirol te annexeren (zie bijv. Sir Ivone Kirkpatrick: *Mussolini. Study of a Demagogue*, London, 1964, p. 551).

nur Verlierende geben. Wir müssen alle gemeinsam diesen Kampf gegen den Osten auf Leben und Tod führen.

Der Führer werde aber nicht kapitulieren, sondern kämpfen, und wenn er eines Tages die 16- oder die 14-Jährigen einziehen müsse. Es wäre immer noch besser, sie fielen im Kampf gegen den Osten als dass sie bei einem verlorenen Kriege zermartert oder in niederster Sklavenarbeit zerschunden würden.

M. Bormann

BDC H 101: 641–651. Afschrift (fotokopie RvO)

283. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 15. Dez. 1942

Reichsführer!

Im Nachgang zu meinem Fernschreiben, in dem ich Ihnen die gesprochene Rede des Reichskommissars vorlegte, überreiche ich die Deutsche Zeitung vom 14. Dezember[1], die einen ausführlichen Bericht über die Versammlung[2] bringt.

Ich bemerke dazu:

1. Die SS wurde in keiner Form benannt oder begrüsst, was ohne Zweifel eine boshafte Absicht war.

2. Namens der Parteikanzlei sprach Dienstleiter Ritterbusch[3], der aus München hierher gekommen war. R. war bis vor einem Jahr Beauftragter des RK in Noordbrabant und wurde dann von Hauptdienstleiter Schmidt in die Parteikanzlei geschickt. Durch das Auftreten eines eigenen Abgesandten der Parteikanzlei wurde der Eindruck erweckt, dass die Parteikanzlei namens der NSDAP die Führung in der germanischen Sache in Holland hat.

3. Die am Podium stehende Abordnung des Jeugdstorms apostrophierte in einem viertelstündigen Redespiel den Leider und verherrlichte in ununterbrochener Folge den Treuebegriff zum Leider.

4. Der Ansager im Rundfunk hat in Anwesenheit der Gäste vorher den NSBern genaue Richtlinien erteilt, wie sie aufzuspringen, wie sie den Arm aufzuheben und wie sie 'Hou Zee' zu rufen haben. Der Leider schloss seine Rede zwar im Gedenken an den einsamen in den Wäldern des Ostens weilenden Führer, aber so ruckartig, dass kein Anwesender Gelegenheit fand, ein Heil auf den Führer auszubringen.

Die ganze Art, wie die Kundgebung aufgezogen war, war ein einzigartiger Triumph für Mussert und Hauptdienstleiter Schmidt, der auch noch in besonderer Form vom Reichskommissar genannt worden ist.

283 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Deze beide stukken ontbreken in het dossier.
(2) De massale bijeenkomst op 13 december in het Concertgebouw te Amsterdam ter gelegenheid van het 11-jarig bestaan van de NSB (zie p. 290).
(3) Zie voor meer gegevens over hem nr. 423, noot 1.

Die auf Ihrem Schreibtisch im Aktenvermerk liegengebliebene Forderung des Herrn Mussert[4] ist damit zweifellos zum Grossteil in Erfüllung gegangen.

Ich habe Schmidt gestern wegen Goedewagen angesprochen.[5] Schmidt erklärte, dass die Bemerkung wegen der Amerikaner eine durchaus nicht ernst zu nehmende Redewendung G.'s in einem Zwiegespräch war, die so geartet war, dass man deswegen G. in keiner Form angreifen konnte. Wenn er – Schmidt – ihn im Auftrage des Reichskommissars aufgefordert habe, zurückzutreten, so deshalb, weil er sich mit Mussert nicht vertrage und weil er fordern müsse, dass die Generalsekretäre das Vertrauen Musserts hätten. Das ginge auch aus dem Willen des Führers jetzt klar hervor. Als ich ihm vorhielt, dass G. immerhin eine Reichsposition sei, antwortete er, dass dies keine Rolle spiele, da die eigentliche Reichsposition des Führers Mussert sei. Als Nachfolger G.'s nannte Schmidt den Schriftleiter Nije[6], ein bekannter grossdietsch ausgerichteter Schriftleiter. Schmidt sprach also jetzt ganz offen. Er gab sich keine Mühe, wie er es früher immer getan hatte, irgendwelche Ausflüchte zu gebrauchen. Beide, sowohl der RK als auch Schmidt, bringen ihre Freude ganz offen zum Ausdruck. In einer gestrigen Sitzung, in der ich auch zugegen war, war die erste Frage des RK an Schmidt, ob der Generalsekretär im Innenministerium – Frederiks – nicht schon zurückgetreten sei. Meine Vermutung war also richtig, dass der RK mit der Erklärung wegen der Zusammenarbeit Verwaltung und NSB die letzten alten Generalsekretäre zum Rücktritt zwingen will, um an deren Stelle NSBer zu bringen[7] und so eine teilweise Machtergreifung zu erreichen.

Die Germanische SS steht den Vorgängen fassungslos gegenüber. Sie starren mich alle mit grossen Augen an, was das Ganze bedeutet. Es ist kein Zweifel, dass die Germanische SS, die in ihrer Reichsfunktion schon viel, viel weiter war, jetzt wieder stark zu Mussert zurückgeworfen wird.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

Rauter

BDC H 157: 2427–2429. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(4) Wellicht bedoelt Rauter nr. 267 (zie nr. 277, noot 4). Dat hij in de volgende alinea op de kwestie-Goedewaagen overgaat, zou daarop kunnen wijzen.

(5) Zie nr. 277.

(6) Henri Charles Nije, geb. 8 juni te Paramaribo (men zie voor de kwestie van zijn stamboom, waarvoor Himmler zich op een bepaald moment interesseerde, nr. 482 I, noot 7). Aanvankelijk was Nije werkzaam bij de Bataafsche Petroleum Maatschappij. Sinds 1933 lid van de NSB; behoorde daar tot de protestantse groep. Van 1935 tot 1938 lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland voor de NSB. In augustus 1940 streekleider van de Jeugdstorm voor Den Haag; sinds ongeveer die tijd ook plaatsvervangend vormingsleider van de NSB. Toen in mei 1943 Van Genechten als vormingsleider werd ontslagen, zetten de Duitsers, met name Himmler, Mussert onder druk om Feldmeijer tot zijn opvolger te benoemen. Mussert wist dit te voorkomen door een ingewikkelde reorganisatie van de vormingsorganisatie (zie nrs. 448, 482 en de bijlagen bij deze stukken); het betekende, dat Nije, trouw Mussert-aanhanger en anti-SS gezind, de feitelijke vormingsleider was. In de herfst van 1944 werd hij door Mussert naar de kampen voor NSB-vluchtelingen bij Lüneburg gestuurd om te verhinderen, dat de SS daar de vluchtelingenzorg geheel aan zich zou trekken (Doc. I Nije).

(7) Vgl. nr. 267.

284. R. BRANDT AAN W. SIEVERS

Feld-Kommandostelle, 15. Dez. 1942.

Lieber Kamerad Sievers!

Ich habe heute erst den Reichsführer-SS fragen können, wie er zu dem Vorschlag der Einschaltung des Ahnenerbes in den Aufbau der Universität Leiden Stellung nimmt.[1]

Er meinte, es sollte vonseiten des Ahnenerbes hier nichts gemacht werden, da wir uns sonst zu sehr übernehmen würden.[2]

Heil Hitler! Ihr

R. Brandt

BDC H 1116: 8008 (Ahnenerbe). Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

285. TELEXBERICHT VAN R. BRANDT AAN RAUTER

16.12.42

Lieber Gruppenführer!

Nachstehend gebe ich Ihnen den Text eines Fernschreibens des Reichskommissars vom 15.12.1942 mit dem Text des Antwortschreibens des Reichsführers bekannt:

An den Reichsführer-SS, Berlin
Reichsführer!

Wie Sie wissen, wollte Mussert die Legion vor Leningrad besuchen. Ich habe ihm das Unmögliche der Durchführung vor Augen gehalten. Mussert sieht dies ein, bittet aber, ihm hierfür einen Besuch der Legion in Graz zu ermöglichen.[1] Er soll auf eine bezügliche Anfrage die Antwort erhalten haben, dass dies aus Verkehrsgründen nicht möglich ist. Ich glaube nicht, dass dies ein durchschlagender Ablehnungsgrund ist.

Heil Hitler! Ihr

Seyss-Inquart

An SS-Obergruppenführer Seyss-Inquart
Reichskommissar, Den Haag.
Lieber Parteigenosse Seyss-Inquart!
Zu Ihrem Fernschreiben vom 15.12.1942

Selbstverständlich ist die Antwort auf die Frage Musserts nicht stichhaltig begründet. Ich möchte aber von mir aus konkret fragen: Wie wird sich Mussert bei der Legion ver-

284 - (1) Het stuk is een antwoord op nr. 245.
(2) Ongeveer een jaar later verleende Himmler toch in principe zijn medewerking aan het project; toen mocht Sievers er zich ook weer mee bemoeien (zie het in nr. 245, noot 3 genoemde artikel over de front-universiteit). Men krijgt echter uit de archivalia niet de indruk, dat Himmler ooit een grote actieve interesse voor het plan heeft gekoesterd.
285 - (1) Zie nrs. 242 en 249 met de annotatie daarbij; zie ook het begin van nr. 286.

halten? Wird er dort wieder seine törichten dietschen Gedanken vertreten oder ein ähnliches Zeug reden wie bei der Besprechung in der Wolfschanze? Oder habe ich einigermassen eine Garantie, dass Herr Mussert als Leiter der NSB geistig so weit ist wie seine letzten Rekruten? Ich möchte nur durch den Besuch von ihm keine Rückschläge erleiden.

Heil Hitler! Ihr

H. Himmler

Heil Hitler! Ihr

[R. Brandt]

BDC H 94: 452. Minuut, doorslagkopie (fotokopie RvO)

286. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 17. Dez. 1942

Reichsführer!

Heute morgen bat mich der Reichskommissar zu sich und zeigte mir Ihr Fernschreiben[1] wegen der Bitte Musserts, nach Graz zur Legion fahren zu können. Ich bemerke, dass der RK mir von seinem Fernschreiben[2] vorher keine Kenntnis gegeben hat. Er gab mir Ihre Antwort, Reichsführer, mit der Frage, was nun zu machen wäre, worauf ich ihm entgegnete, dass er dies Mussert jetzt eben beibringen müsse. Ich sei in die ganze Sache nicht eingeschaltet gewesen und ich könnte jetzt nicht plötzlich die Interessen des Herrn Mussert vertreten. Das Ende der langen Aussprache mit dem RK war, ich möchte doch mit Hauptdienstleiter Schmidt sprechen, damit dieser Mussert beibringt, nicht nach Graz zu fahren.

Bei dieser grundsätzlichen Aussprache machte mich der RK darauf aufmerksam, dass die SS doch die Lage und das Führerwort irgendwie zur Kenntnis nehmen müsse. Der Führer hätte Mussert nun einmal zum 'Führer des niederländischen Volkes' erklärt, und die radikale grossgermanische Richtung der SS werde sich mit dieser Führererklärung doch irgendwie abfinden bezw. sich einordnen müssen.

Ich erklärte ihm, dass wir uns in keiner Form 'einordnen' müssten, da sich ja nicht sehr viel verändert hätte. Wir hätten Mussert niemals angegriffen, gekränkt oder beleidigt, sondern immer nur versucht, die germanischen SS-Männer auf Adolf Hitler auszurichten, da doch die germanische SS nun einmal der germanische Arm des Führers sei. Der RK erwiderte darauf, dass dies richtig sei, dass er uns keine Einschränkungen auf diesem Gebiet machen wolle, nur müssten wir wieder ein engeres Verhältnis zu Mussert suchen. Ich erklärte, dass es vor allen Dingen immer dann Schwierigkeiten gäbe, wenn Mussert glaube, seine dietschen Theorien selbst oder durch Agenten in Presse und Versammlungen vertreten zu müssen. Während die germanischen SS-Männer das germanische Reich (als Begriff gesehen und zunächst nicht durch staatsrechtliche Funktionen begrenzt) suchen und für es kämpfen, macht Mussert und seine Agenten nichts, im Gegenteil, er versucht, dietsche Gedanken und Richtungen überall vertreten zu lassen. Da sowohl er als Reichskommissar als auch der Leiter des Arbeitsbereiches diese dietsche Propaganda zumindest dulden, gäbe

286 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Zie nr. 285.
(2) Eveneens geciteerd in nr. 285.

es immer wieder Zusammenstösse zwischen der SS und der dietschen Richtung. Der RK antwortete darauf, dass der Führer in der engen Besprechung Mussert ausdrücklich gesagt habe, dass Flandern in ein engeres Verhältnis zu Deutschland treten werde als die Niederlande und dass damit der dietsche Traum Musserts ohnehin ausgeträumt sei. Indem Mussert und seine Bewegung zur Kenntnis nehme, dass der Führer 'den Führer des niederländischen Volkes' vergeben kann[3], müsste man dann auch zur Kenntnis nehmen, das was der Führer staatsrechtlich nach dem Kriege wegen des Schicksals der Niederlande verfügen werde. Der RK habe dem Führer in der persönlichen Aussprache ausdrücklich gesagt, dass er nicht glaube, dass Mussert den radikalen Kurs werde mitmachen können, auch würde er einen solchen Kurs nicht empfehlen, wohl aber glaube er, dass Mussert mitziehen werde, wenn eine staatsrechtliche Form als Übergangslösung gewählt würde, die ihm dazu die Möglichkeit böte. Das sei auch seine, des RK, Planung und Auffassung.

Schliesslich kamen wir noch auf den Jeugdstorm und auf den neuen HJ-Gebietsführer Blomquist[4] zu sprechen. Der RK erklärte, dass Reichsleiter Bormann zwei mal versichert hätte, dass die Deutsche Hitlerjugend in den Niederlanden ausschliesslich dem Arbeitsbereich unterstünde und dass der Führerbefehl wegen der germanischen Arbeit des Reichsführers-SS in diesem Falle nicht zutreffe. Aber auch, wenn dies anders wäre, meinte der RK, müsste er in diesem Punkte unbedingt darum bitten, dass der HJ-Führer seinen Weisungen als Reichskommissar unterstellt bleibe.[5] Er würde dies bis an den Führer herantragen. Als ich ihn darauf aufmerksam machte, dass der Jeugdstorm Träger des dietschen Gedankens und des nationalistischen und separatistischen Widerstandswillens geworden ist, antwortete mir der RK, dass Mussert doch irgendwie etwas haben müsse, was anfeuernd auf seine Jugend wirke, weil Jugend ja sonst nicht so eingestellt sein könnte, worauf ich ihm erwiderte, dass dies daher komme, dass die Jugend krampfhaft vor der SS versteckt werde und dass Geelkerken ängstlich darüber wachte, dass die SS ja nichts mit seiner Jugend zu tun bekomme. Der RK meinte, dass er Blomquist verantwortlich mache, dass aber Blomquist in dieser Arbeit der SS in keiner Form unterstehe. Da Blomquist nach mir beim RK war, nehme ich an, dass er auch ihm dies mitgeteilt hat.[6]

Ich bringe Ihnen diese Unterredung, Reichsführer, zur Kenntnis und Meldung. Aus der germanisch-gestaltenden Arbeit ist die SS durch diesen Vorstoss des RK und des Haupt-

(3) Seyss-Inquart had al op 13 december tijdens zijn rede in het Concertgebouw te Amsterdam de indruk gewekt, dat Hitler Mussert tot leider van het Nederlandse volk had 'verheven' (*VoVa* 18 december 1942). Volgens het verslag van F. E. Müller had Hitler op 10 december in zijn gesprek met Mussert alleen maar gezegd: 'Ich sehe in Ihnen den Führer des niederländischen Volkes', dit in verband met de komende Europese orde (NSB 20 c). Deze uitspraak hier is, ook van nationaal-socialistisch standpunt bezien, op niets gebaseerd.

(4) Wilhelm Blomquist, geb. 6 september 1910 te Stuttgart. Lid van de *NSDAP* sinds 1930. *SA-Führer* en *HJ-Führer*. Leider voor jeugdzaken onder Schmidt en *Beauftragter* van de *Reichsjugendführung* in Nederland van november 1942 tot vermoedelijk het einde der bezetting, met een onderbreking van juni 1943 tot april 1944 aan het front; men zie voor de reden van deze onderbreking nr. 297, noot 8 (PA Präs; *DZ* 23 nov. 1942).

(5) Uiteraard was één van Blomquists belangrijkste taken, behalve de leiding van de *Hitlerjugend* in Nederland, beïnvloeding van de Jeugdstorm.

(6) Hoewel Blomquist aanvankelijk een heftige ruzie met Rauter kreeg (zie nr. 297, noot 8), volgde hij toch de SS-koers. Daarover kwam het al snel tot een scherpe woordenwisseling tussen hem en Schmidt (zie nr. 325).

dienstleiters Schmidt beim Führer ohne Zweifel stark aus dem *politischen* Raum herausgedrängt worden. Auch wird von dieser Seite ausdrücklich betont, dass schon der Umstand, dass die Parteikanzlei offiziell vertreten war und Dienstleiter Ritterbusch die Grüsse des Reichsleiters Bormann überbrachte, dafür spreche, dass die Parteikanzlei (Reichsleiter Bormann) die politische Führung auch auf diesem Gebiete und in diesem Raume inne habe. Ich weiche den Dingen jetzt etwas aus, ohne aber im Grundsätzlichen in der weltanschaulichen Ausrichtung der SS-Männer auf den Führer auch nur um einen Schritt zurückzuweichen. Die ganze germanische SS in den Niederlanden hätte keinen Zweck, wenn diese nicht auf den Führer ausgerichtet werden könnte. Sie kann nicht zwei Herren dienen. Schon der Eid hat dies zum Ausdruck gebracht. Wenn Mussert und seine Agenten von Dietschland sprechen, dann handelt er gegen den Befehl des Führers, und man kann es seiner germanischen SS nicht verbieten, gegen solche politischen Ausartungen aufzutreten. Ich bin überzeugt, dass Sie, Reichsführer, genau dieselbe Auffassung vertreten, was ich auch dem Reichskommissar heute deutlich zum Ausdruck gebracht habe. Er widersprach nicht, war – wie immer – sehr freundlich, freut sich aber aus ganzem Herzen, dass er politisch den Faden wieder in die Hand gekriegt hat.[7]

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 136: 2377–2380. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

287. O. POHL AAN HIMMLER[a]

Berlin, 17. Dezember 1942

Reichsführer!

Gemäss Ihrem Befehl[1] hat SS-Brigadeführer Glücks[2] mit dem Amtschef für Häftlingseinsatz, SS-Obersturmbannführer Maurer[3], in Den Haag SS-Gruppenführer Rauter aufgesucht und mit ihm die Übernahme des Lagers Vught[4] besprochen. Anschliessend haben Beide das Lager Vught besichtigt.

(7) Zie voor Himmlers antwoord nr. 301.

287 – (a) Rechts bovenaan, onderstreept, in hs.: 'Geheim!' Daaronder in hs.: 'gut. 15.1.43', gevolgd door Himmlers paraaf.

(1) Niet in het dossier aanwezig.

(2) Richard Glücks, geb. 22 april 1889, chef van *Amtsgruppe D*, vroeger *Inspektion der Konzentrationslager* geheten, van het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt* (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *Trials Am. Trib.*, V, p. 317, NO-111).

(3) Gerhard Maurer, geb. 9 december 1907, chef van *Amt D II* van het *SS-WVHA;* deze afdeling hield zich bezig met de tewerkstelling der gevangenen van de concentratiekampen (bronnen als bij noot 2).

(4) Nl. aan het *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt.* In tegenstelling tot de kampen Amersfoort en Westerbork ressorteerde Vught niet onder de *BdS*, maar onder het *SS-WVHA*, zij het dat Rauter zekere controle-bevoegdheden bezat. Naar aanleiding van het zg. 'bunker-drama', waarbij in januari 1944 tien vrouwen in Vught omkwamen, en waarover Rauter zich boos maakte, bood Pohl, de chef van het *SS-WVHA*, op sarcastische wijze Rauter aan het kamp aan hem over te dragen, wel wetend, dat Rauter het kamp niet wilde en niet kon beheren: zie nr. 526 en de verwijzingen daarbij. Men zie voor het kamp Vught en in het algemeen de hier behandelde materie: C. J. F. Stuldreher, H. A. V. M. van Stekelenburg, R. S. Meyer en W. F. G. Meurs: *Concentratiekampen. Systeem en de praktijk in Nederland*, Bussum, 1960, spec. p. 79, 101.

Das Lager ist vom Reichskommissar als Durchgangslager für die auszusiedelnden Juden erbaut worden. Aufnahmefähigkeit bis 15.000 Insassen. Das Lager ist noch nicht fertiggestellt. Fertigstellung erfolgt noch durch den Reichskommissar bis Mitte Januar 1943. Die vorgesehene Wacheinheit liegt noch im SD-Lager Amersfoort, das im Januar 1943 aufgelöst wird. Die dort befindlichen Häftlinge werden alsdann nach Vught überstellt.[5] SS-Gruppenführer Rauter bittet, wegen der Luftgefährdung einen *sehr* wichtigen Rüstungsbetrieb in Vught nicht einzurichten.[6] Mit SS-Brigadeführer Dr. Schieber[7] wurde wegen der Art der Fertigung bereits verhandelt. Er teilt in Kürze mit, welche Fertigung in Vught erwünscht ist.

Als Kommandant für Vught habe ich SS-Hauptsturmführer Chmielewski[8], bisher 1. Schutzhaftlagerführer in Gusen, vorgesehen. Er tritt am 5.1.1943 seinen Dienst dort an, um die Vorbereitungen für die Lagerübernahme zu treffen, die am 15.1.1943 erfolgen soll. Die erfolgte Übernahme werde ich melden.[9]

POHL

BDC H 540: 3654. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

(5) Het was de bedoeling, dat het *Polizeiliche Durchgangslager Amersfoort* opgeheven zou worden. Inderdaad kwam het eerste transport gevangenen op 13 januari in zeer slechte conditie uit Amersfoort aan. Van de 383 mensen, die in totaal in het kamp Vught zijn omgekomen, stierven er 311 in het eerste halve jaar van 1943. Amersfoort bleef, vanwege het grote 'aanbod', evenwel in gebruik. Evenals dat bij Amersfoort het geval was, bestond de buitenbewaking van Vught voor een groot deel uit Nederlanders: manschappen van het *Wachbataillon Nordwest* (*Proces Rauter*, p. 37, 53; Dagb. 57, o.a. 15 dec. 1942, 11, 12 jan. en 19 febr. 1943; Not. 105, A. Hiemstra-Timmenga: 'Enkele van de belangrijkste feiten over het kamp Vught tijdens de Duitse bezetting').
(6) Rauter heeft kennelijk de Philips-fabrieken te Eindhoven op het oog, die op 6 december 1942 door de Engelsen waren gebombardeerd; desondanks werd in het kamp Vught een dépendance van Philips opgericht.
(7) Walter Schieber, geb. 13 sept. 1896, chef van het *Rüstungslieferungsamt* van het *Reichsministerium für Rüstung und Kriegsproduktion*, en plaatsvervanger van de minister Speer; zijn SS-rang is van 'honoraire' aard. (*SS-Dienstaltersliste* 1944; *IMT* XVI, p. 577; IMT Exhibit-Speer 37).
(8) Karl Walter Chmielewski, geb. 16 juli 1903 te Frankfurt am Main. Bezocht de nijverheidsschool, verdiende zijn levensonderhoud met houtsnijwerk, moest, tengevolge van de economische crisis in 1931 zijn atelier sluiten. Sinds herfst 1932 lid van *NSDAP* en SS, sinds 1937 *SS-Führer*. Bekleedde functies in de concentratiekampen Sachsenhausen en Mauthausen. In juli 1940 werd hij in de rang van *SS-Hauptsturmführer* commandant van Gusen, een nevenkamp van Mauthausen. In jan. 1943 werd hij de eerste commandant van Vught, in oktober van hetzelfde jaar echter wegens verduistering naar Dachau overgeplaatst. In 1961 werd hij door een Duitse rechtbank verantwoordelijk gesteld voor de dood van tienduizenden gevangenen (in Gusen), en tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. (P 20; *Vrij Nederland* 18 dec. 1948; *Het Vrije Volk* 14 apr. 1961).
(9) Brandt schrijft op 18 jan. 1943 aan Rauter alleen om hem mede te delen, dat Himmler 'gut' op Rauters brief heeft geschreven (H 540: 3653).

288. F. C. CHRISTIANSEN AAN RAUTER EN KONTER-ADMIRAL HOFFMANN[1] [2]

H.Qu., den 18.12.1942

Aufgrund eines Vortrages des Höheren SS- und Polizeiführers, Gruppenführer Rauter, genehmige ich die Aufstellung einer IJsselmeer-Schutzflottille.[3]

Die Aufstellung ist durch den Höheren SS- und Polizeiführer durchzuführen. Marinebefehlshaber in den Niederlanden ist massgebend an der Aufstellung zu beteiligen.

Ich werde das Kommando der Marinestation der Nordsee bitten, die Aufstellung der IJsselmeer-Schutzflottille zu unterstützen.

1.) *Stärke*:
Die IJsselmeer-Schutzflottille besteht aus 4 Führerbooten und 4 Gruppen zu je 6 Booten. Ausserdem sind 2 Boote in Reserve zu halten.
Die Kriegsmarine-Dienststelle Rotterdam wird ermächtigt, 26 Fischkutter und 4 Motorboote zu erfassen. Das OKM[4] A VI wird von hier aus unterrichtet.

2.) *Bewaffnung*:
Die Gruppenführerboote werden mit je einer 3.7 cm Kanone, einem 2 cm Flakgeschütz und einem s.MG bewaffnet, die kleineren Boote mit je einem 2 cm Flakgeschütz und einem s.MG.

3.) Der Höhere SS- und Polizeiführer, Gruppenführer Rauter, stellt aus der Germanischen Waffen-SS und aus der Wasserschutzpolizei die notwendige Besatzung auf. Als Flottillen-Chef ist ein erfahrener Wasserschutzpolizist vorgesehen.

4.) Höherer SS- und Polizeiführer und Marinebefehlshaber in den Niederlanden vereinbaren die näheren Anordnungen, insonderheit die Zuverfügungstellung der 3 zur Zeit bei der Hüst[5] Amsterdam befindlichen Wachboote und Ausrüstung der Gruppenboote mit Nachrichtenmitteln.

288 – (1) Zie voor Hoffmann, de *Marinebefehlshaber in den Niederlanden*, nr. 188, noot 5. In zijn functie ressorteerde hij in territoriaal opzicht onder de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden*, in alle andere opzichten – tactisch, *truppenmässig*, etc. – echter onder de *Admiral der Nordsee* (inleiding bij de regestenlijst van de WBN, p. 11).

(2) Het hier afgedrukte stuk wordt op 24 dec. door Rauter aan Himmler toegezonden, evenals de in noot 3 vermelde andere stukken (H 393: 4098).

(3) Himmler had op 4 december Rauter bevel gegeven tot formatie van dit smaldeel (nr. 270). De staf van Christiansen heeft kennelijk het hier afgedrukte stuk opgesteld naar aanleiding van een notitie van Hoffmann, die op 11 december een onderhoud met Rauter had, en het besprokene op papier vastlegde. Bijna alle suggesties in dit stuk zijn vrijwel onveranderd opgenomen. Uit dit stuk blijkt ook, hoe bevreesd de Duitsers waren voor de interesse, die de geallieerden volgens hen voor het IJsselmeer toonden: speciaal bij een gelijktijdige invasie aan de westkust zouden luchtlandingen van de geallieerden op en bij het IJsselmeer zeer succesvol zijn (vgl. nr. 236).

Een ander stuk van Hoffmann over hetzelfde onderwerp maakt de indruk, dat hij en Rauter uitstekend met elkaar overweg konden, en dat het resultaat op soepele en snelle wijze tot stand kwam (H 393: 4102–7). Ook Rauters adjudant maakt melding van de 'vollkommene Übereinstimmung zwischen SS und Marine.' Volgens deze bron gaf Christiansen op 14 december Rauter absolute volmacht in deze materie (Dagb. 57, 11 en 14 dec. 1942).

(4) *Oberkommando der Marine*.

(5) *Hafenüberwachungsstelle*.

5.) *Unterbringung*:
Die Unterbringung der IJsselmeer-Schutzflottille ist in Amsterdam vorgesehen.

6.) *Unterstellung*:
Nach Aufstellung der IJsselmeer-Schutzflottille ist beabsichtigt, diese taktisch dem Marinebefehlshaber in den Niederlanden zu unterstellen.[6]
Die Aufgaben zum Schutz des IJsselmeeres und Überwachung desselben sind durch den Marinebefehlshaber in den Niederlanden festzulegen.

Ich bitte den Marinebefehlshaber in den Niederlanden und den Höheren SS- und Polizeiführer, mich über den Fortgang der Aufstellung der IJsselmeer-Schutzflottille auf dem Laufenden zu halten.

FR. CHRISTIANSEN

BDC H 393: 4099. Afschrift (fotokopie RvO)

289. TELEXBERICHT VAN HIMMLER AAN RAUTER

Feld-Kommandostelle, den 21.12.42

Habe Ihr Fernschreiben erhalten.[1] Habe an den Reichskommissar folgendes Fernschreiben gerichtet:

'Sie teilten mir mit, dass Goedewagen eine für Deutschland unfreundliche und amerikafreundliche Bemerkung gemacht habe, deswegen soll er abgeschossen werden.

Ich glaube, dass diese Sache noch genauestens untersucht werden müsste. Entspricht diese Anklage den Tatsachen, so muss Goedewagen weg; entspricht sie diesen nicht, so halte ich es für selbstverständlich, dass Goedewagen bleibt, und nicht wie Schmidt an Rauter mitteilte, der 'Grossdietsche' Schriftleiter Nije[2] dort hin kommt.'[3]

Habe Hauptdienstleiter Schmidt für den 27.12 zu meiner Feld-Kommandostelle bestellt.

[H. HIMMLER]

BDC H 542: 3659. Minuut (fotokopie RvO)

(6) De notitie over het onderhoud tussen Rauter en Hoffmann is op dit punt minder imperatief gesteld: 'Schliesslich wäre zu erwägen, ob es im Interesse einheitlicher Steuerung des Einsatzes auf dem IJsselmeer zweckmässig ist, die SS-Schutzflottille taktisch dem Marinebefehlshaber in den Niederlanden zu unterstellen.' (H 393: 4106). Himmler blijkt hier heel weinig voor te voelen: zie nr. 293.

289 – (1) Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie beschikt niet over de tekst van Rauters telexbericht. Men zie voor de onderhavige kwestie nr. 277, waarop Himmler dezelfde dag al had gereageerd (zie noot 6 bij dat stuk).

(2) Zie voor hem nr. 283, noot 6.

(3) In een telexbericht van 21 december verzoekt Seyss-Inquart Himmler '... überzeugt zu sein, dass ich alles reiflichst erwäge, um meine Aufgabe in den Niederlanden im Sinne der mir vom Führer gegebenen Aufträge zu erfüllen. Dies gilt vor allem für die Auswahl der Niederländer, die ich zur Mitarbeit heranziehe.' (T 52/177827). Men zie voor de 'kwestie Goedewaagen' verder ook nr. 305.

290. RAUTER AAN HIMMLER[a]

Den Haag, den 31. Dezember 1942

Reichsführer!

In der Anlage lege ich eine Übersetzung der Rede des Herrn Mussert vor, die er am 24. Dezember 1942 gehalten hat.[1]

Ich mache dabei auf Seite 3, Absatz 4 aufmerksam, wo er über die Erwerbung der Staatsangehörigkeit spricht.[2] Hauptdienstleiter Schmidt meint, dass dieser Teil gegen ihn gehe, weil der Leider schon merkt, dass wir bemüht sind, auf diesem Gebiete zu arbeiten.

Ich lege solche Äusserungen deshalb vor, damit Sie, Reichsführer, über die innere Einstellung des Herrn Mussert nach der letzten Führeraussprache laufend orientiert werden.

Heil Hitler! Ihr gehorsamst ergebener

RAUTER

BDC H 94: 549. Oorspronkelijk (fotokopie RvO)

291. A. MEINE AAN RAUTER[a]

Feld-Kommandostelle, 31. Dez. 1942

Sehr verehrter Gruppenführer!

Von dem Befehl des Wehrmachtbefehlshabers vom 18.12.42[1] über die Aufstellung der niederländischen Heimatwacht, den Sie mit Schreiben vom 24.12.42[2] übersandten, habe ich dem Reichsführer-SS Kenntnis gegeben.

Mit der nach der dreimonatigen Ausbildung festgelegten taktischen Unterstellung unter den Kommandierenden General und Befehlshaber der Truppen des Heeres ist der Reichsführer-SS nicht einverstanden. Der Reichsführer-SS ist der Ansicht, dass Sie sich mit dem Ausbau und der Verteidigung der Festung Klingental beauftragen lassen müssten.[3] In den Befehl müsste hinein, dass die niederländische Heimatwacht dem Höheren SS- und Polizeiführer für die Verteidigung der vom Reichsführer-SS im Einvernehmen mit dem Wehrmachtbefehlshaber befohlenen Festung Klingental unterstellt ist.[4]

Heil Hitler!

A. M[EINE]

BDC H 218: 2018. Doorslagkopie (fotokopie RvO)

290 – (a) Rechts bovenaan de paraaf van Himmler.
(1) Mussert sprak niet op 24, maar op 22 december te Groningen. De bijlage is een vertaling van zijn rede, zoals weergegeven in *Nat. Dagbl.* 24 dec. 1942 (H 94: 550–3).
(2) De betreffende alinea, zwaar onderstreept, wordt geciteerd in nr. 299.
291 – (a) Rechts bovenaan in hs., vermoedelijk van Meine: 'Neueingang [?] Seyss-Inquart des RFSS. 15.1.'
(1) H 218: 2021. De inhoud valt uit het hier afgedrukte stuk op te maken. Zie voor de oprichting van de Landstorm, p. 376 e.v., en nr. 273.
(2) H 218: 2020: een kort begeleidingsbriefje.
(3) Zie nr. 263, noot 2. Hitler stemde later hiermee in: zie nr. 331.
(4) Als geheel is de Landstorm nimmer voor dit doel gebruikt. Wel werd een luchtdoelbatterij in de vesting gelegerd. Deze eenheid werd weer opgenomen in de Landstorm, toen dit regiment in nov. 1944 werd uitgebreid tot een brigade (zie nr. 598).